

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON
Steenberg-Trepka

DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

FJORTENDE BIND
Steenberg – Trepka

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København
Papiret er træfrit tonet trykpapir
fra Lessebo Bruk.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S
København 1983.

Printed in Denmark, 1983.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77501-4 (bind 14 indb.)

ISBN 87-01-77502-2 (bind 14 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr.phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr.phil.h.c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr.phil. Kristian Hvidt
Overarkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr.phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr.med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Uffe Andreassen, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Ekspeditionssekretær Finn H. Blædel, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr.phil Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Landsarkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl.a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefestyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografiernes opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning, aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w/, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed** sats), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringer, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningspræk *. I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdeseklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o.lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencrone-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Ersløv: Almindeligt forfatterlexikon for kongeriget Danmark fra 1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (for-

optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: HåndLog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t. 16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (for. optryk 1962) 933–1590 – Supplementet i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917, (for. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. For årene 1948–66 og 1970– som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist.t. 16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89, samt Fortegnelse over dsk. slægtlitt. 1973–79, ved Dorte Gissel, i Pers.hist. t. 102, 1982, 1. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl.a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehus, 1882. Afløst af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset, 1980. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m. udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den biograferede person, ikke nødvendigvis hvad der har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse

er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtsammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er atiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligernes kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Fr.bg. – Frederiksberg
- Fr.borg. – Frederiksborg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. – Frelserens kirke
- Fr. ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helliggejst (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv. R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kb.g. – kirkebog
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – rider af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.Kmd. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidsskrift
- tid. – tidende
- Trin. – Trinitatis kirke
- Tysk ref. – Tysk reformert kirke
- u.v. – uden vielse

- * – født
- † – død
- ~ – gift/gift med
- 1° – første gang
- 2° – anden gang
- – henvisning
- – herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup ['dalərÁP], Ballin [bá'li'n].

: efter vokal angiver at den er lang: Haagensen ['há:qənsən].

˙ angiver at den foregående lyd har stød: Ledet ['le˙ðət], Høm [høm˙].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i	Hansen ['han˙sən], Banke ['bʌŋkə], Karstensen ['kɑrstənsən]
	[a:]	som i	Schade ['sja:ðə]
	[aː]	som i	Maegaard ['maːgáːr]
	[ai]	som i	Heinesen ['hainəsən]
	[aiː]	som i	Meinertsen ['maiːnərtəsən]
e-lydene	[e]	som i	Linnemann ['lənəman˙] (1. stavelse)
	[e:]	som i	Hedebøl ['he:ðəbøl] (1. st.)
	[eː]	som i	Hee ['heː]
	[ə]	som i	Jensen ['jənsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i	Lillelund ['liləlán]
	[i:]	som i	Stinus ['sti:nus]
	[iː]	som i	Friis ['friːs]
	[ai]	som i	Heinesen ['hainəsən]
	[aiː]	som i	Meinertsen ['aiːnərtəsən]
o-lydene	[o]	som i	Lorentzen ['lɔrən˙tsən]
	[o:]	som i	Lohse ['lo:sə]
	[oː]	som i	Frohn ['froːn]
u-lydene	[u]	som i	Justesen ['justəsən]
	[u:]	som i	Thune ['tu:nə]
	[uː]	som i	Juul ['juːl]
	[au]	som i	Lauritzen ['lauritsən]
	[auː]	som i	Grau ['grauː]
y-lydene	[y]	som i	Lüttichau ['lytikau]
	[y:]	som i	Dynesen ['dy:nəsən]
	[yː]	som i	Stürup ['styːrÁP]

æ-lydene	[æ]	som i	Bentzen ['bæntsən], Albertin [albər˙təŋ]
	[æ:]	som i	Dræby ['dræ:byː], Aubert [á'bæ:r]
	[ä]	som i	Hernøe ['hærnøː]
	[æa]	som i	Levring ['læureŋ]
ø-lydene	[ø]	som i	Tønnesen ['tønəsən], de Bang [dø˙bʌŋ]
	[ø:]	som i	Gjødesen ['gø:ðəsən]
	[øː]	som i	Løgstrup ['løːqstrÁP]
	[ö]	som i	Høm ['høm˙], Hørlyck ['hørløk]
	[ö:]	som i	van Deurs [fan˙'dö:rs]
å-lydene	[å]	som i	Bomholt ['båmhølt], Lund ['lån˙], Borup ['bo˙rÁP], Bording ['bårdəŋ]
	[å:]	som i	Skaaninge ['skå:nəŋə], Mogenssen ['má:qənsən]
	[åː]	som i	Aagaard ['åːgár˙],
	[ɔ]	som i	Tommerup ['tómərÁP], Bomholt ['båmhølt] (2. st.), Bournonville [bournø˙vil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔn˙'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i	Hovgaard ['hougáːr]
	[ɔuː]	som i	Schousen ['skɔuːsən]
	[ɔi]	som i	Højlund ['hoilán˙]
	[ɔiː]	som i	Ellehøj ['æləhøiː]

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsən]

Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Heerup ['he˙rÁP], Winther ['ven˙tər] og Bach ['bʌk].

r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders ['anərs].

Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['sjumakər] og Déroches [dérɔsʃ]

„Blødt d“ lydskrives [ð] som i Wedersøe ['ve:ðərsøː]

„Blødt g“ lydskrives [q] som i Lagermann ['la˙qərman˙]

Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens **ng** eller **n** i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [bʌŋ˙]

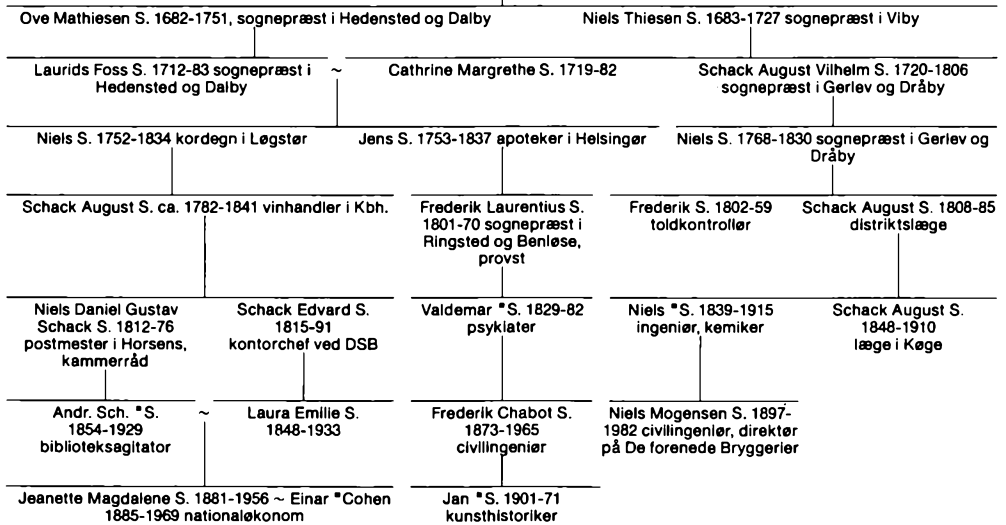
Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigst svarer til engelsk *th*, lydskrives [p].

FJORTENDE BIND

Steenberg – Trepka

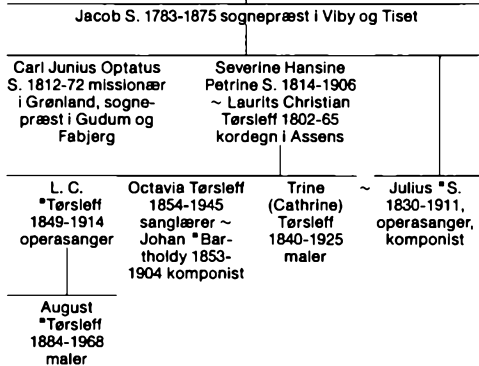
Tavle I

Mathias Ovesen (Steenberg) 1652-1708 sognepræst i Viby og Tiset ~ Elisabeth Nielsdatter Steenberg -1691

Tavle II

Tobias Andersen (Kaas) fæstebolsmand i Øster Marie ~ Bodil Jensdatter Steenberg 1745-1825

Steenberg

De to her omtalte slægter S., der ikke har forbindelse med hinanden, har begge antaget navnet gennem kvindeled.

I. En slægt der føres tilbage til gårdmand i Hagedrup, Flødstrup sg., Ove Madsen hvis søn Mathias (Thies) Ovesen, sognepræst i Viby og Tiset, kaldte sig S. efter sin hustru der var datter af kgl. bogholder Jacob Nicolai S. (-1697).

II. En slægt hvis første kendte mand Tobias Andersen (Kaas), fæstebolsmand i Ø. Marie, var ~ Bodil Jensdatter S. hvis morfar var Jacob Hansen S. (1692-1750), degn i Østerlars.

(I) Fundats for justitsråd Schack August Steenbergs og Catharina Elisabeth Steenberg, f. Lemvigshs familiele-

gat, 1895. Amalie Fibiger og Fr. C. Steenberg: Steenberg. Præsteslægten, der tog navn efter Jacob Nicolai Steenberg, hs. kgl. majestæts bogholder, 1942. (II) Samme: Steenberg. Himmerlandsslægten, en gammel præstslægt, 1942.

Hans H. Worsøe

Steenberg, Andreas Sophus Schack, 1854-1929, biblioteksagitor. *16.12.1854 i Hamburg, †27.11.1929 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Ass.). F: postkontrollør ved det danske overpostamt i Hamburg, senere postmester i Horsens, kammerråd Niels Daniel Gustav Schack S. (1812-76) og Magdalene Margrethe Dorteia Hemmert (1826-1919). ~20.11.1880 i Århus med Laura Emilie Steenberg, *15.4.1848 i Slesvig, †25.8.1933 i Charlottenlund, d. af fuldmægtig ved vejvæsenet, senere kontorchef ved statsbanerne, kancelliråd Schack Edvard S. (1815-91, ~2° 1870 med Marie Christine Rasmussen, 1839-1924) og Vilhelmine Louise Brigitte Radecke (1815-57).

S. blev student 1873 fra Horsens, tog 1877 statsvidenskabelig eksamen og 1880 eksamen i matematik og naturfag ved Polyteknisk læreanstalt. S.å. blev han lærer ved Ribe katedralskole og 1882 adjunkt ved Horsens lærde skole, 1903 overlærer sst. Han havde politiske og sociale interesser, sad 1894-1903 som venstremand i Horsens byråd og 1901-10 i Skanderborg amts skoleråd, og fra 1885 var han formand for en arbejderundervisning i Horsens der bl.a. virkede med en aftenskole; for denne oprettede han en lille bogsamling samtidig med at han fik latinskolens bibliotek, hvis bibliotekar han var, åbnet for of-

fentligt udlån. Hermed var S. inde på det felt hvor hans egentlige livsgerning kom til at ligge: folkeoplysning gennem bøger. 1892 skrev han sin første artikel om folkebibliotekerne som på dette tidspunkt de fleste steder her i landet førte en hensygnende tilværelse, og for hvis omdannelse efter engelsk mønster der få år i forvejen var slået til lyd af N. *Neergaard. S. trådte nu i forbindelse med den østrigske biblioteksmand E. Reyer og med forskellige biblioteksledere i England og Amerika, og ved et skolemøde i Vejle aug. 1893 holdt han sit første foredrag om bibliotekssagen; resultatet blev at han kort efter blev anmodet om at rådgive ved oprettelsen af et bibliotek i Vejle, og at den lille aftenskolebogsamling i Horsens fik et kommunalt tilskud på 400 kr.

I de følgende år optog S. i stigende grad en agitation i tale og skrift for biblioteker. Med henvisning til det engelske og amerikanske „free public library“ opstillede han det mål at få et sådant bibliotek oprettet i hver købstad og at få landet dækket med et system af sogne- og vandrebogsamlinger; også skole- og børnebogsamlinger slog han til lyd for ligesom for læsningens og bogbenyttelsens betydning i det hele taget. For med egne øjne at lære engelske biblioteker at kende rejste han 1895 til England; i udvalget for folkeoplysnings fremmes „Smaastykker“ XX, 1899 skildrede han sine indtryk af dem (samlet som bog s.å.). Et par år efter var han atter i England og 1902 på et flere måneders studieophold i Amerika, overalt knyttende mange personlige forbindelser. Han var således veludrustet til sin agitatorgerning; han var desuden oprigtig begejstret for sin sag og forstod med en bred veltalenhed at vække interesse for den, ikke mindst i lærerkredse, og han trættes ikke af de utallige gentagelser på møder rundt om i landet. Fra 1898 begyndte staten at støtte hans arbejde, og n.å. erstattedes den hidtidige komité til uddeling af boggaver af en komité til understøttelse af folkebogsamlinger, bestående af departementschef A. P. *Weis og S. Dermed var han blevet den faktiske leder af statens virksomhed for folkebibliotekernes udvikling, og denne tog nu mere og mere fart og ytrede sig i stigende tilskud fra staten og fra lokale kredse. Som støtte for sit arbejde udgav han 1900 bogen *Folkebogsamlinger, deres Historie og Indretning* der skildrer forskellige landes, især de engelsktalendes, biblioteksvæsen og giver vejledning i bibliotekers indretning og drift og i den teknik som benyttes ved katalogisering, udlån m.m. Denne bog fik stor betydning for de nyoprettede bibliotekers virksomhed og bidrog sammen med de kurser S. afholdt, til at fremme indførelsen af en ensartet

teknik efter amerikansk mønster. Et andet skrift af ham, *Skolen og Bøgerne*, 1905, blev af ministeriet udsendt til alle skoler, og n.å. blev den første bevilling givet på finansloven til støtte for skole- og lærerbiblioteker. S. skrev også mange artikler i dagblade og tidsskrifter, især i Bogsamlingsbladet der var organ for den 1905 stiftede forening Danmarks folkebogsamlinger, med hvilken han i reglen stod i godt samarbejde.

S.s virksomhed havde efterhånden taget et sådant omfang at han 1909 måtte søge sin afsked som overlærer for at flytte til Kbh. hvor bogsamlingskomiteen n.å. indrettede et kontor med ham som leder. Han havde hermed fået et fast grundlag for sit arbejde, og det følgende tiår bragte stor fremgang. Han holdt stadig mange foredrag, skrev artikler og gav på sine rejser de stedlige bibliotekarer råd og vejledning, mens Th. *Døssing, der 1912 var blevet knyttet til kontoret, havde den væsentligste andel i udformningen af de tekniske hjælpemidler (klassesdeling, forfattermærker m.m.). Også i det udvalgte der 1919 blev nedsat for at udarbejde den lov om statsunderstøttede biblioteker der vedtoges 1920 og som blev grundlaget for den følgende tids næsten eventyrlige udvikling af folkebibliotekerne, var det Døssing der ydede den afgørende indsats, men uden det pionerarbejde som S. havde udført ville loven ikke være blevet til; hans mangeårige, utrættelige agitation havde gødet jordbunden, og han vil altid nævnes som banebryderen for denne side af dansk kulturliv. Samtidig med lovens vedtagelse måtte han på grund af sygdom tage sin afsked, men han vedblev at følge udviklingen på nært hold, talte ofte og gerne ved møder og deltog ivrigt i arbejdet inden for Skolebiblioteksforeningen af 1917 og Studiekredsforeningen. Også for bibliotekssagen i vore nabolande har S. haft betydning; han deltog ofte i norske, svenske og finske møder og stod i nært samarbejde især med svenske kolleger blandt hvilke han var meget skattet. Efter hans død blev der af Danmarks biblioteksforening rejst en mindesten på hans grav og samlet et fond som bærer hans navn og benyttes til rejseunderstøttelser for biblioteksfolk. – Tit. professor 1910. – R. 1905. □Mal. af Bertha Wegmann, 1923 (Fr.borg). Foto.

A. S. S. En bibliografi, udg. Centralbibl., Horsens, 1969. – Erindr. i Bogens verden III–VI, 1921–24 (også som særtryk m. titlen: Erindr. fra mit biblioteksarbejde, 1923). – H. O. Lange i Bogens verden II, 1920 49–52. Th. Døssing sst. XI, 1929 169–72. J. H. Landt sst. XXXVII, 1955 16–18. Karl Fischer i For folkeoplysning. XIV, 1929 172. Fr. Hjelmqvist i Biblioteksbl. XIV, Sth. s.å. 333–35. Cl. Clausen: Horsens statsskole 1532–1932, 1932. H. Hvenegaard Lassen: De danske folkebibliotekers hist. 1876–1940, 1962 150–60. V. Klingberg-Niel-

sen i Bibliotek 70, 1982 266–69. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Svend Dahl**

Steenberg, Carl Marinus, 1882–1946, zoolog, anatom. *24.11.1882 i Vester Brønderslev, †1.2.1946 i Søborg, urne på Vestre kgd. F: gartner Johannes (Sørensen) S. (1857–1946) og Hansine Christensen (Bach) (1856–1944). ~15.4.1919 i Kbh. (Pauls) med husholdnings- og faglærer Johanne Agnes Møller, *29.5.1888 i Kbh. (Pauls), †28.10.1975 i Skovlunde, d. af havnebygmester, senere borgmester, dr.techn. H. C. V. *M. (1854–1943) og Agnes J. C. Nyholm (1862–1938).

S. blev student 1902 fra Østre Borgerdyd og mag.scient. 1909. Allerede fra 1904 underviste han ved københavnske skoler, senere tillige ved Den danske realskoles seminarium samt ved faglærerkursus. 1908 blev han assistent ved universitetets histologisk-embryologiske laboratorium og videreførte faget efter docent R. Stamms død 1934. Da sammenlignende anatomi 1923 indførtes som fag ved universitetet ansattes S. som lektor og fem år senere som ekstraordinær professor. Til støtte for undervisningen forestod han udarbejdelsen af et væld af fortrinlige tavler og en fornem samling af anatomiske præparater, men hans forkærlighed for detaljer prægede hans forelæsninger for naturhistorikere og gymnastikstuderende i ofte urimelig grad. Hans hjertebarn blev det nye velindrettede anatomiske institut på Nørre fælled som han sammen med medicineren professor H. *Hou-Jensen havde arbejdet på i en årrække og som indviedes 1942. Også uden for universitetet havde S. indflydelse på undervisningen: i skolerne ved udarbejdelse af anatomiske tavler og vejledning i præparations-teknik, som ministeriets konsulent ved seminariernes tilrettelæggelse af det naturhistoriske studium og indretning af laboratorier, som censor i landbrugszoologi og ved skole- og faglærereksaminering samt gennem den stærkt benyttede lærebog om menneskets fysiologi og anatomi (s.m. P. *Brandt Rehberg).

Disse mange gøremål var medvirkende til at S.s. videnskabelige produktion blev af begrænset omfang. Hovedparten omhandler snegle indre anatomi, ikke mindst de komplicerede hermafroditiske kønsorganer, og er baseret på en mesterlig, af ham selv konstrueret teknik til mikrodisektion af de ofte kun millimeter-store dyr. Det var finheden og afvekslingen i de enkelte dele der optog ham – en videregående, sammenlignende analyse havde han hverken interesse eller sans for. Samtlige arbejder er ledsaget af hans fremragende og kunstneriske tegninger,

mange i en af ham selv udarbejdet ny teknik. Det gælder fx hans bind om landsnegle til værket Danmarks Fauna, 1911 hvis anatomitegninger går igen i mange udenlandske håndbøger. Et arbejde om de danske faldsnegle (1914) fulgtes af disputatsen fra 1925, *Études sur l'anatomie et la systématique des Maillots*, en minutios gennemgang af 25 arter små puppe-snegle. Endelig kom 1936 en anatomisk-systematisk monografi om en lungesnegleart fra Mauritius. Et tilfældigt fund på en ekskursion af larver af svampemygeslægten *Phronia* som lever i et diminutiv, af egne ekskrementer opbygget hus ledte ham ind på årelange studier af disse dyrs (og en nærstående arts) anatomi og systematik og resulterede i tre afhandlinger (1924, 1938, 1943). Også den spændende analyse af Skrydstrupkvindens hår og klædedragt (1939) var anatomisk, mens den omfattende bearbejdelse af bløddyrene til C. *Wesenberg-Lunds „Furesøstudier“, 1917 var faunistisk-økologisk. – En smertefuld sygdom nedsatte de seneste år S.s. arbejdsevne. Til Zoologisk museum testamenterede han sin store og sirligt ordnede privatsamling af snegle og til museet og det anatomiske institut sit meget righoldige og smukt indbundne bibliotek over malakologi og anatomi. Medlem af Videnskabernes selskab 1935. – R.1936. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1925 107f. – Slægtstavlesaml., 1931 161. Studenterne MCMII, 1927 149f. Ad. Jfensen i Naturens verden XIII, 1929 376f. Ragnar Spærck i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1946 133–37. Hj. Ussing i Flora og fauna LII, s.å. 1–3. Paul J. Holst Christensen i Naturhist. tid. X, s.å. 29–31. C. O. van Regteren Altena i Basteria X, Lisse s.å. hft. 3–4 33–35 (heri malakologisk bibliogr.). Magnus Degerbøl i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CIX, 1947 V–X. Ad. S. Jensen i Oversigt over vidensk. selsk.s. forhandl. 1946–47 59–64. S. L. Tuxen i Entomologiske medd. XXV, 1947 142–44 (heri entomologisk bibliogr.). Torb. Wolff i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Wolff

Steenberg, Jan, 1901–71, kunsthistoriker. *23. 6.1901 i Kbh., †24.11.1971 i Fredensborg, begr. Asminderød kgd. F: civilingeniør Frederik Chabot S. (1873–1965) og Inger Ottilia Emilie Jensen (1874–1945). Ugift.

S. blev matematisk student fra Schneekloths skole 1919. Han havde gode tegneevner og overvejede at blive arkitekt. Kunsthistorie var også på tale, men hensynet til beskæftigelsesmulighederne førte til historiestudiet med dansk og engelsk som bifag. Efter skoleembedseksamen 1928 fulgte et års rejser med studier af kirkearkitektur herhjemme, i Nordtyskland, Østrig og Italien. 1930 ansattes S. som adjunkt ved Nakskov gym-

nasium, og 1938 blev han lektor på Fr.borg stats-skole i Hillerød. En migrænelidelse hindrede daglig pædagogisk virksomhed; i stedet lykkedes det 1952 S. at blive ansat som redaktør ved værket Danmarks Kirker i tilknytning til Nationalmuseets 2. afdeling. Hermed realiseredes en gammel drøm, og S. virkede nu i næsten en snes år i dette frodige og inspirerende videnskabelige miljø. S. havde ikke noget stærkt helbred, han forekom sky, og det var derfor en lykke at han blev placeret i en stilling uden andre tyngende forpligtelser end at forske og publicere – krav han til fulde honorerede. Hans meget omfattende og vægtige produktion behandler dels kirkearkitektur, dels Nordsjællands kulturhistorie og ikke mindst de her beliggende kongelige slotte. Den første af hans bøger var disputatsen *Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur i 13. Aarhundrede*, 1935. S. demonstrerede et imponerende overblik over det vældige emne; han opstillede en række problemer og søgte at påvise nye sammenhænge som ikke alle blev godtaget. Senere forskning har imidlertid bekræftet hans teorier. Bogen er, som alt S. har skrevet, klart disponeret, velformuleret og pædagogisk opbygget – man mærker den trænede lærer. 1944 udsendtes en oversigt over kirkebyggeriet i Danmark, men ellers specialiserede S. sig efter ansættelsen ved kirkeværket i de kbh.ske kirker. Resultatet af 19 års beskæftigelse hermed foreligger i 11 stofmættede, velskrevne monografier i tid spændende fra den middelalderlige Skt. Petri til Frbg. kirke fra 1700-tallet. S. gik her som overalt ud fra monumenterne selv ved iagttagelser på stedet, kombineret og uddybet med omfattende studier i de meget store arkivfonds som knytter sig til emnerne. Arbejdet fordrede tillige kendskab til arkæologi, kunstindustri, personalhistorie og flere andre discipliner. Også til Trap Danmark skrev han om de kbh.ske kirker. Biprodukter til denne virksomhed var to bøger *Rundetaarn og snelegang*, 1953 samt *Rundetaarn*, 1962. Som lærer i Hillerød var det for en mand med S.s interesser nærliggende at anvende Fr.borg slot i undervisningen. Nysgerrigheden pirredes, og S. foretog vældige primære undersøgelser som udsendtes i bogform under titlen *Christian IVs Frederiksborg*, 1950. S.s sporsans var legendarisk, og det er karakteristisk for ham, at han ved hjælp af nogle hidtil upåagtede lysregnskaber som den første var i stand til at rekonstruere slottets rumdisposition på Christian IVs tid. 1957 udgav han bogen *Esrom Sø*, en kulturhistorisk, topografisk skildring af hjemegnen. Interessen knyttedes dog mere og mere til det kongelige byggeri under den ældre enevælde, og lige for hånden havde S. et monument af internatio-

nalt karat, kongefamiliens sommerresidens i Fredensborg. Den statelige monografi *Fredensborg Slot. Monumenter og Mindre 1720–96*, 1969, blev S.s hovedværk. Her nedlagde han sin intense forskning i en minutøs skildring af bygningshistorien, haven, interiørerne og det liv som havde rørt sig i slottet. Han havde stof til en fortsættelse, men ved hans død lå kun manuskriptet for perioden op til 1863 færdigt. Dette blev 1979 udgivet posthumt sammen med arkitekt Holger Schmidts opmålinger af slottet som er det bedst belyste af vore bevarede kongelige slotte. Kort før sin død nåede S. endelig at udsende et populariserende skrift *Levende barok. Romerske motiver på vandring*, 1971. □Buste af Inger Marie Jørgensen udst. 1947. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 153f. – Anders Uhrskov i Kultur og folkeminder XVIII, 1966 24–35. Jørgen Paulsen i Fra Fr.borg amt, 1972 69–71. Hans Stiesdal i Kulturminder 3.r.l. 1973 137–42.

John Erichsen

Steenberg, Julius August, 1830–1911, operasanger, komponist. * 2.8.1830 i Viby, Ning hrd., † 26.10.1911 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst Jacob S. (1783–1875) og Cathrine Marie Svanekejær (1787–1858). ~ 7.8.1859 i Viby, Ning hrd., med maler Trine (Cathrine) Tørsleff, * 10.8.1840 i Assens, † 21.2.1925 i Kbh., d. af senere kantor og kordegn i Assens Lauritz Christian T. (1802–65) og Severine Hansine Petrine Steenberg (1814–1906).

S. voksede op i et præstegårdshjem der var midtpunkt for egnens musikalske liv, og blev 1850 student fra Århus. Det var egentlig hans hensigt at studere teologi, men da han som romancesanger vakte opsigt i studenterkredse valgte han sin store kærlighed, musikken. Efter Ludvig *Phisters råd gik han til operaen. Han debuterede med held 12.3.1856 som Joseph i E. Méhuls *Joseph og hans Brødre* og gled i de følgende år ind i et anseligt repertoire, blev 1859 kgl. skuespiller. I begyndelsen sang han tenorpartier, men gik efterhånden mere og mere over i barytonfaget. Han benyttede sin klangskønne stemme med smag og følelse, og navnlig lykkedes de mere lyriske, romanceprægede steder i hans partier smukt for ham. Egentlig dramatisk nerve var der sjældent over hans præstationer, ligesom hans spil ofte skæmmedes af noget ubehjælpeligt og ufrit der kunne skade helhedsindtrykket. S.s stemme talte ikke store anstrengelser, og allerede henimod midten af 1860erne var det nødvendigt at stemmen blev skånet så meget som muligt, af hvilken grund hans repertoire blev ikke så lidt indskrænket. Dog hørte publikum stadig gerne den yndede sanger med den

behagelige røst, ikke mindst når han udførte et parti som Sverkel i *Liden Kirsten*. Blandt hans øvrige partier kan nævnes Nemorino i *Elskovsdrikken*, Aimar i *Røverborgen*, Roger i *Murme-steren*, Edgardo i *Lucia*, Ottavio i *Don Juan*, Conrad i *Hans Heiling*, Max i *Jægerbruden*, Lionel i *Martha*, zar Peter i *Czar og Tømmermand*, Achilles i *Iphigenia i Aulis* og endelig George Brown i *Den hvide Dame*, det parti hvori han måske fejrede sine største triumfer.

Også inden for skuespillet blev S. undertiden benyttet, men her slog hans dramatiske evner sjældent til. Bedst klarede han sig når han kunne virke ved grotesk-komiske midler som fx i Christof i *Jacob von Thybo*, Brandt i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* og Hutter i *Genboerne* og *En Spurv i Tranedans*, derimod formåede han ikke at puste liv i en rolle som Otto Rosen i *Hr. og Fru Møller* som han udførte som „en Elsker af den bedrøvelige Skikkelse“. 3.6.1888 tog S., om-bølget af sit trofaste publikums sympati, sin afsked som Sverkel i *Liden Kirsten*, og der var nu kun skønne rester tilbage af den engang så indsmigrende stemme. 1887 var han blevet ansat som inspektør ved elevskolen, i hvilken egen-skab han virkede til 1894. Stor betydning fik S., der bl.a. ofte optrådte i Musikforeningen, som koncertsanger. Ikke mindst ydede han fremragende kunst, når han fortolkede komponister som Franz Schubert, Robert Schumann og Robert Franz. Her, hvor hans format helt slog til, viste hans evner sig i den smukkeste belysning. Selv komponerede han en række melodiose, ikke alt for betydelige romancer, bl.a. til tekster af H. V. Kaalund, C. Winther, C. Hauch, E. Lembcke og V. Bergsøe. Navnlige blev *Paa Søndag Aften kommer hun* til Carl Plougs tekst meget populær i datiden. 1892 udgav S. et skrift *Muser og Sirener* hvori han udtaler sine meninger om romanceskompositionen, operaen og sangkunsten, og 1896 *Robert Franz*. 1880 havde han det Anckerske legat. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1877. Træsnit af O. Andersen, 1896. Tegnet med hustru af Krøyer, 1903 (Teatermus.). Mal. af Caroline van Deurs, 1907. Foto.

Torkil Baumgarten: Familien Tørsleff, 1913 24. Th. Overskou: Den danske skueplads VI–VII, 1876. H. Kroman i *Fædrelandet* 10.3.1881. Angul Hammerich i *Ill. tid.* 13.3. s.å. *Dagbladet* 2.6.1888. P. Hansen: *Den danske skueplads III*, 1896. *Berl. tid. (aften)* 28.10.1911. *Politiken* s.d. Rob. Neiiendam: *Det kgl. teaters hist.* I–II, 1921–22. Viggo Lindstrøm: *Fra den gamle vinkælder til det kgl. teater*, 1924 75. Sextus Miskow: *Det var dengang*, 1926 214–17. L. B. Fabricius: *Træk af da. musik-livs hist.*, 1975.

Torben Krogh*

Steenberg, Niels George, 1839–1915, ingeniør, kemiker. * 31.10.1839 i Kbh. (Cit.), † 6.2.1915 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: kompagnikirurg, senere toldkontrollør Frederik S. (1802–59) og Johanne Caroline Tengstedt (1811–1901). ~ 1° 27.7.1869 i Mårum med Anna Dorothea Holten, * 22.4.1847 på Bandholmsholmgården under Knu-thenborg, † 18.5.1884 i Kbh. (Frels.), d. af skovri-der, forstråd Nicolai H. (1815–88) og Sophie Margrethe Ulrich (1820–1903). ~ 2° 20.5.1893 i Kbh. (Frels.) med Anna Dorothea Cecilia Mogens- gen, * 9.12.1857 i Kbh. (Frels.), † 29.11.1916 sst., d. af jernstøber Jens Frederik Frantz M. (1823–1900) og Anna Dorothea Schou (1829–1917).

Efter skolegang i Melchiors skole var det tanken at S. skulle uddannes som mekaniker, men han havde lyst til at læse videre, og trods beskedne økonomiske kår i hjemmet lykkedes det ham bl.a. ved hjælp fra en af sine tidligere lærere at tage både præliminæreksamen og polyteknisk adgangseksamen 1855. Han blev cand.polyt. i anvendt naturvidenskab 1861, men havde efter faderens død måttet undervise for at tjene til studierne, og han fortsatte hermed efter sin eksa- men, da det var vanskeligt for en ingeniør at finde ansættelse i den endnu kun småt udviklede danske kemiske industri. Han var lærer ved Mel- chiors skole 1858–65 og tillige ved det tekniske institut i Kbh. 1862–64.

1865 fik S. ansættelse som fabriksbestyrer hos Jacob Holm & Sønner der fremstillede talg, stea- rinlys, sæbe og lim. Han demonstrerede stor tek- nisk dygtighed ved at forstå bygning og indret- ning af en ny limfabrik i Sundbyøster. Derefter moderniserede han sæbefabrikationen som ind- til da havde hvilet på et rent empirisk og hånd- værksmæssigt grundlag og givet anledning til mange praktiske vanskeligheder. Han indrettede et laboratorium, hvor han udnyttede sin faglige viden og praktiske sans i et omfattende forsøgs- arbejde, der førte til en fornyelse af apparaturet og en omlægning af produktionen der nu blev langt mere systematisk og sikker og som i hans tid forøgedes til det firdobbelte. 1890 var S. på studierejse i England for at indkøbe maskiner til en sejlgarvsfabrikation der skulle indrettes på firmaets reberbane, han medvirkede ved indret- ningen af et hertil hørende farveri og blegeri, han byggede en vandglasfabrik for firmaet og udførte grundlæggende forsøg over ferniskog- ning. 1894 overtog han undervisningen i teknisk kemi ved Polyteknisk læreanstalt efter August Thomsens død, og n.å. udnævntes han til pro- fessor i faget. S. kom til at betyde overordentlig meget for fagets udvikling og dermed for dansk kemisk industri, idet han som den første her-

Steenberg, N. M., se Steenberg, Niels.

hjemme fremhævede, at teknisk kemi ikke blot er en anvendelse af den rene kemi, men en selvstændig videnskab med nær tilknytning til økonomi, og at et lands kemiske industri er af den største betydning for dets økonomiske stilling, hvad udviklingen af den kemiske industri i Tyskland i så høj grad havde vist. 1899 påbegyndte han kurser i teknisk-kemisk analyse, og fra 1903 indførtes teknisk-kemiske øvelser som forberedelse til det fabriksprojekt der var den afsluttende opgave på studiet. I sine forelæsninger øste S. ikke blot af sin omfattende faglige og tekniske viden og erfaring, men han indpodede de studerende respekt for deres kommende virke som ingeniører og ansvarsfølelse over for de mennesker hvis arbejde de skulle lede. Utrætteligt fremhævede han at selv den mest geniale kemiske eller tekniske metode kun har værdi hvis den er økonomisk fordelagtig, og at de der ikke forstår dette fra begyndelsen kommer til at gøre dyrekøbte erfaringer i deres praktiske virksomhed. Hans store personlige elskværdighed og den hyggelige atmosfære hvori hans undervisning foregik gjorde ham til en højt elsket lærer. Selv var han yderst beskeden, således har han udtalt at han regnede sig til „de solide, jævne, pålidelige arbejdere, som samfundet i virkeligheden jo har lige så megen brug for som for genierne“.

Ved siden af sin undervisningsvirksomhed gjorde S. en betydelig indsats for dansk erhvervsliv. Han gik varmt ind for en mere rationel udnyttelse af tørvemoserne, var en af de ledende ved stiftelsen 1901 af Moseindustriforeningen som 1909 overtoges af hedeselskabet, og konstruerede et særligt fyrsted til tørv. Ved den teknisk-hygieniske kongres i Kbh. 1903 foreslog han en resolution til regeringen der opfordrede til en lovgivning om fremførelse af elektriske stærkstrømsledninger. Resultatet heraf blev den første stærkstrømslov af 1906. S. blev medlem af bestyrelsen for A/S Hertz' Garveri og Skotojsfabrik 1897, for A/S Kbh.s Fodtøjsfabrik 1906 og for sammenslutningen af de to virksomheder 1911, for A/S H. E. Gosch & Co. 1902 og for A/S Kbh.s Tændstikfabrikker og Fabrikken Merkur i Randers s.å., for A/S Det Danske Moler-Selskab 1909. Allerede 1874 tog S. initiativet til oprettelsen af Polyteknisk understøttelsesforening, hvis sekretær han var til sin død, 1879–95 var han kredsbestyrer i Chr.havns afdeling af Kbh.s understøttelsesforening. 1896–1908 var han medlem af Industriforeningens repræsentantskab, fra 1898 til sin død af bestyrelsen for Den tekniske forening, og 1907–10 var han formand for Dansk ingeniørforening. Fra 1896 var han medlem af bestyrelsesrådet for Statsprøveanstalten

og i en årrække fast medlem af de særlige patentkommissioner. – Hans søn af andet ægteskab Niels Mogensen S., * 1.3.1897, † 20.6.1982, blev fabrikingeniør 1921, uddannede sig videre som brygmester og var 1929–64 ansat ved Tuborgs Bryggerier (De forenede Bryggerier), fra 1948 som underdirektør, fra 1950 som teknisk direktør. Han blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1961 og gjorde desuden en betydelig indsats inden for Dansk brygmesterforening og især Dansk ingeniørforening hvor han var formand for fabrikingeniørgruppen 1942–47. R. 1954. R¹. 1964. – R. 1904. DM. 1909. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1904 (Fr.borg). Mal. af N. V. Dorph, 1910 (Da. ingeniøren.). Buste af V. Bissen, i marmor ved L. Brandstrup ca. 1910 (Polyteknisk læreanstalt). Foto.

Fundats for justitsråd Schack Aug. Steenbergs og Catharina Elisabeth Steenbergs familielegat, 1895 14. V. Bøgh m.fl. i Ingeniøren XIX, 1910 91–98. P. E. Raaschou og Ax. G. V. Petersen sst. XXIV, 1915 91. H. I. Hannover i Politiken 7.2.1915. Nationaltid. s.d. København s.d. M. C. Harding i Ill. tid. 21.2. s.å. P. E. Raaschou i Den tekn. foren.s t. XXXIX, s.å. 21f. A. Mentz sst. 37f. Karl Meyer i Akademisk ugebl. v. s.å. 19. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929 386–91. Johs. Kristensen: Dansk ingeniøren. gennem 50 år, 1942. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. C. Helt (Povl Vinding)

Steenberg, Valdemar Emanuel, 1829–92, psykiater. * 9.1.1829 i Olsker, † 11.3.1892 på Skt. Hans hospital, begr. på kgd. sst. F: sognepræst, sidst i Ringsted, provst Frederik Laurentius S. (1801–70, ~ 2° 1831 med Charlotte Frederikke Borries, 1810–63) og Elisabeth Marie Frandsine van Aller (1802–30). ~ 6.6.1872 i Roskilde med Elisabeth Frances Chabot, * 7.8.1852 i Rotterdam, † 17.10.1878 på Skt. Hans hospital, d. af købmand, nederlandsk vicekonsul i Roskilde Adrian Balthasar Corneille C. (1821–99) og Alice (Eliza) Knox (1830–71).

S. blev student 1846 fra Rønne og tog 1853 medicinsk embedseksamen, efter at han i studietiden havde deltaget som frivillig i krigen 1848. Han fungerede 1853 som koleralæge i hovedstaden, var 1853–54 kandidat på Almindelig hospital, derpå i to år marinelæge og blev, efter en længere varende studierejse, 1857 reservelæge ved Almindelig hospital hvor han kastede sig over patologisk-anatomiske studier af nervesystemet. Fra jan. 1858 til april 1859 var han medredaktør af Hospitalstidende. 1859 ansattes S., der tidligere ikke havde beskæftiget sig med psykiatri, som 3. læge ved sindssygeanstalten i Slesvig som han muligvis havde besøgt under sin krigsdeltagelse, og hvis overlæge efter P. W.

"Jessens fratræden var J. Rüppel. 1862 avancerede han til 2. læge, men overtog derpå 1863, ved A. *Gorickes afgang, overlægeembedet ved Skt. Hans hospital. Hermed indledtes en betydningsfuld epoke i dette hospitals historie, idet det under S.s initiativrige førerskab gennemgik en hurtig og gennemgribende udvikling til en tidssvarende helbredelsesanstalt for hovedstadens sindssyge.

Under sit ophold i Slesvig fuldførte S. sit på Almindelig hospital påbegyndte doktorarbejde, *Den syphilitiske Hjernelidelse* som han forsvarede 1860. I dette betydelige arbejde, der er en af de første neuro-psykiatriske afhandlinger herhjemme, behandlede den syfilitiske encephalopati, hans grundlag S. påviste bestod i betændelsesagtige processer i hjernens kar der sekundært medførte henfald af hjernevævet, og S. kunne ud fra sine iagttagelser konkludere, at „enhver syfilitisk Encephalopati er en fremskridende Parese“ i klinisk henseende; men han tilføjede nogle revolutionerende betragtninger over, hvorvidt ikke også „enhver Parese er en syfilitisk Encephalopati“. Dette mente S. var tilfældet og antydede også beviserne derfor, men han overlod i øvrigt den nøjere påvisning til sin begavede unge elev C. M. *Jespersen. Eftertiden har givet S. ret, og hans navn vil altid med ære nævnes mellem de forskere der har udredet paralydens årsagsforhold. Ud over dette arbejde publicerede S. ikke videnskabelige ting; derimod redegjorde han gerne i hospitalets årlige beretninger på sin ejendommeligt livfulde måde for de lægelige iagttagelser og fremskridt i det forangående år.

S.s forestillinger om hvordan byen Kbh.s sindssygeværns bedst lod sig ordne indhentede han ved rejser til udlandets storbyer, navnlig Paris, som han besøgte 1867 og 1868. Med stor iver og begejstring gik han i gang med opgaven at finde frem til en løsning af spørgsmålet om de påtrængende nødvendige, store udvidelser af hospitalskomplekset, så at hans yndlingstanke: altid at have plads for enhver i Kbh. boende sindslidende der trængte til hospitalsbehandling kunne realiseres. Ved at foreslå opført to store plejestiftelser, en for mænd og en for kvinder, gik han i brechen for princippet om den „relativt forbundne Helbredelses- og Plejeanstalt“ som han, navnlig i Paris, havde høstet gode erfaringer om. Allerede 1872 kunne det efter S.s planer omorganiserede hospital åbnes for driften. Med berettiget stolthed kunne S. ved den internationale medicinske kongres i Kbh. 1884, ved hvilken han udnævntes til præsident for den psykiatriske og neurologiske sektion, fremvise det imponerende hospitalsanlæg. S. virkede også med ener-

gi for hospitalets indre fornyelse i form af mere humane og hensigtsmæssige behandlingsmidler. Navnlig må nævnes, at han var den første herhjemme, der indrettede en såkaldt vagtafdeling for patienter der var farlige for sig selv, hvor disse kunne overvåges dag og nat af et forholdsvis fåtalligt personale. Ligeledes var han varmt interesseret i enhver forbedring der gjorde opholdet på hospitalet friere og tåleligere (det såkaldte no-restraint princip), og i S.s tid gik tvangsmidlernes anvendelse stærkt tilbage. Fra 1881 indførte han konsultation for patienternes pårørende, idet han en gang om ugen modtog disse i Kbh. Som hospitalsleder var S. således beslut- som og vidtskuende og ikke uden format. Hans død indtraf ganske pludseligt, midt i arbejdet, uden foregående svaghed.

S.s friske og umiddelbare temperament faldt stærkt i øjnene i kredsen af samtidens sindssyge- læger. Varme, åbenhed, frisk begejstring, imødekommende hensynsfuldhed og i det hele et handlekraftigt, vindende, ukompliceret væsen var hans mest fremtrædende egenskaber. I god overensstemmelse hermed nævner vort sindssygeværns historiograf, H. *Helweg, hvordan S.s anlæg kunne skaffe sig luft dels i en vis lyrik, dels i en „undertiden ganske ubehersket Hidsighed“ der dog aldrig formåede at hæmme den popularitet, han nød overalt. – Tit. professor 1866. – R. 1874. DM. 1888. □Mal. af O. Haslund, 1888 (Skt. Hans hosp., Roskilde). Træsnit 1889 efter fotografi. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1860 93. – Bibl. for læger 7.r.III, 1892 239 245f. Jul. Petersen i III. tid. 203. s.å. Kn. Pontoppidan i Danmark, udg. Journalistforen. VII, 1893 35–39. Samme: 6. afd.s. jammersminde, 1897 (fot. optr. 1978) 11. Hj. Helweg: Sindssygeværnsnets udvikl. i Danm., 1915 158–68. Vict. Lange i Pers. hist. t. 10.r.I, 1934 165 173–76 178f 181 186.

Ib Ostenfeld

Steenbuch

I. En slægt der føres tilbage til „mechanikus“ i Kbh. Hans S.

Christen *S. var ~ Dorothea Brochmand, d. af professor Hans *B. (1594–1638).

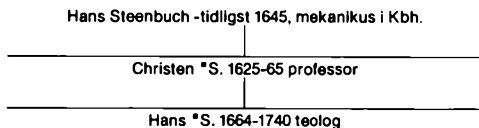
II. Denne slægt er en del af slægten fra Egeris i Nr. Vium sg., hvor Laurs Laursen nævnes 1688. Dennes søn, hosekræmmer i Kbh. Augustinus Lassen Egeris (1696–1792), lod sin søn Hans (1737–1810) opkalde efter professor Hans *S.

Axel Steenbuch: Min slægt fra Egeris, 1937.

Hans H. Worsøe

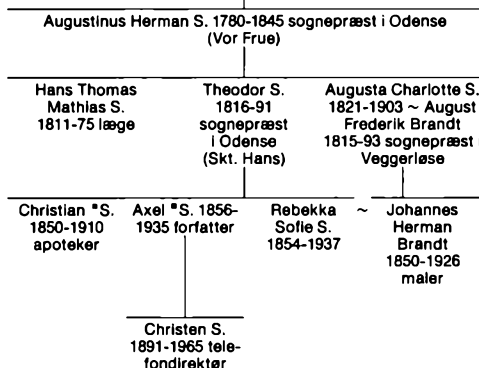
Steenbuch

Tablle I

Tablle II

Hans Steenbuch (Eggerlls) 1737-1810 sognepræst i Uggerslev og Bederslev

Steenbuch, Axel, se Steenbuch, Christian.

Steenbuch, Christen, 1625-65, professor. * 25.9.1625 i Kbh., † 26.8.1665 sst., begr. sst. (Frue k.). F: „mechanicus“ Hans S. († tidligst 1646) og Inger Christensdatter Hammer. ~ febr. 1663 med Dorothea Brochmand, * 1634, † 1.6.1676 (~ 2° 1672 med rektor ved Vor Frue skole i Kbh., mag. Jacob Foss, 1633-76), d. af professor Hans *B. (1594-1638) og Drude Thomasdatter Fincke (1604-71). – Far til Hans *S.

S. blev student 1642 fra Vor Frue skole i Kbh. og tog magistergraden 1647. Oprindelig dyrkede han med forkærlighed de matematiske discipliner. 1647 beregnede og udgav han således almanakken for 1648 og det følgende år, og 1648 optrådte han som forfatter af en disputats *Exercitatio physico-mathematica* for derved at kvalificere sig til det kgl. rejsestipendium der var bestemt for en matematiker. Dette opnåede han da også og tilbragte derefter over seks år på studierejser til Holland, Frankrig, Italien og Tyskland. Af største betydning blev et fireårigt ophold i Leiden, idet han under påvirkning især af den berømte arabist Jacob Golius opgav matematikken for at lægge sig efter de orientalske sprog. Takket være sin velynder kansler Christian Thomsen *Sehested fik han dog lov til at beholde det matematiske stipendium. 1655 blev han udnævnt til professor i hebraisk, men først n.å. tiltrådte han og udgav sit habilitationsskrift hvori han sammenlignede og kritisk bedømte den hebraiske tekst til Genesis kap. 49 i forhold til græske,

latinske, arabiske og kaldæiske gengivelser. Da S. nogle år senere var blevet dekan ved det filosofiske fakultet, udsendte han 1663 som grundlag for en magistereksamen en *Disputatio de usu principiorum rationis ac philosophiæ in controversiis theologicis* hvori han søgte at gendrive et skrift af den nederlandske teolog Nicolaus Vedelius, idet han på traditionel måde forsvarede den lutherske ortodoks supranaturalisme over for kalvinsk „rationalisme“. Særlig fortjeneste har S. indlagt sig ved sin virksomhed som universitetets notarius (fra 1657) hvor han med en sjælden omhu og nøjagtighed, samt statelig skønskrift, tog sig af de løbende sager. Også som en faderlig ven af fattige studenter fik han et godt lov. – S. var ejer af et stort og godt sammensat bibliotek der solgtes ved offentlig auktion 1666.

Danske mag. 5.r.II, 1889-92 225f; 6.r.II, 1914-16 47 50. – Pers. hist. t. II, 1881 194 (ad pag. 310) (geneal.). Progr. fun. univ. Hafn. over C. S., 1665. R. Vinding: Regia academia Hauniensis, 1665 413-15. Erik Pontoppidan: Marmora Danica I, 1739 69. G. L. Wad: Medd. om rektorerne på Herlufsholm 1565-1878, 1878 172f. Laur. Nielsen: Danske privatbiblioteker I, 1946 226.

Bjørn Kornerup*

Steenbuch, Erich Christian Werlauff, 1850-1910, apoteker, kemiker. * 18.3.1850 i Odense, † 9.1.1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst Theodor S. (1816-91) og Charlotte Johanne Elisabeth Mørch (1830-1911). ~ 19.5.1876 på Frbg. med Lene Jensine (Signe) Frederikke Mathilde Bülow, * 17.1.1851 på Frbg., † 19.1.1937 sst., d. af inspektør ved Ladegården, senere rådmand i Kbh. Frederik Christopher B. (1811-90, ~ 1° 1841 med Emilie Rasmine Hermann, 1821-49, ~ 3° 1854 med Helene Cathrine Schwartz, 1831-1915) og Rasmine Christine Engeline Schoulund (1823-53).

S. gik i Odense latinskole og kom efter skolegangen i lære på Chr.havns Apotek 1867, blev farmaceutisk kandidat 1872 og var derefter 1872-89 assistent ved universitetets kemiske laboratorium hos Julius *Thomsen. I denne lange assistenttid var han en søgt manuduktør i kemi for farmaceuter og læger, en flittig foredragsholder og forfatter til en række meget brugte lærebøger (*Kortfattet Veiledning til Brug ved Fremstillingen af de vigtigste kemiske Præparater*, 1876; *Titreanalyser med særligt Hensyn til dens Anvendelse ved Undersøgelsen af de i de skandinaviske Pharmacopoeer officinelle Præparater*, 1887), og herigennem har han bidraget meget til at popularisere kemiens betydning for det daglige liv. Hans mekaniske snilde gjorde ham til en skattet medarbejder for Julius Thomsen ved planlægningen af mange af dennes forsøg. S.s arbejde

for at højne farmaciens standpunkt her i landet var nyttigt og i mange tilfælde velset (fra 1877 holdt han forelæsninger over *Pharmacopoea danica*, 1868), men i andre tilfælde stødte han an ved sin polemiske, skarpt kritiske form (tillægget til *Pharmacopoea danica*, 1868, 1886). Hans viden blev taget i anvendelse i talrige skønssager vedrørende næringsmidler, vine o.l., og han var sekretær ved den 1877 nedsatte kommission til udarbejdelse af en ny giftlov. – 1889 fik S. privilegium på oprettelse af Jernbaneapoteket i Kbh., og da det åbnedes 1890 var det indrettet efter hans syn på et apoteks betydning og opgaver, udstyret med alle nye mekaniske hjælpemidler, men måske også præget af, at han så længe havde stået den praktiske farmaci noget på afstand. Apoteket var udstyret med indretning til massefabrikation af piller, kapsler o.l., men selv om S. opnåede en vis eksport til Norge og Sverige og også høstede anerkendelse for en samtidig anlagt skumvinfabrik, var disse anlæg dog urentable og måtte snart nedlægges. – S. var fra 1889 medlem af kommissionen til udgivelse af *Pharmacopoea danica* 1893 og derefter af den permanente farmakopékommision der udarbejdede *Pharmacopoea danica* 1907. Han udgav 1894 sammen med Christian *Gram og H.-J. *Møller prøverne i *Pharmacopoea danica* 1893 og påbegyndte n.å. i forening med skandinaviske kolleger udgivelsen af *Nordisk farmaceutisk Tidsskrift* der dog på grund af manglende tilslutning kun oplevede tre årgange. – Broderen Axel Møller Mørch S., * 11.9.1856, † 12.8.1935, blev student 1876, cand.jur. 1882 og overretssagfører 1886. Han debuterede som forfatter 1885 med *Tre Fortællinger* der fulgtes 1887 af *Rektor Lassen*, en satire over provinsbyens borgerskab. I *Hans, en dansk Novelle*, 1906, er der selvbiografiske træk. S. skrev desuden skuespil hvoraf nogle opførtes på kbh.ske teatre. – □Foto.

Archiv for pharmaci og chemi XVII, 1910 22–24. Farmaceutisk tid. XX, s.å. 28–30. E. Dam og Aage Schæffer: De danske apotekers hist. III, 1933 522–25.

Stig Veibel*

Steenbuch, Hans, 1664–1740, teolog. * 7.7.1664 i Kbh. (Frue), † 21.6.1740 sst., begr. sst. (Frue k.). F: professor Christen *S. (1625–65) og Dorothea Brochmand (1634–76). Ugift.

S. blev student 1683 fra Vor Frue skole i Kbh. Allerede n.å. udgav han en disputats om det i Mark. 13,35 omtalte hanegal, et lovende ungdomsarbejde der ved sit hele filologiske anlæg blev typisk for store dele af hans senere forfatterskab. 1685–93 færdedes S. på lange studierejser i størstedelen af Europa. Betydningsfuldt var især hans ophold 1690 i Giessen hvor han for li-

vet sluttede venskab med F. *Rostgaard, og i Nederlandene hvor han navnlig samlede kundskaber i orientalsk filologi og rabinsk teologi. Alle-rede 1689 var S. blevet udnævnt til professor i filosofi, 1693 blev han professor i hebraisk og 1709 i teologi. 1714–16 og 1733 var han rector magnificus. S. var en meget flittig universitetslærer, og hans i omfang store forfattervirksomhed gav sig udtryk i en lang række disputater var nøje knyttet til hans lærergerning. Sin styrke havde han i grundig skriftseksegese, og også i hans talrige dogmatiske disputater over kristologien er det særlig skriftbeviset han interesserer sig for. Hans hovedværk er *Examen versionis vernaculæ ad stateram Ebræi codicis* I–VI, 1699–1704 der indeholder en minutios gennemgang af den danske bibeloversættelse af 1647 sammenlignet med den hebraiske grundtekst. S.s lære-standpunkt er det ortodokse, men han stillede sig velvilligt til den frembrydende pietisme. Han var således en ven af Tranquebarmissionen, og ikke få pietister som Erik *Pontoppidan, H. Langhorn, N. L. *Zinzendorf o.fl. har udtalt sig rosende om ham. Efterhånden blev han også inddraget i tidens større kirkelige foretagender: 1714 fik han sæde i missionskollegiet og senere (1720) i direktionen for vajsenuset, 1733 blev han medlem af kommissionen til undersøgelser af klagerne over de pietistiske præster, 1737 af kommissionen for indrettelse af skoler på landet og 1739 af kommissionen til en revision af bibeloversættelsen. S., der havde lidt store tab ved Kbh.s brand 1728 og bl.a. mistet hele sit bibliotek, var en meget godgørende mand der betænkte universitetet, vajsenuset og Vartov med betydelige testamentariske gaver. Som menneske synes S. at have været en sjældent tiltalende personlighed. Jacob *Langebek har i nogle linjer tegnet et smukt portræt af denne „gode gamle Guds Mand“, udmærket ved fromhed, oprigtighed, sagtmødighed og gavmildhed. – Rang med virkelige etatsråder 1734. □Mal. 1694, formentlig af Jacob d'Agar (Gavnø). Mal. (forhen Lederborg).

Danske mag. 5.r.III, 1893–97 235 241f. – Dänische Bibl. II, 1738 410–20. [Erik Pontoppidan:] Menoza III, 1743 409–37. J. Langebek i Danske saml. IV, 1868–69 376f. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard I, 1870. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 491. Samme sst. 4.r.I, 1889–91 432f 652; V, 1897–99 234; VI, 1899–1901 163; 5.r.III, 1905–07 343–46. Kn. Heiberg sst. 463. H. F. Rørdam sst. IV, 1907–09 445f 458. Kn. Heiberg sst. 766; V, 1909–11 583 754. Kn. Heiberg sst. 658–64 678. H. F. Rørdam sst. VI, 1911–13 253f 293f 307. Ernst Michelsen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. XXV, Kiel 1895 243f. M. Neeiendam: Erik Pontoppidan I, 1930 218. Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.IX, 1930–35 318. Pers.hist.t. 10.r.V, 1938 152; 14.r.IV, 1962 154. H. Hejselbjerg Paul-

Steenbuch, Hans

sen: Sonderjysk salmesang, 1962. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

*Bjørn Kornerup**

Steenfeldt, J. A., se Stenfeldt, J. A.

Steenholdt, Otto, * 1936, politiker. * 27.9.1936 i Qeqertarsuaq ved Egedesminde. F: fanger Filemom S. (1901–80) og Abelonie (* 1913). ~ 11.12.1965 med lærer Hanne Surland, * 2. 10.1942 i Næstved, d. af skoledirektør Aksel S. (* 1915) og Inger Remvig (* 1914).

S. voksede op i et fangersamfund, men kom på realskolen i Godthåb 1953–59, fik senere lærer-eksamen fra Vordingborg 1966 og blev derefter ansat som lærer i Nordgrønland. S. trådte ind i politik netop da den vågnende politiske bevidsthed førte til en politisk spaltning mellem den nationale venstreorienterede Siumutbevægelse og den mere traditionelle samarbejdsindstillede Atassutfløj. S. har fra starten været blandt Atassuts stiftere og ledere og partiets store stemmesluger i Nordgrønland. Hans politiske styrke er en nær indføling med fangersamfundet kombineret med en realpolitisk tankegang. Som led i sit politiske arbejde har han haft en række tillidsposter: medlem af hjemmestyreudvalget 1973–79, folketingets markedsudvalg, Nordisk råds kulturudvalg, tilsynsrådet for kommunerne, fritidskommissionen, styringsudvalget vedrørende råstoffer i Grønland og senere fra 1979 fællesrådet for mineralske råstoffer i Grønland, dansk-grønlandsk kulturfond fra 1977, GTOs tilsynsråd og herunder udvalget for bevarelse af gamle bygninger i Grønland samt bestyrelsen for foreningen til bekæmpelse af alkoholisme i Danmark. □Foto.

Mads Lidegaard

Steenholdt, Vittus Frederik, 1808–62, seminarie-lærer. * 18.8.1808 i Upernavik, † 13.2.1862 i Jakobshavn. F: handelsmedhjælper Niels Larsen S. (1766–1822) og Ane Lyngbye (1767–1830). ~ 1° 8.9.1830 i Egedesminde med Ane Clara Geisler, * 21.12.1812, † 13.1.1857 i Jakobshavn, d. af kolonibestyrer Johan Kristian G. og Karen Nicolaiddatter. ~ 2° 28.8.1857 med Birgithe Charlotte Kristine Sandgreen, * 14.10.1836 i Agpat, † 11.7.1859 i Jakobshavn, d. af tømrer Levi Christopher Nicolai S. og Karen Motzfeldt. ~ 3° 21.9.1860 med Mathilde Kristine Christophersen, * 4.4.1822 i Jakobshavn, † 14.8.1868 sst., d. af fanger Jørgen C. og hustru Caroline.

S. blev først døbt 1815 efter faderens flytning til Godhavn da der under krigen ikke var præst i Upernavik. Da drengen tidligt viste gode evner kom han i skole hos den berømte præst i Egedes-

minde, Peder *Kragh, og blev med årene en slags plejesøn af huset. Han kom til at beherske både grønlandsk og dansk flydende og var en fin sproglig begavelse. Samtidig blev han en meget dygtig musiker. 1826 optrådte han første gang som organist og virkede derefter som sådan og som hjælpelærer og kateket for Kragh, ligesom han blev en uvurderlig hjælper ved dennes oversættelsesarbejder. Omkring 1840 kom han til Jakobshavn som overkateket, og da det ene af Grønlands to seminarier 1845 oprettedes i denne by blev S. ansat som seminarielærer, den eneste bortset fra forstanderen der var den til enhver tid værende missionær i kolonien. Da disse de første år slet ikke boede på stedet og der tilmed var uheld med dårlige nerver kom S. til alene at bære den daglige hovedbyrde i arbejdet på seminariet. Denne opgave viste han sig fuldt ud voksen i kraft af sin begavelse og store flid. Bl.a. måtte han selv oversætte flere lærebøger til grønlandsk, således Balslevs Bibelhistorie der udkom 1854 ligesom han nåede at oversætte det aller-meste af Det nye testamente. Også ved det nyoprettede bogtrykkeri i Godthåb fik han 1860 udgivet et lille skrift, kaldet *Illerkuksamut imalōneet illuarnermik ajokersout* (en belæring om moral og retfærdighed). Som en anerkendelse for disse arbejder modtog han økonomisk påskønnelse fra Det danske missionselskab og Missionskollegiet.

S. fik dog sin største betydning som skaber af seminariet i Jakobshavn og i samarbejdet med flere dygtige danske missionærer, især U. P. C. *Nissen og N. P. Simonsen. Der blev anlagt en bevidst uddannelsespolitik der gik ud på at skabe en så kvalificeret uddannelse at den også kunne bruges til en præstegerning så grønlænderne kunne begynde at erstatte de danske præster. Derfor forsøgte man at lære eleverne så meget dansk at de kunne få direkte adgang til den store litteraturskat på dette sprog, og til sidst blev en overbygning af rent dansksprogede klasser lagt oven på selve seminariet. Det er svært at placere æren for alt dette et bestemt sted – det var de skiftende forstandere der udadtil tegnede seminariet, men på mange måder var S. sjælen deri. Resultatet var at Jakobshavn seminarium i de første årtier var en meget større succes end Godthåbs, og flere kuld af veluddannede elever blev sendt ud og udførte i et par generationer et uvurderligt kirkeligt-kulturelt arbejde i hele Nordgrønland. Men i Godthåb var man ikke enige. Grønlænderne blev anset for at være for „umodne“ til at overtage præsteembederne, og da Danmark havde fået højreregeringen, blæste alle vinde Jakobshavn imod. 1875 blev seminariet lukket og al fremtidig læreruddannelse over-

ladt til Godthåb – hvilket længe gav sig udslag i store vanskeligheder ved at skaffe kateketer til Nordgrønland. Forinden var dog én af eleverne, Tobias Mørch, kommet på videreguddannelse i Danmark og blev ved sin hjemkomst ordineret – som første grønlander af rent grønlandsk afstamning.

Om S.s sprogbevægelse fortæller Grønlands store sprogioner S. *Kleinschmidt i forarbejdet til sin ordbog, at han står i stor gæld til S., der „havde en ganske mærkelig evne til at definere et grønlandsk ords betydning på dansk“. Kleinschmidt benyttede et af S. gennemgået og rettet eksemplar af Fabricius' ordbog til sin egen, og den retskrivning Kleinschmidt skabte, var i mange henseender en udbygning af S.s selvopfundne og meget originale skrivemåde. S. var den type der er så langt forud for deres tid, at de aldrig bliver betroet land og rige, men må virke i det skjulte bagland. Og først en sen eftertid forstår deres værd. S. var ubestridt en af 1800-tallets mest fremragende grønlandske personligheder. Han har en stor efterlængt i Nordgrønland, deriblandt flere af nutidens ledende politikere.

H. Ostermann: Kolonien Jakobshavns hist., 1941 = Det grønlandske selsk.s skr. XI.

Mads Lidegaard

Steenberg, Axel, * 1906, historiker. * 1.6.1906 i Sinding. F: bolsmand Jens Christensen S. (1858–1926) og Maren Jespersen (-Skree) (1862–1931). ~ 8.8.1934 i Ål med Frida Sillesen, * 14.11.1908 i Oksbøl, † 26.7.1964 i Kbh. (Tim.), d. af købmand Silles S. (1864–1939) og Maren Stockholm Jensen (1870–1949). – Bror til V.*S. Efter adskillige år ved landbruget besøgte S. 1926–27 og 1927–28 Askov højskole, tog 1930 faglærereksamen i historie, 1931 studentereksamen (privat dimit.) og 1932 faglærereksamen i geografi. Efter et år som lærer ved Stevns højskole 1932–33 arbejdede han samtidig med forberedelserne til skoleembedseksamen dels ved statistisk departement, dels ved Nationalmuseets I. afdeling og 1934–37 som assistent hos Gudmund *Hatt med opmåling af forhistoriske agre ved dennes undersøgelser af oldtidsagerbrug i Jylland. 1937 tog S. afsluttende eksamen i historie med geografi og geologi som bifag if. særlig bevilling. Fra 1936 knyttedes han til Nationalmuseets 3. afdeling (Dansk folkemuseum), 1939 som inspektør og 1946–59 som afdelingsleder (overinspektør). Fra disse år ved Nationalmuseet foreligger en række studier over danske plovtyper og høstredskaber der 1943 efter rejser i Polen, Tjekkoslaviet, Tyskland og Østrig for at studere høst med kornsegl førte til disputatsen

Ancient harvesting implements. A study in archaeology and human geography. Et andet hovedemne har været bondegårde og landsbybebyggelse hvor udgravningen af tomten under Pebringegården, der 1939 flyttedes til Frilandsmuseet i de følgende år fortsattes med arkæologiske landsbyundersøgelser forskellige steder på Sjælland og i Jylland med *Atlas over en del af middelalderlandsbyen Borups agre 1000–1200 e.Kr.*, 1968 og *Store Valby. Hist.-arkæol. undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland I–III*, 1974 som vigtigste publikationer, hvortil slutter sig *Jordfordeling og udskiftning. Undersøgelser i tre sjællandske landsbyer*, 1951 (s.m. C. Rise Hansen). 1944 igangsatte S. med støtte fra private fonds en landsomfattende undersøgelse af byggeskikken på landet til suppleret af H. *Zangenbergs indsamlede materiale. 1954 tog S. initiativet til et møde af europæiske plovforskere i Kbh. der førte til oprettelsen af International Secretariat for Research on the History of Agricultural Implements der siden har fungeret under hans ledelse. 1954 knyttedes S. til Kbh.s univ. som lektor i kulturhistorie og udnævntes 1959(–70) til den første professor i det nyoprettede fag materiel folkekultur. Som udsendt rådgiver for UNESCO har han foretaget undersøgelsesrejser til Papua-New Guinea 1968, 1971 og 1975 for at studere primitivt agerbrug, beskrevet i *New Guinea gardens*, 1980. I sine undersøgelser har han stædt tangeret både historie, arkæologi og kulturgeografi, en kombination der er karakteristisk for hovedparten af hans produktion. Af S.s omfattende forfatterskab kan endvidere nævnes *Den danske Landsby*, 1940 (2. udg. 1973), *Den danske Bondegaard*, 1942 (2. udg. 1974), *Gamle danske Bøndergaarde*, 1943 (3. udg. 1978), *Danske bondebøbler*, 1949 (3. udg. 1973), *Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 aar*, 1952, og han har været både redaktør og medforfatter af Historikergruppens Danmarkshistorie I–II, 1950–51, Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. århundrede, 1969–71 og Dagligliv i Danmark i det 19. og 20. århundrede, 1963–64 (2. udg. 1981–82).

S. har beklædt en lang række tillidshverv af videnskabelig og organisatorisk karakter som formand for Historisk samfund 1942–44, Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning 1946–49 og 1952–55, sekretær i Dansk kulturhistorisk museumsforening 1946–49, medlem af bestyrelsen for Foreningen til beskyttelse af videnskabeligt arbejde 1943–47, styrelsen for foreningen Danmarks folkeminder 1947, styrelsen for Dansk historisk fællesforening 1952–66, Dansk landbrugsmuseum siden 1962, Nordisk institut for folkedigtning 1964–68, Rask-Ørsted

Steensberg, Axel

fondet 1970, medlem af Videnskabernes selskab 1954, Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1962, Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker 1965, det danske præsidium for Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 1963 hvor han fungerede som formand 1966. Som medlem af provinsmuseumsnævnet 1952–58 var han med til at udforme den betænkning der førte til den første egentlige museumslov i Danmark og deltog som medlem i lokalmuseumstilsynet 1958–59. For hist.-arkæologisk forsøgscenter i Lejre, hvortil han havde været initiativtager, var han formand 1964–70. Æresmedlem af Samfundet för Nordiska museets främjande 1952 og af det ungarske etnografiske selskab 1979, medlem af Finska fornminnesföreningen 1952, The Deserted Medieval Village Research Group 1954, Kungl. Gustav Adolfs akademien 1954, Etnologiska sällskapet i Stockholm 1954, Norsk folkemuseum 1961, Society of Antiquarians of Scotland 1968, Association internationale des musées d'agriculture 1971, det finske videnskabsakademi i 1974 og Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte i Bonn 1976. S. blev tildelt Augustinusprisen 1957, hædersgave fra G. E. C. Gads fond 1970, Nils Ahnlunds pris 1975, Blicher-prisen 1976 og Mads Eg Damgaards fond 1980. – R. 1952. R.¹ 1968. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1943 156. – A. S.: Slægten Steensberg og dens vestjyske hjemsted, 1950. A. S. 1st june 1976, red. Grith Lerche, 1976 (her bibliografi 52–88), Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 107–11. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Holger Rasmussen

Steensberg, Viggo, 1898–1956, forsøgsleder. * 10.4.1898 i Sinding, † 8.3.1956 på Næsgård, begr. i Roskilde. F: bolsmand Jens Christensen S. (1858–1926) og Maren Jespersen (-Skree) (1862–1931). ~ 3.7.1925 i Roskilde med landbrugskandidat Ellen Mathilde Christensen, * 23.10.1899 i Roskilde, d. af adjunkt, senere lektor C. C. *C. (1860–1935) og Marie E. C. Ljungquist (1867–1953). – Bror til Axel *S.

På vestjyske bøndergårde fik S. en grundlæggende skoling i praktisk landbrug og supplerede den 1919–20 med et ni mdr.s ophold på Asmildkloster landbrugsskole, hvorefter han kom på landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1923. Det følgende år assisterede han ved Landøkonomisk forsøgslaboratoriums forsøg med malkekoer. I nært samarbejde med sin tidligere lærer, Lars *Frederiksen, virkede han 1924–27 som assistent ved husdyrbrugsfagene, 1927–49 var han derpå forsøgsleder ved forsøgslaboratoriets afdeling for kvægforsøg. Især arbejdede han med

fodringsforsøg med såvel malkekvæg som ungkreaturer. Fodringens indflydelse på mælken og kødets kvalitet indtog her en central plads. Med den stigende anvendelse af ensileret foder voksede risikoen for at produkterne fik afsmag. Da ensilage i høj grad indgik som erstatning for det dyrere kraftfoder, spillede S.s forsøgsresultater en stor rolle i den landbrugsfaglige debat under 1930ernes krise. Selv lagde han megen vægt på at få formidlet sine resultater, først og fremmest gennem Ugeskrift for Landmænd, i hvis redaktionsudvalg han sad 1936. Det bidrog til at sinke den videnskabelige bearbejdelse af forsøgsresultaterne, og først 1941 forelå hans disputats *Foderenhedsmængdens Indflydelse paa Ungkvægets Vækst* (Beretning fra Forsøgslaboratoriet, 189), bygget over forsøg med kvæg af rød dansk malkekoer. Denne forsinkelse bevirkede at man 1934 forbigik S. til professoratet efter Lars Frederiksen. I forbindelse med sine ensileringsforsøg var S. imidlertid kommet i forbindelse med mange landmænd på Lolland-Falster, roedyrknings sernømråde, og 1949 blev han leder af Næsgård agerbrugsskole. Med lærerkorpsets samlede og entusiastiske støtte gik han i gang med at gøre den traditionsrige skole til et centralt formidlingsled for den nyeste landøkonomiske viden. Moderne traktortrukne maskiner og redskaber erstattede her som overalt i dansk landbrug hestekraften. Ved siden af undervisningen interesserede S. sig stærkt for elevernes forhold på skolen. De mørke og let triste opholdskolaler blev erstattet med lyse, velindrettede rum. I sin undervisning var han med en viden langt ud over den faglige en inspirerende lærer. S. var medlem af bestyrelsen for Nordiske jordbrugsforskeres forenings danske afdeling og sekretær for dennes husdyrbrugssektion, af landhusholdningsselskabets bestyrelse og dets præsidium 1953, af Akademiet for de tekniske videnskaber og British Nutrition Society. Desuden var han medlem af redaktionsudvalget for LandboNyt. Udover sin disputats publicerede han en række skrifter om forhold vedr. kvægets fodring, bl.a. bogen *Ensilering og Ensilage*, 1943 (s.m. H. *Land Jensen). □Foto.

Ugeskr. for landmænd CI, 1956 161. Dansk landbrug LXXV, s.å. 127. C[hr.] A[fage] K[rogsriis] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 111–14. Næsgårdsbogen, s.å. 5–17.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Steensby, Hans Peder, 1875–1920, geograf. * 25. 3.1875 i Stensby, Skamby sg., Fyn, † 19.10.1920 om bord på „Frederik VIII“ på hjemvejen fra USA, begr. i Skamby. F: husmand Jens Hansen (1847–1928, ~ 2° 1876 med Mette Kathrine Stefensdatter, 1829–96, ~ 3° 1897 med Ane Mad-

sen, 1855–1936) og Maren Pedersen (1851–76). Navneforandring 2.8.1902. Ugift.

S. blev student 1894 fra Odense, studerede geografi og naturhistorie ved Kbh.s univ. og tog skoleembedseksamen 1900. I de følgende år virkede han som lærer ved kbh.ske skoler og kursus og drev videnskabelige studier af geografisk, etnografisk og antropologisk art. Efter et studieophold i Berlin disputerede han for doktorgraden i Kbh. 1905, og 1911 blev han professor i geografi ved universitetet. S.s videnskabelige arbejdsfelt lå overvejende inden for geografis humanistiske side, kulturgeografien eller antropogeografien. Hans hovedproblem var den menneskelige kulturs og fremfor alt erhvervskulturens tilpasning til naturforholdene. Men ad den antropogeografiske forsknings vej søgte han at løse spørgsmål af væsentlig kulturhistorisk art, såsom eskimokulturens oprindelse og vandringsveje. De skildringer af eskimokulturens lokalformer i deres afhængighed af det geografiske miljø som han gav i sin doktordisputat *Om Eskimokulturens Oprindelse*, 1905 hører til det værdifuldeste han har skrevet. I udlandet vakte dette arbejde dog først den interesse det med rette kunne gøre krav på da det efter en årrækkes forløb udkom i ændret og udvidet skikkelse som *An anthropogeographical study of the origin of the Eskimo culture* (Medd. om Grønland LIII, 1917). Mens S. i bogens første danske udgave havde argumenteret for den opfattelse at eskimokulturen var opstået i det centraklimoiske område ved en oprindelig indiansk stammes tilpasning til polhavets vinteris var han i den engelske udgave af 1916 klar over at en betydelig del af eskimokulturens elementer måtte have en vestligere oprindelse hvorfor han opstillede den hypotese at der i egnen om Bering-strædet var foregået en omdannelse af den oprindelige eskimokultur under asiatisk påvirkning. Denne hypotese har spillet en betydelig rolle i den senere eskimoforskning. Om det relative aldersforhold mellem eskimokulturens centrale og vestlige elementer er forskerne endnu ikke nået til enighed. Fra en rejse til Grønland 1909 hjembragte S., særlig fra polareskimoerne ved Kap York, et stort etnografisk og antropogeografisk materiale der offentliggjordes i *Meddelelser om Grønland XXXIV (Contributions to the ethnology and anthropology of the Polar eskimos)*, 1910).

Men også andre himmelstrøg og kulturproblemer end de arktiske talte til S.s forskertrang. Agerbrugets udviklingshistorie var et af de emner der optog ham stærkt. På en rejse i Algeriet og Tunesien 1908 fik han lejlighed til at studere højere og lavere former for agerbrug. På grund-

lag af sine iagttagelser fremsatte han den opfattelse at der ligger en afgørende forskel deri om markerne gødes og kunstvandes – hvilket betinget bofasthed – eller om der blot drives rovdrift i forbindelse med en omflyttende levevis (*Nogle etnografiske iagttagelser fra en Rejse i Algier og Tunis 1908*, Geografisk Tidsskrift XIX–XX, 1908–10). Nyt materiale til sine studier over agerbrugets udviklingshistorie indsamlede S. på en rejse i Egypten og Sudan 1913. Desværre nåede han ikke at publicere dette materiale og heller ikke at give sine teorier om agerbrugets udviklingshistorie den endelige udformning og begrundelse. I senere år var det især den historiske geografi der interesserede S. Han søgte ad geografisk vej at underkaste beretningerne om Pytheas' rejse og om nordboernes Vinlandsrejser nye tydinge. Han søgte at påvise at Pytheas havde nået Ringkøbing fjord og således kunne kaldes Danmarks opdager (*Pytheas fra Massilia og Jyllands Vestkyst*, Geografisk Tidsskrift XXIV, 1917). Stor interesse vakte hans teori om Vinlands geografiske beliggenhed ved St. Lawrence (*Norsemen's route from Greenland to Wineland*, *Meddelelser om Grønland LVI*, 1918). S.s metodiske grundprincip i disse arbejder var et forsøg på at se forholdene således som de må have vist sig for mennesker med de pågældende opdageres kulturelle forudsætninger. Det var Vinlandsforskningen der førte S. ud på hans sidste rejse. I sommeren 1920 drog han til USA og foretog med lejet skib en undersøgelse af Labradors sydkyst og St. Lawrencemundingen for at efterprøve sin teori om Vinlands beliggenhed. Det var på hjemvejen fra denne rejse at S. døde. – Et uddrag af hans dagbog fra rejsen blev udgivet ved Ad. S. Jensen i *Meddelelser om Grønland LXXVII*, 1930.

En særstilling inden for S.s produktion indtager hans geomorfologiske arbejde *Om de danske Øers Udvikling i senglacial Tid* der blev udgivet efter hans død ved Ejnar Storgaard (Geografiska annaler VII, 1925). Som universitetslærer virkede S. vejledende og opildnende på unge videnskabsmænd, især gennem personlige samtaler hvor hans iderigdom og friskhed i opfattelsen af videnskabelige problemer gjorde sig stærkere gældende end i hans forelæsninger. Stor betydning for det geografiske studium fik hans energiske arbejde for udviklingen af universitetets geografiske laboratorium. Et rejsestipendium for geografi-studerende, oprettet for hans efterladte midler, bærer hans navn. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1905 62–64. – Martin Vahl sst. nov.1921 104–06. Kaj Birket-Smith i *Naturens verden* IV, 1920 529–35. Gudmund

Steensby, H. P.

Hatt i Geografisk t. XXV, 1920 262f. Studenterne fra 1894, 1922 34f. – Papirer i Kgl.bibl.

*Gudmund Hatt**

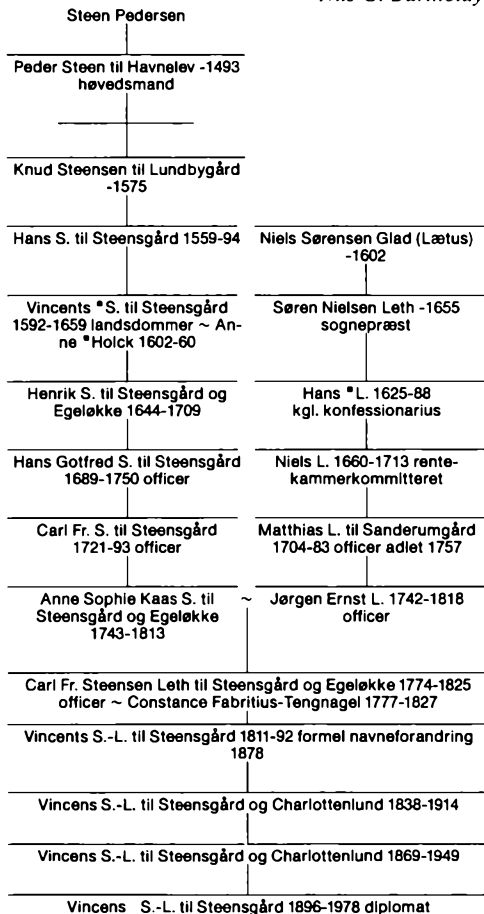
Steenen, Steensen-Leth

Slægten Steensen, sjællandsk uradel, uddøde i mandslinjen 1863. Slægten Steensen-Leth er adel.

Vincents *S.s søster Anne var ~ admiral Køn Jochum *Grabow.

Danm.s adels årbog XXXVII, 1920 II 498–514.

Nils G. Bartholdy

Steenen, Hans Slott, 1853–1919, margarinefabrikant, godsejer. * 29.4.1853 i Vejle, † 2.7.1919 i Kbh., begr. i Vejle. F: brygger, kobbersmedemester Otto Maltha S. (1810–94) og Ane Cathrine Slott (1816–88). ~ 10.9.1886 på Frbg. med Marie Catharina Iversen Knudsen, * 9.6.1868 i Haderslev, † 29.11.1938 på Frbg., d. af manufakturhandler Christian Iversen K. (1835–96) og Sophie Leut (1837–1908).

S. uddannedes hos C. W. Gimbel i Middelfart og startede 1880 i sin fødeby en købmandsvirksomhed i korn og foderstoffer. Han drev denne til slutningen af 80erne, da han fulgte i Otto *Mønstedts fodspor. Han var den første der efter Mønsted havde blikket åbent for de rige muligheder der var for margarinen her i landet, når først modstanden var overvundet, og efter at have købt det gamle forlystelsesetablisement Sommerlyst i Vejle lod han på dettes terræn opføre en lille fabrik for tilvirkning af „Kunstmør“ som begyndte sin virksomhed 29.10.1889. Støttet af en efter tidens forhold meget effektiv reklame vandt S.-margarinen snart udbredelse, og fabrikken måtte gentagne gange udvides, ikke mindst efter at den 1901, som den første her i landet, havde optaget fabrikation af plantemargarine. S. interesserede sig i sine yngre år for det kommunalpolitiske liv i Vejle og var 1895–1901 medlem af byrådet. En overgang var han tilsynshavende direktør i Veile Bank der havde ydet margarinefabrikken betydelig støtte i de første år, og til sin død var han medlem af bankens repræsentantskab. Endvidere sad han i bestyrelsen for Den danske forening til evangeliets forkyndelse for skandinaviske sømænd i fremmede havne. Sine sidste år tilbragte han på herregården Løgismose på Fyn som han erhvervede 1915. Han døde ved et ulykkestilfælde under et ophold i Kbh. – S.s margarinefabrik overgik 1903 til et aktieselskab med grundlæggeren som formand, og gennem en længere årrække var sønnen Hans S. (1891–1929) medlem af direktionen. 1926 afsluttedes en overenskomst mellem aktieselskabet og Maypole Dairy Company. 1928 overtoges forhandlingen af selskabets produkter af A/S Salgskontoret for De Forenede Margarinefabrikker der for at koncentrere driften 1929 overflyttede fremstillingen til Sønderborg, hvorefter fabrikken i Vejle nedlagdes. – R. 1914. □ Mal. af Ole Olsen, 1920, efter foto.

Politiken 3.7.1919. Vejle amts folkebl. s.d. Vejle bys hist., red. C. V. Petersen, 1927 (faks.udg. 1977). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Steenen, Niels, 1638–86, se **Stensen, Niels**.

Steenen, Niels Rasmus, * 1904, civilingeniør. * 13.10.1904 i Charlottenlund (Ordrup). F: tandlæge, dr.odont. Rasmus S. (1870–1905) og tandlæge Dagmar Krøldrup (1867–1927). ~ 13.10.1929 på Frbg. (Mariendals k.) med mag.art. Ellen Gertrud Kalmer, * 29.5.1907 i Oslo, † 7.3.1968 i Hellerup, d. af civilingeniør Holger Berridge K. (1878–1957) og Anna Sophie Octa-

via Voigt Abildhauge (1881–1976). – Bror til R. Steen *S.

S. blev student fra Metropolitanskolen 1922, cand.polyt. som bygningsingeniør 1927 og tog derefter nogle år til Brasilien hvor han var ansat hos Empresas Brasileiras S. A. Senere blev han undervisningsassistent på Polyteknisk læreanstalt. Under opførelsen af læreanstalten på Østervold var S. tilsynsførende for den rådgivende ingeniør, og Jørgen Varming var ansat hos entreprenøren. 1933 etablerede de to det rådgivende ingeniørfirma *Steensen og Varming*. Firmaet beskæftigede ca. 300 teknikere, heraf halvdelen i udlandet; man specialiserede sig i projektering af videnskabelige institutter og arbejdede i hård konkurrence med store udenlandske ingeniørfirmaer og havde ud over hovedafdelingen i Kbh. afdelinger i Roskilde, Århus, Ålborg og Sidney samt datterselskaber i England, Skotland og Irland. Af danske projekter kan bl.a. nævnes *Århus og Søllerød rådhus* (konkurrenceprojekt), *univ.bibl.s 2. afdeling, instituttet for teoretisk fysik, H. C. Ørsted instituttet* (s.m. Nils *Koppel), tankanlæg på prøvestenen, pipelines og olietekniske anlæg for forsvarets bygningstjeneste samt reaktor anlæg på Risø for atomenergikommissionen. I England har firmaet bygget *St. Catherine's College* i Oxford (s.m. Arne *Jacobsen) og nybygget flere hospitaler, bl.a. Florence Nightingales gamle hospital i London over for parlamentet. I Sidney har firmaet løst installationsopgaverne vedr. varme, ventilation og sanitet i Jørn *Utzons operahus, hvor Ove *Arup i London projekterede betonkonstruktionerne. Firmaet har også medvirket ved Larsen og Toubros udførelse af et „hot-cell“ atomforskningsinstitut i Bombay, Indien, og ved en særlig vanskelig opgave for den europæiske rumforskningsorganisations tekniske center (European Space Technical Center) i Nordwijk i Holland. Det drejede sig om at projektere en række laboratoriebygninger til afprøvning af satellitters rumklimatiske egenskaber ved de meget lave verdensrumstemperaturer. I Seibersdorf ved Wien har firmaet projekteret IAEAs laboratorieanlæg. 1973 trak S. sig tilbage som indehaver af Steensen og Varming men fungerede derefter som konsulent for firmaet. 1955–59 var han kontrollerende, rådgivende ingeniør for projekteringen af NATOs hovedkvarter i Paris. Han var medstifter af ingeniørgruppen Danconsult, 1956, og projekteringsgruppen SDS Basel samt formand for bestyrelsen for Oilconsult (S&V Olie og Gas A/S) fra 1972. S. har i en årrække været formand for Dansk betonforening og for udvalget vedr. betonnormer. 1968–69 var han formand for Dansk ingeniørforenings stabilitetsud-

valg. I samarbejde med forskellige arkitekter var S. præmievinder i en række konkurrencer bl.a. om Langeliniepavillonen, Altas' fabrik i Lundtofte og fabrik for P. Em. Lithander i Göteborg. Han har skrevet artikler i danske og udenlandske fagblade. S. og hans firma har været blandt de førende eksportører af dansk teknisk „know how“, og S. har takket være sin faglige dygtighed der er parret med stor menneskelig forståelse altid vidst at skabe et godt forhold mellem ingeniør og bygherre. □Foto.

Jens Bech i Berl. aften 24.6.1967. Berl. tid. 12.10.1979.

P. H. Bendtsen

Steensen, Robert Steen, 1898–1976, søofficer, sømilitær forfatter. *4.6.1898 i Kbh. (Garn.), †27.12.1976 i Hellerup, urne på Sorgenfri kgd. F: tandlæge, dr.odont. Rasmus S. (1870–1905) og Dagmar Ingeborg Christine Krøldrup (1867–1927). ~20.11.1929 i Struer med Nina Agnete Andersen, *5.12.1909, d. af stationsforstander Hans Christian A. (1880–1962) og Herle Marie Christiane Jenssen-Tusch (1885–1967). – Bror til Niels *S.

S. blev sekondløjtnant i flåden 1919, premierløjtnant 1920, søløjtnant I 1923, kaptajn løjtnant 1930, orlogskaptajn 1937, afskediget og udnævnt til kommandørkaptajn af reserven 1947, fik afsked af reserven 1963, men blev antaget til fortsat tjeneste frem til 1968. S. var med inspektionsskibet Fylla i Island 1921 og fik 1922–23 specialuddannelse som ubåds officer. Efter studier på Søværnets officersskole 1923–24 var han til 1927 ved ubådsdivisionen, herunder som chef for divisionens værktøds- og moderskib Grønsund. 1928 var han med kongeskibet Dannebrog (udgået 1931), 1930 næstkommanderende i opmålingsskibet Marstrand. Han var igen i Island med Fylla 1931 og 1933–34 i Nordsøen og på Færøerne med inspektionsskibet Islands Falk, 1935 og 1936 næstkommanderende i kongeskibet Dannebrog (føsat 1931), 1937 adjutant hos forsvarsministeren og 1938 i marinestaben. S. gjorde derefter tjeneste i kystforsvarsskibet Niels Luel 1938–41 og var 1942–43 næstkommanderende ved kvartermester- og underkvartermesterskolen. 1943–44 var han forstander for et specielt indrettet kursus for mathelever.

Lige fra sin ungdom havde S. fotograferet såvel danske som udenlandske krigsskibe og interesseret sig for de moderne krigsskibstypers historie og tekniske udvikling. I forbindelse med studiet på officersskolen skrev S. en afhandling om *Krydsere før og efter Washington-Konferencen* der offentliggjordes i Tidsskrift for Søværnen 1924. Artiklen viste et sikkert talent for skribent-

virksomhed og et grundigt kendskab til krigsskibenes moderne udvikling set på baggrund af de politiske og tekniske forudsætninger. 1931 kom den næste afhandling og derefter og frem til 1974 var S. en hyppig bidragsyder til Tidsskrift for Søværnen og andre maritime og militære tidsskrifter. 1942 kom bogen *Alverdens Krigsskibe* som fik stor udbredelse fordi den bl.a. udfyldte et behov under krigen for at få oplysninger om de krigsførende landes flådemateriel. I selve sin disposition var den original, idet den i modsætning til de gængse flådehåndbøger ikke inddelte flådestyrkerne i enkelte lande, men efter typer, med en kort historisk redegørelse for den pågældende types udvikling. Dette forhold gjorde bogen meget anvendelig både som håndbog og som opslagsbog. Denne bog, ligesom dens reviderede efterfølger der kom 1953, var utvivlsomt med til at stimulere interessen hos mange for flådeforhold og krigsskibsbygning. En væsentlig bestanddel af S.s artikler om krigsskibe var det store og alsidige illustrationsmateriale som han dels selv tilvejebragte, dels skaffede gennem sine mange forbindelser i udlandet. Allerede inden anden verdenskrig leverede han fotografisk materiale til de store udenlandske flådehåndbøger og fortsatte med dette til sin død.

Set på baggrund af S.s forfattervirksomhed allerede inden 1940 var det helt naturligt at det blev ham der efter krigen omplantede den engelske disciplin „recognition“ (på dansk „fjernkending“, ordet vist dannet af S., dvs. træning i at identificere fjendtlige fly og skibe på stor afstand som led i de taktiske overvejelser og forbedringer) til det danske forsvar. 1946–47 var han primus motor i et nedsat udvalg vedr. „undervisning i skibs- og luftfartøjsidentifikation“ ligesom han på samme tid foretog studierejser vedrørende dette emne til England og Sverige. S.s bestræbelser mandede ud i at der 1947–48 blev oprettet en fjernkendingsskole inden for søværnet med ham som chef. Igennem næsten tyve år ledede S. den oplysnings- og kursusvirksomhed der udgik fra denne skole. S.s mange talenter kom her til fri udfoldelse. Uden S.s meget alsidige virke havde disciplinen „fjernkending“ næppe fået den anerkendte placering som den efterhånden fik inden for det danske forsvar. I disse år gjorde han også et stort arbejde med at få uddannet hjemmevernets personale i fjernkending og i mange år havde han fast en „fjernkendingsrubrik“ i Hjemmevernsbladet hvori der redegjordes for nye skibs- og flytyper. – Arbejdet med krigsskibenes udviklingshistorie havde efterhånden gjort S. mere og mere alment marinehistorisk interesseret, og 1949 påtog han sig at skrive det værk der 1951 skulle udsendes i

anledning af søofficersskolens 250-års jubilæum, for de ældre deles vedkommende byggede på tidligere fremstillinger. Dette arbejde stimulerede utvivlsomt yderligere S.s historiske interesse. 1951 var han derefter en af hovedkræfterne bag stiftelsen af Marinehistorisk selskab. Efter kort tid at have været selskabets næstformand blev S. formand, en post han beholdt til sin død. 1956–63 var han medlem af Søværnets museumsudvalg og var 1952–63 kommitteret (dvs. tilsynsførende) ved Flådens historiske modelsamling. Fra 1960 sad S. endvidere i bestyrelsen for Orlogsmuseets venneselskab, ligesom han var medlem af den danske kommission under Commission International d'Histoire Militaire.

Efter at være blevet chef for Fjernkendingsskolen der fra 1960 betegnede som Forsvarets fjernkendingsskole blomstrede S.s forfatterkab for alvor. Han udsendte en række monografier om de forskellige danske krigsskibstyper og deres historie, således fx *Vore torpedobaade gennem 75 år*, 1953, *Vore undervandsbåde gennem 50 år*, 1960, *Vore panserskibe 1863–1943*, 1968 og *Vore krydsere*, 1971. 1961 udsendtes det store oversigtsværk „Flåden gennem 450 år“ med S. som en af hovedredaktørerne og som forfatter til adskillige af værkets enkeltafsnit. S. havde en let, forståelig og hurtig pen, og han udgav da også andet end egentlig faglitteratur. 1943 udsendte han romanen *Sanna. En Kærlighedsroman fra Grønland* og 1958 drengbogen *Kampen under Nordpolen* hvori der i romanform blev redegjort for de muligheder som den atomdrevene ubåd gav for fremtidig krigsførelse til søs. Derudover udsendte S. med mellemrum som privattryk forskellige aforismesamlinger og digte. S. har gennem sit omfattende og populariserende forfatterkab sat sig dybe og varige spor i den danske marinehistoriske litteratur. Gennem sit mangeårige virke som formand for Marinehistorisk selskab kom han til at virke som katalysator for en stigende interesse for flåden, dens virke, historie og skibe. Inden for forsvaret blev hans vigtigste indsats grundlæggelsen af Fjernkendingsskolen og disciplinen „fjernkending“. – R. 1941. DM. 1950. □ Mal. af Søren Brunoe, 1963. Foto.

J. [Teisen] i Tidsskr. for søværnen CXLVIII, 1977 199–201. Hans Chr. Bjerg i Marinehist. t. X, s.å. 3f; sst. 34–36 (bibliografi).

Hans Chr. Bjerg

Steen, Vincents, til Steensgård, 1592–1659, landsdommer. * 1.5.1592 på Steensgård, † 17. 2.1659 sst., begr. i Snøde k. F: Hans S. til Steensgård (1559–94) og Margrethe Eriksdatter Basse (1552–1611). ~ 2.11.1623 i Køge med Anne

*Holck, * 7.12.1602 på Tryggevælde, † 5.6.1660 på Steensgård, d. af Ditlev *H. (1556–1633) og Margrethe Nielsdatter Krabbe (1577–1656).

1607–16 studerede S. ved udenlandske universiteter, immatrikuleret 1608 i Marburg, 1610 i Heidelberg og 1611 (–14) i Leiden, var derefter et år i kancelliet og 1617–23 kammerjunker hos de unge prinser. Fra 1627 var han land- og krigskommissær på Langeland og blev 1638 tillige landsdommer sst. Han var den stedlige organisator af øens forsvarsvæsen, og under krigen 1643–45 ledede han Rudkøbings befæstning. Under den anden svenskekrig 1658–60 ledede han sammen med oberst J. *Körber og oberstløjtnant Bernebach øens forsvar og deltog personlig i spidsen for forsvarsstyrken i afvisningen af gentagne, med stedse voksende styrker førte anfald vinteren 1658–59. 17.2.1659 førte den svenske rigsadmiral og feltmarskal K. G. Wrangel personlig et stort anlagt, af krigsskibe beskyttet angreb mod øen og forsøgte landgang på østsidende ud for Steensgård. S. var i embedsforretninger i Rudkøbing og fik tilbud om angreb; han hastede hjem, og uden at gå ind i huset bevæbnede han sig, fik en frisk hest og skyndte sig til landgangsstedet hvor han sammen med Bernebach førte soldatesken og bønderkompagnierne til angreb, selv med pistol i hånden. Herunder blev han truffet af et kardæskskud; blødende af 20 sår sank han af hesten idet han opfordrede sine kampfæller til fortsat angreb. Han blev lagt på en vogn og ført op til sin gård hvor han døde samme aften. □Mal. tilskrevet Remmert Petersen ca. 1630 (Steensgård), efter dette kopi af J. C. Schlichtkrull, 1907 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1870.

Kilder. Danske saml. V, 1869–70 52 (Chr. IVs kalenderoptegn.). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887–89 (fot. opr. 1969). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevøger 1627–45, 1929–68. *Lit.* Danm.s adels årbog XXXVII, 1920 501. K. C. Rockstroh i Vort forsvar 17.3., 14.4., 28.4. og 12.5.1901. Samme: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands hist., 1909 (fot. opr. 1979) 212f 243–63 o.fl.st. Danske slotte og herregårde, 2.udg. red Aage Roussel VIII, 1965 324–26. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

*Rockstroh**

Steenstrup

Den her omtalte slægt S. føres tilbage til borgmester i Sæby Mikkel Sørensen Riber (–1587) af hvis børn sønnen Søren blev borgmester i Sæby, to andre, Peder og Christen, rådmænd sst. Sidst-

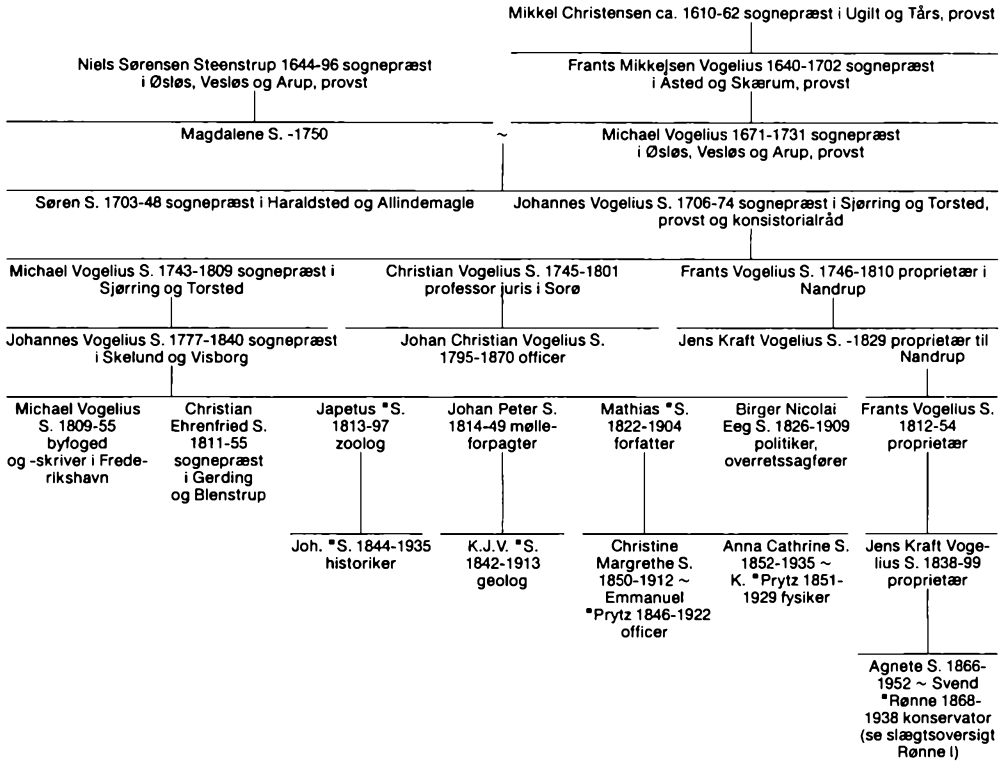
nævntes søn Mikkel Christensen blev sognepræst i Ugilt og Tårs, og hans børn førte navnet Vogelius der er en latinisering af stednavnet Ugilt. Hans sønnesøn Michael V. var ~ Magdalene Steenstrup, hvorved navnekombinationen Vogelius S. opstod. Slægten Resen S. har ingen forbindelse med denne men føres tilbage til Peder Hansen, sognepræst i Longelse og Fuglsbølle, hvis søn Hans Pedersen Langeland (–1675) var sognepræst i Stenstrup og Lunde.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900, 1016–33. H. Juul Sørensen: Slægten Steenstrup i Thy i Hist. årbog for Thisted amt X, 1945 202–18. Norman V. Steenstrup: Stambog for de tolv søskende Steenstrup på Kvistgård, 2. udg. 1962.

Hans H. Worsøe

Steenstrup, Johannes Japetus Smith, 1813–97, zoolog. * 8.3.1813 i Vang i Thy, † 20.6.1897 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Skelund og Visborg Johannes Vogelius S. (1777–1840) og Anna Cathrine Carstensen (1784–1868). ~ 19.10.1841 i Skelund med Ida Margrethe Kaarsberg, * 7.6.1811 i Ålborg, † 23.12.1882 i Kbh. (Frue), d. af købmand Hans K. (1757–1826) og Sophie Christine Berlin (1776–1840). – Far til Joh. *S. Bror til Mathias *S. S.s far var, som tidens præster ofte, meget natur- og lokalinteresseret og planlagde en egnebskrivelse som han dog aldrig nåede at afslutte. Sønnen fulgte ham ofte på jagt og naturvandringer og lærte derved at øve sit medfødte blik for iagttagelsen, hans væsentligste aktiv livet igennem. Navnet Japetus er en latiniseret opkaldelse efter faderens velgører instrumentmager Jeppe *Smith. Faderen forflyttedes 1818 til Hillerslev nord for Thisted, og der voksede S. op samtidig med at han gik i forberedelsesskolen i Thisted hvor hans ligeledes naturkyndige morfar C. E. Carstensen var provst. 1826 kom han i Ålborg katedralskole og blev indlogeret hos „enkemadam“ Kaarsberg hvis yngste datter senere blev hans hustru. I Ålborg foretog han ekskursioner med bl.a. den begavede, men senere forsumpede zoolog H. H. Beck. En svær tyfus og efterfølgende „nervefeber“ sinkede hans studentereksamen et år; og det er karakteristisk for det indtryk S. altid gjorde at da han skulle til artium ved universitetet i Kbh. gav hans rektor ham et brev med til prof. J. N. *Madvig og bad om overbærenhed. Det var nu næppe nødvendigt; han fik laud i de fleste fag. S. må have haft en umådelig charme; der var altid nogen der tog sig af ham. Senere gjorde han gengæld ved selv at tage sig af andre, frøkerne Reinhardt efter faderen J. H.

Steenstrup, Japetus

*Reinhardts død, eller den højt begavede, men syge og drikkældige islandske digter Jónas Hallgrímsson.

Anden eksamen tog S. 1833 samtidig med at han studerede medicin og, ikke mindst, zoologi hos prof. J. H. Reinhardt på Det kgl. museum i Stormgade, hvor Reinhardt underviste da Universitetsmuseet var utilgængeligt. S.å. kaldte faderen ham imidlertid af økonomiske grunde hjem til at undervise de yngre brødre, og først 1835 kunne han fortsætte studierne, men denne gang kun i naturhistorie, zoologi hos Reinhardt, geologi hos J. G. *Forchhammer som han ledsagede på en „geognostisk“ rejse i Sydsverige og på Bornholm i 1836. Både Forchhammer og Reinhardt blev hans „faderlige venner“, og der sluttedes efterhånden nære venskabsbånd mellem familierne. Også til studenterkammeraterne sluttedes nære bånd, til medicineren Adolph *Hannover og botanikerne Salomon *Drejer og F. *Liebmann. Nogle småafhandlinger om *Danske Dyrs Forekomst og Levemaade* fik han trykt i Krøyers Naturhistorisk Tidsskrift II–III, 1838–40.

For året 1836 gentog Videnskabernes selskab et prisspørgsmål om nåletræernes forekomst i vore moser. Sådanne undersøgelser havde S. allerede foretaget hjemme i Thy, og han kastede sig med iver over opgaven, især baseret på to nordsjællandske moser. Opgaven belønnedes, af Reinhardt, Forchhammer og J. Fr. *Schouw, med prisen, men blev først trykt i selskabets skrifter ved årsskiftet 1841–42 under titlen *Geognostisk-geologisk Undersøgelse af Skovmoserne Vidnesdam- og Lillemose i det nordlige Sjælland*. Han påviser heri at fire skovperioder har efterfulgt hverandre i 5–6000 år „fra Danmarks sidste Opdykken af Havets Bølger“, men afviser tanken om en istid. På S.s erkendelse af disse skovperioder og mosernes betydning for denne erkendelse har eftertiden kunnet bygge videre. I 1836 havde også universitetet udsat en prisopgave, om forskellen mellem fuglenes træk og fiskenes vandringer. Også denne opgave besvarede S. til guldmedalje, men den blev aldrig trykt. S. ville nu afslutte sit studium med en eksamen; men da der krævedes indgående kendskab til græsk og romersk litteratur, hvilket S. fandt overflø-

digt, opgav han nogensinde at tage en eksamen. I stedet tog han mod en kongelig opfordring 1839 til sammen med cand.polyt. J. C. "Schythe at rejse til Island for at undersøge svovlminerne og eventuelle andre økonomisk anvendelige naturprodukter, deriblandt Surtarbrandslagene, brunkullene, som han fik videnskabeligt udbytte af, uden dog at publicere om dem. Denne Islandsrejse, der blev forsinket i starten og varede til efteråret 1840, og hvor han også havde digteren Jónas Hallgrímsson til rejsefælle, bragte vel ikke de for Island ønskede resultater; men S. gav den en aldrig udslettet kærlighed til Island. Det var hans tanke i fællesskab med Hallgrímsson der skulle skrive om vulkanerne at udgive en stor monografi over Island, men det blev kun til enkelte smånotiser.

1841 døde lektor i mineralogi og botanik ved Sorø akademi J. H. "Bredsdorff, og Reinhardt, Forchhammer og Schouw satte sig straks i bevægelse for at skaffe S. stillingen der også krævede undervisning ved den lærde skole. Han fik den, og tilbragte derefter årene 1841–45 i Sorø, dels med undervisning af uinteresserede elever (som han beskriver det) som han dog afholdt ekskursioner med, dels med oprettelsen af en naturhistorisk samling i akademiet hvis adskillige fra skolen han ivrigt arbejdede for. Og endelig fik han udarbejdet to større værker hvor hans påvirkning af tysk naturfilosofi, formentlig gennem Drejer og Carsten "Hauch, træder tydeligt frem. Det var dog ikke den filosofiske side af Fr. v. Schellings tanker, polaritetsprincippet etc. der optog ham skønt de lejlighedsvis dukker op, men dette at forskeren kunne ane sig til den store sammenhæng. I 1842 kom i skolens indbydelsesskrift *Om Forplantning og Udvikling gennem vextende Generationsrækker, en særøgen Form for Opfostringen i de lavere Dyrklasser*. Den bygger på S.s egne undersøgelser over ikterne, men nævner også G. O. Sars' iagttagelser over meduserne og A. v. Chamissoes over salperne som om de først nu kommer til deres ret i den store sammenhæng han giver dem. En „Slutningsbetragtning“ gør generationsskiftet til en almen foreteelse hos alle dyr undtagen hvirveldyrene, ja endog hos planterne (idealistisk morfologi). Det blev senere kaldt en lov. I 1845 kom sammesteds *Undersøgelser over Hermaphroditismens Tilværelse i Naturen* der søger at udrydde denne „for Videnskaben aldeles uværdige Anskuelse“. Det er ren spekulativ naturfilosofi der også senere blev kaldt en lov. Sådanne naturfilosofiske afhandlinger skrev han ikke siden, men troen på den anelsesfulde løsning af problemerne bevarede han livet igennem, og resultatet blev en række lidt gennemarbejdede noter og foredragsrefera-

ter. „De ved jeg har ondt ved at bestemme mig til noget, fordi jeg desværre har Lyst til at beskæftige mig med alt for meget“ skriver han 1844 til Schouw, og det kunne være motto for hans virke. Om blæksprutterne skrev han dog så mange artikler gennem næsten 50 år at hans indflydelse på blækspruttesystematikken blev betydelig. De blev samlet oversat til engelsk 1962. Særlig vigtig er hans påvisning i 1856 af hectocotyldannelsen, omformningen af en af hannens arme i befrugtningens tjeneste der i visse tilfælde afsnøres i hunnens krop og dér blev betragtet som en snylter. Hans historiske sans gjorde sig gældende i tydingen 1862 af den berømte sømunk fra Christian III's tid som en kæmpeblæksprutte (oversat til engelsk 1980). Om hans historiske interesse og sprogkundskab (bl.a. islandsk, som han lærte i Reykjavik) vidner også den omfattende beskrivelse fra 1855 af geirfluglens historiske og forhistoriske forekomst. At han kunne gribe helt fejl viser hans afhandling fra 1863 om øjets vandring hos flynderne tværs gennem hovedet; det rette forhold påviste J. C. "Schjødtet året efter, men endnu 1876 fastholdt S. sin mening i stærkt polemisk form. Han holdt altid stædigt fast ved sine en gang fremførte meninger.

1845 blev S. professor efter Reinhardt. Hans forelæsninger betegnede af Chr. "Lütken som „ikke just formfuldendte, men i høj grad lærerige, beaandede og vækkende“. S. arbejdede desuden på omordningen og udbygningen af Universitetsmuseets samlinger. Det var derfor nærliggende at han ønskede at forene dette med Det kgl. museum, og til den ende blev han og Forchhammer af kultusministeren D. G. Monrad valgt ind i Det kgl. museums direktion 1848. Men her stødte han på alvorlig modstand fra Henrik "Krøyers og navnlig Schjødtets side, en modstand der skyldtes deres umådeligt forskellige natur og forudsætninger, men også de sidstnævntes frygt for og mistillid til den anelsesfulde side af S.s videnskabelige virke. Denne strid fandt først sin løsning da Monrad igen var minister i 1862, med museumsloven der forener de to museer, men under ledelse af et museumsråd bestående af de to inspektorer og professoren. Skismaet fortsatte mellem S. og Schjødtet og deres elever og gav dønninger langt ind i dette århundrede. Samtidig med museumsloven vedtoges det at lade Chr. "Hansen opføre en bygning til det forenede museum på universitetets grund; den blev indviet 1870 og var for sin tid en fremragende og velgennemtænkt museumsbygning.

1849 valgtes S. til medlem af bestyrelsen for den 1833 oprettede Naturhistorisk forening, og her blev hans virke overordentligt betydningsfuldt.

Steenstrup, Japetus

Han var den drivende kraft ved oprettelsen af foreningens tidsskrift *Videnskabelige Meddelelser* og i 14 år dets redaktør; han var ligeledes virksom ved foreningens videnskabelige foredrag hvoraf han holdt 135, og dens populære foredrag hvoraf han holdt 55. – Også for Videnskaberne selskab, af hvilket han var blevet medlem 1842, fik S. betydning. Han var dets meget virksomme sekretær fra 1866–78 og havde i nogle år også med publikationerne at gøre. 1888 valgtes han til selskabets præsident, men afslog. Når han på P. S. *Krøyers billede fra 1895–98 af et møde i Videnskaberne selskab er afbildet som foredragsholder er det en fiktion; han var forlængst ophørt med at komme i selskabet, men han var dets ældste medlem, af alder og af anciennitet. Ved sit nære ven- og slægtskabsforhold til brygger J. C. *Jacobsen fik han også indflydelse på statutterne for Carlsbergfondet og var medlem af dets første direktion.

På endnu et felt var S. virksom, nemlig inden for arkæologien hvor hans mosearbejde fra 1842 er grundlæggende og hans talrige småmeddelelser om jordfundne knogler vigtige. Det var derfor naturligt at han sammen med Forchhammer og J. J. *Worsaae 1848 blev valgt til Videnskaberne selskabs såkaldte Ljekomité til undersøgelse af „de hævdede skaldyngers oprindelse“. At det var Worsaae der erkendte deres oprindelse som menneskeværk er nu hævet over enhver tvivl; men S. gav dem det nu internationale navn *Køkkenmøddinger* og arbejdede ivrigt for forståelsen af det deri fundne dyremateriale. Også spørgsmålet om stenalderens tvedeling i en ældre og yngre stenalder gav anledning til bitter strid; S. hævdede til sin død at den hele stenalder kun repræsenterede én kultur. I sin høje alder tog han andre arkæologiske problemer op, 1893 ville han tyde guldbraketeaterne, 1895 Gundestrupkarrets billeder, i begge tilfælde på naturhistorisk grundlag idet han overså at de er kunstprodukter i kultisk form og ikke kan bestemmes naturalistisk. Sine sproglige evner forsøgte han i tydingen 1883 af de venetianske brødre Zenis kort og beretning i 1558 om deres rejse i Norden. Han tyder Grønlandskortet som et kort over Frisland og stednavnene på sprogligt grundlag som frisiske. At kort og rejse er et falsum og stednavnene en folkevise viste A. A. *Bjørnbo og Carl S. *Petersen i 1904.

Når S. fik en så stor betydning i et halvt århundrede skyldes det ikke så meget hans videnskabelige arbejde, der gennemgående var for spredt, som hans dynamiske personlighed. For nedstamningsteorien havde han ingen forståelse, og filosof var han ikke. Men han havde noget stærkt inspirerende og inciterende i sit væsen,

var fuld af ideer og planer, men havde ofte svært ved at realisere dem. Hans sidste arbejde lå i korrektur i 40 år og mange bebudede arbejder så aldrig lyset. Han gik meget op i sin undervisning, ikke mindst i forelæsningerne for de medicinstuderende, og ved universitetsjubilatet 1879 fik han overrakt et mindealbum med portrætter af 288 af sine elever, ligesom et „Japetus Steenstrups Legat“ blev oprettet samme år. Også som museumsmand skabte han interesse for faget, han fik koffardikaptajnerne til at samle til museet på deres langfarter – derpå bygger serien *Spolia atlantica* udg. af Videnskaberne selskab, og også landmændene fik han interesseret i at indsende mosefundne knogler. Hans videnskabelige stil er knudret og ofte uklar, men i brevvekslingen, bl.a. med kaptajnerne, følte man hans personlige interesse, for modtageren og for emnet. Han var en i en usædvanlig grad sammensat natur. – Etatsråd 1867. – R. 1850. DM. 1860. K.² 1871. K.¹ 1879. S.K. 1884. □ Afbildet på mal. af H. C. Harder fra 1840erne (Sorø kunstmus.). Mal. af ubekendt ca.1845. Tegn. sign. Kayser, 1852 (Fr.borg). Litografi 1856. Buste af H. V. Bissen, 1866 (St.mus.), afstøbning (Kbh.s univ.), i marmor (Zool. mus.; Geolog. mus.), i forstørret mblestok i bronze af V. Bissen, 1898 (Frue plads, Kbh.). Litografi 1869 efter foto. Træsnit af H. P. Hansen, s.å., efter dette afbildet på gruppebilledet i træsnit 1880. Mal. af A. Jerndorff, 1885 (Fr.borg) og gentagelse 1887 (Carlsberg Laboratorium). Afbildet på E. Henningsens mal., 1896, af naturforsker mødet 1847 (Kbh.s univ.; Fr.borg). Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1897 (Vidensk. selskab; Hirschsprung), to malede forarbejder 1896, det ene betegnet 1895 (Maribo kunstmus.), samt tegn. (St.mus.). Relief af V. Bissen (Zoolog. lab.). Foto.

Nytårsgave, udg. af Foren. Fremtiden I, 1866 85–96 (brev). [Chr. Lütken] sst. IV, 1869 1–16. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II,2, 1875 221–387; III, 1878 373–402 547 (bibliografi). Mathilde Reinhardt: Familieerindr. 1831–56, 1889. Chr. Lütken i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1897 521–48 (eng. overs. i Natural science XI, London s.å. 159–65). William Soerensen: Hvem er opdager af stenalderens affaldsdynger?, 1898. Samme: Fromme sjæles gode gerninger, 1907. Samme: Prof. dr. K. Rordam og køkkenmøddingerne, 1915. A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen i Vidensk. selsk.s skr. Hist.-philos. afd. VI,2, 1904 148–55. Mindeskr. i anledn. af hundredåret for J. S.s fødsel, udg. Hector F. E. Jungersen og Eug. Warming I–II, 1914 (heri bibliografi I,VIII 1–28). Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 153–56. Ragnar Spärck i Prominent Danish scientists, udg. Vald. Meisen, 1932 115–19. Samme: Dansk naturhist. foren. i Kbh. 1833–1933, 1933 = Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. XCV 56–90. Samme: Zoologisk museum i Kbh., 1945 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept.1945 66–79. Samme: J. S. Et bi-

drag til vurdering af hans indsats som naturforsker, 1948 = sst. nov.1948 1-77. Samme i Naturens verden, 1963 321-28. Carl S. Petersen: Stenalder, bronzealder, jernalder, 1938. P. Helveg Jespersen i Gads da.mag. XLIII, 1949 303-12. Asger Lomholt: „Et møde i vidensk. selsk.“. P. S. Krøyers maleri og dets tilblivelse, 1954 28-30. Axel Garboe: Fra myte til vidensk. 1959. S. L. Tuxen i Naturens verden, 1966 181-91. F. W. Bræstrup sst. 1980 77-80. Torben Wolff i Kbh.s univ. 1479-1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 især 49-53. - Papirer i Kgl.bibl. og Zool. museum.

S. L. Tuxen

Steenstrup, Johannes Christoffer Hagemann Reinhardt, 1844-1935, historiker. * 5.12.1844 i Sorø, † 3.8.1935 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: lektor, senere professor Japetus *S. (1813-97) og Ida M. Kaarsberg (1811-82). Ugift.

S. indfangedes som barn og ung i to mænds tryllekreds som han aldrig slap ud af. Den ene var den alsidige, filisterhadende, men kongetro far som præget af H. C. Ørstedes naturfilosofi så med ringeagt på de blotte empirikere der var uden anelse om den i den organiske natur iboende fornuft. Faderen overførte sin egen fars venlige, men autoritære opdragelse på sønnen der da også fik lige så flossede nerver som denne og livet igennem led under skyhed og stammen. Desuden overtog han væsentlige dele af fadereens livsholdning og historiesyn. Den anden var S.s „kære, faderlige ven, gamle (brygger J. C.) *Jacobsen“ hvis selvlærte succes i det frit konkurrerende erhvervsliv S. blev duperet af fordi den parrede med åndeligt format, romantisk krav om selvudvikling og alsidighed samt idealistisk tro på samfundsfølelsen hos statens borgere.

Student fra Metropolitanskolen 1863 oplevede S. som rus katastrofen 1864 der dog ikke gjorde ham til historiker. Skønt som faderen stærkt optaget af Danmarks oldtid turde han med sin tvivl om egne evner kun vælge brødstudiet jura. Dog kunne han ikke dy sig for at besvare en prisopgave om panterettens historie som han 1867 opmuntrende nok fik accessit for. Med sin ibsenske trang til selvrealisering blev juraen derfor nu mere og mere slidsom, og han bevægede sig i studiet „fra fortrøstning gennem følelseløshed og sløvhed til fortvivlelse og tilbage igen“ (brev 19.5.1868) til han fik eksamen 1869 og ansattes i overformynderiets sekretariat hvor han sad fire år. Opmuntret af den nære, livslange ven C. F. *Bricka kastede S. sig ud i historiske undersøgelser, især af ældre danske landbrugsforhold, og da C. *Paludan-Müller karakteriserede kong Valdemars jordebog som en øvelsesbog i skønkrivning opponerede S. Ud fra et helhedssyn gav han i en stor afhandling 1873-74 en kritisk tolkning af håndskriftets kameralistiske dele samt en

indtrængende analyse af væsentlige dele af samfundsforholdene og forvaltningen i 1200-tallet. Den unge S.s tone var dog udfordrende og førte til en hidsig polemik med Paludan-Müller der viste S.s mod og „kraftig(e) konstitution“ (Bricka 19.7.1874). Som ung slog S. sig da også i tøjet over for sin konservative baggrund, besjælet af en stadig mere levende „overbevisning om frihedens store og uendelige goder“ (brev 17.5.1867). „At rejse er at bøje sig, at forme sig . . . at gå med åbne øjne, at prøve alt og vælge“ skrev den søgende S. (juli 1877) der på den for ham uundværlige dannelsesrejse 1873-75 fandt det „at opgave at se Italien (at) være ligesom Gudsbespottelse efter mit sværmeriske gemyts mytologi“ (brev 6.10.1874). Desuden hjemsogte S. på natur-, menneske- og arkivstudier Sverige, England, Frankrig og Tyskland, og var endnu så favnende at han kom personlig godt ud af det med Ernst Sars fra den ny-norske skole: „Vi har fælles opfattelse af historieforskningen“ (brev 4.10.1873). Også den stærkt positivistiske Th. Buckle læste naturforskens søn med stor interesse: „han har haft øje og tanke med sig overalt“. Det var ikke hans induktive, statistiske metode, men kun hans filosofi som var forkastelig. For S. ville ikke gøre historien til en lovmæssig naturvidenskab og udradere den menneskelige individualitet og frie vilje. Da Sars imidlertid ved bondevenlig hjælp blev professor forduftede S.s sympati for denne „positivist af det skrappeste lud . . . At han, der er en idealist af yderste højre (i åndens verden) kan finde sig i at gå i spænd med bondekreaturer, er gådefuld“ (brev okt.1874).

S., der fra 1873 slog sig igennem ved stipendier og skoleundervisning, bevægede sig i løbet af 1870erne bort fra liberalismen ligesom forbilledet „onkel Jacobsen“, og sluttede snart tæt op om højre i skuffelse over venstres klasseegoisme og folkets svigtende samfundsfølelse. Den tiltagende politiske nationalisme smittede også af på S.s historieforskning, således på hans store hovedværk i fire bind *Normannerne*, 1876-82. Heraf gav det fjerde, *Danelagen*. S. den juridiske doktorgrad og viste at de skandinaviske erobrere satte dybe spor i Nordøstenglands samfunds- og retsforhold. I øvrigt var den personcenterede kritisk fortællende politiske historie dominerende i værket på bekostning af den i samtiden frembydende kulturhistorie der var inspireret af demokratiseringen og naturalismen. Svarende hertil betragtede S. stedse med Hegel statshistorien som historiens ramme. Forskningsdebatten om vikingetiden var national, og danskeren S. satte sig for at gøre op med H. Brunners opfattelse at Normandiets ret ene hvilede på franskisk

ret, pointerende den store „indflydelse i nordisk ånd“ som de danske vikinger udøvede på de betvungne folk, tillige fremhævende ikke den norske, men den danske dominans i modsætning til norske forfattere som Gustav Storm og Sars der ifølge S. behandlede historien som gjaldt det „et nutidigt politisk spørgsmål“. I sin stadige kamp for fremhævelsen af sagnetens betydning for den folkelige danske identitet oprådte S. som nationalromantiker. Folkets sagnhistorie var dets morgendromme, derfor vital for dets senere og nutidige liv. S. forsvarede da også kontinuitetens betydning og drevs til sine studier for at imødegå den herskende opfattelse at normannerne hastigt glemte deres nordiske rødder i de nye omgivelser. Med Bismarcks mægtige Tyskland som nabo var det særlig vigtigt at en handlekraftig, fædrelandskærlig mentalitet ved påpegnen af traditionens magt genopstod i folket så det ikke skulle gå under. S.s danske vikinger blev derfor trods deres blodige fremfærd ikke barbarer, men skønne, legemsstærke, åndeligt modne mennesker med ypperlig levemåde og en hær med en organisation som i en kristen stat. Med deres „nordiske frihedsfølelse“ og heroiske dyder, som også Saxo priste, blev det psykologisk umuligt for den ellers kildekritisk skarpsindige S. ikke at bygge fundamentalt på Saxos beretninger og siden forholde sig „antikritisk“ til Georg Waitz' og Kr. "Erslevs pietetsløse Saxo-angreb fra 1887 og 1892.

S. der 1882 fik fast økonomisk grund under fødderne ved sin udnævnelse til professor undgik med nød og næppe selv den yderliggående carlyleske hero-worshipping, som han anklagede Sars for i skriftet *Radikalisme og Historieskrivning*. 1883. Det skyldtes ikke mindst hans faste af Grundtvig og Martensen inspirerede tro på Gud som skaberen af mennesket og dermed af ikke blot dettes guddommelige adelskab, men også dets begrænsning. Bl.a. derfor var S. ude af stand til at se at såvel ateisten Georg "Brandes" som Sars' kompromisløse humanisme og moralske fordomsfrihed var en protest mod det kapitalistiske borgerskabs udbygning og mentale undertrykkelse af „folket“. Derfor angreb S. det radikale „åndsdespoti, øvet af en gudebåren“ og valgt af mængden „der nu en gang (vil) bedrages“, og han plæderede i stedet for et borgerligt aristokrati som „nationen“ anså for bedst. Det var alt for folket, men intet med folket – doktrinen i levende live. Med sin færd i rigmandskredse og ret platoniske forhold til det brede folk fandt S. også den sarske teori om den uhyre kløft der adskilte den dannede fra bonden og embedsmanden fra folket for uhistorisk. Og i sin første forelæsningsrække som professor, si-

den udmøntet i afhandlinger som *Vornedsskabet hos den danske Bonde*, 1886 samt i den æggende folkebog *Den danske Bonde og Friheden*, 1888 var S. ude på at vise at det samme gjaldt den tilsvarende kløft mellem de højere stænder og den ofte undertrykte bondestand som betonedes af C. F. "Allen og radikale brandesianere, især J. A. "Fridericia. Modsat S.s personlige og faglige rival Kr. Erslev var Fridericia ifølge S. i det spørgsmål „stærkt . . . under tendenspåvirkning“ (brev 26.3.1888). Ude af stand til at opgive den indpodede barnlige tro på at klasserne kunne forsones vedblev S. at nære den illusion at patriarkalsk-filantropiske følelser fra kapitalisternes side og tålmodig offervillig adfærd fra den arbejdende befolkning skulle kunne sikre social fred. Derfor fandt S. da også forholdet mellem de danske stænder gennem tiden baseret på ret meget mere end magtmisbrug. Betoningen heraf må ses på baggrund af den samtidige hårde forfatningskamp der for S. truede den folkelige enhed: „vi må . . . protestere mod (venstres) . . . usalige visnen af alt fremskridtet . . . Vi historikere, der idelig bedømme fortiden . . . har en særegen forpligtelse til også at tage et standpunkt i den (nuværende) krise“ (brev 26.1.1887). S.s standpunkt var den truede konservative ideologi der i Dickens' ånd blot ville tillade folket at dyrke hjertets følelse, krævende at det skulle overlade videnskaben til de lærde, stoltheden og luksusen til de formuende. Derfor dyrkede han også maksimen at historien omend via historikere ns nutidsengagement skulle dyrkes ene for fortidens skyld. Og uden at ville se det harmoniserende og dermed tendentiøse i sit eget historisyn beklagede han dybt at „vi (overhovedet) har fået venstre- og højrehistorikere“ (brev 8.12. 1889). Vendt mod den ideologiske radikalisme med dens rod i oplysningstiden hævdede han af samme grund at „det lærerige . . . ikke (er) gunstigt for . . . en filosofisk totalopfattelse af verdens udvikling“.

Trods sit elevskab til den franske romantismes historikere og sin sans for Am. Thierrys opfattelse af historikeren som tidernes maler kunne han heller ikke identificere historien med poesien, men fandt at kunsten blot, om muligt, skulle fungere som videnskabens tjener. Præget af borgerskabets dyrkelse af den objektive naturvidenskab i erhvervslivets tjeneste ønskede han nemlig at historikeren først og sidst skulle nå sandheden, som Erslev endnu i 1892, og det sandheden i niebuhrsk ånd som moralsk princip. Derved kompenserede S. for den æstetiserende og nihilistiske tendens der lå i videnskaben for videnskabens skyld og i den samtidige øjebliksfikserede impressionismes l'art pour l'art. Denne smittede

ganske vist uundgåeligt af på det nervøse bymenneske S., der dog samtidig bekæmpede den ved sit krav til kunstneren om at genoptage det romantiske historiemaleri. S.s holdning var da tvetydig. Skønt han så en fare for objektiviteten i dyrkelsen af Det skønne og Det gode, som han ved siden af Det sande romantisk så som kunstens mål, agiterede han alligevel ivrigt for kunstens og filosofiens inddragelse i historieskrivningen, således i sit fine og tankevækkende værk *Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1889, hvori han som Georg Brandes da også flere steder forbandt tolkningen af forfatterskaberne snævert med forfatterkarakteristikkerne. Værket vendte sig, som en debat 1891 med Erslev i Dagbladet hvor S. var mangeårig medarbejder, skarpt mod de seneste årtiers kildekritisk fikserede forskning med opdyrkelsen af enkeltheder næsten for disses og ekspertisens egen skyld. Værket havde da også som hovedperson den Grundtvig der for S. var den filosofiske sammenhængs påpeger. Og det viste hvor inspireret S. var af den tidlige romantiks syn på historien. Ironiserende over rationalismens „forstandsretning“ og naive mekaniske fremskridts-tro fremhævede S. den grænsesprængende organismetænkning. „At tænke og føle (er) det fuldkomne“ lød det med den beundrede Joh. v. Müller der rostes for ikke at svigte humanitetens sag og for at bruge indfølingen til at nå en hidtil ofte glemt „historisk retfærdighed“. Som Steffens så S. i konsekvens heraf anelsen som det dybt bevægende princip i sin forskning, hvis filosofiske opgave var at genkende fornuftens frihed i naturens nødvendighed og denne nødvendighed i historien.

Som S. var med til at få Erslev til at indse nødvendigheden af ikke for kildekritikken at forsømme syntesen og sjælelivet, der i så fald ville udtørres, irettesatte han Grundtvig for svigtende sans for sjæleplejen og mindre interesse for de enkelte personligheder end for massen og folkeånden. Som det tilfredsstillende borgerskabs historiker sympatiserede han ikke med den revolutionære grundtvigske romantiks medrevne forsker: „ingen sand historiker viser had, dertil har han for ophøjet et stæde; han virker ikke selv med i den verden, hvor menneskene af lidenskabernes drives mod hinanden“. Dermed fornyede S. den gamle lære om videnskabens interesseløshed, ansportet ikke blot af den med industrialismen følgende tendens til objektiv specialisering, men også af sit eget hidtidige livsforløb.

Dette tog S. nemlig op til nærmere overvejelse i en biografi over digteren og videnskabsmanden Christian *Olufsen, trykt i den fortryllende og alsidige essaysamling *Fra Fortid og Nutid*, 1892.

Heri nærmede S. sig mere end noget andet sted den romantiske kunsts åbne bekendelse, dens „document humain“. Et uforløst, aldrig overvundet kærlighedsforhold i sin egen ungdom skildrede S. i Olufsens forhold til fru Pram, illustrerende hvorledes man i den dydige forsagelse og venskabet med den elskede bliver produktiv. Olufsens eget senere ægteskab nævntes da også karakteristisk nok kun lige akkurat af ungkarlen S. der med sin dybe afhængighed af borgerfamiliens solide, renvaskede og tæppebelagte ro selv mere og mere savnede familie og hjem. Derfor skrev han også stadig mere som romantiker, ud fra hjemve, yderligere tilskyndet af den oplussende nyromantik fra slutningen af 1880erne. Derfor havde han så stærk en trang til at føle sig hjemme alle vegne; ikke blot i historiens danske oldtid og middelalder, men også i digtningen, myten, sagaen, folkevisen, som fx i den iderige *Vore Folkeviser*, 1891, der i øvrigt kritisk dygtigt og vendt mod A. D. *Jørgensen søgte at skelne mellem det oprindelige og det senere i overleveringen; desuden i naturen, dels på sine idelige gå- og cykelture rundt i Danmark og på hyppige rejser i den helst forrevne, bjergrige og mennesketomme udenlandske natur; dels i sin forskning på baggrund af en forelæsningsrække fra 1905 om forandringerne i Danmarks natur og udnyttelsen af den gennem tiden, der udmøntedes i en række småafhandlinger, alle dele af en helhed. Den ensomme bybo S. kom nemlig til at leve i længslen ikke blot efter kvinden og naturen som „en blå blomst“, men tillige efter historien. Også denne skulle nemlig på sin vis forblive uopnåelig for ham fordi han romantiserede den, idet han ikke turde gøre den virkelighedsnær nok ved at skabe en fundamental forbindelse mellem fortid og nutid i kraft af den bevidste inddragelse af sit eget livssyn i forskningsprocessen. Længslen svarede til hans lidelse ved at være afsondret fra det fællesskab med mennesker som han savnede, men samtidig udfordrede, så de ikke skulle komme for tæt på.

S. bekæmpede dog som Olufsen mandigt den i denne situation nærliggende selvspejling og livsfjerne drømmeri som han da også tog stærk afstand fra i den degenererede tyske romantik og i den danske romantisme, fx hos C. *Molbech. Det skete ved at han klamrede sig til den klassisk-præ-romantiske psykologi der som Olufsens ikke mindst var rettet mod praktiske mål: i naturen således ved agitationen for dyrkelse af esgekoven på bøgens bekostning; i historien ved en naturalistisk optagethed også af de ydre forhold, sociale (hos bønderne), klimamæssige, geografiske, naturgivne; mentalhygienisk ved troen på menneskets mulighed for at

bereske sine lidenskaber i den sociale og mentale stræben opad. I samme retning virkede også S.s udpræget borgerlige arbejdsomhed der så et kriterium på videnskabelig værdi i den håndværksmæssigt omhyggelige udførelse der da også kendetegnede S.s produktion.

Samtidig var S. imidlertid stærkt præget af sin samtids, især det kvindelige borgerskabs viktoriansk-puritanske spiritualisme. Den gav ham en sans og interesse for mystiske karakterer, for religiøse og digteriske emner og for kvindens psyk, der skinner igennem i hans forfatterskab, således i den for tiden enestående og engagerede *Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor I-II*, 1917 (reproudg. 1983). S. var som de fleste viktorianere ikke blot idealist og moralist, bebrejdende sine ellers elskede vikinger deres slappe sæder, betragtede den deraf følgende overbefolkning som en hovedårsag til deres emigration. Men han var også en skræmt erotikker hvis sensualisme bl.a. kom til udtryk i den livgivende detaljerede skildring, således af de „hæslige“ ungarer fra omkr. 900 der modsat de danske vikinger drak „varmt blod som vilde dyr“.

Fra omkring 1890 afløste de fremrykkende socialister venstre som den onde trussel mod S.s harmoniserende borgerunivers: „Nu ved vi, at venstre i og for sig ikke kan opstille større magt, det er socialismen, der kommanderer“ (brev 23.1. 1890). Det var med til at åbne vej for et samarbejde med de hidtil bekæmpede radikale historikere, ikke mindst den Erslev som S. nu oven i købet 1892 (17.6.) kunne karakterisere som sin meget gode ven, om end „ikke let som kollega“. Samarbejdet skyldtes også de radikales tilnærmelse til de nyromantiske strømninger der prioriterede sjælelivet, fædrelandet og syntesen højt. Og det resulterede i den storslåede *Danmarks Riges Historie I-VI* hvor S. med sønlig pietet mod faderens antikverede arkæologiske opfattelser skildrede oldtiden samt middelalderen til 1241. Værkets formål var ikke mindst at gengive det danske folk den tabte selvtillid og handlekraft ansigt til ansigt med den truende eksistenskamp mod Tyskland der efterhånden blev en større fare for S. end de trods alt mere og mere reformistiske socialister. I sin nationalromantiske opfattelse af den danske oldkultur som højststående og dermed forbilledlig kunne S. dog ikke vinde bifald hos de radikale der for S. at se var bidt af udviklingstanken og derfor så vor kultur som en sildefødning. Denne „klynkende“ opfattelse var imidlertid hverken videnskabelig endsige til nytte for fædrelandet fandt S., der dog op mod første verdenskrig kunne glæde sig over at forsvarssagen trods alt vandt frem, og at

staten ikke faldt sammen trods venstres og radikales magtovertagelse. Med etableringen af den nationale front mod Tyskland blev der overskud for S. til at foretage et lignende nybrud inden for den nordiske stednavneforskning som tidligere inden for vikingeforskningen. Det skete med ypperlige nøgternt analyserende afhandlinger fra 1894 og 1896 hvor S. påviste sammenhængen mellem vore landsbyers navneform og deres jordtilligenders størrelse ved en kameralistisk-statistisk metode der siden fulgtes af svensk forskning, og hvor han tolkede navnegrupper i stedet for den hidtidige vilkårlige tolkning navn for navn. Denne forskning fortsatte S. i tiåret efter 1900.

Utvivlsomt inspireret af den accept denne grundforskning samt dele af hans historiesyn mødte op mod krigen, desuden ved sit mangeårige fortjenstfulde arbejde i konsistorium på universitetet, hvis rektor han blev 1899–1900, dukkede S. hyppigere op fra sit asketiske studerkammerliv. Dette gav ham i øvrigt en særlig evne til at indleve sig i munketilværelsen, således i den „fine, følsomme“ Ansgar af hvem han i *Danmarks Riges Historie* gjorde et lille „selvportræt“, pointerende hvorledes han var for sund og flittig til at de for ham livsnødvendige drømme og syner slappede ham så „ligevægten tabtes og det jordiske fodfæste gled bort“. Ansgarskildringen blev en af de mange gode biografier som S. især forfattede til Brickas Dansk biografisk Lexicon til hvis skabelse han med sit nære forhold til Jacobsen-familien blev en vigtig initiativtager. Selv så S. tidligt faren for at celledivet kunne „blive et rent fængsel, hvor sjælen hentørrede“ hvis ikke munken modtog indtryk af det sollyss der farvede alt i naturen „med en tindren, der trænger til hjertet“ (brev juli 1877). Naturdyrkelsen kunne dog kun delvis kompensere for savnet af den borgerlige virkelighed, selv om han som Thomas Mann vidste at det normale livs veje ikke stod åbne for ham, og at menneskets spontane, varme følelser dybest set ikke kunne forløses i hans videnskab eller kunst. Desto vigtigere blev hans få forbindelser til dette liv; til faderen og søstrene mere end moderen; til vennen Bricka som han forgæves søgte at få ud af bogburet; til den virkelighedsnære Erslev som han havde et had-kærlighedsforhold til og med alderen meget gerne ville komme i møde; og efterhånden mest af alt til sine studenter. Ikke de unge, hvis niveau han ikke kunne sætte sig ned på og hvis trang til den af ham foragtede „skolemæssighed“ bedre forløstes af den pædagogisk håndfaste Erslev, men derimod de ældre der i personlige samtaler og øvelser, præget af den juridiske tradition, lærte meget. S. stillede de

strengeste krav til dem. Han opdrog dem til at „stude“ over det usædvanlige og se netop så fordomsfrit på fortiden som kun en „benediktiner munk“ som han selv kunne gøre det fordi han med så uoprykkelig en ro i sin samtids solide borgerlige „kloster“ og med så fast en tro på Gud, konge og fædreland ikke havde behov for at omskabe fortiden i en fremtidig utopis tjeneste sådan som de med deres eget samfund længe utilfredse radikale historikere. Modsat den for historiens nytte ivrende historiker skriver Erslev der i tiden op mod verdenskrigen som Dilthey anfægtedes dybt af den europæiske værdikrise og af spørgsmålet om historikerens inddragelse i forskningsprocessen og den deraf følgende risiko for at historien blev uvidenskabelig, forblev S. i hovedsagen på et før-nyidealistsk stade. Han så ikke forskerens nutidsbundethed og bl.a. derfor heller ikke indlevelsen og intuitionen som alvorlige problemer for objektiviteten. Det skyldtes dog også at han ikke ville gøre historien til en lovsøgende (natur)videnskab, hvor „kun én opfattelse kan være den rette“, men fandt at mange forskellige opfattelser af et begivenhedsforløb var mulige, og at alle kunne indeholde sandheden hver fra deres standpunkt. Det fremgår af hans *Historieskrivningen i det nitende Aarhundrede*, 1921, og især af det dygtige arbejde *Historieskrivningen. Dens Udvikling gennem Tiden, dens Væsen og Formaal*, 1915 der kan opfattes som den aldrende S.s svar på Erslevs Historisk Teknik og Historieskrivning fra 1911. Modsat den af positivismen fortsat influerede Erslev behøvede S. ikke nogen polemisk skelnen mellem en mere videnskabelig historieforskning og en mere subjektiv historieskrivning fordi han ikke som Erslev så følelsen, men snarere som sit forbillende Guizot den strenge logik som et problem. Dyrkelsen af den kunne føre til en rent abstrakt opfattelse af menneskene hvis sjæleliv efterhånden for S. som for Erslev blev historieforskningens centrum. Objektivitetsproblemet blev desto mindre for S. fordi han nu modsat Erslev og mindre end tidligere så behovet, endsi-ge nødvendigheden af at identificere historieskrivningen med kunsten for at gøre historien eksistentiel. Udviklingen var jo gået i den af S. ønskede nationale, folkelige retning, og socialismen ville næppe blive en alvorlig trussel mod fædrelandenes Midt- og Vesteuropa, endsi-ge da i Danmark. Hertil kom at idealisten S. modsat den af naturalismens æstetik prægede Erslev fortsat så kunstens mål som skildringen af Det gode og Det skønne, der imidlertid, som S. blev mere og mere klar over, ikke altid kunne forenes med Det sande. Denne forening foretrak S. dog meget fremfor en historieskrivning der som den

hidtil toneangivende preussiske skildrede Det stærke der som Livets lov tilintetgjorde Det svage.

De to værker var led i en imponerende aldersproduktion hvoraf kan fremhæves *Normannerne V*, 1925, *Carl Jacobsen og hans Fader*, 1921 og *Carl Jacobsens Liv og Gerning*, 1922 samt en række retshistoriske afhandlinger i S.s allersidste år. De viste hvorledes S. næsten honorerede den grundtvigsk-romantiske opfattelse af følelsen som manddommens tid afløstes af forstanden som alderdommens. Den tidligere lidenskabelige modsigelseslyst veg for en forskning med og stigende forståelse for anderledes tænkende tider og personer, således for den førhen mere revsede rationalisme, desuden for en historiker som Sars, der nu skildredes meget positivt, Joh. v. Müller til gengæld mere nøgternt. I pagt hermed blev hans forklaringer stadig mere nuancerede og mangesidede, præget af hans efterhånden enestående polyhistoriske viden. Hans mangeårige kamp med stilen satte sig desuden spor i et mere og mere ligefremt, gennemsigtigt og ofte poetisk sprog, så man stundom som S. skrev om Victor Hugo „føler sig greben . . . som når man . . . oppe i snebjergenes højder betages af de umådelige vidders storhed og stilhed og føler sig så tæt under stjernerne“.

S. udviklede sig da også til dansk historieforskningens længe oversete Zeusskikkelse; mest alsidig, mest belæst, mest producerende og mest kritisk fantasifuld af alle siden P. F. Suhm. Med sin hellige ørn i stand til at leve op til sit krav til historikeren om „at hæve sig som en fugl højt op over alle forstudier, alle bøger, al viden og lærdom“ (brev 12.5.1890). Stædigt værnende sin samtids natur mod menneskelige overgreb, nok videnskabeligt hægende om sandheden i historien og om de svages og kvindens rettigheder, men på det etableredes præmisser; romantisk dyrkende traditionen, det varige venskab og den afholdende kærlighed; tugtede sit legeme ved vinterbadning og kraftspring, ilter og nøjeregnende, men også betænksom og retsindig; længe skiftevis mild og oversanselig streng i sine domme; evnende med jernhård disciplin at gøre sig til sin egen skæbnes herre, til gengæld ude af stand til at ændre en udvikling der i hans samtid næsten uundgåeligt gav den erslevske kildekritiske radikalisme sejren skubbende ham op i de uvidenskabelige særlinges uskadelige overdrev så man først nu for alvor begynder at få øje for hans format. – Medlem af Videnskabernes selskab 1882. Medlem af Carlsbergfondets bestyrelse. Æresdoktor ved universitetet i Lund 1900 og Caen 1932. Medlem af talrige udenlandske videnskabelige selskaber. – R. 1890. DM. 1898. K.² 1907.

Steenstrup, Joh.

K.' 1924. S.K. 1934. □Afbildet på P. S. Kroyers mal. af selskab i Ny Carlsberg glyptotek, 1888 (Carlsberg mus.) og på tegn. dertil. Mal. af A. Helsted, 1893. Afbildet på Kroyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab; Hirschsprung). Mal. af H. Vedel, 1925 (Fr.borg). Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1882 53–56 og i Inbjudning till den högtidlighet, varmed filosofie doktorspromotion av filos. fakulteten i Lund anställes, 1900 XIIIff. Interview i Berl.tid. 26.12.1916. J. S.: Nogle omrids af min virksomhed som universitetslærer, 1934 (heri bibliografi). A. D. Jørgensen: Breve, udg. Harald Jørgensen, 1939. Marcus Rubin: Brevveksl., udg. L. Rerup I–IV, 1963.

Lit. J. P. Jacobsen i Tilskueren, 1907 201–16. Povl Engelstoft i Den ny lit. II, 1924 129–33. Kn. Fabricius i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1935 115–21. Jørgen Olrik i Nord.t. för vetenskap, konst och industri ny ser. XI, Sth. 1935 393–407. Aage Friis i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1935–36 103–20. C. O. Bøggild-Andersen i Hist.t. 10.r.V, 1939–41 64–153. Kn. Fabricius sst. 385–411. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943. Vilh. la Cour: To livslivnier, 1954 13–17. Jens Henrik Tiemroth: Erlev – Arup – Christensen, 1978. Leo Tandrup: Ravn I–II, 1979. Kai Hørby i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980.

Papirer i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Leo Tandrup

Steenstrup, Knud Johannes Vogelius, 1842–1913, geolog. *7.9.1842 i Høstemark mølle ved Mov, †6.5.1913 på Frbg., begr. sst. F: Forpagter Johan Peter S. (1814–49) og Sinned Claudine Lund (1803–63). Ugift.

Efter skolegang i Thisted tog S. 1863 farmaceutisk eksamen og læste derefter til artium hvis 2. del han dog ikke bestod. 1866 ansattes S. som assistent ved universitetets mineralogiske museum og fik herigennem snart lejlighed til at påbegynde de rejser og undersøgelser i Grønland der blev hans livs hovedopgave. Da en svensk ekspedition 1871 blev udsendt til Grønland for at hente de af A. E. Nordenskiöld ved Uifak (Ovifak) fundne og for meteoriter ansete store jernblokke blev S. udsat til at ledsage den. Allerede n.å. besøgte han igen de samme egne hvor det lykkedes ham at påvise at jernmasserne ikke var meteoriter, men udskillelser i basalten (Vid. Medd. fra Naturhist. Foren., 1872–73, s. II, og *Om de Nordenskiöldske Jærnmasser og om Forekomsten af gedigent Jærn i Basalt*, Vid. Medd. fra Naturhist. Foren., 1875–76 284–306). Denne undersøgelse gjorde med ét slag hans navn kendt og skaffede ham 1887 den ærefulde udnævnelse til korresponderende („Honorary“) medlem af Mineralogical Society of Great Britain and Ireland. S. besøgte i alt ni gange Grønland, sidste gang 1899, og én gang, 1878–80, opholdt han sig halvtredie år deroppe. Han blev en stor autoritet i al-

le spørgsmål dette land vedrørende, og hans kartografiske undersøgelser bidrog væsentligt til løsningen af det gamle stridsspørgsmål om Østerbygdens beliggenhed (*Om Østerbygden*. Medd. om Grønland IX, 1889, 1–51). Rige samlinger blev hjembragt fra hans rejser, men uheldige forhold ved det gamle mineralogiske museum medførte desværre at store dele deraf måtte opbevares på Christiansborg slot hvor de gik tabt ved branden 1884; heldigvis var det righoldige materiale af grønlandske planteforsteninger der danner grundlaget for O. Heers „Flora fossilis grønlandica“ samt samlingerne af metallisk jern i basalt på det tidspunkt ikke på slottet så de blev ikke ødelagt.

1889 fratrådte S. stillingen som assistent ved Mineralogisk museum idet han ansattes som geolog (senere statsgeolog) ved den året før oprettede Danmarks geologiske undersøgelse. Det systematiske arbejde her passede imidlertid ikke med S.s frie, noget rastløse forskerånd der ikke lod nogen iagttagelse uanset selv om den ikke direkte stillede mod målet for den af DGU foretagne geologiske kortlægning af landet. Dette gjorde det efterhånden vanskeligt for ham at aflevere indberetninger rettidigt, beskrivelserne for de af ham kortlagte områder (Hirtshals, Skagen, Læsø og Anholt) blev ikke fuldført, og da han til sidst nægtede at aflevere sit materiale måtte kommissionen for Danmarks geologiske undersøgelse give ham hans afsked i febr. 1897. Han fik ikke senere nogen ansættelse, men fortsatte – økonomisk uafhængig som han var – sit geologiske arbejde på det værelse som han indtil sin død disponerede over på Mineralogisk museum idet dog rejserne til Grønland måtte indstilles efter et par års forløb. – S. var en fremragende og alsidig kender af de geologiske forhold såvel i Grønland som i Danmark hvilket hans afhandlinger og notater vidner om. Ud over de ovennævnte undersøgelser over jernet i basalten og Østerbygdens beliggenhed må fremhæves hans undersøgelser over den kulførende formation og basalten på Disko og i omegnen og den røde sandsten m.m. i Julianehåb distriktet. Hans iagttagelser over gletschere og isbjerge kom også i høj grad hans undersøgelser over Danmarks istidsaflejringer til gode – fra ham stammer således betegnelsen en „død Bræ“ (*Bidrag til Kjendskab til Bræerne og Bræ-Isen i Nord-Grønland*, Medd. om Grønland IV, 1883, 69–112). Selv om han ikke publicerede ret mange af sine iagttagelser fra Danmark satte de sig dog spor hos den opvoksende generation af geologer idet han fulgte disse med stor interesse og ofte rakte dem en hjælpende hånd eller anviste dem frugtbare arbejdsfelter. Endvidere indsamlede han på sine mange

rejser i ind- og udland et meget stort materiale som også kom andre til gode. Størst betydning for Danmarks geologi fik hans studier over klitternes vandring (Medd. fra Dansk geologisk Forening, nr. 1, 1894) hvori han påviser parabelklitterne ved Jyllands vestkyst hvorimod hans synspunkter med hensyn til de sandslebne stens dannelse var forkerte.

S. blev 1894 æresdoktor ved Kbh.s universitet, æresmedlem af Lunds geologiska fältklubb og medlem af den internationale gletscherkommission, 1895 honorary korresponderende medlem af The Royal Geographical Soc. i London, 1896 medlem af kommissionen for Grønlands geologiske og geografiske undersøgelser, 1897 udenlandsk medlem af Svenska sällskapet för antropologi och geografi i Stockholm, 1902 medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab, 1905 af Kgl. fysiografiska sällskapet i Lund og 1906 æresformand i Dansk geologisk forening ved hvis start han havde taget del. – R. 1884. DM. 1912. □ Afbildet s.m. danske opdagelsesrejsende på Grønland på træsnit af H. P. Hansen, 1883. Træsnit 1885. Tegn. af H. Moltke, 1898. Foto.

Th. Kornerup: Oversigt over Medd. om Grønland 1876–99, 1900 og 1876–1912, 1913. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1894 136–40. – Nationaltid. 7.9.1912. O. B. Bøggild i Medd. fra da. geologisk foren. IV, 1913 203–14 (heri bibliografi). K. A. G[rönwall] i Geologiska fören.s i Sth. förhandl. XXXV, 1913 333–38. Det grønlandske selsk.s årsskr. 1913, 1914 40–43. C. F. Wandel i Medd. om Grønland LI, 1915 1–III. Victor Madsen: Louis le Maire, 1915 = Danm.s geologiske undersøgelser 4.r.l.1. Henrik Pontoppidan: Hamskifte, 1936 66–70. Harald Moltke: Livsrejsen, 1936 63–68 74–79 84–89 194. Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 296–305 414–18.

S. A. Andersen*

Steenstrup, Mathias Georg Gotthilf, 1822–1904, forfatter, redaktør. * 22.7.1822 i Hillerslev, Thy, † 13.10.1904 i Kbh., begr. på Frbg. F: sognepræst Johannes Vogelius S. (1777–1840) og Anna Cathrine Carstensen (1784–1868). ~ 22.8.1849 på Visborggård med Rise Jensine Jacobæa Kjellerup, * 21.10.1827 på Visborggård, † 18.7.1906 i Kbh., d. af godsejer Niels Winde K. (1792–1835) og Caja Severine Kruse (1796–1879). – Bror til Japetus *S.

S. blev student 1840 fra Randers og 1845 cand. teol. Økonomisk uafhængig gennem sit giftermål søgte han ikke embedsvejen, men dyrkede frie videnskabelige studier af humanistisk art. 1854 blev han magister (samme år ændret til dr.phil.) på en *Historisk-kritisk Oversigt over Forsogene paa at give en Historiens Filosofi*, en afhandling der vidner både om belæsthed og skarphed i tanken. Nogen produktiv natur var han dog ikke, og han var hæmmet af tiltagende synssvaghed.

Det blev som redaktør af litterære foretagender han fandt det rette felt for sine evner. 1855–68 udgav han *Dansk Maanedsskrift* hvis dygtige medarbejdere – bl.a. A. F. *Krieger – formidlede oplysning især om kultur- og samfundsforhold. Tidsskriftet vandt dog kun beskednen udbredelse. S.s hovedindsats var stiftelsen 1866 af *Udvalget for folkeoplysnings fremme*. Det blev nedsat i tilslutning til den nyoprettede nationalliberal prægede „Dansk folkeforening“. Denne forening fik kun kort levetid, men udvalget fik banebrydende betydning med S. som formand, bistået af mænd som Martin *Hammerich og N. J. *Termansen. Udvalgets mål var at vække og udvikle læselysten i folkets bredere lag, særlig landbostanden. Blandt dets oplysende skrifter var A. D. *Jørgensens Fyrrættve Fortællinger af Fædrelandets Historie, 1882 og H. F. *Feilbergs Dansk Bondeliv, 1889. Udvalget fyldte et hul i oplysningsarbejdet, især da det fra 1874 fik fast understøttelse på finansloven hvorefter bl.a. folkehøjskolelever kunne erhverve dets bøger for billige penge.

1876–88 var S. statens første tilsynsmand ved folkehøjskolerne. Han vandt straks deres tillid ved at erklære at han kom for at „besøge“ dem, ikke for at kontrollere dem. Da der i de politiske kampår, især i landstinget, rejste sig stærk uvilje mod skolerne som formentlig venstresindede udgav S. 1886 forsvarsskriftet *Anklagerne mod Højskolerne, belyste ved Kjendsgjæringer*, et skrift hvis rolige saglighed gjorde betydelig virkning, så meget mere som S. selv var afgjort højremand. S.s holdning som tilsynsmand skabte en norm for dette hverv så længe det bestod (til 1942). – R. 1874. DM. 1900. □ Tegn. af L. Frølich, 1844. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1854 24f. – [E. Prytz, H. Rosendal og Johs. Knudsen:] Dr. M. S., 1908 = Folkelæsn. CCLXXVIII. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944 266–82 365f. – Papirer i Rigsark.

Roar Skovmand (Carl S. Petersen)

van Steenwinckel, Anton(i), † 1688, maler. Begr. 29.10.1688 i Kbh. (Nic. k.). F: arkitekt, billedhugger Hans v. *S. (II) (1587–1639) og Trine W. Hybersdatter († 1674). ~ 1° 1678 (kgl. bevilling af 22.10.) med Christine Brinck, begr. 29.10.1685 (Nic. k.). ~ 2° 31.5.1687 i Kbh. (Frels.) med Marie de Grot. – Bror til Hans v. *S. (III).

Om v. S.s ungdom og uddannelse vides intet. Siden 1671 arbejdede han regelmæssigt for kongen, men om nogen fast ansættelse synes der først at være tale fra 1681 hvor han modtog årlig løn der fra 1685 blev forhøjet til 600 rdl. v. S. leverede kontrafejer, hestebilleder (bl.a. af

van Steenwinckel, Anton(i)

„Buntroch“), små stykker og større malerier. Især synes han at have været meget beskæftiget på Rosenborg.

Den største bestilling hertil har formentlig været syv af i alt tolv kartoner til den store tapetcyklus i den lange sal med fremstillinger af Christian Vs sejr i den skånske krig. Af v. S.s kartoner, der dannede forlæg for Bernt van der Eichens vævede tapeter, kendes alene *Indtagelsen af Landskronas kasteel 1676* (Fr.borg, 1684–88). Efter Rosenborg-inventaret fra 1696 fandtes her desuden *et Carneval og en sovende Venus ved et Træe, bag ved hende en Satyr*. v. S.s virksomhed som portrætmaler kendes kun indirekte gennem Hubert *Schatens stik af Elisabeth Scheffers og P. H. Resens portrætter. Stikkene viser en kraftig, bred pensel med stærk markering af lys og skygge, præget af den hollandske realistiske tradition. v. S. var bogven og samler, hvad hans auktionskatalog fra dec. 1688 viser. □ Formodet selvportræt med Chr. V og U. F. Gyldenløve (Rosenborg).

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Bidrag til da. kunsthist., ved F. R. Friis, 1890–1901 20 36f. H. C. Bering Liisberg: Rosenborg, 1914. O. Andrup: Udv. af [Fr.borg] museets erhvervelser 1913–25, 1925. Samme i Kunstmuseets årsskr. XX–XXI, 1933–34 149 og XXIII, 1936 108. Gudm. Boesen: Chr. den femtes Rosenborgtapeter, 1949 77f 96 100. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen

van Steenwinckel, Hans (I), ca. 1545–1601, arkitekt, billedhugger, fortifikationsingeniør. Antagelig * ca. 1545 i Antwerpen, † 10.5.1601 i Halmstad, begr. i sognekirken sst. F: arkitekt Lourens van S. (1517–85) og Alyt van Dale. ~ Inger Pedersdatter, † efter 1630. – Far til Hans v. *S. (II) og Morten v. *S.

v. S. har sikkert fået sin første uddannelse hos faderen der fra 1567 arbejdede i den frisiske by Emden og som i efteråret 1573 fik overdraget opførelsen af byens nye rådhus. Bygningsregnskaberne viser, at v. S. og hans bror Willem har gået faderen til hånd ved byggeriet. v. S.s mest selvstændige indsats ved Emdenrådhuset turde være tegningerne til tårnet og trappen, for hvilke der udbetaltes ham særligt honorar. Hans navn nævnes sidste gang i rådhusets annaler 23.5.1577, broderens 27.7. s.å. Sandsynligheden taler for, at v. S. er blevet engageret af Anthonis van *Obbergen da denne, efter i juli 1577 at have overtaget ledelsen af Kronborgs opførelse efter Hans van *Paeschen, i vinteren 1577–78 rejste til Nederlandene for at hverve arbejdskraft til byggeriet; blandt de håndværkere, han i marts 1578 medbragte fra rejsen, var v. S. Senere figurerer også Willem og en Hendrick v. Steenwinckel i Sundtoldregnskaberne. Om v. S.s virksomhed på

Kronborg vides intet, og den har næppe været af længere varighed. Den er vel sagtens blevet afbrudt ved, at han er blevet stillet til disposition for Tyge *Brahe der allerede fra ca. maj 1576 havde haft sit lensmandssæde og „filosofiske hus“ Uraniborg under opførelse. v. S.s andel i Uraniborg lader sig ikke eftervise; eftersom planerne til bygningen i alt væsentligt må have foreligget færdige inden v. S.s tiltræden på Hven må han nærmest opfattes som Tyge Brahes tekniske medhjælp og konduktør ved planernes realisation. Alt tyder på at v. S. har stået på en venskabelig fod med den store astronom, til hvem han er trådt i en art elevforhold; Brahes breve, astronomiske dagbøger samt andre kilder omtaler ham adskillige gange som værende til stede på Hven (således efteråret 1580, juli 1584, april 1585, febr. 1586, okt. 1587, juni 1590). I jan. 1593 nævner Brahe ham – i forbindelse med noget illustrationsarbejde han skal udføre til hans bøger – som sin „olim architectus“ og i *Astronomiae instauratae mechanica* (1598) meddeler han at udførelsen af de arkitektoniske dele af den kunstfærdigt dekorerede murkvadrant (1586–87) skyldes „Architectus meus Johannes de Embda Stenwinckel“.

v. S.s hyppige ophold på Hven også efter Uraniborgs fuldførelse sandsynliggør at han endevirket ved opførelsen af Stjerneborg (omkr. 1584) og øens øvrige tekniske anlæg.

8.11.1583 får v. S. bestilling på embedet som kgl. bygmester, et embede han dog allerede uofficielt havde bestridt et år før udnævnelsen. I denne egenskab ledede han maj 1585–sept. 1586 i spidsen for sin egen håndværkerstab restaureringen af Skt. Petri kirke i Kbh. samt opførelsen af tårnet og muren omkring kirken. Ved pinsetid 1586 optoges han som broder i skydeselskabet. I maj 1587 udbetaltes der ham honorar for opmuringen af en grundvold bag ved Tøjhuset hvorpå der skulle opsættes „ett halfft Huss aff Thræwærk“. I okt. 1587 beordrede kongen v. S. sendt til Dragsholm for at tage skøn over et restaureringsarbejde der i øvrigt ikke blev udført. Med hvilket arbejde de skabeloner (tegninger) hvorfor v. S. i tidsrummet 30.10.1587–3.2.1588 honoreredes med i alt 80 daler står i forbindelse har været genstand for megen debat. Med størst sandsynlighed må de antages at have relation til de betydelige fæstningsanlæg langs den svenske grænse, på hvilke regeringen i disse år foretog store udbygninger under v. S.s ledelse. Fra denne tid stammer i øvrigt et af v. S.s bedst bevarede bygværker, sognekirken i Slangerup der med Jørgen *Friborg som entreprenør for murarbejdet opførtes 1586–89. De sidste tolv år af v. S.s levetid var i første række viet ovennævnte fæst-

ningsanlæg; i slutningen af 1588 fik han rejsepenge til sammen med en af regeringen nedsat kommission at tage til Norge for at besigtige forsvarsværkerne: et resultat af fæstningsbyggeriet var en fornyet bestalling af 24.3.1589, hvorefter hans årsbesolding forhøjedes fra 100 til 300 daler. De følgende år lå v. S. som overopsynshavende på stadig rejse mellem fæstningerne Varberg, Bohus og Aggershus hvor betroede mester-svende under hans fravær havde den daglige ledelse. Kockenberg-bastionen på Varberg med den interessante sneglegangstrappe er dog næppe som hidtil antaget v. S.s værk da den først er opført adskillige år efter hans død.

Ud fra en 22.10.1594 v. S. tildelt reprimande for uden tilladelse at have begivet sig fra Varberg slot til Skåne tør måske hans skulpturelle hovedværk, gravmålet over lensmanden Anders Bing og dennes hustru Anne Pedersdatter Galt i Smedstorp kirke ved Simrishamn, dateres til dette år. v. S. vides med sikkerhed at have udført forskelligt arbejde – monumenter og andet – på Anne Pedersdatters bestilling, og endnu i april 1596 havde han ikke modtaget betaling herfor. 14.4.1599 forhøjedes årsbesoldingen med endnu 208 daler; dette pålæg står i forbindelse med v. S.s overflytning til de store arbejder ved udbygningen af fæstningsværkerne ved Halmstad og grundlæggelsen af byen Kristianopol. I Halmstad var han tillige indehaver af et stenhuggerværksted der leverede arbejde til de kongelige bygningsforetagender.

Med udgangspunkt i dette dokumentarisk sikre livsværk har den kunsthistoriske forskning med Francis Beckett i spidsen, dels ud fra stilistiske kriterier, dels – og måske væsentligst – ud fra sandsynlighedsberegninger tilskrevet v. S. en lang række monumentale værker som skulle sikre ham en plads i allerførste plan i samtidens kunst. Blandt disse attributioner kan nævnes: kirke- og klokketårnsportalerne på Kronborg (1580ff), skulpturel udsmykning af badstuehuset ved Fr.borg (1580), Næsbyholm på Sjælland (1585), spiret på Helligåndskirken i Kbh. (1586–94), ombygningen af Skt. Klare kloster sst. (1586), Berritsgård på Lolland (1586), Lunde-have (nu Marienlyst) ved Helsingør (1587), Oreby-gård på Lolland (1587), Christoffer Gøyes og Birgitte Bølles gravmæle i Gunderslev kirke på Sjælland (1587), Engelsholm ved Vejle (1592), epitafium over Steen Brahe og hans hustruer i Næsby kirke på Sjælland (1595), spiret på Blåtårn ved Kbh.s slot (1595), Svenstorp i Skåne og udkast til sammes skulpturudsmykning (1596–99), udkast til prædikestol i Lunds domkirke (udf. 1596–99 af Johannes Gansso), udkast til prædikestol i Skt. Petri kirke i Malmø (udført

1596–99 af Daniel Tømissen), arbejder på Knutstorp i Skåne og på Studiegården ved Kbh.s univ. (ca. 1596), udkast til Christian IVs arsenalkompleks (1598ff), Tosterup kirke i Skåne og restaurering af Tosterup slot (ca. 1598), Sparepenge ved Fr.borg (1599), Mölleröd slot ved Finjasøen og arbejder ved Nørreport i Halmstad (omkr. 1601) og endelig det værk som alene ville være i stand til at placere v. S. inden for europæisk renæssancearkitektur: generalplanen til Fr.borg slot (opført 1600ff).

Ved en kritisk granskning viser imidlertid kun et meget ringe antal af disse tilskrivninger sig at have blot nogenlunde bærekraft. Mens arkitekturtilskrivningerne – med undtagelse af det desværre nu ganske forvanskede Oreby – svæver frit i luften, synes dog enkelte af skulpturarbejderne at kunne sættes i forbindelse med v. S. (epitafierne i Gunderslev og Næsby samt Halmstads Nørreport). Ved forsøget på en udkrystallisering af v. S.s personlige stil må der ganske naturligt på grund af de autentiske værkers fåtalighed udvises megen reservation. Af hans oeuvre turde dog fremgå, at han har modtaget bestemmende indtryk fra den dekorative florisstil, men at disse indtryk samtidig er blevet renset og forenklet af en ordnende sans der skyldes på-virkning først og fremmest fra de italienske arkitekturteoretikere hvis værker, som han kendte gennem Tyge Brahe, gjorde han bekendt med højrenæssancens former. v. S. synes ikke at have siddet inde med nogen radikalt nyskabende kraft. Han har været en velskoleet, habil dygtighed med evne til at udforme en klar, skarpskåren helhed, hvis totalitet ikke brydes og forflygtiges af påtrængende detaljer; til gengæld synes han i nogen grad at have savnet blik for de enkelte deles indbyrdes proportionering og sammenføjning til en helstøbt organisme. Efter v. S.s død overtog mestersvendene ledelsen af bygearbejderne rundt på fæstningerne. Enken fik lov til foreløbig at blive boende på gården i Halmstad; så sent som 1630 ses hun at have levet i byen. □Ligsten med udførlig indskrift (Halmstad k.).

Thieme-Becker: Allg. Lexikon der bildenden Künstler XXXI, Lpz. 1937 519 (bibliografi). – Bidrag til da. kunsthist., ved F. R. Friis, 1890–1901 5–14 20. Laur. Weibull i Hist. t. för Skåneland II, Lund 1904–08 102f. Fr.borg II, ved Fr. Beckett, 1914. Gregor Paulsson: Skånes dekorativa konst, Stth. 1915. Vilh. Lorenzen: Studier i da. herregårds arkitektur, 1921. Samme: Chr. IVs byanlæg, 1937. Uraniborg og Stjerneborg, m. tekst af Fr. Beckett, 1921 11f 16 19. Torsten Allgulin: H. v. S. d.ä., Upps. 1932 = Uppsala univ.s årsskr. 1932. B. Bengtsson i Tidskr. för konstvetenskap XXI, Lund 1938 55–64. Dan.m.s kirker. København I, 1945–58; Fr.borg amt III–IV, 1970–79. Monica Rydbeck i Kungl. vitterhets hist. och antikv. akad.s handl. LXX. Antikva-

van Steenwinckel, Hans

riska studier IV, Sth. 1950 13–27. Jan Steenberg: Chr. IVs Fr.borg, 1950. Carl Henrik Jern: Uraniborg, Lund 1976.

Lars Rostrup Bøyesen

van Steenwinckel, Hans (II), 1587–1639, arkitekt, billedhugger. * 24.6.1587 i Kbh., + 6.8.1639 sst., begr. i Nicolai k. F: arkitekt Hans v. *S. (I) (ca.1545–1601) og Inger Pedersdatter († efter 1630). ~ Trine Willom Hybersdatter, begr. 19.1.1674. – Far til Anton(i) v. *S. og Hans v. *S. (III). Bror til Morten v. *S.

Endnu inden sit fyldte 13. år kom v.S. i murerlære i Halmstad hos sin far og efter dennes død hos efterfølgeren Willem Cornelissen; uddannelsen var efter tidens sædvane alsidig idet den også omfattede stenhuggeri. Ca.1602 er han sammen med den ældre bror Lourens draget til Nederlandene hvor han i Amsterdam blev elev af byens stadsbygmester, Hendrick de Keyser (1565–1621) der spillede en førende rolle inden for samtidens bygnings- og billedhuggerkunst; tillige havde han lejlighed til med udbytte at studere den rige arkitektur der netop i disse år voksede frem i den hollandske hovedstad. Lourens var atter i Danmark i sommeren 1610, v.S. kan først påvises her i landet 1614. 27.6. dette år blev der gjort akkord med ham om udførelsen af ringrendingsporten ved Fr.borg. I de følgende år udførte v.S. adskillige arbejder ved dette slot der havde stået under bygning siden århundredets begyndelse og som nu langsomt nærmede sig sin fuldførelse. Dokumentarisk sikret er hans medvirken ved køkkenbrønden op ad prinsessefløjen (1618–20), den med arkader og nicher med figurer forsynede portfløj mellem kirke- og prinsessefløjen samt det overdådige marmoralleri foran kongefløjen (1619–21), til hvilket v.S.s tegning kendes fra et stik i Cornelis Danckertsz' „Architectura moderna“ (1631). Skulpturerne hertil leveredes dog af de Keyzers værksted. Blandt de mindre vigtige arbejder må nævnes stenhuggerarbejde til kancellibygningen (1616) hvis gavlvoluter synes at bære præg af v.S.s hånd, og udførelsen af 20 sandstenskamener til samme bygning (1617); ved samme tid udførte han to gavle til smedjen på den mellemste holm; 1620 fik han ordre til at sammensætte kummen til Neptunsfontænen hvis stykker blev sendt i udhugget tilstand fra Emden, og 1632 byggede han en karnap på kongefløjens nordfacade. Dermed ophører v.S. sikre arbejder på Fr.borg, men andre vigtige bestanddele af det store kompleks er dog blevet tillagt ham, ikke mindst ud fra den omstændighed at han 10.12.1619 blev udnævnt til generalbygmester og øverste tilsynsførende ved de kongelige bygninger. I denne egenskab

har man ment at v.S. har øvet en vis retningsgivende indflydelse ved Fr.borgs fuldførelse, ligesom man – måske ikke uberettiget – har antaget at han har det kunstneriske hovedansvar for Sbroen og det monumentale, fritliggende porttårn (først og fremmest spiret og de to skulpturportaler) (omkr.1620). Mere tvivlsomt turde tilskrivningen til v.S. af audienshuset og langangen (1612–16) være; også Lourens er blevet bragt i forslag som ophavsmand til denne kunstnerisk meget betydelige del af Fr.borg.

v.S. synes i øvrigt i sin ungdom at have stået i nær kunstnerisk forbindelse med Lourens. Efter dennes død i efteråret 1619 overtog han således hans kunstneriske forpligtelser; det drejede sig om fuldførelsen af Christian IVs gravkapel ved Roskilde domkirke der dog allerede var meget vidt fremskredet (påbegyndt 1613), stenhuggerarbejde ved en brønd i Rosenborg have og ved Kbh.s Vesterport samt fuldførelsen af Børsen. Omfanget af v.S.s indsats ved det sidste bygværk er ikke klart; sikkert er det imidlertid at han er mesteren for den rigt profilerede vestportal mod Børsrampen (1624). Den samme tvivl melder sig over for et andet af samtidens absolutte hovedværker, Trefoldighedskirken i Kristianstad, til hvilken planerne har ligget færdige 1617. Disse antages almindeligvis at gå tilbage til Lourens v.Steenwinckel mens v.S. skal have stået for opførelsen. Visse steenwinckelske stiltræk synes at retfærdiggøre teorien, men med sikkerhed vides kun at v.S. som kgl. bygmester 1623 var behjælpelig med opstillingen af pillerne og senere hen foretog et syn over kirken da den var færdig 1625. Prædikestolen i Trefoldighedskirken er v.S. værk. Han havde udført den 1617 til kirken på Fr.borg hvorfra den ca.1629 blev overført til Kristianstad; i forbindelse med opstillingen der forårsagede en mindre kontrovers mellem Christian IV og v.S. tegnede denne også en lydhimmel til prædikestolen. Som generalbygmester har v.S. utvivlsomt – i større eller mindre grad – haft hånd i hanke med opførelsen af de fleste offentlige bygninger i den sidste del af Christian IVs regeringstid. Blandt de værker, ved hvilke v.S.s medvirken er sikker, må nævnes: anlæggelsen af silkeboderne ved nuv. Silkegade (1620), udbedring af fæstningsværkerne ved Kristianopol (1626), udformningen af Nyboderkvarteret (1630erne), udvidelse og genopbygning af de efter en nedstyrtningssulykke beskadigede dele af Nicolai kirke, først og fremmest koret (1630), Højbro og Nybro i Kbh. samt en bro i Køge (1633ff) og fra 1631ff den ret gennemgribende, men overordentlig pietetsfulde genopbygning af Kronborg efter branden 1629. I anledning af „det store Bilager“ 1634 opførte v.S. trappetår-

net på Rosenborgs nordøstlige facade samt det med selve bygningen forbindende marmorgalleri; ved samme lejlighed fik han en skarp kongelig tilrettevisning da han ville give gode råd med hensyn til festarrangementet. 1633 begyndte v.S. en ombygning af kælderens under Christian IVs kapel i Roskilde af hensyn til den planlagte opstilling af et gravmonument over kongen og den afdøde dronning; dette skulpturarbejde tilskrives v.S. som i dec.1614 vides at have udført et modelleret portræt af kongen der måske har tjent som forarbejde for epitafiet; dette gik tabt ved Tøjhusets brand 1647 (fragmenter i Nationalmuseet og Holmens kirke). Af andre arbejder – foruden en række restaureringer i embeds medfør – kan fra de senere år nævnes: befæstning af Flækkerø ved Kristiansand (1635ff), arbejde ved skansen på Ibsstrup (1637) og på Dragsholms østfløj (1638); i de sidste år af sin levetid (ca.1637) har han muligvis medvirket ved planlæggelsen af Rundetårn og Trinitatis kirke. Et posthumt arbejde af S. er hovedfløjen på Valdemarsslot på Tåsinge, til hvilken han havde udarbejdet planer kort før sin død, og hvis opførelse nu blev ledet af andre; til den samme herregård havde han 1631 udført ladegårdsanlægget. Med nøjagtighed at indkredse omfanget af v.S.s virksomhed er vanskeligt. Sikkert er det at han har virket dels som arkitekt og billedhugger, dels som bygningsentreprenør og leder af et stenhuggerværksted, men at trække klare grænser for hans optræden i de forskellige funktioner ved de enkelte værker lader sig næppe gøre. Det centrale problem er for v.S.s såvel som for de øvrige samtidige arkitekters og skulptørers vedkommende afgørelsen af inventorskabets omfang, og andelen i den kunstneriske idé og udformning. De to personligheder som det i første række bliver den fremtidige forsknings opgave at afklare v.S.s forhold til er på den ene side broderen og arbejdsfællen Lourens, på den anden side den kongelige bygherre Christian IV. – v.S.s kunstneriske udgangspunkt er den modne nederlandske renaissance hvis former med de rige sandstensvirkninger han sikkert sammen med Lourens har hovedæren for at have omplantet på dansk grund. Også de italienske, franske og tyske arkitekturteoretikers værker synes han dog at have haft kendskab til. I hans manddomsår slår en mere barok følemåde igennem med større, enklere og mere fyldig accentuering af proportioner og former. Som hans kunstneriske signaturer har man bl.a. villet se den nedadtil brudte vinduesfronton, den „knækkede“, konsolagtige volutform samt bugesimsmotiv. – v.S. døde måske af en epidemisk sygdom, thi kun et par uger efter fulgte han i døden af to sønner og en bror-

søn. Han bisattes i en begravelse i Nicolai kirke der var overladt ham som tak for hans medvirken ved kirkens restaurering 1630. Epitafiet som enken lod opsætte i 1644 er gået tabt men gravskriftens ordlyd er overleveret. □ En ingeniør, afbildet s.m. Chr.IV på et mal. (Rosenborg) har været kaldt S.; efter dette tegn. af J. Kornerup (Fr.borg).

Bibliografi i Thieme-Becker: Allg. Lexikon der bildenden Künstler XXXI, Lpz. 1937 519f. – Vilh. Wanscher: Chr.IV's bygninger, 1937. Danm.s kirker. København I-II, 1945-65; Kbh.s amt III, 1951; Fr.borg amt I, 1965-67; III, 1970-79. Carl Christensen: Kronborg, 1950. Jan Steenberg: Chr.IV's Fr.borg, 1950. Meir Stein i Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XXXV, London 1972 284-93. Samme i Kulturmindere 3.r.t, 1973 7-27. H. D. Schepeleern sste. 28-48.

Lars Rostrup Bøyesen

van Steenwinckel, Hans (III), 1639-1700, arkitekt, billedhugger. * 1639, begr. 11.1.1700 i Kbh. (Nic. k.). F: arkitekt, billedhugger Hans v. *S. (II) (1587-1639) og Trine W. Hybersdatter (+ 1674). ~ 24.4.1664 i Kbh. (Holmens) med Elisebe Jakobsdatter. – Bror til Anton(i) v.*S.

v.S. der vistnok fra barnsben havde opholdt sig i Norge nævnes fra 1665 i Kbh. 1667 omtales han som kongens billedhugger og 1669 blev han kgl. bygmester i den 1668 afdøde Albertus Mathiesens sted, 1671 fik han konfirmationsbestilling på samme embede. Senere blev han også Holmens bygmester (afgik 1690). Hans virksomhed som arkitekt synes at have været meget omfattende, men så længe Lambert v.*Haven levede, stod han i skyggen af denne; hans kunstneriske virksomhed er dog endnu ikke blevet tilstrækkeligt belyst. 1670-71 leverede han projekter til den nye Nørreport, men de blev vraget til fordel for v.Havens. 1671ff opførte han palæet i Vordingborg for prins Jørgen, et arbejde i fransk-hollandsk stil der indtil videre må betragtes som hans hovedværk. 1681-87 ledede han arbejdet med udførelsen af modellen til v.Havens projekterede residensslot i Kbh. Muligvis er v.S. selv ophavsmand til en række tegninger (Bregentved) af et kongeligt slot i residensstaden. Det korsformede anlæg med de stærkt leddelede fløje, prydet med spir og gavlkviste, repræsenterer dog en særpræget og i flere henseender anakronistisk løsning på den krævende opgave. 1682 gav han tegninger til Søkvæsthuset (opført 1684-86) og leverede desuden et udkast til Hans *Schacks gravmæle i Trinitatis kirke der udførtes 1686-87 af Artus Quellinus d.y. i Antwerpen og 1689 opstilledes i Kbh. af dennes søn Thomas *Quellinus. 1688 og 1690 byggede han to krudttårne i Wilhelms og Carls bastioner (Holmen). Ved opførelsen af Frelsers kirke i Kbh. (1687-

van Steenwinckel, Hans

96) havde han den daglige ledelse som konduktor, og han synes at have haft en andel i Kristkirken i Rendsborg (1694–1700); muligvis skyldes også gravkapellet ved Petri kirke (1681–83) ham. Som kgl. bygmester har v.S. endvidere ledet talrige reparationer og ombygninger, fx på Ibstrup (Jægersborg), Fr.borg, Hørsholm, Dronninggård og Gyldenlund.

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Bidrag til da. kunsthist., ved F. R. Friis, 1890–1901 20 37–40. Vilh. Lorenzen: Kbh.ske palæer I–II, 1922–25 = Medd. fra foren. til gamle bygn.s bevaring 2.r.IV–V. Samme: Lambert v.Haven, 1936 = sst. 3.r.I. V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren Thomas Quellinus, 1926. Chr. Elling: Holmens bygningshist. 1680–1770, 1932 13 22 29. Charlottenborg, ved Fr. Weilbach, 1933 7. Danm.s kirker. København I–II, 1945–65. Kn. Voss: Bygningsadministrationen i Danm. under enevælden, 1966. Hakon Lund i Christiansborg slot, red. Kr. Hvidt m.fl. I, 1975 167–69.

Birgitte Bøggild Johannsen (Christian Elling)

van Steenwinckel, Morten, 1595–1646, maler, arkitekt. * 3.7.1595 i Varberg, † 9.12.1646 i Kbh., begr. i Nic. k. F. arkitekt Hans v. *S. (I) (ca.1545–1601) og Inger Pedersdatter († efter 1630). – Bror til Hans v. *S. (II).

Om v.S.s uddannelse vides kun lidt. 1622 fik hans bror Hans på hans vegne 100 rdl. af kongen for et stort maleri til loftet på den lange sal på Rosenborg; man har gisnet om, hvilket det var – det er formentlig med urette, at Philip *Weilbach kalder det „et Karneval“. 1629 var v.S. i Italien efter en påtegning i Johan Rodes stambog, men han må kort efter være vendt tilbage og knyttedes snart som „Architect og Skildrer“ til den udvalgte prins, hvis billede han malede, som det kendes i et stik af Simon de *Pas fra 1635. For Chr. IV malede v.S. ti loftsbilleder af antikke guder til Kronborg (dronningens gemak) hvor de endnu sidder, men kongen var meget misfornøjet med dem og med den forlangte pris og krævede skøn af tre kbh.ske malere, hvem han erindrede om at billederne på Rosenborg over en bank kun havde kostet 200 rdl. v.S. fik da 1634 kun 900 rdl. Arbejderne er ikke ringe og viser at han med iver har lært i Italien af Caracciernes skole; særlig fortrinlige er hans heste, og han nød senere berømmelse – som Apelles – for hestebilleder. Til v.S. har F. *Beckett henført rytterbilledet af Chr.IV med den udvalgte prins (Valdemarsslot). Den stiliserede fremstilling af kongens hest har formentlig dannet forlæg for Karel van *Manders portræt af Chr. IV til hest 1643. Også ved andre lejligheder synes v.S. at have samarbejdet med van Mander. Den nederlandske maler Muiltjes (Muiltguer) der i hvert fald 1635 og 1637 opholdt sig ved hoffet i Nykøbing skal ligeledes efter eget udsagn have kpy-

eret v.S.: „Een Hest“. Muiltjes kan også være mester for de to usignede rytterportrætter af kongen og prins Christian (Rosenborg), af hvilke det første gentager en af drabanterne fra v.S.s store billede på Valdemarsslot. Regens-billedet af Chr. IV „som Admiral“ er forsøgsvis henført til v.S. Et natstykke med prins Svends død (efter Tassos digt) malet af v.S., åbenbart et interessant stykke i forhold til van Manders arbejde på kunstmuseet, fandtes i 1700-tallet på Salzdahum i Braunschweig. Om hans virksomhed som arkitekt hos prinsen på Nykøbing har man kun få antydninger: v.S. fortinger gentagne gange med håndværkerne om bygningsarbejde, og Oluf v.Steenwinckel synes at have arbejdet under ham.

Prins Chr.(V.)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56. – Bidrag til da. kunsthist., ved F. R. Friis, 1890–1901 20 22f. Fr. Beckett i Kunstmuseets årsskr. XX–XXI, 1933–34 23–40. O. Andrup sst. 149 163; XXIII, 1936 104–16. R. H. Brask sst. XXII, 1935 156. Fr. Beckett: Kr. IV og malerkunsten, 1937 77–81. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

van Steenwinckel, Oluf, † 1659, bygmester. † 18.7.1659, begr. i Helsingør (Skt. Hans kgd.). Gift.

v.S. findes første gang sikkert omtalt 1643 som bygmester på Nykøbing slot. Kort efter blev han sendt til Malmø for at forestå arbejdet ved fæstningsværkerne udbedring; her kom han n.å. for skade at dræbe en vogmand, mistede sin fred, men fik den på magistratens forbøn givet tilbage af kongen. 1646 var han atter bygmester på Nykøbing hvor han bl.a. leverede en tegning til slotskirkens portal. Samme år arbejdede han også ved befæstningen af Nakskov. Efter 1648 slog han sig ned i Kbh. hvor han 1650 af kongen fik skøde på en grund i Ny Kongensgade (Gothersgade) ved Grønnegade og 1651 fik beskikkelse som stadskonduktør; i denne egenskab kom han i strid med murerlavet og blev 1652 fradømt sin bestilling af borgmestre og råd. Så ansatte kongen ham 1652 som konduktor ved befæstningsarbejderne i Skåne; men den uden tvivl meget stridbare mand blev også her uenig med myndighederne, og rigsmarsken opsagde ham tjenesten 1655 ved en skarp ordre. Stadig mente dog regeringen at burde bruge hans evner, og efter at han i foråret 1658 havde hentet kanoner og ammunition fra det afståede Kristianstad sendtes han i de første dage af aug.s.å. til Kronborg for at arbejde på fæstningens udbedring. Her var det så at han en måned senere blev den svenske konges fange ved Kronborgs erobring. Med eller imod sin vilje måtte han nu arbejde for den nye herre

som dennes ingeniør. Men i sommeren 1659 deltog han i den sammensværgelse der gik ud på at bringe slottet tilbage i de danskes hænder dog mod en betaling fra Hans *Rostgaard på 100 dukater. Sammensværgelsen blev imidlertid opdaget, v.S. fængslet, pint og 18.7.1659 henrettet. Han nægtede at angive nogen af sine medsamensvorne. Efter freden blev hans firdelte lig nedtaget fra de stejler det havde været lagt på og hæderligt begravet 1660. □Selvportræt i akvarel (Fr.borg), efter dette træsnit bl.a. af H. P. Hansen, 1878; identifikationen usikker. Fremstillet s.m. Gerner på mal. af Peter Raadsig udst. 1873. – Navn på mindestøtte af J. Wiedewelt, 1783 (ved Jægerspris).

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I, 1872; III, 1877. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia VI, 1885–86 (fot. opr. 1970) 210f. Prins Chr. (V.)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen II, 1956. – Bidrag til da. kunsthist., ved F. R. Friis, 1890–1901 28–36. K. C. Rockstroh i Fra Fr.borg amt, 1907 65–91. Troels-Lund: Hist. fortæll. IV,2, 1912 159f (opr. trykt i Ude og hjemme I, 1877–78 343–49). C. C. Haugner: Nakskov købstads hist. I, 1934 (2. udg. 1944) 139. Danm.s kirker. Maribo amt I, 1948 252. Georg Nørregård: Nykøbing på Falster I, 1978 236.

C. O. Bøggild-Andersen*

Stefánsson, Jón Hallgrímur, 1881–1962, maler. * 22.2.1881 i Sauðárkrókur, Skagafjörður hrd., Island, † 19.11.1962 i Reykjavík. F: købmand Stéfán Jónsson og Ólöf Margrét Hallgrímsdóttir. ~ 1° med Elsie S., * 1883, † 1963. Ægteskabet opløst. ~ 2° 20.2.1952 i Kbh. med Erna Meta Grunth, f. Lynge, * 24.9.1902.

Efter studentereksamen i Reykjavík 1900 læste S. til ingeniør ved Polyteknisk læreanstalt i Kbh., men afbrød studiet for at blive maler og uddannedes på Teknisk skole under Holger *Grønvold 1903–04, dernæst hos K. *Zahrtmann og fra 1908 tre semestre i Paris hos Henri Matisse sammen med norske malerkammerater som han særlig følte sig knyttet til, bl.a. Henrik Sorensen med hvem han 1908 var rejst på studieophold til Lillehammer. S. var bosat i Paris til 1912 og arbejdede derefter i Kbh. Indflydelse fra fransk kunst, navnlig Paul Cézanne, blev af stor betydning for hans kunst i dens første stadium (modelstudier, portrætter og opstillinger) hvoraf dog intet er bevaret fra før 1916. I Kbh. havde han tilknytning til „Klingen“s kreds, men vedligeholdt på sommerrejser forbindelsen med hjemlandet hvor han var fast bosat 1924–37. Han deltog 1921 sammen med Jóhannes S. Kjarval i frescoudsmykningen af landsbanken i Reykjavík, S. med motiver fra landbruget, Kjarval fra fiskeriet. En bestilling fra restaurant Frascati på en islandsk „Déjeuner sur l'herbe“ kaldte

ham atter til Kbh. hvor han siden opholdt sig. På udstillingen af islandsk kunst, Charlottenborg 1927, gjorde han sig gældende som den største af sit lands malere. Landskabsmaleriet var nu blevet det dominerende i hans kunst, billeder af en for dansk opfattelse fremmedartet, storladen og romantisk karakter, oftest komponeret efter erindringer. – S. udstillede på Kunsternes efterårsudstilling 1919, hos Kleis 1920 („Fem islandske Malere“), på forårsudstillingen, Charlottenborg 1921, udstillingen af moderne dansk kunst, Charlottenborg 1925, Grønningen som gæst fra 1939, som medlem fra 1941 og i Kunstforeningen s.å., hvor tillige Guðmundur Thorsteinsson († 1924) og Jóhannes S. Kjarval var repræsenteret; desuden i Amerika, Tyskland, Norge og Sverige. 1952 en separatudstilling hos Arne Bruun Rasmussen. Der er billeder af ham i kongefamiliens, den islandske stats og kunstmuseets eje samt i museerne i Ribe og Århus. 1930 udnævnte det danske kunstakademi ham til overordentligt medlem, og han modtog 1940 Anckers legat. □Malet selvportr. 1914–16. Tegn. af Otto Christensen, 1941. Foto.

J. S., med indledn. af Poul Uttenreiter, Reykjavík 1950. – Otto Gelsted i Klingen II, 1918–19 nr. 6. Samme i Kat. for udstill., Grønningen 1963. Georg Gretor: Islands Kultur und seine junge Malerei, Jena 1928. Samme i Politiken 18.6.1940. Samme i Le nord, 1941 61–63. Poul Uttenreiter i Dansk-islandsk samf.s årbog, 1928 125–27. Samme: Maleren J. S., 1936. Samme i Konstrevy, Sth. 1941 196f. Gunnar Gunnarsson i Der Kreis, Hamb. 1930 682–86. B. E[ngelstoft] i Politiken 20.11.1962.

Poul Uttenreiter*

Steffens, Henrich, 1773–1845, naturforsker, filosof. * 2.5.1773 i Stavanger, † 13.2.1845 i Berlin, begr. sst. (Dreifaltighedsfriedhof). F: læge Hinrich S. (1744–98) og Susanna Christina Bang (1751–88). ~ 4.9.1803 i Halle med Hanna Reichardt, * 23.11.1784 i Berlin, † 22.12.1855 sst., d. af komponisten Johann Friedrich R. (1752–1814, ~ 1° 1777 med Juliane Benda, 1752–83) og Johanna Alberti (1755–1827, ~ 1° 1772 med notar, senere landskabssyndicus i Stade Peter Wilhelm Hensler, 1742–79).

S.s far er født i den hollandske koloni Surinam hvor bedstefaderen fra Wilster i Holsten tilbragte mange år med sin hollandske (kreolske) kone. Da hun døde rejste familien tilbage til Wilster, Hinrich lod sig uddanne til kirurg, blev ansat ved den danske armé og giftede sig ind i den kendte danske Bang-familie som også N. F. S. *Grundtvig og Herman *Bang nedstammer fra. Et par måneder før S.s fødsel blev faderen udsendt til Stavanger, men allerede efter seks år forsattes han til Helsingør, så S. blev altså ikke

Steffens, Henrich

nordmand, lige så lidt som faderen var surinameres. Men drengens norske oplevelser blev af største betydning for hele hans senere liv. Længselen efter bjergene, efter hans barnlige uskylds store, vilde land forlod ham aldrig, og ikke sjældent kaldte han sig nordmand. Hans historiske bevidsthed er imidlertid dannet i Danmark, ikke mindst i de tre år familien tilbragte i Roskilde, og hans åndelige verden er et produkt af klimaet i helstatens hovedstad. 1787 flyttede familien til København, og her tilegnede S. sig senoplysnings verdensbillede som byggede på engelske og tyske forbilleder, men som i København under K. L. "Rahbeks ægide udviklede sig til en specielt dansk, mildt ironisk og mådeholdent sentimental form. Hele livet skulle S. bevare sin taknemmelighed over for Rahbek hvem han 1793 sluttede et inderligt venskab med. En anden prægende åndelig barndoms- og ungdomsoplevelse er den pietistiske kristendom som hans mor repræsenterede. På sit dødsleje tog hun det løfte af ham at han skulle blive præst, og selv om han ikke holdt dette løfte bevarede han forsynstroen som det måske dybeste lag i sin verdensanskuelse. Det var imidlertid naturvidenskaben der tiltrak ham efter at han 1790 var blevet student og året efter havde taget „anden eksamen“. I det nystiftede Selskab for det naturhistoriske studiums fremme lod han sig uddanne, og 1794 tog han som den første i Danmark en naturvidenskabelig eksamen. Hans studietid er kendetegnet af et levende åndeligt liv i en kreds af unge studerende der samledes i det berømte værelse 5 på Frederiks hospital hvor S.s morbror F. L. "Bang var overlæge. Især J. P. og O. H. "Mynster blev hans nære venner. Hans temperament var meget labilt, han kendte febrile tilstande og kom ofte i konflikt med omgivelserne, men han havde også en trang til at hengive sig og underkaste sig, en trang der senere kunne føre ham til grænsen af opportuniste.

Naturstudiet var en gavnlig modvægt mod hans ilterhed. Linné-eleven Martin "Vahl blev hans elskede lærer der bibragte ham en respekt for systematik og empiri der aldrig helt skulle forlade ham. Han oversatte 1794 Wildenows Botanik og skrev selv et slutkapitel om botanikkens skæbne i Danmark hvor han som typisk oplysningsskribent taler om tulipaner og andet gartnerlegetøj der bør bekæmpes til fordel for nyttige planter. Samtidig var han dog åben for nye ideer i videnskaben. I afhandlingen *De fornemste Hypotheser, ved hvis Hjælp man har søgt at forklare Metallerne Forkalkning*, 1794 tog han som den første i Danmark Lavoisiers teori om forbrændingens natur alvorligt. Han tog ikke endelig stilling i striden mellem oxydations- og flogistonteorien,

men han var imponeret over den frappante letthed, hvormed oxydationsteoriene kan forklare alle fænomenerne. Artiklen bragte ham i forbindelse med Tyge "Rothe (1731–95), der længe havde været utilfreds med den blot klassificerende naturvidenskab og havde stræbt mod en større grad af syntese, endog omfattende historien. I sin selvbiografi *Was ich erlebte*, 1840–44 er S. ivrig for at betone at han allerede nu er på vej mod en romantisk helhedsanskuelse af verden, men selvbiografien er tydeligt idealiserende, legendeagtig og præget af forsynstanken. Hvor vi kan kontrollere den viser den sig at strukturere, udglatte og antedatere, og netop hvad 1794 angår kan vi kontrollere idet S.s dagbog fra dette år er bevaret.

Efter endt eksamen fik han et stipendium til en mineralogisk og geologisk rejse til Norge, og i maj tog han afsted. Hans temperament bragte ham også i hans fødeland i flere ubehagelige situationer, og desuden viste det sig at hans naturkundskaber var for ringe til at han kunne yde nogen virkelig videnskabelig indsats. En regulær depression var resultatet; i sin dagbog er han helt på nulpunktet og forsøger forgæves at trøste sig med den tillærte optimistiske filosofi om den bedste af alle verdener. Krampagtigt afviser han Voltaires pessimisme, men selv er han på selvmordets rand. I ossianske deklamationer udtrykker han sin frustration indtil han beslutter sig til at flygte: Han vil slet ikke tage tilbage til København, men gå ombord i et skib til Hamburg. Som en sidste prøvelse led han skibbrud i Elbmundingen, og ribbet for alt kom han til Hamburg hvor nogle købmænd tog sig af ham. Han forlovede sig med søsteren til den ene, men inden han giftede sig ville han dog forsøge at skaffe sig en position. Efter en længere forberedelsestid, bl.a. et år hos sin syge far, der nu boede i Rendsborg, søgte han til universitetet i Kiel. Fra Vahl fik han en anbefalingsskrivelse til professor J. C. "Fabricius der eksaminerede ham og så ansatte ham som privatdocent. Fra 1796–98 opholdt han sig i Kiel hvor han modnedes, i første række som naturforsker, men efterhånden også som filosof. I slutningen af tidsrummet tilegnede han sig den tyske idealisme, han læste F. H. Jacobi, Imm. Kant, Baruch Spinoza, J. G. Fichte og til sidst også Fr. Schelling, men det ændrede ikke virkelig hans tænke måde. I de bevarede breve fra tiden giver han stadig udtryk for den sentimentale oplysning. Dyd, udødelighed og venskab var hans tilflugt, men fortvivlelsen brød frem igen i slutningen af 1797 da hans forlovede brød med ham. Der er ingen spor af romantisk tænke måde i hans breve for hans rejse til det egentlige Tyskland, og heller ikke i hans første bog der gav

ham doktorgraden, *Versuche über die Mineralogie*. 1797. Skriftet anvender sporadisk Kants organismebegreb, men ikke på verdenstotaliteten der fortsat opfattes mekanistisk. Der kan derfor næppe være tale om et idealistisk gennembrud i Kiel, men S. var interesseret og trængte desuden til luftforandring.

I foråret 1798 lykkedes det S. at få en understøttelse fra Fonden ad usus publicos til sin store dannelsesrejse. Han skulle drive nyttige studier, geologi og bjergværksdrift, men da han kom til Jena i 1799 blev han straks grebet af Fichtes filosofi. Det ekstreme og paradoksale i Fichtes tænke-måde tiltalte umiddelbart vor unge hedspore. Fichtes viljesidealisme kan nærme sig den rene solipsisme: jeg'et er det eneste reelt eksisterende, omverdenen er kun forestillinger skabt af den rene vilkårlighed, af fantasien. Denne tænke-måde der ikke tager naturen alvorligt fik afgørende betydning for den såkaldte negative romantik. For S. skulle den blive en betydelig fristelse som han kunne kokettere med, men som han efterhånden skulle vende sig mod af al sin kraft. Modvægten mod den destruktive, titaniske Fichte blev i første omgang Schelling der ankom til Jena nogle uger efter S. Det, Schelling bringer ind i den romantiske tankeverden, er arven fra Platon og Goethe; mod den naturløse fichteske subjektivismen sætter Schelling en tro på verdens eksistens, en dynamisk naturopfattelse der rækker fra sten og metaller til mennesket der ser ånd og materie som identiske, tilværelsen som en stor organisme. Her kunne S. finde en ledetråd for sin erkendelse af naturen, og han kunne finde en udvidelse og guddommeliggørelse af det idylliske verdensbillede han havde hyldet i Danmark, og han hengav sig med entusiasme til den nye profet. Gennem ham kom S. i forbindelse med Goethe og med de førende mænd i den romantiske skole: brødrene Fr. Schlegel, Novalis og Ludv. Tieck. I Freiberg studerede han ved bjergværksskolen hos A. G. Werner der ved sine teorier om jordens udviklingshistorie havde inspireret naturfilosofien. S. anmeldte og supplerede Schellings skrifter, og 1801 udgav han *Beiträge zur innern Naturgeschichte der Erde* der – med større empirisk ballast end Schelling – forsøger at skue verdenstotaliteten som en organisme. Som det livgivende princip betragter han jordmagnetismen, og som mål for „udviklingen“ sætter han den individuelløse skabning, mennesket. Bogen munder ud i en hyldest til det guddommelige menneske der bærer harmonien i sit indre. Hyldesten er tydeligvis rettet til Goethe hvem bogen da også er tilegnet. S. selv var imidlertid ikke nået frem til nogen harmoni i disse år, hans private forbehold og præget af uro og

fortvivelse, ja nihilisme: „Kan du befri mig for den skrækkelige følelse, at verden er uddød, at vi intet, intet andet er end hurtigt visnende skud på det faldefærdige træ?“. Sådan skriver S. i september 1801, mens han forberedte de forelæsninger han skulle holde i København. Et stadigt omkvæd i brevene er at hans urolige sind kun kan finde hvile ved en elsket hustrus side, og han forlovede sig da også på hjemrejsen.

Hans hjemkomst er en af de virkelig skelsættende begivenheder i dansk åndsliv. For Adam Oehlenschläger og for hele den yngre generation betød mødet med ham en overvældende inspiration; som en katalysator vækkede han skjulte kræfter og bragte nye, dybere perspektiver ind i den eksisterende tro på harmoni og forsyn. 11.11.1802 begyndte S. sine berømte forelæsninger over filosofi på Elers' collegium der fortsattes næste vinter med forelæsninger over Goethe. Kun de ni første er bevaret og udgivet under titlen *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, 1803. En stor del af bogen er popularisering af hans tyske skrifter, men den behandler også nye emner: historien og kunsten. Tonen er ikke den provokerende, fichteske, men den harmoniserende, schellingske. S. vil opvække anelser om tilværelsens store sammenhæng, om det evige i mennesket. Menneskeheden er en emanation af det guddommelige, det jordiske er et aftryk af det evige som det begejstrede individ kan erkende ved en mystisk skuen der finder sit højeste udtryk i filosofi og kunst. At dette budskab skulle få så stor en virkning skyldtes ikke mindst S.s optræden, hans „levende ord“, hans personlige udstråling der for magthaverne gjorde ham til en farlig mand. Ernst Schimmelmann holdt hånden over ham og skaffede ham penge til en geognostisk rejse, men universitetets protektor, hertugen af Augustenborg, forhindrede ham i at blive ansat ved universitetet. Niels Treschow kaldtes til professor i filosofi, og da S. i foråret 1804 kaldtes til Halle havde han ikke noget valg. Resten af sin indsats lagde han i Tyskland.

Den lykkeligste tid i hans liv var måske de første år i Halle hvor et entusiastisk venskab med F. Schleiermacher og et levende romantisk forskningsmiljø fik S. til at glemme sin nihilisme, men samtidig synes S. på vej til en revision af sin panteisme i kristelig retning. Hans bog *Grundzüge der philosophischen Naturwissenschaft*, 1806 er uden den tidligere friskhed, hans bidrag til naturfilosofiens udvikling er stort set et afsluttet kapitel. 1806 ophævede Napoleon universitetet i Halle, og S. forsøgte at blive ansat i Danmark, men kronprinsregenten (Fr. VI) stillede i en samtale i Kiel som betingelse at S. ikke måtte forelæse, og hertil sagde S. nej. Da universitetet i

Halle genåbnede i 1808 vendte han tilbage, og i 1811 kaldtes han til Breslau. Han engagerede sig nu i den voksende tyske modstand mod Napoleon og meldte sig efter en opildnende tale til studenterne i 1813 som den første frivillige i den tyske frihedskrig. Han deltog i det sejrjære felttog, dog mere som agitator end som soldat. Efter krigen blev han skuffet over udviklingen af den tyske nationalisme. I sine store historisk-politiske værker *Die gegenwärtige Zeit* I–II, 1817 og *Caricaturen des Heiligsten* I–II, 1819–21 advarer han mod den franske ånd med dens tro på abstrakte begreber, men lige så meget mod den del af tysk tradition der går i retning af ensretning og vilkårlighed, en tradition som S. ser tydeligst formuleret af Fichte og konkret udtrykt i Turnbevægelsen. Heroverfor sætter han sin tro på det organiske, naturgroede, historisk legitimerede. Med disse bøger brød S. alle broer til sine venner, han isoleredes og trak sig tilbage til barndommens religiøsitet. Han tilsluttede sig den gammellutherske menighed i Breslau, men også her måtte han kæmpe for sin tro på det individuelle og det ejendommelige. Den præjssiske stat gennemtvang en union mellem den reformerte og den lutherske kirke, og S. protesterede i *Von der falschen Theologie und dem wahren Glauben*, 1823 og især i *Wie ich wieder Lutheraner wurde*, 1831. Han nærmer sig i disse bøger en radikal kristendom der kan pege frem mod Søren Kierkegaard; i hans senere *Christliche Religionsphilosophie* I–II, 1839 skulle han gå tilbage til en mystisk-gnostisk religiøsitet. I kirkekampen kunne han betone menneskets syndighed og afmagt, men helt opgave sin længsel efter et mildt forsyn kunne han ikke. Den række „noveller“ (i virkeligheden romaner) som han begyndte at udgive 1827, ikke mindst for at forbedre sin økonomi, er tydeligt idylliserende. Verden ligger ikke i det onde, S.s mennesker kan, når de har løbet hornene af sig, når de har været ude i karikaturen, finde hvile i denne den bedste af alle verdener. I kirkekampen havde S. vovet sig langt ud i oporet, men 1832 udløstes han af dilemmaet ved en kaldelse til Berlin. En fredelig livsaften skulle imidlertid ikke blive ham til del; en ny fjende, et nyt udslag af den farlige tyske vilkårlighed dukkede op og måtte bekæmpes: det unge Tyskland. Over for opløsningen af de traditionelle værdier satte S. sin tro på værdierne beståen, og i denne Biedermeier-stemning skrev han sit livs hovedværk, de ovennævnte memoarer.

Med Danmark ophørte kontakten aldrig. 1824 og 1840 besøgte han sit mødreland. Ved det første besøg søgte han støtte til sin lutherske teologi og ville gerne have haft en ansættelse, men J. P. Mynster vinkede af. Ellers var besøget en

succes. Oehlenschläger der havde fjernet sig fra ham allerede 1806 var forsonet med ham, F. C. Sibbern var hans tro discipel, N. F. S. Grundtvig bejlede til hans gunst, Poul M. Møller skrev sangen *En mester i tankernes rige*. 1840 var den store oplevelse samværet med Bertel Thorvaldsen. Den nyopførte Frue kirke blev for S. et symbol på den danske guldalder som han ikke havde fået lov til at deltage i, men som han på en måde havde været gesandt for i Tyskland. Måske netop derfor opnåede han aldrig egentlige resultater, men han var vel også for labil en karakter til at skabe blivende værker. Han var let at begejstre, men havde svært ved at engagere sig; han havde let ved at begejstre andre, men han havde svært ved at holde deres interesse fangen. Grundtvig siger: „Han kom og svandt som et luftsyn“, og netop som et luftsyn, som en myte har han øvet den største indvirkning på dansk åndsliv og tænkemåde. – R. 1840.

□ Mal. af C. A. Lorentzen, 1804 (Fr.borg), efter dette stik udført 1808 under opsyn af J. F. Clemens, tegn. af Erik Henningsen, 1881 (Kgl. bibl.), forlæg for træsnit s.å., samt træsnit 1891. Litografi af J. L. Lund, 1824 (?). Litografi af Fr. Jentzen, 1828, efter forlæg af Franz Krüger, efter dette litografi 1831, 1837, 1845, 1852 samt træsnit 1846, 1851 m.fl. Tegn. af Wilhelm Hensel, 1837 (Neue Nationalgalerie, Vestberlin). Relief af B. Thorvaldsen, 1840 (Thorvaldsens mus.), i bronze 1845 (på gravstenen). Tegn. af J. V. Gertner, 1844. Litografi af O. P. Hansen-Balling, 1845, efter dette mal. af samme, 1892 (Elers kollegium). Fremstillet på flere tegn. af Carl Thomsen. Afbildningen af S. på Fr. Krügers mal. 1840–44 af Frederik Wilhelm IVs huldning 1840 (slottet i Potsdam) er en formodning; identifikation er ikke sket. – Povl Eller i Henrich Steffens, en mosaik. Ved Aage Jørgensen, 1977. Povl Eller i Carlsbergfondets årsskrift, 1977.

Bibliografi. Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LII, Sth. 1965 19–29 og LVII, 1970 8–15, forts. i H. S. En mosaik, udg. Aage Jørgensen, 1977 146–59. *Udg. Saml.* fortæll., udg. Carl Fr. Güntelberg I–XXI, 1834–45.

Kilder. Was ich erlebte I–X, Breslau 1840–44 (da. overs.: Hvad jeg oplevede I–X, 1840–45 = Saml. fortæll. XII–XXI). Zur Erinnerung an H. S. Aus Briefen an seinen Verleger, udg. Max Tietzen, Lpz. 1871. Breve i Danske saml. 2.r.I., 1871–72 125–28, Pers. hist. t. II, 1881 136–38, Hist. t. 2.r.V., Kria. 1886 410–12, Danske-X, 1893 1–36 (breve til baronesse Stampe), Edda V, Kria. 1916 198–202 og Briefe, udg. Wolfg. Feigs I–II, Bern 1982.

Lit. N. F. S. Grundtvig: Imod den lille anklager, 1815. Samme: Mands minde, 1877. Zeitgenossen IV, Lpz. 1819 115–44. H. C. Ørsted i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1846 28–38 (også i forf.s Saml. og efterl. skr. VIII, 1852 99–114 og i hans Naturvidensk. skr. II, 1920 529–40). Adam Oehlenschläger: Erindr. I–IV, 1850–51. J. P. Mynster: Medd. om mit levned, 1854 (2.

opl. 1884). Rich. Petersen: H. S., 1881 (ty. udg. 1884). Vilh. Andersen: Guldhornene, 1896. Viktor Waschniitz: H. S., Neumünster 1939 = Veröffentlichungen der schlesw.-holst. Univ.-Gesellsch. XLIX. L. Bobé i Pers. hist. t. 12.r.I, 1946 1-24. Ejnar Thomsen: Omkr. Oehenschlagers tyske Quijotiade, 1950 (særtryk af Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950). Friedr. Jung: H. S. und das Problem der Einheit von Vernunft und Offenbarung, Marburg 1961. Ingetraut Ludolph: H. S. Sein Verhältnis zu den Lutheranern und sein Anteil an Entstehung und Schicksal der altlutherischen Gemeinde in Breslau, Berlin 1962 = Theologische Arbeiten XVII. Børge Ørsted: J. P. Mynster og H. S. I-II, 1965. Fritz Paul: H. S. Naturphilosophie und Universalromantik, München 1973 (diss.). Helge Hultberg: Den unge H. S. 1773-1811, 1973. Samme: Den ældre H. S. 1811-45, 1981. Samme i Kirkegaardiana X, 1977 190-99. Werner Abelein: H. S.s politische Schriften, Tübingen 1977 = Studien zur deutschen Literatur LIII. *Papirer*. Breve i Kgl. bibl. og Rigsark. Dagbog i Vidensk. selsk., Trondheim.

Helge Hultberg

Steffens, Momme Heseler, 1790-1849, herredsfoged. * 21.1.1790 i Tønder, † 14.3.1849 i Hamburg, begr. sst. F: overrettsadvokat Georg Jonas S. (1739-1812) og Anna Maria Heseler (1756-1812). ~ 12.10.1819 i Haderslev med Dorothea Helene Petersen, * 17.3.1790 i Haderslev, † 3.3.1856 i Hamburg, d. af postmester, senere kancelliråd Knud P. (1762-1820) og Christine Reimer (1761-1817).

S. gik i Haderslev latinskole, kom 1811 på universitetet i Kiel, gik 1814 til Heidelberg hvor han tog doktorgraden, og tog 1818 juridisk eksamen i Slesvig. 1819 blev han privatdocent i Kiel og var en meget søgt manuduktør. 1829 udnævntes han til herredsfoged i Nørre og Egen herreder på Als og kom i denne stilling i intim forbindelse med hertugen af Augustenborg hvem han tjente som mellemmand ved hans omfattende presseagitation. På Als gik han almindelig under navnet Hertugens Adjudant. Skønt ansat i en ret dansk-talende jurisdiktion udgav han 1839 en pjece for at forsvare det tyske retssprog i den danske del af Slesvig. 1842 lykkedes det hertugen at få S. valgt i Nordborg til stænderdeputeret, og han genvalgte 1844 og 1846 skønt han ingen fremtrædende rolle spillede i stænderne. Derimod virkede han kraftigt i det skjulte for hertugen og blev efterhånden så forhadet i sit embedsdistrikt at man 1848 så sig nødsaget til at sende ham til Fyn. Fællesregeringen afskedigede ham i jan. 1849 med en lille pension som han ikke nød godt af, da han kort efter døde. □ Afbildet på flere tegn. af Carl Hartmann 1845-46 (Fr.borg).

C. F. Wegener: Om hertugen af Augustenborgs forhold til det holstenske oprør, 1849 = Antislesvholst. fragmenter XI. H. Schröder i Neuer Nekrolog der Deutschen XXVII 1849, Weimar 1851 1071f.

*Knud Fabricius**

Steffensen, Hans Christian, 1837-1912, general-auditør, politiker. * 22.12.1837 i Hammelev, † 4.9.1912 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: gårdejer Nis S. (ved dåben Niss Stephansen) (1784-1845) og Marie Kirstine Nissen (1803-70). ~ 4.4.1871 på Frbg. med Elisa Marie Smith, * 24.6.1844 i Randers, † 22.10.1925 i Kbh., d. af boghandler, exam.juris Johan Frederik S. (1802-70) og Henriette Thomesen (1806-83). - Far til J. F. *S.

S. blev student 1859 fra Haderslev og 1864 cand. jur. Efter at han nogle år havde været retsbesjæftiget i Øster Flakkebjerg hrd. og Søro blev han 1871 ansat som assistent i kultusministeriet. Han fungerede her til 1873, men allerede 1872 var han blevet udnævnt til auditør, og som sådan gjorde han tjeneste først i Ålborg og fra 1880 i Kbh. 1883 udnævntes han til generalauditør. Dette embede beklædte han til 1910. - Det skyldes et tilfælde at højre i Ålborg 1879 valgte ham ind i folketinget. En kandidat viste sig umulig, og S. måtte i sidste øjeblik træde til. Han havde vel fra sin ungdom været politisk interesseret, men han havde ikke haft til hensigt at søge valg. I sin første politiske periode ramtes han af en række uheld. 1882 faldt han i Ålborgkredsen. N.å. stillede han sig ved et suppleringsvalg på Frbg. Han valgte, men valget blev ikke godkendt for periodens udløb, og 1884 faldt han i denne kreds. Han havde imidlertid da nået at vække opmærksomhed om sin person og bl.a. skaffet sig indflydelse på den militære straffelov af 1881. 1888 udnævntes han til kongevalgt landstingsmedlem.

Hurtigt blev S. en af landstingshøjres ledende mænd. Han var sjældent velfunderet i saglige spørgsmål, og han blev en flittigt benyttet ordfører. Med denne saglige evne forenede han et klart politisk blik. Han var af livssyn og social opfattelse strengt konservativ, og han stod i så henseende langt til højre for de fleste andre af partiets ledende mænd. Men han havde samtidig i højere grad end de forståelsen af at der måtte tilvejebringes normale parlamentariske tilstande. Da tiden begyndte at blive moden tog han foringen. Han detroniserede H. *Matzen som politisk ordfører (1890-99 var han finanslovsordfører), og han stræbte virksomt at stække J. *Bahnsons indflydelse i ministeriet. Ved forskellige lejligheder formidlede han en forhandling mellem J. B. S. *Estrup og Frede *Bojsen, og under de afgørende forligsforhandlinger marts 1894 var han med til at lægge pres på Estrup for at få spørgsmålet om ministeriets afgang klaret. Den ledende rolle han havde spillet ved forliget pådrog ham uvilje i partiets yderliggående kredse, og han var i de følgende år genstand for skarpe angreb fra denne side. Da man 1895 gennemførte en reorgani-

Steffensen, H. C.

sation af partiets repræsentantskab hvorved rigsdagsgruppens indflydelse svækkedes protesterede S. ved at nedlægge sit mandat som medlem af forretningsudvalget. Da landstingshøjre maj 1897 besluttede at styrte ministeriet Reedtz-Thott var han dets ordfører. Med de to sidste højreministerier fjernede partiet sig mere og mere fra den linje der var lagt ud med forliget, og S. nærmede sig derfor den Frijske gruppe i landstinget der ville forhandle med venstre. Han trådte 1899 ind blandt „de otte“ der på skattereformen skilte sig ud fra det øvrige højre, og efter sammenstødet 22.11.1900 mellem M. *Frijs og H. *Sehested gik han med i den frikonservative gruppe som han siden tilhørte. – I det reformarbejde som de første venstreministerier gennemførte i forhandling med de frikonservative tog S. virksomt del. Han bevarede fremdeles megen indflydelse, havde således sæde i landstingets præsidium, 1907–09 som dets formand. Men i kraft af sin udpræget konservative indstilling indtog han jævnligt særstandpunkter. Han var mod den hemmelige afstemning, stemte 1904 for prygleloven og udtalte sig mod nævningeinstitutionen. Under behandlingen af den Appelske menighedsrådslov 1911 udtalte han sig for en kirkeforfatning. – S. var, runden af sønderjysk bondeæt, stærkt knyttet til den nationale tradition, farveløs i ydre optræden, men støt af karakter, grundig og selvstændig i opfattelse. – R. 1883. DM. 1886. K. 1891. K. 1897. □ Træsnit 1876. Afbildet på mindeblad ved Chr. IXs død. Mal. af Fr. Lange, 1913 (folketinget). Relief af Carl Mortensen, 1922 (sst.). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 538–41. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1925. N. Neergaard: Erindr., 1935 272 279 286 299 305 306f 309 315. Alfr. Bindlev: Konservatismens hist. I–II, 1936–38. Frede Bojsen: Politiske erindr., udg. Kr. Hvidt, 1963. – Papirer i Rigsark.

P. Stavnstrup*

Steffensen, Ingeborg, 1888–1964, operasanger. * 4.6.1888 i Kbh. (Matth.), † 7.1.1964 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: overværkfører ved Frbg. jernstøberi William Georg Valdemar S. (1846–1924) og Emma Julie Weitemeyer (1847–1901). ~ 1° 7.5.1914 på Frbg. med civilingeniør ved KTAS Knud Aage Haldvig, * 7.1.1886 i Kbh. (Holmens), † 26.12.1937 sst. (~ 2° med Anna Elisabeth (Annelise) Saabye, 1888–1956), s. af smørhandler Johannes Peter Jensen (1857–1909) og Johanne Marie Petersen (1855–1923); navneforandring fra Jensen S.11.1912. Ægteskabet opløst 1921. ~ 2° 19.3.1925 i Kornerup, Kbh.s amt,

med speditor, revyforfatter Alfred Frederik Oxford Holck, * 3.6.1894 i Odense, s. af grosserer Alfred Carl Christian H. (1857–1935, ~ 1° 1885 med Frederikke Caroline Christine Marie Madsen, 1858–90) og Birtha Olivia Christine Westring (1869–1941). Ægteskabet opløst. ~ 3° 16.5.1934 med koncertmester i Det kgl. kapel Peder Albert Lynged, * 10.10.1886 i Kbh. (Johs.), † 11.2.1964 på Frbg., s. af cigarmager Peder L. (navneforandring fra Nielsen 1903) (1860–1918, ~ 1° 1916 med Gudrun Pagh Carlsen, 1892–1975) og Anna Jeanette Magdalene Wi-berg (1862–1937). Ægteskabet opløst 1937.

S., der meget tidligt viste udprægede musikalske evner blev som sanger uddannet af kgl. kammer-sanger Sophie Keller og senere af den norske Wagnersanger Borghild Langaard. Hun debuterede ved en egen koncert 1909 og fik sin første optræden på Det kgl. teater 1915 som Anna i *Jægerbruden*. 1919 blev hun fast knyttet til vor operascene hvor hun hurtigt kom til at indtage en førende position. Det der fra første færd prægede hende var ikke alene den ualmindelig omfangsrige altstemme der i højden næsten havde mezzo-sopranens karakter, temperamentets styrke og dramatisk nerve, men også i høj grad hendes udpræget musikermæssige indstilling over for opgaverne. Inden for hendes store repertoire på operascenen hvor hun i en årrække stod som den fødte medspiller til Tenna *Kraft, var Bizet, Verdi og Wagner hendes fornemste kunstneriske felt. Hun skabte her, til sin afgang 1956, en række skikkelser der alle virkede med en ikke ringe storhed i linien og en betydelig kraft i det musik-dramatiske udtryk. S. var også benyttet i det komiske rollelag hvor hun udfoldede et grotesk humør og et barokt lune. Blandt hendes mange partier kan nævnes Magdalene i *Mestersangerne*, Brangäne i *Tristan og Isolde*, Ortrud i *Lohengrin*, Erda i *Rhinguldet*, Carmen, Tatjana i *Eugen Onegin*, Santuzza i *Cavalleria rusticana*, Dalila i *Samson og Dalila*, Suzuki i *Madame Butterfly*, Elisabeth og prinsesse Eboli i *Don Carlos*, Amneris i *Aida*, Azucena i *Troubaduren*, Martha i *Dalen*, Ulrica i *Maskeballet*, troldkvinden i *Saul og David*, Pernille, senere Magdelone i *Maskarade* og Dorabella i *Cosi fan tutte*. Fra hendes senere år husker man hende som Mrs. Sedley i *Peter Grimes* og Florence i *Albert Herring* og som moderen i *Høst*. Ved kirkemusikopførelser og i koncertsale har S. ligeledes gjort en betydelig indsats, ligesom hun også ved optræden og gæstespil i udlandet, bl.a. i Berlin, Hamburg, Hannover, Prag, Wien, Oslo og Stockholm har repræsenteret dansk sangkultur på en overordentlig smuk måde. – Kgl. kammersangerinde 1931. – Ingenio et arti 1934. □ Silhouetklip af Kirsten

Wiwel, 1924 (Kgl.bibl.). Tegn. af Cilio Jensen, mal. af samme 1925. Tegnet i rolle af H. Jensenius udst. 1928, og af Viggo Thomsen, bl.a. 1943 (Teatermus.). Malet i rolle af Jacob Meyer udst. 1957. Foto.

Interview i Hver 8. dag 27.12.1918. – Fritz Crome i Teatret XXI, 1921 38–40. Berl. tid. 4.6.1958.

*Torben Krogh**

Steffensen, Johan Frederik, 1873–1961, matematiker, aktuar. * 28.2.1873 i Kbh. (Johs.), † 20.12.1961 i Hellerup (Sions), begr. Ordrup kgd. F: auditor, senere generalauditor H. C. *S. (1837–1912) og Elisa M. Smith (1844–1925). ~ 7.9.1904 i Cheltenham, England, med Annie Caroline Jenour, * 11.7.1869 i Cape Town, † 16.1.1932 i Hellerup, d. af civilingeniør Albert Chesterfield J. († senest 1909) og Octavia Jenour († 1909).

Efter at S. 1890 havde taget artium fra Metropolitanskolen studerede han jura ved universitetet. Allerede i skoletiden havde han haft en levende interesse for matematik, og ved siden af det juridiske studium fortsatte han sin videre matematiske uddannelse. 1896 blev han cand.jur. og var derefter en periode byfogedfuldmægtig i Fredericia. 1901 blev han sekretær i Nordisk Genforsikringsselskab for 1904 at blive medlem af og sekretær i det nyoprettede Forsikringsråd. Mens han var ansat her tog S. 1912 doktorgraden for en matematisk afhandling *Analytiske Studier med Anvendelser på Taltheorien*. Formentlig var skuffelse over at han ikke blev formand for Forsikringsrådet medvirkende til at han 1914 tog mod et tilbud om at blive administrerende direktør i livsforsikringsselskabet Tryk. Årene her blev meget hårde idet S. blev udsat for omfattende kritik og angreb. S. var først og fremmest videnskabsmand, og heller ikke de følgende år inden for praktisk forsikringsvirksomhed, 1917–19 som ansat ved en tysk forsikringskoncern, var gode. Imidlertid blev han 1919 docent ved universitetet i forsikringsmatematik. I denne stilling, som 1923 blev omdannet til et professorat, virkede han til 1943. S. skrev et meget stort antal både rent matematiske og forsikringstekniske afhandlinger, bl.a. i Skandinavisk aktuarietidskrift hvis danske redaktør han var 1918–48. For undervisningen af aktuarstuderende skrev han en række lærebøger, *Matematisk lagttagelseslære*, 1923, *Interpolationslære*, 1925, *Forsikrings-Matematik*, 1934, *Rentesregning*, 1936. Den her nævnte interpolationslære har han med mindre ændringer oversat til engelsk (Baltimore, USA 1927). Desuden kan nævnes *Some recent researches in the theory of statistics and actuarial science*, 1930. – S. var som ma-

tematiker klar og skarp. Det var til stor fordel for videreudviklingen af dansk forsikringsmatematik efter T. N. Thiele hvis store indsats ofte hvilede på en ejendommeligt intuition som kunne gøre hans fremstilling dunkel. – Selv om S. efter 1919 først og fremmest virkede som videnskabsmand havde han dog fortsat tilknytning til praktisk forsikringsvirksomhed idet han bl.a. 1922–25 og 1931–33 var formand for Foreningen af danske aktuarer og 1929–51 var medlem af bestyrelsen for Statsanstalten for Livsforsikring (formand 1941–51). – R. 1930. DM. 1938. K.² 1946. □ Buste af V. Gustafson. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1912 157f. J. F. S.: Nogle træk af mit liv som matematiker og aktuar, 1953. – Børsen 28.2.1933. Dansk forsikrings tid. LXIX 1961–62, 1962 137f. W. Simonsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1962 165–69. Oscar Lindholm i Asurandøren LXVII, s.å. 45. N. E. Nørlund i Nord. matematisk t. X, s.å. 105–07. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Poul Heegaard)

Steffensen, Poul, 1866–1923, maler, illustrationstegner. * 2.12.1866 i Vejerslev ved Bjerringbro, † 26.5.1923 i Århus, begr. i Ry stationsby. F: møllebygger Steffen Iversen (1829–95) og Inger Kirstine Danielsen (1831–78). ~ 2.10.1891 i Gulev med Sidsel Cathrine Poulsen, * 28.9.1864 i Gulev, † 18.9.1928 i Ry, d. af gårdmand Andreas P. (1830–1909) og Mette Kristine Christensen (1839–1912).

S. fødtes i fattige kår og kom som 12-årig i tjeneste som vogterdreng. Efter konfirmationen sattes han i lære hos en malermester i Gulev, blev svend efter fem års læretid og drog til Kbh. Af C. N. Overgaard dimitteredes han til kunstkademiet hvis skoler han gennemgik okt.1887–maj 1890. Samtidig måtte han tjene sit brød som malersvend på en skiltefabrik. Det var mere end hans konstitution kunne bære. Han pådrog sig brystsyge, måtte forlade akademiet uden at tage afgang og søgte hjem til Jylland for at genvinde sit helbred. S., der udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling 1892–1922, har fortrinsvis malet husdyr i landskab, ofte tillige med en figur eller to, og landskaber. For *Køer i det fri* gav akademiet ham en ekstrapæmie i den Neuhausenske konkurs 1895. Endvidere udførte han ikke så få alterbilleder (Brorsons, Kapernaums og Sions kirker i Kbh.; kirkerne i Bjerringbro, Lemming, Svostrup, Sal, Vejerslev, Ry stationsby (*Kommer hid til mig* hvor figureerne er i nutidsdragter) og baggrunden har motiv fra Himmelbjergsoerne), Ferring og Billum). Hans kunst var populær i udtryk og udførelse og nød stor yndest i brede kredse. Endnu større popularitet vandt han som illustrator af utallige børnebøger og leverandør

Steffensen, Poul

til børneblade, julehæfter og folkelige skrifter. Han begyndte med nogle tegninger til Illustreret Tidende først i 90erne og kom hurtigt i forbindelse med forlagene. De historiske fortællinger var hans force, specielt Carit Etlar. *Gøngehøvdingen*, *Robin Hood*, *Erik Menveds Barndom*, *Robinson Crusoe*, *Onkel Toms Hytte*, *Oliver Twist* og *Tusind og een Nat* hører til de opgaver han løste med flydende lethed uden nogen sinde at nå op over det bredeste jævnmål af anskuelighed og letfættelighed. Han tegnede også farvelagte anskuelingsbilleder og religiøse billeder til ophængning i skolestuer. □ Maledte selvportr. 1918, 1920 og flere. Relief af E. Ølsgaard (gravstenen).

Erik Spur i Dansk ungdom VI, 1907–08 209–12. Sig. Kristensen i Folkeskolen XL, 1923 470. Århus stifts årbøger LX, 1967 43–51. Kenneth Olwig i Cras XXX, 1982 77–82.

Sigurd Schultz*

Steffensen, Steffen, * 1908, filolog. * 16.12.1908 i Haderslev (Skt. Severin sg.). F: købmand, senere agent Steffen S. (1878–1944) og Emma Olivia Johannesson (1883–1976). ~ 5.7.1935 i Kbh. (Immanuels k.) med lektor Kirsten Martha Henriette Riskær, * 17.4.1908 på Frbg., d. af overlærer Kristen Peder Kristensen R. (1877–1958) og viceskoleinspektør Juliane Margrethe Jensen (1877–1961).

S. blev student 1927 fra Tønder og cand.mag. (tysk og dansk) 1934. Sin undervisning begyndte han ved Translatorkolen, skiftede 1937 til Nørre gymnasium, men det var en universitetsgerning han stilede efter. Fra 1935 var han undervisningsassistent ved Københavns universitet, 1944 erhvervede han doktorgraden, 1948 blev han universitetsadjunkt og 1950 professor i tysk litteratur, en stilling han beholdt til 1978. Han udfoldede en mangfoldig virksomhed som lærer, forsker og organisator. I sidstnævnte egenskab arbejdede han ikke mindst for dansk-tysk forståelse, var medstifter af og medlem af forretningsudvalget for Dansk-tysk oplysningsudvalg 1961–68, og var så medstifter af og bestyrelsesmedlem i Dansk-tysk selskab 1969 og fremover (fra 1975 formand). 1967–70 var han formand for rådet for Wissenschaftliche Arbeitsgemeinschaft Norden-Deutschland. Endvidere arrangerede og ledede han det andet internationale symposium for tysk eksillitteratur i København 1972, og 1968–82 var han bestyrelsesmedlem i Søren Kierkegaard selskabet.

Som forsker står han i den åndshistoriske tradition. Han er elev af Carl *Roos, men han har undgået det stærkt subjektive og suggererende, der somme tider kendetegnede denne. Efter afhandlingen *Den unge Herders Stilling til Lyriken*. 1934

kom i 1944 disputatsen *Rilke og Virkeligheden*. En psykologisk-æstetisk *Undersøgelse*, der beskæftiger sig indfoldende med digterens tragiske situation i den moderne verden hvor en forening af menneske og digter må mislykkes. Interessen for den nyere metafysiske digtning førte også til beskæftigelse med Stefan George, men i årene efter krigen var det ellers den tyske klassik der trådte i forgrunden. Det blev til en række artikler om Schiller og Goethe (vigtigst er *Makroskosmoszeichen und Erdgeist in Goethes Faust* i Festskrift til Peter Jørgensen 1969). I bogen *Den tyske ballade*. 1960 tegner S. kunstballadens historie helt op til Brecht der også er enmet for *Bertolt Brechts digte*. 1965 (ty. udg. 1972). En anden gren af hans produktion er en række afhandlinger med sammenligninger mellem dansk og tysk litteratur. I de senere år har tyngdepunktet i S.s forskning bevæget sig fremad i tiden; for øjeblikket lægger han sammen med andre sidste hånd på et værk om den tysksprogede immigration i Danmark i Hitlertiden, men samtidig beskæftiger han sig med Kierkegaard, specielt hans forhold til nihilismen. – R. 1957. R.¹ 1964. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1944 130f. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Helge Hulbjerg

Stege, Hans Thomisson, † 1628, forfatter. * i Stege, † 1628 i Fanefjord.

Som rektor i Hobro udgav S. 1609 tragedien *Cleopatra*, på titelbladet betegnet som „Samlet oc paa Danske Rijm vdsat“, hvorved vistnok må forstås, at stykket er en dramatisering af antikke historiske kilder og ikke nogen oversættelse af en af de allerede foreliggende udenlandske Cleopatra-tragedier. Stykket, der indtager pladsen som vor tidligste egentlige tragedie, er et overgangsfænomen: ved sit emnevalg peger det frem mod den klassiske tragedie, men er i øvrigt formet som en gammeldags skolekomedie der følger middelalderlig teaterpraksis med uafbrudt sceneskifte, selv midt i en replik. Versmålet er uregelmæssigt, versifikationen for så vidt moderne, som der er gennemført stavelsetælling, men med apostrofering og ofte urigtig betoning; i de indlagte sange, fx Cleopatras sang om hjerten og ørnen, spores indflydelse af folkeviser og folkevissens efterklang. Bogen indledes med en moraliserende foretale, og handlingens forløb markeres i marginalnoter. Personliste og de fleste sceneanvisninger er på latin, hvilket også tyder på skoledisciple som rollehavende. Stykket er formentlig spillet i S.s skole, muligvis også andetsteds, men vi savner underretning om opførelser. Måske

har „Cleopatra“ henledt opmærksomheden på S., siden han 1610 blev sognepræst i Fanefjord på Møn. 1622 udgav han opbyggelsesbogen *Isaacs Giffiermaal eller en kort Forklaring offuer det 24. Cap. udi Skabelsens Bog*; den dertil hørende sang *Om Isaacs Giffiermaal* er ikke identisk med den senere på Færøerne så berømte bryllupssang fra 1632, men er en vise i efterklang-stil på 100 vers.

Nye originale skuespil II.1, 1778 17–26. R. Nyerup og K. L. Rahbek: Bidrag til den da. digtekunsts hist. II, 1801 153f 170–78. Chr. Bruun i Danske saml. V, 1869–70 95f. J. Paludan i Hist.t. S.r.II, 1880–81 5–8. Samme: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887. Karl Mortensen: Studier over ældre da. versbygn. I, 1901 185–87. Danske viser, udg. H. Grüner Nielsen VI, 1930–31 (ny udg. 1978–79) 192f. Torben Krogh: Ældre da. teater, 1940 68 119f 122f 267. F. J. Billeskov Jansen: Danm.s digtekunst I, 1944 (2. opl. 1964) 219.

R. Paulli*

Stegger, Karl, 1913–80, skuespiller. * 11.1.1913 i Århus, † 13.4.1980. F: Marie Sørensen († 1923). ~ 14.5.1938 med Rikke Hansen, * 2.6.1915, d. af Jacob H. († 1949) og Jenny Knudsen († 1967). Uden egentlig skuespilleruddannelse blev S. 1944 ansat som skuespiller og regissør ved Århus teater. Han forblev ved teatret frem til 1951 og tog bl.a. 1950 initiativ til oprettelse af Holbergspillene i Den gamle by. Bortset fra nogle gæstespil i provinsen var han derefter tilknyttet vekslende scener i Kbh. samtidig med at han var en flittig skuespiller ved revyen, radio, film og TV. S. kom forholdsvis sent i gang med sin skuespillerkarriere. Som medlem af Århus amatørteater fik han kontakt med instruktøren M. Makwarth der foreslog ham at blive professionel skuespiller. Han debuterede ved Århus teater i *To Traade*, 1944 og viste i de følgende år stor spændvidde i så forskellige roller som Arv i *Jean de France*, teaterdirektøren i *Eurydike* og den unge Mikkel Borgen i *Ordet*. I Kbh. fik han rige muligheder for at udfolde sig – især på Folketeatret hvor han blev indpasset i det lettere repertoire, fx i *Kyskhedsballet*, 1959, *En skør en*, 1963 og som redelig/uredelig tyv i *En fod i hånden*, 1966. Men han nåede også i samme periode at hævde sig inden for karakterfaget. Hans Biedermann i *Biedermann og brandstifterne*, 1963 var af glimrende virkning. Ligeledes blev titelrollen i F. Dürrenmatts *Kejser Romulus* (spillet i en blanding af ironi, vid og alvor) succesfuld – en succes der gentoges i det fine sammenspil med Ove "Sprogøe" i *The sunshineboys*, 1974. Gæstespil i Odense (1964–65) og i Århus (1970) blev fulgt op af gæstespil ved Ålborg teater hvor S. 1977 genavog en rørende, naiv Willy i *En sælgers død*. En

genopdyrkelse af ungdommens Holberg-repertoire skete bl.a. med Per Degn i *Erasmus Montanus* der viste hvor langt S. var nået inden for karakterfaget (Det danske teater 1976). Hans Per lyste af snu selvhævdelse, men også af menneskelig varme der forlenede figuren med både anti- og sympati.

Nogle af sine største succeser fik S. i filmen. Han var overordentlig anvendt især i småroller, fx som postbud, brandmand og fængselsinspektør. Han spillede dog også hovedroller, således titelfiguren i *Præsten fra Vejby* med konstante skift fra hidsigthed til mildhed, og han var en uimodståelig „far“ efter Ib "Schønbergs død 1955 i *Far til fire-filmene*. Han medvirkede i både den seriøse og mere underholdende genre, fx i *Sult* og i *Olsen-banden*. Som på teatret kom hans rutine og habile håndværksmæssige kunnen ham til gode. Hans evne til at lægge en maske forbundet med situationsfornemmelse gjorde det muligt at acceptere ham i såvel det alvorlige som mindre alvorlige repertoire. Hans popularitet fra filmen overførtes til TV hvor han bl.a. deltog i Hov-Hov-programmerne. Han var tillige en flittig gæst i TV-teatret, fx som hofjægermesteren i *En mindefest*, 1971, som titelfigur i *Tykke Olsen*, s.å. og i *Vores år*, 1980. Evnen til at spille på modsætninger: det snu, joviale og farlige bevirkede at S. til det sidste var meget benyttet. Han vedblev at være eksponent for den jævne dansker som publikum let kunne identificere sig med. – Medlem af bestyrelsen for dansk skuespillerforbund 1965. Den gyldne spore, Bodilprisen 1971. □Tegn. af Kai Christiansen, 1956 (Kgl.bibl.). Afbildet på tegnet plakatudkast af Arne Ungermand, 1963 (sst.). Foto.

Interview i Berl.tid. 1.1.1978. – Em. Sejr: Århus teater gennem 50 år, 1950. Sv. Kragh-Jacobsen: Teateraftener, 1980. Jens Kistrup i Berl.tid. 15.4.1980. Bent Mohn i Politiken s.d. Niels Birger Wamberg: Teatret i Nørregade, 1982.

Jytte Wiingaard

Steglich-Petersen, Kristian, 1880–1969, højesteretssagfører. * 14.7.1880 i Slätåkra, Halland, † 23.12.1969 i Hellerup, begr. Gentofte kgd. F: proprietær Morten Henrik Petersen (1842–88) og Betty Louise Christine Steglich (1843–1930). Navneforandring (bindestreg) 21.5.1904. ~ 5.9.1908 i Kbh. (Garn.) med Elisabeth Nielsine Ahnfeldt Mollerup, * 8.1.1885 i Bælum, † 18.4.1970 i Hellerup, d. af sagfører, senere i Terndrup, Peter Christian M. (1846–99) og Claudia Tommerupine Ahnfeldt (1853–1901). S.-P. blev student 1897 fra Efterslægtsselskabets skole, cand.jur. 1903, by- og herredsfuldmægtig i Bogense 1903, assistent i justitsministeriet 1906,

Steglich-Petersen, Kristian

overretssagfører i Kbh. 1907 og højesteretssagfører 1916. I kraft af sit skarpe iudicium, sin grundighed og usædvanlige arbejdskraft blev han hurtigt en af højesteretsskrankens mest benyttede sagførere; af de i Ugeskrift for Retsvæsen i tiåret 1920–30 optagne højesteretssager har han næst C. B. *Henriques ført de fleste. En kollega har betegnet ham som „en af vore betydeligste skrankeadvokater gennem tiderne . . . uden tvivl den advokat, som havde den største prestige ved domstolene omkring 1930“ (Bernt *Hjejle). Det var derfor naturligt at den danske regering efter den fra norsk side foretagne okkupation af visse dele af Østgrønland 1931 udnævnte S.-P. til Danmarks agent og advokat ved processen for den faste domstol for mellemfolkelig retspleje i Haag. S.-P. udførte dette meget krævende og ansvarsfulde hverv med ubestridelig dygtighed. Af hans øvrige store sager bør fremhæves defensoratet for Landmandsbankens direktører Rasmussen og T. J. *Rothe (1923) og Lauge *Kochs injuriersag (1937–38). S.-P. kom i nær kontakt med erhvervslivet der i udstrakt grad benyttede hans arbejdskraft. 1918 blev han kommitteret i Kreditkassen for Husejere i Kbh., 1924–28 var han næstformand i likvidationskomiteen for Kbh.s Disconto- og Revisionsbank, 1927–32 dommersuppleant i den faste voldgiftsret, blev 1928 næstformand for Landmandsbankens bankråd og var formand for dette 1960–64, var 1928–35 tillige medlem af bestyrelsens afviklingsafdeling, blev 1936 medlem af direktionen for livsforsikringsaktieselskabet Hafnia og af kontrolkomiteen for forsikringsselskabet Danske Phoenix. Af S.-P.s talrige hverv i ledelsen af erhvervsdrivende selskaber skal i øvrigt nævnes at han 1939 blev medlem af bestyrelsen for De danske Spritfabrikker og var formand indtil 1965, 1939 medlem af bestyrelsen for Det Store Nordiske Telegrafelskab (formand 1948–58), 1940 tillige af bestyrelsen for dettes Holding Company (formand 1948–52). Han var formand for I/S Berlingske Tidende, A/S De Berlingske Virksomheder og A/S Det Berlingske Officin, havde bestyrelsesposter i A/S Crome & Goldschmidt, A/S Laur. Knudsens mekaniske Etablissement og A/S Hellesens Enke og var medlem af bryggerirådet for Carlsberg Bryggerierne. 1945–49 var han formand for Erhvervenes oplysningsråd. For sin stand nærrede S.-P. en levende interesse: 1914–19 var han medlem af sagførerrådet for 1. kreds, var 1923–27 medlem af Sagførerrådet og i årene 1941–47 rådets formand, formand for Højesteretsskranken 1936–41. På sin 80 årsdag fik S.-P. overrakt en penge-gave af hvilken der dannedes en understøttelsesfond med hans navn. □Tegn. af Carl Jensen,

1923 (Fr.borg). Mal. af komtesse Ahlefeldt-Laurvig, 1931. Flere tegn. af E. Saltoft fra processen i Haag, mal. af samme, 1932. Tegn. af Otto Christensen 1930–35 (St.mus). Mal. af Aug. Tørsleff, 1953 (Den danske Bank). Foto.

Juristen XIII, 1931 114. Børsen 30.10.1941. Ejnar Mikelsen: Fra fribytter til embedsmand, 1957 189–93. Bernt Hjejle i Advokatbl. XXXIX, 1960 171f; XLVII, 1968 137–41 (interview); XLIX, 1970 17f. Højesteret 1661–1961 II, 1961 499. P. Munch: Erindr. V, 1964 246f. Axel H. Pedersen: Det danske advokatsamf. 1919–69, 1969 69. Bernt Hjejle: Fra Hakon Jarl til Ekofisk, 1981. – Papirer i Rigsark.

Knud Waaben

Stegmann, Povl, 1888–1944, arkitekt. * 26.7.1888 i Århus, † 30.11.1944 i Ålborg, urne sst. F: adjunkt, senere overlærer Nicolaj Frederik S. (1848–1929) og Marie Elisabeth Olesen (1858–1945). ~ 17.11.1933 i Kbh. (b.v.) med Ellen Møller Skjødsholm, * 7.9.1890 i Grenå, † 2.2.1972 i Virum, d. af redaktør og udgiver af Grenå Folketidende, senere bankdirektør Jacob Pedersen S. (1862–1928) og Johanne Henriette Møller (1863–95).

Efter at have gjort svendestykke som murer og være dimitteret fra Teknisk skole som bygningskonstruktør gennemgik S. akademiets arkitekturskole med afgangseksamen 1918. På arkitekturskolen hørte han til det hold (bl.a. sammen med Kay *Fisker, Aage *Rafn og Einar *Dyggve) der skabte denne periodes moderne gennembrud: en på én gang lyrisk følsom og bevidst præcis sans for arkitektonisk idé i forbindelse med et nyt og udvidet syn på traditionen (sml. „3. Dec.“ V, 1917, T. 1–6 og 12f, Politikens Villæer og Feriehuse, 1917 s. 40 og sammes Feriehytten, 1917 s. 5, medarbejder ved Liselundbogen, s.å.). Uden bestemt påviseligt skel, måske allerede sket i et par af de i det foregående nævnte arbejder gled udviklingen for S. derefter over i nyklassicismens periode med en mere ensidig og bevidst påvirkning fra det klassiske og klassicistiske end den tidligere spredte. Derfra er han gået over til den retning inden for moderne arkitektur der på et sagligt grundlag søger at give en simpel og hel rumlig løsning af opgaven, men dog samtidig til en vis grad er farvet af de tidligere stadier, både den traditionsvenlige ungdomslyrik og nyklassicismen (sml. Steen Eiler Rasmussen: Nordische Baukunst, 1940 s. 142). Langt fra at betragte moderne arkitektur som „noget skrabet og afpillet“ ser S. som dens kunstneriske væsen et „Sammenspil mellem den klare, rene og puritanske Form og det helt genemtænkte Stof- og Materialevalg og dets Behandling“. Tillige består for ham en forbindelse mellem denne saglige og menneskelige en-

kelde og nutidens sociale kulturstrømning. Det moderne standpunkt fremtræder i Århus universitetsby (sammen med arkitekterne Kay Fisker og C. F. *Møller, ingeniørerne A. Chr. Niepoort og H. Wied samt havearkitekt C. Th. *Sørensen og stadsgartner L. Sandberg efter konkurrence 1931, fratrådt samarbejde juni 1937), endvidere i *Hammerschmidts klichéfabrik*, Søndergade 20, Århus, 1931 og i *grønehjemmet ved Kollund* i Sønderjylland, ifølge opgavens krav romantisk betonet som et lille borganlæg, for øvrigt med ry som et af de smukkeste i sin art 1934–36. Af tilidshverv må særlig nævnes S.s pædagogiske virksomhed, 1922–37 som lærer ved Århus tekniske skoles bygmesterskole, derefter som forstander for Ålborg tekniske skole. Desuden har han udgivet en større afhandling *Det fritliggende Eenfamiliehus*, 1934. □ Portræt af Olaf Stæhr Nielsen. Foto.

Arkitekten XXII, 1920 116–20 (projekt til banegårdspladsen, Århus); XXVI, 1924 194 196f (Vennelyst, Århus); XXXIII, 1931 U 115 (projekt til bibl., Århus) 241–47 (Århus univ.); XXXVI, 1934 M 1–16 (Århus univ.); XXXVII, 1935 M 123–28 (Århus univ.); XXXIX, 1937 U 159 167f 176 182f 186; Axel G. Jørgensen m.fl. sst. XLVI, 1944 M 173–76.

*Knud Millech**

Stein

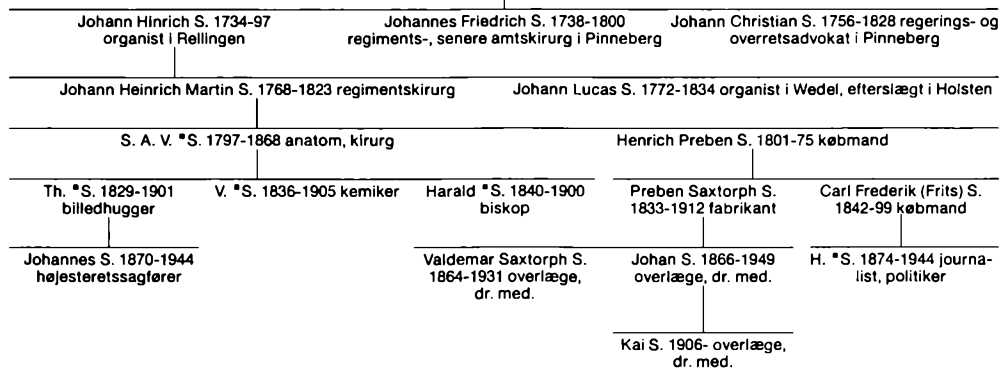
Slægten kom til Holsten med Johannes S. (1697–1770) der var i general Seckendorfs tjeneste. Slægtens første kendte mand er Hans Conrad S. (1600–69), smed og landmand samt medlem af edssvoreretten i Wildentierbach ved Rothenburg.

Harald *S. var ~ Anna Suenson, d. af viceadmiral Edouard *S. (1805–87), Th. *S. med Sara Margrethe Fallesen, d. af professor L. S. *F. og V. *S. med Eleonore Frederikke Rørbye, d. af maleren M. *R.

Slægtstavlesaml., 1931 162f.

Hans H. Worsøe

Johannes Stein 1697-1770, landmand i Rellingen/Holsten

Stein, Hendrik Preben Saxtorph, 1874–1944, redaktør, politiker. * 14.7.1874 i Kbh. (Holmens), † 5.10.1944 i Kbh., begr. Frbg. kgd. F. købmand Carl Frederik (Frits) S. (1842–99) og Johanne Albertine Ahlberg (1845–1917). ~ 23.6.1900 i Århus med Olga Petra Sørensen, * 1.10.1876 i Århus (Domsbg.), † 5.8.1958 sst., d. af entreprenør, havnebygger Søren Miné S. (1841–1929) og Bodil Marie Froberg (1841–1907).

S. tog præliminæreksamen 1891, blev student 1893, privat dimitteret, og cand.jur. 1900. Forinden var han begyndt som journalist idet han 1896 sammen med Holmer *Green var blevet knyttet til konsul Th. *Greens Børsen, ugeblad for handel, skibsfart og finansvæsen. 1899 gik Børsen over til dagblad og blev officielt organ for Grosserer-Societetet og 1901 overtog S. og Holmer Green i forening bladets udgivelse og redaktion. Under deres ledelse udformedes en moderne dansk erhvervspolitisk journalistik der fik en sådan anseelse at andre hovedstadsblade tog handels-, skibsfarts og børststof ind i deres spalter. 1916 blev Børsen aktieselskab. S. var til sin død medlem af dets bestyrelse og fra 1919 da Holmer Green blev kgl. bankkommissær, eneredaktør af bladet, ligeledes til sin død. Han havde været årvågen over for visse af P. A. *Albertis besynderlige foretagender allerede før 1908 og satte i 1920'erne adskillige gange ind over for usunde forhold og virksomheder i erhvervslivet. Han fastholdt en liberal erhvervspolitik og stræbte mod et samarbejde mellem erhvervene på trods af interesse modsætninger mellem dem som i toldspørgsmålet. Politisk var S. konservativ. Han var 1921–33 medlem af Frbg.s kommunalbestyrelse, fra 1925 rådmand. Som formand for budgetudvalget fra 1921 gennemførte han en reform af kommunens lønssystem med pensioner på forsikringsbasis, samling af de kommunale bolig-ejendomme i ét stort ejendomsselskab og opførelse af en ny biblioteksbygning. 1932 indvalgte

han i landstinget og var fra 1939 til sin død tingvalgt medlem. Fra 1939 var han formand for den konservative landstingsgruppe og næstformand i rigsdagsgruppen. Han var i landstinget ordfører i de væsentligste skatte- og erhvervspolitiske forhandlinger og en hård kritiker af valutacentral og indenrigsminister Bertel Dahlgaards love om skatteudligning mellem Kbh. og Frbg.-Gentofte og mellem hovedstadsområdet og de fattigere kommuner vestpå i landet. Den selvstændighed og uafhængighed der prægede hans ledelse af Børsen mærkedes også i hans rigsdagsarbejde. Som oftest holdt han sin kritik inden døre i gruppemøder, men J. *Christmas Møllers forfatningspolitik efter at socialdemokrater og radikale havde fået flertal i landstinget 1936 gik han åbenlyst imod og åbnede sit blad for forligsmødestandere. Ved afstemningen i landstinget om grundlovsforliget stemte han imod dets vedtagelse. Hans sidste større politiske arbejde faldt efter 29.8.1943 da besættelsesmagten havde indført militær undtagelsestilstand og interneret hovedparten af den konservative rigsdagsgruppe. Han repræsenterede da de konservative i de forhandlinger mellem partierne der afviste dannelse af en ny parlamentarisk regering og rigsdagens indkaldelse samt godkendte departementschefernes videreførelse af landets administration.

I dagspressens organisationer indtog S. en fremtrædende plads. Han var formand for Københavns redaktørforening fra dens stiftelse 1917 til 1930 og igen 1942–44. Efter første verdenskrig var han medstifter af Den danske presses telegramudvalg der på baggrund af erfaringer under krigen skulle sikre danske dagblade nyhedsstof uafhængigt af udenlandske interesser. Han blev udvalgets formand til sin død, og da statsradiofonien var oprettet 1926 fik udvalget gennemført at radioens nyhedstjeneste skulle henhøre under telegramudvalget med S. som formand for pressens radioavis. Da justitsminister K. K. Steincke i sidste halvdel af 1930'erne ville skærpe presseloven var S. sammen med repræsentanter for provinspressen og journalistforeningen en skarp kritiker af lovudkastet og bidrog til at lovens ansvarsbestemmelser nok skærpedes, men med fastholdelse af pressefrihed. På lignende vis var han vogter af pressefriheden under besættelsen selv om dagspressen måtte acceptere en vis censur. Fra 1941 var han formand for det kollegiale nævnråd der skulle behandle klager over overtrædelser af de indførte begrænsninger i pressefriheden. S. var hyppigt hovedstadspressens repræsentant ved møder med den tyske presseattaché og møder i udenrigsministeriet og fastholdt at udover de ved besættelsen indførte censurregler ønskede redaktørerne ikke at skrive mod deres

overbevisning. Ud over ledelsen af sit eget blad var S. 1918–22 formand for A/S Dagbladet København og 1925–31 for de Ferslewskes virksomheder. Fra 1934 var han formand for journalistforeningens seniorat og gennem mange år medlem af Foreningen Nordens bestyrelse. Desuden var han bestyrelsesmedlem i Revisions- og Forvaltningsinstituttet fra 1922 og formand for A/S Kruckow-Waldorff efter at han 1925 havde forestået rekonstruktionen af selskabet. Fra 1941 sad han i Nationalbankens bestyrelse. Fra 1902 til sin død var han redaktør af Greens danske Fonds og Aktier. 1937 udgav han *Omkring Københavns Børs. Børsliv i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede* og 1943 *Holger Petersen*. – R. 1921. DM. 1934. K.² 1940. □Mal. af A. Tørsleff. Foto.

Dagens nyheder 14.7.1934. Berl.tid. s.d. P. Stavnstrup i Journalisten, s.å. nr. 13 1f og 1.7.1944. Gunnar Nielsen sst. 1.11.s.å. Danske handelsblade. „Børsen“ og dens forgængere. af H. S., 1936. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 396–98. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I–II, 1947–51. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II, 1970. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Stein, Harald August Edvard, 1840–1900, biskop. *9.3.1840 i Kbh. (Frue), †5.1.1900 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: professor, dr.med. S. A. V. *S. (1797–1868) og Karen S. Borch (1801–88). ~12.6.1868 i Gentofte med Anna Suenson, *24.7.1838 i Valby, †28.3.1898 i Odense, d. af premierløjtnant, senere viceadmiral Edouard *S. (1805–87) og Ottilia Uldall (1816–72). – Bror til Th. *S. og V. *S.

S. kom fra et højt kultiveret, kirkeligt konventionelt hjem. Sit første religiøse indtryk fik han i synagogen, men også i skolen (af M. *Hammerich og R. *Frimodt) eller ved konfirmandforberedelsen hos B. *Münter. Han blev student 1859 (Borgerdydskolen på Chr.havn), var længe optaget af nationalliberalisme og skandinavisme, af æstetik og Rasmus *Nielsens filosofiske forelæsninger. Omsider valgte han teologien, bl.a. på grund af H. N. *Clausen under hvis kateder han blev „urokelig rodfæstet i den evangelisk-lutherske kirke“. 1866 blev han cand.teol., rejste i Tyskland og Italien og var 1867–74 kateket ved Holmens kirke og sekretær for provst B. J. *Fog hvis prædikener længe havde grebet ham. 1869–76 udgav han sammen med J. *Paulli *Kristelig Kallender* som vandt udbredelse ved sit lødige indhold. Teologisk var S. alle dage helt afhængig af Fog (og dermed H. *Martensen), men modsat sine læremestre forstod han til bunds at situatio-

nen i 1870'erne – med kulturradikalisme og socialisme – var radikalt forandret, og han havde udpræget evner for at gribe praktisk ind og skabe kirkelig fornyelse. Under de ændrede forhold stod det ham tidligt klart, at statens „støtte“ intet var værd; den ville snart give kirken „sit sidste Judaskys“; man måtte bygge på „menigheden“, dvs. på frivillig arbejdskraft og ansvarsbevidste kredse, og forene vækkende forkyndelse med kærlighedsgerninger på en måde som kunne vise samtiden at kristendommen ikke var en „udlevet lære“, men en kærlighedens „livsmagt“.

S.s syn kom første gang klart frem i *Nogle Blade af den kristne Kvindes Historie. Et Bidrag til Diakonissesagens Fremme*, 1872, et skrift som med kraft og vidsyn dels er et forsvar, dels en påvisning af at kvindelig diakoni er kirkens „svar“ til kvindeemancipationen og samtidig en meningsfuld anvendelse af det store overskud af kvindelig arbejdskraft. S. blev herefter præst ved Diakonissestiftelsen og formand for dens bestyrelse; den var grundlagt 1863, men havde ikke kunnet trives; under S.s ledelse mangedobledes søstrenes tal, og et stort byggeri af moderhus, kirke (indviet 1876) og hospital kom i gang. På stadige rejser og ved flere skrifter gjorde S. sagen kendt, skabte kontakt med en række sygehuse og flere nyoprettede menighedsplejer, men kom snart i modsætning til forstanderen Louise Conring og den ledende søster Sophie Zährtmann; striden stod om søstrenes pligt til at pleje mandlige patienter som S. ønskede, men søstrene af blufærdighedshensyn afviste. Skønt støttet af Martensen mente S. at stiftelsen bedre kunde tåle hans end Louise Conrings afgang, og 1880 modtog han kaldelse som sognepræst ved den nye Skt. Matthæuskirke på Vesterbro. I det vældige forstadsogn gjorde han et stort arbejde, fik indrettet en plejeforening og bygget et menighedshus, og hans forkyndelse som også tidligere havde samlet mange, drog nu folk fra hele byen; indholdet svarede til Martensens teologi, men formen var blændende, udarbejdet efter det ciceronianske mønster: en tekstparafrase der løber ud i et tema, tre hovedafsnit hvoraf de to første er dialektisk modstillede, mens i det tredje modsætningen „ophæves“–hegeliansk forstået – i en højere harmoni og klinger ud i en appel til viljen; sproget er ypperligt, omend med overdådig brug af adjektiver. Ikke underligt at både Fog og O. Ricard kunne skildre S.s prædikener som „mejslede i marmor“ eller som „det fineste kniplingsværk, med tydeligt mønster, gennemsigtigt, klart“. 1879 kom *Minder fra Emauskirken*, 1882 *Minder fra St. Matthæuskirken* og 1886 *Tolv Prædikener*.

Indre mission var stiftet i Kbh. 1865, efter V. Becks og „landmissionens“ princip som en ren vækkelsesforkyndelse; den slog ikke an – Frimodt var ikke egnet som leder, endsiges organisator – og stagnerede efterhånden helt. S. som havde studeret sociale byforhold i Tyskland og England udgav 1876 det epokegørende skrift *Hvad vil den indre Mission?* (tysk 1883), og udviklede her menighedens opgaver som „bevarende, frelsende og lindrende“ kærlighed, i funktion over for alle alderstrin og klasser: vuggestuer, børnehaver, fritidshjem, søndagsskoler, KFUM og K, afholdsbevægelse, menighedspleje, missionshotteller, hjem for prostituerede, kort sagt et fuldstændigt program for det som senere kom til at hedde velfærdsstaten, og udformet som „menighedens svar til socialismen, thi Djævelens socialisme besejres bedst af Vorherres“, og vel at mærke ikke gennem de enkelte, for „vort århundrede er foreningernes tid“, og „stor velsignelse knytter sig til al virksomhed i forening“. Over for „det moderne hedenskabs (dvs. brandesianismen) og socialismens ihærdige bestræbelser for at fange de unge og ubefæstede“ skulle der skabes en „fast organiseret bymission“ – „kærlighedens evangelium . . . både i ord og gerning“, et „net hvor måske nøje passer ind i maske“. S.s program slog an i storbyens borgerskab (og efterlignedes i mange andre byer, tit som „Stefansforeninger“) der følte et socialt ansvar – og frygtede socialismen – og som ikke ville vide af den ukultiverede „landmission“; byernes præsteskab var heller ikke vakt, endsiges vækkelsesprædikanter, og det faldt hverken dem eller lægfolket ind at gå sammen med Beck og hans bondefolk; derfor var der fra begyndelsen strid mellem by- og landmission (Beck var yderst forbitret over at S. blev formand i Kbh. 1880), og kampen gjaldt ikke blot forkyndelse alene eller forkyndelse og organiseret karitativ virksomhed (det sidste kaldte Beck „rationalisme“ eller „gerningsretfærdighed“), men den var også et socialt og kulturelt klasseopgør.

S.s „program“ var just „hvad tiden krævede“; det sejrede forbløffende hurtigt og fik brede virkninger i byerne; i Kbh. var kraftcentret missionshuset Bethesda som S. fik rejst og indviet (1882). Men Becks kritik voksede og styrkedes, jo mere „landmissionen“ via indvandring slog rod i byerne. S. havde 1881 hjulpet Beck i den såkaldte „thyske krig“ og hindret kirkestyrelsen i at bremse landmissionen; han håbede på taknemmelighed, men den udeblev ganske og 1886 så han sig af hensyn til bymissionen nødsaget til at gå af som formand; 1889 blev han Fyns biskop. Stadig var han en fremragende administrator, men også på Fyn måtte han udkæmpe store

slagsmål med den beckske mission, og da den i 1890erne på alle måder radikaliseredes (bl.a. i Helvedesstriden) kom det 1896 til et eksplosionsagtigt slutopgør mellem S. og Beck. Til Fyns mange grundtvigske præster og menigheder kom S. ikke i noget virkeligt forhold; han havde sympati for grundtvigianerne som mennesker (i alt fald sammenlignet med missionens kulturløse bøllefør), men deres teologi var ham helt uforståelig og deres kirkepolitiske ideer absolut udiverdværdige; i det kirkelige råd bekæmpede han begge vækkelsesretninger efter evne, både hvor det gjaldt kirkeforfatningsspørgsmål (menighedsråd) eller liturgiske sager; sammen med J. "Swane og B. J. Fog (og den ærkereaktionære jurist H. "Matzen) dannede han en falanks som holdt bibeloversættelsessagen hen af frygt for at få den grundtvigske Th. Skat "Rørdams ny testamente-oversættelse autoriseret; han stred bl.a. sammen med H. "Scharling for mest muligt at holde Grundtvigs salmer ude af Salmebog for Kirke og Hjem (1897); han ville af al kraft hindre kremation eller dog i det mindste præsternes medvirken ved ligbrænding; han søgte at modvirke 1890ernes katolske fremstød og indtog som biskop på enhver måde et ultrakonservativt standpunkt i en stadig efterlevn af Fogs "testamente": „ingen noviteter“.

1895 var S. på tale som Sjællands biskop; han støttedes fra mange sider, også af hoffet, men trods god lyst endte han med at bede sig fri: Beck og J. H. "Monrad havde organiseret en stor præsteanadresse til fordel for Skat Rørdam, og S. var klar over at han kun ville blive en „skyggebiskop“. Kort efter blev han syg, og hans kones død slog ham helt ud; de sidste år blev sørgelige og efter store, i megen tilmodighed bårne lidelser døde han på Diakonissstiftelsens hospital. Som den der efter 1870 så kirkens nye situation i øjnene og med utraditionel nytænkning fandt midler der svarede til situationen er S. af det store format – det var han også som praktisk organisator – des mere påfaldende er det, at han i bispeårene så helt svingede ud på yderste højre fløj. Psykologisk må det forklares som et personligt ressentiment mod Beck og „landmissionen“, men også ud fra en voksende frygt for den samfundsmæssige, nationale og kulturelle udvikling – som S. mere og mere så an i apokalyptisk perspektiv, et forvarsel om de sidste tiders nærhed. – R. 1878. DM. 1883. K.² 1892. □ Afbildet med brødre på mal. af F. Helsted. Buste af Th. Stein udst. 1848 og 1862. Radering af J. Lübschitz. Litografi af I. W. Tegner efter foto 1889. Træsnit af H. P. Hansen s.å. Afbildet på prædikestolen i Matthæuskirken på træsnit af A. Bork. Relief af Stein, 1897. Buste af samme,

1899 (Fr.borg). Mal. af Knud Larsen, 1901 (Skt. Knuds k., Odense). Foto.

To højirkemænd. Brevveksl. mellem bisperne H. S. og J. Swane, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. – Vilh. Beck: Erindr. fra mit liv, 1900 171. Biskop Fr. Nielsen. En levnedstegn., ved J. C. Kall, 1911–12 232. J. Steen og H. Hoffmeyer: Kirkelig foren. for indre mission i Kbh. 1865–1915, 1915 31f. Johs. Stein: H. S., 1933. L. J. Koch: Tro og tjeneste, 1938 75–222 271f. P. Holt: Nød dem –, 1940 35–62. Samme: Kirkelig foren. for indre mission i Danm., 1961–77. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VII, 1958. – Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt

Stein, Sophus August Vilhelm, 1797–1868, anatom, kirurg. *29.7.1797 i Kbh. (Garn.), †14.5.1868 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: regimentskirurg Johann Heinrich Martin S. (1768–1823) og Anna Sophie Kugler (1767–1846). ~7.6.1822 i Kbh. (Garn.) med Karen Sophie Borch, *18.2.1801 i Kbh. (Holmens), †18.1.1888 på Frbg., d. af lærer ved søetatens skole, senere klokker ved Holmens k. Matthias Johannes B. (1766–1833) og Sophie Hedevid Jansen (1760–1829). – Far til Harald "S., Th. "S. og V. "S.

Ligesom faderen kom S. som studeret til Kirurgisk akademi hvor han 1819 tog kirurgisk eksamen; i læretiden var han først volontør og fra 1817 kandidat ved Almindelig hospital i Amaliegade hos overkirurgen E. Thal hvor han 1820–21 var reservekirurg. S. begyndte nu praksis og var distriktslæge ved fattigvæsenet 1820–35 samt læge ved Opfostringshuset 1821–29 og bataljonskirurg 1821–39. I studietiden vakte hos den udmærket begavede S. en dyb interesse for anatomi som blev det faste grundlag for hans hele livsgerning; samtidig med praksis, der gav ham udkommet, fortsatte han sine anatomiske studier og læste desuden med stor energi til student, stræbende efter akademisk dannelse og position. Han fritoges for eksamination og blev student 1831, s.å. tog han den medicinske eksamen. Stor opmærksomhed vakte S. da han 1831 begyndte udgivelsen af et stort anlagt kirurgisk-anatomisk tavleværk *Tabulæ anatomicæ præcipuarum humani corporis regionum, in quibus graviore operationes chirurgicæ suscipiuntur*. Kunstnerne hertil havde S. der var begavet med kunstneriske anlæg selv tegnet, og litografierne udførtes af D. "Monies, men værket var for kostbart at gennemføre og ophørte med 2. hæfte (1833).

1834 disputerede S., fritaget for at tage licentiatgraden, for doktorgraden med et udmærket komparativt-anatomisk arbejde *De thalamo et origine nervi optici in homine et animalibus vertebratis* forsynet med smukke illustrationer af ham selv. Derefter holdt han en tid, da anatomiun-

dervisningen ved universitetet var ret forsømt, som privatdocent anatomiske forelæsninger og demonstrationer der blev meget søgt; 1835 udnævntes han til professor i anatomi ved kunstakademiet hvor han var en højt værdsat lærer til 1867. Som lede-tråd for eleverne dér udgav han 1841 sin af økonomiske grunde ikke illustrerede *Haandbog i Menneskets Anatomie, udarbejdet med Hensyn til Maler- og Billedhuggerkunsten*. Den meget grundige og detaljerede bog syntes dog snarest at være beregnet for de medicinske studenter. 1837 blev S. docent i anatomi ved universitetet; ved undervisningens omordning 1840 og anatomiens henlæggelse til Kirurgisk akademi blev han adjunkt ved dette; ved sammensmeltningen 1842 af Kirurgisk akademi og det medicinske fakultet til det lægevidenskabelige fakultet blev han professor extraord. ved dette. S. havde i disse af lærer- og praktisk lægegering travlt optagne år ikke fundet megen tid til fortsat videnskabelig produktion; 1842 forelagde han dog i Stockholm sine undersøgelser om øjets zona ciliaris hvorfor han af den svenske konge hædredes med fortjenstmedaljen i guld og medlemskab af svenska läkaresällskapet. Som lærer var han livfuld og fængslende og med sin store form- og skønhedssans samt sit tegnetalent meget påskønnet af de studerende samt agtet for sin selvstændige personlighed og retlignede karakter, så det vakte almindelig skuffelse da han 1844 opgav anatomiprofessoratet og overtog overkirurgstillingen ved Frederiks hospital der var blevet ledig ved Gundelach *Møllers sygdom og afsked.

N.å. overtog S. docenturet i kirurgisk klinik og blev samtidig professor ord. og medlem af konsistorium. Hans ansættelse som overkirurg og klinisk lærer fremkaldte stærk kritik fra den yngre lægestand der havde håbet, at den yngre og kirurgisk bedre uddannede samt international orienterede C. E. *Fenger, der tillige var meget interesseret i patologisk anatomi, skulle føre professoratet videre efter at have vikarieret under Gundelach Møllers sygdom. Kritikken imødegik S. roligt i sit kliniske indledningsforedrag 1845 (først trykt i Ugeskrift for Læger, 1897) henviende til anatomiens blivende betydning for den praktiske kirurgi. S. udviklede sig i øvrigt snart til en udmærket kirurg og operatør af første rang, bl.a. berømmet for sine plastiske operationer og heldige stenknusninger, fuldt jævnbyrdig med den samtidige overkirurg S. E. *Larsen ved Almindelig hospital. Som klinisk lærer i kirurgi måtte S. virke noget ensidig, så godt som alene tagende sit udgangspunkt i den normale anatomi; selv klar herover arbejdede han med meget fremsyn, men uden held, for at Almindelig ho-

spitals overlæger skulle deltage i undervisningen og eksaminationen på lige fod med overlægerne ved Frederiks hospital. S.s litterære kirurgiske virksomhed blev vel sparsom, men ikke uden betydning; i de af overlægerne ved de kbh.ske hospitaler udgivne „Hospitalsmeddelelser“ har han bl.a. publiceret et originalt arbejde om en ny metode til læbeplastik (1847) og den værdifulde afhandling *Om Congestionsabscesser og Pusudbredninger*. 1850. S. var stærkt nationalt og skandinaviske interesseret; under krigen fungerede han 1849 som overkirurg ved lazarettet på Augustenborg; universitetets rektor var han 1849–50. De mange års intense virksomhed havde imidlertid trættet S. så han, da det teoretiske professorat i operationslære blev ledigt ved C. C. *Withusens død 1853, 1854 overtog denne retrætepost som han beklædte til sin død, og fratrædte sit klinisk-kirurgiske professorat der overtoges af A. *Buntzen. Ved siden af professoratet i operationslære fortsatte S. som professor ved kunstakademiet og privat praktiserende læge og kirurg, drev også i nogle år en kirurgisk privatklinik. Af sin stand gjorde S. sig desuden fortjent ved at tage initiativet 1833 til oprettelsen af Lægernes enkekasse. – Etatsråd 1862. – R. 1840. DM. 1849. K. 1857. □ Litografi af E. Fortling efter tegn. af F. Helsted, 1845. Tegn. af Th. Stein, 1854. Litografi af I. W. Tegner, s.å., efter daguerreotypi. Buste af Stein, 1859 (Anatomisk inst., Kbh.), i marmor s.å. (Fr.borg). Tegn. af H. Olrik, 1865 (sst.), efter denne træsnit af W. Obermann s.å. og 1868. Mal. af D. Monies, 1866 (Fr.borg), efter dette kopi af E. Henningsen, forarbejde til S.s portræt på sammes mal., 1896, af naturforsker-mødet 1847 (Kbh.s univ.; Fr.borg). Stengraving 1868. Statuette af Stein, 1897. Relief af samme (Anatom. inst.). Relief (gravstenen). Foto.

Selvbiografi i *Solemnia academica ad medicinæ doctorem* . . ., 1834 31–34. – C. Otto i *Bibl. for læger* XVI, 1832 64–66. [A. Brünniche] sst. 5.r.XVI, 1868 474–78. Ugeskr. for læger 2.r.II, 1845 353–56; 3.r.V, 1868 389–92. Jul. Petersen sst. 5.r.IV, 1897 713–40. C. C. Jessen sst. XCVII, 1935 457f. Ill. tid. 19.11.1865. Kr. Poulsen: Om hernier og panaritier, 1901 86. Nic. Holm: Glade år, 1915 101. Arthur Earl Walker: The primate thalamus, Chicago 1938 2f. Gordon Norrie: Af medicinsk fakultets hist. III, 1939 14^{of} 152f. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 66–79. Johs. Brix: Lægevirke i Sønderjylland for 1864, 1980 107f.

Otto C. Aagaard*

Stein, Johan Carl Hendrik Theobald, 1829–1901, billedhugger. *7.2.1829 i Kbh. (Garn.), †16. 11.1901 sst., begr. sst. (Holmens). F: professor, dr.med. S. A. V. *S. (1797–1868) og Karen S. Borch (1801–88). ~ 1° 6.7.1858 i Rom med Em-

my Laura Suzette Schiøtt, * 10.11.1838 i New York, † 3.3.1862 i Kbh. (Holmens), d. af mekaniker Carl Frederik S. (ca. 1797–1861) og Charlotte Ophelia Richter (1809–96) og adopteret 1851 af Emmy Drewsen, f. Richter (1800–80, enke efter politikeren, fabrikkejer J. C. *Drewsen, 1777–1851). ~ 2° 12.11.1863 i Kbh. (Hellig.) med Sara Margrethe Fallesen, * 30.5.1840 i Kbh. (Garn.), † 18.4.1935 i Hellerup, d. af professor, forstdocent Ludvig Sophus F. (1807–40) og Nicoline Christiane Smith (1814–99, ~ 2° 1844 med forstdocent, senere professor J. F. *Hansen, 1810–73). – Bror til Harald *S. og V. *S.

Allerede som 12-årig begyndte S. i akademiets elementarklasse okt. 1841 samtidig med, at han passede sin skolegang i Borgerdydskolen på Chr.havn. Efter konfirmationen 1844 forlod han skolen og arbejdede i stedet hos medaljör Chr. Christensen og, da denne døde, hos H. V. *Bissen. Alt imens avancerede han på akademiet, vandt den mindre og den store sølvmedalje henholdsvis marts og dec. 1848 og opnåede 1851 den mindre guldmedalje for relieffet *Thetis bøn-falder Vulkan om Vaaben til Achilles*. Forskellige forsøg på at erhverve også den store guldmedalje mislykkedes, men S. vandt hurtigt anerkendelse efter at han var begyndt at udstille på Charlottenborg forårsudstilling 1848. Hans første sejr blev en portrætfigur i halv naturlig størrelse af *Ludvig Holberg* i tidens dragt, udført til Neuhausens konkurs 1851. Den fik præmien og indkøbtes til statens samling. Da akademiet tilstod ham et toårigt rejsestipendium og han desuden havde haft et godt salg af sine arbejder, drog han til Italien sept. 1856 sammen med Fr. Hertzog. Over Berlin, Wien, Venezia og Firenze kom han til Rom nov. s.å. og blev her til sommeren 1859. Under det næsten treårige ophold i Rom udførte S. en række statuer der sikrer ham en fremtrædende plads inden for den efter-Thorvaldsenske periode, således *En ung Pige, som plukker en Stjerneblomst itu*, 1857 (marmor 1859 til Frederik VII, nu i glyptoteket) og *Neapolitansk Fiskerdreng bærende en Vandkrukke*, 1858 (marmor 1859 på Bregentved; bronze i Grønningen i Kbh.). Navnlig den sidstnævnte figur som fik udstillingsmedaljen (Thorvaldsens medalje) på forårsudstillingen 1860 er et tiltalende vidnesbyrd om epokens kunstneriske kultur og tekniske skoling. Den viser, hvad den generation evnede af præcision og elegance i formens behandling. En stor gruppe, *Løke og Sigyn*, modelleret året efter hjemkomsten fra Rom og købt til statens samling, brændte med Christiansborg 1884. Karakteristisk for epoken er også den lidet kendte serie af ti relieffer med motiver fra Iliaden og Odysseen som S. modellerede 1876–77 til

J. C. *Jacobsens vinterhave på Carlsberg. Over for naturalismen der brød frem i dansk billedhuggerkunst ved 80ernes begyndelse stillede han sig reserveret. Han påvirkedes dog uundgåeligt af den. Et vidnesbyrd herom så samtiden især i statuen af *E. Tesdorpf*, 1891 (opstillet i bronze ved landbohøjskolen 1899), men det gjorde sig nok så meget gældende i overfladebehandlingen af hans marmorarbejder fra 90erne. Ligesom andre jævnaldrende billedhuggere forlod S. klassicismens glat trukne flader til bedste for en illuderende stofimitation (jfr. marmorbusterner af skuespillerparret *Louise* og *Ludvig Høst* i kunstmuseet, huggede 1886 og 1896). Han lod endog hugge livagtigt svanedun og naturtro rosenknopper på den replik af Thorvaldsens triumferende amor der blev udført til Thorvaldsens museum under hans ledelse 1898–99. Alligevel kan det siges at han med sine seneste statuariske arbejder, fx *Hyrden Faustulus med Romulus* og *Remus*, 1896 (bronze i kunstmuseet, sølvmedalje på verdensudstillingen i Paris 1900) og *Liden Gunver*, 1899 (bronze i Rosenborg have) blev idealerne fra sine ungdomsår tro.

For eftertiden er S.s navn nærmest knyttet til en række fremtrædende københavnske monumenter: *Holbergs statue* foran Det kgl. teater (afsløret 1875; et forarbejde, en model i naturlig størrelse 1870, på Sorø akademi), mindesmærket for *Niels Juel* i Holmens kanal (afsløret 1881), og det i Nyboder for *admiral Suenson* (afsløret 1889) som vel er hans kraftigste arbejde, endvidere statuen af *A. J. Carstens* (opstilling ved glyptoteket 1894; model 1879 i Odense museum). Et anseligt arbejde af samme art er *H. C. Andersens statue*, 1875 (Odense museum), udført til konkurrencen om monumentet i Kongens Have, men ikke anvendt fordi H. C. *Andersen opponerede mod børnegruppen ved digterens fod. I årenes løb overkom S. mange bestillingsarbejder, således statuer af *Matthæus*, 1871 til Slotskirken, af *Valdemar Atterdag*, 1882, *Valdemar Sejr*, 1885 og *Valdemar den Store*, 1887 til Fr.borg, af *John Wycliff*, 1883, *Johan Hus*, *Luther*, begge 1884 og *Ansgar*, 1894 til Frederikskirken, buste af *Mynster* og *Martensen* (hhv. 1875 og 1888) til Frue kirkeplads. En betydelig del af hans produktion udgør busterner hvor der blandt talrige bestillinger findes mangt et karakterfuldt portræt (*Cleophas Svenningsen*, 1852, Borgerdydskolen i Helgolandsgade; *J. L. Ussing*, 1891, marmorekspl. på Fr.borg 1892 og i glyptoteket). Der er fremdeles grund til at fremhæve den intime, lyrisk stemningsbevægede skitsekunst S. dyrkede som en af de bedste i sit slægtled, snart i Thorvaldsens retning, snart i en mere novellistisk, fortællende genre (statuetten af den gamle *Wiedewelt* ved

Sortedamssøen, 1891). Den nyder næppe den værdsættelse den fortjener.

Ikke blot med sin kunst, men også officielt og ved sin nære tilknytning til akademiet kom S. til at stå som en udpræget akademiker. Han blev medlem af akademiet 1861. Efter faderen overtog han docenturet i anatomi 1867–83. Dernæst blev han professor i billedhuggerkunst 1883 og var akademiets direktør 1893–96. Hertil kom en række tillidshverv, bl.a. sad han i udstillingskomiteen 1879–88. S. foretog senere rejser til Rom jan.-juli 1864, til Firenze og Carrara 1887 og til Rom 1889. I sin høje alder leverede han en række velskrevne biografiske skildringer af arkitekten H. C. Stilling (1892), billedhuggerne Hertzog (Museum, 1893 I), H. V. Bissen (Nord og Syd, 1898–99) og Otto Evens (Dansk Tidsskrift, 1901), medaljør Christensen (Museum, 1894 II) og J. M. Thiele (1897) samt en historisk fremstilling af akademiet under prins Christian Frederiks (Christian VIIIs) præsidium (Museum, 1896 II). – Større samlinger af S.s arbejder findes i glyptoteket og Den Hirschsprungske samling (især skitser); desuden arbejder i kunstmuseet, på Fr.borg (buster), i museerne i Århus (*Loths Hustru*), Randers og Odense. – Tit. professor 1874. – R. 1881. DM. 1894. □ Afbildet med brøder på mal. af F. Helsted. Afbildet på F. C. Lunds tegn. af modelskolen 1850. Tegn. af samme, 1856 (Fr.borg) og mal af samme. Afbildet ved Colosseum på mal. af Carl Bloch, 1859. Tegn. af H. Olrik, s.å. (Fr.borg). Litografi af R. Hartnack efter foto, efter samme træsnit 1875 og tegn. af C. Bayer, 1878 (Fr.borg). Træsnit 1875. Mal. af J. Lüb-schitz ca. 1877–78. Buste af Rasmus Andersen, 1890 (glyptoteket; Fr.borg), flere ekspl. i bronze (1925 på glyptotekets facade). Statuette af samme udst. 1922. Mal. af Knud Larsen, 1894 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Foto.

T. S.: Udførte arbejder 1845–93, 1893. – Rud. Bay i III. tid. 19.10.1873. F. Bauditz sst. 24.11.1901. S[ig.] S[chultz] sst. 2.3.1924. N. V. Dorph i Politiken 17.11.1901. Johs. Stein: Billedhuggeren T. S., 1923 (heri værkerfortegn. og breve; anm. af Vilh. Wanschler i Politiken 7.1.1924). Aksel Rode i Danm.s billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950.

*Sigurd Schultz**

Stein, Siegfred Frederik Edvard Valdemar, 1836–1905, kemiker. * 14.4.1836 i Kbh. (Garn.), † 1.2.1905 sst., begr. sst. (Holmens). F: professor, dr.med. S. A. V. *S. (1797–1868) og Karen S. Borch (1801–88). ~ 1° 1.6.1869 i Kbh. (Frue) med Eleonore Frederikke Rørbye, * 18.4.1846 i Kbh. (Garn.), † 23.1.1876 sst. (Holmens), d. af maler M. *R. (1803–48) og Rose F. Schiøtt (1810–59). ~ 2° 22.2.1879 på Frbg. med Johanne

Charlotte Lautrup, * 1.6.1836 i Kbh. (Frue), † 5.2.1915 sst., d. af bogholder i, senere direktør for Den almindelige enkekasse, etatsråd Christian Nicolai L. (1800–82) og Pauline Charlotte Schiøth (1805–96). – Bror til Harald *S. og Th. *S.

Efter at have gået i skole i Borgerdydskolen på Chr.havn kom S. i lære på Gammeltorvs Apotek. Han blev cand. pharm. 1857 og blev derefter ansat på Viborg Svane Apotek, men vendte tilbage til Kbh. 1860, idet han blev knyttet til det af Simon *Groth og A. V. Ørsted 1857 oprettede Groth & Ørsteds kemiske Laboratorium. Groth udtrådte 1861 og Ørsted 1865, mens S. indtrådte i ledelsen 1863 og blev eneindehaver 1865. Han ændrede 1867 laboratoriets navn til V. Steins analytisk-kemiske Laboratorium, og dette navneskifte indeholdt mere end fastslåen af et ejerskifte. I de ti første år havde laboratoriet foruden med analytiske arbejder beskæftiget sig med undervisning i kemi, med fremstilling og forhandling af kemiske præparater og apparater og med oparbejdelse af guld-, sølv- og platinaffald; men det blev S.s mål at begrænse laboratoriets virksomhed til analytisk arbejde. Det havde i de første år været småt med analyser og med økonomien; men efter at S. havde overtaget laboratoriet voksede det, og ved S.s død vandt der ansat 15 kemikere ved det.

Landbruget var i disse år i stærk udvikling, og indførsel af gødnings- og foderstoffer steg meget stærkt, og S. indså, at en gennemført analytisk kontrol af sådanne stoffer var en opgave der ville blive brug for. Han interesserede sig specielt for kunstgødninger og udgav flere små bøger og skrev artikler herom. S. blev 1882 Det kgl. danske landhusholdningsselskabs og 1887 statens konsulent i agrikulturkemi. Selv om hans hovedinteresse lå her, fik han som leder af laboratoriet også andre hverv, således 1878–96 ansvaret for cement-undersøgelser for en række institutioner under stat og kommune. 1888 indgik S. på laboratoriets vegne en overenskomst med Kbh.s sundhedskommission om at stille en afdeling med to assistenter til rådighed, og samme år fik laboratoriet overdraget kontrollen med det nyopdagede „kunstsmør“, margarinen. 1891 sluttede laboratoriet kontrakt med staten om kontrol med en række levnedsmidler. Hele denne udvikling skyldtes S.s evne til at knytte unge dygtige kemikere til sig og dermed hans evne til at skabe sig og sit laboratorium et ry for pålidelighed. 1887 optog S. sin medarbejder siden 1867, cand. polyt. Fr. Christensen som medejer af laboratoriet (efter S.s død enejer). S. var medlem af Kemisk forenings bestyrelse fra foreningens stiftelse 1879 til 1889. – Han blev titu-

Stein, V.

lær professor 1886. – R. 1894. DM. 1898. □ Afbildet s.m. brødrene på mal. af F. Helsted. Træsnit af H. P. Hansen, 1892. Foto.

Stig Veibel: Kemien i Danm. II, 1943 405 (bibliografi). – Landbrug og landmænd i Danm., udg. M. Galschiot, 1888 85f. Ugeskr. for landmænd L, 1905 59f. Th. Th[omsen] i Farmaceutisk tid. XV, s.å. 54f. Steins laboratorium 1857–1907, 1907. Archiv for pharmaci og chemi XXIV, 1917 176f. Kemiske analyser i 100 år. V. Steins analytisk-kemiske laboratorium, 1957 5–11. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

E. Rancke-Madsen

Steinberg, Jørgen, se Rohweder, Jørgen.

Steincke, Karl Kristian (døbt Carl Christian Vilhelm), 1880–1963, politiker, minister. * 25.8.1880 i Viskinge ved Kalundborg, † 8.4.1963 på Frbg. (Skt. Thomas), begr. Vestre kgd. F: lærer, senere overlærer i Nykøbing S. Carl Axel Niels Bernhard S. (1852–1919) og Lorentze Vilhelmine Josefine Hansen (1854–1941). Fornavn Vilhelm slettet ved kgl. bevilling 7.10.1925. 1° 25.10.1907 i Kbh. (b.v.) med Marie Elisabeth Hansen, * 28.2.1878 i Enderslev, † 30.11.1949 i Kbh. (Holmens), d. af slagtermester Hans H. (1851–95, ~2° 1883 med Ane Marie Hansen, 1847–1932) og Ane Kirstine Jeppesen (1849–82). ~2° 13.10.1951 i Helsingør (b.v.) med fuldmægtig Jytte Egge, * 3.2.1909 på Frbg. (Solbjerg), d. af bankfuldmægtig Alfred Carl Fritz E. (1880–1918) og Emma Kristine Lehrmann (1879–1974). S. tilbragte drengearene i Nykøbing på Sjælland hvor faderen indtog en ledende position i byens liv og havde en række af de hverv der tidligere var knyttet til den ledende lærer i de mindre byer: kordegn, leder af biblioteket, lærer ved teknisk skole, formand for sygekassen, dirigent for sangforeningen. Endelig var han i 18 år medlem af byrådet og formand for fattigudvalget. Faderen var af livsholdning konservativ; det samme gjaldt moderen der i øvrigt havde lange sygdomsperioder, men i modsætning til faderen var af glad gemyt. S. blev uden tvivl præget af hjemmet: pligttopfyldende og levende interesseret i næsten alt. Som 14-årig kom S. på Sorø akademi hvorfra han blev student 1899. I de sidste gymnasieår var han teoretisk blevet fanget af socialismen, både under indtryk af mødet med fattigdommen i barndomshjemmet – fattigudvalgsformandens hjem fungerede som kontor – og ud fra en etisk holdning. S. begyndte straks at studere jura. I studentertiden tog han levende del i Studenterforenings-debatterne. Det samme var tilfældet i Catilina, en af de socialdemokratiske diskussionsklubber. Da klubberne 1903 gik sammen om udgivelsen af tidsskriftet Socialisten (efter vekslende navne i dag: Ny Politikk) kom S. i

redaktionen hvori han sad i en halv snes år. I tidsskriftet indledte han det omfangsrige forfatterkab han fortsatte til sine sidste år, og som dækkede næsten alle sider af samfundslivet. Det var ikke præget af originalitet, men snarere af evne til at opsuge impulser og ideer fra filosoffer, økonomer og samfundskritiske iagttagere og derefter på frugtbar måde omplante dem til aktuelle danske forhold.

S. blev cand.jur. 1906 og var derefter et års tid sagførerfuldmægtig, men søgte, for at opnå tilstrækkelig løn til at gifte sig, over i Frederiksberg kommune. Her startede han som juridisk sekretær, på grund af tilfældige omstændigheder avancerede han hurtigt med skifte til fattigvæsenet hvor han efter fire år var chef som fattiginpektør (1917–21 kontorchef). Embedet betød øget indsigt i forsørgelsesvæsenet og gav S. en praktisk viden om socialpolitik som senere var en solid støtte i det politiske arbejde. Teoretisk orienterede S. sig dybt i tidens sociale lovgivning. Det førte 1910 til bogen *Offentlig Hjælp* der 1916 udkom i væsentlig større omfang under titlen *Haandbog i Forsørgelsesvæsen* og indtil socialreformen var standardværket i de sociale forvaltninger landet over. S. skrev i disse år andre afhandlinger og artikler om den offentlige forsyng og stod efterhånden som den af alle anerkendte førende ekspert på området. Denne side af S.s virksomhed fik sin foreløbige afslutning med værket *Fremtidens Forsørgelsesvæsen* der udkom 1920 i to bind. Bind I, der er på godt 500 sider, fremlægger en teoretisk fremstilling af behov og muligheder for offentlig forsyng i det moderne samfund. Den bærende idé er at fattigdom eller behovet for offentlig hjælp ikke er ét fænomen, men mange der skyldes det moderne samfunds talrige facetter og det enkelte menneskes vidt forskellige forudsætninger, og der opstilles løsningsmuligheder. Bogen kom vidt om i samfundsforholdene og præges af en vidtfavnende læsning. Værkets 2. del indeholder et større udkast i 335 paragraffer til en lov om offentlig forsyng med fyldige bemærkninger. Fremtidens Forsørgelsesvæsen var, også set med international målestok, et pionerværk. Det var udarbejdet efter opfordring fra indenrigsministeriet og blev modtaget med almindelig anerkendelse i alle lejre – i det hele blev S.s faglige arbejde, som han selv har udtrykt det, betragtet med almindelig respekt indtil han gennemførte sine ideer i socialreformen i 1933.

Jævnside med embedsgerningen og det faglige forfatterkab fik S. i disse år en politisk position. 1913 var han blevet medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse og forretningsudvalg (indtil 1919 da han som rigsdagsmand udtrådte). Han

placerede sig her i opposition til lederne, Th. *Stauning og F. J. *Borgbjerg, ofte i gruppe sammen med bl.a. J. P. *Nielsen og H. P. *Sørensen; det var først og fremmest afvigelserne fra partiets principielle linier de vendte sig mod, og S. undlod da også at stemme da „natkongressen“ i 1916 vedtog at godkende Staunings optagelse i ministeriet. I øvrigt var S. blevet upopulær hos flere ledende partifæller ved udgivelsen 1912 af pjecen *Kulturbetragtninger* hvor han angreb partiet og navnlig dets presse for at have overtaget borgerskabets former: manglende frisdig og fordrejninger af de faktiske forhold. Pjecen var givetvis politisk uheldig og unødvendig skarp i formen og bragte i mange år både S. og partiet vanskeligheder. Uanset fronderingen blev S. dog i 1918 opstillet til landstinget og valgt i I. kreds (Kbh.), en post han bevarede til 1940 hvorefter han var tingvalgt medlem til oktober 1952. Da S. kom i landstinget var der 15 socialdemokratiske medlemmer. Det begrænsede antal betød at han var nødt til at sprede sig over et bredt felt; men det indebar også at han øgede sin generelle politiske indsigt. I disse år indtrådte også en ændring i S.s embedskarriere. 1921 gennemførtes en række love der betød indførelse af en invalidpension. Forslaget var oprindelig fremsat af Stauning mens han var minister i regeringen Zahle, men blev først vedtaget, og i stærkt ændret form, under venstreministeriet Neergaard. Reformen indebar oprettelsen af en særlig invalideret der var sidste instans i afgørelsen af om en person var berettiget til invaliderente. Venstre regeringen udnævnte S. til præsident for retten. Arbejdet her var meget omfattende – der er næsten altid en betydelig sagsophobning forud for oprettelse af nye statsinstitutioner. S. gik med megen iver op i både det retlige moment i embedet og i dets praktiske organisation. Han forblev i stillingen til 1928, dog afbrudt af perioden som justitsminister. Efter ministertiden var rettens navn, dog med de samme funktioner, ændret til invaliderådet med S. som rådsformand. I den sidste embedstid søgte S. uden held forskellige andre embeder; han angiver selv at det skyldtes ønsket om en mindre arbejdsbelastet stilling. Uden tvivl har det dog også spillet ind at arbejdet nu havde antaget et mere rutinemæssigt præg og dermed havde det ikke den samme tiltrækning som da det drejede sig om at reformere og sætte i gang, og han søgte da selv i 1928 sin afsked og var derefter resten af livet udelukkende politiker, fra 1940 dog statens repræsentant i Kryolitselskabets direktion. I øvrigt var S. økonomisk velfunderet. Han var 1911 blevet redaktør og nogle år senere også udgiver af *Sogne- raads-Tidende*. Han højnede niveauet, udvidede

omfanget og satte både annoncemængde og oplagstal op. Resultatet var også øget fortjeneste således at bladet hurtigt kom til at give ham en indtægt svarende til ministerløn. 1937 solgte han bladet. Redaktørhvervet havde han opgivet ved ministerudnævnelserne 1924.

S. havde ikke selv regnet med at komme ind i den første socialdemokratiske regering. Forholdet til Stauning havde aldrig været hjerteligt og netop i 1924 havde et skatteforslag fra S. vundet en afstemning i rigsdagsgruppen skønt Stauning gik mod det. Det fortælles at da Stauning drøftede ministerlisten med sine nærmeste rådgivere og kom til justitsministeriet da straks sagde: „Ja her kan der jo kun være tale om Steincke; han er ganske vist en flab, men det er der jo ikke noget at gøre ved“. Selv ville S. helst have haft socialministeriet; men dette havde Borgbjerg sat sig på. Med S.s udnævnelse sikrede Stauning sig også at en fronderende linie i partiet blev draget med ind i ministeriet. Endelig var mulighederne ikke store når man, som traditionen bød, skulle have en fagligt anerkendt jurist på posten. Næsten eneste alternativ havde været rådmand, overretssagfører L. Jessen, der som folketingsmand havde været partiets ordfører ved retsreformens gennemførelse 1915–16. Men J. havde hverken som jurist eller som politiker S.s position. S.s ministertid blev kendetegnet af to spor: snævert fagligt lovgivningsarbejde og en række enkeltsager der vakte opsigt i offentligheden. S. lagde ud med at foreslå en straffelovsreform der gennem forskellige kommissioner havde været forberedt gennem årtier. Det forslag der blev forelagt var dog i meget præget af S.s egne ideer. Det betød en svækket sanktion over for mindre forseelser, men en skærpet over for større. Endvidere gled den gamle straffelovs bestemmelser om straf for ægteskabsbrud og for homoseksualitet mellem voksne ud. Beskyttelsen af barnets kønssædelighed blev forhøjet fra 12 til 15 år, og aldersgrænsen for forførelse „ved groft misbrug af en på alder og erfaring beroende overlegenhed“ blev foreslået forhøjet fra 16 til 18 år. Ikke mindst det sidste blev stærkt angrebet. Det lykkedes ikke at få reformen gennemført; den nåede i S.s tid ikke længere end i folketinget. Et forslag om ændring af retsplejeloven (bl.a. om offentlig votering i højesteret) og om en naturfredningslov blev heller ikke gennemført. Blandt gennemførte love i de to år mindretalsregeringen sad var bl.a. loven om ægteskabets retsvirkninger af 1925 der indførte det økonomiske ligerådigheds- og ligestillingsprincip. Det var imidlertid en lovgivning der stort set var enighed om inden ministeriet trådte til, det samme gælder andre love, herunder tinglysningsloven af

1926 (samarbejdet af professor Fr. *Vinding Kruse). Samlet giver lovgivningsarbejdet, hvad også de politiske konstellationer forbød, ikke udtryk for en reformperiode. Udadtill var S.s ministertid kendetegnet af en række afgørelser i enkeltsager. De førte bestandig hans navn frem i offentligheden. Det gjaldt en række afskedigelsessager, men navnlig benådningssager. I og for sig var afgørelserne næppe særlig bemærkelsesværdige; men de blev det gennem S.s tilbøjelighed til at gå ind i den offentlige debat så snart sagerne blev omtalt i pressen. Derved blev de let til affærer der kunne bringe usikkerhed om afgørelserne, også fordi S., når det kom til en nærmere motivering, ikke – på grund af tavshedspligt og sagernes karakter – var i stand til fuldt ud at oplyse omstændighederne. Uden tvivl havde S. en tilbøjelighed til at søge offentligheden som kunne svække embedet. Det gjaldt også en række fængselsbesøg som Ove *Rode kaldte opreklamerede. En enkelt af disse sager førte til ny lovgivning. Da en lærer i 1924 skulle løslades efter sin sjette dom for uterlighed over for elever lod S. læreren tilbageholde. Læreren anlagde sag mod ministeriet der ved højestret blev dømt for ulovlig tilbageholdelse. S. havde straks fremlagt lovforslag om internering på ubestemt tid af abnorme personer hvor abnormiteten førte til strafbare handlinger. Støttet af en udbredt folkestemning blev loven vedtaget i april 1925.

Efter regeringens tilbagetræden i december 1926 var S. tilbage som almindeligt landstingsmedlem. De følgende rigsdagssamlinger beslaglagde ikke megen tid. Til gengæld kastede S. sig ud i en livlig debat om ungdommen og seksuallivet. Han skrev introduktioner til amerikaneren, dommer Ben Lindseys bøger *Moderne Ungdomsoprør* og *Kammerat-Ægteskab*; navnlig den sidste der gik ud på at instituere kammeratægteskabet der ikke fik juridiske virkninger, så længe det forblev barnløst. Ved dette ville, efter Lindseys – og S.s – mening, de løse forbindelser blive mindre talrige og skilsmissernes antal dale. Bøgerne førte til en voldsom debat og store, larmende møder, hvor S. navnlig blev angrebet fra kirkelig og konservativ side. Selv om man næppe kan sige at S. stod for noget specielt socialdemokratiske i denne debat som i mange andre der fulgte op gennem 1930'erne havde de uden tvivl betydning for partiet. Det havde med S. fået en person der på de områder han tog op klart viste at socialdemokratiet ikke alene var noget med eftergivelse af fattighjælp og bedre lønninger. Hartvig *Frisch og Jul. *Bomholt var andre der førte an i den offentlige debat. S. bidrog imidlertid på områder der nok mindre interesserede disse to, men samlet betød de at den offent-

lige kulturdebat nu var præget lige så meget af socialdemokrater som af konservative og af den radikale intelligens. Der var da heller ingen tvivl hos nogen om at S. på ny skulle være justitsminister da det efter valget 1929 stod klart at socialdemokratiet og det radikale venstre skulle danne regering. Ganske uventet førte de radikale imidlertid C. Th. Zahle frem som justitsminister. Resultatet blev da at S. trådte ind som socialminister, og det var han glad for fordi alt pegede hen mod en gennemgribende reform af hele socialvæsenet.

S. tog straks efter overtagelsen af ministeriet fat på at gennemføre socialreformen. Der havde 20'erne igennem været arbejdet med denne, men nu blev der sat pres på og efter S.s tanker. Det bærende skulle være retsprincippet; offentlig hjælp skulle ikke være en almisse, men en retmæssig ydelse af en størrelse bestemt ud fra faste regler, ensartede over hele landet. Administrationen skulle i hver kommune ske i et enkelt organ og ikke som hidtil i fire-seks forskellige. Lovene skulle være få, hidtil havde man forvaltet efter 55 love. Endelig skulle borgerne selv bidrage gennem tvungen folkeforsikring (sygekasse, ulykkesforsikring, invalidebidrag m.m.). Det lykkedes at få dette komplicerede kompleks igennem i årene 1932–35, men med hovedlovene stadfæstet 21.5.1933. To politiske omstændigheder var afgørende: behovet for landbrugsstøtte og frygten for social uro. Regeringspartierne og venstre blev ved Kanslergadeforliget enige om landbrugsstøtten, og socialdemokratiets pris for denne var tilslutning til socialreformens endelige gennemførelse. Frygten for den sociale uro skubbede også på; kommunisterne var lige kommet i folketinget, og de arbejdsløses organisation samlede demonstrationer med stor deltagelse. S. gennemførte også i disse år anden lovgivning om krisehjælp. Som naturligt var stod socialministeren i centrum i disse års uroligheder. I december 1930 blev der skudt med skarpt mod S. fra folketingets tilhørerpladser, men en rigsdagsbetjent skubbede til attentatmandens arm så skuddet gik op i loftet, og i 1931 knustes ruderne i S.s villa ved stenkast ligesom der flere gange var håndfaste demonstrationer mod S., dels ved hjemmet, dels i ministeriet. Både under revolverattentatet og andre uroligheder bevarede S. sin ro, og vandt almindelig anerkendelse for sit personlige mod. Efter valget i november 1935 var det åbent for alle at der ville ske ændringer i ministeriet. Zahle skulle gå af pga. alder, og det var derfor fremme at hans post som justitsminister skulle besættes med partifællen Jesper Simonsen, men da det endte med at den tredje radikale minister skulle være Jørgen Jørgensen

som undervisningsminister var det klart at S. skulle være justitsminister.

Perioden som justitsminister 1935–39 blev det mest urolige afsnit af S.s liv. Det var præget af den politiske bevægelighed på yderfløjene og – sådan virker det – af nervøse, forgæves forsøg på at dæmme op mod pressens stigende tendens til personcentrering i debatten. S. var med sin tilbøjelighed til at søge den offentlige debat i skarp og udfordrende form dog ikke selv uden skyld i denne udvikling der sluttelig førte til hans afgang 1939. Perioden var også kendetegnet af et frugtbart lovgivningsarbejde. Dele af det var af typisk social karakter, og S. så det selv som en fortsættelse af sit socialpolitiske arbejde. Det gjaldt først og fremmest syv love af 7.5.1937 der alle vedrørte børn. Børn født uden for ægteskab fik nu ret til faderens navn og arveret efter ham, hans bidragspligt blev udvidet, og var der „flere fædre“ skulle alle betale fuldt bidrag idet overskuddet da overførtes til formål inden for børneforsorgen. Af tilsvarende social karakter var svangerskabsloven af 1937. Det var på samme tid et af de lovgivningsemner der optog offentlighedens interesse mest. På baggrund af de talrige kriminelle aborter og domstolenes utilbøjelighed til at straffe i disse sager var der 1932 blevet nedsat en svangerskabskommission der 1936 afgav en betænkning som bl.a. foreslog socialindikation for adgang til svangerskabsafbrydelse. Ud fra egen tilbøjelighed og en vurdering af de politiske muligheder ville S. ikke give plads for en social indikation. Han gav imidlertid den medicinske indikation en sådan formulering at den åbnede mulighed for i realiteten en social indikation når forholdene var helt fortvivlende for moderen, og dette blev det vedtagne. Både fra tilhængere og modstandere af den sociale indikation blev S. genstand for hårde og vedholdende angreb, og han tog selv på møder, i pressen og i tidsskrifter levende del i striden, langt mere end ministre plejede og plejer at tage del i debatten om deres standpunkter; man skal formentlig helt frem til Ritt Bjerregård for at møde noget lignende. – I det hele var lovgivningsarbejdet stort i disse år, og blev mere og mere præget af de urolige forhold. 1937 gennemførtes loven om enhedspolitiet der gjorde alt politi statsligt og 1939 efterfulgtes af en oprettelse af et særligt sikkerhedspoliti som havde sin baggrund i bl.a. en række store spionsager. Loven var også baggrunden for en række straffelovsændringer i 1939 der navnlig sigtede mod at ramme agitation og trusler mod myndighederne. 1939 blev under stor modstand fra dommerside oprettet den særlige klageret, mens et forsøg det foregående år på at gennemføre en presselov, der navnlig sigte-

de på at fæstne ansvarligheden, kun blev gennemført i stærkt afsvækket form.

Ved siden af lovgivningsarbejdet var S. fortsat en ivrig deltager i den offentlige debat. Navnlig stod han som forsvarer for parlamentarisme og demokrati, men også for kritik af det „lammefromme“ demokrati der ikke selv ville forsvare sig med de nødvendige midler. Som et forsvar for demokratiet kan man også under et videre perspektiv se de mange injurieprocesser S. førte i disse år. De drejede sig stort set alle om at S.s hæderlighed blev sat i tvivl og hans person nedvurderet. S. anså det for farligt for demokratiet hvis dette gik uantastet hen. En eftertid kan nu se at injurianterne gik langt videre end den større frihed i politisk debat tillader, og kan se at det netop var et af nazismens virkemidler op mod magtovertagelsen. Dengang opfattede mange imidlertid processerne udelukkende som udtryk for overfølsomhed. De kan også anskues ud fra den vurdering at S. ofte fandt at alene det at tænke rigtigt (i logisk forstand) og det at have ret var en politisk faktor af vægt. Hans tilgang til politik kunne være ganske akademisk og mangle politisk situationsfornemmelse. Når han og Victor *Pürschel i disse år diskuterede i radioen trak det lytterne som nogle af de store serier i TV i dag; men givetvis har det for de fleste lyttere kun været debatten for debattens skyld. Der løstes ingen problemer.

Hos flere af de socialdemokratiske ministerkolleger og ledende, yngre partifæller bredte sig efterhånden en træthed over uroen omkring S. Man fandt den heller ikke politisk ønskværdig og henvendte sig til Stauning for at få udvirket S.s afgang. I juli 1939 fremsatte S. selv i et interview i Social-Demokraten en udtalelse om at han tænkte på at gå af den følgende sommer. Udtalelsen blev af Stauning taget som en anledning til at bringe S.s afgang på tale over for ham, og efter brevveksling og samtaler fratrådte S. under megen opsigt 15.9. Afskedigheden ville uden tvivl være kommet uden interviewet; men det at S. bebudede sin afsked i løbet af et års tid må også tages som et udtryk for en mærkelig svigtende forståelse for det politiske livs former. Ingen regeringschef vil kunne leve med at en af de centrale ministre svækker sin position ved at bebude sin afgang i en så fjern fremtid som om et helt år. Muligvis har S. dog selv erkendt sin usikre position og har da over for offentligheden villet give udtryk for lyst til at forlade ministerposten. Nogle måneder efter sin afgang blev S. indsat som statens tilsynsførende i direktionen for Kryolitelskabet Øresund, en post han fortsatte på til sin død, dog afbrudt af den sidste ministerperiode. Trods afgangens som minister hav-

de S. fortsat en central position i landstinget; efterhånden som det egentlige politiske arbejde i besættelsestiden døde ud blev det dog mindre og mindre, og i politikken over for tyskerne havde S. ingen position. Han var medlem af det udenrigspolitiske nævn hvor han flere gange rejste spørgsmålet om at få standset nazisternes jødehetz, og han var fra 1942 formand for det såkaldte kommunistudvalg der havde til opgave at være tilsynsførende med interneringslejrene og på anden måde varetage de interneredes interesser. S.s virke i det sidste udvalg blev efter krigen stærkt kritiseret af Martin *Nielsen (Fængselsdage og fængselsnætter, 1949, s. 151 ff).

Efter befrielsen var S. i landstinget ordfører i forbindelse med straffelovstillægget. Han var på flere punkter kritisk over for det, men bøjeede af for den politiske nødvendighed. I januar 1948 blev han landstingsformand og 4.3.1950 på ny justitsminister, da Niels Busch-Jensen måtte gå af. S.s sidste ministertid blev kun kort, idet ministeriet Hedtoft trådte tilbage i oktober 1950. S. fik gennemført den såkaldte „lille amnestilov“ der gengav de fulde rettigheder til en række af de med mindre straffe dømte forrædere og han opnåede også mulighed for genoptagelse af sager om stikkerlikvideringer hvor de pårørende ønskede dem nærmere undersøgt. Den korte ministertid åbnede naturligvis ikke mulighed for større lovgivningsarbejder. Efter at være trådt tilbage blev S. efter nogle måneder – 24.4.1951 – igen formand for landstinget. Han forlod rigsdagen i oktober 1952 på grund af alder – dog først efter opfordring fra partiformanden Hans Hedtoft – men fortsatte derefter til det sidste sin livlige deltagelse i tidens debat gennem foredrag og avisartikler. Til det sidste vedblev han også med at skrive talrige aforismer eller strøtanke, som han kaldte dem, og som blev udgivet i flere samlinger i årene mellem 1938 og 1960. Sine erindringer udgav han i fem bind fra 1945 til 1954; de er meget detaljerede og dermed som historisk kilde farlige. Ikke forstået på den måde at de bringer forkerte oplysninger; men de mange enkeltheder bevirker at læseren bibringes den opfattelse at alt væsentligt er med, hvad i hvert fald på flere afgørende punkter ikke er tilfældet.

Erindringerne, der byggede på et særdeles velbevaret privatarkiv med udklipssamling, er imidlertid et blandt de mange beviser på S.s åndskraft og arbejdsvilje. Det er også disse egenskaber der kendetegner hans samfundsindeks. Blandt danske politikere er han måske århundredets største lovgiver forstået på den måde, at han satte sit præg på et stort antal væsentlige love. Selv har han karakteriseret sig som lovgiver og administrator mere end politiker, og denne

karakteristik er uden tvivl rigtig. Som politiker manglede han evnen til at erkende situation og muligheder, hans skarpe tunge og kvikke replik tog også jævnlige magten fra ham så han sårede parti- og arbejdsfæller der ellers skulle have været hans venner, og trangen til at markere sig offentligt kunne fratage ham den værdighed der i øvrigt måtte knytte sig til hans indsigt og de høje embeder han beklædte. □Mal. af H. Dohm, 1920. Afbildet på tegn. af H. Jensenius, 1924 (Fr.borg), 1926, 1932 m.fl. Tegn. af Johs. Glob, 1930, mal. af samme s.å. og 1933. Tegn. af Ivan Opffer, 1931 (Fr.borg). Mal. af Anton Hansen, s.å. Linoleumssnit af K. J. Almquist 1933, 1937, 1951, 1953, 1958. Afbildet på E. Saltofts mal. af socialdemokratiske førere, 1934 (forhen Folkets hus, Kbh.). Buste af Knud Nellemose, 1956. Karikatur af Otto F, 1957 og af Sven Weihe, 1958. Tegn. af Otto Christensen, 1960 (Fr.borg). Afbildet på karikatur af Bjarne Lauersen 1973–74 (Amalienborg). Tegn. af Carl Jensen. Mal. af Hans Henningsen (folketinget). Karikatur af H. Bendix. Livsmaske (Fr.borg). Foto.

Erindr.: også en tilværelse, 1945, Fra hele valpladsen, 1946, Det trækker op, 1947, Farvel og tak, 1948 og På'en igen, 1954 (bibliografi i IV–V, I–IV udg. i folkeudg. m. titlen: Fra nul til tres, 1949). K. K. S. i Danske hjem ved århundredskiftet III, red. Tove Clemmensen, 1951 48–67. – Kj. Philip: Staten og fattigdommen, 1947. Bogen til og om S., red. Ernst Johansen, 1955. Johs. Kjærboel: Modvind og medbør, 1959. K. K. S. Socialismens aristokrat, red. Gert Munch, 1963. Peder Tabor: Situationer og profiler, 1967. Fr. Teist: På afstand, 1968. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Richard Cornell i Nordisk t. för vetenskap, konst och industri LVIII, Sth. 1982 54–65. – Papirer i Kgl.bibl.

Vagn Dybdahl

Steindorff, Magnus Friedrich, 1811–69, læge, politiker. * 29.5.1811 på Behrensbrook, † 22.6.1869 i Kiel, begr. sst. F: godsejer Christian Ludwig S. (1781–1845) og Katharina Wilhelmine Seestern-Pauly (1787–1842). ~1° 21.8.(?)1838 i Flensborg med Christiane Henriette Wilhelmine Jensen, * 29.11.1818, † 18.10.1841 i Slesvig, d. af købmand og stempelpapirforvalter Hans J. († senest 1838) og Birgitte Matthiesen (ca. 1782–1851). ~2° 26.2.1852 i Altona med Christiane Henriette Amalia Callisen, * 27.2.1817 i Kbh. (Garn.), † 9.2.1878 i Stuttgart, d. af professor, senere etatsråd Adolph *C. (1786–1866) og Engelle J. C. From (1784–1859).

S. undervistes på domskolen i Slesvig og studerede siden medicin, bl.a. i Kiel hvor han 1833 tog doktorgraden. Fra 1840 praktiserede S. i Slesvig hvor han ivrigt sluttede sig til kredsen omkring Wilh. Beseler. Ved det store slesvig-hol-

stenske sangerstævne der 1844 afholdtes i byen lancerede den populære læge Slesvig-Holstensangen. 1848 lod han som formand for den lokale borgerforening 24.3. – endnu inden den provisoriske regerings proklamation var nået til byen – stormklokkerne lyde, hvorefter hans venner overtog styret samt provinsregeringens kontorer og kasser. Under borgerkrigen ledede S. slesvig-holstenske militærhospitaler og var medlem af den konstituerende landsforsamling (1849 for en kort tid også af nationalforsamlingen i Frankfurt) hvor han regnedes til den nationalliberale midterfløj. S. var medlem af det tremandsudvalg der udarbejdede den slesvig-holstenske statsgrundlov (sept. 1848) og han havde stor indflydelse på civilmedicinalordningen af februar 1849. S. benyttedes også til sendelser til Berlin og til Kbh. Efter at Preussen 1849 begyndte at trække sig ud af krigen organiserede S. med held en passiv modstand, heriblandt omfattende skat-tenægtelser, mod den midlertidige dansk-preussisk-engelske bestyrelseskommission i Sydslesvig. I den sidste slesvig-holstenske landsforsamling stemte S. 11.1.1851 for en fortsættelse af den forlængst tabte krig. Han blev ikke udelukket fra amnestien og kunne 1852 slå sig ned i Kiel hvor han igen oparbejdede en blomstrende praksis. 1863–64 støttede han stærkt den augustenborgske hertug *Frederik (1829–80). Preussens annek- sion var en skuffelse for S. der til sin død blev ved at arbejde for Slesvig-Holstens politiske uafhængighed. □Litografi efter tegn. af J. Wittmaack, Kiel (Staatl. Mus., Berlin).

Deutsches Geschlechterbuch LI, Görlitz 1927 325. H. Hagenah i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LVI, Kiel 1927 304 318f 368 370 375 387. Holger Hjelholt: Sønderjylland under træårskrigen I, 1959 38f.

Lorenz Rerup (Knud Fabricius)

Steinhauer, Carl Ludvig, 1816–97, museumsinspektør. * 18.11.1816 i Kbh. (Frue), † 4.3.1897 sst., begr. sst. (Ass.). F: snedkermester Elias Mathias S. (ca. 1785–1830) og Anne Dorothea Brun (ca. 1790–1839). ~ 24.12.1856 i Kbh. (Frels.) med Mariane Mathilde Christensen, * 5.11.1837 i Kbh. (Trin.), † 14.6.1883 sst. (Slotsk.), d. af tilskærer ved det militære skrædderværksted, senere værtshusholder Mathias C. (1802–45) og Sophie Dorothea Byrholdt (1806–tidligst 60, ~ 2° 1849 med sømand, senere værtshusholder Lars Eilert Jensen, ca. 1824–tidligst 50).

S. kom i lære i Bianco *Lunos bogtrykkeri hvor han må have gjort sig bemærket idet han 1842 fik understøttelse til en rejse til Paris for at studere kemitypi. Dette blev vendepunktet i S.s liv idet han der traf C. J. *Thomsen, da inspektør ved det såkaldte kunstmuseum der opbevarede

resterne af det opløste kgl. kunstkammer af hvilket han just havde udsondret de etnografiske sager som en særlig afdeling. Thomsen så hvad der boede i den unge mand, optog ham 1844 i sit hus og fik ham 1846 da han havde fået gjort det etnografiske museum til en selvstændig institution ansat som assistent ved dette. Her virkede S. først som assistent, senere som inspektør i hele den tid det forblev selvstændigt; han tog først sin afsked da det 1892 lagdes ind som en samling under det da oprettede Nationalmuseum. Fra 1863 var han tillige arkivar og fuldmægtig i overhofmarskallatets ekspeditionskontor. I Thomsens levetid fik S. gennem indkøbsrejser til udlandet, til dels i følge med Thomsen, lejlighed til at erhverve sig et grundigt kendskab til etnografiske sager og til at gøre personligt bekendtskab med udenlandske samlere. 1851 var han med Thomsen i audiens hos Napoleon III for at bringe en gave fra Frederik VII.; ved den lejlighed fik han personlig overrakt æreslegionens ridderorden. 1861 fik han overdraget at ordne og katalogisere den engelske samler, bankdirektør Henry Christys privatmuseum (*Catalogue of a collection of ancient and modern stone implements and of other weapons, tools and utensils of the aborigines of various countries*, 1862) og skrev alle vejledninger til det danske etnografiske museum. I sine sidste år beskæftigede Thomsen sig stærkt med hvad der efter hans død skulle blive af de offentlige samlinger han forestod og foreslog S. som sin efterfølger. Thomsens råd blev ikke fulgt; arkæologen J. J. A. *Worsaae udnævntes til direktør, såvel for det oldnordiske som for det etnografiske museum. Han brød helt med de Thomsenske principper og delte museet i to afdelinger: fortiden og nutiden af hvilke det var fortiden der havde hans interesse; de etnografiske sager (nutiden) havde reelt kun berettigelse som sammenligningsmateriale for arkæologien.

S. måtte bøje sig for den nye tilstand og opstillede fra 1867 museet efter de nye principper ligesom han havde foretaget dets første opstilling efter de Thomsenske. At det var nødvendigt fremgår klart af hans manuskript: *Nogle arkæologiske og etnografiske Bemærkninger med særligt Hensyn til det etnografiske Museums Fremtid*. Der rettes heri en stærk og ikke uberettiget kritik mod Worsaaes plan. Det var sikkert hårdt for S. at se det etnografiske museum trængt tilbage, indkøbsrejserne ophøre og museets kontakt med Europa svækkes just på en tid da de etnografiske museer voksede frem i udlandet, og nægtes kan det ikke at hvad der i den periode forsømtes til dels først sent har kunnet oprettes og til dels er uopretteligt. Som Thomsen foretrak S. det

mundtlige ord, omvisningerne i museet, for det skrevne; ud over det nævnte foreligger trykt under hans navn kun *Inledende Bemærkninger om Etnografien og dens Methode*, et foredrag holdt i Det danske geografiske selskab (Geogr. Tidsskr. II, 1878 11–16). Under mærket T. d. P. (c: Tailleur de Pierre: Steinhauer) findes endelig i Illustreret Tidende (13.4.1862) en artikel *En Janitschar-Officer* med afbildning af en af de dragtfigurer S. fra Henry Christy skaffede museet. – Kammerråd 1856. Justitsråd 1867. – En datter, Thyra Caroline Louise, * 8.6.1868, † 7.3.1939, blev gift med maleren **Viggo Jastrau**, * 29.3.1857, † 9.2.1946, der begyndte som elev på Kunsternes studieskole 1883–84. Han virkede som illustratør, bl.a. af *La Fontaines Fabler*, 1916 men mest kendt blev han som ekspert ved kunstudstillinger. Fra 1888 var han inspektør ved Kunstforeningen i Kbh. Han redigerede Gads forlags *Smaa Kunstbøger*. – R. 1875. DM. 1892. □ Buste af Th. Stein, 1871 (Nat. mus. etnografiske saml.). Foto.

Berl. tid. 5.3.1897. Thomas Thomsen i Nær og fjern, 1924 619–33. Samme i Tilskueren LVI, 1939 I 71 76–80. Pers. hist. t. 10.r.VI, 1939 89–91 (J. J. A. Worsaae).

*Thomas Thomsen**

Steinmann, Peter Frederik (Friderich), 1812–94, officer, krigsminister. * 8.7.1812 i Kbh. (Garn.), † 16.2.1894 på Tybjerggård, begr. i Tybjerg. F: divisionskvartermester, senere generalløjtnant Peter Frederik S. (1782–1854, ~ 2° 1835 med Sophia Magdalene Dinesen, 1779–1866) og Johanne (Hanne) Birgitte Mette Dorthea Neergaard (1792–1824). ~ 22.4.1841 i Kbh. (Garn.) med komtesse Anna Elisabeth Johanne Schulin, * 30.10.1813 på Frederiksdal, † 10.9.1847 i Kbh. (Helligg.), d. af lensgreve, senere amtmand, kammerherre Sigismund Ludvig S. (1777–1836) og Louise Elisabeth Brown (1785–1851).

S. blev 1821 volontær i artilleriet, n.å. kadet, 1826 stykjunger, 1830 sekundløjtnant (anciennitet fra 1826), var 1830–34 generalstabsselev i højskolens første hold, blev 1834 adjoint ved generalkvartermesterstaben og kar. premierløjtnant i artilleriet, 1828 virkelig premierløjtnant og kom n.å. i nummer ved generalstaben. 1841 fik han reserveret kaptajns anciennitet, blev allerede n.å. kaptajn I ved taktiske sektion og var de nærmest følgende år jævnlig på helbreds- og tjenesterejser i udlandet. Maj 1848 blev han major og stabschef ved højre flankekorps (Juel), men efter dettes uheldige affære ved Høptrup forsat til generalkommandoen på Fyn, og først da Ryes korps 1849 hårdt savnede en stabschef, overtog S. posten. Olaf *Rye holdt ikke af de „lærde Herrer“ fra generalstaben og gav S. en kølig

modtagelse: i længden kunne han dog ikke modstå S.s dygtighed og saglighed, rolige, hensynsfulde, venlige væsen. I breve til faderen yder S. Ryes militære anlæg fuld anerkendelse; men det er vanskeligt at samarbejde med Rye skriver han. Efterhånden rettede Rye sig dog efter S., og de to mænd kom til slut godt ud af det sammen. I juni blev S. kar., n.å. virkelig oberstløjtnant. Da Rye bestemte sig til at følge infanteriet til Fredericia blev S. tilbage ved korpsets stærke rytteri. 1850 var S. stabschef ved divisionen Moltke. Mellem krigen var han stabschef hos C. F. *Moltke i Fredericia, senere hos C. de *Meza i Flensborg, blev 1854 kar. oberst, 1860 kar., 1862 virkelig generalmajor. Hans forhold til Moltke havde været hjerteligt, til de Meza korrekt og behageligt, men intet derudover; af krigsminister H. N. Thestrup og dennes højre hånd major C. E. *Reich blev S. højt vurderet. 1861 havde han sammen med yngre generalstabsofficerer foretaget en grundig rekognoscering af Slesvig og det sydlige Jylland for at udpege gunstige kampstillinger for en hær under tilbagegang. Efter hans overbevisning burde befæstningerne i Danevirkestillingen i højere grad have begunstiget både et kraftigt forsvar og samtidig ydet bedre betingelser for offensive bevægelser. Marts 1863 blev han brigadekommandør, men fik om efteråret ved generalløjtnant Georg *Schöllers pludselige død midlertidig befalingen i 3. generalkommando (Kiel) og fra dec. ved hærens krigsinddeling kommandoen over 3. division.

Ved den fjendtlige indmarch jan. 1864 ledede S. rømningen af Lauenburg og Holsten uden kamp og besatte centrum af Danevirkestillingen, syd for Slesvig by. I krigsrådet 4.2. erkendte han at militære grunde stærkt opfordrede til at opgive Danevirkestillingen, men at nationale og politiske grunde kunne retfærdiggøre at hæren forblev i stillingen selv om det kunne medføre en katastrofe. Han blev netop i de samme dage, sammen med C. *Hegermann-Lindencrone, stærkt angrebet i den københavnske presse for „reaktionære politiske anskuelse“. Det er dog muligvis ham der i krigsrådet rejste det spørgsmål: Hvorledes vil den offentlige mening og pressen bedømme vor handling? Efter at han under den lange, heftige diskussion havde hævdet det standpunkt at tilbagetoget først burde tiltrædes efter en alvorlig kamp endte det dog med at han sluttede sig til flertallets anskuelse: tilbagetog under skjul af natten. Skønt alvorlig såret under kampen ved Oversø (Sankelmark) vedblev han med at føre kommandoen til divisionen nåede Flensborg. Overkommandoen havde bestemt at han skulle føre sin division til Jylland,

men det måtte altså forandres. Efter sin helbredelse kommanderede han kort tid I. division og lettede væsentligt de slagne afdelingers overgang til Als 18.4. 22.s.m. fik han overkommandoen på Als. Den til rådighed stillede troppestyrke formidskedes efterhånden stærkt, og S. anmodede gentagne gange, men forgæves, om atter at få den forøget. Under kampen 29.6. ledede han roligt, klart og bestemt; men tabene blev store, og overalt i landet vakte efterretningen om Als' fald næsten lige så stor bestyrtelse som tilbagetoget fra Danevirke. S.s udnævnelse straks efter til overgeneral blev dog gunstigt optaget i hæren, og krigsminister Reich der allerede i maj havde foreslået S. til denne stilling, erklærede i rigsrådet at i S. havde hæren fået en dygtig, betænksom og årvågen fører. Disse egenskaber var netop betegnende for S. – og nogen bedre egnet blandt generalerne fandtes i øvrigt ikke. Samtidig blev S. kar. generalløjtnant. Nov. 1864 ophævedes overkommandoen, S. blev chef for 2. generalkommando, ved hærloven 1867 general. Allerede 1866 havde S. været på tale som krigsminister, men først 1874 indtrådte han i det Fonnesbechske ministerium. Hans forgænger, C. A. F. Thomsen, havde to gange, men forgæves, søgt at gennemføre den foreskrevne revision af hærlov 1867; nu skulle S. forsøge. Han foreslog en forholdsvis talstærk hær, stærk søbefæstning ved Kbh., kun svage anlæg på landsiden. S. var kendt for ikke at være nogen tilhænger af Kbh.s befæstning til lands. Han søgte føling med venstres førere, men fik bl.a. rigsdagens militære medlemmer mod sig. Han var yderst flittig til at møde i rigsdagen, men som gammel militær lå det parlamentariske ikke for ham; han talte ret sjældent, kort og ikke altid klart, og det lykkedes ham ikke at fore sine forslag igennem. N.å. gik han af sammen med det øvrige ministerium. Han var stemt for at få sikret vedvarende neutralitet for Danmark. Han var herefter uden for nummer til slutningen af 1877 da han atter overtog 2. generalkommando. 1882 afskedigedes han og sattes à la suite som generalløjtnant. – I militære tidsskrifter har han offentliggjort nogle få, kortfattede afhandlinger.

S. var af naturen begavet med et klart blik for terræn- og fægtningsforhold: en modig soldat, der altid var at finde på det rette tidspunkt på det afgørende sted, men var ikke udstyret med meget betydelige åndelige evner. Hele sit liv igennem utrættelig flittig, punktlig og korrekt. Han var ejer af Tybjerggård. – Kammerjunker 1836. Kammerherre 1848. – R. 1843. DM. 1850. K. 1857. S. K. 1864. □Mal. af Aug. Schiøtt, 1852 (Fr.borg). Litografi 1853, efter dette træsnit 1864. Flere træsnit 1864 efter ens forlæg, efter dette

graving på sten 1867, træsnit i gruppebillede 1877 og træsnit 1894. Træsnit 1874. Afbilledt i gruppe på træsnit af H. P. Hansen, 1889. Foto.

Fædrelandet 25.1.1864 og 8.2. s.å. A. L. C. de Coninck i Berl. tid. 11.2. s.å. Dagbladet 12.2. og 20.2. s.å. III. tid. 10.7. s.å. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. Den dansk-tyske krig 1864, udg. samme I–III, 1890–92. J. T. Ravn: Fremstill. af krigsbegebenhederne på Als 1864, 1870. Carl Th. Sørensen: Den anden slesv. krig II, 1883. Jens Nørrgård: Tre hovedpersoner og hovedbegebenheder i 1864, 1888 (særtryk af Hist. månedsskr. for folkelig og kirkelig oplysning, II, s.å. 326–79). Louis le Maire i Vort forsvar 25.3.1894. P. Fr. Rist: Olaf Ryes saga, 1899 183f 194 198. N. P. Jensen: Den anden slesv. krig 1864, 1900 437 469f 486. Samme: Oberst Fr. Læssøe, 1912. Samme: Livserindr. I–II, 1915–16. En slægts hist. II, ved Th. Ewald, 1905. Generalstaben 1808–1908, 1908. Fr. Bajer: Livserindr., 1909. H. Holbøll: En brigadeadjutants erindr., 1911 81 100f 105 o.fl. st. Gehejmerådinde Andras politiske dagbøger, udg. P. Andræ I–II, 1914–16. D. G. Monrads deltagelse i begebenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. Daniel Bruun i Militært t. XLIII, 1914 tillægshft. II–III VI–VII. N. Neergaard: Under juniungdomloven II, 1916 (reprodukt, 1973). A. F. Krieger: Dagbøger II–VIII, 1921–43. [Ernst Schau:] En generalstabsofficer i 1864, 1925 (fot. opr. 1974) = Memoires og breve XLVI. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, udg. K. C. Rockstroh, 1928. K. C. Rockstroh: General de Meza og Dannevirkes rømning, 1930. J. V. Christensen: Tider og skikkelser i Midsjællands hist. VIII, 1931 277–383. Jens Johansen: 4. division i Nørrejylland 1864, 1936. Samme: Hæren ved Danevirke 1864, 1938 88–92 96f 107f 195f o.fl. st. Otto Scheel: Das Gefecht von Oeversee, Flensb. 1939 = Schriftenreihe zur Volkskulturarbeit VIII. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1960. Hans Chr. Bjerg i Historie ny r. X, 1972–74 46f. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg (Rockstroh)

Steinthal, Frederik Wilhelm (ved dåben Vilhelm), 1862–1951, teolog. *12.11.1862 i Kbh. (Frue), †18.8.1951 i Hellerup, begr. sst. F: cand. jur., senere overretsprokurator Thomas Frederik Westenholz S. (1831–1914) og Petrine Cecilie Weinschenck (1829–1913). ~10.8.1897 i Randers med cand.mag., senere missionær Thyra Cæcilie Sophie Møller, *9.5.1861 i Thyregod, †18.11.1952 i Hellerup, d. af sognepræst Jens Leth M. (1823–64) og Nathalie Elisabeth Nødshou (1835–68). – Bror til Martha *S.

S. blev student fra Borgerdydskolen på Chr.havn (1880) og cand.teol. 1886. Som student blev han stærkt grebet af Søren *Kierkegaards Indøvelse i Christendom og af den norske samtalmisionær L. Skrefsrud. 1886–91 var han sømandspræst i London og modtog inspiration fra anglikanismen og den engelske verdensmission. Derefter blev han sekretær for Kbh.s Indre mission og virkede med nye og friske initiativer på et tidspunkt, hvor en stor del af hovedstadspressen agiterede stærkt mod „ånden fra Bethesda“. S. arrangerede debatmøder for arbejdere, redigerede ugebladet Kirkeklokken, og blev den første

formand og husfader, da Studenterhjemmet 1892 stiftedes som kristelig studenterforening der uden ensidighed også ville varetage kulturelle interesser. Han gjorde et stærkt indtryk på mange unge ved sin skarptskårne personlighed og sin store slagfærdighed. Hans hustru gjorde samtidig et stort arbejde for de kvindelige studenter, for hvem der nu oprettedes en kristelig studenterforening. 1897 rejste ægteparret S. til Indien hvor han 1898–1913 arbejdede blandt engelsktalende studenter i Calcutta, og 1913–28 i Santalistan; 1916 blev han forstander for en bibelskole i Benagaria der skulle uddanne præster og evangelister; eleverne var voksne mænd som med deres familier boede på missionsstationen. S. søgte at bedre forholdet mellem den nordiske santalmission og andre (skotske, engelske og amerikanske) missioner for dermed at forberede en forenet santalkirke. Skønt han allerede 1901 mistede synet ved en operation virkede S., støttet af sin højtbevagede og energiske hustru, med megen iver og dygtighed, til de 1928 vendte tilbage til Danmark. I tidens løb skrev han en mængde artikler i Havnen, Kirkeklokken, Kristeligt Dagblad, Santalposten og Nordisk Missions-Tidsskrift. □Foto.

Johs. Steen og H. Hoffmeyer: Kirkelig foren. for indre mission i Kbh. 1865–1915, 1915 89–113. L. Tolderlund-Hansen m.fl. i Studenternes julebog, 1917 20–39. P. Holt: Nød dem –, 1940 54–58 90–97. Harald F. Jørgensen: Evangeliet blandt santalerne, 2. udg. 1940 126 169f 199. Poul Hartling og Johs. Müller: Sursum Corda, 1942.

P. G. Lindhardt

Steinthal, Martha Cecilie, 1861–1948, skolebestyrer. * 26.1.1861 i Kbh. (Trin.), † 12.12.1948 i Hellerup, begr. i Kbh. (Ass.). F: cand.jur., senere overretsprokurator Thomas Frederik Westenholtz S. (1831–1914) og Petrine Cecilie Weinschenck (1829–1913). Ugift. – Søster til F. W. *S. S. fik lærerindeeksamen 1889 og blev s.å. lærer ved N. Zahles skole. 1891 tog hun institutbestyrerindeeksamen og blev 1898 forstander for N. Zahles kvindeseminarium. Hun var 1905 med til at oprette det til skolen knyttede kursus til faglærerindeeksamen og initiativtager til oprettelse af skolens sociale klasser 1911; de erstattede N. Zahles skoles fortsættelsesundervisning for unge piger og fortsatte til 1939. 1913–31 var hun overbestyrer for institutionen N. Zahles skole. Her fortsatte hun den tradition der forenede grundtvigske synspunkter for frihed i undervisningen med fasthed i fordringerne. S. kæmpede for bevarelse af den private skole og for den ordening af dens forhold der blev fastslået ved lov af 20.3.1918. Hun arbejdede for en længere semina-

rieuddannelse, og da tankerne herom blev virkeliggjort ved seminarieloven af 1930 der erstattede den treårige uddannelse med en fireårig var hun medlem af læseplansudvalget. S. deltog mundtligt og skriftligt i drøftelser af opdragelsesproblemer. Hun var således bestyrelsesmedlem i Dansk seminarieforening, religionslærerforeningen og i flere understøttelsesforeninger. Formand for N. Zahles seminarieforening. 1934 udgav hun Albert Lilius: Skolealderens Sjæleliv. – F. M. I. 1927. □Mal. af L. Find, 1927 (N. Zahles skole). Foto.

M. S. i N. Zahles skole. Hovedprogr. 1931 7–9. Interviews i Gads da. mag. XXV, 1931 158–65 og Politiken 25.1.1941. – Henriette Skram: N. Zahles skole 1852–1913, 1916 95. Nationaltid. 25.2.1917.

Vagn Skovgaard-Petersen

(von) Stemann

Adel.

C. L. *S.s datter Margrethe Wilhelmine var ~officeren Gottfried rigsgreve v. *Schmettau.

Dan.m.s adels årbog XXVI, 1909 462–80.

Nils G. Bartholdy

Stemann, Christian Ludvig (Ludwig), 1730–1813, gehejmestatsminister. * 12.12.1730 i Meldorf, † 11.11.1813 i Sorø, begr. sst. F: sogneskriver i Meldorf, kammerassessor, senere branddirektør i Segeberg, etatsråd Paul Christian S. (1699–1770) og Sophia Elisabeth Hans-Hinrichsdatter Eggers (1704–78). ~ 1° 11.6.1762 i Slesvig med

Augusta Elisabeth Müller, * 7.7.1739 i Slesvig, † 7.1.1776 i Kbh. (Fred. ty.), d. af bygmester, major Ole Johan M. (1692–1762) og Marie Charlotte Amalie Nissen, adopt. Böhne (1711–71). ~ 2° 12.12.1777 i Kbh. (Slotsk.) med hofdame hos enkedronningen Isabelle Eleonore Dorothea v. Schmettau, * 5.8.1750 i Berlin, † 20.2.1818 i Horsens, d. af preussisk kammerdirektør, gehejmeråd Heinrich Wilhelm v. S. (1700–67) og Friederike Wilhelmine v. Schmettau (* 1716). – Far til P. C. *S.

S. dimitteredes 1748 fra gymnasiet i Plön og læste derefter i Göttingen hvor han især udmærkede sig i matematik og skal være blevet tilbudt en professorpost i dette fag. Som protegé af J. H. *Bernstorff blev han i okt. 1752 knyttet til tyske kancellis som volontør. S. viste sig i besiddelse af arbejdsevne, dømmekraft og politisk sans, og han gjorde under Bernstorffs beskyttelse snart karriere i kancelliet og fik en betydelig indflydelse på sagernes ekspedition. Særlig hertugdømmerne indre forhold blev hans ressort. Til lige etablerede S. tidligt et fortrinligt forhold til hoffet som han ledsagede på dets rejser i hertugdømmerne, og han bevarede også efter Fr. Vs død sine gode relationer til de kongelige og ikke mindst til dronning Juliane Marie hvis velvilje kom S. til gode frem til 1784. 1768 fik S. sæde i landvæsenskommissionen, og han udformede den parallelt arbejdende slesvig-holstenske kommissions kommissorium ligesom han øvede en vis indflydelse på arbejdet for udskiftning og senere bondefrigørelse i hertugdømmerne. 1769 overgik han, mod sit ønske, til den økonomiske styrelse, fortsat med særligt ansvar for hertugdømmernes anliggender. Under J. F. *Struensee udarbejdede S. en plan for en reorganisering af tyske kancellis struktur, og han indtrådte i dennes ledelse, fra 1773 som l. deputeret. 1776 vendte han imidlertid atter tilbage til den finansielle styrelse, idet han blev knyttet til generaloldkammeret og finanskollegiet på hvis sagsbehandling og lovgivning han i de følgende år øvede stor indflydelse. S. adledes 1777, og efter omrokeringerne efter A. P. Bernstorffs udtræden af statsstyrelsen steg S. yderligere i hierarkiet. 1781 blev han l. deputeret i finanskollegiet, 1782 fik han titel af finansminister, og endelig udnævntes han 6.4.1784 s.m. O. *Høegh-Guldberg og M. G. *Rosencrone til statsminister. 14.4.1784 afgik han som disse efter regeringsforandringen hvor S. forgæves på sine kollegers vegne havde søgt at komme til orde under statsrådet. S. fik amtmandsembedet i Haderslev som retrætepost, og han synes loyalt at have fulgt den nye regeringskreds' linje, og bl.a. virkede han aktivt for fremme af udskiftningen og øvrige landboreformer.

1789 udnævntes han til overpræsident i Altona, en post han beklædte til 1808.

S. var en betydelig arbejdskraft, indsigtfuld i statsadministrationen og ikke mindst kyndig i den økonomiske administration. Han evnede at samarbejde med de skiftende magthavere, stod som nævnt i et stadig godt forhold til hoffet, men det er tvivlsomt om han nåede frem til en egentlig ledende politisk rolle. S. blev rost for sin elskværdighed og sympatiske personlighed i forholdet til sine omgivelser, men hans karriere efterlader også indtrykket af en facil og meget tilpansningsduelig bureaukrat. Han nåede afgjort progressive synspunkter på landbospørgsmålet hvor han virkede for både reformer i bøndernes retsstilling og de driftstekniske forandringer. Til Guldberg nåede han tidligt i dennes magtperiode at få et nært forhold, men der er tegn på at han i den begyndende splittelse i regeringskredsen omkring 1780 kom ind i et modsætningsforhold til denne, og det er bemærkelsesværdigt at man endog skal have overvejet at inddrage S. i den kreds af indviede der forberedte og gennemførte regeringsforandringen i 1784. – Kancelliråd 1760. Justitsråd 1764. Etatsråd 1768. Konferensråd 1773. Gehejmeråd 1780 (fra 1779). Gehejmekonferensråd 1808. – Svigerønnen, major i Fynske dragonregiment **Johan Dorrien**, * 11.10.1746 i Hamburg, † 18.10.1813 i Flensborg, udnævntes 1806 til oberst og havde 1807–12 kommandoen over styrkerne mellem Haderslev og Slien. Generalmajor 1809. – Hv. R. 1776. Bl. R. 1809. DM. 1809. □Min. af C. Høyer formentlig 1777 (Fr.borg). Afbildet på W. Haffners tegn. af selskab hos kongen, 1781 (Rosenborg). Mal. af Jens Juel. Silhouet (Kgl.bibl.).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 513–35 (brevveksl. med J. H. E. Bernstorff). Regeringsskiftet 1784, udg. A. D. Jorgensen. 1888 53–56. Udv. breve, betækn. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. J. O. Bro-Jorgensen og Th. Thaulow, 1936 413–24. – Danms adels årbog XXVI, 1909 472f. G. L. Grove i Pers. hist. t. 3.r.vl. 1897 3–25. Aage Friis: A. P. Bernstorff og Ove Hoegh-Guldberg, 1899. Samme: Bernstorfferne og Danm. II, 1919. C. A. Trier: U. A. Holstein, 1916. Th. Thaulow: En dansk statsminister, 1932. Aage Rasch: Dansk toldpolitik 1760–97, 1955. Hans Chr. Johansen: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784, 1968 75. Wolff. Prange: Die Anfänge der grossen Agrarreformen in Schlesw.-Holst. bis 1771, Neumünster 1971 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsts LX. – Papirer i Rigsark. Chr. Hier. Esmarchs dagbog fra det Stemanske hus (manus sst.)

Claus Bjørn

Stemann, Christian Ludvig (ved dåben Ludewig) Ernst, 1802–76, jurist. * 14.3.1802 i Husum, † 14.3.1876 i Kbh. (Frbg.), begr. på Frbg. F: husfoged, branddirektør, slotsfoged, kaptajn, senere

justitsråd Christian Carl S. (1770–1818) og Elisabeth Martha Koch (1778–1851). ~9.6.1837 i Husum med Friederike Marie Caroline Wardenburg, * 17.11.1804 i Slesvig, † 21.1.1891 i Kbh. (Frbg.), d. af løjtnant, senere toldforvalter i Husum, justitsråd Friedrich Detlef Gustaf (Christian) W. (1783–1867) og Pauline Johanna Sophie Catharina v. Blücher (1783–1832). – Far til Gustav S.

S. besøgte som barn den lærde skole i sin fødeby, studerede 1820–22 jura i Kiel og tog sidstnævnte år juridisk embedseksamen på Gottorp. Han var derefter først ansat som sekretær ved amtet i Åbenrå, men modtog 1825 beskikkelse som underretsadvokat i Husum, en stilling han dog allerede n.å. opgav, måske i den hensigt at forsøge en videnskabelig løbebane. Efter at han 1826 i Kiel havde erhvervet den juridiske doktorgrad for afhandlingen *De veteris dotis actionum. rei uxoriæ atque ex stipulatu. differentiis* begyndte han nemlig ved universitetet sst. at forelæse som privatdocent over romersk ret og tysk statsret. 1827 vendte han imidlertid igen tilbage til sagførergeringen i Husum, hvorfra han 1836 gik over i den almindelige juridiske embedskarriere (1836 kst. landfoged på Pellworm, 1837 herredsfoged og kirkeskriver i Hviding og Nr. Rangstrup herreder, 1844 landfoged og præses i stad- og landretten på Ærø). 1848 optoges han, for at hans sønner kunne få adgang til det Vitzhusenske slægtinstitut i Dresden, i den danske adelstand. Da det efter krigen 1848–49 gjaldt om at reorganisere den slesvigske forvaltning blev der god brug for S. der trods sin tyske dannelse var en fuldt loyal mand. Efter at den blandede bestyrelseskommission som følge af våbenstilstanden 10.7.1849 havde begyndt sin virksomhed, og der var blevet indrettet regeringskontorer i Flensborg, ansattes han 17.12.1849 som kommitteret og fung. chef for 1. departement, en stilling han bevarede da ministeriet for hertugdømmet Slesvig oprettedes ved reskript af 5.3.1851. Dog var alle kirke- og skolesager som oprindeligen henhørte under 1. departement forinden blevet udskilt fra dette, og S. fik derfor intet at gøre med gennemførelsen af sprogreskriptionerne. I begyndelsen af 1852 udnævntes han til direktør for den ved patent af 18.9.1850 oprettede slesvigske overjustitskommission og, da denne 5.5. s.å. afløstes af appellationsretten for hertugdømmet Slesvig, til præsident i sidstnævnte ret. Som sådan virkede han indtil han 1864 måtte træde tilbage og s.å. afskedigedes. Sit dommerkald, der ofte kunne være vanskeligt nok, røgtede S. med dygtighed og upartiskhed, og at hans virksomhed overhovedet i årene efter 1849 vandt nogen påskønnelse hos regeringen særlig i de år

hvor Carl Moltke var minister for Slesvig fremgår af den lange række af udmærkelser der i denne periode blev ham til del. 1864 var han en kort tid kongevalgt medlem af rigsrådets lands ting, og han var opfordret til at indtræde i D. G. Monrads ministerium. Senere levede han, bortset fra et forbigående hverv som formand for overjustitskommissionen for de tidligere slesvigske distrikter, som privatmand i Kbh.

Foruden som embedsmand var S. meget virksom som juridisk og historisk forfatter. Fra først af synes romerretten at have fængslet ham mest. Hans beskæftigelse med den satte frugt i hans doktordissertation og flere mindre afhandlinger i Elvers' „Themis“ (Neue Folge I, 1838) og Sells „Jahrbücher f. hist. u. dogmat. Bearbeitung des röm. Rechts“ (III, 1843). Senere vendte han sig til studiet af den slesvigske ret og dens historie der pga. den særegne udvikling i hertugdømmet havde interesse for ham også som praktisk jurist. 1843 offentliggjorde han i Falcks „Archiv“ (II) en afhandling *Ueber die Grenzen der geistlichen und weltlichen Gesetzgebung und Administration in Törninglehn*, men den betydeligste del af hans forfattervirksomhed falder dog først i tiden efter hans udnævnelse til præsident i appellationsretten. Da de endnu eksisterende underrettsdombøger fra tiden for 1713 i henhold til et ministerielt påbud 1854 var blevet afleverede til den nævnte rets arkiv, gjorde S. en lang række udtog af dem som han 1855 udgav under titlen *Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert*. Udtogene, der omfatter tiden fra begyndelsen af 1600-tallet til lidt ind i 1700-tallet og er forsynede med anmærkninger og en længere indledning, stammer alle fra den del af Slesvig hvor Jyske lov gjaldt, og er derfor af vigtighed for forståelsen af denne. Derefter fulgte 1857 *Das Güterrecht der Ehegatten im Gebiete des Jütschen Lovs* der på historisk grundlag giver en udførlig monografisk fremstilling af læren om ægtefællers formueforhold og dermed beslægtede emner. Det er et af S.s bedste arbejder. 1866–67 udkom *Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig* i tre dele, af hvilke den sidste indeholder en samling hidtil utrykte aktstykker. Dette værk, der er den eneste sammenfattende fremstilling af den slesvigske retshistorie fra nyere tid, er især af vigtighed for privatrettens, strafferettens og processens vedkommende. Til denne del af S.s forfattervirksomhed hører også en afhandling om retsplejen i gejstlige sager i Slesvigske Provindsialefterretninger IV (1863).

I sine sidste år, under opholdet i Kbh., udarbejdede S. endelig et udførligt værk om den danske rets historie der udkom 1871 (*Den danske Retshi-*

storie indtil Christian V.s Lov). Forfatteren havde sat sig til mål at give en ny fremstilling af retshistorien med benyttelse af de undersøgelser og oplysninger som var fremkommet siden J. L. A. Kolderup-Rosenvinges arbejde over samme emne. Dette mål må han, trods forskellige fejl i enkeltheder, også siges at have nået, men den måde hvorpå han i det hele følger Kolderup-Rosenvinge og andre forfattere udelukker på den anden side at der kan tilkendes hans værk nogen større selvstændig betydning. S. udmærkede sig overhovedet ikke ved nogen særlig originalitet som videnskabelig forfatter. Hans fremstilling lider tillige af en vis tørhed, men den er klar og overskuelig, og hans mangeårige beskæftigelse med den slesvigske ret gør ham til en pålidelig fører gennem denne. Af stor interesse for den senere forskning er de talrige aktstykker som han har offentliggjort dels i sine ovenn. arbejder, dels ved andre lejligheder (således i Slesvigske Provindsialefterretninger III, 1862 og i Zeitschrift der Gesellschaft für die Geschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg III). S. hører til de betydeligste af hertugdømmernes få *adelshistorikere*. I Slesvigske Provindsialefterretninger III (1862) har han skrevet *Zur Geschichte von Rudekloster* og *Die Familie Andersen in der Karrharde*, i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer IX (1867) *Die Familie Lembek* og i X (1869) *Hausmarken und Siegel im Herzogthum Schleswig*, i Zeitschrift der Gesellschaft für schlew.-holst.-lauenn. Geschichte I (1870) *Die Familie Sehested*, i II (1872) *Die Familie Rantzau*, i III (1873) *Die Familie Breide* og i IV (1873) *Die Familie v. Rockwold*. 1879 udgav hans søn Carl Stemann hans *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Herzogthümer*. Disse arbejder vil trods nyere om samme emner beholde deres værdi ved de talrige aktstykker deri. – Kammerherre 1850. Gehejmekonferensråd 1876. – R. 1852. K. 1853. S.K. 1854. DM. 1867. □Foto.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 471. Gads da. mag. VI, 1911–12 217–33 (breve fra Friederike v. S.). A. F. Krieger: Dagbøger II–IV, 1921. – Papirer i Rigsark.

Poul Johs. Jørgensen *

Stemann, Carl Gustav Wilhelm Heinrich, 1845–1929, stiftamtmand, historisk forfatter. * 15.9. 1845 i Ærøskøbing, † 27.12.1929 i Haderslev, begr. sst. F: landfoged, dr.jur., senere kammerherre, gehejmekonferensråd, appellationsretspræsident Chr. L. E. *S. (1802–76) og Friederike M. C. Wardenburg (1804–91). ~ 27.4.1886 i Kbh. (Holmens) med Helga Ingeborg Amalie Meldahl, * 1.3.1861 i Kbh. (Garn.), † 20.3.1952 i Haderslev (Domsg.), d. af arkitekt, senere kammerherre F. *M. (1827–1908) og Caroline A. Ræ-

der (1838–1906). – Far til Ingeborg *S., Johan Daniel *S. og P. Chr. v. *S.

S. blev student 1865 fra Metropolitanskolen, 1872 cand.jur. og kom s.å. ind i indenrigsministeriet hvor han 1874 blev assistent og 1882 fuldmægtig. 1885 blev han borgmester og auktionsdirektør i Randers hvorfra han 1899 udnævntes til stiftamtmand over Ribe stift og amtmand over Ribe amt. Efter sin afsked 1921 bosatte han sig i Haderslev. – Som embedsmand lagde S. fremragende administrative og repræsentative egenskaber for dagen (bl.a. også ved den 17. landmandsforsamling i Randers 1894), og med myndighed og personlig charme opfyldte han sin tids krav til en amtmand. Hans embede i grænseamtet gjorde at han ved flere lejligheder benyttedes til forhandlinger med tyske myndigheder. Under første verdenskrig var han meget årvågen over for krænkelser af neutraliteten, og hans hjem kaldtes ofte „Det store Hovedkvarter“. Under den heftige polemik 1891–94 angående eventuel nedrivning af den middelalderlige bygning Helligåndshuset i Randers kom S. ind på historiske studier, udgav (s.m. Johs. *Lindbæk) *De danske Helligaandsklostre*. 1906 og skrev flere afhandlinger i Kirkehistoriske Samlinger og Samlinger til jydsk Historie og Topografi om Randers i ældre tid, således *Randers Helligaandshus*, 1900. Sammen med Ludv. *Schróder stiftede han 1902 det første historiske amtssamfund (for Ribe amt), var dets formand 1902–22 (derefter æresmedlem) og skrev i dets årbøger flere afhandlinger om Ribes historie. Endvidere var han æresmedlem af Historisk samfund for Randers amt og i en årrække formand i bestyrelsen for Ribe stiftsmuseum. 1905–21 var S. formand i bestyrelsen for åndssvageanstalten i Ribe, 1919–26 for Varde-Grindsted og Varde-Nørre Nebel jernbanerne; 1883 blev han translætør i tysk. – Kammerjunker 1883. Kammerherre 1904. – Hustruen Helga S. interesserede sig for personalhistorie og udgav om sin far værket *F. Meldahl og hans venner I–VI*, 1926–32. Desuden skrev hun i årbogen Fra Ribe Amt I–III, 1903–14 og V, 1919–22 afhandlingerne *Minder fra Bishop Hertz's Tid* og *Bishop Viktor Kristian Hjort*. – R. 1888. DM. 1894. K². 1906. K¹. 1920. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1883. Mal. af Knud Larsen, 1909 (Ribe rådhus). Afbildet i amtsrådet på mal. af H. Dohm, 1914 (Ribe mus.). Mal. af Knud Larsen, 1921 (Ribe amtsråd). Foto.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 472. Poul Bjerger i Fra Ribe amt VII, 1931 645–49. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen *

Stemann, Helga

Stemann, Helga, se Stemann, Gustav.

Stemann, Ingeborg Helga Frederikke Amalie, 1889–1973, lektor. * 10.5.1889 i Randers, † 27. 5.1973 i Kbh. (Østervold), begr. sst. (Holmens). F: stiftamtmand, kammerherre Gustav *S. (1845–1929) og Helga Meldahl (1861–1952). Ugift. – Søster til Johan Daniel *S. og P. Chr. v. *S.

S. blev student fra Ribe katedralskole 1907 og cand.mag. i fransk, latin og græsk 1915 efter studier i Kbh. og ved Sorbonne i Paris 1914. Hun var i besiddelse af et usædvanligt sprogemne og mestrede efterhånden en række sprog hvorved hendes livsgerning fik et forløb der afveg stærkt fra det for en cand.mag. traditionelle. 1917–18 var hun tolk for russiske krigsinvalidere i Horserødlejren, og oversatte *Russiske Soldaterbreve*, 1917, efterfulgt af *Russiske Bønder fortællinger*, 1932. 1919 inspicerede hun russiske krigsfangelejre i Tyskland. 1921–25 var hun lektor i skandinaviske sprog ved universitetet i Poznan, 1925–26 ved Warszawa universitet. En lærebog i dansk udkom på polsk 1924 og czekisk 1927. Desuden udgav hun på polsk *Danja. Kraj i narød* (Danmark, land og folk), 1926, og *Islandia. Kraj i narød* (Island, land og folk), 1928, og oversatte til dansk Zygmunt Krasinskis *Den u-guddommelige Komædie*, 1925, H. Gummerus's *Pilsudskis Saga*, 1937, og Stefan Zeromskis *Den trofaste Flod*, 1939. Hjemvendt fra Polen var hun stifter af dansk-polsk forening og dens sekretær 1928–41. Endvidere fik hun oprettet og ledede feriekursus i dansk sprog og kultur for udlændinge. I forbindelse hermed kom hendes *Dansk for Udlændinge*, 1929, efterfulgt af *Praktisches Lehrbuch der dänischen Sprache*, 1934, en engelsk bearbejdelse 1938 og en fransk 1944. S. m. Sigfús *Blöndal udgav hun *Praktisk Lærebog i islandsk Nutidssprog*, 1943. 1945 udgav hun endvidere *Polsk-dansk og 1949 Dansk-polsk Lommeleksikon* og 1962 s. m. Mogens Nissen *Moderne dansk for udlændinge. Andet trin*. Efter anden verdenskrig vendtes hendes interesse fra de indoeuropæiske til de orientalske sprog. 1947 studerede hun kinesisk og japansk på School of Oriental and African Studies ved Londons universitet og fortsatte disse studier 1948–49 ved Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes i Paris og på Columbia University i New York. 1959–60 havde hun efter officiel indbydelse studieophold i Japan. 1948 var hun initiativtager til Dansk-kinesisk forening og 1958 til Dansk-japansk selskab hvis viceformand hun var fra 1963. Hendes oversættelser der hidtil havde omfattet værker fra polsk, russisk, fransk og svensk kom nu også til at omfatte kinesisk og

japansk: *Den kinesiske Tretegnbog*, 1945, tre noveller af Ryunosuke Akutagawa, 1958, og Nobuko Yoshiya: *Familien Ataka*, 1961. Ved sin tilegnelse af de mange sprog fik S. et indblik i fremmede kulturer og samfundsforhold, og sit kendskab hertil ønskede hun at delagtiggøre andre i og øge deres muligheder for selv at komme i kontakt med verden uden for deres nationale sprogområde. Hendes virke blev kosmopolitisk-humanistisk – med europæisk sigte efter første verdenskrig og globalt sigte efter anden verdenskrig. – R. 1954. □Foto.

Danm.s adels årbog XLVI, 1929 376. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Stemann, Johan Daniel, 1887–1982, officer, direktør i krigsministeriet. * 30.4.1887 i Randers, † 28.6.1982 i Risikov, begr. sst. F: borgmester, senere stiftamtmand, kammerherre Gustav *S. (1845–1929) og Helga Meldahl (1861–1952). ~ 3.3.1911 i Århus med Ellen Margrethe Hammerich, * 3.3.1890 i Århus, † 15.12.1980 sst. (Ellevang sg.), d. af grosserer Louis H. (1859–1931) og Eleonora (Ellen) Liisberg (1866–1956). – Bror til Ingeborg *S. og P. Chr. v. *S.

S. blev student fra Ribe katedralskole 1904, premierløjtnant i fodfolket 1907, kaptajn 1918, oberstløjtnant 1930, oberst 1934 og generalmajor 1937. Han gjorde tjeneste som adjutant ved generalstabens 1913–18, medvirkede som repræsentant for Røde kors ved hjemsendelse af krigsfanger fra Stettin nov. 1918–marts 1919, var kompagnichef 1918–20 og sad i bestyrelsen for det krigsvidenskabelige selskab 1916–22. Derefter faldt hans arbejde i krigsministeriet som kontorchef 1922, afdelingschef 1927 og direktør 1932–45. Han var tilfornordnet den danske delegation ved nedrustningskonferencen i Genève 1932 og medlem af den 1932 nedsatte kommission om ændringer ved hærens og flådens fabriksvirksomheder. 1936 ledsagede han statsminister Th. Stauning og forsvarsminister Alsing Andersen til Reykjavik til forhandlinger med Islands regering om landets kortlægning. 1937 stod han sammen med marineministeriets direktør H. *Rechnitzer i spidsen for udarbejdelsen af forsvarsordningen af 1937 inden for de økonomiske rammer som regeringen havde fastsat. Da regeringen 28.8.1943 havde afvist den tyske besættelsesmagts ultimative krav om indførelse af militær undtagelsestilstand m.m. stod det klart at den resterende danske hærstyrke ikke kunne opretholdes. Sent om aftenen aftalte S. da med værnscheferne at man 29.8. skulle søge en forhandling med general Hermann v. Hanneken

om afvæbning af hæren og overgivelse af militære anlæg for at opnå en fredelig afvikling. v. Hanneken havde imidlertid planlagt en straffe- og skræmmeaktion og uden varsel eller forudgående forhandling gik tyske tropper kl. 4 om morgenen 29.8. i aktion mod danske kaserner og militærforlægninger. De danske styrker internedes. S. blev interneret på Hotel d'Angleterre og kunne således ikke deltage i det møde departementscheferne holdt tidligt på eftermiddagen da regeringen havde indgivet sin afskedsbegæring til kongen. S. deltog først i departementschefernes møde 3.9. da han fik tilstået frit lejde i kontortiden. Som leder af krigsministeriet efter regeringens demission deltog han de følgende måneder i departementschefstyret, men med hærens opløsning var hans ressort selvsagt stærkt indskrænket. Da befrielsesregeringen var udnævnt 5.5.1945 meddelte den nye forsvarsminister Ole Bjørn Kraft straks efter sin tiltræden at general E. *Gørtz som chef for hær og modstandsbevægelse efter aftale med de allieredes chef general D. Eisenhower også skulle overtage direktørstillingen i krigsministeriet hvorfor S. måtte gå af. Han afgav i den følgende tid en række forklaringer for den parlamentariske kommission om beslutninger truffet i ministeriet før og under besættelsen indtil regeringen ophørte at fungere. 1947 udnævntes han til direktør for hærens krudtværk og fratrådte ved pensionsalderens indtræden 1957. – Kammerjunker 1913. – R. 1924. DM. 1928. K.² 1932. K.¹ 1938. □Mal. af Knud Larsen, 1908. Foto.

Beretn. til Folketinget afgivet af de nedsatte kommissioner i henhold til grundlovens § 45 [den parlamentariske kommission] I–XIV, 1945–58. – Danm.s adels årbog XLVI, 1929 I 376. Jørgen Hæstrup: . . . til landets bedste I–II, 1966–71. Ole Bjørn Kraft: Frem mod nye tider, 1974. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Stemann, Paul Christian, 1764–1855, gehejme-statsminister. * 14.4.1764 i Kbh. (Petri), † 25. 11.1855 på Herlufsholm, begr. sst. F: kommitteret, justitsråd, senere statsminister, gehejmekonferensråd C. L. *S. (1730–1813) og Augusta E. Müller (1739–76). ~ 21.5.1788 i Søllerød (Fred. ty.) med Cathrine Elisabeth (Betzy) Wasserfall, * 24.6.1767 i Kbh. (Ty. ref.), † 29.8.1850 sst. (Frue), d. af fabrikant Peter W. (1719–82, ~ 1° med Christine Cathrine Chombardt, † 1755, ~ 2° 1756 med Catharina Wilhelmina Heerstädt, † 1760) og Cathrine Elisabeth Colsmann (1732–87, ~ 1° 1755 med vinhandler Daniel Walcker, ca. 1714–59).

Som søn af en af statens mest fremtrædende embedsmænd fik S. en uddannelse der pegede frem mod en karriere i centraladministrationen. Han blev undervist hjemme, blev 1780 indskrevet som student ved universitetet, og manuduceret af prof. E. *Colbjørnsen blev han n.å. cand.jur. Samtidig gennemgik han akademiets tegneskole og opnåede dennes mindre sølvmedalje. S. rejste herefter til udlandet, læste i Kiel og Göttingen og blev 1783 auskultant i bjergværksdirektoratet, ledsagede faderen på en inspektionsrejse til Norge og forfremmedes n.å. til kommitteret. Alt tydede på en hurtig og smuk karriere for S. da faderens afskedigelse ved regeringsskiftet 1784 efter alt at dømme standsede hans videre advancement. 1788 blev han imidlertid auskultant i højesteret, n.å. ekstraordinær assessor. 1791 erhvervede S. der var blevet velhavende ved sit giftermål det lille gods Benzonslund (nu Dønnerup) mellem Holbæk og Kalundborg. Han gennemførte her afløsning af hoveriet in natura og modtog i den anledning landhusholdningsselskabets mindre guldmedalje.

S. var 1796 blevet ordinær assessor i højesteret og havde til stadighed taget del i rettens virksomhed, men i slutningen af 1798 udnævntes han til amtmand over det nyoprettede Sorø amt. På denne post fik S. i henved 30 år lejlighed til at øve en overordentlig indsats. Han viste sig hurtigt som en myndig og effektiv administrator der bragte orden og fasthed ind i lokaladministrationen. Han varetog købstædernes økonomiske forhold med stor dygtighed, satte vejvæsenet i fortrinlig stand, påbegyndte regulering af amts vandløb m.m. Under krigshandlingerne 1807 viste han sig atter som en myndig og på samme tid smidig embedsmand. Frederik VI overdrog det til S. at opbevare kronregalierne i Sorø kirke under krigsbegivenhederne. S. var sjælen i opbydelsen af det sjællandske landeværn der dog militært led nederlag ved slaget ved Køge, men samtidig lykkedes det ham at opnå et tilidsfuldt forhold til den britiske besættelsesstyrke. 1802 overtog han yderligere forvaltningen af Sorø akademis jordegods og n.å. bestyrelsen af overhofmesterembedet, dvs. akademiets øverste ledelse. Han blev institutionen en værdifuld mand idet han på dygtig vis forvaltede og øgede dens formue i jordegods og kapital. Han var ligeledes drivkraften bag genrejsningen af akademiet efter branden 11.6.1813 der ødelagte den eksisterende hovedbygning. S. regnedes for landets dygtigste amtmand, og hans indflydelse kom hurtigt til at strække sig ud over Sorø amt. Han havde en væsentlig del i udformningen af fattiglovgivningen af 1802–03, i de senere skolelove, og overhovedet i den lovgivning der i denne periode fandt

sted på det indenrigske område. Kancelliet udtrykte ved flere lejligheder sin anerkendelse af hans embedsførelse og administrative virksomhed. S. havde 1805 erhvervet det store gods Valbygård ved Slagelse, og han øvede ikke mindst til stadighed en betragtelig indflydelse på landbolovgivningen. Allerede i hoveriforordningen af 1799 er der spor af S.s indflydelse, og det var på en henvendelse fra ham at centraladministrationen 1805 bestemte husmændenes arbejdsydelse som ikke henhørende under de bestemmelser der gjaldt for gårdfæsternes hoveri.

S. fik en afgørende betydning for udformningen af opfattelsen af amtmandsembedet i 1800-tallet efter at landboreformerne og anden lovgivning sidst i 1700-tallet i væsentlig grad havde styrket dets formelle placering. Hans ledelse af amtet havde samme præg som skulle gælde for hans embedsvirksomhed i øvrigt: magt- og beslutningsglæde, en nøgtern opfattelse af realiteterne og en udpræget vilje til at udnytte lovenes og statens autoritet. S. nød i udpræget grad Frederik VI's bevågenhed og tillid, og han blev tidligt opfordret til at indtræde i centraladministrationen. Det skete imidlertid først da præsidenten i danske kancelli, Fr. Jul. *Kaas, døde i begyndelsen af 1827, at S. fik kraftige opfordringer fra kongen lod sig udnævne til hans efterfølger.

Som chef for danske kancelli frem til 1848 kom S. til at stå som den øverste embedsmand hvad de indenrigske forhold angik. S. blev ved sin udnævnelse tillige justitsminister, gehejmestatsminister, kgl. bankkommissær og leder af direktionen for Herlufsholms stiftelse hvor hans evner som godsadministrator påny fik udfoldelse. Hans magtposition skulle på denne baggrund forekomme meget stærk, og det skulle da også i 1830'erne og 1840'erne i høj grad blive S. der for oppositionen kom til at repræsentere det bestående i dets mest fastlåste form. S. blev for den liberale bevægelse enevældens ikke blot urokkelige forsvarer, men også en offensivt indstillet politiautoritet der på alle måder søgte at begrænse fx den frie offentlige debat. S. var utvivlsomt en overbevist tilhænger af enevælden, og vel at mærke af en autoritær-patriarkalsk enevælde af en noget anden karakter end traditionerne fra 1784 og fremefter. Det var efter alt at dømme S. der bar ansvaret for den berømte „Vi alene vide . . .“-formulering hvormed Frederik VI i 1835 besvarede en adresse om trykkefrihed. Hele S.s personlighed, fra den fysiske konstitution over en djærv og til det kynisk-realistiske grænsende optræden og udtryksmåde og hans praktiske og altid konkret rettede tænkemåde gav indtryk af magtfuldkommenhed og urokkelig styrke. Men S. var ikke – end ikke under Frederik VI – nogen

enevældig leder, alene underordnet monarken. Han var en stadig tilhænger af de kraftigst mulige indgreb mod trykkefrihedsforseelser, men måtte i hele sin virksomhed gentagne gange opleve at dels hans kolleger i kancelliet og ikke mindst domstolene anlagde en mere moderat linje. Omkring indførelsen af de rådgivende stænderforsamlinger gjorde S. sig til talsmand for en meget stærk begrænsning af deres vælgermæssige grundlag og af deres virksomhedsområde. Han ønskede at afvise såvel fæstere som „kapitalister“ som valgeberettigede og valgbere til forsamlingerne. Han var videre en aktiv og som sædvanlig myndig leder af de „oplyste mænds“ forsamling i 1832. Over for stænderforsamlingernes virksomhed udstedte han til stadighed en frontstilling, utilbøjelig til at følge deres anvisninger og uden hensyntagen til deres funktion som forum for offentlig debat.

Frederik VI's død og Christian VIIIs tronbestigelse bragte yderligere S.s position ind på linje med en række af tidens ledende embedsmænd hvad der formelt markeredes ved udnævnelsen af A. S. Ørsted som gehejmestatsminister i 1842. S. bekæmpede fortsat af al magt de oppositionelle bevægelser som skandinavismen, den liberale bevægelse og ikke mindst den begyndende bondebevægelse der for S.s godsejermentalitet fremstod som en trussel mod samfundsordenen, og udstedelsen af det såkaldte „bondecirkulære“ af 8.11.1845 var helt i overensstemmelse med hans tankegang og temperament.

Det var ikke vanskeligt for S. at finde frem til en klart afvisende linje over for den slesvig-holstenske bevægelse i hertugdømmerne. Det var formentlig mere denne bevægelses karakter af opposition mod det bestående end de egentlig nationale elementer der bestemte hans standpunkter som bl.a. gav sig udslag i at han tilskyndede til udstedelsen af „det åbne brev“ af 8.7.1846. Mod slutningen af Christian VIIIs regeringstid gav han udtryk for at tiden ville kræve en reform af forfatningsforholdene, og dette omslag hos S. beroede næppe på nogen forkærlighed for tidens nyere ideer, men begrundedes – som det skulle vise sig berettiget – i en mistillid til tronfølgeren, den senere Frederik VII's evner til at udfylde sine kommende funktioner. Det blev S. der som ældste minister 20.1.1848 proklamerede Frederik VII som konge, men han pådrog sig ved denne lejlighed en podagra der lagde ham til sengs og placerede ham uden for den kommende tids begivenheder. 21.3.1848 afskedigedes han som minister og ophørte dermed med sin politiske virksomhed. Dog støttede han på kulisserne de synspunkter på arvefølgespørgsmålet der blev udtrykt i C. F. *Wegeners skrift om emnet i 1852.

1846 havde han solgt Valbygård, og i 1851 fra-trådte han ledelsen af Herlufsholms stiftelse.

S. kom til at yde en betydelig indsats igennem et halvt århundrede fra sin tiltrædelse som amtmand til sin afskedigelse som minister. Det var i denne periode den enevældige stat blev endeligt udbygget med et magtfuldt bureaukrati, centralt og ikke mindst lokalt, og S. står i mange henseender som et udtryk for denne udvikling. Han havde en betragtelig indflydelse på lovgivningen og administrativ praksis på det indenrigspoliti-ske område således at jo mere konkret og mate-rielt eller økonomisk betonet de pågældende spørgsmål og områder var des større synes hans indflydelse at have været. Hans realistiske opfat-telse af den omgivende virkelighed, hans brede erfaring som gods- og lokaladministrator kombi-neret med hans vilje til at bruge lovgivningen og embedsapparatet satte sig mange og dybe spor, fx i udformningen af den kommunale selvstyre-lovgivning af 1837 (købstæderne), 1840 (Køben-havn) og 1841 (landkommunerne). Fattiglovgiv-ningen og overhovedet ledelsen af fattigforsor-gen som den udformedes i første halvdel af 1800-tallet bærer ligeledes i høj grad præg af S.s indsats. Hans kraftige og myndige ledelse af em-bedsapparatet havde utvivlsomt en betydelig gavnlig indvirkning oven på en årrække med „kassemangel-epidemi“ og den almindelige demoralisation i krigens følge. S. arbejdede stadig på at sikre og fastholde størst mulig konsekvens og fasthed i retsplejen. Legalitet og legitimitet var nøglebegreber for ham sammen med en holdning man velvilligt kan betegne som en no-get bestemt patriarkalsk-godejerlig opfattelse af forholdene. S. måtte næsten instinktivt vende sig mod de personer og synspunkter der søgte at komme tidens liberale og oppositionelle strøm-ninger i møde. Gang på gang stod han over for A. S. Ørsted i kancelliet om fastlæggelsen af re-geringens kurs. Det var ham tilsyneladende vanskeligt at opfatte de liberale som andet end en klike af utilfredse, og han vendte sig skarpt mod at embedsmændene skulle tage del i den offentli-ge debat. S. fungerede som en bremse på udvik-lingen, og i meget står hans indsats som udeluk-kende negativ. Hertil kommer en vis mangel på finhed i anvendelsen af de midler der stod til råd-ighed. Skulle man endelig give befolkningen medindflydelse på samfundets sager så ville S. begrænse denne til den snævrere mulige kreds af jordbesiddere. Han var stærkt overbevist om jordbesiddelsens systemloyale virkninger, og der er meget i hans mangeårige statsgerning der viser frem mod senere godejerpolitiske holdnin-ger i 1800-tallet – effektivitet, autoritet, stærk følelse af loyalitet mod systemet og grundfæstet

tro på de konservative værdier i jordbesiddelsen. Hans positive indsats ligger i hans næsten et halvt århundrede lange virke for udbygningen og fæstelsen af den lokale administration og i hans medvirken i udformningen af en række centrale indenrigske lovkomplekser der skulle få lang levetid. – Kammerjunker 1781. Kammer-herre 1801. Gehejmekonferensråd 1815. Æres-medlem af kunstakademiet 1829. Ordensvice-kansler 1840. Ordenskansler 1843. Overkammer-herre 1848. – En datter Christiane Louise Ste-mann, * 16.4.1807, † 26.6.1837, var gift med Pe-ter Christian Joachim Bruun (de) Neergaard, * 24.3.1806, † 28.1.1893. Han blev cand.jur. 1827 og derefter auskultant i rentekammeret. 1846 overtog han fideikommissgodset Svenstrup. Han var medlem af bestyrelsen for Sorø amts land-økonomiske selskab 1836–86, af Roskilde amts-råd 1845–71 og fra 1847 af Roskilde stænder. Her som i landstinget hvor han sad som konge-valgt fra 1875 var han fortalere for yderliggående konservative synspunkter. Kammerjunker 1828. Kammerherre 1847. Gehejmekonferensråd 1892. R. 1854. K.² 1878. DM. 1883. K.¹ 1889. – S. K. 1808. DM. 1812. R. E. 1828. □Lille marmorbu-ste (Fr.borg). Litografi af C. Kierkegaard, 1838. Mal. af C. A. Jensen, 1842 (Fr.borg). Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.) og på tegnet nøgle dertil (Kgl. bibl.). Lito-grafi fra 1840erne og efter dette 1852. Karikatur af P. C. Skovgaard (Fr.borg). Tegn. af Skov-gaard (Kgl. bibl.). Mal. af J. V. Gertner, 1853 (Herlufsholm).

[C. St. A. Bille] i Dagbl. 30.11.1855. P. V. Jacobsen: Bre-ve, 1889 89f 119f. N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 (reproudg. 1973). Marcus Rubin: Fr. VIs tid, 1895 (reproudg. 1970). G. L. Grove i Pers. hist. t. 3.r.VI, 1897 1–51. Ernst Bodenhoff: Hofliv under trede kon-ger, 1913. Samme: Kongesorger, s.å. Den danske cen-traladministration, red. Aage Sachs, 1921 430–34. Aage Friis i Hist. t. 9.r.III, 1923–25 413. Hans Jensen sst. 10.r.IV, 1937–38 261–77. Sorø. Klosteret, skolen, akade-miet II, 1928–31. Hans Jensen: De danske stænderfor-saml.s hist. I–II, 1931–34. Samme: Dansk jordpolitik II, 1945 (reproudg. 1975) 17–40. Fr. Skrubbeltrang: Hus-mand og inderste, 1940 (reproudg. 1974) 339. Fl. Dahl i Hist. medd. om Kbh. 3.r.IV, 1940–41 1–200. Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens hist. udvikl. i Danm., 1940 (reproudg. 1975). Samme: Tryk-kefrihedsspørgsmålet i Danm., 1944 (reproudg. 1978). L. F. la Cour: Sogneråd og amtsråd, 1941. Sv. Hen-ningsen: Studier over den økonomiske liberalismes gennembrud i Danm., 1944. V. Topsoe i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XXXVI, 1948 7–65 (jfr. H. G. Olrik i Soranerbl. XXXV, 1950 65–67 73f). Troels G. Jørgen-sen: A. S. Ørsted, 1957. Georg Nørregård: Danm. mel-lem øst og vest, 1969. Poul Jensen: Presse, penge og poli-tik, 1971. Henrik Becker-Christensen: Skandinaviske drømme og politiske realiteter, 1981. Frank Jørgensen og M. Westrup: Dansk centraladministration i tiden indtil 1848, 1982 77–79. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigs-ark.

Claus Bjørn

v. Stemann, P. Chr.

v. **Stemann, Paul Christian**, 1891–1966, amtmand. * 20.7.1891 i Randers, † 11.7.1966 i Kbh. (Frederiks), begr. sst. (Garn.). F: stiftamtmand, kammerherre Gustav *S. (1845–1929) og Helga Meldahl (1861–1952). ~ 28.8.1915 i Middelfart med Helga Stephania Stephensen, * 16.9.1892 i Kbh. (Johs.), † 8.3.1983 i Birkerød, d. af dommer Karl Emil Stephani S. (1861–1934) og Emmy Frijs Læssøe (1863–1947). – Bror til Ingeborg *S. og Johan Daniel *S.

S. blev cand.jur. 1915 og året efter ansat i indenrigsministeriet hvor han var assistent og fg. fuldmægtig til 1920. Da han havde været med til at forberede bestemmelserne for den nye danske administration i Sønderjylland efter at det atter blev dansk blev S. 1920–26 amtsassessor i Tønder. Han vendte derefter tilbage til indenrigsministeriet som fuldmægtig og souschef i dets kommunkontor. Fra 1928 fungerede han som kontorchef for ministeriets 2. kontor og blev 1931 ekspeditionssekretær. 1932 blev han overført til det nyoprettede socialministerium hvor han blev kontorchef. 1934 blev han amtmand over Bornholms amt, en stilling han forblev i til han blev pensioneret 1961.

S. fulgte i en lang række forfædres spor ved at gå ind i centraladministrationen. Blandt hans forfædre havde der således været adskillige amt-mænd, ligesom hans far var stiftamtmand i Ribe hvor S. tilbragte sin ungdom. Han viste tidligt betydelige administrative evner og avancerede da også sikkert gennem det administrative system. Stillingen på Bornholm passede udmærket til ham. Den var tilpas selvstændig og samtidig en udfordring, og han blev hurtigt en institution på øen og var bornholmerne en god mand. Han arbejdede på flere felter uden for de embedsbestemte områder, fx var han 1934–40 formand for Bornholms turistforening og endvidere formand for De bornholmske jernbaner og for øens møderhjælpsinstitution. S. sad efterhånden i talrige bestyrelser, kommissioner og udvalg og blev ofte hentet til København af ministerierne for at deltage i forskellige udvalgsarbejder. 1940 kom besættelsen til Bornholm, og der blev anbragt en tysk garnison på øen. Selv om S. var dansk til fingerspidserne var han trods alt opdraget i et tyskpræget kulturmiljø. Tysk kultur stod ham således utvivlsomt nærmere end engelsk. Han havde derfor nok lettere ved at omgås repræsentanterne for besættelsesmagten end så mange andre. Efter manges mening viste han i de første besættelsesår for lidt afsky ved den repræsentation over for de tyske myndigheder der var ham påtvungen, uden at man mistænkte ham for nogen form for fraternisering. Embedsmæssigt og per-

sonligt stod han i de første besættelsesår helt på den officielle samarbejdspolitiske linje. De første modstandstendenser på Bornholm forklarede han over for tyskerne som værende drengestreg og uden reel betydning, og han kom vist adrig til at respektere den bornholmske modstandsbevægelse. Ved en slags „frokostdiplomati“ skabte han et godt forhold til de skiftende tyske kommandanter på Bornholm, en forbindelse som det ved flere lejligheder lykkedes ham at udnytte ved løsning af opståede vanskeligheder på øen til gavn for befolkningen. Allerede i november 1940 havde S. fået udvirket en fortrolig kgl. resolution som bestemte at han i tilfælde af at øen blev afskåret fra det øvrige land på grund af opståede politiske forhold hvorunder den almindelige administration ikke kunne udøves blev „administrator“ over Bornholm, uden at det dog nærmere var præciseret hvad dette indebar. Denne situation opstod den 29.8.1943 hvorefter S. påberåbte sig den nævnte kgl. resolution over for de andre danske myndigheder på øen. Da tyskerne arresterede politiet på Bornholm 27.1.1945 fik S. også klaret denne situation således at den tyske aktion ingen betydning fik.

Allerede i efteråret 1943 forelagde S. såvel danske som svenske myndigheder en plan der gik ud på at svenske tropper i tilfælde af en tysk overgivelse skulle sendes til Bornholm. Senere søgte han at udvirke at den danske brigade i Sverige afsatte styrker til dette formål med henblik på en såkaldt „kaos“-situation i Danmark ved tysk overgivelse. Ingen af de ansvarlige synes imidlertid at have været interesseret i S.s private udenrigspolitiske initiativ. Ved den tyske kapitulation 5.5.1945 viste det sig at Bornholm lå på den russiske side af den linje som skulle adskille de allieredes planlagte besættelse af de tyske områder. Den tyske kommandant på Bornholm Kapitän zur See v. Kamptz havde fået ordre til kun at overgive sig til englænderne. Kommandanten nægtede at overgive sig til russerne og gik i gang med at forberede et forsvar af øen. Dette bevirkede et større russisk luftbombardement. S. forsøgte forgæves via København at få de engelske styrker der var ankommet til Danmark til at sende et mindre detachment til Bornholm der kunne modtage den tyske overgivelse. På grund af den aftalte besættelseslinje var denne sag imidlertid af storpolitisk betydning og kunne derfor ikke uden videre foranstalles. Den 8.5. kom en russisk invasionsstyrke som tyskerne måtte overgive sig til. Russerne lagde nu en garnison på øen angiveligt for at vente på at dansk militær overtog kommandoen. S. havde umiddelbart efter 5.5. atter søgt at realisere sine tidligere planer

om en svensk invasion af Bornholm, men også denne gang uden held. Politisk havde denne situation nok været meget uoverskuelig.

Bornholm måtte nu under S. igennem en ny militær besættelse med skiftende kommandanter som det lykkedes S. gennem sit „frokostdiplomati“ at få et udmærket forhold til. Der var ingen tegn på at russerne ville trække deres tropper tilbage fra øen og dennes fremtid begyndte at tegne sig noget usikker. S. arbejdede imidlertid energisk for at få den danske regering til at løse de diplomatiske problemer der var forbundet med denne sag. S. gjorde her en meget stor indsats samtidig med at han på den mest forbillige facon samarbejdede med russerne om den bornholmske dagligdag. Først i april 1946 forlod de russiske tropper Bornholm. S. fortsatte som amtmand helt frem til 1961. Efter sin pensionering udgav S. sine erindringer med særligt henblik på tiden under besættelsen og umiddelbart efter. S. var indbegrebet af den dygtige, loyale men også selvsikre danske embedsmand. Selv om flere af hans initiativer og afgørelser har været kritiseret kan der ikke herske tvivl om at han udførte sit job som amtmand på en udmærket og repræsentativ måde, ligesom han var en forsvarende af amtmandsembedets position over for centraladministrationens stigende dominans. – Kammerherre 1962. – R. 1924. DM. 1935. K.² 1946. K.¹ 1952. □Mal. af Henrik Schouboe (Bornholms amtsråd). Foto.

P. C. v. S.: En dansk embedsmands odysse I–II, 1961 (erindr.). – Danm.s adels årbog XLVI, 1929 376. Jørgen H. Barfod: Et centrum i periferien. Modstandsbevægelsen på Bornholm, 1976 = Bornholmske saml. 2.r.IX. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Sten, Holger Konrad, 1907–71, filolog. * 19.6. 1907 i Kbh. (Matth.), † 30.5.1971 sst., begr. Frbg. (Solbjerg). F: skomagermester Edvard Konrad S. (1875–1938) og Marie Kristine Andersen (1868–1946). ~ 25.7.1934 i Kbh. med cand.mag. Christiane Lehmann, * 14.5.1902 i Tyrstrup, † 5.8.1955 på Frbg., d. af sognerådsformand Christian L. (1856–1938) og Thyra Ingeborg Davidsen (1875–1953).

S., i hvis dåbsattest blev genindført slægtens oprindelige stavemåde med ét e, var syv år da familien flyttede til Århus. Han blev klassisk-sproglig student 1926 fra Århus katedralskole med en meget høj eksamenskarakter. Hans begavelse var tidlig erkendt; venskabelig støtte satte ham i stand til at indlede et studium af romanske sprog ved Kbh.s univ. Han fik 1928–32 stipendium og ophold på Regensen hvor han med iver deltog i kollegielivet samtidig med at han uddybede sine

filologiske kundskaber langt ud over kravene til den skoleembedseksamen i fransk og latin som han tog 1932. I de samme år tilegnede S. sig videnskabelig metode. For en dansk romanist stod dengang valget mellem Kristian Sandfeld og Viggo Brøndal, og S. var ikke i tvivl. Han forholdt sig åben over for Brøndal som over for Louis Hjelmslev; men han var og blev Sandfelds fremragende elev. S.s forfatterskab er et godt eksempel på, at en forsker kan yde helt originalt arbejde uden at vende op og ned på forgængernes disciplin. Det var Sandfelds positivistiske metode, hans fintmærkende syntaktiske analyse S. brugte i en afhandling, for hvilken han 1933 vandt Kbh.s univ. guldmedalje. Emnet var l'imparfait og le passé défini i fransk. Et kompliceret syntaktisk område, nægtelserne i fransk, havde S. behandlet i hovedfagets specialeafhandling. Han førte det senere ud i rig detail, i disputatsen, *Nægtelserne i Fransk. En historisk-syntaktisk Fremstilling* som han med megen ære forsvarede 10.11.1938. På lignende måde genopstod prisopgaven som S.s store franske tempuslære, *Les temps du verbe fini (indicatif) en français moderne* (Vidensk. Selsk. Hist.-filol. Medd.), 1952 der vandt indpas som en internationalt benyttet håndbog, genoptrykt 1964.

Sine metodiske erfaringer fra studiet af fransk overførte S. på et romansk sprog Sandfeld ikke havde opdyrket, nemlig portugisisk der fik samme plads hos S. som rumænsk havde haft hos Sandfeld. En mindre afhandling *Zur portugiesischen Syntax* tryktes i Archiv für das Studium der neueren Sprachen, 1936. Som Sandfeld havde karakteriseret „Det rumænske sprogs stilling og vigtigste ejendommeligheder“, 1894, beskrev S. *Les particularités de la langue portugaise*, 1944, med front mod en sprogpsykologisk tolkning af portugisisk. Flere studier over dette sprog fremkom i Boletim de filologia, 1951–53. Posthumt udkom hovedværket *L'emploi des temps en portugais moderne*, 1973. S. gik ind i rækken af danske romanister som har gjort de romanske sprog klogere på deres eget nutidssprog. 1956 blev han medlem af Videnskabernes selskab.

Da S. blev cand.mag. var konkurrencen behård. Han ville gerne undervise i gymnasiet men fik ingen adjunktstilling; det blev ved vikariatet og undervisning på Købmandsskolen og officersskolen, fra 1939 som undervisningsassistent på Kbh.s univ. der tillige ansatte ham som assistent på filologisk laboratorium og støttede studierejser til Frankrig, Spanien, Portugal og Italien. Vendepunktet indtraf da Sandfeld og Brøndal døde med få ugers mellemrum okt.-dec. 1942. Fra 1.8.1943 var S. professor i romansk sprog og litteratur. Som lærer favnede han vidt.

Sten, Holger

Han kunne tage alle fagets discipliner op, alle etaper i sproghistorien. Til undervisningsbrug forfattede han *Manuel de phonétique française*, 1956 (5. udg. 1969). Modsat Sandfeld glemte han aldrig den litterære tolkning for de sproglige iagttagelser. S. holdt af spørgsmål fra auditoriet, og intet spørgsmål kom bag på ham; han havde altid sine vidtspændende kundskaber præsente. Han glædede sig over sine elevers fremgang, under og efter studietiden.

S. var 1934 blevet gift med en studiekammerat og trivedes i et lykkeligt familieliv. Han vandt mennesker ved sit vennelsæle væsen og sin humor. Der var dog noget vulkansk i temperamentet; hvis en sag oprørte ham, udløste det lidenskabelige udfald. Han havde et talent for at skrive livlige dialoger; i en utrykt dialog, *Amphitryon 39*, fører han bl.a. et veltalende forsvar for den „retfærdige harme“. Med årene åbenbarede et manio-depressivt anlæg sig hos ham, med lette, nærmest frugtbart opstemte tider og tunge, dystre depressioner der ramte ham fra omkr. 1950. Hans hustrus død 1955 var et dybt ramrende slag. Fra 1967 tog sygdommen i perioder overhånd; endnu i januar 1971 deltog han dog ved eksamen. En akut leverbetændelse rev ham bort. – S. var en høj intelligens, et følsomt gemyt der omfattede naturen ved Århus med sværmerisk beundring, en spontan natur som rummede skjulte dybder, et uselvsk, men ingenlunde selvudslettende menneske. – R. 1953. R¹. 1962. □Foto.

Bibliografi i Actes du 4. congrès des romanistes scandinaves, 1967 = Revue romane. Numéro spécial I 7–9. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1939 154f. – Kn. Togety sst. nov. 1971 291–96. Andr. Blinkenberg i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1971–72, 1972 105–11. Poul Høybye i Revue romane VI, 1971 hft. 2 I–III. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

F. J. Billeskov Jansen

Sten-Knudsen, Ove, * 1919, læge. * 14.3.1919 på Nyrupgård, Tikøb sg. F: forpagter, senere proprietær Holger Steen Knudsen (1888–1961) og Edith Becker Bentzen (1893–1971): ~ 12.2.1949 i Lund domk. med maler Nan Marie Græbe, * 13.11.1926 i Malmö, d. af domkirkearkitekt, dr.teol. h.c. Eiler Otto G. (1892–1977) og Nanna Maria Skytte (* 1901).

S.-K. blev student 1937 fra Vestre Borgerdyd i Kbh. og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. 1945. Efter turnustjeneste ved Rigshospitalet, hvor han samtidig var frivillig assistent på universitetets gymnastikteoretiske laboratorium, satsede S. på basisforskning inden for muskelfysiologi og blev 1946 amanuensis ved universitetets neurofysiologiske institut og

kom dermed under inspiration af fremstående muskelfysiologiforskere som J. Lindhard, E. Asmussen og F. Buchthal i en periode, hvor der foregik skelsættende forskningsaktivitet inden for muskelfiberområdet. Allerede 1953 blev S.-K. dr.med. ved Kbh.s univ. på et stringent matematisk-fysisk arbejde om *Torsional elasticity of the isolated cross striated muscle fibre*. Han havde 1952–54 været Rockefeller stipendiat på Department of biophysics ved Johns Hopkins University, Baltimore, USA, og på Department of biophysics ved University College, London og udnævntes 1958 til docent ved Kbh.s univ. 1960 blev S.-K. lektor i biofysik og fem år senere professor i faget samt bestyrer af universitetets institut for biofysik. S.-K. har foruden fortsatte grundlæggende, fysisk-matematisk prægede elektromyografiske studier inden for nerve- og muskelfysiologi gjort et stort arbejde for at sikre de medicinske studenter en grundig basisforståelse for de biofysiske loves betydning for nerverne og muskelsystemets funktion under normale og sygelige tilstande. Han er en fortræffelig, meget instruktiv og hjælpsom pædagog, som det klart fremgår bl.a. af hans afsnit om valg af måleapparatur i J. Pedersen og B. Havsteens Lægevidenskabelig forskning (1971) og har gjort et stort arbejde, dels inden for Kbh.s univ.s lægevidenskabelige studieplans udvalg og siden 1970 som formand for fakultetets postgraduate udvalg. 1955–59 var S.-K. sekretær i Biologisk selskab og i Dansk nationalkomité for biofysik under Videnskabernes selskab, 1966–70 medlem af medikoteknikudvalget under Akademiet for de tekniske videnskaber og af Dansk med. selskabs lægevidenskabelige forskningskomité. 1971 blev han medlem af Statens naturvidenskabelige forskningsråd, 1978 af Videnskabernes selskab, 1979 af NOVOs fonds lægevidenskabelige udvalg og året efter af NOVOs fondsbestyrelse. S.-K. modtog 1954 Professor Christian Bohrs mindelegat og 1964 Alfred Benzon prisen.

Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1954 116f. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

Egill Snorrason

Stender-Petersen, Adolf Frans Emil, 1893–1963, filolog, litteraturhistoriker. * 21.7.1893 i Pargolovo ved Skt. Petersborg, † 16.4.1963 i Århus, urne på Vestre kgd. sst. F: bogholder Johannes Peter S.-P. (1863–1936) og Henriette Vilhelmine Martha Olga Jacob, kaldet Hofmann (1872–1944). ~ 1° 31.1.1918 i Kbh. (b.v.) med Ellen Gori Klitgaard, * 19.4.1892 på Frbg., † 10.12.1978 i Gentofte, d. af tidligere handelsrejsende, købmand Niels Julius K. (1851–1925) og Petra Caroline

Johanne Lillelund (1859–1941). Ægteskabet opløst 1952. ~2° 1953 (u.v.) med forfatter, journalist Ebba Torstenson (egl. Torstenson), *26.7.1924 i Mariager, d. af apoteker, cand. pharm. (Valdemar) Niels Frantz Torstensson (1894–1952) og cand. pharm., senere apoteker Margrethe Katrine Pauline Gøtsche (1895–1948).

Faderen var af nordslesvigsk, moderen af baltisk-tysk oprindelse. S.-P. voksede op i St. Petersborg hvor han 1912 tog artium fra den tyske St. Petri Schule. 1912–15 studerede han klassisk og slavisk filologi ved hovedstadens universitet, kom 1915 til Danmark, blev dansk statsborger og fortsatte sine slaviske studier ved Kbh.s univ. under Holger *Pedersen og W. Roźniecki. Han blev magister 1919. I de sidste studieår var han assistent ved Det kgl. bibliotek hvor han udarbejdede et endnu uudgivet katalog over de i biblioteket beroende slaviske håndskrifter. Da ingen stilling her i landet var åben for ham, tog han imod et lektorat i russisk og polsk ved Göteborgs högskola (1918–26), suppleret med undervisning ved byens handelshøjskole (1918–27). 1923 forsvarede han sin disputats ved Kbh.s univ. 1927–31 var S.-P. professor i slavisk filologi ved universitetet i Dorpat (Tartu) i Estland. 1931 kom han atter til Danmark, først som privatdocent ved det nyoprettede Århus univ., 1932 blev han lektor sst., 1935 docent og 1941 professor. Han deltog ivrigt i opbygningen af sin læreanstalt, var sit fakultets dekan 1938, rektor 1945–47, leder af journalistkurset ved universitetet 1946–49. 1949–50 var han visiting professor ved Columbia universitet, New York. Da han 1951 igen blev opfordret til at undervise ved Columbia nægtede myndighederne ham indrejsetilladelse.

S.-P.s produktion var overordentlig rig og mangesidig. Hans uddannelse var, som man dengang krævede det, rent lingvistisk, og han skrev da også om sproglige emner, således *Slavisch-germanische Lehnwörterkunde*, Göteborg 1927, hvor han på historisk baggrund argumenterer for to etaper af slaviske lån fra germansk: en urøstgermansk og derefter en gotisk. Senere beskæftigede S.-P. sig bl.a. med det slaviske aspektssystem og fulgte med stor interesse den nye lingvistiske teoridannelse, inspireret af blandt andre Roman Jacobson og Louis *Hjelmslev. Der var dog to andre områder som interesserede ham mere og på hvilke han kom til at gøre en indsats der gjorde ham til en internationalt anerkendt slavist: den russiske litteratur og varægerproblemet. Efter 1917 at have skrevet et par artikler i Tilskueren om *Tolstoj og den russiske Folkesjæl* og om *Den russiske Messianisme* kastede han sig over studiet af sla-

visk teaterhistorie. Efter en række afhandlinger i Holberg Aarbog 1920, 1922, 1923 og Edda XVI, 1922 om Ludvig *Holbergs indflydelse dels i Tyskland, men særlig i Rusland (på D. I. Fonvizin) udgav han 1923 sin disputats *Die Schulkomödien des Paters Franciszek Bohomolec. S. J.* Heri påviste han hvordan denne polske jesuit i konkurrence med piaristerne i årene 1750–70 efter Plautus' og Molières forbilleder lægger grunden til den moderne polske komedie. I Dorpat udgav S.-P. 1931 *Tragoediae sacrae. Materialen und Beiträge zur Geschichte der polnisch-lateinischen Jesuitendramatik der Frühzeit*. Bogen hviler på en undersøgelse af et i Uppsala universitetsbibliotek beroende håndskrift med bl.a. otte i Poznań skrevne jesuiterdramer. Han påviser disse skoledramers dybe afhængighed af Seneca, men også en tendens henimod en realisme. Sin kærlighed til teatret fornægtede han aldrig, hvad hans senere næsten 20-årige virksomhed som teateranmelder for Demokraten i Århus vidner om. Efter 1932 at have udgivet en række brillante forelæsningsnoter om forrige århundredes store russiske digtere (*Russiske Silhouetter. Fra Puškin til Tolstoj*, nyt oplag 1968) koncentrerede litteraturhistorikeren S.-P. sig i slutningen af 30'erne og i 40'erne om *Den russiske litteraturs historie I–III*, der udkom 1952 (2. opl. 1970, tysk overs. 1957). Som lærling af de russiske formalister så S.-P. den russiske litteraturs historie under synsvinkel vi ikke var vant til herhjemme. Det biografiske og ideologiske stof er skrumpet ind til et minimum. Det der optager ham er gennerens og stilarternes udvikling. Han følger forløbet fra ca. år 1000 til 1917. Første bind, der går til Peter den Stores tid, er skrevet med en smittende oplagthed, og i de næste findes strålende kapitler om A. Pūsĵkin, I. Turgënev, L. Tolstoj og F. M. Dostojëvskij, fulde af træffende karakteristikker og indgående analyser af komposition og stilmidler. For problemerne i værkerne vises mindre sans. S.-P. var dog ikke ortodoks formalist, for selv om det var ordkunstens „immanente evolution“ der optog ham, indskød han afsnit om den historiske og sociale baggrund. Med sin filologiske skoling, store sprogkundskaber der strakte sig fra de klassiske og oldnordiske til de slaviske, og sin dansk-russiske baggrund var S.-P. ligesom forudbestemt til at beskæftige sig med nordisk slavistikens evige tema: nordboernes betydning for det russiske rige i den tidlige middelalder. Han lagde ud med *Die Varägersage als Quelle der altrussischen Chronik*, (Acta Jutlandica VI 1934). Inspireret af den svenske litteraturforsker Henrik Schücks antydninger argumenterede han for at de fortællinger som nordisk saga, angelsaksisk legende og russisk krønike har fæl-

les, ikke er kommet til Kijev-Rusland med vikin-gerne, men er litterært gods som varægerne har hentet i Byzans og genfortalt og omfortalt i Kijev og i Norden. Varægerforskningen kom dermed ind i en ny fase. Den fra nordisk side ensidige betoning af nordboernes rolle blev modificeret i en række yderligere *Études Varègues I-V* (i *Classica et mediaevalia*, 1940–46) som blev samlet og suppleret i *Varangica*. 1953. S.-P. opgav aldrig at være „normannist“, men viste dyb forståelse for russiske synspunkter – undtagen når de blankt afviste nordisk indflydelse.

S.-P. var initiativtageren 1953 til Det nordiske slavistforbund og dets tidsskrift *Scando-Slavica* (fra 1954). Han deltog livligt i det internationale videnskabelige samarbejde og var fra 1955 til sin død medlem af præsidiat for Den internationale slavistkomité. Han holdt gæsteforelæsninger i mange lande, var medlem af det polske videnskabsakademi fra 1933, af Videnskabernes selskab fra 1943 og af Det lærde selskab i Århus fra 1946. Lige til sine sidste år skrev S.-P. mange avisartikler om slaviske forhold, særlige russiske. Han holdt foredrag rundt om i landet, selv i fængslerne. Politisk stod han til venstre, hvad han åbent gav udtryk for. Hans tillid til Sovjet fik udtryk i *Grundlinjerne i Sovjetunionens Udenrigspolitik 1917–1941*, 1946, der skæmmes af en utrolig politisk naivitet og mangel på elementær kildekritisk sans. Om hans frisind vidner dog, at det var ham, der tog initiativet til slavisternes protest mod begunstningen i Ungarn 1956. Som forsker var S.-P. en af dansk slavistikks frodigste, på én gang lærd og inspirerende, en oratorisk begavelse og en blændende skribent. Efter hans død samlede Ebba Torstenson en række af hans artikler i *På tærsklen til en ny tid*, 1963, indledt af et biografisk forord. – R. 1946. R¹. 1955. □Foto.

A. S.-P. A bibliography, 1953 (suppl. til *Varangica*). – Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1923 100–02. – Niels Blædel i *Politiken* 17.4.1963. Jens Holt i *Classica et mediaevalia* XXIII, s.å. 312–16. Kaj Barr i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1964–65*, 1965 79–94. W. Lettenbauer i *Zeitschr. für slavische Philologie* XXXII, Heidelberg 1965 1–16. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979. – *Levnedsberetning* i ordenskapitlet.

Carl Stief

Stenersen (Stenerson), Peter Christopher, 1723–76, forfatter, præst. *9.4.1723 på Steig i Fron, Gudbrandsdalen, †17.4.1776 i Tølløse, begr. sst. F: foged i Gudbrandsdalen Svend Stener S. (1697–1737) og Søster Catharine Bruun. ~1749 (mellem 9.6. og 14.8.) med Anna Margrethe Jensen, *17.1.1729 i Udby på Tuse næs, †1.5.1796 i Roskilde, d. af sognepræst Jens Pedersen J.

(1683–1749) og Anna Marie Hornemann (1692–1749).

S. blev student 1738, privat dimitteret, tog n.å. baccalaureusgraden, boede 1740–45 i Kundby præstegård, de tre sidste år som huslærer, derefter på Regensen, 1747–49 på Valkendorfs kollegium og tog 1748 magistergraden; s.å. udgav han *Critiske Betænkninger over Magt. Frid. Chr. Eilschows Prøve paa en dansk Kunstordbog*, hvori han uden større principiell uenighed med *Eilschov drøfter sprognænsning og bl.a. foreslår enkelte ord fra norske dialekter til erstatning for fremmedord. 1749 tog S. teologisk embedseksamen, blev s.å. sognepræst i Udby på Tuse næs og forflyttedes 1764 til Tølløse. Under pseudonymet Frønning Skeyværingens deltog han 1752 med skriftet *Critiske Tanker over de riimfrie Vers* i den polemik der, især med nordmænd som deltagere, førtes i Kbh. om den tyske digter F. G. *Klopstocks poesi. S.s pjece er rettet mod Gerhard Treschow der havde angrebet de rimløse vers; S. forsvare disse i almindelighed og Klopstocks „Messias“ i særdeleshed og viser sig her, hvad allerede spores i polemikken med Eilschov, som elev af Schweizerskolens æstetik. 1754 praktiserer han det nye poetiske program i den rimfri *Ode til Brudgom og Brud* (optrykt 1767 som *Choriambisk Ode*), til dels en efterligning af Klopstocks „Die Braut“, men alligevel et originalt digterværk der danner epoke inden for dansk-norsk poesi ved sin bevidste reaktion mod den konventionelle lejlighedsdigtning og ved sin inderlighed i tonen og ægte lyriske følelse. Fra ca. 1756 (trykt 1769) er *Krages Ode til Herr Simson Fogner* i sapphisk strofeform uden rim og ledsaget af en meget omfangsrig kommentar der udgør størstedelen af den lille bog. Typisk rationalistiske elementer bryder her frem i S.s understregning af de norske bønders ansvar for skovenes tilstand. Ved blanding af ironi og alvor, af fiktion og fakta tangerer skriftet det bizarre; desuden er det bemærkelsesværdigt ved sin brug af nordisk mytologi og især af norsk folketro der peger frem mod 1800-tallets nationalromantik. S. fjerner sig efterhånden fra Klopstock-stilen og efterligner Horats i det dionysiske digt *Til en Ven, med et Par Flasker Hæggebær-Viin* (1758, trykt 1767) hvor digteren møder Bacchus i norske omgivelser, og i *Ode til Selskabsbrødrene* (trykt 1767). Økonomisk-moraliserende betragtninger findes igen i S.s sidste og største digt *Ode paa Junkers-Kilde* (1768, trykt 1769). Her benytter han igen rim og det gennemæssige forbillede er ikke længere Klopstock, men tidens store mode, det naturbeskrivende digt, både A. von Hallers „Die Alpen“ med dets brug af maleriets virkemidler og – især – A. Popes „Windsor Forest“.

Ligesom i Popes digt indgår der elementer fra antikken, historien og mytologien – de lærde noter er uundgåelige. Alligevel findes i S.s ode steder af stor malerisk virkning, rytmisk spændstighed og modtagelig natursans der lader ham fremstå som en hovedrepræsentant for det lyriske gennembrud som fandt sted i den dansk-norske litteratur ved 1700-tallets midte. □Mal. (Oslo bymus.). Silhouet (Kgl.bibl.).

G. F. Gunnensen: Slegten Stenersen, Kria. 1924 127f. F. Dyrhund i Holbæk amts avis 17.6.1853 og 20.5.1857 (tillæg). Francis Bull: Fra Holberg til Nordal Brun, Kria. 1916 72–106. Samme: Norges lit. fra reformasjonen til 1814, 2. udg. Oslo 1958 = Norsk litteraturhist. II. Leopold Magon: Ein Jahr. geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien I, Dortmund 1926. Aug. F. Schmidt i Fra Holbæk amt XXVII, 1933 94–106. Helge Toldberg i Danske studier, 1940 16–32. Kai Møller Nielsen: Homeroversættelser og heksameterdigte, 1974. Mellem Holberg og Ewald, ved Sven H. Rossel, 1975 38–40.

Sven H. Rossel (R. Paulli)

Stenfeldt, Jacob August, 1783–1858, borgmester, juridisk forfatter, politiker. * 12.5.1783 i Kbh., † 3.3.1858 i Fredensborg, begr. i Helsingør. F: grosserer Moses Levin (efter dåben Martin Leopold) Mariboe (1760–1830) og Bella Henriques (1761–96). Døbt 1810. Navneforandring 22.9.1819. ~ 1° 1.9.1806 med Louise Augusta Schultz, * 12.8.1790 i Kiel (Nic.), † 1807, d. af købmand og Stadt-majør i Kiel Johann Philipp S. (1746–1802) og Dorothea Augusta Schultz (1750–1812). ~ 2° 5.3.1809 i Helsingør (Olai) med Catharina Frederikke Elisabeth (Betzy) Steenberg, * 5.3.1791 i Helsingør (Olai), † 18.6.1862 sst. (Olai), d. af apoteker Jens Foss S. (1753–1837) og Cecilia Catharina Maria Sprunck (1767–1851).

Af velanset mosaikslægt, men døbt 1810 og strengt luthersk ortodoks, ønskede S. at bringe sin afstamning i forglemmelse; efter jødeurolighederne 1819 fik han kgl. bevilling til at føre navnet S. Han blev student 1799, privat dimittet, tog 1803 juridisk embedseksamen og blev s.å. volontær i kommercekollegiets konsultationskontor, men udnævntes allerede 1804 til auditor i hæren med tjeneste i Kbh., Kiel og Helsingør. Som lærer i militær ret ved landkadetakademiet udgav han 1809 *Haandbog i den militaire Lovkyndighed* der 1823 kom i ny forøget udgave; 1810 fulgte *Om de militaire Retters hensigtsmæssige Organisation*. Træt af det ustadige garnisonsliv modtog S. s.å. udnævnelse til assessor i lands-over- samt hof- og stadsretten, men søgte allerede 1813 tilbage til Helsingør som byfoged og politimester (–1833). 1821 udnævntes han til lige til borgmester og auktionsdirektør i Helsingør hvis myndige administrator han forblev til

udgangen af 1848 da han søgte sin afsked. Sine sidste år tilbragte han i Kbh. og Fredensborg.

I Helsingørs historie indtager de tre borgmestre Bertel Bjørnsen (1749–1820), S. og Jacob Baden Olrik (1802–75, borgmester 1849) en sjælden plads ved den overlegne dygtighed med hvilken de fremmede byens tarv. Således faldt det i S.s lod at råde bod på sårene efter krigen mod England. Efter et af ham 1821 fremsat forslag undergik havnen 1824–28 en betydelig udvidelse og ophøjedes 1824 til statshavn hvorved kommunens kasse aflastedes for udgifterne til dens vedligeholdelse. 1829 tog han initiativet til oprettelsen af Sparekassen for Helsingør og Omegn som han gennem to tiår ledede med omhu og kyndighed. Også andre institutioner står i gæld til ham; bl.a. nød skolen hans udelte interesse. Han førte skoleloven af 1814 ud i livet og var en af hovedmændene ved omordningen af byens skolevæsen i begyndelsen af 1840erne. En central opgave for ham blev det endelig at affatte Helsingørs vedtægt og jævne overgangen fra de halvt rådgivende „eligerede mænd“ til den medbestemte borgerrepræsentation i henhold til købstad-kommunalloven af 24.10.1837. I det hele kan S.s betydning for dansk kommunalstyres historie vanskeligt overvurderes; både i teori og praksis tælles hans navn blandt de førende. Hans hovedværker er *De danske Kjøbstæder og deres Bestyrelsesmaade efter vor Lovgivning I–II, 1827–31, Municipalvæsenet i Almindelighed og det Danske i Særdeleshed, 1834 og Grundtræk til en Communal-Forfatning for Kongeriget Danmark, 1850*. Hertil slutter sig bl.a. *Bemærkninger m.H.t. Anordningen af 24. Oct. 1837, 1837 og Bemærkninger ang. Beskatningsmaaden i de danske Kjøbstæder, 1840*. Af disse fortsat læseværdige arbejder udmærker det første sig ved omfattende kundskabsfylde og velgennemtænkte forslag til ændringer i styresættet, mens „Municipalvæsenet“ giver et grundlag for en fuldstændig nyordning hvorved amtmandenes kontrol med købstæderne beskæres væsentligt. Allerede her sættes byrådenes valgperiode til seks år, mens valgetten betinges af grundejendom eller en vis næringsskat. Senere indarbejdede A. S. Ørsted i købstadanordningen adskillige af hans positive reformforslag.

S. havde i høj grad danske kancellis øre, bl.a. siden han 1831 med en regeringsvenlig pseudonym pjece, *Hvad kan man vente af Provindsial-Stænders Indførelse i Danmark?* var gået den slagne vej fra kommunalforvaltningen til den større politik. Også her fandt S., mangesidig som han var, et vidt virkefelt. I første omgang som en af de „oplyste mænd“ der i juli 1832 gennemdrøftede regeringsudkastet til stænderforfatning-

Stenfeldt, J. A.

gen, siden hen som medlem af Østifternes provinsialstænder. I Roskilde mødte S. 1835–36, 1838 og 1840 som deputeret for sin hjemby hvor han var blevet valgt 1834, og 1842, 1844 og 1846 som kongevalgt repræsentant da han på grund af sin holdning i forfatnings- og skolespørgsmålene var faldet 1841. 1847 opnåede han dog på ny valg i Helsingør hvis borgerskab billigede hans modstand mod den undtagelsesløse værnepligt og deltog i foråret 1848 i det stændermøde der behandlede martsministeriets forslag til valglov for den grundlovgivende rigsforsamling. I stænderne var S.s indflydelse størst i første valgperiode, ikke mindst i formelle spørgsmål, fx ved udformningen af forretningsordenen. Navnlige i de tidligste „sessioner“ trak han et tungt læs; i samlingen 1835–36 var han således medlem af ti „komiteer“, i fem af disse udvalg tillige „referent“, o: ordfører. Den værdifulde betænkning i sagen om *Kjøbstædernes økonomiske Bestyrelse* (købstadkommunalloven) var affattet af ham ligesom hans tanker har haft indflydelse på Kbh.s kommunalforfatning af l.l.1840. Alt i alt var S. både teoretisk og praktisk stændernes ledende kommunalpolitiker, Ørsted alene frærgnet. Af betydelig interesse var også hans egne forslag: om realundervisningens fremme (1835) der forudsatte nedlæggelsen af enkelte hensygnende latinskoler hvoriblandt Helsingørs, om en omorganisation af fattigvæsenet ud fra en sondring mellem absolut og relativt trængende (1838) og om en revision af næringslovgivningen i Danmark (1840); det første blev en sejr, de to sidste nederlag for ham. Politisk fremtrådte S. som talsmand for det moderate frisind, „det reformatoriske system contra bevægelsessystemet“. Hans ideal var og blev A. S. Ørsted. I kommunalforfatningen så han den „sande basis“ for det offentlige liv; han var stemt for stændernes sammenslutning til én – rådgivende – institution, men misbilligede den konstitutionelle tendens. Selv var han alle dage den oplyste enevældes og Christian VIIIs fuldtro mand. For øvrigt også helstatens. Han tiltrådte Tage *Algreen-Ussings andragende om statsenhedens betryggelse, og hans ord havde brod mod både slesvig-holstenismen og de nationalliberale. – I det hele nåede S. dog ikke på langt nær hvad hans fortrinlige evner, myreflid og overordentlige kundskabsrigdom berettigede ham til. Skønt en fremstående skribent og en taler af format tabte han efterhånden terræn i stændersalen. Hans modstandere hæftede sig ved hans fødsel, hans bureaukratiske selvbevidsthed og indblanding i de mest uensartede forhold og overså hans indtagende menneskelige og selskabelige egenskaber. Afgørende blev dog først og

fremmest S.s ejendommelige rodløshed i tidehvertets voldsomme brydninger; men lodigheden af hans gerning vil sikre hans navn mod glemsel. – Virkelig justitsråd 1817. Etatsråd 1828. Virkelig etatsråd 1846. – R. 1838. K. 1848. □Mal. Kopi efter foto af dette af Imm. Tjerne (Helsingør rådhus).

Fr. Algreen-Ussing i Helsingørs politiske og avertissementstid. 21.4.1858. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 330. P. Munch: Købstadstyrelsen i Danm. II, 1900 91 139–46 169. Vor ungdom, 1903 707f (pastor H. B. Trojels skolejournal). J. C. Drewsen i Danske mag. 6.r.II, 1914–16 233–88. M. Galtschiøt: Helsingør omkr. midten af forrige årh., 1921 (ny udg. 1960) 17 173 299–303 318–24. Samme: Sparekassen for Helsingør og omegn 1829–1929, 1929 23 26–32 34–37 44–47 49 53–56 60–62 65–70. Helsingør i Sundtoldstiden, ved Laur. Pedersen I–II, 1926–29. Hakon Müller: Stænderdeputerede fra Fr.borg amt 1834–48, 1930 (sætryk af Fra Fr.borg amt, 1930 3f 6 10–103 107f 110 118–20 122). Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Fl. Dahl i Hist. medd. om Kbh. 3.r.IV, 1940–41 24 26 38 59f 151–54. Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens hist. udvikl. i Danm. i det 19. årh., 1940 (reprudg. 1975) 59f 69.

*Flemming Dahl**

Steno, se Stensen, Niels.

Stensballe, Johannes Pedersen, 1874–1956, trafikminister. *6.7.1874 i Vinding ved Vejle, †4.10.1956 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lærer, senere højskoleforstander, driftsbestyrer, folketingsmand Niels Pedersen S. (1846–1935, ~2° 1897 med Ida Hedeveg Seiffert van der Merwede, 1864–1944) og Laurine Helene Petersen (1852–80). ~1° 18.5.1902 i Vejle med Olga Braae, *29.4.1881 i Svendborg, †30.3.1931 på Frbg., d. af fotograf Jens Agger B. (1842–1924) og Marie Kristine Elisabeth Tegge (1854–1925). ~2° 17.1.1939 i Søllerød med Hulda Louise Jessen, *9.2.1892 i Trondhjem, †17.7.1982 i Kbh., d. af bygmester Ludvig J. (1856–1937) og Hanna Gurine Barman (1858–1947).

Faderen, der tog navn efter fødebyen ved Horsens, var medlem af folketinget 1910–13, valgt i Silkeborgkredsen, og tilhørte partiet venstre. S. blev student fra Horsens statsskole 1893, cand. polyt. 1899 og blev efter et par år som assistent ved stadsingeniøren i Svendborg og ved Kbh.s vej- og kloakanlæg ansat ved Sydfynske jernbaner 1902. Dermed var han livet igennem knyttet til de fynske privatbaner. 1914–26 var han driftsbestyrer for Sydfynske jernbaner, Odense-Kerteminde-Martofte jernbane og Nordvestfynske jernbane. Han fratrådte ved sin udnævnelse til minister, men vendte efter ministertiden tilbage til Sydfynske jernbaner som bestyrelsesmedlem og teknisk direktør og sad tillige i bestyrelsen for

Odense-Kerteminde-Martofte jernbane. Hans tid som driftsbestyrer faldt sammen med privatbanernes glansperiode og i kraft af sin praktiske dygtighed og sine administrative evner gjorde han de fynske privatbaner til mønsterbedrifter der på mange områder tjente som forbillede for andre privatbaner. På den baggrund var det vel naturligt at S. stod uforstående over for bilismens gennembrud og sent erkendte dens betydning. Det var en art skæbnens ironi at han som trafikminister kom til at sætte sit navn under den ændring af loven om Lillebæltsbroen der føjede en vejbro til den oprindelig vedtagne jernbanebro. Den anseelse S. vandt som driftsbestyrer førte ham ind i en række bestyrelsesposter både før og efter ministertiden. Han var formand for Dansk ingeniørforening 1923–27 og for jernbanelrådet 1922–27 og fra 1947. I det private erhvervsliv sad han i tidens løb som formand for Frederiksgades Jernstøberi i Odense, Standard Electric, De forenede Papirfabrikker, Scandia i Randers, Københavns Sukkeraffinaderi, De forenede Automobilfabrikker, Thomas B. Thriges filial i Kbh., Thomas B. Thriges fond og Fyns Tidende. Sidstnævnte formandspost var en følge af hans politiske tilhørsforhold. Venstre i Odense indvalgte ham 1917–25 i Odense byråd hvor han som formand i kanal- og havneudvalget 1919–25 bidrog væsentligt til udviklingen af Odense havn.

Fra sit hjem var S. venstremand og det fynske venstre indvalgte ham 1920 i landstinget hvor han sad til dets afskaffelse 1953, fra 1947 som landstingsvalgt medlem. Han var folketingskandidat for venstre ved valgene 1929–43, men blev ikke valgt. Han savnede helt vælgertække. Hans stemme var tør og knirkende, den rappe eller vittige replik lå ham fjært, at være i rampelys skyede han. Derimod var han en forhandlingens mand der sejt arbejdede frem mod sit mål i udvalg og underudvalg, og når han tog en kollega under armen og førte ham hen i et hjørne eller på vandring i Christiansborgs korridorer og søgte at vinde ham for sin sag eller for det forlig han havde udtænkt. Ved dannelsen af regeringen Th. Madsen-Mygdal 1926 overtog S. trafikministeriet. Ud over den nævnte ændring af loven om Lillebæltsbroen gennemførte han 6 øres statsafgift pr. liter benzin, en sammenlægning af post og telegraf i et direktorat og som øverste chef for radioen skaffede han den største lokaler i Tordenskjoldsgade ved loven om opførelse af „Størekkassen“ hvis scene Det kgl. teater fik adgang til at benytte så teatrets dobbeltdrift kunne virkeliggøres. Ved handelsminister M. N. Slesbagers afgang 1928 overtog S. handelsministeriet indtil regeringens afgang april 1929. Som

midlertidig handelsminister kom hans navn under loven om værn for erhvervs- og arbejdsfrihed, af fagforeningerne kaldt „tugthusloven“. S. var meget utilfreds over at de konservative marts 1929 styrkede Madsen-Mygdals regering og over den linje partiet anlagde under J. Christmas Møller. Bedre blev det ikke da socialdemokrater og radikale 1936 fik flertal i landstinget og indgik forlig med de konservative om grundlovsændring som S. havde bekæmpet som medlem af forfatningskommissionen. Forslagets forkastelse ved folkeafstemningen maj 1939 lod ham, der de følgende 14 år skulle blive venstres stærke mand i landstinget, ånde lettet op. 1940 blev han formand for venstres landstingsgruppe og næstformand i partiets rigsdagsgruppe. Dermed blev han deltager i alle afgørende politiske forhandlinger, i besættelsesårene som medlem af partiernes samarbejdsudvalg, i forhandlinger om venstres regeringsdannelse i efterkrigsårene, i disse års mange forligsforhandlinger og som medlem af forsvarskommissionen 1946 og af forfatningskommissionen der førte frem til 1953-grundloven. Indtil det sidste stred S. for landstingets bevarelse og arbejdede for genindførelse af valg i enkeltmandskredse, men da afgørelsen om et-kammersystem var faldet respekterede han flertallet og stemte for den nye grundlov. Han var med al sin udholdenhed i kampen for sine synspunkter realiteternes mand og han vidste hvad splittelse i et parti kunne ødelægge for dets indflydelse. Han var blandt de sidste store i det prøvende og overvejende ting der ophørte 5.6.1953. – R. 1913. DM. 1921. K.² 1929. K.¹ 1940. □ Mal. af H. Vedel (Dansk ingeniørforen.). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXI, 1937 300–07. – Ingeniøren XXXVI, 1927 125–33. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 431–34. Tage Mortensen i Berl. tid. 5.10.1956. Politiken s.d. S. P. Qvist i Fyns tid. s.d. Chr. Fogtmann i Venstre i 100 år. 1939–70, 1970. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1977. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Stensen, Niels (skrev sig selv Nicolaus Stenonius; den nu hyppigst brugte form Steno beror på en fejlagtig reduktion af Stenonius), 1638–86, anatom, biolog, geolog, teolog. * 1.1.1638 i Kbh., † 25.11.1686 i Schwerin, begr. i krypten under San Lorenzo-kirken i Firenze, 1953 overført til kapel i kirken. F: guldsmed Sten Pedersen († 1644, ~ 1° med N. N.) og Anne Nielsdatter († 1664, ~ 1° med Henrik Kur, † 1632, ~ 3° med guldsmed Peder Leslie, † 1647, ~ 4° med guldsmed Johan Stickman, † 1663). Ugift. På fædrene side var S. af skånsk præsteslægt. Moderens familie er ikke nærmere kendt. Fade-

ren havde en driftigt guldsmedeforretning og vintapperbod på hjørnet af Købmagergade og Klareboderne og havde store leveringer til hoffet. Moderens nye ægteskab synes at have medført at S. allerede 1645 flyttede hen til sin senere svoger, renteskriveren Jørgen Carstensen i Boldhusgade. Fra sit 3. til sit 6. år var S. svagelig og vænede sig til mere at lytte til voksnes samtaler end deltage i kammeraters leg. Gennem vennen Jacob Henrik Paulli (v. "Rosenschild") fik S. i denes far Simon "Paulli en lærer som S. ærede som en far. Men han må også have oplevet og lært en del i guldsmedeværkstedet; i chaos-manuskriptet (fundet 1946 af G. "Scherz i nationalbibl. i Firenze) fra 1659 kan man se at S. tidligt har fået interesse for metaller og mineraler. Han eksperimenterede med svovl og salpeter, blandede guld og sølv „in phiala nostra“, og han konstruerede både en hydraulisk maskine, et mikroskop og et teleskop samt udtænkte en bedre metode til linselibning end den af René Descartes opfundne. Fra 1648–56 gik S. i Vor Frue skole hvor hans senere kærlighed til stringent videnskabelig forskning fremmedes af betydelige lærere som matematikeren Jørgen "Eilersen og naturforskeren Ole "Borch. 1650 blev han immatrikuleret ved universitetet; han fik Thomas "Bartholin til præceptor og kastede sig over studier i medicin, fysik og kemi. Trods krigen mod svenskerne 1657–59, hvor S. formentlig deltog i byens forsvar, synes han ifølge chaos-manuskriptet flittigt at have drevet boglige studier såvel i universitetsbiblioteket på Trinitatis kirkes loft som hos lærde københavnere der stillede deres private biblioteker til rådighed for studerende. Manuskriptets 90 tætskrevne foliosider på latin er nedskrevet marts-juli 1659 og viser hans brede belæsthed inden for værker af Bartholin, Johs. Kepler, Galilei, Paracelsus og andre naturvidenskabsmænd; men fremfor alt vakte Descartes' Discours de la Méthode og Principia philosophiæ hans interesse og skærpede hans kritiske sans således at han allerede da så sig i stand til at analysere og korrigere Descartes' urigtige opfattelser inden for det biologiske område ud fra dennes egen metode. Dog kunne den analytiske metode ikke finde anvendelse hvad angik det religiøse – „et retskaffent menneske er aldrig uden Gud – overalt og intetsteds er vi hjemme, så længe vi ikke er i himlen“ hævder S. over for Descartes' altruisme. Han havde allerede da skrevet uddrag fra jesuiten Jeremias Drexels Joseph Aegypti prorex descriptus (München 1640) med dens moralske nytteanvisninger om ydmyghed og gudstro, renhed og laster.

Efter tre år ved Kbh.s univ. drog S. efteråret 1659 på studierejse. Via Rostock til Amsterdam

hvor han med anbefalingssskrivelse fra Bartholin begyndte studier hos lægen og anatomen Gerhard Blaës (Blasius). Her gjorde han 7.4.1660 sin store opdagelse da han ved dissektionen af et fårehoveds blodkar og nerver mærkede spidsen af sin skalpel bevæge sig frit gennem en hulhed i ørespytkirtlen for at ende med at støde mod tænderne. Han havde fundet kirtlens udførselsgang „såvidt jeg ved ikke beskrevet af nogen tidligere“. 1662 benævntes kanalen efter S. i J. van Hornes anatomiske lærebog. S. havde selv ikke publiceret sit fund, men da Blaës 1661 prøvede at tilskrive sig æren så S. sig nødsaget til at forsvare sin prioritet (i *Apologiae prodromus*, 1663 og i *De musculis et glandulis observationum specimen*, 1664). 8.7.1660 holdt S. disputation i Amsterdams Athenæum under forsæde af anatomen Arnold Senguerd. Hans *Disputatio physica de thermis* (tr. 1660; fundet 1959 af G. Scherz i Phil., USA) var led i en række skolastiske studier. Den handler om varme mineralkilders bestanddele og er en mineralogisk-geologisk studie der peger hen mod S.s senere geologiske pionering. 1661 rejste S. til Leiden hvor han immatrikuleredes ved Hollands ældste universitet, og fortsatte sine studier under vejledning af og i venskab med medicineren Franz de la Boë (Sylvius) og anatomen van Horne der 1662 havde beskrevet brystlymfegangen. Boë var kendt for sin forskning af hjernen og af kirtlerne, hans kemiske laboratorium gjaldt for en seværdighed, og studenterne lærte han tillige klinik ved sygesengen. Ole Borch var samtidig med S. i Leiden, og sammen overværede de adskillige dissektioner under Boë; nært venskab knyttedes også til to hollandske, senere berømte videnskabsmænd, lægen Jan Swammerdam, der s.m. Marcello Malpighi grundlagde den mikroskopiske anatomi, og Reinier de Graaf der 1672/73 beskrev ægfolliklen. I Leiden publicerede S. syv afhandlinger om kirtler i mundhule, gane og ved øjnene; han skelner mellem glandulae conglomeraatae med udførselsgange og glandulae globatae, lymfeknuderne uden udførselsgange. Kirtlernes sekretudskillelse er for S. en ren mekanisk proces, og viser ham som ægte elev af Descartes. Man havde tidligere ment at tårerne dannedes i hjernen og via hule nerver førtes ned til øjnene når hjernen ved sindsbevægelse trak sig sammen. Det lykkedes nu S. at redegøre for tårekirtlernes bygning og for tårevæskens udskillelsesvej – endnu benævnt S.s kanaler. I *Observationes anatomicae*, 1662 – egentlig fire afhandlinger – betoner han „hvor omhyggeligt den alvise skaber har sørget for at intet urent besudler hovedet, denne kongetrone. Ørets, øjnenes og næsens hulrum skal holdes fugtige . . . og alligevel finder man

ingen overflod, hverken i næse, øje eller mund, når Du lever efter naturens orden". Fra Bartholin erfarede han i et brev af 20.11.1662 „Det ny vokser dag for dag, fordi Din pen og Dit skarpe øje ikke kender til hviledage“. Fra 1662–63 kastede S. sig over studiet af hjertet hvor han som den første fremhæver at hjertet kun består af muskelfibre og at det ikke er sædet for livsvarmen eller udspring for livsånden (*Nova musculorum et cordis fabrica*, 1663). Han distancerede sig hermed fra Galéus og Descartes' skolastiske fysiologi – og det lykkedes S. at påvise hjertemuskelfibrens forløb. I *De musculis* . . . , tilegnet kong Frederik III, lader han på bogens titelblad gengive fire tegninger af bl.a. sit skema for muskelbevægelser, tungenes muskelanordning, lymfekarrene og navlestrengen, på barokvis omkransende tre dissektionssnit af hjertemuskelfiberstrukturen. S. påviser her, som en af de første, hjertemuskulens egenfunktion foruden dens påvirkelse via nerveimpulser og påviser tillige de tværstribede musklers uændrede volumen under sammentrækning – det sidste et årelangt stridsspørgsmål, først endeligt løst godt 200 år senere. Det er også her han omtaler sit „eksperiment“ med en hund med underbinding af hovedpulsåren (aorta) hvorved der kommer lammelse af benene hvilket igen ophører ved løsningen af snoren. Under Leiden-årene blev han ven med Baruch Spinoza der på grund af sin fritænkeriske filosofiske lære var fordrevet fra Amsterdams jødiske menighed og netop i disse år udgav sin „*R. des Cartes Principiorum philosophiae Pars I & II. More Geometrico demonstratae*“, 1663, hvori han forklarer sine synspunkter med anvendelse af Descartes' matematisk analytiske principper. S.s anatomiske undersøgelser bragte ham selv mere og mere ind på at cartesianernes opfattelse af legemet som en maskine uden en af Gud påvirket sjæl måtte være fejlagtig – som han senere skrev til Leibniz: „Når disse herrer filosoffer har taget således fejl hvad angår de materielle ting, som er tilgængelige gennem sanserne, hvilken sikkerhed kan man så have for, at de ikke tager fejl, når de taler om Gud og sjælen?“. Endnu fastholder S. dog „sin fædrene lære, ikke så meget fordi jeg fra tidligere tid følte en trosoverbevisning i mig, men fordi studiet af naturen og min udenlandsrejse gav min beskæftigelse en anden retning“.

1664 vendte han imidlertid tilbage til Kbh. i håb om ansættelse som anatom ved universitetet hvor Thomas Bartholin af helbredshensyn havde opgivet sine forelæsninger. Skønt denne udtalte sig anerkendende om S. blev det dog Bartholins egen søstersøn Matthias Jacobsen (Jacobæus) der i aug. 1664 knyttedes til universitetet – fore-

løbig som professor i geografi; de anatomiske forelæsninger bortfaldt. Som S. mange år senere anfører: „Da jeg overvejede, at skylden ikke var min, fandt jeg mig tålmodigt i Guds førelse, og selvom jeg ikke sparede nogen anstrengelse for at hævde min uskyldighed, så friede Gud mig dog fra at stræbe efter hævn, skønt jeg oftere havde særdeles god lejlighed, og det ikke manglede på folk, som æggede mig“. Han forlod Kbh. s.å. og over Köln kom han 7.11. til Paris hvor han blev de følgende syv måneder. Hans religiøse uro var blevet større, og i den lærde Melchisedech Thévenots hjem førte han religiøse samtaler med andre videnskabsmænd, ligeledes ved universitetet. I et Annunciata kloster mødte han den til katolicismen konverterede danske adelsdame Hedwig von Rantzau med hvem han drøftede konfessionelle spørgsmål. Hun anbefalede ham at læse Luthers skrifter hvad der efter hendes mening ville føre ham til katolicismen. Også Thévenots niece synes at have påvirket S. religiøst. Hans største indsats under pariseropholdet var *Discours . . . sur l'anatomie de cerveau* . . . (foredrag trykt med fire illustrationer 1669) hvor han gør op med Descartes' spekulative, men ufylogiske beskrivelse af hjernen i *Le Traité de l'Homme* (1664) og med englænderen Thomas Willis' fantasifulde lokaliseringslære i *Cerebri anatome, nervorumque descriptio et usus* (1664). Som S. udtrykker det: „Utilstrækkeligheden af systemerne for hjernen, fejlene ved den metode, man har fulgt for at dissekere den“, gør at han „ærligt og oprigtigt“ må erkende intet at kende til hjernens anatomi. „Willis giver os et højst besynderligt system . . . og man bør ikke regne Cartesius det til last, om hans system for hjernen ikke helt og holdent stemmer med erfaringer“. S. afliver bl.a. Descartes' idé om koglekirtlens (corpus pineale) bevægelser ved træk og irritation af nervetråde og fremhæver nødvendigheden af omhyggelige dissektioner hvor man undgår forandringer af hjernen som følge af dårlige arbejdsbetingelser, skadelige væsker, sår eller lægemidler og fremhæver her komparativ anatomis betydning. Samtidig med sin kritiske nihilisme giver S. inspirerende forslag til forbedringer inden for den anatomiske dissektionskunst. Inden S. efteråret 1664 forlod Paris var han 4.12. in absentia blevet promoveret til dr.med. i Leiden. I Paris havde han nået at observere den hjertemisdannelse der nu går under navnet Steno-Falots tetrade. Teksten *Embryo monstro affinis Parisiis dissectus* synes dog først at være affattet omkring 1672/73 – og tryktes da i Bartholins *Acta medica et philosophica Hafniensia*. Via Montpellier rejste S. til Pisa hvor storhertug Ferdinand II af Medici modtog ham og skaffede

ham optagelse i kredsen af lærde naturforskere i Firenze (Accademia del Cimento). Han sikrede ham desuden økonomisk, og fra april 1666 havde S. bolig i Palazzo Vecchio og kunne arbejde i Spedale S. Maria Nuova i Firenze. Foråret 1666 var S. i Rom hvor han besøgte byens biblioteker og plejede venskab med Marcello Malpighi og kirurgen Giovanni Riva der særlig beskæftigede sig med lymfekarundersøgelser. I et brev fra Rom 25.5.1666 fortæller S. hvorledes han har set på mikroskoper og teleskoper og også har dissekeret en skildpadde hvis bevægede sig flere dage efter at hovedet var fjernet, en observation han inddrog i sine muskelstudier. Samtidig førte S. religiøse samtaler med jesuitter. På tilbagevejen til Firenze overværede S. 24.6. i Livorno en procession i anledning af Kristi legemsfest. Naderproblemet blev nu en realitet for ham, og han besluttede sig til at overveje sagen grundigt ved personlige studier, i første omgang uden diskussioner med andre, men på grundlag af Bibelen, ikke blot ud fra latinske oversættelser af gl. og nye testamente, men også ud fra gamle hebræiske og græske håndskrifter. Samtidig fortsatte han sine anatomiske studier. Efteråret 1666 færdiggjorde han med støtte af og trykketilladelse fra matematikeren Vincenzo Viviani sin *Elementorum myologiae specimen: seu musculi descriptio geometrica*. 1667 (manuskriptet er 1957 skænket Det kgl. bibliotek i Kbh.) hvori er indføjet afsnittet om dissektionen af haffiskene okt. og nov. 1666. Den geometriske beskrivelse af musklernes funktion er vel nok et af hans betydeligste værker, men også det mest omstridte. Det er tilegnet storhertugen og søger efter Descartes' metode at bevise at musklers bygning kan reduceres til et parallelepipedum (et af seks parallellogrammer afgrænset geometrisk legeme) for dermed at godtgøre at musklen ved sammentrækning ikke øger volumen for at optage livsånden – en fejltagelse der skyldtes tidligere ukendskab til muskelstrukturen. Han påviser også at muskelbevægelser kan udløses ikke blot via nerverne, men tillige direkte – hvorved han foregriber Albrecht von Hallers irritationslære. Det hele uddybes med hjælp af fire tavler hvor også de parallelfasede musklers udspring og tilhæftning beskrives, og ledsages af et brev til Thévenot hvori samtidige forskeres kritiske indvendinger afvises. Arbejdet præges af at S. altid betragter form og funktion som uadskillelige dele i sine anatomisk-biologiske studier. Dissektionerne s.å. af hajen (Carcharodon Rondeletii) i Accademia del Cimento og senere på året fra det såkaldte Salvians svin, hajen (Dalatias licha Bonaterre), viste at hajerne var æglæggende, og at Testes muliebres hos disse levendefødende dyrs

hunner var en æggestok. Derved foregreb han hollænderen R. de Graafs „follikel“opfattelse (trykt 1672) – og udtrykte den bedre end de Graaf selv. Men undersøgelserne af hajerne førte S. ind på et nyt forskningsfelt: geologien. Han forbavsedes over ligheden mellem dyrenes kraftige tænder og de „glossopetrae“ (tungesten) der var fundet i klipperne på Malta og andre steder. Overtroen havde travlt med sådanne „stentunger“ der af naturvidenskabsmændene ansås for at være dannet af naturens formende evne. S. påviste nu at tungestene fra Maltas jordlag og den nulevende hajs tænder måtte have samme oprindelse. De måtte være tænder fra en fortidshaj som siden var blevet indesluttet i klippelagene mens Malta hævedes op af havet. Hans geologiske interesse øgedes ved rigdommen i det toskanske landskab af fossile dyre- og planterester, og af malme og mineraler. Derved fik han grundlaget for sit andet skelsættende værk *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus* – om faste legemer naturligt indlejrede i andre faste legemer (trykt 1669). Han hævder, som enkelte før ham, at jordskorpen er bygget af lag oprindelig nedfældet i det hav der dækkede jorden i lange fortidsperioder, og at aflejringerne først senere er hærdede. De „faste legemer“ i lagene som ligner dyre- og planterester er virkelig sådanne. Bøjningerne i de oprindelig vandrette lag må skyldes kræfter (ild, vand m.m.) der har frembragt brud og forskydninger i jordskorpen. Ved således at give en forståelse for jordlagenes indbyrdes aldersforhold bliver han med rette anset som den videnskabelige geologis grundlægger idet han indfører den induktive metode i stedet for løse spekulationer. Inden udgivelsen havde han tilmeldt påbegyndt sit *Indice di cose naturali* der afsluttedes 1671/72. Dette katalog (fundet 1953 og publ. af G. Scherz 1958) indeholder en oversigt over hans for sin tid særdeles homogene samling af fossiler, krystaller og mineraler. S. blev også den første der interesserede sig for krystallers form og dannelse, og hans *Prodromus* . . . og *Indice* . . . viser hans banebrydende indsats. I *Prodromus* . . . omtaler han at et efterfølgende værk om emnet skulle være opdelt i fire dele, men det udkom aldrig. Med ledsagende figurer beskriver S. som den første loven om vinkelkonstans – hans matematiske stringens, kombineret med skabende fantasi får udløsning inden for krystallografien som den havde fået det inden for muskellæren. Han henfører de sammensatte krystalformer til de mere simple, og anfører at krystalakserne dannes af pyramide- og søjleakser; ny krystalmaterie sætter sig ikke på alle flader, men mest på spidsens eller ende-

fladernes sider. Det sker ikke samtidigt på alle flader eller i samme mængde. Der bliver ofte udekkele steder tilbage ved hjørnerne eller midt på en flade. Selv om Prodrusus . . . således blev en foreløbig afhandling må S. karakteriseres som skaberen af den krystallografiske videnskab.

Samtidig med den intense naturvidenskabelige forskning var hans religiøse uro i stadig vækst. Foruden den påvirkning han var ude for ved omgang med de katolske naturforskere i akademiet mødte S. i Firenze to kvinder der kom til at influere på ham. I St. Vincensklosteret traf han nonnen Maria Flavia del Nero af fornem florentinsk familie; hun solgte materiale til hans anatomiske studier i klosterets apotek – og søgte samtidig at vinde ham for den katolske tro. Foråret 1667 fik hun ham indført i familien Arnolfini; Lavinia Cenami Arnolfini (1631–1710), gift med Luccas gesandt ved Medicihoffet, var en stærk og dybt religiøs personlighed. Han kunne vel indrømme hende at han hos katolikerne havde set meget der ikke mishagede ham og hos protestanterne visse ting der ikke behagede ham, men han fandt dog ikke tilstrækkelig motivering til et så alvorligt skridt som en konversion. Over for dette forsigtigt formulerede svar udbrød hun: „Om mit blod dog formåede at bevise Eder at det er nødvendigt, da kalder jeg Gud til vidne på at jeg i dette øjeblik ville give mit liv for Eders frelse“. Dette rystede S. der tog ordene bogstaveligt, og svarede at han endnu aldrig hos nogen havde set en sådan kærlighed til Gud og næsten. Allerede tidligere havde S. omtalt det indtryk det gjorde på ham at katolske venner havde ført et liv som stod over de protestanters han havde mødt, og dette trosbevis havde gjort dybt indtryk på ham. Under pres af hendes skriftefæder, den lærde pater Savignani, og fordi hun erklærede S. ikke at ville se ham mere før han havde konverteret følte S. pludselig sit hjerte så voldsomt forvandlet af Guds nåde at han blev overbevist. Dette skete allehelgensdag den 2. nov. 1667 – og han vendte tilbage til fru Lavinia og bad sammen med hende et *Te Deum laudamus* i gesandtskabskapellet. S. fik nu ro i sit sind, og fem dage senere aflagde han den katolske trosbekendelse for 8.12.s.å. at afsværge sin protestantiske tro. Omtrent samtidig modtog han et kongebrev hjemmefra, dateret Glückstadt 29.10.1667, hvori han med løfte om en årlig sum af 400 rdl., svarende til en professors gage, hjemkaldtes. Hans nylige konversion og igangværende forskning var dog formentlig blandt de vigtigste årsager til at det kom til at trække længe ud med hjemrejsen. I hvert tilfælde tilbragte han de følgende år med rejser i Italien, Sydøsteuropa og Holland

også selv om han efteråret 1668 fik en ny kaldelse fra Frederik III og Griffenfeld som han havde studeret sammen med i sin tid i Leiden. Han opgav sin bolig i Palazzo Vecchio, forskede i gruber på Elba og i Volterra og var senere s.å. i Rom, Napoli og Bologna. Samtidig glædede han den bibliofile kong Frederik III med et smukt indbundet eksemplar af akademiets *Saggi di naturali esperienze*. 1669 rejste han over Venedig til Innsbruck for at uddybe sine krystallografiske arbejder. Juni s.å. deltog han i Nürnberg i det leopoldinsk-karolinske akademis møder. Herfra sejlede han til Wien hvor han blev ti dage. Med støtte fra storhertugen rejste han videre gennem Ungarn hvor han i bjergværkerne fik lejlighed til „nærmere at se med egne øjne, hvad der om metallerne ofte er svært at forstå ud fra forfatternes bøger“. Han havde næsten opgivet tanken om at vende hjem til Danmark – og rejste gennem Böhmen til Prag og kom 1670 til Holland hvor han blev fire måneder. Under opholdet i Amsterdam hvor S. skulle formidle bogkøb for storhertugens efterfølger Cosimo III, udvikledes S. i livlige forhandlinger om religiøse spørgsmål; særlig præsten Johannes Sylvius optrådte som de reformertes advokat. Forholdene nødsagede imidlertid S. til at rejse til Firenze hvor Cosimo lod S. indlogere i et hus med have på venstre Arnobred samtidig med at han opfordrede ham til at arbejde videre med *De solido* . . . Den hastige afrejse fra Amsterdam hindrede S. i at færdiggøre drøftelserne med Sylvius, og 15.7. sendte S. ham et brev (*Examen objectionis*) som affødte et svar med heftige angreb fra Sylvius. Da storhertugen fik det berettet tilskyndede han S. til at afbryde sine videnskabelige studier og hellige sig „den højest nødvendige opgave“ at tage del i trosdebatten. En række skrifter blev resultatet deraf, men de blev først trykt i årene 1675–77 efter at have cirkuleret bl.a. i Holland. De vigtigste er *Nicolai Stenonis ex pluribus ad Johannem Sylvium . . . scriptis binæ epistolæ, altera de propria conversione, altera de infelici ipsius Sylvii . . . responso*, 1677, hvori S. giver de mere forstandsmæssige grunde for sin overgang til katolicismen, idet han dog hævder at den virkelige vished kommer fra andre kilder, og *Scrutinium reformatorum*, s.å. (ty. udg. 1678) hvor han sammenligner reformationsforsøgene inden for den katolske kirke med dem inden for den protestantiske. Han sammenligner også dem alle med de forklaringer som den hellige skrift og den sunde fornuft giver; deraf mener han så at man kan slutte hvilke der har været af Gud. Han opstiller stoffet efter hvad han kalder „sin metode“, dvs. som en art overskuelige regnskabskolonner der på det trosmæssige område skal kunne give næ-

sten naturvidenskabeligt eksakte resultater. I skriftet findes egentlig det klareste udtryk for hans teologiske form. S. blev aldrig den bindstærke forfatter i troens sager, han holder sig til de enkelte grundvæsentlige spørgsmål som han søger at belyse stringent og enkelt. Til skriftkredsen fra denne periode hører også hans 1671 skrevne *Ad novae philosophiae reformatorem de vera philosophia epistola* (tr. 1575) rettet til Spinoza der 1670 havde publiceret en *Tractatus theologico-politicus*. S. søger deri først at vise den sikkerhed og fred den katolske kirke skænker og påviser dernæst svaghederne i Spinozas system. Nogen videre diskussion med Spinoza opnåede S. dog aldrig.

Fra 1671 synes S. at have genoptaget sine geologiske studier. For Cosimo III besøgte han mineral-samlingen i Pisa og samlede sin egen og Cosimos i Palazzo Pitti i Firenze; det er den Indice . . . katalogiserer. Sommeren s.å. arbejdede han i Moncodeno i Grignamassivet ved Comosøen med undersøgelser over den aristoteliske teori om antiperistasis hvilken han påviser hviler på forkert grundlag. Lillejuleaften s.å. modtog han imidlertid breve fra sin familie i Danmark der oplyste ham om at Christian V ikke så så strengt på trosproblemer som sin far. Heri støttedes kongen af Griffenfeld trods præstestændens protester. 13.2.1672 fik Griffenfeld udvirket en ny hjemkaldelse der gav S. ret til fri religionsudøvelse. Storhertugen stillede S. frit, men opfordrede ham til snarest at vende tilbage som lærer for sin søn. 19.5.1672 begyndte S. hjemrejsen og kom 13.7. til Kbh. hvor han flyttede ind hos søsteren Anna. Da han ikke blev ansat som universitetsprofessor, men som „anatomicus regius“ holdt han private dissectioner i sine forældres hjem, nu i Studiestræde. Gennem hans bidrag til Bartholins Acta . . . og ud fra Holger Jacobæus' efterladte manuskript kan man følge „den uforlignelige dissektors“ anatomiske virke i Kbh. 13.9.s.å. dissekeredes et pindsvin, senere en bjørn og i begyndelsen af okt. tillige i universitetets anatomiske teater liget en en for tyveri hængt soldat; senere fulgte private dissectioner af en kat, et egern, to rensdyr – en ørn, en kalv m.m. Fra 8.–18.2.1673 holdt S. demagogiske offentlige dissectioner i anatomiteatret. Demonstrationen af et kvindeligt og et rensdyr skulle danne den officielle indledning til S.s lærerangement i hovedstaden. I Bartholins Acta . . . er tiltrædelsesforelæsningsen (*Prooemium demonstrationum anatomicarum in Theatro Hafniensi anni 1673*) trykt. Den er et godt eksempel på hvor elegant, åndfuldt og klart S. udtrykker sig; ligesom i *De solido* . . . kan han hæve sig til poetisk flugt og glimtvis udsyn af stor virkning. Han udtaler

bl.a. at „kun verden lover mere og større end den giver, mens naturen giver mere og større end den lover“. Det er, siger han, „anatomiens sande formål for tilskueren at fremhæve sjælens værd ved kroppens underbare kunstværk og ved beundring af begge dele at nå til erkendelse og kærlighed til skaberen“. I forelæsningsens slutning forekommer det næsten ordsprogsagtige „pulchra quae videntur, pulchriora quae scientur, longe pulcherrima quae ignorantur“ (smukt er det vi ser, smukkere hvad vi ved, og allerskønnest hvad vi ikke fatter“). „ignorantur“s betydning har i denne sammenhæng været drøftet livligt; det kan udlægges som det endnu uudforskede, men har med S.s religiøse sindsstemning snarere været et udtryk for Gud som den uerkendbare. S. fortsatte sin anatomiske undervisning med forelæsninger og demonstrationer; han blev afasket svar om sikkerheden ved blodtransfusion hvortil han bemærker at da man ikke kender blodets natur kan man heller ikke overføre blod med sikkerhed; enhver indspøjtning i blod er farlig og mod naturen som har indesluttet blodet så omhyggeligt. Men noget egentlig nyt bringer hans gerning ikke; hans åndelige og religiøse udvikling og hans færden blandt den af den franske gesandt beskyttede lille katolske menighed i Kbh. gjorde hans stilling vanskelig. Dertil kom at Johan *Brunsmann noget taktløst og næppe uden brod sendte sin oversættelse 1673 Francisci Spirae Fortvifflellis Historie om dennes svingen mellem katolicisme og protestantisme til S.s søster hvorefter der udviklede sig en heftig polemik, præget af Brunsmanns voldsomhed og iver og S.s beherskede og rolige form; så sent som 1680 var S. endnu i brevveksling med Brunsmann. I Firenze var man blevet klar over de vanskeligheder S. havde i Danmark, og da venen Magalotti 1674 besøgte Sverige, fik han i opdrag at overrække S. et brev om genansættelse i Firenze og 300 daler som rejsepenge til udbetaling i Hamburg. 5.6. indgav S. sin afskedsansøgning hos Griffenfeld, og 14.7. fik han rejsepas efter det sidste år ingen offentlige demonstrationer at have udført. 27.10. udnævntes Ths. Bartholins søn Caspar *Bartholin (1655–1738) og nevøen Holger *Jacobæus til professorer ved univ. Efter et ophold i Leiden var S. i dec. tilbage i Italien hvor han fra 1675 varetog kronprinsens, den senere Ferdinand IIIs opdragelse. Til dette formål skal S. have skrevet en desværre nu forsvundet *Trattato di morale per un Principe*. Fra nu var hans naturvidenskabelige virksomhed næsten ophørt, og han forberedte sig på et arbejde i kirkens tjeneste. 1680 foretog han dog en dyredissection i Celle og fire år senere i Hamburg gjorde han notater til nye hjerne- og nervestudier. I.

påskedag 1675 læste han sin første messe i Annunciatakirken i Firenze efter dagen før at være blevet præsteviet. Han havde forinden aflagt kyskheds- og fattigdomsløftet. De to følgende år udfoldede han en omfattende propagandavirksomhed ved siden af opdragelsen af kronprinsen; som skriftefader og sjælesørger hjalp han mange, ligesom han virkede flittigt for de fattige. Sin gamle lærer og ven Ole Borch svarede han nov.1675 frimodigt og mildt om lykken ved sin konversion: „Herren har brudt hans lænker“. 1677 kaldtes han af hertug Johann Friedrich af Hannover til biskop dér. Hertugen havde gennem sin søster, den danske dronning Sophie Amalie lært S. at kende ved besøg i Kbh. 1674 og ønskede nu S. som apostolisk vikar. Som S. skrev 8.9.1677 fra Pisa: „Hvis den hellige Fader og De afgør, at planen om at kalde mig til biskop kommer fra Gud, så er jeg beredt til at underkaste mig den guddommelige vilje“. Han udnævntes 2.8.s.å. til biskop af Titiopolis, et ikke-eksisterende område. Reelt var hans virkefelt foruden hertugens lande Braunschweig og Lüneburg det apostoliske vikariat over store dele af Nordtyskland og senere også over Danmark. Det var med bekymring S. tog mod det krævende hver hvortil han nu forberedte sig; som jesuittergeneralen udtrykte det: „S. var et mirakel af dyd og visdom“. Barfodet drog S. sommeren 1677 for tredje gang til Rom hvor han ved audiens hos pave Innocens XI modtog sin udnævnelse. Sit biskoppelige segl smykkede han med et hjerte med et deri stående kors; allerede 1669 havde han anvendt dette symbol i et brev til venen Malpighi. 19.9. fandt bispevielsen sted, og godt en uge senere forlod S. Rom for at virke i Nordtyskland. Med streng askese gik han ind til det arbejde han udøvede med de største krav til såvel andre som sig selv. Han førte i Hannover et i materiel henseende fattigt, men åndeligt overmåde krævende liv – trods rundelig støtte fra hertug Johann Friedrich: Pengene brugtes til fattigstøtte. Tredivårskrigen havde skabt fortsat uro i hans bispedømme, og ved siden af sin embedsgerning blev S. tvunget ind i forskellige teologiske kontroverser, udløbere af hans tidligere nævnte skrifter om konversionen og om reformatorerne. 1677 udsendte han med støtte fra Ciccino III *Defensio et plenior elucidatio epistolae de propria conversione*, året efter anonymt *Catholische Glaubens – Lehr vom Fegfeuer* og s.å. også anonymt *Scrutinium Reformatorum das ist: Kurtzer und klarer Beweis . . . Vor einigen Jahren in lateinischer Sprache beschrieben* hvilket udløste skarpe angreb fra professor Christian *Nold i Kbh. og fra professor J. W. Baier i Jena. Også i disse skrifter kommer S.s gode egenskaber som

saglig debattør for dagen; men han drives ud i en række enkelte spørgsmål hvormed han kun beskæftiger sig fordi han føler det som en pligt ikke at svigte kirken; ofte sukker han over diskussionernes orkesløshed – samtidig med at han havde et særdeles godt forhold til byens protestantiske præster. Med filosofen Leibniz der året inden var blevet hertugens rådgiver og bibliotekar diskuterede han, særlig dennes tanker om trossynkretisering; Leibniz var overbevist om fornuftens magt mens S. anså kirken læreautoritet som troens fundament. „Var religionen en menneskeopfindelse, kunne dennes (: Leibniz) lære være klog og beroligende, men den udelukker nådegaven og mener alt kan ske ved naturlige kræfter“. Og om disse reunionsbestræbelser konkluderer S.: „hvem der vil være allesteds, er intetsteds“. Leibniz viste stor respekt for S. og opfordrede ham til at genoptage sin videnskabelige forskning. I Hannover sluttede Johann von Rosen, en officer ved hertugens hof sig til S., og han konverterede sept. 1678 for at følge og vidne om S. gennem de følgende år. Af Rosens erindringskrift erfares det at „S. sov på en stråsæk og fastede hver fredag indtil aften, at han denne dag gav sin middagsmad til en fattig, som han betjente ved bordet og gav en god almisse ved afskeden“. 1679 døde hertug Johann Friedrich som S. havde fået til 1678 at skaffe en katolsk præst til Kbh. med virke i de franske og spanske ambassaders kapeller. Hans bror Ernst August blev – trods sin tolerance over for S. – tvunget til at indstille katolsk gudstjeneste i Hannover hvorfor S. 1680 forlod byen og tog ophold i Münster som lyd biskop for fyrstbiskop Ferdinand af Fürstenberg i Paderborn, samtidig med at han vedblev at forvalte størstedelen af sit tidligere virkeområde. Også her drev S. under streng fasten og biskoppelige visitatser til fods sit trosivrige arbejde for konfirmationer af de unge og for præsteindvielser; mildt men bestemt krævede han præstekabet til regnskab for deres virke. Alvorlige problemer var for S. også de ofte verdslige indstillinger af adelens sønner til høje gejstlige embeder; som S. beskriver det, valgene skete – „rationibus spiritus et carni“ – ud fra en blanding af ånd og kød. Her forfattede han skriftet om håndspålæggelse og hyrdepligten *Parochorum hoc age* (tr. 1684) og behandlede heri urkirkens fuldkommenhedsstræben i modsætning til sin egen tids lunkenhed. Da fyrstbiskoppen døde 1683 flyttede S. i protest mod intrigerne omkring valget af den nye ærkebiskop Wilhelm fra Fürstenberg og efter en manende skrivelse til pave Innocens XI til Hamburg. Der var kun en lille katolsk menighed dér, og protestanternes aggressive holdning førte til gentagne

sammenstød. Dertil kom at S.s asketiske idealisme i vide kredse også blandt egne trosfæller mødte modvilje og modstand. S. følte med rette at hans arbejde i disse Hamburgår ikke bar frugt og længtes mod en tids ro og eftertanke i Italien; 1684 indbød Cosimo III ham til Livorno, og 16.7.1685 gav propagandakongregationen ham tilladelse til at rejse til Italien. Men inden da ønskede S. at besøge Hannover og Kbh. Ti dage i aug. opholdt han sig hos familien i Danmark hvor han kun varetog konfirmerationer for lukkede døre. Dec. s.å. forlod han Hamburg for, ledsaget af von Rosen, at tage til Schwerin efter anmodning fra den i Paris boende hertug Christian I Ludvig af Mecklenburg-Schwerin, idet stedets lille katolske menighed var i vanskeligheder. Den stedlige katolske præst, der var svagelig, døde i midten af nov. 1686, opofrende plejet dag og nat af S. der selv samtidig plagedes af nyrekolikker. Han fortsatte alligevel sine prædikener og messer, støttet af von Rosen når smerterne blev for svære. Han spiste utilstrækkeligt, sov kun nogle få timer, påklædt, på en stol. Men ligefuldt priste han Guds barmhjertighed og ønskede kun at dø i fuldkommen underkastelse til den hellige kirke. „Han bevogtede sit eget underliv, der var opdrevet som et trommeskind og undrer sig over at det ikke er sprængt. Jeg lider heftige smerter . . . men Gud giv mig tålmod til at udholde det“ (von Rosen). Han skrev nogle sidste breve til Cosimo III og sin „moder i Jesus Kristus“ Lavinia Arnolfini i Firenze. Med ordene: „Jesus, vær mig Jesus, min forløser“ udåndede han tidligt om morgenen 25.11.1686 – uden at have opnået skriftte eller sakramente fra den fra Lübeck tilsendte pater – formentlig som følge af en svær nyrebetændelse eller nyrevejskræft, og 6.12.s.å. begravedes han i slotskapellet. På Cosimos befaling førtes hans kiste – indregistreret som en kasse bøger – til Firenze, hvor den 13.10.1687 nedsattes i krypten af San Lorenzo-basilikaen. 1953 overførtes S.s jordiske rester under en højtidelig procession hvori også danske deltog til en antikkrystelig sarkofag i et sidekapel af San Lorenzokirkens korsarm. Sarkofagen dækkes dagligt af bønskrifter, og i 1964 sendtes akterne for saligkåring og helgenkåring af S. til Rom. En redegørelse på 1100 sider publiceredes 1974.

□ Tegning. Mal. (Med.-hist. mus.). Mal. tilskrives J. Sustermans (Uffizierne, Firenze), efter dette kopier o.l., bl.a. malet portr. i blomsterkrans (forhen Kloster Neustift ved Brixen), tegn. (Kgl. bibl.), fresko af E. Vigeland ca. 1904 (Kbh.s rådhus), fresko af O. Cattani (univ. i Fribourg, Schweiz), linoleumssnit af K. J. Almquist, 1938, glasmal. (anatomisk inst., Innsbruck) og mal. af

bl.a. Hunstiger og V. Wils. Mal. muligvis forestillende S. tilskrives ligeledes Sustermans, nærppe overbevisende. Mal. (S. Anna k.s præstegård i Schwerin), efter dette – formentlig med mellemled – kopi af C. A. Lorentzen (anatomisk inst., Kbh.), efter denne kopi af Fr. Vermehren, 1888 (Fr.borg), litografi 1865 og 1867, træsnit af H. P. Hansen 1873, 1886, 1893 og et moderne træsnit. Tegn. fra før 1753, muligvis gengivende tabt mal. Terracottarelieff formentlig italiensk fra 1600-tallet (Fr.borg, dep. i Mineralogisk mus.), efter dette relief af Vincenzo Consani, 1883, på epitafium (S. Lorenzo, Firenze). Afbildet på tegnet udkast til dekoration i univ. af Constantin Hansen udst. 1862. Buste af Carl Hartmann, 1887 (Skt. Knuds skole og Jesu Hjerter k., Kbh.), af E. Ølsgaard, 1900 (landbohøjskolens mineralogiske saml.; Stenos Apotek, Kbh.) og af Hans Wienhausen. Afbildet på mal. af V. Neiiendam 1918, 1919 samt udst. 1943 og 1951, og på pastel af O. Matthiesen, 1939. Statue af M. S. Elo, 1929, af G. Eickhoff, 1962 (ved univ.bibl.s 2. afd., Kbh.) og statue af R. Brückner-Fuhlrott (biskopshaven, Schwerin), relief af samme (biskoppen af Schwerin). Mal. af Constance Holmgaard. Mosaik af Annelise Leichhauer (Skt. Josephs hosp., Kbh.). Medalje. Frimærke af C. Slania, 1969, efter tegn. af Jane Muus. Mal. af Italo Rettineto (Uffizierne, Firenze). – Mindetavle 1934 (Domus Medica, Kbh.). Mindestele af E. Utzon-Frank, 1938. Udkast til monument af J. J. Bregno s.å. – G. Metzler i Varden IX, 1911 163–78. G. Scherz i Hist. Medd. om Kbh., 1962 177–216. Annelise Thomasen i Dansk Geologisk Forenings årsskr., 1974 1–4. Samme i M. Bierbaum og A. Faller: Niels Stensen. Anatom, Geologe und Bischof 1638–1686. Münster Westfalen, 1979 152–66.

Bibliografi. Mededelingen van het Nederlands instituut te Rome XXXVIII. N. S. III, Haag 1976 135–56.
Udg. Foreløbig medd. til en afhandling om faste legemer, udg. Aug. Krogh og V. Maar, 1902 (eng. udg. ved H. Oldenburg, London 1671 og ved J. G. Winter. N. Y. 1916 (faks. udg. 1968), ty. udg. ved K. Mieleitner, Lpz. 1923 (rev. udg. 1967) og russ. udg. ved V. V. Belousov og I. I. Safranovskij, Leningrad 1957). Opera philosophica, udg. Vilh. Maar I–II, 1910. N. S. s værker i overs. ved R. E. Christensen m.fl. I, 1939 = Klassisk da. medicin II. Opera theologica, udg. Kn. Larsen og G. Scherz I–II, 1941–47 (bd. I. 2. udg. 1944). A Dissertation on the anatomy of the brain, udg. Edv. Gotfredsen, 1950 (rev. udg. ved G. Scherz, 1965). N. S. and his India, udg. G. Scherz, 1958 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XV. Disputatio physica de thermis, udg. samme og E. Coturri, Montecatini 1966. Geological papers, udg. samme I, 1969 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XX (heri bibliografi). *Kilder.* Epistolae et epistolae ad eum datae, udg. G. Scherz I–II, 1952. N. S.: Brief über meine Konversion, overs. samme, 1967. Osbnagrone. Beatificationis et canonizationis servi Dei N. S. . . . positio super introducti-

one causae et super virtutibus ex officio concinnata, Rom 1974 = Sacra congregatio pro causis sanctorum officium historicum XXXVIII (heri breve og bibliografi).

Lit. C. C. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II, I, 1873 149–256; III, 1878 70–81 (bibliografi). A. D. Jørgensen: N. S., 1884 (rev. udg. ved G. Scherz, 1958). Stenoniana, udg. Vald. Meisen og Kn. Larsen, 1933. Kn. Larsen i Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936–38 511–53. Anker Aggebo: Danm.s store søn N. S., 1937. Axel Garboe: N. S.s geologiske arbejdes skæbne, 1948 = Danm.s geol. undersøgelse 4.r.III, 4. Samme: N. S. and Erasmus Bartholinus, 1954 = sst. 4.r.III, 9. Samme: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 50–75. Karen Ploygaard: N. S., 1953. Stenoniana catholica I–VII, 1955–61. Gustav Scherz: Vom Wege N. S.s, 1956 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XIV. Samme i Fund og forskn. V–VI, 1958–59 19–33 og XVI, 1969 43–52. Samme: N. S. Bildbuch, Würzburg 1962. Samme: N. S., 1963 = Gads biografier. Pionier der Wissenschaft, udg. samme, 1963 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XVII (heri udv. tekster af S. samt breve). Samme: N. S. Denker und Forscher im Barock, Stuttg. 1964. S. and brain research in the 17. century. Proceedings of the international hist. symposium on N. S., udg. samme, Oxford 1968 = Analecta medico-historica III. Dissertations on S. as geologist, udg. samme, 1971 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XXIII. Max Bierbaum og Ad. Fallner: N. S., Münster 1959 (2. opl. 1979, heri bibliografi). Johann v. Rosen: Erindrungen an Msgr. N. S., udg. G. Scherz, Hildesheim 1962. Egill Snorrason: N. S. En students notater fra 1659, 1966. Karl Bjørnhof: Støv skal du blive, 1972. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979: XIII, s.å. Kirkens fattige tjener, N. S. og Danm., red. Ole Kongsted m.fl., 1981. *Papirer i Kgl. bibl.*

Egill Snorrason

Stensgård (ved dåben Madsen-Stensgaard), Axel Erling, 1876–1966, bibliotekar. *17.5.1876 på Frbg., +9.2.1966 i Århus, begr. Kbh. (Bispebjerg). F: komponist, lærer N. K. *Madsen-Stensgaard (1850–1927) og Marie J. C. Petersen (1852–1941). ~1° 17.5.1901 i Kbh. (b.v.) med Anette Claudine Elsnér, *18.9.1873 i Kbh. (Fødsst.), +15.11.1914 sst., d. af formand Eduard Christian Emil E. (*1846) og Mathilda Sophia Almqvist (1850–1923). Ægteskabet opløst. ~2° 12.5.1909 i Århus med Jutta (Ljust) Maria Larsen, *29.9.1884 i Århus, +31.10.1968 i Skagen (~2° 1933 med hypotekforeningsdirektør, cand.jur. Niels Peder Helver, 1875–1949 (navneforandring fra Hansen 1903), ~1° 1904 med Louise Magdalene Axelsen, 1879–1967), d. af skibsfører, senere statsbanetjenestemand Ole L. (1836–1924) og Julie Louise Sophie Müller (1852–1919). Ægteskabet opløst 1933.

Efter studentereksamen 1893 fra Frbg. gymnasium studerede S. i nogle år romanske sprog ved universitetet og drev samtidig journalistisk virksomhed tilknyttet de Ferslewske blade og Illustreret Tidende, ligesom han ivrigt tog del i livet i og omkring Studentersamfundet. Skønt ærkekøbenhavnerv brød han 1901 op fra hovedstaden

og fik ansættelse som assistent (underbibliotekar) ved Statsbiblioteket i Århus der året efter åbnedes for offentligheden. 1920 blev han bibliotekar af 1. grad, og fra 1915 til sin afgang 1946 ledede han katalogiseringsafdelingen (og skrev om denne i bibliotekets jubilæumsskrift fra 1927) men tog dog fra den første dag på biblioteket livlig del i alle sider af dets virksomhed. Også hans journalistiske evner blev taget i brug, og gennem talrige avisartikler og lignende udbredte han i vide kredse kendskabet til det nye bibliotek og dets liberale og ubureaukratiske publikumsbetjening; også på denne måde fik han en væsentlig andel i bibliotekets succes. For folkebibliotekstanken betød det et stort skub fremad, at S. fik ideen til på landsudstillingen i Århus 1909 at indrette et arbejdende folkebibliotek.

Karakteristisk for S. var i det hele taget hans store idérigdom og vidtfaavnende interessefelt. Som lærere havde han i skolen haft H. V. Clausen og Niels Hjørt og fik derved en livslang interesse for det sønderjyske spørgsmål. Han udgav 1908 sangantologien *De forbudte Sange* og var bidragsyder til mindeskriftet om A. Regenborg. Også frisisk sprog og litteratur optog ham, og efter at Statsbiblioteket 1927 som gave havde modtaget en større frisisk bogsamling, udbyggedes den i de følgende år under S.s ledelse til landets største. 1933 og 1959 udgav han katalogen *Friserne. Land og Folk. Sprog og Litteratur* I–II og fra frisisk side hædredes han ved at blive indvalgt i det frisiske akademi i Leeuwarden der 1968 udgav en biografi af S. I en årrække var S. knyttet til Chr. Erichsens forlag og udgav 1927 bogen *En praktisk Idealist* om forlagets grundlægger, ligesom han for forlaget forkortede og moderniserede en række børne- og ungdomsbøger af B. S. Ingemann, Jules Verne o.å., således at de bedre faldt i nutidige læsers smag. Hans fine sprogformelse og store sprogkundskaber blev også anvendt af andre forlag ved udgivelse af oversættelser. I flere år var S. Berlingske Tidendes århusianske teateranmelder, og på et tidligt tidspunkt kom han ind i filmverdenen som litterær medarbejder ved selskabet Fotorama, og det var S. der skrev teksten til bl.a. Valdemar Psilanders debutfilm 1911. En særlig vægt lagde S. selv på sin medvirken i de bestræbelser der i 1920erne blev udfoldet for at få etableret en universitetsundervisning i Århus. En sådan begyndte 1928 med kommunal støtte og blev grundlaget for det nuværende statslige Århus universitet.

Af hans mange andre initiativer kan bl.a. nævnes at han allerede i 1930erne arbejdede på at få Istedløven tilbage, og i en lang årrække førte han, ved rejser til Moskva og på andre måder, en ihærdig kamp for at få de på Beringøen fundne

kanoner fra Vitus *Berings berømte ekspedition overført til Danmark. Han blev medlem af den særlige Beringkomité og bidrog på afgørende måde til, at man 1957 i Berings fødeby Horsens kunne indvie en park, hvori de fundne kanoner er opstillet. S.å. udgav S. *Fra Bering-øen til Horsens Vitus Bering Park*, og 1941 havde han udsendt en lille bibliografi *Vitus Bering i den danske Litteratur og Presse*. Af S.s øvrige litterære produktion kan nævnes *J. C. Christensens Eftermæle*, 1931, *H. C. Andersen i Italien*, 1935, *Georg Brandes' digterfølge*, 1949, ligesom han i samleværket København før og nu skrev om Frederiksberg. S. var gennem hele livet besjælet af rejseiver og besøgte en lang række europæiske lande fra hvilke han skrev levende og fængslende rejsebrev, især til provinspressen. Også efter at være fyldt 80 foretog han lange rejser, en af dem gik til Wien – til fods. 1921–26 var han formand for den radikale vælgerforening i Århus og blev senere æresmedlem. – R. 1936. □Tegn. af Josva Christensen ca. 1916 og af en fransk kunstner, 1920. Foto.

Erindr. i Em. Sejrs: Statsbibl. i Århus 1902–52, 1952 15–19. – Chr. Stub-Jørgensen i Bogens verden XLVIII, 1966 128f. P. Birkelund i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LIII, Upps. s.å. 60–62. Karl V. Thomsen i Demokraten 9.2. s.å. J. H. Brouwer: E. S., freon ta Fryslân, Leeuwarden 1968 = Fryske akademy. Utjeften CCCXXII (heri bibliografi). Em. Sejrs: Biblioteks- og kulturliv i Århus, 1977 148–55. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund

Stentoft, Aage, * 1914, teaterdirektør, komponist, forfatter. * 1.5.1914 i Holbæk. F: købmand Jørgen Christian Stentoft-Christensen (1879–1929) og lærer Kristine Pedersen (1887–1972). ~ 1.5.1970 i Gibraltar med balletdanser May Reimers Rasmussen, * 12.9.1940 i Kbh., d. af fabrikant Paul Reimers R. (1910–80) og Grethe Bramstoft (* 1918).

S. blev student fra Stenhus kostskole 1932 og begyndte derefter en uddannelse på Den handelsvidenskabelige læreanstalt. Udenom studierne tilbragte han det meste af tiden i Studenterforeningen – i begyndelsen som hyggepianist – men hans kompositoriske evner drev ham ind i studenterrevyerne hvor han under Mogens *Dams lederskab 1934 skrev hele 12 melodier til årets revy. Han blev meget hurtigt meget populær under navnet „Støjballer“ og hans virke i studenterkredse varede i mange år. Men samtidig var han begyndt at akkompagnere Olga *Svendsen, Liva *Weel, Lulu *Ziegler, Ludvig *Brandstrup og Osvald *Helmuth – og samme år (1934) blev han komponist og akkompagnatør hos „Co-Optimisterne“. Hans forretningstalent viste sig

allerede fra begyndelsen og han blev som 21-årig meddirektør for foretagendet. S. bevarede den nære tilknytning til studenterrevy-veteranerne og Co-Optimisterne Mogens Dam og Ludvig Brandstrup så længe de levede. 1939 fik han sin første teaterbevilling til Frederiksberg teater (nu Aveny) hvor han opførte revyen *Leve de nordiske piger* med bl.a. Liva Weel og Tutta Rolf („Månestrålen“). Nancy Nathansen, direktør for Apollo Teatret, var altid på jagt efter nye talenter og overværede derfor altid studenterrevyerne – og hun hentede den unge S. til sit teater som han blev direktør for 1940. Hans personale her var bl.a. Erika *Voigt, Osvald Helmuth, Ludvig Brandstrup og Hans W. *Petersen. To år senere købte han hotel Marienlyst i Helsingør som han moderniserede og var direktør for til 1950. Samtidig var han direktør for sommerrevyerne på Frederiksberg teater 1946–48, og han fik endda tid til 1946 at stå for safari-filmen *Jambo Bwana* som blev optaget i Kenya. 1947–48 var han desuden meddirektør for Dagmarrevyerne.

S. viste sig altså meget tidligt som en fantasifuld og foretagsom gøglernatur, i stand til at styre det hele med sit fremragende forretningstalent. Som han selv sagde: „En forestilling bør have tre manuskripter – nemlig tekst, musik og budget. De fleste glemmer det sidste“. Hans initiativ var ikke til at standse. Han byggede et nyt teater *Apoloteatret* i Axelborg og var dets direktør 1951–58. Her spillede han fremragende forestillinger som *Solstik*, *Robinson Crazy* og *Levende lys* med Max *Hansen. Men allerede 1954 købte han det gamle Nørrebro teater og byggede det om til *Det ny Scala* og ledede det til 1961. Her spillede han operetter og musicals. Midt i denne periode fandt han tid til at opføre den overordentlig avancerede forestilling *Cranks* på Mercur-teatret. Og den største musicalbegivenhed fandt sted 1960 i Falkonercentret hvor S., I. *Blicher-Hansen og Lars Schmidt i fællesskab producerede *My Fair Lady*, som Gerda Gilboe, Mogens *Wieth og Osvald Helmuth hævdede til en kæmpesucces – og som publikumsmæssigt blev den største teaterbegivenhed i Danmark. Forestillingen blev i det danske regi overført til næsten alle førende teatre i Europa. S. tjente her så mange penge, at han emigrerede til Spanien 1961. Men han vendte tilbage og blev leder af Tivoli-teatret (Glassalen) 1973–80 hvor han samlede et fremragende personale, bl.a. Lone Hertz, Ulf Pilgaard, Per Pallesen, Poul *Reichhardt og Danny Drags – men ikke mindst Marguerite *Viby, Jørgen *Ryg og Dirch *Passer. Siden har vi ikke hørt fra S. Som han siger: »Når man efter næsten 50 år i dansk Showbiz slutter sin karriere med at have skabt Danmarks populæreste revy-

scene med en Dirch Passer på vej til hospitalet, så forsøger man at glemme – selvom Dirch trods min advarsel forlangte sæsonen gennemført“. Men S. var meget andet end teaterleder“. Han præsenterede de første ice-shows i Skandinavien, første gang i Forum 1948. Senere anskaffede han et specialkonstrueret telt, så han kunne turnere med disse is-revyer i hele Europa, Egypten, Indien, Singapore og Hong Kong. Han har også produceret en række film. Han skrev endog manuskript til flere af dem og blev belønnet med en Bodil for manuskriptet til *Vi er allesammen tosede*.

Men måske har S. gjort sig allermest bemærket som komponist. Han har skrevet mere end 700 melodier. Blandt de kendteste er: *Dit hjerte er i fare*, *Andresen*, *Havnen*, *Jeg har aldrig kysset andre end Marie*, *Konen*, *kællingen*, *madammen*, *Henne om hjørnet – nede i kælderens* og *I den mellemste køje* til Osvald Helmuth – *Molak, molak, mak, mak, mak*, *Hyp lille Lotte* og *Luk dine små uskyldige øjne* til Ludvig Brandstrup – *Der' naturen der kræver sin ret* til Liva Weel – *Kys hinanden* til Max Hansen – *Såd'n var det ikke i 90'erne*, *Jacobsen* og *Tante Agathe* til Erika Voigt. Og i de senere år *Bare græd* til Kjeld Petersen, *Slipset røber alt* til Elin Reimer og *Pyt* til Jørgen Ryg. S. har sat sit meget stærke personlige præg på det „lette“ teater og på dansk revy i næsten 50 år. □Tegn. af Kai Christensen, 1956 (Kgl.bibl.) og to af Hans Lollegaard (sst.). Foto.

Interviews i Politiken 4.6.1978 og Berl. tid. 21.9.1980.

Ole Walbom

van Stenwinckel, se van Steenwinckel.

Stephan, +1177, biskop i Ribe. * i Brøstrup, Hygum sg., † 30.7.1177, begr. i Ribe domk. S. var – i modsætning til sin forgænger, englænderen *Radulf – dansk. Sin gejstlige oplæring fik han rimeligvis ved Ribe domkirke hvor han blev kannik. Tidligt må han dog være indtrådt som munk i cistercienserordenen hvor han blev abbed for klosteret Herrevad i Skåne. Efter biskop Radulfs død (1170 eller 71) opnåede kapitlet i Ribe, mod at betale kongen 300 mark sølv, frit valg mellem abbederne af Vitskøl, Tvis og Herrevad. Valget faldt da naturligt på S., og man synes heller ikke at have haft grund til at fortryde det. Ganske vist kom han som biskop i modsætning til kannikerne, fordi han ligesom Radulf søgte at indføre et regelbundet liv efter augustinerreglen i kapitlet. Forsøget strandede dog. Tidsstrømmen gik ikke længere i retning af augustinerkonventer, men af „verdslige kapitler“

som de der kort tid senere oprettedes i Århus og Slesvig. Endvidere modsatte S. sig at kapitlets præbender blev givet som belønning til de klerke der havde gjort tjeneste ved hoffet eller hos stormændene. Sammen med Radulf havde S. sørget for til benediktinerklostret i Sem at skaffe en fornøyle gennem en koloni af cisterciensere fra Herrevad, og som biskop støttede han klostret og forestod dets flytning til Løgum. Han nævnes da også i klostrets nekrologium og privilegier blandt dets velgørere, ja, kaldes sammen med biskopperne Radulf og *Omer dets grundlægger. Ved S.s grav i domkirken skal der være sket helbredelser, uden at han dog anerkendtes som helgen.

Scriptores rerum Danicarum VIII, 1834 183 193 195 196. Kirkehist. saml. 6.r.1, 1933–35 30 (Ribe bispekrønike). – J. Kinch: Ribe bys hist. I, 1869 30. M. Mackeprang i Sønderjyske årbøger, 1945 20–127.

Hal Koch*

Stephanus, Johannes (Staphensen, Hans), 1561–1625, professor, rektor. * 12.12.1561 på Lolland, † 12.2.1625 i Roskilde. ~ 1° 30.4.1598 i Kbh. med Anne Pedersdatter Winstrup, † ca. 1602 i Kbh., d. af biskop, dr. Peder Jensen *W. (1549–1614) og Marine Esbendsdatter (ca. 1554–98). ~ 2° okt. 1604 i Kbh. med Cæcilie (Sidsle) Sørens datter, † maj 1641, d. af købmand og skibsreder Søren Andersen. – Far til Stephanus Johannis *L.

S. blev student 1579 og virkede 1582–84 som medhjælper hos Tyge *Brahe på Hven. 1585 blev han immatrikuleret i Wittenberg og tog n.å. magistergraden her. 1588 blev han rektor i Sorø og 1597 professor i dialektik ved Kbh.s univ. Nogle tesesamlinger han har udgivet 1602–07 i forbindelse med indbydelser til forelæsningsviser, at han i filosofisk henseende repræsenterede tidens sædvanlige eklektiske Aristotelisme, idet han ikke blot byggede på Aristoteles, Rudolf Agricola og Erasmus, men også satte P. Ramus højt. I håndskrift (nu i Uppsala) har han efterladt en hel lærebog i retorik og dialektik der bringer et systematiserende udtag af H. P. *Resens tilsvarende fremstillinger. Som teolog tilhørte S. dog ikke Resens linje med derimod filippismen, antagelig – som så mange af Tyge Brahes disciple – med hældning mod kalvinismen; bl.a. gik han ind for eksorcismens afskaffelse. S. var imidlertid diplomatisk nok til at holde sig uden for tidens teologiske stridigheder. Et indtryk både af hans smidighed og af hans evne til at føre en elegant pen får man af hans brevbog fra disse år (Kall, 4°, 512) der rummer kopier af hans egne breve og tillige skrivelser, skrevet af ham i hans svigerfars, biskop Winstrups navn. – 1607 valg-

Stephanus, Johannes

tes S. til rector magnificus og blev n.å. udnævnt til forstander for Sorø skole og gods. Han højnede skolens tilstand ved at knytte gode lærerkræfter til den – ikke mindst havde musikundervisningen hans interesse – og som administrator var han en myndig og økonomisk, omend undertiden en vel påholdende skoleherre. Hans administrative evner blev i særlig grad sat på prøve 1621, da Maribo kloster blev henlagt under Sorø for at muliggøre oprettelsen af et akademi. Da dette havde fundet sted 1623, trådte S. tilbage, aflagdes med kanonikater i Ribe og Roskilde og tog bolig sidstnævnte sted. Samtidig (1624) udnævntes han til kgl. historiograf. I denne stilling kom han dog ikke til at udrette synderligt, men som vidnesbyrd om hans historiske interesser kan nævnes, at han har efterladt sig værdifulde samlinger vedr. Sorø klostres og universitetets historie, ligesom han havde påbegyndt de kritiske antegnelser til Saxo som hans søn Stephan siden fortsatte efter en større målestok.

Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 638–41; V, 1869–71 195–238 473–81 og 3.r.I, 1874–77 323–25 338–42 742–802 (breve). H. F. Rørdam sst. 4.r.I, 1889–91 25. Samme: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77 580–85; IV, 1868–74 fl.st. Hist. saml. og studier, udg. samme I, 1891 4–14 34 246; III, 1898 187–92. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationalit. i det 17. og 18. årh., 1887. Sorø. Klosterhist., skolen, akademiet I, 1923–24 339f 381–84. H. G. Olrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737, 1927–30 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1926/27–1929/30 12–14. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928. Laur. Nielsen: Dsk. privatbibl. I, 1946 174–76. Danske metrikere, udg. Arthur Arnholtz m.fl. I, 1953 5–11. Oskar Garstein: Cort Aslaksønn, Oslo 1953. Wih. Norlind: Tycho Brahe, Lund 1970 = Skånsk senmedeltid och renässans VIII 10f. – Papirer i Kgl. bibl.

H. A. Hens (Bjørn Kornerup)

Stephanus, Stephanus Johannis (Hansen, Staphen; efternavnet S. først anvendt efter 1625 og kun i forbindelse med de latiniserede fornavne), 1599–1650, filolog, historiker. * 23.7.1599 i Kbh., † 22.4.1650 i Sorø. F: professor Johannes *S. (1561–1625) og Anne Pedersdatter Winstrup († ca. 1602). ~1° (nov.?) 1631 i Århus (?) med Anna Jacobæa, * ca. 1611, † 10.2.1633, begr. i Sorø k., d. af dr.med. Matthias Jacobæus (1569–1636) og Ingeborg Jensdatter (ca. 1584–1614). ~2° 26.10.1634 i Kbh. med Thale Eisenberg, † 1675, d. af professor, senere provst på Samsø, mag. Elias E. (ca. 1581–1635) og Anne Jensdatter († 1671, ~2° med Hans Jensen *Svaning, 1600–76).

S. kom 1608 med faderen til Sorø skole, men blev dimitteret fra Herlufsholm 1615. Blandt professorerne i Kbh. omtaler han senere Hans Jensen *Alanus som sin „præceptor“ og „hos-

pes“ og var, efter 1618 at have taget baccalaurgraden, to gange respondent ved hans dialektiske disputater. Alanus der 1627 i en disputats forsvarede "Saxo mod Goropius Becanus" kritik, har sikkert også stimuleret hans historiske studier. 1620–21 studerede S. i Wittenberg, rejste atter dertil 1622, var vinteren 1622–23 i Rostock og tog derefter til Leiden. 1624 var han igen hjemme, blev rektor i Slangerup og tog n.å. magistergraden. Først nu indledte han sit livslange venskab med Ole *Worm. 1626 opgav han rektoratet og begav sig for anden gang til Leiden hvor han især studerede latin hos de berømte klassiske filologer Daniel Heinsius og Gerardus Joannis Vossius, men også dyrkede sit andet speciale: Danmarks historie og antikviteter. Som frugt af studierne fremkom i Leiden 1627 dels en samling kritiske og forklarende bemærkninger til Saxo, *Breves notæ ac emendationes in Saxonem Grammaticum*, dels en samling tankesprog uddraget af Saxo, *Florilegium sententiarum selectiorum*, vistnok beregnet til skolebrug. Førstnævnte arbejde, hvortil både Heinsius og Vossius havde ydet deres medvirken, hvilede til dels på optegnelser af Johannes Stephanus og kan betragtes som en forløber for S.s hovedværk, den kommenterede udgave af Saxo. Formodentlig efter anbefaling af J. I. *Pontanus, med hvem S. korresponderede til hans død, kom han i forbindelse med bogtrykkerfirmaet Elzevir, for hvilket han, til en serie beskrivelser af forskellige stater udgav bindet om det dansk-norske monarki, *De regno Daniæ et Norwegiæ tractatus varij*, udkommet 1629 med kort mellemrum i to forskellige udgaver, indeholdende en række mindre skrifter af middelalderlige og nyere forfattere om rigerens historie og topografi. N.å. forlod S. Leiden og rejste hjem for at blive professor eloquentiæ i Sorø. 1631 nedsattes en kommission af de kbh.ske og soranske professorer til behandling af forskellige skolespørgsmål, herunder tilvejebringelsen af latinske skolebøger. S. blev som eneste soraner medlem af det snævrere samarbejdsudvalg, og det overdroges ham at udarbejde en samling latinske tale- og stiløvelser i form af samtaler, *Colloqviorum familiarium libri IV*, 1634 og til elementærundervisning *Colloqviorum minorum libri IV*, vistnok 1635 (ældste bevarede udg. 1666) foruden en fagordnet latinsk-dansk ordbog der kunne bruges parallelt med kollokvierne, *Nomenclatoris Latino-Danici libri IV*, 1634, efterfulgt af en pars altera (1638) indeholdende verberne i alfabetisk orden. Hele dette læseapparat viste sig meget hensigtsmæssigt og brugtes her i Danmark langt ned i 1700-tallet; af kollokvierne kom der også udgaver i Åbo, Göteborg og Stockholm. Som et supplement til disse

lærebøger og som et sidestykke til Saxo-antologien udgav S. 1641 en samling Quintilian-sentenser.

Ved Johannes "Meursius" død 1639 blev S. kgl. historiograf og professor i historie i Sorø. I egenkab af historiograf udarbejdede han Chr. IIIs historie for årene 1550–59 (udg. posthumt 1650 af Hans Svaning d.y.), en fortsættelse af Niels "Krag's uddgivne annaler. Men hans egentlige interesse var stadig Saxo. Som en slags forberedelse udgav han 1642 Sven Aggesen, der aldrig havde været trykt, og 1645 udkom efter langvarige pekuniære besværligheder hans Saxoudgave (på titelbladet 1644) samt den udførlige kommentar hertil, *Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici*, frugten af mange års arbejde. For første gang forelå Saxo i en virkelig læselig form til afløsning af Christiern "Pedersens temmelig ufuldkomne tekst, og for første gang er en middelalderlig historiker behandlet med samme filologiske metode som en klassisk oldtidsforfatter. De træskårne illustrationer hidrører i vid udstrækning fra de samme forme som Worm havde anvendt i *Monumenta Danica* og nu rundhåndet stillede til rådighed. Hos Heinsius og Vossius havde S. gennemgået tidens ypperste filologiske skole, netop som de lærdes interesse for middelalderlig latinsk filologi var ved at vågne. I sin indledning drøfter S. de problemer der knytter sig til Saxo som person og forfatter, og i „Notæ“ giver han tekstkritiske og sproglige forklaringer, påviser Saxos benyttelse af citater navnlig fra sølvvalderens forfattere, leverer realkommentarer (især til oldhistorien) hentet fra literære og antikvariske kilder. Hans manglende kendskab til den norrøne overlevering og dens sprog var afhjulpet af de lærde islændinge (især Brynjólfur Sveinsson), som hans ven og mangedårlige korrespondent Ole Worm havde sat ham i forbindelse med. Bærer kommentaren end præg af at være blevet til i den nordiske oldforsknings barndom, så er Stephanii Saxo dog en bedrift ikke blot nationalhistorisk set, men også efter europæisk målestok. Ud over sin Saxo havde S. en større plan – virkeliggjort et århundrede senere i Jacob "Langebeks „Scriptores. . .“ – om at samle kilderne til Danmarks historie i et stort korpus. Han fik udarbejdet en kildefortegnelse, *Designatio variorum documentorum et antiquitatum* (først trykt i Danske Mag. 6.r.1, 1909–13) der omfatter alle de manuskripter han til sit arbejde som historiograf havde lånt fra universitetsbiblioteket, og en samling afskrifter, *Chronologia Danicæ systema*, begge dele nu meget vigtige efter den tilintetgørelse som ramte universitetsbiblioteket ved branden 1728. Mange af afskrifterne er muligvis ført i pennen af hans amanuensis, Frands

Nielsen Grenaa, hvis håndskrift ligner S.s til forveksling.

S.s økonomiske forhold var ikke gode, navnlig i de sidste år hvor rigets finansnød ofte umuliggjorde udbetaling af lønningen. Ikke desto mindre samlede han sig et mageløst bibliotek. Lige fra sin tidligste ungdom havde han købt bøger, senere havde han arvet faderens bogsamling og stadig forøget bestanden. Skønt han havde været nødt til at skille sig ved enkelte prominente stykker, indeholdt samlingen ved hans død en skat af middelalderlige codices, nyere historiske manuskripter, egne optegnelser, sorana etc. Blandt de trykte bøger var adskillige inkunabler, et udmærket brugsbibliotek i alle fag, men særlig stærkt inden for filologi og historie. Efter S.s død solgte enken hele samlingen gennem den svenske gesandt i Kbh. til dronning Kristina af Sverige. Grev Magnus Gabriel de la Gardie, selv en vældig bogsamler, stod i forskud for købesummen, og uden at vi nu helt kan gennemskue transaktionen endte det med at han overtog biblioteket, af hvilket størstedelen endnu kan påvises i svenske samlinger, navnlig i Uppsala universitetsbibliotek.

S. er sin epokes største danske historiker. Som den skolede filolog beherskede han sin tids tekstkritiske metode, og hans styrke var den fuldstændige fortrolighed med den antikke overlevering, med Saxo og hans sproglige forbillender. På dette grundlag evnede han at forme, og omforme, en tekst til korrekt latin. Metodens svagheder er nu tydeligt påvist gennem undersøgelsen af Sven Aggesen udgaven. S. har utvivlsomt benyttet samme manuskript (AM 33,4*) som M. Cl. "Gertz, der med tilsvarende beherskelse af moderne filologisk kritik etablerede en langt mere korrekt tekst, hvis betydelige afvigelser fra den af S. rekonstruerede, han (med urette) tilskrev et senere forsvundet ældre manuskript. Men S. står som den ægte samler der ved, hvordan stoffet skal tilvejebringes og ordnes. Tilsammen danner disse evner en videnskabsmand som hævder sig med glans i 1600-tallet. I rækken af danske historikere står han som sin tids bærer af Sorø-traditionen der rækker tilbage til Saxo, til hvis navn han med ære har knyttet sit eget.

Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I–IV, 1891–1902. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern I–III, 1965–68. – S. Birket Smith: Om Kbh.s univ.bibl. før 1728, 1882. Ellen Jørgensen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen IV, Upps. 1917 19–28. O. Walde sst. 29–65 261–301 og XIX, 1932 52–54. Samme: Storhetstidens lit. krigsbyten II, Upps. 1920. Sorø. Klosteret, skolen, akad. I, 1923–24. Betänkande och förslag ang. läroverks- och landsbibliotek, Sth. 1924 = Statens off. utredningar 1924:VII. Apoteker Sibbernens Saxobog,

Stephanus, Stephanus Johannis

1927 20–22 119–27. Ellen Jorgensen: Historieforsk. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960). Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931 XI. Erik Kroman: Kong Valdemars jordebog, 1936 75–80. Karsten Christensen: Om overleveringen af Sven Aggesens værker, 1978 = Skr. udg. af det hist. inst. ved Kbh.s univ. X. H. D. Schepeletern i S. J. S.: Notæ uberiores in historiam Danicam Saxonis Grammatici, 1978 = Danish humanist texts and studies, ed. by the Royal library, Copenhagen II. Jorgen Raasted i Museum Tusulanum, 1979 34f 80–85. – Papirer i Kgl. bibl.

H. D. Schepeletern (R. Paulli)

Stephansen, Anders, 1791–1870, filantrop, pædagog. * 20.8.1791 i Terndrup, Lyngby sg., Ålborg amt, † 22.3.1870 på Holsteinsminde, begr. i Forslev. F: bolsmand Stephan Christensen (ca. 1756–1826) og Kirsten Andersdatter (ca. 1750–1823). ~ 4.6.1824 i Ålborg med Dorothea Svenningsen, * 31.8.1803 i Ålborg, † 5.10.1865 på Holsteinsminde, d. af fuldmægtig på Ålborg borgmesterkontor, senere på Fyrendal Christen S. (1767–1837) og Else Melsen (1761–1834).

S. undervistes først af sin mor og af faderen der i sin ungdom havde været omgangsskolelærer og i boglig lærdom stod langt over de andre mænd i byen; senere gik han i skole hos byens ueksamnerede lærer. I 4 år gammel blev han huslærer hos pastor N. Holst i Skibsted og et par år senere hos generalmajor H. J. Rodenburg på Vorgård ved Bælum. Her blev han til 1812 da han for egne opsparde midler blev elev på Jonstrup seminarium hvorfra han 1815 tog eksamen; efter et kortere ophold i Kbh. for at studere sprog vendte han tilbage til Vorgård. 1818 åbnede han en privat skole i Nibe, men befandt sig ikke vel her og rejste 1820 efter opfordring af stiftamtmand Fr.*Moltke til Ålborg hvor han begyndte en skole som meget hurtigt fik stor tilslutning. I Ålborg lærte han Dorothea Svenningsen at kende. Hun fik den største betydning for hans senere livsgering, idet hun ved sin stille, alvorlige og kraftige karakter tilførte ham den klarhed og ligevægt der savnedes i hans bløde, umiddelbare og meget letbevægelige sind.

1824 holdt de bryllup, og hustruen oprettede i forbindelse med skolen et pigeinstitut der hurtigt blev både søgt og anset. S. kunne dog ikke i længden slå sig til ro i Ålborg; han længtes efter at danne et hjem for hjemløse børn der skulle være som et beskyttende og frelsende husly der kunne redde dem fra „solstik“ ovenfra, fra de store, og fra „fodkulde“ nedefra, fra de små. S. udkastede således tanken om børnehjem der skulle forebygge at børn kom på gale veje, i modsætning til redningsarbejdet for dem der allerede var faret vild. Det hjem S. tænkte sig at oprette skulle være båret af guds frygt og arbejde

og de ydre rammer formes efter den schweiziske pædagog P. E. v. Fellenbergs mønster i Hofwyl-instituttet. 1832 bragte seminarieforsøger G. P. *Brammer, Snedsted, S. i forbindelse med grev F. A. *Holstein, Holsteinborg der var meget interesseret i skole- og opdragelsesspørgsmål og 1811 havde oprettet en stiftelse for fattige, syge og børn på Fyrendal hvor der imidlertid savnedes en dygtig leder. 1832 fik S. her overladt lokaler, have og markjord til indretning af et fellenbergske institut, og han brugte sine opsparde midler til indretning af instituttet der åbnedes 4.5.1833. For at få tilgang til instituttet blev det nødvendigt at fravige den oprindelige plan om kun at modtage hjemløse, men ikke vanskelige børn.

Så længe Holstein levede var børnehjemmet økonomisk sikret, men da han døde 1836 og godset kom under administration, måtte en anden ordning træffes. S. købte derfor 1839 med nogen hjælp fra grevskabet arvefæstegården Hjortholm i Forslev sogn ved Fuglebjerg, og 4.5.1840 flyttede han med hele børneflokket til den nyerhvervede ejendom der fik navnet Holsteinsminde. Patronatet overdroges besidderen af grevskabet. S. fik hjælp både i naturalier og kontante bidrag til opførelsen af nye bygninger så der blev skaffet plads til 40 børn; men stillingen var alligevel meget vanskelig. S. og hans hustru måtte selv udføre en stor del af arbejdet; han tog sig af undervisningen og det praktiske arbejde i mark og have, bistået af hjælpere der ofte var unge mænd som forberedte sig til at blive lærere, mens hun forestod husholdning, reparation af børnenes tøj m.m. og tillige besørgede regnskabsførelsen og korrespondancen. Betaling for børnenes ophold var meget ringe, kun 30 rdl. årlig. S. var i sit arbejde rastløs og havde stadig nye ideer; men han var upraktisk og måtte derfor ofte have hjælp af sin mere praktisk anlagte hustru for at få ideerne omsat i virkelighed. Han var en genial lærer og havde et udmærket greb på at opdrage børn, idet han vandt dem ved sin åbne, kærlige natur. 1852 realiserede han sin plan om en folkehøjskole på gården Hindholm i samarbejde med cand.teol. N. J. *Jensen og senere med lærer Christian *Nielsen, som blev skolens forstander efter Jensens bortrejse 1864 og 1867 købte højskolen af S. Han efterfulgte S. som forstander for Holsteinsminde ved dennes død. Gennem højskolearbejdet kom S. mere end tidligere i forbindelse med bondestanden, og den første ordentlige rigsdag bevilgede ham personlig 1000 rdl. årlig for at han kunne fortsætte sit arbejde for fattige børn.

1857 da den økonomiske stilling på grund af pengekrisen var særlig vanskelig blev hustruen

ramt af et apoplektisk anfald og svævede i flere uger mellem liv og død. Hun levede dog til 1865, men kunne ikke mere tage del i arbejdet. S. blev stærkt mærket af dette. Han blev dog ved at stå som leder af Holsteinsminde og Hindholm højskole, men trak sig lidt efter lidt ud af det daglige arbejde som blev overladt til yngre kræfter, navnlig Christian Nielsen og Leopold *Budde. Ægteparret S. kom ved deres banebrydende og uselviske arbejde til at vise vej for den videre udformning af den tanke at lade hjemløse og ulykkeligt stillede børn der ikke egner sig til indbringelse i private plejehjem, opdrage i fællesskab under hjemlige former, og deres arbejde har derved fået stor betydning for børneforsorgens udvikling i Danmark. – R. 1869. □ Litografi 1859 efter daguerreotypi. Træsnit af W. Obermann, 1861, efter tegn. af H. Olrik. Mal. af J. Roed, 1866 (Fr.borg). Litografi af E. Fortling, 1870, efter dette træsnit 1874. Tegn. af Erik Bøgh (Kgl.bibl.). Foto. – Mindesten 1876 (Terndrup). Navn på monument 1925 (Førslev kgd.).

S.s erindr. i Hindholm I, 1863–65 117–22 150–59. – J. A. L. Holm: Johs. Falk, Martinstiftet i Erfurt og institutet på Fiurendal, 1837. J. N. Winther: A. S. og hans hustru, 1871 = Folkelæsn. Småstykker IV 265–83. Chr. Nielsen: Holsteinsminde, 1875 57–75. Peter Rordam, udg. H. F. Rordam I–III, 1891–95. Erik Bøgh: Erindr. fra mine unge dage, 1894. Nic. Bøgh i Pers. hist. t. 4.r.III, 1900 118. L. Budde i Danske børnehjem i billeder og tekst, ved Carl Christensen-Ordrup, 1900. Marius Rasmussen: A. S., 1919. Danske opdragelseshjem i billeder og tekst, red. Eske M. Eskesen, 1926. Holsteins minde gennem 100 år, red. Ludv. Beck, 1933. Samme: Anders og Dorothea S. og deres spor, 1941. – Papirer i Kgl. bibl.

*Oluf J. Skjerbæk**

Stephens [ˈsti:vəns], **George**, 1813–95, folkemindeamaler, runolog. * 13.12.1813 i Liverpool, † 9.8.1895 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: metodistpræst John S. (1772–1841) og Rebecca Eliza Rayner. ~ 1834 i England med Maria Bennett, * 23.7.1808 i Brentwood, Essex, † 17.3.1896 på Frbg., d. af Edward B. og Elizabeth B.

S. besøgte forskellige private skoler i England og var en af de første studenter ved University College i London, men kort efter sit giftermål 1834 rejste han til Stockholm. Han kom til Norden med en brændende lyst til at finde rester af det engelske sprogs urform, den såkaldte „Scando-Anglic dialect“. Han boede i Stockholm indtil 1851 og ernærede sig ved engelskundervisning og udgivelse af lærebøger og skoleudgaver på engelsk. S.s ophold i Sverige faldt sammen med en vågnende interesse for svensk sprog og åndsliv, og til hans nære venner hørte folkemindeforskeren G. O. Hyltén-Cavallius. Hans gård i det gamle Stockholm blev efterhånden nærmest en

slags kulturcenter, men S. begav sig også ud blandt landbefolkningen, især i Hyltén-Cavallius' hjemstavn, Småland, hvor han nedskrev mange gamle viser og eventyr. 1844–49 udkom den første store eventyrsamling i Sverige: *Svenska folk-sagor och äfventyr* I, samlet af Hyltén-Cavallius og S. og tilegnet broderne Grimm. 1853 påbegyndte de en udgave af *Sveriges historiska och politiska visor*, men heller ikke dette arbejde nåede længere end til første bind. Resultatet af hans samlerflid kom til gengæld i ret stort omfang videnskaben til gode gennem indledninger og tillæg til Danmarks gamle Folkeviser. S. udgav også gamle skrifter for det 1844 stiftede Svenska fornskriftsällskapet, bl.a. det store *Ett fornsvenskt legendarium* I–II, 1847–58, tillæg 1874 hvor han forsøger at udrede legendernes indhold af folkedigtning og gamle mytetræk. Til denne tid hører også hans *Förteckning öfver de förnämsta brittiska och fransyska handskrifterna uti kongl. bibl. i Stockholm*, 1847.

1851 konstitueredes han som lektor i engelsk ved Kbh.s univ. og efter at have fået indfødsret blev han fast ansat 1854. Året efter fik han professoritet, og han forblev ved universitetet indtil 1893. I Danmark samlede S. al sin energi om runeforskningen. Han påbegyndte det pragtfulde folioværk *The old-northern runic monuments of Scandinavia and England* I–II, 1866–68, stort tillægsbind 1884 og et mindre 1901, hvortil kom den forkortede udgave *Handbook of the old-northern runic monuments of Scandinavia and England*, 1884 og *Runehallen i det danske oldnordiske Museum*, 1868. Hans arbejde vandt ikke gehør hos runeforskerne L. *Wimmer og S. *Bugge der forkastede både S.s sprogopfattelse og hans vurdering af de enkelte runer (indlæg fra begge sider i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1866–68), og efterhånden viste det sig at hele det yngre slægtled af filologer stod fremmede over for hans tankegang. Forgæves udsendte han i ny og næ stridsskrifter til hævdelse af engelsk som et nordisk sprog og bekæmpelse af læren om de strenge lydlove og om islandsk som nordisk stamsprog. 1879 stiftede han *Samfund for dansk sprogforskning* hvis første medarbejdere var nogenlunde blidt stemte over for S.s synspunkter. S. forblev dog en enlig mand blandt sprogforskere og på universitetet, og heller ikke i sprog og temperament kom han nogensinde til at føle sig rigtigt hjemme i Danmark. Blandt hans senere runeafhandlinger findes et stridsskrift mod S. Bugges myteopfattelse (Aarb. for nord. Oldkynd. og Hist., 1883–84).

S. var en inkarneret samler der samlede på alt fra bøger til frimærker. Hans bibliotek rummede mange sjældenheder, især af engelsk videnska-

Stephens, George

belig litteratur, samt en del nyhervervede oldsager, ægte såvel som falske, der alle tillige med størstedelen af hans bibliotek kom til museet på Huseby i det sydlige Småland, en herregård som hans søn havde købt 1869. En del af hans efterladenskaber blev skænket til byen Växjö. Et stort udvalg af hans danske flyveblade er givet til universitetsbibliotekets I. afdeling i Kbh., mens hans og Hyltén-Cavallius' folkemindesamlinger er indgået i det kgl. bibliotek i Stockholm. S. var en begejstret, idérig og agitatorisk person hvis første foredrag i oldskriftselskabet i Kbh. juli 1845 gav stødet til indsamlingen af islandske folkeminder. I opposition til Rask-skolen af filologer stiftede han 1879 *Universitetsjubilæets danske samfund*. Som ældre skabte han et mærkeligt blandingssprog der skulle muliggøre hans teorier om en „Scando-Anglic dialect“. Han bidrog desuden flittigt til nordiske og engelske blade og tidsskrifter, ligesom han skrev digte, melodier og oversættelser. Som sprogforsker og runolog satte han sig ikke varige spor, men hans runeværk tjente som grundlag for bl.a. S. Bugges tolkninger af urnordiske indskrifter. Fra regeringer og lærde selskaber modtog han et stort antal udmærkelser. – R. 1874. DM. 1884. □Humoristisk tegn. af J. Kornerup, 1861 (Fr.borg). Stik af J. Magnus Petersen, 1866. Mal. af A. T. Helsted udst. 1869. Træsnit 1884 og 1894. Mal. af Talbot Hughes, 1894 (Fr.borg). Foto. – Kirkerude til minde om S. (St. Albans church, Kbh.).

Danske studier, 1905 108–12 (brev til Sv. Grundtvig). – Uppsala univ.s 400 års jubelfest sept. 1877, Sth. 1879 365f. R. Bergström i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv VII, I, Sth. 1886–92 34f. III. tid. 25.8.1895. Verner Seemann i Bogvennen, 1927 136–42. G. O. Hyltén-Cavallius: Ur mitt framfarna liv, Sth. 1929. Erik Moltke: Jon Skonvig og de andre runetegnere II, 1958 = Bibliotheca Arnemagnæana, suppl. II. Karl Martin Nielsen i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1969 10f og 1971 138–41. – Papirer i Kgl. bibl.

Henning Dehn-Nielsen

Stephensen

Den her omtalte slægt S. stammer fra Island, hvor den føres tilbage til sognepræst i Raunagil, provst Ólaf Guðmundsson blandt hvis sønnesønner var biskop på Holar Sigurður Stefánsson (1744–98) og den danske slægts stamfar stiftamtmand Ólaf Stefánsson (1731–1812).

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 1033–38. Hakon Stephensen: 1000 år blandt slægt og venner, 1975.

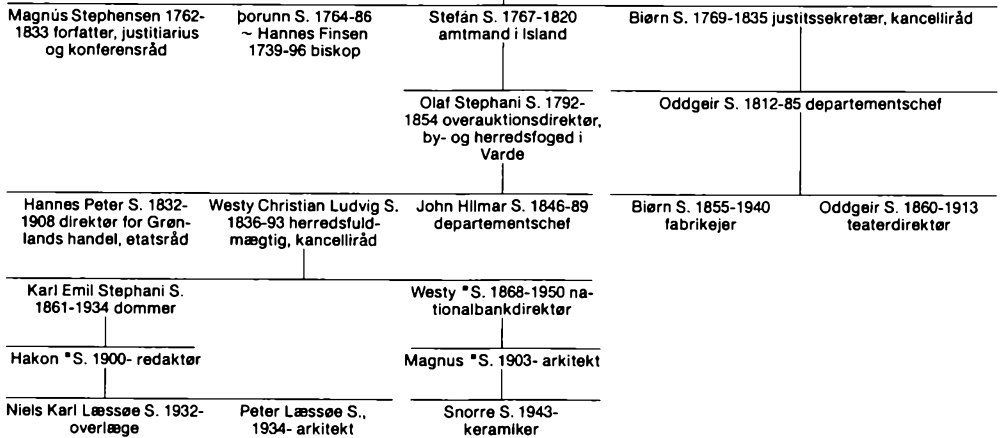
Hans H. Worsøe

Stephensen, Hakon Læssøe, * 1900, arkitekt, chefredaktør. * 28.5.1900 i Kbh. (dbt. Esbønde-

rup). F: politiinspektør, senere dommer Karl Emil Stephani S. (1861–1934) og Emmy Frijs Læssøe (1863–1947). ~ 20.3.1931 med Victoria Birkland, * 1.6.1901 på Frbg., d. af bagermester Niels B. (1870–1956) og Hilda Magnusson (1871–1929). – Bror til Magnus *S.

Opvokset i provinsen afsluttede S. sin skolegang med en præliminæreksamen fra Nr. Åby realskole. 1917–18 gik han på tegneskole hos Viggo Brandt og C. V. Aagaard i Kbh. for at blive optaget på kunstakademiet. Efter optagelsen 1917 var han elev til 1920, men samtidig uddannede han sig på De tekniske skolars bygmesterskole i Kbh. og gjorde i Middelfart svendestykke som murer 1921. 1923 blev han medarbejder på Poul *Henningsens tegnestue hvor han var beskæftiget til 1927. Arbejdet på den højest utraditionelle tegnestue kom til at præge S. der – skønt opvokset i et konservativt embedsmiljø – følte sig som overbevist radikaler. S. har aldrig lagt skjul på at samarbejdet med Poul Henningsen fik den allerstørste betydning for ham. Gennem ham kom han ind i kredsen omkring Kritisk Revy hvor hans medvirken dog var beskednen, men det som det frisindede tidsskrift stod for kom til at præge hans holdning. Han knyttede sig også til Thorkild *Henningsen, på hvis tegnestue han jævnligt arbejdede. Det skyldtes Poul Henningsen at S. allerede fra 1924 blev medarbejder ved Politiken hvor han rundhåndet overlod S. at redigere „byggesiden“ mens han selv foretrak at opholde sig i udlandet. Vikariatet for den urolige Poul Henningsen blev skæbnebestemmende for S. Han vaklede mellem arbejdet som arkitekt og som journalist på Politiken, men blev efterhånden mere og mere indfanget af avisen hvor navnlig Henrik *Cavling og Valdemar *Koppel fik stor betydning for ham. Men valget var ikke let; en ordblindhed der navnlig i ungdommen hæmmede S. bevirkede en vis skyhed for at skrive. Resultatet blev derfor at S. 1927 startede selvstændig arkitektvirksomhed i samarbejde med ungdomsvennen M. K. Michaelsen, samtidig med at han stadig passede sin journalistiske virksomhed på Politiken. At Valdemar Koppel så hans evner som bladmand er givet, for 1929 overtalte han ham til udelukkende at beskæftige sig med arbejdet ved bladet. Til S.s egen forbavelse satte man ham i begyndelsen til at referere erhvervslivets møder og aktieselskabernes generalforsamlinger hvad der gradvis førte ham over til også at dække magistratens kommunalpolitiske diskussioner i Kbh. og omegn; dette tilfredsstillende hans interesse for byens udvikling og planlægning. Det lykkedes ham at levendegøre dette lidt tunge stof, så at redaktionen efterhånden satte ham på nye opgaver. Navnlig formåe-

Ólaf Stefánsson 1731-1812, gehejmeetatsråd, stiftamtmand

de S. at videreføre den udadvendte og iderige linje som var anlagt af Henrik Cavling og videreført af Anker *Kirkeby.

Efter at S. 1946 var blevet udnævnt til chefredaktør ved Politiken bragte han med mange originale ideer nyt liv og munterhed i den danske presse. Hans barokke fantasi der kulminerede i „At tænke sig“ og „Dagens tegning“, hvor bl.a. Bo *Bojesens „Venstrevikingerne“ jævnlige oprådte, gav avisen det lette, lyse særpræg der adskilte Politiken fra andre kb.h.ske dagblade. S. forstod at knytte medarbejdere som Bo Bojesen, Piet *Hein og Knud *Poulsen til bladet, og selv om han sad som chefredaktør, kom det til et frugtbart samarbejde med hans yngre kolleger. Hans iderigdom syntes udtømmelig, og han videreførte og udvidede det arbejde hans forgængere havde begyndt. „Glaskisten“ til indsamlinger foran Henrik Cavlings juletræ på Rådhuspladsen var et af hans mange påfund, og det blev den økonomiske ryggrad i „Juleløses jul“ hvor han med sine radiotaler tog tråden op efter Anker Kirkeby. Han udskrev konkurrencer om de bedste parcelhuse og kolonihavehuse, han sendte folk ud at rejse med „blå tog“ og ungdommen ud at sejle med optimistjoller, og når verdensberømte kunstnere kom til landet var det S. der stod for de praktiske arrangementer i bladhuset. Ideen til Vestskoven og dens realisering 1969 er dog formentlig S.s største og mest originale initiativ, affødt af hans interesse for hovedstadens udvikling. Skønt forlængst afgået fra Politiken lykkedes det S. ved idealistisk agitation at vække interesse for ideen som utvivlsomt blev affødt af hovedstadens gradvise „forgrimmelse“. I utallige indlæg og kronikker har han ofte kritiseret magistratens beslutninger.

Under besættelsen havde han et snævert samarbejde med modstandsbevægelsen og sad i forretningsudvalget for Frihedsfonden 1945-70. Han havde sæde i samtlige byggeudvalg for de ni 4. maj kollegier hvoraf det i Marstal medførte en ny navigationsskole. For hans indsats udnævntes han til æresmedlem af Marstals skipperforening og navigatørforeningen. Det kom utvivlsomt som et chok for ham selv og for mange i Politikens hus da bladets bestyrelse uden noget varsel 1962 ønskede at erstatte ham og hans chefredaktørkollega Sven *Tilleg-Rasmussen med nye kræfter: trioen Bo *Bramsen, Harald *Engberg og Ernst Priemé.

S. forlod bladet og genoptog sin arkitektvirksomhed, dog mest som konsulent, og i sit ønskede otium begyndte han at skrive. Hans forfatterskab rummer romaner som *Makrelsmøden*, 1966, *Makrelsmødens Gurine*, 1967 og *Næste sommer*, 1968 og erindringsbøgerne *Sådan var det*, 1974 og *1000 år blandt slægt og venner*, 1975. Endvidere har han skrevet mindre bøger: *Arkitekten Thorkild Henningsen: kunstner og humanist*, 1978, *Arkitekten Carl Petersen der tegnede Faaborg museum og skabte en epoke i dansk bygningskunst*, 1979, og s.å. bogen om 4. maj kollegierne.

S. har som bladmand og igangsætter været virksom som få. En sprudlende fantasi gemt i et kæmpekorpus – og meninger der ofte udtaltes i en lidt brysk tone så man nødig sagde ham imod. Ofte har han stået på de svages side og taget de sociale problemer op til debat. Han sad i bestyrelsen for Danmarks sociale højskole 1947-67. 1966 modtog han Kb.h.s snedkerlavs årspris, 1975 Danmarks naturfredningsforenings årspris og det følgende år træ- og miljøfondens

Stephensen, Hakon

pris. De to sidste fik han for sit initiativ til Kbh.s vrestskov. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1930 og 1962. Mal. af Axel P. Jensen udst. 1956. Foto.

H. S.: Sådan var det, 1974 og 1000 år blandt slægt og venner, 1975 (erindr.).

Godfred Hartmann

Stephensen, Knud Hensch, 1882–1947, zoolog. * 29.11.1882 i Kbh. (Matth.), † 13.3.1947 i Gentofte, begr. Hellerup kgd. F: maskinkonstruktør Julius S. (1847–1931) og Juliane Marie Hensch (1858–1938). ~ 17.9.1915 i Hellerup med Ida Christine Elvina Holm, * 2.1.1887 i Kbh. (Fødsst.), † 6.6.1958 i Hellerup, adoptivd. af guldsmedemester William Johan Peter H. (1847–1920) og Laura Elisabeth Lindberg (1850–1923). S. blev student fra Borgerdydskolen 1901 og cand.mag. 1907. I de følgende syv år underviste han på sin gamle skole, og 1910 blev han knyttet til Zoologisk museum hvor han 1914 blev ansat som museumsassistent for krebsdyr efter H. J. *Hansen. Han blev amanuensis 1919, blev 1940 konstitueret bestyrer for den entomologiske afdeling hvortil krebsdyrene hørte, og udnævntes 1943 til museumsinspektør. Med sin udprægede ordenssans var S. den fødte museumsmand, myreflittig men aldrig forjaget, og byggede videre på det solide grundlag som hans forgængere Henrik *Krøyer og H. J. Hansen havde tilvejebragt. S. korresponderede med et stort antal fagkolleger verden over, og ved tilgang af materiale han havde bearbejdet, ved andre gaver og ved udstrakt byttevirksomhed voksede museets samling af krebsdyr – specielt amphipoder (tangloppe m.m.) som var hans speciale – til at blive en af de mest righoldige og bedst ordnede i verden. På linje hermed varetog han fra 1919 til sin død Dansk naturhistorisk forenings omfattende virksomhed med bytte af udenlandske publikationer mod foreningens tidsskrift. Det stille museumslev blev kun afbrudt af tre større indsamlingsrejser: til sydvestgrønlandske fjorde 1912, med „Dana“ til Vestindien og Panamabugten 1921–22 og til Færøerne 1925.

S. var en af de sidste carcinologer som mestrede alle grupper af storkrebs. Han blev en førende specialist inden for amphipoders systematik der er emnet for hovedparten af hans 130 afhandlinger. De faunistiske arbejder indledtes med en *Conspectus* på 500 sider over Grønlands storkrebs m.m. (Medd. om Grønland XXII, 1913), efterfulgt et par tiår senere af storkrebsene i Færø-, Islands- og Østgrønlands-zoologierne og amphipoderne fra Nordnorge og Spitsbergen (1935–42), ligeledes på 500 sider. Hertil slutter sig bearbejdelse af materiale fra talrige ekspedi-

tioner og udenlandske museer, først og fremmest de statelige afhandlinger om Thor-ekspeditionens storkrebs fra Middelhavet (1915–25) og Ingolf-ekspeditionens amphipoder fra Nordatlanten (1923–44). I *The Brachyura of the Iranian Gulf* (i K. Jessen og R. Spärck: Danish scientific investigations in Iran IV), 1945 giver han den første oversigt over den meget spredte litteratur om de hanlige krabbers bagkropslemmer (gonopoder) hvis betydning for systematikken erkendtes i disse år. Alle disse arbejder er omhyggelige og velillustrerede, men der trækkes sjældent videregående konklusioner. Til „Danmarks Fauna“ skrev han fire bind om krebsdyr og hav-edderkopper. Som anerkendelse af hans indsats som systematiker udnævntes han 1946 til korresponderende medlem af Linnean Society, London. □Foto.

A. F. Bruun i Nature CLX, London 1947 82. Samme i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CX, 1947–48 V–XV (heri bibliografi). J. R. Pfaff i Naturhist. tid. XI, 1947 76–78. S. L. Tuxen i Entomologiske medd. XXV, s.å. 196–99. Hj. Ussing i Flora og fauna LIII, s.å. 49f. – Papirer i Rigsark.

Torben Wolff

Stephensen, Magnus Læssøe, * 1903, arkitekt. * 12.10.1903 i Holte (Lyngby). F: politiinspektør, senere dommer i Middelfart Karl Emil Stephani S. (1861–1934) og Emmy Frijs Læssøe (1863–1947). ~ 3.6.1939 i Tårnbæk k. med sundhedsplejerske Else Margrethe Glarbo Widding, * 31.7.1909 i Foulum, Tjele sg., d. af sognepræst Severin W. (1875–1936) og Ellen Nielsine Nielsen Glarbo (1876–1933). – Bror til Hakon *S. Efter at have gennemgået teknisk skole med afgang 1924 gik S. på kunstakademiets arkitekt-skole hvor han tog afgang 1930. Han var derefter på tegnestue hos arkitekterne, professor Edvard *Thomsen og Frits *Schlegel, men allerede fra 1932 havde han også selvstændig virksomhed. S. har tegnet et stort antal enfamiliehuse, rækkehuse og boligejendomme for forskellige boligelskaber og for Kbh.s kommune. Blandt de større boligbebyggelser kan nævnes *Provstegården* ved Tagensvej, 1936–37, *Bispeparken* (blok 2) ved Frederiksborgvej, 1940–41, *Dommerparken* ved Bogtrykkervej (de fire nordlige blokke og butikkerne), 1945–47, og rækkehusbebyggelsen *Carlsro* i Rødovre, 1952–53. For Kbh.s kommune har han bl.a. opført den store rækkehusbebyggelse for børnerige familier ved Frimestervej i Husum, 1941–42, og *Korsagerskolen* på Gislingevej i Husum, 1947–51. S.m. Frits Schlegel har han tegnet ejendommene *Gammelkongevejgården* og *Frederiksborggården*, 1939–40, begge på Gammel Kongevej. Disse to ejendom-

me bærer nok i højere grad præg af Frits Schlegels end af S.s arkitekturopfattelse. Hans mange boligbebyggelser er udtryk for en behersket uortodoks modernisme hvor hensynet til brugen og de menneskelige dimensioner spiller en afgørende rolle. Han tilstræber også at undgå monotoni i de ofte meget store bebyggelser ved at give husene en varieret – af og til næsten pittoresk – udformning.

Ved siden af den ganske omfattende byggevirk-somhed har S. tegnet et stort antal kunstindustrielle arbejder. I begyndelsen af 1930'erne tegnede han for Fritz Hansens Eftf. nogle pæne billige stoletyper som blev udført i dampbøjet bøgetræ efter Michael Thonets metode, og 1938 indledtes et samarbejde med sølvsmeden Kay Bojesen som resulterede i en række fine korpusarbejder i den glatte, enkle sølvstil som Bojesen også selv dyrkede. I disse tidlige arbejder spores en inspiration fra det æstetisk forfinede japanske kunsthåndværk som S. havde set på en rejse til Østen 1931–32, og som han beundrede. Om disse ting skrev han 1969 s.m. sønnen, keramikeren Snorre Stephensen, bogen *Brugsting fra Japan*. 1952 op-hørte samarbejdet med Kay Bojesen, og i de følgende år tegnede S. flere fornemme korpusarbejder i sølv eller rustfrit stål for Georg Jensens sølvmedje, bl.a. stålbestikket *Tuja*, 1955, og sølvbestikket *Fregat*, 1961. 1956 tog S. fat på et nyt materiale, idet han for Den kgl. Porcelains-fabrik tegnede flere stel i porcelæn eller fajance. Det første var det ovenfaste porcelænsstel *Patella*. 1957 som var en serie praktiske serveringsdele med en smuk spættet brun glasur som egnede sig til at sætte lige fra ovnen på bordet. Senere fulgte fajancestellene *Prunella* og *Timian*, begge ca. 1960, med hhv. en mørkegrøn og en mørkviolet glasur. Alle S.s kunstindustrielle arbejder vidner om en sikker formsans og en fin fornemmelse for materialekarakter. De har da også opnået international anerkendelse, idet S. på triennialerne i Milano 1951–60 opnåede at få tildelt ikke mindre end to Grand-prix, tre guldmedaljer og en sølvmedalje. Han er repræsenteret med arbejder på Kunstindustrimuseet og flere udenlandske museer. 1948 modtog S. Eckersberg medaljen. □Foto.

Arkitekten M, 1939 153–56 (Gammelkongevejgården); 1941 188–90 (eget hus); 1942 141–48 (Bispeparken); 1943 129–33 (rækkehuse, Husum); 1948 69–75 (Dommerparken); 1951 147–50 (Korsagerskolen). Esbjørn Hiort: Moderne da. sølv, 1954 38 48–59. Gunnar Jespersen i Dansk keramik, red. Bredo L. Grandjean m.fl., 1960 (særtryk af tidsskriftet Porslin) 124–26. Hakon Stephensen i Mobilia, 1975 nr. 243–44 31–54. M. S. arbejder 1930–78. Kat. fra udstill., Statens kunsthundf., m. tekst af Esbjørn Hiort m.fl., 1978 (jfr. Jonna Dwin-gjer i Politiken 11.12. s.å.).

Esbjørn Hiort

Stephensen, Westy Oddgeir Hilmar, 1868–1950, nationalbankdirektor. * 9.12.1868 i Vejle, + 3.8. 1950 i Hellerup, urne på Gurre kgd. F: herredsfuldsmægtig, senere kancelliråd Westy Christian Ludvig S. (1836–93) og Christiane Amalie Mohl (1840–1924). ~ 21.5.1892 i Roskilde med Fanny Theodora Busck, * 27.7.1869 i Roskilde, + 12. 12.1952 i Kbh., d. af forstander for Duebrodre kloster, senere kancelliråd Theodor B. (1830–1903) og Fanny Elisabeth Ahrensen (1841–1931). Efter at være uddannet ved handelen indtrådte S. 1899 som medindehaver af Islands-kommissionssfirmaet Chr. Nielsen & Søn og gjorde sig her hurtigt bemærket som en dygtig og retlinet købmand. Allerede 1908 blev han medlem af Grossererersocietetets komité og tre år senere tillige af Nationalbankens repræsentantskab. Af sidstnævnte var han dog kun medlem i to år idet han 1913 – efter et i øvrigt særdeles bevæget valg – indvalgte i bankens direktion og dermed måtte udtræde af repræsentantskabet. Den handelsud-dannede S. fik til opgave navnlig at beskæftige sig med diskoteringer og valutahandelen, og særlig på det sidstnævnte område blev han i krigsperioden 1914–19 og i den lange urolige efterkrigstid stillet over for så mangeartede og udviklede problemer at han fik sin store del af den kritik der en overgang rettedes mod bankens dispositioner for ikke tilstrækkelig at være tilpasset en pengepolitisk linje. Uden at tage stilling til dette spørgsmål, som angik hele banken og ikke en enkelt direktør, må man i hvert fald fremhæve at S. med største alvor og ansvarsbevidsthed søgte at røgte sit hverv ud fra den købmandsmæssige indstilling, hvormed han var gået ind til sin gerning, og først 1939 trak han sig tilbage efter i over 26 år at have været nationalbankdirektør. Af Grossererersocietetets komité udtrådte han 1933; selv om han her kun forholdsvis sjældent tog ordet hævdede han sig ved sin saglige indstilling og sin kollegiale og noble fremtræden. I øvrigt var S. en kort tid medlem af Kbh.s borgerrepræsentation (1909–11) og 1910–13 af Kbh.s havnebestyrelse. – R. 1909. DM. 1916. K.² 1922. K.¹ 1936. □Mal. af Karl Larsen, 1917. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1932. Foto.

Borsen 6.8.1950. Politiken s.d. Dansk pengehist., red. Erik Hoffmeyer II, 1968. – Levnedsbetretning i ordens-kapitlet.

*Jens Vestberg**

Sterm, Nicolai Severin, 1784–1863, topografisk forfatter. * 1784 i Vejen (fremstillet i kirken 5.9.), + 24.11.1853 i Kbh., antagelig begr. på Ass. kgd.

Sterm, S.

F: ejer af Vejen vandmølle, senere af Hannevanggård ved Vejle, cand.phil. Peter Severin S. (ca. 1732–1800) og Anne Marie Bjørn (ca. 1753–1816). Ugift.

Efter moderens død drev S. ejendommen videre men solgte den 1820 og bosatte sig i Kbh. Han indsamlede materiale til et stort topografisk værk: Top. over Kgr. Danmark og Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg, hvoraf kun første del udkom 1831 under titlen *Topographie over Frederiksborg Amt*. Derpå fulgte *Statistisk-topographisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt I–III*, 1834–38, det betydeligste af hans topografiske arbejder til hvis udarbejdelse han fik bistand af C. F. Simony. Materialet indsamlede han fra embedsmænd og ejendomsbesiddere som han tilsendte spørgeskemaer. Han begyndte en *Statistisk-topographisk Beskrivelse over Hoved- og Residentsstaden Kjøbenhavn* der udkom i tre hæfter 1839–41 men forblev uafsluttet. (Afsnit om gaderne genudgivet 1982 under titlen *Residentsstaden Kjøbenhavn*). S. titulerede sig „Forhen ejer af Hannevanggaard og Landcommissær“.

Sv. Cedergreen Bech

Sterup-Hansen, Dan, *1918, maler, grafiker. *3.10.1918 i Sdr. Jernløse. F: malersvend, senere antikvarboghandler og tegner Adler S.-H. (1894–1979) og sygeplejerske Ingeborg Hansen (1893–1978). ~7.9.1942 i Kbh. (b.v.) med Karen Margrethe Lippert, *17.4.1922 på Frbg. (Solbjerg), d. af handelsrejsende Charley Jean Karlo L. (1889–1973) og Laura Dorthea Larsen (1893–1936). Ægteskabet opløst.

S.-H. gik ikke mange svinkeærinder før han var sig sin bestemmelse som billedkunstner bevidst. Allerede som 16-årig udstillede han sammen med sin jævnaldrende kammerat Albert Mertz i et københavnsk kunstgalleri og et par år efter, i 1936, efter et forberedende kursus hos Bizzie Høyer på Teknisk skole, var han i gang med studierne som elev på kunstakademiet i Kbh., og her fik professor Aksel Jørgensen gennem sin disciplin og indsigt afgørende indflydelse på ham. Af Aksel Jørgensen lærte S.-H. sig nødvendigheden af en grundig og konsekvent udført billedopbygning fortrinsvis på basis af modelstudiet. Det indgående studium af de kunstneriske love og principper var fra starten af stor betydning for ham, som jævnsides med sine studier dyrkede det jævne folkeliv i hovedstaden og dens omgivelser. Det er i så godt som alle sammenhænge mennesket og det menneskelige optrin der udgør hans billedverden. S.-H. har malet meget, arbejdet en del i keramik og mosaik, men

det er grafikken og tegningen der danner hovedparten i hans store produktion. Trods det dybe humanistiske engagement der fastholder S.-H. i hans interesse for mennesket og dets vilkår i den moderne verden er hans kunst ikke overvældende frodig i anekdotisk, fortællende henseende. Han er nøgtern og fåmælt i sin motivbehandling, den pædagogisk-teoretiske opfattelsesmåde forlader ham sjældent, og hans kunst lever i et vekselspil mellem virkelighedsoplevelse og abstrakt lovmæssighed. En vigtig side af hans kunstneriske aktivitet er da også den pædagogiske, i perioden 1962–74 var han professor ved skolen for mur- og rumkunst på kunstakademiet i Kbh., og fra 1974 professor ved grafisk skole samme sted. Trods sin omfattende lærerindsats har S.-H. været en produktiv kunstner og flittig udstiller. Som medlem af kunstnersammenslutningen Den frie siden 1950 har han udstillet dér mange gange. I øvrigt har han afholdt – og deltaget i – et væld af udstillinger i ind- og udland, bl.a. grafikbiennalen i Torun, Polen, 1960, desuden i Kunsternes hus i Oslo sammen med Palle Nielsen og Svend Wiig Hansen. Retrospektiv grafikudstilling i kobberstiksamlingen 1977, samt større udstilling med grafik og tegninger i Kastrupgårdsamlingen, 1982. S.-H.s forenklede kunst med klare, tegn-agtige omrids egner sig godt til arkitektoniske udsmykninger. 1956 lavede han sin første store udsmykning, facadedekorationen af Folkets hus i Kbh., senere fulgte en række større dekorative opgaver, bl.a. mosaikudsmykningen af Idrætshøjskolen i Sønderborg, 1959, og den femdelte keramiske udsmykning af Nyborg gymnasium, 1965.

En Frankrigsrejse 1949–50 fik stor betydning for S.-H. Det var på denne tur han bl.a. mødte de krigsblinde som er blevet et af hans mest markante motiver og som, i lighed med mange af hans andre motiver, optræder i en lang række variationer i produktionen. Det er også på denne tur han lavede rækken af smukke raderinger af okseplovspann fra Pyrenæerne. En Grækenlandsrejse samme år (1950) affødte også mange nye interessante værker. Interessen for at illustrere blussede op under tiden på Grafisk skole, en lang periode arbejdede han med Ernest Hemingways *Short Stories*, og i de følgende år lavede han illustrationer til nogle mindre publikationer med tekster af Rudolf Nilsen, Harald Herdal, Morten Nielsen og Erik Knudsen. Af andre illustrationsopgaver kan nævnes Patrick White *Kvinden der ikke måtte holde katte og andre noveller*, 1974, og Zbigniew Herbert *Hr. Cogito*, 1980. Skønt S.-H. på en måde hele tiden holder fast ved et grundmotiv der sammenfattende kunne kaldes „figur i rum“ gennemspiller han på

meget forskellig og opfindsom måde sit tema. I de senere år har han somme tider brugt klassisk billedkunst som forlæg, nogle stik efter Rafael fx, og eksperimenteret flittigt med forskellige teknikker, bl.a. har han benyttet skærefilmen som materiale og i en række grafiske blade brugt overførte fotografier og kombineret dem med stregætsning. I slutningen af 60'erne opfordredes han til at lave frimærker. Opgaven gav stødet til fem frimærker og forskellige grafiske eksperimenter som han redegjorde for i bogen *Frimærker*. 1973. 1976 udgav han bogen *Grafik og tekstfragmenter. En se-bog*, og 1980 kom *Mand, kvinde*, en række tegninger fra 1938 ledsaget af digte af Ole Wivel. S.-H. har beklædt forskellige tilidsposter, fx været medlem af akademirådet, dekan for kunstakademiets malerskole og, i perioden 1959–63, formand for Grafisk kunstnersamfund. Han er repræsenteret i mange museer og offentlige og private samlinger. 1952 modtog han Eckersbergmedaljen, 1979 Thorvaldsenmedaljen. – R. 1967. R.¹ 1980. □Tegn. af H. Lollsgaard (Kgl. bibl.). Flere tegnede selvportr. Foto.

D. S.-H.: Træsnit og raderinger, 1960 = Grafisk orientering. Samme: „Modeller“, m. indledn. af Jan Garff, 1977 = Den kgl. kobberstiksaml. Lommebog V. Virtus Schade: 20 profiler i da. grafik, 1977 26–29. D. S.-H. Tegn. og grafik, udstillingskat. Kastrupgaardssaml., ved Jette Kjærboe, 1982. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Bent Irvø

Stetter, Ib Gunnar, * 1917, industriminister. * 1.3.1917 i Odense (Skt. Knuds). F: bankassistent Egon Alexander Madsen (1893–1956) og Ellen Elvira Nielsen (1894–1959). ~ 26.5.1944 i Kbh. (b.v.) med lærer Ivy Gudrun Fugl, * 25.7.1920 i Vordingborg, d. af handelsgartner Axel Emil F. (1879–1954) og Ulrikka Marie Christiansen (1892–1982).

S. gik fra 1924 i Fjordsgades borgerskole i Århus, tog realeksamen 1934 og handelsmedhjælpereksamen 1938 efter at have været handelslærling hos brdr. Kier A/S i Århus. Derefter var han medarbejder hos Robert Bosch A/S i Kbh. og tog samtidig uddannelse som civiløkonom, HD i forretningsorganisation, 1945. Fra 1946 har hans erhvervsmæssige virksomhed været knyttet til Ålborg som direktør for P. Warmings etf. A/S, Bosch indtil 1976. Han har deltaget aktivt og interesseret i udviklingen af Nordjyllands erhvervsliv og var 1958–70 formand for Nordjyllands erhvervsråd. I forbindelse hermed virkede han energisk for etablering af videregående uddannelser i landsdelen og havde en væsentlig indflydelse på beslutningen om oprettelse af Ålborg universitetscenter. Desuden har han

siddet i bestyrelsen for Aalborg Stiftstidendes fond og i lokalrådet for Den Danske Banks Ålborg afdeling. 1958–62 var han formand for Ålborg roklub. – 1960 opstilledes S. til folketinget af de konservative i Nibe-kredsen. Han opnåede ikke valg, men var efteråret 1963 indkaldt til folketinget som stedfortræder for Ole Bjørn *Kraft hvis Ålborgkreds han overtog ved valget 1964 og siden har repræsenteret. Ved de konservatives deltagelse i RKV-regeringen 1968 rykkede S. frem blandt de ledende i den konservative folketingsgruppe. Han var gruppeformand 1969–71, derefter gruppens næstformand til 1981. Fra 1969 var han medlem af den konservative hovedbestyrelse og partiets landsformand 1977–81. Dertil medlem af Nordisk råd fra 1969, medlem af Europaparlamentet 1977–79, af ligningsrådet og Nationalbankens repræsentantskab 1972–79. Ud over formandskaberne tog S. sig navnlig af skatte- og afgiftslovgivning og erhvervs politik. Under de vanskelige forhold for det konservative folkeparti i dets nedgangsperiode i første halvdel af 1970'erne var han en stabiliserende faktor for hvem partiets sammenhold og fornyede styrke var hovedsagen. Hans lune der sjældent kommer frem i hans saglige, ikke sjældent skarpt formulerede taler kunne i disse år i samtaler på tomandshånd få et galgenhumoristisk præg. Med hans udnævnelse til industriminister 10.9.1982 i regeringen Poul Schlüter fik erhvervslivet en af sine egne på ministerbænk. Han er ikke gammel-liberalist. Han accepterer statsmagtens øgede betydning i et moderne samfund, men er overbevist om at det private erhvervsliv er samfundets bærepille. – R. 1971. □Foto.

Helge Larsen

Stevenius-Nielsen, Hans Henrik (ved døben Nielsen, Hans Henrik Stevenius), 1902–79, formand for Industrirådet. * 8.9.1902 i Sorø, † 13.4.1979 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). Navneforandring (bindestreg) 26.10.1928. F: overbetjent i landpolitiet Niels Daniel Nielsen (1862–1951) og Eva Ludovika Petersen (1871–1954). ~ 22.6.1927 med Margrethe (Grethe) Kristine Rasmussen, * 11.6.1901 i Horsens, † 20.6.1970 i Hillerød, d. af arkitekt Jørgen Peter R. (1884–1955) og Thyra Caroline Petersen (1879–1960). S.-N. blev student fra Sorø akademi 1920 og civilingeniør 1925 hvorefter han blev ansat i Dansk Svovlsyre- og Superphosphat-Fabrik (Superfos). Bortset fra en kort periode 1926–27 hvor han var assistent ved landbohøjskolen var S.-N. de følgende næsten 50 år knyttet til denne virksomhed hvor han hurtigt avancerede. Først blev

Stevenius-Nielsen, H.

han leder af forskningslaboratoriet, 1933 kom han ind i Dansk Svovlsyres tekniske ledelse og tog sig her særlig af tilrettelæggelsen og produktionsforholdene, 1940 blev han overingeniør og 1944 direktør, for 1945 at blive den ene af selskabets to administrerende direktører. Denne post beklædte han til 1964 hvorefter han frem til 1973 var medlem af bestyrelsen for Dansk Svovlsyre- og Superphosphat-Fabrik. I S.-N.s direktortid var Dansk Svovlsyre først og fremmest præget af sit oprindelige virke, nemlig produktion og salg af svovlsyre og superphosphat, men i løbet af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne tog virksomheden også fat på fremstilling af nye gødningstyper, først PK-gødning og senere NPK-gødning der snart fandt stor anvendelse inden for landbruget. De første skridt til den senere spredning af aktiviteterne som Superfos gennemførte i løbet af 1960'erne og 1970'erne blev også taget i S.-N.s tid. – Hans interesse for såvel industripolitiske som mere tekniske spørgsmål gjorde det naturligt at han fik mange tillidsposter. Han var medlem af Industrirådet 1948–73 og dets formand 1952–56. Inden for erhvervslivet sad han i bestyrelsen for A/S Hellen 1952–73, A/S Det Store Nordiske Telegraf-Selskab 1954–73 (formand 1960–73) og for A/S Kastrup og Holmegaards Glasværk 1962–73. Endvidere var han i styrelsesrådet for Den kgl. grønlandske handel 1950–65 (formand 1963–65), i tilsynsrådet for Sparekassen Bikuben 1957–76 og var formand for Københavns Brandforsikrings repræsentantskab 1966–74. Han fandt også tid til at skrive såvel om tekniske og industrielle emner som fx om virksomheden Dansk Svovlsyre. I fritiden dyrkede S.-N. musik. Han købte i 1950'erne en fornem Guarneri-cello som 1977 blev skænket til staten. – R. 1947. R.' 1953. K. 1956. K.' 1964. □Foto.

Interview i Jul i Sorø XX, 1972 16–20. – Tidsskr. for industri, 1952 101f. Berl. tid. 7.9.1977. – Levnedsbetæning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Stevens [sti:vøns], **William**, 1786–1868, læge. * 1786 i Skotland, † 15.7.1868 i Malvern, England. Forældre ukendte. Ugift.

S. er formentlig uddannet ved College Street i Glasgow og tog 1814 kirurgisk eksamen ved Royal College of Surgeons i London. S.å. fik han den medicinske doktorgrad ved Marischal College and University i Aberdeen og tre år senere tog han licentiatgrad ved Society of Apothecaries, London. Allerede 1810 havde S. nedsat sig som praktiserende læge på den vestindiske ø St. Croix, som 1810–15 var besat af englænderne. Han var en dygtig kirurg og publicerede herfra

1814 en afhandling hvor han kunne anføre at han med succes som den første havde underbundet den indre underbenspulsåre ved et tilfælde af lokaliseret åreudvidelse (aneurysme). 1818 konstitueredes S. som garnisonskirurg; den danske regering krævede imidlertid nu dansk universitetseksamen for praktici på de vestindiske øer. Ved venskab med generalguvernør Adrian von Bentzon lykkedes det S. under besøg i København ved Frederik VI's gunst i 1820 både at opnå praksisret på øerne samt rangmæssigt at blive sidestillet med danske doctores medicinae, men tillige at blive indviklet i duel med plantageejer på St. Croix Isaac Heiliger om afgiftsforordningen udstedt af von Bentzon. S. fik en kugle i låret, skar den selv ud, måtte holde sengen nogle måneder. Ved hjemkomsten til St. Croix s.å. forpagtede han sammen med Bentzon plantagen Carlton som han 1827–57 lejede som eneforpagter efter generalguvernørens død 1827. Her havde han også en prægtig bolig fra 1835–55. 1824–42 havde S. i perioder bopæl i Charlotte Amalie på St. Thomas, når han ikke var på rejser til England (1829–32 hvor han 1834 udnævntes til doctor i civilret (DCC) ved Oxford universitetet), København (1832–42), Rusland (1833) og USA (1842). 1845 rejste han som velhavende plantageejer til England hvor han først boede i „Upper Wick House“ nær Worchester og fra 1855–68 i „Roslin House“ ved Malvern. 1827 fik S. lejlighed til at behandle generalguvernør Peter von „Scholten for et tilfælde af gul feber med nyresvigt; S. indgav patienten rigeligt med salt og væske og reddede derved hans liv. Dette gav anledning til at S. tog saltbehandling op ved gul feber idet han havde bemærket patienternes mangel på natriumklorid i blodet. Ved salttilsætning opnåede blodet normal farve; under sygdommen var det nærmest blodåreagtigt sort og tyndtflydende. S. mente at salt tillige udøvede en vis livbringende funktion og senere, da han fandt saltbehandlingen livreddende ved kolera, at den neutraliserede „koleraens giftstof“. 1830 oplæstes i Royal College of Surgeons i London hans afhandling: *Observations on the blood*; hans synspunkter blev heftigt bestridt fra engelsk side og efter hans *Observations on the healthy and diseased properties of the blood*, 1832 også fra dansk side. Da koleraen i 1832 kom til England tog enkelte engelske læger Stevens' salt- og væskebehandling op. Trods latterliggørelse fra Central Board of Health der mente det dristigt at behandle kolerapatienter med „culinary Salt“ og kritik fra det medicinske fakultet i London forsvarede S. sin behandling med næb og kløer og havde den tilfredsstillelse selv at være med til at redde en række kolerapatienter i Cold

Bath Fields fængslet i London og hore kirurgen ved Londons „Free Hospital“ William Marsden udtale: „Både den lægelige profession og offentligheden står i stor gæld til Stevens for den vej han har åbnet“. Af 81 saltbehandlede kolerapatienter var kun syv døde for Marsden, mens 84 af 103 der behandlede med åreladninger og kraftige medikamenter som kalomel, antimon, kviksølv og slangerodsinfus døde. Saltbehandlingen viste sig langt mere skånsom og S. føjede til at „indsprøjtning af varm saltvæske i blodårerne uden tvivl kunne redde mangt et liv“. Under ophold i København 1832–33 blev S. ordinært korresponderende medlem af Det kgl. medicinske selskab og to af hans videnskabelige arbejder om blodets forhold og om saltbehandling af kolera oplæstes i selskabet; det sidste publiceredes på dansk og oversattes til engelsk og svensk samme år. Han foretog endvidere sammen med professor Carl Viborg på veterinærhøjskolen undersøgelser over saltopløsnings virkning på heste. Fra København tog han 1833 til Rusland hvor hans behandling havde succes; bønderne dér havde i forvejen udbredt tiltro til olie og salt som modgift mod kolera og indtog store mængder af salt. Zaren skænkede ham en kostbar diamanttring – og efter sin hjemkomst til St. Croix 1835 havde han stor praksis og førte stor husholdning dér. – Efter 1845 at være flyttet til England, udgav han 1853 sin over for myndigheder og kolleger provokatoriske *Observations on the Nature and the Treatment of the Asiatic Cholera*; den blev da også bedømt yderst afvisende. Men året efter fandtes gunstige beretninger om behandlingens succes fra en række hospitaler i London – og selv om moderne behandling af kolera er væsentlig forskellig fra S.s så har han med sin væske- og saltbehandling været en foregangsmand på et meget betydningsfuldt område inden for lægevidenskaben. Den heftige modstand mod hans synspunkter medførte at behandlingen blev glemt. Men 100 år senere skulle den blive genoplivet ved indførelsen af nutidens uundværlige salt- og væsketerapi.

Torben Geill i Dansk medicinhist. årbog V, 1976 9–40.

Egill Snorrason

Sthen, Hans Christensen, 1544–1610, rektor, præst, forfatter. * 25.11.1544 i Roskilde, † april/maj 1610 i Malmø. ~1° 1567 i Helsingør med N. N., † 1602. ~2° 1602 i Malmø med Elline Olufsdatter, † 1607, d. af sognepræst i Burløf og kannik i Lund mag. Oluf Stisen. ~3° 1607 i Malmø med Kirstine Andersdatter (senere ~ Asmus Selsen, borger i Malmø).

Om S.s ungdom vides kun at hans forældre døde tidligt. Selvbioграфiske oplysninger om hans overgang til lutherdommen kan gemme sig i beskrivelsen af „den unge teolog Job, der var aftræden fra sine fædres religion og var kommen til Abrahams tro“. Netop i S.s hjemby Roskilde levede den gamle religion videre længe efter reformationen. Omkr. 1563 synes S. at være trådt i skolens tjeneste, vel som hører. I 1565 avancerede han til rektor for latinskolen i Helsingør. Året efter ombyttedes denne stilling med kapellaniet ved Skt. Olai kirke sst. Fra 1570 til 1574 varetog han begge embeder.

Som skolemester gjorde S. sig bemærket ved med eleverne at opføre „spektakler og lege“, dramatiske forestillinger, til jul, fastelavn og pinsse, til gavn og fornøjelse for byens borgere. Et bevaret anonymt skuespil *Kort Vending* fra den tid antages at være forfattet af S. idet passager herfra går ordret igen i S.s læredigt *Lyckens Hiul* over samme tema: altings omskiftelighed. Stykket har sin idé og centralfiguren Kort Vending fra Hans Sachs' Bald-anderst, 1531 og udvikler i øvrigt sit tema gennem en række monologer, lagt i munden på et galleri af tidstypiske personer. Som skolemester skulle S. bl.a. lede korsangen ved bryllupper. Til det formål digtede han til borgmester Henrik Mogensens bryllup 3.2.1572 en brudesang til afløsning af den gamle Mariskjoldvise. Det er en oversættelse efter Nicolaus Herman. Året forinden slog S. igenem med *Christelige oc vdkaarne Bøner, for alle Stater, oc for allehaande Nød oc Trang*, en dygtig oversættelse og sammenskrivning af 1. og 2. udgaven af den umådeligt populære Avenarii bønnebog. S.s oversættelse kom i oplag på oplag, især dens morgen- og aftenbønner til hver ugedag vandt vid udbredelse i mere end hundrede år. I 1578 kom *En liden Haandbog, som indeholder allehonde nyttige Øffuelser vdi Gudelighed oc smucke trøstelige Bøner oc Loffsange, som mand kand daglige bruge*. Det meste af indholdet er oversættelser. Blandt de ti lovsange er den stadig brugte julesalme *Nu ville wi siunge oc vere glad*.

De frygtelige pestepidemier som på den tid hjemsøgte landet og hvor en søfartsby som Helsingør var særlig udsat fremkaldte samme år et trøsteskrift med oversatte prædikener og andet, tilegnet rentemester Christoffer Valkendorf som S. kalder sin „gunstige Herre og Patron, Mæcen og Fadder“. De følgende års epidemier bortrev otte af S.s børn og var anledning til *En liden Trøstscriftt. For alle Christelige Forældre, naar deris Børn bliffuer siuge eller hensoffuer i Herren*, 1581. Skønt kernen heri er et tilsvarende tysk skrift har S. formået med heldige udvidelser at digte videre på forlættet og ad den vej give sin

hjertervarme forkyndelse et dybt personligt og gripende udtryk. S. synes i sin Helsingørdag at have vundet almindelig anerkendelse. Der blev gjort brug af hans talent både i Alterbogen 1574, i den officøse *Revavius' salmebog* (rev. udg. ca. 1582) og i *Thomissøns salmebog* 1586 hvis ikke allerede i 1569. I 1581 modtog han magistergraden ved Kbh.s universitet. Byrådet i Helsingør påskønnede gang på gang ved milde gaver den flittige skolemand og præst der med sine skrifter kastede glans over byen.

1583 tog S. imod kaldelsen til det vel aflagte sognepræsteembede ved Skt. Petri kirke i Malmø og blev tillige provst for Oxie herred. Det er nok som prædikant på Malmøhus at S. „tidt haffuer predicket och gjort tjeneste“ for Frederik II. De adelige familier Grubbe på Malmøhus og Sparre på Svaneholm blev snart hans „gunstige gode venner og befordreere“. Derimod opstod efterhånden et modsætningsforhold til de toneangivende borgerfamilier i Malmø der surmulede når S. i embeds medfør straffede synden hvor den nu gik i svang – på rådhuset fx – for at afværge Guds vredes ris over byen. På sine gamle dage fik S. problemer fra endnu en kant. Da han i 1607 måtte opgive sit embede pga. svagelighed og s.å. giftede sig med en purung pige gav det anledning til opslidende skifteprocesser der kastede mørke skygger over hans sidste år.

Embedspligterne i Malmø levede kun sparsom tid til udgivelser. Foruden et par prosaudlægninger af Davids salmer, *Salighedens Vey*, 1584 og *Geistligt Hussraad*, 1592 og *En Ligpredicken offuer Fru Mette Ulffstand*, 1603 kom omkr. 1589 *En liden Vandrebog: indeholdendis atskillige smucke Bøner oc trøstelige Sange, met nogle nyttige Lijs Regle, i artige Rijm befattede*. Det er i denne lille bog, der kendes i ni udgaver, den sidste fra 1696, at hovedparten af S.s værdifulde åndelige viser findes. I S.s prosa slår præstens brede prædikenstil, velegnet til den mundtlige fremførelse, igennem. Undertiden på syntaksens bekostning hvilket næppe er utilsigtet når en sproglig begavelse vil formidle et budskab i en bevidst djærv, folkelig fortælleform. Løjnefaldende er forkærligheden for tautologier, bogstavrim og ordsprog såvel som det plastiske billede og den gode eksempelfortælling. I oversættelserne optræder germanismer. S. synes at have fundet dem sprogberigende. Ved en tilføjet dansk oversættelse af glosen opstår tautologier som fx „ort og sted“, „banden og fluchen“, „suppe og frostykke“.

Livet igennem bevarede S. en interesse for pædagogik. Med iver studerede han formidlingens kunst. Det fremgår af endnu bevarede notatsamlinger, fulde af prædikendispositioner, refleksio-

ner og aforismer. Foruden en større ordsprogsamling forekommer en række excerpter af moraliserende såvel som frivole eksempelfortællinger, hentet fra Jörg Wickrams *Rollwagenbüchlein* og Heinrich Babels *Libri facetiarum*. Også den pavelige kancellisekretær Francesco Poggios obscøne historier indgår i arsenalet. Et andet forbløffende udslag af interessen for pædagogik er at S. sendte sine sønner til jesuitterkollegiet i Braunsberg hvor en af dem blev pavelig alumne. Som en varig frugt af de pædagogiske sysler kan man se de „christelige forandrede viser“. S.s udgangspunkt var tidens verdslige viser som han moddigtede, angeligt for at vende det onde til det gode. Fra at have været den meddigtede oversætter i de unge dage fandt S. med tiden sin styrke i moddigtingen. Eksempler herpå er kendte salmer som *Guds Naade altid jeg prise vil* og *Et trofast Hierte, O Herre min*. For ikke at glemme akrostikon- og navnesalmen *Herre Jesu Christ, min Frelser du est* der taler den opskræmte samtids eskatologiske forventninger midt imod. Med en moraliserende dommedagsvise som forlæg skaber S. en inderlig bøn til Kristus som den der også på dommedag er vort eneste håb, nu som altid. S. deler tidens pessimisme over jordelivet der kaldes „en sygestue og grædelig dal“, men Kristi forestående genkomst (der ventedes 1588) er for ham ikke en yderligere trusel, men Guds egen glædelige moddigting af denne verdens fortvivlede digt. I analogi hermed moddigter S. angsten for verdensdommen til den sikre fortrosthing til Kristus hvis genkomst bliver det faste holdepunkt. S.s bedste salmer udtrykker i bønnens form længslen efter at blive forenet med Frelseren. – Der har eksisteret et nu tabt portræt af S. I mangel af dette kan S.s embleme tegne manden: en kamperedt, korsbærende hane med trompet og mottoet „Sic et non aliter“. Foruden at give associationer til skolestuens ABC er hanen et indbillede på præsten der kæmper de smås sag mod de store og ved prædikenen vækker af syndens dvale. På det æstetiske plan handler emblemet om digteren der kalder det gode frem ved at moddigte det dårlige.

C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske salmedigt. I, 1846 171–204. Udv. af H. C. S. S. salmer og åndelige rim, udg. C. J. Brandt, 1888. H. C. S. Af hans vandrebog, udg. Carl S. Petersen m. indledn. af Hans Brix, 1914. Kort vending, udg. Jens Aage Doctor, 1972. – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 305–22. P. Severinsen sst. 5.r.IV, 1907–09 513–17. Jens Lyster sst. 1969 78–125 og 1976 67–83. C. J. Brandt: Salmedigteren H. C. S., 1888. Laur. Weibull i Skånska saml. 1894–95 IV, Lund 1897 32–52. Georg Christensen i Festskr. til H. F. Feilberg, 1911 101–12. Ernst Frandsen: H. C. S., 1932 = Acta Jutlandica IV, I. H. Grüner Nielsen i Danske studier XXIX, 1932 88–90. Jens Lyster sst. 1970

5–23. O. Walde i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XXV, Upps. 1938 65–72. Nils Schiørring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang. 1950 30–37. A. Malling i Dansk teologisk t. XV, 1952 147–58. Samme: Dansk salmehist. VII, 1972 258–65. Mogens Haugsted i Fund og forskn. II, 1955 42–44. Solveig Tunold sst. X, 1963 43–45. Lunds stifts herdaminne, udg. G. Carlquist VI, Lund 1957 35–37. Henry Bruun: Den middelalderlige dagvise, 1965 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCLVII 51–63. Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegus S. J., 1966 301–59. Henrik Glahn i Musik og forskn. VI, 1980 129–41. Jens Lyster i Hymnologiske medd. IX, 1980 71–146 og XI, 1982 90–104. Henrik Glahn sst. 105–10. Jens Lyster i Hvad fatter gjør . . . , tilegnet Erik Dal, 1982 323f 326f. – Papirer i Kgl. bibl.

Jens Lyster

Sthyr

Den danske linje føres tilbage til herredsfoged Peder S. (1755–1803) hvis oldefar, kommandørkaptajn i Norge Anders Pedersen Styr(mand) (–1722), var den første der bar navnet.

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 1038–41. Samme og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 226–42.

Hans H. Worsøe

Sthyr, Hans Valdemar, 1838–1905, biskop, kultusminister. * 3.10.1838 i Frederikshavn, † 5.3.1905 i Charlottenlund, begr. i Nykøbing F. F: apoteker Hans Hald S. (1801–56) og Hansine Birgitte Bay (1802–74). ~ 1° 14.10.1874 i Alslev, Ribe amt, med Sophie Louise Elisabeth Lillien-skiold, * 14.10.1855 på Serritslevgård, Nebel sg., Århus amt, † 17.7.1888 i Nykøbing F., d. af forpagter Christian Ludvig Montagne L. (1819–1911) og Louise Emilie Caroline Adler (1834–92). ~ 2° 28.10.1890 i Vær, Århus amt, med Elisabeth Lillien-skiold, * 28.6.1861 på Serritslevgård, † 25.2.1946 i Kbh., søster til I. hustru. – Bror til Selgen *S.

S. blev student (Ålborg) 1856 og cand.teol. 1861. 1863–66 var han i Tyskland, Frankrig, England, Italien og Schweiz; han studerede den tidlige franske protestantisme og satte sig også ind i nutidige kirkeforhold; i Paris virkede han 1864 som journalist for at orientere fransk offentlighed om Danmarks vanskeligheder. 1866 konkur-

erede han forgæves om det docentur H. "Scharling fik, levede derefter som manuduktør og blev 1870 lic.teol. på et arbejde om den franske reformations begyndelse (indtil 1523) som i forbindelse med et andet om lutheranerne i Frankrig til 1526 (1879) er S.s egentlige videnskabelige indsats og – ved sit hidtil ukendte kildestof – et væsentligt bidrag til belysning af emnet. 1871 blev S. teologisk censor, 1873 sognepræst i Alslev-Hostrup hvor han – der var rigt gift – købte en gård. 1877 blev han professor i Det ny testamente, ikke på grund af kvalifikationer, men fordi fakultetet, ledet af P. *Madsen, i sin fra alle sider trængte position frygtede ansættelsen af en grundtvigianer og derfor måtte bekvemme sig til den i dette fag helt ukvalificerede S. der, som en af Madsens nære venner sagde, „kun anbefales ved negative egenskaber“; det fremgik også til overmål af hans polemik med Frants *Buhl om den gammeltestamentlige kritik og af de par bøger han skrev i sit fag (*Den nytestamentlige Texts Historie*, 1884, *Apostelen Paulus' Breve til Menigheden i Thessalonika*, 1893). S. var medlem af pastoralseminariets direktion og gjorde sig fortjent ved at udgive *Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke* 1884–96; han blev 1894 (ved kronprinsens sølvbryllup) dr.teol.h.c. – men kun fordi fakultetet fandt det nødvendigt at afbalancere en samtidig æresgrad til Th. Skat *Rørdam. 1887 blev S. biskop på Lolland-Falster, en politisk udnævnelse, for han var ivrig højremand (sad 1886–94 i landstinget); som biskop arbejdede han især for skolen (og fik oprettet stiftskonventet), og som politiker havde han indflydelse på seminarieloven af 1894, men reformer i det lærde skolevæsen lykkedes ikke for ham. 1897–1900 var han kultusminister i ministeriet Hørring, gennemførte 1899 den vigtige lov om borger- og almueskolevæsenet, men den politiske situation og spændingen mellem højre og venstre hindrede de kirkelige reformer han også interesserede sig for; det blev kun til enkelte liturgiske ændringer (inkl. Salmebog for Kirke og Hjem, 1897) og nogle småreformer vedrørende lønningsvæsenet (afløsning af nådensår etc.)

Peder Sthyr 1755-1803 herredsfoged i Sønderlyng-Middelsom herreder, birkedommer

Hans Hald S. 1801-56 apoteker i Frederikshavn

Peter Carl Asgeir S. 1835-1916 grosserer

Selgen *S. 1837-1922 grosserer

H. V. *S. 1838-1905 biskop, kultusminister

Hans H. *S. 1868-1944 grosserer

Johan S. 1879-1962 direktør

Carl Henrik S. 1875-1963 dommer

Emmy Louise S. 1877-1951 ~ Poul *Larsen 1859-1935 ingeniør

Knud Selgen S. 1884-1977 direktør

Jørgen *S. 1905-78 kunsthistoriker

Sthyr, H. V.

og oprettelse af et andet stiftsprovsti for Sjællands stift – optakt til den stiftsdeling som først kom 1922 (og 1960). 1900 overtog S. Fyns bispestol som man havde holdt vakant i længere tid med dette for øje, men sygdom tvang ham 1903 til at tage afsked. – R. 1888. DM. 1892. K.². 1896. K.¹. 1898. □ Afbildet på satirisk tegn. af K. Gamborg, 1890 (Fr.borg) og af Alfred Schmidt, 1898 (sst.). Træsnit 1891. Mal. af Knud Larsen, 1900 (Skt. Knuds k., Odense). Foto.

Selvbiografier i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1870 76f og nov. 1894 83–88. – C. E. Fløystrup i Theol. t. for den da. folkekirke ny r. VI, 1905 161–65. A. F. Krieger: Dagbøger IV–V, 1921–23; VII, 1925. Vald. Schmidt: Af et langt livs hist., 1925 52f. Rud. Volf: En gammel præsts livserindr., 1926. P. E. Lind i Kirkehist. saml. 6.r.III, 1939–41 122f. N. A. Larsen i Berl. tid. 3.10.1938. P. G. Lindhardt i Jyske saml. ny r. III, 1954–56 217–42. Samme i Den danske kirkes hist. VII, 1958. Samme i Ålborg stiftsbog 1966, 1967 34–48. To højirkemænd. Brevveksl. mellem bisperne H. Stein og J. Swane, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. Leif Grane i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedserbetning i ordenskapitel.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Sthyr, Hans Hald, 1868–1944, grosserer. * 16. 8.1868 i Kbh. (Frels.), † 13.8.1944 i Fredensborg, begr. Asminderød kgd. F: grosserer Selgen *S. (1837–1922) og Henriette M. Welsch (1842–1914). ~ 2.9.1893 i Kbh. (Holmens) med Alma Müllertz, * 22.10.1869 i Kbh. (Garn.), † 19.10.1956 i Fredensborg, d. af premierløjtnant, senere oberstløjtnant Carl Theodor M. (1832–99) og Anna Vilhelmine Birgitte Holm (1843–1908).

S. blev student 1885 fra Borgerdydskolen på Chr.havn, cand.phil. 1886 og fik derefter købmandsuddannelse i Præstø, London, Bordeaux og Hamburg. 1891 kom han ind i firmaet Sthyr & Kjær, 1893 løste han grossererborgerskab, og 1894 – efter grosserer P. B. Kjærs udtræden af firmaet – blev han optaget som medindehaver. Som sådan virkede han med megen dygtighed og flid først ved sin fars side og siden selvstændigt for firmaets fortsatte vækst. Navnlig skyldtes det hans initiativ at firmaets kaffeimport kom til at antage betydelige dimensioner, ligesom det også var på hans foranledning at firmaet sammen med Beckett & Meyer 1900 etablerede A/S Skandinavisk Kaffe- og Kakaokompagni i frihavnen som omfattede brænderivirksomhed og handel med brændt kaffe og kakao. Efter Sthyr & Kjærs omdannelse til aktieselskab 1919 blev S. formand i selskabets bestyrelsen, og 1920 tog han initiativet til at aktieselskabet etablerede oplag i henholdsvis Sønderborg, Herning, Hillelød, Horsens og Fredericia. I kraft af sin slægt-

følelse lagde S. stor vægt på at forvalte den forretningsmæssige arv, og han formåede at opretholde firmaets fremskudte og ansete placering. Fra sin ungdom følte S. sig stærkt tiltrukket af foreningslivet, både det kammeratlige og saglige, ligesom han var levende interesseret i nationale spørgsmål. S. beklædte en lang række hverv, han var medlem af Studenterforeningens økonomiudvalg 1913–19 og 1920–27 (formand 1916–19), formand for Akademisk skytteforening 1927–39 samt for foreningen To lover 1926–35, medlem af sø- og handelsretten 1917–38 og 1917 stifter af samt fra s.å. formand for Københavnske grossisters arbejdsgiverforening der var tilsluttet Dansk arbejdsgiverforening i hvis hovedbestyrelse han havde sæde fra 1920 og forretningsudvalg 1925–41. Gennem mange år var S. desuden medlem af bestyrelsen for forskellige betydelige virksomheder, bl.a. Kbh.s Handelsbank, Dampskibsselskabet Dannebrog og De private Assurandører. – S. afløstes som bestyrelsesformand for Sthyr & Kjær af broderen Johan Sthyr (1879–1962). Han var koncernens sukkerekspert og farmaceut fra 1901. Siden 1914 havde han været direktør for det af faderen etablerede Københavns Sukkerraffinaderi. – R. 1927. DM. 1931. K.² 1937. □ Mal. af Hans Henningsen, 1943 (Kbh.ske grossisters arbejdsgiverforen.). Foto.

Borsen 27.7.1941. Peter H. Holst: Sthyr & Kjær gennem 100 år 1866–1966, 1966.

*Jens Vestberg**

Sthyr, Jørgen Valdemar, 1905–78, kunsthistoriker. * 22.3.1905 i Kbh. (Jac.), † 30.10.1978 i Vanløse, urne på Bispebjerg kgd. F: cand.jur., senere dommer i Frederikshavn Carl Henrik S. (1875–1963) og Emmy Ninna Charlotte Harhoff (1879–1949). ~ 2.6.1934 i Kbh. (b.v.) med Suzette Muus, * 13.2.1911 i Kbh., d. af dr.med. Niels *M. (1866–1947) og Agathe Rambusch (1871–1941).

Som kunsthistoriker var S. elev af Francis *Beckett hvis sygdomssvækkelse imidlertid bevirkede at S., i lighed med andre kunsthistorikere i samme generation, blev forhindret i at føre studierne frem til den magisterkonferens han havde været selvskreven til. Af yderligere betydning for hans videnskabelige udvikling var Chr. *Blinkenbergs arkæologiske øvelser i Den kgl. afstøbningssamling, Vilhelm *Wanschers forelæsninger på kunstakademiet, studiekammeraten C. *Elling og ikke mindst studentens hengivne venskab for den internationalt berømte Rembrandt-forsker Gustav *Falck som i sin lærdoms tven næsten intet fik skrevet. Efter en kortere

ansættelse hos Aage *Marcus på kunstakademiets bibliotek blev S. 1931 museumsinspektør ved Den kgl. kobberstiksamlings hvor han kun 30 år gammel 1935 efterfulgte Erik *Zahle på chefposten. De kommende 22 år under S.s ledelse blev frugtbare for kobberstiksamlingen som i højere grad end tidligere åbnedes mod offentligheden. Trods samlingens korte åbningstid (kun seks timer ugentlig) fik S. i kraft af sin uprentiøse venlighed vakt talrige enkeltmenneskers varige kunstinteresse, og hver af de mange udstillinger han arrangerede røbede på én gang hans trang til at formidle kunst af høj kvalitet og hans trænede blik for grafikkens og tegnekunstens særlige udtryksmidler. S. var årvågen over for sin samtids kunst og opnåede det for en museumsmand usædvanlige: at vinde kunstneres respekt og tillid. Inden for den internationale samtidskunst var hans interesse først og fremmest knyttet til Frankrig. I tide udbyggede han bestanden af fransk grafik fra 18–1900-tallene så samlingerne af Honoré Daumier, Camille Pissarro, Édouard Manet, Henri de Toulouse-Lautrec, Auguste Renoir, Aristide Maillol, Albert Marquet, Pierre Bonnard, Edouard Vuillard, Henri Matisse, Georges Rouault, Raoul Dufy, André Dunoyer de Segonzac og Marc Chagall også internationalt set er anerkendelsesværdige. Hans indsats ved køb af franske bøger illustreret med originalgrafik (se herom hans katalog publiceret af kobberstiksamlingen 1956) var så bemærkelsesværdig at tilsvarende samlinger kun findes fire-fem steder i verden. Museumsdirektør Leo *Swanes legendariske modvilje mod Pablo Picasso var ingen hindring for S. som i tæt og tyst samarbejde med Ny Carlsbergfondet gennem Swanes seneste embedsår foretog en række betydelige indkøb af Picassos grafik der umiddelbart efter Swanes afgang blev overdraget kobberstiksamlingen. S.s erhvervelser inden for ældre udenlandsk kunst kulminerede 1948 med købet af ni håndtegninger af Rembrandt fra Gustav Falcks private samling. Trods økonomiske nedgangstider og spærrede grænser øgedes kobberstiksamlingens bestand af kunst i perioden under S.s ledelse med mere end 8500 inventarnumre.

Ved Swanes afgang fra kunstmuseets direktørpost 1952 stod S. i første række blandt de mulige efterfølgere, elsket og respekteret af medarbejdere, kolleger og museumsbrugere, men en for ham karakteristisk tøven fik ham til at undlade at søge denne ganske udsatte topstilling som han ellers besad alle faglige og menneskelige kvalifikationer for at kunne have bestridt forbilledligt. Det viste sig dog snart at resignationen havde en højere pris end forventet, og 1957 fulgte han der-

for kaldet til Ny Carlsbergfondets direktion, allerede fra starten designeret formand ved Thorlacius-Ussings afgang 1961. Som formand gennemførte S. den vigtige ændring af hidtidig praksis: at provinsens kunstmuseer ikke længere skulle trække lod om fondets årlige kunstkøb, men i stedet fik lejlighed til at fremføre egne ønsker om erhvervelser – ønsker som fondet tog hensyn til ved sine indkøb. I betragtning af det afhængighedsforhold provinsmuseerne den gang stod i til Ny Carlsbergfondet fik den nye praksis stor betydning for deres alt mere individualiserede fremtoningspræg. S.s nære og tillidsfulde samarbejde med Knud W. *Jensen resulterede i at en række betydelige billedhuggerværker af internationale nutidskunstnere kunne erhverves til Louisiana der som tak dedicerede ham publikationen „En samling bliver til. Ny Carlsbergfondets gaver til Louisiana“ (1975). 1974, lidt før tiden, og trods fuldbyrdet gerning næppe ganske lykkelig, trak S. sig tilbage fra Ny Carlsbergfondet. Andre – og måske han selv – havde set frem til at hans fine kenderskab derpå ville sætte sig spor i nogle publikationer inden for den danske guldalders og Rembrandt-tidens tegnekunst, men sygdom gjorde hans otium kort og trist. Hans forfatterskab er præget af historisk redelighed, sart, indlevende æstetisk tolkning, komparativ stilkritisk metodik og en alment tilgængelig, angelsaksisk præget fremstillingsform. Hans bøger er: *Nederlandsk Landskabsmaleri i danske Samlinger*, 1929, *Malerier af Hans Smidth*, 1933, *Kobberstikkeren Albert Haelwegh* (Kunstmuseets Aarsskrift 1938, bogudgave som festskrift ved 60-årsdagen 1966), *Dansk Grafik 1500–1800*, 1943, *Dansk Grafik 1800–1910*, 1949 (begge sidstnævnte værker genudgivet 1970), håndbogen *Den kgl. Kobberstiksamlings* (med Erik Zahle, udgaver 1939 og 1946, samt tillæg vedrørende erhvervelser 1946–57 udgivet 1959 af S. alene), *Seks aarhundreders europæisk tegnekunst. Udvalgte arbejder fra Den kgl. kobberstiksamlings* (med Erik Fischer, 1953). 1963 modtog S. den sjældne Klein-pris. □ Buste af Gottfred Eickhoff udst. 1969. Foto.

Torben Holck Colding og Gunnar Jespersen i Berl. tid. l.1.1978. Bertel Engelstoft og Torben Holck Colding i Politiken s.d. Else Kai Sass i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979. – Papirer i Kgl. bibl.

Erik Fischer

Sthyr, Rasmus Selgen, 1837–1922, grosserer. * 25.2.1837 i Frederikshavn, * 17.1.1922 i Kbh., begr. på Frbg. F: apoteker Hans Hald S. (1801–56) og Hansine Birgitte Bay (1802–74). ~ 19.7.1867 i Kbh. (Garn.) med Henriette Marie

Sthyr, Selgen

Welsch, * 12.1.1842 i Kbh. (Garn.), + 22.3.1914 sst., d. af overfyrværker, senere kaptajn Hans Henrik W. (1813–83) og Johanne Marie Eg(e)-berg (1814–90). – Far til Hans H. *S. Bror til H. V. *S.

S. fik 1852–56 sin første uddannelse som handelsmand hos L. M. Jacoby i Ålborg og blev derefter ansat hos F. T. *Adolph i Kbh. I dette dengang store og meget aktive firma fik han rig lejlighed til at udvikle sine medfødte, betydelige købmandsevner, og da han i aug. 1866 nedsatte sig som selvstændig med kompagnonen P. B. Kjær (1835–1911), der ligeledes havde fået sin uddannelse i det Adolphske firma, var alle betingelser til stede for oparbejdelsen af en god og sund forretning under firmanavnet Sthyr & Kjær. I adskillige år var det navnlig sukkerhandelen som tiltrak sig S.s opmærksomhed, og han oparbejdede på dette felt hurtigt en meget betydelig forretning; således aftog firmaet næsten alt det rørsukker som Moses & søn G. Melchior hjemførte fra Vestindien, og næsten alt købtes ladningerne svømmende. Senere blev firmaet også interesseret i den hjemlige sukkerindustri og anlagde sammen med Moses *Melchior 1896 sukkerfabrikken i Maribo som dog allerede 1898 overtoges af De danske Sukkerfabriker. Ligeledes omdannedes en af S. 1899 i Holstebro bygget kartoffelmelsfabrik til sukkerraffinaderi, men efter en brand 1912 flyttedes denne virksomhed til Kbh. under navnet A/S Kbh.s Sukkerraffinaderier. Ved siden heraf oparbejdede S. i årenes løb også en meget betydelig forretning i andre kolonialartikler, ligesom han 1888 tog initiativet til dannelsen af sodafabrikkerne som senere overgik til et selvstændigt aktieselskab. Da S. 1919 trak sig ud af aktiv forretningsvirksomhed, samtidig med at firmaet omdannedes til et aktieselskab, efterlod han sig en virksomhed som hørte til de største og mest ansete inden for dansk kolonial-engroshandel. Gennem adskillige år var han medlem af Nationalbankens repræsentantskab, ligesom han sad i bestyrelsen for Dansk exportforening og Plantageselskabet Dansk-Vestindien. Ved siden af sin store forretningsvirksomhed havde han også interesser på det sociale og filantropiske område. Således stiftede han 1893 på gården Godthåb ved Holstebro det første danske redningshjem for drikfældige, og han sad desuden i bestyrelsen for Den danske forening til evangeliets forkyndelse for skandinaviske sømænd i fremmede havne. – R. 1892. DM. 1917. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Fra Kbh.s børs, 1895 (Børsen). Mal. af Knud Larsen udst. 1907 (Købmandsskolen, Kbh.). Foto.

Børsen 2.8.1916, 18.1.1922 og 27.7.1941. Peter H. Holst: Sthyr & Kjær gennem 100 år 1866–1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Stibolt, Andreas Henrik, 1739–1821, søofficer. * 10.5.1739 på Christiansø, + 5.6.1821 i Kbh. F: kommandørkaptajn, kommandant på Christiansø Caspar Henrik S. (1692–1779, ~ 1° 1725 med Charlotte Hedevig Becher, 1710–26) og Catharina Harasoffsky de Arra (1711–82). ~ 8.9.1773 i Kbh. (Holmens) med Christiane de Hemmer, * 19.4.1744, + 1.9.1817, d. af plantageejer på St. Croix Jens Peter de H. (1720–78) og Marie Marcoe (1729–78). – Bror til Ernst Wilhelm *S.

S. blev kadet 1755, sekondløjtnant 1759, premierløjtnant 1763, kaptajnløjtnant 1770, kaptajn 1776 og kommandørkaptajn 1789. Han var i Middelhavet med orlogsskibet Delmenhorst 1759–60 og med orlogsskibet Sejeren i Marokko 1760. Atter i 1765 var S. i Marokko, denne gang sammen med F. C. *Kaas (1727–1804) på særlig mission. Han var derefter chef for skiftende skibe indtil 1772 hvor han blev inspektionsofficer ved Dokken. Som sådan ledede han 1773 besejlingsprøverne med hukkerten Femern og snauen Fama. S. var derefter atter skibschef 1774–81. 1781 blev han ekvipagemester på Gammelholm. Han var medlem af en lang række kommissioner og krigsretter. Fra 1781 var han således medlem af konstruktionskommissionen i hvilken han 1787–88 støttede sin bror E. W. Stibolt i dennes kritik af Henrik *Gerners konstruktionstegninger. S. interesserede sig meget for sin samtids rationalistiske strømninger og var tilhænger af tidens mange reformforslag. Han var således et skattet medlem af flere af de bekendte klubber, han var et aktivt medlem af Det kgl. landholdningsselskab. Han deltog endvidere aktivt i dannelsen af Selskabet for borgerdyd og var den der holdt åbningstalen da selskabet blev stiftet 15.4.1785. S. var meget optaget af borgerens almindelige dannelse, og det var derfor med stor glæde han i 1792 modtog udnævnelsen som chef for Søkadetakademiet der stod for søofficersuddannelsen. Ved sin tiltrædelsestale 25.4.1792 sagde han henvendt til kadetterne at „uden dyd, uden sand udøvet dyd er De upåtvivelig mere skadelige end gavnlige for kongen, staten og Dem selv“. Dette karakteriserer meget godt S.s dannelsesidealer og -intentioner. S. blev en glimrende chef for Søkadetakademiet og fik gennemført en række reformer der moderniserede og effektiviserede uddannelsen. I 1797 undersøgte en kommission en række uregelmæssigheder, der ved besigtelsen af mastetømmer var fo-

regået på Holmen i den tid S. var ekvipagemester. Selv om S. ikke personlig havde været involveret i disse forhold måtte han som chef bære sin del af ansvaret og blev idømt tre måneders fængsel. Denne dom måtte en mand som S. tag meget alvorligt fordi han gennem sin person havde søgt at være et eksempel på „borgerdyd“ for sine kadetter. Uopfordret tog S. derfor sin afsked ikke alene som skolechef men også som søofficer. Søetatsens ledelse betragtede ikke den foreliggende dom som vanærende, og S. fik da også bevilget afsked med fuld pension. Han trak sig nu tilbage til privatlivet og boede frem til 1809 på landstedet Sømmandshvile i Rungsted. 1809–11 boede han på Langholmshvile ved Frederiksborg, men flyttede derefter til Kbh. Der er bevaret flere upublicerede afhandlinger af fagligt indhold af S. ligesom han udgav forskellige småskrifter. Han var derudover en habil tegner. Adskillige tegninger og malerier af ham er bevaret på bl.a. Fr.borg, Orlogsmuseet, Den kgl. Porcelænsfabrik (sammen med broderen H. H. Stibolt, dat. 1763) og Søværnets officersskole. En serie af tegningerne, der viser sømilitære situationer blev stukket i kobber af J. F. Clemens og anvendt ved undervisningen på Søkadetakademiet. – Pro Meritis 1776. Kammerherre 1783. □Mal. (søofficersskolen). Tegn.

Danm.s adels årbog XXIX, 1912 504. R. Steen Steensen: Søofficersskolen gennem 250 år, 1951 149–56. H. C. Bjerg i Tidsskr. for søvæsen CXLVII, 1976 137–55. – Papirer i Kgl. bibl.

Hans Chr. Bjerg

Stibolt, Ernst Wilhelm, 1742–96, søofficer, skibskonstruktør. *14.2.1742 på Christiansø, †29.2.1796 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: kommandørkaptajn, kommandant på Christiansø Caspar Henrik S. (1692–1779, ~1° 1725 med Charlotte Hedevis Becher, 1710–26) og Catharina Harasoffsky de Arra (1711–82). ~8.7.1791 i Kbh. (Holmens) med Kirsten Guldencrone Kaas, *5.1.1769 på Constantinsborg, †30.12.1841 i Kbh. (Frue), d. af kaptajn, senere admiral Ulrik Christian *K. (1729–1808) og Frederikke Amalie Charisius (1749–1828). – Bror til Andreas Henrik *S. S. blev sekondløjtnant 1763, premierløjtnant 1767, kaptajnløjtnant 1775, kaptajn 1781 og kommandørkaptajn 1790. Han viste tidligt evne for skibskonstruktion og blev allerede 1763 sammen med Henrik *Gerner auscultanter dvs. observatører i konstruktionskommissionen. 1768 blev de begge sendt henholdsvis til England og Frankrig for at studere krigsskibsbygning. 1772 blev Henrik Gerner kaldt hjem for at blive fabrikmester mens S. skulle fortsætte sine studier i

udlandet. Han har utvivlsomt følt Gerners udnævnelse som en forbigåelse. 1773 var han i den franske flådehavn Brest og blev derfra beordret til at rejse til Holland for at studere vandbygningsvæsen. Han sendte løbende rapporter hjem til admiralitetet ligesom han flittigt gjorde notater om det han så. Da han 1774 kom hjem oprettede man en stilling som informator i skibsbygning på Søkadetakademiet til ham. Han blev endvidere medlem af konstruktionskommissionen. S.å. blev han sendt ud på en studie- og inspektionsrejse til Christiansø samt til Frederiksværn og Trøsvig i Norge med henblik på at fremsætte forslag til disse basers forbedring. 1776 var han næstkommanderende i orlogsskibet Mars og blev s.å. optaget som medlem i Det kgl. videnskabernes selskab på en afhandling om skibes kølbrydning. S. har nok ikke følt at der var plads til ham i flåden på dette tidspunkt. 1778–82 var han således i fransk tjeneste hvorfra han sendte en række interessante rapporter om den franske flådes kampe med den engelske samt om en række tekniske og administrative forhold ombord på de franske skibe som kunne være af interesse for danske forhold.

Efter at være vendt hjem i 1782 genoptog S. sine tidligere gøremål inden for skibskonstruktionen. 1783 indtrådte ham i en kommission vedrørende Holmens reberbane. S.å. blev han generaladjutant af søetaten hos kongen og sendtes 1785 til Christiansø for påny at gennemgå havnen og fæstningen med henblik på forslag til forbedringer. Forholdet til Henrik Gerner, der siden dennes udnævnelse til fabrikmester ikke havde været godt, forværredes nu. Ud fra forskellige motiver fandt flådens administrator F. C. Rosenkrantz og S. efter 1784 sammen i at kritisere Henrik Gerner. I 1785–86 fik S. således godkendt tegninger til en såkaldt kanoneerbåd, en type han havde studeret i Frankrig, trods Gerners protest. 1786–87 indleverede Gerner tegninger til en defensionsflåde. Som modtræk konstruerede S. en defensionsfregat, og som følge heraf opstod der langvarige diskussioner i konstruktionskommissionen mellem de to tidligere studiekammerater der udviklede sig til åbent fjendskab mellem dem. Efter Gerners død 27.12.1787 blev S. 11.1.1788 udnævnt til interims-fabrikmester. Under en vedvarende kritik fra Gerners tilhængere og elever gik S. derefter i gang med at bygge skibe til flåden. Som fabrikmester byggede han i løbet af otte år ialt fire orlogsskibe, fem fregatter, tre brigger, en defensionsfregat samt 17 mindre fartøjer. I 1790 blev han medlem af en kommission der skulle etablere det norske kystforsvar og herunder anbefale de bedste fartøjstyper til dette. S.å. blev han fa-

Stibolt, Ernst Wilhelm

brikmester. Striden med Gerner og dennes elever tog hårdt på S., og han kom mere og mere til at lide af melankoli. I 1795 måtte han således bede sig fritaget for undervisningen på Sokadetakademiet. 12.2.1796 fik han efter ansøgning bevilget afsked, og den 29.2.1796 begik han selvmord ved at springe ud af vinduet fra sin bolig på Tolbodvej. – S. har ligesom Gerner efterladt sig et arkiv med tegninger, notater og optegnelser. Selv om materialet ikke er så omfattende som Gerners viser det dog at S. i viden og dygtighed næppe lå så langt fra denne. Der har været en tendens til at overse Stibolt på bekostning af Gerners virke og popularitet. S. lod sig på grund af skuffelse udnytte af Rosenkrantz, men som skibskonstruktør var han absolut kompetent. Hans skibskonstruktioner var vellykkede og anvendelige til danske forhold. Defensionsfregatten Hjelperen var således en bemærkelsesværdig konstruktion. Efter S. død byggedes ikke mindre end otte brigger efter hans tegninger. Inden for de små krigsskibstyper kom S.s konstruktioner til at spille en stor rolle. □Min. af ubekendt ca. 1780. Mal. ca. 1790, formentlig af Jens Juel.

Danm.s adels årbog XXIX, 1912 508. Borger-vennen IX, 1796 11–15. H. G. Garde: Den dansk-norske somagts hist. 1700–1814, 1852. Poul Rasmussen i Pers. hist. t. 3.r.IV, 1895 285f. J. H. Schultz: Den danske marine 1814–48 I–II, 1930–32. Hans Chr. Bjerg i Arkiv IV, 1972–73 209–31. Samme og John Erichsen: Danske orlogsskibe I–II, 1980.

Hans Chr. Bjerg

Stibolt, Peter Kristian, 1873–1960, stenograf. * 26.3.1873 i Ronne, † 18.3.1960 på Frbg., urne på Ass. kgd., Kbh. F: husmand Hans Peter S. (1841–1918) og Christine Marie Folkmann (1836–1915). ~ 16.12.1911 på Frbg. med sygeplejerske Marie Frederikke Soe-Pedersen, * 6.10.1874 i Logsted, Ålborg amt, † 9.3.1959 på Frbg., d. af lærer Niels Christian Laurids Pedersen (1844–1900, ~ 2° 1879 med Maren Hald, 1853–80, ~ 3° 1885 med Maren Kirstine Jensen, 1852–1927) og Ane Margrethe Christensen (1845–76). Navneforandring 16.2.1904. S. blev student 1891 fra Rønne og tog 1902 skoleembedseksamen med historie som hovedfag. Han lærte sig allerede som skoledreng stenografi efter David * Dessaus lærebog i F. X. Gabelsbergers stenografi og blev 1896 ansat som stenografassistent i rigsdagen, en stilling han 1907 opgav for en korrektørpost ved samme. I ca. 30 år (fra 1903) var han lærer i stenografi ved Købmandsskolen og de Brockske handelsskoler og underviste fra 1923 i faget ved Handelshøjskolen. 1905 var han medstifter af Det danske Ga-

belsberger stenograf selskab (DDGSS), i bestyrelsen 1907–18. Han underkastede i årene 1906–08 den danske Gabelsbergerstenografi en omfattende revision sammen med rigsdagsstenograf Chr. Christiansen af hvilket samarbejde tillige fremgik *5000 Debatforkortelser*. 1909 der fuldstændig nyskabte den gabelsbergerske debatskrift i Danmark. Den reviderede skrift blev i en årrække den fremherskende i den københavnske forretningsverden såvel som i rigsdagen. En radikale reform af systemet, udarbejdet af S. 1929–30 blev med nogle ændringer vedtaget af DDGSS og fik tillige tilslutning af en del wormske pædagoger. Dette nye system, der fik navnet Fællessystemet af 1931, afløste i det store og hele Gabelsberger på hvis grundlag det dog bygges. S. udgav en lang række lærebøger og andre læremidler i faget, blandt hvilke især *Handelsskolens Stenografibog*. 1922 er pædagogisk mønstergyldig. I Gabelsberger-Stenografen 1918–19 har han givet en interessant oversigt over den danske gabelsbergerske debatskrifts historie. S. var især stenografipædagog, men karakteriseres også som „den betydeligste systemteoretiker blandt de danske Gabelsberger-stenografer“. For den stenografiske praksis har han haft betydning ved sin evne til at tegnmaterialet at danne praktiske og prægnante forkortelser. – R. 1943. □Tegn. af Ernst Koie, 1920. Foto.

Rud. Dowerg: Entwicklungsgesch. des Gabelsbergerschen Systems, Wolfenbüttel 1915 356f. Studenterne fra 1891, 1916 181. A. Worms m.fl.: Festskr. i anledn. af da. stenograf foren.s 25 års jubilæum, 1918. Olof W. Melin: Stenografiens hist. II, Sth. 1929 471f. Axel C. Jensen i Stenografbl. XXVIII, 1938 9–13. A. Saxe i Stenografisk t. LXVI, 1960 9. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sv. Cedergreen Bech (Axel C. Jensen)

Stief, Carl, * 1914, filolog. * 11.8.1914 i Svendborg (Frue). F: maskinmester Carl Frederik Hansen (1876–1937) og Johanne Marie Magdalene Stief (1882–1959). ~ 31.5.1939 i Ballerup k. med gårdejer Grethe Toft, * 25.2.1917 i Thisted, d. af dyrlæge Lauritz T. (1884–1979) og Anna Henriette Johansen (1888–1980). S. voksede op i et socialdemokratisk præget hjem i Svendborg hvor han tog studentereksamen 1933. Han studerede først historie, dansk og tysk i Århus, derefter sammenlignende litteraturvidenskab hos Paul V. * Rubow i Kbh. men valgte sluttelig slavisk filologi i konsekvens af en manglede interesse for Rusland og russisk sprog der nok oprindeligt udsprang af en politisk sympati for sovjetssystemet. Han tog magisterkonferens i slavisk filologi hos Anton * Karlgren 1941. S. havde på dette tidspunkt for længst nået en skeptisk holdning til de politiske ideologier,

fræmfor alt kommunismen, og hans primære interesse havde gennem historien bevæget sig fra det politiske til det litterære. Således vandt han 1944 Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om russisk litterær kritik i 1800-tallet. Samtidig udvidede han sine studier fra det russiske til en bred orientering også i de øvrige slaviske landes litteratur og sprog. Folklore og folkedigtning, navnlig russisk og jugoslavisk, havde i særlig grad hans interesse. Efter 1945 fik S. som Rockefeller-stipendiat lejlighed til nogle års studieophold i udlandet, hos Konoválov i Oxford, Mazon i Paris, Roman Jakobson, Simmons og Čiževskij i USA. Resultatet af disse års studier blev disputatsen *Studies in the Russian historical song* fra 1953 hvor de historiske viser for første gang beskrives som selvstændig genre i folkedigtningen.

S. efterfulgte Karlgren som professor i slavisk filologi ved Kbh.s univ. 1954. Uden at nære særlig interesse for praktiske og organisatoriske anliggender viste S. hurtigt evne til at udnytte mulighederne for en konsolidering og udvidelse af faget. Han gav stødet til at russisk blev skoleembedseksamensfag fra 1961, at der blev opbygget et slavisk institut fra 1958 og oprettet et ekstraordinært professorat i slavisk sprogvidenskab fra 1960 (nedlagt 1981) samt et professorat i østeuropæisk historie fra 1969. Som litteraturforsker har S. vist større interesse for menneskelige og historiske aspekter end for teoridannelser eller filosofi. Herom vidner afhandlingen om *Renaissance i Dalmatien* fra 1968. Ikke desto mindre har han i sine senere værker kredset om den mest „filosofiske“ af de store russere, F. M. Dostojévskij, således i bogen om *Den russiske nihilisme* fra 1969 som er en undersøgelse af forudsætningerne for Dostojévskijs roman *De besatte*, og i den idéhistoriske studie *Kontraster og sammenhænge* fra 1976. Dostojévskijs afdækning af det irrationelle menneske er for S. blevet den dybere forklaring på teoriernes og ideologiernes svigten. Med bidrag til en række litteraturhistoriske samleværker, samt i tidsskrift- og dagbladsartikler har S. ladet sin encyklopædiske viden og sit klare overblik komme offentligheden til gode. – R. 1962. R¹. 1972. □Foto.

Selybiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1954 115. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Bjarne Nørretranders

Stiernholm, Frederik Christian, 1822–79, officer. * 23.1.1822 på Gammellund på Mors, † 25.4.1879 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F:

proprietær, senere justitsråd Soren S. (1793–1840) og Inger Marie Jacobsen (1795–1869). ~ 14.7.1860 i Kbh. (Garn.) med Augusta Fredericka v. Schoultz, * 4.9.1833 i Karlshamn, † 26.9.1910 på Frbg. (~ 1° 1857 med legatstifteren Carl Andreas *Ancker, 1828–57), d. af ritmester Carl Gustaf v.S. (1792–1852) og Carolina Charlotta v. Cock (1801–80).

Efter forberedelse i Mariboers realskole tog S. 1838 adgangseksamen til højskolen, blev s.å. sekondløjtnant à la suite i artilleriet, afgik 1842 fra skolen i nummer i artilleriet som medhjælper hos artillerikonstruktøren og udnævntes n.å. til premierløjtnant (anciennitet 1842). 1846–47 var han på tjenstlig rejse i udlandet, var 1848 kort tid adjutant ved F. A. *Schlepppegrells korps, blev kaptajn II og adjutant ved artillerikommandoen (C. de *Meza). 1849 var han souschef ved artilleriets overkommando, var 1850 først ansat ved batteri i C. A. *Schepelerns korps og fik derefter kommandoen over artilleriet i Frederiksstad. de Meza, der satte megen pris på ham, anbefalede ham til sin ven, krigsminister C. F. Hansen, til optagelse i generalstaben hvor ellers hidtil kun officerer med den specielle generalstabsuddannelse optoges, og 1851–55 var han adjutant hos Hansen hvis militære og politiske anskuelser han ganske tilegnede sig og forfægtede i dagspressen. 1852 blev han kaptajn I i generalstaben, 1854 kar. major og 1855 medlem af og sekretær i den store befæstningskommission hvor han, som også i dagspressen, var ivrig talsmand for at koncentrere rigets forsvar om Sjælland med et stærkt befæstet Kbh. 1854–58 var han militær guvernør for prins Christians (IXs) to ældste sønner hvis opdragelse han ledede temmelig hårdhændet. 1858 blev han virkelig major og stabschef ved I. generalkommando – fra efterår 1863 ved I. division (G. *Gerlach). Han rykkede 1864 op til den yderst vigtige og ansvarsfulde stilling som stabschef ved overkommandoen, da Gerlach først i marts blev overgeneral, og blev samtidig kar. oberstløjtnant. Den nye overkommando nød ikke i hæren den respekt som kombinationen de Meza-Kauffmann ubestrideligt havde nydt. Under Gerlachs sygdomsforfald var det S. der 14.4. førte de to telegrafiske samtaler med krigsministeriet om bemyndigelse til i hovedsagen at opgive forsvaret af Dybbølstillingen. Overkommandoen, vel nærmest S., drog den konklusion af den sidste samtale at denne ophævede den ved den første givne bemyndigelse, og at yderligere telegraferen herom var unyttig. Kort forud havde S. af D. G. *Monrad været nævnt som krigsministeremne. Ved overkommandoens ophævelse overgik S. til generalstaben som chef for taktisk afdeling, blev

Stiernholm, Frederik

kort efter fungerende chef for generalstaben, virkelig oberstløjtnant, kar. og virkelig oberst og blev 1867 virkelig chef for generalstaben og general.

S. udformede 1872 en forsvarsplan hvori tyngdepunktet ikke var København men Sjælland-Fyn, det såkaldte „tværforsvar“. Efter længere tids tiltagende svagelighed afskedigedes han 1879 efter ansøgning og sattes à la suite. I hans cheftid begyndte generalstaben på den tjenstlige fremstilling af krigen 1848–50 og udsendte nogle gode statistiske oversigter over krigen 1864, men S.s personlige virksomhed som chef var ikke betydelig. Han var en intelligent, men kun lidet særpræget mand, en repræsentativ personlighed med en særdeles vindende optræden. I 1852 udgav S. *Om Pyroxyll* der vedrører fremstillingen af skydeboomuld. Endvidere udsendte han 1854 *Om Jernbaner, betragtede fra et militært Standpunkt* og 1858 udgav han *Elementair Arithmetik og Algebra*. – R. 1848. DM. 1850. K². 1864. K¹. s.å. □Tegn. af N. Simonsen, 1850 (Fr.borg). Afbildet på sammes mal. af stormen på Frederiksstad 4.10.1850, udst. 1852, litograferet af Kittendorff og gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1887. Litografi 1853. Foto.

Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 282. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. Den danske-tyske krig 1864, udg. samme I–III, 1890–92. Berl. tid. 25.4.1879. Carl Th. Sorensen: Den anden slesv. krig II, 1883. Generalstaben 1808–1908, 1908. D. G. Monråds deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. N. P. Jensen: Livserindr. I–II, 1915–16. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reprint 1973). A. F. Krieger: Dagbøger I–V, 1920–23. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, udg. K. C. Rockstroh, 1928. Jens Johansen: Hæren ved Danevirke 1864, 1938. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1960 54. Hans Chr. Bjerg i Historie ny r. X, 1972–74 14f. Johs. Nielsen: Genrejsningshåb og undergangsangst, 1979 121f.

Hans Chr. Bjerg (Rockstroh)

Stigsen, slægt, se Galen, Hvide og Krognos.

Stigsen, Niels, †1249, biskop i Roskilde. †24.9.1249 i Clairvaux, begr. i kirken sst. F: Stig Tokesen Galen og Christine.

Om S.s ungdom vides intet. Da Roskildebispen Peder Jacobsen 1224 var død på pilgrimsfærd valgte kapitlet 1224 S. til hans efterfølger. Straks udstedte han et privilegiebrev, som fastslog kapitlets rettigheder med hensyn til besættelse af digniteterne og sikrede dets økonomiske og juridiske selvstændighed over for biskoppen. Bispevielsen fandt først sted 1226, sandsynligvis fordi man afventede at kongen blev frigivet og gav valget sin stadfæstelse. Det meste af sit liv synes S. at have stået på god fod med kon-

gemagten. Valdemar Sejr skænkede således 1230 Roskilde bispestol øen Saltholm. Da han søgte om pavelig dispensation til at lade Albert af Orlamündes datter indgå ægteskab med hertug Barnim af Pommern, påbød paven 1238 ærkebiskoppen og S. at undersøge sagen, og resultatet blev at den ønskede dispensation blev bevilget. Muligvis var S. allerede på dette tidspunkt kongens kansler som efterfølger efter *Niels af Slesvig († 1233 el. 34). Med sikkerhed kan hans virke som kansler dog først konstateres i Erik Plovpenningens tid. Imidlertid var han til stede både ved forliget i Stensby 1238 og ved udstedelsen af Jyske lov 1241.

Også kirkeligt indtog S. en central plads. Slægstraditionen knyttede ham til Sorø kloster som han bistod med råd og dåd. I striden med *Esbern Snares arvinger blev S. af paven indsat som en af dommerne. Afgørelsen faldt ud til klostrets gunst, men først ca. 50 år senere kom munkene i besiddelse af det omstridte gods. Mere held havde S. i en anden udløber af striden om Esbern Snares testamente. Dennes sønneson Esbern Snerling havde testamenteret klostret besiddelse i Bringstrup og Ørslev, men efter hans død ville moderen, fru Margrete Mule, ikke udlevere det. S. greb da ind og bandlyste fru Margrete som endte med at bøje sig. I sammenhæng hermed må det vel også forstås, at S. klager til paven over anvendelse af tylvtered i arvesager, hvorved testamentar sættes ud af kraft (brev fra Gregor IX 23.8.1239). Også med Skovkloster stod S. på god fod; 1245 bekræftede han klostrets stiftelsesbrev, og han er blandt de få biskopper som mindes i dets dødebog og velgørelseliste. Det ligger da også nær at antage at han har været aktivt medvirkende ved det store mageskifte mellem Skovkloster og Sorø, ved hvis afslutning 1233 han var til stede. Han støttede franciskanerordenen ved at medvirke ved oprettelsen af klostret i Roskilde 1237. Da han havde klaget til paven over visse misbrug på Rügen, hvor de rige udbyttede de fattige, blev det overdraget ærkebispen, biskoppen af Børglum og ærkedeggen i Lund at ordne sagen (pavebrev af 25.8.1239).

S.s fredelige liv fik en dramatisk afslutning. 1245 holdt de danske biskoper møde i Odense hvor de under trussel om ekskommunikation udtalte deres fordømmelse af enhver der forgreb sig på kirkens gods og rettigheder. Den ældre forskning mente ikke – da sagens enkeltheder ikke kendes, bl.a. er det uvist om drabet på S.s bror Juris Stigsen 1246 har med striden at gøre – at ordene var møntet på kongen. Om det var denne synode der blev anledning til det pludselige brud mellem kongen og S. ved vi ikke. Endnu s.å.

blev S. fordrevet „ikke fordi han selv havde gjort noget, men på grund af kongens og hans tilhængeres ondskab“ siger Lundeårbogen. Han flygtede til Norge og derfra til Clairvaux i Frankrig. Kongen inddrog hans og bispestolens gods, derunder byen Kbh. Den landflygtige biskop vendte sig til Innocens IV og fandt her værdifuld støtte hos sin slægtning, domprovsten i Lund, Jakob *Erlandsen, der netop som kongens ud-sending var til stede på kirkemødet i Lyon 1245. Også hans gods blev da beslaglagt af kongen som selv henvendte sig til paven og indklagede S. for majestætsforbrydelse. Denne stillede sig til at begynde med overraskende velvilligt og sendte franciskanerguardianen Simon herop for at undersøge sagen. Resultatet blev dog at paven snart gik skarpere frem, og S. lyste interdikt over Roskilde stift. Kongen bøjede imidlertid ikke af, men beholdt de beslaglagte godser til sin død 10.8.1250. Allerede året før var S. død i Clairvaux hvor han fik en ærefuld gravplads i kirken, og hvor man siden opbevarede hans sølvkrucifiks.

L. Helveg: Den danske kirkes hist. til reformationen I, 1862 565–72. Hans Olrik i Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 7–9. Samme i Hist. t. 6.r.VI, 1895–97 626–44. J. O. Arhning: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. Laur. Weibull i Lunds domkyrkas hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946. Niels Knud Andersen i Den danske kirkes hist. II, 1962 22f. N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm., 1963 (jfr. samme i Scandia XXVIII, Sth. 1962 1–91).

Thelma Jexlev (Hal Koch)

Stigsen, Otte, † tidligst 1567, admiral.

S. skal have været et af Hvide-slægtens sidste medlemmer. Han tjente tidligt under Søren *Norby og anførte de tropper som i feb. 1525 sendtes til Skåne. Efter at Norby selv var blevet indesluttet i Landskrona rejste han en bondehær som dog blev slået ved Bunketoft 11.5. hvorpå S. udleveredes af bønderne. Ifølge Anders Sørensen *Vedel skal Norby have lagt vægt på at amnestien kom til at omfatte S. En tid tjente han Frederik I og fik forleninger i Norge, men sluttede sig under Grevens fejde atter til Christian IIs tilhængere. Han blev høvedsmand på Nyborg, og under Kbh.s belejring sendtes han til Nederlandene for at sætte skub i udsætningsflåden. Efter Kbh.s overgivelse trådte han i Pfalzgrevens tjeneste som kaper, men blev fanget af hertug Magnus af Lauenburg. Flere tyske fyrster formidlede da en udsoning med Christian III, og S. gik nu atter i dansk tjeneste. Han sendtes til Norge med en eskadre for at rydde de norske farvande for sørøvere og senere til Island hvor han var lensmand indtil 1547 og på ny fra 1551. 1550 førte han som admiral en flåde i Vesterha-

vet. Under syvårskrigen blev han taget til fange i slaget ved Bornholm 30.5.1563. Endnu 20.2.1567 var han ikke udløst og synes kort efter død i fangenskab.

Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I–III, 1929–41. – Anders Sørensen Vedel i Monumenta hist. Danica, udg. H. F. Rordam II, 1875 182f. Lars J. Larsson i Scandia XXX, Sth. 1964 227–66.

Mikael Venge

Stigsen, Aage, † ca. 1200, korsfarer. † ca. 1200, begr. i Sorø. F: Stig *Tokesen († 1151) og Margrete, Valdemar den Stores søster.

S. deltog sammen med sin bror Niels i deres fætter, hertug Christoffers og *Esbern Snares Østersøtog mod estiske og kuriske sørøvere 1170, og efter hjemkomsten overværede de Ringstedmødet. S. er vistnok den Aage som ti år senere var gældker i Skåne og som under skåningernes rejsning mod kongsmændene måtte søge tilflugt i Lunds domkirke for derefter at flygte til kong Valdemar på Sjælland. Efter kongens sejr over skåningerne blev han vistnok genindsat i sit embede. S. var endvidere blandt de højtættede mænd som efter Esbern Snares flammende tale på Odensemødet 1188 tog korset for at være med til Jerusalems befrielse, og han siges at have været den ledende blandt de danske korsfarere. Toget iværksattes imidlertid først 1191, og lang tid spildte man i Norge hvor korsfarerne havde lagt til med deres skibe. Da de endelig kom til det hellige land var derfor det store vesterlandske korstog faldet fra hinanden. De danske korsfarere måtte nøjes med at besøge den hellige stad som fredelige pilgrimme, hvorefter de drog hjem (1193). I broderlisten i Kong Valdemars Jordebog opføres S. sammen med sine brødre Peder og Niels under Sallingssyssel.

Scriptores minores, ved M. Cl. Gertz II, 1918–22 (re-proug. 1970) 469 471 487. Kong Valdemars jordebog, udg. Sv. Aakjær I, 1926–43 tekstafd. 85. Tage E. Christiansen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 især 105. Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Stigaard, Alfred, se **Stigaard, Lauritz**.

Stigaard, Hans Lauritz Frederik, 1829–89, skuespiller. * 21.8.1829 i Århus, † 29.7.1889 i Kbh. (Matth.), begr. på Frbg. F: købmand Anders Wadum S. (1800–51) og Else Marie Kold (1806–83). ~ 1.11.1853 i Vejle med Sophie Cathrine Dorthee König, * 5.3.1830 i Kbh. (Trin.), † 7.6.1915 på Frbg., d. af typograf Adolph Frederik K. (1794–1836) og Marie Magdalene Rasmus (ca. 1790–1872).

Stigaard, Lauritz

S. skulle overtage faderens forretning i Århus, men mens han var handelslærling i Kbh., vågnede teaterlysten hos den smukke unge mand med det frejdige væsen, og ved Casinos åbningsforestilling 2. juledag 1848 stod han første gang på scenen som Peter i *Talismanen*. Han hørte altså til privatteatrenes pionerer, men søgte fra 1850 videre udvikling ved norske og danske provins-scener, navnlig i Trondhjem og Odense, og vandt så megen anseelse at direktor H. W. *Lange betalte 700 rdl. for kontraktbrud mod at kunne knytte ham til Folketeatret, på hvis åbningsaften 18.9.1857 han spillede sin første store rolle i hovedstaden, Landry i *En lille Hex*. Lange kom ikke til at fortryde sin dristige handling. S. blev for Folketeatret og fra 1866 for Casino folkeskuespillets troende romantiker og dermed mellemstandens sceniske ideal. Hans diktion, gestus og holdning var præget af den akademisk-ædle stil, sangstemmen var blød og hjertevarm. Han gik op i sine roller med begejstring og bevarede den trods årenes slid, således at Holger *Drachmann ved hans død kunne skrive: „Hans Lauritz Stigaard var af dem, som havde ingen Alder: for ham var Scenen Musers Hjem, Teatret Kunstens Haller“. Hans ukritiske tro på det, han sagde, var parret med flid; sympatiens nådegave prægede hans personlighed og bar ham frelst gennem opgaver der lå uden for hans egentlige område. Han sang store operettepartier, var bedragen ægtemand, komiker og værdig far, hele skalaen fra prins Paris i *Den skønne Helene* over Aladdin til André i *Dora* og Neergård i *Et besøg*, men Aage i *Mester og Lærling*, som han spillede endnu ved sit 40 års jubilæum, viste hans bedste sceniske egenskaber der var lidet sammensatte, men pålidelige budskaber fra et åbent sind. Troen og dens modsætning, den smertelige skuffelse, kunne han fremstille. Ensartethed undgik han ikke i sit store repertoire, men S. var nu engang S., og publikum holdt af ham hvad enten han tilhørte Folketeatret, Dagmar-teatret eller Casino hvor han optrådte sidste gang 29.4.1889 som grosserer Lind i *Pigernes Jens*.

S.s son **Alfred Valdemar S.** (1867–1914) debuterede 1891 på Århus teater som Ambrosius, forsøgte sig 1894–95 på Casino (Robinson i *Robinson Crusoe*) og blev siden i en årrække hovedkraften ved Odense teater. Hans ydre og indre egenskaber mindede, i mindre format, om faderens, og hans repertoire var af samme art, fx Christian i *Ole Lukøje*, Aladdin, Aage i *Mester og Lærling*, og han supplerede det fx med Karl Heinrich i *Hans Højhed* og provst Hall i *Naar den nye Vin blomstrer* men han nåede ikke at erobre en plads på hovedstadens scener, vel nær-

mest fordi hans romantiske form ikke svarede til tidens krav om realisme. Men i provinserne, navnlig i Odense, var S. en meget afholdt skuespiller, og der optrådte han sidste gang 20.4.1914, aftenen før sin tidlige død, som grev Baudelot i *Den sidste Nat*. – □ Træsnit 1868, 1872 og 1883, efter sidstnævnte træsnit 1889, bl.a. af F. V. Waldor. Tegn. af Knud Soeborg, 1885 (Teatermus.). Afbildet s.m. Robert Watt på tegn. af P. Klæstrup. Flere litograferede rollebil- leder. Foto.

Herman Bang i Da Capo II, 1889 18–22. Karl Schmidt: Medd. om skuespil og teaterforhold i Odense I, 1896. Samme: Odense teater 1896–1914, 1914. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945. Gunnar Sandfeld: Komedianter og skuespillere, 1971 226f.

Robert Neiiendam *

Stilling, Harald Conrad, 1815–91, arkitekt. * 9.2.1815 i Hørsholm, † 29.11.1891 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: mundskænk hos prins Christian Frederik (Christian VIII) Conrad Heinrich S. (1766–1821) og Juliane Sophie Hintzpeter (1777–1849). ~ 1° 18.5.1855 i Kbh. (Garn.) med Frederikke Vilhelmine Schroder, * 2.1.1828 i Kbh. (Petri), † 22.9.1868 sst. (Garn.), d. af guldsmedemester, senere hofjuvelér Conrad Christian Frederik S. (1794–1865) og Louise Christine Lundberg (1796–1869). ~ 2° 9.10.1872 i Vedbæk kapel med Fanny Agathe Frederikke Andersen, * 5.2.1844 i Kbh. (Garn.), † 27.10.1887 på Frbg., d. af grosserer og vinhandler Jens Andreas A. (1811–81) og Caroline Zwergius (1811–97).

S.s barndom og første ungdom forløb under lykkelige forhold, og han bestemtes til at være murer og – om muligt – arkitekt. Men omtrent på det tidspunkt han havde gjort svendestykke (1833) mistede hans mor der var blevet enke sin lille formue, og han måtte nu arbejde sig frem under små kår og ved egen hjælp, om end støttet af G. F. *Hetschs venlige interesse. Alligevel lykkedes det ham at vinde alle bygningskolens medaljer, til sidst den store guldmedalje 1847. Stipendierejsen for denne medalje (1849–54) strakte sig bl.a. til Konstantinopel og Ægypten. – S. hørte til den lille gruppe af G. F. Hetschs elever der fortsatte klassicismen på dennes traditions-mæssige grundlag af antik og højrenæssance, ganske vist som helhed spinklere og mere sammensat, uden den foregående periodes simple bredde og storhed, desuden noget skabelonmæssigt i de enkelte partier og i detaljerne, men tillige med nye elementer: en friere og mere sagligt betonet udformning, for S.s vedkommende undertiden forenet med en særlig ynde, opdyrkelse

af upudset mur, benyttelse af støbejern til konstruktioner og ornamentar, anvendelse af blændingsdekoration i facaden, hjørnepilastrens stive indramning af fladen og lignende. Også historiske stilarter eller et orientalsk stilpræg kunne de sentklassicistiske arkitekter anvende. I en del af dette var der indflydelse fra K. F. Schinkel, og allerede G. F. Hetsch havde på de fleste punkter vist vejen. S.s produktion var på mange måder knyttet til Kbh.s forlystelseliv hvad der sikkert hang sammen med hans vindende selskabelige evner, bl.a. et musikalsk øre og en god tenor. Anføres kan: anlægget af *Tivoli* efter Georg *Carstensens udkast 1843; *Hippodromen*, det senere Folketeater, 1846; *Casino*, fremragende ved sin fortræffelige plan, sine noble facader samt den festlige foyer og tilskuerplads, 1847; traktorstedet *Sommerlyst*, senere Frbg. teater, nu Aveny, 1855. Af andre arbejder kan nævnes: Gl. Carlsbergs første bygninger, efter J. C. *Jacobsens udkast, 1847; kunstdrejer Schwartz' butik *Sværtegade 3*, udstyret med en på den tid ukendt luksus, 1847; gotisk tårn og våbenhus til Tyvelse kirke, 1854; *Schønbergsgade 15*, 1857; *Kbh.s sygehjem*, nu landbohøjskolens plantefysiologiske institut, 1857–59; ombygningen af Børsens indre, bl.a. Børsallen, 1858; *Carolineskolen*, *Pilestræde 48*, 1860; Kammerherre *Berlings villa*, *Ordrupshøj*, *Charlottenlund*, 1864; villaen *Rosenvængets Allé 9*, 1865; *Kyø hovedgård*, med klassicistiske enkeltheder, men frit udformet i plan og ombygning, 1875.

S. var tillige en flittig dyrker af arkitekturakvarel. Også litterær evne var han i besiddelse af. Han udgav en meget læst *Reise i Ægypten*, 1869, *Smaa Historier om store Kunstnere*, 1872 samt skrev forskellige mindre artikler. 1856–71 var han bygningsinspektør, 1871–81 stadsbygmester i Kbh. Fra 1858 var han medlem af akademiet. Som menneske var han en fin og venlig karakter, konservativt indstillet. – Etatsråd 1887. – R. 1859. DM. 1885. □Buste af Th. Stein, 1872. Mal. af O. Haslund, 1879 (udstillingsfonden, Charlottenborg).

[Th. Stein:] Til minde om arkitekten H. C. S., 1892. Johs. Werner: Børsen, 1915. C. A. Clemmensen: Tivoli gennem 75 år, 1918 40f 127. Axel G. Jørgensen i Arkitekten XXI, 1919 130–34. M. K. Michaelsen sst. XXXI, 1929 M 137f 144 146. Heinr. Hansen: Hist. medd. om Kbh.s bygningsvæsen og dets personale, 1931 65–68 83. Carl C. Christensen m.fl.: Frederiksberg, 1937 33f 65 67.

*Knud Millech**

Stilling, Joachim Frantz Hermann, 1843–1925, industridrivende, politiker. * 9.6.1843 i Randers, † 10.2.1925 sst., begr. sst. F: bagermester Christian Vilhelm S. (1817–1906, ~ 2° 1845 med Bolet-

te Christine Lerche, 1817–57) og Anemette Møldrup (1816–44). ~ 17.5.1870 i Randers med Anna Eline Sophie Størup, * 30.12.1845 i Randers, † 29.3.1928 sst., d. af overvagtimester Johan Didrik S. (1806–72) og Johanne Nielsen (1806–90). S. havde fra sit 14. år ansættelse på handelskontorer i forskellige brancher, men gik fra 1864 over i faderens håndværk. 1867 blev han svend, og 1870 overtog han faderens forretning. Hans standsfæller så hurtigt i ham en naturlig leder. Han var en typisk repræsentant for det miljø hvorfra han var udgået, en slagfærdig debattør, i besiddelse af megen evne til at lede og organisere. I kraft af disse egenskaber blev han en af de betydeligste foregangsmænd inden for håndværkerstandens organisationer. 1872 blev han formand for Randers bys bagerforening, og 1874 stiftede han Den norskejske bagerforening hvis formand han var 1875–1909. 1878 gav han gennem en artikel i Jyllandsposten, der tillige var underskrevet af den stedlige håndværkerforenings formand, stødet til stiftelsen af Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk. I en årrække var han formand for dennes jyske afdeling og 1914–15 for hovedbestyrelsen. Fra 1905 var han formand for Den danske bagerstands fællesorganisation. Ved sit arbejde i disse tillidshverv og ved livlig deltagelse i agitationsmøder landet over, hvor han mødtes i debatten med den opvoksende socialdemokratiske bevægelses ledende mænd, bl.a. bysbarnet P. *Knudsen, var han virksom for at fremme arbejdsgivernes organisation. 1898–1918 var han formand for Dansk arbejdsgiver- og mesterforenings jyske afdeling og medlem af hovedbestyrelsen. – 1876–1900 var han medlem af Randers byråd hvor han havde sæde i flere vigtige udvalg. 1890 valgtes han af højre ind i landstinget. Han søgte ikke her nogen fremskudt politisk stilling, fulgte i det hele partiets højre fløj og stræbte i øvrigt at varetage håndværkerstandens og købstædernes saglige interesser. Ud fra sine forudsætninger bekæmpede han flere af de sociale krav der opstilledes fra socialdemokratisk side. Han var medlem af forsvarskommissionen af 1902 og havde 1910–22 sæde i toldrådet. Han stemte for grundloven af 1915 og gik med ind i det konservative folkeparti, men trak sig 1918 ud af aktiv politik. – 1920 blev han æresborger i Randers og 1921 æresformand for den stedlige håndværker- og industriforening. – R. 1892. DM. 1909. K². 1919. □Buste af Niels Holm, 1906 (Håndværker- og industriforen. i Randers). Mal. af O. Matthiesen, 1919 (rådhuset i Randers) og afbildet på sammes mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af P. Larsen, 1920 (Banken for Randers og Omegn) og af G. Achen

Stilling, Hermann

(Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 654–59. Sophus Agerholm og A. Vigen: Arbejdsgiverforen. 1896–1921, 1921. Povl Drachmann og Martin Nielsen: Centralforen. for bagermestrene i Jylland gennem 50 år, 1924. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*P. Stavstrup**

Stilling-Andersen, Jacob Michael Henrik Ferdinand, 1858–1933, mejeribestyrer, smørgrosserer. * 24.6.1858 i Ølgod, † 18.2.1933 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Navneforandring 10.7.1912. F: gård-ejer, sognefoged Jens Mathias Bollerup Andersen (1822–68) og Marie Cathrine Mouridsen (1827–79). ~ 11.11.1884 i Agersnap, Ølgod sg., med Mette Marie Christensen Tranberg, * 10.11.1860 i Ølgod, † 17.5.1936 i Kbh., d. af gårdejer Christen Knudsen T. (1820–1903) og Kirsten Mikkelsen (1836–1916).

S.-A. voksede op i et fremtrædende grundtvigsk præget gårdmandshjem og uddannedes efter skolegang ved landbrug og fra 1877 mejeri. 1880–81 var han elev på Tune landboskole, og vinteren 1881–82 var han med til på sin hjemegn at rejse en diskussion om mejeribrugets fremtid. Da der i Ølgod sogn blev drøftet at oprette et smørpakeri blev S.-A. inddraget i forberedelserne. Han gjorde sig her til talsmand for at man i stedet for at samle smørret skulle samle mælken, og han havde en væsentlig del af æren for oprettelsen af Hjedding andelsmejeri der påbegyndte sin virksomhed 10.6.1882. S.-A. var i denne sammenhæng praktiker den selv gik ind med en betydelig mælkemængde i det nye mejeri idet han afkøbte en del landmænd der ikke ville være andelshavere deres mælkeproduktion. Derimod tilkommer æren for udformningen af vedtægterne gdr. Niels Hansen Uhd. S.-A. blev mejeriets første bestyrer, og trods indkøringsvanskeligheder og en epidemi der ramte mejeriet lykkedes det ham at indfri de økonomiske forventninger der var stillet. 1884 satte han det første andelsmejeri i Sønderjylland i gang, og 1885–89 var han mejeribestyrer på Nørre Nebel andelsmejeri. 1889 blev han knyttet som konsulent til den af P. A. *Alberti oprettede Danske Landmænds Smøreksportholdning, men forlod denne stilling 1892 for at oprette sit eget firma der senere omdannedes til et A/S *The Danish Butter Export Union Ltd.* for hvilket S.-A. var formand og direktør. S.-A. deltog i oprettelsen af Dansk mejeristforening 1887, var bestyrelsesmedlem til 1891, og senere beklædte han en del tillidsposter i handelsverdenen, bl.a. var han fra 1913 medlem og fra 1926 næstformand for

Kbh.s havnestyrelse. – S.-A. ydede med indsats omkring oprettelsen af Hjedding andelsmejeri en pionergerning i dansk mejeribrug. Han var en engageret og særpræget personlighed med stor interesse for offentlige forhold, og han opstillede, dog uden at opnå valg, for venstre reformpartiet i Kalundborg 1909. Hans forretningsmæssige karriere opfyldte næppe helt de forventninger han selv havde stillet til den. – R. 1904. F.M.I. 1932. □ Mal. af Hans Henningsen, 1919 (Fr.borg). Foto.

J. S.-A. i Mælkeritid., 1891 313–18 327–33 og i Vort landbrug LI, 1932 291–94 312–14 327–30 342–44. – H. Hertel: Andelsbevægelsen i Danm., 1916–17 127–31. A. Axelsen Drejer i Det danske landbrugs hist., udg. K. Hansen IV, 1925–33 346–49. J. Galle og J. S.-A. i Mælkeritid. XLIV, 1932 457–73. L. P. Frederiksen i Andelsbl., s.å. 881f. Vort landbrug, s.å. 371f. A. P. Hansen i Tidsskr. for landokonomi, 1933 276f. Dansk mejeribrug 1882–2000, red. Cl. Bjorn, 1982 48–53. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjorn

Stillmann, Laura Jasmine Henriette, 1830–1914, mimisk danser. * 27.11.1830 i Kbh. (Slotsk.), † 8.11.1914 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: kgl. danser Adolph *Stramboe (1801–50) og Sophie F. Svanemann (1803–65). ~ 13.4.1852 i Kbh. (Slotsk.) med arkitekt Johan Andreas S., * 5.5.1822 i Kbh. (Garn.), † 11.11.1875 på Frbg., s. af toldbetjent Niels Andreas S. (1789–1864) og Nicoline Werliin (1779–1847).

August *Bournonvilles elever kunne inddeles i to kategorier: danserne og mimikerne. S. hørte ligesom sin hyppige partner Waldemar *Price til den sidste, mere sjældne art af balletens kunstnere, og hun var som han ingen fremragende tekniker. Men hun havde taget sin fars mimiske talent i arv, og hendes område var større. Det strakte sig fra udtryk for naivitet – og her beundrede Bournonville hende – over det koket-skælmske til det lidenskabeligt-voldsomme. Efter uddannelse på balletskolen debuterede hun 3.12.1847 som Therese i *Søvnvængersken*. Brød 1850 igennem som Fenella i *Den stumme i Portici*, skønt mindet om Johanne Luise *Heiberg i denne rolle endnu levede, og blev n.å. kgl. ansat. Asta i *Fjældstuen*, kreeret 1859 af hende, betød højdepunktet i hendes kunst: „Simpelt og sandt“, skrev M. A. *Goldschmidt, „gengav hun Naturbarnet i dets Kraft og barnlige Blindhed, i dets Glæde og Sorg, Kærlighed og Skamfuldhed og endelig i dets ubændige Vildhed“. S.s evne til at leve i situationen med spændkraft og nerve fristede hende til at forsøge sig i skuespillet, bl.a. som Pernille i *Pernilles korte Frøkenstand*, 1860, men mimikken var hos hende stærkere end talens kunst som hun ikke beherskede. Forsøget var en mis-

forståelse der snart glemtes, mens hun vedblev at virke som balletens betydeligste karakterfremstiller, fængslende alle ved sit sjælfulde blik og sin naturlighed i udtrykket. Blandt hendes senere opgaver var fru du Puy i *Livjægerne paa Amager* og i denne rolle, hvori hun udfoldede et muntert-drilagtigt koketteri, og som Fenella tog hun afsked 2.6.1878 da hendes lille, indtagende skikkelse ikke egnede sig for de ældre partier. Med hende forsvandt det sidste medlem af danserslægten Stramboe som havde tjent balletten i ca. 70 år, men i sit otium blev hun en af unge sceniske talenter søgt vejleder i mimik og plastik. □ Mal. af Johannes Jensen, formentlig 1850–51. Flere rolletegn. af E. Lehmann, bl.a. 1863. Træsnit i rolle. Foto.

Aug. Bournonville: Mit teaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 66f. M. V. Brun i Folkets avis 3.6.1878. Peter Jerndorff: Nogle minder, 1918 15–22. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–II, 1921–22. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952 264f.

Robert Neiiendam*

Strstrup, Laurids Christensen, 1692–1766, legatstifter. * nov. 1692 i Ullits, † 14.7.1766 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. kgd.). F: sognepræst, provst, mag. Christen Christensen S. (1651–1712, ~ 1° 1677 med Appolonia Eskesdatter, 1631–89, ~ 1° 1662 med sognepræst i Ullits og Fovlum, provst Poul Christensen Ullits, 1626–76) og Else Lauridsdatter Bhie († 1730). ~ Christine Marie Sønderborg, † 1752.

S. virkede oprindelig som købmand i Hobro hvor han tjente sig en formue. Da han var religiøs vakt og ingen børn havde i sit ægteskab besluttede han med sin hustru at skænke hovedparten af deres ejendom (ca. 7000 rdl. samt et hus i Kbh.) til et legat hvis renter skulle bruges til uddeling af bibler til almuen i Danmark, Norge og den dansktalende del af Slesvig. Testamentet (kgl. konfirmeret 17.1.1749) måtte i sin første skikkelse kasseres da dets bestemmelser af praktiske grunde var uigennemførlige. Ejendommeligt for S.s dispositioner var det at han bestemt fastholdt at det kun var Christian IVs bibeloversættelse i udgaven fra 1699 der måtte uddeles for hans legat. Årsagen hertil var at han selv skyldte netop denne udgave sin kristelige vækkelse. Når man endvidere ser at han til uddeling til skolebørn bestemte andagtsbøger af Johann Arndt, J. D. *Jersin, Jesper *Brochmand, B. *Siwerts o.l. forfatterne synes det at vidne om at han selv har hørt hjemme i vækkelsesretningen inden for den gammellutherske ortodoksi. – Efter sin hustrus død flyttede S. til Kbh. og vedblev ved en sparsommelig livsførelse at forøge sine midler således at han 1755–56 kunne skænke ca. 600 eksem-

plarer af Bibelen og ca. 1700 af Det nye testamente til Island. Desuden betænkte han 1765 annekskirkerne i Danmark og Norge med så mange eksemplarer af Bibelen, Brochmands postille og salmebogen som behøvedes på de søndage da der var messefald, og endelig lod han en opbyggelsesbog, forfattet af præsten M. C. Humle (d. 1661), en forfatter af den lutherske vækkelsestype, optrykke 1754 og uddele på Færøerne. S.s donationer er typiske lægmandsstiftelser og vidner om en sjælden gavmildhed parret med ikke ringe egensindighed.

Josias Lorck: Beyträge zu der neuesten Kirchengesch. in den Königl. Dänischen Reichen und Ländern, 1758 I 333–41. [Malthé Møller:] Repertorium for fædrelandets religionslærere V, 1797 1–14. Norske stiftelser, ved N. Nicolaysen I, Kria. 1858 400–05; III s.å. 3–5 1030f. Repertorium over legater og milde stiftelser i Danm., udg. H. R. Hiort-Lorenzen og Ellen Rosendahl VI, 1904 136 225.

Bjørn Kornerup*

Stochholm, Johan Christoffer (udtalt I. C.), 1850–1931, kunsthøved, kunstforlægger. * 19. 5.1850 i Ørsted ved Randers, † 7.3.1931 i Kbh., begr. i Søllerød. F: sognepræst, sidst i Ledøje og Smørum, provst Peter Wandet (Wandel) S. (1802–70) og Emilie Henriette Wahl (1805–86). ~ 27.8.1880 i Ulstrup med Ida Marie Jensen, * 22.1.1848 i Grindsted, † 12.5.1934 i Kbh., d. af distriktslæge, sidst i Stubbekøbing, Jens J. (1807–78) og Noline Christence Stochholm (1809–76).

S. uddannedes ved boghandelen (lærling i Fredericia 1870–72, medhjælper i Kbh. 1872–77) og etablerede 1877 i Kbh. *Dansk kunsthandel* med kunstforlag; han var tillige ejer og leder af *Permanent kunstdstilling*. Kunstforlaget udvidedes 1888 til boghandel der 1892 ændredes til forretning med fotografiske artikler. – S. skrev i dagspressen om kunst, æstetik og kynologi og udgav 1890 under pseudonymet C. Ekkerts pjecen *Malerialuktionerne og deres Mysterier*, 1899 bogen *Populær Vejledning i Fotografi*, der 1923 kom i 4. oplag, 1900 pjecen *ABC for Amatørfotografer*, sidste optryk 1914, 1914 pjecen *Verden i Flammer*, fortsat 1915 med *Kvinderne og Krigen*, samt 1919 under pseudonymet J. C. Ørsted *To ved Roret og andre Fortællinger*. Allerede 1878 havde han anonymt oversat W. M. Thackerays *Tjørneblomster*. S. var 1904–05 redaktør og udgiver af den eneste årgang af *Tidsskrift for Amatørfotografer*. Hans interesse for fotografisk kunst ledte ham i en ældre alder ind på den gode idé (se Amatør Fotografen 1919) at samle og fremskaffe kunstneriske fotografier til belysning af de små døende erhverv og af folketyper i Danmark, og han gennemstrefede nu landet på kryds og

Stockholm, J. C.

tværs for at finde flere motiver. Resultatet blev det både for billedernes og tekstens vedkommende særdeles vellykkede omfangsrige værk *Det, som forsvinder*, 1924, af hvis 152 fotografier de 45 er reproduceret efter S.s optagelser. Derimod nåede han ikke at fuldføre et parallelarbejde, Typer og Folkelivsskildringer i dansk Malerkunst i fire Kongers Tid, men billedstoffet (samlet 1925–29) opbevares nu i Dansk folkemindesamling. En slags forløber hertil er hans allerede 1903, under pseudonymet P. V. Ørsted, udgivne biografiske studie *Julius Exner*. □Foto.

Aage Wahl: Stamtv. over efterkommere af Erbgerichtsverwalter Chr. Wahl, 2. udg. 1926 67. A. Dolleris: Danm.s boghandlere III, 1906 319f.

Bjørn Ochsner

Stockfleth

I. Adelig og borgerlig slægt.

II. Navnet S. føres af flere borgerlige slægter fra Holsten eller Slesvig, hvorfra der evt. går forbindelser til den hamburgske patricierfamilie af samme navn. Stamfaderen til den nedenfor nævnte slægt var således født i Altona.

(I) Danm.s adels årbog III, 1886 354–60. August von Eyben: Stamtavle over slægten Stockfleth, 1929.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsoe

Table I

Eggert Stockfleth -1638 købmand og skipper i Haderslev, senere i Drammen

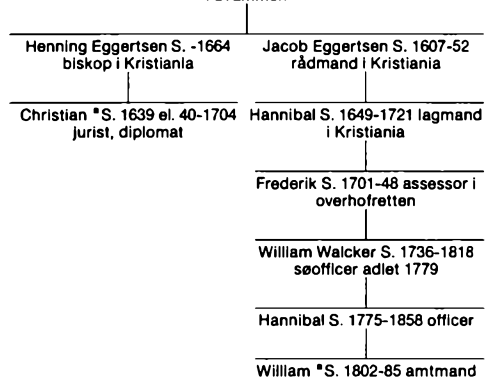
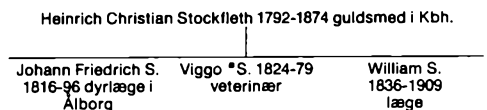

Table II

Stockfleth, Christian, 1639 el. 1640–1704, jurist, diplomat, stiftamtmand. * 1639 el. 1640 i Kristiania, † 31.3.1704 på Tøyen hovedgård i Aker. F: rektor og professor, senere biskop Henning Eg-

gertsen S. (+1664) og Magdalene Schnell (+1674). ~14.4.1670 i Kristiania med Isabella Margrethe Mechlenburg, dobt 21.3.1650 i Kristiania, † 1727 på Tøyen, d. af zahlkommissarius, senere overhofretsassessor m.m. Willum M. (1615–77) og Isabella de Brier (Bryer) (1619–76, ~1° med kommandant i Mardijk Don Julian de Plaça).

Efter at være dimitteret fra Kristiania katedralskole 1656 studerede S. i Kbh. hvor han en tid var i huset hos faderens ven Thomas *Bang. 1658–60 var han under belejringen medlem af studenterkorpset, men som fortæller for de norske studenters utilfredshed med regimentets auditor Jens *Dolmer blev han aug. 1658 stillet for konsistorium og optrådte her så provokerende at dettes sekretær, C. *Steenbuch, sluttede en stævning til ham med følgende ord: „Dersom du ønsker et Raad vedrørende dine Studier, min S., vilde det somme sig for dig at beflitte dig paa den Beskedenhed, som giver Haab om en god Borger.“ Efter freds slutningen fortsatte S. sine studier i Leiden (imm. juli 1660), Oxford (imm. maj 1661), Orleans (imm. nov. 1661) og andre steder i Frankrig, Italien og Tyskland. Godt kvalificeret søgte han ved hjemkomsten ind i statens tjeneste og udnævntes 1668 til præsident i Kristiania (Oslo) og direktør for kommerciens i Akershus stift. 1681 blev han assistensråd i overhofretten og sekretær i det norske kancelli. Fra 1680 var han medlem af den kommission som skulle udarbejde et udkast til Norske lov og kaldtes jan. 1682 til Kbh. med det indsamlede materiale for der at fortsætte arbejdet. For det i mange henseender meget fortjenstfulde udkast som forelå færdigt s.å. har S. efter alt at dømme hovedæren sammen med sekretæren, J. A. Hoppener, borgmester i Kristiania, og S. regnes som „den første, der i nyere Tid fortjener Navn af norsk lovkyndig“ (L. M. B. Aubert). Udnævnt til kancelliråd 1682 gik S. derpå over i diplomatisk virksomhed, idet han jan. 1683–okt. 1691, fra 1684 med titel af etatsråd, var dansk-norsk gesandt i Stockholm, en tid med bibeholdelse af sine embeder i Norge, som han bestyrede ved vikarer. Han viste sig som en særdeles dygtig forhandler der bl.a. afsluttede den nordiske forsvarsalliance af 1.2.1690 og traktaten mellem de to riger af 10.3.1691 angående hævdselse og beskyttelse af deres frie handel som neutrale magter. 1689 udnævntes han til stiftamtmand i Kristiansand og overtog efter hjemkaldelsen fra Stockholm dette embede hvormed 1691 forenedes amtmandskabet over Nedenæs og Bamble amter og stillingen som justitiarius i overhofretten. 1694 blev han stiftamtmand i Akershus amt og havde et velfungerende samarbejde med stat-

holderen U. F. *Gyldenløve, men ragede snart uklar med dennes efterfølger, vicestatholder Frederik *Gabel, der 1700 fik S. forflyttet til Bergen som stiftamtmand. Han skal bl.a. have budt Gabel følgende påtegning på en til hans betænkning indsendt sag: „Hvad jeg om denne Sag har tænkt, tænker eller kunne tænke, det giver jeg Eders Excellence selv at betænke“. Uenigheden drejede sig dog mere konkret om synet på verdenspolitikken, hvor Gabels svenskfjendtlige holdning gik stik imod S.s ønsker om fred og samarbejde med Sverige. 1704, kort før sin død, blev S. som den evnerigeste og mest erfarne personlighed inden for norsk forvaltning medlem af „Slotsloven“ på Akershus.

S. efterlod sig en samling på nogle tusinde originale diplomer og breve på pergament og papir, hvoraf en del muligvis stammede fra hans historieinteresserede far, mens andet, vistnok bl.a. stof til hans egen tids historie skyldtes ham selv. Hans arvinger siges at have tilbudt Det kgl. bibliotek samlingen for et par tusinde rdl., men fik afslag og solgte den da til Sverige for 10 000 rdl. Fra 1678 havde S. den smukke hovedgård Tøyen ved Kristiania i pant af generallojtnant Jørgen Bielke og købte den 1695. Med den sammenlagde han gården Kjølenberg som 1681 var tilskødet ham af U. F. Gyldenløve. □Mal. af Jac. Coning, 1699 (Oslo bymus.).

Kirkehist. saml. 3.r.v, 1884–86 269–71 274 277 279 791f (breve). Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen VIII–IX, 1930–33. Pers. hist. t. 10.r.II, 1935 152. – Aug. v. Eyben: Stamtbl. over slægten Stockfleth, 1929 42–50. Nova literaria Maris Balthici et Septentrionis, Lübeck 1704 269f. J. Chr. Berg i Saml. til det norske folks sprog og hist. IV, Kria. 1836 293–97. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 86. H. F. Rordam: De danske og norske studenters deltagelse i Kbh.s forsvar 1658–60, 1855. L. M. B. Aubert: De norske retskilder og deres anvendelse I, Kria. 1877 92–98. Kria.s hist. II, ved Edv. Bull, Oslo 1927. Absalon Taranger: Utsikt over den no. retts hist., 2. udg. 1,2, Oslo 1935 78–82. Danske gesandter og gesandskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952 393f.

H. A. Hens (C. O. Bøggild-Andersen)

Stockfleth, Harald Viggo (ved dåben Vigo), 1824–79, veterinær. * 29.9.1824 i Kbh. (Petri), † 11.10.1879 på Frbg., begr. sst. F: guldsmedemester Heinrich Christian S. (1793–1874) og Anna Louise Clausen (ca. 1795–1862). ~ 31.5.1856 i Kbh. (Frels.) med Laura Hedegaard, * 2.10.1835 i Kbh. (Frels.), † 9.9.1902 på Frbg., d. af hoker Ole Christensen H. (ca. 1793-tidligst 1841, ~ 1° 1818 med Magdalene Jensen, ca. 1784–1839, ~ 1° 1810 med hoker Niels Petersen Amtoft, ca. 1776–1817) og Karen Absalonsdatter (ca. 1800-tidligst 1840).

Opdraget under små forhold fik S. først tretten år gammel en mangelfuld skoleundervisning. 1840 tog han forberedelseksamen ved universitetet og blev s.å. elev på veterinærskolen hvorfra han dimitteredes 1844. Han blev straks ansat som kandidat ved højskolens ambulatoriske klinik og arbejdede her i halvtredje år under den ansete, dygtige praktiker Hans Pedersen Tolstrup der siden 1813 havde været „dyrlæge“ og hjælperlærer ved veterinærskolen. S. fik i disse år megen erfaring og praktisk rutine i sit fag. På grund af sygdom opgav han 1846 stillingen og praktiserede de følgende år i Valby og på Vesterbro og fik hurtigt et stort klientel. 1847 forlod Tolstrup højskolen, og stillingen stod vakant i nogle år, men da højskolens praksis aftog betænkeligt opfordrede man S. til at overtage Tolstrups gamle stilling, og i denne gjorde hans udpræget praktiske dygtighed sig snart stærkt gældende. Ved flytningen 1858 af veterinærskolen fra Christianshavn til den nyoprettede veterinær- og landbohøjskole betroede man S., den „ulærde“ dyrlæge, lærerpladsen som lektor i kirurgi, fødselshjælp og ambulatorisk klinik. Hans ansættelse som lærer vakte stor glæde inden for dyrlægestanden der for første gang så en af sine egne som ikke havde anden uddannelse end dyrlægens vinde frem i første linje. 1869 fik han professortitlen. S. var en udmærket lærer der med fremragende praktisk dygtighed forbandt en usædvanlig videnskabelig begavelse, utrættelig flid og klar fremstillingsevne. Han har ikke blot haft den store betydning på de patologiske fags område at være bærer af den gode, men noget hensygnede tradition fra P. C. *Abildgaards og E. *Viborgs dage; han har tillige bidraget væsentligt til at bringe veterinærvidenskaben fremad.

Mens S. på det praktiske område havde fået en god vejledning var hans videnskabelige uddannelse sikkert fra først af meget mangelfuld; her måtte han uden tvivl væsentlig blive autodidakt, og desto mere må man beundre den indsigt han efterhånden opnåede. Noget bidrog hertil flere studierejser han imellem 1853 og 1876 foretog til veterinærskoler i Tyskland, Østrig, Schweiz, Norditalien, Frankrig, Belgien, England, Skotland og Sverige. Af betydning for ham var de bekendtskaber han stiftede i Hannover med Joh. Heinr. Friedr. Günther og hans søn Karl Günther – der lærte ham behandling af tandsygdomme hos hesten og en ny strubepibeoperation – og den fremragende patolog og kirurg Eduard Hering i Stuttgart. Meget nytte har han sikkert haft af den forbindelse med lægevidenskaben hvori hans yngre bror, lægen William Stockfleth bragte ham, men i hovedsagen var han sin egen læ-

Stockfleth, Viggo

rer. Han besad en skarp iagttagelsesevne og bearbejdede med grundighed såvel sig eget rige erfaringsmateriale som det han fik fra sine kolleger med hvem han stedse stod i den livligste forbindelse. S.s litterære virksomhed er meget omfangsrig. I Tidsskrift for Veterinairer findes i l.r. II–XVIII (1854–70) og 2.r. I–IX (1871–79) talrige artikler af ham, dels udførlige rejseberetninger, dels kliniske iagttagelser over de forskellige sygdomme (udkom senere i bogform, I–II, 1861–63). Betydningsfulde er studierne over den tidligere lidet påagtede hestesygdom rygmarvs-tyfus og over kastration af klaphingst. Efter at det 1860 var blevet ham overdraget at holde foredrag for højskolens landbrugsstuderende over de vigtigste husdyrsygdomme udgav han 1862 en *Kort Fremstilling af de vigtigste Sygdomme hos Hesten, Oxen og Faaret*. 3. udg. 1877. Hans hovedværk er imidlertid den store, helt igennem på selvstændige studier byggede *Haandbog i Veterinærchirurgien*, 1870–77. Han nåede kun at fuldføre to bind, men 1888 og 1900 blev det manglende udgivet som to supplementhæfter af B. *Bang og A. W. *Mørkeberg, hvoraf navnlig det første hæfte væsentlig var udført på grundlag af et af S. efterladt manuskript. Dette værk var et for sin tid fortræffelig arbejde der ved sin fremkomst vakte stor opmærksomhed ikke blot herhjemme, men også i udlandet efter at det var blevet oversat til tysk (1874–89).

S. var i høj grad agtet og elsket af dyrlægerne, og 1849 var han medstifter af Den danske dyrlægeforening; som foreningens sekretær udførte han et stort arbejde indtil 1874, og derefter var han dens formand indtil sin død. Efter hans forslag stiftedes ved veterinærskolens hundredårsfest 13.7.1873 et jubilæumsfond der uddeler præmier for selvstændige undersøgelser over veterinære emner og tildeler dyrlæger rejsestipendier. Af Det veterinære sundhedsråd blev S. medlem 1870. Det medicinske fakultet udnævnte ham til dr.med.h.c. ved universitetets firehundredårsfest 1879. S. var højt skattet af sine kaldsfæller der ved hans død indsamlede 2500 kr. til et mindelegat hvis renter skulle uddeles til dyrlægeenker. Danske dyrlæger satte ham senere et æresminde, en bronzeportrætbuste udført af Rasmus Andersen og opstillet 1900 foran veterinær- og landbohøjskolens anatomibygning. For at hædre mindet om ham har Foreningen af vet.-vidensk. medarbejdere ved landbohøjskolen afholdt et symposium den 11.10.1979, hundredårsdagen for hans død. Materialet er publiceret i Dansk veterinærhist. årbog XVIII, 1979. – R. 1873. □Litografi af I. W. Tegner, 1856, efter daguerreotypi. Litografi 1867 efter foto. Tre træsnit 1879, det ene af H. P. Hansen. Buste af Rasmus An-

dersen, 1900 (landbohøjskolen). Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s firehundredårsfest promoverede doktorer, 1879 93–96. – Tidsskr. for veterinærer 2.r.IX, 1879 309–12. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 246–49. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 84–88. – Papirer i Danm.s veterinær- og jordbrugsbibl.

Hj. Friis*

Stockfleth, William Walker, 1802–85, amtmand. * 18.10.1802 i Kbh. (Garn.), +9.5.1885 sst. (Matth.), begr. på Frbg. F: sekondløjtnant, senere oberst Hannibal S. (1775–1858) og Witthe Sophie Hendrica Barthæa Lange (1780–1868). ~20.9.1842 i Rendsborg med Thora Mathilda Glahn, * 22.1.1814 i Kbh. (Garn.), + 23.12.1887 i Kbh. (Matth.), d. af kaptajn, senere generalmajor Marcus G. (1781–1868) og Karen Johanne Laurentze Schiøth (1784–1873).

S. blev student 1822 fra Herlufsholm, tog 1828 juridisk eksamen og udnævntes 1830 til auditor ved slesvigske infanteriregiment, 1835 til garnisonsauditor i Rendsborg, 1836 til overauditor, 1842 til auditor ved 4. infanteribrigade, 1845 til herredsfoged i Nørvang-Tørrild herreder. 1848 og 1849 valgtes han til medlem af den grundlovgivende rigsdag og folketinget; i førstnævnte hørte han til højre og var imod alt for vidtgående indrømmelser til liberalismen. 1849 var han i fem måneder konst. amtmand i Vejle amt, og 1850 blev han, efter at have afslået guvernørposten i Vestindien, konstitueret som amtmand i Haderslev amt. N.å. fik han kgl. udnævnelse i dette embede og blev 1852 tillige kgl. kommissær på Gram og Nybøl godser. Efter det Ørstedske ministeriums afgang i dec. 1854 blev den slesvigske ministerportefølje tilbudt S., og det beklagedes dengang meget at han afslog den. Med en nobel og elskværdig personlighed forbandt S. betydelig administrativ dygtighed. Af den tids amtmænd i Slesvig var han en af de dygtigste, flittigste og mest indsigtfulde. 1856 henledte han således regeringens opmærksomhed på at den stærke økonomiske fremgang i 1850erne medførte at den velstående bondestand holdt sig tilbage fra materielt arbejde, og da samtidig indvandringen af fattige bønderkarle fra Jylland var standset på grund af dette landskabs opblomstring blev følgen en stærk indstrømning af fattige tyske arbejdere „til liden Baade for dansk Nationalitet og Modersmaal“. 1864 afskedigedes han som følge af krigen og flyttede til Kbh. – Kammerherre 1851. – R. 1845. DM. 1849. K. 1867. □Miniature. Maleri. Foto.

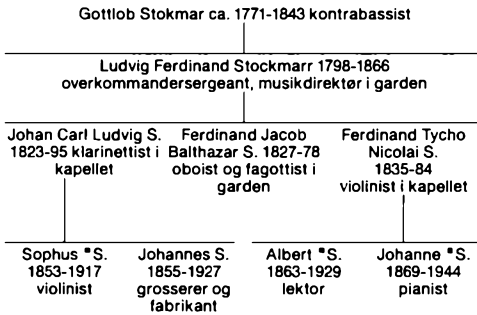
Danm.s adels årbog III, 1886 359. Aug. v. Eyben: Stamtbl. over slægten Stockfleth. 1929 81. – Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 407 429. Haderslev samf.s årsskr. 1944 17–25 (heri breve fra S.).

*Knud Fabricius**

Stockmarr

Slægten S. er indvandret til Danmark fra Sachsen med kontrabassist Gottlob S. (ca. 1771–1843) der menes at stamme fra Sondershausen, (nu DDR).

Hans H. Worsoe

Stockmarr, Albert, se **Stockmarr, Johanne**.

Stockmarr, Johanne Amalie, 1869–1944, pianist. * 21.4.1869 i Kbh. (Slotsk.), † 2.2.1944 sst., urne på Ass. kgd. F: kgl. kapelmusikus Ferdinand Tycho Nicolai S. (1835–84) og Ane Emilie Raun (1842–1911). Ugift.

S. nedstammer fra en gammel musikerslægt der her i landet kan føres tilbage til den i 1700-tallet indvandrede sachsiske kontrabassist Gottlob Stockmarr. Hendes far var en udmærket violinist i Det kgl. kapel. Selv fik hun tidligt undervisning i klaver. Som lidt ældre fik hun Edvard *Helsted til lærer, og 1885–88 gennemgik hun konservatoriet, fortsatte derefter 1890–91 sin uddannelse hos A. H. Fissot i Paris og hos Franz *Neruda. Allerede ved sin debut 1889 viste S. ualmindelige pianistiske evner, og i årene der fulgte udviklede hun sig til en betydelig kunstner der forenede en virtuos teknik med et klangskønt spil som både var præget af dyb musikalsk sans og af intelligens. På sin lange og rige kunstnerbane udviklede S. yderligere disse træk og kunne fejre sit 50 års kunstnerjubilæum med alle sine fortræffelige musikeregenskaber i behold. S. vandt ved talrige egne koncerter, som solist ved orkesterkoncerter og ved utallige kammermusikkoncerter i Kbh. og provinsen navn som en af sit slægtleds betydeligste klaverspillere, ligesom hun også i udlandet, navnlig i Skandinavien og i England (oprindeligt introduceret af lady Hallé), hvor hun var særlig gerne hørt, fik en begejstret

modtagelse. Ved siden af sin omfattende koncertvirksomhed begyndte S. også selv at undervise. Allerede ved August *Windings død 1899 knyttedes hun til konservatoriet, men opgav snart for helt at koncentrere sig om sin koncertvirksomhed. 1914 knyttedes forbindelsen igen, og til sin død uddannede hun en lang række af vore yngre talentfulde pianister, dels på konservatoriet, dels privat. – Kgl. hofpianist 1909. – Ingenio et arti 1918. – Broderen **Albert** Andreas Johannes S., * 15.8.1863, † 27.3.1929, blev student 1881 og cand.mag. i naturhistorie og geografi 1889. Fra 1882 underviste han ved kbh.ske skoler, fra 1899 ved Metropolitanskolen, lektor 1918, og 1901–21 ved Femmers kvindeseminarium. Som konsulent hos undervisningsinspektionen for gymnasierne fra 1919 fik han indflydelse på skolernes undervisning i naturfag. R. 1925. – □Foto.

Interviews i Berl. aften 24.11.1939 og Socialdemokraten 7.11.1943. Levende musik III, 1944 147–50 177–85 (dagbogsoptegn.). – Nær og fjern 25.4.1880. Haagen [Falkenfleth] i Nationaltid. 10.12.1939. Hugo Seligmann i Politiken 11.12.s.å. Axel Kjerulf sst. 3.2.1944. Fr. Schnedler-Petersen: Et liv i musik, 1946. Sig. Berg: Det kgl. da. musik konservatorium 1917–53, 1959. Kammermusik i hundrede år, 1968.

Nils Schiørring

Stockmarr, Sophus Frederik, 1853–1917, violinist. * 2.5.1853 i Kbh. (Garn.), † 26.5.1917 sst., begr. sst. (Garn.). F: hoboist (fagotist) Ferdinand Jacob Balthazar S. (1827–78) og Sophie Christine Fuchs (1828–77). ~ 13.9.1878 i Glostrup med Giovanina Jacobine Petersen, * 20.6.1857 i Valby (Hvidovre), † 28.3.1883 i Kbh. (Holmens), d. af kvæghandler, senere slagtermester Peter P. (1831–1912) og Rosalia Titta Cetti (1832–85).

S. viste tidligt anlæg for musik og blev elev på violin af farbroderen, kgl. kapelmusikus F. Stockmarr. Senere (1878) studerede han hos J. C. Lauterbach i Dresden og de følgende vintre i Berlin. Allerede på det tidspunkt havde han i en halv snes år (fra 1868) spillet i H. C. *Lumbyes orkester i Tivoli hvoraf også faderen var medlem. Sin plads i orkesteret beholdt han også hos Lumbyes efterfølger Balduin *Dahl. Om vinteren spillede han bl.a. i Casinos orkester og vandt navn som dygtig orkestermusiker og talentfuld solist. 1883 engageredes han som musikdirektør til Klampenborgs badeetablisement, en stilling han beholdt til koncerternes ophør 1901, og som han udfyldte med dygtighed og til publikums udelte behag. Foruden de daglige koncerter gav han hver onsdag en symfonikoncert, hver fredag en populær aften hvor talentfulde yngre kræfter var solister. Ved sin virksomhed i Klampenborg

Stockmarr, Sophus

blev S. takket være sin evne til at komme i kontakt med publikum meget populær. 1891–98, efter August *Enna, dirigerede han om vinteren i Dagmar-teatret, senere på større restauranter, hos Carl *Wivel og hos Carl *Neiendam. S. komponerede nogle klaverstykker, værker for violin og klaver og orkestersonate. □ Træsnit 1893 efter fotografi. Foto.

Nær og fjern 18.2.1877. København 2.8.1889. Søndagsposten 27.8.1893. Nationaltid. 15.6.1909. Politiken 30.5.1917. Dansk musiker tid. VII, s.å. 51f.

Nils Schiørring

Stoffregen, Alexander Hartmann, 1884–1966, pianist. * 13.8.1884 i Valby (Frue), † 4.4.1966 i Kbh., begr. ukendtes grav, Vestre kgd. F: fuld-mægtig, senere grosserer Anton Vilhelm S. (1851–1924, ~ 2° 1892 med Emilie Jensine Gotzsche, 1863–1902) og Anna Kethura Hartmann (1856–90). ~ 1° 29.10.1909 i Kbh. (b.v.) med Marie Louise Aagaard, * 4.10.1881 i Kbh. (Garn.), † 11.11.1919 sst., d. af guide i generalstaben, senere pressefotograf Johan Gottlieb Julius Aa. (1847–1926) og Vilhelmine Dorothea Christine Brockmeyer (1855–1923). ~ 2° 16.2.1932 på Frbg. (b.v.) med Ane Sofie Ørum Petersen, * 10.4.1879 i Herning, † 15.3.1964 i Kbh., d. af smedemester Lauritz Ørum P. (1844–1905) og Marie Kirstine Skjoldborg (1842–1913).

S. blev student 1902 fra Schneekloth's skole men havde allerede i sin gymnasietid givet rige musikerløfter. Han var elev af Louis *Glass og studerede teori og komposition hos Hortense *Panum og Orla Rosenhoff. Sine pianistiske studier fuldendte han i Paris hos E. Risler og L. Lévy og havde 1906 sin egentlige debut i Kbh. S. placerede sig hurtigt blandt eliten af vore pianister, optrådte meget i provinsen og tog på koncertrejser til Tyskland, Sverige og Norge. Intense studier inden for klaverteknikken førte ham imidlertid helt over i pædagogikken. Fra 1919 helligede han sig næsten helt sin store elevskar, og 1924 oprettede han et konservatorium som eksisterede til 1943. S.s teknisk-pædagogiske arbejde drejer sig i første række om at lære eleven at føle sig frem til tangentbehandling uden at være bundet af nogen normalstilling som ældre klaverteknik yndede. Den størst mulige hensigtsmæssighed i arm- og fingermusklernes samspil, en nøje kontrol over muskelbalancen baseret på håndens naturlige bevægelsesmuligheder arbejder sammen på at fremkalde et så frit og ubesværet, men dog præcist tangentnedtryk som muligt. S.s med stor konsekvens opbyggede teknik fik sin udformning i en lang række studieværker munde-nde ud i hans store „Klaverskole“ I–II med lærerhefter I–II, 1948–49. 1942–43 udgav han i

to dele *Klavermusikens Forsringer og Klaverteknik*. 1957, ligesom der fra hans hånd kom til at foreligge den i sin art eneste fremstilling på dansk *Klaver. Instrumentet og musikken* (opr. trykt i Om Musik I, 1946–48), udg. 1971 af det af hans tidligere elever oprettede Alexander Stoffregen selskabet. □ Tegn. af Aug. Torsleff, 1913. Mal. af samme. Foto.

A. S.: Klaver, 1971 159f (bibliografi). – Ole Willumsen i Dansk musik t. XI, 1936 140–46.

Nils Schiørring

Stokkebye, Erik Peter, 1845–1929, korngrosserer. * 15.12.1845 i Odense, † 16.11.1929 i Kbh., urne på Ass. kgd. F: købmand Joseph Jensen S. (1817–88) og Johanne Elise Madsen (1820–76). ~ 9.10.1874 i Kbh. (Cit.) med Louise Sophie Bertha Busse, * 27.12.1851 i Kbh. (Petri), † 8.12.1939 sst., d. af overmaskinmester ved Det sjællandske jernbaneselskab Otto Friedrich August B. (1822–83) og Louise Albertine Rost (1833–1901).

Efter at have gennemgået Grüners handelsakademium var S. 1864–66 i lære hos Mohr & Kjær i Kbh. og uddannede sig derefter ved et fireårigt ophold i udlandet i London, Hamburg (hos H. Pontoppidan & Co.) og Antwerpen. 1870 etablerede han sig sammen med P. D. Hvalsoe under firmaet S. & Hvalsoe der hurtigt oparbejdede en forretning i korn af efter danske forhold meget betydelige dimensioner. Firmaet var både eksportør af dansk byg til Europa og andre verdensdele og importør af hvede og senere majs fra Nord- og Sydamerika. 1894 måtte det imidlertid som følge af fejlslagne dispositioner opgive sit bo til konkursbehandling. Efter fallitten stiftedes ved medvirken af dets tidligere forbindelser A/S Kjøbenhavns Korn- og Foderstofforretning med S. og Hvalsoe som direktører, og i nogle år gjordes også her betydelige forretninger, men så indtrådte atter en økonomisk katastrofe, og med senere forsøg på gennem et nyt firma at skabe sig forretning havde S. ikke held. Han måtte derefter indskrænke sig til at drive nogen assurancevirksomhed. Selv om det således ikke lykkedes S. at skabe en stor og blivende forretning, kan man ikke frakende ham mange værdifulde købmandsegenskaber som på forskellig måde satte sig spor i vor storhandels udvikling. Særlig bør det nævnes at han ved sine store importør hjælp frihavnen over dens første vanskelige år, og samtidig var han virksom i arbejdet for dens udstyr med lossegrejer, silopakhus m.v. S. var 1875–1904 medlem af bedømmelses- og voldgiftsudvalget for korn- og foderstoffer på Kbh.s børs, 1881–94 af bestyrelsen for

A/S De danske Spritfabrikker og 1891–94 af bestyrelsen for Dampskibsselskabet Thingvalla. Gennem en del år skrev han fortrinlige beretninger om korn til den af Grosserersocietetets komité årlig udsendte handelsberetning. – R. 1888. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

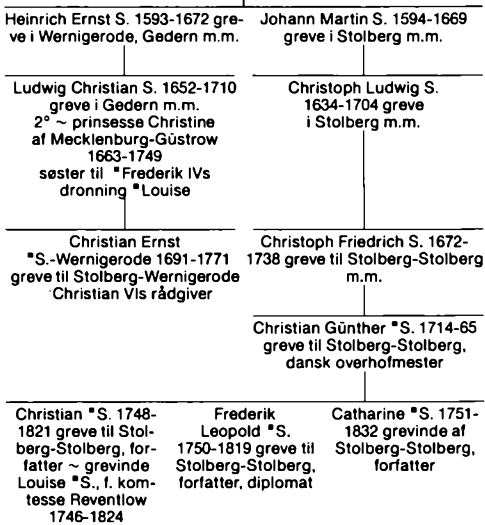
*Jens Vestberg**

Stolberg

Tysk uradelig grevelsægt hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Grev Christian Günther *S.s døtre grevinde Henriette Frederikke og grevinde Augusta Louise var ~ udenrigsminister A. P. *Bernstorff.

Christoph Stolberg 1567-1638 greve i Wernigerode, Gademern m.m.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, III, 1896 356f. Frank Baron Freytag von Loringhoven: Europäische Stammtafeln IV, 2. opl., Marburg 1975, tvl. 54–56 60f.

Nils G. Bartholdy

Stolberg, Henriette Catharine, grevinde, 1751–1832, forfatter. * 5.12.1751 i Bramsted, + 22.2.1832 i Peterswaldau, Schlesien, begr. sst. f: overhofmester greve Christian Günther *S. (1714–65) og grevinde Christiane C. F. Castell-Remlingen (1722–73). Ugift. – Søster til Christian *S. og Frederik Leopold *S.

I modsætning til sine brødre fik S. ingen regelmæssig undervisning men var, som kvinde, henvist til opbyggelig litteratur, hvoraf Klopstocks Messias spillede en vigtig rolle. Underholdningslitteratur havde den strengt religiøse mor forbudt døtrene at læse. Gennem de ældre brødre

erhvervede S. sig dog stor omstend ikke grundig belæsthed. Fra 1774 var hun stiftsdame på Vallo men førte en omflakkende tilværelse uden fast bopæl og var for det meste på besøg hos sine slægtninge eller på rejse, bl.a. var hun 1783–84 med Fritz og Julie *Reventlow i Italien. Da hun åbenbart i højere grad end sine søskende havde moderens excentricitet var hun også åndeligt rastløs og springende og blev med årene mere og mere vanskelig og sær. 1802 gik hun efter broderen Frederik Leopolds forbillede over til den katolske tro men blev kort efter atter lutheraner. Fra 1806 udviklede der sig et ægteskabsignende forhold mellem hende og brødrenes ungdomsven, den tidligere danske legationsråd G. F. E. Schönborn (1737–1817) der havde fundet tilflugt hos Fritz og Julie Reventlow på Emkendorf, et forhold der varede til Schönborns død. Derefter blev hun atter rastløs og døde blind hos sin niece, Fr. L. Stolbergs ældste datter Mariagnes. – Som ung havde S. efter traditionen i hendes kreds givet sig af med at skrive, men forblev dog her ganske uselvstændig. Det lille drama *Moses*, 1788, afslører Klopstocks indflydelse, nogle følsomme fortællinger er præget af Edward Young der blev meget læst i hendes hjem. På grund af deres kildeværddi er hendes for niesen skrevne korte ungdomserindringer og hendes brevveksling med slægt og venner (i Efterl. papirer ...) højst interessante. □Mal. af Jens Juel (Drült). To tegnede silhouetter (Fr.borg). Silhouet (Goethe-Mus., Düsseldorf).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904; III, 1913. Fr. Leopold Stolberg: Briefe, udg. Jürgen Behrens, Neumünster 1966 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. V. – Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schlesw.-Holst., 2. opl. Stuttg. 1927 (reprint. 1981). Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV.

Dieter Lohmeier

Stolberg, Christian, greve, 1748–1821, amtmand, forfatter. * 15.10.1748 i Hamburg, + 18.1.1821 på Vindeby ved Eckernförde, begr. i Horslunde. F: grev Christian Günther *S (1714–65) og grevinde Christiane C. F. Castell-Remlingen (1722–73). ~ 15.6.1777 i Kbh. (Slotsk.) med grevinde Frederikke Louise Reventlow (Louise *S.), * 21.8.1746 i Kbh. (Slotsk.), + 29.11.1824 på Pederstrup (~ 1° 1761 med hofjærgermester Christian Frederik v. Gram(m), 1737–68), d. af lensgreve Christian Ditlev R. (1710–75) og Johanne Sophie Frederikke v. Bothmer (Bothmar) (1718–54). – Bror til Catharine *S. og Frederik Leopold *S.

Stolberg, Christian

Efter at faderen 1756 var trådt i enkedronning Sophie Magdalenes tjeneste voksede S. op dels i Hørsholm, dels på Rungstedgård. Ligesom den yngre bror blev han pietetisk opdraget og kom efter faderens død under stærk indflydelse af Fr. *Klopstock som brødrene livet igennem beundrede højt. Sept. 1770 begyndte de det juridiske studium i Halle, mens moderen kort efter J. H. E. *Bernstorffs afskedigelse bosatte sig i Altona, nær Klopstock. Efteråret 1772 fortsatte de studierne i Göttingen hvor de kom i forbindelse med den kreds af litterært interesserede studenter der kaldte sig Göttinger Hainbund, samlet om H. C. Boie, og hvortil bl.a. hørte Boies svoger J. H. Voss, J. A. *Cramers søn Carl Friedrich, og som den betydeligste digter G. A. Bürger. Kredsen beundrede Klopstock som den ophøjede og patriotiske digter, og brødrene der selv begyndte at skrive digte i denne stil var vel ansete her fordi de kunne formidle forbindelsen til det store forbillede. Selv sluttede de tillige venskab med deres standsfæller brødrene Cay og Fritz *Reventlow. I høsten 1773 vendte de sammen med moderen tilbage til Kbh. og boede her hos svogeren A. P. *Bernstorff indtil de 1775 rejste til Tyskland og Schweiz, delvis i selskab med Goethe som de havde lært at kende i Frankfurt. Derefter boede de atter i Kbh.

S. havde arvet Rungstedgård efter moderen men da han var uformuende blev han ved Bernstorffs hjælp 1777 udnævnt til amtmand i Tremsbüttel og kunne nu gifte sig md Louise v. Gram(m). I dette det mindste af de holstenske amter virkede han indtil år 1800. Skønt han i de senere år havde en del fortrædeligheder i sit embede kunne han dog for det meste hellige sig sine litterære arbejder og selskabslivet. Han lod hovedbygningen nyopføre, anlagde park og åbnede med hustruen som det dominerende midtpunkt et gæstfrit hjem ikke blot for vennerne fra familierne Reventlow, Bernstorff og Schimmelmann, men for næsten alle litterater som besøgte Hamburg eller Eutin. – 1800 tog S. sin afsked og bosatte sig på Vindeby ved Eckernförde som han havde købt 1799. Erhvervelsen og de flg. års landbrugs-krise bragte ham i finansielle vanskeligheder som han aldrig helt overvandt. Han levede tilbage trukket men stadig i nær forbindelse med sin bror hvis konversion til katolicismen og afrejse til Münster gjorde et dybt indtryk på ham. Hans sidste publikation var en kort levnedsskildring af broderen.

S. var som digter mindre begavet og mindre svingende, men også mere stillestående end broderen. I Göttingen havde han især skrevet digte, senere skrev han skuespillene *Belsazer* og *Oranes*, 1787, i forsøg på at skabe musikalske trage-

dier efter græsk mønster. Sin største fortjeneste har han som oversætter af klassiske græske værker, en samling af homeriske hymner, idyller og anakreontiske digte, 1782, og Sofokles' tragedier, 1787. – Rungstedgård solgte han 1781 til Vigilius Erichsen. – Æresdoktor ved universitetet i Kiel 1815. – Kammerherre 1774. Gehejmekonferensråd 1808. □ Radering af A. F. Oeser, 1768. Tegn. af J. H. Lips før 1776, stik efter denne. Tegn. af A. Graff, 1784. Mal. af samme s.å. (Brahettrolleborg), af samme ca. 1785 og mal. af samme (forhen Brauna, Kamenz). Mal. af F. C. Gröger, 1818, efter dette to litografier af H. Aldenrath samt stik. Silhouetter (Fr.borg; Brahetrolleborg). Mal. (Stolberg).

Gesammelte Werke der Brüder Chr. und Fr. Leopold Grafen zu Stolberg I–XX, Hamb. 1820–25 (reproudg. N.Y., Hildesheim 1974). – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904; III, 1913. Briefwechsel zwischen Klopstock und den Grafen Chr. und Fr. Leopold zu Stolberg, udg. Jürgen Behrens. Neumünster 1964 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. III. – Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV.

Dieter Lohmeier

Stolberg (-Wernigerode), **Christian Ernst**, greve, 1691–1771, gehejmestatsminister. * 13.4.1691 i Gedern, † 25.10.1771 på slottet Wernigerode. F: greve Ludvig Christian S.-W. (1652–1710) og Christine af Mecklenburg-Güstrow (1663–1749; søster til dronning *Louise, 1667–1721). ~ 31.3.1712 med grevinde Sophie Charlotte, * 22.2.1695, † 10.12.1762, d. af greve Johann Anton af Leimingen-Westerburg (1655–98) og grevinde Christiane Luise v. Sayn-Wittgenstein (1673–1745).

S. overtog 1710 grevskabet efter sin onkel, men stod til 1713 under moderens formynderskab. Fra hende var han stærkt påvirket af den Spenerske pietisme hvilket viste sig i det reformarbejde han satte i værk, en ny kirkeordning, oprettelse af seminarium, støtte til latinskolen, udvidelse af vajsenshuset og af biblioteket som han 1746 gjorde offentligt tilgængeligt. Selv om hans interesse udpræget lå på det religiøse område gennemførte han dog også verdslige reformer som centralisering af grevskabets forvaltning i et kammerkollegium og oprettelsen af et forstakademium.

På dansk politik fik S. i en årrække en ikke ringe indflydelse idet den stærkt religiøse Christian VI, der 1728 som kronprins havde aflagt greven et besøg, efter sin tronbestigelse tog ham som sin vigtigste rådgiver. Deres brevveksling – S. var kun på kortere besøg i Danmark 1733, 1735 og

1739 – er en vigtig kilde til tidens kirkepolitik og til forståelse af kongens psyke. S. stod for en kirkelig pietisme der ville forny den danske kirke gennem reformer, og han støttede kongen over for den sværmeriske herrnhutisme der søgte at få indflydelse gennem N. L. v. *Zinzendorf. Den usikkerhed der havde kendetegnet kongens kirkepolitiske holdning i begyndelsen ændredes til fasthed fra 1733 efter grevens første besøg. Efterhånden måtte S. dog afgive indflydelse til Johan Ludvig *Holstein og J. B. *Bluhme, men et større antal pietistiske præster blev på hans foranledning sendt til Danmark og danske studenter til Halle for at studere. Også på andre felter ydede han teknisk bistand, således udvirkede han førstemanden J. G. v. *Langens ansættelse, skaffede teknikere til de norske jernværker, og 1735 formidlede han lægen J. S. *Carls forbindelse med hoffet. Flere medlemmer af hans familie fik ligeledes dansk ansættelse. Han blev dansk gehejmeråd, men afslog af hensyn til sin lensherre, kongen af Preussen, at modtage elefantordenen. Af samme hensyn opgav han ved tronskiftet 1740 i Preussen helt det formelle forhold til den danske konge. – Gehejmeråd 1735. □Mal. (Wernigerode). Miniature.

Ludv. Koch: Kong Chr. VIs hist., 1886. H. L. Møller: Kong Kr. VI og grev Kr. Ernst af Stolberg-Wernigerode, 1889. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II, 1894. Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV.

Sv. Cedergreen Bech

Stolberg, Christian Günther, greve, 1714–65, overhofmester. * 9.7.1714 i Stolberg, † 22.6.1765 i Aachen, begr. i Vaels, Holland. F: greve Christopher Friedrich S. til grevskabet Stolberg (1672–1738) og rigsfriherreinde Henriette Cathrine Bibra. ~ 26.5.1745 i Hamburg med grevinde Christiane Charlotte Friedrike Castell-Remlingen, * 5.9.1722, † 22.12.1773 på Rungstedgård, d. af greve Carl Friedrich Gottlieb C.-R. (1679–1743) og grevinde Friderica Eleonora Castell-Rüdenhausen (1701–60). – Far til Catharine *S., Christian *S. og Frederik Leopold *S. S. fik den pietistiske opdragelse der i 1700-årenes begyndelse var almindelig ved de nordtyske grevehoffer, under opsyn af sin slægtning Christian Ernst af *Stolberg-Wernigerode, og besøgte først universitetet i det ligeledes stærkt pietistiske Halle, derefter fra 1736 det nygrundlagte universitet i Göttingen. Hans økonomiske situation og Christian Ernsts forbindelse med Christian VI tilskyndede ham til at træde i dansk tjeneste. 1738 blev han kaptajn i livgarden men fik 1744 sin afsked som major idet han foretrak ci-

viltjeningen og blev amtmand i Segeberg. Han overtog amtmandsboligen i Bramstedt men var ikke tilfreds med embedets indkomster; da han alligevel ikke fik noget andet erhvervede han 1751 godset Bramstedt som i de flg. år var hans bolig. Som en af de første af hertugdømmernes adelsmænd ophævede han livegenskabet på sit gods og lod bønderne købe deres fæstegårde. 1756 blev han udnævnt til enkedronning Sophie Magdalenes overhofmester og jægermester, solgte godset og flyttede til Kbh. Om vinteren boede han i Prinsens palæ, om sommeren på Hørsholm hvor han 1759 med sine erfaringer fra Bramstedt som baggrund gennemførte de første danske landboreformer. Bønderne blev befriet for hove-riet og fik gårdene som arvefæste; stavnsbåndet blev dog ikke ophævet. 1766 lod enkedronningen rejse en mindesten på Hørsholm i taknemmelighed for overhofmesterens „vise råd“.

I ægteskabet med den ligefremme men noget centriske grevinde Christiane var der 12 børn hvis opdragelse han i overensstemmelse med sin religiøse overbevisning tog sig meget af. Blandt husets venner var digteren Fr. *Klopstock hvis Messias blev læst af hele familien som en slags opbyggelsesbog. Selv fik han stærk indflydelse på de to ældste sønner Christian og Frederik Leopold. Også A. P. *Bernstorff kom tidligt i hjemmet og blev 1762 gift med den ældste datter Henriette, og efter dennes død med søsteren Augusta. Et slagtilfælde og tiltagende svækkelse gjorde de sidste år svære for S., og han døde under et kurophold i Aachen. Bernstorff karakteriserede ham som en mand af stor retskaffenhed, hvad han tilskrev hans pietisme: „il avoit une morale austère et grâces à Dieu, il y joignit une piété bien sincère et bien zélée“. Enken slog sig ned på Rungstedgård som hun købte 1765 og nærmede sig under indflydelse af J. *Briant herrnhuterne. – Kammerherre 1739. Gehejmeråd 1759. – Hv. R. 1757. □Mal. (Breitenburg). Mal. – Mindestøtte af N.-H. Jardin, 1766, fornyet 1895 (Hørsholm).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I, 1895; III–VIII, 1896–1917. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–II, 1904–07. Danske mag. 8.r.1, 1957–61 323–30. – C. Christensen: Hørsholms hist., 1879 (fot. opr. 1976). Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III,2, 1898. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reprod. 1975). Wolf. Prange: Die Anfänge der grossen Agrarreformen in Schlesw.-Holst. bis um 1771, Neumünster 1971 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LX. Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV.

Dieter Lohmeier

Stolberg, Frederik Leopold

Stolberg, Frederik (Friedrich) **Leopold**, greve, 1750–1819, forfatter, diplomat. * 7.11.1750 på Bramstedt, † 5.12.1819 på Sondermühlen, begr. i Stockkempen ved Tatenhausen. F: overhofmester, greve Christian Günther *S. (1714–65) og Christiane C. F. Castell-Remlingen (1722–73). ~1° 11.6.1782 i Eutin med Henriette Eleonore Agnes v. Witzleben, * 9.10.1761 i Hude, Oldenburg, † 15.11.1788 i Neuenburg, d. af løjtnant Adam Levin v. W. (1721–66) og Karoline v. Sobbe (1727–74). ~2° 15.2.1790 i Königsbrück i Sachsen med komtesse Sophie Charlotte Eleonore v. Redern, * 4.11.1765 i Berlin, † 8.1.1842 i Rumillies, Belgien, d. af overhofmarskal greve Sigmund v. R. (1720–89) og grevinde Maria Johanna de Horguelin (1727–88). – Bror til Catharine *S. og Christian *S.

S. blev opdraget sammen med sin to år ældre bror Christian, fulgte ham 1770 til Halle for at studere jura og 1772 til Göttingen hvor de tilsluttede sig Göttinger Hainbund. S. der især sluttede venskab med J. H. Voss begyndte at skrive digte der i deres ophøjede stil og begejstring for fædreland og frihed røbede indflydelse fra Fr. *Klopstock som S. fra sin ungdom betragtede som sin åndelige far og digteriske forbillede. Digtenes holdning har imidlertid også rødder i hans selvbevidsthed som efterkommer af et urgammelt regerende grevhus som livet igennem gjorde ham til modstander af absolutismen og forsvarer af de politiske forhold i England. I Göttingen læste S. også græsk for at kunne læse Homer på originalsproget, deraf udsprang ideen om at oversætte Iliaden i tyske hexametre (udkom 1778), mens Voss overtog Odysseen. Om efteråret 1773 vendte brødrene tilbage til Kbh. hvor de boede hos deres svoger A. P. *Bernstorff til de 1775 rejste til Schweiz og Tyskland, tildels i selskab med Goethe som de havde lært at kende i Frankfurt. Tilbagereisen førte dem over Weimar hvortil Goethe kort forinden var ankommet og var blevet ven med hertugen af Sachsen-Weimar. S. fik tilbudt at træde i weimarsk tjeneste som kammerherre, men vendte dog først tilbage til Kbh. og foretrak endelig 1776 i stedet at modtage udnævnelsen til gesandt ved det danske hof for fyrstebiskoppen af Lübeck og hertugen af Oldenburg da han derved fortsat kunne leve sammen med familiekredsen. Han boede endnu en tid hos Bernstorff selv om han nærmest var en belastning for dennes politiske stilling da han ikke lagde skjul på sin modvilje mod det enevældige system, hoffet og Ove *Høegh Guldbergs parti og undså sig ikke for at identificere den danske nation med regeringskredsen. Kbh. foragtede han. Kun i Nordsjælland følte han sig vel, hvilket også fandt udtryk i hans dig-

te som hermed indførte havet som tema i den tyske lyrik.

Da Bernstorff i nov. 1780 blev afskediget bad S. s.d. om sin afsked og helligede sig fra 1781 sit embede som overskænk ved fyrstebiskoppens hof i Eutin, et embede han havde haft siden 1776 og levede delvis hos broderen i Tremsbüttel. 1783 blev han landfoged over Neuenburg i hertugdømmet Oldenburg, et embede han dog først tiltrådte 1785 efter en rejse til Weimar og Karlsbad og et fornyet ophold i Kbh. Han opgav det dog snart igen da hans hustru Agnes døde efter et kort og meget lykkeligt ægteskab, og modtog Bernstorffs tilbud om at komme til Berlin som dansk gesandt. Her blev han kun til sommeren 1790 og forventede at blive forflyttet til Neapel, men 1791 trådte han påny i fyrstebiskoppens tjeneste som kammerpræsident i Eutin. Efter at man havde givet ham tilladelse til forinden at foretage endnu en rejse til Italien der førte ham til Sicilien, og som han beskrev i et værk, 1794, tiltrådte han sit nye embede efter hjemkomsten jan. 1793.

I de følgende år fjernede S. sig stadig mere fra vennen Voss som han allerede 1782 havde hentet til Eutin som rektor, og på grund af sin kristne holdning til antikken som han også i modsætning til Goethes og Schillers Weimar-klassicisme. Utilfredsstillet af tidens oplysningsprægede lutherdom og foruroliget over Frankrigs politiske udvikling efter revolutionen, som han først havde hilst som en virkeliggørelse af menneskerettighederne, nærmere han sig under indflydelse af sin anden hustru og nogle venner fra kredsen om fyrstinde Amalie v. Gallitzin i Münster mere og mere den katolske kirke, til hvilken han sommeren 1800 konverterede med sin familie. Denne konversion som vakte stor opsigt over hele Tyskland og af protestantiske litterater blev opfattet som et tilbagefald til en netop af Oplysningen overvundet umyndiggørelse, fik S. til at opgive sit embede, og han begav sig endnu s.å., efter heftige angreb fra Voss og den ligeledes i Eutin levende filosof Jacobi til sine katolske venner. Han boede først om vinteren i Münster og om sommeren på det nærliggende gods Lütgenbeck, derefter fra 1812 på godset Tatenhausen ved Bielefeld som tilhørte en vestfalsk familie som en af hans døtre var gift ind i, og endelig fra 1816 i nærheden af denne datter på godset Sondermühlen ved Melle. Konversionen havde for stedse bragt en længevarende krise til ende, og også forholdet til hans slægtninge faldt snart til ro. Da S. 1807 sammen med sin hustru for første gang atter besøgte sin bror skrev Christian Ditlev *Reventlow (1748–1827) der havde set dem i Vindeby, at de var blevet „blidere og bed-

re efter at de ikke mere skulle bære katolicismen skjult i deres hjerter". Allerede i Eutin var S.s digteriske virke trådt i baggrunden for oversættelse (Platon 1796–97, Aischylos 1802, Ossian 1806), og i Münster beskæftigede han sig fremfor alt med historiske og kirkehistoriske arbejder, deriblandt en *Geschichte der Religion Jesu Christi* I–XV, 1806–18. S. døde kort efter at Voss endnu en gang med en publikation havde rejst striden om hans konversion.

S.s digtning er i stil og motiver karakteristisk for den tyske litteratur mellem Klopstock og Weimar-klassicismen. Hans politiske og religiøse udvikling er oplysende for typiske problemer i tysk åndsliv i den franske revolutions tidsalder. – Æresdoktor ved Kiels univ. 1815. – Kammerjunker 1763. □Tegn. af J. H. Lips for 1776. Flere mal. af S. som ung. Buste af G. M. Klauer, 1784. Tegn. af A. Graff, 1784. Mal. af samme, 1785 (Goethe-Mus., Frankfurt), gentagelser (Freckenhorst, Warendorf; forhen Brauna, Kamenz; Preetz). Mal. af I. C. Rincklake (Kunstverein Münster; Westheim), efter dette stik af M. Steinla-Müller, I. G. Müller, Jos. Stöber, I. F. Voigt, F. Rosmäler 1821 og 1822 samt litografi af bl.a. Lazedelly, og træsnit. Litografi af H. Aldenrath ca. 1820 efter mal. af F. C. Gröger. Træsnit efter forlæg af H. Bürkner. Tegn. af J. F. Darbes (kobberstikkabinettet i Dresden) og af T. von Öer (sst.). Mal. (Stolberg). Mal. (Schloss Vornholz, Osterfelde). Silhouet (Brahetrolleborg). Buste af Luigi Acquisti, forhen tilskrevet Canova, og af H. E. Freund, 1824 (glyptoteket i München).

Udg. Gesammelte Werke der Brüder Chr. und Fr. Leopold Grafen zu Stolberg I–XX, Hamb. 1820–25 (reprodukt. N.Y., Hildesheim 1974). Numa. Ein Roman, udg. Jürgen Behrens, Neumünster 1968 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. VII.

Kilder. Briefe F. L.s Grafen zu Stolberg und der Seinigen an J. H. Voss, udg. Otto Hellinghaus, Münster 1891. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904; III, 1913. Briefwechsel zwischen Klopstock und den Grafen Chr. und F. L. zu Stolberg, udg. Jürgen Behrens, Neumünster 1964 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. III. F. L. S.: Briefe, udg. samme, Neumünster 1966 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. V. – F. L. Graf zu Stolberg. Verzeichnis sämtlicher Briefe, udg. Ingeborg og Jürgen Behrens, Bad Homburg 1968 (suppl. i Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts, Tübingen 1971). Streitschriften über F. L. S.s Konversion, udg. Jürgen Behrens, Bern 1973.

Lit. Johs. Janssen: F. L. Graf zu Stolberg I–II, Freiburg 1877 (reprodukt. 1970). Dieter Lohmeier i Nordelbingen XXXV, Heide in Holstein 1966 103–32 og XXXVI, 1967 39–62. Renate Erhardt-Lucht: Die Ideen der Französischen Revolution in Schlesw.-Holst., Neumünster 1969 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LVI. Siegfried Sudhof i Festschr. für Detlev W. Schumann, udg. Alb. R. Schmitt, München 1970. Bri-

gitte Schubert-Riese: Das literarische Leben in Eutin im 18. Jahrh., Neumünster 1975 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XI. Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV.

Dieter Lohmeier

Stolberg, Frederikke Louise, grevinde, 1746–1824. * 21.8.1746 i Kbh. (Slotsk.), † 29.11.1824 på Pederstrup, begr. i Horslunde. F: gehejmekonferensråd greve Christian Ditlev Reventlow (1710–75) og Johanne Sophie Frederikke v. Bothmer (Bothmar) (1718–54). ~ 1° 22.5.1761 i Kbh. (Slotsk.) med kammerherre, hofjægermester Christian Frederik v. Gram(m), * 11.6.1737 i Kbh. (Fr. ref.), † 27.10.1768 sst. (Fr. ref.), s. af overjægermester Carl Christian v. *G. (1703–80) og Birgitte Christine Friis (1715–75). ~ 2° 15.6.1777 i Kbh. (Slotsk.) med greve Christian *S., * 15.10.1748 i Hamburg, † 18.1.1821 på Vindeby ved Eckernförde, s. af overhofmester, greve Christian Günther *S. (1714–65) og grevinde Christiane C. F. Castell-Remlingen (1722–73). – Søster til Christian Ditlev *Reventlow (1748–1827) og Ludvig *Reventlow (1751–1801).

Som de fleste af sin tids adelsdøtre fik S. ingen særlig omhyggelig opdragelse og var under sin opvækst mest overladt til sig selv. Hun var dog tilstrækkelig begavet til senere ved egen læsning at tilegne sig en solid boglig dannelse, og ud over de gængse sprog også at lære sig latin. Kun 14 år gammel blev hun gift med C. F. v. Gram (m), en udsvævende hofkavaler der døde af syfilis. Ægteskabet blev meget ulykkeligt men inddrog S. i hoflivet med dets intriger og ondsindede sladder, og hvor hun fik få venner. Efter mandens død levede hun mest på sin families godser og hos Madalene Løvenskiold på Løvenborg som hun betragtede som sin anden mor. I kredsen om familievennen A. P. *Bernstorff lærte hun 1774 Christian Stolberg nærmere at kende og flyttede med ham efter brylluppet 1777 til Tremsbüttel. Ægteskabet blev barnløst men lykkeligt, ikke mindst takket være hans føjelighed. Nogen uproblematisk personlighed var hun ikke. Hun var intelligent og selvstændig i sine domme men umættelig i sin trang til læsning, meget skarp i sine ytringer og temmelig krævende i sit behov for venskab, menneskeligt samvær og beundring. I Tremsbüttel førte hun et gæstfrit hus der trods de beskedne økonomiske rammer tåler sammenligning med den salon Fritz og Julie *Reventlow opretholdt på Emkendorf. Begge kredse var tæt forbundet med hinanden gennem venner og slægtninge. Blandt gæsterne var, foruden broderen Ludvig som S. stod særlig nær og Frederik Leopold *Stolberg med deres familier,

Stolberg, Louise

mange forfattere: Fr. *Klopstock, Matthias Claudius, Jens *Baggesen, W. von Humboldt, Fr. H. Jacobi, og efter den franske revolution kom der på Jacobis foranledning også mange emigranter som general Mathieu Dumas der fandt tilflugt her gennem tre år. Under ophold i Weimar 1784 og 1792 kom ægteparret i forbindelse med Joh. G. Herder og hertuginde Louise af Sachsen-Weimar.

S. førte en udstrakt korrespondance og sagde en gang om sig selv at hun havde udtømt sin produktive kraft gennem sine breve. Hendes eneste litterære arbejde er et drama, *Emil*, en fortsættelse af J. J. Rousseaus roman, i det borgerlige skuespils manér. Det viser en litterær begavelse ud over dilettantens, men hendes egentlige indsats er brevene der kun for en lille dels vedkommende er trykt og udgivet, men som gav hendes venner anledning til at sammenligne hende med Mme de Sévigné. Det er betegnende at filosofisk skoledede hoveder som J. G. v. Herder, Jacobi, C. L. Reinhold og schweizeren Charles Bonnet regnede hende for en værdig samtalepartner og gennem mange år stod i brevveksling med hende. I religiøse og politiske anskuelse var S. mere frigjort end de fleste af familiekredden. Først efter århundredskiftet nærmere hun sig mandens konservative retning, og vel ikke mindst under indflydelse af Reinhold der efter ægteparrets flytning til Vindeby hyppigt kom på besøg fra Kiel udviklede hun en stadig stærkere religiøsitet, uden dog at vende tilbage til barnetroen. Efter mandens død solgte hun Vindeby og boede derefter hos broderen Christian Ditlev på Pederstrup. – L'union parfaite 1764. □Mal. af U. F. Beenfeldt fra 1760erne. Mal. ca. 1765. Mal. af Jens Juul (Christianssøde). Teg. af Juul ca. 1777 og ca. 1780 (Pederstrup), udkast til mal. af samme (Fr.borg), efter dette kopi af J. Ottesen (Brahetrolleborg). Afbildet på W. Haffners tegn. af selskab hos kongen, 1781 (Rosenborg). Teg. af A. Graff, 1784. Mal. af samme s.å. (Brahetrolleborg), efter dette kopi (forhen Brauna, Kamenz) og kopi af A. Dorph, 1905 (Fr.borg). Mal. af Graff ca. 1785. Tegnet silhouet (Fr.borg).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekrede, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931 (især III, 1896). Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Ich war wohl klug, dass ich dich fand. Heinrich Chr. Boies Briefwechsel mit Luise Mejer, udg. Ilse Schreiber, München 1961 (2. opl. 1963). – Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 V–VI, 1906–09. Aug. Fjølstrup: Damerne ved Karoline Matildes hof, 1909 41–55. Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schlesw.-Holst., 2. opl. Stuttg. 1927 (reprint, 1981). Dieter Lohmeier i Nordelbingen XXXV, Heide in Holstein 1966 103–32; XXXVI, 1967 39–62. Renate Erhardt-Lucht: Die Ideen der Französischen Revolution in Schlesw.-Holst., Neumünster 1969 = Quellen und Forsch. zur Gesch.

Schlesw.-Holst.s LVI. Staatsdienst und Menschlichkeit, udg. Chr. Degn og D. Lohmeier, Neumünster 1980 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XIV. – Papirer i Rigsark.

Dieter Lohmeier

Stolpe, Peter Matthias, 1832–1918, litteraturhistoriker. * 18.11.1832 i Kbh. (Frue), † 3.6.1918 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: cand.jur., fuldmægtig ved møbelassurancen Jacob Nicolai S. (1801–57) og Frederikke Vilhelmine Johansen (1801–72). ~ 12.7.1870 i Byrum, Læsø, med Jensine Rasmussen, * 17.4.1846 i Dråby, Horns hrd., † 17.2.1926 på Frbg., d. af gårdejer Rasmus Andersen (1811–95) og Karen Jensdatter (1815–89). S. blev student 1850 fra v. Westens institut og ansattes 1851 som assistent i statsgældskontoret hvor han 1862 blev kancellist, 1878 fuldmægtig og 1886 kontorchef; sin afsked tog han 1901. På grundlag af indgående arkiv- og biblioteksstudier udgav han 1878–82 i fire bind *Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det 18. Aarhundrede* (genudg. 1977), et fremragende litteraturhistorisk arbejde der i lige grad har de europæiske forudsætninger og den hjemlige kulturudvikling for øje, og som giver udførlige levnedstegninger af den danske presses mænd; trods den store stofrigdom er bogen let at læse, og underholdende. I Danske Samlinger (2.r.VI, 1877–79) fremkom en afhandling, i hvilken det slående eftervist på scenen fra Holbergs „Kildereisen“ ikke, som tidligere også af E. C. *Werlauff antaget, var Kirsten Pils kilde i Dyrehaven, men Vartov kilde på Strandvejen, og i Historisk Tidsskrift (6.r.,V, 1894–95) efter aktstykker *En Familiehistorie fra det 18. Aarhundredes Midte*. Som medarbejder 1887–1905 ved C. F. *Brickas Dansk biografisk Lexikon skrev han fortræffelige artikler om ældre tiders presse-mænd og bogtrykkere. – Etatsråd 1901. – R. 1887. DM. 1898.

Jul. Clausen i Berl. aften 4.6.1918. – Papirer i Kgl. Bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl S. Petersen*

Storch, Michael Mathias Johannes, 1883–1957, præst, forfatter. * 21.4.1883 i Manermiut ved Egedesminde, † 21.11.1957 i Jakobshavn. F: fanger David S. og hustru Sofie. ~ 1° med Ane Jensine Emilie Berthelsen, † 1.5.1913 i Godthåb. ~ 2° 16.5.1915 i Jakobshavn med Emilie Justine Margrethe Johanne Frederiksen, * 27.7.1893 i Ikerasak, † 29.10.1955 i Jakobshavn, d. af fanger Johan F. og hustru Louise.

S. voksede op i en fangerfamilie i en lille bygd, men kom i kraft af udpræget boglige evner på Godthåb seminarium 1900–06 hvilket med den

baggrund var meget usædvanligt. Efter dimission blev han sammen med en kammerat som første led i en nyordnet præsteuddannelse sendt tre år til Danmark hvor han boede hos biskop Chr. *Ludwigs i Ålborg. Efter hjemkomsten kom han det første år til Frederiksdal i Sydgrønland. 1910 blev han ordineret, og efter kortere ansættelse i Sydgrønland kom han til de nordlige kolonier og endte 1920 i Jakobshavn hvor han forblev til sin død. Han var en stærk og myndig personlighed, og som første grønlander blev han 1920 konstitueret som provst i Nordgrønland. Ved oprettelsen af en central provstestilling 1927 udnævntes han til viceprovst stadig med sæde i Jakobshavn. Han blev pensioneret 1953, men virkede lejlighedsvis som præst til sin død. – S. var en god skribent og en skarp debattør, og allerede 1914 skabte han både furere og litterær historie ved udgivelsen af *Singnagtugaq* (drømmen), den første originale folkelige fortælling på grønlandsk, inspireret bl.a. af Bjørnstjerne Bjørnson. Bogen, der 1915 blev udgivet på dansk oversat af Knud Rasmussen under titlen *En Grønlanders Drøm*, blev fra starten opfattet som en nøgleroman hvor hovedpersonen David var S. selv. David voksede op i en lille fangerbygd, men kom på seminariet i Godthåb hvor han mødte storsamfundet på godt og ondt. Bogen skildrer dette møde – og for første gang på grønlandsk også en kærlighedshistorie mellem David og en ung pige, men ellers beskrives i bidske vendinger både det danske koloniformynderi med eksempler i grønlandernes farceagtige deltagelse i forstanderskaberne – og grønlandernes egne svagheder, fx den hårde behandling af plejebørn og forældrenes tvang ved unges giftermål. I slutningen af romanen kommer drømmen, en vision af et fremtidigt moderne Grønland, befriet fra kolonitidens ydmygelse og fattigdom, det første litterære udtryk for den længsel efter fremskridt som siden blev så fremtrædende i grønlandsk digtning og politik. Det var også S. der først krævede danskundervisning i børneskolen, ikke som et knæfald for det danske, men som et nødvendigt led i grønlandernes frigørelse og dygtiggørelse. Også denne tilsyneladende modsætning kom senere til at præge grønlandsk kulturpolitik. Hovedsynspunktet var allerede slået fast i et lille skrift 1912: „suna tungavigalugo timikkut sujumukarluarsinauvugut?“ (Hvordan bærer vi os ad med at komme fremad i ydre forhold?). S. fortsatte som flittig skribent, dels i den nordgrønlandske avis *Avangnámioq*, dels i den almindelige debat. 1930 udgav han på dansk bogen *Strejfllys over Grønland*, igen et kritisk indlæg i samfundsdebatten. Han foretog også flere oversættelser, fx er hans gendigtning af Grund-

vigs „I kvæld blev der banket“ kendt i landet. Også en Danmarkshistorie og Bergmanns kirkehistorie har han oversat. 1921 blev han som en af landets førende mænd indvalgt i Grønlandskommissionen og 1927–33 i Nordgrønlands landsråd som han forlod af tidsmæssige grunde. Han var nemlig en nidkær og alvorlig præst, især kendt for sin støtte til „peqatigingniat“, den vækkelsesbevægelse der gik langs kysten fra 1910. For S. var den et positivt tegn på den menige grønlanders trang til religiøs aktivitet og derfor genstand for hans sympati. Han var også fast bidragyder til det kirkelige menighedsblad *Nalunaerutit* og har udgivet en andagtsbog: *Námagsivoq*. 1940. Om Grønlands kirke har han skrevet en artikel på dansk i den af Chr. Ludwigs redigerede bog „1721–1921“. – Igennem nogle årtier var S. i kraft af sin stærke personlighed og uforfærdede selvstændighed en slags åndelig høvding, især i Nordgrønland. – R. 1921. DM. 1947.

H. Schultz-Lorentzen i Medd. om den grønlandske kirkesag, 1957 nr. 89 11f. Nathan Petersen sst. 1958 nr. 91 20–22. B. Lyng: Viceprovst M. S., Godthåb 1962. Chr. Berthelsen: oqaluttuaativut taalliaativullu, 1974 61–67.

Mads Lidegaard

Storch, Mathias Vilhelm Samuel, 1837–1918, landbrugskemiker. *21.7.1837 i Køng, Fyn, †1.8.1918 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, senere konsistorialråd Christian S. (1780–1870) og Karen Mathilde Götzsche (1806–83). ~31.5.1882 på Frbg. med Petra Bang, *16.5.1857 i Akkerup, Hårby sg., †5.8.1946 i Gentoft (Maglegård), d. af sognepræst i Hårby Laurits Peter B. (1802–65) og Sara Christine Götzsche (1816–1900).

S. blev cand.polyt. 1861 med eksamen i anvendt naturvidenskab og var derefter kemiker ved kryolitsodafabrikken Øresund indtil han indkaldtes under krigen 1864. Som løjtnant ved artilleriet havde han kommandoen over skanse 3 på Dybbøl og blev taget til fange 18.4. 1865–82 var han ansat ved V. Steins kemiske laboratorium hvor han især arbejdede med landbrugskemiske undersøgelser, og han skrev i disse år talrige artikler navnlig i *Ugeskrift for Landmænd* og i E. Møller-Holsts *Landbrugs-Ordbog* om emner vedrørende jordbundskemi, gødskning, fodring og mejerikemi. 1872 henlede han på grundlag af et tysk forsøg opmærksomheden på centrifugalkraftens anvendelighed ved flødeafsætningen og gav herved stødet til at danske fabrikanter tog det arbejde op der 1878 førte til opfindelsen af mælkecentrifugen. Midt i 70erne havde N. J. *Fjord begyndt undersøgelser over de forskellige systemer for flødeafsætning, og han søgte hertil

kemisk assistance hos S. Med centrifugeforsøgene fra 1878 forøgedes virksomheden stærkt, og da forsøgslaboratoriet (Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles laboratorium for landøkonomiske forsøg) under Fjords ledelse oprettedes 1882 blev S. leder af den kemiske afdeling. Der var hermed indledt et samarbejde af største betydning for dansk mejeribrugs udvikling med en indsats fra S.s side der stiller hans navn ved siden af Th. *Segelckes og Fjords.

S. var en grundig og selvstændig forsker og et meget beskedent menneske. Han arbejdede helst i stilfærdig tilbagetrukkethed, men hans videnskabelige præstationer og hans resultatets store værdi for praksis gjorde hans navn internationalt kendt. Hans undersøgelser publiceredes i forsøgslaboratoriets beretninger, og de omhandlede i 80'erne særlig mælken fra køer med yverbetændelse og yvertuberkulose samt skummetmælkens anvendelse til ostefremstilling, men 1890 fremkom som 18. beretning hans hovedarbejde *Nogle Undersøgelser over Flødens Syrning* der fremkaldte en gennemgribende forbedring af smørfremstillingens teknik og muliggjorde det danske smørs fine og ensartede kvalitet. Han undersøgte årsagerne til de talrigt forekommende smørfejl og påviste at de for en væsentlig del kunne undgås ved rendyrkning af mælkesyrebakterier til brug ved flødens syring. Allerede n.å. begyndte private virksomheder en efterhånden fabriksmæssig fremstilling af bakteriekulturer der som syrevækkere forhandles til mejerierne. Efter S.s død offentliggjordes hans *Fortsatte Undersøgelser over Fremstillingen af Syrevækkere* (102. beretning, 1919), der omhandler smørkvalitetens forbedring ved renkultur af andre bakterier end mælkesyrebakterier. 1897 meddelte han i 36. beretning resultaterne af en omfattende og mangeårig undersøgelse over konsistensfejl hos smørret, og 1898, efter at tuberkuloseloven s.å. havde påbudt pasteurisering af mælken, udsendte han en beretning (nr. 40) om *En kemisk Prøve til at afgjøre, om Mælk eller Fløde har været opvarmet til mindst 80 Gr. C. eller ikke*. Kontrollen med pasteuriseringen blev overdraget S. og muliggjort ved „S.s prøve“ der blev af stor værdi for tuberkulosebekæmpelsen også uden for Danmark. I forbindelse med sin virksomhed som kemiker og bakteriolog gav han også bidrag til udviklingen af mikrofotograferingens teknik. S. udnævntes 1892 til professor ved landbohøjskolen uden undervisningspligt. Han var medlem af statens planteavlssudvalg fra 1912, æresmedlem af det islandske oldsagsselskab i Reykjavik og medlem af Kungl. lantbruksakademien i Stockholm. – R. 1888. DM. 1898. K². 1908. □Buste af E. Utzon-Frank, 1910 (landbo-

højskolen; Otto Mønstedts marg.fabrik, Southall). Træsnit. Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist. II, 1924–26 418–20 (bibliografi). – Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-håndbogen, 1900 1044. Fr. Weis i Tidsskr. for landøkonomi, 1907 441–53. A. P. Hansen sst. 1918 401–04. Ugeskr. for landmænd, 1907 432f; LXII, 1917 411f. Mælkeritid. XX, 1907 573f; XXXI, 1918 529f; L, 1937 682–83. S. Orla-Jensen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 481–86 580f. Vort landbrug XXXVI, 1917 333f. A. P. Hansen sst. XXXVII, 1918 375f. Nationaltid. 20.7.1917. Danske mejerier, ved G. Ellbrecht IV, 1918 317f. Berl. tid. 2.8.1918. Fyns stifts landbrugstid. XII, s.å. 325f. Emil Konradi i Andelsbl. XIX, s.å. 572f. A. Axelsen Drejer i Det danske landbrugs hist., udg. K. Hansen IV, 1925–33 især 362. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Storck, Hermann Baagøe, 1839–1922, arkitekt.

* 18.2.1839 i Skibby, Horns Herred, † 4.12.1922 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst Peter Frederik S. (1797–1880) og Margrethe Cathrine Holten (1799–1864). – 21.11.1868 i Skibby med Emma Jacobine Hendrine Bruun, * 13.2.1843 i Hemmet, † 3.1.1921 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Melby, Hans Hermann B. (1810–61) og Jacobine Frederikke Wesenberg (1817–1905).

S. blev student 1859 fra v. Westens institut, optaget i kunstakademiets perspektivklasse s.å. og fik den kunstneriske afgangsprøve 1865. 1866 vandt han den lille guldmedalje. S. arbejdede hos J. H. *Nebelung og J. D. *Herholdt. 1870 opnåede han akademiets rejsepension og var i Italien 1870–71. – S.s virkefelter var uhyre mangfoldige og hans produktion enorm. Han slog sit navn fast både som skabende arkitekt og som restaureringsarkitekt. Blandt hans selvstændige værker er en række offentlige og private institutioner der bærer præg af, at han beherskede allehånde stilarter til fuldkommenhed. Han var stærkt påvirket af Herholdts historisme, traditionel og national i gendigtningen, man han henfaldt aldrig til magelig kopiering, og valget af historiske elementer var altid afstemt efter bygningens brug. Hans kræsne materialevalg i eksteriør og interiør vidner om at han var en tro elev af Herholdt. S.s arkitekturs regelmæssige symmetri og hans omhu mht. rumdisponering, profilering og proportionering, tillige med den vægt han lagde på bygningens helhed og skønhedsvirkning, har fået nogle til at opfatte hans arkitektur som stiv og kedelig. S. var et ordens- og alvorsmenneske og ikke nogen beundrer af morsomme detaljer som andre i hans samtid, men adskillige skitser og tegninger fra hans hånd kan bevidne at han ikke ganske var blottet for malerisk sans. Hans suveræne beherskelse af historiske stilformer har ført til den beskyldning, at hans arkitektur har en

epigons præg. En nøjere analyse af hans værker vil dog vise, at han kunne bruge de historiske elementer på en original måde. S. er blevet rost som en god men streng pædagog, og hans arkitekturs på én gang saglige og nationale præg var af stor betydning for senere arkitekter som Ulrik *Plesner, Thorkild *Henningsen og Carl *Brummer.

S.s selvstændige vigtigste arbejder er følgende: *Garnisonssygehuset* i Viborg 1874; herregården *Sophiendal* ved Venge 1876–79 (udvidet 1884) hvor S. hentede inspiration fra Rosenholm; *Landmandsbankens afdeling Frederiksborggade 11*, 1882–83; *Abel Cathrines stiftelse*, Abel Cathrinesgade, 1885–86, hvor S. er inspireret af barokken der på dette tidspunkt endnu ikke var benyttet eller populær; *Helligkorskirken*, Kapelvej, 1887–90; *Den Soldenfeldtske stiftelse*, Sortedams Dossering 85, 1894; *Landmandsbankens* tilbygning, *Holmens Kanal 12*, 1897–99 hvor S. har ladet sig inspirere af italiensk renaissancearkitektur, en bygning der kan tjene som eksempel på hvor frit S. kunne benytte sine inspirationskilder; *Skt. Hans kapel* i Ringsted 1900–91; *Landmandsbanken, Gl. Kongevej 116*, 1907 (præmieret af Frbg. kommune); *Den Hirschsprungske samling*, Stockholmsgade 2, 1908–11, en bygning der viser at de antikke stilformer ikke var S. fremmede. S. har i øvrigt leveret tegninger til kirkeinventar og gravminder.

S. er både berømt og berygtet for sine restaureringer af danske middelalderlige bygninger. Hjemvendt fra sin Italiensrejse fik han overladt at fuldføre den katastrofale „restaurering“ af Viborg domkirke. Det må understreges at han intet ansvar havde for nedrivningen af kirken og dens genopførelse i idealiseret rhinlandsk stil, og at han selv havde et uhyre kritisk syn på sine forgængeres dispositioner. Grundlaget for S.s restaureringsfilosofi var E. E. Viollet-le-Ducs tanker om restaurering. De historiske bygninger skulle genskabes i en fuldkommen, oprindelig tilstand, dog med hensyntagen til evt. senere bygningsdele, såfremt disse besad historisk eller æstetisk værdi. Restaureringsarkitekten skulle være opmærksom på en bygnings lokale særpræg, samt tage hensyn til noget så udefinerligt som bygningens „personlighed“. Loven om kirkesyn, 19.2.1861, der var S.s praktiske arbejdsgrundlag, fordrede utvetydigt at de historiske kirker førtes tilbage til deres oprindelige stil, når lejlighed gaves. Som Viollet-le-Duc var S. i høj grad opmærksom på de paradokser man geråder i, når man står over for at skulle restaurere en historisk bygning, og det er en fejlagtig opfattelse, at S. var kompromisløs når han udarbejdede sine restaureringsplaner. De kompromisser der

måtte være ønskelige mellem arkæologiske, æstetiske, praktiske og økonomiske interesser, blev indarbejdet i hans forslag inden de lå endeligt færdige. Han var således ikke eneansvarlig for sine restaureringer, selv om han ikke på nogen måde var bange for at stå ved sine handlinger, når han blev udsat for kritik. Når man bedømmer S.s restaureringer, må man tage i betragtning, at han var en pioner på sit felt og ikke altid kunne overskue konsekvenserne af sine restaureringer. Såfremt en bygningsdel, set med hans øjne, var skrøbelig, måtte den fjernes for ikke at skade de øvrige bygningsdele. Det var således et af hans argumenter, da han fjernede bispheuetaget på Bjernede kirke og erstattede det med et, der utvivlsomt var korrekt i rekonstruktionen, men fratog bygningen dens charme. Der hersker i vide kredse en bitterhed mod S. fordi han i mange tilfælde gav bygningerne en hårdhændet behandling. På trods af påviselige fejltagelser må man generelt vurdere S.s restaureringer som fremragende for hans tid, også i europæisk sammenhæng. At S.s restaureringer trods alt havde en så høj kvalitet skyldtes hans store viden om middelalderarkitekturen, en uhyre flid og omhu ved udarbejdelsen af restaureringsplanerne og et varmt bankende hjerte for Danmarks middelalderarkitektur, en af vore nationale skatte.

S.s vigtigste restaureringer er: Søndre sogns kirkes tårn, Viborg, 1876; Helligåndskirken i Kbh., 1878–80; Vor Frelsers kirke, Horsens, 1879–80; Stubbekøbing kirke, 1881–82; Hee kirke, 1882–84; Skarp-Salling kirke, 1884, 1890–91; Helligåndshuset i Næstved, 1885; Ledøje kirke, 1887–92; klosterkirken i Horsens, 1888–92; Velling kirke, 1890; Bjernede kirke 1890–92; Maribo domkirke, 1891–92; projekt til restaurering af Venge kirke, 1892; Tveje-Merløse kirke, 1892–95; Store-Heddinge kirkes kor, 1894–95; Helligåndshuset i Kbh., 1894–96, 1903–04; Fjenneslev kirke, 1898; Skt. Marie kirke og kloster i Helsingør, 1900–07; Skt. Bendts kirke i Ringsted, 1900–09, stort set efter planer fra 1877; Præstø kirke, 1902–03; Stege kirke, 1907–09; Karmeliterhuset, Skt. Annagade 36 i Helsingør, 1908. S.s restaureringsarbejder og de omhyggelige bygningsundersøgelser han foretog i forbindelse hermed førte til en lang række udgivelser, plancheværker, artikler og restaureringsrapporter om Danmarks middelalderarkitektur: *Sallinglands Kirker* II, 1893 (s.m. V. Koch), *Danske Tufstenskirker* II, 1894, *Grenaegnens Kridtstenskirker*, 1896 (s.m. V. Ahlmann og V. Koch), *Jydske Granitkirker*, 1903 (s.m. V. Ahlmann og V. Koch), *Roskilde Domkirke*, 1909 (s.m. J. Kornepup), *St. Bendts Kirke i Ringsted*, s.å., *Danske*

Teglstenskirker. 1918 (s.m. Mogens Clemmensen). S. var desuden initiativtager, udgiver og medarbejder ved værket *Tegninger af ældre nordisk Arkitektur*. En del af S.s restaureringsrapporter blev helt eller delvis offentliggjort i Ministerialtidende. S. deltog i øvrigt i den offentlige debat med indlæg i forskellige dagblade.

S. havde allerede i sin ungdom fattet interesse for heraldik, inspireret af Viollet-le-Duc. Hans studier resulterede i udgivelsen af *Dansk Vaabenbog*. 1906–10, med afbildninger til A. Thiset og P. L. Wittrup's *Nyt Dansk Adelslexikon*, 1904, et værk der den dag i dag har stor betydning for heraldikere. Hans samling af segl (Rigsark.) er stadig til uvurderlig nytte. S. var et alvorligt og meget flittigt menneske. Hans personlighed var lige så fuld af paradokser som hans restaureringer. Loyal og forstående over for sine konduktører og håndværkere, men samtidig streng og kritisk. Hans kritiske sans gjaldt i øvrigt også egne arbejder. Af hans mere polemiske indlæg i debatten kunne man få det indtryk, at S. havde et luende og hedt temperament, men han var oftest mild og stilfærdig i sin væremåde. Medlem af Det særlige kirkesyn fra 1887, stifter af *Foreningen til gamle bygningers bevaring* 1907, formand til 1911, æresmedlem af Akademisk arkitektforening 1909, medlem af Det særlige bygningssyn fra dets oprettelse 1918, af udstillingskomiteen ved Charlottenborg 1905–11, direktør for kunstakademiet 1917–20. – Tit. professor 1879. Etatsråd 1911. – R. 1888. DM. 1894. K². 1909. □ Fremstillet som en stork på satirisk tegn. af N. Wiwel, 1887 (Fr.borg). Afbildet på V. Johansens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St.mus.). Mal. af Otto Bache, 1909 (Fr.borg), tegn. hertil (sst.), studie til samme (Hirschsprung), tegn. af samme (kobberstiksaml.). Mal. af Knud Larsen, 1910 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Afbildet på S. Wandels mal., 1914, af udstillingskomiteen 1912/13 (Charlottenborg). Tegn. af Juul Møller (Hirschsprung). Foto.

A. Knudsen: Tveje Merløse kirke, 1896. Eugen Jørgensen i *Kunst II*, 1900; Erik Schiødt sst. IV, 1902 (upag.). Medd. fra akad. arkitektforen., 1899–1900 9–16 (Landmandsbanken). Fr. Beckett i *Nord. t. f.ør vetenskap, konst och industri*, Sth. 1903 578–83. Samme i *Tidskr. for industri X*, 1909 16–20 24. H. Weitemeyer i *Hist. medd. om Kbh.* I, 1907–08 77–80. V. J. Mørk-Hansen i *Architekten XI*, 1908–09 225–37; 1910–11 421–24. G. Holmdahl sst. XX, 1918 254. V. J. Mørk-Hansen sst. 1919 147f. Mogens Clemmensen sst. XXIV, 1922 305–17; sst. 317–20. Johs. Exner sst. LXXXVIII, 1976 176–78. Mich. Ottosen sst. LXXXIV, 1982 174–76. Forskønnelsen I, 1911 39f 48. Mogens Clemmensen i *Ill. tid.* 17.12.1922. Samme: Ringsted kirke, 1927. H. Chr. Ridter: *Danske sygehuse I*, 1925–27 240–65 (Viborg sindsygehospital). Ragnar Östberg: *En arkitekts anteckningar*, Sth. 1928 132f. P. Severinsen: *Viborg domkirke*,

1932 = *Skivebogen*, 1932 og *Fra Viborg amt s.å.* 508–14 517. *Helligåndskirken i Kbh.*, udg. Bj. Kornerup, 1949 17 26 44–46 51 132–35. Carl Brummer: *Mennesker, huse – og hunde*, 1949. C. M. Smidt: *Roskilde domkirkes middelalderlige bygningshist.*, 1949. Erik Levin Nielsen i *MIV III*, 1973 36–41. Henning Høirup i *Viborg stifts årbog*, 1975 7–37. Esbjørn Hiort i *Heraldisk t. IV*, 1975–79 285–97. Karin Kryger i *Hafnia VII*, 1980 74–89. – *Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet*.

Karin Kryger

Storgaard Pedersen, Peder, 1861–1931, historiker. * 12.4.1861 på Hedegårds Mark ved Ringkøbing, † 9.9.1931 i Hee, begr. sst. F: gårdejer Peder Christian Andersen (1833–95) og Sidsel Pedersdatter (Storgaard) (1828–90). ~ 28.8.1891 i Stadil med Noline Christiane Dybkjær, * 5.11.1867 i Stadil, † 17.6.1956 i Hee, d. af gårdejer Knud Christensen D. (1836–1900) og Mariane Sandahl (1840–1926).

S.P. voksede op i hjemmet på Opstrup i Stadil og var 1878 og 1879 på Staby seminarium, mens han om vinteren var lærer på sin egn. 1881 kom han til Kbh. og tog 1883 seminaristeksamen der, hvorefter han var hjælpelærer i Madum og 1885–92 lærer ved Holstebro borgerskole. Han tog her undervisning i latin, engelsk og fransk og var så med orlov i Kbh. 1887–89 hvor han 1888 tog tillægseksamen i tysk og engelsk mens han tjente til sit underhold ved at undervise i komuneskoler og ved Grundtvigs højskole. 1889 vendte han tilbage til Holstebro, men fik 1892 skolelærerembedet i Hee, fra hvilket han tog sin afsked 1926. – S.P.s interesse for lokalhistorie blev tidligt vakt, og da han i Kbh. kom i forbindelse med Vestjyllands historiograf, rådstuearkivar Oluf Nielsen, kom han snart til selv at arbejde med hjemstavns historie og udgav 1893 *Lidt Slægtshistorie*. Derefter fulgte en flittig skribentvirksomhed: *Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi*. 1896, *Ulfborg Herred*. 1900, *Ole Christian Kirk*, 1902, *Docent N. J. Fjord*, 1904, *Ulfborg-Hind Herreders Landboforening*. 1906, *Hardsyssel*. 1916, *Træk af Ringkjøbingegnens Skole- og Kirkehistorie*. 1919 og *Om Oldtidsminderne i Hardsyssel*. 1921. En *Ringkøbing Bys Historie* fik han ikke fuldendt. – 1906 tog S.P. sammen med pastor P. Severinsen i Tim initiativ til oprettelse af *Historisk samfund for Ringkøbing amt* hvis årbøger han redigerede indtil 1930, og i disse har han offentliggjort over 30 arbejder, ligesom han ved samfundets sammenkomster holdt en række foredrag. Hans arbejder er præget af omfattende kildestudier og stor lokalhistorisk viden samt en nøgtern fremstilling, men som årbogsredaktør var den beskedne, fredsommelige og stilfærdige mand undertiden mindre kritisk over for andres arbejder end man kunne

have ønsket. – Foruden med litterært virke arbejdede S.P. for plantningssagen, ungdoms- og sangforeninger og fik 1897 oprettet en sognebogsamling. – DM. 1908. F.M.2. 1929.

J. Aldal i Hardsyssels årbog XXV, 1931 11–19. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

C. Klitgaard*

Storm, Edvard, 1749–94, forfatter, pædagog. * 21.8.1749 i Vågå i Gudbrandsdalen, † 29.9.1794 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Johan Mikkelsen S. (1712–76, ~ 1° med Magdalone Stub, 1720–46) og Ingeborg Birgitte Røring (1718–60). Ugift.

S. var elev i Kristiania lærde skole 1761–65. Da han sendtes til Kbh. for at tage studentereksamen fik han skolens mest udmærkede vidnesbyrd for evner, flid og karakter. Hans helbred var ikke stærkt, og han syntes heller ikke rigtig at vide hvad han skulle bruge sine evner til. Allerede året efter, 1766, vendte S. tilbage til Norge og opholdt sig dels i faderens præstegård, dels som huslærer i nabosognet Lesja. Efter at S. i sommeren 1769 havde forladt Norge genså han ikke mere sit fødeland. Han længtes altid efter det og håbede hver vinter på en sommerrejse derop. Hjemstavnsens natur, dens historiske minder og dens mennesketyper havde givet ham afgørende indtryk som han trofast bevarede. Hans første digte fra begyndelsen af 70erne er også udtryk for hjemstavnskærlighed. Det er ni almuviser, hvoraf de otte i hans hjemegns dialekt. De kom i særtryk, og de slog hurtigt an, så de har været sunget lige til vore dage. De giver friske og levende billeder af Gudbrandsdalens natur, af sæterliv og ung forelskelse. De første tre år i Kbh. boede S. på Regensen, men nogen eksamen fik han aldrig. Litterære interesser og teatret optog ham mest. Han ernærede sig ved at undervise og ved at oversætte (fx Voltaires breve), men var i den første tid meget fattig. Med sine yderst beskedne personlige behov var han dog altid i stand til at hjælpe dem, der havde det ringere, navnlig når det var nordmænd.

1774 begyndte S. sin danske digtning med det komiske „heltedigt“ *Bræger*, om en madglad degn. Trods ret mangelfulde heksametre udfylder det ikke uværdigt en plads mellem Ludvig Holbergs Peder Paars og Jens Baggesens Kallundborgs Krønike. Det blev oversat til tysk af L. C. Sander og n.å. kom *Adskilligt paa Vers* under pseudonymet Erland Sivertsen, men først med *Indfødsretten i fire Sange*. 1778 slog S. sit navn fast. Det danske litteraturselskab havde udsat en prisopgave om dette emne. S. vandt prisen og fik tillige en årlig hædersgave på 100 rdl.

af kongens kasse og lige så meget af arveprinsens. Det statelige men yderst retoriske digt fremstiller, hvor fordærvelig fremmed indflydelse lige fra de ældste tider har virket på det nordisk-danske. Lige så tidstypisk som oden er *Fabler og Fortællinger i den Gellertske Smag*, også fra 1778 (forøget 1782). De gjorde megen lykke. Fablerne selv er frisk fortalt, men den ledsagende moral ofte langtrukken og banal. De er ikke uden brod, men på bunden elskværdige. „Min redelige Hensigt er at opvække Agt og Kierlighed for Dyden, at giøre Lasten forhadt og Daarligheder latterlige“, hedder det i fortaalen. S. havde efterhånden vundet en agtet position i hovedstadens litterære kredse, og han var ven med mange af dens bedste mænd. I Det harmoniske selskab, som han en tid var formand for, og navnlig i Drejers klub var han en hyppig gæst om aftenen. Derimod var han trods sin stærke norskhedsfølelse ikke medlem af Norske selskab på grund af dets holdning over for Johannes "Ewald som S. beundrede (jfr. hans digt *Ewald eller den gode Digter*). Minder om klublivet har vi i nogle drikkeviser og selskabssange, hvoraf den bedste er *Min Doktor er en ærlig Mand*. Et par gange vandt han også klubbens pris for kantater og æredigte. 1785 udsendte han sine *Samlede Digte*. Fraregnet enkelte senere digte og skuespillet *Erast*, 1791 der blev modtaget med agtelse, men med grund ikke gjorde lykke, tilhører resten af hans liv skolegeringen. 4.3.1786 blev Selskabet for efterslægten stiftet. S. var en af de sytten oprindelige indbydere og blev snart et af dets virksomste medlemmer. Et af selskabets formål var at skaffe billig og nyttig læsning for almuen. Til dette øjemed oversatte og lokaliserede S. 1791 Salzmanns Sebastian Kluge under titlen: *En nye og sandfærdig Historie om Jesper Hansen, hvorledes han ved Tidens gode Anvendelse blev af en Bellerdreng til en agtbar og velholden Bonde*. Selskabet ønskede også at skaffe almuen en erstatning for „de dumme og slette, ja ofte forargelige og usædelige Gadeviser“. Mellem 1786 og 88 udsendte det i særtryk til salg på gaden, sytten visir, hvoraf de fjorten var af S. Betydelig popularitet – også som skillingsviser – opnåede det nationale digt om *Herr Zinklar*, om nordmændenes nedhugning af en skotsk militærafdeling under Kalmarkrigen. Større litterær kvalitet har imidlertid den historiske romance om *Thorvald Vidforle* mens de øvrige visir er stærkt moraliserende.

Foruden denne virksomhed i selskabets tjeneste holdt S. også almenoplysende foredrag for børn og unge – et af de punkter på programmet man ventede sig mest af. S. talte om jordbeskrivelse, nordisk og græsk mytologi og dansk sproglære.

Storm, Edvard

Da Efterslætsselskabets skole åbnedes 3.1.1787 holdt S. talen, og han blev snart, som lærer og inspektør, sjælen i dens betydningsfulde gerning. Det var en realskole, væsentlig for middelklassens børn, der søgte at skabe en opdragelses- og undervisningsform „der kunde mere tillokke Børnene end, som saa ofte, afskrække dem“, og med adgang for jødiske børn, noget dengang helt enestående. S. gik helt og fuldt op i sin gerning; han var som en far for eleverne, en elsket lærer med en stille, stærk myndighed. Adam *Oehlenschläger, der 1792 blev optaget i skolen og blev S.s sidste yndling, vidner smukt herom i sine erindringer. S. fik ingen løn for 1790, da han blev en slags overinspektør og fik fribolig i gården på Østergade. Blandt de elever S. fik ind i skolen kom den tolvårige, faderløse Poul Rasmussen til at stå ham særlig nær i hans sidste år. Han havde truffet ham i Farum hvor S. ofte bragte ferierne. Han læste ham privat op til student, tog ham i huset og gjorde ham til sin enearving. Poul Rasmussen optog senere S.s fornavn. Han er mest kendt for melodien til Danmark, dejligst Vang og Vænge. 1790 blev S. af biskop N. E. *Balle gjort til leder af salmebogskommissionen. Han nåede selv kun at se det første prove hæfte trykt. Ti af hans åndelige sange optoges i Evangelisk christelig Psalmebog (1798), men ingen synges mere. Kort før sin død blev han udnævnt til medlem af teaterdirektionen, men hans svagelige helbred gjorde at han aldrig kom til at fungere. – S. er en ædel repræsentant for oplysningstidens idealisme, en uselvisk og fordringsløs natur. Hans digtning rummer prøver på alle tidens genrer og er helt i dens ånd. Men den er fri for alt kunstlet og sentimentalt, præget af et fromt, taknemmeligt sind og en blid kærlighed til de små ting og de uskyldige glæder. □Silhouet af J. C. Weitlandt ca. 1782–85 (Kgl. bibl.). Tegn. (Nasjonalgalleriet, Oslo). Stik af A. Flint, efter dette litografi 1836, af C. Simonsen 1855, 1877, af G. C. C. W. Prahll m.fl. samt træsnit 1856, af H. P. Hansen, 1870, tre 1886 og ca. 1895. Relief af H. V. Bissen, 1836 (Efterslætsselskabets skole). Relief af P. E. Rasmussen (på gravstenen). Afbildet s.m. Oehlenschläger på mal. 1897 og på tegn. 1900 af Carl Thomsen.

Udg. Digte, udg. A. E. Boye, 1832.

Kilder. Breve i Tidsskr. for den no. personalhist., Kria. 1843 261–322.

Lit. Chr. Molbech i Dansk poetisk antologi II, 1832 1–26. Adam Oehlenschläger: Erindr. I, 1850 68–75. Fr. Bokkenheuser m.fl. i Efterslætsselsk. skoles progr. 1885–86 5–43 og 1894–95 5–23. Vilh. Andersen sst. 1911 5–20. Fr. Nygård: Efterslætsselsk. og E. S., 1886. Fr. Ronning: Rationalismens tidsalder II–III, 1890–99. Efterl. papirer fra den Reventlowiske familiekræds, udg. L. Bobé V, 1902 256. Kn. Bokkenheuser: Drejers klub, 1903 83–110. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria.

1924 224–37. Jorgen Hatting: Efterslætsselsk. I, 1936. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 266–69. *Papirer* i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel (Georg Christensen)

Storm Petersen, Robert, 1882–1949, tegner, maler. * 19.9.1882 i Valby (Frbg.), † 6.3.1949 på Frbg., begr. sst. F: slagtermester Carl Frederik Christian Petersen (1854–1912) og Oline Marie Mathilde Storm (1854–1933). ~ 1° 27.12.1913 på Frbg. (Solbjerg) med Lydia Clementine Angelica („Mads“) Sørensen, * 5.10.1859 i Kbh. (Frels.), † 27.6.1924 på Frbg. (~ 1° 1882 med slagtermester Anders Frederik Petersen, 1857–1912, ~ 2° (u.v.) med slagtermester Orla Pfeiffer, d. af drejersvend, senere -mester Ole Peter S. (1837–1910) og Ane Marie Margrethe Nielsen (1830–1924). ~ 2° 29.10.1925 i Gentofte med Ellen Margrethe Jacobsen, * 11.4.1891 i Kbh. (Johs.), † 28.1.1961 på Frbg., d. af murermester Rasmus J. (1860–1926) og Ane Elise Margrethe Hansen (1859–1932).

S. P.s originale og sammensatte personlighed strækker sig over flere af kunstens områder. Bredden og mangfoldigheden i hans værk vidner om hans usædvanlige begavelse og om en vedholdende søgen efter et ståsted, især i de unge år. S.P. var utraditionel modtagelig for indtryk uden at dog en bestemt påvirkning, tendens eller kunstner udpeges som egentlig formende. Intet i hjemmet – et robust slagtermiljø – pegede frem mod kunstnerbanen. Hverken fra hjemmet eller skolen vakte han for intellektuelle interesser. Som den ældste søn i en børneflokk på fem indtrådte S. P. efter konfirmationen i 1896 i faderens slagterforretning på Nikolaj plads. Her i hovedstadens midte hvor slagterne dengang var koncentreret opstod et ønske om at blive kunstner, spille skuespil, være „artist“. Han stiftede drengklubben Uncle Sam, i hvis talerør – et håndskrevet, illustreret hæfte – han skrev notiser og digte. Et par hundredte digte er bevaret fra årene omkring århundredskiftet som vidner om et følsomt sinds observationer af en ublid omverden – digte som i deres kredsen om sjælelige tilstande står i gæld til Johannes Jørgensens „Taarnet“. Sideløbende med arbejdet som slagterlærling modtog han 1899–1900 undervisning i at male hos Valdemar *Neiiendam. Naturalismen dominerede endnu tidens maleri, og S. P. følte sig kaldet til at male et portræt af en Michael Ancher-fisker – hans første maleri (overmalet). Arkitekten Th. *Bindesbøll frarådede imidlertid S. P. at lade sig disciplinere på kunstakademiet, men i stedet at udvikle sig på egen hånd. Familien kunne ikke følge S. P. i hans vidtloftige kunstnerdrømme, og som et kompro-

mis fik han hyre på en onkels skib som foråret 1901 skulle afgå til Norge og England (rejsebeskrivelsen *Uncle-Sam paa Rejse*. udg. som faksimile 1959). Efter hjemkomsten fortsatte S. P. som slagter og var en kort tid i malerlære indtil han vovede springet at anbefale sig for Martinus ¹Nielsen, direktøren for Casino-teatret. Bag sig havde han en debut som humoristisk oplæser 3.11.1900 (Koncert palæet) og n.å. en selvkomponeret knock about-rolle efter amerikansk forbillede i Arenateatret. I perioden 1903–09, med debut i *Madame Sans-Gêne* 11.1.1903, udførte S. P. en række statist- og biroller ved først Casino- og siden Dagmar-teatret uden at hans præstationer blev nævneværdigt bemærket. Samtidig levede han tegninger til flere af tidens mange tidskrifter – Jakel, Klods-Hans, Lurifax, Gnisten m.fl. Vigtigst var her tilknytningen i årene 1903–07 til det af politimanden Carl ¹Hansen Fahlberg redigerede fagblad for politiet, Politivennen, hvori en satirisk rubrik stod tidens bladtegnere åben. Det må tilskrives Fahlberg, som i skrift gjorde sig til fortaler for et medmenneskeligt syn på de svage stillede, at have åbnet den unge S. P.s blik for sammenhængen mellem fattigdom og kriminalitet, en forståelse som kommer til udtryk i hans social-satiriske tegninger (Ekstrabladet, Gnisten).

Ved tilfældighedernes spil tildeltes S. P. et skuespillerlegat som sommeren 1906 satte ham i stand til at rejse til Paris. Han havde netop fattet interesse for Edv. Munchs maleri og fandt sig i Paris ikke tilskyndet til at opsoge byens teatre, som tanken var, men derimod kabareterne hvis intime scenekunst umiddelbart talte til ham. For første gang udførte han nu en serie malerier – selvmordere, prostituerede og forhulede eksistenser – holdt i en personlig ekspresionistisk udtryksmåde. Under billederne satte han signaturen „Storm P.“. Efter hjemkomsten havde maleriet stadig hans hovedinteresse, og han modtog indtryk fra så forskellige retninger som Johannes Holbeks og Jens ¹Lunds (1871–1924) jugendstil og Edv. Munchs temaverden. Begge påvirkninger optræder parallelt inden for hans tegninger og malerier i perioden 1906–08 idet han fra Munchs eksistentielt betonedede maleri frigjorde det af lidelse knugede menneske og fremstillede det på baggrund af socialt betingede vilkår. Efter hjemkomsten fra Paris fraflyttede S. P. sit barndomshjem i Kbh.s periferi og indlogerede sig hos den kvinde som siden skulle blive hans første hustru. „Mads“ som S. P. kaldte hende, tilhørte som han selv slagtermiljøet og var da dobbelt så gammel som han selv. På et tidspunkt, hvor han følte sig splittet mellem symbolismens og Munchs angstfyldte forestillingsver-

den indtrådte „Mads“ som en afdæmpende, livsbekræftende faktor. Efteråret 1910 fik S. P. indblik i den svenske kunstner Ivar Arosenius' (1878–1909) særprægede fantasibilleder som han forestod udstillingen af i Kbh. Med rødder i den nordiske eventyrverden havde Arosenius udviklet en højst original måde at omskrive virkeligheden på – små kapriciøse kommentarer til livets gode og onde kræfter som i en raffineret, graciøs stil fremtræder på en romantisk baggrund. Denne idébetonede form for poetisk satire fik blivende betydning for S. P., specielt i hans akvareller; fx blev vagabonden nu løsrevet fra sin miljøbundne pjalteeksistens for under abstraktionens synsvinkel at fremstå som eksponent for det ubundne, fri menneske. Ligeledes fra 1910 stammer S. P.s første „opfindelser“ (Verden og Vi, fra maj), tegninger hvori han bragte maskinalderens optimistiske fremrykning – han havde taget aktivt del i journalisten Alfred ¹Nervøs flyvninger – sin harmløse kommentar ved at vise teknikken anvendt til løsningen af luksusbetonede småproblemer.

Dobbeltheden som viser sig mellem S. P.s kunstneriske ambitioner på den ene side (første separatudstilling i Ole Haslund Kunstskælder, sept. 1909) og rollen som humoristisk bladtegner på den anden attegner sig også i hans forhold til scenen. Han fandt uden for teatret værdier i cirkus og blev naturligt tiltrukket af det ny medium, filmen. Han var en aktiv kraft som idøger, dekorationsmaler og skuespiller i Nordisk Films Kompagnis første spillefilm, herunder som første danske farcekomiker (1906–08, 1913, 1923). I opposition til teatret udviklede han efter franske forbilleder en personlig optræden med sig selv som ene aktør i imitationer af skæbner og typer hentet fra storbyen. Fremstillingen af disse portrætter, af S. P. betegnet „folkelivsbilleder“, voksede ud af den samme menneskelige indstilling som ligger bag hans satiriske tegninger: det udenforstående menneske som fra det socialt laveste trin reflekterer over tilværelsen som en forbigående, uvedkommende foreteelse. Fra lejlighedsforestillinger (Journalistforbundets stiftelsesfest nytår 1909) fandt S. P. i kabareten Ederkoppen (1914–18) en platform for fremførelsen af sine monologer som gradvis fik et mere humoristisk tilsnit (i bogform, *13 Øre – ali iberegnet*, 1915). I samme sammenhæng introducerede han sig som hurtigtegner med sine tegneseriefigurer *De 3 små mænd og nummermanden* som han netop havde lanceret (Verden og Vi, 7.3.1913, som tegnefilm julen 1920). Med dette program forsøgte han at slå igennem udenlands, turnerede flittigt i de nordiske lande og stod foran et tysk engagement ved første verdenskrigs

Storm P.

udbrud. Fra Tyskland havde S. P. modtaget indtryk af det moderne maleri. Allerede ved årsskriftet 1912–13 var han blevet kontakttet af Herwarth Walden, lederen af den tyske kunstnersammenslutning „Der Sturm“, med henblik på udstilling i Berlin (tidsskriftet *Der Sturm* bragte to træsnit af S. P. i 1913). I forlængelse af denne kontakt afholdt S. P. efteråret 1917 i forhallen til kaba-retten Edderkoppen en stor udstilling af hovedkræfterne i „Der Sturm“ hvorfra hans maleri spontant modtog stærke indtryk – Paul Klees tegnemåde og Wassily Kandinskys abstraktioner (1917–20). Endelig var han repræsenteret med større udstillinger i Berlin i maj og aug. 1923. Ud fra samme kunstneriske åbenhed modtog S. P. på samme tidspunkt stærke indtryk fra den belgiske kunstner James Ensor (1860–1949) som bevirkede en fornyelse af hans satire.

Første verdenskrigs udbrud indebar et afbræk i S. P.s skuespillerengagement i Berlin, men udlængslen var så stærk at han efter krigen i efteråret 1919 med pianisten Vald. Willumsen som sin kompagnon rejste til Amerika for her at optræde for de danske foreninger. Rejsen, som afkortedes til et ophold af 2½ måneders varighed, var hans livs store misforståelse. Hans optræden havde ikke bud til amerikanerne, og han følte afsmag ved den amerikanske mentalitet. Nervesvækket vendte han tilbage for at finde sig til rette med sin selvskabte plads i den hjemlige offentligheds bevidsthed. Året 1920 kan ses som et vendepunkt i S. P.s liv. De tidligere års eksperimenteren aftog. De kunstneriske ambitioner trådte i baggrunden i takt med at den udadvendte tegnervirksomhed inden for det Berlingske Hus' aviser tiltog. Til sin første rubrik i B.T., *Storm-Petersens Dagbog* (første 12.2.1917), føjede han nu sin anden store tegneserie *Peter og Ping* (8.3.1922), som mere end noget andet afspejler den ældre S. P. Til udsmykningen af restaurationen Patricia, Fælledvej 4, Nørrebro, lod han juli 1922 Peter Vimmelskaft indgå som den gennemgående figur (lokalet fredet efteråret 1980). Ikke mindst denne serie, de kulørte sider i søndagsudgaverne med enestående brug af tidens trykstekniske formåen, udgivelserne af avis- og tidsskrifttegninger i hans årlige *Album* (1913–48) og hans løbende årlige udgivelser af sine historier bidrog til at gøre ham til en institution. Han lod sine faste rubrikker i dagens aviser forgrene sig i nye serier som *Storm P.'s vejrhund* om hans terrier Groggs oplevelser (21.12.1926) og *Dagens flue* (12.1.1939), som kort og fyndigt udtrykte en filosofisk tanke. Hertil kom et halvt hundrede illustrationsopgaver, herunder i samarbejde med digteren Harald H. Lund flere fremragende børnebøger. Beskæftigelsen med

maleriet begrænsede sig i hans sidste snes leveår til en lille årlig præsentation på Den frie udstilling. Som sin eneste officielle bestillingsopgave påtog han sig nu udsmykningen af Esbjerg centralbiblioteks børnelæsestue som i et udtog viser hans mest yndede motiver (bestilt nov. 1929, fuldført sent 1932). Som skuespiller forsøgte S. P. tilsvarende at udføre en balanceakt mellem rollen som kabaretkunstner med crazy-komiske sketches („Bonbonnièren“ 1921–26, Riddersalen i Lorry med Chr. Arhoff 1926–30) og karakter-skuespillerroller på Det kgl. teater (1930–32). Inspireret af Ballets Russes' sene pariserballetter opsatte han på Det kgl. teater sin ballet *Benzin* som faldt ud som en fiasko (julen 1930). Efter 1936 og frem til sin død modtog S. P. ikke faste engagementer for scenen, men leverede i 1930- og 40erne en række originale forlæg til scenedekorationstæpper til Stig Lommers årlige revyer. Så uoverskuelig S. P.s indsats er som maler og tegner (den totale produktion anslået til omkr. 60 000 tegninger og ca. 100 malerier), skuespiller og forfatter unddrager han sig en rubricering, ligesom en samlet vurdering forflygtiges af hans kunsts paradokser af komik og tragik, gøgl og alvor. Som han skriver i sin dagbog: „Jeg vil male alvorlige billeder – og jeg vil det næste øjeblik male lystige billeder – om jeg dog blot kunne finde den gode mellemvej – og blive den store kloge“ (17.12.1916). Med en efter danske forhold usædvanlig tilegningsevne over for de tendenser som lå i tiden, var han fra sit udspring splittet mellem realisme og idealisme og som selvlært henvist til at lide på en selvskabt verden hvori hans figurer tidligt blev udtryk for hans indignation over social uretfærdighed og sans for det barokke. Han var på den ene side for lykkelig ved tilværelsen til at hans satire kunne have i absurditeten, og var på den anden side for oprigtig hengiven over for den store kunsts forbilleder til at bladetegnervirksomheden kunne være et endemål. Ud fra dette oplevede modsætningsforhold kom hans bane til at forme sig som en vedvarende søgen efter en næppe mulig syntese. I hans kunst omformes de fleste af det moderne maleris retninger i et personligt, udoktrinært udtryk, hvor den ekspresionistiske udtryksmåde er den mest fremherskende. I hans tegninger er satiren hovedåren. Med sin nære tilknytning til Kbh. genspejler S. P.s billedverden og tekster begivenheder, tilstande og den omgangsform, som var hovedstadens. S. P.s humor er sjældent den umiddelbare, men et produkt af refleksionen, som ejendommeligt utyngt synes at kunne nærme og fjerne sig fra sin genstand efter egen indskyldelse. Denne distancen, som S. P. skyldte Arosenius, er grundtonen i hans tegnede verden,

hvilket også forklarer, hvorfor den politiske satire ikke kunne blive hans felt. S. P.'s folkelige popularitet bunder ikke mindst i hans evne til at reducere almenmenneskelige relationer til deres essentielle bestanddele og meddele dem til betragteren i en klar, naiv streg og prægnans i ordvalg. Den 19.9.1977 åbnedes på Frbg. runddel hans museum, hvis hovedbestand udgøres af hans efterladte arbejder. – De franske palmer 1923. *Ingenio et arti* 1939. – R. 1948.

□ Tegnet selvportr. 1903. To karikaturer af Eigil Petersen, 1908. Tegn. af Axel Nygaard, 1909. Tegn. af Carl Jensen, 1911. Tegn. af H. Jensenius, 1919 (Fr.borg), 1920 (sst.) og 1922 (sst.). Tegn. selvportr. 1921. Mal. af V. Lundstrøm, 1921 (Malmø mus.) og 1922 (Esbjerg kunstmus.). Tegn. af H. Jensenius, 1922 og af Gerda Ploug Sarp, 1924. Silhouet i rolle af Kirsten Wiwel, 1924 (Kgl. bibl.). Tegn. af I. Christensen, 1926. Skitse af A. Lofthus, 1928, til mal. 1929 (Fr.borg), gentagelse 1932. Karikatur af Stig Lommer, 1929 (Kgl. bibl.). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1930, flere af samme, bl.a. 1943 og 1957, også i karikatur. Buste af Chr. Arvesen, 1935 (Teatermus.) og af H. Isenstein 1935 og 1938. Tegn. af Ivan Opffer, 1939. Mal. af H. Vedel, 1941. Tegn. af Ebbe Sadolin, 1942. Tegne selvportr. bl.a. 1942 (Fr.borg), 1943 (Kgl. bibl.), 1948 og udaterede (sst.; Teatermus.). Tegn. af Niels Birger Wamberg, 1957 (Kgl. bibl.). Tegn. af Juel Madsen og af Otto Christensen. Afbildet på tegn. på foto af Holger Damgaard (Kgl. bibl.). Tegn. af F. Strobl (Teatermus.). Foto.

Udg. Saml. fortæll. I-X, 1949–50 (nye opl. 1966 og 1976). – R. S. P., udg. Harald Rue, 1931 = Social kunst V. – R. S. P. Malerier, tegninger, m. indledn. af V. Kuhr, udg. Harald H. Lund, 1942. Fra S. P.'s mapper, udg. H. Rue I, 1947 (heri erindr.). R. S. P.; Det danske smil, m. tekst af Walter Schwartz og Ivar Ohman, 1948. R. S. P., red. Frithiof Brandt m.fl. I–IV, 1950–52 (heri bibliografi). R. S. P. Malerier, tegninger I, 1954. R. S. P. Tegninger og tekster, red. Poul Carit Andersen I–III, 1974–76.

Kilder. R. S. P.: Bag rampe og kulisser. Erindr. fra teatre, cabarettet og varietéer, 1971. R. S. P. i Mit bibliotek, udg. Kj. Elfelt I, 1942 142–48.

Lit. Vilh. Wanscher i *Tilskueren* XLVI, 1929 I 249–53. Jørgen Bast i *Samleren* XIX, 1942 21–25. Vald. Willumsen: Fra teatrets verden, 1944 128–67. Walter Schwartz: Maleren R. S. P., [1947]. Sådan var S. P., red. Kai Berg Madsen, 1949. Carl Roos i *Gads da. mag.* XLIII, 1949 385–97. Bogen om S. P., red. Harald H. Lund, 1949. Fr. Matheson i *Kunst og kultur* XXXIII, Oslo 1950 23–38. Trygve Emond i *Ord og bild* LX, Sth. 1951 311–15. Bj. Jørnæs i *Billedkunst* II, 1967 nr. 2 9–15. Gustav Albeck og Jens Kruuse: S. P. som samfundskritiker, 1972. Poul Carit Andersen: Livet er en cirkus, 1972. Samme: Livet er en gåde, 1973. Aage Marcus i *Frbg. gennem tiderne* XIV 1972, 1974 87–98. R. Broby-Johansen: Sort på hvidt, 1974 88–93. Jørn Otto Hansen og M. Wiwel i R. S. P. 1882–1949. Gemalde og Zeichnungen. Udstillingskat., Hannover, 1975. Ebbe Rode: Fra mit STOR-Magasin, 1979. Jens Bing i R. S. P.: De tre små mænd

og nummermanden, 1980 og i samme: 100 Peter & Ping, 1981. Samme i *Antikvariske studier* V, 1982 231–39. Samme: Maleren S. P. (under udg. 1983). Ib Boye: Skuespilleren S. P., 1982. Johs. Møllehave: Tusind fluer med eet smæk, 1982. – Papirer i Storm P.-museet.

Jens Bing

Stramboe, Johan Adolph Frederik, 1801–50, danser. * 28.8.1801 i Kbh., † 25.7.1850 på Skt. Hans hospital, begr. i Kbh. (Holmens). F: feldbereder og handskemager Johannes S. (1768–1841, ~2° 1828 med Cathrine Bothilda Svenson) og Ane Christine Gunkel (ca. 1776–1826). ~27.3.1824 i Kbh. (Slotsk.) med figurant ved Det kgl. teater Sophie Frederikke Svanemann, * 24.12.1803 i Kbh. (Nic.), † 4.10.1865 sst. (Holmens), d. af snedker Lorentz S. (ca. 1767–1811) og Mette Marie Larsen (~2° 1811 med soldat Casper Olsen). – Far til Laura *Stillmann.

S. kom til balletten mens Vincenzo *Galeotti styrede, virkede som figurant under den ældre Bournonville og udfoldede sig kunstnerisk da August *Bournonville fornyede repertoireet. 1833 blev han kgl. ansat. S. var en lille trind mand med et udtrykfuldt ansigt, og det var slet ikke som egentlig danser men som komisk mimiker han blev en mester, „den fortrinligste i sit Fag, jeg nogensinde har truffet paa“, skrev Bournonville; „hans Lune var udtømmelig“. Den joviale englænder i *Toreadoren*, værten i *Festen i Albano* og Mowitz i *Bellman* skabte han med stor komisk opfindsomhed, og han beherskede også det grotesk-uhyggelege som Mefisto i *Faust*. De lattervækkende figurer er ikke hovedroller i Bournonvilles balletter, men mangan bagatel gjorde S. til det centrale i opførelsen ved sin gemytlige, originale personlighed. Da han blev sindssyg måtte han allerede tage sin afsked i febr. 1850 og få måneder senere døde han. – Hans søn **Edvard Julius Lorentz S.**, * 20.12.1825, † 27.10.1895, var balletelev fra 1833 og nåede kgl. ansættelse 1857. Hans komiske evne var ikke så oprindelig som faderens, men han blev en trofast bevare af traditionen når han overtog hans eller F. *Hoppensachs roller, fx englænderen i *Toreadoren* og gadesangeren i *Napoli*. Selv skabte han en fantasifuld skikkelse, da han kreedre trolden Viderik i *Et Folkesagn*, 1854. S. afgik på grund af sygdom 1.1.1877. – □ Mal. af D. Monies (Teatermus.) Træsnit af O. Andersen.

Aug. Bournonville: Mit teaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 64 67. M. V. Brun i *Folkets avis* 3.6.1878. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–II, 1921–22. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Robert Neiiendam*

Stramboe, Edvard Julius Lorentz, se Stramboe, Adolph.

Strand, Kaj Aa.

Strand, Kaj Aage Gunnar, * 1907, astronom. * 27.2.1907 i Hellerup. F: guldsmed Viggo Peter S. (1876–1949) og Albertine Aurora Constance Malmgren (1878–1963). ~ 1° 11.3.1943 i New York med Ulla Karin Birgit Nilsson, * 1.7.1917 i Jönköping, Sverige, d. af fabrikant Jacob N. (1874–1945) og Davida Anderson (1882–1976). Ægteskabet opløst 1949. ~ 2° 9.6.1949 i Chicago, Ill., med Emilie Rashevsky, * 29.9.1921 i Istanbul, Tyrkiet, d. af professor Nicolas R. (1899–1972) og Emilie Zolotareva (* 1899).

S. blev student fra Ordrup 1926, cand.mag. og mag.scient. i astronomi 1931 og dr.phil. 1938. Han var assistent ved Geodætisk institut 1931–33 og var derefter personlig assistent hos direktør for Leiden observatoriet Ejnar Hertzprung 1933–38. S. blev research associate ved Swarthmore College i Pennsylvania, USA 1938–42, gjorde krigstjeneste ved luftvåbenet fra menig til flyverkapitajn og var chef for navigationsdepartementet ved flyvevåbenets prøvestation i Florida 1942–46. S. blev igen knyttet til Swarthmore College 1945–46 og til University of Chicago 1946–47, og han blev professor ved Northwestern University, Evanston, og direktør for Dearborn Observatory, Evanston, Ill. 1947–58. Fra 1958 var S. direktør for Astrometry & Astrophysics Division ved US Naval Observatory, Washington DC og var 1963–77 dette observatoriums videnskabelige direktør. 1947–67 var S. også research associate og professor ved University of Chicago. S.s videnskabelige indsats har i afgørende grad ligget inden for astrometrien, dvs. positionsbestemmelse af himmelobjekterne, med særlig vægt på differentielle målinger inden for snævre felter ved hjælp af kikkert med lang brændvidde. Disputatsen *Photographic measurements of six double stars* omhandler fotografiske målinger og banebestemmelse for seks dobbeltstjernepar, dvs. stjerner som er fysisk forbundne hvorfor der ud fra målinger af komponenternes positioner kan foretages bestemmelse af den vigtige astrofysiske størrelse, stjernemassen for komponenterne. S. videreførte her og i en række følgende arbejder en observationsmetode der var påbegyndt af Hertzprung 1914, og som i nøjagtighed langt overgår den indtil da benyttede visuelle metode. Egenbevægelser, dvs. retningsændringer der skyldes stjernernes bevægelse i rummet samt trigonometriske parallaxer der er retningsændringer med årlig periodicitet som følge af Jordens banebevægelse omkring Solen kan også fremgås af dobbeltstjernemålingerne, men separate målinger udføres også for enkeltstjerner. Af parallaxe eller afstand samt direkte målt tilsyneladende lysstyrke bestemmes en anden stellar fysisk grundparameter, den absolutte

lysstyrke. Den trigonometriske afstandsmetode kan kun anvendes for nære stjerner, men er basal for afstandsbestemmelse ved andre metoder for svagere og fjernere objekter. S. har inden for parallaxeastronomien udført en meget betydelig indsats bl.a. ved initiativet til konstruktion af en teknisk avanceret 1.6 m spejlkikkert (US Naval Observatory, Flagstaff-afdeling) og anvendelse af denne på stjerner som befinder sig i Solens nærhed, men er for lyssvage for hidtil tilgængelig observationsteknik.

S. har videreført et til dels klassisk observationsområde, men med klart blik for tekniske moderniseringer og for astrofysiske anvendelser. Blandt hans tillidshverv kan nævnes: præsident for Den internationale astronomiske unions kommissioner nr. 24 (stjerneparallakser og egenbevægelser, 1955–61) og nr. 26 (dobbeltstjerner, 1964–67). S. har udgivet en lang række videnskabelige afhandlinger og artikler og har desuden redigeret *Basic astronomical data* (1963) og været medredaktør af *Vistas in astronomy* Vol. 8, 1966 (*Aspects of stellar evolution*) og af *Vistas in astronomy* Vol. 17, 1975 (*Copernicus yesterday and today*). – R. 1948. R.¹ 1977. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 204.

Kjeld Gyldenkerne

Strand, Victor Bekmand, * 1898, grosserer. * 12.12.1898 i Randers. F: købmand Henrik Bekmand S. (1871–1926) og Sophie Mogensen (1875–1904). ~ 1.7.1924 i Århus med korrespondent Gerda Corfix Kohl, * 7.1.1902 i Århus, d. af snedkermester Valdemar K. († 1955) og Else Marie Hansen († 1914).

S. voksede op i Randers og blev uddannet inden for engroshandel og industri, suppleret med studier ved Den jyske handelshøjskole i Århus. 23 år gammel blev han selvstændig idet han indtrådte i firmaet Valdemar Tørsleff der ved den lejlighed fik vedføjet et „& Co.“. Ved grundlæggeren Valdemar Tørsleffs død 1940 blev S. eneindehaver af virksomheden der importerede te, kakao og krydderier samt drev fabrikation af husholdningsartikler og bagerivarer. S.s største forretningsekspertise var vel nok da han 1942 købte de gamle Toms Fabrikker, netop på et tidspunkt da hele chokoladefabrikationsbranchen manglede råvarer. Køberne havde imidlertid medtaget den idé fra sin gamle kemisk-tekniske fabrik at kunne der ikke skaffes råvarer så måtte der opfindes nye erstatningsprodukter. Det lykkedes da også at fremstille en erstatningschokolade der fik stor

succes, og i de følgende år opkøbte S. en række ældre chokoladefabrikker. Først Reichardts, som Richskoncernen frasolgte 1948, derefter Anthon Berg der blev købt i 1950'erne og siden J. Høeghs Lakrids- og Sukkervarefabrikker og i begyndelsen af 1970'erne Galle & Jessen. S.s chokoladefabrikker blev efterhånden dominerende på markedet, ikke mindst ved mærkevarerne „Toms guldbarre“ og „Anthon Bergs marcipanbrød“. – S. kom tidligt ind i organisationsarbejde. 1935–66 var han formand for Foreningen af danske teimportører, for Kolonialbranchens fordelingscentral fra 1945 til dens ophør 1954. Han fik sæde i Københavnske grossisters arbejdsgiverforening fra 1946 og var dens formand 1959–71, ligesom han også havde sæde i bestyrelsen af Sammenslutningen af havne- og købmandsorganisationerne i Danmark 1954–65. Særlig opmærksomhed var knyttet til arbejdet i Grosserersocietetet hvor han var medlem af dets repræsentantskab 1946–50 og af sammes komité 1950–69 og formand 1965–69. I formandstiden var han tillige medlem af bestyrelsen for det internationale handelskammers danske komité og for fondsbørsen. S. beklædte og beklæder yderligere en lang række bestyrelsesposter og tillids-hverv. Han var medinitiativtager til dannelsen af Erhvervenes oplysningsråd 1945, sad i bestyrelsen for Dansk-indisk forening og beklædte en lang række humanitære tillidsposter. 1950 blev S. generalkonsul for Indien. Han modtog Foreningens dansk arbejdes initiativdiplom. – R. 1949. R¹. 1957. K. 1967. □Buste af H. Isenstein. Foto.

Interview i Børsen 21.11.1968. – Erik B. Rasmussen i Berl. tid. 10.4.1976. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Strandberg, Peter Julius, 1834–1903, forfatter, forlægger. * 9.3.1834 i Kbh. (Fødsst.), † 3.2.1903 sst., begr. sst. (Holmens). F: Johanne Kirstine S. (1816–94, ~ 1849 med stolemager Hans Hansen, 1821–86). ~ 1° 22.2.1857 i Kbh. (Holmens) med Laura Julie Kock, * 9.12.1837 i Randers, † 11.4.1858 i Kbh. (Holmens), d. af toldbetjent Frederik Lauritz K. (ca. 1789–1854) og Mette Marie Jørgensdatter. ~ 2° 23.11.1862 i Kbh. (Holmens) med Gottfredine (Dina) Henriette Søeborg, * 1.12.1842 i Kbh. (Garn.), † 14.3.1919 sst., d. af skomagermester Johan Gottfred S. (ca. 1788–1862, ~ 1° 1814 med Charlotte Amalie Hartvig, ~ 2° med Anne Christine Olsen, ca. 1797–1841) og Marie Henriette Sternberg (1815–senest 62).

S. blev optaget i Det kgl. opfostringshus som tiårig og på inspektørens anbefaling kom han 1848

i typografilære hos bogtrykker J. C. F. Græbe i Kbh. hvor han blev udlært 1853. Derefter var han ansat hos Græbe til 1857, hos bogtrykker Louis Klein til 1859 og i Thieles Bogtrykkeri til 1861. I de 13 år S. arbejdede som typograf skrev han humoristiske småhistorier, lejlighedssange samt adskillige viser om døgnets begivenheder og om tidsaktuelle emner. De første af hans viser der udkom i skillingstryk er fra 1853, og 1854 begyndte han regelmæssigt at skrive viser til de satirisk-humoristiske blade Uglen, Krydseren og Hr. Sørensen. S. udsendte sine skillingsviser på boghandler H. P. Møllers forlag i Gammel Mønt som havde specialiseret sig i disse folkelige tryksager. 1858 samlede S. de mest populære af sine viser i *Gemytlighed til Smaasold* og 1859–60 i *Viser og Smaating I–III*. Januar 1861 blev S. redaktør af Hr. Sørensen og 1.5. opsagde han sin stilling i Thieles Bogtrykkeri samtidig med at han lejede en butik i Regnegade 17. Det var på denne adresse S. udsendte de første skillingsviser på eget forlag, bl.a. i juli en vise om en mand der stjal to sølvlysestager i slotskirken og som blev pågrebet af en gammel kone. I løbet af tre dage solgte han 7000 eksemplarer. Allerede oktober 1861 flyttede S. til Holmsgade (det nuværende Bremerholm) nr. 18 og 1882 til Vingårdsstræde nr. 18. 1861–69 fik S. sine viser og andre folkelige småskrifter trykt hos forskellige bogtrykkere, dog mest hos Ernst Lund. I november 1869 indrettede han imidlertid sammen med typograf E. Bernh. Wennstrøm et trykkeri i Brogade 14 på Christianshavn, og de indledte samarbejdet med at udgive *Christianshavns Avis* (1869–72). 1872 solgte S. sin part i trykkeriet til Wennstrøm, men han vedblev med næsten udelukkende at bruge ham som bogtrykker.

I de første år vidste man næppe uden for Kbh. hvad *Jul. Strandbergs Forlag* var, men krigen 1864 gjorde ham landskendt, og efter den fransk-tyske krig 1870–71 var han så afgjort den dominerende skillingsviserforfatter og -producent i Danmark. Det var nemlig de aktuelle viser der slog hans navn fast. Hans succes skyldtes først og fremmest at han i lighed med vore dages sensationspresse appellerede direkte til folks følelser: han borede i og udpenslede gribeend og menneskevarme historier fra fronterne, fra de store katastrofer som skibsforlis, brande og jernbaneulykker og fra tidens mordsager, dobbeltmord, modernord, barnemord m.m. Mange begivenheder som kun fik korte og tørre notitser i aviserne digtede han følsomme viser om og lod dem ledsage af udførlige prosaberetninger. Fx *Den døende Soldat paa Faaborg Lazareth* (I Faaborg paa Lazareth der laa en dansk Soldat, 1864), *En Somands ulykkelige Skjæbne* (Georg

Strandberg, Julius

Seman tog ømt i Favnen, 1878), *En dansk Pige der blev solgt til en Neger* (I Jylland der levede en Pige saa ung, 1881), *Løjtnant Sparres og Elvira Madigans ulykkelige Død i Nørreskov* (Det var i Taasinge skønne Egne, 1889) og *Min Kærestes Død ved Jernbane-Ulykken i Gjentofte* (Vi drog saa glade til Skoven den grønne, 1897). S. mestrede ogsaa mange andre visegenrer. Blandt de kendteste kan nævnes roman- og novelleviserne *I Hytten derhjemme vi dansede som smaa*, 1872, *Den skønne Selinde som Barn fra sit Hjem*, 1878, *Var jeg rig, jeg giftede mig i Morgen*, 1880, *Jeg var en ung Semand fra Dover jeg kom*, 1882 samt viser som *Rundt paa Gulvet*, 1891, *La' Hønen gaa*, 1883 (til Wilhelm "Rantzaus melodi"), *O Gine, du dejlige Mø*, 1883 og *Vi vil ha' Øl, Vi vil ha' mere Carlsberg Øl*, 1886, endvidere oversatte gendigtninger af viser fra svensk: *Hjalmar og Hulda*, 1879 og *Elfsborg-Visen*, 1890, fra amerikansk: *O Susanne*, 1880 og fra tysk: *Zigeunerdrengens Klage*, mellem 1865 og 1867. Skønsmæssigt har S. skrevet henvend 8000 viser, og han har udgivet mindst lige saa mange ældre og nyere viser og sange i alle genrer. Med mellemrum udgav han større og mindre hæfter med de mest populære af dem, fx *Visebog for Hvermand I–XVI*, 1861–78 og *Den (Danmarks) syngende Mand paa Bølge og Land I–IV*, 1883–99.

Ud over viserne, som profilerede S.s forlag, udsendte han ogsaa et meget betydeligt antal bøger og småskrifter: flere praktiske håndbøger for landmænd og for husmænd, havebøger, koge-, kage- og syltebøger for folk både på landet og i byerne og både til større og mindre husholdninger, bøger med udlægninger af drømme, med kloge koners og kloge mænds husråd og med anvisninger til unge elskende der havde sværet ved at udtrykke sig skriftligt til hinanden. De fleste af bøgerne samlede og skrev S. selv. Han skrev ogsaa bøger hvor han i prosa berettede udførligt om en række af de begivenheder han havde skrevet skillingsviser om, ligesom han digtede videre på historierne i de roman- og novelleviser han udgav. Endelig udgav han en række af de gamle folkebøger som *Till Ugelspils Historie*, *Peder med Sølvnøglen*, *Griselda*, *Kejser Octaviano* med flere samt adskillige kristeligt-opbyggelige småskrifter skrevet til forlaget af Hans Schmidt.

S. var tidens store underholdningsmager. *Bort med det Kedelige* hedder en samling med „Løjer og Lege“ samlet af ham selv under pseudonymet „Jacob Smagemand, forhen Professor i det høje Gavstrikkeri i Kjøbenhavn“. En anden samling, som blev saa populær at den udkom i 12 bind i ialt 125 000 eksemplarer, var *Blus! Haandbog for gemytlige Selskabsfolk. Samling af komiske Monologer til Fremsigelse eller Oplæsning*,

Smaastykker for To, Digte og Deklamation, samt Sange, Skælmstykker, Gættelege, Gækkekunst, osv. osv. Til oplivende Underholdning i Selskab. Selv var S. en jovial selskabsmand der kunne lide at synge og at fortælle historier når han var sammen med sine venner. Han var en flittig gæst i de sangerindepavilloner Rantzaus bestyrede og hvor flere af hans viser blev lanceret første gang fra scenen. Og de „blandede humoristiske Historier“ han udgav under titlen *Onkel Frederik fortæller* (dvs. Frederik Olsen = S. selv) var i øvrigt hyppigt på repertoiret når skuespillere som Albert "Helsingreen, Viggo "Lindstrøm og Sophus "Neumann drog rundt i landet på deres oplæsningsturneer. Ud over at S. var et musiksk begavet menneske som har skrevet og udgivet viser der angiveligt har glædet flere generationer af folkelige sangere var han en særdeles effektiv forretningsmand. Han havde opbygget et velfungerende distributionsnet over hele landet idet han havde faste aftaler med en lang række boghandlere, kolportører, markedssangere, gadesangere og visedrenge. Det sikrede ham at hans viser i løbet af meget kort tid kunne nå ud i alle kroge af landet. Hertil kom at han ogsaa fik skabt sig et betydeligt marked på Færøerne, i Norge og blandt danskerne i USA. Alene af skillingstryk med viser solgte han gennemsnitligt 300 000 om året. Med S. blev skillingsvisen et massemedium hvis betydning for den folkelige meningsdannelse i virkeligheden var større end tidens aviser.

Hans søn Olaf S. (1868–1952) videreførte forlaget som nu ogsaa kom til at omfatte et trykkeri. Han udgav endnu fire bind af Danmarks syngende Mand og skrev selv skillingsviser indtil omkring 1920 hvor konkurrencen fra den begyndende underholdningsindustri, herunder sensationspressen, slog dette medium ud. Olaf S.s søn Flemming S. (* 1897) videreførte trykkeriet, men lod forlaget hvile, hvorimod hans søn Hans Jørgen S. (* 1928) siden 1966 har videreført både trykkeri og forlag hvor han bl.a. har udgivet en række nyoptryk af S.s skrifter og tre samlinger med hans skillingsviser. □Foto.

Aftenbl. 5.2.1903. Klokkeren 12, Vort land, Middagsposten og Samfundet s.d. A. C. Meyer i Socialdemokraten s.d. Flyveposten 9.2. s.d. R. Paulli i Danske folkebøger XIII, 1936 236. Iørn Pio i Folk og kultur, 1974 17–49 (heri S.s Årsoversigter). Samme i J. S.: 80'er-viser, 1980 (heri uddrag af S.s dagbøger). – Papirer i Dansk folke-minde-saml.

Iørn Pio

Strandgaard, Holger, 1869–1936, kirurg. * 11.4. 1869 i Tårnby sg., † 15.9.1936 i Århus, begr. sst. F: distriktslæge Niels Julius S. (1832–1914) og

Henriette Cathrine Lange (1833–99). ~ 8.12.1901 i Varde med Kirstine Dorothea (Dora) v. Lassen, * 27.3.1866 på Endrupholm, + 22.2.1937 i Århus, d. af forpagter Sophus Ulrich v. L. (1829–94) og Gertrud Marie Andersen (1840–1904). – Bror til Julius* S.

S. blev student 1887 fra Borgerdydskolen på Chr.havn og tog lægeeksamen 1894; efter tre års kandidatjeneste på hhv. Blegdamshospitalet og Garnisons sygehus afsluttede han den almindelige uddannelse med kandidatjeneste 1897–99 ved Frederiks hospital. S. søgte fra begyndelsen at uddanne sig til kirurg og var 1895–1900 kirurgisk assistent ved Kbh.s poliklinik; sin egentlige kirurgiske uddannelse begyndte han som reservekirurg på Skt. Josefs hospital 1899–1901 hos J. Schou, hvis assistent han også var på dennes privatklinik; derefter var han 1901–05 assistent hos Thorkild Røvsing på dennes privatklinik og 1905–07 reservekirurg hos Røvsing på Frederiks hospitals afd. C. 1908–10 var han prosector kirurgie hos O. Bloch der da beklædte retræteposten som professor i operativ kirurgi. 1903 forsvarede S. for doktorgraden en monografi om *Tumores hæmorrhoidales recti et ani og deres kirurgiske Behandling*. Hans litterære produktion består i øvrigt af hovedsagelig kirurgisk-kasuistiske meddelelser, hvoraf de fleste er trykt i Jydsk medicinsk selskabs forhandlinger. Fra 1907 praktiserede S. i Kbh. med kirurgisk privatklinik, til han 1913 blev overkirurg ved Århus kommunehospitals kirurgiske afdeling, den første rent kirurgiske afdeling i Jylland hvor afdelingerne tidligere havde været blandet medicinsk-kirurgiske. Med sin kirurgiske dygtighed og omhyggelighed og sit ligevægtige, venlige og humane sind blev S. en udmærket og samvittighedsfuld leder af den store afdeling som han forstod at holde på højde med landets bedste; S. var desuden 1914–20 medlem af bestyrelsen for radiumstationen i Århus, hvis patienter lå på hans afdeling til radiumstationen fik sin egen afdeling. For udviklingen af det videnskabelige liv i den jyske lægestand fik S. stor betydning derved at han, der i mange år havde været sekretær i Kbh.s medicinske selskab, sammen med V. Albeck og T. Tage-Hansen 1913 stiftede Jydsk medicinsk selskab. S. har selv berettet herom i *Omkring Stiftelsen af Jydsk medicinsk Selskab* der tryktes posthumt i Anker Aggebo: Asklepios' Tjenere I (1936). For universitetet i Århus var S. en utrættelig forkæmper, bl.a. som formand for universitetssamvirket 1920–25. Endnu på højden af sin virksomhed døde S. af en blodforgiftning efter en fingerlæsion kort inden fuldførelsen af den af ham planlagte nye kirurgiske universitetsafdeling. – R. 1920. DM. 1936.

□ Mal. af Emiel Hansen, 1929 (Århus kommune-hosp.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1903 117. H. S. i Danske lægememoirer, udg. A. Aggebo I, 1936 215–24. – Slægtstavlesaml., 1931 164. Niels Muus i Hospitalstid. XLVI, 1903 1214f. Carl Krebs sst. LXXIX, 1936 1105f. P. N. Hansen i Bibl. for læger XCV, 1904 544–52. E. Roelsen sst. CLV, 1963 93–108. Studenterne fra 1887, 1912 106. Hans Thomsen i Ugeskr. for læger XCII, 1936 931. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Strandgaard, Niels Julius, 1867–1953, læge. * 17.4.1867 i Tårnby sg., + 5.12.1953 på Skørping sanatorium, begr. Sundby kgd. F: distriktslæge Niels Julius S. (1832–1914) og Henriette Cathrine Lange (1833–99). ~ 14.4.1905 i Odense med Marie Svane, * 7.6.1869 i Kbh. (Frbg.), + 5.3.1952 sst., d. af møller Niels Peter Ludvig S. (1817–95) og Thora Augusta Schramm (1845–1928). – Bror til Holger* S.

S. blev student 1885 fra Borgerdydskolen på Chr.havn og 1892 medicinsk kandidat. Derefter var han kandidat ved forskellige hospitaler og erhvervede 1895 universitetets guldmedalje for afhandlingen *Fremstilling af Hjertets Perkussionsforhold for sunde og syge*. Han var reserve-læge ved Almindelig hospital 1896–98, ved Frederiks hospital 1898–1900 og ved Vejle fjord sanatorium 1900–01. 1899 blev han dr.med. på afhandlingen *Gigt og urinsur Diatese*. Han studerede intern medicin i Tyskland og Paris, ved tuberkulosesanatorier i Tyskland og Schweiz og klimatiske kursteder i Tyskland og Sverige, også efter at han 1901 var blevet overlæge ved Boserup sanatorium. S. var korresponderende medlem af den internationale forening til tuberkulosens bekæmpelse 1904–21 og blev æresmedlem 1922, han var formand for Foreningen af overlæger ved danske brystsygesanatorier 1914–21 og blev membre titulaire de l'Union internationale contre la tuberculose fra 1922. Han var medstifter af Nordisk tuberkuloselægeforening 1919 og var formand for Nordisk tuberkulose-litteraturring 1923–25, for Dansk selskab for tuberkuloselæger 1924–27 og for Nordisk tuberkuloselægeselskab 1925–27. Han var endvidere medlem af Kbh.s kommunes hospitalsrådsudvalg 1916–20 og af dens hospitalskommission af 1932 samt tilforordnet sundhedsstyrelsens specialistanv. 1935. S. har skrevet adskillige tidsskriftartikler og udgivet et større arbejde, *Lungetuberkulosens hygiejniske Behandling*, 1912, samt holdt en betydelig række foredrag ved møder og kongresser. Sin væsentligste indsats ydede han som overlæge ved Boserup sanatorium (1901–36) som han le-

Strandgaard, Julius

dede med stor dygtighed, brændende iver og aldrig svigtende omhu for patienternes vel. □Buste af Sønnicke G. Knudsen, 1916. Mal. af Aug. Tørsleff, 1926 og af Otto Christensen, 1936 (Avnstrup sanatorium). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1899 101f.

*Axel Borghjærg**

Strandiger, Otto Lorentzen, ca. 1650–1724, separatistisk præst. * ca. 1650 i Flensborg, † 23.4.1724 i nærheden af Hamburg. F: købmand Lorenz Hansen S. og Adelheid Cypræus. ~ N. N. Braker, † 1714.

S. studerede i Königsberg og virkede 1677–98 som præst i Odenbüll på Nordstrand. Hans gerning var båret af verdensforsagelse og heroisk begejstring for den ældste menigheds idealer i tro og liv. Med de verdensligt sindede kom han i skarp konflikt da han strammede kirketugten, og rimeligvis har han også sigtet skarpt mod de derboende katolikker, i hvert fald blev han så besværlig, at regeringen tilbød ham et kald i Trittau som han imidlertid nægtede at overtage. Han rejste til Flensborg og fik en beskednen ansættelse ved Skt. Marie kirke. På hans karakter og flittige gerning kunne ingen sætte plet, men hans modstandere – fremfor alt generalsuperintendent J. Schwartz og S.s svoger Hinrich Braker – anklagede ham bl.a. for pietistisk vranglære (Kristi mystiske nærværelse i de troende og gode gerningers plads i retfærdiggørelsen). Det lykkedes 1703 Schwartz at få kgl. stadfæstelse på synodens beslutning om, at S. ikke måtte prædike og indtil videre udelukkedes fra nadveren. 1704 rejste han til Kbh. for at tale sin sag, men fik kun ringe officiel støtte. Til gengæld inspirerede han kbh.ske borgere til at holde gudelige sammenkomster (konventikler). Og hjemvendt til Flensborg slog han selv ind på en mere radikal kurs som det kan ses i hans store *Bekanntnüss* fra 1708 hvor han ytrer sig skeptisk om barnedåben og om den officielle gudstjeneste. S. sluttede sig til det efter hans mening mest bibelske samfund, de baptistiske mennonistmenigheder (i Eiderstedt). Da han på ny kom til Flensborg, blev han ifølge et kgl. edikt af 19.2.1716 for stedse udstødt af den evangelisk-lutherske kirke og forvist fra kongens riger og lande. Professor J. Trellund fik det hverv at gendrive S.s *Bekanntnüss* og udgav 1716 *Schriftmässige Wiederlegung*, hvorpå S. svarede med et omfangsrigt skrift *Die heilsame Wahrheit*, 1717; derefter fulgte Trellunds *Ausführliche Verthädigung seiner Wiederlegung* (1719) og S.s korte *Brief an J. Trellund*, 1720.

J. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 336f. D. G. Zwergius: *Det siellandske clerisie I*, 1754 772f. Johann Adrian Bolten: *Hist. Kirchen-Nachrichten von der Stadt Altona II*, Altona 1791 99–102. L. Helveg: *Den danske kirkes hist. efter reformationen*, 2. udg. I, 1857 564f. Oluf Nielsen: *Kbh.s hist. og beskr.* VI, 1892 129f. Michael Neien-dam: Erik Pontoppidan I, 1930 76; II, 1933 247. Ernst Feddersen: *Kirchengesch. Schlesw.-Holsts II*, Kiel 1938 = *Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* XIX 375–83. Johs. Pedersen: *Den da. kirkes hist.* V, 1951 Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

*Michael Neien-dam**

Strange, Helene (ved dåben Lene) Dorthea Pedersen, 1874–1943, forfatter. * 26.9.1874 i Oustrup, Eskilstrup sg., Falster, † 6.8.1943 i Nørre Alslev, urne på Nørre Vedby kgd. F: gårdbestyrer i Oustrup, senere gårdejer i Egelev Anders Pedersen (S.) (1850–1925) og Cathrine Jensen (Prier) (1850–79). Navneforandring 3.8.1905. Ugift.

S. var udpræget autodidakt. Gennem folkeskoleundervisning, et ophold på Askov Højskole, selvstudium, studierejser og forskellige husholdningskursus skaffede hun sig uddannelse. I de yngre år beskæftigede hun sig især med husligt arbejde hjemme og i udlandet; senere slog hun sig på skribentvirksomhed og blev foredragsholder. Gentagne gange foretog hun omfattende udenlandsrejser, rejste i tolv af Europas lande og var to gange i Amerika, første gang som husassistent (1911–12), sidste gang som foredragsholder (1923–25). Da hun på grund af moderens tidlige død kom til at leve sine barneår i mormoderens hjem, fik hun ofte lejlighed til at høre gamle kvinder fortælle om svundne tiders sæder og skikke, og da hun blev voksen blev hun en flittig indsamler af folkeminder (jfr. *I Mødrenes Spor. Nordfalsterske Kvinders Arbejde gennem halvandet hundrede Aar*, udg. J. S. Møller, 1945); i en samling på fire bind (1933–37) har hun skildret *Den ældste Generation i Lolland-Falsters Stift*, alle folk over 80 år. 1926 grundlagde hun anlægget Nørre Vedby Møllebanke og lod her opføre en friluftsscene hvor hun viste en række folkelivsbilleder som hun skrev til oplysning om forhold i gamle tider: *Skoleloven af 1721*, *Husmandsrøre 1845*, o.m.a. – Under mærket „En Bondepige“ debuterede hun 1903 med nogle religiøse betragtninger, *Menneskelighed og Hellighed*; 1906 kom under samme mærke *Fremmed Fugl*. Under navn fremtrådte hun 1910 med nutidsfortællingen *Oluf Ruder*; derefter fulgte *Skærlunde Kro*, 1912, og hendes første store hjemstavnskildring *Priergaardsslægten I–II*, 1922–23 (4. udg. 1973), *Inger Prier I–II*, 1923–24 (4. udg. 1973), *Jomfru Mossin*, 1925, *Fra Nordfalster til Stillehavet*, 1926, og endelig hendes hovedværk, den omfangsrigge slægtsroman om Sværk'erne der giver

indtrængende og detaljerede skildringer af falstersk bondeliv fra omkring 1700 og op til vore dage: *Søren Sværke*, 1929, *I Fædrenes Spor*, 1931, *Slægtens Arv*, 1934, *Rodbundne*, 1936, *Under Familieloven*, 1938, *Ad Pligtens Veje*, 1939, *Tro i Liv og Død*, 1940, og *Den sidste Sværke*, 1941. Ny udg. *Sværkeslægten I–VIII*, 1974. Den grundige historiske viden og det intime kendskab til falstersk almuekultur i dens forskellige afskyninger der præger S.s omfangsrige produktion gjorde den til et stykke værdifuld kulturhistorie. Hendes hjem er bevaret i museet „Falsters minde“ i Nykøbing F. □Mal. af Anna Marie Mehrn, 1940 (sst.). Foto.

H. S. i Lolland-Falsters socialdemokrat, ugetillæg 7.6.1936. Interview i Aftenbl. 30.8. s.å. – H. S.: Stamtv. over slægterne Prier, Sømand, Strange og Krøl 1673–1911, 1911. Arthur Fang i Politiken 2.10.1940. Lolland-Falsters venstrebl. 26.9.1941. H. P. Hansen: Vor tids da. romanforfattere, 1944 156–60. Sv. Jørgensen i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog XXXII, s.å. 265–69. J. S. Møller i H. S.: I mødrenes spor, 1945 = Danm.s folkeminder LIV (heri også bibliografi).

K. K. Nicolaisen*

Strange Nielsen, Arne, * 1913, skoleinspektør, arkivar. * 14.8.1913 i Åvang, Rorup sg. F: snedkermester Niels Ejner Nielsen (1886–1944) og lærer Asta Marie Nielsen (1887–1970). ~ 30.6.1938 i Øster Egesborg med faglærer Marie Amalie Sørensens, * 5.4.1916 i Bringstrup, d. af møller, senere forretningsfører Knud Oluf S. (1880–1957) og Olivia Valborg Sejersen (1884–1978).

S.N. tog lærereksamen 1936 fra Vordingborg og var ansat ved Rødovre skolevæsen 1937–47, var førstelærer i Starreklinde, Vallekilde sg. 1947–50, skoleleder ved Benløse kommuneskole 1950–59 og 1959–78 skoleinspektør ved Toksværd kommuneskole ved Næstved. – S.N. offentliggjorde sit første lokalhistoriske bidrag 1931 og har i en lang række artikler behandlet emner af Sjællands lokalhistorie. Han redigerede og bidrog til Agerup-Kirkerup, 1946 og var redaktør af og hovedforfatter til Gadstrup og Syv sogne, 1953. Hans historiske arbejder præges af stor kyndighed og nøgternhed såvel i undersøgelsen som i fremstillingen. – En betydelig indsats har S.N. ydet i det lokalhistoriske organisationsarbejde. I 1940'erne og 1950'erne var han aktiv i de amtshistoriske samfunds arbejde, men hans hovedindsats har dog ligget inden for de lokalhistoriske arkiver. 1959 oprettede S.N. *Midtsjællands lokalhistoriske arkiv* hvis leder han var til 1964. S.å. stod han bag oprettelsen af *Næstved by- og egns-historiske arkiv* som han siden har ledet. 1962 knyttedes han til Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver (SLA) i hvis bestyrelse han indtrådte 1965 og hvor han beklædte formandspop-

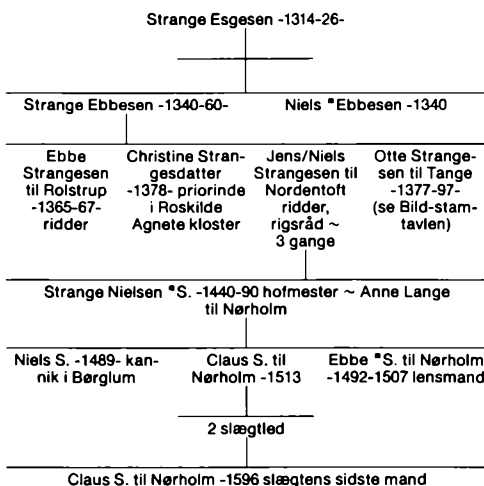
sten 1969–79. I hans formandsperiode fandt gennembruddet for det lokalhistoriske arkivarbejde sted. Ved 1960'ernes begyndelse var der knap 30 arkiver, ved udgangen af 1970'erne var der mere end 250. S.N. har været en utrættelig fortaler for oprettelsen af lokalhistoriske arkiver, og han bidrog personlig til skabelsen af mange af disse ved at kontakte folk han erfarede var interesserede i at komme i gang. 1972 udsendte han *Lokalhistoriske arkiver. En vejledning*. I det lokalhistoriske arkivarbejde og i samarbejdet med det statslige arkivvæsen som med andre historiske sammenslutninger har S.N. været en utrættelig fortaler for arkivernes sag, og han har med styrke (bl.a. i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, 1978) understreget det folkelige, ikke-professionelle grundlag for arkivernes udbredelse og fortsatte virksomhed. – R. 1979.

Danske historikere 1965, 1968 117. Lokalhist. journal VIII, 1979 nr. 3 4–8.

Claus Bjørn

Strangesen

Jysk uradel, beslægtet med slægterne *Bild*, der fortrinsvis er knyttet til Fyn, og *Frost*. Våbenmærket er for dem alle tværdelt skjold med to vesselhorn på hjelmen. Slægtens ældste medlem kendt fra dokumenter er Strange Esgesen der nævnes 1314–26, bl.a. i forbindelse med opgøret med de jyske oprørere. Fra hans sønner menes både Bild og Strangesen at stamme. Ifølge A. Thiset er Niels *Ebbesen (–1340) identisk med Strange Ebbesens bror Niels, men det er usikkert. – Strangesens mandslinje uddøde 1596 med Claus Strangesen.

Strangesen

Danm.s adels årbog V, 1888 58–70. A. Thiset i Hist. t. 5.r.V, 1885 443–74 og 6.r.II, 1889–90 644–65 (spec. stamtv. 657).

Thelma Jexlev

Strangesen, Ebbe, † 1507, til Nørholm, rigsråd, lensmand. † kort før 7.2.1507. F: Strange Nielsen *S. († 1489 el. 90) og Anne Lange († tidligst 1497). ~ sandsynligvis 1494 med Kirstine Bryske der levede endnu 26.12.1534 (~2° ca. 1510 med Henneke Benedictsen Ahlefeldt, † 1541), d. af Claus B. († tidligst 1506) og Grete Engebrechtsdatter Bydelsbak († 1490).

Efter sine forældre arvede S. en part i Nørholm, med sin hustru fik han Keldkær vest for Vejle. Ligesom faderen havde han Ørum i pant; han nævnes hertil 1497 og endnu 1504. Mest bekendt er han blevet gennem drabet på Poul *Laxmand med hvem han må have haft et personligt mellemværende, måske fra det mislykkede krigstog mod Sverige sommeren 1502, hvori såvel Poul Laxmand som S. og hans medskyldige, Bjørn Andersen *Bjørn deltog. De to sidstnævnte rejste sammen hjem fra Kalmar til Kbh., og her passede de i fællesskab rigshofmesteren op, da han 22.6. forlod slottet for at begive sig hjem. S. stødte nu sin daggert i hans bryst og kastede ham derefter med en hånlig bemærkning ned fra Højbro, mens Bjørn Andersen spillede en mere tilbagetrukket rolle. At kong Hans ikke stod bag ved drabet fremgår utvetydigt af et brev, hvori Kirstine Bryske flere måneder efter udtalte sin „Sorg og Frygt“ for manden „efter slig en Skade, som han nu er kommet udi“. Denne ængstelse viste sig dog grundet; endnu s.å. forekommer nemlig S. første gang som medlem af rigsrådet, hvad han muligvis er blevet som løn for drabet. I begyndelsen af 1505 var han lensmand på Hagenskov som han formentlig har beholdt til sin død. Som rigsråd deltog han s.å. i Kalmardommen over det svenske selvstændighedsparti. Hans tidlige død opfattedes i samtiden som en himlens gengældelse for hans voldsdåd.

Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnensen, 1959 (reproudg. 1975).

*Henry Bruun**

Strangesen, Peder, ca. 1170–1241, godsejer. † 1241 i Ribe. F: vistnok Knud Valdemarsens staller Strange. ~ *Ingeborg, † 1267 i Slesvig, d. af *Esbern Snare (ca. 1127–1204) og *Helene (–1204–).

S. ses allerede 1193 at have hørt til kong Knuds fornemste mænd og synes i de følgende år at have opholdt sig hos kongehusets slægtninge, greverne af Orlamünde og Gleichen. Under Valdemar den Store hørte han sammen med Jacob

*Sunesen til Danmarks mest indflydelsesrige adelsmænd. Ved sit ægteskab med Ingeborg kom han i besiddelse af Esbern Snares stærke borg, Kalundborg. Han er derfor rimeligvis identisk med den „Peder af Kalundborg“ som ifølge Femernlisten i kong Valdemars jordebog var blevet forlenet med tolv bol eller hageplove på Femern, efter ham kaldt Petersdorf. S. deltog i forhandlingerne om Valdemar Sejrs løsladelse af fangenskabet 1225 og gik i borgen for løsesummens erlæggelse. Ligeledes gik han i borgen for og medbeseglede det endelige forlig med schwerinerne 1230, hvorved de unge kongesønner udløstes af fangenskabet. Senere indvikledes S. i en langvarig arvestrid med Sorø kloster. Esbern Snares søn Johannes, Valdemar Sejrs marsk, havde 1213 på sit dødsleje i Lübeck testamenteret Sorø kloster Stenløsemagle med tilliggende, men hans bror Absalon Bælg bestred testamentet og tilbageholdt godset til kort før sin død (1232). Nogle år derefter rejste S. og Anders Grosen, som var gift med en anden af Esbern Snares døtre, Cæcilie af Tersløse, igen indsigelse mod testamentet (1233) og lagde beslag på det omstridte gods som de trods dom af ærkebiskop og biskop beholdt for livstid. S. døde under forberedelse af en pilgrimsfærd til det hellige land. Han efterlod sig talrige børn, af hvilke Anders var marsk under kong Abel; en datter Ingeborg blev gift med grev Ernst af Gleichen. I sit skjold førte S. en ulv i fjerham; ☉: Ulfeldternes våben.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 481 501 518 544 550. Henry Petersen: Danske adelige sigiller, 1897 nr. 8. Danm.s middelalderlige annaler, udg. Erik Kroman, 1980. – C. Paludan-Müller: Studier i Danm.s hist. i det 13. årh. I. stk., 1869 = Vidensk. selsk.s skr. 5.r. Hist.-philos. afd. IV 1874 117.

C. A. Christensen

Strangesen, Strange Nielsen, † 1489 el. 90, til Nørholm, hofmester. † mellem 15.7.1489 og 13.12.1490. F: rigsråd Niels S. († 1424, ~ 1° med Barbara Bosdatter, ~ 2° med Mette Pedersdatter) og Ingeborg Follertsdatter Dosenrode († tidligst 1425). ~ senest 1444 med Anne Lange, der levede endnu 12.2.1497, d. af Claus Jonsen L. († tidligst 1423) og Gertrud Mogensdatter Munk (~ 2° med Anders Hak, † tidligst 1460). – Far til Ebbe *S.

Nørholm ved Varde fik S. med hustruen; gennem en lang årrække var han knyttet til Ørum i Thy som allerede hans far havde haft i pant af kronen, og som sønnen Ebbe Strangesen overtog efter ham. 1449 var han til stede ved Erik af Pommerns overgivelse af Visborg til Danmark, og senest n.å. blev han rigsråd. 1450 og 1453 var han i Norge; 1464 hørte han til de danske stor-

mænd der under Claus *Rønnows ledelse forgæves søgte at holde Stockholm mod Karl Knuts-son; n.å. bekræftede han forliget med ærkebiskop Jöns Bengtsson. 1469–70 ledsagede han Christian I på en politisk betydningsfuld rejse til Lübeck og Holsten; 1471 var han med i slaget på Brunkeberg hvor han skal have ført hovedbaneret. I den følgende tid deltog han i fredsmøderne i Kalmar 1472, n.å., 1474 og 1476. 1480 var han hofmester hos tronfølgeren, Hans, hvem han synes at have bistået i styrelsen af Fyn; ved Christian Is død rykkede han op til at blive den regerende konges hofmester og forblev i denne stilling i hvert fald til 1487 og sandsynligvis til 1489 da han afløstes af Poul *Laxmand.

Repertorium diplomaticum regni Danici 2.r.I–V, 1928–33; IX, 1, 1938. – Danm.s adels årbog V, 1888 64f; XIV, 1897 488f; XL, 1923 548. Will. Christensen: Dansk statsforvaltning, 1903 (reprint, 1974). Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980. Poul Enemark: Kriseår 1448–51, 1981.

Henry Bruun*

Stribolt, Valdemar, 1868–1907, veterinær. * 15. 12.1868 i Kbh. (Garn.), † 19.9.1907 på Oringe, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: guide i generalstaben, senere toldkontrollør i Kbh. Ludvig Christian S. (1838–1904) og Amalie Adolfine Jacobsen (1841–1917). ~ 1° 6.10.1899 i Hillerød med Anne Marie Fasting, * 14.10.1874 i Hillerød, † 9.2.1902 på Frbg., d. af dyrlæge Hans Christian F. (1845–1902) og Nanna Mathilde Amalia Aabye (1844–1920). ~ 2° 5.4.1904 i San Francisco med Jenny Linda Jone Swanberg, * 16.9.1875 i San Francisco, d. af godsejer, forretningsdrivende Charles Olaf S. til Svartingstorp i Sverige og Jone Sophia Wirt.

Allerede som ung veterinærstuderende viste S. en særlig interesse for det bakteriologiske studium, og det var da også på dette område han straks efter dyrlægeeksamen 1889 søgte sin livs-gerning. S. blev professor B. *Bangs mangeårige medarbejder, først 1889 som assistent ved den stationære medicinske klinik, senere fra 1893 i dobbeltstillingen som assistent ved forsøgs-laboratoriets bakteriologiske afdeling og ved veterinær-fysikatet. 1903–06 bestred S., indtil han blev syg og døde, stillingen som docent i beslaglære ved højskolen. S. havde ikke fået nogen god skoleuddannelse som bakteriolog, men hans interesse og medfødte snilde gjorde sig hurtigt gældende og gav ham en fremtrædende plads blandt danske veterinær-bakteriologer. B. Bang fremhæver sit intime samarbejde med S. der havde en væsentlig andel i de af Bang publicerede undersøgelser over nekrosebacillen og kastningsbacillen idet han bl.a. gjorde et par opfindelser der

fik betydning for dyrkningsforsøgene med anaerobe bakterier. B. Bang skriver i sin nekrolog over S. (Maanedsskrift for Dyrslæger XIX, 1907–08 177–81): „Uden hans energiske Arbejde var der ikke kommet meget ud af Studiet af den smitsomme Kastnings Aarsagsforhold“.

Sammen med Valdemar *Henriques konstruerede S. en praktisk centrifuge til bakteriologisk laboratoriearbejde, og i fællesskab foretog de indgående forsøg for at tilvejebringe et selvregulerende pasteuriseringsapparat, en opgave hvis løsning ville have været af stor betydning for tuberkulosebekæmpelsen. Litterært arbejde lå i de yngre år ikke rigtigt for S.; dog skrev han i Maanedsskrift for Dyrslæger (IV–V, 1892–94) et par mindre afhandlinger om bringebyld og strålekræft hos hesten. Senere udfoldede han på et helt andet område en livlig litterær virksomhed idet han 1901 til fordel for jerseyracen stærkt kritiserede de hidtidige kvægavlsprincipper der byggede på de store kvægracer. S. fremsatte sine meninger i en artikel i Maanedsskrift for Dyrslæger (XIII, 1901–02) *Er de raadende Principper i vor Kvægavl rigtige?* Kort efter fulgte sst. et indlæg om *Mælkeaarens Betydning som Malketeegn*. Heraf opstod en polemik i Maanedsskrift for Dyrslæger, Ugeskrift for Landmænd (1901–04), i landbrugsblade og i pressen, og S. blev en kendt og omstridt mand. Han studerede i disse år energisk avls- og rentabilitetsspørgsmål, skrev artikler og holdt foredrag. 1904 udgav han den talentfulde bog *Principperne i vor Kvægavl*. I striden om avlsprincipperne havde S. i hovedsagen ret og hans kritik var til gavn for kvægbruget, men denne rastløse virksomhed tog på hans nerver der allerede var stærkt påvirket ved hustruens sygdom og død, og i efteråret 1906 blev han uheldredeligt sindssyg. □Foto (Danm.s vet.- og jordbrugsbibl.).

S. O. Fasting: Slægten Fasting i Danm., 1929 37. St. Friis i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 285f. B. Bang i Månedsskr. for dyrlæger XIX, 1907–08 177–81. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 111–16.

Hj. Friis*

Stricker, Ezechias Hinrich, 1734–1814, officer. * 8.8.1734 i Rendsborg, † 27.3.1814 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: fyrværker, senere kar. major Alexander S. (1701–84) og Sophia Christine Wendt (Venten) (1708–44). ~ 15.5.1764 i Kbh. (Holmens) med Frederica Christiane Herbst, * 4.4.1745 i Kbh. (Holmens), † 19.3.1806 i Helsingør, d. af kaptajn, senere schoutbynacht Michael Johan H. (1699–1762, ~ 2° 1748 med Anna Cathrine Andersdatter, ca. 1706–69, ~ 1° med kaptajn i Asiatisk kompagni Claus Munc-

Stricker, Ezechias Hinrich

keberg, ~2° 1744 med kaptajn i Asiatisk kompagni Rolluf Olsen Kierulf, ca. 1693–1747) og Engelcke Martha Liebe (1715–47).

S. blev 1749 underkonstabel (menig) i holstenske artilleri, 1751 underfyrværker, 1756 fyrværker (underofficer) i danske artilleri i Kbh. Sammen med to brødre fik han 1757 rejsetilladelse og penge for i den franske hær at følge krigsbegivenhederne i Tyskland (syvårskrigen) og udnævntes i den anledning til premierløjtnant i „Armeen“ – men var vedblivende fyrværker i sit våben – og udnævntes yderligere, mens han var ude, til kaptajn i „Armeen“. Da han 1762 vendte hjem, udnævntes han til stykjuncker på Kronborg, blev 1764 kar. kaptajn i sit våben, 1772 kar., 1777 virkelig major, 1783 kar. oberstløjtnant i infanteriet, 1788 kommandør for artillerikorpset under Wilh. v. *Huth som chef, n.å. kar. oberst, 1792 kommandant i Fredrikstad (Norge), men allerede n.å. kommandant på Kronborg. 1795 var han medlem af kommissionen til at undersøge forholdene ved de kronborgske (helsingørske) borgerlige artillerikompanier da mandskabet havde ført stærke klager over forholdene. 1801 blev han generalmajor, omorganiserede disse artillerikompanier og blev chef for dem. Skønt kamphandlingerne kun i ringe grad berørte Kronborg, var S.s stilling i krigsårene af betydning, da forbindelsen med neutrale lande og forhandlinger med de engelske flådechefer hovedsagelig foretog over dette sted under S.s humane og takfulde ledelse. Fra 1808 fik han oberst Ulrich Scheel til hjælp ved forretningerne. En kort tid 1809 havde han kommandoen over tropperne på begge sider af fæstningen, men afskedigedes s.å. efter ansøgning, med generalløjtnants karakter og den fulde gage som pension. – K. 1809.

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben II–V, 1885–92. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI, 1903: VIII–IX, 1917–22. – C. A. Stricker i Pers. hist. t. 6.r.III, 1912 127f (geneal.).

*Rockstroh**

Struckmann, Erick (ved dåben Erik), 1875–1962, maler, naturfredningsformand. *15.8.1875 i Kbh. (Slotsk.), †28.5.1962 i Gentofte, begr. i Kbh. (Vestre). F: chef for den kgl. civilliste, etatsråd Erich Wilhelm S. (1828–95) og Thora Amalie Nielsen (1857–1922). ~19.9.1926 i Kbh. (Holmens) med senere vicedstadsbibliotekar i Kbh., cand.phil. Ingrid Ebba Jarnøe, *29.7.1889 på Frbg., †17.4.1978 i Gentofte, d. af overretssagfører Niels Christian J. (navneforandring fra Jørgensen 1905) (1839–1913, ~1°1876 med Frederikke Alvilda Bache, 1852–81) og Ebba Sophie Francisca Scheller (1863–1949).

Som billedkunstner udgik S. fra Zahrtmanns skole som han havde søgt 1897–99 efter at have gennemgået akademiet 1893–97. Fra 1901 udstillede han på Den frie udstilling og blev 1903 medlem på J. F. *Willumsens og Johan *Rohdes initiativ og var dermed knyttet til sin tids mest progressive kunstnerkreds. Hans kunstneriske produktion var størst i de unge år hvor hans bedste arbejder er præget af sans og evne for den dekorative stilisering. Han er imidlertid mest kendt for sine malerier, tegninger og pasteller forestillende slotte og herregårde, Kronborg (Ordrupgaard), Frydendal (Ribe kunstmuseum) og skovinteriører som Troldeeskoven i Rold skov. Disse motiver får imidlertid større perspektiv set i sammenhæng med hans engagement i bevaringen af natur- og kulturværdier der blev afgørende for hans løbebane. Som ganske ung gjorde han sig til fortaler for bevaringen af Ludvig *Holbergs ejendom Tersløsegård, blev 1904 medlem af kommissionen til dette formål og siden af stiftelsens bestyrelse. Det er dog først og fremmest naturfredningen han viede sin arbejdskraft. 1911 var han medstifter af Dansk naturfredningsforening og fra 1918–60 dens formand og bærende kraft. Gennem foredrag, pjecer og foreningens tidsskrift, som han redigerede i en årrække, gjorde han et uhyre arbejde for at oplyse og engagere befolkningen i fredningssagen. Heri fik han støtte fra kunstnere som Joakim * og Niels *Skovgaard, Johannes *Larsen og Kræsten *Iversen foruden fra politisk hold, hvilket resulterede i naturfredningsloven af 1937. Hans organisatoriske evner var betydelige og viste sig bl.a. ved oprettelsen af lokale fredningskomiteer landet over, en form som gennem S.s internationale arbejde blev overtaget i andre lande.

Med sin dygtighed som forhandler fik S. hurtigt officielle hverv. Således sad han 1918–19 og 1921 i kommissionen for Dyrehavens fremtidige drift, 1923–57 i timandsudvalget angående de nordsjællandske skove, 1926–57 var han medlem af landbrugsministeriets tilsynsråd for driften af Jægersborg dyrehave og hegn. Inden for sit egentlige fag var han som komitémedlem med til at arrangere Den Frie udstillings Islandsudstilling 1925 og Forum-udstillingen 1929, var i bestyrelsen for foreningen Kunst for varer, medlem fra 1924 og formand 1945–61. Han var den unge kunsts varme fortaler som medlem af kommissionen for biennalen i Venezia 1932–56 og i statskomiteen for udstillinger i udlandet 1928–56. Også hans medlemskab i bestyrelsen for Dansk kulturfilm 1934–60 og i repræsentantskabet for friluftsteatret i Dyrehaven må fremhæves. S. opgav således sin oprindelige bane for at blive udøvende på et andet plan end traditionelt

for billedkunstnere. Hans sidste mærkesag, oprettelsen af et museum for J. F. Willumsen som blev indviet 1957, vidner dog netop om trofasthed over for sit udgangspunkt. S. blev æresmedlem af den norske naturfredningsforening 1937 og den svenske 1938, af Nordisk kunstforbund 1956, J. F. Willumsenmuseets bestyrelse 1957, Danmarks naturfredningsforening 1960, Kunst for varer 1961 og Den frie udstilling 1961. Et fond i hans og hans ægtefælles navn blev oprettet efter sidstnævntes død. – R. 1926. DM. 1929. K. 1935. K. 1955. □Tegn. af N. V. Dorph, 1901 (Fr.borg). Tegn. og mal. af H. Vedel. Tegn. af H. Jensenius udst. 1930, 1931 og 1935. Tegn. af Otto Christensen, 1960 (Fr.borg). Tegn. af H. Lollsgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Nationaltid. 13.8.1945, Politiken 3.1.1949, Socialdemokraten 13.8.1950, Ekstrabl. 9.8.1955 og Børsen 14.8.1960. – [Anne Wolden-Ræthinge] i Dagens nyheder 7.8.1960. Kn. Nellemose i Kat. for Den frie udstill. 1963. – Papirer i Kgl. bibl. og Willumsenmuseet.

Elisabeth Fabritius

Struckmann, Holger, 1878–1933, cementfabrikant. * 25.4.1878 i Ålborg, † 17.11.1933 i Kbh., begr. på Woodlawn Cemetery, New York. F: kaptajn Andreas Christian S. (1835–91) og Edle Marie Riis, f. Bonnesen (1851–1907). ~ 1° med Ellen Cannon. ~ 2° 21.9.1922 i Larchmont, N.Y., med Carla Lorenze Clausen, * 20.3.1893 i Helsingør, † 12.4.1934 i Greenhaven, N.Y., d. af købmand Niels C. (1847–97) og Lorentze Nicoline Hornwain (1857–1935).

S. kom i maskinlære hos Nielsen & Winther i Kbh. og tog 1902 eksamen som maskinkonstruktør fra Teknisk skole sst. I et års tid havde han afbrudt sine studier for at arbejde ved skibsværfter i Skotland. Straks efter sin eksamen – i april 1902 – rejste S. til USA hvor han fik ansættelse som leder af F. L. Smidth & Co.s værksteder i Willoughby, Ohio. Kort tid efter blev han ansat som superintendent for The Nazareth Portland Cement Company i Nazareth, Pennsylvania, og 1904 tog han mod et tilbud om en stilling ved The St. Louis Portland Cement Company, St. Louis, Missouri hvor han forblev som general manager til 1909, da han overtog en tilsvarende stilling ved Iola Portland Cement Company. Da denne virksomhed 1917 gik over på andre hænder blev S. præsident for en nyoprettet concern, International Portland Cement Company hvor hans rige erfaringer og usædvanlige dygtighed og initiativ kom til fuld udfoldelse. I løbet af få år udvikledes International Cement Company til et mægtigt foretagende med fabrikker spredt over store dele af øst- og sydstaten: Alabama, Indiana, Kansas, Louisiana,

New York, Texas og Virginia samt på Cuba, i Brasilien, Uruguay og Argentina, ialt omfattende femten fabrikker med en samlet produktionskapacitet på 25 mio. tdr. cement årlig. S. blev amerikansk borger få år efter sin ankomst til USA. Han blev velanset i de mange lande hvor virksomheden arbejdede og samtidig bevarede han interessen for det gamle land og knyttede i årenes løb et ikke ringe antal danske til de virksomheder der hørte ind under den store concern. Blandt hans vigtigste medarbejdere var de danske ingeniører Einar Posselt og Thorikild Avnsø, som blev vicepræsidenter i Int. Cement Corp. – R. 1930.

Oscar Olafsson i Nordlyset N.Y. 11.6.1931.

*A. Kamp**

Struensee

Adelig og borgerlig slægt.

Christian Struensee 1620-74 dugmagermester i Mark Brandenburg

Lorenz S. 1656-1736 dugmagermester

Adam *S. 1708-91 provst i Altona 1757 generalsuperintendent i hertugdømmerne

C. A. *S. 1735-1804 dansk justitsråd 1769 finansdeputeret senere preussisk embedsmand og minister adlet S. von Carlsbach 1789

J. F. *S. 1737-72 stadsfysikus i Altona 1758 gehejme-kabinetminister greve 1771-72

Samuel Adam S. 1739-1804 jurist, aukultant ved overretten i Gottorp

Gotthilf Christoph S. 1752-1829 officer

Danm.s adels årbog XLIV, 1927 II 80–82 og LV, 1938 II 138f.

Nils G. Bartholdy

Struensee, Adam, 1708–91, generalsuperintendent. * 10.9.1708 i Neu Ruppin, † 20.6.1791 i Rendsborg, begr. sst. F: dugmager, oldermænd og rådmand Lorentz S. (1656–1736) og Elisabeth Thomschläger. ~ 8.5.1732 i Berleburg med Marie Dorothea Carl, * 31.7.1716 i Berleburg, † 31.12.1792 i Slesvig, d. af lic.med., senere kgl. dansk livmedicus, justitsråd Johann Samuel *C. (1677–1757) og Johanna Sophie v. Bülow (1684/85–1733). – Far til C. A. *S. og J. F. *S. S. der tilhørte en solid preussisk borgerslægt, en onkel var præst i Pommern, kom efter barneskolen i Neu Ruppin på gymnasiet i Brandenburg, studerede derefter teologi i Halle og fra 1728 i Jena hvor J. F. Buddeus blev hans lærer, og, med sin formidlende pietisme, hans senere forbillede. 1730 blev han præst for det grevelige hof Sayn-Wittgenstein i Berleburg, men kaldtes to år senere

re til Halle hvor han 1747 tillige blev professor ved universitetet. Allerede på dette tidspunkt blev den danske regering, hvis øjne i kirkelige spørgsmål var rettet mod den hallensiske pietisme, gjort opmærksom på ham, og 1753 havde den nye danske førsteminister J. H. E. Bernstorff en forespørgsel på ham, men først 1757 modtog han kaldelsen til stillingen som førstepræst ved hovedkirken i Altona. Da regeringen forstod at man med S. havde fået den myndige og smidige kirkeleder der var behov for i rigets sydligste provins, hvor afvigende religiøse strømninger let gjorde sig gældende blev han 1759 udnævnt til generalsuperintendent for Slesvig og Holsten, hvorefter han n.å. bosatte sig i Rendsborg. I sin embedsgering som han røgte de med omhu bestræbte han sig på at udvælge dygtige lærere og skoleledere samtidig med at han førte opmærksomt tilsyn med ungdommens opdragelse. Når historikeren C. F. *Allen benævner ham „en nidkær Tyskhedens Apostel“ mens han selv og andre i samtiden fremhæver hans vilje til at lære dansk er det næppe helt så modstridende som det kan lyde. Det var i overensstemmelse med tidens og enevældens uniformitetsbestrebelse at foretrække overklassens tyske fællessprog, men det har været vigtigt for S. at sognebornene forstod hans forkyndelse. Dansk lærte han til husbehov, men den nationale synsvinkel kunne han ikke se; de vanskeligheder han mødte i sit embede var af konfessionel, ikke af national art, især gav den nyoprettede brødermenighed (herrnhuterne) i Christiansfeld, hvis tilblivelse i virkeligheden skyldtes sønnen C. A. Struensee ham anledning til bekymring. Han var på vagt over for sekteriske stridigheder, men var i øvrigt formidlende og tolerant.

Når S. virkede for at få sine sønner anbragt i dansk tjeneste fulgte han tidens sædvane, og han undlod at drage særlig fordel af Johann Friedrichs ophøjelse til minister. Ligesom hustruen var han dybt bekymret over sønnens farlige forehavende. Da det endte med katastrofen synes han at have fundet trøst i at sønnen i fængslet fandt tilbage til sin barnetro. S. skildres som en dygtig, velformuleret prædikant, en værdig personlighed der også havde humor. Hans teologiske værker: *Heilsame Wahrheiten*, Halle 1750, *Anweisungen zum erbaulichen Predigen*, Halle 1756, *Heilsame Betrachtungen über die Sonn- u. Festtags-Evangelia* I–II, Halle 1758 og *Academische Vorlesungen über die Theologische Moral* I–II, Flensburg 1765 giver ikke indtryk af større originalitet. I sine sidste år ønskede han at trække sig tilbage fra embedet men fortsatte alligevel til sin død, fra 1785 dog med støtte fra præsten i Neumünster. – Dr.teol. honoris causa i Halle

1757. – Konsistorialråd 1757. Rang med etatsråd-der s.å. Rang med konferensråder 1784. □Stik af J. C. Sysang, 1744. Stik af G. A. Gründler, 1749 og af I. M. Bernigeroth efter samme forlæg af G. Spitzel. Stik af J. G. Mentzel efter mal. af Richter. Stik af I. C. G. Fritsch, gentaget i mindre format og kopieret. Stik af samme, 1758. Stik af C. Fritsch, 1765, efter mal. af B. J. Reimers, 1764. Posthumt stik af L. Nissen.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 535–43 (breve). Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927 77: II, 1930 1–23 (breve). – Balthasar Münter: *Bekehrungsgesch. des ... Johann Friedrich Struensee*, 1772 24 82–86 147–51 254f. [W. C. Matthiae:] *Kurzer Lebenslauf des ... A. S., Flensb., Lpz.* 1781. Chr. Giessing: *Nyf saml. af da. jubellærere* III, I, 1786 (faks. udg. 1979) 425–66. C. F. Allen: *Det da. sprogs hist. i hertugdømmet Slesv. I*, 1857 264–320. C. Er. Carstens i *Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch.* X, Kiel 1881 143–70. *Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* 2.r.1,2, Kiel 1898 88f; IV, 1906–09 361 378f; VIII, 1926–28 393; IX, 1930–35 7 11. L. Bobé i *Pers. hist.* t. 8.r.1, 1922 80f.

Sv. Cedergreen Bech

Struensee (v. Carlsbach), Carl August, 1735–1804, finansdeputeret. *18.8.1735 i Halle, †17.10.1804 i Berlin, begr. på Matschdorf ved Frankfurt a.d.O. F: præst i Halle, senere generalsuperintendent i hertugdømmerne Adam *S. (1708–91) og Marie D. Carl (1716–92). ~20.11.1769 i Liegnitz med Caroline Elisabeth Müller, *2.11.1748 i Liegnitz, †27.9.1803 på Matschdorf, d. af stiftsforvalter ved ridderakademiet i Liegnitz hofråd Georg Gottlieb M. (1692–1769, ~1° 1719 med Anna Elisabeth Oheimb, 1701–28) og Susanne Caroline Brüning (1714–89). – Bror til J. F. *S.

Som den næstældste i en søskendeflok på seks, og som ældste søn påbegyndte S. det teologiske studium ved hjembyens universitet men skiftede til filosofi og matematik, og efter afsluttet eksamen tiltrådte han 1757, samme år som faderen kom i den danske regerings tjeneste, en stilling som professor i matematik ved det preussiske ridderakademiet i Liegnitz (nu Legnica, Polen). Betydelige evner, flid og ansvarsbevidsthed, og måske ikke uvæsentligt – en for familien karakteristisk fremdrift skaffede ham et navn ud over Schlesien. Han udarbejdede lærebøger til brug ved akademiet, af hvilke *Anfangsgründe der Kriegsbaukunst* I udkom 1767. Det kan have været foranledningen til Cl. L. de *Saint-Germain's ordre til P. E. *Gähler om at søge S. knyttet til uddannelsen af de danske artilleriofficerer. S. var villig, men Fr. II af Preussen nægtede at bevilge ham afsked. At han to år senere udnævntes til dansk justitsråd kan vidne om at han ikke var

glemt, men er dog måske heller ikke uden forbindelse med broderens nærmere tilknytning til hoffet efter Christian VII's hjemkomst fra udenlandsrejsen. Da J. F. Struensees administrationsprogram begyndte at tage form kaldte han i april 1771 S. til Kbh. til en orientering – der 29.5. førte til en ansættelse i det planlagte nye finanskollegium. Denne gang gav Frederik II, gennem sin gesandt J. E. von Arnim, sin tilladelse. Medvirkende hertil kunne være at han ikke skulle knyttes til den militære, men til den økonomiske administration, og at den preussiske regering så sin fordel i at have en preussisk orienteret person på det sted hvor en kommende dansk handelspolitik skulle udformes. – S. udarbejdede en plan for en centraliseret finansforvaltning hvorved et finanskollegium afløste rentekammer, general-toldkammer og kommercekollegium, mens en finanshovedkasse samlede rigets indtægter, herunder også partikulærkammerets, hovedsagelig revenuet fra Sundtolden, der efter traditionen hidtil var gået direkte til kongen. Med sin saglige dygtighed, sin store lyst til at beskæftige sig med disse sager, skubbede han mindre dygtige sideordnede deputerede som U. A. *Holstein til side. Han optrådte i det hele med stor myndighed, men holdt sig i nogen grad på afstand fra hofkredsen, hvilket muligvis også skyldtes at den yngre bror ikke ønskede at have ham for tæt på. Af forældrenes breve fremgår at S. var den kanal gennem hvilken de betroede sig i deres ængstelse mens den yngre søn regerede landet.

Trods sin doktrinære teoretikerholdning udviste S. megen sund sans i sin administration, frarådede således en saltskat, der ville ramme dybt, var modstander af ekstraskatten, og sørgede for, da kornpriserne kunne forventes at stige på grund af misvækst, at der blev indkøbt beredskabslagre i udlandet. Ironisk nok blev det på hans initiativ at den herrnhutiske menighed – der voldte faderen så megen bekymring – blev etableret på Tyrstrupgård (nu Christiansfeld), og at forbuddene mod deres religionsudøvelse blev fjernet. Som preusser forstod han at vurdere betydningen af et befolkningstilskud af flittige, nøjsomme arbejdere, men han havde mod til i sit senere forsvar at karakterisere dem som gode lutheranere der havde mere følelse „for Gud, for dyd, for ærlighed“ end sædvanligt blandt jævne folk. At „min far er utilfreds med det undrer mig ikke“.

Ved hoffets kup mod Struensee 17.1.1772 blev også S. arresteret og bragt til Kastellet hvor han sad lænket til han i maj blev løsladt uden at der ved forhørene var fremkommet belastende udsagn mod ham. I fængslet udarbejdede han et langt og værdigt forsvarsskrift hvori han imødegår anklagerne for embedsmisbrug. Heri hævder

han bl.a. at han havde været imod udrustningen af den bekostelige Algier ekspedition, men tilføjer at de deraf følgende skibsbygningsarbejder havde været velkomne. Havde man ikke haft denne beskæftigelse 1771 „så ville elendigheden have været ubeskrivelig stor“. Hans bog om krigsbygningskunsten hvis andet bind kom 1773 udkom forkortet i Kbh. 1797–98. En dansk oversættelse til undervisningsbrug var udgivet 1778–81. – Efter sin hjemkomst til Schlesien afsløg han at lade sig ansætte i sin tidligere stilling, først 1777 trådte han i embede som bankdirektør i Elbing (nær Danzig) og 1782 blev han tilknyttet toldvæsenet samt sø- og salthandelskompagniet. 1791 blev han minister i den preussiske regering for told-, handels- og fabriksvæsen. Forinden havde han 1789 opnået den æresoprejsning fra den danske stat som han ihærdigt havde søgt at opnå siden sin løsladelse. 15.5. blev han optaget i den danske adelstand under navnet von Carlsbach, efter moderens familienavn. S. havde mange karaktertræk fælles med broderen, begavet, ærgerrig og ærekær, tung og jordbunden uden sans for muserne, men efter alt at dømme en større personlighed end denne. Med årene blev han yderst konservativ, og paradoksalt nok blev den mand der søgte at reformere den danske finansadministration som minister i Preussen modstander af enhver forandring. □ Fremstillet på tre satiriske stik og et træsnit, alle 1772. Stik af S. Halle, 1790, efter mal. af E. F. Cunningham. Stik efter mal. af Cunningham, efter dette stik, det ene signeret af W. Arndt og Meno Haas. Stik af H. Sintzenich, 1797, efter mal. af Elisabeth Sintzenich. Medalje af Abrahams, 1797. Stik af Meno Haas efter mal. af N. Lauer, 1799, efter sticket gentagelse 1799 og stik af A. Clar. Stik af H. Sintzenich, 1801, efter mal. af F. Gareis s.å. Stik af H. Lips.

Danske mag. 6.r.III 3. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V, 1902 247f; VIII, 1917 tilf. 24. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 2. januar 1772, udg. samme I–V, 1927–41. – L. Bobé i Pers. hist. t. 8.r.I, 1922 80–88 (geneal.). Danm.s adels årbog XLIV, 1927 II 81.

Sv. Cedergreen Bech

Struensee, Johann Friedrich, greve, 1737–72, gehejmekabinetminister. * 5.8.1737 i Halle, † 28. 4.1772 i Kbh., begr. på V. Fælled. F: præst i Halle, senere generalsuperintendent i hertugdømmerne Adam *S. (1708–91) og Marie D. Carl (1716–92). Ugift. – Bror til C. A. *S.

S. var næstældste søn og kom som sin ældre bror på universitetet i Halle, indskrevet på sin 15-års fødselsdag. Om skole- og studietid er ikke meget

oplyst. De ofte citerede udsagn om hvorledes hjemmets strengt religiøse atmosfære skulle have fremelsket hans trang til fritænkeri og livsnydelse er fremsat over for sjælesørgeren i fængslet, Balthasar "Münter, og stærkt farvet af hvad fangen har troet præsten forventede at høre. At han i denne situation både bevidst og ubevidst snakkede Münter efter munden fremgår klart af dennes referater. Der er i bedste fald tale om efterrationalisering. Ad anden vej får man indtryk af forældrene som myndige, men næppe strenge, både kloge og forstående opdragere. At alle fire sønner fik lov at vælge verdslige kald, matematik, medicin, jura og militærvæsenet, vidner ikke om noget religiøst pres. Hvad det gjaldt om også for pietisterne var at børnene kom godt i vej – og gjorde sig nyttige. De to ældste sønner havde anlæg for videnskab, en arv ikke mindst fra moderens slægt, og dermed i nogen grad for nytænkning. Men ingen af dem var revolutionære naturer. Var S. i nogle ungdomsår i opposition mod hjemmets måske humørforladte fromhed var han dog uafrystelig præget af dets hæderlige normsæt og småborgerlige puritanisme. Valget af medicinen som studium var naturligt eftersom moderen var lægedatter, hendes bror livlæge for fyrsten af Gedern.

1757 afsluttede S. sit studium som læge, den afsluttende specialeafhandling *Om Skaden ved forkerte Legemsbevægelser (De incongrui corporis motus insalubritate)* er et tidstypisk arbejde, præget af læreren A. E. Büchners opfattelse og undervisning. Den er uden henvisning til iagttagelser og litteratur. Hans hovedsynspunkt som læge var at naturen selv stræber mod det sunde og helbredende, og opgaven måtte være at støtte, ikke at modvirke naturen. Derfor indgik også hærtningsprocesser i hans kur, kolde bade og frisk luft var vigtige lægemidler. – Endnu uforsoget måtte han s.å. følge faderen til Altona hvor det lykkedes denne, 6.2.1758, gennem J. H. E. "Bernstorff at få S. bragt i embede som stadsfysikus i byen og landfysikus i grevskabet Rantzau og distriktet Pinneberg for den ringe løn af 70 rdl. Der er ingen tvivl om at S. fulgte nøje med i tidens medicinske debat, og så ung han endnu var deltog han allerede fra 1760 selv i denne og afslører dels megen kritisk sans og gode iagttagelsesevner, og samtidig søgte han at gøre opmærksom på sig – og på at forøge sine helt utilstrækkelige indtægter. Da en ansøgning 1762 til Bernstorff om et supplement til lønnen, mod at han bl.a. underviste jordemødre, forblev uden resultat begyndte han sammen med David Panning (en ungdomsven som han senere ansatte i kabinetssekretariatet) at udgive månedsskriftet *Zum Nutzen und Vergnügen*, et underhol-

dende skrift med et indhold af folkeoplysende art, med respektløse udfald mod tidens kvaksalveri og overtro, og mod visse etablerede lægers udnyttelse af folks uvidenhed. Selv om artiklerne heri er usignerede kan fx „En læges tanker om årsagerne til folkemængdens aftagelse i et land“ med føje tilskrives S. Der er tale om almindelige betragtninger over vigtigheden af en stor befolkningstilvækst, og forfatteren går til angreb mod at „skarprettere, rækkerknægte, uvidende barberer, gamle koner, forðærvede apotekere og udelige jordemødre“ skal formindske befolkningen, hvor en moderne læge kunne medvirke til at højne folkesundheden. Bladet gav dog ikke det forventede økonomiske udbytte, og berømmelsen udeblev også. Efter at de lokale myndigheder var blevet opmærksom på nogle satiriske artikler – som S. fralagde sig ansvaret for – blev det beslaglagt. Heller ikke med et nyt tidsskrift, for videnskab, kunst, smagen og sæderne havde han det forønskede held. De få vidnedsbyrd der er bevaret om disse publicistiske bestræbelser efterlader indtrykket af at S. mente det alvorligt når han anså ytringsfriheden som et gode ikke blot for den enkelte, men også for almenheden, at han var uhyre øm over sin anseelse som en hæderlig person, og at han ikke agtede at ofre anseelsen og trodse sig igennem. De ti år i Altona blev imidlertid af stor betydning for ham. Læsning af tidens førende samfundskritikere som Fr. Voltaire og J.-J. Rousseau og samtaler med velorienterede bordfæller befæstede hans kritik af det bestående; besøg på omegnens herregårde, dels i embeds medfør, skaffede ham venner blandt det aristokrati der i livsform lå nærmere den engelske gentry end tilfældet var i det øvrige land. Han var friluftsmenneske, blev en dristig og udholdende rytter; hans udmærkede franske placerede ham vel i konversationen selv om han hørte til de fæmlede. Men han var en god og lærevillig lytter. Vigtigt var dog de nære bekendtskaber han gjorde, først og fremmest med hofmanden Enevold "Brandt, formentlig hans eneste ven, hans absolutte modsætning i ydre som i sind. Og dernæst den 20 år ældre Schack "Rantzau – i hoffets unåde på grund af åbenmundet kritik af den bernstorffske udenrigspolitik – der gjorde ham til sin protegé og sin politiske discipel. De synspunkter den evigt fronderende Rantzau stod for var i alt væsentligt hentet hos reformofficerernes idol, generalfeltmarskal Cl. L. de "Saint-Germain. Også garderofficieren S. O. "Falkenskiold hørte en tid med til kredsen. At S. i disse år plejede sine ambitioner forhindrede ham ikke i at nyde livet, og der er ingen grund til at antage at han nærrede nogen form for politiske planer. E. S. F.

"Reverdil karakteriserer ham i sommeren 1767 som „lykkelig og underholdende“.

Karrieren fik en brat og uventet ændring da det 1768 lykkedes Rantzau, via kongens hofmarskal Conrad Holck, at få S. plantet som rejselæge for Christian VII – i det håb at S. ville virke for Rantzaus tilbagevenden til hoffet. Udnævnelsen fulgte 5.4., og S. takkede Bernstorff i ærbødige vendinger, mens denne på sin side besværede sig over en udnævnelse der var sket bag hans ryg. På rejsen gennem Tyskland, Nederlandene, England og Frankrig fra juni 1768 til januar n.å. kom kongen til at sætte pris på S. hvis rolige myndighed gjorde indtryk. I modsætning til fx Holck tog han kongens fantasier og vrangforestillinger alvorligt, lyttede efter og talte med ham om dem og indgød derved tillid. Efter hjemkomsten til Kbh. blev S. derfor udnævnt til kgl. forelæser og konferensråd med 1500 rdl. i løn, tre gange så meget som han havde haft som livlæge, fik sin daglige gang ved hoffet og bolig i Prinsens palæ. I de følgende måneder deltog han ligesom vognfællen fra rejsen H. P. Sturz i byens selskabsliv bl.a. hos ægteparret P. E. Gähler der hørte til Rantzaus venner, men førte i øvrigt en forsigtig tilbagetrukket tilværelse for ikke at støde an. Han gjorde således intet for at få Rantzau til hoffet, undlod endog længe at skrive, hvad der fik denne til at give ham tilnavnet „Le Silencieux“.

Foråret 1770 tog sagen imidlertid en afgørende vending idet S. der af kongen straks efter hjemkomsten var blevet beordret til at tilse dronning Caroline Mathilde indledte et kærlighedsforhold til denne. Fra nu af måtte han sikre sig den politiske magt for ikke at blive fjernet fra en behagelig hoftilværelse. Sagen forblev ingen hemmelighed. 17.5. kunne B. W. Luxdorph meddele sin skrivekalender at S. „nu gjør alle Ting“, og 21.5. den chokerende oplysning at S. „spiiser med Herskabet om Aftenen“. Dermed var et nyt favoristyre indledt selv om S. fortsat ikke indtog nogen officiel lederstilling. Under hoffets sommerophold i Holsten der tilbragtes dels på slottet Traventhal og dels på Rantzaus gods Ascheberg blev de foreløbige planer lagt for en ny politik, dog kun i meget løse træk. Brandt, der 1768 var forvist fra hoffet, og Rantzau blev taget til nåde, den første blev chef for hoffets forlystelser, den sidste, meget mod sin vilje, 3. deputeret i generalitetet. Den store hofsuite blev sendt tilbage til Kbh., hofetiketten, der altid ophidsede kongens nervesystem, blev nedskåret til familieplan. Den intime kreds, for spøg kaldet „dronningens parti“ udgjorde nu hoffet. Det er næppe holdbart at tillægge S. dybere indsigt i sindssygdommens natur, men det er uomtvisteligt at han ud-

foldede alvorlige bestræbelser for, dels at skabe harmoni mellem kongen og dronningen, hvilket lykkedes, dels at indrettet hoffivet så der blev taget størst muligt hensyn til kongen. Om den bedring i kongens tilstand der fulgte skyldtes behandlingen eller havde andre årsager kan ikke besvares. Men der er ingen grund til at betvivle S.s udsagn, i beretningen om kongens tilstand, at denne i otte måneder, til foråret 1771, interesserede sig for statssagerne, satte sig ind i akterne og tog beslutninger.

Straks efter tilbagekomsten til Kbh. begyndte kabinetsordrerne at bære præg af en ny politik. 4.9. tilkendegav kongen at titler og ærestegn skulle udstedes sjældnere end før – mellem 1769 og 1772 uddeltes således ingen dannebrogss- eller elefantordener – og en anden ordre indførte uindskrænket trykkefrihed. Da resultatet heraf ikke blev den forventede tilvækst af samfundsnyttig kritik, men en strøm af sjofle og injurierende anonyme pjecer blev der 1771 indført bogtrykkeransvarlighed. – Den afgørende begivenhed var dog J. H. E. Bernstorffs afsked 15.9. Hermed var det gamle systems ankermand fjernet og vejen åben for omfattende ændringer i administration, lovgivning og den almindelige politik. Fra sin ret omfattende læsning af moderne samfundslitteratur og af oplysningsfilosoffer og fra samtaler og korrespondance med først og fremmest Rantzau og P. E. Gähler havde S. nogle generelle begreber om hvilke retningslinjer der burde følges, men han var uden administrativ og politisk erfaring, uden dybere kendskab til dansk praksis, selv om hans kritik af bureaukratiets sendrægtighed var rigtig, og han savnede først og fremmest teoretikerens sans for hvilke reaktioner de forskellige indgreb ville fremkalde. Det principielle sigte var klart. Den personlige enevælde skulle indføres. Ved at samle al magt i kongens hånd, dvs. i kabinettet ville man hindre det aristokratiske statsråd, hvis medlemmer oftest var ledere af administrationens forskellige departementer, i med deres sagkundskab og deres sammenspisthed at føre politik hen over hovedet på kongen. Den lodrette kommandovej skulle følges og kommunikation mellem departementerne blev forbudt. De indledende skridt blev imidlertid vaklende. Straks efter Bernstorffs afsked blev statsrådet (konseilet) suppleret med fire nye medlemmer, hvoraf tre militære, med den opgave at fremsætte forslag til den fremtidige styreform, men efter at dette arbejde var afsluttet ophævedes rådet 8.12.1770, i stedet oprettedes en konference af administrationschefer. Men den ophævedes igen efter fire måneder. Man kan ikke udelukke at kongens vittterlige modvilje mod konseilet har spillet en

rolle, men afgørende har dog snarest været at S. foretrak at styre alene, at give ordrer fremfor at diskutere dem. Og først og fremmest står det klart at han så vidt muligt ville undgå indflydelse fra det gamle aristokrati og selv vælge sine rådgivere. Rantzau var han bundet til, men regnede efterhånden ikke med ham.

29.1.1771 fejredes Christian VII's fødselsdag demonstrativt som „kongens anden tronbestigelse“ for at markere at det nu var ham og ikke konseillet der regerede. Samtidig uddeltes for første, og eneste, gang Mathilde-ordenen der skulle fortrænge den afdøde enkedronning Sophie Magdalenes l'union parfaite. Midlerne til ordenstegnene havde S. og Brandt tilvejebragt ved underhånden, og til underpris, at sælge et af Caroline Mathildes store diamantsmykker, men uden at indhente kongens tilladelse. Under de ugunstigste omstændigheder udvikledes forholdet mellem S. og dronningen og blev, i hvert fald fra hendes side, til dyb kærlighed. Om sommeren der tilbragtes på Hirschholm fødte hun datteren Louise Augusta som hun selv senere vedkendte sig som elskerens, men som hoffet lod lyse i kuld og køn som ægtefødt. Mens tjenerskabet udspionerede dem nat og dag og næppe lod iagttagelserne forblive inden for gemakkerne voksede sladderne og forargelsen. Og den blev ikke mindre da S. i anledning af barnedåben lod sig udnævne til dansk lensgreve. Det ejendommelige svælg mellem den borgerlige familieidyl S. lod kunstnere afbilde på Hirschholm og hans egen nobilitering er vel et udtryk for at humor ikke var hans stærke side.

I den atmosfære af utilfredshed og uvilje som S. ikke var ukendt med, men negligerede, begyndte det store reformarbejde for alvor. 17.12.1770 var S. blevet udnævnt til maître des requêtes, en stilling der anbragte ham mellem kongen og kabinetssekretæren, som den der forelæste kongen ansøgningerne, først 20.3.1771 overtog han Andreas *Schumachers funktion som kabinetssekretær, men uden at antage titlen. 14.7. fik han ved en kgl. kabinetsordre den i dansk praksis hidtil ukendte titel af gehejmekabinetsminister, idet han samtidig fik ret til at udstede kabinetsordrer i sit eget navn, blot disse senere blev forelagt kongen til godkendelse. Denne handling der senere blev udlagt som hans egentlige magtusurpation var begrundet i at kongen nu ofte i perioder helt nægtede at medvirke til sagerens behandling.

Alle de påbegyndte reformer var tiltrængte, mange af dem havde på forhånd haft tilhængere i borgerstanden. I de fleste tilfælde udarbejdedes de større reformplaner af kompetente personer og ville have kunnet bestå i kraft af behov og

kvalitet. Også de mindre reformer havde mange tilhængere for S. realiserede dem. Således var den såkaldte „lakajisme“, hvorved fornemme folk fik veltjente domestikker forsørgede med et offentligt embede, almindeligt forhad; ligeledes var sportelsystemet under kritik; alligevel vendte medfølelsen med dem det gik ud over sig mod regeringen. Uden sans for popularitetens nødvendighed lagde han sig ud med både hoffstaben og sine nærmeste ved at skære ned på hoffets luksus. Ved sin arrogante form lagde S. sig ud med det korps af embedsmænd der skulle føre de nye bestemmelser ud i livet. At de bevarede kabinetsordrer ses det at S. i mange tilfælde har haft god forstand på mange af sagerne, men også at han kort for hovedet og tit fornærmende afviste kancelliets modargumenter. Størst interesse og sagkundskab har han haft i spørgsmål om social- og sundhedsvæsen hvor han i flere tilfælde selv har udformet koncepter til forestillingerne, bl.a. om oprettelsen af Den almindelige plejeanstalt der omfattede tilsyn med fanger, fattigforsørgelse og oprettelse af et opfostringshus med tilhørende realskole, og omordningen af Frederiks hospital, bl.a. omfattende en hittebørnsanstalt. Hans dygtige medarbejder her var hans egen efterfølger som livlæge Chr. *Berger. Også forsøgene på at skabe lighed for loven og den humanisering af straffene der tilsigtedes, fx afskaffelse af tortur, og beskyttelsen af de borgerlige frihedsrettigheder, bl.a. ved forbud mod husundersøgelse på mistanke alene, hørte til mærkesagerne for S. personlig. Den eneste varige reform her blev dog oprettelsen af Kbh.s hof- og stadsret der trådte i stedet for en række standsbestemte domstole, en reform der dog var forberedt længe forinden. At han til at forestå et mere centraliseret bystyre i hovedstaden valgte den i virkeligheden uduelige U. A. *Holstein gjorde ikke regeringen mere populær. En universitetsreform forestået af J. E. *Gunnerus nåede ikke at træde i funktion; broderen Carl Augusts fortjenstfulde finansreform blev ophævet straks efter hofrevolutionen.

Allerede 19.11.1770 var en generallandvæsenkommission med G. C. *Oeder som det betydeligste medlem blevet oprettet, men dens eneste resultat blev forordningen af 20.1.1771 om bestemmelsen af hoveriets omfang.

J. H. E. Bernstorff's afgang kom ikke til at betyde nogen virkelig ændring i udenrigspolitikken hvor S. var helt uden erfaring, men klog nok til at trænge Rantzau i baggrunden. Udskillelsen af det udenrigspolitiske departement fra tyske kancellis almindelige sager blev det eneste varige resultat, de udenrigspolitiske forretninger blev overtaget af en af det gamle styres mænd, A. S.

v. d. *Osten, men alting tyder på at S. søgte at frigøre sig også for denne, bl.a. hjemkalde han S. O. Falkenskiold fra Rusland for at blive orienteret af en person han nærede tillid til. I erhvervs politikken afløstes den tidligere linje med statsstøtte til fremmede foretagere af en mere liberalistisk politik. Ligesom broderen mente S. at Danmark som landbrugsland burde afholde sig fra egentlig fabriksvirksomhed som der var bedre tradition for i hertugdømmerne, men det bratte bortfald af støtten, sammen med at toldspærringen ved Kongeåen bortfaldt så billige industriprodukter oversvømmede hovedstaden bevrkede en akut erhvervs Krise og arbejdsløshed. Havde S. således lagt sig ud med den offentlige mening ved sin påståede umoralitet, med bureaukratiet ved sin upædagogiske form og sit hastværk, og med vennerne for sin sparsommelighed og egenrådighed, så fik det dog først sin skæbnesvangre konsekvens da han også lagde sig ud med de væbnede styrker. Som led i militære reformplaner skulle egentlige prestigekorps uden militær betydning nedlægges. Om sommeren 1771 opløstes således hestegarden; i december kom turen til det nationalt sammensatte korps, fodgarden, men da ordren, uden kongens underskrift, lød på at soldaterne enkeltvis skulle indstikkes i andre korps kom det juleaften 1771 til mytteri der dog blev dæmpet, men uroen fortsatte, og 6.1.1772 herskede if. P. F. *Suhm „en Art oprørsk Aand i Byen“.

Der bredte sig samtidig rygter om at S. og Caroline Mathilde ville myrde kongen og selv tage magten. Behandlingen af den lille kronprins efter Rousseaus opdragelsesprincipper, hvilket bl.a. indebar hærdning mod kulde, og selvopdragelse gennem erfaring, forstærkede opfattelsen af at S. ville kongefamilien til livs. Skønt S. havde fået efterretninger om at der i efteråret 1771 havde været planer om et kup mod ham, og skønt han stod på spændt fod med sine venner, selv Brandt havde undsagt ham, og Rantzau havde helt trukket sig tilbage efter at en forordning havde gjort det muligt også at sagsøge adelige for gæld, undlod han at iværksætte større sikkerhedsforanstaltninger. Efter sæsonens første maskebal 16.1. på Christiansborg, hvor S. nu havde fået bolig i kirkeløngangen, iværksatte to officerer oberst L. v. *Køller-Banner og general H. H. v. *Eickstedt et kup mod S. og hans nærmeste kreds. Kuppet legaliseredes af den tilsidesatte enkedronning Juliane Marie og hendes søn arveprins Frederik der sikrede sig kongens person og de nødvendige underskrifter, koordinator var uden tvivl arveprinsens sekretær Ove *Høegh-Guldberg. S. blev ført til Kastellet og lagt i lænker. Her tilstod han straks sit forhold til

dronningen, men hævdede i øvrigt over for den kgl. inkvisitionskommission i sin embedsførelse at have handlet efter kongens ordre og i nationens interesse. I fængslet udarbejdede S. et forsvarskrift formet som et katalog over hans regeringsperiode med angivelse af motiverne, samt en omfattende beretning om kongens tilstand. Over for sjælesørgeren B. Münters eminente omvendelsesstrategi kapitulerede han hurtigt og fortalte beredvilligt om et syndefuldt liv. Snart efter fandt han fred i sin barnetro. Mellem linjerne i denne sært suggestive beretning ser man dog snarere den dreng som moderen i sit sidste brev til ham karakteriserer som „fra barndommen en uforstilt og oprigtig natur“. I sin korte tid som politiker en dogmatiker og principrytter, betaget af ideer om borgerlig frihed og lighed, men uden den smidighed og situationsforneelse der skulle gøre ideerne antagelige. Kommissionsdomstolen der gik juridisk uangribeligt til værks havde næppe andet valg end at dømme ham fra livet. Det skete 25.4.1772 efter Danske lovs paragraf 4, stk. 2 om majestætsforbrydelse. Dommen stadfæstedes straks, og tre dage senere blev han sammen med venen Enevold Brandt halshugget og parteret på Østerfælled og derefter lagt på hjul og stejle på Vesterfælled. De knogler der 1895 opgraves ved Folkets hus på Enghavevej hvor stejlerne havde stået, og som efter at have været nedsat på Vestre kirkegård blev gravlagt i Petri krypt som resterne af greverne Struensee og Brandt har if. senere undersøgelser ikke tilhørt de to.

S.s bibliotek der kendes fra auktionskataloget var ikke omfattende, 241 numre, men viser hans interesse ud over moderne medicin og socialvæsen for oplysningstidens ledende tanker, *Traité sur la Tolerance* af Voltaire, Rousseaus *Émile*, bøger om historie, økonomi og statskundskab, også bøger på dansk, Holbergs moralske tanker på tysk, og han fortsatte med at købe bøger og tidsskrifter 1771, således bl.a. *Journal Encyclopedique*. Hans korte periode som statsmand tillader ikke nogen egentlig vurdering af reformerne, men nok af intentionerne og hans evner til at regere. Selv om de ideer han stod for havde fremtiden for sig og gennemførtes af andre i den følgende menneskealder kan man næppe kalde ham foregangsmand i ordets betydning af originalitet. På grund af enevældens styreform med dens mulighed for favoritstyrer, specielt under en sindssyg konge, kom han til at indvarsle en betydningsfuld reformperiode hvor nye tanker og ændrede normer skulle omforme samfundet. Men til disse tanker ydede han intet originalt, ej heller hvad angår metoderne til ideernes udførelse. Omstændighederne ved hans magtoverta-

Struensee, J. F.

gelse gav i samtiden hans person et falsk skær af umoralitet og holdningsløshed. I bund og grund var han en borgerlig puritaner med en naiv tro på at de ideer han fandt indlysende og fremmede for borgerånden ville kunne omforme samfundet blot de blev fremsat, men uden forståelse for de problemer en traditionsbryder skaber.

Kilder. Balthasar Münter: *Bekehrungsgesch. des Grafen J. F. S., 1772* (da. overs. s.å.). Hist. t. 2.r.IV, 1852: V, 1854; 3.r.VI, 1867-69; 6.r.I, 1887-88. L. Koch sst. 5.r.IV, 1883-84 287-301; 6.r.IV, 1892-94 1-171; 7.r.III, 1900-02 574-622; 8.r.I, 1907-08 167-74. Danske saml. 2.r.V, 1876-77 284-88. G. Hille i *Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch.* XVI, Kiel 1886 277-97. Tidsskr. for retsvidenskab IV, Kria. 1891 245-58 (S.s. beretn. om kongens tilstand). N.Lassen sst. 219-303. F. Hagerup sst. XVI, 1906 125-27. L. Koch i *Museum.* 1891 II 1-21. Danske mag. 5.r.III, 1893-97 og VI, 1905-09. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II-X, 1896-1931. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-III, 1904-13. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I-II, 1915-30. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768-72, udg. Holger Hansen I-III, 1916-23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I-V, 1927-41 (forsvarsskr. i I, breve i II). L. Bobé i *Pers. hist.* t. 8.r.I, 1922. Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jorgensen, 1936. Hans Jensen: *Dansk jordpolitik I*, 1936 (reprodug. 1975). Troels G. Jørgensen: *Strejfllys over enevældens retsliv*, 1949 41f. E. Snorrason i *Fund og forskning III*, 1956 62-78. Stefan Winkle i *Hebbel Jahrbuch*, 1980 93-175. Samme i *Laboratoriumsmedizin* 1979. Nils G. Bartholdy i *Carlsbergfondets årsskr.* 1981 106-16.

Lit. Authentische und höchstmerkwürdige Aufklärungen über die Gesch. der Grafen Struensee und Brandt. Aus dem franz. Manus. eines hohen Ungenannten [S. O. Falkenskjoeld], Germanien o: Kempten 1788 (også fr. og eng. udg. 1789). Jens Kragh Høst: J. F. S. og hans ministerium I-III, 1824. *Memoirs of Sir Robert Murray Keith* I-II, London 1849. Fr. Schiern: *Hist. studier I*, 1856. Samme i *Hist. t.* 4.r.II, 1870-72 679-840. Edv. Holm sst. 332-433 og 7.r.V, 1904-05 224-93. Stig Iuul sst. 13.r.I, 1974 153-82. E. F. S. Reverdil: *S. et la cour de Copenhague*, udg. A. Roger, Paris 1858 (da. udg. 1859 og 1916). Karl Wittich: *S.*, Lpz. 1879. Edv. Holm: *Nogle hovedtræk af trykkefrihedens hist.*, 1885 (reprodug. 1975). Chr. Blangstrup: *Chr. VII og Caroline Mathilde*, 1890. Edv. Holm: *Danm.-No.s hist. 1720-1814 IV, 1-2*, 1902. Viggo Christiansen: *Chr. VII's sindssygdом*, 1906 (optr. 1978). Aug. Fjølstrup: *Skilsmisseprocessen imellem kong Kr. den syvende og dronning Caroline Mathilde*, 1908 (fot. optr. 1968). Peter Uldall: *Efterl. optegn.*, 1914 (fot. optr. 1969) = *Memoirer og breve XXI*. Axel Linvald i *Den danske centraladministration*, red. Aage Sachs, 1921. Rainer Schlösser: *S. in der deutschen Lit.*, Altona 1931 (særtryk af *Altonaische Zeitschr. für Gesch. und Heimatkunde I*, s.å. 1-177). Chr. Elling: *Hofkronik*, 1945. Anne Riising i *Jyske saml.* ny r. II, 1952-54 195-245. Egill Snorrason: J. F. S., læge og geheimestatsminister, 1968. Harald Langberg: *Dodens teater*, 1971. Sv. Cedergreen Bech: *S. og hans tid*, 1972. *Brev fra Dorothea*, ved samme, 1975. Stefan Winkle: J. F. S. Artz, Aufklärer und Staatsmann, Stuttgart 1983. *Papirer* i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

□ Uden Mathildeordenen: min. af T. F. Stein, 1770 (Fr.borg), efter denne tegn. af Meno Haas

(sst.). Mal. af E. Paulsen, 1771 (Fr.borg), efter dette litografi 1856, 1858, 1868 og træsnit 1872: identifikationen af dette portræt har været betvivlet. Afbildet på radering af A. P. Madsen efter tegn. af Marie Jeanne Clemens. Engelsk radering. Stik af J. F. Rein efter tegn. af C. F. Engelsk stik og efter dette stik af Allais. Profilmin. (Fr.borg), i samme type to stik af Terkel Kleve 1772, stik 1773, radering bl.a. s.å. og af W. Nicholls, flere stik af bl.a. I. D. Philippin, f. Sy-sang, af Jos. Störcklin, af Wells 1773, af I. M. Haas 1824, af K. B. F. m.fl. samt træsnit af H. Müller 1893. Profilstik af J. M. Preisler, efter dette stik af I. M. Zell, 1772, af J. C. G. Fritsch 1773, af A. Hansen 1852, af A. Wachsmann m.fl. samt træsnit 1855 efter tegn. af Carl Bloch. Flere min. (bl.a. Fr.borg) af bl.a. Thornburg. Med Mathildeordenen: min. af H. P. Sturz (Fr.borg). Efter denne (?) træsnit 1849 og 1850, litografi 1850, 1851, 1854 m.fl. og stik 1856. Mal. formentlig af Sturz (Drottningholm). Mal. tilskrevet Jens Juel (Bomann Mus., Celle), efter dette kopi af Hans Hansen 1824 (Rosborg), efter dette tegn. af F. C. Lund 1858 (Fr.borg), træsnit af H. P. Hansen 1873, litografi af Rasmus Christiansen, pastel (Fr.borg), indgravering i perlemor af V. Erichsen. Mal. tilskrevet C. A. Lorentzen (Fr.borg), efter dette kopi af Fanny Falkner, 1957 (Teatermus.) og kopi, kroppen dog kopieret efter nævnte Juel-type, af Preben Knuth 1942 (Bomann Mus., Celle). Engelsk stik efter mal. af Strahl. Tre stik i ens type. Engelsk stik i hel figur af S. som fange. Profiltegn. (Teatermus.). Sati-risk tegn. af J. Wiedewelt (sst.). Talrige satiriske stik, træsnit og kisteblade fra 1772, bl.a. af hans ophøjelse, hans arbejde s.m. Brandt på et projekt, arrestationen og kørslen til fængslet, bl.a. i lænker, med Brandt og C. A. Struensee, forhøret, omvendelsen, henrettelsen, anbragt på hjul og stejle, i selskab med djævle, m.fl. Mal. af G. Fuchs og min. af C. Høyer, begge identifikationer usikre. Tegn. af N. Abildgaard (St. mus.). Såkaldt hemmelig silhouet med A. P. Bernstorff af Claudius Rosenhoff, 1853. Til hest s.m. dronningen: tegn. (kobberstiksaml.) og mal. af W. Marstrand. Afbildet på malet skitse af hoffivet af Kr. Zahrtmann, 1872. (Ribe kunstmus.), forarbejde til mal. 1873 (Gisselfeld), mal. af samme 1881, gentaget 1912, og mal. af samme 1910. Afbildet på mal. af C. C. Andersen, 1888, på akvarel af Carl Thomsen udst. 1908 og på skitse og mal. af P. Olsen-Ventegodt 1904-37 samt 1909.

Povl Eller

Strunge, Tage Karis Nielsen, 1913-53, læge. * 27.7.1913 i Rær, † 17.6.1953 i Kbh., begr. i

Tårnby. F: lærer Jens Anton Nielsen S. (1885–1963) og Laura Nielsen (1892–1968). ~21. 11.1945 i Kbh. med sygeplejerske Benedicte Harhoff, * 3.4.1914 i Kbh., d. af sekretær, senere underdirektør i Landmandsbanken Poul Christian H. (1880–1962) og Karen Fenger (1883–1963). S. blev student i Randers 1931 og fik lægevidenskabelig embedseksamen ved Kbh.s univ. 1939. Efter turnus- og kandidat tjeneste i Kbh. og virke ved den danske Finlandsambulance 1941 blev S. videnskabelig assistent ved Radiumstationen, Århus 1941–44. Han udarbejdede her sine skelsættende undersøgelser over lymfeknudepunkturers diagnostiske betydning og ansattes derfor 1947–49 som lektor ved Pasteurinstituttet i Paris. S. arbejdede i disse år med svulster hos bananfluer hvor han påviste en blodsygdom der mindede om leukæmi hos disse insekter; men hans tidlige død hindrede færdiggørelsen af studierne. 1949–50 arbejdede S. for FN i Nordafrika med tuberkuloseproblemer, og 1950 udnævntes han som den eneste danske siden Jacob *Winsløw til professeur agrégé og titre étranger ved Faculté de Médecine de France og virkede 1950–52 som Lady Tata memorial scholar ved cancerinstituttet i Paris. 1945–52 var han tillige læge for den danske koloni i Paris, foruden at han udførte et af Frankrig højt påskønnet arbejde for at skaffe syge studenter fra alle dele af verden i Paris hårdt tiltrængte levnedsmidler.

Foruden en række tidsskriftartikler om virus- og kræftforskning disputerede S. 1944 for den medicinske doktorgrad ved Kbh.s univ. med *La ponction des ganglions lymphatiques. Une description cytologique contrôlée par la clinique*. Han har tillige publiceret et *Compendium i Fysik*, 1932, og om sine oplevelser under den finske vinterkrig skrev han *Kirurgiske lagttagelser under Røde Kors Tjeneste i Finland 1941* (i Bibl. for Læger 1945, 129–65) og som privattryk *Billeder fra et finsk Lazaret*, 1942.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1944 123. – Ugeskr. for læger CXVI, 1954 72f.

Egill Snorrason

Strunk (Strunck), Christian Adolph Frederik, 1816–88, museumsinspektør. * 24.4.1816 i Århus, † 7.3.1888 i Kbh. (Slotsk.), begr. sst. (Holmens). F: købmand Johannes Joachim Strunck (ca. 1780–1821) og Kristine Mathilde Raae (1793–tidligst 1868). ~2.11.1853 i Kbh. (Slotsk.) med Kristiane Wilhelmine Eisen, * 23.4.1817 i Kbh. (Fødsst.), † 5.12.1896 på Frbg., d. af cand.jur., syngesufflør ved Det kgl. teater Martin Christian E. (1793–1855, ~1823 med skuespiller ved Det

kgl. teater Anne Petrine Flint, 1803–61) og operasanger ved Det kgl. teater Christine *Zrza (1797–1862).

S. kom i katedralskolen i Viborg hvor moderen boede som enke, men sygdom afbrød 1832 hans skolegang og han blev ikke student. 1835 immatrikuleredes han på Kirurgisk akademi der dengang ikke krævede artium men forlod studiet 1837 for at blive assistent hos Christian Jürgen sen *Thomsen, især som omviser ved Det kgl. museum for de nordiske oldsager hvor han 1866 blev inspektør. Det var ordningen af det 1821 nedlagte kunstkammers samlinger der især kom til at beskæftige S. Fra 1847 var han sekretær, senere arkivsekretær og arkivar ved det nordisk-antiquariske museums arkiv i Prinsens palæ. Her fik han også sin bolig. Fra 1855 var han desuden assistent ved det kgl. kunstmuseum og fra 1869 ved Den kgl. kobberstiksamling der 1851–52 var flyttet til Prinsens palæ. 1869 efterfulgte han Just Mathias *Thiele som inspektør. S. var 1844 begyndt at samle danske og norske grafiske portrætter og gav i årenes løb Det kgl. bibliotek portrætter som det manglede, især på grund af den stadig svigtende pligtaflevering. Han bistod også biblioteket ved auktionskøb og mht. udenlandske bytteforbindelser. Til Constantin *Hansen udlånte han 1861–63 og 1863–64 29 portrætter af medlemmer af den grundlovgivende rigsforsamling. En liste over disse litografier findes in duplo blandt hans papirer (Det kgl. bibl., Add. 643 b 4°). 1862 foretog S. en rejse til tyske og østrigske museer, og 1863 kom første hæfte af den fortegnelse han havde arbejdet på siden 1857: *Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter af Danske, Norske og Holstenere* I, 1863–65, omfattende 3756 portrætter. Den efterfulgtes i hæfter 1881–82 af bind II, kongehuset, med 1428 portrætter. Bind I er videreført af P. B. C. *Westergaard: *Danske Portraiter i Kobberstik, Litografi og Træsnit* I–II, 1930–33, med ca. 14 000 numre, til hvilket et supplement efterhånden er påkrævet, og bind II af N. L. Faaborg: *Danske grafiske portrætter. Kongehuset*, 1980, med godt 5200 portrætnumre. – Den beskedne, varmhjertede mand i hvis smukke og særpregede hjem det barnløse par samlede en stor kreds af venner og af folk som S. arbejdede sammen med, herunder norske og svenske arkæologer, tog 1887 sin afsked. Hans hustru oprettede testamenterisk et legat for Nationalmuseets opsynsmænd og lavere funktionærer. – Kammerråd 1856. Justitsråd 1869. – R. 1875. DM. 1887. □ Litografi 1862 efter daguerreotypi. Foto.

H. Grandjean i Pers. hist. t. 7.r.1, 1916 80 (geneal.). Julie Sodrings: *Erindr.* I, 1894 (ny udg. 1951) 95–99 224. Josepha Martensen: H. L. Martensen, 1918 66–72. J. J. A.

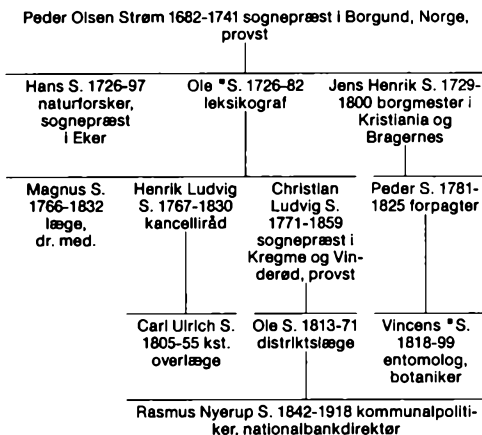
Strunk, A.

Worsaae: En oldgranskers erindr., 1934. N. L. Faaborg i Fund og forskn. XXI, 1974 81–106.

Bjørn Ochsner

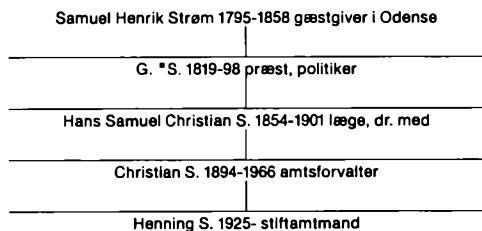
Strøm

Flere slægter, både med udspring i Danmark og Norge, fører navnet S. Der skal her nævnes to.

I. En slægt der føres tilbage til Ole Henriksen S. (–1701), sognepræst i Bynæsset, Norge, og far til provst Peder Olsen S.

Vincens *S. var ~ Arlinde Seline Constanze Faber, d. af biskop Nicolai *F.

II. En slægt der her er ført tilbage til gæstgiver i Odense Samuel Henrik S. (1795–1858).

Hans H. Worsøe

Strøm, Gollich Frederik Peter, 1819–98, præst, politiker. * 3.4.1819 i Odense, † 2.12.1898 i Marslev, begr. sst. F: gæstgiver, senere borgerrepræsentant Samuel Henrik S. (1795–1858) og Bolette Elisabeth Læger (1793–1854). ~ 18.5.1849 i Odense med Marie Christine Müller, * 29.9.1830 i Lumby, † 19.9.1898 i Marslev, d. af kasserer ved Odense fattigvæsen og Fyns stifts sparekasse, kancelliråd Hans M. (1800–71) og Marie Margrethe Lütken (1795–1874).

S. blev student (Odense) 1835 og cand.teol. 1840; 1842 blev han lærer og fra 1844 adjunkt i Odense, højt anset som pædagog og hele sit liv stærkt interesseret i alt skolevæsen; fra 1842

stammer en *Lærebog i Danmarks Historie* som kom i II oplag. 1848–97 var han sognepræst i det store kald Marslev-Birkende. Tidligt havde S. sluttet sig til en kirkelig kristendomsopfattelse, senere blev han til dels grundtvigsk påvirket, men som type mindede han mere om den myndstærke linjes gejstlige: det gjaldt fx også hans grundige og nøje gennemtænkte prædikener; men samtidig var han optaget af at skabe vækkelse i sine sogne, og selv om han på flere måder skuffede sine grundtvigske venners forventning var han dog reformvenlig, ønskede frivillige menighedsråd indført og gik ind for tvungen borgerlig ægteskabsstiftelse. S.s evner og sans for samfundsforhold gjorde ham til politiker; 1859–66 sad han i landstinget, stemte for grundlovsændringen 1866 og optrådte i det hele som højremand, men med forståelse for frihed i åndelige spørgsmål. Politisk var hans indflydelse ikke stor, men han vandt respekt ved sine saglige og strengt logiske indlæg i debatterne. 1868 afsløg han at blive kulturminister, men s.å. blev han et – fremtrædende – medlem af den store kirkekommission; endnu 1891 fik han sæde i kommissionen vedrørende ændringer i præstembedernes økonomi (nådensår etc.). Om kirkeleg konservativisme vidner det lille skrift *Symbolforpligtelsens Ophævelse*. 1882, rettet mod Askovmødets frihedskrav. S. var en habil historiker, ikke mindst hvor det gjaldt Fyns personal- og lokalhistorie, og han gav mange, på arkivstudier byggede bidrag til *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*. – R. 1867. DM. 1892. □Pastel af N. Moe. Foto.

G. S. i Saml. til Fyens hist. og top. V, 1871 332–34. – Ludv. Helveg. Af hans liv og af hans tid, udg. Ludv. Schrøder, 1884 243 244 267 280. Vilh. Birkeadal: Personlige oplevelser II, 1890 162f. V. Teisen i *Søndagsbl.* VIII, 1899 113f. Kr. Lohmann i *Højskolebl.* XXIV, s.å. 305–16. Taler ved pastor G. S.s jordefærd, s.å. E. Mau i *Kirkehist. saml.* 4.r.VI, 1899–1901 696f 705. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad III, 1921 224.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Strøm, Johan Niels Aleksander, 1898–1958, socialminister. * 21.12.1898 i Vejgård ved Ålborg, † 11.12.1958 i Ålborg, begr. i Vejgård. F: graver Alexander Emanuel S. (ca. 1851–1917) og Marie Jørgensen (1864–1943). ~ 1923 med Pauline Marie Christensen, * 14.11.1895 i Bislev ved Nibe, † 6.6.1975 i Ålborg, d. af husmand Povl C. (1848–1929) og Mette Marie Jensen (1855–1923). S. havde en opvækst som mange arbejderbørn. Efter folkeskolen var han bydreng og derefter fabriksarbejder (Ålborg Værft). Her blev han tillidsmand på arbejdspladsen til han 1928 blev formand for Fabriksarbejdernes fagforening i Ålborg og samtidig 1930–32 formand for Arbej-

dernes fællesorganisation. Fra 1932 valgtes han i hjembyen til folketinget til sin død og opgav straks sine lokale hverv. Ved opstillingen havde han konkurreret med og sejret over Hans Hedtoft der var foreslået af hovedkontoret: Stauning. Under sin tid som lokal fagforeningsleder havde S. markeret sig som en yderst håndfast formand, men også, når dagsordenen var udtømt, som en glad sanger og digter. Der er en fortælling om at perronen var fyldt med partifæller og sangerkammerater da han i november 1932 rejste til København for at tage plads i folketinget, og ventetiden gik med vekselvis sange og taler. På Christiansborg afløste S. en af partiets pionerer, redaktør N. C. Christensen (1860–1941). Han afløste ham også som en trofast og ihærdig talsmand for Ålborg og Ålborgegnens interesser. Udadtill markerede han sig ellers ikke stærkt, men havde inden for gruppen en solid position, noget mere renlivet marxist end det ellers var tilfældet. 1945 blev han medlem af gruppebestyrelsen og af partiets forretningsudvalg og var med i den delegation der forhandlede med kommunisterne om sammenslutning med socialdemokratiet. – Da Hans Hedtoft dannede regering 1947 blev S. socialminister og fortsatte til regeringens afgang 1950. Han overtog samme post 1953 (30.9.–1.11.1953 tillige arbejdsminister); ved trekantregeringens dannelse i maj 1957 førte konstellationerne mellem regeringspartierne til at han måtte træde tilbage. I sin første ministertid fik S. gennemført en række reguleringer af sociale ydelser. 1948 og 1950 fik alders- og invalidepensionisterne, der økonomisk var saktet bagud, betydelige forhøjelser; andre væsentlige fornyelser var bortfald af sygekassegrænsen som kriterium for deltagelse i skolebæspisning (1948), indførelse af husmoderafløsning (1949) og friere skøn ved tildeling af invaliderente (1950). I sin anden ministerperiode gennemførte han 1956 folkepensionsloven. S. kunne være hård og kantet, navnlig på vælgermøderne, men i rigsdagen var han smidig og opnåede ofte resultater ved sine evner til at tale med modparten. Inden for partiet førte han gerne an ved muntre lejligheder, han digtede og han sang, og ved gruppemøder kunne han opløse en knudret situation med en munter og træfsikker bemærkning. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 19.12.1948 og Politiken 1.1.1955. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 187–89. Verdens gang VIII, 1954 96. Socialdemokraten 12.12. og 13.12.1958. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl

Strøm, Ole, 1726–82, leksikograf. * 25.1.1726 i Borgund, † 16.4.1782 i Roskilde, begr. sst. F: provst Peder Olsen S. (1682–1741, ~1° 1714 med Aarsille Catharina Borchmann, * 1692, ~2° med Maren Ascanius) og Gunhild Susanna Hagerup (1687–1764). ~ 18.7.1764 i Kbh. (Trin.) med Ulrica Eleonora Langhorn, * 3.3.1737 på Rosenborg (Trin.), † 4.10.1810 i Kbh. (Garn.) (~1° 1760 med sognepræst i Egeslevmagle Frederik Horrebøw, 1729–61), d. af oberstløjtnant Magnus L. (1690–1759) og Dorothea Elisabeth Wagner (ca. 1707–43).

S. blev student 1743 fra Bergen og teologisk kandidat 1745, men gik derefter over til det juridiske studium, blev amanuensis hos biskop Peder Hersleb, 1763 stiftsriver i Roskilde, fra 1774 tillige forstander for Duebrødre kloster sst. Da Videnskabernes selskab 1777 besluttede at arbejdet med den danske ordbog skulle påbegyndes blev S. sammen med to medarbejdere redaktør, dog under en kommissions overledelse. Da der i Roskilde manglede hjælpemidler til et sådant arbejde søgte S. at blive gehejmearkivar, men fik ikke embedet; af hans udarbejdelse udkom bogstavet A 1780, og han blev s.å. optaget som medlem i selskabet. N.å. udarbejdede han bogstavet B, men dette gik først i trykken efter hans død. – Kancelliråd 1765. Justitsråd 1775. Etatsråd 1780.

Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 III, 1960 226–42.

Marius Kristensen*

Strøm, Vincens, 1818–99, entomolog, botaniker. * 28.11.1818 på Pæregård på Langeland, † 16.7.1899 i Odense, begr. sst. F: forpagter af Pæregård, senere fæster af Dyrup ved Odense Peder S. (1781–1825) og tidl. oldfrue på Tranekær Birgitte Riber (1781–1851). ~ 22.7.1853 i Odense med Arlinde Seline Constanze Faber, * 27.6.1823 i Allested, † 3.2.1901 i Odense, d. af sognepræst i Allested og Vejle, senere biskop i Odense Nicolai *F. (1789–1848) og Christiane Kaarup (ca. 1792–1823).

S. blev student 1836 fra Odense, studerede efter faderens ønske teologi og blev cand. teol. 1842. Men hans hang stod til naturhistorien og 1840 var han medstifter af et navnløst selskab hvis første publikation *Naturhistoriske Meddelelser af et Selskab* i *Naturhistorisk Tidsskrift* III, 1840 var en floraliste af S. og Johan *Lange (1818–98). Ud af dette selskab udviklede sig den senere Botanisk forening. Han var også medlem af det af J. C. *Schiødt 1842 stiftede Skandinavisk entomologisk selskab og gav 1842 en meddelelse om en sommerfuglelarve deri. 1850 blev han lærer ved Odense katedralskole med naturhistorie som

hovedfag, blev overlærer 1868 og tog sin afsked 1889. Han skrev 1861, 1871 og 1885 nogle botaniske skolebøger der kom i mange oplag, men ingen selvstændige afhandlinger om botanik. Derimod publicerede han 1864 i Naturhistorisk Tidsskrift en afhandling om sommerfugleslægten *Orgyia* med nogle fine, sammenlignende biologiske iagttagelser, og 1866–67 sst. begyndelsen til en dansk sommerfuglefortegnelse. I sit otium genoptog han arbejdet med denne og udgav 1891 den store håndbog *Danmarks større Sommerfugle, systematisk beskrevne* som indtil Skat *Hoffmeyers bøger var alle sommerfuglesamleres bibel, ikke mindst på grund af de talrige biologiske oplysninger. Af hans store samling fik Zoologisk museum i Kbh. lov til at udtage nogle vigtige eksemplarer: selve samlingen kom til Odense stiftsmuseum, hvorfra den 1971 overførtes til Svendborg zoologiske museum. Nogle af S. udførte tegninger befinder sig i Naturhistorisk museum i Århus og er delvis offentliggjort af P. Bondesen. – Inden for børneopslitteraturen kom S. også til at gøre en indsats: 1847 udgav han anonymt en versificeret oversættelse, eller rettere nydigtning af Rodolphe Töpffers *Historie de Monsieur Cryptogame* til dennes tegninger fra 1845; den fik titlen *Herr Stankelbeens mærkværdige Reiser og selsomme Eventyr*. I 1864-udgaven kaldte forfatteren sig Lars Riim-smed, men først i 1960ernes begyndelse blev det erkendt (Bondesen, Isenstein), at S. var versenes ophavsmænd. – R. 1885. □Foto (Zool.mus.).

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II, 2, 1875 439; III, 1878 418f (bibliografi). Fyns stiftstid. 18.7.1899. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 428; II, s.å. 263 (bibliografi). Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 184–86 (bibliografi). P. Bondesen i *Natur og museum* IX, 1962 nr. 1. Harald Isenstein i Rud. Töpffer: *Herr Stankelbens mærkværdige rejser og eventyr*, ny udg. 1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

S. L. Tuxen

Strömgren, Bengt Georg Daniel, * 1908, astronom. * 21.1.1908 i Göteborg. F: professor Elis *S. (1870–1947) og tandlæge Hedvig Lidfors (Hedvig *S.) (1877–1967). ~ 31.3.1931 i Tårnbæk med Sigrid Kaja Hartz, * 11.10.1903 i Kbh., d. af grosserer Axel Marius H. (1869–1925) og Marian Sophie Schou (1870–1934). – Bror til Erik *S. S. blev student 1925 fra Metropolitanskolen og 1927 mag.scient. i astronomi, matematik og fysik og 1926 ansat som assistent ved Kbh.s universitetsobservatorium. Hans første publicerede videnskabelige arbejder omhandler observationer anstillet på observatoriet allerede 1921–23. S.s produktion i de nærmeste følgende år falder helt

inden for den klassiske astronomis område, og denne periode afsluttes med doktorafhandlingen *Formeln und Tafeln zur Bestimmung parabolischer Bahnen*. 1929. Allerede fra 1925 var S. blevet interesseret i teorien om stjernernes indre som i denne periode gennemløb en stærk udvikling på basis af den nye teoretiske atomfysik, og han publicerede fra 1930 en række arbejder inden for dette felt. De er, som S.s hele produktion inden for astrofysikken, karakteriseret ved at forbindelsen mellem matematisk-fysisk teori og observationsdata er baseret på nøjagtig numerisk gennemregning hellere end på anvendelsen af mindre nøjagtige analytiske tilnærmelsesmetoder. S. nåede 1932 samtidig med og uafhængigt af A. S. Eddington på grundlag af atomfysiske beregninger angående stjernestoffets gennemtrængelighed for stråling til erkendelsen af, at brint er en hovedbestanddel af stoffet i det indre af stjernerne. Fordelingen af stjernerne med hensyn til overfladetemperatur og lysstyrke i det såkaldte Hertzsprung-Russell-diagram kunne så tydes som en afspjeling af deres fordeling med hensyn til masse og alder. Til stjerneatmosfære-teorien gav S. i 1930'erne væsentlige bidrag.

S., der var blevet lektor ved Kbh.s univ. 1932, blev 1936 professor ved University of Chicago med ansættelse ved Yerkes-observatoriet i Wisconsin. Han tydede her nogle ved McDonald-observatoriet i Texas af O. Struve observerede udstrakte svagt lysende områder af Mælkevejen som områder af rummet, i hvilke brinten holdes i ioniseret tilstand af strømmen af ultraviolet lys fra særlig varme stjerner. Det kunne heraf sluttes at Mælkevejssystemet så måtte indeholde brint i store mængder, blot i usynlig neutral form. 1938 blev S. ekstraordinær professor i astronomi ved Kbh.s univ. og efterfulgte sin far som ordinær professor og bestyrer af observatoriet 1940. I festskriftet til Elis Strömgren dette år bidrog S. med en afhandling om grundstofsammensætningen af Solens atmosfære. Det var kort tid i forvejen blevet sandsynliggjort, at negative brintioner, og ikke metalatomer gav det væsentligste bidrag til atmosfærestoffets absorptionskoefficient. S. viste på baggrund heraf at solatmosfærens metalindhold, bestemt ud fra styrken af udvalgte stærke spektrallinjer, er omtrent som det der nylig var fundet for stoffet i stjernernes indre. For dette stofs vedkommende havde S. vist, at teorien for energiudviklingen i stjernerne tillod en bestemmelse af både brint- og heliumindholdet og dermed også af de tungere stoffer som nu fandtes at udgøre nogle få vægtprocent til sammen. I det følgende årti bidrog S. fortsat væsentligt til udviklingen af en nøjagtig teori for stjerneatmosfærens struktur og udstråling. Un-

der krigen var han stort set henvist til samarbejde med nogle få danske elever; men meget snart efter krigens ophør knyttedes igen en frugtbar kontakt til udenlandske, især amerikanske kolleger. Han kaldtes til stillingen som direktør for Yerkes- og McDonald-observatorierne 1951 og ansattes som professor ved Institute for Advanced Study, Princeton, N. J. 1957.

I løbet af 1950'erne og 1960'erne udvikledes astronomiens tekniske hjælpemidler stærkt, især ved indførelse af elektronregnemaskiner og ved forbedring af den fotoelektriske observations-teknik. Regneteknikken gjorde det muligt at følge stjernernes aldersforandringer hvad den indre struktur og atmosfærernes egenskaber angår. De hermed forbundne spektrale forskelle lykkedes det S. at registrere nøjagtigt ved hjælp af et system af fotoelektriske intensitetsmålinger gennem fire forskellige farvefiltre, kombineret med en måling af styrken af den grønne brintlinje H β . De målte intensitetsforhold i spektrene tillader en elimination af virkningen af det interstellare stof som passerer af stjernelyset, og giver en kombineret bestemmelse af den enkelte stjernes masse, alder og metalindhold. Et interessant resultat heraf blev publiceret 1962. Aldersbestemmelser viste da, sammenholdt med stjernernes bevægelsehastigheder, at grupper af stjerner i Solens nærmere omegn var dannet i to forskellige perioder for nogle hundrede millioner år siden i, som det senere blev nøjere påvist, Mælkevejsystemets såkaldte Perseus-spiralarm. De pågældende fotoelektriske målinger var foretaget af S. i samarbejde med Perry. Stjerneudviklingen behandles numerisk i et fælles arbejde af S. og Kelsall 1965, og beregningen af stjernernes baner i Mælkevejsystemets tyngdefelt af S. og Contopoulos, ligeledes 1965. I de følgende år udførtes et omfattende arbejde, efter de samme principper, med udforskning af Mælkevejsystemets udvikling, specielt med hensyn til alder og oprindelsesområde af grupper af stjerner med forskellig hastighedsfordeling og forskelligt metalindhold. 1967 modtog S. et tilbud om æresbolig på Gl. Carlsberg og udnævntes igen til ekstrordinær professor ved Kbh.s univ. 1972 påviste S. ved en nøje analyse af fotoelektriske firefarve-observationer, at det interstellare stof for en stor del er koncentreret i ganske små skyer, hvad der er en væsentlig ny oplysning om dets struktur.

S. har bl.a. skrevet: *Astronomiske Skitser II* (s.m. Elis Strömgren), 1927, *Lærebog i Astronomi* (s.m. Elis Strömgren), 1931 (tysk udg. 1933), *Universets Udforskning*, 1940 (2. udg. 1955). S. har tidligt opnået international anelse for sin grundlæggende indsats på så mange af astronomiens

felter. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1939 og var dets præsident 1969–75, generalsekretær for den internationale astronomiske union 1948–51, medlem af eksekutivkomiteen for International Council of Scientific Unions 1948 og IAUs præsident 1970–73. S. har modtaget et særdeles stort antal æresbevisninger i form af priser, medaljer og medlemskaber af videnskabelige akademier. – R. 1950. R¹. 1970. K. 1973. K¹. 1978. □Tegn. af Poul Corona, 1941. Buste af Knud Nellesen, 1976 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1930 176–78. – Berl. tid. 17.9.1962.

Mogens Rudkjøbing

Strömgren, Svante Elis, 1870–1947, astronom. * 31.4.1870 i Helsingborg, † 5.4.1947 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: købmand Svante S. (1826–69) og Adelaide Sofie Peterson (1834–1927). ~ 5.6.1902 i Kbh. (svenske legation) med tandlæge Hedvig Lidforss (Hedvig *S.), * 12.7.1877 i Lund, † 15.4.1967 i Gentofte, d. af professor Volter Edvard L. (1833–1910) og Anne Marie Swartling (1839–1917). – Far til Bengt *S. og Erik *S.

S. blev student 1887 fra Helsingborg og studerede matematik og naturfag ved Lunds univ. ved hvilket han 1898 blev dr.phil. og docent i astronomi. 1901 blev han assistent hos redaktøren af *Astronomische Nachrichten* i Kiel hvor han desuden 1904 blev universitetsdocent. 1907 blev han udnævnt til professor i astronomi ved Kbh.s univ. og til bestyrer af dets observatorium. I denne stilling virkede han indtil 1940, da han nåede aldersgrænsen. Fra 1920 var han formand i Astronomisk selskab og medudgiver af *Nordisk astronomisk Tidsskrift*. Han var medlem af styret for det internationale *Astronomische Gesellschaft* 1917–30, dets formand 1921–30. Ved første verdenskrigs udbrud 1914 kom observatoriernes arbejde i store vanskeligheder, fordi det internationale bureau for astronomiske telegrammer ved *Astronomische Nachrichten* kontor i Kiel måtte standse sit arbejde. S. indlagde sig stor fortjeneste af astronomien ved at han med sit kendskab til bureauets arbejde fra Kieltiden kunne få overflyttet dets virksomhed til Kbh.s universitetsobservatorium hvor han ledede arbejdet 1914–20. Han fungerede 1920–22 som mellemmand mellem to centralbureauer og ledede efter 1922 dels det som *Union astronomique internationale* havde oprettet, dels en filial i Kiel. Også under anden verdenskrig formidlede han forbindelsen mellem observatorierne i de forskellige lande. 1923 afslog han en kaldelse til et professorat i teoretisk astronomi ved Berlins

Strömrgren, Elis

univ. og til at være chef for det astronomiske regneinstitut i Berlin-Dahlem.

Lige siden P.-S. de Laplaces og J. H. Lamberts dage har astronomien beskæftiget sig med spørgsmålet om kometernes kosmiske oprindelse. Henimod slutningen af forrige århundrede blev det fra forskellig side forsøgt at give et bidrag til løsningen ved at bestemme bagud i tiden de ændringer som planeterne havde fremkaldt i kometernes baner, særlig dem som nu er hyperbolske, og hvor derfor kometen synes at have sin oprindelse uden for solsystemet. Ved sin baneberegning for komet 1890 II blev S. klar over hvor vigtig den nøjagtigst mulige bestemmelse af virkningerne af disse planetperturbationer er. Hans resultat var at denne komets bane som nu var hyperbolsk, oprindeligt havde været elliptisk. Problemet om kometernes kosmiske oprindelse besvarede S. stadig i tankerne og behandlede det sammen med en række medarbejdere. 1914 kunne han i sin afhandling *Ueber den Ursprung der Kometen* udtale, at der i vort solsystem ikke synes at være nogen komet med en oprindelig hyperbolsk bane, så at alle hidtil iagttagne kometer synes at have deres oprindelse i vort solsystem. Den evne S. havde til at skabe interesse for astronomiske problemer og finde medarbejdere til arbejder som overstiger enkeltmands kræfter, har også fremmet andre arbejder ved universitetsobservatoriet. I *Tre Aartier celest Mekanik paa Københavns Observatorium*, 1923 nævner han således en kreds af 49 medarbejdere som har hjulpet ham med de numeriske arbejder til hans undersøgelser af trelegemeproblemet, særlig det specielle „Problème restreint“. En grafisk fremstilling af hovedresultaterne om de fundne baneformer er ophængt i Deutsches Museum i München. En oversigt er givet i *Ergebnisse der exakten Naturwissenschaften* (IV, 1925). Sammen med professor H. Kreutz har udgivet en tabel over fiksstjernekoordinater anført i *Astronomische Nachrichten* (CXIII-CLXIII, 1886-1903). Også som lærebogsforfatter og populær-astronomisk forfatter har han virket. Han har skrevet *Astronomiska miniatyrer*, første samling 1921, anden samling sammen med Bengt Strömrgren 1927, afsnittet om astronomi i *Det nittende Aarhundrede XVIII*, 1925, s.m. samme en lærebog i astronomi, både udkommet på dansk (1931) og tysk (1933) samt *Ole Rømer som Astronom*, 1944. – S. blev medlem af Royal Society i London 1916, Kgl. svenska vetenskaps akademien 1920, Finska vetenskaps-societeten 1922, Videnskabselskapet i Oslo 1922, Preussische Akademie der Wissenschaften i Berlin 1925, det danske Videnskabernes selskab 1927, The American Museum of Natural History i New York 1933,

Kgl. fysiografiska sällskapet i Lund 1938, æresdoktor ved Greifswalds univ. 1923. – R. 1923. DM. 1933. □Mal. af E. Saltoft, 1927 og af Hans Henningsen, 1929 (Fyns stiftsmus.). Buste af Helen Schou, 1938. Foto.

N. E. Nørlund i *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1947 148–52. Samme i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1947–48*, 1948 73–77. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

Poul Heegaard*

Strömrgren, Erik Robert Volter, * 1909, læge. * 28.11.1909 i Kbh. (Skt. Andreas). F: professor i astronomi Elis *S. (1870–1947) og tandlæge Hedvig Lidforss (Hedvig *S.) (1877–1967). ~ 1° 6.12.1940 i Kbh. med Dorrit Ragna Jacobsen, * 7.1.1920 i Kbh., d. af overretssagfører Frederik Harald Edvard Christian J. (1883–1939) og Johanne Victoria Frederikke Ræder (1880–1976). Ægteskabet opløst 1948. ~ 2° 19.7.1958 i Ringkøbing (b.v.) med læge Lizzie Marie Sand, * 3.8.1928 i Stavning, d. af proprietær Christen S. (1894–1974) og Andrea Marie Schouboe Andersen (* 1897). – Bror til Bengt *S.

S. blev student fra Metropolitanskolen 1927 og tog medicinsk embedseksamen 1934. Fra første færd stilede han efter en grundig uddannelse som psykiater. Selv erkender han den betydning Freud og schweizeren E. Bleuler havde haft for hans holdning til faget. Han dygtiggjorde sig dels ved ansættelse på Rigshospitalets psykiatriske klinik, hvis leder H. *Helweg *S. kom i nær og fagligt udbytterig berøring med, dels ved udenlandske studieophold, især i München. I denne by fandtes, i det dér blomstrende institut for psykiatrisk arvebiologi og epidemiologi, den solide jordbund for den forskning S. havde sat som sit mål allerede fra sin studentertid: at yde et videnskabeligt funderet dansk bidrag til undersøgelserne over sindslidelsernes statistiske forekomst og arvegang inden for en afgrænset befolkningsgruppe. S. føler sig i særlig gæld til instituttets leder, Bruno Schulz for metodologisk påvirkning. Hans indtrængende arbejde, der var forudgået af fremlæggelse af en selvstændig statistisk metode (1935) resulterede i dissertationen *Beiträge zur psychiatrischen Erblehre*, 1938, et værk af internationalt format i hvilket der, ved dets nøjagtighed, kunne påvises væsentlig sikrere tal for sygdomsrisikoen for sindslidelserne. S. foretog året efter i skriftet *Episodiske Psykoser*, 1940, en klar, pædagogisk gennemgang af vanskelig grænsetilfælde og udredte deres nosologiske placering, og han fortsatte disse bestræbelser i den lille, fængslende og originale bog *Om Bevidshedsforstyrrelser*, 1945, hvori det gennemgås hvilke abnormtilstande der er en følge af æn-

dringer i de forskellige former for sådanne forstyrrelser. 1943 var S. blevet ansat ved statshospitalet ved Århus og samtidig blevet lektor ved Århus univ. med undervisning i psykiatrisk genetik. To år senere overtog han stillingen som overlæge ved hospitalet og udnævntes ved samme lejlighed til professor i psykiatri. Hermed var hans livsbane afstukket. I de følgende år udviklede han sit hospital til et centrum for psykiatrisk forskning ved at udvide det med specialinstitutter for hjernepatologi, demografi, cytogenetik, retspsykiatri og psykofarmakologi.

Ved skabelsen af denne forskningsinstitution har S. virket inspirerende på det hjemlige psykiatriske arbejde og især medvirket til dets anseelse uden for landets grænser. Hans organisatoriske evne blev i de følgende år taget i brug ved tilrettelæggelsen af det psykiatriske hospitalsvæsen rundt om i landet. Ved hans indflydelse blev en psykiatrisk universitetsafdeling oprettet i Odense. S.s anseelse førte ham desuden ind på internationale opgaver: 1949–70 var han medlem af den danske komité i UNESCO og 1961–71 medlem af World Psychiatric Association. Siden 1955 har han været konsulent ved WHO, især vedrørende skizofreni-problemer. Samtidig med at S. således på smukkeste måde har repræsenteret vort land inden for det internationale forum har han ikke forsømt det videnskabelige forskningsarbejde. Hans bibliografi, der omfatter over 100 numre, indeholder foruden de allerede nævnte følgende vigtige arbejder: *On the problem of diffuse brain sclerosis*, 1944 (s.m. L. Einarson og A. V. Neel) samt en artikel om behandling af den manio-depressive psykose med lithium. S. indførte denne behandlingsform her i landet 1954 men overlod den videre udforskning til institutionens kolleger. Endvidere har han, til dels sammen med medarbejdere, udgivet censusstudier over psykiatriske patienter i Danmark, indlagt på hospitalerne henholdsvis 1963, 1969 og 1978, kaldet „fem, ti og femten år senere“, dvs. efter undersøgelsebegyndelse 1958. I samleværket *Psychiatrie der Gegenwart* har S. skrevet afsnittet om *Psychiatrische Genetik*, 1967. Endelig har han forfattet den her i landet normative lærebog i psykiatri, stadig ført up to date, nu i 13. udg. oversat til engelsk. Til forskningsarbejderne må henføres det såkaldte Samsø-projekt, en fuldstændig oversigt over de psykiatriske lidelsers natur og forekomst i et afgrænset ø-område, repræsentativt for hele kongeriget.

Lærdom, all-round kunnen, stringent intellektuel evne sammen med en fornem akademisk fremtræden er de egenskaber der præger S. som hospitalsleder og forsker. Som videnskabsmand er S. metodisk registrerende, kritisk sondrende

og ordnende, med sikkert overblik over tidens faglitteratur, forsigtig over for nytænkning der ikke er solidt underbygget. Den psykologiske side af psykiatrien har fra tidlig tid hans varme interesse, hvilket dog ikke har hindret ham i, vistnok efterhånden i større grad, at erkende og eftergå de somatologiske og arvemæssige synspunkter. Et af S.s senere skrifter, *Contributions to psychiatric epidemiology and genetics*, 1968 viser hans dybtgående undersøgelser af disse problemer. Hans altid vågne trang til eksakte, målelige resultater synes i dette arbejde at føre til at han hælder til det sidstnævnte synspunkt. S. er æresmedlem af Deutsche Gesellschaft für Psychiatrie und Nervenheilkunde og korrespondende medlem af schweiziske, amerikanske, engelske, franske og svenske videnskabelige selskaber. – 1964 modtog han Ernst Carlsens pris, 1973 det danske Odd-fellow-samfunds pris, 1975 Anders Jahres pris og 1976 Kraepelin-medaljen i guld. Han holdt 1965 den årlige Kraepelin-forelæsning ved universitetet i München og 1969 Adolf Meyerforelæsnigen i American Psychiatric Association. – R. 1952. R¹. 1960. K. 1969. □Mal. af Peter Sand Holm (Psykiatr. hosp., Århus). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1939 155f og *Psychiatrists on psychiatry*, udg. Michael Shepherd, Cambr. 1982.

Ib Ostenfeld

Strömrgren, Hedvig, 1877–1967, tandlæge, forfatter. * 12.7.1877 i Lund, † 15.4.1967 på amtssygehuset i Gentofte, begr. i Kbh. (Holmens). F: sprogforsker, professor Volter Edvard Lidforss (1833–1910) og Anne Marie Swartling (1839–1917). ~ 5.6.1902 i Kbh. (svenske legation) med astronom Elis *S., * 31.5.1870 i Helsingborg, † 5.4.1947 i Kbh., s. af købmand Svante S. (1826–69) og Adelaide Sofie Petterson (1834–1927). – Mor til Bengt *S. og Erik *S.

S. blev student 1895 fra Lunds katedralskole og studerede derefter matematik og zoologi i tre semestre ved Lunds univ. 1902 tog hun tandlægeeksamen ved tandlægeinstituttet i Stockholm og praktiserede efter giftermålet med Elis Strömrgren som tandlæge i Kiel indtil 1908 da hun fik jus practicandi i Danmark og begyndte at praktisere i Kbh. Fra 1917 var hun tillige skoletandlæge ved vajsenshuset. S. der foretog talrige studierejser til udenlandske tandlægeskoler og biblioteker, er grundlæggeren af den odontologiske historieforskning i Danmark og har skrevet bøgerne *Tandlækekunsten hos romarna*, 1919, *Tandlækarkonstens historia*, 1927, *Det danske Tandlægevæsen 1903–27*, 1930, *Die Zahnheilkunde im achtzehnten Jahrhundert*, 1935, *Skandinavisk*

Tandlægeforenings Historie 1866–1941, 1941, *Die Zahnheilkunde im neunzehnten Jahrhundert*, 1945 og det banebrydende værk *Index of dental and adjacent topics in medical and surgical works before 1800*, 1955. Hun har endvidere skrevet talrige afhandlinger i fagtidsskrifter om odontologisk historiske emner. Af skønlitterære værker har hun skrevet romanerne *Det forgængne*, 1925 og *Förr dog man av det . . .* 1938 (dansk udg. s.å.). Hun har oversat Emil Hannovers *Keramisk Haandbog* til svensk. – S. var medlem af bestyrelsen for Kvindelig læseforening 1911–17, for Skoletandlægeforening 1917–37, for Medicinsk historisk selskab 1921–27, for Danske kvinders fredskæde (Kbh.s kreds) 1921–28 og var medlem af bestyrelsen for Medicinsk-historisk museums venner (sekretær 1931–59). Fra 1930 var hun redaktør af tidsskriftet *Tandplejen*. S. var korresponderende medlem af Svenska tandläkare sällskapet og af Finska tandläkarsällskapet og fik 1939 tildelt Tagea Brandts legat. 1958 blev S. den første odontologiske æresdoktor i Danmark ved Københavns tandlægehøjskole og var endvidere æresmedlem af Dansk medicinsk historisk selskab, Dansk tandlægeforening og Svenska tandläkare sällskapet. – R. 1954. □Foto.

Interview i Socialdemokraten 14.11.1943. Leif Marvitz i *Tandlægebladet* LXXI, 1967 474f.

J. J. Pindborg

Strømstad, Poul, * 1921, museumsinspektør. * 20.3.1921 i Kbh. (Johs.). F: maskinarbejder Vilhelm Rasmus Nielsen (1884–1938) og Anna Marie Strømstad (* 1896). ~ 25.3.1950 i Kbh. (b.v.) med konsulent Kirsten Bak, * 13.12.1925 i Rungsted, d. af gartner Peter B. (1895–1978) og Anna Guld (* 1902).

Som kulturhistoriker og museumsmand er S. ikke gået den lige vej. Efter realeksamen 1938 uddannedes han inden for kontorfaget og fik handeldsmedhjælpereksamen 1940. Sidéløbende med sit levebrød som kontorassistent 1938–49 læste han imidlertid til nysproglig studentereksamen som han bestod 1946 (Akademisk studenterkursus) hvorefter han indledte sine studier ved Kbh.s univ. 1957 blev han cand.mag. i historie og fransk. I studietiden var han 1952–55 medhjælper ved Statsradiofoniens stemmearkiv, men det blev Nationalmuseet der trak mest. 1951 ansattes han ved Nationalmuseets 3. afdeling (Dansk folkemuseum) hvor han efter bestået embedseksamen blev inspektøraspirant 1957. Udnævnelsen til museumsinspektør kom 1959, og 1973 oprykkedes han til museumsinspektør i lønramme 34.

I studieårene deltog S. bl.a. i Nationalmuseets udgravninger af middelalderlandsbyen Store Valby ved Slagelse 1952 og 1953, og 1953–58 var han tilknyttet Nationalmuseets herregårdsundersøgelser. Siden 1954 har han ledet Nationalmuseets undersøgelser af saneringsmodne ejendomme i såvel Kbh. som i provinsbyer som Randers, Køge og Helsingør. Fra 1962 har S. forestået Nationalmuseets købstadundersøgelser, et hverv han har røgtet med stor omhu og dyb interesse. Det var således S. der inden nedrivningen ledede den omfattende og grundige undersøgelse af kvarteret Landemærket-Åbenrå i Kbh. Kvartets 24 bygninger fra tiden efter den store bybrand i 1728 blev gennemfotograferet af S. og hans 25 studentermedarbejdere. Man beskrev desuden lejlighedernes inventar og interviewede beboerne om deres dagligdag for og nu. Resultatet af denne store etnologiske undersøgelse udmøntedes i publikationen *Ildebrandshuse*, 1966. S. har også taget aktivt del i debatten omkring den moderne byplanlægning, hvad bogen *Søerne. Sortedamssøen. Peblingesøen. Sankt Jørgens Sø. En kulturhistorisk skildring*, 1966, vidner om. Ud fra både æstetiske og praktiske bevæggrunde kritiserede han heri planlægningen af en motorgade langs med søerne i Kbh., og for sin ihærdige indsats tildeltes han 1967 Carl Jacobsens museumsmandslegat. Allerede 1958 arrangerede S. Nationalmuseets særudstilling *Sanering*. 1966 blev han tillige undervisningsassistent i materiel folkekultur ved Kbh.s univ. hvor han var lektor 1967–70. Industrihistorien er en anden af S.s interessesfærer. 1975 blev han medlem af styringsgruppen for Statens humanistiske forskningsråds projekt Industrialismens bygninger og boliger, siden medredaktør af tidsskriftet af samme navn. S. er formand for Dansk komité for byhistorie, medlem af bestyrelsen for Selskabet Københavns historie, af fortidsminderrådet, af styringsgruppen for projektet Arbejdererindringer, arbejderboliger, arbejdermuseum, af miljøministeriets Rådvadudvalg og af Nationalmuseets antikvariske udvalg.

S.s øvrige litterære produktion omfatter bl.a. *Wessels hus*, 1959; *Åbenrå 1. Et københavnsk hus og dets beboere gennem to århundreder*, 1964; udstillingsvejledningen *Fra laugstiden*, 1965 (2. udg. 1976); *Frieboes Hvile. Et landsted fra det 18. århundrede*, 1969 (2. opl. 1978); *Københavnske fabrikker omkring 1890*, 1973; *J. C. Jacobsens bryggergård i Brolæggerstræde, 1877 og Holberg-tidens København, skildret af malerne Rach og Eegberg*, 1977. S. var endvidere medudgiver af beretningen fra Commission internationale pour l'histoire des villes. Colloque 1976 (udg. 1978) og af H. U. Ramsings Københavns ejendomme

1377–1728, VI, Klædebo Kvarter, 1979. Endelig har S. redigeret flere numre af tidsskriftet Fabrik og Bolig og udstillingskataloget Mennesket og maskinen, 1980, hvortil kommer artikler i Nationalmuseets Arbejdsmark, Jordens Folk og festskrifter. Hovedredaktør af Scandinavian atlas of historic towns. □Foto.

Aktuelt 28.12.1965. Ole Hyltoft Petersen sst. 3.7.1966.

Henning Dehn-Nielsen

Strøyberg, Niels Kaj, 1868–1922, købmand. * 21. 2.1868 i Ålborg, † 7.1.1922 i Dronninglund, begr. i Ålborg. F: apoteker Jørgen Jacob Kjellerup S. (1833–1921) og Susanne Severine Strøyberg (1836–99). ~ 14.7.1894 i Ålborg med Caroline Mathilde Andersen, * 4.8.1871 på Skovsbo ved Ullerslev, Fyn, † 25.7.1936 i Ålborg, d. af forpagter Peter A. (1837–83, ~2° 1875 med Emmy Emilie Rytzebeck, 1857–1928) og Ophelia Petrea Amalie Cathinca Malling (1839–74).

S. blev handelsuddannet i Århus og var derefter i udlandet en årrække. Ved sin hjemkomst 1892 overtog han kul- og smørfirmaet Meyer & Co. i Ålborg, og efter nogle år senere at have udskilt smørhandelen drev han kulimportforretningen i den grad frem at den endelig blev den største provinsforretning i branchen. Desuden oparbejdede han en omfattende eksport navnlig af råkruidt og drev rederivirksomhed som korresponderende reder for Aalborg Dampskibsselskab. Han var en dygtig og indsigtfuld købmand, og på de jyske handelsmoder blev han ved sin støtte personlighed og sit sunde omdømme hurtigt en af forgrundsfigurerne, således at han 1906 indvalgte i foreningens bestyrelse og straks fik sæde i forretningsudvalget som anden viceformand, et hverv han beklædte til 1908. Takket være stor energi og arbejdsevne kunne S. bestride en række tillidshverv, samtidig med at han var sjælen i en stadigt voksende forretning. Han var formand for Danske kulimportørers association 1906–18, for Foreningen af arbejdsgivere ved Ålborg havn 1901–16 og næstformand for Ålborg handelsforening 1906–08 (medlem af bestyrelsen fra 1901). I forskellige perioder var han medlem af bestyrelserne for Den danske handelsstands fællesrepræsentation, for arbejdsgiverforeningen, for Ålborg navigationsskole, for Danske skibsrederes forsikringsforening og for Forenede danske motorejere. 1916 købte han Dronninglund hovedgård med Karensborg og føjede hertil 1917 Dronninglund storskov. Fra 1904 var han russisk vicekonsul. De senere år opholdt han sig mest på Dronninglund uden dog helt at opgive ledelsen af forretningen hvor sønnen Knud Strøyberg (1895–1968) og Axel Peder-

sen (1892–1965) 1920 var blevet medindehavere og efter hans død fortsatte firmaet under navnet N. K. Strøyberg & Co. Det var Axel Pedersen der fra 1926 stod for den daglige ledelse, og 1956 afstod Knud Strøyberg firmaet til ham og hans søn, Jørgen Viholm. – 1916 havde S. overtaget firmaet L. S. Lange (grundlagt 1885) som 1921 omdannedes til et aktieselskab og 1926 sammen sluttedes med jern- og støbegodsfirmaet Unmack & Pedersen til A/S Lange & Unmack, for hvilket Knud Strøyberg var administrerende direktør, en post han beklædte indtil 1965. S.s anden søn, Niels Strøyberg (* 1911) blev direktør i A/S Lange & Unmack 1947 og administrerende direktør i firmaet (efter en fusion 1972 skiftede det navn til Sanistål) 1965–78 og dets bestyrelsesformand 1972–79. Han er fortsat medlem af bestyrelsen, ligesom også andre medlemmer af familien sidder i Saniståls bestyrelse og direktion. □Posthumt mal. af Johs. Grenness efter foto fra 1920. Foto.

P. C. Knudsen: Familien Strøyberg 1662–1920, 1920 90–93. Hendrik Stein: Foren. af jyske handelsforen. 1883–1908, 1908 116 125. Børsen 8.1.1922 og 30.1.1942. C. Klitgaard: Ålborg købmænd gennem 500 år, 1931 243 301. Kn. Strøyberg: Fortegn. over Ålborg købmænds hjælpekasse, 1959 74–77.

Chr. R. Jansen (P. Koch Jensen)

Stub

Der skal her nævnes to fynske slægter S.

I. En slægt der stammer fra fæstehusmand og skrædder i Kong, Båg hrd., Christoffer Pedersen S. (1664–1746).

II. En slægt hvis første kendte mand er degn i Longelse Lauritz S., der var far til sognspræst i Højby Laurentius Lauridsen S. (1723–77).

Tablle I

Christoffer Pedersen Stub 1664-1746 fæstehusmand og skrædder i Kong (Båg hrd.)

Morten S. 1693-1725 forpagter af Søholm	Karen S. 1697-1792 ~ Laurids Clemensen Schytt 1695-1756 sognepræst i Verlinge	Peder S. 1700-80 fæstehusmand i Kong	Ambrosius *S. 1705-58 forfatter
Christian S. 1736/37-85 lærer i Fuglsbølle			

Tablle II

Laurentius Lauridsen Stub 1723-77 sognepræst i Højby, provst

Otto Frederik S. 1754-1827 kommandørkaptajn, ejer af Kalundborg ladegård

C. G. *Kratzenstein S. 1783-1816 maler	Augusta Lovisa S. 1788-1852 ~ Peter Erasmus *Müller 1776-1834 biskop (se slægtsoversigt Müller I).
--	--

(I) M. J. Lomholt: Ambrosius Stub og hans slægt, i Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amter IV. 1926 35–52 samt litteraturen under Ambrosius S. (II) S. Jørgensen i Museum, 1893, II 109–30. Th. A. Müller i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 409–48.

Hans H. Worsøe

Stub, Ambrosius Christoffersen, 1705–58, forfatter. * 1705 i Gummerup, Køng sg., Fyn, døbt 17.5., † 15.7.1758 i Ribe, begr. sst. (Skt. Cathrine kgd.). F: fæstehusmand og skrædder Christoffer Pedersen S. (1664–1746) og Christense Ibsdatter (1665–1725). ~ 17.10.1735 i Verninge med Mette Cathrine Schousboe, * 1716 i Ejsing, begr. 13.3.1747 i Odense, d. af sognepræst Hans Nielsen S. (1681–1724, ~ 2° med Maren Pedersdatter, ~ 2° 1725 med sognepræst i Lemvig og Nørlem Hans Frantsen Rosenberg, 1694–1753) og Mette Cathrine Pedersdatter Bering (1686–1716). Til ca. 100 år efter S.s død hvilede hvad man fortalte om ham udelukkende på mundtlig overlevering. Og da „intet got“ kunne siges om ham „bør det billigen belægges med Taushed“ mente den første udgiver af S.s digte, T. S. Heiberg, „Man taber intet ved at savne hans Levnetsbeskrivelse“. – Hvad vi nu ved om ham hviler foruden på hans digte væsentlig på arkivundersøgelser der begyndte med Fr. Barfods udgave af hans digte (1852). S. tilhørte ved sin fødsel og gennem sit giftermål samfundets jævne lag, og hans kår var hele livet fattige. Men ved sin indtagende personlighed, sine talenter og sin kunst kom han til at færdes blandt byernes rigeste borgere og landets mægtigste godsejere. S.s hvidkalkede fødehus med sort bindingsværk står endnu i Gummerup. Faderen var fæstehusmand under herregården Søholm og havde som skrædder godt arbejde bl.a. for familierne på de nærliggende herregårde Søholm og Brahesholm. Han stod sig godt med dem, og de tog sig af hans dygtige og vindende børn. Fru Stockfleth til Brahesholm var således gudmor til hans yngste søn Ambrosius; denne færdedes fortroligt både på Brahesholm og hos fru Stockfleths søster på Søholm hos hvem hans ældre bror Morten ganske ung var blevet forpagter, og hvor hans søster Karen var kammerjomfru; hun blev senere ved sin frues hjælp præstekone i Verninge. At S.s forhold til herregårdsfamilierne har været nært ses af at han hele livet, også i sin fattigste tid, omgikkes de unge adelige herrer fra de to gårde frit og fortroligt, oberst J. H. Cramohn og oberstløjtnant F. H. Windtz som han senere traf i Odense. Nærmest stod han dog sin gudmors søn stiftamtmand Chr. Stockfleth der foru-

den Brahesholm arvede Krengerup og Søholm; hos denne sin „umistelige“ patron havde han til hans død 1750 et fast tilflugtssted.

Fra livet i disse kredse stammer vel S.s sans for forfinede nydelser: klaverspil, sang, poesi og dans; ligeledes den finhed og frihed i omgang der altid udmærkede ham, og hvis værd i livet han var sig bevidst („Stamper Grovhed mig imod – Finhed bliver mit Gevær – viser Barskhed hidsigt Blod – den skal finde Køling her“). Men disse forfinede interesser og egenskaber bidrog også til at føre ham bort fra den slagne landevej og ind på den farlige kunstnerbane.

Han blev student 1725 (fra Odense) godt 20 år gammel, og han tilbragte så en halv snes år ved universitetet uden at tage den lette teologiske eksamen der havde kunnet skaffe ham et præstekald på hans patroners godser. I datidens Kbh. var der nemlig forhold nok der kunne fange en ung mand med kunstneriske interesser. Tiden var jo både i æstetisk og musikalsk henseende i meget en gennembrudstid. Den danske skueplads var lige oprettet; L. Holberg havde udgivet sine skæmtedigte, „Peder Paars“ og sine første tre bind komedier, Chr. Falster skrev sine satirer, og den italienske og tyske operas lige afsluttede forestillinger havde i borgerlige kredse fremkaldt en hel musikalsk raptus (jf. Holbergs „Kilderejse“ og „Barselstuen“ II, 5). S. er hurtigt begyndt at deltage i tidens litterære liv med lyriske digte af mange slags; i et par af de ældste har han benyttet motiver fra Holbergs skæmtedigte og fra „Den Vægelsindede“. Mest yndede og udbredte var hans drikkeviser der efter K. L. Råhbk endnu længe blev sunget på den fra Grønnegadescenen kendte skuespiller „Pilos Vinstue og hos Mester Hans i Taarbæk“; også de fleste af hans kærlighedsdigte stammer vel fra disse år. Han har været kendt og beundret i akademiske kredse. Glorien fra den tid stod endnu om ham da han fattig og syg 1752 havnede i Ribe og der traf et par gamle studenterkammerater der da indtog anselige stillinger i byen, rektor Sinner Lange og pastor P. Müller. De turde – efter en skrivelse fra dem til biskop H. A. Brorson – ikke henvende sig til ham med anmodning om at være lærer for godtfolks børn; „ti vi vidste, at han duede til noget langt bedre og højere“. Det frie æstetiserende liv har behaget ham så at han opgav tanken om en fast stilling og valgte stillingen som sekretær eller „skriverkarl“ i rige og fornemme mænds huse, en stilling som er kendt fra tidens litteratur, fx fra „Jeppe paa Bjerget“. Sekretæren har der 200 rdl. årlig og bærer en kostbar ring på fingeren. S. skulle i denne stilling føre herrens regnskaber og korrespondance, være til selskab og morskab, skrive digte ved

festlige lejligheder. Han har allerede i studenterårene været sekretær hos den udmærkede Poul Vendelbo *Løvenørn ved hvis død 1740 han skrev et pompøst mindedigt. Han havde fremragende egenskaber til at gøre fyldest i denne stilling og fortsatte med den lige til henimod sine sidste år.

Når hans liv trods alt fik et, borgerlig set, så skæbnesvangert forløb var det fordi han i en stilling der forudsatte enlig stand giftede sig og stiftede familie uden at have energi til at bryde af og vælge en anden levevej; han var for tilbageholdende og levede for meget i øjeblikket, dets nydelser og drømme. 1735 indledte han hjemme i Verninge et forhold til en attenårig pige, Mette Cathrine Schousboe, der efter faderens død med sine søskende levede hos sin gamle farmor; forholdet fik følger; kort efter brylluppet fødtes deres første barn; senere kom der fire andre til. S. fik med hustruen efter hendes farmors død en god gård i Langsted ved Verninge (den nuværende Holmegård, ikke som traditionen vil, Voldsgård); men efter to års forløb 1738 måtte han sælge den uden at have noget i behold. Han flyttede da i meget trange kår med familien først til Fåborg, senere til Odense. Til familiens underhold søgte han at tjene ved arbejde som sekretær på omegnens herregårde, på Brahesholm hos gudmoderens søn, den elskværdige Chr. Stockfleth, hvem han kunne være til nytte når han på grund af sine høje embeder i administrationen for længere tid måtte være borte fra sine gårde, men mest og længst på Valdemarsslot hos kammerherre Niels Juel, en sønnesøn af søhelten. Når han opholdt sig hos familien i Odense fortsatte han sit glade liv, var en velset gæst hos byens velstående borgerskab og høje embedsmænd: hans gamle rektor Søren *Anchersen, postmesteren og den rige, vidtberejste apoteker P. v. *Westen, byens officerer lige op til den kommanderende general Adolf *Neuberg („vor Neuberg“) og stiftamtmanden grev Chr. *Rantzau til Brahesborg, Holbergs og Falsters velyndere. Han morede dem med sine improvisationer, sin musik og sit vid; de ydede ham smålån og stod fadder til hans børn og forstod også almindelig at vurdere både hans personlighed og hans kunst „en ganske egen Fyr og et Pokkers godt Hoved“ lød grev Rantzaus karakteristik af ham. Mindre fri og behagelig end på Brahesholm og i Odense var hans stilling på Valdemarsslot. Kammerherre Juel var en højtbegavet mand; han indførte plantningen af frugttræer på Tåsinge, satte fabriksanlæg i gang; han holdt et helt lille hof med musikere og andre kunstnere, men han var noget overmodig og rå. Undertiden benyttede han S. til andre tjenester

end skriverkarlens idet han gennem nogle år (1738–41) brugte ham som mellemmand i de omfattende smuglerhandeler han drev med købmænd på nabooen Ærø, som dengang ikke hørte til kongeriget men til hertugdømmet Slesvig, og derfor ikke var berørt af de kongerigske toldforbud. Om denne trafik handler den store *Toldforpagterarie*, 1750. Da præsten i Bregninge 1741 klager over at en hel del „vildfarne Mennesker“ af alle slags, bl.a. S., „til Menighedens Forargelse“ opholder sig på godset uden pas beordrer Juel S. til at gøre rede for denne usømmelige beskyldning; og når Juel om efteråret tog ind til Kbh. fulgte S. i hans følge og logerede med lakajerne på hotel Tre Hjørte, dog med dobbelt fortæring og eget værelse.

Når S. holdt ud var det fordi han blev „magnifique“ aflagt med klæder og penge og vel mest fordi han håbede på at opnå en stilling hvorved „hans Hustru og han i Fremtiden kunde have fælles Ophold ved eet og det samme Bord“; i et smukt digt fra denne tid skildrer han sin længsel efter „sine Kære“. Stillingen opnåede han ikke, og lønnen slog dårligt til for hjemmet. Familien boede i Klaregade i Odense i et værelse med kammer med levninger af et fint møblement, men i så ringe kår at den 1743 intet skønnedes at kunne yde i skat; de tre der fødte børn døde små; 1747 døde S.s hustru kun 31 år gammel. „Nu er jeg befriet fra Kierlighedsgagt,/At slutte paa ny bliver aldrig mig Agt“. Hjemmet blev da opløst, og de to levende børn kom til slægtninge. S. blev fra den tid mere hjemløs end før; i efteråret 1747 kan en vidne-stævning ikke finde ham, hverken hos de værts-husholdere i Odense hvor han plejer at logere en enkelt nat ad gangen, eller på Brahesholm eller på Valdemarsslot; „en fremmed alle Steder“, siger han om sig selv. Efter som han blev ældre gjorde en ondartet lededigt ham til „Krobling“, og arbejdet og stillingen som forlystelsesråd faldt ham svær. I okt. 1752 tog han sin afsked hos Juel, og vel forsynet med rejsepenge drog han til Ribe, mulig for at bistå en skarnagtig svoger, der var endt som degn i Øse nord for Ribe. I Ribe traf S. gamle studenterkammerater der beundrede ham, og 1754 fik han en lille pogeskole for børn af byens finere folk. Hans kår var også her, som skiftet efter ham udviser, mere end fattige. Alligevel var han i denne periode særlig produktiv. Ca. en tredjedel af hans religiøse digte stammer fra disse år. Han omgikkes på lige fod byens bedste folk, rektor, præsterne og apotekeren; også biskop Brorson, til hvis borglige-nende bispegård han en tid var nabo, kendte fra S.s mund hans vers og var påvirket af dem. Efter seks år i Ribe døde efter længere tids sygdom

Stub, Ambrosius

„Mons. Ambrosius Stub, studiosus, i yderste Armød“, skriver pastor Grønlund i sin dagbog. Så trist som S.s liv kan synes efter arkivalierne har det ikke været. Der er ting som arkiverne intet fortæller om, men hvorom hans digte beretter. Selskabeligheden og festerne hos de rige borgere, på vinstuerne og i herregårdenes sale har skaffet ham mange glade øjeblikke. Men de fleste og de rigeste glæder havde dog deres kilde i de sider af hans væsen som lå bag den overflade verden kendte, og som holdt ham oppe i fattigdom, uorden, gæld, klientforhold og savnet af hans kære. En stærk optimisme bevarede han til det sidste, en tro på at Gud nok til sidst lod „hans Vinter blive til en Vaar“, og at han „kommer nok min Tarv ihu – endnu“. Nøjsomhedens dyd prises ofte i tidens litteratur fordi den gør uafhængig af andre. Hos S. har lovprisningen af den en egen hjertelighed („o rige Nøjsomhed“), og den var ikke kun ord; for rigdom og berømmelse ville han ikke betale for meget, end ikke af ulejlighed; han har således ikke bekymret sig om at lade sine digte samle eller trykke. Kun fem digte blev trykt i hans levetid. Først 1771 blev et udvalg af dem efter afskrifter udgivet af præsten T. S. Heiberg. Stor og intens glæde havde han af ting som intet koster: foråret, en roses skønhed og især musik og sang. S. har forsøgt sig i mange af lyrikkens arter: den svindende latindigtning, mindedigte i barokkens pompose stil, lejlighedsdigte, drikkeviser og drikkeskåler; de sidste er i en tid der ikke kan udtrykke sig knapt, enestående ved deres prægnans. Bedst er de digte der har form af en simpel vise, ligesom Bellmans digte tilpasset til en jævn og let syngelig melodi. Denne digtform var just da kommet frem i Tyskland med Sperontes' „Singende Muse“ (1736): rokokoen lethed efter barokkens store pragtdigte og fordringsfulde koncerterende arier. Til dem hører ikke blot digte som forårsvisen *Den kiedsom Vinter gik sin Gang* og viserne om venskab og kærlighed, men også de „gudelige Arier“ fra de fattige og syge år i Ribe. I dem fortæller han om det lidet, livet havde bragt ham (kun „et Skolemesternavn“), om angren over hvad han havde forbrudt og om frygten for fordømmelsen. Men med den optimisme, der aldrig forlod ham, trøstede han sig (*Jesu syv Ord paa Korset*) med at Kristus trods alt havde løskøbt ham; „dig menes intet ondt af Gud“; „min Sag er god“. Og den „Sjælens dybe Hvile“, „hin meget stille Ro“ som han ikke havde fundet i venskab og kærlighed, finder han nu i tanken om Guds stad med dens mure af jaspis og gader af guld og fuld lys og musik. De bedste af disse viser er af en fuldendt simpelhed og naturlighed og en enestående musikalsk skønhed. –

Der findes ingen autentiske portrætter af S., men S.s frie men kummerlige liv inspirerede Chr. K. F. Molbech til dramaet *Ambrosius*, 1877. □ Fantasiportr. af V. Neiiendam på mal. 1923. – Mindeplade 1901 på Sønderportgade 11, Ribe. Mindesten ved fødehuset 1905, i Køng højskoles have og i Hansinelund, Ølgod.

Udg. Arier og andre poetiske stykker, udg. T. S. Heiberg, 1771 (2. forøgede opl., udg. Chr. Stub, 1780). Anhang, udg. Chr. Stub, 1782. Saml. digte, udg. Fr. Barfod, 5. udg. 1879. Digte, udg. Erik Kroman I–II, 1972. *Lit.* J. Kinch: Bidrag til A. S.s saml. digte efter nye kilder, 1854 = Ribe katedralskoles progr. S. Birket Smith i Danske saml. 2.r.11, 1872–73 246f. Samme: Til belysning af lit. personer og forhold, 1884 336–39. S. Jørgensen i Museum, 1893 II 109–30. A. D. Jørgensen i Dansk t., 1898 1–25 117–34 (optr. i forf.s Hist. afhandl. III, s.å. 464–510). P. Severinsen i Dania VIII, 1901 58f. John M. Møller: Hist. oplysning om Verneløse sogn, 1916 34–39 151. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad III, 1921 204–23 (jfr. IV, 1924 435). Hans Brix: Danm.s digtere, 1925 (3. udg. 1962) 105–11. Samme: Analyser og problemer I, 1933 281–93. Samme: A. S., 1960. Th. A. Müller i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 409–48 (optr. i forf.s Afhandl. i udv., 1945 176–210). Samme i Tilskueren LI, 1934 I 73–95 (optr. i forf.s Afhandl., 1945 211–25). Aug. F. Schmidt i Fra Ribe amt VII, 1931 786–816. Hans P. Lunde: Hvor i Langsted ligger eller lå A. S.s gård?, 1935. Erik Kroman i Acta philologica Scandinavica XXVIII, 1966 63–73. Samme: A. S. og hans æroiske forbindelser, 1967. Herlov Brix i Hymnologiske medd. V, 1976 181–88.

Papirer i Kgl. bibl.

Marie Hvidt (Th. A. Müller)

Stub, C. G. Kratzenstein, se **Kratzenstein Stub, C. G.**

Stub, Ivar, † 1611, professor. * på Skodborghus ved Ribe, † 4.11.1611. F: kgl. forvalter Peder S. († ca. 1562) og Valborg Krampe († senest 1606, ~ 2° med hofopeteker i Kbh. Hans de Hundt, † 1584). ~ ca. 1581 med Lisbeth N. N., † 1613. Efter studieophold i Rostock hvor han boede hos Lucas *Bacmeister, og i Wittenberg hvor han 1579 tog magistergraden, blev S. 1582 rektor ved Vor Frue skole i Kbh. samt lector musices ved universitetet. 1589 ansattes han som professor pædagogicus, men først 1594 fandt han sit rette felt da han blev professor i hebraisk. 1597 var han sammen med Thomas *Fincke efter kgl. beskikkelse på Hven for at efterse om Tyge *Brahes instrumenter havde lidt nogen skade. 1604 blev han rector magnificus og 1607 for tredje gang dekan ved det filosofiske fakultet. S. synes at have været en flittig universitetslærer, og han har også udfoldet en ret stor forfattervirksomhed. Blandt den række akademiske teser der foreligger fra hans hånd fortjener især at nævnes *De doctrina Christiana* I–VII, 1597–1604. S.s skrifter udmærker sig ikke ved originale synspunkter, men han har evnet at give en klar, overskuelig

fremstilling af det overleverede lærestof i godt, letflydende latin; som ekseget udviser han solide sprogkundskaber og sund fornuft. Filosofisk var han på nogle punkter påvirket af ramismen, og teologisk stod han med sympati over for kalvinismen. Som menneske var S. en ærlig, karakterfuld personlighed, heftig og kampglad af temperament, men han havde en ulyksalig tilbøjelighed til at få sit liv fyldt med alskens stridigheder. I sin egenskab af universitetets rektor førte han 1604 på dettes vegne med stor nidkærhed en sag mod en uredelig foged der blev afsat, men han var også ofte i klammeri af personlige grunde. Særlig pinligt virkede det at han et års tid 1606–07 måtte flygte udenlands, fordi han ved rettertinget var blevet dømt fredløs i en bitter arvestrid med sine halvsøskende.

S.s. universitetsvirksomhed blev brat afbrudt 1609 da han var kommet på kant med tidens førende teolog herhjemme, professor H. P. Resen. S. havde gjort et afsnit af dennes bibeloversættelse til genstand for en kritisk undersøgelse i en disputats *Ex libro Ijob* III, 1608, med aftryk af det pågældende stykke. Resen anklagede S. for konsistorium, bl.a. fordi han i modstrid med det Resen meddelte kongelige privilegium havde vovent at eftertrykke hans oversættelse og for kalviniskorienteret teologi. Sagens vidtløftige forhandling affødte heftige indlæg fra begge sider, og da S. var så uforsigtig at vedstå sin kalvinske opfattelse af prædestinationslæren, fik Resen ham afsat. Uden udsigt til benådning drog S. igen i landflygtighed, lod sig bl.a. immatrikulere i Marburg og Heidelberg og flakkede rundt i Holland og Tyskland for at søge ansættelse ved reformerte læreanstalter. Fra denne periode stammer et interessant brev fra ham til den berømte professor David Paræus i Heidelberg med en indgående skildring af forholdene i Danmark. Han arbejdede på et skrift mod Resen, men døde vistnok før det var fuldført. Ikke få i samtiden fandt at der var gået for hårdt frem mod S., og hans tidligere kolleger viste ham hensyn i hans sidste trange år. Med alle sine fejl og svagheder må S. betegnes om en af det datidige universitets bedste kræfter hvis bortgang betød et virkeligt tab, men han faldt som et offer for den intolerance tidens herskende retning ofte gør sig skyld i.

Saml. af kongens rettertings domme 1605–14, ved V. A. Secher, 1885–86 12–16. – R. Vinding: Regia academia Hauniensis, 1665 158–60. H. F. Rordam: Kbh.s univ.s hist. III–IV, 1868–77. Kirkehist. saml. 2.r.VI, 1872–73 307–24. Søren Poulsen Judichær sst. 3.r.III, 1881–82 2f; 6.r.II, 1936–38 680–87. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928. – Papirer i Kgl. bibl.

H. A. Hens (Bjorn Kornerup)

Stub, Peder, † 1537 (?), borgmester. ~ Dorethe. S. hørte til en navnlig på Viborg- og Ribeegnen udbredt slægt; 1511 nævnes han som rådmænd, 1526, 1527 og 1533 som „förrige borgmester“ i Viborg, men som bortrømt. Senest 1525 forlod han Danmark og opsogte Christian II i dennes eksil. I de følgende år opholdt han sig hyppigst i Berlin hos kongens søster eller i Wittenberg og blev en fanatisk lutheraner. Da kongen 1526 forberedte et tog til Danmark, benyttede S. sine forbindelser med ansete borgere i Vestjylland til at drive agitation, og han søgte både i efteråret 1526 og i begyndelsen af 1527 at formå kongen til landgangsforsøg på den jyske vestkyst. Hans ejendomme i Danmark blev konfiskeret og hans hustru landsforvist. 1527 skal hun dog atter have fået lov til at blive i landet. 1531 da Christian II forberedte sit store tog var S.s spejdere igen på færde i Jylland og rejste almuens så det kom til uroligheder flere steder. Af en dom af 4.5.1537, udstedt kort efter S.s død, synes det dog at fremgå at S. i kong Frederiks tid har opnået kongens tilgivelse og fået sit gods tilbage; dette kan tidligst være sket 1533. Han anføres også, men med tvivlsom ret, som borgmester i Viborg 1536.

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen I, 1854. Diplomatarium Vibergense, udg. A. Heise, 1879. Repertorium diplomaticum regni Danici 2.r.VII, 1935 21 74. Det kgl. rettertings domme, udg. Troels Dahlerup I, 1959. – A. Heise i Hist. t. 4.r.V, 1875–77 283f 287 291 315 319–21. Viborg købstads hist. I–III, 1940–41. – Emilie Andersen: München-saml., 1969 = Rigsark. Vejledende arkivreg. XV.

Povl Bagge

Stubbkjær, Anders Andersen, 1824–1902, indremissionær. * 18.4.1824 i Stubbkjær, Bording sg., † 25.4.1902 i Holstebro, begr. sst. F: gårdejer Anders Andersen (S.) (1781–1840) og Anna Catharina Olufsdatter (1784–tidligst 1855). ~ 1° 7.5.1850 i Tjørring med Else Cathrine Jensine Peterrikke (Sine) Christiansdatter Brinch, * 2.7.1821 i Sunds, † senest 1865, d. af indsidder Christian Norager B. og Maren Pedersdatter. ~ 2° 18.5.1865 med Inger Marie Nielsen, * 16.4.1835 i Aunsbjerghus, Humlum sg., † 10.8.1908 i Lønborg, d. af husmand Niels N. (ca. 1780–1840) og Else Nielsdatter (1789–tidligst 1855).

Hjemmet var fattigt og S. kom tidligt ud at tjene. Efter soldatertiden kom han tilbage til sin fødeegn, men indkaldtes 1848 og deltog i flere slag (Dybbøl og Fredericia). Midt under krigen gifte de han sig og købte en hedegård nord for Silkeborg; 1868 flyttede han til Fovsing og 1893 til Holstebro. Fra hjemmet havde han stærke kristelige indtryk, men først i soldatertiden oplevede han et religiøst gennembrud og begreb nu apo-

Stubkjær, Anders

stelordet om ved tro at have fred med Gud. Fra da af var han leder blandt de midtjyske vakte, og den modstand de mødte hos de fleste præster var ham en kilde til undren og sorg; des større blev glæden da F. A. H. Bülow 1859 blev præst i Bording og helt sluttede sig til de vakte. Efterhånden blev S. fast knyttet til Indre mission; han blev kolportør 1864 og var 1865 med til at gøre V. "Becks og Johannes "Clausens (1832–1908) rejse gennem Midtjylland til en succes. I det hele nød S. megen anelse, som sjælesørger, som taler – med et jævnt og folkeligt vidnesbyrd, ofte krydret af „jysk“ humor – og som Becks tro ankermand i missionsbestyrelsen (1869–1902). Han sad også 1883–98 i Det danske missionselskabs bestyrelse, talte ikke ofte i disse forsamlinger, men blev hørt med stor opmærksomhed når det skete. Mange muntre anekdoter er knyttet til hans navn. Han var opdraget med Luthers prædikener og altid bekymret for at Indre mission – hvis samvirke mellem troende præster og lægfolk han anså for forbilledligt for kristelig virksomhed – skulle lade sig føre fra det lutherske, og da han fra sin hjemegn var dybt fortrolig med vækkelsens mange forgreninger og dybe spaltninger var han altid på vagt over for splid og uenighed. S.s selvbiografi *Nogle Oplevelser*, 1897, blev meget læst og er en ypperlig kilde til den jyske vækkelses historie. – DM. 1901. □Foto.

A. S.: *Nogle oplevelser*, 1897 (ny udg. m. noter ved Paul Holt, 1965). – Louis Blauenfeldt: *Den indre missions hist.*, 1912. P. Høyer-Christensen: *Indremissionæren A. S.*, 1940. P. Holt: *Kirkelig foren. for den indre mission i Danm.* 1861–1961, 1961–77. Frands Ole Overgaard og A. Pontoppidan Thysen: *De senere jyske vækkelser*, 1970 = *Vækkelsesernes frembrud i Danm. V.*

P. G. Lindhardt

Stuckenberg, Frederik Henrich, 1832–99, fængselshistoriker. * 17.4.1832 i Kbh. (Holmens), † 4.5.1899 i Lyngby, urne på Ass. kgd. F: skorstensfejermester Claus August Heinrich S. (1806–79) og Else Marie Schmidt (ca. 1793–1852). ~1° 14.5.1862 i Skørpinge med Johanne Georgine Fog, * 29.8.1833 i Kbh. (Frels.), † 24.5.1895 sst., d. af fuldmægtig, senere toldforvalter i Slagelse Henrik Georg F. (1800–68) og Johanne Diderikke Rønne (1801–79). ~2° 11.3.1896 i Kbh. (Helligg.) med Hanne Sophie Viktoria Bjørn, * 23.7.1848 i Skelby, Falster, † 26.5.1941 i Kbh., d. af skytte på Gedsørgård, senere skovrider på Ourupgård Peter Christian B. (1822–89) og Maren Nielsdatter (Høg) (1812–87). – Far til Viggo *S.

S. blev student 1851 fra det v. Westenske institut. Efter anden eksamen (filosofikum) 1852 var han nogle år huslærer forskellige steder og 1859 be-

stod han den juridiske eksamen for ustuderede. S.å. blev han ansat som lærer ved den nyoprettede Vridsløselille straffeanstalt. Det var hans håb at opnå en ledende stilling inden for fængselsvæsenet; men da dette ønske ikke lod sig opfylde blev han af økonomiske grunde nødsaget til at søge over i anden virksomhed. 1872–85 var han distriktsforstander under Kbh.s fattigvæsen, og 1885 blev han forvalter ved Vestre hospital hvorfra han tog sin afsked af helbredshensyn fra 1.1.1899. Sin interesse for fængselsmæssige spørgsmål opgav han dog ikke. 1878 påbegyndte han udgivelsen af *Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og øvrige penitentiære Institutioner*, og allerede fra dettes 2. årgang lykkedes det ham at knytte ansete forfattere til det som bidragydere. De trange økonomiske forhold under hvilke tidsskriftet arbejdede, og vanskelighederne ved at skaffe artikler til det medførte dog at S. jævnlig måtte skrive størstedelen selv; men efter nogle års forløb opnåede han statstilskud til udgivelsen, og da han efter tyve års virksomhed overlod ledelsen af tidsskriftet til yngre kræfter havde han arbejdet det frem til en smuk position inden for fagtidsskrifternes kreds. S. deltog i flere fængselskongresser og var også på andre måder aktiv inden for det internationale samarbejde. Hans vigtigste litterære arbejder var *Fængselsvæsenet i Danmark 1550–1741*, 1893 og *Fængselsvæsenet i Danmark 1742–1839*, 1896. Disse arbejder hviler på årelange flittige arkivstudier og har endnu ikke fundet nogen afløser, selv om de i nogen grad mangler almindelig kulturhistorisk baggrund og overhovedet ved deres behandling af det uensartede materiale røber den selv lærte forsker. □Afbildet på Paul Fischers mal. En festaften i Det kgl. teater, 1888. Mal. af Børge Stuckenberg.

Harald Smedal i Nord. t. for fængselsvæsen XXII, 1899 bilag. Fr. Dahl i Zeitschr. für die gesamte Strafrechtswissensch. XX, Berlin 1900 155–58. Jørgen Andersen: Viggo Stuckenberg og hans samtid I, 1944. – Papirer i Rigsark.

Knud Waaben (*Stig Iuul*)

Stuckenberg, Viggo Henrik Fog, 1863–1905, forfatter. * 17.9.1863 i Vridsløselille, † 6.12.1905 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: lærer, senere fængselsforvalter Fr. *S. (1832–99) og Johanne G. Fog (1833–95). ~1° 5.5.1887 i Kbh. (Holmens) med Ingeborg Pamperin, * 6.2.1866 i Kbh. (Petri), † 12.8.1904 i Auckland på New Zealand, d. af manufakturhandler Wilhelm Gottlieb P. (1833–1917) og Wilhelmine Langballe (1831–1914). Ægteskabet opløst. ~2° 14.10.1904 i Kbh. (Frbg.) med Clara Holbøll, * 20.1.1868 i Korsør, † 4.6.1940 i Hellerup (~1° 1890 med slotsgart-

ner på Sorgenfri Hans Dines Madsen, 1861–1905; ægteskabet opløst), d. af premierløjtnant i flåden, senere kommandør Pingel Johan Carlheger H. (1828–1911) og Johanne Mathilde Caspersen (1840–1912).

S. kom femten år gammel til søs, men opgav uddannelsen til søofficer og blev student 1884. Han påbegyndte, men fuldførte ikke studier i østerlandske sprog og etnografi ved Kbh.s univ. og forlovede sig okt. s.å. med Ingeborg Pamperin. S. mødte i Studentersamfundet de venner der skulle få så stor betydning for både ham selv og Ingeborg, bl.a. forfatterne Johs. Jørgensen og Sophus Clausen samt maleren Albert Gottschalk, alle lige Brandestro, alle lige kunstbegejstrede. 1886 udsendte S. sit første bind *Digte af naturalistisk tilsnit*, og 1887 giftede han sig. Ægteskabet var økonomisk funderet på ansættelsen som timelærer ved Slomanns skole i Kbh., et job S. bevarede til sin død, på trods af dets ensformighed alligevel tiltrukket af dets karakter af regelmæssighed. Det unge ægtepar hjem blev samlingsstedet for vennekredsen. S. var vennernes litterære overdommer og Ingeborg deres veninde til hvem de kunne tale om alt, usædvanlig for sin tids kvinder. „Det usædvanlige lå ikke i hendes væsen; thi der var hun jævn og hun elskede naturlighed. Det lå i hendes måde at tænke og dømme på“, siger Sophus Clausen.

I disse ægteskabeligt rolige år, S.s „civis“ periode, udkom to fortællinger: *I Gennembrud*, 1888 og *Messias*, 1889 der realistisk, men ikke kunstnerisk overbevisende skildrer ungdommens Sturm- und Drang-år. Nu indtrådte en pause i forfatterskabet. Ægteparrets to drenge blev født 1890 og -91; samtidig begyndte ægteskabelige og økonomiske brydninger for alvor at gøre sig gældende – de sidste på trods af S.s lærerstilling og flittige skribentvirksomhed i yngre radikale blade og tidskrifter, bl.a. Politiken, København, Ny Jord og Tilskueren. 1891 udkom som særtryk *Gylden Ungdom*, en brevnovelle, angiveligt udformet på brevvekslingen mellem S. og Ingeborg i deres forlovelsestid, men først 1894 kom et større arbejde: *Den vilde Jæger* hvis første kapitel indledte Johs. Jørgensens symbolistiske tidskrift Taarnet okt. 1893. Det tematisk stærkt Turgénev-inspirerede versdrama er en højstemt beretning om den karakterstærke kvindes frugtesløse valg mellem en intellektuel, veg og en handlekraftig, men amoralsk mandstype. Ligesom alt andet fra S.s hånd havde privatlivet leveret råstoffet; i begyndelsen af 1893 havde Ingeborg forladt hjemmet på grund af Albert Gottschalk, modellen for jægeren i *Valravn* I, S.s bedste fortælling, skrevet i denne periode. Heri skildres med stor psykologisk indsigt i jæg-form

den vege mands retrospektive oprulning af sit ægteskabs forlis. Her som andre steder viser S. sin enestående evne til at yde retfærdighed over for begge parter i forholdet. Hustruen vendte imidlertid tilbage, og da familien var flyttet til villa Vennely i Lyngby påbegyndte hun foråret 1894 sin version af bruddet mellem dem og skrev væsentlige partier af begyndelsen og hele sidste ⅓ af romanen *Fagre Ord*. 1895 der, redigeret og færdigskrevet af S., udkom under hans navn. Bogen, der blev kaldt S.s mandigste, rummer megen indsigt i den kvindelige psyke og stor forståelse for datidens perspektivløse kvindesituation. S.å. forelå *Romerske Scener*, igen om den problematiske kærlighed; 1896 udkom endelig *Valravn*, nu bestående af to af hinanden uafhængige, men tematisk forbundne fortællinger. 1893–96 bragte andre brud end det ægteskabelige; da Johs. Jørgensen 1896 konverterede til katolicismen var det slut med venskabet. S. og hustruen havde sammen med Sophus Clausen kæmpet for at bevare vennen for deres ungdoms frihedselskende, individualistiske livssyn, og Ingeborg skrev til ham: „Hvorfor har du nu andre guder for én: Dig selv?“

De følgende år udkom fortællingerne *Sol*, 1897, *Hjemfalden*, 1898, romanen *Asmadæus og Vejbred*, 1899, en samling myter og eventyr. Alle værker med et anarkistisk, men apolitisk grundtema: friheden for den enkelte ligger ikke inden for, men uden for samfundets normer. Desværre stiller bøgerne sig også anarkistisk over for den logik der skulle skabe enhed i værkerne – indholdet får ikke liv via formen. 1898 udkom digtsamlingen *Flyvende Sommer* og 1901 *Sne*, et kritisk udvalg af digte S. havde skrevet og fået trykt siden 1888. Denne samling digte blev tidens populæreste, og heri fremstår da også en enkel stilist og ærlig lyriker der hudløst beklender sin livsferarings desillusion; fremhæves skal især digtcyklusen *Til Ingeborg, Min Moder og Bekendelse* (til Johs. Jørgensen). 1905 udkom *Aarsens Tid*, tolv digte, og 1906 udgav venen L. C. Nielsen S.s *Sidste Digte*.

Privat forværredes økonomien op til århundredskiftet, og ægteparret måtte 1900 flytte ind i den ene fløj af gartnerboligen på Sorgenfri slot; den anden fløj beboedes af gartnerparret Hans Dines og Clara Madsen. 1903 opgav Ingeborg kampen med kreditorerne og med S. og forlod hjemmet for anden gang. Sandsynligvis sammen med Hans D. Madsen rejste hun til en bror på New Zealand hvor hun året efter begik selvmord. Ingeborg havde livet igennem litterære ambitioner. Allerede 1885 digtede hun på sin J. P. Jacobsen-begejstring, men foruden to korte fortællinger der udkom i S.s navn publicerede hun kun én

Stuckenberg, Viggo

under eget navn. Hun led livet igennem under sin traditionsbundne kvinderolle. De kompromisløse idealer hun forbandt med livet og samlivet mellem to mennesker fik hun ikke mulighed for at udtrykke kunstnerisk. „Der bliver så fortvivlende lidt af så meget: kun åndemusik“ skrev Sophus Clausen i sit store mindedigt til hende. S. flyttede til Frbg. med sine to drenge og giftede sig efter Ingeborgs død med gartnerens hustru. – I S.s ret begrænsede motivverden glider et ydre og indre landskab sammen. Hans enkle, nøgterne beskrivelser af det nære danske landskab korresponderer i de bedste digte med den resignerede, illusionsløse livserfaring der måske kan siges at være det afgørende kendetegn ved hans kunst. Han efterlevede symbolismens doktrin om at et landskab er udtryk for en sjælstilstand, men han skrev ikke om det der lå over eller uden for ham, kun tilstandene i og omkring ham interesserede; et faktum der gør hans kendteste bøger til noget nær bekendelseslitteratur, dog uden at overskride grænsen til det pinlige. S. var, skrev således Henrik Pontoppidan: „Den stilleste mand i landet, den redeligste“. □ Afbildet på P. Fischers mal. En festaften i Det kgl. teater, 1888. Træsnit af Kongstad Rasmussen, 1898. Tegn. af N. V. Dorph, 1899. Buste af Siegfried Wagner, 1901 (Fr.borg, Bakkehuset). Træsnit af C. Poulsen, 1904. Mal. af K. Bjerre, 1905 (Fr.borg). Mal. af Michael Ancher. Tegn. af Børge Stuckenberg. Foto. – Gravsten af S. Wagner. Mindebænk af Kaare Klint, 1934 (Sorgenfri).

Udg. Saml. værker I–III, 1910–11. Udov. digte, ved Carl Bergstrøm-Nielsen, 1954.

Kilder. Breve fra Johs. Jørgensen til V. S., udg. Jørgen Andersen, 1946. Breve mellem V. S. og L. C. Nielsen, udg. samme, 1946. V. S. – Sophus Clausen. En breveksl., udg. Johs. Brøndum-Nielsen, 1963.

Lit. Simon Koch: Digteren, 1907 (roman). Johs. Jørgensen: Mit livs legende I–VI, 1916–19. Chr. Rimestad: Fra Stuckenberg til Seedorf I, 1922 13–25. Carl C. Lassen: V. S., 1923. Gyrithe Lemche: Tempeltjenere II, 1927 157–255 (roman). Henrik Pontoppidan: Familieliv, 1940 41f 103–06. Jørgen Andersen: V. S. og hans samtid I–II, 1944. V. S. manuskripter, udg. samme, 1944 = Danske digtere ved arbejdet XI. Halvfemsernes lyrikere, udg. Oluf Friis, 2. udg. 1957. Johs. Brøndum-Nielsen: Litterærhist. epistler, 1960. Samme: „Fagredord“. Nyfundne manus. af Ingeborg og V. S., 1962 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. marts 1962. Johan Fjord Jensen: Turgenjev i da. åndsliv, 1961 329–35. *Papirer* i Kgl. bibl.

Marianne Hunosoe

Studsgaard, Carl Ludvig, 1830–99, kirurg. * 19.12.1830 i Kbh. (Garn.), † 15.2.1899 sst., begr. sst. (Ass.). F: bogholder, senere grosserer Holger Knud Matthias S. (1798–1875) og Johanne Diderik Galschiot (1801–95). ~ 2.11.1876 i

Kbh. (Frue) med Anna Elisabeth Petersen, * 5.8.1830 i Kbh. (Slotsk.), † 19.1.1902 sst. (~ 1° 1850 med maler J. V. *Gertner, 1818–71), d. af slotsgartner Jens Peter P. (1804–48) og Lovise Lindegaard (1799–1855).

S. blev student 1848 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, var som medicinsk student 1853 fungerende koleralæge på Christianshavn, tog lægeeksamen 1855 og studerede n.å. bl.a. patologisk anatomi i Zürich og Würzburg hvorpå han var kandidat 1856–58 ved Frederiks hospital. N.å. studerede han i Paris anatomi og kirurgi hos datidens berømteste kirurger, bl.a. J. E. Péan, A. L. Gosseling og C. M. E. Chassaignac. Efter hjemkomsten var han i et par år badelæge ved Klampenborg kuranstalt og 1861–63 reservekirurg ved Frederiks hospital hos A. *Buntzen. I disse år skrev han disputaten *Om Osteomyelitis diffusa Chassaignac* som han 1863 forsvarede for doktorgraden, og hvori han slog til lyd for den af Chassaignac anbefalede tidlige operation. Under krigen 1864 var S. chef for lazaretten på Augustenborg, senere på Hvedholm som han organiserede og administrerede med stor dygtighed, og hvor han viste sig som en udmærket krigskirurg. S.s selvstændighed og navnlig hans fuldt berettigede, men for den tid radikale ledelsektioner efter tysk forbillede bragte ham imidlertid på kant med de konservative autoriteter i Kbh. således at han ved hjemkomsten blev forbigået til fordel for den yngre V. *Holmer ved besættelsen af overkirurgstillingen på kommunehospitalet efter C. D. *Withusen og måtte nøjes med at være distrikts- og kommunelæge på Christianshavn indtil 1875 da den 1870 på kommunehospitalet oprettede blandede medicinsk-kirurgiske afdeling V ved overlæge V. *Rasmussens overtagelse af lektoratet i patologisk anatomi blev gjort til en rent kirurgisk afdeling med S. som overkirurg. Efter Holmers død 1884 overtog S. den med overkirurgbolig forsynede afdeling I. Trods den lange pause i storkirurgisk virksomhed befæstede S. snart sit ry som teknisk fremragende og dristig operatør, desuden i besiddelse af en velgørende og overlegen ro; han forstod at gøre den fulde brug af den Listerske karbolantiseptik hvis udvikling han fulgte med i til han indførte sublimatantiseptikken. Han indførte voksdugsforklæder ved operationerne og senere de hvide lægekitler. Til fremskridtene i ekstremtetskirurgien føjede S. nu underlivskirurgien og gynækologien, inspireret af F. *Howitz; særlig tarmkirurgien havde S.s interesse, og han var bl.a. forkæmper for radikal operation ved tarmslyng. I en årrække var S. efter Holmers død ubestridt landets førende kirurg hvis ry var så stort at samtidige dygtige kirurger sendte deres

vanskeligste operationspatienter til ham; om end ikke selv banebrydende var S. altid på højde med det bedste og nyeste i udlandet idet han med kritisk sans forstod at udvælge og indføre de operations- og undersøgelsesmetoder der havde blivende værdi. Sin afdeling ledede S. med overlegent administrationstalent; punktlig, pligtopfyldende og krævende meget af sig selv forstod han tillige at sætte sine assistenter i arbejde, men udadtil var han fæmælt, indesluttet og omgærdet af en formel skal. Som han udtrykte det: „Man skal aldrig rose sit Personale, fordi det gør sin Pligt, men paatale deres Mangel paa samme“. S.s begavelse var mere klinisk-operativ end videnskabelig-litterær, og han publicerede i Hospitalstidende og Nordiskt medicinskt arkiv kun en del mindre artikler om nyere operationer og deres resultater. – Efter Holmers død overtog S. dennes tillidshverv i Røde Kors, samfundet for vanføre og sundhedskollegiet, hvortil kom flere andre, såsom medlem af kommissionen til tandlægevesenets omordning; men han frasagde sig alle disse hverv da han 1896 blev livkirurg hos kong Christian IX. En hjerteforkalkning hæmmede de sidste år S.s arbejdssevne og medførte hans død. – Tit. professor 1881. – R. 1885. DM. 1892. K². 1895. K¹. 1898. □Tegn. af Reinholdt Schwensen, 1848. Mal. af J. V. Gertner, 1852. Mal. af prof. dr.med. E. Lehmann, 1872. Afbildet på tegn. af K. Gamborg, Bazar i koncertpalæet. Træsnit 1891 efter foto, efter samme træsnit 1898. Buste af L. Brandstrup, 1899 (Kbh.s kommunehosp.) og udst. 1929. Tegn. (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1863 58. – Bibl. for læger 5.r.VII, 1863 417–19; 7.r.X, 1899 248–52; E. A. Tscherning sst. CV, 1913 19–27. Hospitalstid. VI, 1863 160. Ludv. Kraft sst. 4.r.VII, 1899 222–24. Ugeskr. for læger 2.r.XXXIX, 1863 233–45; 5.r.VI, 1899 190f. Ed. Albert: Lehrbuch der speciellen Chirurgie 5. opl. II, Wien 1898 277. Hans Kaarsberg: Memoirer I, 1921 166. Lægeportrætter fra det 19. årh., ved Ludv. Kraft, 1931 159–77. Vict. Lange i Pers. hist. t. 10.r.I, 1934 170 189–91. Danske lægememoirer, udg. A. Aggebo I, 1936 56 83 147 163; III, 1940 141–43 170f; IV, 1941 84f. Chr. Holst i Tandlægebl. XLV, 1941 206. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 232–41.

*Otto C. Aagaard**

Sturmberg(er), Johan Christopher, † 1722, stuk-katør, billedhugger. * antagelig i Wien, begr. i den første uge i sept. 1722 (Petri). ~ senest 1715 med Anna Cathrine Wacheler, * ca. 1694, begr. 30.4.1774 i Kbh. (~ 2 ° 1724 med billedhugger Johann Christopher Heimbrod, † 1733). Om S.s uddannelse foreligger ingen oplysninger. Hans navn nævnes første gang 1708 i forbindelse med stukloftet i Frederiksberg slotskirke for

hvilket han betales med 200 rdlr.; de to allegoriske relieffers figurer er lånt fra et stik i Andrea Pozzo's Prospettiva de Pittori e Architetti, 1693–1700 og modelleret med megen dramatik. Andre stukarbejder er bevaret i „palæet bag Børsen“, Slotsholmsgade 8 (1712), i kancellibygningen, Slotsholmsgade 2–4 (1719), begge steder udført i samarbejde med Antonio Auzoni, og på Fredensborg hvor han har arbejdet sammen med broderen Johann Adam S. (1722). I sept. 1716 underskrev S. en kontrakt om udførelsen i marmor af figurer og relieffer på Christian Vs og dronning Charlotte Amalies sarkofager til Roskilde domkirke (fuldført 1719). For marmorhugningen påbegyndtes leverede han modeller i fuld størrelse til reliefferne af hvilke kongesarkofagens i hovedtrækkene var kopier efter fire af Bernt von der Eichens tapeter med fremstillinger af Christian Vs sejr i den skånske krig. Ansvarer for inventionen har ikke endeligt kunnet placeres, man har gættet på W. Fr. von *Platen, J. C. *Ernst og C. *Marselis, men hovedæren for det kunstneriske resultat tilkommer med rette S.; sarkofagerne er hovedværker i dansk barokskulptur. Endnu før de var opstillet var S. i gang med nye opgaver: kancellibygningens vældige frontonrelief i sandsten og med Frederik IVs buste i hvidt marmor 1718, portalskulpturer til samme bygning 1719 og, muligvis fra samme år, Otto Krabbes pragtfulde marmorepitaflum i Roskilde domkirke, et arbejde der viser stærk påvirkning fra Thomas *Quellinus' monumentale gravmæler; de to hovedfigurer, Fama og Pallas Athene, tilskrives en medarbejder, muligvis broderen. General C. H. Hausmanns samtidige marmorsarkofag i Vor Frelserns kirke i Oslo kan meget vel tænkes at stamme fra S.s værksted. Som så mange af sine fagfæller skar S. tillige i træ, således udsmykningen af lydhimlen til prædikestolen i Frederiksberg slotskirke (1721).

Vilh. Lorenzen i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921 46f. A. Nygård-Nilssen i Kunst og kultur, Bergen 1926 215–33. O. Norn i Danm.s billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950. Danm.s kirker. Kbh.s amt IV, 1951.

Bredo L. Grandjean

Sturz (Stürtz), Helferich Peter, 1736–79, generalpostdirektør, forfatter. * 16.2.1736 i Darmstadt, † 12.11.1779 i Bremen, begr. sst. F: fyrstelig kabinetskasserer Johann Peter Friedrich S. (1710–41) og Catharine Amalie Philippine Müller (1718–tidligst 54). ~ 13.5.1773 i Lübeck med Sara Sophie Vilhelmine Mazar de la Garde, * 25.9.1752 i Kbh. (Fr.ref.), † 19.3.1820 st. (Fr.ref.), d. af chef for Kbh.s brandkorps, senere oberst Jean Guil-

laume M. de la G. (1710–83) og Sophie Renée des Rocques (1717–83).

Efter at have gennemført bl.a. juridiske studier i Jena, hvor han blev frimurer, Göttingen og Gies-sen 1753–58 kom S. 1760 som sekretær for kans-leren i Glückstadt A. G. v. Eyben inden for det danske monarkis område, og 1764 blev han op-daget af J. H. E. *Bernstorff hvis privatsekretær han blev. 1765 blev han tillige ansat i tyske kan-celli. Litterært orienteret, kunstnerisk begavet og dertil en munter og åndrig selskabsmand blev S. et skattet medlem af den åndsaristokratiske kreds omkring det bernstorffske hjem der talte mænd som Fr. *Klopstock, Chr. og Fr. *Stolberg og J. A. *Cramer. Under Christian VII's uden-landsrejse 1768–69 fulgte han i embeds medfør sin chef, udenrigsministeren og delte bl.a. vogn med den nye rejsefølge J. F. *Struensee. De to jævnaldrende, ambitiøse kongetjenere synes at være kommet godt ud af det med hinanden, men de blev næppe nogensinde venner. S. var på rejsen den fornemste af de to, fik 4 rdl. i tæpenge om dagen mod Struensees 3 og havde egne tjener, hvor rejsefællen måtte dele tjener med præsten. Hans behov for at komme frem ses af de ihærdige anstrængelser han undervejs gør sig for at bevæge Bernstorff til at give sig en højere rang. I Bruxelles fik han endelig sit ønske om at blive forfremmet til legationsråd opfyldt. At han i England tillige blev tillagt en juridisk doktorgrad var mere en formalitet. Efter hjemkomsten fik han 1769 stillingen som generalpostdirektør, men beholdt samtidig sekretærstillingen i tyske kancelli.

Der er ingen tvivl om at S. var en oprigtig mod-stander af Struensee da denne i sept. 1770 afske-digede Bernstorff; sandsynligvis har han også, som hævdet af ham selv, søgt at modvirke det, hvad Struensee dog næppe har lagt vægt på. Under hoffets ophold i hertugdømmerne samme sommer var S. kommet nærmere den kreds der samlede sig om dronning Caroline Mathilde, og nu havde han hverken råd til at forlade sit embe-de i protest eller lyst til at kvitte hovedstadens liv og de mange venner, så meget mere som han stod i begreb med at forlove sig ind i den fransk-reformerte familie Mazar de la Garde. Det lykkedes ham i de følgende måneder at bære kappen på begge skuldre, opretholde korrespon-dancen med Bernstorff, der trods ængstelse og tvivl vedblev at regne ham til vennerne, men blev samtidig en nyttig hjælper for Struensee. Uden rigtig at tilhøre den intime kreds blev han dronningens kunstneriske konsulent ved ud-smykningen af Hirschholm, udførte portrætter af såvel hende og børnene som af hendes elsker Struensee og han tegnede omslaget til Mathilde-

ordenens statutter. Men foruden denne hoftje-neste gjorde han fyldest til at føre nogle af regeringens reformer ud i livet. 4.1.1771 gennemførtes en rationalisering af postvæsenet hvorved fem direk-tører blev afskediget, og S. fik stillingen som den ene af tre sideordnede direktører med de tyske forretninger under sig. Selv om nyordningen var velbegrundet og ansvaret Struensees forblev navnlig den afsatte førstedirektør Holm (*Holm-skiold, Th.) ham yderst fjendtlig. Fire dage senere blev S. imidlertid selv offer for en administra-tionsreform. Under påberøbelse af at ingen per-son kunne beklæde to lønnede stillinger i staten blev han afskediget fra tyske kancelli. Der er dog grund til at antage at hans tidligere tilknyt-ning til den Bernstorffske linje har været den egentlige årsag, og S. fik kort efter lønkompen-sation. S. knyttedes desuden til afviklingen af kommercekollegiet i forbindelse med oprettelsen af det nye finanskollegium, blev sekretær i kom-missionen til reorganisering af kunstakademiet hvis nye reglement han forfattede, og 19.8. lod han sig udnævne til æresmedlem af akademiet og benyttede lejligheden til at sikre sig den afgå-ende præsident J.-F.-J. Salys lejlighed på Char-lottenborg. Hvor betroet en person han efterhån-den var blevet ses af at han repræsenterede kon-gen som aktionær ved Asiatick Kompagnis gene-ralforsamling i aug. 1771.

Struensees fald betød for S. afslutningen på en strålende karriere. Han hørte ikke til de af hof-kamarillaen mistænkte, dertil havde han sikkert for mange venner i det borgerskab der tog af-stand fra Struenseeregimet. Når han 20. jan., tre dage før sit planlagte bryllup alligevel modtog sin afsked og nogle timer senere blev afhentet og sat under arrest skyldtes det sandsynligvis hævn fra den gruppe embedsmænd han havde været med til at fortrænge, først og fremmest Holm, der var i stor yndest hos enkedronning Juliane Marie. Efter fire måneder blev han sat på fri fod, da inkvisitionskommissionen ikke havde fundet belastende materiale mod ham. Alligevel blev han forvist til Holsten, men med bevarelse af sin pension.

Efter ihærdigt arbejde fra vennerne i Kbh. blev han 1773 ansat ved regeringen i Oldenburg og kunne gifte sig, n.å. blev lønnen fordoblet til 1000 rdl., men han forvandt aldrig sin bitterhed og følte sit eksil som et ydmygende fængsel. Den før så muntre og livsglade selskabsmand blev skrantende og hypokonder. Alligevel skabte han sig i denne korte periode et navn i tysk litteratur. Mens han i Kbh. kun havde udgivet nogle num-re af *Der nordische Sittenfreund*, 1767, en satire over et andet tidsskrift, et sørgespil *Julie*, s.å. og

1771 anonymt en politisk pamflet *Gespräche zweyer Müsziggänger*, arbejder uden væsentlig originalitet, blev han nu som medarbejder ved H. C. Boies Deutsches Museum bekendt som en fremragende essayist. Her skrev han bl.a. *Briefe eines Reisenden vom Jahre 1768*. Hans sidste arbejde var mindeskriftet *Erinnerungen aus dem Leben des Grafen Joh. Hartwig Ernst v. Bernstorff* (Leipzig 1777, dansk udg. Altona 1779) hvori han satte sin afdøde velgører et værdigt minde. Efter hans død flyttede enken tilbage til Kbh. – Legationsråd 1768. Etatsråd 1774. □Mal. Stik af C. G. Rasp, 1779, efter tegn. af J. P. Ganz, efter dette to stik.

Kilder. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41 (forsvarsskr. og selvbiogr. fragment i I 127–35).

Lit. Max Koch: H. P. S., München 1879. L. Bobé i Vierteljahrsschr. für Literaturgesch. IV, Weimar 1891 450–65. Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. indtil Chr. VII's død, 1903. H. Hjorth-Nielsen i Årbog for det da. postvæsen XXXIV 1925, 1924 273–86. L. Magon: Ein Jahr. geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien I, Dortmund 1926. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. XXXI–XXXII, 1944–45 144–61. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972. Jaikyung Hahn: Helfrich Peter Sturz (1736–1779), Stuttgart 1976 = Stuttg. Arbeiten zur Germanistik, nr. XXIX. *Papirer i Rigsark.*

Sv. Cedergreen Bech

Stygge (Styke), **Ulrik**, † 1449, biskop i Århus. † 8.6.1449, begr. i Århus domk.

Om S.s oprindelse og ungdom vides intet ud over at han 1409 var immatrikuleret ved universitetet i Heidelberg. Som Århus-kannik var han efter biskop Bo Mogensen *Langs død 1423 med til før det nye valg at underskrive en streng valgkapitulation. Valget, hvorved S. blev biskop, fandt sted 1424. Han lovede at betale 66 $\frac{2}{3}$ gylde i servicepenge til kurien, men da han ikke betalte i tide blev han en tid lyst i band. Forgængeren havde efterladt bispestolens, sit eget og det kongelige lensgods i stor forvirring hvilket førte til strid med dronning Philippa. Striden afsluttedes derved at Peder *Lykke fældede en for kronen og den afdøde biskops arvinger gunstig dom som dog ikke synes at have ødelagt S.s gode forhold hverken til ærkebiskoppen eller kronen. Han deltog i det vigtige provinskoncil i Kbh. 1425, ligesom han jævnligt deltog i rigsrådsmøderne: således også ved Christoffer af Bayerns kroning i Ribe 1443 hvor han sammen med de andre jyske biskper indførte den kanoniske betaling af bispetienden (til afløsning af „biskops-gave“) i deres stifter. Som biskop i Århus viste han rigt initiativ. Peder *Lodehats statutter om

præbendegodset blev reformeret hvorved hele kapitlets økonomi omorganiseredes. Videre udstedte han bestemmelser om korvikarerne og indstiftede messer. Vigtigst er dog en stor samling af statutter – som bygger på biskop Esger *Juuls ældre statutter fra Århus og en række navnlig lundensiske bestemmelser. Disse statutter, der må være vedtaget på stiftssynode, sikkert før 1443, fastlægger regler for hele stiftets kirkelige liv og viser varm reformiver. Ikke så sært at S. sammen med Växjö-biskoppen Nicolaus Ragwaldi blev udset til at repræsentere Danmark på det store koncil i Basel hvortil de nåede i febr. 1434. 15.3. blev de inkorporeret i konciliet. Mens biskop Nicolaus gennem længere tid spillede en ret stor rolle på konciliet havde S. kun få hverv og blev snart kaldt hjem. Endnu 7.9.1434 udtalte biskopperne da messe i Basel, men kort tid efter må han være vendt tilbage til Danmark.

Saml. af da. kirkelove, ved G. J. Thorkelin, 1781 51–84. *Scriptores rerum Danicarum* VI, 1786 464f 468–70 513f; VII, 1792 213. – P. G. Lindhardt: Danm. og reformkoncilierne, 1942 = Teologiske studier II. Beata Losman: Norden och reformkonsilierna, Göteborg 1970 = Studia hist. Gothoburgensia XI.

*Hal Koch**

Stürup, Georg Kristoffer, * 1905, psykiater. * 3. 3.1905 i Odense. F: tandlæge Henrik *S. (1869–1957) og Anna G. Knudsen (1874–1930). ~ 28.6.1929 i Kbh. (b.v.) med skoleleder Elisabeth Constance Funch, * 12.2.1906 i Næstved, d. af apoteker Viggo F. (1871–1941) og Nancy Balle (1884–1951).

S. tog studentereksamen i Hillerød 1922. Han studerede medicin i København hvor han tog embedseksamen 1929. De følgende fem år var han ansat ved forskellige københavnske hospitaler, afbrudt af en sommer i Grønland hvor han virkede som læge i Ivgitut. 1930 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om smerte i fysiologisk og psykologisk belysning. Derefter begyndte han sin psykiatriske uddannelse på Rigshospitalets psykiatriske afdeling. 1936 blev han speciallæge i neurologi, 1940 i psykiatri, 1940 dr.med. på en disputats om organsmerter (*Visceral pain*), 1940–42 afdelingslæge ved Skt. Hans hospital. 1942 ansattes han som overlæge ved Psykopatanstalterne i Herstedvester, og denne institution gjorde han i årenes løb til et internationalt kendt center for behandling af kriminelle. S.s interesse som nok hidtil var gået i retning af den almene psykiatri blev hurtigt fanget af arbejdet med de kriminelle, og her brød han nye veje. Han så en udfordring i behandlingen af „psykopaterne“ som hidtil havde været betragtet som utilgængelige for behandling. Han

Stürup, Georg K.

viste i praksis at det i mangfoldige tilfælde var muligt at ændre et livsforløb i positiv retning. I sine behandlingstanker var S. forud for sin tid. Han vragede vel ikke den individuelle psykiatriske samtalebehandling som han har meget talent for, men han lagde før de fleste andre hovedvægten på den samlede institutionelle behandling med inddragelse af alle personalekategorier og med samarbejde og gensidig information som nøgleord. Det var S.s overbevisning at et tidsubestemt ophold i anstalten var en væsentlig forudsætning for at en behandling kunne lykkes, og denne opfattelse fastholdt han selv om udviklingen i de senere år gik i retning af at afskaffe tidsubestemt frihedsberøvelse.

S.s faglige engagement har navnlig ligget omkring samspillet mellem menneske og miljø. Han har haft væsentlig indflydelse på områder som mentalhygiejne, ungdomsproblemer, socialpolitik og naturligvis især kriminalforsorg og kriminologi, og både gennem sit behandlingsarbejde og sin deltagelse i debatten har han ydet bidrag til nytænkning i psykiatrien. I praksis er der fra mange sider blevet trukket på hans viden, bl.a. af institutioner som Himmelev børnehjem og Arbejdsskolen hvor han i flere år var konsulent. 1945–65 var han tilknyttet fængselsnævnet, 1954–75 var han i retslægerådet, 1950–60 medlem af den permanente straffelovskommission. Også udlandet har i høj grad haft bud efter ham. 1952 var han med til at præge den svenske holdning til sikkerhedsanstalter, tilkaldt af det svenske justitsministerium i forbindelse med forberedelsen af en straffelovsreform. 1953–54 havde han forskellige gæsteforsoratorer i USA, og siden har han gentagne gange været forelæser både i USA og i andre lande, 1963 således ved FNs institut for behandling af kriminelle i Tokyo og senest 1972 som gæsteforsorator ved Florida State University. Den største internationale anerkendelse opnåede han da han i 1965 fik det amerikanske psykiatriske selskabs pris, Isac Ray Award. I den forbindelse holdt han en forelæsningsrække som dannede grundlag for bogen *Treating the „untreatable“*. Baltimore 1968. 1972 blev S. pensioneret, men også i sit otium, som han tilbringer i Randers, er han beskæftiget både med skribentvirksomhed og enkelte psykiatriske opgaver. Foruden de nævnte arbejder har han bl.a. skrevet *Treatment of sexual offenders in Herstedvester*, 1968 og *Berigelseskriminelle i Herstedvester*, 1972. – R. 1953. R¹. 1969. K. 1972. □Mal. af Kirsten Kjær, 1943. Teg. af B. O. Grandjean, 1961. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1940 148f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Jan Sachs

Stürup, Henrik Sneedorff, 1869–1957, tandlæge. *20.3.1869 i Svendborg, †28.5.1957 i Odense, begr. sst. F: prokurator Johannes Philip Christisan S. (1835–1914) og Alexandra Krüger (1846–1937). ~1° 21.3.1894 i Kbh. (b.v.) med Maren Eleonora Rasmussen, *6.8.1866 på Skovlyst, Tved sg., Svendborg amt, †15.3.1947 i Kbh. (Simon Peter), d. af proprietær Hans R. (1827–70) og Anne Marie Hansen (1835–98). Ægteskabet opløst. ~2° 29.4.1903 i Odense med senere tandlæge Anna Gustava Knudsen, *10.12.1874 i Nyborg, †20.12.1930 på Frbg. (~2° 1909 med tandlæge i Helsingør, senere i Hillerød Paul Steemann Tønder Voigt, 1875–1936), d. af postekspedient i Nyborg, senere stationsforstander, postekspeditor i Kværndrup Gustav Napoleon K. (1845–82) og Laura Henriette Cæcilie Theodora Schlegel (1846–1927). Ægteskabet opløst. ~3° 9.5.1913 i Odense med tandlæge Ellen Olivia Bjerre, *12.12.1879 i Hansted sg., Århus amt, †21.9.1950 i Odense, d. af gårdejer, senere forretningsmand i USA Sophus B. (1858–tidligst 98) og Ellen Marie Hedvig Petersen (1854–1916). – Far til Georg K. *S.

S. blev student 1889, privat dimitteret, og tog tandlægeeksamen 1891. Han praktiserede i Assens 1892–95, derefter fra 1896 i Odense. For den danske tandlægestand gjorde S. et betydningsfuldt arbejde som karakteriseres af mange nye ideer. 1906 stillede han forslag om en fuldstændig omordning af Dansk tandlægeforening hvorved den blev en forening af kredse med en fælles hovedbestyrelse og fælles årlig generalforsamling, en ordning som endnu gælder. Også undervisningsspørgsmål viste S. varm interesse. Således blev det for en stor del hans fortjeneste at proteseundervisningen blev lagt ind under tandlægeskolen i stedet for som tidligere at foregå hos de private tandlæger. *Dansk Tandlægeforenings Aarbog* som udkom første gang 1921 er også S.s værk. For sygekassesagen udførte han et stort arbejde og var 1921–23 medlem af voldgiftten for sygekasser og tandlæger. S. gik stærkt ind for skoletandpleje og fik i Odense oprettet en kommunal skoletandklinik som han selv ledede 1912–20.

Det er naturligt at en mand som S. beklædte mange af landets tillidshverv. Således var han 1903–08, 1914–19 og 1927–33 formand for Fyns tandlægeforening, 1915–21 formand for Dansk tandlægeforening, endvidere formand for Dansk tandlægeforenings voldgiftsret 1923–26, formand for Skandinavisk tandlægeforening 1916–19. Han blev korresponderende medlem af Finska tandläkarsällskapet (1917) og af Den norske tandlægeforening (1921). Dansk tandlægeforening viste ham sin taknemmelighed ved at ud-

nævne ham til æresmedlem 1931. – S. var 1897–1900 redaktør af Nordisk Tandlægeblad og i perioderne 1901–08 og 1910–12 af Tandlægebladet. 1931 udgav han *Danske Tandlæger 1853–1930*. □Foto.

Th. Hauch-Fausbøll og C. O. M. Stürup: Familien Stürups stamtvl., 1904. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne 1889–1914, 1915 200f. Aage Riis-Petersen i Tandlægebl. LXI, 1957 396–98.

*Hedvig Strömgren**

Stæger, Rasmus Carl, 1800–75, entomolog. * 3.11.1800 i Kbh. (Trin.), † 9.2.1875 sst., begr. på Frbg. F: styrmand, senere kaptajn, havnefoged Lauritz Peter S. (ca. 1755–1817) og Margrethe Christine Jacobsen (ca. 1763–1851). ~ 20.5.1830 i Kbh. (Helligg.) med Sophie Therese Alberg, * 17.5.1809 i Kbh. (Frue), † 29.2.1860 på Frbg., d. af bogholder, senere statsgældsdirektør, konferensråd Peter A. (1771–1831) og Conradine Christine Rasmussen (1786–1860).

Om S.s ungdom vides kun at han 1817 tog dansk-juridisk eksamen og 1825 blev ansat som kontorist i bureauet for de udenlandske betalinger under finansdeputationen. Her avancerede han indtil han 1831 blev sekretær i statsgældskontoret. 1840 blev han chef for zahlkammeret, og da dette 1849 blev slået sammen med statsgældskontoret til finanshovedkassen blev han finanshovedkasserer. Han var en ypperlig organisator og levende interesseret i offentlige og velgørende formål. Under træarskrigen 1848–50 organiserede han en indsamlng „til vore bortdragne krigeres efterladte“ idet hvert medlem af en husstand betalte fire skilling ugentlig der blev indsamlet af hjælpe-kasserere og hovedkasserere til en generalkasserer som var S. der også forestod uddelingen. Ialt indsamledes således 350 000 rigsbankdaler. Under koleraepidemien 1853, krigen 1864 og stormfloden 1872 gentog han denne organisation. Han var medstifter af sparekassen Bikuben 1857 og den første formand for dens repræsentantskab. Af talrige understøttelses- og hjælpeforeninger, fattigkasser osv. var han et virksomt medlem.

S.s interesse for entomologien må være opstået sidst i 1820'erne og fik støtte af grosserer B. W. *Westermann. Fra 1836 koncentrerede han sig om de tovingede insekter, fluer og myg, og indledte en meget udbytterig og langvarig korrespondance med entomologen prof. J. W. Zetterstedt i Lund. I dennes 14-bindes værk *Diptera Scandinaviæ*, 1842–60 er talrige beskrivelser bygget på eksemplarer lånt fra S. Selv skrev S. 1839–42 i *Naturhistorisk Tidsskrift* fire afhandlinger der skulle være begyndelsen til en *Systematisk Fortegnelse over de i Danmark hidtil fund-*

ne Diptera; manuskripter til endnu fem, seks utrykte afhandlinger som fortsættelse findes på Zoologisk museum. 1845 skrev han sst. om de grønlandske Diptera. I disse afhandlinger er bl.a. beskrevet 115 danske og syv grønlandske dipterer der næsten alle stadig er gældende: S. havde et skarpt blik for arts karakterernes værdi inden for disse selv endnu vanskeligt bestemmelige insekter og blev i den korte tid han publicerede en internationalt anerkendt kapacitet. Efter 1845 tog hans offentlige hverv al hans tid; selv om han stadig forsøgte at vende tilbage til entomologien blev der intet mere deraf. En samling på 1326 danske arter forærede han til universitetsmuseet 1846; resten testamenterede han det nu forenede museum. – S. kom tidligt ind i det naturvidenskabelige foreningsliv, var revisor i Naturhistorisk forening fra dens stiftelse 1833, 1841–49 dens vicedirektør ligesom han også deltog aktivt i det af J. C. *Schiodte 1842 stiftede Skandinavisk entomologisk selskab. 1845–46 var retog han sammen med Westermann Det kgl. museums insektsamling under Schiodtes udenlandsrejse. Han havde sympati for både Kroyer-Schiodte-kredsen og Jap. *Steenstrup og var med sin retlignede karakter, sin forståelse af og medfølelse med mennesker og sit stille lune en mand der i en sjælden grad hvilede i sig selv. – Kammerråd 1835. Justitsråd 1838. Etatsråd 1852. – R. 1850. DM. 1862. – □Mal. af H. Olrik, 1867. Træsnit 1875 efter fotografi. Foto (Zool. mus.).

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II,2, 1875 436–38; III 1878 416–18 (bibliografi). Berl. tid. 9.2.1875. Dagstelegrafn 10.2. s.å. [Harald Westergaard:] Bikuben 1857–1907, 1907 17f. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 179–82 (bibliografi). R. Spærck i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. XCV, 1933 50f. – Papirer i Zoologisk museum. Breve til J. W. Zetterstedt i univ. bibl., Lund.

S. L. Tuxen

Stæhr-Nielsen (ved dåben uden bindestreg), **Erik**, 1890–1921, maler. * 21.7.1890 i Kbh. (Matth.), † 13.8.1921 i Esbønderup skovhuse, begr. i Kbh. (Vestre). F: detailhandler, senere forvalter Rasmus Nielsen (1854–1928) og porcelænsmaler Augusta Olsen (1865–1940). ~ 10.7.1918 på Frbg. med Cecilie (Cici) Marie Glahn, * 19.1.1886 i Nykøbing F., † 21.9.1940 i Kbh., d. af arkitekt H. C. *G. (1850–1931) og Louise D. Leuning (1851–1931). – Bror til Olaf *S.-N. S.-N.s kunstneriske uddannelse begyndte efteråret 1907 på Teknisk skole hos H. *Grønvold. Efteråret 1909 gik han ind på Statens tegnelærerkursus hvor han tog eksamen n.å., og derefter søgte han Kunstnernes studieforsknings skole under Johan

Stæhr-Nielsen, Erik

*Rohde vintrene 1910–12 og akademiet som gæst 1917. S.-N. debuterede hos De unge kunstneres forbund i Den frie udstilling dec. 1909 og udstillede landskaber og mariner på forskellige udstillinger. Han havde lejlighed til at se hav på en tur over Atlanterhavet som pantrymand om bord på Amerikabåden Oscar II nov.-dec. 1910 og på et par rejser med fragtdampere til Spanien juni-juli 1913 og til Sierra Leone og Fransk Senegal i Afrika jan.-april 1914. Snart efter viste der sig et omslag i hans kunst. Han opgav det naturalistiske marinemaleri og kastede sig ud i en temperamentsfuld fantasikunst der handlede om negre og urskov, syndflodssagn, urtidsmyter. En kort studietid på Harald *Giærings malerskole nogle måneder 1917 førte ham ind på at arbejde med kompositionelle værdier og på studiet af farven. Maleriet blev en hektisk kamp for ham hvor han slap fantasien løs, og hvis eneste styrende moment var dekorative og koloristiske hensyn. Han malede en række billeder af dansende eller kæmpende negre og ryttere i urskov (*Maske-dans*, 1918–19; *Neger og Spahi*, 1917; *Skovens Børn*, I, 1919; *Negermusikanter i Urskoven* (Statens mus.) og *Orpheus spiller for Dyrene*, begge 1921), snart lysende af farve, snart karakteriserede ved bevægelsernes fart og flugt, og blev med dem en fremtrædende repræsentant for efterkrigsårenes ekspressionistiske maleri. I sine sidste år søgte han ny næring for sin fantasi i Grib-skov hvor han havde et lille hus. Han søgte at trænge bag om den natur han så, ind til det der måtte have været urtidsskoven i de fjerne tider da menneskene endnu ikke havde gjort indgreb i dens udseende (tre store skovbilleder *Den nordiske Skov*, 1920–21, hvoraf det ene i Statens mus.). Ingen dansk maler har vel forstået skoven og dens paniske væsen så intimt som han, og i sine bedste ting nåede han en skønhed i farven som kun de bedste af de samtidige. S.-N. døde på et tidspunkt da en afklarende samling var begyndt at vise sig i hans kunst. Han virkede en tid som tegnelærer ved Frbg. tekniske skole. Mindeudstillinger i Kunstforeningen dec. 1923 og på Charlottenborg efterårsudstilling 1933, andre posthume særudstillinger hos Vagn Winkel april 1935 (især tegninger), og Axel Duckert 1942. Foruden Statens museum for kunst ejer Maribo museum et maleri af ham; tegninger i Den kgl. kobberstiksamling. □ Malede selvportr. ca. 1908, 1912–13, 1915 og 1917. Selvportr. på linoleumsnittet Familien, 1920. Foto. – Monument af Olaf Stæhr-Nielsen på graven, 1926, udkast udst. 1924.

E. S.-N. Et udv. af billeder m.tekst af Sig. Schultz, 1934 = Vor tids kunst XVI. – Sig. Schultz i III. tid. 23.12.1923. O. V. Borch i Samleren IV, 1927 140. Andr.

Friis sst. XII, 1935 79–82. Alex. Fugl sst. XIII, 1936 141–60. O. V. Borch i MKS. Medlemsbl. for malende kunstneres sammenslutn. I, 1930 27–31. [Carsten Nielsen] i Berl. aften 26.6.1936.

Sigurd Schultz *

Stæhr-Nielsen, Eva, se Stæhr-Nielsen, Olaf.

Stæhr-Nielsen (ved dåben uden bindestreg), **Olaf** Christian, 1896–1969, billedhugger. * 25.9.1896 på Frbg., † 24.5.1969 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Vestre). F: detailhandler, senere forvalter Rasmus Nielsen (1854–1928) og porcelænsmaler Augusta Olsen (1865–1940). ~ 1° 14.5.1927 på Frbg. med Else Helene Marie Jensen, * 10.5.1902 i Kbh. (Garn.), d. af oversergent Mads J. og Anna Christensen. Ægteskabet opløst. ~ 2° 9.4.1935 i Kbh. (Jac.) med keramikeren Eva Christiane Barfred Wilhjelm, * 30.6.1911 på Frbg., † 26.4.1976 i Kbh. (Jac.), d. af direktør i Dansk rejsebureau Axel Fasting W. (1871–1956) og Emma (Effie) Sophie Barfred (1869–1947). – Bror til Erik *S.-N.

S.-N. kom i ciselørlære hos Thyra Vieth 1914, blev svend med sølvmedalje 1917 og arbejdede hos Alfred *Dragsted og Kay *Bojesen, indtil han, efter forberedelse på Teknisk skole i Kbh. og på Frbg. tekniske skole under broderen, optoges i akademiets billedhuggerskole sept. 1918. Her gik han en årrække, i hvert fald til sommeren 1923. Han hørte til Einar *Utzon-Franks første kuld elever. Allerede fra sine tidligste år, endnu før han kom til Utzon-Frank havde han, ligesom andre af sine jævnaldrende, en udpræget dekorativ manér. Den ses bl.a. i reliefferne til Frbg. domhus (1921), men han kæmpede sig ud af den med drengestaturen *David*, 1923, belønnet af akademiet med Eibeschutz' præmie. Selv om S.-N. har udført en del frie skulpturer, især statuetter og portrætter (buste af *professor H. I. Hannover* 1924 på Polyteknisk læreanstalt) viste det sig at det dekorative formsprog lå naturligt for ham. Han havde sit eget selvstændige greb om formen, meget lune og gratie i sin modellering og opfattelse af plastiske motiver. I samarbejde med arkitekter (Kaj *Gottlob, S. C. Larsen, Tyge *Hvass, Frits *Schlegel, Aage *Rafn) har han løst en mængde dekorative opgaver til bygninger og udstillinger i vidt forskellige materialer. Et speciale fandt han i relieffer, drevne i metalplade på fri hånd uden model (kobberporte til den danske pavillon på verdensudstillingen i Paris 1925 (efter Utzon-Franks udkast), til Søndermark krematorium og Frbg. tekniske skole; facade-relieffer i messing til Crome & Goldschmidt, Østergade, 1941). Hertil kommer arbejder i støbejern (port med støbte relieffer til Søndermark krematorium), træ (intarsiavæg til den

danske sal i fredspaladset i Genève, udsmykning med flade trærelieffer limet på trævæg i Dagmar, Alexandra og andre biografer), glasmosaik (Nørre Sundby rådhus), glasætsning. Til Saxbo stentøj har han modelleret både større og mindre figurlige arbejder (en lille dyrefigur i Stockholms nationalmuseum; facadefigur med byvåben, 1,30 m høj, til Nørresundby rådhus, 1939; ni vægrelieffer til Teknisk skole i Jul. Thomsensgade, 1938) og relieffer til byrådsalen i Køge, udført 1945–49 på bestilling af Ny Carlsbergfondet, Saxbo udførte desuden hans monument for Herlev kommune, Byparken, 1959. I brændtler har han udført aktuelle genrescener med grupper af småfigurer (*Cykelbude*, 1935; *Seksdagesløb i Gaarden*, 1938; *Vintersport*, 1942) foruden emblemet til hovedindgangen på Århus univ. 1949. S.-N. har desuden tegnet sølvtøj, bl.a. til hofjuvelererne A. Michelsen og Dragsted, og 1933 vandt han Magasin du Nord's konkurrence om kvindefiguren til søjlen i Bremerholm som han derefter udførte. – S.-N. udstillede på Kunsterne efterårsudstilling 1919–32, Charlottenborgs forårsudstilling 1921–28, Den nye udstilling og Skulpturudstillingen 1933, Skulptur-udstillingerne 1935 og 1938, Vinterudstillingen 1942, verdensudstillingerne i Bruxelles 1935 (guldmedalje for modellerede facade-dekorationer til den danske pavillon), Paris 1937 (diplômè d'honneur for en fremstilling af blyants-fabrikation, udført i stentøj, til fabrikken Vikings stand) og New York 1939 og har for både Crome & Goldschmidt og Birger Christensen formgivet udstillingsmanequiner. S.-N. var til sine sidste år flittig og efterspurgt og har af større opgaver udført en hestebron for Hadsten kommune 1963–65. Fra 1924 virkede han som lærer ved Teknisk skoles kunsthåndværker-afdeling. – Hustruen **Eva S.-N.** blev allerede 1932 knyttet til Nathalie "Krebs" virksomhed som formgiver og var gennem en lang årrække den der tegnede Saxbo keramik kunstneriske profil. – R. 1967. □Maske af Asta Lilbæk ca. 1933. Foto.

Erik Lassen og Ole Wanscher: A. Michelsen og d. sølvmedekunst, 1941. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Sigurd Schultz**

Stärck (Stärcke, Starck, Sterck, Stercke), **Erhard**, † 1651, trompeter. † 23.1.1651.

S. gik som musiker i sin slægts fodspor. Denne tjente ved Frederik II's hof og senere under Christian IV, og 1602 sendtes S. til grev Philip af Hohenlohes hof for at han der kunne perfektionere sig i trompeterkunsten. 1607 trådte han i Christian IV's tjeneste og steg efterhånden til betroede poster. Han træffes atter og atter i tidens private

og offentlige dokumenter, og hans virksomhed gik langt ud over hvad musikalske uddannelse alene berettigede til. Han anvendtes i vid udstrækning som særlig udsending og parlamentær og tjente sin konge i 42 år til han 1649, to år før sin død, fik bevilget sin afsked. Han var med i alle kongens felttog, til sidst som oberst-trompeter. Trods sin beskedne lønning døde han som en velhavende mand.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877 208. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia II–III, 1878–91 (fot. optr. 1969). Kancelliets brevbøger 1616–34, 1919–36. – Angul Hammerich: Musikken ved Chr. den fjerdes hof, 1892 (jfr. S. A. E. Hagen i Hist. t. 6.r.IV, 1892–94 439).

Nils Schiørring

Stærmosen, Jørgen Christian Hansen, * 1920, arkitekt. * 11.5.1920 i Odense. (Gråbrødre hosp.k.). F: snedkermester Frederik Christian Hansen S. (1883–1969) og Andresigne Andersen (1886–1971). ~ 11.1.1947 i Ålborg med massøse Hanne Andersen, * 2.4.1923 i Vejle, d. af handskefabrikant Malling Glud A. (* 1884) og Valborg Bardram (* 1887).

S. blev optaget på kunstakademiet 1941 og fik afgang herfra 1944. Herefter har han haft selvstændig virksomhed i Odense. Han hører til en generation af arkitekter der efter krigen søgte en fornyelse af den hjemlige tradition gennem påvirkninger fra tidens internationale strømninger. Han fik mange store opgaver, særlig fra midten af 1950'erne som viser ham i den frontgruppe der på afgørende måde indførte den usentimentale og saglige byggeskik herhjemme. Hans byggeri har været præget af tillid til og fortrolighed med samtidens byggetekniske formåen, i vidt omfang banebrydende for anvendelse af nye materialer og konstruktionsformer, samt projektering af industrialiseret byggeri selv i meget stor skala, kendetegnet af konsekvent funktionsrettet planløsning i en enkel og overskuelig hoveddisposition.

I årene omkring 1950 opførte han en del boligkomplekser i Odense i samarbejde med H. E. *Langkilde og Ib Martin Jensen, bl.a. *Tofteparken* med fem høje beboelsesblokke der ved siden af Bellahøjbebyggelsen i København placerer sig som et af de tidligste eksempler på denne bygningstype. Sammen med den jævnaldrende fagfælle K. Boeck-Hansen fik han i midten af 1950'erne overdraget opførelsen af to omfattende sygehusbyggerier, henholdsvis *det nye Rigshospital* i København og den store *udvidelse af Odense by og amts sygehus*. De to arkitekter fik de to store opgaver efter konkurrencer, Odense 1954,

Stærmoser, Jørgen

Rigshospitalet 1955, og de to sygehuskomplekser er strukturelt og formmæssigt nært beslægtede. De er begge udformet som et stort rektangulært højhus på 16 og 17 etager, opført i jernbeton. Den radikale og knappe udformning af de to komplekser har været styret af nye krav om bygningsmæssig koncentration, den lodrette transports bedre økonomi og kortere gangafstande. Rigshospitalets store hovedblok er blot et led i en gennemgribende modernisering af Martin *Borchs hospitalskompleks, der også omfatter Fødselsstiftelsen og en del af universitetsinstitutionerne. Udbygningen af sygehuset i Odense fandt sted i årene 1957–67. Hovedblokken er forbundet med et system af lave bygninger med behandlings- og operationsafdelinger. Også her har der været tale om en fortsat udbygning og modernisering af hele sygehuskomplekset. I samarbejde med en større gruppe arkitekter fik S.s tegnestue i begyndelsen af 1960'erne overdraget projektering og opførelse af et helt nyt bykvarter, *Vollsmoseplanen* i Odenses udkant. Projektet der planlagdes til at omfatte 5000 boliger hører til de største i sin art herhjemme. Det omfatter en rig variation af boligtyper, butikscentre, skoler, institutioner, idrætsanlæg m.v., en gennemført trafikdifferentiering og udgør et af de mest konsekvente forsøg på at realisere det sæt af tanker om planlægning af større byenheder der siden 1930'erne havde behersket den teoretiske debat. Ligesom det omtrent samtidige byplanmæssige forbillende, Albertslund, var byggeriet fra starten gennemført som montagebyggeri i helt nye industrialiserede processer. I tilknytning til Vollsmoseplanen opførte S. gymnasiet *Mulernes legatskole*, Kertemindevej, indviet 1968. Med den rige erfaring med planlægning og opførelse af byggerier i store enheder blev det overdraget S.s tegnestue at opføre det store butikscenter *Rosengårdcentret*, øst for Odense 1969–71 og et par år efter det tilsvarende *City 2*, Høje Tåstrup storcenter ved København. S.s produktion er stor og omfatter ud over det nævnte bolig- og forretningsejendomme, kollektivhuse og kollegier. Sammen med Peter *Koch har han endvidere forestået restaureringen af Sønderborg slot. Han udnævntes i 1960 til kgl. bygningsinspektør for Fyn og de sønderjyske landsdele. – R. 1968. R¹. 1977. □Foto.

Arkitektur XV, 1971 210–20 (Rosengårdcentret, Odense). F.R.I.bladet, s.å. nr. 2 12–20 (Vollsmoseplanen, Odense). Det nye rigshospital, udg. Rigshospitalet, [1972]. Johs. F. Munch-Petersen i Byggeindustrien, 1973 212–19 (Vollsmoseplanen). Byggeforum XXXIX, 1976 nr. 4 28–32 nr. 5 25–29 (City 2, Tåstrup). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Villads Villadsen

Stærmoser, Anders Christian Robert Wilhelm, 1907–80, højskoleforstander, politiker. * 28.9.1907 i Estvad, † 11.9.1980 i Gjøl pr. Åbybro, bisat i Gjøl. F: lærer, kordegn Rasmus Christian S. (1882–1964) og Caroline Amalie Nielsen (1883–1974). ~ 19.10.1928 i Silkeborg med bibliotekar Marie Bjerre, * 6.11.1902 i Lemvig, d. af lærer, bibliotekar Jens B. (1872–1941) og Dorthea Andersen (1870–1944).

S. var bankuddannet og 1929–32 ansat i General Motors Acceptance Corporation. 1932 blev han lærer på Den danske andelskole, og 1937–43 var han Støvring højskoles ejer og forstander. I sin ungdom traf S. Niels *Banke og Arne *Sørensen, og han deltog 1936 i stiftelsen af dansk samling. Han helligede sig dog sin skole indtil krigsudbruddet, men gik siden ind i politisk betonet virksomhed. S. deltog i den første organiserede modtagelse af faldskærmsfolk 1942 og løste også derefter en række væsentlige opgaver i modstandsbevægelsen. 1943 valgtes han til folketing for dansk samling i Ålborg amt, og han formåede i den korte folketingsperiode 1943 at markere en klar og velformuleret modstand mod forhandlingspolitikken. I efteråret 1944 rejste S. illegalt til England hvor han blev medlem af Det danske råd og derfra til Færøerne og USA. Bl.a. gennem foredragsvirksomhed arbejdede han for at fremme kendskabet til den danske modstandsbevægelse, og han deltog aktivt i forberedelserne til Danmarks optagelse i FN som et af de 50 stiftende medlemslande. Samarbejdsvanskelighederne i befrielsesregeringen medførte dog at han ikke som ventet blev en af Danmarks officielle repræsentanter ved San Francisco-konferencen, men modstandsbevægelsen blev repræsenteret af en ikke-politiker. Efter sin hjemkomst fra USA gik S. på ny energisk ind i folketingsarbejdet hvor han ikke mindst var en veltalende forkæmper for en konsekvent støtte til den dansksindede bevægelse i Sydslesvig. Efterhånden som dansk samlings mest kendte mærkesager, frihedskampen og Sydslesvigsagen, blegnede mens der ikke var tilstrækkelig vælgerinteresse for det omfattende og ganske fremsynede økonomiske og sociale program, vanskeliggjordes samarbejdet i partiets ledelse, og S. ønskede ikke genopstilling 1947. Efter sin udtræden af folketinget tog han initiativ til oprettelsen af Dansk Durisol A.m.b.a., og 1948–58 var han direktør først for dette selskab, senere for Tectum A.m.b.a. 1958–73 virkede S. i Asien og Afrika som konsulent for ILO, FAO, SIDA og Asian Development Bank, navnlig vedrørende andelsbevægelse, landbrugsudvikling og bankvæsen. Han skrev i denne forbindel-

se en række lærebøger og håndbøger på engelsk (oversat bl.a. til urdu og indonesisk). □Foto.

Jorgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I-II, 1959. – Papirer i Rigsark.

Poul Dam

Stöckel, Johan Ferdinand Vilhelm Valdemar, 1867–1959, officer, museumsleder. * 26.5.1867 i Rønne, † 30.8.1959 i Hellerup, begr. sst. F: fotograf Gottlieb Knud Constantin S. (1839–89) og Henriette Nicoline Lintrup (1837–88). ~ 19.2.1898 med Anna Kirstine Marie Pedersen, * 19.2.1872 i Århus, † 27.8.1950 i Hellerup, d. af tømrer- og bygmester Laurits (Laurs) P. (1843–1907) og Inger Maria Nielsen (1847–1917).

S. blev student 1885 fra Rønne, n.å. cand.phil., sekondløjtnant 1887. Efter flere års tjeneste i artilleriet rejste han 1891 til Congo hvor han s.å. blev sekondløjtnant i den belgiske Congostats tjeneste, deltog i flere krigerske foretagender og blev såret, blev 1892 premierløjtnant, 1894 kaptajn. 1894–96 gennemgik han hjemme officersskolens næstældste klasse, blev premierløjtnant i artilleriet og gennemgik 1899–1902 den særlige artilleriklasse. 1903–04 var han engageret af det belgiske finansdepartement som opdagelsesrejsende og gennemvandrede bl.a. Centralafrika fra vest til øst. Under den russisk-japanske krig ledede han 1905 en ekspedition til Manchuriet. Efter et par gange at have været uden for nummer afskedigedes han 1909 på grund af alder fra linjen, gik over i reserven, hvor han n.å. blev kaptajn. – Med titel af rustmester – fra 1909 konservator, fra 1919 bestyrer – påtog S. sig 1906 at videreføre et påbegyndt arbejde med systematisk, videnskabelig prøvelse og katalogisering inden for museumstekniske rammer af de under artilleriet hørende samlinger, navnlig den historiske våbensamling på Kbh.s tøjhus. Af pietets-hensyn over for Kronborg slot modsatte han sig straks planen om at flytte samlingerne til dette sted og fik tøjhuset rømmet for moderne krigsmateriel. Samtidig med de overordentlig omfattende arbejder i samlingerne, ofte under meget ugunstige forhold, drev han indgående undersøgelser i vore arkiver og biblioteker til grundlag for sine planer for museet og udvidede sine undersøgelser ved talrige rejser i udlandet. Hans planer vakte almindelig anerkendelse hos ledere af lignende institutioner i udlandet. På grundlag af S.s forslag af 1919 anordnede en kgl. resolution 1928 at den historiske våbensamling på tøjhuset blev en selvstændig institution, Tøjhusmuseet, direkte under krigsministeriet. S. blev museets ansvarlige chef. 1923 havde han tillige overtaget den historiske munderingssamlings let

forgængelige sager og hermed det vanskelige konserverings spørgsmål som han løste med fortrinligt resultat. 1937 afgik S. på grund af alder som museumsleder, men indtrådte 1939 i den tremandskommission der en overgang havde den øverste ledelse af Tøjhusmuseet. Selv om de opstillingsprincipper som S. anvendte ikke kan holde for en moderne kritik var hans ihærdige museumsarbejde et stort skridt fremad i retning af etableringen af en anerkendt og selvstændig historisk våbensamling. S.s forskningsinteresse var samlet omkring håndskydevåben og faner om hvilke emner han offentliggjorde bøger og artikler. – R. 1921. DM. 1927. F.M. 1937. □Buste af M. S. Elo, 1947 (Tøjhusmus.). Foto.

Interview i Jyllandsposten 25.5.1947. – H. Jessen-Tusch: Skandinaver i Congo, 1902–05. Studenterne fra 1885, 1910 104f. Otto Smith i For og nu, 1926 337–412. Samme i Militært t. LXVII, 1938 212–17. Arne Hoff i Våbenhist. årbøger X, 1959–61 109–23.

*Rockstroh**

von Stöcken

Heinrich Stöcken -1550- bygmester i Holsten
Claus S. bygmester
Heinrich S. -1643 rådmænd i Rendsborg
Henrik von *S. til Pederstrup 1631-81 rentemester våbenbrev 1681
Christopher E. v. *S. 1664-1711 søofficer

Rangadel. Uddød i mandslinjen 1762.

Henrik v. *S.s datter Abigaël Marie var ~ overrentemester Peter *Brandt.

Danm.s adels årbog LVIII, 1941 II 59–64.

Nils G. Bartholdy

v. Stöcken, Christopher Ernst, 1664–1711, søofficer. * 4.8.1664, † 8.2.1711 i Kbh., begr. sst. (Trin.). F: rentemester Henrik v.*S. (1631–81) og Anna Catharina v. Felden († 1673). Ugift. v.S. blev løjtnant 1682, kaptajnløjtnant 1685, kaptajn 1686, schoutbynacht 1688, viceadmiral 1693 og admiral 1697. Som ung officer var han 1682–88 i hollandsk, veneziansk og engelsk tjeneste. Efter et togt som chef for orlogsskibet Churprintzen blev han 1689 chef for en eskadre der skulle eskortere en transportflåde på 70 skibe med ca. 10 000 mand hjælpetropper fra Listerdyb til Leith. Tropperne, der kommanderedes af hertugen af Württemberg, var bestemt til at hjælpe kong Vilhelm III mod den fordrevne kong Jacob. Vinterstorm adspalttede den store

v. Stöcken, Christopher E.

transport der ikke nåede bestemmelsesstedet, men hvis hovedstyrke blev landsat i Hull. N.å. blev v.S. ekvipagemester på Holmen, en tjeneste der dog blev afbrudt ved at han 1691–92 var i fransk tjeneste. Efter admiral Henrik *Spans død dec. 1694 overtog v.S. stillingen som Holmens chef hvor han gjorde god fyldest i de følgende år da reguleringen af Nyholm fortsattes. Derimod lykkedes det ham ikke, trods ihærdigt arbejde, at få gjort noget for Nyholms fortifikationer. I forbindelse med denne tjeneste var han dog undertiden udkommanderet, 1699 som chef for en eskadre i Østersøen, og n.å. førte han en af eskadrene i flåden under U. C. *Gyldenløve (1678–1719). Han var 1705 medlem af kommissionen vedrørende skibsbygning og medlem af kommissionen i rådstuen for slottet, deputeret i politiretten og 1708–10 kommitteret i politi- og kommissariatskollegiet. I efteråret 1709 sendtes han med en eskadre til Kattegat for at blokere Göteborg, og n.å. var han eskadrechef i Gyldenløves flåde med sit flag i orlogsskibet Fredericus Quartus med hvilket han deltog i slaget i Køge Bugt 4.10. Da flåden kort efter blev oplagt ned-sattes en kommission for at finde årsagen til talrige havarier på skibenes rejsninger. Kommissionen kom til det resultat at havarierne skyldtes at rundholter og takkelage ikke havde været rigtigt proportionerede hvilket blev lagt Holmens chef til last. Den fortjente og virksomme v.S. fik sin afsked i dec. s.å. hvilket sikkert har fremskyndet hans død der indtraf nogle uger senere. – Hv.R. 1702.

Pers. hist. t. 4.r.III, 1900 243–45 (breve). – Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–III, 1899–1906. H. D. Lind i Tidsskr. for søvæsen LXXXVIII, 1917 371f. Chr. Elling: Holmens bygningshist. 1680–1770, 1932. J. H. Schultz: Den danske marine 1814–48 II, 1932. Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt II–IV, Trondheim 1954–56.

*Th. Topsøe-Jensen **

v. Stöcken, Henrik (Heinrich), 1631–81, rentemester. * 8.5.1631 i Rendsborg, † 11.7.1681 i Kolding, begr. i Kbh. (Trin.). F: rådmand og tolder i Rendsborg Heinrich S. († 1643) og Abel Gude (1607–64). ~ 14.11.1660 i Övelgönne med Anna Catharina v. Felden, † 10.6.1673 i Kbh., d. af dr.jur. Ernst v.F. i Colmar og Anna Catharina v. Stöcken. – Far til Christopher v.S.

v.S. blev opdraget hos sin slægtning landkansler Hinrich v. *Hatten. 1651–57 var han skriver hos Kay *Ahlefeldt til Mehlbech, landråd, krigskommissær og amtmand over Haderslev amt, og under krigen 1657–60 kommissær ved den kongelige hær i hertugdømmerne. Derpå blev han inspektør over grev Burchard *Ahlefeldts godser.

1663 blev han kongelig kammererer for de slesvigholstenske intrader og forvalter ved Kiel omslag, 1668 assessor i tyske cancelli og 1670 assessor i kammerkollegiet. 1676 fik han bestalling som kammerråd og 1678 som rentemester. 1674 blev han en af de kommitterede i generalkommissariatet for landetaten og 1677 i det for land- og søetaten fælles generalkommissariat der virkede til 1679 hvorefter han overtog styrelsen af hærens økonomi som generalkrigskommissær. Samtidig blev han en af de tilfornordnede ved søetaten og ledede som rentemester det af ham selv omdannede rentekammerkollegium. For at bøde på hans ringe titel blev han 1680 udnævnt til gehejmeråd. N.å. fik han våbenbrev. Han ejede Pederstrup. – v.S. var det praktiske livs mand og besad en enorm arbejdsevne. Overalt hvor han kom til arbejdede han sine kolleger ud og skaffede sig hovedindflydelse på sagernes afgørelse. Han kom ved sit arbejde i personlig berøring med Christian V og skaffede sig stor indflydelse hos ham da han vidste udvej hvor ingen anden så den. Han var på grund af sit plebejiske væsen, sin mangelfulde uddannelse og sin store indflydelse hos kongen, hvorved han kuldkastede de fremmede gesandters og storkanslerens aftaler, en skræk for disse.

Uden at bære navnet indtog han fra aug. 1664 da Christoffer *Gabel blev statholder i Kbh. en rentemesters stilling. De under ham sorterende regnskaber (hertugdømmernes og sundtoldens) gik uden at passere skattekammerkollegiet direkte til kongens godkendelse. Under den skånse krig spillede v.S., som rimeligt var, en stor rolle. Der var brug for hans store arbejdsevne. Generalkommissariatet af 1674 ledede han fra først af, da hans kolleger J. G. v. *Körbitz og Steen *Hohendorff overlod ham arbejdet og nøjedes med at kontrollere. Ved krigens udbrud fulgte v.S. kongen til hertugdømmerne hvor han optrådte med stor dygtighed og energi. Ligeledes var han ved hovedkvarteret under belejringen af Wismar og var den ledende på stedet. 1676 fulgte han med hæren til Skåne hvor han ordnede det meste på egen hånd uden at bryde sig særlig om sine kollegers skrivelser. De økonomiske vanskeligheder bevirkede at generalkommissariatet korte fast. Kun v.S. gik over i det nye generalkommissariat for land- og søetaten der under Holger *Vinds ledelse bestod af seks deputerede. Også her blev v.S. den ledende da han fulgte med kongen til hæren i Skåne. 1678 var penge-nøden stor, og kongen spurgte i juni 35 af rigets mest fremtrædende mænd om hvorledes man kunne skaffe 800 000 rdl. Af de indkomne betænkninger eksisterer de 33, og ingen af dem er så rig på udveje som v.S.s. Efter fredens slutning

blev generalkommisariatet ophævet, og kongen overtog selv ledelsen, assisteret af v.S. Samtidig blev denne under titel af rentemester leder af kammerkollegiet eller rentekammeret. I instruktion for kammerkollegiet 16.4.1680 kaldtes han: Vores gehejme- og kammerråd, rentemester og generalrigskommisarius.

Mens v.S. som generalrigskommisær ingen større reformer indførte, søgte han som leder af rentekammeret at finde nye udveje til at skaffe penge og omordnede administrationen på en mere praktisk måde. For at skaffe penge bevilgedes ingen nye benådninger, ingen ny sædegårdsfrihed og ingen skattelettelser. Krongodset blev forøget ved en reduktion som i Sverige, og skattefriheden blev ophævet for bortskødede og pantsatte kongelige ladegårde. Særlig tog v.S. sig af regnskabsrevisionen der førtes tilbage til 1670 for at man kunne opdage begåede misligheder. Han indførte kontrol med beneficerede institutioners og købstædernes kommunale regnskaber. De sidste måneder af hans liv var næsten helt optaget af forhandlinger om landmålingen der skulle danne grundlaget for en ny matrikulering. Endelig skabte han rentekammerets organisation som den i alt væsentligt forblev til 1841.

Danske saml. 2.r.III, 1873-74 341 348 (svenske relationer); IV, 1874-76 161f (franske relationer). – Progr. fun. univ. Hafn. over H. v. S., 1681. H. Trier: Gården nr. 8 Amagerortv., 1900. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I-II, 1908-22. Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård, 1957 (reprodukt. 1975) 112f. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660-1763 I-II, 1975-76.

*Carl Christiansen**

Støttrup, Morten Jensen, ca. 1705-84, separatist. * ca. 1705 antagelig i Nibe, † 1.9.1784 i Hamborg, begr. sst. F: bødker, senere i Støttrup, Farsø sg., Gislum hrd. Jens Olesen († tidl. 1745) og Christine Marie Lund. ~ antagelig før 1750 med Christine Lind.

Alle hjemmets fire sønner blev påvirket af den antikirkelige separatisme, men stærkest kom S. under dens indflydelse. Han og hans bror Niels (* 1708) blev studenter (Ålborg) 1728 og tog filosofisk eksamen 1731. I forbindelse med disse års vækkelse i Kbh. blev S. grebet af tanken om kristenhedens elendighed, fremkaldt ved blind tilid til den rene lære, kirkeinstitutionen, absolutiionen i skriftemålet og hele sammenblandingen af åndeligt og verdsligt regimente. Som en grublende og skrupulos natur var han typisk for den kirkefjendske spritualisme der i sin yderste konsekvens kun anerkendte åndens indre „lys“ i sjælen som sandhedskriterium. 1734 radikaliseredes vækkelsen i Kbh. – bl.a. gennem svenske emigranter – og under et besøg i Viborg s.å.

holdt S. forsamlinger hos sin bror Anders, der var guldsmed, og blev i præsteskabets nærvær forhørt af biskop J. *Trellund; han forkastede barnedåben, den lutherske nadverlære (skriftemålspraksis) og det kirkelige embede. S. blev sat i Viborg arrest hvor broderen Laurids, en sadelmager, gjorde ham selskab, men 1735 tilbagekaldte han sine vildfarelser, stod åbenbart skrifte og gik til alters med sine brødre. Derpå rejste han til Kbh., kom atter under indflydelse af separatismen og forsøgte under en ny rejse til Viborg at påvirke sine forældre. Resultatet blev en provsteret mod hele familien som nu ville til Kbh., men blev arresteret i Nyborg. Efter mange forhandlinger sattes tre af brødrene i kastellet hvor de skulle modtage gejstlig belæring, men da de ikke ville love at afholde sig fra propaganda blev S. og Niels – siden også Anders – 1738 forvist til Altona hvor der var „religionsfrihed“. Laurids, der boede med forældrene i Slagelse, forvistes 1745. S. holdt fast ved sine anskuelser og levede til sin død som instrumentmager i Hamburg.

A. C. Krogg: Saml. efterretn. om Viborg by, 1779 (faks. udg. 1977) 247-70. J. N. Wilsø: Rejse-iagttagelser III, 1792 423-25. [Em. Tauber:] Saml. af biogr. notiser om nogle af de fra Ålborg katedralskole til univ. dimitterede disciple, 1840 = Ålborg skoleprogr. 1840 129f. Kr. Sørensen Trøstrup i Saml. til jydsk hist. og top. II, 1868-69 29-34 36-56. Kirkehist. saml. 5.r.IV, 1907-09 72 74 og V, 1909-11 327-30. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 = Skivebogen 1932 og Fra Viborg amt s.å. 457-67. Johs. Pedersen i Den danske kirkes hist. V, 1951.

P. G. Lindhardt

Støvlet-Cathrine (Anne Cathrine Benthagen, Benthack), 1745-1805, Christian VII's maitresse. Døbt 12.8.1745 i Kbh. (Garn.), † 25.8.1805 i Pløn, begr. sst. F: Anna Marie Schrøder († 1771, ~ med soldat Johan Ernst Benthacken). ~ 1° 1770 med advokat ved landsretten i Øvelgølle, senere toldinspektør i Nysted Conrad Ditlev Reinhard Maës, * ca. 1748, begr. 18.12.1813 i Nysted. Ægteskabet opløst. ~ 2° 22.12.1785 i Pløn med musiker, senere fiskemester Hans Hinrich Schweder, * ca. 1760, † tidligst 1835 (~ 2° 1820 med Bertha Maria Ohlsen), s. af musiker i Stockelsdorf Johann S. og Anna Margrethe Albrechen.

Da S. dukker op i historien som Christian VII's ledsager på natlige hæværkstogter var hun en ikke ukendt figur i den kbh.ske demi-monde. Hun var uden tvivl datter af Georg, prins af Bevern, en bror til *Frederik Carl Ferdinand, men moderen var før barnets fødsel blevet gift med en hvervet soldat af prinsens regiment, sjællandske infanteri, og prinsen stod selv fadder. For-

Støvlet-Cathrine

mentlig 1746 kom S. i huset hos den velhavende oberstløjtnant Christopher Frederik Ingenhaven og blev opdraget sammen med dennes eneste datter. Da prinsen døde det følgende år kan Dorothea Biehls beretning om den store sum der betales for hendes ophold næppe tages bogstaveligt, men derimod nok den iagttagelse at den sociale deroute ved skiftet fra det fornemme officershjem til moderens mere beskedne fik en uheldig indvirkning på hendes karakter. 1753 blev Ingenhaven forflyttet til Jylland, og S. var fra nu af i moderens varetægt. Tidligt er hun begyndt at gå til hånd med at bringe de af moderen forfærdigede støvletter til kunderne blandt garnisonens folk hvilket gav hende det tilnavn der blev hendes i historien. Stedfaderen har hun næppe kendt meget til, hans regiment lå i provinsen, og 1762 rømte han og forsvandt. – Nogle retsakter fra 1761 viser at hun allerede tidligt har været genstand for opmærksomhed idet den projsiske gesandts tjener da, efter at have gjort kur til S., blev maltrakteret i hendes hjem af en grenader. S., der af P. Fr. "Suhm karakteriseredes som „ei køn, men raffineret, dristig og uinteresseret“, har muligvis en tid været statist ved teatret, men blev derefter en engelsk gesandts elskerinde hvilket forskaffede hende det tilnavn „Mylady“ under hvilket hun var bedst kendt i tidens hofkliker. Da grev C. C. "Danneskiold-Laurvig(en) i efteråret 1767 satte hende i forbindelse med Christian VII var hun ifølge E. S. F. "Reverdil „den østrigske gesandts højst utro elskerinde“, men havde også ernæret sig som almindelig skøge.

Der er grund til at tro at hun ligesom kongen havde stærke masochistiske tilbøjeligheder, og der har næppe eksisteret en sædvanlig elskovsforbindelse mellem dem. Men i nogle måneder turede de sammen byen rundt om natten, øvede hærværk og vold mod især bordellerne og deres beboere. Da det ikke var nogen hemmelighed at det var kongen selv der truede den offentlige ro og orden vakte tildragelserne stor opmærksomhed. Det er betegnende at kancelliembedsmanden B. W. "Luxdorph i sin hemmelige dagbog udtrykker sig så kryptisk 12.12.: „Adskillige Horehuse blive ruinerede af ubekendte Personer“. Af frygt for at S. skulle få virkelig politisk indflydelse over den mentalt ustabile konge greb ministrene ind. Det blev den robuste H. C. "Schimmelmann der sammen med den holstensk-russiske forhandler C. v. "Saldern tvang kongen til at udstede en forvisningsordre. 6.1.1768 blev hun transporteret bort og indsat i tugthuset i Hamburg. Efter gentagne bønner og trusler blev hun flyttet til tugthuset i Neumünster hvor hun fik en efter omstændighederne anstæn-

dig behandling, havde „en ærbar kone“ til sin opvartning og fik vin til maden. Under hoffets ophold i Holsten 1770 blev hun sat på fri fod, og de 500 rdl. årligt der hidtil var blevet hende udbetalt i fængslet blev nu tildelt hende som pension. At samtidige kilder tillægger Caroline Mathilde initiativet til hendes løsladelse bør næppe stå til troende. Efter de retsprincipper J. F. "Struensee tilsluttede sig var det ikke noget argument for fængsling at være uønsket ved hoffet. Men det er indlysende at løsladelse ikke har kunnet ske mod dronningens ønske.

Dybtdgælde uenighed med hendes første mand der sandsynligvis havde giftet sig med hende for udsigterne ved hendes forbindelse med hoffet forbitrede hendes tilværelse, og dette i forening med hendes ønske om fortsat at spille en rolle gjorde hende længe til en trussel man regnede med i Kbh. Endnu 1774 skriver A. P. "Bernstorff: „Man vover end ikke at nævne hende for kongen som stadig omfatter hende med en slags interesse selv når man synes helt fraværende“. □Mal. og min. (Gavnø) kaldes S.-C. Satirisk stik Fortuna efter tegn. af J. Wiedewelt, signeret Schmith, formentlig udført af W. A. Müller, hen tyder til og forestiller vel S.-C.

E. S. F. Reverdil: Struensee og hoffet i Kbh., 1859 (ny udg. 1917) 82f 101f. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis III, 1913 337 340. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. L. Bobé i Fra arkiv og museum 2.ser.I, 1916–25 273–82. P. F. Suhms „Hemmelige efterretn. om de da. konger“, ved Jul. Clausen, 1918 (særlig af Vor fortid II, s.å.). Kabinetstyrelsen i Danmark. 1768–72, udg. Holger Hansen III, 1923. Ove Bauditz i Hist. medd. om Kbh. 2.r.v, 1931–33 534–53. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972. [Charlotte Dorothea Biehl:] Brev fra Dorothea, ved samme, 1975.

Sv. Cedergreen Bech

Suadicani, Carl Ferdinand, 1753–1824, læge. * 17.12.1753 i Preetz (Holsten), † 22.2.1824 i Slesvig, begr. sst. F: læge og apoteker Rudolph Ferdinand S. (1711–61) og Margaretha Dorothea Catharina Lucas (1722–88). ~1° 20.9.1780 i Glückstadt med Maria Wilhelmina Elsabe Wibel, døbt 6.2.1759 i Uetersen, † 16.12.1798 i Augustenborg, d. af overrets- og regeringsadvokat, syndicus og klosterskriver Georg Friedrich W. (1727–70) og Hedvig Amalia Elisabeth Reimers (1738–1810). ~2° 17.9.1803 i Slesvig med Christiana Margaretha Johanna Petri, * 30.9.1783 i Slesvig, † 13.1.1819 sst., d. af overrets- og regeringsadvokat Arnold Andreas P. (1744–1804, ~2° 1795 med Anna Christiane Mörck, 1762–97) og Anna Charlotte Friederici (1753–93). S., hvis slægt stammede fra Bøhmen, immatrikuleredes som student i Kiel 1770 og begyndte sine medicinske studier her, men fortsatte og fuld-

endte dem i Göttingen hvor han promoveredes 1774. Derefter nedsatte han sig som læge i sin fødeby og flyttede 1778 til Glückstadt hvor han 1782 erholdt fysikatet Segeburg og fik en stor anseelse som practicus. 1783 blev han livlæge hos hertug *Frederik Christian af Augustenborg (1765–1814) og ledsagede 1795 hertugfamilien til Kbh. hvor hans lægery skaffede ham praksis i kongefamilien og som følge af lykkelige kure livlægetitel. Hans behandling af hertuginde *Louise Augusta medvirkede til at hun efter ti års barnløst ægteskab fødte tre børn de følgende fire år; som hun kommenterede det: „Man får jo ikke børn med et lexikon“, og rygter i datiden mente at vide at hun havde forhold til andre end den indadvendte stuelærde hertug. 1796 og 1801 ledsagede S. kronprinsen på baderejser og stod i høj gunst hos denne. 1801 blev han livlæge hos landgrev *Carl af Hessen-Kassel samt fysicus for byen Slesvig og Gottorp amt. I denne sin embedsstilling udfoldede han megen virksomhed, særlig til fremme af sindssygevæsenet; det var på hans initiativ at planen om et sindssygehospital for hertugdømmerne virkeliggjordes. Han valgte Slesvig som det efter hans mening bedst egnede sted, og her påbegyndtes 1817 opførelsen af det første danske sindssygehospital efter planer ved hvis udarbejdelse man indhentede indgående råd hos selve J. E. D. Esquirol. 1820 åbnedes det. S. tog sig også af døvstummesagen og indtrådte 1810 i døvstummeinstituttets direktion. – Justitsråd 1795. Etatsråd 1802. – R. 1809. □Mal. fra ca. 1790 (Gottorp). Stik af H. P. Behrens, 1826 og af J. F. Fritz, 1827.

Staatsbürgerliches Mag. IV, Slesvig 1824 136–43. Schlesw.-holst.-lauenb. Provinzialberichte, Kiel, Altona 1827 563f. G. F. Schumacher: Genrebilder aus dem Leben eines siebenzigjährigen Schulmannes, Slesvig 1841 336–41. J. Rüppell: Summarischer Bericht über die Irrenanstalt bei Schleswig 1820–1870, Hamb. 1872. H. Helweg: Sindssygevæsenets udvikl. i Danm., 1915 71. Jørgen Paulsen: Augustenborg, 1981 147.

Egill Snorrason

Suenson

Slægten S. føres tilbage til Anthonius Nielsen på Møklebostad i Bergen stift. Hans sønnesøn Svend Nielsen (–1748) var kyper i Bergen. Navnets oprindelige form var Svendsen, men det blev ændret af Niels Anthoniussen S. der var konsul i Algier.

Edouard *S. (1842–1921) var ~ Magna Cecilie Camilla Lütken, d. af marineminister O. H. *L. Jean Jacques Isaac S. var ~ Anne Susanne Lütken, d. af admiral Otto *L. (1749–1835).

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1045–51. Wilh. v. Antoniewicz: Danske patricierslægter I, 1956 193–217.

Hans H. Worsøe

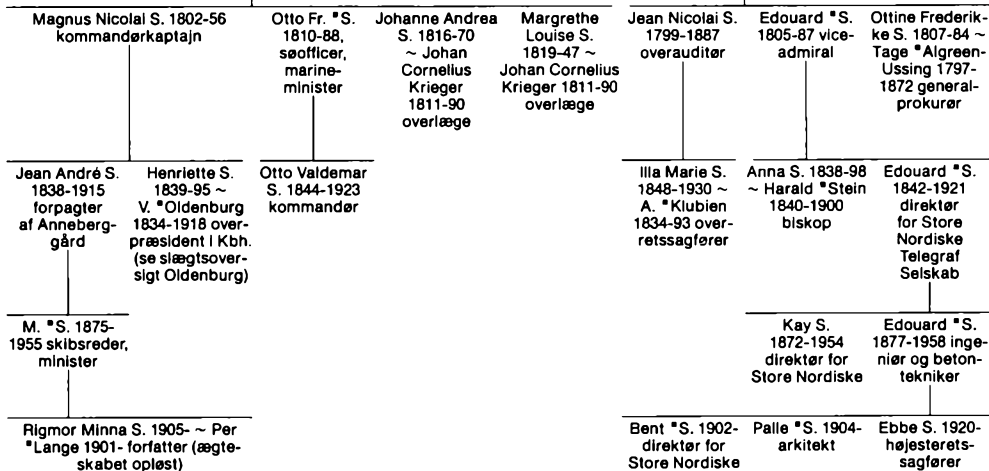
Suenson, Bent, * 1902, direktør for Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. * 27.10.1902 i Stuttgart, Vesttyskland. F: ingeniør, cand.polyt., senere professor Edouard *S. (1877–1958) og Henriette Benedicte Hartmann (1879–1975). ~ 25.8.1933 i Hornbæk k. med Margrethe (Meg) Munthe-Brun, * 4.4.1911 i Kbh., d. af direktør, cand.jur. Johan M.-B. (1859–1937) og Margrethe Jørgine Hansen (1881–1948). – Bror til Palle *S. S. tog matematisk studentereksamen fra Frbg. gymnasium 1920 og blev derefter uddannet som bygningsingeniør på Danmarks tekniske højskole (cand.polyt. 1925) med henblik på en karriere som brobygningsingeniør. Straks efter uddannelsens afslutning blev han dog tilknyttet Det Store Nordiske Telegraf-Selskab som hans farfar, kammerherre Edouard *Suenson (1842–1921) tidligere havde stået som leder af fra få år efter oprettelsen 1869, og hvis direktør var farbroderen Kay Suenson (1872–1954). Efter nogle års uddannelse under udstationering på selskabets filialer i England (1926–27) og Paris (1928) arbejdede han 1928–31 i Shanghai, Kina, som assistent under direktøren for selskabets afdeling i Østasien. 1932 kom han til hovedkontoret i Kbh. som underdirektør, blev 1938 direktør og overtog 1954 efter Alf Ussings (1892–1977) afgang som administrerende direktør den samlede ledelse af selskabets virksomhed. Store Nordiske var i 1930erne inde i en stagnationsperiode for telegrafvirksomheden bl.a. som følge af radio-kommunikationens udvikling, og S. blev initiativtager til, at den betydelige kapital der var opsamlet i selskabet blev anvendt til at udvide dets virkeområder til en række andre aktiviteter, især inden for den elektroniske industri. 1947 oprettedes, som en afdeling inden for selskabet Storno, en fabrik for mobile radioanlæg, baseret på den under krigen udviklede FM-teknik, og et par år senere optoges en omfattende produktion af telegrafapparater på Great Northern Telegraph Works i Kbh. (1968 sammensluttedes fabrikken med den af M. B. Richter oprettede Telefon Fabrik Automatic – der var ved at blive helt overtaget af den svenske koncern L. M. Ericsson – til GNT Automatic). S.s placering i selskabet styrkedes i årene efter krigen ved hans indtræden i bestyrelsen 1945 (næstformand 1947–73, formand 1973–77), og året efter blev han endvidere leder af det af selskabet oprettede finansieringsselskab (Holding Co.) i hvis bestyrelse han også havde sæde fra 1947 (næstformand 1947–50, 1953–73 formand). Trods de første efterkrigsårs usikkerhed begyndte S. en omfattende fornyelse og udbygning af selskabets verdensomspændende kabelnet, hvilket med den stadig stigende internationale kom-

Svend Nielsen -1748 kyper i Bergen

Niels Anthoniussen Svendsen (Nicolaï) Suenson 1731-1805 agent, konsul i Algier

Jean André S. 1773-1840 kommandør

Jean Jacques Isaac S. 1774-1821 søofficer

munkation betød en yderligere konsolidering, og industriinvesteringerne blev fortsat med overtagelsen 1957 af tørelementfabrikken A/S Hellen den der under selskabets ledelse 1974 blev sammen sluttet med det svenske Tudor tørbatterifirma. Fra 1958 drev selskabet desuden selvstændig engroshandel med elektriske artikler, idet det overtog A/S Aage Havemanns Eftf.s store grossistvirksomhed. Ved siden af sit omfattende virke inden for Store Nordiske har S. gennem en lang årrække været med i ledelsen af flere af landets største industrivirksomheder. I Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri var han medlem af bestyrelsen fra de vanskelige rekonstruktionsår omkring 1940 (1940-70, næstformand 1947-52 og 1959-63) og har desuden været med i ledelsen af bl.a. Nordiske Kabel- og Trådfabrikker (1940-76, formand 1963-73), Laurids Knudsen A/S (1958-78, formand 1973-78) og Aluminord (1963-75). Som formand for Privatbanken 1963-75 havde han en væsentlig andel i dens omdannelse til en landsdækkende hovedbank. Med sin grundighed, formuleringsevne og smidighed har han nydt anseelse som en fortrinlig forhandler, såvel inden for Store Nordiske som bl.a. i forbindelse med etableringen af det canadisk-danske samarbejde omkring Aluminord og udarbejdelsen af koncessionsreglerne omkring udnyttelsen af olie og mineraler i Grønland (1969-74). Med baggrund i selskabets virkefelt arbejdede S. ofte i nær tilknytning til de statslige

kommunikationselskaber og internationalt diplomati og han var 1944 ved Islands unionsophævelse den egentlige ophavsmand til, at Christian X trods sin uvilje sendte lykønskningstelegram til den nye stat. S. har siden 1949 været medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, ligesom han aktivt har støttet arbejdet i foreningen Dansk samvirke i udlandet (bestyrelsesmedlem 1946-74) samt Kunstindustrimuseet (fra 1955). - R. 1936. DM. 1947. K. 1959. K¹. 1969. □Buste af Knud Nellemose, 1968. Foto.

Berl. tid. 27.10.1962, 25.5.1969 (interview) og 26.10.1977. Det store nord. telegraf-selsk. 1869-1969, 1969. Tage Kaarsted: De danske Ministerier 1929-53, 1977 233. - Information 5-6.11.1977 (interview). - Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Suenson, Edouard, 1805-87, søofficer. * 13.4. 1805 i Kbh. (Holmens), † 16.5.1887 sst. (Holmens). begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn i søetaten Jean Jacques Isaac S. (1774-1821) og Anne Susanne Lütken (1778-1872). ~ 11.9.1837 i Kbh. (Holmens) med Ottilia Uldall, * 10.2.1816 i Kbh. (Holmens), † 22.3.1872 sst. (Holmens), d. af kaptajn, senere kommandør, deputeret, kammerherre Johan Joachim U. (1777-1839) og Anna Christiane Nellemann (1781-1833). - Far til Edouard *S. (1842-1921).

S. blev kadet 1817, sekondløjtnant 1823, premierløjtnant 1831, kaptajn 1841, kaptajn 1850, kommandørkaptajn 1855 og orlogskaptajn 1858. Efter et togt til Vestindien 1825–26 med korvetten Diana fik han tilladelse til at gå i fransk tjeneste. Her deltog han om bord i briggen Alcýone ved Navarino 20.10.1827 i den fransk-russisk-engelske flådes angreb på den tyrkiske flåde der blev fuldstændig ødelagt. Senere deltog han om bord i fregatten Thetis i ekspeditionen mod Alger 1830–31 under admiral Duperré. I efteråret 1831 kom S. hjem fra fransk tjeneste og var 1831–32 med briggen St. Jan i Vestindien hvortil han atter var udkommanderet 1836–37 som næstkommanderende med briggen St. Croix. 1840 var han chef for dampskibet Kiel der var til disposition for kongen, og 1840–41 med fregatten Bellona på togt til Sydamerikas øst- og vestkyst. 1844 og 45 var S. chef for dampskibet Ægir, 1846 for briggen St. Croix til Island og 1847 for vagtskibsstationen på Trekroner. Under træårskrigen var han 1848 chef for skonertern Pilen, vagtskib ved Nyborg, 1849 for korvetten Diana, vagtskib ved Helsingør, og 1850 for dampskibet Hekla i eskadren i Østersøen. S. havde 20.–21.7. s.å. i Neustadt bugt en træfning med slesvig-holstenernes dampskib v.d. Tann der blev sat på grund af sin besætning. Skibet indgik senere i den danske flåde. Foruden denne affære havde S. en del træfninger med slesvig-holstenes kanonbåde på Kielerbugt. Efter krigens slutning blev han medlem af konstruktions- og regleringskommissionen og maj 1851 chef for søkadetkorpset. Han beklædte denne stilling til 1863 og var i det tidsrum jævnlig chef for kadetskibet, for korvetterne Flora 1851, Valkyrien 1853, 55 og 57, Heimdal 1860 og for fregatten Jylland 1862.

I foråret 1864 beordredes S. til chef for Nordøeskadren der havde til opgave at opbringe tyske handelsskibe i Kanalen og Nordøen samt forhindre en østrigsk eskadre i fra Nordøen at nå frem til danske farvande. S.s eskadre bestod af fregatten Niels Juel, korvetterne Dagmar og Heimdal af hvilke Dagmar dog i begyndelsen af maj blev ombyttet med fregatten Jylland. S. havde sin stander hejst i Niels Juel. Den østrigske eskadre under kommando af linieskibskaptajn Tegetthoff bestod af fregatterne Schwarzenberg og Radetzky til hvilke de preussiske kanonbåde Adler, Basilisk og Blitz havde sluttet sig. 9.5. ved middagstid fik de to eskadrer, der var nogenlunde jævnbyrdige, hinanden i sigte i nærheden af Helgoland. Kampen varede i ca. 2½ time, indtil Schwarzenbergs forrejsning blev skudt i brand hvorefter Tegetthoff afbrød kampen og med sine skibe trak sig ind på neutralt engelsk territorium

ved Helgoland. Udfaldet skyldtes i første række S.s ro og koldsindighed. Da S. efter kampen modtog meddelelse om at våbenhvile var afsluttet fra 12. s.m. afgik han med eskadren til Kristiansand for at landsætte de døde og sårede og derfra til Kbh. hvor der beredtes ham og Nordøeskadren en festlig modtagelse som tak for det eneste virkelige lyspunkt i den sørgelige krig. 15.6. indgik Nordøeskadren i Østersøeskadren under kontreadmiral C. van Dockum indtil 2. våbenhvile 20.7. da den atter detacheredes og sendtes til Sundet. 30.8. beordredes eskadren opløst, og S.s stander blev strøget 2.9. s.å. N.å. var han atter udkommanderet som chef for Niels Juel på togt til Middelhavet. Da udsigterne inden for marinen efter afslutningen af krigen ikke var lovende afgik S. efter eget ønske og med kontreadmirals karakter fra udgangen af 1866 og udnævntes til overlods over det østlige distrikt, en stilling han på en udmærket måde udfyldte indtil han trak sig tilbage 1880. S.å. tillagdes der ham viceadmirals karakter.

S. var en dygtig sømand og officer, oplært fra sin ungdom i krigens skole. Han var myndig og pligtopfyldende, men ret indesluttet og alvorlig og mere agtet end egentlig afholdt. Som kadetchef var han streng, men forstod at indprente kadetterne disciplin, pligtfølelse og flid. – R. 1842. DM. 1850. K. 1863. S.K. 1864. □ Litografi og i samme type træsnit 1864 efter tegn. af H. Olrik, træsnit 1865 m.fl. Buste af Th. Stein, 1866, som monument 1889 (Nyboder). Træsnit 1871. Afbildet på træsnit 1889 på mindeblad for 1864. Mal. af O. Bache, 1881. Skitse af samme, 1882, til mal. 1882 (Fr.borg), efter dette træsnit af R. L., 1884, flere træsnit 1887–89 af bl.a. H. P. Hansen. Afbildet på mal. af Chr. Mølsted 1897–98 (Fr.borg), på mal. af H. Nik. Hansen, 1910 og på mal. af E. Henningsen, 1915 (Chr.borg). Medalje 1914. Mal. af A. Jerndorff.

Tidsskr. for søvæsen, 1864 81–114; ny r. XXIII, 1888 15–19. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstab III, 1880–87. Berl. tid. 16.5.1887. Carl Bruun i Ill. tid. 22.5. s.å. Fr. Barfod i Vort forsvar 29.5. s.å. Vict. Hansen i Danmark, udg. Journalistforen. II, 1888 32–35. Otto Lütken: Viceadmiral E. S., 1888. Samme: Søkrigsbegivenhederne i 1864, 1896. Axel Larsen [Liljefalk]: Dansk-norske heltehist. 1814–64, 1896 169–79. H. C. A. Lund: Søkadetkorpsets hist. 1701–1901, 1901 268–79. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder II, 1909 103. Fregatten Jylland i krig og fred, red. P. A. Feldthusen og Alfr. Jeppesen, 1944 61–67. Jørgen H. Lorck: Fregatten Bellona togt til Sydamerika, red. M. Lorck og H. C. Bjerg, 1980 = Marinehist. selsk.s skr. XVII. – Papirer i Rigsark.

*Th. Topsøe-Jensen**

Suenson, Edouard, 1842–1921, søofficer, direktør for Det Store Nordiske Telegraf-Selskab.

Suenson, Edouard

* 26.7.1842 i Kbh. (Holmens), † 21.9.1921 sst., begr. i Brønshøj. F: kaptajnløjtnant, senere vice-admiral Edouard *S. (1805–87) og Otilia Uldall (1816–72). ~ 28.7.1871 i Kbh. (Holmens) med Magna Cecilie Camilla Lütken, * 30.1.1846 i Kbh. (Holmens), † 23.9.1923 sst., d. af premierløjtnant, senere kaptajn, marineminister O. H. *L. (1813–83) og Annine Buntzen (1819–91). – Far til Edouard *S. (1877–1958).

S. kom på Søkadetakademiet 1855 mens hans far var kadetchef, blev løjtnant 1861 med Gerners medalje og kongens æressabel, premierløjtnant 1868, tog sin afsked fra marinen 1875 som kar. kaptajn, fik 1891 fornyet afskedspatent som kommandør. Kort efter sin udnævnelse til officer ansattes S. i den kommission der under kontreadmiral C. van *Dockums forsæde skulle undersøge de Whitworthske bagladekanoner. Efter et togt til Vestindien og Middelhavet 1862–63 med korvetten Dagmar udkommanderedes han under krigen 1864 med skruelinieskibet Skjold der i marts deltog i Swinemünde-affæren med fregatten Sjælland. 1865–68 var han i fransk orlogstjeneste, gjorde tjeneste i øvelseseskadren i Middelhavet, senere i de østasiatiske farvande; han deltog i det franske togt til Korea hvor han blev ret alvorligt såret i begge ben, og hvorfra han vendte hjem efter at have foretaget en jordomsejling (beskrevet af S. i Tidsskr. for Søvæsen ny r. III, 1868). 1870 var han adjudant hos marineministeren, general H. Raasløff. Denne bragte ham til at berøring med C. F. *Tietgen der overtalte ham til at søge orlov for at drage til Østen og der organisere det i Danmark stiftede Store Nordiske Kina og Japan Extension Telegraf-selskabs virksomhed. Det drejede sig dels om at udlægge kabler mellem Vladivostok og Japan, mellem Japan og Kina og langs Kinas kyst, dels om at organisere telegraftjenesten og selskabets virksomhed i øvrigt. Efter at have udført dette vanskelige hverv vendte han hjem og blev 1873 forretningsfører, 1874 direktør og 1877 administrerende direktør for Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, i hvilket det førnævnte selskab 1872 var gået op. Denne stilling beklædte han indtil 1908. 1890 blev han tillige medlem af bestyrelsen, og han var dennes formand fra Tietgens afgang 1898 indtil 1916, da han udnævntes til æresformand. S.s livsværk var organiseringen og udbygningen af Det Store Nordiske Telegraf-Selskab som under hans ledelse gennemgik en blomstrende udvikling. Da han tiltrådte som direktør rådede selskabet over søkabler med en længde af ca. 4050 sømil; da han 1915 fratrådte sin aktive deltagelse i selskabets ledelse, var søkabelnettets længde ca. 8392 sømil. Samtidig med den stadige udbygning af selskabets driftsmæssige apparat

gennemførtes en økonomisk konsolidering som kunne give selskabet den fornødne styrke over for dets mægtige konkurrenter. I øvrigt var S. knyttet til flere betydningsfulde virksomheder; således var han 1876–98 medlem af bestyrelsen for Em. Z. Svitzers Bjergnings Entreprise, 1876–1916 medlem af bestyrelsen (fra 1890 som formand) for søassuranceselskabet De Private Assurandører, 1897–1900 medlem af bestyrelsen for Kjøbenhavns Telefonselskab, 1897–1921 medlem af bestyrelsen for Nordisk Brandforsikringsselskab, 1902–21 medlem af Privatbankens bankråd. – Kammerherre 1901. – R. 1867. K². 1881. DM. 1890. K¹. 1894. F.M.I. 1900. S.K. 1906, i diamanter 1915. □ Mal. af H. Siegumfeldt, 1889. Træsnit 1892 efter foto. Mal. af Bertha Wegmann, 1903 (Fr.borg), efter dette kopi (store nord. telegraf selsk.). Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Træsnit af C. Poulsen, 1909, efter foto. Mal. af Knud Larsen, 1917 (store nord. telegraf selsk.), hertil forstudie. Buste af Johs. Mølgaard, 1918 og af Jens Lund, 1920 (store nord. i Kina). Foto.

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 321. Søndagsposten 31.1.1892. Det store nord. telegraf-selsk. 1869–94, 1894. Det store nord. telegraf-selsk. 1869–1969, 1969. T. A. [Topsoe]-[Jensen] i Tidsskr. for søvæsen XCII, 1921 383–86. Borsen 22.9. s.å. Politiken s.d. Kablet 26.9. s.å. A. F. Krieger: Dagbøger V, 1923 115. Tage Heft: 16 stormænd i da. erhverv, 1939 31–48. – Papirer i Rigsark.

M. Gredsted*

Suenson, Edouard, 1877–1958, ingeniør, beton-tekniker. * 27.10.1877 i Kbh. (Holmens), † 5.11.1958 på Frbg. (Godthåbs), begr. sst. F: kaptajn, direktør for Det Store Nordiske Telegraf-selskab Edouard *S. (1842–1921) og Magna C. S. Lütken (1846–1923). ~ 31.1.1902 i Kbh. (Frels.) med Henriette Benedicte Hartmann, * 14.7.1879 i Kbh. (Garn.), † 5.12.1975 på Frbg. (Godthåbs), d. af overretssagfører Frederik August H. (1843–1908) og Alice de Dompierre de Jonquières (1848–1921). – Far til Bent *S. og Palle *S. S. blev student 1896 fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1902 cand.polyt. som bygningsingeniør. Straks efter eksamen begyndte han at videreføre sine studier i udlandet, først i det da ret nye fag materialundersøgelse hos den tids førende forsker, professor Bach ved den tekniske højskole i Stuttgart, til hvem han var blevet introduceret af H. I. *Hannover. Året efter blev han assistent i faget hos professor Föppl ved den tekniske højskole i München. 1904 vendte han tilbage og åbnede en rådgivende ingeniørforetning i Kbh. med jernbeton som speciale, og samme år ansattes han som docent i materiallære ved Polytek-

nisk læreanstalt. Fra 1910 underviste han tillige i jernbetonkonstruktioner, og efter stillingens om-dannelse 1916 fortsatte han som professor i materiallære og jernbetonteknik, til han 1947 faldt for aldersgrænsen. Kort efter sin ansættelse begyndte han opbygningen af et materialprøvningslaboratorium og et laboratorium for byggeteknik og gennem sin materialforskning her, der ofte blev inspireret af hans praktiske erfaringer som rådgivende ingeniør inden for byggeindustrien, blev han landets førende forsker inden for sit felt. Inden for faget udfoldede han en betydelig litterær virksomhed. I danske og udenlandske fagtidsskrifter offentliggjorde han gennem årene flere hundrede afhandlinger, i første række eksperimentelle og teoretiske undersøgelser vedrørende jernbeton, men også en lang række artikler om de forskellige materialers (metaller, træ, sten, glas) egenskaber, om brandsikkerhed, varme- og lydisolering m.m. I forbindelse med sin undervisning, som han som den første i faget måtte opbygge helt fra grunden, skrev han endvidere en samling af lærebøger der er blevet stærkt værdsat af flere generationer af ingeniører for en næsten fantastisk grundighed og pålidelighed. Som rådgivende ingeniør forestod S. desuden – især i den første fjerdedel af århundredet – jernbetonkonstruktionerne ved opførelsen af en række større bygningsværker i Kbh. (Det ny teater, Rigsarkivet, Studenterforeningen, Christiansborg slot, H. C. Ørstedværket m.fl.).

Med sin førende position inden for sit fagområde var S. selskrevet til som sagkyndig at indtræde i en lang række nævn, kommissioner og udvalg. Blandt hans offentlige tillidshverv horte medlemskabet i meterudvalget (1907–14), i bestyrelsesrådet for statsprøveanstalten (1909–32) og statens materialprøveråd (1936–55), samt i vejkomiteen (1928–50). 1913 var han medstifter af Dansk studiefond i hvis forretningsudvalg han indtrådte 1917 (formand 1934–40), ligesom han 1933–55 sad i bestyrelsen for Foreningen socialt boligbyggeri. Han tog initiativ til oprettelsen af Dansk materialprøvningsforbund (formand 1928–48) og udøvede inden for Dansk ingeniørforening i dennes mange faglige udvalg en grundlæggende indsats vedr. etablering af standarder og normer. 1937 blev han medlem af det nyoprettede Akademi for de tekniske videnskaber. Internationalt vandt han betydelig anerkendelse for sin opbygning af materialprøvelaboratoriet og gennem sin litterære virksomhed, og han var 1931–37 præsident for Internationalt materialprøvningsforbunds B-gruppe. – S.s faglitterære produktion omfatter bl.a. *Jærnbeton*, 1907 (4. udg. 1931), *Byggematerialier*, 1911 (senere udg. i fire bind), *Betonveje*, 1924 (sammen

med S. Ellert), *Natursten*, 1942, *Betontekniske Fagudtryk*, 1954. – R. 1922. DM. 1930. K². 1947. □Mal. af H. Vedel. Afbildet på mal. af Erik Henningsen (Vestre Borgerdyd). Foto.

Interview i Børsen 27.10.1952. – Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 321. Henry Dührkop og Niels Munk Plum i Ingeniørens ugebl., 1958 nr. 52 13–15. Erik V. Meyer i Akad. for de tekn. vidensk. årsberetn. 1958 11f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Sunson, Magnus Nikolaj, 1875–1955, skibsreder, handelsminister. * 29.1.1875 på Annebjerggård, Højby sg., † 20.6.1955 i Ordstrup, begr. Mariebjerg kgd. F: forpagter Jean André S. (1838–1915) og Louise Augusta Jespersen (1846–1925). ~ 16.3.1898 i Østofte med Maria Philippa Reinholdine Garde, * 15.12.1872 på Frbg., † 16.11.1944 i Gentofte, adoptivd. af sognepræst i Valløby og Tårnby Carl Ludvig Mogens G. (1839–1916) og Rasmine (Minna) Friboline Garde (1838–98).

S. gik i Sorø akademis skole til sit 16. år og var derefter frivillig lærling i marinen, tog præliminæreksamen fra universitetet og adgangseksamen til Søofficersskolen 1894. Efter sejlads som kadet aspirant søgte han over i handelsmarinen og tog styrmandseksamen 1897 og kaptajneksamen 1898. Som styrmand sejlede han dels med Georg Stage, dels i Det forenede Dampskibsselskab og Dampskibsselskabet Dannebrog. 1903–10 var han kaptajn i sidstnævnte selskab og blev derefter skibsinspektør ved De C. K. Hansen'ske Selskaber. 1915 startede han Befragtningsfirmaet Sunson & Jespersen der blev korresponderende reder for Dampskibsselskabet af 1915 og n.å. tillige for de nystartede rederier Dana og Oceana. Under de gunstige konjunkturer indsejlede disse rederier i nogle år betydelige beløb, men fra 1921 udviklede forholdene sig ugunstigt for dem, især efter at deres bankforbindelse – Disconto- og Revisionsbanken – selv var kommet i vanskeligheder. 1925 likvideredes Oceana som 1918 havde overtaget Dampskibsselskabet af 1915, og 1926 skete det samme for Danas vedkommende. S.å. blev S. direktør for Dampskibsselskabet Øresund og beklædte denne post til ult. 1943 på hvilket tidspunkt hele aktiekapitalen overtoges af De danske statsbaner. Han gjorde et stort arbejde for at modernisere selskabets materiel så både københavnerne og skåninger fik smag for Øresundssejladsen. S. holdt sig sædvanligvis uden for offentlighedens søgelys men 1920 var han handelsminister i det kortvarige ministerium Liebe. – R. 1920. DM. 1938. □Foto.

Suenson, M.

Borsen 22.6.1955. Politiken s.d. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Suenson, Otto Frederik, 1810–88, søofficer, marineminister. * 19.11.1810 i Kbh. (Holmens), † 19.11.1888 sst., begr. sst. (Ass.). F: kaptajnløjtnant, senere kommandør Jean André S. (1773–1840) og Anne Cathrine Lütken (1776–1855). ~ 25.11.1837 i Kbh. (Holmens) med Signe Ragnhilde Cornelia Dorothea Meyer, * 29.5.1814 i Kbh. (Trin.), † 12.12.1891 sst. (Holmens), d. af direktør for søkvæsthuset, grosserer Johan Didrik M. (1774–1838) og Anne Dorothea Hornbeck (1782–1851).

S. blev kadet 1822, sekondløjtnant 1829, premierløjtnant 1839, kaptajnløjtnant 1847 og kaptajn 1854. Efter et togt som styrmand i koffardifart 1830–31 og med korvetten Fortuna til Vestindien 1831–32 studerede han matematik og var 1834–39 lærer heri på Søkadetakademiet. 1839 sendtes han på en treårig studierejse til Frankrig, England og Holland med ordre til særlig at lægge sig efter skibsbygning. Under sit ophold i England førte han tilsyn med bygningen af hjuldampskibet Hekla. Ved sin hjemkomst 1843 blev S. inspektionsofficer ved dokken og ved skibsbyggeriet og indtrådte i forskellige tekniske kommissioner samt blev atter lærer ved Søkadetakademiet til 1845. N.å. blev han underfabrikmester, senere s.å. kst. og 1848 virkelig fabrikmester og 1858 direktør for orlogsværftets skibsbyggeri. Under sin virksomhed som fabrikmester hvor materiellet var i rivende udvikling oplevede han to gange gennemgribende forandringer, første gang da man kort efter krigen gik over fra hjul- til skrueskibe, anden gang da man omkring 1860 indførte pansrede skibe. Under S.s ledelse byggedes mange gode og smukke skibe, særlig skruefregatterne og skruekorvetterne der vakte berettiget opsigt i udlandet, og adskillige skruekanobåde. Linjeskibet Dannebrog og den under bygning værende fregat Peder Skram ombyggedes til panserfregatter. Da embedet som direktør og fabrikmester omordnedes 1864 blev S. udmanøvreret af denne stilling til fordel for N. E. *Tuxen og blev i stedet departementsdirektør i marineministeriet indtil han 1866 tog sin afsked. Han havde tidligere vist interesse for politik og var 1852–53 folketingsmand for Holbæk amts 4. kreds, 1857–63 borgerrepræsentant i Kbh. og 1859–65 medlem af havnerådet, 1861 kongevalgt medlem af rigsrådet og 1866 af landstinget hvoraf han udtrådte dec. 1873. 1867–69 var han marineminister i ministeriet Frijs. Han gennemførte under vanskelige politiske vilkår lov om søvær-

nets ordning 1868, lønningslovene og lov om styrmandseksamen m.fl., men udtrådte af regeringen da han ikke fik dennes eller rigsdagens tilslutning til påbegyndelse af et større panserskib. Han var en kundskabsrig, rettænkende, streng og myndig mand hvis livsgerning har sat sig blivende spor i marinen historie. Formand for Søe-lieutenantsselskabet 1838–39 og 1843–45. – Rang med konferensråder 1866. – R. 1848. DM. 1851. K. 1858. □Tegnet som ung. Tegn. af E. Lehmann, 1845 (Fr.borg). Foto.

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 315. Ill. tid. 2.12.1888. Tidsskr. for søvæsen ny r. XXIV, 1889 14–21. A. F. Krieger: Dagbøger især IV, 1921. Skibbyggn. og maskinvæsen ved orlogsværftet på Nyholm 1692–1942, 1942. De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Hans Chr. Bjerg og John Erichsen: Danske orlogsskibe 1690–1860 I, 1980 75–77.

*Th. Topsøe-Jensen**

Suenson, Palle, * 1904, arkitekt. * 6.7.1904 på Frbg. F: ingeniør, professor Edouard *S. (1877–1958) og Henriette B. Hartmann (1879–1975). ~ 1° 21.12.1931 på Frbg. (b.v.) med Conny Annette Schall Holberg, * 26.9.1906 i Kastrup, d. af forfatter Kai Caroc Schall H. (1877–1932) og Ragnhild Bojesen (1876–1953, ~ 2° 1922 med overkirurg Axel Gustav Decraux Blad, 1872–1934). Ægteskabet opløst. ~ 2° 31.12.1943 i Kbh. (b.v.) med Birte Svarre, * 31.12.1918 i Skodsborg, † 21.5.1961 i Holte (~ 1° 1938 med maler Flemming *Bergsøe, 1905–68; ~ 3° 1952 med greve Christian Carl Ahlefeldt-Laurvig, * 1909), d. af restauratør Aage Thorvald S. (1890–1931) og Karen Alice Jensen (1891–1940). Ægteskabet opløst. ~ 3° 14.6.1958 med Ulla Krohn, * 5.6.1926 i Kbh. (~ 1° 1953 med skuespiller Kjeld *Petersen), d. af grosserer Kay Berg K. (1880–1951) og Minna Mathilde Jensen (1888–1948). – Bror til Bent *S.

Efter studentereksamen 1922 (Frbg. gymnasium) gik S. på kunstatkademiets arkitektskole hvorfor han fik afgang 1930. Året for vandt han Neuhagens præmie for et projekt til et ting- og arresthus i Assens. Mens han gik på akademiet var han medarbejder hos professor Kay *Fisker 1925–29 og hos professor Kaj *Gottlob 1929–30. Efter afgang oprettede han selvstændig praksis som meget hurtigt fik et betydeligt omfang. Blandt hans tidlige arbejder skal nævnes etageejendommene *Strandboulevarden 36–44* og *Trelleddet*, *Finsensvej 61–71*, begge 1930 (s.m. Thorvald Dreyer), *udvidelsen og ombygningen af Rødvig kro*, 1932–33, *rækkehusene ved Svejagervej*, 1935 (s.m. Ib Martin Jensen), *hotel Casino* i Ringsted, 1937, *restaurant Au coq d'or*, V. Boulevard (nu H. C. Andersens Boulevard) 12 (senere

flyttet til hjørnet af Studiestræde), 1940 og *Århus oliiefabriks administrationsbygning*, Århus, 1942. En særlig plads inden for S.s produktion indtager i disse år hans arbejder for en række pengeinstitutter. For *Privatbanken* ombyggede og nyindrettede han dels hovedsædet i Børggade dels en række af bankens afdelinger rundt om i byen bl.a. Vesterbro-afd. 1933, Rådhusplads-afd. 1936 og Gutenberghus-afd. s.å. Han viste her sin evne til uden at svække kravet om en tidssvarende indretning at afstemme bankfacaderne efter de enkelte bygningers karakter men samtidig fastholde de fællestræk i skiltning, vinduestyper etc. som gav bankens afdelinger et fælles præg. Af arbejder for andre pengeinstitutter kan nævnes *Forsikringselskabet Danmarks bygning*, Klaregade 18 i Odense, 1935, *Banken for Ringsted og Omegn* i Ringsted, 1937 (efter 1. præmie i konkurrence 1934), *Sparekassen for Nyborg By og Omegn*, 1938 og *Faaborg Spare- og lånekasse* i Faaborg, 1940 (efter 1. præmie i konkurrence 1939). I 1937 vandt han s.m. havearkitekten C. Th. Sørensen 1. præmie i Kbh. kommunes konkurrence om en bebyggelse af Christianshavns-siden ved Knippelsbro. Forslaget viste på hver side af Torvegade høje ens etagehuse som markerede indkørslen til Christianshavn. Projektet blev udarbejdet i detaljer men ikke gennemført. I 1962 kom S. imidlertid til at opføre *Burmeister & Wain's administrationsbygning* på den ene side af Torvegade. Den store betonbygningens massive blok med de næsten reliefløse facader og den høje bastionagtige sokkel af betonelementer med kraftigt relief virker temmelig brutal på dette sted og står i modsætning til S.s tidligere arbejder, som var præget af et kræsent materialevalg og omsorgsfuld gennemarbejdning af de ofte meget forfinede detaljer. De store kubiske former præger også *hovedsædet for F. L. Smidth & Co.* i Vigerslev Allé, men her er facaderne udført med tætstående murpiller som danner en kraftig reliefvirkning der giver muligheder for et stadig skiftende spil af lys og skygge. S.s sans for de store linjer og den arkitektoniske virkning af forskudte blokke kommer også til udtryk i den store boligbebyggelse *Nærumvænge*, 1951–61, hvor de mange skarptskårne blokke med de store afvalmede røde tegltage er smukt indpasset i det kuperede landskab.

S. var lærer ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1931–34 og ved kunstakademiets arkitektskole fra sidstnævnte år. 1941–71 var han professor i bygningskunst, 1943–46 dekan for arkitektskolen, 1952–54 og 1955–56 dekan og formand for skolerådet, 1956–65 rektor for akademiets skoler og medlem af akademirådet. S. kom til at spille en stor rolle for arkitektskolens ud-

vikling. Den teknologiske udvikling inden for bygge- og anlægssektoren samt udviklingen inden for planlægningssektoren og i forbindelse hermed ekspansionen af arkitekternes arbejdsområde havde allerede i 1930'erne gjort arkitektskolens sammenkobling med kunsthøjskolerne og akademirådet yderst problematisk. Den i 1941 oprettede dekanpost for arkitektskolen var et til-løb til dennes selvstændiggørelse. Problemet blev gjort til genstand for kommissionsbehandling 1943–52, men først i 1959 blev kommissionsarbejdet formaliseret i en ny fundats for akademiet hvorefter akademirådet og skolerne blev adskilt. På basis af kommissionsbetænkningen fra 1952 lykkedes det imidlertid S. i kraft af stor energi, forhandlingsevne og ikke mindst taktisk dygtighed at få tilført arkitektskolen så store økonomiske ressourcer at uddannelsen kunne udvides og moderniseres således at skolen blev placeret på linje med de højere uddannelser. – Også inden for bestræbelserne for at bevare landets gamle bygningskultur har S. ydet en betydelig indsats. Han var medstifter af Fonden for bygnings- og landskabskultur 1964 (formand fra stiftelsen til 1981), af Sammenslutningen for bygnings- og landskabskultur 1965 (formand fra stiftelsen til 1975, æresmedlem 1976) og af Selskabet for bygnings- og landskabskultur 1969 (formand fra stiftelsen til 1979). 1975 var S. medlem af præsidiet for det europæiske bygningsfredningsår og 1973–78 medlem af Europa Nostra's eksekutivkomité. – R. 1950. R¹. 1958. K. 1965. □Foto.

Arkitekten M., 1932 9–15 (boligbebyggelsen Treleddet); 1936 59 (Rødvig kro); 1937 165–82 (Privatbankens afd.), arkitekten U., 1932 118–20 (Strandboulevarden); 1937 125 (sparekassen, Nyborg) 161–63 (bebyggelsesplan ved Knippelsbro); 1939 146 (Århus oliiefabrik); 1941 33–43 (rækkehuse, Svejagervej). P. S. i Samleren XVII, 1940 90–92 (hotel Casino, Ringsted). Arkitektur II, 1958 37–45 (F. L. Smidth & Co.).

Esbjørn Hiort

Suenssen, Fanny Margrethe Kirstine, 1832–1918, forfatter. * 14.10.1832 i Tønning, † 29.3.1918 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: kaptajn Johan Fedder Carsten S. (1795–1840) og Margrethe Juel (1802–82). Ugift.

S. var søster til forfatterne Teckla Juel og Alfhilda Mechlenburg. Hun måtte livet igennem kæmpe med et vakkende helbred der gentagne gange i årevis bandt hende til sygesengen, men takket være et lyst livssyn og en dybt rodfæstet religiositet fik bitterheden aldrig magt over hende. 1862 debuterede hun med en stor roman *Amalie Vardum*, en følsom skildring af en ung piges barndom og første ungdom der utvivlsomt indeholder adskillige selvbiografiske træk, og som

Suenssen, Fanny

efterfulgtes af *Juleaften*, 1863, *Tekla Eichel*, 1864 og *Aldrig*, 1871. Alle disse arbejder sendtes anonymt, og først i de to fortælling-samlinger *I Tusmørke*, 1890 og *Han er Jøde*, 1892 optræder S. under sit eget navn. I begyndelsen af 70erne var hun en flittig bidragyder til Skandinavisk Folkemagazin og noget senere offentliggjorde hun i Berlingske Tidende en række artikler om kvindesagen der vakte en ikke ringe opmærksomhed. Ved siden af disse bøger og artikler har hun i samarbejde med sine søstre skrevet to skuespil, *Et Ægteskab i Fare* og *Judith eller Fare og Flugt* der begge opførtes på Folketeatret, samt et bind fortællinger og vers for børn, *Ej blot til Lyst*, 1880. S. blev i sin tid ikke så lidt læst af borgerskabets brede lag som fandt behag i den hygge der kendetegner mange af hendes skildringer, og desuden folte sig tiltalt af den religiøse grundtone det ofte er lykkedes hende på overbevisende måde at overføre fra sit liv til sin digtning. Derimod tilfredsstillter forfatterskabet vanskeligt den mere kræsne smag idet S. ikke sjældent giver sig i kast med større opgaver end hun formår at løse – således er flere af hendes forsøg på at redegøre for sammensatte karakterer præget af uklarhed, ligesom mange af hendes „store“ scener er for patetiske. □Stengravinger 1872. Foto.

Skand. folkemag. XXII, 1872 129–31. Anton Andersen: Danske forfatterinder i det 19. hundreår, 1896 124–26 172f.

*Peder Hesselaa**

(von) Suhm

Rangadel. Uddød i mandslinjen 1798.

Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 119–28.

Nils G. Bartholdy

Valentin Suhm 1537–1613 borgmester i Kiel
Michael S. 1573–1616
Valentin S. 1604–54 notarius publicus i Kbh. 1634
Henrik v. S. 1636–1700 amtsforvalter og råd i Pinneberg våbenbrev 1683
Ulrik F. *S. 1686–1758 søofficer
P. F. *S. 1728–98 historiker

Suhm [som], Peter Frederik (Friederich), 1728–98, historiker, forfatter. * 18.10.1728 i Kbh. (Holmens), † 7.9.1798 i Øverød, begr. i Kbh. (Fred.ty.k.). F: kommandorkaptajn, senere admiral Ulrik F. *S. (1686–1758) og Hilleborg C. Lerche (1701–67). ~ 1° 19.4.1752 i Trondhjem

med Karen Angell, * 16.5.1732 i Trondhjem, † 11.7.1788 i Øverød (Fred.ty.), d. af etatsråd Lorents A. (1692–1751) og Sara Collett (1702–56). ~ 2° 18.10.1788 i Kbh. (Petri) med Christiane Becker, * 29.3.1764 i Kbh. (Petri), † 7.2.1799 sst. (Trin.), d. af hofapoteker Johan Gottfried B. (1723–90) og Anna Christine Torm (1738–1809). Faderens hidsige temperament i forening med familiens usikre sociale position og skiftende opholdssteder bidrog til at der hurtigt kom noget gammelklogt over den livlige dreng der alt for tidligt foretrak bøger for leg. Faderen lod også hastigt S.s huslærere skifte ud så undervisningen blev planløs og læsningen tilfældig. Et ståsted fandt han dog i Bibelen som han fik et ærbødigt og kærligt forhold til. Flere år i tiden 1739–46 tilbragte han på Næsbyholm, Christian Sigfred v. Plessens (1696–1777) gods hvor han omsider i den elskede huslærer Niels Chr. Graae fik en langvarig og gavnlig modpol til faderen. Tålmodig, kammeratlig og fornøjet over andre meninger end sin egen bidrog Graae afgørende til at der ikke i S. blev fæstnet en autoritær karakter. De slutte sammen guld- og sølvalderens latinske forfattere som sammen med den beundrede Holbergs kirkehistorie gjorde S. til „en svoren fjende af al overtro og al tvang og vold i religionen“. Også hele profanhistorien læste de grundigt, ligesom både lærer og elev satte en god poet over en kejser. Men Graae ophøjede Cæsar, S. Cicero og friheden, alt mens de nød naturen og selv bestemte tiden. Ikke sært da at det frie land- og studerliv på den danske herregård, som i renæssancen, blev kulturens arne for S., og at han ikke blot fik den drøm i blodet at læse og skrive med herremandens frihed for andet arbejde, men også den trang at kræve herremandens kårertil. Som „undselig“ student 1746 fandt Graae ham „velskikket til Guds, kongens og fædrelandets tjeneste“, og faderen lod ham da også undervise i de for en adelig hofkarriere betimelige fag som matematik, ridning og dans. Den unge af pietismen prægede S. var dog vrangvillig og så især på dansen med slette øjne. Allerede 1747 blev han dog hofjunker, 1749 kammerjunker og kun 22 år gammel etatsråd. Hoflivet kedede ham imidlertid, og det tørre lovstudium forsomte han for tækkeligere museer. Vejen til ståtjenesten opgav han da også snart ved at frasige sig sin stilling fra 1748 som assessor i hofretten. S. sendte en komedie til Holberg som skrev tilbage at den „ej duede meget“. Bedre gik det med oversættelser af franske skuespil af bl.a. Molière hvoraf flere kom op på komediehuset fra 1749. Desuden oversatte S. og fik trykt nogle latinske forfatteres skrifter. Og i et par korte dialoger (1747–49) talte han den ligefremme kærligheds

sag imod den forskruede ærbarhed og den tilstand og rigdom skelende dyd. Men det blev han ikke ved med. Faderen var nemlig uden formue hvorfor angsten for herregårdsdrømmens fald fik den unge S. til at tone kærligheden ned. Han hørte om en velhavende pige i Trondhjem, rejste 1751 derop og blev efter en uges forløb trolovet med byens grimme – men rige – arvinger til med var niece til den endnu rigere købmand og arveonkel Thomas Angell. Betingelsen for giftermålet, at S. skulle blive i Trondhjem til enkesvigermoderens død, opfyldte han rigeligt. Først 1765, ni år efter fristens udløb, flyttede han, hustruen og deres eneste højtelskede søn til Kbh. Herremandsdrømmen om det frie landliv fik S. opfyldt ved uden for Trondhjem som siden uden for Kbh. at skaffe sig et landsæde til sommerophold. Frodig af natur og desuden snart lidt træt af hustruen krævede han også efterhånden „herremandens ret“. Hans amourøse affærer vakte vistnok den over for S. endnu mere nøje-regnende og tillige lunefulde Thomas Angells vrede så det kom til et brud, og Angell testamenterede sine tre tønder guld til trondhjemske stiftelser.

Ellers levede S. godt i Norge. Tilsidesættelsen af hensynet til kærligheden bidrog til hos S. at udbygge et skel mellem kunsten og videnskaben. I forvejen trak tidsånden i samme retning idet der i rokokoen udvikledes en tendens mod en æstetiserende l'art pour l'art og mod en lige så udvendig videnskab for videnskabens skyld, svarende til holdningen i et nydelsessygt og passivt adels- og borgermiljø. Da den selv meget aktive og berømmelsessyge S. dog ikke kunne komme bort fra at der i kunsten lå en etik som han måtte føle selv at have svigtet blev han naturligt nok trukket hen imod en kritisk videnskabelig historieforskning med sandheden som højeste mål. Hertil blev han tillige inspireret af sin pure ungdoms store forbillede Hans *Gram og nu tillige af det nære venskab med den mere modne og akademisk dannede rektor Gerhard *Schöning. De besluttede snart at dele Nordens gamle historie imellem sig, så Schöning skrev Norges, S. Danmarks. Imidlertid udgav de 1757 sammen *Forsøg til Forbedringer i den gamle Danske og Norske Historie*, en samling kritiske biografier i Grams stil. Værket, der var et første forsøg til et biografisk leksikon, gav dem da også 1758 plads i Videnskabernes selskab. S. blev tillige medstifter af Det kgl. norske videnskabers selskab og skrev i dets skrifter bl.a. det dristigt nytænkende og åndfulde *Om det nærværende Sæculi Smag i Henseende til Videnskaberne*. Han argumenterede her for at fornuftens „naturlige Sandheder“ burde udvikles sammen med religionen i en fri

atmosfære: „al lyst, al mod, al tænkekraft betages menneskene, så snart de mærker at et draget sværd . . . hænger over deres hoveder“. Trangen til ikke blot at skrive, men også gøre historie fik S. i Norge forløst ved under pseudonym 1761–65 at udgive et moralsk og dydsiret belærende tidskrift *Tronhiemske Samlinger*. Heri fandtes bl.a. epistler à la Holberg og opsatser der viste hvor nær Norge stod S.s hjerte. Først af alle agiterede han for et norsk universitet og tog desuden til orde for en bedring af Norges økonomiske vilkår (1763) ud fra en moderne fysiokratisk, siden liberalistisk filosofi.

Arbejdet med fremstillingen af en kritisk Danmarkshistorie indtil 1448 blev dog mere og mere det egentlige mål. S. ville intet udgive før alle kilder og al litteratur var samlet, og før han havde dannet sig en nogenlunde sikker kronologi, genealogi og geografi over Danmarks og udlandets tilstand både i de hedenske og kristne tider. Hertil manglede han, som han 1757 skrev til sin nære ven J. *Langebek, endnu 1800 bind som han måtte læse, ekserpere – og eje. Langebek var rystet over denne „forfærdelige læsning“ og over den plan som er kaldt „det mest storladne udtryk for Ewaldtidens førromantik og det umuligste, et Aladdinsslot bygget af en Nureddin“ (Vilh. Andersen). – Hjemkommen til hovedstaden slog S. sig ned på sin gård i Pustervig og begravede sig i det ret nutidsfjerne arbejde. Og 1769 udkom I. bind af den indledning til værket der alene blev på 10 bind. Det handlede om folkenes oprindelse før Danmark blev til og var en med stor lærdom og divination gennemført skilddring, baseret på den endnu herskende bibelske kronologi. Den lagde grunden til hans berømmelse der snart gik ud over Danmarks grænser. 1770 kom et bind om de nordiske folks ældste oprindelse og 1771 ét om Odin, S.s helt over alle, godsindet og Jupiterlignende. Netop det bind virkede stærkest på sam- og især eftertid, således på Adam *Oehlenschläger og N. F. S. *Grundtvig, hvilende på den opfattelse at det var guderne der havde skabt menneskene, ikke omvendt. I de tre bind var S. fortjenstfuldt mere kritiker end samler, modsat resten af bindene i værket. Han brugte deduktionen som metodisk hovedprincip, og blikket gik fra himlen mod jorden. I S. boede der imidlertid også en Aladdin der for alvor kaldtes frem da systemet tillod det i de politisk stormfulde år fra 1770. Efter censurens ophævelse 14.9.1770 skrev S. en lovtale over *Skrive-Frihed*. Og 1771 udgav han maskeret som engländer på fransk et lille skrift om videnskabens og kunstens betrængte stilling i Danmark og Norge. Han talte dristigt og harmfuldt om den herskende foragt for landets eget sprog og om de frem-

medes embedsbesættelser. Tillige priste han forfatningen i England på den hjemlige enevældes bekostning. S. sympatiserede med flere af Struenseetidens reformer, men ikke med dennes tyske ånd og hastigheden i gennemførelsen. Da J. F. *Struensee faldt skrev han i begejstringsrusen et udkast til en ny indskrænket monarkisk regeringsform, uden egen repræsentation for adelen hvori der krævedes enighed mellem konge og parlament om vigtige beslutninger. Han sendte det til (Ove *Høegh) Guldberg der imidlertid var „vant til slaveri“ og sendte ham det i hovedet igen så det først blev offentliggjort efter S.s død. Til gengæld slog et brev *Til Kongen*, som S. jan. 1772 udgav i eget navn, ned som et lyn i ind- og udland, vækkende opsigt som næppe noget tidligere i Danmark udgivet skrift. Med selvironisk og hidtil uset frimodighed fortalte S. enevoldsherskeren at denne skyldte ikke blot Gud, men også folket regnskab for magtens rette udøvelse, og S. opfordrede kongen til at genindsætte modersmålet i sine rettigheder: „Du er jo dansk, og jeg ved, at du kan dansk . . . Lad det fremmede sprog være kendemærke på den nedrige forræder“. Suverænt nok skjulte S. ikke at den påtagne rolle som folkets selvbestaltede talsmand skyldtes „forsynet og min kone“. De gav S. appellationen: „de har sat mig i stand til ej at bede om noget“.

Alligevel slog det nye reaktionære styre ham næsten ned. S. måtte tilbagekalde de uforsigtige ord om den tyske forræder og nøjes med statspatriotismen. Og selv reagerede S. ved næsten at flygte bort fra den politiske arena. Fra 1772 genoptog han under somrenes herremandsophold på landet i Øverød sin pure ungdoms skønlitterære forfatterskab. En kort tid tog han tilflugt i en sentimental idylsfære. 1772 skrev og udsendte han *Idyller og Samtaler*, en hyrdedigtning med aner hos Theokrit, Virgil og J. M. Gesner. Nok så digterisk vægtig, omend som al S.s digtning kunsterisk uforløst var den samtidige *Sigrid eller Kierlighed Tapperheds Belønning*, den første af en række nordiske fortællinger med stof fra Saxo og Nordens fortid. Den vakte så stort bifald at Selskabet for de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse tildelte S. prisen for veltalenhed. Med *Sigrid* skabte S. da også en ny poetisk genre der fik efterfølgere hos Oehlenschläger og Grundtvig. Og det på en tid hvor rokokoen havde banet vej for de nye alternativer, om man skulle give intellektet eller følelsen, den ydre verden eller jeg'et forrang. S. bevægede her sindene ved selv at bevæge sig mellem rationalismens forstandskulde og den gryende romantiks følelsesfuldhed. Modsat Rousseau nægtede han nemlig at gøre egentligt oprør mod forstandskul-

turen, men kæmpede til gengæld i fortællingerne på det fremstræbende, mere og mere puritanske borgerskabs side mod rokokoen's nydelseskultur, dens rene sanselighed, uoprigtighed og raffinerede æsteticisme. Det skete ved hans forherligelse af et både heroisk, selvisheden overskridende og fornuftsbetonet livsideal. Titelfiguren *Sigrid* var således en hyldest til den lyslokkede, blide, kvindelige stolthed, blu og trofasthed, mens den mandlige helt fik sin idealitet ikke mindst i kraft af sin tapperhed, arbejdsomhed og natursans: hans „kinder (havde) sol, arbejde og støv . . . farvet . . . brune; Odin tindrede ud af hans øjne“. Odin måtte dog tage til takke med den snusfornuftige ægteskabsmoral som S. også nedlagde i stykket. En mand burde kun fri til et (gerne rigt) fruentimmer hvis han fandt behag i hende. Skete det burde han en tid sky hendes selskab så elskoven ikke skulle overmande fornuften. Det har næppe været svært for S. selv at opfylde det krav. I overensstemmelse med sit stadig mere problematiske forhold til hustruen docerede han 1774 i *De tre Venner* efter Ørvarods saga at mænd ikke burde være kvindagtige eller gøre for meget ud af fruentimmerne hvorved man blot fordærvede dem, men gå op i politikken og hensynet til fædrelandet. Fortællingen viste da også at S. nu havde sundet sig så meget at han atter rigtig turde stikke sit eget politiske hoved frem. Som den første nordiske digter siden Rimkrøniken gav han således udtryk for håbet om en fremtidig skandinavisme, og samtidig gjorde han i *Gyrihe eller Danmarks Befrielse. Prisen for Kierlighed*, vel med brod mod A. P. *Bernstorff, op med den samtidige tysk-aristokratiske indflydelse i landet.

Vendt mod det reaktionære styre var især den rene statsroman *Eufron*, også fra 1774. Den er skrevet i den stemning af lede over det daværende politiske liv der også fremgår af S.s *Tidsregning til Ungdommens Nytte* fra 1773: „desværre! Den politiske historie er mange gange intet andet end et væv af list, vold, tyranni, mened, uretfærdighed, undertrykkelse“. Romanen udspillede kun tilsyneladende på nogle øer i Sydhavet. Den store tyran Drungar var Struensee, den vise Eufron (d.e. gladsindet, forstandig), der alene ved sin dyd fælder Drungar, lånte for sikkerhedens skyld træk fra Guldberg og A. P. Bernstorff, men var, som uafhængig privatmand på landgården mellem bøge og bøger, S. selv. Romanen udkom også anonymt og på grund at den skærpede censur i to udgaver, den ene uden, den anden, der ikke var til salg, med 42 gode regeringsregler, heriblandt oprettelsen af en national hær, bondens frigørelse og tilmed hans deltagelse i statsrådet. Placeret midt imellem Rousseau og

tællende end dømmende hvorved vurderingen så meget som muligt blev overladt til læseren selv, en hensigt han dog kun søgte at føre ud i livet i første og til dels andet og tredje bind der gik til år 1000 og blev skrevet under Guldberg.

S. kunne ellers godt opmure en bygning. Det viste han da han som frugt af Guldbergs nye skolelov 1775 skrev den udmærkede og siden i mange oplag udkomne skolebog *Historien af Danmark, Norge og Holsten*, 1776. Skønt Guldberg personlig bortcensurerede de for styret farligste pragmatiske bemærkninger viser bogen dog klart hovedelementerne i det historiesyn S. ville opdrage landets eliteungdom med. Det var ikke nok at kende de ganske vist vigtige bedrifter af de store mænd der kunne tjene som forbilleder.

Vigtigere var den kulturhistorie som fik store selvstændige afsnit og ikke blot omfattede handel, krigsmagt og regeringsform, men også „sædernes og tænkemådens historie, den vigtigste af alle“. Som den ret ufilosofiske S. engang erklærede: „Jeg vil hellere ride på kæp med Sokrates end med Alexanders tvinge verden“. Hans historiesyn var i øvrigt meget udogmatisk, betonende både enkeltpersonens, de økonomisk-sociale kræfters, institutionernes, stændermodsnæringernes og åndslivets vekslende indflydelse. Dog tillagde S. „sædernes forbedring og kundskabens forøgelse“ afgørende vægt som den eneste dæmning mod den nutidige folkelige fordærvelse. Denne var for S. at se et resultat at den med velstand følgende „overdåd(ighed)“, der „svækkede legemets og sjælens kræfter“. S.s historiesyn var desuden bemærkelsesværdigt ved at det næsten mere var funderet i ligheds- end i frihedstanken, og ved at det i reaktion mod Arild Huitfeldt var adels- og gejstlighedsfjendtligt og borger- og bondevenligt. Det gjaldt for S. om at skabe et patriotisk samfund med en viis kongemagt hvor alle stænder kom til deres ret.

Systemskiftet 1784 blev derfor også en lettelse for S. Det manifesteredes ved at han nu helt opførte med den skønlitterære virksomhed der var udsprunget af hans politiske modstand mod Guldbergstyret for i det væsentlige at hellige sig fortsættelsen af *Historie af Danmark*. Det kunne ske med desto bedre samvittighed som S. næsten til sin død var omtrent på linje med den siddende regering der på mange områder begyndte at realisere hans reformprogram fra Eufron. Bagsiden var at der i værket blev desto mindre behov for at agitere for hans eget livssyn der da også kun åbenbares momentvis og ikke fik lov til at strukturere det umådelige stof. Da den fortællende form endda helt opgaves blev resultatet at overskueligheden gik tabt, så meget mere som årbogsformen blev strengt gennemført i middel-

alderhistorien. Derfor kunne man nok ved hjælp af registrene bruge denne som kilde og selv finde perspektiver ud af den, men ikke i den. Historien af Danmark blev da også til midt i 1800-tallet hovedkilden til vor ældre tids historie og især som sådan værdsat. Det bør dog pointeres at S. delte sin svigtende trang til at skrive sammenhængende historie med sin præ-romantiske samtid hvis historiske sans var begrænset bl.a. i kraft af ulyst til at kombinere videnskab med kunst, en trang og evne som forst romantikken forløste. S. var dog på vej i sine udrøede domme over for- og samtid der er „sunde og herlige“, som han skrev om Saxos, præget af en lys fordomsfri humanitet der helst ville dæmpe troen og dadle overtroen, prise kærligheden til samfundet samt hudflette lasten, nationalchauvinismen og den undertrykkelse af friheden som S. med bekymring så dukke op i løbet af den franske revolution. Gode er især S.s indlevende og ofte træffende personkarakteristikker, skrevet ud fra den de- vise at „historien bør være retfærdig og ej overklistre store folks laster“. Tiden fra 1784 blev S.s lykkeligste. Trods sine svagheder som litterat og historiker havde han da oparbejdet den stilling som midtpunkt i sit folks åndsliv som han bevarede til sin død. Offentlige hverv slap han forsat ikke helt for. 1785 blev han medlem af kommissionen til forbedring af universitetet og de højere skoler, og 1787 udnævntes han til det ærefulde hverv som kgl. historiograf. Også privat fik han omsider held. Det var til mindre sorg end lettelse da hans ægteskab ophørte med den efterhånden meget indesluttede og svagelige hustrus død 1788. S. havde da længe, tilmed stimuleret af denne, kastet øjne på sin ven hofapoteker Beckers tre døtre. Og få måneder efter begravelsen giftede han sig med den yngste og nu eneste ledige. Hun blev vistnok, som S. håbefuldt skrev til hende s.å.: „en engel ... som vil gladgøre alle mine dage og erstatte mig det tab af kærlighed, jeg længe har følt, kærligheden, det eneste i verden, jeg sætter stor pris på“. S. ønskede at sikre Christiane en sorgløs tilværelse. Da han derfor kom i økonomiske vanskeligheder i 90'erne besluttede han at sælge sit store bibliotek da Det kgl. bibliotek der købte det åbnedes for publikum 1793. Christiane kunne også ellers være godt tjent med sin 35 år ældre husbond, der var en blød dansker; lille, bredskuldret og velproportioneret; uden alder, trods de bølgede lokkers grånen; forfængelig, men uden misundelse; bedre tilpas i hjemmets ro end på platformens uro; frodig som sin have ved arbejdsbordet; siddende med frydefuld mine og øjne, der tindrede af skæmtsom munterhed; hastigt formulerende sig i en stil der lignede ham selv: fuld af frihed, lethed – og om-

fang; med et sind, som han evnede at jage skyerne bort fra; altid rede til at se det bedste i sine omgivelser – som i sig selv. – S. blev en mand der ved sit personlige eksempel og forfatterskab stak brodden i den reaktionære del af adels og embedsborgerkabs livsførelse og politik og virkede frigørende på det opstræbende borgerkab ved sine krav om frihed, lighed og humanitet. En mand, der dog samtidig mindskede broddens virkning; ikke blot ved i lang tid at sætte dyden over kærligheden; men også ved sin udtalte fremskridtstro der fik ham til at betone samtidens høje kulturniveau på fortidens bekostning. Derved kom han og læserne delvis til at se denne samtds laster og politiske brist som medaljens næsten uudgælig bage side og forledtes derved let til eksotisk at dyrke Odin- og Saxoidealene uden for deres eget jeg. En mand, endelig, der i censurperioderne kunne tiltage sig det enestående privilegium i så vidt omfang at sige sin mening, ikke mindst fordi han i den stående strid mellem tradition og fremskridt, rationalisme og følelsesfuldhed, havde et ben i hver lejr og derfor ikke kunne undsiges fuldt af reaktionære, endsige progressive kræfter. □ Min. angivelig ca. 1753 (Fr.borg), efter denne mindre min. (sst.) og min. (på gulddåse) tilskrevet Christoffer Foltmar. Mal. af Jens Juel, 1772 (Kunsthalle, Kiel), efter dette stik af F. Schüerer og et par træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1898. Relief af A. Weidenhaupt (Christians k., Kbh.). Mal. 1787 (vidensk. selskabet i Trondheim). Malet siddende i halv figur, herefter ovale replikker (Fr.borg; 1798 Kgl. bibl.), kopi af Hans Hansen, 1824 (Fr.borg), kopi (Kolding mus.), stik af G. L. Lahde, 1798, stik 1842, litografi 1850, 1851 og 1868, træsnit 1853 og efter tegn. af Carl Bloch 1855, m.m. Stik af Lahde, 1795. Medalje af D. J. Adzer, 1797, efter denne stik af A. Flint, 1798. Buste af N. Dajon (Fr.borg; Kgl. bibl.). Relief af F. L. Zuschlag. Træsnit af H. P. Hansen, 1898. Kemitypi som medalje s.m. Gram og Langebek af J. Magnus Petersen.

Udg. Saml. skr. I–XVI, 1788–99 (bd. XVI, udg. R. Nyerup, også m. titlen Suhmiana, heri uddrag af S.s papirer).

Kilder. Breve i Saml. skr. XV, 1798 133–494, Danske saml. III, 1867–68 372–84 og IV, 1868–69 183–88, Breve fra Jakob Langebek, udg. H. F. Rørdam, 1895, Det kgl. no. vidensk. selsk.s forhandl. XXX, Trondheim 1957 42–53, Henrik Gabriel Porthan, P. F. Suhm, R. Nyerup: Breve 1787–1802, udg. Torben Nielsen, 1981. – P. F. S.: Hemmelige efterretn. om de da. konger, udg. Jul. Clausen, 1918 (særtryk af Vor fortid II, s.å.). P. M. Mitchell i Nord. t. för bok- och bibl.väsen LX, Uppsala, 1973 1–34.

Lit. [R. Nyerup:] Udsigt over P. F. S.s levnet og skr., 1798 (særtryk af S.s Saml. skr. XV, heri breve). K. L. Rahbek: P. F. S.s minde, udg. R. Nyerup, 1799 (særtryk af Suhmiana, s.å. 433–50). Chr. Molbech: Mindeskr.

over P. F. S., 1814 (særtryk af Athene III, s.å. 477–540). C. Paludan-Müller i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 152–88. Fr. Ronning: Rationalismens tidsalder, især II, 1890. Ludv. Daae i Museum, 1894 II 1–22. Chr. Bruun: P. F. S., 1898 (heri breve). Anton Blanck: Den nord. renässansen, Sth. 1911 217–21 238f. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Francis Bull: Fra Holberg til Nordal Brun, Kria. 1916 166–72 177–79 182–88 225–28 236–38. Paul V. Rubow: Saga og pastiche, 1923 (nyt opl. 1968) 5–8. Ellen Jørgensen: Historieforsk. og historiskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960) 216–20. Anders Grape i Overbibl. With. Munthe på femtiårsdagen, Oslo 1933 49–81. Hakon Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936. Helge Nielsen: Folkebibl. forgængere, 1960 518–33. Robert L. Hansen i Bibliotek og forskn. XII, Bergen 1963 7–33. Fl. Lundgreen-Nielsen: Den nord. fortæll. i det 18. årh., 1968 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCLXXVIII 7–49. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IV, 1980; X, s.å. Torben Nielsen i Bibliotek 70, 1982 124–26. Gerh. Munthe i Levende biblioteker. Festskr. til Palle Birke-lund, 1982 90–94.

Papirer i Kgl. bibl.

Leo Tandrup

Suhm [som], **Ulrik Frederik**, 1686–1758, søofficer. * 4.7.1686 i Pinneberg, † 26.11.1758 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: etatsråd, amtsforvalter Henrik S. (1636–1700) og Margrethe Dorothea v. Felden (1648–1711). ~ 3.9.1718 i Engestofte med Hilleborg Cathrine Lerche, * 9.4.1701 på Engestofte, † 26.5.1767 i Øverød, d. af etatsråd Christian L. til Nielstrup og Engestofte (1667–1720, ~ 2° 1722 med oberst Christian Ulrich v. Hausmann, 1684–1732, ~ 3° 1735 med brigader, senere generalmajor Jacob Friderich v.d. Lühe, 1675–1747, ~ 1° 1712 med Anna Catharine v. Staffeldt, † 1733) og Marie Amalie Gude (1674–1707). – Far til P. F. *S.

S. blev født som den næst yngste af sytten søskende. Han blev elev 1700 og n.å. kadet. 1705–09 var han først i hollandsk og derefter i engelsk tjeneste hvor han deltog i en del kampe i Middelhavet under den spanske arvefølgekrig. Ved sin hjemkomst blev han sekondløjtnant 1709, premierløjtnant s.å., kaptajn 1711, kaptajn 1714, kommandørkaptajn 1723, schoutbynacht 1736, viceadmiral 1739 og admiral 1742. Fra den store nordiske krigs begyndelse og indtil 1714 var S. chef for forskellige fregatter, 1715 for orlogsskibet Ebenetzer med hvilket han deltog i slaget ved Rügen 8.8., og i de følgende krigsår chef for orlogsskib uden dog at gøre sig særlig bemærket. 1725, da sagen mod admiral Ole *Judichær blev indledet dukkede S. op – muligvis tilskyndet hertil fra højere sted – med et grimt og uretfærdigt angreb mod denne. For yderligere at bringe sig i erindring indsendte han efter Judichærs afsked et i øvrigt ganske diletantisk projekt til anlægget af Nyholm. Lige efter krigens afslutning var der foretaget en indde-

Suhm, Ulrik F.

ling af personellet i divisioner og kompagnier – en ordning der tog sigte på krigsberedskabet – og S. var blevet chef for et kompagni. 1727 blev det bestemt at kompagnierne skulle holdes fuldtallige – hidtil havde der været en del vakante numre, „frimænd“ – og hver kompagnichef skulle i den anledning have et mindre årligt tillæg til kompagnipengene. Kompagnicheferne protesterede mod denne ordning og erklærede at det for de bevilgede penge var umuligt at holde kompagnierne fuldtallige. Hovedmændene for protesten var foruden S. kommandørkaptajnerne Fr. *Hoppe og Lemvig. Kongen fandt disses optræden „formastelig“ og afskedigede de tre officerer uden pension. I den forlegenhed hvori S. ved sin uventede afsked befandt sig kom godsejer Christian Sigfred v. Plessen (1696–1777) ham ædelmodig til hjælp ved at give ham med familie frit ophold på Næsbyholm hvor S. blev i to år og assisterede ved godsets administration.

Efter Frederik IVs død blev S. efter ansøgning genansat i søetaten som kommandørkaptajn med sin tidligere anciennitet, men førte i begyndelsen en ret tilbagetrukket tilværelse. Grev Frederik *Danneskiold-Samsøe, der i disse år arbejdede sig op fra stillingen som deputeret i søetatens generalkommissariat til overkrigssekretær, har åbenbart set hvad S. kunne bruges til og satte ham dec. 1734 ind i den kommission der blev nedsat for at undersøge overfabrikmester Knud *Benstrups forhold ved bygningen af orlogsskibet Christianus Sextus og ansatte ham 1735 som Holmens chef. Til sagen mod Benstrup har S. knyttet sit navn på en lidet tiltalende måde. S. var ubestridelig en dygtig og praktisk chef for Holmen og en god administrator, og samarbejdet mellem ham og grev Danneskiold var i begyndelsen godt. Men i længden havde S. vanskeligt ved at bevare loyaliteten mod sin velgører. 1734 indgav han til kongen en klage over at Danneskiold havde forsømt havnen og dokken. Da klagen efter endt undersøgelse viste sig ganske ubegrundet blev S. s.å. for anden gang afskediget, denne gang dog med pension, og boede atter i ca. tre år på Næsbyholm. Efter Frederik Vs tronbestigelse og Danneskiolds fald blev S. i dec. 1746 atter genantaget med sin tidligere anciennitet og ansat som Holmens chef i hvilken stilling han forblev til 1756 da han blev deputeret i det kombinerede admiralitets- og generalkommissariats-kollegium hvor han havde sæde til sin død. 1753 blev S. medlem af kommissionen angående Kbh.s defension mod søen og n.å. præsident i direktionen for Vestindisk Kompagni. – Hv. R. 1747. □Min. af Christopher Foltmar (Fr.borg), lignende min. i gulddåse. Stik af F. Carstens. Medalje af J. H. Wolff, 1770, efter

denne stik af Meno Haas. Relief af J. Wiedewelt udst. 1778.

P. F. Suhm: Saml. skr. X, 1793 3–14. H. G. Garde: Efterretn. om den danske og norske somagt I–IV. 1832–35. Herman Treschow: Den danske hædersmand general-admiral-lieutenant, greve Fr. Danneskiold-Samsøes biografi, udg. C. J. Klæstrup, 1834 (jfr. Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 177–80 (brevveksl. mellem J. O. Schack-Rathlou og Treschow). Fr. Lütken i Nyt arkiv for søvæsenet I, 1842 154f. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II–III, 1894–97. Chr. Elling: Holmens bygnings-hist. 1680–1848, 1932.

*Th. Topsøe-Jensen**

Suhr

Slægtens stamfar Bernt S. (–1685) var bryghus-skriver i Bremen og trådte 1635 i tjeneste hos Frederik III som livkarl.

Husholdningslærer Ingeborg *S. Mailand (1871–1969) og handeleggartner Holger *S. (1873–1966) var børn af lærer i Kølstrup Johannes Christian S. (1841–1927), der ikke ses at have tilknytning til denne slægt.

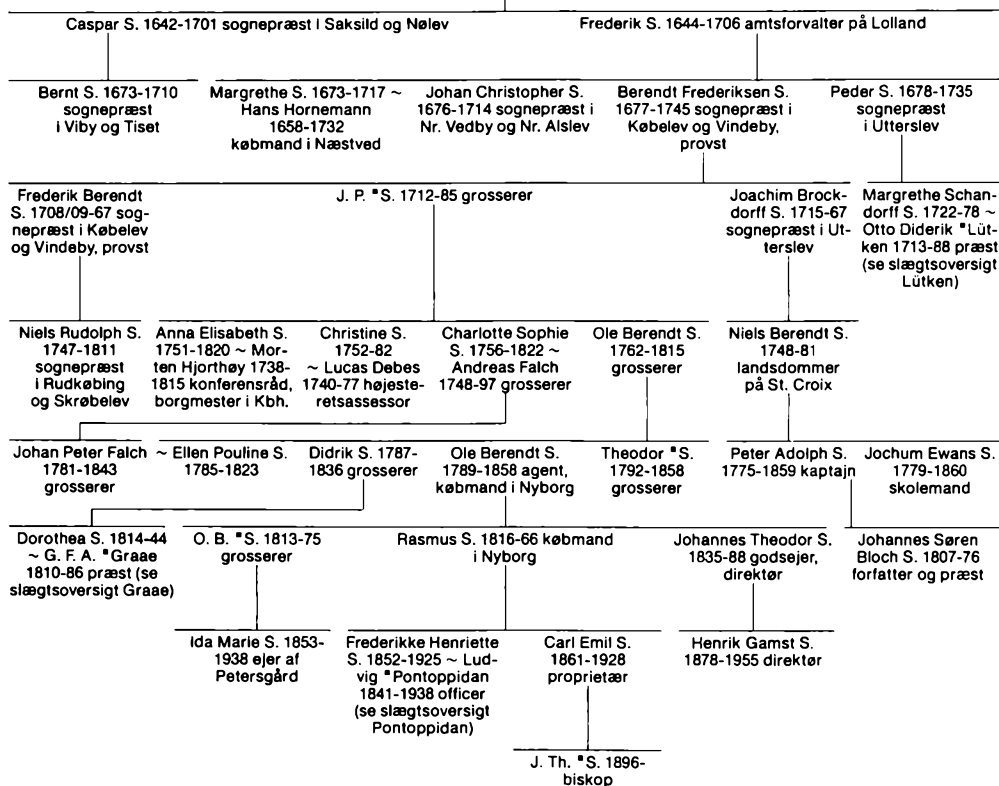
Stamtavler over efterkommerne efter Ole Berendt Suhr og Dorothea Suhr, [1902]. Max Grohshennig: Den Suhrske stiftelse, dens grundlægger og hans slægt, 1912. Den Suhrske stiftelse 1909–1934, 1934. Den Suhrske stiftelse 1859–1959, red. H. Albrechtsen og L. Th. S. Madsen, 1959. Alfred Larsen: Lidt om den lollandske del af slægten Suhr, i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog XXXII, 1944 228–50. Thelma Jexlev og Alfred Larsen: Legatstamtavler for Schous-Bleckmanns stiftelse, 1973 231–308.

Hans H. Worsøe

Suhr, Holger, 1873–1966, handeleggartner. * 14. 5.1873 i Kølstrup, † 27.6.1966 på Frbg., begr. Tårnby kgd. F: lærer Johannes Christian S. (1841–1927) og Ane Christine Jensen (1846–1917). ~ 1° 16.9.1904 i Kølstrup med Christiane Fabriin, * 3.10.1877 i Ødis, † 27.6.1927 i Kastrup, d. af inderste Jesper Petersen F. (1834–77) og Anne Christine Hansen Schulz og plejed. af sognepræst i Kølstrup og Agedrup Jens Peter Christian Agerskov (1846–1924) og Nanny Nansen (ved dåben Hellesen; adopt. N.) (1848–1920). ~ 2° 4.3.1934 i Hellested med Marie Thyssen, * 30.4.1902 i Lyngby, d. af adjunkt Hans Kristen T. (1873–1945) og Karen Andersen (1869–1954). – Bror til Ingeborg *S. Mailand.

Faderen var en ivrig haveedyrker, og hans interesse påvirkede i den grad de tre sønner at de alle blev uddannet til gartnere. S. selv fik sin første uddannelse i frøfirmaet Dæhnfeldt i Odense efterfulgt af ophold på Rødkilde havebrugsskole og Askov uddvidede folkehøjskole. 1901 købte han for surt sammensparede penge den gamle amagergård Allégården i Kastrup og etablerede efterhånden et moderne storgartneri hvis forbil- leder han havde studeret under adskillige studie-

Bernt Suhr ca. 1615-85 bryghusskriver i Bremen, hoffurer

rejser, især i England. Han indførte det engelske system med drivhuse sammenbygget i store blokke hvor han som den første i Danmark optog tomatdyrkning som storindustri. Sammen med broderen Thorvald oprettede han et eget udsalg ved Københavns grøntorv som han måske for tidligt, men i al fald forgæves søgte at få moderniseret og rationaliseret. Ved siden af tomatdyrkingen avlede han vin og fersken i drivhus, frugttræer i plantager i Tårnby og Holte samt storproduktion af blomkålsfrø. Han havde fremragende evner som administrator og sælger, og i New York oprettede han sit eget salgskontor for blomkålsfrø. Han blev et forbillede for talrige danske storgartnerier hvis produktion især var tomater og grøntsager, i skarp konkurrence med især de hollandske gartnerier. Hans betydning for dansk eksportgartneri er uvurderlig. Han var medlem af repræsentantskabet for Almindelig dansk gartnerforening 1903-12, medlem af bestyrelsen for Københavns handelsgartnerforening 1905-14, censor ved havebrugshøjskolen Vilvorde 1918-35, medlem af Vartov valgmenighed fra 1928 og formand sst. 1943-46. □ Foto.

J. N. Risum i Gartnertid. 1923 219f: 1933 253f. Berl. tid. 13.5.1933. Danske gartnervirksomheder, red. Johs. Tholle I, 1934 833-36.

Åge Nicolaisen

Suhr, Johan Peter, 1712-85, grosserer. * 12.8. 1712 i Købelev, † 28.5.1785 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Frue k.). F: provst, mag. Berendt Frederiksen S. (1677-1745) og Christine Hornemann (1690-1741). ~ 22.11.1748 i Kbh. (Frue) med Anna Dorthea Aagaard, døbt 23.11.1730 i Kbh. (Frue), † 27.8.1766 sst. (Frue), d. af hørkræmmer Oluf Hansen Aa. (ca. 1689-1749, ~ 1° 1717 med Anne Dorthea Høegh) og Anna Lisbeth Hansdatter Tvede (1708-47).

Ved nytårstid 1728 tiltrådte S. som lærling hos hørkræmmer Oluf Hansen Aagaard på Gammeltorv i Kbh., og efter udstået læretid fortsatte han i samme hus som svend, blev gift med en datter af huset og overtog selv dette og forretningen efter svigerfaderens død. Borgerskab som hørkræmmer i Kbh. og adgang til lavet erhvervede han dog først 1750. Under S.s ledelse gik forretningen i de følgende år stadig fremad. Foruden detailhandel slog man nu ind på en gros handel, og S. havde forbindelser i Norge, Østersøhavne-

ne og i Holland. Det var navnlig jern, korn og salt der handlede med. Varerne hjembragtes delvis på egne skibe. Med årene blev handelshuset et af de største i Kbh., og efter S.s egne opgivelser steg hans formue i tiden 1750–80 fra 7200 til 240 000 rdl. Ved siden af sin forretning virkede S. som direktør ved søassuransekompaniet og ved urtekræmmerlavets og interessesters sukkerhus i St. Kongensgade samt fungerede som revisor ved Det kgl. oktrojerede handelskompagni. Også det offentlige havde bud efter ham. 1761 udnævntes han til rådmand, og da J. F. *Struensee gennemførte sin reform af Kbh.s styrelse blev han 2. borgmester med renovations- og postvæsenet som særlige domæner. Efter Struensees fald levede den gamle forfatning op på ny, og man udnævnte nu S. til viceborgmester hvilket han ingenlunde var tilfreds med da han både fik lavere rang og løn. Regeringen ville dog gerne beholde S. på en fremskudt plads i byens styre på grund af den agtelse borgerskabet nærrede for ham, og den lille misstemning drev hurtigt over. Nogle få år efter rykkede han også op til at nyde rådmandsgage på 1000 rdl. Det S.ske hus på Gammeltorv blev et centralt sted inden for den københavnske handelsstand, og hjemmet var præget af de bedste traditioner fra danske præstegårde. – Justitsråd 1774. Etatsråd 1776. □Profiltegn. Mal. (Fr.borg, dep. i Den Suhrske stiftelse).

Adresseavisen, 1785 nr. 104. C. Nyrop: Det Suhrske hus i Kbh. 1749–1899, 1899 43–71. Jul. Schovelin: Fra den da. handels empire I, 1899 183–85. Carl Bruun: København III, 1901. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904 714. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nyström I–II, 1915–30. Den Suhrske stiftelse, red. H. Albrechtsen og L. Th. S. Madsen, 1959.

Harald Jørgensen

Suhr, Ole Berendt, 1813–75, grosserer. * 3.5.1813 i Nyborg, † 6.10.1875 på Solyst, begr. i Gentofte. F: kobmand, agent Ole Berendt S. (1789–1858) og Laurine Marie Müller (1795–1876). ~ 20. 9.1847 i Kbh. (Helligg.) med Ida Marie Bech, * 11.4.1825 i Kbh. (Helligg.), † 8.8.1897 på Solyst, d. af grosserer, skibsreder Jørgen Peter B. (1782–1846) og Ellen Sophie Magdalene Meyer (1784–1846).

S. blev 1832 dimitteret som student ved universitetet; n.å. tog han den filosofiske eksamen og 1838 blev han cand.theol. Allerede inden den tid var det bestemt at han skulle gå købmandsvejen, og sin uddannelse hertil fik han i sin farbror Theodor *S.s store og højtansete handelshus J. P. S. & Søn. Tidligt vandt han ved sin grundighed og sit tilforladelige væsen sin onkels ubetingede tillid, og l.l.1856 overtog han selv det gamle

slægtsfirma som eneste indehaver, om end onkelen endnu til begyndelsen af 1857 havde sin daglige gang i firmaet. Kapitalen til denne forretningsovertagelse fik han dels i form af en udbetaling fra onkelen, dels i form af store forstrækninger til en billig rente som over et kortere åremål skulle afvikles til Den S.ske stiftelse, og endelig fik han „fortrinlig adgang“ til fra nævnte stiftelse at leje gården på Gammeltovej samt pakhuse i den gamle havn. Ligesom i det foregående slægtled var og blev kul også i S.s virketid firmaets hovedartikel hvortil fra 1867 føjedes en cinders- og koksvirksomhed på Christiansholm. Men derudover var firmaet i medfør af sin kapitalstyrke også i stand til at deltage i større finanstransaktioner, og gennem sin interesse for den grønlandske kryolit kom S. allerede 1856 i forbindelse med C. F. *Tietgen der på dette tidspunkt sad som nyetableret købmand på Gammeltovej. Det samarbejde som herved indlededes – og som senere førte til dannelsen af kryolitmine og handelsselskabet med J. P. S. & Søn som storaktionær – blev af megen betydning for både S. og Tietgen. Således var S. ikke blot 1857 medstifter af Privatbanken hvor Tietgen blev direktør, men til sin død sad han som næstformand i bankrådet. Desuden var S. medstifter af og bestyrelsesmedlem i de forskellige telegrafselskaber som Tietgen stiftede i 60'erne, og som senere samledes i Det store Nordiske Telegraf-Selskab, og også der var han bestyrelsesmedlem til sin død. Endelig var han med til at stifte Det Forenede Dampskibs-Selskab 1866 og De danske Sukkerfabrikker 1872 og blev tillige medlem af bestyrelserne for disse selskaber. 1868 erhvervede S. det store Petersgårdske skovdistrikt i Sydsjælland for 580 000 rdl., og to år senere købte han Petersgård for 245 000 rdl. Da sø- og handelsretten stiftedes 1861 blev han handelskynligt medlem af denne ret (til 1867), og 1864 blev han medlem af komiteerne for Danmarks deltagelse i udstillingerne i Paris 1867 og i Wien 1873. I sidstnævnte år rantes S. af et apoplektisk slag der fuldstændig brød hans kraft. I hans testamente var dels afsat beløb til syge- og hjælpekasserne i Nyborg og Kalvehave, dels 60 000 rdl. til en bygning i Kbh. til fribrøliger for trængende grosserere og grossererener. Det nærmere skulle hans eksekutorer ordne i forbindelse med Grosserersocietetets komité, og herefter rejstes de S.ske fribrøliger i Valdemarsgade.

Efter S.s død stod hans enke som indehaver af firmaet, fra 1877 med to kompagnoner, hendes svigersøn generalkonsul Andreas Julius Lauritz Holmblad (1852–96) og husets mangeårige betroede medarbejder grosserer Svend Wilhelm Isberg (1820–95). 1897 døde fru S., og dermed lå

alt i eksekutorernes hånd. Allerede i aug. 1896 var husets kulforretning afhændet til det nystiftede aktieselskab Det danske Kulkompagni, og i juni 1897 var koksværket solgt til A/S Christiansholms Fabriker. 22.11.1899 afsluttede firmaet definitivt sin tilværelse, og en af de sidste udgiftsposter i selskabets bøger blev en gave til Videnskabernes selskab på 100 000 kr. som en anerkendelse af dansk videnskabs betydning for kryolitsagen. – Etatsråd 1865. – R. 1862. DM. 1868. □Mal. af Carl Bloch, 1870. Buste af Th. Stein, 1873. Træsnit 1875. Relief af F. Stramboe, 1881. Foto.

C. Nyrop: Det Suhrske hus i Kbh. 1749–1899, 1899. Jul. Schovelin: Fra den da. handels renæssance II, 1924 179f 213f. Den Suhrske stiftelse, red. H. Albrechtsen og L. Th. S. Madsen, 1959.

*Jens Vestberg**

Suhr, Johannes Theodor, * 1896, biskop. * 24. 1.1896 i Nyborg. F: proprietær Carl Emil S. (1861–1928) og Laura Marie Møller (1859–1919). S. blev student 1913 fra Odense, blev landvæsenselev og udvandrede efter første verdenskrig til Argentina hvor han var farmer. Nogle år senere vendte S. tilbage til Danmark hvor han blev stadig mere optaget af de grundlæggende spørgsmål i tilværelsen. Under et ophold i Rom 1925 modnedes hans beslutning om at få undervisning i den katolske tro, og 17.1.1926 blev han optaget i den katolske kirke. Derefter rejste S. til benediktinerklosteret Clervaux i Luxembourg og indtrådte i benediktinerordenen (1926). Efter at have studeret filosofi og teologi i Luxembourg og Rom blev S. præsteviet 1.4.1933 i Luxembourg. På den tid oprettede pave Pius XI benediktinerklosteret San Girolamo i Rom hvis prior S. var 1935–38. Den apostoliske vikar for Danmark, biskop Josef Brems, ønskede i 1938 at trække sig tilbage på grund af sygdom, og S. blev opfordret til at blive hans efterfølger. Trods betænkeligheder på grund af manglende pastoral erfaring i Danmark tog S. imod udnævnelser. 14.12.1938 udnævnte Pius XI ham til apostolisk vikar for Danmark og titulærbiskop af Balecio. Bispevielsen fandt sted i San Girolamo 15.1.1939. Indsættelsen foregik i Skt. Ansgars kirke i København 3.2.1939, på Skt. Ansgars dag. Med et apostolisk brev dateret 29.4.1953 ophøjede pave Pius XII Danmark til selvstændigt bispedømme og udnævnte samtidig S. til bispedømmets første overhoved med titlen „biskop af København“. 1960 blev S. medlem af det 2. Vatikanconcils forberedende hovedkommission, samme år som de nordiske biskopper organiserede sig i Den skandinaviske bispekonference hvis første præsident han var. S. deltog

selv i koncilet i Rom (1962–65). Et svigtende helbred medførte imidlertid at han i 1964 resignerede fra bispeembedet. S. bispevede selv sin efterfølger, jesuiten Hans L. Martensen. Det skete 16.5.1965 i Skt. Knud Lavards kirke i Lyngby og var den første katolske bispevielse i Danmark efter reformationen. Ved sin tilbagetræden fik S. titel af biskop af Apisa Maggiore men betegnes nu, i overensstemmelse med ny romersk praksis, som „forhenværende biskop af København“.

S. blev biskop på et overordentlig kritisk tidspunkt. Anden verdenskrigs udbrud og den tyske besættelse af Danmark skabte meget vanskelige forhold for den katolske kirke herhjemme. Det lykkedes dog S. at lede bispedømmet på en sådan måde at de store problemer man stod overfor, både økonomisk og holdningsmæssigt, blev løst uden store ulykker for den danske katolske kirke og for landet. Som danskfødt biskop tegnede S. sin egen umiskendelige profil. Hans store personlige kontakflade bidrog stærkt til den danske katolske kirkes placering som en naturlig del af det danske samfund. Han var lige fra begyndelsen af sin embedsperiode mere end skeptisk over for den tanke at Danmark i det lange løb ville omvende sig til den katolske kirke og var tidligt åben for økumeniske initiativer. Her foranledigede han blandt andet at en stor del salmer fra den danske salmebog kom med i en ny udgave af den katolske messe- og salmebog 1944. – K. 1958. □Silhouet af Kirsten Wiwel, 1939. Mal. af Ivan Opffer, 1940. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXVI, 1942 576–83. – K. E. Skydsgaard i *Catholica* XXII, 1965 50f.

Hans L. Martensen

Suhr, Johannes Theodor(us), 1792–1858, grosserer. * 2.4.1792 i Kbh. (Frue), † 10.11.1858 sst., begr. i Gentofte. F: grosserer Ole Berendt S. (1762–1815) og Dorothea Beckmann (1759–1842). ~ 30.3.1816 i Kbh. (Hellig.) med Christine Caroline Andrea Falch, * 7.11.1790 i Kbh. (Hellig.), † 10.11.1856 sst. (Frue), d. af grosserer, bankkommisær Andreas F. (1748–97) og Charlotte Sophie Suhr (1756–1822).

Firmaet J. P. Suhr & Søn var grundlagt 1749 af S.s bedstefar og udviklede sig i dennes levetid til et af de førende grossistfirmaer i hovedstaden. Under faderen udvidedes forretningen yderligere ved handel med tjære, hør, hamp, kul, salt m.m. ligesom det spillede en betydelig rolle i vekselhandelen. Krigen med England fra 1807 betød vanskeligheder, særlig med kulhandelen, men dets faste forankring i Østersøhandelen og handelen på Norge betød at huset overlevede de

Suhr, Theodor

vanskeligheder der i denne periode ramte så mange af Københavns storhandelshuse.

Ved faderens død var situationen dog i mange henseender problemfyldt. To sønner var døde inden faderens ret tidlige død, og S., der var blevet student 1810 og havde forberedt sig på at studere teologi måtte sammen med en ældre bror, Didrik Suhr, indtræde i firmaets ledelse som prokurister idet moderen til sin død 1842 stod som husets formelle indehaver. Der forestod for J. P. Suhr & Søn en række vanskelige år med afvikling af bl.a. norske engagementer, og da man omkring 1820 var nået til en sanering af husets økonomi havde man i endnu en årrække vanskeligheder pga. landbrugskrisen. Fra slutningen af 1820erne var der imidlertid tale om fremgang, og en stærk vækst i husets omsætning indtraf ind i 1830erne. Fra ældre tid havde J. P. Suhr & Søn handlet med et bredt udvalg af indenlandske og europæiske varer, men efterhånden udskilte S. de egentlige hørkramarartikler for i stigende omfang at koncentrere sig om handelen med kul og jern. I 1820erne engagerede han sig en tid i kornhandelen, og lejlighedsvis handlede J. P. Suhr & Søn med andre artikler hvis gunstige konjunkturer indbød hertil. Det var bl.a. i 1830 tilfældet med hampeolie hvor S. imidlertid kom i modsætningsforhold til andre ledende københavnske handelsfolk idet han havde benyttet viden om regeringens politik over for Rusland til at foretage fordelagtige dispositioner. J. P. Suhr & Søn koncentrerede sig imidlertid først og fremmest om handelen med jern og kul, og husets forbindelser knyttedes derfor i stigende grad til Sverige og England. Ikke mindst i kulhandelen fik S. snart en ledende stilling. I 1830erne stod huset for mere end 20% af dansk kulhandel, og ved S.s død gik ca. 1/3 af den danske import af kul gennem J. P. Suhr & Søn. Firmaet spillede i en periode hvor der endnu ikke fandtes egentlige forretningsbanker en betydelig rolle for den penge- og kreditomsætning forretningslivet havde behov for. I disse funktioner havde huset J. P. Suhr & Søn forbindelse med førende hamburgske bankiers, men der var ikke tale om afhængighed af hamburgsk kapital. S. trak på sine forbindelser i denne by, men han stillede også husets kredit til sine forbindelsers disposition. Firmaets egentlige varehandel foregik helt overvejende på selvstændigt økonomisk grundlag. S. udvidede tidligt sine aktiviteter til den begyndende, hjemlige industri. Han forpagtede 1827 valseværket på Frederiksværk hvor han påbegyndte fremstilling af kobberplader. Her lod S. året efter opstille den første større (20 hk) danskbyggede dampmaskine. 1831 erhvervede han kobbermøllen i Brede, og gennem udenlandske, særlig brabrant-

ske „kobberførere“ drev S. i den følgende tid en udstrakt handel med kobberplader. Overhovedet indtog S. en ledende stilling i den gryende metalindustri i Danmark. S. afviklede disse engagementer i 1850erne, men han investerede fortsat i dansk industri, i fabrikkerne på Ørholm og Strandmøllen, i M. P. Allerup, Odense og i ikke-danske foretagender.

Ved moderens død 1842 kunne S. udbetale sine søskende deres arveparter og tiltræde huset som eneindehaver med en anslået formue på 800 000 rdl. Et par år efter passerede han millionen, og i 1853 1,5 mill. rdl. Ved udgangen af 1855 overdrog han firmaet til sin brorsøn, men S. vedblev i nogle år at arbejde på kontoret. – S. havde 1822–35 været medlem af de 32 mænds forsamling i København, og var virksom ved forberedelserne til det første stændervalg og stod som indbyder til trykkefrihedsadressen 1835. 1840 erhvervede han Schimmelmann-familiens lystejeendom Sølyst, som han istandsatte, og hvor S. i lighed med hvad der blev tilfældet i familiens ejendom på Gammeltorv førte et stort hus med udstrakt selskabelighed, og hvor S. omgikkes kulturlivets og det politiske livs ledende skikkelser. En note i litteraturhistorien tilkommer S. i forhold til ægteparret J. L. og Johanne Luise Heiberg. De havde gjort hinandens bekendtskab på en baderejse i 1839, og forbindelsen blev vedligeholdt efter hjemkomsten. I sine erindringer tillægger fru Heiberg sig æren for at den tidlige så forretningsoptagne S. nu engagerede sig aktivt og udadvendt i hovedstadens liv. Utvivlsomt har S. følt sig tiltrukket af ægteparret og af scenens ubestridte førstedame, men som altid må man regne med fru Heibergs konstante isce-nesættelse af sine omgivelser til egen glorificering i erindringsværket. S. købte 1853 Bonderupgård, 1856 Merløsegård, og han stillede på Bonderupgård en sommerbolig til rådighed for ægteparret Heiberg hvor han døde 1860. – S. var barnløs, men testamenterede sin formue til en familienstiftelse. J. P. Suhr & Søn omdannedes 1897 til A/S Det danske Kulkompagni. – Agent 1829. Etatsråd 1847. – R. 1849. DM. 1854. K. 1856. □Mal. af W. Marstrand, 1858 (Fr.borg). – Mindesmærke på graven med relieffer af C. Peters, 1860.

Johanne Luise Heiberg: Et liv II, 1891 (5. udg. 1974). Til minde om J. Th. S., 1892. C. Nyrop: Det Suhrske hus i Kbh. 1749–1899, 1899 103–56. E. Nystrom i tilskueren XXXIII, 1916 I 139–47. Industriens hist. i Danm., udg. Axel Nielsen III, 1944 (reproudg. 1975) 217–35. Den Suhrske stiftelse, red. H. Albrechtsen og L. Th. S. Madsen, 1959. Birgit Nüchel Thomsen og B. Thomas: Dansk-engelsk samhandel 1661–1963, 1966 (særtryk af Erhvervshist. årbog 1965) 225–56.

Claus Bjørn

Suhr Mailand, Ingeborg Rasmine Dorthea, 1871–1969, husholdningsskole- og seminarieforstander. * 16.6.1871 i Kølstrup, † 27.3.1969 i Bagsværd, begr. Mariebjerg kgd. F: lærer Johannes Christian S. (1841–1927) og Ane Christine Jensen (1846–1917). ~ 18.9.1912 i Kbh. (Sim.) med ørelæge Carl Adolph Henneke Mailand, * 21.5.1877 på Holmerødgård ved Hillerød, † 10.2.1967 i Bagsværd, s. af proprietær Christian Carl Niels Lassen (1835–1910) og Dorothea Schierner (1839–1912). Navneforandring 17.6.1909. – Søster til Holger *S.

S. M. var den ældste af en søskendeflok på sv. Faderen var lærer i tredje generation og tillige foregangsmand i sognet. Han etablerede aften-skoleundervisning og sognebibliotek. Han startede rationel frugtavl, noget dengang ganske nyt. Moderen stammede fra et københavnsk borgermiljø, og hjemmet havde derfor et vist bypræg. S. M. fulgte ikke forældrenes ønske om at hun skulle blive fjerde generation i skolelærerhvervet. Efter et højskoleophold på Askov højskole uddannede hun sig på grundig og alsidig vis i land- og byhusholdninger og fik eksempelvis overdraget en administrativ stilling i et større københavnsk hospitalsskøkken. I fritiden uddannede hun sig yderligere og dyrkede sine intellektuelle og kulturelle interesser bl.a. gennem deltagelse i litterære aftener i digteren Viggo *Stuckenbergs hjem.

Inspireret af Dansk kvindesamfunds kamp for kvinders uddannelse besøgte hun under en ferierejse i Norge en husholdningsskole og besluttede, fremsynet som hun var, at hun ville oprette en sådan skole. Med sin karakteristiske grundighed begyndte hun straks at uddanne sig fagligt, teoretisk og pædagogisk til det der skulle blive et livsværk der placerede hende som pioner inden for et helt nyt undervisningsområde og igennem mange år også i centrum for det københavnske borgerskabs begejstrede interesse. 1901 – kun 30 år gammel, ukendt og ubemidlet – åbnede hun Københavns første praktisk/teoretiske husholdningsskole. Hun gjorde det kunststykke at få borgerskabets fruier interesserede i det hårde og ofte trælsomme arbejde der foregik bag stuerne facader. 95 år gammel betroede hun artiklens forfatter at hun måtte begynde med at lære damerne selv at lave desserterne (de øvrige retter var tjenestepigernes opgave). Men gradvis opbyggede hun en offentlig interesse for sund og økonomisk kost – tillavet med rationelle arbejds-metoder – samt for at renlighed og orden skulle præge enhver side af husførelsen. Hun havde hele sit liv skræk for talerstole, men havde dog evne til i den toneangivende hovedstad at skabe røre om og interesse for sine ideer. Pressen roste

hendes mod og initiativer og alle fascineredes af hendes fantasi, stil, elegance og hele personlighed. Gang på gang tog hun fat på nye aktiviteter idet det ud over borgerskabets fruier og døtre var hendes mål at nå videre kredse og at få placeret husførelse som et fag på linje med andre faglige erhverv.

Alt foregik på privatøkonomisk risiko. Først efter flere års skoledrift (i 1907) opnåedes mindre statstilskud. S. M. flyttede flere gange sin skole til større lokaler; endelig fra 1912 lejede hun og erhvervede 1917 det tidligere studentertøjhus i Pustervig 8 som hun indrettede bl.a. med en kostafdeling for udenbys elever. Næringsmiddel-lære og ernæringsfysiologi var sammen med praktiske kost- og økonomiområder grundlæggende i undervisningen, men S. M. etablerede også nye kurser i almene fag, i syning og sundheds-lære. Hun etablerede særlige ungdomskurser og startede en 1-årig lærerindeuddannelse fra 1905. Hendes stærkt berømmede lærebog *Mad* udkom i 1909 (26. opl. 1972), heri var som noget nyt mål og vægt, koge- og bagetider beskrevet med den største akkuratse. Hun ledede med foretagsomhed sin store institution frem til 1930 og nåede også at få etableret „aftenhold“ for selverhvervende kvinder. Hun deltog i datidens kamp for anerkendelsen af det huslige område som et vigtigt samfundsøkonomisk anliggende og var medlem af flere udvalg og kommissioner bl.a. af den af staten nedsatte husholdningskommission 1915–18. Med hendes indsats blev en udvikling igangsat inden for et af samfundets mest traditionsbundne områder. – F.M.I. 1926. □Mal. af L. Find, 1931 (Den Suhrske husmoderskole). Foto.

Interview i Politiken 13.6.1941. – Suhr gennem trekvart årh., red. Hanne Søndergård Madsen og Ina Vogn Pedersen, [1976]. Gerda Petri og Minna Kragelund: *Mor Magda – og alle de andre*, 1980.

Hanne Søndergaard

Sundbo, Arne, 1886–1970, borgmester. * 1.8.1886 i Jorlunde, † 24.4.1970 i Valby, begr. Frederikssund kgd. F: højskolelærer, senere redaktør J. P. *S. (1860–1928) og Karen Pedersen (1862–1947). ~ 1° 21.4.1917 på Frbg. (Marcus) med Kathy Marie Margarith Asmussen, * 25.3.1896 i Århus (~ 2° med vicevært Christian Jensen, * 1890), d. af grosserer Oluf A. (1861–1949) og Alveria (Alvine) Juliane Frederiksen (Kallenbach) (1869–1933). Ægteskabet opløst 1920. ~ 2° 20.7.1923 i Vejen med Marie Vang Lauridsen, * 27.2.1889 i Vejen, † 13.4.1979 i Ordrup, d. af fabrikant, senere nationalbankdirektør Johannes *L. (1847–1920) og Maren S. Olsen (1850–1927).

Sundbo, Arne

S. voksede op i et socialdemokratisk hjem. Han blev student fra Ribe 1904 og s.å. medarbejder ved socialdemokratiets provinspresse, blev cand.jur. 1910, var derefter medarbejder ved Socialdemokraten til 1925, nedsatte sig 1916 som overretssagfører i Kbh. og virkede som sådan til 1938 og igen 1954–61, i den første af perioderne med et ret stort klientel i byggeverdenen. 1922 blev han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, var formand for Husum skyldkreds 1937–38, borgmester for magistratens 4. afd. 1938–46, for 5. afd. 1946–54 og indehaver af en række hverv med tilknytning til disse embeder. I S.s borgmestertid omdannedes Utterslev mose til park (4. afd.), Svanemølleværket opførtes og sporvejenes overgang til busdrift påbegyndtes (5. afd.). S. ønskede ikke at flytte til 5. afd. Han foretrak 4. afd. som gennem stadsarkitekt- og stadsingeniørembederne over indflydelse på byens udvikling og derved appellerede til hans interesse for byens historie. Borgerrepræsentationsvalget 1946 medførte imidlertid at socialdemokratiet måtte afgive en borgmesterpost til kommunisterne. 5. afd. blev ledig ved udpegningen af H. P. *Sorensen til overborgmester, men socialdemokraterne foretrak en partifælle som øverste chef for sporvejenes og belysningsvæsenets talrige mandskab, og S. måtte derfor afstå 4. afdeling til den kommunistiske borgmester. S. havde før han blev borgmester præsteret en ret omfattende litterær produktion, hovedsagelig lokalhistoriske studier over Frederikssundsegnen, hans fødeegn, den fædrene slægts hjemegn, Esbjergegnens som han kendte fra sin barndom, og København. Nævnes skal *Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie* I–II 1931–37. Dette havde kunnet lade sig gøre da han som sagfører i nogen grad var sin egen herre. Da han ønskede at fortsætte sine historiske studier nærrede han betænkelighed ved at overtage en borgmesterpost. Det viste sig dog muligt for ham i borgmestertiden at fortsætte, og endnu i sine sidste leveår sås han på landsarkivets læsesal. S. havde i 1935 været med til stiftede Selskabet for Kbh.s historie og topografi og var dets formand fra stiftelsen til 1961. På hans initiativ har selskabet påbegyndt udgivelsen af H. U. *Ramsings samlinger vedr. kbh.ske ejendomme før 1728. S. foranledigede desuden at kommunen i anledning af stadskonduktørembedets 250 års jubilæum i 1940 udgav S. C. Geddes kort over Kbh., 1757, et historisk værdifuldt kortværk. □Silhouet klippet af N. C. Clausen (Kgl. bibl.). Mal. af H. Vedel, 1941 (Kbh.s rådhus). Foto.

Interview i Berl. aften 15.3.1938. A. S. i Kbh.s borgerrepræsentations forhandl. 1954–55 111–13. A. S. i Fra Fr.borg amt, 1920 12–34 (om slægten). Jens Vibæk i

Hist. medd. om Kbh. Årbog 1970 7–9. – Papirer i Rigsark. (jfr. Red. J. P. Sundbo og overretssagfører, borgmester A. S., 1979 = Rigsark. Privatark.).

Gregers Hansen (Povl Vinding)

Sundbo, Jens Peter Carl Petersen, 1860–1928, redaktør, politiker. * 11.6.1860 i Udlejre, Ølstykke sg., † 19.3.1928 i Kbh., begr. i Esbjerg. F: husmand, senere postbud i Frederikssund Peder Frederiksen (1833–93) og Inger Madsdatter (1832–99). Navneforandring 29.9.1885. ~ 31.10.1885 (på Wedellsborg birks kontor) med Karen Pedersen, * 28.4.1862 i Plovslund, Grene sg., † 23.1.1947 i Esbjerg (Vor Frelser), d. af gårdejer Peder Johnsen (1818–93) og Mette Cathrine Hansdatter (1826–92). – Far til Arne *S.

Under sin opvækst var S. hyrdedreng og tjenestekarl, dels i sit fødesogn, dels i Sønderjylland. 1878–79 besøgte han Vejstrup højskole og tre vintre 1879–82 Askov højskole. Med øgede kundskaber og nye perspektiver præget af højskolen fik han nu forskellige pladser, som medhjælper på et børnehjem og som huslærer hos en gårdmand på Fyn, et år som lærer på Hejls fortsættelsesskole ved Kolding til han 1884 blev lærer på Lundby højskole ved Løgstor og 1885–88 hos Morten *Pontoppidan på Jørlunde højskole. Da skolen havde svært ved at ernære en gift lærer flyttede S. 1888 til Kbh. for at ernære sig som „litterat“. I disse politiske kampår var han radikal venstremand, Horupper, men droges efterhånden over til socialdemokratiet som han følte sig enig med i det spørgsmål der optog ham mest: landarbejderes og husmænds rejsning. Hans navn blev først kendt i videre kredse da han på et bevæget møde i Kbh. sept. 1888 krydsede F. Linderbergs planer om at samle de sjællandske landarbejdere i et upolitisk dansk arbejderforbund. Han holdt nu foredrags- og agitationsmøder rundt på Sjælland, skrev i forskellige tidsskrifter og i Social-Demokraten og udgav et par småbøger, *Landarbejderspørgsmaalet*. 1890 og *Husmandskaar*, 1892. 1891–93 var han redaktør af Demokraten i Århus, virkede derefter som københavnsk korrespondent til forskellige blade til han 1896 blev redaktionssekretær ved den nye Fyns Social-Demokrat. 1898 blev han redaktør af den samtidigt oprettede Vestjyllands Social-Demokrat i Esbjerg. Han var en glimrende skribent med sans for det rammende udtryk, en skarp og skånselsløs polemiker, havde litterært smag og bragte stof af Jeppe *Aakjær, Herbert *Iversen o.fl. frem i sit blad som han i løbet af få år gjorde landskendt. Hans daglige ledende artikler signeret „Janus“ blev studeret på alle redaktioner og hyppigt citeret. Af den socialdemokratiske presses redaktører har adskillige fået

deres journalistiske skoling hos ham. Han kom ind i Esbjerg byråd 1900, kort efter at byen var blevet købstad, og var gennem mere end 25 år uroen og ildsjælen i dens kommunale liv. Han blev byrådets næstformand (efter 1918 rådmænd) og sin gruppes fører og var medlem af havnerådet. Gennem skolekommission og skoleudvalg var han særlig virksom for moderniseringen af skolevæsenet som indførte mellem-skole, frit skolemateriel, skolebespisning m.m. før nogen anden by. Også hospitalsvæsenet, boligbyggeriet, byens forskønnelse, havnens udvidelse m.m. udrettede han meget for, til tider under modstand over for hans „kommunesocialistiske“ metoder. Inden for foreningen Dansk arbejde, af hvis hovedbestyrelse han var medlem fra 1912, tog han bl.a. til orde for en rationel udvikling af havfiskeriet, som han i det hele på alle områder viste sig som en god bypatriot.

Efter at tanken om en arbejderhøjskole ved flere lejligheder havde været fremme både inden for socialdemokratiet og i aftenskolekredse fik S. 1910 planen virkeliggjort i Esbjerg, ligesom det skyldtes hans indsats at arbejderhøjskolen 1916 fik egen bygning. Han var formand for højskolens bestyrelse til sin død og holdt gennem mange år regelmæssigt foredrag for eleverne. Han var medlem af sit partis hovedbestyrelse 1893–1927 og en af dets mest benyttede talere, var folketingskandidat i Skjoldlevkredsen 1895, i Skive 1898 og i Esbjerg ved alle valg fra 1903 til han endelig 1918 blev valgt. S. var en uhyre flittig og arbejdsom mand, impulsiv, ladet med energi og virketrang, men samtidig en selvstændig og stejl natur der let kunne komme på kant med folk, nu og da også med partiledelsen; det gjaldt bl.a. i spørgsmålet om samarbejdet med de radikale. Hans pjecer *Krig mod Krigen*, 1916 og *Skal vi have et nyt 1864?*, 1919 er kraftige indlæg mod militarisme og nationalisme. Mens S. ubetinget var partiets førende og stærke mand i den sydvestlige del af landet var han på rigsdagen mere afdæmpet og nåede i de år han sad i tinget ikke frem i første række. Han var medlem af den sønderjyske jernbanekommission af 1924 og af kommissionen for oprettelsen af et jysk universitet 1924. □Mal. af V. Secher. Buste af Søren Kongstrand, 1916 (arbejderhøjskolen, Esbjerg). Mindsten med relief af Gaston Møller, 1928 (sst.). Foto.

Arne Sundbo i Fra Fr.borg amt, 1920 30–34 (om slægten). Slægtstavlesaml., 1931 165. Hans Nielsen i Vestjyllands socialdemokrat 1.4.1912; sst. 2.4. s.å. og 19.3.–28.3.1928. Niels Vestergaard: Penge lugter ikke el. Hvorledes red. S. skaffer penge til arbejderhøjskolen i Esbjerg, 1917. Samme: Demagogen S., 1917. Samme: Under redaktør S.s regimente, 1919. Jeppe Aakjær: Ravperler, 1918 [upag.]. Vestkysten 19.3.1928. Sydvest-

jylland s.d., 20.3. og 24.3. s.å. Socialdemokraten 20.3.s.å. Politiken s.d. P. Andersen i Dansk arbejde XIX, s.å. nr. 7 3f. P. Stegenborg i Arbejderhøjskolen. Elevskr. for Esbjerg og Roskilde højskoler, 1935 nr. 10 17–19. C. N. Hauge: Erindr., 1937 130–38. Salomon J. Frifelt: Konsulen, 1939. Danm.s folkehøjskoler, red. Fr. Nørgaard I–II, 1940–41. – Papirer i Rigsark. (jfr. Red. J. P. Sundbo og overretssagfører, borgmester A. Sundbo, 1979 = Rigsark. Privatark.).

Oluf Bertolt*

Sundby, Johannes Thor, 1830–94, romansk filolog. *26.5.1830 i Kbh. (Fødsst.), †16.11.1894 sst., begr. sst. (Garn.). F: senere pedel ved kirurgisk akademi Jens Johansen S. (1797–1874) og Anne Christiane Erichsen (ca. 1793–1853). ~25.10.1878 i Kbh. (Holmens) med Emma Aurelia Holmer, *12.1.1839 i Byrum, Læso, †7.2.1894 i Kbh., d. af residerende kapellan i Byrum, Vesterø og Hals, senere sognepræst i Nørbæk, Sønderbæk og Læsten Henrik Christian H. (1799–1851) og Johanne Emilie Deichsler (1811–62).

S. blev student 1849 fra Borgerdydskolen på Christianshavn. Efter i nogle år at have studeret retsvidenskab forlod han dette studium for udelukkende at dyrke sine filologiske og humanistiske interesser. Hjemvendt fra et studieophold i Frankrig indstillede han sig 1864 til magisterkonferens i fransk med italiensk som bifag. I de følgende år kastede han sig især over studiet af vekselvirkningen mellem fransk og italiensk litteratur i middelalderen, og resultatet heraf blev en yderst grundig, på flere punkter banebrydende afhandling om Dantes lærer Brunetto Latini. Denne afhandling, der skaffede ham doktorgraden 1869, blev også fra udlandets side modtaget med stor anerkendelse og 1884 i udvidet og ændret form oversat til italiensk (af Rodolfo Renier). I tilslutning hertil gav han en mønsterværdig udgave af den meget vigtige *Liber consolationis et consilii* af Albertano da Brescia (1873). Ved siden af middelalderen dyrkede S. særlig 1600-tallet. Hans hovedopgave ved magisterkonferens var en fremstilling af Blaise Pascals levned og skrifter; denne afhandling, som han udgav i Dansk Maanedsskrift (1867, II), danner grundlaget for et senere udkommet, langt udførligere arbejde (1877) om den store franske tænker hvor han særlig undersøger hans kamp mod jesuiterne og hans forsvar for kristendommen. S. har ligeledes, sammen med William de Coninck, overført Pascals *Breve. Afhandlinger og Samtaler*, 1868 og *Tanker*, 1883 til dansk. En stor og meget fortjenstfuld *Dansk-norsk-fransk Haand-Ordbog* som han udgav sammen med Euchaire Baruel, I–II, 1883–84 danner afslutningen på hans forfatterskab. 1878 blev han ekstraordinær

Sundby, Thor

docent ved universitetet i de romanske sprog og deres litteratur, efter professor V. *Bjerrings død i jan. 1880 blev han udnævnt til docent i fransk sprog og litteratur, og 1887 fik han det nyoprettede professorat i romanske sprog. S. blev således herhjemme den første officielle repræsentant for romansk filologi. 1888 var S. blevet medlem af Videnskabernes selskab; han døde efter længere tids tiltagende svagelighed. S. var en søgende, kritisk ånd og en yderst omhyggelig forsker; hans arbejder bærer alle det samme præg af omfattende lærdom og nøjagtighed. – R. 1892. □Mal. af Vilh. Rosenstand, 1892 (Kbh.s univ.). Buste af H. B. Dahlerup (Fr.borg). Foto.

Selybiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1870 73f. – Ursula Dahlerup: Fra gammel tid, 1927. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Kr. Sandfeld**

Sunesen, slægt, se Galen.

Sunesen, Anders (Andreas Sunonis), † 1228, kongelig kansler, ærkebiskop i Lund. * før 1170, † 24.6.1228 på Ivo, begr. i Lunds domk. F: Sune *Ebbesen († 1186) og Cæcilia. Ugift. – Bror til Ebbe *S., Jacob *S., Johannes *S. og Peder *S.

S. tilhører den rige og mægtige Hvideslægt, og faderen havde ved siden af sin fætter ærkebiskop *Absalon været nært knyttet til Valdemar I og Knud VI som rådgiver. Som sin ældre bror Peder Sunesen blev han – muligvis tilskyndet af Absalon – bestemt for den gejstlige løbebane. Sin uddannelse fik han fortrinvis i Paris, tidens foretrukne lærdomssæde, hvor de frie skoler ved siden af katedralskolen ved Notre Dame endnu ikke var sammensluttet til et egentligt universitet, men hvor brydningen mellem mange retninger skabte et fortrinligt uddannelsesmiljø. I Paris har S. vistnok gennemgået et regulært og mangeårigt studium i de filosofiske artes-fag og i teologi, og dertil har han knyttet ophold ved retsskolerne i Bologna og Oxford. Derefter er han vendt tilbage til Paris hvor han som magister tog del i undervisningen. Detaljerne i denne dybtgående og mangesidede uddannelse kendes ikke ud over de spor de har sat sig i hans skrifter hvor man møder Petrus Lombardus-elevenes dogmatisk-skolastiske systemer ved siden af en mere fri humanistisk udlægning, delvis i poetisk form som hos Alanus ab Incolis der virkede i hans Parisertid, ligesom man fra Bologna kan spore Huguccio i hans retslære. S. har i Paris og Bologna haft samme lærere som hans noget ældre samtidige, grev Lothar af Segni, den senere pave Innocens III (1198–1216); deres fælles kulturelle baggrund – og muligvis endda en tid som bekendte studiefæller – tjener til at forklare det

venskabelige og tillidsfulde forhold mellem dem som man kan spore fra deres senere brevveksling. I begyndelsen af 1190'erne må S. være vendt hjem til Danmark. Her blev han domprovst i Roskilde, hvor broderen Peder i 1192 var blevet biskop, og tillige kongens kansler.

I sin dedikation til S. fremhæver *Saxo hvorledes han ved personlig dygtighed og indsats højnede embedet som kansler der hidtil havde været ringeagtet, til en så fornem stilling at den siden søgtes af mænd af højeste værdighed. S. havde skabt et effektivt cancelli, og de fremtidige kanslere var biskopper. Som kansler og særlig kyndig i kirkelig ret fik han sammen med den ærværdige abbed *Wilhelm af Æbelholt i 1194 overdraget en meget penibel diplomatisk sendefærd i anledning af at den franske konge Filip II August havde forskudt og fængslet sin dronning, kong Knuds søster Ingeborg. De to sendemænd overbeviste pavehoffet om den franske konges falske grunde, men denne ringeagtede de pavelige bulle og modtog overbringerne med fængsel i stedet for som forhandlere. Konkret oplyses ellers intet om S.s handlinger som kansler; men såvel indhold som form udpeger den retskyndige kansler som den faktiske ophavsmand til den kongelige forordning af 1200 om manddrabsforbrydelser i Skåne der skærpede drabsmandens personlige forpligtelser. – Ved Absalons død 1201 stod S. ubestridt som den danske kirkes mest kyndige og ansete personlighed; tilmed var han fortrolig med administrationens og statslivets mangeartede spørgsmål, og han gled derfor naturligt ind som efterfølger på ærkebispesædet i Lund. Endnu samme år modtog han den pavelige stadfæstelse med pallium og med tilknyttet primat over den svenske kirke; pavelig legatværdighed for begge lande fulgte efter i 1204, og ved senere bemyndigelser fik han udvidet myndighed til efter eget skøn at udføre pavelige handlinger med bindende gyldighed.

De pavelige brevbøger tillader os at følge S. i hans skriftlige kontakt med den romerske kurie. Den var meget omfattende, og med Innocens III havde den en særegen personlig og fortrolig karakter. Vi erfarer pavens svar på ærkebispens mange og mangeartede spørgsmål, mest om vanskelige tilfælde i grænseområdet for kanonisk ret, især i forhold til national ret, eller hvor hensyntagen til personlige forhold vanskeligt lod sig forene med normerne. Bag de mange spørgsmål står dog ikke nogen u selvstændig kirkemand, men en kyndig, omhyggelig og menneskeklog personlighed der under hensynsfuld information er intenst optaget af at lede og forme den kirke der er betroet ham så hans stræben efter at følge de kirkeretslige normer er modereret af med-

menneskelig forståelse og realistisk sans så intet skulle ødelægges ved unødigt formalisme. Mindre dogmatisk end *Eskil og mindre streng i krav om disciplin end Absalon var S. med sin sagte, men faste linje ikke mindre effektiv når det gjaldt om at nærme den danske kirke til den almene reformkirkes normer. Karakteristisk for denne holdning er hans udaterede synodalstatutter. De røber ingen vaklen i kravene om bod for bevidste overtrædelser af kirkelærens bud, men de sonderer skarpt mellem den forsætlige og den uagtsomme gerning. Meget talende er begrundelsen for en mild bod for den mor, hvis barn dør ved uagtsomhed: „da straffen kan være mere mærkbar for moderen ved den voldsomme smerte end ved følelsen af skyld“.

Var S. loyal og tillidsfuld i sine henvendelser til Innocens viser dennes svar, i tone som i indhold, at tillidsforholdet var gensidigt. Ofte tilsluttede han sig sin ærkebiskops tanke, og meget overlod han til hans personlige skøn. Betegnende er pavens svar af 19.1.1206 på en ansøgning fra S. om stadfæstelse på nogle mendsente bestemmelser. De blev opløst for paven personlig; han så sig nødsaget til at afvise ansøgningen, „for at ikke en sådan stadfæstelse skal synes at fastsætte almen ret (*ius commune*)“. Men i tillid til S.s kynighed mener han at hans retsregler vil være til frelse for det danske folk, og han bemyndiger ham til at gennemføre dem som gældende ret i hans egen kirkeprovins. S.s milde kurs var anerkendt på højeste sted. Som pavelig legat udsendte S. myndighed ikke blot inden for den danske kirke, men samtidig som et til tider meget indgående tilsyn med kirkeforholdene i Sverige og paa Gotland som han gentagne gange besøgte. Nok så betydningsfuldt var det at han som legat blev leder af den pavelige korstogs politik mod de hedenske folk ved Østersøen der skulde træde i stedet for korstogspligten til Jerusalem befrielse. Denne stilling formidlede han behændigt med Valdemar Sejrs ekspansionsbestræbelser i de samme egne. Således bev den mission der i Eskils tid var indledt af den franske biskop Fulco med fredelig prædiken for esterne nu afløst af en militær mission med næsten årlige udbud af den danske ledingsflåde og under hård konkurrence med biskop Albert af Rigas og de tyske sværdridders mission i Livland. I 1206 bevilgede paven S. ret til at udnævne en biskop i en by der blev vundet for kristendommen, i maj samme år samlede han de danske biskopper til synode i Odense, og endnu samme sommer ledsagede han kong Valdemar på et storstilet togt mod de baltiske hedninger. Efter nogle kortfriejede sejre på Øsel drog kongen hjem med flåden mens S. som legat tog til Riga hvor han den

følgende vinter „foredrog sin lærdom“ for livlandske præster der skulle fuldføre missionen. Men hverken sværd eller prædiken førte til målet.

Siden 1209 udsendte paven regelmæssigt buller om at fremme den danske konges korstog, og 1212 fik S. som legat fuld pavelig myndighed over hele missionsområdet, Livland som Estland, men varige resultater udeblev stadig. I 1218 var tiden moden til et samlet fremstød. Alle, tyske som danske, enedes om at opfordre kong Valdemar til at være deres fælles leder, og paven bevilgede ham ret til at indlemme alle erobringer under den danske krone. Sommeren efter fulgte så det store Estlandstog under den danske konges og ærkebiskops ledelse; det kulminerede med det legendarisk navnkundige Valdemarslag 15.6.1219 ved Lyndanise uden for Reval der sikrede erobringen af hele Estland. Overleveringen om den gamle ærkebiskop der med sine trætte oprakte arme under påberåbelse af Gud sikrede danskerne sejren over de svigagtige estere er legende som sagnet om den himmelfaldne fane. Men under S.s ledelse gik danske biskopper, suppleret med nyudnævnte bispers for Reval og Dorpat, energisk i gang med prædiken og dåb. S. blev tilbage mens kongen drog hjem med flåden, og snart havde de fjerneste egne underkastet sig. Der opstod dog snart nye forviklinger med de tyske sværdriddere der ønskede at beholde hvad de havde erobret, og især med biskop Albert af Riga der brød aftalerne med kong Valdemar og mobiliserede kejseren mod den pavelige afgørelse. I så fjerne egne var det vanskeligt at fastholde erobringerne militært, og i sit sidst år som ærkebiskop (1222) fik S. mæglet et forlig; det gav nok store indrømmelser til biskop Albert og sværdridderne, men til gengæld skulle det betrygge de nordlige provinser af Estland for den danske krone og ærkesædet samt sikre et intensivt missionsarbejde.

Den fjerne virksomhed fik ikke S. til at forsømme de hjemlige opgaver. Det spores ingensinde at overgangen fra kongelig kansler til ærkebiskop medførte modsætning til kongemagten. Alt vidner tværtimod om et fortsat harmonisk samarbejde. Efter Knud VIs død 1202 kronede S. juldag i Lunds domkirke hans yngre bror Valdemar til konge; til gengæld fik Lundekirken straks efter sine rettigheder højtideligt stadfæstet, siden de tidligere kongers donationer til S.s forgængere. Konge og ærkebiskop stod stadig sammen i den østbaltiske politik, og det var S. der formidlede det fornemme møde i Slesvig 1218 hvor ikke blot Estlandstoget blev besluttet, men hvor samtidig kongens unge søn Valdemar blev kronet til medkonge i nærværelse af 15 bi-

skopper, 6 hertuger og grever, talrige abbeder m.m.fl. – en storslået demonstration af samarbejdet mellem konge og kirke i den kristne stormagt Danmark. En sondring mellem „Sunesønnernes storpolitik“ og en „kongelig storpolitik“ er foreslået af Erik Arup; den er næppe rigtig, heller ikke i forhold til Sverige, om end Sunesønnerne havde en særlig interesse i at støtte deres svoger, den svenske kong Sverker. Deres militære indsats førte til nederlaget ved Lena i 1208 hvor S. mistede brødrene Ebbe og Lars. Derimod gav hans indsats for Sverkers kapellan Valerius, der var udsat til at være ærkebiskop i Uppsala, forønsket resultat idet Innocens – om end nølende – gav S. tilladelse til tilstå ham dispensation for hans uheldige fødsel som uægte præstesøn. Vigtigere er det at konstatere at S. mistede overhøjheden over den svenske kirke så han ikke ved næste ærkebispvalg (1219) fik lejlighed til at optræde som dens primas. Sverige havde gjort sig uafhængig af Lund og Danmark. Konkrete oplysninger om S.s virksomhed inden for den danske kirke foreligger sparsomt. Vi har kendskab til et par bispesynoder, dels den i Odense i 1206 umiddelbart før det østbaltiske missionstog, og dels en sjællandsk der vedtog udaterede synodalstatutter for hele riget, især angående bodsdisciplinen ved drab og vold, yderligere om bispenses tilsyn med kirker og præsters ordination samt med stormænds private gudstjeneste og egenkirker. Det fremgår også at S. med interesse fulgte klosterlivet og -privilegier; han fik reformeret benediktinerne og opnåede pavelig stadfæstelse på et generalkapitel for ordenen, knyttet til Allehelgensklostret i Lund. Endnu i sit sidste år skænkede han efter kontakt med Dominicus og pave Honorius derom en grund i Lund til oprettelse af et dominikanerkloster – det første tiggermunkekloster i Danmark kun syv år efter ordenens grundlæggelse. Også Lunds domkirke nød godt af hans bevågenhed: kostbare relikvier, gyldne billeder og fine korklæder til de prægtige messer og ceremonier der fyldte Assers monumentale rum, ikke mindst ved de store Vorfruefester. Kapitlet øgedes, bl.a. ved indstiftelse af to diakonpræbender der nød indtægterne fra kirker og offergaver i markedsbyen Skanør, og kapitlets indtægter øgedes ved henlæggelse af tiender og højalterets offergaver til dets disposition. Imidlertid kan S.s indsats aldeles ikke måles ud fra disse tilfældigt overleverede handlinger. Hans betydning – også som daglig kirkeleder – må vurderes ud fra den praktiske erfaring der lyser ud af hans korrespondance med paven og hans synodalstatutter, især når de ses i sammenhæng med hans bevarede hovedskrifter, det teologiske *Hexaëmeron* og

den juridiske *Parafrase af Skaanske Lov*, samt med den almindelige lovgivning i Skåne i hans tid.

Hexaëmeron er et mægtigt teologisk læredigt på 8040 heksametre fordelt på 12 bøger. Sammen med et tabt digt om de syv sakramenter vidner det om den lærdom han i sin ungdom hostede i Paris, og som han vel som ærkebiskop har ønsket at formidle til den danske gejstlighed, bl.a. gennem domskolen i Lund. Digtet følger Petrus Lombardus' systematiske opstilling af dogmatikken. Det behandler først skabelsesværkets seks dage i tre bøger, siden syndefaldet og dets konsekvenser for menneskene; bredt udmales derpå lovens tavler med samspillet mellem den skrevne lov og den guddommelige naturret hvorefter følger de kristne dyder med læren om synd og nåde. Så følger en udførlig redegørelse for kristologien med en personlig fremstilling af gudsbilledet i mennesket, og endelig slutes der af med de dødes opstandelse på dommedag. Men selv om Lombardus' skolastiske system er lagt til grund skiller fremstillingen sig ofte ud, ikke blot ved sin versificerede form, men også i holdning og indhold. Hverken den dialektiske lærdom hos Lombardus eller hans elev Petrus Pictavensis, som S. må have kendt, har noget af den billedlige og allegoriske form som karakteriserer Hexaëmeron; det ligger stilmæssigt Alanus ab Insulis nærmere. Indholdsmæssigt gennespilles ofte flere skolastiske teorier dialektisk, og man fornemmer en personlig stillingtagen ud fra et bredt Pariser-skolastisk spektrum hvor mindelser af Alanus og Bernhardinsk inderlighed og mysticisme veksler med Chartres-skolens humanisme. Er værket vel ikke originalt så udviser det dog en markant selvstændig holdning, isprængt store syner i spekulativt behersket form. I den stærkt personligt prægede fremstilling af forholdet mellem synd og nåde er opfattelsen i høj grad præget af S.s indtrængende interesse i og forståelse af retsproblemet i teori og praksis, og vi møder samme indstilling i hans kirkelige og verdslige lovgivning og ikke mindst i *Parafrase af Skaanske Lov* der enkelte steder har verbaloverensstemmelse med Hexaëmeron, men især samme karakteristiske grundopfattelse. – Som Hexaëmeron må opfattes som en poetisk lærebog i teologi, således må *Parafrasen* snarest tænkes som en elementær grundbog i national ret til brug for retsoplæring ved kapitlet, muligvis til sammenligning med kanonisk ret. Den latinske tekst lægger sig stort set neutralt op ad den danske lovtekst. Den er noget mere systematiseret, og navnlig er den forsynet med kommenterende forklaringer og definitioner, herunder direkte eller indirekte sammenligning med kanonisk ret.

Under ægteskabsretten forekommer tilnærmelse til kanonisk ret der fremholdes som forbilligelig, den norm som den nationale ret bør lyde og følge som en terne sin frue. Man mærker også sympati for kirkerettens procedure med vidnebevis og straffen nært knyttet til personlig skyld og skyldbegrebet forenet med syndsbevidsthed. Her er ikke tale om lærd retsvidenskab, men om en kyndig retslærds solide grundlag, pædagogisk vel tilrettelagt for belæring og reformer.

I et brev til gotlænderne udtrykte S. sit principielle syn på lovens funktion og nytte, og påberåber sig afsluttende en maxime fra Isidor af Seville om at loven bør være afpasset efter det enkelte sted og land, og der kan næppe være tvivl om at det har gyldighed for hans retsreformatoriske arbejde i hans eget stift. Her gennemførtes, specielt for Skåne i de to første årtier af 1200-årene, en række tillæg og ændringer til Skånske lov der fortrinsvis betød lempelige tilnærmelser til kanonisk ret: Drabsmænd og voldsmænd gjordes mere personligt ansvarlige for deres gerninger, såvel over for den skadelidte eller hans efterladte som over for samfundet (ubodemål), men kravet til frændernes solidaritet indskrænkedes; kendelser ved nævn og vidner afløste i visse tilfælde meded og andre formelle bevisformer; og man mærker bag al denne lovgivning reformtænkerne fra Paris-teologerne der gik ud på at tæmme vold og hæmme blodsudgydelse samt fremme alle fredsbestræbelser. De skånske retsreformer afsluttedes med en kongelig forordning om at erstatte jernbyrd som befrielsesmiddel med nævn. Den henviser i indledningen til pavens fordømmelse af gudsdomme på det 4. Lateran-koncil i 1215 som Innocens III indtrængende opfordrede S. til at deltage i. Helt naturligt og selvfølgelig må man tilskrive den juridisk skolede og aktivt interesserede ærkebiskop æren for denne særskånske reformlovgivning, og sandsynligvis også indbefatte den skånske manddrabsordning fra 1200, udstedt af kong Knud og ærkebiskop Absalon i S.s kanslertid; den er nemlig ved verbaloverensstemmelse som ved holdning knyttet sammen med såvel parafrasen som Hexaëmeron. – Fra gammel tid har man tillagt S. forfatterskabet til nogle Maria-hymner af hvilke to er overleveret i middelalderlige musikhåndskrifter, nemlig *Missus Gabriel de coelis* og *Stella solem praeter morem*, begge om den mirakuløse jomfrufødsel; forfatterskabet har været bestridt, mest overbevisende af Aage Kabell 1958 der regner med at de er hjembragt fra S.s studieophold. Ved hjemkomsten fra Estland 1221 var S.s livskraft brudt på grund af sygdom. Året efter fik han pavens bevilling til at resignere sit høje embede, og straks efter isolerede han sig på sit øst-

skånske Ivøhus hvor han døde. Hans skelet i graven i Lunds domkirke viser forkroblende gigtlidelser. – Opfattelserne af S. har været og er meget modstridende. Det klassiske billede af en stille lærd og indadvendt teolog som kirkeleder ændredes af Erik Arup der 1925 understregede hans indsats som lovreformator og politisk leder; denne opfattelse argumenteredes af S. Skov i afhandlinger (1941–55) og opretholdtes af Laur. Weibull (1946). Med tilbagevenden til M. Cl. "Gertz' dom om Hexaëmerons mangel på selvstændighed har Stig "Iuul på ny (1948) fraskrevet S. selvstændighed og betegnet den positive indstilling som „myten om S.“ mens Hal "Koch påny reducerede ham til den lærde teolog der i modsætning til sine forgængere „hverken var kriger eller politiker“. Men S.s åndsslægtsskab med reformisterne i Paris kan ikke svække hans selvstændige indsats i hjemlandet. □Malet fantasiportræt (Fr.borg, dep. i palæet i Roskilde). Fremstillet på træsnit af H. C. Henneberg efter tegn. af Th. Wegener.

Andreae Sunonis filii archiepiscopi Lundensis Hexaëmeron libri duodecim, udg. M. Cl. Gertz, 1892. Danm.s gamle landskabslove, udg. Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen 1,2 1933 467–667 (A. S.: Parafraze af skånske lov). – P. E. Müller: Vita Andreae Sunonis, 1830. Fr. Hammerich: En skolastiker og en bibelteolog fra Norden, 1865 5–150. Erik Arup; Danm.s hist. I, 1925 (fot. opr. 1961). Otto Rydbeck: Årkebiskop A. S.s grav i Lunds domkyrka, Lund 1926. Sigv. Skov i Scand. XlIII, Sth. 1940 171–95 og XIX, 1948–49 169–95. Samme i Festskr. til Erik Arup, 1946 107–17. Samme i Kirkehist. saml. 7.r.II, 1954–56 281–331. Jørgen Pedersen sst. 1980 31–73. Laur. Weibull: Skånske kyrka från älsta tid till 1274, 1946. Stig Iuul i Svensk juristidn. XXXIII, Sth. 1948 6–21. Hal Koch i Den danske kirkes hist. I, 1950. Aage Kabell i Archivum latininitatis medii aevii. Bulletin du Cange XXVIII, Bruxelles 1958 19–30. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977.

Aksel E. Christensen

Sunesen, Ebbe, † 1208, godsejer. † 31.1.1208 ved Lena, begr. i Sorø. F: Sune *Ebbesen († 1186) og Cæcilia. Gift. – Bror til Anders *S., Jacob *S., Johannes *S. og Peder *S.

S. arvede efter sin far gården Knardrup i Nordsjælland hvortil der hørte meget andet gods; således havde S. ejendomme i Herlev som han skænkede til Esum kloster, og i Alsønderup ved Arresø. Han stod i venskabsforhold til abbed *Vilhelm i Æbelholt, og denne priser i høje toner S.s ædelhed og fromhed. S. hørte til Danmarks anseteste mænd. Kong Knud IV lod ham og hans bror Anders mægle i en fiskeristrid mellem Æbelholt kloster og kronens landboer og på borgen Grønholt 1196 bevidne stadfæstelsen af dommen mellem cistercienserne i Guldholm og cluniacenserne ved Slesvig, og ligesom de andre Sunesønner (undtagen Jacob) hørte han til det

Sunesen, Ebbe

broderskab af stormænd hvis navne er optegnede i kong Valdemars jordebog. Størst navnkundighed vandt S. sig som leder af den uofficielle danske interventionspolitik i Sveriges tronstridigheder. 1167 var den svenske kong Karl Sverkersen, der var gift med en datter af den danske stormand Stig Hvide og Valdemar den Stores søster Margrete, blevet besejret og dræbt af sin modkandidat Knud Eriksen. Karl Sverkersens spæde søn Sverker (II) blev opdraget hos sine mødrene frænder i Danmark og blev senere gift med S.s datter Benedicte. Efter Knud Eriksens død 1195 lykkedes det Sverker at opnå kongemagten i Sverige, men 1205 måtte han over for Erik Knudsens oprør søge tilflugt hos sine frænder i Danmark som under S.s ledelse udrustede en dansk hær til hans hjælp. Også S.s brødre Lars, Jacob og Peder, biskop af Roskilde, deltog i krigstogtet. Men 31.1.1208 blev den danske hjælpehær overvundet i det blodige slag ved Lena; blandt de faldne var S. og hans bror Lars. S. og Lars blev begravet i Sorø klosterkirke. Af S.s sønner blev Johannes (+1232) marsk, Peder (+1256) arvede Knardrup og havde en strid med Erik Plovpenning; af de fire døtre ægtede Cæcilie Jon Reinmodsen og blev ved ham mor til Jon *Litle, en anden var gift med en tysk grev Engelbert hvem folkevisen om Lenaslaget berømmer.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 475 541 543 548: VI, 1786 33 34 39 73. Danm.s middelalderlige annaler, udg. Erik Kroman, 1980. – Danm.s gamle folkeviser III, ved Sv. Grundtvig, 1862 (fot. opr. 1966) 219. Tage E. Christiansen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 77–112. Samme i Det skabende menneske, tilegnet P. V. Glob I 143–57. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Sunesen, Jacob, † 1246, godsejer. † 17.5.1246. F: Sune *Ebbesen († 1186) og Cæcilia. ~ Estrid, † 1246. – Bror til Anders *S., Ebbe *S., Johannes *S. og Peder *S.

S., der var den næstnyngste af de berømte Sunesønner, indtog i Valdemar Sejrs tid en fyrstelig stilling på Møn hvor han havde gods, men tillige vistnok var kongelig lensmand („Hr. Jacob af Møn”); for øvrigt ejede han gods bl.a. ved Roskilde og Holbæk og i Nordsjælland og stod i en årrække som Danmarks mægtigste og fornemste stormand; hvor han har været vidne til retshandlinger nævnes han foran de andre adelsmænd, og ved Valdemars helgebrudsforordning for fynboerne (1228) anføres han som eneste læge vidne. Han fulgte sin bror Ebbe på Sverigetoget, men undslap fra nederlaget ved Lena (1208); ligeledes har han været med på Valdemars forskellige krigstog, og hans nøje forhold til Hamburgrir-

ken kunne tyde på at han en tid har været kongens hovedsmand i de erobrede lande ved Elben. Mest fremtrædende er han dog ved underhandlingerne om kong Valdemars losladelse, og det synes som om han efter *Albert af Orlamündes tilfangetagelse (jan. 1225) har været den ledende mand i Danmark. Ved overenskomsten med grev Henrik af Schwerin nov. 1225 måtte han være borgen for udbetalingen af losesummens anden del og for Rendsborgs overgivelse til grev Adolf IV af Holsten, og ved det endelige forlig med schwerinerne (1230) var han den der skulle modtage kongesønnerne Erik og Abel når de udløstes, og han stod forrest blandt de danske forlovere for overenskomsten. Som sine brødre var han meget kirkeligssindet. Sorø kloster gav han gods på Sjælland og Møn, og ved Roskilde domkirke oprettede han en ny præbende, ligesom han skænkede kirken Auderød i Nordsjælland. Endvidere stod han i nøje forbindelse med katedralkirken i Hamburg; han lod sig optage i kannikernes broderskab og gav dekanen Bertold penge for at afskrive bøger til kapitlet, deriblandt broderens Hexaëmeron, hvorfor Bertold indstiftede årtider for ham og to af hans sønner. S. overlevede såvel sine brødre som også sine sønner – kammermesteren Andreas Jacobsen døde allerede 1223, biskop Peder Jacobsen af Roskilde 1225 og Johannes Jacobsen 1240 – og han blev vidne til rigets nedgang under Erik Plovpenning og det skæbnesvangre brud mellem hans egen æt og kongen. Han og biskop *Gunner af Viborg stod da ene tilbage som levende minder om Valdemarstidens svundne storhed. □ – Mindesten ved Rødkilde højskole.

Liber daticus Roskildensis. udg. Alfr. Otto, 1933. – Frede Bojsen: J. S. af Møn, 1902. J. O. Arhning: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. Tage E. Christiansen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 77–112. Samme i Det skabende menneske, tilegnet P. V. Glob I, 1981 143–57. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Sunesen, Johannes, † ca. 1202, godsejer. † ca. 1202 ved den hellige grav. F: Sune *Ebbesen († 1186) og Cæcilia. – Bror til Anders *S., Ebbe *S., Jacob *S. og Peder *S.

S. er mest kendt for sin pilgrimsfærd til det hellige land. For at iværksætte den lånte han på sin gård i Alsted med alt dens tilliggende 200 mark sølv af Sorø kloster (1199); vendte han ikke tilbage skulle klosteret beholde dette betydelige gods. Dette tilfælde indtraf netop; S. døde ved den hellige grav. Fra Jerusalem underrettede man kong Valdemar Sejr om at der skete jærteng

på det sted hvor S. var jordet; men det fremspi-
rende helgenry visnede atter hen.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 478 547 549 570.

C. A. Christensen

Sunesen, Peder, 1161–1214, biskop i Roskilde. * 1161, † 29.10.1214, begr. i Roskilde domk. F: Sune *Ebbesen († 1186) og Cæcilia. – Bror til Anders *S., Ebbe *S., Jacob *S. og Johannes *S. S. var en af de ældste blandt de talrige brødre. Bestemt for den gejstlige løbebane blev han – på foranledning af ærkebiskop *Absalon og abbed *Vilhelm i Æbelholt der stod Sune Ebbesen nær – sendt til uddannelse i Paris hvor han fik ophold i klosteret St. Geneviève hvis abbed Stephan, siden biskop i Tournai, tog sig varmt at den unge begavede nordbo. Planen synes at have været den at han skulle indtræde i den strenge cistercienserorden (med familieklosteret i Sorø for øje?), men i stedet blev han kannik i St. Geneviève hvor han gjorde berømmelsesværdige fremskridt i lærdom; Stephan omtalte ham som en „Salomo“, ung af år, men gammel af forstand. Dog synes han ikke at have fundet sig til rette i de fremmede forhold; han led af længsel efter hjemlandet, og da sygdom kom til vendte han ca. 1183 tilbage til Danmark. Abbed Stephan ønskede at han her skulle indtræde som kannik i Æbelholt, men Absalon havde andre planer med ham; han drog ham til Lund og gjorde ham 1191, da han havde nået 30 års alderen, til biskop i Roskilde stift som Absalon hidtil selv havde styret ved siden af ærkestiftet. – Som biskop trådte S. i Absalons fodspor idet han delte sig ligeligt mellem landets politiske og stiftets kirkelige opgaver samtidig med at han fremmede landets forbindelse med tidens højtudviklede franske kultur. Da biskop *Valdemar begik sit berømte forræderi stod S. på kongens og Absalons side og var med til at tage ham til fange. Sammen med abbed Vilhelm havde han været med til at knytte forbindelser i Frankrig og således forberede prinsesse *Ingeborgs giftermål med kong Philip August. Det blev derfor naturligt disse to mænd der ledede den sendefærd som bragte den ulykkelige prinsesse til Amiens hvor kroningen og brylluppet skulle finde sted. Da Philip August forlangte at S. skulle tage prinsessen med hjem nægtede han det og fik da ordre til omgående at forlade landet. 1202 efterfulgte han broderen Anders S. som kongens kansler, en stilling han ved siden af sit bispeembede bevarede indtil sin død. Som Absalon deltog S. også i de talrige felttog der førtes i disse år som led i Knud VI's og Valdemar Sejrs bestræbelser for at lægge Nordtysk-

land ind under dansk herredomme. Da grev Otto af Brandenburg 1198 faldt ind i det danske Pommern var det således S. der ledede det danske ekspeditionskorps som sendtes imod ham. Ilde gik det imidlertid, og biskoppen selv blev taget til fange. Ved list lykkedes det ham dog – ifølge Arnold af Lübeck – inden længe at flygte til Danmark. I året 1201 møder vi ham som deltager i et af hertug Valdemars togter ind i Holsten, og sammen med broderen Anders S. var han da Valdemar var blevet konge med på toget mod Lauenburg og bidrog til den overenskomst som førte til borgens overgivelse. Efter al sandsynlighed har han også deltaget i det hærtog til Sverige som de mægtige Sunesønner foretog for atter at bringe deres svoger, kong Sverker på tronen. Det førte til nederlaget ved Lena 1208 hvor to af brødrene faldt – et nederlag som stærkt bidrog til at knække slægtens magt. En tese der går tilbage til kunsthistorikeren Julius *Lange og støttedes af arkitekturhistorikeren Vilh. *Lorenzen ville i S. se hovedmanden bag opførelsen af Roskilde domkirke i teglsten, formentlig ved en fransk arkitekt og med forbilleder i Tournai og Arras. C. M. *Smidts dybtgående undersøgelser af domkirkens middelalderlige bygningshistorie (offentliggjort 1949, men påbegyndt omkring midten af 1920'erne) har imidlertid sandsynliggjort at domkirkebyggeriet er indledt af Absalon, og at arbejdet snarere har været forestået af en hjemlig arkitekt, hvad der naturligvis ikke forhindrer at arbejdet i S.s lange embedsperiode kan have modtaget påvirkninger fra det Frankrig bispnen var så nært knyttet til. I Kbh., som tilhørte Roskilde bispestol, grundlagde S. et kollegiatkapitel ved Frue kirke. Med særlig iver synes han at have viet sig Rügens affærer; her grundlagde han et cisterciensernonnekloster og lod opføre adskillige teglstenskirker. Stiftets klostre støttede han efter evne, fremfor alle slægtens kloster i Sorø, som han ved et mageskifte skaffede gården eller byen Pedersborg, og som han på anden måde bistod med råd og dåd. Store gaver gav han også til sin ældre ven, abbed Vilhelms kloster, Æbelholt. Skt. Peders kloster ved Næstved og Ringsted kloster mindedes ham ligeledes som deres velgører, og til domkapitlet i Roskilde skænkede han ikke blot jordegods til en værdi af ti mark guld, men tillige nådens års indtægter fra hele stiftet. □ Et mal. i klostret St. Geneviève i Paris menes tilintetgjort under revolutionen.

L. Helveg: Den danske kirkes hist. til reformationen I, 1862. Jul. Lange i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1890 141–52 (optr. i i forf.s Udv. skr. I, 1900). Vilh. Lorenzen i Festskr. til Johs. Steenstrup, 1915 85–98. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30. C. M. Smidt: Roskilde domkirkes middelalderlige bygningshist., 1949. Hal Koch i Den danske kirkes hist.

Sunesen, Peder

I, 1950. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Tage E. Christiansen i Det skabende menneske, tilegnet P. V. Glob I, 1981 143–57.

Kai Hørby (Hal Koch)

Svabo, Jens Christian, 1746–1824, forfatter, filolog. * 1746 i Miðvágur på Vágar, † 14.2.1824 i Tórshavn, begr. sst. F: sognepræst Hans Christophersen S. (1702–64) og Armgard Maria Weyhe († 1765). Ugift.

Efter først at være undervist hjemme af faderen kom S. 1759 i Tórshavns latinske skole hvorfra han dimitteredes 1765. Ex.philos. tog han 1767. I Kbh. boede han den første tid på Regensen hvor han foruden sin skolekammerat og nære ven Nicolai *Mohr især omgikkes islandske studenter som Toroddi og Olavius der var besjælede af de samme interesser som de to færing. Hans studium var især økonomi, men i sin fritid begyndte han tidligt at interesse sig for det færøske sprog. I halvandet år (fra 1771) var han „hovmester ved grev Gustav Holck Winterfeldts børn“ hvorefter han for alvor begyndte at søge om levebrød uden at det nogensinde skulle lykkes ham at opnå et sådant. Fra året 1773, hans virksomste tid, træder hans planer og personlighed os tydeligt i møde. Han er opfyldt af reformiver med hensyn til Færøernes næringsliv, skriver en afhandling om landets økonomi, udgiver et oplysende skrift om kødsaltning, svin, kartofler og haver, beregnet for færøske landmænd og kommer med positive forslag til landbrugets forbedring – alt sammen noget der havde regeringens øre. S.å. foreligger hans forsøg til en ordbog over det færøske sprog, et arbejde som han selv vidste var yderst ufuldkomment, men som dog betegner grundlæggelsen af det videnskabelige studium af færøsk. Ved hjælp af det danske alfabet og enkelte diakritiske tegn lykkedes det ham at skabe et forbavsende konsekvent fonetisk skriftsprog. Af dette første „forsøg“ der som de senere redaktioner har danske og latinske forklaringer solgte han fire eksemplarer til den kgl. familie og tre andre til P. F. *Suhm, John *Erichsen og Jacob *Langebek. Ved denne tid optegnede han også til Suhm tre færøske folkeviser. Hans videnskabelige program kan formuleres sådan: han vil forfatte en moderne Færøbeskrivelse til afløsning af Lucas *Debes' i øvrigt fortrinlige bog fra 1673 samt fortsætte sit ordbogsarbejde og nærmere studere modersmålets slægtskabsforhold til andre sprog. Han tror ikke på at færøsk har en fremtid for sig, han føler det som om det er resterne af et døende sprog han arbejder med, men dette ægger ham just til at give eftertiden et billede af hvordan det var i hans tid. Det er betegnende for S.

såvel som for tiden at han næsten beder om undskyldning for at han beskæftiger sig med disse „unyttige“ ting.

Det var vistnok ved denne tid at S. mente at have Ove (*Høegh-)Guldbergs bevågenhed, men lige så lidt som et senere bekendtskab med J. G. *Moltke hjalp det ham til at få noget embede eller nogen mission at udføre. Ganske vist fik han 1776 tilsagn om et fogedembede i Norge (for resten et andet end det han havde søgt om), men da det kom til stykket var han ikke i stand til at stille den forlangte kaution for oppebørslerne. Så var han lige vidt, og først 1781 fik han betroet en mission som han længe havde ønsket sig: på kgl. foranledning at rejse til Færøerne for at indsamle materiale til en fysisk-økonomisk beskrivelse. Denne rejse satte store frugter: nogle håndskrevne *Indberetninger indhentet paa en Reise i Færøe i Aarene 1781 og 1782* (syv oktavhæfter, udg. 1959) som hører til det interessanteste og pålideligste der er skrevet om hans fødeland, et stort færøsk folkevisehåndskrift (udg. 1937–39) der er den pålideligste visesamling vi har og et ordbogsmateriale, dobbelt så stort som „forsøgets“. Efter dette skulle man tro at rentekammeret ville belønne ham ved at give ham befordring; men det skete ikke, man forlangte først at han skulle omarbejde sine „Indberetninger“ til trykken – så kunne man bagefter tale om befordring. Men S. fik aldrig omarbejdet sit manuskript; på grund af gæld og skuffelse, hvortil også kom sygdom, tabte han modet og det gik ned ad bakke med ham; hans venner ville have ham til at rejse hjem, men hans stolthed forbød ham det. Først 1800 blev han ved venners mellemkomst og rentekammerets hjælp sat i stand til at rejse med handelens skib til Færøerne hvor han tilbragte de sidste 24 år af sit liv. Herfra sendte han rentekammeret 1801–02 tre tillægshæfter til sine „Indberetninger“ med bøn om understøttelse og fik uden en anerkendende udtalelse om det tilsendte 20–40 rdl. årlig af kammerets fattigbøsse. Han sendte ikke flere hæfter og de tre er senere gået tabt. Men ellers var det ordbogen der optog ham. Sit tidligere materiale havde han ikke ved hånden, han begyndte derfor forfra, men da han sendte en prøve på sin nye ordbog til Kbh. for at få den solgt der, erklærede Videnskabernes selskab at den ikke var så fuldstændig som de redaktioner der i forvejen fandtes i Det kgl. bibliotek. Derfor blev der ikke noget af solget. Men efter hans død kunne hans slægtninge skænke oldskriftselskabet manuskriptet der må anses for et af de værdifuldste dokumenter til oplysning om færøsk sprog og kultur. Både som reformivrig patriot og som sprogmand og folklorist er S. et af de store navne i Færøernes histo-

rie. Hans ordbog (*Dictionarium Færoense* I–II, udg. Chr. Matras, 1966–70) og hans visesamlinger danner indledningen ikke alene til studiet af færøsk sprog og digtning men også til den færøske sprogrejsning og en dermed sammenhængende opblomstring af det færøske åndsliv i nutiden.

M. A. Jacobsen i J. C. S.: *Föroyaferðin 1781–82*. Úrval, Tórshavn 1924. Chr. Matras i S.s færøske visehåndskrifter, 1939. Reidar Djupedal i *Varðin XXXII*, Tórshavn 1957 49–134 og *XXXIII*, 1958–59 147–202. N. Djurhuus i J. C. S.: *Indberetninger fra en rejse i Færo 1781 og 1782, 1959* (genoptr. 1976 = *Færoensia XI*). Sv. Grundtvig: *Dansen på Færoerne*, 1978. Arni Dahl: *Bókmentasoga I*, Tórshavn 1980. – Papirer i Kgl. bibl.

Chr. Matras

Svalastoga, Kaare Halvor, * 1914, sociolog. * 1.3. 1914 i Rjukan, Norge. F: opsynsmand i Norsk Hydro, senere fabriksarbejder sst. Eilef S. (1886–1957) og Aagot Henriette Bøe (* 1891). ~ 13.4.1946 i Oslo (b.v.) med Else Thorsen, * 19.1.1919 i Porsgrunn, Norge, d. af overmontør Lars T. (1882–1963) og Mette Pernille Hansen (1882–1971).

Efter studentereksamen 1933 (Skien) studerede S. historie ved Oslo univ. og blev magister 1940. Han arbejdede 1937–46 i universitetsbiblioteket dér, dog afbrudt af en periode febr. 1944 til befrielsen som fange på Grini. Derefter studerede han sociologi i USA, først ved Univ. of Chicago, derefter ved Univ. of Washington, Seattle hvor han 1950 erhvervede doktorgraden. S.å. kaldtes han til Kbh.s univ. for at fungere i det nyoprettede professorat i sociologi. 1955 blev han efter konkurrence fast ansat og 1956 fik han dansk statsborgerskab. Det faldt således i S.s lod at opbygge faget sociologi ved vort største universitet hvor det længe havde været forsømt – den sidste professor i faget var Cl. Wilkens. Det betød dels indretning af et studium (først til magistergrad, fra 1969 også til kandidatgrad), dels oprettelse og udvikling af et institut der kunne danne ramme om hans egen og hans elevers forskning. Institutet begyndte som en afdeling af økonomisk laboratorium, men fra 1955 er sociologisk institut selvstændigt. S. startede også (1952) et tidsskrift som meddelelsesorgan for instituttet (*Sociologiske Meddelelser*) og han har været virksom i organisatorisk arbejde (formand for Dansk sociologisk selskab 1962–64, for Dansk sociologforening 1965–66, medlem af forskningsudvalget International Sociological Association fra 1974). Han har været gæsteprofessor ved Sir George Williams University, Montreal og Hawaii University. Før S. kom til Kbh. havde han 1943 publiceret en historisk afhandling om tre norske byer (*Byer i emning 1660–1720*) og en

sociologisk artikel byggende på iagttagelser under opholdet på Grini (*Social ulighed i en fangelejr*, Griniboken II: 1947). I Seattle var han som assistent ved Washington Public Opinion Laboratory blevet oplært i moderne opinionsundersøgelsesmetoder og indstillet på empirisk, sociologisk forskning med kvantitative metoder. Han havde tilsluttet sig sin læremester G. A. Lundbergs positivistiske holdning, hvad der kom til at præge hans arbejde i Danmark og senere førte til konflikter med yngre anti-positivistiske medarbejdere og studenter ved instituttet.

Det forskningsområde S. hovedsagelig har beskæftiget sig med er social lagdeling og mobilitet. At han er internationalt anerkendt som specialist på dette område fremgår af, at han er blevet opfordret til at skrive kapitlet om *Social Differentiation* i *Handbook of Modern Sociology* (R. Faris, ed. 1964) og bindet med samme titel i *McKay Social Science Series* (1965). 1953–54 gennemførte han med støtte af Statens almindelige videnskabsfond og Rockefeller Foundation en omfattende undersøgelse til kortlægning af lagdelingen i hele det danske samfund (*Prestige, Class and Mobility*, 1959). Han fandt at befolkningen falder i ni prestigelag og at bevægeligheden mellem lagene nogenlunde svarer til den David Glass havde fundet i England. Omend undersøgelsen har været kritiseret, har den været genstand for stor opmærksomhed som en af de mest omfattende og grundige på området. En mindre teknisk redegørelse for undersøgelsen og dens resultater foreligger i *Social rang og mobilitet*, 1961, skrevet sammen med Preben Wolf. Sidstnævnte er også medforfatter til *En by ved grænsen*, 1963 der handler om forholdet mellem dansk og tysk i Tønder. Forfatterne havde siden 1958 gennemført en undersøgelse med bl.a. interviews af ca. 750 personer som led i et internationalt projekt om grænseproblemer organiseret af UNESCOs socialvidenskabelige institut i Köln (se Nels Anderson, ed.: *Studies in Multilingualism*, Leiden 1969 m. bidrag af S. og P. Wolf). 1967 startede S. *Sociological Microjournal*, et internationalt fagtidsskrift der udgives i form af microfiches med henblik på hurtig kommunikation af originale artikler. S. har altid haft stor interesse for forskningsmetodik og har redigeret og delvis selv skrevet lærebogen *Sociologisk metodik* I–IV, 1969–77. Blandt hans teoretiske arbejder må fremhæves *The social system*, 1974. Han har taget initiativ til og i en årrække ledet den danske del af forskningsprojektet *Metro-polit* som består i, at en storkøbenhavnsk fødselskohorte fra 1953 følges til 1983 med henblik på skole- og uddannelsesforhold, familierelationer, erhvervskarriere, afvigende adfærd etc. En

Svalastoga, Kaare

tilsvarende undersøgelse foretages i Sverige. S. har i forskellige publikationer navnlig behandlet projektets metodologiske problemer (fx i Journal of Comparative Sociology IX og Fini Schul-singer o.a. ed.: Longitudinal Research, Boston 1981). – R. 1963. R1. 1972. □Foto.

Mogens Blegvad

Svane (Swane)

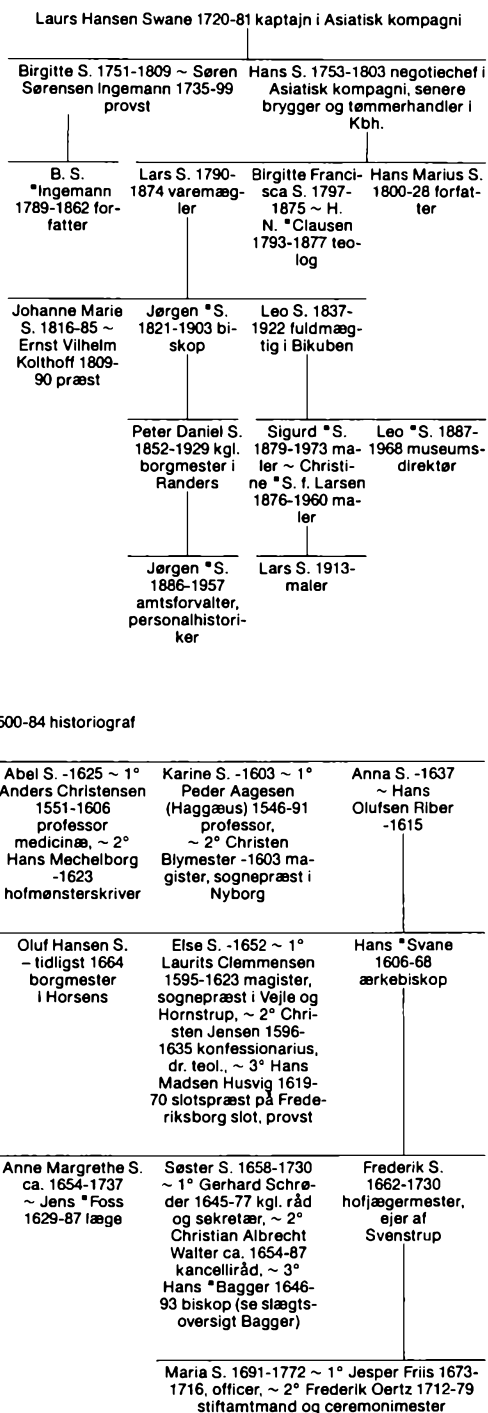
Der findes flere af hinanden uafhængige slægter der bærer navnet S.

I. Længst tilbage føres den slægt der har sit ud-spring i kgl. historiograf Hans *Svaning der tog navn efter sin fødeby Svanninge ved Fåborg. Hans *S. var ~ Marie Fui-ren, d. af læge og botaniker Jørgen *F.

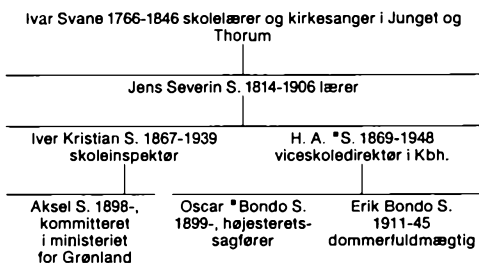
II. En slægt der føres tilbage til borger i Århus Peder Sørensen S. (–tidligst 1709) og som skriver sig Swane. Peder Sørensen S. var gennem borger i Århus Hans Pedersen S. (–1729) farfar til kap-tajn i Asiatisk kompagni Laurs Hansen S. Jørgen *S. (1821–1903) var ~ Magdalena Søren-a Bruun, d. af højesteretsassessor, ejer af Asmild kloster P. D. *B. (se slægtsoversigt Bruun I).

III. En slægt der føres tilbage til Peder Iversen Svane (ca. 1693–1763) med tilknytning til Al-bæk-Voer i Vendsyssel. Dennes søn, degn og

Tablle II

Tavle III

skoleholder i Thorum-Junget, Jens Pedersen S. (1720–1800) var far til sin efterfølger i embedet Ivar S.

Professor Gunnar O. *S. tilhører en slægt der fører navnet tilbage til husmand i Vejerslev Christian Pedersen S., hvis sønnesøn lærer Jørgen Jensen S. (1853–1924) var født i Bjergby sg., Mors.

Hans H. Worsøe

Swane, Christine, 1876–1960, maler. * 29.5.1876 i Kerteminde, † 16.8.1960 i Farum, begr. i Kerteminde. F: købmand Jeppe Andreas Larsen (1834–1910) og Vilhelmine Christine Bless (1834–1910). ~ 19.11.1910 i Kerteminde (b.v.) med maler Sigurd *S., * 16.6.1879 på Frbg., † 9.4.1973 i Plejerup, Grevinge sg., s. af assistent, senere fuldmægtig i Bikuben Leo S. (1837–1922) og Sophie Lisbeth Rasmussen (1849–1934). Ægteskabet opløst 1920. – Søster til Johannes *Larsen.

S. regnes blandt vort århundredes bedste kolorister og vandt, endnu mens hun levede, megen anerkendelse, især for sit maleri. Hendes tidlige blomsterbilleder, hvoraf flere findes på Fåborg museum, vidner om den påvirkning hun modtog i sin barndoms og ungdoms miljø, Fynboernes kreds. Johannes Larsen, som var hendes otte år ældre bror, støttede hendes interesse for at tegne og male, og det var hos Fritz *Syberg hun modtog den første undervisning. 1898–1901 gik hun på kunstakademiet i Kbh. uden det store udbytte og uden at tage afgang, men opsøgte derefter nye udfordringer ved sammen med andre kvindelige kunstnere at tage undervisning først hos J. F. *Willumsen, derefter hos Fritz Syberg hvis hustru, maleren Anna Syberg var hendes nære ven. 1905 udstillede hun første gang på en udstilling, arrangeret af Journalistforbundet, sammen med kunstnere som P. *Rostrup Bøyesen og Harald *Giersing hvis arbejder ligesom hendes var blevet afvist på Charlottenborg. I årene derefter vi-stes hendes arbejder dog både her og på Kunst-nernes efterårsudstilling. Omkring 1910 modtog hun stærke indtryk fra Karl *Isakson. Hun blev

sikrere og mere dristig koloristisk. I denne hen-seende har ægteskabet 1910–20 med Sigurd Swane, som inden da havde oplevet fransk kunst, også spillet en stor rolle. På Giersings skole som hun søgte 1920 tilegnede hun sig kubismens mo-tivanalyse og nåede dermed sin personligt afkla-rede form, mest i opstillinger og interiører, men også i landskaber, lejlighedsvis med figurer: *Op-stilling med svibler*, 1923 (Statens museum for kunst), *Bur med kanariefugle*, 1925 (Fyns kunst-museum), *Klipper. Bornholm. Tisvilde Hegn*, 1937 (af Ny Carlsbergfondet skænket Kvindernes bygning). S. forsøgte sig også i andre medier, fx skulptur. 1926 begyndte hun at arbejde med ke-ramik, brændt i egen ovn, hvormed hun er re-præsenteret på Kunstindustrimuseet. Dekoratio-nen er betinget af farven som her sammenstilles i helt abstrakte former. Denne forenklng dristede hun sig ikke til i maleriet som aldrig forlod det genkendelige – planterne, terrassen, krukker og flasker. Men evnen til at definere det sete i lys og farve, særlig kraftige grønne og blå toner, be-varede hun usvækket. – 1937 blev S. knyttet til Grønningen, og hendes arbejder blev vist på of-ficielle udstillinger her og i udlandet. 1938 hød-redes hun med Tagea Brandts legat og 1943 med Eckersbergmedaljen. 1957 afholdt Kunstfore-ningen en udstilling af hendes arbejder. □Tegn. af Johannes Larsen, 1894 (kobberstiksaml.). Akvarel af Peter Hansen s.å. Afbildet på tegn. af Johs. Larsen, 1897. Akvarel af F. Syberg, 1901 (Fåborg mus.) og 1907, mal. af samme, 1905. Af-bildet på Peter Hansens mal. 1910–11 af muse-umsåbningen 1910 (Fåborg mus.). Mal. af S. Swane, 1910, 1911, 1912, ca. 1912–14 samt 1913–14 (St. mus.) og 1916. Tegn. af H. Lolles-gaard (Kgl. bibl.). Selvportr. i bronze. Foto.

C. S. Et udv. af billeder m. tekst af Poul Uttenreiter, 1938 = Vor tids kunst XXIV. – Interview i Ekstrabl. 18.4.1938. – Johs. V. Jensen: Johs. Larsen og hans bille-der, 1920 (om slægten). Leo Swane i Tilskueren XL, 1923 I 78f. Poul Uttenreiter i Nyt t. for kunstindustri VII, 1934 185–87. Hugo E. Gammelby sst. XII, 1939 180–82. Jørn Rubow i Kunstmuseets Årsskr. XXIV, 1937 122f. Johs. Larsen. Kunstnerens erindr., udg. Ernst Mentze, 1955. Jan Zibrandtsen i Berl. tid. 18.8.1960. Preben Wilmann i Aktuelt 19.8. s.å. – Por-træstudie af en malerinde, instr. af Søren Melson for Dansk kulturfilm.

Elisabeth Fabritius

Svane, Gunnar Olaf, * 1927, filolog. * 25.9.1927 i Kbh. (Enghave). F: lærer, senere sognepræst Olaf Alexander S. (1893–1960) og lærer Antonia Jensen Gabs (1897–1977). ~ 10.10.1953 i Høj-bjerg pr. Rødkjærsbro med lektor, mag.scient. Svanhildur Jónsdóttir, * 25.8.1925 i Hrafnsgærði, Norður Múlasýsla, Island, d. af bankfuldmægtig

Svane, Gunnar

Jón Sigurðsson (1903–80) og Anna Sigurbjörg Þórarinsdóttir (* 1901).

Allerede som dreng begyndte S. at lære sig russisk, inspireret af faderen der havde tilegnet sig sproget for at kunne læse L. Tolstoj på original-sproget. Denne udgav 1925 „Lev Nikolajevitsch Tolstoj. Hans Liv og Forkyndelse“ ligesom han skrev artikler om Tolstojs pædagogiske ideer. – Mens S. gik på latinskolen i Ribe, tog han eks-traundervisning i russisk hos lektor Aage Sandfeld. Han var således vel forberedt da han efter artium 1945 tog studiet af slavisk filologi op på Kbh.s univ. I studietiden blev S. optaget af de sydslaviske folk – deres sprog, historie og kultur. Det var områder som danske slavister hidtil ikke havde vist større interesse. Han studerede i Jugoslavien, var efter at have taget magistergraden i slavisk filologi 1950 et år dansk lektor i Ljubljana (Slovenien) hvor han lagde grunden til den 1958 udkomne *Grammatik der slowenischen Schriftsprache*. S.å. forsvarede han sin disputats *Die Flexionen in stokavischen Texten aus dem Zeitraum 1350–1400* hvori han undersøgte udviklingen af fleksionerne fra oldslavisk til det system der ligger til grund for det moderne serbo-kroatiske. Arbejdet hviler på en grundig undersøgelse af alle tilgængelige kilder. 1965 blev S. udnævnt til professor i slavisk sprog og litteratur ved Århus univ.

Med stor energi har S. udvidet sit forskningsfelt til hele Balkanområdet. Ud over de slaviske sprog – serbo-kroatisk, slovensk, bulgarsk, makedonsk – har han lært sig tyrkisk, albansk og rumænsk. Græsk kendte han allerede fra skolen. Han er således blevet den ypperste arvtager af den tradition der blev grundlagt af Kristian *Sandfeld. Han regnes i dag i den internationale forskning for en af de førende balkanister. S. har publiceret mange afhandlinger i slavistiske og andre tidsskrifter. I flere tilfælde har udgangspunktet været håndskrifter eller gamle tryk, beroende på vort kgl. bibliotek, således fra den glagolitiske missale. Foruden afhandlinger af ren sproglig karakter har S. skrevet om den ortodokse kirkes ældste historie i de slaviske lande, dens liturgi og prædikenkunst. Han har til dansk oversat og kommenteret nogle af denne kirkes ældste skrifter, således *Konstantinos (Kyrillos) og Methodios. Slavernes apostle*, 1969, *Kozma Presbyterens traktat mod de bulgarske kæittere (Bogomilerne)*, 1971. Ved disse oversættelser, der er fortsat med *Den serbiske despots Stefan Lazarevičs liv og levned*, skrevet af Konstantin fra Kostenev, 1975 (alle for Selskabet til historiske kil-deskrifters oversættelse) har han på den smukkeste måde svaret på en større åbenhed over for of-fentligheden. S. er også oversætter af nobelpris-

tageren Ivo Andrić og har udgivet et bind *Jugoslaviske noveller*. 1953.

S. er filolog i gammeldags forstand, for hvem teksterne ikke blot kræver den fulde sproglige forståelse, men også er dokumenter der beretter om historien, det religiøse liv og slavernes tidligste litteratur. S. blev medlem af Videnskabernes selskab 1980. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 172f.

Carl Stief

Svane, Hans Anton, 1869–1948, formand for Danmarks lærerforening. * 30.9.1869 i Hornum ved Horsens, † 15.3.1948 i Kbh. (Chr.borg slots-sg.), begr. sst. (Bispebjerg). F: lærer Jens Severin S. (1814–1906) og Cecilie Hansen (1838–1918). ~ 1° 4.8.1894 i Svendborg med Margrete Louise Bondo, * 14.12.1872 i Svendborg, † 24.8.1939 i Kbh. (Jac.), d. af kaptajn Christian Gomme B. (1836–90) og Emilie Petrine Rasmussen (1840–80). ~ 2° 22.2.1941 i Kbh. (Slotsk.) med skoleinspektør Ingeborg Johanna Cathrine Gunnersen, * 27.7.1891 på Frbg., † 22.7.1960 i Kbh. (Chr.borg slotssg.), d. af fabrikant Jens Peter G. (1861–1928) og Karen Emilie Petersen (1861–1912). – Far til O. *Bondo Svane.

S. blev dimitteret fra Skårup seminarium 1889, underviste i et par år ved private realskoler og blev 1892 ansat ved Kbh.s kommunes skolevæsen. Han blev 1914 skoleinspektør og var 1916–39 vicedirektør med de kommunale aftenskoler som særligt tilsynsområde. S. har ydet sin originale indsats som foreningsmand og skribent. Han var medlem af Danmarks lærerforenings hovedbestyrelse 1910–27, formand fra 1916–27. Han gik ind i forhandlingerne forud for vedtagelsen af lønningsloven af 1919. Med denne blev lærerne nærmestigestillet med andre statstjenestemænd, og foreningen opnåede forhandlingsret med ministeriet. Foreningen gik i disse år desuden aktivt ind i samarbejde med nordiske lærerforeninger, arbejdede for udarbejdelsen af undervisningsplaner, og var medudgiver af det pædagogiske tidsskrift *Vor Ungdom*. Han tog på foreningens vegne sammen med andre foreninger initiativet til oprettelsen af udvalget for skolepsykologiske undersøgelser 1924 og var udvalgets formand frem til 1932. I denne periode blev dansk skolepsykologis arbejdsområde og arbejdsformer fastlagt for en mangeårig periode. Desuden arbejdede han inden for andre pædagogiske foreninger. Han var fx formand for Sønderjysk skoleforening i Kbh., i Det danske spejderkorps og ministeriets udvalg for skoleradio.

S. var medredaktør af det af Ernst *Bojesen grundlagte tidsskrift Frem, redaktør af spalten Den danske skole i Berlingske Tidende, medarbejder ved Salmonsens Konversationsleksikon, årbogen Den danske skole 1934 og -35 og medudgiver af Praktisk Skolegerning 1933.

S. var i sit praktiske og i sit administrative arbejde dygtig og effektiv, og i sit foreningsarbejde en smidig forhandler. Han gennemførte at holde de forskellige fraktioner af DLF sammen under de vanskelige forhandlinger forud for vedtagelsen af loven af 1919 og organiserede samtidig foreningens repræsentantskab. Både i sit praktiske skolearbejde og som tilsynsførende anviste han moderate løsninger. Og i sin skribentvirksomhed gjorde han sig til talsmand for kontinuitet i skolens virksomhed. Han forholdt sig således stærkt afvisende til samtidens yderliggående reformpædagogiske strømninger men var samtidig positivt stemt over for yngre læreres krav om større metodefrihed. – R. 1921. DM. 1928. □Mal. af S. Kielland Brandt, 1929 (til Danm.s lærerforen.). Foto.

Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin III, 1913 681. Jørgen Trolldahl i Folkeskolen LVI, 1939 710–12; LXV, 1948 177–79. Lærerne og folkeskolen gennem 100 år, red. Ib Koch-Olsen, 1974.

Ellen Nørgaard

Svane (Svaning), **Hans Hansen**, 1606–68, biskop, titulær ærkebiskop. * 27.3.1606 i Horsens, † 26.7.1668 i Kbh., begr. stt. (Frue k.). F: borgmester i Horsens Hans Oluf Riber († 1615) og Anne Hansdatter Svane (Svaning) († 1637). ~ 1.9.1639 i Kbh. med Marie Fuires, * 5.3.1624 i Kbh., † 24.12.1693 sst., d. af læge og botaniker Jørgen *F. (1581–1628) og Margrethe Thomasdatter Fincke (1595–1665).

S. opkaldtes efter sin morfar, historiografen Hans *Svaning. Hans baggrund var det velhavende provinsborgerskab der i årene før kejserkrigen endnu havde en god periode. Han gik først i Horsens latinske skole og kom 1620 i den kgl. skole i Sorø. Skolegangen blev dog afbrudt af sygdom, og han kom i stedet i huset hos sin søster Else og dennes mand, sognepræst i Vejle mag. Christen Jensen der forberedte ham til universitetet. I præstegården traf han sammen med en anden af magister Christens elever, nemlig Hannibal *Sehested der som han selv næsten fire årtier senere skulle blive en af hovedaktørerne på det store stændermøde i 1660. Efter optagelsesprøven på universitetet kom han i huset hos Jesper *Brochmand, den senere sjællandske superintendent (biskop). Hans hovedinteresse som student blev snart østerlandske sprog, og 1628 drog han til Franeker for at studere under orien-

talisten Sixtinus Anama. Efter dennes død 1630 kom S. til Wittenbørg hvor han boede hos professor Hülsemann indtil han 1631 kaldtes hjem for at disputere for det kgl. rejsestipendium. For dette rejste han samme år til Leiden, og 1633 fortsatte han til Oxford. Sept. 1633 beskikkedes han til professor i orientalske sprog ved Kbh.s universitet. For at supplere sin uddannelse fik han med støtte fra kansler Christen *Friis (1581–1639) tilladelse til at studere arabisk i Paris under Gabriel Sionita inden han 1635 vendte hjem for at overtage sit professorat. Kort efter disputerede han for magistergraden. I nogle år var han universitetets notarius, en post der påhvilede en af de yngre professorer. 1646 rykkede S. op som teologisk professor og kreedredes s.å. til dr.teol. af Jesper Brochmand. Med sin filologiske ballast var det naturligt at han kom til at forestå revisionen af Hans Poulsen *Resens bibeloversættelse (Den „svanningske“ bibel 1647). 1648 holdt S. i forbindelse med Frederik III's kroning en tale i slotskirken med titlen *Idea boni principis. seu oratio sacra de Regum auctore, dotibus et officio* hvor han fremhævede kongedømmets guddommelige oprindelse og undersåtternes lydighedspligt. Lignende synspunkter gør sig gældende i første bind af hans utrolig omfattende kommentar til Daniels bog der udkom 1654. S. udtrykker i disse arbejder teokratiske idealer uden at man af denne grund kan tage ham til indtægt for en absolutistisk politisk filosofi, idet „kongen“ ofte anvendes synonymt med øvrighedsbegrebet i bred almindelighed. Desuden understreger han regentens forpligtelser over for sine undersåtter, og politisk delikate emner som arvekongedømme berøres ikke. Hans nære relationer til rigsrådsspidsen som Christen Thomesen *Sehested og Christen *Skeel tyder heller ikke på at han ansås for politisk belastet i disse kredse. 1655 blev han af de sjællandske købstadspræster valgt til Sjællands biskop, og han blev s.å. indviet i sit embede af lundebispen Peder *Winstrup (1605–79).

Ved sit ægteskab var S. blevet en virkelig velhavende mand og havde samtidig fået nære kontakter til førende kbh.ske familier som Fuires og Fincke. Under svenskekrigene var han i stand til at låne kronen store summer, og efter krigene havde han en fordring på mere end 59 000 rd. hvilket placerer ham på linje med kronens store borgerlige kreditorer. Under den anden svenskekrig søgte han at mægle mellem universitetet og borgerskabet i stridighederne om indkvarteringen. Da Brønshøj, hvis præstegårds indtægter var tillagt biskoppen, var ruineret, fik S. juni 1660 kgl. bevilling til at måtte nyde og beholde de bygninger og hytter der fandtes i den tidligere

svenskelejr på Brønshøj kirkes og præstegårds grund. Han var en myndig mand der ikke gerne tålte modsigelse hvad der trådte frem i stridigheder med konsistorium dels om besættelsen af degneembedet ved universitetets patronatskirke Tårnby og dels vedrørende administrationen af det af hans svoger, dr. Henrik *Fuiren indstiftede universitetslegat i hvilken strid han formåede at få kongen til at intervenere til sin fordel. Det er dog hverken som filolog, teolog eller som gejstlig embedsmand at S. har sikret sin fremtrædende position i Danmarks historie. Derimod kom han under det store stændermøde 1660 til at spille en politisk rolle, „der ikke er nået af nogen anden dansk biskop i det lutherske tidsrum, D. G. *Monrad dog alene undtagen“ (J. A. *Friedericia).

Fra mødets begyndelse indtog S. en klar adelsfjendtlig holdning. Første gang denne markeredes var da han 11.9. på understændernes vegne afviste adelens forslag om at henstille til Frederik III at besætte de ledige rigsembeder. Denne afvisning af et samarbejde mellem adelen og de „konjungerede stænder“ fastholdt S. konsekvent i de påfølgende forhandlinger om konsumptionen. Sammenbruddet i konsumptionsforhandlingerne udløste fra adelens side en finansiell overbudspolitik hvis sigte utvivlsomt var at sætte understænderne politisk skakmat. Modtrækket blev at man tilbød kongen arveriget, og den såkaldte bispegårdsberetning, hvis oplysninger der på dette punkt næppe er grund til at anfægte, placerer S. i den inderkreds der med Christoffer *Gabel som kontaktperson til hoffet tilrettelagde strategien over for rigsrådet og adelen. Udadtil var S. som understændernes ordfører den centrale skikkelse i den afgørende forhandlingsfase for rigsrådet gav efter og accepterede at riget skulle være arveligt på både mands- og kvindesiden.

S. fastholdt sin konsekvente holdning i omvæltningens næste fase hvor det egentlige skred mod absolutismen fandt sted. På fællesmødet mellem stænderne 13.10. understregede han i sin tale at overdragelsen af arveriget til kongen indebar at håndfæstningen måtte kasseres og regeringen ordnes på anden måde end hidtil. Over for et fremsat forslag om nedsættelsen af et forfatningsudvalg indstillede S. at kongen disponerede efter sin vilje. Den kejserlige gesandt baron J. F. v. Goës indberettede 30.10. at S. fastholdt dette standpunkt under forhandlingerne i forfatningsudvalget selv om borgernes repræsentanter ønskede en eller anden form for reces dvs. skriftligt formulerede principper for regeringens forelse. Goës' indtryk bekræftes af ribekapitularen Ludvig *Pouchs kommentarer til Frederik IIIs

håndfæstning, der må stamme fra udvalgsforhandlingerne hvor Pouch deltog som deputeret for kapitlerne. Det fremgår heraf at S. var imod enhver indstilling der på noget punkt bandt kongen til håndfæstningen. Ikke mindst som følge af S.s stejle holdning gik forhandlingerne i hårdknude, og det endelige resultat blev en indstilling der lagde forfatningsspørgsmålet i kongens hånd. Ikke mindst takket være S. havde kongen opnået hvad han ville, nemlig at blive frigjort for håndfæstningen. Hermed var vejen til enevælden for så vidt åben. S.s støtte til kongen var under hele forløbet klar og konsekvent. Fra begyndelsen lagde han afstand mellem understænderne og adelen. Ved at tilbyde arveriget var S. medvirkende til at sætte forfatningen på gлед, og han fuldendte værket ved i forfatningsudvalget at få håndfæstningen kasseret og forfatningsspørgsmålet overladt kongen selv. Der kan på denne baggrund næppe herske tvivl om at S. handlede i overensstemmelse med kongen, og hans konsekvens og stædighed synes at antydde muligheden for en egentlig sammensværgelse.

Om S. så virkelig har ønsket den enevælde der blev resultatet eller har været klar over konsekvenserne får stå hen i det uviste. På fællesmødet 13.10. havde han taget til orde for en reces udarbejdet af alle stænder. På denne baggrund er det nærliggende at betegne hans holdning under udvalgsforhandlingerne som dobbeltspil. Men han har måske som fremhævet af Svend *Ellehøj ment – eller bøjet sig for kongens krav om – at en ny forfatning skulle oktrojeres af kongen og støttet herpå. Men under alle omstændigheder havde S. vægtige grunde til at støtte en styrket kongemagt. I sine skrivelser havde S. hævdet den teokratiske kongelære og skulle gejstligheden tilkæmpe sig den plads i samfundet der tilkom dem efter ortodoks opfattelse kunne det kun ske i samarbejde med kongen. Den adelige patronatsret er sikkert i mange tilfælde følt som en urimelighed og gav i hvert fald med mellemrum anledning til konflikter. Men det er måske værd at bemærke at den samme adelsfjendtlighed som S. lagde for dagen deltes af hans kolleger Johan Didriksen *Bartskær og Anders Andersen Ringkøbing. Det er bemærkelsesværdigt at bispem i det afståede Skåne, Peder Winstrup, under helt andre politiske vilkår lagde samme adelsfjendtlighed for dagen. På det personlige plan er der grund til at hæfte sig ved at den yderst velhavende S. som nævnt havde mere end 59 000 rdl. til gode hos staten hvilket gav ham fælles interesser med de store borgerlige kreditorer. For denne gruppe har det afgørende formentlig været ønsket om at genskabe statens betalingsevne, og det er sandsynligt at det gamle

politiske system har forekommet kreditorerne at stå i vejen for den finansreform der var hovedforudsætningen for at de kunne gøre sig håb om blot at få en del af deres tilgodehavender igen.

Det var naturligt at S. for sin indsats var i højeste nåde hos kongen, og påskønnelserne lod ikke vente på sig. 30.10. aflagde han ed som kongelig råd og assessor i statskollegiet hvortil kom at han blev titulær ærkebiskop, den eneste Danmark har haft siden reformationen. Desuden udnævntes han til præident for et projekteret konsistorialkollegium. For dette, der skulle have alle kirke-, universitets-, skole- og legatsager under sig, udarbejdede S. en instruks, men kollegiet oprettedes aldrig. S.s hensigt var utvivlsomt at få universitetet helt underlagt kirken og Sjællands biskop, men en kompensation for det aldrig oprettede kollegium var det utvivlsomt at han 1665 blev præident for konsistorium med rang og sæde over rector magnificus. Til gengæld kunne S. med sin autoritet hindre at flere teologiske lærerstillinger blev besat med tyske hvorved man jo også ville have berøvet de mest lovende danske teologer rimelige fremtidsudsigter. S. havde uden tvivl stor indflydelse på de 24.6.1661 udsendte privilegier for gejstligheden der naturligvis uden at krænke enevældens principper gjorde kirken og gejstligheden mere uafhængig af verdslige embedsmænd og instanser end tidligere. Når det heri betegnes som „en synderlig nåde“ at præsterne skulle have lov at købe deres præstegårdsbygninger var der i virkeligheden tale om et camoufleret finansielt pålæg for at skaffe dækning for Kb.h.s fattigvæsens kapitaler og legatmidler som kronen i de forudgående år havde beslaglagt eller brugt. Det var sikkert til skade for præsterne stilling i landbefolkningen da de ved forordningen af 24.4.1664 fik overdraget opkrævningen af den nye konsumtionsskat, men S. har næppe haft mulighed for at hindre dette. I øvrigt styrede S. sin kirke i streng ortodoks ånd, og han var således en afgjort modstander af gudstjenestefriheder til fremmede trossamfund. En nyttig social foranstaltning var oprettelsen af den gejstlige enkekasse for Sjællands stift (1659 og 1662).

Derimod kom S. efter stændermødet 1660 ikke til at spille nogen fremtrædende politisk rolle. Dette kan skyldes at han ikke havde ambitioner om eller forudsætninger for at gøre sig gældende på andre sagsområder end kirke- og undervisningsæsenet, men på den anden side tyder meget på at Frederik III til en vis grad bevidst skubbede sine hjælpere i de kritiske oktoberdage til side til fordel for andre rådgivere, først og fremmest de høje militære og de ryske råder. Selv om det måske var bevidst at S. blev skubbet

lidt i baggrunden politisk var dette på ingen måde ensbetydende med at han mistede kongens velvilje og bevågenhed i øvrigt. Okt. 1661 fik han af kronen udlagt Ebberødgård og Skovrød mølle i Nordsjælland. Da han sept. 1661 ledsagede prins Christian på dennes norske hyldingsrejse erhvervede han fra kronen godset Bro i Søndfjord i Bergen stift, siden kaldt Svansø efter den nye besidder. Endelig fik han april 1666 for et tilgodehavende på 38 162 rdl. udlagt Svenstrup hovedgård i Ramso hrd., hvortil han året efter fik relocationsret og 1668 fri birkeret. Febr. 1667 fik han patronatsret til Borup kirke og annekskirken Kimmerslev. Det er blevet hævdet at hans fortale til andet bind af Danielskommentaren, 1666, rummer en del indirekte kritik af bestående politiske forhold, men de anvendte metaforer er dog så almene at der intet sikkert kan slutes herom. De mange moraliserende betragtninger med indskærpelsen af de styrendes forpligtelser afspejler som hans tidligere produktion den teokratiske kongelære og augustinske statsidealer. At han kan have følt en vis modsætning mellem disse og den herskende uindskrænkede enevælde kommer måske frem i fortalens bemærkning om at han ikke har villet ændre i det som var skrevet for indførelsen af den arvelige og absolutte regeringsmåde og måske ikke var nøje tilpasset efter denne „især da jeg intet foreslår, som kan være til skade for fædrelandets nuværende tilstand“.

En afsluttende karakteristik af S. må foruden at konstatere hans selvhævdelse og ærgerrighed understrege hans oprigtige fædrelandsfølelse der ganske givet var det centrale ledemotiv for hans virksomhed på stændermødet 1660 selv om han muligvis lod sig udnytte og måske ikke helt formåede at overskue konsekvenserne af sine handlinger. Men det var den samme danskhedsfølelse der fik ham til at protestere mod og blokere for tyskningen af det teologiske fakultet. Han var en typisk repræsentant for 1600-tallets gejstlige kultur: umådelig lærd, snæversynet ortodoks, autoritær, men ikke uden social forståelse og en stor patriot. □Mal. af A. Wuchters (Fr.borg), efter dette litografi 1867, træsnit af H. P. Hansen, 1873 og af R. Neergaard, 1874. Kopier efter ovennævnte mal. (Fr.borg; Horsens statsskole; Roskilde domk.). Stik af A. Haelwegh efter forlæg af Wuchters efter ovennævnte mal., efter stikket træsnit 1858 samt stik af J. Haas, 1761 og litografier 1846, 1850 og 1864. Min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg). Afbildet efter Wuchters på Heinrich Hansens mal., 1879–80, af arvehyldningen 1660 (Fr.borg). Buste af Fr. Hammeleff udst. 1882 (Fr.borg), efter denne træsnit s.å.

Swane, Hans

Kilder. Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I–II, 1903–10. Kronens skoder II, ved F. J. West, 1908.

Lit. Univ.progr., 1668. Matth. Foss: Oratio in obitum Johs. Svaningii, 1668 (2. opl. 1732). Jac. Faber: Ligprædiken over H. S., 1676 (2. opl. 1732). D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1754. Jens Møller i Hist. kalender I, 1814 213–316 (jfr. II, 1815 417f). H. F. Rørdam i Hist. t. 2.r.VI, 1856 453–556. J. A. Fridericia sst. 5.r.VI, 1886–87 715–816. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.V, 1869–71 239f 680 690 692 698f og VI, 1872–73 86f 90 115f 423 426f 443 445f 455. Johan Jørgensen sst. 7.r.VI, 1966–68 85–136 575–91 (heri breve). J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprod. 1969). John O. Evjen: Die Staatsumwälzung im Dänemark im Jahre 1660, Lpz. 1903. A. Halling: Meine Vorfahren I, Glückstadt 1905 429–53. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reprod. 1971). Svenstrup, et sjællandsk gods' hist., udg. J. Wedell-Nøergaard, 1921. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Sv. Ellehøj i Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Samme i 2. nord. historiker-møtet, 1967 = Historiallinien arkisto LXIII, Helsingfors 1968 175–84. Carl-Johan Bryld: H. S. og gejstligheden på stændermødet 1660, 1974 = Odense univ. studies in history and social sciences XVI. Jens Glebe Møller i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

Papirer i Kgl. bibl.

Steffen Heiberg

Swane, Hans Jørgen, 1821–1903, biskop. *27.10.1821 i Kbh. (Helligg.), †23.6.1903 i Viborg, begr. i Asmild. F: varemægler Lars S. (1790–1874) og Julie Annette Clausen (1795–1887). ~21.5.1850 i Kbh. (Frue) med Magdalena Sørensen Bruun, *27.3.1827 på Asmild kloster, †11.6.1909 i Viborg, d. af overretsassessor, senere højesteretsassessor, konferensråd, lic.jur. P. D. *B. til Asmild kloster (1796–1864) og Reinholdine V. C. Schönheyder (1803–83).

S. blev student fra Borgerdydskolen på Chr.-havn 1838 og cand.teol. 1843. H. N. *Clausen fik ingen betydning for ham („Onkel Clausens exegese er noget gammelt forrøget tøj“, står der i dagbogen), men for H. *Martensen nærede han livet igennem en næsegrus beundring som den der havde åbnet „uendelige vidder“ for ham og lagt „grunden til hele mit livs opfattelse af tilværelsen“. 1846–48 var S. i Rom, blev lærer for Bertel *Thorvaldsens dattersøn (Albert Paulsen), og med glæde færdedes han blandt de nordiske kunstnere i byen. 1849 blev S. adjunkt i Sorø, omgikkes P. C. *Kierkegaard, B. S. *Ingemann, J. F. *Fenger og andre af egnens kulturpersonligheder, men 1857 blev han sognepræst i Hjerminde-Le-Hjørthede (i præstegården skrev H. C. *Andersen „Jylland mellem tvende Have“), og fra 1860 var han provst for Middelsom-Sønderlyng herreder; her trivedes han godt, var afholdt som præst og en dygtig provst, men af økonomiske grunde søgte og fik han 1868 det store kald i Føllenslev-Særslev og blev provst for Skippinge-Ods herreder. Allerede 1871 fik hans

velynder, biskop O. Laub ham kaldt tilbage som stiftsprovst i Viborg; her arbejdede han ivrigt for domkirkens genrejsning og siden dens udmykning ved Joakim *Skovgaard. 1878 overtog han bispestolen, bestred den til 1901 og hævdede kirken og sit embede mod alle, kirkelige og politiske „nedbrydende tendenser“; først så han især sine fjender i den grundtvigske lejr (han bekæmpede valgmenighedsloven og siden alle grundtvigske reformideer); senere blev Indre mission ham mest viderværdig. På alle måder hævdede han kirkens „ære“; det var således ham der 1887 tog initiativ til bispernes aktion for at få kultusminister J. Scavenius fjernet på grund af hans privatliv. S. var en myndig biskop der evnede at skabe respekt i stiftet som i ministeriet – det sidste ses bl.a. af, at han selv kunne „udnævne“ sin eftermand (A. S. *Poulsen). Med største præcision og eminente administrative evner røgtede han embedets mange forretninger, og fra sine flittige visitatser havde han et grundigt kendskab til alle stiftets sogne. Kirkepolitisk sluttede han sig helt til B. J. *Fog, og sammen med ham og H. *Stein dannede han i kirkerådet en falanks som altid indtog de mest konservative standpunkter, både mht. kirkepolitik (demokrativering), bibeloversættelse, salmebog og ritualer – om disse og alle mulige andre sager førte han og Stein en brevveksling som er en fremragende kirkehistorisk kilde. S. vidste at han kæmpede på en faldende skanse, men han mistede aldrig humøret eller lod sin kampvilje svække.

Ved kirkelige højtideligheder kunne han optræde imponerende; han var lille af vækst og stemmen var spaltet og slog bestandig over i det pibende, men som årene gik stod der nimbus om hans person og indtrykket af det karakterfulde ansigt med det runde skipperskæg bed sig fast. Bl.a. af *Taler ved Præstevielser og Provsteindsættelse*, 1903, ses det klart, at han sagligt som formelt var helt i Martensens stil, og på samme linje fastholdt han af folkekirken som et velorganiseret trossamfund ikke behøvede nogen særlig forfatning og at vækkelsesbevægelserne i alt for høj grad var præget af subjektivistisk ensidighed. I hans senere år kom det til brydninger i Viborg, hvor – i øvrigt efter S.s ønske – Indre missions næstformand Fr. *Zeuthen var blevet stiftsprovst. Zeuthen ville have et missionshus, S. derimod et menighedshus, åbent for alle, og Zeuthen måtte – til V. *Becks og missionens forbitelse – bøje sig; men han var ikke glad for det og søgte snart væk. I sin fremtræden var S. den gammeldags embedsmand fra enevældens sidste tid og præget af en vis kølig fjernhed; det kunne genere det lavere borgerskab og ikke mindst følte mange degne sig ydmyget under hans visitat-

ser hvor de tit blev særdeles nedladende behandlet: for præsterne var han i reglen en god og loyal støtte, men i høj grad på vagt over for alle uregelmæssigheder. – R. 1874. DM. 1876. K². 1887. K¹. 1894. S.K. 1900. □Silhouet ca. 1841. Mal. af W. Marstrand, 1848. Tegn. af F. C. Lund ca. 1875. Mal. af A. Jerndorff, 1890 (Viborg domk.). Foto.

Kilder. Biskop J. S. og hans hustru Magdalene f. Bruun, 1925 (fot. opr. 1973) = Memoirer og breve XLIII. Kirkehist. saml. 6.r.III, 1939–41 317f 387–94 og V, 1945–47 233–38 (breve). Joakim Skovgaards breve til biskop J. S. og bispinde Magdalene Swane 1875–1901, udg. Jørgen Swane og P. Skovgaard, 1946. Jyske saml. ny r. IV, 1957–58 97–128 (breve). To højirkemænd. Brevveksl. mellem bisperne H. Stein og J. S., udg. P. G. Lindhardt og Jørgen Swane, 1958. Fra Viborg amt, 1962 59–113 (brevveksl. mellem J. S. og Fr. Nielsen, også som særttryk s.å.).

Lit. Th. Hauch-Fausboll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 262f. G. Delbanco i III. tid. 10.11.1901. Fr. Zeuthen i Den indre missions tid. L, 1903 446–48. Biskop Fr. Nielsen. En levnedstegn. ved J. C. Kall, 1911–12 232 260 345f 349f. Daniel Bruun: Slægts- og barndoms minder fra Viborgeggen, 1925 180–90. P. E. Benzon: Af mine minder fra Viborgeggen I, 1927 9–11 14 16–19 22. Johs. Götzsche: Fr. Zeuthen, 1927 129–33 140–46 151–53 156f. V. Helweg-Larsen: Levnetsoptegn., 1930 119f 131. H. G. A. Jørgensen: Ribebispen Gabriel Koch, 1930 140. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VII, 1958. – Skonlitterært portræt af S. i P. E. Benzon: Husvild, 1902. *Papirer* i Rigsark.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Swane, Hans Jørgen, 1886–1957, personalhistoriker, amtsforvalter. * 29.11.1886 i Kbh. (Johs.), † 11.3.1957 i Vejle (Vor Frelser), begr. Asmild kgd. F: kontorchef, senere kgl. borgmester i Randers Peter Daniel S. (1852–1929) og Elise Vilhelmine Købke (1857–1940). ~ 3.12.1920 på Frbg. med Ellen Blechingberg, * 15.7.1891 i Kbh. (Matth.), † 31.12.1968 i Vejle (Vor Frelser), d. af assistent i finansministeriet, senere amtsforvalter Einar B. (1860–1919) og Sigrid Madsen (1869–1942).

S. var født i Kbh., men kom som tolvårig til Randers idet hans far 1899 blev kgl. udnævnt borgmester dér. Han kom hermed nær til Viborg hvor farfaderen, Jørgen *Swane, var biskop, og til det nærliggende Asmildkloster og Bruunshåb hvortil der gik stærke slægtsmæssige bånd idet både faderen og moderen nedstammede fra slægten Bruun. S. blev student fra Randers 1906 og tog 1912 juridisk embedseksamen. Han gennemførte derefter en normal løbebane i hovedrevisoraterne og blev efter konstituering i Stege 1935 amtsforvalter i Tønder og 1938–56 i Vejle. Han var medlem af bestyrelsen for forskellige familielegater og 1929–35 af repræsentantskabet for understøttelsesanstalten for de civile og ad-

skillige stænders enkekasse. S.s personalhistoriske interesse er udspunget af en stærk slægtsfølelse og ikke mindst tilknytningsforholdet til slægten Bruun – et tilknytningsforhold der varede hele livet og markeredes ved hans og hustruens bisættelse i det bruunske familiegravsted. S. debuterede som forfatter i Personalhist. Tidsskr. med udgivelsen af provst Hans Pedersen Brøchners selvbiografi (7.r. I, 1916) som efterfulgtes af selvbiografier af amtsprovst Johan Peter Købke (7.r. II, 1917), rentekammerdirektor J. F. G. Schönheyder (9.r. II, 1929) og senest admiral Simon Hooglant (10.r. V, 1938). Hans væsentligste stamtavlearbejde er de tre nye udgaver i tiden 1921–48 af Hiort-Lorenzens stamtavle over Bertel Bruuns og Magdalene Barbara Brøchners descendens, der af Albert *Fabritius er karakteriseret som en af vore mest solide efterslægtstavler. Hans beskæftigelse med adelsgenealogi afledte en række rettelser til stamtavler i Dansk Adels Aarbo og samt stamtavler heri over slægterne Lasson, 1951 og de Lichtenhielm, 1954. Desuden udgav han (s.m. P. Skovgaard) *Joakim Skovgaards Breve til Jørgen Swane og Bispinde Magdalene Swane 1875–1901*, 1946 og 1958 *To højirkemænd. Brevveksling mellem bisperne H. Stein og Jørgen Swane* (s.m. P. G. Lindhardt).

Efter udnævnelsen til amtsforvalter i Vejle påtog S. sig forskellige lokale hverv og var bl.a. et aktivt medlem af bestyrelsen af Historisk samfund for Vejle amt. Han udførte et pionerarbejde med at indsamle oplysninger om byens borgere hvilket resulterede i *Vejle Borgerbog 1754–1870* som blev udgivet af Vejle byråd 1943, og som er den første borgerbog udgivet på dansk. Hans interesse for kunsthåndværk førte ham ind i en nyordning af museets solvsamling og han udgav to mindre afhandlinger om sølvtoj og guldsmede i Vejle i Jul i Vejle 1942 og Vejle Amts Aarbo 1943. I samme årbog 1946 udgav han en beskrivelse af Vejle 1787. En fortegnelse over hans trykte arbejder findes i Vejle amts årbog 1957.

Ligesom S.s embedsgering var præget af pligtfølelse og korrekthed er hans skriftlige arbejder nøjagtige og pålidelige men ikke tørre, idet hans stil er letlæselig og levende hvilket minder om den anden side af hans karakter: venlighed og hjælpsomhed. Som slægten Bruuns historiker blev han også naturligt dens arkivar og indsamlede som sådan et meget stort stof i form af breve og andet originalt kildemateriale. En del har han selv udnyttet i den vel nok mest velskrevne og betydningsfulde artikel, *De Fredericia-Bruuner* i Vejle amts årbog 1951, men samlingerne rummer endnu et stort stof for den fremtidige forskning ikke blot af personalhistorisk karakter, men også for baggrunden for slægtens op-

Swane, Jørgen

komst og den tidlige industrialisering af klædefabrikationen. Samlingerne, der efter S.s død blev afleveret til Rigsarkivet, spænder over årene 1773–1940. S. udgav 1948 *Familieminder*. Muus-Bruun-Faber. – R. 1941. DM. 1951.

Alb. Fabritius i Pers.hist.t. 13.r.V, 1957 183f. Johs. Kjolbye i Vejle amts årbog, s.å. 103–05 (heri bibliografi). – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans H. Worsøe

Swane, Leo, 1887–1968, kunsthistoriker, museumsdirektør. * 14.2.1887 på Frbg., † 20.1.1968 i Hillerød, begr. Tibirke kgd. F: assistent, senere fuldmægtig i Bikuben Leo S. (1837–1922) og Sophie Lisbeth Rasmussen (1849–1934). ~ 10. 11.1944 i Ledøje med Birtha Larsen, * 2.1.1911, d. af skovfoged Frederik Jørgen L. (1871–1944) og Maren Peitersen (1870–1962). – Bror til Sigurd *S.

Efter studentereksamen 1905 fra Metropolitan-skolen begyndte S. at studere tysk og græsk ved Kbh.s univ. men efter nogle år skiftede han til kunsthistorien. Dette skyldtes især den kontakt han fik til en række betydelige unge og ofte forkætrede kunstnere i kraft af den ældre bror, maleren Sigurd Swane. Navnlig kom hans personlige venskab med Harald *Giersing til at veje tungt. Senere blev han også knyttet til Fynboernes malerkreds, i særdeleshed til Johannes *Larsen. Nogen embedseksamen fik han som så mange andre af tidens kunsthistorikere aldrig. Hans uddannelse foregik først og fremmest på utallige studierejser til udlandet, hvoraf den første, 1909, gik til Paris. 1910–11 var han i London, Paris og Italien, og efter første verdenskrig genoptog han sin rejsevirkomhed, således 1926 til Spanien, men dog specielt til Paris. I det hele taget havde fransk kunst og kultur livet igennem hans store kærlighed, om end det ikke var alle kunstens udformninger han yndede. Han brød sig ikke om kubismen, ej heller om Pablo Picasso, Vincent van Gogh, Paul Gauguin, Paul Klee og Joan Miró, hvad der siden kom til at præge hans museumsindkøb. Under sine Frankrigsrejser bistod han J. *Rump med erhvervelsen af moderne fransk kunst, hvorved han tilvejebragte den enestående Matisse-samling på Statens museum for kunst, ligesom han henledte danskerens opmærksomhed på navne som Georges Braque, Marcel Gromaire m.fl. 1912 ansattes han som assistent ved kobberstiksamlingen under Statens museum for kunst, hvor han 1919 blev museumsinspektør. 1931 blev han museets direktør efter G. *Falck. Efter sin tiltræden øgede han kunstmuseets indkøb af moderne kunst væsent-

ligt, først og fremmest med værker af Henri Matisse, Braque, André Derain og Georges Rouault, men over for hovedparten af modernismen forholdt han sig stedse skeptisk. Af danske malere var det i første række Giersing, Johannes Larsen, Peter *Hansen og Edvard *Weie, han dyrkede. Han glemte heller ikke kunstnere som Niels *Larsen Stevns, Niels *Bjerre, Jens *Sondergaard og Johannes *Bjerg.

Som museumsleder var S. en omstridt og forkærtret personlighed med sine ofte ret personlige meningers mod. Glemmes må det imidlertid ikke, at netop i hans godt 20-årige direktorperiode indtraf pengeknaphed, krig og besættelse med lukkede landegrænser hvad der ikke var befordrende for museale fornyelser. Ved at have museet belagt med fortløbende arrangementer, forhindrede S., de vanskelige tider til trods, tyskerne under Danmarks besættelse i at tvangsindlægge udstillinger med pro-nazistisk kunst. Umiddelbart efter krigen arrangerede han Wienerudstillingens besøg på kunstmuseet. 1952 trak S. sig tilbage men blev s.å. Ordrupgaardssamlings første direktør, en post han bestred indtil 1957. Skribentvirksomheden var en ikke mindre fremtrædende side af S.s kunsthistoriske virke. Af hans betydelige litterære produktion bør navnlig fremhæves: *Dankvart Dreyer*, 1921; *Abildgaard. Arkitektur og Dekoration*, 1926; *J. F. Clemens*, 1929; *Fransk Malerkunst fra David til Courbet*, 1930; *Faaborg Museum*, 1932, *Matisse*, 1945; *Fire fynske Malere*, 1946 og *Niels Larsen Stevns*, 1951. I serien *Vor Tids Kunst* skrev S. flere kunstnerportrætter, fx *Harald Giersing* (1931), *Jens Søndergaard* (s.å.), *Johs. C. Bjerg* (1932), *Svend Rathsack* (1934) og *Niels Bjerre* (1935). 1923–24 redigerede S. *Kunstbladet*, og gennem årene skrev han talrige artikler og afhandlinger. Hans deltagelse i den standende museumsdebat stiftede offentligheden bekendtskab med gennem hans mange indlæg og kronikker i dagspressen, særlig Berlingske Tidende og Social-Demokraten. S. var fra 1922 medlem af bestyrelsen for Foreningen fransk kunst og fra 1938 af kommissionen vedrørende Statens museum for kunst. □ Mal. af S. Swane 1899, 1901, 1905, 1908 (Nasjonalgalleriet, Oslo) og 1922. To mal. af S. Neuhaus, 1908. Mal. af Harald Giersing 1912 og 1914. Tegn. af Carl Jensen, 1935 (Nasjonalgalleriet, Oslo). Afbildet på tegn. af H. Jensenius udst. 1948 og sammen med Willumsen på akvarel af samme. Tegn. af H. Bendix udst. 1951. Foto.

L. S.: Ved mit vinduesspejl, 1955 (erindr.). Interviews i *Politiken* 24.11.1940 og 9.2.1947 samt *Aftenbl.* 13.2. s.å. – Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriske slægter III*, 1915 266. Peter P. Rohde i *Informa-*

tion 13.2.1952. Bertel Engelstoft i Politiken 24.1.1968. Harald Olsen i Kunstmuseets årsskr. LIII–LVIII, 1970 1–5.

Henning Dehn-Nielsen

Swane, O. Bondo, se **Bondo Swane, O.**

Swane, Ole Henrik (ved dåben Henrichsen, Oluf), 1740–1825, lægprædikant. Døbt 13.11.1740 i Kolsbæk, Blistrup sg., † 3.7.1825 i Kerteminde, begr. sst. F: snedker Henrich Pedersen (ca. 1699–1767) og Anne Ibsdatter († tidligst 1768). Ugift.

Hjemmet var fattigt; ti år gammel kom S. ud at tjene og efter syv år i skomagerlære begav den tyveårige svend sig på vandring. I Berlin kom han gennem fem år i de bøhmiske brøders kirke, men sit åndelige gennembrud oplevede han i Kbh. hvor han arbejdede de næste femten år. 1780 hørte han en røst der kaldte ham til Fyn hvor han „skulle blive til frelse for mange“; han forstod det ikke, men drog til Svendborg, kom i kontakt med en vakt kreds, besøgte menighedens syge og øvede en vidtstrakt sjælesørgergering. Et særligt venskab knyttede han med den tyve år yngre snedker Rasmus Klink som siden flyttede til Kerteminde, men (1814) under en livstruende sygdom tilkaldte S. der fra nu af tog bolig hos Klinks og hjalp til i dennes forretning. S. ledede de daglige andagter i huset og de forsamlinger som blev holdt søndag eftermiddag – til dels i opposition til byens rationalistiske sognepræst. Da Christen "Madsen omkring 1820 ved sin forkyndelse fremkaldte et stærkt åndeligt vejr på egnen blev S. ham en klog og kærlig vejleder, som især henviste til Luthers prædikener (dem plejede han at læse i forsamlingerne). Under sagsanlægget mod Madsen kom også Klink og S. i forhør, men der skete dem intet. S. døde elsket og agtet, fulgt til graven af næsten hele byen.

Fr. Nygård: Kristenliv i Danm. 1741–1840, 1897 136–77. Kn. Ottosen m.fl.: De fynske vækkelser I, 1964 = Vækkelsernes frembrud i Danm. III.

P. G. Lindhardt

Swane, Sigurd, 1879–1973, maler, forfatter. * 16.6.1879 på Frbg., † 9.4.1973 i Plejerup, Grevinge sg., begr. Grevinge kgd. F: assistent, senere fuldmægtig i Bikuben Leo S. (1837–1922) og Sophie Lisbeth Rasmussen (1849–1934). ~ 1° 19.11.1910 i Kerteminde (b.v.) med maler Christine Larsen (Christine "S."), * 29.5.1876 i Kerteminde, † 16.8.1960 i Farum, d. af købmand Jeppe Andreas Larsen (1834–1910) og Vilhelmine Christine Bless (1834–1910). Ægteskabet opløst 1920. ~ 2° 4.1.1921 i Kbh. med Agnete Alfrida Julie Rechendorff, * 22.11.1893 på Frbg., d. af fuldmægtig, senere direktør Oscar Andreas R.

(1865–1954) og Valborg Elisabeth Baadsgaard (1872–1959). – Bror til Leo "S.

S. skulle have været student, men sygdom hindrede ham i at indstille sig til eksamen. Da han ved denne tid bestemte sig til at blive maler, gik han ind på Teknisk skole under H. "Grønvold og kom herfra til akademiet som han søgte okt. 1899 til april 1903, og derefter på Zahrtmanns skole vintrene 1904–06. Efter at have deltaget i et par mindre udstillinger debuterede han på Charlottenborg forårsudstilling 1903 med et interiør (Randers museum). S.å. fik han lejlighed til at se Eremitage-museet i St. Petersborg (Leningrad) på en tur med et skib og til at gøre en rejse til Danzig (Gdańsk), Dresden og Berlin. En ny, friere, koloristisk betonet, malerisk opfattelse var dengang i frembrud herhjemme. Akademiets undervisning følte S. og den jævnaldrende generation utilfredsstillende, selv om S. dog havde udbytte af F. "Vermehrens anvisninger, men det blev afgørende for S. at han på akademiet traf Harald "Giersing og sluttede sig til ham i nært venskab. Det fik særlig betydning da han på Giersings tilskyndelse tog til Paris febr. 1907. Han blev der i tre måneder. Sammen så de impressionisterne og de malere der byggede videre på impressionismen. Impulserne fra Paris virkede som en frigørelse for S. En tid antog han pointillismens teknik i en tillempet form (skovbilleder 1907–08), og farven blev fra nu af den herskende faktor i hans maleri. Han tog skridtet fuldt ud, nåede op til en farvepragt af helt digterisk skønhed (kompositionerne *Jacobs Drom* 1911 og 1911–12). Både hans kolorit og malemåde vakte protest. Da kunstmuseet 1910 købte hans følsomme portræt af en ung dame (1909) der koloristisk var en studie i grønt og gult, kom S. for en tid frem i kampens forreste linje, men side om side med Giersing blev han derigennem en af de vigtigste pionerer for de følgende decenniers maleriske udvikling, for farvens gennembrud i dansk kunst, og han fastslog denne position med sin privatudstilling i Den frie udstilling nov. 1912. Fra disse år stammer adskillige af S.s betydeligste billeder, foruden de nævnte nogle forstadsmotiver (*Udsigt over Villahaver, Charlottenlund, Sol over Haver. Ordrup*, begge 1912) hvor lys og farve mødes i en strålende glans som hos få danske malere, og en række portrætter (et andet portræt af en ung dame fra 1910, Leo Swanes i Oslo Nasjonalgalleri 1908, Harald Kiddes 1909) der viste den særlige bevagelse for portrætmaleri han havde i kraft af sin karaktersans og menneskelige indfølelse. Den overvejende betoning af farven og den nøje forening af lys og farve som S. i sine ypperste billeder nåede op til, blev han ikke stående ved.

Den veg senere noget for en mere utvungen impressionistisk opfattelse af lyset og en ganske vist koloristisk betonet, men dog mere naturalistisk landskabelig stemningslyrik. Stort set kan det siges at han stadig fastholdt sin maleriske opfattelse i en flittig produktion. Landskaber, skovpartier og blomsterbilleder indtog vel den største plads, men det er et spørgsmål om hans vægtigste og mest karakteristiske arbejder ikke lå inden for figurmaleriet. Det gælder næppe så meget de frie kompositioner (*Danaë*, 1916, *Niobe*, *Komposition med tre Figurer*, 1917, *Blodsporet*, 1922, Jacobs Drom, 1932–37) som dem, hvor et portrætligt moment gør sig gældende og har givet ham en tilknytning til virkeligheden (de ældre billeder *Fire Malerinder*, 1912, *Moder med sit Barn ved Brystet*, 1914 i kunstmuseet; senere fx *I Gyngen*, 1921), eller hans interiorer med figurer, et område hvor hans intime karaktersans og koloristiske iagttagelse særlig har kunnet forenes (*Hjemmeskole*, 1921, *Avisen læses*, 1922, *Lektielæsning*, 1923–31). I årenes løb malede han også en anseelig række fortrinlige portrætter, faderens 1921, *Otto Gelsted*, 1937, *Knud Hjorto*, 1925 (et i Odense museum), *Carl Nielsen*, 1931 (Fyns kunstmuseum), *Anna Ancher*, 1931 (Skaens museum), *Henrik Pontoppidan* (bedst det i Dansk forfatterforening, 1933), selvportræt 1932, hustruens portræt 1933.

I 1910'erne og 20'erne var S. koloristisk påvirket af de norske kunstnere Edvard Munch og Ludvig Karsten. Han malede i disse år en del figurmotiver, noget han senere skulle forlade til fordel for landskaber. I midten af 30'erne erhvervede han en gård i Plejerup i Ods herred og kom herved i kontakt med det danske landskab. Under sine talrige og ofte langvarige ophold i Spanien og Portugal udførte S. lysfyldte, farverige landskaber, selv efter en hjerneblødning 1964. I de sidste år af sit liv malede han næsten udelukkende blomsterbilleder, nogle sene mesterværker, om hvilke Bente Skovgaard har sagt: ".... hans hånd holdt op med at ryste, idet penslen blev sat til lærredet, og han så farver og sammenhænge, ingen før havde set eller skildret helt på samme måde. Disse billeder er mærkeligt bevægende og trøsterige for os. Der ligger en intens indre skønhed bag den ydre".

Ved siden af maleriet har S. udøvet en ret omfattende skribentvirksomhed. Harald *Kilde interesserede sig for hans digte og skaffede dem optagelse i *Illustreret Tidende* og *Tilskueren* så tidligt som ved århundredskiftet. Senere udgav S. digtsamlingerne *Skyer*, 1912, *Templet*, 1918, *Tiden*, 1925, *Sange i Ørkenen*, 1926, *Under skiftende Himmel*, 1929 og *Syndens Blomster* (en oversættelse af Charles Baudelaire's *Les fleurs du mal*),

1921 (2. udg. 1963), *Mens Aarene gik*, 1942 og *Udenfor Vejen*, 1945. Desuden skrev han kunstkritiske artikler til dagblade (bl.a. en række meget omtalte kronikker om Göteborg-udstillingen 1923 i *Dagens Nyheder* 2., 9., 16., 23.9. og 2.10. s.å.), behandlede lejlighedsvis også andre emner, især naturfredningsspørgsmål, og han udgav 1923 *Skolesag og Statsstyre*, *Klassejævning* og *Fred*, 1925 pjecen *Kai Nielsens Kunst*, *En Omvurdering*, 1939 monografien *Maleren Kristian Kongsbøll* og 1942 *Maleren Jens Hansen-Aarslev* (s.m. Aug. F. Schmidt). 1946 udkom *Rejseminder*, erindringer fra S.s mange udenlandsture. S.s senere rejser gik 1913 til Tyskland (Kassel, München, hjem over Prag, Dresden, Berlin), 1927 i tre måneder til Italien (Rom, Firenze, Siena), 1929 lige så lang tid til Spanien (Madrid, Toledo). 1947–48 var han i Portugal og på De kanariske øer og 1950–56 og 1962–67 opholdt han sig i lange perioder i Spanien og Portugal. S. deltog i Charlottenborg forårsudstilling 1903–06, 1908–09, 1922–23, 1925–26, 1929–30, Den frie udstilling 1910–14 (parthaver 1913), Kunstnernes efterårsudstilling fem gange 1905–20 og sluttede sig 1915 til Grønningen hvor han siden udstillede hvert år indtil 1969, da han blev medlem af Den frie. Af hans mange egne udstillinger (den første hos Winkel & Magnussen sept. 1908) var de i Den frie udstilling nov. 1912 og dec. 1939 og i Kunstforeningen sept.-okt. 1931 de betydeligste. I 1950'erne udstillede han ofte sammen med sin familie. Rejsebilleder blev vist i Kunstforeningen 1948, og retrospektive udstillinger arrangeredes i Århus 1950 og i Kunstforeningen 1967. 1974 var der en mindeophængning på Den frie og 1979 en udstilling i Statens museum for kunst. Herhjemme deltog han i Ung dansk kunst dec. 1910, tog initiativet til og gennemførte *Moderne dansk malerkunst* på Charlottenborg okt. 1925, og i øvrigt har han siden 1910 været med ved de fleste større opvisninger af dansk kunst hjemme og ude (bl.a. unionalerne). Kunstakademiet tildelte ham Eckersbergs medalje 1919 for *Lasse med Flip* og Thorvaldsens medalje 1940 for Jacobs Drom. Efteråret 1919 virkede han et par måneder som assistent ved dets malerskole. 1920 valgte han ind i dets plenarforsamling, og 1924–28 var han medlem af akademirådet. Billeder af ham findes i kunstmuseet, museerne i Århus, Ålborg, Skagen, Randers, Horsens, Ribe, Esbjerg, Tønder, Odense, Fåborg, Maribo, samt på Fr.borg, endvidere i Nationalmuseum i Stockholm, Göteborgs kunstmuseum og Nasjonalgalleriet i Oslo. – R. 1939. □ Malede selvportr. bl.a. 1898, 1899, 1901, 1903, ca. 1904–05, ca. 1907 (St. mus.), 1908 (Faaborg mus.), 1916 (Nordjyllands kunstmus.), 1922, 1927, 1928, to

1932 samt 1946 (St. mus.). Selvportr. i litografi. Tegn. af H. Giersing ca. 1905–06 (kobberstiksaml.). Tegn. i Klods-Hans 1909. Mal. af H. Giersing 1910 og ca. 1910 (St. mus.). Afbildet på Peter Hansens mal., 1910–11, af museumsindvielsen 1910 (Fåborg mus.). Mal. af S. Neuhaus. Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Afbildet på tegn. af H. Bendix udst. 1962. Radering af Torben Galle Jensen, 1967. Mal. af Gerda Swane samt af Hanne Swane, 1972 (Fr.borg) og 1976. Foto.

S. S. Et udv. af billeder m. indledende tekst af Poul Uttenreitter, 1932 = Vor tids kunst VIII. – S. S.: Rejseminder, 1946. Interviews i Nationaltid. 27.2.1927 (tillæg), Socialdemokraten 3.10.1931 og Berl. aften 17.1.1945. – Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 265f. Siegfred Neuhaus i Kunstbl., 1927 41–48. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Samme i Nationaltid. 15.12.1939. Jan Zibrandsen: Moderne da. maleri, 1948 (2. udg. 1967) 131–36. Leo Estvad i Årstiderne VIII, 1950 111–28. Poul Uttenreitter i Kat. over retrospektiv udstill., Århus og Kbh., 1950. Bente Skovgaard i S. S. 1879–1973. Udstillingskat., Statens museum for kunst, 1979.

Bjarne Jørnæs (Sigurd Schultz)

Swane Hansen, Robert, * 1910, amtsborgmester. * 1.2.1910 i Århus (Frue sg.). F: skomager, senere skomagermester Christian H. (1875–1944) og Helene Sperling (1876–1933). ~ 29.10.1932 i Århus (b.v.) med bogbinder Menna Antonie Christiansen, * 10.8.1911 i Århus, d. af chauffør Peter Anton C. (1889–1977) og Agnes Jensen (1892–1966). – Bror til H. C. *Hansen.

S.H. voksede op i et arbejderhjem i Århus. Efter folkeskolen og budpladser kom han i elektrikerlære og blev svend 1929. Han tog installatørek-samen året efter, og 1932 blev han ansat som installationsassistent ved Århus kommune, en stilling han bevarede til aldersgrænsen, men med orlov fra 1962. I perioden 1946–50 var han direktør for Dansk Folkeferies hotel i Århus. – Allerede i lærlingetiden var S.H. med i det faglige arbejde. Han blev formand for elektrikerens lærlingeforening og sad fra 1930 i bestyrelsen for elektrikerens fagforening, fra 1954 til 1962 som formand. Politisk var han også tidligt med, og i DSU var han en overgang lokalformand (Århus Nordre). S.H. kom 1946 i Århus byråd hvor han fortsatte til 1970, og blev hurtigt et af gruppens stærke medlemmer. Hans interesser samlede sig især om erhvervslivet (havnen) og ikke mindst om social- og hospitalsvæsen. To omstændigheder spillede ind: et dybt humanitært sindelag og lyst til at beskæftige sig med de sager der rummer mange penge og stor administration. På denne baggrund blev han 1962 rådmand for social- og hospitalsvæsen. I rådmandsårene fort-

satte han den udbygning af de to sektorer som var sat i gang af Christian *Nielsen ligesom han overtog flere af dennes hverv inden for filantropiske foreninger. Der var ro om hans afdeling, og han fik i reglen i magistrat og byråd sin vilje. Han mødte mere end almindeligt grundigt forberedt; han havde embedsmænd der var glade for at formulere de ideer han fik, og han var i øvrigt også selv glad for at modtage ideer både fra embedsmænd og borgere.

Da kommunalreformen stod for sin realisation kom S.H. tidligt på tale som amtsborgmester i det nye, store Århus amt. Han var tøvede, ingen kunne vide om socialdemokratiet ville blive i stand til at besætte amtsborgmesterposten. Ingen vidste heller rigtigt hvad det ville indebære at være amtsborgmester. Endelig spillede det vel også ind at nogle anede at Bernhardt *Jensen måske ikke ville fortsætte som borgmester i Århus sin tid ud. S.H. valgte imidlertid at blive spidskandidat på socialdemokratiets liste, og den opnåede alene flertal i amtsrådet. Der fulgte nu godt ti års hårdt arbejde for S.H. Med voldsom energi kastede han sig ud i det, og det var så åbenbart en fryd for ham at opbygge det store administrationsapparat. I dette arbejde var han effektiv og vekslende – ligesom H. C. Hansen – mellem at være hård og afskærende og at charme sig frem. Man har især fæstnet sig ved de situationer hvor han „tromlede“ en modstander ned, men lige så ofte nåede han resultater ved at møde glad og velforberedt. Det vakte opsigt landet over da S.H. pludselig afskedigede amtsdirektøren på grund af samarbejdsvanskeligheder; men det svækkede ikke S.H.s position selv om partiet 1974 havde mistet flertallet og nu baserede sig på samarbejde med venstre og radikale.

S.H.s indsats bestod først og fremmest i at harmonisere alt det nye der væltede ind over amterne. Særlig fremtrædende var fra 1974 regionsplanlægningen og fra 1976 overtagelsen af administrationen af bistandsloven, dertil kom den højere undervisning, teatre m.m. Som i næsten alle amter var det dog sygehusvæsenet der skabte de største problemer og samlede offentlighedens interesse. Også inden for amtsrådet satte det skel. S.H. var en klar tilhænger af centralisering, men adskillige lokale interesser arbejdede hårdt imod. Udgangen blev en plan 1975 der betød en kombination af store og små sygehuse; men problemet er stadig eksisterende. En anden mærkesag for S.H. lykkedes det ikke for ham at gennemføre. Det gjaldt anlæg af en storlufthavn i Hammel-området. I amtsrådet blev planen vedtaget 1971 med 18 for ud af de 31 medlemmer, men sagen fik et sådant landspolitisk sigte at den var ved at blive et kabinetsspørgsmål for rege-

Svane Hansen, Robert

ringen Krag hvoraf flere medlemmer (J. O. Krag, Henry Grünbaum, Jens Kampmann) netop var valgt i Århus amt og gik ind for lufthavnen. Der kunne imidlertid ikke skabes flertal for planen som derefter døde i et udvalg. Udgangen på lufthavnssagen var en stor personlig skuffelse for S.H. Samlet følte kommunalpolitikerne dog at amtets første borgmester gjorde en indsats ud over det sædvanlige, og at det lykkedes ham at skabe samling på det højt uensartede amt. S.H. fyldte 70 midt i en valgperiode, men efter en række overvejelser inden for partiet bad man ham fortsætte valgperioden ud. Sygdom tvang dog S.H. til at trække sig tilbage 1981. □Relief af Helen Schou, 1980 (Århus amtsgård). Foto.

R. S. H. i Bogen om H. C. Hansen, red. Viggo Kampmann og Jul. Bomholt, 1960 15–23 (erindr.) og i Demokraten 18.10.1964. – Borgere i byens råd, red. Ole Degn og V. Dybdahl, 1968 220f. Erik Svensson i Århus stiftstid. 27.1.1980 og 23.3. s.å. Århus amtskommune i 10 år 1970–80, red. Chr. R. Jansen, 1980.

Vagn Dybdahl

de Svanenhielm, Ionas Lillienchiold, 1726–1801, købmand. * 1726 på Svanøy hovedgård i Sunnfjord, † 27.12.1801 på Rømø, begr. i Rømø k. F: kancelliråd, proprietær Morten de S. († 1749) og Cecilia Christina Lillienchiold (1687–1749). ~ 13.8.1758 i Christianshåb med grønlanderens Birgithe, * ca. 1732 ved Frederikshåb (døbt som halvvoksen), begr. 25.5.1775 i Fjære ved Grimstad.

Efter sin konfirmation fik de S. kontoruddannelse hos amtmanden i Stavanger B. C. de Fine, som var gift med hans moster, og blev efter amtmandens død 1747 skriver ved rentekammeret i Kbh. To år senere fik han ansættelse på Det almindelige Handelskompagnis kontor og beskikkedes 29.4.1750 til „oberassistent“ ved JakobsHAVN i Nordgrønland. Her viste hans dygtighed sig straks og han fik stedets handel „sadt paa een god Foed“. 1753 blev han forflyttet til Christianshåb, under hvilken tillige logten Claushavn hørte. Her var han bestyrer i de påfølgende 30 år. Koloniens afkast var fra anlæggesestidspunktet stort; men S. formåede dog at forøge det. Da kolonien blev flyttet til en bedre beliggenhed lod S. opføre en solid bygning der stadig står. 1774–75 var han i Kbh. til rådighed ved statens overtagelse af handelen på Grønland, men vendte tilbage til Christianshåb hvor han ledede hvalfangststationen til Claushavn (Isefjords anlæg). Denne blev dog ikke nogen stor succes. 1783 tog han sin afsked fra embedet i Christianshåb, men blev boende der til sin hjemrejse 1790, noget såvel i datiden som senere sjældent. De sidste år af sit liv tilbragte han hos sin svigersøn,

præsten N. Hveysse (1752–1829) på Rømø, tidligere missionær i Sukkertoppen i Sydgrønland.

H. Ostermann i Norsk slektshist. t. V, Oslo 1935 47–62. Samme: Nordmænd på Gronland II, Oslo 1940 749–68.

Finn Gad (H. Ostermann)

Svanevedel, H. Frantz, se v. **Schwanewede, H. Frantz**.

Svanholm, Poul Johan, * 1933, jurist, direktør i De forenede Bryggerier A/S. * 7.6.1933 i Ålborg (Ansgar). F: landsretssagfører Poul Hakon Oppermann S. (1902–62) og Gerda Stovgaard (1903–76). ~ 5.7.1957 i Frbg. k. med Lise Posselt Andersen, * 8.9.1932 i Gentofte, d. af overlæge Kjeld Erik Posselt A. (1906–75) og Ebba Agnete Kielberg (* 1907).

Efter studentereksamen på Ålborg katedralskole læste S. jura ved Kbh.s univ. Han var formand for Studenterrådet 1954–55 og meget aktiv i 1950ernes sagligt orienterede studenterpolitik, et engagement der også kom til udtryk i adskillige dagbladskronikker der behandlede studenterforhold og mere almene samfundsproblemer. Med familiemæssig baggrund i et sagførerdyndynasti i Ålborg kunne det synes naturligt for S. der blev cand.jur. 1958 og fik advokatbestalling 1961 at fortsætte traditionen. En ansættelse som direktionssekretær i Carlsberg 1961 hos A. W. *Nielsen var da også tænkt som et led i uddannelsen med henblik på virksomhed i familiefirmaet. S. lod bryggeriet 1962, da han fik opfordring til at hjælpe med at klare nogle generationsproblemer i svigerfamiliens firma Vingaarden A/S i Odense hvor han tiltrådte som direktør. Han udviklede virksomheden ved en energisk indsats med særlig vægt på eksport af kirsebærvin og han tilkøbte flere vinfirmaer. 1966–71 sad han tillige i Odense byråd, valgt af de konservative, og han var viceborgmester 1967–71. Imidlertid udviklede forholdene sig på bryggerierådet til fusionen mellem Carlsberg og Tuborg 1970. A. W. Nielsen fandt problemet med at skaffe en „kronprins“ meget påtrængende. Han havde høje tanker om S. fra dennes tid som direktionssekretær på Carlsberg, og da sagførererne Carl *Ricard og S. Truelsen hos hvem S. havde været fuldmægtig varmt kunne anbefale ham, opfordrede A. W. Nielsen S. til at vende tilbage til bryggerierne. Efter nogen betænkning accepterede S. tilbuddet – med to års indkøring som direktør fra 1972 – om at blive direktionsens formand fra 1974.

Siden den tid har S. været De forenede Bryggeriers førstemand med den hovedopgave organisatorisk at føre fusionen ud i livet. Af stor betyd-

ning har endvidere været etableringen af Fredericia Bryggeri 1979 samt gennemførelsen af rammeaftaler med de københavnske bryggeriarbejdere fra 1975 der har garanteret beskæftigelsen for de ansatte uanset mekanisering og rationalisering. Disse aftaler danner økonomisk baggrund for omfattende fornyelser i det københavnske produktionsanlæg i 1980'erne. På miljøforbedringsområdet har S. stået i spidsen for et pionerarbejde. Den såkaldte bryggerirapport fremkom 1972 og gav anledning til store investeringer i støjbekæmpelse, hvorved bryggerierne foruden at nå de øjeblikkelige resultater kom i besiddelse af værdifuld know-how. Ellers har S. stået bag 1970'ernes meget omfattende ekspansion på de udenlandske markeder der bl.a. har sin baggrund i en intens forskningsindsats. Carlsbergs forskningscenter blev således indrettet 1976. Med et hjemmemarked uden de store ekspansionsmuligheder – bl.a. under indtryk af vinforbrugets stigning efter EF-tilslutningen – har S. lagt mange kræfter i udvidelsen af udlandsmarkedet på licensområdet – 1982 48 bryggerier i 27 lande – på eksportområdet og gennem etableringen af bryggerier i Tyrkiet, Malawi, Malaysia og Hong Kong, de to sidste i samarbejde med ØK. Hertil kommer rådgivningsvirksomhed i Kina hvor forhandlingerne som i andre tilfælde blev ledet af S. personligt. Efter afgang fra Vingaarden A/S 1972 blev S. siddende som bestyrelsesformand i virksomheden. Blandt mange andre poster kan nævnes formandskabet i Bryggeriforeningen fra 1975, i Thomas B. Thriges fond fra 1979 og i Holmegårds Glasværker A/S. S. erhvervede ved arv og køb 1980 Solbjerg Sønderkov og ved køb 1982 Ravnborg gods. Begge ejendomme ligger i Skørping kommune og er helt overvejende skovbrug der har været i familiens eje siden 1826.

S. er som virksomhedsleder ikke særlig teoretisk orienteret, men lægger mere vægt på pragmatiske fremgangsmåder med udgangspunkt i begrebet „godt købmandsskab“. Han er åben for og konsekvent i sin accept af demokratiserede ledelsesstrukturer. – I privatlivet er det af musiske interesser især kunst og teater der optager ham. – R. 1976. □Foto.

Interviews i Information 22.–23.10.1977, Berl. tid. 11.2.1979 og Månedes børsen, 1979 marts-nr. 51–58. – Bernt Hjejle: Hof eller Tuborg?, 1982. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Svanholm, Hans Peter Theodor Adler, 1876–1949, direktør for Det danske Kulkompagni. * 17.3.1876 i Roskilde, † 9.3.1949 i Southampton, England, urne på Frbg. (Solbjerg). F: købmand,

senere hotel ejer Lauritz Theodor S. (1843–1900) og Caroline Constantine Elisabeth Adler (1847–1922). ~ 12.4.1900 i Buerup med Helga Frederikke Elise Mikkelsen, * 24.10.1873 i Løgtved, † 10.5.1950 i Hellerup, d. af lærer i Løgtved, senere i Buerup, Christian M. (1828–1912) og Ane Sophie Andersen (1840–1921).

I S.s første barneår havde hans far opgivet sin købmandsforretning og overtaget Hotel Postgaarden og jernbanerestauranten i Kalundborg, og da kårene var små og børneflokken stor, måtte han tidligt hjælpe med i virksomheden. Fjorten år gammel forlod han Kalundborg borgerskole og kom straks på kontoret hos L. C. Hansen og siden i samme by hos Valentin Jensen der handlede med kul, korn og foderstoffer. Efter at have aftjent sin værnepligt ved søbefæstningen tiltrådte han 1897 en stilling hos Thor E. Tulinius i Kbh. hvor han blev i ca. fire år. Han fik herefter 1901 ansættelse i det amerikanske Vacuum Oil Co.s herværende afdeling og blev få måneder efter sin ansættelse kontorchef i forretningen, n.å. underdirektør og 1904 direktør for Vacuum Oil Co.s dansk-norske forretning. Under afdelingen sorterede Vacuum Oil Co.s forretninger i Skandinavien, Finland og Rusland, og S. arbejdede i disse lande som assistant general manager. 1918 søgte og fik han stillingen som direktør for A/S Det danske Kulkompagni og blev samtidig meddirektør for selskabets bestyrelse, poster som han beklædte til sin død. Som direktør i kulkompagniet tog han initiativet til overtagelsen af en række kulforretninger i provinsen ligesom han fornyede og udvidede kompagniets anlæg og flåde af kuldampere. S.s indsats inden for kulbranchen strakte sig dog langt ud over hans egen virksomhed. Således fik han i samarbejde med den overordentlige kommission 1918 oprettet Kulimportørernes reguleringskasse som i væsentlig grad bidrog til at kultiførslerne til Danmark 1918–20 ikke gik i stå. Fra 1920 til sin død var S. formand i Danske kulimportørers association, og 1923 tog han initiativet til oprettelsen af Scandinavian Coal Importers Federation og beklædte fra 1925 formandsposten her, ligesom han 1945 blev formand for den netop oprettede Dansk kulimport organisation der var et formidlingsled mellem udenlandske leverandører og danske importører. 1919–29 og 1930–37 var han medlem af bestyrelsen for Dansk dampskibsrederforening, 1931–41 medlem af Grosseersocietetets komité, fra 1933 næstformand i denne organisation. Under formanden, grosserer Holger *Laage-Petersens sygdom i efteråret 1940 fungerede S. som komiteens formand. S. er blevet karakteriseret som en særdeles smidig og sikker debattør der under vanskelige for-

handlinger ofte var den der var i stand til at finde formuleringer der førte til en løsning. Blandt de væsentlige forhandlinger han deltog i må særlig nævnes forhandlingerne i London 1933 i forbindelse med afslutningen af den dansk-engelske handelsoverenskomst, og han var på ny delegeret ved forhandlingerne om forlængelsen af denne handelsoverenskomst 1936. Endvidere var han 1933–39 medlem af den i henhold til 1933-overenskomsten nedsatte kulkomité. Endelig virkede S. i adskillige år som bestyrelsesmedlem i aktieselskaber uden for kulbranchen, således i A/S Petersen & Fritsche siden 1912 og i A/S Nordisk Fjerfabrik og Vacuum Oil Co. A/S siden 1918 samt i importkompagniet A/S Kallundborg og Forenede Assurandører. Desuden var S. medlem af bestyrelsen for Kraks legat og for International Law Association. – R. 1928. DM. 1936. K.² 1946. □ Mal. af L. Find, 1936 og af H. Vedel udst. 1944 (A/S Det danske Kulkompagni). Foto.

[Volmer Blum-Hansen:] Slægtsregister. Familien Svanholm, 1936 6. Jul. Schovelin og Holger R. Angelo: A/S Det da. kulkompagni 1897–1922, 1921 130–32. Børsen 16.3.1946, 29.12. s.å. (interview) og 10.3.1949. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (*Jens Vestberg*)

Svaning, Hans, ca. 1500–84, historieskriver. * ca. 1500 i Svanninge, † 20.9.1584 i Ribe, begr. sst. (Domk.). ~ 30.9.1554 i Ribe med Marine Sørensdatter, * ca. 1539, † 4.7.1615, d. af rådmand, senere borgmester i Ribe Søren Jacobsen Stage († 1577) og Anna Sørensdatter Klyne († 1575).

S. var en fattig landsbydreng der kunne takke en slægtning, magister Jens Andersen, kansler hos Odensebispen Jens *Andersen (Beldenak), for at han kom til at studere. Han blev sat i Vor Frue skole i Kbh. og oplevede som skolepebling omkr. 1520 hvordan Sigbrit (*Villoms) lod fornemme adelsmænd vente på foretræde uden for sin gadedør i kulde og regn. Han fortsatte vel nogle år ved universitetet, søgte derpå som mange andre af sin generation til Wittenberg, blev immatrikuleret ved universitetet 1529 og tog 1533 magistergraden. Da Christian III 1538 deltog i fyrstemødet i Braunschweig indfandt S. sig her og blev senere på året af J. Bugenhagen kaldt hjem til Kbh. hvor han 1539 blev professor i retorik. I Wittenbergårene havde han vist historisk interesse eller på anden måde gjort sig fordelagtigt bemærket, for Philipp Melancthon foreslog 1542 Christian III at lade fx S. udarbejde en fremstilling af reformationens indførelse i kongens lande. Men da var han – fra 1541 – overgået til stillingen som tugtemester for prins Frederik (II). Løn fik han ved præbender i Ros-

kilde (1546–60), Lund og Ribe. Sidstnævnte sted fik han 1547 dekanatet for livstid og her bosatte han sig da hvervet som fyrsteopdrager var tilendebragt 1552. Ved ægteskabet med sin unge kone kom han ind i en velhavende borgerslægt og fik i øvrigt 1577(–78) Anders Sørensen *Vedel til svigersøn.

Da S. fulgte prins Frederik på hans hyldingsrejse til Norge 1548 tilskyndede han lagmand Laurents Hansen til at oversætte Heimskringla til dansk, og der er ikke tvivl om at han med regeringens billigelse, men uden officiel status, fra tiden omkring bosættelsen i Ribe har stilet mod at udarbejde en Danmarkshistorie. 1555 hedder det i et kongebrev at han har indsamlet kildemateriale fra klostre, kirker og andetsteds, og fem år senere fortæller han at målet var en Danmarks-historie på latin, navnlig en fortsættelse af *Saxo, i lighed med hvad der forelå af tidssvarende nationalhistorier for andre landes vedkommende. Som tilskynder hertil anføres kansleren Johan *Friis. Det blev derfor S. regeringen gjorde brug af da den ønskede en gendrivelse af Johannes Magnus' Sveriges-historie. Dennes Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus var udkommet i Rom 1554 og indeholdt angreb på Saxo foruden mange bitre udfald mod danskene og deres forhold til Sverige gennem tiderne, men afgørende for den danske regerings beslutning om et modskrift blev indberetninger fra London efteråret 1559 om at værket i en ny udgave blev anvendt som svensk propaganda mod danske interesser ved det engelske hof. S.s latinske gendrivelse lå færdig 1560 og gik i trykken 1561, men for at undgå eventuel påtale fra officiel svensk side sløjfedes i sidste øjeblik oplysningen om Kbh. som trykkested, trykåret ændredes til 1560 og i stedet for S. lod man en af død professor der foregaves at have haft adgang til Christian II's arkiv stå som forfatter. Således udkom *Refutatio calumniarum cujusdam Joannis Magni Gothi Upsaliensis* under Petrus *Parvus Rosofontanus' navn, og først fundet af nogle kasserede trykark har senere oplyst det litterære falskneri. Sammen med gendrivelsen udgaves som prøve på den ønskede Danmarkshistorie kong Hans' historie *Chronicon sive historia Joannis regis Daniæ*, også den med polemiske indslag og foregivet at være forfattet af Parvus. Øjensynlig var Johan Friis ledende kraft i sagen og kansleren fungerede ligeledes som opdragsgiver da S. under syvårskrigen blev sat til at imødegå et svensk skrift der gav Danmark skylden for krigen. Gendrivelsen affattedes med benyttelse af kancellimateriale og forelå på latin 1567, men blev beordret oversat og er bevaret i den danske version med titlen *En retractat eller forklaring paa den*

beretning, som er nylig udgangen de svenske til vilje om alt det, som er sket og forhandlet mellem de danske og de svenske år 1565. Uvist hvorfor blev den ikke offentliggjort, lige så lidt som et indlæg af S. om Slesvigs lensforhold *De Slesvicensi ducatu* blev trykt.

Ved siden af disse bestillingsarbejder sled S. med den store Danmarkshistorie hvortil han tilvejebragte et stort materiale, størstedelen af årbogs- og krønikeoverleveringen som endnu kunne findes lokalt eller som han fik lejlighed til at afskrive hos den lærde samler franciskanermunken Peder *Olsen i Roskilde, mundtlige beretninger fra gamle dage og i mindre grad aktstykker. Fra rigets arkiver rådede han hovedsagelig over det brevstof der var blevet stillet til rådighed ved hans virksomhed som pennefører for regeringen, herunder den omfattende, nu tabte brevsamling fra Erik Menveds tid „*Cancellariæ veteris episcopalis liber*“ som han udnyttede til afhandlingen om Slesvig. Efter Johan Friis' død synes interessen for hans forehavende i regeringsskredde at have tabt sig og S. der endnu 1576 arbejdede på værket blev gammel uden at tage initiativ til publicering. Selv svigersønnen Anders Sørensen Vedel der ivrig stod klar til at overtage opgaven kunne ikke lokke det fra ham. Lige så interesse- ret var Arild *Huitfeldt, og de to yngre historikere har da sikkert gennem kansleren Niels *Kaas foranlediget at S. 1579 modtog en kgl. ordre om at møde frem i Kbh. med hvad han havde skrevet og samlet og aflevere det til Niels Kaas. Denne overdrog den tilsyneladende færdige *Historia Danica* til gennemsyn hos universitetsprofessorerne, og deres bedømmelse har formodentlig været ugunstig. Værket blev i al fald henlagt og indgik senere med hans samlinger i universitetsbiblioteket hvormed det hele brændte 1728, på nær den stærkt farvede skildring af Christian IIs historie *Christiernus II* som under uopklarede omstændigheder blev trykt i Frankfurt 1658. Både Vedel og Huitfeldt fik imidlertid adgang til materialet og sidstnævnte lod bl.a. tage en afskrift af Danmarkshistorien. Når der er bevaret et par håndskrifter hidrørende fra S. selv, må det skyldes at han holdt noget tilbage som rimeligvis Vedel har fået fat i, måske efter S.s død. Bortset fra disse håndskrifter med excerpter og udkast til forskellige dele af Danmarkshistorien kendes af det store værk som helheder kun de trykte afsnit om kong Hans' og Christian IIs historie. En indholdsfortegnelse affattet af Stephanus *Stephanus angiver dispositionen: første del omfattede en landebeskrivelse af de tre nordiske riger, en redegørelse for danernes herkomst og derpå en kongekrønike fra Dan til Regnar Lodbrog med passende indskud om den hedenske gud-

dyrkelse og om kimbrers, goters og langobarders vandringer; anden del behandlede efter en indledning de kristne konger fra Harald Klak til Christian II med indskud om normannertogene. I uddrag kendes noget fra excerpter af Thomas *Bartholin (1659–90) samt en række udtog i årbogsform fra 1188 til 1523/60 der går under navnet *Complementum historiæ Saxonis* og muligvis stammer fra S. selv. Fra S.s hånd foreligger endvidere i afskrift et brudstykke af en fremstilling på dansk af tidsrummet 1241–82, afbrudt midt i en sætning og vistnok et tidligt forarbejde. Det godtgør at han for de ældre tider flittigt har udnyttet næsten hele den kendte årbogslitteratur og viser tillige hvordan han letsindigt kombinerer og udfylder det spinkle materiale med egne primitive gætninger. I princippet gør han det samme i de bevarede dele af den latinske Danmarkshistorie, men det foreliggende stof var her rigere. Han kendte flertallet af krøniker og historiske bearbejdelser fra Frederik Is og Christian III's tid, af Paulus *Helie, Wolfgang *Utenhof, Peder Olsen og Henrik *Smith, og kunne supplere med mundtlig tradition og personlige oplevelser.

S. har reddet stumper af overleveringen og sikret eftertiden kundskab om enkelte breve der er gået tabt. Han har arbejdet samvittighedsfuldt med sit stof, men mestrer det ikke, er som historiker lettroende og skønner ofte uden indsigt eller dømmekraft. Når dette er sagt må det tilføjes at den store Danmarkshistorie, så vidt den kendes, er skrevet i den retoriske historieskrivnings tradition med en vis forkærlighed for episk udsmykning, karakteriserende personkolorit, illustrerende ordvekslinger og taler m.v. Herudfra skal den også bedømmes. Glimrende stil er der ganske vist ikke meget af, heller ikke synderlig lærdom, men S. kan udfolde en uhøjtidelig fortælleglæde og ved enkle midler skabe atmosfære eller gøre begivenheder og personer levende så de fremtræder anskueligt for læseren. Højden når han som fortæller i skildringen af den på én gang jævne og majestætiske kong Hans af hvem han giver et gennemarbejdet portræt, med reminiscenser fra bl.a. Sveton og Einhard men med et overbevisende skær af autenticitet. Portrættet har sat sig spor i senere fremstillinger frem til vore dage, tidligst i dansk oversættelse hos Huitfeldt. Ved udarbejdelsen af dennes Danmarkskrønike har S. i det hele haft ikke ringe betydning ved at tjene som forlægger, når ikke bedre kilder forelå. □ Posthumt mal. (Horsens klosterk.). – Ligsten (Ribe domk.).

Udg. Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer II, Altona 1834 227–52 og Allan Mohlin: Kri- stoffer II av Danm. II, Lund 1958 3–19 (Complemen-

Svaning, Hans

tum hist. Saxonis). Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rordam II, 1875 117-62 (En retractat . . .). Danske mag. 6.r.I, 1909-13 5-8 176f (indholdsfortegn. til den latinske Danmarkshist.). Svaning-Hvitfeld. S.s Danm.s-kronike, udg. Kr. Erslev, 1928.

Lit. H. S.: Christiernus II, Frankf. 1658 15 18 62f 81 129 257. Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 254-57. H. F. Rordam: Historieskrivn. og historieskrivere i Danm. og Norge siden reformationen, 1867 66-101. Samme: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868 111f. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868-69 566-79. Kr. Erslev i Hist. t. 6.r.II, 1889-90 396-411 435-42 (optr. i forf.s Hist. afhandl. I, 1937 208-18 235-40) og 7.r.I, 1897-99 499-507. C. O. Bøggild-Andersen sst. 11.r.V, 1956-59 73-98 102-06. Harald Ilsoe sst. 12.r.I, 1963-66 399-437 og VI, 1973 21-58. Repertorium diplomaticum IV, 1906-12 119f; 2.r.VIII, 1936 556f. Ellen Jørgensen: Historieforskn. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960). Laur. Weibull i Scandia V, Sth. 1932 17-55. Povl Bage i Småskr. tilegnede Aage Friis, 1940 33-47. Hasse Petri: Källstudier till Erik XIVs och nord. sjuårskrigets hist., Lund 1942 189-203. Kirkehist. saml. 6.r.IV, 1942-44 194. Otto Norn i Festskr. til Astrid Friis, 1963 183f. Karsten Christensen: Om overleveringen af Sven Aggesens værker, 1978 = Skr. udg. af hist. inst. ved Kbh.s univ. X 37-47.

Papirer i Kgl. bibl.

Harald Ilsoe

Svaning, Hans Jensen, 1600-76, præst, historiker.

* 28.5.1600 i Ribe, † 27.9.1676 i Besser. F: rådmand Jens Laugesen (+ tidligst 1608) og Dorthe Hansdatter Svaning (* 1561). ~ 31.7.1636 med Anne Jensdatter, † 27.9.1671 (~ 1° med professor, senere provst på Samsø, mag. Elias Eisenberg, ca. 1581-1635), d. af en borgmester i Holbæk.

S. fik navn efter historiografen Hans *Svaning der var hans morfar. På dansk kaldte han sig Svane ligesom fætterten ærkesbiskop Hans Svane; men det er dog blevet skik at kalde ham „den yngre Svaning“ til adskillelse fra morfaderen. Efter skolegang i Ribe, Sorø og Lund blev S. student 1620. Siden rejste han udenlands i en række år (1624-30), til dels med understøttelse af Kirsten *Munk, besøgte universiteterne i Wittenberg, Jena, Altorf og Basel og gjorde mange lærde bekendtskaber. Kort efter sin hjemkomst tog han 1630 magistergraden i Kbh. og blev s.å. rektor ved Sorø skole. 1635 kaldedes han til sognepræst i Besser og Onsbjerg på Samsø hvortil der hørte en herregårds jorder, Bisgård, de gamle Århusbisperes residens på øen. S.å. blev han provst på Samsø. S. var en velstuderet mand og skrev en flydende latinsk stil som hans talrige efterladte breve viser. Tillige havde han arvet morfaderens kærlighed til historien hvilket han lagde for dagen ved flere skrifter, såsom *Colossus Nebucadnetzaris Magni, hoc est de IV monarchiis . . . libri XXV*, 1634, *Chronologia Danica*, 1650, *Aureum chronologorum horologium*, 1669 og 1671 og *Diarium Danicum. Tiids-Taffle, vdi huilcken*

findes antegnet, hues vdi Danmarck sig haffuer tildraagett mere end paa 600 Aars tiid (Ny kgl. saml. 2126, 4to). Det sidste skrift blev ikke trykt; derimod udgav Søren *Lintrup 1710 et andet håndskrift af S., nemlig *L. A. Senecæ theologia naturalis contemplativa. in locos communes digesta*. – Da venen S. J. *Stephanius døde 1650 inden han havde fået sin Christian IIIs historie fuldt udgivet, sørgede S. for udgivelsen og forsynede værket med en fortale. – Blandt de ovennævnte skrifter er „*Chronologia Danica*“ af størst betydning. Ganske vist er den første del af værket nu værdiløst da S. ikke havde kritik nok til at skønne at de gotlandske fabler og C. C. *Lyschanders derpå byggede beregninger kun er luftige hypoteser; men resten af værket er et for sin tid respektabelt forsøg i den historiske kronologi, og efter at bogen var udkommet vedblev S. at samle supplementter til et nyt oplag der dog ikke udkom; men antegnelserne findes i hans endnu bevarede håndeksemplar (Gl. kgl. saml. 803, fol.).

Danske mag. 5.r.I, 1887-89 219-21. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rordam I-II, 1891-96. – J. Møller: *Cimbria lit. I*, 1744 668f. H. G. Olrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586-1737, 1928 = Sorø akad.s skoles indbydelsesskr. 1927-28 47f. Soraner-biografier 1584-1737, ved Torben Glahn, 1978 129f. – Papirer i Kgl. bibl.

C. O. Bøggild-Andersen*

Svansø (Schwansius), Niels Andersen, + 1554, præst, topograf. † 1554 i Varde. Gift.

S.s tilnavn skyldes måske Svansø i Fjends hrd. Efter gamle beretninger skal han 1526 eller 1527 være blevet præst ved Skt. Ibs kirke i Varde, men forjaget af katolikkerne være flygtet til Viborg og her blevet lector theologiae, indtil han 1540 kaldtes tilbage til Varde af sine sognefolk. Dette må i hvert tilfælde delvis være fejlagtigt, for 1537 blev han immatrikuleret i Wittenberg hvor han 1539 blev magister, og hvor han endnu opholdt sig 1541. Han havde her vundet en vellynder i Johannes Bugenhagen der varmt anbefalede ham til Christian III som egnet til en mere fremtrædende stilling. En sådan ville kongen imidlertid ikke inddrage sig på at give ham, da det var blevet indberettet til ham at S. i sin tid var kommet alvorligt på kant med sin superintendent i Ribe, mag. Johan Wenth, hvem han ville fortrænge for selv at komme i hans sted, og da dette ikke lykkedes, havde ladet sig forlyde med at ville forsøge på at blive biskop over Sjællands stift. Bugenhagen vedblev dog at anbefale S., og til sidst (1543) lod kongen sig bevæge til at tilstå ham en ret rundelig understøttelse til fortsættelse af hans studier i Wittenberg. Senere optræder

han atter som præst i Varde og var også provst i Vester Horne hrd. – I et håndskrift har S. efterladt sig en delvis på latinske vers affattet Danmarksbeskrivelse *Descriptio Daniæ* (Gl. kgl. saml. 719 fol., udtogsvis udgivet i Nyerups og Suhms Nye Saml. til den danske Historie I, 1792) som er et interessant vidnesbyrd både om hans humanistiske uddannelse og om hans fædrelandskærlige sindelag. Med særlig uvilje vender han sig således mod den herskende skik at foretrække fremmede for landets egne børn, og han beklager den gamle danske adels blodblanding gennem ægteskaber med fremmede. I høj grad mærkelig er også hans lovprisning af Fyn og hans farverige, detaljerede skildring af de fynske pigers yndigheder, hvad der antagelig kan tyde på forfatterens nærmere tilknytning til denne landsdel.

Årsberetn. fra det kgl. gehejmark. I, 1852–55 220f 229f. Kancelliets brevbøger 1551–55, 1885–86 283 321. – Langebekiana, ved R. Nyerup, 1794 64. Kirkehist. saml. 2.r.1, 1857–59 466. H. F. Rordam sst. 4.r.VI, 1899–1901 599f. Pers. hist. t. VI, 1885 170f. Jul. Th. Köstlin: Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philos. Fakultät 1538–46, Halle 1890 = Halle Univ. Diss. XIII, 6 11. J. Olsen i Fra Ribe amt III, 1911–14 297–317.

*Bjørn Kornerup**

Svarre, Poul Erik, 1886–1943, chefredaktør. * 2.3.1886 i Køge, † 16.5.1943 sst., urne på Køge kgd. F: redaktør Søren *S. (1851–1920) og Alfriede C. Krumbak (1852–98). ~ 13.4.1911 i München med Marie Knudsen, * 30.9.1884 i Vammen, † 2.11.1960 i Køge, d. af sogneprest Christian Peter Thonning K. (1839–1923) og Emma Victoria Rosenstand (1845–1920).

S. blev student 1904 fra Roskilde og cand.jur. 1911 men som søn af en af datidens kendteste provinsredaktører ville han fra de ganske unge år være journalist, og det holdt han fast ved selv om han 1919 fik beskikkelse som overretssagfører. Juraen var en baggrundsuddannelse for hans bladvirksomhed. Allerede som student skrev han artikler til faderens blad Østsjællands Folkeblad (fra 1962 opgået i venstreavisen Dagbladet), ansattes april 1911 som medarbejder og afløste oktober s.å. faderen som ansvarlig redaktør. 1918 forpagtede han bladet sammen med broderen Kaj Ejnar Svarre (1890–1971) der blev medredaktør. Efter faderens død købte de bladet 1921. – Som bladmand følte S. sig altid forpligtet over for de traditioner faderen havde institueret for Østsjællands Folkeblad. De lå også bag den programklæring S. en gang fremsatte: „Et blad er en institution i den offentlige debat, ikke en enkelt mands røst alene, men gennem hans stemme og ved de tusinder af daglige læsers kontrol et gennemsnitsudtryk for læserkredsens mange

forskellige anskuelser og dermed virkelig et udtryk for den egns og den kreds' offentlige mening“. Politisk førte S. Østsjællands Folkeblads liberale linje fra faderens tid videre i en balance mellem venstre og det radikale venstre. Han tog afstand fra de radikales regeringssamarbejde med socialdemokratiet fra 1929 og slog til lyd for et folkeligt præget centrumsparti omfattende venstre og radikale. Som skribent og taler slægtede han faderen på, var afdæmpet i formen, forsigtig i afgørelserne men med stor respekt for realiteterne. Han fik efter sin indtræden i dansk presse hurtigt en anset stilling blandt kollegerne der valgte ham til en lang række tillidshverv. Men allerede i studieårene havde hans samlende evne gjort sig gældende. 1909–11 var han medlem af universitetets kommission angående oprettelse af studenterråd, 1909–10 af Studentersamfundets bestyrelse og 1910 medstifter af Dansk studiefond og studenterrådene ved Kbh.s univ. 1914–17 sad han i Provins-journalistforeningens bestyrelse, kom 1917 i bestyrelsen for pressens fællesindkøbsforening, var 1924–26 medlem af den af justitsminister K. K. Steincke nedsatte presselovgivningskommission, 1927 den danske presses delegerede ved Folkeforbundets pressekonference i Genève og sad 1928–38 i bestyrelsen for Journalistforeningen i København (nu Den danske publicistklub), fra 1930 som næstformand. – Lokalt var S. bl.a. medlem af repræsentantskabet for Kjøge-Ringsted jernbaneselskab, formand 1926–34, og af bestyrelsen for Køge museum. Turistsagen havde hans store interesse, og han var med til at organisere hjemstavnstævnet i Køge 1932. – Et sygdomsanfald 1937 svækkede ham stærkt og var et forvarsel om hans tidlige død. □Mal. af Ejner Palsbo, 1907, Elith Matzen, 1909 og H. C. Bärenholdt, 1944. Foto.

Studerne fra 1904, 1929 33f. Ringsted folketid. 29.2.1936. Næstved tid. s.d. Sorø amtstid. 1.3. s.å. Fr.borg amts avis s.d. Østsjællands folkebl. 17.5.1943. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse II, 1951 150 256.

Verner Jespersen

Svarre, Søren Peter Svarre Sørensen, 1851–1920, redaktør. * 26.9.1851 i Slagelse, † 13.12.1920 i Køge, urne sst. F: smedemester Peter Sørensen (1815–72) og Ane Marie Hansen (1820–85). Navneforandring 15.7.1890. ~ 26.12.1877 i Slagelse med Alfriede Caroline Krumbak, * 12.3.1852 i Odense, † 7.3.1898 i Køge, d. af væver, senere vatfabrikant Johan Heinrich Carl K. (1809–75) og Anne Christensen (1808–73). – Far til Erik *S. S. tilhørte en gammel håndværkerslægt i Slagelse og kom selv i typografilære i Ringsted 1867. Fem år senere vendte han tilbage til Slagelse

Svarre, Søren

som ansat i Sorø Amtstidendes trykkeri. Redaktør J. H. G. Tauber opdagede hurtigt at S. havde særlig gode evner og flere interesser end de fleste andre unge; han tog sig af ham og sørgede for at han fik undervisning i sprog. S. var en flittig elev og begyndte snart at oversætte føljetoner, først til Sorø Amtstidende og derefter lejlighedsvis også til andre blade. 1875–76 var han elev på Gotfred Rodes udvidede højskole på Skovgård, og da han kom tilbage blev han i stigende grad anvendt som referent til bladet. Da der i sommeren 1876 dannedes et aktieselskab til udgivelsen af et venstreblad i Køge blev S. valgt til redaktør af bladet, Østsjællands Folkeblad. Forholdene var små og det var nødvendigt at redaktøren også forestod trykkeriets ledelse, besørgede ombrydningen m.m. S. havde en god medhjælp i sin hustru som passede bogholderiet; hun betød overordentlig meget for S.s arbejde som en af banebryderne for en venstrepressen i Danmark. S. stod i nært samarbejde med Viggo Hørup der fra 1876 var folketingsmand for Køgekredsen. Sammen købte de 1879 bladet, og 1895 overtog S. det som ene-ejer. 1911 overlod han redaktionen til sin søn Erik Svarre. S. vandt sig fra begyndelsen et betydeligt navn som bladleder, som journalist og som opdrager af nye kuld af unge, og Østsjællands Folkeblad blev et højt anset lærested. Han var en selvstændig personlighed, men blev heller aldrig færdig med sig selv, han var usædvanlig åndslivlig, interesseret i alle menneskelige forhold, hans form var afdæmpet, og han ejede i høj grad samlende egenskaber. Han var hjemme i verdenslitteraturen; særlig Goethe ofrede han et omfattende studium. I sine senere år beskæftigede han sig meget med religiøs læsning og tænkning. Han følte sin gerning som et kald og udførte den med den største kærlighed og dybeste respekt der prægede hans opfattelse af redaktørens og journalistens gerning. Hans blad var et mønster i retning af alsidigt og oplysende indhold. Som han selv var sirlig og pillen, således var også hans blad udpræget stilfuldt og soigneret. Allerede flere år før sin død formede han sin egen nekrolog. To gange senere skrev han den om, og hver gang blev den kortere. Til sidst efterlod han sig kun nogle få linjer, formet som et udkast hvis der „overhovedet skulde skrives noget efter hans Død“. Da C. Th. Zahle 1913 dannede „grundlovsministeriet“ tilbød han S. sæde i det som trafikminister eller minister uden portefølje, men S. undslod sig. S. sluttede sig til reformpartiet indtil det radikale venstre dannedes 1905. Siden tilhørte han ikke noget af partierne, men indtog for sig og sit blad et standpunkt imellem dem, dog nærmest med hældning til de radikale. S. var 1887 medstifter

af og første formand for Foreningen af venstreblade i Danmark, en tid formand for Køgekredsen's venstrevælgerforening og 1902–05 for Venstres redaktørklub, medstifter af Køge folkebibliotek, medstifter og medbestyrer af Køge museum og æresmedlem af Tureby-Køge og omegns landboforening. □Tegn. af H. C. Bärenholdt, 1913, mal. af samme, 1916. Relief af Johs. Bjerg, 1926 (alle tre forhen Østsjællands Folkeblad). Foto.

Østsjællands folkebl. 13.12. og 18.12.1920. Sorø amts-tid. 13.12. s.å. Østsjællands avis, Roskilde tid., Middelfart venstrebl., Lolland-Falsters folketid., Vejle amts folkebl., Fyns tid. og Ringsted folketid. s.d. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse 1–11, 1947–51. Samme i Politiken 21.7.1962. Kr. Jespersen: Et liv uden sikkerhedsnet, 1976 112–15. – Papirer i Rigsark.

*N. E. Therkilsen**

Swart, Cl. Cl., se **Clavus, Claudius**.

Svarteskanning, Niels Jensen, † 1410, rigsråd. † mellem 21.5. og 1.7.1410. Forældre ukendte. ~ Margrete (Märta) som levede endnu 3.8.1410. S. nævnes 1381 blandt de danske, hvem hansestæderne beskyldte for at drive søroveri; dette har dog næppe været helt mod dronning Margretes vilje, og hun viste ham s.å. sin gunst ved at forlene ham med noget forbrudt gods i Halland. Hele sit liv igennem hørte han til hendes betroede mænd, og da hun 1388 optog kampen mod kong Albrecht var han den første hun sendte i felten; den følgende vinter belejrede han den vigtige fæstning Axevalla mellem Vänerne og Vättern, og det var under et undsætningsforsøg at den svenske konge blev tvunget ind i den kamp ved Åsle der kostede ham kronen. Som løn for sin andel i sejren blev S. ridder og fik befalingen på det erobrede Axevalla. Dette slot beholdt han gennem en lang årrække og forbandt dermed andre forleneringer på samme egn, navnlig Öresten med Mark; også hans private gods-samlervirksomhed, der hidtil navnlig havde været knyttet til Halland, flyttedes nu over grænsen til Västergötland hvor han bl.a. erhvervede to herregårde. Ved sin sikkert ret hensynsløse fremtrængen her fik han bispem i Skara til fjende; striden med denne bilagdes dog af dronningen 1397. Sine len styrede han utvivlsomt til Margretes fulde tilfredshed som fik udtryk i hans forflyttelse 1405 fra Axevalla til det endnu vigtigere Nyköping slot i Södermanland som han beholdt til sin død. Som rigsråd deltog han bl.a. i forlignene i Lindholm og Helsingborg 1395 samt i det berømte Kalmarmøde 1397. Hans søn, Jens, oftest kaldet Hr. Svarte Jöns, som ved sit ægteskab med en svensk adelsdame (Natt och Dag) blev

ejer af herregården Åkerö i Södermanland, overtog ved faderens død Öresten og godserne i Västergötland; 1431–38 var han lensmand på Akershus hvor han indtog en i kong Eriks øjne noget tvetydig holdning til oprøret 1436–37; snart efter sluttede han sig til det svenske selvstændighedsparti. Af hans to sønner blev Aage svensk rigsråd og hovedsmand på Axevala, Turre lagmand i Västergötland.

Bidrag till Skandinaviens hist., udg. C. G. Styffe II, Sth. 1864 LV LIX; III, 1870 CCLVf. Samme: Skandinavien under unionstiden, 3. opl. Sth. 1911 530. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodukt. 1971) 95 163 259f 269 486. Jerker Rosén i Scand. XX, Sth. 1950 186 241. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 2, 1961–64 (reprodukt. 1979–80) 1105. Michael Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 = Studia hist. Gothoburgensia XII. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

*Henry Bruun**

Swave, Peder, 1496–1552, diplomat, rigsråd. * 1496 i Stolp, Pommern, † 16.3.1552 på Gjorslev, begr. i Holtug k. F: Gregor S. og Elisabeth v. Zitzewitz. ~Else Skave, † tidligst 1563, d. af Maurids S. († 1532) og Elline Steensdatter Bille († 1559).

S. var pommeraner af fødsel. Som yngre søn bestemte forældrene ham for den gejstlige løbebane. Efter endt skolegang i Stolp og Stettin sendtes han på studieophold til universiteterne i Leuven og Leipzig. Megen humanistisk lærdom blev resultatet af disse studieår. Allerede 1519 kunne han i Leipzig indlade sig i en litterær fejde til forsvar for en af sine lærere. Fra Leipzig tog S. til Wittenberg, vel for at høre Luthers bekendelse. Han blev hurtigt en af dennes mest hengivne disciple og fulgte ham således til rigsdagen i Worms 1521. I den vanskelige tid der fulgte efter Wormsmødet søgte S. derefter tilbage til hjemlandet. Han tog ophold i et kloster hvis abbed hans ven Johannes Bugenhagen allerede havde vundet for den nye lære og underviste her munkene. Da han senere tog ophold i sin fødeby Stolp udfoldede han også her reformatorsk virksomhed der omsider førte til at han fængsledes på foranledning af den katolsksindende hertug Bugislav. Formående venner skaffede ham imidlertid friheden tilbage, og efter i foråret 1524 at være blevet immatrikuleret ved Greifswald universitet optog han her en lærervirksomhed.

Sit livsvirke skulle han dog ikke finde i sit eget lands, men i den danske konges tjeneste. Frederik I kan fra to sider have fået opmærksomheden henvendt på S., gennem hertug Christian (III) og Johan *Rantzau, der havde været til stede på Wormsrigsdagen, og gennem sin hustru

dronning Sophie der var pommerisk hertugdatter. Allerseneset fra begyndelsen af 1526 kan S. være trådt i den danske konges tjeneste; thi allerede samme sommer havde han forfattet et svar (*Friderici Daniæ Regis . . . ad Christierni Patruelis calumnias responsio*) på et af Cornelius Scepper forfattet forsvarsskrift for Christian II. Selv om Frederik I også i de følgende år lod S. udarbejde andre lignende skrifter blev det dog i højere grad på anden måde at Frederik I drog nytte af den lærde og dygtige pommerse adelsmands arbejdskraft. Han gjordes således også 1526 til lærer for kongens næstældste søn hertug *Hans.

Desuden anvendtes S., med titel af sekretær, fra 1528 til diplomatiske sendelser, og det er næppe for meget sagt at han blev den af Frederik I mest benyttede diplomat. Hans fuldstændige beherskelse af det latinske sprog måtte i høj grad anbefale ham hertil, navnlig ved sendefærd til England og Frankrig. Han var således 1528 i Frankrig og 1531 både i Frankrig og England, denne sidste gang for at modarbejde Christian II. Efter dennes landgang i Norge i efteråret 1531 sendtes han i begyndelsen af 1532 på ny til Frankrig for at opnå Frants Is støtte mod ham og det må vel anses for S.s største diplomatiske bedrift at han – efter langvarige forhandlinger – fik den franske konge til at punge ud med 20 000 franske kroner.

Trods sine lange udenlandsrejser vedblev S. dog at være hertug Hans' tugtemester – han bistodes dog heri af magister Hermann Bonn – og da Frederik I omsider måtte føje det danske rigsråd i at lade hertug Hans tage ophold i Danmark og sendte ham til Kbh.s slot er S. åbenbart fulgt med, thi han udnævntes for året 1530–31 til rektor for Kbh.s univ. og blev således dennes sidste rektor før reformationen. S.s idelige rejser kan dog næppe have levnet ham mange stunder til at tage sig hverken af universitetets anliggender eller undervisningen af hertug Hans. – Også det danske rigsråd lod efter Frederik Is død 1533 S. fortsætte som hertug Hans' tugtemester, og som sådan synes han at have opholdt sig på Nyborg slot sammen med hertugen og dennes hofmester Oluf Nielsen *Rosenkrantz da grevefejden n.å. brød ud. Men da Oluf Rosenkrantz (vel i juli 1534) bragte hertug Hans i sikkerhed på Sønderborg slot fulgte S. med og kom hernede hurtigt i forbindelse med hertug Christian der havde god brug for hans færdighed som diplomat. Han sendtes i begyndelsen af 1535 til Nederlandene, England og Skotland for om muligt at skaffe hjælp herfra og i hvert fald hindre at man i disse lande direkte støttede lübeckerne. Det blev en højst besværlig og, under de givne politiske forhold, lidet udbytterig rejse. Allerede kort efter

Svave, Peder

sin hjemkomst herfra sendtes S. i sept. s.å. til Frankrig og deltog på tilbagevejen i dec. 1535 i det schmalkaldiske forbunds møde i Schmalkalden, hvor i øvrigt også Melchior **Rantzau** var til stede på kong Christians vegne.

Skønt S. i nov. 1535 var blevet forlenet med dekanatet ved Roskilde domkirke og hans tilknytning til Danmark derved var blevet fastere var han dog et år efter betænkt på at vende tilbage til Pommern. Der fremkom således en anmodning fra hertug Philip af Wolgast til kong Christian om at bevile S. afsked. S.s hverv som hertug Hans' tugtemester opførte netop på denne tid, da den unge hertug sendtes til slægtninge i Preussen. Imidlertid bestemte han sig om, og for han i sept. 1537 på ny drog i mission til Frankrig opnåede han at få sin fremtidige stilling betrygget fuldstændigt. Mod at forpligte sig til altid at bygge og bo i Danmark fik han for livstid Gjorslev (Stevns hrd.) – det havde tidligere ligget til dekanatet i Roskilde – i fri forlening. Der gaves han yderligere løfte om at kongen ved hans hjemkomst fra Frankrig ville tilskøde ham gods af Gjorslevs tilliggende til en værdi af 1000 guldgylden til fri ejendom. I nov. 1540 tilskødede kongen ham endelig Gjorslev med alt tilliggende gods til fri ejendom. Allerede året forinden havde han fået skøde på en gård i Kbh. Begge dele var kun en rimelig honorering for hans arbejde i den danske stats tjeneste. Fra 1537 deltog han i næsten alle sendelser til udlandet. 1537, 1538 og 1541 var han i Frankrig. I foråret 1538 var han meddeltager i det schmalkaldiske forbunds møde i Braunschweig. April 1541 var han med til at slutte Gent-traktaten og deltog s.å. i forhandlingerne med kejseren og 1544 i forhandlingerne der førte til afslutningen af Speier-traktaten. Også i de følgende år deltog han i talrige forhandlinger i udlandet. Hvor stor hans personlige andel i de herunder opnåede resultater var kan ikke afgøres da han aldrig optrådte som eneforhandler, men fx ofte ledsagede af danske rigsråder. Selv opnåede han for øvrigt den for en udlænding såre sjældne anerkendelse at blive optaget i det danske rigsråd (senest 1548). Det viser at den danske adel – som han også gennem sit giftermål var blevet knyttet til – ganske havde accepteret ham som en af deres egne. Også på anden måde påskønnedes han. Den lærde adelsmand der i øvrigt som indehaver af dekanatet var en af universitetets konservatorer, valgtes 1543 til dets rektor skønt det efter reformationens gennemførelse ellers kun var professorer der beklædte dette embede. □Relief på ligsten af Morten Bussert (Holtug k.). – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1783 (ved Jægerspris).

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen I, 1854 505. Årsberetn. fra det kgl. gehejmeark. III–IV, 1861–70. Danm.s adels årbog XXXIII, 1916 427f; XLIII, 1926 II 63. P. S. ..., hans liv og levnet, udg. B. C. Sandvig, 1777. C. Paludan-Müller: Grevens fejde II, 1854 (reprodukt. 1971) 143–46 209f. H. F. Rordam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69. Martin Schwarz Lausten: Religion og politik, 1977.

Astrid Friis*

Svedstrup, Edvard Alexander, 1864–1930, forfatter. * 1.11.1864 på Marienlyst ved Helsingør, † 20.9.1930 i Hellebæk, urne på Helsingør kgd. F: løjtnant i de guineiske tropper Johan Vilhelm S. (1819–93) og Elisabeth Eleonora Busch (1824–97). ~ 3.5.1892 på Frbg. med Vilhelmine Birgitte Kierbo, * 24.8.1867 i Helsingør, † 15.6.1945 i Hellebæk, d. af brændevinsbrænder Rasmus K. (1811–90) og Regine Frederikke Neumann (1831–1905).

S. blev student 1883 fra Fr.borg og begyndte at studere teologi. Først 1891 blev han teologisk kandidat da han i studieårene måtte ernære sig selv som tegner og medarbejder ved Berlingske Tidende og Illustreret Tidende hvor han under mærket Svend Ellekilde offentliggjorde sine første skønlitterære forsøg, en række noveller og skitser, væsentlig med motiver fra fisker- og sømandslivet. Under den græsk-tyrkiske krig 1897 var han Berlingske Tidendes udsendte korrespondent. Sine indtryk fra Grækenland samlede han til en bog, *Fra Kong Georgs Land*, 1897. N.å. udsendte han *Svend Ellekildes Historier*. 1899–1900 deltog han som repræsentant for Store nordiske Telegraf-Selskab i Valkyriens togt til Østasien. Hans skildringer af togtet udkom 1902 under titlen *De danskes Vej* – Begge hans rejseskildringer er rigt illustrerede, ofte med tegninger af ham selv. Efter en længere pause kom 1919 *Syn og meninger. Krigen og de ny mennesker*. Men først med romanen *Erik Gudmand*, 1923 (9. opl. 1960) der fremkom som en af de ti præmierede bøger i Gyldendals romankonkurrence, fik han tag i den store læserkreds. Både her og i fortsættelsesbindet 1925 viser S. sig som en meget underholdende fortæller med sikker smag og god kompositionsevne. Både de hjemlige forhold, der er knyttet til egnen omkring Helsingør, og de fremmede, der skildrer vore tidligere besiddelser i Afrika, er levendegjort med stor anskuelighed. Senere fulgte et bind *Fortællinger fra Øst og Vest og ingensteder*, 1929. – Broderen Christian August S., * 8.10.1853, † 13.10.1893 blev student 1872 og påbegyndte et studium i astronomi. N.å. blev han ansat i Sparekassen for Kbh. og Omegn og blev 1884 chef for Østerbro afd. Han offentliggjorde astronomiske afhandlinger i *Astronomische Nachrichten*, bl.a. *Definitive Bahnbestim-*

mung des Cometen 1863 IV. 1887, der belønnes med Vidensk. selsk.s guldmedalje. Han var desuden regner for observatoriet. □Foto.

Studenterne fra 1883, 1908 20. Chr. G[ulmann] i Berl. aften 12.10.1923; 31.10.1924 (interview). Jul. Clausen sst. 23.9.1930. Politiken 1.11.1923, 31.10.1924 og 24.9.1930. Oluf Friis i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1924 296f. Fr. Pullich: Til minde om A. S., 1970 = Hellebæk-Aalsgaarde egns hist. foren. Egnshist. beretn. VI.

K. K. Nicolaisen*

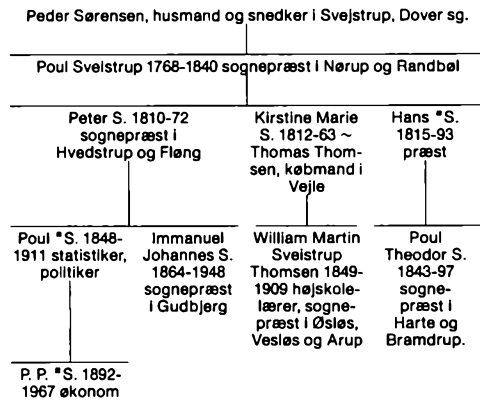
Svedstrup, August, se **Svedstrup, Alexander**.

Sveistrup

Der er flere slægter der har taget navn efter landsbyen Svejstrup i Dover sg., således også den her omtalte slægt.

Stamtvl. over efterkommerne af Christian Krarup til Dejbjerglund, 6. udg. ved Chr. Krarup, 1958.

Hans H. Worsøe

Sveistrup, Hans Kristian Janus Nikolaj Balthasar Krarup, 1815-93, præst. * 20.1.1815 i Maltbæk, † 31.7.1893 i Vejen, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Nørup og Randbøl, Poul S. (1768-1840) og Dorthe Margrethe Krarup (1773-1826). ~ 20.10.1840 i Nørup med Ane Marie Thomsen, * 22.1.1819 i Århus, † 9.1.1903 i Påby, Harte sg., d. af købmand og skipper Villum T. (+ tidligst 1840) og Maren Sveistrup (1777-1840, ~ 1° 1805 med købmand i Århus Jens Rasmussen Moss, ca. 1759-1807).

S. levede sine første år i Malt og Nørup (Vejele) hvortil faderen 1820 forflyttedes; han blev student (Kolding) 1832, og var på grund af hjemmets fattigdom et par år huslærer i Idom præstegård før han 1835 begyndte på teologien; 1839 blev han cand.theol. Han boede en tid på Regensen, tog ivrigt del i det politiske og nationale studenterrøre og tilhørte den gruppe studenter der

efter en tur til Himmelbjergter 1838, ved at henvende sig til Steen Steensen *Blicher blev anledning til himmelbjergsterne. 1840 blev han præst i Nørup og fortsatte her den af faderen begyndte skole for døvstumme børn. Ved en missionsfest i Sdr. Omme traf han V. *Birkedal, og det blev afgørende for hans kirkeligt-grundtvigske stave; gennem Birkedal mødte han også P. *Larsen (Skræppenborg) og samarbejdede gennem mange år med ham, både kirkeligt og folkeligt. Under kampen mod A. S. *Ørstedes reaktionære regering var S. 1853 folketingsmand i tre måneder. - 1861 opfordrede storbonden H. D. *Kloppenborg ham til at søge sognekaldet i Rødninge-Skrave; han fik embedet og hans prædiken skabte her en kirkelig vækkelse; han havde et nært samarbejde med højskolen (der 1862 fik L. *Schroder til forstander) og bidrog meget til at knytte kontakt mellem højskolen og egnen. 1867 nægtede han at aflægge ed til kongen af Preussen og blev afsat; siden flyttede han ind i højskolens elevhus og fortsatte med gudstjenester i skolens sal og Kloppenborgs gård i Københoved. Hos de tyske myndigheder mødte han vanskeligheder, bl.a. forbud med danske præsters kirkelige handlinger, og trykket heraf søgte S. 1870 sognekaldet i Vejen-Læborg, lige nord for Kongeåen; her holdt han kontakten med sin gamle kreds, og de som var udtrådt af den slesvigsk-holstenske landskirke fik deres børn døbt og konfirmeret af S., hos hvem de også gik til alters. 1873 fik han en bøde for at døbe et barn i Bovlund og kort efter blev danske præsters virke i Slesvig totalt forbudt; derfor opstod frimenigheden i Rødding, og S. medvirkede ved C. *Appels ordination i Askov. På flere måder virkede S. for at holde forbindelsen mellem kongerigske kredse og Sønderjylland, og udgav med henblik på sine slesvigske venner 1870 en lille postil, *Trøst i Trængsel*, et udtog af hans prædikener 1863-70, - R. 1890. □Litografi 1860 efter daguerreotypi, litografi 1862 efter daguerreotypi. Træsnit af A. Bork, 1885. Litografi 1890 efter foto. Mal. af N. Termansen, 1894 (Læborg k.). Relief af Axel Hansen på mindsten, 1895 (Skibeland krat). Foto.

Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser II, 1890. Hans Kau: Præsten H. S., 1899. H. Nutzhorn: Præsten H. S., 1914. Jørgen Nissen: Ti levnedsløb, 1919 208-37. Ingeborg Appel i Fra Ribe amt VIII, 1932-35 617-34. - Papirer i Rigsark. og Landsark., Åbenrå. Levnedsbetaling i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt (Hans Lund)

Sveistrup, Poul Kristian Peter, 1892-1967, økonom. * 31.5.1892 i Kbh. (Johs.), † 25.4.1967 i Lyngby (Christians), begr. Helsingøe kgd. F: bir-

kedommer Poul *S. (1848–1911) og Alma J. D. Jensen (1861–1951). ~3.11.1923 på Frbg. (b.v.) med Ida Anna Elisabeth Oschütz, *30.7.1903 i Görzke, Tyskland, +6.1.1964 i Lyngby (Christians), d. af gårdejer Franz O. (1853–1916) og Auguste Lorentheid (1865–1914).

S. blev student 1910 fra Frederiksborg og cand. polit. 1915. 1916–18 var han lærer på Askov højskole, 1918 blev han sekretær i industrifagene og 1921–22 kontorchef i Kbh.s snedkerlav. Han var herefter på et års studierejse i Tyskland og blev 1923 sekretær ved Invalidforsikringsfonden. 1927 kom han til Arbejderforsikringsrådet. Fra 1928 var hans administrative virksomhed knyttet til Grønland, først som bogholder i styrelsen og fra 1931–37 som kontorchef (fra 1950 under Grønlandsdepartementet og 1955–57 under Grønlandsministeriet). 1948 repræsenterede han sammen med Hermod *Lannung Danmark i FNs kolonikommission. 1950–53 arbejdede han særlig med beretninger til FN og deltog i møder herom i New York. Ved siden af sit administrative arbejde virkede S. 1933–63 som lektor i driftsøkonomi ved Kbh.s univ. Han var en livlig lærer hvis mange ideer gav hans fremstilling en springende karakter der kunne være svær at følge, men hans muntre og ligefremme væsen gjorde ham almindeligt afholdt af studenterne. Gennem årene præsterede S. en omfattende litterær produktion i tilknytning til sin virksomhed som lærer og administrator. 1925 vandt han en særlig prisbelønning fra det norske universitet for afhandlingen *Konsumenternes interesse i Konkurrenceregulering*. Sammen med J. A. Tork udgav han 1936 *Baner og Biler*. 1938 kom *Indledning til Studiet af Driftsøkonomi* (4. udg. 1955), 1939 *Driftsøkonomiens Anvendelse ved Salget* (2. udg. 1945), 1940 *Driftsøkonomi ved Investering og Finansiering* (2. udg. 1944). De tre lærebøger var udarbejdet med henblik på de statsvidenskabelige studerende. Selv om bøgerne på visse punkter kunne virke uklare, når de ikke blev fulgt op af forfatterens forelæsninger, fandt de også anvendelse uden for Kbh.s univ., bl.a. i Sverige, og blev anerkendt som det første danske driftsøkonomiske systemværk der byggede på datidens økonomiske teori.

S. havde særlig specialiseret sig i trafikproblemer og udgav 1945 *Trafikmidlernes Driftsøkonomi*. 1948 *Trafikvæsenets Driftsøkonomi set fra Forbrugernes Synspunkt*, og 1957–60 fire forskellige bind *Forelæsninger over trafikpolitik*. S. har desuden skrevet en række værker om Grønland og kolonistyre: *Det danske Styre af Grønland 1825–50*, 1945 (s.m. S. Dalgaard) (Medd. om Grønland CXLV, 1), s.å. *Den danske Sukkerhandels og Sukkerproduktions Historie* (s.m. Rich.

Willerslev), 1948 *Asiatisk Kompagni 1772–92* (s.m. Aa. Rasch) og 1949 *Economic principles of the Greenland administration before 1947* (Medd. om Grønland CL, 1). 1954 udarbejdede han en lærebog om FN der blev oversat til grønlandsk. S. har desuden skrevet bøger om lokalområder i Grønland og en række artikler i Nationaløkon. tidsskr., Erhvervsøkonomisk tidsskr., Revision og Regnskabsvæsen og i Grønlandsselskabets tidsskrift Grønland. Han var medlem af dette selskabs bestyrelse fra 1953. Efter hans død blev der s.å. i „Grønland“ offentliggjort en artikel, *Efter 1975*, som han havde bedt redaktionen lade fremkomme, „når han forsvandt ud af billedet“. Artiklen kritiserer de senere års stærke udvikling i Grønland som har sat skel mellem den ældre generation med dens af naturforholdene betingede kultur og den opvoksende ungdom; og der udtrykkes ønsket om at den gamle dansk-grønlandske tradition der har haft sit udtryk i Knud *Rasmussens personlighed må overvinde. Ved siden af sit lektorat og grønlandsarbejde havde S. gennem årene en række andre hverv. Han var medlem af arbejdskommissionen af 1925, af socialvirkes bestyrelse 1925–30 (formand 1927–28), var medlem af hovedbestyrelsen for det radikale venstre i Kbh. 1927–30, af bestyrelsen for Ministerialforeningen 1929–35, medlem af Institutet for historie og samfundsøkonomi og 1949 medlem af ankenævnet i henhold til avancebegrænsning og tilbagebetalingslovene af 9.10.1945. Som grundtvigianer var han 1950–55 medlem af bestyrelsen for Kirkeligt samfund af 1898, af Grundtvigselskabet fra 1951 og af den danske folkekirkes mellemfolkelige råd 1954–64. □Foto.

Interviews i Berl. aften 20.9.1940 og 30.5.1942. Sv. Dano i Nationaløkonomisk t. CV. 1967 101–08 (heri bibliografi). Danske økonomer, 1976 (heri bibliografi).

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Sveistrup, Poul, 1848–1911, statistiker, politiker. *2.6.1848 i Rind, +18.4.1911 i Kbh., begr. i Helsing. F: sognepræst, sidst i Hvedstrup og Fløng, Peter S. (1810–72) og Balthasarine Nielsine Bolvig Krarup (1820–92). ~21.7.1891 i Hørsholm med Alma Julie Dorothea Jensen, *28.3.1861 i Rønne, +18.1.1951 på Frbg., d. af kammerassessor, amtsforvalter, sidst i Kbh., Niels Lauritz Christian J. (1814–87) og Agnetine Sophie Frederikke Petersen (1826–94). – Far til P. P. *S.

S. blev student fra Horsens statskole 1865, vandt universitetets guldmedalje 1869 for en afhandling om Blaise Pascal som apologet, blev cand.teol. 1871 og cand.jur. 1875. Efter et par år som sagførerfuldmægtig var han 1877–95 revisorassistent, senere også protokolsekretær, i fol-

kettinget, herefter birkedommer på Samsø til 1902, så herredsfoged i Fjends og Nørlyng herreder og endelig fra 1906 til sin død birkedommer i Kronborg vestre birk. Levende interesseret i samfundsspørgsmål var han redaktør af Kvinden og Samfundet 1887–89 og en tid medlem af Dansk kvindesamfundets bestyrelse. 1888–95 sad han i Dansk fredsförenings hovedbestyrelse, var dens formand et år og deltog i fredskongressen i Paris 1900. Fra sin tid i Studentersamfundet var han grebet af arbejdet for folkeoplysning, deltog deri i Kbh. og fik på Samsø og i Viborg oprettet universitetsforeninger og folkebogsamlinger, på Samsø tillige en tyendespareforening. Øens husmandsforening var han en tid formand for. Ud fra et materiale vedr. kbh.ske syersker, indsamlet af Dansk kvindesamfund, udgav han den social-statistiske undersøgelse *Syersker*, 1894, med tillæg i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1899 og 1901 om syerskerens kostudgifter og „tilfredshed“. Som protokolsekretær i folketinget redigerede han det af folketingets formand Christopher *Krabbe foranledigede værk Bestaaende Forfatningslove I–IV, 1880–86, og rigsdagskalenderne 1887 og 1890. S. søgte forgæves valg til folketinget i Odense 1890 og 1892, i Viborg 1898, i Kerteminde 1901 og var valgt i Viborg 1903–09. Han var radikal i kvindesag og fredssag og tilhørte venstrereformpartiet, men forblev i partiet ved de radikales udskillelse 1905. – R. 1908. □Afbildet på Marie Luplaus mal. Fra kvindevalgrektskampens første tid (folketinget). Tegn. af Axel Andreasen (Kgl. bibl.). – Mindesten på Dyrret, Samsø, 1913, og i Højbjerg tegn.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 793–95. Viborg stifts folkebl. 18.4.1911. R. K. Bertelsen: Viborgkredsens folketingsmænd, 1918. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Svejgaard, Arne, *1937, læge. *13.3.1937 i Odense (Thomas Kingo). F: smedemester Christian Edvard Magnus S. (1901–77) og sygeplejerske Ragnhild Maria Deodata Grytter (1900–77). ~26.11.1960 i Ørrikslev med læge Else Lyngsøe, *21.6.1934 i Hovedgård, d. af læge Peter L. (1893–1960) og Marit Nora Jensen (*1911). Efter studentereksamen fra Odense Skt. Knuds gymnasium 1956 tog S. medicinsk embedseksamen i Århus 1964. Efter turnus på Århus kommunehospital s.å. droges S. hurtigt ind i det blodtypeserologiske arbejde, gruppen omkring F. *Kissmeyer-Nielsen i disse år udviklede i hospitalets blodbank. Opdagelsen af rhesus-blodtype systemet omkring 1940 og de voksende muligheder for blodudskiftningstransfusioner hos nyfødte havde medført dannelsen af en klinisk

blodtypeserologisk forskning som blev af skelsættende betydning for udviklingen af blodbankens interesse også for immunologisk basal-forskning; medvirkende hertil var det, at transfusionscentrene i Danmark var integreret i hospitalerne og ikke selvstændige enheder, og at mulighederne for organtransplantationer havde givet livstruede nyrepatienter chancer for bedre levevilkår. I 1960'erne havde opdagelsen og udforskningen af menneskets vævstyper fundet sted, og denne forskning varetoges væsentligt af blodtypeserologerne; som den første i Danmark tog Kissmeyer-Nielsen denne problematik op, og i S. fik han en initiativrig og overmåde energisk medarbejder. 1964–71 fremkom en række lodige studier over isoantistoffer hos mennesker og over arvegangen og placeringen af vævstypene H(uman)L(eucocyte)A(ntigen) anlæggen inden for et bestemt (nr. 6) af menneskets 33 kromosomer. Som udgangspunkt for vævstypbestemmelse anvendtes i særlig grad undersøgelser af hvide blodlegemer og blodplader – og i 1971 forsvarede S. ved Århus univ. sin disputats *Iso-antigenic systems of human blood platelets*. S.å. udnævntes S. der 1970 var blevet speciallæge i klinisk blodtypeserologi, til overlæge ved Rigshospitalets blodbank hvor der opstod en særlig enhed: vævstypelaboratoriet med S. som leder.

S. har en forbilledlig evne til at inspirere medarbejdere og til at knytte forskere til sit laboratorium. Det har fort til en ganske uædvanlig stor mængde arbejder om sammenhængen mellem enkelte sygdommes arvegang og frembrud i relation til deres specielle vævstypetegenskaber. Ved at påvise specielle vævstyper ved en række sygdomme (hudlidelser, gigt, sukkersyge og svulster) har S. og medarbejdere kunnet vise fordelingen blandt forskellige befolkningsenheder og racer, deres sammenhæng med lidelsernes videre forløb såvel som samspillet mellem vævstyper og overfølsomhed for forskellige former for medicinsk behandling. En tilsvarende stor betydning har vævstyp- og blodtypebestemmelserne haft for den vældige udvikling der er sket med hensyn til transplantation af nyrer og knoglemarv fra menneske til menneske. S.s intense forsken og publikationsvirksomhed har helt naturligt placeret hans laboratorium i en nøglestilling internationalt, hvorfor WHO's internationale register om resultaterne ved vævstypeforskning er placeret i Rigshospitalets vævstypelaboratorium. S.s ihærdige udnyttelse af stadig nyudviklede immunologiske undersøgelsesmetodikker har endvidere givet forståelse for en lang række arvelige eller erhvervede lidelser hvor organismens defensive immunapparat er defekt eller abnormt

reagerende – og hans evner for samarbejde har skabt den kliniske immunologi både bred kontakflade inden for klinikken samtidigt med centreret dybtgående virke inden for grundforskningen.

1971 blev S.s klinisk lektor ved Kbh.s univ. og 1980 var han Ewart Angus visiting professor i Toronto. Fra 1975 har S. været den særdeles aktive councillor of The International Histocompatibility Workshops og fra 1980 of The Transplantation Society. S.å. blev han medlem af Videnskaberens selskab, modtog 1971 Danmarks frivillige bloddonorers forskningspris, 1980 grosserer F. E. M. Gaardon og hustrus fonds forskningspris og 1981 NOVO-fondens pris. □Foto.

Egill Snorrason

Sven (I) Tveskæg, †1014, konge. †3.2.1014 i Gainsborough, England, begr. i Roskilde. F: *Harald Blåtand († før 988) og *Gunhild (ca. 965) eller *Tove (ca. 970). ~ *Gunhild, † tidligst 1014, d. af hertug Mieszko af Polen. – Far til *Estrid, *Harald († antagelig 1018) og *Knud den Store. Bror til *Gunhild († 1002).

S. kom til magten ved et oprør mod faderen, Harald Blåtand, der flygtede til Jumne blandt vennerne og der døde af sine sår. S. blev i forbindelse hermed taget til fange og måtte løskøbes. Ifølge *Adam af Bremen stod S. i spidsen for en hedsenk reaktion i Danmark, men oprørets motiver var snarere politiske. Intet tyder på at S. var hedning. I hans tid genoptoges vikingetogene mod England, og i 994 træffes S. selv som leder af et togt sammen med Olav Trygvesson. Han deltog imidlertid næppe i det store togt fra 997–1002 og heller ikke i togtet 1009–12. Derimod optrådte han i 1003–04 på et togt der muligvis havde til formål at hævne hans søster Gunhilds og hans svoger Palligs død under Æthelreds massakre på danskere i England 13.11.1002, og i 1013 anførte han et togt der sigtede mod og endte med Englands erobring idet Æthelred, da alle hans undersåtter havde anerkendt S., opgav videre modstand og ved juletid 1013 forlod landet. S.s tid som konge af England blev imidlertid kort idet han døde året efter. Han skal først være begravet i York Minster og derfra være ført til Roskilde.

S. genoptog sin fars krav på herredømmet over Norge og støttede Haakon Jarls sønner Erik og Sven mod Olav Trygvesson, der efter Haakons død ca. 995 havde tilkæmpet sig magten i Norge. Efter at have ægtet Erik Sejrsæls enke støttede S. tillige sin unge stedsøn Olav Skotkonung (994–1022). Sammen med disse allierede vandt han

omkr. 1000 i slaget ved Svold en afgørende sejr over Olav der mistede livet, og havde derefter overherredømmet over Norge. – Om hans regering i Danmark vides stort set intet. Man har betragtet ham som den store organisator af landets leding til Englands erobring og som den fremragende hærfører der uddannede sine folk i uddannelseslejr bygget til formålet og gjorde den danske stridsmagt til tidens mest effektive. Det er imidlertid et åbent spørgsmål om den danske søledingsorganisation eksisterede så tidligt. S. var ikke den eneste vikingehøvding der kunne samle en flåde og drage på togt, og vikingeflådernes i denne periode var efter alt at dømme privat organiserede som i 800-tallet; man kan ikke lægge vægt på fremstillingen i Encomium Emmae af *Thorkil den Høje som en slags mytterist, der havde lokket en del af rigets krigsmagt på afveje. Med den nu opnåede præcise datering af Trelleborgs opførelse til 980–81 er der tillige ikke noget grundlag for at sætte ringborgene i forbindelse med Englands erobring og dermed heller ikke for at betragte S. som en hærfører ud over det almindelige. S. var den første konge der slog mønt med sit navn på i Danmark. Der kendes kun én type, efter angelsaksisk forbillede og præget af en angelsaksisk møntmester. Der kendes intet portræt af S. Hvorledes det skæg som gav ham hans tilnavn har set ud vides derfor ikke. Navnet optræder første gang i Roskildekroniken ca. 1140. – Iflg. Snorre Trylarsen havde S. en datter **Gyda** der 996 blev gift med den norske Erik Jarl Haakonsen. – □Tegnede fantasiportr. fra omkr. 1600 (Kgl. bibl.), i stik fra 1600-tallet og i træsnit 1648. Fremstillet på mal. af Nic. Abildgaard, 1778 (kunstakad.) og flere gange af L. Frølich, tegn. 1852 (kobberstiksaml.) efter denne træsnit 1854, af samme tegn. bl.a. 1877 og flere mal. 1883–86 (Fr.borg). Træsnit efter forlæg af samme.

Inge Skovgaard-Petersen i Middelalderstudier, tilegnet Aksel E. Christensen, 1966 1–38. Samme i Danm.s hist. 1, 1977 179–86. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969 (2. udg. 1977) 242–59. F. M. Stenton: Anglo-Saxon England, 3. udg. Oxford 1971 = Oxford hist. of England II 375–86. Per Sveaas Andersen: Saml. av Norge og kristningen av landet, Bergen 1977 = Handbok i Norges hist. II 102–09. Olaf Olsen i Skalk, 1980 nr. 3 18–26. Lene Demidorff i Med.scand. XI 1978–79, 1982 30–47.

Niels Lund

Sven Estridsens efterslægt

Denne tavle fortsætter udredningen af den danske kongeslægt, som blev begyndt med *Gorms efterslægt. Videreførelsen af kongeslægten vil være at finde i *Valdemars efterslægt.

Thelma Jexlev

*Sven Estridsen ca. 1020-74 (76?) konge 1047-74 ~ *Gunhild -tidligst 1060 ~ (?) *Gyda, ca. 1160

* Harald Hen -1080 konge 1074-80 ~ *Mar- gæthe	* Knud den Hellige -1066 konge 1080-86 ~ *Edel af Flandern - 1115	* Oluf Hunger - 1095 konge 1086-95 ~ Ingegerd	* Erik Ejegod -1103 konge 1095-1103 ~ *Bodil -1103	* Benedict -1086	* Björn -ca. 1100	* Sigrid ~ Gotskalk	* Niels -1134 konge 1104-34 ~ 1° *Margrete Fredkulla -før 1130 ~ 2° *Ulvhild ca. 1130	* Sven -1104	* Ingerid -1068 ~ *Olav Kyrre ca. 1050-93 konge af Norge
* Carl 1094 - 1127 greve af Flandern ~ *Margrete af Clermont	* Cæcilia ~1131 ~ *Erik Jari	Magnus -ca. 1090	* Harald Kesja -1135 ~ *Ragnhild	* Erik Emune -1137 konge 1134-37 ~ *Malmfred -efter 1137	* Knud Lavard -1131 hertug ~ Ingeborg -1130-	Henrik -før 1127 knes hos obodritterne	* Magnus -1134 ~ *Richiza af Polen	* Henrik Skadelaar -1134 ~ Ingerid Ragnvaldsdatter -1150-	
* Carl ca. 1152 jarl af Halland ~ en d. af ærkebiskop *Eskil	* Oluf Haraldsen -1141 konger i Skåne		* Erik Lam -1146 konge 1137-46 ~ *Lutgard -1152	* Sven Græthe -1157 konge 1146-57 ~ *Adele -1157-	* Kirsten ca. 1118-41- ~ Magnus Si- gurdsen -1139 konge af Norge	Cathrine ~ Prizlav	* Valdemar den Store 1131-82 (se Valdemars efterslægt)	* Knud Mag- nussen -1157 konge 1146-57 ~ en d. af kong Sverker	
* Carl ca. 1176	* Harald Skrænk	* Magnus -1176-		* Knud -tidligst 1188	* Niels -1180	* Valdemar Knuddsøn 1158-1236 biskop i Slesvig	* Buris ca. 1130-ca. 87 ~ en d. af grav Herman og Lutgard	* Knud -1162 hertug i Sønderjylland ~ Brigida	* Magnus -1161 svensk tron- prætendent ~ Brigida

Sven (II) Estridsen

Sven (II) Estridsen, ca. 1020–74(76?), konge. * ca. 1020, † 28.4.1074(76?), begr. i Roskilde domk. F: *Ulf Jarl (+ca. 1026) og *Estrid (–1020–). ~ *Gunhild, † tidligst 1060, d. af Sven Jarl Haakonson († 1016) og Holmfrid Olofsdatter. – Far til *Erik Ejegod, *Harald Hen, *Knut den Hellige, *Niels († 1134), *Oluf Hunger og *Sven († 1104). Bror til *Asbjørn.

Da Hardekud i 1042 var død uden arvinger overtog den norske kong Magnus tronen i Danmark, men imod ham rejste Knud den Stores søstersøn S. sit krav på landet. Det lykkedes ham ikke inden Magnus' død i 1047 at sikre sig herredømmet, men af tidens mønter fremgår at han i perioder var i stand til at fordrive Magnus fra dele af riget, særlig Skåne. Efter Magnus' død synes S. at have vundet anerkendelse i resten af riget, men han måtte endnu i mange år værges sig mod Harald Hårderåde der gjorde krav på arven efter Magnus. S. fremstilles som den bestandige taber i disse kampe, men betydningen af hans nederlag bør ikke overdrives; de hindrede ikke hans faktiske udøvelse af kongemagten indtil og udadtil, og et påstået tolvårigt eksil i Sverige er usandsynligt. En afsluttende kamp mod Harald stod ved Nisåen i 1062, og kort efter sluttedes en varig fred hvorved hver beholdt sit rige. I 1069 støttede S. sin bror Asbjørn i et forsøg på at erobre England, men det er uvist om han personlig deltog. Asbjørn skal have ladet sig købe bort af Vilhelm Erobreren og derfor være dømt fredløs af S. – S.s dronning Gunhild var oldebarn af hans mormor, Sven Tveskægs dronning Gunhild, i hendes første ægteskab med den svenske konge Erik Sejrsæl. De var således beslægtede i fjerde led, og et sådant ægteskab var efter kirken opfattelse blodskam. Ærkebiskop Adalbert af Hamburg-Bremen, hvorunder den danske kirke og dens anliggender sorterede, krævede det derfor opløst og gennemtvang med pavens hjælp en skilsmisse. Ifølge Adam af Bremen der havde nær kontakt med kongen var S. stærkt misfornøjet hermed, og det kan overraske at kirken, der havde stærkt brug for kongens velvilje for at blive etableret i Danmark, ville risikere samarbejdet med ham for denne sags skyld, men netop Leo IX (1049–54) var en ivrig reformpave, og han forbød på samme tid hertug Vilhelm af Normandiet at gifte sig med sin udkårne Matilda. Vilhelm ignorerede forbudet. Efter skilsmissen tog S. ingen ny dronning, men havde en række skiftende friller der blev mødre til hans mange sønner og døtre. En af dem, **Thora**, havde forud været gift med Harald Hårderåde (med hvem hun blev mor til Magnus og Olav Kyrre, der efterfulgte ham som samkonger. Hun tilhørte Arnmodlingeætten, en af de to mest bety-

ningsfulde slægter i Norge). Kirken måtte erkende at dens indsats til moralens fremme var en betinget succes.

Da man efter nordisk ret ikke skelnede mellem ægte og uægtefødte arvinger kunne alle S.s sønner gøre krav på tronen efter ham. Allerede i erkendelse af sit eget arvekravs svaghed havde S. søgt kirkelig legitimation af sin magt idet han søgte at fremstille sig selv som Harald Blåtands efterfølger og at få denne helgenkåret – Harald, der jo havde kristnet danerne – og for at sikre arvefølgen efter sin død sendte han en af sine sønner til Rom så paven kunne salve og indvi ham til konge. Denne fremgangsmåde var allerede benyttet i flere europæiske lande. Den udvalgte døde imidlertid undervejs, og i stedet fulgte S.s sønner hinanden på tronen efter alder. Flere kilder beretter at S. havde truffet denne ordning med dem, og det er næppe berettiget at betragte disse beretninger som blot efterrationalisering.

Der foreligger kun et meget sparsomt kildemateriale til S.s regering. Han begyndte som vikingehøvding og måtte erobre sit rige i konkurrence med andre, og han sluttede som hersker over en stat han kunne give i arv til sine sønner, men vi kan ikke følge hans udvikling og den måde hvorpå han skaffede sig greb om landet og udviklede dets administration. Kun på to områder, nemlig kirkeorganisation og møntvæsen, har vi nogen viden. Da S. tiltrådte riget var det delt i tre stifter som lå under ærkestiftet Hamburg-Bremen, men allerede med pave Leo IX diskuteredes oprettelse af et selvstændigt dansk ærkesæde. Forhandlingerne endte resultatløst ligesom nye forhandlinger i slutningen af S.s tid. Omkr. 1060 reorganiseredes stifterne idet Ribe opfaldes i fire, Odense genopstod, og Skåne udskiltes fra Roskilde som to stifter der dog snart sloges sammen under Lund. Initiativet til denne udvikling var tydeligt kongens eget, han ledede den med et klart blik for den gamle forbindelse mellem imperialismen og mission og arbejdede for at skabe en uafhængig dansk kirke med direkte forbindelser til Rom. Ærkebisp Adalbert var en periode rigsforstander og således i lige så høj grad imperiets som kirkens repræsentant. Også det danske møntvæsen søgte S. at reformere, men det er næppe lykkedes ham at gennemføre et monopolmøntsystem fuldt ud. Hans mønter viser påvirkning fra mange sider, den tidligere dominerende angelsaksiske indflydelse suppleres med mønter med byzantinske træk og med en række mønter hvor møntmesterens navn skrives med runer. I god overensstemmelse med S.s kirkepolitik rummer mange af hans mønter kristen propaganda. – I tilgift til sine politiske evner havde

S. en boglig uddannelse der efter Gregor VII's udsagn udmærkede ham fremfor andre fyrster. Hans lærdom anerkendes også af andre kilder, han har været en kvalificeret modpart i forhandlingerne med pave og ærkebisp. S. begravdes i Roskilde domkirke, og en undersøgelse af hans jordiske rester har vist at han var kraftig og usædvanlig høj og sandsynligvis har haft en haltende gang. Hans dødsdag mindedes ved domkapitlet i Lund d. 28.4., men dødsåret er omstridt. Der kan anføres gode, men ikke afgørende grunde for såvel 1074 der angives hos *Ælnoth, og 1076 der bygger på den angelsaksiske krønike, på den islandske overlevering og på breve fra Gregor VII til S. af 25.1. og 17.4.1075. – Af kongens mange illegitime børn nævnes desuden sønnerne **Benedict** († 1086) om hvem intet andet vides med sikkerhed end at han blev dræbt sammen med broderen Knud i Odense Albani kirke, – **Bjørn** († ca. 1100), dræbt i Nordalbingen, iflg. Saxo af en bonde, – og **Ubbe** (–1104–) der efter Saxos udsagn virkelig valgtes før Niels 1104 men selv udslog sig. – En datter **Sigrid** nævnes hos Saxo og Helmold. Hun var gift med obodritterfyrsten Gotskalk, og hendes søn Henrik († 1127, se Knud Lavard, † 1131) gjorde arvekrav gældende mod Danmark. – En nevø, **Asmund** († 1065), blev iflg. Harald Hårderådes saga dræbt ved Slien af Hakon Iversen. – □ Kalkmal. fra 1500-årene, senere flere gange ændrede (Roskilde domk.). Fantasiportr. i tegn. fra omkr. 1600 (Kgl. bibl.), stik fra 1600-tallet og træsnit 1648. Fremstillet på historiemal. af W. Marstrand ca. 1832 (St.mus.), af Anker Lund og af Vilh. Pacht (begge udst. 1869), litografier efter P. Klæstrup og af L. Lehmann samt træsnit efter Th. Wegener. Profilrekonstruktion af hovedet efter ther skeletdele udført af F. C. C. Hansen, 1914.

Kilder. Two of the Saxon chronicles parallel, udg. Charles Plummer I-II, Oxford 1892–99. Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesie pontificum, 3. udg. ved Bernh. Schmeidler, Hannover, Lpz. 1917 (da. udg.: De hamburgske ærkebispers hist., ved Carsten L. Henriksen, 1930 (fot. optr. 1968)). Diplomatarium Danicum I-II, 1963–75 (jfr. Danm.s riges breve I-II, 1975).

Lit. Fr. C. C. Hansen: De ældste kongegrave og bispegrave i Roskilde domkirke, 1914 12–19. Bernh. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrh., Lpz. 1918 288–312. Erik Arup i Scandia IV, Sth. 1931 55–101 (optr. i forf.s Saml. afhandl. og anm. II, 1977 297–343). Aksel E. Christensen i Hist. t. 12.r.II, 1966–67 31–53. Samme i Danm.s hist. I, 1977 218–37. Kirsten Bendixen: Danm.s mønt, [1967] 23–26. Wolfgang Seegrün: Das Papsttum und Skandinavien, Neumünster 1967 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LI 65–97. Erich Hoffmann: Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark, Berlin 1976 = Beiträge zur Gesch. und Quellenkunde des Mittelalters V 23–26. Studies in Northern coinages of the eleventh century, udg. C. J. Becker, 1981 = Vidensk. selsk. Hist.-filos. skr. IX, 4 119–74.

Niels Lund

Sven (III) Grathe, † 1157, konge. † 23.10.1157 på Grathe hede, begr. sst. F: kong *Erik Emune († 1137) og dennes slegfred Thunna. ~ ca. 1152 med *Adela, –1157–, d. af Konrad af Wettin, markgreve af Meissen († 1157) og Luitgard († 1145).

S. fik kongenavn 1146 ved Erik Lams tilbagetræden fra kongeværdigheden, men i åben konflikt med kong Niels' linje af kongeslægten, repræsenteret ved Knud Magnussen, kong Niels' sønnesøn der valgtes til konge i Jylland, mens S. måtte nøjes med Sjælland og Skåne. Reelt stræbte imidlertid begge efter enekongedømmet. Historieskrivningen fra århundredets slutning (især Sven *Aggesen og *Saxo) er i fremstillingen af borgerkrigens begivenheder stærkt farvet af hvad der blev dens endelige udgang, nemlig at Valdemar, Knud Lavards søn, gik af med sejren på bekostning af begge sine ældre slægtninge. Oprindeligt havde fætrene S. og Valdemar stået sammen; de var nærmere beslægtet med hinanden end med Knud, idet de havde en fælles stamfar i Erik Ejegod; 1146 foretog S. og Valdemar skrinlæggelsen af Knud Lavards ben og fortsatte dermed de bestræbelser på dennes helgenkåring som allerede Erik Emune havde indledt. Hensigten var at skaffe Danmark den kongelige helgen der (i modsætning til Knud den Hellige) særlig kunne helliggøre deres, dvs. Erik Ejegods, linje af kongeslægten. Skrinlæggelsen foregik under heftig protest af ærkebiskop *Eskil til hvem S. åbenbart befandt sig i et gådefuldt eller omskifteligt forhold; en tid synes S. at have holdt ærkebispens fangen, efter sigende i Lunde domkirkes tårn, men i det mindste 1147 har Eskil været drivkraften bag et fælles korstog mod venderne af begge de to konger, og ligeledes i sin tidlige regeringstid synes S. at have støttet ærkebiskop Eskils klosterstiftelse i Esrum, på hvis godsbesiddelser der for en del hvilede kongelig ret, hvilken ret S. gav afskald på. En eventuel forståelse mellem S. og Eskil finder muligvis sin forklaring ved den tilnærmelse der åbenbart foregik omkring 1150 mellem kong Knud Magnussen og ærkebiskop Hartwig af Hamburg-Bremen, hvad der givetvis indebar en fare for Lundeædets selvstændighed. Men forholdet er ikke klart.

Derimod står det fast at S. efter en række sejre over Knud (slaget ved Slingerup 1147 og slaget ved Tåstrup 1150, samt et felttog i Holsten hvor Knud havde fundet støtte) tog det skridt at lade sin kongemagt autorisere af den tyske kejsermagt. På en rigsdag i Merseburg 1152 hvor både S. og Knud var til stede har kejser Frederik Barbarossa tildelt S. det danske kongerige som et tysk len, tilsyneladende alene med den forplig-

Sven (III) Grathe

tele at forsørge Knud og Valdemar passende af riget (Valdemar havde vistnok allerede fået tilkendt hertugdømmet Slesvig, sin fars gamle embede, og S. synes at have anerkendt en ret for Knud til Sjælland). Ikke des mindre tvang de politiske realiteter kort efter S. til at gå i landflygtighed og samle kræfter i Tyskland. På dette tidspunkt tog Valdemar det betydningsfulde skridt at knytte sig slægtsmæssigt til Knuds gren af slægten idet han trolovedes med dennes halv søster. Herved bragte han S.s stilling som første repræsentant for Erik Ejegods linje til fald, og 1154 tog de to svogre Knud og Valdemar samtidig kongenavn. S. vendte tilbage 1157 med støtte af Henrik Løve af Sachsen (der tidligere havde hjulpet Knud), og stormændene i Danmark mæglede nu det forlig at S. skulle have Skåne, Knud Sjælland og Valdemar nu Jylland. Ved et gilde i Roskilde 9.8.1157 der skulle besegle dette forlig lod S. sine mænd angribe sine to medkonger hvorved Knud dræbtes mens Valdemar såret kunne flygte. 23.10.s.å. kom det til et afgørende slag mellem S. og Valdemar på Grathe hede syd for Viborg hvor Valdemar sejrede og S. dræbtes under flugten.

□Tegnede fantasiportr. fra omkr. 1600 (Kgl. bibl.), i stik fra 1600-tallet og træsnit 1648; efter stik af A. Haelwegh litografi 1856. Fremstillet på mal. af L. A. Smith udst. 1849 og på træsnit bl.a. efter tegn. af Th. Wegener. Bronzefigur af Helge Christoffersen, 1951 (Nordborg rideplads). – Mindestøtte 1919 på Grathe hede.

Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931. Helmolddi . . . Cronica slavorum, udg. Bernh. Schmeidler, Hannover 1937 (nyt opl. 1973) = Monumenta Germaniae hist. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum XXXII. – A. D. Jørgensen i Hist. t. 6.r.III, 1891–92 108–26. Kn. Fabricius sst. 7.r.III, 1900–02 369–87. Anne K. G. Kristensen sst. 12.r.III, 1968–69 431–50. Hans Olrik: Konge og præstestand II, 1895. Curt Weibull: Saxo, Lund 1915 (særtryk af Hist. t. för Skåneland VI, s.å. 1–286). Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot. opr. 1976). Samme i Danm.s hist. I, 1977. John Danstrup i Festskr. til Erik Arup, 1946 67–87. Anne K. G. Kristensen: Danm.s ældste annalistik, 1969 = Skr. udg. af Hist. inst. ved Kbh.s univ. III. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Kai Hørby

Sven Alfifasen, † ca. 1036, konge i Norge. F: kong *Knud den Store (ca. 1000–35) og *Ælgifu (–1030–). – Bror til *Harald Harefod. Halvbror til *Gunhild († 1038) og *Hardeknud.

Efter Knud den Stores ægteskab med Emma sendte han Ælgifu og hendes to sønner Harald og S. til Danmark. Knud gjorde S. til konge i Norge efter Olav Haraldsens (Olav den Helliges)

fald 1030, men den norske modstand mod hans kongemagt var overvældende. 1035 kort før Knud døde var de stærke nok til at forjage S. til Danmark og antage sig kong Olavs søn Magnus.

Ove Moberg: Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige, Lund 1941. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969 (2. udg. 1977). Inge Skovgaard-Petersen i Danm.s hist. I, 1977.

Kai Hørby

Sven Nordmand („Norbagger“), † 1088, biskop i Roskilde. † 1088 på Rhodos.

S. N. hørte til den kreds af mænd som Sven Estridsen med så stor dygtighed forstod at drage til sig. Oprindeligt blev han optaget i kongens hird, hvor han ifølge *Saxo havde en hovedsmænds stilling, men gik snart over til den gejstlige stand som kongens kapellan og kannik i Roskilde. Saxo fortæller, at præsterne i Roskilde som var misundelige på ham drev spøg med ham på grund af hans ukundighed i latinen og fik ham til under messen at læse „mulus Dei“ (=: Guds æsel) i stedet for „famulus Dei“ (=: Guds tjener), men dette er en vandreanekdote som man ikke kan fæste lid til. Sin gejstlige oplæring fik S. N. i udlandet, og da han efter endt uddannelse var vendt hjem, blev han 1074 ved biskop *Vilhelms død biskop i Roskilde. Valget synes at skyldes kongens indflydelse. I Roskilde fuldførte han den af Vilhelm påbegyndte Trefoldigheds kirke og på dennes nordside byggede han et stenkloster for kannikerne. Af begge disse frådstens-bygningsværker har man ved udgravninger fundet tydelige spor. Kirken smykkede han med en pragtfuld krone. For at der kunne være femten præbender for broderne skænkede han en del af sit eget bordgods. Tidligere var der vistnok otte præbender; de nye ved S. N.s gave oprettede synes at være Vanløse, Vindinge, Hersted, Klippestrup, Tørslev, Dalby og Vesby. Til lige tog han initiativet til opførelse af kirker for Vor Frue i Roskilde og Ringsted og Skt. Mikkel's kirke i Slagelse. Hans gerning som biskop skildres med stor beundring af den anonyme forfatter til Roskildekrøniken, men karakteristikken er en næsten ordret gengivelse af *Adam af Bremens skildring af biskop Bescelin og må derfor tages med et vist forbehold. Både ved sin prædiken og sit liv hørte han dog til de bedste blandt tidens gejstlige. Politisk synes han at have stået Knud den Hellige nær; dels er han blandt vidnerne på dennes gavebrev til Lund, dels – og det er i den sammenhæng vigtigere – erklærede han, at hungerårene under kong Oluf var en straf for mordet på Knud. S. N. selv forlod i kong Olufs andet regeringsår landet for at drage til det helli-

ge land men døde undervejs. Fra rejsen sendte han relikvier hjem til kirken i Roskilde.

Den ældste Danms.kronike (Roskildekroniken), udg. Jørgen Olrik, 1898 (ny udg. ved Michael H. Gelting, 1979). Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931. – J. O. Arhnnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. C. M. Smidt: Roskilde domkirkes middelalderlige bygningshist., 1949. Danm.s kirker. Kbh.s amt III, 1951. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

*Hal Koch**

Sven (Svensen), †1104, kongesøn. F: *Sven Estridsen (ca. 1020–74). – Far til *Henrik Skadelaar.

S. var den ældste overlevende af Sven Estridsens sønner da budskabet om Erik Ejegods død nåede Danmark 1104. Han skyndte sig på vej til Viborg landsting for at få kongenavn, men blev syg, måtte stige af hesten og køre i vogn, og da han heller ikke kunne tåle dette lod han sig bære. Alligevel døde han inden han nåede frem. Han efterlod sig sønnen Henrik Skadelaar.

Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931.

C. A. Christensen

Sven, † ca. 1153, biskop i Viborg. † 30.3., antagelig 1153 i Jerusalem, begr. i Paternosterkirken på Oliebjerget. F: Sven *Thorgunnasen (–1086–) og Inga. – Bror til *Asser (†1137), Christiern *Svensen og Eskil *Svensen.

Da broderen Christiern i kong Niels' tid domtes for brud på vederloven, var S. sammen med de andre brødre med til at betale. Sin gejstlige løbebane begyndte han som kannik hos ærkebiskop Asser i Lund; siden blev han kannik i Viborg hvor han snart blev provst for kapitlet, og efter drabet på biskop *Eskil i Asmild kirke 1132 valgte han til biskop. Som biskop deltog han i det af Theodignus ledede kirkemøde i Lund 1139 og var 1148 med ved kirkemødet i Trier hvor han må have mødt både paven Eugenius III og Bernhard af Clairvaux, og hvor han fik korstogstanken nær ind på livet. I Viborg var han vel hovedmanden ved opførelsen af byens domkirke som dog ikke nåede at blive færdig i hans tid. Tillige var han mellemmand ved den broderskabsoverenskomst der sluttedes mellem augustinerkonventet i Viborg og domkapitlet i Lund. Sammen med sin bror Eskil Svensen drog han på pilgrimsfærd til det hellige land hvor begge brødre døde. S.s dødsdag angives som 30.3., formodentlig 1153 eller et af de foregående år.

P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 = Skivebogen, 1932 og Fra Viborg amt s.å.

*Hal Koch**

Sven, †1191, biskop i Århus. †30.10.1191 i Østrup, muligvis Albæk sg., Stovring hrd., Randers amt, begr. i Øm kloster. Ugift.

Efter at have været udvalgt biskop blev S. bispeviet senest 1166. *Saxo nævner ham som en mand der hørte til inderkredsen omkring Valdemar I og *Absalon. Ved midten af 1160erne omtales han sammen med Absalon og *Buris i forbindelse med erobringen af Wolgast. Ved Rügens erobring 1169 modtog han sammen med Absalon Karenz' overgivelse, og da de hedenske gudestatuer blev slæbt ud af byen stillede han sig oven på dem. I 1170erne deltog S. også i Stettins erobring, og da Absalon blev tilbage sammen med en del af ledingsflåden sluttede S. sig til ham. Under det skånske oprør i slutningen af Valdemars regeringstid bønfuldt S. kongen om ikke at fare for hårdt frem mod skåningerne. Bortset fra denne episode fremstår S. hos Saxo først og fremmest som korsfarer og kriger. Men ellers er S. nok bedst kendt som fundator for cistercienserklosteret Øm ved Mossø. Kilden til grundlæggelsehistorien er den del af Ømbogen som er skrevet 1207 (Manus i Kgl.bibl). Karakteristisk for denne er det at S. fremhæves så stærkt at den slesvig-holstenske historiker G. v. Buchwald ligefrem har kaldt en del af Ømbogen for „Sueno-vita“. En meget stor del af Øm klostres ældste godsmasse stammede da også fra S. og hans forgænger på Århus bispestol *Eskil. Hertil kom nogle kongelige donationer. Ømbogen synes at have bestræbt sig på at tilsløre den ældste fase af S.s forhold til klosteret. Interessant er det også at Ømbogen fortæller at S. lovede at grundlægge et cistercienserkloster hvis Gud frelste ham fra overhængende livsfare. Det er en fortælling der ligner beretningen i Valdemar Is stiftelsesbrev for Vitskøl kloster, og en fortælling der også har lighedspunkter med beretningen i munken Herberts mirakelbog om ærkebiskop *Eskils løfte om at grundlægge klostre. For cistercienserne kom til Øm 1172 havde klosteret tidligere haft hjemme i Sminge, Veng og på Kalvø i Skanderborg sø. Både i Veng og på Kalvø blev der nedlagt benediktinerklostre i forbindelse med cisterciensernes komme, og det er karakteristisk at de sorte munke omtales nedladende i Ømbogen. En tilsvarende tendens kendes fra Sorø gavebog. Både da cistercienserne overtog klostrene i Veng og på Kalvø samt da de flyttede til Øm drog abbed Brian (*Briennus) til Rom for at opnå pavelig stadfæstelse. Brians rejser til paven er af Hal *Koch, John *Danstrup og især Jørgen Quistgaard Hansen blevet brugt som bevis på at cistercienserne var „det diplomatiske bindeled“ (Quistgaard Hansen) til pave Alexander og ærkebiskop Eskil for Valdemar I og Absalon under

det oktavianske skisma. Imidlertid fandtes der en beslutning fra cistercienserordenens general-kapitel om at klostre ikke måtte grundlægges „sine maiori consilio“. Og i hvert fald Brians tredje rejse kan ikke tolkes som en diplomatisk mission på højeste plan. S. opnåede to gange pavelig tilladelse til at nedlægge bispeembedet. Første gang var i midten af 1180erne, anden gang kort før sin død 1191. Flere gange skænkede S. munkene i Øm gods og bøger. Fra 1183 findes et testamente til fordel for Øm kloster.

S.s testamenter og de bevarede bekræftelsesbreve spillede en central rolle i kampen mellem biskop *Tyge af Århus og abbed *Bo af Øm i 1260erne. Som ofte fremhævet slutter Ømbogen abrupt midt på f. 43r med en kongelig stævning, og den nederste halvdel af f. 43 er skåret bort. Dette har givet anledning til vidtløftige spekulationer om hvad der kan have stået på den afskårne del. For eksempel er det blevet foreslået at der var sensationelle oplysninger om mordet på Erik Klipping (Niels Knud *Andersen og Hugo Yrwing). Det er også blevet sagt at „om stridens udgang er kroniken (Ømbogen) tavs“ (Olaf *Olsen). Dette er imidlertid næppe den rimeligste antagelse. På f. 43v og 44r findes nemlig en markskelsangivelse for Øm klostres gods på Djursland. De beskrevne markskel svarer til Rosmus' sognegrænser og til forholdene i 1500-årene da Rosmus sogn var Øm klostres enemærke. Skellene svarer derimod ikke til de af Svend-brevne der nævner at S. også skænkede Hoed og Hyllested til Øm. Den sandsynligste forklaring på dette er at S. ikke blot bortskænkede privat arvegods men også bispegods til klosteret. Kampen mellem kloster og biskop i 1260erne drejede sig nemlig om hvorvidt der på grund af S.s gave, som biskop Tyge hævdede var gammelt bispegods, hvilede en servitut på Djurslandsgodset til fordel for bispestolen. „Stridens endelige resultat findes i virkeligheden i den omtalte markskelsangivelse. Men man har i 1268 umuligt kunnet afgøre, hvilke private og hvilke offentlige midler biskop Sven har anvendt til køb af godset på Djursland. Man må i 1268 radikalt have skåret igennem og reduceret gaven til Rosmus sogneområde“ (C. A. *Christensen og Herluf Nielsen). C. M. *Smidt mente under sine udgravninger af Øm kloster at han havde identificeret S.s grav. Men nyere udgravninger har vist at der må være tale om biskop Peder Elafsens grav fra 1246. □Relief på ligsten fra ca. 1490 (Rye k., hidrørende fra Øm klosterk.), efter denne litografi. Fremstillet på mal. af Hans Nik. Hansen udst. 1877.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (repro-udg. 1970). Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931. Jorgen Olrik i Årbøger udg. af Hist. samf. f. Århus stift V, 1912 1–122 (2. udg. sst. XXV, 1932 57–153). – G. v. Buchwald i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. VIII, Kiel 1878 3–121. Hal Koch: Danm.s kirke i den begyndende højmiddelalder I–II, 1936. C. M. Smidt i Fra Nationalmuseets arbejdsmark, 1942 31–47. Niels Knud Andersen: Ærkebiskop Jens Grand I, 1943 = Teologiske studier IV 47. John Danstrup i Festskr. til Erik Arup, 1946 67–87. Sv. E. Green-Pedersen i Århus stifts årbøger LVII, 1964 173–246. Samme i Middelalder, metode og medier. Festskr. til N. Skyum-Nielsen, 1981 41–65. Jorgen Quistgaard Hansen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen. 1966 57–76. Diplomatarium Danicum III, I, 1976 180–82. Brian Patrick McGuire: Conflict and continuity at Øm abbey, 1976 = Opuscula graeco-latina VIII. Museum Tusulanum. Suppl. Per Kristian Madsen i Hikuin III, 1977 137–56. Olaf Olsen i Convivium, 1979 126–45.

Sv. E. Green-Pedersen (Hal Koch)

Sven, † senest 1355, biskop i Århus.

Som nivalgt biskop var S. 1326 med til at afsætte Christoffer II og tage den mindreårige Valdemar af Slesvig til konge. Han var med til at besegle kongens stramme håndfæstning og samtykkede – tillige med de øvrige biskopper – i at Slesvig overlodes grev Gert (*Gerhard) som len. Af hjertet synes han dog at have tilhørt det nationale frihedsparti som ønskede at rejse folket imod de holstenske grever. I det berømte klagedigt fra 1329 nævnes han rosende ved siden af Roskilde-bispen Jakob *Splitaf, uden at man dog derfor tør slutte at han aktivt har støttet bisp Jakobs rejsning. 1338 forlod han landet og drog til Christoffers yngste søn Valdemar (Atterdag) der opholdt sig hos Ludvig af Brandenburg, og i de følgende år støttede han Valdemar i kampen for at vinde landet tilbage. Under kampene på Sjælland skal han endog 1343 være faldet i et kortvarigt holstensk fangenskab. Endnu 1352 deltager han i en sammenkomst mellem kongen og en række bisper og stormænd i Kalundborg. Hvornår han døde ved vi ikke, men det kan senest være sket 1355. S.s kirkelige virksomhed vidner om at han har stået i et godt forhold til Århus kapitel; han oger præbendernes gods, overdrager kannikerne den biskoppelige bandsret og søger – gennem strenge bestemmelser om band og interdikt – at værgе stiftets gejstlige imod tidens mange voldshandlinger. For at skaffe midler til at genopbygge Århus domkirke opnåede han pavelig bemyndigelse til i fem år at købe sognekirkernes fabrica-tiende til den samme lave taksation, efter hvilken stormændene plejede at oppebære den.

Hal Koch*

Svend, se Sven.

Svendsen (-Tune), Anders, 1843–1912, landbrugsskoleforstander. * 26.11.1843 på Stenmarksgård, Kværkeby sg., † 1.11.1912 i Tune, begr. sst. F: gårdfæster Svend Jacobsen (1814–85) og Johanne Jensdatter (1810–77). Navneforandring til Svendsen-Tune 21.3.1912. ~ 1° 9.8.1872 i Vonsild med Magdalene Mortensen Albeck, * 11.2.1853 i Vonsild, † 29.5.1879 i Tune, d. af bolsmand Morten Olesen A. (1813–90) og Ane Marie Holm (1820–1906). ~ 2° 24.8.1880 i Tune med Maren Oline Emilie Nielsen, * 9.1.1858 i Præsto, † 9.8.1939 i Tune, d. af skibsbygger Carl August Olsen N. (1826–1905) og Bodil Jacobsdatter (1822–98).

Efter barneskolen var S. hjemme ved landbrug, besøgte 1861–62 Hindholm højskole, arbejdede atter i hjemmet og var påny på Hindholm 1866–67. På skolen traf han Chr. *Christensen, og de to unge besluttede at læse videre på landbohøjskolen, og 1869 blev S. landbrugskandidat. 1869–71 ledede han og Christensen en landbrugsafdeling på Hindholm, men derefter flyttede de til Tune og begyndte 1871 Tune landboskole efter at Chr. *Richardt havde måttet opgive at drive højskole her. Under S.s ledelse blev Tune landboskole hurtigt stærkt søgt og skolen fik især i 70erne og 80erne overordentlig betydning for den unge generation af sjællandske landmænd. Ligesom J. C. *la Cour på Lyngby landboskole byggede S. og Chr. Christensen på folkehøjskolens grund. Historie, kunst og myter havde deres plads i undervisningen, og S. var selv en fremragende fortæller og fortolker af de nordiske myter. Det stærke, almene højskolepræg hindrede dog ikke skolen i at markere sig i den faglige udvikling. S. underviste i husdyrbrug og var en stadig fortaler for den da omdiskuterede stærke fodring med store kvanta kraftfoder og roer til malkekøerne. Tune landboskole fik derfor en fremtrædende plads i den landbrugsomlægning der fandt sted i disse årtier og selve skolens navn blev nærmest et program med stor vægt på den intensive animalske produktion. Skolens ry styrkedes, da tidsskriftet *Vort Landbrug* begyndte at udkomme fra 1882 med skolens lærere som bidragydere. S. var en fortrinlig faglærer og en afholdt skoleleder. Tune fik i modsætning til skolen i Lyngby et socialt jævner præg der appellerede til gårdmandsbefolkningen, og skolen i Tune havde et klart venstrepræg i de politiske kampår. 1874–80 var S. formand for Ramse-Tune herreders landboforening der udviste stor aktivitet og som den første landboforening organiserede fællesindkøb af foderstoffer, kunstgødning og frø. 1880–86 var han medlem af Gl. Roskilde amtsråd. – S. ramtes endnu ikke 40 år gammel af sygdom og var svækket re-

sten af sin levetid, og 1896 trak han sig tilbage fra forstanderposten. Han blev boende ved skolen og tog del i dens liv til sin død. S. skrev *Fodringslæren*, 1886 (9. udg. 1911), *Praktisk Vejledning ved Fodermidlernes Anvendelse til Malkekvæg*, 1888 (5. udg. 1905) og *Kvægavl og Kvægopdræt*, 1893 (5. udg. 1912), og sin forstandertid beskrev han i *Tune Landboskole 1871–90*, 1890 og senere i *Tune Elevers Aarsskrift 1905–08*. – S. var førstemanden blandt sin generations højskolelandmænd der selv udgæet af bondebefolkningen udøvede en betydelig indflydelse i de år hvor dansk landbrug gennemgik sin omlægningsproces fra vegetabilsk til animalsk produktion. – R. 1896. □ Træsnit af H. P. Hansen. Litografi af Harald Jensen, 1896. Mal. af Tony Møller (Tune landbrugsskole). Relief af E. Ølsgaard på mindsten, 1914 (ved skolen). Foto.

Vort landbrug XV, 1896 617–20. J. H. [Bjægg] sst. 1912 715–18. *Andelsbl.* V, 1904 951–54; XIII, 1912 798f. Højskolebl. XXXVII, s.å. 1601–08. Mælkeritid., s.å. 1133–36. Chr. Christensen: A. S., 1913 (særtr. af Tune elevers årsskr. s.å.). Samme: Min livsforelse og virksomhed, 1918. Otto Christensen: Tune landboskole 1871–1921, 1921 (særtryk af Tune elevers årsskr. s.å.). N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 55–58. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Svendsen, Carl Anton Plum, 1846–1930, violinist. * 23.6.1846 i Kbh. (Garn.), † 23.12.1930 sst., begr. sst. (Holmens). F: hoboist ved livgarden, senere klokker ved Slotskirken, kammerråd Anton Cerelius S. (1820–1914) og Nielsine Henriette Nielsen (1821–84). ~ 6.6.1896 i Kbh. (Fred.) med Inger Sophie Bang, * 6.2.1877 på Frbg., † 23.4.1956 i Kbh. (Jac.), d. af vekselmægler Sophus Niels Peter B. (1840–92) og Ida Anna Maria Kjer (1840–1910). – Far til Torben Anton *S. S. fik sin første undervisning på violin af faderen der tidligere havde været militærmusiker. Kun otte år gammel debuterede han 1855 ved en aftenunderholdning på Hofteatret og fortsatte derefter studierne hos Fr. Schram og Vald. *Tofte. Der var noget af vidunderbarnets tidlige udvikling ved S.s musikalitet, som også i al beskedenhed viste sig inden for kompositionen. Endnu er bevaret nogle småstykker som ca. 1860 overrakte Frederik VII og grevinde *Danner. Også harpen dyrkede S.; han var elev af W. E. Carlsen, Det kgl. kapels mangeårige harpenist, og selv om violinen helt blev hans instrument drev han det dog så vidt, at han selv kunne undervise kapellets senere harpespiller Agnes Dahl. 1868 blev S. medlem af Det kgl. kapel, 1893 afløste han Tofte som soloviolinist, og 1895 udnævntes han til koncertmester, en stilling han beholdt til sin afgang 1910. Ved studier i udlan-

Svendsen, Anton

det hos J. C. Lauterbach, L. J. Massart og Joseph Joachim havde S. udviklet sig til en af vore fornemste violinister der i lige høj grad var skattet som solist og kammermusikfortolker. I udlandet optrådte han med held i St. Petersborg, Stockholm, Göteborg o.fl.st., og herhjemme var han fra 1879 navnlig en meget anvendt kraft ved Musikforeningens koncerter. Kammermusikken dyrkede han i udstrakt grad i Kammermusikforeningen, ved hvis første møde 5.12.1868 han medvirkede som primarius i et Mozartdivertimento som han spillede igen både ved foreningens 50 års og 60 års jubilæer, et enestående eksempel på den åndelige spændkraft der karakteriserede S. lige til hans død. Fra 1884 var han primarius i vort fornemste kvartetensemble, Neruda-kvartetten. – 1904 var S. blevet lærer ved Det kgl. danske musikkonservatorium, 1906 blev han medlem af bestyrelsen og 1915 dens formand. Resten af sin levetid ofrede han det pædagogiske arbejde, inden for hvilket han allerede på det tidspunkt kunne fremvise mange resultater. Ligesom sin egen lærer Tofte blev S. violinpædagogen par excellence inden for vort musikliv. Han ledede i sin høje alderdom konservatoriet med stor dygtighed og bidsk myndighed i N. W. *Gades ånd. – Tit. professor 1910. – R. 1889. DM. 1908. K¹. 1926. □Malet som 25-årig af Astrid Welhaven Heiberg (Norske kunstnerforen., Oslo). Mal. af P. S. Krøyer, 1875. Buste af G. Pingel udst. 1878, og af Krøyer, 1881 (Hirschsprung; Skagens mus.). Afbildet på Krøyers mal. af Neruda-kvartetten, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo), hertil skitser 1886 (bl.a. Skagens mus.) og gentagelse 1887 (Hirschsprung). Satire herpå i Oldfux 1887. Mal. af O. Bache, 1890. Mal. af Michael Ancher ca. 1892 (Skagens mus.) og 1909 (Det kgl. teater). Mal. af F. C. Lund (Teatermus.), Michael Ancher (sst.), N. P. Mols, Bertha Wegmann og P. S. Krøyer (Skagens mus.). Afbildet på E. Henningsens mal. Uden for teatret (Det kgl. teater). Tegn. af Aage Roose (Fr.borg). Silhouet (sst.). Foto.

A. S. i Musik II, 1918 159–62. – Godtfred Skjerne i Ill. tid. 22.6.1916. Nationaltid. 26.12.1930. Berl. tid. og Politiken s.d. Minder om Niels W. Gade, red. Will. Behrend, 1930. Jul. Clausen: Mennesker på min vej, 1941 160f 167 183. Sig. Berg: Det kgl. da. musikkonservatorium 1917–53, 1939. Kammermusik i 100 år, 1968. L. B. Fabricius: Træk af da. musiklivs hist., 1975. – Papirer i Kgl. bibl.

Nils Schiørring

Svendsen, Broder, se Baad, Broder Svendsen.

Svendsen, Elga Olga, se Svendsen, Olga.

Svendsen, Anton Emanuel Theodor, 1864–1951, kommunalpolitiker. * 28.7.1864 i Kbh. (Holmens), † 19.1.1951 på Bispebjerg hosp., begr. Bispebjerg kgd. F: grovsmed, filehugger Jens Peter Theodor S. (1827–85) og Hansine Vilhelmine Svendsen (1838–1917). ~ 1° 18.8.1889 i Kbh. (Stefans) med Gjertrud Marie Larsen, * 18.4.1868 i Norup, Fyn, † 18.4.1940 i Kbh., d. af skomager Jørgen L. og Karen Sophie Sørensdatter (1840–1929, ~ 2° med handelsmand Christian Christensen Gammelgaard, 1849–1918). Ægteskabet opløst 1917. ~ 2° 22.2.1918 (b.v.) i Kbh. med Dagmar Aranta Christiane Petersen, * 27.12.1879 i Skodsborg, Søllerød sg., † 6.3.1961 i Kbh., d. af fisker Theodor P. (1839–99) og Johanne Marie Veberg (1841–87).

S. blev født i Nyboder og kom i bødkerlære. Kort efter at han 1883 var blevet svend og indmeldt i Bødkerforeningen af 1873 kom han ud i en langvarig lockout der nær havde knust fagforeningen og skabte trænge kår for faget. Sammen med S. *Bresemann o.a. fik han organisationen genrejst; han kom 1887 ind i bestyrelsen, blev 1889 næstformand og kasserer og var 1891–1918 fagforeningens formand. Han var ligeledes med til at stifte Bødkerforbundet 1890 og sad i dets ledelse 1891–1925. Han vandt ry som en både retlinet og håndfast organisationsmand og kom endnu forholdsvis ung frem i første række inden for fagbevægelsen. 1897 blev han kasserer i De samvirkende fagforeninger i Kbh., senere kaldet Arbejdernes fællesorganisation, og sad i en årrække i dennes bestyrelse. Da De samvirkende fagforbund 1898 blev oprettet var han selvskreven til stillingen som landsorganisationens hovedkasserer. Her kom hans administrative egenskaber til fuld udfoldelse; millionbeløb gik gennem hans hænder som kontingenter og understøttelser under arbejdskampe – under lockouten 1899 svulmede kassererkontoret op til et halvt hundrede mand – og han lærte at „tumle med Tal som nogen Bankdirektør“. Som foretningsudvalgsmedlem deltog han tillige i utallige forhandlinger, kongresser og rådslagninger og stod på mange måder M. C. *Lyngsies nær. Han var medlem af fællesudvalget af 17.8.1908 som forberedte forligsmandsloven og den faste voldgiftsret, og ligeledes af fællesudvalget som sluttede overenskomsten om ottetimersdagen 17.5.1919. Allerede som bødkerformand havde S. etableret en slags kooperativ virksomhed inden for sit fag idet fagforeningen 1889 påtog sig udførelsen af en serie lagerfade til Tuborg. 1902 var han med til at grundlægge arbejdernes bryggeri Stjernen. 1911 kom han ind i ledelsen for Arbejdernes Fællesbageri hvor han var medlem af foretningsudvalget til 1945. Fra

oprettelsen 1919 sad han i bestyrelsen for Arbejdernes Landsbank og var 1926–46 bankrådets formand. Efter G. Chr. Olsens død overtog han 1923 efter stærke opfordringer stillingen som bestyrer af bryggeriet Stjernen og fratrådte hovedkassererposten i De samvirkende. På denne lederpost fortsatte han til 1944. Under hans fremrydede ledelse og heldige hånd blev bryggeriet bragt frem til at være det tredjestørste her i landet. – S. kom 1909 ind i bestyrelsen for Kbh.s understøttelsesforening og var sammen med Viggo Christensen meget virksom for dens omdannelse til Kbh.s kommunale hjælpekasse hvis formand han var 1921–26. 1917 blev han indvalgt i borgerrepræsentationen, kom straks ind i budgetudvalget og var dets formand 1925–26; desuden havde han sæde i mange andre udvalg og udførte bl.a. et samvittighedsfuldt arbejde inden for det kommunale „velfærdsudvalg“ i krigs- og efterkrigstiden. 1926 blev han formand i borgerrepræsentationen og ledede gennem årene forhandlingerne, nu med en lun bemærkning, nu med bister mine og truende hånden på klokken, men altid upartisk, og repræsenterede ved rådhusmodtagelser o.a. officielle lejligheder taktfuldt og ligevægtigt staden Kbh. 1937 udtrådte han efter eget ønske af borgerrepræsentationen. Han var medlem af Foreningen Nordens bestyrelse 1920–41 og af ærdelighedskommissionen af 1934. S. hørte til den solide arbejdsart der førte sine standsfæller fremad og skabte respekt om sig selv og dem, mere ved målbevidst handling og tålmodig opbyggen end ved udadvendt agitation. Med sin blanding af barskhed og frejdigt håndværkerhumør forsøgte han ikke at stikke et ord ind om pligterne når rettighederne var på tale. S. der i partiet kaldtes Bodkeren havde livet igennem et nært forhold til Th. Stauning og var i dennes sidste år en af de få venner han omgikkes regelmæssigt. □ Mal. af Olaf Rude, 1930, af H. Dohm, 1934 (begge forhen bryggeriet Stjernen) og 1937 (Kbh.s rådhus). Afbildet på E. Saltofts mal., 1934, af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Foto.

E. S.: En nyboderdrengs erindr., fortalt af Oskar Hansen, 1949. – S. Bresemann m.fl.: Oversigt over bodkerforbundets virksomhed 1890–1915, 1915.

*Oluf Bertolt**

Svendsen (kaldet **Johan-Svendsen**), **Eyvind** Severin, 1896–1946, skuespiller. * 5.1.1896 i Kbh., † 10.10.1946 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: komponist, kgl. kapelmester Johan *S. (1840–1911) og danser Juliette V. Haase (1866–1952). ~ 1° 27.2.1923 i Kbh. (Matth.) med Ellen Tvede, * 2.4.1900 i Kbh., d. af tandlæge Hans Peter Ni-

colai T. (1867–1941) og Astrid Emma Elisabeth Strøyer (1875–1954). Ægteskabet opløst 1939. ~ 2° 24.10.1942 på Frbg. (b.v.) med Jytte Høeg Brask, * 2.9.1909 på Frbg., d. af kontorchef Frantz Richard Høeg B. (1877–1941) og Elisabeth Ovidia Hansen (1878–1961).

S. var født i et kunstnerhjem og kom på balletskolen fordi hans far gerne ville have ham på teatret. Det morede kapelmesteren at se sønnen som 1.ste gadedreng i *Carmen* når han selv stod på podiet. Længe blev han dog ikke på balletskolen, men kom i stedet på Birkerød kostskole. Allerede i gymnasiet begyndte han at læse med Nicolai *Neiiendam. Studentereksamen blev opgivet, og han kom ind på Det kgl. teaters elevskole 1915–17, men fik ingen debut. S. blev engageret ved Dagmar-teatret hvor han vegeterede nogle år. Først under Thorkild *Rooses direktorat kom gennembruddet i E. Christiansens *Tronfølger*, 1920 hvor han spillede den unge homoseksuelle kronprins Eugen. Herefter skabte han nogle betydelige skikkelser, Prosper i *Revolutionsbryllop*, sønnen i *Professor Storyzin* og Maurice i Strindbergs *Rus* (Brott och Brott). I 1922 skete der noget afgørende for hans karriere og udvikling som kunstner. Else *Skouboe kom til Dagmar-teatret, og dermed indledtes et samspil der på sine højdepunkter kom til at måle sig med Poul *Reumert og Bodil *Ipsens i den foregående generation. Det begyndte i S. L. Poljakovs *Labyrinten*, fortsatte i J. Sarments *Skyggefiskeren*, i A. Schnitzlers *Elskovsleg* og i S. Lagerlöfs *Hr. Arnes Penge*. Begge virkede de som erotiske tændsatsere på hinanden. Sin første store sejr i det moderne repertoire vandt han som den unge arbejder i J. Galsworthys *Forliget*. I 1926 udvandrede både S. og Else Skouboe til Det kgl. teater hvor han blev – med en enkelt afbrydelse på Det Ny teater – til 1939. I første sæson spillede de i A. Tjekhovs *Onkel Vanja*, han som lægen Astrov. Makkerskabet fortsatte i F. Raynals *Graven under Triumfbuen* hvor han vandt sin største sejr i disse år som soldaten. Rollen er en skulptur i overnaturlig størrelse men han gennemglødede den med sin individualitet. Præstationen havde europæiske dimensioner. Et andet højdepunkt nåede han – igen med Else Skouboe – som Maurice i L. Verneuil's *Hr. Lamberthier* hvori skinsygen steg til patologisk desperation og pegede hen på den Othello som han aldrig kom til at spille på scenen. Perioden mellem *Graven under Triumfbuen* og *Hr. Lamberthier* var kulminationen af hans kunst. Teatret prøvede at udvide hans område med mange klassiske roller fx Klint i *Genboerne* der lå ham fjernt. Af Oehlenschläger spillede han Olaf Trygvesson i *Hakon Jarl*, Vilhelm i *Axel og Valborg* og titelrollen i *Tordenskjold*. Af Sha-

kespeareroller fik han Orlando i *Som man behager* og narren i *Hellig tre Kongers Aften*, men melankolien kvalte ethvert tilløb til lystig galgenhumor. Heller ikke Hamlet (1937) lykkedes. Figuren havde for mange psykologiske lag for S. der i stedet gjorde den danske prins til en robust handlingens mand med olme tyrekræfter der varslede om en fremtidig tyrann. Han spillede en mærkelig Alceste i *Misanthropen*. Skønt verset og ordene klang purt og smukt var der afgrunde af fortvivelse i denne mand som lå langt fra Molières komedie. Det faldt i hans lod at blive den første Herodes i Kaj Munks *En Idealist* som blev en fiasko d'estime. Det lidenskabelige magtmenneske kunne han følelsesmæssigt fornemme, men den blændende komediant havde han ingen forudsætninger for at fremstille. Af Henrik Ibsen spillede han Peer Gynt og Falk i *Kærlighedens Komædie* der gav ham anledning til et fint romantisk spil. Det samme viste han som prinsen i *Der var engang* – som i poetisk og sproglig henseende havde sublime øjeblikke. Af en særlig art inden for hans rolleregister var Meyer i *Indenfor Murene* og Tusenbach i Tjehkховs *Tre Søstre*, karakterstudier der fik et skær af tragisk resignation gennemlyst af en stille humor som ellers ikke fandtes i denne de store følelsers skuespiller. Men det var og blev i det moderne repertoire han udfoldede sig størst som fx Stenmåren i K. Schlüters *Afsporet* og kaptajn Stanhope i R. C. Sheriffs *Rejsen endt*. Hans sidste sejr var titelrollen i O. Bangs *Judas* og pastor Kargo i Munks *Kærlighed*, især den sidste præstation var beåndet af lidelse og smerte. Positionen som førende skuespiller ved nationalscenen sluttede brat. Han gennemførte at spille Christiern II i Munks *Diktatorinden*, men brød sammen efter premieren og kom ikke til at optræde mere på Det kgl. teater. Senere spillede han dog Ibsens Brand på Folketeatret, den forsumpede skuespiller i E. Williams *Hjertets Renhed*. På Frederiksberg teater var han baron Helmuth i G. Wiedes *Hendes gamle Naade*. Sidste gang han med fuld udfoldelse af sit talent spillede på Betty Nansen-teatret (dengang Alléscenen) var i baronens rolle i Strindbergs *Baandet* med det vældige temperament dæmpet og tøjlet til bristepunktet og bag hadet alligevel en strøm af ømhed. S. var en enestående kunstner. Privat, en alvorsfuld og sky natur. Af statur var han tæt, bred, med kort hals, og et tungt fysiognomi med smukke brune øjne og et stort blik. Skønt han i banal forstand ikke tog sig ud som en elsker blev han sit slægtleds store mandlige erotikker med den kolossalt virile udstråling. Han visualiserede ikke sine figurer, følte sig altid fortabt i et kostume. Teknisk mesterskab og refleksion var ikke hans midler,

kun gennem følelserne kunne han arbejde og byggede så at sige sin egen individualitet ind i rollerne, brugte sine egne lidenskaber og spillede så hårdt mod egne smertepunkter at det ofte blev med livet som indsats. Højest nåede han når han fremstillede nervøse forpinte tvivlrådige naturer der ligesom han selv „kæmpede med trolden“. Tidligt blev han angrebet af angsttilstande, så pinagtige at han måtte dulme symptomerne med alkohol der alt for tidligt nedbrød hans fysik. Hans skæbne viste hvor stor og farlig skuespilkunsten kan være for bestemte kunstnertyper der kompromisløst opbruger de fysiske og psykiske ressourcer.

Da helbredet ikke mere holdt til at stå på scenen gav radioen ham de store udfordringer, og her medbragte han den væsentligste forudsætning: sin stemmes klang af malm og utrolig skønhed. Han kom til at spille over 300 roller og mange som teatret havde nægtet ham fx Horace i *Fruentimmerskolen*, Marki Posa, Ferdinand, Karl Moor hos Schiller, Faust og Egmont i Goethes skuespil, Jason i *Medea* og Kreon i *Kong Oedipus*. Shakespeareroller fik han på stribe, først og fremmest Othello som han lavede i to versioner, Edgar i *King Lear*, titelrollerne i *Coriolanus*, *Macbeth* og *Timon af Athen*, Romeo, Oberon i *En Skærsommernatsdrøm* og Marcus Antonius i *Julius Cæsar*. Af Oehlenschläger spillede han Ludvig i *Sci. Hansaftenspil*, titelrollerne i *Aladdin* og *Corregio*, Hagbarth i *Hagbarth og Signe*, Hakon Jarl og Helge i *Yrsa*. Men ellers spændte han fra Ruy Blas til grev Almaviva i *Barberen i Sevilla*, fra Danton i Büchners skuespil af samme navn til Macheath i *Tiggerens Opera*. S. fik nogle succeser i bl.a. de tidlige danske talefilm *Hotel Paradis*, 1931 og *Præsten i Vejby*, 1932. I *Otte Akkorder*, 1944 vandt han som den sky, forkomne provisor på apoteket den første danske filmpris 1945. Johan Jacobsens *Brevet fra afdøde*, 1946 blev hans sidste film og havde premiere kort efter hans død. – R. 1933. □Mal. af V. Kongsdal, 1907. Tegn. af Henrik Lund og af Vald. Møller. Afbildet på tegn. af Viggo Thomsen, 1932 (Teatermus.). Mal. af E. Saltoft, 1934. Buste af H. Isenstein, 1936. Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1944. Foto (Kgl. bibl.); Teatermus.; filmmus.; Det kgl. teaters bibl.). Dødsmaske taget af Ferdinand (Teatermus.).

Oskar Schlichtkrull i Politiken 6.6.1928. Fr. Schyberg: Ti års teater, 1939. Samme: Teatret i krig, 1949. Samme: Danske skuespillerportrætter, 1959 138–42. Sv. Erichsen: Else Skouboe, 1942. Henrik Rechendorff i B.T. 1.9.1942 og 10.10.1946. Mogens Garde sst. 4.12.1970. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945. Samme: Forlystelsernes allé, 1958. Fr. Schyberg i Politiken 10.10.1946. Oluf Bang i Berl. aften s.d. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 11.10. s.å. (optr. i

forf.s Vedbend og laurbær, [1952] 51–60). Sv. Erichsen i Socialdemokraten s.d. Haagen Falkenfleth i Nationaltid. s.d. Sigfr. Johansen i Berl. aften 12.10. s.å. Oluf Bang: E. J.-S., 1947. Teatret på Kongens Nytorv 1748–1948, 1948. De musikke udsendelser. DR 1925–75 I, 1975. Sv. Kragh-Jacobsen: Teateraftener, 1980.

Karen Krogh

Svendsen, Hans Jørgen Marius, 1816–72, seminarieforstander, præst. *23.3.1816 i Kbh. (Frbg.), †24.9.1872 i Jelling, begr. sst. F: slagtermester Niels S. (ca. 1769–1833) og Marie Cathrine Wahl (ca. 1787–1853). ~1° 27.7.1848 i Odense med Regise Sophie Christine Milo, *29.1.1817 i Odense, †11.6.1861 i Jelling, d. af boghandler Johan *M. (1788–1861) og Dorothea Larsen (1789–1831). ~2° 21.7.1863 med Marie Petrine Wilhelmine Milo, *30.1.1822 i Odense, †21.4.1869 i Jelling, søster til I. hustru.

S. voksede op i et forholdsvis velhavende hjem og fik som elev på Borgerdydskolen i Kbh. den begavede og intellektuelt krævende P. C. *Kierkegaard som lærer, der gjorde ham interesseret i N. F. S. *Grundtvigs prædikener og kirkesyn. 1835 blev han student og 1841 cand.teol. De følgende fire år var han huslærer hos sognepræst H. Agerbek i Øster Hæsing på Fyn hvis fromme vækkelsesprædikener i kirken og ved forsamlingsmøder i hjemmet gjorde dybt indtryk på S. At leve i troen blev fra nu af også et ideal for ham. 1846 blev S. lærer ved realskolen i Odense hvor han underviste livligt og vækkende i religion, sprog og historie. Mere kendt for sin undervisning blev S. da han to år efter blev kateket og førstelærer ved realskolen i Ringkøbing. Som grundtvigsk præget prædikant fik han her mange tilhørere. Da embedet som forstander på Jelling seminarium 1856 blev ledigt udnævnte kultusminister C. C. Hall på Grundtvigs anbefaling S. til denne stilling, hvilket vakte opsigt i skolekredse. Ministeren ønskede efter en ny seminarielovs vedtagelse at nye skoletanker skulle kunne vinde indpas i folkeskolen, og S. levede de følgende 16 år op til forventningerne. Sammen med sit forbillede L. C. *Müller fra Ranum seminarium var S. foregangsmand for en personligt engageret undervisning hvor fortælling af bibelske og danmarkshistorie var de vigtigste fag. Også privat forholdt S. sig dannede til sine elever idet han fulgte hver enkelts udvikling både på seminarieret og siden som lærer. „Den djærve Svendsen“ blev han kaldt for den ligefremme måde at tale på både som seminarielærer og som sognepræst for Jelling og Hover sogne. Mange løste sognebånd til S., og han blev en lige så kendt prædikant i Sydjylland som Vilhelm *Birkedal samtidig var på Sydfyn. Det kristne og danske budskab S. forkyndte for sine elever

fandt stor udbredelse i 1850ernes optimistiske kirke- og skoleliv. Den nationale tone styrkedes af Frederik VII's besøg i byen hvor S. var vært for den arkæologi-interesserede konge, og elever og forstander bragte kongen deres hyldest. Efter 1864 blev tonen mere stillfærdig omend aldrig tvivlende på det danske folks kræfter.

S.s varige betydning er at have lagt grundlaget for en læreruddannelse på Jelling seminarium der lagde vægt på den personligt tilegnede viden og den vækkende videregivelse af den. En mindre kontrovers med overskoleledirektør D. G. *Monrad 1857 om denne undervisnings soliditet fik ikke indskrænkende betydning for S.s mulighed for at præge sine elever som han ønskede det. Tværtimod udgik mange, senere betydningsfulde lærere fra seminarieret i hans tid både til folkeskole, højskole og friskole der videreførte hans undervisnings særpræg. Da der i årene omkring 1864 var tale om at nedlægge alle statsseminarier til fordel for privat lærerforberedelse blev undervisningen på Jelling medvirkende til at det ikke skete, idet modstanderne kunne henvisse til at der på statsseminarieret i Jelling blev undervist levende og folkeligt. S. var gennem sit eksempel som lærer med til at forvandle den danske almueskole til en folkeskole og udviklede Jelling seminarium til et stort og kendt uddannelsessted, der siden har prøvet at leve op til „Svendsens storhedstid“. S. udgav (s.m. M. Melbye) *Luthers Kirke- og Huuspostil*, 1854 og s.å. *Udvalg af 55 danske Psalmer* der kom i fjorten oplag. – R. 1857. □Litografi 1862 efter foto. Mal. af S. Ring efter foto (Jelling statsseminarium). Relief på mindsten 1883 (Jelling).

Mindeblade over H. J. M. S., udg. Chr. Milo, 1872. Skoletid., s.å. 9–15. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser II, 1891 110f. Jelling seminarium 1841–91, 1891. [H. Skat Rordam og K. M. Kristjansen:] Jelling statsseminarium 1841–1916, 1916. R. J. Holm i Hjem og skole, 1912 353–89. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin IV, 1914 69f. H. Rosendal i Højskolebl. XLI, 1916 313–20 363–70. Chr. Hauch: To seminarieforstandere, 1920 = Folkelæsn. CCCXXX 111–64. Fr. J. Ring i Årsskr. for Jelling-samf., 1957 16–25. Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand II, 1960. J. P. Trap: Fra fire kongers tid II, 1966 284f. Fr. Ole Overgaard og A. Pontoppidan Thyssen: De senere jyske vækkelser, 1970 = Vækkelsernes frembrud i Danm. V.

Hanne Engberg

Svendsen, Johan Severin, 1840–1911, komponist, dirigent. *30.9.1840 i Kristiania, †14.6.1911 i Kbh., urne på Vor Frelzers gravlund, Oslo. F: regimentsmusiker Guldbland S. (1817–1900) og Marie Pernille Johannesdatter Elg (†1896). ~1° 1871 i New York med Sara Levett, †tidligst 1911, d. af tandlæge L. Ægteskabet opløst. ~2°

23.12.1901 i Kbh. (Pauls) med danser ved Det kgl. teater Juliette Vilhelmine Haase, * 24.2.1866 i Kbh. (Frue), † 27.11.1952 på Frbg., d. af assistent i finansministeriet Johny Kett Bernhard Angelo H. (1839–1903) og Emilie Georgine Frederikke Zachariassen (1839–1908). – Far til Eyvind*S.

S. lod sig femten år gammel hverve til jægerkorpset i sin fødeby, men med den ballast faderen allerede i drengærene havde bibragt ham var det naturligt at han fulgte i hans fodspor og trådte ind ved militærmusikken. S. blæste både fløjte og klarinet, men med størst interesse omfattede han violinen som også skaffede ham lidt ekstrafortjeneste i teaterorkestret. Ved siden af morede han sig fra elleveårsalderen med at komponere forskellige småting, violinstykker, danse, marcher osv., men hans urolige og livslystne temperament lod sig ikke i længden stænge inde i Kristiania (Oslo), og 1862 drog han med sin violin på rejse ud i verden, opholdt sig nogen tid i Sverige og nåede endelig helt uden penge til Lübeck hvorfra han ikke kunne komme videre. I sin nød henvendte han sig til den svensk-norske konsul Leche der skaffede ham et stipendium fra kong Karl XV til at studere violinspil for. Dette satte i efteråret 1863 S. i stand til at søge optagelse ved Leipzigs konservatorium, på den tid målet for så mange skandinaviske musikere. En lidelse i venstre hånd var skyld i – hvad der dog ikke bedrøvede S. – at han kom til at lægge hovedvægten på kompositionsstudierne. Selv om han havde mange timers musikundervisning til gode var han med sine 23 år betydeligt modnere end konservatorieeleverne i almindelighed, og hans overstrømmende musiktalent aftvang straks hans lærere Moritz Hauptmann, Ferdinand David, E. F. Richter og Carl Reinecke den oprigtigste beundring. Også blandt sine kammerater blev S. takket være sit friske og vindende væsen meget afholdt, og da han 1867 forlod Leipzigskonservatoriet med særlig anerkendelse kunne han gøre det i bevidstheden om her at have tilbragt nogle rige lære- og arbejdsår. Han havde været sjælen i elevernes private musikforening og havde her oplevet at få sine første, så mærkværdigt modne værker opført under almindelig begejstring. Fra disse år stammer strygekvartetten i a-mol, opus 1, nogle mandskorsange opus 2, strygeoktetten opus 3, D-dur symfonien opus 4 og strygekvintetten opus 5.

For S. var det naturligt nu atter at søge til sit fædreland og yderligere frugtbar gøre sine evner i Kristianas musikliv. Efter en lang rejse over Danmark, Skotland, Færøerne og Island – til dels skildret i en endnu bevaret dagbog – nåede

han sin fødeby hvor han gav to koncerter med egne kompositioner. Han blev modtaget med den største varme, og Edv. Grieg skrev en begejstret anmeldelse. S. fandt dog ikke blivende sted i Norge, og over Leipzig drog han ud på ny, denne gang til Paris hvor han tilbragte to år på sin vis lige så rige som Leipzigiårene, men mere præget af kampen for tilværelsen. Han spillede ved Concerts Musard og i Odéon teatret og nød i rigt mål at færdes i det parisiske teater- og musikliv hvor han blev en kendt skikkelse. Meget tid til at komponere blev der ikke levnet ham, og fra disse år skriver sig kun violinkoncerten i A-dur, opus 6. Parisopholdet blev 1870 afbrudt af den fransk-tyske krig, og S. søgte igen til Leipzig. Også her havde krigen uheldige følger for ham. Han fik ikke den ansættelse som koncertmester ved Euterpe-koncerterne han havde regnet med, men til gengæld konstaterede han at man i Tyskland med stigende interesse spillede hans værker, og i Gewandhaus fik han lejlighed til selv at fremføre sin D-dur symfoni ligesom han i denne periode fik fuldført sit opus 7, cellokoncerten i D-dur. Under Parisopholdet havde S. gjort bekendtskab med sin tilkommende første hustru der var amerikansk af fødsel. Med hende rejste han 1871 til New York hvor brylluppet stod. Derfra vendte han atter tilbage til Leipzig og blev endelig leder af Euterpe-koncerterne. Sommeren 1872 blev af afgørende betydning for S. Han gjorde i Bayreuth Rich. Wagners bekendtskab og fik ved lange samtaler uddybet den begejstring for Wagner og hans værker som var så karakteristisk for S. livet igennem, uden at det dog i påfaldende grad satte sig spor i hans musik der just på denne tid forøgedes med ouverturen til *Sigurd Slembe* opus 8 og *Carneval de Paris* opus 9. Efteråret 1872 vendte S. endnu en gang tilbage til Kristiania og nu for en længere årrække. Han overtog sammen med Edv. Grieg ledelsen af musikforeningen, og indtil 1883, kun afbrudt af sæsonerne 1877–80, var S. knyttet til sin fødeby musikliv.

Under vanskelige og kunstnerisk utilfredsstillende forhold udrettede S. et stort arbejde. Ved siden af koncerterne i musikforeningen gav han egne koncerter og underviste mange timer ugentlig, men fik alligevel i disse år tid til at komponere en række af sine berømteste værker, orkesterfantasiaen *Zorahayda* opus 11, *Festpolonaisen* opus 12, *Norsk Kunstner-Karneval* opus 14, B-dur symfonien opus 15, de fire *Norske rapsodier* opus 17, 19, 21 og 22 og orkesterfantasiaen *Romeo og Julie* opus 18. S. voksede i disse år til at blive en af Norges store, og sammen med Grieg fik han 1874 statsgave som komponist. Men alligevel lokkede udlandet igen den urolige kunst-

ner. 1877 drog han på en lang koncertrejse, først til Leipzig hvor han i Gewandhaus dirigerede sin B-dur symfoni, derfra til Italien, London og Paris. Det var meget nær ved at Frankrig helt havde taget ham fangen, men endnu en gang vendte han hjem til Kristiania. Mere afgørende for ham blev en koncertrejse han 1883 begav sig ud på. Under begejstring dirigerede han i Stockholm og fortsatte til Kbh. hvor hyldesten ved to koncerter var endnu mere levende. Det kgl. teater trængte på det tidspunkt ret hårdt til en operaleder som kunne afløse den gamle H. S. *Paulli, og teaterchefen, kammerherre Edv. *Fallenes, var hurtigt bestemt på at tilbyde S. stillingen. Efter alvorlige betænkninger slog denne til, og 3.9.1883 dirigerede han som sin første operaforestilling *Lohengrin* på Det kgl. teater. Til sin død tilhørte S. derefter dansk musikliv og gav det både som opera- og koncertdirigent impulser der var uvurderlige. Han var den fødte musikalske hersker; han ledede operaen med det sande genis overlegenhed og havde over for sangere, kor og orkester en optræden som med sine lige dele af elskværdighed, humor og bestemthed snart skaffede ham det beundrende tilnavn „Mester“. Og en mester var han når han ledede operaopførelserne på Det kgl. teater. Han indførte den sene Verdi herhjemme, Wagners Ring (med undtagelse af Rhinguldet) og de italienske verister, og hans fremførelse var præget af den nuanceringssevne som er den store dirigents fornemeste kendetegn så operaen tiltvang sig i hans 25 års funktionstid en stolt plads. Ikke mindre betydelig var S. i koncertsalen. Ved sine filharmoniske koncerter og senere med Det kgl. kapel viste han sig i al sin storhed. Med ganske diskrete bevægelser, men med et desto mere talende blik førte han sine musikere frem til kunstneriske ydelser af en levende bevægethed som man ikke før mindedes at have hørt herhjemme. Da S. 1908 som en alvorligt syg mand trak sig tilbage slukkedes for en tid det meste af den fest og den glans der havde været over dansk musik siden hans komme. S. var ikke alene som dirigent et frisk vindpust; hans kompositioner hvoraf så mange er blevet hele verdens eje har noget af den samme lysende og luftige klarhed. S. var ingen dybsindig komponist, men han var en formens og klangens mester. Hans værker er i langt ringere grad end Griegs norsk betonede i melodisk og harmonisk, men alligevel ligger de norske folketoner bag meget af det han skrev. Fra det øjeblik S. gled ind i dansk musik holdt han næsten op at komponere. Fra denne overgangstid stammer de fleste af hans få sange, den vidunderligt renlinjede og alligevel så følsomt bevægede violinromance opus 26, 1881 og *Holberg Kantaten* i 200 året

1884. Senere fik han sig samlet om musikken til balletten *Foraaret kommer* og kantatemusik i anledning af Christian IXs og dronning Louises guldbryllup 1892, men det var tydeligt at han ikke mere ejede sin ungdoms kompositoriske skaberkraft, noget der næppe alene havde sin grund i det meget arbejde hans teatergerning krævede af ham, men lige så meget i manglende trang til at skabe på ny. En lykke var det for så vidt at han ikke følte sig tvunget til at fortsætte som komponist som hans minde på baggrund af hans ungdomsværker står så strålende klart at det nødvendig havde måttet tilsløres af saftløse rutineværker. – K². 1892. F.M.I. 1908. □Mal. af Hans Heyerdahl, 1879 (Nasjonalgalleriet, Oslo). Træsnit af A. Neumann. Stik af Weger efter foto. Træsnit efter tegn. af F. Henningsen. Træsnit af H. P. Hansen 1882 samt 1883. Relief ca. 1905 efter foto fra 1884 (Musikhist. mus.). Tysk træsnit sign. A. Sch., 1885. Afbildet på satire i Oldfux, 1887. Mal. af Johannesen, 1887. Statuette af Niels Holm, 1889 (Det kgl. teater). Tegn. af Ø. Heggveit, 1905 (Fr.borg; Kgl. bibl.). Mal. af G. Achen, 1905 (Det kgl. teater), skitse af samme. Buste af A. Finne, 1908. Mal. af M. Ancher, 1911 (Frogner museet, Oslo) og 1919. Tegnet på dødslejet af Carl Jensen. Buste af Max Meden, 1940 (Det kgl. teater; Kgl. bibl.). Træsnit af Øyvind Sørensen 1940–41. Mal. af Eilif Petersen og af Astrid Welhaven Heiberg (Kunstnerforen. i Oslo). Buste (Oslo univ.). Buste af M. Skeibrok og af Stephan Sinding (Teatermus.). Buste (Musikhist. mus.). Tegn. af Fr. Andersen (Kgl. bibl.). Relief af Stinius Frederiksen på monument (Oslo). Foto. – Mindesmærke på graven.

Kilder. Interview i Politiken 30.9.1910. Breve i Samtiden XXIV, Kria. 1913 481–512 (også i Tilskueren XXX, s.å. 1004–19 1159–74). Norsk musikkgranskning I, Oslo 1937 51–56 (dagbog fra Islandsrejsen 1867). *Lit.* Skilling-mag. XLVII, Kria. 1871 257–59. [K. A. Winterhielm] i Ny ill. tid. II, Kria. 1875 137f. X, 1883 153f. G. J. Conradi: Kortfattet hist. oversigt over musikkens udvikl. og nuværende standpunkt i Norge, Kria. 1878 83–85. Nord. musiktid. I, Kria. 1880 84f. Ch. Kjerulff i Nutiden VII, 1882–83 21f 38. Aimar Grønvald: Norske musikere I, Kria. 1883 76–121. Politiken 17.10.1884. Carl Nielsen sst. 30.9.1900. Ch. Kjerulff sst. 16.11.1907. Sst. 15.6.1911. Ch. Kjerulff sst. 1.7. s.å. Hugo Seligmann sst. 28.9.1940. John Paulsen: Erindr., sidste saml., 1903 63–69. Jacob B. Bull i Folkebl. XXIX, Kria. 1908 289–91. Carl Nielsen i Tilskueren XXV, 1908 42–45. K. A. Wieth-Knudsen sst. 525–38. Dannebrog 30.9.1910. Godtfred Skjerne i Ill. tid. 1.7. s.å. Fini Henriques i Gads da. mag. IV, 1910–11 609f. Berl. tid. 14.7.–20.7.1911 samt 19.4.1925. Erik Abrahamsen sst. 30.9.1940. Vore hovdinger, ved Halvdan Koht, Trondhjem 1914. O. P. Monrad i Musik IV, 1920 19–23 37–42. Rob. Neieniendam: Det kgl. teaters hist. IV–V, 1927–30. Samme: Det kgl. teaters hist. 1890–92, 1970. John Paulsen i Edda XLIII, Oslo 1943 43f. O. E. Ravn i Levende musik III, 1944 57–67 93–97. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948, 170–235. Victor Gandrup: Fem takstokkens me-

Svendsen, Johan

stre, 1957 15–20. Anton Hansen i Fund og forskn. XIV, 1967 127 130f 138; XV, 1968 120–26 137–39 144 148. Nils Grinde: Norsk musikkhist., Oslo 1971 (3. udg. 1981). L. B. Fabricius: Træk af da. musiklvs hist., 1975. Nils Schiørring: Musikkens hist. i Danm. III, 1978 66–68. Finn Benestad og D. Schjelderup-Ebbe: Edv. Grieg, Oslo 1980.

Nils Schiørring

Svendsen, Knud Erik, * 1926, nationaløkonom. * 1.12.1926 i Tønder. F: bankfuldmægtig Jens Christian S. (* 1896) og syerske Oda Elna Louise Madsen (1899–1981). ~ 1° 26.9.1953 i Kbh. med forfatter Merete Teisen, * 26.2.1928 i Viborg, d. af arkitekt Flemming T. (1899–1979) og afdelingsleder Brita Kjærboilling Brostrøm (* 1900). Ægteskabet opløst. ~ 2° 22.7.1976 i Kbh. (b.v.) med socialrådgiver Tine Elisabeth Egelund, * 15.2.1945 i Kbh., d. af malermester Carlo E. (* 1907) og Else Rasmussen (* 1909).

S. blev student 1945 fra Christianshavns gymnasium. Han deltog i det kommunistiske ungdomsarbejde både her i landet og i udlandet, men blev 1956 ekskluderet af DKP. 1955 blev han cand. polit. og n.å. ansat som forskningsbibliotekar ved Det kgl. bibl.; i kraft af sine særlige administrative evner blev han allerede 1961 førstebibliotekar. 1960–62 var han tillige lektor ved universitetet med speciale i økonomiske samfundssystemer, hvorom han udbyggede sin viden ved rejser i de østeuropæiske lande. 1962 blev han universitetsadjunkt. Fra 1964 virkede han som professor i økonomi ved the university college i Dar el Salaam, Tanzania. 1969 vendte han tilbage til Danmark og blev ansat som forskningsleder ved Institutet for udviklingsforskning i Kbh. Han var påny i Afrika 1970 og 1970–72 var han rådgiver for Tanzanias præsident Julius Nyerere. 1.11.1972 blev han professor i økonomisk historie ved Roskilde universitetscenter. Han var her medlem af centernævnet (konsistorium) fra begyndelsen af 1973 til 30.4.1974 og prorektor i samme periode, fik 1976 orlov som professor og blev direktør for udviklingsforskningen. 1975 var S. medstifter af Socialistiske økonomers forening og var medlem af bestyrelsen til 1980, fra 1977 formand. 1975–77 og fra 1980 var han medlem af foreningens redaktionsudvalg. Herudover har han udfoldet en omfattende litterær virksomhed. Foruden artikler i Nationaløkon. tidskr. og andre danske og udenlandske fagskrifter har han skrevet alment oplysende artikler i dagblade og Samvirke og udsendt en række større og mindre bøger. 1963 kom *Østeuropas udenrigshandel og økonomiske samarbejde*, året efter *Østlandenes økonomiske udvikling*, 1967 *Den politiska och ekonomiska utvecklingen i Tanzania*, to foredrag i Uppsala. Sammen med sin kone var

han redaktør af *Tanzania vil selv*, 1967 (2. udg. 1969). Her skrev han selv afsnit om den økonomiske og politiske udvikling. I Dansk pengehistorie, 1968 skrev han om perioden 1700–1818, 1970 et lille hæfte: *Nye vilkår for udviklingslandene?*, 1974 *To forelæsnings om marxistisk økonomi*, 1977 *Internationale aspekter af krisen i Krise i Danmark* udgivet af Socialistiske økonomer.

S. er en venligt smilende lærer og forsker der har et godt forhold til sine medarbejdere. Han giver åbent udtryk for sin socialistiske grundopfattelse og er medlem af SF. Han er modstander af al dogmatisme både hos marxismen og dens modstandere og anvender også sin betydelige viden om almindelig økonomi i sit forskerarbejde. Han har set positivt på det moderne universitetsarbejde i RUC og har en nøgtern vurdering af det u-landsarbejde som han er meget optaget af. S. er medlem af Rådet for internationalt udviklingssamarbejde og af repræsentantskabet for Mellemfolkeligt samvirke. Han har været udenrigsministeriets repræsentant i den kommission som 1982 udsendte betænkning om principperne for den danske bistand til udviklingslandene. □Foto.

Interview i Berl. tid. 1.11.1970, Information 1.3.1975 og Den ny verden IX, 1975 nr. 4 7–16. – Kurt Sørensen i Aktuelt 28.5.1976. Danske økonomer, 1976 516f.

Niels Banke

Svendsen, Nicolai Thomsen, 1873–1966, redaktør. * 10.8.1873 i Hjemsted, Skærbæk sg., + 14.7.1966 i Tønder, begr. Visby kgd. F: gårdejer Peder Andersen S. (1832–1900) og Else Margrethe Beck (1837–1913). ~ 11.10.1904 på Visby hedegård med Gyde Marie Knudsen, * 11.2.1878 på Visby hedegård, + 19.11.1948 i Tønder, d. af gårdejer Kresten K. (1836–1922) og Louise Amalie Feddersen (1837–1923).

Skont født som ældste søn i en traditionsbevidst vestslesvigsk bonde- og somandsslægt valgte S. at gå den boglige vej og uddannedes til lærer på Tønder seminarium, hvorfra han tog afgangseksamen 1894. Han fik anvist en stilling i Brodersby ved Eckernførde 1894–96, siden i Sande-Bergedorf ved Hamburg 1896–97. Dette arbejde uden for hjemstaven tilfredsstillede ham ikke og 1897 rejste han til Kbh. Her underviste han en tid i den tyske Skt. Petri skole og kom ind på Statens lærerhøjskole hvor han gennemgik et kursus i dansk og historie. Allerede for dette kursus var afsluttet var S. kommet i forbindelse med H. P. Hanssen i anledning af nogle artikler han havde sendt Hejmdal om valgkampen i Vestslesvig forud for rigsdagsvalget sommeren 1898, og havde fået tilsagn om en stilling ved bladet. Han tiltrådte denne juli 1899 og virkede

her til 1904 som ansvarshavende redaktør. Selv om der ikke fra myndighedernes side blev taget så hårdt på pressens folk som før, fik dog også det kuld af yngre bladmænd, der i disse år gik i den danske presses tjeneste, deres andel af bøder og fængselsstraffe. S. afsønde bl.a. en straf på en måneds fængsel for angreb på fru Margrethe v. *Wildenradt-Krabbe.

1904 flyttede han til Haderslev hvor selskabet Modersmaalet havde overtaget Dannevirke efter episoden med v. Wildenradt-Krabbe og blev de forenede blades redaktør. Under hans dygtige journalistiske og forretningsmæssige ledelse genvandt den danske presse hurtigt sin stilling i by og amt og oplevede nogle fremgangsrige år; holdertallet steg til ca. 7000, bladene kunne udvides betydeligt, og trykkeriet blev moderniseret. Selv vandt han sig i disse år en ledende stilling i byen. Ved krigsudbruddet blev S. som andre ledende sønderjyder fængslet i nogle uger. Under grænsestriden 1918–20 stod han på H. P. Hanssens side. 1920 opgav S. pressearbejdet og konstitueredes i overgangstiden som borgmester og politimester i Haderslev. Efter genforeningen ønskede han at virke for skolen og udnævntes til amts-skolekonsulent i Tønder. I denne stilling virkede han til 1946 i nært samarbejde med amtmænd, lensgreve O. D. *Schack og landstingsmand H. *Jefsen Christensen. Vel orienteret i både danske og tyske skoleforhold, med et indgående kendskab til vesteregnsens befolkning og i besiddelse af en smidig forhandlingssevne havde han fremragende forudsætninger for at ordne skolevæsenet efter dansk lov under behørig hensyntagen til det tyske mindretal. Han vandt stor tillid i begge nationale lejre og hans indlæg som udenrigsministeriets delegerede i folkeforbundsligaernes union 1924–25 skabte respekt om den mønsterværdige danske mindretalsbehandling. Nationalsocialismens fremvækst også inden for de tyske mindretalskoler beredte ham en dyb skuffelse. Ikke desto mindre følte S. det efter 1945 som et nederlag, at 1920ernes frisindede mindretalslovgivning med tysksprogede kommunale skoleafdelinger ved siden af et privat tysk skolevæsen blev slået i stykker, og at kun den sidste skoleform blev fortsat.

S. indrettede efter genforeningen sammen med lensgreve Schack Tønder amtsmuseum og var dets første formand; han blev siden æresmedlem af dets bestyrelse og af Sprogforeningens bestyrelse. S. var medarbejder ved den af F. v. *Jessen udgivne Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, 1901, dens franske oversættelse 1906, og Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900–1937, 1938, og ved andre sønderjyske oversigtsværker, hvori han især behandle-

de skoleforhold. – Under et fængselsophold 1902 skrev han under pseudonymet Broder Boyesen fortællingen *Mens Stormen raser* der skildrer en vestslesvigsk egn i 1890'erne. 1904 fulgte *Hjemstavn* der handler om en nordslesvigsk præsts kampe. Sin hjemegn skildrede han også i Festskrift til H. P. Hanssen, 1932 og i jubilæumsbogen *Spare- og Laanekassen for Skærbæk og Omegn gennem 90 Aar*, 1950. Hans erindringer, *Sønderjydsk Skæbne*, udkom 1953–68 i tre bind. I bøgerne *De fire onde Aar*, 1933, udg. af Ingeborg Thomsen og Svend Thorsen, *Paa Vej til Danmark*, 1935, udg. af S. og Svend Thorsen og *Tiende Februar*, 1939, udg. af samme, har S. givet værdifulde skildringer af de daglige kår under første verdenskrig og i overgangsårerne. – R. 1923. DM. 1933. K.² 1947. □Mal. af Franciska Clausen (Folkhjem, Åbenrå). Foto.

N. S.: Sønderjysk skæbne I–III, 1953–68 (erindr.). N. S. i Sprogforen.s almanak 1926, 1925 42–57; 1941, 1940 67–80 og 1942, 1941 88–106 samt i Bladet Dannevirke 1838–1938, 1938 331–43. Sønderjyske årbøger, 1963 I–57 89–152 og 1965 37–82 (Alfr. Torps optegn.). Hans Andersen i Sønderjysk månedsskr. XLII, 1966 276–80. Morten Kamphøvenser i Grænsevagten XLII, s.å. 199–201 (opt. fra Jyske tid. 15.6. s.å.). Samme i Sprogforen.s almanak, 1967 112–15. – Papirer i Landsark., Åbenrå. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Lorenz Rerup (Hans Lund)

Svendsen, Olga Emilie, 1883–1942, skuespiller. * 22.2.1883 i Kbh. (Cit.), † 22.10.1942 sst., urne på Solbjerg kgd. F: sergent Andreas Edvard S. (ca.1839–1910) og Charlotte Emilie la Fontaine (ca. 1843–1900). Ugift.

S. voksede op i Kastellet, optrådte tidligt som sanger og debuterede 1904 på Dagmar-teateret hvor hendes far var statistformand. Efter nogle sæsoner ved Sønderbros teater blev hun af Frede *Skaarup engageret til det ny Scala-teater, i hvis første revy *Den trådløse*, 1912 hun medvirkede, og til hvis mest populære kræfter hun hurtigt kom til at høre. Den københavnske folkelighed var hende i kødet båret – rund, drastisk, humørfyldt. Og indtil 1923 var hun med så at sige i hele Scalas repertoire, operetter såvel som revyer. Hun dannede ofte par med den ligeledes særdeles trivelige Oscar Stribolt (1872–1927) – de gjorde fx megen lykke som den aldrende hofglasslibermester og hans kone i operetten *Jomfruburet*, morsomme og rørende på samme tid. Og i revyen *Alle veje fører til* – var hun kvindelig postmester på Sprogø, mor til Hans W. *Petersen som drengen der vil se giraffen. Efter hendes afsked med Scala kom der nogle urolige og magre år. Men rollen som dronning Frederikke i *Styrmand Karlsens flammer* – med visen *På min lysegrønne Ø* – på Nørrebro teater 1928 befæstede atter

Svendsen, Olga

hendes position i publikums bevidsthed. Og den blev yderligere forstærket via revyen: PH-revyen *På hodet* på Nørrebro teater – hvori hun sang visen *Det er her på Nørrebro, det foregår* – og den sidste Scala-revy *Punktum finale*, 1930. Hendes sceniske karriere var i det hele taget nært forbundet med revyen – Over Stalden-revyerne, Cirkusrevyen fra 1937. Her optrådte hun sidste gang sommeren 1942 – det år, hun døde – bl.a. med visen *Det gamle Klampenborg*. Hun var med i mange film allerede i stumfilmens tid – fx i en række Fy og Bi-farcer. Men først talefilmen lod hendes brede, altfavnende folkelighed komme helt til sin ret. *Københavnere*, 1933, blev næsten et nyt gennembrud for hende med visen om *København* som en slags kendingsmelodi. – Datteren **Elga Olga S.** (* 14.4.1906) – efterhånden bedst kendt som Elga Olga – kom allerede som halvvoksen til at spille mindre roller på filmen. Hun debuterede 1932 i Nakskov, optrådte senere på Casino, Betty Nansen teatret og Fønix teatret (Aveny) og var i længere perioder knyttet til Røde Kro teater og derpå til Nørrebro teater. Den store folkelige succes opnåede hun imidlertid først i revyen, især Cirkusrevyen med visen om *Solitudevej*, 1953, som det aldrig overgåede glansnummer. Hendes type, talent og viseforedrag minder om moderens, hvad der bl.a. viste sig i Randers-revyen 1981 og Cirkusrevyen 1982 der begge havde karakter af en på én gang retrospektiv og aktual hyldest til den aldrende prima-donna. Men ind imellem har hun også spillet „rigtige“ roller fx som gæst på Odense teater og på filmen. – □ Afbildet på akvareller af Valdemar Møller 1916 og 1918 og på tegn. af E. Utzon-Frank. Tegn. af Børge Biilmann Petersen udst. 1930. Tegn. af Carlo J., 1930 (Teatermus.). Tegnet i rolle af Viggo Afzelius (Teatermus.) og af Vald. Møller (sst.). Foto.

Axel Andreassen og Jens Hansen: O. S. og grammofo-nen. En diskografi, 1979.

Jens Kistrup

Svendsen, Charles Robert Edvard, 1884–1938, flyver. * 10.12.1884 i Kbh. (Johs.), † 17.7.1938 på Langøre, Samso, begr. i Hellerup. F: tinstøber Charles Emil Lars S. (1858–1935) og Marie Kirstine Rask (1858–1930). ~ 2.6.1916 i Århus med Karen Marie Margrete Jensen, * 3.6.1893 i Viborg, † 18.5.1967 i Gentofte, d. af forvalter Jens Karl J. (1868–1938) og Ane Kristine Breum Nielsen (1869–1916).

Efter endt skolegang kom S. i mekaniklære på H. C. Christiansens Cyklefabrik der senere blev Kbh.s førende automobilfabrik. Energisk, eventyrlysten og ærgerrig som han var blev han chauffør på en tid, da bilkørsel var noget nyt og

usædvanligt og kom hurtigt til at tage del i motorsport. Han er således en af Danmarks første motorsportsmænd og har taget del i de tidligste løb i ind- og udland. Han var indehaver af talrige præmier for motorløb, bl.a. Dansk automobilklubs ærespræmie 1919 (1 km på 34,4 sek.) og Danskmotor grand prix 1913. Om end hans deltagelse i automobiløb således strækker sig over en længere årrække er det dog navnlig hans deltagelse i flyvningen der har gjort hans navn kendt, selv om denne kun strakte sig over en kort tid. Fra året 1910, dansk flyvnings store år, vil S. blive husket som den, der tog teten blandt flere meget dristige og dygtige flyvere. Under et ophold i udlandet 1909 overværede S. et flyvestævne i Reims. Kort efter lærte han sammen med Alfred *Nervø flyvning på flyverskolen i Mourmelon. Efter at være vendt tilbage til Danmark deltog han i flyveugen i Kbh. 27.12.1909–3.1.1910 og vakte med sin dygtighed og dristighed opmærksomhed i udlandet, hvorfra han blev indbudt til deltagelse i betydelige stævner (flyvestævnet i Nice 1910). Hans store bedrift er dog den første flyvning over Sundet 1910. I dagene før 17.7.s.å. blev der af flere flyvere gjort en del forgæves forsøg på at flyve over Sundet. De måtte hver gang afbrydes for en sundflyvning dengang krævede foruden dygtighed tillige held og yderst gunstige atmosfæriske forhold, bl.a. praktisk talt vindstille. 17.7. var vejret fint. S. startede, men måtte lande otte minutter senere på grund af vinden. Så startede han atter klokken 4,02 og denne gang lykkedes foretagendet. – S.s sundflyvning er en bedrift der meget vel tåler sammenligning med Louis Blériots verdenskendte flyvning over Kanalen 1909 og den vakte stormende jubel i Kbh. og gjorde S.s navn kendt viden om. Af hans senere flyvebedrifter skal nævnes dansk højderkord 536 m sat ved Ålborg 1911 og nogle længdeflyvninger, Odense-Ringe og Middelfart-Fredericia, men i øvrigt varede det ikke længe inden S. helt opgav flyvesporten. Han blev derefter automobilhandler og fik hurtigt en ledende stilling inden for sit gamle firma, H. C. Christiansen, først i Århus, senere i Kbh. – Foruden talrige præmier for motorløb og flyvning fik S. flere udmærkelser: æresmedlem af Danske flyvere, De svenske flyvers udmærkel-sestegn 1930, Dansk aeronautisk selskabs guld-medalje 1930. – R. 1930. □ Mal. af H. Dohm, 1910. Karikaturtegn. (Kgl. bibl.). Tegn. af Emiel Hansen (Fr.borg). Mal. af E. Saltoft, 1938 og af Carl Nielsen, s.å. Foto. – Flyvningen tegnet af Oscar Bojesen (Fr.borg) og malet af samme.

Politiken 17.7. og 18.7.1938. Nationaltid. 18.7. s.å.

*Otto Olsen**

Svendsen, Søren Christensen, 1859–1934, politiker. * 15.11.1859 i Nøddelund, Gulev sg., † 25.2.1934 i Bjerringbro, begr. i Gulev. F: gårdejer Christen Iversen (1817–71) og Dorthe Cathrine Sørensen (1826–1915). Navneforandring efter morfaderen fra Christensen, Søren Svendsen 20.8.1905. ~ 7.10.1881 i Hjorthede med Mette Mathilde Christensen, * 22.2.1859 i Hjorthede, † 10.5.1902 i Nøddelund, d. af gårdejer Christen C. (1829–1916) og Mette Cathrine Mogensdatter (1837–1919).

S. påvirkedes fra 14-års alderen af Lars *Bjørnbaks taler og avis og var 1879–80 elev på hans højskole i Viby. Meget tidligt måtte han overtage fødegårdens drift som bestyrer. Han ejede den fra 1882 og solgte den 1906 og blev husejer i Bjerringbro. Den bjørnbakske indflydelse og en stærk påvirkning af Indre mission blev hans åndelige grundlag. Han var i provisorieårene talsmand for skattenægtelse og formand for sin egne riffelforening, men skuffedes over at venstres førere ikke lod aktiv handling følge de stærke ord mod J. B. S. *Estrup. 1890 valgtes S. til folketinget i Søndervingekredsen og sluttede sig til det moderate venstre. Som tilhænger af det storpolitiske forlig 1894 faldt han ved valget 1895, men var valgt i Vinderupkredsen 1898–1906 og i Rudsvedbykredsen 1910–26. Han indtog blandt sine partifæller i venstre en vis særstilling som missionsmand og var en streng puritaner. Han talte gerne for fremme af ædrueligheden og for totalafholdenhed og var som sparepolitiker på vagt over for administrationens udgifter og bekæmpede statsstøtte til Det kgl. teater. Ved sin jævne dygtighed kunne han gøre sig gældende i en tid da venstre og landbruget havde en stærk position i rigsdagen og var medlem af landbokommissionen af 1911 og lønningskommissionen af 1917 og sit partis ordfører for lønningsloven 1919 og formand for lønningsudvalget 1920–24. – R. 1927. □ Afbildet på O. Mathiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

S. S. i Tiden VI, 1915 170f. – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 432–34. J. P. Jensen i Fra Holbæk amt, 1924 124–27. Sorø amtstid. 26.2.1934. Viborgs stifts folkebl. s.d., 28.2. og 5.3. s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Hans Jensen**

Svendsen, Torben Anton, 1904–80, sceneinstruktør. * 17.9.1904 i Kbh. (Holmens), † 18.6.1980 sst., begr. i Hornbæk. F: kgl. koncertmester Anton *S. (1846–1930) og Inger S. Bang (1877–1956). ~ 9.6.1928 i Kbh. (Jac.). Med skuespiller

Karin *Nellemose, * 3.8.1905 i Kbh. (Jac.), d. af assistent i KTAS, reserveintendant, senere intendant af forstærkningen Sophus Vilhelm Aage N. (1877–1919) og Anna Marie Hultgreen (1877–1941).

S. fødtes ind i musikken, og den omstændighed at man i det altid kammermusicerende hjem manglede en cellostemme bestemte hans valg af instrument. 17 år gammel blev han student fra Metropolitanskolen og fik sin første cellouddannelse hos koncertmester Ernst Høeberg. Senere studerede han et års tid i Paris hos den berømte Jean Vaugois. Efter hjemkomsten blev han kapelmusikus, et embede han bestred fra 1926–49. Han var en af vore fineste cellister og i sin aktive musikerperiode medlem af både Rafn-, Erling Bloch-, Koppel- og Den danske kvartet. Allerede under krigen debuterede han som instruktør med en mindeværdig opsætning af Igor Stravinskis *Historien om en Soldat* i Odd-Fellow palæets store sal. Her så kapelmester Egisto *Tango det kommende instruktøremne, og formidlede at han 1946 kom til at iscenesætte Stravinskis *Nartergalen* på Det kgl. teater. I disse år nåede han tillige at sætte G. Lorcas *Yerma* op på Riddersalen, *Scapins Gavtyvestreger* og Shakespeares *Tvillingerne* på Skolescenen, C. E. Soyas *Frit Valg* på Det Ny teater og *Liden Kirsten* og *Peer Gynt* på Odense teater. Efter at have sat G. Verdis *Don Carlos* op på Det kgl. teater stod det ham klart at han måtte træffe et valg, og det blev et farvel til kapellet. 1950 blev han fast sceneinstruktør ved teatret og fik straks store operaopgaver, *Orfeus og Eurydike* 1951, *Eugen Onegin* s.å. men også skuespil som A. Camus *Misforsiddelsen* og B. Brechts lærestykke *Mutter Courage*. En af kulminationerne i karrieren blev A. Honeggers og P. Claudels dramatiske oratorium *Jeanne d'Arc på Bålet*, et samtkunstværk af opera, skuespil og ballet som han musik-dramatisk forløste med stor fornemmelse også for rummet, lysstæningen og monumentale grupperinger. Forestillingen blev en af periodens største og mest gribende med Ingeborg *Brams som den lysende centrale figur. Af klassikerne satte han Schillers *Maria Stuart* op. I det nyere repertoire skaffede han teatret en stor succes med J. Anouilh's Don Juan-version *Ornifle* hvis elegante og kynisk vittige hovedperson var som skabt til Henrik *Bentzon. Med megen fornemmelse for fransk ånd satte han *Stævnemøder i Senlis* op, af danske dramatikere K. Abells *Anne Sophie Hedvig* og K. Munks *En Idealist*. Nænsomt og fint levendegjorde han K. Bjarnhofs *Den korte Dag er lang nok* om blindes vilkår. Hans indsats for operaen fortsatte med *Trylleflojten* 1956 hvor han lagde vægt på den morsomme wienerkomedie ved at anvende

Svendsen, Torben Anton

skuespillere i Papagenos og Papagenas partier (Poul *Reichardt og Birgitte Bruun (*Price)). I tresserne løste han så forskellige opgaver som Carl Orffs *Den kloge Pige*. J. Offenbachs *Hoffmanns Eventyr*. L. Janáček's *Den fiffige lille Ræv* og Brecht og Weills *Mahagonny*. Af Carl Nielsen lavede han først opera/oratoriet *Saul og David*, så både det gammeltestamentlige tema og de mange polyfone kors-scener blev af stærk scenisk virkning selv om værket i sin musikdramatiske form egentlig ikke egnede sig for teater. 1964 satte han *Maskerade* op i en frodig og overdådig form understøttet af den svenske koreograf Birgit Cullberg og kapelmester John *Frandsen der fik partituret til at danse. S. blev 1966 skuespiller på Det kgl. teater og måtte fra 1971 også påtage sig hvervet som leder af operaen efter John *Winther, to store administrative poster som kun han kunne bestride fordi hans viden om teater var så utrolig stor og tillige byggede på næsten et halvhundredårs erfaringer inden for murene. Han blev også lærer ved operaakademiet og fra 1959–71 konsulent i TV-teatrets dramaturgiat ligesom han beklædte formandsposten for Foreningen af danske sceneinstruktører 1956–64. Allerede inden S. havde forladt kapellet begyndte hans instruktørvirksomhed på radioen hvor han lavede en lang række forestillinger, først Peter Guldbrandsens *Kondoren eller Cirkus Europa* 1947 med musik af Herman D. Koppel. Herefter bl.a. P. Claudels *Budskabet til Maria* der i særlig grad var „instrumenteret“ for forskellige stemmers timbre, den lyse sprøde Violaine (Ingeborg Brams) og den mørke karakterfulde Mara (Inge *Hvid-Møller). Han fik store opgaver som fx Shakespeares *Stormen*. Peer Gynt I og II, Yerma, Jeanne d'Arc I og II og Abells *Kameliadamen* 1966. 2.10.1951 markerede både TV.s begyndelse og S.s debut som fjernsynsinstruktør med J. Allens *Harlekins Tryllestav*. Han havde iscenesat komedien nogle måneder før på Det kgl. teater. Et af hans højdepunkter i TV-teatret blev Munks *Kærlighed* der blev skelsættende både for instruktør og skuespillere. Han lavede en uforglemmelig fin udgave – særlig bearbejdet for TV – af H. C. Branners *Søskende* med stjernebesætning (Bodil *Kjer, Ebbe *Rode, Mogens *Wieth), og genopsatte 1962 *Den korte Dag er lang nok*. Samme år lavede han H. Pinters *Kollektionen* og n.å. *Indenfor Murene* med Poul *Reumert og Clara *Pontoppidan, som for længst er blevet en TV-klassiker der samtidig fastfryser en tradition og spillestil. 1964 lavede han H. v. Hofmannsthal/Johannes Jørgensens *Enhver*. Et af hans sidste arbejder for TV var A. Schnitzlers *Anatol*. S. havde allerede som kapelmusikus brugt det meste af sin fritid på film. Under kri-

gen lavede han en række kortfilm med socialpolitisk indhold der belønnedes med et Unesco-legat til et halvt års studier på britiske filmatelierer. Han lavede også filmen om Berl.Tid. i anledning af 200-års jubilæet 1949 og s.å. portrætfilmene om Carl Pedersen (Pjerrot, med brudstykker fra Tivolipantomimer) og Thorkild Rouse. Hans første spillefilm, *Susanne* efter Johs. *Buchholtz' roman belønnedes med en Bodil 1950. N.å. kom oprettfilmene *Mød mig på Cassiopeia* der nok blev hans største folkelige succes. *To Minutter for sent* kom 1952, n.å. *Sønner* efter Leck Fischers dystre manuskript, og af samme *Det er så yndigt at følges ad* 1954, en bagatel men med en moderne tone mellem filmens unge boligløse par. Hans forsøg på at lave børnefilm lykkedes ikke rigtig. I *På tro og love* kombinerede han meget raffineret sort/hvid med farvefilm, i H. C. Branners *Jeg elsker dig* lå dialogen på et for dansk film sjældent niveau. Som kulturpersonlighed rakte S. vidt. Han var en af vore betydeligste iscenesættere. Hans force var kombinationen af stor musikalitet og aldrig svigtende stilfornemmelse, hans særkende en stilfærdighed og tysthed der skabte den rette atmosfære for skuespillernes skabende tilstand. Han forstod at lytte. Ellers ejede han en kølig reservation i sit væsen der var med til at udviske hans egne konturer, men bagved lå et varmt engagement og den suveræne fagmands ydmyge beskedenhed. – R. 1954. R.¹ 1964. – Ingenio et arti 1974. □Mal. af Henrik Bloch. Foto.

Interviews i Politiken 4.1.1942, 21.9.1945, 17.9.1964, Berl. aften 27.9.1949 og B.T. 2.6.1970. – Kai Berg Madssen i B.T. 25.3.1950. Harald Engberg: Teatret 1945–52, 1952. Samme: Den unge vredes tid, 1970. Mikael Sne i Land og folk 26.8.1962. Nils Schjørring i Berl. tid. 16.9.1974. Marguerite Engberg: En foreløbig oversigt over da. TV-teaters hist., 1975 = Kbh.s univ.s inst. for filmvidensk. V. – De musikalske udsendelser. DR 1925–75 II, 1976. Peer Gregaard i Det kgl. teaters progr. sept. 1980.

Karen Krogh

Svendsen, Aage, 1880–1974, departementschef. * 8.2.1880 i Kbh. (Pauls), † 29.4.1974 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: instrumentmager, kaptajn i Kbh.s borgervæbning Axel Christian S. (1830–93, ~1° 1862 med Maren Emilie Petersen, 1839–76) og Anna Hanna Lublin (1845–96). ~1.12.1925 i Kbh. (Matth.) med Margrethe Ribber, * 6.8.1883 i Svendborg, † 27.8.1966 i Kbh. (Garn.), d. af købmand, senere norsk vicekonsul Ludvig *R. (1850–1933) og Berta C. W. Baagøe (1857–1934).

S. blev student fra Lyceum 1897, cand.jur. 1903 og var sagførerfuldmægtig og juridisk manduktor til 1909. Fra 1905 var han tillige funge-

rende assistent i justitsministeriet, fik fast ansættelse 1907, blev fuldmægtig og ekspeditionssekretær 1915, kontorchef 1919 og var departementschef 1925–50. S. virkede i justitsministeriet gennem 45 år og oplevede det for departementschefer sjældne at holde 25 års jubilæum i stillingen. Han ansattes under justitsminister P. A. Alberti og tjente under samtlige justitsministre til og med N. Busch-Jensen og blev i ministeriet en institution der forbandt den gamle fine Slots-holmsatmosfære fra århundredets begyndelse med den nye udvikling der indledtes med retsreformen 1916. I besiddelse af betydelige kundskaber og megen indsigt trængte han let og hurtigt ind til kernen i de mange problemer han stilledes over for. Han havde en legendarisk flid og en usædvanlig hukommelse. Lighed for loven skulle følges af ligevægt i afgørelser. En afgørelse måtte ikke være i konflikt med tidligere bestemmelser medmindre lovgivning eller ændrede samfundsforhold betingede det. Af væsen var han kølig og stilfærdig, men med åbent sind og lydhør over for nye synspunkter og tanker. Der til kom forhandlingsdygtighed og betydelig formel evne. I særlig grad interesserede S. sig for familieret og børnelovgivning. 1909 blev han sekretær, 1910 ekspeditionssekretær ved overværgerådet og var 1916–19 fungerende formand for rådets afdeling for jyske sager. 1919–34 sad han i den skandinaviske familieretskommission og i tidens løb som medlem af eller formand for en række ministerielle udvalg og kommissioner. Af hans øvrige hverv skal nævnes at han var ministeriets tilfornordnede ved Finsens institut 1921–27, ved Husmandsbrandkassen 1920–26 og ved Kbh.s brandforsikring 1926–51 og sad i styrelsen for Nordisk administrativt forbund og De nordiske juristmøder. 1947–50 var han medlem af udvalget for nordisk lovsamarbejde.

Da regeringen ophørte at fungere ved tyskernes indførelse af krigsretstilstand 29.8.1943 stod S. som øverste leder af justitsministeriet. Et påtrængende problem var videreførelse af love der udløb og tilvejebringelse af nødvendige nye lovbestemmelser. S. var i departementschefernes drøftelser herom den der formulerede regler og afgrænsninger for anvendelsen af lovanordninger, en fremgangsmåde der ikke havde fortilfælde i statsretten, men var affødt af de ekstraordinære forhold og accepteret af de politiske partier. Efter tyskernes opløsning af det danske politi 19.9.1944 fik S. etableret de kommunale vagtværn der fungerede i besættelsestidens seneste del. Uden de magtmidler der normalt er til rådighed for justitsministeriet var de sidste måneder af besættelsen forløbet uden fuldstændigt sammenbrud, og S. kunne 5.5.1945 igen indtage

posten som departementschef under en parlamentarisk ministers ansvar. Den sidste del af hans embedsperiode blev optaget af retsopgøret efter krigstiden og tilpasning af lovgivning og administration til den nationale og internationale genopbygning. Efter sin afgang som departementschef fortsatte S. sit virke på to områder der havde hans særlige interesse. Han var 1908 indtrådt i bestyrelsen for Studentersamfundets retshjælp for ubemidlede og fortsatte i styrelsen til 1966. I direktionen for det Classenske fideikommiss var han indtrådt 1935, var administrerende direktør 1946–67, og udtrådte af direktionen 1970. Han var da 90 år. – S. var medudgiver af T. Hindenburgs *Juridisk Formularbog*. 5.-9. udg. 1919–56. – R. 1920. DM. 1926. K². 1929. K¹. 1936. S.K. 1947, i diamanter 1967. □Tegn. af Otto Christensen, 1950 (Fr.borg). Foto.

Studerne fra 1897, 1926 158f. Jørgen Hæstrup: ... til landets bedste I–II, 1966–71. K. Asbæk i Berl. tid. 30.4.1974. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (A. Falk-Jensen)

Svenningsen, Cleophas, 1801–53, skoleinspektør. * 25.9.1801 på Mølholt i Hals sg., † 20.1.1853 i Kbh. (Fred. ty.), begr. sst. (Fred. ty.). F: gårdejer i Hals, senere borgmesterfuldmægtig i Ålborg og på Fyrendal Christen S. (1767–1837) og Else Melsen (1761–1834). Ugift.

S. var allerede som barn selvstændig og uafhængig, gik sine egne veje og knyttede sig ikke nær til nogen, heller ikke til forældrene. 1819 blev han student fra Ålborg, tog n.å. anden eksamen og var derpå i et par år huslærer. 1824–29 var han alumne på Borchs kollegium hvor han studerede matematik uden dog at tage nogen eksamen. Samtidig blev han lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn hvor han underviste i 30 år, mest i matematik. Han var en fremragende lærer der udtrykte sig klart og anskueligt. Et par skolebøger S. skrev udmærker sig ved samme klarhed uden at bringe noget nyt. Fra 1832 var han skolens inspektør. Alle elever nærrede ubetinget agtelse og respekt for ham, og det ikke blot på grund af hans kraftige ydre, og da han kunne vise varme og hjælpsomhed over for den enkelte blev han elsket af mange og føltes som en af skolens faste støtter. Skaberi og usandhed var ham forhadet, og ved sit samvittighedsfulde arbejde i skolen og sin djærve ægthed i tale og væsen prægede han sig dybt i elevernes sind. Uden for skolen var han en anden. Allerede som stor skoledreng havde han fået smag for krostue-livet som han til sin død dyrkede med iver og grundighed, lidet kritisk i valget af sin omgang. Hans legemsstyrke og hans udholdenhed i drik gav stof til mange anekdoter, og han fik en slags

Svenningsen, Cleophas

litterær berømmelse ved at være model til en af soldebrødrene i Carl *Bagers Min Broders Levned. Disse fortællinger lader sig ikke længere kontrollere. S.s uregelmæssige privatliv kom aldrig til at influere på hans skolearbejde. □ Buste af Th. Stein, 1852 (Vestre Borgerdydskole), efter denne tegn. af samme (Fr.borg); busten afbildet på tegn. af skolepladsen af Vilh. Kyhn ca. 1860. Statuette af Chr. Schierbeck, efter denne radering af C. L. Petersen, 1853. To tegn. af Victor Hansen (Fr.borg).

Skoleprogr. fra Borgerdydskolen på Christianshavn, 1853 33. Johs. Helms: Borgerdydskolen 1787-1837, 1887 50-68. N. Hancke: Penne-tegninger, 1893 127-30. Otto B. Wroblewski i Vor ungdom, 1897 155-62. Vilh. Bergsøe: De forbistrede drenge, 1898 256-310. Pers. hist. t. 4.r.III, 1900 118-30 (søsteren Dorothea Stephansens optegn.). Vestre Borgerdydskole 1787-1937, 1937 31f.

*Hans H. Fussing**

Svenningsen, Nils Thomas, * 1894, diplomat. * 28.3.1894 i Stockholm (Kungsholm församl.). F: norsk dispachør Anders S. (1856-1927) og Anna Carolina Bennet (1864-1945). ~ 30.12.1922 (Fr.borg slotsk.) med Eva Karen Johanne Larsen, * 17.5.1899 i Skørping, † 27.8.1960 i Kbh., d. af kgl. skovfoged H. P. L. (1858-1936) og Anne Hansen (1864-1946).

S. fødtes i Stockholm hvor han boede til sit 7. år. Faderen var norsk statsborger og moderen var svenskfødt men januar 1901 flyttede familien til København. 1911 tog S. studentereksamen fra Ploekross' skole og blev 1917 cand.jur. Efter en tid som sagførerfuldmægtig ansattes han i lenskontrollen hvorfra han senere flyttedes til justitsministeriet skønt han først blev dansk statsborger 1920. S.å. søgte han ind i udenrigsministeriet hvor han 1.9.1920 konstitueredes som sekretær og 1.5.1921 udnævntes til fuldmægtig. S. fik i årene 1921-22 lejlighed til at deltage i forhandlingerne med Tyskland om den praktiske gennemførelse af genforeningen. Den danske delegationsleder, gesandt greve Carl *Moltke (1869-1935), fattede interesse for ham og fik fra januar 1924 ansat ham som 2. legationssekretær i Berlin. Opholdet i Tyskland fik stor betydning for S.s videre karriere. Han erhvervede indgående kendskab til tysk psyke, forretningsgang og embedsstand samt lærte at beherske det tyske sprog i skrift og tale. Han hjemkaldtes 1930 og ansattes september s.å. som fuldmægtig i den politiske afd. men flyttedes i begyndelsen af 1932 til den økonomiske afd.s 1. kontor hvor han oktober s.å. blev kontorchef indtil slutningen af 1937. I disse år deltog han i udformningen af den nye danske handelspolitik der havde som princip at Danmark ikke kunne købe mere i et bestemt

land end det kunne sælge til det. Til ordning af samhandelsproblemerne med Tyskland nedsatte begge lande regeringsudvalg og S. blev i efteråret 1934 formand for det danske udvalg efter minister O. C. Mohr. I de følgende år fik han lejlighed til at lede en række vigtige økonomiske forhandlinger med tyskerne. Efter en to-årig periode som chef for administrationskontoret, hvor han samtidig bevarede følingen med handelsforhandlingerne, udnævntes han 1.2.1940 til chef for den politisk-jur. afd. Han kom derved i en fremskudt position da forhandlingspolitikken med den tyske besættelsesmagt indledtes af regeringen Stauning-Munch efter 9.4.1940. Det blev hans opgave at formulere hovedparten af de danske noter lige fra protesten over selve besættelsen til de mere jævne problemer der kom til at regulere den daglige tilværelse i det besatte land. Fra foråret 1941 da krisen omkring gesandt Henrik *Kauffmanns Grønlandstraktat med USA brød ud kom han i et nært samarbejde med udenrigsminister Erik Scavenius. Det føltes derfor ganske naturligt at S. i juni 1941 afløste Mohr som direktør efter at denne var blevet gesandt i Berlin. Samarbejdet med Erik Scavenius blev i sjældnen grad harmonisk. Scavenius havde ubetinget tillid til S.s loyalitet, faglige dygtighed og store arbejdskraft. Den indsats han ydede i disse år betød en stor aflastning for udenrigsministeren. S. satte på sin side Scavenius meget højt og betragtede ham i den ganske specielle situation hvori Danmark befandt sig som den eneste personlighed der havde mulighed for at føre Danmark gennem krigsårene.

Efter 29.8.1943 kom S. som departementschefstyrets førstemand til at øve en vægtig indsats i bestræbelserne for at videreføre hvad der var tilbage af forhandlingspolitikken. Hans første opgave i ugerne efter den 29. august blev at undersøge alle muligheder inden det danske svar blev afgivet på besættelsesmagts krav om indsettelse af en ny dansk regering ifald man ville undgå et tysk militærstyre. Efter at have fået såvel kongens som politikernes indforståelse med departementschefstyrets etablering opnåede han ved samtaler med den tyske rigsbefuldmægtigede, dr. Werner Best, at denne og Auswärtiges Amt i Berlin stiltiende accepterede dette styre og opgav såvel kravet om dannelse af en ny dansk regering som planerne om indførelse af tysk krigsadministration. Derefter blev det S.s hovedopgave at holde sammen på departementschefstyret så der aldrig opstod et farligt vacuum der kunne friste tyskerne til at overtage den danske administration. Ved tyskernes aktion mod politiet i sept. 1944 rejstes der fra politisk side tvivl om nytten af at fortsætte med dette styre. S. var

en bestemt modstander af sådanne tanker, og han havde den tilfredsstillende at et flertal blandt politikerne, embedsmændene og organisationsfolkene delte hans anskuelse. Derved lykkedes det at bevare styret indtil befrielsen den 5.5.1945. Dette betød bl.a. at det blev muligt at hjælpe fangerne i Tyskland og deres familier i Danmark, samt opbygge den organisation der i krigens slutfase bragte tusindvis af danske og fremmede koncentrationslejr-fanger fra Tyskland via Danmark til Sverige.

Efter befrielsen blev S. sammen med andre af udenrigsministeriets højere embedsmænd udsat for kritik på grund af deres holdning under besættelsen. Men udenrigsminister Christmas Møller forsvarede dem i en tale i folketinget, og efterhånden forstummede kritikken i erkendelse af den positive indsats S. og hans kolleger havde ydet i forsøget på at mindske befolkningens lidelser. Fra efteråret 1945 til foråret 1950 var S. gesandt – fra 1947 ambassadør – i Stockholm. 1950 flyttedes han til Paris, men kaldtes allerede i marts 1951 tilbage til stillingen som direktør for udenrigsministeriet. I den ti-årige periode hvor han blev på denne post fik han især et godt samarbejde med udenrigs- og senere statsminister H. C. Hansen. Sammen med ham var S. med til at løse en række udenrigspolitiske opgaver som udarbejdelsen af de danske og tyske erklæringer af marts 1955 der bragte en afslutning på de mangeårige modsætninger om mindretallene nord og syd for grænsen. S. har omtalt disse erklæringer som den måske mest betydningsfulde begivenhed i 1950ernes danske udenrigspolitik. 1956 ledsagede han H. C. Hansen på dennes rejse til Moskva hvor der afsluttedes en handelstraktat om danske skibsleverancer hvilket fjernede visse sovjetiske misstemninger mod Danmark. S. har i Bogen om H. C. Hansen skildret dennes betydningsfulde indsats som udenrigsminister. 1955 tog S. initiativet til afholdelse af det første verdensomfattende danske konsulmøde i Kbh. 1957 nedsattes en kommission til undersøgelse af udenrigstjenestens effektivitet. Resultatet blev loven af 1961 der gennemførte en reorganisering og modernisering af tjenesten. Juli 1961 udnævntes S. uden eget ønske til ambassadør i Storbritannien, fra 1962 tillige i den Irske Republik, to poster han beholdt til han 1.4.1964 faldt for aldersgrænsen. Før han trak sig tilbage opfordrede de norske og svenske regeringer ham til at overtage formandskabet i den norsk-svenske rensdyrkommission. Det blev kommissionens opgave at stille forslag til en modernisering af de forældede regler for rensdyrenes græsnings. Efter tre års arbejde kunne S. i egenskab af kommissionens formand fremsætte en omfattende

betænkning der i det væsentlige blev fulgt i den norsk-svenske overenskomst.

I årene efter 1966 fik S. lejlighed til i en række artikler og indlæg at kommentere besættelsestiden og dens virkninger for Danmark. De vigtigste skrifter er følgende: *Danmarks besættelse 1940–45. Lidt forhistorie. Nogle generelle synspunkter og refleksioner om forhandlingspolitikken og modstandsbevægelsen* (Nordisk Tidsskr. for international Ret, 1967). Endvidere: *Danmarks status efter den tyske besættelsesaktion den 9. april 1940* (ibid. 1969). *Danmarks status efter 9. april og dr. Munchs politik* (Hist. Tidsskr. 12. r. V, 1971). *Nogle bemærkninger til Henning Poulsens doktordisputats* (Historie, ny r. IX, 1970–72). Endelig har S. i værket om Den danske udenrigstjenestes historie 1770–1970 II, 1970, skildret *perioden 1919–61*.

S. havde aldrig ønsket andet end at måtte leve en embedsmands mere tilbagetrunkne liv, men ved skæbnens luner kom han til at spille en vigtig politisk rolle i besættelsens sidste fase. I kraft af sin helstøbte personlighed, uforfærdede optræden og faste ledelse har han i egenskab af departementschefstyrets førstemand indskrevet sit navn i Danmarks historie. – R. 1929. DM. 1937. K². 1942. K¹. 1947. S.K. 1956, i diamanter 1964. □ Mal. af A. Tørsleff, 1962 (udenrigsmin.). Mal. af Jørn Glob, 1970 (Fr.borg). Foto.

Beretning til folketinget afgivet af de . . . nedsatte kommissioner i henhold til grundlovens § 45 [Den parlamentariske kommission] I–XIV, 1945–58. (Ny Ninka interviews, 1980 34–54. – Jon Krabbe: Erindr. fra en lang embedsvirksomhed, 1959. Jørgen Hæstrup: . . . til landets bedste I–II, 1966–71. Viggo Sjøqvist: Dan.s udenrigspolitik 1933–40, 1966. Samme: Erik Scavenius II, 1973. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 II, 1970. Henrik S. Nissen: 1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken, 1973. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Hans Kirchhoff: Augustoprøret 1943 I–III, 1979. – Papirer i udenrigsministeriets ark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Viggo Sjøqvist

Svensen, Asser, se Asser, † 1137.

Svensen, Christiern, † ca. 1140, hirdmand. † 20.5., året usikkert. F: Sven *Thorgunnasen (–1086–) og Inga. – Far til *Eskil (ca. 1100–81). Bror til *Asser († 1137), *Sven († ca. 1153) og Eskil *Svensen.

S. tilhørte Thrugotsønnerens slægt. Som hirdmand under kong Niels skulle han have været udstødt af hirden ved niddingsord for med draget sværd at have såret sin hirdbroder Ture Dokæ, den første forseelse mod Vederloven siden kong Knud den Stores berømte forbrydelse. Forbøn hos kongen af S.s mægtige frænder udvirke-

Svensen, Christiern

de imidlertid at han fik lov at sone misgerningen ved (ganske vist meget høje) bøder, tre gange fyrrer mark sølv (nemlig til kongen, til den skadelidte i bod og til hirdfællesskabet) samt to mark guld til den skadelidte i hvad der på folkesproget hedder gørsom. Det er Sven Aggesen der overleverer den lovbestemmelse hvormed kong Niels således, for S.s og hans slægts skyld, skal have ændret hirdmandstugten. Efter drabet på Knud Lavard var S. Erik Emunes mand og sikkert hans vigtigste støtte i Jylland; han faldt i kong Niels' fangenskab, men løslodes efter slaget ved Fotevig 1134.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (reprudg. 1973). *Scriptores minores*, ved M. Cl. Gertz I, 1917–18 (reprudg. 1970) (Sv. Aggesens skrifter). *Saxonis Gesta Danorum*, udg. J. Olrik og H. Ræder I–II, 1931–57. – John Danstrup i *Festskr. til Erik Arup*, 1946. N. Skyum-Nielsen: *Kvinde og slave*, 1971.

Kai Hørby

Svensen, Eskil, † ca. 1153, korsfarer. † ca. 1153 i Jerusalem, begr. i Paternosterkirken på Oliebjerget. F: Sven *Thorgunnasen (–1086–) og Inga. – Bror til *Asser († 1137), *Sven († ca. 1153) og Christiern *S.

S. bidrog til bøderne for broderen Christierns brud på Vederloven. Rimeligvis er han den gældker Eskil der 1143 advares af Erik Lam mod at hindre Knudsbrødrene i at drive fiskeri i Lønborg å, hvilket var skænket dem af de to foregående konger. Ellers er han kun kendt som pilgrim. Conrad af Eberbachs store cistercienserkrønike, som her er vor kilde, skildrer drastisk S. som en vild, frygtelig udseende kriger der havde udøst strømme af blod og daglig mærkede sin vej med voldshandlinger. Hans bror biskop Sven af Viborg råder ham til at gøre bod ved en pilgrimsfærd til det hellige land, men S. vil kun tage korset hvis Sven vil drage med. Bispens går ind derpå, og sammen når de til Jerusalem. Da de har knælet ved den hellige grav og foran Kristi kors og badet sig i Jordan beder S. til Gud om at dø, og bønnen opfyldes. Sven beder da om at måtte følge sin bror i døden, og endnu samme dag drager han det sidste suk. De jordfæstes i den lille paternosterkirke på Oliebjerget, og for de to brøders sjælegave bygges kirken større og skønnere.

Scriptores minores, ved M. Cl. Gertz II,1, 1918–20 (reprudg. 1970) 437–41.

C. A. Christensen

Svensson, Adolph Bernhard, 1880–1963, redaktør, politiker. * 19.11.1880 i Løjt sg., † 14.10.1963 i Haderslev, urne på Damager kgd. sst. F:

skræddermester Elias S. (1848–1908) og Kjestine Marie Rasmussen (1847–1936). ~ 11.5.1905 i Flensborg med Kathrine Marie Billum, * 30. 1.1884 i Haderslev, † 26.6.1976 sst., d. af købmand Morten Christian Sørensen B. (1856–1946) og Dorthea Christine Therkelsen (1859–1919). – Far til Bjørn *S.

Faderen var indvandret til Nordslesvig fra Sverrige, mens moderen var ivrig dansk sonderjyde der især påvirkede S. som barn. Allerede for konfirmationen var S. ude at tjene, kom på Hejls efterskole og arbejdede så ved landbruget, bl.a. hos P. *Skau, Bukshave. Efter at have besøgt Vallekilde, Testrup og Askov højskoler, var han 1901–03 soldat i Königsberg. S. havde som andre danske børn i Sønderjylland i preussisk tid skrevet stile til Nordslesvigsk Børneblad, og gennem dem var Sprogforeningens formand M. *Andresen blevet opmærksom på den unge S.s særlige stilistiske evner, og takket være ham blev S. 1903 elev på Flensborg Avis. Her gjorde redaktør J. *Jessens stejle og stærke personlighed et uudsletteligt indtryk på ham. Ved omrokingerne efter Jessens død blev S. 1907 i en alder af kun 27 år redaktør af Dybbøl-Posten i Sønderborg der i årevis havde ført en hensygnende tilværelse ved siden af byens tyske blad. S. indførte Jessens kompromisløse nationale linje i bladet rettet mod tyskerne hvad der i de følgende år kostede ham talrige bøder og flere fængselsophold. Men under S.s dygtige ledelse øgede bladet i løbet af seks år sit holdertal fra 550 til 1750. Hans skarpe pen kritiserede desuden fra starten H. P. *Hanssens politiske linje, første gang i optant-spørgsmålet, og synspunkterne fremsatte han ligeledes som medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd 1907–19.

Sønderborgs danskhed var i disse år ved at blive kvalt i national fraternisering, alt imens tyskheden styrkedes ved en betydelig tilflytning af militære og civile embedsmænd. Denne udvikling lykkedes det at vende ikke mindst gennem S.s indsats for dansk foreningsarbejde i byen og for rejsningen af forsamlingsbygningen Sønderborghus 1913–14. Ved første verdenskrigs udbrud blev S. som andre ledende danske interne-ter, men derpå indkaldt og deltog i krigen i fire år. Ved hjemkomsten gik S. i gang med at oprette et blad, *Danskeren*, i Haderslev (1919) der kunne tale Flensborg-retningens sag i grænse-dragningsstriden idet han pga. sit lange fravær den 1.1.1916 var opført som redaktør af Dybbøl-Posten. Efter genforeningen blev *Danskeren* en del af den konservative presse i Nordslesvig. Det gik op i Haderslev Stiftstidende 1923, og da denne 1929 blev overtaget af Jydske Tidende fortsatte S. som bladets grænsepolitiske redaktør

indtil 1945. S. havde sluttet sig til det konservative folkeparti hvis repræsentantskab han var medlem af fra 1920, ligesom han 1929–36 var leder af det konservative højskolearbejde. 1932–45 var han medlem af folketinget, hvor han især arbejdede med sønderjyske spørgsmål – en forbedring af krigsinvalidelovgivningen 1935 skyldtes bl.a. ham. Ganske bevidst undlod S. fra 1926 i modsætning til tidligere at søge konfrontation i den nationale kamp. Da Nordslesvigs vanskelige økonomiske forhold var grundlaget for den nationalt blakkede selvstyrebevægelse krævede S. en vidtgående sanering af gældsforholdene. Desuden søgte han at føre bevægelsen over til konservatismen, og med held som valget i 1932 viste. S. anså nu også en imødekomende holdning over for det tyske mindretal for klogest, bl.a. gik han ind for en mere selvstændig skoleordning for mindretallet, og 1930–32 åbnede han Jydske Tidendes spalter for endda ret udfordrende hjemmetske indlæg. Over for det stærkt voksende tyske pres på Nordslesvig dannedes 1939 en fællesfront af politiske partier og nationale foreninger, Dansk samråd, hvis formand S. var 1939–44 og 1945–47. Han udviste her samme moderate holdning som efter besættelsen i opgøret med landssvigerne, og 1945–46 som medlem af den sønderjyske skolekommission der tog mindretallets skoleordning op til overvejelse.

I sine sidste år skrev S. forskellige historiske afhandlinger med tilknytning til sit livs oplevelser. Hovedværket var fremstillingen af den beundrede mester *Redaktør J. Jessen I–III*, 1955–60 og erindringerne om tiden i Sønderborg før første verdenskrig i *Kamp og Fest I–II*, 1960–61, om krigsårene i *De stille Aar*, 1962, mens han allerede i 1951 i Sønderjyske Årbøger havde fortalt om Dansk samråds virke under besættelsen. – R. 1928. DM. 1951. K. 1954. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1919. Mal. af H. Slott-Møller (Flensborghus) og af Sofie Jensen (Folkehjem, Åbenrå). Buste af Francke. Foto.

A. S.: *Kamp og fest I–II*, 1960–61 og *De stille år*, 1962 (erindr.). – Sønderjyske kvinder under fremmedherredømmet, udg. Hanne Jessen m.fl. II, 1931 85–89 (Kjæstine Marie Svensson). Sønderborg bys hist., red. H. Hjelholt II, 1966 42–46 108 118 122f. Sv. Thorsen: *Delt efter anskuelser*, 1970 131–42. Inger Svane i *Sønderjyske årbøger*, 1973 130–33 142–44. Sønderjyske historikere efter 1864, red. Johan Hvidtfeldt m.fl., 1976 156f. – *Papirer i Landsark., Åbenrå. Levnedberetning i ordenskapitlet*.

Jørgen Witte

Svensson, Bjørn Jessen, * 1910, redaktør. * 9. 10.1910 i Sønderborg. F: redaktør A. *S. (1880–1963) og Kathrine M. Billum (1884–1976). ~ 17.3.1936 i Gl. Haderslev k. med cand.polit.

Inger Hagemann, * 10.7.1911 i Kbh., d. af civilingeniør Emil Schack H. (1875–1949) og Else Kierulff Rosenthal (1886–1968).

S.s far var indkaldt til tysk militærtjeneste under første verdenskrig. Moderen og børnene boede i Flensborg i krigsårene og S. kom først i dansk skole da familien 1920 flyttede til Haderslev. Han blev student fra Haderslev katedralskole 1929 og cand.polit. 1936 fra Kbh.s univ. S.å. ansattes han som sekretær i valutacentralen, fra 1940 direktoratet for vareforsyning, og blev fuldmægtig 1942. I studietiden udgav han *Den danske Nazisme i kritisk Belysning*, 1934, og under anden verdenskrig *Livsforsikring*, 1944, og s.m. Johs. Laursen *Den røde Bygning. Statens Administration*, 1945. Efter krigen ansattes han 30.6.1945 som politisk medarbejder ved dagbladet Dannevirke i Haderslev og var bladets ansvarlige redaktør fra 1950 til sammenslutningen af den sønderjyske venstrepressen i ét aktieselskab 1956. Ved oprettelsen af Danmarks radios regionalradioer 1960 ansattes S. som leder af den sønderjyske regionalradio i Åbenrå og ledede den og dens udbygning med TV-studier til han tog sin afsked 1.4.1979.

S.s barneår i Flensborg og skolegang i Haderslev faldt sammen med de stærke brydninger i Sønderjylland før og efter genforeningen. En tidligt vakt interesse for hjemstavnsens fortid og nutid og hjemmets stærke engagement i den nationale kamp ligger som grundtone i mange af hans artikler i dagblade og tidsskrifter og i hans bøger og pjecer om grænselandets forhold. På grundlag af den parlamentariske kommissions første materiale udgav han *Fuld Besked om 9. April*, 1946 der efterfulgtes af *Derfor gik det sådan 9. april*, 1965. Sidstnævnte er set i et større europæisk perspektiv med udgangspunkt i forholdet mellem de europæiske stater fra Versaillesfreden til krigsudbruddet 1939 og bygger i vid udstrækning på hjemlige og udenlandske aktstykker der ikke var tilgængelige umiddelbart efter krigens afslutning. Bogen har derfor et bredere fundament, et større overblik og en nøgtern kritisk holdning. I Sydslesvig-debatten bidrog S. med pjecen *Sydslesvig – ja eller nej?*, 1947, udg. af Sydslesvigsk udvalg af 5. maj 1945. Han gik her ind for adgang for sydslesvigerne til afstemning om tilslutning til Danmark efter et åremål og forlangte at de gennem en ny § 5 fik international garanti for afstemning. Bag dette lå hans tilid til at den slesvigske hjemstavnsfølelse kunne udvikles til valg af Danmark fremfor Tyskland når den støttedes af en § 5 som Pragerfredens § 5 havde styrket nordslesvigerne i udlændighedstiden. Pjecen kritiserede det radikale venstre og socialdemokratiet for deres holdning 1920, soci-

aldemokratiet desuden for dets samarbejde med det tyske socialdemokrati, et samarbejde der efter S.s opfattelse mere sigtede mod den internationale socialismes mål end mod en styrkelse af danskheden i arbejderkredse. Her så han en af årsagerne til at Flensborg 1920 valgte tysk. Denne kritik af socialdemokratiet har han uddybet i *Grænsehistorie med slagside*, særtryk af Sønderjysk månedsskrift 1970. Det er en 40 siders anmeldelse af Gerd Callesens doktordisputats ved Kiels univ., *Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924 – Ein Beitrag zum sozialdemokratischen Internationalismus*. Ud over kritikken af det danske socialdemokrati indeholder anmeldelsen en række korrektioner til afhandlingens oplysninger om danske og slesvigske forhold. I biografien *Knud Kristensen og hans Politik*, 1949, indtager Sydslesvigspørgsmålet naturligt nok en fremtrædende plads.

I S.s forfatterskab indgår også den 1957 udgivne bog *Mytedannelser omkring den 9. april 1940*. Baggrunden var de af Jon Galster udsprede påstande om landsforræderi i forbindelse med 9. april. Galster idømtes fængselsstraf for bagvaskelse. Som begrundelse for sin bog skrev S. i forordet: „Her skal ikke alene dom til, men også oplysning“. Og så følger en klar og koncis påvisning af uhyrligheden og løgnagtigheden i beskyldningerne om raddenskab, korruption, landsforræderi, mord og justitsmord. Fra slutningen af 1970'erne har S. taget fat på en opgave der med hans egne ord består i „at revidere det gængse syn på grænsestriden 1918–20“. Det er foreløbig sket i artikler i Sønderjysk månedsskrift og Flensborg avis. S.s altid brændende engagement i hans slesvigske hjemstavnsvs forhold har dog ikke blot omfattet 1900-tallet men også vikingetid og middelalder med bidrag til revision af hærvejens forløb gennem Sønderjylland, Flensborgs bygrænse i 1200-tallet, Åbenrå-Apenrade i festskrift til Johan Hvidtfeldt m.m. S. fik 1980 H. V. Clausens og Johan Ottosens legat til danskhedens fremme i Sønderjylland. – R. 1980. □Tegn. og akvareller af S. som barn og ung, af Kamma S. Foto.

Helge Larsen

Sverdrup, Jørgen Jørgensen, 1732–1810, missionsnær, provst. * 16.12.1732 på Nord-Herø, Herøysg. i Nordland, † 22.4.1810 i Avaldsnes, begr. i Bokn kirke. F: godsforvalter Jørgen Andersen S. (1671–1732) og Margrethe Pedersdatter Angell (1691–1779). ~26.10.1767 i Cloushavn med grønlander Marianna, * ca. 1739 (døbt som halvvoxsen), † 9.5.1785 i Jakobshavn (~1° ca.

1760 med bødker Michel Vilhelm Grætz, † 1766).

S. der var født efter faderens død som den yngste af en stor børneflokk voksede op under ret beskedne kår og oplærtes som skriver indtil han i sit 18. år kom ind i en religiøs krise der resulterede i at han besluttede at studere til præst og senere bestemte sig for Grønland. 1755 blev han student fra Trondhjem, tog 1762 embedseksamen og udsendtes 1764 som missionær til Jakobshavn. Her gik han ind til meget vanskelige forhold idet den jakobshavnsvs mission var kommet i forfald, især fordi dens danske kateket havde lanceret et religiøst sværmeri og bl.a. doceret en lære om polygami som havde haft en stærk korruption blandt de døbte til følge og bragt missionen i „Despect og Miscredit“ hos hedningerne. Så snart S. kom under vejr hermed tog han helt ledelsen, men da forholdene var blevet så forvirrede varede det længe før han kunne få genoprettet det tabte i menigheden og vundet nyt terræn hos de udøbte. Imidlertid virkede han med stor energi og udholdenhed, og omkring 1768 begyndte som følge heraf en stærk vækkelsesbevægelse som både virkede inciterende på de døbte og drog mange udøbte til menigheden. Mens denne ved hans ankomst kun talte ca. 80 medlemmer var den i begyndelsen af 1770'erne steget til omtrent det tredobbelte. 1772 var S. i Kbh. til forhandling med missionskollegiet og udnævntes 26.4.1773 til viceprovst for Nordgrønland. Det mærkedes snart at missionen havde fået en leder i selve landet. Der indførtes gode nyordninger i kirke og skole, og respekten for missionsarbejdet højnedes både blandt de indfødte og europæerne i landet ved at en så helstøbt personlighed stod i spidsen for det, og snart bad forskellige købmænd ham om at skaffe missionærer til deres kolonier; en af dem tilbød endog at yde bidrag til en missionærsløn.

Næsten fra begyndelsen havde S. uddannet indfødte til missionsmedhjælpere, en virksomhed som han systematisk fortsatte i hele sin Grønlandstid. De af ham uddannede medhjælpere var almindeligt anerkendte for dygtighed og pligtopfyldelse. Ligeledes var han allerede tidligt trådt i skranken for at skaffe Jakobshavn et „forsamlingshus“, men trods årelange forhandlinger lykkedes det ikke at få midlerne dertil bevilget. Han tog da selv affære og opfordrede efter en særlig heldig hvalfangst befolkningen til at yde sammenskud til en kirke. Dette lykkedes over forventning, og allerede efter et års forløb opførtes den store Zionskirke som står endnu, væsentligst bekostet af grønlandere. – Efter en mere end 24-årig virketid rejste S. hjem 1788 og

udnævntes n.å. til sognepræst i Avaldsnes på Karmøen ved Haugesund. 1792–96 var han tillige provst for Karmøens provsti. Som sognepræst afgik han 1806. – S. er en af de betydeligste skikkelser i den grønlandske missions historie. Ikke blot skyldes Diskobugten's kristning i det væsentligste hans lange og trofaste virksomhed, men hans retlinede personlighed fik i virkeligheden bugt med det spændte forhold som før havde hersket mellem mission og handel. □Maleri.

S. H. Finne-Grønn: Slegten Sverdrup, Kria. 1923 138–44. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Samme: Den norske Grønlandsprest, provst J. S., Kria. 1922. Samme: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 769–87. Erik Svenke Solum i Kirke og kultur XLIX, Oslo 1954 530–36. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

H. Ostermann*

Svitzer, Emil Zeuthen, 1805–86, tømmerhandler, bjærgningsentreprenør. *9.6.1805 i Beerslev, Løve hrd., †10.4.1886 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Brøndbyvester og -øster, Jørgen Christian S. (1765–1844) og Susanne Kirstina Svitzer (1768–1840). ~ 1° 18.5.1833 i Kbh. (Garn.) med Ida Sophie Suzette v. Holstein, * 10.11.1813 i Kbh. (Garn.), † 16.8.1842 sst. (Trin.), d. af kaptajn i livgarden, kammerjunker Carl Adolph v. H. (1779–1817) og Louise Magdalene Scheidmann (1784–1828). ~ 2° 31.10.1849 i Kbh. (Garn.) med Ida Christine Monrath, * 7.12.1807 i Kbh. (Trin.), † 22.11.1893 sst. (~ 1° 1833 med kontor i Vallø, løjtnant Hans Peter Johan Lyngbye, 1803–34), d. af sekretær, senere justitsråd, kontorchef Peter Holm M. (1781–1843) og Agathe Petrea Schouboe (1779–1868).

S. fik handelsuddannelse og løste 26.9.1829 borgerskab som grosserer i Kbh. hvor han begyndte en tømmerhandel der snart tog et betydeligt omfang. Sejladsen fra Sverige og Norge med de store træladninger var forbundet med megen risiko, og under sin overvejelse af hvad der kunne gøres for at imødegå denne risiko kom S. ind på tanken om at danne et bjærgningsselskab. Dette stiftedes 3.3.1833, men rigtignok under former som kun ville muliggøre en højst ufuldkommen hjælp i tilfælde af større strandinger. S. købte to mindre sejskibe (en kutter og en kragejolle) samt en lang gig til tolv årer der stationeredes ved Kastруп. Trods de meget primitive midler kunne S. dog udføre flere vellykkede bjærgninger – bl.a. for marinen – og i de nærmest følgende år anskaffede han yderligere tre kuttere. Rigtig udvikling tog bjærgningsforetagendet dog først med dampskibene hvoraf det første anskaffedes 1858. Ved S.s død rådede det over en halv snes efter tidens forhold fuldt moderne udruste-

de bjærgningsdampere idet S. under ledelsen af virksomheden lagde vægt på et fuldentet materiel, et udsøgt personale og en organisation der muliggjorde hurtig hjælp. 1872 overgik *Em. Z. Svitzers Bjærgnings-Entreprise* til et aktieselskab med C. F. Tietgen som formand, men S. bevarede overledelsen til sin død. – S.s sted- og svigersøn, etatsråd H. P. J. Lyngbye, indtrådte 1863 i firmaet og overtog ledelsen ved S.s død og fortsatte i bjærgningsentreprisen til 1898. Under skiftende ledelse har selskabet udviklet sig til et verdensforetagende med stationer bl.a. i Middelhavet og Aden. Trælastforretningen blev fortsat som privatfirma, først af stedsønnen til 1920, derefter af dennes søn, grosserer Theodor Exholm Lyngbye (1870–1923) og indtil 1951 af sidstnævntes søn, grosserer Jørgen Svitzer Lyngbye (1900–78). – Etatsråd 1875. – R. 1864. DM. 1883. □Mal. af A. Schiøtt, 1865. Buste af Th. Stein, 1883. Litografi af Julius Rosenbaum, 1883. Træsnit s.å. og efter dette 1886. Foto.

III. tid. 25.2.1883. Nutiden 18.4.1886. Børsen 4.6.1898 og 2.3.1933. De danske byerhverv. København II, 1904–11. Louis E. Grandjean: Verdens ældste bjærgningsselsk., 1947. Kaj Lund: Svitzerskibene gennem 125 år, 1958.

P. Koch Jensen*

Syberg, Anna Louise Birgitte, 1870–1914, maler. * 7.1.1870 i Fåborg, † 4.7.1914 i Kbh., begr. i Fåborg. F: maler Peter Syrak Hansen (1833–1904) og Marie Birgitte Rasmussen (1831–90). ~ 24.4.1894 i Ørsted, Ramsø hrd., med maler Fritz *S., * 28.7.1862 i Fåborg, † 20.12.1939 på Pilegården ved Kerteminde, s. af brønderibestyrelse Franz Friedrich Anton Ernst (Freiherr von) S. (1828–64) og Johanne Maria Jacobsen (1833–81). – Mor til Franz *S. Bror til Peter *Hansen (1868–1928).

S. står inden for den fynske malerkreds med et vedmodigt erindringskøn i kraft af sin personlighed og følsomme maleriske evne. Også hun droges til malerkunsten i barndomshjemmet, hvor de alle var malere, både faderen og begge brødrene, og hvor mange unge malere færdedes, således hendes tilkommende mand og svogeren Karl *Schou. Faderen blev hendes første lærer. Derefter gik hun på Teknisk skole i Fåborg 1884–86, fik undervisning i Kbh. vinteren 1889–90 hos billedhuggeren L. Brandstrup og maleren Karl *Jensen og var en tid ansat på Den kgl. Porcelænsfabrik. Bortset fra nogle få figurbilleder har hun udelukkende malet blomster, især hyacinter og gammeldags stærkt farvede blomster som gyl-denlak, levkojer og georginer, sjældnere i olie, overvejende i akvarel der var hendes egentlige materiale, undertiden gennemtegnet med pen og

Syberg, Anna

tusch efter hendes mands eksempel. Det der drog hende til maleriet var ikke blot kærlighed til blomster, men fuldt så meget det maleriske moment. Som naturligt er øvede hendes mand megen indflydelse på hendes kunst, men hvor hun er bedst og i alt fald i de seneste arbejder er hendes farvesans mere indtrængende, hendes behandling af malerisk stofvirkning i akvareller og oliemalerier. Hun er moderen i hans illustrationer til H. C. Andersens Historien om en Moder, vel den skønneste fremstilling af moderkærlighed som dansk kunst ejer. – S. udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling 1898–1910, 1913 og Kunstnernes efterårsudstilling 1909 og 1913, men det var først Kunstforeningens mindeudstilling febr. 1915 der ret viste hendes høje værd som blomster- og akvarelmaler. Arbejder af hendes findes i kunstmuseet, Hirschsprungs samling og Fåborg museum. □ Afbildet som barn på mal. af Peter Syrak Hansen, 1872. Afb. på mal. af Peter Hansen, 1893 (Göteborg kunstmus.) og s.m. Fritz Syberg på mal. af Nic. Lützhøft, 1893 (Fåborg mus.). Buste af Fritz Syberg, 1893, i marmor af Hans Syberg, 1914 (Fåborg mus.). Tegn. af Fritz Syberg, 1894 (kobberstiksaml.), 1898, 1900, 1901 m.fl. Akvareller af samme 1895, 1896, 1897, flere 1910 (bl.a. kobberstiksaml.). Mal. af samme 1895, 1896, 1898–99 (St. mus.), 1907, 1909, 1910 (Fåborg mus.). Træsnit af samme, 1915. Radering af samme. Mal. af Karl Isakson. Foto.

A. S. Udstill., Kunstforen. febr. 1915, m. biografi af Ernst Goldschmidt. Leo Swane: Fåborg museum, 1932 = Kunst i Danm. ny r. V. Poul Uttenreitter: Fritz Syberg, 1935 især 151f. De kvindelige fynbomalere, m. intro. af Eske K. Mathiesen. Udstill. Tranegården, 1980.

*Sigurd Schultz**

Syberg, Franz Adolf, 1904–55, komponist, organist. * 5.7.1904 i Kerteminde, † 11.12.1955 sst., begr. Kølstrup kgd. F: maler Fritz *S. (1862–1939) og maler Anna Hansen (Anna *S.) (1870–1914). ~ 1.5.1938 i Kerteminde med Gudrun Karen Marie Rasmussen, * 18.9.1904 i Kbh. (Jak.), d. af murer Anders Kristian R. (1877–1944) og Thomasine Kristine Sofie Andersen (1877–1952).

S. var vokset op i et kunstnerisk miljø. Som seks-årig kom han med forældrene på et flere års ophold i Italien hvor han indtil ni-års alderen gik i en nonneskole hvorfra han bevarede et vist indtryk af katolsk kirkemusik. Men først flere år

efter sin hjemkomst til Danmark, i 13-14-års alderen, fik han systematisk musikundervisning, i violin hos fru Thalbitzer og professor Julius Chonowitsch i Odense, i teori hos organist N. O. *Raasted sst. Under et studieophold i Leipzig 1923–28 var han elev hos bl.a. Sigfrid Karg-Elert og senere i Kbh. hos organist Peter Thomsen hvorefter han tog organisteksamen fra Det kgl. da. musikkonservatorium i Kbh. 1932. Straks efter blev han ansat som organist ved Kerteminde kirke hvor han virkede til sin død. Hans ikke meget omfattende række af kompositioner er til en vis grad påvirket af Carl *Nielsen med en del neoklassiske træk, men dog særpræget ved deres melodiske opfindsomhed, koloristiske fantasi og fine kontrapunktik. Hans værker vandt dog ikke den anerkendelse de fortjente. Hans mismod herover førte til at han i begyndelsen af 1940'erne opgav kompositionen. Adskillige år tidligere havde han angrebet den danske musikkritik i en artikel i Dansk musiktidsskrift 1935, med udtryk som „forfærdende mangel på selvkritik“ . . . , idet „kritikkens musikpolitiske magt er vokset uforholdsmæssigt, uden at man kan sige det samme om dens udøvers ansvarsbevidsthed“. Efter hans tidlige død skrev komponisten Niels Viggo *Bentzon at S. „har tilføjet dansk musik et specielt, men vigtigt internationalt incitament . . . S. har været med til at holde det spejl op, der tilbagekaster strålerne fra vor tids tonekunst“. Blandt hovedværkerne i hans produktion kan nævnes en del teatermusik, bl.a. til Sven Clausens marionetkomedie *Uffe hin Spage*, 1929, G. Büchners *Leonce og Lena*, 1931, Aug. Strindbergs *Et drømmespil*, 1941, orkesterværkerne *Koncert for obo og strygere*, 1932, *Sinfonietta*, 1934, *Adagio for strygere*, 1938, *Symfoni*, 1939, kammermusik for forskellige besætninger og orgelstykker. De sidste 15 år af hans liv opfyldtes af det kirkemusikalske arbejde og hans omhyggelige varetagelse af den fædrene ejendom Pilegården med tilhørende frugtavl og et hjertevarmt familieliv. Da barndomshjemmet nedbrændte kort før jul 1955 blev denne katastrofe et så dybt chok for hans yderst følsomme nervesystem at han døde midt under redningsarbejdet. □ Afbildet som barn på mal. af Fritz Syberg 1907 og 1909 og på skitser af samme 1908.

Interview i Fyns venstrebl. 28.5.1944 og 19.6.1954. – Hugo Seligmann i Politiken 7.6.1941. Niels Viggo Bentzon sst. 14.12.1955 og 31.1.1976. Johan Bentzon i Dansk musik t. XVII, 1942 83 111. Wald. Wolsing sst. XXXI, 1956 13. Vagn Holmboe i Årstidnerne II, 1942 55–57. Berl. tid. 12.12.1955. Sig. B[erg] i Dagens nyheder 13.12. s.å. – Manus. på Kgl. bibl.

Sigurd Berg

Syberg, Christian Friedrich (Fritz) Wilhelm Heinrich, 1862–1939, maler. *28.7.1862 i Fåborg, †20.12.1939 på Pilegården ved Kerteminde, begr. i Drigstrup. F: brænderibestyrelse Franz Friedrich Anthon Ernst (Freiherr von) S. (1828–64) og Johanne Maria Jacobsen (1833–81). ~1° 24.4.1894 i Ørsted, Ramsø hrd., med maler Anna Hansen (Anna "S."), *7.1.1870 i Fåborg, †4.7.1914 i Kbh., d. af maler Peter Syrak H. (1833–1904) og Marie Birgitte Rasmussen (1831–90). ~2° 12.5.1915 i Kerteminde med rigsdagsstenograf Marie Hansen, *21.1.1865 i Fåborg, †21.10.1934 i Gentofte (~1° 1894 med maler Karl "Schou, 1870–1938; ægteskabet opløst), søster til l. hustru. – Far til Franz "S.

S. fik en hård barndom og ungdom. Da han var knap to år gammel omkom faderen ved en ulykke. Moderen søgte at ernære sig selv og sine to børn ved syning, men hun var ofte syg og døde i Fåborg bys fattighus da sønnen var atten år. Børnene måtte tidligt klare sig selv. Fra sit niende år rullede S. skrå i Hofgaards tobaksfabrik, og tretten år gammel blev han svinedreng på en forpagtergård. N.å. kom han i lære hos malermester Bordier i Fåborg. Samtidig gik han til tegneundervisning på byens tekniske skole under Peter Syrak Hansen. Et afgørende skridt fremad blev det da han gjorde svendestykke ved påske 1882 og Syrak Hansen tog ham i huset som svend i sit værksted. I de følgende år gennemførte S. sin videre uddannelse således at han om sommeren tjente, ofte sparsomt nok, til vinteropholdet i Kbh.; på den måde arbejdede han ved professionen indtil 1893. Nov. 1882–april 1883 tegnede han på Teknisk skole hos H. "Grønvold hvis undervisning og personlighed gjorde stærkt indtryk på ham. Akademiet søgte han kun jan.-feb. 1884, idet han tillige fortsatte hos Grønvold, men i begyndelsen af 1885 kom han ind på K. "Zahrtmanns første elevhold og var hans elev til 1891. Zahrtmanns undervisning gav han grundlaget for hele hans maleriske udvikling, betød også menneskeligt meget for ham, og han følte sig livet igennem i taknemmelighedsgæld til ham. S. debuterede på en juleudstilling på Charlottenborg 1885 med *Interior fra en Svinegaard*, et af hans i farven allerfineste billeder, og fik derefter arbejder antaget på Charlottenborg forårsudstilling 1887–92 indtil han 1893 slap ind på Den frie udstilling.

S.s slægtled begyndte i de år da naturalismen stod foran sin endelige og fuldstændige sejr, og de unge malere der lå i spidsen for udviklingen sluttede sig til dens yderliggående, realistiske tendenser. Dette blev ikke mindst bestemmende for S., synligt i hovedværkerne fra hans tidligste år, aftenstykket *Ved Sengetid*, 1889 og *Morgen*,

1890, Göteborgs museum, der foregår ved et sparsomt, kunstigt lys, *Dødsfald*, 1890–92, kunstmuseet med brydningen mellem skåret fra en enlig lampe og det første morgengry, men disse billeder er for øvrigt – nu som stedse senere i hans liv – nøje knyttet til de kår og de omgivelser han levede i. Han maler det nære, dagliglivets følelser og stemninger, det som øjet daglig hviler på. I *Dødsfald* afviklede han for sit personlige vedkommende det der var hans ungdoms tragedie, moderens ulykkelige skæbne og død i fattighuset. Derfor står dette billede, både i hans egen produktion og inden for epoken, med en usædvanlig kraft, med en sanddrøhed der strejfer det brutale. Det har syntesens styrke i sin hårde plastiske form og fortættede stemning. Men ligesom de andre Zahrtmann-elever førtes S. tillige ind på farvestudier, til dels i tilknytning til lærerens palet. Farven lyser med særlig glans i mange af hans ungdomsbilleder, gyldengult, brunt og rosa i Svinegaarden fra 1885, modsætninger blåviolet, karminrødt og citrongult i aftenstykkerne (*Læsende Kvinde i en Seng*, 1889–91, Fåborg museum), kraftigt grønt, gyldengult solskin og blålige skygger i den Hirschsprungske samlings skovstudier fra 1885. Disse studier er forudsætningen for gengivelsen af det rige, varme sollys og de blomstrende frugttræer i *Foraret*, 1891–93, den Hirschsprungske samling, der virker overraskende modent, næsten som afslutning på hans tidlige ungdomsværk.

I *Dødsfald* var der en forenkling og fortætning der peger videre frem. Den kan iagttages hos andre jævnaldrende (H. "Slott-Møller, J. F. "Wilumsen) i 80ernes slutning, og danner indledningen til det der bliver den symbolistiske strømning i 90erne. S. blev aldrig symbolist i egentlig forstand, men det der gærer i tiden kalder hos ham på en poesi af elegisk grundtone, stilfærdigt dansk, dyb og stærk i følelsen, og den giver stødt til en karakteristisk hjemstavnsskildring af fynske bønder. Denne fremtræder allerede fuldt udfoldet i *Aften og Erotik*, 1889–91, Nationalmuseum i Stockholm, de unge mænd og kvinder på landevejen i sommeraftenen. Den når så vidt som til bevidst forenkling, stræben efter naive menneskelighed i billedet af familien omkring *Nadverbordet*, 1893–95, Fåborg museum, under petroleumslampens gule lys, men hovedværket er *Aftenleg*, 1900, Fåborg museum, karlenes og pigernes kædedans i Svanninge bakker med den sidste svindende solglød på senaftenhimmels horisont. I landskabets plastik fandt S. her, ligesom i visse akvareller fra Svanninge bakker tillige udtryk for 90ernes trang til monumental formgivning.

Efter at S. ved sit giftermål 1894 havde bosat sig i Svanninge kastede han sig i vid udstrækning over tegning med røpen og akvarel i den form der blev karakteristisk for den fynske malergruppe, tuschstreg i temmelig åbne skraveringer og vandfarve. Med de ungdomsår han havde bag sig måtte det for ham få sin særlige værdi at han nu besad eget hjem. Han malede i olie og akvarel de mange billeder der gengiver hans stuer og portrætter hans hustru og børn. De står med deres egen kraft i følelsen, med en særlig myndighed i det kunstneriske greb om stoffet, og de når et højdepunkt inden for skildringen af hjemmet, som vel er det område hvor dansk maleri har ydet sin mest karakterfulde indsats. Man kan sige at Anna Syberg gennem hans billeder er blevet symbolet på moderen i dansk kunst (se akvarellerne af Anna Syberg med barnet ved brystet, 1895, og med barnet på skødet, 1896, den sidste i Fåborg museum). S.s følelser samler sig i de atten illustrationer til H. C. Andersens *Historien om en Moder*, 1895–98, som er det skønneste monument over moderkærlighed vi har, og dette emne blev ved at beskæftige ham. Han genoptog det i malerierne *Dødens Komme*, 1905–06, Fåborg museum, og *Døden ved Vuggen*, 1907, Fyns stifts kunstmuseum og mange år senere i vægbillederne *Moderen og Tornebusken* og *Døden gaar bort med Barnet*, til H. C. Andersen museet i Odense (1930–34) og i en serie af fire malerier 1932–35.

1902 flyttede S. til Over Kærby i Drigstrup sg. ved Kerteminde hvor han købte Pilegården, og somrene tilbrage han på Fyns Hoved og Mejlø. I de følgende år kom der dels talrige strandbilleder og mariner i olie og akvarel hvor friluftsløset og den fugtige kystluft tilkæmper sig en større plads i hans maleri over for farven der endnu spillede så fremtrædende en rolle i vinterlandskaberne fra 90'erne; dels malede han de vinter- og tøbrudsbilleder der har faldslået det fynske agerlands karakter i dansk bevidsthed – plovfurer, halvt dækkede af sne, de lange poppelhegn og Kærby banker i baggrunden (*Den første Sne*, 1905, kunstmuseet, *Kærby Bakke*, 1906). Efterhånden løser hans håndelag sig, bliver sikrere, mere frit malende, tyngden i hans kolorit viger for friluftsmaleriets lysere farveholdning. Denne udvikling kulminerer i det store billede af Anna Syberg med sønnen ved hånden (*Den første Forårsdag*, 1910, Fåborg museum). Det føles som et gennembrud af evner i fuld udfoldelse, så levende i plastisk form, så let og duftigt i lys og luft, og betegner et højdepunkt i hans produktion.

S. gjorde sine første rejser til Berlin 1894, Tyskland (Berlin, Dresden, Nürnberg, München)

1902, Norditalien 1905 (var bl.a. et par måneder i Firenze), til Holland og Paris 1908. Han følte sig stærkt tiltrukket af Holland og var i Paris optaget af at se impressionisterne. For Anckers legat tog han 1910 til Italien med sin familie, boede i Pisa til 1913 (i alt to et halvt år), med sommerophold i Marina di Pisa og en kortere rejse til Firenze og Rom 1912. I disse år og de følgende til 1917 malede S. udelukkende akvarel, og han hævede sig op til en overlegen bredde i denne teknik. Hans foredrag bliver mere malerisk betonet, med kraftige farver og frit formende i penslens behandling, således som man ser det i de italienske billeder hvor en violet tone er fremtrædende, og i billederne af vade- og svømme-fugle fra Zoologisk Have i Kbh. (1915–16). Men 1917 opgav han atter akvarellen for udelukkende at vende sig til oliemaleriet. En lignende fri malerisk bredde bliver fra nu af herskende også i hans olie-billeder, i begyndelsen inspireret af Harald *Giersing der netop 1917 blev hans svigersøn. En kort tid syntes han at ville stille sig opsende over for formen, men han samlede den hurtigt igen til rumlig helhedsvirkning. Han anvender fortrinsvis store billedformater; der kommer en bred, dekorativ holdning over hans landskaber, høj horisont over de vide markflader, og det halvt smerteblandede vemod der så ofte danner grundtonen i hans kunst til omkring århundredskiftet er nu vejet for en sund og stærk optimisme og en rastløs produktivitet. Gennem den sidste snes år holdt han sig væsentlig til omgivelserne omkring sin bolig – Pilegårdens have ved forår og efterår og om vinteren med store, gamle træer i sne, de nærmest liggende marker med lange markfurer og poppelhegn ud mod den vide udsigt over landet, sommerfrodighed i haven og blomstrende kastanje-grene i solskin. S. bevarede sin kraft lige til det sidste. Man så endog at han op gennem 1930'erne mere og mere strammede sin form, noget der gavnede hans kunst fordi fornemmelsen for den plastiske form i virkeligheden var en af hans værdifuldeste og mest personlige kunstneriske egenskaber.

Gennem S.s ungdom og manddom mødte hans kunst megen kritik, også fra kompetent side. Han stødte ved sin robuste virkelighedssans, man savnede fantasi og skønhedsfølelse hos ham, klagede over den grove malemåde, hans tunge behandling af oliefarven. Selv Karl *Madsen, der stedse hørte til hans kraftigste forsvare, mente at han „har som Maler snarere sin Styrke i Friskheden end i Finheden“. Om akvarellerne var meningene mindre delte. For en del kom kritikken af at S., som vel i mangt og meget hørte ind under den symbolistiske strømning, dog stod den forfinede hovedstadskultur

fjernt, der dannede kernen i symbolismen, og som med Emil Hannover som talsmand var den toneangivende. Fuldt værdsat blev S. vel først da tiden kom hans malemåde i møde med den „moderne kunst“s gennembrud under den første verdenskrig. Men da steg også hans berømmelse således at der 1937 kunne rejses en kunsthåndlerspekulation med opsigtsvækkende priser på hans nyeste billeder. Akademiet tildelte ham Thorvaldsens medalje 1927 for *Sneen smelter*. 1925–27, og 1929 hædrede staten ham med en årlig pengesum for resten af hans levetid.

S. har kun gjort sparsomme forsøg inden for den grafiske kunst, men blandt det lille antal træsnit han udførte, tretten i alt, må dog de bedste blade regnes til de fornemste der er skåret hos os. – Han vedblev at udstille på Den frie udstilling til 1914, deltog så i Grønningens udstillinger 1916–17, men lod sig atter optage i Den frie udstilling 1925, hvor han udstillede 1927, 1931, 1935, 1939–40. Hans øvrige udstillingsvirksomhed omfatter Høstudstillingen hos Kleis 1892 og Oktoberudstillingen sst. 1893 (begge af Zahrtmann-elever), Kunsternes studieskoles udstilling 1896, Ung dansk kunst 1910, akvareludstillingen (Malende kunstneres sammenslutning) 1911, verdensudstillingen i Paris 1900 (hvor han fik Mention honorable) og den internationale kunstudstilling i Rom 1911, privatudstillinger i Kunstforeningen febr.-marts 1904, febr.-marts 1914 (akvareller, især fra Italien), hos Winkel & Magnussen nov. 1907, i Den frie udstilling febr. 1910, febr. 1916 (sammen med Peter Hansen og Johannes Larsen), jan.-febr. 1922, febr. 1925 og febr. 1937. Videre foranstaltede Kunstforeningen en stor retrospektiv udstilling på Charlottenborg nov. 1928. – Hovedsamlingen af S.s arbejder (omtrent 100 malerier og akvareller) findes i Fåborg museum hvis udformning og indretning han havde betydelig andel i. Fremdeles billeder i kunstmuseet, Den Hirschsprungske samling, museerne i Oslo, Stockholm, Göteborg og Reykjavik. □ Tegnet selvportr. 1883 (kobberstik-saml.) og talrige senere (bl.a. Fr.borg). Malede selvportr. 1890–91 (Nasjonalgalleriet, Oslo), 1902, 1916, 1924–27, 1928 og 1935–36. Afbildet på mal. af Nic. Lützhøft, 1893 (Fåborg mus.). Akvarel af Johannes Larsen, 1902. Mal. af H. N. Syrak Hansen og af Peter Hansen. Afbildet på Johan Rohdes mal. af Zahrtmanns atelier 1910 (Fr.borg) og på Peter Hansens mal., 1911, af museumsåbningen 1910 (Fåborg mus.). Buste af Johs. V. Jensen, 1929. Afbildet på mal. af Ernst Syberg, 1934 (senere brændt). Tegn. af Mogens Linck, 1937 (Kgl. bibl.). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1937. Buste af Hans Syberg, 1939 (Fyns kunstmus.). Foto.

Udg. Tegninger til H. C. Andersens eventyr om en moder, 1901. 18 tegn. til H. C. Andersens Historien om en moder, (1929). H. C. Andersen: Den grimme ælling, m. 7 akvareller af F. S. og en efterskr. af Poul Uttenreiter, 1938. H. C. Andersens Den grimme ælling, 1975. – F. S. mappe. De fire årstider. Litografier, 1925 = Klingens grafiske mappe VI. – F. S., 1929 (nyt opl. 1954) = Små kunstbøger XIX. – Skabelsen. En billedcyklus, m. tekst af Herman Madsen, 1936. F. S. Et udv. af billeder, m. indl. tekst af samme, 1937 = Danske kunstnere V. *Kilder.* Kunstbl., 1909–10 74–82 (rejseerindr., opr. i Otto Gelsted: Ord af malere, 1939 84–91). Det nye kunstbl., 1910–11 32–39 (erindr.). F. S.: De unge år. Efterl. erindr., 1943.

Lit. Karl Madsen i Kunstbl., 1909–10 376–79. N. Lützhøft i Katalog til Fåborg museum, 1910 VIII f 21. Poul Uttenreiter i Samleren III, 1926 218–20 (heri fortegn. over grafiske arbejder). Daniel Hvidt sst. IX, 1932 97–104. Vilh. Wanscher i Politiken 23.11.1928. Kn. Pontopidan sst. 22.12.1939. Johs. V. Jensen sst. 24.12.s.å. Samme: Form og sjæl, 1931 47–54. Sig. Schultz i Dagens nyheder 28.7.1932. Samme i Nationaltid. 27.2.1937 og 22.12.1939. Herm. Madsen: F. S. som illustratør, 1933. Samme: F. S., 1937. Poul Uttenreiter: F. S., 1935. Kai Flor i Berl. aftn 21.12.1939. Sv. Rindholt sst. 6.2.1940. Leo Swane: Fire fynske malere, 1946 77–148. Erik Dal: Danske H. C. Andersen-illustrationer, 1975 80–91. Kn. Voss: Fynboerne, 1977 59–97. Hanne Honnens de Lichtenberg: Zahrtmanns skole, 1979.

*Sigurd Schultz**

Syberg, Fritz Hempel, se Hempel Syberg, Fritz.

Sylow, Arnoldus v. Westen, 1703–63, missionær. Døbt 14.8.1703 i Trondhjem, † 23.7.1763 i Haus ved Bergen, begr. sst. F: rådhuskriver Peter S. og Berith Maria v. Westen († 1754). ~ 1° 29.4.1740 i Kbh. (Trin.) med Karen Lund, f. Welling, * jan. 1708 i Kbh., begr. 28.6.1748 i Haus, (~ 1° med Jens Jensen Lund, † 1727), d. af mønsterskriver ved Holmen, senere ostindisk skipper Anders W. og Marie Andersdatter Steenberg. ~ 2° 14.6.1762 i Bergen med Rebekka Christine Koren, * 1733 (døbt 5.3.) på Stordøen, † 16.10.1809 i Fjelberg (~ 2° 1768 med sognepræst i Fjelberg Dithmer Kahrs, 1713–85), d. af sognepræst Johan Clausen C. (1690–1742) og Drude Marie Smed († 1763).

S. blev tidligt optaget på katedralskolen i Trondhjem. Da faderen døde før drengen var vokset op blev S. huset hos morbroderen, Thomas v. Westen, „Laplands Apostel“ der 1714 blev lektor ved skolen. Først 1725 blev S. dimitteret. Hvad han efter at have taget baccalaureusgraden foretog sig vides ikke; men han opholdt sig mest i Kbh. 1736 blev han sandsynligvis optaget på det nyoprettede Seminarium Groenlandicum med missionærgæringen i Grønland for øje. To år efter fik han langt om længe sin teologiske attestats og blev samme år udsendt som „hjælpemissionær“ til Godthåb. Han skulle „hjælpe“ eller snarere kontrabalancere den stærkt herrnhutisk tilbøjelige Chr. Drachardt. S.

„kontrabalancerede“ sin lokale foresatte så kraftigt at alt samarbejde blev umuligt. S. var en stejl og hidsig natur. 1742 blev S. så forflyttet til det nyanlagte Frederikshåb. Nidkært og med tugtende hånd lykkedes det ham at skabe en lille menighed på det dårlige fangststed. Besejlingen svigtede på grund af isforholdene næsten hvert år. Forsyningerne var derfor mangelfulde, og desuden var boligforholdene elendige. Sammen med alt dette ødelagde det tågede klima S.s helbred. 1746 hjemrejste han og fik kald i Haus ved Bergen – under andre, men lige så udmærkede forhold.

F. E. Hundrup: Biogr. efterretn. om de fra Slagelse lærde skole til univ. dimitterede disciple II, 1863 = Roskilde katedralskoles progr. 1863 137 (geneal.). H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921 97–100. Samme: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 788–97. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

H. Ostermann*

Sylow, Nicolai Christian Herholdt, 1849–1913, jurist. * 11.8.1849 i Korsør, † 12.2.1913 på Frbg., urne sst. F: borgmester, byfoged, justitsråd Christian Edvard S. (1797–1866) og Sabine Dorothea Herholdt (1807–85). ~ 9.10.1875 i Kbh. (Stef.) med Eleonora Vilhelmine Marie Falck, * 24.1.1849 i Kbh. (Garn.), † 5.5.1928 på Frbg., d. af overfyrværker, senere kaptajn Andreas Jensen F. (1808–74) og Caroline Wilhelmine Rassow (1818–96).

S. blev student 1867 fra Roskilde og bestod 1874 den juridiske eksamen. 1875 fik han ansættelse som kopist i kriminal- og politiretten. Efter at han havde udarbejdet en besvarelse af universitetets prisspørgsmål i retsvidenskab for 1874–75 for hvilken han fik tildelt universitetets guldmedalje var det utvivlsomt hans hensigt at gå den videnskabelige vej. Han udgav 1878 afhandlingen i udvidet og omarbejdet skikkelse under titlen *Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret* og fik s.å. tildelt det Hurtigkarlske rejsestipendium på hvilket han foretog en længere studierejse. Under sit ophold i udlandet udarbejdede han *Studier paa Civilprocessens Omraade med særligt Hensyn til vor forestaaende Procesreform I. Række*, som udkom 1880; s.å. erhvervede han den juridiske doktorgrad på afhandlingen *Dommens materielle Rejskraft*. Da der efter Andreas Aagesens død blev udskrevet konkurrence om det ledigblevne juridiske professorat meldte S. sig som deltager og forfattede i den anledning afhandlingen *Handlinger paa fremmed Formue-retsomraade*. 1880. Udfaldet af konkurrencen blev at Jul. Lassen udnævntes til professor, og S. afbrød herefter definitivt sin overordentlig lovende løbebane som juridisk forfatter. Endnu

for udgangen af 1880 blev han konstitueret i det store embede som byfoged og byskriver i Præstø samt birkedommer og skriver i Vordingborg nordre birk, og i sin mere end treårige funktions-tid lagde han betydelig praktisk dygtighed for dagen. 1884 fik han ansættelse som assessor i kriminal- og politiretten, og fra 1885–96 virkede han som en meget benyttet kommissionsdommer til opklaring af de talrige mistænkelige ildebrande som på den tid fandt sted rundt om i landet. 1887 var han blevet byfoged og borgmester i Korsør, og fra 1898 til sin død var han dommer i Frbg. birk. I politisk henseende hørte S. til det yderste højre, og hans optræden under en strejke i Korsør i provisorietiden fremkaldte i vide kredse en politisk betonet uvilje imod ham der kulminerede under hans virksomhed som kommissionsdommer. S. var forhørsdommer af den gamle skole, og ved en enkelt lejlighed indbragte hans optræden over for en arrestant ham en misbilligelse af højesteret; men kritikken af hans virksomhed skød dog utvivlsomt over målet og underkendte at det i første linje var den gældende straffe-processuelle ordning som var behæftet med alvorlige mangler. – 1911 fik han sæde i landstinget, men nåede ikke at komme til i højere grad at gøre sig gældende i rigsdagsarbejdet. – R. 1890. DM. 1894. □ Avistegn. 1898. Buste af Jenny Salicath, 1902 (Frbg. politistation). Mal. af Lilli Lundsteen, f. Ramsing, 1904. Tegn. af Alfred Schmidt, 1912 (Teatermus.). – Gravmæle af Jenny Salicath, 1913.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1880 125f. Rigsdagstid. 1895–96. Folketingets forhandl. 5121–5200. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Stig Juul*

Sylvest, Ejner Oluf Sørensen, 1880–1972, læge. * 11.11.1880 i Hillerød, † 28.6.1972 i Kbh. (Højdevang sg.), begr. Sundby kgd. F: landinspektør Oluf Sørensen (1850–1935) og Bodil Kirstine Hansen Sylvest (1854–1936; ~ 2° 1899 med amtsvejsinspektør Christen Skibsted Høyer, 1855–1920). Navneforandring 28.12.1912. ~ 14.5.1909 i Kbh. (b.v.) med Dagmar Johanne Marie Ottesen, * 27.1.1892 i Kbh., d. af læge Søren Gustav Adolf O. (1857–1931, ~ 1° 1884 med Thekla Sofie Nikoline Unmack, 1858–89, ~ 3° 1893 med Ellen Hauch, 1865–1956) og Dagmar Christine Albinus Nielsen (1862–92).

S. blev student 1899 (Fr.borg) og fik lægevidenskabelig embedseksamen 1907 ved Kbh.s univ. De flg. år havde han kandidatstillinger i provinsen og Kbh.: 1911–13 var han reservelæge i hæren, men havde allerede 1909 nedsat sig som praktiserende læge på Ager hvor han 1926 udnævntes til kommunelæge. 1909 og 1911 hav-

de S. publiceret et par mindre arbejder om pneumonia og om urinbakterier. Socialt og politisk interesseret blev S. socialdemokratisk medlem af borgerrepræsentationen 1937–50 hvor han tog initiativet til den 1941 påbegyndte kommunale almindelige difterivaccination, var 1911–37 medlem af Kbh.s lægeforenings repræsentantskab, medlem af bestyrelsen og forretningsudvalget i Kbh.s medicinske selskab 1930, dets vicepræsident 1938 og præsident 1939.

Under ophold i sit sommerhus på Bornholm fik S. lejlighed til at observere en epidemisk optræden af sygdommen myalgia epidemica der optrådte blandt 23 fiskere i Melsted og Gudhjem; sygdommen havde været beskrevet 1856 i Island af distriktslæge Jón Finsen (1826–85) i hans „Iagttagelser ang. Sygdomsforholdene i Island“ (1874: 145: „Pleurodyne“). Talrige senere epidemier i Norden var nok beskrevet i Norge, men var blevet glemt igen. Sygdommen, der skyldes et coxsackievirus, viser sig ved smerter i brystmuskulaturen og kaldtes i Island stingsyge, i Norge bamlesyge. Sygdommen havde optrådt med 10 000 tilfælde i Danmark i begyndelsen af 1930'erne og S. fik ved sine beskrivelser af epidemierne på Bornholm (Ugeskr. f. Læger 1930–31) vakt interesse for lidelsen. 1933 publicerede S. en monografi: *Den Bornholmske Syge. Myalgia epidemica* på dansk, og opfordret af Thorvald Madsen forsvarede S. sin publikation oversat til engelsk som disputats i 1934 – en imponerende indsats af en travlt praktiserende læge. Med udstrakte henvisninger til beskrivelser af epidemien forekomst rundt om i verden efter 1856 gav S. en grundig beskrivelse af sygdommens karakter og følger; rygsmerterne ledsages af feber, hovedpine og muskelømhed. Forløbet er kortvarigt og godartet. Siden disputatsen benævnes sygdommen nu internationalt Bornholmsk syge.

Foruden disputatsen har S. været litterært flittig; han har været medredaktør af Huslægen om Sundhed og Sygdom I–III, 1941–42 (3. opl. 1951), af Fremads lægebog, 1951, men har også skrevet om paradysenteri, om et akustisk fænomen som orienteringsmiddel for blinde (Hospitalstid., 1922) og populært om glasålens vandring, og om kromotaxis hos billearten glimmerbøsse. □ Akvarel af Ingeborg Andreassen, 1900. Mal. af Axel Johansen, 1927. Tegn. af Ingeborg Andreassen, 1931. Tegn. af Ivan Opffer, 1960 (Fr.borg) og af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1933 131f.

Egill Snorrason

Sylvester-Hvid, Sven, se Hvid, Sylvester.

Syrach-Larsen, Carl, 1898–1979, arboretforstander. * 6.7.1898 i Charlottenlund, + 20.1.1979 i Hørsholm, begr. sst. Navneforandring fra Larsen, Carl Syrach 1966. F: gartner Georg Syrach Larsen (1863–1937) og Marie Magdalene Thomsen (1859–1940). ~ 3.6.1927 i Holbæk med Nina Margrethe Helms, * 14.12.1898 i Vordingborg, + 3.1.1983 i Hørsholm, d. af byfogedfuldmægtig, senere dommer i Holbæk Johan Christian H. (1865–1943) og Helga Agnete Dorph (1868–1939).

S.-L. blev født i landbohøjskolens forstbotaniske have i Charlottenlund hvor hans far var gartner. Han voksede op blandt sjældne træer, og dette kom til at præge hans udvikling og livsgerning. Han blev forstkandidat 1923 og derefter videnskabelig assistent, bl.a. hos Ø. Winge, landbohøjskolens arvelighedslaboratorium og A. Oppermann, Statens forstlige forsøgsvæsen. Han modtog stipendier til at studere forstbotanik og skovbrugshistorie og fik lejlighed til at arbejde sammen med professor i botanik ved universitetet C. H. Ostenfeld. Sammen skrev de *The species of the genus Larix and their geographical distribution* (Vidensk. selsk. Biol. Medd. IX, 2, 1930). Disse studier var af den største betydning for S.-L.s senere arbejde med skovtræforædlingen hvor lærken spillede en dominerende rolle. Han fik mulighed for at supplere sine studier herhjemme med rejser i Mellem-europa og England, Skotland og Irland. Til sidstnævnte rejse havde han modtaget landbohøjskolens store rejsestipendium.

S.-L.s interesse for forstbotanik og genetik førte til forsøg med kontrollerede krydsninger. Hans første forsøg fandt sted i forsthaven 1924 mellem to amerikanske arter af ædelgran (*Abies lowiana* × *grandis*). Han fortsatte med hybridisering og selvbestøvning i slægterne gran og især i lærk og arbejdede med vegetativ formering, navnlig podning af skovtræer. Sine grundlæggende tanker for en skovtræforædling fremsatte han i *Forest tree breeding* (Kgl. Vet.- og Landbohøjsk. Aarsskr. 1934) og i *The importance of vegetative propagation in respect of forest improvement plans* (II. Congrès Internat. de Sylviculture, Budapest 1936). 1937 kom disputatsen *The employment of species, types and individuals in forestry* (Kgl. Vet.- og Landbohøjsk. Aarsskr. og dansk version i Dansk Skovforen.s Tidsskr.). 1933 efterfulgte S.-L. sin far som gartner i forsthaven.

Det havde gennem mange år været erkendt at forsthaven, grundlagt 1838, var for lille til at rumme de mange træagtige planter der kan dyrkes på friland i Danmark. S.-L. pressede på for at få anlagt et nyt arboret, og i efteråret 1936 overtog landbohøjskolen 16 ha ved Hørsholm til

et arboret. 1937 blev S.-L. udnævnt til arboret-forstander. Han fik tilladelse til her at udføre forstgenetiske forsøg, og herved blev skovtræforædlingen knyttet til Arboretet i Hørsholm. Takket være S.-L.s ideer og entusiasme blev Hørsholm stedet hvorfra megen foretagsomhed inden for skovtræforædlingen fik sit udgangspunkt. Han formåede at forklare sine teorier og deres betydning for skovbruget. Han fik tilnavnet skovbrugets idemand og opnåede at få bevilget betydelige beløb fra legater og fonds samt statsbevilling til forsøgene med skovtræforædling. Blandt S.-L.s lærkekrydsninger skal nævnes hybridene mellem europæisk og vestamerikansk lærk fra 1930. Der spirede kun én plante, og den viste sig at være triploid. Den vakte opsigt blandt cytologer og blev beskrevet af S.-L. og M. Westergaard 1938: *A triploid hybrid between Larix decidua Miller and Larix occidentalis Nutt.* (Journal of genetics, Cambridge, XXXVI). Et praktisk sigte havde hans idé om at fremstille skovfrø i stor stil i frøplantager eller frøhaver, og den påkaldte sig opmærksomhed i forstlige kredse såvel herhjemme som i udlandet. Det klassiske eksempel på forædling ved hybridisering af skovtræer er den hurtigvoksende, sygdomsresistente hybrid mellem europæisk og japansk lærk, *Larix eurolepis*, der var opstået i Skotland i begyndelsen af 1900-tallet. S.-L. satte frøavl af *Larix eurolepis* i system i frøhaver hvor han fx udplantede podninger af en udvalgt japansk lærk der blev udsat for bestøvning med pollen fra udvalgte eller specielt tiltrukne frøplanter af europæisk lærk. Formålet med avl af skovfrø i frøhaver var at sikre skovbruget frø hvoraf der kunne tiltrækkes planter der var hurtigvoksende, sygdomsresistente og besad andre værdifulde forstlige egenskaber.

S.-L. kom til at indtage en central plads i det internationale forstlige samarbejde idet han 1949–66 var formand for sektionen Plant Study inden for den internationale union af forstlige forsøgsstationer (IUFRO) og blev indbudt som foredragsholder og rådgiver til mange lande. Efter anden verdenskrig var det blevet erkendt at der fandtes et stort behov for planter til genplantning på hugster i skovene og til nyplantning på øde jorder. Her var S.-L.s principper for frøforsyning, bl.a. gennem anlæg af frøhaver af den største interesse. Som blivende resultat af hans praktiske greb om disse problemer eksisterer herhjemme Statsskovenes planteavlstation, oprettet 1947, og Hedeselskabets skovfrocentral, oprettet 1954. S.-L. har skrevet mange afhandlinger om skovtræforædling. Foruden de foranævnte grundlæggende arbejder fra 1930'erne skal nævnes *Estimation of the genotype in forest*

trees, 1947 (Kgl. Vet.- og landbohojsk. Aarskr.) og *Genetics in Silviculture*, 1956. Sidstnævnte værk kan opfattes som S.-L.s håndbog i skovtræforædling. Og selv om den bygger på erfaringer fra mange lande hvor S.-L. kendte skovbrug og -forskning fra sine rejser medvirkede bogen til at skabe respekt om dansk skovtræforædling. Til *Handbuch der Pflanzenzüchtung* (Berlin und Hamburg, 2. opl. VI, 1962) skrev han afsnittet *Einführung in die Probleme der Forstpflanzenzüchtung*.

S.-L. havde rejst i de fleste europæiske lande, i Nord- og Sydamerika, Afrika, Indien, Thailand, Australien og New Zealand. Et af formålene med S.-L.s mange rejser var at opmuntre til anvendelse af værdifulde typer, såvel inden for som uden for artens naturlige udbredelsesområde. En særlig indsats ydede han for teak (*Tectona grandis*). – S.-L. har skrevet godt 150 trykte artikler og afhandlinger. Foruden arbejder om skovforædling findes en del artikler om dansk skovbrug i almindelighed, bl.a. skrevet for udenrigsministeriet til ministeriets fremmedsprogede håndbøger 1964–66. Af emner inden for dendrologi og skovhistorie skal omtales hans beskrivelser af forsthaven og arboretet, personalhistoriske artikler, bl.a. i Dansk biografisk Leksikon, 2. udg., og hans indsats for at få udgivet C. D. Reventlows forstafhandling på engelsk: *A treatise on forestry*, 1960. Han var selvskreven til bestyrelsen for Statsskovenes planteavlstation, Hedeselskabets skovfrocentral og Østjyskallandske skoves træforædling. Han var bestyrelsesmedlem i Østasiatisk Plantagekompagni inden for ØK, i Danske forstkandidaters forening der udnævnte ham til æresmedlem 1963. Han var medstifter af Dansk dendrologisk forening 1949, bestyrelsesmedlem, senere formand, og medvirkede ved oprettelsen af Fonden for træer og miljø 1974. Han var blandt initiativtagerne til oprettelsen af Jagt- og skovbrugsmuseet i Hørsholm 1942 og museets forstlige konsulent til 1952 hvorefter han tog initiativet til stiftelse af Skovhistorisk selskab 1953. Han var formand for selskabet 1953–63, senere bestyrelsesmedlem og fra 1968 æresmedlem. 1933–70 var S.-L. landbrugsministeriets sagkyndige ved „Plantning for vildtet“. Hans opgave var at forestå uddeling af planter, betalt af Jagtfonden, til vildtremiser og levende hegn. Herved opstod tallose småplantninger som har gavnnet vildtbestanden og i høj grad sat præg på vort landskab. Dansk jagtforening hædrede ham 1970 for denne indsats. Landbrugsministeriet havde udpeget ham til medlem af Dyrehaveudvalget der kontrollerer skovdriften, og her støttede han bestræbelserne for fornyelse af træbestanden. I Bogen om Dyre-

haven, 1970 skrev han afsnittet om *Træerne*. Han var rådgiver for Karen *Blixen ved oprettelsen af fuglereservatet på Rungstedlund og skrev om skoven i *Karen Blixen og fuglene*, 1964 (af Karen Blixen, Finn Salomonsen og S.-L.).

S.-L. var medlem af bestyrelsen for Det danske spejderkorps, og var blandt pionererne inden for spejderbevægelsen i Danmark. Inden for skovforskningen var han en førende personlighed, og hans indsats for skovtræforædlingen blev anerkendt såvel herhjemme som i udlandet: 1943 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1962 af Videnskabernes selskab, og også fra Sverige blev han hædret med plads i Kgl. skogs- og landbruksakademien. 1960 blev han dr.phil.h.c. ved Kbh.s univ. og 1966 dr.jur.h.c. ved universitetet i Aberdeen, Skotland. 1952 fik han tildelt Augustinusprisen, 1957 Award for Achievement in Research fra Society of American Foresters og 1967 guldmedalje fra Royal Forestry Society of England, Wales and Northern Ireland. Han var æresmedlem af Föreningen för dendrologi och parkvård, Sverige, af Svenska skogsvårdsföreningen, af det Norske skogselskab, Finlands skovforening, Scottish Forestry Society, Society of American Foresters, New Zealand Institute of Foresters og Det jugoslaviske genetiske selskab. I Arboretet i Hørsholm og i forsthaven i Charlottenlund findes fra S.-L.s forsøg lærketræer der bevarer mindet om hans indsats. – R. 1946. DM. 1950. K. 1968. □Mindetavle opsat 1982 (Arboretets adm.bygn., Hørsholm). Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 224–26. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 196f (bibliografi). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1960 164f. – Bent Søegaard i *Silvae genetica* XVII, Frankf. am Main 1968 157–68. Samme i *Dansk skovforen.s t.* LXIV, 1979 77–84. Erik Holmsgaard i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1979–80, 1980 80–88*. Helge Vedel i *Dansk dendrologisk årsskr.* V,3, 1980 5–8. C. S.-L. 1898–1979. Mindehefte, red. P. Chr. Nielsen m.fl., udg. Skovhist. selsk., 1982 (heri bibliografi). – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

P. Chr. Nielsen

Syv, Peder Pedersen, 1631–1702, præst, filolog. * 22.2.1631 i Syv ved Roskilde, † 17.2.1702 i Hellested, begr. i kirken sst. F: fæstebonde, kirkevæрге Peder Olufsen († 1685) og Anna Mortensdatter. ~ 1664 med Karen Andersdatter Hoff, † 1699 (~ 1° med sognepræst i Hellested Hans Poulsen Næstved, † 1664), d. af sognepræst i Rynkeby og Revninge Anders Simonsen H. († 1655) og Anna Christophersdatter (~ 1° med sognepræst sst. Lauritz Nielsen, ca. 1547–ca. 1604).

Faderen var efter sine vilkår en velanset, ret velhavende mand af hvis sønner to foruden S. kom i stillinger uden for bondestanden. Selv sattes S. i Roskilde skole hvorfra han 1653 dimitteredes til universitetet; n.å. tog han baccalaurgraden, men i hvilket år han fik sin teologiske embeds-eksamen er ikke kendt. Der vides om ungdomstiden i hovedstaden intet ud over at han var hører ved Vor Frue skole da han 1658 udnævntes til rektor i Næstved hvis latinskole var i forfald; den latinske afskeds- og tiltrædelsestale han ved denne lejlighed holdt viser ham som klassisk filolog i tidens almindelige stil. Under opholdet i Næstved hvor han var i seks år fik han adgang til den lærde adelsdame Anne *Gøyes på dansk litteratur righoldige bibliotek, og kom i forbindelse med sognepræsten i Ørslev ved Skælskør, metrikeren og musikteoretikeren Hans Mikkel-sen *Ravn, en varm talsmand for de modersmålsstudier senrenæssancen på sin gang ud over Europa fra syd mod nord kaldte til live hos os som i Tyskland. Det er rimeligt at tilskyndelse fra Ravn i forening med Anne Gøyes danske bøger har bidraget til at S. forlod den klassiske filologi og fremtidig helligede sig fædrelandets sprog og litterære mindesmærker. Som frugt af den nyvakte interesse udkom 1663 *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* der har et lignende arbejde af den tyske sprogteoretiker og digter G. P. Harsdörffer til nærmeste mønster. Det er ingen egentlig grammatik, men det første på dansk skrevne forsøg i sammenlignende sprogvidenskab. Titlens cimbrisk betyder hos S. snart germansk, snart specielt dansk. Efter at have givet en oversigt over de germanske sprogs udbredelse, historie og slægtskab såvel indbyrdes som med andre sprog i Europa og Asien gør han dansk til genstand for udførlig, flersidig betragtning. Han lovpriser sproget for dets ælde og udtryksfyldte, men finder at det skal dyrkes og renses. Han efterlyser derfor en grammatik, en ordbog, en retskrivningsreform samt skønlitteratur, affattet på eller oversat til dansk, og han fremsetter puristiske tanker om afskaffelse af (romanske) fremmedord, genoptagelse af ældre danske ord samt nydannelser af ord. Endelig skildrer han poesiens udvikling fra skjaldekvad og kæmpeviser ned til sin egen tid. Sine poetiske teorier omsætter han i praksis i et tillæg, indeholdende vers „om adskillige Ting“ der viser ham som tilhænger af Pegnitzerskolen i Tyskland hvis førstemand Harsdörffer var; uden umiddelbart poetisk gemyt havde han et rutineret håndslag og indførte nye digtformer som sonet og epigram i dansk poesi. Den indholdsrige, men noget planløse bog der aflægger vidnesbyrd om belæthed og sundt ødmøtte vakte op-

mærksomhed også i Sverige hvor Samuel Columbus 1678 indførte store dele af den i sin „en svensk ordeskötse!“.

Som rektor har S. uden tvivl gjort god fyldest af domme efter et stigende antal dimittender; dog taler han i fortalen til sine Betenkninger om de „mange og møjsommelige Skoleforhindringer“, og året efter bogens udgivelse fulgte han 1664 en kaldelse fra herskabet på Valbygård (Juellinge) til sognepræst i Hellested på Stevns, et embede han beklædte til sin død. Hvorledes han var som præst vides ikke, og i egenskab af teolog har han ikke ladet sin stemme høre i litteraturen. 1683 ansøgte han kongen om udnævnelse til kongelig filolog i det danske sprog, Philologus regius lingvæ Danicæ; ansøgningen der begrundes med henvisning til værker han agter at offentliggøre bevilgedes. Som indehaver af en stilling ingen anden før eller senere har opnået udgav han 1685 *Den Danske Sprog-Kunst eller Grammatica*, den første danske grammatik på modersmålet. Sine forgængere Erik *Pontoppidan og Laurids *Kok, der skrev på latin, har han benyttet, men meddeler naturligvis også resultater af sin egen granskning. Vægten lægges på formlæren hvis klare og overskuelige leddeling står i gæld til Koks, medens syntaksen, som Pontoppidan havde gjort meget ved, gøres af på fire sider; i lyd-læren fremhæves sjællandsk som norm for udtalen. Den sidste halvpart af bogen er polemik mod Henrik *Gerner der ud fra et konservativt stade havde kritiseret hans retskrivningsforslag og dermed indledt vor første retskrivningsdebat; S.s gensvar er nok urbant i tonen, men private optegnelser viser ham højlig fortørnet på Gerner for hans opposition. Næst grammatikken havde en udførlig ordbog med etymologiske og sproghistoriske oplysninger været et programpunkt i „Betenkningerne“ og over for kongen. Det lykkedes ham, bl.a. ved hjælp af materiale som Laurids Kok stillede til rådighed at få udarbejdet bogstaverne A-J, om end ikke i trykfærdig stand. Planen måtte imidlertid ændres til en mindre, dansk-latinsk (og latinsk-dansk) hånd-ordbog under pres fra Matthias *Moth der havde et ordbogsværk af endnu større dimensioner under arbejde, og hvem S. sikkert har kunnet takke for sin udnævnelse til kongelig filolog med deraf følgende forbedrede økonomiske og arbejdsmæssige forhold. Denne afhængighed af Moth førte yderligere til at han i 1697 også måtte acceptere at aflevere sit materiale. Det lykkedes ham dog at forhale udleveringen til Moths fald 1699. At Moths påbud er kommet S. på tværs viser for det første den 1692 udkomne prøve på en dansk og latinsk ordbog, omfattende bogstavet A, et uvilligt redigeret og delvis mislykket forsøg

på en håndbog efter Moths anvisning, for det andet at han også efter aftalen med Moth vedblev at indsamle materiale til en ordbog efter sin egen plan. Efter S.s død blev hans forskellige ordbogsredaktioner erhvervede af Fr. *Rostgaard der lagde dem til grund for sin egen ordbog.

S.s sproglige arbejder var af værdi for den tid i hvilken de blev til. Større livskraft og mere vidtrækkende betydning fik et par udgiverforetagender som det sikkert har været ham en særlig glæde at systeme med. 1682–88 udkom i to bind *Aldmindelige Danske Ord-Sproge og korte Lærdomme*, med indledning, register og glossar, i 1. bind indeholdende mellem 10 000 og 11 000, i 2. bind halvt så mange ordsprog i bredeste forstand, herunder også folkelige udtryk, talemåder, mundheld, læresætninger, fyndsprog, leveregler og ordsproglige sætninger. S. har benyttet de allerfleste tidligere trykte danske ordsprogssamlinger og et stort antal udenlandske. Også en del utrykte samlinger (flere nu tabte) har han haft adgang til. Endelig har han i en vis udstrækning excerperet ordsprog fra ældre dansk litteratur. I et tillæg meddeles lignende stof fra Island, Norge og Sverige, i 2. bind sporadisk fra fremmede lande, navnlig Italien og Frankrig. Det er den vigtigste ordsprogssamling hos os siden Peder *Laales og grundstammen i alle senere, selv et hovedværk i dansk litteratur. S. vedblev at samle ordsprog efter udgivelsen af de to ordsprogsbind.

S.s andet store udgiverarbejde er 200 *Viser om Konger. Kemper og Andre* der udkom 1695, et optryk af Anders Sørensen *Vedels hundrede viser fra 1591 forøgede med et lignende antal fra håndskrift, flyveblade og mundtlig overlevering, deriblandt dog også oversættelser af skjaldekvad og enkelte digte fra nyere tid som Laurids Koks Danmark, dejligst Vang og Vænge, der her for første gang er trykt; udgaven ledsages af et glossar og anmærkninger, i hvilke visernes formentlige værdi som historisk og personalhistorisk kildemateriale søges påpeget. Herved bragte han sin bog i miskredit hos kritisk indstillede mænd i det næste slægtled som L. *Holberg og H. *Gram, men dette gjorde intet skår i den yndest den straks ved sin fremkomst gennem tre forskellige tryk i s.d. havde erhvervet sig hos læge læsere; den oplagdes endnu tre gange i løbet af 1700-årene, og når færing i vore dage synger danske folkeviser jævnsides de hjemlige kvad er det efter S.s tekst med den gamle ortografi bogstavret respekteret i udtalen. Visebogen blev det sidste værk han fik udgivet, men i sin pult havde han forarbejdet og udkast til en mængde andre. Han var ikke blot flittig og uhyre belæst, men til-

lige en meget alsidig mand. Han leverede Peder *Kylling oplysninger om planter og gjorde selv det første tilløb til en dansk fauna. Han interesserede sig for arkæologiske undersøgelser. Hans beretninger om udgravning af dysser ved Karise og på Hyldehøj ved Hellested vidner om fortrolighed med samtidig antikvarisk diskussion. Om antikvarisk interesse vidner også hans rapport til Peder *Resen om runestenene på Trinitatis kirkegård i Kbh. Som folklorist optræder han i et manuskript, betitlet *De vulgi erroribus*. Om de geme- ne og almindelige Vildfarelser, der indeholder danske trylleformularer som ikke kendes andetsteds fra, og sin store bibliografiske viden nedlagde han i *Den Danske Boglade*, der vedblivende trods sin fragmentariske tilstand har ikke ringe værdi, ikke mindst ved sine efterretninger om de danske folkebøger, der da endnu læstes i overklassen om end deres sociale anseelse var i dalen.

Sin videnskab kunne S. dyrke under gode ydre kår. Selv om han jævnlig klager over de høje skatter var han en velstående mand, ejer af en fortrinlig bogsamling og i stand til at give sine døtre rundeligt udstyr; i præstegården var der smukke møbler, lysekroner, malerier på væggen og ved festlige lejligheder sølvservice på bordet. Med sin højeste gejstlige foresatte, biskop Hans *Bagger, følte han sig på kant; til gengæld havde han i Matthias Moth, oversekretæren i danske kancelli, en formående velynder (hvis gunst dog altså havde sin pris) og stod, trods enkeltvis uoverensstemmelse i faglige anliggender, i venskabeligt samkvem med mænd der delte hans sproglige og antikvariske interesser: Erik Pontoppidan, Laurids Kok og Henrik Gerner, Jens *Bircherod, Otto *Sperling og Arni *Magnússon, af de yngre Frederik Rostgaard og Jørgen *Sorterup. Ved hans død skrev Sorterup et smukt mindedigt over ham. Som åndsperson var han tidstyypisk, afhængig af den nationale renæssancebevægelse, især som den kom til udtryk i Tyskland med dens fremhævelse af nationalsprogets værdier og anvisninger til dets udforskning og pleje. Men selv om han ikke var en banebrydende eller i strengere forstand original ånd vil hans navn aldrig gå i glemme. De ord, hvormed han begrundede sin overgang fra klassisk filologi til dansk: „mig bør jo først at vide mit Fædreland og dets Sprog nogen Ære“ blev ledestjernen i hans liv. □Mal. formentlig forestillende S. (Hellested k.). Efter dette tegn. af Carl Bloch, 1855, i træsnit af J. F. Rosenstand, 1856 og træsnit s.å., af H. P. Hansen, 1877, samt 1886. – Mindesten i Hellested 1921, i Syv 1937 og ved Højerup.

Udg. Saml. til den da. hist. 1,2, 1780 89–141 (udtog af S.s optegn. ved B. C. Sandvig). Danske grammatikere, udg. Henrik Bertelsen I, 1915 75–272; III, 1919 147–250; VI, 1929 20–34 85–90 (ny udg. 1979). Danm.s gamle ordsprog, ved Iver Kjær og John Kousgård Sørensen VI, 1980 133–66.

Lit. Fr. Barfod i Danm.s ill. almanak III, 1856 77–86. Fr. Winkel Horn: P. S., 1878. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887. Ludv. Wimmer: Om undersøgelsen og tolkn. af vore runemønstre, 1895. Danske studier, 1909 34–50 (Jørgen Sorterups ligprædiken, ved V. J. v. Holstein Rathlou). Sv. Dahl. sst. 51–68. Henrik Bertelsen: Jens Pedersen Høysgaard, 1926 112–16 122–24 129f 138f 151–69 188–90 243–45. Marius Kristensen i Højskolebl. LVI, 1931 98–100. Erik Molte i Acta philologica Scandinavica IX, 1934–35 193–221. R. Paulli i Danske folkebøger, udg. J. P. Jacobsen m.fl. XIII, 1936 272–75. H. Grüner-Nielsen i Sprog og kultur VII, 1939 111–16. Ellen Olsen sst. XV, 1947 110f 114–17. Marie Bjerrum sst. XX, 1958 53–69. Sv. Dahl: Den danske plante- og dyreverdens udforskning, 1941 18–21. Klaus Ebbesen og R. Tanderup i Årbøger for nord. oldkyndighed 1979, 1980 157–70.

Papirer i Kgl. bibl.

John Kousgård Sørensen (Carl S. Petersen)

Syversen, Ole, 1801–47, afholdsbevægelsens første talsmand i Danmark. * 31.10.1801 i Kristiania, † 23.8.1847 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: oppasser ved sindssygehospital i Kristiania Syver(t) Rolfsen (1728–1809, ~1° med N. N.) og Maren Kirstine Madsdatter Leth. ~17.5.1829 i Kbh. (Garn.) med Johanne Kirstine Lund, * 3.3.1808 i Ålborg, † tidligst 1847, d. af skrædder Rasmus L. (1779–1849) og Maren Kirstine Mathiasdatter (1783–1856).

S. blev 1822 underofficer ved 2. jyske regiment i Kbh., 1827 kommandersergent og var 1833–39 lærer ved regimentets undervisningsanstalt, siden privatlærer. Han var et redeligt, stræbsomt, socialt indstillet, varmhjertet og følsomt menneske, men hæmmet fra ungdommen af ulykkelige økonomiske kår og uden held med forskellige initiativer: opfindelsen af et papirbesparende blækpulver 1838, forsøg med forlagsvirksomhed gennem Den skandinaviske Boghandel som han var medejer af 1836–37 og planer om forberedelsesskoler for småbørn mellem to og otte år. Påvirket af amerikaneren Robert Baird som 1840 besøgte Danmark for her at indføre den i Amerika opståede afholdsbevægelse indrykkede S. 20.12.1841 en annonce i Adresseavisen om oprettelse af et afholdenhedsselskab, men først 3.9.1843 lykkedes det ham at få selskabet, det første på det europæiske fastland, oprettet. Til foreningen var knyttet en lånekasse, en begravelses- og pensionskasse hvis midler skulle komme fra de beløb medlemmerne sparede ved ikke at drikke spiritus, samt en ugentlig afholdstidende Menneskevennen 1846–47. S. var talsmand for det absolutte afholdningspunkt og kom derved

i skarp modsætning til den ved samme tid i Kbh. stiftede mådeholdsforening som det højere borgerskab var knyttet til. S. udsendte 1843 det lille skrift *Svar til hr. Pastor, Ridder Visby, som Formand for „Maadeholds-Foreningen“ og som – Christen* og 1845 *Indbydelse til at deeltage i „Total-Afholdenhedsselskabet for Danmark“*. Under S.s ledelse havde totalafholdsforeningen ret stor fremgang, 6–700 medlemmer, blandt Kbh.s småborgere. Der åbnedes en afholdsrestaurant på Kulturvet, stiftedes en sangforening og den første danske afholdsfane indviedes. Selv om foreningen ofte blev spottet, navnlig i Corsaren, lykkedes det den at øve indflydelse på befolkningens indstilling til alkoholen, men da S. efter mange års sygdom døde, smuldrede den hen og genopbyggedes først 1879. Trods sin korte virketid gjorde S. en smuk og værdig indsats. Hans absolutte afholdsstandpunkt viste sig senere at være det eneste holdbare og som grundlægger af totalafholdsselskabet var han foregangsmand i Europa. □Litografi 1846 efter tegn. af E. Bærentzen. Relief på afholdsmonument af R. Mag-nussen, 1914 (Fælledparken, Kbh.).

Anton Schmidt: Mindeskr. om den da. totalafholdsbevægelses fader, lærer O. S., 1904. Samme: Afholdsbbevægelsens verdenshist. III, 1913. K. A. Heiberg i Til ædrueligheds fremme XVII, 1913 46f. Herman Trier i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913–15 441–74 635–41. Politiken 2.2.1913 og 30.9.1914. Berl. tid. 22.9.1914. Aftenbl. 13.11. s.å. Blade af samarbejdets hist., ved V. Figge II, 1932. Afholdsbbevægelsen i Danm., red. Frode Markersen I. 1939 126 147. Jens Lund: O. S., [1947].

*Adolph Hansen**

Sæbye, Poul, 1889–1965, tegner. * 17.9.1889 på Frbg., † 7.4.1965 i Klampenborg, begr. i Kbh. (Vestre). F: kontorchef ved statsbanernes maskinafdeling, cand.polyt. Christian S. (1856–1936) og Caroline Frederikke Albine Berg (1863–1942). ~1° 29.6.1917 i Hellerup med Karen Bonnén, * 18.5.1891 i Randers, † 29.11.1918 i Kbh., d. af agent Peter Ferdinand B. (1860–1938) og Christiane Friis (1857–1929). ~2° 15.3.1921 i Kbh. (Jac.) med maler Fanny Meyer, * 31.12.1885 i Kbh., † 22.5.1972 i Ordrup, d. af grosserer Isidor Berent M. (1860–1939) og Johanne Frederikke Klæbel (1861–1945).

S. stod i malerlære hos Bernh. Schröder, Nielsen og Hansen okt. 1906–april 1911 og gik samtidig på Teknisk skole. Herfra dimitteredes han til akademiet som han søgte fra jan. 1910 til han fik afgang fra dekorations-skolen jan. 1915. På akademiet var især Joakim *Skovgaard hans lærer. Andre gode læremestre havde han i Valdemar *Andersen hvem han bistod ved flere dekorationsmaler-arbejder, arkitekt Knud V. *Engelhardt der var elev i akademiets dekorationsklasse sam-

men med ham og øvede indflydelse på hans opfattelse af bogstaver og typografi, og bogkustneren Kr. *Kongstad som han assisterede ved de håndskrevne eksemplarer af grundloven 1915 (S. skrev eksemplaret i Rigsarkivet).

S. har en omfattende praksis på mange forskellige felter bag sig. Allerede som malerlærling begyndte han at tegne broderimønstre til Victor Permin og havde betydelig fremgang hermed. Omkring 1915 kastede han sig over bogstaver i tegning og skrift, bogkunst og brugsgrafik. Det var hans vigtigste område, og han var en af vore dygtigste og kyndigste bogstavtegnere. Han arbejdede særlig for Martins Forlag. Gennem mange år satte han ligefrem præg på forlagets produktion, tegnede dets bogomslag og var rådgivende ved bøgernes typografiske opsætning og udstyr. Senere havde han mange tilsvarende opgaver for Gyldendal. Desuden leverede han likøretiketter og -pakninger til Peter F. Heering, og 1924–33 var han fast ansat hos Horwitz & Kattentid som tegner af alt firmaets cigarkasse-udstyr. Både i dekoration og stofvirkning lykkedes det ham her at karakterisere den pågældende vare på mønstergyldig måde. Disse etiketter m.m. rangerer mellem det fornemste der er præsteret af brugsgrafik herhjemme. Ind imellem udførte han ornamentalt dekorationsmaleri til privatvillaer (fx generalkonsul Vald. Glückstadts), biografer (Paladsteatret, Kinopalæet) og andre bygninger (Vanløse Apotek). Herfra gik S. over til udstillingsarbejde, dels i form af dekorativ udsmykning og indretning af stande, dels med grafiske fremstillinger af erhvervs- og anden samfundsstatistik. Hans grafiske fremstillinger blev et speciale som han dyrkede med originalitet og stor opfindsomhed (den synkronologiske søjle i Thorvaldsens museum, en historisk oversigt over Thorvaldsens samtid). *Hvorledes man laver øl*, 1947 for Carlsberg, 1948 en tilsvarende for Tuborg: *Fra byg til bryg* har høstet megen ære i udlandet og indbragte ham en række Grand prix'er og Diplômes d'honneur på de internationale udstillinger, ved hvilke han medvirkede (presseudstillingen i Köln 1928, verdensudstillingerne i Barcelona 1929, Antwerpen 1930, Bruxelles 1935, Paris 1937, New York 1939). Til hans bedste hjemlige arbejder hører udstillingen *Mor og barn* 1937, som han tillige var arkitekt for, den historiske afdeling på Bellahøjudstillingen 1938, Århus Oliemøllens udstilling i Århus-hallen 1938 og sundhedsudstillingen 1939. Sammen med sin hustru udførte han glasmalerierne i Helsingør byrådssal og to maledede ruder til Tår-bæk kirke (1938–39).

S. udstillede første gang på Skønvirke-udstillingen 1909, dernæst på Unge kunstneres forbunds

udstillinger 1911–14 og har regelmæssigt deltaget i Charlottenborgs forårsudstilling siden 1915. På verdensudstillingen i Paris 1925 fik han guldmedalje for bogomslag og brugsgrafik. Han foretog studierejser til Berlin 1910, Norge 1915, Tyskland og Italien 1911, 1914 og 1921, til Paris 1912, 1913, 1924 og 1937, Köln 1928, Spanien 1929, Antwerpen 1930, Bruxelles og Paris 1935, og han var lærer ved Fagskolen for boghåndværk et års tid 1919–20, ved Kunsthåndværkerskolen i Bredgade ca. 1929–38 i bogstavtegnis og i sine sidste år på Tegne- og kunstindustri-skolen for kvinder. – K. V. Engelhardts mindelegat 1961. – Plakater i Kunstindustrimuseet. □Foto.

Ivan Munk Olsen i Skønvirke V, 1919 145–51 og X, 1924 92–94 (også i Farmaceutisk tid., s.å. 626–28). Sig. Schultz sst. XII, 1926 65–71. Jacob E. Bang i Nyt t. for kunstindustri XI, 1938 61–64. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. P. S. i Sådán tegner vi, 1945 194–97. Henrik Park i De grafiske fag XLV, 1949 344–46.

*Sigurd Schultz**

Søbøtke, Johannes, 1777–1854, guvernør på St. Thomas. * 9.8.1777 på St. Croix, † 23.3.1854 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: plantageejer, senere generalkrigskommissær Adam Levin S. (1753–1823) og Susanne van Beverhoudt (1761–1811). ~ 2.3.1796 med Johanne Margrethe Larsen, * 1777, † 1829, d. af grosserer og skibsreder Lars L. (1737–1817) og Charlotte Frederikke Drewsen (1748–1801).

S. stammede fra en af de få dansk-vestindiske planterfamilier. Såvel farfaderen Johannes S. (1724–97) som faderen Adam S. var fremtrædende plantageejere på St. Croix. Den sidstnævnte var endog på nipet til at blive generalguvernør. Som ung kom S. i lære hos de Coninck & Co. og senere hos sin tilkommende svigerfar, grosserer Lars Larsen. Kort før sit giftermål med den velhavende grossererdatter erhvervede S. sig grossererborgerskab i København. Han drev handel på Vestindien med egne skibe under firmanavnet Søbøtke & Co., et firma som faderen også indtrådte i. 1804 blev S. optaget i storkøbmanden Christian Vilhelm *Duntzfeldts firma, Duntzfeldt & Co. I Danmark er S. nok bedst kendt som bygherre af landstedet *Øregård* i Hellerup. Ejendommen erhvervede han 1806, og bygningen lod han opføre af den franskfødte arkitekt Joseph-Jacques *Ramée der også havde arbejdet for andre af tidens storkøbmænd, bl.a. Erich *Erichsen for hvem han havde opført Hellerupgård. J. C. *Drewsen fortæller i sine erindringer at S. førte sig frem som en grandseigneur og lod afholde store selskaber. Følgen blev at svigerfaderen måtte træde til økonomisk. Men i de fattige år efter 1813 gik det galt, og 1821 måtte han sælge

Øregård. S., der da var blevet generalkrigskommissær, var allerede forinden draget til dansk Vestindien hvor han blev protegeret af Peter v. *Scholten. Ved faderens død 1823 arvede han de to plantager Constitution Hill og Høgensborg på St. Croix. Samtidig blev han i flere perioder konstitueret som guvernør på St. Thomas og 1835, da Peter v. Scholten udnævntes til virkelig generalguvernør, blev S. hans efterfølger. Trods store embedsindtægter havde han stadig økonomiske vanskeligheder, og begge plantager var prioriteret „til op over skorstenene“. Som plantageejer var han i øvrigt foregangsmand derved at den første dampmølle i dansk Vestindien blev opstillet på hans plantage Høgensborg. Efter slaveriets ophævelse 1848 rejste S. tilbage til København, hvor han døde. Han synes ikke at have haft nogen forbindelse med sin kone og sine børn efter at han var rejst til dansk Vestindien. – Kammerherre 1830. – R. 1826. DM. K. 1837. □Pastel og mal. af Jens Juel ca. 1788. Mal. af Eliab Metcalf, ca. 1825. Akvarel formentlig forestillende S., af Fr. v. Scholten, 1834 (Handels- og søfartsmus., Kronborg).

H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder II, 1909. Strandmøllen. Optegn. af J. C. Drewsen, 1916 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXV (2. udg. 1922). Johs. Werner: Chr. Vilh. Duntzfeldt, 1927. Det kgl. kbh.ske skydeselsk. og da. broderskab II, ved Aage Langeland-Mathiesen, 1934 113. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938 83. H. Lawaetz: Peter v. Scholten, 1940. Jens Vibæk i Vore gamle tropekolonier, 2. udg. II, 1966. Steffen Linvald i Gentofte-bogen 1974–75, 1976 51–66.

Sv. E. Green-Pedersen

Søderberg, Hakon Charles Edvard, 1869–1906, forfatter. * 3.3.1869 i Kbh. (Trin.), † 5.1.1906 sst., begr. sst. (Vestre). F: lakerer August Herman S. (1843–92) og Augusta Scharline Partenia Eleonora Hornhaver (1845–1915). ~ 21.8.1898 på Frbg. med Maren Johanne Laurine Holm, * 27.1.1873 i Nykøbing F., † 24.12.1939 i Kbh. (Johs.) (~ 2° 1915 med overretssagfører, senere fuldmægtig Svend Carl Warburg, 1884–1969, ~ 2° 1919 med Bodil Anna Elisabeth Nielsen, 1888–1951), d. af sadelmager, senere på Frbg., Carl Laurenius H. (1851–1906) og Ane Margrethe Hansen (1847–1927). Bevilling til at føre navnet Holm 10.8.1923.

S. kom i malerlære men blev ofte afbrudt i sit arbejde af sygdomsanfald og hospitalsophold. Han havde haft sin opvækst i det gamle Kbh. og han havde lige fra barneårene modtaget indtryk af armod der blev en væsentlig faktor i hans senere digtning. 1896 blev han kommunelærer. Fra n.å. virkede han nogle år som lærer i Ballerum ved Thisted men fik 1903 en ansættelse ved so-

Søderberg, Edvard

værnets udskrivningsvæsen i Kbh. Hans forfatterdebut blev fortællingen *Ægtemandens Dagbog*, 1897 der vakte en vis opsigt og efterfulgtes af flere fortællinger. 1900 kom *Gadens Digte*, hans eneste digtsamling; den blev genoptrykt 1917 og er det eneste af hans arbejder som har nået en vis popularitet. Han tilhørte ifølge sin alder 90ernes generation, men denne bog betød et brud med den dengang herskende poesi. S.s digte gav billeder af fattiginteriører og fattigfolk, hans mennesker var lige så meget typer som individer, det var hans hensigt at løfte et i litteraturen hidtil næsten ukendt lag af befolkningen op i lyset. S. viser i sine *Gadens Digte* en realitetssans der skyldes en årelang erfaring lige fra barndommen, og tillige både følsomhed og lune. Men hans ordvalg var ret banalt, og i hele sin åndsindstilling var han så forsigtig, at man kun i ugentlig forstand kan betegne ham som en forgænger for den danske proletarlitteratur der snart skulle bryde frem med kraft, og som delvis kom til at stille hans indsat i skygge. Verset var næppe heller hans naturlige udtryksmiddel; der er mere organisk natur i nogle af hans tidligere prosaarbejder, *De Umyndige*, 1899 og *Det daglige Brød*, 1901, bøger som rummer både maleriske interiører og livfulde personskildringer, og som i højere grad end digtene tor betragtes som direkte forløbere for den senere proletarlitteratur. S. nærede større præntioner end at give disse fattigmiljøer en plads i litteraturen. Hans første arbejde, *Ægtemandens Dagbog*, var en psykologisk studie, øjensynlig inspireret af den russiske litteratur som han ligesom de fleste af 90ernes andre digtere havde dyrket. *En klog lille Pige*, 1904 var også en fin psykologisk studie, og i de to skriftemål *Den evige Higen*, 1902 og *Hans Rige komme!*, 1903 skildrede han sine egne religiøse kriser. Hans sidste bog *Hypatia*, 1905 var en burlesk social satire. Flere modsatte tendenser stredes i denne mand. Han tumlede med samfundsproblemer (også i dramaet *Oprøret*, 1902) samtidig med at han var optaget af religiøse spekulationer. Han var en stærkt engageret mand med interesse for alt menneskeligt, men hans sprog var blegt og banalt i sammenligning med det hans jævnaldrende præsterede. □Tegn. af V. Pacht, 1905. Foto.

Georg Brandes: Saml. skr. XV, 1905 345–50. Poul Levin i Politiken 6.1.1906, Holger Drachmann sst. 8.1. s.å.; sst. 13.1. s.å. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 356–59. Jul. Bomholt: Dansk digtn., 1930 196–202. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Chr. Rimestad)

Sødring, Julie Weber, 1823–94, skuespiller. * 19.7.1823 i Kbh. (Slotsk.), † 27.4.1894 sst., begr.

i Gentofte. F: kgl. skuespiller Christen Niemann *Rosenkilde (1786–1861) og Maren Falck Christensen (1786–1852). ~ 25.5.1849 i Kbh. (Slotsk.) med cand.polyt., assistent, senere mineralvandsfabrikant Christopher Hansen S., * 4.1.1822 i Bergen, † 26.9.1881 i Klampenborg, s. af kgl. agent, konsul Christopher Hansen S. (1782–1860, ~ 1° 1807 med Inger Margrethe Haberdorff, 1786–1808) og Frederikke Elisabeth Frisch (1788–1860). – Søster til Adolph *Rosenkilde og G. *Rosenkilde.

Faderen opdagede S.s komiske talent når hun genfortalte hvad hun havde oplevet. Hendes fortællingen var ikke ydre imitation af stemmer, men røbede indre dramatisk anskuelighed som gav sig udtryk i lunerige betoning og små, malende gestus. Hendes iagttagelse var sikker og hendes fremstillingsevne så udpræget at hun ikke behøvede instruktion, men kun nogle praktiske anvisninger af faderens kvindelige kolleger Henriette *Jørgensen og Anna *Nielsen mens F. L. *Høedt gjorde rede for replikkens sjælelige motivering og figurerens karakteristik. Hun savnede ungdommens besnærende egenskaber, men var straks klar over det repertoire hvortil hendes ydre henviste hende, og det betød derfor ingen resignation at hun trods sine tyve år måtte spille ældre roller; når hun en sjælden gang af praktiske grunde agerede ung følte hun sig tværtimod ufri og genert. Fra 5.11.1843 da hun som debut spillede pebermoen Jacintha i *Den sorte Domino* til afgangens 1875 var hendes kunstnerliv en harmonisk forening af ydre og indre egenskaber, en lykkelig helhed, ikke alene hvilende på hendes originale begavelse, men på et stort mosaikarbejde. Det kunstneriske område hun mestrede er ofte på dansk og udenlandsk teater blevet betragtet som et retrætefag for skuespillere hvis ungdom var forbi. Men mod den rutinerede, traditionelle komik var S.s indsat en levende protest. Allerede hendes næste debutrolle, de to madamer Buurman i *De Uadskillige* og Rust i *Sparekassen* bar et umiskendeligt originalt præg. De var sete typer. Hun var en nyskaber der vidste hvad hun gjorde. 1847 blev hun kgl. ansat.

S.s navn er uløseligt knyttet til fremstillingen af konerne og de borgerlige jomfruer i vort nationale lystspil. Hun levendegjorde tyve holbergske figurer, derimellem ti Magdeloner med fælles præg, men dog holdt ude fra hinanden, og står i historien som en af de ypperste blandt Holbergs fortolkere fordi hun hvis grundtone var karakterfast mildhed ikke blot fremkaldte latter over de menneskelige skrøbeligheder, men også rørte. Parodien (Grethe i *Kærlighed uden Strømper*) magtede hun ikke, men den stilfærdige satire. Hendes forhold til et par klassiske figurer var ty-

pisk for hendes kunst og livssyn; mens hun frivilligt afgav Jeppes onde kvind og den politiske kandestøbers myndige madam, vågede hun med omhu over den elskelige Gedske Klokkers i *Barselstuen* og den hyggelige kobbersmedemadam i *Genboerne*. Hvert tonefald hun lod disse mennesker anvende var et vidnesbyrd om et intenst kendskab til karakteren. De enkelte træk var taget fra levende model for S. måtte, vidner hun selv, „altid krybe ind i en anden Ham for at føle sig fri“. I evnen til at overføre sin personlighed til en anden individualitet overgik hun både faderen og broderen, Adolph Rosenkilde. Hendes begavelse strakte sig fra det naragtige (Magdelone i *Den Stundesløse*) til det ædelt-enfoldige (bondekonen i *Kamp og Sej*r som Edv. *Brandes kaldte „en sand Hymne over Moderkærligheden“). Mellem disse yderpunkter var hun den dygtige husmor, borgerkone med den middel-mådige intelligens og dannelse, men med hjertet på det rette sted, eller den ubevidst komiske pøbeermø fra voldens Kbh., således som Holberg, Heiberg, Hertz, H. C. Andersen og Hostrup har tegnet disse ofte ubetydelige figurer der netop gennem S.s fremstilling blev til det centrale i komedien. Hun var en mester i den rammende betoning som hun kaldte „det væsentligste i Skuespillerens Kunst“. Sproget varierede hun efter egne iagttagelser; H. *Hertz lader fx madam Rust sige: „Aa, den stakkels Mand var ude af sig selv. Jeg maatte naturligvis efterhaanden forberede ham“, men i S.s mund lød ordene: „Aa, den arme be' som ude af sig selv. Jeg maatte naturligvis etterhaanden præparere ham“. Foruden madam Rust spillede hun hos Hertz bl.a. fru Winge i *Besøget i Kjøbenhavn*, madam Conradsen i *De Fattiges Dyrehave* og madam Stabel i *Audiensen*, og digteren erkendte at „hun ved sit uforlignelige Talent“ havde bidraget uendeligt til hans komediers sejre. For H. C. *Andersen, hvis døve frue i *Den nye Barselstue* hun klædte i tidens skiftende moder, var S. „uforglemmelig“, og Aug. *Bournonville hævdede i en sammenligning med hendes forgænger, Henriette Jørgensen at S. ejede mest „naivetet og rondeur“. Hvor den første var vittig, var den anden morsom.

S. var hjemmets og moderpligtens fortolker i udpræget dansk form. Hun kunne aldrig tænke sig at optræde på en udenlandsk scene, kom heller ikke til det trods Bjørnstjerne Bjørnsons ønske. Hendes udtryksmidler var meget diskrete; hun maskerede sig ikke, men lod figurens indre liv danne masken. Hendes detaljerede kunst havde den samme klarhed og indadvendte bestræbelse som C. *Købkes portrætter. De gjorde begge en lille, beskeden verden frisk og venlig. Man skulle tro at alderen ville have gavnet S.s

kunst, men kun 52 år gammel blev hun af sygdom tvunget til at søge afsked. Hun optrådte sidste gang 26.5.1875 som Gedske Klokkers. Nogen arvtager havde hun ikke, men hun mente selv at Louise Holst ved Folketeatret burde forsøges; nominelt blev S.s roller ført videre af Louise *Phister hvis kunst var af en anden og udvendig art. Åndeligt beslægtet med S. i den både skarpe og hjertelige iagttagelse af mennesker i deres hverdag var siden Julie *Møller, Soffy *Walleen og Sigrd *Neiiendam. Henimod slutningen af sit liv fortalte S. sin søn, cand.jur., senere kontorchef i finansministeriet M. F. Sødring sine erindringer, som han nedskrev og udsendte i to bind (1894–95). Ligesom S. på scenen var en modsætning til Johanne Luise *Heiberg, således danner hendes memorier et modstykke til dennes mere åndfulde, men også mere upålidelige levnedsskildring. Men de opfattede begge deres kald med dyb alvor. S.s hyggelige, karakterfaste personlighed, hendes fine hoved og milde hjerte træder gennem disse bøger for bestandigt eftertiden i møde. Hun gør klart rede for udførelsen af sine kæreste roller, fx Gedske, og man holder af hende som hjemmets og huslighedens skuespillerinde der elskede bøger, billeder, blomster og børn, og som også i fortællingens form ejede evnen til at kaste poesi over hverdagsmennesker. De små mesterværkers skaber blev aldrig en fejende primadonna, men nåede ved sit lune og sin jævne og ægte fremstilling alligevel en plads blandt kunstens store. Længe efter hendes bortgang fra scenen, da hun blev 70 år, skrev William *Bloch at mindet om hendes jævne og sanddru kunst lyste så vederkvægende rent på baggrund af al den tomme skvadronade der senere inden for hendes område gav sig ud for skuespilkunst. □Tegn. af J. V. Gertner, 1844. Litografi 1851 efter tegn. af samme. Tegnet i rolle af C. A. Kølle, 1862 (Teatermus.). Litografi og træsnit, begge 1867, efter samme foto. Træsnit af H. P. Hansen, 1867, efter dette litografi 1868. Træsnit 1871. Mal. af A. Dorph, 1871 (Det kgl. teater), efter dette litografi 1872 og malet kopi af Daniel Hvidt. Afbildet i rolle på mal. af O. Bache, 1872. Buste af Th. Stein, 1973 (Teatermus.). Mal. af F. Henningsen, 1875, tegn. af samme, 1879 (Teatermus.). Træsnit 1883, samme type som spillekort. Buste af A. V. Saabye, 1901 (Teatermus.), i marmor 1902 (Det kgl. teater). Tegnet i rolle af P. Klæstrup (Teatermus.) og af F. Henningsen. Træsnit i rolle af O. Andersen. Rollebillede i stengraving. Foto.

Kilder. Erindr., udg. M. F. Sødring I–II, 1894–95 (ny udg. 1951). En Parisferd i efteråret 1866. Brev til hjemmet fra fabrikant C. Sødring og hustru J. S., ved M. F. Sødring, 1916.

Sødring, Julie

Lit. Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 420. H. C. Andersen: Mit livs eventyr II, 1877 (ny udg. 1975) 110. Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 187–200. Ludv. Holberg: Samtlige comoedier ved F. L. Liebenberg. Jubeludg. III, 1888. Johanne Luise Heiberg: Et liv II, 1891 (5. udg. 1974) 9 16–21. Nic. Bøgh: J. S., 1910. Peter Jerndorff: Nogle minder fra det gamle kgl. teater, 1918 (særtryk af Vor fortid II, s.å.) 63f. 105f. Robert Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–II, 1921–22. Samme: Mennesker bag masker, 1931 83–92. M. F. Sødring i Tilskueren XXXIX, 1922 II 182–97. Margrethe Schnorr: Livets tråde, 1961 20–46. *Papirer i Kgl. bibl.*

Robert Neiiendam*

Søe, Niels Hansen, 1895–1978, teolog. * 29. 11.1895 i Spettrup, Urlev sg., † 10.6.1978 på Skt. Lukasstiftelsen, begr. Gentofte kgd. F: husmand Christian Hansen S. (1854–1937) og Christine Nielsen (1859–1945). ~ 1° 20.5.1929 i Søllerød med kommunelærer Gudrun Noack Sørensen, * 27.1.1904 på Frbg., † 6.1.1967 i Hellerup, d. af bogholder Carl S. (1873–1940) og Ingeborg Caroline Noack (* 1873). ~ 2° 12.2.1971 i Kbh. (Christians) med Karis Ulrika Openhagen, * 19.7.1903 på Frbg. (~ 1° 1931 med sognepræst Carl Weltzer, 1904–61), d. af malermester Hans Madsen O. (1869–1953) og Birgitte Jensen Høll (1871–1967).

S. blev student fra Horsens 1914, cand.teol. fra Kbh.s univ. 1920 og virkede som manuduktor 1920–22. 1924 deltog han i en konkurrence om docenturet i systematisk teologi med *Kristelig Gudstros og videnskabelig Verdensforklaring*, 1925. Da docenturet atter blev ledigt (ved H. *Fuglsang-Damgaard's udnævnelse til domprovst) vandt S. konkurrencen 1934. 1939 (–65) udnævntes han til professor i etik og religionsfilosofi ved Kbh.s univ. efter Eduard *Geismar.

S. var særdeles vel rustet til en teologisk lærergerning gennem omfattende studier, flere lange udenlandsrejser, 1922–24, til en række universiteter i Tyskland (bl.a. til Karl Heim i Tübingen) og England (London og Oxford) og mange års praktisk præstegerning – 1925 blev han sognepræst i Hvidovre og var 1930–33 dansk præst i Shanghai. Med S. fik det teologiske fakultet tillige sin første repræsentant for den såkaldte „dialektiske teologi“ der siden 1922 i Tyskland havde vendt sig imod liberalteologien og idealistisk filosofi. S. blev med årene vel Danmarks eneste egentlige, selvstændige repræsentant for den barthske teologi. Samtidig bevarede S. sit ståsted i dansk (indremissionsk) kirkelig tradition og kom til at øve en betydelig indflydelse, bl.a. som formand for Danmarks kristne studentbevægelse (1927–28 og igen 1939–42), formand for Dansk bibelskole (fra 1942) og senere

for Nyborg-møderne (fra 1952) og som fast medarbejder ved *Kristeligt Dagblad*.

S. har ydet bidrag til de fleste discipliner inden for teologien. Foruden kommentarer (bibelselskabet) til både Det gamle og Det nye testamente (2.–5. Mosebog, Samuelsbøgerne, Jeremias, Korinterbrevene) skrev han en lille dogmatik for lægfolk, *Den kristne Tro*, 1939. Hovedværket er *Kristelig Etik* fra 1942 der fik vid udbredelse som teologisk lærebog ikke blot i Danmark, men også i Norge og Tyskland. I etikkens principielle del der bærer overskriften „Erkendelsen og virkeliggørelsen af det gode“ fremlægger S. sit teologiske grundsynspunkt, at det gode er Guds vilje med menneskelivet som alene erkendes gennem Guds åbenbaring i Jesus Kristus, formidlet af den hellige skrift. På dette grundlag udfoldes en udførlig kristelig materialetik i hvilken ethvert område af menneskelivet er stillet ind under Guds åbenbarede vilje. Alligevel er S.s etik hverken biblicistisk eller kasuistisk i snæver forstand, men inddrager og bearbejder på kyndig måde en stor mængde viden og indsigt også fra humanvidenskaberne. S. vender sig skarpt imod enhver „Eigengesetzlichkeit“ inden for etikken, og tager her også afstand fra Luthers forståelse af forholdet mellem „lov og evangelium“ og af „det verdslige regimente“. S. måtte derfor stå i markant modsætning til sin yngre kollega i Århus, K. E. *Løgstrup, der i „Den etiske fordring“, 1956, netop „på humant grundlag“ ville udfolde (og argumentere for) den livsforståelse som er indeholdt i Jesu forkyndelse.

1945 udkom den ligeledes meget brugte filosofihistorie *Fra Renæssancen til vore Dage* der rummer korte og instruktive referater af en lang række filosofiske opfattelser og systemer fra Giordano Bruno til Bertrand Russell, ofte afrundet med en lige så markant teologisk vurdering. 1955 fulgte *Religionsfilosofi* der på den ene side gør op med ethvert teologisk forsøg på i den menneskelige erkendelse at finde et „tilknytningspunkt“ for den kristne erkendelse af Gud, på den anden side er præget af en imponerende, for enhver apologetik befriet åbenhed over for og indsigt i al anden, ikke mindst naturvidenskabelig erkendelse der respekterer skellet mellem videnskab og metafysik. Med rette er det blevet sagt at derigennem etablerer S. „ligesom existens-teologien, men med andre grunde, en forsoning mellem kristendom og positivisme“ (Bent Hahn). At teologi derved i egentlig forstand ikke kommer filosofien ved var en konsekvens som S. ikke veg tilbage for at drage. Deri har han ikke fundet følgeskab. S. var en fornem og slagfærdig debattør, efterspurgt i offentlige diskussioner med hjemlige og udenlandske ikke-kristne kul-

turpersoner. Ved siden af K. Barth, som S. dog ingenlunde var ukritisk overfor (navnlige i synet på det onde), var S. *Kierkegaard den teologiske lærefader. 1948 var S. blandt stifterne af Søren Kierkegaardselskabet, fra 1950 dets formand. Et vidnesbyrd om hans store belæsthed og vidtspændende interesser er bøgerne om *Karl Marx og Marxismen*, 1951 og *C. G. Jung*, 1965. En glimrende teologihistorisk skildring af sin samtid har han givet i *Dansk teologi siden 1900*, 1965. Af mindre skrifter kan nævnes: *Hvad er Synd?*, 1933, *Luther og Oxford*, 1935, *Guds Almægt og det Onde*, 1940 og *Livets Gaade – Korsets Gaade*, 1947. – S. blev 1951 dr.teol.h.c. ved Oslo univ.; 1962–63 var han prorektor ved Kbh.s univ. – R. 1947. R¹. 1954. K. 1961. □Foto.

Bibliografi i Festskr. til N. H. S., 1965 249–65. – Kristeligt dagbl. 27–28.11.1965. Bent Hahn i Kbh.s univ. årbog 1978 475–78.

Erik Kyndal

Søeborg, Finn, * 1914, forfatter. * 13.4.1914 i Kbh. (Skt. Hans sg.). F: bankassistent, senere prokurist Aage S. (1887–1974) og døvelærer Rigmor Keller (1888–1974). ~ 1° 1938 med Inger Elisabeth Balsløw. ~ 2° 12.12.1949 i Dragør (b.v.) med seminarielærer Birte Rønsholt, * 4.12.1924 i Wisconsin, USA, d. af forvalter Aage Martin R. (* 1900, ~ 2° 1942 med Inge Koeffod) og Edith Dircks (* 1900).

S. fik sin realksamen 1932 og stod derefter i handelslære til 1935. 1938 bestod han den højere handelseksamen og blev beskæftiget i private erhvervsvirksomheder og forskellige statsinstitutioner. Han blev student 1942 (privat dimitt.), tog 1. del af statsvidenskabelig eksamen 1944 og blev derefter ansat i prisdirektoratet 1944–47. 1947–49 arbejdede S. som sekretær i Brancheferieningen for farve- og lakindustrien, 1949–51 i boligministeriet, 1961–66 som lærer i litteratur ved Kbh.s kommunes aftenhøjskole. Særkendt ved S.s bøger, den humoristisk-satiriske beskrivelse af det danske velfærdssamfund, forefindes allerede i hans debutroman *Sådan er der så meget*, 1950. Her angribes både bureaukrati og lediggang inden for statsadministrationen og den moderne, frie børneopdragelse med en respektløs veloplagthed og træfsikkerhed S. kun sjældent nåede siden. Bogen blev en enestående succes; den er udsendt i over 130 000 eksemplarer og oversat til en række fremmedsprog. Den satiriske skildring af efterkrigsårene fortsætter med *her går det godt!*, 1952, rettet ikke blot mod tidens bolignød, men også – med større perspektiv – mod enhver form for fanatisme, i dette tilfælde sportsidiotien. Linjen fra debutromanen føres videre med *Bare det løber rundt*, 1957 om den lil-

le mands kamp for at overleve i nutidens penge-samfund med dets ubarmhertige konkurrence-mentalitet, mens *Med åbne arme*, 1958 er en stærkt ironisk-indigneret beretning om en provinsbys modtagelse af en politisk flygtning. Denne antydning af en politisk problemstilling udbygges flere år senere i romanen *Navn ukendt!*, 1965 der i bevidst karikeret form angriber stormagternes oprustning og magtspil. I *Den store gevinst*, 1961 gør S. op med den populære drøm om den paradisiske idyl i det stråtækte hus på landet. Dette tema vendes på en måde om i *Glashusene*, 1963 om individualisten Alexander Mikkelsen – romanens fortæller – hvis eneboer-eksistens i et lille træhus uden for byen forstyrres af et konsortiums planer om en moderne bebyggelse af glashuse. Mikkelsen må opgive den ulige kamp og flytte ind i et af „akvarierne“, men hans tidligere robusthed og selvtillid er brudt og han lider skibbrud i sin nye tilværelse. Med denne bog tog S.s forfatterskab en vending mod det tragisk-humoristiske portræt af samfundets stille eksistenser, de evige tabere. Herom handler også novellesamlingerne *Middag for to*, 1969 og romanen *Den frie købmand*, 1972 om den lille næringsdrivende der er ved at kvæles af konkurrencen fra det nærliggende supermarked. Den lette og upræsentiose tone videreføres derimod i novellebindene *Kun for sjov*, 1954 og *Blot til lyst*, 1959, tekster – eller snarere barokke situationer – der dog ikke må skjule den kendsgerning at S.s forfatterskab er et dybt alvorligt forsøg på at give et dækkende billede af et Danmark, hvor jalousi, overfladiskhed og magtstræb truer med at udlette individet. Dette moralske engagement lader S. fremstå som noget mere end blot en veloplagt og opfindsom humorist. Hans humor er dobbeltbundet og derfor egentlig aflørende, langtrækkende – og farlig. 1967 modtog han Adam Oehlenschlägerlegatet. □Foto.

Interviews i Berl. aften 18.10.1950, B.T. s.d. og 16.9.1972, Politiken 17.12.1950 samt Nationaltid. 31.12. s.å. – Det danske bogmarked CIX, 1963 663–67 679–82. Frank Hugus i Scandinavian studies LI, Lawrence 1979 162–76.

Sven H. Rossel

Søgaard, Helge Thim, * 1907, museumsdirektør, bibliotekar. * 14.7.1907 i Kbh. (Skt. Johannes). F: maskinmester Lavrids Christian Christensen S. (1876–1950, ~ 2° 1921 med Orla Emilie Arnefelt; ægteskabet opløst 1932) og Tonia Thim (1882–1919). ~ 3.7.1936 i Fredericia med biblioteksassistent Kirsten Jacobsen, * 29.11.1912 i Fredericia, d. af præst Thomas Skat Rordam Heiberg J. (1877–1956) og faglærer Inger Margrethe Petersen (1883–1960).

Søgaard, Helge

S. blev 1925 klassisk-sproglig student fra Østersøgedes gymnasium, 1930 cand.mag. i historie og latin fra Kbh.s universitet og 1940 den første dr.phil. ved Århus universitet med disputatsen *Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden*. I studietiden var han vikar ved Haslev gymnasium, men efter afsluttet embedseksamen valgte han at gå museumsvejen. I januar 1931 ansattes S. ved Nationalmuseets 2. afdeling, men allerede i august samme år blev han assistent ved Købstadsmuseet Den gamle by i Århus. Her blev han hurtigt museets grundlægger, museumsdirektør Peter *Holms højre hånd. 1937 avancerede han til museumsinspektør, og 1945 afløste han Peter Holm på direktørposten, som han bestred indtil han overraskende søgte orlov i 1963. Året efter fik han efter ansøgning bevilget sin afsked fra Den gamle by, ifølge velunderrettede kilder som følge af uenighed med museets bestyrelse der modsat S. ønskede at gøre institutionen mere levende med arbejdende værksteder og flere aktiviteter. Afskeden fra købstadsmuseet som S. primært opfattede som et egentligt museum i traditionel forstand, og som i hans direktørtid var blevet udvidet med et stort antal genopførte huse hvoraf Helsingør Theater var det sidste, betød afslutningen på en lysende museumskarriere. Fra 1963 til sin afsked på grund af alder 1977 virkede S. som forskningsbibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus hvor han bl.a. forestod samlingen af håndskrifter. 1942–45 var S. sekretær for komiteen til oprettelse af et erhvervsarkiv i Århus, 1945–63 medlem af dennes bestyrelse, 1946–59 af bestyrelsen for Dansk kulturhistorisk museumsforening og indtil 1963 tillige for herregårdsmuseet Gammel Estrup. 1957 blev han medlem af Samfundet for Nordiska museets främjande, 1959 Fellow of the Museums Association, London.

Som forsker har S. navnlig helliget sig handelens og håndværkets historie. Han har bl.a. skrevet *Litteraturvejledning for kulturhistoriske provinsmuseer*, 1951; *Københavns snedkerlaug 1554–1862. Københavns Snedkerlaug gennem fire hundrede år*, 1954 (s.m. Tove Clemmensen og G. Nørregaard); *Lertøj fra norrøjske museer*, 1958; *Det ældste Århus*, 1961; og udgivet Rasmus Pedersen Thestrups stambog, 1972. I årenes løb skrev S. flere kronikker i Jyllands-Posten og Berlingske Tidende samt artikler i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder og i diverse historiske fagtidsskrifter og årbøger, bl.a. *Om forholdet mellem Roskildekroniken og Lejrekroniken* (Historie VIII, 1969, 149–172). I 1967 udgav han Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus. Århus stift*. – 1966 tildelt S. M. Holsts mindelegat. – R. 1956. R'. 1977. □Foto.

Selvbiografi i Acta Jutlandica. Århus univ.s årsberetn. XIII, 1941 95. – Berl. aften 27.6.1963. B.T. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henning Dehn-Nielsen

Søgaard, Poul, * 1923, forsvarsminister. * 12.11. 1923 i Dalum. F: papirarbejder Johs. Christian S. (1875–1955) og Anna Petersen (1884– 1962). ~ 13.4.1946 i Odense (b.v.) med Rita Ruth Nielsen, * 31.3.1926 i Kerte, d. af handelsmand Niels Kristian N. (1893–1951) og Elna Rasmussen (1897–1959).

S. er af god socialdemokratisk rod; allerede bedstefaderen var aktiv i fagbevægelsen. S. gik ud af folkeskolen, men supplerede skolegangen gennem en række kurser på højskoler; samtidig var han ansat først 1938–44 på Odense Finérfabrik som ungarbejder og derefter som ekstraarbejder ved DSB; han var remisearbejder 1951–72 og blev derefter kommitteret for hjemmeværnet, en stilling han stadig har – i ministertiden med orlov. Politisk begyndte S. som 16-årig med tillidshverv i DSU og blev 1953 kredsformand og medlem af DSUs hovedbestyrelse og derfra af socialdemokratiets hovedbestyrelse 1953–61. Fra 1951 var han i nogle år folketingskandidat i Kertemindekredsen, men fra 1958 i Odense 2. kreds hvorfra han skiftede over til Odense 1. kreds. 1959 kom han i folketinget som stedfortræder og er blevet valgt siden. S. var medlem af byrådet i Odense 1954–63. – I tiden for ministerudnævnelsen var S. forsvarspolitisk ordfører, formand for uddannelsesudvalget og medlem af finansudvalget 1966–72 samt gruppens næstformand 1977. Han viste en stabil arbejdsindsats og var en smidig forhandler i det stående forsvarsudvalg; politisk tæft og en bred indsigt pegede også mod en ministerpost. S., der ellers lægger megen vægt på at holde de uundgåelige skærmydsler inden for gruppen, overraskede 1973 ved demonstrativt at træde tilbage som formand for undervisningsudvalget. Det skete i protest mod udnævnelsen af Ritt Bjerregaard til undervisningsminister idet han bebrejdede hende illoyalitet mod de andre folketingsmænd på Fyn; samtidig kritiserede S. Anker Jørgensen for ikke at have forelagt udnævnelsen i gruppen. Det siger en del om S.s position, men måske lige så meget om hans og de to andres gemytter at efter denne tårn gik samarbejdet hurtigt i lave igen. Ved Orla Møllers afgang som forsvarsminister i oktober 1977 blev S. hans efterfølger og beholdt posten til regeringens tilbagetræden sept. 1982. Med sin tiltræden overtog S. tre ubehagelige sager: vanskelighederne omkring købet af F-16-flyene, en sag om forsvarrets efterretningstjeneste, og spørgsmålet om den fremtidige ordning af Christiania der ligger

på forsvarsministeriets grund. Det lykkedes for ham at få disse sager bragt i orden uden for megen ståje. I det hele var S.s ministerperiode kendetegnet af ro om ministeriets anliggender, også personligt har han søgt at holde sig tilbage fra offentligheden så vidt det har været muligt.

□Foto.

Interviews i B.T. 18.2.1958 og Jyllandsposten 23.10.1977. – Chr. Schmidt i Politiken 4.6.1978.

Vagn Dybdahl

v. Söhenthal (Soehenthal), **Georg Wilhelm**, rigsfriherre, 1698–1768, amtmand. * 23.3.1698 i Wien, + 3.1.1768 på grevskabet Rantzau, begr. i Barmstedt k. F: rigshofråd, rigsfriherre Rudolph Casper v. S. (1654–1706) og Hedeveg Anna Graven. ~ 1° 7.8.1732 med baronesse Barbara Maximiliane Gratofska, * ca. 1698, † 17.4.1760 i Hamburg. ~ 2° 2.7.1761 med Else Berregaard, * 19.7.1715 i Roskilde, † 24.5.1793 i Glückstadt (~ 1° 1733 med cancelliråd, senere konferensråd, kabinetssekretær Carl Brandt til Teichhof, 1696–1738, ~ 1° 1722 med Anna Catharina v. Ehrenschild, 1706–24), d. af cancelliråd, senere konferensråd Christian Frederik B. (1683–1750) til Kølbygård, Borreby m.m. og Jytte Worm (1685–1741). – Bror til Henrik Frederik v. *S.

v.S. besøgte i sin ungdom det pietistiske pædagogium i Halle og kom fra da af til at stå grev N. L. v. *Zinzendorf meget nær. Han opholdt sig derefter 1721–23 hos sin bror H. F. v. Söhenthal i London og blev 1726 kammerjunker hos kronprinsen samtidig med at man betroede ham den senere Frederik Vs opdragelse. 1728 blev han amtmand over Segeberg amt. Under Christian VIs første regeringsperiode spillede han en ganske betydelig rolle blandt kongens nærmeste omgivelser. v.S. og hans hustru var midtpunktet for en pietistisk kreds, og som årene gik nærmede han sig mere og mere den herrnhutiske retning. 1738 afskedigedes han fra sin hofstilling og udnævntes til administrator for grevskabet Rantzau, og hans nye hjem blev snart samlingsstedet for de mähriske brødre og deres tilhængere i her-tugdømmerne. 1744 gjorde grev C. E. *Stolberg forsøg på at formå kongen til på ny at knytte v.S. til kronprinsens hofstat, men Christian VI afviste forslaget. Efter kongens mening var v.S. nok en god og from mand, men han betragtede ham ikke som noget geni, og han havde endelig den opfattelse at v.S. havde bibragt kronprinsen visse mærkelige anskuelser. Efter sin tronbestigelse skænkede Frederik V v.S. godset Sarlhusen ved Oldesloe. Som godsejer tilhørte han den kreds af holstenske jorddrotter der dristigt gik i spidsen for betydningsfulde landboreformer.

Han fik hovedgårdsjorderne udstykket og hovedriet afløst. – Gehejmeråd 1744. Gehejmekonferensråd 1749. – Hv.R. 1731. Bl.R. 1760. L'union parfaite 1738. □Mal. af David Nolda, 1744 (Altonaer Mus.).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 475. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI, 1903 611 og VIII, 1917 tillæg 141 (geneal.). Ludv. Koch: Kong Chr. VIs hist., 1886 151f 163 334. H. L. Møller: Kong Kr. VI og grev Kr. Ernst af Stolberg-Wernigerode, 1889. Edv. Holm: Danm.-Nos hist. 1720–1814 III, 1–2, 1897–98. E. Jacobs i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.1,4, Kiel 1900 30–136. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30 12 331 450. Johs. Pedersen i Pers. hist. t. 12.r.II, 1947 65.

Harald Jørgensen

v. Söhenthal (Soehenthal), **Henrik Frederik**, rigsfriherre, 1685–1752, diplomat. * 1685, † 8.2.1752 i Kensington. F: rigshofråd, rigsfriherre Rudolph Casper v. S. (1654–1706) og Hedeveg Anna Graven. Ugift. – Bror til Georg Wilhelm v. *S.

v.S. trådte i dansk tjeneste 1708 som kammerjunker og sendtes n.å. som gesandt til kurfyrsten af Hannover hvor han sluttede alliancekontrakten af 14.7.1710. Efter et par års ophold i Hamburg udnævntes han 1713 til envoyé extraordinaire i London. 1713–31 beklædte han denne vigtige post og gjorde til tider god fyldest. Skønt han på ingen måde var nogen overlegen begavelse forstod han udmærket at vurdere en politisk situation, og han kunne ved flere lejligheder give sin regering værdifulde oplysninger. Ved sit langvarige ophold ved det engelske hof levede han sig fuldstændig ind i engelske forhold og han kom på en udmærket fod med mange fremtrædende engelske personligheder. Når han ikke desto mindre blev kaldt hjem 1731 var grunden den, at han ret ofte viste for lidt energi og ulyst til at forstyrre sit gode forhold til de engelske statsmænd. Efter hjemkomsten udnævntes han til råd ved overretten på Gottorp, landråd og amtmand i Rendsborg amt. Da den danske gesandt i London C. A. v. *Johnn ved sin optræden havde gjort sin stilling umulig, anmodede den engelske regering om at v.S. måtte vende tilbage til sin gamle post hvilket også skete 1737. Hans sidste leveår var sorgelige, idet han blev i høj grad svækket på legeme og sjæl. Regeringen forsøgte at få ham til frivilligt at træde tilbage, men det skete først efter broderens mellemkomst 1750. – Kammerherre 1716. Gehejmeråd 1729. Gehejmekonferensråd 1738. Rang med gehejmeråder i konseilet 1747. – Hv.R. 1719. Bl.R. 1743. L'union parfaite 1744. □Mal. af A. Møller, 1729 (Fr.borg). Mal. tilskrevet H. Rigau.

v. Söhenthal, Henrik Frederik

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 475. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VIII, 1917 tillæg 140 (general.). Ludv. Koch: Kong Chr. VI's hist., 1886 263. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III,1, 1897. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I, 1903.

Harald Jørgensen

Søiberg (Søjberg), **Harry**, 1880–1954, forfatter. * 13.6.1880 i Ringkøbing, † 2.1.1954 i Kbh. (Fred.), begr. Gl. Skagen kgd. F: buntmager Niels Nielsen S. (1844–1910) og Christiane Margrethe Pultz (1850–1927). ~ 1° 19.3.1909 i Kbh. (b.v.) med Inger Marie Jensen Ipsen, * 18.7.1886 i Kbh. (Petri), † 30.8.1932 sst. (~ 2° 1922 med læge Aage Johannes Als-Nielsen (navneforandring fra Nielsen 1925), 1890–1979, ~ 2° 1935 med Doris Manniche, * 1896, ~ 1° 1921 med reserve-, senere overlæge Viggo *Starcke, 1895–1974, ~ 2° 1935 med Lis Kristoffersen, * 1909), d. af malermester, senere inspektør ved Alderstrøst, kancelliråd Lars Jensen I. (1836–1913) og Laura Hansine Holst (1845–1918). Ægteskabet opløst. ~ 2° 23.10.1913 i Frogner med Helene Jenny Frederikke Storm, * 3.6.1882 i Kristiania, † 21.5.1977 på Skagen, d. af zahlkasserer Eilert Malthe S. (1840–1908) og Joachime Sigholt (1850–1921). Sin barndom levede S. i Ringkøbing indtil den oprindelig velsituerede familie 1892 flyttede til små kår i Århus. Efter sin konfirmation kom han til søs, men måtte, påvirket af sin ængstelige mor, gå i land og tage fat på bogbinderiet; han blev udlært 1899. I sin læretid gjorde han et mislykket forsøg på at „stikke af“ med en norsk bark, omgikkes også med planer om udvandring til USA, men faldt omsider til føje ved håndværket. Sit eventyrligt anlagte gemyt tilfredsstillede han siden ved ivrig og ungdommelig deltagelse i den lokale arbejderbevægelse, holdt brandtaler ved politiske møder, agiterede for en lærlingeorganisation, blev formand for Fremskridtsklubben, var hovedtaler ved et Himmelbjergmøde hvor lignende klubber fra andre jyske byer holdt stævne. Alt dette samlede mestrenes uvilje imod ham, og ingen ville tage „den stortalende læredreng“ i arbejde. Han tog da til Kbh. hvor han et års tid arbejdede ved faget. Men med den politiske agitation var det forbi; andre interesser trængte sig på. Fra sin tidligste ungdom havde han syslet lidt med versmageriet, tilmed som lærling været statist ved teatret og bl.a. medvirket i Der var engang –, hvis lyrik havde stimuleret hans poetiske sans. Nu meldte trangen til kundskaber og læsning sig som en betingelse for at komme videre ad digterbanen, og støttet af sin pensionatsværtinde Karen Svendsen, hans livs velgører, begyndte han at forberede sig til arti-

um. Han faldt til eksamen, men skriveriet tog fart. I bitter kamp for eksistensen og pint af svigtende litterær formevne gennemlevede han nogle drøje år.

1904 lykkedes det ham at få sin første bog ud, dramaet *Syg Slægt* der ved sin forunderlige mystik og skruede stil blot nedkalde kritikernes spot. En større arbejderroman ville ingen udgive, før Ålborgbogtrykkeren Leander Nielsen fik S. til at omarbejde den til en kolportageroman *Under Kampen*. 1907–08 (15 000 ekspl. i ugentlige hæfter à fem øre). Den udkom 1922 i omarbejdet form, men er stadig en udpræget knaldroman. På strejftog med sin hund gennem Jyllands hede- og klitegne genoplevede S. sit barndoms-miljø og fik sit gennembrud med novellesamlingen *Øde Egne*. 1906 der skildrer bønder og fiskere. Siden førte han et omskifteligt liv på vandringer i Norge, Tyskland og Italien, på rejser i Middelhavet og den nære Orient, bosat snart i Norge, snart på Sjælland, snart i Jylland, længst i Gammel Skagen. Han sad 1939–46 i bestyrelsen for Dansk forfatterforening, formand 1939 og æresmedlem 1948, desuden i bestyrelsen for Holberg-medaljen, for det Anckerske legat, for Gyldendals boglegat og for foreningen Det ny Grønland hvis formand han var fra 1938; 1931 var han på rejse i Grønland med den udsendte rigsdagsdelegation. Han har haft det Holger Drachmannske legat (1921), det Anckerske legat (1922), Otto Benzons forfatterlegat (1929) og fik 1932 litteraturprisen af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers fremme for romanen *De Levendes Land*. Med fortællingerne i *Øde Egne* havde S. fundet ind til de mennesker og det miljø som siden blev hans digtnings fornemste motivkreds. I talrige småfortællinger, der samledes under titler som *Af Jordens Slægt*, 1910, *Birgittes Kærlighed og andre Historier*, 1915, *Savn*, 1921, *Mens Vinden hvisker i Marehalmen*, 1925, og *Fra Hjertets Krinkelkroge*, 1932 dyrkede han det naturromantiske stemningsmaleri og en plastisk, „psykologisk“ menneskeskildring mens han i større arbejder forsøger at følge folkekulturelle forskydninger, således i *Folket ved Havet*, 1908 hvor han belyser konflikten mellem traditionstro almuefromhed og indremissionsk vækkelse, og i *Af Nyskovens Saga*, 1912 hvor han viser de virkninger hedens forvandling til skov har på natur og mennesker. *Hjemlig Jord*, 1914 er et landsbybillede i milde og grelle farver, en idyl hvor skynsugen ulmer og kulminerer i et mord, hvorimod *Meta*, 1923 er en poetisk-sværmærisk vision omkring romantiske symbolfigurer, datteren med den tamme hjort, moderen, der er blind men „ser“ alt, og bejleren, folkevisemotiver sat om i enkel, følelsesfuld prosa.

I S.s forfatterskab står tre store trilogier som det centrale. De Levendes Land (*Foran Livets Port*, 1916, *Lyser*, 1918, *De Levendes Land*, 1920) skildrer en åben, livsglad kvindes ægteskab med en gårdmand, der er besat af overtro og naturangst. Over hans gård hviler efter folketroen en gammel forbandelse. Bogens titel er en bevidst modsætning til Henrik Pontoppidans *De Dødes Rige* (1912–16), og den vil skildre kærlighedens sejr over de mørke almuefordomme. Omend denne sejr fremstår noget romanagtig er skildringen af kampen dybt engagerende. Trilogien om *Søkongen* (*Søkongen*, 1926, *Søkongens Datter*, 1928, *Søkongens sidste Rejse*, 1930) er mere realistisk og giver et bredt samfundsbillede omkring en vestjysk fisker, den lokale førerskikkelse. Ole Skærpe er stridbar og herskesyg, i alle ydre forhold sejrer han, men først på sit dødsleje erkender han hvor tragisk dyrekøbt sejren var. I denne bog indgår naturromantikken i en ejendommeligt stærk forening med de autentiske skildringer af hverdag og arbejde. Den tredje store romansuite blev afbrudt ved forfatterens død. Her når S. frem til en egentlig realisme i skildringen af et jysk middelstandsmiljø med stærke selvbiografiske træk. *En Kvindes Kamp* I–II, 1938 skildrer familiens sociale fald, *En Børneflokk vokser op*, 1949 den lille provinsby og *Paa vej mod tiden*, 1952 Århus op til den store lock-out 1899. I den brede samfundsskildring trænger tre skikkelser sig frem, den let fordrukne, men charmerende buntmager Traberg der med sin manglende realitetssans ødelægger familiens økonomi, hans stærke hustru Jane der ukueligt holder sammen på familien, og sønnen Hannibal som trodser sin far og bliver socialist. I denne romans skildringer af arbejder- og småborgermiljø brød en humor igennem der var ny i S.s digtning. – Uden for sin skønlitterære produktion har S. i større samleværker, tidskrifter og dagblade skrevet adskillige sagligt underbyggede artikler om det danske fiskeri og de danske fiskeres muligheder med hensyn til storfiskeriet til havs og om grønlandske forhold, jfr. *Indtryk fra en Grønlandsrejse*, 1932.

Som almueskildrer stod S. uden for den store generation af hjemstavnsdigtere. I det meste af sit forfatterskab vendte han ryggen til den sociale kamp for at skildre almuemenneskets indre liv og den særegne højtidelige hang til mystik. Det lidenskabelige engagement over for prøvelser og ydmygende tilskikkelser, den voldsomme hengivelse i sorg og glæde, det intime forhold til naturen og agtelsen for dens luner sammensmeltet i forfatterskabet der i sit bedste når en næsten mytisk tolkning af jysk natur og almue. Sproget drives til det yderste i skildringen af natur og men-

neskeskæbne der ofte symbolsk sammenspilles som to sider af samme sag. Men modsætningerne i forfatterskabet er store fra ungdomsværkerne til det afklarede alderdomsværk. Modsatningen spejles i spændingen mellem S.s lyriske visionære begejstring og kliniske registrering af kendsgerninger. S. stod til en vis grad uden for sin tid, men formåede ofte at vende det til sin fordel, og han blev en af vore bedste folkelige fortællere. □Tegn. af L. Find, 1908 (Fr.borg) og 1915. Tegn. af Otto Neumann, 1921. Mal. af J. Wilhjelm, 1923 og af V. Secher ca. 1929. Buste af K. Gleerup, 1934. Mal. af Axel P. Jensen udst. 1938. Mal. af K. O. Hilkie, 1940. Mal. af Michael Ancher og af Axel Bentzen. Tegn. af Eigil Petersen (Kgl. bibl.) og af Aksel Jørgensen. Karikatur af Chr. Hoff. Buste af Johs. Bjerg (Århus kommunes hovedbibl.). – Gravmæle af Svend Bovin.

Interviews i Niels Th. Mortensen: Jyske digtere i forhold, 1937 48–58 og Gads da. mag. XXXII, 1938 301–08. – Henrik Pontoppidan i Berl. tid. 14.12.1923. Kj. Elfelt: Den lykkelige flugt, 1925 106–11. Aug. F. Schmidt i Dansk udsyn VI, 1926 303–16. Rich. Gandrup: Døgnnet og tiden, 1926 99–105. Samme: H. S. Et radioforedrag, 1953. Samme i Danske digtere i det 20. årh. II, 1955 121–34. Peder Hesselaa i Den nye lit. VII, 1929 71–77. Jørgen Bukdahl: Dansk national kunst, 1929 304–13. – Papirer i Kgl. bibl.

Erland Munch-Petersen (Richardt Gandrup)

Søkilde, N. Rasmussen, se Rasmussen Søkilde, N.

Sølling

Der findes flere af hinanden uafhængige slægter der fører navnet S. De to her omtalte har antaget navnet fra sognebyen Søllinge på Fyn.

I. En slægt der føres tilbage til skrædder i Søllinge, Jørgen Knudsen under Stubbendrupgård og stamhuset Ravnholdt, far til skrædder og gårdmand sst. Knud Jørgensen.

Ivar N. *S. var ~ Sofie Margrethe Deuntzer, søster til konseilspræsident J. H. *D.

II. En slægt hvis ældste kendte mand er sognepræst i Skydebjerg og Orte Knud Pedersen (–ca. 1629). Hans søn, sognepræst i Søllinge og Hellestrup, Vindinge hrd., Peder Knudsen Skydebjerg (1615–1701), var farfar til skomager i Kolding Peter Nielsen S. der var far til sognepræst Christopher S. (1729–1809).

(I) Wilh. von Antoniewicz: Danske patricierslægter II, 1979 177–86. Alfred Larsen: De ældste led af slægten Wichmand, i Pers.hist. t. 12.r.1, 1946 57. Gregers Hansen: De 6 ældste led af Maribo-slægten Reimer sst. 16.r.IV, 1976 50. (II) Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954. Per Sølling i Pers.hist. t. 16.r.V, 1977 258f.

Hans H. Worsøe

Sølling

Table I

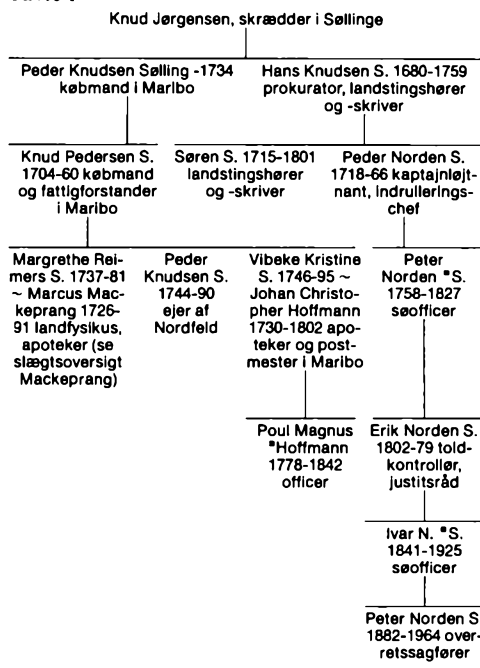
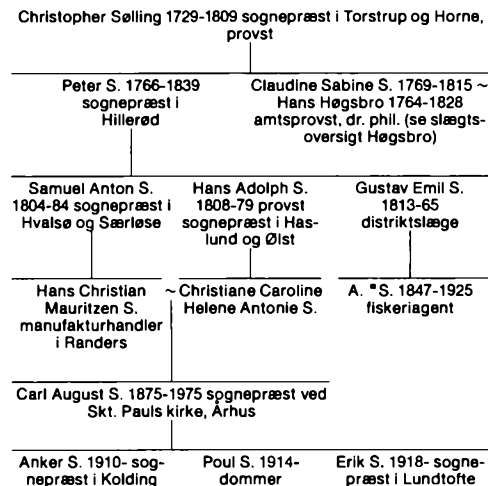

Table II

Sølling, Anthon Jacobæus, 1847–1925, fiskeriagent. * 4.8.1847 i Rudkøbing, † 13.3.1925 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: læge i Rudkøbing, senere distriktslæge i Lemvig, Gustav Emil S. (1813–65) og Henriette Cathrine Plum (1824–1901). ~ 15.9.1898 i Lindelse med Erasmie Nicoline Gunhild Michelsen, * 28.1.1858 på Mariendal, Lindelse sg., † 22.3.1920 i London, d. af

proprietær Hans Peter Michael M. (1827–97) og Bernhardine Kjær (1832–1919).

Efter de første barndomsår i Rudkøbing hvor livet på havnen vakte hans udlængsel kom S. 1858 ved faderens ansættelse som distriktslæge til Lemvig. Sølivet drog stadig, og straks efter konfirmationen 1862 fik han, nærmest som forsøg på afvænnning, i aug. s.å. sin første hyre som skibsdreng. Han gik derefter hele den hårde skole igennem under farter på verdenshavene. 1866 blev han indkaldt til flåden og tog 1867 navigationseksamen i Kbh. 1868 fik han sin første styrmanshyre med briggen Dronning Louise til Vestindien. I en halv snes år sejlede S. fortrinsvis på Kinakysten, deraf syv år i et stræk. 1876 blev han fører derude af en tremastet skonnert Aalborg. 1879 kom han hjem, men gik allerede s.å. som fører af en tremastet skonnert Axel på Vestindien- og Amerika-fart. Han havde længe ønsket at gå over i damperfarten og påmønstrede derfor 1882 Thingvallalinien Thingvalla som 2. styrmand. Han avancerede hurtigt og blev 1884 første styrmand på det nybyggede Hekla. Ved selskabets direktørstifte 1885 mente S. sig forbigået ved besættelsen af en førerpost og forlod det s.å. Han stod nu over for at måtte bryde sig en ny bane og fik af den daværende direktør for selskabet det råd at sætte sig ind i fiskeriet hvor særlig det i Nordsoen trængte til ændringer og forbedringer. Han kom i forbindelse med Foreningen til fiskeriets fremme og med formående mænd som proprietær Poul Breinholt, Esbjerg, entreprenør Niels *Andersen, Søholm og vejermester N. L. Thomsen, København, og rejste senere til England for at studere havfiskeriet der netop i disse år var i fuld udvikling med damptrawlen som et vigtigt element. Han overtog som fører en lille damptrawler der blev købt til Esbjerg og kaldet Dania, og sejlede et år med den i Nordsoen med en dygtig fiskemester om bord hvorved han skaffede sig et grundigt kendskab til højsøfiskeriet. Han købte selv Dania – på afbetaling – og drev i de tre følgende år trawlfiskeri fra engelske havne. I Hull fik han stiftet selskabet *Dansk Damptrawling Aktis*. Dan og overtog nu tilsynet med fiskenes landing og afsætning. 1895 ansattes han på prøve i to år som fiskeriagent med den opgave at tilse det danske trawlfiskeri fra England samt tage sig af det danske Islands-fiskeris interesser idet der netop i disse år arbejdede en del Frederikshavnerkuttere under Island. Desuden skulle han jævnligt besøge London for at iagttage danske interesser på London-markedet.

1897 – efter prøvetiden – blev S. Danmarks fiskeriagent i England; hans instruks pålagde ham at følge alle forhold af betydning for Danmarks

fiskeafsætning, vejlede eksportørerne, kontrollere salget m.v. Fra første færd stod det ham klart at der lå store muligheder for dansk fisk på det engelske marked, men han var tillige klar over at den kun som kvalitetsvare kunne gøre sig gældende. Han gik derfor stærkt ind for en omhyggelig behandling lige fra fangstøjeblikket til rensningen og pakningen, og transporten til London skulle være den hurtigst mulige. Der var store vanskeligheder at overvinde de første år, men S. arbejdede ihærdigt på at få forholdene forbedret. Det engelske marked fik da også større og større værdi for fiskeudførslen, og den bedre behandling af fisken gav bedre priser. S. arbejdede også praktisk med at forbedre forsøndselsmåderne og fandt på en effektiv pakningsmetode – ved brug af vandtæt papir der for sin tid var et virkeligt fremskridt og slog an i flere lande. S. var en tid formand for Foreningen Danmark i London og havde flere andre tillidshverv. 1922 tog han sin afsked og bosatte sig i Kbh. – R. 1910. DM. 1920. □Foto.

Dansk somandsliv. Kaptajn S.s optegn., 1925 (fot. opr. 1974) = Memoirer og breve XLV. – C. Hoffmeyer i Ferskvandsfiskeribl. XV, 1917 117 og XX, 1922 61f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (A. Strubberg)

Sølling, Ivar Norden, 1841–1925, søofficer. * 25.4.1841 i Kbh. (Holmens), † 12.2.1925 sst., begr. sst. (Holmens). F: fuldmægtig, senere toldkontrollør, justitsråd Erik Norden S. (1802–79) og Mathilde Erasmie Henriette Frederikke Ammitzbøll (1813–75). ~ 12.5.1880 i Kbh. (Holmens) med Sofie Margrethe Deutzer, * 20.10.1851 i Kbh. (Trin.), † 25.7.1925 sst., d. af arkitekt og murermester Johan Jakob D. (1808–75) og Sophie Margrethe Kornbech (1815–92); søster til J. H. *D. – Sønesøn af Peter N. *S.

S. blev kadet 1855, løjtnant med kongens ærressabel 1862, premierløjtnant 1868 og kaptajn 1880. I krigsåret 1864 var han med linjeskibet Skjold, deltog i affæren ved Rügen 17.3. og var n.å. med fregatten Niels Juel til Middelhavet. I de følgende år var han jævnlig udkommanderet på forskellige togter, afbrudt af tjeneste som fører af postdampskib Korsør-Kiel 1880–81 og fyr- og vagerinspektør 1881–85. 1888 havde han sit sidste søtogt som chef for skonnerten Fylla som stationsskib ved Island og Færøerne. 1889 afgik han fra søetaten med kommandørs karakter og udnævntes til overlods i vestlige distrikt hvilket embede han beklædte, indtil det ved omordningen af lodsvesenet blev nedlagt 1912. S. var en djærv og dygtig mand der gennem sin tjeneste som søofficer havde fået interesse for fiskerne og fiskeriet. Han var præsident for Dansk fiskeri-

forening 1902–13 og formand i komiteen til ordning af den skandinaviske fiskeriudstilling og 4. internationale fiskerimøde i Kbh. 1912. Fra 1878 til sin død havde han sæde i sømandsstiftelsen Bombebøssens direktion, 1902–24 som dens formand. Han fortsatte her det af bedstefaderen begyndte filantropiske arbejde med stor interesse gennem næsten et halvt århundrede og havde den glæde at se stiftelsen vokse i velstand og flytte ind i sin nye bygning i Overgaden oven vandet. – R. 1880. DM. 1898. K.² 1905. K.¹ 1912. □Tegn. af A. Jerndorff, 1877. Foto.

[Th.] Tjopsøe-J[ensen] i Tidsskr. for søvæsen XCVI, 1925 193–95. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Th. Tjopsøe-Jensen**

Sølling, Peter Norden, 1758–1827, søofficer. * 13. (kg. fejlagtigt 1.) 9.1758 i Kristiansand, † 7.2.1827 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: kaptajnløjtnant Peter Norden S. (1718–66) og Anna Cathrine Hortulan (1731–85). ~ 15.10.1792 i Kbh. (Holmens) med Amalia Abigael Eskildsen, * 23.6.1772 i Kbh. (Frels.), † 28.8.1817 sst. (Holmens), d. af skibbygmester Erich E. (1738–93) og Maren Kirstine Drachmann (1747–85). – Farfar til Ivar N. *S.

S. var kun et år gammel da faderen, der var indrulleringschef i Kristiansand, blev afskediget fra denne tjeneste og derfor vendte tilbage til Danmark. 1764 flyttede moderen med sine børn fra manden og tog bopæl i Nyborg. S. blev kadet 1771, sekondløjtnant 1776, premierløjtnant 1783, kaptajnløjtnant 1789, kaptajn 1796, kommandørkaptajn 1804 og kommandør 1812. Allerede som kadet gjorde han 1774–76 sin første rejse med et af Asiatick Kompagnis skibe til Indien og Kina, og 1777 sejlede han atter til Ostindien som styrmand og fortsatte i denne tjeneste som fører for Kastellet Dansborg og Arveprinsen af Augustenborg. 1797 blev han fører for et stort fuldskib Henriette, bestemt til Ostindien. Han fik imidlertid i Nordsoen nogle havarier der tvang ham til at søge ind på Themsen hvor han blev syg og måtte gå i land. Det var en stor skuffelse, men S. fik et uventet udbytte af sit ufrivillige ophold idet han lagde mærke til nogle ualmindelig velsejlende og sødygtige dæksbåde der efter hans mening måtte egne sig til lodsbåde ved Norges kyst hvor lodserne hidtil kun havde brugt åbne både. Han købte en sådan båd, tog den med hjem og gjorde et stort arbejde med at forbedre den og afpasse den til norske forhold. Efter nogen tids forløb satte han to både under bygning i hvilke der var foretaget så mange ændringer at de ganske må regnes som S.s egen konstruktion. Disse både, „Søllingske Lods-

Sølling, Peter Norden

baade", viste sig fortrinlige og indførtes mange steder i Norge, hvortil S. selv var flyttet for personlig at lede byggeriet. 1806 blev han indrulleringschef og overlod i Frederikshaldsdistriktet, og 1808–14 havde han kommandoen over kystforsvaret fra Østerrisør til Kristiania.

Febr. 1814 rejste S. til Danmark for at søge ansættelse her. Under ventetiden gjorde han med to af sine lodsbaade et forsøg på havfiskeri i Nordsøen. Resultatet blev ikke særlig godt, men forsøget har sin interesse som det første der er gjort herhjemme med større søgående fartøjer. 1817 blev han vaterskout (mønstringsbestyrer) i Kbh. og fik derved lejlighed til at se, i hvilken nød og elendighed sømændene befandt sig efter krigen. Han fik af kongen nov. 1819 tilladelse til at opstille en bombe, indrettet til en sparebøsse, på skippernes lavshus. Med utrolig energi fik han i en pengeknapp tid i løbet af få år samlet så meget ind at han kunne købe hus til stiftelsen, *Bombøbøssen*, det endnu eksisterende alderdomshjem for gamle sømænd. – R. 1809. □Mal. af C. A. Lorentzen ca. 1792 (Fr.borg). Stik af G.-L. Chrétien, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. (*Bombøbøssen*). Min. Litografi efter tegn. af C. Horneman, lignende fremstilling i litografi af L. Fehr og af A. Lillienberg og træsnit 1872. Litografi efter tegn. af J. Senn. Tegn. af C. W. Eckersberg. Litografi i profil af C. Horneman. Relief af O. Evens, 1882 (*Bombøbøssens facade, Overgaden oven vandet*). Buste af F. E. Ring (Ribe mus.).

[L. Jørgensen:] Genealogi over familien Sølling, 1884 3. O. D. L. Agerbeck: Kort og ukunstlet beskr. over de vigtigste begivenheder, som ere hendtes mig, 1804 35–63 113–35. Graviljer til P. N. S.s minde, 1827. Fædrelandske nekrolog for 1827, udg. Fr. Thaarup, 1844 52–54. Thora Hansen: En nations velgører, Larvik 1900. [H. Boesgaard:] Sømandsstiftelsen *Bombøbøssen* 1819–1919, [1919]. Th. Topsøe-Jensen i Beretn. om sømandsstiftelsen *Bombøbøssen* for 1933 11–18. O. C. Nielsen: P. N. S. og sømandsstiftelsen *Bombøbøssen*, 1936. Gustav Kragh: P. N. S., 1943. Mogens Schmidt i Tidsskr. for søvæsen, 1958 368–72. G. Honnens de Lichtenberg i Under Dannebrog, s.å. hft. 4 3f.

Th. Topsøe-Jensen*

Søltøft, Per, * 1912, kemiker. * 9.3.1912 i Århus (Skt. Pauls). F: kaptajn, senere oberst Knud Pedersen S. (1876–1944) og Asta Stilling (1884–1933). ~ 28.6.1935 i Kbh. (b.v.) med Agnete Tove Schrøder, * 7.11.1913 i Kbh., d. af overlæge George Emil S. (1882–1936) og Inger Hertz (1893–1977).

S. blev student fra Østre Borgerdydsskole 1930 og cand.polyt. som fabrikingeniør (nu kemiingeniør) 1935. Efter to års ansættelse ved C. Schous Fabrikker kom han 1937 til A/S Dansk Sojakage-

fabrik hvor han i de følgende 17 år arbejdede inden for området fedtstofkemi og -teknologi. Han kom især til at beskæftige sig med fabrikkens fedthærdningsanlæg hvor flydende fedtstoffer ved optagelse af hydrogen omdannes til faste der finder anvendelse først og fremmest ved margarinfabrikation. Processen, der katalyseres af findelt nikkel, rummer både teoretisk og praktisk mange interessante aspekter, og S. erhvervede sig et solidt kendskab til fedtstofkemi og katalyse og dyrkede som teoretisk speciale rheologien, dvs. læren om stoffernes flydeegenskaber, herunder elasticitet, viskositet og plasticitet. Hans studier på dette område resulterede i afhandlingen *On the Consistency of Mixtures of Hardened Fats* som han 1947 forsvarede for den tekniske doktorgrad. S. blev leder af fabrikkens forskningslaboratorium og fik herigenem et indgående kendskab til dens mangeartede produktioner og det hertil hørende tekniske apparatur. Med disse solide kvalifikationer udnævntes han 1954 til professor i teknisk kemi og bestyrer af laboratoriet for almen teknisk kemi ved Danmarks tekniske højskole, og her virkede han til han trak sig tilbage 1977. – Det var en stor opgave der lå foran S. ved hans tiltrædelse af professoratet. Hans forgænger P. E. *Raaschou havde siddet i embedet i 40 år og havde nok haft svært ved at følge med i den rivende udvikling der foregik inden for den kemiske industri i årene efter krigen. Det lille antal videnskabelige medarbejdere havde en stor undervisningsbyrde, og forskningen var af beskedent omfang. Undervisningen i teknisk kemi var ganske vist solid, men den var traditionelt beskrivende og udnyttede praktisk taget ikke de gode teoretiske forvundskaber de studerende tidligere havde erhvervet sig.

S. arbejdede fra begyndelsen målbevidst henimod en modernisering af uddannelsen i retning af det fra England og USA kendte begreb *Chemical Engineering*: en uddannelse af kemiingeniører der ikke blot er kemikere, men som også på et matematisk og fysisk grundlag kan beskrive og studere de industrielle kemiske processer og dimensionere apparaturet til deres gennemførelse. Herved fremstår en række vigtige discipliner inden for teknisk kemi: kemiske enhedsoperationer, teknisk reaktionskinetik, teknisk termodynamik, automatisk procesregulering m.m. Mulighederne for reformer begrænsedes i begyndelsen af den ret stive studieplan, af lokale forholdene og af de knebne bevillinger til personale og udstyr. Men de eksisterende muligheder udnyttedes fuldtud, samtidig med at der lagdes planer på længere sigt. Til brug i undervisningen udgav S. 1958 en bearbejdet udgave af en norsk lærebog i kemiteknik hvis centrale emne var de ke-

miske enhedsoperationer – fra 1963 erstattedes den af lærebogen *Kemiske enhedsoperationer*, forfattet af S. sammen med ingeniørdocent L. Alfred Hansen. Et hertil hørende praktisk kursus med apparatur i halvt teknisk skala kunne S. præsentere allerede 1956, men det måtte i de første år tilbydes de studerende som et frivilligt fag der dog blev søgt af mange. – 1961 deltes professoratet i to, og laboratoriet for almen teknisk kemi blev opdelt i instituttet for kemiteknik med S. som bestyrer og instituttet for kemiindustri med professor Anders Björkman som bestyrer. Dette muliggjorde en vis personaleudvidelse, og S. søgte med stort held at skaffe sig medarbejdere der kunne forske og undervise inden for de fagområder der hører under moderne kemiteknik. Gennem inspiration fra udenlandske gæsteprofessorer, internt studiekredsarbejde og studieophold i England og USA for instituttets medarbejdere gennemførtes denne faglige fornyelse der med sig bragte en opblomstring af forskningsvirksomheden. Videregående licentiatstudier blev tilbudt de unge kandidater – i S.s professor-tid udgik der ialt 21 licentiat fra instituttet med en uddannelse svarende til den amerikanske Ph. D.-grad. I imponerende grad var S. selv i stand til at sætte sig ind i de nye fagområder, men det var ellers hans princip i betydeligt omfang at uddelegere ansvaret for dem til de enkelte medarbejdere. Selv var han den uundværlige igangsætter og koordinator, men det er et typisk udslag af hans personlige beskedenhed at han ved enhver lejlighed fremhæver sine medarbejders andel i de opnåede resultater.

Alle forberedelser var således gjort da gunstige tider oprandt i forbindelse med højskolens udflytning til Lundtofte i 1960'erne. Med en øget medarbejderstab i nye veludstyrede bygninger og med indførelsen af nye stærkt moderniserede studieplaner 1966 (hvor der bl.a. skabtes mulighed for en særlig uddannelse til procesingeniør) og 1972 (hvor modulordningen indførtes) kunne S. nu se resultatet af sine anstrengelser. Der var skabt en dansk kemiingeniøruddannelse og et teknisk-kemisk forskningsmiljø der fuldt ud kan måle sig med det bedste man kan finde i udlandet. – Da S. tiltrådte 1954 kunne en professor styre sin afdeling næsten enevældigt. Han indførte dog ret omgående en art medarbejderdemokrati således at alle blev taget med på råd og holdt orienteret om udviklingen inden for de forskellige områder. Herved skabtes et forbilledligt arbejdsklima præget af samarbejde og medansvar. Da den nye styrelseslov fik virkning på højskolens ledelsesforhold 1970 var det helt naturligt at S. valgtes til fortsat at være institutbestyrer indtil han selv ønskede at afgive dette

hverv (1974). De problemer som andre afdelinger oplevede ved overgangen til den nye demokratiske styreform opstod ikke på instituttet for kemiteknik.

For S. har det altid været en selvfølge at man søger at yde det bedst mulige i det arbejde man får sin løn for, eller det studium man har valgt sig. På sin venlige og hensynsfulde måde stillede han betydelige forventninger til medarbejdere og studerende, men han stillede ikke mindre krav til sig selv. Han har udtalt at efter hans mening er stillingen som professor og institutbestyrer en heltidsbeskæftigelse, og at man mest muligt bør undgå at påtage sig hverv ved siden af den. Med hans placering i et så vigtigt fag med nær tilknytning til industrien og det praktiske liv har det dog været undgåeligt at der fra mange sider har været bud efter hans ekspertise og store arbejds-evne, men det er tydeligt at han i ethvert tilfælde nøje har overvejet om der var tale om en sag af tilstrækkelig vigtighed til at han burde ofre sin tid på den. Han var aktiv ved etableringen af Danmarks Ingeniørakademi 1957 og med i det udvalg der skabte kemiafdelingens studieplan, og han gjorde en stor indsats som medlem af Lundtofteudvalget, der planlagde højskolens nybyggeri og udflytning, en kæmpemæssig opgave under stort tidspres. Han blev medlem af bestyrelsen for Polyteknisk læreanstalts teknisk-kemiske fond 1954 (formand fra 1967), for Polyteknisk understøttelsesforening 1955, for Isotopcentralen 1957, for Asfaltindustriens forskningslaboratorium 1962, for IBM's forskningsfond 1965, medlem af det teknisk-videnskabelige forskningsråd 1968–70 og af De forenede bryggeriers forskningsråd fra 1972. Han var formand for ATV's saltudvalg, der 1959–61 foretog kalibreringerne i Himmerland, og 1957–63 ledede han den teknisk-kemiske afdeling af det af margarineindustrien støttede Dansk fedtforskningsinstitut. I længere perioder har han deltaget i det internationale samarbejde som dansk repræsentant i The European Federation of Chemical Engineering. – I en tid præget af en intensiv offentlig debat om den kemiske industris forhold til miljøet er det naturligt at adskillige virksomheder har gjort brug af S.s faglige dygtighed og hans evne til objektiv vurdering af problemerne. Han er således medlem af bestyrelsen for Dansk Svovlsyre- og Superphosphatfabrik (nu Superfos A/S) fra 1959 (formand 1974–83), for Niro Atomizer fra 1967, for H. Lundbeck & Co. fra 1978 (formand fra 1979), for International Business Machines fra 1975, for Biotechnisk Institut fra 1978. Han er medlem af Miljøankenævnet fra 1978 og rådgiver for det grønlandske mineselskab Greenex. Han blev

Søltøft, Per

medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1955. – R. 1962. R.¹ 1971. K. 1977. □Foto.

P. S. i Dansk kemi LVIII, 1977 350–56. Interview i Ingeniøren III, s.å. nr. 34 8f. – Kemisk månedsbl. XXXIV, 1953 16; XXXV, 1954 34. Chemical engineering with P. S., udg. Inst. for kemiteknik, Danm.s tekn. højskole, 1977.

H. C. Helt

Søltøft-Jensen, Jens Peter, 1906–64, redaktør. * 20.9.1906 i Kbh. (Jakob), † 20.4.1964 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: rigsdagsstenograf, cand.mag. Hans Christian S.-J. (1866–1928) og Ingeborg Hummelgaard (1875–1938). Ugift.

S.-J. blev student fra Vestre Borgerdydsskole 1924 og var stenografassistent i rigsdagen 1925–30. Han gik derefter over i journalistik og ansattes ved Dagens Nyheder 1931. Efter at have været redaktionssekretær fra 1937 blev han medredaktør 1946 og var bladet ansvarhavende redaktør 1953–61. S.-J. blev ansat ved bladet ved dets overgang fra Amalie Ferslew til Gyldendal, blev redaktionssekretær kort efter at bladet var overtaget af arbejdsgiverforeningen, Industrirådet og det konservative folkeparti og havde skiftet navn til Nationaltidende, blev medredaktør da det efter besættelsestiden havde øget sit oplag betydeligt og blev ansvarhavende redaktør da dets nedgangstid var indtrådt. 5.11.1954 genindførte han navnet Dagens Nyheder, men selv om bladet stadig havde fornemme skribenter og søgte at holde sin stofmængde på højde med Berlingske Tidende og Politiken, svandt abonnent-tallet fortsat ind. Endnu mere gik annoncemængden ned, og da det daglige oplag 1961 var nede på omkring 20 000, besluttede udgiverne at standse bladet. Da afgørelsen var meddelt redaktionen 2.9.1961 besluttede S.-J. at standse udgivelsen allerede 3.9. skønt juli kvartal ikke var udløbet. Han som havde virket ved bladet gennem hele sin journalistiske løbebane og som havde kæmpet gennem 1950erne for at holde bladet oppe satte den septemberdag det endelige punktum for den før så omfattende Ferslewske koncern. Sine betragtninger derover fremsatte han i *Et blads død*, 1961. – R. 1956.

Verner Hansen i Dagens nyheder 3.9.1961. Politiken s.d. Ernst Schwencke i Berl. tid. s.d. Aage Deleuran i Berl. aften 4.9. s.å. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II, 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Sølver, Anna Dorthea, se **Liebe, Anna Dorthea**.

Sølver Schou, Aage, 1873–1941, sølvsmed, organisationsleder. * 31.8.1873 i Kbh. (Johs.), † 28.12.1941 sst., urne på Hellerup kgd. F: malermester

Peter Christian Schou (1845–1917) og Maria Bornemann Sølvner (1845–1914). ~1° 13.6.1896 i Malmø med Theodora Emilie Nielsson, * 5.12.1870 i Kbh. (Helligg.), † 12.8.1937 sst., d. af skrædder Nils N. (1842–95) og Cecilie Marie Clausen (1843–1905). Ægteskabet opløst. ~2° med Maren Cathrine Thomassen, * 12.6.1881 i Kbh. (Garn.), † 7.11.1940 på Frbg., d. af smørhandler Graven Christian T. (1855–1936) og Maren Jensen (1860–1942). ~3° med Ebba Heckscher, * 28.4.1896 i Maribo, † 14.7.1973 i Gentofte (~2° 1945 med komponist Rudolph Simonsen, 1889–1947), d. af læge Oscar Behrend H. (1860–1931, ~2° 1904 med Johanne Margrethe Waarsøe, 1874–1929) og Karen Hertz (1866–1942, ~2° 1904 med lektor William Georg Schoustrup, 1860–1960).

Fra sit hjem tog S. betydelige interesser for kunst og håndværk i arv. Han fik uddannelse som sølvsmed, og efter en tids ophold i udlandet påbegyndte han i Kbh. en mindre sølvsmedje som han imidlertid snart efter opgav idet organisationsarbejde i voksende grad lagde beslag på hans tid og kræfter. Hans organisationsmæssige hovedgerning deltes mellem Fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri hvor han i otte år var redaktør Julius Wulffs højre hånd, og Håndværkerforeningen i Kbh. Efter Wulffs død 1924 overtog han stillingen som fællesrepræsentationens administrative leder og var de skiftende formænd en stor støtte samtidig med at han udfoldede en flittig skribentvirksomhed. Ikke mindst var det hans fortjeneste at fællesrepræsentationen fjernede sig fra Jul. Wulffs stærkt konservative linje der lå tæt op ad erhvervspartiet der netop kort før Wulffs død i 1924 led sit endelige politiske nederlag. Som redaktør af fællesrepræsentationens blad og som leder af dets sekretariat havde S. stor indflydelse på organisationens politiske linje. Hans arbejde gik da også i retning af at holde organisationen klar af 1930ernes yderliggående politiske bevægelse: Håndværkernes sammenslutning, ofte blot benævnt H. S. der var inspireret af en tilsvarende bevægelse inden for landbruget. Bevægelsens program var radikalt i tone og indhold. Det krævede indgreb mod storkapitalen og støtte til det mindre håndværk og stærkere handling af fællesrepræsentationen. Foruden fællesrepræsentationens blad redigerede S. også Håndværkerforeningens medlemsblad samt Guldsmedebladet og skrev en række bøger vedrørende håndværks-emner hvoriblandt flere jubilæumsskrifter (bl.a. (med C. Nyrop) *Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 1879–1929*, 1929, og *Danske Guldsmede og deres Arbejder gennem 500 Aar*, s.å.). Som fællesrepræsentationens kon-

torchef var han en søgt foredragsholder i håndværkerkredse over hele landet ligesom han beklædte et stort antal tillidsposter inden for offentlige kommissioner og udvalg. En hjertesygdom tvang ham i foråret 1938 til et længere hospitalsophold, og tiltagende svagelighed nødsagede ham til i de følgende år at opgive de fleste af sine hverv. Han var dog til sin død kommitteret i fællesrepræsentationen hvis position og organisatoriske styrke i mellemkrigsårene for en ikke ringe del netop skyldtes hans flittige arbejde. □Tegn. af H. S. Hermansen og af Otto Christensen. Foto.

Håndværkerbl. 1.1.1942. Arbejdsgiveren 16.1. s.å.

Henrik Fode

Sølvhøj, Hans Juul, * 1919, hofmarskal. * 11.7. 1919 i Kbh. (Trin.). F: lærer, senere inspektør ved Helsingør teknikum, overlærer Johannes S. (1887–1954) og lærer Dagmar Elisabeth Juul (1887–1949). ~ 13.9.1952 i Helsingør (Olai) med ergoterapeut Ruth Finsen, * 28.6.1928 i Fakse, d. af læge Halldor F. (* 1896) og Martha Juliane Rasmussen (* 1903).

Posten som hoffets øverste chef fra 1976 har for S. stået som en opgave i naturlig forlængelse af den embedsbane hvor han gennem næsten tredive år havde tjent Danmarks radio. Virksomheden her, hvis omfang og ansvar voksede stot gennem årene, blev kun afbrudt i de tre år hvor han med orlov fra radioen bestred to forskellige ministerposter.

S.s løbebane begyndte – efter studentereksamen 1937 og skoleembedseksamen 1945 i fagene historie, engelsk og tysk – med en timelærerstilling ved Helsingør gymnasium. 1947 søgte S. en ledig stilling som studiekredsleder ved radioens foredragsafdeling. Han ønskede at tage del i en fri folkeoplysende virksomhed. Trangen hertil var næret i hans hjem hvor faderen stammede fra det åbne grundtvigske miljø i Ågård ved Kolding, præget som det var af inspirationen fra den udogmatisk præst og højskolemand V. *Brücker. En beslægtet højskoleatmosfære fandtes i radioens foredragsafdeling, fra dens begyndelse personificeret i lederen Jens *Rosenkjær og fra 1948 i hans efterfølger K. B. *Andersen. S. fik stillingen, blev s.å. programsekretær og allerede 1950 programredaktør og souschef for K. B. Andersen. Da denne fratrådte samme år stod S. som en velkvalificeret kandidat til at blive hans efterfølger, men radiatoradets borgerlige flertal, også de radikale, foretrak højskolemanden Arne *Fog Pedersen. Da denne allerede 1953 blev forstander for Rødding højskole blev S. – trods fortsat modstand fra borgerlig side – foredrags-

chef. Som sådan vandt S. respekt fra alle sider for sin indsigt og åbenhed, sit sikre instinkt og sin suveræne forhandlingsdygtighed. Uden for „huset“ fik han ved omfattende foredragsvirksomhed nær kontakt med alle kredse i landet hvor han – trods sin forbindelse med socialdemokratiet – følte sig stærkest tiltrukket af de grundtvigske kredse på landet. I selve huset hvor han vandt bred hengivenhed steg han i graderne og i indflydelse. Han blev programchef for oplysnings- og aktualitetsafdelingen 1959 og to år efter F. E. *Jensen efterfølger som generaldirektør trods modstand fra forgængerens og rådsformanden Peder *Nørgaards side, men denne gang med radikal støtte. De krav de indbyggede modsætninger mellem medarbejderkredsen og radiatoradet i forening med ændringer i radioens struktur stillede til generaldirektøren var udfordringer som S. tog op med oplagthed og smidighed forbundet med fasthed. Dog ikke uden omkostninger. Det noget spændte forhold til rådsformanden medvirkede nok til at S. sagde ja, da statsminister J. O. Krag 1964 opfordrede ham til at overtage ministeriet for kulturelle anliggender.

Som kulturminister forsvarede S. på møder ude i landet og i folketinget den af hans forgænger Julius Bomholt netop oprettede kunstfond mod de voldsomme angreb den mødte fra den af lagerforvalter Peter Rindal igangsatte bevægelse. Lovgivningen blev fastholdt. Da Krag efter valget nov. 1966, der gav „arbejderflertal“, indgik samarbejde med socialistisk folkeparti var S. blandt de ministre (foruden ham J. Riisgaard Knudsen og Tyge Dahlgaard) der tog afstand fra dette samarbejde, og S. gav til kende over for Krag at han nu ville vende tilbage til radioposten. Imidlertid overtog Krag selv udenrigsministeriet, og for at blive aflastet for dobbelt byrde og for – trods samarbejdet med SF – at styrke tiltroen til at regeringen fastholdt sin udenrigspolitiske linje bad han S. blive minister uden portefølje med særligt henblik på forholdet til FN og NATO. S. indvilligede heri, og da han ved udløbet af sin orlov i efteråret 1967 insisterede på at vende tilbage til radioen opfordrede Krag ham til at overtage hele udenrigsministeriet. Det var forgæves. Afgørende for S. var at han – trods sit allerede i radiohuset erhvervede indblik i politiske forhold, og trods gentagne opfordringer til at stille sig til folketinget – ikke følte sig som udpræget partimand, men som embedsmand.

I radioen virkede det tiltrækkende at Peder Nørgaard netop nu var afløst som rådsformand af Knud *Heinesen med hvem samarbejdet blev langt bedre. Også under Heinesens efterfølgere var det præget af stor smidighed og styrke fra S.s

Sølvhøj, Hans

side. Som generaldirektør – fra 1971 med udvide-
de beføjelser – havde S. måttet slippe det felt
hvis ledelse han havde videreført i Rosenkjær
og K. B. Andersens ånd, men han bevarede det
nære forhold til sin mangeårige medarbejder
og efterfølger på dette område, Laurits Bindsløv.
Denne blev også hans efterfølger som generaldi-
rektør i 1976 da dronningen opfordrede S. til at
blive hoffets øverste chef og S. sagde ja. Det var
et skridt der vakte bestyrtelse i Gyngemosen og
opsigt uden for huset. Men i en større sammen-
hæng betød det en styrkelse af forholdet mellem
dronning Margrethe og folket – „kongehuset har
aldrig haft en hofchef med magen til folkelig
kontakt“ (Laurits Bindsløv). Den tilbagerykning
til kulissen som den nye stilling medførte – i grell
modsatning til generaldirektørstillingen i ram-
pelyset – modvirkedes ved at S. fortsatte sin fo-
redragsvirksomhed i folkelige foreninger – un-
dertiden også som prædikant – og han er stadig
medlem af en række bestyrelser spændende fra
Fonden til fædrelandets vel og til formandska-
bet for Tivoli. I en årrække var S. næstformand i
Helsingør domsogns menighedsråd og medlem
af bestyrelsen for Askov højskole. Klart politisk
bestemt var S.s overtagelse af formandsposten i
det nyoprettede Dansk-tyske selskab 1969–72 og
hans indtræden i Atlantsammenslutningens be-
styrelse 1983. S.s litterære indsats indskrænker
sig til artikler, i de senere år især boganmeldelser
i Aktuelt. S.s hovedindsats har ligget i skæringen
mellem administration og politik, men herved
har han ikke svigtet sin højskoleprægede arv. I
sine taler har han lagt vægt på luthersk tanke-
gang om det almindelige præstedømme, på
grundtvigsk tankegang om åndsfrihed og på
styrkelse af det „tillidsdemokrati“ som han selv
føler sig forpligtet af – i et krydsfelt mellem so-
cialisme og liberalisme. – Kammerherre 1976. – R.
1960. K. 1968. K'. 1977. □Tegn. af H. Lølles-
gaard, 1961 (Kgl. bibl.) og af Ivan Opffer, 1969
(Fr.borg). Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen
1973–74 (Amalienborg). Foto.

H. S. i Weekendavisen 26.3.1976. Interview i Berl. tid.
8.2. s.å. – De musiske udsendelser. DR 1925–75, især
111, 1978.

Roar Skovmand

Sønderborgske hertuger (Slesvig-Holsten-Søn-
derborg), se **Sønderjyske hertuglinjer**.

Sønderby, Knud, 1909–66, forfatter. * 10.7.1909 i
Esbjerg, † 8.8.1966 i Visby, Visby sg., begr. Tår-
bæk kgd. F: grosserer Niels Christian S. (1870–
1917) og Inge Nielsen Barfod (1879–1934).
~20.4.1940 i Gentofte (b.v.) med Ingeborg Ma-
rie Johansen, *26.8.1910 i Næstved (~1° 1932
med redaktør Sven Sabroe, *1906, ~2° 1939

med Astrid Karin Gunhild Danckert, * 1908), d.
af købmand Peter J. (1865–1944) og Anna Ras-
mussen (1879–1953).

S. blev student 1927 fra Øregård gymnasium,
cand.jur. 1935 og var sagførerfuldmægtig 1936–
37. Han var medarbejder ved Nationaltidende
1933–37, Berlingske Tidende 1937–44 og Politi-
ken 1944–48, foretog mange rejser i Mellemeu-
ropa og i 1935 bl.a. til Grønland. Han modtog
en lang række legater, kom 1944 fast på finans-
loven og blev 1960 medlem af Det danske aka-
demi. I januar 1945 flygtede han til Sverige.

S. debuterede 1925 med digte og artikler i skole-
bladet Øregaards-Posten og fik i maj 1931 udgi-
vet en prosaskitse i Vild Hvide inden han s.å.
udsendte sin første roman *Midt i en Jazztid* (fil-
mat. 1969). Bogen handler om 20ernes desillusi-
onerede ungdom der frygter sentimentaliteten
bag de store ord og følelser og derfor kaster sig
ud i en ansvarsløs men egentlig desperat dyrkel-
se af sportspræstationer, filmidoler, dansemusik
– og erotik. Hovedpersonen, stud.jur. Peter Has-
vig, skildres i forholdet til to piger fra vidt for-
skellige miljøer som han begge føler sig hjemløs
i. Men når han bryder med dem skyldes det min-
dre dette sociale forhold end angsten for at skul-
le træffe et bindende valg. Livet går derfor Peter
forbi og blot i en række dagdrømme, gennem-
trængt af livsglæde og spontaneitet, lykkes det
ham at opleve sig selv og omverdenen som en
helhed. Peters – og også de andre personers –
kynisme er således delvis påtaget og deres for-
nægtelse af alle livsanskuelser og moralske nor-
mer er blot en maske der dækker over et fortviv-
let ønske om at komme i et realistisk forhold til
tilværelsen. Miljøet – det velhavende og smarte
københavnske borgerskab – og personernes
blanding af selvudleverende ærlighed og påtaget
ligeegyldighed er med sikker hånd udtrykt i ro-
manens på en gang naive og yderst raffinerede
stil. Dens tilsyneladende tilfældige komposition,
dens skiften mellem folsomme naturbilleder, ly-
riske drømmepassager og skeptiske, flertydige
kommentarer er en bevidst og mesterligt udført
afspejling af bogens tematik. Det sociale aspekt
træder tydeligere frem i S.s næste roman, *To
Mennesker mødes*, 1932, om konflikten mellem
to unges kærlighed og deres forskellige miljø. Er
bevidstheden om at tilhøre samme generation,
tilsyneladende så frigjort og nøgtern, stærk nok
til at overvinde klasseskellene og – på det psyko-
logiske plan – ensomheden? Helt bevidst undla-
der S. at give noget svar hvilket skyldes – og det-
te er hans pointe – at personerne selv har et uaf-
klaret og splittet forhold til deres eget følelsesliv.
Men problemet gennemlyses med stor nuance-
rigdom og en undertiden nænsom ironi. S. lader

os følge begivenhederne gennem flere personers bevidsthed: han lader myldrende storbyscener i fugleperspektiv veksle med på en gang skarpt-sansede og følsomme iagttagelser der bag den mindste detalje lader ane det store udblik. Bogen er kommet til at stå i skyggen af Midt i en Jazz-tid men hævder sig som en af dansk litteraturs fineste kærlighedsskildringer.

Generationsproblemet stilles i midtpunkt i *En Kvinde er overflødig*. 1936 (dramat. 1942, filmat. 1956). Denne helt traditionelt fortalte roman er S.s betydeligste. Den analyserer en mor, enkefru Tang, med rødder helt tilbage til guldalderkulturen, og hendes tyranniserende omsorg for børnene, Erik og Ester, der hindrer dem i at udvikle sig til selvstændige mennesker. Hun forstår hverken deres liv eller ideer, men samtidig længes hun efter deres kærlighed og forståelse. De afviser dog hendes selvopofrelsestrang som på dem virker konventionel og selvhøjtidelig, og først gennem moderens selvmord løses den tragiske konflikt. Bogens kunstneriske gyldighed skyldes ikke mindst at S. ikke tager parti for sine personer. Børnene afviser ganske vist deres mor, men alligevel røres de over hende og forfatteren lader hende således i sin forføjlethed fremtræde som et menneske af god vilje. – Med *De kolde Flammer*, 1940 – S.s sidste roman ud over den mindre betydelige fortælling fra modstandskampen, *Den usynlige Hær*, 1945 (film. s.å.) – nås en resigneret men livsduelig opfattelse af kærlighedsforholdet. Bogen skildrer et ægteskab der består sin prøve ved at konfronteres med den storslåede, uberørte grønlandske natur. Den begynder som en ekstatiske højsang der symboliserer parrets højspændte opfattelse af kærligheden som en romantisk drøm. Men gennem mødet med isolationen, det primitive liv og døden modnes den til en illusionsløs men ærlig hengivenhed mellem to jævnbyrdige mennesker. De udsøgte naturscenerier bygger på S.s ophold i Grønland 1935 der også resulterede i prosaskitserne *Grønlandsk Sommer*, 1941, den første i rækken af de essaysamlinger der skulle danne kulminationen på hans senere forfatterskab. Efter hjemkomsten foretog S. en dramatiserende gendigtning af *En Kvinde er overflødig* (premiere på Det kgl. teater 10.11.1942) der blev en stor succes. Generationsproblematikken er her blevet skærpet, en række digressioner og forfatterkommentarer udeladt. Replikkunstneren er fuldkommen og lader personerne fremstå med større skarphed end i romanen. Enkefru Tang er således nu befriet for alle ansatser til klynkeri og optræder med en monumentalitet der lader hendes navn lyse i al dets symbolske kraft. I et par enactere, *Krista*, 1947, en næsten farceagtig situation, og *Hjerets*

Renhed, 1949, en dyster dialog mellem en ældre mand og hans unge elskerinde, fortsatte S. sin teaterdigtning; hertil kom i 1963 den korte hørespildialog *Gardin for åbent vindue* (udg. 1968). Betydeligere er *Kvindernes oprør*, 1955 (premiere på Det kgl. teater 1963), S.s version af motivet i Aristofanes' komedie *Lysistrate* om kvinderne der går i erotisk strejke for at forhindre mændene i at føre krig – en aktualisering rettet mod den kolde krig. Dramaet slutter i modsætning til dets mere frivole forbillede tragisk. I en patetisk scene der falder uden for den komedieprægede handling dræber hovedpersonen sin elsker, førsteministeren, der har brugt og misbrugt hende i skuespillets konflikt.

Efterhånden fortrængte prosaskitsen – kronikken og essayet – romanerne og dramerne, og det er i denne genre S. nåede højest både som sprogkunstner og filosofisk iagttagelse. Efter Grønlandsk Sommer fra 1941 udkom ialt fire samlinger, *Forsvundne Somre*, 1946, *Hvidtjørnen*, 1950, *Gensyn med havet*, 1957 og *De blå glimt*, 1964; hertil føjedes i 1969 *De danske havne*. Det drejer sig gerne om selvbiografisk formede, lavmælte humoresker, beslægtede med Jacob Paludans essaykunst, og skitser i traditionen efter Johannes V. Jensens myter. Om denne forfatter minder også S.s ekspanderende livsbetragtning der med udgangspunkt i den konkrete detalje, gerne en naturiagttagelse – S. blev Dyrehavens skildrer fremfor nogen – overskrider grænserne for tid og rum. Han er en erindringskunstner af største format, for hvem barndom, manddom og alderdom løber sammen i en erkendelse af nuets evighedsværdi. Det er som om virkeligheden har fået en ny dimension i S.s forfatterskab hvoraf ikke mindst hans udsøgte essaydigtning vil give ham en varig plads i dansk litteratur. □Tegn. af Otto Christensen, 1943, af Carl Jensen udst. 1948 og af Birte Dietz, 1963 (Kgl. bibl.). Foto.

Bibliografi. Dan Hellum: K. S. bibliografi, 1976 = Studier fra Danm.s biblioteksskole XXIII.

Udg. Saml. essays, 1961.

Kilder. K. S. i Profiler, 1944 109–17.

Lit. Hakon Stangerup: Portrætter og protester, 1940 168–75. Fr. Schyberg i Ord og bild LIII, Sth. 1944 305–08. Samme: Teatret i krig, 1949 75–80. Niels Kaas Johansen i Danske digtere i det 20. årh. II, 1951 451–64. Niels Birger Wamberg sst. 2. udg. II, 1966 269–300. Bodil Wamberg sst. 3. udg. II, 1981 322–38. Flemming Bergsøe m.fl.: Tingene. K. S. in memoriam, 1966. Lars Peter Romhild i Medd. fra dansklærerforen., 1966 125–33. Finn Nordentoft sst. 1972 307–18. Hanne Marie Svendsen i Tilbageblik på 30erne, ved Hans Hertel I, 1967 80–93. Ole Risak: K. S. En kultur-sociologisk analyse, 1973. Vibeke Søndersen: Essayet, oprør og tradition, 1975 = Faglig-pæd. småskr. om da. sprog V 55–64. Peter Gadman: K. S.s forfatterskab, 1976.

Papirer i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel

Søndergaard, Chr.

Søndergaard, Christen Jensen Christensen, 1860–1933, redaktør. * 17.1.1860 i Sondrup ved Odder, † 20.2.1933 i Vejle, begr. sst. Navneforandring 5.2.1894. F: gårdejer, sognefoged Jens Christensen S. (navneforandring fra Christensen 1894) (1817–1900) og Ane Marie Sørensdatter (1825–99). ~ 19.8.1893 i Hvirring med Dagmar Emilie Theodora Petersen, * 29.10.1871 i Horsens, † 19.11.1959 i Vejle, d. af brygger og værts-husholder Niels P. (1813–84) og Anna Cecilie Poulsdatter (1826–1908).

S. var udgået fra et levende, interesseret gårdmandshjem i Hads hrd. hvis minder og landskabelige skønheder han til sine dages ende med lyst fordybede sig i. Hjemmet var præget af den Bjørnbakske bevægelse (*Bjørnbak, Lars) der dog aldrig fik tag i S. Han følte sig derimod stærkt præget af den påvirkning der udgik fra Testrup højskole. 1877 kom han på Gedved seminarium hvor en af hans kammerater var J. C. *Christensen, og tog 1880 skolelærereksamen. 1880–83 var han hjælpelærer i Stautrup, 1883–88 lærer ved Gedved seminarium og blev 1888 redaktionssekretær ved Horsens Folkeblad hvor den unge Emil *Bojsen var redaktør. Bojsen skabte røre om sig og holdt af at virke ude i landskabet, mens det mere politisk-bladlige arbejde tilfaldt redaktionssekretæren der da også skrev af hjertens lyst – så godt at landstingsmand Thomas *Nielsen (1838–95) blev opmærksom på ham og 1892 fik ham til redaktør af Vejle Amts Folkeblad. Da S. kom dertil stod egnens venstre delt, og byen havde to venstreblade, men det varede ikke længe inden der kun blev plads for ét. Det var i første række den politiske interesse der fik S. ind i bladvirksomhed. Han var ung i en tid da de politiske bølger gik højt. I barndomsdage tog faderen ofte drengen med til de store møder. S. har dannet skole i dansk journalistik med den korte, knappe artikel hvor langhalmen skubbedes til side. Et forbillede for ham var redaktør Olav Thommesen ved Verdens Gang. I en lang række år var S. plaget af en alvorlig gigtsygdom der tvang ham til at holde sig uger eller måneder i sengen. Hans stærke viljekraft og under alle forhold ukuelige humør holdt ham oppe. Senere kom andre alvorlige sygdomme; men også da viste det sig til alles overraskelse at han rejste sig igen og tog fat på det uundværlige arbejde. Han kunne ligge lænket til sygelejet i måneder og alligevel skrive. Han var stærkt selvkritisk, men hans kritiske sans gav sig også udslag udadtil. Til tider følte han trang til at sige sit parti en af de sandheder som intet parti tager skade af at høre. Det var ikke hans sag at følge partiet i tykt og tyndt. I så vigtige sager som grundlovsændringen 1915, salget af De

vestindiske øer og grænsespørgsmålet ved genforeningen 1920 tog han sine egne standpunkter. Men den frihed han forlangte for sig selv, og som han nok skulle vide at hævde, kunne han også give andre. Politisk fremhævede han idelig sammenholdets betydning i øvrigt og var, trods alt, mest forligets mand. Allerede omkring århundredskiftet søgte han at bane vej for en sammenslutning mellem det moderate venstre og venstrereformpartiet, og den linje fulgte han siden. Overordentlig alsidig var han som journalist, den ildnede artikel og den bidende satire mestrede han lige godt. Pædagogen i ham fik afløb i små moraliserende artikler som han daglig skrev under mærket „Vejlenser“. Han var en omhyggelig og flittig søger mellem dansk og udenlandsk litteratur, dertil ungdomsskole og ungdomsopdrageres såvel som kirkes og menighedsarbejds årvågne ven, en utrættelig fremdrager af historiske minder. Han var sikkert i mange år den mest skrivende redaktør i landet. Vel også derfor afslog han konsekvent alle offentlige hverv: det var hans opfattelse at en redaktør, når han lod sin røst høre i døgnets drøftelser, burde stå som en fri mand til alle sider. □ Mal. af H. Dohm, 1930.

Ålborg stiftstid. 20.2.1933. Assens amts avis, Vejle amts folkebl., Horsens folkebl. og Sorø amtstid. s.d. Fyns tid. 21.2. s.å. Vejle amts folkebl. 16.10.1965.

N. E. Therkilsen*

Søndergaard, Christian, 1870–1951, landbrugs-skoleforstander. * 22.2.1870 i Lønnerup, Hundstrup sg., † 21.8.1951 i Odense, begr. Korsløkke kgd. F: husmand Peder Christian Christensen S. (1834–1912) og Ane Marie Nielsen (1843–1917). ~ 28.12.1904 i Svendborg med Camilla Jensen, * 16.7.1868 i Stenstrup ved Svendborg, † 8.1.1957 i Odense, d. af gårdejer og sadelmagemester Peter J. (1830–91) og Madseline Christensen (1840–1921).

S. der som dreng kom i tjeneste hos fremmede fik tidligt vakt særlig interesse for kvægavlens ved ophold på Rosvang og Orupgård såvel som på Sanderumgård hvor han nitten år gammel blev fodermester. Efter at have været elev på Lyngby landboskole kom han til landbohøjskolen, blev landbrugskandidat 1894 og virkede derefter som assistent ved forsøgslaboratoriet 1894–97, hvorefter han genoptog studiet og tog udvidet eksamen i husdyrbrug 1898. Ved siden af forskelligt forsøgsarbejde udfoldede han de følgende år en omfattende virksomhed som foredragsholder på Fyn hvor han 1900 oprettede *Skårup landbrugsskole*. I samarbejde med føren-

de mænd inden for den fynske husmandsbevægelse havde S. planer om at omdanne skolen til husmandsskole i lighed med den 1903 af N. J. *Nielsen-Klodskov oprettede Kærehave landhusholdningsskole. Pladsforholdene i Skårup var dog for små, S. solgte skolen 1907 og deltog derefter som udvalgssekretær i arbejdet for oprettelsen af Fyns stifts husmandsskole der åbnedes i Odense 1908 med S. som forstander. I sin lærergerning og som foredragsholder virkede han ved særpræget form og anskuelig fremstilling. Eleverne blev vakt til selvarbejde, og han forstod at komme i kontakt med den enkelte. Skolearbejdet gik med frejdig arbejdsglæde, men allerede 1911 trak han sig tilbage fra forstanderstillingen på grund af uoverensstemmelse mellem ham og medlemmer af skolens styrelse. S.å. købte han Ejbygård ved Odense. S. er forfatter af flere mindre skrifter om husdyrsbrugs- og planteavlsspørgsmål og et stort antal artikler i landbrugsbladene, hvori han navnlig i de yngre år hyppigt med levende oppositionslyst vendte sig imod de ledende inden for landbrugets faglige institutioner. Med særlig iver deltog han i den af dyrlæge V. *Stribolt rejste diskussion om kvægavlens ledelse, og i bogen *Kvægavlsbevægelsen*, 1902 søgte han at give et upartisk bidrag til sagens belysning. 1936 optrådte han med et lille skrift *Landmand, tag Standpunkt!* som modstander af oppositionsbevægelserne (LS) mod de gamle landbrugsorganisationer. □ Foto.

P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 især 207 217–20. Olaf Andersen: Fyns stifts husmandsskole 1908–33, 1933. Samme og Carl Scharnberg: I sol og storm og bygevejr. Fyns stifts husmandsskole 1908–58, [1958] 35–40. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand II, 1954 15 109f.

*Aksel Milthers**

Søndergaard Madsen, Hanne Marie, * 1927, seminarirektor. * 4.7.1927 i Bølling ved Skjern. F: husmand, senere præstegårdsforpagter Lars Søndergaard Jensen (1895–1976) og Kathrine Georgine Miltersen (1907–81). ~ 19.4.1952 i Skjern med lektor, lic. agro Axel Christian Madsen, * 21.9.1923 i Give, s. af husmand Thorvald Viggo M. (1892–1941) og Pauline Jensen (1897–1977).

Efter syv år i folkeskolen arbejdede S. nogle år i forskellige husholdninger, var på husholdningsskole og søgte 1947 optagelse på Birgitte Berg Nielsens seminarium. 1949 afsluttede hun sin uddannelse som husholdningslærer og beskæftigede sig i de følgende år frem til 1955 primært med ungdoms- og voksenundervisning; hun arbejdede som lærer på Gråsten husholdningsskole, på Borris landbrugs- og husholdningsskole og

ved forskellige ungdoms- og aftenskoler i Haderslev og Ringkøbing amter. I samme periode var S. selv elev på Askov højskole ligesom hun supplerede sin husholdningsfaglige viden på specialkursus i husholdning ved Århus universitet. Fra 1955–62 var S. konsulent i Statens husholdningsråds oplysningsafdeling. Allerede i denne periode fik hun lejlighed til at demonstrere sine administrative evner ligesom hendes formidlingsmæssige kunnen blev udnyttet i rådets talrige udadvendte aktiviteter. I forlængelse af sin beskæftigelse med forbrugeroplysning var S. foråret 1962 i USA hvor hun bl.a. studerede pædagogik og psykologi ved Stanford University. 1962 ansattes hun i undervisningsministeriet som inspektør for de husholdningspædagogiske områder, fra 1964 med titel af undervisningsinspektør. 1968 blev S. rektor for Suhrs seminarium, og i de følgende år planlagde og forestod hun den omfattende fornyelse og bygningsmæssige modernisering af denne institution; samtidig var hun en af drivkræfterne bag ændringen af husholdningslæreruddannelsen. 1978 valgtes hun som nordisk repræsentant til UNESCOs styrelsesråd; hun bevilgedes i den forbindelse orlov fra seminarieret og har siden fungeret som Nordens meget aktive og respekterede røst i styrelsesrådet; fra 1980 har hun tillige været formand for en af rådets permanente komiteer.

S. blev allerede under arbejdet i husholdningsrådet stærkt optaget af internationale problemer. Siden, som undervisningsinspektør, var hun medlem af Rådet for teknisk samarbejde med udviklingslandene, vicepræsident for FAOs European Board on Home Economics ligesom hun stod som leder af forskellige internationale kurser arrangeret for fx FAO. Hendes senere medlemskab af bl.a. Dansk flygtningehjælps forretningsudvalg skal ses i samme perspektiv. 1975 var S. rådgiver for den danske delegation ved FN's 30. generalforsamling, og fra 1976 medlem af Den danske UNESCO nationalkommission. Som et resultat af sin husholdningspædagogiske og forbrugerspolitiske interesse har hun bl.a. været næstformand for Statens husholdningsråds rådsforsamling og formand for den danske afdeling af Nordisk samarbejdskomité for husholdningsundervisning. Hun har desuden i mange år været stærkt optaget af kvindepolitiske spørgsmål, en interesse som bl.a. har givet sig udslag i hendes medlemskab af Danske kvinders nationalråds styrelse; i perioden 1976–78 var hun nationalrådets formand. – R. 1976. □ Foto.

Ninna Kiessling

Søndergaard, Jens

Søndergaard, Jens Andersen, 1895–1957, maler. * 4.10.1895 i Øster Assels, Mors, † 21.5.1957 i Skovshoved, begr. Ordrup kgd. F: malermester, senere cykelhandler Anders Søndergaard Andersen (1871–1930) og Thyra Marie Georgia Nielsen (1872–1965). Navneforandring 24.1.1906. ~ 31.7.1921 på Frbg. (Thomas) med Thora Marie Johansen, * 20.11.1894 i Kbh., † 26.6.1960 i Skovshoved, d. af vaskeriejer Johannes J. (1863–1923) og Sidsel Marie Thomsen (1861–1938).

S. er født på Mors men tilbragte sin barndom og første ungdom i stationsbyen Hurup i Thy. S. var meget tidligt sikker på at han skulle være kunstmaler. Han mødte ikke modstand i sit miljø, men måtte dog ensomt bane sig vej til målet. Man kan dårligt tale om hverken skolegang eller uddannelse for hans vedkommende. At blive malersvend og derefter besøge Århus tekniske skole hjælper ingen på vej. Et besøg på Statens tegnelærerkursus i Kbh. hvor Malthé Engelsted var lærer satte ingen spor i hans tegnekunst. Han fik adgang til akademiet, men et kort besøg i forberedelsesklassen 1919–20 synes kun at have styrket hans mistillid til akademisk autoritet. Først efter at have udstillet på Kunsternes efterårsudstilling 1919–23 og haft en enkelt separatudstilling fik han positiv og interesseret omtale af Leo Swane. S. har selv i samtaler og artikler fortalt barokt og gribende om disse ungdomsår. Takket være Swane og Harald Giersing blev S. 1926 indbudt som gæst til Grønningen. Han kom med 26 billeder, hvis titler var knyttet til Vesterhav, Limfjord og blæst. Han blev medlem af Grønningen 1928, og fra da af kunne ligegyldighed eller latterliggørelse ikke mere hæmme hans fremfærd. En udstilling i Kunstforeningen 1931 vakte opsigt og var afgørende for hans position i dansk kunst.

Trods fællesskab med malere som Niels Lergaard og Erik Hoppe, især i den periode i trediveerne hvor de alle dyrkede det såkaldte mørkemaleri, er S. en ensom figur i dansk kunst. Skal man søge forbilleder er de norske malere Edvard Munch og Lars Hertervig af og til at genkende, ligesom Emil Nolde med sit på tysk ekspressionisme hvilende, voldsomme farvesprog må formodes at have gjort indtryk på S. Leo Swane siger om S.: „hans position i dansk kunst er mere givende end modtagende“. Hans kunstneriske frihed, spontaneitet og ukademiiske indstilling har uden tvivl haft stor betydning for kunstnere yngre end han selv. Skal man placeres i en sammenhæng må han siges at være romantisk ekspressionist med en udtryksform han havde fundet længe før han gav sig af med sådanne ords betydning. Selv om enkelte billedtitler går

ud over det egentlige portræt og landskabsmaleri er der ingen mulighed for at finde anden mening i motivet end det umiddelbart synlige og maleriske. Sit udgangspunkt i Thyland glemte S. ikke. Han søgte hver sommer til det nordvestlige Jylland som vedblev at være en del af hans identitet. Han kunne stadig inspireres af det store, bølgende, svingende landskab hvorover himlen spændes, åben for synet af det skiftende vejrslags drama eller idyl. Ingen dansk maler har tolket den del af Danmark med tilsvarende kraft, i tilsvarende format. 1928 kom han på Niels Bjerres initiativ til Bovbjerg, og 1930 købte han et lille hus yderst på skrænten; derefter er hans landskabskunst nært knyttet til dette sted.

Især motiverne fra Bovbjerg synes at have opmuntret S. til at befolke sine landskaber og havbilleder med større figurer som ved deres tilknytning til naturen gør denne endnu rigere. I den forbindelse kan man fremhæve S.s tegninger som han meget længe skulle høre forkætrede som kejtede og ubehjælpsomme, men som netop har vist sig at være af enestående styrke. Da han 1948 også fik hus i Stenbjerg syd for Vorupør vendte han tilbage til Thy og Limfjordsegnens motiver. Vintrene tilbragte han i Kbh.; her malede han bybilleder, især fra Rådhuspladsen hvor han havde atelier fra 1930. Desuden malede han enkelte portrætter og modelbilleder. S. fik kun få officielle opgaver. 1930 udførte han en loftsdekoration til trapperummet i Det kgl. teaters nye scene, 1937 små fresker i Lemvig kommuneskole (vistnok forsvundet), s.å. malede han syv store landskabsbilleder til centralbiblioteket i Thisted. I Århus univ. findes to store billeder fra 1931, skænket af kunstneren.

S. fik aldrig et alvorligt forhold til rejseliv. De rejser han gjorde satte tilsyneladende ikke spor i hans kunst. På en rejse i Italien 1955 udførte han en række store akvareller med italienske motiver, de er så godt som det eneste resultat af uvante omgivelserns inspiration. S.s arbejder i kunstmuseets eje dækker næsten alle aspekter af hans produktion. Blandt hans figurbilleder er det tidlige arbejde *Min kone og min bedstemor*. 1922 påfaldende i sin lyse farveholdning og abstrakte, kubistiske komposition. Motivet med to, højst tre personer følges op af adskillige portrætter hvor hans kone, hans mor og han selv indgår som motiv. Store kompositioner som *Ringridning*, *Søndag* og *St. Hansbål* er en videreførelse af hans stadige beskæftigelse med landskabet og dets brugere, mennesker og dyr. S. har malet væsentlige portrætter af *Niels Lergaard* 1932, 1948–49, af *Niels Bjerre* 1935 og 1936 og af *Erik Zahle* 1937.

S.s. produktion er stor. Han er repræsenteret i Statens museum for kunst og i kobberstiksamlingen samt i mange danske provinsmuseer, uden for Danmark i museerne i Stockholm, Malmö, Göteborg, Ystad, Oslo og Reykjavik. 1952 planlagde han at oprette et museum for sine egne arbejder i sit hus i Bovbjerg. Det blev åbnet 1958 og rummer 65 billeder af ham. – S. modtog Eckersbergmedaljen 1931, Thorvaldsenmedaljen 1946 og han modtog som den første danske kunstner 1956 Guggenheimprisen. □Selvportrætter bl.a.: akvarel 1918, tegn. 1920, mal. 1924, 1930 og 1932, litografi 1953. Mal. af Kirsten Kjær udst. 1939. Tegn. af H. Bendix udst. 1947. Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Udg. J. S. Et udv. af billeder, m. tekst af Leo Swane, 1931 = Vor tids kunst VII. J. S.: Tanker og tegninger, 1955.

Lit. Leo Swane i Tilskueren XL, 1923 I 78. Luc og Paul Haesaerts sst. LI, 1935 II 157–59. Leo Swane i Kunstbl. II, 1924 16–18. Samme i Danm.s. malerkunst, red. Erik Zahle, 1937 (4. udg. 1956) 581–85. Samme: J. S., 1945 = Danske kunstneres tegn. I. Samme i Vor tids kunst og digtn. i Skandinavien, red. Frithiof Brandt m.fl., 1948 84–86. Samme i Katalog til udstill., Kunstforen., 1959. Daniel Hvidt i Samleren IX, 1932 61–64. Egon Mathiesen i Sind og samfund VI, 1932 nr. 2. H[arald] L[eth] i Årstederne I, 1942 115–17. H[enrik] B[ramsens] sst. V, 1946 55f. Kunst i privat eje, red. V. Winkel og Magnussen I–III, 1944–45. Otto Gelsted i Land og folk 22.9.1945. Harald Leth i Ekstrabl. 28.9.s.å. Jan Zi-brandtsen i Paletten VII, Göteborg 1946 nr. 4. Samme: Moderne da. maleri, 1948 (2. udg. 1967) 169–78. Paul la Cour i Kunsten i dag, Oslo 1949 hft. 1–3–19. Walter Schwartz: Kunstnerens efterårsudstill. 1900–50, 1950 80–86. Fl. Madsen og J. Sandvad: J. S., 1957. Henry Bailum: J. S. på Bovbjerg, 1957. Samme: J. S. og hans venner, 1962. Tor Refsum i Kunst og kultur XLVIII, Oslo 1965 17–32. Bent Holstein i Kunst XV, 1968–69 51–53. Henry Bailum sst. XVII, 1970–71 62–65. Erik Zahle i Katalog til udstill., Konstakad., Sth. 1964. Sig. Schultz: Essays om kunst, 1975 94–98. Grete Zahle i Katalog til udstill., Nordjyllands kunstmuseum, 1980. Samme: Venskabet's gave, 1981. Samme: J. S. Akvareller og tegn., 1981 = Statens museum for kunst. Lommebog XIV.

Grete Zahle

Søndergaard, Josef Christian, 1906–46, reklame-tegner. * 8.4.1906 i Esbøl, Sønder Vium sg., † 5.2.1946 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: lærer Nikolaj Frederik S. (1877–1967) og lærer Hansine Annine Hansen (1882–1966). ~ 22.12.1934 i Hillerød (Fr.borg slotsk.) med Eva Lyra Madsen, * 13.7.1911 i Frederikshavn, † 21.4.1977 på Frbg., d. af overmontør Carl Albert M. (1888–1966) og Ane Dorothea Frederikke M. (1885–1963).

S. deltog som frivillig i den finsk-russiske vinterkrig og vendte tilbage til Danmark umiddelbart efter den tyske besættelse. I efteråret 1941 overtog han og Carl Munck Stjerne-Radio i Istedgade, og her dannedes i efteråret 1942 en mod-

standsgruppe der i baglokalet trykte det illegale blad De Frie Danske. S. (dæknavn „Tom“) ønskede imidlertid en større aktivitet i det illegale arbejde idet han foretrak „norske tilstande“. Denne holdning medførte at han og en del af gruppen foretog våbenkøb og fik etableret en kontakt til BOPA. Knud Børge „Sprængsmith“ Jensen gav her gruppen instruktion og sprængstoffer. Den første sabotage fandt sted 12.5.1943. I de næste måneder gennemførte gruppen 18 små og middelstore sabotageer. S. var dog ufreds med BOPAs ledelsesform, og i øvrigt ønskede gruppen at stå selvstændig. I juli ophørte samarbejdet. Snart efter fik S. via Jens *Lillelund kontakt med den engelske faldskærmsorganisation, S.O.E., og Søndergaard-gruppen trådte ind i S.O.E.s regi under navnet Holger Danske. I slutningen af juli blev S. arresteret af dansk politi og indsat i Vestre fængsel. Herfra befriede to gruppekammerater ham ved en velplanlagt og dristig aktion. – Gruppens sabotage kulminerede med sprængningen af Forum 24.8.1943. Denne sabotage var en af besættelsestidens mest populære og omdiskuterede. Selv kom han for sent ud af bygningen og blev såret af murbrokker og glasskår. Derefter flygtede han og hele gruppen – dog med undtagelse af Lillelund – til Sverige. Her blev han interneret i Långmura-fængslet, og først løsladt efter seks uger. S. kontaktede Ebbe *Munck i Stockholm i et forgæves forsøg på at komme til England og blive uddannet som faldskærmsagent. I stedet begyndte han at seje og organisere ruter over Kattegat. Ud over flygtninge og post blev våben indsmuglet til modstandsbevægelsen af hans Göteborg-Anholt-Jylland-rute. – Søndergaard-gruppen var den første generation af ialt fire modstandsorganisationer der gennem modstandskampen bar navnet Holger Danske. Der har efter krigen været diskussion om hvem der skabte Holger Danske. Det var „Tom“ der spillede den afgørende rolle i den første Holger Danske medens Jens Lillelund var den centrale i dannelsen af den næste generation som begyndte sine aktiviteter i nov. 1943. □Tegn. af Jørn Glob ca. 1952 (Fr.borg). Foto.

Josef Petersen og Bob Jarset: Holger Danske vågner, 1946. Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Egil Barfod: Sabotageorg. Holger Danske, 1983.

Bjarne Maurer

Søndergaard, Ole Laurits Olsen, 1876–1958, maler. * 24.5.1876 i Allerslev ved Lejre, † 10.11.1958 i Gentofte, begr. Lejre kgd. F: husmand, musiker Peder Olsen (1843–1908) og Ane Kirstine Jensen (1848–1909). Navneforandring 12.12.1904. ~ 12.7.1904 på Frbg. (Solbjerg) med Georgine Christiane Goltermann, * 9.9.1878 i Tressebølle, Lan-

Søndergaard, Ole

geland, † 20.7.1951 på Frbg., d. af sømand Mads Johansen G. (1848–83) og Karen Kirstine Jensen (1852–1925). – Far til Povl *S.

S. var en betydelig og alsidig kunstner, særlig kendt for sit portrætmaleri og skildringer af den danske vinter, en vekslen i genrerne han selv anså for værdifuld for sin udvikling. S. stammede fra husmandsfolk på egnen omkring Lejre og blev først uddannet som malersvend. Hans rige kunstneriske evner udvikledes gennem videregående uddannelse, først på Teknisk skole hvor han blev elev af Holger *Grønvold der gennem tegneundervisningen introducerede mange af tidens ypperste til kunsten. 1898–1900 besøgte han kunstakademiet i fem semestre, og endelig var han 1900–02 elev på Zahrtmanns skole. Han debuterede 1901 på Kunstnernes efterårsudstilling og udstillede sporadisk her frem til 1916. 1905 deltog han på de afvistes udstilling. Der skulle dog gå en del år før hans kunstneriske løbebane egentlig begyndte, idet han 1903–15 virkede som lærer i tegning og boligkultur på Kærhøve husmandsskole, Roskilde tekniske skole og Roskilde højskole. Men fra 1915 kan han følges som regelmæssig udstiller på Charlottenborg. Hans landskaber skildrer de egne hvor han bo-satte sig, Allerslev, Jystrup, Roskilde fjord og senest Ballerup og Måløv. De er enkle og stort anlagt med tunge himle og nøgne træer, med sne der danner kontrast til brune marker, og selv i det lille format monumentale. For *Roskilde Fjord ved Marbæk, vinter* modtog han 1945 Eckersberg-medaljen. Også landsbyens huse og mennesker optog ham og gav inspiration til virkelighedsskildringer som *Kirken og smedjen i Jystrup ca. 1926–30* (Randers kunstmuseum) og *Snekastere, Jystrup 1933–35*. En åndsfælle havde han i L. A. *Ring som han stod nær en tid og hvis portræt han har malet 1925 (Frederiksborg). En anden væsentlig side af S.s arbejde gjaldt kirkekunsten. Dels virkede han en årrække for Nationalmuseet med afdækning og restaurering af kalkmalerier og inventar, fx i Lyngby, Ballerup, Måløv, Vallensved og Vallensbæk, foruden Århus og Roskilde domkirker. Dels udførte han selvstændigt en række udsmykninger, hvoriblandt kan fremhæves Vor Frelsers kirke i Esbjerg (1929) Skt. Johannes i Vejle (apsis og alter 1934), altertavle, Jerslev (1944) og fresko i kapellet, Holbæk østre kirkegård (1950). På bestilling af Ny Carlsbergfondet har han desuden 1931–32 udført en freskodekoration i Gråbrødreskolen, Roskilde. Hans portrætmaleri er som hans øvrige kunst redeligt og karakterfuldt, *Johan Skjoldborg*, 1935 (Ranum statsseminarium), *Dronning Alexandrine*, 1950 (Skt. Lukasstiftelsen), politikerne *Jørgen Jørgensen*, 1948 og *Knud Kristen-*

sen, 1952. Ud over bestillingerne var hans nærmeste ofte modeller og et dobbeltportræt af hans døtre bragte ham 1952 Thorvaldsen-medaljen. – Samme år afholdt Kunstforeningen i Kbh. en retrospektiv udstilling. □ Malede selvportr. bl.a. 1918, 1919, 1920, 1921, 1922 (Århus kunstmus.), 1925–31, 1928 samt udst. 1947, 1949, 1950, 1951, 1955 og 1959. Mal. af Henry Bach og af Nina Høegh. Tegn. af Otto Christensen. Buste af Povl Søndergaard. Foto.

Interviews i Ekstrabl. 6.1.1940 og Vejle amts folkebl. 22.5.1956. – Fra arkiv og museum V, 1912–15 235. H. Helweg i Højskolebl. XLIX, 1924 487–92. C. P. O. Christiansen sst. LIV, 1929 627–36. Kai Flor i Berl. tid. 19.10.1925 og 13.2.1928. Berl. aften 11.3.1929 og 19.5.1936. Jan Zibrandt i Berl. tid. 13.11.1958. Roskilde tid. 23.10.1930. J[an] Z[ibrandt] i Nationaltid. 20.9.1942, 16.5.1944 og 23.5.1946. Henrik Sten Møller i Ringsted folketid. 7.2.1959.

Elisabeth Fabritius

Søndergaard, Povl Goltermann Olsen, * 1905, billedhugger. * 4.6.1905 i Ringsted. F: maler Ole *S. (1876–1958) og Georgine C. Goltermann (1878–1951). ~ 1.5.1935 i Kbh. (b.v.) med Rig-mor (Risse) Margrethe Berntsen, * 29.11.1909 i Kbh., d. af ingeniør Anders B. (navneforandring fra Hansen 1896) (1868–1934) og Cecilie Margrethe Folkmann (1880–1966).

S. stod i stenhuggerlære 1920–24 og fortsatte efter Teknisk skole på kunstakademiet hvor han blev elev af E. *Utzon-Frank 1927–33. Her mødte han med erfaringer fra arbejde på Svend *Ratsachs søfartsmonument årene forud. S. udstillede første gang på Kunstnernes efterårsudstilling 1929 og er fra 1930 at finde på Charlottenborg, 1932 med *Pige der sætter sit hår* for hvilken han vandt megen anerkendelse. Den havde året før bragt ham akademiets guldmedalje, blev bestilt i bronze af Ny Carlsbergfondet og 1933 skænket kunstmuseet i Maribo. Han modtog i disse år flere legater, dels fra kunstakademiet hvormed han foretog en studierejse til Italien og Grækenland, og 1935 A. Kaufmanns legat som bragte ham til Frankrig og Spanien. Hans næste store arbejder *Siddende pige*, 1932 (Vejle bibliotek) og især *Mand og Pige*, 1934 (Genforeningspladsen Kbh.) er med sit let stiliserede bevægelsesmotiv karakteristisk både for ham og for tiden. S. fulgte ikke Utzon-Franks manieristiske stil, men er snarere beslægtet med Kai *Nielsen hvilket bl.a. føles i portrætbusterne af kollegerne *Knud Nellemose*, 1935 (Statens museum) og *Hans W. Larsen*, 1943 (sst.), begge udført i granit, det materiale der blev hans foretrukne. – S. har løst flere store udsmykningsopgaver, monumentet for de faldne 29. august og 19. september 1944 på Bispebjerg kirkegård, monumentet

for besættelsestidens ofre, 1950 (Kolding) og 1963 Knud Rasmussen-monumentet på Kystvejen i Charlottenlund. En buste af samme havde han 1958 udført til børnesanatoriet i Jakobshavn (gave fra Ny Carlsbergfondet). S. har repræsenteret Danmark på adskillige udstillinger i udlandet, og retrospektive udstillinger har været afholdt i Kolding 1950 og i Kunstforeningen i Kbh. 1971. S. har desuden haft mange tillidshverv; 1959–66 var han således medlem af bestyrelsen for Dansk billedhuggersamfund, 1959–65 af styrelsen for Statens kunsthåndværk og 1943–55 af akademirådet. 1953 modtog han Kai Nielsens mindelegat, 1964 og 1980 Viggo Jarls legat. I de seneste år har han sammen med Johan Galster løst opgaven med restaurering af Marmorbroens relieffer. – R. 1963. □ Afbildet på familiemal. af faderen 1925–31. Foto.

Interview i Politiken 10.11.1931. – O. V. Borch i Samleren X11, 1935 178–82. Henrik Bramsen i Tilskueren LV, 1938 I 267f. J[an] Z[ibrandtsen] i Nationaltid. 20.8.1947. Katalog for udstill., Kunstforen., 1971.

Elisabeth Fabritius

Sønderjyske hertuglinjer

Ved traktat i Rendsborg 1544 deltes hertugdømmerne Slesvig og Holsten mellem Christian III og hans brødre, således at Adolf fik hovedslottet Gottorp, Hans den Ældre fik Haderslev, mens kongen selv fik Sønderborg. Efter Hans den Ældres død uden arvinger 1580 blev hans del atter delt mellem Adolf og dennes brorsønner Frederik II og Hans den Yngre.

Adolf blev stamfar til **Gottorperne** (Tvl. I) der fra 1658 opnåede suveræniteten over deres del af Slesvig. Efter den store nordiske krig indkorporeredes det gottorpske Slesvig 1721 i Danmark, mens hertugerne beholdt deres del af Holsten. Ved Carl Frederiks ægteskab 1725 med Peter den Stores datter Anna indledtes gottorpernes forbindelse med Rusland som førte til at den ældre linje blev zarer af Rusland, første gang 1762. Danmark overtog ved mageskiftet 1767 (1773) med den sidste gottorpske hertug, den senere zar Paul også de gottorpske dele af Holsten mod at afstå Oldenburg og Delmenhorst. En yngre linje blev hertuger af Oldenburg, mens en anden linje beklædte den svenske krone 1751–1809.

Ved arvedeling 1564 efter Christian III's død mellem Frederik og Hans den Yngre fik sidstnævnte Sønderborg. Hans den Yngre blev stamfar til Glücksborgerne (ældre og yngre linje), de sønderborgske, nordborgske, plønske og nordborg-plønske hertuger samt hertugen af Ærø.

Sønderborgske hertuger (Tvl. II). Hans den Yn-

gre (1545–1622) delte sine besiddelser i fem dele og han bestemte i sit testamente 1621 hvorledes de skulle fordeles mellem sønnerne. Christian fik Ærø, Alexander fik Sønderborg, Hans Adolf fik Nordborg, Philip Glücksborg og Joachim Ernst Pløn. Efter Hans Adolfs død uden arvinger overgik Nordborg til Frederik og da Christian døde, ligeledes uden arvinger, deltes Ærø mellem de fire tiloversblevne hertuglinjer, de sønderborgske, nordborgske, Glücksborgske og plønske. Blandt Alexanders efterkommere har især to linjer fået betydning i Danmarkshistorien, Augustenborgerne og Beck-linjen, den sidste blev 1825 til den yngre Glücksborgske linje, som den nuværende kongefamilie tilhører.

Sønderborgske linje. Alexanders efterladte sønner blev 1633 enige om at ophøre med yderligere arvedeling og indføre førstefødselsretten. Men efter svenskekrigene 1657–60 erklæredes det sønderborgske hertugdømme konkurs bl.a. på grund af manglende skattebetaling til kongen, og hertug Christian Adolf mistede 1667 lenet hvis fyrsterettigheder tilfaldt Frederik III. Hertugen slog sig ned på godset Franzhagen i Lauenburg. Linjen, som derefter kaldtes den Franzhagenske linje, uddøde 1709.

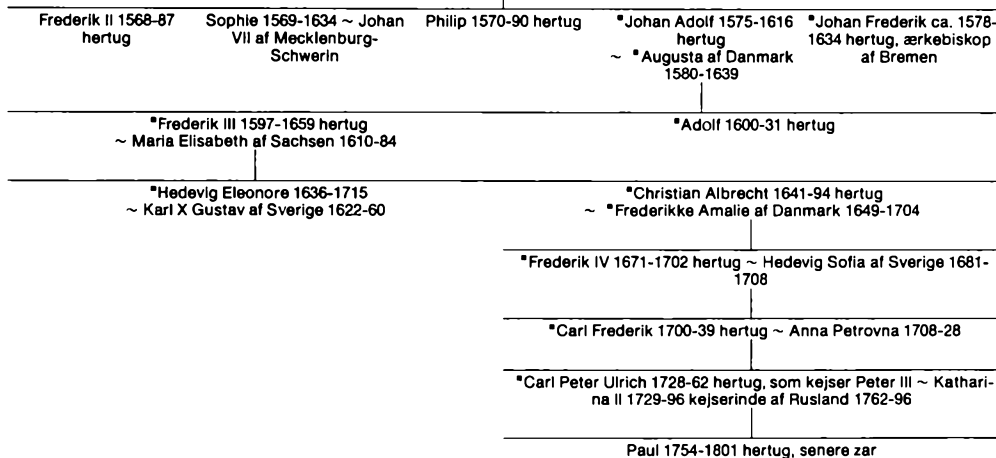
Augustenborgerne. Alexanders tredjældste søn Ernst Günther købte 1651 Stavnsbøl m.v. på Als, hvor det første Augustenborg (opkaldt efter hans hustru Augusta) blev opført. Hertugerne, der efterhånden som led i arveopgør med kongen samlede en del gods, fik kun adelige, aldrig fyrstelige rettigheder på disse. Familien kaldtes efterhånden (if. K. Erslev fra ca. 1790) officielt „yngre kongelig linje“. Efter treårskrigen afstod Christian August 1852 sine besiddelser og familien tog ophold på Primkenau i Schlesien. Hans søn Frederik proklamerede sig selv som „Friedrich der Achte“ 1863 men blev fejlet til side af begivenhederne. Dennes datter Auguste Victoria (1858–1921) blev 1881 gift med den senere tyske kejser Wilhelm II (1859–1941, kejser 1888–1918). Linjen uddød 1931.

Glücksborgerne (yngre linje). Alexander havde ved sit giftermål 1605 købt godset Beck i bispedømmet Minden (Westfalen) og dette erhvervede hans næst yngste søn August Philip 1646. Han og hans efterkommere, der i 1700-tallet hovedsagelig var i prøjsisk tjeneste, kaldte sig derfor hertuger af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, men 1825 overdroges det ledige Glücksborg slot og titlen hertug af Glücksborg til Vilhelm af Frederik VI. Linjen er den eneste af samtlige sønderborgske der blomstrer (se Glücksborgske kongehus). Titlen som hertug af Glücksborg indehaves siden 1965 af Peter (* 1922).

Sønderjyske hertuginjer

Table I

*Adolf 1526-86 hertug ~ Christine af Hessen 1543-1604

Nordborgske linje. Ligesom det sønderborgske hertugdømme gik dette hertugdømme fallit 1669 og blev inddraget af kongen. Linjen uddød 1722.

Glücksborgske linje (ældre). Slægten besad hovedparten af Sundeved samt områder syd for Flensborg fjord ved Glücksborg. Uddød 1779 men den sidste hertuginde Anna Caroline beholdt slottet til sin død 1824.

Plönske linje. Alle Hans den Yngres holstenske besiddelser overgik til Joachim Ernst. Som et led i ordningen af arven efter den sidste greve af Oldenborg († 1667) indgik *Christian V og Joachim Ernst et forlig hvorved Nordborg blev lovet bort. De nordborgske godser blev overdraget til August 1676 men på grund af en efterkommers ikke-standsmæssige ægteskab blev de 1729 atter overdraget til kongen. Denne støttede til gengæld *Frederik Carls overtagelse af Plön. Linjen uddød 1761.

J. P. F. Königsfeldt: Geneal.-hist. tabeller over de nordrigers kongeslægter, 2. udg. 1856. F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877. Kr. Erslev: Augustenborgernes arvekrav, 1915. Samme: Fortegn. over akter om den sønderborgske hertuginies statsretlige stilling i Slesvig og Holsten, 1915. Alb. Fabritius: Hans majestæt kong Chr. X og hans slægtninge, 1937. Erik Kroman: De sønderjyske fyrsteark., 1959 = Rigsark. Vejl. arkivreg. X. Samme: Hertug Chr. af Sonderborg-Æro, i Festskr. til Johan Hvidtfeldt, 1978 291-302. Bo Bramsen: Huset Glücksborg I-II, 1975. Henrik Fangel og J. Slettebo: Adel og hertuger på Als og Sundeved, i Fra Als og Sundeved LVII, 1979 40-94. H. P. Clausen og Jørgen Paulsen: Augustenborgerne, sst. LVIII, 1980.

Jørgen Steen Jensen

Sønderup, Jens, 1894-1978, politiker, minister. * 2.2.1894 på Sønderupgård, Nr. Vium sg., † 22.3.1978 sst., begr. sst. F: gårdejer Svend S.

(1870-1933) og Marie Rahbek (1874-1951). ~ 10.2.1942 i Egved med afdelingssygeplejerske Anna Jensen, * 22.8.1898 i Brejning, d. af gårdejer Andreas Peder J. (1857-1946) og Oline Hansen (1864-1927).

S. er født på Sønderupgård der først ved S.s død efter mere end 300 år gled ud af slægtens eje. Han blev uddannet ved praktisk landbrug, besøgte 1913-14 Hadsten højskole og 1917-18 Askov. Han var så at sige født venstremænd og var i Skjernkredsen med til at stifte VU, hvis formand han var 1919-25. Han sad 1920-27 i bestyrelsen for Skjernkredsens venstre, 1930-34 i Nr. Vium menighedsråd, 1933-37 Nr. Vium-Herborg sogneråd og var 1934-37 medlem af skolekommissionen. 1935 kom han i folketinget (Skjernkredsen) sammen med en række andre yngre venstremænd, i hvis skygge han til at begynde med stod. Hans anseelse og indflydelse voksede dog efterhånden som man opdagede, at denne kloge og belæste bonde kunne mere end sit faderdø. Han var tålmodig og sej og forstod at bevare overblikket også over sager der skulle synes at ligge ham fjernt. Han sad i statens jordlovsudvalg 1940-51 og blev 1945 næstformand for venstres rigsdagsgruppe. Ved S. P. Larsens afgang blev S. 24.4.1947 arbejds- og socialminister i ministeriet Knud Kristensen, og han afgik sammen med dette 13.11.1947. Da Erik Eriksen 30. 10.1950 dannede regering med det konservative folkeparti, krævede og fik S. kirkeministeriet der ellers var tiltænkt V. Fibiger. Da H. Hauch på grund af vanskeligheder med landbrugsorganisationerne 13.9.1951 afgik som landbrugsminister accepterede S., men kun ugerne, at afløse ham. Han fik ret hurtigt reetableret regeringens

Sønderup, Jens

og venstres forhold til landbruget. Som landbrugsminister gennemførte S. efter vanskelige forhandlinger 1952 den sidste kornordning. Bortset fra kontroversielle love om statsluskud til forbrugerprisen på rugbrød og mælk gennemførte S. en række reformer, ikke skelsættende, men af praktisk betydning for landbruget. S. afgik sammen med ministeriet 30.9.1953. Han opgav 1960 sit folketingsmandat for at hellige sig driften af sin store gård.

S.s betydning lå på de indre linjer i venstre. Ved sin oprindelig, sit lune og sit uimponerede væsen repræsenterede han begrebet „den jyske bonde“, betænkelig over for enhver forandring og samtidig – som den filosof han var – betænkelig ved sine egne betænkeligheder. Han supplerede Erik Eriksen fortrinligt, og denne respekterede ham og fulgte oftest hans råd. Selv mente S. at Erik Eriksen i for høj grad, især fra 1957, bandt venstre til de konservative, men fandt det ikke opportunt at holde Erik Eriksen tilbage. Formentlig har det i denne sammenhæng spillet en rolle, at S. stedse nærrede uvilje over for Thorkil *Kristensen og dennes politik. Efter sin udtræden af politik fulgte S. med stigende mismod den politiske udvikling. S. var en betydelig folkelig politiker som også for sine karakteregenskabers skyld nød sine standsfællers og sin egne ubetingede tillid, og som ved sin åndelige og kulturelle indsigt rakte ud over blot og bar materielle interesser. – K². 1949. □ Afbildet på mal. af grundlovens underskrivelse 1953 af Aug. Torsleff (folketinget). Karikatur af H. Bendix, 1960 (Kgl. bibl.). Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 191f. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Tage Kaarsted

Sønnichsen, Søren Jørgensen, 1765–1826, musikhandler. * 9.6.1765 i Kbh. (Nic.), † 5.11.1826 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: grosserer, tømmerhandler Jens S. (1727–77) og Elisabeth Preen (ca. 1728–93). Ugift.

S. kom fra et velhavende borgerhjem. Faderen nød anseelse, var en af stadens 32 mænd og sad som sådan 1767–70 i teaterdirektionen. Selv blev S. student 1780, privat dimitteret, og derefter cand.phil., men forlod studierne for at dyrke musikken. 1783 oprettede han en musikhandel og udgav med årstallet 1785 sit første forlagsværk, tolv menuetter af Peder *Lem. Pladerne var dog stukket i London. 1786 grundlagde S. et musikalsk lejem bibliotek, og 1787 fik han efter forskellige vanskeligheder kgl. bevilling til at oprette et nodetypertrykkeri. Dermed tog hans forlagsvirksomhed et betydeligt opsving. Da han,

som det synes, 1816 måtte opgive denne og sin musikhandel, hvorover der i årenes løb kom til at foreligge en række kataloger som bortset fra et enkelt ikke længere eksisterer, havde han udgivet henimod 300 værker. Takket være S.s driftighed kom mange af tidens betydeligste danske musikværker i trykken, og selv om det for størstedelen var i enkle klaverudtog lærte det danske musikpublikum herigenom J. A. P. *Schulz', F. L. Ae. *Kunzens, C. *Schalls og udenlandske komponisters arbejder nøjere at kende. 1795–1808 udgav S. et musiktidsskrift *Apollo* der blev meget populært, og som med sine blandinger af forskelligartet musik kom til at danne et slags grundlag for musikdyrkelsen i hjemmene. Med årstal 1817 kom hans *Musikalsk Teaterjournal* (videreført af C. C. *Lose). Ved siden af musikken dyrkede S. som forlægger også litteraturen, især den dramatiske. En del har han selv oversat til brug for Det kgl. teater hvor han jævnsides med sin forlæggervirksomhed der ikke synes at have indbragt ham meget 1788–99 var syngesufflør.

Læsendes årbog for 1800 99f. Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1860 379 382f (om faderen). Skandinavisk bogtrykkertid. II, 1871 150. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886 72 96. Dan Fog: Dänische Musikverlage und Notendruckereien, 1972 25. Samme i Festschr. Hans Schneider, München 1981 89–110. J. P. Erichsen: Indeks til da. periodiske musikpublikationer 1795–1841, 1975.

Nils Schiørring

Sørensen, Adolf Ejler, 1896–1974, skibsreder, konsul. * 19.9.1896 på Thurø, † 20.11.1974 i Svendborg, begr. Thurø kgd. F: skibsfører Martin S. (1863–1941) og Hanne Nielsine Husfeldt (1867–1948). ~ 28.11.1920 i Thurø k. med Sigrd Andersen, * 16.10.1901 på Thurø, d. af skibsfører Simon Peter A. (1870–1952) og Jørgine Marie Jørgensen (1872–1962).

Efter realeksamen i Svendborg blev S. først hjælpelærer på Thurø før han blev ansat som toldmedhjælper i Marstal og Svendborg 1914–18. Han forlod dog toldetaten og nedsatte sig som mægler og reder i Svendborg. Under første verdenskrig havde der været hausse i dansk skibsfart, men da efterkrigs krisen satte ind, måtte mange af bl.a. de dyrbyggede sydfynske træskibe sælges til udlandet, til Sverige og Finland. Her så S. en mulighed. Han gik fra hus til hus og tegnede aktier og parter så Sydfyn kunne bevare noget af områdets søfartstradition. Inden udgangen af 1920'erne stod han som landets største sejskibsreder. Næsten alle fartøjer blev ejet af et særligt aktieselskab eller partrederi, S. stod for drift og befragtning. Allerede i 1930'erne lagde S. grunden til rederiets Grønlandsfart som det før-

ste private rederi i moderne tid. Den sejlads udviklede sig efterhånden til en bærende kraft for rederiet. Sidst i 1930'erne påbegyndte S. en modernisering af skibene. Sejlskibenes tid var forbi, og motorsejlere og dampskibe kom til. Efter krigen blev overgangen til full-powered motorskibe først for alvor indledt. Det var moderne mindre motorskibe beregnet til sejlads på verdenshavene. Foruden grønlandssejlads fik S. opbygget en fast sejlads på Falklandsøerne i Sydatlanten. S. forstod til fulde at benytte gode tider til konsolidering og forsigtig udbygning samt reducere når fragtraterne faldt. Efter krigen blev en række af de mange små rederiaktieselskaber der var bygget op om enkelte skibe slået sammen. Formålet var ikke blot at rationalisere, men også at skabe grundlag for den omtalte anskaffelse af større og mere moderne skibe af coaster-typen, udrustet til sejlads på verdenshavene. Herefter blev rederiaktieselskaberne Concordia og Britannia en meget vigtig del af S.s virksomhed. I de senere år ejede S. et stigende antal af de skibe han administrerede.

I en årrække var S. formand for Rederiforeningen af 1895, de mindre rederes organisation. Han havde fra sin tidligste ungdom gået ind for den konservative politik og var i mange år formand for såvel Svendborg bys som Svendborgkredsens konservative vælgerforening. 1943 blev han indvalgt i byrådet hvor han var medlem uafbrudt til 1967, og 1958–67 viceborgmester i Svendborg. S. var en årrække formand for Svendborg Bank, formand for byens handelsstandsforening, for handelsskolen og for Hotel Svendborg samt i bestyrelsen for Svendborg Skibsværft. Han var tillige medlem af direktionen for Fyns kommunale Telefonselskab og i bestyrelsen for Svendborg navigationsskole. Han var også medlem af en række ministerielle kommissioner og udvalg, således af Thyborønkommisionen og af handelskommissionens skibslåneudvalg og af kommissionen for revision af skibsregistreringsloven, af fragtnævnet og af udvalget vedr. besejling af Grønland samt af bestyrelsen for Arktisk institut og for Stiftelsen Georg Stages minde. Siden 1950 var S. vicekonsul for Finland. 1955 købte han Tiselholt gods på Syd-fyn. – R. 1947. R'. 1956. □Foto.

Børsen 19.9.1946, 17.9.1966 og 26.8.1968 (interview). F. Holm-Petersen og Kaj Lund: Et Svendborg rederi, 1959. Berl. tid. 22.11.1974. Jyllandsposten s.d. Bernhard Hansen: En skibsreders saga, 1974. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Sørensen, Adolph, * 1910, muremester, politiker. * 25.2.1910 i Sorø (Pedersborg). F: snedker-

svend, senere -mester Marius Vilhelm Theodor S. (1884–1918) og Astrid Vilhelmine Pedersen (1889–1963). ~ 28.11.1931 i Ringsted med Esther Margrethe Jensen, * 4.7.1910 i Slagelse (Skt. Peders landsg.), d. af arbejdsmand Hans Christian J. (1887–1969) og Rasmine Andrea Nielsen (1885–1966).

Efter endt skolegang blev S. udlært som murer i Sorø. Han gennemgik derefter videreuddannelse på forskellige tekniske skoler og kursus og arbejdede samtidig som svend i Kbh. 1937 etablerede han egen muremestervirksomhed i Sorø. Det blev dog på det organisationsmæssige og politiske område S. kom til at lægge sin største arbejdsindsats og blev bekendt i offentligheden. Allerede fra ungdommen var han stærkt politisk interesseret og kom ind i politisk ungdomsarbejde, og det var følgende også naturligt at han tidligt kom ind i organisationsarbejde. 1939 blev S. indvalgt i bestyrelsen for Sorø grundejerforening, og året efter blev han næstformand for Sorø muremesterforening, hvorfra han kom ind i Centralforeningen af muremestre hvor han 1946–61 var næstformand og formand 1961–80. Herfra kom han naturligt ind i Håndværksrådet hvor han var næstformand 1955–64 og formand 1964–80. Arbejdet i håndværkets hovedorganisation medførte endnu en lang række bestyrelsesposter. S. kom ind i forretningsudvalget og hovedbestyrelsen af arbejdsgiverforeningen, i bestyrelsen af Statens byggeforskningsinstitut, Læringerådet, Byggecentrum, Teknologisk institut, BMS (Byggeriets Maskinstationer) og Arbejdsgivernes ulykkesforsikring. S. fik også sæde i en række kommissioner, således bl.a. lærlingelovskommissionen, 1954–56, og kommissionen til undersøgelse af håndværket og den mindre industris forhold 1963 der var nedsat på et tidspunkt hvor håndværket og de små virksomheder stod i skyggen af den hastige industrialiseringsproces med fuld beskæftigelse. 1953–66 var S. medlem af folketinget, valgt af de konservative i Frederiksborg amt. S. var utrolig flittig, og få har fulgt håndværkets forhold og udvikling på så tæt hold. Under S.s formandstid i Håndværksrådet skete en væsentlig udvidelse af organisationens aktiviteter med en markant drejning i retning af en erhvervspolitisk og erhvervsøkonomisk indsats til fordel for de selvstændige håndværksmestre. – R. 1956. R'. 1964. K. 1973. □Mal. (Håndværksrådet). Foto.

Interview i Børsen 3.5.1964; sst. 21.2.1970. Jyllandsposten 24.2.1980. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Sørensen, Alfred

Sørensen, Henry Vilhelm Alfred, 1857–1927, jurist. * 6.10.1857 i Ringkøbing, † 4.5.1927 i Farum, begr. Vestre kgd. F: væver, urtekræmmer Mads S. (* 1820) og Rosine Rese Holm (* 1824). ~ 12.2.1895 i Ordrup med Petra Marie Margrethe Petersen, * 12.5.1863 i Kbh., † 7.2.1920 sst. (Garn.), d. af sadelmagemester Lauritz Peter P. (ca.1847–84) og Flora Emilie Florentine Freese (1841–1924).

S. voksede op under beskedne kår i Ringkøbing hvor faderen havde et væveri og senere, da der ikke længere var afsætning for håndvævet klæde, drev urtekræmmerhandel. 1873–79 var S. ansat på amtstuen først i Ringkøbing, siden i Holstebro. Efter 1880 at have taget eksamen som dansk jurist (exam. jur.) blev han fuldmægtig ved Bregentved-Gissfeld birk, og 1887 flyttede han til Køge hvor han blev by- og herredsfuldmægtig. Allerede som fuldmægtig havde S. drevet sagførervirksomhed, og 1895 nedsatte han sig som selvstændig sagfører i Køge, en forretning han opretholdt til 1919. S. havde en enestående evne til at få ting sat i gang. På lokalt plan var han bl.a. stifter af *Køge Bank* og formand for dens repræsentantskab frem til 1923, stifter og formand for Køge museum, formand for Køge Aktiebryggeri, medlem af byrådet, ligesom han stod for opførelsen af en lang række ejendomme i byen, bl.a. stifelser med friboliger for ældre. S. var også særdeles aktiv i flere jernbaneprojekter og var bl.a. formand for bevillingshaverne i Køge-Ringsted Jernbane og formand for dens direktion 1917–22. – I stigende grad kom S. imidlertid til at virke uden for Køge. Specielt inden for en række realkreditinstitutioner blev han en fremtrædende person. 1901 var han medstifter af Østifternes Hypotekforening hvis tilsynsråd han sad i til 1924. Østifternes Landhypotekforening var S. med til at danne 1906 og her var han juridisk direktør frem til 1913. Dette år blev han juridisk direktør i Kreditkassen for Landejendomme i Østifterne, en stilling han beklædte til 1922, de sidste fire år som formand for direktionen. Det var som juridisk rådgiver for landboere på Midt- og Sydsjælland S. fik forbindelse til realkreditinstitutioner og således kom ind i ledelsen af en række af dem. Det var den samme baggrund der førte til, at han 1902 stiftede *De københavnske Forstæders Bank* i Glostrup hvis direktion han var medlem af indtil 1923. Det var helbredshensyn der gjorde at S. 1922–24 afviklede sine mange hverv.

1920 købte S. Ny Farumgård, ligesom han ejede plantager i Muldbjerg og Dejbjerg. Han udviste betydelig godgørenhed, bl.a. gennem oprettelse af legater og bygning af stifelser. I sine senere år skrev S. en række erindringer i Ringkjøbing

Amts Dagblad, og de blev senere udgivet som særtryk under titlerne *Minder fra det gamle Ringkjøbing*, 1923, og *Fra Vestjylland til Østsjælland*, 1924. Ved sin død arbejdede han på en skildring af herredsfuldmægtige i ældre tider. – Etnatråd 1913. – R. 1903. □ Mal. af A. Hou udst. 1921. Foto.

A. S.: *Minder fra det gamle Ringkjøbing*, 1923 og *Fra Vestjylland til Østsjælland*, 1924 (erindr.). – Østjællands folkebl. 4.5.1927. Borsen 5.5.s.å. Chr. Christensen i Fra Kbh.s amt, 1927 267f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Sørensen, Anna Klindt, se **Klindt Sørensen, Anna**.

Sørensen, Johan Anton, 1859–1931, landmand. * 9.11.1859 i Suldrup, † 23.2.1931 i Havbro, begr. sst. F: husmand Søren Nielsen (1826–97, ~ 1° 1854 med Ane Kirstine Jensdatter, 1812–55, ~ 1° 1842 med gårdejer Christian Jensen, 1787–1854) og Ane Marie Christensen (1828–96). ~ 6.4.1889 i Havbro med Ane Marie Nielsen, * 18.7.1862 i Suldrup, † 25.2.1931 i Havbro, d. af husmand Niels N. (1816–1912) og Dorthea Jensdatter (1821–74).

Syv år gammel kom S. ud at tjene. Ved flid og sparsommelighed lykkedes det ham at komme på højskole, først Lundby, senere Møllerup og yderligere skaffede han sig kundskaber ved kursus og ved rejser i udlandet. Nogle år virkede han i Himmerland som vandrelærer i roedyrkning og plantning indtil han 1889 begyndte som selvstændig med et lille husmandsbrug i Havbro. Han udvidede sin ejendom og købte 1894 Vadgård hvis areal ved tilkøb bragtes op på ca. 30 ha. Selv om han fik adskillige tillidshverv – han var bl.a. medlem af Foreningen af jydsk landboforeningers planteavlsudvalg 1914–15 – var det dog arbejdet i den hjemlige bedrift der var hans egentlige indsats. Som praktisk landmand blev han landskendt, og som sådan blev han læremester dels for de mange unge der blev oplært hos ham, dels for de talrige landmænd der besøgte hans gård. Det var den intensive driftsform der var hans styrke i en tid hvor også konjunkturerne begunstigede produktionsfremgangen, og han havde megen evne til at lede sin bedrift med forudseenhed og forretningstalent. S. bidrog til den øgede interesse for planteavl efter århundredskiftet, og han agiterede for kartoffeldyrkningens forbedring. Også for plantningen af læhegn var han en varm talsmand, og til husmænd uddelte han årligt gratis planter. Han viste i det hele stor hjælpsomhed, men ud af sit iltre temperament også hvas kritik mod dem der ikke udnyttede deres jord fuldt ud. Han tog del i ledel-

sen af egnens udstykningsforetagender og var virksom ved ungdomsarbejdet. Med sin energiske personlighed virkede han overalt usædvanlig inciterende på sine omgivelser. – R. 1929.

Vort landbrug XLVIII, 1929 690 og L, 1931 135. Knud Thøgersen i Jydsk landbrug XI, 1929 852–54. Niels Vester sst. XIII, 1931 209f (jfr. sst. 210–12). – Levnedsbetretning i Ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Sørensen, Arne Christian, 1906–78, politiker, forfatter. * 2.10.1906 i Hvalsund, Gislum hrd., † 1.3.1978 i Lyngby, begr. Hellerup kgd. F: husmand Christian S. (1881–1963) og Karen Marie Nielsen (1885–1969). ~ 30.5.1931 i Kbh. (kat.-apost.) med Nina Rasmussen, * 28.2.1905 på Frbg., d. af grosserer, senere direktør for De danske maltfabrikker Julius R. (1878–1961) og Ingeborg Elisabeth Lumholdt (1878–1939).

S. voksede op hos sin morfar i et gammeldags almuelmiljø. Han blev uddannet ved butikshandel, men bibliotekskonsulent Jørgen *Banke blev gjort opmærksom på hans usædvanlige evner og skaffede ham privat støtte til at gå på kursus i Kbh. hvor han 1928 tog klassisk-sproglig studentereksamen. Han havde sin gang i Bankes hjem og knyttede her et nært venskab med sønnen Niels *Banke og med Robert *Stærmoser. 1929 blev han knyttet til Politiken hvor han var medarbejder til 1931 og igen 1934–36. 1930–36 var han desuden lærer ved forskellige højskoler, bl.a. Esbjerg arbejderhøjskole og Den nordiske højskole i Genève. Han fik nær kontakt med ledende højskolefolk i Danmark og Sverige, bl.a. Brunnsviks forstander Alf Ahlberg, og blev en hyppig gæst i forsamlingshusene. 1930 udkom en samling friske prosadigte *Spark og Kærtegn* og 1933 debatbogen *Funktionalisme og Samfund* der vakte meget røre. Han læste glubsk og forarbejdede hurtigt det læste til bestikkende og flotte synteser der bragte Europas nyeste debatindlæg ud til kroniklæsere og tilhørere. Gennembruddet over for en større offentlighed skete med den kulturfilosofiske bog *Det moderne menneske* fra 1936 der på kort tid opnåede fire oplag. Bogen førte samme år til grundlæggelsen af den politiske forening Dansk samling og tidskriftet *Det tredje Standpunkt*. S. afviste både den konservatisme der fornægtede den moderne verdens sociale problemer og de socialistiske og radikale bevægelser som han så som blinde for traditionelle værdier. I stedet talte han for en folkelig fornyelse der på én gang var socialt radikal og trofast mod den danske arv. Da der i hans kritik af politik og åndsliv var meget der havde en overfladisk lighed med nazistiske strømninger i udlandet, blev det ignoreret at han samtidig klart for-

kastede de løsninger som disse gik ind for og lagde afgørende vægt på værdier som nazismen foragtede. Dansk samlings ønske om at blive politisk parti førte til at det etablerede partisystem vendte sig mod S. med en forenklet propaganda der har præget en ukritisk eftertids dom over ham. På trods heraf blev de mennesker, navnlig unge, der virkelig satte sig ind i hans tanker, svejset sammen i en trofasthed der bar over mange skuffelser og grundfæstede deres demokratiske ansvarsfølelse.

S. havde travlt, og i sin utålmodighed gjorde han undertiden bekendtskaber der politisk var mindre heldige, og som han også opgav meget hurtigt, men som forinden havde nået at skade hans ry. En tilbøjelighed til dialektisk fremstilling førte ham også i den brede strøm af artikler og småskrifter og i programbogen *Danmarks Fremtid* fra 1938 til formuleringer, hvorfra det var let at pille uheldige citater ud. Den succes han havde haft 1936 afløstes derfor af nedgang og isolation, og Dansk samlings deltagelse i valget 1939 var en eklatant fiasko. Krigsudbruddet førte imidlertid til en afklaring og en ubetinget stillingtagen for de allieredes kamp mod nazisterne som efter besættelsen blev fulgt op i en mangesidet virksomhed der længe balancerede mellem det tilladte og det forbudte. Ved valget 1943 var Dansk samling det eneste parti der gjorde front mod rigsdagspartierne samarbejdspolitik, og det fik valgt tre folketingsmænd, hvoriblandt S. Den 29. august 1943 gik S. under jorden, og i resten af besættelsestiden levede han illegalt, fra december 1943 som medlem af Danmarks frihedsråd med særligt ansvar for den illegale bladvirksomhed, men også med forbindelse til sabotage og andre arbejdsformer. Han fortsatte med at skrive, både under eget navn, således *Hvad skal vi gøre ved Tyskerne bagefter?* i december 1943 der var et stærkt og fremsynet – og i mange modstandskredse meget lidt populært – indlæg om, at den kommende fred burde bygge på ret og menneskelighed, og pseudonymt i de tvangsfrit udkommende *Niels Jydes Breve*. Fra november 1944 til befrielsen udsendtes på S.s initiativ det illegale dagblad *Morgenbladet*.

I befrielsesregeringen fik Dansk samling to pladser, og S. der helst ville have undgået et fagministerium blev kirkeminister, da det ikke lykkedes at få nogen af partiets mange præster til at påtage sig opgaven. Tvetydigheden i samarbejdet mellem de gamle partier og frihedsrådet viste sig hurtigt, og politikernes ressentiment mod modstandsbevægelsen og ønsket om at føre det politiske liv tilbage til førkrigstilstanden skabte spændinger som S. og andre af Dansk samlings folk manglede evnen til at mestre. Det første

problem opstod allerede ved udarbejdelsen af regeringens tiltrædelseserklæring hvor man fra visse sider insisterede på en udenrigspolitisk upåkrævet passus om at grænsen lå fast. Emnet var kun aktuelt, for så vidt som der i den sidste del af besættelsen, bl.a. i Dansk samling-kredse, havde været en vis agitation for grænseflytning som man af indenrigspolitiske grunde ønskede neutraliseret. S. accepterede til sidst formuleringen, men fik tilføjet en sætning om at mindretallets stilling måtte overvejes. Nogle Sydslesvig-aktivister opfattede S.s holdning som opportuniste og vendte sig til de borgerlige politikere der på et senere tidspunkt tog Sydslesvigspørgsmålet op. I løbet af sommeren 1945 angreb Oluf *Pedersen fra Danmarks retsforbund, der som eneste parti ikke var med i regeringen, Dansk samlings ministre, dels med opkog af påstandene om S.s nazistiske fortid, dels med påstande om, at modstandskampen blev udnyttet partipolitisk. Stormløbene blev afvist med en stående erklæring fra statsminister Vilhelm Buhl om, at regeringens dannelse havde været „en bydende nødvendighed“, en formulering der ikke bidrog til at styrke tilliden til Dansk samling. Også retsopgøret skabte uløselige spændinger. Modstandsbevægelsen har fået pålagt hovedansvaret herfor, men den faktiske gennemførelse af det skete med en konsekvent stivhed der skyldtes de gamle politikere, mens S. og andre forgæves søgte at få mildnet kursen over for de små syndere hvis sager blev færdigbehandlet hurtigt med den urimelige følge, at de blev straffet hårdere end de mere belastede, hvis sager trak ud. Kirkeministeriet var i S.s tid et mindre stille sted end det plejer at være – med oflasker i baglokalet og umiddelbart efter befrielsen svære pistoler i forkontoret – og S. undgik heller ikke de affærer der regelmæssigt dukker op i den kirkelige administration. Han besatte mod menighedsrådets ønske den myrdede Tage *Schacks embede med en anden Tidehvervspræst, og uden på forhånd at have sikret sig finansudvalgets samtykke bestilte S. monumentet til mindelunden i Ryvangen. S. manglede den parlamentariske erfaring der kunne have forberedt ham på reaktionen herpå fra de under samlingsregeringens vilkår noget frustrerede folketingspolitikere.

Ved valget i oktober 1945 var storstedelen af den sympati, der havde ombølgnet Dansk samling ved befrielsen, forduftet, også fordi partiets socialt og økonomisk radikale program, der havde S.s fulde støtte, chokerede mange vælgere. S. blev genvalgt som et af nu fire medlemmer fra Dansk samling, men følte sig ikke hjemme i folketinget. Sporadiske gode indsatser i enkelte debatter, bl.a. en kraftig protest mod det gode tyskerhad,

afløstes af længere perioder hvor S. overlod sine ordførerskaber til andre eller tog orlov for at forsetage udenlandsrejser. Både den illegale virksomhed og tiden i regeringen havde slidt på ham, og hans tilsyneladende evige optimisme var afløst af en flakkende og hektisk aktivitetstrang med en vrimmel af planer der ikke blev virkeliggjort. I en periode drev han *Arne Sørensens forlag* med flere væsentlige udgivelser, men økonomisk fiasko. 1947 havde S. – som derefter også vælgerne – mistet tålmodigheden med Dansk samling, og året efter gik han i en slags halv-emigration. Lige til 1965 var han stadig på farten, først og fremmest i Nord- og Sydamerika, men også som leder af et rejsende seminar for unge amerikanere i Europa. Overalt havde han øjnene åbne, og de mange indtryk resulterede i avisartikler og bøger, bl.a. *Mellem vest og øst*, 1950, *Fra Hollywood til Akropolis*, 1952, *Sønner af de slagne*, 1965 og *Sokrates i forsamlingshuset*, 1966 der rummer tidsbilleder og refleksioner som rækker ud over øjeblikket. Fra 1965 til sin død var han for det meste i Danmark hvor han var banebryder for fremtidsforskningen og de sidste år forstander for Forskningshøjskolen i Haderslev. – S. var ingen systematisk tænker, men en vågen iagttagere, formidler af nye tanker og synsvinkler. Hans evne til at modtage nye indtryk og give dem videre hurtigt og vækkende blev bevaret til det sidste, ligesom evnen til at fængsle mennesker og sætte dem i gang. Mange af dem der som politikere eller i andre offentlige hverv har været med til at præge Danmark i den sidste menneskealder har hentet en væsentlig del af deres inspiration fra mødet med S. □ Afbildet på Georg Jacobsens mal. af Danmarks frihedsråd under besættelsen 1951–53 (Fr.borg), hertil tegnet skitse (sst., dep. på Kbh.s univ., Amager) og malet skitse (Fr.borg). Livsmaske. Foto.

Halfdan Lefevre: Mændene i Danm.s frihedsråd, 1945 114–32. Frode Jakobsen: I Danm.s frihedsråd I–II, 1975. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Erik Halvorsen: Et moderne menneske I–II, 1982–83.

Poul Dam

Sørensen, Arne Haugen, se **Haugen Sørensen, Arne**.

Sørensen, Axel, 1851–1920, overlærer, forfatter. * 17.1.1851 i Kbh. (Garn.), † 26.7.1920 sst., begr. sst. (Ass). F: fuldmægtig i krigsministeriet, krigsassessor Peter Evald Beyer S. (1821–53) og Mathilde Augusta Wahl (1825–93). ~ 26.11.1880 i Kbh. (Holmens) med Julie Adelaide Elisabeth Petersen, * 2.11.1853 i Kbh. (Frue), † 19.9.1928 sst., d. af grosserer Jacob (James) Peter P.

(1818–93) og Johanne Christine Petersen (1817–99).

S., der 1869 blev student fra Metropolitanskolen og 1875 cand.teol., var allerede 1870 begyndt at undervise forskellige steder (1875–1915 særlig knyttet til Krebs' skole), men fik sin egentlige livsgerning ved sin gamle skole (1882 timelærer ved Metropolitanskolen, 1885 adjunkt, 1903 overlærer) og som undervisningsfag religion og dansk. Uden for skolen deltog S. lige til sin død først og fremmest aktivt i dansk studentertiliv. Han var medlem både af Studenterforeningen og Studenterangforeningen og blev begge steder under sit faste mærke -I-n hurtigt og ubestridt den altid redebonne husdigter, lige oplagt til en munter rusgildeviser og en lyrisk festkantate. Hans mangfoldige sange og viser var vel alle lejlighedsarbejder, men prægedes altid af akademisk kultur og blev vellykkede udtryk for et lyst og evigt ungt studentersind. Også på anden vis blev hans pen taget i studentertilivets tjeneste. Til en række retrospektive studenterkomedier på Folketeatret skrev S. som vejledning *Studenterkomedien. Flygtige Omrids*, 1903 og udgav og kommenterede ældre og yngre *Studenterkomedier*, 1904 og *Nye Vrovleblade*, 1910. Ved Studenterangforeningens 50-års jubilæum blev hans dens historiker med *Studenterangforeningen 1839–1889*, 1889 og efterlod sig omhyggelige samlinger vedrørende den følgende tid som benyttedes ved 100-års jubilæet. 1879–95 var han Studenterforeningens bibliotekar. Han holdt sig bestandig uden for al indre studenterforeningspolitik og stod for alle partier som en enskellig type på de bedste traditioner og værdier fra dansk studentertilivets guldalder. Sin egen årgang satte han et æresminde i Studenterbogen, 1896 og skrev 1915 en fin og forstående levnedsskildring af studenterkammeraten og vennen Thor *Lange. Et enkelt arbejde har i videre kredse bevaret S.s navn – hans *Dansk Rimordbog*, 1900, som afløste Emil *Christianis utilstrækkelige forløber fra 1888. – R. 1898. □ Afbildet på E. Henningsens mal. Rusgilde, 1909 (Studenterforeningen). Mal. af Wanda Wahl ca. 1915. Foto.

A. S. i Studenterbogen, ved C. N. Starcke, 1896 106–37. – Slægtstavlensaml., 1932 106. Studenterne fra 1869, 1894. Otto Jespersen i Politiken 10.11.1902. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916. C. A. C[lemmensen] i Nationaltid. 27.7.1920. Carl Dumreicher i København 31.7.s.å. og Nationaltid. 14.1.1928. Samme: Studenterforen.s hist. I–III, 1934–41. Kn. Bokkenheuser: Studenter vi kaldes –, 1920. Anders Diemer i Årsskr. for Metropolitanersamf. XIII, 1920 7–16. K. G. Brøndsted: Erindr. I, 1931 181–83. Studenter-sangforen. gennem 100 år, red. Carl Bratli, 1939. – Papirer i Kgl.bibl. Levnedsskildring i ordenskapitlet.

Carl Dumreicher*

Sørensen, Axel Ingvard, 1882–1947, borgmester, trafikminister. * 2.3.1882 i Horsens, + 28.10.1947 i Kbh. (Jac.), begr. Søllerød kgd. F: væver, forretningsfører Erik Niels S. (1850–1937) og Vilhelmine Thomsen (1854–1929). ~ 2.11.1906 i Horsens med Line Steffensen, * 11.11.1882 i Horsens, + 7.10.1945 i Kbh. (Jac.), d. af fængselsbetjent Søren S. (1841–89) og Ane Else Hansen (1840–1917).

S.s far var en af banebryderne for arbejderbevægelsen i Horsens og for socialdemokratiet i Østjylland. Selv blev han uddannet ved handelen, men blev 1903 journalist ved Horsens Socialdemokrat, 1909–18 var han medredaktør ved bladet. 1908–17 var han formand for den kommunale hjælpekasse. 1917 indvalgte han i byrådet og blev 1918 udnævnt til borgmester. Gennem 21 år beklædte han denne post og kom til at øve afgørende indflydelse på løsningen af mange spørgsmål af betydning for byens udvikling, således havnens udvidelse og modernisering, erhvervelsen af Byholm gods, banegårdsforholdenes ordening, og var den drivende kraft ved oprettelsen af den sydøstjyske samleskinne der koordinerede fire købstæders elektricitetsforsyning. Allerede som ung journalist kom han i forbindelse med jernbanevæsenet og var 1909–19 redaktør af Dansk Privatbaneblad. En årrække var han formand for koncessionshaverne for Horsens vestbane da denne blev ombygget til normalspor; desuden sad han i bestyrelsen for de tre andre Horsensbaner. Inden for købstadsforeningen spillede han en fremtrædende rolle, var medlem af repræsentantskabet siden 1921 og af bestyrelsen 1925–39. Han sad i bestyrelsen for Kommunernes kulkontor 1921–39, for Sammenlutningen af danske havne 1929–39 og for Købstadkommunernes låneforening fra 1925, som formand 1933–39. Desuden havde han sæde i flere ministerielle kommissioner og udvalg. Hans friske gemyt og dog faste, repræsentative fremtræden som i forbindelse med hans altid solide ballast i det saglige vandt ham en position som forhandler og forhandlingsleder på det kommunale område har også bragt ham frem inden for sit parti. Han var 1906–39 medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse og var formand for partiorganisationen i Horsens 1909–39. 1913 var han opstillet til folketinget i Horsens landkreds. 1932 indtrådte han som stedfortræder i landstinget (for 5. kreds) men det kommunale arbejde som i disse år voksede stærkt, påkaldte i den grad hans interesse at han 1936 ikke ønskede genvalg. Ved N. Fiskers afgang 15.9.1939 udnævntes S. til minister for offentlige arbejder og fratrådte som borgmester. Situationen kom ham meget bekvemt; efterhånden hav-

Sørensen, Axel

de den lange borgmesterperiode skabt nogen murren inden for partiet. Han udtrådte af byrådet 1940. Han kom i regeringen i en periode hvor det faldt i trafikministeriets lod at gennemføre adskillige indskrænkninger i driften og forhøjelse af taksterne for jernbane, post og telegraf; samtidig fik han udvirket forskellige tilskud til driften af privatbanerne. Ved regeringsomdannelsen 8.7.1940 udtrådte han af ministeriet. 1.9.1940 blev han udnævnt til administrerende direktør og formand i direktionen for Kongeriget Danmarks Hypotekbank. S. blev 1943 indvalgt i folketinget for Horsenskredsen, men genopstillede ikke 1945. I årene 1943–45 var han medlem af Søllerød sogneråd. □Foto.

Interview i Journalisten 1.10.1939. – Horsens socialdemokrat 31.10.1931, 29.2.1932, 14.9 og 2.10.1939 samt 25.2.1942. Politiken 15.9.1939. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Sørensen, Bengt Algot, * 1927, filolog. * 24. 11.1927 i Århus (Vor Frue). F: kontorassistent, senere overassistent Christian S. (* 1906) og Selma Gustava Mellquist (1908–63). ~ 29.5.1954 i Århus (b.v.) med musikpædagog Agnes Molbech Pedersen, * 4.2.1925 i Hjortlund, d. af gårdejer Harald Molbech P. (1892–1956) og Elisabeth Terkelsen (1898–1963).

S. blev student (nyspr.) i Århus 1946. Tyskstudiet påbegyndtes 1947 i Århus, 1950–52 var han på studieophold i Tyskland. 1953 fik han guldmedalje for en prisopgave i Århus og tog 1955 samstedts magisterkonferens i tysk. Han var derefter lektor i dansk og svensk ved universitetet i Bonn 1956–60 og universitetsadjunkt i Århus 1960–63, amanuensis 1963–66. Disputatsen blev forsvaret i Århus 1963. Ved grundlæggelsen af Odense universitet 1966 blev han der professor i tysk litteratur.

I prisopgaven beskæftigede han sig med rokokoen i tysk litteratur med resultater der publiceredes i Euphorion 1954. Disputatsen *Symbol und Symbolismus in den ästhetischen Theorien des 18. Jahrhunderts* har vundet anerkendelse pga. den klare fremstilling af et vigtigt problem i Goethetidens tyske æstetik, forholdet mellem symbol og allegori. Synspunktet ligger til grund for flere af hans senere artikler om beslægtede emner. I en række artikler i Orbis Litterarum har han skrevet om brødrene Thomas og Heinrich Mann. Ungdomsværkerne analyseres (1965 og -68). I en serie anmeldelser gøres der rede for forskningssituationen (1968 og -69). Nogle hovedmotiver og enkelte senere værker behandles, fx Th. Manns Doktor Faustus, 1958, et kommenteret udvalg af H. Manns Der Untertan udkom 1971. I den re-

ceptionsæstetiske artikel *J. P. Jacobsen und der Jugendstil* i Orbis Litterarum 1978 søger han at påvise en affinitet mellem J. P. Jacobsens stil og ungdomsstilen så at Jacobsen derfor betegnes som en forløber og banebryder for den tyske ungdomstil. Til hans vigtigste artikler hører også *Georg Brandes als deutscher Schriftsteller* i The activist critic, Kbh. 1980, et bidrag til belysning af den betydning Georg Brandes har haft i udlandet.

Fra 1968 er S. medredaktør af Orbis Litterarum og fra 1983 af tidskriftet Arbitrium. Han var medlem af Statens humanistiske forskningsråd 1968–77, formand 1972–75. Desuden har han været medlem af en lang række andre udvalg, faglige og administrative, hjemlige og et par udenlandske. Efter at have opgivet flere af disse tillidshverv har han udarbejdet en større afhandling der er under udgivelse. Den belyser hvorledes det tyske drama i 1700-tallet både viderefører og omformer en ældgammel patriarkalsk tradition i europæisk litteratur. S. har været gæsteforelæser ved University of California, Irvine, 1980, i Kiel 1983. 1978 blev han medlem af Videnskaberne selskab. □Foto.

Selvbiografi i Århus univ.s årsberetn. 1962–63 194f.

Steffen Steffensen

Sørensen, Bent Ove, * 1933, formand for hovedstadsrådet. * 11.10.1933 i Vojens. F: telegrafarbejder, senere signalbetjent Viggo Valdemar S. (* 1900) og Eline Christine Scwennessen (* 1911). ~ 9.7.1955 i Tønder med lærer Elise Nygaard, * 30.12.1933 i Vejle, d. af læge Holger Peter N. (1900–52) og fysioterapeut Eva Magdelene Elise Knudsen (* 1906).

S., der er læreruddannet, blev 1955 ansat i Hundedsted hvor han året efter blev formand for socialdemokratiet. 1962 blev han medlem af sognerådet og tillige – til 1965 – af menighedsrådet. Efter kommunesammenlægningerne 1970 var han den nye kommunes første borgmester et år til 1971 da han blev valgt til folketinget for Frederiksværkkredsen. Her havde han sæde til 1973. S. har været medlem af bestyrelsen for Kommuneforeningen for Frederiksborg amt og denne forenings formand 1970–74. I denne egenskab kom han i bestyrelsen for Kommunernes landsforening hvor han sad i samme periode, 1973–74 som 1. næstformand. Som kommunalpolitiker har S. haft en del tillidshverv i tilknytning til kommunernes fælles organisationer og institutioner. Han var således formand for den kommunale højskole 1972–74, for bestyrelsen for Kommunedata I/S 1973–74 og for Kommunekemi A/S 1973–75. 1974 blev han formand for hovedstadsrådet og 1981 for dette råds tra-

fikudvalg. En særlig indsats har S. ydet for biblioteksvæsenet: fra 1970 som formand for Biblioteksforeningen for Frederiksborg amt og fra samme år som medlem af Danmarks biblioteksforenings hovedbestyrelse. Han blev næstformand for bestyrelsen for Bibliotekscentralen 1974 og formand fra 1978 og førstnævnte år også bestyrelsesmedlem for Indbingscentralen.

Finn H. Lauridsen

Sørensen, Carl Frederik, 1818–79, maler. * 8.2. 1818 i Besser, Samsø, † 24.1.1879 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: købmand, skipper Rasmus S. (ca. 1788–1829) og Else Margrethe Evens (1796–1861). ~ 29.10.1847 i Kbh. (Helligg.) med Jacobine (Bine) Augustine Ahleberg, * 6.11.1818 i Kbh. (Fødsst.), † 20.9.1901 sst., d. af skomagermester Jacob A. (ca. 1778–1835) og Maren Kirstine Madsen (ca. 1784–tidligst 1861).

Som dreng kom S. til Kbh. hvor han efter sin konfirmation kom i malerlære. Samtidig gik han på akademiet men nåede først sent op i de højere klasser. 1846 blev han elev af modelskolen. Imidlertid havde han nydt akademiets undervisning i dekorationsmaleri og fået præmier i dette fag og havde deltaget i den ornamentale udsmykning af Thorvaldsens museums lofter. 1843 udstillede han første gang (bortset fra en tegning efter gips 1839), nemlig et vinterlandskab, men allerede n.å. sås det første af de talrige søstykker som S. skulle komme til at udstille årligt (undtagen 1854 og 1855) og som gjorde ham højt estimeret blandt publikum. 1846 fik han tilladelse til at følge med en dansk fregat på et togt til Middelhavet. Nogle billeder fra Madeira er fra denne rejse. 1847 vandt S. den Neuhausenske præmie for opgaven *Skibe i Kattegat under Bramsejlskuling med Dønninger efter en Storm*. Efter denne tid var han næsten hver sommer på rejser enten til søs med kgl. orlogsskibe eller på anden måde og malede om vinteren efter sine hjembragte studier. Hans motiver er fortrinsvis hentede fra nordiske farvande, ♂: Kattegat, Skagerrak og Nordsøen, og ofte forenet med kystpartier fra Danmark, England, Sverige og Holland. 1853 og 1854 modtog han rejseunderstøttelse fra akademiet og besøgte Tyskland, Holland, Belgien, England og Frankrig. 1856 blev han medlem af akademiet. 1864 var han i Italien. 1874 besøgte han Island i Christian IX's følge og udstillede billeder derfra og fra Færøerne. S. solgte i tidens løb et antal billeder til Den kgl. malerisamling, bl.a. *Tidlig Sommermorgen paa Helsingørs Rhed*. 1860, indkøbt 1861, en skitse *Et Vrag paa Jyllands Vestkyst ved Solnedgang*, indkøbt 1933 og

skitse til *En Sommernat paa Skagen*, udstillet 1860.

S. tilhørte den gruppe danske marinemalere som virkede omkring midten af 1800-tallet, og som nød stor yndest hos publikum med kongehus og adel i spidsen og i øvrigt blev kendte ud over landets grænser. S. regnedes imidlertid i forhold til fx Anton *Melbye – den berømteste af disse malere – for særlig dansk, ikke blot på grund af sine overvejende danske eller i alt fald nordiske motiver, men også fordi han havde en friskere og ikke så sentimental opfattelse. Denne egenart forbandt han med sans for en slående, virkningsfuld opsætning og en tilbøjelighed til at lade det flotte håndelag erstatte iagttagelsen og den fulde udnyttelse af hans betydelige maleriske evne som klart kommer til udtryk i hans malede studier og skitser. – Tit. professor 1869. – R. 1874. □Tegn. af G. Saloman, 1851. Træsnit af Søborg, 1872. Malet selvportr. 1876. Træsnit 1876 efter foto, efter samme flere træsnit 1878–79, bl.a. af H. P. Hansen. Tegn. af P. S. Krøyer, 1877 (Hirschsprung; Fr.borg), tegn. af samme (Krøyers hus, Skagen). Træsnit af G. Pauli, 1879 og efter dette 1884. Buste af O. Evens, 1880 (forhen Nordjyllands kunstmus.). Træsnit 1880. Mal. af P. S. Krøyer, 1883 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Buste af Nic. Schmidt, 1887 (Ribe mus.; Foren. af 18. nov.), buste af samme udst. 1899. Foto.

Ph. Weilbach: Kunst og æstetik, 1870 192–94. Holger Drachmann i Ude og hjemme II, 1879 185–187. Nutiden III, s.å. 143f. Sig. Müller i III. tid. 9.2. s.å. Samme: Nyere da. malerkunst, 1884 339–44. Jul. Lange: Billedkunst, 1884 458–61. Året rundt II, 1890 265–67. Ejnar Johansson i Søens verden I, 1960 315–19.

Henrik Bramsen

Sørensen, Carl Frederik, 1870–1943, politiker. * 18.2.1870 i Kbh. (Frbg.), † 19.4.1943 i Kbh. (Krist), urne sst. (Vestre). F: gasværksarbejder Jørgen S. (1830–73) og Laura Emilie Jørgensen (1835–1900). ~ 24.5.1896 i Kbh. (Frederiks) med Karen Marie Jensine Mathilde Larsen, * 5.2. 1872 i Kbh. (Frbg.), † 27.4.1943 i Kbh. (Krist), d. af gasværksarbejder Ole L. (1830–1901) og Mette Marie Pedersen (1837–1930).

S. voksede op i Saxogade og havde hele livet tilknytning til Kbh.s arbejderkvarterer. Det var dog først da han som udlært kunstdrejer kom under påvirkning af den fra udlandet hjemvendte kollega Nicolai L. *Pedersen at han blev socialist. Efter at være kommet til skade ved sit fag lærte han at rulle cigarer og drev 1892–1919 en lille detailhandel i Adelgade. Under indtrykket af den store lockouts hærgen 1899 droges han ind i politisk virksomhed, indmeldte sig i social-

demokratiet, optrådte som taler ved moder og samlede penge ind til de lockoutede. Han blev 1903 formand for vælgerforeningen i Kbh.s 7. kreds, og hans organisering af valgkampagnen førte til socialdemokratiets erobring af kredsen s.å. Han blev efter 1906 en af partiets mest benyttede agitatorer, 1912–18 med en slags fast ansættelse i denne egenskab. Han skulle navnlig stimulere til dannelse af nye partiforeninger og derefter med mellemrum besøge dem og sikre at de holdtes i gang. Mens hustruen passede forretningen bære han alle egne af landet, og ved sine omhyggeligt udarbejdede taler, sit bramfri københavnerhumør og ved anvendelse af propagandateknikkens på den tid sidste fremskridt, sociale lysbilleder, ydede han et ikke uvæsentligt bidrag til partiets fremgang både i landdistrikterne og blandt byernes mellemstand; endnu højt oppe i årene rykkede han ved valgene oplagt og gerne ud til ny dyst. Han blev 1908 medlem af Kbh.s borgerrepræsentation og sad i dens budgetudvalg 1921–39. Især gjorde han gennem hospitalsudvalget fra 1921 en betydelig indsats for moderniseringen og forbedringen af de københavnske hospitalsforhold. S. var 1918–42 medlem af landstinget, men samtidig var han 1920–29 opstillet til flere folketingsvalg (1918 København, 1920 Sønderjylland, Assens 1926 og 1929). I landstinget var han ordfører bl.a. i militærspørgsmål (var medlem af militærkommissionen 1921–22) og i næringssager (medlem af næringslovskommissionen 1921–26) og han sad i forfatningskommissionen 1937–38. 1936 valgtes han til formand for landstingets socialdemokratiske gruppe og til I. viceformand, 1939–40 var han tingets formand og fra 1940 på ny sin gruppes formand. Som landstingsmand talte han gerne, men slap aldrig rigtig tonen fra de mange agitationsrejser. □ Afbildet på tegn. af H. Jensenius udst. 1929. Mal. af Cilio Jensen, 1940 (folketinget). Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 353–55. Socialdemokraten 4.10.1939 (interview) og 5.2.1941. Sig. Thomsen sst. 20.4.1943. Gunnar Nielsen i Politiken s.d.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Sørensen, Søren Carl Theodor Marius, 1893–1979, havearkitekt. * 24.7.1893 i Altona, † 12.9.1979 i Brønshøj, begr. Mariebjerg kgd. F: karetmager Jens Peter S. (1863–97) og Poulina Christine Jensen (1869–1940, ~2° 1905 med husmand Martin Andreasen, * 1861). ~1° 17.8.1917 i Odense med Kirsten Elisabeth Johansen, * 7.10.1892 i Odense, † 2.2.1978 sst., d. af han-

delsgartner Rasmus J. (1856–1919) og Karen Kirstine Larsen (1853–1928). Ægteskabet opløst. ~2° 5.8.1932 på Frbg. (b.v.) med Asta Klenow, * 26.3.1905 sst., d. af fabrikant William K. (1860–1918) og Meta Wengler (1865–1949). Kun få danske havearkitekter er internationalt kendt, og af disse er S. sikkert den fornemste. Han fik sin gartneruddannelse i gartneriet ved herregården Løndal i Midtjylland. Her fik han den kærlighed til planterne som prægede hele hans livsværk. Allerede 1911 kom han til København hvor han på E. *Erstad-Jørgensens tegnestue fik en grundig indføring i planlægning af haver og parker. I begyndelsen af 1920'erne etablerede han sin egen tegnestue og var samtidig konduktør hos havearkitekt, kommunegartner G. N. *Brandt. Her fik han kontakt med tidens førende arkitekter med hvem han i de følgende seks årtier fik et værdifuldt samarbejde. Således var han med til at præge det sociale boligbyggeri hvor hans indsats især drejede sig om udformningen af legepladser og udendørs opholdsarealer. 1940 skabte han den siden hen verdensberømte *skrammellegeplads* i Emdrup. Han erindrede sin barndoms lege og fantasier. Og han oplevede hvor festligt børnene i byen kunne have det på „de ubebyggede“ arealer. Så var tanken om skrammellegepladser nærliggende, skrev han. Det er S.s fortjeneste at han som den første i verden så hvad børnene i det moderne industrisamfund havde mistet af naturlige legemuligheder, og hvordan man kunne give dem lidt af det tabte tilbage. „Det, der adskiller en skrammellegeplads fra de ordinære legepladser ... er jo ganske enkelt, at den byder børnene mulighed for at skabe og forme. De kan drømme og fantasere og gøre drømme og fantasier til virkelighed“, skrev han (Jens Sigsgaard i „Landskap“ 8/1979). På samme måde var projekterne til hans „legepladser for voksne“ – friarealerne ved nye, sociale boligbebyggelser – grundlæggende for byudviklingen i Danmark. Hans bedste arbejder var *Ryparken*, 1932, *Klokkergården*, 1939, *Hegnshusene*, 1946, *Elementhusene i Hjortekær*, 1947, *Nærumvænge*, 1951–61, *Voldparken*, 1952 og *Bellahøj*, 1957, alle beliggende i Storkøbenhavn. Af offentlige og offentligt tilgængelige anlæg er han særlig kendt for projekterne til *Stau-nings plæne* ved Bellevue 1931–32, *H. C. Andersen-haven* i Odense, sammen med P. Wad 1939, *Árhus universitetspark* fra 1953, *Kirkepladsen i Kalundborg*, 1955, *Vestbaderi* i Brøndbyøster, 1957, *Vitus Beringparken* i Horsens, 1957 og haveanlæggene ved skjortefabrikken Angli i Herning, 1959 og 1965. Over 2000 projekter er signeret af S., men mange af hans drømme kom aldrig til udførelse.

Et ofte udtalt ønske hos S. var uddannelse og ansættelse af en gartner ved hvert boligområde, en slags moderne herregårdsgartner, til friarealernes pleje og til underviser for den opvoksende ungdom. Store drivhuse og overdækkede torve hvor folk kunne færdes året rundt i vort barske klima var ligeledes en kongstanke hos ham. Disse ideer blev gentaget i hans utallige forelæsninger på kunstakademiet hvor han var lektor 1940–54 og professor 1954–63, og ideerne genopstod i koncentreret form i hans varierede skribentvirksomhed. S. skabte selv undervisningen i havekunst som en naturlig fortsættelse af G. N. Brandts forelæsninger. Elever fra Skandinavien og det meste af Vesteuropa søgte hans skole hvorved hans påvirkning af havekunstens og landskabsplejens udvikling i denne del af verden blev betydelig.

Emnerne i hans forelæsninger strakte sig fra det sublime til de rent gartner tekniske detaljer. Hans kendskab til Europas fornemste eksempler på havekunst, understøttet af utallige studierejser og bevaret i et forbilledligt billedarkiv på akademiet kan opleves i *Europas havekunst. Fra Alhambra til Liselund*, 1959 (genoptr. 1979). Hans faglige tanker, ønsker og filosofi findes nedlagt i essayet *Havekunstens oprindelse*, 1963, og hans sprudlende fantasi kan man genfinde i *39 haveplanter*, 1966 (tysk udg. 1979), en lille bog som burde være pligtlektur for alle landskabsarkitektstuderende (Mü-Pe i *Das Gartenamt* 2/1980). 1979 kom hans *Haver. Tanker og arbejder*. S. var medredaktør af *Buske og Træer*, 1947 og *Fri-landsblomster*, 1949. I begge disse opslagsværker har han skrevet værdifulde indlæg om anvendelse, pleje og pasning af planterne med gartneriske ideer som var langt forud for hans tid. Hans hovedværk er *Parkpolitik i Sogn og Købstad*, 1931 (genoptr. 1978) som understreger det nødvendige i at ethvert kommunestyre driver en bevidst parkpolitik på linje med andre samfundsforanstaltninger, en nødvendig håndbog for politikere, socialforskere og havearkitekter. 50 år før sin tid understregede han nødvendigheden af ansættelse af sognegartnere og beskriver med få linjer den ideelle gartner. Selv var han en kort årrække stadsgartner i Gentofte 1956–63, en stilling som han betragtede som en personlig udmærkelse – ikke mindst som efterfølger efter G. N. Brandt og Aksel Andersen. 1945 fik han Eckersbergmedaljen, Prins Eugen-medaljen 1972 og blev 1974 æresmedlem af kunstakademiet. – R. 1955. R¹. 1963. □Foto.

Interview i *Havekunst*, 1953 25–40. C. Th. S.: *Haver*, 1975 (selvbiogr.). – Arkitekten M. 1949 185–208 (Århus univ.). Ole Thomassen m.fl. i *Arkitekten* LXXV, 1973 354–57. Sven-Ingvar Andersson i *Havekunst* XLIV,

1963 106–11. Henrik Sten Møller i *Politiken* 14.9.1979. Martin Hartung i *Berl. tid. s.d.* Karen Permin m.fl. i *Landskap* LX 1979, 1980 176–79 (heri bibliografi A 74). Gerda Gollwitzer i *Garten und Landschaft*, München 1980 72.

Åge Nicolaisen

Sørensen, Carl Theodor, 1824–1914, officer, krigshistorisk forfatter. * 29.4.1824 i Kbh. (Trin.), † 19.10.1914 sst., urne på Århus kgd. F: prokurator Søren S. (1799–1827) og Louise Frederikke Dein (ca. 1802–69, ~2° 1833 med exam.juris, kollektør Peter Laurentius Thorbjørnsen, 1802–57). Ugift.

S. blev student 1843 fra v. Westens institut, cand.phil. 1844. Før han 1848 meldte sig ved hæren som frivillig, var han (frivillig) fourer ved kongens livkorps, gennemgik herefter central-skolen for reserveofficerer og udnævntes 1848 til sekondløjtnant. Han deltog 1849 i Sundeved og ved Fredericia, 1850 ved Hellebæk og Isted, blev gentagne gange fremhævet i fægtningsrapporterne og optoges 1849 i hærens linje som fast officer. 1854 udnævntes han til premierløjtnant, deltog som kompagnikommandør i krigen 1864 (Oversø, Vejle) fik s.å. kaptajns karakter og blev 1865 kaptajn II, 1867 (virkelig) kaptajn. 1879 afskedigedes han på grund af alder. – Mellem de to krige lå han i garnison i Rendsborg og blev her opmærksom på at der i tøjhuset fandtes flere betydelige militære arkiver, navnlig prins Frederik af Hessens, som han indgående studerede, og ved fæstningens romning dec. 1863 var han virksom for transporten af sagerne til Kbh. 1861–62 havde han udsendt et arbejde om den nylig afsluttede krig i Italien, men de politiske og krigsriske begivenheder herhjemme i århundredets første år optog ham steds stærkere og førte ham ind på en hidtil enestående, systematisk gennemgang af krigsarkiverne, foruden at han på korte orlovsrejser i udlandet mellem 1863 og 1875 samlede materiale til et stort værk *Danmarks Historie i den Napoleonske Periode*. En frugt heraf blev *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814* I–II, der udkom 1871 og blev grundlæggende for den senere behandling af disse års krigshistorie. 1876 efterkom han imidlertid krigsministeriets og generalstabens ønske om udarbejdelsen af en fremstilling af krigen 1864, blev kommanderet til tjeneste ved generalstaben og havde 1880 dette arbejde færdigt i udkast. Han var dog ikke selv helt tilfreds dermed, og da adskillige afsnit vakte anstød i betydende kredse, forbød krigsministeriet offentliggørelsen. Han tog herefter straks fat på en privat fremstilling, idet han dog enedes med generalstaben om før retrykningen at forelægge denne institution korrekturene til god-

kendelse, hvad der førte til en række ikke altid lige behagelige skriftlige og mundtlige konferencer med mænd der havde øvet betydelig indflydelse på begivenhederne. 1883 forelå så *Den anden slesvigske Krig I–III*. Værket mangler vel det korrektiv som det senere udkomne preussiske generalstabsværk giver, men det må alligevel regnes for den hidtil bedste kritiske danske fremstilling af denne krig.

Med sin gamle plan om Danmarks historie i Napoleonstiden for øje havde S. foreslået og fået generalstabens samtykke til i historisk ramme at udgive de vigtigste aktstykker fra generaladjutantstabens arkiv – egentlig Frederik VI's eget arkiv. Fra 1883 redigerede han herefter de i historisk henseende særdeles betydningsfulde Meddelelser fra Krigsarkiverne og havde 1890 udsendt fire bind deraf foruden Frederik VI's fortrolige brevveksling med Norge 1809 (1889), da krigsministeriet standsede hans virksomhed ved generalstaben. Allerede i 50'erne havde han skriftligt deltaget i forsvarsdiskussionerne, var senere tilhænger og forsvarer af hærloven 1867 og blev efterhånden skarp modstander af at gøre Kbh.s landbefæstning til det centrale i forsvarsplanerne. Som venstres militære konsulent og ved sine talrige artikler i Dagbladet, senere Morgenbladet og Politiken kom han i så stærk modsætning til de i militæretaten officielt herskende anskuelse, især J. *Bahnsen, at krigsministeriet 1890 som nævnt greb ind, hvad der fremkaldte hans pjece *Min historiske Virksomhed ved Generalstaben*, 1890. Yderligere indlæg i forsvarsdiskussionen var hans pjece *Om vort Forsvar*, 1884, under pseudonymet S. Kjetterup, *Forsvarssagen*, 1891, *Livssagen*, 1906, *Vor Øresundsstilling*, 1909. – Skønt stede stærkere hindret af svagt syn, til sidst næsten ganske blind, så han behøvede medhjælp til undersøgelser i biblioteker og arkiver, fortsatte han sine studier næsten lige til sin død. 1895 udsendte han det lille skrift *Danmark 1864 og 1903–04*, næsten 80 år gammel, sit sidste hovedværk *Bernadotte i Norden* . . . I–III. Yderligere har han i aviser og tidsskrifter meddelt en mængde mindre bidrag til Napoleonstidens historie, navnlig de to meget værdifulde om det engelske overfald 1807 (Hist. Tidsskr. 6.r.I, 1887–88) og Kieltraktaten 1814 (TiLSkueren XI, 1894). Til Vort Forsvar har han skrevet flere bidrag. – S. var en særpræget, selvstændig, højt begavet historisk forfatter – han besad en livlig og klar fremstillingsevne, satte sit forfatterskabs mål højt, stræbte stede oprigtigt efter at bedømme personer og forhold upartisk, og fremfor nogen anden dansk krigshistoriker skildrede han krigsbegivenhederne i nøje sammenhæng med de politiske forhold. Han havde været en inter-

esseret og dygtig officer. Til op i sin høje alder var han selskabeligt anlagt. En ualmindelig elskværdig personlighed, en mild bedømmer selv af sine personlige modstandere. – 1914 blev han medlem af Videnskabernes selskab i Kristiania. – R. 1850. □Foto.

C. Th. S.: Min hist. virksomhed ved generalstaben, 1890. Samme: Erindr. fra 1. regiment 1864, 1891. Rigsdagstid. 1890–91. Folketingets forhandl. 4146–4233 og Landstingets forhandl. 2471–2503. – Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. Poul Bjerge i Højskolebl. XV, 1890 1169–73. M. Rovsing: Tre vonner, 1891 125–36. Chilian: Sørensen om Sørensen. Et ord til forsvar for C. Th. S., 1892. Vald. Stilling: Danske livregiment til fods. I. bataillon 1763–1913, 1913. Ove Rode i Politiken 20.10.1914. Aage Friis i Hist. t. 8.r.V, 1914–15 431–35. Gordon Norrie sst. 12.r.I, 1963–66 688–94. D. G. Monrads deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916. Det krigsvidensk. selsk. 1871–1921, 1921 55f. A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921; VII–VIII, 1925–43. P. Abrahams: Mit ungdomsliv, 1923 (fot. optr. 1973) = Memoirer og breve XLI. Helge Klint: Militærhist., 1970 55–58. Ole A. Hedegaard: Generallojtnant A. P. Tuxen, 1982. – Manus i Rigsark. (forsvarets ark.).

*Rockstroh**

Sørensen, Christian, 1818–61, typograf, opfinder. * 7.5.1818 i Kbh. (Trin.), † 30.1.1861 sst. (Hellig.), begr. sst. (Ass.). F: arbejdsmand Christen S. (ca. 1786–1841) og Margrethe Andersdatter Clausen (ca. 1787–1849). ~10.11.1843 i Kbh. (Frue) med Ane Madsen, * 9.10.1820 i Kbh. (Fødsst.), † 16.9.1908 sst., d. af hørhegler M. († senest 1834) og Kirstine Marie Halvorsen. Sin barndom tilbragte S. under fattige kår; allerede tidligt måtte han tjene til føden ved at gå til hånde i et væveri, hvilket havde til følge at hans skolegang blev stærkt forsumt. 13 år gammel kom han i guldsmedlære, men opgav efter halvandet års forløb dette fag og blev sætterlærling i et lille kbh.sk bogtrykkeri. Senere fik han ansættelse hos Bianco *Luno. Et medfødt anlæg for spekulationer over mekaniske problemer førte ham her ind på at udtænke metoder der kunne lette den besværlige og langsomme hånd-sætning, og han besluttede til sidst at forsøge at konstruere en sættemaskine. Forskellige steder i udlandet havde man arbejdet med konstruktionen af sådanne maskiner, men uden at være nået til et tilnærmelsesvis tilfredsstillende resultat, og de der hidtil var bygget betragtedes med rette kun som mekaniske snurrepiberier uden praktisk betydning. Med hårdnakket stædighed gik S. i gang med forsøget på at løse problemet og skabe en praktisk anvendelig sættemaskine. I otte år, fra 1838 til 1846, arbejdede han uafsladelig med de mange enkeltheder og kunne derefter give sig i lag med den endelige konstruktion. En understøttelse fra det Reiersenske fond 1846 gav

ham midler til at bygge en model som han ved Jonas Collins hjælp fik lejlighed til personlig at forevise for kong Christian VIII der fattede interesse for opfindelsen. S. fik eneret på fremstillingen, og en ny understøttelse fra det Reiersenske fond 1849 satte ham i stand til at forlade typografien og lade sig uddanne som mekaniker så han helt kunne hellige sig opfinderarbejdet. Hans første sættemaskine *Tacheotype* der foruden at sætte typerne også kunne lægge dem af efter brugen, hvilket var noget helt nyt, blev med Constant Dirckinck-Holmfeld som finansier bygget til og udstillet på verdensudstillingen i London 1851 hvor den imidlertid ikke vakte synderlig opmærksomhed. Den var da også på dette tidspunkt endnu ret ufuldkommen, kunne kun med vanskelighed betjenes af andre end opfinderen selv og skulle behandles med den yderste forsigtighed for at holdes i gang.

Trods dette nederlag tabte S. ikke modet, men tog straks fat på at afhjælpe manglerne, og han havde endelig det held fra den ene af Fædrelandets redaktører J. F. Giødwad at få bestilling på en maskine til anvendelse i bladets sætteri. Denne viste sig her så brugbar at den med to mands betjening kunne udføre fem mands arbejde, og 1854 bestilte Giødwad en ny maskine efter i en artikel i bladet at have slået til lyd for opfindelsen. Denne nye maskine, den tredje og sidste S. kom til at bygge, blev udstillet på verdensudstillingen i Paris 1855 og vakte her stor opsig. Den belønnedes med udstillingens højeste pris, og af kejser Napoleon III's hånd modtog S. guldmedaljen og et æresbanner. Som følge af denne succes fik han adskillige tilbud om finansiering til udnyttelse af opfindelsen, og efter at have afslået en anmodning om at komme til USA besluttede han sig til at blive i Paris og gik i kompagni med et par franskmænd som stillede en gylden fremtid i udsigt. De afslørede sig imidlertid som et par svindlere, og bedre gik det ikke med et nyt kompagniskab, således at pariseropholdet som varede lige til 1859 kun bragte S. der helt manglede forretningssans skuffelser. Kun ved offentlig og privat understøttelse fra hjemlandet lykkedes det ham at holde sig oppe, og til sidst måtte han i den yderste nød vende tilbage til Danmark. Her fik han arbejde ved sine maskiner hos Fædrelandets bogtrykker Louis Klein, men kort tid efter hjemkomsten døde han. Først efter døden nåede anerkendelsen ham. Der arbejdedes længe fra forskellige side hjemme ihærdigt på at få hans opfindelse ført ud i livet, men maskinen blev trods de mange sindrigt udtænkte enkeltheder snart uhjælpefuldt distanceret af nye udenlandske opfindelser. Den anerkendes dog stadig som et betydningsfuldt

led i sættemaskinens almindelige udvikling. – Foruden sættemaskinen har S. også gjort andre opfindelser, han har således konstrueret en meget brugbar skriftstøbemaskine, en forbedret bogtrykpresse og et kontrolur til vogne, en forløber for taksameteret. – F.M.I. 1854. □ Litografi 1861 efter foto, efter samme tegn. af Jul. Rosenbaum (Kgl. bibl.) og et par træsnit 1861 og 1875. Stengraving 1861, efter denne træsnit 1868. Relief af A. Paulsen, 1894. Mal.

C. Nyrop i Månedsskr., udg. af Industriforen. i Kbh. IV, 1869 129–42 161–67 193–203. Jacob C. F. Nielsen: C. S. og hans sætte- og aflæggesmaskine, 1891. Bogtrykkerbl. XIII, 1918 267–69. Johs. Bertelsen og C. Moe-green: C. S., 1941.

Lauritz Nielsen*

Sørensen, Claus, 1888–1976, fiskeridirektør. * 2. 2. 1888 på øen Langli i Ho bugt, † 29.7.1976 i Esbjerg, begr. sst. F: husmand og fisker Jeppe Christian S. (1855–1940) og Johanne Madsen (1851–1909). ~ 22.8.1913 i Sønder Omme med Antoinette Karoline Karstensen, * 2.11.1894 i Sønder Omme, † 16.3.1980 i Esbjerg, d. af gårdmand Kristen Haubjerg K. (1844–1908) og Sidsel Marie Juliane Jensen (1864–1956).

Efter konfirmationen kom S. ud at fiske på Nordsøen, men rejste allerede fire år senere til Amerika hvor han 1906–08 ernærede sig som laksefisker og skovhugger på Stillehavskysten. Med en vis kapital vendte han tilbage til Esbjerg og købte sin første kutter der dog hurtigt blev udskiftet med flere større. Snart efter ophørte han selv med at fiske aktivt for i stedet at administrere sine hurtigt voksende virksomheder der kom til at omfatte næsten alt inden for fiskeriområdet. 1916 optog han også bjergningsopgaver og oprettede den første bjergningsstation på Vestkysten med særligt henblik på bjergning af fiskefartøjer. 1925 indledtes et samarbejde med Svitser, og S. blev inspektør for dette selskab på Vestkysten. Fortsat var fiskeriet kernen i hans foretagsomhed, og på mange områder var han pioner. 1926 påbegyndte han således fiskeri ved Island med tre fartøjer bl.a. med de to første danske stålcuttere. Siden blev han også pioner på fiskeri under Grønland, på Barentshavet og på New Foundlandbankerne. Fiskeriet på Grønland kulminerede 1948 med oprettelsen af A/S Det Grønlandske Fiskeri Compagni der oprettede fire fryserier og havde eget fryseskib der betjente de mindre pladser. Efter en del vanskeligheder blev anlæggene bortforpagtet til Den kongelige grønlandske handel. S. havde tidligt set betydningen af isværker og frysehuse i forbindelse med fiskeriet, og han tog i årene fra 1926 initiativ til anlæggelsen af samtlige isværker fra

Sørensen, Claus

Frederikshavn over Skagen til Hirtshals, Thyborøn og Esbjerg. Han fik interesser i fiskenetindustrien, i sildeolieindustrien, kutterværfter og redningsudstyr og desuden oprettede han ørreddamme i ind- og udland. Han var en opfinder natur og en type der så mange nye muligheder. Han opfandt således tilfældigt det ophalerspil der fik så stor betydning for kystfiskerne på Vestkysten, ligesom også gummiredningsbåden skyldes S., og det blev 1960 til oprettelsen af Nordisk Gummibådsfabrik i Esbjerg. Som den energiske igangsætter han var var S. en naturlig formand for Vestjyske fiskeriforening 1936–43 hvor han bl.a. gjorde et stort arbejde med at få fjernet og erstattet de dårligste ældre fiskefartøjer, og han havde da også sæde i nævnet til fornyelse af fiskeflåden 1936–43, ligesom han havde sæde i fiskerirådet og blev medlem af Hanstholmudvalget af 1956. 1958 modtog S. Dansk arbejdes initiativdiplom og året efter Esbjerg bys ærespris. – R. 1943. □Foto.

C. S.: Erindr., ved A. Hjorth Rasmussen I–V, 1973–79. Interview i Politiken 2.2.1958. – Alb. Nielsen: Esbjerg fiskeriforening. 1892–1942, 1942. Børsen 31.1.1968. Jyllandsposten 30.7.1976.

Henrik Fode

Sørensen, Eduard Christian, 1898–1972, veterinær. * 26.8.1898 i Flensborg, † 8.6.1972 i Kbh. (Højdevangs), begr. Rødning frimenigheds kgd. F: postassistent Søren Peter S. (* 1859) og Kathrine Margrethe Færgemand (1858–1901). ~ 19.3.1922 på Frbg. med Birgitte Ludvigsen, * 5.5.1897 i Kbh. (Fødsst.), † 20.5.1971 sst., d. af billedhugger Berent Andreas L. (1862–1932) og Margrethe Olsen (1863–1938).

Kort efter at S. havde afsluttet sin skolegang ved realskolen i Flensborg brød første verdenskrig ud, og gennem alle krigsårene 1914–18 var S. indkaldt til tysk militærtjeneste. Efter hjemsendelsen fulgte han sin lyst til arbejde i landvæsenet, og efter et par års praktisk uddannelse kom studieår ved veterinær- og landbohøjskolen med landbrugskandidateksamen 1923. S. havde imidlertid fattet interesse for veterinærfaget og fortsatte studiet ved højskolen med dyrlægeeksamen 1927 som resultat. Den netop ledige assistentstilling ved normal anatomi bragte S. ind i den plads der blev hans fremtidsgerning og som førte til et samarbejde med professor i anatomi Simon *Paulli hvis efterfølger han blev 1931 efter forudgående konkurrence. S. har bl.a. i højskolens årsskrift (1930) skrevet om hestens fascier (fællesarbejder med Simon Paulli) samt embryologiske arbejder (sst. n.å.) og 3. udgave af S. Paullis Lærebog i Huspattedyrenes Anatomi. Til Brug for Landbrugsstuderende, 1936. Interessen

for landbrugsgerningen gav sig udslag i en betydelig indsats på den kunstige befrugtningens område. Ved denne metode mener man at der kan opnås avlsmæssig forbedring af husdyrbestanden og kontrol med tyrens befrugtningsevne; samtidig undgås parringsinfektioner. Efter studierejser i England og Italien og efter indgående forsøg gik S. (sammen med Anker Hansen) ind for en forbedret sædooverføringsteknik med gelatineret sperma i parafinerede cellofanrør (Medlemsblad for den danske Dyrlægeforening XXIII, 1940). Veterinær- og landbohøjskolens forsøgslaboratorium overdrog S. ledelsen af de omfattende sædooverføringsforsøg på Samsø og i Store Vildmose. S. har om dette emne givet meddelelser til flere internationale veterinær- og husdyrbrugskongresser. Efter anden verdenskrig var han udsendt af UNRRA til Polen og Tjekkoslovakiet for at bistå disse lande med husdyrenes inseminering. Til denne lejlighed blev der udgivet en lærebog på polsk i kunstig inseminering (Krakow 1946). Hans indsats blev meget påskønnet i begge lande, 1966 blev han udnævnt til dr.med.vet.h.c. ved veterinærskolen i Brno i Tjekkoslovakiet. I 1960'erne interesserede han sig meget for den anatomiske nomenklatur og har udgivet (sammen med medarbejdere) *Terminologia anatomica*, 1958 (3. udg. 1977), *Terminologia medicina*, 1961 og *Nomina anatomica veterinaria*, 1966. – R. 1947. R.' 1953. □Foto.

Nils Björkman i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. LIV, 1972 729f. Anker Hansen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr., 1973 209–13.

Ivan Katić (Hj. Friis)

Sørensen, Enevold Frederik Adolf, 1850–1920, journalist, minister. * 21.9.1850 i Karrebæksmind, † 1.2.1920 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: skibsfører Ernst Adolph S. (1819–90) og Maren Frederikke Petrine Marie Clausen (1830–tidligst 90). ~ 27.5.1882 i Helsingør med Isca Charlotte Sophie Clausen, * 10.10.1850 i Helsingør, † 8.7.1913 i Kbh., d. af købmand Nicolai Peter C. (ca. 1804–90) og Bolette Marie Lundwall (1814–1900).

S. begyndte på Blågårds seminarium 1866, tog 1869 skolelærereksamen og var derefter et par år huslærer. Imidlertid søgte C. *Berg ved en annonce i Dagstelegrafen en ung mand med lyst til bladvirksomhed, og derved fik S. stillingen som redaktør af venstrebladet Kolding Folkeblad da dette det første af Bergs blade fra nytår 1872 begyndte at udkomme. Berg der aldrig var bange for at arbejde med ganske unge kræfter blev ikke skuffet af S. der viste sig meget duelig til at oparbejde det nye foretagende under de daværende snævre og krævende vilkår for journalistisk ar-

bejde i provinsen. S. var den nøgterne, rationelt anlagte sjællænder og supplerede derfor godt den dristigt fremstormende jyske folkefører der blev hans arbejdsgiver. I S. selv var der ikke stof til nogen fører. Han var først og fremmest en praktisk mand, anlagt for både at administrere og redigere. Men han gjorde ved sin store arbejdskraft og sunde sans ypperlig fyldest, og Kolding Folkeblad, der efterhånden blev stadig mere præget af sin redaktørs solidt oplysende politiske artikler, blev trods en vis tørhed i anlægget et meget anset blad, det absolut førende blandt de Bergske blade. 1894–1901 var han formand for Venstrebladenes forening. I Kolding var han fra 1883 til 1901 medlem af byrådet, og da byen havde den undtagelsesstilling blandt købstæder at være en by med venstreflertal fik S. stor kommunal indflydelse og lærte at forstå sig godt og grundigt på alle sider af kommunallivet. 1887 valgtes S. første gang til folketinget i Vonsild, genvalgtes 1890, men faldt 1892 og søgte forgæves nyvalg 1895. Han var efter C. Bergs død 1891 den nærmeste til at blive opfattet som „bergianernes“ fører på rigsdagen, men hvor lidt han selv betragtede sig som arvtager fremgår af at han ikke ville stille sig som hans efterfølger i Koldingkredsen. Han ville eller kunne ikke konkurrere om noget foreskab med en mand af J. C. Christensens folkelige bredde og styrke. 1898 blev S. dog valgt til folketinget i Koldingkredsen som han derefter repræsenterede til 1919 da han ikke lod sig genopstille. Straks derefter blev han kongevalgt landstingsmand. 1918 udtrådte han af rigsdagen. – Ved sin genindtræden i folketinget 1898 sluttede S. sig naturligt til venstreformpartiet og blev medlem af finansudvalget. Ved systemskiftet 1901 blev han indenrigsminister i det første venstreministerium, hvilket opfattedes som en naturlig tribut til venstres provinspresse der havde bidraget meget væsentligt til den vundne sejr. S. kunne som indenrigsminister udnytte sin store kommunale erfaring og sin sans for administration. Han gennemførte den kommunale skattelov af 1903 og flere sociale foranstaltninger. Da ministeriet J. C. Christensen 1905 afløste ministeriet J. H. Deunzter overtog S. kultusministeriet mens hans efterfølger som indenrigsminister efter hans eget ønske blev Sigurd Berg. S. var interesseret i skolesager og en alvorlig religiøs natur, men havde i øvrigt ikke særlige betingelser for nogen retningsgivende indsats på hverken skolens eller kirkens område. Det var dog letkøbt og misforstået når hans politiske modstandere gerne ville spotte hans jævnhed og i formodet ubetydelighed hos ham finde forklaringen på at han af mændene fra 1901 fik den længste uafbrudte virketid som regerings-

medlem. Også i kultusministeriet forstod S. at hævde sig med myndighed til alle sider. Af lovgivningsarbejder faldt det bl.a. i hans lod at gennemføre lønningsloven for lærere og en teaterlov. Han overgik som kultusminister i ministeriet Neergaard 1908, i ministeriet Holstein-Ledreborg indtil 28.10.1909.

I landstinget var S. 1913–16 medlem af finansudvalget, men gjorde sig navnlig under grundlovssagens behandling 1912–14 gældende ved et ordførerskab der var præget af hans lange politiske erfaring. Hans sidste leveår var mærket af streng sygdom. Ved sin død fik han også af modstandere der havde vist tilbøjelighed til at ringeagte ham det eftermæle der svarede til hvad han havde været: en god folkerepræsentant og en dygtig embedsmand. – R. 1902. DM. 1903. K.² 1905. K.¹ 1908. □ Afbildet på litografi af det første venstreministerium 1901. Karikatur af Carl Røgind, 1904. Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX, 1905 (Varde mus. 1905, slottet i Oslo 1906, Fr.borg 1907), på L. Tuxens mal. Middag hos Moresco, 1906 og på skitse hertil (Kolding rådhus), på en række tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg) 1906, 1917, 1918, på tegn. af Eigil Petersen, 1907 (Kgl. bibl.), på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget) og på karikatur af Axel Nygaard. Tegn. af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

E. S.: Venstrepressen, 1900 (selvbiogr.). – Kolding folkebl. 18.12.1896 (jubilæums-nr.), 24.7.1901, 2.2.1920 og 4.2. s.å. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 81–85. Fr.borg amts avis 3.2.1920. H. M. Fenger: Erindr. fra mit liv, 1925. Jacob Andersen: Erindr. II, 1926 51–55. Frode Aagaard: De Bergske blade, 1967. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972 især 33f 101. – Papirer i Rigsark. Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Kristian Hvidt (Hans Jensen)

Sørensen, Eva, * 1940, billedhugger. * 14.2.1940 i Herning. F: fabrikant Niels S. og Magda Thomassen.

1958 var S. på P. Rostrup Boyesens malerskole, men allerede året efter var hun på kombineret studie- og arbejdsophold i Paris (Academie du Feu) og 1961–62 i Italien (Faenza og Albisola) hvor hun for alvor begyndte at arbejde med keramisk skulptur. 1962 vandt hun I. pris på Festival della ceramica, Albisola. I de følgende år fortsatte arbejdet med keramiske skulpturer, bl.a. via forbindelse med Bing & Grøndahl og Herman A. Kählers virksomhed i Næstved, og udstillingsaktiviteten startede med en separatudstilling i Galerie Birch i Kbh. 1963. Året efter tildeles hun kunsthåndværkets årspris i fuld erkendelse af at det egentlig ikke er brugskunst hun laver, men fordi hun har frembragt „noget

væsentligt og nyt i sin egen fortolkning af keramikens væsen", som det hedder i begrundelsen fra kunsthåndværkets landsforening. 1969–71 arbejdede hun i Sverige med polyester og keramik. 1970 modtog hun Statens kunsts fonds tre-årige stipendium og året efter udførte hun sin første større udsmykningsopgave, en skulptur i glasfiberarmeret polyester til amtsplejehjemmet i Fakse. Senere, 1974, lavede hun udsmykninger til det danske ungdomskollegium i Flensborg, trærelieffer og marmorskulpturer til Kastrupgårdsskolen 1974, en bronzeskulptur til Højdevangens torv i Skanderborg 1978, granit- og bronzeskulpturer til Langkjær gymnasium, Tilst, 1978 og en travertinskulptur til Handelsbankens tekniske hovedsæde i Ejby 1979.

1972 bosatte S. sig i Italien og fra nu af blev det især sten (marmor og granit) hun benyttede som materiale. En slags gennembrud fik hun da hun i Sempione parken i Milano udstillede 16 store skulpturer hugget i grøn granit uden forudgående model. Skulpturerne vakte pressens begejstring. Det gjorde de også i Danmark da de senere på året vist i parken til Ordrupgårdsamlingen. Fra første færd har S. arbejdet utraditionelt og personligt fantasifuldt med sine materialer. Hendes formsprog er en paradoksal blanding af noget lyrisk vegetativt og eftertænksomt gennemarbejdet. Fligede, opskårne organiske former i hårde sammenstød mellem konvekst og konkavt giver hendes skulpturer en stærkt bevæget, rytmisk linjeføring. I de 16 store granit-skulpturer spilles der på kontrasten mellem ru og slebne flader. I de grove, næsten natur-rå sten har hun lavet blanke linjer og partier som på en meget original måde markerer en slags forfinet sydlands æstetik i kontrast til noget nordisk oprindeligt og mytologisk. Også som tegner har S. dokumenteret sit særegne talent med billeder med tætlobende, delvis parallelle linjer i rytmisk bevægelse inden for en ornamentalt afgrænset form. S. er repræsenteret i en række museer og privatsamlinger. 1979 modtog hun Tagea Brandts rejseselegat og Eckersbergmedaljen. 1982 var hun Danmarks repræsentant på biennalen i Venezia.

Hanne Pedersen i Hrymfaxe VI, 1976 6–11. Hanne Finzen og P. Restany i Udstillingskatalog, Ordrupgård, 1978.

Bent Irve

Sørensen, Frode Christian, 1886–1964, handelsgartner, lektor. * 16.9.1886 i Emdrup, † 25.3.1964 i Lyngby, begr. i Kbh. (Bispebjerg). F: handelsgartner Jeppe S. (1853–1924) og Johanne Jørgensen (1857–1936). ~ 8.1.1915 i Odder valgmenig-

hedsk. med Gerda Bodil Johanne Andersen, * 23.7.1889 på Frbg., † 14.1.1964 i Gentofte, d. af billedhugger Rasmus Morten A. (1861–1930) og Karen Sofie Nielsen (1864–1929).

S. var en af dansk erhvervsgartneris betydeligste skikkelser. Påvirket af sin opvækst i gartnerhjemmet på Emdruphøj fik han sin praktiske uddannelse som gartner i faderens gartneri, men foretrak dog de boglige sysler. Han blev student 1904, cand.polit. 1909 og cand.hort. (havebrugskandidat) 1911. Efter studierejser til gartnerier og salgsorganisationer i England, Frankrig, Holland og Tyskland vendte han hjem for at blive lærer på Askov folkehøjskole 1912–16, tilskyndet af sine grundtvigianske interesser. 1916 overtog han faderens forretning og gartneri som blev drevet efter datidens mest moderne principper. På landbrugsarealer i Lyngby, opkøbt i 1923, grundlagde S. 1938 de to gartnerier Carlshøj og Emdruphøj som i en lang årrække hørte til de ypperste handelsgartnerier og de bedste læresteder for unge gartnere. S.s største indsats var dog inden for torvehandelen, foreningslivet og den højere uddannelse. Hans fremsyn og organisations talent var således en væsentlig grund til virkeliggørelsen af det moderne københavnske engros-grønttorv i Valby.

S. deltog med stor energi i det faglige foreningsliv og var formand i ikke mindre end 17 foreninger. Som formand for Alm. dansk gartnerforening påvirkede han udviklingen i betydelig grad, men måtte pga. en synssvækkelse trække sig tilbage fra denne post. Især i sine senere år virkede han som rådgiver og tilsynsførende ved havebrug og gartnerier, ikke mindst som justitsministeriets konsulent for fængselsvæsenets gartnerier, og han skabte et frugtbart samarbejde mellem disse og det gartneriske forsøgs væsen. Inden for dette område var han sjælen i oprettelsen af Fællesudvalget for prøvedyrkning af køkkenurter 1919 der i tidens løb fik stor betydning for såvel grøntsagsgartnerier, eksportfrøavlens som det private havebrug. For fællesudvalget var han formand i 39 år. Hans fagkundskab inden for erhvervsgartneri, statsvidenskab og samfundsøkonomi og hans højt udviklede forhandlingsevne var af uvurderlig betydning for dansk gartneri. Netop disse egenskaber gjorde ham selvskrevet til et nyoprettet lektorat i regnskabs-, ejendoms- og handelsforhold ved landbohøjskolens havebrugsafdeling 1922–56. Hans evner til at udtrykke sine tanker klart, forståeligt og overbevisende gav sig ligeligt udtryk i tale og skrift. Hans litterære virksomhed omfattede bl.a. *Smaa Jordbrug*, 1911, *Jordbruget i Danmark* = Det danske Samfund, red. E. Marstrand m.fl. II, 1923 (5. udg. 1942) samt medarbejderskab ved Danmarks Ha-

vebrug og Gartneri, ved Sv. Bruun og Ax. Lange, 1920, *Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941–43* og *Dyrkning af Kokkenurter paa Friland og under Glas*, 1943 (2. udg. 1951, s.m. T. Bacher). Hans værdifulde dagbogsblade som han trofast havde forfattet gennem en lang årrække og udsendt som bindeled til sin talrige børneflokk, spredt over hele den vide verden, er desværre aldrig blevet trykt. „En sådan bog ville ikke blot have vist os billedet af en frodig, levende og rig personlighed, men ville også have været et værdifuldt dokument om gartnerfagets historie og udvikling“ (Helge Christensen). – Inden for det kirkelige felt var S. stærkt medvirkende til opførelsen af Grundtvigskirken i Kbh. □Tegn. af Ib Spang Olsen udst. 1959. Foto.

Jens Rosenkjær og Helge Christensen i Horticultura, 1964 57–69. Gartnerid. LXXX, s.å. 217–20. Anton Pedersen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1965 205–08.

Åge Nicolaisen

Sørensen, Hans Peter, 1886–1962, overborgmester. * 18.12.1886 i Silkeborg, † 29.5.1962 i Kbh. (Fred.), begr. sst. (Bispebjerg). F: arbejdsmand Nikolaj Janik Friis S. (1861–1939) og Kristine Petersen (1845–1929). ~ 1° 22.11.1918 i Kbh. (b.v.) med Maren Nielsen, * 13.7.1887 i Struer, † 30.6.1919 i Kbh., d. af tømrer Morten N. og Maren Jeppesen. ~ 2° 22.11.1920 i Kbh. (b.v.) med Anna Kristine Karen Feldsted, * 17.6.1895 i Kbh. (Matth.), † 20.3.1981 sst. (Fred.), d. af arbejdsmand Jens Christian F. (1854–1927) og Elisabeth Kristine Pedersen (1868–1937).

S. kom som barn fra provinsen til København, gik i kommuneskole og blev som ung fabriksarbejder. Ved deltagelse i den socialistiske ungdomsbewægelse og i fagligt og politisk arbejde erhvervede han sig tidligt et indgående kendskab til arbejderbewægelsens teoretiske grundlag og praktiske former. Han var en selvvlært mand, meget belæst og har skrevet smittende begejstret om litteraturens og åndslivets stormænd; selv var han forfatter til adskillige sociale digte og sange, men også til lyriske digte og muntre viser. Han var formand for diskussionsklubben Karl Marx 1912–15 og sad fra 1920 i et par årtier i redaktionen af og bestyrelsen for diskussionsklubbernes tidsskrift Socialisten. 1915–17 var han redaktør for socialdemokratisk ungdomsforbunds blad Fremad. 1904 blev han medlem af trælagerarbejdernes fagforening og havde indtil 1923 en række tillidsposter inden for denne. 1917–18 var han sekretær i Arbejdernes fællesorganisation. Fra dets oprettelse 1918 til 1924 var han medredaktør ved det socialdemokratiske eftermiddagsblad Klokken 5. Han blev rigsdagsmedarbejder ved

Social-Demokraten 1924, redaktør 1928, ansvarshavende 1929. Gennem 1930erne var bladet yderst kritisk over for det tyske nazistyre, og udenrigsministeriet måtte gang på gang henstille til S. om at dæmpe tonen. 1941 måtte han efter tysk pres forlade bladet. Den aktuelle anledning var at han havde afvist nogle nazivenlige kronikker Harald *Bergstedt havde skrevet. Som redaktør var han det rolige overlægsmand; hans sikre forankring i arbejderbewægelsen i forbindelse med hans intuitive evne til at bedømme en politisk situation prægede hans ledere der i øvrigt var skrevet ligefremt og uden stimulerende elementer. Nogen sprogfornyelse var S. ikke; men uden tvivl har artiklerne kunnet læses og forstås af bladets holdere. I højere grad end sine forgængere lagde han vægt på bladets indre organisation og deltog i redaktionsarbejdets detaljer; omkring 1930 gennemførtes således en betydelig modernisering af bladet med søndagstillæg, farvetryk m.v., og oplagstallet steg. S. var formand for Københavns redaktørforening 1935–37 og for den på hans initiativ oprettede Danske dagbladets fællesrepræsentation 1936–41. Han var sit partis kandidat i Københavns 3. kreds ved folketingsvalgene 1920–32 og kom som suppleant ind i folketinget nogle uger 1935. Som chefredaktør deltog han regelmæssigt i rigsdagsgruppens møder, man lyttede gerne til „Søren“, og han blev, også ved sit venskab med Stauning, anset for at have en ikke ringe politisk indflydelse.

Efter at have forladt bladet var S. i et par år tilsynsførende ved Københavns kommunes aldersrenteboliger, men valgtes 1943 til borgmester for 5. afdeling med sporvejene som hovedområde. Han havde allerede da lagt en stor del af sin arbejdskraft på det kommunale område. Han kom ind i Københavns borgerrepræsentation 1923 og havde gennem årene været ordfører vedrørende byens kunstneriske udsmykning, færdselsforhold, begravelsesvæsenet, havnen og andre sager. Hans store interesse for praktiske og administrative spørgsmål, hans grundighed og overblik førte ham efterhånden frem inden for den socialdemokratiske gruppe. Han blev dens formand 1936, var budgetordfører 1936–38 og var derefter dens egentlige politiske ordfører. Han var en af de drivende kræfter bag den store forfatningsændring i kommunestyret 1938, der medførte større samling og fasthed i byens økonomiske forhold og samtidig gav borgerrepræsentationen alene den bevillende myndighed. 1941–42 var han ordfører for planerne om saneringen af Borgergade-Adelgade kvarteret. Det var således en skolet og alsidig erfaren kommunalpolitiker der blev borgmester. Dette kom ham endnu mere til gode da han 1946 valgtes til over-

Sørensen, H. P.

borgmester, en post han beklædte til 1956 da han gik af som 70-årig. Som overborgmester havde S. den overordnede finansielle styrelse mens de enkelte sager hørte under borgmestrene. Byens situation var sådan at man måtte holde igen med de store initiativer, eller i hvert fald mente at burde gøre det. S.s styre af pengesagerne var sikkert, og som den øverste personalechef bragte han, også gennem de små operationsmuligheder der var i lønforholdene, en glattere stemning blandt tjenestemændene. I det hele taget blev hans overborgmestertid præget af fest, og det i så høj grad at den egentlige borgmestergerning forsvandt i omtalerne, både under funktionstiden og efter. Han administrerede byen uden store udsving og nye ideer, men tog jovialt imod enhver lejlighed til at feste og deltage i byens liv i enhver henseende. Næppe før og heller ikke siden har København haft en så populær overborgmester, identificeret ved sit skæg og den hæse røst. □ Afbildet på E. Saltofts gruppebilleder, 1934, af arbejderbevægelsens mænd (tidl. Folkets hus, Enghavevej), studie hertil. Karikatur af H. Jensenius, 1943 (Blæksprutten). Tegn. af H. Bendix 1946 og 1953 (Kgl. bibl.). Buste af Max Andersen, 1954. Mal. af Chr. Rohde ca. 1955. Tegn. af O. Matthiesen. Foto.

H. P. S. i Sådan blev jeg det, red. Aage Heinberg, 1953 322–27. Interviews i Berl. aften 23.12.1946 og Aktuelt 26.11.1961. – Verdens gang IV, 1950 80. Berl. aften 27.3.1954 og 17.12.1956. Hakon Stephensen i Politiken 30.5.1962. Henrik Rechendorff i Berl. tid. s.d. Peder Tabor i Pressehist. afhandl. I, 1963 109–23. – Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Sørensen, Henning, * 1926, petrolog. * 20.4.1926 på Frbg. F: portør, senere togfører ved DSB Johannes Peder S. (1896–1969) og Anna Mathilde Thomsen (* 1897). ~ 1.4.1961 i Asminderød (b.v.) med læge Helle Agnete Abildgaard, * 22.6.1926 i Århus, d. af godsekspeditor ved DSB Carl Kristian A. (1897–1971) og Helga Dalsgaard Pedersen (* 1898). – Bror til Villy *S. S. blev student 1944 fra Frbg. gymnasium og tog magisterkonferens (mag.scient.) i geologi ved Kbh.s univ. 1951 og tildeltes s.d. universitetets guldmedalje i geologi. S. har ved studierejser og -ophold i udlandet suppleret sin uddannelse og geologiske viden. Han besøgte 1950 University of Oxford og studerede i Frankrig ved universitetet i Nancy 1953. Han besøgte Sovjetunionen efter invitation af det russiske videnskabsakademi 1966. Herudover har S. deltaget i adskillige internationale kongresser og ved disse lejligheder gennem deltagelse i tilknyttede ekskursioner indhentet viden om de pågældende landes geo-

logi. Kontakten med de feltgeologiske problemer har han dog i særlig grad holdt vedlige gennem deltagelse i Grønlands geologiske Undersøgelses arbejde i Grønland gennem mange år. S. var ansat som videnskabelig assistent ved Geologisk museum i Oslo 1952 og ved Kbh.s univ.s mineralogisk-geologiske institut 1953. 1954–61 vikarierede han som lærer i mineralogi ved Danmarks tekniske højskole og blev 1958 lektor ved universitetet og professor i geologi (petrografi) 1962, med en afbrydelse som statsgeolog ved Danmarks geologiske undersøgelse 1976–78. S.s videnskabelige produktion har i vid udstrækning været baseret på undersøgelser af alkaline bjergarters petrologi og mineralogi, og hans arbejde har her bl.a. været fokuseret på Ilimaussaq intrusionen i Sydgrønland. Ud over dette har S. været engageret i mineralske ressourceproblemer og miljøgeologi. S. var medlem af Den danske nationalkomité for geologi 1964–77, formand for Dansk geologisk forening 1967–68, for samarbejdsudvalget for naturvidenskaberne 1971–74 og medlem af atomenergikommissionen 1971–76. S. var medlem af det faglige landsudvalg for naturvidenskaberne 1976–80, blev medlem af Statens naturvidenskabelige forskningsråd 1977 (formand 1978), af planlægningsrådet for forskningen 1978, af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland s.d., af Videnskabernes selskab s.d. (klasseformand 1981), af energiministeriets rådgivende energiforskningsudvalg 1980, af Akademiet for de tekniske videnskaber 1981 samt medlem af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund 1973. □ Foto.

K. Ellitsgaard-Rasmussen

Sørensen, Henrik, se **Sørensen, Louis**.

Sørensen, Jens Christian Jørgen, * 1911, litograf. * 6.3.1911 i Vejle. F: Dagmar Rasmussen († 1959). ~ 16.10.1938 med Elise Eleonora Bøegh, * 13.1.1917, d. af værkfører Peter B. og Julia Malin († 1969).

S. kom som fjortenårig i lære i Chr. Olsens litografiske anstalt Aros i Århus og tog hurtigt efter at være blevet svend til udlandet for at videreud-danne sig. 1930 gik han nogle måneder på Graphische Hochschule i Berlin og arbejdede derefter halvandet år i Belgien hos Ern Roose i Has-selt. 1933–35 opholdt han sig i Frankrig og havde i Paris arbejde hos et førende litografisk firma, Fernand Mourlot, ligesom han i en længere periode var ansat i Imprimerie Bouquet i Auch. Han fik kontakt med en række fremtrædende grafikere og blev fortrolig med den arbejdsform der siden har præget hele hans virksomhed, det

nære samarbejde mellem kunstner og håndværker. 1939 begyndte S. selvstændig litografisk virksomhed i Kbh.: 1947 omdannedes firmaet til aktieselskab med S. som teknisk direktør og flyttedes til egen bygning i Hvidovre. Ved siden af de merkantile opgaver fik S. mulighed for at dyrke bl.a. det kunstneriske farvelitografi, og hans to første udstillinger i hhv. Kunstforeningen i Kbh., 1951 og Thorvaldsens museum, 1952, viste hans formåen på en overbevisende måde. Et udslag af hans kunstneriske ildhu var det også, at S. 1967 i Kbh. åbnede *Galerie Centre Graphique* der hurtigt blev et samlingssted for tidens grafikere. 1970, samtidig med at han opgav stillingen som direktør, flyttede S. til Hjørring og etablerede her et grafisk værksted af ganske særegen natur. Til værkstedet der bedre kan karakteriseres som en institution er knyttet bl.a. udstillingslokaler og gæsteboliger, så kunstnere i længere eller kortere perioder kan arbejde sammen med S. Hele virksomheden og det miljø der er skabt omkring den baseres på S.s faste overbevisning, at litografier og andre grafiske arbejder kun kan opnå høj kvalitet såfremt kunstnere på nært hold deltager i de tekniske processer. S. ser det derfor som sin vigtigste opgave at yde den bedst mulige håndværksmæssige støtte til kunstnerne ved mangfoldiggørelse af deres visioner, og utrætteligt har han gennem årene inspireret og bistået en lang række ældre og yngre, danske og udenlandske grafiske kunstnere der har nydt godt af hans tekniske kunnen, artistiske sans og intensive forståelse af kunstnerens arbejde, parret med strenge krav til fagets etik.

Fra S.s værksted er i årenes løb udgået en lang række fremragende originallitografier og andre grafiske arbejder, enten i bogform som Axel Salto: *Den spirende Stil*, 1949 eller som mapper med en enkelt kunstners værker eller som enkeltblade, alt i meget små oplag. Af de kunstnere S. i tiden løb har samarbejdet med kan nævnes Asger Jørn, Axel "Salto, Jens "Søndergaard, William "Scharff, Richard "Mortensen, Carl-Henning "Pedersen, Egill "Jacobsen, Henry "Heerup, Aksel "Jørgensen, Johs. Hofmeister og Arne L. Hansen. Af udlændinge kan nævnes Alf Rolfson, Paul René Gauguin, Jean Dewasne, Maurice Vlaminck, Jean Deyrolle og Bruno Cassinari. Også med bogtrykkere og bogtilrettelæggere som Viggo "Naae og Henry Thejls har S. haft et frugtbart samarbejde. Blandt de mange litografer der er blevet udlært i S.s værksted kan nævnes Peter Bramsen, der i Paris har videreført Auguste Clot's bekendte værksted. S. har foruden de allerede nævnte udstillinger udstillet i Galerie Denise René i Paris 1953, Århus permanente udstilling, 1957, Nordjyllands kunstmuseum 1981 og

Nikolaj kirke i Kbh. s.å.

S.s indsats har haft betydning også for det nordjyske kunstliv og har opnået europæisk berømmelse. Han har modtaget bl.a. admiral Carl Hammerichs mindelegat og Academia Flandriensis' æresdiplom. □Tegn. af Svend Engelund. Foto.

Pierre Lübecker i Katalog over udstill., Kunstforen., 1951. C. S. Tre essays, ved Axel Salto, Tage la Cour og Pola Gauguin, 1951. Steen Hinrichsen i *De grafiske fag*, 1952 28f. Sst. 1976 270-74 (interview). Virtus Schade i *Kunst XVII*, 1970-71 14-16.

Palle Birkelund

Sørensen, Jacob, * 1915, minister. * 23.1.1915 i Raunbjerg, Guldager sg. F: gårdejer, sognerådsformand Søren Hansen Marius L. (1879-1967) og Abelone Lauridsen (1882-1964). ~ 25.3.1940 i Ribe med Marie Elisabeth Pedersen, * 5.6.1916 i Ribe, d. af tømrermester Peder Laurits P. (1867-1934) og Frederikke Bossen (1877-1963).

Efter folkeskolen uddannedes S. ved landbruget og var elev på Ollerup folkehøjskole 1933-34 og på Ladelund landbrugsskole 1938-39. Fra 1946 har han ejet en gård i Raunstrup. 1950-71 var han medlem af bestyrelsen for Esbjerg andelslagteri. Derudover har han ved siden af driften af sin gård udført et stort og påskønnet kommunalpolitisk arbejde, såvel lokalt som på landsplan. 1950-70 var han medlem af Guldager sogneråd, fra 1954 dets formand, og 1966-70 medlem af bestyrelsen for foreningen af bymæssige kommuner. Sammenlægning af små kommuner var da begyndt og en egentlig kommunalreform stundede til. Dens forberedelse og udformning deltog S. i som medlem af kommunalreformkommissionen 1967-73 hvorefter han som indenrigsminister i regeringen Poul Hartling 19.12.1973-13.2.1975 ledede den øverste administration af det nye kommunalvæsen hvilket på mange områder betød en decentralisation og uddelegering af beslutninger til de nye større kommunale enheder. Lokalt medvirkede han også i kommunalreformens gennemførelse som medlem af byrådet for den nye Esbjerg storkommune 1970-72, som medlem af Ribe amtsråd og formand for dets sygehusudvalg 1970-73 og som medlem af bestyrelsen for amtsrådsforeningen 1970-73, dens formand fra 1972 til han tiltrådte som indenrigsminister. Folketingsarbejdet var han kendt med fra årene 1960-66 da han repræsenterede venstre i Guldagerkredsen i tinget. S. havde således et solidt grundlag for sit arbejde i indenrigsministeriet og gennem sit mængeårige kommunale arbejde havde han indsigt i admini-

Sørensen, Jacob

strationen af den sociale lovgivning som han kom i spidsen for som socialminister. Den væsentligste lov han fik gennemført på dette felt var bistandsloven, sidste del af det reformarbejde som socialreformkommissionen af 1964 lagde op til. Som led i revision af standarder og normer gennemførtes endvidere økonomiske maksimumsgrænser for statstilskud til daginstitutioner, alderdomshjem og plejehjem. På det indenrigsministerielle område afskaffedes en del dobbeltadministration og det almindelige statstilskud til sygehusvæsenet erstattedes med tilskud efter kriterier for udgiftsbehov. Derimod fik S. ikke gennemført en nedsættelse af maksimum for amtskommunal beskatning. Efter sin ministertid var S. påny medlem af folketinget 1975–77 og er siden 1976 medlem af statens jordlovsudvalg og fra 1978 medlem af Ribe amtsråd. Sin væsentligste politiske indsats har S. ydet på det kommunalpolitiske område i årene før og efter kommunalreformen. Hans styrke lå selvsagt i den stærke position venstre har haft i Ribe amt og så – og ikke mindst – i hans ro, myndighed og viljefasthed der dog ikke udelukker indgåelse af nødvendige kompromisser når afgørelsen skal falde. Han er ikke ordrig i sine taler, opflammer ikke, men virker ved viden og indsigt, erhvervet i mange års kommunalpolitisk virke. – K. 1975. □Foto.

Helge Larsen

Sørensen, Janus Georg Valdemar, 1887–1978, søofficer. * 30.10.1887 i Kbh. (Johs.), † 12.3.1978 sst. (Holmens). F: smed Janus Hannibal S. (1852–1900) og Christine Marie Thomsen (1854–1921). ~ 26.10.1912 med Erna Ida Alfrida Mary Hansen, * 11.5.1886 i Kbh., † 1973, d. af maskinmester Alfred Alexius H. (1854–1928) og Marie Elise Karoline Grathwol (1859–1937). S. blev 1901 antaget som lærling i søværnet og gennemførte 1901–07 søværnets underofficersskole. Han blev konstabel 1905, overmatros i matroskorpset 1907, underbådsmand 1908, bådsmand 1919, dæksofficer af 3. grad 1923, søminemester af 2. grad 1927; han tog sin afsked 1933, blev genantaget i søværnet 1948 som materielmester I, blev orlogskaptajn af specialgruppen af reserven 1951 og tog sin afsked 1952. 1952–57 blev han antaget til speciel tjeneste. – Efter at være blevet underofficer tjenstgjorde S. på en række af flådens skibe. 1911–12 blev han som en af de første uddannet som flyver inden for søværnet. 1913 deltog han i en opmålingsekspedition i islandske farvande, gjorde 1915–21 tjeneste i undervandsbåde og var således om bord på den første danske undervandsbåd Dyk-

keren, da denne 9.10.1916 på Tårnbæk rev blev påsejlet og sank. S. blev sammen med to andre som de første reddet fra en sunken undervandsbåd gennem udslusning i skibets tårn. Han har senere redegjort for omstændighederne omkring Dykkerens forlis (Tidsskr. for søvæsen, 1955). 1921–22 var han med skoleskibet København hvor han fungerede som lærer. 1924–25 var han leder af bygningen af Angmagssalik radiostation og 1927–28 af radiostationen og de seismiske anlæg i Scoresbysund.

S.s hovedinteresse var efterhånden blevet arbejdet i Grønland og da han 1933 som følge af forsvarsordningen af 1932 blev afskediget, tog han mod et job ved Geodætisk institut som gav ham mulighed for fortsat i hovedsagen at arbejde på og med Grønland, et arbejde S. havde frem til 1948. I forbindelse med etableringen af Grønlands kommando fik søværnet brug for erfarne folk i dette område og S. blev atter ansat i søværnet med tjeneste i Grønland. I denne forbindelse var han bl.a. kongelods under kongeskibet Dannebrogts besøg i Grønland. Selv om S. 1952 formelt måtte afskediges på grund af alder var han så uundværlig at han blev antaget til særlig tjeneste fem år yderligere. 1949–50 var han tilforordnet Grønlandskommissionen, medlem af Arktisk råd fra 1955 og 1959 af udvalget vedr. besejlingen af Grønland.

Gennem sit venlige væsen, sin dygtighed og loyalitet var S. en værdig repræsentant for søværnets underofficersstand som han tillige var en varm forkæmper for. Han var således formand 1943–55 for foreningen Ørnen, der samlede de tidligere under- og dæksofficerer i søværnet og skrev også denne forenings historie omfattende perioden 1883–1945 (udg. 1947). Sin stands historie udgav S. 1958 på baggrund af mange års studier i *Bidrag til søunderofficerernes og flådens underofficersskolers historie*. 1955 blev S. æresmedlem af foreningen Ørnen. Han blev derefter 1955–65 medlem af Marineforenings hovedbestyrelse, æresmedlem 1965. Sine erfaringer fra sejladsen i Grønland har han nedfældet i *Vejledning i elementær navigation og sømandsskab samt i kystsejlad i vestgrønlandske farvande*, 1951 (m. da. og grønll. tekst). S. skrev adskillige mindre artikler oftest med historiske emner. – F.M.2. 1928. R. 1935. R'. 1953. Kgl. belønningsmedalje i guld s.å. □Foto.

G. de L[ichtenberg] i Tidsskr. for søvæsen CXLIX, 1978 238–40. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Sørensen, Jens, 1646–1723, søkortdirektør. * 28. 12.1646 i Sølvitsborg, † 6.10.1723 i Kbh., bisat i

Holmens k.s. kapel, 1750 flyttet til Holmens kgd. F: købmand og skibsreder, rådmænd Søfren Jensen fra Rønne. ~ 1° 6.2.1674 med Bente Andersdatter Rogge, begr. 23.5.1708 i Køge, d. af borgmester i Kristianstad Anders Olufsen. ~ 2° 9.6.1719 i Kbh. (Holmens) med Bente Valentinsdatter der overlevede ham.

Fra ganske ung sejlede S. med og førte senere flere af faderens skibe. Under disse sejlads gjorde han stadig optegnelser over farvandene, og samtidig har han fået øjnene op for hvor elendige de udenlandske, navnlig de hollandske søkort var, der benyttedes i de danske farvande og Østersøen. Efter faderens død overtog S. hans forretning og blev en velstående mand, men under den skånske krig ruineredes han efterhånden fuldstændig. Han flyttede til Kristianstad, derfra til Landskrona, 1679 efter freden i Lund til Kbh. og endelig 1686 til Køge. Under krigen blev det største af hans skibe opbragt og ført til Kbh. hvor det anvendtes i kongens tjeneste. S. søgte flere gange uden held om at få det tilbage, men 1684 fik han til erstatning et lille fartøj. Omkring 1682 havde S. tegnet et søkort over Blekinges kyst som han kendte ud og ind. Kortet sendte han til kongen, idet denne kyststrækning havde fået særlig interesse efter anlæggelsen af krigshavnen Karlskrona 1680. Admiralitetet ydede han tjenester ved nogle rejser til Karlskrona for hemmeligt at søge oplysninger. 30.5.1689 sendte han en lang forestilling til regeringen om nødvendigheden af at få opmålt og kortlagt alle de danske farvande og mente sig selv i besiddelse af de fornødne kvalifikationer til at forestå dette arbejde.

En sådan opmåling var på Ole *Rømers foranstaltning allerede påbegyndt og foretoges af Jørgen Dinesen *Oxendorph der 1681–87 havde ledet en almindelig ejendomsopmåling hele landet over, som dannede grundlaget for den af Ole Rømer iværksatte matrikulmåling. Oxendorph var landmåler og havde ingen maritim uddannelse, og han overførte landmålerprincippet fuldstændig på søopmålingen, så denne blev langsom og derfor kostbar. Desuagtet foreslog Ole Rømer at opmålingen skulle fortsættes som den var iværksat af Oxendorph og under dennes ledelse. 1.6.1689 fandt der da et møde sted på slottet mellem S. på den ene side og Oxendorph og Ole Rømer på den anden i overværelse af kongen og en del rådgivere. S. må have forsvaret sin sag godt, for 11.6. modtog han opgaven (fra 1695 med titel af søkortdirektør). Han tog nu fat på opmålingen af farvandene og fortsatte gennem en lang årrække med utrættelig flid og energi, og der foreligger fra hans hånd over 100 korttegninger. De indsendtes til admiralitetet og op-

bevarede der til flådens brug, og trods gentagne forsøg lykkedes det aldrig S. at få nogen af dem reproduceret og offentliggjort, for at den almindelige skibsfart kunne komme til at nyde godt af dem. Det var autoriteternes frygt for, at landets fjender skulle høste fordel af de bedre kort der gjorde sig gældende. Når søreny tages til de hjælpemidler der stod til S.s rådighed, må man forbaus over de gode resultater han har opnået. Alle retninger har han bestemt udelukkende ved kompas, store afstande ved en af ham selv 1692 konstrueret „milevogn“ hvor længden af hjulets omkreds multipliceret med antallet af omdrejninger gav afstanden. Mindre afstande målte han med kæde eller stang. Landkonturerne er mærkværdig gode og ligeledes øernes beliggenhed. På søen lagde han hovedsagelig vægt på at bestemme grundenes beliggenhed og dybden på dem. S. blev afskediget 1720 og fik aldrig opnået tilladelse til at udgive en stor søkortbog over Danmark.

Efter S.s død lå hans kort gemt og glemt i admiralitetet, og da søkortarkivet oprettedes 1784 overførtes de hertil hvorved de blev reddet fra undergang, idet branden 1795 fortærede admiralitetsbygningen, men sparede søkortarkivet. S.s optegnelser og dagbøger indeholder en rigdom af maritime stednavne som er af stor interesse for stednavneforskningen. S. har været en meget rethaverisk og stridbar natur der så godt som hele sit liv lå i proces snart med den ene, snart med den anden, og med de officerer der var stillet til hans rådighed under opmålingerne var han i stadig strid. – „Genopdagelsen“ af S. må vistnok tilskrives Ed. *Erslev, der i sin bog om Jylland (1886) peger på hans fremragende betydning og giver ham prædikaten „Den danske Hydrografis Fader“. Ved en ordning af marinenes arkiv i Rigsarkivet i slutningen af 1800-tallet fandtes et stort materiale om S. i hans selvbiografi og efterladte papirer. □ Epitafium (Holmens k.).

Danske søkort af J. S., udg. Johs. Knudsen, 1916. Af søkortdirektør J. S.s papirer, udg. samme, 1921. Karolinska förbundets årsbok 1917, Sth. 1918 29–39 (S.s relationer, ved G. Clemensson). – Johs. Knudsen i Tidsskr. for søvæsen LXXXVII, 1916 81–109. Samme: Søkortdirektør J. S., 1918. H. D. Lind i Årbog for hist. samf. for Præsto amt, 1916 3–23. Ole i Lisberg Jensen i Aktuelt från Föreningen marinemusei vänner i Karlskrona, 1970 37–45. J. Chr. Strandbygaard: Søkortdirektør J. S., 1970. Erl. Pade: Milevognen og andre ældre opmålingssystemer, 1976 især 59–100.

H. Ravn*

Sørensen, Jens, 1887–1953 maler. * 28.9.1887 i Kolding, † 29.9.1953 i Roskilde, begr. i Kolding. F: skomager, senere opsynsmand ved Kolding håndværker- og industriforening Jørgen August

Sørensen, Jens

S. (1859–1927) og Jesine Hansen (1861–1950). Ugift.

S. lærte billedskærerfaget og gik på Teknisk skole i sin fødeby, tog så til Kbh. hvor han i løbet af et år forberedtes på Teknisk skole til akademiet og derefter søgte dette to semestre 1910. I denne periode fik kammeratskabet med Ivar Rosenberg og Adolph *Jerichau stor betydning for ham. Hans uddannelse nåede ikke videre end den forberedende tegneundervisning, resten fandt han selv ud af. Han havde svært ved at komme frem. Det første han viste offentligheden var en enkelt *Opstilling* på Kunstnernes efterårsudstilling 1911, men siden slap han ikke ind på nogen udstilling før Kunstnernes efterårsudstilling 1918 hvor han deltog årlig til 1929. Desuden udstillede han på Charlottenborg forårsudstilling 1923, 1925–26, 1928, på sammes efterårsudstilling med en større samling billeder 1929 og på Den frie udstilling jævnt fra 1930, mindeophængning her 1954. Det afgørende skub fremad fik han, da Vilhelm *Wanscher 1929 paradoksalt bemærkede om hans selvportrætter, at de „er næsten lige saa gode som Rembrandts – ja, egentlig malet bedre end mange af den gamle Hollænders, fordi deres Stil er mere lidenskabelig“. – S.s produktion er forholdsvis usammenfat. Omkring 1920 malede han nogle kompositioner *Tragedie paa Havet*, 1920, nogle med bibelske motiver (*Korsdragelsen*, *Kristus paa Havet*, *Kristus i Emaus*, *Nedtagelsen af Korset*), således som man gjorde det gang i yngre yderliggående kredse. En del opsigt vakte et stort rytterbillede, *Dantons Død*, 1923, hvortil han have lånt motivet fra en skitse af Eugène Delacroix, og et billede af *Vagtparaden*, 1926, og akademiet gav ham Eckersbergs medalje 1932 for et helfigurportræt af maleren *Gitz Johansen* i over legemsstørrelse. Hertil kan føjes nogle sommerbilleder fra Skagen, men i øvrigt var hans specielle område de nævnte selvportrætter som han har malet mange af, gerne med en selvtransagende, lidt dyster ironi, cirkusscener og først og sidst Dyrehavsbakken – der var hans ét og alt, den har han malet i et fyrværkeri af farve. S. hører decideret hjemme i det „fauvistiske“ hjørne af dansk ekspressionisme, uskolet og upoleret i sin malemåde. Kvaliteten kan være stærkt svingende i hans billeder, men en del af dem der cirkulerer i hans navn er ikke malet af ham. Men han er på sin egen måde en dristig og begavet kolorist der i heldige øjeblikke meget vel forstår at bygge et billede op med koloristisk stringens. – S. var repræsenteret på de danske udstillinger i Helsingfors 1928 og Amsterdam 1934, kunststævnet i Forum i Kbh. 1929 og Rundskueudstillingen 1936. Mindeudstilling i Kunstforening 1954.

Museerne i Århus, Vejen, Skagens museum og Statens museum for kunst ejer billeder af ham. □Tegnet selvportr. (Kgl. bibl.). Talrige malede selvportr., bl.a. 1911, 1919, 1920, 1925, udst. 1929, 1930 (Kunstforeningen), 1945 m.fl. (bl.a. folketinget). Radering af S. Hjorth-Nielsen, 1938. Træsnit af Johs. Meltzen, 1947. Foto.

J. S. Et udv. af billeder m. indl. tekst af Leo Tonti, 1937 = Danske kunstnere III. – Interviews i Ekstrabl. 29.11.1929, B.T. 9.3.1934 og 22.7.1943 samt Berl. aften 28.8.1937. – Kat. for auktion, Kunsthallen 29.10.1953. Kræsten Iversen i Kat. for Den Frie udstill., 1954 15–17. Leo Tonti i Kat. for mindeudstill., Kunstforen., 1954.

*Sigurd Schultz**

Sørensen, Johan Poul, 1861–1947, ingeniør, opfinder. * 15.10.1861 i Tebstrup, Vor hrd., † 27. 5.1947 på Frbg., urne i Kbh. (Vestre). F: møllebygger Peder S. (1808–70, ~ 1° med Ane Kirstine Hansdatter, 1810–57) og Margrethe Cathrine Rasmussen (1831–1927). ~ 28.3.1891 i Fruering med Clare Eleonore Kirstine Marie Thøgersen, * 26.5.1870 i Gesing, Fruering sg., † 13.2.1933 på Frbg., d. af lærer i Gesing, senere i Fruering, Thøger Clement T. (1842–1908, ~ 2° 1880 med Jacobine Gundine Alrøe, 1856–1940) og Marie Jensen (1843–78).

Efter skolegang på landet og konfirmation 1875 kom S. til søs. 1885 kom han tilbage til Danmark for at aftjene sin værnepligt. 1887 kom han til tjeneste ved søminekorpset, og efter en vis uddannelse her blev han ansat ved flådens mærkevæsen hvor han særlig havde til opgave at lede felttelefonbygning. S. der havde stærk interesse for tekniske spørgsmål og havde søgt at skaffe sig undervisning i matematik og fysik blev under sit arbejde for flådens mærkevæsen fra omkring 1890 opmærksom på en metode til at sende signaler ad trådløs vej til og fra et forankret skib. Han drev sine forsøg systematisk og fik 1896 en mindre sum til installation af et sådant trådløst telegrafanlæg til brug for redningsdamperen Vestkysten ved Thyborøn kanal. Systemet blev ikke udviklet videre, og interessen døde hen. Et par år senere blev S. telegrafingeniør ved sødepartementet, men tog 1904 sin afsked og overtog repræsentationen for det tyske elektriske firma Mix & Genest. 1906 løste han grossererborger-skab, og 1916 startede han *A/S Den danske Kabelfabrik* og var direktør for denne til han 1920 afgik på grund af uenighed med bestyrelsen. Under sit arbejde udtog S. en række patenter, fx på rorpostanlæg, elektriske distancemålere, automatiske telefonapparater o.l. Kort før 1930 begyndte hans gamle forsøg at finde omtale i dagspressen, og under den retrospektive radioudstil-

ling i efteråret 1932 krævedes fra flere sider i dagspressen at det nu undersøgtes hvilken værdi disse havde. En sagkyndig komité udtalte 1933 at S. på et tidspunkt da trådløs telegrafi endnu var ganske ukendt har været inde på metoder og forsøg, som – hvis han havde haft lejlighed og midler til at fortsætte dem – eventuelt kunne have ført til betydningsfulde resultater. Forsøgene der gik ud på at telegrafere ved elektrisk induktion mellem et kabel, lagt i cirkelform på havbunden, og en trådulle på skibet, indtager en smuk plads mellem de arbejder som fx englænderne W. H. Preece og Evershead udførte inden G. Marconi 1896 begyndte på sine forsøg. Hvis S.s forsøg havde været offentliggjort ville de sandsynligvis være blevet nævnt i G. G. Blakes bog *History of Radio Telegraphy and Telephony* (1928) og lignende værker. Man har dog ikke kunnet påvise at S. har anvendt elektromagnetiske bølger, og der er følgelig ikke nogen sammenhæng mellem hans og Marconis arbejder og endnu mindre mellem hans og Valdemar Poulsens. Til denne bedømmelse sluttede Polyteknisk læreanstalt sig. Komiteen indstillede til undervisningsministeriet at der tildeltes S. en anerkendelse, og han fik på denne foranledning ridderkorset. S. udgav nogle erindringer, *Mine traadløse Forsøg 1891–96*, 1928, *30 Aar paa Søen* ... 1933, *Blandt Søeler og Smuglere*, 1936 (oversat til flere fremmede sprog), *30 Aar til Lands* ... 1937 og *Under Dragens Tegn*, 1941. Disse erindringer er ikke uden interesse; de præges førstæligst nok af en vis fortrydelse over hans daværende foresattes uforstand over for betydningen af hans forsøg, men også af en noget vidtdrevet trang til stedse at tillægge andre skylden for at der ikke kom mere ud af hans foretagender end tilfældet var. – R. 1933. □ Relief 1934, efter foto, på mindsten (Tebstrup). Tegn. af P. Corona, 1936. Mal. af Jenny Salicath, 1941 (Danmarks radio). Foto.

F. C. Wamberg i Ingeniøren XLII, 1933 277–80. Samme i Elektroteknikeren XXIX, s.å. 465–75. A. C. G. Petersen sst. 530–33 (jfr. sst. 547 606f). E. Rager sst. XXXIII, 1937 611f. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Sørensen, John Kousgård, * 1925, filolog. * 6. 12. 1925 i Kbh. (Samuels). F: pianist, organist Erik S. (* 1900) og Astrid Olsen (* 1901). ~ 19.4.1951 i Gentofte (b.v.) med Solveig Bastrup, * 7.10.1918 i Århus, d. af styrmænd Carl Vilhelm B. (1884–1918) og Valborg Thøgersen (1896–1980). S. blev student (Østre Borgerdydskole) 1944 og mag.art. i nordisk filologi fra Kbh.s univ. 1951.

Hans uddannelse har fundet sted i Johs. Brøndum-Nielsens sidste år som professor, og det er da også dennes sproghistoriske metode der er hans faglige udgangspunkt. Umiddelbart efter konferensen blev S. ansat som amanuensis ved stednavneudvalget (senere Kbh.s univ.s institut for navneforskning), og dermed fastlagdes hovedlinjen i hans senere faglige virksomhed. 1965 blev han docent og 1969 professor i dansk sprog ved Kbh.s univ. Allerede 1958 forsvarede S. sin disputats *Danske bebyggelsesnavne på -sted* som er et hovedværk i dansk stednavneforskning. Som monografi over en enkelt navnetype med behandling af navnenes etymologi og efterleddets forskellige morfologi og betydning har bogen forudsætninger i Kristian Halds disputats, mens bogens generelle analyse af metoderne til datering af bebyggelsesnavne og dens kritiske holdning til det teoretiske grundlag for dateringsmetoderne har hentet inspiration hos Anders Bjerrum. Her begynder en endnu ikke afsluttet diskussion som har bidraget til dansk navneforsknings internationalt anerkendte niveau. Resultatet er foreløbig, at man i dag ved mindre om bebyggelsesnavnes datering end man tidligere troede at vide; men det, man ved, hviler til gengæld på solidere grund. Interessen for stednavneforsknings metoder i teori og praksis har ført til *Stednavneforskning I–II* udarbejdet sammen med Vibeke Dalberg, 1972–79. Værket er dels en klar pædagogisk indføring i fagets metodik, dels en nøgtern diskussion og vurdering af, hvordan stednavneforskningens resultater kan anvendes i studiet af bl.a. bebyggelseshistorie, administrationshistorie, samfærdselshistorie, religionshistorie og sproghistorie. S. har behandlet *Svendborg amts bebyggelsesnavne*, 1958 (Danm.s stednavne XIII) og *Odense amts bebyggelsesnavne*, 1969 (sst. XIV). Han har skrevet om enkelte stednavne og stednavnekomplekser, og han har analyseret den arkaiske sjællandske sprogform i en central stednavnekilde, Roskildebispens jordebog (*Navnestudier* II, 1960). Siden 1968 har han publiceret *Danske sø- og ånavne* (foreløbig fire bind) hvori et meget stort og internationalt væsentligt materiale af hydronymer analyseres. På grundlag af dette arbejde har S. kunnet bidrage kritisk til den standende diskussion af Hans Krahes teori om et vestindoeuropæisk system af flodnavne der skulle være dannet så tidligt som i det 2. årtusinde f. Kr. S. har også skrevet vigtige afhandlinger om personnavne (fornavne, tilnavne, slægtsnavne) og om sproghistoriske og leksikografiske emner. Han har 1965 udgivet en sproglig, retshistorisk og kulturhistorisk kilde, *Randers bys vilkår og artikler 1609*, med indledning og kommentar.

Sørensen, John Kousgård

1978 begyndte S. sammen med Iver Kjær udgivelsen af *Danmarks gamle ordsprog* der er planlagt som en tekstkritisk standardudgave (med indledning eller efterskrift) af trykte og utrykte danske ordsprogssamlinger fra ca. 1350 til ca. 1700. Hidtil er udsendt bind I, II, V og VI, hvoraf S. har stået for II (de såkaldte „Hans Thomisons ordsprog“ og Poul Enevoldsens Farrago) og VI (samlinger fra 1600-tallet, bl.a. Olelais fraser og Herr Iver i Boeslundens ordsprog). Til arbejdet med ordsprogene knytter sig en række afhandlinger af S., deriblandt en skarpsindig tekstkritisk analyse af det middelalderlige Peder Låle-fragment (i Studier i dansk dialektologi og sproghistorie, tilegnede Poul Andersen, 1971). Den for S. som forsker og universitetslærer karakteristiske metodebevidsthed, nøgterne kritiske sans og store arbejdssevne har også gjort ham velegnet til at bestride en lang række fagligt-administrative poster ved og uden for Kbh.s univ. S. er medlem af flere danske og udenlandske selskaber, af Videnskabernes selskab 1980. Æresdoktor ved Uppsala univ. 1981. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1959 170f. Det danske sprogs udforskning i det 20. årh., udg. af Selskab for nord. filologi, 1965.

Iver Kjær

Sørensen, Jørgen Haugen, se Haugen Sørensen, Jørgen.

Sørensen, Louise (Lise) Nathalie, * 1926, forfatter. * 1.4.1926 i Kbh. F: billedskærer Niels Peder S. (1884–1932) og Ellen Jensen (1882–1973). ~ 19.3.1947 i Gladsaxe (b.v.) med lærer, forfatter Erik *Knudsen, * 27.3.1922 i Slagelse (Skt. Mikkel), s. af overlærer Frederik K. (1885–1950) og lærer Johanne Elisa Corfitzen (1888–1976).

S., den yngste af en søskendeflok på fire, var seks år gammel da faderen døde. 1941 tog hun mellemskoleeksamen (Søborg kommuneskole) og fik to år efter sit første digt trykt i tidsskriftet Vild Hvede. 1946 udkom hendes første digtsamling, *Rodløs*, der har splittetheden i personlig identitet og samfund som tema. 1948 udgav hun novellesamlingen *Goddag, Lisbeth* med psykologiske skildringer fra hverdagen. Der fulgte derefter en længere pause i forfatterskabet inden hun i 1956 udsendte digtsamlingen *Blæsten udenfor* der i bunden metrisk form rummer natur-, længsels- og kærlighedslyrik. Allerede her introducerer hun i suiten *Til Dorothy* kvindesolidariske digte. Seks år efter, i 1962, kom den næste digtsamling, *Sommerdalen*, hvor hun har frigjort sig en del fra den formelle tvang og, ligesom i *Epistler*. 1966, eksperimenterer med forskellige skri-

vmåder på grænsen af det essayistiske stemningsbillede. Det er ellers ikke holdninger og realisme S. mangler, mest vellykket i den henseende er digtsamlingen *Tro dine Øjne*, 1973. Sproget er blevet prosanært, enkelt og dog underfundigt, på grund af de mange dobbeltbundede ordspil. Fra debutens jeg-lyrik har S. nu udviklet sig til en satirisk digter på grænsen til vise-genren.

Som en af de første herhjemme tog hun 1964 med bogen *Digternes damer* fat på kvindeopfattelsen i den mandsdominerede litteratur. Hun ser hvorledes madonnadyrkelsen hersker over sindene helt op til vor tid med den indre modsigelse: „den opdragende kyske og den nedadtrækkende, gavmilde fristerinde“. I bogen, der vakte stor opmærksomhed, afslører hun en række idealiserende myter om kvinder i litteraturens og virkelighedens verden. Over for kvinden der bliver stillet op på en piedestal og gjort til „stjernedame“ opstiller S. en sund og jordnær kvindetype der har samme behov og lyster som manden. Temaet blev taget op i de efterfølgende essaysamlinger (kaldet „besyv“) *Mands- og moderhjerter*, 1969, *Sparegris og julemand*, 1975 og *Arme djævl*, 1978 hvor de litterære analyser nok står i centrum, men hvor argumenterne i høj grad hentes i virkelighedens og den personlige erfarings verden. Hendes essays, der ligger inden for den kulturradikale tradition, er fulde af energi, sund sans og varme. I *Den nødvendige nedtur*, 1977 skildrer hun Mathilde *Fibiger, den første danske kvindesagsforkæmper, samtidig med at hun indfletter personlige oplevelser og erindringer i skildringen. – Som en understrøm gennem hele S.s digtning og essayistik, og mere og mere udviklet gennem årene, går hendes satiriske og ironiske evne til at spidde fordomme og afsløre skinargumenter i et kontant og muntret sprog. □Tegn. af H. Bendix, 1964. Foto.

Lise Loesch i Danske digtere i det 20. årh., 3. udg. IV, 1982 373–76.

Uffe Andreasen

Sørensen, Henrik Louis, 1853–1902, xylograf. * 30.6.1853 i Kbh. (Trin.), † 13.12.1902 i Paris, begr. sst. F: stillingskommissær, senere distriktsforstander, kancelliråd Henrik S. (1827–1913) og Anna Helene Elisabeth Nissen (1825–96). ~ 24.12.1895 i Paris med Jeanne Philippine Scharff, * 4.9.1867 i Paris, d. af portefuilliefabrikant Jean Philippe S. og Marie Henriette Kolb. S. blev uddannet som xylograf hos den svenske træskærer C. L. Sandberg der i en del år efter 1870 arbejdede i Kbh. 1878 drog han til Paris for at uddanne sig yderligere, og efter sin hjemkomst arbejdede han hos H. P. *Hendriksen. Han drog atter ud

og efter et fireårigt ophold i Berlin bosatte han sig endelig i Paris hvor han fra 1888 groede fast og stiftede familie. I Paris arbejdede han mest for de kendte xylografer Rousseau og navnlig for A. Lepère hvis virtuøsmæssige, tonede snit S. tilegnede sig til fuldkommenhed. Hans hovedvirksomhed falder i Frankrig og kan bl.a. efter søges i Le monde illustré, Petit journal og tidskriftet L'image. Men også i danske bøger kan man finde eksempler på hans værker der skiller sig ud fra den gængse danske måde at bruge værktøjet på, således i verdensudgaven af H. C. Andersens Eventyr (1900) med Hans Tegnens illustrationer hvortil han bl.a. har skåret billeder til *Lykkens Kalosker* og *Rejsekammeraten* og i den illustrerede udgave af *Hjortens Flugt* fra 1898, hvor han efter Knud Larsens tegninger har skåret i hvert fald de to billeder til Peder Jernskæg. – S.s yngre bror **Henrik Arnold Hamilkar S.**, * 12.7.1864, † 16.1.1944, blev ligeledes uddannet som xylograf idet han efter sin konfirmation 1879 kom i lære hos H. P. Hansen. Han gik i Teknisk skole og på akademiet. 1888 drog han på et legat fra det Reiersenske fond til Paris og arbejdede her hos Tilly og længst hos Rousseau der nærmest må betegnes som hans lærer i det tonede snit der blev hans speciale som det havde været broderens. 1893 kom han hjem igen og arbejdede navnlig for Det Schubotheske Forlag der efter fransk mønster havde påbegyndt et med træsnit illustreret miniaturebibliotek. Hertil har S. således skåret de fleste af Frants Henningsens tegninger til *Den krøllede Fritz*. 1896 og efter P. S. Krøyers tegninger portrætter af *H. Drachmann*, *Karl Gjellerup* og *Erik Skram*. Til verdensudgaven af H. C. Andersens eventyr har han for Ernst Bojesen skåret en række af træsnittene, således det store portræt af digteren efter fotografi og efter Tegnens tegninger billeder til *De vilde Svaner*, *Snedronningen*, *Hyldebor* og *Stormen flytter Skilte*. Fra 1896 til 1900 opholdt han sig igen i Paris, men levede siden i Kbh. hvor han en kortere tid var lærer i xylografi på kunstakademiets grafiske skole. Han har udstillet træsnit såvel på Charlottenborg som på Salonen i Paris. Begge brødrene S. var i besiddelse af en stor teknisk dygtighed som passede godt til tidens illustratører. De må betegnes som fuldgode elever af den franske xylografiske skole fra træsnittets sidste dage da dette, mere og mere trængt af de nye hurtigere og billigere fotomekaniske ætsemetoder, kun blev brugt til dyre bøger med et vist kunstnerisk præg.

F. H[endriksen] i Bogvennen, 1901–03 27f. Erik Dal: Danske H. C. Andersenill. 1835–1975, 1975 63f.

H. S. Hendriksen*

Sørensen, Mads, 1809–93, strandfoged, forbjerg. * 29.5.1809 på Thyborøn, † 6.11.1893 sst., begr. i Agger. F: husmand Soren Nielsen (ca. 1757–1836) og Sidsel Marie Madsdatter (ca. 1771–1842). ~ 21.10.1832 i Harboøre med Sidsel Marie Nielsdatter, døbt 8.8.1811 i Harboøre, † 29.10.1876 i Lemvig, d. af gårdejer Niels Christensen Bruun (1761–1845, ~ 1° 1787 med Sidsel Marie Christensdatter, ca. 1757–1807) og Karen Andersdatter (ca. 1784–1834).

S. tilbragte hele sit liv på Thyborøn, fra begyndelsen som fisker. Allerede i sin ungdom deltog han med dygtighed, mod og iver i redningen af skibbrudne, og da der 1851 blev oprettet en redningsstation ved hans fødested blev han ansat som opsynsmand ved denne. Han udmærkede sig 1854 ved redningen af besætningen på den svenske bark Skandia, 1860 ved den franske brig Travaills stranding, og 1868 ved det russiske krigsskib Alexander Newskijs forlis. 1888 tog han på grund af alder afsked fra sin stilling som opsynsmand, man han vedblev til sin død at være forbjerg og ledede redningen af flere hundrede skibbrudne. S. var en bramfri, stille mand, stor og stærk, og han kendte ikke til frygt. Intet under at han, der også ved sin intelligens ragede op over sine kammerater, blev genstand for disses beundring og kærlighed og næsten altid gik under navnet „Kongen“. – DM. 1860.

Thisted amtstid. 7.11.1893. Berl. tid. 9.11. s.å.

Povl Engelstoft*

Sørensen, Maren, 1882–1957, sygeplejerske. * 12.7.1882 i Ål ved Varde, † 4.7.1957 i Haderslev, begr. i Lønborg. F: Jacob S. (1842–1921) og Ane Cathrine Nielsen (1849–1900). Ugift.

S.s forældre var hedeboender. Som barn var hun i pleje hos bedsteforældrene og farfaderen fyldte hendes fantasi med bibelhistorie, eventyr og myter. Ni år gammel kom hun ud at tjene, var skolekammerat med J. Th. Arnfred og da hun havde passet sin mor under dennes sidste sygdom følte hun det som et kald at skulle være sygeplejerske. Efter en tid på Janderup højskole blev hun uddannet på Skt. Lukasstiftelsen 1905–06 og var 1906–09 sygeplejerske i Strøby. Men inspireret af Niels Dael (Liselund) og frimenighedspræst L. B. Povlsen (Bovlund) ville hun hellere arbejde i Slesvig, kom 1909 til Visby, Tønder og derfra efter opfordring fra den nordslesvigske kvindeforening 1912 til Flensborg hvor hun med bolig i Holbøl virkede til 1920, optaget af at hjælpe med sygepleje, med at skaffe mad og tøj og ikke mindst blev hun en sjælesorger der altid

Sørensen, Maren

søgte at bringe trost og opmuntring i danske hjem som led under krigen („altid maatte jeg finde derhen, hvor Sorgen var; derfor maatte jeg have Glæden med mig“). 1920 fik hun en ny livsgerning som leder af Børnenes helsehjem i Sdr. Vilstrup nær Haderslev; det optog børn fra både nord og syd for grænsen, og gennem årene – til 1946 – blev hun plejemor for mere end 8000 slesvigske børn. Hjemmet fungerede kun om sommeren, og i vinterhalvåret arbejdede S. – fra 1922 med udgangspunkt i Valsbøl – atter blandt de sydslesvigere som, trods dyb skuffelse over afstemningsresultatet i anden zone, ville fastholde deres danskhed. Ulønnet, hun levede af sommerens indtægter, gjorde hun til 1940 en meget betydelig indsats i store dele af Sydslesvig. I Valsbøl fik hun 1923 indrettet en mødesal i en gård, siden bygget det smukke forsamlingshus Valsbølhus med kirkesal og bolig til hende selv; Niels Dael foretog 1930 indvielsen, og S. holdt mange foredrag, prædikede og tog til alters; hendes grundtvigsk favede, noget sentimentale og sværmeriske forkyndelse gjorde dybt indtryk på mange, i øvrigt over hele Danmark, og 1940 præsteviedes hun af Niels Dael i Havrebjerg frimenighedskirke. Men samtidig blev hendes arbejde i Sydslesvig umuliggjort af krigen, og da kun 1945 vendte tilbage var det uden tvivl med håb om at skulle være dansk præst i Valsbøl. Men det lykkedes ikke; forholdene var nu helt forandrede. Hun „fandt ikke fodfæste“ og følte sig ikke hjemme i det nu stærke danske røre i egnen. 1947 ansatte Dansk kirke i udlandet en dansk præst i Valsbøl, og hun trak sig tilbage til Sdr. Vilstrup.

S. var en stærk personlighed. Hun var i vide kredse meget beundret, næsten dyrket, mens andre så mere kritisk på hende. Det er dog helt ubestrideligt – hvad Vilh. *la Cour* skrev ved hendes død – at hun „på det kristne, det folkelige og humanitære felt har udført en ganske enestående pionering i både Nord- og Sydslesvig“. 1934 blev hun æresmedlem af Dansk sygeplejeråd, og på hundredårsdagen, 12.7.1982, afsøredes på Folkehjem i Åbenrå et billede af S., malet af Viggo Kragh-Hansen. – R. 1952. □Foto.

Børnenes helsehjem gennem 25 år 1920–45, 1945. [Vilh. *la Cour*] i Grænsevagten XXXIX, 1957 271f. J. Gormsen i Folk fra Ribe amt, red. H. K. Kristensen, 1962. Valsbøl menighed gennem 50 år, red. M. Salomonsen, Valsbøl 1973. Niels Bøgh Andersen: Fiskerson fra Aventoft, 1974 131f. H. C. Clausen i Sønderjysk månedsskr., 1982 169–75. – Båndoptagelser med M. S. i bl.a. Esbjerg bibl.

P. G. Lindhardt

Sørensen, Hans Jørgen Marius, 1853–1939, pædagog. * 8.9.1853 i Jelling, † 25.3.1939 sst., begr. sst. F: lærer Knud S. (1825–58) og Ane Katrine Rasmusdatter (1825–65). ~1° 28.10.1878 i Jelling med Mette Katrine Hansen, * 1.11.1853 i Jelling, † 9.1.1880 i Uldum, d. af gårdejer Hans Christensen (1811–86) og Jensine Frederiksdatter (1814–68). ~2° 23.4.1881 i Jelling med Jensine Johanne Frandsen, * 5.3.1853 i Jelling, † 24.5.1906 i Århus, d. af gårdejer Frands Peder Jensen (1825–1914) og Johanne Katrine Buch (1827–1915). ~3° 8.11.1908 i Odense med Hanne Katrine Jessen, * 30.10.1857 i Rold, Vissenbjerg sg., † 21.6.1948 i Jelling (~1° 1884 med kommunelærer i Odense, Hans Buch Frandsen, 1857–1906), d. af lærer, sidst i Hasmark, Michel Carl J. (1821–61) og Karen Laursen (1831–1920). – Far til Oluf *Ring.

S.s forældre stammede begge fra Rårup, „de stærke jydere“ egn i Bjerre herred. Men som unge havde begge forældrene været i huset hos den grundtvigske præst Carl Fog i Skjold, og da de kom til Jelling var de med til at skabe det miljø der gjorde dette sted til en grundtvigsk planteskole da H. J. M. Svendsen 1856 blev stedets seminarieførstander og præst. Til indtrykket heraf føjedes i S.s barndom stedets historiske minder, förstærket ved Frederik VII's undersøgelser af Jellinghøjene, og oplevelsen af krigen 1864. Fra sin drengetid ønskede S. at blive ungdomslærer og især historielærer. Som 16-årig kom han på Staby højskole, to år efter Jelling seminarium, og da han var dimitteret derfra 1873 blev han først elev, siden lærer hos Ernst *Trier på Vallekilde hvor han blev medarbejder ved Triers sangbog for „den kristelige folke-skole“ 1874. Efter nogle års lærervirke på Uldum og Vinding højskoler blev S. 1883 knyttet som lærer til seminariet i Jelling hvor han kom til at virke i 40 år, snart med historie og dansk litteratur som hovedfag. Til dem dygtiggjorde han sig ved selvstudium, ved kursus i Kbh. og ved rejser til nabolandene. En enkelt rejse gik så sent som 1911 til USA. Men ellers var S. et hjemmemenneske der så den daglige undervisning som sin hovedopgave. Den havde et personligt præg som han ikke ønskede omsat i lærebogsform. „Når hans høje, kraftige skikkelse viste sig i døren og hans skarpe, alvorlige blik bag brillerne var vendt mod klassen – så var det en umiddelbar selvfølge at der blev afstandsforholdene der ligger gemt i denne karakteristisk hindrede ikke eleverne i at blive stærkt påvirket af hans foredrag – hans foretrukne undervisningsmiddel.

Med sin helstøbte personlighed gjorde S. i fortsættelse af Svendsens og R. J. *Holms virke Jel-

ling til et af landets lødige seminarier i sin tid. Uden for seminariet talte han kun sjældent, oftest ved skole- og grundlovs møder, af og til også – som moderat venstremand – ved egnens vælgermøder. Han var en lang årrække medlem af det stedlige menighedsråd, men afslog ellers opfordringer til offentlige hverv og til at stille sig til folketinget. Også hans litterære virksomhed var knyttet til egnen; som fast medarbejder ved Vejle amts Folkeblad og som bidragsyder til Kirkehistoriske Samlinger (3.r.III, 1881–82) om lægprædikanten Peder *Frandsen fra Uldum og til L. *Kochs Den danske Kirkes Historie 1801–1817 om „de stærke jyder“ (1879–80). Desuden har S. skrevet afsnittet om Rusland i Lande og Folk og udgivet *Danmark, Land og Folk*, 1892. – R. 1920. □Mal. af Svend Ring, 1923 (Jelling seminarium) og 1926.

M. S. i Fra Vallekilde folkehøjskole XXV, 1918 51–72 (erindr. fra Vallekilde). – Axel Sneum i Folkeskolen XLV, 1928 604–06. Chr. Hasselbalch sst. LVI, 1939 230f. Alf. Lundbjerg i Højskolebl. LIII, 1928 1165–68. F. J. Ring; Oluf Ring, 1961 12–23. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand (F. C. Kaalund-Jørgensen)

Sørensen, Marius, 1891–1964, arbejdsminister. * 8.4.1891 i Hvorslev, Viborg amt, † 9.12.1964 i Højby, begr. sst. F: teglbrænder Søren Christian S. (1868–1947) og Mette Marie Pedersen (1864–1938). ~ 12.1.1945 i Kbh. (b.v.) med Erna Johansen, * 2.6.1913 i Kbh., d. af sukkerhusarbejder Johan J. (1887–1968) og Alma Henriksen (1895–1979).

S.s start i livet var det traditionelle for en arbejdsmands søn på landet: tjenestedreng, karl og derefter soldat. Han begyndte derpå 1915 som teglbrænder, men blev optaget af organisationsarbejde, var fra 1920 kontorbestyrer for arbejdsmændene i Ulstrup og kom 1922 i forbindelse med hovedbestyrelse. Han var fra 1925 rejsesekretær i Dansk arbejdsmandsforbund med det særlige felt at få organiseret de sidste arbejdsmænd på landet. S. var derpå fra 1934 rejseinspektør i forbundet indtil han 1938 blev forretningsfører for arbejdsmændenes arbejdsløshedskasse og flyttede til Hvidovre. I det følgende årti stod han som en af fagbevægelsens stærke mænd. S. havde også engageret sig i politisk arbejde på lokalt plan. Han var 1921–38 medlem af Vellev sogneråd, 1935–38 af Viborg amtsråd og kredsformand for Sønder Vinge-kredsen 1930–38. I årene 1943–46 var han med i Hvidovre sogneråd og blev 1947 tingvalgt medlem af landstinget. Samme år blev han arbejdsminister i ministeriet Hedtoft. I ministertiden lykkedes det ikke for S. at få gennemført større sager, det lykkedes ham heller ikke at

falde til i de ledende politikeres miljø og hele omgangstone. Efter et par år som minister trak han sig i november 1949 tilbage og overtog på ny stillingen som forretningsfører. S. tog sin afsked 1953 og købte en gård ved Nykøbing S. □Tegn. af H. Lollesgaard. Foto.

Interviews i Socialdemokraten 31.3.1944 og 7.4. 1951. – De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl

Sørensen, Martin, 1874–1950, gårdejer, politiker. * 27.6.1874 i Rakkeby Hede, Mors, † 4.8.1950 i Nykøbing M., begr. Øster Assels kgd. F: murer Peter S. (1846–1907) og Ane Helvig Laustsen (1851–1932). ~ 10.11.1898 i Galtrup med Marie Kristensen, * 1.4.1874 i Tæbring, † 3.12.1940 på Peterslund, Øster Assels sg., d. af fisker Kresten Hammer K. (1840–1914) og Ane Cecilie Kjørslev (1841–1920).

S. var fra otte års alderen tjenestedreng ved landbruget og kom efter konfirmationen to år i handelslære i Kbh. hvorefter han 1890–92 var tjenestekarl på Sjælland og derpå gik til sos til 1898. Indtil sin død var han derefter bosiddende på Mors, først som husmand i Tøving 1900–03, så som gårdejer i Ørding til 1906 og endelig ejer af gården Peterslund i Øster Assels. S. var helt igennem en selvhjulpne mand, en dygtig og moderne jordbruger der overkom en hel del mere end driften af Peterslund. Han var formand for Morsø kalk- og mergelselskab fra 1916, for skatterådet på Mors 1919–46, for Øster Assels brugsforening 1920–37, for sammenslutningen af mergelselskaberne i Danmark 1921–43, for Morslands Folkebank 1925–49, for landsamtsudvalget for Andelsbankens genrejsning 1925 og for grundforbedringsudvalget for Thisted amt fra 1933. Dertil kom medlemskab af hedeselskabets repræsentantskab fra 1934 og af hedebrugets bestyrelse 1936–46. Endelig var han formand for landbrugets arbejdsgiverforening for Jylland 1945–47. Sideløbende med denne indsats for sin hjemegns erhvervsmæssige udvikling var S. politisk virksom. 1905 var han medstifter af det radikale venstre og blev dets organisator på Mors. 1918 og 1926 var han partiets folketingskandidat i Morsøkredsen, 1929 og 1932 i Vråkredsen og 1935 og 1939 i Kjellerupkredsen. Fra 1929 til han indtrådte i landstinget efter Jens *Holdgaard 1936 var han landsformand for det radikale venstre, og formand for den radikale landstingsgruppe 1940–47 da han ikke ønskede genvalg. S. var i sit væsen præget af besindighed og fasthed hvad der vel var medvirkende til hans mange formandposter, men hans sind spændte også over en idealisme der bød ham sin arbejds for sit

parti, oftest i egne hvor det stod svagt og muligheden for valg var små. – R. 1949. □Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 381–84. Skive folkebl. 5.8.1950. Politiken s.d. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Sørensen, Max, 1913–81, jurist. *19.2.1913 i Kbh. (Davids), †11.10.1981 i Risskov, begr. Vejlbjy kgd. F: grosserer Jens Martin S. (1882–1949) og Christophine Caroline Ida Poulsen (1886–1942). ~6.4.1940 i Kbh. (Cit.) med cand. jur. Ellen Jacobsen, *23.7.1909 i Kbh. (Cit.), d. af generalmajor Carl J. (1878–1963) og Marie Christine Margrethe Ørum (1880–1961).

S. blev student 1931 fra Vestre Borgerdydsskole og cand.jur. 1938. S.å. blev han ansat som sekretær i udenrigsministeriet (fuldmægtig 1945). Allerede som student interesserede han sig for teoretisk arbejde med folkeretten, og han modtog 1935 universitetets guldmedalje for en besvarelse af et prinspørgsmål om afslutningen af traktater. S. fortsatte sine folkeretlige studier under ansættelsen i udenrigsministeriet og fik navnlig gunstige studievilkår under en tjeneste som attaché ved gesandtskabet i Bern 1943–44. Den væsentligste del af arbejdet med en disputats blev udført ved Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales i Genève. Afhandlingen var færdig da S. 1945 vendte tilbage til ministeriet efter et års tjeneste som legationssekretær i London, og 1946 erhvervede han den juridiske doktorgrad med afhandlingen *Les sources du droit international*. Det var en undersøgelse af den mellemfolkelige domstols praksis siden 1920, og den bragte en bemærkelsesværdig fornyelse af den folkeretlige retskildelære. Med udgangspunkt i Alf*Ross' metodesynspunkter gennemførte S. en indgående og skarpsindig deskriptiv analyse af de faktorer der var virksomme som slutningsgrundlag bag de afgørelser der var truffet af domstolen i Haag. I en alder af 34 år udnævntes S. til professor i retsvidenskab ved Århus universitet. Hans fagområde var den offentlige ret, dvs. både statsforfatningsret, forvaltningsret og folkeret; først med den gradvise udbygning af fakultetet indtrådte der en lettelse i S.s arbejdsbyrde mht. undervisning og eksamen. Til gengæld blev han i stigende grad engageret i internationalt arbejde. 1949–51 var han medlem af De forenede nationers kommission for menneskerettighederne og 1954–56 formand for dennes underkommission for beskyttelse af mindretal. 1955–72 var han medlem af den europæiske menneskerettighedskommission (præsident 1967–72), fra 1956 desuden medlem af den stående voldgiftsret i Haag og 1968–69 beskikket som dom-

mer ad hoc i den internationale domstol i Haag under behandlingen af sagen om sokkelgrænsen i Nordsoen. S. tog sin afsked som professor 1972 og var 1973–79 den første danske dommer i De europæiske fællesskabers domstol i Luxembourg. Fra 1980 var han dommer i den europæiske menneskerettighedsdomstol.

Ved siden af de tidkrævende og byrdefulde hverv i internationale domstole, kommissioner og andre samarbejdsorganisationer virkede S. i 16 år, 1956–72, som udenrigsministeriets rådgiver i folkeret. Også på denne måde bevarede han kontakten med de stadig nye problemer som meldte sig i det internationale samarbejde. Det er et vidnesbyrd om S.s usædvanlige arbejdsevne at han lige til 1972 kunne forene disse mange hverv med professoratet ved Århus universitet hvor også hans deltagelse i administrativt arbejde blev højt værdsat. På trods af de afbrydelser som rejser, møder og sagsforberedelse bevirkede fandt han tid til at fortsætte sit retsvidenskabelige forfatterskab. Allerede 1952 havde han bidraget til en fornyelse af undervisningen i folkeret ved at udgive bogen *Grundtræk af international organisation*. En folkeretlig lærebog på dansk kom der ikke fra hans hånd, men i bogen *Principes de droit international public*, 1960 der indeholder en række forelæsningsholdt ved folkeretsakademiet i Haag præsterede han en af efterkrigstidens bedste og mest læseværdige fremstillinger af den almindelige folkerets grundregler og grundproblemer. S. var hovedredaktør af og medforfatter til det højt ansete samleværk *Manual of public international law*, 1968 og skrev en lang række tidsskriftaflandinger. På dansk udgav han en lille bog om *Folkeret*, 1971 som i en let tilgængelig form gjorde rede for hvori denne ret består og hvad der er dens aktuelle problemer og muligheder. Inden for andre områder af den offentlige ret ydede S. navnlig værdifulde bidrag til den forfatningsretlige litteratur. Allerede 1949 havde han behandlet de forfatningsretlige spørgsmål vedrørende kompetencen til at indgå forpligtelser i forhold til andre stater; senere fremlagde han i et responsum til forfatningskommissionen forslaget om den nye bestemmelse (§ 20 i grundloven af 1953) der åbnede mulighed for suverænitetbegrænsning ved afgivelse af beføjelser til mellemfolkelige myndigheder. 1969 publicerede han bogen *Statsforfatningsret*, den første fremstilling af dette fag der fuldt ud var tilrettelagt efter universitetsundervisningens behov. Men det er først og fremmest som folkeretskyndig S. vil blive husket. Det var et særkende for hele hans virke på dette område at han på en harmonisk måde forenede indtrængende teoretisk analyse med en praktisk for-

stælse af de foreliggende opgaver hvad enten det drejede sig om konventionsarbejde eller om konkrete afgørelser. En særlig personlig tilfredsstillelse har han utvivlsomt haft af sin mangeårige deltagelse i arbejdet med at grundlægge og i praksis sikre den folkeretlige beskyttelse af individets menneskerettigheder. Teoretisk indsigt og praktisk dømmekraft, grundighed og klarhed, alt forenet med fine menneskelige egenskaber gjorde i en sjælden grad S. respekteret og afholdt som universitetslærer og blandt kolleger i det internationale samarbejde. Æresdoktor ved universiteterne i Kiel og Strasbourg. – R. 1948. F.M.I. 1980. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov 1947 172. – Carl Aage Nørgaard i Århus univ.s årsberetn. 1981 19–22.

Knud Waaben

Sørensen, Nele (Poul), * 1915, redaktør. * 8.9. 1915 i Dresden. F: forfatter, dr.med. Gottfried Benn (1886–1956) og Edith Osterloh (1878–1922). ~1° 1940 med grosserer Preben Topsøe, * 1916. Ægteskabet opløst 1952. ~2° 7.1.1957 med socialminister Poul S., * 25.6.1904 i Roskilde, † 29.6.1969 i Hornbæk, s. af branddirektør, borgmester Jørgen Christian S. (1871–1928) og Louise Dortha Clorius (1873–1933).

Da S. blev født var hendes far under første verdenskrig indkaldt til tjeneste som militærlæge i Bruxelles. Her læste han den belgiske forfatter Charles de Costers Uleenspiegel hvor han mødte ordet Nele som betegnelse for Flanderns sjæl. Det betog ham stærkt og da han var hjemme på orlov nogen tid efter datterens fødsel fik hun navnet Nele. Efter moderens død 1922 kom S. april 1923 til Danmark hvor faderens venner direktør for B. & W. Christen *Overgaard og fru Ellen Overgaard modtog hende i deres hjem. Hun kom i skole på Aurehøj gymnasium og blev student derfra 1933. Hun uddannedes derefter som journalist på Jydske Tidende i Kolding, blev efter endt uddannelse ansat som redaktionsekretær ved Børn – Alle Forældres Blad, redigerede en kort tid Magasin du Nord's personaleblad og har fra 1942 været knyttet til Berlingske Tidende. 1944–57 var hun lægemedarbejder ved Berlingske Aftenavis, udgav et par bøger *Det første Barn*, 1947 og *Nerver*, 1952 og blev 1957 medredaktør af Søndags B.T. 1961–77 var hun bladets ansvarshavende redaktør og har derefter været knyttet til Weekendavisen Berl. Aften. 1978–82 var S. medlem af Gentofte kommunalbestyrelse, valgt af det konservative folkeparti. Hun havde gennem årene bevaret forbindelsen med sin far, dels gennem breve, dels ved besøg hos ham i Tyskland og hans besøg hos

hende i Danmark. Efter hans død udgav hun *Mein Vater Gottfried Benn*, 1960, på Limes Verlag Wiesbaden. Hun beretter først kort om sin tidlige barndom i Tyskland og giver derefter en skildring af faderen i skiftende faser af hans tilværelse, først accept af det ny styre 1933, derefter hans brud med nazismen og skriveforbudet der ramte ham 1936–49, hans arbejde som militærlæge under anden verdenskrig og hans sidste år da han kunne genoptage sit forfatterskab – en åben, ærlig og smuk skildring. □Foto.

Helge Larsen

Sørensen, Peder, 1540 el. 42–1602, læge. * 1540 el. 42 i Ribe, † 28.7.1602 i Kbh., begr. i Frue k. F: rådmand Søren Jessen og Bodil Sørensdatter. ~9.6.1583 i Flensborg (Nik.) med Drude Thorsmede, * ca. 19.4.1567 i Flensborg, † 21.9.1610 i Kbh. (Vor Frue), d. af rådmand i Flensborg Reinhold T. (ca. 1532–84) og Gesa Lange (ca. 1543–1603).

Efter skolegang i Ribe kom S. i en ung alder til universitetet i Kbh. hvor han hurtigt gjorde så glimrende fremskridt, at han allerede i sit 20. år optrådte som docent i latinsk poesi. 1562 foretog han en studierejse til Frankrig. 1563 skænkede kongen ham et kannikedømme i Viborg, bestemt for en læge i denne by, og det pålagdes ham derfor i tre år at studere medicin. 1564 var han igen hjemme og tog magistergraden, hvorefter han fungerede som professor pædagogicus ved universitetet, men overensstemmende med hans studieretning for natur- og lægevidenskab omhandlede hans forelæsninger, der gjorde megen lykke, navnlig læren om meteorerne. 1565 opgav han sin lærerpost, idet han ved hjælp af en ledig professorløn fik lejlighed til at foretage en ny rejse for at tilfredsstille sin higen efter at samle videre kundskaber. Sammen med sin ven og landsmand Johannes *Pratensis ankom han 1566 til det berømte universitet i Padova hvor han lod sig immatrikulere. 1569 var han atter i Danmark, men kun en kort tid. Han ønskede at erhverve sig endnu videre videnskabelige indsigter, og endnu samme forår opholdt han sig, stadig sammen med sin ven, i Wittenberg. Derfra synes han at være draget til Köln, Basel, Italien og Frankrig og under rejsen at have erhvervet sig doktorgraden i filosofi og medicin. Han var nu allerede anset videnskabsmand, virkede også, hvor han kom hen, som læge og vandt berømmelse ved heldige kure, navnlig i Venezia, hvortil han havde begivet sig fra Frankrig. Under et ophold i Firenze fuldenkte han 1570 det kong Frederik II tilegnede værk der har gjort ham

særlig berømt i lægevidenskabens historie, nemlig sin *Idea medicinarum philosophicarum, fundamenta continens totius doctrinae Paracelsicæ, Hippocraticæ et Galenicæ*, 1571.

Tidligt var han blevet fængslet af den nye paracelsiske retning i medicinen, og opholdt i Wittenberg, paracelsismens ligesom den dermed forbundne alkymis og astrologis videnskabelige hovedborg har vistnok sat kronen på værket. Han viser sig i sit værk som en fuldtro discipel af Paracelsus både på det teoretiske og det praktiske, medikamentelle område, og går i overensstemmelse med mesteren ud fra et „principium vitale in natura“, et overordnet livsprincip, ved hvis kraft alt lever og udvikler sig; det er udbredt overalt i naturen, og i det ligger al lægedom. Men han er langt mere filosofisk skolet videnskabsmand end Paracelsus og sigter åbenbart på at bringe de medicinske grunddoktriner i nøjere organisk forbindelse med nyplatonismen (derfor vistnok titelbetegnelsen *Idea*) og derigennem komme til en hippokratisk sygdomslære. Sygdomme opfattes som varierede udtryk for hændelser i himmellegemerne – altså noget aktivt udefrakommende, som lægen ved produkter fra planter og mineraler skal behandle. S.s filosofiske måde at udlægge Paracelsus' tanker var så gennemført at han i høj grad imponerede sin samtid, endog paracelsismens fjender (således den ansete Thomas Erastus) og stod som en videnskabelig celebritet af første rang.

Endnu længe efter sin død bevarede han sin autoritet, først og fremmest i de egentlige paracelsiske kredse. En ivrig adept havde han i den fra Wittenbergs universitet udgåede Ambrosius Rhodius der i øvrigt var gift med hans niece. I England synes han at have været særlig anset. Den lærde skotske læge William Davidson udgav ligesom Rhodius indgående kommentarer til hans *Idea* (1660) med udtryk af den højeste beundring for værket, den ansete læge Thomas Moffet tilegnede ham i begejstrede vendinger sine skrifter, og selv Francis Bacon, der i øvrigt i sin ædruelige empirisme stiller sig stærkt afvisende til selve paracelsismen, er dog fuld af lovtaler over S. „Af alle dine Tilhængere, Paracelsus,“ siger Bacon, „misunder jeg dig alene S., der er alt for god til at blive hængende i dine naragtige Paafund. . . . Det har han forvandlet til vellydende Sang og med beundringsværdig Kunst forlenet med Ynde og harmonisk Velklang“. Den store indflydelse S. havde i videnskabelig henseende gav sig også udslag i en egen medicinsk-filosofisk retning, „Severinere“, der havde tilhængere rundt om i udlandet. Herhjemme holdt medicinen sig forsigtigt tilbage og blev i længere tid ved den gamle galenisme og arabis-

me. Først Ole Borch slog i sin alkymistiske begejstring til lyd for severinske læresætninger.

Men gik det således S., som andre profeter, at han fik forholdsvis mindst videnskabelig tilslutning i sit fædreland, men hans personlige autoritetsstilling var dog urokket her, navnlig i hans egenskab af læge. Da han 1571 var vendt tilbage til Danmark modtog han straks kaldelse som kgl. livlæge og blev i denne stilling særdeles påskønnet, fik en høj årlig løn og desuden forskellige forleneringer. Men stillingen havde også sine ubehageligheder og besværligheder. I breve til sin ven, den tyske læge og teolog Johannes Pistorius klager han over de evindelige rejser han må foretage, og hvorved han forhindres i at fortsætte sine kære studier og litterære arbejder. Desuden var hans forhold til den anden livlæge, Martin Ædituus, alt andet end godt; til sidst blev han imidlertid fri for denne der opgav sin post og drog tilbage til Holland hvor han døde 1595.

I over tredive år og lige til sin død vedblev S. at fungere som livlæge. Han behandlede således kong Frederik II under dennes dødelige sygdom og blev derefter livlæge hos den unge kong Christian (IV). Sin videnskabelige interesse bevarede han usvækket under denne adspredende virksomhed; han syslede stadig både med teoretiske studier og kemiske forsøg, men han fik intet færdigt til publikation og efterlod kun en mængde håndskrevne og mest ufuldførte arbejder. At han også benyttede sin indflydelsesrige stilling til at støtte videnskaberne og universitetet er der vidnesbyrd om, og han tænkte også på at indtræde i det medicinske professorat der 1602 blev ledigt ved Anders Christensens forflyttelse til Sorø. Men inden denne plan kunne udføres, blev han angrebet af den pestepidemi der rasede 1602, og bukkede under for sygdommen til trods for sine kraftige paracelsiske lægemidler, mellem hvilke oven i købet fandtes en panacé, han selv, som tidens andre berømte læger, havde været opfinder af. Store lovtaler lød ved hans død, navnlig over hans mærkelige og heldige kure som læge. Han efterlod sig en stor formue.

Af S.s otte børn vides kun to at have overlevet ham, datteren Anna blev gift med Jonas Charisius og sønnen Frederik (1587–1637) der fulgte i faderens fodspor som læge, men i øvrigt ikke har gjort sig særlig bemærket i sin virksomhed.

Vilh. Marstrand: Slægtshist. bidrag IV, 1926 71 (slægtens Tersmeden). J. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 623–26. Saml. til den da. medicinalhist., ved J. D. Herholdt og F. V. Mansa I, 1833–35 14–28. H. F. Rordam: *Kbh.s univ.s. hist.* II, 1869–72. V. Ingerslev: *Danm.s læger og lægevæsen* I, 1873 176–81. Fra arkiv og museum V, 1912–15 301. V. Gauno Jensen i *Bibl. for læger* CLXVII, 1975 105–30. P. S. og hans *Idea* . . . , overs.

Hans Skov, m. indledn. ved E. Bastholm, 1979 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium XXXII. – Papirer i Kgl. bibl.

*Gordon Norrie**

Sørensen, Poul Adolph Christian, 1873–1964, ingeniør. * 6.2.1873 i Fredensborg, † 5.9.1964 i Kbh. (Jac.), begr. Asminderød kgd. F: husejer, tjener Lars S. (1827–1915) og Emma Jensine Olivia Backe (1839–1915). ~ 1° 25.11.1899 i Kbh. (Johs.) med Dagmar Marie Samuel, * 20.9.1879 i Kbh. (Johs.), † 19.4.1973 på Frbg., d. af grosserer Leopold Moritz S. (1848–1942) og Alma Juliane Ane Koch (1859–1941). Ægteskabet opløst 1918. ~ 2° 14.8.1920 i Kbh. (Petri) med Vali Maria Hussl, * 8.7.1877 i Gleichenberg, Steiermark, † 7.1.1933 i Kbh. (~ 1° med professor Franz Dissertori, † 1919), d. af Oberpostverwalter Johann Baptiste Andreas Jacob Ignaz H. (1840–1903) og Julie Louise Victoria Camilla Ottilie Schoen (1848–1907). ~ 3° 21.12.1934 i Kbh. (b.v.) med Hulda Camilla Hussl, * 26.12.1888 i Gleichenberg, † 22.3.1961 i Kbh. (Jac.) (~ 1° 1908 med Militäroberberechnungsrat Josef Weimar; ægteskabet opløst 1919), søster til 2. hustru.

S. tog præliminæreksamen 1889 fra Fr.borg skole og fik derefter ansættelse i postvæsenet. 1894 tog han polyteknisk adgangseksamen og blev 1899 cand.polyt. som bygningsingeniør. S.å. fik han, efter en kort beskæftigelse hos ingeniørfirmaet Monies & Andersen, ansættelse ved Kbh.s vandforsyning hvor han 1908 blev fast ansat. Ved århundredskiftet stod vandforsyningens anlæg over for en gennemgribende fornyelse idet de gamle indvindingsanlæg ved Harrestrupåden og Sønder sø som leverede hele vandmængden siden man 1893 gik over til kun at anvende grundvand ikke længere var tilstrækkelige. Efter at der ved hydrologiske undersøgelser var påvist store grundvandsmængder syd for Tåstrup, byggedes 1904–08 med S. som arbejdsleder Thorsbroanlægget. Da forbruget stadig steg, og man fra 1914 overtog en betydelig del af vandleverancen til Frbg. måtte dette anlæg udvides 1913, og der måtte 1914 iværksættes en hydrologisk undersøgelse for at finde nye muligheder for vandindvinding i Nordsjælland indtil Arresø og Roskilde fjord. Denne undersøgelse resulterede i bygningen af anlæg som Nybølle og Islevbro. S., der 1911 var blevet afdelingsingeniør, var 1922–43 direktør for vandforsyningen og også denne periode var præget af ombygninger og vigtige nyanlæg, som anlæggene vest for Sønder sø, Marbjergværket ved Roskilde, i brug 1934, udbygning af beholderanlægget på Thinghøj og anlægget af Lejreværket med den 40 km lange 1100 mm betonledning til Kbh. S. var medlem af

overlandvæsenkommissionen, af kommissionen for revision af vandløbslovgivningen, af statens vandløbsudvalg 1942–57 og 1928–35 var han formand for Fredensborgensersamfundet. 1930–40 og igen 1946–47 var han forligsmand. 1930–35 var S. medlem af indenrigsministeriets 30.4.1930 nedsatte kommission vedrørende forholdet mellem Kbh. og Frbg. I arbejdet inden for ingeniørernes organisationer har S. taget ikke ringe del. 1916–20 var han formand for Kbh.s kommunale ingeniørforbund, af hvilket han var medstifter. 1923–32 var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening, formand 1932–36, æresmedlem 1953. 1937 blev han medlem af priskontrolrådet og af Akademiet for de tekniske videnskaber. □ Mal. af Gerald Davis, 1936 (Dansk ingeniørforen.). Foto.

Interview i Berl. aften 11.7.1935. – G. R. Christopheresen i Ingeniør og samf. XLII, 1932 83f. Kn. Højgaard m.fl. i Ingeniøren XLV, 1936 afd. VI 79–90. Absalon, 1943 45f.

*Povl Vinding**

Sørensen, Poul, 1904–69, minister, generalsekretær. * 25.6.1904 i Roskilde, † 29.6.1969 i Hornbæk, begr. i Roskilde. F: branddirektør, borgmester Jørgen Christian S. (1871–1928) og Louise Dorteia Clorius (1873–1933). ~ 7.1.1957 i Ledøje k. med redaktør Nele Topsøe, f. Benn (Nele "S."), * 8.9.1915 i Dresden, d. af forfatter, dr.med. Gottfried B. (1886–1956) og Edith Osterloh (1878–1922).

S. tog realeksamen fra Roskilde katedralskole 1921 og eksamen fra Købmandsskolen i Kbh. 1922. I ungdomsårene var han ivrig og energisk sportsmand og vandt Sjællandsmesterskabet i enkeltmandsgymnastik. Gennem 13 år var han ansat i erhvervsvirksomheder indtil han 1935 blev partisekretær i det konservative folkeparti, generalsekretær fra 1941. Tidligt politisk interesseret gik han ind i konservativ ungdom og var næstformand i KUs landsorganisation 1930–36. I samme periode og igen fra 1954 til sin død var han medlem af det konservative folkepartis hovedbestyrelse. 1933 indvalgte han i Roskilde byråd og sad der til hans første ministerperiode indledtes 1950. En ny byrådsperiode havde han 1954–56 hvorefter han helt helligede sig arbejdet i folketinget. Hans kommunalpolitiske arbejde førte ham ind i købstadforeningens repræsentantskab 1937 og i dens bestyrelse 1946–56, fra 1950 på posten som næstformand. Desuden var han 1946–50 medlem af bestyrelsen for sygehusforeningen, kommunernes pensionsforsikring og kommunernes kulkontor. Ved folketingsvalget 1935 opstilledes S. i Køgeredsens og indtrådte 1941 i folketinget som stedfortræder for redaktør

Povl Drachmann ved hans død. Ved folketingsvalget 1947 opnåede S. ikke genvalg, men var fra 1950 til sin død valgt i Odensekredsene. – Som ung konservativ frydede det S. at J. *Christmas Møller 1929 brød det konservative samarbejde med venstre. Han ønskede en selvstændig moderne konservatisme uden underordningsforhold til noget andet parti. Da de konservative 1932 skulle vælge ny formand efter Charles *Tvede foreslog S. på KUs vegne at vælge Christmas Møller hvilket skete. Som næstformand i KU repræsenterede S. sammen med Aksel *Møller den Christmas Møllerske demokratiske linje over for den fløj i KU der sværmede for fascistiske symboler og førte en provokerende antiparlamentarisk politik.

S.s samarbejde med Christmas Møller fik en langt stærkere karakter da han 1935 tiltrådte som partisekretær. Nogen let opgave havde han ikke. Stauning-Munch regeringen vandt en betydelig sejr ved folketingsvalget 1935 og næste år erobrede den flertallet i landstinget. Dertil kom stærke indre kampe i det konservative parti om den forfatningsændring som Christmas Møller opnåede enighed med socialdemokrater og radikale om foråret 1939, men som faldt ved folkeafstemningen. S. var afgjort tilhænger af Christmas Møllers tanker og så i dem muligheden for skabelsen af et bredt folkeparti der rakte ud over det traditionelt konservative vælgerkorps til arbejdere og funktionærer. Det samme mål arbejdede han for i partiorganisationen. Han besad en udpræget evne for organisation, forstod at få sine medarbejdere med i arbejdet og fastholde deres interesse. Efterhånden kendte han så at sige enhver af partiets tillidsmænd ud over landet. Han var ingenlunde eftergivende og evnede som oftest at få sine synspunkter igennem. Til hans energi var knyttet evnen til at vente og så udnytte situationen når den var der. Det var sjældent han skaffede sig uvenner i partiarbejdet. Mange var de lovord der hørtes om ham, og selv når modstandere betegnede ham som „Partiejer“ lå der ofte en dulgt anerkendelse bag. Gennem amtssekretærer havde han nøje føling med arbejdet overalt. En vis centralisme hævdede han, eksempelvis under besættelsen da han fra generalsekretariatet udpegede grupper af sikre partimedlemmer til at modtage fortrolige oplysninger og videregive dem til endnu mindre grupper. Under Christmas Møllers ophold i London opretholdt han forbindelse med ham pr. brev, indgik fra efteråret 1943 i den lille gruppe konservative ledere der trådte i nær forbindelse med ledere fra socialdemokratiet, men standsedes i dette arbejde da han 14.11.1944 arresteredes af Gestapo og anbragtes i øverste etage af Shellhuset.

Hvad han egentlig sigtedes for kom aldrig klart frem. Ved det engelske luftangreb mod Shellhuset 21.3.1945 måtte han for at undgå at indebrænde springe ud fra fjerde etage og blev hårdt kvæstet og måtte i lang tid behandles på Diakonissstiftelsen inden han kunne genoptage sit arbejde uden væsentlige mén. Først 13.9. kunne han møde i folketinget, og forberedelsen af valget 30.10.1945 havde han kun kunnet deltage lidt i. De konservative gik tilbage, hvad der hang sammen med den begyndende strid i partiet mellem Christmas Møller og flertallet i gruppen. Striden tilspidsedes, især på det sydslesvigske spørgsmål, i de næste par år. Christmas Møller stod urokkelig på standpunktet at grænsen lå fast. S. søgte at mægle, bl.a. ved oplysning om at han blandt partiets tillidsmænd havde fundet større forståelse for Christmas Møllers standpunkt end han havde ventet, men da kompromis ikke kunne opnås måtte han realpolitisk konkludere at partiet gik forud for enkeltmand og finde det rigtigst at Christmas Møller forlod partiet. På baggrund af det nære samarbejde der havde bestået mellem ham og Christmas Møller gjorde adskillelsen ham ondt og han glemte ikke hovedlinjen i den Christmas Møllerske politik fra bruddet med venstre 1929.

S. reorganiserede partiet 1947–50. Det genvandt hvad det havde tabt ved Sydslesvigvalget 1947 og nåede nær på venstres styrke, men hans uvilje mod venstre fra Th. *Madsen-Mygdals tid var så levende hos ham at han da muligheden for en VK-regering opstod okt. 1950 advarede mod et sådant samarbejde. Da regeringen Erik Eriksen-Ole Bjørn Kraft alligevel blev en realitet var det en given ting at han måtte med i regeringen. Han overtog arbejds- og socialministeriet og gennemførte nogle mindre love der videreudbyggede den sociale forsyng. Mere betydningsfuldt var det at han fungerede som sekretær i regeringen og derved kom til at arbejde tæt sammen med Erik Eriksen. Mellem dem opstod et venskab og en forståelse som prægede VK-samarbejdet til Erik Eriksen gik af som venstres formand 1965. Ved regeringsdannelsen var S. fratrådt som generalsekretær, men havde efter regeringens afgang 1953 en indflydelsesrig position i partiet som kommitteret for dets organisations- og bladvirksomhed. 1955 blev han næstformand i folketingsgruppen og ved Aksel Møllers død 1958 gruppens og partiets formand. 1954–59 var han partiets repræsentant i radiørådet og dets programudvalg. – Sit markante udtryk fik VK-samarbejdet med vedtagelsen af VK-programmet 4.10.1959 i fællesmøde af de to partiers folketingsgrupper. Det var S.s mål at skabe et regeringsalternativ til socialdemokratiet. Vagtsomt

iagttag han 1964–65 en spirende uvilje i venstre med VK-samarbejdet og da Poul *Hartling som venstres formand efter Erik Eriksen i sin Svaningetale 4.8.1965 distancerede sig fra Erik Eriksens linje og indbød de radikale til forhandling tilbød S. på det konservative landsrådsmøde socialdemokratiet samarbejde. Underordnet venstre skulle de konservative ikke være.

Ophøret af det socialdemokratisk-radikale regerings samarbejde 1964 og socialdemokratiets tilnærmelse til SF efter 1966-valget lod S. se en mulig vej til regeringsdannelse sammen med de radikale som han hyppigt havde stået i skarp modsætning til og de til ham. Den mulighed lå åben efter de radikales stærke fremgang ved januarvalget 1968, og ved selve valgaftenen at peger på Hilmar Baunsgaard som leder af forhandlingerne om dannelse af en ny regering satte han Hartling til side. 2.2.1968 dannede Baunsgaard RKV-regeringen i hvilken S. overtog indenrigsministeriet og gennemførte kommunalreformen med ny kommunestruktur og ny byrdefordeling mellem stat og kommuner hverved fulgte en vis decentralisering. Reformen blev S.s største indsats som indenrigsminister. Foråret 1969 måtte han pga. sygdom tage nogle ugers orlov. Under rekreation på Trouville i Hornbæk døde han pludselig af hjertestop kort før han ventedes tilbage til arbejdet i ministeriet. – S.s styrke var hans flid og energi. Han levede fuldt og helt i politik og for politik. Som Christmas Møller var han altid på sin plads i folketingsalen under møderne. Han kunne arbejde, mens han sad der, men fulgte årvågent med i debatten og kunne gribe ind eller give råd når han fandt det fornødent. Dernæst lå hans styrke i den kontakt han havde i organisationen. Han havde fingerspidsfølelse for hvad der rørte sig blandt konservative vælgere og fornemmede hvad der bevægede det anonyme vælgerfolk. Han havde selverkendelse, vidste godt at han ikke var taler af format som Christmas Møller eller Ole Bjørn Kraft, men han var den skarpe debattør. Hans svigtende folkelige appel opvejedes fuldt ud af det arbejde han udførte på de indre linjer i sit parti og i regeringen hvor han betød meget for samarbejdet og sammenholdet mellem de tre partier. Han ville ikke bryde sig om at blive rost for loyalitet. „Loyal, det er noget man er“, sagde han engang. Som realpolitiker vidste han at der skulle træffes aftaler og indgås forlig og at aftaler skulle holdes. □Afbildet på mal. af statsrådet 5.6.1953 af A. Tørsleff (folketinget). Karikatur af H. Bendix (Kgl. bibl.), afbildet på tegn. af samme, 1960. Mal. af H. C. Bärenholdt (folketinget) og på karikatur af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Det konservative folkepartis hist., red. Jorgen Hatting og Karl Olsen I–IV, 1966. Tage Mortensen i Berl. tid. 30.6.1969. Poul Petersen i Politiken s.d. Kn. Secher i Fyns stiftstid. s.d. Vilh. Topsoe: P. S. og da. politik 1960–70, 1972. Kn. Secher: De borgerlige borgerkrig, 1976. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Helge Larsen

Sørensen, Poul, 1906–73, forfatter. * 13.10.1906 i Århus, † 1.8.1973 i Lyngby (Chr.), urne på Ris-skov kgd. F: ekspedient, senere inspektør Johannes Hieronimus S. († 1959) og Anna Kirstine Mikkelsen († 1943). ~ 20.1.1940 med Susanne Purcell, * 17.6.1914 i Manchester, England, d. af Fred. P. († 1947) og Emily Montgomery Hunt († 1933).

S. blev student 1924 fra Århus katedralskole og studerede en tid retsvidenskab men måtte på grund af sygdom opgive studiet. 1928 slog han ind på en journalistisk løbebane, først ved Folkets Avis, derefter ved Politiken indtil 1942, siden 1941 som kronikør ved Ekstrabladet, 1945–46 som medarbejder ved Morgenbladet, 1949–50 ved Berlingske Aftenavis, spredt medarbejderskab ved andre blade og tidsskrifter, således ved Svikmøllen siden 1928. Han var redaktør af tidsskriftet Akademikeren 1933–34, Lyngby Folkeblad 1943–44 og Muldvarpen 1945–47; i redaktionen for tidsskriftet Notabene 1944. Ligeledes 1928 debuterede S. som revyforfatter og han leverede tekster bl.a. til de sidste Co-Optimistrevyer, de syv første Cirkusrevyer (1935–46), flere Hornbæk- og Dagmarrevyer og en lang række revyer på Frederiksberg teater, Apolloteatret og andre scener. Som journalist på Politiken skrev han aktuelle og satiriske indfald til rubrikken „At tænke sig –“, ligesom han forfattede tekster til tegneren Axel Ingvars populære serier, Magasin Madsen, Prins Piffinger og Tjavs. Desuden har S. med stor dygtighed oversat en lang række udenlandske værker, især engelske og amerikanske skuespil; hans forfandskninger af Henrich Heines kærlighedsdigte (1962) og moderne amerikansk lyrik (1965) er uovertrufne.

Allerede 1919 blev S.s første digt trykt (Aarhusposten) men først med mange års journalistiske døgnvers og revyviser bag sig debuterede han 1940 med et lyrikbind der bar den både selvironiske og selvbevidste titel *Poul Sørensen. En Bog paa Vers*. I kritiske og slagfærdige strofer afvises den idylliske naturpoesi til fordel for en samtidsbevidst, engageret holdning der udmøntes i en række tankedigte præget af en stejl individualisme og en skepsis mod enhver ensretning og trivialisering af menneskelivet. S.s samtidsengagement og evne til at skrive spidst pointerede vers viste sig også i samlingen af kampdigte fra be-

Sørensen, Poul

sættelsen, *April i Danmark*, 1942, der blev forbudt af censuren men udbredt illegalt og udsendt i ny, forøget udgave 1945. Bogen – et digterisk tidsdokument af betydning der også udkom i Sverige og England – er karakteristisk for S.s på én gang stridbare sind og dybfølte fædrelandskærlighed der også kommer til udtryk i den lyriske skildring af et år under besættelsen, *Det danske Aar*, 1946.

S.s pessimisme fik sin mest gribende udformning i samlingerne *Europasange*, 1947 og *Vintervers*, 1956. Satiren er her afløst af bitter ironi og trodsen af en nærmest kynisk desillusion. I lyset af efterkrigstidens nye truende katastrofer bryder en erkendelse af menneskenes glemsomhed frem, en erkendelse af at krigens lidelser og dens ofre synes at have været forgæves. Denne tragiske opdagelse sættes i en religiøs ramme i de tolv bibelske monologer, *Før Golgata og efter*, 1950. Deres inderlighed og overlegne sprogkunst genfindes i de passionerede kærlighedsdigte til hustruen, *Hjertenskær*, 1961, og er overhovedet karakteristisk for store dele af forfatterskabet. Prosaen har S. ikke dyrket meget. Nævnes skal en novelle i Dansk Decameron 1950 og to i antologien Gys og genfærd, 1952. Det var som lyriker S. fremtrådte som en overordentlig sammensat personlighed og modsætningsfyldt kunstner. Hans vrængende misantropi der også træder frem i bindene *Barske Børnerim*, 1953 (udg. under pseudonymet Poeten), *Sørgmuntre gravmonumæler*, 1968 og *Pessimistens psalmebog*, 1971, hvis sorte humor ligger tæt op ad den amerikanske nonsens-digtning, veksler med et stærkt emotionelt forsvar for menneskelivets værdighed og hellighed.

Men altid er S.s lyrik kendetegnet af et overlegent teknisk mesterskab. Han beherskede alle former virtuost: epigram, blankvers, frie vers, sonet, vise og limerick (1971 udkom *100 lystige limerikker*), og undgik bevidst det banale og sentimentale. Dette gælder også den genre hvori han opnåede den største popularitet, revyvisen og refrainet. Han skrev således med held viser for Osvald *Helmuth (Dit Hjerte er i Fare, Andersen!)*, *Konen, Kællingen, Madammen og Molak, Molak, Mak –* og Elga Olga (*Solitudevej*) der i deres blanding af humor og alvor portrætterer de forsagte og svigtede uden at udlevere dem. Af andre store succeser kan nævnes *Ih, hvor er det kommunalt og Skibet skal sejle i nat*. Gennem disse tekster fremstår S. ikke udelukkende som en kræsen, intellektuel digter men også som vise-digter – uhyre produktiv – af betydeligt format. – S. var bestyrelsesmedlem i Dansk revyforfatter- og komponistforbund 1936–46, næstformand 1953–58 og 1954–63 medlem af teaterrådet. Han

modtog bl.a. 1945 Forfatterforbundets legat og 1967 Aarestrupmedaljen. □ Mal. af J. Windfeld-Schmidt, 1936. Tegn. af B. Biilmann-Petersen. To Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Løgn og lyrik. Vers fra tyve år, 1946. – Ekstrabl. 2.6.1941 (interview). P. S. i Berl. afen 7.10.1944 og Berl. tid. 29.8.1965. – Inger Ejnar Thomsen i Vestkysten 13.1.1941. Hans Brix i Berl. tid. 15.1. s.å. Ejnar Thomsen i Århus stiftstid. 19.9. s.å. Fr. Nielsen i Danske digtere i det 20. årh. 2. udg. III, 1966 525–28. Torben Brostrøm i Information 9.5.1968. Børge Outze i Information 6.8.1973.

Sven H. Rossel

Sørensen, Rasmus Møller, 1799–1865, politiker, lærer, lægprædikant. * 8.3.1799 i Jelling, † 23.5.1865 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ass.). F: gård-ejer Søren Henriksen (ca. 1738–1808) og Karen Marie Jensdatter (ca. 1762–1832). ~ 25.10.1822 i Skørninge med Caroline Christine Marie Joensen, * 18.10.1806 i Kbh. (Holmens), † 20.3.1861, formentlig i Waupaca, Wisconsin, d. af arbejdsmand Arved J. og Else Cathrine Hvalsoe.

S. udgik fra et ansat gårdmandshjem og blev allerede kort efter sin konfirmation hjælpe-lærer i sin hjemby. Han løste denne opgave tilfredsstillende og stiledede naturligt derefter mod en uddannelse til skolelærer. 1816–18 var han på Vestenborg seminarium på Lolland hvor han fik stærke indtryk af C. D. *Reventlows* skoletanker og forstanderen, P. O. *Boisens* oplysningsidealer og -tro. 1818–21 var han lærer i Århus, kastede sig med iver over sin gerning, læste meget og tog livligt del i byens klubliv („Polyhymnia“). Han stiftede bekendtskab med N. F. S. *Grundtvigs* forfatterskab og knyttede forbindelse til Grundtvig selv i forbindelse med en omvendelseskrise der førte til en afklaring i tilslutning til dennes synspunkter. Reventlow kaldte ham 1821 til lærer under grevskabet Christians-sæde. Han fortsatte her sin læsning og begyndte selv at skrive, 1826 udsendte han et lille skrift *Ansarius* der henlede Reventlows åndsfulde, grev F. A. *Holsteins* opmærksomhed på S., og han blev 1827 ansat som lærer i Venslev under grevskabet Holsteinborg hvor han virkede til han 1844 tog sin afsked og bosatte sig i Kbh. – S. var en dygtig lærer der endog opnåede Mynsters velvillige bedømmelse under en visitats 1836. S. fortsatte sit forfatterskab i religiøs-pædagogisk retning og i stadig tilslutning til Grundtvig og til J. C. *Lindberg* som han ligeledes havde optaget forbindelse med. Afgørende blev det for S., at han kom i forbindelse med den gryende lægmandsbevægelse i det sydvestlige Sjælland. Via Grundtvig og Lindberg var han sporet ind på et religiøst stade hvor han i meget kunne slutte sig til de gudeligt vakte, og fra 1833 træder han frem

som en forgrundsfigur i „den vestsjællandske krig“. Han blev denne bevægelses lokale organisator og synes at have sigtet mod en sprængning af statskirken. Også sine tidligere meningsfæller, de vakte præster, lagde han sig ud med i en almindelig afvisning af gejstligheden og en stadig mere udpræget lægmandsreligiositet med frie, lægmandsstyrede menigheder som idealet. S. organiserede religiøse adresser, forsvarede, skønt ikke selv baptist, den begyndende baptisme, men sidst i 1830erne synes hans optagethed af de religiøse problemer at tage af. Omkring 1840 vendte S. sig med stigende opmærksomhed mod den begyndende politiske og liberale bevægelse, fik kontakt med J. A. *Hansen (1806–77) og Orla *Lehmann, talte ved St. St. *Blichers Himmelsbjergfester om oplysning og reformer og stiftede i 1842 s.m. J. A. Hansen *Almuevennen*. Allerede 1843 udtrådte S. dog af bladets redaktion, men skrev fortsat i det, bl.a. om landbospørgsmål hvor han var en af de første der pegede på lejemændenes vanskelige kår.

S. var kommet i forbindelse med F. M. *Knuth, Knuthenborg, som finansielt understøttede ham efter at han havde forladt Venslev. S. rejste landet rundt og holdt møder med bondebefolkningen hvor han agiterede for øget deltagelse i offentlige anliggender. Han talte for videregående uddannelse af unge af almuen, agiterede for oprettelsen af brandforsikringsselskaber – hvad der lykkedes for ham i Holbæk amt 1845 – og han indbød til dannelse af en forening til udstykning af herregårdene. Det er dog tvivlsomt om grev Knuth var orienteret om denne side af hans officielt alment oplysende virksomhed. Desuden samlede han underskrifter på petitioner til stænderne og til kongen hvor man bad om afløsning af fæste og hoveri, lige skat på alt hartkorn og indførelse af almindelig værnepligt. En tid lå hans virksomhed parallelt med den Peder *Hansen(-Lundby) udfoldede på Sjælland og Lolland-Falster mens S. også berejste Jylland. Det såkaldte „Bondecirkulære“ af 8.11.1845 var rettet mod begge virksomheder, men hindrede ikke S.s fortsatte agitation. Den videre udvikling i bondebevægelsen isolerede snart S. Han var overbevist absolutist og det kom snart til et brud mellem ham og Bondevennernes selskab. 1848 indgav han adresser i forbindelse med tronskiftet der nok havde kravet om reformer på landbolovgivningens område, men ikke eksplicit krævede en forfatningsforandring. S. markerede sit isolerede standpunkt da han på Casino-mødet 11.3.1848 advarede mod de nationale strømninger der netop da manifesterede sig kraftigt. Senere på året stillede S. sig til valg til den grundlovgivende rigsforsamling i Nørresundby

uden at blive valgt, men s.å. begyndte han i Ul-dum en højskole for karle som dog måtte ophøre i begyndelsen af 1849 pga. krigsforholdene. 1849–52 var S. folketingsmand for Sæby-kredsen. Han sluttede sig til venstregrupperne, men spillede ingen større politisk rolle. – S. var tidligt blevet optaget af Amerika og de muligheder, dette land syntes at frembyde, og i april 1852 udvandrede han til Wisconsin. 1861 og et par gange senere besøgte han Danmark og under et besøg herhjemme døde han i Kbh.

S. var en begavet og engageret personlighed med en stadig optagethed af sin samtids og sin omverdens problemer. Han var således en af de første herhjemme der inspireret af den angloamerikanske afholdsbevægelse agiterede mod spiritusnydelse. S. var fra ungdommen bevidst om egne evner og om sin adkomst til at yde en offentlig indsats. Som lærer var han en foregangsmand, efter alt at domme en pædagogisk naturbegavelse med en stærk overbevisning om lærergerningens centrale samfundsmæssige betydning. S. var en af grundlæggerne af højskoletanken herhjemme, selvom hans egen skolevirksomhed blev for kortvarig til at sætte sig spor. Han var fra sine unge år som lærer jævnlig i konflikt med sine foresatte, fortrinnsvis af gejstligheden, og hans stadige skiften „sager“ og jævnlige brud med menings- og kampfæller efterlader indtrykket af en utilbøjelighed til at underkaste sig samarbejds og offentlig virksomheds vilkår. Han fortsatte til sin død sit omfangsfulde, men indholdsmæssigt ikke meget betydelige forfatter-skab, begyndte tidsskrifter og forfattede ret tidligt *Mit Levnetsløb og dets levende Berørelse med Almueskolens Historie i Danmark i indeværende Aarhundredes første Halvdeel*, 1847, hvis meget sigende titel på udmærket vis afspejler hans opfattelse af sin hidtidige indsats. Fra 1852 agiterede han for dansk udvandring til USA, og så sent som 1864 følte han sig kaldet til at advare mod krigslysten og krigsfaren i et par indlæg. – S. var i meget forankret i de mere radikale tankegange fra 1700-tallets slutning, og han stod afvisende over for de nationale bevægelser i hans ungdomstid. I hans virke i 1830erne og 1840erne løber hans egen stærke selvhævdelse sammen med en udpræget autoritetskritik, både religiøst og politisk. S. kom i flere henseender til at rejse sager og pege på problemer der skulle blive aktuelle i den senere samfundsmæssige udvikling, og der er mange vidnesbyrd om hans betydelige gaver som agitator. Begrænsningerne lå i hans manglende evne til at fastholde dels sin egen indsats, dels samarbejdet med de kræfter og personer han skulle virke i fællesskab med. □Foto.

Sørensen, Rasmus

Kilder. R. S.: Mit levnetsløb, 1847. Samme: Enden på R. S.s „Organ for hans skildr. af rigsdagsforhandl.“, der udgør slutn. på beskr. af hans Levnetsløb, 1852. Samme: Første brev til mine venner og landsmænd i Danm., indeh. en beskr. af min udvandringsrejse til Amerika . . . , 1853. – Breve i Nordisk månedsskr. for folkelig og kristelig oplysning, 1882 II 427–56, Højskolebl. VIII, 1883 1251–54, Danske politiske breve, udg. Povl Bagge og P. Engelstoft II–III, 1948–49 og Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand II, 1960 153–59.

Lit. Marius Sørensen: Skolelærer R. S., 1908 (særtryk af Vejle amts folkebl.). R. S., Venslev. Et mindeskr., 1914. Hans Jensen: Lars Bjørnbak, 1919. Samme i Hist. t. 9.r.II, 1921–23 171–232. Thomas Larsen: En gennembrudstid II, 1922. Kn. Banning: Degnekristne, 1958. Samme: En landsbylærer. Skolelærer R. S.s ungdom og lærergerning, 1958. Samme: De sjællandske vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danm. II. *Papirer* i Kgl. bibl.

Claus Bjørn

Sørensen, Søren, 1879–1959, statskonsulent. * 26.7.1879 i Oldrup, Hundslund sg., † 31.1.1959 i Ordrup, begr. Hundslund kgd. F: gårdejer Jakob S. (1850–1931) og Mette Sørensen (1855–1934). Ugift.

Efter at have arbejdet ved landbruget hjemme til sit attende år var S. praktisk landvæsenselev bl.a. på Tune landboskole, derefter elev på Vestbirk højskole 1897–98, Tune landboskole 1899–1900, Askov højskole 1900–01 og på landbohøjskolen hvor han tog landbrugseksamen 1903 og udvidet eksamen i plantedyrkning 1904. 1904–06 var han lærer på Vestbirk højskole, derefter 1906–07 planteavlskonsulent i Vejle amts landboforening, 1907–13 konsulent i Horsens landbrugsforening hvor han kom ind i et stort og alsidigt arbejde vedrørende både planteavl og husdyrbrug, og 1913–15 konsulent for landbo- og husmandsforeningernes kontroludvalg vedrørende avl og forhandling af markfrø. S. foretog i disse år en række studierejser, besøgte bl.a. Island 1905, studerede ved landbohøjskolen i Halle vinteren 1910–11 og undersøgte forholdene for frøavl i Rusland 1914. 1912 udgav han *Horsens Landbrugsforenings Historie 1862–1912* og *Horsens Andels-Svineslagteri*, og i landbrugsbladene skrev han bl.a. om sine rejser. S. havde således en omfattende uddannelse og en mangesidig virksomhed bag sig, da han 1915 overtog stillingen som direktør for Danske Landboforeningers Frøforsyning i Roskilde som han ledede til 1919 i en vanskelig periode hvor han med fasthed bidrog til at holde igen på spekulatjonen inden for frøavl. I kollegialt arbejde deltog han som medlem af Foreningen af danske landbrugskandidaters bestyrelse 1908–19, de to sidste år som næstformand.

1919 udnævntes S. til den nyoprettede stilling som Danmarks landbrugskonsulent (statskonsu-

lent) i USA og landbrugsattaché ved gesandtskabet i Washington og generalkonsulatet i Montreal. Den amerikanske toldpolitik skabte imidlertid store hindringer for udviklingen af en dansk-amerikansk samhandel, og 1927 blev statskonsulentstillingen nedlagt. S. havde dog udnyttet tiden godt, og en lang række instruktive beretninger om amerikanske landbrugsforhold, bl.a. *Nordamerikas Flæskeindustri*, 1927, offentliggjorde han i Landbrugsraadets Meddelelser. Ved en beretning om de landøkonomiske ungdomsklubber i USA 1921 og ved fremskaffelse af midler fra USA til sagens finansiering gav S. et væsentligt bidrag til udviklingen af det tilsvarende landøkonomiske ungdomsarbejde her i landet. Hans virksomhed som iagttager af udenlandske landbrugsforhold indskrænkede sig ikke til Nordamerika, men udtraktes ved en rejse 1924–25 også til Australien, New Zealand og Argentina, og med skriftet *Mejeribrug paa den sydlige Halvkugle*, 1925 gav han en meget værdifuld, koncentreret og klar oversigt over forholdene hos Danmarks vigtigste konkurrenter på mejeribrugets område. Fra USA rejste S. 1927 hjem over Japan, Kina og Ostindien hvor han navnlig studerede dyrkningen af olieplanter. Han var derefter et par år til rådighed for landbrugsministeriet, var medlem af statsministeriets udvalg for nye markeder 1929 og delegeret ved konferencen i Genève 1930 angående toldvåbenhvile. 1930 rejste S. atter ud for at varetage dansk landbrugs interesser i udlandet, denne gang til London som medarbejder for statskonsulent Harald Faber der 1931 tog sin afsked hvorefter S. udnævntes til statskonsulent og landbrugsattaché ved gesandtskabet i London. På denne vigtige post gjorde han en særlig værdifuld indsats til gavn for afsætningen af danske landbrugsprodukter. Det blev en bevæget og vanskelig tid efter den omlægning af Englands handelspolitik, der begyndte 1931, og ikke mindst forhandlinger om de store handelsoverenskomster 1933, 1936 og 1939–40 stillede store krav til S.s indsigt og dygtighed. Kvotaordningerne for bacon, kondenseret mælk m.m. nødvendiggjorde stadige forhandlinger, og i forbindelse med kvalitetskontrollen bidrog han til gennemførelsen af en mere ensartet saltning af smørret, bekæmpelse af mug i smør og skærpet sortering af bacon og æg. Blandt hans beretninger fra denne tid kan særlig nævnes *Den irske Fristsats* og *Nordirlands Landbrug og Landbrugseksport*, 1932 tillige med afhandlinger om britisk handels- og landbrugspolitik i Tidsskrift for Landøkonomi (1937) og Nationaløkonomisk Tidsskrift (LXXVII, 1939). S. havde nogen tid haft ønske om at vende tilbage til Danmark for at blive praktisk landmand. Ef-

ter den tyske besættelse 1940 trak han sig i april tilbage fra stillingen, afsluttede manuskriptet til et værk om britisk landbrug, rejste hjem til Danmark et halvt år efter og var i de følgende fem år rådgiver for landbrugsministeriet. 1948 tog han sin afsked. S. var censor ved landbohøjskolen 1943–54 og formand for ugebladet Landets rådgivende repræsentantskab til 1956. Han var æresmedlem af Foreningen af danske landbrugs-kandidater, Hads herreds landboforening og Horsens landboforening. Hans store interesse for dansk landbrugs historie gav sig bl.a. udslag i at han forærede Tune landboskole sin samling af Rasmus Christiansen-akvareller med motiver fra den populære bondehistorie. □Foto.

Fyns stifts landbrugstid. XIII, 1919 116f. Vort landbrug XXXVIII, s.å. 231; XLVII, 1928 507; XLVIII, 1929 457. Ugeskr. for landmænd LXXIV, s.å. 490; LXXXIV, 1939 470. K. M. Andersen sst. CIV, 1959 82. H. J. Hansen: Danske landboforen. s. frøforsyning 1906–31, 1931 især 81–113. Dansk landbrug LXXVIII, 1959 46. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979.

*Aksel Milthers**

Sørensen, Søren Anthon, 1840–96, officer. *31.1.1840 i Ajstrup, Kær hrd., †11.2.1896 i Kbh., begr. i Ajstrup. F: lærer Christen S. (1813–77) og Dorothea Kirstine Svendsdatter (1822–1902). Ugift.

S. blev efter sin konfirmation uddannet ved handel og var derefter beskæftiget ved landbrug i fødebyen, indtil han 1861 optoges i reserveofficersskolen på Frbg. slot hvor han fik lejlighed til at vise gode naturlige evner og tiltrak sig kaptajn, senere krigsminister C. A. F. Thomsens særlige opmærksomhed. 1862 udnævntes han til sekondløjtnant i infanteriereserven og fik en lille ansættelse i krigsministeriets revision. 1864 var han blandt de reserveofficerer der under krigen optoges i linjen som faste officerer. 1867 blev han premierløjtnant og gennemgik fra 1868 officersskolen uden at udmærke sig særligt da hans almindelige kundskaber endnu var ret begrænsede. 1879 blev han adjudant hos generalinspektøren, blev ved springavancement kaptajn 1880, var kompagnichef 1882–85, stabschef hos generalinspektøren til 1891, blev 1892 oberstløjtnant, atter ved springavancement, med bataljon først i Fredericia, derefter i Helsingør, og var fra 1895 til sin død til tjeneste i krigsministeriet og sekretær i generalkommissionen. Han var medlem af og sekretær i tjenestereglementkommissionen af 1884 og hærløvskommissionen 1887 samt medlem af befæstningskommissionen af 1866 m.fl. – S. var i mange år, så vidt hans tjeneste tillod det, flittig arbejder i arkiver og biblioteker på krigshistoriens område, og foruden nogle artikler i

vore historiske tidsskrifter har han til C. F. "Brickas Dansk biografisk Lexikon udarbejdet et antal biografier. En årrække samlede han materiale til en fremstilling af krigen 1657–60, men nåede kun i Vort Forsvar at offentliggøre den række artikler som hans venner P. Fr. "Rist og H. W. "Harbou efter hans død udgav samlet under titlen *Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring*, 1896. Han deltog fra begyndelsen ved de af generalstaben udgivne Meddelelser fra Krigsarkiverne, overtog redaktionen, da C. Th. "Sørensen 1891 måtte fratæde og udarbejdede bl.a. en god samlet fremstilling af felttoget 1813. S. viste tidligt betydelige anlæg for skakspillet, og da Kbh.s skakforening blev dannet 1865 blev han hurtigt et meget skattet medlem deraf og var senere en tid dens formand. 1879 udgav han sammen med A. Arnell *Nordiske Skakproblemer*, og 1873 begyndte han og O. Malmqvist udgivelsen af *Nordisk Skaktidende*. I dette tidsskrift viste S. sit grundige kendskab til skakspillet teori og sin fremragende evne til analytisk virksomhed. 1874 vandt han en I. præmie i en international problemturnering i England. Han var en energisk og ærgerrig, men loyal officer der tillige virkede ved ro, besindighed og grundigt kendskab til tjenesten og var begavet med en glimrende hukommelse. – R. 1864. DM. 1887. □Træsnit 1875. Foto.

III. tid. 29.3.1896. [J.A.L.] Lesser i Vort forsvar 17.5. s.å. Militær tid. VI, s.å. 94–96. Tidsskr. for skak II, s.å. 73–76. Det krigsvidensk. selsk. 1871–1921, 1921 56 58f. Gordon Norrie i Hist. t. 12.r.1, 1963–66 693f 696 699. Helge Klint: Militærhist., 1970 59. Ole A. Hedegaard: Generalløjtnant A. P. Tuxen, 1982.

*Rockstroh**

Sørensen, Søren Christian, 1870–1944, jerngrosserer. *3.9.1870 i Randers, †26.3.1944 sst., begr. sst. F: kågmand, senere brændehandler Ole Christian S. (1834–86) og Karen Marie Hansen (1837–80). ~14.10.1898 i Randers (Skt. Mortens) med Krista Berthine Grønlund, *26.7.1876 i Randers, †18.7.1925 sst., d. af købmand Christian G. (1845–1916) og Mette Nielsine Hestbech (1855–1900).

S. kom 1884 i lære som handelsbetjent hos en af Randers mest fremtrædende storkøbmænd, Jacob Schou, som drev en alsidig købmandsgård med bl.a. korn- og jernhandel. Efter læretidens udløb 1889 fortsatte han et par år som kommis i forretningen og fik derefter ansættelse i et Hamburg-firma i jernbranchen. Han fik derved et grundigt indblik i den type specialiserede engrosfirmaer der i slutningen af århundredet var på vej til at afløse de store købmandsgårde. Som 23-årig blev han selvstændig i jernbranchen, idet

han efter Jacob Schous død 1893 med støtte fra arvingerne overtog dennes jern- og stålafdeling. Den stadig voksende anvendelse af jern- og stålvarer inden for byggeriet forstod han at udnytte, og firmaet udbyggedes snart til den førende import- og engroshandel i Jylland med filialer i Ålborg (opr. 1901), Hjørring (1910), Herning (1915), Frederikshavn (1918) og Århus (1931). I Randers udbyggedes hovedkontoret 1907, og efter en meget kraftig ekspansion i løbet af 1920'erne opførtes i begyndelsen af 1930'erne såvel provinsens største lagerhaller som nye kontorbygninger. 1940 omdannedes virksomheden til et aktieselskab, og S.s to sønner konsul A. Hother Sørensen (1903–72) og Erik Sørensen (* 1907) indtrådte samtidig som direktører i firmaet. De fortsatte efter faderens død 1944 ledelsen af virksomheden til 1958, hvorefter den overtoges af en af firmaets mangeårige medarbejdere, dir. Oluf Poulsen (*1913). Også i årene efter krigen fortsatte udvidelserne af firmaet med bl.a. eksportfirmaet Refimex (1944), el-afdeling (1947) samt filialer i Kbh. og Odense (1947) og selskabet blev i løbet af 1950'erne og 1960'erne blandt landets største i branchen. S.s virke var karakteriseret af, at han var vokset op med sin branche og havde et sikkert overblik over virksomhedens muligheder. Energi og akkuratesse var egenskaber han selv besad og som han krævede af sine ansatte. Han var ikke meget udadvendt, men beklædte dog – som følge af firmaets størrelse – flere tillidsposter inden for branchen. Han var kort efter århundredskiftet en af stifterne af Foreningen af købmænd i jern- og stålbranchen i Jylland og gennem mange år dens formand. Desuden sad han i bestyrelsen for Grossisternes rorforening for Danmark og for A/S Strømmen i Randers, ligesom han var medlem af repræsentantskabet for Randers Diskonto- og Lånebank. I en længere årrække var han italiensk konsul.

Randers amtsavis 2.9.1930 og 27.3.1944. Borsen 12.10.1943. B. Jordahl i SCS nyt I, 1966 nr. 3.3–6 og III, 1968 nr. 12.4–9.

Erik Korr Johansen

Sørensen, Søren Hansen, 1886–1958, margarinefabrikant. * 28.1.1886 på Helgenæs, † 19.2.1958 i Norrköping, Sverige, begr. Mariebjerg kgd. F: indsidder, bager Jens Christian S. (1854–1929) og Ane Marie Sørensen Dun (1857–87). ~ 15.7.1915 i Vamdrup med Christiane Petrea Møller, * 20.1.1892 i Vamdrup, d. af gårdejer Jeppe Poulsen M. (1856–1940) og Kirsten Marie Lauridsen (1862–1923).

S. blev uddannet som mejerist på Fyn og Falster. Han interesserede sig endvidere for kemi og stål

bakteriologi og blev handelsskoleuddannet. Senere da han var blevet mejeribestyrer på en landbrugsskole fik han et tilbud om en ledende stilling på margarinefabrikken Alfa i Vejen som han tog imod. Mod slutningen af første verdenskrig måtte produktionen standse, og da krigen var forbi ønskede S. at se nye forhold. Kontraktligt var han forhindret i at arbejde andre steder i den danske margarineindustri. I stedet tog han mod et tilbud fra Kooperativa Förbundet i Stockholm; det gik ud på at lede etableringen af en margarinefabrik, og S. arbejdede tre år med konstruktionen, hvorefter fabrikken blev opført i Norrköping. Fabrikken blev en succes og udvikledes således, at den teoretisk kunne dække produktionen af hele det svenske margarineforbrug. 1932 købte Kooperativa Förbundet en gammel oliefabrik i Karlshamn der var ude af drift. S. blev nu også leder af denne virksomhed der skulle nå frem til en rationel fremstilling af olie og foderstoffer. I forbindelse med fabrikken blev der bygget et siloanlæg der på det tidspunkt var størst i Europa. At svenskerne under anden verdenskrig kunne opbevare en ration på 250 g spisefedt pr. uge pr. person tilskrives ikke mindst S.s indsats. Han tog initiativ til indføring af rapsdyrkning for at presse olie fra rapsfrø til brug i margarineindustrien. Kontakten til Danmark bevarede S. gennem de op mod 30 år han opholdt sig i Sverige. Fra Karlshamn-fabrikken var der et betydeligt salg hertil af foderstoffer, ligesom S. foretog store indkøb af råvarer til den svenske marginefremstilling. Hertil kom hyppig brug af dansk tonnage i den verdensomspændende transportvirksomhed der fulgte af oliefabrikkens udvikling. S. tilbragte sine sidste år i Charlottenlund. Han havde et stort antal tillidsposter inden for svensk margarine og olie, og han var dansk vicekonsul i Norrköping fra 1942. Han fik overrakt den svenske Pro patria guldmedalje for sin indsats. – R. 1931. R¹. 1954. □Maleri.

Demokraten 1.10.1941 (interview). – H. Sylvest i Dansk froavl XXXV, 1952 293–95. Berl. tid. 21.2.1958. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Sørensen, Søren Peter Lauritz, 1868–1939, kemiker. * 9.1.1868 i Havrebjerg ved Slagelse, † 12.2.1939 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Vestre). F: gårdejer Hans S. (1834–1920) og Kirstine Cathrine Sørensen (1843–1930). ~ 1° 18. 11.1892 i Kbh. (Hellig.) med Anna Louise Wiliums, * 1.4.1870 i Kbh. (Cit.), † 21.1.1950 på Frbg., d. af manufakturhandler Arthur Casper Le Sage W. (1834–1906) og Christiane Neline

Louise Arnholtz (1836–95). Ægteskabet opløst 1916. ~2° 18.10.1918 på Frbg. med cand.polyt. Margrethe Høyrup, * 27.8.1884 på Over Kærby mark, Drigstrup sg., + 29.10.1954 i Gentofte, d. af godsforvalter, senere byfoged i Neksø Carl Georg Johan H. (1856–1909) og Therese Margrethe Deutzer (1855–1934). – Far til Arthur *Arnholtz.

S.s. forfædre havde været sjællandske bønder på Løveegnen (mellem Slagelse og Kalundborg) siden 1600-tallet. Han blev født på slægtsgården Vibemosegård i Havrebjerg som den ældste af syv søskende; men familien flyttede ca. ti år senere til Christiansgård. Han var lidt svagelig som barn og led lejlighedsvis af krampeanfald; det sidste af disse kom i 18-årsalderen. S. gik i Havrebjerg landsbyskole hvor læreren, Bloch Christensen, snart fik øjnene op for hans usædvanlige begavelse. Da læreren ikke syntes at han kunne lære drengen mere fik han faderen til at sende ham i Slagelse realskole hvor han gik fra sit 11. til sit 14. år. – S. blev konfirmeret i Slagelse Skt. Peders kirke hos pastor Michael Brøndsted, og konfirmationsundervisningen satte stærke spor i hans sind; han blev meget religiøs, og da han siden som student kom til Kbh. deltog han de første år aktivt i søndagsskolearbejdet. Realskolebestyrer Frederik *Dahl, pastor M. Brøndsted og pastor F. V. Bülow i Havrebjerg interesserede sig alle for den velbegavede dreng, og de skaffede ham 1882 friplads på Sorø akademi. Han deltog også stadig i landarbejdet på faderens gård, når han kom hjem. 1884 var faderen blevet alvorligt syg, og S. måtte i sommerferien som ældste søn overtage ledelsen af gårdens indhøstning, og han blev færdig som en af de første i sognet. S. følte sig livet igennem knyttet til sin fødeegn og til sin slægt, og han stiftede 1934 et familielegat på 50 000 kr. – S. gik blandt kammeraterne i Sorø under navnet „S.P.L.“ – et navn som han siden hen også blev kendt under blandt kemikere. 1886 dimitteredes S. som student med en meget stor førstekarakter, og han kom efter sommerferien til Kbh. for at studere medicin. Imidlertid blev han så interesseret i kemien som han mødte ved den medicinske forberedelseseksamen at han snart opgav medicinen og i stedet valgte studiet af kemi. Allerede et årstid efter begyndte han at arbejde med universitetets prisopgave for 1887–88 *Der gives en Fremstilling af Radikalbegrebets historiske Udvikling og Betydning for den theoretiske Kemi*; han indleverede en besvarelse på 265 sider og fik 1889 tildelt guldmedaljen herfor. Endnu engang fik S. universitetets guldmedalje nemlig for opgaven 1893–94 der handlede om præparation af rene strontiumsalte. Som ældre studerende og som

ung magister deltog S. som „sommerferie-assistent“ 1890, 1891 og 1893, ansat af Danmarks geologiske undersøgelse, i kortlægning af Store Vildmose i Vendsyssel; men dette har vel været en økonomisk hensigtsmæssighed for S., og hans fortsatte tilknytning til geologien blev nok i væsentlig grad et livslangt medlemskab af Dansk geologisk forening.

S. tog 1891 magisterkonferens i kemi og fik straks arbejde på Den polytekniske læreanstalts kemiske laboratorium, hvis chef S. M. *Jørgensen fik stor betydning for ham. 1.9.1892 blev S. ansat som assistent ved Jørgensens laboratorium. Her blev han beskæftiget med undervisning i analyse for de bifagsstuderende og senere med kemiingeniørernes undervisning i præparation. S.s. forskning faldt her i 1890erne klart inden for den uorganiske kemi hvor han hentedede sine emner inden for præparation, analyse og complex-kemi. I en artikelserie 1893–96 (*Kritische Präparatenstudien*) på fire numre beskæftigede han sig med nikkel- og cobaltforbindelser, med ammoniumnitrit og med strontiumforbindelser (resultatet af prisopgave nr. to). Dernæst beskæftigede han sig med natriumoxalat som ur-titersubstans, og dette emne genoptog han flere år derefter. Og med disputatsen 1899 *Studier over Koboldidoxalater* viste S. tydeligt at han var elev af S. M. Jørgensen. Som værnepligtig mariner kom S. 1892 til på søminekorpsets laboratorium at arbejde under løjtnant, senere departementschef i marineministeriet J. F. Saxild, og S. gjorde her så god fyldest, at han 1896 kom til at virke som militær-kemisk konsulent for orlogsværftet og som lærer ved officersskolen. I tilknytning hertil skrev han en lærebog om sprængstofferne (1900). Da han nytår 1901 forlod sin hidtidige stilling måtte han opgive tilknytningen til marinen. Senere fik S. dog påny tilknytning til sprængstoffer og til forsvaret. 1917 blev han justitsministeriets tilsynsførende med sprængstoffabrikken i Jyderup, og 1923 blev han formand for den kommission der blev nedsat i anledning af tågebombeulykken på krigsskibet Gejser. S. kom også i samarbejde med hærens gaskommission ang. gasmasker, specielt gasmaskekul. 1934 blev han formand for Dansk luftværnsforenings landsstyrelse og landsråd, og luftværnssagen var nok den der ved siden af kemien optog ham mest i hans sidste leveår.

1900 døde den internationalt kendte forstander for Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling, Johan *Kjeldahl. Laboratoriets bestyrelse, hvis formand var S. M. Jørgensen, besluttede da at opfordre S. til at søge den ledige forstanderstilling. Det var med nogen tøven at S. modtog opfordringen; en accept måtte medføre at hans forsk-

ning måtte lægges helt om, og samtidig måtte han opgive at undervise studerende; dertil kom en indtægtsnedgang idet S. måtte opgive sin konsulentstilling ved orlogsværftet. – S. tiltrådte som laboratorieforsøger nytår 1901. 1907 blev han udnævnt til titulær professor på Carlsberg laboratoriet. I Carlsbergfondets statutter står der, at laboratorieforsøgerne skal „ved Studier og Arbejder i Laboratoriet uddanne sig i de særlige Retninger af Videnskaben, som har Betydning for Ølbrygning“, og S. valgte som sit nye arbejdsområde proteinerne (æggehvideofferne), hvoraf nogle forefindes i den til ølbrygningen nødvendige byg. Proteinerne var dengang lidet udforsket; men den tyske nobelpristager Emil Fischer (1852–1919) havde nylig vist, at proteinerne var kæmpemolekyler der ved omsætning med vand (hydrolyse) under passende forhold kunne nedbrydes til en blanding af forskellige aminosyrer, dvs. nitrogenholdige organiske stoffer med både base- og syrekarakter. – S. indledte sin nye forskning med syntese af en række aminosyrer, og han gik derpå over til at studere de processer ved hvilke proteiner nedbrydes til aminosyrer. Derefter fulgte undersøgelser af en række typiske proteins egenskaber, og videre beskæftigede han sig med spørgsmålet om proteinmolekyleres opbygning. Allerede 1902 kom hans første afhandling i en række kaldet *Studier over Aminosyrernes Syntese*; den tiende og sidste i denne række kom 1915. I forbindelse hermed foretog S. bestemmelser af nitrogen efter Kjeldahls metode. Visse vanskeligheder med metoden foranledigede et par afhandlinger om denne. Hydrolysen af proteiner til aminosyrer katalyseres af de såkaldte enzymer, og yderligere spiller brintionkoncentrationen (hydrogenionkoncentrationen) og temperaturen en afgørende rolle. I *Enzymstudier I*, 1907, beskriver S. en analysemetode som han kaldte formoltitrering der tillader bestemmelsen af de ved hydrolysen dannede aminosyrer: Hvis der til en aminosyre sættes formol (dvs. methanal), beslaglægges basegruppen, og indholdet af syre kan direkte titreres. S. undersøgte et antal aminosyrer og hydrolysen af nogle proteiner. – I *Enzymstudier II*, 1909, beskæftigede S. sig med betydningen af brintionkoncentrationen ved enzymatiske processer og med målemetoder til bestemmelse af brintionkoncentrationen. Han indførte som den første begrebet p_H (skrives nu pH), og det er især dette begreb, og hvad dertil hører, der har gjort S.s navn verdenskendt. I denne afhandling angiver S. også et antal recepter på såkaldte stødpudeopløsninger (dvs. opløsninger, hvis pH holder sig rimeligt konstant, selv om der foregår en proces i opløsningen). Kemikere har siden hen

brugt S.s stødpuder, og de nødvendige kemikalier blev ofte solgt med betegnelsen „efter Sørensen“ på etiketten. – 1907–34 udsendte S. til dels hjulpet af medarbejdere ca. 20 afhandlinger om enzymer, formoltitreringer og pH-bestemmelser.

For S. var hans formoltitrering og hans pH-arbejder midler og ikke mål; hans mål var studiet af selve proteinerne, og det blev især æg-albuminet som han studerede; men også mere generelle ting som fx proteinernes koagulation interesserede ham meget. Det lykkedes også for ham at bestemme molekyelvægten af æg-albumin (= ca. 34000), hvilket betyder, at dette molekyles masse er næsten 2000 gange så stor som vandmolekylets masse. Også proteinernes konstitution søgte han at løse (1930). Afhandlingerne om proteinerne (ialt ca. 25) fremkom fra 1911–39, idet der bl.a. kom en artikelserie *Proteinstudier* på 11 numre. Mange af disse og tidligere afhandlinger er S. eneforfatter af; men på mange er anført medarbejderen navn; af disse skal især fremhæves H. Jessen-Hansen, A. C. "Andersen, S. Palitzsch, Margrethe Høyrup, gift Sørensen, J. A. "Christiansen, K. "Linderstrøm-Lang og H. "Holter. Med denne store forskningsaktivitet, parret med stor gæstfrihed, er det forståeligt, at Carlsberg laboratoriet blev besøgt af talrige udenlandske videnskabsmænd. S. var ivrig deltager i de internationale kongresser for ren og anvendt kemi, i de skandinaviske naturforsker møder og i de nordiske kemikermøder. Han var formand i den danske bestyrelse for naturforsker møderne fra 1915 til sin død og for de nordiske kemikermøder fra 1920, da de begyndte, til 1938. S. var altid interesseret i videnskabens anvendelse i det praktiske liv, og han ofrede megen tid på at få videnskabens resultater udnyttet i industrien. Primært betød hans arbejde meget for Carlsberg Bryggerierne og også for andre bryggerier, for Carlsberg laboratoriets resultater stod åbent til rådighed. Han blev i øvrigt 1928 formand for forstanderskabet for Den skandinaviske bryggerhøjskole i København. S. blev 1916 medlem af bestyrelsen for De danske Spritfabrikker (formand 1931), af bestyrelsen for Dansk Gærings-Industri 1918 (formand 1922) og af bestyrelsen for De danske Sprængstoffabrikker 1929. S. modtog talrige æresbevisninger. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1906, formand for selskabets naturvidenskabelige-matematiske klasse 1913 og præsident for selskabet 1938. Han blev dr.med.h.c. ved Lunds univ. 1918, dr.techn.h.c. ved Den polytekniske læreanstalt 1929 og dr.phil.h.c. ved Oslo univ. 1938. Han modtog H. C. Ørsted medaljen 1909 og Scheele medaljen 1930. Han blev medlem af tal-

rige udenlandske videnskabelige selskaber og modtog (foruden danske ordener) talrige udenlandske ordener.

S. trådte tilbage fra forstanderstillingen (der siden 1926 blev benævnt direktørstilling) jan. 1938 som 70-årig og fik overrakt et festskrift med artikler af 79 inden- og udenlandske kolleger. – R. 1916. DM. 1920. K². 1928. K¹. 1935. F.M.I 1939. □ Afbildet på mal. om dansk videnskab af N. V. Dorph, 1922 (Nationalbanken), hertil skitse af S.s hoved. Buste af V. Gustafson, 1924. Mal. af L. Find, 1926 (Carlsberg lab.). Relief af Max Meden, 1932 (det da. studenterhus, Paris). Mal. af H. Vedel 1936–37 (Fr.borg), kopi af Andreas Friis, 1939. Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg) og af Karen Marie Arnholtz, 1939. Keramikrelief af Svend Rathsack, 1940 (Carlsberg lab.). Relief af C. Martin-Hansen (inst. for almen patologi, Kbh.). Foto. – Mindesten i Løve hrd.s minde-lund.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1898 98–100. Interview i Gads da. mag. XXIII, 1929 427–35. – Studenterne fra 1886, 1911. Bogen om studenterne fra 1886, 1926 og 1936. Soranerbl. XIV, 1929 59 og XXIII, 1938 1. K. Linderstrøm-Lang i Kemisk månedssbl. XIX, 1938 1–3. Samme i Comptes rendus des travaux du laboratoire Carlsberg. Sér. chimique XXIII, 1939 I–XXI (heri bibliografi; genopr. i forkortet form i The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976). Stig Veibel: Kemien i Danm. I–III, 1939–68 (bibliografi i II 411–21). Carsten Olsen i Natu-rens verden XXIII, 1939 58–62. Ehler Nielsen i Køb-stadforen.s t. XLIX, s.å. 455f. Niels Bjerrum i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1939–40 51–87. Vagn Schmidt i Medicinsk forum XVII, 1964 97–102. Axel Garboe i Medd. fra da. geologisk foren. XVI, 1966 206–09. J. A. Christiansen i Dansk kemi XLIX, 1968 17–20. Arthur Arnholtz: Mine observationer, 1973 11–58. – Papirer i Rigsark.

E. Rancke-Madsen

Sørensen, Søren Thorvald, 1849–1928, læge. * 20.1.1849 i Kbh. (Frels.), † 5.10.1928 sst., begr. sst. (Ass.). F: skibsfører Jens Peter S. (1816–81) og Sophie Levring (1815–69). ~ 15.5.1889 på Frbg. med Caroline Amalia Johanne Wilhelmine (Mimi) Wilstrup, * 31.3.1856 på Frbg., † 19.6.1939 i Kbh., d. af fuldmægtig i domænerevisionsskontoret, senere amtsforvalter i Thisted, etatsråd Johannes Vilhelm W. (1812–93) og Amalia Frederikke Albertine Neuber (1822–96).

S. blev 1866 student fra Borgerdydskolen på Chr.havn og 1872 medicinsk kandidat, hvorefter han praktiserede syv måneder i Nakskov, før han blev kandidat ved kommunehospitalet i Kbh. og assistent ved C. N. Christensens øjen-klinik. Samtidig foretog han dels på Fysiologisk laboratorium, dels på kommunehospitalet nogle undersøgelser der resulterede i afhandlingen *Undersøgelser om Antallet af røde og hvide Blodlege-*

mer under forskellige fysiologiske og pathologi-ske Tilstande som han 1876 forsvarede for den medicinske doktorgrad. 1877–79 var han reser-velæge ved kommunehospitalets medicinske af-deling II, hvorpå han 1879 konstitueredes som overlæge ved det nyoprettede Blegdamshospital for epidemiske sygdomme og 1883 fik fast an-sættelse. Med energi og dygtighed ledede han hospitalet under dets hurtige fremvækst og ud-vikling fra dets forholdsvis ringe begyndelse til det senere store omfang, indtil han 1915 tog sin afsked. 1891 blev han knyttet til universitetet som ekstraordinær docent. Foruden sin doktor-disputats der var banebrydende for hæmatologi-en i Danmark publicerede S. en række videnska-belige arbejder, væsentlig omhandlende hans speciale infektionssygdomme og gav vigtige bi-drag til opklaring af de mange brændende spørgsmål, ganske særlig sammen med J. *Fibiger til bedømmelsen af serumbehandlingens betydning for difteri; 1888 skrev han om scarla-tinanefritternes patologi. Han var en af de første der, særlig på grundlag af omfattende undersø-gelser af bakteriologisk-histologisk natur, er-kendte streptococernes forekomst ved skarla-gensfeber og at de var årsag ikke alene til sym-dommens komplikationer men til selve sygdom-men. Også efter at S. havde taget sin afsked som overlæge vedblev han at komme på Blegdams-hospitalet, lige til sin død ivrigt optaget af pato-logisk-anatomiske og histologiske undersøgelser der resulterede i flere dygtige afhandlinger. – S. var æresmedlem af det hygiejniske selskab i Bu-dapest og var rapportør ved den internationale lægekongres 1887 i Wien; han var formand for Medicinsk selskab i Kbh. 1898–1900, korrespon-derende medlem af Société de Thérapeutique og Société medico-chirurgicale i Paris fra 1899. – Tit. professor 1888. – R. 1892. DM. 1902. K². 1915. □ Træsnit 1894 efter foto. Karikatur af Al-fred Schmidt, 1910. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1876 54f. – H. I. Bing i Hospitalstid. LXXI, 1928 1101–03. V. Bie i Ugeskr. for læger XC, s.å. 1008f. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1929 79–83 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Axel Borgbjærg**

Sørensen, Hans Sophus, 1856–1936, seminarie-forstander, biskop. * 3.1.1856 i Askvad skole, Sæby sg. ved Slagelse, † 6.12.1936 i Vejle, begr. sst. F: lærer, sidst i Vig, Odsherred, Johan Lud-vig Mathiesen S. (1816–1902) og Anna Jacobine Nyholm (1823–95). ~ 7.6.1881 i Rørvig med Ju-lie Sophie Kongsted, * 13.7.1855 i Nakke, † 16.4.1938 i Vejle, d. af lærer, cand.teol. Thorkild K.

Sørensen, Sophus

(1822–1900) og Elisabeth Margrethe Sørensen (1823–1912).

S. blev student 1874 fra v. Westens institut og fik n.å. timer ved Kbh.s skolevæsen hvor han var lærer i syv år. Han blev 1879 cand.teol. og 1881 personel kapellan for Jelling og Hover. To år senere blev han kaldet til sognepræst for de to sogne og forstander for Jelling seminarium. Da de to embeder 1894 blev skilt valgte han forstanderembedet. Han førte Jelling seminariums grundtvigske traditioner videre. „Under Grundtvigs kristelige og folkelige Syn træster Jelling Seminarium sig til at øve sin Gerning“, udtalte S. ved seminariets 50 års jubilæum 1891. Klarhed og sikkerhed, men også liberalitet over for lærerne var karakteristiske træk i hans ledelse. Han var positiv over for reformerne af læreruddannelsen 1894 og af folkeskolen 1899, og sidstnævnte år fik han tilbudt og modtog det nyoprettede, honorarlønnede hverv som kultusministeriets konsulent i skolesager, forbundet med stillingen som formand for censorerne ved lærereksamen. Han fik herved stor indflydelse på gennemførelsen af den nye skolelov og formede det skelsættende cirkulære af 6.4.1900 om undervisning i folkeskolen. I talrige foredrag i lærerkredse virkede han for tidssvarende, metodisk undervisning. Ved sin rolige takt og personlige myndighed forstod han at gøre sin stilling gældende og vandt i høj grad skoleverdens tillid og agtelse. 1903 udnævntes han til biskop over Lolland-Falster stift hvorfra han 1907 forflyttedes til Århus stift. Også som biskop vandt S. almindelig påskønnelse ved sin tillidvækkende, respektindgydende personlighed og den klarhed og fasthed hvormed han forvaltede sit embede. Otto *Møller i Gylling, der ikke just yndede bispevisitationer, skrev til biskop Th. Skat *Rordam, efter visitats af S.: „saa der var ingen Lidelse ved det Besøg, snarere Glæde“. Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen-sagen (*A. R., N. P.) syntes S. at skabe en klarhed som var ham inderligt imod, og at krænke bispeembedets ret og værdighed. Han søgte derfor og fik 1916 embede som sognepræst i Nørup ved Vejle hvor han forblev til han 1925 tog sin afsked. S. var medlem af skolekommissionen af 1919. – Tit. professor 1899. – R. 1892. DM. 1905. K². 1912. K¹. 1925. □Mal. af M. Kaalund-Jørgensen, 1934 (Jelling seminarium). Mal. af Knækkenborg Ølsgaard (Århus domk.). Foto.

J. P. Bang i Ill. tid. 29.3.1903. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin IV, 1914. A. Lund-Sørensen i Menighedsbl. XVIII, 1936 899–902. Anders Jørgensen i Folkeskolen LIV, 1937 44–46. Stig Bredstrup i Højskolebl. LXII, s.å. 7–10. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. K. E. Bugge: Vi har rel-

gion. Et skolefags hist. 1900–75, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Skovgaard-Petersen

Sørensen, Hans Sophus, 1865–1947, redaktør. * 1.7.1865 i Silkeborg, † 1.3.1947 sst., begr. sst. F: bogtrykker, redaktør Hans Simon S. (1838–1902) og Bodil Cathrine Schmidt (1835–1909). ~ 12.12.1892 i Kolding med Nina Vilhelmine Busse, * 11.9.1868 i Randers, † 6.3.1938 i Silkeborg, d. af købmand, senere bankdirektør Jakob Henrik B. (1835–1920) og Ane Kirstine Margrethe Christensen (1837–1920).

S. var en af de redaktører der i dansk provinspresses gyldne tid blev et med både deres blad og deres egn – en position, han nok i nogen grad tog i arv fra faderen men som han dog først og fremmest skyldte egne evner og virkestrang. Faderen havde 1862 købt Silkeborg Avis (navneforandring til Midtjyllands Avis 1974) der som andre „bogtrykkerblade“ var uden markeret landspolitisk holdning, og gjorde den trods en i begyndelsen hård modstand til egnens venstreorgan med solid opbakning fra den midtjyske landbefolkning. I de tidlige drengeår kom S. og hans tvillingebror Johannes – den senere indehaver af mineralvandsfabrikken Skt. Nicolaus Kilde i Århus – sammen med forældrene i hjemmet hos „Silkeborgs grundlægger“ Michael *Drewsen. S. skulle selv få en eminent betydning for byens og egnens udvikling og således følge i Drewsens spor. Han påvirkedes i sin opvækst af faderens folkelige bestræbelser, og da han efter præliminæreksamen og bogtrykkeruddannelse blev elev på Askov højskole fik denne påvirkning en yderligere uddybning og afklaring gennem det grundtvigske syn han her mødte og som inspirerede ham i hans senere livsværk – helt direkte da han gik stærkt ind for oprettelsen af den nu opløste Silkeborg valgmenighed. Han startede 1884 som medarbejder på faderens blad, blev 1885 redaktionssekretær, 1891 ansvarshavende redaktør og efterfulgte 1899 faderen som bladets udgiver og ejer af bogtrykkeriet. Med sans navnlig for lokalstoffets betydning og vigtigheden af et tidssvarende teknisk apparatur gjorde han Silkeborg Avis og bogtrykkeriet til et særdeles velkonsolideret foretagende. 1922 overdrog han det redaktionelle ansvar for avisen og dens filialudgaver i Kjellerup og – senere – Hammel til sønnen, cand.polit. Hans Svend S. (1892–1975) og 1940 omdannedes virksomheden til et interessentskab med denne og en anden søn Kai S. (* 1907) som interessenter.

Med sine betydelige organisatoriske, forligende og repræsentative evner blev S. draget ind i en mangfoldighed af aktiviteter uden for bladhuset

i Silkeborg og beklædte et usædvanlig stort antal tillidsposter – i adskillige tilfælde i en menneskealder eller mere – inden for den bladdige og politiske verden, turismen og det almindelige lokale foreningsliv. Han var således i over 30 år, fra 1909 til 1940, formand for Foreningen af vestræblade i Danmark (omfattende både venstre og radikale). 1904–24 sad han i hovedbestyrelsen for Dansk provins-bogtrykkerforening. Han var formand for venstrevælgerforeningen i Silkeborgkredsen og for Silkeborg bys venstreforening og sad i to perioder i byrådet. Fra det kommunalpolitiske virke er hans navn især knyttet til bygningen af kammerslusen. 1906–38 var han formand for Silkeborg turistforening, 1925–44 for den lokale naturfredningskomité, ligesom han i en årrække var formand for De samvirkende jydsk turistforeninger og medlem af præsidi- et for Turistforeningen for Danmark. Naturkærligheden lå bag hans køb af de to karakteristiske lyngbakker Sindbjerg og Stoubjerg ved Sejs som han lod fredlyse – hvilket if. Julius "Bomholt" „vil blive erindret i taknemmelighed til de seneste tider“. Et par mdr. efter hans død rejstes her en mindesten for ham. S. efterfulgte sin far som formand for Himmelbjergets tårnkomité og var medarrangør af en lang række folkemøder og -fester her. Fra 1899 og mange år frem organiserede han ildregattaerne på Silkeborgsøerne. Han var ivrig rosportsmand og i 40 år, lige til sin død, formand for Silkeborg roklub, endvidere bl.a. 1924–44 formand for Silkeborg Bank og i en periode for Silkeborg håndværkerforening. Fra 1907 sad han i bestyrelsen for Silkeborg Bad som han sammen med dets overlæge Arne Faber skrev en bog om ved badets 50 års-jubilæum 1933. Ved hans død havde følgende foreninger udnævnt ham til æresmedlem: Silkeborg turistforening, De samv. jydsk turistforeninger, Turistforeningen for Danmark, Foreningen af vestræblade i Danmark, Silkeborg håndværkerforening, Silkeborg skyttelav og venstre i Silkeborgkredsen. – R. 1924. DM. 1935. □Mal. af M. Kaalund-Jørgensen, 1925. Tegn. af fru Toustrup Raadal, 1942. – Mindesten på Sindbjerg 1947. Foto.

Foreningen af vestræblade i Danm. 1887–1932, 1932. Fyns tid. 27.6.1935. Ringsted folketid. 29.6. s.å. Soro amtstid. s.d. Silkeborg avis 3.3.1947. Johs. Nygård sst. 26.6.1965. Fr. Egebjerg i Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XLVII, 1954 241–48. Midtjyllands avis, jubileums-nr. 6.5.1982.

Verner Jespersen

Sørensen, Søren, 1848–1923, politiker. * 10.9. 1848 i Ådum ved Tarm, † 13.4.1923 i Varde, begr. i Nørre Nebel. F: lærer, sidst i Nørre Ne-

bel, Anders S. (1826–94) og Johanne Nielsen (1821–1902). ~ 30.9.1875 i Nørre Nebel med Elisabeth Bloch, * 25.4.1853 i Henne, † 22.11.1935 i Nørre Nebel, d. af husmand, fisker Jonas Hansen B. (1811–71) og Kirsten Marie Pedersen (1812–94).

S. tog første del af lærereksamen 1868 fra Jelling seminarium, var 1870–86 vinterlærer i Hodde-Tistrup kommune og 1887–1913 andenlærer ved Nørre Nebel skole. Fra 1880 ejede han en lille gård i Nørre Nebel. S.s far var foregangsmand for venstre i Vardekredsen og sønnen fulgte i hans spor. Han var i 1880'erne blandt initiativtagerne til andelsmejeri og forsamlingshus i sognet, formand for foredragsforening, fik stiftet en hesteforsikringsforening og blev formand for Vardekredsens venstreforening. 1890–1918 repræsenterede han kredsen i folketinget. Han var som J. C. "Christensen Bergianer og fulgte ham, dog med betænkelighed, ind i venstre reformpartiet 1895 og videre ind i venstre 1910. Han fik ikke nogen fremtrædende plads i partiet, men med sit vestjyske lune, bred og jovial, skaffede han sig en position hvorfra han med flid plejede sin egne interesser. Han arbejdede med held for en nyordning af de lokale jurisdiktionsforhold da Esbjerg voksede op og gjorde Varde rangen stridig, for anlæg af banen Varde-Nørre Nebel og for klitplantning, redningsvæsen, fremme af fiskeri og opførelse af kirker og skoler. Da striden om en gennemskæring af Holmsland Klit for at skaffe afløb til Vesterhavet fra Ringkøbing fjord stod på 1908–09 var S.fører for „sydpartiet“ der ønskede afløbet ved Nymindegab, men J. C. Christensen der førte „nordpartiet“ som ønskede gennemskæringen ved Hvide Sande gik af med sejren. Bemærket ud over sin egen blev S. også da han sammen med P. *Sabroe virkede for loven om forsømte børn 1905. – R. 1908. □Mal. af C. Lyngbo ca. 1920. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief af Hans N. Jørgensen, 1923, på gravstenen. Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 438–40. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 576; IV, 1914 431f. Vestkysten 10.9.1918 og 13.4., 17.4. og 20.4.1923. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Sørensen, Søren, 1848–1902, orientalist. * 23. 11.1848 i Danstrup, Gerning sg. ved Randers, † 8.12.1902 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: husmand Søren S. (1821–83) og Johanne Mikkelsdatter (1821–1901). ~ 1.8.1879 i Ærøskøbing med Sophie Elisabeth Biering, * 26.7.1857 i Marstal, † 18.12.1943 i Kbh., d. af læge, senere distrikts-

læge i Ærskøbing og Roskilde Edvard B. (1816–97) og Hansine Marie Petersen (1826–92). Som søn af en fattig husmandsfamilie gik S. i landsbyskolen i Østervælling til han var henvendt ti år. Hans usædvanlige begavelse fik lærer Ravn til at forestille ham for den velhavende og velgørende grosserer Hans Puggaard; støtten fra Puggaard og senere fra den af ham oprettede legatstiftelse skaffede S. en skole- og studietid i Kbh. uden økonomiske bekymringer og dermed tid til helt at hellige sig studierne. Han fik friplads i Borgerdydskolen på Christianshavn hvorfra han 1867 blev student med udmærkelse. Han tænkte en tid på at blive naturforsker, men besluttede sig snart til at studere klassisk filologi med så gode lærere som J. N. Madvig, J. L. Ussing og O. Siesbye. Allerede i skoletiden havde han erhvervet sig kundskaber i græsk og latin langt ud over kravene, og ved universitetet kunne han under forberedelsen til den filologiske embedseksamen – som han tog med første karakter 1874 – uden vanskelighed dyrke andre sprogstudier, således slavisk og især sanskrit så at han blev en af N. L. Westergaards ivrigste disciple. S. fik stilling som adjunkt ved Herlufsholm lærde skole 1876. Han var da stærkt optaget af indologiske studier og var begyndt at arbejde med det berømte epos Mahābhārata som han gerne gik rundt med et bind af for at kunne fortsætte læsningen i ledige øjeblikke. Skønt han egentlig var interesseret i skolearbejdet – en afhandling *Om den lærde skoles ordening* er publiceret i *Vor Ungdom* 1879 – opgav han 1878 sin stilling og vendte „hjem“ til København hvor han havde den nære adgang til bibliotekerne og hvor han kunne genoptage studiet hos Westergaard. I stedet kom han til at vikariere under dennes sygdom, og da Westergaard døde søgte S. professoratet efter ham. Det blev dog Viggo Fausbøll.

1883 fik S. doktorgraden for afhandlingen *Om Mahābhārata's stilling i den indiske litteratur. I. Forsøg på at udskille de ældste bestanddele*, det tidligste arbejde i den vestlige forskning der med virkelig kyndighed, grundighed og kritisk sans bidrager til at udrede de spegede tråde i det omkring 100 000 vers omfattende epos – blandt hvilke S. udskilte omkring 7000 som formentlig den inderste kerne. Han fik 1890 Videnskaberne selskabs guldmedalje for den 1894 i udvidet skikkelse trykte afhandling *Om Sanskrits Stilling i den almindelige Sprogudvikling i Indien* (Vidensk. selsk. skrifter 6. rk. hist.-fil. afd. III 3). S. har levet sig ind i den komplicerede situation afspejlet i den samtidige brug af flere sprogrtrin (som det bl.a. ses i dramaerne); med udnyttelse af de gamle indiske grammatikeres oplysninger gennemgås de forskellige stadier af sanskrit i vi-

dere forstand (fra vedasproget frem til det klassiske sanskrit) og de middelindiske sprogformer (herunder pali); i sine ræsonnementer lægger S. i flere henseender vægt på at fremhæve den sproglige enhed, inden for hvilken der kan være dialektale forskelle, forskel mellem mere eller mindre korrekt sprog, mellem talesprog og skriftsprog osv. De to vægtige afhandlinger er forsynet med resumeer på hhv. latin og fransk. Universitetets guldmedalje fik S. 1891 for en afhandling om Vrtra-myten i Mahābhārata (ikke trykt). S. var meget virksom som videnskabelig skribent og beskæftigede sig i afhandlinger og anmeldelser med adskillige emner inden for græske og indiske studier, alle behandlet med indtrængende grundighed; som medarbejder ved første udgave af Salmonsens konversationsleksikon bidrog han med udførlige artikler, til sammen noget nær en „encyklopædi i indisk oldtidsvidenskab“, men vanskelig læsning for det almene publikum. Det var dog Mahābhārata der til stadighed beskæftigede ham.

Hans videnskabelige arbejde var imidlertid nu forbundet med store vanskeligheder. Han måtte som familiefar med en efterhånden stor børneflokk påtage sig et stort undervisningsarbejde for at skaffe det nødvendige til livets ophold, selv om han fik nogen støtte fra det Smithske stipendium for kandidater og fra Carlsbergfondet. I 16 år virkede han som bestyrer af det af ham oprettede kursus „Kjøbenhavn“ (hvorfra Vilh. Grønbech blev student 1890); han gik stærkt op i undervisningen, som han viede mere end 50 ugentlige timer. Alligevel overkom han at udarbejde index til Mahābhārata, efterhånden under opmærksomhed fra fagfæller i Danmark og udlandet. Det lykkedes ham at få en aftale om udgivelse af værket med det engelske firma Williams & Norgate, og efter et andragende gennem universitetets filosofiske fakultet til konsistorium opnåede han fra 1899 en bevilling på finansloven på 2000 kr. Årlig for tre år, så han kunne opgive kursusvirksomheden og hellige sig fuldendelsen af sit værk. I de følgende år forelæste han ved universitetet som privatdocent og tog både begynderundervisning i sanskrit, sproghistorie og religionshistorie på sig. 1900 blev S. valgt til medlem af Videnskaberne selskab, og da Fausbøll 1902 trak sig tilbage blev S. hans efterfølger som professor i indisk-østerlandsk filologi, men døde syv måneder efter. Ved orientalistkongressen i Hamburg i september 1902 var han blevet indvalgt i den internationale komité til planlægning af en kritisk udgave af Mahābhārata, og inden hans død gik trykningen af hans index i gang. Der forelå delvis manuskript til fortsættelsen og værket blev videreført af S.S

efterfølger Dines *Andersen og Elof Olesen som 1904–25 fik udsendt *An Index to the Names in the Mahābhārata with Short Explanations and a Concordance to the Bombay and Calcutta Editions and P. C. Roy's Translation* I–XIII. Den planlagte kritiske udgave af Mahābhārata blev foretaget af Bhandarkar Oriental Institute i Poona og fuldendt 1966. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 83–85. – Kbh.s univ. årbog 1878–79 658f; 1898–99 27–30; 1901–02 34f. Vilh. Thomsen i Nord. univ. t. III, 1902–03 129–33 (optr. i forf.s Saml. afhandl. I, 1919 203–07). Dines Andersen i Nord. t. for filologi 3.r.XI, s.å. 140–44 (heri bibliografi). Else Pauly i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VIII (under udg. 1983).

Else Pauly (Verner Seemann)

Sørensen, Søren, 1873–1933, distriktskommisær i Congo. * 30.8.1873 på Fillerup Mark ved Odder, † 15.3.1933 i Algeriet, begr. sst: F: gårdbestyrer Niels S. (1825–85) og Mette Kirstine Jensen (1836–1920). Ugift.

Efter at have taget præliminæreksamen 1889 i Odder var S. i nogle år i handelslære i Frederikshavn. 1897 blev han sekondløjtnant (Kronborg), og n.å. rejste han til Belgisk Congo hvor han ansattes som souslieutenant i La force publique. Han kom her straks til at gøre tjeneste i baron Dhanis ekspedition mod de oprørske betetelær og var en af de få der kom tilbage fra denne ekspedition. I de følgende år avancerede han – med skiftende opholdssteder i det udstrakte land – op gennem graderne: løjtnant, kaptajn, sektorchef, zonechef og endelig 1908 distriktskommisær, hvilket vil sige at han havde den administrerende myndighed både civilt og militært over et landområde af vældig udstrækning og det dermed forbundne store ansvar. Denne fremtrædende stilling indtog han først i Aruwimi-distriktet, senere i Bangala-distriktet, i Sankuru-distriktet og i Kwango-distriktet (1919–24), et område på 128 000 km² med 800 000 indbyggere. S. havde en forbavsende evne til at vinde befolkningens hengivenhed. Han kunne således uden militær eskorte besøge landsbyer som langfra var pacificeret. I den indfødte befolkning gik han under navnet Malo-Malo, ☉: „den hurtige“. Gennem de 27 år S. virkede i Congostatens tjeneste administrerede han flere af Congos 28 distrikter fra Atlanterhavet til Tanganyikasøen. Han viste i gentagne tilfælde usædvanligt diplomatisk snilde i ordningen af grænseaffærer, bl.a. under sin virksomhed i Kwango ved grænsen til den portugisiske koloni Angola. Han virkede for genoprettelse af det gamle høvdingehierarki.

Ved sin afsked 1925 fik S. tildelt titulaturen

Commissaire de district honoraire. Den højeste top i Krystalbjergenes udløber i Kwangodistriktet opkaldtes efter ham. Sine sidste år tilbragte han i Algeriet, optaget af læsning, hovedsagelig vedrørende Danmarks historie, samt kolonipolitiske problemer. Han nærede en brændende kærlighed til sit fædreland, sin hjemstavn og sin slægt som han havde rede på århundreder tilbage, og hver orlov tilbragte han i sin fødeby. – R. 1921. □Foto.

Berl. tid. 28.4.1930. Horsens folkebl. 29.7.1960. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*A. Kamp**

Sørensen, Søren Ole, * 1920, musikforsker, organist. * 29.9.1920 i Kbh. (Holmens). F: søminemester i marinen, senere prokurist i BP Holger Villiam S. (1886–1967) og Gudrun Hansen (1888–1970). ~ 22.5.1946 i Kbh. (Holmens) med operasanger Jytte Johanne Ellen Faber, * 17.2.1907 i Kbh. (Chr.) (~ 1° 1931 med violinist Sverre Forchhammer, 1909–73, ægteskabet opløst 1938), d. af læge, senere overlæge ved Silkeborg kurbad Arne F. (1873–1934, ~ 2° 1915 med Bodil Johansen, 1886–1947) og Ellen Ewald (1881–1907).

Efter studentereksamen (Sortedam gymnasium 1939) kastede S. sig sideløbende over orgelstudier hos Finn *Viderø på Det kgl. danske musik-konservatorium og musikvidenskabelige syser ved Københavns universitet. Han tog organisteksamen 1943 og blev året efter ansat som vikar ved Holmens kirke. 1945 blev han mag.art. i musikvidenskab. Allerede året forinden havde han gjort sig offentlig bemærket ved sammen med dirigenten Lavard *Friisholm at stifte *Collegium musicum* hvis første koncert fandt sted januar 1944 med et kammerensemble centreret omkring S. ved cembaloet. Først på programmet stod – med S.s veludviklede sans for det passende – det første kendte stykke kammermusik, en sonate af G. Gabrieli. 1947 efterfulgte S. Knud *Jeppesen som organist ved Holmens kirke der blev rammen omkring en række markante koncerter med Collegium musicum, nu udvidet til kammerorkester. Især vil huskes de første danske opførelser i nyere tid af Bachs storværker Kunst der Fuge og Musikalisches Opfer. S.s administrative evner førte ham hurtigt ind i organisationsarbejde. 1951 kom han i bestyrelsen for Dansk organist- og kantorsamfund, og to år senere blev han sammenslutningens formand. Som udøvende kirke-musiker nåede han at indvie et nyt orgel i Holmens kirke 1956 med bl.a. en nyskrevet *Passacaglia* af Knud Jeppesen inden han 1958 som

forsker disputerede med en afhandling om *Diderich Buxtehudes vokale kirkemusik* og overtog Jeppensens musikvidenskabelige professorat ved Århus universitet. Hans Buxtehude-interesse havde allerede da manifesteret sig i udgivelsen af en næsten ukendt kantate, og han står nu som ledende udgiver af den internationale udgave af Diderich *Buxtehudes samlede værker. 1972 anerkendtes denne del af hans musikvidenskabelige indsats med byen Lübecks Buxtehude-medalje. 1952 udgav han *Kirkens liturgi* (2. udg. 1969). Dårligt var S. kommet til Århus før han blev valgt til ledende senior i Studenterforeningen. Han skulle siden få at føle at hans runde, selskabelige imødekommenhed ikke altid skaffede ham de studerendes opbakning. 1965 valgtes han til prorektor og to år senere til rektor. Det var i disse år hans fysiognomi blev folkeejede gennem den populære TV-udsendelse *Spørg Århus* hvor han var „ikke den køneste, men den muntreste af eksperterne“, som en jysk avis udtrykte det. En ny styrelseslov havde polariseret holdningerne blandt såvel lærere som studerende, og ved en enkelt lejlighed i 1971 følte S. sig foranlediget til at tilkalde politiet for at sikre afholdelsen af et konsistoriemøde som han mente truet af en studenterbesættelse af mødesalen. „Sørensen har skabt en situation som nok kunne opstå på Københavns universitet, men næppe nogensinde med rektor Mogens Fog som initiativtager“, var det skudsmål han fik af Informations lederskribent. S. blev ikke genvalgt som rektor 1971. Den mindre administrationsbyrde gav ham mere tid til andre tillidshverv, og han blev hurtigt en af de grå eminencer i dansk kulturliv som bestyrelsesformand for Den jyske opera fra 1973 og Århus by-orkester fra 1974 samt medlem af Statens musikråd 1976–79. Også forskningen fik nu mere af hans tid: dels i form af udgivelsen af de såkaldte Clausholm-fragmenter (*The Clausholm music fragments*, s.m. Henrik Glahn 1974), dels mere indirekte gennem medlemskabet af direktionen for Det internationale selskab for musikvidenskab 1964–72, Europarådets komité for højere undervisning 1967–73 og Statens humanistiske forskningsråd hvor han 1974–77 var formand. Der blev også stunder til et 50-års jubilæums-skrift til Københavns drengekor (*Københavns Drengekor gennem 50 år*, 1974) som i sin tid var et af hans egne musikalske udgangspunkter, og leksikonarbejde (*Gads musikleksikon*, 1976). Senest har S. foruden Buxtehude stillet Carl *Nielsen centralt i sin musikforskning – en indsats han allerede havde markeret som medstifter af det danske Carl Nielsen-selskab 1966. – R. 1966. R'. 1972. K. 1978. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 167f. Interview i Berl. tid. 27.9.1970. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Knud Ketting

Sørensen, Theodor, 1839–1914, læge, socialstatistiker. * 15.1.1839 i Hobro, † 20.12.1914 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: købmand, konsul Søren S. (1801–64) og Charlotte Augusta Louise Frederikke Simonsen (1804–80). ~ 18.6.1871 i Kbh. (Garn.) med Mette Margrethe Schøller, * 5.6. 1850 i Kbh. (Garn.), † 8.8.1929 i Skodsborg, d. af major, senere oberst, overintendant Christian S. (1804–88) og Mette Margrethe Poulsen (1824–80).

S. blev student 1857, privat dimitteret, og tog medicinsk eksamen 1865. Efter et par år at have gjort kandidat tjeneste på Frederiks hospital og været konstitueret underlæge på garnisonssygehuset nedsatte han sig 1869 som læge i Hobro. Ved siden af sin praksis kom han ind på socialstatistiske undersøgelser der satte spor i en række skrifter: om købstadarbejders og markarbejders kår (1880–81), om ulykkestilfælde under arbejde (1882), om børnedødeligheden i forskellige samfundslag (n.å.) og om dødelighedens afhængighed af de økonomiske forhold og beskæftigelsen (I–II, 1884–85). Disse arbejder, der i disse år bliver genudgivet, henledte hurtigt offentlighedens opmærksomhed på S., og da arbejderkommissionen nedsattes 1885, blev han kaldt til Kbh. som medlem af denne. Han ydede her en meget betydelig indsats ikke alene gennem en statistisk fremstilling af ulykkestilfælde under arbejdet, men også ved sin vægtige deltagelse i forhandlingerne. 1892 blev efter lange overvejelser et af kommissionens vigtigste resultater, sygekasseloven, færdig fra rigsdagen, og S. var da selvskreven som sygekassedirektør. Selv ønskede han dog ikke at forlade Hobro hvor han befandt sig vel, og først efter indstændige henstillinger indvilgede han i at overtage embedet. Det var den frivillige sygeforsikring med statstilskud og statstilsyn der skulle skabes fra grunden, og S. viste sig straks stillingen voksen som den fødte organisator der forstod at knytte de rette medarbejdere til sig, men selv altid stod som midtpunktet i arbejdet med alle trådene i sin hånd. Sygeforsikringen både udvikledes og grundfæstedes under hans faste ledelse, og i sin egenskab af sygekasseinspektør blev han 1905 tillige tilsynsførende med begravelseskasserne. Efter systemskiftet nedsattes 1903 alderdoms- og invaliditetskommissionen af hvilken S. blev medlem, og også her øvede han en afgørende indflydelse. En af kommissionens frugter blev loven om arbejdsløshedsforsikring der gennemførtes 1907.

Da denne lov skulle udbygges efter samme frivillighedsprincip som sygekasseloven nærede man stærke ønsker om at se S. som organisator også af den nye forsikring hvis gennemførelse i udlandet hidtil næsten overalt var mislykkedes. Og skønt S. allerede da var fyldt 68 år lod han sig dog bevæge til at påtage sig denne store opgave hvor det gjaldt om at føre de med fagforeningerne nært forbundne arbejdsløhedskasser ind under loven og samtidig gennemføre den formelle adskillelse mellem de to institutioner som loven krævede. Med store betænkeligheder gik S. ind til sit vanskelige hverv, men sagens løsning lykkedes ham fuldt ud.

S. blev medlem af arbejderforsikringsrådet hvor han med kun et par års afbrydelse virkede fra dets oprettelse 1898 til sin død og af tuberkulosekommissionen af 1901. For eftertiden vil S. blive stående som en metodisk og nøgtern socialstatistisk forsker, og den danske socialforsikring fik i ham en helstøbt personlighed der i dens første vanskelige år udførte et grundlæggende pionerarbejde. Vore dages stigende interesse for de jævne befolkningslags leve- og erhvervsvilkår har ført til en fornyet opmærksomhed omkring S.s arbejder fra 1880'erne. – R. 1888. DM. 1898. K². 1907. □Træsnit 1893 efter foto. Mal. af Caroline van Deurs. Foto.

Marcus Rubin og Clara Black i Nationaløkonomisk t. LIII, 1915 1–9. Clara Black i Social forsorg XI, s.å. 125–28; sst. 275–78; H. Ostenfeld sst. 318–21. Fra laugsygekasser til folkeforsikring, udg. Sygekassenævnet, 1942 70f 195f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (P. Grønvold)

Sørensen, Søren Henrik Theodor, 1849–1929, præst, ædruelighedsforkæmper. * 23.8.1849 i Todnes præstegård på Færøerne, † 15.5.1929 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: sognepræst, sidst i Vilslev og Hunderup, Hans Jørgen Jacob S. (1818–92) og Dorthea Mundine Schow (1819–1904). ~ 20.8.1874 i Gentofte med Anna Caroline Frederikke Louise Thorstenson, * 1.5.1853 i Kbh. (Garn.), † 25.6.1924 i Brabrand, d. af kaptajn, intendant Johan Ludvig Julius T. (1810–68, ~ 1° 1831 med Else Petersen, ca. 1810–50) og Frederikke Juliane Adamine Feddersen (1820–94).

S. blev student 1868 fra Ribe og cand.theol. 1874. 1875–78 var han sognepræst for Nord-Streymoy præstegæld på Færøerne og blev 1878 provst for Færøerne og samtidig forflyttet til Eysturoy; som provst var han selvskrevet medlem af lagtinget og øvede her megen indflydelse på øernes forhold. 1878 skrev han i den færøske avis Dimmalætting nogle artikler om drikfældigheden; resultatet blev at han og distriktslæge E. Madsen

(senere stadslæge i Kbh. E. M. Hoff) stiftede *Tórshavn afholdsforening* 20.10.1878; den er den ældste afholdsforening i Danmark. Meget opsigt vakte *Om Totalafholdssagens Forhold til Christendommen* som S. udgav 1883 som et svar til sognepræst H. *Saabye der havde angrebet afholdssagen ud fra et kirkeligt synspunkt. 1884–1920 var S. sognepræst i Skanderborg. Han var siden flere gange konstitueret i vakante embeder. Han indvalgte 1885 i hovedbestyrelsen for Danmarks afholdsforening og var foreningens indflydelsesrige næstformand indtil 1911. I denne årrække var han afholdssagens talsmand ved mange store kirkelige møder og skrev en mængde artikler og afhandlinger om alkoholspørgsmålet. Både som taler og skribent optrådte han myndigt, men altid taktfuldt. Han var en stelig og repræsentativ skikkelse, en kundskabsrig og fintdannet mand der nød agtelse i alle samfundsklasser. Han var medlem af den første ædruelighedskommission (1903–07) og søgte her bl.a. at skabe interesse for et redningsarbejde blandt alkoholister.

Mens S. var præst på Nord-Streymoy var han formand for sognerådet og fik bl.a. gennemført at der blev bygget en bro over en strid strøm som adskilte bygdens to dele. Dette værk omtalte S. ofte som symbolsk for sin kirkelige og sociale gerning; han ønskede at „bygge bro“, at udjævne stridigheder og forene modvirkende kræfter til samarbejde, og det lykkedes ham ofte, også inden for afholdsbevægelsen. Han var i øvrigt forfatter til mange artikler om færøske forhold, om det hellige land, om kirkelige og historiske spørgsmål, prædikener etc. – S.s hustru stiftede 1905 *Kvindernes afholdsforening* hvis formand hun var til hun sammen med sin mand 1921 flyttede til Kbh. Begge bevarede en levende interesse for alt ædruelighedsarbejde, så længe de levede. – R. 1900. DM. 1905. □Træsnit 1889 og efter samme forlæg 1900. Foto.

M. Balle og F. Nielsen: Jubilæumsskr. for Danm.s afholdsforen., 1904. Anton Schmidt: Afholdsbevægelsens verdenshist. IV, 1914. Ferd. Nielsen og Ad. Hansen: Danm.s afholdsforen. gennem 50 år, 1929 31. Afholdsbevægelsen i Danm., red. Frøde Markersen I, 1939 39 51. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Adolph Hansen**

Sørensen, Thorvald Julius, 1902–73, botaniker. * 4.7.1902 i Sækbæk ved Varde, † 21.6.1973 på Frbg., begr. Bispebjerg kgd. F: gårdejer Søren S. (1861–1933) og Dorthea Kristine Sønderby (1864–1954). ~ 14.10.1944 i Kbh. med mag. scient. Inger Juel, * 17.9.1909 i Kbh., d. af professor, dr.phil. C. J. (1855–1935) og Laura Thiele (1873–1925).

Efter nogle år som landmand på sin fars gård og en vinter på gartneri kom S. på Vejle gymnasium hvorfra han blev student 1923. 1929 blev han mag.scient. i botanik og 1941 dr.phil. 1935–43 var han videnskabelig assistent ved Botanisk museum, derefter ved afdelingen for systematisk botanik på landbohøjskolen hvor han blev lektor 1948 og professor 1953. 1956–72 var han professor ved Kbh.s univ. og direktør for Botanisk have og museum.

Allerede i studietiden og året efter eksamen fik S. på rejser til Island lejlighed til at lære den arktiske flora at kende, den flora som ved siden af den danske skulle blive emne for hans videnskabelige arbejde. 1931–34 var han deltager i Lauge Kochs tre-års ekspedition til Nordøstgrønland med tre somre, en overvintring og efter ekspeditionen endnu en overvintring i den mørke, barske natur hvor han med sej udholdenhed samlede planter dybt under sneen for at følge alle stadier i deres udvikling. Samtidig målte han temperaturen i luft, ved jordoverfladen og i 20 og 30 cms dybde og desuden snelagets tykkelse, ligesom han undersøgte sneens optøningsmønster i forhold til ekspositionen. Resultaterne af disse intense undersøgelser er hans disputats *Temperature relations and phenology of the Northeast Greenland flowering plants*. Før disputatsen havde han 1935 udgivet den økologiske afhandling *Bodenformen und Pflanzendecke in Nordost-Grönland* og 1933 og 1937 to store publikationer, den første sammen med Gunnar Seidenfaden om ekspeditionens almindelige resultater i områdets sydligste (71° 00'–73° 30' n.br.) og nordligste (74° 34'–79° 00' n.br.) zoner. Resultaterne fra det mellemliggende område er publiceret af Paul Gelting. Til S.s arbejder om den arktiske flora kommer en række systematiske afhandlinger med mange beskrivelser af nye arter, såvel fra Grønlands som fra Canadas arktiske egne, og en mindre afhandling om de islandske lersfladers florasamfund. Naturligt var også den danske flora genstand for S.s arbejde, specielt interesserede han sig for variationen inden for arterne, hvorfor han samlede, målte, vejede og dyrkede særdeles store samlinger under iagttagelse af deres reaktion på fysisk og fysiologisk indvirken. Blandt hans tidlige arbejder er kortlægning af kodriverfamiliens udbredelse i Danmark, 1935; senere afhandlinger er bygget på eksperimenter, bl.a. *Ranunkelstudier*, 1938–41. I undersøgelser over mælkebøtter, planter som oftest formerer sig uden befrugtning og derfor danner mange konstante racer, gik han ind i samarbejde med cytologer hvor hans skarpsindighed i iagttagelse blev bekræftet ved cytologernes påvisning af afvigende men konstante forhold hos planter-

nes kromosomer. 1946 udgav han i Vidensk. selsk.s biol. skr. *Spontaneous chromosome- aberrants in apomictic Taraxaca* med islændingen Guðni Guðjónsson som cytologisk medforfatter. Guðjónsson døde 1948, men samarbejdet med cytologer videreførtes, denne gang med C. A. Jørgensen og Mogens Westergaard, i fællesskab med hvem han 1958 udgav det grundlæggende værk *The flowering plants of Greenland. A taxonomical and cytological survey*. Endnu skal nævnes, at S., inspireret af C. Raunkiær's pionerarbejde, udarbejdede en forbedret metode til beskrivelse af plantesamfund som var beregnet til anvendelse først og fremmest på hans materiale fra Østgrønland. For at afprøve og publicere metoden anvendte han den på en plantesociologisk analyse af danske overdrev, udført af Johannes Grøntved. Metoden publiceredes 1948, og arbejdet med dens anvendelse på de grønlandske samfund var nær sin afslutning ved hans død.

S.s plantekendskab var enormt; når han så tropiske planter, kendte han dem næsten altid skønt han kun havde set dem som ikke altid veludviklede eksemplarer i Botanisk haves drivhuse. Han fik da også lejlighed til at arbejde i et tropisk område. Hans gamle ven og rejsefælle Gunnar Seidenfaden sad fra 1955 som ambassadør i Thailand og formidlede et samarbejde mellem botanikere i de to lande; samarbejdet varer stadig, der arbejdes på en fuldstændig flora for Thailand, og unge thailandske botanikere studerer i Danmark. S. deltog i tilrettelæggelsen af arbejdet og 1958 i den første thai-danske ekspedition. I øvrigt gav tiden som professor ved Kbh.s univ. og direktør for Botanisk have ham en overordentlig stor arbejdsbyrde og dette i forbindelse med hans store krav til sit pligt- og videnskabelige arbejde bevirkede, at meget omhyggeligt arbejde aldrig er blevet offentliggjort. Vel vidende om sin videnskabelige indsats var S. personligt et meget beskedent menneske og også i nogen grad hæmmet af medfødt generthed og et vist kantet væsen som gjorde at han havde svært ved at samarbejde med mennesker som han ikke respekterede eller ikke kendte. Men havde han lært nogen at kende og fundet fælles interesser var der ikke det han ikke ville gøre for vedkommende, og sin videnskab gik han op i som få. – F.M.2. med spænde 1935. R. 1960. R¹. 1968. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 281. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 51 273f (bibliografi, m. efterfølgende lister i Botanisk t.). – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1942 71f. – Kn. Jakobsen i Botanisk t. LXVI-11, 1973 165–68. Mogens Vestergaard i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1973–74, 1974 83–91. A. Fox

Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Anne Fox Maule

Sørensen, Anders Herman Vilhelm, 1840–1911, præst. * 27.6.1840 i Randers, † 16.11.1911 i Husby, begr. sst. F: vagtmester ved dragonerne i Randers, senere strandkontrollør ved Hevringholms strand, kammerråd Kasper Verner Andreas Moltke S. (ca. 1807–85) og Albertine Frederikke Winding (1802–69). ~ 15.8.1865 i Vivild med Charlotte Amalie Cecilie Friis, * 30.5.1823 i Viborg, † 9.2.1908 i Husby, d. af sognepræst i Viborg, senere i Kalundborg, Immanuel F. (1782–1841) og Margrethe Hemmine Petersen (1785–1861).

S. blev student 1858 (Randers) og cand.teol. 1865. S.å. blev han medbestyrer af en pigeskole på Frbg., som hans hustru havde oprettet. 1869 blev han kapellan på Frbg., 1876 sognepræst for Tånum og Hornbæk, 1882 i Føns og Ørslev og 1890 i Husby hvor han virkede til sin død. Han var en god præst og en dygtig prædikant, men fik især betydning ved sit arbejde for Ydre missions-Tidsskrift offentliggjorde han 1891–96 flere dygtige missions- og religionshistoriske afhandlinger. 1895 udgav han et opsigtsvækkende lille skrift om *Vor Tids Missionsforventninger og Missionsresultater*. Han gav her en klar og kyndig oversigt over stillingen på de forskellige missionsmarker, idet han bestemt tog afstand fra „den falske Idealisme“, det ensidige lyssyn som hidtil havde været så fremtrædende i missionslitteraturen. I adskillige kredse blev han derfor ildeset som en „Missionskritiker“ der ville slukke missionens hellige ild; men der var andre, særlig af det yngre slægtled, som netop ved S.s redelige, ædruelige og dog varmtføjte fremstilling blev vundet for missionens sag. – Efter Vahls død 1898 overtog S. sammen med pastor Ferd. Munck udgivelsen af Nordisk Missions-Tidsskrift som han redigerede til sin død. Her offentliggjorde han en mængde større eller mindre afhandlinger af blivende værdi. To af dem udkom i særudgave: *China og Missionærerne*, 1900, i anledning af Bokseruroighederne og *Har de nordiske Kirker særlige Forudsætninger for Deltagelse i Missionsarbejdet og en særlig Opgave i dette?*, 1902. Disse mange fortrinlige afhandlinger tillige med de mange foredrag, han kom til at holde i alle egne af landet, flere gange også i Norge og Sverige, skaffede ham almindelig anerkendelse som Danmarks, ja hele Nordens ypperste kender af missionen. Efter opfordring af det teologiske fakultet holdt han to gange missionsvidenskabelige forelæsninger på Kbh.s univ. Den sidste af

disse forelæsningsrækker udgav han under titlen *Missionens Motiv, Maal og Midler*, 1911, en på én gang overkommelig og indholdsrig fremstilling af den evangeliske missionslære, med benyttelse af det store materiale som Edinburghkonferencen lige havde forelagt.

S.s store indsigt kom også det praktiske missionsarbejde til gode. Han var medlem af Santalmissionens danske komité (fra 1896) og Østerlandsmissionens første formand fra dens oprettelse 1898 til 1911. Han var en faderlig ven for Einar *Prip og de andre missionærer. Østerlandsmissionen var hans hjertebar, og han indsatte den som sin universalarving. Hans indflydelse var ikke forbi med hans død; hans foræning af oprigtig fromhed og nøgtern kritik har siden præget dansk mission. – R. 1898. □ Mal. af Chr. Bang, 1916 (Fr.borg). Foto.

F. Munck i Nord. missions-tidsskr. ny r. XIII, 1911 245–51. Mindeblade om pastor V. S., ved Chr. Siegmundfeldt, 1912. Lorenz Bergmann: Missionsvidenskaben på universitetet, 1918 12f 17f (særtryk af Nord. missions-tidsskr. 3.r.VII 177–203). Samme i Nord. missions-tidsskr. LII, 1941 5–25. Chr. Siegmundfeldt: Østerlandsmissionen I–II, 1923–37. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Lorenz Bergmann**

Sørensen, William Emil, 1848–1916, zoolog. * 9.4.1848 i Hyllested ved Grenå, † 29.6.1916 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst i Hyllested, senere i Esbønderup og Nødebo Søren Møller S. (1799–1867) og Jutta Caroline Cecilie Hasselriis (1806–82). ~ 29.3.1890 i Grenå med Kirsten Andersson, * 29.4.1861 i Virring, Fruering sg., † 2.7.1932 i Kbh., d. af husmand Åke (Ukke) A. (1834–1906, ~ 2° 1883 med Abellone Kirstine Sørensen, 1855–96) og Gundine Jørgensen (1836–82).

S. blev 1860 ved faderens forflyttelse optaget i Fr.borg lærde skole hvorfra han dimitteredes 1866. Efter at have taget forberedelseseksamen for medicinerne studerede han zoologi hos J. Th. *Reinhardt og J. C. *Schjødt, men fulgte også forelæsninger i den menneskelige fysiologi og anatomi samt fysik, hvilket satte sig spor i hans senere virke; han var den eneste zoolog før Aug. *Krogh der kunne anvende fysiologi og fysik som forklaring på dyrenes livsyttringer. 1873 tog han magisterkonferens i zoologi. Han var allerede da begyndt at arbejde med spindeldyrene (edderkopper, mejere osv.) og publicerede samme år sit første arbejde *Bidrag til Phalangidernes Morfologi og Systematik* i Naturhistorisk Tidsskrift. Han ernærede sig ved at give „information“ i Kbh.s skolevæsen og var en fremragende og inspirerende lærer; men en fast ansættelse, endige en videnskabelig stilling fik han aldrig

hvorfor han livet igennem yndede at kalde sig timelærer. Han blev dog efterhånden lærer ved Statens lærerhøjskole, medlem af kommissionen for præliminæreksamen og af censorkommissionen til lærer- og lærerindeeksamen m.m. – 1876 fik han fra en privatmand tilbud om at ledsage ham på et langt søtogt, men det blev en skuffelse og han forlod skibet i Buenos Aires og havnede hos to svenske ingeniører der havde en forretning med tømmerhugst ved Riacho del Oros udløb i Rio Paraguay. De gav S. ophold og arbejdsmuligheder i halvandet år. Foruden at han derved lærte nytten af at gøre iagttagelser uden litterær støtte blev hans indtryk af denne natur (beskrevet i *Fra et sydamerikansk Obrøje*, 1883) grundlæggende for hans videnskab livet igennem.

1881 fik S. ansættelse som inspektør ved Zoologisk have, men fandt hurtigt forholdene utålelige. Under sit ophold i Argentina iagttog S. at mange fisk kunne afgive lyd, og ved anatomiske undersøgelser på stedet fandt han frem til svømmeblærens og de Weberske knoglers funktion ved lydfrembringelsen. En monografisk fremstilling fulgte i disputatsen fra 1884 *Om Lydorganer hos Fiske. En physiologisk og comparativ-anatomisk Undersøgelse*. Først 90 år senere er disse undersøgelser, uden kendskab til den danske afhandling, taget op igen i Amazonas. 1890 og 1895 udkom endnu et par større afhandlinger, *Om Forbeninger i Svømmeblæren samt de saakaldte Weberske Knoglers Morfologi* i Videnskabernes Selskabs Skrifter og *The Junction of the Weberian ossicles* i *Journal of Anatomy and Physiology*. Men sin største videnskabelige indsats kom S. til at yde på det andet af de felter som opholdet i Sydamerika gav ham stof til, nemlig mejernes, og i det hele taget spindlernes (arachnidernes) systematik og morfologi. I *Naturhistorisk Tidsskrift* 1879 publicerede han en tilbundsående undersøgelse af anatomien hos de overvejende tropiske gonyleptider (Laniatorer), den ene af de tre underordener af mejerne, *Om Bygningen af Gonyleptiderne, en Type af Arachnidernes Classe* og 1884 sst. en systematisk oversigt over dem, *Opiliones Laniatores Musei Hauniensis*, vistnok det sidste danske zoologiske arbejde skrevet udelukkende på latin. 1895, 1896 og 1902 fulgte endnu nogle afhandlinger om Laniatorer, og et grundlag for en monografi lå ufuldendt ved hans død (udg. af Kai L. Henriksen 1931–32 i Videnskabernes Selskabs Skrifter, *Descriptiones Laniatorum* hvor dog kun beskrivelserne er på latin). 1884 drøfter S. den af Stecker beskrevne slægt *Gibbocellums* tilhørsforhold til mejerne, men 1906 har en skarpsindig analyse bragt ham til den erkendelse at dyret er

en konstruktion, *Un animal fabuleux des temps modernes* i *Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger*. En *Fortegnelse over Danmarks. Færoernes og Islands Edderkopper* havde S. arbejdet på i mange år; den udkom 1904 i *Entomologiske Meddelelser med tilføjelser med Undtagelse af Theridierne*, idet Fr. Meinert 1899 uden motivering nægtede S. adgang til museets samlinger og til sine tidligere optegnelser. Også om de grønlandske edderkopper skrev han (1898), og han efterlod ved sin død den umådelig vigtige påvisning af leddelingen i edderkoppernes bagkrop, *Sur la morphologie de l'abdomen des araignées*; den blev udgivet 1916 af Aug. Krogh som kalder S. „min lærer i videnskabelig metode“. Om de øvrige spindlere har S. i 1914 skrevet om solifugernes anatomi og morfologi og desuden sammen med H. J. Hansen de tre vigtige monografier *The Order Palpigradi*, 1897, *The Tartarides, a Tribe of the Order Pedipalpi*, 1905, begge udgivet i Sverige, og først og fremmest den store *On two Orders of Arachnida: Opiliones, especially the Suborder Cyphophthalmi, and Ricinulei*, udgivet i Cambridge 1904. Ikke mindst disse sidste arbejder danner grundlaget for al senere tids forståelse af slægtskabsforholdene inden for spindlerne. Det er derfor interessant at vide, at S. ligesom Hansen var en decideret modstander af Darwins nedstammingslære, „Darwins metaphysiske Doctrin“ kalder han den, og han håner opstillingen af stamtræer; ikke desto mindre har hans betragtninger om slægtskabsforhold gyldighed den dag i dag. Beror S.s internationale berømmelse således på hans videnskabelige indsats er han i Danmark mere kendt for sine ikke få polemiske skrifter. De er ganske vist en udløber af Schiødte-Steenstrup striden, men de er båret af hans had til alt uægte og til overfladisk autoritetstro og et ønske om altid at få sandheden frem og den rette indsats påskønnet, således i hans forsvær for rektor Carl Berg (Fr.borg Amtstid. 3.–5.11.1897) og for J. J. A. Worsaae. „Jeg har aldrig haft noget praktisk formål i første række for øje (uden at forhindre Boas i at blive professor)“ skriver han i et brev 1910 til J. Byskov; om J. E. V. Boas' videnskabelige hæderlighed nærede han stor tvivl. Den kom til orde i hans skrift fra 1895 *Om Spiraclerne hos Insecterne i Almindelighed og hos Scarabæerne i Særdelshed* der også indeholder en skelsættende forklaring på funktionen af insekternes åndehuller, og ikke mindst i *„De kompetente Autoriteters bedste Skjøn“* fra 1897. Mod den ukritiske beundring af Jap. Steenstrup reagerede han i *Hvem er Opdager af Stenalderens Affaldsdynger („Kjøkkenmøddinger“)?* fra 1898 og mod et, vist ikke ganske med urette, formodt

klikevæsen inden for universitetet (dets „koloninervesystem“ med et udtryk fra korallerens naturhistorie) i den, i dansk zoologi enestående, 500 sider store kritiske bog *Fromme Sjæles gode Gjerninger* fra 1907. Hans kampskrifter er præget af viden og belæsthed parret med vittig ironi og lune og en sikker sprogforfremmelse; og selv om han måske undertiden tillagde sine modstandere slettere motiver end de havde, var hans argumenter altid uigendrivelige. Man har med urette beklaget, at polemikken tog tiden fra hans videnskabelige arbejder, men de litterære studier var vel hans adspredelse som hos andre tennis eller musiceren. S. er en af de ejendommeligste og betydeligste skikkelser inden for dansk zoologi, sandhedskærlig, varmtfølelse, fri for personligt nag, skarp i sin tankegang som i sit lune, en ypperlig lærer. En stele på hans grav bærer et citat fra et af hans skrifter: I sidste Instans afhænger alt af Karakteren. – Medlem af Videnskaberens selskab 1891. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. 1897 af møde i Vidensk. selskab (Vidensk. selskab) og på forarbejde dertil (Hirschsprung). Buste af Rik. Magnussen, 1918 (zool. lab., Kbh.s univ.; på graven). Foto.

Bibliografi. Sv. Dahl: Bibliotheca zoologica Danica, 1910 39–41.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1885 167–69.

Lit. C. C. A. Gosch: J. C. Schiødt III, 1905 178f. Ekstrabl. 5.12.1911. Politiken 1.7.1916. C. With i Vort land s.d. Aug. Krogh i Berl. tid. 4.7. s.å. P. E. Müller i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1916, 1917 101–03. Alb. Jensen i Flora og fauna XVIII, 1916 113–16. Aug. Krogh i Naturens verden II, 1918 519–23. S. L. Tuxen sst. XXX, 1946 143–59. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 489–94 (heri bibliografi). Viggo Sørensen i Danske hjem ved århundredskiftet II, red. Povl Bagge, 1949 173–91. Torben Wolff i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Papirer i Kgl. bibl.

S. L. Tuxen

Sørensen, Villy, * 1929, forfatter. * 13.1.1929 på Frbg. F: portør, senere togfører ved DSB Johannes Peder S. (1896–1969) og Anna Mathilde Thomsen (* 1897). Ugift. – Bror til Henning *S. S. voksede op i Valby (Vigerslev) som den yngste af to brødre og gik indtil mellemskoleeksamen i Ålholm skole, derefter i nysprogligt gymnasium på Vestre Borgerdydskole hvor han tog studentereksamen 1947. Hjemmet havde ingen traditioner for højere uddannelse, men lagde heller ingen hindringer i vejen for S.s tidligt vakte læselyst der dog ikke var hans eneste interesse; i mellemskoleårene var han en ivrig atletikudøver. Efter studentereksamen studerede S. ved Kbh.s univ., først nordisk filologi, senere filosofi og sluttelig et års tid psykologi, inden han 1954 af-

brød sine studier uden eksamen. De dengang dominerende positivistiske retninger inden for de humanistiske videnskaber havde ikke S.s store interesse; han var tidligt blevet optaget af andre traditioner, herunder Søren Kierkegaards tænkning, tysk filosofi og psykologi – Sigmund Freud og især C. G. Jung – en interesse som blev yderligere styrket ved et studieophold ved universitetet i Freiburg i Vesttyskland 1952–53. S. ernærede sig i studietid (1950–52) som lærer på Rigshospitalets børneafdeling. Hans politiske interesse førte til deltagelse i ungdomsfestivalen i Østberlin 1951; i løbet af 1950'erne var S. på andre, kortere rejser i Europa, han deltog således i PEN-kongressen i London 1956 og i den vesttyske „Gruppe 47“'s møder 1957 og 1958.

S. var tidligt begyndt at skrive og forsøgte sig både i skønlitteratur og essayistik; det personlige gennembrud skete omkring 1950 hvor han skrev de første af sine „sære historier“ og den første version af sin analyse af Harald Kiddes forfatterkab der dannede udgangspunkt for den senere fortolkningslære i Digtere og dæmoner, 1959. Den første samling noveller blev 1952 afvist af Wivels Forlag, men udkom 1953 på Gyldendal der dog af moralske grunde ønskede en enkelt historie udeladt. *Sære historier* var S.s første offentlige fremtræden, og debuten vakte gennemgående stor respekt, selv om mange også stod noget rådvilde over for fortællingernes symboliske forløb der på den ene side lod grundkonflikter træde næsten nøgent frem, uden den episke realismes kulisser, og på den anden side alligevel var fortællinger, ikke filosofiske traktater. Med rette har man siden sammenlignet både de sære og de *Ufarlige historier*, 1955, med drømmeforløb der har deres egen logik, uanset hvor fremmedartede de kan virke. Allerede i sine første bøger beskæftiger S. sig indgående med den fundamentale spaltningssmyte i den europæiske kulturredts: syndefaldet, og med de moderne udformninger af splittelsen mellem bevidsthed og følelse, mellem ånd og kød. Oplevelsen af splittelse i den enkelte og i samfundet afføder bestræbelsen på frigørelse som i de første mange år især kommer til udtryk i den essayistiske del af forfatterkabet. S. ser ikke en løsning i valget mellem den ene eller den anden oplevelse, den ene eller den anden forklaringsmodel, men i ophevelsen af splittelsen mellem dem, en anerkendelse af menneskets mangfoldighed. De to første novellesamlinger beskriver oftest et fald eller et gennembrud fra en naiv „barnlig“ tilstand til en reflekteret og problematisk. Jo mere samfund og individ kræver entydighed, jo dybere bliver splittelsen der hos S. ofte udtrykkes direkte i tvil-

lingskikkelser eller dobbeltvæsener (historien *Duo*). De to bind fortællinger er undertiden blevet anskuet som moderne eventyr, og der er ingen tvivl om at S. tæller H. C. Andersen blandt sine litterære aner (andre er Kierkegaard og Thomas Mann). Da S. sidst i halvtredserne trådte frem som essayist og filosof blev det mere almindeligt at se historierne som en slags filosofi i poetisk form, men det er snarere filosofien der er en efterrationalisering og bearbejdelse af digtningen.

S. skrev efter sine to bind noveller en del litteraturkritik og artikler, men først 1959 udkom den næste bog, *Digtene og dæmoner – fortolkninger og vurderinger* som blev hædret med kritikerpriisen og i de følgende år fik betydelig indflydelse på mange unge menneskers opfattelse af litteratur. S. fremlagde her en litteraturbetragtning der lagde afgørende vægt på værkernes symbolindhold og deres indre sammenhæng, og som samtidig søgte at indsætte refleksionerne over kunst i en mere generel kulturkritik og -analyse. S.s orientering mod den danske guldalderlitteratur (tilbage fra barndommen) og mod den tyske tradition trådte frem i eksempelmaterialet der bl.a. omfattede den dengang endnu ret ukendte Hermann Broch (1886–1951) hvem S. senere oversatte flere romaner af. I begyndelsen af 1959 overtog S. sammen med Klaus Rifbjerg redaktionen af *Vindrosen* (til og med 1963) og gjorde i denne periode tidsskriftet til et samlingspunkt for den nye litteratur (modernismen) og for nye kritiske tanker samtidig med at der blev orienteret bredt om udenlandske strømninger. I denne periode profilerede S. sig som sin generations mest indflydelsesrige teoretiker og debattør, ikke mindst i kraft af sin brillante formuleringsevne, og han bidrog stærkt til en mere samfundsenget opfattelse af kunsten, uanset at han ikke mener at kunst kan have sin rod alene i et sådant engagement. Essaysamlingen *Hverken-eller*, 1961, definerede i sit korte titelmanifest S.s stillingtagen i de politiske og kulturelle debatter: som oplysningens mand der samtidig hellere vil integrere end forkætre det dunkle. Med denne bog og med de nye former for medieomtale (TV) slog S. igennem over for et større publikum, og også hans tidligere bøger har fra og med tressernes begyndelse været genoptrykt jævnlige. Omkring 1960 ramtes S. af en ryg sygdom (diskusprolaps) som trods mange operationer og behandlinger har plaget ham siden og betydet et alvorligt handicap for hans direkte deltagelse i møder, debatter etc.

Egentlig filosofiske essays og anmeldelser skrev S. fra midten af 50erne, 1960 udgav han Kierkegaards *Begrebet Angst*, 1962 Karl Marx' un-

domsskrifter, 1963 udkom hans monografi *Nietzsche* og 1969 monografien *Schopenhauer*. I alle disse udgivelser og i den store litterære analyse *Kafkas digtning*, 1968, ses en bestræbelse for at analysere digternes og tænkernes verden som en helhed der kan kritiseres og ikke nødvendigvis skal accepteres eller forkastes totalt. Ikke sjældent forenes interessen for bestemte tankegange med interessen for at gøre opmærksom på oversete eller glemte, eller at modvirke den i S.s øjne herskende ensidighed. 1964 udkom *Formynderfortællinger* der i en række historier med emner fra oldtiden til fremtiden skildrer myndigheds- og magtproblemer og de sociale, historiske og psykologiske faktorer der bestemmer dem. I konflikterne mellem formyndere og myndlinge anslås spaltningstemaet på en ny måde, synsvinklen er blevet den ældres: hvordan kan frihed „læres“, hvordan kan mennesket lære at omgås humanitært med sine egne kræfter og sine medmennesker? Samtidig med denne nyformulering af grundtemaet løber også i disse år det konkrete engagement: i debatten om Statens kunsthøjråd (hvor S. 1965–67 sad i det første litterære tremandsudvalg), gennem kommentarer i „Politisk revy“ og i andre sammenhænge. Til S.s 40-års dag 1969 udkom artikelsamlingen *Mellem fortid og fremtid*, der med sine bidrag fra næsten 20 år viste kontinuiteten i forfatterskabet og samtidig placerede S. i de nye debatter der opstod med ungdoms- og studenteprober. I de følgende år kommenterede S. ved flere lejligheder med sympati, men ikke ukritisk de nye bevægelser, og han blev i løbet af 70erne stadig mere kritisk over for den nye marxisme der i hans øjne forfaldt til den gamle ensidighed. Omvendt var der blandt yngre intellektuelle først i 70erne en tendens til opgør med S. og hans angiveligt for moderate synspunkter. S.s politiske engagement gav sig flere konkrete udslag, først i redigeringen af en debatbog om den såkaldte „perspektivplanlægning“ 1974, senere i essaysamlingen *Uden mål – og med*, 1973 der rummer de første ansatser til det senere „oprør fra midten“. S. føres nu til i stigende grad at diskutere forholdet mellem menneskets natur og dets historie, til dels under påvirkning af nye socialpsykologiske og økologiske debatter, til dels som foregangsmand i dem, og stadig med påstanden om at forklaringer, der kun vil lade én linje gælde, nødvendigvis må gå galt i byen. Hvordan det i tidligere tider kunne forme sig at være humanist og intellektuel og samtidig politisk engageret, skriver S. om i sin monografi af *Seneca – humanisten ved Neros hof*, 1976 der på en måde samtænker essayenes og formynderfortællingernes fremstillinger, og som i sin positive

urdering af stoicismen ikke som ligeegyldighed, men som en lære om frigørelse også er et vidnesbyrd om S.s egen kamp med skæbnen i form af sygdom.

1978 udsendte S. sammen med Niels I. *Meyer og K. *Helveg Petersen *Oprør fra midten* der blev en enestående salgssucces og skabte omfattende debat. Bogen analyserer samfundets fundamentale modsigelser og henter sin titel fra den antagelse at en forandring må bæres af et flertal som ikke hører hjemme i ekstremerne, men mellem dem, og at dette flertal må overbevises om at det er i dets langsigtede interesse at skabe forandringer. Bogens virkning skyldtes uden tvivl til dels at alle forfatterne i forvejen var kendte personligheder i debatten, men navnlig at de ikke nøjedes med at analysere, men også skitserede en utopi: det humane ligevægtssamfund, baseret bl.a. på ligeløn og samfundsøvertagelse af produktionsmidlerne. Virkningerne af midteroprøret kan ikke gøres op endnu, og forfatterne har mere sigtet på at gøre deres synspunkter gældende i allerede eksisterende partier og bevægelser end på selv at skabe nye. Debatten om midteroprøret har været hård i dagspresse og tidsskrifter (forfatterne har selv grundlagt et, *På vej* 1978ff). 1982 udkom en resumerende bog af de samme tre forfattere, *Røret om oprøret*. S. udgav for sit eget vedkommende 1979 artikelsamlingen *Den gyldne middelvej* der sætter nogle af midteroprørets tanker i historisk perspektiv; det samme sker i hans forord til egen oversættelse af Erasmus af Rotterdam, *Tåbelighedens lovprisning*. 1979. – En ny fase i S.s forfatterskab synes begyndt med bogen *Vejrdage*, 1980, en slags dagbog fra sommeren 1979 der kombinerer iagttagelser af dagligdags art med vide perspektiver i politiske, sociale og alment humanistiske spørgsmål. Teksterne er korte, ofte pointerede, men påfaldende uironnisk sammenlignet med de tidligere fortællinger. Efter en genfortælling af *Aladdin*-eventyret (1981) udsendte S. i 1982 *Ragnarok – en gudfortælling*, i hvilken han gendigter og nytolker (nogle af) de nordiske myter: kampen står ikke mellem *de gode* (aserne) og *de onde* (jætterne), men mellem *dei gode* og *dei onde*, også i hver enkelt og hver enkelt gruppe. I 1983 har S. udvalgt og oversat kunstteoretiske skrifter af Richard Wagner.

S.s forfatterskab hører til de betydeligste og indflydelsesrigeste i nyere dansk litteratur. Kritikken af det har tit hæftet sig ved det angiveligt fortænkte i historierne, og det er sandt at S. ikke hører til de altfavnende epikeres kreds. Men han er ikke af den grund blot en filosof der skriver historier; uanset hans insistenser på sammenhængen mellem filosofi og kunst er kunsten for ham

den centrale ytring. Dens tendens er frigørende, fordi den udtrykker og fortolker på samme tid. „Den gyldne middelvej“ formuleres ikke som et bekvemt politisk program, men som en nødvendig integration af de magtfulde ekstremer, og om disse handler til gengæld digtningen. Både som digter, filosof og debattør viser S. en usædvanlig formuleringsevne: problemer rides klart op, standpunktet pointeres, og et gennemgående stiltræk som ordspillet, der tager sprogets klicheer på ordet, vidner om en meget materiel brug af sproget som erkendelsesmiddel og ikke kun som redskab for allerede opnåede indsigter. – S. har modtaget Kritikerprisen 1959, Det danske akademis pris 1962, Søren Gyldendal-prisen 1965, Jeanne og Henri Nathansens mindelegat 1969, Holberg-medaljen 1973, Georg Brandes-prisen 1973, Henrik Steffens-prisen 1974, Nordisk råds litteraturpris 1974, Amalienborg-prisen fra Dronning Margrethes og Prins Henriks fond 1977, H. C. Andersen-medaljen 1983. 1979 blev S. æresdoktor ved Kbh.s univ. □To tegn. af H. Lollesgaard, 1962 (Kgl. bibl.) og tegn. af H. Bendix, 1969 (sst.). Mal. af sidstnævnte. Karikatur af Anne-Marie Steen Petersen. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1979 58. – Thomas Bredsdorff: Sære fortællere, 2. udg. 1968 21–52. Niels Barfoed i Danske digtere i det 20. årh. 2. udg. III, 1966 445–66. Per Øhrgaard sst. 3. udg. IV, 1982 43–64. Ebbe Sønderriis: V. S. – en ideologikritisk analyse, 1972. Thorkild Bjørnvig: Virkeligheden er til, 1973 89–98. Jørgen Bonde Jensen: Litterær arkæologi, 1978. J. Fjord Jensen: Efter guldalderkonstruktionens sammenbrud III, 1981 82–161.

Per Øhrgaard

Sørensen, Aage Kristian, * 1904, tekstilfabrikant. * 14.4.1904 i Viborg. F: repræsentant Jens Christian Carl S. (1878–1945) og Marie Kristine Nielsen (1878–1966). ~ 1° 20.7.1930 med Thomasine Stoffer, * 21.6.1909 i Kongsmark, Rømo, † 1970, d. af Thomas S. (1866–1954) og Halvine Kirstine Knudsen (1871–1949). ~ 2° 14.4.1974 med Agnes Jensen, * 28.4.1919 i Kjellerup, d. af Jakob J. († 1941) og Bothilde J. († 1959).

S. blev efter sin skolegang uddannet som smed i Karup og arbejdede derefter nogle år inden for maskinbranchen indtil en trafikulykke 1928 gjorde ham delvis invalid. Efter en kort periode som forsikringsmand og landbrugsmaskinsælger startede han i kompagniskab med en ungdomsven der var væver, på dennes tilskyndelse en mindre fabrik i Karup for fremstilling af underøj med ladden vrang. Efter få måneders samarbejde sprang kompagnonen fra, og S. overtog 1930 Karup Trikotagefabrik som eneindehaver, og det lykkedes ham ved families og venners hjælp at komme igennem de første vanskelige år i den for ham ukendte branche. I de første år

handlede virksomheden næsten udelukkende med uldkræmmere, og først efter at S. 1935 gik over til fortrinnsvis at fremstille dameundertøj i silke kom salget til manufakturforretningerne for alvor i gang.

I 1930ernes sidste halvdel udvidede fabrikken betydeligt. Den tyske besættelse – og planerne om anlæggelsen af en militær flyveplads i Karup – fremskyndede tidligere planer om at flytte til et stort fabrikskompleks i Viborg. I forbindelse med flytningen 1940 skiftede virksomheden navn til *Asani-Silke*. Efter nogle stille besættelsesår voksede produktionen meget voldsomt fra de første efterkrigsår. Ved hjælp af en kraftig reklameindsats – der bl.a. omfattede tekstilindustriens første mannequinopvisninger – opnåede S. at skabe Asani-undertøjets ry som det anerkendte kvalitetsdameundertøj. I løbet af 1950erne blev fabrikken – der blev fuldstændig ødelagt ved brand 1951 – ombygget og udvidet samtidig med, at der blev oprettet en filial i Norge. 1960 grundlagde S. desuden en særlig fabrik for fremstilling af blonder, *Skandinavisk Blonde-industri A/S (Scanlace)* der i løbet af nogle år voksede til Nordeuropas største og næsten udelukkende var baseret på eksportvirksomhed. Til denne knyttedes – efter Fællesmarkedets oprettelse – en filial i Flensborg (nedlagt 1974), og i Viborg føjede S. 1962 endnu en virksomhed, tekstilfarveriet *Nordisk Tekstilforædling (Nortex)* til de tidligere fabrikker. I midten af 1960erne beskæftigede S. mere end 1000 medarbejdere i sine virksomheder, og fremgangen fortsatte til begyndelsen af 1970erne hvor S. 1973 opførte såvel en blonddefabrik (*Metesa*) som et tekstilfarveri (*Sudotex*) ved Malaga i Spanien. De følgende års økonomiske krise har imidlertid medført, at virksomhederne i sidste halvdel af 1970erne har været præget af en ikke ubetydelig tilbagegang. Sin væsentligste arbejdskraft har S. lagt i opbygningen af sine tekstilvirksomheder, og han har som industrileder lagt stor vægt på den nære kontakt til medarbejdere og ansatte. Fra midten af 1950erne overdrog han dog efterhånden ledelsen af Asani til sin sviger søn og datter, og sidstnævnte, Danna Morsing, overtog 1975 Asani der 1980 omdannedes til aktieselskab. Fra omkring 1960 koncentrerede S. sig hovedsagelig om de nye selskaber Scanlace og Nortex, indtil han i midten af 1970erne på grund af en længere sygdomsperiode efterhånden trak sig tilbage fra virksomhedsledelsen. 1971 oprettede han *Scanlace-fonden* til sikring af virksomhedernes fortsatte eksistens. Omkring 1960 købte S. et antal store, moderne stålutterer til atlantehavsfiskeri. En sådan skibsfinansiering fra kredse uden for fiskerierhvervet havde hidtil ikke fundet sted, og

S. blev derved ophavsmand til det nye begreb inden for dansk skibsfart, „trussereder“. I årene før flytningen til Viborg var S. medlem af Karup sogneråd (1937–40), og i Viborg blev han som byens største industrimand inddraget i det lokale erhvervsfremmende arbejde bl.a. som formand for Viborg erhvervsråd (1956–63) og landsforeningen Dansk arbejdes afdeling (1956–58). Desuden har han i en længere årrække siddet som medlem af Viborg Fragtmandscentrals bestyrelse, tilsynsrådet for Viborg Handelsbank og Erhvervsrådets boligforening. I det organisatoriske arbejde inden for tekstilindustrien har han derimod ikke taget del. For sin nyskabende indsats inden for tekstilindustrien har „Asani-Sørensen“ modtaget flere hædersbevisninger. 1954 tildelte han Dansk arbejdes initiativdiplom og 1964 Tekstilfabrikantforeningens eksportpris. – R. 1962. □Foto.

Interview i Viborg stifts folkebl. 23.10.1943 og 11.4.1979, samt Struer dagbl. 13.4.1979. – Viborg amts socialdemokrat 21.6.1940. [Arne Lilholt] i Viborg stifts folkebl. 13.4.1964. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Sørensen Saksager, Jens, 1849–1934, landmand, politiker. * 31.3.1849 i Hasseris ved Ålborg, † 18.1.1934 i Vrå, begr. sst. F: gårdejer Søren Jensen (1817–57) og Ane Margrethe Nielsdatter (Nørgaard) (1825–82). Navneforandring 2.3.1909 til S.-S., 18.9.1913 til S. S. ~ 2.6.1871 i Ålborg med Johanne Rasmusdatter, * 30.11.1849 i Hasseris, † 20.10.1919 i Vrå, d. af gårdejer Rasmus Jensen (1805–83) og Ane Kirstine Jensdatter (1815–93).

Efter sin konfirmation kom S.S. til landvæsenet, var 1866–67 på Vallekilde og 1868–72 bestyrer af moderens og mormoderens gårde, og købte 1872 Saksager i Vrejlev sogn som han ejede til 1906. S.S. kom tidligt ind i offentligt arbejde, kom 1876 i sognerådet og var dets formand 1878–82; 1883–1907 var han medlem af Hjørring amtsråd og 1901–13 af amtets skoledirektion; 1882 indtrådte han i bestyrelsen for Hjørring amts landboforening og var 1896–1907 dens formand; endvidere var han 1890–1914 formand for Hjørring amts andelsslageri som han havde været med til at oprette, 1879–89 vurderingsmand for kreditforeningen i Viborg og 1911–13 formand i dens repræsentantskab hvorefter han 1913–31 var medlem af direktionen. Også på andre landbrugsorganisatoriske områder gjorde S.S. sig stærkt gældende; han var således 1899–1922 formand i kommissionen angående jordlodder til landarbejdere i Hjørring amt, 1902–13 næstformand i Foreningen af jyske landboforeninger, 1908–15 formand for de samvirkende danske an-

delsslægterier i en periode hvor andelssvineslægtierne endelig fik en dominerende stilling, 1906–13 medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd, i en årrække medlem af andelsudvalget og formand for hingsteskuekommissionen for Hjørring amt. Endvidere blev han 1889 landvæsenkommisær, og fra s.å. til 1913 var han medlem af bestyrelsen for udlån af offentlige midler, 1903–27 repræsentant i landbygninernes brandforsikring, fra 1910 i Hedeselskabet og 1921–34 i repræsentantskabet og forretningsudvalget for Hjørring Diskontobank. – 1906 indvalgte S.S. i landstinget, valgt af venstre med støtte af andre partier, men han søgte ikke genvalg 1914 da rigsdagsarbejdet ikke interesserede ham. I sin ungdom var han bergianer, senere indtog han mere moderate standpunkter. Hans indsats lå først og fremmest på det organisatoriske felt. Han stod i mange henseender som den typiske organisator og administrator fra gårdmændenes gennembrudsperiode. S.S. var en venuesæl mand med udpræget forhandlingsevne, og dertil kom at han var en oratorisk begavelse og slagfærdig debattør hvis tørre lune vandt vendelboernes behag. – R. 1898. DM. 1924. □Relief af Carl Hansen Glem (Hjørring svineslagteri). Foto.

J. K. H[augaard] i Jysk landbrug XVI, 1934 59f. N. Kr. Kristensen i Andelsbl. XXXV, s.å. 123f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (C. Klitgaard)

Søtoft, Nicolai Bierfreund, 1790–1844, forfatter, præst. Døbt 31.3.1790 i Assens, † 5.6.1844 i Øster Egesborg, begr. i Præstø. F: portbetjent, bager Niels Jensen S. (ca. 1753–1831) og Christiane Cathrine Bierfreund (1755–1834). ~ 25.11.1817 i Vordingborg med Dortha Elisabeth Ramlau, * 18.1.1795 i Vordingborg, † 24.4.1867 på Frbg., d. af bager, vognmand Henrich August R. (ca. 1756–1802) og Marie Elisabeth Jansen (ca. 1755–1826, ~ 1° ca. 1778 med bagemester Hans Christian Rantzau, † 1788, ~ 3° 1803 med bagersvend, senere bagemester, stadskaptajn og forligskommissær Henrik Kjerumgaard Søtoft, 1780–1845).

S. blev student 1811 fra Nykøbing F., cand.teol. 1816, 1817 residerende kapellan i Købelev og Vindeby, Lolland, 1823 sognepræst i Præstø og Skibinge, 1835 i Øster Egesborg ved Vordingborg, i hvilket kald han sad til sin død. Fra skoletiden var han nær ven med Poul Martin *Møller; som student gjorde han yderligere bekendtskab med B. S. *Ingemann, Peder *Hjort og Chr. *Winther; han kom i fru (Thomasine) *Gyllembourgs hjem hos den unge J. L. *Heiberg og tog ivrigt del i tidens æstetisk bevægede aka-

demiske liv. Digter var han allerede i skolen; efter en ret ubetydelig debut med et bind *Romantiske Digte I* (1815, heri et Frithiof-drama) kastede han sig ind i Baggese-Oehlschläger-fejden med den satiriske litteraturkomedie *Aandernes Maskerade*, 1816 – et forsøg i Ludwig Tiecks manér, men uden hans vid eller hans poesi. S. var rastløs produktiv i disse år, skrev både vers og fortællinger, men dyrkede især dramaet. Hans udgangspunkt er Tieck, Zach. Werner og Ingemann, men i hans brogede teater spores indflydelse fra så forskellige hold som Shakespeare, Pedro Calderón og August v. Kotzebue. Adskiligt forblev i skrivebordsskuffen, men 1821–28 udgav han følgende dramatiske værker, hvoraf flere stammer fra hans tidlige ungdom: *Leonardo og Blandine*, 1821, *Christian den Fjerdes Dom*, 1821, *Kirkens Band*, 1822, *Jernmasken*, 1823, *Daniel Ranzau*, 1823, *Borgens Bruud*, 1825, *Theater I*, 1828 (heri bl.a. idyllen *Hyrdedrengen* og den skotske tragedie *Mac-Lean*). Efter en 14-årig pause hvori S. fordybede sig i teologiske, filosofiske og filologiske studier fulgte 1842 (i en i øvrigt såre mislykket digtsamling *Et Pantheon*) den græske tragedie *Danaiderne*, tænkt som første led i en trilogi, en lærd pastiche der havde vundet Carsten *Hauchs, Heibergs og P. O. *Brøndstedts interesse. Efter S.s død udgav D. G. *Monrad den svage tragedie *Knud den Hellige*, 1847; den omtales allerede i et brev til Ingemann 1817, men fuldførtes først omkring 1840. – Kun tre af S.s skuespil kom frem på Det kgl. teater. Hans eneste succes var Christian den Fjerdes Dom, en vel fortalt patriotisk anekdote der 1822–50 oplevede 16 opførelser. Som forløber for „Elverhøi“ har stykket nogen teaterhistorisk betydning; her skabte J. C. *Rye sin uforlignelige Christian IV, og herfra lånte Heiberg den virkningsfulde idé at benytte nationalsangens toner både i ouverturen og i slutningskoret. Ridderkuespillet *Kirkens Band*, en groft antikattolsk Kotzebueiade der henrev censorerne, gik kun tre gange, og *Hyrdedrengen*, en pinlig og smagløs fortsættelse af Oehlschlägers skønne idyl, endda kun to. – S. var mere belæst og ivrigere for at eksperimenterer end flertallet af sine digterbrødre. Hans ujevne og uensartede produktion indeholder prøver på tysk skæbnedrama, spansk lyrisk tragedie (*Borgens Bruud*), shakespeareke kronikespil (*Daniel Ranzau*, *Mac-Lean*), men tilegnelsen af de fremmede mønstre er rent udvendig. Han er interessant ved sit forsøg på at bryde Oehlschläger-traditionen. Men talentet er beskedent, kun enkeltheder lykkes. Gennemgående er personkarakteristikken svag, stillen usikker, dunkel og smagløs, hans herredømme over sproget ringe. Trods stort op-

bud af effekt savner hans stykker alt dramatisk liv.

Det urolige, overspændte og forskruede i S.s digtning genfindes i hans personlighed. Biskop J. P. Mynster, der betragtede ham som et „mislykket Geni“, skriver i sin visitatsbog om S. som prædikant: „Hvad i Øvrigt Indholdet var, skal jeg ikke kunne sige; nogle christelige Ord, nogle moderne Anskuelser, uden Orden eller Tankegang, uendeligt langt, Foredraget ubehageligt og drævende“. Mildere dømte nabopræsten P. Rørdam, selv om han ikke var blind for hans særheder. Hans elskværdigste sider kom til deres ret i baronesse Christine Stampes kreds på Nysø som han fra sin Præstø-tid tilhørte. Her kunne den dystre romantiker slå sig løs ved diletantforestillingerne på Thorvaldsens fødselsdag som Johan v. Ehrenpreis eller Zierlich i „Aprilsnarrene“. Men han led tydeligt under samtidens mangel på anerkendelse; over for Brøndsted præsenterer han sig som „en Landsbypræst, der ikke hører til den æsthetiske Volée i vore Dage“. □Mal. af C. A. Jensen, 1834 (Fr.borg), efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1886.

N. S. i Journal for lit. og kunst, 1843 I 199–210. – E. Juel Hansen i Pers. hist. t. 12.r.V, 1950 85–89. Kn. Bierfreund sst. VI, 1951 177–79 (general.). Dansk litteraturtid., 1826 193–239. Månedsskr. for lit. I, 1829 345–51. [Vilh. Møller:] Efterklang, 1868 165–68. Af Jonas Collins papirer, 1871 35–45 119f 234f. Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger IV–VIII, 1874–78. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 419. J. P. Mynsters visitatsdagebøger, ved Bj. Kornerup II, 1937 178. Breve til og fra B. S. Ingemann, udg. V. Heise, 1879. Laur. Jørgensen: Mine erindr., 1891 26f. Christine Stampe: Erindr. om Thorvaldsen, udg. Rigmor Stampe, 1912. Torben Krogh i Dagens nyheder 19.7.1925 og Nationaltid. 16.4.1941. Samme i Dansk musik t. XVII, 1942 71f. Alf Henriques: Det danske skæbnedrama, 1936 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CLXII. Samme: Shakespeare og Danm. indtil 1840, 1941. Vilh. Andersen: Poul Møller, 3. udg. 1944. Breve fra og til Chr. Winther, udg. Morten Borup, især I, 1974. – Papirer i Kgl. bibl.

*H. Topsøe-Jensen **

Saaby, Hans Ludvig Svend, * 1910, kordirigent, programsekretær. * 15.7.1910 i Kbh. (Østervold). F: postbud, senere postvagtmester Thomas Frederik S. (1867–1936) og Ingeborg Johanne Karoline Olsen (1876–1945). ~ 15.7.1938 på Frbg. (b.v.) med Ane Kathrine Inger Margrethe Ulla Nielsen, * 6.3.1904 i Kbh., + 26.2.1967 på Frbg., d. af sagfører, direktør for „Lorry“ Niels Severin Valdemar N. (1870–1935) og Anna Emilie Jacobine Hansen (1874–1964).

S. blev nysproglig student 1928 fra Metropolitan-skolen og tog filosofikum året efter. Han fik sin læreruddannelse på Blågård's seminarium og

blev allerede ansat i Kbh.s kommune 1932 – 1953 overlærer – og 1965 afskediget efter ansøgning. Men det, der har gjort ham kendt af hele landets befolkning er hans arbejde uden for denne lærergerning. Han blev allerede som rus medlem af Studentersangforeningen og tog sideløbende fat på en uddannelse i musikteori, harmonilære og kontrapunkt på Kbh.s univ. Sammen med to andre studentersangere, stud.teol. Ingvar Blicher-Hansen og en anden kommunelærer Knud Vad Thomsen dannede han en terzet. Disse tre forstod at skaffe sig et fortræffeligt repertoire som de udførte med charme og et smittende studentikost humør. Naturligvis havde radioen hurtigt bud efter dem – og lige så naturligt fik de navnet „De tre fra Radioen“. De blev overordentlig populære, og de 12 år (1935–47) de arbejdede sammen har betydet en lang række grammofonindspilninger. I radioen blev de oftest benyttet i Jens Frederik Lawætz' udsendelsesrække „Weekendhytten“. Det var også Lawætz der tog initiativet til S.s næste trin inden for den musikalske underholdning. Han startede 1942 Weekendhyttens kor og satte S. i spidsen som dirigent. Koret virkede så længe Weekendhytten eksisterede – til 1949 – og koret blev derefter grundstammen i Statsradiofonien underholdningskor – og senere i Svend Saaby-koret. Derimod bestod Danmarks radios underholdningskor som S. dannede 1958 af andre sangere, og dette kor – som også var et blandet kor – eksisterede indtil 1973 hvor det faldt som offer for Danmarks radios sparekniv. Der foreligger talrige grammonfonindspilninger med disse kor som tydeligt viser S.s betydelige evner som kordirigent. Han har altid lagt vægt på tydelig tekstudtale, god intonation og rytme, en lys og egal klang og først og fremmest et usædvanlig godt humør i de interessante og raffinerede arrangementer han som regel selv var mester for. Korene foretog talrige koncertrejser, ikke alene til hele Skandinavien, men også til England, Holland, Belgien, Tyskland, Schweiz og Østrig. Som arrangør har S. udført 900–1000 arrangementer for kor a cappella og for kor med orkester. Som komponist har han skrevet talrige sange og en del filmmusik. 1965 blev S. ansat som programsekretær i DRs underholdningsafdeling hvor han indtil 1975 har forestået udsendelser og offentlige koncerter med DRs forskellige orkester – oftest med solister. Hans repertoire har overvejende ligget inden for den lettere musik, operette, musical, revy, moderne underholdningsmusik – men de største triumfer har han fejret som en usædvanlig talentfuld korleder.

Ole Walbom

Såby (ved dåben Saabye), **Viggo Alfred Emil**, 1835–98, filolog. * 29.10.1835 i Snuorum, Haurum sg., † 29.1.1898 på Oringe, begr. sst. F: godsforvalter på Frijsenborg, sagfører Hans Erik Colдинг Saabye (1788–1861) og Sophie Elisabeth Pedersen (1798–1865). ~ 6.6.1884 i Kbh. (Stef.) med Caroline Kirstine Elisabeth Bentzen, * 4.2.1852 i Kbh. (Holmens), † 8.5.1900 på Frbg., d. af sergent, senere overbetjent i søetaten Jacob Vilhelm B. (ca. 1805–61) og Ingeborg Kirstine Bager (1812–93). – Bror til Harald *Saabye.

S. var først ved boghandelen; han blev student 1857 fra Århus. Efter nogen tid at have studeret teologi og filosofi måtte han afbryde sine studier og tage plads som huslærer, først hos præsten Johannes *Kok i Burkal hvor han foruden botanik, som han siden stadig dyrkede, kom til at interessere sig for det danske sprog der blev hans hovedstudium. I nogle år arbejdede han på Videnskaberne Selskabs danske ordbog og blev 1883 docent i dansk sprog ved universitetet. Hans omhyggeligt udarbejdede diktatforelæsninger over de gamle love og dansk lyd lære mindedes længe, men efter få år blev hans virksomhed afbrudt ved sygdom. Allerede i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1872 kom hans afhandling *Om sprogformen i de sællandske love* hvori han nærmere begrundede J. H. *Bredsdorffs tanke at allerede lovsproget som vi kender det hvilede på tradition, og påviste forskelle mellem de gamle lovteksters sprog. I Universitetsjubelæets danske samfunds Blanding I, 1881–87 gav han den første danske fremstilling af analogiens betydning for sprogets forandring. En vis uvilje mod islandsk overvægt i det nordiske sprogstudium knyttede ham til Universitetsjubelæets danske samfund, og for dette udgav han den gammeldanske lægebog i „Det arnamagnæanske Håndskrift, Nr. 187 i Oktav“ (1886), aftrykt med største nøjagtighed og med fuldstændig ordbog; han forberede også en udgave af det stockholmske Harpestreng-håndskrift, men nåede ikke langt dermed. Mest kendt er han som udgiver af den ministerielle retskrivningsordbog (1891); de etymologiske bemærkninger i „Saabys ordbog“, som øgedes i senere udgaver (ved P. K. Thorsen), var virkelig af værdi, men selve ordbogens retskrivning stemte ikke med S.s ideer som han bl.a. har fremsat i *Store og små bogstaver*. 1888 (optrykt i Dania VII, 1900).

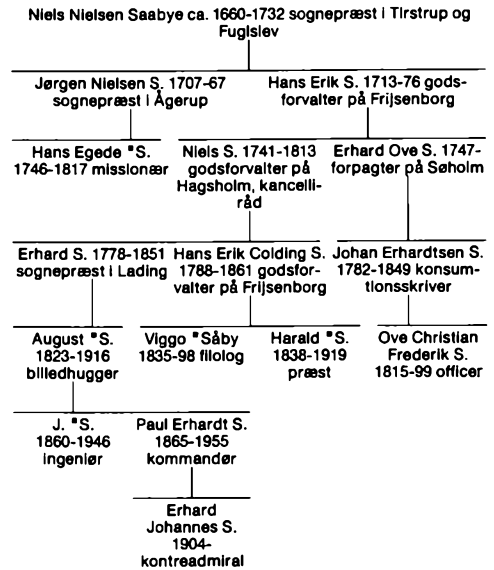
Marie Bjerrum m.fl.: Univ.jubilæets da. samf. 100 år, 1979 = Univ.jubilæets da. samf.s skr. CCCCLXXVI. – Breve til S. i Kgl. bibl.

Marius Kristensen*

Saabye

Slægten føres tilbage til Niels Nielsen Ydsted

(1598–1688) der var født i Skåne og som blev sognepræst og provst i Såby og Kisserup. Hans søn, sognepræst i Tirstrup og Fuglslev Niels Nielsen S., tog navn efter sit fødested.

J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen I, 1879–86 67–72. Johs. Wolf: Stamtbl. over Anders Coldings slægt fra Skrave, 3. udg. 1929. Lauritz Maa-løe: Oberst Ove Christian Frederik von Saabye, [1924].

Hans H. Worsøe

Saabye, August Vilhelm (Wilhelm), 1823–1916, billedhugger. * 7.7.1823 i Skivholme ved Århus, † 12.11.1916 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: sognepræst, sidst i Lading, Fårup og Sabro, Erhard S. (1778–1851) og Susanne Schmidt (1785–1856). ~ 1° 26.10.1858 i Rom med Anna Pauline Hansen, * 14.2.1822 i Dansk Vestindien, † 19.3.1867 i Kbh. (Garn.), d. af overretsprokurator i Dansk Vestindien, senere ejer af Flynderupgård i Tikøb sg. Frederik Ferdinand H. (1793–1839). ~ 2° 29.9.1869 i Kbh. (Johs.) med baronesse Hanne Louise Augusta Haxthausen, * 26.12.1831 i Kbh. (Cit.), † 8.1.1911 sst., d. af kaptajn, senere oberst, kammerherre, baron Maximilian Frederik H. (1793–1874) og Hanne Bartholine Würtzen (1794–1883). – Far til J. *S.

Efter sin konfirmation sendtes S. til Kbh. hvor han stod i lære fem år hos gørtler Mossin og blev svend 1844. Han havde imidlertid videre aspirationer end håndværket, begyndte at gå på kunstakademiet okt. 1842 og udstillede 1844 en drevet og forgyldt præsentbakke på Charlottenborg forårsudstilling. N.å. indsendte han et drevet og forgyldt dåbsfad af messing med plastiske figu-

rer til den nyåbnede Neuhausenske konkurs. Han fik ikke præmien, men modtog akademiets ros for arbejdet. H. V. "Bissen, der just havde brug for en ciselør til udførelsen af kvadrigen over Thorvaldsens museum, lagde mærke til ham og tog ham ind på sit atelier. Ved Bissens mellemkomst opnåede S. faderens tilladelse til at følge kunstnervejen. På akademiet avancerede han juni 1846 til dekorationsklassen, marts 1849 til modelskolen, vandt 1849 Neuhausens præmie for en kopi af en antik *Polyhymnia*, udført i bronze, og marts 1850 og dec. s.å. den mindre og den store sølvmedalje. I disse år udstillede han flere buster på Charlottenborg (bl.a. 1850 *J. P. E. Hartmann*), og 1848 deltog han frivilligt i krigen som underofficer. Derimod havde han ikke held med sig ved guldmaljekonkurrencerne 1851, 1853 og 1855. Det blev afslutningen på hans læreår. I Bissens værksted arbejdede han til 1854. Trods nederlagene havde hans konkurrencearbejder dog fastholdt så megen interesse om hans evner, at indenrigsministeriet og den Reiersenske fond gav ham rejseunderstøttelser 1855. For disse midler (som akademiet senere supplerede med stipendier 1858 og 1860) rejste han s.å. over Paris, hvor han så verdensudstillingen, til Rom. Det næsten tiårige ophold her (det varede til sommeren 1865) karakteriseres ved en række statuetter, støbt i bronze og omhyggeligt gennemciserede, *En Fiskerdreng*, som akademiet tildelte den Neuhausenske præmie 1857, *Faun som danser med en lille Bacchus* der straks blev købt af kunstmuseet 1859, og *Silen, ridende paa et Æsel*. De er udprægede repræsentanter for den efter-Thorvaldsenske epoke med dens sans for detaljen og den præcise udførelse, dens forkærlighed for idyllen og det lille format, og de hører til dens bedste arbejder. I sine sidste romerår modellerede S. tillige to store grupper, *Psyche, der ved Fløjtespil opmuntres af Pan, efter at hun er blevet forladt af Amor og Adam* og *Eva efter Syndefaldet* som vandt halv pris i Eibeschtütz' konkurrence 1866. – S.s stilling i samtidens billedhuggerkunst beror imidlertid på, at han skød uden om sine jævnaldrende og blev en af hovedmændene i 80ernes naturalisme. Det kan vistnok spores allerede i de to store grupper fra romerårene, men betegnende er især en skitse *Episode af Syndefaldet* (Hirschsprungske samling) som han modellerede i voks straks efter hjemkomsten fra et ophold i Paris vinteren 1869–70 for Anckers legat. Den er forbavsende frigjort i kompositionen for sin tid. Senere fulgte statuerne *Kain*, belønnet med Eibeschtütz' præmie 1872, *David, idet han slynger Stenen mod Goliath* (kunstmuseets haveanlæg), der „ved sin friske Naturalisme virkede saa overraskende og

løfterig“ på forårsudstillingen 1875 (Viggo "Johansen), og *Susanna for Raadet*, som vandt ham Eibeschtütz' præmie for tredje gang 1884. Susanna blev et af den naturalistiske epokes mest kendte og højest skattede skulpturværker, også værdsat udenlands (guldmalje på verdensudstillingen i Paris 1889, guldmaljer af 2. klasse på jubilæums-udstillingen i Berlin 1891 og en senere udstilling i München, medalje på verdensudstillingen i Chicago 1893). Med denne statue (marmorekspl. fra 1887 i kunstmuseet) og med statuen *Lady Macbeth gaar i Søvne*, 1891 (marmorekspl. fra 1894 sst.) ydede S., side om side med den yngre Bissen og Th. "Stein, en fremtrædende indsats i den interesse for marmorets behandling som prægede 90ernes billedhuggerkunst hos os. Man indførte den naturalistiske stofgengivelse i stenen, frigjorde sig også på dette område fra den Thorvaldsenske klassicisme. S. hvis intime sans for formens og materialets indbyrdes forbindelse var skolet gennem håndværkeruddannelsen og den præcision metalarbejdet kræver, havde „den følsomme Behandling af den levende Form, af den livsvarme, bevægede Overflade“ (Viggo Johansen) som tiden ønskede at se.

I sit lange liv løste S. mange andre opgaver. Han indførte en siddende statue af maleren *N. A. Abildgaard* til Charlottenborgudstillingens komité 1868, *H. C. Andersens* statue i Kongens Have 1877, afsløret 1880 – digterens hovedmonument og et af Kbh.s populæreste skulpturværker – *J. P. E. Hartmanns* statue på Skt. Annæ plads, afsløret 1905 og *Jul. Thomsens* til Polyteknisk læreanstalt, afsløret 1906, kolossalstatuerne af *Petrus*, ca. 1889, *Brorson*, 1895, opstillet 1906 og *Hans Egede* til Marmorkirken. Endvidere var han en fortrinlig og meget søgt portrættør. Der står adskillige buster af ham i Det kgl. teater (*Michael Wiehe, Julie Sødring, Betty Hennings*), i Polyteknisk læreanstalts festivalsal (*Jul. Thomsen, L. F. Holmberg, S. M. Jørgensen, G. A. Hagemann*) og på Fr.borg (bl.a. *Magdalene Thoresen, Th. Skat Rørdam*). Foran Holmens kirke er opstillet biskop *B. J. Fogs* buste. Arbejder af ham findes i øvrigt i kunstmuseet, glyptoteket, Den Hirschsprungske samling og Århus kunstmuseum. S. havde sæde i akademirådet fra 1871 til sin død og var professor ved akademiets kvindeskole 1888–1904. – Tit. professor 1880. R. 1888. DM. 1903. □Tegn. af N. A. Lützen, 1854. Tegn. af H. Olrik, 1859 (Fr.borg) og 1863 (Kgl. bibl.). Tegn. af F. C. Lund, 1864 (skandinav. foren. i Rom). Træsnit 1880 efter foto. Mal. af J. F. Vermehren, 1887 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Mal. af N. P. Mols, 1893. Tegn. af samme, s.å., efter denne tegn. af Th. A., 1903. Selvportr.

buste 1901 (Hirschsprung; Fr.borg; St. mus.). Mal. af Bertha Wegmann, 1903. Afbildet på Viggo Johansens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St. mus.). Tegn. af Carl Thomsen ca. 1908 (Kgl. bibl.). Statuette af Martha Ebstrup, 1916 (Fr.borg; Ribe kunstmus.). Tegn. af H. Olrik (Hirschsprung). Foto.

Nutiden IV, 1879–80 265f. Jul. Lange: Billedkunst, 1884 494–504. Magdalene Thoresen i Ill. tid. 19.3.1893. W. Thulstrup] sst. 23.11.1916. Nationaltid. 13.11. s.å. Viggo Johansen i Kunstakad.s årsberetn. 1916–17, 1917 13f. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Sv. Larsen i Anderseniana 2.r.I 1947–50, 1950 242–83. Aksel Rode i Danm.s billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950 392–95.

*Sigurd Schultz**

Saabye, Hans Egede, 1746–1817, missionær. * juli 1746 på Strynø, + 31.8.1817 i Udby, Fyn, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Ågerup ved Roskilde, Jørgen Nielsen S. (1707–67) og Petronelle Hansdatter Egede (1716–1805). ~ 28.4.1770 i Hvedstrup med Vibeke Margrethe Thye, døbt 14.3.1748 i Hvedstrup, + 5.3.1833 i Valby, d. af sognepræst Lauritz Munch Mathiesen T. (1710–87) og Karen Weldingh (1722–1809).

S. blev student 1764 fra Roskilde og tog 1767 teologisk embedseksamen. Han var dattersøn af Hans *Egede, og hans slægtstradition drog ham til Grønland; 1768 blev han optaget på Det grønlandske seminarium og undervistes i sproget af sin morbror Poul *Egede. 1770 ordineredes han og udsendtes som missionær for Claushavn og Christianshåb hvor i sin tid Poul Egede havde grundlagt missionen. Som en ægte Egede-ætling tog han energisk og dygtigt fat på sin gerning og blev som „Påvia“'s søstersøn modtaget med stor glæde af befolkningen, blandt hvilken han også selv ved sit hurtige sprogemne og den for Ege-derne ejendommelige evne til at omgås grønlandere vandt stor fremgang. Endnu som gammel mand korresponderede han med sine grønlandske venner og året før sin død udgav han på opfordring af biskop F. *Plum i Odense et uddrag af sine dagbøger som vakte en ikke ringe opmærksomhed både blandt missionsinteresserede og etnografer og oversattes til svensk, tysk (1817), engelsk og hollandsk (1818), ligesom B. S. *Ingemanns „Kunnuk og Naja eller Grønlænderne“ (1842) væsentligst er bygget herpå. – S. blev 1779 sognepræst i Vålse, 1792 i Raklev og 1811 i Udby.

H. E. S.: Brudstykker af en dagbog, holden i Grønland i årene 1770–78, 1816 (genudg. m. kommentarer af H. Ostermann, 1942 = Medd. om Grønland CXXIX,2). – H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

*H. Ostermann**

Saabye, Harald Georg, 1838–1919, præst. * 21.6.1838 i Snurom, Haurum sg., + 31.10.1919 i Kbh., begr. i Toreby. F: godsforvalter på Frijnsborg, sagfører Hans Erik Colding S. (1788–1861) og Sophie Elisabeth Pedersen (1798–1865). ~ 28.7.1868 i Kbh. (Johs.) med Sara Malvina Bentzen, * 14.5.1842 i Kbh. (Holmens), + 23.9.1926 på Frbg., d. af gymnastiklærer, senere sergent og overbetjent i søetaten Jacob Vilhelm B. (ca. 1805–61) og Ingeborg Kirstine Bager (1812–93). – Bror til Viggo *Såby.

S. blev student 1857 fra Århus, deltog som officersaspirant i krigen 1864, blev cand.teol. 1865 og derefter lærer, indtil han 1869 blev kapellan i Kundby. 1875 blev S. sognepræst i Nordby på Fanø, 1879 i Oure og Vejstrup og 1884 i Toreby, tog sin afsked 1913. Foruden ved bladartikler og bidrag til E. A. F. Jessens Die Hauptströmungen des religiösen Lebens der Jetztzeit in Dänemark (1895) gjorde S. sig kendt ved at deltage i diskussionen om afholdssagen (*Biblen og Vinen*, 1883, *Endnu et Ord om Totalafholdssagen*, s.å.). Han erkendte at afholdssagen kunne afværge samfundsmæssige onder og billigede arbejdet som nyttigt „i den moralske Forbedrings Tjeneste“; en bibelsk begrundelse for totalafholdenhed og edeligt løfte derom kunne han derimod ikke gå med til. S.s navn er varigere knyttet til hans bog *Om Sekterne i Danmark med særligt Hensyn til deres Afvigelser i Læren fra den evangelisk-lutherske Kirke*, 1884, et gedigent arbejde der fik vid udbredelse og gjorde megen både ved oplysning om de større frikirkesamfunds lærdomme og ved at vejlede til at imødegå den ofte påtrængende propaganda. S. var rodfæstet i den Mynster-Martensenske tradition som han betragtede som „Regulatoren i vore kirkelige Bevægelser“ og som det ægte udtryk for luthersk kristendom. Ved sin teologiske kultur og sit bekendelsestro præg skulle bogen tjene „til Bekræftelse i Kristentroen efter den evangelisk-lutherske Bekendelse“. Under indtryk af de mange truende angreb på kirke og kristendom førte S. dette formål videre i de oplysende foredrag han udsendte 1888, *Et Omrids af Vantroens Historie*. – R. 1912. □ Tegn. af C. F. Pedersen, 1860. Foto.

Beretn. om det kirkelige møde i Kbh. 1886, udg. ved Johan Clausen, 1886 51–61. Lolland-Falsters stiftsid. 16.6. og 23.6.1913, samt 3.11. og 7.11.1919. – Levnedsbetning i ordenskapitlet.

*Michael Neiiendam**

Saabye, Johannes, 1860–1946, ingeniør, entreprenør. * 6.5.1860 i Rom, + 4.1.1946 i Kbh. (Rosenvængets sg.), begr. sst. (Garn.). F: billedhugger August *S. (1823–1916) og Anna P. Hansen (1822–67). ~ 6.5.1887 i Bogense med Fritze Eli-

Saabye, J.

sabeth Larsen, * 9.9.1864 i Bogense, † 28.6.1952 i Kbh. (Rosenvængets), d. af organist Erik Frederik L. (1830–96) og Julie Jensen (1827–1918).

S. blev student 1878 fra Haderslev læreres skole og 1885 cand.polyt. i ingeniørfaget. Umiddelbart efter eksamen fik han ansættelse hos entreprenørerne Smith & Bichel der havde arbejdet med anlægget af Gedserbanen og Gedser havn, 1886 kom han til Blom & Hvidt der byggede Kastrupfortet, og 1888 begyndte han en selvstændig entreprenørvirksomhed idet han sammen med N. Larsen & Birch påtog sig anlægget af en del af venseintenen nærmest Køge bugt samt flere banestrækninger, og 1895–97 ombyggede han sammen med F. *Johannsen Esbjerg dokhavn. 1897 stiftedes ingeniør- og entreprenørfirmaet *Fr. Johannsen & Johs. Saabye* der i de nærmest følgende år udførte en række banearbejder samt tunnel under Kbh.s havn, dampfærgeleje ved Strib m.m. 1901 optoges baron O. *Lerche i firmaet der byggede marinestationen i Flensborg og udførte opfyldnings- og bolværksarbejder i Kbh.s havn. 1903 udrådte F. Johannsen for at blive telefondirektør, og S. førte firmaet videre i kompagni med Lerche. Under navnet *Saabye & Lerche* udførte firmaet siden en række store arbejder i ind- og udland, særlig bro- og jernbanebygning, havnearbejder og pneumatiske funderingsarbejder i Sverige, Tyskland, dansk Vestindien og herhjemme; sammen med F. Blom byggede det således 1904–06 læmoler på Jyllands vestkyst, og i samarbejde med N. C. *Monberg har det bygget Reykjaviks havn og foretaget uddybning af Drogden. Anskaffelsen af uddybningsmateriel gav stødet til, at firmaet 1906 oprettede *Kastrup Maskinfabrik*. Fra 1927 deltog firmaet sammen med Kampmann, Kierulff & Saxild i det store jernbaneprojekt i Mellemøsten. – S.s hovedinteresser var vandbygnings- og navnlig uddybningsarbejder, og med sin store praktiske sans fandt han ofte udveje til at imødegå uforudsete vanskeligheder under arbejds udførelse. På sin 80-års dag blev han udnævnt til Entreprenørforeningens eneste æresmedlem. 1937 blev S. medlem af det s.å. stiftede akademi for de tekniske videnskaber. – R. 1924. DM. 1934. □Mal. af H. Vedel, 1940. Foto.

J. Munch-Petersen i Den tekn. foren.s t. LI, 1927 109–69. Travaux exécutés en Turquie par le groupe suédo-danois 1927–35, 1937. Politiken 5.5.1940. Otto Lerche i Ing. LV, 1946 A 88.

P. H. Bendtsen (*Povl Vinding*)

Saabye, Peter Rasmussen, 1762–1810, skuespiller. * 1.3.1762 i Kbh. (Trin.), † 3.3.1810 sst. (Hol-

mens), begr. sst. (Ass.). F: tømrersvend Peder Christensen S. (ca. 1736–1805) og Karen Birgitte Andersdatter (ca. 1730–1801). ~ 24.6.1791 i Kbh. (Nic.) med Bernhardine Anna Ottonia Fesser, * ca. 1776, antagelig i Melhus, Norge, begr. 4.8.1803 i Kbh. (Nic.), d. af foged i Orke- og Guldals fogderi Jørgen Hiort F. (1729–79) og Anna Lorentzen (1738–98, ~ 1° 1761 med sognepræst Andreas Nicolaus *Ryge, 1724–67).

S. var smuk, frisk og naiv i sin tale, umiddelbart sympatisk i sit væsen og med gratie i sit lune. Student var han ikke – i modsætning til de fleste af sine kolleger – men begyndte som danseskolar og debuterede 14.6.1781 som grev von Krone i *Greven af Walltron* på Det kgl. teater hvor han virkede til sin død. 1788 deltog han i J. D. *Preislers og M. *Rosings studierejse med kgl. understøttelse til tyske og franske teatre og var siden da en af Kbh.s modekavalere, det lystiges og kådes repræsentant. Charles i *Bagtalelsens Skole* var en af hans mest typiske figurer. Størstedelen af S.s repertoire er nu glemt, men det var i en snes år meget omfattende inden for lystspillet og syngestykket (fx Peter i *Høstgildet*, Just i *Kina-farerne*); derimod var han ikke god i det patetiske. Adam *Oehlenschläger gav ham denne karakteristik der viser ham som en af 1700-tallets gratiefyldte aktører for hvem det nye århundredes poesi var et lukket land: „S. havde i sin Ungdom været et dejligt Menneske, og han var endnu (omkr. 1800) smuk med sine brune Øjne og sit blonde Haar. Han havde ogsaa en skøn, bøjelig Tale- og Syngestemme, men ikke megen Forstand. I følsomme Roller blev han let affekteret og overdreven; i naive, muntre Roller var han ypperlig, f.Eks. som Plumper i „Han blander sig i alt“, og som Elsker i de smaa franske Syngestykker; derimod var han gyselig som Kejser Wenceslaus i „Herman v. Unna“. Hans sidste Rolle var Hakon Hærdebred i „Axel og Valborg“, hvilken han slet ikke forstod.“ Heri oprådte han sidste gang 24.2.1810; under en prøve kort efter rantes han af apopleksi og døde et par dage senere. Teatret gav en mindeforestilling til fordel for hans mindreårige søn. □Maleri. Stik af A. Flint, ændret af samme 1811, efter dette træsnit af H. P. Hansen. Tegn. af N. I. Bredal (Teatermus.).

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911 176–78. – K. L. Rahbek i Theone, 1811 16–47. H. V. v. Warnstedt i Pers. hist. t. 6.r.III, 1912 174f. Adam Oehlenschläger: Ungdomserindr., udg. L. Bobé, 1915 (ny udg. 1963). Fr. Schyberg: Den store teaterrejse, 1943 90f.

Robert Neiiendam*

T

Tabor, Hans Rasmussen, * 1922, udenrigsminister, ambassadør. * 25.4.1922 i Kbh. F: elektroinstallatør Svend Ove Rasmussen (1889–1972) og Dagny Larsen Tabor (* 1897). Navneforandring 1952. ~ 15.4.1945 i Birkerød k. med Inger Petersen, * 27.6.1921 i Birkerød, d. af isenkræmmer Carl Elisius P. (1889–1946) og Emilie Johanne Petersen (1892–1970).

T. blev student fra Birkerød statsskole 1940 og cand.polit. 1948. Efter få måneders ansættelse i direktoratet for vareforsyning blev han sekretær ved OEECs generalsekretariat i Paris, arbejdede i udenrigsministeriet 1950–52, var attaché, senere ambassadesekretær ved den danske delegation ved OEEC 1952–56 og derefter sekretær, fra 1958 fuldmægtig i udenrigsministeriet. En tid 1956–57 var han assisterende generalsekretær ved sammenslutningen af brugere af Suezkanalen. Efter Romtraktatens ikrafttræden udnævntes han 1959 til ambassadesekretær i Bruxelles i spørgsmål vedr. EF og EURATOM og var fra 1.12.1961 Danmarks faste repræsentant ved EF, EURATOM og det europæiske kul- og stål-fællesskab med titel af gesandt, fra 1963 ambassadør. 1.5.1964 forflyttedes han til New York som Danmarks faste repræsentant ved FN. Han var medlem af FNs sikkerhedsråd 1967 og fungerede som rådets formand under den israelsk-egyptiske krig (seksdageskrigen) juni 1967. Ved rekonstruktion af regeringen Jens Otto Krag efter sommeren 1967 udnævntes T., der politisk sluttede sig til socialdemokratiet, til udenrigsminister 2.10. Hans funktionstid blev kun af fire måneders varighed idet regeringen efter januarvalget 1968 gik af 2.2. Hans væsentligste parlamentariske indsats var ratifikationen af Genèveprotokollen af 1967 der afsluttede Kennedy-runden i GATT og medførte sænkning af en række toldsatser inden for organisationen, især nedsættelse af industrilandenenes told på varer fra u-landene. Efter sin afgang som minister blev T. ambassadør i Rom, fra 1969 tillige i Valletta på Malta, og vendte 1974 tilbage til New York som ambassadør ved FN. Ved afstemning i FNs generalforsamling om PLOs adgang til at tale i forsamlingen 14.10.1974 afholdt Danmark sig fra at stemme. Kristeligt Dagblad meddelte 18.10. at T. havde udtalt at det var hans personlige mening at Danmark burde stemme for PLOs taleret hvil-

ket foranledigede udenrigsminister Ove Guldberg til 23.10. at udtale at han ikke mente at T. havde handlet ukorrekt i PLO-sagen, men at han fandt anledning til over for T. at indskærpe retningslinjerne for en ambassadørs virke. 5.11. hjemkaldtes T. fra New York og det meddeltes ham at han fra 1.1.1975 var forflyttet til Ottawa. T. fandt beslutningen „urimelig og brutal“. Hans forflyttelse til Canada varede fire år. Fra 1979 er han ambassadør og leder af Danmarks faste delegation ved OECD i Paris. T. har skrevet *Danmark og Marshallplanen*, 1952, *De seks og det økonomiske samarbejde i Vesten*, 1961 og *Krig og krise – trods FN*, 1977 samt en række artikler i dagblade og tidsskrifter om de internationale problemer han har været på nært hold gennem 30 års diplomatisk virke på fremtrædende poster. □Tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Helge Larsen

Tabor, Peder Larsen, 1891–1974, chefredaktør. * 23.11.1891 på Taborgård ved Vejen, † 17.3. 1974 i Kbh. (Brorson), begr. sst. (Ass.). F: gård-ejer Hans Larsen T. (1855–1932) og Karen Pedersen (1861–1930). ~ 24.6.1928 med Øtter Johanne-Sophie Rune, * 31.1.1905 i Højen ved Vejle, † 1.1.1981 i Kbh. (Brorson), d. af lærer Magnus Fritz R. (1875–1944) og Raks Jensen (1880–1957).

T. var gårdejerson men blev sin generations mest fremtrædende journalist ved arbejderpressen. Han var af væsen nærmest aristokratisk reserveret men de brede lags talsmand. En indforstået og engageret deltager i den jordnære partipolitiske strid men med en kunstnerisk åre. Og trods paradokserne var hans karriere i den socialdemokratiske presse ganske regelret. Han startede 1907 ved Fredericia Social-Demokrat efter præliminæreksamen og kom 1910 til Social-Demokraten i Silkeborg der gennem 20 år blev hans standplads, dog afbrudt af to udenlandsophold som den socialdemokratiske presses korrespondent: 1914 i London og 1919 i Berlin. Han havde læst sprog, navnlig fransk, og fik under disse ophold uddybet sprogkundskaberne og styrket sin udenrigspolitiske viden. Da Jacob J. *Christensen 1923 fratrådte som redaktør for de socialde-

Tabor, Peder

mokratiske blade i Silkeborg, Herning og Skanderborg afløste T. ham som de tre avisers chef. Ved siden af den pligtbestemte lokale og politiske journalistik dyrkede han de litterære og kunstneriske stofområder. Han var i øvrigt i de første år i Silkeborg selv udøvende på det kunstneriske plan som novelleskribent og leverandør af tegninger til Klods Hans, Ravnen og Verden og vi, ligesom han 1919 udgav en livsfilosofisk aforismesamling *Malurt*. I sit blad skrev han boganmeldelser, fik en tæt kontakt til bl.a. Johan "Skjoldborg på Dynæs, fulgte med varm interesse de jydsk malere og var 1924–30 formand for Jydsk forening for moderne kunst. Efter pres fra partifæller lod T. sig opstille ved kommunevalget 1929 og kom i Silkeborg byråd skønt aktivt kommunalpolitisk arbejde næppe passede til hans temperament. Men 1930 flyttede han til hovedstaden efter at have modtaget et tilbud fra (den københavnske) Social-Demokratens chefredaktør H. P. "Sørensen om at blive redaktør for bladets nystartede søndagstillæg Hjemmets Søndag.

Det var ikke mindst T.s kunstneriske og litterære interesser der lå til grund for tilbuddet, og i de år han redigerede tillægget – 1930–34 – placerede han det centralt i periodens kunstneriske liv. Han knyttede bl.a. forfatteren Jørgen "Nielsen, som han kendte fra Silkeborg, til Hjemmets Søndag og hjalp ham derved i et vanskeligt livsafsnit. – Samtidig med sin redaktørpost ved søndagstillægget var T. kommentator ved hovedbladet, og 1934 fratrådte han Hjemmets Søndag for at blive H. P. Sørensens medredaktør af hovedbladet. Han fungerede i denne egenskab både som redaktionssekretær og såvel inden- som udenrigspolitisk kommentator, navnlig med spidse, ironiserende småstykker under mærket *Picadoren* (et udvalg af dem udkom 1963 under titlen *Det var i 30'erne*) og de månedlige „Ultimo“-kronikker (et udvalg fra årene 1933–40 udkom 1966 med titlen *Det var dengang*). – I sommeren 1941 afløste T. H. P. Sørensen som chefredaktør under komplicerede omstændigheder der var karakteristiske for besættelsestiden. Forfatteren Harald "Bergstedt, der var ansat ved Social-Demokraten som radioanmelder og efterhånden afslørede nazistiske sympatier, indleverede efter en rejse i Tyskland nogle kronikker som H. P. Sørensen nægtede optagelse. Besættelsesmagten greb ind, det socialdemokratiske partiråd blev involveret og affæren endte med kronikkernes offentliggørelse på H. P. Sørensens ansvar, hvorefter han fratrådte sin stilling og efterfulgtes af T. – der også havde nægtet at optage kronikkerne – som ansvarshavende redaktør. T. måtte nu ikke blot manøvrere Social-Demokra-

ten gennem besættelsens vanskeligheder men blev centralt placeret som H. P. Sørensens efterfølger i organer der søgte at værne pressens interesser over for besættelsesmagten, nemlig Københavns redaktørforening som han var formand for 1944–45, og pressenævnet (et kollegialt organ med en vis domsmyndighed) som han var medlem af fra 1942 og til det ophørte ved tyskerens totale magtovertagelse 29.8.1943. Han blev igen formand for Kbh.s redaktørforening 1954–55, var medlem af Radorådet 1942–46 og næstformand for Pressens radioavis 1942–57. Han var stærkt aktiv i forbindelse med den danske presses overtagelse pr. 1.1.1947 af det hidtil private Ritzaus bureau og blev straks bestyrelsens næstformand, 1955–59 dens formand. Men han samlede ikke på tillidsposter. Han var først og fremmest sit blads arbejdsomme og punktlige chef, for sin egen person ganske uforfængelig i forhold til det der for ham var hele sagen: „bevægelsens“ indflydelse og fremgang. Trods denne dybe forbundethed var han ved sit væsens eksklusivitet en sjældnen fugl i det socialdemokratiske miljø. Det britiske, distante gentlemanbegreb havde påvirket ham stærkt; på bladet blev hans kontor kaldt „køleskabet“. Det var typisk at han i sin fritid var lidenskabelig cricket-spiller.

Som redaktør af socialdemokratiets hovedorgan var T. „født“ medlem af partirådet og dermed af partiets andre øverste organer, og på de indre linjer øvede han en betydelig indflydelse ikke mindst i kraft af sit nære forhold til Th. "Stauning og Hans "Hedtoft. Men hans stilling til politik forblev – med Per "Hækkerups ord – iagttagereens, analytikerens og kommentatorens. Han ønskede ingen udøvende politisk post og sagde nej til at blive udenrigsminister. I sin journalistiske virksomhed var han til det yderste loyal over for partiet og dets folk ud fra det grundsynspunkt, at et socialdemokratisk hovedorgan har en særlig forpligtelse til at forklare partiets stillingtagen. Derfor holdt han på at de ledende artikler skulle være usignede, de måtte ikke være udtryk for individuelle opfattelser. Han undgik da heller ikke bebrejdelser for at Social-Demokraten under hans ledelse var for „tam“ i forhold til partilinjen. Men som propagandistisk pennefører kunne han selv være alt andet end tam hvad han demonstrerede fx i de første år efter befrielsen under det socialdemokratiske opgør med kommunisterne og i agitationen for dansk tilslutning til NATO efter at et nordisk forsvarsforbund var opgivet. I begge tilfælde var T.s kampagner intimt forbundne med Hedtofts politik. Overhovedet spillede venskab og samarbejdet mellem de to „en lang større rolle end

de fleste aner" (H. C. *Hansen). – 1.4.1959 trådte T. tilbage som ansvarshavende redaktør samtidig med at Social-Demokraten skiftede navn til Aktuelt; men han forblev avisens politiske redaktør, dog kun til udgangen af 1960 da han gik på pension efter 53 års virke i den socialdemokratiske presse. I sit otium skrev han hovedbidraget – om Staunings politik – til samleværket Th. Stauning. Mennesket og politikeren, red. Børge Schmidt, 1964 og udgav to bøger som er en blanding af erindringer og journalistisk historieskrivning, *Nærbilleder*, 1961 og *Situationer og profiler*, 1967. Desuden genoptog han sin ungdoms af-rismeskrivning med samlingen *Ranbemærkninger. Aforismer om politik og politikere*, 1963 der viser at T. trods sit tvivløse partipolitiske engagement havde en vågen sans for flertydigheden i al politik. □Mal. af M. Kaalund-Jørgensen, 1929 (Fr.borg). Foto.

P. T.: *Nærbilleder*, 1961 og *Situationer og profiler*, 1967 (erindr.). – Socialdemokraten 12.8.1957. Arne Ejby-Ernst i Aktuelt 1.1.1961. Bent Hansen sst. 18.3.1974. Picadoren. En bog til P. T., udg. Aktuells medarbejderforen., 1960. L. Bindsløv Frederiksen: *Pressen under besættelsen*, 1960 især 163–67. Ruth Nörthen i 100 publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 127–30.

Verner Jespersen

Tagesen Reventlow, Henrik, se **Reventlow, Henrik Tagesen**.

Tamm, Ditlev, se **Tamm, Henrik**.

Tamm, Henrik, * 1909, højesteretsdommer. * 29. 4.1909 i Kbh. (Helligånds). F: borgmester i Nykøbing Sj., senere byfoged i Odense Heinrich Johan Frederik T. (1861–1914) og Mary Cecilie Friis (1873–1951). ~ 12.2.1944 i Kbh. (Garn.) med Lizzie Knutzen, * 26.3.1913 i Randers, d. af dommer Hans Christian K. (1878–1937) og Gertrud Petrea Boldsen (1886–1971).

T. er af holstensk slægt, og hans farfar kom i 1850'erne til Danmark. T. blev student fra Metropolitanskolen 1927 og blev derefter juridisk kandidat 1932 med en meget stor eksamen. Samme år blev han ansat som fungerende sekretær i justitsministeriet, men søgte derefter til Færøerne hvor han i tre år arbejdede som amtsfuldmægtig hos daværende amtmand Hj. Ringberg. Arbejdet her var meget alsidigt, og T. fik derved indblik i alle former for offentlig administration. 1935 vendte T. tilbage til justitsministeriet hvor han blev udnævnt til sekretær 1936, til fuldmægtig 1939 og til ekspeditionssekretær 1942. T. var samtidig med arbejdet i justitsministeriet i nogle år fuldmægtig hos højesteretsassagfører Esbern Trolle. Senere var T. i flere år sekretær hos rig-

politichefen, og 1941 blev han medhjælper hos daværende statsadvokat Jørgen *Trolle og procederede i denne egenskab en række straffesager i østre landsret, ligesom han en kort tid var konstitueret dommer i vestre landsret og konstitueret politimester i Sæby. 1944–45 var han konstitueret som dommer i politisager i Kbh.s amts nordre birk. 1.9.1945 udnævntes T. til dommer i Kbh.s byret og behandlede her såvel straffesager som borgerlige sager, ligesom han i en periode ledede byrettens fogaedafdeling. Samtidig var han sekretær ved ankenævnet for forræderisager der meddelte tilladelse til anke og senere foretog en påkrævet revision og formildelse af de først afsagte domme i disse sager. 1949–50 var T. bl.a. med støtte fra Danmark-Amerika fonden på en studierejse i USA (Columbia University) hvor han også fik et praktisk indblik i amerikansk retspleje (jf. *Retsplejen i USA*, Tidsskr. for retsvæsen, 1951 26). 1950 konstitueredes T. som vicepræsident i sø- og handelsretten og udnævntes 1952 til dommer i østre landsret hvor han de følgende år arbejdede i de forskellige afdelinger. 1956 blev han konstitueret som civildommer i Kbh.s amts søndre birk, og 1.10.1958 udnævntes han til dommer i Højesteret, hvor han virkede indtil sin afgang 1979.

T. bestred herudover en række hverv, bl.a. 1961 som formand for udvalget angående fragtaftaler vedrørende international godsbeholdning, fra 1963 som formand for et udvalg vedrørende revision af lejeloven (ejerlejligheder) og fra 1973 som formand for et udvalg angående jernbanerstatningsloven. Særlig har T. været engageret i virksomhed som voldgiftsdommer i tekniske sager. 1964 blev han medlem af præsidiat for Dansk ingeniørforenings voldgiftsret, og 1972 formand for den til afløsning af denne voldgiftsret oprettede nye voldgiftsret for bygge- og anlægsvirksomhed med juridisk og teknisk sagkyndige dommere som er en af vore mest brugte og højest ansatte voldgiftsretter. – Af T.s litterære arbejder kan nævnes *100 år af Danmarks historie – illustreret gennem Ugeskrift for Retsvæsen* (i Juristen 1967), *Ideer og personer bag retsplejeloven* (i Retsplejeloven gennem 50 år, 1969) samt *De nordiske juristmøder 1872–1972*, 1972. T. har af højesteret været valgt til medlem af bestyrelsen for Thorvaldsens museum. T. var formand for Helligånds sogns menighedsråd 1963–74, i hvilken tid flere store opgaver gennemførtes, bl.a. en omfattende restaurering af Helligåndshuset. – Ved sine kulturelle interesser og alsidige orientering har T. markeret sig blandt sin generations jurister. – Sønnen **Ditlev T.**, * 7.3.1946 blev efter studentereksamen 1964 cand.jur. 1970, og efter studieophold i Freiburg og Paris ansattes han

Tamm, Henrik

som sekretær i justitsministeriet 1971 og blev samme år ekstern lektor i retshistorie ved Kbh.s univ. og lektor 1974. 1977 blev han dr.jur. på en afhandling *Fra „lovkyndighed“ til „retsvidenskab“*. *Studier over betydningen af fremmed ret for Anders Sandøe Ørstedes privatretlige forfatterskab*. 1978 udnævntes han til professor i retshistorie ved Kbh.s univ. D.T. har i øvrigt udgivet *Dansk retshistorie i hovedpunkter I–II*, 1973 (s.m. Jens Ulf Jørgensen), *Romerret*, 1980, *Anders Sandøe Ørsted 1778–1978*, s.å. samt en række mindre afhandlinger. Han modtog Den Anders Sandøe Ørstedes prismedalje 1974. – R. 1950. R¹. 1957. K. 1964. K¹. 1975. □Mal. af Victor Brockdorff, 1981 (voldgiftsretten for bygge- og anlægsvirksomhed). Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bernt Hjejle

Tandrup, Harald Konrad Niels Viggo, 1874–1964, forfatter, journalist. *31.1.1874 i Kbh. (Frbg.), †10.5.1964 i Vanløse, begr. Bispebjerg kgd. Adoptivf.: laboratoriearbejder Just Vilhelm T. (1830–94) og Johanne Marie Hansen (1835–1913). ~7.4.1904 i Kolding (b.v.) med Kirstine Marie Lauridsen, *2.6.1882 i Kolding, †28.11.1948 i Kbh. (Andreas), d. af urmager Niels L. (1843–1927) og Cecilie Marie Johanne Hansen (1856–1912).

T. tog præliminæreksamen 1890 og var 1891–99 ansat ved telegrafvæsenet, først i Kbh., siden i Århus hvor han skrev sine første skuespil. Han levede en overgang af tilfældige arbejder, var således en tid metalarbejder og gasmålerafæser i Kbh., 1901–04 redaktionssekretær ved Kolding Avis og 1905 redaktør af *Aftenbladet*. I de følgende år blev han knyttet til flere ugeblade og magasiner, bl.a. *De tusind Hjem*, hvori han skrev en række folkelige historiske romaner. Samtidig udsendte han adskillige bøger af større litterær værdi. Allerede *Skæbnemusen*, 1909 er karakteristisk for flere af hans bedre arbejder: lidt af en kriminalroman, lidt af en social roman, ofte iblandet eventyrlige momenter og af en udtalt moralsk tendens. Denne kan virke uformidlet som i den i øvrigt ironiske skildring af *Det tabte Paradis*, 1910, men er virksomt medlevende i det moderne eventyr om *Gillekop*, 1911 (filmatiseret 1919 efter manuskript af Carl Th. Dreyer) hvori T. skildrer sin tid ved Middagsposten 1901. Mange slags forlorenhed afdækker han i *Den hellige Skrædder*, 1913 der har flere gode typer fra hovedstaden, om hvis lavmiljø *Rotterne*, 1914 fortæller. Fra hyggeligere forhold skriver sig hans populæreste arbejde *Kringleby*, 1912, dramatiseret 1920, en lun og fornøjelig

provinroman som Gustav Wied har stået fadder til. 1912 var T. ved Politiken. N.å. opholdt han sig i Tyskland og blev efter at være kommet hjem redaktør af *Klods-Hans* (1913–18) og samtidig (1915–19) af *Verden* og *Vi*. Efteråret 1919 rejste han til USA og var 1920 medarbejder og en kort tid redaktør ved *Dagens Nyheder*. Med små mellemrum har T. derefter skrevet i *Berlingske Tidende* og fra 1926 også i *B.T.* Under besættelsen var *Fædrelandet* hans organ. I pjecen *Ikke Naade men Retfærdighed*, 1948 skildrer T. sit forhold efter den tyske kapitulation.

T. var i særlig grad lederskribent og ydede som sådan en betydelig journalistisk indsats, som oftest i en oplagt form der hverken skyede det gode indfald eller den paradoksale virkning. Hans politiske stade var en kritisk ny-konservatisme med et godt øje til parlamentarismens skavanker og den jævne vælgers kandestøberier, hvorover romanen *Drømmen*, 1918, morsomt ironiserer. Allerede i begyndelsen af 20'erne viste han sympati for den totalitære styreform, hvilket han demonstredede i den politiske fantasi *Diktatoren*, 1924 og i en række kapitler om *Den danske Mussolini*, 1926, og har siden bl.a. i et par pjecer og i *Dagens brændende Spørgsmaal besvarede*, 1940 (sammen med Eiler J. Baastrup) agiteret for nazismen. I aktiv politik har han ikke deltaget, men lod sig 1924 opstille som folketingsmand i østre kreds uden at blive valgt. For at aflaste sig for sin journalistiske virksomhed skrev T. også i sine senere år en række rent underholdende værker, men samtidig også bøger af større litterær værdi, således *Kludedukkerne*, 1926, moderne mennesker i karikatur der bl.a. er inspireret af August Strindberg, og flere satiriske nutidsromaner: *Rabundus*, 1932, *En moderne Familie*, 1933 og *Røre i Andedammen*, 1934. En passion for de semitiske kulturer ligger bag hans sidste og betydeligste arbejder. *Profeten Jonas privat*, 1937 (udg. i England 1938, i USA 1939) er ikke alene en psykologisk monografi om „Bibelsens første moderne Menneske“, men en dybsindig allegori, vittig, underholdende og opbyggelig og besjælet af den blide humor og satire der kan minde om Anatole France som T. på flere måder har læst med udbytte. Også *Farao gaar amok*, 1938 er en lærerig historie. Det er *Diktatoren* i anden udgave, men problemerne er mangfoldiggjorte, og den vældige opgave at være folkebaren forfatter og samtidig helst repræsentant for et kulturrør er belyst fra mange sider. Store dele af T.s skønlitterære produktion kan ikke frikendes for almanakagtige virkemidler og tilfældigt præg, men hans sidste bøger, herunder romanen *Viktoria*, 1951, samler i den bedste form hvad han i sit bevægede liv har tænkt religiøst, moralsk og poli-

tisk. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Foto.

Interview i Politiken 3.11.1911. H. T. i Berl. aften 4.3.1925 og 11.3.1939. – Carl Gandrup i Ill. tid. 3.2.1924. C. Reiffenstein Hansen: Skikkelser og skæbner, 1929 220f.

Sven H. Rossel (Daniel Preisz)

Tang

Den her omtalte slægt har navn efter fæstegården Nørretang i Ulfborg sg. og føres tilbage til Christen Christensen Holm i Holmgård i samme sg. Denne var far til Laurids Christensen der fæstede Nørtang.

P. Storgaard Pedersen: Slægten Tang, 1921 (særtryk af Hardsyssels årbog XV, s.å. 1–37). Anna Tang Barfod: Forsøg på et overblik over slægterne Meinert, Tang, Fenger, [1922].

Hans H. Worsøe

Tang, Andreas Evald Meinert, 1803–68, gods-ejer, politiker. *26.5.1803 på Nørre Vosborg, †12.8.1868 sst., begr. i Ulfborg. F: kammerråd, godsejer Niels Kjær T. (1767–1814) og Marie Cathrine Meinert (1776–1855, ~2° 1816 med stiftsprovst, senere biskop i Ribe Conrad Daniel Koefoed, 1763–1831, ~1° 1793 med Sophie Dorothea Fridsch, 1776–1815). ~22.12.1837 i Kbh. (Frels.) med Maria Elisa (Molly) Fenger, *16.4.1807 i Kbh. (Frels.), +5.2.1885 på Nørre Vosborg, d. af kontorist, senere sæbefabrikant Johannes F. (1767–1829) og Christine Lorentze Meinert (1779–1834).

T. gik i Ribe katedralskole uden at tage studentereksamen, lærte derefter landbrug i Holsten og overtog 1824 sammen med to brødre det fædrene gods Nr. Vosborg, Ulfborg sogn. 1826 udkøbte T. sine to brødre, s.å. købte han en del jordegods fra sin stedfar, og desuden overtog han en række bondegårde der var frasolgt godset men hvis ejere under landbrugskrisen ikke kunne klare deres forpligtelser. Også i andre henseender udvidede og kompletterede T. godset der 1850

havde 45 tdr. htk. hovedgårdstakst og 200 tdr. htk. bøndergods. T. var en dygtig landmand der drev sin ejendom betydeligt frem, ligesom han ofrede meget på istandsættelse af det særprægede bygningsværk og hægede om den omfattende park. – T. var banebryder for hedesagen, udførte omfattende plantninger og vandingsanlæg og var drivkraften bag det begyndende lokale foreningsliv på landbrugets område s.m. Ole *Kirk og O. Th. N. *Krarup. 1840 blev han landvæsenkommisær, 1842–46 havde han sæde i Ringkøbing amtsråd og mødte ved Viborg stænder som suppleant 1842, 1846 og 1848. 1848–49 var han medlem af den grundlovgivende rigsforsamling for Ringkøbing, 1849–66 af landstinget og 1864–66 af rigsrådets landsting. T. var som politiker liberal, nåede ikke nogen førerstilling, men spillede en vis rolle i en række udvalg, fx i udvalget om jernbaner i Jylland fra 1861. 1851 blev han medlem af stuttekommisionen. Han var en udpræget repræsentant for det jyske landbrug, virkede ivrigt for sin egns og erhvervets fremme (bl.a. kreaturesporten mod vest) og stod ikke i den frontstilling over for bønderne som var hyppig hos øernes godsejere. Han krævede også i god overensstemmelse med sit miljø en streng økonomi i statsstyrelsen. – T. var en vellidt og respekteret personlighed der 1843 og 1844 bistod St. St. *Blicher med afholdelsen af Himmelbjergfesterne, ligesom han 1859 var vært for H. C. *Andersen under dennes besøg på Nr. Vosborg. – Justitsråd 1845. Etatsråd 1856. □Mal. af D. Monies, 1855 (Nr. Vosborg). Mal. af Constantin Hansen 1861–62 (folketinget) og efter dette afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Mal. af J. V. Gertner, 1865 (Nr. Vosborg). Litografi af Har. Jensen, 1869, efter fotografi. Foto. – Mindestøtte i haven ved Nr. Vosborg.

P. Storgaard Pedersen i Hardsyssels årbog XV, 1921 1–37 (geneal.). Samme: Ulfborg herred, 1900 154f. Samme: Ole Chr. Kirk, 1902 81–93. Samme: Ulfborg-Hind

Laurids Christensen Tang 1710-74 fæster af Nørtang

Peder T. 1737-1826 købmand i Ringkøbing, ejer af Nr. Vosborg	Jens T. 1742-89 ejer af Ulstrup	Søren T. 1743-95 købmand i Ringkøbing, ejer af Timgård	Laurids T. 1746-96 fæster af Nørtang
Niels Kjær T. 1767-1814 ejer af Nr. Vosborg			Peder Lauridsen T. 1787-1852 købmand i Ringkøbing
Peder T. 1797-1876 sognepræst i Velling	Mette Christine T. 1799-1887 ~ Nicolai Jonathan *Meinert 1791-1877 politiker, grosserer	Christian Noe T. 1801-86 overretsjustitiarius i Viborg, konferensråd	A. E. M. *T. 1803-68 godsejer, politiker
			Susanne Mathilde T. 1805-99 ~ O. Th. N. *Krarup 1799-1862 præst (se slægtsoversigt Krarup)
Marie Cathrine T. 1840-1928 ~ H. P. *Barfod 1834-92 hospitalsforstander i Ålborg (se slægtsoversigt Barfod)		Christine Lorentze T. 1838-1928 ~ Henrik Stampe Valeur 1832-80 bryggerlærer i Ålborg, ejer af Nr. Vosborg	

herreders landboforen. 1856–1906, 1906 9–17. Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livstragedie II, 1904 (fot. opr. 1964). Søren Vasegaard i Gads da. mag. XIX, 1925 256–66 328–45 (heri breve). Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Aug. F. Schmidt i Hardsyssels årbog, 1937 33–53. Ejnar Munksgaard: H. C. Andersens manus. til „Jylland mellem tvende have“, 1940. Alfr. Kaae: Ulfborg. Sogn og saga, 1953–56. H. C. Andersen: Mit livs eventyr, ny udg. II, 1975. – Papirer i Landsark. for Nørrejylland, Viborg.

Claus Bjørn

Tang, Jeppe Tang Andersen (ved dåben Andersen, Jeppe Tang), 1828–1904, skoleleder. * 8.12.1828 i Staby ved Ringkøbing, † 1.6.1904 på Ny Lellingegård ved Køge, begr. i Kbh. (Ass.). F: gårdejer, senere forpagter og murermester Anders Jepsen Østergaard (1785–ca. 1850) og Karen Marie Graversdatter (1795–1855). ~ 13.10.1858 i Kbh. (Vartov) med Oline Gottlobine Laurentia Nissen, * 16.11.1827 på Christiansø, † 28.1.1913 i Kbh., d. af skibsproviantforhandler, senere søkrigskommisær Christian Frederik N. (1791–1848) og Ane Cathrine Olsen (1795–1867).

T. kom som syvårig ud at tjene, da faderen måtte gå fra gården. Han var først gåsedreng og senere vogterdreng og blev som tolvårig hjælperlærer i Staby skole. Faderen havde bødet på den manglende skolegang ved at læse historie for ham og lære ham at skrive og regne. Efter konfirmationen kom T. i engvandslære og var til sit 20. år engvandsmester om sommeren. Om vinteren var han omgangsskolelærer og fårehandler. 1848–50 var han elev på Ranum seminarium hvis forstander L. C. *Müller fik afgørende betydning for ham skolemæssigt. T. ville efter eksamen lave højskole på herregården Bjørnsholm der lå nær seminariet, men fik ikke samlet penge nok ind til det. Han tog til Kbh. for at melde sig som frivillig til krigen, men da det ikke lykkedes slog han sig ned i Kbh. hvor han blev resten af livet. 1851–56 var T. knyttet til det offentlige skolevæsen i Kbh. Samtidig hørte han kendte professorer forelæse på universitetet: N. M. *Petersen i dansk litteratur, F. *Lange i pædagogik, H. *Martensen i dogmatik og C. T. *Engelstoft i kirkehistorie, og han traf personligt N. F. S. *Grundtvig og Rasmus *Nielsen. 1855 formidlede han købet af ejendommen Marielyst uden for Kbh. der blev omdannet til grundtvigsk højskole. Her blev han selv lærer i tre år. 1859 startede han et privatseminarium i Blågårdsgade 14 med to elever. Året efter havde han 18 elever og flyttede til større lokaler i samme gade. Han havde da to klasser for seminariel elever og en klasse for elever der ønskede almindelig folkelig dannelse, eventuelt som forberedelse til seminariuddannelsen. Allerede 1862 havde han 86 ele-

ver og var da i stand til at købe det første kongerigske seminariums grund i samme gade og indviede her året efter en firetages bygning med fem undervisningsrum og 60 værelser for elever og lejligheder til forstander og lærere. Seminariet havde i begyndelsen forskellige navne såsom „Tangs Institut“, „Friseminariet“ og „Seminariet på Nørrebro“, indtil det 1863 blev kaldt *Blaagaard seminarium* da overskoledirektør D. G. *Monrad skaffede det 10 000 kr. i støtte.

Den store tilslutning til seminariet var medvirkende til en politisk drøftelse 1862 om nedlægelse af alle statseminarier til fordel for privat forberedelse til lærereksamen. De positive udtalelser om seminariet der ved denne lejlighed faldt i rigsdagen udgav T. 1865 hvilket affødte avis kritik, hvorefter alle 12 lærere på skolen og 217 daværende og tidligere elever støttede T. og hans seminarium med en erklæring om skolen. Tiden var for privatundervisning. T. fik lov til at holde eksamen på sit seminarium fra 1863 til 1869 hvorefter alle værdige lærere skulle underkaste sig en prøve for en eksamenskommission. Blaagaard seminarium toppede elevmæssigt under T.s ledelse i 1860'erne, og selv om en del elever ikke bestod eksamen og gennemsnittet ved eksamen var lavere end på andre seminarier formåede T. i mange år at samle mange elever med meget forskellige forudsætninger. Efterhånden voksede der ud af denne „folkelige læreanstalt“ foruden seminariet et præliminærkursus, et studenterkursus og fra 1867 tillige en højskole. 1872 flyttede T. højskoleafdelingen til en større gård i Emdrup der fik navnet *Emdrup borg højskole*. Skolen fik god tilslutning, i mange år op mod 100 elever, flest fra landet. 1879 brændte Emdrupborgs hovedbygning, men T. opførte det følgende år en ny treetages hovedbygning på grunden med et midtertårn foruden to mindre elevbygninger. 1883 overdrog T. skolen til sin søn Niels Tang og koncentrerede sig derefter om Blaagaard seminarium der efter en nedgangsperiode i 1880'erne blomstrede op igen i 1890'erne. 1894 fik seminariet statsanerkendelse, og samtidig udvidedes skolen. 1896 blev det lagt sammen med Københavns Seminarium af 1861. – T. formåede at knytte dygtige lærere og kendte talere til begge sine skoler, bl.a. Sjællands senere biskop Th. Skat *Rørdam, de senere højskoleforstandere Jens *Nørregaard og E. *Trier, etatsråd Chr. *Flor, digteren C. *Ploug, arkæologen H. N. *Rosenkjær og politikerne C. *Berg, V. *Hørup og C. C. *Alberti. Skolerne blev desuden kendte samlingssteder for grundtvigske møder af forskellig art.

T. var utroligt aktiv. Foruden at opbygge sit skoleimperium deltog han fra 1850'ernes midte i

skolepolitiske møder hvor han ivrigt forsvarede friskolesagen. 1869 blev han formand for bestyrelsen af Almindeligt dansk skolesamfund der var en forløber for Danmarks lærerforening der blev oprettet 1874. 1877–92 var T. desuden folketingsmedlem valgt af det bergske venstre i Svendborg-kredsen. I rigsdagen gjorde han sig bemærket ved sine forslag til fremme af den offentlige sædelighed og uægteskabeligt fødte børns sociale tryghed, ledsaget af personlige angreb på kultusminister Jacob Scavenius. Samtidig udgav han en lang række bibelhistorier, fædrelandshistorier og læsebøger, og han skrev en pædagogik. Et af hans uddrag af L. C. Müllers bibelhistorie kom i 75 oplag. T. er blevet kaldt „det danske privatseminariums pioner“ idet han som en af de første og til varig gavn udnyttede den seminarielov der 1857 gav mulighed for, at privatister kunne indstille sig til lærereksamen. Han sagde selv at han, da denne frie konkurrence på læreruddannelsens område begyndte, ville modarbejde de „industririddere“ der kun tænkte på hurtigt og med økonomisk fordel af uddanne lærere. Selv ville han gå imod „maskinskolelærernes“ eksamenspolitur ved at give sine elever en bred folkelig dannelse. Det lykkedes i mange tilfælde, selvom hans mundtlige begavelse kunne udarte til snakkesalighed og påtaget originalitet. Hans evner til at knytte meget forskellige og begavede lærere til sine skoler og til at opmuntre unge skolevante mennesker til at udvide deres kundskaber eller tage eksamen på hans skoler sikrer ham en plads som en folkelig skolemand med betydning for flere sociale lag. Som politiker opnåede han ikke større indflydelse, men levede op på rigsdagen med sin særprægede veltalende. Som skolebogsforfatter prægede han undervisningen i flere generationer på seminarier, folkeskoler, friskoler og højskoler. – Justitsråd 1898. – R. 1893. □ Træsnit 1874. Afbildet på litografi 1877. Træsnit af C. Hammer, 1883. Afbildet på det satiriske litografi Danmarks Kort. Karikaturtegn. af K. Gamborg, 1889 (Fr.borg). Træsnit 1893 efter foto. Mal. af C. Wentorf, 1893 (Skolehist. saml.). Relief af Jens Lund (gravstenen). Foto.

Skolens reform, 1855 285. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 305f. Fr. Thomassen i Om og fra Blågårdsseminarium, 1898 1–21. Jørgen Banke: Degne-emner, 1905. Ludv. Schrøder i Højskolebl. XXX, 1905 139–41. Emil og V. Elberling i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 530–81. C. A. Clemmensen: Emdrup før og nu, 1926 21f. Henrik Cavling: Efter redaktionens slutning, 1928 125f. Jeppe Aakjær: Drengear og knøsekår, 1929 72–75. Blågårdsseminarium 1859–1934, 1934. Den danske folkehøjskole gennem 100 år, red. Ernst J. Borup og Fr. Nørgaard I, 1939 237 358f. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944 90 318. Vict. Elberling: Rigsdagens medlem-

mer gennem 100 år II, 1950 230f. Den danske rigsdag, red. Kn. Fabricius m.fl. II, 1951 139 141 152. Kamma Struwe i Hist. medd. om Kbh. 4.r.v, 1957–59 253–56 258–60. Alfr. Mortensen i Blågårdseminarium 1859–1959, red. Peter Andersen m.fl., 1959 5–18. Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand II, 1960.

Hanne Engberg

Tang Kristensen (ved dåben Christensen), Evald, 1843–1929, folkemindesamler, forfatter. * 24.1.1843 i Nørre Bjert ved Kolding, † 8.4.1929 i Mølholm ved Vejle, begr. i Vejle. F: lærer Anders Christensen (1811–46) og Ane Persine Sand (1813–91), ~2° 1849 med lærer i Ø, senere i Brandstrup, Hans Peter Hansen Schuster, 1824–91). ~1° 16.5.1866 i Øster Velling med Frederikke Duedahl, * 17.7.1840 i Hygum ved Vejle, † 2.11.1866 i Gjellerup, d. af lærer Lavrids D. (1798–1879) og Elisabeth Christensdatter Skaderis (1794–1847). ~2° 24.1.1872 i Brandstrup, Middelsom hrd., med Ane Margrethe Risum, * 3.8.1840 i Klem, Ulfborg sg., † 8.2.1900 i Mølholm ved Vejle, d. af murer Jens Villadsen R. (1806–44) og Karen Marie Christensdatter Skaderis (1808–76). ~3° 29.10.1905 i Vinding ved Vejle med Kirsten Marie Jensen, * 18.2.1863 i Gjellerup sg., Hammerum hrd., † 20.10.1934 i Valby, d. af karetmager Jens Kristensen (ca. 1832–87) og Kirsten Andersdatter († 1913).

T. K. der er opkaldt efter etatsråd A. Evald *Tang på Nørre Vosborg mistede tidligt sin far, og den indesluttede dreng havde en lidt trist barndom i de store hedeegne omkring Viborg, opdraget af en lidt forstående stedfar og af en mor der tyngedes af det daglige slid. Han vogtede familiens to køer og passede sine mindre søskende. T. K. var tidligt udviklet, og præsten i Brandstrup læste sprog med ham. Han havde lyst til at blive læge, men dertil var der ikke råd; han sendtes til Lyngby seminarium ved Grenå 1858, tog lærereksamen 1861 og var 1861–63 hjælpelærer i Husby ved Nissum fjord og 1863–66 lærer i Helstrup ved Randers. Sidstnævnte sted levede han et eneboerliv, men forberedte sig til tillægseksamen som kirkesanger, og under dette musikalske selvstudium vakte hans interesse for folkelig musik. Allerede som dreng samlede han på folkegæder, men først da han 1866 blev lærer i Gellerup (Hammerum hrd.), blev han klar over sit rette virkefelt som folkemindesamler. Det begynde med, at han 4. juledag 1867 under et besøg hos sin mor i Brandstrup efter dennes tilskyndelse nedskrev sin første vise efter mundtlig overlevering. Hurtigt opdagede T. K. at der i den bindestue-egn, hvor han selv var lærer, kunne gøres de mærkeligste fund af middelalderlig folkevisedigtning. Disse viser med melodier blev af ham straks offentliggjort i *Jyske Fol-*

Tang Kristensen, Evald

keminder I-II, 1871-76, udgivne delvis med bistand af Svend Grundtvig. Samtidig blev der stof til sagnsamlingerne *Jyske Folkeminder* III-IV, 1876-80 og til en eventyrsamling *Jyske Folkeminder* V, 1881, og dermed var T. K. inde på den indsamlings- og udgivervirksomhed der fortsattes til hans død. Interessen udvidedes efterhånden til alle arter af folkeminder, og indsamlingsvandringerne udstraktes med tiden til hele Jylland. I Østdanmark følte T. K. sig derimod ikke fortrolig med almuemålet, og her foretog han kun undtagelsesvis rejser. Efter Svend Grundtvigs død stiftede T. K. 1883 *Folkemindesamfundet* og var indtil 1889 redaktør af dets medlemsblad *Skattegraveren*, hvorved han erhvervede sig forbindelse med bidragydende folkemindeinteresserede fra alle landets egne. T. K., der 1876-84 var lærer i Fårup ved Viborg og 1884-88 i Brandstrup, modtog siden 1873 med mellemrum rejseunderstøttelse fra staten; fra 1888 satte en fast statsunderstøttelse på 1800 kr. årlig ham i stand til udelukkende at hellige sig folkemindearbejdet. Han flyttede nu til Hadsten (1888-97), og den sidste tid af sit liv boede han i Mølholm ved Vejle. T. K. var 1904 sammen med Axel Olrik og H. F. Feilberg medvirkende ved Dansk folkemindesamlings oprettelse, og i jan. 1924 overdrog han ved gavebrev samtlige sine folkløriske manuskripter og folkelige tryksager (skillsvisetryk, folkebøger m.v.) til denne institution. En del af sine almuegenstande skænkede han til et T. K.-værelse i Herning museum samt til Vejle museum.

T. K.s interesse for det danske almuoliv gjaldt i forreste række den udoende folkedigtning, langt mindre festsikke, dagligliv og folkemål. Han opnåede ved sin møjsommelige indsamlingsvirksomhed resultater af allerstørste omfang og værdi; i alt samlede han fx ca. 3000 viser, 1000 melodier, 2700 eventyr, 2500 skæmtesagn, 25 000 sagn o.l. Som indsamler, ordner og udgiver besad T. K. en heldig forening af en række egenskaber: fra fødslen var han fortrolig med almuens sprog og levevis, han var en utrættelig fodgænger, han var i besiddelse af ordenssans og sund dømmekraft, dertil myreflittig og nøjsom; og han havde en glimrende hukommelse over for personer og steder og skrev hurtigt og tydeligt efter folks diktat. T. K. søgte og fandt på sine rejser megen støtte hos sine lærerkolleger. Det kunne vel undertiden hænde, at han kom til uløjlighed, når han med sin bogtaske over skulderen lidt tung og ludende trådte ind i et fremmed hjem, men oftest var han til opmuntring og blev en velset gæst. Særlig hos de fattige og småkårsfolk, hos hvem folkedigtningen jo altid mest var at træffe, vidste han at finde sig til rette.

Kunne han end lejlighedsvis støde an ved støjhed og læreragtig strenghed, ved sin kantede utålmodighed efter hurtigt at komme til sagens kerne, ved sin barokke sparsommelighed og ved sin efterhånden lidt originale, halvt spøgefulde vane altid at sige sin mening lige ud, måtte han til gengæld selv finde sig i megen uhøflig behandling. Han besad i øvrigt en egen humoristisk sans, og denne humor spores ofte bag hans menneskeskildringer.

T. K. modtog i en række år af staten en i øvrigt ret ringe understøttelse til trykning af sit materiale, men han forstod ved at forene sin folkemindesamling med kolportørsalg af egne folkemindeskripter på eget forlag at skaffe sig en betydelig ekstræindtægt, så han blev i stand til at øge sin fremlæggelse på tryk af folkemindestof i et overraskende omfang, hvilken tilgængeliggørelse har været til megen gavn for den folkløriske forskning. Foruden blandingssamlinger (viser, eventyr, sagn og tro) som *Jyske Folkeminder* I-XIII, 1871-97 og *Skattegraveren* I-XII, 1884-89 med *Efterslæt*, 1890 har han udgivet systematisk ordnede hovedværker som *Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde* I-VI, 1892-1901 (ny udg. I-VIII, 1980), *Danske Sagn*, ny række I-VI, 1928-36, *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almuoliv* I-VI, med tillæg 1891-1902, *Danske Ordsprog og Mundheld*, 1890, *Danske Børnerim, Remser og Lege*, 1896, *Danske Folkegaader*, 1913, *Et hundrede gamle danske Skjæmteviser*, 1901, *Danske Folkeæventyr optegnede af Folkemindesamfundets Medlemmer*, 1888, *Molbo- og Aggerbohistorier* I-II, 1892-1903, *Vore Fædres Kirketjeneste*, 1899, *Danske Skjæmtesagn*, 1900, *Kuriøse Overhøringer* I-II, 1892-99, *Danske Dyrefabler og Kjæderemser*, 1896, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, 1922, desuden populære småsamlinger af eventyr m.m. som *Mikkel Skrædders Historier*, 1890, *Fra Bindestue og Kølle* I-II, 1896-97, *Bindestuens Saga*, 1897 og *Fra Mindebo*, 1898. En meget betydelig del af T. K.s samlinger er dog endnu udividne, således det meste af de omfangsrige eventyrsamlinger. En del af vise- og melodistoffet er udgivet i Danmarks gamle Folkeviser I-XII, 1853-1976. T. K. havde altid megen interesse for lokalhistorie og personalhistorie. Af topografiske arbejder kan fremhæves: *Øen Anholt i Sagn og Sæd*, 1891 (genoptr. 1977), *Heden*, 1887 (i Danmark i Skilddringer og Billeder, udg. M. Galschiøt) (optrykt 1930), *Øen Holmsland*, 1891; af personalhistoriske arbejder kan anføres: *St. Blichers Liv og Gjerning*, 1882, *Gjellerup Sogns Degnehistorie*, 1917. På sine helt gamle dage syslede T. K. med arkivstudier i Viborg vedrørende Vejle by, og han har skrevet flere bidrag til Vejle Bys Historie

Et for folkemindedt overblik over hele og sine meddelere *er og Oplevelser I-IV*, med gamle breve og indlæg; hertil slutter *levæld*, 1927 (ny udg.

8–83 skulle samle sit alene ved hjælp af lokale folkemindesamlingen samlede T. K. den egne personlige vands eneste folkemindedu-trættelig energi har vurderelige skatte af kesang fra total for-dette felt inden for ndeforskning skaffet i nationernes række. gaver savner ganske tar, idet det var stof-essererede ham, lige-til til at tilegne sig den devidenskab og dens r største påskønnelse fast på at fremlægge orsøg på af populære glatte.

er 1917 og 1923 med lig håndskriftoversigt mindesamling der op-ter og breve vedrø-; tidsskriftartikler om

K. (* 27.12.1906) blev 26 assistent (–1934) ling og efter bibliote-ar ved centralbiblio-ibjerg og Ålborg. Fra oteksvæsenet i Nørre vicestadsbibliotekar i a 1960 leder af Sund-: saml. og af Nørre-ra 1971. T. K. har ud-g kulturhistoriske ar-us *Henrik Kruse. Na-* – R. 1898. DM. 1917. bermann, 1887. Mal. rning mus.). Mal. af folkemindesaml.), af og af Niels Holbak. 1. Buste af Just Niel-af Alfr. Märtens. Li-ist. – Mindesten ved

E. T. K.: *Minder og oplevelser I-IV*, 1923–28. – E. T. K. 1843–1943, udg. Johs. E. Tang Kristensen, 1943 (heri bibliografi). Inger M. Boberg: *Folkemindeforsk.n.s hist.*, 1953 = *Danm.s folkeminder LX*. Erik Dal: *Nord. folkeviseforsk.n.*, 1956 = *Univ.jubilæets da. samf.s skr. CCCLXXVI*. Bengt Holbek og Thorkild Knudsen i *Arv XXVI*, Sth. 1969–70 239–57. Joan Rockwell: E. T. K. A lifelong adventure in folklore, 1982 = *Aalborg studies in folk culture V*. – *Papirer i Kgl. bibl. og Dansk folke-mindesaml.*

H. Grüner-Nielsen*

Tange, Anders Hansen, 1839–83, gårdejer, politi-ker. * 21.7.1839 i Gestelev ved Ringe, † 16.5.1883 sst., begr. sst. F: gårdejer Hans Henriksen (1794–1879) og Anne Marie Andersdatter (1809–88). ~ 6.8.1862 i Ryslinge med Mette Kathrine Nielsen, * 24.12.1832 i Vantinge, † 4.2.1914 i Ringe, d. af gårdejer Niels Knudsen (1808–91) og Maren Larsdatter (1805–85).

Allerede som dreng blev T. optaget af sin hjem-egns folkelige og politiske røre. Som 12-årig hørte han bondevennernes førere A. F. *Tscherning, Balthazar *Christensen og J. A. *Hansen tale ved et folkemøde i Ringe hvor navnlig Tschernings tale gjorde indtryk på ham. T. ville gerne studere jura, men han var eneste søn og måtte hjælpe faderen med gårdens drift. I sin fritid læste han flittigt og var vintrene 1858–59 og 1859–60 elev på Sødinge højskole og følte sig tidligt hjemme i grundtvigske kredse. Han indkaldtes til tjeneste i krigen 1864 og overtog et par år senere fædrene-gården. Grundlovskampen 1866 kaldte ham frem i politik. Han skrev artikler til blade og tidsskrifter, var en tid medarbejder ved *Dansk Folketidende* og deltog i debatten på politiske møder. Fra 1873 sad han i Gestelev sogneråd og 1874–81 i Svendborg amtsråd. 1872 var han medstifter af Fyns Tidende. Sammen med Klaus *Berntsen og Hans Madsen, gårdejer i Ellinge ved Nyborg, „de tre fynske frihedshelte“ som man lidt spottende kaldte dem, talte T. venstres sag over hele Fyn. Selv indvalgte han i folketin-get i Nyborgkredsen som han erobrede fra højre 1872 og holdt til 1881 da højre tilbageerobrede den med 12 stemmers flertal. Ved det andet valg s.å. stillede T. sig ikke. Hans mange rejser og op-hold ude havde slidt på hans helbred, og tuber-kulose lagde ham i graven. T. tilhørte det forene-de venstre, men fulgte ved partiets sprængning 1878 Frede *Bojsen og Sofus *Høgsbro. Han var medlem af finansudvalget, tog kun sjældent del i debatter i folketingsalen, men brugtes meget ved politiske møder. Hans solide viden, klarhed i foredraget og slagfærdighed gjorde ham til en af venstres bedste agitatorer, især på Fyn, i 1870erne. Han og de to andre „fynske friheds-helte“ har en væsentlig del af æren for at venstre distancerede højre så stærkt på øen. Ved deres

Tange, Anders

tilslutning til det moderate venstre 1878 udvirke- de de nok også at moderationen blev mere rod- fast på Fyn end i det øvrige land. Henvend 350 breve fra T. til købmand Rasmus Winckler i Ny- borg (nu på Landsarkivet for Fyn) giver gode bi- drag til oplysning om tidens politiske forhold. □ Træsnit 1876. Afbildet på litografi 1877. – Mindesten (ved graven).

Anders Tange. For venner som kan tale og tie. Folke- tingsmand A. T.s breve til købmand Rasmus Winckler 1873–83, udg. Ib Gejl, 1968. Breve i Baunen I, 1904 380–83 og Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I–II, 1924–25. – Dansk folketid. I.6.1883. Fyns tid. I.9.1897, jubilæums-nr. Jørgen Nielsen i Den danske højskole, 1904 385–97. Samme: A. T., 1907. Klaus Bernsten: Erindr. II, 1923.

Helge Larsen (Fred. Nørgaard)

Tango, Egisto Emilio, 1873–1951, kapelmester. * 13.11.1873 i Rom, † 5.10.1951 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: ingeniør-arkitekt, professor, oberst Giuseppe T. (1838–1932) og Lucia Ghigli- one (1849–1925). ~ 11.5.1922 i Bukarest (b.v.) med operasanger Viorica Vasilescu, * 20.12.1892 i Bukarest, † 1.6.1974 i Humlebæk, d. af statsem- bedsmand Johan V. (1860–1941) og Aristita Gi- orgescu (1872–1905).

T., der første gang optrådte i Danmark 1927, var på dette tidspunkt en fuldt befaren orkesterle- der. Han var uddannet på konservatoriet i Na- poli, debuterede 1893 og virkede i en årrække som dirigent ved flere italienske operaselskaber (1896 i USA). Han ledede bl.a. 1911 den første italienske opførelse af Richard Strauss' opera *Rosenkavaleren*, virkede senere som kapelmester ved Deutsche Volksoper i Berlin og i syv år ved den kgl. opera i Budapest. Fra 1925 ledede han et italiensk operaselskab der turnerede over hele Tyskland, og kom 1927 til Kbh. på foranledning af radioens musikchef Emil *Holm. Her ledede T. en række opførelser på Det ny teater. 1928 og 1929 fortsatte disse vellykkede gæstespil på Det kgl. teater hvor T. gæstedirigerede 1930 og 1932 og derefter blev ansat som kgl. kapelmester, en stilling han beklædte til sin død. Foruden sin virksomhed ved Det kgl. teater var han en på- skønnet dirigent ved Det kgl. kapels koncerter og Statsradiofoniens symfonikoncerter. Beun- dringsværdig var hans evne til at opnå en utrolig klarhed og præcision i forbindelse med en over- ordentlig klangskønhed. Hans sydlandske tem- perament gav sig udslag i den dramatiske nerve som kendetegnede hans operaopførelser, ikke mindst i Verdiske værker som *Rigoletto*, *Aida*, *Don Carlos* og *Maskeballen* der bragte dansk operakunst i nær kontakt med de store italienske operatraditioner. Men også hans Mozartopførel- ser var præget af dyb musikalsk indfølelse. Be-

mærkelsesværdig var ligeledes hans opførelse af nyere operaer, fx Sjostakóvitjs *Katarina Ismailo- va* 1936. T. der så dårligt forstod dansk viste en dyb forståelse for dansk musik, fx i sin indstude- ring af Carl *Nielsens *Maskarade* 1931 der skaf- fede ham en stor kunstnerisk sejr. Desuden lede- de han flere Carl Nielsenske orkesterværker, deriblandt den sjældent opførte 6. symfoni og *Hymnus Amoris* som T. satte stor pris på. Hans indflydelse var afgørende for genopbyggelsen og blomstringen af operaen på Kgs. Nytorv. Hans indstudering af Verdis hovedværker og andre italienske operaer gav os en ny målestok for operaopførelser, men også de Mozartske hoved- værker fik gennem ham nyt liv i Danmark. I sin tyveårige periode som topfigur i dansk musikliv nåede han en enorm popularitet. Hans indsats satte spor længe efter hans død.

Som menneske var T. tilbageholdende og beske- den. Han følte sig hjemme i Danmark og blev dansk statsborger under den tyske besættelse. Efter 9. april 1940 talte han kun dansk så godt han formåede. Han fik tildelt Den kulturelle fonds hæderspris 1948. – Hans hustru sopranen Viorica T. optrådte jævnligt i Danmark. Ved sin mands første gæstespil på Det kgl. teater sang hun bl.a. Leonora i *Troubaduren* og medvirkede ved koncerter. Hendes stemme havde en ejen- dommelig varme og betydelig styrke, men beherskede tillige den italienske skoles lethed og smid- dighed. – R. 1929. DM. 1948. □ Mal. af O. Mår- fyll, 1918. Buste af Johs. Kragh, 1932. Mal. af Johs. Nielsen s.å. (Det kgl. teater). Karikatur- tegn. af Vald. Møller, 1942. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1944. Buste af Johs. Kragh udst. 1946. Tegn. af Gerda Ploug Sarp (Teatermus.). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXVII, 1933 26–34 og Socialdemokraten 12.9.1943. – H. Seligmann i Politiken 18.3.1946. Kai Flor: E. T., 1948. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948. Kai Flor i Berl. tid. 6.10.1951. Hans Voigt i Socialdemokraten s.d. W. Zacharias i Land og folk s.d. Sv. Forchhammer i Nationaltid. s.d. Ax. Kjerulf i Poli- tiken s.d. O. E. Ravn i Kristeligt dagbl. 6.10.1952. Povl Ingerslev-Jensen i Dansk musik t. LI, 1976–77 152–57.

Sigurd Berg

Tarp, Svend Erik, * 1908, komponist. * 6.8.1908 i Thisted. F: civilingeniør, driftsbestyrer Peter Hansen T. (1867–1929) og Valborg Christine Peter- tersen (1875–1961). ~ 1° 27.7.1934 med Johanna (Jopie) Rosenstand, * 26.9.1910 i Viborg, d. af overlæge Knud R. (1870–1959) og Wilhelmina Kutzera Ott de Vries (* 1875). ~ 2° 3.4.1954 i Roskilde med Aase Gyrithe Rising, * 24.10.1922 i Førslev, d. af restauratør Alfred R. (* 1895) og Yrsa Ingemann Jensen (1900–58).

Den første „levende“ orkestermusik T. hørte var Puccinis opera *La Bohème* på Det kgl. teater under et besøg i København. Hans hjemlige miljø i Kolding, hvor han tog studentereksamen 1927, havde i det højeste kammermusik at byde på. Alligevel tog T. meget tidligt fat på at komponere for orkester – allerede som 18-årig skrev han en *Dansk ouverture*. For alvor ankommet til København tog han fat på musikalske studier ved såvel universitetet som konservatoriet, og senere supplerede han med rejser til Tyskland, Holland og Østrig (1933 og -37). Man kan undre sig over at den neoklassisk prægede, tydeligt franske inspiration bag hans produktion ikke før eller siden førte ham til arnestedet. Måske var øjeblikket inde da han i december 1939 modtog det Ancher-ske legat og erklærede at han ville rejse for det. Men så krydsede jo historiens gang alle rejseplaner. I 1937 havde T. genoptaget forbindelsen til konservatoriet hvor han underviste i horelære og teori samt den nyere del af musikhistorien; han spillede sågar jazzplader for de studerende. Han underviste tillige ved Det kgl. teaters operaskole, Københavns universitet og Statens lærerhøjskole. Men det blev et andet af hans småjobs der udviklede sig til et fuldtids-levebrød: fra 1938 var han musikalsk konsulent for KODA hvor han blev adm. direktør i årene 1961–74 efter 1941–60 tillige at have fungeret som administrator for Edition Dania.

Skal man pege på et gennembrudsår for komponisten T. må det næsten blive 1944 hvor han i hurtig rækkefølge fik succes med musikken til balletten *Den detroniserede dyretammer* (koreografi af Birger Bartholin; musikken var blevet selvstændigt uropført 1942 uden at vække større opmærksomhed), en helt nyskreven klaverkoncert som samtidig blev udgivet, og et *Te Deum* der ganske vist havde ligget nogle år i de tarpske gemmer, men nu blev karakteriseret som et indtrængende og monumentalt værk. T. blev med et slag interviewoffer. Hans baggrund blev interessant („jeg har modtaget påvirkning lige fra Weber og Berlioz op til Puccini og Stravinskij – denne russer kommer ingen uden om“), og Social-Demokraternes Karl „Bjarnhof fik lokket ham på glatis: „Jeg har slet ikke lyst til at skrive en symfoni ... hvad der er kommet frem af symfonier, er jo i realiteten også reaktionært“. Godt et år senere fik han sin første symfoni uropført i Tivoli, og Erik „Abrahamsen trøstede ham i Berlingske Tidende: „Ikke blot, at dette værk er noget af det bedste, Tarp overhovedet har skrevet, det vidnede samtidig om, hvor sprælsk og lyslevende symfonien som form stadig kan arte sig“. Symfonier var det dog svært at få ro nok til som natte- og weekendkomponist, og det blev før T.s

afgang fra KODA kun til endnu to hvoraf Esdur symfonien fra 1949 er blevet stående som et af hans hovedværker og et naturligt programpunkt da han 1963 i Tivoli fik overrakt H. C. Lumbye-prisen. Som musikdramatiker havde T. knap så meget held med operaen *Prinsessen i det fjerne*, 1953 og balletten *Skyggen*, 1960. Og da han sammen med C. E. Soya skrev den første danske TV-opera overhovedet (9.90, 1962) havde han næppe valgt den rette librettist. „Soyas Pegasus viste sig at være et stædigt æsel“, lod det i en af anmeldelserne. Til gengæld blev hans mindre orkesterværker spillet ganske ofte, eksempelvis de to lystspilouverturer eller orkesterparafraasen over *The battle of Jericho* som også nåede USA. Også som filmkomponist var T. meget aktiv med grønlandsfilmene *Qivitoq* fra 1956 som en af de mindeværdige.

Da T. atter var blevet en „fri“ mand tog han fat på sin symfoniske produktion igen og skrev i hastig rækkefølge fire symfonier (1976–77) hvoraf den seneste, nr. 7, først nåede frem til uropførelse 1981 hvor den som sine umiddelbare forgængere blev modtaget med respekt. T. har også igen interesseret sig for kormusik med bl.a. en *Missa juvenalis*, 1979 til Danmarks radios pigekor. Et stadig svagere syn har dog hindret ham i at udfolde den vante kompositoriske flid. – T. har i årenes løb beklædt en lang række tillidsposter i dansk musikliv i bl.a. Dansk komponist forening og Samfundet til udgivelse af dansk musik. – R. 1960. □Foto.

Interviews i Politiken 3.2.1944, Socialdemokraten 9.3. s.å., Ekstrabl. 2.4.1946 og Berl. aften 2.8.1958. – Jürgen Balzer i Dansk musik t. IX, 1934 18f. Bo Wallner: Vår tids musik i Norden, Sth. 1968 53–56. – Manus. i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Ketting

Tast, Hermann (Harmen), 1490–1551, slesvigske reformator. *1490, formodentlig i Husum, †11.5.1551, begr. i den 1807 nedrevne Mariak. i Husum. Forældre ukendte. ~ (vel efter 1530) med Gertrud (Gardrut), * ca. 1500, † febr. 1589. T. blev 1511 immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg som „Hermannus Jast (!), de Huszen Scheswicen (!) dioec“; hans hjemstavn var altså Husum, Vestslesvigs hastigt opblomstrende og velstående havne- og handelsby. Sædvanligvis gik de studerende herfra til Rostock; T. valgte i hvert fald ikke Wittenberg af heterodokse grunde, for universitetet her var endnu godt katolsk og Luther som netop 1511 vendte tilbage til det, endnu ikke evangelisk afklaret. Varigheden af studieopholdet er ukendt, men magister blev T. ikke. – Sin egentlige kirkelige uddannelse må han derefter have fået ved domkirken i Slesvig

Tast, Hermann

(hvis domskole han muligvis havde gennemgået inden universitetsopholdet). Her har også biskoppen meddelt ham præsteveilsen som hans ansættelse som alterpræst („vikar“) ved Husums anselige nybyggede Mariakirke forudsætter. Med sine ca. 20 alterstiftelser og rige kunstneriske udstyr (bl.a. værker af den berømte billedskærer Hans *Brüggemann) vidnede den om borgernes kirkelige interesse i senmiddelalderens ånd. 1514 nævnes T. som alterpræst og nogle år senere som indehaver af Skt. Michaelis vikariat. – På et os ukendt tidspunkt begyndte han at prædike, hvilket har nødet ham til skriftfordybelse og antagelig også ført ham til læsning af Luthers reformatoriske skrifter. Efter lokal tradition prædikede han 1522 „luthersk“, og muligvis havde hans forkyndelse allerede da afgjort evangelisk præg. Dette gjaldt vel også vikaren Diederich Becker (Theodor Pistorius) som endda efter sønnens påstand „først“ prædikede „luthersk“ i Husum. Men en reformatorisk forkyndelse, der ud fra skriften som absolut norm forkastede hidtidig lære og gudstjeneste, har næppe lydt i hertugdømmerne inden maj 1524, eftersom prælaterne og den afgjort katolske majoritet i adelen sikkert ellers dengang havde afkrævet Frederik I forpligtelse til at skride ind herimod, da han som eneherzog stadfæstede landsprivilegierne. Marsken Tyge *Krabbes brev fra marts 1525 der alvorligt advarer kongen mod at tåle luthersk prædiken „i sine Lande“ er vel det første tydelige vidnesbyrd om forekomsten af en sådan forkyndelse, og da den ikke er påviselig i kongeriget før 1526, må ordene gælde hertugdømmerne og sikkert Husum. Dette støttes da også af den dom Frederik I fældede på landdagen i Rendsborg maj 1525 (på grund af de „Irringer“ som i 2½ år havde skabt ufred særlig mellem adel og gejstlighed). Prælaterne talte da overhovedet ikke om „Martinisme“ (lutherdom), og adelens kirkelige klager var kun udtryk for reformkatholicisme. Først kongens dom der stadfæstede kirkens retigheder, men forbød band i pengesager og krav om betaling for at meddele dødssyge sakramenterne, viser at luthersk prædiken forekom idet han, da han pålagde prælaterne at beskikke præster som kunne „tyde“ evangeliet og ikke prædikede „fabler“ truede med streng straf for at angribe kirkens foresatte og smæde de hellige. Men om gudstjenstlige fornyelser er endnu ikke tale. Uden hensyn til den risiko T. således løb efter maj 1525 har han fortsat sin aggressiv lutherske prædiken, og nu blev kirken lukket for ham. Men købmanden Matthias Knutzen († 1559 som rådmand i Kiel) stillede sit hus til disposition for ham, og her prædikede han under stigende tilslutning fra borgerne. Trods bestemmelsen på

landdagen greb verdslig øvrighed dog ikke ind mod disse konventikler, måske også på grund af Knutzens slægtskabsforhold til en Husumborger der var gift med en uægte datter til Frederik I men vel særlig fordi kongen allerede nu hævdede princippet at troen er fri, og forkyndelsen kun strafbar når dens forskel fra skriftens lære bevises. Efter landdagen i Kiel febr. 1526, hvor prælaterne forgæves stillede krav om forfølgelse af lutherdommen, indtog Frederik I et afgjort tolerancestandpunkt, og hertug Christian forsøgte endog med magt at indføre lutherdommen i Haderslev-Torning len. I Husum blev tilslutningen til T. og Diederich Becker så stor, at forsamlingerne en tid henlagdes til kirkegården, men antagelig gennemtvang borgerne snart, at kirken atter åbnedes for prædikanterne, til hvem også en tredje vikar, Frants Hamer, sluttede sig. I nov. 1527 kunne Frederik I stadfæste en overenskomst mellem borgerne og Mariakirkens vikarer der tilsikrede dem deres indtægter i deres levetid, men forbød dem katolsk gudstjeneste. Det tilføjedes at de skulle holde evangeliske messer såfremt de ønskede at holde messer i det hele taget. S.å. stod T. bag oprettelsen af en latinskole. Den nordfrisiske kronist Johs. Petrejus fortæller, at T. i løbet af 1527 visiterede i Nordfrislands sognekirker sammen med de verdslige råder Johann Reventlow og Johann Rantzau. 1528 var de nået til Nordstrand hvor de førte tilsyn med at præsterne forkyndte Luthers lære i overensstemmelse med dennes oversættelse af Det nye testamente fra 1522. 1529 deltog T. i religionsdisputationen med sværmeren Melchior Hoffman i Flensborg som endte med dennes landsforvisning. T. var den eneste af hertugdømmernes prædikanter som tog ordet. Hans indlæg viser hans overensstemmelse med Luthers nyere nadveropfattelse.

I nogle år derefter høres intet om T.; den foreløbige, absolutte tolerance for begge kirkelige partier som hertug Christian ved sin hyling i Kiel 1523 måtte forpligte sig til hæmmede vel lutherdommens fremtrængen. 1537 blev T. medforfatter af den latinske kirkeordinans, da Christian III flyttede kirkekommissionen fra Odense til Haderslev og forstærkede den med slesvigske teologer. At den plattyske oversættelse af den skyldes T. er ren gætning; litterært har vi fra hans hånd kun en betænkning om forladte ægtefællers ret til nyt ægteskab, afgivet 1539 til amtmanden Jesper Rantzau. – Fra ca. 1538 førte T. som provst tilsyn med Eiderstedts og Nordstrands kirker, og 1540 udnævnte Christian III ham til superintendent over de evangeliske menigheder i Husum-Slesvig amter. Dette embede bortfaldt dog allerede 1542, da Slesvig stift fik

en evangelisk biskop, Tileman van Hussen, og efter landsdelingen 1544 ophørte hans tilsyn med Nordstrand, der tilfaldt hertug *Hans, og ca. 1548 overdrog hans nye landsherre, hertug *Adolf, sin hofpræst på Gottorp provstetilsynet med T.s øvrige kirker, bortset fra selve Husum. – I sine sidste år havde T. som præst i Husum alvorlige vanskeligheder med sin kapellan, Johann van Linden, der førte uluthersk lære og endda påstod at menigheden hidtil var ført bag lyset af sine præster. 1550 indstævnedes T. ham for konsistoriet i Slesvig, men biskoppen hundrede klagens behandling, og da han personlig kom til Husum, undskyldte han præstens udtalelser som udtryk for kristelig nidkærhed. Først et halvt år før sin død befriedes T. for den besværlige medarbejder som kaldtes til sognepræst i Tetenbøll. □Stik af J. G. Mentzel og efter dette stik 1739. – Mindetavle i Süderstrasse 13, Husum.

J. C. H. Dreyer i Det kbh.ske selsk.s skr. VIII, 1760 155–70. Kirkehist. saml. 2.r.IV, 1867–68 512–14 (udtog af T.s ægteskabsbetækn.). H. F. Rørdam sst. 533–39 681–84. A. D. Jørgensen sst. 4.r.I, 1889–91 593–95. Martin Schwarz Lausten sst. 7.r.V, 1963–65 267–78. Reimer Hansen og Willers Jessen: Quellen zur Gesch. des Bistums Schlesw., Kiel 1904 = Quellensamml. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. VI. Ernst Michelsen i Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche XIX, Lpz. 1907 382–86. Walther Köhler: Zwingli und Luther I, Lpz. 1924 = Quellen und Forsch. zur Reformationsgesch. VI. Rich. Fester i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXI, Kiel 1933 160–67. Ernst Feddersen: Kirchengesch. Schlesw.-Holst.s II, Kiel 1938 = Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XIX. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, 1974.

Martin Schwarz Lausten (J. Oskar Andersen)

Taube, Johan(n), se **Due, Johan(n)**.

Tauber

Slægten T., hvis tradition sætter den i forbindelse med købmand Caspar T. der 1524 blev henrettet for kætteri i Wien, kom til Danmark med kobbersmed i Ålborg Emmanuel T. (1702–59).

J. C. L. Lengnick: Genealogier. Johannes Caroc: Peder Nielsen Skrivners efterkommere. Slægten Begtrup, 1932 78–95. Gregersens historik i Pers. hist. t., 1983 23–30.

Hans H. Worsøe

Tauber, Emmanuel, 1776–1847, rektor, personalhistoriker. * 5.6.1776 i Horsens, † 31.1.1847 i Ålborg, begr. sst. F: rektor, senere professor Johan Henrik *T. (1743–1816) og Gregoriana Begtrup (1751–1820). ~20.10.1806 i Roskilde med Johanne Christiane Clausen, * 8.3.1771 i Odense, † 25.9.1849 i Hovbjerg (~1° 1790 med kontor ved Roskilde domk., lærer Hans Jensen, ca. 1760–1803), d. af købmand og kirkevæрге Claus

C. (ca. 1717–78) og Maria Kryssing. – Bror til Erich Giørup *T.

T. blev student 1793 fra Roskilde og ansattes godt et år efter som vikarierende lærer ved Roskilde katedralskole, hvortil han efter et års vikariat knyttedes som fast lærer, gennemgik 1800–01 det nyoprettede pædagogiske seminarium og vandt 1801 universitetets guldmedalje for den filologiske prisopgave. 1805 blev han konrektor ved Århus katedralskole, til hvilken han 1807 oprettede den første forberedelsesskole, endelig blev han 1811 rektor ved Ålborg katedralskole, hvorfra han 1845 tog sin afsked. Sammen med stiftamtmand Frederik *Moltke og biskop Rasmus *Jansen grundlagde han 1817 Ålborg offentlige bibliotek (1887 sammensmeltet med skolebiblioteket) som han ledede til sin død, og som lagde beslag på en stor del af hans tid. Han udgav bibliotekets katalog 1819 (med tillæg 1821). Som skolemand var han gennemtrængt af humanitet og velvilje, men i de senere år hvor han var svækket af sygdom tog han sig kun lidt af skolen, og hans autoritet var nedsat. T. var ivrig personalhistoriker; det var dog kun lidt han fik udgivet, nemlig tre hæfter med biografiske notiser om disciple fra Ålborg katedralskole, i skolens program (1840, 41 og 44), men han efterlod sig ved sin død forarbejder til et studentleksikon og optegnelser om embedsmænd i Ålborg, hvilke sidste blev suppleret af pastor A. H. *Nielsen og udgivet under titlen *Personal-historiske Notiser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg*. 1879–80. – Tit. professor 1822. Etatsråd 1844. – R. 1836. □Mal. af C. Richardt, 1845 (Fr.borg). Litografi 1846.

J. C. L. Lengnick: Genealogier (familien Kryssing 3). F. Hvass: Saml. af medd. om personer og familier af navnet Hvas I, 1861 57; II, 1864 173. C. V. Hertel: Forsøg til en antikv.-hist. beskr. over Århus dom- og katedralskole II, 1810 496f. Kj. Galster: Ålborg katedralskole 1540–1940, 1940. Kjeld Galster: Stiftamtmand Fr. Moltke og rektor E. T. i Ålborg, 1958. – Brevevksl. med Fr. Moltke i Kgl. bibl. (ny kgl. saml. 8° 820).

*Th. Hauch-Fausbøll**

Tauber, Erich Giørup, 1782–1854, rektor. * 24.9.1782 i Odense, † 6.10.1854 i Kbh., begr. i Roskilde. F: rektor, senere professor Johan Henrik *T. (1743–1816) og Gregoriana Begtrup (1751–1820). ~1.5.1812 i Århus med Ovne Lucia Hviid, * 15.11.1785 i Århus, † 16.6.1854 i Kbh. (Roskilde), d. af rådmand og byfoged, senere borgmester, justitsråd Niels H. (1755–1813, ~2° 1793 med Elisabeth Christiane Frisenberg, 1764–1839) og Charlotte Amalia Petersen (1767–91). – Bror til E. *T.

T. blev student 1800 fra Roskilde og tog teologisk attestats 1804. Samtidig med at dyrke sit ho-

Emmanuel Tauber 1702-59 kobbersmed i Ålborg

Johan Henrik *T. 1743-1816 rektor i Roskilde

E. *T. 1776-1847, rektor i Ålborg, personalhistoriker

Jens Worm T. 1778-1839 sognepræst i Ejby og Dalby

Christine Augusta T. 1780-1867 ~ Peder *Møller 1767-1841 nationalbankdirektør, højesterets-assessor

Erich Gjørup *T. 1782-1854 direktør for Sorø akademi

Frøderik Bagger T. 1786-1866 sognepræst i Ejby og Dalby

Cathrine Jacobine T. 1789-1879 ~ 1° Caspar Wilhelm Smith 1775-1811 hof- og stadsrets-prokurator (se slægtsoversigt Smith) ~ 2° P. G. *Fibiger 1784-1833 rektor i Kolding (se slægts-oversigt Fibiger)

Johan Henrik Gregor T. 1794-1868 politiretsfuldmægtig

J. H. G. *T. 1827-92 journalist, politiker

Peter August Møller T. 1832-92 zoolog

Frøderik T. 1876-1958 overretssagfører

Elisabet Louise Margrethe Hansine T. 1860-1940 ~ Carl Alfred Severin Bindslev 1859-1923 skoleinspektør

Ingeborg Johanne Bindslev 1891-1942 ~ Fr. *Schrøder 1888-1973 præst

vedstudium havde han gennemgået den teologiske og filologiske klasse i D. G. *Moldenhawers pædagogiske seminarium. Sine akademiske eksaminer tog han alle med glans og blev i det hele anset for en mand der var mere end almindeligt lovende. Mindst to gange fik han i den følgende halve snes år tilbudt universitetsprofessorater, men afslog dem, sikkert i rigtig erkendelse af at han trods alt ikke var skabt for samlet videnskabeligt arbejde i enkelte fag. 1805 var han blevet adjunkt i Århus, 1814 blev han overlærer sst. og hurtigt vandt han navn som en fortrinlig lærer. Sit gode ry befæstede han yderligere da han 1818 var blevet rektor i Kolding. Han viste sig også her som en fortræffelig, alsidigt interesseret pædagog og som en administrator der med fast hånd og megen praktisk sans forstod at genrejse den forfaldne skole. Det var derfor ikke ubegrundet at han 1822 blev udset til at være direktør for det nystiftede Sorø akademi og skole. Dette blev imidlertid hans ulykke idet det snart kom frem at han ikke var denne særdeles krævede post voksen. Vanskeligheder med universitets- og skoledirektionen og bestandige stridigheder med det ingenlunde let omgængelige lærerpersonale i Sorø forbitrede ham tilværelsen, og som følge af hans eget uligevægtige temperament i forbindelse med tiltagende fysisk svagelighed blev hans optræden ubehersket og holdningsløs. 1830 nødtes han til at tage sin afsked

(på ventepenge), officielt på grund af svagt helbred, men i virkeligheden fordi han ikke kunne magte forholdene. Allerede n.å. konstitueredes han dog som rektor ved Fr.borg lærde skole, men hans embedsførelse og optræden – især under skolens brand 1834 – gav anledning til så alvorlige anklager mod ham, at han også her måtte vige. Vel blev han frikendt ved en højesteretsdom 1836, men da universitetsdirektionen fandt at hans anseelse alligevel havde fået et så alvorligt knæk at han ikke længere kunne være skikket til at lede en lærd skole blev hans konstitution som rektor s.å. hævet. Resten af sit liv tilbragte T. som privatmand i Kbh. – T. er ofte af sin samtid blevet meget hårdt bedømt. Hans svagheder og fejlgreb er det let at få øje på, men adskiltigt i hans hele handlemåde må sikkert forklares som en syes mands dispositioner. Af naturen var T. særdeles velbevaget, han havde gode kundskaber og alsidige interesser, var desuden i besiddelse af skarp iagttagelsesevne og meget lune. Gennem mange år samlede han materiale til et større værk om det lærde skolevæsens historie i Danmark. Det lykkedes ham ikke at komme til vejs ende, men som prøver foreligger to for-tjenstfulde skrifter: *Historia scholæ cathedralis Arhusiensis*, 1817 og *Udsigt over Sorø Akademies Forfatning . . . 1623–1665*, 1827. Et beslægtet arbejde er også hans livligt skrevne *Breve fra Kolding*, 1822. Han efterlod sig talrige håndskrevne

samlinger og optegnelser (nu i Det kgl. bibl.) der vidner om hans levende ånd og omfattende interesser. Blandt meget der er betydningsløst findes heri en del som endnu har et vist historisk værd. – Rang med etatsråder 1827. Etatsråd 1831. □Min. og mal.

Kilder. Blandinger fra Sorø IV, 1832 3–16 (brevveksl. med R. Nyerup). Udv. af breve til P. Hjort I, 1867 69–72 91f. Pers. hist. t. 6.r.IV, 1913 39–58 (T.s arvevejse 1828, ved H. G. Olrik); I1.r.I, 1940 6–16 (T.s indberetn. om Fr.borg lærde skole). Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XXIII, 1930 40–97 (T.s optegn. fra Århus 1805–18).

Lit. N. C. Østs Archiv VIII, 1827 251–54. H. H. Blache i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 70–72. H. G. Olrik: Oversigt over lærerstanden ved Sorø akad. 1822–1922 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1921–22 3f. Georg Bruun: Seks rektorer, 1927 99–105. Olaf Carlsen: Soranske studier I, 1928 93–103. Sorø. Klostret, skolen, akademiet II, 1928–31 396 404–07 473–75. F. Matthiesen i Soranerbl. XVI, 1931 1–4. Olaf Carlsen sst. XX, 1935 65–67 73–77. Bj. Kornerup: Fr.borg statsskoles hist., 1933 = Fra Fr.borg amt 1933 225–31 234. C. Dumreicher: Mellem bøger og bibl., 1959 41–55.

Papirer i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

Tauber, Johannes Henrik Georg, 1827–92, journalist, politiker. * 9.12.1827 i Vallø, † 24.10.1892 i Kbh., begr. i Slagelse. F: stiftspræst i Vallø, senere sognepræst i Ejby og Dalby Frederik Bagger T. (1786–1866, ~ 2° 1837 med Vilhelmine Jacobine Staahl, 1803–74) og Megdola Cathrine Bøgh (1803–31). ~ 1° 31.7.1875 i Søllerød med Nielsine (kaldet Nicoline) Hansen Rosenholm, * 3.8.1848 i Guldager, † 21.1.1880 i Kbh. (Johs.), d. af forpagter Hans Thomsen (1803–65) og Ane Cathrine Nielsen (1809–96). ~ 2° 4.7.1882 i Kbh. (Johs.) med Anne Marie Hansen Rosenholm, * 26.5.1841 på Søvigård, Ribe amt, † 11.3.1918 i Kbh., søster til I. hustru.

Efter at T. 1844 var blevet student fra Vordingborg indfangedes han hurtigt af tidens politiske interesser, sluttede sig til kredsen om Carl *Ploug og begyndte fra 1843 at skrive i Fædrelandet. Da han 1853 havde bestået statsvidenskabelig eksamen, knyttedes han til Dagbladet indtil 1855. På anbefaling af Ploug udpegedes han til redaktør af Fyens Avis og virkede som sådan i Odense 1856–59 og blev derpå atter knyttet til Fædrelandet især som rigsdagsreferent. I juli 1863 fik han stillingen som medredaktør af Danevirke i Haderslev, men jøges bort af preusserne i febr. 1864. Sommeren dette år vikarierede han som redaktør af Fyens Stiftstidende. Endelig var han 1866–69 redaktionssekretær ved Berlingske Tidende. Fra slutningen af 1860erne begyndte T. at tage aktivt del i politik, men var efterhånden gledet over fra de nationalliberale venstre fløj til det nationale venstre. 1868 stillede han sig for-

gæves ved et suppleringsvalg i Middelfart, men indvalgtes 1869 i folketinget fra Horsenskredsen. 1870 var han med ved dannelsen af det forenede venstre. 1871 købte T. det gamle højreblad Sorø Amtstidende og gjorde det til et taleror for venstres politik. Takket være hans fortrinlige ledelse blev bladet en af de forende provinsaviser og havde overmåde stor betydning for venstres fremgang i Vest- og Midtsjælland. 1872 opgav T. sin sikre Horsenskreds og erobrede med meget lille majoritet Slagelsekredsen som han holdt med stigende flertal 1873 og 1876. Slagelse var en udpræget kampkreds, og de politiske lidenskaber gik derfor meget højt op gennem 1870erne. T.s politiske modstandere forte også økonomisk krig mod ham bl.a. ved at nægte at avertere i hans blad, men han gav råt for usødet og startede handelsforetagender i konkurrence med sine modstandere. 1872 stiftede han *Vestsjællands Folkebank*, men da den 1877 gik fallit og bragte mange venstremænd tab, blev denne begivenhed hovedårsagen til at han faldt for en højremænd ved valget 1879. Endnu s.d. kom han dog ind i folketinget ved et suppleringsvalg i Ruds Vedbykredsen som han holdt så længe han levede.

På rigsdagen fulgte T. Berg-Hørup ved bruddet 1878, men tilhørte 1879–82 de af denne gruppe „udtrådte“. Dernæst sluttede han sig til C. *Berg og senere det danske venstre, til han 1887 brød med Berg og blev ivrig tilhænger af forhandlingspolitikken. Da denne 1890 gik over til forligspolitikken, slog T. efter nogen vaklen følge med Hørup-Bergs „rene“ venstre som han tilhørte til sin død. Sit blad overdrog han 1874 til et aktieselskab af bønder, men vedblev at redigere bladet, dog fra 1887 med Hans *Jensen som medredaktør. Da han, men ikke bladet, 1891 brød med forligspolitikken, trådte han dog helt ud af redaktionen.

I rigsdagspolitikken nåede T. aldrig frem i første linje, men var en indflydelsesrig og stærkt benyttet saglig kraft. Han var sit partis toldlovsordfører gennem hele perioden, sad fra 1871 i toldudvalget, fra 1872 i finansudvalget, var i en årrække ordfører for tillægsbevillingsloven og interesserede sig særlig for økonomiske problemer, jernbanesager og skolespørgsmål, skønt han deltog i drøftelsen af de fleste saglige spørgsmål. T. var et udmærket hoved, i besiddelse af meget alsidige og fyldige kundskaber, især på det økonomiske område, og var sin tids bedste provinsredaktør. Hans taler var indholdsmæssigt gode, men skæmmedes af en talefejl som gjorde fremførelsen hakkende, stammende og ildelydende. Men når han kom i ånde, overvandt han manglerne og blev da en fremragende agitator. Hans

Tauber, J. H. G.

karakter var meget retsindig og idealistisk, men hans væsen havde mange skarpe kanter og en vis særhed forbundet med en noget afvisende facon der virkede irriterende. Da han tilmed havde for vane at sige sin mening uden persons anseelse og ikke havde tilbøjelighed til kompromis, stødte han mange fra sig. Over for sine politiske modstandere kunne han være voldsom, hensynsløs og bitter, men de skånede heller ikke ham. Få danske politikere er blevet forfulgt, spottet og hånet så ubarmhjertigt som T. Det var de nationalliberale hævn over embedsmandssønnen og akademikeren der havde svigtet sin klasse og sit parti og gjort venstres sag til sin. Alt det støv og smuds som modstanderne dyngede over ham i hans levetid er dog nu vejret bort, og tilbage står billedet af en dygtig, særpræget, retsindig og sandhedsstræbende personlighed. □ Afbildet på litograferet venstretørklæde ca. 1875. Afbildet på flere tegn. af K. Gamborg 1886–90 (Fr.borg). – Mindesten fra 1897 i Ruds Vedby (flyttet hertil fra Slagelse 1911).

Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875 70–78. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 309–13. Sorø amts-tid. 1.7.1890, 24.10. og 29.10.1892 (aftenedg.), 24.6.1911, 3.1. og 4.1.1915 samt 5.5.1915. [V. Hørup] i Politiken 25.10.1892; 30.10. s.å., 1.11. og 2.11. s.å. samt 28.6.1897. J. A. Jensen sst. 2.8.1920. Hans Jensen: Politiske personer og begivenheder, 1917 64–97 (jfr. Edv. Brandes i Politiken 29.8.1918). Erik Skram i Tilskueren XXXVII, 1920 I 428f. J. P. Jensen i Fra Holbæk amt XVIII, 1924 113–20.

Frantz Wendt

Tauber, Johan Henrik, 1743–1816, rektor. * 7.9. 1743 i Ålborg, + 26.1.1816 i Roskilde, begr. sst. F: kobbersmed Emmanuel T. (1702–59) og Karen Henrichsdatter Widschen (1706–73). ~ 4.11.1774 i Viborg med Gregoriana Begtrup, * 1.6.1751 i Vistofte, + 25.3.1820 i Sæby, d. af sognepræst, provst, mag. Erich Giørup B. (1713–86) og Christine Augusta Bruun (1727–87). – Far til E. T. og Erich Giørup T.

Allerede som skoledreng udmærkede T. sig ved en umættelig lære- og læselyst, og da han 1762 var blevet student fra Ålborg, kastede han sig med en ikke mindre glubende iver over universitetsstudierne. Snart vandt han sig da også navn som en af de mest lovende blandt de yngre akademikere. Imidlertid tvang økonomiske grunde ham til at vende tilbage til Ålborg 1765 hvor han opholdt sig i tre år, udelukkende optaget af studier. Efter sit eget udsagn læste han nu „med en Sjæl og Legeme nedbrydende Graadighed“. Først 1768 tog han tilbage til Kbh., fik kommunistipendiet og disputerede 1773 for magistergraden. Ved arveprinsens indflydelse var han 1772 blevet alumnus på Borchs kollegium og de-

kan ved kommunitetet idet han samtidig med kgl. understøttelse skulle holde teologiske forelæsninger på universitetet. Nogle latinske småskrifter, han offentliggjorde i disse år, viser hans studieretning. T. var en skolet filolog, men hans hovedinteresse gjaldt teologien, o: en tros lære der var opbygget på et grundigt eksegetisk studium. Især er hans *Dissertatio epistolica super Col. II, 18, 1771* typisk herfor. Derimod afskyede han den ortodoks-lutherske, skolastiske dogmatik. Han blev derfor en erklæret modstander af den ældre teologis hovedrepræsentant ved universitetet Peder Holm der til gengæld forfulgte ham ved enhver lejlighed, hvorimod han sluttede sig til Erik Pontoppidan (1698–1764), P. Rosenstand-Goiske og ganske særlig til J. A. Cramer. Mest af alt var han dog gennem læsning påvirket af den tyske filolog og teolog J. A. Ernesti, hvis indsats han ved enhver lejlighed hævdede til skyerne, således i *Tvende akademiske Taler*, 1773. I øvrigt viste T. sig i disse år i mangt og meget som en oppositionsmand, og da han ikke lagde bånd på sin spotske tunge undgik han ikke at skabe sig en del fjender. En hvas kritik af mange universitetsforhold har han offentligt fremsat i det pseudonyme *Philomusus' Lykønskings Brev til sin Velynder og Ven, Herr Mag. . . . Balle*, 1772, hvori han bl.a. indirekte svinger den satiriske svøbe over Peder Holms hele universitetsgerning. Ved sit nøje kendskab til akademiske forhold, ved sit klare hoved og sine ualmindelige kundskaber skabte T. dog respekt om sin personlighed. Navnlig viste dette sig, da han 1771–72 virkede som nærmeste medhjælper hos biskop J. E. Gunnerus i dennes arbejde for en (ikke virkeliggjort) reform af universitetet. Efter sin hele løbebane stiledede T. mod en akademisk lærergerning, men han skulle aldrig nå dette mål. 1773 udnævntes han til rektor i Horsens, og fra nu af var det latinske skolevæsen i første række hans virkefelt. 1781 forflyttedes han til Odense som rektor ved katedralskolen her samt professor i filologi ved gymnasiet, og 1787 til det rigtlønnede rektorat i Roskilde, fra hvilket han 1808 tog sin afsked. Mens hans indsats det sidstnævnte sted blev mindre betydelig, svagelig og ældet som han allerede nu var, udfoldede han sig helt efter sin ejendommelighed som rektor i Horsens og Odense og fortjener derigennem en plads som en af de mest fremtrædende skolemænd i Danmark i sidste halvdel af 1700-tallet. Som skoleleder var især to ting typiske for ham: en sjælden humanitet og en gennemført bestræbelse for at føre sine elever til selvstændig tankevirksomhed. En række af hans disciple har da også senere i livet med stor taknemmelighed udtalt sig om hvad T. netop ved dette havde bety-

det for dem. Både i Horsens og i Odense kendtes det snart at en helt ny ånd holdt sit indtog med T. Han søgte straks at afskaffe nedarvede skikke der var tidsspildende eller nedværdigende for disciplene hvis hele sociale position det var ham en livssag at højne; han stræbte efter at fjerne det barske præg der fra gammel tid hvilede over skolelivet, og han lagde vægt på at skabe et tillidsfuldt forhold mellem lærere og disciple og at lade undervisningen være præget af munterhed og arbejdsglæde.

Ved sin indsats i det praktiske skolearbejde erhvervede T. sig en førende stilling blandt tidens reformvenlige pædagoger. Ikke mindre betydning fik han dog ved sine talrige skoleskrifter på latin og dansk hvori han gjorde rede for sin metode og stillede forslag om forskelligartede reformer. Navnlige fortjener en række skoletaler at nævnes, således tiltrædelsestalen i Horsens (1774), tiltrædelsestalen i Odense (1782), *Oratio de disciplina scholastica* (1787) og afskedstalen fra Odense (1787). Endnu vigtigere var dog to lidt større skrifter *Brøstfældighederne i det lærde Skolevæsen*, 1789 og *Nogle uforgribelige Tanker om den nærværende Gjæring i Undervisningsfaget*, 1790. Disse arbejder er præget af en ikke ringe selvstændighed og et mærkeligt mådehold; ifølge sin egen udvikling og sin hele interesse-sfære var T. dybt rodfæstet i sin kærlighed til de gamle sprog og den klassiske dannelse, men han var ingen ensidig beundrer af denne, idet han ønskede modersmålet og de nyere sprog en langt større plads end hidtil. Mekanisk udenadslæren var han en fjende af, særlig i religionsundervisningen, han kæmpede desuden for indførelse af faglærere i stedet for klasselærere, for forkortelse af den daglige læsetid og for ungdommens uddannelse gennem legemsøvelser. I nogle henseender var T. påvirket fra filantropismen, og adskillige af hans ideer gennemførtes senere ved reformen af 1805. Dog er T.s betydning som fremskridtspædagog undertiden blevet overvurderet – den Guldbergske skoleordning af 1775, forbedret efter tidernes tarv, stod i virkeligheden som idealet for ham. Skønt der tilkommer T. en betydelig plads i den lærde skoles historie følte han selv aldrig fuld tilfredshed ved skolegerningen. Hans hu stod livet igennem til teologien. Typisk er det således at han 1779, skønt flerårig rektor, indstillede sig til teologisk attestats som han tog med megen berømmelse, og 1790 blev han dr.teol.honoris causa. Uafsladeligt var han sysselsat med indtrængende eksegetiske studier, og han udarbejdede på dette område en række skrifter hvoraf dog kun få så dagens lys. Således samlede han i mange år materiale til et leksikon over nytestamentligt græsk, en *Clavis Novi Te-*

stamenti, og på latin skrev han en fuldstændig kommentar til Det nye testamente. Trykt foreligger kun en ændret udgave af en del af den bekendte tyske ekseget J. G. Rosenmüllers Scholia in Novum Testamentum (I–V, 1790–92) der dog blot giver et ufuldkomment indtryk af, hvad T. formåede at yde. Man har oftere unøjagtigt kaldt T. „rationalist“. I virkeligheden tilhører han som de ham nærstående teologer Ove *Høegh-Guldberg og N. E. *Balle den yngre supranaturalisme og fastholder som de med stor bestemtighed de gamle hoveddogmer om Kristi guddom, forsoningen, åbenbaringen i skriften og lignende. Han adskiller sig derimod fra den ældre tids systemteologer ved sit friere syn på de bibelske skrifter som han underkastede rent filologisk behandling. Han var således mere radikal i sin tendens end i sine resultater. Muligt er det dog at T. i sine seneste år udviklede sig i yderligere liberal retning.

I endnu en henseende tilkommer der T. en ikke ringe betydning: som kulturhistorisk type således som han især udfolder sig i sine vidtløftige dagbogsoptegnelser hvoraf der i nyere tid er meddelt udførlige uddrag. Hans stil er heri som i alt fra hans hånd mærkelig: omstændelig og snørklet, ofte søgt og pertentlig, men stærkt personlighedspræget og krydret med mange selv-dannede ord. Direkte giver han højest værdifulde bidrag til dansk skole- og lærdomshistorie og indirekte til forståelse af tidsalderens kulturatmosfære. Bag de mange enkeltheder tegner der sig et klart billede af T. selv: en sammensat personlighed, intellektualist og moralist til det yderste og dog urolig, ærgerrig, tungsindig, en lidenskabelig elsker af studierne, i sit helhedssyn konservativ og dog en skarp kritiker af nedarvede fordomme, pedantisk indtil det komiske i sin livsform, men i sin grundopfattelse båret af ægte humanitet og vid humanisme. – T. var ejer af et stort og vel udvalgt bibliotek der afkøbtes ham 1812 og som danner grundstammen i Roskilde stiftsbibliotek. □Stik af A. Flint. – Gravmonument af G. F. Hetsch.

Kilder. Dansk månedsskr., 1863 I 434–64; 1865 I 69–126 417–74; 1866 II 85–113 og Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 305–66 (uddrag af T.s dagbøger). Blade af rektor J. H. T.s dagbøger, 1922 (fot. opr. 1972) = Memoirer og breve XXXVIII. Breve til rektor Oluf Worm, 1844 = Skoleprogr. for Horsens lærde skole 1844 10–15 26. Danske saml. III, 1867–68 378f (brev til Suhm). *Lit.* J. C. Bloch: Den fynske gejstlighedens hist. I, 2, 1788 432–55. Nyeste skilderi af Kbh., 1816 170f 200f 209–11 241–43 291–93 356–59. [G. O. B. Begtrup] i Dansk litteratur-tid., s.å. 105–12. Jens Møller i Theologisk bibl. X, s.å. 279–93. H. N. Clausen: H. G. Clausens eftermæle, 1840 20f. S. N. J. Bloch: Bidrag til Roskilde domskoles hist. I, 1842 71–77; II, 1843 69–71 = Skoleprogr. for Roskilde katedralskole 1842–43. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.11, 1877–80 376. Daniel P. Smith sst. IV,

Tauber, Johan Henrik

1882–84 660f 671–74 676. Bj. Kornerup sst. 6.r.I, 1933–35 625 630; II, 1936–38 127. Johs. Fibiger: Mit liv og levned, 1898 7f. Fr. Münter i Pers. hist. t. 4.r.III, 1900 169f. Alex. Rasmussen: Fr. Münter I, 1925 154f. Cl. Clausen: Horsens statsskole 1532–1932, 1932. *Papirer*. Dagbøger i Ålborg katedralskoles bibl.

*Bjørn Kornerup**

Taulov, Jørgen Bertelsen, 1606–80, professor. * 6.4.1606 i Taulov, † 14.5.1680 i Odense, begr. i Skt. Knuds k. sst. F: provst Bertel Iversen (ca. 1559–1626, ~1° med N.N., † ca. 1596) og Ellen Jørgensdatter. ~1° 3.11.1639 med Karen Villumsdatter, † 14.8.1651 (~1° med borgmester Jørgen Nielsen Skriver, † 1635), d. af borgmester i Skælskør Villum Hesselsen, († før 1615). ~2° 10.10.1652 med Margrethe Wulf, † 5.1.1656, d. af slotsskriver i Kolding Jeremias W. og Anneken Hermansdatter Reiminch. ~3° 5.4.1657 med Karen Bruun, * ca. 1608, † 26.11.1662 (~1° med stiftsskriver i Odense Peder Rasmussen (Balslev, † 1632), ~2° 1636 med professor ved Odense gymnasium, sognepræst i Åsum Jens Poulsen Winding, 1609–55), d. af købmand og rådmand Hans B. († 1635) og Maren Christophersdatter Bang († 1640). ~4° 6.1.1664 i Odense med Else Mule, * ca. 1614, begr. 28.2.1687 i Odense (~1° med rådmand Herman Hahne, 1608–60), d. af borgmester i Odense Jørgen M. (ca. 1569–1634) og Barbara Mogensdatter Rosenvinge (1578–1634).

T. gik i skole i Middelfart, Kolding og Roskilde og blev student 1625 fra sidstnævnte skole. Han studerede ved universitetet og blev 1627 rektor i Kolding, hvorfra han samme efterår, udplyndret af kejserlige soldater, måtte redde sig tilbage til Kbh., var 1628–31 hører i Roskilde, studerede 1631 i Franeker, 1633 i Leiden og blev ved sin hjemkomst rektor i Nyborg. Allerede 1633 opgav han sit embede for som hovmester for Niels Vind at tiltræde en femårig rejse til Nederlandene, England, Frankrig (Angers 1634), Schweiz (Genève 1635) og Italien (Padova 1635, var i Rom 1636), immatrikuleret i Leiden 1637 hvorefter han 1638 blev konrektor i Odense. N.å. erhvervede han magistergraden og kaldtes s.å. til professor ethices et eloquentiæ ved Odense gymnasium hvor han med ære virkede i 40 år, de sidste år med sin stedson Jørgen Hahn som vicarius. Han har ikke efterladt trykte skrifter; en samtidig tillægger ham hædersnavnet „Tullius redivivus“.

Chr. Giessing: Nye saml. af jubellærere II, I, 1781 (re-proudg. 1979) 92–108. J. C. Bloch: Den fynske gejstligheds hist. I, 2, 1788 468–75. Pers. hist. t. IV, 1883 50. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh., 1965.

*Povl Engelstoft**

Tausen, Hans, 1494–1561, luthersk reformator, biskop. * 1494 i Birkende på Fyn, † 11.11.1561 i Ribe, begr. i domkirken. ~1° 1527 med Dorothea, en slægtning af Jørgen *Sadolin, † ca. 1537. ~2° 1538 med en københavnsk borgerdatter Ane Andersdatter, † 24.8.1570.

Oplysningen om T.s fødested og fødselsår skyldes hans på visse punkter mangelfulde og misvisende gravskrift, forfattet af svigersønnen, den senere biskop Hans Laugesen; at T. var fynbo stadfæstes dog af sproget i hans skrifter, og fødestedet bekræfter Arild *Huitfeldt. Navnet T. (Tawssen) er et slægtsnavn; vel forekommer i datiden formen Tagesen og lat. Tagonis eller Tachonis; men T. selv og kyndige modstandere gengiver navnet ved Tausanus på latin, og sønnen hed Tausen og ikke Hansen. Da rigsråd Knud *Bille (en af T.s dommere 1533) kalder ham mester Hans Markorsen, hed faderen vel Markus eller Markvard. Antagelig var han jordbruger; et lokalt sagn siger smed. Moderen hed, efter en Ribe-skoletale fra 1590, Karen, og heri siges at hun var af slægten Tausen. I en gammel optegnelse fortælles at T., da faderen 1506 „slog ham ved Ploven“, løb bort og blev pebling, først i Odense, fra 1507 i Slagelse. – Sikkert er, at han (vel i næste tiår) blev munk i Antvorskov, og her har han foruden de lavere kirkelige vielser modtaget en videregående undervisning, så han 1516 var skikket til universitetsstudier. Optagelse i det fornemme og rige johanniterkloster og slægtsnavnet kan støtte formodning om hans lavadelige afstamning. Hvorvidt særlige religiøse oplevelser drev ham i kloster ved vi ikke; selv dvæler han senere kun ved hvor lidet livet i de prægtige huse, de fine klæder og den „kræselige“ kost passede til det fattige og asketiske liv, munke burde føre.

T. står i hvert fald i betydelig gæld til klosteret for den akademiske uddannelse prioren, mag. Eskil *Thomesen, forskaffede ham. Nov. 1516 blev han immatrikuleret i Rostock hvor han 1517 blev baccalaur og 1519 magister. Hans navn står langt nede i rækken af de promoverede baccalaurer og sidst som magister. Udmærket sig i datidens filosofiske kursus har han altså ikke, men som magister kunne han begynde studier i det teologiske fakultet og havde ret til at undervise i det filosofiske. Han anmeldte da også øvelser til sommersemesteret 1520. Lektionskatalogen benævner ham D(ominus), hvorfra fremgår, at han nu havde fået præstevielse, vel af Roskilde biskop Lave *Urne under et ferieophold i Danmark. Studiebogen for hans øvelser var humanisten Lionardo Brunis latinske oversættelse af et græsk skrift som dengang tillagdes Aristoteles (Oeconomica). Emnet tyder på T.s praktiske in-

teresser, og har han kommenteret det i Lionardos ånd, må han nu have følt sig som modstander af „det skolastiske Barbari“. Vel var Rostocks universitet væsentlig gammeldags orienteret, men at humanismens tanke gjorde sig gældende fremgår også af at T.s studiefæller Henrik *Smith fra Malmø og Petrus *Parvus fra Roskilde begge forlod det som begejstrede humanister. Utvivlsomt har T. i Rostock hørt om Martin Luthers opsigtsvækkende angreb på afladen og bekæmpelsen af pavens og konciliets autoritet; hvorvidt han har læst Luthers reformatoriske skrifter fra 1520 ved vi desværre ikke; men har han, som sandsynligt er, fortsat sine teologiske studier endnu i vintersemesteret 1520–21 i Rostock kan han ikke have været uvidende om det voldsomme angreb på katolsk sakramentlære „Præludiet om Kirkens babyloniske Fangenskab“ betød. Selv ivrige bibelhumanister og reformkatolikker tog imidlertid afgjort afstand fra dets tanker, som konsekvent betød kirkebrud, og antagelig har tanken herom også forfærdet T. På fast grund med hensyn til T.s liv er vi dog først igen, da han i okt. 1521 blev indskrevet ved Kbh.s univ. til fortsatte teologiske studier. Fakultetets betydeligste kraft var karmeliteren Paulus *Helie, en afgjort bibelhumanist som med stor skarphed revsede kirkens og samfundslivets forfald. Han havde hilst Luthers første optræden med glæde, men forkastede afgjort en reformation der betød kirkebrud. T. siger senere, at han „har fortæret meget Brød“ sammen med ham; muligvis boede han da i karmeliterkollegiet som optog studerende fra andre klosterordener og blev styret af Paulus Helie. Antagelig delte han disciplenes begejstring for denne fascinerende mand og for hans reformkatalicisme. I Kbh. havde han også lejlighed til at lære sig Det ny testaments grundprog da en magister fra Wittenberg (Gabler) docerede græsk; men denne opstyltede humanist har næppe kunnet give ham virkelig forståelse for Luther som religiøs personlighed. – Gravskriften omtaler hverken studieopholdet i Rostock eller Kbh. – Rimeligvis har Paulus Helie anbefalet T. at søge videre uddannelse ved det nederlandske universitet i Leuven, hvor bibelstudiet i grundspørgene blomstrede. Eskil Thomesen ønskede i alt fald dette, og i sept. 1522 blev T. immatrikuleret der og har antagelig her lagt grunden til sit senere fremragende kendskab til hebraisk. Når opholdet blev forholdsvis kortvarigt hænges det vel sammen med Christian IIs flugt til Nederlandene i april 1523 og ophold netop i nærheden i Leuven. Eskil Thomesen, som havde sluttet sig til oprøret mod kongen, kunne ikke ønske T. udsat for politisk påvirkning fra dennes tilhængere. Muligvis befa-

lede prioren nu T. at rejse til Köln; i alt fald taler gravskriften om et studieophold der, men i universitetsmatriklen findes hans navn ikke. Måske har T. dog virkelig på rejsen til Tyskland passeret byen, men fundet forholdene der lidet fristende for en bibelteolog. Sikkert er imidlertid, at han i maj 1523 immatrikuleredes i Wittenberg hvor han efter gravskriften opholdt sig „paa andet Aar“, altså antagelig til eftersommeren 1524. I så lang tid kan selvfølgelig hans ophold der ikke have været hemmeligt eller Eskil Thomesen ubekendt, thi denne udrede jo hans udgifter, og forbindelsen mellem Danmark og Sachsen var meget levende. T. må altså have kunnet overbevise prioren om hvor udbytterigt skriftstudiet der (på begge Bibelens originalprog) var for ham. Muligvis har Eskil Thomesen også beroliget sig med den i tiden kendte opfattelse at universitetet i Wittenberg siden Luthers tilbagevenden fra Wartburg og udvisningen af Andreas Karlstadt og sværmerne befandt sig i konservativ udvikling. At T. ikke deltog i det arbejde på en dansk oversættelse af Det ny testamente, som Christian II satte i gang i Wittenberg da han i efteråret kom til Sachsen, og hvortil T. netop måtte være særlig skikket, skyldes vel hans uvilje mod kongen eller priorens befaling. En af oversætterne var T.s studiefælle fra Rostock, H. Smith, som næppe har ladet det mangle på henvendelser til ham. – I Danmark gav imidlertid uviljen mod „lutheriet“ sig stærke udtryk 1524, og Eskil Thomesen deltog 28.6. i rigsrådets proklamation om ubetinget lydighed mod romerkirken og indgreb både over for åbenlyst og hemmeligt „lutheri“. Derefter er vel T. tilbagekaldt.

Vi savner pålidelige meddelelser om T. fra hans hjemkomst, til han i okt. 1526 modtog et kgl. værnebrev som luthersk prædikant i Viborg. Traditionerne om mellemtiden er selvmodsigende og mest præget af en tendens til at udmale de trængsler hans, som det mentes, nu afgjort lutherske opfattelse medførte. Sikkert er imidlertid, at han overholdt sine klosterforpligtelser og brugtes både til at undervise og prædike. Ifølge Huitfeldt vakte først en skærtorsdagsprædiken med et afgjort luthersk præg priorens betænkelighed ved at have ham i klostret, hvorfor han forflyttede ham til ordenshuset i Viborg. Er meddelelsen rigtig, må denne prædiken have fundet sted i april 1525 (ikke 1524). Muligvis straffedes T. en tid med klosterfængsel (der i gravskriften er et stinkende, mørkt tårn; Ribe-skoletalens meddelelser om konflikten er fantastiske). – Forflyttelsen skete dog vel først i sommeren eller efteråret 1525; og ordenens tillid til T. var i alt fald ubrudt, da også prioren i Viborg, mag. Peter Jen-

sen, efter en prøvetid satte ham til at undervise og prædike offentligt ved aftensangen. I flere måneder prædikede han uforstyrret under stærk tilslutning fra borgerne; men efterhånden gav hans nu afgjort lutherske opfattelse sig utvetydige udtryk, og over for disse angreb på kirken og dens lære måtte prioren gribe ind, og da T. viste sig urokkelig blev han sluttelig udstødt af ordenen. Han hævder bestemt at kunne bevise, at han ikke er „forløben munk“; Viborg-traditionen om at han efter en prædiken bad tilhørerne om værn og forlod klosteret må da forkastes. Gravskriftens beretning om at prioren forgæves ved „Trusler, Vold (vel klosterfængsel) og Lokkemidler“ søgte at drage ham fra „sandheden“ kan derimod have rimelighed for tiden kort for udstødelsen.

T.s afgjort lutherske forkyndelse begyndte sikkert i foråret 1526. Efter Skibykrøniken mærkedes først 1526, at „Lutheriets Gift sneg sig gennem Jylland“; den omtaler en prædikant som druknede i Limfjorden 28.5., og omtrent samtidig skrev biskop Ove „Bille en advarselskrivelse med en prædikant i Århus stift. Antagelig har disse og T. begyndt deres aggressive prædikener da efterretningen indtraf om, at Frederik I på landdagen i Kiel febr. 1526 havde nægtet at forfølge lutherske prædikanter i hertugdømmerne. Da kongen ved sommertid kom til kongeriget viste hans fastebrud og de verdslige rådets anerkendelse 19.8. af Aage „Sparre som ærkebiskop, trods pavens stadfæstelse af Jørgen „Skodborg, at kirken herefter ikke kunne påregne verdslig øvrigheds håndhævelse af hidtidige kanoniske og kirkelige retskrav. At Viborgs domprovst Knud „Gyldenstierne medbeseglede brevet af 19.8. har sikkert ikke været kapitlet og T. ubekendt. – Under disse forhold forstås, at johannitterne foretrak at udstøde T. fremfor at holde ham fængslet med udsigt til forbitret reaktion fra borgernes side. Muligvis var det af samme grunde, at kanniken Jakob Skjønning, til hvis præbende Skt. Hans sognekirke hørte, efter udstødelsen oplod denne kirke for T.s aftensangsprædikener. Dog er det måske sandsynligere, at dette først skete efter udstedelsen af kongebrevet af 23.10.; en Viborg-tradition beretter da også at T. først prædikede i den borgers hus som gav ham ly da han, som den mener, „forløb“ klosteret. Da Frederik I opholdt sig i Ålborg udvirkede Viborg magistrat, at kongen 23.10. udnævnte T. til sin kapellan; han skulle foreløbig prædike i Viborg hvis øvrighed forpligtedes til at værne ham. Efter dette forstås at biskop Jørgen „Friis, som i forvejen havde modstandere i kapitlet, og som for længst havde lagt sig ud med borgerskabet, forgæves forbød T. at „befatte sig med hans

Kirker“. Under stigende tilslutning prædikede T. så i Skt. Hans kirke, og snart fik han en medarbejder i mag. Jørgen Jensen „Sadolin som kongen 1.12.1526 tillod at oprette en prædikantskole i Viborg. 1527 blev tilstrømningen til T.s prædikener så stor at Skt. Hans ikke kunne rumme tilhørerne; T. havde nu udviklet sig til en vækker af rang; hans prædikener var stærkt aggressive mod katolicismen, sproget var kernekræftigt og djærvt folkeligt. Ved sommertid måtte han prædike på kirkegården; men derefter forlangte hans menighed adgang til den rummelige gråbrøderkirke og tillige plads i klosteret til det lutherske „gymnasium“ (præsteskolen). Selvfølgelig modsatte munkene sig begge dele; men borgerne sprængte så kirkedøren, hvorefter T. holdt prædiken der. Da klosteret hverken fandt støtte hos magistraten eller kapitlet måtte det finde sig i, at kirken fra nu af blev hjemsted både for katolske gudstjenester og den lutherske „aftensang“, en vespertjeneste med danske salmer, knyttet til prædikenen (måske allerede indført i Skt. Hans). Antagelig var det under en af T.s første prædikener at biskoppen sendte sin foged og vagt hen for at arrestere T., hvad borgerne hindrede. Datoen for „erobringen“ af klosterkirken må ligge efter herredagen i Odense aug. 1527, trods prælaternes klage over retskrænkelser mod kirken og mod tiggermunke nævnes begivenheden i Viborg ikke. Heller ikke det advarselsbrev Fyns biskop Jens „Andersen Beldenak i efteråret 1527 skrev til borgerne i Viborg og Ålborg nævner voldshandlingerne mod gråbrødrene. Antagelig må den da sættes til sent på efteråret 1527. Vel omtrent samtidig giftede T. sig. Efter den skelsættende Odense-herredag 1527 var kirken delt i to: den officielle katolske bispekirke og de tilladte evangeliske „frimenigheder“ som stod uden for bispernes myndighed. Sambrugen af klosterkirken synes at have været mere end et år; men da munkenes vespersang og vigilier foragede T., prædikede han på allehelgensdag (vel 1528) to gange og lod tilhørerne synge danske salmer for at overdøve det katolske officium i koret. I alt fald inden udgangen af 1528 holdt frimenigheden også hovedgudstjenesten (messen) på dansk efter et lempeligt reformeret ritual; også dåbsritualet var nu dansk; det forudsætter vel, at munkene helt var fordrevet fra kirken (sidst i 1528 eller i begyndelsen af 1529?); de måtte nu holde gudstjeneste i et kapel i klosteromgangen. Antagelig kort efter ansøgte magistraten kongen om tilladelse til at nedrive tolv overflødige sognekirker og kapeller og bruge gråbrødrenes og sortebrødrenes klosterkirker til sognekirker; man betragtede nu lutherdommens sejr i Viborg som afgjort. Allerede i dec. 1527

planlagdes stiftelsen af et hospital, og da man fik et trykkeri til byen begyndte T. og Sadolin at bruge bogtrykkerkunsten i oplysende og agitatorisk øjemed. T. udgav således 1528 en bearbejdet oversættelse af et tysk skrift, formet som et himmelbrev fra Kristus (*Et ynkeligt Klagemaal*, optrykt i T.s småskrifter, 1870) og sin *Fadzon at christne Børn med* (tabt; optrykt efter afskrift fra 1700-tallet i Skrifter fra Reformationstiden I, 1970). 1529 udkom hans *Aftensang med Psalmer* (tabt; optrykt i Malmø-salmebogen fra 1533). Det var en liturgisk vesper som ved benyttelsen af gammeltestamentlige salmer skaber en mod den katolske kirke polemisk tjeneste. T. er dog næppe forfatter til alle dens dele. S.å. udkom også *En Undervisning om Skriftemaal og det hellige Sakrament* (tabt) samt hans skarpe og hånende svar på Odensebispens sendebrev fra 1527. T. hævdede heri kraftigt Skriftens ubetingede autoritet og det almindelige præstedømmes ret (optrykt i Smaaskrifter, 1870).

23.2.1529 modtog T. på Gottorp slot Frederik Is tilladelse til kirkenedrivningen som hurtigt blev sat i værk. T. beskikkedes til sognepræst ved gråbrødrekirken og Sadolin ved sortebrødrekirken. T. foretog Sadolins ordination og indsættelse, en handling som vakte største harme i katolske kredse da kun ordination ved en kanonisk biskop anerkendtes som gyldig. Antagelig har T. i sin Viborgtid også præsteviet andre jyske prædikanter. Den antikatolske stemning blev nu snart så ophidset at man betragtede det som ugudelighed og hykleri, at der endnu holdtes messer og anden katolsk gudstjeneste i domkirken; allerede inden T.s bortrejse fra Viborg kom det til stormende opløb her; men først 1530 ophørte de katolske gudstjenester dér efter en overenskomst mellem den nu lutherske majoritet i kapitlet og magistraten.

I sommeren 1529, efter at Roskilde stift havde fået en ny biskop, Joachim *Rønnow, der havde forpligtet sig til ikke at øve vold mod prædikanter som kunne „bevise“ at deres forkyndelse var skriftmæssig, flyttede Frederik I T. til Kbh. hvor Nicolaj kirke blev hans virkeplads. Muligvis forsøgte T., da han passerede Odense, at vinde Fyns nye biskop Knud Gyldenstjerne (den tidligere Viborg-domprovst) for en reform af stiftet (men først 1532 bemyndigede denne Sadolin dertil). – T.s prædiken i Kbh. fik hurtigt gennemgribende virkninger; i løbet af et år blev byen, som Paulus Helie udtrykker sig, „al Ugudeligheds og Skændsels mest forbrøderiske Hule“. Allerede i begyndelsen af 1530 havde Kbh. fire lutherske prædikanter. T. ordinerede og indsatte de nye ved forskellige kirker (bortset fra Frue kirke); klostrene stod snart efter tomme eller var om-

dannede. På herredagen i Kbh. i juni 1530, som der indkaldtes til i febr. havde man sikkert efter tyske forbilleder tænkt sig at rigsrådet skulle tilvejebringe en ensartet forkyndelse i riget. Dette skulle ske efter at både de evangeliske og de katolske havde fremlagt deres lære gennem en disputation. Rimeligvis blev begge parter anmodet om at forberede sig til et sådant opgør. Til herredagen indstævnedes T. og tyve andre evangeliske prædikanter, og bisperne mødte med Paulus Helie og et par indkaldte tyske teologer. Prædikanterne udarbejdede nu en „bekendelse“ (Confessio Hafniensis) som i 43 artikler fremstillede deres kristendomsopfattelse. Kilderne siger intet om forfatteren. Man antog ganske vist tidligere T. som sådan, men hovedkraften synes snarere at have været Peder *Laurensen. Bisperne klagede til gengæld over, at kongen i modstrid med håndfæstningen tillod de evangeliske prædikanter forkyndelse. Under herredagens forløb skærpedes den udenrigspolitiske situation, faren øgedes for et angreb fra den fordrevne Chr. II som nu igen var blevet katolik og derfor kunne regne med kejserens støtte til et generobringsforsøg. Konge og rigsråd ønskede derfor ikke et større religionsopgør. Da regeringen fik løfte fra købstæderne om militære bevillinger lovede den at opretholde den frihed for evangeliets forkyndelse som var blevet givet 1527. Prædikanterne, som prædikede i de københavnske kirker over „bekendelsen“, ønskede at bevise deres overensstemmelse med Bibelen, og dette skulle ske gennem en offentlig diskussion med prælaterne på dansk. Rigsråd og konge skulle derefter træffe en afgørelse. Prælaterne ønskede derimod en forhandling på latin, og det skulle ske for en kirkelig domstol, idet de anså prædikanterne for kætterske.

I den række klageskrifter, som udveksledes, spillede T. en fremtrædende rolle. Kongen fravede dog ikke sit tolerancestandpunkt. En disputation blev ikke afholdt, og den „københavnske bekendelse“ kom ikke til at spille nogen større rolle senere i reformationshistorien. Til belysning af de danske reformatorers kristendomsopfattelse er den imidlertid af uvurderlig betydning. Mens man tidligere fremhævede indholdets lutherske teologi, har nyere undersøgelser (Niels Knud Andersen) påvist nær overensstemmelse med den radikale bibelhumanisme. Denne lære afveg på mange punkter fra den wittenbergske lutherdom, og den var kommet til Danmark fra dens sydtyske hjemsted via de nordtyske handelsbyer. Efter herredagen mæglede kongen „en kontrakt“ mellem Kbh.s magistrat og biskop Rønnow, hvorved Frue kirke blev „simultan-kirke“, så kannikerne daglig kunne fortsætte den

latinske messe og tidebøn, mens en evangelisk prædikant hver søndag skulle holde evangelisk gudstjeneste med prædiken. Det var sikkert under disse forhandlinger T. overfusede biskoppen med så „hånlige og hovmodige ord“, at denne 1533 gjorde dette til et særligt klagepunkt mod T. Ordningen lod sig naturligvis ikke opretholde. Borgerne, ophidset af prædikanternes daglige angreb på den papistiske messe, forlangte denne helt afskaffet og kirken udleveret. Fra Roskilde sendte Paulus Helie magistraten et forsvarsskrift for messen der med mange skældsord stemplede T. som sakramentforager. Denne forsvarede sig skarpt i et modskrift, dateret 8.12. (delvis trykt 1531; optrykt i Smaaskrifter, 1870) og gav sin gamle lærer råt for usødet. Allerede i nov. var ophidselsen i Kbh. så stor, at magistraten over for kongen erklærede sig ude af stand til at værne kannikerne mod vold, hvis messerne i Frue kirke ikke ophørte. Enten før eller efter dette spærrede Rønnow alle tilførsler til byen. 3. juledag kom det så til en billed- og alterstorm i Frue kirke som T. vel ikke billigede, men ikke hindrede; kirken blev derefter lukket for begge parter, og da den genåbnedes i nov. 1531, var det kun for katolsk gudstjeneste.

T.s håb om at Frederik I ville gennemføre en luthersk reformation her i landet, udtalt i fortalen til en oversættelse (vel fra 1532) af Luthers „tilbørligt strenge Svar“ på Karl Vs „mandat“ fra 1531 mod lutheranerne (først trykt 1870 i Smaaskrifter) blev forgæves. Den 3.4.1533 døde kongen uden at have fraøget sit tolerancestandpunkt og om sommeren samledes en herredag i Kbh. Den ældre forsknings inddeling af mødedeltagerne i gammelkatolikker, lutherske og et „mellemparti“, samt dens syn på disses mål og midler, er blevet anfægtet (Kai Hørby, E. Ladewig Petersen). Men mødets resultat blev, at man udsatte kongevalget, og at man lovfæstede en dansk katolsk nationalkirke som uafhængig af paven skule styres af biskopperne. „Evangeliet“ skulle forkyndes, dvs. at lærefriheden var sikret protestanterne, men kun biskopperne havde ret til at beskikke præster og prædikanter. Også på anden vis søgte man at gennemføre en vis katolsk reaktion. Hermed var det forbi med de evangeliske menigheders selvstændige stilling. Ved herredagens slutning indledtes en proces mod T. Den førtes ikke for en kirkelig domstol men for de verdslige rigsråder, skønt alle anklager angik teologien og kirkeretten. Han anklagede a) for injurier mod samtlige biskopper og især mod Rønnow; b) for sammen med sine tilhængere at have „befattet sig med alle Kbh.s kirker“ og derved grebet ind i biskop Rønnows myndighedsområde; c) for at have lært kættersk

om nadveren, idet han skulle have nægtet realpræsensens, afvist at det var Herrens legeme som opbevaredes i monstransen og udtrykt tvivl om virkningen af den katolske messe når indvielsesordene ikke udtaltes højt og tydeligt. Det sidste punkt gav anledning til en livlig debat mellem ham og Paulus Helie, hvorunder de kbh.ske borgere larmende støttede T. Også andre anklager fremsattes mod T., bl.a. vedr. hans andel i „billedstormen“ i dec. 1530 hvor man dog ikke anså hans skyld for bevist. Det er uklart hvilke anklager han blev dømt for, for dommen foreligger kun i afskrifter som er selvmødsigende. Spørgsmålet om hans nadverlære har været diskuteret til vor tid; der er dog ikke tvivl om at han klart hævdede læren om realpræsensens. Straffen blev forvisning fra Sjællands og Skånes stifter, streng censur og forbud mod at prædike uden biskoppelig tilladelse. Ifølge Paulus Helie, som foragtede både biskop Rønnow og T. som han mente havde forgiftet landet med sin lutherdom, vakte dommen stort postyr. Borgernes vrede vendte sig i den grad mod Rønnow at han kun ved T.s personlige indgriben nåede uskadt til sin bolig. Efter et par uger indgik T. efter mellemkomst af hofmester Mogens *Gøye et forlig med Rønnow som også rigsrådet og magistraten tiltrådte: T. genoptog sit virke i Kbh. efter at have afgivet en utvetydig lydighedserklæring over for biskoppen og lovet at undgå polemik mod katolikkerne.

I de følgende år, der indbefatter Kbh.s belejring under borgerkrigen Grevens fejde, holdt T. sig til sin præstegerning og beskæftigede sig med literært arbejde. Han påbegyndte en oversættelse af Det gamle testamente fra hebraisk, hvoraf de fem Mosebøger udkom 1535 (faksimileudg. 1932). Hans prædikener fra disse år er grundstammen i den postille over søndagenes epistler og evangelier, hvoraf vinterparten må have været færdig 1536 (jfr. tilegnelsen til Chr. III). Bogen udkom først 1539, omfattende en vinter- og sommerdel og prædikener om passionshistorien (faksimileudg. I-II, 1934). Bibelteksterne bringes i T.s egen oversættelse fra græsk, og nyere undersøgelser har dels påvist prædikenernes litterære afhængighed af Luthers kirkepostil, dels hævdet teologisk overensstemmelse med Luther. Postillens hovedformål var at give præsterne et hjælpemiddel til at holde lutherske prædikener. Så vidt vides gik samtlige katolske præster over og blev lutherske præster 1536, og indtil 1546 havde de lov til at oplæse sådanne trykte prædikener fra prædikestolene. Værket er reformationstidens betydeligste indsats på dette område. I august 1535 udgav T. sammen med de andre kbh.ske prædikanter *En Haandbog for Sogne-*

præster (genudgivet 1536 og 1537, optrykt 1970) med ritualerne for de kirkelige handlinger.

Efter Kbh.s overgivelse (juli 1536) fik T. et særligt værnebrev for sig og sin familie. Da rigsdagen i Kbh. i oktober havde godkendt det katolske episkopats ophør og kirkens og samfundets nyordning efter luthersk opfattelse blev T. medlem af den kommission som udarbejdede den latinske „Kirkeordinans“ af 1537. Den er præget af lignende tanker om ordningen af kirken, skolen, hospitaler og fattigpleje som T. i sin tilegnelse af postillens vinterpart slog til lyd for. Da universitetet genoprettedes efteråret 1537 fik han ved siden af sin præstegerning overdraget et lektorat i hebraisk ved dette. I jan. 1538 blev han uden at afskediges fra sin virksomhed i Kbh. efter Roskilde magistrats ønske midlertidig beskikket til teologisk lektor og prædikant ved domkirken der. Der behøvedes en kraftig personlighed for at bryde den modstand kannikerne gjorde mod kirkeordinansens gennemførelse. Han holdt her daglig forelæsninger for de gejstlige. I juli meddelte universitetet ham derfor baccalaurgraden i den hellige skrift. At T. ikke 1537 findes mellem vore første lutherske biskopper har vakt undren. Muligvis har hans ovennævnte forlig med biskop Rønnow stemt Christian III, som betragtede biskoppen som en af sine bitreste fjender, ugunstigt over for ham. Det er dog også muligt, at man har ment, at T. med sine teologiske og fremragende sproglige kundskaber kunne gøre bedre fyldest ved det nye universitet og gennem arbejdet i Roskilde end i et bispeembede. Da Roskildekapitlet i sept. 1539 efter kgl. befaling tillagde ham en årlig løn på 50 gylden, og da han afgiftsfrit fik en kannikegård til beboelse, var vel hans tilbagevenden til Kbh. opgivet; 6.7.1540, da universitetet for livstid overlod ham bispetienden fra Glim, betegnes han også som „publicus in ecclesia Roschildensium sacramentum literarum professor“. Foruden postillen (1539) udgav T. i sin Roskildetid en oversættelse 1538 af Justus Menius' *Oeconomia Christiana* under titlen *En Christelig husholdning* (tabt på nogle blade nær).

Efter at Ribe stifts første evangeliske biskop, Joh. Wenth, var død i aug. 1541, „begærede“ såvel kapitlet som provster og „menige klerici“ i stiftet T. udnævnt til hans efterfølger. Kongen indhentede en erklæring fra universitetet og udnævnte ham (21.10.1541). T.s indvielse foretog Johannes Bugenhagen, som kongen atter havde indkaldt, 30.4.1542 i Ribe; rigsrådet og samtlige andre bisper var til stede da der forhandlede om visse tillæg til kirkeordinansen (Ribe-artiklerne). – Også som biskop prædikede T. hyppigt og besørgede en tid lang den teologiske under-

visning ved domkapitlet, men 1543 opnåede han at der blev oprettet en særlig stilling som „læsemester“ ved dette. Som de andre bisper havde han store vanskeligheder ved at få kirkeordinansens bestemmelser gennemført både med hensyn til skolers og hospitalers oprettelse; præsternes dårlige økonomiske kår kæmpede han ihærdigt for at få lettet, hvilket først skete 1555 (ved „Klemmebrevene“). Han stred også hårdt for at forbedre de sædelige forhold blandt præster og menigheder og bekæmpede den gængse overtro og trolddom samt de mange levn fra katolsk tid; på de to almindelige bispemøder han kom til at deltage i (Antvorskov 1546, Kbh. 1555) søgte man da også særlig at råde bod på disse brist. Sin gamle kraft som vækker synes han imidlertid ikke at have bevaret; et hyrdebrev fra hans første bispetid, der særlig behandler „præstefristelser“, taler mærkeligt nok ikke om troslivets kampe og anfægtelser, men om farerne for gendøbere, „sakramentererne“, samt spådoms og trolddoms udøvere (først trykt i Smaaskrifter). Advarslen mod „sakramentererne“ bekræfter at T. ingenierte nærede zwingliske tanker om nadveren; men muligvis har han været påvirket fra Jean Calvin, hvis *Institutio* han efter en optegnelse i et eksemplar af postillen (bevidnet af H. P. Resen) har læst. Muligvis skyldtes også hans interesse for en skærpet kirketugt påvirkning fra Calvin. 1557 indsendte han en latinsk afhandling om „band“ til Peder „Palladius“ og Johannes „Machabæus“ censor, men fik den tilbage, næppe fordi de principielt var uenige med ham, selv om hans krav om kirkens absolut fri udøvelse af kirketugt kunne vække betænkelighed, men fordi skriftet var et forsvar for en bandsættelse i anledning af et økonomisk retskrav, hvilket unægtelig smagte af den sammenblanding af åndeligt og verdsligt, man så stærkt havde bebrejdet det katolske hierarki (først trykt i Smaaskrifter).

På sine visitatser havde T. gentagne sammenstød med „den uægte jyske adel“ som forholdt kirken dens rettigheder og søgte at berige sig af dens gods (hvad i øvrigt også bønderne gjorde, så vidt de kunne); engang overfaldt endog en rasende adelsmand T. i selve Ribe domkirke. Særlige vanskeligheder fik han da Christian III 1544 atter lagde de tøringlenske kirker, som i middelalderen havde hørt til Ribe stift, til dette; hertug Hans (1521–80) og hans lensmænd nægtede at anerkende T.s visitatsret, og først 1554 bøjede man sig for kongens afgørelse. Ved enkelte lejligheder mødte T.s administration i øvrigt modstand fra kongens side, og 1555 måtte denne i anledning af T.s strid med en herremand og bønder i Lintrup sogn om en embedsbesættelse

indskærpe ham at overholde kirkeordinansens bestemmelser.

I sin første bispetid vedblev T. at arbejde litterært. Således lavede han en parafrase over Veit Dietrichs kirkebønner til alle søn- og helligdage (trykt i Smaaskrifter, 1870); 1543 fik han privilegium på trykning af en bibeloversættelse. Men værket udkom ikke, vel pga. trykningens kostbarhed, og efter udgivelsen 1550 af Christian III's bibel opgav T. vel håbet om at få sin oversættelse trykt. Det udarbejdede er gået tabt. 1552 udgav han Paternoster og salme 71 med forklaring. En forklaring til hele katekismen er tabt, og flere andre skrifter kendes kun af titel. Hans oversættelse af Luthers Glosse (1531) med det kejserlige mandat (Et tilbørligt strengt Svar) udkom aldrig, hvorfor vides ikke (optrykt i Smaaskrifter, 1870). Ifølge Hans Thomesens oplysninger i sin salmebog (1569) lod T. 1544 den danske salmebog „forbedret udprente“. En sådan er nu tabt, men en salmebog fra 1553 er hidtil blevet antaget for at være T.s. Denne opfattelse er på overbevisende måde blevet gendrevet (Niels Knud Andersen) i den nyeste udgave af 1553-salmebogen (faksimileudg. 1983, denne var i virkeligheden en „bogtrykkersalmebog“, udgivet af Hans Vingaard, hvortil T. leverede bidrag. T. har selv digtet salmer, bl.a. „forvendte“ han kendte middelalderlige til lutherske salmer, desuden oversatte han Luther-salmer og andre. T. skrev til gregorianske melodier og forsøgte i det hele taget at overføre den katolske sangdigtning, som var skabt omkring messeliturgen, til dansk. Den første kollekttrække i salmebogen 1553 går via en nedertysk kollektssamling tilbage til det katolske missale, og den stammer næppe fra T.s hånd. Peder Palladius optog denne i „Alterbogen“ (1556), dog tilpasset efter kirkeordinansens bestemmelser. Til grund for alterbogens anden kollekttrække lå Niels 'Palladius' oversættelse af Veit Dietrichs bønner, og ikke T.s hvilket man tidligere antog. En samlet moderne fremstilling af T.s teologiske standpunkt findes ikke. I den tidligere nævnte definition af prædikanternes bibelhumanistiske opfattelse er der taget et vist forbehold netop over for T. som på væsentlige punkter stod Luther nærmere end de øvrige prædikanter. I sin konklusion på samleværket om T.s postil gik Hal Koch endnu videre, idet han erklærede at man i T.s prædikener møder „en klar og uforfalsket wittenbergsk lutherdom“. Efter i flere år at have lidt af podagra og stensmerter døde T. 11.11.1561. Det værk, han havde haft så stor fortjeneste af at have fremmet, stod nu fast; og snart sejrede den opfattelse at han havde været den lutherske reformations første talsmand i Danmark. Siden den ortodokse periode

sank vel hans ry på grund af formodningen om, at han havde delt Huldreich Zwinglis nadverlære, men i 1700-tallet slog man T.s ret til tilnavnet „den danske Luther“ fast, og i 1800–1900-årene er der rejst mindesmærker for ham flere steder.

□ Mal. 1579 efter ældre forlæg (Fr.borg), efter dette mal. 1639 (Ribe domk.), litograferet 1867, og stik af J. G. Mentzel. Efter sidstnævnte mal. af Hans Hansen, 1812 (Roskilde domk.) samt stik af bl.a. H. Meyer og træsnit af bl.a. C. L. Sandberg, 1871, H. P. Hansen, 1886 og 1894, samt litografi bl.a. 1850. Mal. som har været antaget at forestille T. (Asmild kloster). Relief efter mal. i kirken på ligsten 1663 (Ribe domk.), erstatning af ældre sten. Relief af H. E. Freund på monument til anlægget Hans Tausens minde i Viborg 1835 (Gråbrødre plads). Fremstillet på historiemal. o.l.: s.m. biskop Rønnow tegnet af A. A. Müller (Fr.borg) og malet af samme, 1836, herefter litografi af A. Kittendorff. T. prædikende, mal. af Müller, 1836. Samme emne malet af P. Raadsig, 1841. T. og Rønnow på skitse af W. Marstrand udst. 1873 (Kbh.s univ.), mal. af Carl Bloch 1875 og 1876 (sst.), litograferet af Joel Ballin og gengivet i træsnit af F. Hendriksen efter tegn. af A. Jerndorff. Buste af Th. Stein, 1883 (Viborg; Fr.borg), efter denne træsnit af H. P. Hansen s.å. Relief af Aksel Hansen, 1894 (mindesmærke ved Birkende k.; Hans Tausens k., Kbh.). Relief, udkast til bronzedøre til Ribe domk., af Anne Marie Carl Nielsen, udst. 1904. Statuette signeret E. E. 1926. Statue af V. Jarl, 1929 (ved Frederiks k., Kbh.). Frimærke 1936 af J. Britze efter tegn. af Aksel Jørgensen. Afbildet på relief af Max Andersen, 1939, til reformatiønsmonument (Bispetorvet, Kbh.). Statue af Johannes Bjerg 1940–42 (ved Ribe domk.; Hans Tausens k., Kbh.). Mal. af Hjalte Skovgaard, 1947 (Suldrup k.). Glasmal. af Kræsten Iversen, 1956 (Tårnbæk k.). Fremstillet på mal. af Emma Kongsbøl. Relieffer (bl.a. kirkerne i Hatting, Fraugde, Krogsbølle, og Skt. Thomas k., Kbh.). – Sten med mindeindskrift om T.s første lutherske prædiken på kgd. i Viborg (Viborg mus.; kopi på Hinge kgd.). Epitafium ca. 1600 (Ribe domk.). Mindestøtte af J. Wiedewelt (ved Jægerspris). Mindetavle 1866 (Birkende k.). Mindsten 1891 (Antvorskov) og 1901 (den gl. bispegård i Ribe).

Udg. Småskrifter, udg. H. F. Rørdam, 1870. H. T.s overs. af de fem Mosebøger, udg. Bj. Kornerup, 1932. Postil I–II, udg. samme, 1934. Den ny psalmebog 1553, faks.udg. ved P. Gamrath, 1944. Malmo-salmebogen 1533, udg. John Kroon, Malmö 1967 (Den jyske aften-sang). Skrifter fra reformationstiden I, 1970 (Døbebogen 1528, En håndbog for sognepræster 1535 og 1537, udg. ved Martin Schwarz Lausten og Inger Bom).

Lit. H. Knudsen i *Annaler for nord. oldkyndighed*, 1847 85–137. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml.* 2.r.III, 1864–66 1–46 292–367 840–42 og IV, 1867–68 66–70. Samme sst. 4.r.III, 1893–95 658–79 681–89. P. Severinsen sst. 5.r.II, 1903–05 1–55 240–92. Kai Horby sst. 1969 26–49. E. Ladewig Petersen sst. 1972 24–57. C. T. Engelstoft i *Hist. t.* 3.r.VI, 1867–69 1–66. A. Heise sst. 4.r.III, 1872–73 222–517. H. F. Rørdam i *Kbh.s univ.s hist.* I, 1868–69 446–85. Ludw. Schmitt: Johann Tausen, Köln 1894. Johs. Pedersen i *Teologisk t.* 3.r.VIII, 1917 195–231. Niels Møller: *Salmesprog og salmetryper*, 1923. J. Oskar Andersen i *Diakonissestiftelsens årbog* 1925–26 16–68. Samme i *Danmark* I, 1941 526–33. Marie Christensen: H. T., 1942. Krister Gierow: *Den evangeliske bønélitteraturen i Danm.* 1526–75, Lund 1948. Niels Knud Andersen: *Confessio Hafniensis*, 1954. Samme i *Hymnologiske medd.* VI, 1977 7–26. P. G. Lindhardt og Bj. Kornerup i *Den danske kirkes hist.* III–IV, 1959–65. *Danske messebøger fra reformationstiden*, udg. S. H. Poulsen, 1959 = *Univ.jubilæets da. samf.s skr.* CCCLXXXIII. *Tro og tale. Studier over H. T.s postil*, red. K. E. Bugge, 1963 = *Kirkehist. studier* 2.r.XIX. Anders Malling: *Dansk salmehist.* VII, 1972 285–90.

Papirer i *Kgl. bibl. og Landsark. for Nørrejylland*, Viborg.

Martin Schwarz Lausten (J. Oskar Andersen)

Tegner

Slægtens første kendte mand er kronelensmand, brugsskriver ved Limhamn kalkbrud Jöran T. (ca. 1650–ca. 1709) hvis søn var øltapper i Malmø Isak T.

I. W. T. var ~ Hedevig Elise Drejer, d. af botanikeren S. *D.

Th. Hauch-Fausbøll: *Patriciske slægter* IV, 1919 184–226. Samme: *Slægten Tegner*, 2. udg. 1937.

Hans H. Worsoe

Tegner, Hans Christian Harald, 1853–1932, tegner. * 30.11.1853 i Kbh. (Frue), † 2.4.1932 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: litograf I. W. *T. (1815–93) og Ane E. Hansen (1825–62). ~ 24.10.1896 i Sundby med Helga Byberg, * 13.1.1862 i Fredericia, † 26.2.1945 i Fredensborg (~ 1° 1883 med læge Hans Peter Henrik Stilhoff, 1855–1908), d. af købmand, konsul Ole Strib Hansen B. (1812–82) og Karen Møller (1821–89).

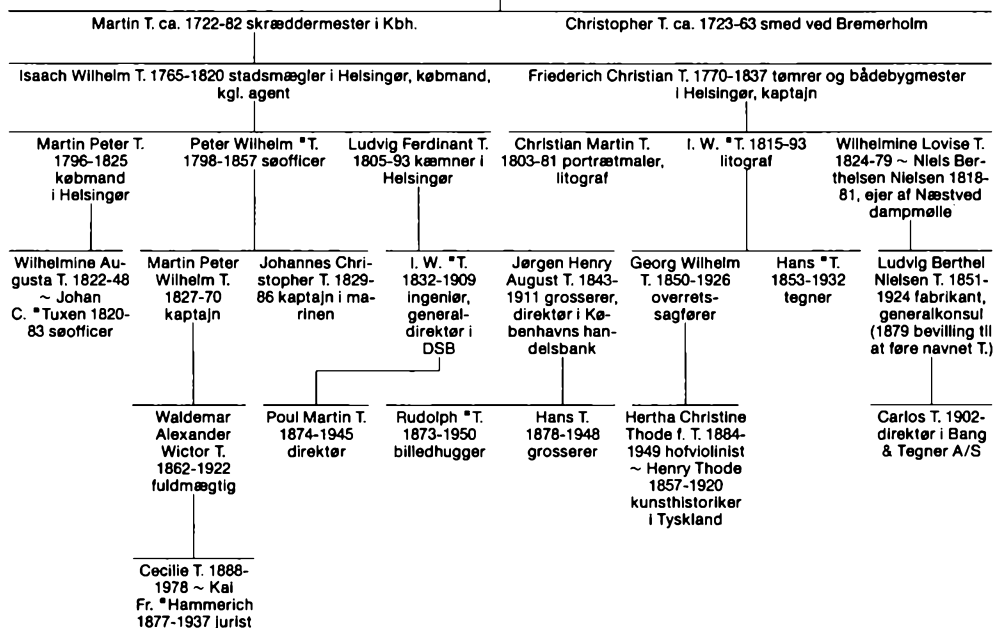
T. uddannedes til litograf hos faderen og A. *Kittendorff, fik tegneundervisning af Chr. V. Nielsen og dimitteredes til akademiet som han besøgte 1869–78. Han udstillede et par gange på Charlottenborg, 1882 nogle farvelagte illustrationer til H. C. Andersens *Fryløjet* og *Svinedrengen* (i bogform 1884) og 1889 en akvarel *Fanetoget til Amalienborg* (som købtes til kongens privatsamling). 1882–83 rejste han i Tyskland, Schweiz og Frankrig, opholdt sig 1883 og 89 i Paris og var 1892 sammen med sin nære ven F. *Hendriksen i Østrig og Italien. Allerede i sin akademitid begyndte han at tegne til satiriske ugeblade (bl.a.

Figaro) og var 1873–80 knyttet til Punch hvis kulørte (upolitiske) midterbilleder han gennem en årrække leverede. Han vandt sig herigennem ry som humoristisk tegner i tidens lidt plumpe københavnerstil („Saa vender vi Madam Svendsen“), en genre der siden videreførtes af Alfred *Schmidt, og 1881 sikrede Ernst *Bojesen sig hans medarbejderskab til den humoristiske kalender Oldfux. Forbindelsen med Bojesen fik stor betydning for T. idet det var denne der opfordrede ham til at illustrere den store Holberg-udgave (1883–88) som med et bragte ham op i et helt andet plan som illustratør. Han gik meget grundigt til værks med denne opgave, studerede datidens arkitektur og interiørkunst bl.a. på rejser rundt om i Danmark og Nordtyskland, tegnede efter gamle møbler han samlede i sit hjem, og stilrigtige dragter fra Det kgl. teater og gjorde et så indgående studium af hele tidens ornamentik at han fuldstændig beherskede dens udtryksformer. Denne præstation føltes som noget enestående, og i en artikel i anledning af rokokoudstillingen i Kbh. 1891 fremhæver Bering *Liisberg T. som „den første af vore Kunstnere, der har fattet Rokokoens Karakter“. Man forstår da også at der i en tid hvor ornamentet spillede en så altovervejende rolle inden for kunstindustrien var god brug for en kunstner af denne støbning, og T. kom med dette værk med ét til at stå som en autoritet på det dekorative område herhjemme. Man havde nu bud efter ham mange steder fra, og i årenes løb var han virksom på de fleste af kunstindustriens områder. Bogkunsten forblev dog hans særlige felt, og hans indsats her har i høj grad medvirket til den opblomstring der fandt sted i dansk boghåndværk i slutningen af forrige århundrede. Hans andet hovedværk som illustratør er verdensudgaven af H. C. Andersen (på Ernst Bojesens forlag 1900), en stor, flot anlagt publikation der udkom samtidig i oversættelse rundt omkring i verden. På enkelte tegninger nær må dette illustrationsværk dog betegnes som mislykket. Helt vellykket og utvivlsomt hans bedste illustrationsarbejde er derimod Karl Larsen: *Udenfor Rangklasserne*, 1896 hvor han med de sikkert trufne københavner typer greb tilbage til et område han var fuldt ud fortrolig med.

Foruden disse egentlige illustrationsarbejder arbejdede T. i udstrakt grad med rent dekorativ bogkunst og har forsynet en lang række bøger med vignetter, dekorative rammer, titelblade og omslag ofte med indføjede naturalistiske billeder af figurer, landskaber og lignende, bl.m.a. H. Pontoppidans *Muld*, 1891, *Det forjættede Land*, 1892 og *Dommens Dag*, 1895, K. Hamsuns *Ny Jord*, 1893, C. Nyrops *Det Suhrske Hus*, 1899,

Tegner, Hans

Isak Tegner 1693- øltapper i Malmø

Troels Troels-Lunds *Dagligt Liv i Norden I-XIV*, 1908-10, *Danmarks Riges Historie I-VI*, 1896-1907, Jul Clausen og P. Fr. Rists *Memoirer og Breve I-L*, 1905-27, *Fortids Sagn og Sange* ved Kr. Nyrop I-VI, 1907-09 samt af Foreningen Fremtidens små klassikerudgaver bl.a. Poul Møller (1891), Wessel og Ewald (1892), Carl Bagger (1898), Blicher (1902) og Oehlenschläger (1904). – På dansk bogbinderkunst har T. ligeledes i høj grad sat sit præg. 1885-95 tegnede han en række komponerede bind, særlig for Philipsens forlag. Men navnlig blev det af betydning, at han var med i det fremstød Forening for boghaandværk tog initiativet til i begyndelsen af 90'erne, ved den internationale bogudstilling i Kbh. 1891 og Chicago-udstillingen 1893. Til disse lejligheder udførtes efter hans (og Th. *Bindesbølls) udkast de første kunstnerisk gennemførte enkeltbind (udført af Immanuel *Petersen, J. L. *Flyge, Carl Petersen og Anker *Kyster) som skaffede vort boghaandværk et anset navn i udlandet. Dette frugtbare samarbejde fortsattes gennem årene, og T. blev med sin forståelse af håndværkets krav og sin dekorative idérigdom en god støtte for bogbinderne. Han forstod at tegne stempler de kunne bruge og variere, og han tegnede en lang række fornemme privatbind som kom frem på de store internationale kunstindustriudstillinger, foruden at han gav udkast til talrige festskrifter, adresser o.l.

Da der 1901 i tilknytning til Kunstindustrimuseet oprettedes en kunsthåndværkerskole blev T. udset til at være dens leder. Denne stilling bestred han i en årrække med dygtighed og betydelig personlig indsats. Hans undervisning var ret radikal idet han ikke lod eleverne kopiere historiske stilformer, men henviste dem til at benytte naturmotiver som fx blomster, sommerfugle, konkylrier o.l. og lærte dem at udforme disse dekorativt. – Efter P. *Krohn's død blev T. 1907 kunstnerisk leder af Bing & Grøndahl og debuterede som keramikere på Århusudstillingen 1909. Han arbejdede særlig for en fornyelse af overglasurmaleriet som i langt højere grad end underglasurmaleriet gav mulighed for den præcise, dekorative detalje, og hans første arbejde var karakteristisk nok en rekonstruktion af Heinrich *Hansens Rosenborg-stel. Senere tegnede han en række nye modeller for fabrikken, bl.a. *Herregårdsstellet* og Bing & Grøndahls jubilæumsstel (1928) samt en række større repræsentative enkeltarbejder. Særlig yndet er T.s polykrome rokokofigurer bl.a. *Kavallererne, der slaas med Sne*. *Et dansende Par* og *Dame med Hund paa Skødet* som er modelleret af J. J. *Bregnø efter T.s udkast. – Allerede ved udsmykningen af det indre af Sølyst (1900) ved Klampenborg havde T. vist sin evne til en gennemført rumdekoration (møbler, tæpper, gardiner, tapeter m.m.), og da kritikken over det nye Christiansborg rejste

sig, følte det som en betryggelse at T. 1916 blev anmodet om at bistå Thorvald Jørgensen med slottets indre udsmykning. Han opgav sin stilling ved Kunsthåndværkerskolen, som derpå gik ind, for helt at hellige sig denne store opgave. Arbejdet blev dog i nogen grad en skuffelse for ham, og han måtte 1923 trække sig tilbage uden selv at have haft lejlighed til at overvåge fuldførelsen af de lokaler han egenhændigt havde givet udkast til (bl.a. de otte repræsentationssale på 1. sal i fløjen ud mod ridebanen). Af T.s talrige dekorative arbejder kan desuden nævnes Århus teaters tympanon og frise, som udførtes i fliser hos Herman A. Kähler, gravmælerne for skolemanden William Jacobsen (Assistens kirkegård), Heinrich og Pauline Hirschsprung, 1912 (Mosaisk Vestre kirkegård) og Gustav Wied (Roskilde gråbrødre) samt restaureringen af springvandet på Gl. Torv (1892). Af brugsgrafik bl.a. den danske femkroneseddel (1898–1912).

T. havde ikke Th. Bindsbølls frodighed eller originalitet, men som dekorativ kunstner indtager han dog ved siden af denne en fremtrædende plads i sin samtid. Personlig var han en tilbageholdende og stilfærdig mand med et lidt mut væsen og et yderst tørt lune. Han kunne ikke tegne, hvad han ikke havde set, og hans ornamentik hviler på indgående studier over svundne århundreders stilformer. Ofte er det en bizar sammenblanding af gammelkendte elementer fra barok- og rokokkoornamentik, men helheden er af samtiden blevet følt som noget nyt, bl.a. fordi detaljerne er sat op med en følelse for tingenes symbolik og gennemtegnet i en sikker og robust streg der er præget af tidens naturalistiske opfattelse, men dog viser stramhed og beherskelse af formen. Med årene arbejdede han sig mere og mere bort fra stilforbillederne henimod en friere linjerytme hvis fornemmelse for udfyldningen af fladen ofte føles i slægt med tidens art-nouveau stil. – T. fik fortjenestmedaljen i guld 1888 (for Holberg-illustrationerne) samt guldmedaljer i Paris 1889 og i München 1905. 1909 valgtes han til medlem af akademirådet. – Tit. professor 1897. – R. 1927. F.M.I. 1888. □ Tre tegn. af T. som barn af A. Kittendorff (Fr.borg). Avistegn. efter foto fra 1870erne. Træsnit 1885 efter foto. Buste af F. Hammeleff, 1885. Afbildet på P. S. Krøyers mal. Musik i atelieret, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo) og gentagelse 1887 (Hirschsprung). Afbildet på P. Fischers mal. En aften i Det kgl. teater, 1888. Tegn. af Chr. Krohg, 1890. Tegnedede selvportr. 1894 og 1895. Mal. af V. Irminger 1902 og 1903 og mal. s.m. hustru 1903 og mal. af samme, 1923. Tegn. af E. Henningsen (Fr.borg) og af Alfred Schmidt. Foto.

Interview i Politiken 27.3.1894. H. T. i Skonvirke X, 1924 48. – Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Tegner, 2. udg. 1937 55f. Karl Madsen i Dagsavisen 18.12.1883. Jul. Lange i Ude og hjemme VII, 1883–84 636f. Emil Han-nover i Hjemme og ude 30.11.1884. Samme i Politiken 20.2.1887. Kunstbl., 1888 295. H. C. Bering Liisberg i Tidsskr. for kunstindustri VII, 1891 106. Dannebrog 1.9.1892. Sig. Müller i Højskolebl. XIX, 1894 449–52. Fr. Beckett i Ill. tid. 22.4. s.å. F. Henriksen sst. 2.12.1923. Hver 8. dag, 1899–1900 89–92. Chr. A. Been i Tidsskr. for industri II, 1901 177–91. C. E. Jensen: Karikatur-album II, 1907 434f. Henning Brøchner i Bogen-venner IV, 1914 116–19. H. S. Henriksen i Årbog for bogvenner I, 1917 68–86. Gudm. Hentze i Skonvirke VIII, 1922 113–26. Th. Oppermann og Anker Kyster i Berl. aften 29.11.1923. Politiken 30.11. s.å. [Povl Engelstoft og J. H. Bing:] Porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl 1853–1928, 1928 39–44 o.fl.st. Poul U. Michelsen i Nyt t. for kunstindustri I, 1928 224. H. S. H[enriksen] i sst. V, 1932 64. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932. Alfr. Schmidt i Samle-ner IX, 1932 64. Politiken 3.4. s.å. Berl. tid. s.d. Sig. Schultz i Dagens nyheder s.d. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941 266–70. Arthur G. Hassø: Danske exli-bris, 1942. H. P. Rohde: Ernst Bojesen, 1958. Erik Dal: Danske H. C. Andersen-illustrationer, 1975. Erik Lassen: En kbh.sk porcelænsfabriks hist. Bing & Grøndahl 1853–1978, 1978.

Merete Bodelsen

Tegner, Isaac Wilhelm, 1815–93, litograf. * 23.6. 1815 i Helsingør, † 21.12.1893 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: tømrer- og bådebyggermester, kaptajn i Helsingørs brandkorps Friderich Christian T. (1770–1837) og Inger Marie Poulsen (1780–1835). ~ 1° 4.11.1848 i Kbh. (Trin.) med Ane Emilie Hansen, * 29.11.1825 i Kbh. (Trin.), † 5.11.1862 på Jydske asyl ved Århus, d. af handelsgartner Hans Christian H. (1786–1827) og Gertrud Christine Löchte (1792–1882). ~ 2° 31.10.1863 i Kbh. (Garn.) med Athalia Frederikke Henriette Thaae, * 26.3.1832 i Bergafjord i Island, † 1.10.1888 på Frbg. (~ 1° 1855 med litograf Andreas Christoffer Møller Hansen, 1823–62), d. af islandsk købmand, senere i Kbh., David Christian Frederik T. (1802–71) og Christine Marie Biermann (1802–80). – Far til Hans *T.

T. begyndte sin uddannelse som malerlærling og blev svend 1834. Allerede i sin læretid besøgte han kunstakademiet og nåede her op i modelklassen. Han gik dog snart over til at lære litografien i Carl Hencckels stentrykkeri som han forlod 1838 for at søge stilling i Em. Bærentzens institut, datidens mest kendte virksomhed inden for branchen. Sammen med to kammerater her, Adolph Kittendorff og tyskeren Karl Müller vandt han 2000 rdl. i lotteriet. De tre unge mennesker drømte om at oprette deres eget firma og tænkte at købe brødr. Berlings 1840 anlagte litografiske institut. Müllers død og tre-årskrigen udbrod forsinkede imidlertid deres planer, og først 1850 nåede firmaet sin oprettelse under navnet *I. W. Tegner & Kittendorff*. Mens

Tegner, I. W.

Kittendorff navnlig gav sig af med at gengive kunstneriske arbejder, var T.s speciale portrætlitografi, der da, før fotografiens gennembrud og efter at kobberstikket var slået ud af det billigere litografi, var den gængse og meget brugte form for mangfoldiggørelse af portrætter. Med understøttelse af det Reiersenske fond havde han søgt videre uddannelse i Berlin, Dresden og Paris, og hans evne til at træffe en lighed, hans omhyggelige om end noget tørre udførelse gav hans værker stor yndest, og han er sikkert den litograf her i landet som har udført flest portrætter; Det kgl. biblioteks afleveringsprotokoller viser at der i årene 1851–91 er afleveret ca. 1200 portrætter fra firmaet T. & Kittendorff. Han har arbejdet dels efter malerier som *Bertel Thorvaldsen* efter Horace Vernet, *Fru Heiberg* efter W. *Marstrand og *Peter Tordenskiold* efter Balthasar *Denner, dels efter levende model og i de senere år efter fotografier, således *Bjørnstjerne Bjørnson* og *Frithjof Nansen*, men konkurrencen med en gengivelsesform der som denne selv muliggjorde mangfoldiggørelse var i det lange løb umulig, og portrætlitografien døde langsomt ud. Firmaet bestod dog til T.s død. – R. 1875. □Tegn. af C. Bayer, 1877 (Fr.borg), af F. Henningsen, 1879 (Kobberstiksaml.), af E. Henningsen (sst.) og af A. Kittendorff. Træsnit 1888. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Tegner, 2. udg. 1937 51 55. Pietro Krohn i Tidsskr. for kunstindustri 2.r.II, 1896 149. Litografien i Danm., 1922 III 22f.

H. S. Hendriksen*

Tegner, Isaac Wilhelm, 1832–1909, ingeniør, generaldirektør for DSB. * 20.5.1832 i Helsingør, † 16.10.1909 i Hellerup, begr. i Helsingør. F: skibsklarer, tømmerhandler, møllejejer, senere kaptajn, kæmner og dampskibsekspeditor Ludvig Ferdinand T. (1805–93; ~1° 1827 med Abigael Johanne Giebelhausen, 1806–28) og Marie Fredericke Elisabeth May (1813–95). ~ 18.9.1860 i Århus med Hedevig Elise Drejer, * 28.2.1842 i Kbh. (Frue), † 2.5.1919 i Hellerup, d. af botaniker S. *D. (1813–42) og Susanne C. V. M. Høpfner (1812–1900).

T. blev 1850 elev på den kgl. militære højskole og efter oprykningseksamen 1853 udnævnt til sekondløjtnant à la suite i ingeniørkorpset. 1855 afgik han til tjeneste ved korpset. Kort efter forflyttedes han til kongerigets vejteneste, der hørte under ingeniørkorpset med tjeneste i Vestjylland. 1861 blev han premierløjtnant, og s.å. ansattes han som afdelingsingeniør ved kontrollen med de jyske jernbaner. Ved lov af 4.3.1857 var der givet koncession til et engelsk selskab på anlægget af den såkaldte jyske tværbane, Århus-Vi-

borg-Randers, men ved lov af 10.5.1861 overtog staten selv fuldførelsen af denne bane. Under krigen 1864 deltog T. som ingeniørofficer i skansearbejdet. 1865 fik han afsked fra krigstjenesten og blev 1867 overingeniør for anlægget af de jysk-fynske baner som dette år overtoges af staten. Under T.s virksomhed som sådan fandt den egentlige udvikling af jernbaner i Danmark sted, og den blev derfor i høj grad præget af ham; sporlængden øgedes fra 500 til 2200 km, og de tilkomne var så godt som alle bygget af ham. Til hans mest bekendte arbejder hører jernbanebroen mellem Ålborg og Nørre Sundby, hvor funderingsarbejderne frembød særlige vanskeligheder, og Masned Sundbroen.

Det var T. der først af alle stillede sig og løste den opgave at føre jernbanevogne over vandet fra landsdel til landsdel. Det er således ham der har bygget dampfærgelejerne ved Store- og Lillebælt, ved Øresund, ved Limfjorden og ved Gedser. 1871–74 var han medlem af bestyrelsen for havneanlægget ved Esbjerg; 1878 blev han medlem af den nedsatte kommission angående Kbh.s banegårds udvidelse og 1886 af kommissionen angående jernbaneforholdene i og ved Kbh. 1888 blev han endvidere medlem af den nedsatte kommission angående anlæg af frihavn og frilager ved Kbh. Efter Niels *Holsts uventede død udnævntes T. 1889 til generaldirektør for statsbanedriften idet han dog vedblev at fungere som overingeniør. T.s evner kom i denne stilling til deres fulde ret, og der foregik i hans tid en kraftig udvikling af statsbanernes virksomhed. Lokomotiv- og vogntallet blev omtrent fordoblet, det gennemsnitlige togantal steg på alle strækninger, og tarifreformen af 1897 med indførelse af billige takster var hans fortjeneste ligesom tilslutningen til det internationale jernbaneforbund vedrørende godsbeholdningen. T. var en fremragende administrator af den gamle skole, myndig og patriarkalsk over for personalet, men med blikket åbent for det væsentlige i alle sager, og navnlig med en klar opfattelse af hvor dansk jernbanevæsen skulle sætte ind for at kunne hævde sig. I en udtalelse fra 1899, som er gengivet i Rigsdagstidende, pegede T. på disse problemer, særlig bygningen af en række dobbeltspor, udvidedes af Kbh.s hovedbanegård og bygning af faste broer mellem Masnedø og Falster og over Lillebælt, og advarede mod bygningen af de mange privatbaner. Rigsdagen der hidtil i alt væsentligt havde fulgt T., således ved lovene af 1892 og 1898 om statsbanedriftens ordning, fandt disse planer der i alt ville koste 75 mill. kr. for storslåede og lod sig ikke afholde fra bygningen af de private baner hvoraf alene loven af 27.5.1908 gav 51.

Med de fyldte 70 år trak T. sig 1902 tilbage men beholdt overingeniørembedet til 1906. Hans anselse inden for faglige kredse var meget stor; et naturligt udslag heraf var at han 1892 valgtes til Dansk ingeniørforenings første formand. Han var klar og konsekvent i sit arbejde og kunne være ubøjelig over for såvel rigsdagen som personalet. Over for dagspressen var han ikke meget indladende. Tilsammen gav dette anledning til at der taltes om hans hårde styre, men det var med urette selv om man måske nok kunne betegne hans styre som håndfast; han var både personalet og hele det danske jernbanevæsen en god mand hvis betydning for dansk jernbanevæsens udvikling og høje standard vanskeligt kan værdsættes højt nok. – Justitsråd 1869; frasagde sig titlen 1893. – R. 1865. DM. 1871. K.² 1879. K.¹ 1888. □ Litografi af I. W. Tegner, 1890, efter foto. Buste af R. Tegner, 1899 (Fr.borg; Tegners mus.). Mal. af A. Jerndorff, 1901 (Dansk ingeniørforening) og af Gabriel Jensen, 1903 (general-direktoratet for DSB). Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Mal. af Viggo Brandt, 1908. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Tegner, 2. udg. 1937 62f 70. V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. [F.] Øllgaard i Ingeniøren IV, 1895 50–53. [H.] Flensborg sst. XLI, 1932 273f. Povl Bentzon sst. XLIV, 1935 afd. VI 214. Dansk jernbanebl. 8.8.1902 og 24.10.1909. Jernbanebl., 1909 25. Nationaltid. 16.10. s.å. Berl. aften s.d. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. aften 18.5.1932. Politiken 17.10.1909. C. O. Rimestad i Ill. tid. 31.10. s.å.

*Povl Vinding**

Tegner, Peter Wilhelm, 1798–1857, søofficer. * 15.7.1798 i Helsingør, † 18.2.1857 i Kbh. (Holmens), begr. i Helsingør. F: kgl. agent, købmand, stadsmægler Isaach Wilhelm T. (1765–1820, ~ 2° 1813 med Christiane Christophersen, 1764–1828) og Ellen Marie Lund (1769–1813). ~ 28.10.1826 i Tikøb med Johanne Cecilie Cathrine Christophersen, * 17.11.1802 i Tikøb, † 13.4.1875 sst. (~ 1° 1819 med købmand, senere løjtnant Martin Peter Tegner, 1796–1825), d. af brygger i Helsingør Johannes C. (ca. 1748–1811, ~ Cecilia Cathrine Hansdatter, ca. 1742–1808) og Bodil Christine Rasmussen. T. blev sekondløjtnant 1818, premierløjtnant 1825, kaptajnløjtnant 1834, kaptajn 1842, kommandørkaptajn 1848 og kommandør 1852. Da det på den tid T. blev officer var sparsomt med udkommandoer, kastede han sig over studiet af matematik, navigation og astronomi. 1822–23 var han hjælpelærer, fra 1829 2. lærer, 1833–41 1. lærer i matematik og navigation på Søkadetakademiet og 1824–30 om sommeren med kadetskibet. Han var en glimrende lærer der reforme-

rede undervisningen, indførte gode af ham selv forfattede lærebøger der i mange år blev anvendt på akademiet, og var meget afholdt af kadetterne. Han udgav 1834 *Den elementaire Geometrie* og *Analytisk retliniet og sphærisk Trigonometrie*. 1840–44 *Den nautiske Astronomie* med tabeller, frugten af ti års vedholdende arbejde, 1845 *Beskrivelse over Jordens Figur I–IV* og 1847 *Tillæg til Tegnernes nautiske Astronomie*, ligesom han også i Archiv for Søvæsenet har gjort sig bemærket ved fortrinlige afhandlinger. Hans forfattervirksomhed mødte påskønnelse, således udtalte kongen flere gange sin tilfredshed, og kong Oscar I af Sverige tildelte ham en guldmedalje. Efter faderens død overtog T. Borupgård som han selv drev, indtil virksomheden som lærer og forfatter lagde beslag på hans tid, hvorefter han solgte gården 1844. Da krigen 1848 brød ud fik T. ordre til at lede søtransportvæsenet. Han organiserede dette fra grunden og gav impulsen til bygning af de jerntransportbåde der blev benyttet i de følgende 50 år, ligesom han udarbejdede et nyt signalsystem for transportflåden. Efter krigen var hans helbred nedbrudt, han trak sig tilbage til sit landsted Paulinelist i Snekkersten hvor han tilbragte sin tid med videnskabelige sysler og havearbejde. 1929 oprettedes Det Tegnerneske legat der inden for Søelieutenant-selskabet anvendes til præmiering af pris-spørgsmål. – R. 1835. DM. 1840. K. 1850. □ Mal. af Aug. Schiøtt, 1856, samt af ukendt. Fremstillet på Otto Baches mal., 1888, af hestgarden der indskibes 1848 (Amalienborg), hertil et forarbejde (forhen Sorgenfri). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Tegner, 2. udg. 1937 29f 34. Tidsskr. for søvæsen, 1857 65–67. Th. Topsøe-Jensen sst. C, 1929 31–37. Søelieutenant-selsk. 1784–1934, 1934.

*Th. Topsøe-Jensen**

Tegner, Rudolph Christopher Puggaard, 1873–1950, billedhugger. * 12.7.1873 i Kbh. (Garn.), † 5.6.1950 i Gilleleje, begr. i Tegner-museet. F: premierløjtnant, kammerjunker, senere grosserer og bankdirektør Jørgen Henry August T. (1843–1911, ~ 2° 1900 med Arnette Margrethe Hage, 1847–1938) og Signe Elisabeth Puggaard (1847–99). ~ 14.10.1911 i Kbh. (Fred.) med maler Elna Jørgensen, * 17.2.1889 på Frbg., † 8.6.1976 i Kbh. (Garn.), d. af skibsfører, senere rumænsk vicekonsul, driftsinspektør i Em. Z. Svitzers bjærgningsentreprise Carl Adolph J. (1855–1931) og Elisabeth (Lisa) Berg (1867–1940). Allerede som barn tegnede T. hos mormoderen og morfaderen, Signe og Rudolph *Puggaard, i det Schimmelmanske palæ, senere med fætterren Oluf *Hartmann. Med Hartmanns børn til-

Tegner, Rudolph

bragte T. en del ferier på godset Hjuleberg nord for Halmstad i Sverige, bygget 1875 for morfareren af Th. *Bindesbøll. Maleren Jørgen *Sonne fik gennem Puggaardfamilien betydning for ham. Som 14-årig blev T. sendt til søs som lærling og officersaspirant og kom på tog med korvetten Dagmar gennem Middelhavet til Athen og Smyrna. Mødet med Parthenon blev afgørende for T.s fremtid som kunstner. Efter hjemkomsten tog han præliminæreksamen 1890, gik til forberedelse hos maleren J. P. *Pedersen og kom okt. s.å. ind på akademiets skoler med C. N. Overgaard som lærer. I sommerferien modellerede han i Vilhelm *Bissens atelier i Frederiksholms kanal, hvor G. Vigeland og L. *Brandstrup også arbejdede. Med Julius *Exner og F. *Vermehren som tegnelærere samt Th. *Stein i modelklassen tog T. efter 2½ år afgangsprøve som modellerer. Allerede 1892 udstillede han statuen af en faun fra Bissens atelier, n.å. en *Gruppe af Syndfloden* (Maribo museum, nu ødelagt) på Charlottenborg forårsudstilling. Venskabet med Charlotten og anarkisten Jens Pedersen samt impulser fra Den frie udstillings første år fik T. til at søge til Paris hvor han hurtigt slog sig ned i kunstnerbyen på Boulevard Arago 65 ved siden af S. *Sinding og N. *Hansen Jacobsen. Hos Jonas Lie mødte han bl.a. Herman *Bang, J. F. *Willumsen og Edvard Munch samt en del andre fra den skandinaviske koloni, fx F. Thaulow og Chr. Krohg, og stiftede bekendtskab med Johannes *Holbek. Senere knyttede T. varmt venskab med Jens *Lund. Sammen foretog de rejser til Grækenland og Spanien.

Holbek, Lund, Hansen Jacobsen og T. ville skabe en ny kunst, en art nouveau med vægt på en filosofisk og symbolistisk idéverden i slægt med de førende strømninger i Paris. T. blev i Paris optaget af Michelangelos „Slaver“ på Louvre og kom hos Auguste Rodin i atelieret 1895. *Eva omfavnende sin døende Søn* blev udstillet på Salonen 1894, trilogen *Nutid, Fremtid og Guddommen* og *Mennesket* udførte T. 1894–96, ledsaget af symbolistiske tekster. *Frigjort*, 1901, er et originalt arbejde beslægtet med Holbeks kunst og idéverden. Et søjlekapitæl, knyttet af kæmpende mennesker, danner soklen for en siddende mand der højt hævet over mylderets strid skuer ind i det ukendte. T. fik 1897 Anckers legat og rejste til Italien (buste af *fru Bernt Lie*, Rom 1898). Michelangelos kunst i Firenze og Rom gjorde et dybt indtryk på ham og inspirerede til senere skulpturgrupper. Gravmælet over hans mor, 1899 (originalmodel på Statens museum for kunst; i bronze på Helsingør kgd., i marmor på glyptoteket og på en kirkegård i Triest) fik bronzemedaljen på verdensudstillingen i Paris 1900

og fandt nåde for en ellers hård kritik herhjemme. I voldsomt pågående stil lavede han *Kong Odip og Antigone*, 1902 samt *Kong Odips Afsked med sine Døtre*, 1903. Under heftig kritik forsøgte han i de følgende år at blive anerkendt i det kbh.ske kunstliv. Han sejrede i konkurrencen om Finsen-monumentet med gruppen *Mod Lyset*, 1907–08 (rejst 1910 ved Righospitalet) men både dette og en husfacade i Chr. IX's gade 1907–08 blev kraftigt angrebet. En voldsom debat opstod vedrørende lødigheden af hans kunst. Brygger Carl *Jacobsen, T.s mæcen, lod *Danserindebrønden*, 1910–11, opstille i Kongens Have. Efter heftig kritik blev den senere flyttet til Helsingør. I disse år førte T. en forgæves kamp mod kritikken, og hans værker mødte konstant stærk modstand. Striden om T.s kunst udviklede sig til en „kunstnerisk borgerkrig“, da han udstillede forslag til en stor søjleportal *Livets Port* eller *Kærlighedens Port* okt. 1915, tænkt rejst på Triangeln i Kbh. som indgang til Fælledparken. T. ville skildre „menneskets glæder og sorger, kærlighed og brud, kampe, sejre og nederlag til ensomheden tager hver enkelt i sin favn“. Arkitekt A. J. Brandt stod for arkitekturen. Kun en lille kreds (Sophus *Michaëlis, Georg *Brandes, Svend *Leopold, Sven *Lange og slotsarkitekt Thorvald *Jørgensen) støttede projektet, ellers blev forslaget modtaget med skarp afvisning eller tvivl om T.s evner til at gennemføre det på forsvarlig måde. Flere grupper til projektet blev modelleret de følgende år. *I Mulmets Skød, Redden. De tørstige Børn*, 1914, *Ofringen*, 1913–18, *Rivalerne*, 1918 og *Sejren*, men tanken måtte opgives. J. Levin bestilte en Ledafontæne 1917 til sin villa i Vedbæk (nu M. Damgaard, Herring). For at underbygge sin position arrangerede T. en omfattende udstilling på Den frie i sept.-okt. 1919, men kritikken fortsatte. *Herakles og Hydraen*, 1918–19 lykkedes det at få opstillet 1932 i bronze på Helsingør havneplads. Træt af evig modstand bosatte T. sig 1925 i Meudon-Val-Fleury i Frankrig og kom kun til Danmark om sommeren. I tyverne forsøgte han sig i en mere dekorativ stil med elegance i *Afrodite leder Eros' Pil*, 1919 og *Eros forlader Psyke*, 1920. Denne stilisering udviklede sig til en form med tung massevirkning i slægt med officiel fransk billedhuggerkunst, fx *Apollon*, 1930–33, der virker kolossal efter hjemlige forhold. Til Helsingør skænkede han *Ophelia* og *Hamlet*, men anerkendelsen kom ikke. 1925 indrettede den økonomisk velstillede T. en statuepark på et højdedrag mellem Kildekrog og Villingerød og derved blev et enestående stykke natur, „Rusland“, fredet og bevaaret for eftertiden. Her lod han også bygge et museum for sine arbejder; det blev indviet 1937 og

ligesom statueparken overdraget offentligheden. Museet var tillige bestemt som gravsted for T. efter Bertel Thorvaldsens forbillede.

Ved siden af de store arbejder har T. udført en del buster, fx generaldirektør *I. W. Tegner*, 1899, *J. Lund* og *J. Holbek*, 1900 (Holbeks opsat på hans grav i bronze 1903 på Snoldelev kgd.), brygger *C. Jacobsen*, 1903, faderen 1910, *S. Michaëlis*, 1916 (bronze på Vestre kgd.), professor *Edv. Ehlers*, 1917 (bronze i Welanderhjemmet i Kbh.), *Chr. Rimestad*, 1915, bankdirektør *P. N. Damm*, 1923 (Kbh.s Handelsbank), *Georg Brandes*, 1927, borgmester *Peder Christensen*, 1933. På sine mange rejser malede T. en del landskaber, bypartier og portrætter samt udførte skitser, tegninger og akvareller. T. udstillede på Charlottenborg forårsudstilling 1892–1904, 1914–24 og 1940. Han deltog i stiftelsen af De frie billedhuggeres selskab og udstillede på Den frie udstilling 1905–13. I Paris udstillede han på Champ de Mars 1894–97 og Société des Artistes Français 1904–05 og siden 1921. 1931 fik han guldmedalje og prædikaten „hors concours“ for Herakles og Hydraen. – T. var medlem af akademirådet 1922–25. □Mal. af C. Wentorf 1896–97. Mal. af M. Ancher, 1909, herefter karikaturtegn. af Sven Brasch. Tegn. af Carl Jensen, 1910. Mal. af Jul. Paulsen, 1914 (T.-mus.). Selvportr. buste 1922 (sst.). Malet med hustruen af A. M. Telmányi (sst.). Linoleumssnit af K. J. Almqvist. Foto.

Kilder. Erindr. i Nationaltid. 21.9.1919. R. T. i Politiken 8.9.1940 (magasinet) og i Bodil Neergaard. Hendes slægt og virke, 1947 18–31. Interviews i B.T. 22.1.1926 og 11.7.1929, Politiken 20.11.1932, Ekstrabl. 7.7.1933 og Dagens nyheder s.d.

Lit. Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Tegner, 2. udg. 1937 88f. Jens Lund i Ill. tid. 22.9.1901; sst. 24.2.1907. Sv. Lange sst. 3.10.1915. Sv. Leopold sst. 15.7.1923. Ivar Bentsen i Det nye kunstbl. I, 1910–11 65–69. Johan Rohde i Politiken 30.1.1911; sst. 28.12.1937. Helge Kjellin i Konst I, Sth. 1911–12 107–09 115–17. Sophus Michaëlis sst. V, 1916 54–60. R. T.s søjleportal, 1915. Vilh. Wanscher i Turisttid. VII, s.å. 167–74. Sig. Müller i Forskonnelsen V, s.å. 33–42. Anton Rosen m.fl. i Architecten XVIII, 1915–16 13–15 21–26 35f. Th. Oppermann i Berl. aften I.10.1919. Sophus Michaëlis og R. T. i København 14.7.1923. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Carsten Nielsen i Berl. tid. 15.6.1938.

Helle Vesterby

Teichert, Frits, * 1925, landbrugsskoleforstander. * 7.5.1925 i Egersund, Broager sg. F: arbejdsmand, senere husmand og folketingsmedlem Friedrich Wilhelm T. (* 1902) og Dora Hilmer (1898–1966). ~ 1.4.1953 i Adsbøl k. med laborant Inge Brande Lauridsen, * 1.8.1929 i Gråsten, d. af landbrugsskoleforstander L. *L. (1894–1966) og Dorthea (Thea) Nielsen Brande (* 1902).

T. blev uddannet ved praktisk landbrug og tog

efter ophold på højskole og landbrugsskole på landbohøjskolen hvorfra han blev agronom 1951. Efter en kort periode som assistent ved Vis Herreds landboforening blev han landbrugslærer ved skolegården Fjordvang 1951–52 og derefter ved Kalø landboskole hvor han 1955 overtog stillingen som forstander. Siden 1963 har T. været forstander for Nordisk landboskole ved Odense, den tidligere Fyns Stifts husmandsskole. Samtidig med T.s tiltrædelse her blev undervisningsplanen på hans initiativ som en nydannelse udvidet til at omfatte et to-års kursus med en kombination af landbrugs- og handelsfag med henblik på tildeling af et landbrugsdiplom. Trods betydelige problemer lykkedes det at vinde tilslutning til denne nye form for landbrugsuddannelse som 1970 blev statsanerkendt som landbrugsteknikeruddannelse sammen med den særlige uddannelse som 1967 startede på Vejby landbrugsskole. I forbindelse med statsanerkendelsen blev uddannelsen på Nordisk landboskole yderligere forlænget med ni måneder, og det viste sig at de uddannede landbrugsteknikere havde let ved at finde beskæftigelse inden for landbrugerhvervet. Ved siden af denne virksomhed har T. først ved Kalø landboskole og senere ved Nordisk landboskole tilrettelagt og gennemført en række kurser og seminarer for stipendiater fra udviklingslande i Afrika. □Foto.

N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 108 141.

Carl Thomsen

Teilmann (Teilmann)

Denne borgerlige slægt føres tilbage til Christen Nielsen T. (1645–1728), købmand i Ribe, fra hvis broder Hans T. den adelige slægt T. nedstammer.

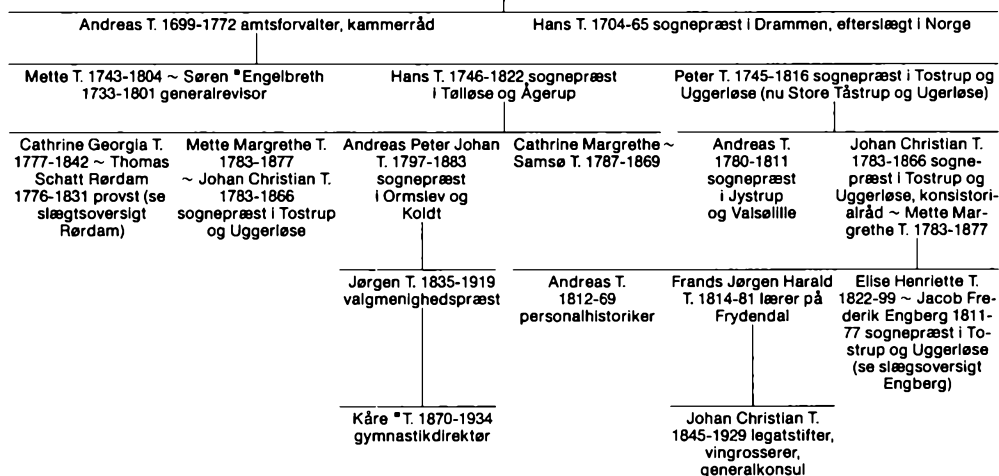
Paul Nedergaard: 100 danske præsteslægter, 1954 85f.

Hans H. Worsøe

Teilmann, Andreas Charles (ved dåben Carl), 1723–90, godsejer, økonomisk forfatter. * dec. 1723 (døbt 7.3.1724) på Skrumsager, Sønder Bork sg., † 27.7.1790 på Nørholm, begr. i Torstrup. F: kancellisekretær, senere amtmand over Lundenæs og Bøvling amter, etatsråd Christian Hansen T. (1689–1749, ~ 2° 1742 med Anna Maren (kaldet Marie) Schultz, 1694–1746, ~ 1° 1709 med godsejer Stephan Nielsen Ehrenfeldt, 1680–1741) og Kristine Maria Reenberg (1688–1734). Ugift.

T. blev student 1740 fra Roskilde domskole og immatrikuleredes s.å. ved Kbh.s univ. 1744 tog han teologisk eksamen som han dog ikke benyttede. Efter en tid hvor han synes at have hjulpet sin far med amtmandsforretningerne fortsatte

Christen Nielsen Teilmann 1645-1728 købmand i Ribe

han 1747 med juridiske studier som afsluttedes 1749 efter at den endelige eksamen mod T.s ønske var blevet fremskyndet pga. faderens død jan. s.å. og den forestående arvedeling. T. forblev livet igennem interesseret i retsvidenskab og udgav bl.a. et par juridiske håndbøger. T. arvede 1749 gårdene Nørholm, Lunderup og Agerkrog og viste sig hurtigt som en initiativrig landmand. Han afvandede vådområder og opdyrkede så store hedestrækninger at grænsen for den dyrkede jord i hans tid visse steder blev skudt længere frem end nogen sinde før eller siden. Herudover anlagde han et net af kombinerede markdiger og afvandinggrøfter og gennemførte, efter eget udsagn som den første på egnen, omfattende grundforbedringsarbejder med mergel. Endelig kan nævnes at han anlagde teglværker og renoverede bygningerne både på bøndergodset og på hovedgårdene. T. offentliggjorde flere landbrugstekniske redegørelser, bl.a. om brugen af mergel og anlæg af markdiger og opnåede efterhånden et utvivlsomt velbegrunder ry som en af landets dygtigste godsejere.

T. så med bekymring på den sociale udvikling i Danmark som den formede sig i hans levetid. Han mente at samfundet var på vej ind i et stadig mere kritisk misforhold mellem nationalproduktet („næringsvejene“) og befolkningstallet, idet befolkningen voksede langt hurtigere end produktionen. I de vestjyske landdistrikter som han tog udgangspunkt i gav denne udvikling sig udtryk dels i masseudvandring til Norge, København-Sjælland og Hertugdømmerne, dels i en hastig vækst i antallet af husmænd, husmænds husmænd, inderster og andre småfolk

der ofte var helt eller delvis arbejdsløse og i mange tilfælde strejfede om i store flokke som tiggere. Problemet i anden halvdel af 1700-tallet var en faretruende befolkningsekspllosion, ikke stagnation i erhvervslivet der tværtimod, ikke mindst for landbrugets vedkommende, var inde i en glimrende udvikling der dog før eller siden måtte komme til kort over for de krav som befolkningsvæksten stillede til fødevarerproduktionen. Disse synspunkter bragte ham i modsætning til hovedparten af samtidens økonomer og øvrige samfundsdebattører som mente at befolkningen var alt for lille, og at alle problemer skyldtes landbrugets elendige forfatning som der dog let kunne rådes bod på ved at afskaffe hoveriet, udparcellere herregårdsmarkerne, indføre selveje eller arvefæste, ophæve stavnsbåndet og gennemføre udskiftning.

T. var naturligvis ikke uenig i at det både var muligt og ønskeligt at forøge landbrugsproduktionen. Men det var nemmere sagt end gjort, og i en række skrifter som han udsendte mellem 1767 og 1788 angreb han med bidende sarkasme og hensynsløs polemik bl.a. Torkel *Baden, G. C. *Oeder, J. L. *Lybecker, „begge Fabricierne“ (dvs. C. A. *Fabricius og J. C. *Fabricius) og O. *Bang (1731-89) for at fremsatte løsninger på landbrugets problemer som var uden forbindelse med de landbrugsmæssige realiteter. Bl.a. henviste T. til at det endnu ikke var godtgjort at herregårdsmarkerne blev større af at blive udparcelleret eller at solen skinnede mere på selvejerjord end på fæstejord. Om hoveriet hævdede han at det var en optimal måde at udnytte heste, redskaber og arbejdskraft på, og at hoveriets mange

„selvkloge“ kritikere i hovedstaden derfor kunne takke ikke mindst dette for at det indtil videre havde været muligt at forsyne bybefolkningen med fødevarer til en nogenlunde overkommelig pris. Også den megen snak om de stakkels fæstebønder bød T. imod. Han nægtede at anerkende gårdmændene (fæstebønderne) som underkuede og mente tværtimod at de gennemgående sad godt i det og udmærket forstod at svare for sig hvad han i øvrigt for sit eget vedkommende gav dem rig lejlighed til at vise i de utallige retssager han førte mod bønder. – Snarere end at ynke gårdmændene burde man være mere opmærksom på den stigende nød i underklassen på landet. T. gik allerede før 1770 offentligt ind for en ophævelse af stavnsbåndet. Han havde heller ikke noget imod ændringer i fæstebøndernes retsstilling på andre punkter, hvis dette var nødvendigt for at sikre deres økonomiske og personlige frihed hvad han dog bestred. Han fandt den eksisterende lovgivning fuldt tilfredsstillende, navnlig hvis stavnsbåndet blev ophævet således som han detaljeret gjorde rede for det bl.a. i sine *Betænkninger over de Poster, som Commissionen til Landvæsenets Forbedring ere forelagte ved Kongelig Resolution af 26. Julii og Commissorium af 25. Augusti dette Aar* [dvs. 1786], 1787. T. var følgelig kritisk over for Struensee-regeringens landbrugspolitik (1770–72) og senere over for den store landbokommission som han mente beskæftigede sig med skinproblemer hvad der bl.a. kom til udtryk i nogle ringeagtende udtalelser om C. D. Reventlows store betænkning om hoveriet fra 1788.

Eftertidens historikere har respekteret T.s landbrugsfaglige dygtighed, omend man har ment at han var en „hård“ godsejer. Man har også anerkendt hans kunnen som forfatter, men man har haft svært ved at godtage hans polemiske form og hans uvilje mod C. D. Reventlow og den store landbokommission. Denne uvilje udsprang imidlertid ikke som flere har ment af et socialt eller politisk reaktionært syn. Den skyldtes heller ikke, som Hans *Jensen modsætningsvis har hævdet, en yderliggående, engelsk inspireret liberalisme, men var først og fremmest begrundet i en næppe ganske uberettiget skepsis over for samtidens blinde tillid til at der fandtes enkle politiske løsninger på landbrugets problemer og i en dyb pessimisme mht. samfundets videre udvikling. T. var her i modsætning til den ubekymret og sociale kynisme der prægede ikke mindst 1784-regeringen. T. stod i brevveksling med O. D. *Lütken. Denne forbindelse synes at kunne føres tilbage til 1771 hvor Lütken, sandsynligvis på T.s foranledning, skrev „Anders Jydes Anmærkninger“. 1788 udgav T. et lille ud-

valg af sine egne og vennens skrifter i tysk oversættelse under titlen *Abhandlungen vom Dänischen Landwesen*. For sidste gang, og nu for et internationalt publikum, fremlagde de to økonomer her deres synspunkter som i mange henseender mindede om dem der få år senere skulle blive fremført af deres lidt yngre engelske fagfælle T. R. Malthus (1766–1834) i det berømte „*Essay on the Principle of Population*“ (1798). T., der var ugift, tog en dreng, født af fattige bønder til sig som plejesøn. Drengen døde imidlertid allerede 1772 og arvefølgen til de store ejendomme blev først afklaret 2.2.1790, få måneder før T.s død, hvor hans tre gårde blev omdannet til stamhuset Nørholm med en usædvanlig bestemmelse om kvindelig succession. Desuden blev der af godsets midler oprettet to pengefideikommissioner hvis renter skulle anvendes til skolehjælp til fattige børn fra godset, til indkøb af bøger ved en række lærde skoler, til understøttelse af gamle og invalider samt til trængende medlemmer af slægten Teilmann. Skulle stamhuset blive opløst var det T.s ønske at de tilbageværende midler skulle bruges til oprettelse af plejeanstalter i Øster Horne og en række andre vestjyske herreder efter en derom fremsat plan fra 1772. – Adlet 1751. – Etatsråd 1777. □Mal. af A. Brünniche, 1765 (Varde mus.; Roskilde katedralskole). Mal. Relief af N. O. Schmidt, 1890, på mindestøtte (haven ved Nørholm). – Mindesten i Kongenshus mindepark 1953.

Årbog for da. kulturhist., 1891 171–79 (betækn. fra A. C. T.). Pers. hist. t. 9.r.II, 1929 200–04 (selvbiografi ved L. Bobé). – Bjarne Teilmann: Stamvfl. over slægten Teilmann(n) i Danmark og Norge, 1928 36–40. S. N. J. Bloch: Bidrag til Roskilde domskoles hist. II, 1843 = Skoleprog. for Roskilde katedralskole 1843 66f. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprud. 1974). A. Oppermann og C. H. Bornebusch: Nørholm skov og hede, 1930 (særligt af Det forstlige forsogsvæsen i Danmark. XI 257–360). A. Ravnholt: Nørholm, 1934 13–18. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reprud. 1975). Sig. Kristensen i Fra Ribe amt X, 1940–43 1–17. H. K. Kristensen sst. XIII, 1952–55 256–66 og XVII, 1968–71 299–304. Samme: Øster Horne herred, 1944 127–50. S. Nygård i Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussell XIII, 1966 333–40. Fr. Skrubbeltrang: Det danske landbosamf., 1978. Claus Bjørn i Historie ny rk. XIII, 1979–81 1–70. Thorkild Kjærgaard: Konjunkturer og afgifter. C. D. Reventlows betækn. af 11. febr. 1788 om hoveriet, 1980. Birgit Logstrup: Jorddrot og offentlig administrator, 1983 174–78. – Papirer i Landsark. for Nørrejylland, Viborg.

Thorkild Kjærgaard

Teilmann, Kåre, 1870–1934, gymnastikdirektør. *25.3.1870 i Ormslev, †2.8.1934 i Marseille, begr. i Bering. F: kapellan, senere valgmenighedspræst Jørgen T. (1835–1919) og Martine Georgsia Leth (1834–1915). – 14.9.1907 i Kbh. (b.v.)

Teilmann, Kåre

med Kate Hempel, *13.3.1879 i Kbh. (Garn.), †12.6.1961 i Hellerup, d. af læge, senere general-læge Johan Frederik H. (1848–1911) og Julie Hanne Mathilde Høegh-Guldberg (1853–1925). Separeret.

T. voksede op i et særpræget grundtvigsk præstehjem og modtog sin første udefra kommende påvirkning gennem dette hjemms tilknytning til højskole- og skytteforeningskredse. Det var derigennem hans interesse for gymnastik blev vakt, og efter at han som ganske ung havde gennemgået et udvidet kursus på Askov højskole besluttede han – ansporet af N. H. *Rasmussens eksempel – at søge uddannelse på det gymnastiske centralinstitut i Stockholm. Efter at have gennemgået denne læreanstalt og derved erhvervet sig betegnelsen gymnastikdirektør foretog han en etårig udenlandsrejse (England, Tyskland), aftjente sin værnepligt og blev sekondløjtnant og begyndte derefter som 25-årig en virksomhed som gymnastiklærer og sygegymnast der kom til at strække sig over omtrent 40 år. Da denne virksomhed begyndte, forberedtes inden for vor skolegymnastik et systemskifte der gjorde de svenske principper enerådende, og T. blev en af de første der som lærer ved en skole anvendte disse principper i drengegygnastikken. Samtidig med at han begyndte denne skolevirksomhed (der fortsattes til 1925) oprettede han sammen med K. A. *Knudsen et institut for sygegymnastik som han fra 1897 videreførte alene, og hvortil han senere knyttede et kursus til uddannelse af sygegymnaster og massører. Dette kursus som 1915 fik Alm. dansk lægeforenings anerkendelse opnåede en anset position og videreførtes efter T.s død. Blandt forkæmperne for svensk gymnastik omkring århundredskiftet kom T. i kraft af sin oprindelse, sin uddannelse og sine personlige tilknytninger ganske naturligt til at høre til inderkredsen; men det fortjener at fremhæves at han allerede 1906 vendte sig kritisk mod visse af denne gymnastiks lærdomme, og en lignende selvstændighed i opfattelse gav han senere udtryk for i en række tidsskriftartikler om svensk gymnastiks historiske udvikling. I modsætning til flertallet af sine samtidige bevarede han der ved kontakten med en udvikling som senere har fundet sted på gymnastisk område her i Danmark, og som han vel endog kan siges at have haft en vis betydning for. □Mal. af H. Dohm (Teilmanns kursus).

Dagens nyheder 5.8.1934.

H. P. Langkilde*

Teilmann, Gunnar, 1902–80, læge. *18.2.1902 i Helsingør (Olai), †24.5.1980 på Frbg., begr. sst.

(Solbjerg). Navneforandring til T. 1929. F: overlærer, forfatter Laurits *Pedersen (1873–1940) og Karen Boline Marie Pedersen (1878–1963). ~30.10.1932 i Tranebjerg med Nina Beck Madsen, *5.3.1900 sst., d. af brygger Rasmus Jørgen Madsen (1866–1944) og Sigrud Beck (1876–1950).

T. blev student fra Efterslægtsselskabets skole 1921 og fik lægevidenskabelig embedseksamen ved Kbh.s univ. 1929. Efter turnus- og kandidat-tjeneste i provinsen og Kbh., prosektervirke ved retsmedicinsk institut 1932 og efter videre uddannelse i kirurgi og gynækologi blev han seks år senere prosekter ved universitetets patologisk-anatomiske institut. 1946 blev han lektor ved Kbh.s univ. i patologisk anatomi, og året efter ansat ved instituttet hvor han 1949 blev leder af Rigsforeningen til gigtens bekæmpelses forskningslaboratorium sst. 1947 var han på studierejse til Stockholm (patol. anatomi), 1948 Rockefeller Foundation fellow og 1957 i USA og Canada. 1958 udnævntes han til docent og 1962 til professor ved Kbh.s univ. i patologisk anatomi, bestyrer af universitetets patol.-anat. institut samt prosekter for Rigshospitalet.

Under sin ansættelse hos professor Knud *Sand på retsmed. institut hvor der forskedes over kønshormonernes virkemåde, inspireredes T. til disputatsen *Om hormonal Cholesterinæmi med særligt Henblik paa Sexualhormonernes Virkning paa Blodets Totalcholesterinindhold* der 1940 forsvarede ved Kbh.s univ. for den medicinske doktorgrad. Under sit 34-årige virke ved det patologisk-anatomiske institut, hvilket han fortsatte også efter sin afgang som professor, var T.s videnskabelige hovedinteresser dels bindevævs-sygdommenes opståen og udvikling, specielt Boecks sarkoid, lupus erythematosus og amyloidose, dels de indbyrdes forhold klinisk og beskrivelsesmæssigt der kan opstå mellem svulstformer i de mandlige og kvindelige kønskirtler; inden for begge områder opnåede T. international anerkendelse. Amyloidt (voksagtigt) henfald er en som følge af kronisk betændelse udviklet lidelse i bindevævet, specielt i lever, nyre og milt; særlig hyppigt optræder den ved kronisk lededigt, og det var da også en sådan kortisonbehandlet lededigtpatient der vakte hans store interesse for gigtforskning. Sammen med medarbejdere udbyggede T. ved kaseinindgift til mus den hypotese, at amyloidet dannedes lokalt i vævet; andre forskere mente at stoffet dannedes og udfældedes fra blodbanen. Ud fra histokemiske farvemetoder inddelte han forandringerne udvikling i to faser, den første hvor der skete en proteinsyntese, og den anden hvor der blev udskilt glykoproteiner der aflejredes som amyloid.

Den sygelige tilstand lod sig også overføre til andre behandlede mus – men hypotesen fik skår, da T.s egen elev P. Ranløv (*1933) ved sin disputats kunne påvise amyloidosedannelse uden proteinsyntese i første fase. T. havde underkendt biokemisk og immunkemisk evidens og afstod fra statistisk bearbejdelse af sit materiale. Senere undersøgelser har vist, at et glykoprotein, der findes i alt amyloidt materiale, dannes i leveren ved immuniseringsprocesser, og at det findes normalt i blodet.

Inden for svulstforskningen var det med de lysmikroskopiske undersøgelser af udviklingen af den i fostertilværelsen dannede indifferente kønskirtel, at T. gjorde den banebrydende indsats ved klassifikationen af disse svulster. Den primordiale kimmelle fra blommesækken kan omdannes til udseendemæssigt ens ondartede svulster i de udviklede kønskirtler. I nogle tilfælde uddifferentieres de ikke videre; i andre udgår de ekstraembryonalt fra patientens kimmceller og danner den af T. beskrevne endodermale sinus-tumor (i USA kaldet „Teilum-tumour“); atter andre udgår fra strenge i den indifferente kønskirtel og danner den af T. først beskrevne Sertollicellesvulst. Han publicerede sine skelsættende undersøgelser dels i tidsskriftartikler og håndbøger (The Cyclopedia of medicine, surgery and specialities, Philad., 1952; UICCs monograph series XI, N.Y. 1968) samt samlet 1971 i den internationalt højt anerkendte og meget benyttede *Special tumors of ovary and testis* (2. udg. 1976). I sammenhæng med dette arbejde var T. i en år-række medlem af WHO's Scientific Group on Histopathological Nomenclature of Ovarian Tumours, fra 1964 leder af WHO's Cooperating Center for Ovarian og fra 1973 for Testicular Tumours, hvor T. satte sit præg på såvel tekst som nomenklatur. Han var da også en stærkt benyttet medarbejder ved Martin Kristensens Klinisk Ordbog (6.–9. udg.).

T. blev sent professor, men lagde derfor des større arbejde i undervisningen af studenterne og var en lidt tung, men fortræffelig pædagog, krydrede sine forelæsninger ved at sammenligne undersøgelserne af de lysmikroskopiske fund med glæden ved at analysere malerier – han var selv en fin kender og samler af koloristerne i dansk malerkunst. 1956 blev T. medlem af Reticulo-endothelial Soc., USA, 1957 af Det kgl. danske videnskabernes selskab, af Internat. Academy of Pathology og af Svenska Läkaresällsk., 1978 æresmedlem af Internat. Society of Gynecol.-Pathologist, 1962–72 var han sagkyndig for retslægerådet i patol. anatomi og medredaktør af Acta pathol. et microbiol. Scand. Han var gæsteforelæser i England og Island 1957, 1961 i Wars-

zawa, 1965 og 1966 i USA, 1967 ved WHO-konferencen i Leningrad og 1971 og 1973 i Genève. 1951–56 var T. formand for Dansk patologforening 1955–64 medlem af bestyrelsen for Dansk selskab for giftforskning og 1959–64 af forsknings- og forretningsudvalget i Rigsforeningen til gigtens bekæmpelse. T. modtog på sin 70-årsdag et internationalt forfattet festskrift, tildeltes 1960 V. Kleinprisen, 1972 Rigsforeningen til gigtens bekæmpelses medalje. Efter hans død bestemte Kbh.s univ. at hædre hans minde ved at kalde de nybyggede, sammenlagte instutter for patologisk anatomi og retsmedicin for „Teilumbygningen“. – R. 1967. □Buste af Eigil Vedel, 1977 (Teilumbygningens aula). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1940 146f. – Hans Ewald Christensen m.fl. i Ugeskr. for læger CXLII, 1980 3084f. Morten Simonsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1980–81, 1981 110–19. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 305–07.

EGILL SNORRASON

Teisen, Niels Carl Gustav, 1851–1916, teolog, religionsfilosofisk forfatter. *23.5.1851 i Lunde ved Varde, †1.3.1916 i Odense, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Fanefjord, Marcus Peter T. (1811–80, ~2° 1854 med Thora Sophie Elisa Holck, 1826–1908) og Pauline Christiane Gustava Holm (1817–53). ~18.5.1880 på Frbg. med Ingeborg Andrea Berg, *16.9.1855 i Hem, Onsild hrd., †2.12.1908 i Odense, d. af sognepræst Andreas Hoyer B. (1805–55) og Charlotte Louise Birgitte Oppermann (1814–60).

T. blev student 1870 (Nykøbing F.) og cand.teol. 1875. Han underviste først ved kbh.ske skoler og var 1878–1915 ansat ved Odense katedralskole hvor han 1882 blev adjunkt og 1905 overlærer. T. var en fin og mild karakter som foruden at passe sin lærergering levede en stille tænkens liv, rodfæstet i et kristent livssyn, påvirket af Blaise Pascal og Søren Kierkegaard og med vågen opmærksomhed for tidens åndelige bevægelser. Han udfoldede et omfattende teologisk og religionsfilosofisk forfatterskab. 1884 kom en afhandling om Pascal (Theol. Tidsskr.) og s.å. *Kort Indlæg i Sagen mellem S. Kierkegaard og H. L. Martensen*, fulgt op (1893) af *Til Overvejelse i Anledning af Prof. Høffdings Bog om S. Kierkegaard* og (1903) *Om Søren Kierkegaards Betydning som kristelig Tæinker*. 1910 udgav han et karakterbillede af Pontus Wikner, og han skrev en del tidsskriftartikler om engelske filosoffer, bl.a. Herbert Spencer, Henry Mansel og John Romanes; 1900 oversatte han Benjamin Kidd: *Den sociale Udvikling*. T. var også optaget af John Stuart Mill, men især fulgte han op-

Teisen, Niels

mærksomt Harald *Høffding og tog i flere af-handlinger stilling til hans forfatterskab. 1886 skrev han *Om Forsøgene paa at grundlægge en religionsløs Sædelære*. 1888 om Høffdings „Etik“ og 1901 om hans „Religionsfilosofi“. 1904 udgav T. *Om Viljens Frihed*. – Til den særligt apologetiske linje i T.s forfatterskab hører *Om Betydningen af et Sandsynlighedsbevis for Kristendommens Sandhed*. 1890, *Om Troen paa Gud*. 1908 og *William James' lære om Retten til at tro*. 1911. Som teolog gjorde T. sig kendt ved stærkt at hævde „annihilationsteorien“, dvs. læren om til-intetgørelse i modsætning til tanken om evig for-tabelse (forstået som straf eller pine); herom handler *Læren om betinget Udødelighed*. 1889 og – under den store helvedesstrid – *Om evig Fortabelse*. 1901. 1912–13 udgav T. to bind *Afhandlinger og Studier* og samlede her hvad han i tidens løb havde skrevet i tidsskrifter. Den sidste af-handling (om døden og udødelighedstroen) er trykt året efter hans hustrus død. Ved afskeden 1915 holdt T. en translokationstale der skulle være hans testamentet til eleverne. Den handler om spørgsmålet om Gud – og på T. passer det William James skriver om sig selv, at han arbejdede på at „aabne for de religiøse Kildespring“. □Foto.

S. V. Wiberg: Stamtbl. over familien Storch, 1863 7. Odense katedralskoles indbydelsesskr. 1915 III–XV.

P. G. Lindhardt (J. Schousboe)

Teisen, Jørgen Theodor Bernhard, 1884–1964, ovntekniker. * 15.8.1884 i Holstebro, † 24.4.1964 i Hillerød, begr. Birkerød kgd. F: bryggeriejer Henrik Mathias Christian T. (1855–1940) og Vilhelmina Marie Weybøll (1856–1946). ~ 1° 1911 med Dido Charlotte Sandberg, * 25.4.1889 i Kbh., † 1.2.1969 i Stege, d. af restauratør Jens Carl Vilhelm S. (1854–1935) og Cecilie Braun (1852–1926). ~ 2° 1933 med Charlotte Smart, * 16.3.1891 i Bromsgrove, Worcester, England, † 24.12.1970, d. af proprietær R. S. og Charlotte Hodgetts.

T. voksede op på Langeland, kom i maskinlære hos A/S Atlas i Kbh., tog 1904 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og blev 1910 cand.polyt. som elektroingeniør. S.å. blev han i Berlin ansat ved Siemens & Halskes afdeling for elektriske ovnanlæg og arbejdede i Tyskland indtil krigsudbruddet 1914. Efter at have fået kontakt med ovnbygningsspioneren Axel *Hermansen var han de to følgende år i Sverige og Rusland. 1916 grundlagde han i Birmingham en filial af Hermansens virksomhed for industriel ovnbygning og ledede den til 1923, da han etablerede et selvstændigt firma som han drev til sin død. Et dat-

terselskab for Belgien og Frankrig blev oprettet i Bruxelles 1933 mens et andet, Larsen & Toubro Limited blev agenter på det sydøstasiatiske marked. Virksomheden blev aktieselskab 1954 og samtidig stiftedes et dansk aktieselskab. T.s firma udviklede en række specialer, først og fremmest baseret på egne patenter, fx vedr. keramiske rekueratorer. Hans ovne til produktion af finere serviceglas hørte til de bedste eksisterende. En af dem, på Englands største krystalglasværk Stuart & Sons Ltd. i Stourbridge, satte 1959 verdensrekord med 25 års uafbrudt funktion og mange andre har været i gang i årtier. På Holmegaards Glasværk byggede T.-firmaet 1949 en ovn der fordoblede produktionen og siden adskilligt flere. Også smelteovne for metalindustrien og emaljeringsovne blev udviklet hos T. og brugt i flere verdensdele. Hans hærdningsmetode for aluminium fik stor betydning for flyvemaskineindustrien. Som en af sin tids største specialister havde T. en udstrakt skribent- og foredragsvirksomhed og han var aktiv som bestyrelsesmedlem i Society for Glass Technology. – I sine mange år i udlandet var T. stærkt knyttet til Danmark. Han var medlem af Det danske råd 1940–45, dansk vicekonsul fra 1945, konsul i Birmingham for Midland Counties fra 1954 og var altid både tjenstligt og privat til rådighed for sine landsmænd. Han var en betydelig personlighed, ikke blot som tekniker, med sans for et bredt spektrum af livets værdier og ivrigt fri-luftsmenneske. – R. 1959. □Foto.

Interview i Børsen 23.12.1951. – Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934 351f. Mogens Schlüter i Ingeniørens ugebl. VIII, 1964 nr. 26. Emil Blytgen-Petersen: Frie Danske i London, 1977 62 99 143.

Niels Alsted

Teller, Carl Philip, 1860–1909, ingeniør, vand-bygningstekniker. * 9.6.1860 i Kbh. (Garn.), † 25.2.1909 i Hellerup, begr. i Gentofte. F: kunstdrejmester Carl Friederich T. (1816–89, ~ 1° 1851 med Augusta Christophine Marie Rehberg, ca. 1813–52) og Magdalene Jacobine Franzen (1817–1903). ~ 23.5.1890 i Lyngby med Elvina Augusta Julie Fagerlund, * 22.8.1861 i Tårnbæk, † 7.12.1938 i Hellerup, d. af tømremester Elias Benander (Crone) F. (1826–1908) og Ellen Andersen (1826–1913).

T. tog polyteknisk adgangseksamen 1876 og blev 1882 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen fik han en kort tid ansættelse ved Kbh.s brølægnings- og vejrøsen og kom derefter maj s.å. til Kbh.s havnevæsen. I denne stilling kom han til at deltage i udførelsen af en række store arbejder

for havnevæsenet. I særlig grad var dette tilfældet med frihavnsanlægget, afsluttet 1894, ved hvilket T. frihævede som ledende ingeniør i mar-ken. T.s udmærkede evner som vandbygnings-tekniker, hans gode og hurtige hoved og hans efterhånden store praktiske erfaring bevirkede at man overdrog ham at holde forelæsninger i L. F. *Holmbergs sted da denne 1897 blev syg og sent s.å. døde. N.å. blev T. hans efterfølger som professor i vandbygningsfagene. I denne stilling udførte han et stort arbejde med at modernisere lærestoffet. Hans forelæsninger var prægede af hans store praktiske erfaring og kendskab til arbejders udførelse; de udgaves autograferede (I–IV, 1904–08), og 1905 udgav han første hæfte af en større lærebog i trykken, et arbejde som dog ikke blev fortsat. Jævnside med sit undervisningsarbejde udfoldede T. en betydningsfuld virksomhed på anden måde; han assisterede fx havnevæsenet med projektering af spærredæmningen over Kalvebod strand, han projekterede en udvidelse af Rønne havn og udførte lignende arbejder i Svaneke og Masnedund. På statens vegne udførte han tilsyn med forskellige arbejder i Hundested havn og var desuden stærkt benyttet i kommissioner o.l., fx den 1902–03 arbejdsde øhavnskommission i anledning af bygnin-gen af Skagens havn og i kommissionen angæn-de Esbjerg vesthavnsprojekt. 1901–06 var T. medlem af Gentofte kommunalbestyrelse. I egenskab af formand for dennes tekniske udvalg fik han stor betydning for denne endnu landlige kommunes tekniske anlæg. Han var bl.a. den ledende i udarbejdelsen af en kloakplan og i anlægget af nye hovedforbindelser i tværgående retning inden for kommunens område. Endvidere var han meget virksom ved anlægget af Bernstorffsvejens sporvej og ved udvidelsen af kommunens vandværk. 1891–99 var T. medlem af bestyrelsen for Den tekniske forening. Af T.s efterladte ret betydelige midler oprettede hans enke to legater: Professor Carl Philip Teller og hustrus legat og Ingeniør Joachim Crone Fagerlunds legat, der begge skal anvendes til fordel for unge studerende polyteknikere. – R. 1894. □Foto.

Otto Teller: Slægten Teller, 3. udg. 1946. G. Lorenz i Ingeniøren XVIII, 1909 73f. H. C. V. Møller i Tekn. foren.s t. XXXIII, s.å. 69. J. Munch-Petersen sst. LI, 1927 109–62. L. Gotfredsen: Gentofte kommunestyre 1842–1942, 1942. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Telling, Søren Christian Christensen, 1895–1968, arkæolog, forfatter. *26.1.1895 i Randers,

†14.7.1968 på Danevirke, begr. Hedeby kgd. F: musikdirektør Søren T. og Ane Cathinka Andersen. ~1° 1926 med Anne Pauline Smirnova. Ægteskabet opløst. ~2° 31.10.1931 i Værløse (b.v.) med Hildur Valborg Christensen, *1.5.1906 i Kbh. (Nath.), d. af typograf Thorvald Carlo Olaf C. (1883–1961) og Herma Adelgunde Christensen (1886–1976).

Efter realeksamen 1911 blev T. uddannet som tømrer og gjorde 1915–18 tjeneste i sikringsstyrken ved ingeniørtropperne. 1919–23 deltog han som frivillig i kaptajn Borgelins rekylkorps i den estiske frihedskamp og blev højt dekoreret. Indtil han 1928 vendte tilbage til Danmark var T. beskæftiget med entreprenørvirksomhed i Estland hvorpå han frem til 1938 drev en virksomhed med bygningsbeslag i Kbh. Den fra faderen arvede musikinteresse bragte ham imidlertid i kontakt med Johannes *Brøndsted og den tyske arkæolog Gustav Schwantes der udførte forsøg med bronzelurer. 1938 blev han arkæologisk assistent ved Landesmuseum i Kiel hvor han virkede indtil 1946 da han udnævntes til det ulønnede hverv som den tysk-danske Danevirke-kommissions befuldmægtigede inspektør ved Danevirke-voldanlægget, en post som han med stor ildhu og med bolig på selve Danevirke bestred lige til sin død. Det skyldtes således først og fremmest T.s indsats og hans direkte henvendelse til Heinrich Himmler at Danevirke-voldene i 1944 blev reddet fra totalødelæggelse da tyskerne ville omdanne dem til en gigantisk tankspærring til modtagelse af et ventet britisk fremskud ned gennem Jylland og Slesvig. Ligeledes reddede T. runestenene i museet i Kiel og Nydam-båden fra tilintetgørelse under luftangrebene på Kiel under anden verdenskrig. Fra 1950 ernærede T. sig ved en omfattende foredrags- og omviservirksomhed vedrørende Danevirke hvilket især tusinder af danske soldater nød godt af. Allerede 1943 fik T., der som arkæolog var en original omend omdiskuteret udgaver, gennemført fredningen af Hærvejen fra Slesvig til Rendsborg, og efter mange års ihærdige anstrengelser, afbrudt af både sagsanlæg og politiaktioner, satte han 1950 med fredningen af hele Danevirke kronen på sit livsværk. Derudover var T. 1955–64 tillige optaget af genoplivelsen af den danske hærs feltmusik. Den på samme tid egenartede og fængslende T. var en mand med sine meningers mod og desuden en fantasifuld, men aldrig kedelig popularisator. Om sit virke skrev han bl.a. bøgerne *Søren Telling fortæller*, 1958, *Vore grave i det fremmede*, 1961, *Da Rigets Port blev laast*, 1962, og erindringsværket *25 Aar paa Danevirke*, 1965, hvortil kom talrige avis- og tidsskriftartikler.

Telling, Søren

Berl. tid. 24.1. og 26.1.1965. Børsen 25.1. s.å. – S. T. Om og af den danske jarl på Danevirke, red. Tage Mortensen, 1969. Sønderjyske historikere efter 1864, red. J. Hvidtfeldt m.fl., 1976.

Henning Dehn-Nielsen

Telmányi, Anne Marie Frederikke, 1893–1983, maler. * 4.3.1893 i Kbh., † 17.4.1983 i Hørsholm, begr. i Kbh. (Vestre). F: komponist Carl *Nielsen (1865–1931) og billedhugger Anne Marie Brodersen (Anne Marie (Carl) *N.) (1863–1945). ~ 7.2.1918 i Kbh. (b.v.) med violinist Emil *T., * 22.6.1892 i Arad i Ungarn (nu Rumænien), s. af lektor Emil T. (1856–1900) og Elvira Kövér de Réthát (1867–1914). Ægteskabet opløst 1936.

Efter forberedelse hos frøknene (Charlotte) Sode og (Julie) Meldahl gik T. på akademiet vinteren 1909–10. Derefter opholdt hun sig et år på kostskole i England, malede det følgende års tid hos Tycho Jessen og kom så atter på akademiet efteråret 1912, bl.a. under P. *Rostrup Bøyesen, og tog afgang maj 1916. – T. debuterede på Charlottenborg forårsudstilling 1917 med to store figurkompositioner, *Pietà*, *Marias Klage over Christi Lig*, med hvilken hun vandt akademiets mindre guldmedalje 1916, og *Jacobs Drøm*, og vakte straks opmærksomhed. Det var i de år, da de unge malere af akademiets kreds endnu var stærkt optaget af barokken under indflydelse af Vilhelm *Wanschers skrifter (jfr. Povl Jerndorff og Stefan Viggo *Pedersen). Senere var hendes produktion svingende i forskellig retning. Hun gav sig fortsat af med figurkompositioner (*Odysseus' Møde med Nausikaa*), malede landskaber, vinterbilleder og portrætter (af faderen, komponisten *Carl Nielsen* 1922, et portræt der efter T.s død er testamenteret Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg; *Emil Telmányi*, udst. 1926; to af moderen, udst. 1941 og 1942), raderede mytologiske fantasier lidt i slægt med A. *Jerichaus, arbejdede med keramik og udførte fire fresker (*Sappho*, *Orfeus*, *Athene opfinder fløjten*, *Apollon overvinder Marsyas*) i musikkonserveratoriets vestibule, 1933–34, samt vægdekorationer i Nordisk droge- og kemikaliefabrik (*Asklepios*) 1943. Under anden verdenskrig lavede hun udkast til fresker i den nyoprettede skole i Nørre Lyndelse, faderens fødeby; disse kom dog aldrig til udførelse. Flere af skitserne har senere fundet anvendelse som illustrationer, delt til T.s egen erindringsbog *Mit Barndomshjem*, 1965, og dels til en bogklubudgave af faderens Min fynske Barndom, 1976. Hun kan stundom blive hængende i en tung naturalisme og klæg stofvirkning i materialet, men til andre tider lyser farven i hendes billeder, de kan have en impressionistisk lethed i lyset, og hun er ofte en åndfuld fortolker

af mennesker i sine portrætter (knæstykket en face af moderen på Charlottenborg 1942). Navnlig har hun malet nogle enkelt- og dobbeltportrætter af unge kvinder i godt halv figur som viser en ikke almindelig evne til at gribe det flygtige særpræg i kvindelig psyke.

I sine sidste år malede T. en del portrætter der på hendes udstillinger vakte opmærksomhed: kunsthistorikeren *Christian Elling* (Fr.borg); komponist *Niels Viggo Bentzon* (sst.); *Vagn Holmboe* og *Mogens Woldike*; rigsantikvar *P. V. Glob*; operasanger *Else Brems* (Studenterforeningen) og *Dagmar Borup* (musikkonserveratoriet). – T. rejste meget, flere gange i Ungarn, var i Spanien i efteråret 1925, tre måneder i Italien sommeren 1926 og malede efterår og vinter på Académie Moderne i Paris hos Othon Friesz og Fernand Léger. Foruden Charlottenborg forårsudstilling har hun deltaget i Kunstnernes efterårsudstilling 1917, 1921, 1923, 1928–33, kunststævnerne i Forum (Kbh.) 1929 og Århushallen 1940. Hun holdt egne udstillinger i Göteborg 1925, i Den frie udstilling jan.-febr. 1927 og hos Larsen i Klosterstræde marts 1936 og havde sammen med flere andre kvindelige kunstnere privatudstillinger på Charlottenborg jan.-febr. 1938 og nov.-dec. 1939. Siden 1967 var T. tilknyttet Auroragruppen, en sammenslutning af kvindelige malere. 1968 havde hun en stor retrospektiv udstilling på Fyns stiftsmuseum og umiddelbart inden hun fyldte 90 år 1983 en udstilling i Möstings hus på Frbg. som samme år blev vist både i Fyns kunstudstillingsbygning i Odense, arr. af Odense bys museer, og i det danske centralbibliotek i Flensborg. □ Relief af Anne Marie Carl Nielsen ca. 1903. Selvportræt i akvarel ca. 1905, mal. ca. 1907, 1927, 1928, 1936 og udst. 1939, 1953, 1955, 1957, 1961, 1964, 1967, 1971 (seks) og 1980. Mal. af Niels Hansen bl.a. 1934 (Århus kunstmus.), af Carl Latimer udst. 1971 og af Kirsten Kjær. Foto.

A. M. T.: Mit barndomshjem, 1965. Interviews i Eks-trabl. 13.3.1936 og 28.12.1942. – Berl. aftern 22.1.1927. Viggo Johansen sst. 19.2. s.å. Jan Zibrandtsen i Nationaltid. 15.11.1953. Chr. Elling i Udstillingskat. for Fyns stifts kunstmuseum, 1968.

*Sigurd Schultz**

Telmányi, Emil, * 1892, violinist. * 22.6.1892 i Arad, Ungarn (nu Rumænien). F: lektor i klassisk filologi Emil T. (1856–1900) og Elvira Kövér de Réthát (1867–1914). ~ 1° 7.2.1918 i Kbh. (b.v.) med maler Anne Marie Frederikke (Carl) Nielsen (Anne Marie *T.), * 4.3.1893 i Kbh., † 17.4.1983 i Hørsholm, d. af komponist Carl *N. (1865–1931) og billedhugger Anne Marie (Carl)

"Nielsen (1863–1945). Ægteskabet opløst 1936. ~2° 1.3.1936 i Budapest med Annette Louise Schiøler, * 17.1.1904 i Kbh., d. af ornitolog E. "Lehn S. (1874–1929) og Ellen D. Plum (1874–1921).

T. begyndte som seksårig at spille violin og optrådte første gang offentligt som 13-årig. Det åbenbare talent han viste skaffede ham direkte ind i solistklasserne på musikakademiet i Budapest som elev af den berømte Jenő Hubay. Her fik han desuden Hans Koessler som lærer i komposition og fik undervisning i direktion. 1906 modtog han Reményi-prisen og bestod 1911 afgangseksamen fra akademiet med både kunstner- og lærerdiplom. S.å. tog han desuden studentereksamen. Sin kunstnerbane indledte han også i dette år med debut i Berlin hvor han spillede Edw. Elgars helt nye violinkoncert for første gang i Tyskland. Med fast station i Berlin begyndte han med pianisten Ignaz Friedman 1912 sit omfattende rejseliv som internationalt højt anskrevet solist. Med stor begejstring blev han samme år modtaget i Kbh. hvor han lærte Carl Nielsen og dennes værker at kende. Bortset fra en kort periode som indkaldt værnepligtig under den første verdenskrig kunne T. fortsætte sine koncerter og som flere gange til Kbh. Her indgik han 1918 ægteskab med Carl Niensens yngste datter, maleren Anne Marie og bosatte sig i Budapest. Efter krigen tog parret fast ophold i Kbh., og herfra fortsatte T. sit rejseliv der førte ham til alle lande i Europa og til USA foruden hvert år til koncertoptræden i Ungarn. For dansk musik, specielt Carl Niensens, blev T. på disse rejser en fornem gesandt og kunne lykkeligt fortsætte sin kunstneriske løbebane til det fyldte 75. år, fra 1959 i stort omfang i T.-kvintetten, hvori hans anden hustru, violinisten og pianisten Annette og deres tre døtre var hans partnere. Fra 1919 har T. tillige virket som dirigent. Foruden i Kbh. (Det unge tonekunstnerselskabs orkester og eget kammerorkester, Det kgl. teater (her med den af ham selv foretagne bearbejdelse af Carl Niensens *Aladdin*-musik til Elna Jørgen Jensens (*Ørnberg, Elna) ballet *Asra*, 1932)) desuden i 1920'erne i Budapest (bl.a. *Don Giovanni* og *Trubaduren*) og Göteborg samt andre steder. Endnu (1982) virker han som dirigent for Centerskolens orkester i Holte. Trods det omfattende rejseliv T. har ført har man til stadighed kunnet regne med ham som fast faktor i dansk musikliv.

Med sit fyrige kunstner temperament der er forbundet med en ædel sans for den store musiks linjer, har T. tilført vort musikliv et incitament der yderligere er forstærket gennem hans pædagogiske virke privat og 1940–69 som lærer ved

Det jyske musikkonservatorium. T.s livslange interesse for Joh. Sebastian Bachs violinværker og deres opførelsesproblemer førte ham frem til konstruktionen af en særlig „Bach-bue“ (1949 med Arne Hjorth, 1953 med Knud Vestergaard), der muliggør en understregning af den latente polyfoni, specielt i Bachs partier og sonater for violin solo. T. har indspillet en lang række gram-mofonplader, og ved siden af Carl Niensens, Mendelssohns og Sibelius' violinkoncerter må især nævnes hans indspilninger af kammermusikværker af Carl Nielsen og Brahms og endelig Bachs soloværker (med benyttelse af Knud Vestergaards „Vega Bach-bue“). 1978 udgav T. under titlen *Af en musikers billedbog* sine erindringer med værdifulde bidrag til belysning af musikpersonligheder som Carl Nielsen, Zoltan Kodály, Béla Bartók, F. Busoni, Arnold Schönberg m.fl., og 1982 *Veiledning til indstudering og fortolkning af Carl Niensens violinværker og kvintet for strygere*. – R. 1950. □ Portr. af Kereskedö ca. 1898. Mal. af Eugen Spiro ca. 1913, litografi af samme. Mal. af Johs. Hohlenberg, 1914, litografi af samme. Miniaturebuste af Julie Mendlik ca. 1917. Mal. af Anne Marie Telmányi, 1918 og af Josef Bató, 1934, tegn. af samme. Buste af Grehne Gyde Petersen, 1937. Radering af Anna Klindt Sørensen, 1955. Tegn. af H. Lollesgaard, 1962 (Kgl. bibl.), af Sven Brasch og af H. Isenstein. Foto.

E. T.: Af en musikers billedbog, 1978. Interviews i Ekstrabl. 17.6.1952, Socialdemokraten 20.6. s.å. Politiken 22.6. s.å. og 8.9.1975. E. T. i Berl. tid. 25.4.1965. – De musiske udsendelser. DR 1925–75 I, 1975 268f.

Nils Schiørring

Temler, Christian Friedrich, 1717–80, sekretær i tyske kancelli, bogsamler. * 20.3.1717 i Zerbst, † 24.5.1780 i Kbh. (Petri), begr. i Petri k. F: seldemager Christian Friedrich T. (Demler) (1671–1748) og Maria N.N. (ca. 1675–1746). ~1° 23.8.1769 i Kbh. (Petri) med Lucie Maas, * 22.10.1723(?), † 20.12.1770 i Kbh. (Petri) (~1° 1753 med hofkonditor Carl Friedrich Strauss, 1723–67), d. af regimentsfeltskær Andreas M. og Beate Maria Gähler (1683–1766). ~2° 22.4.1772 i Kbh. (Frue) med Sophie Junge, * 20.11.1711 i Odense, begr. 14.12.1776 i Kbh. (Petri), d. af glarmester Jochum (Jochim) Poul J. († 1736) og Else Mortensdatter († 1745).

T. hørte til gruppen af begavede udlændinge som J. H. E. "Bernstorff knyttede til sig og til den danske statstjeneste. Gennem legationsråd L. v. Schrader i London hvor han havde haft stilling som kammertjener kom T. 1751 til Kbh. som gehejmekancellist i tyske kancelli hvor han 1760

Temler, C. F.

blev sekretær. 1768-69 ledsagede han i embeds medfør sin minister på den store Europarejse der førte Christian VII til bl.a. Paris og London. Ved H. P. "Sturz" ihærdige anstrengelser fik også T. undervejs tilstået titel-avancement, fra kancelli- til legationsråd, og fik som denne og de øvrige rangspersoner en honorær doktorgrad i England (dr.jur.). 1756-66 havde T. sin bolig i Bernstorffs palæ, og tilhørte kredsen af husvenner men efter hjemkomsten stiftede den aldrende ungkarl eget hjem, og for de rigelige midler hans to kortvarige ægteskaber forskaffede ham forøgede han sin udsøgte samling af bøger og håndskrifter.

T. var overordentlig sprogkyndig, belæst, men indadvendt og beskedent, en loyal embedsmand uden politisk ambition. De store omvæltninger i statsstyrelsen fik derfor ingen konsekvenser for ham. Efter Bernstorffs fald og omdannelsen af udenrigsstyrelsen 1770 blev han sekretær i departementet for de udenlandske affærer, hvad han forblev til sin død. Hans samling blev solgt ved auktion 1781 hvor Det kgl. bibliotek erhvervede fem middelalderhåndskrifter, et halvt hundrede inkunabler og nogle samlinger vedrørende slaviske sprog mens Otto Thott købte den store samling stambøger, der senere kom til Kgl.bibl. I Videnskabernes selskabs skrifter udgav han en filologisk afhandling (XII, 1779) samt en oversigt over krudtets og geværets opfindelse (Nye saml. II, 1783). Han blev dansk statsborger 1776 da forordningen om indfødsret udstedtes, medlem af Videnskabernes selskab s.å. – Virkelig kancelliråd 1764. Legationsråd m. rang af justitsråd 1768. Etatsråd 1773.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-II, 1904-07. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrom I-II, 1915-30. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768-72, udg. Holger Hansen I, 1916. – Poul Bredo Grandjean: Slægtbog over en familie Junge, 1913 24f. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844. L. Bobé i Der deutsche Herold XXIV, Berlin 1893 nr. 1 5f. Samme: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919 især 310-13. Vello Helk i Fund og forskn. XXI, 1974 og XXIV, 1980. – Papirer i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

de Tengnagel, Conrad Fabritius, se Fabritius de Tengnagel, Conrad.

Terkelsen, Anna Hald, se Hald Terkelsen, Anna.

Terkelsen, Emil Didus Friis, 1885-1967, generaldirektør. *25.4.1885 i Esbjerg (Jerne sg.), †4.7.1967 i Gentofte, urne i Kbh. (Vestre). F: trafikassistent i Esbjerg, senere stationsforstan-

der i Borris Peder T. (1852-95) og Mette Cathrine Pedersen Friis (1848-1928). ~18.8.1910 i Fredericia med Sigrid Julie Dalgas, *1.9.1884 i Kbh. (Johs.), †9.5.1958 i Gentofte, d. af skibsfører ved statsbanerne Carlo Eduard D. (1849-1916) og Julie Antoinette Christine Melbye (1858-1940).

Efter at have taget præliminæreksamen fik T. 1901 ansættelse ved statsbanerne som trafikelev på Borris station og fik sin faguddannelse på en række jyske og fynske stationer, tog eksamen fra jernbaneskolen og blev 1910 trafikassistent i Odense. 1917 blev han forflyttet til distriktschefens kontor i Kbh., og dermed nåede han et vendepunkt i sit liv som jernbanemand idet han, der kort forinden var valgt til redaktør af jernbaneforeningens medlemsblad Vor Stand (1916-20), 1919 på foreningens forslag blev indvalgt i en administrativ kommission der omorganiserede jernbaneeetatens instruktions- og undervisningsstof; tillige var han lærer på jernbaneskolen (1921-31). Administrationen blev gennem denne hans virksomhed opmærksom på at her havde man en mand fra geleddet som lagde en betydelig faglig indsigt og stor arbejdsøvn for dagen, og han blev da forflyttet til generaldirektoratet og 1920 udnævnt til trafikkontrollør af 1. grad og 1926 til fuldmægtig. Fra 1923 var han redaktør af Dansk Jernbaneblad, hvilken post han fra trådte da han 1931 blev kontorchef i generaldirektoratet. Som kommissionsmedlem deltog T. i den undersøgelse af statsbanesidelinjernes rentabilitet som konkurrencen fra automobilene medførte, og som førte til love om nedlæggelse af flere baner, bl.a. den midtsjællandske jernbane. 1933 blev T. udnævnt til chef for personale- og regnskabsafdelingen, og i denne genskab forberedte og gennemførte han en nyordning af statsbanernes regnskabsvæsen samt den omorganisation af og lovgivning om statsbanepersonalets sygekasse som den sociale lovgivning gav anledning til. Endvidere var han medlem af den store trafikkommission som i perioden 1936-39 forberedte en lovgivning om jernbanernes og landevejstrafikkens indbyrdes forhold der dog ikke blev gennemført. T. fik 1937 overdraget stillingen som chef for trafik- og personaleafdelingen. Han var 1939-42 medlem af det af regeringen nedsatte udvalg der forberedte loven af 1942 om statens overtagelse af Odense-Svendborg jernbane, og blev efter lovens vedtagelse statsbanernes repræsentant i denne banes bestyrelse indtil overtagelsen.

Ved P. Knutzens pludselige afgang 1945 blev T. konstitueret i stillingen som generaldirektør, og 1948 blev han udnævnt som afløseren og blev dermed den første generaldirektør der havde

tjent sig helt op fra elev. T. var 1955–60 kommitteret i Dampskibsselskabet Øresunds danske afdeling, 1945–50 medlem af lønnings- og 1946–48 af beskæftigelsesrådet. Under ham skete den store modernisering af trækraften, og forberedelserne blev gjort til fugleflugtlinjens gennemførelse. – R. 1933. DM. 1936. K³. 1942. □Tegn. 1945. Tegn. af Otto Christensen 1948, 1951 og 1960 (Fr.borg). Mal. af A. Tørsleff udst. 1957. Foto.

Interviews i Berl. tid. 30.4.1941 og Politiken s.d. samt Berl. aften 20.4.1945. E. T. sst. 18.8.1950 og i Politiken 4.1.1953. – A. [Ohmeyer] i Dansk jernbanebl. 30.4.1941. Vor stand 1.5. s.å. Ernst Schwencke i Berl. tid. 25.4.1965; sst. 6.7.1967. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sv. Cedergreen Bech (A. Ohmeyer)

Terkelsen, Jørgen Jensen, 1844–1931, højskoleforstander. * 17.7.1844 på Sillehus, Nørup sg. ved Vejle, † 13.6.1931 i Vrå, begr. sst. F: gårdejer Terkel Christensen (Kilde) (1807–64) og Ester Marie Jørgensen (1801–91). ~ 4.4.1871 i Jetsmark med Inger Christine Albertsen, * 1.5.1845 i Stenum, † 28.3.1913 i Vrå, d. af gårdejer, sognefoged Albrecht Larsen (1796–1883) og Ane Marie Christensdatter (1805–56).

T. havde allerede i fire år virket som lærervikar da han som nittenårig kom til Jelling seminarium hvis forstander H. J. M. *Svendens grundtvigske påvirkning mærkede ham for livet. Efter lærereksamen 1866 var T. friskolelærer i Vindelev halvandet år og efter soldatertjeneste lærer på Hvejsel højskole 1869–72, begge steder i nabolaget til Jelling. Når hans manddomsgerning kom til udfoldelse i en helt anden egn skyldtes det at han på et lærerkursus på Kolds højskole 1869 havde truffet sin senere hustru der havde været elev på Grundtvigs højskole og som 1872 fra sin fødegård fik udstykket grund til en ny folkehøjskole i Stenum ved Brønderslev. De to højskoler der hidtil havde virket i Vendsyssel – hvor den mest besøgte netop lå i Vester Brønderslev – var præget af Lars *Bjørnbaks retning. Men opmuntret fra grundtvigsk side, også af *Skov-Kirsten, gik ægteparret T. imod strømmen, og Vendsyssels første grundtvig-koldske højskole der var bygget til 30 elever fik i 1880'erne – også takket være T.s dygtige medlærere og hans hustrus evne til igangsættende samtale – et så stort elevtal at den 1890 måtte flyttes til udvidede rammer i Vrå med plads til 70 elever.

Vrå højskole fik Vendsyssels største forsamlings-sal. Trods Stenums afsides beliggenhed havde skolen allerede her fra 1879 haft overvældende søgning til sine flere dages efterårsmøder. De havde en radikal virkning med talere som Jakob

*Knudsen, Morten *Larsen og især den ivrige norske venstrepolitiker og højskolemand Viggo Ullmann der hvert år gennem 32 år talte til vendelboerne her. „Den djærve jyde T. stod godt sammen med den strålende nordmand“ (Helge Skovmand). Selv sluttede T. sig helhjetet til venstres sag, og da regeringen Estrups provisorier indtraf 1885 blev han både skattenægter og rejste fra møde til møde i Vendsyssel for at stifte riffelforeninger. På en af disse rejser hørte han at højreregeringen havde frataget hans skole statsstøtten. Den var ellers blevet rost af statens tilsynsførende, Mathias *Steenstrup, fordi T. ved siden af sine lødige vækkende foredrag lagde vægt på at eleverne fik lært noget. Fratagelsen af statsstøtten var et alvorligt slag mod skolen som ejedes af T., og den var blandt de sidste der igen fik understøttelse – først 1890. Til gengæld voksede elevtallet, skolen fik økonomisk støtte fra venstres demokratiske fond, og der blev indsamlet klækkelige bidrag fra egnen til opførelse af den nye skole i Vrå. Trods sin politiske holdning afslog T. at lade sig opstille til Folketinget. For ham var skolen og folkelig-kristelig oplysning hovedsagen. Han var den fødte lærer, og han fortsatte med skolegerningen længe efter at han 1902 havde solgt skolen til sine to svigersønner, stedets nye valgmenighedspræst Jens Bertelsen og J. Møller Nørgaard – og ti år senere overdraget dem og døtrene selve ledelsen af Vrå højskole. □Mal. af Sigrud Thomasen, 1929 (Vrå højskole). Foto.

Aug. Kristensen i Vendsyssel tid. 16.7.1914; sst. 13.6.1931. Thomas Larsen: En gennembrudstid I, 1917 188–93. Festskr. ved Vraa højskoles 50 års jubilæum, red. Herluf Jensen, 1922 = Vraa højskoles årsskr. s.å. (heri erindr. af J. T.). [Helge Skovmand] i Højskolebl., 1931 384. A. Kr. Dolleris sst. 1944 335–38 349f. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944 276.

Roar Skovmand

Terkelsen, Søren, † 1656 el. 57, toldembedsmand, oversætter. † 1656 el. 57 på Ljungbygård i Skåne. ~ 24.3.1639 med Elsebe Christophersdatter, † tidligst 1661, d. af renteskriver Christopher Iversen.

Om T. vides intet før han omkring 1624 blev mønsterskriver ved militæret. 1628 fik han stilling som renteskriver, n.å. som underskriver ved klædekammeret og 1630 blev han kammertjener, ∴ sekretær hos Christian IV. Få år senere, 26.8.1633, udnævntes han til tolder i Glückstadt, og af en ret rigelig mængde breve fra kongen fremgår det, at T. i udstrakt grad har gjort sig skikket til at udføre private forretninger for denne, ligesom han i anledning af den udvalgte prins *Christians bryllup 1634 fik en del af de

Terkelsen, Søren

mange kommissioner at udføre som kongen overdrog sine betroede folk. T. skuffede imidlertid som embedsmand Christian IVs tillid og blev 1636 overbevist om uredelig embedsførelse, men sagen synes delvis at være blevet ordnet, for T. fortsatte – dog i mindre gunst – i sit embede til Elbtoldens ophævelse 1645. Han blev i nogen tid boende i Glückstadt, var derpå en tid lang på Vallø hos Christen Skeel (1603–59) og boede 1649 i Køge. Herfra flyttede han til Slangerup hvor han 1653 pantsatte en gård. Endnu et par år er han dog blevet i Slangerup, men efter et ophold i Kbh. endte han 1656 eller begyndelsen af 1657 sine dage på Assartorp i Ljungby i Skåne hos familien Rosenkrantz. At dømme efter gentagne bønsskrifter til hans velynder Otte *Krag og til kongen selv får man det indtryk, at T. levede i yderst trange kår, og utvivlsomt har hans embedsdygtighed og personlig uheldig optræden i forening undergravet hans stilling. Mærkværdigt overdrevet forekommer i hvert fald et krav på 18 000 rdl. han mente at have på statskassen. Først 1662 afgjordes dette stridsspørgsmål med at hans arvinger fik udbetalt 200 rdl., senere, 1673, yderligere 2000 rdl. i rente af dette beløb; men vist er det, at han – og efter hans død hans enke der 1657 oppebar landgilde af en mølle i Fr.borg len og som 1661 boede i Frederik Tursens hus i Kbh. – bestandig var trængt af kreditorer, endog inden for den nærmeste familie, til hvilken forholdet var yderst spændt.

Når T. endnu huskes, er det da heller ikke som embedsmand, men som litterat. Hans plads i dansk litteratur er ganske vist i henseende til hans evner beskeden, han „giver sig intet ud for nogen Poet“, men resultaterne af hans virke er alligevel af ikke ringe omfang. T. var, gennem den lette adgang han i Glückstadt havde til at færdes i den litterært og musikalsk interesserede kreds om præsten og digteren Joh. Rist i Wedel mellem Hamburg og Glückstadt, kommet den tidlige tyske barokdigtning på nært hold. Ganske vist opnåede han ikke at blive medlem af noget af de blomstrende tyske digterselskaber, og Rists egen „Elbschwanenorden“ som T. havde været selvskræven til at træde ind i skabtes først nogle år efter hans død. Men af hædersdigtene til de værker han udgav fremgår det, at han har haft nære venner blandt Hamburgdigterne. Som litterære forbilleder havde han som disse den store Martin Opitz og dennes forbillede igen hollænderen Jacob Cats, og blandt sine venner og åndsfrænder talte han foruden Rist digtere som Paul Fleming, Jacob Schwieger, Georg Greffinger og Philip v. Zesen. Er T. end et ringe medium på dansk grund for den spirende tyske barokdigtning så opnåede han dog, fordi han

var en af dem der først overførte den direkte til det danske sprog, at sætte sit præg på dansk litteratur og da navnlig på visedigtingens udformning. I de sidste år af sin funktionstid i Glückstadt oversatte han og lod trykke strassburgeren H. M. Moscheroschs opbyggelige skrift *En Troe Faders Christelige Siæle-Gaffue*, 1645, ny udgave 1646 under titlen *Børne-Tucl* og begyndte udgivelsen af Honoré d'Urfès europæisk berømte, bindstærke roman *Dend Hyrdirnde Astrea*, som han fordanskede efter en tysk oversættelse. Men denne, med mådelige kobberstik rigt illustrerede bog fik ikke stor afsætning, og indtil 1648 nåede kun I. dels tolv bøger at udkomme, hvorefter T. opgav den videre udgivelse. Ej heller størstedelen af hans andre oversættelser har skaffet ham megen vinding. Af den meget læste hollandske læredigter Jacob Cats oversatte han de bibelske fortællinger *Jacobs Gifftermaal med Lea og Rachel*, 1653 og *Grund-Gifftermaal . . . imellom Adam oc Eva*, 1656. S.å. kom *Daphnissens Natte-Klage ofver Galathee Ubestandighed*, en forkortet og lokaliseret omarbejdelse af Cats' Galathee sammen med Opitz' Det roelige Bunde-Lefnet oc Aggermandens Lyst og endelig 1675, mange år efter hans død, ved maleren Abraham *Wuchters' mellemkomst, T.s oversættelse, *Den Christelige Hustrue*, af et afsnit i Cats' omfangsrige læredigt om ægttestanden, forsynet med kobberer som i deres jævnhed næppe tør tilskrives den berømte hollandsk-danske kunstner selv.

Ligeledes efter T.s død kom 1661 Joh. Rists passionsviser i en dansk udgave, mens boghandler Jørgen *Holst til en af de senere udgaver af Regum Daniæ Icones 1656 (eller 1657) benyttede ham til at oversætte de tyske kongerim som Frederik IIIs hofpoet, T.s ven Ad. Fr. Werner havde skrevet til gengivelserne af de vævede kongetæpeter på Kronborg. Det var ikke ganske lidt T. i den halve snes år hvor han virkede på litteraturens område fik trykt; men endnu en del så aldrig dagens lys, således foruden de senere dele af *Astrea*, heller ikke *En gandske ny Aandelig Psalme- och Vise-Boog* som nu findes i manuskript i Karen *Brahes bibliotek, flere af Rists samlinger m.m. Af alle T.s udkomne skrifter satte dog intet så tydeligt spor som *Astree Siunge-Choer* der 1648–54 (hæfte 1, 2. udg. 1657) udkom i tre hæfter, hvert indeholdende 20 viser. De tre „snese“ er „saaledes indrettede, at der udi findes Stemmerne til Mesteparten af de Viser, som udi den danske *Astrea* er indførte“. *Astrea*-digtene nævnes dog kun som fodnoter, for da T. ikke har kunnet fremskaffe de oprindelige franske melodier, har han besluttet sig til at lade sjungekoret for den alt overvejende del bestå af over-

sættelser af Joh. Rists og Gabriel Voightländers tyske viser; Astrea-sangene er så føjet ind ved de melodier hvortil deres metrum passer. Mens Rists viser væsentlig bevæger sig inden for det kunstfærdigt hyrdepoetiske i tidens yndede stil som nu får sit store gennembrud i Danmark, er digtene fra hoftrompeteren Voightländers 1642 i Sorø udkomne „Oden vnd Lieder“ prægede af en folkelig djærvhed i slægt med de gamle skæmtevisers og går undertiden langt ud i det uanstændige, samtidig med at de ikke sjældent forsøges sirliggjorte med hyrdecenerier. Den udbredelse sjungekoret fik står i afgjort modsætningsforhold til dets kunstneriske værdi. Hverken Rist eller Voightländer hørte til den tidlige baroks betydelige ånder, og T.s egne oversættelser har meget lidt digterisk bevingethed over sig. Men det var T.s fordel, at hans værker og navnlig sjungekoret blev trykt og derved kom ud blandt folk, mens Anders *Bordings åndfulde og elegante poesi og hans langt mere flydende gengivelser af de samme tyske digtere måtte vente endnu hundrede år på at nå landet over i andet end afskrifter. Kunne end Rists og Voightländers visetekster i T.s stivbenede oversættelser have svært ved for alvor at holde sig levende, så glædede til gengæld melodierne sig ved en yndest som holdt dem i live mere end hundrede år. Utallige er de flyvebladsviser og mere seriøse sange som løb landet rundt til melodier efter T.s *Daphnis gik for nogle Dage, Ak, Amaryllis* eller *Phyllis sad udi en Skøjte*, og med en aktualitets-sans der i senere slægtleds øjne virker smigrende tilbage på Astree Siunge-Choer, kaldte Thomas *Kingo, da han 1674 begyndte udgivelsen af sine morgen- og aftensange, sit værk for Aandeligt Sjungekor, ikke for at låne glans af det populære til sit eget, men for efter tidens skik med noget bedre åndeligt at slå noget ringere verdsligt af marken – også ved at bruge flere af de gængse visemelodier til sine åndelige sange. Den interesse der var om T.s sange viser tilstrækkelig tydeligt, at han på et gunstigt tidspunkt kom frem med noget som tiltalte vide kredse. Digterisk føltes hyrdestilen som en velkommen og elegant afløsning af den strengt belærende tone som den ret sparsomme dansk-sprogede digtning hidtil havde bevæget sig i, og af folkevisens form som på den tid havde sat sine sidste blomster. Musikalsk betød T.s viser melodier af ny og livlig velklang, en afløsning både af den høje og vanskelige musik som Christian IV havde dyrket ved sit hof, men som nu var stærkt på retur og som næppe havde sat sit spor i andet end snævre kredse, og af folkevise-melodierne med deres afhængighed af et ganske kort strofeskema. På den anden side havde de

nye melodier alligevel så almenfatteligt præg, afledt som de var af franske chansons, engelske madrigaler, tyske og nederlandske folkesange og -danske og italienske musikstykker, at de umiddelbart måtte tiltale høj og lav, så meget mere som det største krav, de stillede, var et meget beskedent generalbasakkompagnement for lut. Man kan måske beklage, at ingen større digter end T. formidlede en ny stils indtrængen herhjemme, at ikke Anders *Arrebo eller Bording nåede at komme i den direkte kontakt med folk som T. gennem sit sjungekor. Digterisk rådede Kingo bod derpå, men musikalsk blev sjungekoret vort eneste møde med 1600-tallets europæiske strømninger inden for de mindre vokalformer.

S. T.: Astree Siunge-Choer. Første Snees, 1648, udg. Erik Sønderholm m.fl., Neumünster 1976 = Kieler Studien zur deutschen Literaturgesch. XII. – Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I, 1872 729; V, 1882 786. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III–IV, 1878–82 (fot. optr. 1969); VI, 1885–86 (fot. optr. 1970). – J. Møller: Cimbria lit. II, 1744 889f. R. Nyerup og K. L. Rahbek: Bidrag til den da. digtekunsts hist. III, 1805 25–68. Gotfred Rode: Renæssancens tidligste eftervirkn. på da. poetisk lit., 1866 82–108. S. Birket-Smith i Danske saml. 2.r.II, 1872-73 243. J. Paludan sst. VI, 1877–79 261–68. Samme: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887 184–205. Samme i Hist. t. 6.r.I, 1887–88 461–64. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. I, 1878 (fot. optr. 1979) 172f. O. Nielsen in Pers. hist. t. 3.r.IV, 1895 273–79. Hans Werner sst. 11.r.I, 1940 227f. Kurt Fischer i Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft. XII, Lpz. 1910–11 66–68. Charles Ogier: Det store bilager i Kbh. 1634, 1914 (fot. optr. 1969) = Memoirer og breve XX s. XIII. Ejnar Thomsen: Barokken i da. digtn., 1935 (ny udg. 1971) især 158–62. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941 96f. A. Riising: Katalog over Karen Brahes bibl., 1956.

Nils Schiørring

Terkelsen, Terkel Madsen, * 1904, chefredaktør. * 8.11.1904 i Tjæreborg. F: gårdejer, sognerådsformand Jens Madsen T. (1864–1953) og Dorthæa Pedersen (1869–1944). ~ 27.4.1929 i Esbjerg med Ella Schou Schmidt, * 3.9.1909 i Helsingør, d. af togfører Christian S. (1857–1934) og Louise Schou (1869–1936).

T. kom 1923 efter studentereksamen til dagbladet Vestkysten som journalistelev. 1927 kom han til Jyllands-Posten, heraf to år ved bladets Kbh.s-redaktion i H. *Hansens redaktørtid, 1933 til Nationaltidende som redaktionssekretær og året efter til Berlingske Tidende. De to mænd der efter læreårene kom til at øve størst indflydelse på T.s liv og karriere var The Times' mangeårige Skandinavien-korrespondent Thomas Barman samt Nic. *Blædel hvis politiske holdning stærkt prægede T. 1937 blev T. på Blædels foranledning sendt til London som Berlingske

Terkelsen, Terkel M.

Tidendes korrespondent. I London følte T. sig som en kværket korrespondent i en tid da tysk indflydelse føltes stærkt i Danmark og i det berlingske hus der til T.s harme på tysk foranledning afsatte Nic. Blædel. T. følte bitterhed mod den danske presses holdning over for Tyskland og skrev siden at „Danmark var ikke blevet besat en dag før eller senere hvis danske blade havde levet op til de forventninger man med rette kunne stille til blade med så rige traditioner“. Efter den tyske besættelse af Danmark 9. april 1940 tilstræbte T. sammen med andre strandede korrespondenter, herunder S. *Tillige-Rasmussen og E. Blytgen-Petersen, at værne om og om muligt forbedre Danmarks omdømme og i første omgang sørge for at de danske udsendelser i BBC blev opretholdt. Han var medlem af Det danske råd og skrev i engelsk presse og især i The Times om Danmark. Han blev ansat som radioflytter i BBCs Monitoring Service og virkede 1941–45 som leder af den danske afdeling i det britiske udenrigsministeriums Political Intelligence Department. Den særlige britiske frihedssender på dansk blev startet af T. der tillige skrev indholdet af de første løbesedler der af Royal Air Force blev nedkastet over det besatte Danmark. 1941 udsendte han *Denmark. Fight follows surrender* med forord af Clement Attlee og 1944 *Front line in Denmark*. 1945 kom på dansk *Befrielsens Problemer* som blev udgivet af Danmarks frihedsråd og som byggede på erfaringer fra andre befrieede lande.

Efter befrielsen genoptog T. sin virke som korrespondent i London for Berlingske Tidende og kom efter en tur i Østen for avisen hjem 1946. Han blev samme år inddraget i den såkaldte redaktørkrise i det berlingske hus. Den var fremkaldt af oplysninger om at Berlingskes ansvarshavende chefredaktør fra 1935, Svend Aage *Lund, havde spillet en central rolle i oprettelsen under besættelsen af Dansk-tysk forening. Sammen med redaktørerne Aage *Schoch og Ebbe *Munck forbeholdt T. sig sin fremtidige stilling ved bladet og stillede på linje med sine to kolleger krav om, at Lund fremtidig ikke skulle have afgørende indflydelse på bladets indhold. Krisen løstes ved at T. på Lunds forslag blev gjort til ansvarlig chefredaktør mens Lund fortsatte som administrerende chefredaktør hvorved indledtes et mangeårigt frugtbart samarbejde, uden at de to chefredaktører dog kom til at stå hinanden personligt nær. Som skribent koncentrerede T. sig fortrinsvis om udenrigs- og forsvarspolitikken. Han støttede tidligt Danmarks tilslutning til Atlantpagten og bl.a. via et personligt bekendtskab med H. C. *Hansen virkede T. for bevarelsen af et bredt politisk flertal bag udenrigs-

og forsvarspolitikken. T. har aldrig søgt at påkalde sig offentlighedens opmærksomhed og har udadtil haft en mindre fremtrædende rolle end adskillige andre ledende pressefolk. Han har dog beklædt mange tillidsposter. Således førte hans interesse for pressefriheden i de nye selvstændige lande ham ind i ledelsen af International Press Institute hvis danske afdeling han var formand for til sin afgang som chefredaktør 1972. Han var med til at lægge grundstenen for Danmarks Journalisthøjskole og var medlem 1969–72 af Journalisthøjskolens bestyrelse og forretningsudvalg. I to år efter sin afgang som redaktør var T. indtil 1975 formand for interessentskabet og for Det Berlingske Officin A/S og A/S De Berlingske Virksomheder. T. har skrevet *Særmelding fra London*, 1971 og udgav 1977 sine erindringer *Fra pålidelig kilde*. På sin 70-års fødselsdag fik T. som den første danske journalist den britiske orden C.B.E. for sin lange og fremragende indsats for de britisk-danske relationer. Han har tillige fået tildelt Kong Christian Xs frihedsmedalje. – R. 1946. R¹. 1958. K. 1972. □Foto.

T. M. T.: Fra pålidelig kilde, 1977 (erindr.). – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Niels Jørgen Haagerup

Terkildsen, Niels, se Torkildsen, Niels.

Termansen, Niels Jokum, 1824–92, gårdejer, politiker. * 15.3.1824 i Vejen, † 9.5.1892 i Holsted, begr. i Læborg. F: toldbetjent Terman T. (1792–1828) og Kjerstine Marie Sørensdatter (1794–1866). ~ 9.12.1853 i Læborg med Catharina Maria Magdalene Nielsen, * 31.7.1826 i Løgumkloster, † 1.7.1915 i Brørup, d. af murermester Andreas (Anders) N. (1794–1844) og Anna Botilla (Telle) Albrehtsen (1802–73).

T. blev ved sin død kaldt Danmarks lærdeste bonde (Østsjællands Folkeblad). Grunden til hans lærdom blev lagt allerede i hans barndom. Den første bog han ejede var P. O. *Boisens „fædrelandskatekisme“ som han fik som flidspræmie da han var ti år. De penge som han skaffede sig ved deltagelse i den på den tid så almindelige kongeå-smugling blev anvendt til bogkøb og bladhold. Den unge T. læste både „Fædrelandet“ og „Dannevirke“. Han ville gerne have været student, men blev landmand og overtog 1853 sine plejeforældres gård i Gammelby nær Vejen. Derfra var han som tyveårig vandret de fire mil til Skamlingsbanken hvor N. F. S. *Grundtvigs tale 4.7.1844 gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. Fra nu af følte han sig forpligtet til at virke for Grundtvigs tanker om folkelig op-

lysning. Da T. to år senere som soldat i Kbh. hørte Grundtvig prædike i Vartov blev han nærmest skuffet. Men en sommernat 1847 vandrede han over seks mil til Sønder Omme for at høre Vilhelm Birkedals prædiken, og da han bagefter fik en samtale med ham førte det til at T. som hidtil havde stået på rationalismens grund nu også tilegnede sig Grundtvigs kirkelige anskuelse. Under treårskrigen, hvor han til sin skuffelse ikke kom til at deltage i krigshandlingerne, mødte han i vinteren 1850–51 sin senere hustru der tjente i et købmandshus i Flensborg. Kort efter at de var blevet gift og T. havde overtaget gården i Gammelby blev han 1854 medlem af Vejen-Læborg sogneråd.

Med magnetisk kraft blev T. tiltrukket af den nyoprettede Rødding højskole. Han deltog i måneds møderne, lyttede til Christian Flors mytologiske foredrag, udnyttede bogsamlingen og fik hos J. L. Knudsen vejledning i oldnordisk og engelsk. Særlig nært blev forholdet til forstanderen Sofus Høgsbro. Da C. Berg 1858 opfordrede denne til at stille sig til folketingsvalg i Bækkekredsen foreslog Høgsbro T. som kandidat i sit sted. Begge blev valgt, Høgsbro i de kongerigske enklaver. I folketinget sørgede de for at komme til at sidde ved siden af hinanden, og det kom de til at gøre i tyve år. Begge var de valgt som „bondevenner“, men under de dengang løse partigrupperinger markerede de sig som „uafhængige“ – i tilslutning til andre af Grundtvigs venner. T. hørte til dem der kom hyppigt både i Grundtvigs eget hjem og på „Grundtvigs højskole“. Både Høgsbro og T. stemte imod Wienerfreden 1864 som medlemmer af rigsrådet, og de stemte også nej til grundlovsændringen 1866. De stod begge bag initiativet til de to aldersfremmød Grundtvigs og A. F. Tschernings fælles drosketur til Amalienborg for at få kongen til at nægte sin underskrift på den netop vedtagne „gennemsete“ grundlov. Sammenholdet mellem Høgsbro og T. fortsatte indtil 1870. Som medlemmer af gruppen det nationale venstre var de begge talsmænd for grundtvigske synspunkter, bl.a. i kirkekommissionen 1868–70.

Men 1870 skiltes deres politiske veje. Dannelsen af det forenede venstre som Høgsbro stod bagved anså T. for en falsk alliance. Han ville ikke være i bås med folk der ikke delte hans grundtvigske anskuelse. Denne holdning som han hævdede i et foredrag på Askov januar 1871 – trykt samme år i Nordisk Maanedsskrift med mottoet „falsk fred gør nye krige“ – bidrog til strid i den grundtvigske lejr og isolerede T. i folketinget. Men i sin egen kreds blev han genvælt ved kåring – valg efter valg. Først 1876 fik han en modkandidat, en tilhænger af Bergs hårde

linje der fik et så stort stemmetal at T. 1878 lod sig indvælge i landstinget, men også her blev hans stilling ensom. Han ville ikke tilslutte sig kravet om parlamentarisme, og han var tilhænger af Kbh.s befæstning – omend han misbilligede Estrups provisorier. Da Askovs forstander Ludvig Schrøder 1886 på Bergs initiativ blev opstillet i hans kreds led T. nederlag og trak sig tøvende – og dybt skuffet – ud af det politiske liv. Her var han dog aldrig i sit es. På hans plads i tinget var opstillet en mængde biblioteksbøger. Han kunne være så optaget af dem at han ved afstemningerne kom til at stemme forkert. Men når store spørgsmål dukkede op lagde han sig tilbage i sin stol, så ud for sig, rejste sig og talte velforberedt og grundigt om fædreland og forsvar, om kirke og skole. Vakte denne tale ikke større genklang på rigsdagen, gjorde den det til gengæld på højskolerne og i forsamlingshusene. Ved en mindefest for Frederik VII på Rødding højskole 1863 havde hans gengivelse af Grundtvigs digt „Fæderneland“ gjort dybt indtryk, og da højskolen i Rødding følte sig hjemløs efter 1864 blev T. magneten der trak dens lærerkreds til Askov. Her blev han en yndet talergæst. Da Ernst Trier 1865 skulle indvi Vallekilde højskole bad han T. holde hovedtalen. Her som ellers holdt T. sig til det der for ham var hovedsagen: „at lyset kan komme til at trænge ind alle vegne, i den lave hytte så godt som i de høje sale.“

Det var også formålet med T.s litterære virksomhed. Den blev indledt 1864 med *Mindeblade om Danmarks Trængselsaar*. Af Udvalget for folkeoplysnings fremme, stiftet af Mathias Steenstrup 1866, var T. medlem fra begyndelsen, og til dets skriferække forfattede han en Blicher-biografi 1868 og en bog om Abraham Lincoln der først udkom efter hans død 1892. Blandt hans mange og tit lange tidsskriftartikler kan nævnes *Træk af Nordamerikas Historie, 1877–78* og *Nyere Meninger om Eddadigtenes Oprindelse*, 1881, begge i Nordisk Maanedsskrift. Samlingen *Foredrag og Optegnelser* udkom 1894. Med den udrustning og udstråling T. besad var det ikke mærkeligt at han flere gange blev opfordret til at blive højskoleforstander. Navnlig da der blev kaldt på ham fra Vejstrup 1868 rykkede det i ham. Man han følte sig forpligtet over for sine vælgere – som over for sin livsanskuelse. Hans søn har fortalt at den eneste gang han har set faderen græde var ved Grundtvigs død. Nogen glad mand var T. dog ikke. Han tyngedes af økonomiske bekymringer og måtte 1884 opgive gården hvorefter han blev branddirektør i Holsted sine sidste år. Men det indtryk som den unge nordmand – vordende højskolemand og politiker – Viggo Ullmann fik, da han besøgte T. i

Termansen, N. J.

Gammelby 1872 og blev imponeret af hans store bogsamling med danske, tyske, engelske og oldnordiske bøger, det var han ikke ene om: „Han går klædt som en bonde, men man behøver blot at se på de store klare, meget melankolske, men så milde og kærlige øjne for at forstå at der bor en ualmindelig ånd inden for dem.“ □ Træsnit 1876. Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto. Relief af N. Hansen Jacobsen på monument, 1893 (Skibelund krat). Foto.

Kilder. Breve fra N. J. T. til fru Skibsted, udg. Fr. Nørsgaard, 1914. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I-II, 1924–25. Kirkeligt samf.s julebog XIV, 1934 22–50 (breve til Amalie Høgsbro).
Lit. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 489–92. Poul la Cour i Højskolebl. XI, 1886 2017–21. Ernst Trier: 25 års skolevirksomhed i Vallekilde I, 1890 (3. udg. 1907). Poul Bjerger: Den jyske bonde N. J. T., 1892 (heri T.s selvbiografi og breve). Samme: Jyske bønder, 1921 111–32. Jørgen Nielsen i Den danske højskole II, 1902 46–80. Samme: N. J. T., 1915 = Folkelæsn. CCCXIII. E. Prytz m.fl.: Dr. Mathias Steenstrup, 1908 = sst. CCLXXVIII 97–99. Lars Dinesen i Ugens tilskuer 18.12.1914. Chr. Søgaard i Tiden V, 1914–15 135f. Breve fra Viggo Ullmann, ved Vilhelmine Ullmann, Kbh., Kria. 1916 88f. Niels Termansen i Minder fra gamle grundtvigske hjem, ved H. P. B. Barfod I, 1921 122–30. H. P. B. Barfod: Minder fra et langt liv, 1921 = sst. VI-II (også som Memoirer og breve XXV, 1921 (fot. optr. 1922)).

Papirer i Rigsark.

Roar Skovmand

Terpiger, Lars, præst, historiker, 1684–1772. * 28.2.1684 i Ribe, † 23.2.1772 i Mern, begr. i kirken sst. F: lektor, siden dr.theol. Peder *T. (1654–1738) og Maren Friis (1657–1751). ~ 9.9.1721 i Snesere med Anna Schytz, * 13.4.1698 i Hjembæk, † 1.8.1746 i Mern, d. af sognepræst i Hjembæk og Svinninge, sidst i Snesere, viceprovst mag. Hans S. (1668–1727) og Magdalene Henriksdatter Lafrentz († efter 1727).

T. blev student 1702 fra Ribe og tog teologisk attestat 1706. I sin studietid fik han straks Kommunitetet og var siden 1703–08 alumnus på Borchs kollegium. 1708 rejste han udenlands og studerede først i Hamburg hos J. A. Fabricius, senere i Utrecht. Ved årets slutning blev han kaldt tilbage til Kbh. hvor han fik overdraget en plads som huslærer for gehejmeråd Niels *Kragssøn. Som dennes hovmester drog han igen 1711 til udlandet og opholdt sig nu især i Utrecht og London. 1713 vendte han hjem, blev s.d. magister og boede nu en række år i Kbh. hos sin vellynder biskop Christen *Worm, indtil han 1720 af gehejmeråd Kragssøn blev kaldet til sognepræst i Mern. Dette embede beklædte han til sin død og opnåede i det at blive jubellærer 1770. 1730–66 var han tillige provst i Bårse hrd. – T. kaldes i en samtidig kilde „en stor Elsker af Danske Antiquiteter og Oldsager“, og han er en

fuldgod repræsentant for 1700-tallets lærde samlertype. Som alumnus på Borchs kollegium udgav T. 1703–07 fem disputater der må betegnes som talentfulde begynderarbejder. Ved emnevalget – de gamles prædikestole, altergraven, viglijerne, Barfrederne, bogtrykkerkunstens første spor i Danmark – vidner de alle om hans historisk-antikvariske interesser og viser, at han på værdig måde gik i sin fars fodspor bl.a. ved at fremdrage træk hjemmehørende i ripensisk tradition. Senere fortsatte han desværre ikke sin forfattervirksomhed, men blev taget til samle. Uheldigvis brændte hans præstegård 1727 og med den en stor del af hans samlinger, deriblandt en række historiske håndskrifter T. havde erhvervet sig efter Marcus *Meibom. T. interesserede sig levende for Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie, skænkede det talrige gaver og blev 1748 selv optaget som medlem i selskabet. Han var desuden medarbejder ved F. *Rostgaards ordbog. □ Maleri.

Langebekiana, udg. R. Nyerup, 1794 61–67 (brev). – Kbh.s adressecontours efterretn., 1772 nr. 78. [J. Langebek:] Det kgl. da. selsk.s begyndelse og tilvækst, 1748 39f. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard og hans samtid I, 1870 123. Hans Olrik i Festskr. i anledn. af Borchs kollegiums 200-års jubilæum, 1889 129. H. P. Meinertsen i Årbog for hist. samf. for Præsto amt XVII, 1928 87–100. Danm.s kirker. Præsto amt II, 1933–35 946. – Breve i Landsark. for Sjælland.

Bjørn Kornerup*

Terpiger, Peder, 1654–1738, lektor, historiker. * 22.5.1654 i Ribe, † 4.1.1738 sst., begr. sst. (domk.). F: købmand og rådmænd Niels Pederesen T. (1618–98, ~ 2° 1666 med Else Hansdatter Wandel, * 1646) og Maren Rasmusdatter Harboe (1617–1659). ~ 16.10.1681 med Maren Friis, * 1657, † 1751, d. af købmand og rådmænd i Ribe Laurids F. (1619–59) ~ 1° med Else Jesdatter, 1625–52) og Vibeke Jensdatter (1638–1709). – Far til Lars *T.

T. blev student fra Ribe 1674. I Kbh. valgte han Ole *Borch til privatpræceptor og fik sit ophold i dennes hjem, hvilket kom til at præge hans udvikling og interesser. Allerede 1676 tog T. både filosofisk og teologisk eksamen og blev s.d. ansat som konrektor i Ribe. Til denne by var han knyttet resten af sit liv, idet en planlagt toårig udenlandsrejse 1677–79 ikke synes at være blevet gennemført; han tog magistergraden 1677, blev 1684 vicelektor – og 1687 virkelig lektor theologiae – ved domkirken samt sognepræst i Vester Vedsted. – T. var i sin embedsførelse flittig og nidkær og roses for den interesse han viste de unge studerende. Især huskes han dog som forfatter. Allerede som ganske ung udgav han en (nu tabt) græsk-latinsk skolebog (1677), og snart

fulgte andre skrifter efter: 1680 *Prodromus bibliothecæ sacræ*, en oversigt over bibeludgaver og -oversættelser, 1682 en række prædikendispositioner og s.å. *Seculum illustre* hvori han med et forbavsende overblik gav en skildring af videnskabens samlede udvikling i 1600-tallet. Om hans betydelige lærdom og alsidighed vidner også den omfattende fortale til hans latinske oversættelse af det danske kirkeritual (1706). Her som i de fleste af sine andre skrifter tumler han sig med samme færdighed i teologi, filosofi og historie og synes lige hjemmevant blandt klassiske og patristiske skribenter som mellem bibelske, rabbiniske og nyere forfattere. I mange henseender minder han om sin gode ven rektor Johannes *Møller i Flensborg, men jævnlig får udfoldelsen af den store kundskabsfyldte tidstypisk nok præg af det sprænglærde. Også nogle ligprædikener foreligger fra T.s hånd. De kendetegner ham som ortodoks-luthersk teolog og tilhænger af den tematiske prædikemåde med dens uendelighed af skematiseringer, divisioner og subdivisioner. T. nærede en varm interesse for dansk sprog og kultur. Herom vidner en for-danskning af den leidensiske professor Wolf Sengverds skrift om de apuliske edderkopper (1702) hvor fortalet er mærkelig ved oversætterens forsvar for modersmålets ret. Desuden har T. som forarbejde til en dansk ordbog tilvejebragt værdifulde samlinger, samt forberedt en udgave af Anders *Bordings skrifter (udg. af Hans *Gram 1735).

Mest af alt har T. dog haft betydning som bearbejder af sin fødebyes historie. Allerede 1702 udgav han en kildeamling *Inscriptiones Ripenses*, udstyret med et rids af byens historie som forstudie til et større værk af samme art. 1704 kom udgaven af Hans Lauridsen *Amerinus' versificerede bispehistorie *Ripensium episcoporum series et vita*, 1708 udgaven af den middelalderlige bispekronike *Chronicon ecclesie Ripensis*, 1714 fulgte et *Appendix inscriptionum* og 1717 gav han i sin *Oratio jubilæa* en interessant kirkehistorisk skildring af det katolske Ribe. Alt imens forberedte T. en omfattende og fuldstændig redegørelse for hjembyens historie. 1726 var manuskriptet færdigt og blev sendt til trykning i Kbh., men gik her til grunde ved byens brand 1728. Trods forbigående nedslæthed tog den 74-årige forfatter fat igen, og det lykkedes ham virkelig at udarbejde et nyt manuskript. 1736 udkom bogen under titlen *Ripæ Cimbrica* som frugten af et menneskelivs vedholdende studier, udarbejdet med stor grundighed og omtanke og bestandig et vigtigt kildekrift ikke blot til Ribes historie, men til mange sider af vor indre historie. Særlig værdifuldt er det, at T. har bygget sin fremstilling på

en solid grundvold af utrykte kilder, hvoraf ikke få siden er gået tabt. Kan der end påvises svagheder ved T.s kildeforståelse, så tilkommer der som helhed dette skrift en smuk plads i vor ældre historiske litteratur, også som vidnesbyrd om værdien af samlet arbejdsvilje. S.å. blev han hædret med den teologiske doktorgrad honoris causa. □Tegn. af J. S., 1690 (Fr.borg).

Saml. til jydsk hist. og top. V, 1874–75 232–49 (udrag af T.s excerptbøger). – Progr. fun. univ. Hafniensis over P. T., 1738. Dänische Bibliothec II, 1738 524–31. P. N. Thorup: Bidrag til kundskab om de mænd som ere udgange fra Ribe katedralskole I, 1824 76f; IV, 1827 70f = Blandede efterretn. ang. Ribe katedralskole. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard og hans samtid I, 1870 36 118 436f. Fr. Winkel Horn: Peder Syv, 1878 168 170 172f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.I, 1889–91 28. Hans Olrik sst. 284. H. F. Rørdam sst. II, 1891–93 578–81. Bj. Kornerup sst. 7.r.III, 1957–59 264 267. Pers. hist. t. 3.r.III, 1894 138; IV, 1895 93; V, 1896 77 81 (Jens Bircherods dagbøger). Will. Christensen i Repertorium diplomaticum 2.r.VIII, 1936 559. H. Grüner-Nielsen i Sprog og kultur X, 1941 62–77. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. I–II, 1947–52. – Papirer i Kgl. bibl.

H. A. Hens (Bjørn Kornerup)

Tersling, Hans Georg(e), 1857–1920, arkitekt. *7.12.1857 på Havegård i Karlebo sg., †13.11.1920 i Menton, Frankrig, begr. sst. F: proprietær, exam. juris Carl Gustav T. (1814–60) og Caroline Marie Elisabeth Hall (1825–88). ~1890 med Félicie Marie Françoise Sabatier, *29.7.1856 i Marseille, †6.1.1937 i Menton, d. af Henri Auguste S. og Elisabeth Gibert.

T. var i tømrerlære, fik 1879 afgang som arkitekt fra kunstakademiet og rejste s.å. til Paris hvor han arbejdede under forskellige kendte arkitekter. Her fik han allerede n.å. sin første større opgave, bygning af et casino på øen Jersey. 1883 kaldte en landsmand, apoteker L. T. Schiøde ham til Menton for at opføre det danske *Hotel Alexandra* og dette ophold, som T. kun havde tænkt sig ganske kortvarigt, blev bestemmende for hans fremtid idet en række andre arbejder blev overdraget ham. I de følgende år opførte T. de fleste store hoteller og privathuse i Menton og Monte Carlo og flere andre af rivieraens byer, og navnlig efter jordskælvet 1887, da de af ham opførte bygninger med glans bestod deres prøve, strømmede bestillingerne ind til ham. Af hans betydeligste arbejder kan nævnes *Hotel Metropole* i Monte Carlo og Cannes, *Hotel Cap Martin*, kejserinde Eugénies villa *Cyrnos* i Menton, casinoet i Menton, en villa i San Remo for Nobelinstituttets grundlægger, dynamitfabrikant Alfred Nobel, den russiske kirke i Menton og en række større eller mindre slotte i omegnen. T. udkastede og gennemførte 1905 anlægget af *Quartier des Condammés* i Menton. Flere unge dan-

Tersling, Georg(e)

ske arkitekter var i visse perioder medarbejdere hos T. som i øvrigt også udstrakte sin virksomhed til andre lande; han har således udført arbejder i Østrig og Sydamerika. Fra 1890 til sin død var han dansk vicekonsul i Menton, i en del år tillige svensk vicekonsul. – R. 1910.

Dannebrog 25.2.1895 og 24.3. s.å. L'art et les artistes V, Paris 1907 277. Architektenk XXII, 1920 316. Helga Steermann: F. Meldahl og hans venner IV, 1930. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

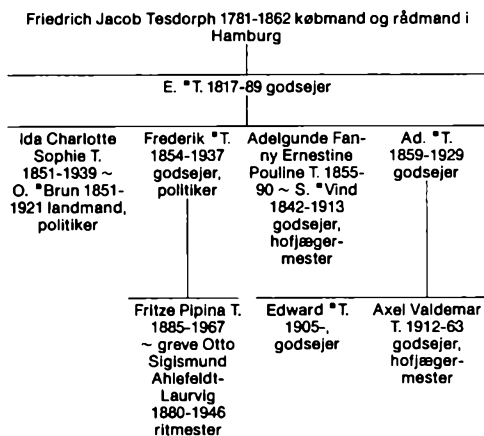
A. Kamp*

Tesdorpf (Tesdorph)

Slægten stammer fra Nordtyskland hvor flere lokaliteter bærer navnet T. Den føres tilbage til Peter T. (–1628) der nævnes som bosat i Hadeln ca. 1595.

Oskar L. Tesdorpf: Die Geschichte des Tesdorpf'schen Geschlechts bis 1920, München [1921]. Thelma Jexlev og Alfred Larsen: Legatstamtavler for etatsråd Jacob Henric Schous og hustru Susanne Beckmans stiftelse, 1973 150ff.

Hans H. Worsoe

Tesdorpf, Adolph Valdemar, 1859–1929, landmand. * 23.10.1859 på Ourupgård, † 19.4.1929 på Pandebjerg, begr. i Ønslev. F: godsejer, senere gehejmekonferensråd E. *T. (1817–89) og Mary Büsch (1820–75). ~ 19.6.1896 i Kbh. (Garn.) med Agnete (ved dåben Agnes) Brun, * 3.6.1870 i Kbh. (Garn.), † 10.1.1955 på Pandebjerg, d. af kaptajn, senere generalmajor, kammerherre Carl August Adalbert Franciscus B. (1824–98) og Ella Amalie Bluhme (1838–1905). – Far til Edward *T.

T. fik sin første landbrugsuddannelse hos faderen der øvede stor indflydelse på ham. I 21-års alderen blev han forvalter hos inspektør N. P. J. *Buus på Rosvang hvor han virkede halvandet år, kom derefter til landbohøjskolen og blev

landbrugskandidat 1883. Efter at have afsluttet sin militærtjeneste som sekondlojtnant i artilleriet blev han 1884 landbrugskyndig direktør for den s.å. oprettede andelssukkerfabrik ved Nykøbing F. Han virkede i denne stilling til 1927 og fortsatte derefter som medlem af bestyrelsen til sin død. Selvstændig landmand blev han et par år efter overtagelsen af direktorstillingen ved forpagtningen af Pandebjerg, og her havde han siden sit hjem. Efter faderens død 1889 blev T. godsejer i stort format ved som arv at få overdraget de falsterske gårde Gedsergård, Pandebjerg, Frisenfeld og Ludvigsgave. 1900 købte han Boderup og 1908 Ny Kirstineberg, således at hans samlede besiddelser blev på 1400 ha land. Ved arv havde han i slutningen af 80erne tillige overtaget godset Randen i Østpreussen som han dog solgte nogle år senere, og et år var han ejer af Rudbjerggård ved Nakskov som han havde købt 1889. Lysten til at udvide sine besiddelser bevarede han til sine senere år, og 1925 købte han det 1500 ha store gods Gjorslev på Stevns. De fire gårde han havde overtaget efter sin far var allerede dengang i høj kultur, men de tilkøbte ejendomme bragte han selv i tilsvarende stand og ikke mindst på Gjorslev tog han med megen virkekræft fat på godsets forbedring. Som søn af Danmarks førende storlandmand havde T. haft en ualmindelig start, men han formåede også at forvalte arven med selvstændig dygtighed. Driften af hans store ejendomme blev mønsterværdigt gennemført og hørte til det bedste inden for dansk landbrug. Han forstod at vælge sine medarbejdere som han gav megen selvstændighed, og gårdene var søgte som læresteder. Selv tog han sig fortrinnsvis af administrationen i forbindelse med de merkantile opgaver som han havde udpræget evne for. I betydeligt omfang blev han desuden draget ind i ledelsen af landbrugets organisationer, var medlem af landsudvalget for anvendelse af udenlandske arbejdere fra dets oprettelse 1908, udvalgets formand fra 1911 til sin død, formand for De samvirkende lolland-falsterske landboforeninger 1911–22, i samme tidsrum medlem af De samvirkende landboforeningers bestyrelse og forretningsudvalg og medlem af Det stående landbrugsudvalg 1917–19. Landhusholdningsselskabet, af hvis bestyrelsesråd han var medlem fra 1902, valgte ham 1919 til repræsentant i landbrugsrådet hvor han var medlem til sin død og præsident 1919–25. Han havde desuden del i ledelsen af forskellige større erhvervsvirksomheder, således af Dansk frøavlskompani og Markfrøkontoret; dette aktieselskab var han formand for fra dets oprettelse til sin død. T. var en foretagsom mand med store praktiske og administrative evner, en

selvstændig og temperamentsfuld personlighed med et smittende humør, åben, djærv og vennessæl. – Kammerjunker 1887. Hofjægermeister 1897. Kammerherre 1921. – R. 1915. DM. 1922. □Mal. af Arvid Aae, 1905 og af Knud Larsen, 1921 (begge Pandebjerg). Foto.

A. T.: Breve fra en rejse i vinteren 1886, 1886. – Ugeskr. for landmænd LXIV, 1919 593. C. Moesgaard-Kjeldsen sst. LXXIV, 1929 257–59. T. Westermann i Tidsskr. for landøkonomi, 1929 300–07. Vort landbrug XLVIII, s.å. 251. Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976 især 173–75 183–87. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Tesdaorf, Edward, 1817–89, landmand. * 27.9. 1817 i Hamburg, † 2.5.1889 på Ourupgård, begr. i Idestrup. F: købmand, Oberalter Friedrich Jacob T. (1781–1862) og Dorothea Rücker (1789–1844). ~ 10.7.1845 i Hamburg med Mary Büsch, * 12.10.1820 på Frederikshuld ved Schenefeld, † 14.6.1875 i Berlin, d. af købmand Ernst B. (1775–1824) og Jane (Jenni) Smith (1786–1832). – Far til Ad. T.

T. udgik fra en hanseatisk patricierfamilie. Oprindelig hjemmehørende i Lübeck bosatte faderen sig 1800 i Hamburg hvor han 1810 grundlagde et handelshus der efterhånden fik en anset position. T. gik i gymnasiet Johanneum efter en grundig forudgående undervisning hjemme, og 17 år gammel kom han i landbrugslære i tre år på tre større gårde i Holsten. 1837 ansattes han som forvalter hos den holstenske forpagter Wibe, Gammelgård på Lolland. I efteråret 1839 blev det forsømte gods, Ourupgård på Falster, stillet til salg af ejeren baron de Selby, Haag, og T. erhvervede ejendommen i jan. n.å., støttet af familiens betydelige finansielle ressourcer. T. overtog Ourupgård, Kringelborg og Fanggården med tilhørende bøndergods og arealet Bøte Fang for 330 000 rdl. 1847 købte han yderligere Gedsørgård, Nøjsomhed og Frisenfeld på Falster, og videre erhvervede han den ved anlægget af Kastrop lufthavn sløjfede Petersdal på Amager, godserne Ludvigsgave og Pandebjerg på Falster og Sæddingegård på Lolland, således at han til slut var besidder af ti fortrinvis store ejendomme med omkr. 2300 ha af landets bedste agerjord, et stort fra havet inddæmmede areal samt betydelige skovstrækninger, huse m.m. T. var blevet en af landets største jordbesiddere der med bopæl på Ourupgård, som han i 1860erne lod ombygge i tysk nygotik (nedrevet 1940), personlig forestod driften af det store antal ejendomme med undtagelse af et par mindre gårde. T. var kun 22 år da han etablerede sig som godsejer, men allerede få år efter havde han utvety-

digt markeret sig som en af de mænd inden for dansk landbrug hvis indsats pegede fremefter. T. skulle gennem fyrre år stå som en meget central, om ikke den centrale skikkelse i dansk landbrugs udvikling. Til forståelse af denne position som næppe nogen enkelt landbruger har indtaget før eller siden må man ikke overse det forhold at T. i sin familie havde et økonomisk rygstød få af hans standsfæller kunne opvise. T. kunne sætte aktiviteter i værk der krævede kapitaludlæg i en størrelsesorden der gjorde noget tilsvarende urealistisk for de fleste andre landbrugere. Men hans investeringer viste sig i det store og hele rentable, og T. gentog i skrift og tale nødvendigheden af i det moderne landbrug – med hans egne ord – det fremadskridende agerbrug – at operere med en driftskapital. Når T. og hans samtidige talte om det fremadskridende landbrug forstod man hermed det agerbrug der var markedsrettet i sin produktion og i den forstand at man vurderede Danmarks særlige betingelser og muligheder i et samspil med den generelle udvikling i Europa og den ny verden. Man forstod hermed et rationelt arbejdende landbrug med en udviklet regnskabsføring, med anvendelse af teknologiens og landbrugsvidenskabens landvindinger og med en erkendelse af at landmandens forhold til sin bedrift, jord og besætning måtte være bestemt af rationelle overvejelser, af en kalkulatorisk holdning og en erkendelse af, at produktionsapparatet i videste forstand krævede tilførsel for at kunne fortsætte med at afgive. Til produktionsapparatet regnede T. også medarbejderne fra de højere funktionærer til de betydelige grupper arbejdere. Også her gjorde han sig til talsmand for at kravet om en arbejdsydelse måtte modsvares af betingelser for at denne ydelse kunne præsteres og helst øges. Ourupgård var som gods betragtet ved T.s overtagelse i ringe stand med et efter samtidens dom ringe fæstegods. T. lod 1842 hoveriet afløse af en pengeafgift og 1847 tilbød han sine bønder deres gårde til arvefæste hvilket de dog ikke modtog, og først 1874 frasolgte gårdene til selveje. Med en blanding af human velvilje og bestemt styring inden for mulighedernes rammer og hjulpet af de gode konjunkturer bragtes bøndergodset hurtigt på føde. I den diskussion omkring husmandsbeholdningens vilkår der rejstes i 1840erne tog T. til orde i en retning der for miljøet og tiden må betragtes som progressiv, og han anskuede da, som senere i 1860erne, de sociale problemer på landet først og fremmest som et spørgsmål om at skaffe tilstrækkeligt arbejde til den forhåndenværende arbejdskraft.

T. var ikke teoretisk uddannet, men gennem omfattende rejser i udlandet – 1844 opholdt han sig

næsten et år i Storbritannien – og ved et flittigt studium af tidens inden- og udenlandske landbrugslitteratur formåede han at holde sig på højde med udviklingen i det meste af sin levetid. Et stort antal af de innovationer der vandt indpas i dansk landbrug fra 1840'erne og frem til begyndelsen af 1880'erne, hidrørte enten direkte fra T. eller blev formidlet gennem ham, altid efter nøje praktisk afprøvning på hans egne ejendomme. T. omplantede til danske forhold det holstenske landbrug med dets vægt på såvel kornavl og dyrkning af foderplanter som grundlag for en højtydende kvægbesætning og et udviklet mejeri. Han gennemførte en omhyggelig brakbehandling, afvandede og fra 1853 drænedde jorderne som en af de første herhjemme. T. havde fra begyndelsen forståelsen for gødningens rolle og det forhold, at tidens udprægede korndyrkning stillede krav om tilførsel af næring til erstatning for den der fratoges jorden ved hver afgrøde. Han øgede tilførslen af naturlig gødning gennem et øget og bedre fodret kreaturhold, og tidligt og i et for samtidens usædvanligt omfang tog han kunstgødningen i brug. I kvægholdet står han som en af skaberne af den røde danske malke race, idet han straks efter overtagelsen af Ourupgård indførte anglerkvæg. Den stamme der blev opbygget på gården fik frem til århundredskiftet meget stor indflydelse på kvægholdet i Danmark, ikke mindst naturligvis på de sydlige øer. T. indførte en stærkere fodring af malkekvæget end hidtil almindelig anvendt, bl.a. med korn, og i en årrække kunne udviklingen på Ourupgård og T.s øvrige ejendomme opstilles som retningsgivende for det intensive landbrug i Danmark med den stærkere vægt på den animalske produktion. Også selve mejeriet blev styrket, først på basis af de holstenske traditioner, siden i takt med de teknologiske landvindinger herhjemme. Overalt på T.s gårde blev avlsbygningerne successivt fornyede, så de mest rationelt kunne tjene de funktioner de skulle udfylde. Også med hensyn til at udnytte tidens landvindinger inden for den teknologiske udvikling var T. en foregangsmand. Han var den første herhjemme der anskaffede et flytteligt damptærskværk med lokomobil, og han var en af de første der tog mejemaskiner i anvendelse.

T.s gårde fik snart ry for at være fortrinlige læresteder, og mange af den kommende generations ledende mænd, særlig inden for det større landbrug, havde været lærlinge hos T. Han krævede meget af sine lærlinge, men han var også selv meget optaget af sin opgave som læremester. Adskillige af disse lærlinge fortsatte senere som hans betroede medarbejdere. T.s landbrug, særlig Ourupgård, kom snart til at stå i samtidens

bevidsthed som mønsterbedrifter, og de blev gæstet af talrige besøgende, både fra ind- og udland. Det var også i T.s udadvendte virke hans styrke at han til stadighed kunne vise nye metoder og nye synspunkters fordele ud fra egne erfaringer i praksis. T. formåede ved siden af ledelsen af sine omfattende besiddelser at yde en overordentlig betydningsfuld offentlig indsats. Han var i mange år sin hjemkommunes på en gang velvillige og effektive sogneforstanderskabs- og senere sognerådsformand, og det smertede ham dybt at han pga. tidens politiske modsætninger omsider blev væltet. T. var initiativtageren til udtørringen af Bøtø nor. Som den største lodsejer fik han 1860 stiftet et aktieselskab til norets udtørring, og arbejdet gik i gang n.å. Stormfloden 1872 tilintetgjorde de hidtidige bestræbelser, og selv T. skal have været ved at opgive, men arbejdet kom i gang på ny med omfattende digeanlæg til beskyttelse af Falsters sydspids, plantninger og fra 1876 en begyndende udskiftning af det da tørlagte areal. Den endelige inddeling af nyt land skete dog først efter T.s død.

T. var endvidere hovedmanden bag oprettelsen af andelssukkerfabrikken i Nykøbing 1884. Han havde allerede 1876 gjort sig til talsmand for, at man i en dansk sukkerroeproduktion skulle få flest muligt med og at den industrielle forarbejdning skulle ske på landmandsejede virksomheder. Han kom her i et modsætningsforhold til C. F. Tietgen og De danske Sukkerfabrikker der 1880 var blevet eneproducenter af dansk roesukker. Fabrikken i Nykøbing blev for ca. 50% vedkommende finansieret af T., ligesom han besad godt 35% af andelene ved afslutningen af det første årsregnskab 1886. I Maribo amt's økonomiske selskab havde T. været den drivende kraft længe inden han 1867 valgtes til dets formand, men sin afgørende indsats ydede han 1860–88 som præsident for landhusholdningsselskabet. Dette selskabs prestige og betydning havde i årene forinden været svækket, men T. fik, ikke mindst i et godt samarbejde med B. S. Jørgensen, landbohøjskolen og fra 1875 med J. C. la Cour, selskabets almene placering styrket og ikke mindst bragt i et frugtbart samspil med udviklingen i landbruget. T. var hyppigt foredragsholder i selskabet, fremmede dets mødevirksomhed og stod bag dets initiativ 1865 der førte til oprettelsen af en dampskibsforbindelse til Storbritannien til udførsel af levende kreaturer. 1877 deltog han på selskabets vegne i forhandlinger i London for at modvirke et truende stop for denne eksport. T. var ligeledes levende engageret i selskabets begyndende konsulent- og forsøgsvirksomhed, og på sine egne gårde stille-

de han sig til rådighed for den første generation af egentlige landbrugsvidenskabsmænd som Th. R. "Segelcke, N. J. "Fjord og P. "Nielsen, Tystofte. Formelt var T. i ledelsen af landhusholdningsselskabet sideordnet med to andre præsidenter, men der var ingen tvivl om hans ubestridt ledende stilling i samarbejdet.

T. var i besiddelse af en usædvanlig arbejdsevne som han bevarede til sine allerseneste år, og indtrådte 1888 i administrationen af baroniet Knuthenborg. Hertil kom en konkret målrettedhed over for de foreliggende opgaver, en naturlig begavelse der gennem årene blev skolet ved mange rejser i ind- og udland og ved stadig medleven i den landøkonomiske og landbrugsvidenskabelige debat der tog fart i T.s levetid og som han selv fremmede ved at støtte iværksættelsen af udgivelsen af Ugeskrift for Landmænd fra 1855. T. forenede på en mærkelig måde en udpræget fremskridtstro og en instinktiv forståelse af samfundsudviklingen – fx at landbrugets videre fremskridt måtte bero på bønderne – med en konservatisme i almindelig politik og en fremmedhed over for ikke-materielle sider af tilværelsen. T., der loyalt knyttede sig til Danmark fra sin etablering som godsejer, kom 1848 og igen 1861 ud for nationalt betoned angreb. I sidste tilfælde havde han i en artikel i Berlingske Tidende karakteriseret den danske sprogpolitik i Mellemlesvig som uklog, hvad der afstedkom megen polemik der sårede T. dybt. Han var en alvorligt troende mand af nærmest pietistisk retning der i videst muligt omfang overholdt søndagsfreden på sine ejendomme. Han knyttede forbindelse til J. C. "Lindberg i Tingsted, tog del i kristelige møder, og man skal utvivlsomt i hans omfattende godgørenhed og hans initiativer i social-filantropisk retning – brugsforening, sygekasse, begravelseskasse, svendehjem i Nykøbing F. – se udslag af hans religiøse overbevisning. Han stod uden for sine standsfællers sociale og selskabelige liv, levede efter sine muligheder beskeden og tilbagetrukkent, hvad der også har haft baggrund i hustruens mangeårige svagelighed. Han var ikke nogen smidig natur men fordrede sin uafviselige indsigt og omfattende uegennyttige indsats respekteret og anerkendt. Ved sit 25-års jubilæum som præsident for landhusholdningsselskabet og ved sit udtræden af præsidentiet 1888 stod han ubetinget som sin tids ledende skikkelse i dansk landbrug. Igennem mere end 40 år havde T. stået midt i udviklingen og i mange tilfælde været den der havde vist vejen fremefter. Som praktisk landmand, som præsident for landhusholdningsselskabet og som igangsætter havde han et format der rakte ud over hans samtides, og når dansk landbrug i

sidste halvdel af forrige århundrede gennemgik en dybtgående moderniseringsproces, så må T.s virke nævnes som en afserende forudsætning herfor. – Etatsråd 1860. Konferensråd 1885. Gehejmekonferensråd 1888. – En søn, Edward **Friederich** (Friederich) Jakob T., *3.12.1854, †23.5.1937, overtog 1880 forpagtningen af Sæddingegård og arvede senere Ourupgård efter faderen. I 1890'erne deltog han i agitationen for toldbeskyttelse af landbrugsproduktionen og blev 1897 formand for foreningen herfor. 1902 blev han valgt af højre i landstinget hvor han sluttede sig til de frikonservative. Hans politiske indflydelse var ringe og 1910 udtrådte han. T. var en kyndig hippolog og medlem af statshingsteskekommisionen. Han var formand for bestyrelsen af den Tesdorpfiske sukkerfabrik i Nykøbing F. og medlem af Maribo amts økonomiske selskab. Kammerjunker 1879. Hofjægermester 1890. Kammerherre 1909. R. 1900. DM. 1923. K². 1934. – R. 1854. DM. 1866. K². 1872. K¹. 1887. □Træsnit 1880 og efter dette træsnit bl.a. 1889. Træsnit af H. P. Hansen. Mal. af H. Chr. Jensen 1885 (landhusholdningsselskabet), 1889 (Sanderumgård) og 1890. Litografi af I. W. Tegner, 1889, efter foto, efter samme træsnit af bl.a. G. Pauli, 1889. Et par andre træsnit s.å., bl.a. af H. P. Hansen. Buste af Th. Stein, 1891 (Fr.borg). Statuette af samme s.å. (Maribo mus.), udkast til statue (landhusholdningsselskabet). Buste på mindestøtte (ved Nykøbing k.). Foto.

Oscar L. Tesdorpf: Mitteil. über das Tesdorpfhsche Geschlecht, Hamb. 1887. Ugeskr. for landmænd 6.r.XVII, 1889 239–43. Vort landbrug VIII, s.å. 323–27. A. la Cour i Tidsskr. for landøkonomi 5.r.VIII, s.å. 617–63. Niels Anton Hansen i Danskeren II, s.å. 193–207. Landmandsblade XXII, s.å. 312–16. Ludv. Koch: En gammel præsts erindr., 1912 107–11. Hans Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. I–II, 1919–20. C. Pedersen: Sukkerfabrikken „Nykøbing“, 1923. P. P. Sveistrup og Rich. Willerslev: Den danske sukkerhandels og sukkerproduktions hist., 1945. Hans Mikael Holt i Erhvervshist. årbog XIX, 1968 49–82. Niels Gnaur i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog, 1973 42–86.

Claus Bjørn

Tesdorpf, Edward Adelbart, *1905, godsejer. * 11.4.1905 på Pandebjerg, Ønslev sg., Falster. F: godsejer Ad. *T. (1859–1929) og Agnete Brun (1870–1955). ~1.7.1931 i Kbh. med Elsebeth Madsen, *20.9.1909 sst., d. af direktør for Statens seruminstitut Thorvald *M. (1870–1957) og Emilie Gad (1884–1957).

T. blev student fra Nykøbing F. 1922 og cand. phil. n.å., hvorefter han sommeren 1923 studerede i Oxford. Efter to år som landvæsenlev ved Ulsegård ved Bregentved og Krusesminde ved Korsør kom han på landbohøjskolen og blev 1929 landbrugskandidat. 1930 overtog han efter

Tesdorpf, Edward

en rejse til Kina, Japan og USA forpagtningen af Gjorslev og Søholm og rådede således over 800 ha. Det lykkedes ham at redde begge gårde gennem 1930ernes krise, ikke mindst fordi han efter råd fra sin forvalter drev Søholm som kvægløst landbrug. T. blev 1943 konservativt medlem af Holtug sogneråd og derpå 10.1.–30.9.1946 af folketingset, som suppleant, 1947–57 valgt i Maribo amtskreds, fra første færd som stærk modstander af efterkrigstidens fortsatte kriselovgivning. Hellere end opretholdt statstilskud til forbrugerpriserne på smør og flæsk så han en god handelsoverenskomst med England. Det ville styrke landbrugets rentabilitet og dermed skabe basis for højere lønninger. Som han så det, havde udviklingen i et land som USA tilfulde vist, at en ny tids teknologi mest ville begunstige det lidt større og det store brug. Derfor burde man snarere fremme den udvikling i stedet for at videreføre lovgivningen om udstykning og forbud mod sammenlægning. Flere gange stod han som forslagsstiller for en 25-mands teknisk landbrugskommission som på dette grundlag skulle reformere landbrugslovgivningen. Her mødte han modstand ikke blot fra det radikale venstre men også fra fx Hans *Pinstrup fra venstre som ønskede at opretholde bondebrugets førerstilling. Flere gange tog han særstandpunkter mod sit eget parti. I nov. 1950 blev han medlem af folketingets finansudvalg hvad der udvidede hans politiske synsfelt. Når han i sept. 1956 stemte imod forslaget om folkepension til alle var det ikke af uvilje mod social forsyning i almindelighed, men ud fra ønsket om at styrke den private opsparing til sikring af den enkelte alderdom. Ved valget 1957 gik han ud af folketinget men mistede ikke af den grund kontakten med det politiske liv. 1958–62 var han medlem af Præstø amtsråd og tillige medlem af det konservative folkepartis hovedbestyrelse. Allerede 1935 var han blevet medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd og var 1956–80 medlem af dets præsidium som repræsentant for landmændene på øerne. Med største iver gik T. op i arbejdet på at modernisere selskabets virksomheds- og ledelsesform. Gennem erhvervsorientering i skolerne og gennem skoling af vordende landmænd er det lykkedes landhusholdningsselskabet at udvide sin kontaktflade over for omverdenen. Ved sit medlemskab af diverse bestyrelser, såsom A/S Den kgl. Porcelainsfabrik 1955ff, A/S Ford Motor Company 1957ff, A/S Dansk Folkeforsikringsanstalt 1960ff og Privatbanken 1962ff har T. søgt at formidle et tværgående samarbejde inden for erhvervslivet. Rene arbejdsgiverinteresser har han også forfægtet som medlem af bestyrelsen for

Skovbrugets arbejdsgiverforening 1930–57 (formand 1944–52). 1970 afstod han Gjorslev til sin søn Peter Tesdorpf. – Hofjægermester 1946. Kammerherre 1958. – R. 1964. □Malet som barn med moderen af Jul. Paulsen, udst. 1911. Foto.

Carl Kauffeldt i Det konservative folkepartis hist. IV, 1966 129 214 225. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Tesdorpf, Frederik, se Tesdorpf, E.

Testman, Caroline Sophie, 1839–1919, kvinde-sagspolitiker. * 6.2.1839 i Kbh. (Frue), † 1.9.1919 sst., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: exam.polyt., senere postmester i Lütjenburg, kaptajn Peder Otto T. (1806–90) og Henriette Marie Hohlenberg (1808–74). Ugift.

T. ønskede at studere, men fik ikke lov da det var i strid med familiens traditioner. Hun søgte dog ved selvstændig læsning af skaffe sig de fornødne kundskaber. Under et halvandet års ophold i Italien fik hun rejsebreve optaget i Fædrelandet. Hun kom i forbindelse med ægteparret Fredrik og Matilde *Bajer, og blev 1871 medstifter af Dansk kvindesamfund for hvilket hun blev sekretær og kasserer til 1883. I naturlig forlængelse af hendes egne ønsker om en regulær uddannelse blev hun en myndig og idérig fortalere for oprettelsen af fagskoler for kvinder. 1872 oprettedes Handelsskolen for kvinder, 1874 Søndagskolen for arbejderkvinder og 1876 Tegneskolen for kvinder, og T. blev selv forstander for de to førstnævnte. Søndags(aften)skolen der bestod i ti år var et forsøg på at knytte også arbejderkvinderne til bevægelsen. 1897 fejrede T. 25-års jubilæum som leder af handelsskolen. Hun stiftede et legat til *Uddannelse af Embedsmandsdøtre og Ligestillede*. □Afbildet på mal. Fra kvindevalgretskampens første dage af Marie Luplau 1891–97 (folketinget). Foto.

Kvinden og samf. XXXV, 1919 31 136. Gyrithe Lemche i Tidens kvinder I, s.å. nr. 34 7. Politiken 3.9. s.å.

Sv. Cedergreen Bech (Anna Koch Schiøler)

Testmann, Christian Ditlev, 1635–67, kammersekretær. * 16.11.1635 i Rendsborg, † 24.2.1667, begr. i Kbh. (Petri). F: husfoged i Rendsborg Johann T. ~ april 1666 med Catharina Bicker, * 9.10.1642, † 30.10.1678 (~ 2° 1669 med kgl. kammertjener, senere rigsarbejdsbaron Jacob (von) *Petersen, 1622–1704), d. af kaptajn-majors, ridder af San Marco Jacob B. og Alida.

T. studerede 1658 i Helmstedt under vejledning bl.a. af den berømte jurist Herman Conring. Juni 1659 blev han sekretær i tyske cancelli, ledsagede 1660-61 Frederik *Ahlefeldt (1623–86) på

dennes ambassade til England som legationssekretær, skal have besøgt Polen i samme egenskab og deltog i efteråret 1663 i forhandlingerne om ægteskabstraktaten mellem kronprins Johan Georg (III) af Sachsen og prinsesse Anna Sophie. Han gjorde tillige tjeneste som Frederik IIIs kammersekretær, i hvilken egenskab han foretog kongen de løbende sager, ekspederede den mere private brevveksling og paraferede kgl. skrivelser til kollegierne. Mest kendt er han blevet gennem en i udkast bevaret, vist ca. 1664–65 forfattet afhandling, i hvilken han tager ordet for indførelse af en rigsforsamling bestående af valgte repræsentanter for alle stænder, med andel i lovgivning, domsmyndighed og forvaltning. Kongen ville derved komme i kontakt med befolkningen og skabe en nyttig modvægt mod et bureaukratisk styres skavanker. De nordiske folk var desuden vant til friheden, og tanken om den ville bestandig leve iblandt dem. Efter en senere påtegning af F. Gabel har man anset denne mærkelige afhandling for at være inspireret af F. Ahlefeldt, men flere ting peger på Hannibal Sehested som den egentlige inspirationskilde. Formentlig på Christoffer Gabels foranledning afskedigedes T. 1665 som kammersekretær til fordel for Peder Schumacher Griffenfeld men udnævntes samtidig til kgl. råd og vedblev at bevare sin stilling i tyske kancellier til sin død.

Medd. fra det kgl. gehejmeark. 1886–88, 1889. Dan.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V, 1920 534. – J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 676. Chr. Bruun i Hist. t. 5.r.II, 1880–81 673. J. A. Fridericia sst. 5.r.VI, 1886–87 797. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 147–58 465 467. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 364. F. Ahlefeldt Laurvig: Storkansleren II, 1936 244f. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I, 1946 451–53.

C. O. Bøggild-Andersen*

Testrup, Christen Sørensen, 1685–1761, historisk forfatter, godsejer. * 29.9.1685 på Testrupgård i Rinds hrd., † 4.1.1761 på Vesterris sst., begr. i Testrup. F: fæstebonde Søren Christensen (+ 1715) og Mette Christensdatter (1657–1740). ~ 3.7.1730 i Brønshøj med Maren Lynderup, døbt 29.8.1700 i Ålborg, † 29.8.1781 formentlig på Vesterris, d. af podemester Niels Christensen L. (ca. 1652–1718, ~ 1° 1687 med Maren Christensdatter) og Maren Olufsdatter (+ 1736).

T.s mor var af gammel selvejerbondeslæggt og stærkt interesseret i slægtens og egnens historie, og gennem hende og de ligeledes historisk interesserede præster i Ullits og Vesterbølle vaktes hans interesse for historie og boglig syssel tidligt. T. begyndte som skriverdreng hos landstingsherrer Bering i Viborg hvor han var 1700–02, men

1704 fæstede han Vesterris i Testrup sogn som han købte 1716, og som hans far drev for ham indtil 1715, mens T. selv for til søs og bl.a. deltog som sømand i krigen (den store nordiske 1709–20). 1720–30 sejlede han vist til tider som styrmand eller skipper og var muligvis også reder. Ved siden af søfarten drev han en betydelig studehandel på Holland. Efter sit ægteskab 1730 tog han ophold på Vesterris og blev s.å. herredsfoged i Rinds og Gislum herreder samt birkefoged ved Lerkenfeld birk; sidstnævnte stilling opgav han 1744 og tog afsked fra herredsfogedstillingen 1759. Gennem skibsfart, handel og forpagtning samlede han sig nogen formue, så han efter at have haft Lerkenfeld i forpagtning 1737 kunne købe hovedgården Lille Restrup sammen med Møten Kirketerp i Viborg; kort efter blev han eneejer, og her boede han i en del år og opførte ny borg- og ladegård. 1740 løbte han Vifertsholm i Hellum hrd., og også her foretog han 1750 store byggearbejder. – T. forfattede sammen med præsten Chr. Stistrup i Ullits et skrift om årsagerne til krigen med Sverige, hvilket han i håndskrift overrakte Frederik IV i Husum 1713. Under Viborgs brand 1726 fik han lejlighed til at redde en del gamle papirer som var kastet på gaden, og disse samt andre gamle aktstykker gav ham stof til tre små bøger om klostrene og kirkerne i Viborg stift 1746 (utrykt). 1747 udgav han *Relation om Tingene og Tingstederne samt Rættens Betiening*, et skrift som endnu har værdi som kilde til periodens retspleje, og 1756 udgav han den 580 sider store bog *Danmarks og Norges Krigs-Armatur*. Fra hans hånd foreligger endvidere det utrykte værk *Rinds Herreds Krønike I–II* der findes i Det kgl. bibliotek, og hvis første del er gengivet i uddrag i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I og II (1866–69). T. står med dette værk som en af grundlæggerne af den topografiske tradition. 1759 arbejdede han på en dansk styrmandsbog der ikke blev afsluttet. Endnu skal nævnes at han samlede gamle dokumenter om adelen til Klevenfeldt. – Kancelliråd 1759.

Langebekiana, ved R. Nyerup, 1794 92–98 (brev). – O. Nielsen i Saml. til jydsk hist. og top. I, 1866–67 337–42. Fr. Møller sst. 3.r.IV, 1904–05 312–20. – Papirer i Kgl. bibl.

C. Klitgaard*

Tetens

Slægten føres tilbage til Tete Jacobsen i Fredrikstad i Norge, der nævnes 1654. Dennes søn, møller i Fredrikstad Martin T., var far til bodker og bager i Nykøbing F. Jacob Martinsen T.

J. C. L. Lengnick: Genealogier. Th. Hauch-Fausbøll i Pers. hist. saml. I, 1906 20f. Slægtstavlesaml., 1932 94f.

Hans H. Worsøe

Tetens, Hans

Tetens, Hans, 1895–1978, direktør for fængselsvæsenet. * 12.2.1895 i Ulvborg, † 1.2.1978 i Hellerup (Messias), begr. Ordrup kgd. Navneforandring 1.11.1915. F: apoteker Hans Peter Wilhelm Petersen (1845–1917) og Anna Constance Tetens (1858–1907). ~ 9.9.1921 i Nakskov med Lene Becher, * 9.9.1901 i Fredericia, † 12.3.1958 i Hellerup, d. af dommer Christian Hornemann Bredsdorff B. (1866–1940) og Margrete Kampmann (1875–1945).

T. blev student fra Stenhus 1913, cand.jur. 1921 og s.å. ansat som sekretær i indenrigsministeriet, fra 1924 i socialministeriet. 1925 blev han kst. fuldmægtig i direktoratet for fængselsvæsenet (udnævnt 1927) og 1930 kontorchef sst. 1923–37 var han tillige sekretær i invalideforsikringsretten. 1943 efterfulgte han Erik *Kampmann som direktør for fængselsvæsenet. I T.s embedstid (indtil 1965) kom fængselsvæsenet til at stå over for store og vanskelige opgaver. Besættelsesårene og navnlig retsopgøret med landssvigerne fra 1945 skabte store plads- og personaleproblemer. De ekstraordinære forhold blev samtidig en medvirkende årsag til at der i disse år indledtes en på længere sigt meget betydningsfuld udvikling inden for fængselsvæsenet. Det skete navnlig ved oprettelse af en række åbne fængsler og ved en gradvis ændring af fængslernes ledelses- og personaleforhold og af principperne for behandling af de indsatte. T. var meget åben over for nye tanker om friere former for straffuldbyrdelse og om en udbygning af de aktiviteter med hensyn til uddannelse, beskæftigelse og forsorg som der var behov for i anstalterne. T. var formand for det udvalg vedrørende principperne for fuldbyrdelse af fængselsstraf som 1946 lagde grunden til udviklingen i efterkrigsårene, og han

var desuden formand for skoleudvalget vedrørende personaleuddannelse fra dets oprettelse 1946. Det lå fjernt fra T.s natur at søge en personlig rolle som den der førte an i en reformbevægelse. Det præg han kom til at sætte på dansk fængselsvæsen må i ikke ringe grad tilskrives hans stræben mod den kontinuerlige udvikling og hans evne til at inddrage alle personalegrupper i et samarbejde. Som det tidligere har været tilfældet i Danmark var en del af de nye træk i straffefuldbyrdselsens inspireret af initiativer i andre lande. T. tog aktivt del i det internationale samarbejde og bidrog navnlig til at skabe en nær kontakt med fængselsstyrelserne i de andre nordiske lande. T. var i en årrække medlem af bestyrelsen for Dansk kriminalistforening og for Dansk kriminologisk selskab (formand for dette 1946–48). Han var medlem af Straffefelovskommissionen 1950–60 og formand for A/S Blindeg Arbejde 1948–65. – R. 1933. DM. 1946. K. 1953. K. 1965. □ Tegn. af Otto Christensen, 1943 (Fr.borg). Foto.

Fængselsfaglige medd. X, 1965 nr. 1–2.

Knud Waaben

Tetens, Johann Nicolai (Nikolaus) (ved dåben Jan Clasen), 1738–1807, filosof, statsøkonom. * 5.11.1738 i Tønning på halvøen Ejdersted, † 15.8.1807 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.s kapel). F: gæstgiver Jacob T. (1713–62) og Martha Claussen (1707–90). ~ 11.10.1765 i Bützow med Marie Margarethe Buchow, * 6.4.1741 i Bützow, † 29.4.1818 i Kbh. (Petri), d. af bartskeerer B. (+ 1757) og N. N. (+ tidligst 1765).

Jacob Martinsen Thetens ca. 1696–1749 bødker og bager i Nykøbing F.

Peder *Tetens 1728–1805 biskop i Viborg

Heinrich T. 1759–1816 herrerådsfoged i Fjends og Nørlyng herreder	Gerhard T. 1760–1832 sognepræst i Gunderup og Nøvling, amtsprovst, ejer af Tvilumgård	Jacob T. 1766–1811 konrektor i Viborg, landvæseniskommisær	Stephan *T. 1773–1855 biskop i Ribe
Franciscus Maro T. 1791–1862 overtoldinspektør, etatsråd	Niss Andkjær T. 1800–33 læge	Heinrich Wederkinch T. 1802–88 sognepræst i Randrup, Klarup og Storvorde	Peter T. 1791–1876 sognepræst i Horsens
			~ Anania Mariane Bernsdorff T. 1802–93
			Peter Jacobsen T. 1797–1859 stiftamtmand, kammerherre
Gerhard T. 1831–78 plantageejer, farmer i Louisiana	Malthe Sehested T. 1834–90 urtekræmmer og sukkerbager i Kbh.		
Anna Constance T. 1858–1907 ~ Hans Peter Vilhelm Petersen 1845–1917 apoteker i Ulfborg	Henrik Wederkinch T. 1866–1959 missionær, sognepræst i Hodde og Tistrup, provst	Vilhelm *T. 1871–1957 maler	Lavrids *T. 1883–1966 tegner
Hans *T. 1895–1978 direktør for fængselsvæsenet			

T. blev 17 år gammel indskrevet som student i Rostock hvor han 1755–57 studerede især matematik, fysik og filosofi, 1757–58 fortsattes studierne i Kbh. 1759 tog han magistergraden i Rostock og allerede n.å. disputerede han *Om Aarsagen til Himmelens blaa Farve* samt over 16 andre teser med fysisk, filosofisk og psykologisk indhold, og han begyndte at holde forelæsninger dér antagelig som lønnet privatdocent. Omkring 1760 førte krigsbegivenheder til at en del lærere og studerende måtte flytte til hertug Friedrichs nyoprettede universitet i Bützow, hvor T. 1763 blev professor i fysik og filosofi og virkede indtil 1776 – en årrække tillige som direktør for det lokale pædagogium. T.s forfatterskab omfattede da en lang række skrifter og tidsskriftaflandlinger, således tre fysiske afhandlinger på latin (1760, 1762 og 1763) der viser påvirkningen fra C.-A. Helvetius, Isaac Newton, G. W. Leibniz og Chr. Wolff; filosofiske og psykologiske afhandlinger som *Gedanken ueber einige Ursachen, warum in der Metaphysik nur wenige ausgemachte Wahrheiten sind*, 1760, *Von den Ursachen der Ungleichheit der Menschen in Absicht ihrer Denkungsart*, n.å., *Ueber den Ursprung der Sprache und der Schrift*, 1772 og *Ueber die beste Sicherung seiner Person bey einem Gewitter*, 1774; endvidere en forøget udgave på latin af Jens Krafts forelæsninger over mekanik (1773). I skriftet *Ueber die allgemeine speculativische Philosophie*, 1775 (udg. i Kantgesellschafts „Neudrucke seltener philosophischer Werke“ IV, 1913) foreslår han metafysiske problemer og begreber afklaret gennem selvoplevelse og fænomenologisk analyse.

1776 kaldtes T. til Kiels universitet som professor i filosofi, senere tillige i matematik, og frem til 1789 havde han her stor fremgang både som forsker og lærer. 1777 udsendte han sit filosofiske hovedværk, *Philosophische Versuche ueber die menschliche Natur und ihre Entwicklung* I–II, omfattende over 1600 sider. Skriftet, hvis I. bind er genudgivet i Kantselskabets række (IV, 1913) er også af interesse i dag – ikke blot ved den påvirkning det viser T. har modtaget fra Kant, og den betydning Kant tillagde det – men også ved dets metodologiske og kritiske synspunkter. Ligesom den af ham højt ansete J. Kraft lægger T. vægt på den matematisk-naturvidenskabelige metode og forlanger fænomenerne forklaret ad erfaringens vej. Mens han i skrifterne om metafysikken og den spekulative filosofi overvejende var interesseret i at forene John Lockes empirisme med tysk apriorisme, og at stille et sådant fundament for empiriske analyser i stedet for Wolffs metafysiske deduktivisme, lægger han i hovedværket vægt på den eksperimen-

mentalpsykologiske metode med tesen om, at videnskabelige analyser af sjælelivet må tage udgangspunkt i selviagttagelse – først derpå kan metafysikken komme ind. I disse undersøgelser viste han sig som en eminent eksperimentalsykolog der anstillede sindrige forsøg med sig selv som forsøgsperson og derved gjorde vigtige opdagelser inden for sansepsykologien og forestillingslivet. Det førte videre til skarpsindig kritik af de såkaldte associationslove og af David Humes lære om kausalitet og beredte vejen for en kritisk erkendelsesteori. Med rette omtaler M. Dessoir T. som „antimaterialistisk empiriker med kritisk holdning“. Ved sine analyser af følelseslivet, der opfattes som en særegen side af det psykiske, var han medvirkende til den senere almindelige inddeling i erkendelse, følelse og vilje. 1785–86 udkom T.s matematiske hovedværk, *Einleitung zur Berechnung der Leibrenten und Anwartschaften, die vom Leben und Tode einer oder mehrerer Personen abhängen* der omhandler sandsynlighedsregning i forbindelse med livrente- og dødelighedsforhold, enkekasser m.v., og som ved sine teoretiske synspunkter og praktiske betydning vakte bred faglig interesse – endog i regeringskredse. Under dette arbejde fandt han bl.a. løsninger på integration af logaritmiske differentialer og en almindelig formel for koefficienterne i polynomier. 1787 blev han medlem af Videnskabernes selskab, i hvis skrifter han publicerede fire matematiske afhandlinger (1788, 1796, 1798, 1799) – et delvist genoptryk af den første i tidsskriftet *Minerva* (II og III, 1793) bringer desuden en kritik af Jean-Jacques Rousseaus *Contrat social* og nyere fransk statsret. 1788 offentliggjorde han *Reisen in die Marschländer an der Nordsee zur Beobachtung des Deichbaus* I, der var medvirkende til at regeringen 1789 kaldte ham til Kbh. som assessor, n.å. deputeret, i finanskollegiet. På hans foranledning ubedredes hertugdømmernes digevæsen og der oprettedes en forsørgelsesanstalt og en almindelig enkekasse, hvor han blev den ledende, ligesom han fik sæde i direktionerne for Den kgl. bank, depositokassen og Den synkende fond. 1797 var han medinitiativtager til oprettelsen af Kreditkassen for husejere i Kbh. der havde stor betydning for byens genopbygning efter branden 1795. Ved siden af sin praktiske virksomhed fik han tid til litterære arbejder, overvejende af matematisk og nationaløkonomisk art, af hvilke en del udkom på dansk. T. var en af oplysningens betydeligste repræsentanter i Danmark, og af sin samtid pristest han ikke blot for sine rige evner og omfattende kundskaber men også for sine egenskaber som menneske. – Etatsråd 1790. Virkelig etatsråd 1792. Konferensråd

Tetens, Joh. Nic.

1802. □Stik af Laurens efter tegn. af G. L. Lahde. Stik af J. F. Bolt, 1807.

Bibliografi. Niels Nielsen: Matematiken i Danm. 1528–1800, 1912 199–201.

Lit. Th. Hauch-Fausbøll i Pers. hist. saml. I, 1906 21f. Kbh.ske Lærde efterretn., 1807 574–76 782. Th. Bugge: Mindet om J. N. T., 1808 (særtryk af Vidensk. selsk. skr. V, 1807–08 1–14). G. Sacchetti i Atti della accademia italiana I, Firenze 1808 XLVf. K. L. Rahbek: Erindr. af mit liv II, 1825 17f 37f 53f 79 81f 84f 93f 97f 118 120 143 340; III, s.å. 197 377f; V, 1829 205f. Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk. hist., 1843. De statsgaranterede da. livsforsikringsanstalter, udg. S. Hertzsprung, 1892. Max Dessoir i Vierteljahrsschr. für wissenschaftliche Philosophie XVI, Lpz. 1892 355–68. Samme: Gesch. der neueren deutschen Psychologie, 2. opl. I, Berlin 1902. S. A. Christensen: Matematikens udvikl. i Danm. og Norge i det 18. årh., 1895 240–44. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III–V, 1896–1902; VII, 1906. Moritz Cantor: Vorlesungen über Gesch. der Mathematik IV, Lpz. 1908 91. Wilh. Uebele: J. N. T., Berlin 1911 = Kantstudien. Ergänzungshft. XXIV. Ernst Cassirer: Das Erkenntnisproblem in der Philosophie, 3. opl. II, Berlin 1922. Arthur Seidel: T.s Einfluss auf die kritische Philosophie Kants, Würzburg 1932 (diss.). Franz From: Psykologisk set, 2. udg. 1965 146–61. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980 138–40.

A. Friemuth Petersen (S. V. Rasmussen)

Tetens, Laurits (skrev sig **Laurids**) Nyegaard, 1883–1966, tegner. * 16.5.1883 i Kbh. (Garn.), † 4.5.1966 i Fredensborg, begr. Asminderød kgd. F: urtekræmmer og sukkerbager Malthe Sehested T. (1834–90) og Jenny Marie Hansen (1848–1915). Ugift. – Bror til Vilhelm *T.

Som ung kom T. i boghandlerlære men gik efter tre år til tegneundervisning hos H. *Grønvold 1903–05 og besluttede sig endelig til at uddanne sig som arkitekt og besøgte Teknisk skoles bygningsklasser – men forlod også dette studium for at uddanne sig som bogbinder. Som sådan virkede han i nogle år og havde eget værksted i Peder Hvidtfeldtstræde. Han udførte en række privatbind som var originale ved deres kraftige men enkle blindtryk dekoration. Ved krigsudbruddet 1914 måtte han opgive sit bogbinderi og forsøgte sig som maler men opgav også dette til fordel for den humoristiske tegnekunst, og det er som sådan han blev kendt og vil blive husket. T. som var en lidt sky og særpræget natur og legemligt hæmmet fra ungdommen af børnelæmelse fandt som en helt original og satirisk tegner sit rette felt. 1916 fik han et par tegninger optaget i Klods Hans og fra 1922 var han knyttet til Blæksprutten hvor han i en årrække havde sin egen side med sine humoristiske tegninger af krøllede, ofte lidt uskønne ældre mennesker ledsaget af lange, tit ræsonnerende satiriske tekster der skånselsløst blotter de menneskelige dårskaber og skrøbeligheder. Som satiriker er T. både i slægt med Fritz *Jürgensen og Robert *Storm-

Petersen. Hans små tuschtegninger står stramt og er ofte fyldt med detaljer der i forbindelse med de omstændelige tekster med et originalt ordvalg og pudsige sætningsbygninger blotter hverdagsmenneskets smålighed og latterlige sider. Selv om hans humor kan være barsk og ætsende kalder hans næsten groteske figurer altid på smilet. T. udstillede aldrig men i en årrække udkom hans satiriske tegninger i bogform, første gang 1942 og derefter yderligere seks samlinger i årene 1943–50. T. forlod kun sjældent Nordsjælland og sin sirlige have. 1910–11 foretog han studierejser til Sverige, 1914 en kort tur til Tyskland og 1919 besøgte han Norge. I en årrække boede T. sammen med broderen, maleren Vilhelm Tetens i Fredensborg hvor de i deres gamle hus i Slotsgade havde skabt et særpræget hjem. Broderen har ofte malet ham og han har formået at give udtryk for en vis melankoli i portrættet Den Ensomme fra 1935 og i dobbeltportrættet fra 1920. □Mal. af Vilh. Tetens bl.a. 1901, ca. 1920–25, 1932, 1935 og 1951. Afbildet på mal. af samme med Vilh. Tetens, 1920, og med to brødre, 1939. To tegn. af Ib Andersen, 1939. Tegn. af H. Lollesgaard, 1963 (Kgl. bibl.). Buste af Tycho Jessen. Foto.

Interviews i Berl. tid. 7.10.1943, Socialdemokraten 17.11.1946 og Nationaltid. 11.2.1951. – Dagens nyheder 16.5.1933. Sig. Schultz i Nationaltid. 6.12.1942 og 9.12.1943. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, 1946 186–88. Henrik Bransen i Berl. aften 11.5.1966. – Papirer i Kgl. bibl.

Godfred Hartmann

Tetens, Peder, 1728–1805, biskop. * 28.10.1728 i Nykøbing F., † 7.4.1805 i Viborg, begr. sst. F: bødker og bager Jacob Martinsen Thetens (ca. 1696–1749) og Anna Kirstine Hasselbarth (* ca. 1700). ~ 16.7.1756 med Anania Wederkinch, * 12.3.1737 i Søborg, Holbo hrd., † 25.12.1816 i Viborg, d. af sognepræst, sidst i Nykøbing F., provst Henrik W. (1701–84) og Maria Catharina Ananiasdatter Leermann (1701–80). – Far til Stephan *T.

T. blev student 1745 (Nykøbing F.) og cand.teol. 1749. Som student var han huslærer flere steder uden for Kbh., bl.a. hos præsten Gerhard *Treschow i Birkerød som blev hans trofaste velgører. Som kandidat boede T. på Borchs kollegium, blev 1750 magister og dekan ved Kommunitetet. Fra disse år stammer to store disputatser (*Dissertatiunculæ de impedimentis studiorum* I–III, 1750 og *Dissertatio historico-ecclesiastica de peccato philosophico* I–II, 1753); begge udmærker sig ved grundighed og lærdom og viser at T. var en habil latinere og en stiv logiker. 1754 blev T. hører ved Vor Frue skole i Kbh., og 1756–73

var han rektor i Horsens hvor han blev meget afholdt; han gjorde en betydelig indsats som skolemand og vandt ry som en fortræffelig taler, både på dansk og latin. Hans takkeprædiken *Guds besynderlige Forsyn for sine Salvede*, 1772, viser hvor skarpt han stod over for J. F. *Struensees styre, og et håndskrevet arbejde (Thott, 4° 1455) at han efter biskop Jørgen *Blochs tilskyndelse interesserede sig for Horsens bys og skoles historie. 1773 blev T. stiftsprovst i Ribe og 1781–1805 var han biskop i Viborg. Trods nogen svagelighed røgtede han embedet med stor dygtighed, var en flittig visitator og kæmpede især for at bedre katekismeundervisningen. Hele livet var T. som sin velynder O. *Høegh-Guldberg tilhænger af et konservativt, supranaturalistisk kristendomssyn og nærede – det fremgår af hans breve – største beundring for N. E. *Balle og hans kamp mod tidens radikalisme. Privat var T. en munter mand der yndede selskab og et godt bord (efter onde tungers sigende i lidt for høj grad). Af hans, ikke omfattende, forfatterskab bør nævnes den smukt afrundede undersøgelse om Jesu Sirachs bog som 1779 skaffede ham den teologiske doktorgrad; han skrev en god dansk prosa men førte især en elegant latinsk pen, og ved sine smagfulde digte i B. W. *Luxdorps stil vandt han plads blandt vore fåtallige latinske digtere fra nyere tid. □Mal. af J. H., en kopi i Viborg domk.

Selvbiografi i Acta jubilaevi univ. Hafniensis, 1779 30–32. – Pers. hist. saml. 1, 1906 52–68. Theologisk månedskr., udg. L. N. Fallesen V, 1805 622–24; VI, s.å. 119f. Jens Møller: N. E. Balles levnet og fortjenester, 1817 tillæg 110–24. L. Koch i Kirkeh. saml. 4.r.II, 1891–93 625; 6.r.II, 1936–38 112 128. L. Engelstoft i Saml. til jydsk hist. og top. 3.r.VI, 1908–10 29–31 36. Hans Knudsen sst. 4.r.VI, 1928–30 372–76. Bj. Kornerup i Den danske kirkes hist. V, 1951.

P. G. Lindhardt (Bjorn Kornerup)

Tetens, Stephan, 1773–1855, biskop. * 3.5.1773 i Horsens, † 5.1.1855 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: rektor i Horsens, senere biskop i Viborg, dr.theol. Peder *T. (1728–1805) og Anania Wederkinch (1737–1816). ~ 20.12.1797 med Karen Sophie Gaarder, * 13.10.1771 på gården Ågviken i Halse sg., Norge, † 21.4.1844 i Ketting, d. af oberst Ole G. (1732–99) og Else Sophie Meldal (1746–1821).

T. blev student (Viborg) 1789 og cand.theol. 1792; 1794 tog han filologisk eksamen. Faderen havde vakt hans sans for lærde studier, og for at uddanne sig yderligere drog han 1794 til Göttingen og sluttede sig her begejstret til C. G. Heyne der blev hans velynder og vejleder; især lagde T. sig efter græsk litteratur og samlede i Paris stof til en udgave af den græske lærer i retorik Hermo-

genes. Udgaven kom aldrig, men 1797 disputerede han i Kbh. for den filosofiske doktorgrad med et arbejde om denne taler; afhandlingen vidnede om godt kendskab til antik retorik og var – som alle hans latinske arbejder – skrevet i klar og elegant stil. 1797 blev T. konrektor i Ribe, fortsatte de klassiske studier og udgav 1800–11 i fire bind en smagfuld og letlæselig oversættelse af Plutarchs biografier; endnu 1837 udsendte han en tale af Demosthenes, og i begge tilfælde var han den første som indførte disse forfattere i dansk litteratur. – 1804 blev T. sognepræst ved Trinitatis kirke i Fredericia; han tog sig med særlig iver af byens mange forsømte fabriksbørn, men hæmmedes i sin virksomhed af en plagsom gigt som fulgte ham hele livet. 1811 blev han stiftsprovst i Odense. Han kom til at konfirmere H. C. *Andersen og vandt i øvrigt ry som en fortrinlig prædikant der udfoldede sig efter den klassiske retoriks mønstre, men selv hans venner fandt prædikenerne for stærkt præget af æstetik. 1819 blev T. biskop i Ribe, men allerede s.å. biskop over Als-Ærø stift. Han var overmåde afholdt af præsteskabet – det sås bl.a. ved hans 25-års bispejubilæum 1844. Teologisk var han typisk rationalist, men det til trods også biblicist; det fremgår fx af hans ordinationstaler (1839) der altid bevæger sig i bibelske vendinger, men tolker dem rationalistisk. Karakteristisk er også omskrivningerne af bibelttekster i *Mærkværdigheder i Jesu Liv*, 1825 – der blev voldsomt kritiseret af N. F. S. *Grundtvig (De kirkelige Epistler, 1831). Hans lovtale over *Ansgar (ved 1000-årsfesten 1826) har intet historisk værd. – Nationalt var T. altid yderst loyal over for kongehuset og ligesom stiftets præsteskab en forkæmper for dansk sprog og kultur; hertugen af Augustenborg ville på alle verdslige områder nærme de alsiske forhold til hertugdømmernes, mens T. i kirkelig henseende trak til den danske side. Resultatet blev en række særregler som gav rig lejlighed til sammenstød mellem hertug og biskop, og fra 1839 var der et åbent brud; hertugen skal have ytret ønske om at slå T. ihjel med en ørefiggen. 1847 tog T. afsked og rejste til Kbh. I sine sidste år skildres han som en ærværdig skikkelse med et kærligt sindelag, en varm fædrelandsven var han til det sidste. T.s hustru, Sophie Gaarder, var J. P. *Mynsters ungdomselskede; i sine erindringer har han givet et fint og følsomt udtryk for sin betagelse af hende. – R. 1813. DM. 1826. K. 1836. □Mal. af A. E. Fich, 1813 (Ketting k.). Mal. (Ribe domk.).

Selvbiografier i Fr. Münster: Fragmenta versionis antiquae latinae antehieronimianae ... 1819 37–43 og i S. T.: Tale bestemt til at skulle have været holdt 10. nov. 1847 i Kettinge kirke, [1847]. – Fr. Barfod: Danms.

Tetens, Stephan

gejstlighed I, 1848 216f. C. F. Wegener: Om hertugen af Augustenborgs forhold til det holstenske oprør, 1849 = Antislesv.-holst. fragmenter XI 111. Samme: Aktmæssige bidrag til Danm.s hist. i det 19. årh. I, 1851 = sst. XV 234f 461. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 106–08 (om Sophie Tetens). S. J. Bloch Suhr: Prædikener og taler, 1861 161–64. J. P. Mynster i Kirkeh. saml. 4.r.IV, 1895–97 496. Fr. Plum sst. VI, 1899–1901 51 55f; breve til biskop Mynster sst. 386–89. E. Mau sst. 657. H. F. Petersen sst. 6.r.I, 1933–35 640f. G. L. Wad i Pers. hist. t. 4.r.V, 1902 196. M. Neiiendam: Bastholmske familiepapirer, 1924. [Rasmus Ussing:] En gammel landsbypræsts ungdomsminder, 1925 (fot. optr. 1973) = Memoirer og breve XLIV. Aage Dahl: Sønderjyllands bispehist., 1931 103f. A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelser, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland, 1977 = Vækkelsernes frembrud i Danm. VII.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Tetens, Vilhelm, 1871–1957, maler. * 21.11.1871 i Kbh. (Garn.), † 13.1.1957 i Fredensborg, begr. Asminderød kgd. F: urtekræmmer og sukkerbager Malthes Sehested T. (1834–90) og Jenny Marie Hansen (1848–1915). Ugift. – Bror til Lavrids *T.

Som dreng modtog T. vejledning af Malthes *Engelsted. Efter forberedende undervisning hos C. N. Overgaard kom han ind på kunstakademiet og søgte dets forberedelsesklasse marts 1887–jan. 1890. Derfra gik han over til Kunstnernes studieskole hvor han blev K. *Zahrtmanns elev fra 1890 til foråret 1895. Han begyndte at udstille på Høstudstillingen hos Kleis 1892, Oktoberudstillingen 1893 (begge af Zahrtmannelver) og Kunstnernes studieskole-udstilling 1896 og fik s.å. et portræt antaget på Charlottenborgs forårsudstilling hvor han siden udstillede. Videre deltog han i den danske udstilling hos Liljevalch i Stockholm 1919, og han har haft egne udstillinger i Kunstforeningen 1906 og nov.-dec. 1941.

Gennem T.s produktion går der en stræben efter monumentalstil i slægt med Vilh. *Hammershøis og Ejnar *Nielsens, en stor enkelhed i billedfladens holdning, i kompositionelle virkninger, i følelse og i den i lyset slørede, men markante kolorit med brudte farver han stedse søger, alt sammen bestemt fastholdt lige fra hans ungdoms store figurkompositioner til de seneste års anselige portrætter. Det faldt naturligt i tråd med hans noble personlighed og stilfærdige psykologiske fordybelse i skildringen af de mennesker han malede og giver hans billeder en stille værdighed. Disse træk gør sig ensartet gældende både i hans figurlige arbejder og hans arkitekturstykker (partier fra Roskilde domkirke 1911 og 1912, fra det gamle Asiatisk Kompagnis bygninger i Strandgade 1912 og 1915, fra Kronborg 1914). Tidligere havde T. oftere stillet sig og løst komplicerede opgaver. Zahrtmann roste *Christi*

Gravlæggelse (udst. 1898). Smukkest viste hans overlegenhed som kompositor sig måske i den omfangsrige portrætgruppe *Familien i det Grønne*, 1902–03 (Århus museum), fordi hvert træk i kompositionen er begrundet i personernes karakteristik og beskæftigelse, men især må det fremhæves at han er en af de danske malere der finest har forstået det nøgne mandslegeme, ikke alene i struktur og bevægelsesfunktioner, men også i dets individuelle, så at sige portrætlige ejendommeligheder (*Orfeus og Eurydike*, 1906, den siddende mandlige model 1912). Denne egenskab fik et storstilet udtryk i billedet af de badende unge mænd i den sene sommeraften (1905), et for sin tid fortrinligt arbejde der dengang vel vakte opmærksomhed, men næppe har fået den værdsættelse det fortjener. – Portrættet var gennem alle År T.s interesse (den norske maler *Wold Thorne* 1892, tegneren *Kongstad Petersen* 1896, pastor *Ole Jørgen Sadolin* 1904, professor *P. T. Foldberg*, for hvilket akademiet tildelte T. årsmedaljen (Eckersbergs medalje) på Charlottenborg forårsudstilling 1919, *Jeppes Aakjær* 1936, *Otto Skeel* s.å., i Roskilde adelige jomfrukloster), men i de sidste år gjorde T. navnlig sin indsats på dette område. Hovedværkerne er portrættet af fru *Mette Bentzon*, f. *Gjessing* (1930), dobbeltportrættet af ham selv og broderen Lavrids Tetens, 1920, *Den Ensomme* (af Lavrids Tetens), 1935 og et par selvportrætter 1922 og 1931. – T. opholdt sig gentagne gange i Norge og foretog et par rejser til Berlin og til Sverige. 1902–10 var han kostumier ved Det kgl. teater. Han er repræsenteret i kunstmuseet (*En ung Mand*, udst. 1904; *Vindue med blomstrende Hyld*, 1939), Den Hirschsprungske samling, Århus museum og kunstsamlingen på Koldinghus (*Interior med to Figurer*, 1904). I Strib kirke findes altertavlen *Jesus og den rige Yngling*. □ Mal. af O. Wold-Tornerne, 1892 (Hirschsprung). Mal. af Chr. Kongstad Petersen, 1896. Afbildet på mal. af S. Wandel, 1904 (Århus kunstmus.). Buste af Grete Hammeleff 1905–06. Malede selvportr. udst. 1914, 1922, 1935 og 1955. Selvportr. s.m. Lavr. Tetens på mal. 1920 og s.m. to brødre 1939. Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg) og af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Mal. af H. Vedel, af Tycho Jessen og af Luplau Janssen. Foto.

Sophus Michaëlis i Kunst VI, 1904. Kr. Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. S. Danneskjold-Samsøe i Tilskueren XLVIII, 1931 II 421f. Sig. Schultz i Nationaltid. 2.12.1941. Katalog for udstill., Kunstforen., 1941. Jan Zibrandtsen: Moderne da. maleri, 1948 (2. udg. 1967). Hanne Honnens de Lichtenberg: Zahrtmanns skole, 1979 140f. – Papirer i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Tetens Nielsen, Erik, * 1903, entomolog. * 12.2.1903 på Frbg., døbt i Søllerød. F: kontorchef i Kbh.s brandforsikring Valdemar Peter T. N. (1865–1943) og Kirstine Georgine Olsen (1865–1923). ~ 6.9.1929 i Tibirke med Astrid Sehested, * 28.9.1898 i Kbh., † 25.10.1953 i Vero Beach, Florida, USA, d. af ingeniør i søværnets bygnings-tjeneste Holger S. (1860–1928) og Eleonora Christine Jensen (1869–1913).

Efter studentereksamen 1921 fra Frbg. gymnasium påbegyndte T. N. det naturhistoriske studium og tog skoleembedseksamen 1929. Han fik s.å. ansættelse ved Nordisk insulinlaboratorium, en stilling han beholdt til han 1943 blev universitetsadjunkt. Det satte sig dog kun et enkelt spor i hans produktion, nemlig *Thermo-electric measurements of the body temperature of mice and fishes* i Acta Medica Scandinavica 1938. Det var insekterne der havde hans interesse, og det var om deres biologi han skrev, første gang som 18-årig om paralyseringen af byttet hos vejhvepsen *Ammophila*. I de følgende år fulgte nogle afhandlinger om gravehvepse der kulminerede i den stort anlagte studie over deres redebygning *Sur les habitudes des Hymenoptères aculéates solitaires* I–V, 1932–36 der omhandler alle ikke sociale, redebyggende årevingede. Dette, et af de tidligste komparativ-biologiske arbejder herhjemme var tænkt som disputats men blev ikke antaget. Resolut fuldendte T. N. da en anden af de undersøgelser han havde i gang, en rent fysiologisk over stofskiftet hos det paralyserede bytte, og på denne afhandling *Über den Stoffwechsel der von Grabwespen paralyserierten Tiere* dispute-rede han 1936. Ved hjælp af et delvis af ham selv konstrueret apparat og kontrolforsøg kunne han konkludere, at lammelsens „formål“ ikke er at holde byttet i live, men kun at gøre det ubevægeligt under transporten. Endnu nogle fysiologiske arbejder fulgte, bl.a. nogle røntgen-undersøgelser over fordøjelsen hos insekter, nogle beskrivelser af måleinstrumenter, og endelig 1945 den store *Mœurs des Bembex, monographie biologique avec quelques considérations sur la variabilité des habitudes*. Ud over en alsidig redegørelse for livsformerne hos disse gravehvepse kommer T. N. her ind på det gamle problem instinkt (som han ønsker erstattet med reflekser) kontra fornuft. 1937, i en bog sammen med P. Brandt Rehberg o.a., *Instinkt og Fornuft hos Dyr og Mennesker*, er han ikke fri for at ville tilkende insekterne en vis fornuft, i *Bembex*-bogen er han endnu usikker, men i en fornøjelig og instruktiv lille populær bog *Insekternes adfærd* fra 1971 er både instinkt- og fornuftbegrebet forsvundet. Alle disse undersøgelser, i det væsentligste om gravehvepse, var foretaget på T. N.s såkaldte

privatlaboratorium Pilehuset ved Arresø, Ramløse Sand. En plan om at gøre dette til et terrestrisk-økologisk laboratorium under Kbh.s univ. med T. N. som lektor i økologi faldt imidlertid til jorden 1948, og T. N. tog derfor s.å. mod en invitation fra fysiologen Laurence Irving i USA til at studere sommerfuglevandringer i Florida. Forinden foretog han og hans hustru 1948 en hasarderet bilrejse gennem det ødelagte Europa til Sahara for at studere ørkendyr, levende beskrevet i *Ligeud ad Landevejen til Sahara*, 1949 (s.m. Astrid Tetens Nielsen). I Amerika blev det helt nye opgaver T. N. tog op; sommerfuglevandringerne koncentreredes om hvidsværmeren *Ascia monuste*, der vandrer langs Floridas kystvegetation. Undersøgelsen bragte almene slutninger der dels nedlagdes i *On the habits of the migratory butterfly Ascia monuste* i Vidensk. selsk. Biol. medd. XXIII, 11, 1961, dels i *On the migration of insects* i *Ergebnisse der Biologie* 1964 og den populære bog *Insekter på rejse* fra s.å. Efter et par år på Archbold Biological Station kom T. N. til Entomological Research Center i Vero Beach i Florida hvor arbejdet kom til at koncentrere sig om stikmyggenes sværmning, et område han også havde arbejdet på i Danmark. Men da hans hustru døde forlod T. N. Amerika og forsøgte et års studier over stikmyg i Irak hvad der dog blev en skuffelse. Han vendte så tilbage til Vero Beach og fortsatte med sin datter Hedvig Tetens Nielsen (der også har publiceret alene) og amerikanske kolleger studierne over stikmyg, siden også på Grønland og i Danmark. 1960 kom han tilbage til Danmark, var 1962–73 amanuensis ved Molslaboratoriet under Århus univ., fortsatte siden med støtte fra Carlsbergfondet og rejste 1973 over til sin datter i Fort Pierce i Florida. En længere række afhandlinger om myggenes sværmning udkom i 50'erne og 60'erne; da denne som megen anden insektaktivitet er afhængig af tusmørket, konstruerede han 1963 en enhed *crep* (af *crepusculum*) for at kunne sammenligne tusmørkeaktiviteten på forskellige steder af kloden. I de senere år har han beskæftiget sig med græshoppesang i afhængighed af lyset, og med døgnrytmer i det hele taget, afhængig af dyrets „modtagelighed“, hvad han kalder dets sensibilitet.

T. N. er biologen fremfor noget, iagttageren og eksperimentatoren. Åndeligt føler han sig i slægt med den franske insektbiolog J. H. Fabre, mere direkte er han elev af C. *Wesenberg-Lund og Aug. *Krogh, hvis arbejdsmetoder han har optaget og videreført. Han har altid følt pligt og trang til at popularisere sin videnskab i bøger og artikler og skriver et let sprog med meget lune, hvad der også lyser op i de videnskabelige af-

Tetens Nielsen, Erik

handling. □Mal. af Nina Rehfeldt, 1969. Foto (Zool. mus.).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 60f. – Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 529. Johs. V. Jensen i Politiken 1.9.1945. – S. L. Tuxen: Dansk entomologisk bibliografi 1936–77 (manus. i Zoologisk museum).

S. L. Tuxen

Teting, Nicolaus Knutzen, ca. 1593/94–senest 1642, læge, lægmandsprædikant. * 1593/94 i Husum, † senest 1642. Gift.

Efter fra 1614 at have studeret medicin og kemi i Leiden nedsatte T. sig som læge i Flensborg hvor han gennem ægteskab opnåede borgerskab og snart trådte i nær forbindelse med byskriveren Hartvig *Lohmann. Her optrådte han som repræsentant for en ikke-kirkelig, men af Johannes Tauler, Johann Arndt og formentlig også af Valentin Weigel påvirket retning og ytrede sig stærkt kritisk om statskirken og dens præsteskab. Da præsten ved Mariekirken i Flensborg, den ortodokse Habakuk Meyer, fra prædikestolen skarpt vendte sig mod weigelianske opfattelser af Kristi menneskelige natur, tilstillede T. og Lohmann præsten en udførlig redegørelse for deres standpunkt, hvori de bl.a. fremhævede at mennesket ved dåben fik et „indre, endnu usynligt, aandeligt, himmelsk, syndefrit Legeme“. Dette førte til heftige stridigheder, hvori også provsten Fr. Dame greb ind og, omend i mildere form, tog afstand fra separatisternes lære. Efter at et kollokvium under forsæde af amtmand Cai *Ahlefeldt var blevet afholdt 1622 uden at føre til positive resultater, forlod T. og Lohmann Flensborg og drog til den gottorpske del af Slesvig. I Hatstedt optrådte T. som læge og kom derigenem i forbindelse med Anna Owena *Hoyers. Han fik 1624 bolig på hendes herresæde Hoyerswort, og da han siden drog til Husum, fulgte hun med til denne by hvor han virkede som en slags hofpræst hos hende. Efter tidens forhold kunne dette ikke gå upåtalte hen. Præsten i Husum, Peder Danckwerth, forkætrede T. og den hoyerske kreds på det heftigste, hvorpå T. og Lohmann svarede med *Wahrhaftiger Bericht*, 1624. Da striden havde været i nogen tid, pålagde hertug Frederik af Gottorp 1624 separatisterne enten at tilbagekalde deres lærdomme eller at forlade landet. Da T. ikke ville bekvemme sig til tilbagekaldelse, drog han til Hamburg. Alt mens han praktiserede som læge, udsendte han her en række skrifter hvoriblandt kan nævnes *Vermahnungsschreiben*, 1624 og, da superintendenten i Lübeck, Nic. Hunnius, 1634 havde fået striden til at blusse op igen, *Abgedrungene Verantwor-*

tung, 1635 hvori han bl.a. stræbte efter at vise at hans opfattelse faldt nøje i tråd med Luthers og andre reformatorers, rettelig forstået. Fra kirkeleg side blev T. stærkt fordømt og 1635 eller –36 forvist fra Hamburg. T. er en ejendommelig repræsentant for de trosglødende, frireligiøse retninger i 1600-tallet der søgte en personlig åndsudvikling uden for den herskende ortodokse stramme normer.

Bibliografi i Schlesw.-holst. biogr. Lex. IV, Neumünster 1976 217f. – J. M. Krafft: Ein zweyfaches zweyhundert-jähriges Jubel-Gedächtnis, Hamb. 1723 (ny udg. 1730) 161–77 463–88. Johs. Moller: Cimbria lit. I, 1744 677–80. C. E. Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauemb. Gesch. XXI, Kiel 1891 373–83. Ernst Feddersen: Kirchengesch. Schlesw.-Holst.s II, Kiel 1938 = Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XIX. Hans Joachim Schoeps: Vom himmlischen Fleisch Christi, Tübingen 1951 62–72.

Bjørn Kornerup*

Texière, Jacob Seligmann, 1879–1944, skuespiller. * 3.2.1879 i Kbh. (Mos.), † 1.5.1944 i Uppsala, urnen overført til Kbh. (Mos. Vestre). F: optiker Leopold Jacob T. (1847–1901) og Fanny Trierer (1842–1945). ~ 1° 20.6.1910 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Bodil *Ipsen, * 30.8.1889 i Kbh. (Johs.), † 26.11.1964 sst. (Østervold), d. af malermester, senere inspektør, kancelliråd Lars Jensen I. (1836–1913) og Laura Hansine Holst (1845–1918). Ægteskabet opløst. ~ 2° 10.5.1913 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Agnes Josephine Caroline (Thorberg) Sommer, * 31.5.1886 i Kbh. (Pauls), † 25.2.1981 sst. (Advents) (~ 2° 1916 med skuespiller Carlo *Wieth, 1885–1943), d. af tidligere skuespiller, handelsagent, senere assistent under Kbh.s magistrat Fritz Stephanus Emil S. (1836–1904) og Victoria Nathalia Agnes Olivia Thorberg (1842–1928, ~ 1° 1885 med skuespiller Hans *Orlamundt, 1837–1912). Ægteskabet opløst. ~ 3° 16.1.1918 i Kbh. (Andreas) med Betty Annine Werner, * 20.1.1878 i Kbh. (Garn.), † 21.6.1973 sst. (~ 1° 1904 med lektor ved Berlins universitet Johannes Neuhaus, 1869–1923), d. af skorstensfejermester Emil Heinrich W. (1852–1930) og Johanne Vilhelmine Marie Christensen (1851–95).

T. var elev af Emmanuel *Larsen og spillede i sæsonerne 1900–02 nogle mindre roller af fantastisk art på Casino (fx i *Dr. Nicola*) og var i øvrigt et bytte for karikering og vittighedsmageri i en vis del af pressen. Herimod protesterede Ove *Rode virkningsfuldt da T., som 1902 var blevet optaget i elevskolen, 20.1.1903 havde en opsigtsvækkende debut på Det kgl. teater som Jerusalems skomager i *Genboerne* der i hans fremstilling blev en eventyrlig skikkelse med indre myndighed, forlenet med østerlandsk fantasi og my-

stik som loftede digtningen op over dens borgerlige miljø. I de følgende sæsoner udførte T. en del roller som gennem ham blev ejendommelige, fx den onde Blake i *Ole Lukøje*, den selvretfærdige Loyal i *Tartuffe* og navnlig Gotfred i H. *Nathansens skuespil *Daniel Hertz*, en poetisk personifikation af det jødiske hjem ubegavede, men brave søn. T. evnede at skabe typiske figurer, selv hvor stoffet kun rummede antydninger (fx skovtrolden i *Hr. Oluf, han rider*), men netop som han var i færd med at fæstne sin interessante særstilling i repertoiret, brød han af og lod sig 1910 knytte til Folketeatret hvor han bl.a. levedegjorde den russiske flygtning i *Uglereden* og Rosiflengius i *Det lykkelige Skibbrud*. Fra 1913 helligede han sig helt sin 1907 påbegyndte virksomhed som fortolker af H. C. *Andersens eventyr; det var Georg *Brandes der først slog til lyd for hans fortjenstfulde, siden af staten påskønnede indsats på dette område. I modsætning til samtidens betydeligste H. C. Andersen-fortæller, Sophus *Neumann, hos hvem navitieten og lunet var det bærende, lagde T. vægt på refleksion og karakterisering. Med rig fantasi gjorde han ordene levende, gav dem lyd der svarede til det begreb de dækker, uden at gøre brud på digterens tekst. Tingene talte, dyrene havde deres eget sprog, loppen sprang, hønsene gaglede, flagermusen peb, strygejernet gik over flipperne, så man oplevede dampromlen. Praleri, sladder og komisk selvretfærdighed havde T. sikre udtryk for; vemod klædte ham bedre end medfølelse. Skulle man sammenligne hans fortolkning med fortidens, måtte F. *Høedts navn nævnes; også hos ham var nuanceringen og det dramatiske element alfa og omega, mens satiren opløstes i et godmodigt skælmeri når H. C. Andersen selv foredrog sine historier. T. blev en fremragende fortolker af Danmarks berømteste digter. Hans gengivelser var ikke recitation, men skuespil og menneskelig fremstilling, livskunst og inspireret fantasi med mere humor og ironi end varme. T. indstuderede 70 eventyr på dansk, 40 på tysk og to på engelsk. Han optrådte i hele Norden og efter at han 1914 var brudt igennem i Berlin lå de tysktalende lande ham åbne, indtil de politiske forhold ændrede sig. USA gæstede han også, helt ud til Stillehavet. 1929 var han gæst på Casino som faderen i *Lille Rose Marie*; 1935 spillede han gamle Hertz i *Daniel Hertz* på en landsturné. Under anden verdenskrig var T. som jøde nødsaget til at flygte til Sverige. Her begik han 1944 i desperation selvmord i Uppsala. – R. 1936. □Mal. af Jens Vige, 1900, af Sally Philipson, 1904 og af V. Neiiendam, s.å. Buste af R. Magnussen, 1907. Tegn. af B. Wegmann, 1910 (Teatermus.). Mal. af Viggo Brandt, 1917 og af

Johs. Nielsen, 1935. Buste af Carla M. Christensen, 1935 og af Siegfried Wagner, 1939 (Teatermus.). Tegnet i rolle af Albrecht Schmidt (Teatermus.) og af Vald. Andersen (sst.). Foto.

O[ve] R[ode] i Politiken 21.1.1903. Georg Brandes sst. 3.12.1907. Leop. Schmidt i Berlinger Tageblatt 3.12.1914. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Thal Larsen, R. S., se Larsen, R. S. Thal.

Thalbitzer

Slægtens navn stammer fra byen Dallwitz i Bøhmen (Tjekkoslavokiet) og antages at hidrøre fra magister Paulus Dolwitzer der ca. 1547 levede i St. Joachimstal. Slægten kom til Danmark med to sønner af købmand i Berlin Zacharias T. (1687–1739).

William *T. var ~ billedhugger Ellen Marie Locher, d. af maleren Carl *L.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 324–36. Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-håndbogen, 1900 1052–59. Victor Thalbitzer: En handelslægt fra sundtoldstiden, i Fra Fr.borg amt, 1956 61–92.

Hans H. Worsøe

Thalbitzer, Carl Frederik Simony, 1876–1970, nationaløkonom. * 1.2.1876 i Helsingør, † 25.9.1970 i Kbh. (Sions), begr. Helsingør kgd. F: tobaksfabrikant Heinrich Albert T. (1835–93) og Elisabeth Johanne Frederikke Simony (1842–1926). ~ 27.9.1910 på Frbg. (b.v.) med Thyra Helena Ahrenberg, * 16.7.1879 i Göteborg, † 4.10.1969 på Frbg., d. af skibsreder Theodor Thorbjørn A. (1837–1908) og Hilda Carolina Ek-dahl (1851–1904). – Bror til William *T.

T. gik i latinskolen i Helsingør indtil forældrene 1891 flyttede til Kbh., og han kom i Frbg. latin og realskole hvorfra han blev student 1894. Han tog økonomisk statistisk eksamen fra universitetet 1899 og blev herefter ansat i Kbh.s låne- og diskontobank. Han virkede samtidig som statsvidenskabelig manuudtøker. Straks efter sin eksamen var han medstifter af Socialøkonomisk samfund og var foreningens første kasserer. Han forsøgte sig også som skønlitterær forfatter og udgav 1900 *Slægtens Sidste*. 1900–01 var han på studierejse i England og Frankrig. 1902 blev han assistent i Nationalbanken. I sin fritid dyrkede han forskellige interesser som gjorde ham kendt af mange. Han udsendte sin anden roman *Den gamle Verden* 1902, skrev bl.a. i Nationaløkon. Tidsskr. og holdt foredrag om finansielle forhold. 1903–05 var han formand for Socialøkonomisk samfund, 1906–07 formand for foreningen Frisindet ungdom, 1909–10 for Studentersamfundet. 1911 var han medstifter af Danmarks naturfredningsforening. I Nationalbanken avancerede

ningsfonden 1946–49. Endvidere var han medlem af bestyrelsen for Dansk studiefond 1913–16, for den Letterstedske forenings danske afd. 1923–50, for Dansk-ungarsk selskab 1934–38 samt medlem af Dansk arbejdes Kbh.-udvalg fra 1941.

Efter 1915 havde T. også ud over Finanstidende en betydelig litterær produktion. Han skrev artikler i danske blade og tidsskrifter og i udenlandske blade. Han var stifter af tidsskriftet *le Nord* der på engelsk, tysk og fransk informerede om de fem nordiske lande (1938–44). Han var redaktør af Hirschsprungs *Handelshaandbog* 1932–47. Desuden udsendte han en række bøger: *De skandinaviske Banker under Krigen*, 1918, *Kreditkassen for Husejere i Kjøbenhavn 1797–1922*, 1922, *Danmarks Nationalformue*, 1923. Hans almene interesse for politik fik ham til sammen med A. *Boje og K. F. *Hammerich at udgive en pjeces *En dansk Forfatningsændring?* hvor det bl.a. foreslås at lade en del af rigsdagens medlemmer bestå af erhvervsagkyndige. Senere skrev han flere jubilæumsskrifter: *De danske Provinsbankers Forening 1905–30* (s.m. N. Hertel Wulff), 1930, *Fyens Disconto Kasse 1846–1946* (s.m. Svend Larsen), 1951, *Aarhus Privatbank*, 1921 og 1946. Endelig udsendte han et par bøger med erindringsbilleder: *Da vort århundrede vågnede*, 1955, der omhandlede tiden omkring første verdenskrig og *Stormfulde tider*, 1958, bl.a. om T.s barndom i Helsingør og danske valutaproblemer 1931. T. var en enestående dygtig skribent med omfattende kundskaber om økonomi og politik. Ud fra et liberalistisk grundsynspunkt var han ofte skarpt kritisk over for den igangværende udvikling, men lagde megen vægt på ikke at blive partipolitisk placeret. – R. 1928. DM. 1936. □Mal. af E. Saltoft. Foto.

C. T.: *Da vort årh. vågnede*, 1955 og *Stormfulde tider*, 1958 (erindr.). Interviews i Berl. aften 17.1.1946 og B.T. 28.1.1956. C. T. i Nationaløkonomisk t. LXXXVII, 1949 225–29 (om Socialøkon. samf.). – Politiken 31.1.1966. Berl. tid. 1.2. s.å. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968 163 176. Finanstid. 2.10.1970. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Thalbitzer, Carl Wilhelm, 1801–67, landmand, politiker. * 17.3.1801 i Helsingør, † 11.9.1867 på Frbg., begr. sst. F: konsul Henry T. (1767–1818) og Sophie Dorothea Zinn (1774–1851). ~ 18.10.1826 i Asminderød med Elisabeth Brøndsted, * 2.10.1804 på Askø, † 12.3.1871 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Asminderød, Grønholt og Fredensborg, provst Gerhard Johan B. (1773–1846) og Charlotte Hedvig Fridsch (1777–1863). – Far til G. P. *T.

T. blev 1824 exam.jur. og købte 1826 herregården Cathrinebjerg i Sengeløse sg., 1844 også Frederiksholm sst. Han var en dygtig landmand, 1842–44 var han formand for sogneforstanderskabet, blev 1842 medstifter af amtets landboforening og 1843 af den frisindede landkommunalforening (formand 1844–46); desuden var han medlem af amtsrådet 1842–62. Han valgtes 1847 til Roskilde stænderforsamling og derefter til den grundlovgivende rigsforsamling. T. sluttede sig til bondevennerne og stemte i den grundlovgivende rigsforsamling for etkommer og almindelig valget. Han var 1848–51 medlem af bestyrelsen for Bondevennernes selskab. Han valgtes 1849 til landstinget og sad her uafbrudt lige til sin død (1864–66 også i rigsrådets landsting). Han indtog en meget anselig stilling, var medlem af næsten alle vigtige udvalg vedrørende landboforhold og viste gennemgående en udpræget frisindet holdning, således i fæstespørgsmålet og om jagtretten. Han udtalte sig åbent for tvungen fæsteafløsning, såfremt frivillig afløsning ikke førte til målet og arbejdede for udstrakt kommunal valgret; 1855 skilte han sig fra bondevennerne og gik senere sammen med det nationalliberale parti. 1866 stemte han for den reviderede grundlov. T. var 1851 medstifter af Østifternes Kreditforening og til sin død formand for dens repræsentantskab; han var siden 1862 formand for hoveriets afløsning i amtet og havde flere lignende hverv. Endelig var han 1866 med til at grundlægge folkehøjskolen (den senere landbrugsskole) i Tune. – Justitsråd 1862. Etatsråd 1867. □Tegn. og mal. af H. Olrik, 1879, efter foto.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 324f. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934 72.

*Povl Engelstoft**

Thalbitzer, Gerhard Peter, 1833–1917, landmand. * 5.11.1833 på Cathrinebjerg ved Tåstrup, † 24.4.1917 i Kbh., begr. i Førslev. F: godsejer, senere etatsråd Carl Wilhelm *T. (1801–67) og Elisabeth Brøndsted (1804–71). ~ 12.11.1858 i Førslev med Annette Marie Elisabeth Neergaard, * 25.2.1838 på Førslevgård, † 21.10.1916 i Kbh., d. af godsejer, senere etatsråd Peter Johansen N. (1803–72) og Betzy Isidore Østergaard (1813–96).

T. lærte landbrug på Gunderslevholm, Gyldensten og Gammelgård, var forpagter af Lundbygård ved Præstø 1858–66 og af Turebyholm under grevskabet Bregentved 1866–1910. Som praktisk landmand var han meget anset, og et stort antal unge landmænd fik en fortrinlig uddannelse hos ham. Han udrettede desuden et

Thalbitzer, G. P.

stort arbejde for offentlige anliggender, var i mange år sognerådsformand, amtsrådsmedlem, landvæsenkommisær, medlem af jernbanerådet og jernbaneekspropriationskommissionen. Han var medstifter af herregårdsmejeriet Trifolium ved Haslev og af understøttelsesforeningen for forpagtere og deres efterladte i østifterne. Med særlig interesse og initiativ virkede han inden for landbrugsorganisationerne. I en længere årrække var han den førende kraft i Præstø amts landboforening som han i nogle år var formand for, og som han repræsenterede i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1878–1908. Sin mest betydningsfulde indsats ydede han som den der tog initiativet til oprettelsen af De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift 1880. Han var organisationens næstformand 1880–96 og var den ledende kraft i dens virksomhed som han har beskrevet i et afsnit af Jubilæumsbogen (1905). Bl.a. ordnede og ledede han med sikker hånd de store dyrskuer. Med praktisk sans og med sit lune og sin sindsligevægt havde T. en sjældent evne til at føre forhandlingerne ind i et forsonligt spor, selv i de år i 1880'erne hvor politiske interesser skærpede modsætningerne. T. var medstifter af Dansk jagtforening 1884. Uden at nå den første række var T. en af de mænd der bidrog afgørende til skabelsen af landbrugets moderne organisationssystem. – Broderen Victor Alexander T., * 14.2.1839, † 16.7.1924, blev sekondløjtnant 1861, deltog i krigen 1864, blev premierløjtnant 1867 og tog sin afsked 1881 som kaptajn. Han var lærer i tegning ved officersskolen 1868–76 og derefter forstander til 1909 for Teknisk selskabs skole i Kbh. – Hans søn Viggo Alexander T., * 21.11.1869, † 31.1.1926, lærte husbygning på Teknisk selskabs skole, stiftede 1912 sammen med De samvirkende brugsforeninger Arbejdernes andelsboligforening (AAB). Desuden tog han initiativet til omdannelsen af Dansk arkitektforening i mere faglig retning. Blandt hans arbejder som arkitekt kan nævnes Sandholmlejren, 1912, og for AAB Nyelandsvej 53–63. – R. 1881. DM. 1891. □Mal. af Daniel Hvidt ca. 1914. Foto.

Ugeskr. for landmænd, 1903 491f. [Anton Bing] sst. 1917 245f. H. Valentiner i Jubilæumsbogen, red. Andr. Bruun, 1905 12f. [H. Hertel] i Tidsskr. for landøkonomi, 1917 291–93. Dansk jagttid. XXXIV, s.å. 17f.

*Aksel Milthers**

Thalbitzer, Karl Vilhelm Brasen, 1878–1928, ingeniør, kulturtekniker. * 4.12.1878 på Rundforbi ved Skodsborg, † 5.2.1928 på Herthalund ved Slagelse, begr. i Helsingør. F: skovfoged, senere skovrider Sofus T. (1837–1907) og Marie Mathilde Louise Brasen (1845–1940). ~ 21.5.1907 i

Kronborg slotsk. med Sigrig Catharine Scherffenberg Møller, * 17.3.1883 i Helsingør, † 30.5.1961 sst. (Vestervang sg.), d. af skibskonstruktør, senere værftschef ved Helsingør skibsværft Frederik Johannes M. (1853–1911) og Hedeveg Scherffenberg (1861–1926).

T. blev student 1896 fra Helsingør og gik derefter et år i smedelære idet han dog samtidig forberedte sig til filosofikum. 1897 blev han cand. phil. og 1902 cand. polyt. som bygningsingeniør. Efter eksamen aftjente han sin værnepligt og blev sekondløjtnant i fodfolket. 1904 blev han ansat ved Det danske hedeselskabs kulturtekniske afdeling. 1906 udarbejdede han for Det islandske landbrugsselskab projekt til vanding og afvanding af Floi på sydlandet af Island mellem vandløbene Ölfusá, Hvítá og Þjórsá (gennemført 1922–27). 1907 opholdt han sig med støtte af Larssens legat i Reval (Tallinn) for at arbejde ved Liv-Estländisches Bureau für Landeskultur, og 1910 udførte han opmålingsarbejder på Island for Det islandske landbrugsselskab. 1913 var han, med støtte af Reiersens fond, på studierejse i Nord- og Vesttyskland. 1918 blev han leder af hedeselskabets kulturtekniske afdelings nyoprettede kontor i Slagelse og n.å. ved Kr. Thomsens død leder af hele afdelingen. I denne stilling hvortil T.s omfattende uddannelse og personlige egenskaber kvalificerede ham, fortsatte og udviklede han det arbejde med vandløbsreguleringer, inddignings- og inddæmningsarbejder og kunstige afvandingsanlæg som Thomsen i særlig grad havde sat i system for at muliggøre intensiv udnyttelse af hidtil vandlidende arealer. Under T.s ledelse blev i alt gennemført 450 kulturtekniske arbejder. Af T.s største arbejder må særlig nævnes Vesterhavsdiğerne. 1921 påbegyndtes projekteringen af det 13,4 km lange Vester Vedsted-Søndernæs dige der udførtes under hans personlige ledelse og som beskytter 2900 ha, og 1926 projekteredes det 5,3 km lange Darum-Tjæreborg dige der beskytter ca. 1650 ha. Fra 1921 var T. censor i kulturteknisk vandbygning ved polyteknisk eksamen. Ved landbohøjskolen var han ligeledes censor i dette fag. – R. 1926. □Foto.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 328. F. Techt-Hansen i Hedeselsk.s t. 1928 49–53 (heri bibliografi). J. Parbo i Ingeniøren XXXVII, s.å. 105f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Thalbitzer, V. A., se Thalbitzer, G. P.

Thalbitzer, Viggo A., se Thalbitzer, G. P.

Thalbitzer, Carl William, 1873–1958, eskimoforsker. * 5.2.1873 i Helsingør, † 18.9.1958 i Usse-rod, begr. Gurre kgd. F: tobaksfabrikant Heinrich Albert T. (1853–93) og Elisabeth Johanne Frederikke Simony (1842–1926). ~ 26.5.1905 i Kbh. (b.v.) med Ellen Marie Locher, * 18.2.1883 i Hornbæk, † 27.8.1956 i Kbh. (Jac.), d. af maler Carl *L. (1851–1915) og Anna M. F. Gyllich (1852–1920). – Bror til Carl *T.

Faderens æt var bøhmisk og også moderens embedsmandsfamilie var engang indvandret til Danmark; T. har selv engang i digtet *Exit* (i *Ark-tiske Digte og hjemlige* . . . 1926) spøgende fantaseret om virkningen af det blod som fra Europas fire verdenshjørner rullede i hans årer. Opvæksten i den gamle sundby gav udve og naturbegejstring i samliv med ligesindede kammerater, bl.a. botanikeren Ove *Paulsen; men T. havde tillige en særlig glæde af kunst, især digtning og musik. Han blev student 1891 fra Helsingør og studerede derefter i Kbh. dansk, engelsk (først græsk) og latin. Ved universitetet fandt han særlig impulser hos Vilhelm *Thomsen, Otto *Jespersen og H. *Høffding. Allerede 1894 fik han universitetets guldmedalje for en filosofisk afhandling *Autoritetsforholdets Væsen og etiske Betydning*. Han var tidligt medlem af Selskab for nordisk filologis forgænger Selskab for germansk filologi, i hvis „Budstikke“ hans første arbejder fremkom. Da han 1899 var blevet cand. mag. var han et halvt år vikar ved Birkerød kostskole, men „ville hellere studere et primitivt Sprog i Sydamerika“. Imidlertid blev hans tanker (især af antropologen, politilæge Søren Hansen) rettet mod Grønland og med støtte af kommissionen for ledelsen af de geologiske og geografiske undersøgelser i Grønland (senere: udvalget for de videnskabelige undersøgelser i Grønland) og Carlsbergfondet begyndte og fortsatte han da de afgørende studier over eskimoidsk.

Den første rejse (maj 1900–okt. 1901) gik til Nordgrønland hvor T. havde bopæl i Jakobs-havn men rejste meget rundt, i konebåd om sommeren, med selvstyret hundeslæde om vinteren. Han omgikkes stadig de indfødte i hvis hytter han levede en meget stor del af tiden og vandt fuld fortrolighed med landets sprog og levevis. Grønland besejledes dengang endnu kun af sejlskibe; motorbåde til kystfart var ukendte; og for radioens indførelse (1922) betød hver rejse måneders, ja års isolation fra verden. Endnu betydningsfuldere for T. var dog rejsen til Angmagssalik i Østgrønland. Eskimoerne her var først blevet opdaget 1884, kolonien først anlagt 1894, og da endnu kun ca. 60 mennesker (især børn) af en befolkning på henimod 500 var døbt, var de

hedenske traditioner, hvoraf en så vigtig del var blevet samlet af Gustav *Holm, endnu fuldt levende. T. kunne dels udnytte sine erfaringer fra Nordgrønland 1900–01, dels havde han i mellemtiden uddybet sin teoretiske viden om etnologi (bl.a. i samtaler med professor Marcel Mauss i Paris), og endelig havde han en god hjælp i Johan *Petersen der var Gustav Holms tolk 1884 og blev den første kolonibestyrer i Angmagssalik. 1914 supplerede T. sit materiale ved en rejse i Kap Farvel distriktet hvor der levede en del fra Østkysten emigrerede grønlandere. Senere rejser (1914, 1924, 1930, 1931, 1935, 1938), der alle er gået til vestkysten mellem Upernavik og Julianehåb, har ikke blot haft til formål at føge de under den første overvintring samlede kundskaber, men også – og i stigende grad – at udbyde forbindelsen med fremstående grønlandere (Henrik *Lund, Jonathan *Petersen, Kristoffer *Lyngge, A. *Lyngge o.a.) og at arbejde med grønlandernes moderne nationale kulturliv. T. var kendt i Grønland fra syd til nord og havde altid led ved at vinde fortrolighed, ikke mindst når han med sin violin kunne finde vejen om ad grønlandernes musikforståelse. T.s dybtbegrundede respekt for den nationale kultur hos kalálhlit (grønlandseskimoerne) havde skærpet hans blik for snæverhed hos missionen, og han havde altid med varme forfægtet den frisindede linje i dansk administration af Grønland som mest bevidst blev lagt af H. *Rink.

1920 blev T. docent ved Kbh.s univ. i grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur, 1926 professor extraordinarius; omtrent samtidig blev han medlem af udvalget for videnskabelige undersøgelser i Grønland. T. tog sin afsked fra universitetet 1945, blev 1952 dr. phil. h.c. sst. Under forberedelsen til det nedennævnte store værk om Angmagssalik besøgte T. alle europæiske museer der har vigtige eskimosamlinger. Allerede 1908 var han Danmarks repræsentant ved amerikansk-kongressen i Wien; i samme egenskab var han i Rio de Janeiro 1922, i Haag og Göteborg 1924, i Rom 1926, i New York 1928 og i Sevilla 1935, umiddelbart fra en rejse i Grønland (ærespræsident ved amerikansk-kongressen i Kbh. 1956); tilsvarende ved kongressen for antropologi og etnologi i London 1934; han har også deltaget i internationale og nordiske lingvistiske og religionsvidenskabelige møder. T. holdt forelæsninger ved Sorbonne 1929. 1914 blev han medlem af Société des Americanistes de Paris, senere æresmedlem, ligeledes af Anthropological Society of Washington. T. blev medlem af Det kgl. danske videnskaberne selskab 1923 og fik 1927 Loubat-prisen af det svenske vitterhets, historie och antikvitets akademi. T.s tidligste hovedværk,

A phonetical study of the Eskimo language (Medd. om Grønland XXXI, 1904) er resultatet af de første studier og overvintringen i Jakobs-havn 1900–01. „Phonetical“ betyder her ikke snævert „fonetisk“, men omfatter bl.a. også det lydhistoriske. Arbejdet er ganske vist „based on observations made on a journey in North Greenland 1900–01“, men det berører hele eskimosproget, ikke blot det i Nordgrønland, og ikke blot det sproglige felt: det hedder videre i titlen „with a historical introduction about the East Eskimo, a comparison of the Eskimo dialects, a new collection of Greenlandic folk-tales, songs and music, and a map of the Eskimo territories“. I virkeligheden behandler denne bog de væsentligste sider af den eskimoiske etnologi: oprindelses- og udbredelsesspørgsmålet, forholdet til de gamle nordboer, de forskellige stammer, inddelingen i dialekter, de religiøse og kulturelle traditioner, de nuværende levevilkår. Overalt findes der originale synspunkter, og alt er baseret på egne iagttagelser. Men det er dog ikke uberettiget, når dette rige arbejde kaldes „a phonetical study“, for fonetikken er dets grunddisciplin; det Jespersenske antalfabetiske system er her anvendt til en nøjagtig angivelse af de fremmede lyd end man i reglen finder i sprogbeskrivelser. – En samling og udbygning af de sproglige resultater i *Phonetical Study* findes i T.s *Eskimo* i F. Boas' *Handbook of American Indian Languages I* (1911), den klassiske beskrivelse af det eskimoiske sprog.

Det næste hovedværk, livsværket kan man sige, frugten af overvintringen i Angmagssalik 1905–06, er *The Ammassalik Eskimo. Contributions to the ethnology of the East Greenland natives*, det udkom 1914–41, endda med en forløber og nogle ledsagere. Forløberen er T.s beskrivelse af G. C. Amdrups østgrønlandske samlinger (i Medd. om Grønland XXVIII, 1909) der ligesom 1. del af hovedarbejdet var fremgået af et mandat fra den ovennævnte kommission. I 1. del af Angmagssalik-værket (sst. XXXIX, 1914) udgiver T. på engelsk de tidligere på dansk offentliggjorte arbejder af Gustav Holm og hans medarbejdere, tilføjer en del noter og bemærkninger samt bidrager selv med en omfangsrig beskrivelse af de etnografiske samlinger fra Angmagssalik. Denne der vidner klart om T.s indgående kendskab til eskimoisk levevis gav i øvrigt anledning til en polemik med Th. Thomsen i Medd. om Grønland LIII, 1917. Til dette 1. bind slutter sig sagligt udgivelsen af den dagbog som en af Gustav Holms grønlandske ledsagere førte på konebådsekspeditionen 1884–85, *Hansêraks Dagbog* (Det grønlandske Selskabs Skrifter VIII, 1933). 1. halvbind af 2. del (Medd. om Grønland XL,

1), udkommet 1923, indeholder T.s egne uvurderlige samlinger af melodier, digte og fortællinger fra det hedenske Østgrønland (med supplement fra Vestgrønland) og den videnskabelige bearbejdelse heraf, hvilket for musikken vedkommende skete i samarbejde med den danske forsker H. Thuren og afsluttedes allerede 1911. De østgrønlandske digte har T. også behandlet i særafhandlinger og udgivet på andre sprog (dansk 1920, fransk 1929, vestgrønlandsk, *Tunumiut taigdliait*, 1931, hollandsk 1933); både øst- og vestgrønlandske sange og danse fra ældre og nyere tid findes i samlingen *Inuit sange og danse fra Grønland*, 1939.

Som overvintringen i Angmagssalik 1905–06 fik sit særlige lys fordi hans unge hustru tog med ham op i afsondrethed, mørket og kulden, således har T.s bøger om Angmagssalik også et særligt præg ved hans udmærkede fotografier og ved de gengivne levende tegninger og skulpturarbejder, hvormed Ellen Locher Thalbitzer direkte bidrog til sin mands værk.

1941 kom 2. del af 2. bind *Social customs and mutual aid* (Medd. om Grønland XL, 4). Heri gives for det første grundlaget for det som de tidligere enkeltskildringer ydede, hovedtrækkene i den østgrønlandske livsanskuelse som T. har forstået så indtrængende, som ikke mange hvide mænd har fattet „primitiv“ mentalitet. Men dernæst behandles, som i „Phonetical Study“ men modnere, rigere, dybere, alle de store spørgsmål om eskimokulturens udbredelse og opståen. Udviklingen i T.s eget syn kan antydes ved titlerne på to foredrag: 1) ved det 6. nordiske filologmøde i Uppsala 1902: *Om Studiet af et primitiv Sprog*, 2) ved den 4. internationale lingvistkongres i Kbh. 1936: *Er Grønlandske et primitiv Sprog?* Med en blanding af mod og nænsomhed afdækkes de fine linjer der kan skelnes fra eskimoernes område til indianerterritorierne som over Beringstrædet ad Japan til, ja, helt tilbage til de nordlige eurasiatiske stenalderfolk. Nogle af resultaterne har T. tidligere fremlagt, fx i *Eskimoernes kultiske Guddomme* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning CXLIII, 1926; på tysk i Archiv für Religionswissenschaft XXVI, 1928). Løserne tilknytning til hovedarbejdet har universitetsfestskriftet fra sept. 1932 *Fra Grønlandsforskningens første Dage*, om end undersøgelsen af de ældste kilder og behandlinger netop hører til forudsætningerne for livsværket.

Ud over det nævnte har T. skrevet talrige videnskabelige afhandlinger og recensioner (mest i internationale tidsskrifter, men også på dansk) om de eskimoiske kasus, om stednavne, om talordene, om slægtskabet med aleutisk, om forholdet til uralsk og til indoeuropæisk, om forbindelsen

til lappisk-samojedisk kultur m.m. Tillige har han skrevet adskillige mere populære arbejder (fx *Grønlandske sagn om Eskimoernes Fortid*. 1913), artikler, kronikker, nekrologer. Heriblandt også en del på vestgrønlandsk i de grønlandske tidsskrifter, hvorved T. har været med til at styrke den vågnende grønlandske litteratur. Heller ikke i de populære skrifter er emnerne kun grønlandsk-eskimoiske, men spænder videre og viser navnlig hans varme følelser for det nordiske og det danske. Endelig må nævnes to digtsamlinger *Hedenske Digte fra Helsingør til Østgrønland*, 1908 og *Arktiske Digte og hjemlige fra Grønland til Helsingør*, 1926. I titel som i emne og behandling røber de den samklang af forskeren og kunstneren, af hjemlig naturglæde og higen mod uendelige vidder som man måske kan fornemme som grundtonen i T.s liv og færde. □ Buste af Ellen Locher Thalbitzer 1912–13. Mal. af L. Tuxen, 1919. Mal. af Regitze Brøndsted udst. 1962. Foto.

Bibliografi. W. T. bibliografi 1900–53, 1954 = Medd. om Grønland CXL, 1.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953. Andreas Heusler: Briefe an W. T., udg. Th. Salfinger, 1953. Interview i Helsingør dagbl. 27.1.1933. *Lit.* Erik Holtved i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 137–42 og i Grønland, s.å. 456–61. L. L. Hammerich i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1958–59 81–98 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

L. L. Hammerich*

Thambsen, Otto Jacob, 1670–1724, søofficer. * 1670 i Kbh., † 17.9.1724 på St. Thomas, begr. sst. F: slotsgartner og forvalter ved Rosenberg Andreas T. († 1689) og Sophie Amalie Kalthof († 1689). ~ 6.3.1705 i Kbh. (Helligg.) med Birgitte Cathrine Wissing, † sept. 1758 i Kbh., d. af kancelliråd Jens W. (ca. 1656–97, ~ 2° 1696 med Ingeborg Foss, ca. 1661–1737, ~ 1° 1691 med Hans Thøgersen Lassen til Hvidstedgård) og Elisabeth Meulengracht (1659–94).

T. blev lærling 1691, var i hollandsk tjeneste 1692–94 hvor han deltog i forskellige søslag, og 1694 med orlogsskibet Lindormen på konvojrejse til Frankrig under Just *Juel. Han blev underløjtnant 1695, premierløjtnant 1697, kaptajn-løjtnant 1700, kaptajn 1703, kommandørkaptajn 1709, kommandør 1711 og schoutbynacht 1714. Han var i fremmed tjeneste, dels i hollandsk, dels venetiansk, 1697–99. Ved krigsudbruddet 1700 blev han chef for snauen Maagen og n.å. ansat ved søkadetkompagniet hvor han 1703–14 var næstkommanderende og fungerede som chef i C. T. *Sehesteds lange fraværperioder. 1703–10 havde han adskillige udkommandoer. Ved

den store nordiske krigs begyndelse blev han 1710 chef for orlogsskibet Prins Christian og deltog med dette 4.10. i slaget i Køge bugt. 1711 og 1712 var han flagkaptajn i Østersøflåden under U. C. *Gyldenløve (1678–1719) og samtidig chef for Elefanten, n.å. chef for Ebenetzer og 1714 for Fyen og tillige chef for en mindre eskadre, først på konvojering til Norge, derefter i Østersøen hvor han optrådte energisk og handlekraftigt. 1715 førte han avantgarden i admiral P. *Rabens flåde i Østersøen med sit flag i Ebenetzer og deltog i slaget ved Rügen 8.8. Efter slaget blev han m.fl. tiltalt for ikke at have været på sin post med de ham underlagte skibe. N.å. nedsattes en overkrigsret for at pådømme sagen. Dommen faldt først i dec. 1718, og T. blev fuldstændig renset og frikendt. Ved krigens slutning fik han sin afsked fra udgangen af 1719. 1723 udnævntes han til guvernør over St. Thomas hvor han døde efter et halvt års forløb. T. var en kundskabsrig og dygtig officer.

Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstabens I–X, 1899–1934. H. C. A. Lund: Søkadet-korpsets hist. 1701–1901, 1901 II 23 37. Olav Bergesen: Viceadmiral Peter Tordenskiold I–II, Trondhjem 1925. Samme: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt IV, Trondheim 1953.

Th. Topsøe-Jensen*

Thamdrup, Harald Mogensen, * 1908, zoolog. * 17.5.1908 på Frbg. F: kommunelærer, redaktør Jens Christian Mogensen T. (1875–1946) og Oline Nielsen (1878–1960). ~ 27.4.1934 i Århus (Vor Frue) med cand.mag. Ebba Vibekke Jordahn, * 19.1.1906 på Frbg., d. af bankbogholder, senere bankdirektør Frederik J. (1878–1960) og Astrid Vilhelmine Sønderøe (1877–1958).

T. blev student 1926 (Østersøgade) og magister i zoologi 1933. Studietidens speciale var økologi- en som skulle blive den røde tråd i T.s senere virke. 1930 vandt han universitetets guldmedalje på et jordbundsøkologiske arbejde der 1932 udmøntedes i en større afhandling om de danske Oribatider (jordmider). Året før var han blevet knyttet til Skallinglaboratoriet hvor han udarbejdede sin nu klassiske disputats om vadehavets fauna og dens vækst og fordeling: *Beiträge zur Ökologie der Wattenfauna auf experimenteller Grundlage*. 1935. N.å. knyttedes han til den selvejende århusianske institution Naturhistorisk museum med henblik på faglig bistand i byggeudvalget og økologiske studier af jyske heder. Hans laboratorium var en mobil zigøjnervogn, og undersøgelserne resulterede i en afhandling om hedebundens fugtighedsforhold. 1941 indviedes det moderne naturhistoriske museum i universitetsparken; T. blev direktør og prægede i de

Thamdrup, H. M.

følgende år museets udadvendte virksomhed, bl.a. indførtes for første gang i Danmark radiomodtagere til rundvisning af publikum og en afdeling for børneaktiviteter. 1947 startede T. museets videnskabelige publikationsserie, *Natura Jutlandica* som han redigerede i 30 år. Krigen satte 1941 en stopper for hedestudierne, men samme år overdrog Ellen Dahl gården Nedre Strandkær og tilhørende arealer i Mols bjerge til museet. Her forestod T. med støtte fra Carlsbergfondet etableringen af Molslaboratoriet der hurtigt blev et center af international betydning for studier af terrestrisk økologi og dannede rammen om talrige kurser i økologi, naturforvaltning m.m. I to større arbejder (1947–48 og 1966) og flere mindre har T. redegjort for Naturhistorisk museums og Molslaboratoriets virksomhed. Desuden skrev han bidrag til det almene bind i Vort lands dyreliv, 1951 og bogen *Naturens husholdning*, 1960. – Med T. som drivende kraft lykkedes det 1959 at indføre undervisning i bio-fagene ved det kort forinden oprettede naturvidenskabelige fakultet ved Århus universitet. T. blev s.å. professor i zoologi og deltog de følgende år i opbygningen af det zoologiske studium.

Med sin solidt funderede baggrund i økologien var det naturligt at T. tillige kom til at spille en fremtrædende rolle inden for vildtforskning og naturforvaltning. 1949 tog han initiativ til oprettelse af Vildtbiologisk station i Kalø hvis grundforskning har givet en stærkt øget forståelse af vildtarterne og deres tilpasning til kulturlandskabet. I næsten 30 år var han stationens leder, startede og redigerede flere af dens serier, bl.a. Dansk Vildtforskning hvori han skrev de årlige ledende artikler. Også andetsteds, fx i kongresberetninger, publicerede han foredrag og artikler om vildtbiologi. T. var blandt de første der herhjemme gjorde sig til talsmand for at erstatte det hidtidige statiske naturfredningsbegreb med en rummeligere, mere dynamisk holdning til naturressourcerne, en naturforvaltning baseret på forskning og landsomfattende planlægning, samtidig med at naturværdierne blev inddraget i befolkningens daglige tilværelse. Gennem artikler i tidsskrifter (bl.a. hedeselskabets) og som medlem af hovedbestyrelsen for Danmarks naturfredningsforening 1950–63, af Naturfredningsrådet 1969–77 og af adskillige andre råd, egnsudvalg og nævn har han været stærkt medvirkende til at disse tanker har båret frugt. Et led i bestræbelserne var deltagelsen i det internationale biologiske program hvis formål var at tilvejebringe den nødvendige baggrundsviden for økologiske aktionsprogrammer. Som formand for den danske nationalkomité 1968–74 koordinerede han indsatsen der især koncentreredes om analyser af den danske bogeskovs produktivitet, udført i Hestehaven ved Kalø og med deltagelse af ca. 35 videnskabsmænd fra en række forskningsinstitutioner. – Det er T.s evner som igangsætter og administrator der er baggrunden for at han fra ca. 1940 i fire årtier har været en forgrundsskikkelse inden for jysk naturvidenskab. – R. 1966. R¹. 1978. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 157. H. M. T. i Demokraten 16.5.1968. Interview i Jyllandsposten 16.5.1978.

Torben Wolff

Thamsen, Gerda, 1881–1958, læge. * 13.2.1881 i Kbh., + 23.10.1958 i Cairo. F: grosserer Peter Christian T. (1825–97) og Oluffa Rebekka Blackstad (1845–99). ~ 25.7.1907 i Århus (b.v.) med øjenlæge Justinus Eriksen, f. Carlsen, * 13.4.1882 i Uldum ved Vejle, + 19.11.1918 i Århus, s. af Ole Nielsen og Karen Jensen (1838–1905, ~ 1865 med købmand Peder Eriksen, ca. 1838–99).

T. blev student 1900 fra Zahles skole og fik 1907 lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. Hun kastede sig straks over øjenlægespecialet og studerede dette dels i Århus, hvor hun 1907 blev assistent på sin mands øjenklinik, og dels ved rejser til Napoli og Paris, hvor han tidligere havde studeret. Nov. 1909 oprettede de sammen praksis i øjensygdomme i Cairo hvor han tillige fra 1911 fungerede som konsul, fra 1914 til sin død som generalkonsul. T. blev øjenlæge ved Cairo Victoria Hospital 1939 og ved Anglo American Hospital sst. 1946 og udnævntes s.å. til æresmedlem af Cairos øjenlægeförening for sit virke i Egypten. – R. 1957. □Foto.

Egill Snorrason

Thaning, Kaj Fabritius Winde, * 1904, sognepræst. * 4.6.1904 i Øster Nykirke sg., Vejle amt. F: sognepræst Georg T. (1870–1933) og Ingeborg Fabritius Nørregaard (1878–1955). ~ 28.8.1931 i Ryslinge (b.v.) med lærer Laura Marie Skat Rørdam, * 1.11.1908 på Frbg., d. af frimeghedspræst Torkild Skat *R. (1876–1939) og Charlotte Lange (1880–1940).

T. blev student i Randers 1922 og cand.teol. fra Kbh.s univ. 1929. Han var herefter en tid manu- duktor, men blev 1930 uordineret medhjælp hos fængelspræsten i Vridsløse. 1930–32 var han lærer ved Grundtvigs højskole i Lyngby, herefter sognepræst i Åsted-Skærum-Kvissel til 1938 da han blev sognepræst i Asperup-Rørslev hvor han forblev resten af sin embedstid til 1973. T. er såvel på fædrene som på mødrene side ud af en slægt af grundtvigske præster og højskolefolk,

og også hans barndomshjem var stærkt præget af N. F. S. Grundtvigs tanker om kirkeligt og folkeligt liv. T. var således blandt de teologer med grundtvigsk baggrund der allerede i studietiden modtog påvirkning fra det såkaldte Tidehverv, for derfor senere at få hæftet betegnelsen „tidehvervsgrundtvigianere“ på sig. Denne udvikling tog sin begyndelse i 20'erne i Danmarks kristelige studenterforbund hvor T. sad som bestyrelsesmedlem 1923–24. Her brød en kreds af yngre teologer ud for 1926 at begynde udgivelsen af bladet Tidehverv, og det var i dette blad T. 1941 i nogle artikler betitlet *Et tredje Grundtvigstandpunkt* i et opgør med Anders Nørgaards Grundtvigsyn i dennes store værk, Grundtvigianismen I–III (1935–38) først markerede sin opfattelse af Grundtvigs forståelse af „det menneskelige“ og „det kristelige“ hvor T. i modsætning til Nørgaards understregning af året 1824 (Grundtvigs „mageløse opdagelse“) lod det helt afgørende årstal være 1832, hvor Grundtvig efter Englandsrejserne 1829, 1830 og 1831 ifølge T. for alvor fik forståelsen for menneskelivets eget iboende værd. T. satte således som den første sækulariseringens problem og begreb i forbindelse med Grundtvig. Denne stærkt omdiskuterede, egentlig eksistensteologisk inspirerede tolkning, der siden er blevet fastholdt med engagement og konsekvens førte 1949 til udgivelsen af *Grundtvig og den lovgivende Rigsforsamling* (Grundtvig-Studier) og 1953 af *Grundtvigs møde med Irenæus*, for endelig at komme til sin fulde udfoldelse i den omfangsrige disputats fra 1963 *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv* I–III.

Hovedtanken i T.s tese kan måske bedst kort belyses ud fra Grundtvig-citatet der, som anført i disputatsens titel lyder: „Menneske først“ og som fortsætter „og kristen så, det er et hovedstykke, kristendom vi for intet få, det er den pure lykke“, for hermed fastslås at det helt centrale problem i Grundtvigs forfatterskab for T. er forholdet mellem „det menneskelige“ og „det kristelige“, dog netop ikke, som det i almindelighed fremhæves, således at det menneskelige er en forudsætning for en ret forståelse af det kristelige, så at altså menneskelivet nok har sin store og enestående værdi, men som en forudsætning; som det liv hvori troen kan og skal skabe nyt liv. Heroverfor sætter T. 1832 som det år hvor Grundtvig kommer til fuldstændig klarhed over sig selv og dermed til opfattelsen af at det almindelige menneskeliv som det skabte liv har sin helt selvstændige værdi forud for og uafhængigt af kristenlivet og troen, med andre ord, det er muligt „på menneskelig og folkelig, dansk og nordisk grund at føre den fælles kamp for livet

mod døden – uden kristent fortegn“ og således kan T. konkludere: det er ikke Grundtvigs fortjeneste at han har formået at forene menneskelivet med kristenlivet, „det er hans adskillelse af det menneskelige og det kristelige, der er enestående“. Disputatsen vakte stor interesse og diskussion og en række udgivelser fulgte i dens kølvand, således (i Grundtvig-Studier) 1965 *Svar til tre kritikere* og 1966 *Holdt Tesen?* Desuden 1971 *For menneskelivets skyld. Grundtvigs opgør med sig selv*. Endelig er bogen N. F. S. Grundtvig, 1972 udgivet på engelsk, fransk og tysk. T. har som foredragsholder og debattør ydet en værdifuld folkelig indsats såvel „i kirke som i skole“. Han er medlem af bestyrelsen for Grundtvig-selskabet af 1947 og har været medlem af repræsentantskabet for Dagbladet Information fra 1950 til dets ophævelse. T. var initiativtager til opførelsen af Båring højskole og formand for dens bestyrelse fra 1944 og endelig for Akademisk forening for Fyns stift (senere Universitetscenterforeningen) 1967–69. T. har foruden de allerede nævnte bøger skrevet indlæg i en række tidsskrifter og antologier, således i Højskolen til debat (red. Johs. Rosendahl) 1961, Kontroverse um Kierkegaard und Grundtvig I (udg. K. E. Løgstrup og Götz Harbsmeir) 1966, Tidehverv – en antologi (udg. Leif Grane) 1967, Dem Menschen Zugute (udg. K. E. Løgstrup og Grust Wolf) 1970, En vänbok till Tage Aurell (udg. Värmlands museum) 1975, Humanitet og eksistens (til Børge Diderichsen) 1976. Desuden indlæg i Dansk Udsyn, Tidehverv ect. samt udg. af N. F. S. Grundtvig: *Skrifter i udvalg* (Gyldendals bibliotek VI) 1965. T. har desuden været medarbejder ved Registrant over N. F. S. Grundtvigs Papirer (udg. Grundtvig-selskabet og Det danske sprog- og litteraturselskab) 1957–64. – R. 1969. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1964 119f. – Levnedssberetning i ordenskapitlet

Doris Ottesen Hansen

Tharnæs, Sofus Charles, 1900–52, skuespiller, forfatter. * 9.3.1900 i Kbh., + 28.1.1952 sst., begr. Frbg. (Solbjerg). F: Anna Tharnæs Rohde (1878–1930). ~ 21.9.1921 i Kbh. med balletdanser Carla Juliana Keller, * 27.10.1894 i Helsingborg, + 22.2.1976 på Frbg. (Markus), d. af gartner Nils Jensen og Johanne Marie Keller (* 1870).

Robert Schyberg forberedte T., der da var kon-torist, til optagelse i Det kgl. teaters dramatiske elevskole som han var på 1919–21. En egentlig debut fik han ikke, man han udførte nogle småroller – navnet stod første gang på plakaten

Tharnæs, Charles

8.5.1920 ud for apotekerdrengen Jesper i *Mester Gert Westphaler* – og 1921–26 søgte han videre udvikling på Folketeatret i et omfattende repertoire (fx Nicolaj i *Nøddebo Præstegaard*, sønnen i *Hvem er hun?* og prinsen i *Hans Højhed*). 1926 vendte han tilbage til Det kgl. teater som han siden tilhørte, og hvor han med elskværdighed spillede de unge, ubekymrede mænd, fx Herlov i *Eventyr paa Fodrejsen* og Klint i *Genboerne*, og udførte karakterroller med ypperlige enkeltheder i spillet som undermåleren Dusinius i *Cirkus juris*, den misundelige Årtheru i *Chas* og Varlin i *Nederlaget*, en jævn, retlinet mand af folket. Også i Holberg viste han sin karakteriserende evne, fx som tjener Pedro i *Don Ranudo* hvor han ifølge iscenesættelsen måtte holde igen på rollens naturlige lune. Det var især T.s område at udtrykke forbløffelse, forfjamskelse, enfoldighed; han kunne være den forlegne, men også den selvsikre unge mand. Blikket var udtryksfuldt, replikken naturlig og ejendommelig stødvis formet. Blandt hans roller var student Lind i *Kærlighedens Komædie*, Titus i *Rembrandts Søn*, Raleigh i *Rejsen endt*, kostskoleeleven i *18 Aar*. Han optrådte sidste gang som Jacques i *Som man behager* efteråret 1951. – Som forfatter viste han lyrisk evne i digtsamlingerne *Grønne Vagabonder*, 1920 (s.m. Tavs Neiiendam og Mogens Lind) og *Under Løv og Lærker*, 1924, og i dagspressen skrev han særprægede kronikker med følsom naturiagttagelse. 1942 opførte Det kgl. teater hans *Spurve under Taget*, en stemningsfuld og karakteriserende dialog mellem to unge mennesker, mand og kvinde, fra den kbh.ske arbejderstand. – R. 1940.

C. T. i Berl. aften 24.5. og 31.5.1941. Interview i Berl. tid. 24.9. s.å. – Harald Engberg i Politiken 30.1.1952. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. s.d.

Robert Neiiendam*

Thastum, Laurits, 1871–1917, redaktør. * 8.2. 1871 i Kristrup, † 12.1.1917 i Kolding, begr. sst. F: lærer Jacob Peter T. (1844–1926, ~2° 1890 med Karen Christensen Riis, 1852–1916, ~3° 1926 med Mariane Sørensen) og Jensine Marie Holm (1844–84). ~4.12.1900 i Svanninge med Else Margrethe Bertholine Rasmussen, * 22.4. 1869 på Skovlyst, Tved sg., Svendborg amt, † 3.3.1919 i Kolding, d. af proprietær Hans R. (1827–70) og Anne Marie Hansen (1835–98). Efter at have taget præliminærexamen i Kbh. 1888 og lærereksamen fra Blågård seminarium 1889 fulgte T. sit inderste ønske og blev journalist. 18 år gammel begyndte han som medarbejder ved de Bergske blade, Holbæk Amts Dagblad, Venstrebladet og Næstved Tidende, kom derfra som redaktionssekretær til Fyns Venstre-

blad og var 1897–1901 først redaktionssekretær, siden medredaktør af Aalborg Amtstidende hvis redaktør Vilh. Lassen var hans forbillede som journalist og politiker. T. havde skabt sig et navn både som journalist og politiker og flyttede 1901 til Kolding Folkeblad da dets redaktør Enevold Sørensen blev indenrigsminister i systemskiftets regering. I Kolding fik han sin livsgerning som skribent, organisator og taler ved mange møder. Hans interesse var især indenrigs- og udenrigspolitik. På dette område var han en skarp iagttagere og ejede en betydelig fremstillingsevne. Venstres organisering i Jylland viede han et stort arbejde. Han var blandt dem der gav stødet til genrejsning af venstres jyske organisation efter dannelsen af det radikale venstre 1905 og var medlem af dens hovedbestyrelse. T. var karakteristisk af skikkelse, tæt og kraftig. Han bar det „Monrad’ske“ hoved med en værdighed der gav mange indtryk af noget utilnærmeligt, og den kølighed og sarkasme der nu og da kunne ligge i hans ord, både det skrevne og det talte, kunne forstærke dette indtryk. Men den skepsis han bar til skue tjente kun til at dække et rigt og følsomt sind for hvem intet menneskeligt var fremmed og ingen ærlig stræben ligegyldig. Under det meste af første verdenskrig fik T. mangan lejlighed til at vise hvor dybt det nationale sindelag boede i ham. Fra den gamle grænseby gjorde han et stort nationalt arbejde. Han var en af sønderjydernes varmeste venner i udlændighedstiden og kendte deres historie som han kendte dem selv. Han blev en støtte, vejleder og hjælper for mange af dem. Han var et hjertemenneske der gerne brugte satiren til at skjule sin dybe alvor og følsomme idealitet. Størst var T. som journalist, men havde også store evner som blædder og organisator. Han afslog at indtræde i Kolding byråd fordi han som redaktør ønskede at stå fri og uafhængig. □Relief af E. Ølsgaard på gravsten, 1918.

Kolding folkebl. 12.1.–20.1.1917, 7.10.1918 og 18.12. 1921.

N. E. Therkilsen*

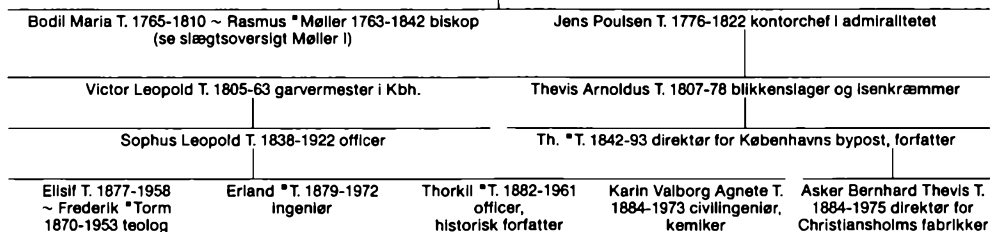
Thaulow

Der findes flere slægter med navn efter den jyske by Taulov. Den her omtalte føres tilbage til borgmester i Kolding Niels Andersen Bøgvad (–1611) hvis oldebarn Henrik Sørensen (–1632) var sognepræst i Taulov og Erritsø. Dennes oldebarn, skibsfører Jens Frederik T. (1704–ca. 60), skal ifølge traditionen være far til sukkerraffinador i Kbh. Poul Jensen T.

Th. Thaulow: Slægten Thaulow, 1922.

Hans H. Worsøe

Poul Jensen Thaulow 1730-87 sukkerraffinadør i Kbh.

Thaulow, Erland, se Thaulow, Thorkil.

Thaulow, Thorvald Hansenius Tetens, 1842-93, telegrafbestyrer, direktør for Kbh.s bypost. * 24.5.1842 i Kbh. (Hellig.), + 27.7.1893 sst., begr. sst. (Holmens). F: isenkræmmer Thevis Arnoldus T. (1807-78) og Sigfriede Margarethe Hansen (1819-86). ~ 1° 6.12.1879 i Kbh. (Holmens) med Ida Augusta Pauline Scheller, * 1.8.1858 i Kbh. (Petri), + 9.6.1888 sst. (Holmens), d. af stenhuggermester, premierløjtnant i borgervæbningen Alfred August S. (1825-1913) og Sophie Amalie Christine Schröder (1831-1916). ~ 2° 14.5.1891 i Kbh. (Holmens) med Maja Orlaline Holm, * 15.5.1848 i Kbh. (Hellig.), + 4.5.1927 sst. (Holmens) (~ 1° 1872 med distriktsforstander, lærer ved søofficersskolen Carl Olaf Andreas Hoffgaard, 1837-89), d. af tøjfabrikant, grosserer Johan Hendrik H. (1807-91) og Jacobine Johanne Boline Jacobsen (1814-87). Efter endt skolegang i Borgerdydskolen i Kbh. blev T. 1857 ansat ved 2. toldskriverkontor i Kbh., men søgte ind i telegrafvæsenet hvor han blev aspirant og reservetelegrafist 1861, konst. telegrafist 1868, telegrafist 1870, overtelegrafist 1893. Indtil 1864 forrettede han tjeneste i telegrafdirektoratets sekretariat, derefter dels ved stationstjenesten, dels ved telegramudleveringen. I kortere perioder fra 1891 til sin død bestyrede han filialkontorer i Kbh., Børsen, Vesterbo og Toldboden. 1874 udgav han en tjenstligt præget lille bog (*Om Telegrafien, kortfattet Fremstilling af den elektriske Strøms mekaniske Anvendelse i Telegrafiens Tjeneste og om elektriske Ringeapparater*), men søgte i øvrigt ligesom adskillige af sine kolleger at supplere sin beskedne løn ved privat foretagsomhed. T. startede således Kbh.s by- og hustelegraf sammen med ingeniør Severin *Lauritzen, og da dette egenartede firma efter en fordelagtig overenskomst med telefonselskabet ophævedes med udgangen af 1882, oprettede han 1883 Kbh.s bypost der videreførte visse grene af firmaets virksomhed som et lokalt postvæsen med egne, gule postkasser, egne frimærker og postvogne samt drev en omfattende ekspedi-

tion af pakkepost, budbesørgelse etc. såvel i det egentlige Kbh. som i kvarterer langs Strandvejen indtil Skodsborg og sydpå til Dragør. Stationer med stort budpersonale fandtes rundt om i hovedstaden, men i øvrigt kunne pakker indleveres til besørgelse hos de fleste urtekræmmer. På de daglige udenbys ture standsede bypostens vogne når man havde hængt et særligt skilt ud for at tilkendegive ønske derom. 1885 købte T. ejendommen Gl. Strand 46 som hovedsæde for byposten der bl.a. virkede som godsindleveringsstation for statsbanerne; nogle år senere købte han Pedersborggård i Høsterkøb vistnok særligt med henblik på foderleverancer til bypostens store hestehold. 1890 afhændede han sine private foretagender og solgte de to ejendomme. Fra 1891 til sin død var han klasselotterikollektor.

T. var lyrisk og musikalsk begavet og tillige meget fædrelandssindet; dette gav sig udslag i adskillige digte hvortil han selv satte musik. Almindeligt kendt og i høj grad folkeyndet blev *Slesvig vort elskede, omskridte Land* som han 1876 skrev til et folkemøde på Skamlingsbanken; sangen, tilegnet dronning Louise, blev bl.a. indlagt i skuespillet *Landsoldaten*. T. var frimurer og nærede stærk filantropisk interesse. Fra 1878 til sin død var han formand i Foreningen fattiges juleglæde der under hans initiativrige ledelse opnåede høj anseelse inden for byens private velgørehedsarbejde. Ved sit indtagende væsen, fordelagtige ydre og øvrige repræsentative egenskaber vandt han let sympati for sine bestræbelser til gavn for foreningen; bl.a. fik han 1882 kongen til at være dens protektor, og dens assemblée, basarer og stiftelsesfester der sædvanlig afholdtes i Larsens lokaler, Skt. Annæplads 13 samlede regelmæssigt et meget stort antal deltagere fra det kbh.ske borgerskab. Navnlige ved disse lejligheder brillerede T. i kraft af sit arrangementstalent og sine selskabelige anlæg; men hans digteriske åre kom i hans femtenårige formandstid også jævnlige foreningens litterært prægede medlemsblad *Stjernesud* til gode. Til det mere festbetonede arbejde for fremskaffelse af penge-

Thaulow, Th.

midler ud over medlemsbidragene til den årlige juleuddeling fojede han, ligeledes som personlig indsats, besøg hos nødsteede familier i byens fattigkvarterer til sikkerhed for hjælpens rette anvendelse. □ Litografi af I. W. Tegner, 1889, efter foto. Relief af Vilh. Pacht (tilintetgjort).

Poul Borberg*

Thaulow, Thorkil, 1882–1961, officer, forfatter. * 14.1.1882 i Viborg, † 19.1.1961 i Gentofte, begr. i Kbh. (Garn.). F: oberstløjtnant Sophus Leopold T. (1838–1922) og Gunhild Francisca Alvida Frantzen (1849–1944). ~ 22.6.1915 i Herrested med Else Sehested Juul, * 8.7.1890 på Ravnholt, † 7.9.1971 i Ordrup, d. af senere kammerherre, hofjægermester Christian Sehested J. til Ravnholt (1867–1941) og Elise Julie Helene Valentiner (1867–1971).

T. blev student 1900 fra Borgerdydskolen i Kbh., tog adgangseksamen til officersskolen 1901, blev sekondløjtnant ved 3. infanteriregiment 1903 og premierløjtnant s.å. 1907–08 gennemgik han skydeskolens almindelige og udvidede kursus og blev 1908 forsat til livgarden. 1911–14 var han chef for fæstningsskydningsdetachementet på Melby overdrev ved Frederiksværk, og 1914 tog han adgangseksamen til officersskolens generalstabsafdeling, der dog på grund af krigen ikke blev oprettet. 1915 blev han kaptajn og kompagnichef ved 6. bataljon i Viborg og blev 1917 på ny forsat til livgarden hvor han n.å. blev kompagnichef. 1934 udnævntes han til oberstløjtnant af forstærkningen ved livgarden, afskediget 1942. – T. har udfoldet et ret omfattende historisk forfatterskab. Foruden de genealogiske arbejder *Slægterne Thaulow*, 1922, *Lillie-Juulernes Slægtetog*, 1925 og *En dansk-norsk Slægt Falck*, 1931 har han udgivet de stofrige og velskrevne historiske skildringer *Dansk Sejlsport 1866–1930*, 1931, *En dansk Statsminister fra sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. Geheimeraad J. O. Schack-Rathlouw 1728–1800*, 1932, *Livgarden 1908–1933*, 1933, *Samsø i Krigsaarene 1801–14*, 1934, *Kong Christian X og det danske Folk 1912–37*, 1937 og *Vallø Stift 1888–1938*, 1938. 1936 udgav han sammen med J. O. Bro-Jørgensen *Udvalgte Breve. Betænkninger og Optegnelser af J. O. Schack-Rathlous Arkiv 1760–1800*, og 1940 gav han i *Jacob Brønnum Scavenius Estrup* det første forsøg på en samlet arkivalisk underbygget skildring af statsmandens liv og gerning. Skildringen af forholdet mellem kongen og folket fortsattes i bogen *Konge og Folk gennem Brændingen 1937–45*, 1945. I 1946 fulgte den populære og stærkt udbredte bog *Den danske Soldat gennem Tiderne*. T.s særlige interesse var livgardens historie. 1947

fulgtes det tidligere forfatterskab inden for dette område op med *Livgarden under Besættelsen* (udg. 1978) ligesom han nåede at være en af hovedredaktørerne til det store jubilæumsværk *Livgarden gennem 300 aar*, 1958. Det skal endvidere nævnes at T. er forfatter til en lang række herregårdshistorier enten i form af artikler eller bøger. Han var bl.a. i en årrække stiftssekretær på Vallø og udgav i denne forbindelse dette gods' historie. – Kammerjunker 1909. – Broderen **Erland T.**, * 12.3.1879, † 9.6.1972, blev student 1897 og 1903 cand.polyt. (maskiningeniør). Efter forskellige ansættelser og studierejser blev han 1909 efter konkurrence ansat som docent, fra 1918 professor, i mekanisk teknologi. 1917–22 bestyrede han Dansk ingeniørforenings oplysningsbureau og 1920–25 redigerede han *Polytekniker*en. Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1937. R. 1925. DM. 1933. – R. 1921. DM. 1931. □ Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXI, 1937 109–15. – Ernst Schwenke i Berl. tid. 14.1.1942; sst. 26.1.1961. Poul Westphall i Jyllandsposten 28.2.1943. – Levnedsbetaling i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg (Povl Engelstoft)

Thaysen, Eigil Hess, se **Thaysen, Thorvald Hess**.

Thaysen, Jørn Christian Hess, * 1921, læge. * 19.10.1921 i Kbh. (Skt. Johannes). F: overlæge, dr.med. Th. E. Hess *T. (1883–1936) og Fanny E. Rollhausen (1887–1970). ~ 1.4.1936 i Hellerup k. med lektor, cand.mag. Minna Haar, * 25.6.1922 i Ribe, d. af seminarirektor Helge Johannes H. (1880–1949) og Elisabeth Gentiana Riemann (* 1891).

T. blev student fra Vestre Borgerdydskole 1939 og blev efter deltagelse i modstandskampen interneret i tyske koncentrationslejre. 1947 fik han medicinsk embedseksamen ved Kbh.s univ. med udmærkelse. Efter turnus- og hospitalstjeneste ved kbh.ske hospitaler 1947–51 var T. to år ansat ved Rockefeller Institute for Medical Research, New York hvor han påbegyndte sine grundlæggende studier over eksokrine kirtlers usdondringer; det resulterede i disputatsen *Sekretionsstudier. Nogle sammenlignende betragtninger over sved-, spytt-, tåre- og pancreassekretionen*, forsvaret ved Kbh.s universitet 1955. 1954 blev T. i. reservelæge på medicinsk afdeling A hos K. Brøchner-Mortensen hvor der i særlig grad centreredes på reumatologiske studier efter cortisonæraens indtræden 1949 og stofskifteforskning. 1961 blev T. assisterende overlæge ved afdelingen og året efter lektor i klinisk medicin ved Kbh.s universitet. 1964 udnævntes T. til overlæge ved medicinsk poliklinik og afdeling P,

Rigshospitalet, samt til professor i intern medicin ved Kbh.s universitet. T. har i særlig grad beskæftiget sig med basale og kliniske studier over sekretions- og nyrefysiologi; allerede 1953 var T. medforfatter ved *Famine disease in German concentration camps*, 1960 s.m. N. A. Thorn o.a. ved *The alcali metal ions in biology* og s.å. sammen med H. C. Engell om *Det kirurgiske traumes patofysiologi og behandling*; alle viste T.s distinkte stilistiske dygtighed og pædagogiske evner hvilket går igen i hans grundige instruktive afsnit i studenternes stadig udvidede lærebog Medicinsk kompendium hvor han har skrevet afsnittene om nyresygdomme (flere nyredigerede udg. fra 1960–81). 1955 introducerede T. på Rigshospitalet den første patientbehandling med dialyse ved akut nyresvigt, og fra 1963 indførte han på afdeling P dialysebehandling ved kronisk nyresvigt. Sammen med kirurgen ved afd. D professor Flemming Lund (* 1920) fik T. 1965 gennemført den første nyretransplantation, og siden 1968 har antallet af nyreudskiftningsbehandlinger på Rigshospitalet været blandt de højeste i Skandinavien og det største i Danmark. T. har i disse år gjort en betydelig indsats for – som rådgiver for Sundhedsstyrelsen – at centralisere nyretransplantationerne på landets største specialudbyggede sygehuse; han har fået udviklet dialysebehandlingen så Rigshospitalet er oppe på 2–3000 dialyser årligt. Foruden en række arbejder om denne særlige behandling af nyresygdomme publiceredes 1979 *Membrane transport in biology*, udsprunget af nært samarbejde med institutterne for eksperimentel og klinisk immunologi, Akademiet for de tekniske videnskaber, landbohøjskolen og Risø.

T. er en – yderst – veltalende og informativ pædagog for studenterne og en inspirerende igangsætter af videnskabelig forskning ved sin afdeling hvorfra adskillige disputater er udgået. Hans bredtfavnende forhandlingslyst har medført talrige tillidshverv. Han var 1958–62 medlem af bestyrelsen for Dansk selskab for intern medicin, 1967–73 for Kbh.s medicinske selskab, 1976 for Dansk nefrologisk selskab (næstformand). 1964–68 medstifter og Council member of European Dialysis and Transplant Association, præsident 1975–78. 1967 formand for hæmodialyseudvalget under Akademiet for de tekniske videnskaber og 1968 for sundhedsstyrelsens udvalg vedrørende organisation af dialyse- og transplantationsbehandling. 1966 medlem af European Society for Clinical Investigation og 1977 medlem af Det kgl. danske videnskaberne selskab. 1975 æresmedlem af European Dialysis and Transplant Nurses Association og året efter af Landsforeningen af erhvervshæmmede fra fri-

hedskampen. 1963–72 medlem af redaktionen af *Acta Medica Scandinavica*, 1972–75 for *Kidney International* og siden 1972 hovedredaktør af *Medicinsk kompendium* og af *Alfr. Benzon Symposia I–XIX*. T. modtog 1961 Thorvald Madsen-prisen, 1966 NOVO-prisen og 1976 Hagedornprisen. – R. 1970. R¹. 1972. □Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 174. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

EGILL SNORRASON

Thaysen, Thorvald Einar Hess, 1883–1936, læge. * 20.10.1883 i Kolding, † 19.4.1936 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand Christian Jørgen T. (1848–1902) og Anna Margrethe Cathrine Wilhelmine Langkilde (1844–1926). ~ 12.6.1913 i Bern med Fanny Elisabeth Rollhausen, * 18.12.1887 i Kristiania, † 14.5.1970 i Kbh. (Jak.), d. af Geheime-Hofrat, chef for det tyske gesandtskabskancelli i Bern Theodor R. (1859–1920) og Amalie Damman (1863–1944). – Far til Jørn Hess *T.

T. blev student 1901 fra Kolding og 1908 medicinsk kandidat. Efter at have haft nogle vikarier på landet rejste han i efteråret 1908 til Schweiz for at studere patologisk anatomi hos professor Th. Langhans og var i et år assistent på det patologisk-anatomiske institut i Bern. Efter hjemkomsten blev han prosector ved det patologisk-anatomiske institut i Kbh. og rejste 1911 til Lund for at påbegynde nogle fysiologisk-kemiske undersøgelser over cholesterinet og dets ætere. Han arbejdede dér halvandet år under professor Ivar Bangs ledelse hvorefter han fortsatte sine undersøgelser på det farmakologiske institut i Kbh. samtidig med at han forrettede turnustjeneste på Rigshospitalets afdeling B, og 1914 forsvarede han sin doktordisputats *Bidrag til Cholesterinets og Cholesterinæthernes fysiologiske Kemi* hvorefter han 1914–17 var l. reservelæge ved samme afdeling. Han foretog flere studierejser til Tyskland, England og Schweiz, var 1917–19 reservelæge ved Skt. Johannesstiftelsen og 1919–22 i De gamle by hvorefter han blev overlæge ved Skt. Elisabeths hospital til sin død. T. havde et ualmindeligt talent for videnskabelig klinisk forskning. Allerede i hans reservelægetid fremkom hans røntgenstudier over den habituelle obstitutions mekanik og klinik, hans kritiske bemærkninger om Wassermann-reaktionens ufuldkommenhed og hans undersøgelser sammen med Axel Norgaard af blodsukkerkurven efter belastning med glykose ved fedtdiarreer der til dels danner fundamentet for hans største videnskabelige indsats, hans studier over den ik-

Thaysen, Thorvald Hess

ke-tropiske sprue. Det første arbejde herom fremkom 1923, på et tidspunkt da sygdommen praktisk talt var ukendt. I de følgende år fordybede han sig mere og mere i emnet og udgav 1932 på engelsk en udførlig monografi af sygdommen: *Non-tropical sprue* (Oxford University Press). Hans studier over alle fedtdiarreer, også de pankreatogene, førte ham til at henføre den ikke-tropiske sprue og den af S. J. Gee beskrevne coeliac disease samt den tropiske sprue til samme sygdomsgruppe som han benævnte idiopatisk steatorrhoe, en anskuelse der nu er almindelig internationalt antaget, undertiden med tilføjelsen Gee-Thaysens sygdom. Hans udmærkede iagttagelsesevne og skarpe kliniske blik førte ham også til opdagelsen af at pellagra fandtes her i Danmark. 1932 demonstrerede han to tilfælde af sygdommen der aldrig før var beskrevet her i landet, men som derefter viste sig ikke at være helt sjældne, særlig i sindssygehospitalerne. 1935 beskrev T. syndromet proctalgia fugax i *The Lancet*, hvilket medførte livlig korrespondance med læger verden over.

To gange (1923 og 1931) deltog T. i konkurrencen om professoratet i klinisk medicin. Trods sin intense dyrkning af videnskaben fik han dog også tid til andet arbejde. 1921 var han formand for organisationen af specialister i fordøjelsessygdomme, 1925–29 formand i Dansk selskab for intern medicin og samtidig medlem af bestyrelsen for Nordisk forening for indvortes medicin samt 1929–30 af Radiumfondets forretningsudvalg. Han var medstifter af Landsforeningen til kræftens bekæmpelse 1929 og medlem af dens direktion 1929–30 og derefter medlem af hovedbestyrelsen. Endvidere var han en meget virksom redaktør af *Hospitalstidende* fra 1929 til sin død. Han tog initiativet til oprettelsen af Niels Stensen-forelæsninger i Kbh.s medicinske selskab og til *Index medicus Danicus* – et emne- og forfatterkatalog over alt hvad danske læger publicerede i såvel ind- som udland. 1935 blev han medlem af Svenska läkaresällskapet. Kort før sin død af en pinefuld udbredt tyktarmskræft oprettede han et legat til opmuntring af intern medicinsk klinisk forskning. – Sønnen Preben Eigil Hess T., * 11.3.1914, fik medicinsk embedseksamen ved Kbh.s univ. 1939. Under besættelsen var han i tysk koncentrationslejr hvilket senere medførte medforfatteraskabet til *Famine disease in German concentration camps*, 1953. Efter hospitalsuddannelse ved kbh.ske hospitaler og studierejser i England og USA specialiserede han sig i mave-tarmsygdomme. Han disputerede 1952 med *Bakteriofagstudier* og publicerede siden en række studier over fejl- og mangelernæring og over galdesyrens klinik. 1959 blev han

overlæge ved Ålborg kommunehospital med afdeling. – □Foto.

Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1914 133f. – H. C. Gram i *Ugeskr. for Læger* XCVIII, 1936 402. Kn. Faber og H. A. Solling i *Hospitalstid.* LXXIX, s.å. 425–34 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj VII, 1979.

Egill Snorrason (Axel Borghjærg)

Theilade, Nini, * 1915, balletdanser, koreograf. * 1915 på Java. F: translator i malayisk og hollandsk Hans T. (1886–1965).

T. fik sin første danseundervisning af sin mor der var lærer i Dalcroze-rytmik. Da familien 1926 kom til Danmark fra Java fortsatte T. sin uddannelse hos Asta Møllerup, men da Det kongelige teaters balletskole erklærede hende for gammel til optagelse drog familien til Paris hvor hun i fire år trænede hos Madame Egorova og også modtog undervisning hos Carina Ari. T. søgte ikke mod optagelse i et kompagni, men blev lanceret som solist med debut som fjortenårig ved en danseaften i Haag hvor hun selv havde komponeret dansene og hvor Kjeld *Abell havde tegnet kostumerne. I de næste år turnerede hun overalt i Europa. Hun gæstedansede på Det kongelige teater 1931, men væsentligere var det at Max Reinhardt så hende i Stockholm og hentede hende til Berlin. Hun dansede i en række af hans store forestillinger, koreograferede for ham og fulgte ham blandt andet til Hollywood hvor hun 1935 var første alf i hans filmatisering af *En Skærsommernatsdrøm*. Det alfeagtige, yndefulde og poetiske var netop karakteristisk for hendes dans i højere grad end den stærke tekniske virtuositet. Han dansede med hænder, arme og øjne i lige så høj grad som med benene. 1936 satte hun *Psyche* op på Det kongelige teater hvor den blev et væsentligt værk i den danske ballets forsøg på at blive et moderne kompagni. Det plastisk smukke og det harmonisk kønne var hovedindtrykket mens det dramatiske og psykologiske trådte i baggrunden. Hendes koreografi var lyrisk-musikalsk og virkede mere ved de blide, aldrig brudte linjer end ved et rigt og mangfoldigt trinregister. T. havde tidligere sat balletten op i Regent Park i London og gentog den så sent som 1966 i dansk TV og på sit thurøske balletakademi i 70erne. 1938 introducerede T. med *Cirklen* til Tjajkóvskijs sjette symfoni den symfoniske ballet i Danmark inden hun blev solist ved Ballet Russe de Monte Carlo 1938–40 hvor Léonide Massine skabte store partier for hende, blandt andre fattigdommen i *Noblissima Visione*, 1938 og kvinden i andensatsen af *Seventh Symphony*, 1939. Hun dansede i

Bacchanale. 1939 og satte selv *Nuages*. 1940 op for kompagniet.

I 1940'erne boede T. i Rio de Janeiro, Portugal og Mexico City og delte sin tid mellem privatlivet og undervisning og koreografi for de stedlige balletkompagnier. Som danser optrådte hun sidste gang i Danmark i Tivolirevyn 1946, men skabte endnu tre ballerter for Det kongelige teater: 1950 den rent klassiske *Concerto* og den ekspressionistiske *Metaphor* hvor den almindelige balletnydelighed var erstattet af en dynamisk voldsomhed i skildringen af en kvindes møde med en række mænd. 1968 satte hun *Kalkbillede* op, men den gjorde sig lige så lidt som *Græsstrået* for TV 1964. – 1970 åbnede T. med sin mand A. Buchter Larsen et balletakademi i det gamle kommunkontor på Thurø hvor hun uddannede professionelle dansere, underviste amatører og koreograferede for Dansk ballet gruppe som var knyttet til akademiet der var tænkt som en parallel til landets musikonservatorier. Hendes drøm om at skabe et blomstrende balletliv i det syd-fynske fik imidlertid en brat ende da Svendborg kommune 1979 ikke længere ville yde tilskud. T. har været en eksotisk fugl i dansk balletliv. Hun er aldrig faldet til i den danske ballettradition, men hun har været en stadig inspiration, og i sine aktive danserår var hun en anerkendt danser på internationalt niveau. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp og af H. Bendix udst. 1936. Buste af H. Isenstein, 1937 og af Asta Lilbæk udst. 1938. Tegn. af Otto Christensen. Foto (Kgl. bibl.; Teatermus.; Det kgl. teaters arkiv og bibl.; Dance coll., N.Y. public library).

New York Public library. Dictionary catalog of the dance coll., 1974. – Sv. Kragh-Jacobsen: Ballettens blomstring ude og hjemme, 1945 175–80. Vibeke Gulmann i Weekendavisen 11.6.1976.

Erik Aschengreen

Theilgaard, Albert Eduard Jens Valdemar Johan, 1877–1936, fabrikant. * 15.5.1877 i Kbh. (Cit.), † 6.3.1936 sst., begr. i Køge. F: overhornblæser Viggo Edmund T. (1845–1929) og Ane Cathrine Nielsen (1852–1923). ~ 1° 26.10.1900 på Frbg. med Anna Sophie Kristine Pedersen, * 17.8.1868 i Fløng, † 16.3.1954 på Frbg., d. af snedker i Fløng, senere cigarhandler på Frbg. Søren P. (1841–1904) og Anna Sophie Jørgensen (1845–76). Ægteskabet opløst. ~ 2° 21.6.1926 i Kbh. (b.v.) med Gerda Edith Meyland Jessen, * 27.11.1890 i Kbh. (Frue), d. af blomsterhandler, senere bogholder Peter Nicolai Thorvald J. (1849–1923) og Ane Catharina Wilhelmine Charlotte Meyland (1854–1915).

Efter konfirmationen var T. 1891–93 i handelslære (hos Axel Prior) og studerede derefter poly-

teknik, men afbrød studierne for at tage til kryolitbruddene i Grønland. 1899 deltog han i K. J. V. *Steenstrups Grønlandsekspedition i Julianehåb- og Ivgituddistriktet hvor han bl.a. indsamlede eudialyt til glødestifter i nernstlamper. Efter sin hjemkomst til Danmark tog han 1901 afsluttende polyteknisk eksamen (fabrikingeniør) og gjorde sig hurtigt bemærket på gummiproduktionens område idet han 1902 opfandt en defibreringsmetode ligesom han allerede i studietiden havde fået patent på en fremgangsmåde til afvulkanisering af kautsjuk, gutta-perka og lign. 1903 blev T. bestyrelsesmedlem i Dansk Afvulkaniserings A/S og direktør for dennes fabrik på Frbg. som 1905 fortsattes i firmaet *Albert Theilgaard* der 1907 måtte give op. 1908 startede han atter – denne gang i Køge – en afvulkaniseringsvirksomhed der blev moderselskab for *Dansk Galoche- og Gummifabrik* som påbegyndtes 1912. T. var i flere henseender foregangsmand idet han navnlig satte stærkt ind på regenerering af affaldsgummi hvilket fik stor betydning efterhånden som tilførselsvanskelighederne under første verdenskrig 1914–18 skærpedes. Det var da også i denne periode at T. havde sin største tid. Da depressionen satte ind i 20'erne viste det sig at der var bundet for store midler i bygninger og inventar, og der indtrådte en likviditetskrise som T. ikke kunne stå igennem. Han blev anholdt under dramatiske omstændigheder på hotel Prinsen i Køge og sigtedes bl.a. for svigagtig fallit. Efter 60 dages varetægtsfængsel blev han imidlertid løsladt, og efter en årelang procedure fik han 1928 tilkendt en erstatning for uforskyldt varetægtsarrest. I fortsættelse heraf førte T. en udholdende kampagne mod bo-bestyrelsen og opnåede ved en afstemning i fabrikkens konkursbo at få den oprindelige bo-bestyrelse afsat og selv få sæde i konkurs-udvalget. T., som personlig tog sig af sine og familiens retssager og selv optrådte i skranken, havde kort efter fabrikkens sammenbrud kastet sig over det juridiske studium, men døde umiddelbart inden den afsluttende eksamen. Køgefabrikken fortsattes 1925 af Dansk Galoche- og Gummifabrik. I de første år efter selskabets start optrådte T. som skarp kritiker på dettes generalforsamlinger, men forsonedes de senere år med ledelsen og ved fabrikkens 25-års jubilæum 1937 rejstes der på fabrikkens grund et mindesmærke for ham med buste af Jenø Meister. Fra 1925–68 var sønnen Gustav Theilgaard (1902–75) direktør i Dansk Galoche- og Gummifabrik, der 1964 blev omdannet til Codan Gummi A/S. Den yngre søn, Wigo Theilgaard (* 1906) var ansat i virksomheden fra 1935, direktør 1955–60, senere var han direktør i Industrirådet (1961–71).

Theilgaard, Albert

□Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Mal. af H. C. Bärenholdt (bl.a. Køge Gummifabrik). Buste af Jenö Meister, 1937 (sst.). Foto.

Børsen 7.3.1936. Østsjællands folkebl. 18.10.1937. Politiken 10.3.1950. – Børsen 21.4.1962 (om Gustav Theilgaard).

Ib Gejl (P. Koch Jensen)

Thenner, Hieronymus, 1515–71, diplomat. * 1515 i Hessen, † antagelig marts 1571 på Dragsholm slot. ~ 24.8.1561 på Kbh.s slot med Magdalene Hamsfort, levede vistnok endnu 1631, d. af Cornelius *H. (1509–80) og Mericke (Maria) Splenters (ca. 1515–60).

T. var født i Hessen og ejede endnu ved sin død nogle godser i Marburgs omegn. Han studerede 1535 i Marburg og kom senere til Orléans hvor han blev juridisk doktor. 1558 fik han ansættelse i tyske kancelli i Kbh. hvorunder hertugdømmernes anliggender og den diplomatiske korrespondance med Tyskland og Vesteuropa normalt sorterede. 1558–59 deltog han i Claus *Urnes gesandtskab til Livland og Rusland. Efter hjemkomsten blev han 30.9.1559 udnævnt til kgl. råd og fik efter Andreas Barby overdraget ledelsen af tyske kancelli. Hans hurtige karriere må antages at afspejle personlig dygtighed, og der er fra de følgende år adskillige vidnesbyrd om at han stod højt i kongens nåde. 1561 holdt kongen hans bryllup, og 1563 fik han skøde på en gård i Kbh. af kongen og desuden foræret noget gods i Livland. I kraft af sin stilling blev han en af rigets mest betroede mænd med adgang til informationer der ellers var forbeholdt kongen og rigsrådet. Antagelig af denne grund måtte han 1562 forpligte sig til at blive i kongens tjeneste for livstid. I de følgende år deltog han i næsten alle vigtige udenrigspolitiske forhandlinger, således i de dansk-svenske forhandlinger på Kbh.s rådhus jan.-febr. 1562, i et dansk gesandtskab til Stockholm 1563 og juni s.å. var han med i de afsluttende forhandlinger om det dansk-lübske forbund. Nogen selvstændig indflydelse på den udenrigspolitiske strategi har han næppe haft, men han synes inden for sit område at have været en af kansler Johan Friis' nærmeste medarbejdere. Fra 1565 unddrog han sig mere og mere arbejdet i kancelliet og afslog at følge kongen på dennes rejser. 25.9.1566 beordrede kongen ham til Kbh. for at forhandle med et nederlandsk gesandtskab. Dagen efter opsagde T., der havde gemt sig på Roskildeegnen, trods sit løfte fra 1562 kongen sin tjeneste med den begrundelse at han både uden for og inden for riget var genstand for bagtalelse og forulempelser. Han blev hentet til Kbh. og såvel kongen som fremtræden-

de rigsråder søgte at overtale ham til at passe sit embede. 17.10. blev han arresteret og ført til Kalundborg slot. 19.3.1567 domte det kgl. retterting ham til at holdes i „god forvaring“. 1568 overførtes han til Dragsholm hvor han antagelig døde marts 1571.

Motiverne til hans embedsnægtelse kendes ikke. Den har været sat i forbindelse med omrokeringerne inden for regeringskredsen 1566–67, men baggrunden var næppe politisk, da Johan Friis og Peder *Oxe i så fald næppe havde advokeret så stærkt for ham som de gjorde. Den sandsynligste forklaring er formentlig at han var mentalt syg. Hans enke levede 1589 i Odense hvor hun året efter for 100 daler hendes mand på sit dødsleje havde testamenteret de fattige oprettede en stiftelse for seksten gamle og trængende kvinder, de såkaldte „Doktors boder“ som senere blev lagt til Gråbrødre hospital. Da fundatsen 1631 fik kgl. stadfæstelse synes hun endnu at have været i live.

Danske mag. 2.r.VI, 1836 216–23. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 684–88 716f. Kirkehist. saml. 5.r.I, 1901–03 282. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen II, 1912. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982.

Steffen Heiberg

Theophilus, Nicolaus, 1541–1604, jurist, diplomat. * 1541 i Flensborg, † 2.11.1604 i Kbh. F: præst ved Mariakirken i Flensborg, provst Nicolaus Johansen (Johannis) († 1558) og Anna Lorenzdatter. ~ 1571 med Anna Zaan, † ca. 1599 i Kbh. (~ 1° med landgrevelig hessisk staldmester Konrad Neid).

Efter skolegang i sin fødeby og i Lübeck blev T. 1557 immatrikuleret i Wittenberg hvor han påbegyndte filosofiske, medicinske og teologiske studier. Senere s.å. drog han til Rostock hvor, efter faderens død, retsvidenskab blev hans hovedstudium og hvor han trådte i nær forbindelse med David Chytraeus; også i Jena studerede han. Herudover dyrkede han den latinske digtekunst med nogen succes, udgav et par samlinger af latinske digte, deriblandt de *Carmina in Caesares Romanos* som han 1562 under et ophold i Sverige i anledning af sin brors bryllup fik trykt, og 1567 opnåede han kejserligt diplom som poëta laureatus. Efter i en kort tid at have været ansat i Sverige i tjeneste hos hertug Magnus, søn af Gustaf Vasa, foretog han rejser til Polen, Italien og Frankrig. 1569 erhvervede han den juridiske doktorgrad i Rostock og blev kort efter taget i tjeneste af landgrev Vilhelm af Hessen, først som notarius, siden som sekretær og endelig som råd.

Hans herre brugte ham i forskellige sendelser, bl.a. også til Danmark, og som hessisk råd og mægler deltog han i forhandlingerne om Slevs vigs forlening 1579. Derved blev kansler Niels Kaas bekendt med ham, og dette gav anledning til at han 1580 ansattes som professor juris ved Kbh.s universitet. Også i Danmark blev han brugt til diplomatiske forhandlinger, særlig med Skotland og Sachsen som han gentagne gange besøgte; også sendelser til kejseren og til England omtales. – Han var tre gange universitetets rektor. 1589 beskikkedes han tillige til kgl. bibliotekar med pålæg om at have opmærksomheden særlig henvendt på den udenlandske litteratur. Et kannikedømme i Roskilde, hvormed han 1592 aflagdes var vel nærmest en løn for hans diplomatiske virksomhed. Som lærer synes han at have besiddet klarhed og tydelighed i fremstillingen. Han udgav det hertillands første juridiske kompendium *De diversis regulis juris antiqui*, 1584 samt en del disputater over juridiske emner, bl.a. *De privilegijs studiosorum*, 1603.

R. Vinding: Regia academia Hauniensis, 1665 147–49. J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 680f. H. F. Rordam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72 632–38. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952.

H. A. Hens

Therkelsen, Anders, 1854–96, ingeniør, jurist, belysningsdirektør. * 1.11.1854 i Horsens, † 29.5.1896 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Holmens) F: købmand, skibsreder, senere ejer af Skerriildgård Søren T. (1818–99) og Mette Kirstine Lund (1829–58). ~ 24.11.1881 på Frbg. med Anna Emilie Conradt Ekeroth, * 15.10.1856 i Horsens, † 3.6.1904 på Frbg., d. af overlærer ved Horsens lærde skole, cand.polyt. Carl Conrad Emil E. (1814–91, ~ 1° 1840 med Charlotte Sophie Jensine Borchsenius, 1814–41) og Laura Kirstine Soborg (1819–72).

T. blev student 1872 fra Metropolitanskolen, tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen og blev 1877 cand.polyt. i anvendt naturvidenskab. Efter eksamen blev han assistent ved universitetets kemiske laboratorium og fik n.å. samme stilling ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling. Imidlertid var han 1879 – økonomisk uafhængig som han var – begyndt at studere jura og blev 1883 cand.jur. hvorefter han blev fuldmægtig hos højesteretsadvokat Edouard Buntzen. Efter dennes død 1885 blev han sekretær hos den nylig tiltrådte borgmester for Kbh.s magistrats 4. afd. C. K. Øllgaard, blev n.å. fuldmægtig og kontorchef og chef for magistratens 4. afdelings sekretariat, en stilling hvori han gjorde god fyldest. 1891 udnævntes han til den nyopret-

tede stilling som direktør for Kbh.s belysningsvæsen hvorunder såvel gasværker som elektricitetsværker blev henlagt. T. gennemførte en række udvidelser såvel af det ældste gasværk, Vestre, som af Østre gasværk der fra 1894 underkastedes en større ombygning. Også fuldførelsen af elektricitetsværket i Gothersgade, i brug 1892, og en række udvidelsesarbejder her i de nærmest følgende år samt planlægningen af Vestre elektricitetsværk, opført 1896–98, faldt i T.s direktørtid, og hans uventede død efter en kortvarig sygdom føltes som et stort tab. Foruden sin embedsgering varetoget T. en række andre hverv. 1886 var han således medlem af og sekretær for et af Industriforeningen nedsat udvalg angående en eventuel lov vedrørende patent og mønsterbeskyttelse. Fra stiftelsen 1892 til sin død var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening og dennes kasserer. Som formand for redaktionsudvalget har han ydet en betydelig indsats under udviklingen af medlemsbladet Ingeniøren. Også ingeniørforeningens voldgiftskommissioner interesserede T. i hans dobbelte egenkab af tekniker og jurist, og det første udkast til regler for disse skyldes ham. Fra 1893 var T. revisor i Industriforeningen og fra 1895 medlem af sammes repræsentantskab. Fra 1887 var han medlem af overbestyrelsen for De danske skytteforeninger og af dennes forretningsudvalg. 1894 blev han medlem af bestyrelsen for KTAS. T. var kendt som en fremragende skakspiller, og 1879–81 var han dansk redaktør og udgiver af Nordisk Skaktidende. □ Foto.

Rich. Møller i Ingeniøren V, 1896 153f. Beretn. fra overbestyrelsen for de da. skytteforen. april 1897 5. Kbh.s gasværker 1857–1932, udg. Kbh.s belysningsvæsen, 1932. C. Hentzen: 40 år i Kbh.s elektricitetsværkers tjeneste, 1933.

Povl Vinding*

Therkildsen, Hans Michael, 1850–1925, maler. * 3.11.1850 i Lystrup ved Horsens, † 4.6.1925 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Therkild Nielsen (1804–83) og Karen Henriksdatter (1807–74). Ugift.

Efter at have lært at tegne på den tekniske skole i Horsens, gennemgik T. kunstakademiet i Kbh. fra okt. 1868 til han fik afgang marts 1874, og modtog en tid privat vejledning af Constantin Hansen. På Charlottenborgudstillingen debuterede han 1875 med *Et Bondehus* der 1876–78 efterfulgtes af forskellige folkelivs billeder; 1877 vandt han Neuhausens præmie med *En Bissekræmmer søger at handle med en Bondekone*, og 1879 vakte han ikke ringe opmærksomhed med genremaleriet *Tre Piger* der tillige med to andre af hans arbejder blev købt af Kunstforeningen. I

Therkildsen, M.

de følgende år udstillede T. flere værdifulde genrebilleder som *En Husmandskone, der har Besøg af sin Naboerske* og *Et Ordskifte i Mejeriet*, men kastede sig dog med stedse voksende forkærlighed over skildringen af dyrenes liv idet han tillige udviklede sig til en meget dygtig landskabskunstner; til hans betydeligste arbejder hører adskillige af dem hvori mennesker og dyr vises i forhold til hinanden i fri luft, således det flere gange reproducerede *En ung Pige, som giver en Hest Brød*, 1880.

Sidstnævnte år begav T. sig ud på sin første større rejse og opholdt sig en tid i Paris hvor han modtog ikke ringe påvirkning af den nyere franske kunst. Han, der allerede tidligere havde lagt afgjorte koloristiske anlæg for dagen, udviklede der i væsentlig grad sin sans for malerisk helhed; hans foredrag blev livfuldere og bredere, og i formen vandt hans billeder efter opholdet i Frankrig betydeligt i retning af fylde og glans. 1882, 1884 og følgende år var T. atter i udlandet, sidst gang i Frankrig og Italien med stipendium fra akademiet; 1887 tilkendtes udstillingsmedaljen (Thorvaldsens medalje) ham for det store *Køerne vandes* (museet i Odense), og s.å. blev for første gang et billede af ham – *Kaade Heste* – erhvervet til Statens samling der foruden dette ejer ni af hans arbejder (nogle dog nu deponerede i provinsmuseer eller offentlige institutioner, således det populære *En Ko løs*, 1891). Som særlig betydelige kan nævnes det store *Paa Brakmarken*, 1883, *Heste i Dyrehaven*, 1884 og *En Hyrde-dreng med sin Hjord*, 1901 (museet i Maribo). Navnlig de to sidste er karakteristiske prøver på T.s produktion og viser ham som en såvel i henseende til formgivning som til malerisk teknik fuldt udviklet kunstner der komponerer sikkert og smukt og ejer en ikke almindelig evne til at samle figurer og landskab til fælles harmonisk virkning. Også i udlandet har T.s arbejder vundet anerkendelse, ikke mindst på verdensudstillingen i Paris 1889 hvor han hædredes med en sølvmedalje. I sine seneste år fjernede han sig noget fra den strenge naturalistiske redegørelse og hengav sig til et friere malerisk foredrag. – Foreningen for national kunst holdt udstillinger af T.s arbejder på Charlottenborg 1912 og jan.-febr. 1936. Foruden på kunstmuseet er han repræsenteret i den Hirschsprungske samling og museerne i Ålborg, Århus, Randers, Ribe, Vejle, Odense og Maribo. Han var medlem af akademirådet 1893–97. – R. 1916. □Selvportr. 1875. Afbildet på P. S. Krøyers tegn. af kunstnerens modellskole, 1882. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. af J. J. Jensen Egebjerg, 1885. Afbildet på Krøyers mal. Musik i atelieret, 1886 (Nationalgalleriet, Oslo), gentagelse 1887 (Hirsch-

sprung). Mal. af M. Ancher, 1890 (Skagens mus.). Selvportr. 1904 og 1909 m.fl. (bl.a. Kbh.s bymus.). Foto.

Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884. Gustav Bauditz i Dansk kunst, 1916 nr. 10. Rikard Magnussen i Samleren II, 1925 115. Viggo Johansen i Berl. tid. 5.6.1925. Th. Faaborg i Nationaltid. s.d. Katalog over auktion efter T., Charlottenborg 1925. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 478–80. Ad. Andersen i Vejle amts folkebl. 2.11.1950. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Schultz*

Therkilsen, Niels Emil, 1886–1944, redaktør. * 5.11.1886 i Horsens, † 16.9.1944 i Kolding, begr. i Kbh. (Vestre). F: skotøjshandler Therkel Peter T. (* 1858) og Ane Elisabeth Jensen (1858–1923). ~ 3.5.1912 i Horsens med Kirstine Marie Pedersen, * 1.9.1887 i Horsens, † 29.7.1981 i Kbh. (Advents), d. af murermester Jens P. (1858–1947) og Mette Nielsen (1859–1947).

Efter realskolen fik T. uddannelse i kulimport-handel og supplerede med kursusundervisning. 1903 blev han elev på Fyns Venstreblad, kom derfra til Vendsyssel Folkeblad i Brønderslev, var 1907–10 ansat ved Faaborg Folketidende og kom 1910 til den bergske presse (de af C. *Berg grundlagte venstreblade) som redaktionssekretær ved Viborg Stifts Folkeblad. 1917 blev han leder af (det bergske) Venstres korrespondancebureau i Kbh. Da dette 1919 sammensluttedes med de moderate blades Venstres generalkorrespondance til Venstres pressebureau blev T. det nye bureaus chef indtil 1927 da han tiltrådte som ansvarshavende redaktør af Kolding Folkeblad, også et af de bergske blade. Den post beholdt han til sin død. Kolding Folkeblad var under T.s redaktion stærkt præget af hans personlighed. Han ledede bladet med omhu i de mindste enkeltheder og skrev kyndigt om politiske og lokale spørgsmål. Hans stil var saglig og klar, hans synspunkter båret af moden dømmekraft og varme følelser. Ved siden af lederne skrev han hyppigt mindre artikler som ud fra aktuelle tildragelser gav små kapitler af hverdagslivets etik. En avis skulle efter hans mening være noget mere end blot en nyhedsbringer. – Som redaktør af Venstres pressebureau var T. 1920–27 medlem af bestyrelsen og næstformand for Rigsdagens presseloge, og i Kolding beklædte han en række tillidshverv. Han var formand for Kolding venstreforening og for Vejle amts samvirkende venstrevælgerforeninger. Han sad – nationalt interesseret som han var fra sin tidligste ungdom – i bestyrelsen for Sønderjydsk forening for Kolding og omegn og den lokale forening Norden. I nogle år var han formand for byens Odd Fellow-loge. 1930–33 sad han i Kolding byråd men

udtrådte da han fandt at det kommunalpolitiske arbejde drog hans energi bort fra bladet. Hos sine kolleger i pressen nød T. stor tillid. Han var formand for Foreningen af venstreblade i Danmark, omfattende både radikale og venstredaktører, i bestyrelsen for Venstres pressebureau og for Danske dagblades fællesrepræsentation. – Til 2. udgaven af Dansk biografisk Leksikon, 1933–44, skrev T. en række journalistbiografier. Da den tyske terror i besættelsens sidste år gav sig udtryk i bombesprængninger af bladhusene var Kolding Folkeblad et af de første der rantes. Natten til 16.9.1944 blev dets tekniske afdeling ødelagt, og ved eksplosionen omkom T., hans 17-årige datter og portneren. □ Mindeplade for T. og Sigurd Thomsen (folketingets presseløge, opsat 14.6.1947).

Kolding folkebl. 18.9. og 19.9.1944. Jyske tid. 19.9. s.å. L. Bindsløv Frederiksen: Pressen under besættelsen, 1960 454f. Frode Aagaard: De Bergske blade, 1967 68–72.

Verner Jespersen (J. Martin)

Thestrup

Den her omtalte slægt føres tilbage til Rasmus Mikkelsen i Kane, hvis sønnesøn Peder Nielsen (–1603) boede i Testrup, Mårslet sg., Ning hrd. Dennes søn var købmand i Århus Rasmus Pedersen T. (1588–1656). Krigsminister Hans Nicolai *T., hvis farfar var forpagter af Tølløsegård Niels Viborg, har fået navnet gennem faderens opkald efter sognepræst i Dalby Schack T. Frands *T. (1653–1735) var ~ Magdalene Bornemann, d. af juristen Cosmus *B.

Hans Andreas Møller: Stamtv. over slægterne Stampe og Thestrup, 1910. Rasmus Pedersen Thestrups stambog, ved Helge Sogaard, 1972. Alfred Larsen: Frants Mathiasen Thestrups børn i Pers. hist. t. 13.r.IV, 1956 188f.

Hans H. Worsøe

Thestrup, Christen Sørensen, se Testrup, Christen Sørensen.

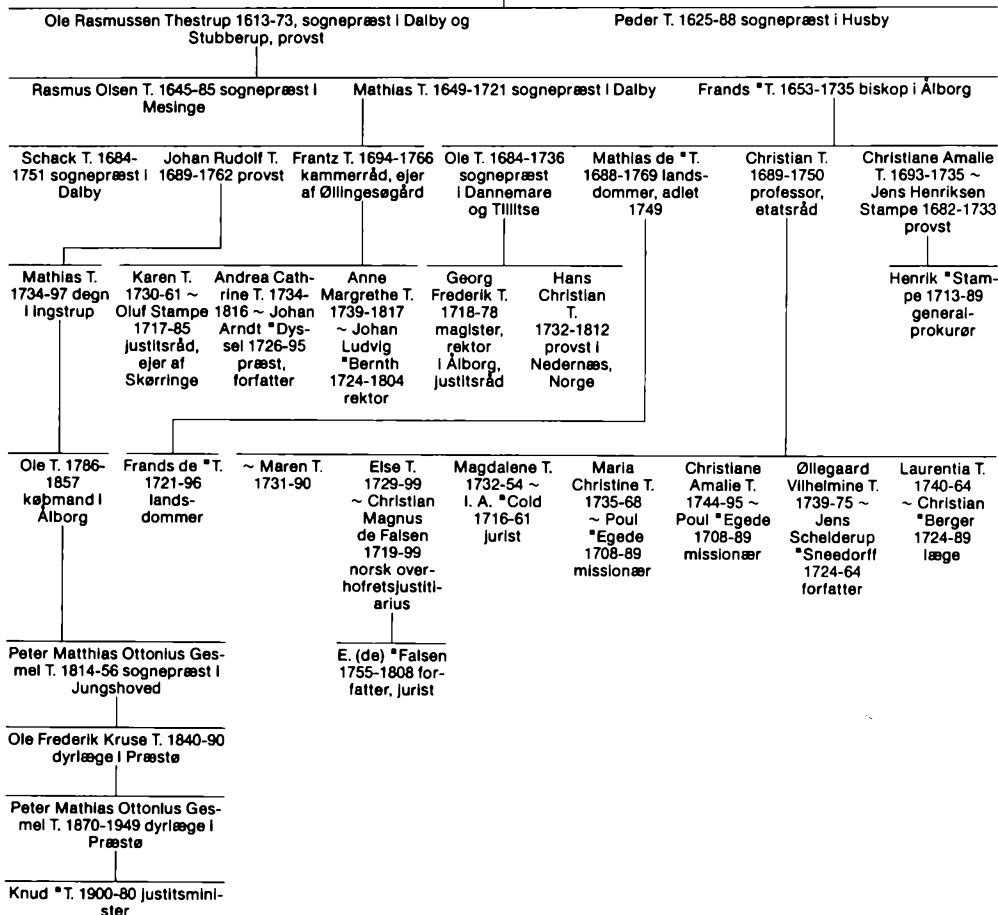
Thestrup, Frands, 1653–1735, biskop. * 5.7.1653 i Dalby, Hindsholm, † 17.8.1735 i Ålborg, begr. i Budolfi k. sst. F: sognepræst, provst Ole Rasmussen T. (1613–73) og Margrethe Kirstine Moth (1612–81). ~ 1° 27.4.1682 i Nyborg med Else Mule, * 11.5.1658 i Odense, † 7.1.1697 i Nakskov, d. af sognepræst i Vejlbj, siden i Nyborg, provst, mag. Hans Clausen M. (1621–92, ~ 2° 1684 med Christence Rasmusdatter Backer (ca. 1631–98, ~ 1° med købmand og rådmann i Næstved Hans Hornemann, † 1680, ~ 1° 1644

med Abele Pedersdatter Friis, ca. 1597–1654) og Ellen Christensdatter Wellejus (ca. 1629–81). ~ 2° 12.12.1698 i Kbh. med Magdalene Bornemann, * 19.1.1673 i Kbh., † 15.7.1715 i Ålborg (~ 1° 1693 med kvæsthusforvalter og rådmann i Kbh. Morten Nielsen, 1634–97, ~ 1° 1664 med Alhed Didriksdatter, 1632–92), d. af professor, senere borgmester i Kbh., dr.jur. Cosmus *B. (1637–92) og Dorothea Worm (1644–1707). – Far til Mathias de *T.

Efter som privatist at være blevet student 1670 drog T. straks til Kiel hvor han især studerede hebraisk og filosofi, dernæst vendte han 1672 tilbage til Kbh. Han tog nu fat på det medicinske studium og fik bl.a. privatundervisning i anatomi af Niels *Stensen, men valgte til sidst efter sin fars ønske teologien og tog attestats 1673. Han var derpå dekan ved Kommunitetet og alumne på Valkendorfs kollegium indtil han 1675 blev rektor i Nyborg. Da rektorer skulle være magistre udvirkede *Griffenfeld en speciel kgl. befaling til at han (med nogle andre) skulle få graden. Som rektor lykkedes det ham at genrejse den forfaldne skole, og han fik tillige øvelse i gejstlig virksomhed her idet han 1680 blev hjælppepræst i byen. 1684 blev han sognepræst i Nakskov (fra 1691 tillige i Branderlev) og 1685 provst i Lollands Norre herred. I denne egenskab visiterede han ofte på biskop Thomas *Kingsog vegne, og lagde i sin præstegerning vægt på gennem fredagsprædikener at forklare større dele af Bibelen samt gennem flittige katekisationer med de unge at højne kristendomsundervisningen. 1698 forflyttedes T. til Kbh. som sognepræst ved Helliggejst kirke og blev tillige medlem af direktionen for de fattiges væsen. Til sin nye virkeplads overførte han metoderne fra Nakskov, idet han trods modstand og en vis ringeagt fra sine embedsbrødres side fortsatte sit katekisationsarbejde og fra 1702 holdt offentlig katekisation i sin kirke to gange om ugen. Hans navn er dog særlig knyttet til oprettelsen af en friskole i Helliggejsts sogn, den første af de såkaldte „kirkeskoler“, hvori børnene ikke blot fik undervisning men tillige gratis klæder og bespisning. I de år T. var præst i Kbh. var der en sådan vækst i denne stiftelse at skolen ved hans forflyttelse havde fået sin egen bygning og kunne råde over en kapital på over 5000 rdl. T.s indsats må betegnes som en vigtig milepæl i det københavnske skolevæsens historie. 1709 blev T. udnævnt til biskop i Ålborg, og dette embede beklædte han til sin død. Han udmærkede sig stadig ved stor nidkærhed i sin embedsførelse og glemte ikke sin gamle yndlingstanke, katekisationen. Fra 1712 søgte han at indføre almindelig katekisation i alle stiftets kirker og trådte i den

Thestrup, Frands

Rasmus Pedersen Testrup 1588-1656 købmand og rådmænd i Århus

anledning i forbindelse med præsten Christoffer Mummé ved udarbejdelsen af en katekismusforklaring („*De fire biskoppers katekismus*“, 1721). I sine sidste år måtte han opleve mange genvordigheder som følge af en (anonym) klage over administrationen af Ålborg hospital som han og stiftamtmanden bestyrede. Efter langvarige forhandlinger fik T. dog fuld oprejsning 1732. 1731 deltog han i Christian VIs salving.

I trykken har T. ikke udgivet meget ud over en samling latinske brudevielsestaler *Tedæ nuptiales*, 1698, på tysk 1699, et par tidstypiske ligprædikener over mag. Henrik Stampe (1715) og fru Kirstine Beck (1723) og en meget omfattende samling fredagsprædikener over kolossenserbrevet *Christi saliggjørende Kundskab og Christenes hellig Vandring efter Kundskaben*, 1735. Dette skrift giver forståelse af T.s fromhedstype, idet han selv siger at han i læren følger de ortodokse

tyske teologer, men i lærens anvendelse på det moralske område de engelske opbyggelsesforfattere. En stærkt moraliserende tendens i engelsk stil er også ejendommelig for den ovennævnte katekismeforklaring. Adskillige bibelfortolkninger havde T. udarbejdet i manuskript, men de udkom ikke. Han var en mand med sans for studier og ejede selv et fortræffeligt bibliotek. Ligeledes viste han ved flere lejligheder sin iver for at skaffe andre adgang til benyttelse af studieøger, således især ved en reorganisation af stiftsbiblioteket i Ålborg. Han var den sidste af de ældre danske biskopper der bar langt skæg, og var i sin alderdom en ærværdig skikkelse („ret en venerandus senex“). □Stik af M. Bernigeroth, 1735, efter mal. af J. Thrane. Mal.

Selvbiografi i Kirkehist. saml. 5.r.v, 1909-11 1-25. – Erich Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicæ* IV, 1752 202-05. Gerhard Treschow: *Danske jubel-lærere*, 1753

(faks.udg. 1980) 110–15. Chr. Giessing: Nye saml. af jubel-lærere 1, 1779 (faks.udg. 1978) 472–85. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.VI, 1872–73 841–53; 3.r.VI, 1887–89 441f 571–76 (breve). D. H. Wulff st. 4.r.II, 1891–93 324 327 330 447–49 (brev). L. Koch sst. 5.r.I, 1901–03 199 205 366; III, 1905–07 283 286; IV, 1907–09 395–97 (brev); 6.r.III, 1939–41 197–200. Bj. Kornerup sst. 574–601 og VI, 1948–50 252. Joakim Larsen: Bidrag til Kbh.s offentlige skolevæsens hist., 1881 7f. G. L. Grove i Pers. hist. t. 5.r.V, 1908 259. Jens Bircherod sst. 9.r.II, 1929 159 169. C. Klitgaard sst. 11.r.III, 1942 17f 22 24f 28 33 35f. Paul G. Ørberg st. 15.r.V, 1971 184. Bj. Kornerup og Vilh. Lorenzen: Ålborg stiftshospitals hist., 1931–39 især 199–209 228 230f 269 270. Michael Niemand: Erik Pontoppidan II, 1933. Samme: Kbh.s kirkeskolers kronike, 1941 26 28–31 34.

*Bjørn Kornerup**

de Thestrup, Frands, 1721–96, landsdommer. * 30.1.1721 i Ålborg, † 15.6.1796 på Mariager kloster, begr. i Mariager k. F: landsdommer Mathias de *T. (1688–1769) og Cecilia M. Werchmeister (1693–1771). ~ 4.5.1753 i Kbh. (Helligå.) med Maren Thestrup, døbt 14.4.1731 i Kbh. (Frels.), † 29.4.1790 på Mariager kloster, d. af professor, senere etatsråd Christian T. (1689–1750) og Karen Fogh (1709–47).

de T. blev fjorten år gammel student fra Ålborg, 1741 sekretær i danske kancelli, 1743 assessor auscultans i højesteret, 1745 protokolfører sst., 1746 assessor i hofretten og 1751 landsdommer i Nørrejylland efter sin far, fra hvilken stilling han 1788 tog sin afsked. I sin ungdom lagde han sig med iver efter lovkyndighed, hvorfor det 1740 blev ham overdraget at bistå lovrevisionskommissionen, og ved siden heraf dyrkede han historiske studier, hvilket må være været grunden til at han var blandt de første Jacob *Langebek henvendte sig til da han 1744 havde undfanget ideen til Danske selskab der udgav Danske Magazin hvori de T.s samlerflid har sat sig spor i bidragene til Mariager klostres historie. I øvrigt viste han selskabet sin interesse ved at testamentere det de fleste af sine manuskripter (174 numre), bøger, kobber m.m. Efter sin far havde han 1769 overtaget Mariager kloster. Han døde barnløs efter at have oprettet et par legater. – Justitsråd 1761. Etatsråd 1770. Konferensråd 1776. Kammerherre 1779.

Repertorium over legater og milde stiftelser, udg. H. R. Hiort-Lorenzen og Ellen Rosendahl IV, 1898 182. – Hans Andr. Møller: Stamtv. over slægterne Stampe og Thestrup, 1910 262. [Em. Tauber:] Saml. af biogr. notiser om nogle af de fra Ålborg katedralskole til univ. dimmitterede disciple, 1840 134; 1841 16 = Progr. fra Ålborg katedralskole 1840–41. E. C. Werlauff: Det kgl. da. selsk. for fædrelandets hist. og sprog, 1847. S. Bergsøe i Saml. til jydsk hist. og top. VI, 1876–77 129. – Selvbibliografi i skifteprotokollen i T.s bo, Randers amts ark. (landsark., Viborg). Papirer i Kgl. bibl.

*S. Nygård**

Thestrup, Hans Nicolai, 1794–1879, officer, krigsminister. * 1.10.1794 i Vejlø, † 11.5.1879 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: premierløjtnant, senere ritmester Schack T. (1764–1850) og Birgitte Hersom (1768–1844). ~ 11.12.1821 med Charlotte Louise Sophie Wesenberg, * 21.6.1799 i Ålborg, † 22.12.1881 i Kbh. (Garn.). d. af landmåler og købmand, senere amtsforvalter, justitsråd Ernst Bogislaw W. (1769–1838) og Albertine Marie Kirstine Sadolin (1773–1833).

Allerede fem år gammel blev T. indskrevet som volontør ved Landkadetakademiet, blev 1805 virkelig kadet, 1811 kadetkorporal (sekondløjtnant), kom s.å. til tjeneste ved infanteriet, deltog i felttoget 1813, blev s.å. premierløjtnant og var i besættelseskorpset i Frankrig 1815–18. 1827 blev han stabs-, 1839 virkelig kaptajn (anc. 1825), 1842 major (anc. 1840), maj 1848 oberstløjtnant og bataljonskommandør – hele tiden ved samme afdeling: 2. jyske infanteriregiment, senere 9. bataljon der var anset for en mønsterafdeling. 1848 førte han sin bataljon med sådan omsigt og dygtighed at han regnedes for en sikker brigadekommandør hvis krigen skulle vedvare. Fra begyndelsen af felttoget 1849 var han midlertidig brigadekommandør med obersts karakter og blev sommeren s.å. virkelig oberst. 1850 førte han med udmærkelse sin brigade 24.7. ved Helligbæk, og n.d. ved Isted viste han energi og konduite ved, skønt hørende til en anden division, straks efter ulykken ved Øvre Stolk at stille sig selv og stærke dele af sin brigade til rådighed for general C. de *Meza ved dennes indgriben i slaget og erhvervede sig både de Mezas og krigsminister C. F. Hansens stærke påskønnelse. 1852 blev han generalmajor, 1856 fratrådte han sin brigade og blev medlem af den rådgivende komité under krigsministeriet ved behandling af organisationsproblemer, forfremmelser m.m. 1856 fik han midlertidig, n.å. fast ansættelse i den nyoprettede, meget betydningsfulde stilling som generalinspektør for fodfolket. Han havde aldrig været knyttet til generalstaben. Ved sine inspiceringer fremmede han den krigsmæssige uddannelse af mandskab og førere, men afviste skarpt alle eksercerpladskunststykker.

Da det kortvarige Rottwitzske ministerium dec. 1859 afløste det Hallske blev T. til sin store overraskelse spurgt om han ville overtage krigsministeriet efter Carl Lundbye, hvis hærorganisation og befæstningsplan var blevet begravet i et udvalg. T. havde, som det sagdes, ingen politisk mening og hørte ikke til noget politisk parti. Han modtog tilbudet og gik få måneder efter over i det Hallske ministerium. I ministeriet Rottvitt var han desuden marineminister. Da A. F. Tscherning 1848 under behandlingen af loven

Thestrup, Hans Nicolai

om almindelig værnepligt havde afvist tanken om samtidig at fremsætte forslag om ny organisation af hæren var hærplanen af 1842 stadig gældende, og ved den nære udsigt til krig med det tyske forbund var en betydelig og hurtig forøgelse og forbedring af hæren absolut nødvendig, særlig ved fodfolket. Ved en ny værnepligtslov samt indkaldelse og uddannelse af frinumrene forøgede han infanteriet så meget at hæren ved indkaldelsen af ti årgange kunne sættes op til 60 000 mand eller omtrent 20 000 mere end 1850. Også ved de andre våbenarter indførte T. forbedringer, bl.a. forberedtes oprettelsen af et fæstningsartilleri. Den stærke forøgelse af mandskabet gjorde nødvendiggjorde flere befalingsmænd; men rigsrådet afviste enhver tale om forstærkning af det faste officerskorps, og regeringen var ikke stærk nok – heller ikke enig nok – til som den samtidige preussiske regering at gennemføre en reorganisation af hæren på trods af bevillingsmyndighederne. T. var derfor henvist til administrativt at finde udvej til forøgelse af befalingsmændenes antal med reserveofficerer og -underofficerer, og 1861 oprettede han et antal skoler for reserveofficerer der fik meget betydelig og delvis god tilgang af frivillige. Da faren for krig blev overhængende 1861 fik han bevilget ekstraordinære midler til befæstningsarbejder ved Dannevirke, Dybbøl og Fredericia samt forskellige anskaffelser til hæren, navnlig forbedring af håndskydevåben. Men i øvrigt var han henvist til sit fredsbudget og til ved betydelig afkortning af tjenestetiden ved infanteriet at spare penge til sine reformer. Han ville imidlertid ikke alene forøge styrken; han ville indblæse hæren en ny ånd; ved uddannelsen skulle det krigsmæssige tilstræbes til det yderste, officererne, først og fremmest de ældre, faste, skulle uddannes til førere, korpset skulle forynges ved afskedigelse af gamle og mindre tjenstdygtige, de dueligste trækkes frem, underofficerskorpsets kår og uddannelse fremmes ved den afkortede tjenestetid og forbedrede uddannelsesformer. Det under hans ivrige påvirkning udarbejdede nye eskercerreglement for infanteriet indførte kampformer som de større hære først fik efter krigen 1866 og 1870, et vidnesbyrd om hans klarsyn. Også for sundhedstjenesten, forplejning, trænvæsen m.m. lod han udarbejde nye reglementer. Han lod generalstaben indsamle og ordne arkivalierne fra treårskrigen med en tjenstlig fremstilling for øje. Hans reformiver mødte i begyndelsen betydelig modstand, navnlig blandt de ældre officerer, men T. var overbevist om at tiden ville give ham ret, og ved stadigt tilsyn, ivrig påvirkning vandt han flertallet for sig. Det er berettiget at sige at når hæren 1864

med ret god fortrøstning kunne gå en krig i møde skyldes dette for en betydelig del T.s virksomhed. Da de holstenske tropper ved kundgørelsen af 30.3.1863 udskiltes for sig ville finansministeren ikke bevilge et særligt beløb til en ændret organisation hvoraf T. tog anledning til afgang fra ministeriet. Det blev sagt at han greb lejligheden da han ventede at få den netop da ledige 1. generalkommando der var særlig vel aflagt. Han måtte nøjes med 2. generalkommando (Flensborg). Da hæren efteråret 1863 sattes på krigsfod havde han en kort tid kommandoen over 2. division, og det vakte megen opsigt at denne fratoges ham inden krigsudbruddet. Trods indtrængende henstillinger fra ham om kommando i felthæren blev han ikke benyttet, og ved reduktionen dec. 1864 afskedigedes han.

T. var vellidt af Frederik VII der over for adjudanterne kaldte ham „min Lakritsminister“: han var så sød. Derimod havde Christian IX ikke noget til overs for ham. – Det er blevet sagt om T. (G. Brammer) at hans karakteregenskaber ikke stod mål med hans intelligens og militære dygtighed. Han var en slet økonom, i mange år trykket af voksende pengesorger og i ågerkarlekloer. Først som minister lykkedes det ham at få fast bund under fødderne. Dette skadede meget hans anseelse i og uden for hæren, ikke mindst blandt hans ministerkolleger og over for bevillingsmyndighederne. Der kan ikke være tvivl om at de voldsomme anklager, rigsrådspræsident J. N. *Madvig fremsatte ved behandlingen af hærforslagene 1866 mod de mænd der mellem de to krige skulle gennemføre hærlovforslagene gjaldt T. mere end nogen anden. – R. 1840. DM. 1848. K. 1850. S.K. 1862. □ Afbildet på litografi af hærens højstkommanderende 1850 efter tegn. af S. Schack. Afbildet på N. Simonsens mal., 1860, af revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda). Litografi af A. Lønborg, 1861, efter dette træsnit 1862. Karikatur på træsnit efter tegn. af P. Klæstrup, 1863. Litografi af E. Fortling. Foto.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. C. F. Holten: Erindr., 1899. Af Orla Lehmanns papirer, udg. Jul. Clausen, 1903 179. Danske mag. 6.r.II, 1914–16 174 (Chr. E. Reichs dagbog); 7.r.III, 1940 130 148 (Kriegers, Monrads og Vedels brevveksl.). N. P. Jensen: Livserindr. I, 1915. N. Neergaard: Under junggrundloven II, 1916 (reprud. 1973). Gerh. Brammer: Den danske hærs intendanturtjeneste 1848–1918, 1919. A. F. Krieger: Dagbøger II, 1921. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, udg. K. C. Rockstroh, 1928. Jens Johansen: Hæren ved Dannevirke 1864, 1938. – Papirer i Rigsark.

*Rockstroh**

Thestrup, Knud, Ole Martin, 1900–80, justitsminister, jurist. * 27.8.1900 i Præstø, † 12.6.1980 i Kbh. (Frihavns), begr. sst. (Garn.). F: dyrlæge

Peter Mathias Ottonius Gesmel T. (1870–1949) og Ingeborg Martine Juliane Emilie Madsen (1875–1921). ~ 8.5.1925 i Præstø med Jenny Marie Birgitte Knudsen, * 8.11.1903 i Svendborg, d. af direktør Ditlef Christian Wagner K. (ca. 1875–1959) og Olga Ingeborg Nielsen (1880–1956).

T. tog realeksamen i Præstø 1916 og blev student fra Døckers kursus i Kbh. 1918. Han studerede et års tid teologi, men skiftede til jura og blev cand.jur. 1924. S.å. ansattes han som dommerfuldmægtig af 2. grad i Brovst, Hanherrederne, var derefter i Herning 1929–45, avancerede til dommerfuldmægtig af 1. grad 1940, var konstitueret dommer ved vestre landsret 1945–47, dommer i Viborg 1947–53 og dommer i Herning 1953–68. Han der aldrig glemte sin barndoms og ungdoms kærlighed til Sydsjælland fik således hele sin karriere i Nordvestjylland som han også knyttedes til politisk. Ved folketingsvalget 1943 under besættelsen opstilledes han til folketinget i Herningkredsen af de konservative. S.å. indvalgte han i Herning byråd og blev formand for den konservative vælgerforening i byen. Kort efter regeringens tilbagertræden 29.8.1943 gik han ind i illegalt bladarbejde og arbejdede fra jan. 1944 med dannelse af modstands- og sabotagegrupper. 7.7. arresteredes han af Gestapo, sad fængslet i Århus knap to måneder og var derefter fange i Frøslevlejren til Tysklands kapitulation maj 1945. Efter befrielsen var han formand for modstandsbevægelsens lokalkomité i Herning. Ved folketingsvalget okt. 1945 opnåede han det største konservative stemmetal i Ringkøbing amt, men der tilfaldt ikke amtet noget konservativt mandat. 1947–71 repræsenterede han Herningkredsen i folketinget og var 1971–73 valgt i Kbh.s østre storkreds. I RKV-regeringen 1968–71 var han justitsminister. T. var en værdifuld, kyndig og saglig repræsentant for konservatismen, kristen i sin livsanskuelse, liberal i sin holdning over for udviklingen i samfundet, men altid søgende at styre den, så forbindelsen til det tidligere ikke tabtes. Edmund Burkes ord: at forandre for at bevare, er dækkende for den politiske linje han fulgte. Under forhandlingerne om grundlovsændringen 1953 erkendte han at der ikke kunne opretholdes forskel i valgret til rigsdagens to ting, men tokammersystemet ønskede han bevaret under en eller anden form, eventuelt gennem et landsting valgt af kommunalrådene. Han erkendte ligeledes at et hurtigt voksende samfund med krav om nye boliger, bedre sundhedsforhold og rekreative områder måtte gribe stærkere ind i ejendomsretten end tidligere, men forlangte at de såkaldte erstatningsfrie indskrænkninger i ejendomsretten burde inddrages

under erstatningspligt. Det fik han ikke gennemført, men opnåede dog en vis udbygning af grundlovens regler om erstatning for indgreb i ejendomsretten. Ved den afsluttende behandling af loven stemte han ja. Han ønskede ikke at hans parti skulle stå uden for en forfatningsreform.

T. var medlem af finansudvalget 1950–67 og af lønningsrådet 1954–65 og sad i en række ikke permanente udvalg. Desuden var han i tidens løb medlem af kommissioner om grundskyld, realkredit og forvaltning. Han indvalgte i partiets hovedbestyrelse 1957 og var dets landsformand 1965–72. I folketingsgruppen var han næstformand 1958–68. Det nordiske samarbejde havde en varm talsmand i T. Han deltog i rådets arbejde fra dets oprettelse 1952 til 1973. Han var ikke de store skåltalers mand, men udrettede meget for at udvide og underbygge samarbejdet, forbedringer der vel sjældent fik de store overskrifter, men gradvis førte frem mod ensartede lovbestemmelser der lettede samkvæmet i Norden. Som minister gennemførte han loven om offentlig forvaltning, skærpeelse af straffen for narkotikahandel, forbud mod forskelsbehandling pga. race eller tro, nedsættelse af myndighedsalderen fra 21 til 20 år og lov om naturforekomster på den danske kontinentalsokkel der indførte tilladelse eller bevilling fra staten til efterforskning og udnyttelse af materialer på og i soklen. Loven om udvidet adgang til svangerskabsafbrydelse 1969 fik af folketinget en udformning som han ikke helt var tilfreds med, og da den socialdemokratiske regering 1972 indførte adgang til fri abort gjorde han en energisk indsats for at hindre lovens gennemførelse. Han blev stærkt angrebet af en del af sine egne vælgere da han afskaffede voksensensuren af film og ophævede forbudet mod pornografiske billeder. Forud for valget 1971 ønskede han derfor en enstemmig indstilling fra sin vælgerforening for at lade sig genopstille i Herning. Et mindretal i foreningen gik mod hans genopstilling og han opstilledes da i østre storkreds og var valgt dér til 1973 da han trak sig tilbage fra aktiv politisk virksomhed. T. var højt respekteret for sin milde myndighed, sit venlige væsen og den tilforladelighed og ligefremhed han udstrålede. Men han stillede også krav. Individet havde rettigheder der skulle respekteres, men med ret forbandt han altid ansvar. – Sine erindringer udgav T. under titlen: *Mit livs gågade*, 1976. Senere fulgte en bog om storsvindleren blandt justitsministre P. A. Alberti: *Alberti*, 1979. – R. 1950. R¹. 1966. K. 1969. □ Mal. af Jørn Glob udst. 1972 (folketinget), malet skitse hertil. Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Teg. af Anne-Marie Steen Petersen. Foto.

Thestrup, Knud

K. T.: Mit livs gågade, 1976. – Carl Kauffeldt i Det konservative folkepartis hist. IV, 1966. Da danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Berl. tid. 13.6.1980. Poul Petersen i Politiken 13.6.–14.6. s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

de Thestrup, Mathias, 1688–1769, landsdommer. * 10.2.1688 i Nakskov, † 17.6.1769 på Mariager kloster, begr. i Mariager k. F: sognepræst i Nakskov, senere biskop i Ålborg Frands *T. (1653–1735) og Else Mule (1658–97). ~ 20.10.1716 i Ålborg med Cecilia (Sidsel) Maria Werchmeister, * 20.7.1693 i Ålborg, † 2.1.1771, d. af borgmester i Ålborg Herman W. (1628–1713, ~ 1° 1671 med Maren Henriksdatter de Hemmer, 1646–78) og Margrethe Grotum (1657–1713). – Far til Frands de *T.

de T. dimitteredes 1703 af sin far til universitetet, tog 1706 teologisk attestats, fortsatte sine studier et par år i Kbh. hvor han lod trykke et par teologiske disputats og gjorde derefter med understøttelse af sin fars fætter, gehejmeråd Matthias *Moth en rejse gennem Tyskland, Frankrig, England og Nederlandene. Under hans fravær var faderen blevet biskop over Ålborg stift; det gik derfor let for de T. snart efter sin hjemkomst 1711 at blive rektor i Thisted hvorfra han allerede n.å. avancerede til Ålborgs mere indbringende rektorat; magistergraden erhvervede han 1714. Men hans interesse synes ikke at have været ved skolevæsenet, for 1716 fik han udnævnelse til landsdommer i Nørrejylland således at han beholdt rektoratet indtil der blev en lønnet landsdommerpost ledig; dette skete 1726, i hvilket år han nedlagde sit skoleembede og købte Mariager kloster. 1751 tog han afsked med bibeholdelse af sin lønning. Han oprettede legater for enker af familien og studerende. – Adlet 1749. – Kancelliråd 1716. Justitsråd 1733. Etatsråd 1741.

Hans Andr. Møller: Stamtbl. over slægterne Stampe og Thestrup, 1910 259f 267–70. S. Bergsøe i Saml. til jydsk hist. og top. VI, 1876–77 128f. Kj. Galster: Ålborg katedralskole 1540–1940, 1940.

*Poul Engelstoft **

Thestrup Pedersen, Ebbe, * 1914, teolog. * 13.3.1914 i Ikast. F: skræddermester, senere indremissionær Rasmus Pedersen (1875–1947) og Kristine Marie Thestrup (1890–1918). ~ 5.5.1941 i Agerbæk, Fåborg sg., med Elna Grue, * 22.2.1916 i Folding sg., d. af gårdejer Kristian Ebbesen G. (1883–1958) og Else Marie Petrea Lund (1887–1954). T. P. blev student fra Ribe katedralskole 1933.

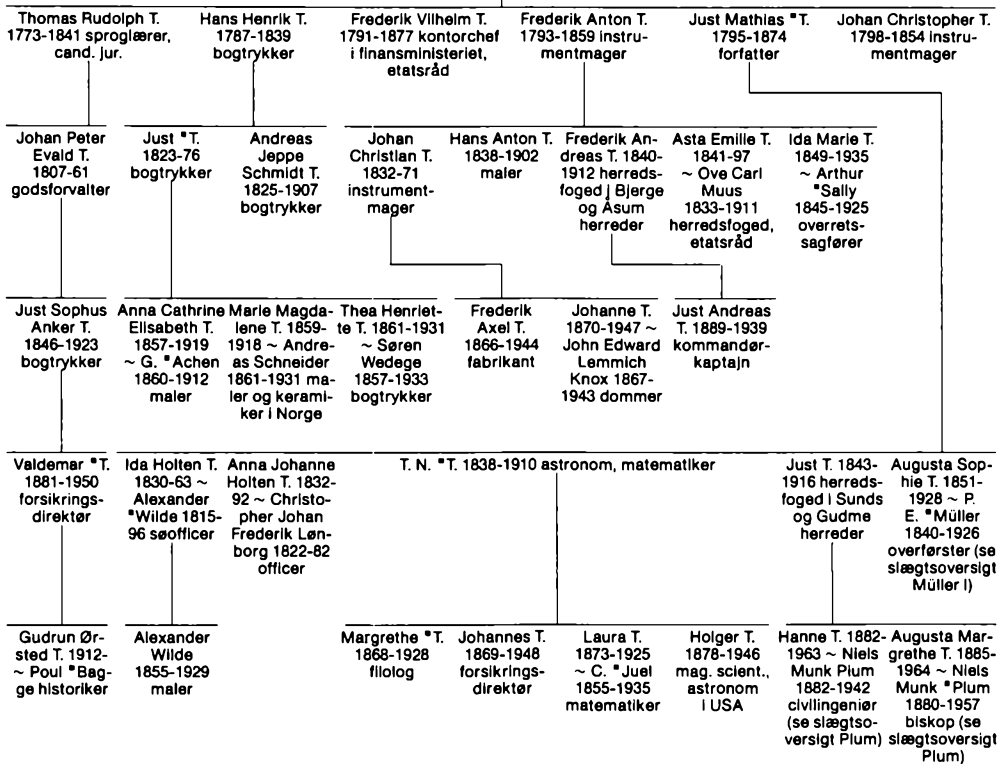
Efter teologisk embedseksamen 1939 virkede han en årrække som præst først i Kbh., siden i Lunde på Nordfyn og i Soborg, Nordsjælland. Sideløbende med præstegerningen fortsatte han sine teologiske studier der satte frugt i en række tidsskriftartikler og et par bøger, fx *Eksistentia-lisme og kristendom*, 1956. 1959 forsvarede han sin disputats om *Luther som skriftfortolker*, et grundigt værk i hvilket må fremhæves den instruktive redegørelse for Luthers opfattelse af „Ordet“. Få år senere udgav han en *Bibelhånd-bog*, 1961 (5. udg. 1982) der tillige udkom på norsk og svensk. 1962 udnævntes T. P. til professor i kristendomskundskab ved Danmarks lærerhøjskole, en stilling han beklædte indtil han 1981 tog sin afsked. På lærerhøjskolen blev det bl.a. hans opgave at grundlægge den nye faglig-pædagogiske kandidatuddannelse i faget. Af videnskabelige arbejder fra professortiden skal nævnes det af ham redigerede udvalg af Luthers prædikener og skrifter vedrørende bibelfortolkning (1964). Fremhæves må endvidere de gedigne lærebøger om *Jesu forkyndelse*, 1970 (4. opl. 1980) og *Apostelen Paulus*, 1971 (2. udg. 1981).

T. P.s videnskabelige interesse samlede sig i øvrigt om religionspædagogikken, herunder specielt fagdidaktikken. På dette område måtte han begynde på bar bund idet der ikke her i landet var tradition for at dyrke disciplinen på videnskabeligt niveau. Hans religionspædagogiske forfatterskab foreligger i en række tidsskriftartikler samt i det omfattende værk om *Dåb og dåbsundervisning i folkekirken*, 1976. Disse udgivelser er præget af forfatterens systematiske evne og af en bemærkelsesværdig bredde mht. orienteringsfeltet. Da T. P. tiltrådte som professor var folkeskolens kristendomsundervisning lov-mæssigt bundet til at være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære. Han forsvarede længe loyalt denne bestemmelse men blev efterhånden overbevist om at den var udtids-svarende. Da fagets konfessionelle binding op-hørte med folkeskoleloven af 1975 havde han forståelse for, at denne nyordning var nødven-dig. Over for ny-konfessionalismens forsøg på at kirkeliggøre skolefaget erklærede han skarpt at folkeskolen ikke skal være „en ideologifabrik“. I kraft af sin solide faglige forankring og sin evne til at gennemtænke tidens problemer bidrog T. P. væsentligt til at føre faget og dets lærere gen-nem en vanskelig omstillingsproces. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1959 201f. – Religionslæreren LVIII, 1962 35. Kr. Jensen sst. LXX, 1974 3. K. E. Bugge m.fl. sst. LXXVII, 1981 aug. nr. 4.

K. E. Bugge

Johan Rudolph *Thiele 1736-1815 bogtrykker i Kbh.

Thiele

Slægten kom til Danmark med bogtrykker Johan Rudolph *T. (1736–1815) der var søn af en forstembedsmand i Lippe, Westphalen.

Just Mathias *T. var 1° ~ Sophie Holten, d. af statsgældsdirektør Nicolai *H., og 2° ~ Hanne Aagesen, d. af nationalbankdirektør Nicolai *Aa.

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 1060–68. S. Otto Brenner: Bogtrykker Johan Rudolf Thieles samtlige efterkommere, 1939.

Hans H. Worsøe

Thiele, Johan Rudolph, 1736–1815, bogtrykker.

* 30.1.1736 i Lippe i Westphalen, † 30.1.1815 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg.). ~ 1° 16.10.1771 i Kbh. (kop. Nic.) med Rebecca Buch, døbt 20.12.1735 i Kbh. (Helligg.), † 17.3.1774 sst. (Frue) (~ 1° 1757 med bogtrykker Thomas Larsen Borup, 1726–70), d. af skomagermester Simon Nicolaisen (B.) (ca. 1702–70) og Margrethe Jacobsdatter. ~ 2° 15.11.1775 i Kbh. (kop. Nic.) med Anna Louise Falchenberg, * ca. 1737,

† 29.7.1785 i Kbh. (Frue) (~ 1° med Budde), d. af kommissionær Søren F. (1717–90). ~ 3° 28.10.1785 i Kbh. (kop. Nic.) med Anna Koed de Hemmer, * 8.10.1758 i Lyngby i Randers amt, † 11.7.1812 i Kbh. (Helligg.), d. af sognepræst Hans Christophersen de H. (1696–1781, ~ 1° 1735 med Anna Sophie Østergaard, 1701–42) og Kirstine Marie Nielsdatter Bang (1719–92). – Far til Just Mathias *T.

Allerede som dreng kom T. 1748 fra Tyskland til Kbh. og stod her i lære i det Berlingske bogtrykkeri hvor han også arbejdede som svend indtil han 1770 købte et lille kbh.sk trykkeri og etablerede sig som selvstændig bogtrykker. Ved sit ægteskab med bogtrykker Borups enke kom han i besiddelse af dennes trykkeri og forlag og desuden en ejendom i Store Helliggestræde (den nuværende Valkendorfsvej) hvortil han flyttede sin forretning, og som han senere udvidede ved køb af naboejendommen: her havde derefter trykkeriet til huse i hele det lange tidsrum – over 150 år – i hvilket det bestod. T. var en dyg-

Thiele, Johan Rudolph

tig og flittig mand, og det lykkedes ham at drive sit trykkeri frem til at blive et af hovedstadens betydeligste. Han arbejdede især for det samtidige oprettede Gyldendalske Forlag for hvilket han 1794 udførte et optryk af den monumentale udgave af Holbergs *Peder Paars* fra 1772, vel hans smukkeste arbejde. I en årrække trykte han Videnskabernes selskabs skrifter. På sit forlag udgav han en del af de ved trykkefrihedens indførelse fremkaldte småskrifter hvilket gentagne gange bragte ham i konflikt med myndighederne. Efter at han 1812 havde mistet sin sidste hustru og ved statsbankerotten n.å. hele sin formue tabte han modet og overdrog ledelsen af trykkeriet til sin søn af tredje ægteskab, Hans Henrik Thiele (1787–1839) som efter faderens død helt overtog det; med ham fik det firmanavnet H. H. Thiele som det derefter bar så længe det bestod. Han førte støt virksomheden videre i det gamle spor og trykte flere anselige arbejder, deriblandt broderens store værk om Thorvaldsen, hvis første bind udkom 1831.

S. Otto Brenner: Bogtrykker J. R. T.s samtl. efterkommere, 1939. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870 68–71. Skandinavisk bogtrykker-tid. II, 1871 33–37. J. M. Thiele: Af mit livs årbøger, 1873 (ny udg. 1917). F. H[endriksen] i Bogvennen 1894, 1895 35–44 (også som særtryk m. titlen: Det Thieleske bogtrykkeris 125 års jubilæum, 1895).

*Lauritz Nielsen**

Thiele, Johan Rudolph Just Felix, 1823–76, bogtrykker. * 5.10.1823 i Kbh. (Helligg.), † 30.8.1876 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: bogtrykker Hans Henrik T. (1787–1839) og Anne Marie Andersen (1785–1860). ~ 13.2.1853 i Kbh. (Helligg.) med Hanne Jacobine Scheel, * 17.3.1821 i Kbh. (Holmens), † 7.5.1896 sst., d. af klasselotteriinspektør, major Hans Jacob S. (1779–1851) og Anna Rebekka Elisabeth Sandberg (1788–1855). Sammen med sin omtrent jævnaldrende bror Andreas Jeppe Schmidt Thiele (1825–1907) fik T. en omhyggelig faglig uddannelse, bl.a. et par år i F. A. Brockhaus' bekendte trykkeri i Leipzig. 1846 kom brødrene hjem fra udlandet for at overtage familiens gamle virksomhed i Kbh. der efter faderens død var ført videre af deres mor med bistand af dennes svoger, kontorchef i finansministeriet Fr. Vilh. Thiele. I denne periode var trykket gået stærkt tilbage, men med brødrenes overtagelse af virksomheden begyndte den gamle forretnings renæssance. Navnlige T., der var den førende kraft inden for firmaet, var en fremragende dygtig bogtrykker og stærkt interesseret i de mange tekniske fremskridt som på den tid tilføjede faget nye, store virkeområder. Han havde særlig lagt sig efter billedarbejde og frem-

stilling af farvetryk, og det meste gode arbejde af denne art der på den tid udførtes her i landet er fremstillet i det T.ske bogtrykkeri. En række betydningsfulde offentlige arbejder betroedes firmaet, 1858 overtog det således trykningen af frimærkerne, 1860 overgik alt Nationalbankens arbejde til det (pengesedlerne havde det allerede længe fremstillet), senere fulgte trykningen af stempelmærker, lotterisedler m.m., og samtidig var så godt som al trykning af obligationer og aktier overgået til det. Fra trykkeriet udgik dog også talrige bøger, deriblandt nogle af tidens smukkeste som de af bogsamlere så eftertragtede træsnitbøger fra Kittendorff & Agaards Forlag (V. Holst: *Felttogene 1848*, 49, 50, 1852, A. Fabricius' Danmarkshistorie I–II, 1854–55, E. Erslev: *Den danske Stat*, 1855–57 m.fl.) samt adskillige videnskabelige værker, bl.a. flere store arkæologiske publikationer. Når man på den tid skulle have en bog rigtig smukt trykt gik man gerne til T. med den. Han sled sig op i sit arbejde, og efter hans tidlige død førtes trykkeriet videre af broderen alene indtil 1896 da T.s svigersøn Søren Wedege (1857–1933) indtrådte i firmaet. Så længe dette udførte de ovennævnte officielle arbejder der gav en regelmæssig og sikker indtægt kunne det opretholde sin høje standard, men efterhånden som det mistede dem, gik det mere og mere tilbage, og 1936 måtte den gamle, ansete forretning standse efter at have bestået i over 150 år. □Foto.

S. Otto Brenner: Bogtrykker Johan Rudolf Thieles samtl. efterkommere, 1939. Nord. boghandertid. V, 1870–71 239–41; XI, 1876–77 49. F. H[endriksen] i Bogvennen 1894, 1895 40–44 (også som særtryk m. titlen: Det Thieleske bogtrykkeris 125 års jubilæum, 1895).

*Lauritz Nielsen**

Thiele, Just Mathias, 1795–1874, forfatter. * 13.12.1795 i Kbh. (Nic.), † 9.11.1874 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: bogtrykker Johan Rudolph *T. (1736–1815) og Anna Koed de Hemmer (1758–1812). ~ 1° 18.3.1829 i Kbh. (Holmens) med Sophie Holten, * 4.1.1806 i Kbh. (Helligg.), † 15.4.1835 sst. (Helligg.), d. af mægler, senere statsgældsdirektør, gehejmekonferensråd Nicolai *H. (1775–1850) og Johanne C. K. Mangor (1778–1869). ~ 2° 17.2.1838 i Kbh. (Helligg.) med Hanne Aagesen, * 3.12.1819 i Kbh., † 26.9.1892 sst., d. af justitiarius, senere nationalbankdirektør, konferensråd Nicolai Aa. (1783–1861) og Julie Augusta Drewsen (1799–1847) – Far til T. N. *T.

T.s barndom og tidligste ungdom i det velhavende bogtrykkerhjem og mellem den store børneflokk forløb i lykkelig sorgløshed. Den første skolegang i Borgerdydskolen i Kbh., hvorunder han

tillige besøgte kunstakademiet, afbrødes dels af bombardementet 1807 og dels af hans deraf fremkaldte, patriotiske ønske om hellere at blive artillerikadet end student. Efter en af de drømme, som hele livet spillede en vis rolle for ham, ændrede han imidlertid beslutning og blev sat i Metropolitanskolen hvor han skrev sine første vers. Moderens død, finanskrisen 1813 og faderens død endte de lyse dage. Men samtidig havde T. vundet indpas bl.a. i Friederike "Bruns hjem, lært mænd som J. L. "Heiberg, Schack v. "Staffeldt og C. E. F. "Weyse at kende og drømt om at blive digter. Da Jens "Baggesen 1815 offentliggjorde sin subtile religions-filosofiske gåde Det evige Sindbillede gav også T. sig derfor trøstigt i lag med en versificeret løsning som Baggesen 1816 trykte i sit månedsskrift Danfana og ledsagede med en elegi hvori han hyldede T. som sin „fjerde Søn“. Under disse omstændigheder forlod T. Metropolitanskolen og blev om efteråret 1816 privat dimitteret af A. G. "Rudelbach. Han skulle leve og ansattes 1817 som volontør på Det kgl. bibliotek (1820 kopist, 1829 sekretær) men debuterede s.å. i litteraturen med tre små arbejder: en *Sonnet-Calender* i Rasmus "Nyerups poetiske nytårsgave Hertha (i særtryk s.å.), en højromantisk fortælling *Bjergmandsdalen* og *Prøver af danske Folkesagn*. Sidstnævnte lille tynde hæfte indledede et af de arbejder hvortil T.s navn blivende vil være knyttet. Ved siden af sit katalogarbejde på læsesalen var han, påvirket dels af brødrene Grimms tyske eksempl og dels af den nye danske romantik, begyndt at opsøge og afskrive alle mulige gamle danske folkesagn som han forøgede ved sommervandring på Sjælland og senere i Jylland. Da prøven blev vel modtaget og støttet bl.a. af Nyerup, som skrev en fortale og straks indså sagnetes mangesidede betydning, vedblev T. med optegnelserne. Efter en poetisk nytårsgave *Rosenblade* (1818) med egne og andres vers, derimellem venen Poul Martin "Møllers første digte, udgav han s.å. 1. samling af sine *Danske Folkesagn*, og derpå 2.-4. samling (1819-23). T., der havde gengivet sit stof med folkets egen fortælle måde og i sagnetes egen stil, blev herved foregangsmand for mænd som Svend "Grundtvig, Evald "Tang Kristensen, Axel "Olrik og Hans "Ellekilde og skaberen af et nu klassisk kulturværk der ligesom blev basis for hele århundredets senere indsamlingsarbejde og for folkets stigende fortrothed med sin egen sagnverden. Men betydningen rakte længere endnu ved – som allerede Nyerup havde udtrykt det – at „skaffe Poeterne Stof og Æmne til videre Bearbejdelse“. Den lille, tykke oktav blev for dansk guldalderdigtning en rig og værdifuld inspirationskilde hvis påvirk-

ning kan spores både bag H. C. "Andersens eventyr, St. St. "Blichers noveller, J. L. Heibergs skuespil og Chr. "Winthers lyrik (senere bl.a. hos Vilhelm "Østergaard), og danner således en af forudsætningerne for tidens nationale gennembrud. T. nåede selv 1843 at besøge en ny systematisk ordnet og med ca. 300 sagn forøget udgave i to bind – heraf et udvalg ved Th. "Døssing og M. Philipsen i „*Danske Folkesagn efter J. M. Thiele og andre Folkemindesamlere*“, 1933 – og tilføjede 1860 endnu et bind om *Den danske Almuens overtroiske Meninger* (ny udg. m. titlen *Danmarks folkesagn I-III*, 1968).

Efter en fodrejse i foråret 1819 til Tyskland og Italien fortsatte T. imidlertid også sin digteriske kurs med to – af tysk romantik rigeligt påvirkede – skuespil: *Pillegrimen* (opført 1820 på Det kgl. teater) og *Kynast*, 1821, knyttedes nu nær til familien Holten og forelskede sig i den purunge datter Ida som til hans store sorg døde i dec. 1820. Under indtrykket heraf søgte han i sommeren 1821 efter et landligt opholdssted, fandt det ude på Bakkehuset, blev her i to år og kunne derved på sine ældre dage i *Erindringer fra Bakkehuset*, 1869 – et lille udsnit af hans egen levnedsskildring i fire manuskriptbind – give det mest levende billede vi besidder af dagliglivet i det Rahbekske hjem. Da prins Christian (VIII), T.s velynder fra Sophienholm, var blevet præses for kunstakademiet omtrent samtidig med, at Torkel "Baden ønskede at fratæde som dets sekretær opstod hos T. tanken om at søge denne stilling. Hertil krævedes imidlertid en vis kunsthistorisk uddannelse. Med kgl. understøttelse tiltrådte T. derfor i efteråret 1823 en studierejse, ankom i foråret 1824 til Rom og sluttede sig der til kunstnerkredsen omkring Bertel "Thorvaldsen. Da han på hjemrejsen efter en udflugt til Syditalien og Sicilien (skildret i Riises Archiv, XXVIII, 1826) 1.5.1825 aflagde Thorvaldsen et afskedsbesøg kom denne til at udtale sig om det forunderlige i at endnu ingen dansk havde tænkt på at skrive hans levnedsløb. Bemærkningen „slog ned i“ T. og besvaredes med et løfte om at påtage sig hvervet. Efter tilbagekomsten ansattes han 7.11.1825 som sekretær og bibliotekar ved kunstakademiet (først 1871 afløst af Julius "Lange). 1828 udnævntes T. til professor, fik en bedre bolig på Charlottenborg og ægtede n.å. Ida Holtens søster Sophie. Med støtte fra svigerfaderen, som han da også tilegnede værket, kunne han nu uden hensyn til bekostningen sysle med den opgave han havde påtaget sig: *Den danske Billedhugger Bertel Thorvaldsen og hans Værker*, 1831-50, fire tekst- og fire tavlebind med i alt 364 kobberstik (ny og forkortet udgave ved F. C. Hillerup, I-IV, 1842-57, tysk udg. I-II,

1832–34 og I–III, 1852–56, eng. udg. I–IV, 1869). På et tidspunkt da kendskabet i Danmark til Thorvaldsens kunst stadig var ret ringe og værkernes endelige skæbne ret uvis lykkedes det T. hermed i alt fald at rejse det „Musæum i Litteraturen“ han havde tænkt sig. Da første bind var udkommet førte posten på Det kgl. bibliotek ham ind på et jævnsides med fortsættelsen forløbende tredje arbejde der ligeledes skulle bevare hans navn. På biblioteket henlå en mægtig, men hidtil ubehandlet og næsten ubemærket kobberstiksamling, i alt over 150 foliobind med over 75 000 uordentligt indklæbede kobber. Tilskyndet af den tyske kunsthistoriker C. F. v. Rumohr fik T. udvirket et reskript og nedsat en kommission til at adskille denne samling fra biblioteket, fandt selv på en metode til at aflime kobberne, opgav biblioteksstillingen og udnævntes 1835 til inspektør (1861 til direktør) for den genoprettede kobberstiksamling som udelukkende var blevet til gennem hans egenhændige og i en menneskealder flittigt fortsatte afløsningsarbejde, jf. C. F. v. Rumohr und J. M. Thiele: *Geschichte der kgl. Kupferstichsammlung zu Copenhagen*, 1835 og T.s *Haandbog i den Kongelige Kobberstiksamling*, 1863.

Efter et par mindre arbejder: *Breve fra England og Skotland 1836*, 1837, resultatet af en rekreati-onsrejse efter hans første hustrus død, og et af Selskabet for trykkefrihedens rette brug udgivet folkeskrift om Thorvaldsen (1837, ny og forøget udg. 1849) trådte T. i forgrunden ved Thorvaldsens ankomst til Kbh. 1838, blev s.å. prins Christians private håndbibliotekar og droges da prinsen blev konge helt ind i nådens solskin, blev 1839 bibliotekar ved Det kgl. håndbibliotek og var allerede i vinteren 1838-39 beordret til at fungere som Thorvaldsens privatsekretær. Hurtigt og uventet blev dette hverv imidlertid frataget ham af baronesse Christine *Stampe, Nysø, som bortførte Thorvaldsen til et herregårdsliv der vel skænkede denne både stadig adspredelse og ny arbejdsglæde, men unægtelig medførte en skarp og ofte sårende optræden over for T. Spændingen mellem ham og baronessen vedblev også efter Thorvaldsens død og har i de to erindringsbøger om Nysøperioden, som bygger på familien Stampes synspunkt, fået meget subjektive og næppe helt pålidelige udtryk. T.s egen holdning og skildring af forholdet er mere værdig og tiltalende. Han fik imidlertid på sin vis oprejsning efter Thorvaldsens død idet regeringen, da han havde holdt mindetalen ved akademiets sørgefest, sendte ham på en officiel embedsrejse til Rom for at varetage Danmarks interesser med hensyn til Thorvaldsens efterladenskaber. Han løste opgaven med smidigt diplo-

mati, men havde tillige det held i den tomme kunstnerbolig at finde „et helt Archiv af Breve og en heel Samling af Haandtegninger“, derimellem skrivelser fra forældrene og Thorvaldsens egenhændige ungdomsdagbog, og dermed stof til sit andet hovedværk: *Thorvaldsens Biographi I–IV*, 1851–56 (tysk udg. I–III, 1852–56, forkortet engelsk udg. 1865). Den store og stærkt pietetsfulde skildring opfylder vel på flere punkter ingenlunde kravene om en kritisk vurdering og nøjere redegørelse for Thorvaldsens kunstneriske udvikling og er senere selv blevet stærkt kritiseret, men er også blevet betegnet som et „klassisk“ og „henrivende“ værk der giver det „sandeste og mildeste Billede af Thorvaldsen som Frederik den Sjette-Tidens kunstneriske Heros“ (Vilhelm *Wanscher). Alle senere skildringer af Thorvaldsen har måttet tage hensyn til T.s to store værker og til de oplysninger som samledes i sidste øjeblik og ofte under mange vanskeligheder og uden T. ubestrideligt ville være gået tabt.

Med Christian VIIIs død ophørte T.s forgrundsstilling. Hans væsentligste indsats i dansk kunsthistorie blev nu skriftet om *Kunst-Akademiet og Hest-Statuen paa Amalienborg*, 1860, en stærk udvidelse af hans foredrag ved akademiets hundredårsfest 1854 og et fortjenstfuldt bidrag til dets ældste historie. Frederik VII's og grevinde *Danners tid tvang ham mere og mere i baggrunden og over i et stille hjemmeliv hvorunder han vendte tilbage til sin ungdoms muse. Vel så han selv såre beskedent på sit poetiske pund – en digtsamling som han havde ladet sig overtale til at trykke som manuskript fik således den betegnende titel *Vragstykker af et Digterskib*, 1848 – men teatret fristede ham endnu en gang til et „dramatisk Liv“ og fik ham til i 50erne at skrive i alt seks romantiske skuespil: *En Kjøbmands Datter og en Kongesøn* og *Drammeren* (begge udg. 1860 under fællestitlen *Romantiske Dramer*), *Thyre Boløxe og Herremanden* (opført 1857 i alt 11 gange på Det kgl. teater og 1908 genopført på Folketeatret), *Klaus Rigmands Skat* (opført på Det kgl. teater 1859), *En Vinternat og Dag og Kirsten Piils Kilde* (udg. 1864 under titlen *Tre Folkesagns-Drammer*). De vidnede – med Thyre Boløxe som undtagelse – mest om at både musen og digteren var ved at ældes. Derimod vandt både det fornævnte lille mindeskrift om Bakkehuset og T.s sidste bog *Af mit Livs Aarbøger 1795–1826*, 1873 i høj grad læseverdens interesse. Også årbøgerne var et uddrag af T.s omfangsrige selvskildring som endelig 1917 (med en del forkortelser) blev udgivet i to bind ved Carl *Dumreicher og optog de to bøger i sig. T. har en tid været mere undervurderet end for-

tjent. Hans held her i livet og nære venskab med mange af datidens bedste digtere og kunstnere (H. C. Andersen tilegnede ham således Dryaden og forevige den førstefødte datters navn i Den lille Idas Blomster) beroede ganske vist bl.a. på T.s lykkelige ydre forhold og på indtrykket af hans smukke skikkelse og indtagende, idealistisk anlagte personlighed og væsen. På digtningens område var og blev T. en følsom og formfin epigon, på kunstens område mere en begejstret skøndhedsdyrker end en vurderende videnskabsmand. Men hans pligtopfyldende, uselviske og utrættelige arbejde med de opgaver som han delvis selv stillede sig, gav ham alligevel et varigt navn på tre betydningsfulde områder: folkeindeforskningen, kobberstiksamlingen og kunsthistorien. Med fuld ret indtager han blandt dem, der på Sonnes museumsfrise modtager Thorvaldsen, andenpladsen mellem Hermann *Freund og Jonas *Collin. – Tit. professor 1828. Justitsråd 1840. Etatsråd 1852. – R. 1835. DM. 1840. □Litografi af W. Heuer, 1823. Mal. af A. Koop, 1824. Buste af H. V. Bissen 1824–25 (Fr.borg), i marmor 1826 (glyptoteket), afstøbning (bl.a. Bakkehuset; kobberstiksaml.). Tegn. af samme (kobberstiksaml.). Tegn. af E. Meyer, 1824, efter denne radering af samme 1825. Afbildet på akvarel af D. W. Lindau, 1825 (Fr.borg) og på sammes mal., 1827, af osteriscene, stukket af C. E. Sonne. Mal. af C. A. Jensen ca. 1828 (Fr.borg). Afbildet på mal. af C. F. Holm, 1829 (sst.). Mal. af J. L. Lund, 1832 (Bakkehuset). Afbildet på N. Simonsens mal., 1834, af Kristusstatuens overførelse til Frue k. i Kbh. Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.) og på den tegnede nøgle dertil (Holbæk mus.). Afbildet på raderingen Dumhedens magt 1844. Tegn. af J. V. Gertner, 1845, og udateret (Fr.borg). Afbildet på sammes tegn., 1846, af salvingen 1840 (Rosenborg) og på prøvelitografiet deraf. Tegn. af Sigv. Dahl, 1846 (kobberstiksaml.). Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Tegn. af W. Marstrand, 1853, mal. af samme (Thorvaldsens mus.). Træsnit 1871 og af H. P. Hansen, 1874, efter dette litografi 1875 og træsnit 1876. Relief af Peter Petersen. Foto.

Kilder. J. M. T.: Erindr. fra Bakkehuset, 1869. Samme: Af mit livs årbøger, 1873 (ny udg. ved Carl Dumreicher I–II, 1917, anm. af Frederik Poulsen i Nord. t., 1917 465–67). J. M. T. i Nord og syd I, 1897–98 98–104. – Breve i Poul Martin Møller: Efterl. skr. 3. udg. VI, 1856 32 37–39, Breve til og fra B. S. Ingemann, udg. V. Heise, 1879 496–98, Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livstragedie II, 1904 (ny udg. 1964) 47–49 301, Frits Heide: Fra Frbg. have til Bakkehuset, 1918, Breve fra og til Chr. Winther, ved Morten Borup I, 1974 samt Poul Møller og hans familie i breve, ved samme I, 1976.

Lit. Th. Overskou: Den danske skueplads IV–V, 1862–64. Berl. tid. 10.11.1874. Nic. Bogh i Ill. tid. 22.11. s.å. Kr. Arentzen: Baggese og Oehlsenschläger V, 1875 54f 64–68. C. Otto i For romantik og hist. XIV, 1875 3–18. Samme: Af mit liv, min tid og min kreds, udg. Edg. Collin, 1879 30 45. Alex. Wilde: Memoirer, 1893 1–21. Th. Stein: J. M. T. i hans forhold til kunstkademiet, 1897. F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. akad. for de skønne kunster 1700–1904, 1904. Vilh. Østergaard i Teatret VIII, 1908–09 34–37. Carl Dumreicher i København 13.11.1908. Samme i Tilskueren XXX, 1913 I 311–20. Alb. Repholtz: Thorvaldsen og Nyso, 1911. [Christine] Stampe: Erindr. om Thorvaldsen, udg. Rigsmor Stampe, 1912. Ferd. Ohrt: Danm.s trylleformer I, 1917 52f. Hans Ellekilde i Hovedtræk af nord. digtning i nytiden, udg. Einar Skovrup I, 1920. Samme i Festskr. til Vilhelm Andersen, 1934 112–34. A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921 300 302. Vilh. Wanscher i Politiken 12.11.1924 (jfr. sst. 18.11. s.å.) og 24.11.1930. Sofie Holten i Årbog udg. af hist. samf. for Kbh.s amt, 1925 57–83. Mellem klassiske filologer, ved Morten Borup, 1957.

Papirer i Kgl. bibl.

Carl Dumreicher*

Thiele, Margrethe, 1868–1928, filolog. * 14.4. 1868 i Kbh. (Frue), † 18.1.1928 sst., urne på Ass. kgd. F: dr.phil., senere professor T. N. *T. (1838–1910) og Marie M. Trolle (1841–89). Ugift.

T. blev student 1887 fra N. Zahles skole og tog 1895 skoleembedseksamen med fransk som hovedfag, latin og engelsk som bifag. Denne eksamen benyttede hun imidlertid ikke til at søge ansættelse ved skolevæsenet, idet hun ret tidligt havde fået beskæftigelse ved oversættelse til fransk af videnskabelige arbejder. I en længere årrække besørgede hun således oversættelsen af de af Videnskabernes selskab udgivne publikationer. På dette område nåede hun at yde det absolut fremragende. Hun havde en ganske særlig evne til at sætte sig ind i vedkommende forfatters tankegang og gengive hans ord med netop det ramrende franske udtryk hvad indfødte franskmænd gentagne gange uforbeholdt anerkendte. For at sætte sig ind i de forskellige videnskabers terminologi gennemplojede hun med jernflid franske specialværker og gjorde sine optegnelser samtidig med at hun med levende opmærksomhed gjorde sine iagttagelser med hensyn til fransk sprogbrug i al almindelighed. Efterhånden som det indsamlede materiale voksede i omfang opstod ganske naturligt hos hende tanken om at udarbejde en dansk-fransk ordbog til afløsning af Sundby og Baruëls hvis utilstrækkelighed blev større for hvert år. De vanskelige forhold under krigsårene 1914–18 umuliggjorde imidlertid forskellige forsøg på at få det store foretagende i gang. Fra 1918 til sin død modtog hun en årlig understøttelse af Carlsbergfondet til

Thiele, Margrethe

fortsat indsamling af materiale, og hendes seddelkartotek nåede til sidst et imponerende omfang. Først kort før sin død kunne hun sammen med professor A. *Blinkenberg træffe de første forberedelser til udgivelsen af ordbogen der 1937 forelå trykt under titlen A. Blinkenberg og M. Thiele: *Dansk-fransk Ordbog*, et hovedværk der næppe ville være blevet dette uden hendes uegennyttige og opofrende arbejde. Kartoteket overgik efter hendes død til Det kgl. bibliotek. □Foto.

Kr. Sandfeld i A. Blinkenberg og M. Thiele: *Dansk-fransk ordbog, 1930–37* (optr. i 3. udg. 1975–77 m. fransk overs.). – Papirer i Kgl. bibl.

Kr. Sandfeld*

Thiele, Thorvald Nicolai, 1838–1910, astronom, aktuar, matematiker. * 24.12.1838 i Kbh. (Slotsk.), † 26.9.1910 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: inspektør ved kobberstiksamlingsen, senere etatsråd Just Mathias *T. (1795–1874) og Hanne Aagesen (1819–92). ~ 29.3.1867 i Kbh. (Frue) med Marie Martine Trolle, * 28.10.1841 på Frederiksgave, † 21.6.1889 i Kbh. (Trin.), d. af forpagter på Frederiksgave, senere ejer af Krabbesholm, Voldborg hrd., justitsråd Lars T. (1803–75) og Nicoline Margrethe Møller (1812–86). – Far til Margrethe *T.

T. begyndte studiet af astronomi 1856 efter at være blevet privat dimitteret. Allerede 1859 fik han universitetets guldmedalje, og 1860 tog han magisterkonferens med astronomi som hovedfag. Han fortsatte sine studier som assistent ved observatoriet, og 1866 erhvervede han doktorgraden på afhandlingen *Undersøgelse af Omlovsbevægelsen i Dobbeltstjernesystemet Gamma Virginis*. – T. blev herefter stærkt optaget af forsikringssspørgsmål. Han var virksom ved oprettelsen af livsforsikringselskabet Hafnia i hvis direktion han indtrådte. Indtil 1901 var han matematisk direktør, og fra 1903 til sin død direktionsens formand. – 1875 udnævntes T. til professor i astronomi og direktør for observatoriet, en stilling han bestred til 1907. Han var medlem af konsistorium fra 1895 og var universitetets rektor 1900–01. Han indvalgte i Videnskabernes selskab 1879. Den spredthed som synes at præge T.s karriere er mere tilsyneladende end virkelig. I hans tid var der en rig udvikling af den anvendte matematik, og i denne deltog T. virksomt. Selv var han påvirket af den en snes år ældre Ludvig *Oppermann, som iøvrigt også en tid var knyttet til Hafnia. I astronomien var det mest den celeste mekanik der optog ham. Det var således ham der satte gang i de numeriske undersøgelser over trelegemeproblemet der senere videreførtes af Elis *Strömgren. lagttagel-

seslæren havde hans særlige interesse. Herom skrev han ud over nogle vægtige specialafhandlinger to bøger: *Forelæsninger over almindelig lagttagelseslære*, 1889 og *Elementær lagttagelseslære*, 1897, den sidste også i engelsk udgave som *Theory of Observations*, 1903. 1909 kom hans *Interpolationsrechnung*. Inden for den rene matematik interesserede han sig især for tallærens filosofiske begrundelse. Hans arbejde på dette felt har dog næppe sat varige spor.

T. var virksom som igangsætter. I en periode stod hans hus på visse aftener åbent for matematikere, og han var en af stifterne af Matematisk forening 1872. Særlig vigtig var hans indsats til fremme af forsikringsvidenskaben. Selv arbejdede han med konstruktionen af dødelighedstavler men publicerede kun lidt herom. Han var med til at stifte Aktuarforeningen 1901 og virkede ivrigt for at skaffe aktuarerne den indflydelse på selskabernes ledelse som deres særlige indsigt berettiger dem til. Foreningen lod til hans 70-årsdag præge en medalje til hans ære. T. var ikke den fødte akademiske lærer. Hans fremstillingsform såvel i tale som skrift var ikke altid let at følge. Hans trang til at søge ned til det grundlæggende gav næppe udbytte for de jævne studerende der kunne finde hans fremstilling tåget. Men han øvede varig indflydelse på dem der magtede at følge ham. □Stylografi af Constantin Hansen, 1847. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1897 (Vidensk. selskab), skitse til T.s portræt af samme. Træsnit af H. C. Olsen, 1907. Medalje af S. Lindahl, 1908. Mal. af H. Vedel, 1909 (Hafnia), hertil skitse af samme (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1866 94f. – J. P. Gram i *Nyt t. for matematik*, 1910 B 73–78. Samme i *Dansk forsikrings-årbog VII*, s.å. 26–37. N. E. Norlund i *Fysisk t. IX*, 1910–11 1–7. H. G. Zeuthen i *Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl.*, 1910 75–77.

V. Th. Jørgensen (Poul Heegaard)

Thiele, Johan Valdemar, 1881–1950, forsikringsdirektør. * 6.12.1881 i Kbh. (Holmens), † 17.10.1950 på Usserød sygehus, begr. i Kbh. (Vestre). F: boghandler Just Sophus Anton T. (1846–1923) og Magdalene (Malin) Gustafva Eklund (1853–1917). ~ 1° 8.4.1903 i Kbh. (Holmens) med Anna Ørsted, * 29.7.1881 i Kbh. (Frue), † 22.10.1918 sst. (Frue), d. af grosserer Lauritz Jacob Ø. (1849–86) og Cathrine Vilhelmine Sorensen (1850–1924). ~ 2° 25.3.1920 i Paris med Rigmor Bundgaard Hansen, * 3.8.1890 i Gammelby, Læborg sg., † 27.7.1979 i Odense (Skt. Knuds), d. af forretningsfører Niels Jørgen H. († 1912) og Anna Bundgaard († 1938).

T. begyndte sin karriere inden for forsikringsbranchen 1898 da han blev ansat i Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring. Her var han i tyve år indtil 1918, først som assistent, senere som sekretær og kontorchef. 1918 flyttede han til Nordisk Gjenforsikrings Selskab hvor han de to første år var sekretær for 1920 at blive administrerende direktør, en post han beklædte frem til 1948. Fra 1940 til sin død var han tillige medlem af bestyrelsen for Nordisk Gjenforsikrings Selskab. Det krævede et betydeligt arbejde af T. at opnå både de sproglige kundskaber og den specialviden der var nødvendig for at drive international genforsikring, men det lykkedes i den grad, at han hurtigt blev anset som et af landets dygtigste genforsikringsspecialister. Også på andre felter blev der trukket på T.s arbejdskraft. Han var 1927–48 medlem af Assurandør-societetets komité og blev 1933 valgt til dets formand, men allerede året efter trak han sig tilbage fra denne post på grund af svigtende helbred. T. var også medlem af bestyrelsen for en række forsikringselskaber, fx Danske Lloyd fra 1929 til sin død (formand fra 1933), Nordisk Livsforsikrings-Aktieselskab fra 1934 til sin død (næstformand fra 1937) og Nordisk Brandforsikring fra 1927 til sin død. Uden for forsikringsbranchen sad T. i bestyrelserne for Handelsbanken 1936–50 (næstformand 1948–50) og for De forenede Bryggerier 1935–50. – R. 1931. DM. 1948. □Foto.

G. E. Riemann i Dansk forsikrings-årbog 1948 8–10. Børsen 18.10.1950. K. Rostock-Jensen i Assurandøren LV, s.å. 607f. Leif Koefoed i Dansk forsikrings tid. LVIII, s.å. 39. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Thielo, Carl August, 1707–63, musiker, skuespilentreprenør. * 7.2.1707 i Kbh., † 2.12.1763 i Høsterkøb, begr. i Birkerød k. F: senere organist ved Frelsers k. i Kbh. Johann Hiob T. (1682–1735, ~ 2° 1712 med Sara Meinertsdatter, † 1725) og Hedvig Behner († 1708). ~ 1° 5.11.1733 (trolovet 6.7.s.å. i Garn.) med Judithe Kielsen, begr. 27.4.1748 i Kbh. (Trin.). ~ 2° 1750 (kop. Nic. 24.1.) med Anna Marie Lassen, * 31.7.1736, † tidligst 1813. – Far til Caroline *T. Efter eget udsagn havde T. fra sit ottende til sit tolvte år lært klaverspil i Sachsen. Denne undervisning, som indbefattede et toårigt kursus i generalbas, var imidlertid meget mangelfuld, og først da den berømte hoforganist fra Weimar, musikforfatteren J. G. Walther, tog sig af den musikbegavede yngling kom der gang i studierne. Som attenårig drog T. 1726 tilbage til Kbh. hvor han nedsatte sig som musikpædagog. Det var kun en ussel bestilling dengang; T. påstod selv at han kunde „næppe nære sig for Sult“, og

det var højst uheldigt når folk mærkede „at Hunger og Kummer ligesom kiger en ud af Øynene“. 1739 blev han organist ved Kastelskirken hvor han 1743 mod protest fra præsten fik opført sit passionsoratorium *Seelige Betrachtungen unter dem Kreutze Jesu Christi*. Denne stilling som han varetog i fem år forbedrede dog ikke hans finanser i synderlig grad thi han havde kun 46 rdl. i årlig løn. „Nu gjør enhver sin Regning“, skriver han, „om jeg som Organist med Kone og Børn derved kunde leve“. 1746 udsendte T. en lærebog i musik *Tanker og Regler fra Grunden af om Musiken, for dem som vil lære Musiken til Sindets Fornøjelse saa og for dem som vil gjøre Fait af Claveer, General-Bassen, og Synge-Kunsten*. Den blev udgivet på opfordring af Det musikalske societet og er det første på dansk sprog affattede musikpædagogiske værk der er udkommet i Kbh. Det behandler den almindelige musiklæres hovedlinjer og giver en vejledning i klaverspil, generalbas og sang med træk til interessant belysning af musikforholdene i København.

Støttet af Ludvig *Holberg fik T. 30.12.1746 af kongen et privilegium ifølge hvilket det blev ham tilladt i Kbh. at „anrette danske Skuespil efter den Plan, som forhen af Os elskelige Ludvig Holberg er bleven lagt“. Han samlede en trup, blandt hvis medlemmer hans purunge datter Caroline fandtes, og 14.4.1747 åbnede den danske komedie i Bergs hus i Læderstræde. Der opstod meget hurtigt uenighed mellem direktøren og skuespillerne som nægtede at spille i en række stykker T. havde skrevet, de tre efterstykker *Spøgelset med Klokkeren, Den nyeste Mode, Den alt forsildig angrede Sviir* og treaktskomedi *en Fruentimmer Huusholdning*, alle 1747. Det er til disse stykker Holberg siger når han et sted taler om nogle „vanskabte og ublu smaa Skuespil, som vare komne for Lyset og var forfattede saaledes, at alle fornuftige Folk væmmedes derved og foragede sig derover“. Uenigheden mellem direktøren og personalet antog efterhånden en meget fjendtlig karakter og medførte endogså standsninger af forestillingerne. En aften i midten af juni erklærede aktørerne at de ikke vilde optræde medmindre T. ville forpligte sig til at gøre dem delagtige i privilegiet, og tvunget af deres faste og bestemte holdning måtte den uheldige teaterdirektør gå ind på dette forlangende. Kongen forærede nu aktørerne grund til det nye komediehus på Kongens Nytorv og udstedte et privilegium hvori det bestemtes at T. til gengæld for at han overdrog sine rettigheder til skuespillerne skulle nyde det samme beløb som de fornemste aktører hvilket bestod af seks rdl. om ugen. Selv om T. havde måttet nedlægge sit di-

Thielo, Carl

rektorhverv virkede han dog på forskellig måde ved skuepladsen, bl.a. som musikalsk rådgiver og arrangør, klaverstemmer, nodeskriver og akkompagnatør i orkestret. Denne mangesidige virksomhed gav sig udslag i at T. 1751 begyndte at udgive størstedelen af den musik han i årene frem til sin død arrangerede til brug for Den danske skueplads, dels af sin egen og kollegaen J. H. Freithoffs musik, dels af andre, mest anonyme kompositioner. Det drejer sig om tre bind af *De Oder* som paa den Danske Skueplads udi Kiøbenhavn ere bleve opførte I, 1751 (2. udg. 1752), II, u.å., III, 1753 og en noget ændret udgave med titlen *Musikalske Comodie-Stykker I–III*, 1755. 1761 kom et fjerde bind af komediestykkerne der ikke kan korrespondere med et muligt tidligere forekommende, nu tabt bd. IV, 1754, af oderne, da det indeholder melodier til stykker opført i slutningen af 1750'erne. Desuden udgav T. en samling *Oden mit Melodien*, Kbh. 1754, indeholdende verdslige tyske viser, flest til tekster af Aug. Ossenfelder, et par hæfter danse-musik og en samling *Gallanterie-Stykker til Claveret*. 1753. Med iver tog T. fat på sin musikpædagogiske virksomhed. Hans Tanker og Regler tilfredsstillende ikke længere tidens krav, da „Musikens Gusto forandrer sig hvert tiende Aar“, og derfor udgav han 1753 en ny lærebog: *Grund-Reglen wie man bey weniger Information sich selbst die Fundamenta der Music und des Claviers lernen* kan som dog ikke fik nogen særlig venlig modtagelse i Tyskland. 1762 fulgte *Musikalsk Underretning af Messe for Alteret*. Havde T. udvist en betydelig flid som udgiver af musikaler og musikpædagogiske arbejder var han ikke mindre energisk som forfatter og litterat. Mest iøjnefaldende er en række bindstærke romaner med mere eller mindre tydeligt udtalt moraliserende tendens. Heller ikke på dette felt var T.s evner overbevisende, men ikke desto mindre står han som den første herhjemme der både bidrog til den realistiske eventyrroman og skabte de første borgerlige romaner på dansk. Til den første art hører *Charlotte eller forunderlige Tildragelser med Frøken von Weisenøe I–III*, 1757–58 og hans bedste roman *Matrosen som bliver Kejser i Muratapa og derefter igjen Matros*. 1759 med forbillede i Holbergs Niels Klim, til den anden *Vilhelmine eller den rige Kone i America*. 1761, og *Cecilia eller den ugudelige Datters selsomme Tildragelser*. 1763 inspireret af Samuel Richardsons borgerligt patetiske romaner. Endvidere kan nævnes *Den unge Uglenspeil*, *Fruentimmer-Hospitalet* og *Den borgerlige Hovmesterinde* (alle 1759), *Den grønne April*. 1760, de to sidste med melodier, *Den angennemte May-Maaned*. 1762, og endelig ugebladet *Spionen*.

1758. T. havde altid haft høje tanker om sin musikalske virksomhed, hvad der tydeligt lyser ud af hans skrifter. Han ville da også gerne på en eller anden måde have en anerkendelse for sin flid, og 26.1.1757 indsendte han en ansøgning til universitetet hvori han anmodede om at blive benådet med titlen professor; men konsistorium frarådede enstemmigt at bevilge det. 1762 købte T. et husmandssted i Høsterkøb, men døde før han fik installeret sig.

Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886. Ludv. Holberg: Samtl. comedier. Jubeludg. ved F. L. Liebenberg III, 1888. L. Koch i Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 173–76. Jul. Martensen i Museum, 1894 I 24–32. C. Thrane: Fra hovfiviolonernes tid, 1908. E. Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 456 502. Torben Krogh i Musikhist. ark. I, 1931–39 I–100. Hakon Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936. Fr. Tobiesen i Hist. medd. om Kbh. 3.r.IV, 1940–41 259–77. E. Winkel i Levende musik I, 1942 114f. S. H. Poulsen i Dansk kirkemusikertid. XXXIX–XLI, 1942–44 fl.st. Anne E. Jensen: Studier over europæisk drama i Danm. 1722–70 I–II, 1968. N. M. Jensen i „Hvad Fatter gjør . . .“, tilegnet Erik Dal, 1982 210f. – Papirer i Kgl. bibl. (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Det kgl. bibl.).

Nils Schiørring (Torben Krogh)

Thielo, Caroline Amalie, 1735–54, skuespiller. * 1.3.1735 i Kbh. (Garn.), † 5.2.1754 sst., begr. på Nic. kgd. F: organist, teaterdirektør Carl *T. (1707–63) og Judith Kielsen († 1748). Ugift. Skønt kun tolv år gammel spillede T. – ifølge et vidnesbyrd fra Ivar *Als – Agnès i *Fruentimmer-skolen* på interimsscenen i Læderstræde, og da komediehuset på Kongens Nytorv 18.12.1748 blev åbnet medvirkede hun som Agnethé i *De tre Rivaler*. Hun blev teatrets første fremstillinger af elskerinderoller, smuk, ombejlet og i høj grad let-sindig. På J. M. *Preislers stik efter Pilos forsvundne maleri, et af vore skønneste kobberstik, ligner hun en af 1700-tallets dronninger, rank af holdning med meget talende øjne, flot af skikkelse, udstrålende rokokoenes charme, en „lækkerbiskken“, vidner den franske kritiker de La Beaumelle, der ville gøre det samme indtryk i Ludvig XV's Paris som i Frederik Vs Kbh. Hendes navn er knyttet til Holbergs Leonore, Isabella i *Don Ranudo*, Leanders usynlige og Lucilia i *Melampe*, hvor hun beherskede versformen, men uden for scenen satte mesteren ingen pris på hende; ordene om dem, der „nære sig ved ublu Midler“ i Tordenbrevet af 17.5.1753 til aktørerne kan være møntet på hendes intime forhold til den russiske minister, baron J. A. v. Korff, til hvem hun kort før sin død i ydmyg tone dedicerede sin oversættelse af Saint-Foix' komedie *Deucalion* og *Pyrtha* som opførtes i dec. 1753

med hende og C. P. Rose i titelrollerne. Th. Overskou fortæller at Holbergs åbne udtalelser om hendes letfærdige liv medførte at hun stævnedes ham for æresfornærmelse, men da det aldrig har været muligt at finde arkivalier om denne sag må vi tro at den – fortællingens rigtighed forudsat – er blevet hævet på grund af parternes død som indtraf med en uges mellemrum og få dage efter at T. havde spillet en af sine glansroller, Sophronia i P. Calderóns komedie *Livet er en Drøm*. Nogen sikker viden om hendes talent blev ikke levnet os, men vi ved at hun gjorde stor lykke ikke blot som Agnès i Fruentimmerskolen, men som lunefuld kokette og pikant verdensdame. Det var dog mest Preislers stik og hendes pludselige, ikke opklarede død, der bragte hende navnkundigheden. Nogle mente at døden skyldtes et „slag“, andre berettede at det var en heftig feber som rev hende bort. Begivenheden vakte uhyre opsigt i den lille hovedstad til hvis chronique scandaleuse den attenårige skønhed havde givet rigelig næring. Hundrede år senere fremkom Th. Overskou med et usandsynligt rygte som gik ud på at årsagen til T.s død var en kraftig åreladning, som baron Korff lod sin kamertjener foretage fordi hun havde genfortalt nogle af frimureriets hemmeligheder han skulle have betroet hende. □Min. af Vigilius Erichsen (?) for 1752. Malet i hel figur af A. Thornborg udst. 1754 (tabt). Stik af J. M. Preisler, 1756, efter mal. af C. G. Pilo (tabt), efter stikket min. i tabatière (Kunstinstrumuseet) og træsnit 1863 og 1874. Stik af J. M. Bernigeroth, 1755, efter mal. af F. C. Cramer (tabt). Mal. tilskrevet Pilo. Mal. (Gavnø). Mal. af P. Als, 1767 (?).

Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. Ludv. Holberg: Samtlige comœdier ved F. L. Liebenberg. Jubeludg. III, 1888 35–37. [H. C.] Bering Liisberg: Kvinder i da. hist., 1916 32–48. T. Krogh i Musikhist. arkiv I, 1931–39 10. Rob. Neiiendam i Danm. i fest og glæde, red. Jul. Clausen og T. Krogh III, 1935 256f. Fr. Tobiensen i Hist. medd. om Kbh. 3.r.IV, 1940–41 259–77 523–31 og 4.r.I, 1947–49 604f. Em. Sejr i Århus stiftsid. 4.2.1954.

*Robert Neiiendam**

Thielsen, Evald, 1851–1916, frihavnsdirektør. * 20.9.1851 i Kbh. (Frue), † 8.3.1916 sst., begr. sst. (Vestre). F: grosserer Wilhelm Christian Emil T. (1821–84) og Louise Petræa Cecilie Rée (1825–98). ~ 7.11.1884 i Kbh. (Johs.) med Olga Helene Plenge, * 13.11.1859 på Hardenberg, † 8.8.1918 i Kbh., d. af forpagter på Hardenberg, senere ejer af Gislinge Wilhelm Peter P. (1819–1902) og Emilie Frederikke Berendsen (1824–81).

Efter at have taget studentereksamen 1868 fra v. Westens institut og n.å. filosofikum blev T. 1870

bestyrer af dampmøllen i Nykøbing F. som han senere overtog for egen regning sammen med dampmøller M. Bay. 1883 loste han grossererborgerskab i Kbh. hvor han bl.a. repræsenterede dampmøllen, og ved faderens død blev han direktør for Korntørrings- og Oplagsmagasinet hvor han ved sin dygtige ledelse vakte så megen opmærksomhed at han fra det øjeblik da frihavnsplanerne antog fast form var designeret direktør. T., der i øvrigt på et tidligere tidspunkt havde stillet sig skeptisk over for frihavnstanken trådte allerede i funktion i april 1891 da frihavnsaktieselskabet konstitueredes mens frihavnen først åbnedes for trafikken 9.11.1894. Som meddirektør havde han først C. D. Hage og senere M. v. Schmidten, men over for offentligheden stod han som den egentlige leder. På denne udsatte post undgik han vel ikke kritik, men i de vanskelige år da kampen stod mellem Emil Glückstadt og C. F. Tietgen for og imod frihavnen – indtil forsoningen ved skydebanefesten 5.10.1895 – og hvor der ofte var uro med havnearbejderne nedlagde han et betydeligt arbejde til fremme af frihavnsens interesser, og det lykkedes ham at føre den frem til en sikker og betydende position. Da han 1913 trådte tilbage var den samlede tonnage der årlig anløb frihavnen vokset fra ca. 260 000 registertons til omkring 1600 000 registertons hvorved man nærmede sig grænsen for hvad havnen i dens daværende udstrækning formåede at yde. Han fortsatte til sin død som bestyrelsesformand i frihavnsaktieselskabet og var i øvrigt knyttet til flere store virksomheder. Således beklædte han formandsposten i Kbh.s dampmøller og sad i bestyrelsen for Nordisk Textil A/S og Det danske Kulkompagni. Med en værdig og bestemt optræden ved visse lejligheder forenede han et indtagende væsen hvorved han vandt sig mange venner, og samtidig udfoldede han i det stille megen privat godgørelse. – R. 1894. DM. 1904. □Træsnit 1894. Mal. af Knud Larsen, 1913. Foto.

Josef Fischer: Hartvig Philip Rée og hans slægt, 1912 71. Søndagsposten 28.10.1894. Børsen 14.9.1913 og 1.10. s.å.; sst. 10.3.1916. Nationaltid. 9.3. s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Thierry, Jean Hugo, 1869–1958, læge, generalkonsul. * 3.3.1869 på Lönstorp, Skåne, † 10.9.1958 i Valparaiso, begr. sst. F: proprietær, senere til Emdrup Iadegård og Over Lojstrup, Einer Christian Arnold Laurentius T. (1843–1923, ~ 2° 1894 med Elina Vilhelmine Caroline Sünckenberg, 1848–1921) og Thora Mathilde Müller (1840–92). ~ 17.6.1896 i Kbh. (b.v.) med Marie

Thierry, Jean H.

Nicoline Sørensen, * 4.7.1866 i Vejle, † 18.7.1950 i Valparaiso, d. af prokurist i Magasin du Nord Hans Jordt S. (1815–1908) og Frederikke Mathilde Martini (1834–1933).

T. kom med forældrene til Danmark 1877, blev student 1887 fra Nørrebros latin- og realskole og tog medicinsk embedseksamen 1895. Efter at have været kandidat på kommunehospitalet, Gruts øjenklinik, Schmiegelows ørekl. og London Royal Ophthalm. Hospital rejste T. 1896 til Chile, tog s.å. lægeeksamen i Santiago og nedsatte sig 1897 som praktiserende læge i Valparaiso. Med stor energi kastede han sig her ind i en række opgaver som han løste med stor dygtighed og usædvanlig menneskekærlighed. Hans indsats blev i høj grad støttet af hustruen der havde fremragende administrative evner samt sprogkundskaber. Det mest markante resultat af deres alsidige virke var oprettelsen af et børnehospital på privat filantropisk basis. Ideen blev oprindelig udkastet af den amerikanskfødte Emily W. de White, men det var T. og hans hustru der blev de bærende kræfter i det tiårige arbejde for at få hospitalet rejst og for at skaffe midler, stab og udstyr til dets drift. Her var bl.a. Pedro *Wessel en stærk støtte, og væsentlige tilskud kom fra en årlig børnehjælpsdag som parret fik organiseret efter dansk mønster. Hospitalet var fuldt etableret omkr. 1915 med poliklinik og sengeafdelinger (1970: 103 senge), operationsstuer, røntgenklinik, laboratorier, apotek, mejeri og vaskeri, og det stod som en mønsterinstitution for hele Sydamerika. Fra 1963, fem år efter T.s død, hed det officielt Hospital de Niños Jean y Marie Thierry de Valparaiso. Tre en halv mio. ambulante behandlinger og 85 000 indlæggelser gennemførtes indtil politiske problemer og et voldsomt jordskælv 1971 umuliggjorde fortsat drift. Hospitalets oprindelige støtteselskab af 27.4.1905 arbejder dog fortsat for børnevelfærd. I tilknytning til hospitalet etablerede T. 1918 en skole for sygeplejersker (drives fra 1932 af den offentlige sundhedstjeneste), som han ledede, og hvortil han skrev lærebøger der fik skelsættende betydning. Til begge institutioner skaffede han sygeplejersker fra Danmark, af hvilke må nævnes Kamma Tvede Jakobsen (1889–1972) der i 40 år var en uundværlig medarbejder.

T.s indsats på børnehospitalet medførte at han fik tilsyn med flere andre hospitaler hvor han gav impulser til mange forbedringer. En årrække var han formand for sundhedsstyrelsen, 1914, 1929 og 1933 præsident for Chiles medicinske selskab og fra 1942 livsvarig ærespræsident, præsident for det oftalmologiske selskab fra 1928 i egenskab af højt anset øjenspecialist, medlem af det medicinske fakultet ved Chiles

universitet 1941. I vide kredse og især inden for sundhedssektoren var T. påskønnet for sit utrættelige initiativ, sin arbejdsiver, usnobbethed, fordringsløshed og filantropiske indstilling. Han og hans hustru fik høje officielle påskønnelser, blev begge 1940 udnævnt til æresborgere i Valparaiso og modtog begge den store guldmedalje for borgerdyd og ordenen del Merito i hhv. storkors- og storofficergraden. Deres hjem var samlingssted for skandinaver i Valparaiso, og det skyldtes dem at der 1911 blev stiftet en skandinavisk hjælpeforening der fik eget bibliotek. T. var dansk generalkonsul 1904–49. – R. 1907. DM. 1922. K². 1928. K¹. 1937. □Foto.

J. H. T.: A mis descendientes, Valparaiso 1953 (dupl.). – [Georg Andrésen] i Århus stiftstid. 27.2.1949. Historia del Hospital de Niños Jean y Marie Thierry, red. Pedro Uribe Concha, Valparaiso 1981. – Horsens avis 26.8.1950 (om Marie Thierry). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Niels Alsted

Thiess, Axel Holger, 1860–1926, humoristisk tegner. * 17.5.1860 i Diernisse ved Fåborg, † 25.3.1926 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: lærer Hans Frederik Henrik T. (1811–72) og Anna Caroline Liebe, adopt. Fich (1821–1902). Ugift.

T. forlod latinskolen i Odense dec. 1875, gik på Teknisk skole der og tog så til Kbh. hvor han kom ind på kunstakademiet okt. 1876 og samtidig tiltrådte som xylograflærling hos F. *Hendriksen. Akademiet søgte han til udgangen af 1880, men nåede ikke videre end forberedelsesklassen. Allerede i læretiden var T. humoristisk tegner og brugte sin streg i mere privat illustrationsvirksomhed. Han trådte offentligt frem som journalist og tegner ved Avisen og leverede 1883–1900 hver dag dette blads satiriske forside-tegning hvilket dengang var noget nyt. Dette fortsatte han i Vort Land og København; tillige gled han ind som flittigt medarbejder ved den specielle humoristiske presse, Punch, Puk, Klods Hans og ikke mindst Blæksprutten. 20 år i træk samlede han årlig 50 tegninger til et hæfte humoresker. Det første udkom 1884, og 1915–19 udgav han på lignende måde sine mandagsbilleder til Vort Land i hæftet Aarets Karikaturer I–IV. Foruden nogle mindre, humoristiske publikationer har T. med bistand af andre forfattere skrevet folkekomedierne *Gutter ombord*, 1889 (sammen med A. Blichfeldt og Paul Marcussen) og *Gennem Ild og Vand*, 1910, der begge nåede et utroligt antal opførelser over hele landet; endvidere farcen *Fine Fremmede* og nogle *Marine-Minder ombord og i Land*. 1924 med erindringer fra hans tjenestetid med værnepligt ved marinen. – T. repræsenterer det gode københavner-

humør. Hans vid var harmløst, hans satire uden brod, elskværdigt skælmeri og munterhed de mål han tog sigte på. Han var meget mere forlystelsesråd end satiriker. □ Karikaturtegn. 1881. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt bl.a. i Klods-Hans 1901, 1906 m.fl. (bl.a. Fr.borg og Kgl. bibl.). Tegn. af H. Jensenius, 1918 (Fr.borg), 1922 (sst.) m.fl. (bl.a. Kgl. bibl.). Tegn. af Sven Brasch (sst.). Tegnet selvportr. Foto.

A. T. i Journalisten VIII, 1912 86. – C. E. Jensen: Karikaturnaturalbum II, 1907 446–52. Berl. tid. 25.3.1926. Nationaltid. s.d. Politiken 26.3. s.å. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, [1946]. Folkestyret i da. humor, red. Aage Svendstorp og Poul Møller, 1949.

*Sigurd Schultz**

Thiessen, Carsten, se Matthiæ, Christian.

Thietmar, se Tymme.

Thing, Børge Agergaard, 1917–71, blikkenslager. * 18.4.1917 i Herning, † 30.6.1971 i Gentofte, urne på Bispebjerg kgd. (ukendtes grav). F: kædeskærer Niels Magnus Simonsen T. (1873–1953) og Ane Marie Bolesen (1872–1951). ~ 14.3.1942 i Kbh. (b.v.) med Dora Recht, * 10.11.1919 i Kbh. (Mos.), d. af handelsrejsende Leiser R. (1887–1952) og Malka Becker (1886–1960).

Efter afslutning af folkeskolen i Herning blev T. uddannet som blikkenslager, svend 1936, og 1938 blev han medlem af Danmarks kommunistiske partis Bispebjerg afd. Allerede 1942 begyndte han med illegalt pressearbejde og deltog samtidig i sabotageaktioner, en tid tilsluttet de spanskefrivilliges (KOPA) undergrundsformation, indtil han i foråret 1943 blev knyttet til BOPA (Borgerlige partisaner) hvor han blev afdelingsleder og febr. 1944 aktionschef. Organisationen udførte 1942–45 op mod 800 sabotageaktioner, de mest betydelige under T.s ledelse. Fra dec. 1942 var han fuldtids illegal under dæknavnet „Brandt“. 18.4.1943 blev han arresteret af dansk politi, men blev 27.8. ved hustruens hjælp befriet fra Vestre fængsels afdeling på Kommunehospitalet. □ Foto.

Børge Brandt og Kaj Christensen: Sabotage, 1945. Frit Danm.s hvidbog II, 1946.

Bjarne Kudsk Maurer

Thirslund, Jens, 1892–1942, keramikker. * 24.10.1892 i Kolding landsg., † 29.3.1942 i Kbh., urne på Hørsholm kgd. F: købmand Jens Hansen T. (1850–98) og Elise Nielsine Flensburg (1863–1953). ~ 7.3.1914 i Næstved med Stella

Kähler, * 7.9.1886 i Næstved, † 17.6.1948 på Frbg., d. af keramikker Herman A. *K. (1846–1917) og Jansine E. C. Berg (1848–1901).

T. blev efter at have bestået realeksamen malersvend, besøgte Teknisk skole i Kbh. og rejste derefter på professionen i Tyskland 1912–13 hvor det blev af afgørende betydning for ham at han i Berlin lærte den persiske keramik at kende. Efter sin hjemkomst knyttedes han til Käblers fabrik i Næstved, foretog endnu en rejse til Tyskland og Holland, men holdt sig senere hjemme. Hos Kähler blev han teknisk og kunstnerisk leder og vakte straks ved en udstilling i Forening for kunsthåndværk på Charlottenborg 1919 opmærksomhed som en frodig og idérig keramikker. Anerkendelsen voksede på senere udstillinger i Amsterdam, Haag, New York og i Kunstforeningen i Kbh. april 1922 hvor han sidstnævnte sted udstillede sammen med Kai *Nielsen. T. var den fødte keramikker med udpræget sans for form, stof og farvevirkning. Han var en fremragende tegner og beherskede pensel-teknikken med mesterskab. Han var i besiddelse af et improvisatorisk talent, fulgte sin frodige fantasi frie flugt i dekorative figurer og ornamenter, tinglasurerne eksperimenterede han fortsat med. Både i fade og skåle lagde han sin idérigdom og fantasi for dagen, men hans specielle felt var fliser, kakler og kaminer. Han er repræsenteret i Kunstindustrimuseet, Metropolitanmuseet i New York og flere samlinger. Efter H. H. C. Käblers død 1940 blev T. direktør for Käblers fabrik sammen med konsul R. Grønholt og H. H. C. Käblers søn Herman J. Kähler, men fratrådte stillingen nov. 1941. 1939 udgav han bogen *Kähler-Keramik gennem hundrede Aar*. □ Buste af Ib Uffe Wolffbrandt, 1947. Foto.

Emil Hannover i Det danske kunstindustrimuseums virksomhed, 1919 67; sst. 1920–21 116. Henry Madsen i Skonvirke V, 1919 124. Ivan Munk Olsen sst. VI, 1920 81–88. Sig. Schultz i III. tid. 5.9.1920. Samme i Nationaltid. 30.3.1942 og 30.10. s.å. Hugo E. Gammelby i Nyt t. for kunstindustri, 1940 81–86.

*Georg Nygaard**

Thise, Jens, pseudonym for Møller, Jens Madsen, 1868–1955, forfatter. * 16.8.1868 i Tise sg., Hjørring amt, † 25.1.1955 sst., begr. sst. F: gård-ejer Mads Christensen (1825–1902) og Marie Jensdatter (1835–99). Navneforandring fra Madsen til Møller 18.5.1905. ~ 14.4.1893 i Tise med Marie Charlotte Ovesen, * 1.1.1866 i Tise sg., † 4.9.1945 sst., d. af gårdejer Ove Sørensen (1823–1901, ~ 2° med Dorthea Marie Pedersen, 1844–1909) og Karen Marie Jensdatter (1833–69).

Thise, Jens

Trods tidligt vakte litterære interesser forblev T. ved landbruget og overtog 25 år gammel sin fodegård. Efter endt skolegang besøgte han gennem flere vintre sognets aftenscole og kom 1892 på Stenum højskole. I øvrigt har han skaffet sig uddannelse ved læsning på egen hånd. Stærkt påvirket af en bedstefars livlige fortællinger og af hjemegnens rige sagnverden begyndte han i ungdomsårene at skrive; men først 1904 udkom hans første bog *Niels Klinker*, en række lunerige beretninger om en omstrejfer og original. Bogen er skrevet på egnens dialekt for hvis skønhed og udtryksfuldhed Ove Grønborg havde åbnet den hjemstavnsbundne forfatters øre. Med sin debut vandt T. en stor læserkreds i landsdelen der vedkendte sig skildringens gyldighed. T.s næste bog *Mosekongens Brud*, 1906 var skrevet på rigsdansk og vakte mindre opmærksomhed; men da han i *Niels Klinkers Saga*, 1910 vendte tilbage til dialekten havde han atter et lydhørt publikum. Nu fulgte *Per fra Mosen*, 1911, *Bliksmedens Nytaarsgilde*, 1915, *Solhverv*, 1918 og endelig T.s hovedværk, en fire bindes roman om vendsysselsk bondeliv *Sognefogdens Pigebørn*, 1918, *Sognefogdens Svigersønner*, 1919 og *Livet i Sognefogedgaarden I–II*, 1922–23. Denne vor litteraturs omfangsrigeste roman på dialekt giver en række træfsikre billeder af livet i Vendsyssel og adskillige typeskildringer af blivende værdi. Bogen er blevet solgt i flere oplag og senere af forfatteren oversat til rigsdansk. Efter sognefoged-bøgerne er fulgt en lang række fortællinger og digte, *Sol og Graavejr*, 1920, *Det døde Punkt*, 1924, *Smørkræmmeren. Thise Marked*, s.å., *List og Lune*, 1926, *Gløder fra Arne og Esse*, 1932, *Stejle Viljer*, 1941 samt to digtsamlinger, *Muld og Mæle*, 1935, *Slægt og Stavn*, 1940 og omkring et dusin komedier som er blevet opført af dilettanter over hele landet, især dog i Nordjylland. 1943 udkom *Fra Barndommens Land*, første del af T.s erindringer der afsluttedes med et femte bind 1951. – T. er vendelboernes digter fremfor nogen, en folkelig forfatter der ved sit nøje kendskab til hjemstavnen og dens folk, sit lune og sin medfølelse har givet værdifulde bidrag til forståelse af denne landsdels egenart. – R. 1938. □ Fire tegn. af Lars Nielsen. Foto.

Udg. Fortællinger I–X, 1946.

Kilder. Erindr. I–V, 1943–51.

Lit. Thomas Olesen Lokken i Den nye lit. VI, 1929 215–22. Jul. Plesner i Højskolebl., 1935 600f. Peter Chr. Pedersen: Vendsysseldigteren J. T., 1938. Hus og hjem 13.6.1940. Knud Sonderby i Landet 26.9. s.å. Vendsyssel tid. 11.8.1948 og 25.1.1955.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

K. K. Nicolaisen*

Thiset, Anders, 1850–1917, genealog, heraldiker. * 25.2.1850 i Kbh. (Garn.), † 14.7.1917 sst., begr. i Tårnbæk. F: kvartermester, senere overvagtme-ster ved livgarden til hest Hans Andersen T. (1817–64) og Ane Kirstine Rasmusdatter (1824–76). ~ 1° 7.12.1877 i Kbh. (Johs.) med Ingeborg Larsdatter (Hansen), * 21.4.1852 på Stenagergård, Sengeløse, † 1.2.1906 i Kbh., d. af gårdejer, senere amtsrådsmedlem Lars Hansen (1828–1904) og Ane Marie Hansdatter (1822–1907). ~ 2° 21.3.1908 i Marstal med Olivia Marie Christine Sørensen, * 11.2.1878 i Marstal, † 6.4.1965 i Lyngby, d. af skomagermester Frederik Anders S. (1850–1946) og Mariane Sofie Larsen (1856–1938).

Efter afgangseksamen fra Melchioris borger- og realskole 1864 blev T. ansat ved intendanturen for den kgl. civilliste. Fra 1872 drev han adelshistoriske studier, en interesse der skulle optage ham resten af livet. Kilderne fandt han især i gehejmarkivet hvortil der dengang ikke var adgang for enhver, men hvor han nød gehejmearkivar C. F. Wegeners velvilje. I sine erindringer *For 40 Aar siden* (Fra Arkiv og Museum 2. serie I, 1925) har T. med megen humor skildret særhederne hos dem der arbejdede i gehejmarkivet i Wegeners tid. T. blev 1883 ansat som assistent ved gehejmarkivet, blev 1889 arkivsekretær i Rigsarkivet og efter C. F. Brickas udnævnelse til rigsarkivar 1897 arkivar og chef for Rigsarkivets I. afdeling. Ved Brickas død 1903 nærede Christian IX ønske om at T. blev ny rigsarkivar, men kulturministeren lod kongen udnævne V. A. Secher. Til denne havde T. hidtil haft et godt forhold, men det forbitredes helt da Secher rettede chikanerende beskyldninger mod T. Han tog sin afsked fra Rigsarkivet med udgangen af året 1915. T. var fra 1889 medlem af bestyrelsen for Samfundet for dansk-norsk genealogi og personalhistorie og blev 1903 formand for dets danske afdeling efter Bricka. Skønt uden akademisk uddannelse optoges han 1896 som medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog og blev 1903 dets sekretær. 1906 udnævntes han til medlem af det svenske Kongl. samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. I sin afhandling *Bidrag til Oplysning om Slægtskabsforholdene mellem nogle danske Adelslægter af samme Navn* (Historisk Tidsskrift 5.r.1, 1879) fastslog han at det i middelalderen ikke var navnet, men våbenet der udgjorde det sikreste holdpunkt ved udrædelsen af slægtskabsforhold hvilket blev hans vigtigste metodiske bidrag til den videnskabelige udforskning af de gamle adelsslægters genealogi. 1884 udkom I. bind af Danmarks Adels Aarbog som T. redigerede til sin død sammen med H. R.

*Hiort-Lorenzen. T. nåede at udarbejde næsten 400 stamtavler til adelsårbogen der vandt europæisk ry. Det havde oprindelig været hans tanke først at publicere alle de uddøde slægters genealogier, men den kreds af adelige der stod bag årbogen ønskede at den også kom til at indeholde nulevende slægters stamtavler. Middelalderslægtterne lå dog T.s hjerte nærmest. Genealogierne byggede han hovedsagelig på arkivalisk materiale i Rigsarkivet. Han brugte principielt ikke de adelige slægtbøger, og indskriftmateriale udnyttede han slet ikke. For den nyeste tids vedkommende er hans kildegrundlag undertiden svagt da han ikke støttede sig til kirkebøgerne. I modsætning til de ældre adelsgenealoger, hvis indsamling af data ikke havde ført til udgivelser, valgte T. at nyttiggøre de foreløbige resultater af sine studier ved at publicere dem. Senere fremdragelse af hidtil ubenyttet kildemateriale og et modificeret syn på brugen af samme våben har rokket ved de antagelser T. lagde tid grund for slægtssammenhængen i den ældste tid. Alligevel må T.s møjsommeligt udarbejdede adelsgenealogier anses for pionerarbejder hvis værdi for den historiske forskning i almindelighed stadig er overordentlig stor. T.s genealogiske samlinger og tegninger af segl og våbener opbevares i Rigsarkivet. Den opfattelse af adelsbegrebet T. formulerede i afhandlingen *Begrebet Dansk Adel, særlig med Hensyn til Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve* (Historisk Tidsskrift 7.r.II, 1899-1900) og i *Nyt dansk Adelslexikon*, som han udgav 1904 sammen med P. L. *Wittrup, var uden tvivl en følge af ønsket om praktikable redaktionsprincipper for adelsårbogen og var formentlig også udtryk for et hensyn til den eksklusivitet som Estrup-tidens adel tilstræbte. Det er siden blevet påvist at T.s vægning ved at anerkende konsekvenserne af enevældens lovgivning, der bl.a. opererede med personlig og arvelig rangadel, historisk set er uholdbar.

Af T.s andre afhandlinger i *Historisk Tidsskrift* kan nævnes hans polemik med Gustav *Bang om den danske adels „forfald“ (7.r.I-II, 1897-1900) og med A. D. *Jørgensen om Niels Ebbesens slægt (5.r.V, 1885, og 6.r.II, 1889-90). I *Personalhistorisk Tidsskrift* skrev han bl.a. *Forglemie Adelsløgter* (I-II, 1880-81) og *Bidrag til den danske Adels Slægtshistorie* (2.r.V, 1890, og 3.r.III, 1894) med kritik af de Markmand'ske og Frost'ske slægtsfabler. *Om og af gamle Breve* var et foredrag der blev trykt i Museum 1896, II. For Danske selskab udgav T. Eline Gøyes jordebog, 1892, og *Danske adelige Brevkister*, 1897. I *Danske Magazin* 5.r.VI, 1909, offentliggjorde han *De to Norby-slægters Herkomst. En genealogisk-heraldisk Undersøgelse*. Til repertori over Dan-

marks breve fra middelalderen har han udarbejdet registeret. Adskillige biografier af adelige i *Dansk biografisk Lexikon*, I. udg. skyldes T. der også skrev herregårdenes historie for 1600 til 3. udg. af Trap Danmark og Broholms historie til William *Norvins og Eiler *Nystroms „Fyens historiske Herregaarde“ I, 1909. Interessen for adelsgenealogi forte tidligt T. ind på studiet af våbener og segl. Hans afhandlinger *Nogle Bemærkninger om dansk Heraldik i Fortid og Nutid* og *Vaabenmærkerne fra Island, Færøerne og Kolonierne* er trykt i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1902 og 1915. Med sit grundige kendskab til det righoldige heraldiske materiale i Rigsarkivet var han ubestridt sin generations kyndigste heraldiker hvis råd indhentes når våbener skulle gives korrekt. T. var selv en særdeles habil tegner, nøgtern i sin opfattelse og med udpræget stilsans. Hans mange farvelagte våbentegninger i adelsårbogen er ypperlig heraldisk kunst. Hans artikler *Om danske By- og Herredsvaaben* i *Tidsskrift for Kunstindustri IX-X, 1894*, og *Skaanske By- og Herredsvaaben i den danske Tid* i *Historisk tidsskrift för Skåne-land I, 1903* var med til at vække interessen for kommunalheraldik. T. medvirkede ved fastsættelsen af kommunevåbenerne for Frederiksberg, Nørresundby, Sorø, Esbjerg, Marstal, Helsing og Lyngby-Tårnbæk. Som sigillograf var T. en uhyre skarpsindig iagttager og i besiddelse af en sober evne til at aftegne segl med den største nøjagtighed. Hans værk fra 1905 om *Danske adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede* hvor seglene er ordnet efter deres heraldiske indhold svarende til T.s genealogiske tolkningsprincipper er et monument over hans talent som segltegner. Seglværket var kronologisk en fortsættelse af Henry *Petersens arbejde om adelsseglene fra 1200 og 1300-tallet der efter dennes død blev udgivet af T. 1897. Han besørgede også udgaven af Henry Petersens værk om „Danske kongelige Sigiller samt sonderjyske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559“ der udkom 1917 kort efter T.s død. Som arkivmand registrerede T. bl.a. de ældre adelige privatarkiver, men var modstander af proveniensprincippet i dets yderste konsekvenser. Adskillige andre ordningsarbejder bærer præg af T.s sirlige hånd. Dele af seglsamlingen er dannet af T. Den velvilje han nød i kongehuset bevirkede at han fik overdraget at ordne arkiverne efter Christian IX, dennes brødre prinserne Vilhelm og *Hans, samt Frederik VIII. Med imødekomende og elskværdig hjælpsomhed bistod han mange med oplysninger fra arkivalierne hvis skrift han tydede med stor sikkerhed. Den myreflottige arkivar med den

Thiset, A.

skarpe hukommelse var desuden et sundt fri-luftsmenneske der glædede sig over naturen omkring sin ejendom Tronholt i Klampenborg hvor han var en strålende vært for en stor vennekreds. – R. 1894. DM. 1911. □Foto.

A. T. i Fra arkiv og museum 2.r.I, 1916–25 3–21 49–62 (erindr.). – Nationaltid. 14.7.1917. F. J. West i Berl. tid. 15.7. s.å. C. C. Clausen i Politiken s.d. Th. Hauch-Fausbøll sst. 18.7. s.å. [P. B. Grandjean] i Dansk adel og borgerstand II, s.å. 36. [Th. Hauch-Fausbøll] i Dansk adels bl. VII, s.å. 87f. J. Richter i Højskolebl. XLII, s.å. 1123f. L. Bobé i Pers. hist. t. 7.r.II, s.å. 243–47. Axel Linvald sst. III, 1919 81–83. Kr. E[rslev] i Hist. t. 9.r.I, 1918–20 230f. Hist. t. XXXVIII, Sth. 1918 59. L. Bobé i Danm.s adels årbog L, 1933 indledn. og 65–68. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Nils G. Bartholdy

Thisted, Jørgen (Overgaard), 1795–1855, præst. * 18.1.1795 i Ålborg, † 28.9.1855 i Gyrstinge, begr. sst. F: gartner Søren T. (1767–1837, ~2° 1798 med Kirsten Johansdatter, ca. 1748–1818) og Anne Christensen (ca. 1765–97). ~1° 10.1.1815 i Århus med Maria Elisabeth Elmquist, * 25.5.1790 i Kbh. (Nic.), † 6.4.1829 i Gyrstinge, d. af skomagermester Gudmann E. (ca. 1729–1814, ~1° med Ane Kristine Nielsdatter Bloch, ca. 1725–74, ~2° ca. 1777 med Margaretha Catharina Henriksdatter Tordal, ca. 1740–84) og Mette Marie Sørensdatter Thisted (ca. 1763–1823). ~2° 1.6.1832 i Ålborg med Abel Cathrine Ahrens, fremstillet i Fræer k. 7.4.1779, † tidligst 1848 (~1° 1803 med købmand i Ålborg Jørgen Hansen, ca. 1777–1823, ~3° 1835 med branddirektør på Lolland, major Niels Knap (1783–1848, ~1° 1811 med Catharina Margaretha Piening, 1793–1821)), d. af skovriider på Tustrup Christoffer Heinrich A. (ca. 1736–1805) og Karen Andersdatter Hjort (1748–1817). Ægteskabet opløst. ~3° 16.4.1846 i Gyrstinge med Marianne Mønster, * 31.10.1815 i Ringsted, † 10.2.1852 i Gyrstinge, d. af sognepræst, senere biskop P. H. *M. (1773–1830) og Friderike S. Fleischer (1789–1848). – Far til Valdemar *T.

Allerede i skolen viste T. sig som et godt, men uroligt og udisciplineret hoved, og endnu før konfirmationen optrådte han som forfatter af små litterære arbejder. 1811 blev han student (Ålborg), studerede først, men gik ind i hæren og blev 1813 sekondløjtnant. Efter krigen blev han 1814 huslærer og medarbejder ved flere blade. Et satirisk bryllupsvers, indrykket i en avis, medførte at han i flere år var under censur. Da han, endnu ikke tyve år gammel, havde giftet sig blev han tvunget til en mere regelmæssig tilværelse, og mens han daglig underviste otte-ni timer stu-

derede han energisk teologi og blev 1820 cand. teol. S.å. ansattes han som medhjælper hos stiftsprovsten i Ålborg. T.s hjem var præget af alvorlig fromhed, men selv var han gået vidt i rationalistisk radikalisme, var ven med O. *Hornrebøw og tilhører ved Cl. *Hornemanns forelæsninger; nu oplevede han gennem Claus Harms' skrifter et religiøst gennembrud; Harms' „teser“ (1817) virkede på ham som „lynglimt“, og han tilegnede sig helt en ortodoks kristendom. Som prædikant havde han i Ålborg haft stort tilløb, og det fortsatte i endnu højere grad da han 1822 blev L. N. *Fallesens medhjælper ved Trinitatis kirke i Kbh. Den skarpe rettroenhed i hans prædiken tiltalte mange, ikke mindst af den herrnhutiske retning, og adskillige af de vakte foretræk ham for Grundtvig; andre ankede dog over hans affekterethed, men ubestrideligt virkede hans prædikenform, ofte i bunden stil, stærkt på det brede publikum; han besad et stort oratorisk talent, en livlig fantasi, et medrivende sprog og ved direkte appel til tilhørerne, ikke mindst til deres følelser, udfoldedes en i datiden usædvanlig forkyndelse som gjorde ham populær i de jævner lag, men vakte kritik i officielle teologiske og kirkelige kredse; J. P. *Mynster væmmedes over det „forskrækkelige Tilløb“. T.s kritik af rationalismen gik over alle bredder, og til en meget omtalt episode (der igen fremkaldte en længere litterær fejde) kom det ved hans verbale overfald på Cl. Hornemann under dennes forelæsning i Regenskirken (1824). Desuden virkede T. i høj grad som forfatter, med stor bredde men ikke meget dybtgående. 1819–20 udgav han *Flora I–II* – et underholdningsblad – og 1823–25 kom *For Christne I–VI*, som bragte mange af T.s prædikener, mens *Andagstimer I–VIII*, 1822–25 stort set er bearbejdede af H. Zschokkes „Stunden der Andacht“; desuden udgav han en digtsamling *Kors og Psalter I–II*, 1824–25. 1825 blev T. sognepræst i Gyrstinge-Flinterup, og sad i dette beskedne kald til sin død. Her udgav han bl.a. *Luthers Postil* (efter B. Lindners bearbejdelse) i to bind, 1825–28 (5. udg. 1875), med en begejstret fortale om Luther; han oversatte A. G. Spangenberg's *Idea fidei fratrum*, 1830 og udgav 1828–29 tidsskriftet *Repertorium for aandelige Sager* – med stykker af hans selvbiografi. I øvrigt blev der nu stille om ham; dertil bidrog vel hans andet ulykkelige ægteskab som endte i skilsmisse og de bitre stridigheder hvori han udvikledes med provst N. L. C. Bentzon i Ringsted. To gange visiterede Mynster hos ham og fældede hver gang en streng dom over hans manglende evne til logisk begrebsudvikling, „Affektation“, „sødt klingende, hykkelske Phraser“, etc. □Mal. af C. F. Christensen udst. 1824, efter det-

te stik af I. M. Haas. – Mindetavle (Gyrstinge k.).

Selvbiografi i Repertorium for åndelige sager I, 1828 46–59 173–92; II, s.å. 60–82 270–86; III, 1829 1–25. – Pastor Thisted i Regentkirken, [1825]. N. C. Østs arkiv VIII, 1827 165–70. J. P. Mynster i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 461f 479f. Andr. Warnke st. VI, 1899–1901 231–40. Johs. Reuss st. 424f 428. Christine Daugaard: Biskop Daugaard I, 1896 264f 370; II, s.å. 63. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig II, 1926 52f. J. P. Mynsters visitatsdagebøger, udg. Bj. Kornerup I, 1937 241f; II, s.å. 303f 306. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954 204f. Kaj Bågo: Magister J. C. Lindberg, 1958. Samme: Vækkelse og kirkelig i Kbh. og omegn, 1960 = Vækkelsesernes frembrud i Danm. I.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Thisted, Valdemar Adolph, 1815–87, forfatter.

* 28.2.1815 i Århus, † 14.10.1887 på Frbg., begr. sst. F: løjtnant, senere sognepræst i Gyrstinge og Flinterup Jørgen *T. (1795–1855) og Maria E. Elmquist (1790–1829). ~ 1° 28.10.1840 i Bregnet med Henriette Hansine Hansen, * 7.3.1815 i Kbh. (Trin.), † 2.10.1904 på Skt. Hans hospital, d. af maleren Hans *H. (1769–1828) og Henriette G. Lie (ca. 1778–1828). Ægteskabet opløst. ~ 2° 23.7.1853 i Vejlbj, Hasle hrd., med Elisa Ottilia Rasmussen, * 12.4.1830 i Århus, † 20.7.1901 på Frbg., d. af regimentsdyrlæge Niels R. (1788–1849) og Jacobine Lovise Amalie Bidsted (1797–1868).

Om sine forældre og sin barndom fortæller T. erindringer i Præstekald ... I–II, 1859. Tolv år gammel kom han i huset hos morbroderen, overkrigskommissær A. F. Elmquist i Århus der satte ham i byens lærde skole hvorfra han dimitteredes 1833. T. begyndte det teologiske studium, men dyrkede hellere æstetiske interesser og kendte bl.a. P. L. *Møller og Søren *Kierkegaard. I *Nytaarsgave for 1834* som han selv udgav debuterede han med nogle digte. Et par år var han huslærer på herregården Skærvad ved Grenå, men på faderens forestilling samlede han sig om sit studium, vendte 1839 tilbage til Kbh. og absolverede 1840 teologisk attestats. S.å. giftede han sig og oprettede i Skanderborg en skole for drenge som han bestyrede til 1844.

T.s første, ulykkelige ægteskab nærede hans heftige utilfredsstillede udlængsel der sammen med mange læste rejsebøger og fri fantasen danner baggrund for *En Vandring i Syden*, 1843, o: Schweiz, udgivet under mærket Emanuel St. Hermidad hvormed T. signerede en række arbejder. Romanen vakte en vis opmærksomhed, men demonstrerer tydeligt den hang til romantisk-topografisk ekskursion og filosofisk mediteren som samtiden, og bl.a. P. L. Møller, der højligt

værdsatte T.s poetiske sider, allerede påtalte. Hans forbillede her er mindre E. G. Lytton-Bulwer end Mme de Staël-Holstein hvis vidtløftige prosa han har påsat lidt af „Improvisatorens“ kulør. Den romaneske handling holdes i gang af en skøn italienerinde som forfølges af en grevelig libertiner. Hendes tilbøder, en dansk læge, foretager vandringer endnu en gang i *Tabt og vunden* I–II, 1849, også med scener fra Schweiz som T. denne gang kendte fra en rejse, han 1844 gjorde for udbyttet af sin første bog, uden af den i synderlig grad kom stil eller komposition til gode. På over tusind sider afhandler han en elskovskonflikt der minder om de gamle ridderromaners. Hjemkommen blev han adjunkt ved den nyoprettede videnskabelige realskole i Århus og udgav *Havfruen. Et Afsnit af min Grandonkels Livshistorie. redigeret af Kandidat G. Kessing. Udgivet og med en Indledning forøget af Emanuel St. Hermidad*, 1846. *Havfruen* ... er T.s første, mærkelige forsøg på en skildring af en underverden, litterært med forlæg i alskens sagn og F. de la Motte Fouqués Undine, påvirket i sin form af Søren Kierkegaard og i sin tanke af G. W. F. Hegels filosofi.

Med kongelig understøttelse foretog T. sin anden udenlandsrejse og opholdt sig næsten et års tid i Italien (1849–50) hvorom han bestandigt havde drømt, og som han allerede i sin første bog bragte sin hyldest. Det forekom ham hans åndelige fædreland og er hans digtnings hyppigste inspiration og staffage. For sin begejstring gav han luft i en række breve til Fædrelandet optrykt som *Episoder fra et Reiseliv* I, 1850, hvoraf enkelte sider er skrevet med en næsten smittende henrykkelse, og udgav siden *Romerske Mosaiker*, 1851 og *Neapolitanske Aquareller*, 1855 der iblandt uformidlet guds viser megen sans for folk og kunst. Romantisk-topografiske ekskursions- og elskovsromaner i smag med hans tidligere er *Sirenernes Ø*. o: Capri I–II, 1853 og *Familieskatten*, 1856. Italiensk emne har også *Bruden*, 1851, en digtcyklus, og flere af fortællingerne i samlingen *Hjemme og paa Vandring*, 1854 hvor hjemmet repræsenteres af *De to Spioner*, med emne fra treårskrigen og hyldest til nationen, ligesom i *Danmark bestaaer!*, 1849 der tager Uffe-myten til indtægt. Samlingens første fortælling *Allah Kerim* er en østerlandsk historie og en frugt af T.s system med *Tusind og een Nat*, som han oversatte og bearbejdede i udvalg I–VI, 1852–54. Som oversætter opråbte han allerede i sit debutarbejde og udgav siden bl.a. den første danske gengivelse af *De tre Musketerer* I–III, 1846, af hvis forfatter han bragte originale bidrag i sit *Le Nord. Revue de la littérature française*, 1845, mens et senere tidsskrift for un-

Thisted, Valdemar

derholdende læsning *Ved Arnestedet*, 1854 er mere tysk orienteret.

Efteråret 1853 blev T. ved Århus realskoles nedlæggelse afskediget med ventepenge. Men hans forfatter- og publicistvirksomhed alene kunne ikke tilfredsstille ham. Allerede 1851 søgte han gejstligt embede, han længtes efter samling og sikkerhed og beskikkedes efteråret 1855 til sognepræst i Højrup i Ribe stift. For sine oplevelser i dette embedes første år, for sin kamp med sig selv og sin menighed (og T. foregriber her både Sophus "Schandorph og Henrik "Pontoppidan) gør han rede i *Præstekald. En Samling Breve, udgiven af Herodion I–II*, 1859, et konfessionelt og stærkt personligt arbejde af en heterogen og dagbogsagtig natur. Brevene vakte megen opsigt ved deres betragtninger over statens forhold til kirken, over præsters giftermål, indførelse af menighedsråd o.a. T. har religiøst modtaget indtryk fra Kierkegaard, men har været med til at fremme det moderne kirkesyn i Danmark. Mod forskellig kritik tog han til genmæle i *Præstekald, anslaaet og ansat af „Fædrelandet“* [Clemens "Petersen] og *„Dagbladet“* [Rud. "Varberg]. *Nogle Træk til Belysning af Kritikens Standpunkt her i Danmark, ved Herodion*, 1859 og *Til Christi Menighed fra Præsten i Hvilsted I–VII*, s.å. der er en slags fortsættelse af *Præstekald*. Kirkeorganisatoriske spørgsmål drøfter han også i sine *Søndagsprædikener I–III*, 1860 som i øvrigt indeholder opbyggelige betragtninger og lidt novellistisk stof. Fra tid til anden skrev T. vers i aviser og blade. Et udvalg heraf samlede han i *Digte*, 1862 der har flere smukke religiøse og patriotiske stemninger, men kun sjældent et originalt udtryk herfor. S.å. forflyttedes han til Tommerup ved Kalundborg og skrev her sit berømte og interessante arbejde *Breve fra Helvede, udgivne af M. Rowel*, 1866. Ligesom i J. L. "Heibergs *En Sjæl efter Døden* er T.s helvede en fortsættelse af det slette liv her på jorden, men opfattet som en mellem-væren mellem døden og dommen. Interiøret er givet med enkelte store, stadig tilbagevendende træk der passer vel til den fortvivlede stemning hvoraf alle er besatte. Stoffet er tilvejebragt dels ved skildringer af tilstanden i helvede, dels ved sjælens meddelelse af jordiske erindringer som sætter en slags handling i gang. Og livet snakker bestandig med i T.s helvede, forvrænget, men pirrende og forstyrret bogens tendens: at mane de levende til omvendelse. Den sensualisme som også farver hans tidligere arbejder har kraftigere kulør i disse breve og har sikkert bidraget til deres succes. Breve fra Helvede . . . oversattes hurtigt til flere sprog og vakte i Tyskland ligefrem furor. Selv fik forfatteren samvittighedsnag, han frygtede for at have forar-

get og foruroliget mange og gjorde en slags bod i *Høgholt*, 1868, nogle farveløse, religiøse parabler. Høgholt blev T.s sidste arbejde. En nervesvækkelse nødsagede ham til at opgive både embede og forfatterskab. Han flyttede 1870 til Frbg. hvor han tilbragte sit sytten år lange otium plaget af sygdom og bitterhed over mangelen på den anerkendelse han mente at have krav på.

Kort før sin død fik han digtergage, men eftertiden synes at ville give de af T. i Breve fra Helvede . . . slemt trakterede recensenter medhold. T. havde følelse og fantasi og megen modtagelighed. Han omfattede mange af tilværelsens sider, men hans skabende evne var hverken stærk eller betydelig, og det tilløb til digter der var i ham skjulte han ofte under misforstået og prosaisk omstændelighed som gør meget i hans bøger, trods smukke enkeltheder, til trøttende og utaknemmelig læsning. Han skriver løs, men komponerer ikke, han samler, men vrager ikke. Han er monoton og langtrukken og erstatter ikke handling og drama med ny psykologi. Personligst hos ham er hans sans for det usædvanlige og smukke hans sværmeri. Derfor blev Breve fra Helvede . . . en fængslende løsning af en makaber opgave og enkelte rejsebreve indtagende lecture. □Træsnit af H. P. Hansen, 1886, og efter dette afbildet på gruppebillede i træsnit 1887. Tegn. af C. Bøgh.

Viggo V. Holm i Nutiden 15.3.1885. M. G[alschiøt] i Ill. tid. 23.10.1887. Paul V. Rubow i Rom og Danm., red. L. Bobé II, 1937 120f. H. Lausten-Thomsen i Sonderjyske Årbøger, s.å. 247–65. – Papirer i Kgl. bibl.

Daniel Preisz

Thisted Knudsen, Poul Birger, 1904–74, jurist, borgmester. *4.4.1904 i Vinderød, †30.5.1974 i Ringsted, begr. Vinderød kgd. F: handelsgartner Hans Henrik Knudsen (1871–1936) og Martha Theodora Thisted (1871–1956). ~28.9.1937 i Vinderød med Agnes Dortha Sørensen *9.7.1904 i Skanderborg, d. af blikkenslagermester Christian Marius S. (1871–1953) og Ane Margrethe f. Sørensen (1872–1918).

T. K. tog realeksamen fra Frederiksborg stats-skole 1923 og blev exam.jur. 1932. Han var sagførerfuldmægtig i Frederiksværk og Maribo og nedsatte sig som sagfører i Ringsted 1935, blev landsretssagfører 1947 og auktionsleder 1948. T. K. sluttede sig som ung til partiet venstre, var næstformand i Venstres ungdom 1935–37 og organisationens formand 1937–39. Han sad som medlem af landstinget 1939–45 og var medlem af folketinget, valgt i Ruds-Vedbykredsen 1945–66. Desuden var han medlem af Ringsted byråd fra 1943 til sin død og byens borgmester fra 1965. Fra 1970 var han medlem af Vestsjællands

amtsråd. – T. K. skabte sig gennem sit mangeårige virke i Ringsted en stærk position på Midt-Sjælland. Mest markant viste det sig 1966 da han stod i spidsen for en omfattende protestbevægelse mod planer om ekspropriation af de midtsjællandske søer til vandreserve for hovedstadsområdet. Hans sikre besiddelse af Ruds-Vedbykredsen så længe venstre havde to mandater i Holbæk amt var et andet udtryk for hans position og hans evne til at udtrykke sine meninger klart, stærkt og ligefremt – nu og da uden hensyntagen til hvad han eller hans parti tidligere havde sagt, og uden altid at have overvejet hvad konsekvenserne af en udtalelse, hurtigt og rapt fremsat, kunne indebære. Karakteristisk i den henseende var hans kritik af TV om hvis udsendelser han sagde at det kunne enhver lave hvorpå han fik svære overvejelser da TV tilbød at overlade ham tilrettelæggelsen af en udsendelse. Hans veltalenhed og lune, nu og da med et anstrøg af selvironi, gjorde det muligt for ham mange gange at klare sig ud af vanskelige situationer, og han var en meget benyttet taler ved venstremøder hvor han forfægtede og forsvarede sit partis liberale grundsynspunkter. I folketinget nåede han ikke frem i første række. Sin betydeligste indsats øvede han utvivlsomt i sin bys og sin egne tjeneste gennem byrådsarbejdet og som medlem af bestyrelsen for Ringsted Folketidende, senere Dagbladet, fra 1940, fra 1965 som dets formand og som medlem af repræsentantskabet for Ringsted bank fra 1950. – R. 1964. □Foto.

Liberal ungdom gennem: 50 år, red. Verner Sinnbeck, 1958. Chr. P. Fogtmann i Venstre i 100 år, 1939–70, 1970. Ringsted folketid. 31.5.1974.

Helge Larsen

Thodal, Laurits Andreas Andersen, 1719–1808, stiftamtmand. * før maj 1719 på Selnes på Lurøy, Helgeland i Nordland fylke, Norge, † 29.5.1808 i Kbh. F: borger i Trondhjem Anders Christensen og Else Larsdatter. ~ foråret 1770 med Anna Helene Valentiner, † 1770 (~ 1° med stiftamtsarkiver i Bergen Klow, † 1768). Der vides intet om T. før han 1752 optræder som sekretær i kommissionen der efter traktat af 1751 skulle fastlægge grænsen mellem Norge og Sverige, et led i den fredspolitik der førtes af J. H. E. *Bernstorff, men også en del af den dansk-norske regerings sikkerhedspolitik over for gottorperne på den svenske trone. Sekretærarbejdet indebar kontakt med Bernstorff og desuden 1756 diplomatiske rejser til Stockholm og St. Petersborg. I anledning heraf blev T. udnævnt til kancelliråd. Man var opmærksom på ham og

hans administrative dygtighed, og han fik løfte om passende embede efter kommissionsarbejdet ophør. 1767 blev han da justitsråd og året efter stiftamtsarkiver i Bergen. 1770 beskikkedes han som stiftamtmand over Island og Færøerne. S.å. rejste han ud og tog ophold i embedsboligen Bessastaðir, hvorfra han røgtede sit embede på bedste vis. Efter de fysisk anstrengende 16 år ved den 1500 km lange grænseopmåling sled nu de 15 år med de mange nødvendige rejser yderligere på hans kræfter. Han søgte orlov og rejste hjem 1785. Kort efter ankomsten til Kbh. fik T. en slags retrætepost i ledelsen af rentekammerets islandske, færøske og grønlandske kontor, med bibeholdelse af sin gage. Hans sagkundskab kunne regeringen således fortsat drage nytte af. Han fik derfor også sæde i den islandske realisationskommission og Den kgl. grønlandske handelskommission. Af referater fra disse kommissioners møder ses at han sjældent har ytret sig, men det betyder ikke at han ikke har ydet sit bidrag til problembehandlingen. Måske har tiltagende døvhed hæmmet ham. „Tykke ben og tiltagende Hovedsvindel“ plagede ham i hans sidste år. Ved bombardementet 1801 brændte det hus, hvori han logerede, totalt ned og han mistede alt sit indbo og flyttede til Christianshavn. Her lå han i sit ensomme værelse mestendels i sengen indtil sin død. Alligevel kunne han med fin fast hånd prente sit navn under skrivelser uden slyng og prydelser, et lille vidnesbyrd om den lidet selvhævdende og beskedne karakter der også kendetegnede hans embedsførelse.

Pers. hist. t. 2.r.II, 1887 190f (Jacob Gudes optegn.). Finn Gad: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Thodberg, Christian, * 1929, teolog. * 7.2.1929 i Vridsted præstegård, Viborg amt. F: sognepræst Jens Julius T. (1894–1938) og Hedevig Magnine Bastholm (1898–1967). ~ 27.6.1953 i Ordrup k. med musikpædagog Bodil Karen von Mehren Prip, * 2.3.1928 i Maglegårds sg., d. af provisor, cand.pharm. Troels Smith P. (1895–1961) og exam.pharm. Freja von Mehren (* 1895). T. blev student (Metropolitanskolen) 1948, var derefter elev på Krogerup højskole og fik her nær kontakt med Bodil og Hal *Koch. 1955 blev han cand.teol., var 1949–59 kordegn ved Jægersborg kirke og 1957–60 hjælpepræst sst. 1959–66 var han vicefor på Studentergården og 1960–64 universitetsadjunkt ved det filosofiske fakultet. 1966 blev han dr.phil. Da det lykkedes Bodil Koch at gennemføre oprettelsen af Præstehøjskolen (oprindelig hvilede på en privat donation) blev T. 1964–72 dens

første rektor, og det skyldtes især hans ledelse at institutionen meget hurtigt blev anerkendt som et væsentligt indslag i dansk kirkeliv, ikke blot mht. hovedformålet (efteruddannelse af præster) men i langt bredere forstand. T. viste sig som en myndig og smidig leder, en ypperlig pædagog med sans for at inddrage mange særlige studiefelter under højskolens virke og med fremragende evne til at skabe og bevare kontakter – dertil et uforligneligt underholdningstalent. 1973 overtog T. det nyoprettede professorat i praktisk teologi ved Århus universitet (det første i sin art) og knyttes samtidig som hjælpepræst til Århus domkirke; forinden havde han en kort tid været censor ved teologisk kandidateksamen. I fakultetet fik han en mængde administrative opgaver, ikke mindst mht. embedsbesættelser, og 1971–81 virkede han som eksaminator og censor ved den af kirkeministeriet i dette tiår etablerede „særuddannelse“ til afhjælpning af præstemangelen. I Samfundet dansk kirkesang har T. haft en fremtrædende plads som næstformand og medredaktør af årsskriftet; han er medlem af Pastoralseminariets direktion, fra 1976 formand for Præstehøjskolens styrelse og fra 1979 ligeledes for Grundtvig-selskabets styrelse. 1969–82 var T. som sekretær i kirkeministeriets liturgiske kommission en drivende kraft i det liturgiske reformarbejde og den hvem en væsentlig del af de hidtidige resultater skyldes, således især nye ritualer for dåb og nadver, brudevielse, kirkevielse og fremfor alt i arbejdet på at skabe nye perikoperækker, inddrage Det gamle testamente i højmessens lektioner og i det hele omorganisere de liturgiske læsninger. 1975 valgte dronningen T. til biskop Erik *Rijns efterfølger som kgl. konfessionarius.

T.s forfatterskab falder på to forskellige, men dog beslægtede områder; det ene er det kirkesmusikalske og på det andet har han under mange aspekter arbejdet med liturgi og især med N. F. S. *Grundtvig. Under vejledning og inspiration af Carsten *Høeg optog T. efter sin embeds-eksamen studiet af de middelalderlige kilder til den græske kirkes liturgi og musik. I en mindre afhandling, *The tonal System of the Kontakarium*, optaget i Vidensk. selskabs hist.-filos. skrifter 1960, forelagde han betydningsfulde iagttagelser vedrørende det grundlæggende tonale system i de byzantinske melodier. T.s hovedværk på dette område er dog disputatsen *Der byzantinische Alleluiarionzyklus*, 1966, hvori han på bredt kildegrundlag afprøver og videreudvikler forestillingen om et mere differentieret tonesystem for de græske melodier end hidtil antaget og gennem skarpsindige analyser påviser melodirepertoirets udpræget formelagtig karakter.

Med dyb indlevelse i forholdet mellem de liturgiske teksters indhold og strukturer og de korresponderende melodiers opbygning har T. i dette værk ydet et overordentlig vægtigt bidrag til studiet af byzantinsk kirkemusik og dermed også vundet genklang blandt specialister i international musikforskning. I en række oversættelser af græske hymner og i artikler især om græske forlæg for Grundtvigs salmedigtning har T. desuden aktualiseret sin beskæftigelse med og indsigt i den ortodokse kirkes tradition, både ud fra musikalske, poetiske og teologiske synspunkter.

Som bidrag til den hjemlige debat fremkom T.s *Den forsømte Gudstjeneste*, 1965 hvori han kraftigt angreb de højkirkelige fornyelsesforsøg („den liturgiske arkæologi“) i prøveliturierne 1960–63 og forsvarede den særlige danske gudstjenesteform („den pædagogisk-sjælesørgiske linje“). 1969 kom *En glemt dimension i Grundtvigs salmer*, en inciterende bog som dels understregede den reflekterethed der i Grundtvigs prosaskrifter karakteriserer „anskuelsen“, mens salmerne bæres af en umiddelbar og eksistentiel forkyndelse, dels også fremhævede at „gudstjenestens faste ord og handlinger er den glemte dimension“, således forstået at der er den nøjeste sammenhæng mellem mange salmer og det dagældende dåbsritual og at mange af de markante salmer har deres forlæg i (som regel hidtil utrykte) prædikener – et synspunkt som er fulgt op med en række værdifulde salmeanalyser (især i Dansk kirkesangs årsskrift 1971 ff.) og en påvisning af at Grundtvigs mest beåndede prædikener ofte tager skikkelse af rimfrie vers. Som universitetslærer har T. påny og fra først af demonstreret sin evne til at virke pædagogisk inspirerende og har i studiet af egne „mærkesager“ formået at inddrage et stort antal af begejstrede elever; mange af dem har været sat i arbejde med at afskrive og kollationere Grundtvigs prædikenmanuskripter og dermed skabe tekstgrundlag for den 12-binds udgave af prædikener (1822–39) som – med støtte fra mange sider, under T.s redaktion og med hans indledning – begyndte at udkomme 1983. Ny-udgaven af sangværket (1982) har T. skrevet forord til, ligesom han jævnlig har publiceret prædikener og artikler i blade og tidsskrifter, ikke mindst i publikationen *Under Guds ord*. Et fornemt udtryk for effektiviteten og arbejdsglæden i ovennævnte team-work er bogen *For sammenhængens skyld. Ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener*, 1977 hvori T. som redaktør (og forfatter til en studie over Grundtvig og C. *Hoststrup som prædikanter) har udgivet en del af de mere bemærkelsesværdige elev-arbejder. – R. 1976. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966 180. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt/Henrik Glahn

Tholle, Johannes Emil Immanuel, 1891–1968, havearkitekt. * 15.11.1891 i Marstal, † 26.8.1968 på Frbg., begr. sst. (Søndermark). F: sognepræst i Marstal, senere i Rise, provst Thorvald Henrik Jacob T. (1840–1923, ~ 1° 1869 med Anne Christine Skouboe, 1843–79) og Johanne Petrea Plum (1857–1915). ~ 29.3.1914 i Holbæk med Helga Karoline Margrete Andersen, * 3.11.1891 i Marstal, † 7.4.1964 på Frbg., d. af skibsfører Albert Minor A. (1851–98) og Eline Rasmussen (1858–1927). – Brorson af Julius T.

Efter præliminæreksamen blev T. uddannet som gartner i Vedbygårds have i Ruds Vedby, i C. J. Brostrøms planteskole i Viborg og i Fridlev Køsters planteskole i Brabrand. Han tog eksamen som hortonom (havebrugskandidat) 1914, var 1916 assistent hos havearkitekt Birger Errboe og 1917–18 assistent ved Kbh.s begravelssvæsen. Fra 1918 virkede han som selvstændig havearkitekt men blev mest kendt som organisator, skribent, havebrugshistoriker og forfatter af havebøger. „Der var noget robust og usammensat over hans person, og det kom til at præge hans haveanlæg, såvidt jeg kan skønne. Han blev en søgt og førende kirkegårdsarkitekt. Ikke sjældent blev hans arbejde kritiseret, men han arbejdede ufortøret videre ad sin egen vej“ (Anton Pedersen i Småskrift 11, 1977). Fra sin opvækst i Rise præstegård havde han en dybtgående interesse for kirkegårde, var sekretær i bestyrelsen for Foreningen for kirkegårdskultur 1926–47 og redaktør af „Vore Kirkegaarde“ 1927–47. Som havearkitekt og konsulent har han medvirket ved nyanlæg, omlægninger og udvidelser af kirkegårde rundt om i landet. I projekterne tog han mere hensyn til moderne krav om rationel gartnerisk pleje og til sin egen opfattelse af kirkegårdenes æstetik end til hævdvundne skikke og nedarvede skønhedsideal. Efter anden verdenskrig arbejdede han med problemerne om krigergrave og flygtningegrave. Sin største indsats ydede T. som skribent og havebrugshistoriker hvor han ikke overgås af nogen anden skriven gartner i Danmark. Hans arkivstudier og arbejdsindsats var meget betydelig, og hans første større arbejde var *Danske Gartnere*, 1927, tilænet J. K. Jørgensen. Samtidig grundlagde han et værdifuldt personaliarkiv. Senere fulgte *Danske Gartnerivirksomheder I–III*, 1934–36 med en grundig omtale af gartnerierne indehavere, ledere og deres bedrifter. T.s sidste større historiske arbejde var *Københavns kreds af Almindelig Dansk Gartnerforening 1883–1958*,

1958. Utallige småskrifter er forfattet af T. med et bredt spektrum af emner, bl.a. *Historisk-botaniske Haver i Danmark* (Havekunst VI, 1925), *Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling* (sst.), *Haver og Havebrug i Ribe Amt i gamle Dage* (Fra Ribe Amt, 1926), *Af Grønttorvets Historie* (Gads da. Mag., 1927). *Om gartnerne ved Frbg. Have og Søndermarken og deres kår i hofsets eller statens tjeneste* (Frbg. gennem tiderne VI, 1956), *Om gartnerne ved Frbg. Have, dens økonomiarealer og i haveinspektoraet* (sst. VII, 1958), *Haveanlægene og gartnerne ved Frborg slot*, 1958 og *Den stille haves historie*, 1961 samt en lang række havebøger for private haveejere og have dyrkere, bl.a. *Hvorledes skal jeg anlægge min Have*, 1930, *Hvorledes man anlægger sin Have*, 1936 (2. udg. 1947), *Den moderne Have*, 1933, *Det blomstersmykkede Hus*, 1950 og *Om landskabspleje*, 1964. T. var medarbejder ved en lang række fagbøger, ved leksika, bl.a. Dansk biografisk Leksikon, 2. udg., og magasiner. Artikler om kirkegårde, om lydvirksomheder i haver og om træet, alle i Nordisk ill. Havebrugsleksikon 4. udg. 1934–36 og 5. udg. 1945–48 skal særlig fremhæves. Antallet af skriftlige arbejder har han selv opgjort til ca. 4700. T. var en aktiv organisator. Han var formand for Foreningen af danske havebrugskandidater 1933–40, formand for Fællesrådet for havekunst 1952, bestyrelsesmedlem i Foreningen af danske ugeblade, fagblade og tidsskrifter 1938–41 og af Dansk forfatterforenings videnskabelige gruppe fra 1946, formand sst. 1957–59. Han blev æresmedlem af Alm. dansk gartnerforening 1963 og af Fællesrådet for havekultur og landskabspleje 1966. □Tegn. af Lars Nielsen, 1936. Foto.

Johs. Tholle: Slægten Tholle, 1955. A. Pedersen og Eigel Kiær i Horticultura XXII, 1968 181f. Povl Göthe Hansen i Vore kirkegårde XXIII, s.å. tillæg 21f. Anton Pedersen: Biografi af J. T. 1977 = Småskrift XI.

Åge Nicolaisen

Tholle, Carl Julius Gundersen, 1831–71, arkitekt. * 21.7.1831 i Kbh. (Hellig.), † 7.11.1871 i Viborg, begr. sst. F: skomagermester Heinrich T. (1802–87) og Ane Marie Gundersen (1818–68). ~ 19.6.1866 i Borbjerg med Mathilde Frederikke Olsen, * 19.3.1834 i Helsingør, † 6.10.1916 på Frbg., d. af overlærer, senere rektor F. C. O. (1802–74) og Marthe H. A. Schütte (1803–53). T. fik allerede 1841 adgang til akademiets elementarskole. Den til afgangseksamen svarende store sølvmedalje vandt han okt. kvartal 1855. Navnlig G. F. Hetsch øvede i disse år indflydelse på undervisningen. T.s studietid havde været afbrudt af meget praktisk arbejde; han havde efter Hetschs råd gjort svendestykke som murer og

Tholle, Julius

desuden arbejdet som konduktør for L. A. Winstrup. I årene efter den store sølvmedalje var han konduktør for N. S. "Nebelong og begyndte tillige at drive selvstændig virksomhed. 1863 vandt han den lille guldmedalje. S.å. ansattes han af Nebelong som konduktør ved Viborg domkirke og flyttedes derefter fra Kbh. Formelt havde T. kun overledelsen ved domkirkens genopførelse den korte tid mellem Nebelongs død (9.10.1871) og hans egen, men hans virkelige indsats var stor. Desuden fik han megen betydning for Viborg både ved sin private praksis og som rådgiver. T. var i besiddelse af en fin og skolet, men noget spinkel smag, som almindeligt hos den senklassicistiske retning inden for dansk arkitektur. Sikrest var han når han benyttede det tilvante klassicistiske formsprog. Karakteristiske eksempler derpå er: forlystelsesstedet *Salonen* ved Nørresø uden for anlægget Borrevold 1867, hedeselskabets bygning på Hjultorvet 1868 (oprindelig kreditforeningsbygning), *Nytorv 1. Store Skt. Pedersstræde 4*, alle i Viborg, endvidere den lille herregård *Charlottenlund* på Langeland 1868. Når T. anvendte historiske motiver, som han ligesom fx Winstrup ofte sammensatte fra forskellige tider eller forbandt med de særligt klassicistiske, kunne han forfalde til en skematisk behandling. Dette er således tilfældet med råd- og tinghuset i Viborg (opført af V. Th. Walther 1872–74 i italiensk renæssancestil), om end det dertil knyttede arresthus ikke er uden en vis skønhed. Fra hans praksis kan for øvrigt nævnes: sparekassens ældre bygning, *Skt. Mathiasgade 47*, Viborg (1868, med tilbygning af H. C. *Amberg 1889), eksercerhus og depotbygning ved Rødevej sst. 1871, hovedbygningen på Nedergård, Langeland 1867, det romanske tårn ved Harre kirke 1869, præstegård i Farsø 1870. Til støtte for hans enke og efter dennes og børns død til udsmykning af domkirken oprettede venner et mindelegat under hans navn. □ Træsnit 1876 efter fotografi. Foto.

Vendsyssel årbog, 1978 123–30 (breve). – Jyllandsposten 12.10.1871 og 8.11. s.å. Viborg stiftstid. 18.7.1931. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 = Skivebogen, 1932 og Fra Viborg amt s.å. 505–09. Viborg købstads hist., red. Sv. Aakjær I, 1940 261; II, s.å. 478. Heinr. Blanck i Nordelbingen XLVI, Heide in Holstein 1977 11–35. – Papirer i Kgl. bibl.

*Knud Millech**

Tholstrup, Henrik, 1893–1971, mejeridirektør. * 14.1.1893 i Snoldelev, † 7.6.1971 i Kbh., urne på Hornbæk kgd. F: mejeriejer Rasmus Peter T. (1861–1929) og Sorine Larsen (1871–1946). ~ 13.3.1922 i Himmelev med Elsa Ingeborg

Hansson, * 22.8.1900 i Stockholm (Katarina Förs.), d. af ingeniør Nils Wilhelm H. og Elsa Anna Holmqvist. – Bror til Knud *T.

T. var den ældste af otte søskende efter mejeri-ægteparret fra Snoldelev. Han blev mejeriuddannet og startede under første verdenskrig egen osteproduktion på Bornholm, 1916–23, og blev leder af Bornholms mejeriforenings osteeksport. Fra 1923 blev T.s virkefelt henlagt til Kbh. hvor han overtog ansvaret for Andelsmejeriernes mælkesalg, siden blev han leder af Københavns mælkeforsyning og lancerede bl.a. produktet reformyoghurt A–J8. Han stod i disse år i skarp opposition til det kommunale mælkeudvalg. 1941 blev hans virksomhed slået ud og opkøbt som følge af den storkøbenhavnske mælkeordning. T. startede i stedet osteri i Sønderjylland og i Sverige og vandt berømmelse ved udviklingen af Riksosten og *Castello*-osten der blev til på hans mejeri, Tholstrup Osteri i Taulov. Også på andre områder var T. en banebryder. Han tog som en af de første forretningsmænd fly i brug og anskaffede tre flyvemaskiner der blev til et luftrederi næsten samtidig med stiftelsen af DDL 1919. Flyene blev bl.a. udlejet til det danske militær og brugt til træning af de danske flyvere. Flyvevirksomheden blev dog hurtigt opgivet til fordel for mejerivirksomheden i Kbh. 1942 var T. blevet medlem af turistrådet (forretningsudvalget) og var med til at gøre propaganda for et større turistbesøg i landet. Han blev herunder opmærksom på, at der manglede hotelplads i Kbh., og efter krigen købte han derfor nogle militærbarakker af de allierede, og 1947 opførtes bl.a. heraf Hotel Østerport der straks blev et populært turisthotel. 1949 indrettede T. hotel i det gamle Søgårdhus i Sønderjylland. Da flaskegassen kom til landet var T. en af de første der så dens mange muligheder, og han blev den drivende kraft bag starten og opbygningen af verdensfirmaet Kosangas. 1949 indtrådte han i bestyrelsen for A/S Kosangas der blev drevet frem af brødrene Poul, Knud, Jacob og Laurits Tholstrup fra begyndelsen af 1940'erne. Ved sin død var T. formand for Kosan moderselskabet, A/S Kosan International. □Foto.

Borsen 13.1.1943 og 13.1.1968. Berl. tid. 8.6.1971.

Henrik Fode

Tholstrup, Knud, * 1904, direktør for A/S Kosangas, politiker. * 12.7.1904 i Karlslunde. F: mejeriejer, senere proprietær Rasmus Peter Rasmussen T. (1861–1929) og Sorine Larsen (1871–1946). ~ 1° 23.7.1929 i Himmelev med Eva Helen Brødsgård, * 22.4.1906 i Kværkeby, † 11.9.1968 i Kbh., d. af proprietær Peder Daniel B.

(1866–1945) og Emilie Kristine Rasmussen (1867–1933). ~2° 10.12.1969 i Hørsholm (b.v.) med skuespiller Signi Grenness, *21.8.1919 i Kbh., d. af maler Johannes G. (1875–1963) og Karen Margrethe Andersen (1879–1970). – Bror til Henrik *T.

Efter skolegang i Roskilde katedralskole til 1919, afsluttet uden eksamen, var T. landvæsenselev, et halvt år på studieophold i Skotland og to vintre elev på Vejby landbrugsskole hvorefter han blev bestyrer af og forsøgsleder på faderens gård i Himmelev. 1925 oprettede han mølleri og forretning med foderstoffer og drev en tid mælkehandel i Kbh. 1936–41 var han direktør i A/S Kbh.s Smørrebrød. Sin betydeligste indsats i dansk erhvervsliv indledte han 1941 da han s.m. broderen Laurits T. overtog A/S Dansk Flaskegas i Nykøbing F. og drev det lille foretagende frem til en international virksomhed under navnet A/S Kosangas med hovedsæde i Køge. 1961 da virksomheden foruden Danmark omfattede Skandinavien, Vesteuropa og oversøiske områder oprettedes A/S Kosangas International og 1962 A/S Trans-Kosan der bestyrer selskabets flåde af tankskibe. 1974 fratrådte T. som direktør og efterfulgtes af sønnen Svend T. Siden 1974 er T. formand for bestyrelsen for A/S Kosan. – T. har livet igennem været foretagsom og iderig og har overkommet meget. Han sværger til privat initiativ, frihed for handel og frihed for individet. Det førte ham politisk til retsforbundet. Han begyndte i dets ungdomsforbund, blev partiets folketingskandidat i Kbh.s amt 1945 og indtrådte i tinget 5.12.1946 som første stedfortræder for Chr. *Norlev ved hans død. Fra 1947 var han valgt i Kbh.s østre storkreds. Han var en af retsforbundets mest markante politikere der særlig gjorde sig bemærket ved krav om liberalisering af handelen, nedsættelse af toldsatser, afvikling af restriktioner, fri bilimport og fri hastighed. 1950 var han medlem af Radiorådet hvad der gav ham anledning til stærk kritik af radioordningen. Efter valget 1957 gik han ind for retsforbundets deltagelse i regeringen sammen med socialdemokratiet og det radikale venstre og var ordfører for en del af den kriseløvgivning der gennemførtes i juni-juli. Udbygning af Kosangas og den øgede arbejdsbyrde i folketinget efter at retsforbundets gruppe havde afgivet tre medlemmer til ministerpladser bevirkede at han 21.3.1958 nedlagde sit folketingsmandat, men var næstformand i partiets forbundsråd til 1964. Fra 1947 har han været medlem af Grosse-ersocietetets repræsentantskab. Endvidere har han været medlem af Akademiet for de tekniske videnskabers finansråd. Optaget af hvad der sker i samfundet har T. ofte blandet sig i debat-

ten i artikler og læserbreve i aviserne, også efter at han har trukket sig tilbage fra aktiv politisk virksomhed. Han har udgivet adskillige pjecer om retsforbundets politik og har bl.a. udgivet *Inflationen kan standses/Why put up with Inflation* og *Økonomisk liberalisme/Economic Liberalism*. – R. 1960. □ Buste af H. Isenstein. Foto.

Interview i Vejen frem 22.3.1958. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Tholstrup Pedersen, Niels, 1883–1968, statskonsulent i mejeribrug. *24.2.1883 i Brande, †5.2.1968 i Ålborg, begr. sst. (Almen kgd.). F: gårdejer, møller Anton Christian P. (1849–1935) og Dorteia Kirstine Rasmussen (1854–1935). ~3.8.1919 i Kuopio, Finland, med magister Karin Piispanen, *22.5.1885 i Kuopio, †31.1.1973 i Kbh., d. af kommunalråd, apoteker August Emil Leonard P. (1844–1906) og Emmy Katharina Slottsberg (1853–1908).

Efter endt skolegang tog T.P. en mejeriuddannelse samtidig med at han virkede som kontrolassistent. Han ville imidlertid læse videre, og 1904 tog han præliminæreksamen fra Herning realskole og 1906 blev han landbrugskandidat fra landbohøjskolen. Efter en kortvarig virksomhed som lærer ved Ribe mælkeriskole 1909–10 fortsatte han sine studier ved landbohøjskolen og fik 1912 tillægseksamen i mejeribrug. Til 1920 var han lærer ved Ladelund landbrugs- og mælkeriskole hvorefter han blev forsøgsleder, først ved forsøgslaboratoriet (1920–23), derefter ved den nyoprettede institution Statens forsøgsmejeri ved Hillerød (1923–27). Her tillempede han Gerbers metode til fedtbestemmelse i mælk og andre mejeriprodukter, således at den bedre lod sig anvende i praksis. Allerede i Ladelund-tiden havde han i konsekvens af laboratorieundersøgelser været i stand til at vise syrevækkerbakteriernes aromadannelse og derigennem banet vejen for danske ensilageforsøg. Desuden var han med til at introducere den finske forsker A. I. Virtanen og dennes ensileringsmetoder til danske landmænd. 1927 blev han statskonsulent i mejeribrug for Ålborg og Hjørring amter samt delvis Randers og Viborg amter, en post han bestred til sin afsked 1953. I usædvanlig grad forenedes i ham teoretiske kundskaber med praktiske erfaringer. Det fik mejerifolkene til at lytte, også fordi de hurtigt blev klar over, at han fuldt så meget som de selv tænkte på økonomien i det foreslåede. Hans kortfattede indlæg *Aktuelt kvarter* ved vinterens botteudstillinger for smørmejerier blev rene tilløbsstykker, fordi det kloge og stilfærdige foredrag her blev båret frem af en mild og varm

Tholstrup Pedersen, N.

humor. Selv i sit otium fortsatte han sit forsøgsarbejde i sit private laboratorium, samtidig med at han formidlede resultaterne fra sit og andres arbejde i letfattede artikler. Så sent som i januar 1968 indeholdt „Mælkeritidende“ to artikler fra hans hånd: *Om brintbindinger, der betinger vandets mærkelige egenskaber* og *Om butyrometrets rigtige skalavolumen*. □Foto.

A. Næslund i Mælkeritid. LXXXI, 1968 108.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Thomassen, Eivind Ingemann, * 1908, læge. * 24.6.1908 i Horsens. F: maskinmontør, senere cykelhandler Niels T. (1878–1938) og Martha Herdis Jensen (1886–1934). ~ 16.11.1935 i Århus med sygeplejerske Helga Jensen, * 18.10.1908 i Århus, d. af adjunkt Niels Fritz J. (1866–1934) og lærer Marie Kristensen (1872–1956).

T. blev student 1926 fra Århus katedralskole og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. 1933. Dyb interesse for anatomi og patologi medførte 1933–35 stillinger ved Århus kommunehospitals patologiske institut og prosektor-ansættelse i to år ved det normalanatomiske institut, hvilket blev af afgørende betydning for hans senere ortopædiske virke. De følgende år havde T. hospitalsansættelse ved medicinske, kirurgiske og neurologiske afdelinger i Kbh. og Århus, herunder 1938–40 ved Ortopædisk hospital, Århus, 1942–45 ved Bispebjerg hospitals kirurgiske afd. D og 1945–46 ved neurokirurgisk afdeling, Rigshospitalet. 1947–52 var T. afdelingslæge ved Ortopædisk hospital i Århus hvor han 1952–78 som overlæge fik stor betydning for det ortopædiske speciales udvikling i Danmark. Ved studierejser til Wien (1936 om ekstremitetsskurgi), Stockholm (1938 om knoglevævs-lære), Paris (1946 om ortopædi) og USA (1949) skaffede T. sig alsidig viden inden for sit speciale, hvori han fik specialistanerkendelse 1948, og s.å. forsvarede han sin doktordisputat: *Myotonia. Thomsen's disease (Myotonia Congenita), Paramyotonia, and Dystrophia Myotonica. A clinical and hereditobiologic investigation* der viste T.s dybe indsigt i klinisk neurologi og ortopædi. 1954 udnævntes T. til lektor i ortopædi og fra 1958–78 i ortopædi ved Århus univ. 1955 var han visiting lecturer ved Rochester Univ., N.Y., 1961–78 medlem af invalideforsikringsrettens bedømmelsesudvalg for bandagister og 1956–74 sundhedsstyrelsens konsulent i ortopædi og vanføreforsorg. Pga. T.s grundige anatomiske og neurologiske basisviden kom han klinisk-videnskabeligt til at præge behandlingen af en række invaliderende lidelser som medfødt klumpfod, hvor hans skelsættende tidlige bandagebehand-

lingsmetode (1941) blev af største betydning for denne medfødte sygdom, for følgerne efter børnelammelse og for fodledslæsioner og ankelbrud, hvorved han blev det danske balletkorps' redningsmand ved utallige lejligheder. Han har ydet en væsentlig indsats ved udviklingen af den kirurgiske behandling af rygskævheder, af hvirvelskivebrok og ved udskiftning af slidgigtrante hofte- og knæled; hans kirurgiske teknik var præget af hans anatomiske og neurologiske viden – og gjorde ham til en effektiv læremester for en lang række elever og studenter. Hans store interesse for undervisning medførte tillige at han 1958 planlagde Institut for terapiassistenter i Århus, hvis leder og næstformand han blev året efter; 1963 blev T. formand for bestyrelsen for Institut for syge- og sundhedsplejersker i Århus. Samtidig har han drevet en udstrakt privatpraksis og været dekan 1962–63 ved Århus univ.s lægevidenskabelige fakultet.

1948 blev han næstformand, 1952–54 formand i Dansk ortopædisk selskab, 1948 medlem af bestyrelsen og forretningsudvalget i landsforeningen mod børnelammelse; han er medlem af en række udenlandske ortopædiske videnskabselskaber, æresmedlem af Société Française d'Orthopédie et Traumatologie og af Nordisk ortopædisk forening, hvis præsident han var 1968–70. T. modtog 1967 Illumfondens hæderspris, 1968 Hans Knudsen medaljen, 1972 Ålborg Diskontobanks jubilæumsfonds hæderspris, 1977 Handelsbankens Århuspris og blev 1978 æresmedlem af balletforeningen ved Det kgl. teater. – R. 1966. R¹. 1977. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 167. Interview i Berl. tid. 18.6.1978. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Thomassen (ved dåben Thomassen), **Ejnar Carl**, 1881–1977, forfatter, oversætter. * 23.9.1881 i Kbh. (Garn.), † 30.8.1977 i Ordrup, begr. sst. Fitobaksfabrikant Carl Theodor Thomassen (1835–1910) og Anna Marie Dorthea Ludvigsen (1843–1930). ~ 1.2.1918 i Kbh. (Andr.) med Agnes Sophie Rossing, * 17.5.1918 i Stubbekøbing, † 4.3.1971 i Ordrup, d. af kommand Christian Jacob R. (1839–1926) og Karen Johanne Axeline Pingel (1849–1936).

T. blev uddannet som polytekniker i Zürich 1901–02 og ved Technische Hochschule i Karlsruhe 1902–07. Han arbejdede som ingeniør i Lausanne 1907–09, derefter i Rusland og Sibirien 1909–14. Allerede i drengeårene vakte hans interesse for russisk litteratur, og i studieårene omgikkes han russiske studenter i Schweiz og Tyskland. Årene i Rusland gav ham den beh-

skelse af sproget og føling med russisk litteratur som var forudsætningen for at T. efter hjemkomsten til Danmark blev en af vore flittigste og mest markante formidlere af russisk åndsliv. Han begyndte sit forfatterskab i krigsårene med artikler i Tilskueren efterfulgt af *Russernes Malerkunst*, 1919. I de følgende mange år lige til sin død forkyndte han lidenskabeligt engageret i kronikker og tidsskriftartikler og i talrige foredrag på højskoler og i foreninger de åndelige værdier han fandt i russisk digtning og kunst. Sin omfattende oversættelsesvirksomhed indledte T. med Leonid Andrejevs *De syv Hængte*, 1917 og dennes *Roveren*, 1918, men det blev som oversætter af F. M. Dostojevskijs værker fra russisk – hidtil var oversættelserne mest kommet via tysk – at han kom til at yde sin væsentligste indsats. Han lagde ud med *Rodion Raskolnikof*, 1921, fulgt af *De Besatte*, 1922, *Idioten*, 1926, *Fra Dødens Hus*, 1929, *Brødrene Karamassof*, 1930, *Arme Mennesker*, 1941, *Dobbeltgænger*, s.å. og i 1942 *Optegnelser fra et Kælderdyb* samt novellesamlingen *Hvide Nætter*. Et kommenteret udvalg af Dostojevskijs breve kom i 1943 og *En forfatters dagbog* i 1948. Denne næsten fuldstændige oversættelse af Dostojevskijs værker samledes 1965–66 i en nyudgave på 24 bind der også indbefattede romanen *Ynglingen*. Hertil føjede T. oversættelsen af Anna Dostojevskajas *Mit Liv med Dostojevskij*, 1957. Om hans egen passionerede optagethed af Dostojevskijs personlighed og idéverden vidner bogen *F. M. Dostojevskij. En Livskildring*, 1940 der i de følgende år blev oversat til svensk, hollandsk, norsk og tysk. Også en række andre af den russiske litteraturs hovedværker overførte T. til dansk, således bl.a. Leo Tolstøjs *Anna Karenina*, 1929 og dennes skuespil *Mørkets Magt*, 1972. Maksim Gorkijs *Min Barndom*, 1918, *Mellem Fremmede*, s.å., *Læreaar* og *Vandringer*, 1923, ligesom dennes skuespil *Natteherberget*, 1946 og *Jegor Bulvtjöv*, 1958. Hans oversættelser af A. Tjékhovs skuespil *Mågen*, *Onkel Vanja*, *Tre søstre* og *Kirsebærhaven* – udgivet under titlen *Fire Dramer*, 1953 – blev brugt ved adskillige af opførelserne af Tjékhovs dramatik i Danmark. For sin betydelige indsats fik T. 1948 Dansk oversætterforbunds hæderspris. Han var medstifter af Dansk-russisk samvirke, selskabets formand 1934–44, æresmedlem 1965. Som skribent og foredragsholder var T. mere entusiastisk engageret end kritisk bedømmende hvad også hans *Russisk Litteratur gennem 200 Aar*, 1946, bevidner. Hans sprogbrug havde en vis germansk eksalterethed, som også satte sig spor i hans oversættelser hvor han – som Ad. Stender-Petersen engang skrev – „gjorde Dostojevskij mere mærk-

værdig end han i virkeligheden er, rent sproglig betragtet“. Han var ikke uden skyld i at det russiske menneske i mange danske kredse kom til at stå som en fascinerende gåde. Til trods herfor er det en kendsgerning at T. gennem sit utrættelige virke tilførte dansk kultur væsentlige incitamenter. □ Radering af Juel Madsen, 1918. Malet med hustru af samme. Foto.

Interview i Land og folk 4.7.1948, Kristeligt dagbl. 23.9.1941 og Berl. aften s.d. – Chr. Rimestad i Politiken 23.11.1940 (anm. af T.s bog om Dostojevskij). Ad. Stender-Petersen: På tærsklen til en ny tid, 1963 76–84.

Carl Stief

Thomassen (ved dåben Thomsen), Carl Frederik, 1850–1918, pædagog. * 11.10.1850 i Kbh. (Trin.), † 7.11.1918 sst., begr. sst. (Ass.). F: arbejdsmand, senere forpagter Jørgen Christian Thomsen (1817–1901) og Inger Marie Jensen (1809–79). ~ 18.5.1877 i Kbh. (Johs.) med Caroline Adolphine Colding, * 7.1.1851 i Kbh. (Holmens), † 21.6.1922 sst., d. af malermester Peter Henrik C. (1808–99) og Marie Sophie Christine Bording (1815–79).

Som barn var T. elev i Caroline Amalies skole. Han tog efter privat forberedelse lærereksamen 1869 og artium 1875, fungerede som lærer ved københavnske privatskoler 1869–79, ved kommuneskolerne 1879–96. 1880 blev T. lærer ved Københavns seminarium af 1861 hvor han fungerede som forstander fra 1885 til seminariet 1896 blev lagt sammen med Blaagaard seminarium hvorefter han var lærer her til 1906 i pædagogik, historie og dansk litteraturhistorie. Fra 1891–1914 varetog T. tillige stillingen som klokker ved Johanneskirken. 1901 udpegedes T. til inspektør for Dansk skolemuseum hvor han afløste Emil Sauter, og her lagde han siden hovedparten af sin pædagogiske virksomhed. Ved en fænomenal arbejdsevne, organisatorisk talent og levende pædagogisk interesse fremstod T. i mange år som en central skikkelse i dansk skoleverden, kendt langt uden for landets grænser. Han fungerede i en årrække som bureauchef ved de nordiske skolemøder, ved forskellige danske skolemøder og var i ti år formand for Sjælland stifts skolemøder. Han var Lærerforeningens juridiske konsulent og sekretær 1898–1904, sad i en række pædagogiske og i flere filantropiske selskabers bestyrelser. Dansk skolemuseum voksede under T.s ledelse til en institution af internationalt format. Bidragende hertil var T.s ihærdige arbejde med at få skolemuseets specialudstillinger repræsenteret i en række internationale udstillinger 1901–14 hvorfra T. hjembragte flere udmærkelser. Herved kom Dansk skolemuseum til at fungere som en slags pædagogisk prøvean-

Thomassen, Fr.

stalt for alt hvad der rørte sig i tiden inden for undervisningsmateriale, og T. stod selv som rådgiver for pædagoger og skoleadministratorer både i museet og på sine talrige foredragsturneer. I sin udadvendte virksomhed overså T. museets interne organisering, og han overlod hermed en mangeårig opgave til sine efterfølgere. I 1915 udgav T. et stort værk om skolemuseerne og de pædagogiske biblioteker, med eksempler fra hele verden. Også hans *Fortegnelse over dansk pædagogisk Literatur*, 1896, er forblevet en ener. T. har publiceret en lang række artikler i Nationaltidende, Berlingske Tidende, i pædagogiske tidsskrifter og i Salmonsens Leksikon, og har udgivet et stort antal pædagogiske skrifter bl.a. *Om og fra Blaagaard Seminarium*, 1898, *De nordiske Skolemøders Historie*, 1905, *Skolestuens Udstyr*, 1908, *Dansk Skolemuseum 1887–1912*, 1912. Han udgav *Aarbog for Folkeskolen* fra 1896 til -99, *Aarsberetning for Pædagogisk Selskab* fra 1897 til 1902 samt beretninger fra danske og nordiske skolemøder. T. var i mange år redaktør af *Nyt Tidsskrift for Abnormskolevæsenet*, samlede stof til C. *Goos værk om Det kongelige døvstumme-Institut i København 1807–1907 og skrev desuden festskriftet *Sci. Johannes Kirke i København 1861–1911*, 1911. – Kancelliråd 1896. Justitsråd 1906. – R. 1899. DM. 1911. □Foto.

Dansk skolemuseum gennem 25 år, ved Fr. Thomassen, 1912. – Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 139 245; III, s.å. 683f; IV, 1914 164. Hans Rasmussen i Folkeskolen XXXV, 1918 436f. C. C. Jessen i Tidsskr. for da. skolehygiejne VI, s.å. 65f. Nationaltid. 7.11. s.å. R. C. Mortensen i Berl. tid. s.d. Hans Kyrre i Vor ungdom LVIII, 1937 352–59. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ingrid Markussen

Thomesen, Eskil, † ca. 1538, johannitterprior, rigsråd. Formentlig * ca. 1470, † ca. 1538, begr. i Antvorskov klosterk. Familieforhold ukendte. T. blev juni 1491 indskrevet ved universitetet i Greifswald; baccalaureatet tog han okt. 1492 i Rostock en måned efter sin immatrikulation her, men magister blev han okt. 1496 i Greifswald, efter at hans baccalaureat tog fra Rostock var godkendt. Fra Rostock-matriklen ved vi, han var „roskildenser“, men om hans stand siges intet. Antagelig tilhørte han allerede da johannitterordenen som vel har bekostet hans studier. I alt fald 1508 var han prior i Antvorskov, som hans besøgelse af dokumenter viser; med denne stilling fulgte tilsyn med de øvrige danske johannitterhuse og optagelse i rigsrådet med rang efter Sorø abbed. Hans prælatstilling pointerede paven 1516 ved at tillade ham at bære bispedragt og udøve visse biskoppelige funktioner i klostrene. – Som rigsråd har han deltaget i vigtige for-

handlinger, men hans særlige indsats kan ikke konstateres; han hørte imidlertid til de første af de sjællandske råder der brød med Christian II (1523). Da T.s priorid overhovedet kendemærkes ved statens voksende krav til de rige herreklostre, blev en fremtrædende side ved hans virksomhed værnet om ordenens rettigheder og besiddelser. Originalen til den vigtige registratur af Antvorskov godsbreve bærer tydelige mærker af væsentlig at være affattet i T.s tid (trods dateringen 1607). At T. sympatiserede med den reformkatholicisme som ønskede bibelstudiet fremmet, viser hans støtte af Hans *Tausens langvarige akademiske studier og hans brug af denne til undervisning og prædiken. Dette modstrides ikke af hans afgjorte forkastelse af Luther som både hans tiltrædelse af rigsrådets proklamation af 28.6.1524 mod åbenbart og hemmeligt „lutheri“ viser, eller af hans indgreb over for Tausen da denne ytrede sig luthersk; han må også have godkendt Tausens endelige udstødelse af ordenen efter hans aggressive optræden i Viborg. – Udviklingen under Frederik I kunne da ikke tiltale ham, og han har sikkert 1531 med sorg fyldestgjort hvervet at modtage kirkernes sølv. På herredagen i Kbh. 1533 efter Frederik Is død stemte han for udsættelsen af kongevalget og medbeseglede det „enighedsbrev“ af 13.7. der forpligtede til ingen konge at vælge uden hele rådets samtykke. Men kirkeligt gik han med mellempartiet og medbeseglede recessen af 3.7. som lovfæstede en nationalkirke, uafhængig af paven, hvor evangeliet skulle prædikes, men ene biskopperne beskikke såvel præster som prædikanter. Den af T. medbeseglede henvendelse til paven om stadfæstelse af Torben *Bille som ærkebiskop blev heller ikke afsendt. – Med Christian IIIs statskup efter grevefejden og med rigsdagen 1536 var T.s stilling i rigsrådet forbi, men han vedblev som prior i Antvorskov til sin død. □Relief på ligsten (Antvorskov k.), efter denne tegn. af S. Abildgaard, 1756 (Nat.mus.), efter denne litografi 1859 og radering af A. Prægel.

Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Mollerup, 1879. De ældste da. arkivregistraturer IV, 1885 (Antvorskov breve). Die Matrikel der Univ. Rostock, udg. Ad. Hofmeister II, Rostock 1891. Kirkehist. saml. 4.r.VI, 1899–1901 368. Acta pontificum Danica VI, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk, 1915. – J. B. Daugaard: Om de da. klostre i middelalderen, 1830 277f. Mindesmærker fra Antvorskov klosterkirke, udg. A. Petersen, 1859. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 222–517. Henry Petersen: Danske gejstlige sigiller, 1886. Niels Knud Andersen: Confessio Hafniensis, 1954.

J. Oskar Andersen*

Thomesen (Thomisson), Hans, 1532–73, præst, salmebogsforfatter. * 1.3.1532 i Hygum ved Ri-

be, † 22.9.1573 i Kbh., begr. i Frue k. F: provst over Frøs og Kalvslund herreder og kannik i Ribe Thomas *Knudsen (ca. 1503–81) og Anna. ~ 1° 16.11.1561 med Margrethe Lauridsdatter, * ca. 1545, † 14.9.1562, d. af borger i Kbh. Laurids Michelsen. ~ 2° 1563 med Magdalene Madsdatter, † 1582 (~ 2° 1570 med T.s efterfølger i præsteembedet mag. Rasmus Katholm, † 1581, ~ 1° 1570 med Elisabeth Jacobsdatter Hasebart, ca. 1551–75), d. af borg-, senere stifts-skriver i Ribe Mads Anchersen.

Fra sit lutherske præstehjem kom T. i Ribe katedralskole under rektor Jens Pedersen *Grundet, blev student omkr. 1550 og derefter indskrevet ved Kbh.s univ. hvor han særlig knyttede sig til Niels *Hemmingsen. Naturligt nok søgte han med denne baggrund, som hovmester for tre unge adelige af slægten Venstermand, 1553 til Wittenberg og Philipp Melanchtons undervisning, der fik varig betydning for hans eget virke, og tog 1555 magistergraden der. 1557 blev han af biskop *Tausen kaldet til rektor i Ribe, og med filippistiske skoletanker og dannelsesidealer stræbte han i sin fireårige embedstid efter ikke blot at drive planteskole for kirken men at gøre skolen til værksted for al from og hæderlig færd, således som det fremgår af den tale om Christian III han 1559 holdt ved en sørgefest i latinskolen og som han fik trykt i Basel 1560. „Ribe skolebog“ priser nogle år senere hans embedsførelse og nævner hans indsats for at holde skolens bibliotek i god stand. Han indkøbte forskellig klassisk litteratur til samlingen, og bl.a. Hadrian Junius' græske leksikon kan måske tages som belæg for at der i hans tid også undervistes i græsk. Hans tidlige interesse for salmer og hans arbejde med at „vnderuise Vngdommen ocsaa om danske Psalmer ret at siunge vdi Kirckerne“ gav sig i samme forbindelse udtryk i anskaffelsen af en dansk salmebog (Tausens?) og nogle samtidige musikværker som Wittenberg-forelæseren Hermann Fincks „Practica musica“ og Clemens non Papa's tre- og firstem-mige messer.

Som det ofte sås, udgjorde rektorembetet også for T. blot et første trin i karrieren, og her kan ovennævnte mindetale, der er interessant ved at nævne en del ellers ukendte træk fra Chr. IIIs ungdom, have medvirket til at skaffe ham Frederik IIs bevågenhed: ved nytår 1561 opsøgte han kongen på Emsborg (Øm kloster) og opnåede da en anbefaling til universitetet hvori dette fik pålagt at give ham embede efter hvad han blev fundet lærd og duelig til; og kort tid efter fik han til-lige ekspektancebrev på det først ledige kannike-dømme i Ribe, hvilket indfriedes 3½ år senere. Marts s.å. rejste han så til Kbh., ledsaget af sine

fremtrædende disciple Peder *Hegelund, der et par år havde fungeret som hører ved skolen, og Anders Sorensen *Vedel, og 24.5. kaldedes han til førstepræst ved Frue kirke. En månedstid senere blev han ved et præstekonvent yderligere valgt til provst for Sokkelund og Smorum herreder og dermed til stiftets øverste provst. Skønt endnu ikke fyldt tredives synes han fuldtud at have været sin betydelige stilling voksen, også i krævende og knugende perioder som under de særlig voldsomme udbrud af pest 1563–64 hvor det kan have knæbet for menigmand at se evangeliets lys gennem sorg og dødsangst. Det underderfor ikke at hans livsholdning i skrift og tale er præget af disse erfaringers alvorstunge stemning som baggrund for trost og styrke i tro. Gennem sit arbejde vandt han respekt hos høj og lav, og Metropolitanskolens rektor Jens Trostesen om-taler ham som et monster på værdig optræden, dyd og gode sæder, ligesom senere C. C. *Lyschander betegner ham som såre kyndig i filosofi og teologi samt klar i ånd og tale. Om hans nidkærhed i arbejdet vidner hans optræden over for Jørlunde-præsten Jacob Andersen der mistænkedes for „trylleri og Guds ords vanbrug“ og som efter T.s gentagne advarsler, først underhånden og siden fra prædikestolen, på landemøde blev dømt fra sit embede. Hans omhyggelighed i øvrigt fremgår af hans private optegnelser af synodalbestemmelser og andre forordninger bag i hans eksemplar af kirkeordinansen. Som sognepræst ved den kirke, der muligvis gennem længere tid men i kongebrev af 13.1.1568 bekræftedes som liturgisk normalkirke og monster for hele landets kirkeskik, påhvilede der ham også i denne henseende et særligt ansvar, og bl.a. kendes fra hans hånd en længe benyttet nadver-formular som advarer mod at gøre altgangen til tom sædvane, der nok kan narre præsten men ikke Gud, og formaner til selvansøgelse og op-rigtig anger. – Ved biskop Poul *Madsens kaldelse til Sjællands bispestol 1569 ønskede kongen T. som biskop i Ribe, men købstadspræsternes valg faldt på kannik og læsemester i Ribe og sviger-søn til Hans Tausen, mag. Jens Laugesen, og derved blev det. 1572 kreeredes T. til bakkalaurlaug i teologi af Niels Hemmingsen, der if. mag. Morten *Pedersens kalenderoptegnelser havde udset ham til sin efterfølger som professor, og s.å. assisterede han Poul Madsen ved dronning Sophies kroning. Til aflastning for ham fungerede hans yngre bror mag. Poul Thomesen som hans kapellan det sidste års tid for T. døde i en alder af kun 41 år.

Fra T.s hånd kendes *En Christelig Bøn Dagligen at bede i denne farlige Krig oc Feyde*, ca. 1570, en ligprædiken 1573 med *Trost aff Gudsord for den*

Thomesen (Thomisson), Hans

nem som aff deris Venners dødelige afgang bedrøffuis, og if. Lyschander er han ophavsmand til en håndskrevet samling af danske ordsprog (Rostgaard nr. 422, 4°). Det er dog først og fremmest som salmesamler og redaktør af reformationstidens mest omfattende og betydningsfulde salmebogsudgivelse herhjemme at han med praktisk greb og historisk kyndighed har ydet det fremragende, præget gudstjenestens udvikling og bidraget væsentlig til dansk salme- og musikhistorie. Grunden lagde han, mens han i Ribe-årene havde ansvar for disciplenes sangtjeneste i domkirken, i samarbejde med sin salmekyndige far og vel med Hans Tausen som interesseret og inspirerende myndighed over sig. Han regnede salmer for velegnet forkyndelse, idet „Rim oc Sang læris snart met lyst oc kunde best ihukommis“, men måtte i vid udstrækning selv finde egnede melodier frem og ofte tilpasse dem, da det kneb med noder til mange tekster, og selv oversætte, da vigtige dele af den lutherske salmedigtning endnu ikke forelå på dansk. Stillingen ved landets hovedkirke har dog formentlig snart givet ham videre sigte med arbejdet, og da han efteråret 1569 kunne udsende *Den danske Psalmebog*, som titlen er på det ældste kendte tryk i oktav fra Lorentz *Benedicht (faksimileudg. 1933 med efterskrift af P. *Severinsen; 1968 med efterskrift af Erik *Dal), fik den kongelig autorisation til brug i alle landets kirker hvor den skulle fremme ensartethed i salmesangen og ved jernlænke, thi dyr var den, fastgøres til degnestolen. I 130 år var denne smukt udførte salmebog med enkelte træsnit den danske kirkes privilegerede og udsendes i adskillige optryk, med mindre tilføjelser, udvidelser og redaktionelle ændringer, samt i mere skræbete duodezudgaver og fra tid til anden i konkurrence med andre salmebogsudgivelser. Som en række ældre salmebøger indledes den med en udførlig kalenderanvisning, hvorefter følger en Luther-fortale (1529) og så T.s egen med betoning af bogens anvendelighed også i skoler og huse og med den første hymnologiske oversigt herhjemme, som tidens gnav har gjort til en primærkilde i periodens danske salmehistorie. De 268 salmer er sagligt ordnet efter troens hovedartikler, 162 af dem med mensuralnoder i typetryk, hvilket var første gang her i landet, og resten med melodihensvisninger. Fra de ældre danske salmebøger har T. skummet reformationens danske og tyske kernesalmer og i sidstnævnte tilfælde valgt én blandt de ofte flere oversættelser af samme salme. Nyoptagelserne tæller knap 150, og heraf udgør ca. en tredjedel T.s egne oversættelser eller originale salmer, og de øvrige har han fået fra „ædel oc wædel“ i samtiden. Som oversætter er han tro mod origi-

nalen og supplerer undertiden ældre, forkortende oversættelser med de manglende vers. Hertil besad han gode versifikatoriske færdigheder, mens han i sine egne salmer ikke viser større digterisk særpræg.

Med salmebogen har T. skabt en harmonisk enhed af et stort og temmelig broget stof, og dens betragtelige forøgelse af den ældre salmebestand peger dels i retning af en rigere salmedækning af kirkeårets højtidere og mærkedage, dels er den, i overensstemmelse med den lutherske kaldstank, udtryk for en kristning af det daglige menneskellivs vilkår og forløb. I modsætning til tendensen i reformationstidens salmebøger i øvrigt har T. med skønsomhed og historisk sans bevaret forbindelsen bagud til den katolske tid, idet han både har optaget tekster på latin samt behørigt „korrigeret“ latinske i oversættelse og egnede fra ældre dansk tradition, så de kunne passe til de nye kirkeforhold. Heri giver også bogens mange specificerende registre indblik, og det første af dem bringer ligefrem en udførlig højmesseplan med melodier i koralnotation, format som en salmemesse, og her er nodeeksemplerne til præstens messesang den vigtigste kilde til påvisning af sammenhængen mellem før-reformatorisk tradition og senere århundreders praksis. I det hele taget har indsamlingen og redaktionen af melodistoffet udgjort en meget væsentlig del af salmebogsarbejdet, alene i kraft af mængden: den melodirigeste udgave af Hans Tausens salmebog havde kun ca. 30 gengivelser, efter tysk forlæg, over for T.s ialt 203 melodier hvis proveniens først nyere forskning har gjort rede for i det omfang det synes muligt. T.s egne meddelelser herom er sparsomme, efter tidens skik; han har ikke lagt sig tæt op ad bestemte tyske samlinger men har haft en rigdom af kilder til sin rådighed, og hans redaktion er præget af stor selvstændighed, idet han i vid udstrækning gengiver varianter i forhold til kendte forlæg, ligesom hans versioner i adskillige tilfælde fremstår som primærkilder til syngemåder der senere optræder i tysk overlevering og i en række andre, især hvor det drejer sig om længe kendte salmer, synes at afspejle en særlig dansk tradition. Fra før-reformatorisk tid findes både i snævrere forstand liturgiske salmer til prosatekster og tidlig menighedssang, „åndelige viser“, endvidere reformationstidens originalmelodier med hældning mod nedertysk overlevering, bl.a. i tilfælde af valg mellem flere melodier til én tekst, og melodier hentet fra beslægtede trosretninger, fra tysk folkesang og kunstsang, herunder også bearbejdede satsstemmer, og endelig en række melodier som enten af T. selv angives at være af dansk oprindelse (fx „Det hellige kors“) eller som blot endnu ikke har ladet

sig påvise i udenlandske kilder; i enkelte melodier synes at foreligge de ældste og mest autentiske noteringer af danske folkevise melodier.

T.s salmebog vidner i det hele om hans enestående kendskab til den foreliggende salmetradition, hans europæiske udsyn og hans sans for den danske arv og udviklingslinje. Den giver et levende og omfattende billede af reformationstidens musikalske kulturliv og står som hovedsamlingen af den lutherske salmesangs melodier. Sammen med Niels "Jespersens „Graduale“" (1575) er den en milepæl i dansk kirkesang, og eftertiden har bygget videre på den tradition som T. med sit værk har skabt.

Den danske psalmebog, 1968 (faks.udg. efter orig.udg. med efterskr. af Erik Dal). – Olaf Jæger: Stamtv. over familierne Jæger i Norge, Bergen 1917 6. P. H. Resen: Inscriptiones Hafnienses, 1668. Peder Terpæger: Ripæ Cimbricæ, 1736 185 652–54. C. J. Brandt og L. N. Helveg: Den danske psalmedigt. I, 1846 84–114. Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 501. H. F. Rørdam sst. 3.r.I, 1874–77 74f. Sst. 4.r.I, 1889–91 440–53 (H. T.s optegn., ved A. E. Erichsen); III, 1893–95 817. A. Malling sst. 1970 46–52. Kaj Mogensen sst. 1971 100–29. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868. Samme: Kbh.s univ.s hist. I–III, 1868–77. Pers. hist. t. VI, 1885 171–73. H. Nutzhorn: Den dansk-lutherske menigheds salmesang I–II, 1909–18. Niels Møller i Danske studier, 1916 139–49. H. Grüner-Nielsen sst. 1931 110–13. Erik Abrahamsen: Liturgisk musik i den da. kirke efter reformationen, 1919. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 250f. Samme: Ribe katedralskoles hist. I, 1947 259–64. Niels Møller i Kirke og folk VII, 1931 246–63 (optr. i Dansk kirkemusiker-tid. XXVIII, 1931 129–32 137–40). Nils Schiørring i Musikhist. arkiv I, 1931–39 346–96. Samme: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 især 21–29. Kn. Jeppesen i Dania sonans I, 1933 IV–XXVIII. S. Widding: Dansk messe, tide- og psalmesang I–II, 1933. Jens Peter Larsen: Messetoner efter gammel kirkelig tradition, 1935. Henrik Glahn: Melodistudier til den lutherske salmesangs hist. I–II, 1954. Samme i Dansk årbog for musikforsk., 1963 69–85. Erik Dal i Festskr. Jens Peter Larsen 1902–72, 1972 29–34. Anders Malling i Hymnologiske medd. I, 1972 nr. 5 20f. Jens Lyster sst. II, 1973 134–38 og V, 1976 78–89. N. K. Andersen sst. II, 1983 68–84. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 297–303; VIII, 1978 især 42–68. Jens Lyster i Hvad fatter gjør . . . tilegnet Erik Dal, 1982 308–33.

H. A. Hens

Thomesen, Peder, † ca. 1560, biskop. Forældre ukendt. ~ Anne Lauridsdatter (omtalt som enke 1561).

Aug. 1523 blev T. indskrevet ved universitetet i Wittenberg. Ifølge Arild *Huitfeldt var han præmonstratensermunk fra Børglum, men matriklen meddeler kun at han var fra Vendsyssel stift. Antagelig blev han hjemkaldt 1524 da rigsrådet 28.6. udstedte sin proklamation mod lutherdommen; i alt fald erhvervede han aldrig magistergraden. Måske har han efter sin hjemkomst vedkendt sig lutherdommen og er blevet udstødt af sin orden; sikkert er at han i nogle år (fra 1525?)

var i rigshofmester Mogens *Gøyes tjeneste, vel som huspræst og lærer, og somme kan have skaffet ham beskikkelse som dognepræst til Torum og Junget i Salling. 1529 nævner biskop Jørgen *Friis ham blandt de stiftspræster som havde kgl. værnebrev, og som nægtede at betale afgifter til ham. Måske var T. allerede da gift. Da han hørte til de „prædikanter“ som indkaldtes til herredagen 1530 må han have været anset som hørende til de betydeligste jyske lutheranere. 1532 stævnedes Jørgen Friis ham og to andre præster for det kgl. retterting for noget kirkegods, de „havde taget dem til“, men sagen stilledes i bero, og udfaldet er ukendt. Efter reformationens sejr 1536 blev T. medlem af den kirkekommission som udarbejdede den latinske kirkeordinans af 1537, og s.å. udnævntes han til superintendent i Vendsyssel stift og indviedes 2.9. af Johannes Bugenhagen.

Da T.s stift næsten helt havde været uden luthersk bevægelse blev hans bispegerning særlig vanskelig og opslidende. April 1539 forhandlede han og de andre jyske bisper i Nyborg med Bugenhagen om kirkeordinansens gennemførelse og ansøgte kongen om højst påkrævet støtte til at få skoler og hospitaler oprettet og skaffe underhold til præsterne. Aug. 1540 deltog han i nationalsynoden i Kbh.; han indkaldtes da som vidne, da universitetet efter dom annullerede Birgitte *Gøyes barnetrolovelse. Efter ansøgning til kongen fik han nu udvirket, at Dueholm kloster skulle holde Nykøbing hospital ved magt, og magistraten henlægge gildernes gods hertil. Stiftlensmanden på Ålborghus fik brev dels om at skride ind mod „forløbne munke og andre falske prædikanter“, som „forførte“ almuen, dels om at besøge købstæderne med T. og stifte skoler og skaffe deres personale udkommet; han skulle også istandsætte en gård i Hjørring til bispebolig for T. Denne havde foreløbig taget ophold i Nykøbing Mors, og 1540 henlagde han skolen i Dueholm kloster til denne by for at sikre stiftet lutherske præster. Til Hjørring kom han imidlertid ikke, men fik anvist en kronens gård i Thisted som 1542 overlodes ham og hans hustru kvit og frit på livstid (den brændte 1557). 1542 deltog han i bispemødet i Ribe, men kom ikke til mødet i Antvorskov 1546, og 1548 fik han som overanstrengt lov til at nedlægge sin stilling og fik livsbrev på Haverslev-Bejstrup sognekald på betingelse af at beskikke gode præster til disse kirker. Han overtog imidlertid selv embederne. Da hans eftermand som biskop ca. 1552 optog fortegnelse over præsternes bøger, boede T. i Bejstrup og har måske allerede da opladt sønnen Haverslev kald. Nævnte fortegnelse tyder på at T. både kunne græsk og hebraisk da der blandt

Thomesen, Peder

hans atten bøger fandtes en hebraisk og græsk „bibel“; at han ejede Tertullian, Josefus og et oldkirkehistorisk skrift kan vidne om hans humanistiske interesser. Anne Lauridsdatter omtales 1561 som hans efterleverske og han formodes at være død ca. 1560. □ Fremstillet på relief af Max Andersen, 1942, til reformationsmonument (Bisporetvet, Kbh.).

Arild Huitfeldt: Den gejstlige hist ..., 1604. Danske mag. 3.r.1, 1842 175. Kirkehist. saml. 2.r.1, 1857-59 463. A. Heise sst. V, 1869-71 558-61. D. H. Wulff sst. 3.r.1, 1874-77 168 172; II, 1877-80 677. H. F. Rordam sst. III, 1881-82 381-88; VI, 1887-89 144-46.

*J. Oskar Andersen**

Thomisson, Hans se Stege, Hans Thomisson.

Thommesen, Anna Olivia, * 1908, væver. * 10.9. 1908 i Kbh. (Filips). F: styrmand, senere skibsfører i DFDS Jep Olivarius Jepsen (1879-1948) og Anna Sørine Louise Slengerik (1880-1960). ~ 1° 1928 med revisor Jens Marius Olsen. Ægteskabet opløst 1940. ~ 2° 24.8.1940 i Kbh. (b.v.) med billedhugger Erik *T., * 15.2.1916 i Kbh. (Kristkirkens sg.), s. af civilingeniør Harald T. (1885-1960) og Ester Klintøe (1889-1971).

Efter realklassen fra Østrigsgades skole 1924 var T. nogle år på kontor. Som hjemmegående husmor i sit første ægteskab begyndte han at væve og male, og efter 1940 blev vævningen hovedsagen. Her udviklede hun sin tekniske kunnen uden nogen form for undervisning. T. komponerer og udfører sine fladvævede tæpper selv og farver garnet med afkog af indsamlede planter. Hun dekorerer udelukkende med retlinjede, geometriske mønstre i to-dimensional virkning, hvis hårde tegning mildnes af en blid, fornem farveholdning. T. har udstillet på Kunstnernes efterårsudstilling 1943-53, har været gæst hos Koloristerne 1948 og hos Linien 1949 og siden 1952 medlem af Martsudstillingen. 1957 udstillede hun i Kunstindustrimuseet s.m. Finn *Juhl og Henning *Koppel. T. er repræsenteret på Statens museum for kunst, Kunstindustrimuseet og Holstebro kunstmuseum. Hendes tæpper anvendes også som billedtæpper og hænger i Vesthimmerlands gymnasium, Års (1964) og i Nørrelands-skolen, Holstebro (1967-68). Tre af hendes billedtæpper hænger i landstingssalen på Christiansborg (1969-72). T. har også udført altertæppe og antependium til Roskilde domkirke (1975-77). Hun modtog Eckersberg-medaljen 1972. □ Foto.

Mobilia, 1957 nr. 4 3-5. Hjemmets brugskunst, red. Erik Zahle, 1961 155. Poul Vad: Billedet, væggen og rummet, 1968 148-51. Samme i Politiken 12.11.1975.

Erik Lassen

Thommesen, Erik, * 1916, billedhugger. * 15.2. 1916 i Kbh. (Kristkirkens sg.). F: civilingeniør Harald T. (1885-1960) og Ester Klintøe (1889-1971). ~ 24.8.1940 i Kbh. (b.v.) med væver Anna Olivia Jepsen (Anna *T.), * 10.9.1908 i Kbh. (Filips), d. af skibsfører i DFDS Jep Olivarius J. (1879-1948) og Anna Sørine Louise Slengerik (1880-1960).

T. studerede en kort tid zoologi inden han blev indfanget af maleriet, snart fandt han dog frem til skulpturen som skulle blive den udtryksform han viede sit liv. Men selv om han droppede zoologien for at blive selvlært billedhugger blev det ikke en afsked med naturen. Mennesket blev fra første færd hans vigtigste kunstneriske inspiration og motiv. Fra debuten 1937 og nogle år frem er dette motiv helt tydeligt i hans knoklede, sært stilerede skulpturer. Allerede omkring 1940 bliver han abstrakt, men – vel at mærke – som resultat af en gradvis udvikling. Og den der er fortrolig med formsproget i hans tidlige arbejder kan godt se det figurative udgangspunkt, det er stort set det samme han arbejder med hele tiden. Motiverne er til stadighed hentet i den nære virkelighed, hos familien. Menneskehovedet er et af hans mest brugte motiver, men også parret, helfiguren og mor-og-barn. T.s foretrukne materiale er træ, men han har også lavet skulpturer i brændt ler, sten og bronze. Med sin personlige udtryksmåde stod han fra starten uden for de herskende retninger i tidens skulpturkunst, men impulser fra naturfolkens kunst og Picassos og Matisse's skulpturer gav næring til hans egne bestræbelser. T.s skulpturer er ofte langstrakte med blødt afrundede former i velafvejede samspil, men også blidt mod hinanden bøjede former præget af omhed og sensuel varme er karakteristiske for hans udtryksmåde som inderst kredser om den menneskelige sammenhæng med naturen. T.s kunst er uprogrammatisk og lavmælt til det upåfaldende. Men han er en meget original og betydelig billedhugger der stilsfærdigt har skabt sine værker som plastiske virkeligheder, synliggjorte erfaringer. Værkerne har aldrig været tyngt af aktuelle ideer eller synspunkter som er kunsten fremmed, men til gengæld har T. ved adskillige lejligheder blandet sig i kunstdebatten som skribent. Hans mange indlæg og artikler er dog i grunden altid forsvarsskrifter for det inderste og grundlæggende, det hen-over-alle-retninger-forbindende i kunsten.

T. deltog i flere af Cobra-gruppens vigtige manifestationer, men han har senere markeret stor afstand. T. har udstillet flittigt, bl.a. på Høstudstillingen 1944-49 og på Martsudstillingen 1951-81, har afholdt retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. (sammen med Jeppe Vontillius)

1957. I 1956 repræsenterede T. sammen med Egill *Jacobsen Danmark ved biennalen i Venezia. T. er repræsenteret i mange samlinger og museer, bl.a. Louisiana og Statens museum for kunst. Han har løst flere store udsmykningsopgaver, bl.a. udført en stor skulptur *Livstræet* til Danmarks tekniske højskole, Lundtoftesletten, 1973. I 1972 tildeltes han Thorvaldsen-medaljen og i 1983 Prins Eugen medaljen. □Foto.

Poul Vad: E. T., [1964] = Danske nutidskunstnere V.
Bent Irvé

Thomsen

Blandt de mange slægter der bærer patronymet Thomsen skal her omtales ialt fire.

Vilhelm *T. (se tvl. III) var ~ Karen Charlotte Allen, d. af historikeren C. F. *A. Anton *T. (ligeledes tvl. III) var 1° ~ Ada *Adler, 2° ~ Olga v. *Eggers.

(I) Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837 I, Sth. 1937 243f. (II) [H. F. Grandjean:] Tillæg til stamtvle over Valentin Hermansen Beyers efterkommere, 1904.

Hans H. Worsøe

Table I

Christen Thomsen ca. 1704-60 brændevinsbrænder	
Christian T. 1756-1833 grosserer, nationalbankdirektør, justitsråd	
Christian Jürgen-sen *T. 1788-1865 museumsdirektør, arkæolog	Henrik Bendt T. 1790-1859 kommandør
	Frerik T. 1792-1859 højesteretsassessor, etatsråd

Table II

Jürgen Thomsen, bolsmand i Frørup, Oversø sg. Sydslesvig			
Thomas T. 1787-1862 revisor i nationalbanken, kammerråd			
Julius *T. 1826-1909 kemiker	Sigismund Gotthelf T. 1831-1903 oldsagsamler, prokurator	August *T. 1834-94 kemiker	Thomas Gottfried T. 1841-1901 res. kapellan ved Skt. Mortens kirke, Randers
Thomas *T. 1870-1941 museumsinspektør, etnograf			

Table III

Ludvig Frerik Thomsen 1801-60 postmester i Randers	
Vilhelm *T. 1842-1927 filolog	Carl *T. 1847-1912 maler, tegner
Anton *T. 1877-1915 filosof ~ 1° Ada *Adler 1878-1946 klassisk filolog, 2° Olga v. *Eggers 1875-1945 rigsfriherreinde, forfatter	

Thomsen (-Oldenswort), **Adolph Theodor**, 1814–91, politiker. * 14.3.1814 i Tønning, † 10.10.1891

Table IV

Ludvig Henrik Thomsen -1838 silke- og klædehandler i Kbh.	
Andreas Peter T. 1780-1860 overrettsjustitarius, konferensråd	Louise Henriette T. 1792-1825 ~ Albert Peter Gude 1789-1870 herredsfoged
C. A. F. *T. 1827-96 krigsminister	L. *Gude 1820-95 teolog (se slægtsoversigt Gude II)

i Kiel, begr. sst. F: borgmester Peter T. (1781–1859) og Christine Benzon (1782–1862). ~ 9.2.1838 i Garding med Anna Catharina Tön-nies, * 3.7.1814 i Garding, † 14.4.1876 i Kiel, d. af lensmand Gert Cornils T. (1787–1842) og Catharina Elisabeth Matthiesen (1785–1865).

T. lærte landvæsen i Oldenswort; efter dernæst at have været forvalter på Vindeby ved Eckern-förde og studeret på veterinærskolen i Kbh. købte han 1837 en gård i Oldenswort hvorefter han fra nu af kaldtes. Om den anseelse han hurtigt vandt blandt sine standsfæller vidner at han efterhånden opnåede en række lokale tillidshverv. 1854 blev han medlem af stænderforsamlingen i Flensborg og indtog fra første færd et stejlt sles-vigholstensk standpunkt. I begyndelsen spillede T. en mindre fremtrædende rolle da han som storbonde var modstander af den tilnærmelse mellem bønderne om sociale reformer som Lau-rids *Skau arbejdede på for at sprænge den kom-pakte opposition. Men fra 1856 trådte han frem i første række. S.å. indvalgte han i rigsrådet i Kbh. hvor han blev medlem af fællesorganisati-onen for centrum og venstre, men også sluttede sig til „de elleve“s forslag om at lade fællesfor-fatningen forelægge de tre hertugdømmers særlige forsamlinger, hvad der måtte føre til forfat-ningsens fald. 1859 demonstrerede han mod „Novemberpatentet“ af 1858 som satte fælles-forfatningen ud af kraft for Holstens og Lau-enburgs vedkommende og derved knyttede Slesvig tættere til kongeriget. Det var ikke så meget sprogreskripterne, der jo heller ikke berørte hans valgkreds, som han angreb men hele det slesvig-ske ministeriums styre og navnlig beskatningen. Stænderforsamlingen 1860 og de dertil knyttede offentlige møder betegnede højdepunktet i hans politiske virksomhed; tre år senere fulgte han oppositionen i den almindelige mandatnedlæg-gelse. Umiddelbart efter Dannevirkes rømning 1864 indsatte den preussiske civilkommissær ham som amtmand i Husum, men han fik n.å. som en række andre augustenburgsk sindede embedsmænd sin afsked og flyttede til Kiel; 1867 valgte Husum ham til medlem af det preus-siske deputeretkammer, men allerede to år efter måtte han på grund af døvhed nedlægge sit mandat. □Træsnit 1865.

Thomsen, Adolph Theodor

N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reproudg. 1973). Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937. Erik Møller: Helstatsens fald I-II, 1958 (reproudg. 1974). Johs. Jensen: Nordfriesland in den geistigen und politischen Strömungen des 19. Jahrh.s, Neumünster 1961 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XLIV.

Lorenz Rerup (Knud Fabricius)

Thomsen, Albert Christian, 1889–1952, lokalhistoriker. * 24.6.1889 i Kolding, † 1.5.1952 i Holbæk, urne nedsat i Holbæk museums gård. F: urmagermester Thomas Ludvig T. (1867–1935) og Caroline Maria Magdalene Hansen Holst (1866–1946). Ugift.

T. tog præliminæreksamen 1906 og lærereksamen 1910 fra Jelling statsseminarium, senere suppleret med statens tegnelæreruddannelse og tillægseksamen i engelsk. 1911–18 var han lærer ved Avnslev skole ved Nyborg og fra 1918 kommunelærer i Holbæk, senere overlærer sst. Interessen for historie arvede T. især fra faderen der skrev bladartikler om historiske emner, og i sin ungdom kom han under stærk indflydelse af Kolding-historikerne P. Eliassen og J. O. Brandorff. På Fyn kastede han sig over Nyborgens historie, skrev talrige avisartikler herom samt afhandlinger i Årbogen Svendborg Amt, bl.a. *Historiske Efterretninger om Avnslev og Bovense Sogne i ældre Tid* der 1928 udkom i bogform, og *Hvad Matrikelbøgerne fortæller* (Svendborg Amt 1927–28, 1929), en afhandling der 1930 prisbelønnedes af Dansk historisk fællesforening. Også i Holbæk gik T. straks i gang med lokalhistorisk arbejde og blev allerede 1920 sekretær og kasserer for Historisk samfund for Holbæk amt og redaktør af amtsårbogen. S.å. blev han leder af Holbæk museum, fra 1931 tillige formand for dette. Under T.s ledelse omordnede museet, og det udvidedes betydeligt; 1931 fik det ny bygning, og 1938 forøgedes det med en gammel købmandsgård. Gennem sit virke her, i Historisk samfund og ved foredrag og avisartikler viste T. en sjældent evne til at vække befolkningens interesse for egnens historie. Et udvalg af hans kronikker blev samlet i *Fra det gamle Holbæk*, 1932, men hans hovedværk var dog to-bindsværket *Holbæk Købstads Historie I–II*, 1936–42, hvis udgivelse byen bekostede (fot. optr. 1981). Ligesom T. som museumsmand interesserede sig for opstillinger af virkelighedstro interiører, spillede også i hans forfatterskab miljøskildringen en fremtrædende rolle. Eksempler herpå er *En Gade fylder Hundrede. Nygade i Holbæk 1846–1946*, 1946, og *Pottemagere i Holbæk gennem 300 Aar* (Fra Holbæk Amt XII, 1945). – R. 1942. □Tegn. af Axel Bredsdorff, 1933. Foto.

Bibliografi i Fra Holbæk amt XLVI, 1953 11–32. – Museet for Holbæk amt. Årsberetn. 1951–52 3–9. Bent Rasmussen i Fra Holbæk amt XLV, 1952 1–4. Niels A. Christiansen sst. XLVI, 1953 1–10. Arthur Fang i Fortid og nutid XVIII, 1953 403–05. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henning Dehn-Nielsen (Gunnar Knudsen)

Thomsen, Alex Brask, * 1919, bankdirektør. * 17. 9.1919 i Kbh. F: farvehandler Anders T. (1894–1955) og Jenny Clausen (1895–1944). ~ 21.8.1943 med Bente Larsen, * 6.4.1920 i Brarup, d. af minister, proprietær Victor *L. (1890–1952) og Karen M. Jensen (1891–1965).

T. tog realeksamen fra Efterslægtsselskabets skole 1936, hvorpå han kom i lære hos sin far i denes farvehandel på Nørrebro i Kbh. Derpå arbejdede han en kort tid i en farvehandel i Århus, inden han 1939 rejste til München. Ved besættelsen 1940 rejste han tilbage til Kbh. hvor han 1940–42 gik på handelshøjskolen og tog HA, hvorefter han i den øvrige del af krigstiden var ansat hos Sadolin & Holmblad. 1945 rejste T. til Paris hvor han studerede sprog ved Sorbonne universitetet. Senere tog han til England hvor han fik en stilling i et kemikaliefirma. 1948 vendte han tilbage til Danmark hvor han sammen med hustruen etablerede et mindre aktieselskab. Med baggrund heri kastede han sig over international handel, idet han søgte tilbud på varer rundt omkring med reekspert for øje. Forholdene under Korea-krigen stimulerede virksomheden, T.s kemikalie-ekspertise gav gode muligheder, og efterhånden stiftede han en halv snes selskaber. Disse krævede store investeringer, og T. begyndte at interessere sig for handelen med penge. Han fandt frem til Københavns Kreditbank, et meget beskedent foretagende som han sammen med en barndomsven overtog 1955. Hermed havde T. placeret sig i den danske bankverden hvor han skulle komme til at vække opsigt med sin kreativitet og sit uomtvistelige talent. Han startede således 1955 en annoncekampagne under sloganet „Danmarks højeste bankrente“, hvilket på den tid betød 7 % på 12 måneders opsigelse. Pengene blev lånt ud igen til 9 % + provision, især til den del af erhvervslivet som havde svært ved finansiering ad de sædvanlige kanaler. 1956 solgte T. pludselig kreditbanken tillige med andre af sine selskaber til spekulanten Poul Glindemann hvorefter han slog sig ned i Montreux i Schweiz med en millionformue. Kreditbanken krakkede 1957, men T. anså fortsat ideen med den høje rente til indskyderne for rigtig, og allerede 1958 fik han handelsministeriets godkendelse af vedtægterne til sin nye bank, *Finansbanken*. I 1960'erne fik T. gennem opkøb kontrol over det

gamle tekstilfirma Henriques & Løvingreen, hvormod det 1972 mislykkedes for ham at lade Finansbanken overtage Amagerbanken, da aktionærerne i Amagerbanken nedstemte forslaget med stor majoritet. 1980 solgte T. til stor overraskelse for bankverdenen Finansbanken til Jyske Bank. □Foto.

Berl. aften 20.8.1958. Erik Nørsgaard i Politiken 7.6.1964.

Ib Gejl

Thomsen, Anders, 1842–1920, lærer, politiker. * 14.9.1842 i Nørby, Velling sg., Hinds hrd., † 11.7.1920 i Kristrup, begr. i Havbro. F: gård-ejer Thomas Christensen (1810–76) og Karen Nielsdatter (Bjerregaard) (1807–88). ~ 22.7.1870 i Havbro med Ane Knudsdatter, * 6.9.1846 i Farsø, † 8.11.1917 i Kristrup, d. af gårdejer Knud Sørensen (Aarup) (1817–91) og Mette Kirstine Hansdatter (1820–65).

T. var vinterlærer i Vestjylland 1857–61, tog lærereksamen fra Ranum seminarium 1864, var hjælpelærer i Keldstrup-Brund ved Thisted 1864–67 og derefter til 1903 lærer i Havbro ved Års. En årrække indtil 1903 ejede han en gård i Holme. T. vandt i høj grad sine omgivers tillid og, praktisk anlagt, var han med til at oprette andelsmejeri og sparekasse. Gennem 35 år var han formand for den fri fattigkasse i Havbro og desuden kredsforstander i Wistofts brandkasse. Politisk var han Bergianer og repræsenterede 1892–1912 Brorstrup-, fra 1901 Årskredsen i folketinget. Derefter sad han i landstinget til sin død. Han blev J. C. Christensens tro mand, fulgte ham ind i venstreforpartiet 1895 og ind i venstre 1910. Ved systemskiftet rykkede han frem blandt de ledende venstremænd. Særlig blev han kendt som energisk talsmand for J. C. Christensens kirkelove og som medlem af forsvarskommissionen 1902–08, de to sidste år som dens formand. 1905–12 var han folketingets formand og 1914–20 landstingets formand. 19.8.1909 oplevede han som formand at den ivrige og temperamentsfulde forsvarsven Mary Bess Westenholtz trængte ind i folketingssalen, bemægtigede sig formandens klokke og holdt en kort tordentale til tingets medlemmer. Ved siden af sine formandposter var T. statsrevisor 1908–19. Han var ved alle sine forudsætninger en typisk repræsentant for sin tids landbovenstre og nød ved sin personlighed respekt i alle partier. – R. 1906. DM. 1915. □Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX, 1905 (1905 Varde mus., 1906 slottet i Oslo, 1907 Fr. borg). Mal. af N. V. Dorph, 1910 (folketinget). Buste af E. Ølsgaard, 1921 (anlægget i Års). Af-

bildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af samme (sst.). Karikatur af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 440–42. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 577: IV, 1914 57. Politiken 13.7.1920. Ålborg amtstid. 13.7., 14.7. og 18.7. s.å. Venstre i 100 år I–II, 1970. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Thomsen, Anton Ludvig Christian, 1877–1915, filosof. * 20.7.1877 i Stubbekøbing, † 18.9.1915 i Hellerup, urne på Ass. kgd. F: maler Carl T. (1847–1912) og Petra E. S. C. Diechmann (1848–1926). ~ 1° 9.10.1901 i Kbh. (b.v.) med Ada Adler, * 18.2.1878 på Frbg. (Mos.), † 29.12.1946 i Kbh., d. af grosserer Bertel David A. (1851–1926) og Elise Johanne Fraenckel (1852–1938). Ægteskabet opløst 1912. ~ 2° 12.10.1912 på Frbg. (Thomas) med rigsfriherinde Olga (v.) Eggers, * 31.12.1875 på St. Thomas, † 16.5.1945 i Vestre fængsel, Kbh., d. af kaptajn i den vestindiske hærstyrke, botaniker, rigsfriherre H. v. E. (1844–1903) og Mathilde C. Stakemann (1848–1928).

T. blev student 1895 fra Linnésgades latin- og realskole i Kbh. og efter filosofiske og religionsvidenskabelige studier magister i filosofi 1901. Han begyndte tidligt at manuducere til filosofikum og oparbejdede på trods af fortsatte studier en betydelig manuktionsvirksomhed. 1905 disputerede han for doktorgraden og forelæste derefter som privatdocent i de følgende otte år, især om David Hume og Thomas Hobbes. 1913 og 1914 ansøgte han, støttet af fakultetet og konsistorium, uden held om ansættelse som docent i filosofi, men blev i stedet ved H. Høffdings afgang 1915 dennes efterfølger. Som professor nåede han imidlertid kun at holde tre forelæsninger. Hans tidlige død tilskrives sædvanligvis både legemlig og sjælelig overanstrengelse, men psykisk sygdom har formentlig også været en medvirkende faktor. T. var både filosof og religionsforsker og i begge egenskaber en bekæmper af religionen i alle dens former. Allerede i skoletiden følte han sig frastødt af den dér herskende religiøse ånd og da hans modvilje mod al religion og metafysisk spekulation, som han bl.a. fandt hos romantiske „vindbøjter“ som J. G. Fichte og F. v. Schelling, voksede med årene, blev han med rette opfattet som fanatisk kirke- og kristendomshader. I stedet dyrkede han med begejstring den videnskabelige forskning og den filosofiske tænkning, og det i en sådan grad at filosofien fremtræder som et eksistentielt anliggende for ham. Mens han helhjertet bifaldt den

religionskritik Hume fremfører i sine religionsfilosofiske og -historiske værker – hans egen religionshistoriske opfattelse gik ud på at al virkelig religion er kult og kun kult – afviste T. Humes erkendelsesteori fordi ren empirisme fører til skepticisme og erkendelsesnihilisme. I stedet fremhæver han muligheden af, at der i erkendelsen gives kendetegn der ikke behøver at grunde sig i erfaringen, og som udmærker denne som sådan. Som Hobbes mente han at det psykiske alene består af mere eller mindre lystbetonede forestillings- og fornemmelsesbilleder der fremtræder med større eller mindre bevidsthed. Han afviser således den traditionelle lære om sjælelivets tredeling i en erkendelses-, følelses- og viljeside, ligeså tanken om en vekselvirkning mellem det fysiske og det psykiske. Sit eget syn på forholdet mellem det fysiske og det psykiske kalder T. for „korrespondensteorien“. Den går ud på, at der til visse hjerneprocesser svarer eller korresponderer en række psykiske tilstande af den netop nævnte karakter der alle på spinozistisk vis er underkastet determination.

T.s. publicerede værker falder i fire grupper. For det første religionsvidenskabelige og -kritiske arbejder: I *Orthia. En religionshistorisk Undersøgelse*, 1902 (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, LV) søger han at påvise, at de spartanske drenges piskning foran Artemis Orthias alter var en frugtbarhedsrite hvis betydning senere er glemt. 1911 kom den klare og overskuelige *Religion og Religionsvidenskab* (Religionshistoriske Smaaskr. VII; tysk udg. 1914) hvor han ikke alene retter et voldsomt angreb på al religiøs dogmetri, men også opfatter den bestemmelse, som Høffding giver i sin „Religionsfilosofi“ (1901), af religionen som „Troen paa Værdiens Bestaan“ som en urimelig håndsækning til teologerne. Den anden og største gruppe omfatter filosofihistoriske arbejder som *Kant. I Anledning af Hundreårsdagen for hans Død* (Teol. Tidsskr., ny r. V, 1902–03); *Bemerkungen zur Kritik des Kantischen Begriffes des Dinges an sich* (Kantstudien VIII, 1903); *Über die Entwicklung der ethischen Theorie Benekes* (Archiv f. Gesch. der Philosophie XVI, 1903); *Ludwig Feuerbach i Anledning af Hundreårsdagen for han Fødsel* (Dansk Tidsskr., 1904); doktordisputatsen *Hegel. Udviklingen af hans Filosofi til 1806*, 1905 der gennem analyse af de dengang endnu utrykte Hegelmanuskripter, der lå i Berlin, sammen med – og internationalt set overskygget af – W. Diltheys „Die Jugendgeschichte Hegels“ der udkom samme år, satte skel i Hegelforskningen; *Aus Hegels Frühzeit* (Kantstudien XII, 1907); *Harald Høffding som Lærer. 1883–1908* (Tilskuelen, 1908). Til 200-årsdagen for Humes filosofiske

sendte han *David Hume. hans Liv og hans Filosofi*, 1911 (tysk overs. 1912), et stort værk baseret på omfattende studier der foruden en levnedsskildring fremstiller Humes psykologi og erkendelsesteori. Humes betydning ser T. imidlertid først og fremmest på det religionsfilosofiske og -videnskabelige område, en påvisning som var forbeholdt et bind II som T. ikke nåede at få udarbejdet. Den tredje gruppe rummer psykologiske arbejder som *De vigtigste Sider af Sjælelivet*, 1903, udarbejdet til brug ved folkeuniversitetets undervisningen, og *Figur- og Farvevisionerne og deres Plads i Forestillingslivet* (Psyke II, 1907). Endelig for det fjerde oversættelser, dels (sammen med Cai Viale) af Humes „Natural History of Religion“ under titlen *Religionens naturlige Oprindelse og Udvikling*, 1906 (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning LXXI; en historisk indledning heri blev i revideret engelsk udgave trykt i *The Monist* XIX, 1909), dels af I. del af Hobbes' *Grundlove*, 1912 (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning LXXXIX). I dag kan af disse arbejder især Hegelbogen læses med udbytte, mens oversættelserne må siges at være af svingende kvalitet. □Tegn. af Carl Thomsen bl.a. 1879, 1882 og 1905, mal. af samme 1881 og 1896. Buste af T. som barn af Aksel Hansen. Tegn. af Frederik Andersen (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1905 59–61. – Fr. Torm i Berl. tid. 14.4.1915. Arthur Christensen og H. Høffding sst. 18.9. s.å. Cl. Wilkens i Politiken 19.9. s.å. Fr. le Sage de Fontenay sst. 22.9. s.å. Cl. Wilkens i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 57–61. Akademisk ugebl. V, s.å. 163–65. Johs. Lehmann i Ill. tid. 26.9. s.å. Anathon Aall: *Filosofien i Norden*, Kria, 1919. H. Høffding: *Erindr.*, 1928 192 259. K. Sorainen i Finsk t. CXXIII, Helsingfors 1937 101 104f 112–19. Soren Holm: *Filosofien i Norden efter 1900*, 1967 17–21. Niels Thulstrup: *Kierkegaards forhold til Hegel*, 1967 211. Leif Grane i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. – Papirer i Kgl. bibl.

Sven Erik Nordenbo

Thomsen, Carl (ved dåben Karl) **August**, 1834–94, kemiker. * 30.12.1834 i Kbh. (Petri), † 25. 9.1894 sst., begr. sst. (Ass.). F: bankrevisor, senere kammerråd Thomas T. (1787–1862) og Jensine Friederike Lund (1798–1877). ~ 3.7.1867 i Slagelse med Cathrine Sophie Poulsen, * 5.7.1843 i Hjembæk ved Jyderup, † 12.11.1915 på Frbg., d. af amtsvejpikør (vejinspektør) Johan Martin P. (1808–66) og Hedevig Rebekka Hoyrup (1822–tidligt 66). – Bror til Julius *T.

T. blev student fra Borgerdydskolen på Christianshavn 1852, begyndte n.å. at studere ved Polyteknisk læreanstalt og blev cand.polyt. i anvendt naturvidenskab 1858. Herefter studerede han et år ved laboratorier i London og Paris, var 1859–60 assistent ved læreanstaltens fysiske samling

og 1860–63 justermester for hertugdømmet Slesvig. Efter krigen vendte han tilbage til Kbh. og var 1865–66 assistent ved landbohøjskolens kemiske laboratorium. 1867 oprettedes den første stilling som lærer i teknisk kemi ved Polyteknisk læreanstalt. T. deltog i konkurrencen herom, men skønt han blev indstillet af læreanstaltens bestyrelse, besatte ministeriet stillingen med administrator F. E. Holm. T. var nu 1868–71 ejer af et dampvaskeri i Kbh. 1871 tog F. E. Holm sin afsked, og T. konstitueredes i stillingen uden fornyet konkurrence. Først 1891 udnævntes han til docent, og 1894 omdannedes docenturet til et professorat. Men kort tid efter udnævnelsen til professor ramtes T. af alvorlig sygdom, og han døde s.å. Siden 1888 havde han desuden været bestyrer af statens tekniske bureau for papirundersøgelser. – T. var en belæst og meget vidende mand der stilfærdigt og yderst samvittighedsfuldt passede sin undervisning, men han var ikke tekniker, og han havde lidt svært ved at gøre sig gældende blandt industriens folk. Sin betydeligste indsats gjorde han som skribent og popularisator af naturvidenskaberne. 1862 grundlagde han sammen med broderen Julius T. *Tidsskrift for Physik og Chemi samt disse Videnskabers Anvendelse*. Da broderen 1878 trak sig ud af redaktionen fortsatte T. bladet først alene, senere sammen med yngre fysikere, og han var til sin død dets hovedredaktør og den ansvarlige for dets kemiske indhold. Tidsskrift for Physik og Chemi blev fra 1902 til det endnu eksisterende Fysisk Tidsskrift. T. var en flittig bidragsyder til tidsskriftet og refererede her bl.a. egne arbejder over ølbrygning, gasværker, petroleum, svovlsyre- og sodafremstilling. 1865 udgav han en populær bog *Naturkræfterne i Menneskets Tjeneste* der fik stor udbredelse og kom i ny udgave 1879. Han udgav sine forelæsninger i teknisk kemi 1881–83. □Foto (Fr.borg).

Stig Veibel: Kemien i Danm. II, 1943 424f (bibliografi). – J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929 385f.

Stig Veibel*

Thomsen, Thomas Hestlund Axel, 1887–1971, veterinær. * 6.4.1887 på Ødumgård, Ødum sg., † 21.2.1971 på Frbg., begr. Tvilum kgd. F: proprietær, mejeri- og teglværksejer Kristen Pedersen Donneruplund T. (1858–1934) og Kristence Hansen (1850–1932). ~ 22.11.1912 i Silkeborg med lærer Martha Meedom Haugen-Johansen, * 7.10.1886 i Silkeborg, † 2.5.1968 på Frbg., d. af bogtrykkeriejer, bankdirektør Kristen Johansen (1852–1931) og Kristine Nielsen (1862–1954). Navneforandring fra Johansen 18.4.1902.

Kort for T. 1909 tog den afsluttende prøve til dyrlægeeksamen blev han ansat som assistent ved veterinær- og landbohøjskolens serumlaboratorium (nu Statens veterinære serumlaboratorium), og han fortos derved ind på en forskningsbane der har givet en række smukke resultater væsentlig inden for den smitsomme kastnings specialområde. For hans uddannelse betød det overmåde meget at han blev videnskabeligt skolet under C. O. Jensen der også personligt i høj grad påvirkede ham. 1923 udnævntes T. til forsøgsleder ved laboratoriet og sept. 1934–febr. 1935 var han konstitueret som forstander. På mangeartede felter supplerede T. sin uddannelse, og den fik internationalt præg gennem talrige udenlandske tjeneste- og studierejser, hvoraf kan anføres: 1916 Tyskland (hestelazaretter, militærlaboratorier), 1918 Stockholm (røntgenologi), 1921 og 1937 Tyskland, Frankrig, Belgien, Holland (bakteriologi og serologi), 1929 stipendieophold ved Pasteur-instituttet i Paris. 1913–23 var T. reservedyrlæge i hæren og vareto 1918–32 tjenesten som røntgenudyrlæge ved hærens veterinære røntgenklinik. I Maanedsskrift for Dyrlæger, Medlemsblad for Den danske Dyrlægeforening, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsskrift samt i udenlandske fagtidsskrifter inden for bakteriologi og serologi har T. offentliggjort talrige afhandlinger særlig vedrørende kvægets og svinets smitsomme kastning og dyrlægernes erhvervs sygdomme. 1936 erhvervede han den veterinærmedicinske doktorgrad på afhandlingen *Brucella Infection in Swine* (russisk udg. 1937). Af publikationer kan fremhæves *Om nogle Erhvervs serologiske Reaktionsforhold overfor Abortbacillen* (veterinær- og landbohøjskolens årsskr. 1930). For en besvarelse af en internationalt prisopgave vedrørende kalvekastningens bekæmpelse modtog T. 1930 medaljen af I. kl. og I. prisbelønning af det spanske husdyrbrugsselskab Asociacion General de Ganaderos (Madrid). Som foredragsholder har T. været indbudt til London, Berlin, Paris og Gent for at forelæse over kvæg- og svinebrucellose. 1914 konstruerede han en ny tandrasp der løste et problem på en yderst simpel og effektiv måde, hvorfor det nye instrument straks fik succes og efterhånden blev vidt kendt (Maanedsskr. for Dyrlæger XXVI, 1914–15). T. var veterinærkonsulent for A/S Simonsen & Weels Eftf. og siden 1932 beskikket som fast censor ved veterinæreksamen. Han var sekretær i Kbh.s dyrlægeselskab 1919–25, formand 1940–50, æresmedlem 1956. Medlem af bestyrelsen for Fond af 13. juli 1873 til veterinærvidenskabens fremme og af WHO's stående brucellose-ekspert-udvalg 1950–61. T. var udenlandsk korresponderende – og senere

Thomsen, Axel

æresmedlem af Koninklijke Vlaamsche Academie voor Geneeskunde van België 1956, dr. h.c. ved universitetet i Gent og modtog C. O. Jensen fondens guldmedalje for veterinær-videnskabelig forskning 1957. – R. 1933. DM. 1949. □Foto.

Selvbiografi i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1936 142f. A. T.: På rejse I-II, 1961–68 (erindr.). – Politiken 5.4.1937. Herluf Bendtsen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. LIV, 1971 283–85. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hj. Friis*

Thomsen, Christian Albert Frederich, 1827–96, officer, krigsminister, direktør for landbohøjskolen. * 31.5.1827 i Kbh. (Helligg.), † 28.6.1896 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: assessor i lands- og samt hof- og stadsretten, senere justitiarius sst., konferensråd Andreas Peter T. (1781–1860) og Anne Sabine Gude (1792–1873). ~ 14.11.1856 i Kbh. (Garn.) med Thora Michelle Voss, * 23.11.1831 i Kbh. (Ty. ref.), † 19.3.1918 på Frbg., d. af professor, dr.med. & chir., tandlæge, senere hoftandlæge Christian Ludvig V. (1801–71) og Thora Müffelmann (1808–89).

T. blev student 1844, privat dimitteret, n.å. cand.phil. og studerede teologi indtil han 1848 meldte sig som frivillig, blev underofficer ved centralskolen, s.å. sekondløjtnant i krigsreserven, 1849 i linjen og deltog i felttogene dette og n.å., gennemgik højskolen 1851–55, blev 1856 generalstabsaspirant og premierløjtnant. 1858 blev han kaptajn II og var adjoint ved generalstabten, til han 1860 ansattes i krigsministeriet: 1862 blev han kaptajn I. Efter ministerskiftet i aug. 1863 måtte han vige for S. *Ankjær og ansattes hos generalinspektoren for fodfolket m.m. Ved krigsberedskabet dec. s.å. blev han souschef hos C. *Hegermann-Lindencrone og viste betydelig dygtighed og initiativ, men kunne ikke overvinde de gamle rytterofficerers træghed og magelighed. I maj 1864 blev han stabschef under Hegermann, men allerede samme måned, ved C. E. Reichs tiltræden som krigsminister, kar. maj og dec. s.å. direktør for kommandoen i stedet for Ankjær og dec. s.å. direktør under C. F. *Hansen, sammen med hvem han påbegyndte hærens reduktion ad administrativ vej og udarbejdede udkast til ny hærplan. Nov. 1865 trådte C. F. Hansen tilbage og J. W. *Neergaard overtog gennemførelsen af den Hansen-T.ske hærplan som dog ikke tilfredsstillende ham, og efter et års arbejde med den gav han plads for W. *Raasløff.

I nært samarbejde med T. lykkedes det Raasløff mod al forventning at få hærloven 1867 vedtaget sammen med et antal tilsluttende love. Som oberst uden for nr. fra 1867 blev T. n.å. direktør

for hele krigsministeriet. Med W. *Haffners første overtagelse af krigsministeriet øgedes T.s indflydelse yderligere: 1872 blev han formand i kommissionen vedr. landets forsvarsvæsen og da Haffner dec. s.å. trak sig tilbage, udnævntes T. til krigs- og (midlertidig) marineminister. Under en tjenesterejse 1871 havde han haft lejlighed til at studere og kritisere franske militærforhold på baggrund af den nylig afsluttede krig (1870–71) og drage sine slutninger deraf. Allerede under sit samarbejde med Raasløff havde han virket for at flåden udbyggedes og at forsvaret kom til at omfatte hele landet, dog med hovedvægten lagt på Sjælland hvilket også var emnet for kommissionen 1872, og i et fortroligt møde med tingene forelagde han jan. 1873 en almindelig forsvarsplan. Han var allerede da godt kendt med og velset af rigsdagsmændene; han vandt særlig folketinget for sig personlig ved sin særdeles elskværdige, hensynsfulde optræden og styrkede yderligere sin position her ved at træde tilbage som marineminister, fordi et af ham forlangt panserskib blev nægtet ham. Skønt han med almindelig anerkendt dygtighed kæmpede for sine forslag var der kun ringe udsigt til at få dem gennemført og de strandede på venstres modstand. Sommeren 1874 trak han sig tilbage sammen med det øvrige ministerium og blev general uden for nr. 1873 var han blevet folketingsmand i Helsingørkskredsens som han herefter beholdt uanfægtet til sin død, blev fremtrædende medlem af det Rimestadske højre, senere formand for folketingets højre og en af J. B. S. *Estrups stærkeste støtter. I og uden for rigsdagen fortsatte han som en meget dygtig og virksom forkæmper for sin overbevisning på forsvarsrådet og udsendte 1875 skriftet *Et par Ord til Overveielse vedr. Spørgsmaalene angaaende Landets Forsvarsvæsen*, der er sin tids mest omfattende og sammenhængende redegørelse for Danmarks strategiske og militære forudsætninger. De nærmest følgende år fulgte de skiftende krigsministre i deres lovforslag om ændringer i 67-hærloven mere eller mindre det T.ske forslag. General W. Kauffmann der i jan. 1879 blev krigsminister anså i modsætning til T. Kbh.s landbefæstning for det væsentligste og for at opnå den ville han svække fodfolket både i tal og i uddannelse, hvad T., hans direktør, energisk bekæmpede.

I det 1880 nedsatte hærudvalg blev T. højres ordfører og viste over for Kauffmann en fasthed, over for de to venstregrupper en dygtighed, energi og taktisk behændighed der overraskede alle og førte til, at hans ændringsforslag til Kauffmanns forsvarsplan med stort flertal blev vedtaget med højres og det moderate venstres stemmer. De meget betydelige parlamentariske

evner T. herved havde lagt for dagen bevirkede at højre satte ham ind i finansudvalget som dets ordfører for at drage nytte af ham i den storpoltiske kamp. Hans udnævnelse 1884 til direktør for landbohøjskolen blev vel en tid rigeligt udnyttet af hans politiske modstandere til angreb på ham, men mod slutningen af 80'erne stilnede den storpoltiske kamp noget af, og T. selv holdt sig i baggrunden, indtil han vinteren 1893-94, efter aftale med andre af højres førere, i al stilhed trådte i forhandling med lederen af det moderate venstre, F. *Bojsen, om politisk forlig, og mod samlingens slutning forelagde højre overraskende, på tværs af et forslag af J. V. *Bahnsen, forslag til finanslov med indføjede særbestemmelser af militær natur, navnlig godkendelse af Kbh.s landbefæstning. Hele komplekset blev vedtaget af et flertal af højre og det moderate venstre: forliget af 1894 var en kendsgerning. Det er blevet udtalt, at det til forslaget knyttede tillæg til hærloven var affattet yderst skødesløst og mangelfuldt, og det er rigtigt at det væsentlig svækkede fodfolket, men for forligets gennemførelse var indrømmelser nødvendige. 1890 var T. blevet generalløjtnant uden for nr., og aug. 1894 afløste han Bahnsen som krigsminister. Hans helbred var allerede da vaklende, og efter længe tids sygdom søgte og fik han april 1896 afsked fra hæren og som minister. – Fra 1876 var han formand i dansk Røde kors. 1887 blev han formand i jernbanerådet, 1889 meddirektør ved det Classenske fideikommit. Han var en meget dygtig administrator med talent for strategisk tankegang, grundig og omhyggelig i al sin gerning, elskværdig og vindende, tillidvækkende og loyal over for sine meningsfæller og modstandere. – R. 1861. DM. 1864. K². 1865. K¹. 1869. S.K. 1882. □ Træsnit 1873 og 1876. Afbildet på det satiriske litografi Danmarks kort. Litografi af I. W. Tegner, 1887. Træsnit 1894. Buste af Johs. Hoffmann, 1902. Foto.

D. G. Monrad: Politiske breve V-VII, 1876. Den dansk-tyske krig 1848-50, udg. Generalstaben III, 1880-87. Den dansk-tyske krig 1864, udg. samme I-III, 1890-92. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 313-17. Sofus Elvius i Militær tid. VI 1896 319f. III. tid. 5.7. s.å. W. G. O. Bauditz: Livserindr., 1903. Generalstaben 1808-1908, 1908. Danske mag. 6.r.II, 1914-16 167 174 176 178f (Chr. E. Reichs dagbog); 7.r.III, 1940 294 300 (Krieger, Monrad og Vedels brevveksl.). V. A. C. Klein: Forsvarssagen efter krig 1864, 1915. N. P. Jensen: Livserindr. I-II, 1915-16. Gerh. Brammer: Den danske hærs intendanturtjeneste 1848-1918, 1919. A. F. Krieger: Dagbøger III-VIII, 1921-43. Peter Abrahamson: Mit ungdomsliv, 1923 (fot. optr. 1973) = Memoirer og breve XLI. Sofus Høgsbø. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I-II, 1924-25. General de Mezas krigsdagbøger, udg. K. C. Rockstroh, 1928. Jens Johansen: 4. division i Nørrejylland, 1936 28 110 145 147 166f 192-98 o.fl.st. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen,

1960. Frede Bojsen: Politiske erindr., udg. Kr. Hvidt, 1963. De danske ministerier 1848-1901, ved Sv. Thomsen, 1967. Hans Chr. Bjerg i Historie ny r. X, 1972-74, 1-83. – Papirer i Kgl. bibl.

Hans Chr. Bjerg (Rockstroh)

Thomsen, Carl Christian Frederik Jacob, 1847-1912, maler, tegner. * 6.4.1847 i Kbh. (Frue), † 4.10.1912 sst., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: postmester i Randers, senere kammerråd Ludvig Frederik T. (1801-60) og Elise Johanne Christiane Cathrine Schlegel (1813-76). ~ 13.10.1876 på Frbg. med Petra Elise Sophie Charlotte Diechmann, * 4.10.1848 i Kbh. (Frue), † 20.3.1926 sst., d. af cand.teol., lærer, senere sognepræst i Stubbekøbing Hans Anthon Severin Lobedanz D. (1817-89) og Elise Cathrine Bjerring (1812-80). – Far til Anton *T. Bror til Vilhelm *T.

T. var fra barndommen stærkt interesseret i at tegne og gav tidligt udtryk for ønsket om at blive kunstner, men måtte efter henstilling fra sin familie først tage studentereksamen og filosofikum inden han kunne søge optagelse på kunstakademiet. Efter forberedende undervisning hos F. *Vermehren blev han efteråret 1866 endelig optaget og gennemgik alle malerskolens klasser under Vermehren og Wilh. *Marstrand. Allerede 1869 begyndte han at udstille på Charlottenborg hvor hans værker kunne ses helt til 1913. Sommeren 1871 tog han afgang og udstillede de følgende år værker som viste sig typiske for hans produktion *Ved eksamensbordet*, 1874 og *Moder og datter*, 1875, genrescener med stærk betoning af det anekdotiske, helt i tidens smag. – 1875 rejste han første gang til udlandet, bl.a. Rom, hvortil han vendte tilbage og med det Hjelmsstjerne-Rosencroneske legat opholdt sig fra 1876-77 med sin hustru. På grundlag af studier malede T. her og senere i Kbh. en række italienske genrescener som vel nærmest kan sammenlignes med Ernst *Meyer og Peter Raadsig snarere end med forbilledet Marstrand. I de unge år stod han Aug. *Jerdorff og Kr. *Zahrtmann nær. – 1879 modtog han Neuhausens præmie for *En tilståelse* og adskillige blev tildelt *Middag i en præstegård efter en bispevisitats*, bl.a. Udstillingsmedaljen 1888, foruden Mention honorable på verdensudstillingen i Paris 1889 (Statens museum). T. var i sit maleri på ingen måde radikal og fulgte ikke de nye kunstneriske strømninger fra Frankrig, men opdyrkede i stedet et speciale i historiske genreskildringer, oftest med emne fra litteraturhistorien, fx *Ewalds første møde med Arendse*, 1876, *Kamma Rahbek ved sit skrivebord*, 1882, *Holberg i sit studereværelse*, 1883 (købt af Århus kunstmuseum).

Thomsen, Carl

T. roses for sit lune, men er usikker i såvel komposition som kolorit. Ikke desto mindre er hans malerier højt i kurs også på vore dages kunstauktioner, og størstedelen af hans produktion ejes af private. Derimod er der grund til at fremhæve hans evner som tegner og grafiker; som sådan kan han studeres i kobberstiksamlingen og Den Hirschsprungske samling. Han blev en kendt og elsket illustratør af bøger såvel som tidsskrifter og hæfter med en anselig produktion, hvoriblandt kan fremhæves træsnit til Ude og Hjemme 1877–80 og 1882–84, serien *Dansk Præstegaardsliv* til tekst af Henrik Scharling, udgivet 1887 i Norden, illustrationer til B. S. Ingemanns *Morgen- og Aftensange*, 1889, J. L. Heiberg: *De Nygifte*, 1891, Karl Gjellerup: *G-Dur*, (2. udg. 1899) og samme år til St. St. Blicher: *Udvalgte Noveller*. – T. valgtes ind i akademirådet 1890 og var medlem af udstillingskomiteen indtil 1912. – Tit. professor 1901. – R. 1892. □ Buste af J. Takanen, 1868. Selvportr. 1871. Malet skitse af Kr. Zahrtmann, 1875. Tegn. af V. Irminger, 1879. Selvportr. 1880 (Fr.borg). Afbildet på P. S. Krøyers tegn. af kunstnernes modelskole, 1882. Tegn. af P. Ilsted, 1883. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Tegn. af Ilsted, 1885. Selvportr. 1886 og i pastel 1887. Træsnit 1894. Afbildet på V. Johannsens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St. mus.). Selvportr. på mal. 1904. Mal. af H. Vedel, 1907 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Selvportr. 1907. Træsnit af H. C. Olsen, 1909. Mal. af F. Henningsen, af V. Irminger og af Krøyer (Skagens mus.). Foto.

Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919 (breve). – Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884 349–53. Samme: Nordens billedkunst, 1905 175–77. Emil Hannover i Politiken 21.2.1887. Nic. Bøgh i Ill. tid. 19.5.1895: sst. 13.10.1912. Fr. Beckett i Kunstens hist. i Danm., red. Karl Madsen, 1901–07 377f. Sophus Bauditz i Jule album, 1909 (upag.). Udstillingskat., Foren. for national kunst, 1909 og 1951. Berl. aften5.10.1912. Politiken s.d. Johs. Elbæk i Tiden III, 1912–13 411–13. Katalog for dødsboauktion okt. 1913. F. Hendriksen i Bogvennen, 1918 34–40. Samme: En dansk kunstnerkreds, 1928. Samme: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932. Danm.s malerkunst, red. Erik Zahle, 1937 (4. udg. 1956) 188f. Peter Christiansen: C. T. som illustratør, 1939 (heri fort. og over ill.). Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941 254–58. – Breve i Kgl. bibl. og Hirschsprungske saml. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Elisabeth Fabritius

Thomsen, Carl (ved dåben Karl) Henrik, 1894–1971, stadsbibliotekar. *24.7.1894 i Kbh., †10.5.1971 i Holte, begr. i Søllerød. F: snedker, senere kontorassistent Johannes Jørgen Henrik T. (1872–1942) og Petra Jensine Justine Bjerregaard (1876–94). ~1° 5.3.1921 i Slagelse (b.v.)

med bibliotekar Marie Jensen, *7.11.1889 i Kirke Helsing, d. af tækkemand Niels Peter J. (*1854) og Lovise Kirstine Busch (*1855). Ægteskabet opløst 1941. ~2° 31.5.1941 i Odense (b.v.) med bibliotekar Hildeborg Obel-Jørgensen, *24.10.1903 i Nyborg, d. af skoleinspektør Victor Emanuel Jørgensen (1862–1948) og lærer Claudia Georgine Francisca Obel (1862–1906).

T. voksede på grund af moderens død ved hans fødsel op hos faderens forældre og en faster. Fra sit 10.–14. år gik han på Det Kgl. opfostringshus skole der havde et godt ry. Han fik præliminær-eksamen 1910 og var nu henvist til at finde sin vej frem selv, bl.a. som ivrig gæst på de københavnske læsesale og som interesseret lytter til foredrag på Borups højskole hvor han også underviste. Påvirket af syndikalistbevægelsen besluttede T. at markere sig som militærnægter hvilket efter ældre lovgivning betød ti måneders fængsel. Fængselspræsten i Vridsløse C. Ludvigsen fortalte ham om folkebibliotekerne og de første tilløb til studiekredse, den såkaldte hjemmelæringsbevægelse. Thomas *Døssing betænkte sig ikke på at han trods manglede eksaminer skulle optages på den første biblioteksskole 1918. Efter assistenttid i Statens bogsamlingskomité kom han 1920 til Esbjerg som Jørgen *Bankes efterfølger og blev 1921 leder af centralbiblioteket. Han virkede som inspirator i det store opland ved oprettelsen af biblioteker, drøftelser af bogbestandens opbygning, foredrag og kurser. I disse år formedes den grundindstilling til læsning som han har udtrykt således: „En stadig opøvelse til modtagelighed og villighed til at forstå andres opfattelse.“ For ham var biblioteksarbejdet et pædagogisk arbejde der skal respektere menneskets værd og dets udviklingsmuligheder. 1927 indrettedes en af ham planlagt selvstændig biblioteksbygning.

1933 kom T. til Århus hvor et moderne folkebibliotek skulle opbygges fra grunden i den nye bygning over for Statsbiblioteket. Det blev en meget hurtig vækst, også i oplandet hvor hans idé, startbiblioteket på 250 bind, købt på afbetaling, satte gang i biblioteksoprettelserne. Han var en beslutoms biblioteksleder med klare forestillinger om at gøre biblioteket til Borgernes hus. 1944 blev han Københavns Kommunebibliotekers leder efter Jens *Aarsbo. I de vanskelige år under besættelsen og i årene efter udrettede han hele mirakler i henseende til opbygning af bibliotekssystemet: 11 nye distriktsbiblioteker, heraf ni i nye lokaler. Men først og fremmest lykkedes det ham i godt samarbejde med myndighederne at få indrettet et hovedbibliotek i en del af biblioteksgården på Kulturvet. Her fik man for første gang i Danmark de fra Stock-

holms stadsbibliotek kendte fagsale. Her begyndte også de populære forfatteraftener i samarbejde med forfatterforeningen og Dansk bogtjeneste. I det faglige organisationsarbejde engagerede han sig livligt og sad i en række udvalg, bl.a. i biblioteksforeningens statsradiofonivalg, i udvalget for bedre biblioteksbenyttelse og i Bibliotekernes kontakttjeneste, alle efter hovedlinjen: den bredest mulige kontakt med det folkelige oplysningsarbejde. De store fællesforetagender som folkebibliotekerne fik udviklet gik han varmt ind for, således Dansk bibliografisk kontor, forgængeren for Bibliotekscentralen, Indbindingscentralen og optryksudvalget Nyt dansk litteraturselskab der fik god kontakt med forlagene. Orienteringen af låneren plejedes i serien Læs med Plan fra 1940'erne. Sine erfaringer med biblioteksbyggeri nedfældede han bl.a. i Lærebog i Biblioteksteknik, 2. udg. 1945. Inspirerende i enhver faglig debat, fuld af liv og ideer er T. den folkebiblioteksmand der næst efter Thomas Døssing har spændt videst i opfattelsen af folkebibliotekerne: „Åbenhed og snobbetthed skal være drivkraften i et biblioteksarbejde der henvender sig til hele befolkningen.“ Ved sin afgang fra Københavns Kommunebiblioteker 1962 modtog han festskriftet I ideens tjeneste og blev samme år udnævnt til æresmedlem af Danmarks biblioteksforening. □Foto.

Interview i Det danske bogmarked CVI, 1960 1090–92. – I ideens tjeneste. Festskr. til C. T., red. Robert L. Hansen, 1962 (heri bibliografi 105–12). Astrid Hoffmeyer i Bogens verden XLIV, 1962 459. Ingeborg Heintze sst. 1964 296f. Frode Jensen sst. 1971 279.

Mogens Iversen

Thomsen, Carl Trolle, se Trolle Thomsen, Carl.

Thomsen, Lauritz Christian Marinus, * 1909, minister. * 6.1.1909 i Svstrup. F: gårdejer Søren T. († 1959) og Kristine Larsen († 1955). ~ 1° 20.3.1941 med Margrethe Jensen-Nielsen, * 21.3.1911 i Hellum ved Skørping, † 1969, d. af gårdejer Niels J.-N. († 1952) og Johanne Andersen. ~ 2° 29.6.1970 med Emma Bach, * 12.8.1915, d. af skorstensfejer Knud B. († 1936) og Sørine († 1958).

T. blev uddannet som gartner både i Danmark, Tyskland, Belgien og Frankrig; det gav ham sprogkundskaber der var af værdi da han blev minister. Efter en tid som formand på en planteskole blev han 1938 kommunegartner i Viborg. Hans politiske løbebane begyndte med et formandskab i DSU i Viborg 1931–35, derefter var han formand for AOF sst. 1935–38, for partifor-

eningen 1938–43 og endelig 1951–72 kredsformand.

T. indvalgte 1953 i folketinget og genvalgte indtil 1973, opstillet i Viborg, hvorefter han i perioder var inde som stedfortræder. I folketinget havde han ikke gjort sig stærkt bemærket – havde dog nogle vellykkede hverv som ordfører på landbrugsområdet – for J. O. Krag 1964 gjorde ham til landbrugsminister. Han havde posten indtil regeringens afgang 1968. Det var en periode hvor medlemskabet af EF stod forude, og hvor der skulle skabes enighed mellem erhvervene i en lang række spørgsmål. T. var oprindelig blevet mødt med skepsis fra landbruget men opnåede at vinde sig respekt og velvilje, ikke mindst takket være sagkundskab eller god forberedelse og en rolig og behagelig forhandlingsform. Mindre elskværdigt var der nogle der sagde at han først og fremmest kunne takke sit jyske sprog for den fremgang han nød. Med Krag som regeringschef og en suveræn behersker af udenrigsøkonomien måtte T. imidlertid som andre ministre træde i baggrunden når problemerne nåede en vis størrelse. Dette har uden tvivl medvirket til, at han ikke markerede sig stærkt i offentligheden. Da Krag dannede regering igen 1971 blev T. fiskeriminister. Det var uden tvivl en skuffelse for ham at han måtte se Ib Frederiksen blive landbrugsminister. Der var da også på det møde mellem gruppen, hovedbestyrelsen og LOs forretningsudvalg hvor Krag forelagde ministerlisten stærk kritik af at T. ikke havde fået landbrugsministeriet, og man henviste til at han netop havde fået stor tilvækst af landbostemmer. Fiskeriministertiden var præget af de langvarige forhandlinger om fiskerigrænser ved Færøerne og Grønland, men navnlig af stridighederne med USA om laksefiskeriet ved Grønland. Han stod ret ofte ene i ministeriet med sine synspunkter og viste meget lidt imodekommenhed. Efter Krags afgang fortsatte han i Anker Jørgensens regering, men ved den lille regeringsomdannelse i september 1973 måtte han træde ud; han udtrykte offentligt sin store skuffelse over dette. Efter ikke at være blevet valgt ved valget samme år vendte T. tilbage til stillingen som kommunegartner i Viborg indtil 1979. □Foto.

Vagn Dybdahl

Thomsen, Christian Jürgensen, 1788–1865, museumsdirektør, arkæolog. * 29.12.1788 i Kbh. (Fred.ty.), † 21.5.1865 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: mægler, senere grosserer, direktør ved kvæst- og assistenshuset, medlem af Nationalbankens direktion, justitsråd Christian T. (1756–1833) og Hedevig Margretha Jürgensen

Thomsen, Christian Jürgensen

(1767–1840). Ugift.

Hjemmet horte til det velstående, øverste lag af det kbh.ske borgerskab, karakteriseret ved beliggenheden i Amaliegade (nr. 156, nuv. nr. 7, „Det grå hus“) og ved moderens omgang med Kamma *Rahbek, og var efter alle vidnesbyrd fortræffeligt. Opdragelsen af de seks sønner var forstandig og fri, især præget af den kloge og fromme mor, og det blev overladt til børnene selv at vælge deres livsbane når de blot ikke stod hinanden i vejen. Som den ældste besluttede T. at fortsætte faderens forretning og i en ung alder begyndte han at arbejde på hans kontor efter at han havde modtaget en praktisk tilrettelagt undervisning i Garnisons-kapellanen C. F. *Brorsons privatinstitut. Her blev der ikke lagt vægt på „lærdom“, men T. lærte foruden de almindelige skolefag også de levende sprog, engelsk, fransk og tysk, så at han både kunne læse og skrive dem forståeligt, om end ikke fejlfrit. Men det blev ikke som forretningsmand T. kom til at gøre sig glædende, selv om han i mere end halvdelen af sit liv måtte passe denne virksomhed og først efter moderens død afviklede den.

Allerede tidligt havde han, som han selv siger „smagt Sodmen af Kunst og Videnskab“ og var begyndt at samle. Under et sommerophold i Bagsværd havde han gjort bekendtskab med den tidligere danske generalkonsul i Paris E. R. *Grove der fra sit ophold i Frankrig havde hjembragt en betydelig malerisamling, og ved ordningen af denne fik T. nu lov til sammen med Groves sønner at hjælpe med. Han fik derved et første begreb om malerkunsten, de forskellige mestre og skoler, men blev af Grove opfordret til at lægge sig efter et mere overkommeligt emne for sin samleryst og fik af ham nogle monter som grundlag for en montsamling. Han var da (1804) femten år gammel. Med iver udvidede han sin samling og kom derved i forbindelse med en af de bedste kendere, hofklejnsmed Timm som gav ham den første vejledning, og hvem han senere, under bombardementet 1807, hjalp med at redde hans udmærkede samling. Hos kunstkammerforvalter J. C. *Spengler, hvor Timms monter midlertidigt blev anbragt fik T. nu også sin gang, og dermed kom han til at lære dennes malerisamling at kende, foruden at han jævnlig studerede andre private samlinger og fik lettere adgang til kunstkammeret. Som direkte følge heraf anlagde han sig nu også en kobberstiksamling der i løbet af en halv snes år voksede så betydeligt at den – sammen med hans montsamling – nævnes blandt hovedstadens seværdigheder. Overalt hvor der blev solgt monter, malerier og kobberstik mødte T. op, og snart erhvervede han sig et godt navn som en virkelig kender der stod på li-

ge fod med ældre samlere som R. *Nyerup, Fr. *Münter, H. H. Frost og flere.

I sept. 1816 meddelte professor Rasmus Nyerup at han måtte opgive sin stilling som sekretær i Den kgl. commission til oldsagers opbevaring som han havde beklædt siden oprettelsen 1807, og senere hen hævdede både han og E. C. *Werlauff hver for sig at have været den der havde stillet forslag om at T. blev udnævnt til hans eftermand. Flertallet i oldsagskommissionen støttede T.s kandidatur – biskop Münter således ved at udtale: „Herr Thomsen er vel kun en Dilettant, men en Dilettant af meget udbredte Kundskaber. Jeg kender ham nøje. Han er hjemme i den romerske og nordiske Numismatik og har overhovedet megen Kunstkundskab. Desuden forstaaer han flere levende Sprog, især Tysk, Fransk og Engelsk, og skriver i det mindste i de tvende første. Han er meget aktiv og tillige formuende. Men han er ikke Student, skønt han har lært saa meget Latin, at han kan læse Eckhels Doctrina mumorum veterum. Dog maa jeg tilstaa at efter min Overbevisning, saaledes som Videnskabernes Tilstand er for nærværende Tid, kommer denne Sag mindre i Betragtning. Det kommer jo ikke an paa, hvorfra man har sin Kundskab, men om man har den“. Ydermere fik T.s velyndere styrket hans stilling ved okt. 1816 at få ham, der var „fordelagtigen bekendt ved sine numismatiske Kundskaber“ optaget i Det kgl. danske selskab, og 11.12.1816 udnævntes han ved kgl. resolution til sekretær i oldsagskommissionen, uden løn og uden at have sæde i kommissionen, og to dage før han fyldte 28 år fik han selv meddelelse herom.

Sjældent har en udnævnelse været bedre begrundet eller båret rigere frugter. Nyerup havde ret i, at „Mage til Ham [T.] til en saadan Post fandtes ikke i syv Kongeriger“, men beundringsværdigt er det også at kommissionen, som med hensyn til social position og magt var langt forud for ham, gav ham frie hænder og villigt fulgte hans forerskab. Med hans udnævnelse begyndte en ny og afgørende epoke i dansk museumsvesen og arkæologi, ja mere end det, med hans virksomhed blev grunden lagt til hele den moderne forskning af forhistorien.

Da T. tiltrådte sin nye stilling, krævede to opgaver at blive løst: at skaffe orden i kommissionens daglige arbejde og at skaffe orden i dens oldsagssamling. Det første år gik især med at lægge sagerne praktisk til rette, og her kom hans forretningsmæssige uddannelse ham til gode, men derefter tog han 1818 fat på den ulige vigtigere opgave: at bringe oldsagerne i system. Til løsningen heraf bragte han den værdifulde lære som hans montstudier havde givet: betydingen

af den faste kronologi, det vil atter sige orden. Det var ham „utaaleligt“ at skulle forevise kommissionens oldsager „i Støv, planløs Jorden, skjult i Skuffer, Kroge, Tørklæder, Papirer, var det hele mig et Chaos . . . og ingen tog sig mere alvorlig af Samlingen“. Han udarbejdede da en plan for ordningen og anvendte i tre år i det mindste en for- eller eftermiddag om ugen på at udføre den – det vil sige fra 1818 til 1820 – og i maj 1820 kunne han indføre følgende i kommissionens protokol herom: „Secretairen foreviste den nye Orden, hvori Oldsagerne af ham var opstillet, som fandt Commissionens Bifald“.

En direkte anerkendelse for denne videnskabelige indsats fik han da kongen 1821 udnævnte ham til kancelliråd, men det er først ved de nyeste danske og svenske undersøgelser over dette afsnit af vor museumshistorie blevet klart hvilken skelsættende betydning „Sekretær Thomsens ivrige Bestræbelser og Virkelyst til at fremme dette saa vigtige Anliggende“ i virkeligheden har haft. Det var ikke et almindeligt ordnings- og opstillingsarbejde som blot afløste den tidligere uorden, men ved den nye systematiske inddeling af oldsagskommissionens oldsager i det lille beskedne lokale bag universitetsbiblioteket på Trinitatis korloft var overhovedet for første gang et museum blevet opstillet efter tredelingen stenalder, bronzealder, jernalder. Fra engelsk side har man allerede i T.s levetid anerkendt hans fortjenester og senere udtalt, at „hvem det saa ellers var, som først talte om Tredelingen, var det Christian Thomsen, som først gjorde praktisk Brug af den, og det var Ordningen af det store Museum i København i Overensstemmelse med dette System, som skabte den arkæologiske Videnskab“. T. definerede den nye disciplin ved at gøre den uafhængig af litterære, filologiske og folkloristiske studier.

Første gang T. fremsatte sit treperiodesystem på tryk var i det navnkundige lille skrift *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed* som oldskriftselskabets udgav 1836. Her fremtræder de tre forhistoriske perioder klart definerede og med deres kendingsnavne, men det har længe været kendt at T.s system var adskilleligt ældre. Den senere svenske rigsantikvar B. E. Hildebrand omtaler det således 1830, F. H. Jahn 1825. T. gør rede for det, ligeledes 1825, i nogle breve til arkæologen J. G. Büsching i Breslau, men i virkeligheden går tredelingen tilbage til 1818. Bengt Hildebrand har fundet T.s brev af juli 1818 til J. H. Schröder, hvori han giver hovedpunkterne i sin museumsordning, og fra dansk side er fremdraget den officielle indberetning og en dagbogsnotits, begge fra 1820, men gående tilbage til 1818-ordningen, og endelig et brev fra T. af 1858 til den ty-

ske arkæologkongres i Berlin hvori han siger at der er gået næsten 40 år, siden han opstillede adskillelsen mellem sten-, bronze- og jernalder. Denne tredeling af oldtiden er fra T.s hånd ikke blot en teknologisk model der kunne være praktisk for museumsmandens ordning af samlingerne, selv om den er blevet opfattet således at nogle af vor tids arkæologer. Nyere forskningshistoriske undersøgelser har utvetydigt påvist at T.s treperiodesystem er baseret på iagttagelser af fundsammenhæng og fra første færd var en egentlig kronologisk ordning.

I sin næsten halvtredsårige virksomhed inden for dansk museumsvæsen kom T. til at spille en afgørende rolle for alle de samlinger som blev betroet ham. Oldsagskommissionens samling fik han forøget med kunstammerets oldsager (1824–44), men navnlig udvidedes den meget stærkt ved den virksomme medvirken fra befolkningen som hans gratis omvisninger (fra 1819) og fremfor alt hans enestående vindende personlige egenskaber fremkaldte. Det stadig voksende Oldnordisk museum måtte han derfor skaffe nye og større lokaler, først 1832 på Christiansborg slot, senere 1853 i Prinsens palæ. 1827 blev han medlem af oldsagskommissionen og var det til dens ophævelse 1849, hvorefter han blev direktør for Oldnordisk museum; fra 1838 havde han været inspektør her med en ringe løn, den første han overhovedet oppebar. 1832 blev han tillige med Ole *Devegge inspektør ved møntsamlingen mens P. O. *Brøndsted blev direktør, men T. var den egentlige leder og fik også her gennemført at samlingen blev gratis tilgængelig for publikum, ligesom han fik den ordnet og betydeligt udvidet. Ved Brøndsteds død 1842 blev han direktør. 1833–36 var han medlem af kommissionen til ordningen af De danske kongers kronologiske samling på Rosenborg, 1838 af kommissionen til grundlæggelsen af den historiske våbensamling på Tøjhuset. 1839 blev han efter Spenglers død inspektør ved kunstmuseet i Dronningens Tværgade (dannet af resterne af det gamle kunstammer) og sammen med N. L. *Høyen inspektør ved malerisamlingen hvor hans udmærkede kenderegenskaber vel kunne hævde sig, selv over for en så kyndig mand som Høyen. Også her fik han i forening med Høyen samlingen ordnet og gjort tilgængelig uden vederlag for publikum, idet de to inspektører gav afkald på deres løn for at kunne skaffe det fornødne opsyn.

1851 oprettede T. af Christian VIIIs privatsamlinger, som var overdraget til staten, og af dele af det (1844) nedlagte kunstmuseum et antikabinet i Prinsens palæ som T. opstillede efter kronologiske retningslinjer og lod „Materien være No. 2“ i modsætning til alle andre samtiden mu-

seer for klassiske oldsager. Af de samme samlinger udskiltes et Museum for skulptur og kunstflid, der foregreb tanken om et kunstindustrimuseum, men det overlevede kun T. med få år, da rigsdagen inddrog dets bevilling 1867.

Men så betydningsfuld end denne mægtige arbejdsindsats kunne være, må den dog træde tilbage for T.s anden store bedrift i den almindelige museumsudvikling: oprettelsen af verdens første almindelige etnografiske museum.

Knap var T. blevet udnævnt til inspektør ved kunstmuseet for han tog fat på en nyordning og udvidelse af dets etnografiske afdeling, og i løbet af et par år fik han trods vanskeligheder af forskellig art gennemført sin plan, således at han 18.8.1841 kunne åbne den etnografiske samling for publikum. Med styrke fremhævede han, at samlingen skulle lægge hovedvægten på at erhverve og vise „det almindelige“, det vil sige kulturbilledet, og ikke som hidtil udelukkende interessere sig for sjældenhederne, og i overensstemmelse hermed finder vi i det første ordningsarbejde kimen til hans senere gennemførte etnografiske system. Det gik ud på at vise „den fremadskridende Kulturs Princip“ og var en videnskabeligt gennemtænkt og for sin tid fuldt forsvarlig ordning.

„Skribent-Talentet er mig nægtet. Det er paa andre Maader, jeg har søgt at nytte“ har T. flere gange sagt, og så meget rigtigt er der i denne selvbedømmelse at det ikke var nogen stor litterær produktion han efterlod sig. Museerne var hans forfatterskab, og selv om slige arbejder tilsyneladende er skrevet i sand – ordningen og opstillingen af et museum skifter jo stadig med videnskabens udvikling – betød T.s indsats på alle områder et varigt fremskridt. Tungest vejen de er hans betydning for den forhistoriske arkæologi hvor han med genial sikkerhed udformede det bærende system som i hovedtrækkene gælder den dag i dag. Det betegner uden overdivelse et af de allerbetydeligste bidrag fra dansk side til de humane videnskaber i nyere tid.

Gennem sin omfattende brevveksling med hjemlige og fremmede fagfæller ovede han også stor indflydelse, og gennem den gav han med rund hånd vejledning og impulser vedrørende alle museumsforhold. Men ikke mindre betydning fik han gennem sin virksomhed i museerne, navnlig i Oldnordisk museum hvor han i sin næsten halvtredsårige museumstid næppe forsømt at være til stede én eneste gang når der var åbent for publikum. Ved sin personlighed vandt han museet venner og medarbejdere i alle samfundslag, og til trods for de små pengemidler, som stod til hans rådighed, lykkedes det ham derfor at få samlingerne foreget med rivende hast; fra

ca. 900 1816 steg de til ca. 22 000 numre 1865. Overalt fik han gennemført at samlingerne blev gjort frit og almindeligt tilgængelige, og at de besøgende, enten af ham selv eller andre kyndige fik den fornødne vejledning til forståelsen af museernes indhold. Hans jævne og venlige væsen, hans begejstring og kærlighed til sine museer, sine „aandelige Børn“, skaffede ham en enestående agtelse og hengivenhed og efterhånden også en stigende offentlig påskønnelse som han imidlertid ikke brød sig om da han frygtede at den skulle skade hans forhold til museernes venner. Da han var blevet konferensråd, udtalte han: „Jeg har slet ingen Egenskaber (til den titel), ingen Forgemak, ingen Tjener, ingen Ekvipage, og vil intet have deraf. Skal jeg udrette noget for Samlingerne, maa jeg staa i Forbindelse med mange Personer af de forskelligste Stænder, og den største Ulykke og Hindring, der kan møde mig, er, at man tror: Nu er han bleven fornem. Tillid er det, jeg sætter Pris paa; at kunne udrette noget, at kunne virke til, at andre udretter noget, at være uden for Partierne, det er det, jeg attraaer“. Frygten viste sig at være ubegrundet; til det sidste bevarede han sin evne til at drage folket ind i arbejdet for at redde fortidsminderne, og et talende vidnesbyrd om den agtelse og hengivenhed man nærede for ham er at medlemmer af rigsdagen 1860 bekostede en buste af ham til opstilling i museet. Da T. modtog gaven vægrede han sig ved at lade den på plads i samlingerne og bad om, at eftertiden måtte bestemme, „hvorvidt jeg fortjener den Hæder, som min velvillige og mildtdømmende Samtid har tiltænkt mig“. Busten fik efter hans død sin plads i museets forhal, ved indgangen til de samlinger som han havde ofret sit arbejde og sit liv og som han, alle tiders genialeste museumsmand, havde skaffet så stor national og international betydning og anerkendelse.

Som menneske synes der kun at være én dom om ham at han var „en usædvanlig ædel personlighed, et varmt hjerte og en helstøbt karakter“. – Kancelliråd 1821. Justitsråd 1839. Etatsråd 1845. Konferensråd 1854. – R. 1835. DM. 1840. K. 1851. S.K. 1858. □ Afbildet på tegn. af Magnus Petersen, 1846 (Nat.mus.). Silhouet af A. E. Vogt s.å. (sst.). Mal. af J. V. Gertner, 1849 (etnografisk saml.), efter dette lille tegn. af samme (Nat.mus.). Tegn. i profil af samme, 1850 (kobberstiksaml.). Mal. af E. Jerichau Baumann udst. 1852. Buste af J. A. Jerichau 1852 (Fyns stiftsmus.). Buste af H. V. Bissen, 1858 (St.mus.; Fr.borg), i marmor 1860 (Nat. mus.) og ved E. H. Bentzen, 1863, samt afstøbninger. Profiltegn. af Gertner, 1859 (Fr.borg), tegn. af samme 1860 (sst.; Hirschsprung). Tegn. af H. Olrik, 1860

(Fr.borg), efter denne tegn. af P. Krohn (Nat. mus.), træsnit af W. Obermann, 1865 og af M. 1867. To litografier 1865 efter samme foto, det ene af I. W. Tegner, litografi efter samme 1869. Radering af Magnus Petersen, 1865. Statuette af Th. Stein, 1865 (Fr.borg), terracotta s.å. (Fyns stiftsmus.) og i bronze samt gengivet i træsnit 1865 efter tegn. af F. C. Lund. Relief af H. Conradsen (kgl. mont- og medaljesaml.) til aldrig udført medalje. Tegnet i sit arbejdsværelse af Chr. Hetsch (Nat.mus.). Medalje 1910. Foto.

T. Hindenburg i Dansk månedsskr., 1859 I 193–218. Fr. Algreen-Ussing i Ill. tid. 4.6.1865 (også som særtryk s.å.). J. J. A. Worsaae i Arboget for nord. oldkyndighed, 1866 107–17. V. Hermansen sst. 1934 99–122. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889 234. Sophus Müller: Vor oldtid, 1897 199–219. Hans Seger i Schumacher-Festschr. zum 70. Geburtstag Karl Schumachers, Mainz 1930 3–7. Otto Andrup: Den kgl. saml. på Rosenborg I, 1933. J. J. A. Worsaae: En oldgranskers erindr., udg. V. Hermansen, 1934. Samme: Af en oldgranskers breve, udg. samme, 1938. Bengt Hildebrand: C. J. T. och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–37 I–II, Sth. 1937–38. Vict. Hermansen i Tilskueren LV, 1938 I 328–33. Thomas Thomsen sst. LVI, 1939 I 65–80. Carl S. Petersen: Stenalder, Bronzealder, Jernalder, 1938. Vict. Hermansen i Ethnographical studies, 1941 = Nationalmuseets skr. Etnogr. række I. Samme i Nord. t. för vetenskap, konst och industri ny serie XVIII, Sth. 1942 190–201. Samme: Tredelingen og Odense, 1960 = Fynske studier IV. Glyn Daniel: The three ages, Camb. 1943. Samme: The development and growth of archaeology, Harmondsworth 1967. Hans Jürgen Eggers: Einführung in die Vorgesch., München 1959 (2. opl. 1975). Kaj Birket-Smith i Nationalmuseets arbejdsmark, 1962 35–55. David L. Clarke: Analytical archaeology, London 1968 (2. udg. 1978). Mogens Ørnsnes i Conrad Engelhardt: Sønderjyske og fynske musefund I, 1969. Bo Gräslund i Tor XVI, Upps. 1974 3–248. Ole Klindt-Jensen: A hist. of Scand. archaeology, London 1975. Holger Rasmussen: Dansk museums hist., 1979 = Arv og eje. Sænummer 1978. N. L. Faaborg i Fund og forskn. XXV, 1981. – Papirer i Nationalmuseet, Kungl. vitterhets hist. och antikv.akad.s bibl., Sth. samt univ.bibl. i Lund og Sth.

Poul Kjærum (Victor Hermansen)

Thomsen, Edvard Johan, 1884–1980, arkitekt. *9.1.1884 i Kbh. (Jac.), †11.4.1980 på Frbg. (Flintholm). F: malermester Johan T. (1855–1948) og Ane Cathrine Mathilde Dahl (1856–1902). ~18.6.1934 på Frbg. (b.v.) med kontorchef under magistraten Edel Anna Steen Dahl, *31.10.1885 i Kbh. (Johs.), †6.11.1977 på Frbg., d. af persiennefabrikant Ernst Carl August D. (1853–1908) og Edel Margrethe Steen (1859–1953, ~2° 1914 med kontorchef Jens Einer August Hougaard, 1855–1929).

T. begyndte sin løbebane som maler. Han gjorde svendestykke som maler 1904 og var allerede 1901 blevet optaget på akademiets malerskole. 1903 skiftede han imidlertid over til arkitektfaget. Han gennemgik Teknisk selskabs skole og

senere akademiets arkitekturskole, dog afbrudt af studier på maler- og dekorationsskolen, for endelig 1914 at tage afgang som arkitekt. 1911 havde han i en periode været elev ved Ecole Française i Athen. 1916 vandt han C. F. Hanssens opmuntringspræmie og 1918 den lille guldmedalje. T. sluttede sig som ung til Den frie arkitektforening omkring Povl *Baumann og Carl *Petersen og var en overgang foreningens sekretær. Uden at være blandt de mere radikale fornyere kom tilhørsforholdet til denne kreds af arkitekter til at sætte sit stærke præg på hans arbejder i årene op mod 1920 og han gjorde sig gældende med en række bygninger og projekter der var karakteriseret af det disciplinerede empirepræg som var fælles for foreningens medlemmer i tiden før dens opløsning 1919. Nævnes kan bl.a. garager og værksteder for Gentofte kommune, *Phistersvej 51*, 1916, bygning for husvilde, *Stolpegårdsvej 8–10*, 1917, Gentofte kommunes aldersdomshjem, *Hyldegaards tværvæg 12*, 1918–19, villa, *Tuborgvej 80*. Som de fleste af sine samtidige blev han herefter drevet over i en mere vedkendt nyklassicisme og viste et godt håndslag for den store stil i bl.a. projektet til banegårdsterranets bebyggelse 1920 og måske specielt *Øregård gymnasium*, Gersonsvej 32, 1922–24 sammen med G. B. Hagen. Gymnasiebygningen er forblevet et af periodens hovedværker og har i mere end én forstand placeret sig som et klassisk monument i dansk arkitektur. I sit ydre er den typisk for nyklassicismen med den faste hovedform og den ensartede vinduesrytme, mens det indre trods et monumentalt anslag viser en fornem og saglig enkelhed. Skolen er det første eksempel på en rendyrket aluatype der blev det nærmeste forbillede for mangle af 1930ernes og 40ernes nye skolebygninger.

1918 var T. blevet assistent på akademiets arkitekturskole og 1920 blev han professor i arkitektur, en stilling han bestred gennem de følgende 34 år. Netop som lærer var han imidlertid nok stærkt medvirkende til at det alt for dogmatiske aldrig vandt rigtigt fodfæste på arkitektskolen hvor han tværtimod gjorde meget for nænsomt at stimulere et friere og selvstændigt arkitektursyn. I sine egne arbejder fra 1920ernes slutning er han på vej væk fra klassicismen som i kapellet på Ordrup kirkegård 1927, *Gentofte statsskole*, Dahlénstræde 5 sammen med N. Hauberg, benzintankanlæg på hjørnet af Lyngbyvej-Bernstorffsvej 1927 (nedrevet) samt abehuset i Zoologisk have 1928. Uden af miste sine højtudviklede formskabende evner lod han sig gerne påvirke af tidens nye modernistiske strømninger, mest stilsgørende i „Lagkagehuset“, Christianshavns torv, 1930–31. Men den voldsomme kritik huset blev

Thomsen, Edvard

genstand for og som især rettedes mod T. må bygherren, Københavns kommune, nok bære sin del af ansvaret for. Nyskabende var også den Corbusier-inspirerede beboelsesejendom, *H. C. Ørstedesvej 54*. 1939. Hans senere arbejder er dog overvejende bestemt af større saglig nøgternhed, som *Odense stadion* 1939–42 sammen med V. O. Kyed, Svømmehal og boldspilhal ved Danmarks højskole for legemsøvelser, *Nørre allé 51*, 1940–41 sammen med ingeniørerne Johs. Jørgensen og Christen *Ostenfeld samt boligbebyggelsen *Solbakken*, Jens Baggesensgade 4–82, *Paludan Müllers Vej 31–39*. Århus, 1942–45 sammen med C. F. Møller og Gunnar Krohn. T. har endvidere arbejdet med møbelkunst. – Tegninger i kunstakademiets bibliotek, samlingen af arkitekturtegninger. – Dr.ing. h.c. ved Württembergische Technische Hochschule 1929, hon. member of the Architectural Association 1935, hon. corresponding member of the Royal Institute of British Architects 1937. Direktør for akademiet 1946–49. – R. 1924. DM. 1941. K². 1949. □Mal. af C. J. Schwenn ca. 1911. Foto.

Arkitekten, 1916–17 22f 67f 425–27; 1917–18 341–45 379f; 1920 36–39 65–69; 1921 1–3 143; 1925 45–52; 1926 174f 425–27. Arkitekten U, 1927 166; 1928 58–60 79f; 1931 201; 1934 5 7–9; 1942 61–65. Arkitekten M, 1928 57–59; 1929 45–63; 1930 53–62; 1933 17–60 201f; 1936 136; 1939 145–49; 1940 17f; 1944 141–48; 1946 1–5. H. E. Langkilde i Arkitekten, 1980 254f. Leo Swane i Tilskueren 1920 I 464f. Steen Eiler Rasmussen i Ord och bild, Sth. 1931 583–87. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Villads Villadsen

Thomsen, Ejnar, 1897–1956, litteraturhistoriker. * 14.6.1897 i Åstrup ved Grenå, † 15.3.1956 på Frbg. (Thomas), begr. Grenå kgd. F: forstelærer Mikkel Peder T. (1849–1922) og Karen Kirstine Nielsen (1862–1944). ~ 1° 3.7.1921 i Stubbekobing med Inger Juul Knudsen, * 15.8.1893 i Grenå, † 14.1.1981 i Helsingør (~ 2° med skoleinspektør Dalsgaard-Hansen, 1891–1965), d. af lærer, senere viceskoleinspektør Anton K. (1861–1934) og Vilhelmine (Minna) Juul (* 1865). Ægteskabet opløst. ~ 2° 1.8.1949 på Frbg. (b.v.) med cand.mag. Else Marie Munch Dalhoff, * 6.12.1911 i Kbh. (Garn.), d. af murermester Axel Munch D. (1885–1916) og Sigrid Haunstrup (1889–1927).

T. blev student 1916 fra Randers og begyndte at studere almindelig og sammenlignende litteraturhistorie. Hans skolegang havde været sinket af et svært tilfælde af tuberkulose, og flere tilbagefald med påfølgende sanatorieophold forsinkede hans studier. 1920 blev han dansklærer ved Wads kostskole på Bogø, og 1925 blev han ansat som sproglærer ved Struer kommunale skolelæ-

sen. I denne periode vaklede han mellem videnskabelige og æstetiske interesser og debuterede som lyriker i tidsskriftet Verden og Vi i 1922 og udsendte derefter to digtsamlinger *I Kamp for Livet*. 1922 og *Sagn og sandt*. 1923 der begge blev godt modtaget af kritikken, men under Struer-opholdet satte han al kraft ind på magisterkonferensen som han bestod i 1926; fra 1932 var han ansat som seminarielærer ved Ribe statsseminarium og havde allerede erhvervet et anset navn som litteraturhistoriker og pædagog da han i 1935 for offentligheden temmelig overraskende sejrede i konkurrencen om professoratet i nordisk litteratur ved Københavns universitet i hvilken desuden deltog Georg *Christensen, Emil *Frederiksen og Henning *Kehler.

T.s magisterafhandling handlede om den engelske roman i 1700-tallet. Et større afsnit blev trykt i tidsskriftet Edda XXVIII, 1928 (*Nogle Studier i de Richardsonske og Fieldingske Romaner*) hvortil knytter sig to skarpsindige små monografier *Studier i Richardsons Romaner*. 1928 og *Studier i Fieldings Romaner*. 1930. Men gennem sin universitetsgerning førtes han stadig dybere ind i et frugtbart studium af dansk litteratur som han med tiden viede de fleste af sine kræfter. Allerede 1935 udkom den stoffyldte og solide *Dansk Litteratur efter 1870* der tydeligt viser hans klare overblik og personlige standpunkttagen. Fra samme år stammer hans konkurrenceafhandling *Barokken i dansk Digtning* (først udg. 1971). Fra de følgende år stammer en lang række mindre, men vægtige afhandlinger i tidsskrifter og festskrifter af hvilke mange af de vægtigste er samlet i de posthume udgivelser *Skribenter og salmister*. 1957 og *Digteren og kaldet*, s.å. Hertil kommer fra de senere år tre centrale arbejder der alle udsprang af hans iboende skepsis over for billige litteraturhistoriske mytedannelser: *Omkring Oehlenschlägers tyske Quijotade*, 1950 og Holberg-bogen *Sfinxen*, 1954; begge disse arbejder kaster i kraft af indgående og dybtborende detailundersøgelser nyt lys over de to store digteres gennembrud henholdsvis i 1802 og 1722; en dyb interesse for den åndsbeslægtede Henrik *Pontoppidan resulterede i en række lodige artikler om denne forfatter samt i den store og meget inspirerende afhandling *I følge med Henrik Pontoppidan* (i „Henrik Pontoppidan til Minde“, 1944). Ved siden af disse tidkrævende studier har han endvidere besørget en del udgiverarbejder, bl.a. *Cromwell og hans England*, 1937, Jakob Knudsens *Digte*, 1938 og til universitetsbrug antologien *Dansk gennem 300 Aar*, 1940; han virkede som en flittig anmelder og kronikør, hovedsagelig i Aarhus Stiftstidende (fra 1927), og han var en meget benyttet foredragsholder.

T. var trods et kantet og kejtet væsen som på undviede måske kunne virke frastødende, en usædvanlig inspirerende lærer, der med stor iver og menneskelig varme tog sig af sine studenter og æggede dem til gavnlige kritisk holdning over for fagets mange letkøbte klicheer; hertil kom hans helt specielle humor der underfundigt lever i hans særprægede stil og krydrede hans forelæsninger og øvelser; dette særprægede lune kom fuldt ud til udfoldelse i det satiriske tidsskrift *Majkatten* som han stort set selv skrev anonymt (1942–48).

Han var medstifter af Selskabet for dansk kulturhistorie (1936) og sad 1937–39 i Dansk forfatterforenings bestyrelse; fra 1940 var han medlem af bestyrelsen for Universitetsjubilæets danske samfund og var medredaktør af dettes tidsskrift *Danske Studier*; fra 1948 var han medlem af bestyrelsen for Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse. – R. 1946. R¹. 1952. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1937, af Otto F., 1957 samt af H. Bendix udst. 1958. Tegn. af Erik Mortensen og af H. Jensenius. Mal. af M. Kaalund-Jørgensen. Foto.

Erik Dal i *Danske studier*, 1956 5–10. Aage Henriksen i *E.T.: Digteren og kaldet*, 1957 7–14. Fr. Nielsen i samme: *Skribenter og salmister*, 1957 7–14. Erik Sønderholm i samme: *Barokken i da. digtn.*, 1971 XL–XV. – Papirer i Kgl. bibl.

Erik Sønderholm (Helge Topsøe-Jensen)

Thomsen, Elise Vilhelmine, * 1901, faglærer, ordblindepædagog. * 25.6.1901 i Kbh. (Sundby). F: operasanger, senere assurandør Carl Vigand T. (1863–1927) og Clara Frederikke Cecilie Mortensen (1871–1941). Ugift.

Efter eksamen 1918 fra S. Milos højere pigeskole og et år i huset i Kbh. opholdt T. sig i afstemningsperioden 1919–20 som privatlærerinde hos familien I. H. Schmidt på Vojensgård i Sønderjylland og blev her stærkt grebet af hvorledes den nationale begejstring farvedes af den politiske kamp om den nye grænse og skabte stærke spændinger i de enkelte familier. Hun fortsatte sin uddannelse med eksamen fra Købmandsskolen 1922, og efter kontoransættelse bl.a. i kirkeministeriet og finansministeriet brød hun pludselig af for – fremfor udsigt til en jævn og sikker advancementsstilling – at skabe sig en fremtid inden for noget der havde at gøre med mennesker og mellemfolkelig forståelse. 1925–27 arbejdede hun i Frankrig og studerede sprog, blev elev og derpå lærer 1928–34 på Den internationale højskole ved Helsingør, samtidig med at hun uddannede sig til faglærer i fransk og tysk (eksamen 1934 ved Kbh.s univ.). T. fortsatte som lærer ved Den sociale højskole og Borups højskole

hvor hun bl.a. underviste tyske emigranter i dansk. På Den internationale højskole havde hun fået kendskab til og interesse for kvækerne, 1936 var hun på de engelske kvækeres højskole Woodbrooke og n.å. blev hun medlem af kvækersamfundets (Vennernes samfund)s danske afdeling. Et voksende engagement i internationale forhold førte hende ind i en mere aktiv og målbevidst indsats i internationalt hjælpearbejde: 1937–38 således udsendt af de engelske kvækere til Barcelona for under borgerkrigen at forestå bespisning og oprettelsen af et hjem for flygtningebørn. Til støtte for arbejdet oprettedes „Danske kvinders nationalråds komité til støtte af E.T.s hjælpearbejde i Catalonien.“

Efter hjemkomsten blev T. sekretær for det skandinaviske kvækercenter i Kbh., oprettet 1939 til hjælp for jødiske og politiske flygtninge i Centraleuropa. Da disse efter den tyske besættelse interneredes i Horserød opnåede hun tilladelse til fortsatte besøg i lejren indtil de endelige deportationer fandt sted. Mod krigens slutning gik T. (1943) ind i det arbejde der på initiativ af militærnægterorganisationen Aldrig mere krig, andre fredsorganisationer og kvækerne førte til dannelsen af Fredsvenners hjælpearbejde (fra 1949 Mellempfolkeligt samvirke). Blandt de ledende personligheder var Finn *Friis, Hagbard *Jonassen og Johs. *Novrup, men som organisationens første sekretær (–1947) blev T. den drivende kraft i arbejdets forberedelse i det sidste besættelsesår hvor arbejdet måtte foregå i det skjulte. Da arbejdet – der dels gik ud på at ud-danne og udsende frivillige til ulønnet hjælpe- og genopbygningsarbejde, og dels at indsamle midler til arbejdets gennemførelse – i sommeren 1945 kunne begynde, blev hun det inspirerende midtpunkt for den praktiske iværksættelse hvor hendes erfaringer og internationale kontakter blev af væsentlig værdi. Med en usentimental tro på at det nyttede noget at udsende smågrupper på privat og frivillig basis talte og skrev hun samtidig for at påvirke offentligheden og myndighederne. I pjecen *Mellempfolkeligt Hjælpearbejde*, 1944, karakteriserede hun opgaven som ikke blot materiel, men som et forsøg på at modvirke „det Had, som Krigen har skabt“ og „medvirke til Forsoning mellem Folkene.“ I løbet af de første to år udsendtes grupper af hjælpere til krigsramte områder i den norske Finnmark, Holland, Finland, Polen, Østrig og Tyskland.

1947 fik T. som den første tildelt Ingrid Jespersens legat for „særlig indsats . . . i fredens tjeneste“ for hvilket hun studerede og arbejdede hos de amerikanske kvækere i Philadelphia. 1948–53 virkede hun som sekretær for den euro-

Thomsen, Elise

pæriske afdeling af kvækernes verdenskomité og var med til at genetablere denne sektion efter krigsårene. Med usvækket energi gik hun derefter, 1955, i gang med en ny uddannelse, blev 1956 statsaut. ordblindepædagog og arbejdede som sådan på Ordblindeinstituttet til 1968. T. var indtil 1981 medlem af Mellemfolkeligt samvirkes repræsentantskab og er fortsat virksom inden for kvækersamfundet. 1980 fortalte hun i radioen levende med støtte i breve til forældrene om oplevelserne på Vojensgård 1919–20.

Sv. Cedergreen Bech

Thomsen, Ellen, se Thomsen, Math.

Thomsen, Else, 1879–1950, gymnastikinspektør. * 25.4.1879 i Høm, Seem sg., † 28.4.1950 på Frbg., begr. Seem kgd. F: gårdejer Mikkelt Hansen T. (1846–1933) og Inger Marie Smidt (1848–1924). Ugift.

T. er både på fædrene og mødrene side af gammel sønderjysk slægt. Hendes far blev som optant udvist på grund af sit danske sindelag og bosatte sig derpå i Høm, tæt nord for den grænsekrigen 1864 havde draget. Her blev T. født som den fjerdeældste af tolv børn. Der rådede knappe forhold i hjemmet, og allerede som 11-årig måtte hun efter egnens skik ud at gøre gavn blandt fremmede. Pligtarbejdet alvor kom i det hele til at præge og modne hende under opvæksten.

Efter et ophold på Vester Vedsted efterskole kom hun 1899 på Ribe seminarium og tog lærereksamen 1902. Efter et års lærervirksomhed i Lyngby kom hun på statens etårige gymnastikkursus og blev umiddelbart derefter ansat ved Kbh.s kommunale skolevæsen hvortil hun siden, om end med betydningsfulde afbrydelser, var knyttet. 1911–12 var hun med orlov herfra lærer ved den danske højskole i Nysted, Nebraska, USA, og foretog i dette år talrige foredrag- og studierejser i USA. Allerede 1908 var hun imidlertid blevet medhjælper ved tilsynet med pige-gymnastikken uden for hovedstaden, og 1916–19 var hun udelukkende beskæftiget med dette arbejde hvorefter hun 1919–46 overtog stillingen som kvindelig gymnastikinspektør ved Kbh.s kommunale skolevæsen. – 1906 havde T. haft sit første møde med den finske gymnastikpædagog Elin Björkstén, under hvis ledelse hun 1913 atter gennemgik et kursus i Silkeborg. Dette blev udgangspunktet for et mangeårigt samarbejde og venskab som havde afgørende betydning for T.s livsgerning. T. kan karakteriseres som den björkstenske kvinde-gymnastiks betydeligste og virksomste forkæmper i Danmark. Med ubetinget

loyalitet over for sin læremester forenede hun stor selvstændighed i opfattelse og udformning af øvelsesstof og metode og øvede derigennem en almindelig anerkendt og let påviselig indflydelse på kvinde- og bornegymnastikken hertilands – mest direkte naturligvis i hovedstaden, men gennem talrige kurser også i det øvrige land. Som ledende og meget virksomt medlem af det 1922 dannede forbund for nordisk kvinde-gymnastik og som redaktør af dette forbunds organ til sin død har hun været formidler af et nordisk samarbejde af ganske særlig aktiv og personlig præget art. Også uden for det faglige område som var T.s egentlige arbejdsfelt blev hendes energi og organisationsevne jævnlig taget i brug. Således var hun 1924–42 medlem af bestyrelsen i Foreningen til skolehygiejnens fremme, 1926–46 formand for Kbh.s legepladsforening og 1939–45 medlem af Danske kvinders beredskab. – T. har bl.a. skrevet vejledninger i småbørnsgymnastik og skolestuegymnastik. – F.M.I 1936. □Mal. af Agnes Smidt, 1936. Foto.

*H. P. Langkilde**

Thomsen, Emma Alice, 1863–1910, skuespiller. * 21.11.1863 i Kbh. (Hellig.), † 5.1.1910 sst., begr. sst. (Ass.). F: translator, engelsk vicekonsul, krigssekretær Carl Vilhelm Lange (1820–75) og Dorothea Stibolt (1833–98, ~1° 1849 med drejermester Jens Jørgen August Clemensen, 1819–54). ~1° 28.3.1888 i Hvidovre med skuespiller Poul Nielsen, * 11.12.1862 i Kbh. (Frue), † 8.8.1931 sst., s. af tjenestekarl Jens Jørgensen og Karen Sophie Sørensen, adopt. 1876 af marskandiser Jens N. (ca. 1830–80) og Ane Kirstine Olsen (ca. 1819–1907). Ægteskabet opløst. ~2° 24.9.1897 i Kbh. (Slotsk.) med premierløjtnant, senere kaptajn i flåden og siamesisk admiral Fritz *T., * 22.4.1864 i Kbh. (Garn.), † 13.9.1935 på Montebello ved Helsingør, s. af premierløjtnant, senere oberstløjtnant i infanteriet Fritz Christian Martin T. (1840–1931) og Engel Cathrine Nicoline Metzgen (1843–96).

Den norske maler Christian Krohg kaldte 1893 T. „verdens skønneste kvinde“. Hun havde da i en halv snes år tilhørt Det kgl. teater hvor hun 14.9.1883 debuterede som Johanne i *Eventyr paa Fodrejsen* og som hun tilhørte til hun døde. Hendes harmoniske skønhed betingede, at man stillede de mindst mulige krav til hendes uddannelse og gav hende et større repertoire end det ellers er begynderes lod at få. Hun sang net, var sød og indtagende som vaudevillernes unge piger hvis empirekostume klædte hende (Margrethe i *Abe-katten*. Lise i *Køge Huskors*. Constance i *Aprilsnarrene*. Sophie i *Nej*), men sejrene var for let-

købte, og hun undgik ikke at virke fersk ved idelig gentagelse af den samme type. Skønheden havde vel banet hende vej, men hindrede hende længe i at opnå kunstnerisk anerkendelse. Selv var hun ikke tilfreds med bestandig at være „yndig“, men stræbte mod karakterrollerne, og allerede da hun spillede den overfladiske Fanny i *En Skandale*, 1884, den beregnende Elise i *Kærlighed* og den giftelystne Klara i *Under Snefog*, røbede hun sikker iagttagelse af københavnerinden uden änd. Efterhånden blev hun en af teatrets nyttigste skuespillere med den tekniske form i orden, også når hun optrådte i Shakespeare (Helena i *En Skærsommernatsdrøm*, Portia i *Købmanden i Venedig*) eller i Adam Oehlenschläger (Gulnare i *Aladdin*, Maria i *Væringerne*). Hos J. L. Heiberg udførte hun tolv roller, deriblandt Elisabeth i *Elverhøj* endog 250 gange. Men sit store gennembrud fik hun først ved en velgørenhedsforestilling på Folketeatret (6.12.1900) da hun ud fra de erfaringer, livet havde bragt hende, forsvarede hustruen Maria i Edv. Brandes' skuespil *Under Loven* med en lidenskabelig kraft som ingen havde tiltænkt hende. De brillante toiletters skuespiller der med elskværdighed på scenen beherskede det elegante selskabsliv og kunne virke både besnærende (Ildfluen i *Da vi var enogtyve*-) og let komisk, forvandlede her fra lam til løvinde og fandt i de følgende år sandfærdige og ærlige udtryk hos kvinder som segner under skuffelser, eller hvis liv er bestandig opofrelse. Blandt de mest interessante af de ca. 170 roller hun spillede var Henriette i *Skyldig – ikke skyldig*, Maria i *Paa Storchove*, Akulina i *Mørkets Magt*, den af elskov både dybt fornedrede og højt ophøjede Katuscha i *Opstandelse* og den halvuddannede kunstner-boheme i *Johan Ulfsjærna*. I sin sidste periode følte hun sin stilling truet af teatrets engagement af Betty Nansen og kæmpede med sygdom; hun optrådte sidste gang 22.12.1909 som den blide og forstandige jødinge Gerda Sommer i *Daniel Hertz*.

T.s kunstneriske udvikling var ualmindelig. Den unge pige fra vaudevillerne blev ikke alene repræsentanten for damen fra det gode selskab men karakterkuespiller på et bredt område. Hun var ærgerrig, overmåde flittig og aftvang respekt ved sin naturalistiske stræben. Hendes kunst var hverken særpræget eller interessant, men udsprang fra et jævnt og ærligt sind, og hendes medfødte gave, skønheden, for hvilken hun modtog megen hyldelse, forvandlede ikke hendes væsens ligefremme naturlighed. Hendes tidlige død betød et virkeligt tab som ikke kunne erstattes. Skulle man sammenligne T. med en ældre tids skuespiller måtte det blive Josephine

*Eckardt, og en epigon fik hun i Ingeborg Middelboe (1887–1931). Sammen med Emma Mad, til hvis skuespil T.s navn også var knyttet, deltog hun ivrigt i det københavnske bourgeoisis velgørenhedsarbejde. – *Ingenio et arti* 1908. □ Tegn. af KS 1885 (Kgl. bibl.). Afbildet på P. Fischers mal. fra Det kgl. teater, 1888. Træsnit 1890 efter foto. Tegnet i rolle af P. S. Krøyer, 1893. Afbildet på træsnit af de fra Slesvig udviste skuespillere 1894. Træsnit af A. Bork, 1897, efter foto. Tegnet i rolle af E. Krause bl.a. 1901, 1904, 1906 (Teatermus.). Mal. af Sophus Jürgensen, 1903 (Det kgl. teater). Tegn. af samme s.å. (Teatermus.) og 1907. Tegn. af Bertha Dorph (Teatermus.), farvelitografi af samme. Tegn. af Fr. Andersen (Kgl. bibl.) og af Gerda Ploug Sarp (Teatermus.). Relief af Anne Marie Carl Nielsen (mindesmærke på gaden). Foto.

Interview i Politiken (25.12.1893). A. Aumont og Sv. Lange sst. 6.1.1910. Edv. Brandes i Teatret I, 1901–02 1–4. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV–V, 1927–30. Samme: Det kgl. teaters hist. 1890–92, 1970. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930 215. – John Arthur Lange om E. T. som menneske og skuespillerinde (manus. i Kgl. bibl.).

Robert Neiiendam*

Thomsen, Thomas Ewald, *1913, folkemusiker. *21.6.1913 i Siem. F: snedker, senere -mester Laurits Anton T. (1876–1942) og Andrea Martine Thomsen (1885–1964). ~30.3.1943 i Langesø med Else Elisabeth Madsen, *18.11.1916 i Elverød, Vigerslev sg., d. af husmand Julius M. (1880–1965) og Bodil Marie Hansen (1884–1958).

T. eller „Tom“ har mere end nogen anden gjort dansk spillemandsmusik kendt igen efter at den havde været næsten glemt i en menneskealder. Han er vokset op i Himmerland, i nærheden af Rold skov og har kendt hårdt fysisk arbejde det meste af sit liv – først som mejerist, siden som maskinpasser og som altmuligmand rundt om i landet. T. er af spillemandslæggt. Flere kendte dansemelodier tillægges hans bedstefars bror Niels Christian Nielsen eller „Smed-Kristian“ (+1919), og hans far spillede knapharmonika. Allerede som 13–14 årig dreng begyndte T. at spille til dans i Himmerland. Han havde lært noget violinspil af den gamle murer og spillemand Kræn Wollesen og af hans søn, maler og musiker Hilbert Johansen. Men T.s vigtigste lærere blev de glemte spillemænd som han selv fandt frem til, i Nørrejylland og Vendsyssel, landsby-spillemænd som var blevet slået ud af den ny dansemusik i mellemkrigsårene. Han fik dem til at spille igen og havde et sikkert øre for hvad som var originalt hos hver af de gamle mestre.

Thomsen, Ewald

„Jeg spiller ikke melodien, jeg spiller spillemanden“, ynder T. at sige. Alligevel blev hans spil helt personligt. Fordi alt hvad han hørte og oplevede blev sat på plads på en original måde af hans kunstneriske temperament og storartede bue- og forsiringsteknik. Nok spiller T. mest traditionelle dansemelodier, men de omformes tit til ukendelighed, og en del stykker må regnes helt som hans egne musikalske skabelser. I sidste ende er hans violinspil mere programmusik end det er dansemusik: „Det er ligetil at lave musik – det er bare at omsætte sine omgivelser i toner, naturen, mennesker . . .“, siger T. selv. – T.s maniske optagethed af spillemænd og deres musik var grundlag for dannelsen af Skørping og omegns Himmerlandsforening 1949, og oprettelsen af Spillemandsmuseet i Rebild 1951. Her mødtes spillemændene, og her samledes gamle og håndskrevne nodebøger. Museet nedbrændte 1963, men blev straks genopbygget, meget var dog gået tabt.

Medarbejdere ved Dansk folkemindesamling mødte T. 1959 og har samarbejdet med ham siden. 1971 gjorde kulturminister K. Helveg Petersen ham til lønnet konsulent ved Folkemusikhuset i Hogager, sammen med folkesangeren Ingeborg *Munch. T. kunne derved holde op med at arbejde som kedelpasser ved Plumrose i Odense og helt bruge sin tid og sine kræfter på arbejdet med folkemusik. Han har spillet overalt i landet og mange steder i udlandet, alene og sammen med andre – mest med sin søn Hardy Bent Thomsen (* 1951) og sin bror, snedker og antikvitethandler Hilbert Thomsen (1915–81). Og han er blevet flittigt brugt af de moderne massemedier – radio, grammofon, fjernsyn, film. Til stadighed tager han imod utallige unge og ældre personer og grupper som kommer til ham for at lære af ham og hans søn eller for at blive lærlinge. Endelig har han fortsat indsamling af spillemandsbøger i alle dele af landet. 1982 fik T. og hans søn Den europæiske pris for folkekunst, og T. blev æresmedlem af foreningen Folkemusikhusringen.

Interview i Morgenposten 21.9.1975. – Johs. Rasmussen i Vejle amts folkebl. 3.3.1973. – AV: Ewald og Ingeborg og alle de andre, produceret af Statens filmcentral ved Jørgen Vestergård, 1974 og Spillemanden E. T., Dansk folkemindesaml. ved Lennart Steen, 1976.

Thorkild Knudsen

Thomsen, Fritz, 1864–1935, søofficer. * 22.4.1864 i Kbh. (Garn.), † 13.9.1935 på Montebello ved Helsingør, begr. i Kbh. (Ass.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant i infanteriet Fritz Christian Martin T. (1840–1931) og Engel Cathrine Noline Metzgen (1843–96). ~ 1°

7.3.1890 i Kbh. (Holmens) med Anna Louise Elina Stiernholm, * 6.9.1870 i Kbh. (Garn.) (~ 2° 1904 med norsk gesandt i Kbh., senere i Washington Ove Gude, 1853–1910, ~ 1° 1880 med Louise Ridley Egeberg, 1856–1900), d. af general Frederik *S. (1822–79) og Augusta F. v. Schoultz (1833–1910). Ægteskabet opløst. ~ 2° 24.9.1897 i Kbh. (Slotsk.) med kgl. skuespiller Emma Alice Nielsen, f. Lange (Emma *T.), * 21.11.1863 i Kbh. (Helligg.), † 5.1.1910 sst., d. af translator, krigssekretær Carl Vilhelm L. (1820–75) og Dorrothea Stibolt (1833–98). ~ 3° 11.12.1912 i Paris med Martha Poskiitt, * 4.11.1886 i Riga (~ 1° med vekselærer Knud Iversen, * 1882), d. af skibsbreder James P. og hustru f. Caroe.

T. blev kadet 1880, sekondløjtnant 1885, premierløjtnant 1888 og kaptajn 1903. Efter et togt til Middelhavet 1889–90 og forskellige togter i hjemlige farvande var han 1894–97 i fransk tjeneste, derefter atter i Middelhavet 1898–99 med fregatten Fyen, 1900–03 skoleofficer ved søofficersskolen og de tilsvarende somre med kadetskibet. Efter et togt som næstkommanderende med krydseren Hekla til Island tog han 1904 sin afsked. 1905–12 var han redaktør af Nationaltidendes søfartsafdeling og sekretær ved Kgl. dansk yachtklub, en kort tid officiel hofreporter. 1902–11 var han personalhistorisk medarbejder ved Tidsskrift for Søværnen. 1912 modtog han ansættelse som kaptajn i siamesisk orlogstjeneste hvor han 1915 avancerede til kommandør og direktør for søkortarkivet i Bangkok og 1922 til kontreadmiral og generaldirektør for den siamesiske marines hydrografiske departement (opmålings-, fyr- og vagervæsen). 1926 forlod han siamesisk tjeneste og tog ophold i Paris hvorfra han jævnlig aflagde besøg i sit fædreland. Både i Siam og Paris vandt han sig venner ved sin store venlighed og hjælpsomhed mod alle danske. Han var en livlig, velbegavet og repræsentativ officer. – R. 1916. DM. 1922. K.² 1926. □ Foto.

Interview i Nationaltid. 6.11.1915. [Th.] T[opsøe]-[Jensen] i Tidsskr. for søværnen CVI, 1935 536–38. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Th. Topsøe-Jensen**

Thomsen, Grethe Riisbjerg, se **Riisbjerg Thomsen, Grethe**.

Thomsen, Grimur Thorgrimsson, 1820–96, departementschef i udenrigsministeriet. * 15.5.1820 i Bessastaðir, Island, † 27.11.1896 sst., begr. sst. F: urmager, guldsmed, økonom ved den lærde skole Þorgrimur Tómasson (1782–1849) og Ingibjörg Jónsdóttir († 1865). ~ 1870 med Jakobina

Jónsdóttir, * 30.11.1835, † 30.1.1919, d. af præst i Reykjaahlíð Jón Þorsteinsson (1781–1862) og Þuríður Hallgrímsdóttir (1789–1867).

T. dimitteredes privat til Kbh.s univ. 1837, studerede jura, men optoges mest af æstetik og filosofi, fik 1841 accessit for en prisopgave om fransk poesi og erhvervede 1845 magistergraden på afhandlingen *Om Lord Byron*. Skønt stærkt præget af sit hjemlands kultur, og egen og stejl af natur fik han mangfoldig og sympatisk indsigt i dansk åndsliv og venskabelig forbindelse med betydende danske. Hans forhold til den unge Magdalene Kragh (Magdalene Thoresen) blev i høj grad bestemmende for hendes skæbne og udvikling. H. C. Andersen skrev i slutningsordene i *Mit Livs Eventyr* hvor stor betydning T.s ubetingede anerkendelse af hans digtning havde for ham. Som liberal lå T. i bidsk polemik med J. L. Heiberg. Hans bidrag til tidsskrifter viste udstrakt, om end ikke dybtgående viden, men hans evne til jævn fortælling og sundt ræsonnement overskyggedes ofte af en uklar hegelsk systematisering. Som sjældent blandt islændinge var han stærkt skandinavisk interesseret og klarlagde sin opfattelse af Islands rolle i Norden på studentermødet i Uppsala 1856. Et rejsestipendium førte ham 1846–48 til Tyskland, Belgien og Norditalien og studier i Paris og London. I det engelske rigsarkiv afskrev han aktstykker vedr. Englands og Frankrigs garantier til Slesvig 1720. De offentliggjordes i *Antislesvigholstenske Fragmenter* III, 1848. Han overvurderede dog mulighederne for ved dem at forpligte vestmagterne i striden med slesvig-holstenerne, men hans indsats, hans sprogkundskaber og hans nære bekendtskab med C. C. Hall, A. F. Krieger og Jens Giødward var baggrunden for at han sommeren 1848 ansattes i udenrigsministeriet for gennem artikler til udenlandske aviser at „veilede Udlandet i Bedømmelsen af Danske Forhold og Begivenheder her i Landet“, en spæd begyndelse til udenrigsministeriets pressebureau. 1856 blev T. fuldmægtig i ministeriets handelsdepartement. C. F. Blixen Finecke knyttede ham nært til sig i sin korte ministertid 1859–60 hvad der bragte T. i et dybt modsætningsforhold til P. Vedel som Blixen Finecke søgte at få fjernet fra ministeriet. Inden sin afgang nåede Blixen Finecke at udnævne T. til departementssekretær hvorved han blev leder af handelsdepartementet. Han bevarede denne post til omordningen af udenrigsministeriet 1866 da han afskedigedes med ventepenge, senere pension. 1867 flyttede han til Island og erhvervede kongsgården Bessastaðir. Foruden at drive landbrug sad han i altinget 1869–91, redigerede *Isafold* 1878–82 og samlede 1880 og 1895 sine spredte og til dels ik-

ke offentliggjorte digte i to bind der har sikret ham en anselig plads i sit lands litteratur. I et drapa om sin tid i den danske udenrigstjeneste forekommer linjerne: „Men tom er brodersnaken og glæden giftig løgn/og godlident kvaser man hinanden“. – R. 1863. □ Fremstillet på træsnit af overrækkelsen af islændingenes adresse til Chr. IX 1874, bl.a. efter tegn. af C. F. Sørensen. Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1845* 33f. – *Timarit* IV, Reykjavík 1873 8–13 (om slægten). *Sunnanfari* II, 1892–93 97–99. J. C. Peostion: *Isländische Dichter der Neuzeit*, Lpz. 1897 415–26. Jón Þorkelsson i *Ill. tid.* 3.1.1897. Samme i *Andvari* XXIII, Reykjavík 1898 1–32 (heri suppl. til Erleswos forf.leks.). Olaf Hansen: *Ny-islandsk lyrik*, 1901 59–80. Georg Brandes i *Politiken* 29.3.1903 (om Magdalene Thoresen). Vilhjalmur Finsen sst. 11.6.1957 (om forholdet mellem M. Thoresen, Brandes og G. T.). Georg Brandes: *Levnet* I, 1905 133. Paul V. Rubow: *Dansk litterær kritik* i det 19. årh., 1921 (2. opl. 1970). A. F. Krieger: *Dagbøger I–III*, 1920–21; VI–VII, 1925. *Pers. hist. t.* 9.r.VI, 1934 63 69 (Chr. VIIIs breve). Guðmundur Kamban: *Kvalitetsmennesket*, 1941 74–79 118–23. Klaus Kjølens i *Den danske udenrigstjeneste 1770–1970* I, 1970. H. C. Andersen: *Mit livs eventyr* II, ny udg. 1975. – Breve i *Kgl. bibl. og Landsbibl.*, Reykjavík.

Helge Larsen (Paul Læssøe Müller)

Thomsen, Ingeborg Refslund, se **Refslund Thomsen, Ingeborg**.

Thomsen, Jens, 1880–1955, politiker. * 23.6.1880 i Hjarup, † 26.1.1955 sst., begr. sst. F: gårdejer Thomas Mikkelsen T. (1844–1906) og Maren Schultz (1852–1933). ~Kirstina Marie Vind, * 19.10.1881 i Mejlby(?), † 1.9.1973 i Vonsild. – Bror til Valdemar T.

Udgået af en fremtrædende gårdmandsslægt på Koldingengen fik T. efter barneskolen den for miljøet klassiske videreuddannelse – på Brøderup højskole 1897–98, Dalum landbrugsskole 1899–1900, Askov sløjdskele 1895–96 og Askov højskole 1900–01. Efter en kort tid som forpagter af gården erhvervede han 1906 Thomasminde i Hjarup (80 ha). I de følgende år var T., der tidligt gjorde sig bemærket som en fremragende landmand og dygtig handelsmand, i kortere perioder ejer eller medejer af flere større gårde på egnen. Han var i flere perioder sognerådsformand, formand for det lokale mejeri og fra 1932 for Hjarup-Skanderup valgmenighed. – Ligesom sin yngre bror, Valdemar, blev han engageret i LS-bevægelsen og blev formand for dennes erhvervsudvalg 1934–45. T. var ligeledes en af mændene bag oprettelsen af Danske landbrugeres kreaturesportforening, DLK, 1932–33. T. der i mange år havde været formand for den stedlige venstrevælgerforening opstilledes og

Thomsen, Jens

valgtes 1935 for det frie folkeparti i Ringkøbing. Hans videre karriere fulgte broderens, og hans offentlige virksomhed var kendetegnet ved samme holdninger og skarpe udtryksform. I lighed med broderen blev T. efter befrielsen arresteret og sigtet for landsskadelig virksomhed, men som denne frikendt ved landsretten.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 200f. Information 27.11.1945. Per Brogaard: Landbrugernes sammenslutning, [1969]. Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de da. nazister, 1970 183.

Claus Bjørn

Thomsen, Hans Peter Jørgen Julius, 1826–1909, kemiker. * 16.2.1826 i Kbh. (Petri), † 13.2.1909 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: bankrevisor, senere kammerråd Thomas T. (1787–1862) og Jensine Friederike Lund (1798–1877). ~ 25.10.1857 i Stoense, Langeland, med Elmine Hansen, * 7.5.1832 på Steensgård, Langeland, † 14.7.1890 i Kbh. (Frbg.), d. af forpagter Niels Christian (sen) H. (1798–1869) og Ane Sophie Pedersdatter (1802–60). – Bror til August *T.

T. var den ældste søn i en stor børneflokk, og to yngre brødre, August og Thomas, blev også kemikere. T. gik i Skt. Petri kirkeskole og kom derfra ind på det von Westenske institut. Han blev interesseret i kemi og blev 1841 taget ud af næstøverste klasse, kom kortvarigt i apotekerlære, men ønskede snart at skifte til det polytekniske studium. H. C. Ørsted interesserede sig for ham og skaffede ham arbejde hos E. A. *Scharling 1841–43. 1843 tog han adgangseksamen til Den polytekniske læreanstalt. 1843–45 fik han en af Selskabet for naturlærens udbredelses fripladser til læreanstalten. I sin ansøgning nævnte faderen bl.a. at sønnen „i sit 12. Aar allerede regnede fermt med Logaritmer“. T. bestod 1846 eksamen i anvendt naturvidenskab (dvs. som kemiingeniør). Han blev amanuensis hos J. G. *Forchhammer 1847–53, og da Den polytekniske læreanstalt 1850–56 oprettede faget agerdyrkningskemi blev T. lærer heri. På Den polytekniske læreanstalts grund henlå en større portion kryolit, natriumhexafluoroaluminat, fra Ivigtut i Grønland. Dette mineral havde hidtil været uudnyttet, men 1850 begyndte T. at undersøge mineralet, og han fik 1852 udarbejdet en metode til herudfra at få fremstillet soda, natriumcarbonat, en metode som han året efter opnåede patent på. Kryolitsodafabrikken Øresund blev åbnet på hans fødselsdag 1859 med T. som direktør (–1909). Sodafabrikationen blev imidlertid i 1870'erne slået ud af den såkaldte Solvay-metode hvor råstofferne var billigere; men kryolit fandt samtidig andre anvendelser der gjorde det efterspurgt.

T. begyndte 1850 at syse med det emne der skulle blive hans videnskabelige storværk, og det blev 1852 foreløbig til en 50-siders afhandling *Bidrag til et thermochemisk System*. For denne afhandling fik han Videnskabernes selskabs sølvmedalje idet der samtidig blev stillet 50 rdl. til hans disposition for at han kunne „forskaffe sig nøjagtigen udførte Redskaber“. I denne afhandling søgte han som den første at finde et tal-mæssigt udtryk for det man ved en vag betegnelse tidligere havde kaldt for affiniteten for en kemisk proces. Hans teori behøvede yderligere eksperimentel underbygning; men disse eksperimenter kom han først i gang med da han adskillige år efter var blevet professor. – Han udgav 1853 i samarbejde med L. A. *Colding *Om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke i forskellige Dele af Kjøbenhavn*, og 1856 udkom en populærvidenskabelig bog *Vandringer paa Naturvidenskabens Gebeet* som især behandler naturhistoriske og astronomiske emner. I begyndelsen af 1850'erne udgav han et par mindre kemiske lærebøger, og sammen med broderen August var han 1862–78 medudgiver af *Tidsskrift for Physik og Chemi samt disse Videnskabers Anvendelse*. – 1851–75 holdt T. over tyve foredrag i Selskabet for naturlærens udbredelse i hvis direktion han havde sæde 1866–1902 (formand 1886–87).

T. var 1856–59 justermester i Kbh. og blev 1863 medlem af kommissionen ang. forandring i kongerigets mål- og møntsystem, vikarierede i Scharlings professorat 1859–60 under dennes sygdom og blev lærer i fysik ved den militære højskole 1859–66. 1861–94 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. Byen var inde i en i teknisk henseende stærk udviklingsperiode, og T. tilførte her borgerrepræsentationen en teknisk indsigt på mange områder; her kan især nævnes gasværker, hospitals- og sundhedsvæsen, kloakering, bygningsvæsen, sporveje og elektricitetsværker. Han satte sig altid grundigt ind i sagerne, og når han derefter havde udtrykt sin mening var der – både efter egen og også mange andres opfattelse – næppe mere at sige om den sag. Hans fremtræden var noget barsk og selvsikker og da der i 1893 kom liberale og socialdemokrater ind i byens råd behandlede han dem som „uforskammede Fredsforstyrre“. 1882–92 var han medlem i havnerådet i Kbh. og 1864–70 af kuratelet ved De forenede kirkeskoler. T. blev 1862 titulær professor, og fra 1864 underviste han ved universitetet, 1865 som ekstraordinær docent og 1866 som lektor, dec. s.å. blev han professor i kemi og bestyrer af universitetets kemiske laboratorium efter Scharling. Han kunne nu gå i gang med det omfattende eksperimentel-

le arbejde der skulle verificere de termokemiske anskuelser han havde fremsat i 1852, og i løbet af en lille snes år udførte han personligt 3500 kalorimetriske bestemmelser. Han ønskede ingen assistance fra medarbejdere for han mente at sammenligneligheden blev størst når målingerne blev udført af én person. Han frabad sig også studiebesøg af unge udenlandske kemikere, så han „dannede ikke skole“ som så mange andre fremragende videnskabsmænd. Hans resultater blev løbende offentliggjort i kemisk fagpresse (32 afsnit) og til sidst samlet i et fire-bindsværk *Thermochemische Untersuchungen*, 1882–86. De tre første bind indeholder det eksperimentelle materiale, mens bind 4 indeholder de teoretiske betragtninger som T. knyttede til forsøgene. T. så i varmeudviklingen ved en kemisk proces et udtryk for affiniteten; denne anskuelse blev noget senere også fremsat af franskmanden Marcel Berthelot (1869) hvilket medførte skarpe prioritetsstridigheder imellem de to kemikere. Imidlertid er teorien kun tilnærmelsesvis rigtig ved den temperatur (18°C) hvor T. arbejdede mens den ville være rigtig ved det absolutte nulpunkt ($\div 273^{\circ}\text{C}$). T. indså efterhånden at teorien ikke lod sig opretholde, og han var overlegen nok til at indrømme dette, mens Berthelot fastholdt sine anskuelser på trods af alle kendsgerninger.

T.s eksperimentelle materiale bevarede sin værdi selv om hans affinitetsteori måtte ændres. Talmaterialet kunne således bruges til at fastslå gyldigheden af den af nordmændene C. M. Guldberg og P. Waage 1867 opstillede massevirkningslov. Adskillige andre spørgsmål blev løst gennem hans forsøg; her skal især nævnes neutralitetsvarmen for syrer og baser og undersøgelsen af visse galvaniske elementer. Hans senere termokemiske artikler var af polemisk art, især rettet mod Berthelot. – T.s eksperimenter og overvejelser blev nu fortrinsvis rettet imod andre mål. Allerede 1865 havde han overvejet muligheden af at atomerne var sammensatte, og i universitetsprogrammerne for 1884 og 1887 tog han tanker om stoffets opbygning op til behandling (hhv. *Om Molekyler og Atomer* og *Om Materiens Enhed*). – T. var også (i modsætning til andre danske kemikere på den tid) interesseret i grundstoffernes periodiske system der var blevet opstillet 1869. – 1894 havde englænderne J. W. S. Rayleigh og W. Ramsay opdaget en inaktiv gas der fik navnet argon. Denne var der ikke plads til i det periodiske system, og 1895 fremkom der fra adskillige videnskabsmænd forskellige forslag til en forklaring herpå. T. sluttede sig til dem der mente at argon måtte være et medlem af en helt ny familie af grundstoffer, og han oplyste at han allerede i adskillige år havde gjort

sig tanker om at der måtte eksistere en gruppe grundstoffer imellem de elektronegative halogener og de elektropositive alkalimetaller, og at disse måtte have valensen nul, og T. gav en teoretisk begrundelse for denne opfattelse. Denne familie på ialt seks medlemmer blev da også opdaget inden det ny århundredes begyndelse. Samtidig foreslog T. en ny opstilling af det periodiske system, en opstilling der mindede en del om Thomas Bayley's system fra 1882. På basis af dette forslag lod han forfærdige en stor tavle af dette periodiske system på hvilken der var plads til at påklistre denne hypotetiske gruppe. Han lod tavlen ophænge i det store auditorium i universitetets kemiske laboratorium hvor den hang i 65 år. Tusindvis af studerende har i årenes løb stirret på denne tavle, bl.a. Niels Bohr som senere korrigerede systemet og gav det en teoretisk baggrund; systemet kaldes nu ofte for Thomsen-Bohr-systemet.

Som professor i kemi ved universitetet var T. yderligere knyttet til Den polytekniske læreanstalt. 1867 blev han medlem af læreanstaltens bestyrelse og 1883–1902 læreanstaltens direktør. Som sådan havde han ledelsen af læreanstaltens udvidelse og flytning til Solvtorvet (indviet 1890). Som bestyrer af universitetets kemiske laboratorium forestod han også nybyggeriet og flytningen af dette til Østervoldgade (indviet 1892). Han var medlem af konsistorium 1885–1901 og universitetets rektor to gange, nemlig 1886–87 og 1891–92. Endvidere var T. medlem af og formand for kommissionen for farmaceutisk eksamen 1866–92. Allerede 1860 blev T. medlem af Videnskabernes selskab, og han blev præsident for selskabet 1888. Han blev dr.med. h.c. 1879 ved universitetets 400-års jubilæum og dr.phil. h.c. to år tidligere ved Uppsala universitetets tilsvarende jubilæum. Han modtog talrige udenlandske æresbevisninger – dog aldrig nogen fransk hvilket tilskrives hans kontroverser med Berthelot. – Gehejmekonferensråd 1902. – Broderen **Thomas Gottfried T.**, *10.10.1841, †27.9.1901, blev student 1859 og tog 1866 eksamen fra Polyteknisk læreanstalt og var derefter i fem år ansat ved kryolitbruddene i Ivigtut og 1873–84 ved broderens laboratorium på universitetet. 1885 fik han Videnskabernes selskabs guldmedalje for en afhandling om ligevægtsforhold i vandige opløsninger. Efter sin første hustrus død 1882 begyndte han at studere teologi og efter eksamen 1888 blev han sognepræst i Norup, Fyn, fra 1896 var han res. kapellan ved Skt. Mortens kirke i Randers. – R. 1871. DM. 1879. K². 1888. K¹. 1890. S.K. 1896. □Træsnit 1884 og af H. P. Hansen, 1886. Mal. af Carl Bloch, 1886 (Fr.borg), kopi af S. Wandel (Vi-

Thomsen, Julius

densk. selskab). Buste af A. W. Saabye, 1891 (Polyteknisk læreanstalt). Mal. af Chr. Hetsch, 1892. Statuette af Saabye 1893, 1894 (Hirschsprung), forarbejde til statue 1897 (1906 Polytekn. læreanstalt). Medalje af G. Jensen 1896 og 1929. Mal. af A. Jerndorff, 1896 (Fr.borg). Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab (Vidensk. selskab), hertil skitse 1896 (bl.a. St. mus.; Vejen mus.; Hirschsprung). Mal. af B. Wegmann, 1897. Træsnit af A. Bork, 1899, efter foto. Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Relief af A. Bundgaard, 1932 (det da. studentehus i Paris). Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400årsfest promoverede doktorer, 1879 20–22. – Ad. Steen: Den polytekn. læreanstalts første halvhundrede år, 1879 40 55. Odin T. Christensen i Fysisk t. IV, 1905–06 137–43. G. A. Hagemann sst. VII, 1908–09 129–32. J. N. Brønsted sst. 132–41. Odin T. Christensen i Gads da. mag., 1908–09 362–64. S. M. Jørgensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1909–10 27–31. C. F. Jarl: Fabrikken Øresund 1859–1909, 1909. Edw. Thorpe: Essays in historical chemistry, London 1911 (repr. 1931, optr. af Journal of the Chemical society of London XCVII, 1910 161–72). Correspondance de H. C. Ørsted avec divers savants, udg. M. C. Harding I, 1920 249. M. C. Harding: Selsk. for naturlærens udbredelse, 1924 105f 168 217f. Samme i Kemisk månedsbl. I, 1926 21–24. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929 191–255 375–78. Povl Vinding: Dansk teknik gennem 100 år, 1939 29–47. Samme: G. A. Hagemann, 1942 479. Stig Veibel: Kemien i Danm. I–III, 1939–68 (bibliografi i II, 1943 426–44). P. O. Pedersen: Livsskildringer, 1941 159–75. Helge Kragh i Dansk kemi LXII, 1981 65–69. Samme i Annals of science XXXIX, London 1982 37–60. – Papirer i Kgl. bibl.

E. Rancke-Madsen

Thomsen, Karl Vilhelm, * 1923, overbibliotekar. * 4.1.1923 i Ålborg (Vor Frelsers). F: fabrikarbejder Karl Oskar Theodor T. (* 1902) og Helga Nielsen (1904–77). ~ 27.8.1948 i Ålborg (b.v.) med beskæftigelsesvejleder Joan Høj Eggers, * 2.2.1925 i Ålborg, d. af kommunalarbejder Johan E. (1888–1961) og Dorothea Høj Andersen (1887–1960).

Efter klassisk-sproglig studentereksamen fra Ålborg katedralskole 1943 studerede T. et par år jura, men brød af for at følge sin lyst til journalistisk arbejde og var 1945–48 ansat som medarbejder ved dagbladet Ny Tid i Ålborg. Han fulgte journalisthøjskolens kursus, men vendte tilbage til universitetsstudierne, denne gang dog inden for litteraturområdet og blev 1954 ved Århus univ. magister i alm. og sammenlign. litteraturvidenskab. Han fortsatte sit journalistiske arbejde og var bl.a. 1949–53 redaktør af Den jydsk Akademiker og 1953–55 journalist ved Demokraten i Århus. Imidlertid blev han 1955 ansat ved Statsbiblioteket i Århus som forskningsbibliotekar og udnævntes allerede 1960 til første-

bibliotekar. Da bibliotekets leder Ib *Magnussen i ung alder på grund af sygdom måtte opgive sin stilling blev T. 1968 konstitueret og 1971 udnævnt til overbibliotekar. – Med loyalitet, dygtighed og stor energi har han videreført de af forgængeren iværksatte nyskabelser og selvstændigt gennemført yderligere forbedringer i bibliotekets virksomhed. Han har befæstet Statsbibliotekets fremtrædende plads i bibliotekssystemet både som overcentral for landets folkebiblioteker og som universitetsbibliotek, ligesom biblioteket i hans tid er blevet dansk center og fællesnordisk sekretariat for den nordiske dokumentationscentral for massekommunikationsforskning, NORDICOM. Han har offentligt slået til lyd for at Danmarks radios udsendelser bør arkiveres og stilles til offentlighedens rådighed på samme måde som tilfældet er med den danske bogproduktion og er siden 1980 forskningsbibliotekernes repræsentant i mediekommissionen, ligesom han har, eller har haft, en række tillidshverv især inden for bibliotekssektoren. – T. begyndte sin litterære virksomhed i studietiden med digt- og aforismesamlingen *Kroens rare klemodie*, 1948 og 1951 fulgte digtsamlingen *Sjæleslagter og kompost*; senere har han udgivet bl.a. *Germanerne*. Skuespil og essays, 1955 og et litteraturvidenskabeligt arbejde om Henrik Pontopidans forfatterskab *Hold galden flydende*, 1957. □Foto.

Interview i DF-revy, udg. Danm.s forskningsbibliotekarforen. VI, 1983 jan.-nr.

Palle Birkelund

Thomsen, Knud Erik Gad, * 1908, handelsminister, civilingeniør. * 16.1.1908 i Ålborg (Budolfi). F: lærer, senere skoleinspektør Anders Berthelsen T. (1874–1943) og Rigmor Gad Jensen (1877–1963). ~ 1° 21.5.1935 på Frbg. med Annette Wellmann, * 19.11.1911 på Frbg., d. af korchorfej Christian Vilhelm W. (1878–1939) og Henriette Bing (1886–1953). Ægteskabet opløst 1952. ~ 2° 17.3.1952 i Kbh. med Kirsten Else Rossen Hildebrandt, * 31.10.1919 i Kbh., d. af direktør Johan Rossen H. (1896–1968) og Else Emilie Rasmussen (1896–1970). Ægteskabet opløst 1963. ~ 3° 1.8.1963 i Søllerød med laborant Stephanie Ebba Storm, * 23.3.1928 i Malmö (~ 1° med Hans Emil Dan, 1925–52), d. af oberst Stephan Erik Ankjær (1888–1972, ~ 1° 1918 med lensbaronesse Vibeke Juul-Rüsensten, 1874–1934, ~ 2° 1939 med Magdalene (Magda) Andersen).

T. blev student fra Ålborg katedralskole 1926, cand.polyt. (fabriksingeniør) 1931 og s.å. ansat i Internationalt patentbureau. Samtidig var han

en tid assistent ved Danmarks tekniske højskole. Efter ingeniør- og handelsmæssig uddannelse i A/S Sadolin og Holmblad 1933–36 blev han forretningsfører ved A/S Kemisk Værk i Køge og var virksomhedens direktør 1946–66 og formand for værkets salgsafdeling i Holland. T. har stede interesse for forskning og produktudvikling og har fra 1962 været medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. Denne interesse og hans position som dygtig og initiativrig erhvervsmand førte ham ind i en række betydningsfulde formands- og bestyrelsesposter som han måtte afgive ved sin udnævnelse til minister. 1952–68 var han formand for foreningen af kemiske industrier og 1965–68 formand for lak- og farveindustriens forskningslaboratorium. 1955–68 var han medlem af Industrirådet, 1960–68 medlem af Carlsbergs bryggeriråd og af bestyrelsen for A/S Ballin & Hertz, 1962–68 medlem af bestyrelsen for det danske kølehus Cold Stores og A/S Cold Stores Holding og 1964–68 medlem af Dansk arbejdes hovedbestyrelse og forretningsudvalg. – T.s politiske virke indledtes da han 1960 modtog opfordring fra det konservative folkeparti til at stille sig til folketinget i Hellestrupkredsen. Han valgtes og repræsenterede kredsen, fra 1968 tillige Gentoftekredsen, til 1975. Til sin folketingsgerning medbragte han rig erfaring fra praktisk erhvervsliv samt politisk forståelse og sans for parlamentarisk arbejde. Hans høje skikkelse udråler naturlig myndighed og i besiddelse af en herlig humor blev han en afholdt kollega og en af de indflydelsesrige og mest bemærkede konservative skikkelser i tinget. Det forbavtede ingen – formentlig heller ikke ham selv – at han blev minister for handel, håndværk, industri og søfart i RKV-regeringen 1968–71. Som led i regeringens økonomiske stabiliseringspolitik gennemførte T. en række begrænsninger i udbytter, avancer og tjenesteydelser samt i visse perioder prisstop. Med viderrækkende perspektiv var loven om fondet til fremme af teknisk og industriel udvikling, loven om lån til håndværk og industri, skærpelse af loven mod olieforurening af havet og forøgelse af beløbet til garanti og kaution for eksportkreditter. Den gamle beværterlov blev gjort tidssvarende, i nogen grad liberaliseret og ændret til lov om restaurations- og hotelvirksomhed. Hans bestræbelser for en liberalisering af lukkeloven lykkedes kun delvis og indbragte ham mange knubbede ord fra handelsorganisationer og HK. – T. sad i den konservative hovedbestyrelse 1965–75. Overbevist om nødvendigheden af europæisk samarbejde var han energisk talsmand for tilslutning til EF og virkede 1973–75 som medlem af Europaparlamentet og som næstfor-

mand i den konservative europæiske gruppe. Efter sin udtræden af folketinget var han formand for det handelsministerielle udvalg der skulle sørge for dansk medproduktion på F-16 jagerne. 1975–79 sad han i bestyrelsen for NESAs og 1976–82 i skatterådet for Gentofte skattekreds og har fra 1979 været formand for A/S Dansk Energi Teknik samt bestyrelsesmedlem i A/S Per Udsen Co. Aircraft Industry fra 1980. – Ståtelig og munter som altid passer han sine job, nu og da vel nok med sin bidske bemærkning om „erhvervsuforstående socialister“ der er den væsentligste baggrund for at han er konservativ. – R. 1964. K. 1969. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Thomsen, Kristian, 1874–1918, ingeniør, kulturtekniker. * 29.4.1874 i Hjarup ved Kolding, † 17.12.1918 i Viborg, begr. sst. F: gårdejer Niels T. (1807–90) og Anna Margrethe Straarup (1841–1923). ~ 17.7.1907 i Århus med Ellen Margrethe Stilling, * 5.3.1886 i Århus, d. af købmand, senere direktør for A/S Aarhus Trælasthandel Jens Marius S. (1838–1928) og Sophie Amalie Sommer (1853–1919).

T. blev student 1892 fra Schneekloths skole, cand.phil. n.å. og 1899 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen blev han, der allerede i studietiden havde arbejdet for Det danske hedeselskab ansat ved dets kontor i Århus. 1904 blev han ledende ingeniør ved selskabets kulturtekniske afdeling, til 1907 i Århus og derefter i Viborg. I denne stilling, som han beklædte til sin død, udførte T. et meget betydeligt arbejde, og han fik hurtigt en position som landets første autoritet på kulturteknikkens område og som en overlegen kender af den danske vandløbslovgivnings anvendelse på praktiske forhold. Det er T.s fortjeneste at have sat arbejdet på at muliggøre vandledende arealers kultivering i system og at iværksætte dette ved egentlige vandstandsreguleringer. Blandt de store arbejder T. gennemførte kan nævnes reguleringen i Skalsåden hvor tusinder af lodsejere så vidt muligt skulle bringes til enighed – en opgave der i særlig grad kaldte på T.s vindende personlige egenskaber – samt Nørreåens regulering og de store dampmarskvandingsanlæg ved Ribe. 1909–15 var T. teknisk medhjælper for kommissionen vedrørende Ribe dige, og 1910–15 ledende ingeniør ved udførelsen heraf. Derudover iværksattes en række andre arbejder, fx digeanlæggene ved Overgård enge og et stort antal åreguleringsforetagender, dræningsanlæg og tørlægningsarbejder. 1909 blev han medlem af den af ministeriet for

offentlige arbejder i april s.å. nedsatte kommission til undersøgelse af forskellige spørgsmål vedrørende Gudenå, bl.a. muligheden for nedlægelse af trækvejen. Man overvejede muligheden for at udnytte Gudenåens vandkraft til fremstilling af elektricitet og at se bort fra åens anvendelse til sejlads og vanding, og et af T. allerede 1905 udarbejdet projekt til et Gudenå kraftværk fik nu interesse. Sammen med S. A. *Faber udarbejdede T. et projekt til kanal og kraftanlæg ved Gudenå der forelå i aug. 1910. I sin betænkning (febr. 1911) tilråder kommissionen ikke staten at gennemføre projektet, men tilråder en velvillig indstilling over for private eller kommuner der ville realisere det. Da et forsøg på at skabe kommunal interesse ikke førte til noget søgte et privat konsortium med T. og Faber som medlemmer 1914 koncession på udnyttelse af Gudenåens vandkraft, men stødte på betænkeligheder ved at give koncessionen til private. Århus byråd og Viborg amtsråd søgte derefter koncessionen 1918 og fik det private konsortium til at træde tilbage. En særlig lov vedtoges i marts 1918; s.å. stiftedes et andelsselskab Gudenaacentralen bestående af de fire købstæder Århus, Skanderborg, Skive og Ebeltoft samt fire elektricitetsforsyningselskaber som andelshavere; anlægget fuldførtes jan. 1921. T. oplevede således ikke at se sit store værk fuldført.

Foruden Gudenåanlægget projekterede T. flere andre vandkraftanlæg, således Harteanlæggene, Bygholmanlægget ved Horsens, anlæggene ved Allinggård, Egebjerg og Storåanlægget ved Holstebro af hvilke nogle først kom til udførelse efter T.s død. Under første verdenskrig bistod T. tillige de militære myndigheder med planlægning af fortifikatoriske anlæg ved hjælp af oversvømmelser. 1914 blev han medlem af det af Det kgl. danske landhusholdningsselskab nedsatte vandudvalg, 1916 af en af ministeriet for offentlige arbejder nedsat kommission til undersøgelse af spørgsmålet om mergelbaner anlagt af staten. Efter T.s død stiftede en kreds af venner 1926 et efter ham opkaldt legat for en polytekniker med kulturteknik som speciale. – R. 1915. □Mal. af K. Windfeld-Hansen.

Studenterne fra 1892, 1917 181f. Nationaltid. 18.12.1918. E. Rager i Lys og kraft II, 1918 7 og III, 1919 7–9. Sst. V, 1921 I 19 285. Karl Thalbitzer i Hedeselsk.s t., 1919 9–14. Holger Winge m.fl. i Ingeniøren XXVIII, s.å. If. J. P. Schmidt sst. XXX, 1921 29f. V. Faaborg-Andersen i Naturens verden IV, 1920 193–209. Betænk. afg. af udvalget ang. vandkraftanlæg, 1921. C. Nyrop: Det danske hedeselsk. 1866–1916, 1916. [C. E. Flensborg:] Det danske hedeselsk. 1916–41, red. H. Skodshøj, 1941. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Thomsen, Kresten Refslund, se **Refslund Thomsen, Kresten**.

Thomsen, Niels Mathias Peter, 1896–1976, zoolog. * 9.10.1896 i Kbh. (Trin.), † 3.7.1976 sst. (Jacobs), begr. sst. (Bispebjerg). F: viktualiehandler Thomas T. (1858–1908) og Madsine (Sine) Madsen (1857–1953). ~ 15.4.1930 i Kbh. (b.v.) med stud.mag., senere dr.phil. Ellen Nielsen, * 10.1.1906 i Kbh., d. af korpsdyrlæge, senere lektor ved landbohøjskolen Marius *N. (1875–1958) og Agnes Jespersen (1876–1961).

Efter studentereksamen 1915 fra Østre Borgerdydskolen påbegyndte T. det naturhistoriske studium; 1920 blev han magister i zoologi, efter tilskyndelse af Ad. S. *Jensen med insekter som speciale. 1920 blev T. lektor ved landbohøjskolen og s.å. assistent hos Sofie *Rostrup ved Statens plantepatologiske forsøg i Lyngby. Begge stillinger krævede arbejde med skadedyr, stillingen på landbohøjskolen desuden undervisning i zoologi for landbrugere, senere også mejeribrugere. Ved J. E. V. *Boas' afgang overtog T. professoratet og bevarede det, til han 1966 faldt for aldersgrænsen; et tilbud 1947 om et professorat i „almindelig zoologi“ ved universitetet afslog han. Efter hans afgang fik han og hans hustru arbejdsplads på universitetets Institut for almen zoologi, men sygdom forhindrede ham i at arbejde der mere end nogle få år.

Var T.s livsbane således temmelig slagen, så var hans videnskabelige virksomhed alt andet, idet ydre forhold gang på gang ledte ham ind på nye baner. I studietiden var han stærkt påvirket af Aug. *Krogh og W. *Johannsen, men måtte i kraft af sine ansættelser hellige sig den anvendte entomologi. Både hos Sofie Rostrup og hos Boas hentede han inspiration; og foruden udgivelsen af en række afhandlinger, alene eller med disse to, arbejdede han på en ny udgave af Sofie Rostrups *Vort Landbrugs Skadedyr*, af hvilken 4. udgave kom 1928, 5. udg. sammen med P. Bovién 1940. Med Bovién udgav han 1933 *Haveplanternes Skadedyr* (3. udg. 1950). Jævnside med alt dette arbejdede han imidlertid, efter inspiration af W. Johannsen, på det dengang stærkt kontroversielle spørgsmål om kromosomernes indflydelse på kønsdannelsen. Han undersøgte spørgsmålet hos nogle skjoldlus, der havde både biseksuelle og parthenogenetiske arter, og besvarede det bekræftende i sin disputats *Studien über die Parthenogenese bei einigen Cocciden und Aleurodiden*, 1927. – En drejning fik T.s arbejde, da han 1934 gennem Thorvald *Madsen, der da var præsident for Folkeforbundets hygiejneorganisation, fik en opfordring til at søge at bekæmpe flueplagen. Ud af dette kom der noget af det

bedste T. skabte, bogen *Stuefluen (Musca domestica) og stikfluen (Stomoxys calcitrans)* = 160. Beretn. fra landbohøjskolens Forsøgslaboratorium 1938. Foruden studier over disse fluers livs-krav og udvikling, hvortil han havde medarbejdere som Ellen Thomsen, Ellinor Bro Larsen og Ole Hammer, indeholder den en biologisk løsning af problemet: overdækning af møddingerne med papirsække. Opdagelsen af insekticiderne har overhalet denne løsning, men den kan meget snart blive aktuel igen pga. tiltagende resistens. T.s og medarbejdernes arbejder i denne forbindelse er blandt de første økologisk-eksperimentelle herhjemme. Endnu en drejning fik T.s videnskab efter hans og hans hustrus ophold hos insektfysiologen V. B. Wigglesworth i London 1939 og en kontakt med professor Bertil Hanström i Lund. Det nye problem var det endokrine system hos insekter. Det begyndte 1943 med påvisningen af oprindelsen til et hormonlignende stof i insekthovedet der påvirker krebsdrys farveskifte. Stoffet dannes i nogle indresekretoriske kirtler, corpora cardiaca, og er et for insektets udvikling vigtigt hormon. I en række arbejder, alene eller med Ellen Thomsen, uddybede T. studiet af de neurosekretoriske celler i insekthovedet og af corpora cardiaca og corpora allata, arbejder hvis resultater bygger på en fremragende teknik og en nøgtern deduktion. T.s arbejder er altid præget af en uhyre forsigtig, men præcis udnyttelse af iagttagelserne. Nævnes må bl.a. *Weissmann's ring and related organs in larvae of Diptera*, 1951 og *The neurosecretory system of the adult Calliphora erythrocephala* II–IV, delvis sammen med hustruen.

I 50'erne påbegyndte T. en revision af Boas' *Lærebog i zoologien*; 1. bind af denne såkaldte Boas-Thomsen kom 1953, 3. bind 1961 og endnu en udgave af 1. bind 1968. Om han end havde medhjælpere til enkelte afsnit, så var det dog en kæmpeopgave, som kun T. med sin store og præcise viden ville have turdet binde an med. Den er stadig anvendt på landbohøjskolen, men er desværre ikke i pagt med den moderne undervisning på universitetet. Arbejdet på landbohøjskolen gav sig foruden i de mange flueafhandlinger udslag i samarbejdet med de forstuderende og skovriderne, for hvilke han tidligt afholdt ekskursioner. Foruden mindre afhandlinger skrev han sammen med andre, den vigtige *Angreb af Cryptococcus fagi, Nectria galligena og andre parasiter på bøg i Danmark 1939–43*, 1949. – T.s betydning for zoologiundervisningen på landbohøjskolen blev stor, han var en velforberedt og veltalende forelæser der øste af en enorm og klar viden. Men han inspirerede ikke, dertil var hans begejstring for ringe og hans skepsis for

stor, så egentlige elever efterlod han sig ikke. Også hans afmålte væsen gav en vis afstand; men det var en skal der dækkede over et lune og et temperament som blev holdt strengt i ave, omend han, navnlig i ungdommen og i kredsen med R. Spärck, P. Bovien, H. Blegvad o.a. kunne blive løssluppen. Også i det nære venskab med Hanström blev skallen brudt, men få kendte ham fra den side. – Af Dansk naturhistorisk forenings bestyrelse var han medlem fra 1920, 1939–44 formand, og bd. 118 af dens tidsskrift er dediceret ham. Til hans minde blev også Proceedings of the international symposium on neurosecretion i Leningrad 1976 dediceret. 1930–34 var han formand for Entomologisk forening. Medlem af Videnskabernes selskab 1939, 1946–53 kasserer. – Hans hustru Ellen T. arbejdede i nært samarbejde med sin mand. Hun blev magister i zoologi 1933 og skrev først et par afhandlinger om blæksprutter. 1942 disputerede hun på afhandlingen *An experimental and anatomical study of the corpus allatum in the blow-fly Calliphora erythrocephala* Meig. 1942 er som alle hendes følgende afhandlinger er præget af hendes tekniske formåen og klare problemstilling. De handler alle om corpora cardiaca, corpora allata og om funktionen af de endokrine organer hos spylfluen, anatomisk og eksperimentelt, og er vægtige bidrag til spørgsmålet om hormonsekretion hos insekter som hun har fortsat med også efter T.s død. – R. 1938. DM. 1949. K. 1963. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 159f. – Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologisk hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 300–03. Broder Bejer-Petersen i Dansk skovforen.s t. LXI, 1976 255–59. K. G. Wingstrand i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed, 1976 115–28 (heri bibliografi). Samme i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXL, 1977 147–51. S. L. Tuxen i Entomologiske medd. XLV, 1977 89–92. Niels Haarlov i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr., 1977 183–87. – Om Ellen Thomsen: Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1943 147. – S. L. Tuxen: Dansk entomologisk bibliografi 1936–77 (manus. på Zoologisk museum).

S. L. Tuxen

Thomsen, Niels Jørgen, * 1930, historiker. * 21.4. 1930 på Frbg. (Skt. Thomas). F: journalist Sigurd T. (1887–1944) og Gudrun Kirkegaard (1888–1975). ~ 27.6.1953 i Kbh. (Grundtvigsk.) med arkivar Birgit Nüchel Petersen, * 12.11.1930 i Bjerringbro, d. af slagtermester, kreatureksportør Johannes P. (* 1904) og Gudrun Nüchel (* 1904).

T. blev student 1949 (Herlufsholm) og cand.mag. i historie og fransk fra Kbh.s univ. 1957. 1958–65 var han leder af Dansk pressemuseum og arkiv i Århus, og 1962–65 tillige amanuensis ved Dan-

marks journalisthøjskole og Institut for presseforskning. 1965–71 var T. amanuensis i økonomisk historie ved Kbh.s univ., 1971–73 lektor i samfundsfag sst. 1972 udnævntes han til professor i samfundsfag ved Kbh.s univ., men søgte og udnævntes s.å. til professor i nyere tids historie, Kbh.s univ. – T. har i særlig grad gjort sig gældende inden for udforskningen af dansk presses historie og aktuelle vilkår. I *Partipressen*. 1965 analyserede han ved udstrakt anvendelse af kvantitativsmetode avisernes dækning af det politiske stof, men hans hovedindsats har foreløbig været den monumentale disputats *Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II*, 1972 der på baggrund af et overordentlig omfattende kildemateriale beskriver samspillet mellem politik, journalistisk indsats og økonomi, der i den beskrevne periode fører til udviklingen og derefter afviklingen af den klassiske danske bladstruktur. T. var 1968–74 redaktør, siden 1974 medredaktør af *Pressens årbog* (tidl. *Pressehistorisk årbog*), og han har haft sæde i flere udvalg vedr. presseforhold. 1967–69 var han sekretær i statsministeriets presseudvalg og medforfatter af betænkningen *Dagspressen og samfundet*, 1969. Han har taget aktivt del i fagligt foreningsarbejde, i arbejdet i universitetets styrende organer og var 1973–76 medlem af Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd, og han har hyppigt i medierne kommenteret aktuelle presse- og universitetsforhold. T. er en af de forholdsvis få nulevende danske historikere der afgørende er påvirket af angloamerikansk politologi og som i udpræget grad har adopteret kvantitative metoder i studiet af ikke-økonomisk historie. Han har bidraget til kongresrapporter, tidsskrifter og samleværker og eksempler på hans forskning er *Vensiremænd i vildrede* (Festskrift til Povl Bagge, 1972) og *Opinion og udenrigspolitik belyst ved et oprør fra midten i 1861* (Nær og fjern, Studier tilegnet Sven Henningsen, 1980), som begge afspejler karakteristiske sider af hans forskningsmæssige tilgange. – T. blev medlem af Videnskabernes selskab 1976. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1972 182.

Claus Bjørn

Thomsen, Niels Peter, 1877–1942, bogtrykker. * 6.3.1877 i Skive, † 6.10.1942 i Holstebro, begr. sst. F: handelsgartner Peter T. (1839–1916) og Ane Vistisen (1841–1918). ~ 25.9.1908 i Hjørring med Alma Eleonora Pichard, * 16.12.1884 i Hjørring, † 7.4.1966 i Holstebro, d. af natbetjent Niels Peder P. (1837–1921) og Magnine Florentine Schmidt (1849–1912).

T. stod i lære i et bogtrykkeri i sin fødeby hvorfra han blev svend 1895. 1900 nedsatte han sig som selvstændig bogtrykker i Holstebro hvor han siden havde sin virksomhed. Ved påvirkning fra den kreds af bogkunstnere og bogtrykkere som sluttede sig til Forening for boghåndværk, mænd som F. *Hendriksen, Simon *Bernsteen, Kr. *Kongstad og Emil *Selmar blev hans interesse vakt for den æstetiske side af bogfremstillingen, og en halv snes år efter at han havde etableret sig begyndte han at trykke bøger der var udformet i overensstemmelse med de kunstneriske principper som rådede inden for denne kreds. Han fremstillede efterhånden en lang række smukke tryk som til dels blev udgivet på hans eget forlag; de er gennemgående af meget beskedent omfang, flere er originale småarbejder af Jeppe *Aakjær, hvem han stod personligt nær. Han har dog også trykt enkelte større værker, deriblandt det statelige mindeskrift af Niels Hedin *Hammer Bakker* som udkom 1931, og som navnlig udmærker sig ved smukke, rene typesnit og præcis satsbehandling. Ueberøft af de typografiske reformtendenser stod T. herhjemme som den der i Hendriksens ånd førte traditionerne fra Bernsteen og Kongstad videre. Efterhånden vandt han sig betydelig anseelse og beklædte flere tillidshverv, navnlig inden for industri- og håndværkerorganisationer. T. interesserede sig stærkt for bibliotekssagen og var i en lang årække formand for bestyrelsen for centralbiblioteket i Holstebro. □Foto.

Henning Brochner i *Skonvirke VIII*, 1922 23–29. Johan Olsen i *De grafiske fag XXXVIII*, 1942 331–33. J. Chr. Bay: Mester N. P. T. i Holstebro, 1947 (heri fortegn. over Aakjær- og Bay-tryk). C. Volmer Nordlunde: *Bogtrykkeren N. P. T., 1945* = Grafisk cirkel publ. XXXIX. Kn. Pichard i *Hardsyssels årbog 2.r.VII*, 1973 69–79.

Lauritz Nielsen*

Thomsen, Oluf, 1878–1940, læge. * 21.8.1878 i Odense, † 19.5.1940 i Kbh., urne sst. (Ass.). F: sagfører Christian Magnus August T. (1839–1907) og Anna Caroline Petersen (1852–1931). ~ 1° 12.3.1904 i Kbh. (Jesusk.) med Thora Marie Elle, * 11.7.1877 i Randers, † 30.12.1957 i Kbh. (Blågårds), d. af overretssagfører Jesper Lauritzen E. (1841–1923, ~ 2° 1896 med Mathea VauPELL, 1858–1937) og Ane Margrethe Krogsdal (1841–92). Ægteskabet opløst 1925. ~ 2° 27.2.1926 i Viborg (b.v.; kirkeligt bekræftet 1.3. s.å. i Kbh. (Johs.)) med Else Rosenquist, * 2.6.1902 i Viborg, † 24.9.1973 på Korfu, d. af læge Christian Theodor R. (1872–1930) og Anna Nina Meinertz (1879–1962).

T. blev student 1895 fra Borgerdydskolen på Østerbro. Straks efter 1902 at have taget lægevidenskabelig embedseksamen påbegyndte han sin videnskabelige løbebane, først som prosector i patologisk anatomi hos Johannes *Fibiger, derefter som retsmedicineren Knud *Pontoppidans medarbejder. Allerede tre år efter eksamen erhvervede han doktorgraden for en nu klassisk afhandling om de patologisk-anatomiske forandringer i efterbyrden ved syfilis. 1909–20 var han knyttet til Statens seruminstitut i Kbh. som Thorvald *Madsens nærmeste medarbejder, og her havde han en væsentlig andel i den store udvikling som instituttet med dets mange praktiske og teoretiske opgaver gennemgik i denne periode. Fra denne tid stammer en række arbejder, for en stor del udført i samarbejde med andre, om Wassermanns reaktion og andre serologiske emner, om allergi og anaphylaxi, om forsøg på overføring af menneskeleukæmi til aber samt om spørgsmål vedrørende den bakteriologiske og hæmatologiske teknik. De forskellige epidemier der blussede op under den første verdenskrig bragte T. ind på omfattende undersøgelser, navnlig vedrørende meningokokinfektion og influenza. Sammen med andre undersøgte han også spørgsmålet om bakteriernes typeinddeling; også andre spørgsmål på grænsen mellem bakteriologi og serologi fangede efterhånden hans interesse. 1920 blev han udnævnt til professor i almindelig patologi som C. J. *Salomonsens efterfølger, og nu fattede han tillige stor interesse for arvelighedsforskningen som han indførte som undervisningsfag for de medicinske studenter. I 20 år virkede T. som professor og chef for universitetets institut for almindelig patologi hvor der under hans ledelse udfoldede sig en livlig videnskabelig virksomhed. Et håndgribeligt vidnesbyrd herom er de 20 tykke bind *Contributions from the University Institute for General Pathology, I–XX, 1923–41*, som udgik fra instituttet i de år T. ledede det. Institutet var det første i Europa som i større omfang arbejdede med den Carrelske vævsdyrkningsteknik som Albert *Fischer, der i nogle år var knyttet til instituttet, havde bragt med fra Amerika. Endvidere blev blodtypeforskningen et af instituttets store arbejdsfelter; her forenedes T.s serologiske kunnen med hans arvebiologiske indsigt, og denne lykkelige kombination medførte at han på dette område vistnok kom til at yde sin største videnskabelige indsats, bl.a. ved opdagelse af nye blodtyper. Endvidere beskæftigede han sig i disse år med seksualpatologiske problemer, og da de store opdagelser om hypofysens overordnede funktion og renfremstilling af kønskirtelhormoner i årene før 1930 kom frem, søgte han samar-

bejde med Lovens kemiske Fabrik på dette område. I sine senere år kom han også ind på undersøgelser over leukæmiens årsagsforhold og viste bl.a., at man med tjæreindsprojntning i knoglemarven hos høns kunne fremkalde leukoselignende tilstande, hvad der tydede på at leukæmien er af svulstagtig karakter.

I de år T. virkede som leder af almindelig patologisk institut arbejdede et stort antal unge læger, danske og udenlandske, på instituttet, og det var T. en stor glæde og tilfredsstillelse at hjælpe og vejlede sine unge medarbejdere med sin enestående viden og arbejdssevne. Han var en inspirerende og idérig lærer, fuld af videnskabelig entusiasme parret med sund kritik og nøgtern dømmekraft. Studenterne fulgte med interesse hans forelæsninger som var præget af klarhed og aldrig kedelige, og han skrev flere stærkt påskønnede lærebøger. T. fik i tidens løb talrige officielle opgaver og tillidshverv. Han var universitetets prorektor (1937–38), medlem af Videnskabernes selskab (1928) og af flere andre videnskabelige selskaber, i bestyrelsen for forskellige legater og videnskabelige fonds, æresdoktor ved det karolinske institut, i perioder formand for Medicinsk selskab (1928–30), Dansk patologforening, Biologisk selskab, medredaktør af *Hospitalstidende*, hovedredaktør af *Acta pathologica* og meget andet. Da han blev 50 år stiftedes et legat som bærer hans navn, og da han fyldte 60, blev der udsendt et festskrift med ca. 50 medarbejdere fra alle de skandinaviske lande (*Acta pathologica et microbiologica Scandinavica Suppl. 1938*). – T. havde mange andre interesser end det videnskabelige arbejde; intet menneskeligt var ham fremmed. Han skrev flere mindre bøger og pjecer om filosofisk-historiske emner (således *Livsanskuelse*, 1923 (sammen med Harald Westergaard), *Religiøs og biologisk Opfattelse*, 1924 og *F. G. Howitz (1789–1826) og hans Strid om „Viljens Frihed“*, s.å.), var en mester i at skrive biografier, udfoldede en meget påskønnet populærvidenskabelig virksomhed i skrift og tale (bl.a. *Koppevaccinationen*, 1929, *Arvelighedsforhold hos Mennesket*, 1930, *Vore Sygdomme*, 1928–30 (sammen med Frode Rydgaard), *Menneskets Blodtyper og deres Betydning i Retssager*, 1932, *Menneskets Infektionssygdomme*, 1933); også kunstneriske emner skrev han om (fx i polemik med C. J. Salomonsen *Moderne Kunst og Sindssygd.* 1919, *Jais Nielsen*, 1931). Kunsten, særlig malerkunsten og kunstindustri og -håndværk havde han en levende interesse for, og han havde en stor samling af forskellige kunstgenstande. Med stort åndeligt format og alsidig humanistisk indstilling ydede han på sit specielle område en stor, værdifuld arbejdsindsats. Han

Thomsen, Oluf

var en af sin tids mest betydelige videnskabsmænd og en af den danske lægestands forende skikkelser. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1919 (Fr.borg). Mal. af Edv. Weie ca. 1936. Tegn. af L. Kaganas, 1938. Buste af Anker Hoffmann, 1942 (Kbh.s univ.s patolog. inst.). Mal. af L. Karsten. Tegn. af Carl Jensen. Karikatur af G. Østerberg og af Kroll (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1905 58f. – Arild Falk-Jensen: Kobmand W. E. B. Jensens og hustrus efterkommere, 1940 46. Ole Chievitz i Ugeskr. for læger CII, 1940 553–55. Poul Møller i Acta pathologica XVII. s.å. 255–62. Tage Kemp i Nord. medicin VII, Helsingfors s.å. 1269–71. Thorvald Madsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1940–41 65–82. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

Tage Kemp*

Thomsen, Richard Heinrich Eusebius, 1877–1945, præst. *2.6.1877 i Kbh. (Frels.), †27.12.1945 i Gladsaxe, begr. sst. F: kunstdrejer, senere mekaniker Wilhelm Heinrich T. (1848–1924) og Lorenzine Charlotte Halvorsen (1851–1923). ~10.7.1908 i Kbh. (Jesus) med Dagmar Emma Caroline Hofman-Bang, *14.4.1884 i Soissons, †10.3.1951 i Søborg, d. af ingeniør Peder H.-B. (1854–1934) og Henriette Emma Désirée Fennimore Napoléone Bachem (1854–1913).

T. blev student fra Gammelholms latin- og real-skole 1897, allerede da kristeligt vakt ved H. *Ussings forkyndelse i Jesuskirken. Efter teologisk eksamen 1904 blev han 1905 hjælpepræst i Gladsaxe, 1908 res. kap. på St. Croix, 1910 sognepræst i Frederikssted, 1911 hjælpesekretær i Kbh.s kirkefond, 1914 sognepræst ved Gethsemane kirke og 1923–45 var han sognepræst i Gladsaxe. Som student fik T. – der åndeligt havde rod i Indre mission og politisk var socialdemokrat – en dyb og livslang interesse for engelske kirkeforhold, især for anglikanismens højre fløj og dens kristeligt-social engagement. 1908 udgav han et orienterende skrift af præsten Robert Dolling der boede og virkede i Londons slum, og den sociale interesse gjorde det naturligt for T. at tage til Vestindien, men til fuld udfoldelse kom hans evner og energi først i det yderst fattige Vesterbro-sogn, hvor han stræbte at realisere hvad han havde set i England. Han sparede sig aldrig, men var altid på færde, trappe op og trappe ned, i kvarterets skandaløse boligmasse hvor han snart blev en kendt skikkelse. Efter engelsk mønster fik T. skabt Kristeligt studentersettlement i Saxogade; han var formand i seks år og den på hvem den daglige ledelse hvilede; det var svære år, men han fandt god støtte hos sin hustru, og selv om frugterne var små i forhold til anstrengelsen skabtes der noget, på

det tidspunkt ukendt i Danmark, som viste sig levedygtigt og i stand til indtil i dag at inddrage den ene studentgeneration efter den anden i arbejdet. Efter ni års slid kom T. til Gladsaxe, hidkaldt af socialdemokraterne; her fandt han roligere sociale forhold, men med des større iver fortsatte han at holde præstestanden og offentligheden underrettet om hvad der på alle områder (anglikanske som frikirkelige) foregik i England; talrige orienterende artikler blev trykt i aviser og i Præsteforeningens blad, og 1908–36 skrev han regelmæssigt samtlende oversigter i Teologisk Tidsskrift. Han var et flittigt medlem af Kristeligt-socialt forbund og 1923–38 medudgiver af dets blad (*Maalet og Vejen*). Af hans andre skrifter kan nævnes: *Den nyere kristelig-social Bevægelse indenfor den engelske Statskirke*, 1917, *Gives der et socialt Evangelium?*, 1915 og bogen om A. F. Winnington-Ingram: *Londons Biskop i en Menneskealder*, 1934. En stor del af T.s meget righoldige bibliotek om engelsk teologi erhvervedes af det teologiske fakultet i Århus. □Foto.

Ludv. Larsen i Kbh.s stifts årbog III, 1945–46 161–63.

P. G. Lindhardt

Thomsen, Rudi, *1918, historiker. *21.7.1918 i Randers (Skt. Mortens). F: tapetserer Louis Valdemar T. (*1894) og Wilhelmine Marie Mako-schei (1893–1975). ~17.1.1947 i Kbh. med Else Marie Lundholm, *28.10.1919 i Grundfør, d. af postbud Christian Marius L. (1890–1976) og Alfrida Marie Rasmine Andersen (1894–1952).

T. blev student 1936 fra Randers og cand.mag. (historie, latin, græsk kultur) 1944 fra Århus univ. Allerede som student blev han kendt for sin flid, sit organisationstalant samt sin uforlignelige lyst og evne til uforfærdet og med held at kaste sig over historiefagets vanskeligste emner. Trods virksomhed som lærer ved Århus seminarium og som historisk medarbejder ved forsvarsministerens foredragsudvalg disputerede han allerede 1947 med *The Italic regions from Augustus to the Lombard invasion* (genoptrykt Italien 1966). To år efter kom han til Nationalmuseet hvor han virkede som museumsinspektør ved Den kongelige Mønt- og Medaillesamling indtil 1957, da han blev professor i oldtidens (oprindelig også middelalderens) historie ved Århus univ. Han har siden da haft flere ledende poster på universitetet, har således uafbrudt fra 1972 været bestyrer for historisk institut. Internationalt slog T. sit navn fast med værket *Early Roman coinage I–III*, 1957–61 som fuldstændig ændrede opfattelsen af det ældste romerske møntvæsens kronologi, og som snart blev det almin-

deligt anerkendte standardværk på sit felt. Det skyldes bl.a. at det omfattende materiale af kilder, mønter og litteratur her for første gang blev fremlagt og analyseret i sin helhed, tilmed i en klar og forståelig fremstilling. Samme metode og stil karakteriserer de talrige andre afhandlinger han har skrevet på adskillige sprog og om vidt forskellige emner, hvoraf her blot skal nævnes monografierne: *Eisphora. A study of direct taxation in ancient Athens*. 1964, *The origin of ostracism*. 1972, og *King Servius Tullius*. 1980, alle tre vægtige bidrag til den internationale forskningsdebat. Han har holdt mange foredrag og forelæsninger ved kongresser og på udenlandske universiteter, var således gæstelærer ved American Numismatic Society's sommerseminar 1959 og 1964, samt 1970–71 professor of ancient history, University of Illinois. Hans position kan også aflæses af de mange faglige hverv og æresposter; han er således æresmedlem af Commission internationale de numismatique og har siden 1967 været formand for den danske komité for historikernes internationale samarbejde.

Den omfattende indsats i oldtidsforskningen har altid været parret med en bredere historisk interesse. Det viste sig allerede i afhandlingen om *Den jyske Borgerbevægelse 1629* i Hist Tidsskr. 11.r.1, 1946 samt i bogen *Den almindelige værnepligts gennembrud i Danmark*. 1949, og har senere resulteret i at T. her i landet også er kendt som en energisk redaktør og forfatter af undervisningsmidler og andre fremstillinger for et bredere publikum. Han var med til at grundlægge *Nyt fra historien* 1950 og har siden siddet i redaktionen. 1963–65 kom *Verdenshistorie I–IV* (hvoraf redaktøren selv skrev oldtidsafnittet), efterfulgt af flere reviderede udgaver. Han var redaktør af og bidragsyder til *Historien*, Gyldendals opslagsbog, 1970. 1973 kom førsteudgaven af *Verdenshistorien i grundrids*, og samme år begyndte serien *Historiske kilder*, hvortil redaktøren selv bidrog med *Da Ægypten var en verdensmagt*. 1975–77 redigerede han *Hovedlinier i Nordens historie I–IV*. Denne omfattende virksomhed indbragte ham 1976 Søren Gyldendals boglegat for lærebogsforfattere. Også mundtligt har han hyppigt virket i historiefremstillingens tjeneste, og han var den naturlige formand for *Orbis Terrarum* (tidsskriftet *Sfinx*) ved dette instituts dannelse 1978. I de senere år har T. i stigende grad vendt sin interesse imod den ikke-europæiske oldtid, hvilket kommer til udtryk ved den vægt han har lagt herpå i andet bind af *Aschehougs Verdenshistorie*, og samme år ved monografien *Kina i oldtiden*. □Foto.

Selvbiografi i *Acta Jutlandica*. Århus univ.s årsberetn. XIX, 1946–47 112f. – Georg Galster og Erik Christiansen i *Nordisk numismatisk unions medlemsbl.*, 1978 nr. 4 58–61 (heri bibliografi).

Erik Christiansen

Thomsen, Thomas Kristian (ved dåben Christian), 1888–1971, ingeniør, entreprenør. * 26.4. 1888 i Vester Brønderslev, † 10.3.1971 på Tenerifa, begr. Gentofte kgd. F: gårdejer Anders Christian T. (1864–1939) og Else Marie Jensen (1861–1930). ~ 20.3.1917 i Voldum med Anna Margrethe Kierulff Hansen, * 25.3.1896 i Voldum, d. af slotsgartner på Clausholm Johan Frederik H. (1856–1934) og Valborg Vibe Kierulff (1867–1954).

T. blev student 1909 fra Ålborg, cand.phil. n.å. og 1915 cand.polyt. som bygningsingeniør. Efter eksamen var han i nogle måneder beskæftiget ved projektering af kloakanlæg i Hasseris og ved havnearbejder i Ålborg, bl.a. hos firmaet Rasmussen & Denver i Ålborg. 1915–16 var han ansat hos stadsingeniøren i Ålborg og 1916–18 ingeniør hos firmaet Andersen & Cordes, også i Ålborg. Samtidig var han imidlertid begyndt at arbejde som entreprenør idet han 1915–17 i fællesskab med ingeniørerne O. D. Andreasen og A. Carstens havde en entreprise ved reguleringen af Alling å. 1918 startede han sammen med cand. polyt. H. K. *Wright ingeniør- og entreprenørfirmaet *Wright & Thomsen* i hvilket entreprenør L. C. Larsen 1919 optoges. 1923 dannede T. sammen med Wright og cand.polyt. O. F. R. Kier firmaet *Wright, Thomsen & Kier* der senere udførte en række store arbejder i og uden for Danmark. I udlandet arbejdede firmaet under navnet A/S Wetek, fra 1930 i Finland. 1928 deltog det i bygningen af de af Kampmann, Kierulff & Saxild ledede jernbaneanlæg i Lilleasien, og fra 1936 virkede det sammen med ingeniør K. *Højgaard som vejbygningsfirma under navn Contractor i Polen. 1932 blev T. medlem af bestyrelsen for Entreprenørforeningen, næstformand 1934 og formand 1937–40. 1933–46 var han medlem af hovedbestyrelsen for Dansk arbejds giverforening og igen fra 1947, 1935–46 af forretningsudvalget og 1938 valgtes han til foreningens næstformand, 1941–45 formand. 1936 blev han medlem af Arbejdsgivernes Ulykkesforsikrings hovedbestyrelse og næstformand for afd. A, 1941 formand for hovedbestyrelsen. T. var medlem af overenskomstnævnet af 1939 og endvidere medlem af det 1940 oprettede arbejds- og forligsnævn og af arbejdsfordelingsnævnet af 1940 samt medlem af bestyrelsen for Arbejdsløshedsfonden fra 1938, af Industri- og håndværksrådene (formand for sidstnævnte 1940–42). 1938

Thomsen, T. K.

valgtes han til medlem af bestyrelsen for A/S Haandværkerbanken hvis formand han blev 1941, 1938 blev han medlem af Dansk vejteknisk komité og af Nordisk vejteknisk komité. Endvidere var T. 1930–41 medlem af bestyrelsen for A/S De Smithske jernstøberier og maskinværksteder og fra 1930 formand for bestyrelsen for A/S Bornholmsk stenindustri. T. var medstifter af og bestyrelsesmedlem af Landsforeningen til arbejdsløshedens bekæmpelse (LAB). – Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1942. – R. 1938. DM. 1940. K. 1965. □Mal. af Johs. Glob, 1942 (Entreprenørforeningen), af Axel Hou udst. 1944 (Arbejdsgivernes ulykkesforsikring) og af H. C. Bärenholdt (Dansk arbejdsgiverforening). Foto.

Interviews i Børsen 19.5.1941 og Jyllandsposten 24.1.1943. – [Aage Schultz] i Berl. tid. 20.5.1941; sst. 21.5. s.å. Ernst Schwencke i Berl. aften 27.5. s.å. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Thomsen, Jacob Theodor Reimer, 1888–1961, departementschef. * 23.11.1888 i Kbh. (Stef.), † 12.2.1961 i Gentofte, begr. i Kbh. (kat. Ass.). F: stadsbedemand Jacob T. (1852–1928) og Emma Nicoline Münster (1858–1933). ~ 17.6.1928 i Valby (Jesusk.) med Inger Marie Overgaard, * 5.5.1900 i Idum, d. af gårdejer Jens O. (1866–1951) og Ane Petrine Christensen (1859–1932). T. blev student fra Østersøgeds gymnasium 1906 og cand.jur. 1912. Han ansattes som assistent i kultusministeriet 1913. Ved dets deling 1916 gik han over i kirkeministeriet, blev sekretær i undervisningsministeriet 1919, gik atter over i kirkeministeriet som fuldmægtig 1923, blev ekspeditionssekretær 1931 og var departementschef 1943–58. Ved siden af arbejdet i ministeriet havde han formiddagsstilling som sagførerfuldmægtig 1912–42. T. var den korrekte embedsmand der kendte den kirkelige lovgivning på alle felter og kunne rådgive sine ministre i de mindste detaljer. Få måneder efter at han var tiltrådt som departementschef stod han fra 29.8.1943, da regeringen trådte tilbage, med ledelsen af sit ministerium og deltog i forhandlinger om beslutninger som departementscheferne måtte træffe på eget ansvar i den regeringsløse periode til 4.5.1945. T. havde billiget at biskopperne, allerede før tyskerne aktion mod de danske jøder var indledt, havde indgivet en protest til Werner Best og at protesten udsendtes som hyrdebrev til præsterne til oplæsning i kirkerne efter aktionen. I de efterfølgende drøftelser i departementschefernes møde var det hans opfattelse at departementscheferne måtte nedlægges deres hverv, men han bojede sig for flertallets be-

slutning om at forblive. Valget mellem stejlehed og bøjen af stod han overfor på sit ressort da Kaj *Munk var blevet myrdet. Tyskerne advarede stærkt over for administrationscheferne mod demonstrationer. T. telefonerede advarslen til biskopperne, og da nogle på et departementschefmøde kritiserede hans handling svarede han at den ikke tyngede hans samvittighed. Han ville tværtimod have følt sig tynget såfremt han ikke havde givet den advarsel og derved udsat præster der handlede i god tro, for alvorlige ubehageligheder. □Foto.

Carl Hermansen i Kristeligt dagbl. 21.11.1958; sst. 13.2.1961. Jørgen Hæstrup: – til landets bedste 1–11, 1966–71.

Helge Larsen

Thomsen, Thomas, 1841–1901, se **Thomsen, Julius**.

Thomsen, Thomas Marius, 1870–1941, museumsinspektør, arkæolog, etnograf. * 14.6.1870 i Næstved, † 9.12.1941 på Frbg., urne på Ass. kgd. F: prokurator Sigismund Gotthelf T. (1831–1903, ~ 2° 1899 med Henriette Castenschield, 1852–1939) og Juliane (Julie) Marie Bagger (1832–77). ~ 31.5.1900 i Herstedøster med Dora Seraphia Hansen, * 31.1.1872 i Kbh. (Trin.), † 17.4.1941 på Frbg., d. af grosserer Peter H. (1822–84) og Louise Birgitte Nielsen (1845–1912).

Under påvirkning af sin farbror, kemikeren Jul. *Thomsen, i hvis hjem T. en tid lang boede efter sin studentereksamen fra Herlufsholm 1888 begyndte han at studere kemi, men opgav dette til fordel for dansk og historie. Hans ansættelse ved Nationalmuseets I. afdeling, først som medhjælper 1894, derefter som fast assistent 1899 hindrede ham imidlertid i at tage nogen afsluttende embedseksamen, samtidig med at hans interesser blev ledet mere og mere i arkæologisk retning. Som arkæolog undersøgte T. stenalderbopladsen ved Brabrand sø (1903–04), den omfattende og rige jernaldergravplads og boplads ved Kraghede hvor han, takket være en minutøs udgravningsteknik for første gang kunne påvise en hustomt fra ældre jernalder (1905–07), og endelig den rige bronzealdergrav ved Egtved (1921). Den sidste der indeholdt en enestående, velbevaret kvindedragt publicerede T. i et monumentalt værk (Nordiske Fortidsminder II, 4, 1929). Få år efter T.s ansættelse ved museet døde Kr. *Bahnsen som særligt havde varetaget den etnografiske samling, og arbejdet med denne blev nu overdraget T. I denne forbindelse beskrev han fundene fra Danmark-ekspeditionen til Nordøstgrønland (Meddelelser om Grønland XLIV,

1917) og gjorde selv 1909 en rejse til Vestgrønland hvor han dels foretog udgravninger ved Sermermiut i Jakobshavn distrikt, dels fik lejlighed til at udføre etnografiske indsamlinger blandt polareskimoerne ved Kap York. I øvrigt var det især museets gamle sager fra Det kgl. kunstkammer som fængslede ham. En frugt heraf er det smukke tidsbillede 1938 af den hollandske maler Alb. Eckhout og hans fremstillinger af brasilianske indianere og congonegre der blev skænket Frederik III af fyrst Moritz af Nassau. Trods vanskelige arbejdsforhold i den etnografiske samling forstod T. at hævde sin stilling, og efter 1919 at være blevet museumsinspektør blev han ved nyordningen 1921 udnævnt til administrerende inspektør for den etnografiske afdeling. Som sådan faldt det i hans lod at indlemme de meget store samlinger fra eskimoområdet, Stillehavet, Mongoliet m.m., som museet modtog de følgende år, og selv tog han levende del i arbejdet med forberedelser og anskaffelser hvorved hans stillfærdige forhandlingsevne og venesæle sind utvivlsomt ofte bidrog til det heldige udfald. I sine sidste år ved afdelingen ledede han indretningen af og opstillingen i den nye bygning. 1940 trak han sig tilbage på grund af alder, men fortsatte sit videnskabelige arbejde, bl.a. med en redegørelse for den middelalderlige brahmanistiske skulptur i den etnografiske samling, trykt i dennes jubilæumsskrift 1941. – R. 1928. DM. 1938. □Foto.

Knud Rasmussen i Berl. tid. 14.6.1930. Kaj Birket-Smith sst. 14.6.1940. Therkel Mathiassen i Berl. aften 11.12.1941. Sig. Schultz i Nationaltid. 14.6.1940. Kaj Birket-Smith i Nationalmuseets arbejdsmark, 1962 35–55. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Poul Kjærum (Kaj Birket-Smith)

Thomsen, Vilhelm Carl, 1854–1906, jurist. * 20.11.1854 i Sorø, † 27.4.1906 på Frbg., begr. sst. F: adjunkt Carl Vilhelm T. (1817–61) og Sara Johanne Bøtker (1824–71). Ugift. Efter at være blevet student 1871 fra Sorø stude-rede T. først historie, sprogvidenskab og kemi, men valgte derefter juraen som fagstudium. 1877 blev han juridisk kandidat, og n.å. blev han ansat som volontør (senere assistent) i justitsministeriet. Under et otte måneders ophold i England 1883 påbegyndte han udarbejdelsen af afhandlingen *Bidrag til Læren om Fordringsrettigheders Forældelse efter dansk og fremmed Ret* med hvilken han 1885 erhvervede den juridiske doktorgrad. 1886 udnævntes han til assessor i kriminal- og politiretten, og 1894 til assessor i lands-oversamt hof- og stadsretten. Bortset fra disputatsen, et dygtigt og modent arbejde i hvilket den rets-sammenlignende metode var gennemført i et i

dansk juridisk litteratur hidtil ukendt omfang, har T. kun ydet få bidrag til den teoretiske retsvidenskab. Derimod gjorde han en værdifuld indsats i lovgivningsarbejdet. Allerede 1883 blev han sekretær i den skandinaviske kommission til udarbejdelse af love om handelsfirma og prokura samt angående beskyttelse af varemærker, og 1892–99 var han et virksomt medlem af proceskommissionen. Desuden forfattede han sammen med Jul. Lassen udkastet til checkloven af 1897. Det af T. alene udarbejdede forslag til lov om forældelse af fordringsrettigheder, der bl.a. indførte en treårig forældelse for en række af dagliglivets krav, blev derimod kun på enkelte punkter bestemmende for indholdet af loven om den femårige forældelse af 22.12.1908. Som dommer nød T. overordentlig stor anseelse i kraft af sine rige menneskelige egenskaber og store juridiske evner. Afgørende betydning for hans egen udvikling fik han varme interesse for engelsk ret. Den indsigt i denne han havde erhvervet på sin første studierejse, uddybede han til stadighed gennem videregående studier ved siden af sin embedsgerning og under flere ophold i England. Et vidnesbyrd om hvilken værdi han selv tillagde studiet af engelsk ret gav han i sit testamente, idet han oprettede et legat på ca. 70 000 kr. hvis renter skulle anvendes til et studieophold i England på helst ikke under et år for en juridisk kandidat.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1885 176–78. – Frantz Dahl i Ill. tid. 6.5.1906. [H. Munch-Petersen] i Ugeskr. for retsvæsen, s.å. B 129f.

*Stig luul**

Thomsen, Valdemar, * 1887, politiker. * 12.12. 1887 i Hjarup. F: gårdejer Thomas Mikkelsen T. (1844–1906) og Maren Schultz (1852–1933). ~ 12.9.1911 med Sidsel Gydesen, * 22.3.1888 i Tolstrup, Herslev sg., Brusk hrd., † 3.7.1977 i Kolding, d. af gårdejer Hans G. (1855–1933) og Karen Jensen Elkjær (1859–1927). – Bror til Jens *T.

T. udgik fra en anset gårdmandsslægt på Koldingengen, uddannedes ved landbrug, på Brønderup og Askov højskoler samt på Dalum landbrugsskole og ved et ophold i Skotland. 1911–18 ejede han Vranrerupgaard, 1918–24 proprietærgården Østerbygaard og fra 1924 den godt 90 ha store ejendom Rosenlund ved Lunderskov. T. gjorde sig snart bemærket som dygtig landmand og forretningsmand, blev medlem af den lokale landboforenings bestyrelse og sogneråds- og mejeriformand. Da LS-bevægelsen slog igennem 1930–31 blev T. formand for Vejle amts LS, og ved folketingsvalget 1932 opstillede han for venstre i amtet med udtrykkelig tilslutning til LS-be-

Thomsen, Valdemar

vægelsen. T. valgtes, men fandt ikke partiets politik tilstrækkelig landbrugsvenlig og brød i 1934 med venstre. T. dannede s.m. Bent *Holstein og C. E. Siegfriidsen gruppen „de uafhængige“, senere det frie folkeparti, der atter 1939 tog navneforandring til bondepartiet. T. blev dette partis egentlige fører, og han personificerede selv i udpræget grad den ofte i voldsom form udtrykte agrarholdning hvor hensynet til landbrugets økonomiske interesser havde ubetinget prioritet i forhold til hensynet til andre samfundsgrupper. T. var en utrættelig angriber af påstået korruption i det offentlige liv, bengnaveri og de bestående landbrugsorganisationers formentlige svigten over for de interesser de skulle varetage. T. var i besiddelse af energi og veltalenhed, og der stod ofte blæst om hans virksomhed. Særlig opsigtsvakte hans angreb på landbrugsministeriets ekspertudvalg og landbrugsrådets generalsekretær, A. *Høgsbro Holm, der førte til nedsættelse af en kommissionsdomstol som afviste T.s anklager. Var hans agitatoriske form selv på baggrund af 30ernes politiske klima yderliggående, så kan der ikke være tvivl om, at han stod som talsmand for udbredte stemninger særlig i jyske landbruger kredse. Ved valget 1935 fik det frie folkeparti i valget fem mandater, 1939 fire (samt et medlem af landstinget).

T. var trods sin stadige kritik af „systemet“ ikke tilhænger af nazistiske eller fascistiske ideer, og endnu i juni 1940 afviste han et samarbejde med DNSAP omkring en „fællesfront“. T. deltog imidlertid i Broholm-mødet 14.–15.8. s.å. og dette samt andre forhold førte efter befrielsen 1945 til anholdelse af T. og sigtelse for landsskadelig virksomhed. Han dømtes ved 1. instans, men frikendtes ved landsretten der ikke fandt hans aktive medvirken i de udenomsparlamentariske bestræbelser i sommeren 1940 for godtgjort. T. har siden levet tilbagetrukket. □Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 201f. Information 27.11.1945. Per Brogaard: Landbrugernes sammenslutning, [1969]. Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de da. nazister, 1970 37 52 181–87. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

Thomsen, Vilhelm (ved dåben Wilhelm) Ludvig Peter, 1842–1927, filolog. * 25.1.1842 i Kbh. (Frue), † 12.5.1927 sst., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: postmester i Randers, senere kammerråd Ludvig Frederik T. (1801–60) og Elise Johanne Christiane Cathrine Schlegel (1813–76). ~ 5.5. 1876 på Frbg. med Karen Charlotte Allen, * 22.8.1852 i Kbh. (Garn.), † 15.8.1934 på Frbg., d. af historiker C. F. *A. (1811–71) og Ide Marie

Dorph (1812–1910). – Bror til Carl *T. (1847–1912).

Da T. var fem år gammel blev hans far forflyttet som postmester til Randers, og det blev således i denne by han kom til at tilbringe det meste af sin barndom og tidligste ungdom. Fra Randers latinskole blev han 1859 student. Ved universitetet begyndte han at studere teologi, men opgav snart dette studium for at følge den lyst til sproglige studier der var vakt hos ham allerede i skoletiden. Mens han fra først af havde været optaget især af botanik og fysik havde fra femtenårsalderen de sproglige interesser taget overhånd, og han havde studeret alt hvad han kunne overkomme af fremmede sprog. Navnlig havde han uden for skolefagene givet sig af med spansk og islandsk, og inden han blev student var han fortrolig med både sanskritisk og arabisk grammatik og havde færdighed i at læse de vanskelige alfabeter som disse sprog skrives med. Han rådførte sig nu med J. N. *Madvig der stod hans familie nær, og skønt han egentlig ikke stimulerede T. til at tage den filologisk-historiske skoleembedseksamen blev resultatet dog at han tog fat på at forberede sig dertil. Hovedfagene var latin og græsk, og Madvigs undervisning heri kom til at øve en påvirkning på ham hvis betydning han selv har fremhævet som uhyre stor. Nordisk filologi der også var eksamensfag studerede han hos N. M. *Petersen, og efter dennes død hos K. J. *Lynby, hos os den første egentlige repræsentant for den dengang nye sammenlignende sprogvidenskab. Men ved siden af eksamenstudierne fortsatte han de i skolen begyndte frie studier, læste sanskrit hos N. L. *Westergaard, slaviske sprog hos C. W. *Smith og studerede overhovedet alt hvad han kunne få fat på af sprog og sproglige afhandlinger. Efterhånden samlede han sig især om finsk som han allerede så småt havde stiftet bekendtskab med i skolen, men som han nu kunne studere praktisk ved at omgås finske studenter ved landbohøjskolen og finske frivillige i krigen 1864. Hans første offentliggjorte arbejde drejede sig imidlertid ikke om finsk, men om det beslægtede magyarske sprog som han naturligvis også havde inddraget i sine studiers kreds. Afhandlingen *Det magyarske sprog og dets stammeslægtsskab* udkom 1867 i Tidsskrift for Philologi og Pædagogik VII, 1866–67, kort tid efter at han i jan. s.å. havde taget den ovenfor omtalte eksamen. Med offentlig understøttelse foretog han en rejse til Finland hvor han tilbragte sommeren med rejser rundt i landet i selskab med en magister Illberg som han kendte fra Kbh., og som skulle indsamle folkesange og -minder. Han havde således rig lejlighed til at erhverve sig færdighed i at tale finsk –

et af de sprog han senere i livet beherskede bedst praktisk ved siden af de europæiske hovedsprog. Tillige benyttede han tiden til at komplettere et materiale han i flere år havde samlet til belysning af de mange mærkelig ordligheder i finsk og de ældre germanske sprog, ligheder der kun kunne forklares ved at disse ord i finsk var lånt fra vedkommende gammel-germanske sprog. Efter sin hjemkomst udarbejdede han en afhandling herom, *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske* som han forsvarede for doktorgraden 23.3.1869.

Dette arbejde gjorde med ét slag T. berømt. Emnet var i og for sig ikke nyt da andre havde behandlet det før, men ny var den metodiske nøjagtighed hvormed undersøgelsen var gennemført, og den mesterlige videnskabelige beherskelse af de to vidt forskellige sprogområder, og bogen blev banebrydende i flere retninger. Den finske sproghistorie der ikke kan støtte sig til gamle sprogmindesmærker vandt faste holdpunkter, og for de germanske sprogs historie blev den af fremragende betydning ved i stor udstrækning at levere kontrolmateriale til bekræftelse af oldsprogformer som man ad teoretisk vej havde sluttet sig til. Ikke mindre betydningsfulde var de historiske og kulturhistoriske slutninger han drog af disse gammel-germanske ord i finsk, og man kan sige at hans arbejde blev grundlæggende for senere tiders låneordsstudier på andre områder. Bortset fra at T. endnu på den tid som rimeligt er stod på det Schleicherske standpunkt med hensyn til det indoeuropæiske vokalsystem, og at den finsk-ugriske sprogvidenskab endnu kun var ved sin begyndelse er bogen endnu forbavsende lidt forældet. Naturligvis har senere forskning bygget videre på det af T. skabte grundlag, og antallet af germanske låneord i finsk er blevet betydelig forøget, men gennemgår man den fuldstændige fortegnelse over alt hvad man har antaget af gammel-germanske låneord i finsk vil man opdage, at mange antagelser er usikre eller usandsynlige eller ligefrem urigtige, og at T. i virkeligheden har pløjet overordentlig dybt.

Med understøttelse af kommunitetets rejsestipendium tiltrådte T. i april 1869 en længere udenlandsrejse. Han opholdt sig nogle måneder i Leipzig hvor han hørte forelæsninger hos Ernst Curtius, og redaktøren af Liter. Centralblatt var så optaget af hans bog at han opfordrede ham til at lade den oversætte på tysk og til oversætter skaffede ham sin famulus, den senere berømte germanist Ed. Sievers. Den udkom 1870 under titlen *Ueber den einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen*. Over Dresden rejste han så videre til Prag hvor han blev til

midten af aug., især beskæftiget med studiet af tjekkisk, som han fik færdighed i at tale. Et længere ophold gjorde han i Wien hvor han hørte forelæsninger hos Fr. Müller, men især fortsatte sine slaviske sprogstudier. Han fulgte ikke blot den berømte slavist Miklosichs undervisning, men havde en privatlærer i serbo-kroatisk og var i nær forbindelse med en mand der på grund af sin blandede afstamning havde både tysk, polsk og magyarisk til modersmål, og som desuden talte arabisk, persisk og zigøjnersprog. Endvidere studerede han her tyrkisk. Efter en kortere rejse til Budapest tog han i slutningen af jan. 1870 over Agram til Triest og Venezia og videre til Firenze hvor han tilfældigt traf sin norske ven Joh. Storm med hvem han derpå fulgtes til Rom, Napoli, Pompeji og Sorrento. Mens Storm fra Pisa begav sig til Spanien drog T. til Milano for at hilse på Italiens berømteste sprogforsker G. I. Ascoli. Herfra lagde han vejen over Nice, Marseille og Lyon og ankom sidst i marts til Paris. Her var der meget at studere og fuldt op at gøre for ham i den tid han endnu havde tilbage af sin rejse. Han hørte forelæsninger hos M. J. A. Bréal, grundlæggeren af det sammenlignende sprogstudium i Frankrig, men navnlig var det den romanske filologi der optog ham. Han havde stort udbytte af G. Paris' undervisning idet, efter hans eget udsagn, meget først rigtig gik op for ham ved at høre hans forelæsninger. Desuden arbejdede han på École spéciale des langues orientales vivantes, lærte japansk og noget kinesisk og hos en indfødt lærer tamulisk. Han omgikkes mange ældre og yngre franske videnskabsmænd og fik efterhånden en udtrakt bekendtskabskreds. Desuden var han her som også tidligere på rejsen en ivrig og begejstret teatergænger. Inden han forlod Paris modtog han meddelelse om at hans bog var blevet belønnet med den Bopp-ske prisbelønning. Han havde håbet at kunne gøre en tur til England, men den ventede ministerielle understøttelse blev ikke til noget. I begyndelsen af juli 1870 vendte han hjem.

Han blev nu 1871 lærer i græsk og latin i de øverste klasser i Borgerdydskolen i Kbh. hvor han virkede under Jean *Pio indtil 1878 da han blev medlem af undervisningsinspektionen for de lærde skoler. Sammen med Pio udgav han 1875 som festskrift til H. C. Andersens 70-årsdag *Historien om en Moder* på femten sprog. I begyndelsen af 1871 var imidlertid K. J. Lyngby død, og der åbnedes således udsigt for T. til at opnå den ansættelse ved universitetet han ganske naturligt havde sat sig som mål. Han indgav ansøgning om ansættelse som docent i sammenlignende sprogvidenskab og finsk, men samtidig ansøgte Ludvig F. A. *Wimmer om at blive ansat

som docent i nordisk filologi. Da det filosofiske fakultet fandt det påtrængende nødvendigt at få den sammenlignende sprogvidenskab selvstændigt repræsenteret ved universitetet valgte man at ansætte begge to „i Retning og Anlæg meget forskellige Ansøgere“ i dette fag for en midlertidig periode af tre år. Da den endelige afgørelse skulle træffes udtalte fakultetets overvældende majoritet sig for T. der fik fast ansættelse som ekstraordinær docent i sammenlignende sprogvidenskab fra 1.4.1875. 1887 blev docenturet omdannet til et ordinært professorat.

Straks ved sin første ansættelse havde T. begyndt en forelæsning over de indoeuropæiske sprogs historiske og sammenlignende grammatik, og i de nærmest følgende år strakte hans undervisning sig over store dele af det udstrakte område som hans studier og forskning omspændte. Han gav en sammenlignende fremstilling af græsk og latinsk grammatik – senere udvidet til to meget udførlige forelæsnings over hvert af de to sprogs historie – af de romanske sprog i deres forhold til og udvikling af latin, holdt øvelser over sammenlignende sprogvidenskab med særligt hensyn til de klassiske og de nordiske sprog, fortolkede de oldpersiske kileindskrifter i sproglig og historisk henseende, gav kursus i finsk og magyarisk osv. Ved siden heraf offentliggjorde han i 70'erne en række vigtige afhandlinger på forskellige områder. Han behandlede punkter af romansk, specielt fransk sproghistorie i *Remarques sur la phonétique romane. L' parasite et les consonnes mouillées en français* (i Mémoires de la Société de linguistique de Paris III, 1875), *vide, vider* (i Romania IV, 1875), *Phonétique française. E + i en français* (i Romania V, 1876), *Latin og romansk* (i Opuscula philologica ad Ioannem Nic. Madvigium a discipulis missa, 1876), *Andare – andar – anar – aller. En kritisk-etymologisk undersøgelse* (i Det philol.-hist. Samfunds mindeskrift, 1879). Et arbejde, der stod i forbindelse med hans undersøgelse af mouillerede (ɔ: palatale) konsonanter i fransk, og som var omtrent færdigt til trykken 1877, lagde han til side da andre forskere var kommet til de samme resultater, og det blev først offentliggjort 1920 i 2. bind af hans *Samlede Afhandlinger* da det forlængst var blevet godtgjort at han i virkeligheden var den første der havde løst det deri omhandlede problem og fundet den såkaldte „palatallov“ der blev af så afgørende betydning for den indoeuropæiske sprogvidenskabens videre udvikling. I sammenhæng hermed kan nævnes hans noget senere afhandling om palatale konsonanter i dansk: *Om oprindelsen til nogle ejendommeligheder i den danske retskrivning (ld, nd)* (Forhandl. på det 4. nord. filolog-

møde i Kbh. juli 1892, 1893) hvori han viser, at ld i ord som fuld, nd i ord som vand oprindeligt er betegnelser for en palatal udtale af l og n, som den dag i dag i visse egne af Jylland.

I forsommeren 1876 besøgte T. Oxford for efter indbydelse at holde en række forelæsnings ved universitetet der. Som emne valgte han det meget debatterede spørgsmål om det russiske riges grundlæggelse og nordboernes deltagelse deri. Forelæsningerne blev udgivet n.å. på engelsk under titlen *The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State* og bidrog meget til hans ry. En tysk udgave kom 1879, 1882 en svensk, 1891 en russisk. Derimod kom dette værk først til at foreligge på dansk 1919 i første bind af hans *Samlede Afhandlinger* og derfor langtfra så almindelig kendt som det burde være af hans landsmænd. Det er først og fremmest et historisk værk af høj rang. Den sprogvidenskabelige del deraf er især påvisningen af at en række navne på vandfald i Dnjepr som er meddelt som „russiske“ af den græske historieskriver Konstantin Porphyrogenetos kun kan forklares som skandinaviske. Dette havde man delvis allerede tidligere indset, således også C. W. Smith i noterne til sin oversættelse af Nestors russiske kronike (1869), men T.s behandling af disse navne er forgængernes langt overlegen og fjerner en mængde unøjagtigheder i de tidligere forklaringer. Desuden undersøger han indgående de nordiske ord og personnavne i ældre russisk.

Allerede i sin doktorafhandling havde T. lejlighedsvis omtalt berøringer som har fundet sted mellem litauisk-lettisk og de finske sprog i en lige så fjern fortid som den hvori en mængde af de germanske låneord er optaget i finsk. Dette emne tabte han ikke af syne under alle disse forskellige studier. I april 1877 gav han de første meddelelser om sine undersøgelser af dette forhold i et møde i Videnskaberens selskab som han var blevet medlem af i dec. 1876, og i april 1885 forelagde han sst. sit store værk *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog* der blev færdigtrykt 1890, men først udkom 1893 i selskabets skrifter (6.r., Hist. og filos. afd. I, 1890–93). I dette monumentale værk, der nu også foreligger i tysk oversættelse som fjerde bind af *Samlede Afhandlinger* (1931), undersøges indgående både de baltiske låneord i finsk og de finske i baltisk, og der gøres mesterligt rede for lånenes historiske betydning. Det danner som den finske forsker Setälä har sagt en af grundvoldene for finnernes forhistorie. I et ekskurs gives der desuden vigtige bidrag til livisk lyd lære. Værket indeholder en sådan fylde af belægning og er i metodisk henseende så mønster-

værdigt at det må betegnes som en af de smukkeste frembringelser inden for sprogvidenskaben. Det var oprindeligt T.s hensigt at undersøge alle låneord i finsk, men han opgav det efter fremkomsten af Mikkolos bog *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*, 1893. Også de ældgamle berøringer mellem de finsk-ugriske sprog og de iranske sprog havde han tidligt opmærksomheden henledt på. Han behandlede dette emne i et foredrag i det filol.-hist. samfund 1885 og senere i sine universitetsforelæsninger.

T.s ry som en af tidens allermost fremragende sprogforskere var for længst rodfæstet da han i dec. 1893 i et møde i Videnskabernes selskab hvor Madvig-medaljen overrakte ham for hans nysnævnte store værk forelagde en fuldstændig dechiffriering af de såkaldte Orkhonindskrifter (fra Mongoliet) der hidtil havde trodset alle tydningsforsøg og påviste af de var affattede i et tyrkisk sprog. Redegørelsen for denne i dechiffrieringens historie enestående opdagelse blev trykt i selskabets oversigt for 1893 og vakte overalt i den lærde verden den største opsigt og interesse. Den russiske (men tysk fødte) lærde F. W. Radloff der selv havde leveret en udgave af disse indskrifter og deltaget i tydningsforsøgene benyttede sig af T.s dechiffriering til i hurtig og hast at levere den transskription og oversættelse af disse meget lange indskrifter som T. naturligvis havde i sinde at udgive, men som han foreløbig blev hindret i at arbejde på af en alvorlig og langvarig sygdom. Til gengæld var hans overlegenhed over for Radloff synlig for alle da han 1896 offentliggjorde sin udgave af indskrifterne, forsynet med oversættelse og noter: *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées* i 5. bind af det finsk-ugriske selskabs skrifter). Var dechiffrieringen af indskrifterne i sig selv en enestående bedrift var hans behandling af teksterne ikke mindre beundringsværdig når man erindrer at han indtil da ikke havde været specialist på de tyrkiske sprogs område. Det blev han nu og ikke blot gennem arbejdet med disse tekster. 1901 udgav han i det magyariske tidsskrift Keleti Szemle (*Revue Orientale*) en banebrydende afhandling *Sur le système des consonnes dans la langue ouigoure*, oprindeligt et foredrag som han havde holdt på den 11. orientalistkongres i Paris 1897. Ved at undersøge rimene i det uiguriske læredigt Qutadggu bilig (Kunsten at gøre lykkelig) fra 1000-tallet (i Øst-Turkestan) viste han uigendriveligt at det uiguriske sprog havde bevaret de tyrkiske sprogs oprindelige konsonantsystem, og at følgelig Radloffs transskriptioner i udgaven af digtet som han kaldte Kudatku bilig var ganske forfejlede. Af andre arbejder på dette område må endvidere

nævnes *Ein Blatt in türkischer „Runen“schrift aus Turfan* (i Sitzungsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften 1910), *Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish „Runic“ script from Miran and Tunhuang* (i Journal of the Royal Asiatic Society, 1912) samt den større afhandling *Turcica. Études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibérie* (i Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XXXVII, 1916). Lige til sin død arbejdede han på en ny, definitiv udgave af de gammeltyrkiske indskrifter.

Selv om imidlertid tyrkisk kom til at udgøre T.s hovedinteresse i de sidste 35 år af hans liv optog det ham dog ikke udelukkende. Der foreligger tværtimod flere vigtige arbejder fra hans hånd af helt anden art inden for dette tidsrum. Først og fremmest må her nævnes hans *Études lyciennes I* (i Videnskabernes selskabs oversigt for 1899). Det lykiske sprog der i oldtiden taltes på Lilleasiens sydvestkyst og er overleveret i en række gravindskrifter fra 3- og 400-tallet f.K. var netop på den tid genstand for ivrigt studium, men frembød store vanskeligheder da man ikke kunne henføre det til noget andet bekendt sprog. Ved T.s bidrag, en række fine undersøgelser af forskellige syntaktiske forhold, rykkede forståelsen af dette sprog et mægtigt skridt fremad. Fra s.å. er hans *Remarques sur la parenté de la langue étrusque* (i Oversigt over Vidensk. selsk.s forhandl.). Denne afhandling er vel det eneste af T.s arbejder der har en mere foreløbig karakter, men hans formodning om at det etruskiske sprog som man endnu ikke forstår helt trods lange tiders studium har sine stammefrænder helt ovre i Kaukasus har stadig sandsynligheden for at være rigtig. Også fra s.å. er en lille afhandling i Arkiv för nordisk filologi (XV) med titlen *Hvad Betyder guldhornets tawido?*

I universitetets indbydelsesskrift 1902, s.å. som T. var universitetets rektor, skrev han *Sprogvidenskabens Historie*, en mesterlig behandling af emnet hvor alting sættes på sin rette plads og de store hovedlinjer trækkes tydeligt op mens betydningløse enkeltheder forbigås. For dem der ikke har oplevet at høre hans forelæsninger kan denne fremstilling stå som en mønstergyldig prøve på hvordan de var. Ved den samme fest holdt han en tale der 1905 blev udgivet som nr. 65 i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning under titlen *Videnskabernes Fællessprog*, en skildring af latinens historie som lærd sprog gennem tiderne. I Verdenskulturen I, 1907 gav han i *Oldarisk Kultur* en oversigt over sprogvidenskabens resultater med hensyn til det indoeuropæiske urfolks kulturstandpunkt. Han bearbejdede den bornholmske lyd lære i indledningen til J. C.

Thomsen, Vilhelm

*Espersens bornholmske ordbog hvis udgivelse på Videnskabernes selskabs foranstaltning han afsluttede sammen med Wimmer 1908. Sammen med denne varetog han ligeledes afslutningen 1905 af Videnskabernes selskabs danske ordbog hvis udgivelse var begyndt 1793.

Det siger sig selv at en videnskabsmand af T.s rang i tidens løb blev genstand for mange æresbevisninger. Han var medlem eller æresmedlem af en stor mængde lærde selskaber, og da Videnskabernes selskab efter Jul. *Thomsens død 1909 skulle vælge en ny præsidet var det en selvfølge at valget enstemmigt faldt på ham. På 25-årsdagen for hans doktordisputats overrakte en kreds af disciple et stateligt festskrift, og da han 1912 fejrede sin 70-års dag æredes han med to festskrifter der begge var internationale. Det ene var Festschrift Vilhelm Thomsen zur Vollendung des siebzigsten Lebensjahres am 25. Januar 1912 dargebracht von Freunden und Schülern med bidrag af syv danske og 28 udenlandske lærde. Det andet var XII–XIII bind af tidsskriftet Finisch-ugrische Forschungen med undertitlen Festgabe für Vilh. Thomsen og med bidrag dels fra finsk side, dels fra andre landes videnskabsmænd. Den næste dag var der i Videnskabernes selskab et møde der formede sig som en fest for T. og hans familie. Der blev oplæst en af samtlige medlemmer underskrevet adresse der tolkede deres højagtelse og beundring for både videnskabsmanden og mennesket Vilh. T., og senere holdt Otto Jespersen en tale der varmt gav udtryk for hans disciples hengivenhed og taknemmelighed. I sept. 1912 besøgte T. igen Finland efter 40 års forløb. Han var indbudt til at holde en række forelæsninger ved universitetet i Helsingfors, og det finsk-ugriske selskab som han var æresmedlem af skulle samtidig afsløre en buste af ham som den finske billedhugger Alpo Saito havde modelleret året i forvejen i Kbh. Hele opholdet i Helsingfors blev en storstående lydstil til ham.

31.8.1913 tog T. sin afsked som professor ved universitetet og Carlsbergfondets direktion, som han selv havde været medlem af 1902–13, bevilgede ham en årlig hædersgave på 6000 kr. Indtil slutningen af 1916 vedblev han at holde mere private forelæsninger og øvelser i sit hjem, især over finsk og gammeltyrkisk. 1919–22 besørgede han en udgave af sine samlede afhandlinger der i tre bind omfattede det meste af hans produktion, med undtagelse af bogen om Orkhonindskrifterne og det store værk om berøringer mellem finsk og baltisk, samt alle mere lejlighedsvis skrevne artikler. Efter hans død blev et 4. bind tilføjet (1931), indeholdende, som ovenfor omtalt, en tysk oversættelse af Berøringer . . . Den-

ne udgave er især af vigtighed ved de tilføjelser han har gjort på flere steder for at tage stilling til andre forskeres resultater og for at sige sin mening om forskellige moderne fantastier.

Flere mindre arbejder af T. er uomtalte i det foregående, men det anførte er tilstrækkeligt til at vise hans store alsidighed. Den var imidlertid langt større end hans trykte arbejder lader formode. Overalt i sprogenes verden var han hjemme og havde gjort selvstændige studier. Og hans viden var ikke blot ualmindelig omfattende, den var tillige i sjældne grad sikker. Han behandlede de mindste enkeltheder med en pinlig nøjagtighed så at man næppe i hele hans produktion vil kunne finde unøjagtige former. Det er oftere blevet fremhævet at han med forkærlighed gav sig i kast med særlig vanskelige opgaver. Men denne forkærlighed var forbundet med ægte videnskabelig skepsis. Han skelnede altid skarpt mellem sikkert og usikkert, mellem bevist og ubevist, og han opstillede aldrig dristige eller luftige hypoteser. Hans geniale forskerblik var vidtskuende og indtrængende, men han erkendte lige så klart grænserne for menneskelig viden og havde kun skuldertræk til overs for dem der ved at dygne hypotese på hypotese mener at kunne forklare alt. På grund af disse egenskaber er alt hvad han har skrevet forbilledligt i metodisk henseende, og selv af de arbejder der behandler emner som ligger de fleste fjernt kan enhver sprogforsker lære meget. Han har ikke stiftet nogen skole i sædvanlig forstand, thi skønt han så godt som nogen beherskede hele den teoretiske side af sprogvidenskabens havde han ingen yndlingsteorier der skulle anvendes på det givne stof. En ærlig og redelig stræben efter sandheden, uden hensyn til meninger og retninger er det store eksempel han har givet sine elever.

Den store forsker var også stor som menneske. Fri for al forfængelighed, fordringsløs og beskeden, skønt han var sig sit værd vel bevidst, ved sin på én gang fornemme og jævne personlighed, ved sin mildhed og den hjertensgodhed der lyste ud af hans smukke øjne virkede han stærkt tiltrækkende på dem der kom i nærmere berøring med ham, og til beundringen for den store mester knyttede sig snart den varmeste hengivenhed. Når hans navn vil leve som et af de største i sprogvidenskabens historie må den smukke harmoni mellem hans forskerpersonlighed og hans sjæls renhed ikke glemmes. – R. 1879. DM. 1892. F.M.I. 1896. K². 1901. K¹. 1908. S.K. 1909. R. E. 1912. □Buste af J. Takanen, 1868 (Athenæum, Helsinki). Tegn. af A. Price, 1869. Mal. af V. Irminger, 1880. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Træsnit af A. Bork, 1900, efter foto. Mal.

af Jul. Paulsen, 1903 (Fr.borg). Mal. af Poul Corona, 1910. Buste af Alpo Sailo, 1912 (Vidensk. selskab). Mal. af Knud Larsen, 1919 (sst.) og 1920. Buste af Anne Marie Carl Nielsen, 1920 (Kbh.s univ.; Randers statsskole). Buste af L. Brandstrup, 1921 (1929 på Frue plads, Kbh.). Buste af Kai Nielsen 1922–23 (St. mus.; Studentergården, Kbh.; Randers rådhus). Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården). Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1932. Medalje af W. P. Larsen, 1936. Mal. af Carl Thomsen. Buste af Thod Edelman (Helsinki univ.). Foto. – Mindesmærke 1939 (Dantes plads, Kbh.).

Udg. Saml. afhandl. I–IV, 1919–31.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1870 70f. Interview i Gads da. mag. XXI, 1927 11–17. Lit. Otto Jespersen i Ill. tid. 25.3.1894. Holger Pedersen sst. 28.1.1912. Georg Brandes: Levned I, 1905 154. Kr. Nyrop i Politiken 25.1.1912. Johan Eysner sst. 25.1.1942. Berl. tid. 24.1.–26.1.1917 og 24.1.1922. Louis Hjelmslev sst. 25.1.1942. Kr. Sandfeld i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1926–27 87–112. Otto Jespersen sst. 113–22. H. Høffding sst. 123–27. E. N. Setälä sst. 128–35. Harald Høffding: Erindr., 1928 173 198f. Lis Jacobsen: Tolv epistler, 1928 9–40. E. N. Setälä i Nord. t. för vetenskap, konst och industri ny ser. IV, Sth. 1928 181–94. Vilh. Grønbech: Kampen om mennesket, 1930 (ny udg. 1943) 40–45. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Kr. Sandfeld*

Thonning, Peter, 1775–1848, botaniker, kollegie-deputeret. * 9.10.1775 i Kbh. (Trin.), † 29.1.1848 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: amtskirurg Rasmus Andersen T. (1740–1817) og Dorothea Spendrup (1755–1835). ~ 14.6.1810 i Kbh. (Helligg.) med Anna Maria Nicolina Kamphoffner, * 13.10.1784 i Kbh. (Petri), † 20.1.1860 sst. (Trin.), d. af bagermester Johann Peter K. (ca. 1745–85, ~ 1° 1776 med Maria Dems, † 1781, ~ 1° 1757 med bagermester Johann Friedrich Mertins (Martin), ca. 1723–74) og Johanne Helene Gindrop.

T. blev student 1794 fra Kbh., studerede medicin og fulgte Martin *Vahls forelæsninger. På generaloldkammerets bekostning foretog han 1799–1803 en botanisk rejse til dansk Guinea for at undersøge vilkårene for farveplanters og andre nytteplanters dyrkning. Han hjemførte en betydelig plantesamling fra et botanisk set næsten ukendt område og udarbejdede efter sin hjemkomst et udførligt forslag til et kolonianlæg inde i landet hvor muligheden for kaffeavl syntes god, men tiderne tillod ikke udredelsen af de betydelige omkostninger derved. T. var begyndt på en bearbejdelse af sine botaniske samlinger da hans herbarium brændte ved Kbh.s bombardement 1807, men heldigvis havde han foræret tal-

rige dubletter til M. Vahl der beskrev nogle af de nye arter, bl.a. den mærkelige slægt Thonningia, til H. C. F. *Schumacher og andre. Selv opgav han botanikken, var 1804–10 lærer for arveprins Frederik *Ferdinand, derefter sekretær i general-toldkammer- og kommercekollegiet hvor han 1834 avancerede til deputeret; afskediget 1840. Desuden var han indehaver af andre embeder, bl.a. medlem af direktionen for Det kgl. naturhistoriske museum (1829–48). – På basis af T.s samlinger og optegnelser udarbejdede H. C. F. Schumacher det klassiske værk Beskrivelse af Guineiske Planter (Vidensk. Selsk.s naturvid. og math. Aft. III–IV, 1828–29; særtryk af første del 1827) hvori foruden optryk af flere af T.s latinske diagnoser findes hans interessante optegnelser om mange arters udbredelse og anvendelse hos negrene. De blev oversat til tysk af P. Ascherson 1879 (Zeitschr. f. Ethnologie, XI). □ Litografi af E. Bærentzen, 1841, mal. af samme, s.å.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 142. F. N. Hepper: The West African herbaria of Isert and Thonning, Kew 1976.

Carl Christensen*

Thora, se **Sven Estridsen**.

Thord, – 1160/1180 –, gældker i Lund (prefectus Lundensis).

T. er nævnt som gældker i Lund i vidnelisten til Valdemar den Stores skøde på skoven Villingehoved til Esum kloster som formentlig skal dateres til 1158–60. Og han spillede i sin egenskab af gældker, ifølge *Saxo, en væsentlig rolle i skåningens oprør mod kongemagten og ærkebiskop *Absalon 1181–82. Han synes altså at have siddet inde med dette det vigtigste verdslige embede i Skåne i en meget lang periode, og han må have hørt til kongens og ærkebispens nærmeste støtter. Prologen til skånske kirkelov omtaler ham som den der har forhandlet på skåningens vegne om den ordning af de kirkelige beskatnings- og andre forhold der fulgte umiddelbart på oprøret.

Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931 524–26 537. Diplomatarium Danicum I r.II, 1963 nr. 128. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Thorkil Damsgaard Olsen i Festskr. til Kristian Hald, 1974.

Kai Hørby

Thord Degn, se **Litle, Thord**.

Thoresen, Anne Magdalene, 1819–1903, forfatter. * 3.6.1819 i Fredericia, † 28.3.1903 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: fragtskipper og skibstømmerrand

Thoresen, Magdalene

Thomas Nielsen Kragh (1790–1846) og Anne Kirstine Pedersen (ca. 1789–1877). ~ 13.10.1843 på Herøy, Sunnmøre med sognepræst i Bergen, provst Hans Conrad T., * 28.7.1802 i Tønsberg, † 11.6.1858 i Bergen (~ 1° 1826 med Maria Dortha Sophie Münster, 1803–27, ~ 2° 1830 med Sara Margrethe Daae, 1806–41), s. af bødker Herman T. (~ 1° 1787 med Birthe Marie Jørgensdatter, ca. 1755–1800) og Anne Sophie Albertine Walther.

Forældrene levede i små forhold og havde som bierhverv en beværtning for søfolk. Flere sider af faderens væsen har T. skildret i fortællingen *Ved Lillebelt (Livsbilleder)*, 1877). Fra ham arvede hun sit tungsind, sin lidenskab og frihedstrang. Indtil sit fjortende år boede hun hos farmoderen, en mærkelig kvinde hos hvem den unge piges fantasi uuhæmmet boltrede sig, men som lagde grunden til hendes guds frygt der i T.s bevægede liv var hende en virksom hjælp. Efter farmoderens død levede hun hos forældrene seks vilde, sorgfulde og stormende år. Husets daglige dont brød hun sig ikke om. Helst læste hun romaner og skrev vers, og da hendes higen begyndte at tage fast form stod det hende klart at hun ville skifte stand. Fremmede hørte om den begavede pige, og ved fabrikejer Anker Heegaards hjælp kom hun til Kbh. for at uddanne sig til lærerinde. Med ligefrem lidenskab kastede hun sig over studierne og fik, skønt hun måtte hjælpe på udkommet ved informationer, efter knap tre års forløb sin eksamen. Mens hun læste traf hun Grimur Thomsen for hvem hun fattede glødende, men ikke tilstrækkelig besvarede følelser der livet igennem var hende en kilde til savn og længsel. De fik en søn som faderen tog sig af. For at komme ud af forholdet til Grimur Thomsen, for overhovedet at blive fortiden kvit modtog hun sommeren 1842 et tilbud som lærerinde hos den norske provst og stortingsmand Hans Conrad Thoresen på Herøy i Søndre Sunnmøre, for dennes fem børn. Under opholdet her påvirkede norsk natur og folkeliv hende så levende at hun følte sig ligefrem genfødt. Provst Thoresen forelskede sig snart heftigt i T.s sydlandske skønhed, og efteråret 1843 tog han hende til ægte. Erotisk betød han ikke videre for hende, men hun bøjede sig villigt for hans stærke personlighed og overlegne dannelse og nød godt af hans beundring og æstetiske interesser. Han læste sprog og litteratur med hende og bekostede hendes udenlandsrejser (1846 sammen til Danmark, 1855 alene til Tyskland, Schweiz og Frankrig), ligesom han også for at skaffe hende livligere omgivelser havde søgt embede i Bergen hvor T. vakte opsigt både ved sit ydre og sine meninger og snart kom ind i kunst-

nerisk interesserede kredse og bl.a. i forbindelse med Ole Bull og Henrik Ibsen med hvem hendes ældste steddatter blev gift. T. var her i Bergen med til at grundlægge den nye norske scene der foranledigede hendes første litterære virksomhed: en række litterære kritikker af dens forestillinger i Bergenske Blade, ligesom hun, tilskyndet af sin mand, oversatte og forfattede anonymt flere (utrykte) vaudeviller og skuespil hvoraf *Lys og Skygge*, 1859 vakte mishag ved sin gennemførelse af en af T. ofte siden benyttet idé: at Gud vil ingen synders død, der også ligger bag hendes første fortælling *En Nat i Bergen* som Ibsen besorgede optaget i P. Botten-Hansens III. Nyhedsblad VII, 1858. På den tid kendte hun allerede Bjørnstjerne Bjørnson hvis strålende fremtoning aldeles havde overvældet hende; hun erklærede ham åbent sin kærlighed, men var ingen sinde blind for den store kollegas fejl og måtte ofte lide derunder. Gennem Bjørnson blev T. klar over sig selv og sit kald som forfatter. Han udgav hendes *Digte af en Dame*, 1860, og hans fortællinger har både i form og emne øvet stærk og afgørende indflydelse på hendes forfatterkab. Hun har også Bjørnsons idealistiske opfattelser af bønder og almuefolk, men viser samtidig en sans for og forståelse af mørke og vilde lidenskaber der ikke alene er en reminiscens fra Grimur Thomsens Byronstudier.

Efter sin mands død følte T. ikke sin position så sikker i Bergen; hun trængte også til større råderum, og 1862 rejste hun med sine børn til Kbh. for at friste forfatterlykken. Her lærte hun snart at kende søstrene Mathilde og Julie Reinhardt i hvis hjem hun traf Johanne Luise Heiberg der på flere måder fik betydning for hende. Særlig tiltalt følte hun sig dog af Rasmus Nielsen (se Forfatterbogen, 1898) og en tid lang var hun genåret af den unge Georg Brandes der til gengæld måtte vejlede hende litterært.

Et par smånoveller hun fik optaget i Illustreret Tidende og i Fædrelandets føljeton vakte interesse for hende, og n.å. kom *Fortællinger*, 1863, hvori *Studenten*, den bedste, er et modstykke til hendes eget liv som Bjørnson har fortalt det i Fiskerjenten, og et forlæg for Arne Garborgs Bondestuder. Hendes bygdebillede er ikke ubetinget overbevisende, hverken her eller i *Signes Historie*, 1864 der er skrevet som protest mod vedtagne moral, men samtidig er en bog om skyld og soning i kristelig ånd ligesom *Solen i Siljedalen*, 1868 der demonstrerer T.s yndlingstanke om kærlighed mellem mand og kvinde som basis for alt højere kulturliv.

Hen på sommeren 1866 nødsagede forskellige forhold T. til at vende tilbage til Norge. Det blev nogle brydsomme år. Forholdet til Bjørnson var

kølnet, og værre blev det efter udgivelsen af *Min Bedstemoders Historie (Ved Løvfaldstid, 1867* optrykt i Livsbilleder, 1877), i hvis helt Bjørnson til sit store mishag mente sig portrætteret. Økonomisk var hun dårligt stillet, og efter at hun havde fået afslag på et par andragender om pengestøtte rejste hun 1870 igen til Kbh. S.å. opførte Det kgl. teater *Et rigt parti*, et ægteskabsdrama uden videre handling der i sit motiv kan minde om Bjørnsons *De Nygifte* og som har sit modstykke i fortællingen *Drøm og liv* (i *Fra nordiske Digtere*, 1869). Men allerede n.å. besøgte T. de gamle kendte steder som hun skildrer i *Billeder fra Vestkysten af Norge, 1872*, en historisk-topografisk studie over det norske kystliv, med sans for de vekslende egne karakteristika og traditioner, iblandet novellistisk stof der ofte forplumrer billederne, men modsvarer hendes *Nyere Fortællinger, 1873* fra bygderne. S.å. bosatte hun sig i Frederiksværk (hvorom hun skrev i *Galschiøts Danmark II, 1893*) sammen med sin yngste søn for hvis videre uddannelses skyld hun flyttede til Zürich 1876. Men Norge er i Schweiz hendes stadige inspiration og staffage. Fra Bergen skriver sig *Kristoffer Valkendorf og Hanseaterne, 1878* der mere er historie end drama og heller ingen scene fandt sig, mens *Inden Døre, 1877* der behandler stridige afføddinger af hine hanseatiske forhold, opførtes nogle gange bl.a. på Det kgl. teater 1878. Til Bergen er også henlagt en uhistorisk roman fra 1700-tallet *Herluf Nordal, 1879* der skildrer en moderne problematisk natur, ligesom det lidt uheldige drama *En opgaende Sol, 1881* som Det kgl. teater opførte n.å. T. opholdt sig med små afbrydelser over tre år i Zürich og på venners foranstaltning 1879–80 i Italien. Efter sin yngste søns død 1881 rejste hun atter til Norge, til Vardø i det yderste Nordland hvor en datter var gift med fæstningskommandanten. Nordlands sælsomme og storladne natur hvor mørket kæmper med lyset som T. næsten hendens dyrker, med dens rædsler, vildskab og ensomhed gjorde et mægtigt indtryk på hende som det genspejler sig i *Billeder fra Midnatsolens Land I–II, 1884–86*, der på flere måder: i anlæg, i sin meddelen faktiske forhold, sagnstof m.m. er en fortsættelse af *Billeder fra Vestkysten af Norge*. Allerede Jonas Lie havde indlemmet Nordland i *Den Fremsynte (1870)*, men T. gav landet sin befolkning og fortæller, på baggrund af denne natur, om mennesker der alle ligger under for fattigdom eller drik, for skæbnen og elementerne. Disse *Billeder* . . . er T.s betydeligste arbejde og skaffede hende megen anerkendelse. Som forberedelse til 2. bind var hun atter i Norge 1886, men levede i øvrigt de sidste syv år af sit liv overvejende i Kbh. Noget større arbejde sam-

lede hun sig ikke mere til. Et bind *Digte* udgav hun 1887, og tid efter anden skrev hun en anselig række fortællinger der, nu som før, i en gammel-dags højstemt stil søger sig et særpræget stof, dystre lidenskaber, storslagne karakterer, skarpe modsætninger og gerne vælger sig til skueplads det norske vestland, og som for de flestes vedkommende findes optaget i samlingerne *Mindre Fortællinger, 1891, Elvedrag, 1893, Livsluft, 1895, Udenom Afgrunden, 1897 og Skjæbner og Viljer, 1899*. På sin 80-års fødselsdag var T. genstand for megen hyldest og fik både den danske og den norske fortjenstemdalye i guld. Siden 1891 fik hun dansk digtergæge.

T. tilhørte som digter den norsk national-romantiske skole og delte dens religiøst-romantiske livssyn. At skildre virkeligheden syntes hende en beskedne opgave, og hun kom for sent i berøring med realismen til at kunne lære deraf. Men det var ikke alene fremmed for hendes æstetik: hun savnede ligefrem mod til utilsløret at øse af sin sjæls og sine erfaringers dyb og talte helst ikke om sin fortid. Hun var dristig i sit liv, men stod hun en enkelt gang i personlig relation til sit stof dækkede hun sig bag talemåder og omsvøb. Hun var heller ikke kunstner nok til uforglemmeligt at omsætte indtryk på papiret, og overhovedet har hendes digtning ikke det præg af overordentlig personlighed hvorom samtiden vidner. Men det originale liv hendes forfatterskab savner møder vi i hendes breve som er det værdifuldeste og mest personlige hun har efterladt sig, og som levende giver udtryk for en lidenskabelig bevæget, fængslende og dristig natur og til fulde leverer beviser for at T. var større som menneske end som forfatter. – F.M.I 1899. □ Træsnit 1866 efter tegn. af H. Olrik, efter samme litografie. Stik af Magnus Petersen, 1868, på digtergruppe. Mal. af Eiler Jørgensen, 1871 og af Johanne Krebs, 1885. Træsnit 1886 og af H. P. Hansen, 1889. Buste af A. W. Saabye, 1892 (Fr.borg; Kolding mus.) og 1893 (glyptoteket). Tegn. af Anna E. Munch, 1895 (forhen Kvindelig læseforening). Tegn. af A. S. 1899 (Teatermus.). Træsnit af L. B. Hansen, 1903. Relief på gravstenen. Foto.

Bibliografi i Norsk biogr. leksikon XVI, Oslo 1969 262–64.

Udg. Romaner og fortællinger. Folkeudg. I–VI, 1904–05.

Kilder. Selvbiografi i III. tid. 4.6.1899. Breve fra M. T. 1855–1901, 1919 (fot. opr. 1971) = Memoirer og Breve XXX. Breve i Edda XLVII. Oslo 1947 212–40 og Vinduet IX, Oslo 1955 392–400. Breve fra og til Johanne Luise Heiberg, udg. Just Rahbek I–II, 1955. Bjørnstjerne Bjørnson: Brevveksl. med danske 1854–74, udg. Øyvind Anker m.fl. I–III, 1970–74. Samme: Brevveksl. med danske 1875–1910, udg. samme I–II, 1953.

Lit. Georg [Brandes] i III. tid. 22.4.1866. Samme i Politiken 29.3.1903 (jfr. Vilhjalmur Finsen sst. 11.6.1957).

Thoresen, Magdalene

Samme: Levned I, 1905 148–52 227–29. Samme og Edv. Brandes: Brevveksl. med nord. forfattere, udg. Morten Borup I–VII, 1939–42. D. Irgens Hansen i Samtiden I, Bergen 1890 57–66. Kvinden og samf. XV, 1899 93–108. Clara Bergsoe: M. T., 1904. John Paulsen: Min første sommer i Kbh., 1908 især 117–42. Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger. En saml. breve, udg. Aage Friis og P. Munch II, 1915. Kr. Elster d.y.: Fra tid til anden, Kria. 1920 51–68. Else Høst i Vinduet VIII, Oslo 1954 298–306. Henning Fenger: Den unge Brandes, 1957 især 54–57. Einar Østvedt: Henrik Ibsen. Miljø og mennesker, Oslo 1968 109–32. Francis Bull: Land og lynne, Oslo 1969 94–110.

Papirer i Kgl. bibl., Bakkehusets saml. (Fr.berg bibl.) og univ. bibl., Oslo. – M. Reinhardt: M. T. Erindr. og breve (manus. i Kgl. bibl.). Nic. Bøgh: Karakteristik af M. T. (manus. sst.).

Daniel Preisz

Thorfinn Karlsefni, begyndelsen af 1000-tallet, opdagelsesrejsende. F: Thorod Snorrason Hesthøvdi og Thorunn (Thorfinnsdottir). ~ Gudrid Thorbjarnardottir (~1° med Thorstein Eriks-son), d. af Thorbjørn Vifilsson og Halveig Einarsdottir.

T. var af norsk-islandsk afstamning og levede af handelsfarer til han kom til Grønland. Her blev han modtaget af *Erik den Røde og giftede sig med dennes svigerdatter, Gudrid, der nylig var blevet enke. Efter brylluppet tog de til Vinland som var opdaget af Eriks søn, *Leif den Lykkelige. Leifs „broder“ var målet for rejsen og i Erik den Rødes saga tillægges T. æren for at have fundet og beskrevet færden sydpå langs Canada og New Foundland mens det er Leif der ikke alene opdager Vinland men giver navnene Helluland, Jökelland og Markland ifølge Grønlendinga saga. Da T., Gudrid og de andre rejsefæller havde fundet et godt opholdssted belavede de sig på at kolonisere landet. De blev der et par år og fik en søn som de kaldte Snorre, men efter flere sammenstød med de indfødte (eskimoer eller indianere) opgav de bosættelsen og drog til Island. Her nød de stor anseelse og efterlod sig en berømmelig efterslægt der talte flere biskopper. Både Erik den Rødes saga og Grønlendinga saga stammer fra en tradition i denne familie; rimeligvis er sagaen opstået i slutningen af 1100-tallet i et forsøg på at få en af familiens bisper, Bjørn Gilson, biskop i Holar 1147–62, kanoniseret.

Ólafur Halldórsson: Grænland i midaldaritum. Reykjavik 1978.

Inge Skovgaard-Petersen

Thorgunna (Thrugun, Trund), –1070–, stammor til den jyske stormandslægt Trundsen el. Thrugotsen. ~ Thrugot Ulvson. – Mor til *Bodil og Sven *Thorgunnasen.

T. var mor til Thorkil, kaldet Sven, og Astrad, og disse brødre benævnes oftest efter deres mor (Thorgunnasen, Trundsen), ikke efter faderen. Sandsynlighed taler derfor for, at T. har overlevet sin ægtefælle længe; formodentlig er hun den „Thrugund, Langliva Mother dicta“, hvis dødsdag er optegnet i den lundske dødebog ved 8.2.

Necrologium Lundense, udg. Laur. Weibull, Lund 1923 55 (jfr. sst. 78). – N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971 især 13 m. note 4.

C. A. Christensen

Thorgunnasen (Trundsen, Thrugotsen), **Sven**, –1086–, hirdmand. F: Thrugot Ulvson og *Thorgunna (–1070–); den lundske dødebog angiver Thorkil som hans oprindelige navn. ~ Inga. – Far til *Asser († 1137), *Sven († 1153), Christiern *Svensen og Eskil *Svensen. Bror til *Bodil.

T. og broderen Astrad var ifølge Knytlingasaga Knud den Helliges hirdmænd og kæreste venner. De ledsagede ham da oprøret i Jylland brød ud; under kampen i Skt. Albani kirke forsvarede de ham tappert. Sagaen har en legendeagtig fortælling om, at de to brødre efter Knud den Helliges død drog til Flandern og fik grev Balduin til at løslade Knuds bror Oluf.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (repro-udg. 1973) 128 158. – C. Paludan-Müller i Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 430. Sogur Danakonunga, udg. Carl af Petersens og Emil Olson, Kbh., Lund 1919–25 92f. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Thorhallesen (þórhallason), **Egill**, 1734–89, Grønlandsmissionær. * 11.9.1734 i Borg på Vestisland, † 16.1.1789 i Bogense, begr. sst. F: sognepræst þórhalli Magnússon († 1747) og Bóþildur Egilsdóttir. ~ 11.4.1777 i Kbh. (Nic.) med Else Marie Thorstensen, * 28.10.1755 i Kbh., † 13.4.1833 i Bogense, d. af guldsmed, borgerkaptajn Sigurd Thorstensen (Sigurdur Þórsteinsson) (1714–99) og Marie Ottesen.

T. blev som dreng hjemmeundervist af faderen. Denne døde imidlertid da drengen var 13 år gammel, hvorefter T. kom i huset hos sognepræsten i Reykholt Finnur Jónsson (1704–89). Denne fik den bogligt og sprogligt begavede dreng sat i Skálholt latinskole, hvorfra han 1753 blev dimitteret. Omtrent samtidig blev Finnur Jónsson biskop af Skálholt, og havde desuden længe været optaget af materialesamling til Islands kirkehistorie. Hertil var T. ham en god medhjælp. For dog at tjene noget selv kom han i tjeneste 1756 som en slags skriver hos biskoppens svoger amtmanden over Island Magnús Gíslason

(1704–66). Ved dennes hjælp kom han til Kbh. og blev efter eksamen optaget på universitetet. Samtidig med studierne hjalp han gehejmearkivar Jacob *Langebek med oversættelsen af de islandske sagaer. Selvstændigt udgav han en oversættelse af *Den Islandske Lov. Jons Bogen*. 1763, med varianter af teksten og henvisninger til Chr. IVs og Chr. Vs norske love. Om det var dette arbejde med historiske islandske tekster eller den islandske grønlandstradition der vakte hans interesse for grønlandsarbejdet vides ikke. Han blev imidlertid optaget i Seminarium groenlandicum og tog endelig sin teologiske embedseksamen 1765. S.å. genoptog Det kgl. octr. alm. handelskompagnis direktion den flere gange overvejede, men atter opgivne tanke om bosættelse ved islændinge i de grønlandske fjorde.

I forståelse med missionskollegiet blev T. 1765 udsendt med den dobbelte funktion dels at rekonoscere i Godthåb distrikt med henblik på den omtalte bosættelse, dels at virke som hjælpe-missionær ved den godthåbske mission. Dennes nok dygtige, men svage leder lå under for købmanden Lars *Dalagers chikanerier og brødre-menighedens lidet opbyggelige konkurrence. T. kom midt op i stridighederne. I to år måtte han dele sig mellem sine rekonosceringsrejser og stridighederne i den fælles bolig i kolonien. Gennem missionskollegiet og handelsdirektionen fik han Dalager hjemkaldt, og samtidig 1767 forlod hans kollega Godthåb. T. var derefter ene om at få sat skik på missionen ved stedet. Dette skete ved hjælp af den danske sprogkyndige kateket Jacob *Rachlev, T.s brorsøn Torkel Magnusson, en tredje dansk kateket og de få, men dygtige grønlandske. 1766 var der sket en vækelse der bredte sig til de delvis hedenske beboere af bopladsen Pisugfik nord for Godthåb hvortil Jacob Rachlev blev sendt. Dette gav stødet til, at T. fik besat de fleste større pladser i distriktet med „lærere“. Derved forenedes missionens og handelns bestræbelser, således at befolkningen ikke blev koncentreret til skade både for den daglige ernæring og produktion og missionen alligevel fik befolkningen undervist. Den kongelig mission fik en betydelig tilvækst. 1773 blev T. udnævnt til viceprovst og visitator i hele det sydlige Grønland. Han fik gennemrejst Fiskeræset og Frederikshåbs distrikter i sommeren 1774, men kom ikke til Julianehåb der netop i det år blev oprettet som koloni. Året efter rejste han nordpå for endelig at hjemgå fra Holsteinsborg. Året efter hjemkomsten blev han kaldet til sognepræst i Bogense og 1780 udnævnt til provst for Skovby Herred.

Under sit ophold i Kbh. udgav han 1776 *Efterretninger om Rudera eller Levninger af de gamle*

Nordmænds og Islænderes Bygninger paa Grønlands Vester-Side. en oversigt der også dækker Julianehåb distrikt. Hertil havde han fået oplysninger fra koloniens grundlægger Anders *Olsen. Fra 1774 havde Otto *Fabricius syslet med planer om en stor grønlandsbeskrivelse. Heri skulle sammen med andres T.s beskrivelse af de sydlige distrikter formentlig være indgået. Planen blev aldrig virkeliggjort, men T.s indberetning fik derfor et bredere tilsnit end visitatsberetninger ellers, idet både en økonomisk og en geografisk beskrivelse var føjet til missionsberetningen. Denne beskrivelse befinder sig nu kun i afskrifter (i Det kgl. bibliotek), men er udgivet af Louis *Bobé (Det grønl. Selsk.s Skrifter I, 1914). 1776 udgav T. *Bønner, Psalmer og Smaae Spørgsmaal for dem, som vil døbes* på grønlandsk. Året efter ligeledes på grønlandsk Erik *Pontoppidans forklaringer til Luthers katekismus. 1777 udsendte han et praktisk skema over de grønlandske verbalformer.

H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921 108–20 150f. Samme: Nordmænd i Grønland II, Oslo 1940 1002–13. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969. – Papirer i Kgl. bibl.

Finn Gad

Thorkelin, Frederik Emil, * 1904, forsikringsdirektor, bogsamler. * 24.9.1904 i Ålborg (Budolfi). F: skibsfører Emil Stephanus T. (1866–1927) og Johanne Thomsen (1868–1955). ~ 10.8.1936 på Frbg. (b.v.) med mag.art. Anna Else Rammel, * 18.9.1901 på Frbg., d. af direktør Carl Christian R. (1873–1947) og Christine Lassen (1873–1935).

T. måtte på grund af sygdom afbryde sin skolegang i Østre Borgerdydskolen uden studentereksamen og blev, samtidig med sprogdannelse på Translatorkolen, uddannet i et kbh.sk vekselelerfirma. Da Det københavnske Reassurance-Compagni efter konkurs 1923 stod over for rekonstruktion blev T. knyttet til firmaet og fik i de følgende år en stor andel i dets gunstige udvikling der gjorde det til et af Nordens betydeligste genforsikringsselskaber. 1927 var T. på studieophold i England, n.å. i Schweiz og blev 1937 udnævnt til underdirektor. Fra 1948 til sin afgang 1967 var han medlem af direktionen og 1957–67 medlem af bestyrelsen for Dansk Atomforsikrings Pool, ligesom han i en årrække var bestyrelsesmedlem, og 1970–72 direktør for A/S Cycle-kompagniet. Fra sine unge år var T. en ivrig dyrker af bibliofile og litterære interesser og har gennem årene med stor kyndighed og takket være bl.a. fortræffelige sprogkunderskaber opbygget en meget omfattende samling af litteratur vedrørende filosofen Michel de Montaigne og

Thorkelin, Frederik

fransk litteratur i 1500-tallet. Samlingen der rummer en række særdeles sjældne originaludgaver m.v., har nået en sådan fuldstændighed at den næppe har noget sidestykke blandt nordeuropæiske privatbiblioteker. Samlingen blev 1981 doneret til Det kgl. bibliotek hvis bestand på det pågældende område derved har fået en meget værdifuld forøgelse. Den T.ske donation vil blive holdt som en særlig samling forenet med T.s bedstefar, oberst Fr. Thorkelins store Grundtvig-samling som blev skænket til biblioteket 1914. I særsamlingen vil også indgå de af T. ejede bøger af forfaderen, gehejmearkivar G. J. *Thorkelin. T. var 1942 medstifter af, og en tid formand for Dansk bibliofilklub ligesom han er mangeårigt medlem af det franske Societé des Amis de Montaigne og har leveret bidrag til dets tidskrift. □Foto.

K. R[ostock]-[J]ensen], i Assurandoren LIII, 1948 217.

Palle Birkelund

Thorkelin, Grimur Jónsson, 1752–1829, gehejmearkivar. * 8.10.1752 på Bær ved Hrutafjord, † 4.3.1829 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: senere gardist Jón Teitsson († 1758) og Elin Einarsdóttir (senere ~ Jón Sveinsson i Tjaldanes). Navnet T. dannet efter navnet på oldefaderen, sysselmand Are Thorkelsson. ~ 11.4.1792 i Kbh. (Nic.) med Gunnild Cecilie Dybe, døbt 8.1.1763 på Frbg., † 6.8.1824 i Kbh. (Frue) (~ 1° 1784 med brygger Poul Christensen Hvidstuen, ca. 1712–91, ~ 1° med Kirstine Marie Rasmusdatter Bagge, ca. 1714–83), d. af møller Lars D. (ca. 1730–1803) og Johanne Pedersdatter Mogensen (ca. 1739–1817).

Efter at have gået i skole i Skálholt blev T. 1770 sendt til Danmark og optaget i Vor Frue skole i Kbh. hvorfra han blev student 1773. Han gav sig derpå til at studere jura som sit brodstudium og tog juridisk embedseksamen 1776, men både for og siden kastede han sig med stor iver over studiet af den oldnordiske litteratur. Som frugt heraf kom bl.a. 1775 en udgave af den ældre islandske kirkeret og 1777 en tilsvarende af den yngre, biskop Árnis, begge ledsagede af latinske oversættelser. T. overgik vel ikke flere af sine samtidige blandt de islandske videnskabsmænd i begavelse eller lærdom, men ved sit indsmigrende væsen og sin flittige opvartning forstod han at vinde formående velyndere, deriblandt mænd som Gerhard *Schøning og B. W. *Luxdorph, Ove *Høegh-Guldberg og P. F. *Suhm. Ved deres indflydelse lykkedes det T. 1777 at blive sekretær ved den Arnamagnæanske kommission og 1780 medhjælper i gehejmearkivet (fra 1784 med løfte om at blive gehejmearkivar) samt 1783 at få

titel som professor extraordinarius. Desuden opnåede han 1785 offentlig støtte til at foretage en rejse til England og Skotland for at undersøge forskelligartede historiske kilder til oplysning om disse landes forbindelser med Danmark og Norge. I alt fem år kom T. til at opholde sig udenlands, han lærte sig godt engelsk og gav – ligesom senere J. J. A. *Worsaae i en lignende situation – prøve på sin mærkelige evne til at skaffe sig værdifulde forbindelser. Han nød ikke ringe anseelse og fik 1788 fra universitetet i St. Andrews tildelt graden som doctor juris utriusque. I de engelske biblioteker studerede han flittigt og tilvejebragte omfattende samlinger. Desuden havde han øjet åbent både for de antikvariske mindesmærker og for dagens spørgsmål. Jævnlig skrev han også i dagspressen om danske forhold. En del af hans artikler til belysning af regeringsformen og åndslivet i Danmark kom samlede 1791 under titel: *Sketch of the Character of his royal Highness the Prince of Denmark*. Dette arbejde vandt vid udbredelse, men blev også genstand for skarp kritik på grund af dets ensidige lovtalertone og overfladiske skildring.

Da gehejmearkivar C. E. *Voss døde 1791 blev T. kaldt hjem og udnævnt til hans efterfølger. I næsten 40 år styrede han nu gehejmearkivet og må efter forholdene kaldes en temmelig virksom arkivmand om end eftertiden ikke har kunnet billige de arkivalske principper han fulgte. T. fortsatte traditionen fra sin forgænger og stræbte at tilvejebringe større overblik over arkivets samlinger gennem udarbejdelse af registraturer. Endnu er i rigsarkivet i daglig brug de fem store bind registranter han har indrettet over hovedafdelingerne i det ældre arkiv. Derimod er de grupper af arkivalier han samlede, *Danske Kongers Historie, Danske Samlinger og Topografisk Samling paa Papir* for længst opløst. T. vågede strengt over gehejmearkivets tillukkede karakter og var en afgjort modstander af at arkivpersonalet gav sig af med litterær produktion. Som helhed indtager T. ikke nogen betydelig plads i gehejmearkivets historie. Den ellers så sagtmodige N. M. *Petersen der i mere end en henseende havde betingelser for at bedømme hans indsats har udtalt en streng dom over T.: han var vel en lærd mand, „men mere higende efter det ydre Skin end efter Arbejdets indre Værdi, unøjagtig og upaalidelig“.

T.s egen litterære produktion blev af beskeden omfang og kom langt fra til at svare til de store forventninger man havde stillet til ham. Han vedblev at være sekretær i den Arnamagnæanske kommission, og skønt uden stemmeret øvede han en betydelig indflydelse i denne. Han havde hovedparten af arbejdet ved udgivelsen af Gula-

tingsloven (1817). Hans eget hovedværk er *De Danorum Rebus Gestis Seculo III. et IV.*, 1815, bekostet af Johan Bülow (1751–1828) og indeholdende den første udgave (med latinsk oversættelse) af det oldengelske digt Beowulf hvortil T. havde fundet teksten i et håndskrift i British Museum. T.s tekstgengivelse og forståelse blev stærkt angrebet af N. F. S. Grundtvig. T. svarede skarpt igen uden dog at kunne afkræfte det berettigede i kritikken. Da dele af det medtagne håndskrift T. havde benyttet siden er smuldret hen, har hans afskrifter (i Det kgl. bibliotek) nu for disse afsnits vedkommende primær kildeværdi og benyttes til rekonstruktion af teksten. Mest kendt er T.s navn blevet ved det *Diplomatarium Arna-Magnæanum* I–II han udgav allerede 1786, og som indeholder danske og norske diplomater fra den arnamagnæanske samling. Heller ikke denne udgave er besørget med den fornødne kritik eller nøjagtighed og nu forældet. Det samme gælder hans *Statuta provincialia*, 1778 og *Samling af Danske Kirke-Love*, 1781, der dog endnu kan være til nogen praktisk nytte. T. var en ivrig samler af bøger og håndskrifter. Også almindelig handelsvirksomhed beskæftigede han sig i perioder ivrigt med. Særlig efter sit ægteskab med en velhavende bryggerenke blev han stærkt optaget af at forøge sin formue, endog i en sådan grad at han drev handel med islandske varer og optrådte som opkøber ved møbelauktioner. Han fik da øgenavnet Marskandisernes Oldermann. 1807 da han bl.a. mistede sit på engelsk og islandsk litteratur usædvanlig rige bibliotek og i de følgende ugunstige år gik det meget tilbage for den før så velstående mand. Personlig roses T. som velvillig og gæstfri, men han var ikke afholdt af sine islandske landsmænd. – Medlem af Videnskabernes selskab 1791, af Danske selskab 1800. – Virkelig justitsråd 1794. Etatsråd 1810. Konferensråd 1828. – R. 1811. □ Maleri.

Selvbiografi i Jens Worm: Forsøg til et lexikon . . . III, 1784 780–83. Danske saml. III, 1867–68 379–81 (brev til Suhm). Årbog for bogvenner IX, 1925 49–95 (brevveksl. med Johan Bülow). Pers. hist. t. 9.r.VI, 1933 236–56 (breve fra Ove Høegh-Guldberg). Fonden ad usus publicos, udg. Rigsark. I, 1897 83–85 124–26 145f 287. – P. E. Müller i Dansk lit.tid., 1829 231–40. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884 90–95. Johs. Steenstrups Historiekrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889 76f 163. E. C. Werlauff: Erindr. af mit liv, 1910 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XIII. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad især I, 1916 og III, 1920–21. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig I, 1924 397 539. Danske mag. 7.r.I, 1934–36 55 157f (Aug. Hennings' dagbog). – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. (Jfr. Rigsark.s privatark. 6431).

*Bjørn Kornerup**

Thorkil den Høje, † ca. 1024, jarl. F: Strut-Harald, jarl i Skåne. ~ Eadgytha (~ 1° med jarl

Eadric Streona, † 1017), d. af kong Æthelred († 1016).

T. var en af de mest fremtrædende vikingehøvdinge omkring år 1000. Han deltog i slagene ved Svold og ved Hjørungavåg, men vandt især berømmelse som leder af vikingehæren i England 1002–12. År efter år skruede T. danegældens størrelse i vejret indtil højdepunktet nåedes 1012 med 48 000 pund. Ikke længe efter sluttede T. forlig med kong Æthelred; med mandskabet på 45 skibe trådte han i hans tjeneste og påtog sig at forsvare landet imod at få underhold og klædning for sig og krigerne. Sin forpligtelse opfyldte T. loyalt i de følgende år; 1013 forsvarede han således London mod Sven Tveskæg og Æthelred søgte tilflugt på T.s flåde. Der blev på den tid udbetalt T. og hans krigere 21 000 pund. Kort efter fandt imidlertid et omslag sted. Efter kong Svens død febr. 1014 forlod T. Æthelred; han sejlede med ni skibe til Danmark og fik Knud den Store til at angribe England. Med en stor flåde drog Knud derover 1015 og underlagde sig efter en lang række kampe hvori T. deltog, således ved Ashington 1016, store dele af England. Ved kong Edmunds død s.d. valgtes Knud til Englands konge og T. fik styrelsen af den ene af de fire store landsdele hvori riget deltes, nemlig Østangel. Efter at Kund ikke længe efter havde ladet Eadric Streona dræbe var T. i nogle år Knuds øverste rådgiver og højre hånd. På kamppladsen Ashington byggede Knud og T. i forening en kirke, og kirken Bury St. Edmunds havde i T. en varm beskytter; han satte regelbundne munke til at betjene den i stedet for klerke. Imidlertid betvivlede Knud T.s loyalitet da han giftede sig med Eadrics enke og forviste 1021 T. til Danmark. Nogle år efter overdrog Knud ham dog at styre Danmark som væрге for Harald Harefod, men kort efter døde T.; efter en upåligdelig engelsk krønike skal han være blevet svigtet af de danske høvdinge og dræbt af almuen. Hans søn Harald Thorkilsen overtog derefter faderens hverv.

E. A. Freeman: The history of the Norman conquest of England I, Oxf. 1867 (ny udg. 1977) 363f. Johs. Steenstrups Normannerne III, 1882 (reproudg. 1972). Erik Arup: Danm.s hist. I, 1925 (reproudg. 1961) 129–32 134. Sv. Ellehøj i Hist. t. 11.r.IV, 1953–56 1–51. Samme: Studier over den ældste norrøne historieskrivn., 1965.

C. A. Christensen

Thorkil, † 1260, biskop af Reval. † 14.10.1260. Ved det politiske forlig med de tyske riddere som Valdemar Sejr afsluttede 1238 i Stensby ved Vordingborg lykkedes det ham gennem klog forhandling delvis at genoprette det danske herre-

Thorkil

dømme over Estland der var gået tabt i de urolige år efter kongens tilfangetagelse. De nordlige provinser Reval, Harrien og Vierland blev dansk besiddelse. Opgaven var nu at genoprette det danske styre både på verdsligt og gejstligt område. Med dette for øje gjorde kong Valdemar Ribeknikken T. til biskop over Reval. Kongen valgte og præsenterede ham for ærkebiskop Uffe som derpå gav ham kirkelig indvielse. Kongen udstyrede den nyoprettede bispestol med gods – 80 haken land i Reval, 40 i Vierland indtil denne provins fik eget bispesæde – men til gengæld krævede han sig og sine efterfølgere anerkendt som bispestolens patroner med ret til at vælge og præsentere fremtidige biskopper. Denne bestemmelse måtte ikke ændres selv om kirken i Reval fik et virkeligt domkapitel. Dette er et så groft brud på kirkeretten og tidens almindelige kirkelige krav at man i høj grad må undres over at både T., ærkebiskoppen og paven accepterede det uden protest. I 1249 bekræftede Erik Plovpenning faderens donation og forøgede den yderligere. Ved T.s embedstiltræden var forholdene i Estland meget vanskelige. Russerne truede ude fra, og indadtil skulle alt bygges op. Paven opfordrede ivrigt til korstog, og kong Erik planlagde et sådant, men det blev aldrig til virkelighed. Derimod ydede han biskoppen betydelig økonomisk støtte. Store vanskeligheder beredte også forholdet til de tyske riddere. Disse havde af kong Valdemar fået overladt provinsen Jervien og nægtede at betale tiende til biskoppen i Reval. Det lykkedes T. at komme til moderat kompromis i 1253. Med stormændene kom han i strid angående natholdsydelse under rejser til synoder („procuratio“). Også her nåede man efter at have rådspurgt biskoppen af Dorpat og efter langvarige forhandlinger til et forligsforslag som stadfæstedes af Erik Klipping i 1260. Endelig var der en konflikt med cistercienserklosteret Dünamünde hvor det også lykkedes T. at få et forlig i stand. Efter alt at dømme har han haft en lykkelig hånd til at få tingene til at glide. Reval var en handelsby, og efter T.s råd indførte Christoffer I lybsk ret både på kirkeligt og verdsligt område og oversendte i 1257 byen et eksemplar af Lübecks love „at overholde til evig tid“. Trods alle disse opgaver glemte T. ikke sit egentlige hverv: landets kirkelige organisation. Han arbejdede med held på at gennemføre sogneinddelingen og bidrog til opførelse af kirker, ligesom han viste gavmildhed mod byen Revals (Tallinn) to klostre.

Jul. Paucker: Die Regenten, Oberbefehlshaber und Oberbeamten Estlands I, Reval 1855 214f. N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963.

*Hal Koch **

Thorkil-Jensen, Niels, * 1894, geodæt, rektor. * 2.2.1894 på Frbg. F: mejerist Niels Jensen (1861–1954) og Karoline Sophie Jensen (1866–1924). Navneforandring 4.11.1915. ~ 7.6.1919 på Frbg. med Johanne Antoinette Ostenfeld Birk, * 2.3.1897 i Kbh. (Matth.), d. af landinspektør Axel Georg B. (1854–1940) og Olga Marie Ostenfeld (1868–1947).

Efter at have bestået almindelig forberedelseseksamnen 1910 blev T.-J. s.å. ansat som elev hos sin senere svigerfar, landinspektør A. G. Birk. 1912 påbegyndte han landinspektørstudiet som han efter praktisk uddannelse ved Det danske hedeselskab og hos landinspektør Birk fuldendte 1917. Han fik bestalling som landinspektør s.å. T.-J.s videre uddannelse former sig således: fra 1917 var han assistent ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole under professor H. V. *Nyholm, 1920–21 gennemgik han officerskolens stabsafdelings geodætiske kursus hvor han studerede geodæsi under oberst N. P. *Johansen og tog afgangseksamen i fagene matematik, geodæsi, fejlteori og astronomi 1921. Fra 1921 gav han selvstændig landmålingsundervisning for landbrugskandidater på kulturteknisk kursus og blev s.å. censor i landmåling ved Danmarks tekniske højskole. 1923 modtog han stipendium fra landbohøjskolens rejsefond af 1918 og foretog derefter i foråret 1923 en studierejse til Tyskland og Schweiz (beretning herom i Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen X). Han var professor i landmåling ved landbohøjskolen 1925–64, direktør for højskolen 1946–58, rektor 1958–61, censor ved eksamen i geodæsi ved officerskolen og i geodæsi ved Danmarks tekniske højskole fra 1938, redaktør af Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen (Landinspektøren 1924–66). Han deltog i det nordiske faglige samarbejde (som fordragsholder og som generalsekretær for de nordiske landmålermøder i Kbh.) og i en række internationale kongresser afholdt af Fédération Internationale des Géomètres. Han var censor i landmåling ved Teknisk skole fra 1928, indtrådte 1933 som medlem af standardiseringsudvalget for videnskabelige enheder og formeltegn og var højskolens repræsentant i Dansk studiefonds repræsentantskab fra 1939. Han var efor for landbohøjskolekollegiet 1944–47, medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1949 og af bestyrelsen for Statens almindelige videnskabsfond 1952–62, af Det teknisk-videnskabelige forskningsråd 1953–60, af Danmarks teknisk-videnskabelige forskningsråd 1960–63; formand for Det kgl. danske havelskab 1953–63 og for Det danske selskab 1953–60. T.-J. helligede sig med stor energi og med megen dygtighed den lærergering hvortil han

besad sjældent rige evner. Til undervisning har han 1938–72 udgivet 5.–11. udg. af H. V. Nyholm: *Landmaaling og Nivellering* (til elementære kursus) og sammen med Andreas *Schneider på det private ingeniørforbunds foranstaltning *Landmaalingsspraktik*. 1.–7. udg. 1938–1962, s.m. samme *Landmaaling. Oplæringslære I–II*, 1940–41, s.m. A. Voldum *Landmålingspraktik*, 1969. I øvrigt har T.-J. skrevet en række faglige afhandlinger og artikler, hvoraf de fleste findes i Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen (Landinspektøren). R. 1935. DM. 1948. K. 1958. K. 1964. □Tegn. af Otto Christensen, 1954 (Fr.borg). Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Axel Meldal**

Thorkildsen, Niels, se **Torkilsen, Niels**.

Thorkilsen, Sven, –1190–, korsfarer.

Efter at Jerusalem var erobret af sultan Saladin 1187 byggede og udrustede fem danske stormænd, hvoriblandt Aage, søn af Stig Hvide, Alexander, en søsterson af ærkebisp *Absalon, og T. fire skibe for at gøre et korsfarertog til det hellige land. Også nordmanden Ulf af Lauvnes med 200 landsmænd sluttede sig til foretagendet hvorfor de danske korsfarere i Konghelle forenede sig med dem. Ved Vestfrieslands kyst led T. skibbrud og han nåede i land på nogle planker. Da også de andre danske havde lidt havari besluttede alle at sælge skibene og drage frem over land. Fra Venezia sejlede de til Palæstina hvor imidlertid den engelske kong Richard Løvehjerter havde sluttet stilstand med Saladin (1192). Efter at have besøgt de hellige steder rejste de ad forskellige veje hjem. Rejsen er beskrevet i et latinsk skrift *Profectio Danorum in terram sanctam*.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (fot. opr. 1970) 444–92.

C. A. Christensen

Thorlacius, Børge (Riisbrigh), 1775–1829, filolog. * 1.5.1775 i Kolding, + 8.10.1829 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: rektor, senere professor Skülü *T. (1741–1815) og Agatha Riisbrigh (1743–1825). ~ 4.5.1803 i Kbh. (Frue) med Maria Benedicta Sophia Hedeveg Kall, * 13.10.1777 i Kbh. (Frue), + 8.8.1835 i Slesvig d. af professor Abraham *K. (1743–1821) og Maria A. S. Rosenstand-Goiske (1749–1825).

T. kom allerede i toårsalderen til Kbh. Han blev student 1791 fra Metropolitanskolen og tog teologisk eksamen 1796 hvorefter han blev ansat som kustos på læsesalen i Det kgl. bibliotek.

1797 vandt han guldmedaljen ved besværelsen af en af universitetet udsat prisopgave og tog s.å. filologisk eksamen. S.å. disputerede han endvidere for doktorgraden; disputatsen handlede om kilderne til kejser Gajus Caligulas historie. Straks efter begav han sig sammen med Laurits *Engelstoft på en udenlandsrejse (indtil 1800), først til Göttingen hvor han hørte C. G. Heyne, derefter til Holland og Frankrig; han studerede her håndskrifter, mønter og arkæologi. Efter sin hjemkomst blev han lektor i græsk og latin ved det pædagogiske seminarium og kort efter ved universitetet (1801). N.å. blev han ekstraordinær professor i græsk og latin og 1803 ordinær professor i latin. Han begyndte snart efter også at lægge sig efter oldnordisk og blev 1807 medlem af kommissionen for oldnordiske sagers opbevaring. 1808 blev det tillige overdraget ham at læse over bibelsk eksegese og deltage i afholdelsen af teologisk embedseksamen. 1809 blev han medlem af direktionen for det med Det kgl. bibliotek forenede museum hvis formål var at udgive bibliotekets håndskrifter, og 1810 blev han optaget i Videnskabernes selskab i hvis ordbogskommission han straks indtrådte så at han kom til at deltage i udgivelsen af ordbogens 3.–5. bind (1820–29). Endvidere blev han medlem af den Arnamagnæanske kommission (1811) og af Danske selskab (1815), var universitetets rektor 1813–14 og disputerede 1815 for den teologiske doktorgrad. S.å. indtrådte han i kommissionen for udarbejdelse af en ny oversættelse af Det nye testamente der udkom 1819. I sine sidste leveår foretog han atter en længere videnskabelig rejse til Tyskland, Italien og Frankrig (1826–28).

T. var i besiddelse af vidt spredte kundskaber på de forskelligste områder, men hans lærdom gik ikke synderligt dybt, hans hukommelse tabte sig tidligt, og hans distraktion var påfaldende. Over for de studerende var han venlig og omgængelig. En stor del af hans videnskabelige arbejder var små afhandlinger i universitetsprogrammer som det påhvilede de ham at forfatte. Han samlede dem i fem bind *Prolusiones et opuscula academica*, 1806–22, men efter afslutningen af denne samling kom endnu adskillige, ligesom han også offentliggjorde arbejder i Videnskabernes selskabs skrifter, Det skandinaviske litteraturselskabs skrifter osv. Afhandlingerne behandler mangfoldige emner inden for den klassiske og nordiske filologi, teologien m.m., og blandt dem findes også latinske lejlighedsdigte og taler. Endvidere udgav han sin onkel Børge *Riisbrighs oversættelse af Diogenes Laertios' filosofiske historie I–II, 1811–12, og sammen med E. C. *Werlauff fortsatte han sin fars udgave af Heimskringla (Noregs Konunga Sögur), hvis

Thorlacius, Børge

4.–6. bind udkom 1813–26. Hans udgaver af forskellige græske og romerske forfatters værker var kun optryk af fremmede udgaver og bestemt til universitetsbrug. – Virkelig etatsråd 1818. – R. 1815. □Stik af G.-L. Chrétien. Mal. af C. G. Kratzenstein-Stub, 1816.

Selvbiografi i Acta solennia i anledn. af kronings- og salvingsfesten 1815 9–15. Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nord. Gelehrten, udg. Ernst Schmidt, Berlin 1885 127–34. – P. E. Müller i Dansk litteratur-tid., 1829 731–41. J. N. Madvig: Livserindr., 1887 81. Benedicte Arnesen-Kall: Livserindr., 1889. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad 1, 1916 fl.st. Carl S. Petersen: Stenalder. Broncealder. Jernalder, 1938 51. A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selskab 1742–1942 III, 1960. – Papirer i Kgl. bibl.

Hans Ræder*

Thorlacius, Skúli Þórðarson, 1741–1815, filolog, * 10.4.1741 på Teigur i Rangárvallasýsla, Island, † 30.3.1815 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg.). F: administrator Þórður Brynjólfsson T. (1712–91) og Kristin Sigurðardóttir (1712–85). ~ 28.8.1771 i Kolding med Agatha Riisbrigh, * 17.10.1743 i Vejlbj på Fyn, † 29.12.1825 i Kbh. (Helligg.), d. af sognepræst Hans Christiansen R. (1699–1746) og Petronella Dorothea Knudsdatter Werchmeister (1708–82, ~ 2° 1748 med slotsforvalter i Kolding Anders Rachlow, † 1766, ~ 1° 1725 med Christiana Dorothea Hansen, † 1746). – Far til Børge *T.

T. tilhørte en slægt som i 1600-tallet havde været en af de mest indflydelsesrige på Island. Han blev dimitteret 1758 fra Skálholt latinskole og studerede derefter i Kbh. hvor han 1765 tog teologisk eksamen og 1768 magistergraden; n.å. blev han rektor i Kolding. Som skolemand blev han anset for at være meget streng, men hans lærdom i de klassiske sprog var grundmuret, og hans færdighed i at digte på latin skaffede ham bl.a. B. W. *Luxdorps yndest. T. blev 1777 rektor ved Metropolitanskolen i Kbh. og gav sig nu til at arbejde med gammel islandsk litteratur og nordisk-filologiske emner. 1780 blev han udnævnt til gehejmearkivar, men frabad sig denne stilling, s.å. blev han medlem af den arnamagnæanske kommission, 1789 af Videnskabernes selskab. Efter G. *Schonings død blev det overdraget T. af fortsætte den store folioudgave af Heimskringla; han afsluttede det påbegyndte 3. bind (1783) og tog fat på det næste, men arbejdet gik i stå, og bindet måtte til slut fuldføres af andre (1813). Som rektor udgav T. i skoleprogrammer en række undersøgelser (*Antiquitatum Borealium Observationes* I–VII, 1778–1801), hvoraf en afhandling om de gamle nordboers ægteskab særlig må fremhæves. De tolkninger som T. gav af skjaldekvad og runeindskrifter blev meget

rost af samtiden, men eftertiden har haft meget at udsætte på denne side af hans virksomhed. T. tog sin afsked som rektor 1803 og synes i sine sidste år at have været svækket af alderdom. – Justitsråd 1780. □Tegn. af B. Thorvaldsen ca. 1795 (Thorvaldsens mus.). Mal. af J. Fyhn, 1815, efter dette stik af O. Bagge, 1817. Mal. af C. Viertel.

Gytha Thorlacius' erindr. fra Island 1801–15 tilligemed S. T.s autobiografi, udg. Harald Prytz, 1930. – [P. E. Müller] i Dansk litteratur-tid., 1815 201–06. P. Pétursson: Historia ecclesiastica Islandiæ, 1841 412–14. Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. A. D. Jorgensen: Udsigt over da. rigsark.s hist., 1884. H. N. Jørgensen: Guðfræðingatal, Reykjavík 1907–10. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916. Parmo C. Tang Petersen: Kolding lærde skoles hist., 1924 (særtryk af Kolding skoleprogr. 1914–19). Carl S. Petersen: Stenalder. Broncealder. Jernalder, 1938.

Jón Helgason

Thorlacius-Ussing, Viggo, 1891–1978, kunsthistoriker. * 9.1.1891 i Ørbæk, † 29.9.1978 i Hillerød, begr. Ørbæk kgd. F: sognepræst Laurits Karl Kristian Ussing (1845–1917) og Gytha Kirstine Thorlacius (1847–1925). Navneforandring 9.6.1916. ~ 28.4.1923 i Ryslinge med Dagmar Margrethe Hjort, * 8.1.1894 i Ryslinge, † 15.10.1970 på Frbg., d. af sognepræst Søren Hansen H. (1853–1928) og Anne Catharine Marie Bygeberg (1854–1928). Ægteskabet opløst.

T.-U. blev student fra Sorø akademi 1909 hvor han gennem lektor H. Holten-Bechtolsheims undervisning fik indtryk som blev af varig betydning for ham. Holten læste ikke blot over kunst, men tog sine elever med ud på ture til omegnens kirker hvilket gav dem et begreb om hvad studiet i marken er værd. Ved universitetet begyndte T.-U. at studere dansk og historie, men han fulgte også Francis *Becketts kunsthistoriske forelæsninger. Interessen for kunst vakte yderligere under opholdet som huslærer 1912–16 på Dronninggård i Holte hos direktør Aug. Bagge og dennes første hustru, f. Wessel. Før 1914 havde T.-U. rejst i Tyskland og Holland, men afspærringen fra Sorø overværdede under krigen, indtrykkene fra Sorø og påvirkning fra Beckett, der forberedte sine store arbejder over ældre dansk kunst, førte ham naturligt ind på studiet af dansk skulptur, lige fra gotikken til 1700-årene. Tyngdepunktet i T.-U.s kunsthistoriske produktion ligger på skulpturens område med arbejder som: *Billedskæderen Claus Berg*, 1922, *Billedhuggeren Thomas Quellinus*, 1926 hvor han i høj grad udvider kendskabet til ældre dansk og dermed beslægtet udenlandsk kunst. *Mindestøtterne paa Jægerspris*, 1924 er en kort, men grundlæggende undersøgelse over denne del af J. *Wiedewelts

værk. I adskillige tidsskriftartikler behandler han sengotisk træskulptur i relation til Nordtyskland. En central skikkelse i dansk kunsthistorie behandledes i *Études sur l'activité de Saly avant son voyage en Danemark* (From the collections of the Ny Carlsberg Glyptotek III, 1942), en afhandling der nok var tænkt som indledningen til en biografi af denne billedhugger. T.-U.s interesse for skulpturen fandt sin sammenfatning i Danmarks billedhuggerkunst, 1950 som han dels redigerede, dels selv skrev afsnittet om gotikken og om det attende århundredes anden halvdel. Kunstakademiet, dets virksomhed og samlinger var en anden del af hans interesseområde der udmøntedes i *Kunstskeletter i Danmark før 1754*, 1954. Den tredje del af T.-U.s litterære produktion var de arbejder der må ses som en følge af hans tilknytning til museumsverdenen: *Reventlow Museet, Pederstrup* (særtryk af Kunstmuseets Aarskrift 1942–43 og 1971), *Fortegnelse over de i Skagens Museum udstillede kunstværker*, 1958 (s.m. Jan Zibrandsen), *Kunstmuseet i Sorø 1943 – 29. maj – 1968*, 1968 og *Danske Kunstmuseer i Provinsen*, 1962. Det var de egentlige kunsthistoriske undersøgelser der lå ham på hjertet, han så klart, og med omhu uddrog han af værket alt hvad det kunne yde til oplysning om dets kunsthistoriske placering, desuden var han en omhyggelig arkiv- og kildeforsker. T.-U. arbejdede som underinspektør ved Den kgl. kobberstiksamling fra 1919, i 1931 udnævntes han til inspektør sst., og 1933 ved maleri- og skulptursamlingen. Med udgangspunkt i denne tilknytning til museumsverdenen og som medlem af Ny Carlsbergfondets direktion fra 1935–61 (formand fra 1946–61) placerede han sig i en særdeles magtfuld position i dansk kunsthistorie. Hans talrige hverv: medlem af bestyrelserne for Ny Carlsberg Glyptotek, museet Liselund gamle slot, Kunstmuseet i Sorø, Det danske kunstindustrimuseum, Reventlow-museet, Skagens museum og Foreningen af danske kunstmuseer i provinsen gav ham rige muligheder for at spille på mange strenge hvilket han ikke forsøgte. Fra grundlæggelsen af Statens kunsthistoriske fotografisamling i 1918 til dens indlemmelse 1972 i kunstakademiets bibliotek var han tilknyttet institutionen, fra 1922 som leder. Som leder af Skagens museum (1938–51), som faktisk leder af Sorø kunstmuseum og Reventlow-museet viste T.-U. sig som en dygtig museumsmand der foretog fine nyanskaffelser hvilket næppe hæmmedes af hans stilling i Ny Carlsbergfondet. Som det magtmenneske T.-U. var bestemte han i vid udstrækning selv hvilken kunst og hvilke kunstnere der skulle nyde fremme, og han holdt sig flere fra livet end han tiltrak. Fagfæller respekterede ham som den flitti-

ge kunsthistoriker han var. – Dr.phil. h.c. ved Århus univ. 1953, overordentlig medlem af kunstakademiet 1954. – R. 1940. DM. 1950. K. 1960. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr. borg). Mal. af Carl Jensen, 1950, og af Victor Haagen-Müller, 1954. Buste af Jørgen Gudmundsen-Holmgreen udst. 1958 (Sørø kunstmus.). Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiogr. i Præstegårdsliv, red. Ernst Fr. Hansen III, 1951 173–98 og i Acta Jutlandica. Årsberetn. fra Århus univ. 1953–54 135–37.

Hakon Lund

Thorn, Niels Anker, * 1924, fysiolog. * 1.8.1924 i Horsens (Klostersg.). F: politibetjent, senere politikommissær Niels Johan T. (1892–1964) og lærer Dagny Victoria Emma Nielsen (1890–1964). ~ 7.3.1954 i New York med overlæge, dr.med. Ingrid Søegaard Christiansen, * 2.9.1927 i Horsens, d. af overlærer Johannes C. (1891–1979) og Asta Søegaard (* 1894).

T. blev student 1943 i Horsens og fik trods ophold i tysk fangelejr 1944–45 medicinsk embeds-eksamen med præ ved Kbh.s univ. 1951. Efter turnustjeneste, fellow ved Rockefeller Inst. f. Med. Research 1953–56, ansattes T. 1957 som videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s medicinsk-fysiologiske institut. 1957–58 var han instruktør ved biokemisk institut og 1959 lektor i fysiologi ved Kbh.s univ., 1960–66 ved Kbh.s tandlægehøjskole. 1960–62 var T. på studieophold i Basel, London, Bristol og Prag efter 1960 at have forsvaret sin disputats *Antidiuretiske hormoner og deres analoge* ved Kbh.s univ. 1967 udnævntes han til professor i fysiologi ved dette og til bestyrer af medicinsk-fysiologisk institut C.

T. er ikke blot en inspirerende og dynamisk forsker inden for cellemembraners gennemtrængelighed og sekretoriske transportmuligheder, men tillige levende optaget af universitetets og studenternes arbejdsforhold og højt estimeret af studenterne som klar og instruktiv underviser. Der skete i 1960'erne en kraftig decentralisering inden for universitetet med oprettelse af centralinstitutter; inden for det fysiologiske speciale måtte staben opnormeres fra ca. seks til 25, og T. har været særdeles aktiv med hensyn til udvikling af nye undervisningsformer hvor hver lærer ved de tre fysiologiske institutter underviser i den del af faget der ligger nær hans forskningsområde. 1977 blev T. medlem af konsistorium og af dets forskningsudvalg og to år senere af dets budget- og forretningsudvalg. Allerede 1960–63 var T. blevet medlem af bestyrelsen for Dansk selsk. for klinisk kemi og klinisk fysiologi, 1964–73 af Selsk. for lægevidenskabernes teoretiske fag, 1967–75 for Dansk endokrinologisk

Thorn, Niels Anker

selskab og 1970–74 (1972–74 som formand) for Biologisk selskab, 1973–77 var han medlem af Statens lægevidenskabelige forskningsråd og 1962–67 af Dansk med. selskabs forskningskomité; 1975–79 var han dansk repræsentant i de europæiske fællesskabers lægevidenskabelige forskningsråd. Trods disse tidskrævende tillids-hverv hvor han tillige har gjort en væsentlig indsats i justitsministeriets dyreforsøgsudvalg fra 1977 har T. publiceret en række arbejder inden for sit interesseområde, hypofysebaglappens fysiologi og biokemi samt organismens vand- og saltstofskifte. 1948–52 fremkom hans forskellige Thorn-tests til vurdering af lidelser i binyrebarken. 1960 var T. medforfatter til *The Alkali Metal Ions in Biology* og publicerede tillige selv *Mineral Metabolism. An advanced Treatise and Main Trends in the physiological, biochemical and pharmacological Sciences*; 1968 udkom den betydningsfulde *Neurohypophyseal Hormones and Similar Polypeptides*. Han har ydermere bestræbt sig for at popularisere sin videnkab, 1963 skrev han om *Mennesket som kemisk fabrik* og tre år senere *Hormonerne og deres funktioner*. I 1970'erne har T. udvidet den fysiologiske forståelse for cellemembraners gennemtrængelighed med studier over bl.a. *Mechanisms in epithelia*, 1973 og over calcium-transporten ved muskelsammentrækning og sekretion, 1975.

T.s. utrolige flid, elskværdige hjælpsomhed og pågående initiativrigdom har naturligt medført adskillige tillidshverv, fra 1973 var han generalsekretær i Nordisk forening for fysiologi, fra 1969 medredaktør af *Europ. Journ. Pharm.* og fra 1972 af *Clinical Endocrinology* samt medlem af *The Harvey Society*, *Society for Exper. Biol. & Medicine*, *Internat. Soc. Neuroendocrinology*, *Inst. Soc. Neurochemistry* og *The Biochemical Society*. Modtog 1959 Alfred Benzons hæderspris, 1965 prof. Chr. Bohrs mindelegat og 1967 Thorv. Madsens hæderspris. □Foto.

Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj VII, 1979.

Egill Snorrason

Thornam, A. W., se Thornam, Chr.

Thornam, Johan Christian, 1822–1908, kobberstikker, tegner. * 28.1.1822 i Kbh. (Holmens), † 6.2.1908 på Frbg., begr. i Lyngby. F: kancelliråd, bogholder ved Kbh.s brandforsikrings-societet Peter Frederik T. (1777–1834) og Else Marie Eisen (1794–1874). ~ 5.5.1852 i Roskilde med Georgia Elisa Augusta Fritz, * 27.4.1830 i Roskilde, † 16.1.1896 i Lyngby, d. af byskriver i Roskilde, senere godsforvalter på Bidstrup, råd-

mand og justitsråd Georg F. (1793–1873) og Elisabeth Henriette Petersen (1794–1871).

Efter sit 14. år begyndte T. at tegne naturhistoriske genstande, først for den senere professor i botanik A. S. Ørsted, og 1840 vandt han den Neuhausenske præmie for en pennetegning. 1845–47 deltog han som tegner i Galathea-ekspeditionen og udgav 1852 30 tegninger derfra i litografisk gengivelse med tilhørende tekst: *Skizzer optagne paa Corvetten Galatheas Jordomseiling 1845–47*. Fra 1850 arbejdede han for Flora Danica og blev 1867 fast tegner ved værket. Fra 1867 var han i 40 år lærer ved det af det Bülow-ske legat bekostede kursus i plantetegning for naturhistoriske studenter. Til danske botaniske og zoologiske værker har T. tegnet og stukket en mængde billeder der udmærker sig ved tro gengivelse og fin udførelse. 1867 udgav han *Afbildninger til Brug ved Undervisningen i Zoologi*. – Broderen August Wilhelm T., * 6.5.1813, † 4.4.1880 blev student 1831 og tog 1837 kirurgisk eksamen. 1838–42 var han skibslæge ved marinen og derefter læge ved hæren, fra 1858 virkelig overlæge ved fodgarden til sin afsked 1872. Om sin deltagelse i krigen 1848–50 skrev han *Skizzer fra Feltlivet i 1850 I–II*, 1851 og *Bivouakliv i 1850*, 1851. Fra sit arbejde i privat praksis udgav han *Blade af en Læges Dagbog I–II*, 1838–40. Desuden skrev han både noveller og skuespil. Af hans medicinske forfatterskab kan nævnes *Almindeligt Sundhedslexicon*, 1856 (5. opl. 1882). Tit. prof. 1867. R. 1848. – □Foto.

Any Thyregod: Jorden rundt med Galathea 1845–47, 1972.

*Carl Christensen**

Thorning Christensen, Svend Carl Christian, * 1898, ingeniør, jernbanetekniker. * 19.1.1898 i Kbh. (Jacobs). F: købmand og agent Michael Paludan Thorning C. (1870–1941) og Agathe Kragh (1867–1946). ~ 1° 6.2.1921 i Hvirring, Århus amt, med Thora Hansen, * 17.4.1891 i Mølger (Molkær), Tåmstrup sg., Århus amt, d. af gårdejer Mikael (Michael) H. (1860–1935) og Marie Boesen (1867–1948). Ægteskabet opløst. ~ 2° 16.10.1947 i Kbh. (b.v.) med cand.polit., senere forlagsdirektør Paula Clara Struck, f. Elmer, * 14.2.1908 på Frbg., † 5.4.1973 på Rigshospitalet, Kbh. (~ 1° med civilingeniør Egon Henning Struck, 1897–1944), d. af direktør Jens Peter E. (1872–1930) og Ida Nielsen (1875–1935).

T. C. blev student 1916 privat dimitteret, cand. phil. n.å. og 1921 cand.polyt. som bygningsingeniør. Efter eksamen kom han som ingeniørassistent til DSB hvor han 1927 ansattes som ingeni-

ør. 1937 blev han baneingeniør af 2. grad og ansattes under generaldirektoratet som leder af 3. anlægsområde. 1938 blev han tillige leder af brokontor II. 1941 udnævntes han til baneingeniør af 1. grad, og 1942 ved Th. Engqvists udnævnelse til banechef blev han overingeniør og chef for nyanlæggene. 1956–68 var han afdelingschef. T. C. var medlem af en lang række faglige kommissioner og udvalg, således kommissionen om fast forbindelse over Storebælt 1955–59, af udvalget til gennemførelse af forarbejder for Storebæltsbro 1961 og af dommerkomiteen vedr. idékonkurrencen om en fast forbindelse over Storebælt 1966–67, desuden formand 1956–62 for den tekniske ekspertgruppe vedr. en fast forbindelse over Øresund. – R. 1946. R¹. 1952. K. 1960. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Thornval, Anders, 1883–1969, læge. * 15.12.1883 i Obbekjær, Ribe amt, † 16.8.1969 i Kbh. (Lundehus), begr. Obbekjær kgd. F: sergent ved grænsegendarmeriet Rasmus Andersen (1847–1931, ~2^e 1888 med Lena Simonsen, 1857–1913) og Christiane Christiansen (1856–85). Navneforandring 2.11.1911. ~9.7.1924 i Kbh. (Simeons) med sygeplejerske Karen Cecilie (Katte) Hansen, * 11.9.1895 i Rudkøbing, † 30.4.1972 i Gentofte, d. af skibsfører Carl Ludvig H. (1860–1926) og Edel Kirstine Hansen (1860–1932).

T. blev student fra Ribe 1901 og søgte straks ind på Polyteknisk læreanstalt for at blive ingeniør, men et halvt års tid efter gik han over til at studere medicin. 1908 tog han medicinsk embedseksamen. I den tanke at uddanne sig som kirurg tog han plads på Esbjerg sygehus hvor han var reservelæge 1908–09 og rejste derpå til Wien på en månedes studieophold. Efter tre måneders kandidatjeneste på Blegdams hospitalet og turnustjeneste på kommunehospitalets 3. og 1. afdeling 1910 fik han ansættelse i et år som 3. assistent på kommunehospitalets oto-laryngologiske afdeling hos professor H. Mygind. Her fik han gennem påvirkning af dr. Tetens Hald interessen vakt for det indre øres fysiologi og patologi og han påbegyndte nu indgående undersøgelser af labyrintens funktion, særlig af dens vestibulære del. Disse undersøgelser fortsattes på rigshospitalets oto-laryngologiske afdeling hvor han var assistent for professor E. Schmiegelow 1912–16, og hvor han fuldførte sin doktorafhandling om *Funktionsundersøgelser af Vestibularorganet og Cerebellum* der forsvareddes 1917. T. foretog den stadig nyttige differentialkaloriske prøve (7°

over og under legemstemperaturen) som mærkelig nok fortsat bærer C. S. Hallpike's navn. Klar over at det oto-laryngologiske speciale stiller store fordringer til operativ færdighed besluttede han sig til at tage yderligere uddannelse i kirurgi og søgte ind på rigshospitalets afdeling D hos professor V. Schaldemose, hvor han først blev ansat som klinisk assistent og derpå to år som 2. reservelæge 1917–19. 1920–27 havde han ansættelse som oto-laryngolog ved Bispebjerg og Almindelig hospital. I disse år arbejdede han samtidig på universitetets institut for almindelig patologi med sine videnskabelige undersøgelser over labyrintens funktion, og resultaterne af disse meget vanskelige og subtile eksperimenter på duer fremlagdes i to afhandlinger *Études expérimentales sur la fonction des organes des canaux semi-circulaires*, 1926 og en fortsættelse deraf 1927; desuden publicerede han mindre afhandlinger om den kaloriske reaktion hos nyfødte og om Menières sygdom. Da Schmiegelow gik af 1927 blev T. efter konkurrence hans efterfølger som fungerende professor i oto-laryngologi og overlæge ved Rigshospitalet s.d.; 1931 blev han ordinær professor.

T. har ved siden af sit videnskabelige arbejde interesseret sig stærkt for den praktiske side af sit fag og holdt sig ved talrige rejser til de førende klinikker i Tyskland, Østrig, Frankrig og England à jour med, hvad nyt af betydning der kom frem. Med sin interesse for kirurgi gik han særlig op i studiet af operationsteknik som han selv mestrede til fuldkommenhed. Hans agitation mod overbehandling og ventilerende indgreb bidrog til at bringe ham i et vist modsætningsforhold til flere af hans kolleger der fandt ham for konservativ. Bortset fra den radikale svulstkirurgi gav tiden ham ret og han kom derved til at berede jordbunden for nutidig mere skånsom og rekonstruktiv otokirurgi. For foniatrien som specialområde fik T. efter megen søgen efter den rette person denne plan realiseret for sin død. Også for otoneurologien etablerede T. en stilling kort før sin afgang. Som lærer for studenterne var han særpåregnet. Hans pudsige fortællelser var vel oprindelig ufrivillige, men blev efterhånden bevidste – og gentoges semester for semester for at holde studenterne fangne. 1944 skrev han en lærebog i øre-, næse- og halssygdomme og oprettede for honoraret et studenterlegat. T. kunne gennem årene glæde sig over et udmærket helbred – og som emeritus interesserede han sig for sit fags historie og skrev bl.a. om otologen Wilhelm Meyer (Arch. Oto-laryngolog., 1969). T. var formand for Dansk oto-laryngologisk selskab 1921–23, vicepræsident ved den internationale oto-laryngologkongres i Kbh. 1928 og præ-

Thornval, A.

sident ved den nordiske oto-laryngologkongress sst. 1939. Ved professorkonkurrencen i Uppsala 1939 var han meddommer. – R. 1937. DM. 1947. □Mal. af Carl Schwenn, 1936. Karikatur af G. Østerberg. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 233f. – H. K. Kristensen sst. nov. 1969 248–51. Otto Jepsen m.fl. i Ugeskr. for læger CXXXI, s.å. 1777. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason (Carl Jacobsen)

Thoroddsen, Thorvaldur (Porvaldur), 1855–1921, geolog, geograf. * 6.6.1855 på Flatey i Breiðifjörður, Island, † 28.9.1921 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: forfatter, sysselmand Jón Þorðarson T. (1819–68) og Kristin Olína Þorvaldsdóttir Sivertsen (1833–79). ~ 29.9.1887 i Reykjavík med Thora Þjetursdóttir, * 3.10.1847 i Staðastaður i Island, † 22.3.1917 i Kbh., d. af provst, dr.teol., senere biskop Þjetur Þjetursson (1808–91, ~ 1° 1835 med Anna Sigriður Aradóttir, † 1839) og Sigriður Bogadóttir Benediktsson (1818–1903).

Ved faderens død kom T. 1868 som plejesøn i huset hos onklen, bibliotekar Jón Arnason i Reykjavík og blev 1875 student herfra, hvorefter han tog til Kbh. og studerede naturvidenskab, hovedsagelig zoologi, indtil han 1880 blev nødsaget til af økonomiske grunde at tage stilling som andenlærer ved skolen i Möðruvellir ved Akureyri i Nordisland. Efter en udenlandsrejse 1884–85 blev han adjunkt ved latinskolen i Reykjavík hvor han virkede indtil 1900, da han tog sin afsked med forhøjet lønning for helt at vie sig til sine videnskabelige arbejder, hvortil han nu modtog støtte såvel af staten som af Carlsbergfondet og af private. 1895 flyttede han til Kbh. og havde fast bopæl der resten af sit liv.

T.s omfattende undersøgelser af Islands geologi tog sin begyndelse, da han som ung student fulgte professor F. *Johnstrup til Island 1876 for at studere Askjas udbrud der var begyndt det foregående år, men først da han blev lærer ved Möðruvellir gik han for alvor i gang med sit livs store opgave, og næsten hver sommer indtil 1899 foretog han lange og anstrengende rejser igennem landet. Det indre var for en stor del ganske ukendt, og det blev derfor nødvendigt for T. at foretage en omfattende opmåling af Island med tilhørende højdemålinger, hvoraf han efterhånden foretog ca. 1200. Ind imellem foretog han et par studierejser til udlandet. I efteråret 1884 rejste han således til Skotland og London og videre til Kbh., og i febr. 1885 fortsatte han til Leipzig hvor han studerede hos friherre v. Richthofen, og afsluttede med en rejse gennem Schweiz til Italien med Vesuv som et af målene. 1892–93 gik

rejsen atter til Kbh. og Tyskland samt til Stockholm. Island havde allerede for længst været et yndet mål for udenlandske forskere, og T.s omhyggelige iagttagelser fra hele Island mødte stor interesse i mange lande. Hans over 200 rejsebeskrivelser, afhandlinger og monografier blev i vid udstrækning skrevet på islandsk for hans landsmænd, men mange af dem blev oversat til andre sprog eller udgivet i udvidet og omarbejdet stand på fremmede sprog. Hans første arbejde var *Oversigt over de islandske Vulkaners Historie*, 1882, hvori han gør det første forsøg på at samle oplysningerne om alle kendte udbrud i Island lige fra sagatiden op til nutiden – et arbejde der fortsattes livet igennem og afsluttedes med hans store monografi *Die Geschichte der isländischen Vulkane*, 1925 (Vid. Selsk. Skrifter, 8.r. Naturvid. og math. Afd. IX). Særlig interesse vakte hans beskrivelse af de islandske skjoldvulkaner, en vulkantype der dengang var næsten ukendt, og ikke mindst hans opdagelse af de mange km lange spalter, op ad hvilke lavaen kunne flyde i store mængder under udbrud, uden at der opstod egentlige vulkaner, og han klarlagde hvorledes keglevulkaner ofte ligger på række over lignende spalter i jorden, hvilket T. med urette mente var tilfældet med alle vulkaner på Island. Mens kun seks islandske vulkaner havde været beskrevet tidligere og ca. 20 andre havde været nævnt i litteraturen, steg antallet af kendte vulkaner til 130 ved T.s arbejde, hvilket klart vidner om omfanget af hans undersøgelser. Også Islands varme kilder og springkilder – geyserer – blev grundigt undersøgt, kortlagt og omtalt, således at antallet af sådanne kilder og kildegropper steg til over 200, og mens man tidligere kun havde kendt 25 skridjølker (gletsjere), beskrev T. 139 og redegjorde for deres natur og ændringer. Også samtlige problemer der er knyttet til Islands geologiske opbygning og udviklingshistorie blev grundigt belyst gennem hans arbejde. Han opdelte Island i de vestlige og østlige tertiære basaltområder, mellem hvilke der i det centrale Island findes yngre vulkanske lavastrome og uensartede vulkanske dannelser (pallagonitformationen), og han undersøgte brunkullene mellem lavabænkene (*Nogle Iagttagelser over Surtarbrandens geologiske Forhold*, = Geol. fören. i Sth. Förhandl. XVIII, 1896). Han bestemte skurestribernes retning i Islands forskellige egne og påviste, at landet ligesom Skandinavien havde været dybt nedsænket i slutningen af den sidste istid, så der findes gamle strandlinjer langt inden for og over den nuværende kystlinje, og endnu længe efter lå landet lavere end nu (*Postglaciale marine Aflejringer*, i Geogr. T. 1892) hvorfor han hævdede at der ikke havde været

nogen postglacial landbro fra Europa over Island til Grønland. Hans talrige iagttagelser over Islands geologi og geografi samledes med Carlsbergfondets støtte til et geologisk kort over Island i 1:750 000 (*Geological Map of Iceland*, 1901) der bl.a. ledsager hans *Island. Grundriss der Geographie und Geologie* (Petermanns Mitteilungen, Erg.-Heft 152–53, 1906). Af hans på islandske skrevne arbejder må nævnes *Landfrædissage*, I–IV, 1892–1904, en redegørelse for udviklingen af kendskabet til Islands geografi, hans rejsebeskrivelser i Andvari der blev samlet til *Ferðabók* i fire bind 1913–15, *Lýsing Íslands*, 1881 og senere udgaver, samt i fire bind 1908–10 og 1919–22, – en Islands geografi, og endelig *Árferði á Íslandi i 1000 ár*, 1916–17 der giver en fremstilling af vejrliget i Island på grundlag af de historiske kilder. Fra hans senere år stammer endvidere en beskrivelse af Islands fysiske geografi i *The Botany of Iceland* I,2, 1914 og hans posthumt udgivne, ovenfor nævnte bog om de islandske vulkaners historie. Ud over en biografi af hans svigerfar Pjetur Pjetursson (1908) har han skrevet en selvbiografi *Minningabók* I–II, 1922–23 = *Safn fræðafjelagsins* I–II.

T. hostede megen anerkendelse for sit arbejde. 1894 blev han æresdoktor ved Kbh. univ. og 1909 medlem af Videnskabernes selskab, ligesom han modtog belønningsmedaljer fra videnskabelige selskaber i London, New York, Paris og Stockholm og udnævntes til æresmedlem og korresponderende medlem mange steder. Han var præsident for det islandske litterære selskab 1905–11. Hans formue blev skænket til et legat til velgørende formål og fremme af naturhistoriske studier, især vedrørende Island. – Tit. professor 1902. – R. 1899. □ Buste af Rikarður Jónsson udst. 1920. Foto (Kgl. bibl.; Geol. mus. bil- ledsaml.).

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1894 143–47. *Minningabók* I–II, 1922–23 = *Safn fræðafjelagsins um Island og Íslandinga* I–II (erindr.). – V. Nordmann i *Naturens verden* V, 1921 441–43. Sigfús Blöndal i *Det nye nord* III, s.å. 208–11. O. B. Bogild og Finnur Jónsson i *Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl.* 1921–22 51–60. Bogi Th. Melsted i *Ársrit hins íslenska fræðafjelags* VII, 1923 1–78. Axel Garboe: *Geologiens hist.* i *Danm.* II, 1961 351–54. – *Papirer i Kgl. bibl.* Levnedberetning i *ordenskapitlet*.

S. A. Andersen*

Thorsen, Christian Johan, 1874–1962, redaktør. * 10.4.1874 i Fredsø, Lødderup sg., † 30.5.1962 i Ordrup, begr. Gentofte kgd. F: lærer, senere møllejer i Nykøbing M. Peder T. (1831–1914) og Else Serup (1834–1905). Ugift. Efter præliminæreksamen i Nykøbing M. 1890

og lærereksamen fra Gedved seminarium 1894 virkede T. som lærer i folkeskolen, senere en kort tid ved privatskoler, bl.a. Slomanns skole. Tillige var han nogle år beskæftiget ved kontorarbejde. 1901 brød han af, blev student, privat dimitteret, 1902 og cand.polit. 1906. Indtil 1912 arbejdede han som sekretær i Nordisk Livsforsikring af 1897 og studerede derefter forsikringsvirksomhed i ind- og udland gennem et par år. Hans senere virke inden for forsikringsvæsnets var i første række af litterær art, dels som redaktør af fagets førende tidsskrifter, *Assurandoren* 1915–39 og den danske afdeling af *Nordisk Forsikringstidsskrift* 1923–46, dels ved en række selvstændige arbejder. Som redaktør var han fornem, videnskabeligt indstillet ifølge anlæg og interesser. Ikke mindst i hans redaktørtid foregik fagets principielle diskussioner i *Assurandoren*. Blandt hans egne arbejder må fremhæves *Forsikringslæren i Hovedtræk*, I–II, 1914–15 (6. udg. 1960) som var den første i sin art her i landet og benyttet som grundlag for undervisningen i Købmandsskolens forsikringsskole; endvidere hans to undersøgelser for monopolkomiteen af 1919 *Forsikringsmonopol*, 1921, hans udmærkede, på første hånds studier byggende *Det kgl. oktr. Sø-Assurance Kompagni 1726–1926*, 1926, og *Den private Forsikringsvirksomheds Udvikling i Danmark 1914–30*, udg. af Københavns Brandforsikring 1931, hvori han skildrede verdenskrigens og efterkrigsårenes nydannelser på godt og ondt inden for dansk forsikringsliv sammenlignet med Norge og Sverige. Hans produktion omfattede desuden *Assurandørsocietetets årsberetninger* 1928–32, en del festskrifter for store forsikrings-selskaber og en lang række afhandlinger af principiel og historisk karakter i leksika, håndbøger og tidsskrifter, bl.a. nordiske fagtidsskrifter, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* og *Historisk Tidsskrift*. Hans interessesfære og virksomhed gjorde ham kendt og anset i alle de nordiske landes forsikringsverden.

T. deltog også i arbejdet i forsikringsvæsnets organisationer som leder 1919–22 af danske assurandørers statistiske bureau der tilstræbte en regulerende konsulentvirksomhed over for de nye selskaber i en tid da der endnu ikke var indført offentligt tilsyn med skadesforsikringen, og han var formand for bestyrelsen i A/S Assurandoren 1938–55. T. fremsatte tanken om oprettelse af assurandørernes pressebureau 1932 og sad i dets ledelse en halv snes år. Dets journalistkursus der ligeledes var hans idé, fik stor betydning for forsikringsvæsnets forhold til publikum. T. var medlem af forsikringsrådet 1932–49 og lærer ved Købmandsskolen 1914–19 og med afbrydelser

Thorsen, Chr.

ved Forsikringshøjskolen 1925–32. – R. 1936.
□Foto.

Harald Westergaard i Forsikrings-kongressen 28.3.1934. Oscar Lindholm i Dansk forsikrings-årbog XXXV. 1938 11–14. Kn. Christensen i Assurandøren LXVII. 1962 417f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.
*Jens Toftegaard**

Thorsen, Ejnar, 1890–1965, ingeniør.
* 19.12.1890 i Skovlund ved Vejen, Vejen sg., † 10.8.1965 i Harwich, begr. Hellerup kgd. F: konsulent Jens T. (1860–1950) og Neta Carstensen (1858–1937). ~ 28.12.1920 i Askov kirke, Vejen, med Meta Marie Petersen, * 24.3.1893 i Minnesota, USA, d. af direktør Niels P. (1860–1927) og Kirstine Lauridsen (1863–1944).

T. blev student 1910 fra Ribe katedralskole og cand. polyt. 1915. Han blev derefter ansat på en tegnestue i et ingeniørfirma hvor han var frem til 1917. Allerede i 1915 havde T. imidlertid under indkaldelse ved ingeniørtropperne sluttet venskab med Axel *Monberg. De besluttede 1917, efter at Monberg var vendt hjem fra nogle års ophold i Tyskland at tage til USA for der at få erfaring. Her opholdt de sig til slutningen af 1918. T. var bl.a. med til at bygge en ammunition-fabrik og deltog i et projekt i New Orleans' havn under ledelse af Panama-kanalens bygmester. 1919 grundlagdes ingeniør- og entreprenørfirmaet *Monberg & Thorsen*. Da det var meget småt med opgaver her i landet, og da man fik et tilbud om projektering af et pier-anlæg i New York tog T. kort tid efter igen til USA hvor han opholdt sig et halvt års tid. Først nogle år ind i 1920'erne kom virksomhedens gennembrud hvorefter omsætningen steg kraftigt. 1928 fik firmaet overdraget bygningen af Lillebæltsbroen, et projekt som i de følgende år frem til 1934 lagde beslag på en væsentlig del af kræfterne. Efter at Monberg & Thorsen havde fået opgaven indgik det i et konsortium med en række tyske firmaer om dens udførelse med Monberg & Thorsen som det administrerende firma og med T. som den der på arbejdspladsen ved Snoghoj stod for den praktiske ledelse af arbejdet. I løbet af 1930'erne kom Monberg & Thorsen også til at arbejde i udlandet, og efter anden verdenskrig fik virksomheden, der 1937 var omdannet til aktieselskab, efterhånden opgaver over hele verden. Mens det især var Monberg der tog sig af de udenlandske forbindelser blev T. væsentligt engageret i dansk organisationsliv. Han blev 1935 medlem af bestyrelsen for Entreprenørforeningen og var 1940–55 dens formand. 1941 blev han medlem af Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse, af dens forretningsudvalg 1949 og 1955–60 var han arbejdsgiverforeningens for-

mand; derefter blev han æresmedlem af foreningen og livsvarigt medlem af dens repræsentantskab og hovedbestyrelse, bl.a. fordi man ønskede fortsat at benytte sig af hans store erfaring og forhandlingsevne der især var kommet til udtryk ved de vanskelige overenskomstforhandlinger 1953 og 1958. T. var også fra 1956 til sin død medlem af Industrirådet. Endvidere sad T. i en række erhvervsvirksomheders bestyrelse. Til knytning til sin fodeegn bevarede han bl.a. gennem formandsposter i A/S Vejen Trælasthandel og A/S Phonix Tagpap og Vejmaterialer. 1928 var T. sammen med sin ven Sigurd Dyrup og Monberg med til at starte lak- og farvefabrikken S. Dyrup og Co. A/S, og han var siden da medlem af dette selskabs bestyrelse og senere også af bestyrelsen for det i 1953 dannede selskab A/S Farve- og Lakfabrikken S. Dyrup & Co. Det kan nævnes at S. Dyrup & Co. i 1932 fik leverancen på malingen til Lillebæltsbroen. Af andre bestyrelser T. sad i kan nævnes Kobenhavns Kul og Koks Kompagni, Nordisk Mineselskab og Codan Gummi. Han var endvidere 1945–52 medlem af revisionsudvalget for tyske betalinger og medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1930. DM. 1935. K. 1955. K. 1960. □Flere tegn. af Jørgen Aabye, 1955 (Kgl. bibl.). Foto.

[Ejnar Black:] Monberg & Thorsen 1919–49, 1949. Borsen 13.8.1965. Sv. Heineke i Arbejdsgiveren LXVI, s.å. nr. 14. Tidsskr. for industri, s.å. 323.

Chr. R. Jansen

Thorsen, Georg Arthur Lawsha, * 1916, fabrikant. * 7.3.1916 i Kbh. F: civilingeniør, senere chefindingeniør George Arthur Lawsha († 1916) og oldfrue Kristine Thorsen (1881–1951). ~ 24. 2.1942 i Frederikshavn (b.v.) med Gudrun Elise Harriet Petersen, * 18.9.1917 i Fausing, d. af skomagermester Søren Holger P. (1881–1961) og Nicoline Nielsine Rasmussen (1874–1925). T. er opvokset i Frederikshavn og var efter sin skolegang beskæftiget ved landbruget. Efter en rygskade måtte han dog opgave dette erhverv og blev derefter først hotelkarl og 1940 indehaver af en kaffebar i Frederikshavn. Samtidig gik han i slutningen af 1930'erne ind i fiskeribranchen idet han med økonomisk succes investerede i fiskekuttere samt filet- og fiskemelsproduktion. Under krigen befordrede han på sine kuttere mange flygtninge til Sverige, men hans handelsforbindelser med tyskerne medførte, at han efter krigen måtte begynde på bar bund. Med sine uomtvistelige handels- og opfindertalenter kom han dog fra slutningen af 1940'erne igen økonomisk på fode. En tid samarbejdede han med Karl *Kroyer om produktion af trykkogere og stege-

pander, men slog sig for alvor igennem efter at han 1952 begyndte en produktion af stålvaske, baseret på en ny – og langt billigere – fremstillingsmetode. I løbet af få år blev hans hastigt voksende fabriksvirksomhed i Århus forende på området såvel i Danmark som i Vesteuropa og USA hvor der blev etableret en række licensfabrikker. Senere optog han med succes produktion af færdige køkkenelementer og – ligeledes efter en nyudviklet og langt billigere produktionsmetode – radiatorer, og også på dette område blev virksomheden kraftigt udvidet ved oprettelsen af licensfabrikker og salg af patentrettigheder til udlandet. Sideløbende med fabriktionsvirksomheden foretog T. store opkøb af jord i byudviklingsområder og fra slutningen af 1960'erne beskæftigede han sig især med byggegningsprojekter og boligbyggeri i såvel Danmark som Vesttyskland. Den økonomiske krise i 1970'erne har dog forårsaget betydelige indskrænkninger og tab i såvel disse aktiviteter som i hans øvrige virksomheder af hvilke flere har måttet afvikles. T.s virksomhed har været karakteriseret af en utrættelig fantasi og opfindervirksomhed der også har resulteret i flere fejlslagne projekter, bl.a. om produktion af elbiler og etablering af olieforsyningsanlæg. Med megen sans for reklame har han forstået at skabe sig et image som den self-made og uimponerede jyske fabrikant og handelsmand „i træsko og uden slips“. □Foto.

Interview i Demokraten 25.1.1955. – Børsen 21.8.1969. L. Ottensten i Weekendavisen 3.9.1982.

Erik Korr Johansen

Thorsen, Peder Goth, 1811–83, filolog, bibliotekschef. * 7.8.1811 i Varde, † 6.5.1883 i Kbh. (Holmens), begr. i Varde. F: handelsmand Thor T. (1785–1848) og Cathrine Elisabeth Goth (1784–1850). ~ 19.8.1848 i Varde med Anne Caroline Debel. * 5.9.1814 i Varde, † 18.12.1894 sst., d. af sadelmager Jens Nielsen D. (ca. 1786–1819) og Johanne Catharine Poulsen (ca. 1789–1872, ~ 2° 1825 med købmand i Varde Knud Christensen, ca. 1793–1869).

Indtil sit 15. år blev T. undervist privat og kom derefter til katedralskolen i Ribe hvorfra han dimitteredes 1828. Ved siden af sit hovedstudium, teologi, drev han sproglige og litteraturhistoriske studier og blev allerede 1832 cand.teol. og fik 1833 ansættelse ved universitetsbiblioteket, 1839 udnævntes han til 1. underbibliotekar, og 1848 efterfulgte han J. N. *Madvig som bibliotekets chef, et embede han beklædte i 32 år. I det lange tidsrum faldt flere vigtige begivenheder, først og fremmest flytningen af biblioteket fra Christian

IVs store bibliotekssal i Trinitatis kirke til J. D. *Herholdts bygning i Fiolstræde. Det forberedende arbejde vedrørende nybyggeriet var foregået i en komité som, uden tvivl på Madvigs initiativ, var nedsat 1852, og hvoraf T. var medlem, men det er sikkert meget begrænset hvor stor indflydelse han fik med hensyn til bedømmelse af de forslag der indkom efter arkitektkonkurrencen 1855–56. Arbejdet med den store flytning af biblioteket og dets indretning i den nye bygning samt med indlemmelsen 1862 og 1868 af henholdsvis den polytekniske læreanstalts bibliotek og hovedparten af det Classenske bibliotek var lagt i hænderne på to aktive underbibliotekarer Jacob *Hannover og Hans Gundorph der fra 1863 blev bistået af T.s efterfølger som bibliotekets chef, S. *Birket-Smith. Denne har udtalt en meget hård dom om sin forgængers indsats som bibliotekar, men T. viste dog ved visse lejligheder et fordomsfrit syn på tidens biblioteksproblemer og fik i sine sidste år gennemført en særbevilling til en større katalogreform. Han fik også 1861 approberet et nyt reglement der åbnede biblioteket for „alle, der søge Kundskaber“, og med sin venlighed, hjælpsomhed og sit litteraturkundskab ydede han mange yngre forskere værdifuld bistand således som det er bevidnet af mænd som A. D. *Jørgensen, Oluf *Nielsen, Johs. *Steenstrup og nordmanden M. Birkeland. Givet er det dog at T.s sidste embedsår var præget af en vis passivitet og af at han efter eget sigende „vidste sig fri for utidig Lyst til Forandring“.

T.s navn som videnskabsmand er særlig knyttet til to arter minder fra vor fortid, provinslovene og runestenene. T. havde været medstifter af det nordiske litteratursamfund (1847) og han udgav for dette *Valdemars sællandske Lov, Eriks sællandske Lov og Skånske Lov*. 1852–53; endvidere udgav han på det slesvigske ministeriums foranstaltning *Valdemar II.s jydsk Lov*, 1853 og *De med Jydsk Lov beslægtede Stadsretter*, 1855. Disse udgaver er fortjenstfulde ved deres nøjagtige gengivelse af de formentlig ældste og bedste håndskrifter, men de kan naturligvis ikke, til trods for de mange historiske og litteraturhistoriske oplysninger hvormed de indledes, måle sig med de videnskabelige udgaver af landskabslovene m.v. som sprog- og litteraturselskabet har foranstaltet i 1900-årene. – På en tid da der ellers vistest ringe forståelse af runemindesmærkernes betydning slog T. til lyd for en bedre beværgning af dem og skrev også enkelte afhandlinger om dem (bl.a. 1839 om Sønder Vissingstenen, den første monografi på dansk over en runesten). Sit store livsmål, at få samtlige runestene afbildede og udgivne, nåede han dog ikke. Men det er T.s for-

tjeneste at han fik den arkæologisk interesserede unge tegner J. Magnus *Petersen til at rejse landet rundt for at opsøge og aftegne alle kendte runestene, en opgave han løste på forbilledlig måde, hvorfor også runologerne Georg *Stephens og Ludv. *Wimmer anvendte ham ved udgivelsen af deres runeværker. Først 1864 kunne T. offentliggøre 1. afdeling af *De danske Runemindesmærker* som omhandler de slesvigske runestene. Det var et fortjenstfuldt værk, selv om mange sproglige forklaringer ikke var tilfredsstillende. Ved sine gode afbildninger var det lærerigt for runestudiet, og det indeholdt historiske undersøgelser af betydning (således om Sven Tveskæg og hans tid). Men synderlig videre nåede T. ikke; den anden afdeling *Jyllands Runemindesmærker tilligemed Meddelelser om alle Øernes I–II*, 1879–80 indeholdt foruden afbildninger kun en kortfattet tekst. Derimod vandt han megen anerkendelse ved sin fotolitografiske udgave af *Codex Runicus*, 1877 og det som tillæg dertil trykte arbejde *Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale*, 1877.

1866–82 var T. forstander for Danske selskab for fædrelandets historie og sprog (han var blevet medlem 1852) og dette tidsrum i selskabets historie var karakteristisk derved at selskabet ved siden af fortsættelsen af Danske Magazin efter T.s initiativ lagde vægt på at udgive bevarede brevsamlinger fra middelalderen, således „Ribe Oldemoder“ (udg. ved O. Nielsen 1869) hvor det rigtige princip anvendtes at trykke optegnelserne af de enkelte hænder med forskellig sats, Dueholms Diplomatarium (ved O. Nielsen, med en forerindring af T., 1872), Diplomatarium Viberense (ved A. Heise, 1879); endvidere P. Laurentsens Malmøbog (ved H. F. Rørdam, 1868) samt Lvdvs de Sancto Kanuto dvce og De tre ældste danske Skuespil (ved S. Birket-Smith 1868 og 1874). T. lod også Anders Sunesens Hexaemeron trykke, men denne udgave udkom aldrig. T. var – hvad også de bevarede samlinger af hans papirer viser – ingeniørlig uden ideer og interesse for sit arbejde, men han hemmedes af et svageligt helbred og en med årene tiltagende ubesluttsomhed. 1863 blev T. medlem af Videnskaberens selskab og var medlem af dets regestakommission. Ved universitetets jubelfest 1879 blev han dr.phil.h.c. – Tit. professor 1853. Etatsråd 1880. – R. 1859. □ Mal. af A. Hunæus, 1845. Tegn. af Chr. Bayer (Fr.borg). Træsnit 1880 og 1883. Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400-årsfest promoverede doktorer, 1879 120–25. – O. Nielsen i Ill. tid. 27.5.1883. Johs. Steenstrup: Historie-skrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.VI, 1899–1901 596f. Magnus Petersen:

Minder fra min virksomhed, 1909. S. Birket-Smith i Ex bibliotheca univ. Hafniensis, 1920 4f. Sv. Dahl: Univ. bibl.s bygninger gennem tiderne, 1932. Lis Jacobsen og E. Moltke: Danm.s runeindskrifter. Tekst, 1942 1089. P. Birkelund i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IV, 1980. – Papirer i Kgl. bibl.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Thorsen, Peder Kristian (ved dåben Christian), 1851–1920, filolog. * 28.10.1851 i Sejerby på Sejerø, † 23.8.1920 i Horsens, begr. i Ballerup. F: husmand Jens Peder T. (1830–1907, ~ 2° 1868 med Christiane Sørensdatter, 1843–84) og Dortha Cathrine Christiansdatter Friis (1822–62). Ugift.

Efter konfirmationen kom T. til søs som skibsdreng og kok, blev derefter møllersvend hjemme på Sejerø, kom 1872 på Gedved seminarium hvor han drev dialektstudier blandt sine (især jyske) kammerater, tog 1875 lærereksamen og blev privatlærer i Kisum ved Skive hvor han hørte det rene vestjyske mål omkring sig, 1877 endtlærer i Pedersker på Bornholm hvor den held afvigende østdanske dialekt vakte hans interesse. På Bornholm lærte han sig også sprog som tysk og latin, under sommerferiekursus i Kbh. tillige oldnordisk. „Mit Liv skal herefter være viet Sprogstudiet“, skriver han på denne tid i et af sine breve. 1881 afbrød han virksomheden som folkeskolelærer og rejste tilbage til Kbh. hvor han tog studentereksamen 1883. Med Vilh. *Thomsen, Ludv. *Wimmer og Karl *Verner som sine universitetslærere forberedte han sig til magisterkonferens i nordisk filologi (mag.art. 1890), samtidig med at han i en talrig kreds af fagfæller (F. *Dyrlund, Dines *Andersen, Chr. *Blinkenberg, Axel *Olrik, Kr. *Nyrop, Otto *Jespersen) og som alumnus på Valkendorfs kollegium (1887–92) ansøgedes til og modnedes i sprogvidenskabelig forskning. Med understøttelse på finansloven og fra Carlsbergfondet og med forskellige småindtægter som lærer på sommerferiekursus, som udgiver af Søbys retskrivningsordbog (fra 4. udg. 1904) m.m. levede T. i Kbh. (fra 1907 med bolig i Ballerup) et frit studieliv, uden nogen embedsgerning, med en originals beskedne fordringer, arbejdende spredt, men ihærdigt, om end tidligt hæmmet af en sygdom (sukkersyge) der i stadig tiltagende grad nedsatte hans arbejdssevne.

Dialektstudierne afsatte arbejder som *Bidrag til norrøjysk Lydlære*, 1886 der rummer det blandt jyder indsamlede dialektmateriale, og *Sprogarten på Sejerø*, 1894, en fyldig og på intimt kendskab hvilende skildring af fødeøens mål, T.s dialektologiske hovedarbejde. Hertil slutter sig en række større eller mindre afhandlinger om bornholmsk, mønsk og navnlig sønderjysk, ofte med

sprogteoretiske betragtninger og indgående behandling af de kulturelle og historiske udviklingsvilkår. En dybtgående og original undersøgelse af forholdet mellem vestjysk og østjysk findes i Gedved seminariums jubilæumsskrift 1912 under titlen *Den berømteste Dialektgrænse i Danmark*. – Allerede før midten af 1890'erne havde T. dog ladet dialektstudierne træde i baggrunden for et historisk studium af rigssproget og sprogteoretiske betragtninger der førte ham til et meget selvstændigt, kritisk syn på sprogvidenskabens metoder og resultater, med fremhævelse af de helt forskellige vilkår, hvorunder „primær“ (umiddelbar) og „sekundær“ sprogtilegnelse finder sted – hos hhv. børn og voksne. Skønt hans skepsis over for de gængse sprogvidenskabelige teorier og metoder var stærkere end hans tro på selv at have fundet de nye og rette hævdede han sine standpunkter og sin kritik med en styrke og ensidighed der til en vis grad isolerede ham i fagkredsen, men som ved hans æggende, næsten græsk-klassiske samtaleform virkede ansporende og vækkende på yngre fagfæller hvem han altid redebøn søgte at føre frem til selvstændig iagttagelse og vurdering. Den sprogteoretiske del af T.s studier vil man navnlig møde i afhandlingerne *Glidning og spring i sprogomdannelsen*, 1894 og *Sprogforandringer*, 1909, i festskrifter henholdsvis til Vilh. Thomsen og Ludv. Wimmer.

En menneskealder igennem arbejdede T. på en stort planlagt ordbog der skulle rumme vort sprogs ord – især de ganske almindelige og nu brugelige – fra deres første litterære fremtræden og med deres tidligste brug og betydning, og som således skulle vise vort litteratursprogs opståen og udvikling, især i tidsrummet 1500–1700. Spredt virksomhed på flere felter og tiltagende sygelighed sinkede dette arbejde hvis bevarede resultater kun blev store seddelsamlinger der nu (sammen med en del breve) findes i Det kgl. bibliotek. En betydelig samling efterlavede breve, der udgaves efter hans død, giver mere levende end afhandlingerne et billede af den gamle sokratiske sprogfilosof, den fine og vise almuemand, den ærlige og djærve sandhedssøger og sandhedssiger. □Foto. – Mindesten ved Ryomgård realskole.

P. K. T.: Afhandl. og breve. udg. J. Byskov og Marius Kristensen I–III, 1927–30. – Marius Kristensen i Fra Rask til Wimmer, 1937 123–31. – Papirer i Kgl. bibl.

Johs. Brøndum-Nielsen*

Thorsen, Julius Peter, 1872–1947, lokalforsker. * 8.7.1872 i Nylarsker sg., † 18.3.1947 i Pedersker, begr. sst. F: husmand Niels T. (1843–1924)

og Kristine Kofoed (1848–1925). ~ 28.11.1902 i Pedersker med Laura Mathea Madsen, * 10.1.1874 i Pedersker, † 4.12.1948 sst., d. af bolsmand Jens M. (1842–1903) og Ane Kristine Jørgensen (1841–1930).

T. lærte tidligt at læse og kom i skole inden sit fyldte sjette år. Der var få bøger i hjemmet, men han læste hvad der kom inden for hans rækkevidde, skønlitteratur såvel som lærebøger i forskellige fag. Allerede i drengedårene sammenlignede han ivrigt hvad han så i naturen med hvad læsningen fortalte ham. En begavet almuemand, Jens Hansen Kjøbek, bibragte ham den første viden om hjemstavnsens geologi og historie, viden som han havde fra selvsyn og mundtlig overlevering. T. begyndte som dreng at samle forsteninger; efter konfirmationen søgte han gennem udstrekt læsning at bringe sammenhæng i sin spredte viden. Boglig uddannelse var der ikke råd til; han gik ind i det anstrengende landbrugsarbejde, fra 1902 som husmand i Pedersker. Ved at indsamle forsteninger til Bornholms museum kom han i forbindelse med fagfolk på geologiens område; de blev opmærksomme på den mærkelige husmand, hvis lokalkendskab og videnskabelige dømmeevne de ofte drog nytte af; til gengæld lyttede T. ivrigt til hvad de fortalte. Skønt det daglige arbejde lagde stærkt beslag på ham læste han stadig meget; i 40 års alderen lærte han sig tysk og senere en smule engelsk for at kunne følge med i den videnskabelige litteratur. Længe før han udgav noget var han kendt som „Danmarks lærdeste bonde“ og søgt som rådgiver af geologer og arkæologer der gæstede Bornholm. Fra 1930 begyndte han at offentliggøre resultaterne af sine forskninger, dels i lokale publikationer, bl.a. Jul paa Bornholm, dels i selvstændige skrifter (*Vor Hjemstavn*, 1931, *Fra Sydbornholm*, 1934, *Langs Østkysten*, 1939). Disse bøger består af småafhandlinger om geologiske og navnlig arkæologiske enkeltheder, iagttaget i marken, samt af træk af bornholmsk almuekultur fra T.s barndom. En samlet fremstilling af *Bornholms Forhistorie*, 1938 viste T. som fortrolig med sit fags nyeste resultater. – T.s styrke var hans iagttagelsesevne forenet med sober dommekraft der ledte ham uden om de fantastier autodiakter ellers ofte forfalder til. En sund ligevægt mellem læsning og iagttagelse prægede grundlaget for hans opfattelse af hjemegnens natur og fortidsminder. Inden for alle områder af sine fag sad han inde med specialistens viden i forening med et lokalkendskab der næppe havde sidestykke. □Mal. af Bertel Hansen-Svaneke, 1930 (Bornholms mus.). Tegn. af Acton Friis, 1936. Radering af Ernst Køie, 1942. Foto.

Thorsen, Peter

Småaafhandl. om Bornholm til Peter Thorsen, 1942 (heri T.s selvbiografi og bibliografi). – Chr. Stub-Jørgensen i Jul på Bornholm XV, 1947 5–8.

Christian Stub-Jørgensen

Thorsen, Svend, 1895–1971, redaktor, forfatter. * 28.1.1895 i Viby, Århus, + 21.11.1971 i Hellerup, begr. Mariebjerg kgd. F: gårdejer Peter August T. (1862–1937, ~ 1° med Rasmine Nielsen, 1866–91) og Severine Kristensen (1871–1944). ~ 17.12.1922 i Kolding med Annemarie Nissen. * 22.7.1898 i Logumkloster, + 11.10.1979 i Gentofte, d. af gæstgiver Claus N. (1866–1959) og jordemoder Anne Marie Egtved (1856–1933, ~ 1° Madsen).

T. var af grundtvigsk bondeslægt og fødtes i det åndeligt levende Viby sogn ved Århus, Lars *Bjornbaks gamle virkested, men det var Lyngby ved Kbh. der blev hans „hjertes hjem hernede“ efter at han som dreng var flyttet med familien til Gammelosegård nær Kgs. Lyngby. Her gik han i Hans Thyssens private mellem- og realskole og fik 1914 studentereksamen fra universitetet. Året efter tog han filosofikum men opgav videre studier og begyndte 1916 journalistisk virksomhed ved et pressebureau i Kbh., ansattes 1917 på det radikale Roskilde Tidende og kom 1919 til det ligeledes radikale Holbæk Amts Venstreblad. I vinteren 1920–21 var han på Askov højskole og mødte inspirationer og personer der fik stor betydning for ham. således historielæreren Hans *Lund og højskoleammeraten, det senere politiker Thorkil *Kristensen. Genforeningen rykkede grænselandsproblemerne særlig stærkt frem i skolens liv, hvad der kom T. til gavn da han umiddelbart efter Askovopholdet blev medredaktør af det nystartede radikale Sønderjysk Dagblad i Haderslev. Her blev han kun et års tid men det blev et afgørende år: han fik sit forstehandsforhold til Sønderjylland, og han mødte den sønderjyske pige der 1922 blev hans kone; hendes far var bladets meddeler i Oksenvad. Fra 1922 virkede T. i Kbh., indtil 1927 som medarbejder ved Det radikale venstres korrespondancebureau (afbrudt af et ophold på journalistikolen ved Londons universitet 1924) og 1927–33 som venstrebladet Fyns Tidendes hovedstadsredaktør. Men T. var næppe den fødte reporter, han savnede robustheden. Da han 1933 blev protokollsekretær i folketinget kom han imidlertid på sin rette hylde. Stillingen gav ham mulighed for på nærmeste hold at følge det parlamentariske liv, og han beholdt den til 1962, idet han dog 1937–39 var uden for nummer som pressekonsulent for valutacentralen. Desuden var han 1943 (da tyskerne satte rigsdagen ud af spillet)–46 medredaktør – i praksis lederskribent – ved

Østsjællands Folkeblad og 1955–62 dansk redaktør af Nordisk Råds tidsskrift Nordisk Kontakt. Endelig havde han 1950–65 tilknytning til Politiken som kronikor. Efter afskeden fra folketinget kunne han samle sig helt om sit forfatter-skab, med økonomisk støtte fra tinget og pensionsforsikringsanstalten.

I så godt som hele sin produktion bevægede T. sig inden for tre store emnekredse: vor politiske historie under folkestyret, genforeningsprocessen med de hjemvendte sønderjyders politiske og folkelige integration i kongeriget, og den danske presses udvikling. Her var T.s synsvinkel bestemt af at han primært opfattede aviserne som bærere af den offentlige – navnlig politiske – meningsdannelse. Det danske folk i dets selvstyre, fra den spirende opinion over de politiske partidannelser til de parlamentariske institutioners arbejdsformer, blev således hovedmotivet i T.s samlede værk. Dets helhedspræg understreges af den fortællende stil der med sine billeder og associationer formidler en holdning, et temperament og engagement så levende at fortællingen kan lofte sig til kunst, hyppigst i de politikerportrætter hvor T. bruger stof fra personlig oplevelse – hvad der i øvrigt giver dem selvstændig historisk værdi. Overhovedet havde det menneskelige, det psykologiske moment i historieforløbet hans egentlige interesse. Han pointerer i sin fremstilling begivenhederne indtil det dramatiske, standser gerne op ved historiens bevægende højdepunkter og citerer fra sine flittige læsning af lyrik. Overalt slår hans humor igennem – som når han kalder venen Thorkil Kristensen „denne puritaner der synes forlængst at have pålagt sig selv samtlige direkte og indirekte skatter, endda med et forlystelsestillæg på ti pct.“. Stik imod det indtryk læseren får skrev han brydsomt og under megen sved, sad bestandig „krumsluttet ved skrivebordet“. Hans radikale standpunkt spores ofte i forfatterskabet. Han fandt i dansk radikalisme en afbalanceret sans for frihed, moderation og social forpligtelse som harmonerede med hans eget grundlæggende samfundsinstinkt. Men partipolitisk dogmatik lå ham fjært. I forsværsspørgsmålet var han erklæret tilhænger af Danmarks Nato-medlemskab, og han var modstander af det rene etkammersystem som gennemførtes i 1953. Et skridt fra iagttagerens til aktørens rolle tog T. da han 1957 opstillede som folketingskandidat i det konservative Gentofte; men det var en sikker dumpekreds. skridtet var symbolsk. Bredere og dybere end det partipolitiske engagement mærkes dog i hans værk kærligheden til og troldbundetheden af selve folkestyret. Han var en lidenskabelig udforsker af spillet mellem de stridende interessers talsmænd. Hans

urderinger var som oftest indfølede og nuancerede, han karakteriserede hellere end han dømte. Direkte og indirekte blev han i sine arbejder agitator for selve demokratiets idé og dets institutioner, og det er vel den dybeste årsag til at han skønt embedsmand i folketinget offentligt kunne kommentere dets liv og personer så vedholdende. Gennem de mange års virke på Christiansborg blev han en institution i huset og trods en noget excentrisk fremtræden der ikke var uden arrogance og krukkeri mødt med respekt og tillid. Uden støtte på mange måder fra tingenes skiftende formænd og præsidier ville hans forfatterskab ikke være blevet så omfangsrigt. Det fik megen anerkendelse fra historikere af profession, dog isprængt beklagelse over noget vist „uvidenskabeligt“ i hans arbejdsform: „Han hørte ikke til faghistorikerlavet. Hverken i oplæring eller samvær. Det var en begrænsning hos ham at han ikke brugte andre kilder end de trykte og mundtlige. Man kunne også i hans bøger savne noter, henvisninger og registre. Men aldrig indlevelse og overblik. Han var frimester“ (Roar *Skovmand).

T. begyndte forfatterskabet som medredaktør af tre samleværker om sønderjydernes livsvilkår i årene fra krigsudbruddet 1914 til genforeningen 1920: *De fire onde Aar*, 1933 om verdenskrigen (red. sammen med Ingeborg Refslund Thomsen, datter af den af T. højt beundrede H. P. *Hanssen) og *Paa Vej til Danmark*, 1935 om overgangsårene 1918–1920 samt *Tiende Februar*, 1939 om genforeningsåret (begge redigeret sammen med Nicolai Svendsen). Han leverede selv bidrag til bøgerne og skrev desuden *Lunets sønner*, *Kanonér Filskovs Bedrifter – og andre sønderjydske Historier*, 1937 med småberetninger i Soldat Svejk-stil om filfig dansk modstand mod de tyske magthavere. 1935–37 tog T. en serie interviews med kendte sønderjyder til tidsskriftet *Tilskueren*; de kom i bogform 1971 under titlen *Når en grænse falder. Røster fra genforeningstiden*. Hans bøger om genforeningen omfatter yderligere *Fra Genforeningstiden. Konge og Hær*, 1952 („Konge og hær var i Sønderjylland i tiden 1920–40 begge store genforeningsfremmende kræfter, stærkest kongen“), *Fyrre år med Danmark. Træk af den folkelige genforenings historie*, 1960 (nok lidt tilfældigt udvalgte træk) og *Delt efter anskuelse. Den politiske partidannelses forløb i Sønderjylland efter genforeningen 1920*, 1970 (udsendt af folketinget i 50-året for genforeningen. Fremstillingen slutter 1940 da „den egentlige genforeningstid“ efter T.s opfattelse endte). – I det store samleværk *Danmarks Kultur ved Aar 1940* anslog T. med to bidrag hovedtemaerne for sit øvrige forfatterskab: om rigsdagen i I, 1941

og om pressen i VI, 1942. Som pressehistoriker var han banebrydende med *Den danske Dagspresse I–II*, 1947–51, den første større samlede fremstilling af dansk presses udvikling helt op til midten af det 20. årh. Da de to bind udkom var ganske vist de forskydninger allerede i gang som på få år skulle ændre dansk presses karakter totalt, men værket beholder for væsentlige deles vedkommende sin værdi, ikke mindst pga. karakteristikkerne af de store journalister. En forkortet engelsk udgave, *Newspapers in Denmark* udkom 1953.

T.s almenpolitiske forfatterskab tog fart fra 1947 da han udsendte *Danmarks Rigsdag* om rigsdagen som arbejdsplads, letlæst men fyldt af oplysning og atmosfære. Ved grundlovsjubilæet 1949 udgav rigsdagens præsidium bogen i særudgave i rekordoplæg. Til det af statsministeriet og rigsdagspræsidiat i anledning af jubilæet udgavne gigantværk *Den danske rigsdag 1849–1949* forfattede T. to længere artikler til bd. III, 1950: *Partisystemets gradvise udvikling og Rigsdagen og pressen*. 1953 udsendte han *Folkets veje* om „de politiske kræfters strøm fra tiden før junigrundloven indtil tiden efter den tyske besættelses ophør og den nye forfatnings vedtagelse“. 1953-grundlovens forhistorie var emnet for en anden bog T. udsendte s.å.: *Den tredje junigrundlov* hvis enkeltafsnit var tidligere kronikker. Andre udvalgte af hans kronikker med politiske emner foreligger i samlingerne *Kuling over Christiansborg*, 1955, *Mennesker i politik*, 1962 og *Folketinget i nærbillede 1950–1970*, udgivet 1974 af Udgiver-selskab for Danmarks nyeste historie ved Roar Skovmand og Leif Thorsen. – *Danmarks folketting. Om dets hus og historie*, 1961 (engelsk særudgave 1962) meddeler træk af den politiske historie med udgangspunkt i arkitektur, maleri og udsmykning. T. døde under udarbejdelsen af et stort værk om de danske regeringsmedlemmer i folkestyrets første hundredår, indtil den tredje junigrundlov. Værket der blev udgivet af pensionsforsikringsanstalten i anledning af dens 50 års jubilæum og i samarbejde med folketingets præsidium har overvejende personalhistorisk karakter men med „det almindelige politiske forløb som baggrundstæppe“. Han nåede at skrive *De danske ministerier 1848–1901*, 1967 og *De danske ministerier 1901–1929*, 1972. Værket blev fuldført af Tage *Kaarsted (De danske ministerier 1929–1953, 1977). – Uden for sin skribentvirksomheds hovedveje forfattede T. en række lejlighedsskrifter bl.a. om privatfunktionærernes pensionsforsikring (1942 og 1967) og Den danske andelsbank (sammen med A. Axelsen Drejer, 1950). – T. belønnedes med Den Hielmstjerne-Rosencroneke prismedalje 1952, Det danske

Thorsen, Svend

akademis Alexander Foss-pris og pressens lønningsfonds hædersgave 1968, Ingenio et arti i guld 1970 og G. E. C. Gads fonds hædersgave 1971. – Han var medlem af repræsentantskabet for A/S. Pensionsforsikringsanstalten og sad i bestyrelsen for Dansk pressehistorisk selskab. □Tegn. af Carl Jensen, 1955. Foto.

Interview i Aftenbl. 16.4.1957 og Politiken 18.4. s.å. – Politiken 27.1.1955 og 23.11.1971. Berl. tid. 28.1.1955. Information 23.10.1963. Morten Kamphövener i Pressehist. årbog 1972, 1973 163–71. Roar Skovmand i S. T.: Folketinget i nærbillede, 1974 9–18 (heri også for-tegn. over T.s aviskronikker 286–95).

Verner Jespersen

Thorson, Edvin Marius, 1816–89, forfatter, oversætter. * 7.6.1816 i Skanderborg, † 8.4.1889 på Frbg. (Solbjerg), begr. sst. F: amtsstuefuldmægtig, forligskommissær Niels Henrik T. (1790–1859) og Evensine Margrethe Strøm, 1796–1875). Ugift.

T. blev student fra Viborg katedralskole 1835. Han studerede ved Kbh.s univ., først jura, senere sprog – bl.a. italiensk hvorfra han 1843 oversatte Ugo Foscolos Werther-roman *Jacopo Ortis's sidste Breve* – men særlig slaviske sprog: russisk, polsk og tjekkisk. Med offentlig understøttelse rejste han 1857–58 til Tjekkoslaviet, var i Kraków og Lwów (Lemberg) og besøgte de slaviske områder i Ungarn, blev 1860 ansat på Det kgl. bibliotek hvor han virkede i den udenlandske afdeling til 1885. T. der gennem årene udfoldede en livlig skribent- og udgivervirksomhed var grebet af 1840ernes nationalliberale ideer – en artikel om *De skandinaviske Sympathier* i Kjøbenhavns-Posten blev 1844 beslåglagt, ligesom den første og sidste (samme sted og samme år) *Nogle Bemærkninger om russiske Forhold*, led denne skæbne. I For Literatur og Kritik skrev han den første skitse af slavisk litteratur på dansk *Kort historisk Skitse af de slaviske Literatur- og Sprogforhold* II, 1844. Men det er som den første flittige oversætter af slaviske litterære værker til dansk han huskes. Han lagde ud med A. Pusjkins fortælling *Capitainens Datter*, 1843, fulgt af tjekken J. K. Tyls *Søstrene*, 1844 og russeren M. N. Zagoskins *En Aften ved Khopér*, 1855. S.å. udgav T. *Udvalg af den slaviske æsthetiske Literatur* hvor der foruden en fortælling af Zagoskin var en oversættelse af en af Vladimir Dals kosak-fortællinger, en historisk roman af polakken M. Grabowski, en landsbyhistorie af tjekken F. Pravda og de to klassikere N. M. Karamzins *Øen Bornholm* og Pusjkins Ligkistefabrikanten. Året efter kom M. J. Lérmonovs *Vor Tids Helt*, som gjorde et sådant indtryk på den unge Georg Brandes, og s.å. oversættelsen af N. V. Gógols

gennembrudsværk *Aftener paa en Gaard i Nærheden af Dikanjka*. Denne fik titlen *Gogol's samlede Værker*, men blev ikke fulgt op. Det synes som om manglen på interesse for russisk litteratur her i landet satte en stopper for hans videre virke som oversætter. T. var også interesseret i den nye amerikanske litteratur; 1856–57 udkom R. W. Emersons forelæsninger og H. W. Longfellow's prosaværker I–II. T., der 1857 blev medlem af Det kgl. nordiske oldskrift selskab, oversatte en række artikler om slavisk arkæologi. I *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1858 kom de fra polsk oversatte *Depecher fra den polske Legation i Kjøbenhavn i Tidsrummet fra 26. Marts 1791 til 13. October 1792*, udg. som særtryk 1859. Fra 1858 var T. korresponderende medlem af K.K. lærde selskab i Kraków, fra 1861 æresmedlem af Kongeriget Bøhmens Musæums arkæologiske Sektion. □Foto.

Dansk-russiske forbindelser gennem 500 år, red. Erik Dal, 1964 66f. K. F. Plesner: Dsk. bogsamlere, 1957 130–32.

Carl Stief

Thorson, Gunnar Axel Wright, 1906–71, zoolog. * 31.12.1906 på Frbg., † 25.1.1971 i Helsingør, begr. Frbg. kgd. F: repræsentant Charles Ulrich Marius T. (1876–1944, ~ 2° med Karen Kirstine Dragheim, 1884–1955) og musikpædagog Astrid Sigrid Ellen Gjertsen (1878–1964). ~ 23.12.1940 i Kbh. (Frue) med cand.mag. Ellen Johanne Gudrun Jørgensen, * 23.10.1911 i Kbh., d. af bankbud Valdemar J. (1877–1928) og Marie Vilhelmine Frederikke Hansen (1873–1940).

Allerede som barn interesserede T. sig brændende for zoologi, og i gymnasieårene lærte han C. G. Joh. *Petersen at kende og blev sporet ind på de senere studier af de marine dyresamfund. 1925 blev han student (Skt. Jørgen) og 1930 mag.scient. 1931–32 deltog han med basis på Ellao i Franz Josephfjorden i første del af Treårs-ekspeditionen og indsamlede mængder af bunddyr med skraber og bundhenter samt plankton (om vinteren fra en hytte ude på isen). Fortsatte indsamlinger fandt sted fra „Godthaab“ i sommeren 1933 med T. som 27-årig, videnskabelig leder. 1934 blev han fast ansat ved Zoologisk museums bløddyrafdeling. Med støtte fra Carlsbergfondet begyndte han 1936 fra et minilaboratorium på Hven et mangeårigt, ambitiøst projekt vedr. forplantning og larveudvikling i Øresund. Fra en robåd tog han og studentermehjælpere hver 14. dag talrige planktontræk med påfølgende sortering og tegning af de levende larver. Under krigen videreførtes arbejdet i et par kælderlokaler i Helsingør, og de blev forløber for *det*

permanente marinbiologiske laboratorium som Danmark – modsat alle nabolandene – havde måttet savne i mange årtier. Laboratoriet var T.s værk, skabt ved hans altbesejrende overtalelses-evner og stærkt fremmet af den position han havde opnået internationalt. 1958, året efter at han blev udnævnt til professor, kunne laboratoriet ved Helsingør Nordhavn indvies. Samtidig var det med støtte fra Rockefellerfonden lykkedes ham at skaffe midler til et velindrettet skib og bøger og tidsskrifter til biblioteket hvori hans egen store særtryksamling indgik. Fra 1963 udgav laboratoriet sit eget tidsskrift *Ophelia*, navngivet både efter en af Øresunds børsteorme og som en honorar til Hamlets by.

Med årene blev T. en kendt skikkelse internationalt. Baggrunden var hans publikationer, den gæstfrihed der prægede laboratoriet og hans beredvillige deltagelse i møder og symposier og optræden som gæsteforelæser. Overalt virkede han som missionær for fremme af marinbiologien, med viden, charme og en rivende veltalenhed (amerikanske venner kaldte ham „Machine-Gunnar“). 1956 var han den ledende kraft bag oprettelsen af Nordisk kollegium for marinbiologi der virker ved afholdelse af specialkurser og udveksling af stipendiater og 1964 tog han initiativet til kollegiets mediterrane sidestykke. Den 5. thai-danske ekspedition som han 1966 ledede blev optakten til etablering af en marinbiologisk station på Phuket-øen i Vest-Thailand; den opførtes med støtte fra DANIDA og indviedes 1971 kort efter hans død. Med berømmelsen fulgte medlemskab af nordiske videnskabelige akademier og zoologiske eller marinbiologiske selskaber andetsteds: herhjemme indvalgte han i Videnskabernes selskab 1955 og var formand for Dansk naturhistorisk forening 1952–55. De mange udenlandsrejser og laboratoriets dagligdag sled efterhånden på T. Han havde en overdreven trang til at deltage i administrative detaljer, hans alfaderlige ledelse skabte opposition blandt yngre medarbejdere, og 1969–70 udvidedes laboratoriet til det 4-dobbelte. Fra april 1970 frasagde han sig professorat og ledelse for helt at hellige sig forskningen, men døden indtraf mindre end 10 måneder efter.

T.s videnskabelige produktion indledtes med nogle arbejder om landsnegle, indsamlet på ferieture i Dolomitterne. Under Treårsekspeditionen fastlagdes de vigtigste linjer for hans senere forskning: dyresamfundenes sammensætning og de biologiske faktoreres rolle for deres dynamik samt bunddyrenes forplantningsbiologi og larveøkologi. Afhandlingen om de østgrønlandske dyresamfund kom 1933, og fortsatte undersøgelser på H. *Blegvads ekspedition til Irangolfen

1937, ved Kanarerne 1947, i Syd-Californien 1949 og ved Senegal-Guinea 1952 gav indtryk af en tilsyneladende ensartethed. I to afhandlinger fra 1952 og 1955 fremsatte han sin teori om „parallelle dyresamfund“ i alle have. Men efter på Thai-ekspeditionen at have mødt den typiske tropiske jævnbundsfauna med dens vældige artsrigdom og mangel på talmæssigt dominerende arter måtte han med dyb skuffelse erkende at hans dyresamfundsbegreb her kom til kort; han nåede ikke den påkrævede revision. Hans påvisning af rekrutteringen og det økologiske samspil mellem de dominerende dyr (1957 og 1966) samt relationerne rovdyr-byttedyr er imidlertid ikke anfægtet og har inspireret andre til nye undersøgelser. – Studierne af de østgrønlandske bunddyrs forplantningsbiologi publiceredes 1934 (generelt) og 1935 (specielt forgællesneglene) og viste at en pelagisk larveudvikling hører til undtagelsen pga. vandets ringe næringsindhold. I disputatsen fra 1936 om bunddyrenes larveudvikling, vækst og stofskifte afrundedes de grønlandske undersøgelser. Resultaterne af det store Øresundsprogram fremkom 1946 i den vældige monografi *Reproduction and larval development of Danish marine bottom invertebrates*, en gigantisk kompilation af egne og andres iagttagelser og – omend ikke fejlfri – fyldt med inspirerende hypoteser og oplæg til fortsatte studier. Den indbragte Ekstra Bladets videnskabspris og slog T.s navn fast internationalt. I en vægtig oversigt, *Reproductive and larval ecology of marine bottom invertebrates* (Biol. rev. XXV, 1950), viser T. at forekomsten af fritsvømmende bunddyrlarver forøges fra ca. 5 % i arktis til 80–85 % i troperne („Thorson's Rule“) – fortrinsvis, men ikke udelukkende betinget af temperaturen. Senere kom han ind på larvers drift med oceanstrømme (1961) og lysets indflydelse på spredning og bundfældning (1964). – Forplantningen hos forgællesneglene med deres mangeformede ægkapsler havde T.s særlige interesse. Han publicerede lejlighedsvis derom, og med et væld af noter og tegninger samt lån af ægkapsler fra museer verden over forberede han en monografi som skulle have været et sidestykke til larvebogen, men som hans tidlige død på tragisk vis satte en stopper for. Som et biprodukt af hans undersøgelser i Østgrønland skrev han store oversigter over nordatlantiske forgællesnegles faunistik og zoogeografi, især de islandske (1941) og de østgrønlandske (1944) og bearbejdede de vestgrønlandske bløddyr fra Godthaab-ekspeditionen (1951). – T.s vigtigste populærvidenskabelige arbejder var bidrag til bogen om Treårsekspeditionen som han redigerede, bogen *Livet i havet*, 1961 (oversat til fem europæiske sprog) og det

Thorson, Gunnar

store afsnit om marine dyresamfund i Danmarks natur, 1968.

T. kunne være ensidig i sin bedømmelse af andres indsats, men han var inspirerende som lærer og skribent, og hans enorme viden, iverigdom og vitalitet gjorde ham til en fremragende ambassadør for international marinibiologi. Som forsker var han visuelt og intuitivt indstillet – ligesom C. *Wesenberg-Lund som han beundrede højt – og som skaber af Helsingør-laboratoriet har han ydet en indsats af varig betydning. – F.M. 2. m. spænde 1935. R. 1964. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 185. – Borge Michelsen i Ekstrabl. 12.2. og 13.2.1947. Bent Muus i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1971 269f. Henning Lemche i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXXIV, s.å. 205–16 (heri bibliografi). Aage Møller Christensen i Ophelia IX, s.å. 1–9. Samme i Israel journal of zoology XXI, Jerusalem 1972 135–41. Hans Brattström i Thalassia Jugoslavica VII, Zagreb 1971 A If. C. Barker Jørgensen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1971–72, 1972 87–97. A. P. Kuznezov m.fl. i Okeanologia XII, Moskva s.å. 189f. W. E. Ankel i Marine biology XVI, Berlin s.å. 183f. Samme i Internationale Revue der gesammten Hydrobiologie LVIII, Berlin 1973 145f. – Levnedberetning i ordens-kapitlet.

Torben Wolff

Thorsteinsson, Sivert (Thorsteenson, Siverdt), 1714–99, sølvmed. * 21.8.1714 i Wide Wollum, Mule syssel i Island, † 14.10.1799 i Kbh., begr. sst. (Nic. kgd.). F: sysselman Thorsteinn Sigurdson, kaldet Thorsten Sivertsen (1678–1763). ~ 1° 1742 med en datter af en islandsk kobmand, † 1770. ~ 2° 1785 med N. N., † 1786.

1735 blev T. sendt fra Island til Kbh. for at gå i guldsmedelære. Faderen havde oprindelig håbet at sønnen kunne blive præst, men havde efterhånden konstateret at T. „var mere oplagt til håndarbejde end til bogvidenskab“. Man ved ikke hos hvilken mester han stod i lære, men 1742 aflagde han mesterprøve, løste borgerskab og giftede sig. Sit første værksted drev han i Gronnegade, men flyttede kort efter til Ny Adelgade hvor han fik oget plads hos en sølvmedeenke. 1748 flyttede familien med værksted til Østergade 16 hvor T. boede til sin død og hvor familiens fem børn voksede op. T.s værksted på Stroget blev navnkundigt i sidste halvdel af 1700-tallet, ikke blot inden for hans vidtstrakte kundekreds der omfattede både kongehus og det velhavende borgerskab i hovedstaden og Island, men også inden for selve guldsmedefaget. Lavet genvalgte ham fire gange til oldermand gennem ikke mindre end 18 år (1854–72). Samtidig udgik der en række dygtige svende fra hans værksted som senere blev fremragende mestre i hovedstaden. T. var næsten jævnaldrende med Christopher Fa-

britius (1710–87), den tredje i juvelerdynastiet i Kobmagergade og den anden af slægten der som gardeiner slog det senere berømte „F“ i alt det kbh.ske solvtoj. Mens Christopher Fabritius var hovedstadens førende juvelør og guldsmed, blev det T. der på solvområdet blev den helt dominerende. I sin bedste tid i 1760'erne havde han på værkstedet tre svende og to læredrenge foruden sin egen søn Thorsten. Det var en medarbejderstab som kun yderst få kbh.ske sølvmede kunne opvise. Hans produktion blev da også efterhånden meget omfattende, og de mange hundrede solvgenstande der endnu eksisterer fra hans hånd, privatejede eller på museer, vidner da også alle om et fabelagtigt håndslag parret med fin formsans og en sikker beherskelse af de skiftende stilarter i hans 50-årige virke som strakte sig fra regencen, over rokokoen og til Louis-seizen. Med den voksende interesse for 1700-tallets danske sølv og de omhyggelige registreringer af de enkelte kbh.ske mestres arbejder i den nye udgave af Chr. A. Bojes sølvmærkebog (1979) tegner T. sig rigere og mere afklaret end nogen anden dansk 1700-tals mester. Det er derfor næppe for meget sagt at han i dag må betragtes som den ypperste, vi har haft blandt denne periodes mestre. Modsat Fabritius'erne kom T. ikke til at danne dynasti. Sønnen Thorsten blev ganske vist svend 1767, men blev aldrig mester. T.s datter Birthe blev efter lavets og tidens skik gift med en sølvmed, Christopher Balcke. T.s bedst begavede søn Peter (* 1752) blev en fremragende læge og senere professor i Norge.

Erik Lassen: Dansk solv, 1964 178–233. Sv. Eriksen i Det danske kunstindustrimuseums virksomhed 1964–69, red. Merete Bodelsen, 1969. Chr. A. Boje: Danske sølvmærker I, 1979 134. Ole Villumsen Krog i Humaniora IV 1978–80, 1981 155–60.

Bo Bramsen

Thorsteinsson, Thorsteinn Christian, 1889–1972, jurist. * 2.9.1889 i Kbh. (Jac.), † 11.12.1972 sst. (Pauls). F: grosserer Gudmundur Scheving T. (1852–1929) og Edel Marie Christensen (1867–1942). ~ 23.9.1916 i Søllerød med Ebba Olivia Hansen-Raun, * 8.9.1891 i Kbh. (Matth.), † 30.10.1974 sst. (Pauls), d. af kaptajn i ØK Oscar Niels Christoffer H.-R. (1859–1926) og Olivia Laurine Mathisen (1864–1944).

T. blev student fra Metropolitanskolen 1908 og cand.jur. 1914. 1918 blev han overretssagfører og 1933 højesteretssagfører. 1939–60 var han retskyndig direktør og formand for direktionen i Østifternes Kreditforening. I samme periode var han næstformand for kreditforeningernes stående fællesudvalg. Han havde desuden tilknytning til forsikringsbranchen, bl.a. som medlem af be-

styrelsen for A/S Nordisk Gjenforsikrings Selskab 1941–67 (formand 1961–66) og af bestyrelsen for A/S Nordisk Brandforsikring fra 1946 (næstformand fra 1956). Han var medlem af bestyrelsen for Egmont H. Petersens fond 1934–68 (næstformand 1944–68) og i en årrække indtil 1968 medlem af bestyrelserne for Aschehoughs Forlag og Hagerups Forlag. T. var meget kunstinteresseret; han ejede selv en betydelig samling af moderne dansk kunst og ydede gennem 40 år kunstlivet en værdifuld støtte som forretningsfører for kunstudstillingen Grønningen. T. fik en fremtrædende position som juridisk forfatter. Han nærede en levende interesse for engelsk retsliv med dets mange celebre, dramatiske og juridisk fængslende processer og ikke mindst for dets store personligheder i dommersædet og i skranken. Herfra, men også fra amerikansk og fransk retsliv, hentede han emnerne for sine mange artikler i dagblade og juridiske tidsskrifter. I bogform udsendte han 1941–68 syv samlinger under den fælles titel *Fra fremmede Retssale*. To studier over sagen mod Jeanne d'Arc og Dreyfus-affæren udkom også separat i bogen *To franske retssager*, 1970. T.s omfattende læsning, hans fine indlevelse i fremmede retsforhold og hans klare og personlige fremstillingsform gav hans juridiske essays en bemærkelsesværdig kvalitet. – R. 1941. K.² 1950. K.¹ 1960. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1928, akvarel af samme udst. 1930. Mal. af Olaf Rude udst. 1955. Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Thorstensen, David, se **Hak, David Thorstensen**.

Thorstensen, Peder, † ca. 1175, herre til Burgh (Pedersborg) nord for Sorø.

T. var gift med ærkebiskop *Absalons faster Cæcilie om hvem det hedder i Sorø klostres gavebog at hun skænkede klosteret to bol i Førslev og ikke måtte give mere for sin ægtefælle der i klosterets første tid var dets største fjende. Hans borg lå på den smalle landtange mellem Pedersborg og Tuel søer, og han beherskede således den eneste forbindelse klosteret havde med omgivelserne over land der var af så afgørende betydning for driften af dets fjernreliggende ejendomme. Pedersborg erhvervedes endelig 1205 for klosteret ved et mageskifte mæglet af Roskildebispen Peder *Sunesen med den af T.s dattersønner, kammermesteren Jens Ingerdsen, der da ejede fæstningen. Og klosteret måtte give nogle af sine bedste ejendomme i bytte. En rundkirke på stedet der er konstateret ved udgravninger

(Poul *Nørlund i 1930'erne og Tage E. Christiansen i 1960'erne) er sikkert opført i T.s tid. De bevarede rester viser at den tåler sammenligning med Sune *Ebbesens i det nærliggende Bjernede; den blev nedrevet antagelig kort efter munkenes erhvervelse af stedet og erstattet med den nuværende kirke på bankens top. T. stod i borgerkrigenes tid som flere af Hvideslægts medlemmer på Svend Grathes side, men gik kort før 1157 over på Valdemars side. Ifølge *Saxo udmærkede T. sig især på det første vendertog, men var endnu med 1171 ved Rügen. Kort efter er han sikkert død.

Poul Nørlund i Sorø. Klosteret, skolen, akademiet I. 1923–24. Tage E. Christiansen i Det skabende menneske, tilegnet P. V. Glob I. 1981 143–57.

Kai Hørby

Thorstensen, Thrugot, † 1280, ærkebiskop. † 2. 5. 1280 i Lund, begr. i domk. sst.

T. var kannik i Lund og sammen med to andre medlemmer af domkapitlet, provst Sasser og kanniken Johannes *Dros, førte han på ærkebiskop Jakob *Erlandsens vegne forhandlinger med kong Christoffer under den store kirkestrid 1256 og de følgende år og var med til at samle herhenhørende akter og forfatte en redegørelse som skulle tjene ærkebiskoppens sag. Hverken T. eller Johannes Dros synes dog senere at have stået i skarpt modsætningsforhold til kronen. Da ærkebiskop Erland *Erlandsen var død 23.8.1276 faldt valget i Lund domkapitel på T. der umiddelbart efter rejste til Rom hvor han 27.12 som den første af danske ærkebisper modtog vielse af paven. Ved bulle af 17.1.1277 anbefalede Johannes XXI ham til Erik Klipping og henstillede, at det Lunde kirken tilhørende guds som kongens fogeder eller andre tjenestemænd havde taget blev givet tilbage. I hvert fald i slutningen af juni var T. hjemme i Skåne. 1278 viede han i Lund domkirke i kraft af primatet Jacob Israelson, ærkebisp af Uppsala, og samtidig Stig, biskop af Roskilde. N.å. drog han på en visitatsrejse gennem hele landet og holdt i febr. provinssynode i Vejle, ligesom i sin tid Jakob Erlandsen. Johannes Dros blev hans efterfølger.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot. optr. 1973) 104f. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 120–23. Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og W. Norvin, 1932. Diplomatarium Danicum 2.r. II, 1941 nr. 276–82 329 375. – Will. Norvin i Scandia V, Sth. 1932 251–57. Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963.

*Ellen Jørgensen**

Thorsøe, Georg Alexander, 1840–1920, historiker, historisk forfatter. * 17.3.1840 på Vargårdslund ved Hejls, † 10.11.1920 i Kbh., urne på

Thorsøe, Alex.

Bispebjerg kgd. F: forstkandidat, kgl. skovfoged Matthias Jorgen T. (1795–1846) og Lovise Elisabeth Grønholdt (efter stedfaderen kaldt Tikjob) (1808–79). ~ 1° 24.6.1864 i Bronshøj med Birgitte Mathilde Nyeborg, * 3.4.1833 i Kbh. (Petri), † 25.8.1902 sst., d. af skomagermester Jens Peder N. (1802–54) og Marie Michaeline Dorothea Klein (1805–80). ~ 2° 9.10.1903 på Frbg. (Thomas) med Margrethe Johanne Harries, * 28.8.1868 i Maribo, † 17.9.1941 på Frbg., d. af gartner Johan Peter Nicolaus Herman H. (1833–1912, ~ 2° 1873 med Margrethe Koch, 1838–89) og Dortha Koch (1835–72).

Da T.s mor blev enke flyttede hun 1847 til Kbh. og drev en fjerforretning med så stort held at hun kunne give sønnen en fortrinlig skoleuddannelse, først i Efterslægtsselskabets skole og det v. Westenske institut, derpå 1853–59 på Herlufsholm. Da T. ikke kunne rykke op i ældste klasse måtte han forlade skolen og dimitteredes 1860 til universitetet fra F. Dahls og Nansens institut i Kbh. Han bevarede dog sin gamle kostskole i kærlig erindring, omtaler den og dens lærere smukt i sine memoirer og erindres som en flittig deltager og en munter magister bibendi i Herloviaersamfundet ved hvis 50 års jubilæum 1900 han udgav en lille mindebog. T. dyrkede filosofiske og navnlig historiske studier, vandt 1862 universitetets guldmedalje for en afhandling om grækernes kirkelige og borgerlige forfatning under det osmanniske herredømme, blev 1864 magister i historie med speciale i Frankrig 1715–1804 og dr.phil. 1876 på en historisk-filosofisk afhandling om F. v. Schellings indflydelse på E. G. Geijers værk *Menniskans historia*.

I studieårene og den nærmeste tid derefter ernærede T. sig ved forskellig undervisning, men kom snart ind i journalistik. 1870 knyttedes han til Erik *Boghs Folkets Avis og 1876 til Nationaltidende hvor han til 1916 skrev om udenrigspolitik og historiske emner. Sin historiske forfattervirksomhed indledte T. med *Kong Frederik den Femtes Ungdom og Thronbestigelse*, 1868, men slog snart ind på de skildringer af Danmarks historie i 1800-tallet hvor han gjorde sin hovedindsats. 1873 udgav han *Den danske Stats politiske Historie fra 1800–14*. 1879 fulgte *Den danske Stats Historie fra 1814–48* og 1884 første, 1889 andet bind af hovedværket *Kong Frederik den Syvendes Regering*. Endelig offentliggjorde han 1913 *Den danske Rigsdag og Udenrigspolitikken fra 1866 til 1908* og 1919 *Grundrids af den danske Rigsdags Historie fra 1866 til 1915*. Ved den sidste bog måtte han pga. sygdom have sin anden hustru som medarbejder. Til denne vægtige kategori af hans forfatterskab hører også de biografiske bøger om *Kong Christian den Niende*, 1905,

og *Lehnsgreve Frederik Marcus Knuth*, 1911. Da T.s stilling ved Nationaltidende forringedes økonomisk efter 1893 kastede han sig for at supplere sine indtægter over et historisk-novellistisk forfatterskab med emner fra 1800-tallets danske hof- og adelsliv. Det strakte sig over perioden 1897–1917 og bød i lang tid på en bog om året. Det omfattede en række letlobende, ikke særlig beændede, lidt tørre og ikke videre særprægede småromaner på et solidt historisk grundlag: *Interiører fra det danske Hof*, 1897, *Fra Frederik den Sjettes Hofkreds*, 1898, *Fra Wienerkongressens Dage*, 1899, *Kongelige Besøg*, 1901, *Af Familien Ankers Album. Danske og norske Interiører*, 1902, *Den hvide Dame paa Fredensborg*, 1903, *Eros og Mammon*, 1904, *Et Hjertes Skuffelser*, 1905, *Landgreven*, 1906, *Lehnsgrevinde Danner*, 1908, *Interiører fra det Augustenborgske Hof*, 1909, *Slottet i Odense*, 1910, *Grevinde Danner og Kammerherre Berling*, 1912, *Fra Kong Kristian den Niendes yngre Dage*, 1913, *Politik og Erotik*, 1915, og *Mindeblade fra Kong Kristian IXs Ungdom*, 1917. I denne litterære genre drog han stor nytte af sit indgående kendskab til trykte og utrykte memoirer og mundtlig tradition der også var en vigtig kilde for hans journalistik og hans populære skildring *Vort Aarhundredes Historie 1815–90*, 1898. Til tidsskrifter, Dansk biografisk Lexikon (1. udg.) og Salmonsens Konversationsleksikon leverede han personalhistoriske bidrag. 1903–17 holdt han som privatdocent universitetsforelæsninger over dansk historie efter 1850 og havde en ikke liden foredragsvirksomhed i Kbh. og provinsen. 1929 udgav hans enke hans sobert skrevne, læseværdige *Erindringer* med forord af Knud *Fabricius. De belyser bl.a. 1860ernes og 1870ernes filosofiske brydninger.

T.s egentlige historiske værker bygger ligesom de novellistiske skildringer på memoirer, men desuden på personlige meddelelser fra mange af hans ældre samtidige som han ved sit vindende væsen, sin iver og sin takt formåede til at berette om deres viden om fortidens begivenheder, personer og forhold. De betydeligste blandt hans hjemmelmænd var P. *Vedel, C. G. *Andræ og prins *Hans hvis personalhistoriske kendskab var stort. Vedel gav ham også som en af de første adgang til udenrigsministeriets arkiv. Dette helt nye betydningsfulde kildemateriale såvel som den kendsgerning at han gav den første indgående skildring af en central periode i Danmarks historie i 1800-årene sikrer ham en plads i dansk historiografi. T. var en energisk, flittig, yderst samvittighedsfuld forsker der med sin konservative og meget nationale indstilling var højt objektiv og rolig, næsten upersonlig i sin fremstilling. Hans stil er klar og omhyggelig, men lidt

tung, tør og farveløs. Hans bøger fandt derfor aldrig nogen bredere læsekreds. Af væsen var han en original, livfuld, alsidigt orienteret, elskværdig mand. I sine fire sidste år var han svækket af en hjertesygdom som 1919 kompliceredes ved et apoplektisk tilfælde. – R. 1900. DM. 1920. □Tegn. af P. Beesche, 1920. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1877 73–75. A. T.: Erindr., udg. af hans hustru m. forord af Kn. Fabricius, 1929. – Johs. Steenstrup i Nationaltid. 16.3.1915. Aage Friis i Politiken 17.3. s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Frantz Wendt

Thortsen, Carl Adolph, 1798–1878, rektor, filolog. *22.12.1798 i Kbh. (Petri), †3.8.1878 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: silke- og klædehandler, senere stadshauptmand Bernhard T. (1756–1837) og Frederikke Dorothea Karberg (ca. 1765–1847). Ugift.

Efter at være blevet student 1817 fra Metropolitanskolen studerede T. først teologi, siden æstetik og filologi, uden dog at tage nogen afsluttende eksamen. Han var levende optaget af dagens æstetiske spørgsmål, vandt 1821 universitetets guldmedalje og sluttede sig i venskab til Henrik *Hertz, P. V. *Jacobsen og L. Kilde. Samtidig underviste han i de gamle sprog i Borgerdydskolen på Christianshavn indtil han 1826 blev adjunkt i Helsingør. N.å. tog han magistergraden på en afhandling om konjunktiv i latin (*De conjunctivo modo eiusque usu in lingua Latina*), og 1836 disputerede han efter indbydelse for den filosofiske doktorgrad på en ganske lille afhandling *De Physiognomonia Homeri*. Efter således at have kvalificeret sig blev T. 1837 overlærer i Roskilde og 1844 rektor i Randers. I sidstnævnte stilling blev han kendt for sin samvittighedsfulde embedsførelse og strengthed. Som den reserverede personlighed han var trådte han ikke i nærmere berøring med sine disciple, men en række senere udgivne skoletestimonier fra hans hånd viser at han har haft et meget godt blik for disciplenes psykologiske ejendommeligheder. Ved højtidelige lejligheder udviklede han i sine skoletaler konservative anskuelse om betydningen af grundig tilegnelse af de enkelte fags elementer og om værdien af virkelig åndsdomme i forbindelse med alsidig karakterudvikling. Kun 59 år gammel tog T. 1857 sin afsked og levede resten af sit liv i Kbh., nu som altid i stille tilbagetrukkethed, optaget af læsning og studier og som altid en kritisk tilskuer til foreteelserne i en tid han ikke kunne følge med sympati.

T. var en kundskabsrig og gennemdannet mand, men af natur mere receptiv end produktiv. I sine yngre år skrev han dog forskellige æstetiske små-

ting og især en række, til dels skarpe, recensioner i Maanedsskrift for Litteratur. 1839 udgav han *Historisk Udsigt over den danske Litteratur indtil Aar 1814*, den første skolebog i sin art herhjemme, værdifuld især ved at bygge på en omfattende forfatterlæsning og ved sin korte, knappe, om end noget tørre fremstillingsform. Derimod har den sin svaghed i mangel på skarpere periodeinddeling og i mindre tilfredsstillende behandling af tidsrummet før Holberg. T.s litterære hovedværk er *Forsøg til en dansk Metrik I–II*, 1833–34, banebrydende i vor litteratur, om end stærkt afhængig af den spekulative tysker A. F. Bernhardi. Som frugt af skarp iagttagelsesevne, grundigt studium og selvstændig tænkning blev dette arbejde i høj grad værdsat af kendere som Chr. *Wilster og – senere – Ernst v.d. *Recke der dog stillede sig kritisk over for en række af T.s teser. Også Georg *Brandes anbefalede at studere T.s metrik med den tilføjelse: „det er et fint Par Ører“. Efter T.s død kom *Efterladte Smaaskrifter*, 1880. Tit. professor 1853. – R. 1856. □Mal. af Just Holm ca. 1857 (Randers statsskole), efter dette litografi 1880.

Efterl. småskr., 1880 (heri biografi VII–XX og breve I–51). – Selvbiografi i Kbh.s univ.s Acta solennia ved reformationsfesten 1836, 1837 80f. – Udv. af breve til P. Hjort I, 1867 229 279 281. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 27 72. Ernst v.d. Recke: Principerne for den da. verskunst I, 1881 6–32. J. N. Madvig: Livs-erindr., 1887 76. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser i et langt liv I, 1890 28. Breve fra P. V. Jacobsen, udg. Jul. Clausen, 1899 fl.st. Progr. for Randers statsskole, 1914 19–43 (T.s Testimonia, udg. V. Boëtius). Hans Kyrre: Henrik Hertz, 1916 27f. Paul V. Rubow: Dansk litterær kritik i det 19. årh., 1921 (2. opl. 1970) især 189–95. Ole Lund i Fra Fr.borg amt, 1929 60–65. Hakon Müller sst. 1930 19–22. Georg og Edv. Brandes: Brevveksl. med nord. forfattere, udg. Morten Borup II, 1940 36. Poul Møller og hans familie i breve, ved samme II, 1976. – Papirer i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Thorup, Kirsten, *1942, forfatter. *9.2.1942 i Gelsted. F: bladhandler Svend Christensen (*1896) og Jenny Jørgensen (*1901). ~6.7.1963 med instruktør Ib T., *1.4.1941 i Kbh., s. af kaptajnlojtnant Ejner T. (1912–42) og Ebba F. Hasbeck. Ægteskabet opløst 1974.

T. voksede op i stationsbyen Gelsted på Fyn og kom som den første i familien i gymnasiet (Fredericia). 1961 tog hun studentereksamen og rejste derefter et år til England. I midten af 1960'erne læste hun engelsk og litteraturhistorie ved Kbh.s universitet og debuterede 1967 som lyriker med *Indenfor – Udenfor*, efterfulgt af *Love from Trieste*, 1969 og *Idag er det Daisy*, 1971. I et køligt, intellektuelt behersket modernistisk formsprog beskriver hun i disse digtsamlinger følelsen af fremmedhed over for omverdenen.

Thorup, Kirsten

Novellesamlingen *I dagens anledning*, 1968 behandler samme problem, grænsende til skizzofreni, og T. er i disse bøger ikke upåvirket af den engelske psykiater R. D. Laings teorier om sindssyge. Med romanen *Baby*, 1973 undergår forfatterskabet en markant drejning mod virkeligheden. I en socialrealistisk stil og med fin replikkunst beskrives et Vesterbro-miljø af unge der af samfundet har lært at bekende sig til rå materialisme og vold. Romanen blev 1979 belønnet med den internationale Pegasus-pris. Åbningen mod virkeligheden udvidedes i de følgende tre sammenhørende romaner: *Lille Jonna*, 1977, *Den lange sommer*, 1979 og *Himmel og helvede*, 1982. Den identitetskonflikt man finder overalt i forfatterskabet behandles nu konkret, tids- og stedbestemt og med visse selvbiografiske træk. Lille Jonna handler om en families liv i et fynsk landsbysamfund, om fattigdom og social nedgang, – alt set fra barnets nøgternt registrerende synsvinkel. Titelpersonen genfinder vi i Den lange sommer hvor hun bryder ud af familiemønstret og kommer i konflikt med sine nærmeste i og med hun begynder at læse. I Himmel og helvede er hovedpersonen Maria i starten i forældrenes vold, men det lykkes hende at frigøre sig, vinde sin selvstændighed og blive et helt menneske – i modsætning til det store persongalleri af skæve eksistenser T. beskriver med humor, sarkasme og bidende realisme.

Også som TV-dramatiker har T. haft betydelig succes. I *Else Kant*, 1978 dramatiserede hun to romaner af Amalie "Skram med hovedtema i skizzofrene tilstande og i de to afsnit af serien *Krigsdøtre*, 1981 har hun givet intense tidsskilddringer fra en opvækst i 1950'erne. Af andre TV-spil skal nævnes *Helte dør aldrig*, 1976 og *Du er smuk – jeg elsker dig*, 1981. – T.s miljøskift fra den fynske barndom til en boglig verden har haft en markant betydning for hendes forfatterskab hvor det har spillet en rolle for temaerne identitetskrise og fremmedgørelse. Skiftet har ikke være ukompliceret, men overalt mærker man en dyb solidaritetsfølelse der ikke blot gælder barndoms miljøet men underkuede mennesker i det hele taget. Man fornemmer i forfatterskabet en målrettet vilje til at forstå sig selv i både fortid og nutid. At skrive er for hende ikke at manifestere sig æstetisk i en kunstnerisk retning og hendes bøger er mere og mere præget af udsagnets vigtighed end af formelle eksperimenter. – T. fik 1983 boghandlernes gyldne laurbær. □Foto.

Torben Brostrøm i En bog om inspirationen, 1981 190–96. Marie-Louise Paludan i Danske digtere i det 20. årh. V, 1982 259–67.

Uffe Andreasen

Thorup, Ole, 1805–83, legatstifter. * 22.7.1805 i Kbh. (Trin.), † 16.2.1883 sst. (Jac.), begr. sst. (Ass.). F: hoker Gert T. (ca. 1775–1810) og Lene Klemmensen (ca. 1771–1841, ~2° 1811 med hoker Rasmus Rasmussen Tommerup, ca. 1777–1857). ~1° 14.7.1834 i Kbh. (Trin.) med Ane Cathrine Kirstine Ottesen, kaldet Schou, * 24.10.1815 i Kbh. (Trin.), † 17.5.1853 sst. (Trin.), d. af arbejdsmand Rasmus O. og Magdalene Petersen. ~2° 26.11.1875 i Kbh. (Johs.) med Bolette Margrethe Louise Espersen, * 16.10.1822 i Roskilde, † 2.11.1892 i Lyngby, d. af urmager Hans Peter E. (ca. 1797–1847, ~2° 1839 med Henriette Emaline Lassen) og Louise Sophie Christine Borchmann (ca. 1792–1837).

T. kom 1826 på Jonstrup seminarium, dimitteredes herfra 1828 og var derefter i en del år lærer og skolebestyrer i Kbh. Imidlertid gik hans interesse i andre retninger; 1850 var han med at stifte Kreditforeningen for østifterne, i hvilken han var revisor i en menneskealder. Han købte gamle ejendomme og ombyggede dem, senere købte han betydelige arealer på Nørrebro og fæstningsterrænet, og ved at realisere disse samlede han sig en stor formue. I en efter ham på Nørrebro opkaldt gade byggede han en stiftelse til fribolig for ubemidlede, og desuden bestemte han ved gavebrev af 10.4.1878, at en tredjedel af hans efterladte formue skulle „komme Opdragelsens Fremme til gode“; særlig var det hans ønske at få oprettet en større opdragelsesanstalt. Han og hans hustru oprettede i alt legater på ca. 800 000 kr. med forskelligt filantropisk formål. T. var borgerrepræsentant 1862–68 og 1871–77 men spillede ikke som sådan nogen rolle. – Kancelliråd 1874. – R. 1882. □Træsnit 1883 efter foto.

Povl Engelstoft*

Thorup, Peter Nicolai, 1780–1846, rektor, historisk forfatter. * 3.4.1780 i Guldager, † 26.10.1846 i Ribe, begr. sst. F: sognepræst Niels Holmbo T. (1733–1803, ~1° 1773 med Bodil Flensburg, 1751–?) og Vibeke Margrethe Thun (1757–1830). ~1.5.1805 i Malt med Frederikke Dorothea Abramowitz, * 18.2.1784 i Kiel, † 16.6.1844 i Ribe, d. af slotsforvalter Jacob A. og Anna Dorothea Maria Giese.

T. blev student 1796 fra Ribe og tog teologisk attestats 1799. Han var derefter hestlærer i Ribe indtil han 1801 blev optaget i det nyoprettede pædagogiske seminarium hvorfra han tog adgangseksamen 1804. I mellemtiden havde han vist sin historiske interesse ved at besvare et pris-spørgsmål om de høje rigsembeder i Danmark i middelalderen for hvilken universitetets guldmæ-

dalje tilkendtes ham 1803. N.å. blev han vicerektor ved sin gamle skole og var 1814-44 rektor sst. I overensstemmelse med tidens herskende retning lagde T. sig fortrinsvis efter de gamle sprog og var især anset for at være en dygtig latinere der med lethed skrev romersproget. Efter universitetets indbydelse erhvervede han 1836 den filosofiske doktorgrad på en tekstkritisk afhandling over Ciceros De finibus bonorum et malorum. Som lærer var T. – den alvorlige, melankolske, ofte af næringssorger nedbojede mand – streng, arbejdsom og samvittighedsfuld og lagde ikke blot vægt på at disciplinere tilegnede sig den fornødne kundskabsmængde, men også på at de uddannedes til kultiverede, belevne mennesker. Om sine pædagogiske og religiøse (rationalistiske) idealer har han udtalt sig i sine *Skoletaler* I, 1831.

T. var i flere henseender æstetisk interesseret. Med lidenskabelig iver tog han som skuespiller del i de stærkt florerende dilettantkomedier i Ribe, og han skrev selv æstetiske småting. Navnlig foreligger fra hans hånd et stort antal digte på dansk og latin (et udvalg er samlet i hans *Efterladte Digte*, 1847), og en lille samling noveller *Skoleferier* havde han udgivet 1806. Det er ikke nogen høj poetisk flugt der udmærker disse arbejder, men en del af lejlighedsdigtene har en vis historisk værdi. For at bøde på sine knappe indtægter måtte han 1813 påtage sig udgivelsen af *Ribe Avis* og viste i øvrigt sit bypatriotiske sindelag på flere måder, bl.a. ved at medvirke ved oprettelsen af stiftsbiblioteket 1821. – Som T. selv i årenes løb kom til at stå som et smukt udtryk for ripensisk tradition således omfattede han byens historie med levende interesse. Efter at han havde ordnet det righoldige rådstuearkiv påbegyndte han 1823 i forening med adjunkterne P. T. Hanssen og P. C. Adler i skolens programmer udgivelsen af en række historiske efterretninger især på grundlag af materialet i de ripensiske arkiver. De fortsattes til 1843 og omfatter dels byens almindelige historie, dels katedralskolens historie. Er behandlingsmåden ofte famlende er det dog lykkedes at fremdrage meget stof som har været senere forskere til ikke ringe nytte. Efter T.s død udkom *Historiske Efterretninger om Ribe Katedralskole* I,1, 1846, desværre kun et fragment, men værdifuldt og det mest afrundede af T.s arbejder. – Medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog 1839. – Tit. professor 1828. – R. 1836. □Mal., efter dette stylografi af P. Schøler, 1845.

Selvbiografi i Kbh.s univ.s Acta solennia i anledn. af reformationsfesten 1836 75-77. – C. E. Thorup og Andr. Leth: P. N. T.s levnet, 1848. Udv. af breve til P. Hjort II, 1869 110 127 135. Helga Stemann i Fra Ribe

amt, 1906 24 26: 1907 12 og V. 1919-22 145. V. Bloch: Af Ribe katedralskoles hist., 1910 81-86 95f. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. I-II, 1947-52. – Papirer i Rigssark.

*Bjorn Kornerup**

Thorup, Viggo, 1876-1941, højesteretsdommer. * 28.10.1876 i Randers, † 25.4.1941 i Charlottenlund, urne på Hørsholm kgd. F: translator, lærer, senere overlærer ved den Bay-Kirketerske borgerskole Laurits Peter T. (1824-1902) og Marren Nielsine Elseline Bursche (1840-1927). ~ 5.7.1911 i Kbh. (Andr.) med Anna Cæcilie Alberta Svane Nielsen, * 2.2.1879 i Hørsholm, † 26.9.1937 i Hellerup, d. af gartner, senere planteskolelærer Lars N. (1844-1909) og Anna Alberte Cæcilie Svane (1852-1920).

T. blev student 1895 fra Randers og cand.jur. 1901. Både før og efter et ophold på Færøerne som amtsfuldmægtig var han sagførerfuldmægtig i Kbh. og fra 1904 tillige assistent i so- og handelsretten. T. lagde her grunden til det indgående kendskab til handelsretlige forhold der fik så stor betydning for hans senere virksomhed. Han var juridisk konsulent og sekretær ved Kbh.s bedømmelses- og voldgiftsudvalg for korn- og foderstofhandelen fra 1906 til sin død. Hertil kom at han fra 1904 underviste i borgerlig ret ved handels- og kobmandsskoler. T.s lobebane som dommer indledtes efter nogle konstitutioner med udnævnelse til assessor i kriminal- og politiretten 1914. Han blev byretsdommer 1919, dommer i østre landsret 1923 og højesteretsdommer 1929. I kriminal- og politiretten var T. navnlig beskæftiget med bedragerisager og nærings-sager. Første verdenskrigs udbrud gav den strafretlige håndhævelse nye arbejdsområder gennem love til sikring af vareforsyning og neutralitet. Fra 1916 fik T. det hverv som kommissionsdommer at undersøge sager om overtrædelser af denne lovgivning, bl.a. om spionage, kædehandel, overtrædelser af bestemmelser om erklæringer om bestemmelsessted for skib eller varer („klausulæderi“), ulovlig udførsel m.v. Den store sagsmængde krævede et stærkt arbejdstempo, og T. lagde vægt på at opnå hurtige afgørelser ved vedtagelse af bøder, ofte på meget store beløb. T.s sagsbehandling udsatte ham for stærk kritik fra mange sider. En anmeldelse om underslæb i et vekselererfirma foranledigede T. til at indlede undersøgelse af firmaets forhold, og der fremkom fra juridisk side kritik af at T. udfoldede for stærkt initiativ og anvendte for skarp en form over for de sigtede. Sagen bortfaldt senere. En anden sag, i hvilken en fabrikant 1916 havde betalt en bøde på 15 000 kr., resulterede to år senere i at den pågældende fik beløbet tilbagebetalt.

Thorup, Viggo

Størst opmærksomhed vakte den kritik der fremkom da borskommissær og landstingsmand Jul. Schovelin 1925 udgav bogen Inkvisitionens sidste Offer – Tilfældet Thorup med det formål at skaffe oprejsning til en person der ved kriminalrettens af højesteret stadfæstede dom var idømt frihedsstraf for assurancesvig. Schovelins bog, der s.å. fremkaldte et svar fra Anders "Vigen i „Anti-Schovelin“, beskyldte T. for hensynsløs behandling af varetægtsfangene og for utilsadelige forhørsmetoder. Allerede 1920 havde højesteret afslået sagens genoptagelse. Efter at T. som dommer havde afvist justitsministeriets ordre om at sagsøge Schovelin indledtes en straffesag mod Schovelin der ved østre landsrets dom 1926 idømtes frihedsstraf, mortifikation og erstatningspligt. Den langvarige sag havde givet anledning til stærkt røre i offentligheden og både fra jurister og andre fremkaldt angreb på T., bl.a. for hans retsledelse.

Ved siden af dommergerningen og de øvrige foran nævnte hverv var T. bl.a. beskæftiget med patentproblemer som medlem af patentkommissionen 1919–37 og som formand for patentlovens særlige kommissioner. Han var bestyrelsesmedlem i Arbejdernes byggeförening og i Foreningen af 1937 til forsømte børns frelse og formand for sterilisationsnævnet. T.s interesse for samfundsansliggende spændte vidt, og hans personlige hjælpsomhed var stor. Han opretholdt sine omfattende faglige aktiviteter også efter at han var blevet mærket af sygdom. Fritiden tilbragte han helst som naturdyrker, bl.a. på rejser til Færøerne og i de nordiske lande. Han var medlem af Ornithologisk forenings bestyrelse. Sit sidste år tilbragte han som sukkersygepatient på Niels Stensens hospital. □Mal. af Gustaf Wolmar, 1913 (Fr.borg). Tegn. af Alfred Schmidt 1916 og 1918 (sst.). Mal. af Ernst Zeuthen, 1921 (Randers mus.). Tegn. af Aage Roose (Fr.borg). Foto.

Th. Hauch-Fausboll i Politiken 28.4.1941 (om slægten). Vald. Koppel sst. 26.4. s.å. Troels G. Jørgensen i Berl. tid. s.d. K. K. Steincke: Fra hele valpladsen, 1946 139–41. Højesteret 1661–1961 II, 1961. Axel H. Pedersen: En rettens tjener, 4. udg. 1967 37 53 94f.

Knud Waaben (Troels G. Jørgensen)

Thorvaldsen, Bertel (Alberto, Albert), 1770–1844, billedhugger. * 19.11.1770 (?) i Kbh. (?), † 24.3.1844 i Kbh., begr. i T. museums gård. F: billedskærer Gotskalk T. (Gottskalk Porvaldsson) (1740–1806) og Karen Dagnes (døbt 1736–1804). Ugift.

Hverken tid eller sted for T.s fødsel er kendt med sikkerhed, og nogen døbsattest kendes ikke. En af talrige traditioner vil vide at T. er født på

et skib i læ under Island. Selv angav han i yngre år ikke at vide besked med sin fødselsdag, og først 1824 fremførte en ven fra ungdommen, P. H. Haste, at den rette dato ifølge et notat i en gammel skrivekalender var den 19.11.1770. I langvarige polemikker (i årene 1918–32) har andre fødselsår været nævnt, mest vedholdende 13. 11.1768. Denne dato støtter sig på en indførsel i Københavns fødselsstiftelses døbsprotokol om et barn ved navn „Bertel Torvals“ om hvis identitet eller senere skæbne der ikke findes yderligere oplysninger. Da T. i vinteren 1840–41 dikterede sin levnedsbekrivelse til baronesse Christine "Stampe angav han at være født i København 19.11.1770 som søn af Gotskalk Thorvaldsen der var islænding, og Karen Grønlund fra Jylland. Det er senere sandsynliggjort af T.s mor bar navnet Karen Dagnes og var datter af degnen Jakob Dagnes i Lemvig hvor hun døbt 1736. Med henvisning til T.s oplysning om sin mors navn og til hans lighed med et af ham selv tegnet portræt af underfoged Anders Grønlund har det været hævdet at denne skulle være T.s biologiske far. Noget bevis kan ikke føres, og det er rimeligt at henholde sig til at T. selv understregede sin fædrene afstamning fra Island i indskriften på den døbefont han skænkede til Island. En mulig forklaring på navnet Grønlund kan være at Karen Dagnes som ung pige har tjent hos familien. Gotskalk T. var en mand af anset slægt, søn af præsten i Miklabæ om hvem det sagdes at han var en håndsnilt mand. Efter tidligt at have mistet sin mor sendtes Gotskalk som 17 årig til København for at uddanne sig som billedskærer. Efter en læretid hos den tidligere oldermand for billedhuggerlavet fik han arbejde på private skibsværfter og skar desuden ornamenter til spejle og malerirammer. Han omtales som udygtig i sit fag, og det nævnes at han var tilbojelig til at gribe til flasken. Der findes intet sikkert portræt bevaret af Gotskalk T. der skal have været høj og mager af skikkelse. I de breve han i årene 1796–1805 skrev til sin søn fremtræder han som en mand af stor selvfølelse og med en karakterfuld, barok humor. Han omfattede sin søn med kærlig beundring. T.s mor Karen Dagnes, der var nogle år ældre end sin mand, stammede fra et degnehjem i Nørre Nissum. I hjemmet herskede trange kår, embedet var lille, og degnekonen havde hang til brændevin. Karen Dagnes forlod tidligt hjemmet for at rejse til København hvor hendes spor i nogle år fortaber sig. I T.s første barndom skal hun have været „en smuk lille buttet person“, senere omtales hun som stærkt haltende og pjaltet klædt. Livet igennem bevarede hun sit ramme jyske. Også fra hende findes der brev til sønnen, dårligt bogstaveret men uende-

ligt kærligt: du er aldrig af mine tanker, hverken nat eller dag, da du er mig en kær og god søn!

Hvad T. selv har oplyst om sin barndom er kun lidt. Til J. M. Thiele, der fra 1825 samlede stof til sine biografier af billedhuggeren, sagde T. at „hans barndom og første ungdom var hengået under sådanne kår, der ikke behøvedes at omtales“. Til Christine Stampe fortalte han dog at han på grund af forældrenes fattigdom ingen opdragelse fik og desuden selv syntes bedst om at drive rundt som han ville. T.s lyst til at tegne blev bemærket af en af faderens venner der overtalte ham til at opfylde drengens ønske om at komme ind på kunstakademiet.

I oktober 1781 blev han da optaget på akademiets 1.ste frihåndsskole, avancerede i januar 1786 til modelskolen hvor han året efter vandt den lille sølvmedalje, og i foråret 1789 den store for relieffet *Den hvilende Amor*. Den nøgne drengeskikkelse er modelleret med selvfølgelig lethed og ansigtet bærer T.s egne træk. På akademiet blev han først og fremmest støttet og influeret af den højt begavede og lærde maler N. A. Abildgaard mens billedhuggerprofessoren Johs. Wiedewelt ikke synes at have haft indflydelse på hans uddannelse. I tolvårsalderen begyndte han at hjælpe sin far med træskæring, snart udførte han også fortegningerne til galionsfigurer skåret af faderen og forbedrede derved familiens økonomi betydeligt. Til de bevarede vidnesbyrd om T.s færdighed som træskærer hører en urkasse med ornamenten i Louis XVI stil og et relief til en portlunette, skåret med kraft efter en fortegning af Holmens billedhugger F. C. Willerup. Med sølvmedaljen fulgte en forfremmelse fra læredreng til svend, og T. blev hurtigt en søgt medarbejder hos ældre kunstnerkolleger med meesterrettigheder. Kun akademikammeraternes pres synes at have fået ham til at overvinde sin angst for at deltage i de guldmedaljekonkurrencer som erhvervelsen af sølvmedaljen gav adgang til. Han forlod faktisk i 1791 i opgivelse det lille lukkede rum hvor han uden kontakt med omverdenen skulle tegne en skitsekomposition til et relief, men blev standset på vej ud af porten og vandt derefter med relieffet *Heliodors uddrivelse af templet* den lille guldmedalje. Den store modtog han 1793 for sit relief *Apostlene Peter og Johannes helbreder en halt foran templets port*, et relief i senbarok tradition hvis mange figurer i flere planer vidnede om at T. evnede at fastholde de store linier i en kompliceret komposition. Rejsestipendiet som fulgte med medaljen blev dog ikke ledigt før tre år senere, og T. blev i denne periode støttet af akademiet. I 1794 arbejdede han for Abildgaard på den skulpturelle udsmykning i arveprinsens palæ på Amalienborg, og fra

omtrent samme tid stammer en række modellerede portrætmedaljoner og små portrætter, udført med blødt og vandfarve på præpareret papir. Af udseende var T. nu en køn og kraftig ung mand (selvportrættegning med lang pibe, 1794) med klare blå øjne, musikalsk og danselysten. Hans talent som kunstner var indlysende for samtiden og skaffede ham adgang til et københavnsk kulturmiljø der omfattede medlemmerne af Borups litterære selskab og kredsen omkring Det kgl. teater. Han var en gavmild ven og vellydt på grund af den sociale uimponerethed som prægede ham livet gennem.

Den 30.8.1796 kunne T. endelig indlede sin længe ventede studierejse og forlod København ombord på fregatten Thetis. Efter en besværlig rejse kom han til Rom 8.3.1797 hvor den danske arkæolog Georg Zoëga og hans kreds tog sig af den unge stipendiat. Zoëga beklagede sig i brev hjem til Danmark over T.s uvidenhed og mangelfulde sprogkundskaber, og T. følte sig overvældet ved mødet med den fremmede by og alle dens kunstværker. Han søgte at tilegne sig indtrykkene ved at tegne efter maleri og skulptur (skitsebog, Det kgl. norske videnskabers selskab, Trondheim), lejede sig et atelier og lærte sig meget hurtigt at hugge i marmor sådan som hans rejseinstruks fra akademiet foreskrev det. Han følte at „sneen smeltede fra hans øjne“, og han fejrede livet igennem den 8. marts, dagen for sin ankomst til Rom, som sin „romerske fødselsdag“. Tilværelsen i den plagede pavestat der liggendes det øvrige Europa led under Napoleonskrigene var ikke let for en udenlandsk kunstner, og først hen på efteråret 1800 modellerede T. en statue i naturlig størrelse. Motivet var den oldgræske heros, kongesønnen Jason der erobrede vædderskindet den gyldne vliis. Hans sparsomme stipendium tillod ham imidlertid ikke at lade den støbe i gips, og han måtte slå lerfiguren ned igen. I vinteren 1802–03 stod dog en ny Jason færdig i T.s atelier, denne gang i kolossalstørrelse. Den vandt alles bifald og blev et afgørende gennembrud for ham. Samtiden så i dens skønhed en opfyldelse af drømmen om et moderne og fuldkomment kunstværk som arvtager af antikkens forsvundne kunst, og samtidig tilfreds-stillede statuens stil revolutionære idealer om enkelhed og ophøjethed. Netop da var T.s rejsestipendium udløbet, og han måtte bestemme sig til at rejse hjem til Danmark der kun kunne byde en billedhugger på ringe muligheder. I yderste øjeblik før afrejsen besøgte den velhavende engelske kunstkender Thomas Hope statuen og bestilte den i marmor, en bestilling der gjorde det muligt for T. at forblive i Italien og skabe sin fremtid der. Statuen kom dog først Hope i hænde i

Thorvaldsen, Bertel

England efter at femogtyve år var forlobet, og det var kun med modvilje at T. huggede den før dig. Da han i 1836 omarbejdede originalmodellen sagde han: Den ser jo ud som et harnisk og ikke som kød. Statuen kom til T.s museum efter første verdenskrig.

Med sit ry fastslået af Jasonstatuen og efter en periode af depression og sygdom indledte T. nu en frodig produktion af statuer og relieffer. Motiverne var altid hentet i den antikke mytologi og blev ofte taget op i kappestrid med den berømte italienske billedhugger Antonio Canova, tretten år ældre end T. I århundredets første tiår udførte han statuerne af *Bacchus*, 1804, *Ganymedes*, 1804, *Hebe*, 1806, *Psyche*, 1806, *Amor og Psyche*, 1807 og *Adonis*, 1808, desuden sit første store relief *Briseis føres bort af Agamemnons herolder*, 1803, komponeret på antik maner i ét plan som en frise. På en bestilling fra Danmark udførte han en marmordøbefont med relieffer, 1805–07 (Brahretrolleborg kirke). I disse år levede han i et stormfuldt kærlighedsforhold til en italienerinde, Anna Maria Magnani (1772–1846), der var separeret fra den preussiske ministerresident von Uhden. Med hende fik han to børn, Carlo Alberto (f. 1806) og Elisa (f. 1813). Til sin bitre sorg mistede han i 1811 sin lille søn mens datteren inden sit ægteskab 1832 med den danske kammerherre Fritz Paulsen blev adopteret af T. der igen hende har efterslægt i Italien og USA. 1812 vandt han nyt ry med sin store relieffrise *Alexanders triumftog i Babylon*, udført på fransk bestilling til udsmykning af Quirinalpaladset der skulle være bolig for Napoleons lille søn, kongen af Rom. Den 35 m. lange skildring af herskeren på sin triumfvogn, omgivet af en vrimmel af mennesker og dyr måtte udføres i største hast og stykkevis, men frisen der stadig findes på stedet møder øjet med rolige rytmer. Denne evne til at underlægge sig store arbejdsopgaver blev karakteristisk for T. Hans værksteder i en række havehuse på Palazzo Barberini grund, og efter 1822 tillige i et vældigt rum i paladsets tidligere staldbygning, fyldtes efterhånden af en skare af medarbejdere der både omfattede unge billedhuggere under uddannelse hos T., marmorarbejdere og andre håndværkere. Med stor praktisk sans og snilde skabte T. en værkstedstradition der gjorde hans mægtige livsværk muligt. Alene i T.s museum findes 860 af hans skulpturer og rundt i verden antagelig lige så mange. Hvert værk kendes ofte i flere tilstande: som en tegnet skitse på papir, i en lille ler- eller gipsskitse, som model i fuld størrelse og endelig gerne i et eller flere marmoreksemplarer, og hver tilstand har sin egen karakter. Det var Canova der havde indført brugen af model i fuld størrelse, således at med-

hjælpere med denne model for øje og med støtte i nojagtige målinger kunne udføre storstedelen af marmorarbejdet. Til trods for de mange hjælpende hænder bar hvert værk der udgik fra hans værksteder T.s eget præg fordi han nøje overvågede alle trin i arbejdsprocessen, foretog stadige rettelser og selv udførte den sidste afpudsning. Dog træder kvaliteten og karakterfuldheden i marmorbehandlingen klarest frem i værker om hvilke man ved at de er ganske egenhændige (statuen Adonis fra 1808, Bayrische Staatsgemäldesammlung, München) eller om hvilke man må formode at de er det (busten af *Ida Brun*, 1809). T. fremhævede ikke marmorets gennemskinnelighed ved at polere det med voks således som Canova med stor virkning gjorde det, men lod det beholde sin egen karakter. Han lod stensens overflade stå mat og med lette spor af raspen, en marmorstil som den svenske billedhugger Niklas Byström kaldte „à la Thorvaldsen“. Kun sjældent polerer T. formens hojder til fine spejl.

Til T.s hovedværker i århundredets andet årti hører foruden Alexanderfrisen også den åndfulde relieffmedaljon *Natten* med dens pendant *Dagen*, 1815 (talrige marmoreksemplarer), statuerne af *Venus*, 1816, *Ganymedes og ørnen*, 1817, *De tre gratier*, 1818, *Merkur*, 1818 og blandt busternerne portrætterne af *C. W. Eckersberg*, 1816 og *Lord Byron*, 1817. Han modellerede også i disse år modellen til Schweizerloven, det suggestive monument for de schweiziske lejesoldater der 1792 mistede livet under forsvaret af Tuilerierne. Den kolossale doende love blev udhugget af selve klippen i Luzern af Lukas Ahorn og afslørede 1821. I takt med T.s voksende berømmelse i Europa lod opfordringerne fra hans landsmænd til at besøge Danmark stærkere og stærkere. T. tovede længe med at forlade sit arbejde i Rom, selv om talen om bestillinger på monumentale værker til Christiansborg slot og til Vor Frue kirke i København, begge genopbygget af C. F. Hansen efter brandene, var tillokkende. Men personlige forhold gjorde det ønskeligt for ham at forlade Rom for en tid. I sommeren 1819 brød T. en forlovelse med en dame af skotsk adel, Frances Mackenzie, indgået under en periode af sygdom og depression hvor hun havde plejet ham, og engagerede sig samtidig i en ny forelskelse i den indtagende østrigerinde Fanny Caspers, uden at han dog havde til hensigt at tilbyde hende ægteskab. Da T. netop da i den unge akademistipendiat, billedhuggeren H. E. Freund fandt en hjælper der ville tage vare på værkstedernes ledelse under hans fravær brød han den ulykkelige situation ved at bestemme sig til rejsen til Danmark der kom til at strække sig

fra juli 1819 til december 1820. København modtog T. med hyldest, og han påtog sig straks en række store opgaver, først og fremmest de tolv apostelstatuer til Vor Frue kirke. Til rejsens frugter hører også de fint karakteriserede buste af kong *Frederik VI.* hans gemalinde og døtre (1819–20) og af den russiske zar *kejser Alexander I.* udført i Warszawa på hjemrejsen (1820).

Efter tilbagekomsten til Rom var det de monumentale opgaver der optog T. 1821 modellerede han *Kristusstatuen* til Vor Frue kirke. 1822 var gavlggruppen med *Johannes Døberens prædiken*, flere af apostelstatuerne og nogle år senere, den knælende dåbsengel til samme kirke færdige. Store monumenter blev modelleret i hans værksteder til opstilling ude i Europa: *grev Wladzimir Potocki*, 1821 (i marmor i katedralen på Wawel i Krakow); *Nicolaus Copernicus*, 1822 (i bronze i Warszawa), *Pius VII.* 1824–25 (i marmor i Peterskirken i Rom); fyrst *Jozef Poniatowski*, 1826–27 (rytterstatue i bronze i Warszawa, ødelagt under anden verdenskrig, nyt bronzeeksemplar opstillet 1952), *Eugène de Beauharnais*, 1827 (statue i marmor i S. Michaelskirken, München), *lord Byron*, 1831 (marmor i Trinity College, Cambridge), *Johann Gutenberg*, 1833–34 (i bronze i Mainz), kurfyrst *Maximilian I af Bayern*, 1833–35 (rytterstatue i bronze i München), *Friedrich Schiller*, 1835 (i bronze i Stuttgart) og *Conradin*, 1836 (i marmor i S. Maria del Carmine, Napoli). I disse monumenter gjorde T. sin skildring almenlydig ved hjælp af klassiske draperier. Han ønskede ikke at iklæde figurerne samtidens dragt, i det mindste ikke uden at give den et vist klassisk præg. Udtryksfuldheden ligger altid i det harmoniske stillingsmotiv og i kompositionens rolige enkelthed. I de legemsstore statuer af *grevinde Osterman-Tolstoj*, 1815, *fyrstinde Barjätinskaja*, 1818 og *prinsesse Caroline Amalie* (senere dronning C. A., 1827) har T. skabt tre yndefulde klassiske kvindeskikkelser, hver af sin helstøbte portrætkarakter.

Ved siden af de store monumentopgaver løste T. mindre som gravmælerne for maleren *Andrea Appiani*, 1822 (i marmor i Palazzo di Brera, Milano) og øjenlægen *Vacca Berlinghieri*, 1828 (i marmor på Campo Santo, Pisa). Som altid modellerede han relieffer i tæt rækkefølge. Reliefmotive fandt T. ofte i de antikke myter om Amors magt over mennesker: *Amor hos Anakreon*, 1823, den bittersøde lille frise *Kærlighedens ældre*, 1824, *Amor som løvens betvinger*, 1828 og mange flere. Andre relieffer blev udført som symboler på livsaldrene og årets tider (reliefserien *Livets ældre*, 1836). Efter Canovas død 1822 anerkendtes T. almindeligt som Europas største billedhugger, og hans studier (værksteder) hørte

til de seværdigheder alle rejsende til Rom måtte besøge. Hans kunstsamling, som han i 1837 testamenterede til Kbh. tillige med sine værker, var bekendt og kunne beses hver søndag morgen af offentligheden. Samlingerne omfattede ikke blot oldsager fra Ægypten, Grækenland og Rom, men også moderne malerkunst som T., der havde berøring med alle kunstnere der færdedes i kortere eller længere tid i Rom, havde rig lejlighed til at iagttage. T. fungerede til tider som rådgiver i kunstneriske og arkæologiske spørgsmål, fx for Ludwig af Bayern, og udførte desuden restaureringer. Berømt er restaureringen af gavlgupperne fra Athenatemplet på øen Aigina (1816–17) som T. udførte med stor indlevelse i den på hans tid knapt anerkendte arkaisk-græske stil. I 1967 fjernedes T.s tilføjelser fra skulpturerne (Glyptothek, München) da 1800-tallets restaureringsprincipper nu er forladt.

I Danmark voksede ønsket sig stærkt om at få både T.s egne værker og hans samlinger hjem, og 1838 forlod T. endelig Rom. Fra Livorno sejlede han med den kongelige fregat Rota til Kbh. Hyldesten ville ingen ende tage da han 17.9.1838 trådte i land på toldboden (modtagelsen blev senere skildret i en billedfrise på T.s museums mur), og det blev svært for ham at finde arbejdsro i den bolig på Charlottenborg der blev stillet til hans rådighed som kunstakademiets direktør, og hvor invitationer og besøg kom til ham i en stadig strøm. Et dybt venskabsforhold til baronesse *Christine Stampe* førte imidlertid til lange ophold på herregården Nyso og gav ham ikke alene arbejdsevnen tilbage, men drog ham også ind i en familiekreds hvor han følte sig hjemme. Endnu havde T. kraft til at skabe statuer som den storslåede *Herkulesstatue*, 1843 (i bronze i Prins Jørgens gård, København), busten af *Adam Oehenschläger*, 1839 og de to livfulde relieffer af familielivet på Nyso, 1840. Under et ophold i Rom 1841–42 modellerede han nye modeller til to af apostelstatuerne i Frue kirke og den nøgterne buste af *Christine Stampe*. T. nåede at se sit eget museum under tag og også stedet for sin grav i museets gård, inden han pludselig døde i Det kgl. teater på sin vante plads i parkettet. Efter bisættelsen 30.3. i Vor Frue kirke, hvortil J. P. E. Hartmann skrev sin sorgemarch over T., forblev hans kiste dér indtil 6.9.1848 hvor den nedsattes i gravkammeret i T. museums gård.

T. var en hovedskikkelse i den århundredlange periode af nyklassicisme i Europa. Hans udvikling kom på lykkelig vis til at ske i Rom i en frugtbar atmosfære af gammel og ny kunst. Det var afgørende at det romerske kunstmiljø både havde kunstnere og købere angik var internatio-

Thorvaldsen, Bertel

nalt i en udstrækning som næppe senere er overgået, selv ikke i 1900-tallets Paris og New York. Opildnet af modet med Rom fandt T. næsten straks frem til sin udtryksform. Han komponerede i ubesværede bevægelsesrytmer og med sødmefulde omrids. I rundskulpturerne er virkemidlerne også forskydningerne i de plastiske masser, der i fx Merkurstatuen er meget komplicerede. For at udtrykke en fuldkommen renhed og skønhed udelukkede han dramatisk bevægede ansigtsudtryk og fulgte derved de idealer som nyklassicismens teoretiker J. J. Winckelmann havde formuleret. Det er bevægelserne og stillingerne der bærer motivernes psykologiske indhold og gør det muligt for T. at udtrykke følelser og indre oplevelser ved hjælp af kendte mytologiske skikkelser. Visse af hans værker, som hans berømteste relief *Natten*, virker lige så stærkt ved sin følelsesrigdom som ved sin karakter af emblem. Oftest giver T.s værker et budskab af ro og drømmende kontemplation. Julius Lange gjorde den fine iagttagelse at der bag mange af hans figurer ligger „som et usynligt landskab, en dunklere eller lysere stemning af døgnets tid, med hvilken figurens stemning ganske umiddelbart klinger sammen“. T.s modellering som den kan ses i originalmodellerne er levende og følsom. Modellering, mere end marmorhugning var hans egentlige lyst. Samme følsomhed findes i de mange tegninger som T. selv kastede bort, men som er bevaret takket være J. M. Thiele sporsans. I de lette og temperamentsfulde blyants- eller pennerids, i hvilke T. søger at finde en bevægelse, en helhed frem møder vi hans fantasi og hans heftighed i friere udfoldelse end i marmorskulpturerne. – Professor ved akademiet 1805, direktør sst. 1833–44. – Etatsråd 1819. Konferensråd 1838. Æresborger i København 1838. – R. 1810. DM. 1833. K. 1829. SK. 1839.

[K. L. Rahbek] i *Minerva*, 1803 april-nr. 337f. K. L. Fernow i *Der neue deutsche Merkur*, Weimar 1803 II 312–19. Friederike Brun sst. III 485f. Samme i *Athene* IV, 1815 1–32. 12 blade figurer til tegneovsler efter T., med poetiske forklaringer af Adam Oehlenschläger, 1814. P. H. Haste i *Riises archiv* VI, 1824 369–73. J. M. Thiele: *Den danske billedhugger B. T. og hans værker* I–IV, 1831–50 (ty. udg. I–II, 1832–34; eng. udg. I–IV, 1869; forkortet udg. m. titlen: T. og hans værker, ved F. C. Hillerup I–IV, 1842–57). Samme: T.s biografi I–IV, 1851–56. Thorvaldsens album, udg. Fr. Barfod I–II, 1844. H. C. Andersen i *Berl. tid.* 30.12.–31.12.1844 og 2.1.–3.1.1845. Ludv. Müller: *Thorvaldsens museum* I–V, 1847–50 (fr. udg. 1847–50). Thorvaldsens museum. En fremstill. af alle kunstnerens arbejder . . . , ved H. P. Holst, 1851. C. F. Wilckens: *Træk af T.s kunstner- og omgangsliv*, 1874 (ty. udg. 1875; ny udg. m. titlen: T.s sidste år, m. indledn. af D. Helsted, 1973). *Secher Malthe*: *Kunstakad. og T.s arbejde*, 1875. Alex. Wilde: *Erindr. om Jerichau og T. ombord på fregatten Rota* 1838, 1884. Jul. Lange: *Sergel og T.*, 1886. L. v. Urlichs: *T. in Rom*. Aus Wagners Papieren, Würzburg 1887 =

20. Progr. des v. Wagnerschen Kunstinstit. für 1887. Chr. Bruun og L. P. Fenger: *Thorvaldsens museums hist.*, 1892. Sig. Müller: *T., hans liv og hans værker*, 1893. M. Galschiot: *T.s museum*, 1895. Knud V. Rosenstand: *B. T.*, 1905 (2. udg. 1932). T.s værker. Halvandet hundrede afbildn., m. indledn. af Emil Hannover, 1907. Alb. Repholtz: *T. og Nyso*, m. uddrag af Christine Stampes efterl. papirer, 1911. [Christine] Stampe: *Erindr. om T.*, udg. Rigmor Stampe, 1912. L. Bobé i *Pers. hist.* t. 6.r.VI, 1915 160–64 og 10.r.III, 1936 39–45. Samme: *T. i kærlighedens aldre*, 1938. Chr. Blinkenberg i *Kunstmuseets årskr.* IV, 1917 131–54. Gerh. Hornemann i *Politiken* 5.10.1918. T.s tegninger, m. tekst. af Alb. Repholtz, 1920. Georg Brandes i *Tilskueren XXXVII*, 1920 I 20–37 81–104 (optr. i forf.s Liv og kunst, 1929 107–49). Th. Oppermann: *T. Hans barndom og ungdom*, 1924. Samme: *T. Manddomsårene i Rom*, 1927. Samme: *T. i Rom og i Kbh.*, 1930. Erik Moltesen: *T., hans liv og værker*, 1925 = *Grundrids ved folkelig univ.undervisn.* CCCXXXVIII. T.s portrætbuster, m. introd. af Johs. V. Jensen og noter af Aage Marcus, 1926. Medd. fra Thorvaldsens museum, 1929ff. Sig. Schultz: *Da T. kom hjem*, 1938. Ragnar Josephson: *Konstverkets fødsle*, Sth. 1940 (5. opl. 1975) 69–75. Chr. Elling: *T. En introd.*, 1944. Meir Stein i *Konsthist.* t. XIII, 2, Sth. 1944 50–59. Paul Ortwin Rave: *T.*, Berlin [1947] = *Kunstbücher des Volkes XLIV*. Rud. Walter Zeidler: *Klassizismus und Utopia*. Interpretationen zu Werken von David, Canova, Carstens, Thorvaldsen, Koch, Sth. 1954 = *Figura V.* – J. Søndergaard Jacobsen i *Hardsyssens årbog* L, 1956 44–62. Thorvaldsen a Roma. Documenti inediti, udg. Jorgen B. Hartmann, Rom 1959. Kn. Millech: *Bindesbolls museum*, 1960 = *Medd. fra Thorvaldsens museum* 1960. Ide Loppenthin: *T.*, 1963. Else Kai Sass: *T.s portrætbuster I–III*, 1963–65. Peter Felder: *Das Löwendenkmal von Luzern*, Luzern 1964 = *Luzern im Wandel der Zeiten XXXI*. Mario Praz: *On neoclassicism*, London 1969 268–78. Jorgen B. Hartmann: *B. T. Scultore danese*. Romano d'adozione, Rom 1971 = *Quaderni di storia dell'arte XIX*. Samme og Kl. Parlasca: *Antike Motive bei T.*, Tübingen [1979]. Dyveke Helsted i *Apollo XCVI*, London 1972 206–13. Lisbet Balslev Jørgensen sst. 220–27. Dyveke Helsted sst. 228–34. Samme: *Thorvaldsen*. Drawings and bozzetti. Udstillingskat., Heim Gallery, London, 1973. Herbert v. Einem: *T.s „Jason“*, München 1974 = *Bayerische Akad. der Wissensch. Phil.-hist. Klasse. Sitzungsberichte* 1974, 3. Jürgen Wittstock: *Gesch. der deutschen und skand. Thorvaldsen-Rezeption bis zur Jahresmitte 1819*, Hamburg 1975 [diss]. Thorvaldsens museum. Katalog, ny udg. 1975 (heri værkerfortegn. 63–186). B. T. Skulpturen, Modelle, Bozzetti, Handzeichnungen. Udstillingskat., Wallraf-Richartz-Museum, Köln, 1977. B. T. Untersuchungen zu seinem Werk und zur Kunst seiner Zeit, udg. Museum der Stadt Köln, 1977 (heri bibliografi 469–81). Breddo L. Grandjean: *Biscuit efter T.*, 1978. Bjarne Jørnæs i *En bog om kunst til Else Kai Sass*, 1978 290–308. Per Thornit: *„Tegn paa uadvortes erkendelse“*. . . . B. T.s og H. C. Andersens ordener, 1979 = *Ordenshist. selsk.s skriftserie*. Kirsten Bendixen: *T. og medaljekunsten*. Udstillingskat., Thorvaldsens museum, 1980. Johs. Jensen i *Weekendavisen* 11.1.1980. Kristján Eldjárn m.fl.: *B. T. 1770–1844*, Kbh., Reykjavik 1982 (m. isl. tekst). – John Espolin: *T.s genealogi, m. anmærkn. og tillæg af Finn Magnussen*, 1819 (manus., Thorvaldsens museum).

Dyveke Helsted

□ Ingen dansk synes så ofte portrætteret som T.; man må regne med mange hundrede billedfrem-

stillinger, kopier og grafiske reproduktioner medregnet. Værkerne er spredt over hele Europa; i sin Romtilværelse og på rejserne gennem Tyskland gik han beredvilligt med til at sidde model for yngre kunstnere, og senere erhvervedes disse portrætter af forskellige museer og samlere og gentoges ofte i det uendelige. Det vil derfor her kun være muligt at give hovedtyperne og i reglen de værker som findes offentligt tilgængelige.

A. *Malerier og tegninger. I. Selvportrætter.* Tegn. silhouet ca. 1787 (pisk med sløjfe) (T.s mus.). Skitser og tegn. 1794 (stoppende pipe) (T.s mus.), stukket 1831 af P. Schøler og forlæg for frimærke, 1980, af C. Slania efter tegn. af Connie Linck. Afbildet på akvarel, formentlig selvportr. ca. 1795–96 (T.s mus.). Tegninger i skitsebog (T.s mus.), bl.a. formodet selvportr. på den spanske trappe. Tegn. 1810 (glyptoteket). Tegn. (en face, kindskæg) 1810. Tegn. 1811, profilportr. 8.9. (T.s mus.). En lign. 15.9. (en face) der henføres til F. Riepenhausen, men synes at være et selvportr. (Kestnermus. i Hannover) er ikke fuldt opklaret. Et af 1811-billederne er grundlag for W. H. Lizars stik fra 1821 med angivelse af T. som ophavsmænd. To forskellige litografier har signaturen: L. Fehr cop., et tredje Riepenhausen dis. et inc., hvilket ikke giver noget endeligt udsagn om originalbilledets tilblivelse.

II. *Fra tiden indtil 1819.* Et ungdomsbillede, malet af J. L. Lund (Stegeborg i Sverige) er meget problematisk. Hovedbillederne fra denne tid samler sig om T.s optagelse i San Luca akademiet (1808) og viser ham i uniformen. 1809. Mal. af Vinc. Camuccini (S. Luca akademiet, Rom), tegnet udkast dertil (T.s mus.). Talrige kopier. Min. derefter (forhen Nysø), stik derefter af Gius. Saunders, Firenze 1823, og af Gio Folo efter tegn. af Giov. Battista Borani. 1810: Mal. af Rud. Suhrlandt (hånden på et klassisk hoved, vistnok T.s Adonis statue) (T.s mus.). Knæstykke af Jacob Munch, Colosseum i baggrunden, gentagelse 1815 (Fr.borg), kopi (gentagelse?) (Roskilde mus.). Tegn. af F. Riepenhausen (jfr. T.s selvportr.). 1814: Mal. af C. W. Eckersberg (kunstakad.), gentagelse 1832 (Nationalmus., Sth.) og 1838 (glyptoteket); der eksisterer et fjerde ekpl.; kopier, delvis blot af hovedet, af C. Købke 1828, af Eleonore Harboe, af C. Balsgaard 1843 (på porcelæn, T.s mus.) og i tegn. af J. Roed, 1875 (Hirschsprung). Stik derefter af W. Heuer, af C. W. Eckersberg 1850 og af Weger & Singer 1852, litografi af F. Zweidorff, træsnit af Aug. Neumann, stort farvelitografi af P. W. Johansen m.fl. gengivelser, samt et vandmærkestryk fra Silkeborg Papirfabrik; efter Eckersbergs mal. frimærke 1938 af Johs. Britze. Mal. af K.

Vogel von Vogelstein, 1815 (T.s mus.); stik af H. Meyer; tegn efter Vogels hoved af estlænderen G. Hippius ca. 1817 (Marburg), en tegn. fra 1813 af Vogel findes i kobberstikkabinettet i Dresden. Tegn. af ukendt 1814. Mal. af W. Schadow af denne, broderen Rudolf og T. (Nationalgalerie, Østberlin).

Portrætter af mindre officiel karakter: tegn. af Carl Sieg, 1816 (Nationalgalerie, Østberlin), af R. Suhrlandt, 1816 (sst.), af Sieg, 1816, efter Schadow (kobberstikkabinettet, Østberlin). Mal. af A. Senff, 1817 (T. arbejdende på den lille hyrdedreng) Halle a.S.), tegn. af Fr. Rehberg, 1818 (kindskæg), reproduceret i litografi. Også Fr. Overbeck skal have efterladt en tegn. af T.

III. *Omkring Danmarksrejsen 1819–20.* Hovedbilledet er C. W. Eckersbergs portr., 1820 (frakkekædet med udfaldende skjortekrave) med en hammer støttet til foden af en statue (forhen Orebygård), stik derefter af J. F. Clemens, 1820. Et halvfærdigt udkast dertil (måske en elevkopi) replik i Kiel (Kunstverein); replik på T.s mus.; kopier af E. Bærentzen udst. 1827, af Carl Løfler, 1828, frk. Ibsen, H. Matthison-Hansen ca. 1827. Pasteller af Chr. Horneman 1819 og 1820 (mindre fadermordere og højt hvidt halsbind) (T.s mus.; Fr.borg; Bergen). I den række billeder Horneman gennem tiderne malede er hovedtrækkene de samme, omend håret gråner mere og mere. Både på T.s mus. og på Rosenborg (1834) findes miniaturer malede af ham. Et litografi af Horneman udsendes 1821. Carl v. Plötz, en søn af Hornemans tidligere medarbejder, har udført et profilportr. af T.; 1821, da T. allerede var rejst, tegnede han derover et stort profilportr. af ham (ring i øret) (Fr.borg), i min. s.å. (T.s mus.), litografi herefter af kunstneren selv og af Desingthun, 1823.

IV. *Romopholdet i 20erne.* Malerierne fra begyndelsen af denne periode viser T. iført en frakke med pelskrave. Ældst synes en tegn. fra 1822 (Rom 18.4.) at være; den er sign. I. S. dvs. I. Schnorr v. Carolsfeld (akademiet i Wien). Hovedbilledet er Karl Begas' portr. af T. med „Haabet“, ca. 1823 (Nationalgalerie, Østberlin), depon. i Gdańsk, tegn. i T.s mus., gentagelse på Fr.borg, i Galleri Raczyński i Poznań, kopier af A. Koop, 1828 (T.s mus.) og af A. Senff (Kestnermus. i Hannover); stik af Samuel Amsler og litografi af F. Legrand, Berlin, senere (J. Gunst institut i Mainz) med Gutenbergstatuen tilføjet i baggrunden, og gengivet i mange litografier og træsnit. A. Senffs brystbillede (1825) i Halle synes at høre til denne type. Nær den står også Gustav v. Nehrlichs litografi. Med skindkrave og blød skjortekrave er også Edv. Magnus' mal. (T.s mus.), kopieret 1831 af A. Koop til Hambro,

Thorvaldsen, Bertel

samt en min. af A. Grahl, hvoraf en replik findes i mus. i Dresden. Mal. af H. M. v. Hess, 1823; billedet står Begas' meget nær, i baggrunden ateliet med Jason (Neue Pinakothek, München). I Schack Galerie (sst.) fandtes en gentagelse fra 1834, i baggrunden udsigt over Rom (men den brændte med Glaspalast 1931); på et mal. af ham i Wien har T. hvid skindkrave. Billeder af T. i officiel dragt med stive fadermordere og hvidt halsbind findes også fra 20'erne, bl.a. D. Lindaus portr. (T.s mus.) og Frans Catels billede 1824: Ludvig af Bayern med kunstnere på den spanske vinstue på Ripa Grande i Rom (Neue Pinakothek, München), træsnit derefter af R. Brend'amour. Osteribillede af D. Lindau, 1827, raderet af C. E. Sonne; en tegn. findes i kobberstikkabinetet i Dresden. Tegn. af Ricciardelli, 1829, af kong Ludvig af Bayerns besøg i T.s atelier (T.s mus.). På H. D. C. Martens' mal. ca. 1830 af Leo XII, som 1826 besøgte T.s atelier (St. mus., depon. i T.s mus.) bærer T. ikke stive flipper, men skjorte med stor udfaldende krave. Tegn. af C. E. Stölzel, 1827 (Ashmolean Mus., Oxford). Portrætteret på F. Thønings billede, 1828, af en bådfart til Capri (T.s mus.). Mal. fra 1820'erne af William Edward West (T.s mus.). Tegn. af A. Kestner (Kestner mus. i Hannover) og af E. Rietschel, 1830 (Stadtms. i Dresden, „Carus Album“), af Paul Mila, 1823 (T.s mus.), efter denne litografi, af H. V. Bissen 1826–27 (med lang pibe) (glyptoteket, skitsebog XVII). To mal. af Ehregott Grünler fra denne tid (ca. 1828) (hvide bløde flipper, hvidt halsbind) findes bl.a. på Goethemus. i Weimar, et er dateret 1839.

V. *Romopholdet i 30'erne indtil 1838*. Billederne fra denne periode viser alle T. i en blød, hvid skjorte med stor udfaldende krave, hvad enten han er i arbejdsbluse, i frakke eller indhyllet i kappe. Hovedportrættet er Horace Vernets mal. fra 1833 af T. i færd med at modellere Vernets buste (T.s mus.). Gentagelse i mus. i Glasgow. Stor tegn. dertil i Østrig. Eksp. i Metropolitan Mus., New York. Kopier af J. Roed, af F. Bellay (mus. i Lyon), af A. L. Koop, 1839 (købt af Collin; Studenterforeningen), af F. Helsted, 1845 (Jægerspris), af P. T. Tax, af A. Lipke, og af Hans Lassen, 1874 (mus. i Haderslev), i min. af Johs. Møller (Windsor) og af J. C. Bøgh, 1852. Gengivet i litografi for Em. Bærentzen, 1844, af I. W. Tegner, 1846 og af P. H. Gemzøe, 1855 samt i radering af L. Frølich, 1854, i stylografi af P. Schøler, 1853 og i flere andre gengivelser i stik, litografi og træsnit. Mal. af Ed. v. Heuss (skindbræmmede kappe), 1834 (T.s mus., depon. af glyptoteket). Mal. af samme (T. arbejdende på Gutenbergstatuen), 1834 (mus. i Mainz), udkast

dertil (T.s mus.). Portræt af Oreste Kiprensky (nedfaldende krave, stor sort sløjfe, kappe), 1833 (det russiske mus. i Leningrad), kopi af Apollinary Horawsky, 1852 (T.s mus.); stik af H. Robinson. Mal. af Cesare Poggi (sort halsbind), s.d. (Galleria d'arte moderna, Milano). Lille mal. (udfaldende krave, langt hår, sort baret) af B. v. Guérard, 1831 (Capodimonte mus. i Napoli), gentagelse 1834 (T.s mus.). Min. af F. Pietrocola (skindbræmmede kappe, stor udfaldende linnedkrave) ca. 1835 (T.s mus.), efter denne tegn. af Juul Møller. Mal. af D. C. Blunck, 1835 (Fr.borg), tegn. af samme, 1836, af T. s.m. fru Puggaard og sine omgangsvener i Rom. Mal. af samme, 1834 (Kunsthalle, Kiel). Tegn. af Ant. Rambaux ca. 1836 (T.s mus.). Flere karikaturtegn., delvis farvelagt, af E. M. Ward 1838–39 (T.s mus.; Fr.borg). Mal. af J. Sonne (T. i sit atelier i Rom), s.d. Mal. af Martens, s.d., af T. på Marcuspladsen i Venezia; sepiategn. af samme af T.s atelier i Rom, s.d. C. Küchler udførte 1836 en radering som relief og en radering af T. i arbejdsdragt med flojlskrave, som blev meget kopieret i stik, litografi og i træsnit som kisteblad. Tegn. af Heinr. Mücke, 1833 (Nationalgalerie i Østberlin), litografi herefter af A. Dircks. Endelig findes en del mal. hvor T. er afbildet mellem de afbildede personer, som på F. Diofebis mal., 1836, af åbningen af Rafaels grav 1833, hvor T. var til stede på S. Luca akademiets vegne (T.s mus.), og på D. C. Bluncks osteribillede fra La Gensola, 1836 (Fr.borg), tegn. 1836 og mal. 1837 (T.s mus.), kopi af A. L. Koop.

VI. *Fra hjemrejsen 1838 til T.s død. 1838*: Mal. af F. Westphal af T.s modtagelse i Kbh. (brændt på Chr.borg 1884), tegn. dertil (Fr.borg); litografi af Em. Bærentzen, farvelitografi af W. Koch og træsnit af F. Schlitte. Tegn. af Blunck af skibsfællerne på Rota (T.s mus.). To mal. af Eckersberg af T.s hjemkomst, det ene 1839 (T.s mus.), tegn. dertil (kobberstiksaml.). Tegn. af samme af T.s hoved. En karikerende tegn. af T.s modtagelse er henført til Eckersberg (Fr.borg), en anden findes i Kgl. bibl. T. ved Rotas skanse malet af A. Melbye, T.s hjemkomst tegnet af samme (Fr.borg). Tegn. af C. Peters (hyldesten på Charlottenborgs balkon) og af L. Tuxen, 1895. Mal. af Johs. Jensen (T.s mus.) er formentlig fra samme periode. 1839: hovedbillederne er malet af C. A. Jensen: T. i uniform med alle ordnerne (fadermordere) (Fr.borg); stik af W. Heuer med hovedet ændret som på Küchlers radering 1836. T. siddende (silkefrakke med opslag) (T.s mus.; Nationalmuseum i Sth.; tidligere hos Johan Hansen), litografier derefter af bl.a. A. M. Petersen, 1840, af Emil Lasalle i Paris og af C. Been, 1842. En række mal. af J. V. Gertner af T. i den

blågrå slåbrok med de røde fløjlsopslag fra hans Nysø-ophold, siddende med Jerusalemindtoget og „Minerva“ (T.s mus.; Jægerspris), andre med statuetten til selvportrættet, og stående med Oehlschlægers buste (1839 tegn. på glyptoteket); 1840 mal. på Ravnholt; 1842 på Nysø (tilhører Fr.borg); Ålborg mus. 1842); med en tegnetavle; med „Haabet“; et mal. (Hamburger Kunsthalle 1840) og en mængde tegn. både en face og i profil (bl.a. Fr.borg; Hirschsprung; T.s mus.); Radering af J. V. Gertner, 1843, efter denne flere træsnit samt radering af bl.a. Carl Mathorne, 1932; stylografi af P. Scholer efter tegn. af Gertner og stik fra Rom efter en tegn. (med „Haabet“) af Scholer. Afbildet på Gertners mal. af salvingen, 1840 (Rosenborg). Tegn. af R. Greve efter Gertner (Fr.borg); mal. af E. D. Bærentzen (Bergen), litografi derefter af E. Lehmann, 1839, og andre. Tegn. af W. Marstrand, af Ernst Meyer, af C. F. von Rumohr (Thiele og T.) og af P. C. Skovgaard (T. som storkorsridder) (T.s mus.) og af J. A. Jerichau (kobberstiksamlngen). 1840: mal. af C. A. Jensen (næsten tilknappet frakke) (Gunderslevholm; Industriforeningen). Min. af Johs. Møller. Mal. af F. Richardt „T. med sort fezlignende Kalot i sit Atelier“ (T.s mus.), tegnet forarbejde (sst.); litografi af samme, 1844. Tegn. af S. F. Diez (Nationalgalerie i Østberlin). Daguerreotypi af A. C. T. Neubourg ca. 1840 (T.s mus.). 1841: fra udenlandsreisen: mal. af K. Begas (Nationalgalerie i Østberlin); tegn. af E. Rietschel og C. Vogel von Vogelstein (sst.), begge fra opholdet på Maxen. Mal. af F. Krüger, stukket af C. G. Lüderitz; tegn. af Krüger (Nationalgalerie i Østberlin), ofte gengivet i stik, litografi og træsnit. Mal. af W. Hensel (uden flip) formentlig 1841 (T.s mus.), tegn. (Hensel-samlngen; Neue Nationalgalerie, Vestberlin). Mal. af F. Amerling (Lichtensteins galeri 1843; Fr.borg); skitse (T.s mus.); gentagelse (forhen fyrstinde Branica, f. Potocka, i Wien og i Breslau; kopier af L. Thibau (akvarel) og Joseph Lavos; stik af R. Kirchhoffer, 1844. Tegn. af Schnorr v. Carolsfeld (kobberstikkabinetet i Dresden) og af Constantin Hansen, Danske i Rom juleaften (Nysø). 1842: tegn. af C. Vogel von Vogelstein (kobberstiksaml. i Dresden), af J. L. Lund og af L. A. T. Restorff. Mal. af D. C. Blunck (T. i sit atelier) og af Heinr. Buntzen (i Villa Borgheses have med portræfigurerne – T. og Buntzen – malede af J. V. Gertner), litografi derefter af A. Kittendorff. Mal. tillagt M. H. E. Eddelien. 1843: mal. af S. Schack, af Aug. Schiøtt (T. ved cavaletten), af F. Richardt (T. med sort baret i sit atelier), litografi herefter, og af H. Buntzen (T. ved atelieret på Nysø) (T.s mus.) samt profilbillede af Gertner. Flere tegn. af P. C.

Skovgaard, (med armene over stoleranden) (kobberstiksaml.), kopieret ofte af Gertner (T.s mus.). Mal. af Johs. Jensen (Teatermus.). Afbildet på S. Schacks mal. af salvingen 1840 (St.mus.) og på den tegnede nogle dertil (Kgl. bibl.). Porcelænsmal. af G. Renard udst. 1843. 1844: Mal. af S. Schack (Fr.borg), tegn. i samme type af Borggreen (forhen skandinav. foren. i Rom) angives udført 1842. Akvareller af Rud. Greve (Fr.borg; Nationalgalerie i Østberlin: også 1845). Profilt tegn. af J. V. Gertner (Fr.borg), billede fra dødslejet af samme (sst.), ligeledes af F. Herzog (T.s mus.), af A. Melbye og af G. Emil Libert. Tegn. af E. Meyer 10. og 18.3. (T.s mus.), litografi efter den første og radering af Niels Jul Tjørnelund, 1925, og „efter Erindringen 10. Dec. 1844“ af J. Th. Lundbye (kobberstiksaml.). Litografi efter tegn. af J. Ballin af T. på lit de parade. Silhouetter (Fr.borg; T.s mus.), bl.a. af N. Chr. Fausing, og i træsnit 1853.

VII. *Efter T.s død.* Afbildet på raderingen Dumhedens magt, 1844. Lucie Ingemann. f. Mandix: T.s apoteose (T.s mus.). Litograferet mindeblad, T. kranses af en engel. Frise på facaden, T.s mus., af J. Sonne 1846–50, frit gengivne scener af T.s hjemkomst og udlosningen af hans statuer; teknisk prøve i farvepuds af T.s hoved (T.s mus.) Gengivelse i litografi af F. C. Lund, 1889. Tegn. af W. Marstrand af Oehlschlæger der læser op i den Stampeske kreds, med den indslumrede T. (T.s mus.). Min. af J. C. Bøgh, 1850. Mal. af Johs. Jensen ca. 1850 med flere gentagelser. Mal. af Th. Jensen, 1872, af T. i sit atelier med Jason og Thomas Hopes indtræden, herefter litografi. T. og Bindsboll tegnet af Felix Kraul, 1884. Tegn. af Axel Holm, 1889. Tegn. af T. med Chr. VIII af C. Bayer, 1897. 1899 Chr. Bang: Besøg i T.s atelier. 1901 Poul S. Christiansen: T. modellerende „Natten“ (St.mus.), tegn. af samme (kobberstiksaml.), mal. af samme 1904–05 og 1901–22. 1919 Vald Neeindam: T. ved Zoëgas dødsleje (Ribe mus.), af samme T. og Preisler, 1916, og T. og Abildgaard udst. 1946. Tegn. af A. J. Bundgaard (folketinget). Larsen Stevs: T. og H. C. Andersen på spadesretur ved Nysø (H. C. Andersen mus. i Odense) og H. C. Andersens møde med T. i atelieret i Rom, akvarel. C. Bayer: T. og Oehlschlæger på Nysø. Portr. af Gertner udst. 1852, 1857, 1861 og 1867. B. *Skulptur.* I. *Selvportrætter.* 1810 herme, i marmor ca. 1812 (kunstakad. 1825); stik af E. Eckersberg, 1831, efter tegn. af hermen af N. Simonsen; kopi i marmor af E. Utzon-Frank (rådhus-hallen, Kbh.); ekspl. i Ambrosiana, Milano, formentlig af T. selv. På forskellige ekspl. af Alexanderfrisen har T. afbildet sig selv blandt tilskuerne (marmorekspl. (T.s mus.), hugget af Pietro

Thorvaldsen, Bertel

Galli; Sommarivas ekspl. ca. 1825 stukket af Pi-strini; ligeledes på relieffet „Homer synger“ 1836. 1839: statue (originalmodel på Nyso; gips på T. mus.), ekspl. derefter i marmor af H. V. Bissen (T.s mus.), i marmor af E. Wolff (ved Palazzo Barberini, Rom), i München (glyptotekets sidefacade) af samme. Bronze i Reykjavik. Hovedet er anvendt til busten i Rom i Via Sistina 48, T.s bolig; den modellerede lermaske dertil (Nyso). Statuette (udkastet på Nyso; afstøbning på T.s mus.). Statuette efter originalen af H. Olrik, 1849, tegn. derefter (Fr.borg). 1840 på relieffet af den Stampske familie (originalmodel på Nyso).

II. *Fra Romtiden til 1819.* Buste af Pietro Tenerani ca. 1812 (marmorekspl. i T.s mus.; i gips på glyptoteket), af samme 1819, i marmor 1824–25 (S. Luca akad.), i gips (Tenerani mus. i Rom). Buste af Chr. D. Rauch, 1816 (forhen i Rauch mus. i Berlin; afstøbning på T.s mus.), kopi af C. A. Muhle, 1828, af A. V. Saabye, 1878 og af Nielsine Petersen, 1882. 1817 medalje (A genio lumen) af Henri-François Brandt, stukket af Schøler, 1831; nær den står et profilstik af Rietel, 1820, og et litografi af C. C. Lose. En medalje fra denne periode er signeret Camiletti.

III. *Fra Kbh. opholdet.* Medaljeudkast af C. A. Muhle, 1824, i anledning af T.s besøg i Kbh.

IV. *Fra Romopholdet i 20'erne.* Buste af E. Wolff, 1823 (i marmor i glyptoteket). Relieftryk af Blasius Höfel og af H. W. Köbner, ca. 1825. Buste af Pierre Bienaimé, 1826 (i marmor i S. Luca akademiet i Rom; gipsbuste i T.s mus.). Marmormedaljon af Jacques Tatarkiewicz ca. 1828 (med skindkappe) udst. 1845 i Warszawa. To medaljer, en face og i profil (med den knælende genius og gratierne) af G. Goetze, formentlig 1828, stukket af P. Schøler, 1832. Buste af J. B. Dalhoff udst. 1829.

V. *Fra Romopholdet i 30'erne til 1838.* Relief af W. Matthiä, 1830 (i marmor bl.a. Oremandsgård; gips i T.s mus.). Buste af H. V. Bissen, 1831 (T.s mus.; glyptoteket), i marmor 1833 (kunstakad.; forhen Einsiedelsborg), derefter bronzebuste (Vor Frue k.; St.mus.). Formindsket bronzekopi efter Bissen af C. V. Lodberg, 1843. Kopi af A. Jahn (Pretz). Buste af H. E. Freund (studenteforeningen). Ensidig medalje af C. Voigt. Medaljer af G. Galeazzi 1832 og 1837. Buste af Matthiä, 1833 (T.s mus.). Relief af Franz Wol-treck, s.å. (Café Greco i Rom; i bronze 1836 i T.s mus.), statuette af samme, 1833 (i bronze i glyptoteket; i gips i Café Greco), stukket af J. Unger. Buste af G. Rennie udst. 1833. Statuette af P. Ricco, 1834. Buste af ubekendt 1836 (St.mus.). Medalje af Voigt, 1837 (Erato), kemitypi derefter af A. Kittendorff efter tegn. af J. Magnus Peter-

sen. Relief af Christoph Metzger på æresborgerbrev ca. 1837 (T.s mus.). Medalje af Chr. Christensen, 1838, med Alexanderfrisen, i anledning af T.s arbejders ankomst til Kbh. („Udstillingsmedaljen“), stik derefter af E. Eckersberg, 1850. Medalje af F. König, 1838 (gratierne).

VI. *Fra hjemkomsten 1838 til hans død.* Statuette af Matthiä, 1838 (om bord på Rota). Buste i mindre format af G. Borup, s.å. Elfenbensrelieffet af S. S. Winther 1839 og 1841, statuette tilskrevet samme (T.s mus.). Kamé af P. Petersen, 1839. Et congrève-tryk fra Berlingske Tidende som relief 1839. Medalje af Zaccagnini, 1842. Voksmedalje af P. F. Rauner (T.s mus.).

VII. *Efter T.s død.* Efter dødsmasken et voksrelief (Bakkehusmus.). Elfenbensbuste af Chr. Klingsey, 1845. Medalje af H. Conradsen, 1849. Statue af C. Peters, 1866 (udstillingskomiteen; skitse 1875 (Hirschsprung) og omarbejdet 1877 i Randers mus.). Tegn. af H. Olrik (Fr.borg), træsnit derefter 1868. Skæringer i elfenben og buksbom af O. O. Glosimodt, 1869 og af A. Wang. Kolossalbuste af L. Prior, 1870 (T.s mus.), relief-medaljon s.å., tegn. 1878 (Fr.borg); buste s.å. Relief af G. Billqvist, 1871 (Göteborg kunstmus.). Statuette af C. Peters, 1878. Relief af Rik. Magnussen, efter Küchlers profilradering, 1930. Statuette og statue af Utzon-Frank 1941–43 (Kbh.s kommune). Relief af Jeremias Christensen (Charlottenborg). Buster af F. C. Krohn, F. Hertzog, Adelgunde Herbst og G. Borup. Relief af H. Conradsen (Bakkehuset). Relief 1870 (forhen på facaden, Grønnegade 7, nu Kbh.s bymus.). Mindetavler: 1872 (Palazzo Tomati, Rom), 1882 (Via Sistina 48, Rom), 1934 (videnskaberens selskab i Warszawa), 1935 (Åbenrå 13, Kbh.). Fortjenstmedalje fra S. Luca akademiet i Rom 1836 (med hans S. Luca relief) (T.s mus.). Livsmaske ca. 1810 samt dødsmasken (sst.).

Povl Eller (O. Andrup)

Thorvaldsen, Knud, * 1907, overantikvar. * 18.12. 1907 i Saksøbing. F: overretssagfører, senere dommerfuldmægtig Arne Docker T. (1874–1919) og lærer Alma Emilie Mortensen (1883–1967). ~ 1° med Irma Elise Jensen. ~ 2° 27.8.1941 i Kbh. (b.v.) med museumsinspektør, mag.art. Elise Frederiksen, * 23.1.1916 i Kbh., d. af billedhugger Alfred F. (1881–1967) og sygeplejerske Anna Johanne Petra Jensen (1881–1945, ~ 1° med forretningsfører Edvard Hansen, 1868–1912).

T. blev 1926 nysproglig student fra Fr.borg statskole og 1933 cand.mag. i historie og dansk fra Kbh.s univ. Så tidligt som 1928 blev han medarbejder ved Nationalmuseets I. afdeling. Fred-

ningerne var indtil naturfredningsloven af 1937 frivillige, og det var en af T.s daglige opgaver i afdelingen at kontrollere om der var tinglyste fredninger af oldtidsminder på de i tvangsauktionsmeddelelserne i Statstidende annoncerede matrikelnumre. Han skulle endvidere fremtage oldsager til brug for særlig interesseredes studium. Han kom hurtigt ind i det praktiske arkæologiske feltarbejde og foretog både besigtigelser og udgravninger. Kort efter embedseksamen af tjente han sin værnepligt og fortsatte indtil videre sit virke i oldtidsafdelingen, men da der var mangel på videnskabelige stillinger gik han over i det mere praktisk betonedede museumsarbejde og blev 1937 assistent i konserveringsafdelingen som dengang dækkede såvel 1. afdeling, antikafdelingen som etnografisk samling. 1941 udnævntes T. til konservator og leder af konserveringsanstalten hvor han gennemførte den opdeling af opgaverne, baseret på genstandens art og bevaringstilstand som ligger til grund for den senere adskillelse af konserveringsarbejder mellem konserveringsanstalterne for jordfund og for recente sager og farvekonserveringsanstalten. Til konserveringsgøremålene hørte dengang også restaurering og arkæologiske undersøgelser af megalitgravene fra yngre stenalder, bl.a. af dobbeltjættestuen på Kyndeløse mark i Horns herred 1938 (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1939) og af jættestuen Grønhøj i Byholm park i Horsens 1940 (Aarbøger for nord. Oldk. 1946). Sidstnævnte sted koncentrerede T. undersøgelserne uden for og ved siden af indgangen og konstaterede at kammeret var blevet udrommet ved senere gravlæggelser, og at der havde været henstillet lerkar som offer til de døde eller som led i selve begravelsesceremonien. Et andet eksempel på T. omhyggelige undersøgelser er en gravplads med et formodet dødshus ved Farre syd for Give (Kuml 1951). T.s afdeling forestod endvidere den store konserveringsopgave med præpareringen af fundene fra vikingeskibet ved Ladby på Nordøstfyn. På grund af sin grundige indsigt som arkæolog og konservator blev han 1962 som museumsinspektør, fra 1965 som overinspektør, leder af museets nyoprettede fredningsafdeling der havde baggrund i den udvidede naturfredningslov af 1961. Ved lovens revision 1969 skiftede afdelingen navn til rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning med T. som overantikvar, og 1975 lagdes den ind under miljøministeriets fredningsstyrelse. Et synligt bevis på T.s dygtige og smidige ledelse af den nye institution var en lang række medarbejders og tidligere kollegers udgivelse af festskriftet Antikvariske studier ved hans afgang fra aktiv tjeneste som 70-årig 1977. 1935 deltog T. i undersøgelsen af

nordbogårde i Grønland, og 1964 var han atter i Grønland i forbindelse med planlægningen af en fredningslovgivning for Grønland. 1960 og 1961 deltog han i Bahrain-ekspeditionerne til sheikdømmet Abu Dhabi (se *Gravroser på Umm an-Nar*. Kuml 1962).

Foruden de nævnte skriftlige arbejder har T. bl.a. skrevet *Dysetidens Gravfund i Danmark*. Aarbøger for nord. Oldk. 1941 og publiceret Ladbyfundet: *Ladbyskibet*, 1957 (Nordiske fortidsminder VI, 1) som er T.s arkæologiske hovedværk. En populær udgave af samme er *Vikingeskibet ved Ladby*, 1959 (2. opl. 1975). Endvidere *Moseliget fra Borremose i Himmerland*. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947, *Moseliget fra Tollund*, Årbøger for nord. oldk. 1950, og *Et tylt økser fra vikingetiden*, sst.

Politiken 18.12.1967. Antikvariske studier, tilegnet K. T., red. Sv. E. Albrethsen, 1977 9-18.

Henning Dehn-Nielsen

Thott

Uradel med udgangspunkt i Skåne. Det enkle, firdelte våbenmærke tyder på meget høj alder. Navnet bæres i 1280'erne af en skånsk ridder Tord (Aagesen) Thaat, hvis nære slægtskab med brødrene Absalon Aagesen og Niels Kyrning er sandsynligt, men ikke sikkert kan påvises.

Fra Aage Axelsen *T.s sønneson, svensk rigsråd Tønne Eriksen til Benhammar, stammer en svensk linje som skrev sig til Skedebo og uddøde i slutningen af 1600-tallet, mens en anden svensk linje, der kan føres tilbage til Niels Kyrning, 1809 blev optaget i svensk grevstand og fortsat lever. Den skånsk-danske linje uddøde med gehejmestatsminister Otto greve *T. (1703-85) til Gavnø m.v. Han bestemte ved sit testamente at hans godser som stamhus skulle tilfalde kammerherre Holger Reedtz der var søn af en fætter på mødre side. Denne fik 1786 patent på slægtsnavnet Reedtz-Thott.

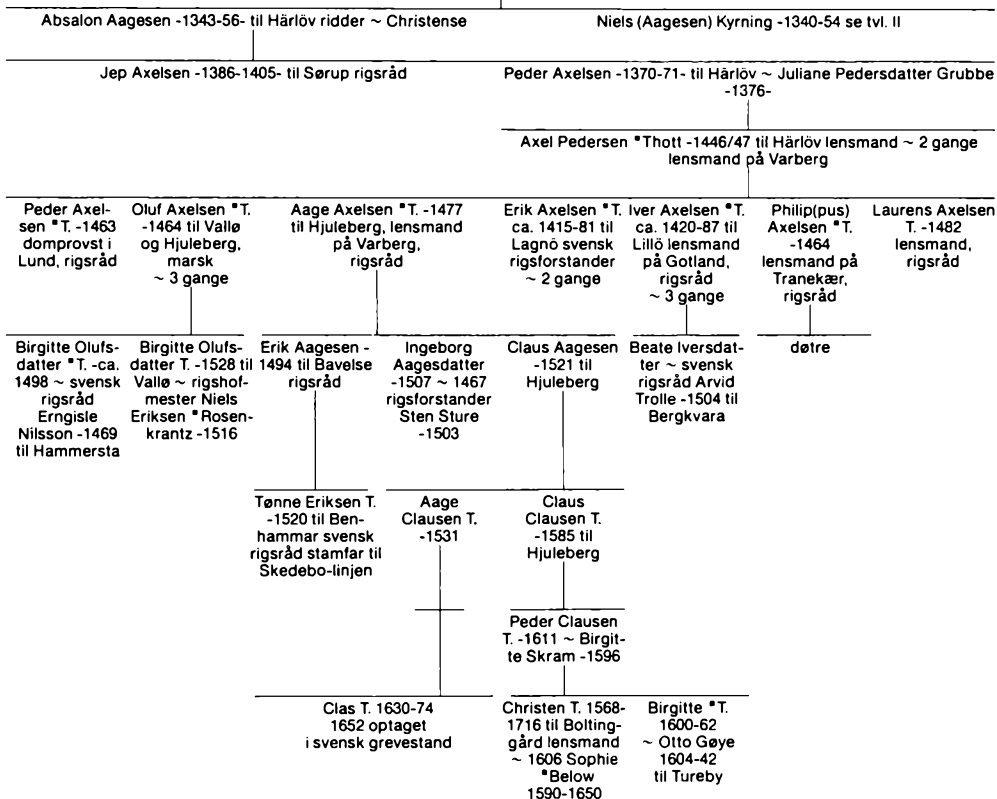
Rigsråd Jep Axelsen til Sørups sønnedatter Birgitte Thott († 1474) blev ca. 1454 ~ hofmester Johan *Oxe til Torsjö († 1490-91).

Danm.s adels årbog XVII, 1900 408-52 (m. senere rettelser). Alexandra Skoglund: De yngre Axelssønernas förbindelser med Sverige, Upps. 1903. Erik Lönnroth i Scandia VI, Sth. 1933 173-92. Samme: Sverige og Kalmarrunionen, Göteborg 1934 (2. opl. 1969). Karin Hagnell: Sturekrönikan 1452-96, Lund 1941. Paul Sjögren: Släkten Trolles hist. intill år 1505, Upps. 1944. Gunnar T. Westin: Historieskrivaren Olaus Petri, Lund 1946. Sven Ulric Palme: Sten Sture d.ä., Sth. 1950 (2. opl. 1968). Henry Bruun i Nord. t. för vetenskap, konst och industri ny ser. XXVII, Sth. 1951 210-27. Hans Gilllingstam: Ättarna Oxenstierna och Vasa, Sth. 1952-53. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 1954-64 (reprodukt. 1979-80). K.-G. Lundholm: Sten Sture d.ä. och stormannen, Lund 1956 =

Thott

Tavle I

(Aage Tordsen? ~ NN Kyrning)

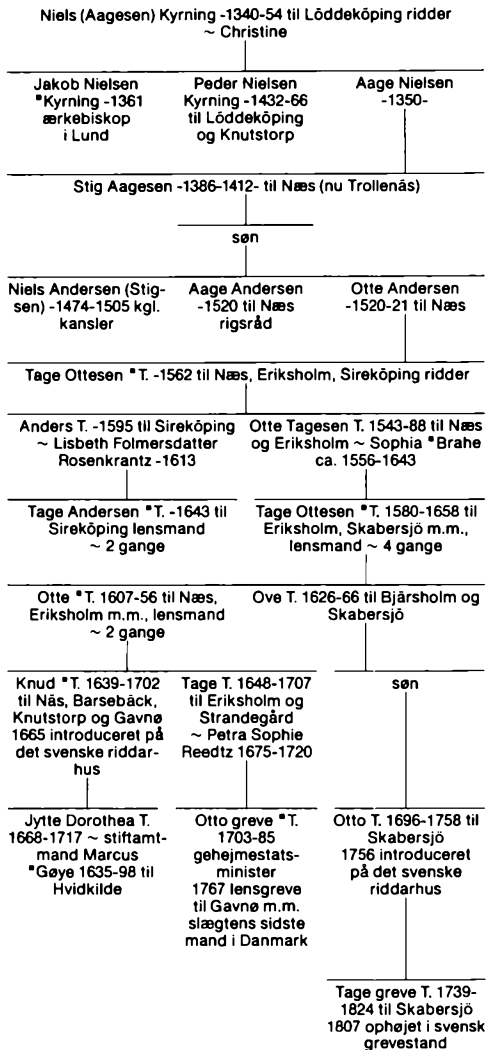
Bibliotheca hist. Lundensis III. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Den nord. adel i senmiddelalderen. Rapporter til det nord. historikermøde, 1971. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974. Kai Horby i Danm.s hist. II, 1980 især 188-90. Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980. Poul Enemark: Kriseår 1448-51, 1981. Samme i Historie ny ser. XIV, 1972 440-92.

Thelma Jexlev

Thott, Axel Pedersen, † 1446/47, rigsråd, lensmand. † mellem 24.11.1446 og 25.1.1447. F: Peder Axelsen T. († senest 1376) og Juliane Pedersdatter Grubbe († tidligst 1376). ~ 1° med Cathrine (Margrete?) Krognos, d. af Axel Kjeldsen K. († tidligst 1401) og Cathrine Eriksdatter Puke († tidligst 1409). ~ 2° senest 1415 med Ingeborg, † mellem 18.8.1457 og 26.7.1466, d. af lagmand i Östergötland Ivar Nilsson (begr. 1417) og Margareta Tordsdatter Bonde († 1401). – Far til Erik Axelsen *T., Iver Axelsen *T., Oluf Axelsen *T., Peder Axelsen *T., Philippus Axelsen *T. og Aage Axelsen *T.

Som væbner nævnes T. måske 1390, sikkert 1394: ridderslaget fik han utvivlsomt ved kroningen i Kalmar 1397. På Sjælland fik han 1413 pant i Grubbe-Ordrup (ved Bramsnæs vig), 1417-21 i Vallo; begge disse gårde måtte han dog dele med andre, og han skrev sig i almindelighed til fædrenerven Härlov (i Østskåne). Elleholm slot i Blekinge havde han 1410-24 i pant af ærkebisp. Kronlen vides han ikke at have opnået i dronning Margretes levetid; dog nævnes han jævnligt i offentlige anliggender og blev endnu mere fremtrædende under Erik af Pommern. 1415 nævnes han første gang som lensmand på det vigtige slot Varberg som han beholdt til sin død. Snart efter – sandsynligvis 1416, senest 1418 – fik han som foged i Skanor og Falsterbo tilsynet med Skånemarkedet; 1419 nævnes han til Varberg, Falkenberg, Skanor og Falsterbo. Som rigsråd deltog han 1417 i voldgiftsdommen om ejendomsretten til Kbh., 1423 i en sendefærd til kong Sigismund. 1428 omtales han som anfører for en større nådeafdeling der

Tavle II

skulle opsnappe hansestædernes handelsskibe. Under Engelbrekts indfald i Halland 1434 og 1436 måtte han prisgive størstedelen af lenet, men holdt stand på Varbergs fæstning; første gang mod aftale med oprørslederen om lige deling af lensindtægterne. I samme periode tog han fremtrædende del i de mange forhandlinger med svenskerne. T. følte sig nøje knyttet til Erik af Pommern og viste under den tiltagende modsætning mellem denne og det danske rigsråd sin troskab i gerning; således understøttede han kongens bestræbelser til gavn for hertug Bugislav og tiltrådte i modsætning til sin egen søn ikke opsigelsesbrevet, ja fastholdt endog sit stand-

punkt længe efter Christoffer af Bayerns hyldning som dansk konge. Først under truslen om en belejring af Varberg sendte han i begyndelsen af 1441 kong Erik sit opsigelsesbrev hvori han stærkt påberåbte sig nødvendigheden og kaldte Gud til vidne på at han aldrig havde ønsket nogen anden herre „end Gud og Eder“. Skont han i brevet lovede at afvente undsætning til skt. Hans tog han ikke des mindre straks Varberg i forlening af kong Christoffer; ved forleningsbrevet af 18.1. fik han slottet på livstid og kunne beholde lenet seks år derefter for en af sønnerne. Yderligere fik T. de to herreder som lå til Falkenberg slot for sin og sønnen Aages livstid, samt endelig Gårds hrd. og byen Vä i Skåne. I sin høje alderdom sad T. endnu fem-seks år på Varberg som Nordhallands ukronede hersker; derfra nåede han at blive vidne til hvorledes de ældste af hans mange og højtbegavede sønner begyndte at bane sig vej til endnu større ære og indflydelse for slægten.

P. v. Möller: Bidrag til Hallands hist. I, Lund 1874 101-09. Kr. Ersev: Erik af Pommern, 1901 (fot. opr. 1971) 96 120 129 135 233 332 402 411 f. Alexandra Skoglund: De yngre Axelssonernas förbindelser med Sverige, Upps. 1903 8-13. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974. Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Thott, Birgitte, 1610-62, forfatter, oversætter. * 17.6.1610 på Fårupgård ved Jelling, † 8.4.1662 i Sorø. F: Christen T. til Boltinggård (1568-1617) og Sophie *Below (1590-1650). ~ 14.10.1632 i Odense med Otte Gøye, * 14.2.1604 på Skorringe, † 23.4.1642 på Tureby, s. af Henrik G. til Tureby (1562-1611) og Birgitte Brahe (1576-1619). – Søster til Henrik *T.

T. fik fra sit forældrehjem en omhyggelig opdragelse som efter faderens død da hun var syv år blev forestået af moderen der var kendt som en lærd kvinde. Opdragelsespædagogikken synes at have været inspireret af de europæiske humanistiske ideer om pigeopdragelse som var udtrykt et lille århundrede før hos Erasmus af Rotterdam, Thomas Moore og Juan Luis Vives: den kristne lære stod i centrum, men blev i utraditionelt høj grad suppleret med undervisning i sprog og litteratur. Allerede som purung var T. tilsyneladende i stand til selvstændigt at tilegne sig en række moderne sprog som hun siden hen beherskede både skriftligt og mundtligt.

Som 22-årig blev T. gift med Otte Gøye til Turebygård med hvem hun levede i et barnløst ægteskab indtil han efter en række følgesygdomme af et skudsår døde knap ti år senere. T. blev som enke siddende på Turebygård fra 1642 til den

blev plyndret i krigen mod svenskerne. 1660 opnåede hun med støtte fra Jørgen Rosenkrantz kongens tilladelse til at modtage et annuum fra Sorø akademi som sidenhen arvede størstedelen af hendes fornemme bibliotek der dog brændte med akademiet 1813. Sine to niecer Elisabeth og Sophie Thott tog hun i pleje. Deres opdragelse og undervisning forestod hun, og fra begges hånd foreligger skriftlige arbejder. Vor viden om T.s virke under ægteskabet er begrænset til nogle rosende omtaler af hendes kærlige opfyldelse af sine hustrupliger. Ægteskab betragtedes for kvinders vedkommende i almindelighed, selv i lærde kredse, som uforeneligt med selvstændigt videnskabeligt arbejde. Studier har hun også kun i meget begrænset omfang dyrket i denne periode. S.å. hun blev enke genoptog T. studierne. Hun indkaldte lærere i latin og lærte nu det sprog som i løbet af det næste årti skulle blive hendes intellektuelle hovedsprog. Også kendskab til græsk og hebraisk tilegnede hun sig. Samtidige kilder meddeler at hun for sin død beherskede dansk, tysk, hollandsk, engelsk, fransk, italiensk, spansk, latin, græsk og hebraisk, af hvilke hendes kundskaber i tysk, engelsk, fransk og latin kan bekræftes gennem bevarede oversættelser fra hendes hånd. Blandt resterne fra hendes bibliotek findes en italiensk bog forsynet med hendes autograf, vor eneste bekræftelse af påstanden om at hun kunne dette sprog.

T.s betydning ligger først og fremmest i hendes indsats for at formidle træk af den samtidige kulturdebat i Europa til et dansk publikum, ikke mindst til kvinderne. Den danske lutheranske kirkes lære satte hun i relief, og dermed indirekte til debat, gennem sine oversættelser af etiske skrifter fra andre grene af kristendommens forkløning og fra hedenske filosoffer som hun i sine forord direkte stillede op imod sin egen tids kristne. En subjektiv etik-centreret kristendom som den praktiseredes af et af hendes forbilleder, biskoppen Joseph Hall med tilnavnet „the English Seneca“, synes at have været hendes foretrukne alternativ til den danske kirkelære. Foruden værker af Hall oversatte hun skrifter af katolikken Juan Luis Vives, den antikatolske kalvinist Pierre du Moulin, Philippe de Mornay der var rådgiver for konvertitten kong Henrik IV af Frankrig, den engelske fritænkner Thomas Fuller, og den lutheranske dansker Holger Rosenkrantz hvis skrift Fürstenspiegel vakte furore i de kirkelige kredse. T.s oversættelse af det blev da heller aldrig trykt. T.s hovedværk er oversættelsen af Lucius Annæus Senecas moralfilosofiske prosaværker som hun udsendte i Sorø 1658. I dette værk på ca. 1000 foliosider, udstyret med alle bogtrykkerkunstens raffinementer og tolv

hyldestigte på latin, tysk og dansk, får man det klareste indtryk af T.s betydning i samtiden og hendes budskab til eftertiden. Bogen er dediceret til „Det loflige [prisværdige] Fruentimmer“, til alle kvinder der elsker dyd og forstand. T. ønskede at give kvinderne, som sjældent fik adgang til undervisning i latin, adgang til det tankestof den stoiske forfatter fra 1. århundrede havde formuleret. Hun protesterede utvetydigt mod en almindelig tendens til at opfatte studier som skadelige for kvinder, og påviste hvorledes tværtimod netop uvidenhed førte til moralsk forfærv. Med dette første trykte stykke dansk feminism gengav hun i ekstrakt hvad andre lærde kvinder i det øvrige Europa havde nedfældet i debatskrifter på latin og de nationale sprog i begyndelsen af 1600-tallet. Blandt de berømteste af dem var den hollandske Anna Maria van Schurman, forfatteren til det latinske skrift Om det sommer sig for kvinder at beskæftige sig med litteratur og lærdom. Fra Schurman stammer det første hyldestigt til T. i Seneca-bogen.

Valget af Seneca var set fra Sydsjælland ganske overraskende, men lå lige for hvis man betragter det fra Europas kulturelle hovedsæder. Denne stoikers humanistiske oprør mod kejser Neros tyranni, formuleret i et sentenstynget og provokerende latin var den mest indflydelsesrige moralfilosof fra antikken i 1600-årenes Europa. Stoisk etik og kristen lære prøvedes af mod hinanden. For et dansk publikum der endnu ikke havde andet end ubehjælpsomme småstykker af nogle få oldtidsforfattere tilgængelige på modersmålet måtte Seneca-bogen være en åbning af et nyt kulturelt felt, et supplement til Christiern Pedersens bibeloversættelse og Anders Sørensen Vedels danske Saxo. Sammen med disse står den nævnt hos Peder Syv i hans liste fra 1663 over anbefalelsesværdig litteratur, og de tre tekster udfylder da også næsten listen over dansk litterær prosa. En spirende dansk poesi fandtes, men med den danske Seneca blev det skriftlige mundrette modersmål tvunget ud til sine grænser. T. er sig vanskeligheden ved det filosofiske vokabular og Senecas „korte og mørke stil“ bevidst, og meddeler selv at hun ikke altid har kunnet gengive den uden omskrivninger. To andre filosofiske tekster fra oldtiden oversatte hun til dansk fra latinske udgaver af den græske tekst: *Cebes' Tavle* og Epiktets *Enchiridion*. Inden for området slægtshistorie og heraldik har T. markeret sig ved sin redaktion og delvise udarbejdelse af den store *Sophie Belows Slægtrebog* (Rigsarkivet) som moderen havde påbegyndt og søsteren Anne videreført. En interesse for Danmarks kulturhistorie i bredere forstand viser hun i et bevaret brev til Ole Worm til hvis antikvari-

ske museum hun forærede ældre kunstgenstande.

Blandt nogle upublicerede skrifter i Karen Brahes bibliotek findes en større traktat, udarbejdet af T. selv, *Om vejen til et lykosaligt liv* der røber et meget bredt kendskab til antikkens forfattere. Skønt T. som kvinde hverken havde adgang til universitetet eller mulighed for ansættelse i offentligt hverv arbejdede hun ingenlunde isoleret. Gennem det persongalleri der tegner sig i og omkring hendes værker møder man hendes miljø: slægten, lærde danske kvinder, lærere fra Sorø akademi og Kbh.s universitet, gejstlige, kongelige, enkelte borgerlige intellektuelle. Dertil kommer en boglig kontakt med det lærde Europa. □Mal. fra 1700-tallet utvivlsomt kopi efter nu ukendt mal. fra ca. 1640 (Gavnø), litograferet 1867. Oliemin. tilskrevet Johan Thim, 1648 (Gavnø). Stik af A. Haelwegh, 1658, efter forlæg af A. Wuchters, efter dette stik af S. Fokke, 1744 og tegn. af Chr. Hetsch (Fr.borg). Afbildet på mal. af E. Hofman-Bang, 1934.

Progr. fun. acad. Soranæ over B.T., 1662. Alb. Thura: *Gynæceum Daniæ* literaturm., Altona 1732 116–20. F. C. Schonau: *Saml. af da. lærde fruentimer*, 1753 1376–1431 1559f. Will. Christensen i *Pers. hist. t. 7.r.IV*, 1920 25f 28 31f 35f 38f 42. Gunnar Knudsen i *Årbog for hist. samf. for Sorø amt XI*, 1923 49–51. Birte Andersen: *Adelig opfostring*, 1971 92–98. Erik Dal i *Levende biblioteker. Festskr. til Palle Birkelund*, 1982 41–47. Marianne Alenius i *Danske studier*, 1983 1–40 (med bibliografi). – Papirer i Kgl. bibl., Karen Brahes bibl. og Rigsark.

Marianne Alenius

Thott, Birgitte Olufsdatter, † ca. 1498, til Hammersta, adelsdame. Levede endnu 9.3.1498. F: Oluf Axelsen *T. († 1464) og Karen Falk. ~ 14.1.1442 på Hjuleberg med svensk rigsråd og lagmand på Öland Erenigle Nilsson af Hammerstaslægten, † jan. 1469 (~ 1° med Märta Håkansdotter), s. af lagmand i Södermanland Nils Ereniglesson († 1440, ~ 2° med Katerina Knutsdotter, † tidligst 1444) og Märta Magnusdotter. Under krigen 1452 holdt T. ifølge den svenske rimkronike Christian I underrettet om svenskeres planer; men da spionagen afsløredes, måtte hendes mand fratræde sin stilling som hovedsmand på Örebro slot, ligesom flere af det danske parti mistede deres len. Enkelte blev henrettet, mens andre reddede livet ved at flygte ud af landet. Hendes mand beholdt sin plads i rigsrådet og fik senere andre forleninger. T. skal være blevet dømt til døden på bålet, men blev dog benådet. Under de vidtløftige godsstridigheder hvori hun som enke indviklede sig, søgte hun ved omdiskuterede transaktioner at hævde sin måske tvivlsomme ret. 1460 havde hun og hendes mand

frasagt sig ethvert krav på faderens gård Vallo mod at få fuldt vederlag, men efter hans død og hans brøders brud med Danmark gjorde hun, støttet på breve som er blevet stemplet som falske, sin adkomst til Vallø gældende og fik 1467 Christian I til at købe hendes andel. For den pengesom afståelsen 1460 havde indbragt synes hendes mand at have givet hende brev på sin gård Hammersta i Södermanland; men efter hans død rejstes modkrav af ridderen Erenigle Gädde som havde ægtet hendes stedatter. Under sagen herom klarede hun atter frisag og beholdt gården som hun 1475 testamenterede til Uppsala domkirke i sin vrede og skuffelse over farbrødrenes ændrede holdning. Hendes forskellige aktiviteter samt holdningsændringen hos onklerne medførte, at hun n.å. måtte underkaste sig farbroderen Erik Axelsen *Thotts formynder-skab. Værre gik det da hendes stedmor Anne Present gjorde krav på Vallø, og en af T.s skrivere tilstod på dødslejet, at han havde lavet falske signeter til hende. Mere eller mindre frivilligt forlod hun 1478 Sverige hvor Nils Sture fik overdraget styrelsen af hendes svenske gods som hun i øvrigt 1494 nødtes til at sælge til Sten Sture. Resten af sit liv opholdt hun sig mest i Danmark; her boede hun i det mindste ved midten af 1480erne på Dronningholm ved Arresø som hun havde i forlening, sandsynligvis som pant for sit tilgodehavende hos kronen; sine sidste år levede hun derimod på Snedstrup i Halland som hun havde lejet af Lundekapitlet. Da hendes halv søster Birgitte, Anne Presents datter skulle giftes med Niels Eriksen *Rosenkrantz fik dennes mægtige slægt indsat den bestemmelse i kong Hans' håndfæstning 1483 at kongen ikke måtte købe eller tilpante sig adelsgods. Denne retsregel fik udtrykkeligt tilbagevirkende kraft med hensyn til Valløgodset; alligevel opretholdt kronen sin modstand, og først 1523 fik Niels Eriksens enke og arvinger det omstridte gods tilbage. Også om T.s svenske ejendomme, navnlig „Lederne“ ved Stockholm, stod der strid endnu længe efter hendes død.

P. v. Möller: *Bidrag til Hallands hist. I*, Lund 1874 111–15. *Bidrag till Skandinaviens hist.*, udg. C. G. Styffe IV. *Sth. 1875 CXIII–CXX*. Samme: *Skandinaviens under unionstiden*, 3. opl. *Sth. 1911 515*. A. Heise: *Familien Rosenkrantz's hist. II*, 1882 56–67. Gösta Kellerman: *Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan under äldre Sturetiden*, *Sth. 1935*. Thelma Jexlev i *Profiler i nord. senmiddelalder ...*, 1983.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Thott, Erik Axelsen, ca. 1415–81, svensk rigsfors-stander. * ca. 1415, † 1481 på Viborg. F: Axel Pedersen *T. († ca. 1446) og Ingeborg († mellem 1457 og 1466). ~ 1° for 1444 med Bengta Matts-

Thott, Erik Axelsen

dotter, † 1451 el. 52. d. af rigsråd Matts Ödgisleson Lillie og Ingeborg Gregersdotter af Aspenäsätten († ca. 1455). ~ 2° for 12.6.1455 med Elin Gustavsdotter Sture, † for 2.6.1496 (~ 1° med ridderen Knut Stensson Bielke, † 1451), d. af ridder og rigsråd Gustaf Algotsson Sture og Märta Ulfsdotter (Sparre). – Bror til Iver Axelsen *T. og Philippus Axelsen *T. Halvbror til Oluf Axelsen *T., Peder Axelsen *T. og Aage Axelsen *T.

Som søn af en gammel unionstilhænger var T. tidligt kommet til sin mors fædreland Sverige hvor han imidlertid sluttede sig til Karl Knutsson, med hvem han var beslægtet. Han kunne vel takke denne for, at han allerede 1441 var ridder, da han som marskens tillidsmand skulle overtage Viborg slot i Finland. I et af de følgende år ægtede han Karl Knutssons slægtning Bengta Mattsdotter Lillie der senest 1444 arvede godset Lagnö i Sörmland, hvortil T. i de følgende år skrev sig. 1449, da Karl Knutsson havde bestøget tronen blev T. medlem af rigsrådet og sendt med på toget til Gotland og efter dettes uheldige afslutning sat ind i domstolen over dets leder Magnus Gren. Også på Halmstadsrådet 1450 var T. svensk udsending. Trods mødets lidet gunstige resultat for kong Karl forlevede denne ham med Åbo og snart efter med Nyköping. Imidlertid ægtede T. mellem 1452 og 1455 sin anden hustru, Elin Gustavsdotter Sture og fik herved tilknytning til kongens modstandere ledet af ærkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstierna. Nok så meget betød det vel for hans politiske stilling, at han på Halmstadsrådet havde samvirket med sin halvbror Aage der var dansk afsending, for den ensartede politiske, stærkt aristokratiske holdning som Axelsonnerne fra nu af indtog i alle nordiske lande gjorde dem lige farlige for kongerne i begge riger. Da oprøret mod kong Karl brød ud i 1457, lod denne straks Erik fængsle, mistænkt for forbindelse med ærkebispem, men satte ham på fri fod igen, før han selv forlod riget. T. gik imidlertid over på unionspartiets side, da en dansk flåde med hans brødre Oluf og Iver ankom til Stockholm. Sammen med ærkebispem blev han udnævnt til rigsforsøger, og da kong Christian var blevet antaget til svensk kong, bragte T. Finland til lydighed under den nye regering. Da han måtte nedlægge rigsforsøgersværdigheden, ombyttede han den med stillingen som rigshofmester og blev aflønnet med Viborg og Tavastehus len.

T. blev en ihærdig vogter af Nordens østgrænse. Han udvidede Viborgs befæstning, og under grænsestridigheder med russerne forbød han hanseaterne handel på Novgorod. Sammen med sine brødre Olaf og Aage blandede T. sig i et omstridt bispevalg på Ösel. Navnlig i 1470erne

var han utrættelig i sin virksomhed for at styrke Finlands forsvar mod storfyrst Ivan III Vasilievitsch. 1475 påbegyndte han på en holm i Saima opførelsen af den fæstning Olofsborg (Nyslott) der endnu står som Finlands stolteste verdslige bygningsværk fra middelalderen. Som rigshofmester i Sverige synes T. at have vist en vis selvstændighed over for Christian I navnlig da han ikke ville deltage i konfiskationen af sin tidligere herre Karl Knutssons gods. I øvrigt er hans virksomhed mellem 1457 og 1463 kun lidt kendt. T. nærmede sig nu til den fordrevne kong Karl og tiltrådte 1466 for anden gang stillingen som svensk rigsforsøger. Dette blev en af hovedgrundene til det store brud mellem Christian I og Axelsonnerne som fik så vidtrækkende følger. Men T. trådte i den følgende tid helt i baggrunden for Iver hvis sejre lagde grunden til Karl Knutssons tredje tronbestigelse 1467. T. trak sig nu tilbage til Finland hvor han foruden sine tidligere len nu også fik Åbo. T. forblev loyal også over for den nye rigsforsøger Sten Sture og viede sin lensmandsstyrelse alle sine kræfter. Da han døde, skrev den svenske rimkrønike: „Då herr Erik Axelsson han blef död, kommo svenska män i nöd“.

Danms. adels årbog XVII, 1900 425f; XXVIII, 1911 573. M. G. Schybergson: Finlands hist. I, 2. opl. Helsingfors 1903 126–35. Gottfrid Carlsson i Personhist. t. XXI, Sth. 1921 103 og XXIII, 1923 86. S. Kraft sst. XXXIX, 1939 119–23. Ferd. Ohrt: Gamle tiders Finland, 1932 67–70.

Thelma Jexlev (Knud Fabricius)

Thott, Henrik, 1606-tidligst 1676, amtmand. * 1606, levede endnu 5.7.1676. F: Christen T. til Boltinggård (1568–1617) og Sophie *Below (1590–1650). ~ 1° 12.4.1635 i Kbh. med Lisbeth Huitfeldt, * 12.12.1615 på Berritsgård, † 22.1.1638 i Landskrona, d. af lensmand Henrik *Huitfeldt (1583–1652) og Margrete Rosenkrantz (1593–1644). ~ 2° 31.1.1642 i Viborg med Beate Rosenkrantz, * 15.10.1608, † 20.2.1647, begr. i Ringe k., d. af rigsråd Holger *R. (1574–1642) og Sophie Brahe (1578–1646). ~ 3° 21.7.1650 i Odense med Birgitte Friis, * ca. 1633, levede 1682, begr. i Ringe k., d. af Jesper *F. til Ørbæk-lunde (1593–1643) og Elsebet Ulfeldt (1609–76). – Bror til Birgitte *T.

T. studerede i udlandet og var imm. i Leiden 1621–23. 1625 var han i Angers og 1627 i Paris. 1628 blev han sekretær i danske kancelli. 1633 fik han ekspektancebrev på det første ledige kanonikat. 1635 forlod han imidlertid kancelliet for at blive lensmand over Stavanger len m.m. som han havde til 1641. 1641–48 havde han det store Bergenhus len og 1648–60 det jyske Dron-

ningborg i forlening. I tidens løb havde han en række særlige hverv. 1629 var han medlem af en kommission der skulle besøge de jyske len og slotte efter kejserkrigens ødelæggelser. Som lensmand kommanderede han to fænnikker knægte i Stavanger og Agdesidens len. 1649 var han skænk ved prinsesse Frederikke Amalies dåb. Noget stort jordegods ejede han aldrig; 1647 takseredes han til blot 532 tdr. hartkorn. Han synes dog endnu på dette tidspunkt at have været relativt velhavende og udlånte penge både til staten og private, formentlig på grund af sine store indtægter af Bergenhus. Siden gik det ned ad bakke og han måtte afhænde alle sine godser vest for Øresund (Faarup og Keldkær i Tørring h. samt Boltinggård i Gudme h.). Sine to skånske godser Gladsax og Svabesholm i Albo h. afstod han 1660 til kronen som led i Bornholms vederlag og fik i stedet tilskodet Holbæk ladegård m.m. S.å. blev han stiftslensmand over Århus stift og amtmand over Århusgård amt, som han allerede næste år ombyttede med Holbæk amt. Mageskiftet med kronen ruinerede ham da det gods han modtog var ruineret. 1662 fratrådte han Holbæk amt og i de følgende år måtte han afstå stadig mere gods til sine kreditorer. Fattig og forarmet tog han ophold i Sorø hvor hans søster Birgitte boede. 1672 ansøgte han kongen om hjælp til livets underhold og henholdt sig til, at det gods i Skåne han havde overladt kronen var fuldt besat med bønder, men en stor del af Holbæk slot med tilliggende gods havde været øde. Efter nogle skrivelser frem og tilbage fik han 100 tdr. hartkorn i Nestelsoy og hosliggende landsbyer og tre års skattefrihed. Også dette gods var ruineret og sandsynligvis har hans kreditorer snart skilt ham af med det. Det sidste man hører til ham, er da han 5.6.1676 bortskoder et hus i Kisserup. Med ham døde den sidste direkte ætling af de berømte Axelsonner. Hans familieforhold var triste; fire børn døde tidligt og han overlevedes kun af en sindssyg datter. □Mal. tilskrevet Johan Thim, 1642 (Fr.borg), efter dette kopi fra 1700-tallet (Gavnø) og tegn. af Chr. Hetsch (Fr.borg).

Alb. Thomsen i Festskr. til Kn. Fabricius, 1945 170–82. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh., 1965.

Steffen Heiberg

Thott, Iver Axelsen, ca. 1420–87, rigsråd. * ca. 1420, † 1.10.1487. F: Axel Pedersen *T. († ca. 1446) og Ingeborg († mellem 1457 og 1466). ~ 1° med Margrete Laxmand. ~ 2° med Marine Bille, begr. i Kalmar dominikanerkloster. ~ 3° 22.9.1466 i Nyköping med Magdalena Karlsdot-

ter Bonde, † 24.8.1495 på Bosgård ved Söderköping, d. af kong Karl Knutsson (1409–70, ~ 1° med Birgitta Turesdotter Bielke) og Katarina Karlsdotter (Gumshufvud) († 1450). – Bror til Erik Axelsen *T. og Philippus Axelsen *T. Halvbror til Oluf Axelsen *T., Peder Axelsen *T. og Aage Axelsen *T.

T. nævnes første gang som ridder 1444 og skriver sig da til Knabstrup (Merlose hrd.) som han måske har fået med sin første hustru. Men i øvrigt var han knyttet til Østskåne hvor han ved faderens død arvede slægtens gamle stamgods Härlöv skønt han kun var nr. seks i rækken af sønnerne. Et andet vidnesbyrd om hans betydning er at han sammen med den ældre halvbror Aage overtog styrelsen af Varberg len de seks år som lensbrevet gav ret til. I den følgende tid ses T. navnlig i kong Christoffers omgivelser, og da der efter tronskiftet 1448 udbrød fejde mellem Danmark og Sverige var han blandt dem der ved kong Karls indfald i Skåne 1452 led tunge tab. Også hos den nye konge Christian I nød T. tillid. I 1450erne sendtes han oftere til Sverige som gesandt sammen med ældre prøvede mænd som broderen Aage og marsken Claus *Rønnow. Her havde han lejlighed til at træffe sin bror Erik der var helt indlevet i svenske forhold. Det nøje sammenhold som altid udmærkede alle ni Axelsonner blev måske mest udpræget mellem disse to. T. trådte foreløbig i anden række bag Erik, men hans medfødte overlegenhed lod snart vægtskålen synke til hans fordel.

Ved Oluf Axelens Thotts død 1464 blev pantelenet Gotland ledigt, og T. overtog dette. Han opnåede herved en både i økonomisk og politisk henseende betydningsfuld stilling. Samtidig var han for anden gang blevet enkemand og bejlede til den afsatte kong Karl Knutssons datter Magdalena. Der er intet tegn på at denne forbindelse fra begyndelsen har været Christian I ubehagelig; Karl Knutsson var på denne tid politisk betydningsløs. Brylluppet mellem T. og Magdalena fandt sted 22.9 i Nyköping, og ved denne lejlighed bevægede han de tilstedeværende råds herrer til en beslutning om at de der i sin tid havde købt Karl Knutssons konfiskerede godser af kong Christian nu skulle have erstatning for salgssummen hos denne. Da derpå Erik Axelsen Thotts udnævnelse til rigsforsøger i Sverige havde udskudt kong Christians antagelse til svensk konge på ubestemt tid fulgte i foråret 1467 to skelsættende begivenheder. Christian I inddrog pantelenet Tranekær fra Philippus Axelsen Thotts enke og børn, og T. opsigde kongen huldskab og troskab. Man ser af det følgende års landstingsvidner at opsigelsen var motiveret med tre grunde: at kongen havde taget breve af

landekisten til skade for adelen; at han havde krænket den hellige kirkes og gode mænds frihed; og at han havde gjort riddersmandsmænd vold på gods, personer og ejendele. På alle tre punkter havde Thotterne bevisligt årsag til at føle sig krænkede, men inddragningen af Tranekær synes ikke at falde ind under dem. T. stod nu midt i de storpolitiske begivenheders strøm, og han kom hurtigt til at vise sine evner. Da hans bror Erik, der nu helt havde sluttet sig til kong Karls parti, blev belejret i Stockholm kom T. 1467 til hjælp fra Gotland, slog en fjendtlig svensk nær i Närke og danskerne på Kungsholmen hvorpå han ophævede den danske belejring af hovedstaden. Kort efter undsatte han sin belejrede borg Lillö i Skåne. Følgen blev at hans svigerfar kunne vende tilbage som svensk konge for tredje gang, og 1468 fik T. ret til at overtage rigsforstandereskabet ved Karl Knutssons død. Sverige og Gotland var trådt i en slags personalunion.

T. holdt i de følgende år stadig en dør åben til forsoning med Christian I. Grunden var vel nærmest de uhyre tab som slægten havde lidt ved konfiskationen af dens ejendomme på dansk grund for landsforræderi, og som han håbede at få tilbagekaldt. At dette mådehold var betimeligt skulle snart vise sig. Den store yndest T. havde vundet i Sverige rokkedes da han i marts 1469 led nederlag over for kong Christian personlig ved Herrljunga i Västergötland, og da hans rival Sten Sture n.å. havde vundet en sejr over danskerne blev det ham som blev rigsforstander ved kong Karls død. I slaget på Brunkeberg 1471 deltog T. lige så lidt som sine brødre. Følgen var at der ingen politisk plads blev for ham i det nye Sverige.

Han fandt virkefelter nok andre steder. Igennem sin første hustru, Margrete Laxmand, havde han ret til arv efter hendes farbror, ærkebisp Hans *Laxmand, og heriblandt fandtes også erstatningskrav på den hollandske regering. Da disse ikke blev opfyldt af hollænderne begyndte T. i 1470erne ud fra Gotland at opbringe hollandske skibe i Østersøen. Allerede 1474 måtte hollænderne bøje sig idet to repræsentanter fra Holland-Zeeland i Kalmar udbetalte ham den forlangte pengesum. Men hermed indtraf der ikke ro på havet idet T. påstod at have fået løfte om at to hollandske skibe årligt skulle anløbe Visby. Kaperierne fortsattes derfor lige til 1479 da der ved svensk mægling sluttedes fred mellem T. og hollænderne som bl.a. opgav alle krav på erstatning for kaperierne.

Også på den modsatte bred af Østersøen spillede T. i disse år en betydelig rolle. I Livland var der i 1470erne strid om stillingen som ordensmester,

og T. stillede sig sammen med Erik på den ene prætendents side, kaprede handelsskibe der fredeligt søgte til Livland, og gjorde langgang i Estland hvor de plyndrede og tog fanger. Men det gik her ligesom med hollænderne, fra 1474 optrådte Sten Sture som mægler i striden, opnåede at få svenske besætninger indlagte i Reval (Tallinn) og Narva, men undlod konsekvent alt kaperi. Fra nu af drev Sten Sture en politik der ganske udelukkede Axelsønnerne. Endnu i 1470erne var dog forholdet mellem Sten Sture og T. officielt uden rivninger. 1472 havde rigsforstanderen forlenet ham med en del af Öland og med det betydningsfulde Ståkeborgs len i Östergötland, og den godsmængde som T. havde arvet efter sin svigerfar kong Karl var så stor at den måtte sikre ham imod at blive skudt helt til side. Den årlige indtægt af dette gods var ca. 1000 mark, mens hans årlige skatteindtægt af Gotland var mindst 3800 mark. Lægges hertil de ekstraordinære indkomster af øen, indtægterne af de svenske len og udbyttet af kaperierne kommer man op på en samlet sum af 5–10000 mark. Til belysning heraf kan nævnes at kong Hans' indtægter af hele Danmark nogle år senere ikke oversteg 50 000 mark. Lige fra 1470ernes begyndelse arbejdede T. på at komme til en forsoning med Christian I. Her havde han den fordel at de svenske gesandter på alle fredsmoder opstillede forsoningen med de landflygtige Axelsønner som ufravigelig betingelse for kongens antagelse til unionskonge, måske fordi de gik ud fra at denne betingelse ikke ville blive opfyldt. Imidlertid opnåede T. forholdsvis hurtigt Knabstrups og Härlövs tilbagegivelse; om han genvandt pantelenene er usikkert. 1476 erklærede T. at han holdt Gotland til kongen af Danmarks hånd og altid havde betragtet sig som dennes undersåt. Et forlig med Danmark syntes nu at ligge nær, men til gengæld måtte erklæringen fjerne T. yderligere fra Sverige.

Endnu 1480 var Sturerne og Axelsønnerne dog i en vis politisk balance i Østersølandene. Ved siden af T. var hans bror Erik herre over den største del af Finland som lensmand af Sverige. Både T. og Erik var ganske vist sønneløse, men en yngre bror Laurens syntes i påkommende tilfælde at kunne tage arv efter dem begge. I begyndelsen af 1481 døde Erik, og da Laurens meddelte det svenske rigsråd dette tilføjede han at hans bror for sin død havde overdraget de finske slotte til ham og T. Med usædvanlig forsigtighed ville Sten Sture ikke spænde buen for højt; han besvarede Laurens' brev med et forlene T. med Akerbo hrd. i Sverige. Selv påstod han senere at T. til gengæld for denne forlening havde lovet at opgave de finske len hvad T. dog benægtede. Da

han kendte den revne som fandtes mellem rigsforstanderen og rigsrådet erklærede han kun at ville udlevere Viborg slot til rådet. Resultatløse forhandlingsmøder fulgte efter, og Axelsønnerne syntes at sidde fast i sadlen. Men da ramtes T. af det hårde slag at Laurens pludselig døde i foråret 1482. Hermed var spørgsmålet løst; T. havde ikke længere nogen interesse i at skabe et familievælde i østen.

Ved et forlig i 1483 på Gotland opgav T. Finland, på nær Raseborg slot. Til gengæld opnåede han det længe ønskede Borgholm med hele Öland. Hans tanker vendte sig nu mod Danmark. Året i forvejen havde han på familiens vegne af kong Hans fået udbetalt pantesummen for Tranekær. Men endnu i en række år vægrede han sig ved at opgive sin fyrstelige stilling som herre på Gotland og Sveriges østkyst hvilket udså sig til kong Hans' antagelse til svensk konge da svenskerne ved Kalmarrecessen 1483 havde opstillet den betingelse at Gotlands samhörighed med Sverige forinden skulle være bragt i orden. Forholdet til Sten Sture blev stadig køligere. T. gjorde i 1480'erne et mislykket forsøg på at få sin svigersøn Arvid Trolle valgt til rigsforstander, og til gengæld stillede Sten Sture sig atter velvilligt over for hollænderne efter at T. igen havde begyndt en udbytterig kaperkrig både mod dem og mod hansestæderne. Bruddet kom dog først da T. nægtede at holde slotslovene som han havde modtaget 1483 til Sten Stures hånd og forbeholdt dem for sine arvinger. Sten Sture begyndte nu 1487 en belejring af Ståkeborg og Borgholm, men det lykkedes T. at flygte over havet i en åben båd til Gotland. En svensk belejring af Visby truede, men før denne kunne begynde greb Danmark ind. Kong Hans kom med en dansk flåde til Gotland og stillet mellem disse to farer foretrak T. at overgive øen til kong Hans. T. trak sig tilbage til sine skånske godser hvor han døde s.å.

Med T. forsvandt den sidste af Axelsønnerne fra Nordens historie hvor de havde spillet en så fremskudt rolle. T. står som et nordisk eksempel på tidens aristokratiske type af uafhængige lensmænd. Han var som de „større som hærfører end som kriger, og mere diplomat end hærfører“, men han havde tillige sans for sin tids kultur. Hans uafhængighed byggede dog på balancen mellem to overlegne magter, og han måtte falde da han fandt sin overmand i repræsentanten for det nye Sverige. □Mal. (Gavnø) og tvivlsomt mal. (Fr.borg). Kopier fra 1700-tallet af begge (Gavnø).

Missiver fra kongerne Chr. I og Hans' tid, udg. Will. Christensen I-II, 1912-14. Repertorium diplomaticum 2.r.I-IX, 1928-39. - C. G. Styffe: Bidrag till Skandina-

viens hist. III-IV, Sth. 1870-75. P. v. Möller: Bidrag til Hallands hist. I, Lund 1874 127f. Alexandra Skoglund: De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441-87, Upps. 1903. Kn. Fabricius i Hist. t. XXIV, Sth. 1904 199-254 273-300. S. Kraft sst. LX, 1940 89-132. Karin Hagnell sst. 300-05. Kn. Fabricius i Antikvarisk t. för Sverige XVII, Sth. 1905 nr. 5 (også som særtryk med titlen: Gotlandske forhold under I. A. T.). B. Hildebrand i Personhist. t. XXXI, Sth. 1930 219.

Thelma Jexlev (Knud Fabricius)

Thott, Knud, 1639-1702, gehejmeråd. * 21.12. 1639 på Näs i Skåne, † 18.4.1702 i Kbh., begr. i Vejlø k. F: Otte *T. (1607-56) og Jytte Gyldenstjerne (1617-40). ~ 1° 8.10.1665 i Odense med Sophie Brahe, * 20.11.1648 på Knutstorp, † 3.4. 1671 i Kbh., d. af Steen *B. (1623-77) og Sophie Rosenkrantz. ~ 2° 2.6.1682 på Gammel Køgegård med Birgitte Skeel, * 23.12.1638 på Vallo, † 7.11.1699 i Kbh. (~ 1° 1660 med Christian Barnekow til Vittskövle, 1626-66, ~ 2° 1669 med vicekansler grev Christoffer *Parsberg til Torbenfeld, 1632-71), d. af rigsråd Christen *S. til Fussingø (1603-59) og Birgitte Rud (1612-45). ~ 3° 14.10.1701 i Kbh. med Ursula Marie Putbus, * 1668, † 1734 i Stralsund (~ 2° 1708 med rigsgreve Anselm Promnitz, 1673-1726, ~ 1° med friherreinde Rosina v. Bibra), d. af baron Mouritz P. (1633-1700) og Margrete Juul († 1698).

Da moderen døde året efter T.s fødsel blev han til sit 16. år opdraget hos sin farfar Tage *Thott og gik derefter to år i Sorø skole, men var kun et halvt år på akademiet da han på grund af krigen 1658 blev sendt udenlands for at studere. Han overværede kejser Leopolds kroning i Frankfurt 1658 og var i tre år ved det reformerte universitet i Heidelberg med sin hovmester Jørgen *Fogh. Efter fredsslutningen var han en kort tid i Danmark hvor han trolovedes med sin 1. hustru, og derefter aflagde han ed til den svenske konge og drog igen udenlands med Jørgen Fogh til Holland og England hvor han overværede Karl IIs bryllup, Frankrig, Schweiz og Tyskland, og „overalt var det ej stæderne, men folkene, han rejste til“. 1663 viste han i Paris sit danske sindelag ved at optræde i kronprins Christians følge. 1.9.1664 kom han tilbage til Kbh., men han slog sig ned på sine godser i Skåne, lod sig introducere på det svenske ridderhus og blev 1669-70 brugt af den svenske regering i flere kommissioner i Skåne. 1670-72 var han medlem af en af de kommissioner der skulle gennemføre en ny matrikulering af Skåne, og ved den skånske krigs udbrud repræsenterede han selv tredje den skånske adel på rigsdagen i Stockholm. Efter den danske hærs landgang i Skåne søgte han at holde sig neutral og var næppe så loyal over for sin svenske konge som han selv ønskede at fremstil-

Thott, Knud

le det. Han lod ganske vist sit løseøre blive på sine gårde, og danskerne brændte Knutstorp af, men han opholdt sig i den danske lejr ved Helsingborg inden han 29.10.1676 af Christian V fik ordre til at drage til Landskrona. Ordren overbragtes af soldater, og han hævdede at have handlet under tvang. En ekstraordinær svensk domstol domte ham og hans brodere fra ære, liv og gods, og de blev in effigie henrettet i Malmö. T., der havde fået lov til at opholde sig på Fyn hos sin svigermor, trådte nu i dansk tjeneste og blev amtmand i Landskrona. Dette bortfaldt ved freden hvorefter han dog fik sine skånske godser Knutstorp (Luggude hrd.), Barsebäck (Harjagers hrd.) og Näs (Onsjö hrd.) tilbage. Knutstorp blev først solgt af hans arvinger, men Barsebäck blev solgt af ham selv, og Näs mageskiftede han 1681 med Gavnø. Han var en energisk godsejer der udvidede Gavnøs tilliggende, og 1686–93 ejede han desuden Salto (Ø. Flakkebjerg hrd.). Regeringen drog straks 1679 nytte af T.s fortræffelige uddannelse og kundskaber. Han udarbejdede på basis af sine skånske erfaringer et forslag til ordning af ryttergodset, og foreslog at man gik bort fra landgilden som grundlag og i stedet baserede ligningen på gårdenes areal og godhed idet han skitserede en taksationsmåde og anbefalede brugen af landmålere. Hans forslag blev brugt ved ordningen af det sjællandske rytterhold 1680, og s.å. besluttedes det at bruge hans forslag til hartkornsansættelse som grundlag for den nye matrikel, så det må siges at være ham og ikke som tidligere antaget Ole Romer der har æren af at have skabt grundlaget for den store matrikel af 1688. Mens T. 1683 var medlem af kommissionen for Jyllands matrikulering havde han intet at gøre med det praktiske arbejde på Sjælland fordi han var optaget på anden måde. 1680–85 var han medlem af den store revisionskommission, 1683 blev han deputeret i generalkommissariatet for land- og soetaten, 1699 præsides i krigskommissariatet, og efter regeringsskiftet 1699 da modviljen mod den gamle adel blev mindre, blev han 1700 medlem af konseillet, af regeringen i kongens fraværelse og 1701 l. deputeret for finanserne. I tiden 1690–1701 sad han desuden i en række kommissioner, var bl.a. ofte medlem af kommissionerne i rådstuen på Kbh.s slot. Ligprædikenen roser ham for flid og ubestikkelighed. – Commerce- og etatsråd 1680. Gehejmeråd 1682. – Hv.R. 1684. □Mal. tilskrevet Johan Thim ca. 1648 (Gavnø). Afbildet på faderens ligprædikenstik af A. Haelwegh ca. 1657–58 efter forlæg af A. Wuchters. Malet i rustning, muligvis af samme (Gavnø). Mal. (sst.). Afbildet i højesteret på mal. af J. d'Agar, 1697 (Rosenborg). Afbildet på grisaille udformet som stikfor-

læg af K. Jacobsen, 1702 (Gavnø). Mal. i samme portrættype. Stik af P. Schenck, 1713 og efter dette afbildet på stik af A. Fokke, 1744.

[Oluf Rosenkrantz]: En kort og sandfærdig relation imod den figurerede executionsdom . . . over Knud, Holger og Tage Thotter, Lübeck 1679. Christen Worm: Æreminde over K. T. til Knudstrup og Gauno, [1713]. P. E. Jensen: Gavno kloster og herregård 1402–1902, 1902. Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige II–IV, 1906–58 (fot.optr. 1972). K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II, 1916 306. H. T. Heering i Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsen XIII, 1932 1–19. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 II, 1976.

*Hans H. Fussing**

Thott, Oluf Axelsen, † 1464, marsk. † 16.9.1464 på Visborg, begr. i St. Hans k. i Visby. F: Axel Pedersen *T. (~ ca. 1446) og Cathrine (Margrete?) Krognos. (~ 1° ca. 1420 med Karen Falk, d. af Jens Eskildsen F. til Vallø († 1408 el. 09, ~ 1° med Margrete Holgersdatter) og Birgitte Abrahamsdatter Baad († 1415, ~ 2° med ridder og rigsråd Ture Stensson Bielke, † 1425). ~ 2° senest 1430 med Johanne Nielsdatter (Brock?, ~ 1° med Iven Bryske, † 1421, ~ 2° måske med Fikke v. Witzen), † før 28.5.1456. ~ 3° med Anne Present, som levede endnu 1485, men var † 28.3.1487, begr. i Roskilde domk., d. af Jens Pedersen P. († tidligst 1459) og Karine Nielsdatter Bild († 1470). – Far til Birgitte Olufsdatter *T. Bror til Peder Axelsen *T. og Aage Axelsen *T. Halvbror til Erik Axelsen *T., Iver Axelsen *T. og Philippus Axelsen *T.

T. blev 1414 immatrikuleret ved universitetet i Leipzig. 1419–21 kom han i forbindelse med sit første ægteskab i besiddelse af Vallø gård og gods. Medlem af rigsrådet var han 1435 da han medbeseglede Vordingborgfreden og rimeligvis allerede 15.11.1434 da han var forlover for forliget med svenskerne i Stockholm. I de følgende års vigtige unionsforhandlinger var han stadig deltager og synes at have spillet en i forhold til sin alder ret fremtrædende rolle. Mod slutningen af Erik af Pommerns regeringstid kom han af ukendte grunde i et meget skarpt modsætningsforhold til kongen der 1439 bittert beklagede sig over, at rigsrådet mod sit givne løfte ikke havde sikret ham lejde for liv og gods mod T., og Arild *Huitfeldt fortæller om dennes brutale overfald på Eriks frille Cæcilie. T. var da også, ganske modsat sin far, blandt de virksomste ved kongens fordrivelse; hans navn findes ikke blot under opsigelsesbrevet 1439, men allerede under henvendelsen til Christoffer af Bayern foregående efterår. Den nye konge lønnede ham også rigeligt. Ridder blev han ved kroningen i Uppsala 1441; n.å. var han lensmand på Vordingborg,

1445–48 på Ålholm; senest 1443 blev han marsk. N.å. fulgte han Christoffer til Sverige. Om dennes tillid til ham vidner det, at han blev en af ekskuratorerne for kongens testamente. Under den uventede tronledighed 1448 kunne han øve betydelig indflydelse. En tysk krønike fortæller at han tog enkedronning Dorothea under sin særlige beskyttelse, og „red vel med 300 heste i landet, fordi han var marsk“.

Sin hovedindsats i Nordens historie ydede T. dog først under Christian I, og den blev gjort på Gotland. At denne ø i endnu næsten 200 år bevarede for Danmark skyldes foruden Søren *Norby væsentlig T. Den havde siden 1439 tjent den fordrevne kong Erik som tilflugtssted, men straks efter unionsspaltningen 1448 udsattes denne for et meget farligt svensk angreb, og da han til sidst kun havde selve Visborg slot tilbage, søgte han dansk hjælp. T. fik nu, antagelig i sin egenskab af marsk, den ikke lette opgave at undsætte og afløse sin tidligere fjende. Han løste den smukt, og da han først havde fået fast fod på Visborg, lykkedes det ham snart med Christian Is bistand at få de svenske tropper helt bort fra øen. Han nedlagde nu sit marskembede og blev for resten af sit liv dansk lensmand på Gotland. Han blev i denne egenskab lige så nyttig for Christian I som ubehagelig for hans fjender. Allerede i begyndelsen af 1450 og ofte senere senere han meget føleligt Sveriges Østersøhandel. N.å. gik han over til direkte angreb mod den svenske kyst, og 1452 ledede han i forening med svenskeren Magnus Gren en anselig flåde hvormed de forgæves forsøgte at indtage Stockholm. Bedre held havde han 1457 da han hurtigt kom den oprørske ærkebiskop Jöns Bengtsson til hjælp og derved bidrog til Stockholm slots fald; han samarbejdede her med halvbroderen Erik. Gennem sine stadige kaperier i de foregående krigsår var han kommet på krigsfod også med hansestæderne som ved forhandlingerne i Flensborg 1455 endog fik Christian I til at love, at han udtrykkeligt ville befale T. at ophøre med sit „røveri“ og tilbagegive det tagne gods; da stæderne imidlertid brød deres samtidig givne tilsagn om at indstille handelen med Sverige, var T. ikke des mindre allerede s.å. atter i søen. Endnu 1460, altså længe efter freden med Sverige, var hans mellemværender med Lübeck ikke bragt ud af verden. Også i forholdene i Livland og på Ösel blandede han sig lejlighedsvis. – Efter 1449 havde T. sit hjem på Visborg, men besøgte dog af og til det egentlige Danmark. Til dette var han navnlig knyttet gennem besiddelsen af Vallø; i nær forbindelse med dette gods havde han ved sin død Bjæverskov og Stevns herreder i pant. Derimod fik han ikke sine krav i

andre danske gårde fyldestgjort, og sin families tilknytning til Halland opgav han allerede i 1440erne da han afstod sin andel i gården Hjulenberg til broderen Aage. □ Afbildet på altertavle ca. 1450 (Valløby k.). Relief på ligsten (Visby domk.).

Danm.s adels årbog XVII, 1900 418f; XVIII, 1901 566; XXIII, 1906 500; XL, 1923 552. Jens Paludan-Müller: Gullands forhold til Danm. og Sverrig, 1865 61–65. P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist. I, Lund 1874 109f 115. Will. Christensen: Unionskongerne og hansestæderne, 1895 (reprudg. 1974). Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Lübeck IV–V, Lpz. 1910–14 = Die Chroniken der deutschen Städte XXX–XXXI. J. W. Hamner: Visby domkyrkas gravstenar, Sth. 1933 = Gotlands gravstenar I 48–51. G. A. Lögdberg: De nordiska konungarna och Tyska orden, Upps. 1935. (Se også lit. til Erik Axelsen Thott).

Henry Bruun *

Thott, Otte, 1607–56, rigsråd. * 21.11.1607 på Eriksholm, Skåne (nu Trolleholm), † 10.9.1656 på Malmøhus, begr. i Malmø. F: rigsråd Tage *T. (1580–1658) og Helvig Rantzau (1589–1611). ~ 1° 25.10.1634 på Kbh.s slot med Jytte Gyldenstjerne, * 17.2.1617, † 29.8.1640, d. af Knud G. til Timgård (1573–1636) og Øllegaard Huitfeldt (1582–1619). ~ 2° 14.5.1643 i Malmø med Dorte Rosenkrantz, * 1613, † tidligst 1666, d. af rigsråd Holger *R. (1574–1642) og Sophie Brahe (1578–1646). – Far til Knud *T.

1610–13 var T. i huset hos fasteren Karen Thott på Skabersjö hvorefter han var hos sin far til han 1617 kom til hoffet. 1621–23 var han med Ove Barnekow i Nederlandene, hvor han 5.7.1622 immatrikuleredes i Leiden og overværede Bergen op Zooms belejring. 1624–27 var han indskrevet ved Soro akademi. 1627 rejste han til Frankrig hvor han studerede i Bourges (imm. efter 9.10.1629) og blev procurator for den germanske nation. Efter at have overværet la Rochelles belejring rejste han hjem via Nederlandene 1630. Han blev hofjunker 1631 og kammerjunker 1632. S.å. ledsagede han faderen på dennes ambassade til Gustav II Adolf.

Som søn af den meget indflydelsesrige rigsråd Tage T. og i kraft af en grundig uddannelse syntes T. forudbestemt til en stor karriere inden for statstjenesten. 1634 blev han lensmand på Bahus, 1640 på Tranekær og 1642 på Sølvesborg. Han pådrog sig imidlertid Christian IVs unåde da han efter krigsudbruddet 1643 forlod sin post ved grænsen og søgte ned til faderen på Malmøhus i hvis forsvar han deltog. Han mistede sit len og forst 1651 da han efterfulgte faderen på Malmøhus fik han påny en forlening. Ved adelens valg af kandidater til de ledige rigsrådspladser fik han en del stemmer blandt sine skånske standsfæller mens kun få i de øvrige landsdele

Thott, Otte

stemte på ham. 1649 blev han skånsk landkommisær, men på et tidspunkt hvor dette embede havde tabt sin tidligere politiske betydning. 1654 kom han i konflikt med krigskommissær Knud *Ulfeldt da han nægtede at lade de på hans gods udskrævede bondesoldater møde til mønstring. 1655 blev han optaget i rigsrådet, men døde det følgende år efter længere tids svagelighed. – T. var blandt landets største godsejere. 1652 takseredes hans gods til 5863,5 tdr. hartkorn. Denne vældige godsmængde lå overvejende i Vest- og Sydsåne, men i perioder besad han også lidt gods i Jylland. Blandt de mange hovedgårde han ejede var de vigtigste Næs (nu Trollenäs), Sövde, Tullerbo, Snogeholm, Tosterup, Mogenstrup (Månstorp), Ågerup (Åkarp) og Rydsgård. Sammen med faderen besad han en lokal matadorposition uden sidestykke i det datidige Danmark. På det af ham fornyede Sövde indrettede han ved hjælp af italienske stukkatører den bemærkelsesværdige „sensal“. I Kbh. havde han en gård i Købmagergade. Ved Næs indrettede han et hospital, og han betænkte Malmø hospital med 1000 rdl. Når T.s karriere ikke blev så strålende som man på baggrund af hans afstamning og rigdom kunne forvente skyldtes det bl.a. den kongelige unåde som følge af hans adfærd under Torstenssonkrigen, men han synes i øvrigt ikke på nogen måde at have haft faderens format. Derimod lignede han denne i sin patriarkalske holdning til sine undergivne. □Mal. (Gavno). Mal. af Johan Thim, 1648 (sst.), efter dette kopi fra 1700-tallet (sst.). Afbildet på to ligprædikenstik af A. Haelwegh ca. 1657–58 efter forlæg af A. Wuchters, efter det ene stik af S. Fokke, 1744.

Kancelliets brevbøger 1630–45, 1932–68. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Fr. III's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Pers.hist. t. C, 1980 220f. – Peder Winstrup: Ligprædiken over O. T., 1666. Hans H. Fusing: Herremand og fæstebonde, 1942 (reprud. 1973). B. Grandjean i *Arte e artisti dei laghi lombardi II*, udg. Società archeologica comense, Como 1961. Steffen Heiberg i *Fortid og nutid XXVIII*, 1979–80 89f.

Steffen Heiberg

Thott, Otto, 1703–85, gehejmestatsminister, oversekretær, bogsamler. * 13.10.1703 på Turebyholm, † 10.9.1785 i Kbh., begr. i Sorø k. F: gehejmestatsråd Tage T. til Eriksholm (1648–1707) og Petra Sophie Pedersdatter Reetz (1675–1720). ~ 3.10.1732 på Lindersvold med Birgitte Charlotte Kruse, * 11.4.1711 i Brodne, † 7.2.1781 på Gavno, d. af oberst, senere generalmajor Ulrik Christian *K. (1666–1727) og Kirstine Marie Krabbe († 1736).

T. udgik fra en af rigets forende slægter, og han fik en for sin tid omfattende uddannelse. Efter faderens død flyttede moderen med T. til Sorø, hvor han gik i skole, efter moderens død, da T. var 17 år gammel, sørgede hendes familie for, at han 1723–27 kunne drage på en stor dannelsesrejse til Tyskland hvor han opholdt sig ved universiteterne i Halle og Jena, til Frankrig hvor han besøgte Strasbourg og Paris og i sidstnævnte by bl.a. mødte Ludvig *Holberg, til Holland og England hvor T. en tid studerede i Oxford. Han kom på denne rejse i forbindelse med mange af tidens videnskabeligt førende mænd, og hans studier omfattede ikke blot jura og statsvidenskab, men også litterære og naturvidenskabelige discipliner. Efter hjemkomsten blev T. tilbudt tjeneste ved hoffet, men valgte kollegierne hvor han begyndte i danske kancelli. 1728 udnævntes han til assessor i højesteret, og han deltog i de følgende år flittigt i rettens voteringer. 1730 blev han kommitteret i rentekammeret, i februar 1734 blev han deputeret for finanserne, men n.å. overgik han til det nyoprettede general landets økonomi- og kommercekollegium hvor han snart fik en ledende rolle og 1746–59 var dets l. deputerede. Oprettelsen af dette kollegium var udtryk for et ønske om at fremhjelpe landets økonomiske velfærd og ikke mindst for en understregning af sammenhængen i hele denne sektor af samfundslivet. T. forfattede som en art program for kollegiets virksomhed en omfattende betænkning *Allerunderdanigste uforgribelige Tanker om Commerciens Telstand og Opkomst* (udg. 1966 v. Kristof *Glamann) hvor han i meget konkret form gav anvisninger på en overordnet økonomisk politik for det dansk-norske monarki. Økonomisk teori præger kun i mindre grad dette skrift, derimod saglige, fornuftbestemte betragtninger af gavnligt respektive skadeligt i samfundslivet. T. tager udgangspunkt i landbrugets altdominerende stilling i erhvervslivet og argumenterer for den nøje forbindelse mellem de råvare- og de færdigvareproducerende dele af det økonomiske liv. Fra T.s arbejde kan der trækkes linjer frem til en række forordninger i de følgende år: forordningen om luksus 1736, kræmmerlavets artikler 1739, fabrikslavforordningerne 1741 og forordningen om kommerciens og om Grosserersocietetets oprettelse 1742.

T. står overhovedet med sit programskrift og sin praktiske virksomhed centralt i periodens økonomiske politik som en fremtrædende repræsentant for en merkantilistisk økonomisk opfattelse tilpasset hjemlige forhold. 1757–67 var han medlem af den første landbokommission, og han fik her indflydelse på den begyndende udskiftningslovgivning 1758–60. 1763 udnævntes han til

oversekretær i danske kancelli, og med denne stilling forenede han posterne som præses i missionskollegiet og vajsenshuset, l. generalkirkeinspektør, hvervet som patron for universitetet, præses i Videnskabernes selskab, skoleherre for Herlufsholm. 1758 udnævntes T. til gehejmeråd i gehejmekonseillet hvor han fulgte J. H. E. *Bernstorff i den almindelige og særlig i den udenrigske politik. J. F. *Struensees magtovertagelse førte til en svækkelse af T.s position, og i dec. 1770 blev han afskediget fra sine embeder. Efter Struensees fald udnævntes T. til gehejmestatsminister uden dog at få sine øvrige embeder tilbage, 1772 fik han sæde i den ekstraordinære finanskommission, n.å. blev han medlem af overskattedirektionen, fra 1774 var han direktør i skatkammeret og fra 1782 yderligere medlem af overbankdirektionen. T. havde tilsyneladende ikke vanskeligt ved at virke sammen med modstående opfattelser, og han bevarede sin statsministerpost efter regeringsskiftet 1784. De nye magthavere gengav ham posten som patron for universitetet, men allerede n.å. døde han. I de sidste mange år synes T.s position nærmest at have været af formel art, og hans overlevelse gennem så mange politiske konstellationer synes at bekræfte dette. T. synes ikke at have været nogen overlegen administrator eller at have udmærket sig ved beslutsomhed. Hans moderate indstilling fra programskriftet 1735 synes gennem det meste af i hvert fald hans senere karriere at modsvare en almindelig forsigtighed i synspunkterne, manglende virkelig autoritet og dermed reel gennemslagskraft i den førte fortrinvis økonomiske politik. Her overfor må dog anføres hans formentlig ikke ubetydelige indflydelse på kommercekollegiets virksomhed i de første år.

T. havde 1731 erhvervet Strandegård, og ved sit ægteskab n.å. kom han i besiddelse af Lindersvold. 1737 kom han ved arv i besiddelse af det store, men forsømte Gavnø gods, idet han udkøbte sine medarvinger. T. tilkøbte gods ved mægler med kronen og fra omboende godsejere, således at han med en besiddelse af omkring 2000 tdr. htk. rangerede blandt landets største jordbesiddere. Han havde ord for at være en human og velvillig godsejer der samtidig ved personlig økonomi og ved konjunkturernes udvikling kunne hente betydelige indtægter ud af sine ejendomme. Han ombyggede Gavnø hovedbygning, og 1760 erhvervede han fra grevinde Anne Sophie Schacks bo det Danneskioldske palæ på Kongens Nytorv (nu den franske ambassade).

Mens T. som statsmand har fået et lidt forbeholdent eftermæle, omend Edv. Holms o.a. nedvurdering ikke længere accepteres, står han som kunst- og ikke mindst som bogsamler som en af

de største. På Gavnø grundlagde han en fornem malerisamling, dels omfattende et udvalg af ældre hollandsk kunst, dels et stort angalleri der fortsat huses på slottet. Allerede på sin udelandsrejse indkøbte T. bøger og håndskrifter der imidlertid gik tabt ved Københavns brand 1728. T. tog imidlertid fat på ny og nåede at opbygge en aldrig siden i omfang overgået privat bogsamling i Danmark. Hans bibliotek der kunne måle sig med de bedste i Europa var lagt an med hensyn til både bibliofile og universalt-videnskabelige synspunkter, og det nåede en størrelse på ca. 140 000 numre eller ca. 200 000 titler. Det omfattede en palæotypsamling på ca. 6000 bd. T. lod indrette en særlig biblioteksbygning bag sit palæ i Kbh. hvor han med stor liberalitet gav adgang til samlingen. Han var sin egen bibliotekar der stod i stadig og nær kontakt med samlere og kendere over hele Europa for stadig at øge sin samling. Også biblioteket på Herlufsholm, i hvis styrelse han ellers ikke gjorde sig stærkt bemærket, nød godt af hans glæde over bøger, og skolens bogsamling voksede betragteligt i hans tid. T. der ikke efterlod sig livsarvinger bestemte i sit testamente, at Gavnø og de øvrige ejendomme skulle overgå som stamhus til slægten Reedtz (stamhuset oprettet 1794). Håndskrifterne (ca. 4000 nr.) og palæotyperne testamenteredes til Det kgl. bibliotek, mens resten af biblioteket solgtes på en række auktioner 1786–92 (trykt katalog i 11 bind) uden her at indbringe store summer, men Det kgl. bibliotek erhvervede her yderligere ca. 50 000 bd.

□Malet som ung i rustning (Gavnø). Mal. af A. Brünniche (Fr.borg). Mal. med urette tilskrevet P. Krafft d.æ. (Fr.borg), efter dette kopi af Krafft (Skabersjö (1752?); Gavnø), kopi (katedralskolen i Trondheim), kopi i min. (Fr.borg) og stik af J. M. Preisler, 1783. Mal. af G. M. Fuchs, 1770 (Gavnø; Kbh.s univ.), efter dette kopi af U. F. Beenfeldt (Vidensk. selskab), kopi (Herlufsholm), kopi af Hans Hansen (Fr.borg) samt stik af G. C. Schule, 1781. Afbildet på stik af J. M. Preisler, 1775, efter forlæg af J. Wiedewelt. Buste af Hartman Beeken ca. 1780 (Gavnø; Kgl. bibl.). Afbildet på W. Haffners tegn. af selskab hos kongen, 1781 (Rosenvorg). Flere tegnede silhouetter (bl.a. Fr.borg), en dateret 1782. Stik som medalje af F. Schuerer, 1788. Træsnit af L. B. Hansen, 1893. – Gravmæle af C. F. Stanley, 1789 (Sorø k.).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–III, 1895–97; V–VI, 1902–03; VIII, 1917. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. – Kbh.s univ. journal, udg. Jacob Baden VIII, 1800 149–60. Clio, udg. J. K. Høst I, 1813 49–56. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 222–31 260–63. Ludv. Koch: Kong Chr. VI's hist., 1886.

Thott, Otto

Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II–V, 1894–1906. Aage Friis: A. P. Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg, 1899. Samme: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. P. E. Jensen: Gavno kloster og herregård, 1902. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Otto Andrup i Årbog for hist. samf. for Præsto amt V, 1916 72–91. Carl S. Petersen i Bogens verden XXIV, 1942 61–65. [Asger Lomholt:] Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 I, 1942 439–43. Palle Birkelund i Fra de gamle bogers verden, red. Arne Stuhr-Rasmussen, 1953 81–110. Erik Rasmussen: Kurantbankens forhold til staten, 1955. Fl. Tolstrup: Det ældste Herlufsholm, 1965. Kristof Glamann: O. T.s uforgribelige tanker om kommersiens tilstand, 1966 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. marts 1966 (heri O. T.: Allerunderdanigste uforgribelige tanker...). – Papirer i Kgl. bibl.

Claus Bjørn

Thott, Peder Axelsen, † 1463, domprovst. F: Axel Pedersen *T. († ca. 1446) og Cathrine (Margrete?) Krognos. Ugift. – Bror til Oluf Axelsen *T. og Aage Axelsen *T. Halvbror til Erik Axelsen *T., Iver Axelsen *T. og Philippus Axelsen *T.

T. indskreves 1413 som student ved universitetet i Leipzig; 1418–19 var han en af de første danskere der studerede i Heidelberg. 1421 nævnes han hjemme i Skåne. 1423 var han kannik i Lund og valgtes til domprovst sst. 1430 forekommer han som rigsråd. Efter egen opgivelse var han en tid kapellan hos kong Erik af Pommern. 1437 studerede han kirkeret i Bologna og traf her pave Eugen IV hvem han fortalte, at prioreren i Dalby kloster havde gjort sig skyldig i vold; paven lod sig da overtale til at tillægge T. prioratet, hvis anklagen viste sig velbegrunder. Den i paverbrevet fastsatte lovformelige undersøgelse fandt ikke sted, men ikke des mindre lykkedes det T. at sætte sig i besiddelse af klostret og han fastholdt lige til sin død stillingen som „Commender i Dalby“. Skønt Eugen IV 1438 havde fældet en ny afgørelse til fordel for den afsatte prior opnåede T. til sidst endog pavelig godkendelse.

Dette vellykkede kup tilfredsstillede dog ingenlunde T.s ærgerrighed. Hele sit liv igennem vedblev han at stræbe efter forøget magt og rigdom, men uden fortsat held, fordi hans krakeri efterhånden bragte ham på kant med alt og alle, bl.a. med hans kolleger i Lundekapitlet og med hans nærmeste foresatte, ærkebisperne; af disse klagede Hans *Laxmand 1442 over, at T. red omkring med skjold og sværd i hånden og et følge med spændte armbrøster. Heller ikke kongernes gunst lykkedes det ham at vinde. Ganske vist anbefalede Christian I ham ved nytår 1455 hos paven til ærkebispesædet i Nidaros, men kun side om side med en anden. Og da T. seks år senere påberåbte sig kongens støtte, var det med urette. Da nemlig den gamle biskop Henneke *Ulfeldt i Odense 1459 var død, vovede T. forsøget på at blive hans efterfølger, skønt Mogens *Krafse

havde virket som koadjutor og havde løfte på embedet. Alligevel fik T. i det mindste en del af kapitlet på sin side; han synes faktisk også at være kommet i besiddelse af nogle af bispestolens ejendomme, formodentlig ved sin halvbror Philippus' hjælp. Jan. 1461, da han påtænkte at rejse til Rom for personlig at tale sin sag hos paven, hævdede han at være rettelig valgt og med kongens samtykke højtideligt indsat i Odense domkirke. Ikke des mindre havde Christian I kort forinden anmodet sin svoger markgreven af Mantova om at modvirke T. der i brevet betegnedes som „allerede alderdomssvækket, trættekær indtil vanvid, flere gange genstridig mod vore befalinger“. Paven tog da også under stridens skiftende faser bestemt Mogens Krafses parti, og T. måtte til sidst opgive sagen. Til gengæld flottede han sig på sine gamle dage med den ret enestående titel af ærkedomprovst.

Diplomatarium dioecesis Lundensis, udg. Laur. Weibull III, Lund 1900 21f 44 60f 191–93 196–200 239f 242 262 292 329–31 369f 413f: IV, 1909 1–5 15–18 30f. – Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907. Gottfrid Carlsson i Lunds domkyrkas hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

*Henry Bruun**

Thott, Philippus Axelsen, † 1464, rigsråd. † 4. 11. 1464 på Visborg, begr. i St. Hans k. i Visby. F: Axel Pedersen *T. († ca. 1446) og Ingeborg († mellem 1457 og 1466). ~ ca. 1455 med Ermegaard Frille, † 1504 (~ 2° ca. 1466 med Bent *Bille, ca. 1440–94), d. af Eggert *F. (ca. 1400–70) og Anna Jul († tidligst 1465). – Bror til Erik Axelsen *T. og Iver Axelsen *T. Halvbror til Oluf Axelsen *T., Peder Axelsen *T. og Aage Axelsen *T.

T. nævnes som umyndig 1447. 1456 var han hofsinde og fik da Tranekær slot med hele Lange-land i pant for en større pengesum. Ridder blev han utvivlsomt ved Christian Is kroning i Uppsala 1457. Rigsråd blev han senest 1462; s.å. fik han sit pant i Tranekær forhøjet med løfte om at beholde slottet uaflost i seks år. 1464 var han en af de danske rigsråder der under ledelse af Claus *Ronnov forgæves søgte at holde Stockholm mod den svenske oprørshær. Da han på hjemvejen sammen med broderen Erik og enkelte andre råder besøgte den ældre halvbror Olaf på Gotland, døde denne pludseligt, og de tilstedeværende rigsråder overdrog da på kronens vegne pantelenet til enken og T. i forening, men T. døde få måneder senere. – T. efterlod sig to umyndige døtre, på hvis vegne deres morfar Eggert Frille overtog styrelsen af Tranekær; men delvis som en følge af familiefesten i Nyköping 1466

blev lenet maj n.å. frataget ham med magt. Også T.s private gods blev beslaglagt, men tilbagegaves dog arvingerne efter Kalmarforliget 1472. Spørgsmålet om Tranekær fandt først sin endelige løsning 1478 da Bent Bille fik pantessummen udbetalt.

P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist. I, Lund 1874 119f 130 139. Alexandra Skoglund: De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige, Upps. 1903 87–90. Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands hist., 1909 (genoptr. 1979) 59–66 548–61. J. W. Hamner: Visby domkyrkas gravstenar, Sth. 1933 = Gotlands gravstenar I 48–51. (Se også lit. til Erik Axelsen Thott).

*Henry Bruun**

Thott, Tage Ottesen, † 1562, rigsråd. † 8.9.1562 på Eriksholm. F: Otte Andersen T. til Näs og Karen Tagesdatter Hollunger. ~ Else Holgersdatter Ulfstand, † 8.6.1573.

T. er nævnt 1507, men først efter 1533, hvor han nævnes blandt de adelsmænd Christian II forgæves henvendte sig til om løsladelse og genindsættelse, synes han at have spillet en rolle. 1535–39 var han hofsinde ved Christian III's hof og fik samtidigt sine mindre skånske pantelen forøget med Ås kloster. 1538 oprettede han hovedgården Eriksholm og købte Sirekøbing af Jørgen *Lykke. 1542 deltog han i togtet til Sverige i anledning af Dackefejden og 1546, som rigsråd, i forhandlingerne i Varberg. Sammen med Peder *Skram førte han s.å. overbefalingen i Skåne. 1547–48 var han forlenet med det nybyggede Landskrona med tilhørende fem herreder; allerede året efter blev lenet dog lagt under Helsingborg og givet til Peder Skram mens T. fra 1555 til sin død sad som lensmand på Båhus. T. genoptog det gamle slægtsnavn og nyopførte slægtsgården Näs. Han var blandt de få der ved Frederik II's kroning tog mod det tilbudte ridderslag. – Datteren Lene Thott, † 4.5.1599, var gift med **Henrik Brahe**, † 19.2.1587, til Vittskövle som 1572–78 havde Halmstad hrd., 1579–87 Bornholm i forlening. Optaget i rigsrådet 1581.

Norske rigsregistranter I, Kria. 1861. Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevbøger 1551–65, 1885–95. – Kr. Erslev: Danm.s len og lensmænd i det 16. årh., 1879.

Thelma Jexlev

Thott, Tage Andersen, † 1643, til Sirekøbing, lensmand. Begr. 6.2.1643 i Helligg. k. i Kbh. F: Anders T. († 1595) og Lisbeth Folmersdatter Rosenkrantz (begr. jan. 1613). ~ 1° aug. 1610 med Clara Sparre, † 1636, d. af Hans S. til Klogerup († 1587) og Dorte Hansdatter Ahlefeldt († tidligst 1607). ~ 2° 1640 med Lisbeth Beck til Näsbyholm, † kort for 29.11.1653, d. af Sivert *B. (1566–1623) og Lisbeth Bille (1576–1656).

T. studerede 1607 i Padova og var 1608–10 hofjunker. 1612 blev han lensmand på Laholm slot, 1620 i Trondhjem. Han kom her inden længe i bitter strid med den jævnaldrende biskop sst. Anders *Arrebo, hvis uforsigtighed gav hans fjender let spil; på det af lensmanden flittigt samlede materiale byggede den herredagsdom hvorved Arrebo mistede sit embede. Trods denne sejr befandt T. sig næppe godt i Trondhjem hvor han havde adskillige andre modstandere. 1627 overtog han på ny sin tidligere, mere beskedne post som lensmand på Laholm; dermed havde han allerede 1619–20 forbundet hvervet som ritmester for den hallandske rytterfane, og det fik han nu igen; n.å. blev han tillige en af de tre generalkommissærer der skulle organisere indkvarteringen i Skåne. I de følgende år skiftede han forleninger hyppigt; 1629–31 havde han Ørum i Thy, 1631–32 Mariager kloster, derefter dog 1632–42 Sølvesborg, endelig i sit sidste leveår Silkeborg. – Økonomisk var han efterhånden på retur. Hans hovedbesiddelser var gården Sirekøbing, Duege og Bolstofter, alle på Landskronægnen; dertil kom Jomfruens Egede på Sjælland, og endelig synes han at have haft part i slægtens gamle hovedejendom Näs i Skåne. 1625 angaves han at eje 1262 tdr. hartkorn, men 1631 måtte han for at dække sin gæld sælge Egede; samme vej gik senere hans gårde i Skåne, og det hjalp ham ikke på fode at han ved sit andet ægteskab fik andel i Näsbyholm i samme landsdel. Sagnet om at han til sidst gik og tiggede på kroerne i Kbh. kan ikke bekræftes; men sikkert er det at hans arvinger ved hans død gik fra arv og gæld. – R. E. 1633..

Kancelliets brevbøger 1609–45, 1916–68. Prins Chr. (V)'s breve, udg. E. Marquard I, 1952. – H. F. Rordam: Mester Anders Christensen Arrebos levnet og skrifter I, 1857. Øystein Rian: Jens Juels stattholderskap 1618–29, Oslo 1976.

*Henry Bruun**

Thott, Tage Ottesen, 1580–1658, rigsråd. * 27. 5.1580 på Eriksholm i Skåne, † 14.2.1658 på Börjeringe kloster, begr. i Malmö. F: Otte Tagesen T. til Eriksholm (1543–88) og Sophia Brahe (ca. 1556–1643). ~ 1° 26.10.1606 i Kbh. med Helvig Rantzau, * 29.11.1589 på Rantzausholm, † 22. 8.1611, begr. i Torløse k., d. af statholder Breide *R. (1556–1618) og Sophie Rosenkrantz (1560–93). ~ 2° 15.10.1615 i Malmö med Kirsten Urup, * 5.6.1594, † 5.3.1620, begr. i Lund, d. af Ove U. til Ovesholm († 1622) og Kirsten Kaas († tidligst 1639). ~ 3° 22.6.1623 i Kbh. med Karen Gyldenstjerne, * 1605, † 13.11.1628 på Eriksholm, d. af Knud G. til Tim (1573–1636) og Øllegaard Huitfeldt (1582–1619). ~ 4° 17.8.1633 på Biersgård

med Jytte Gyldenstjerne, * 29.8.1613, † 26.11.1650, d. af Laxmand G. til Tyrrestrup (ca. 1582–1655) og Margrethe Friis (1589–1656). – Far til Otte *T.

På sin udlandsrejse 1599–1603 opholdt T. sig først i Heidelberg (imm. 1600). Så rejste han over Strasbourg, Basel, Genève (imm. 1601), Lyon og Orléans (imm. 1602) til Paris, siden over de spanske Nederlande til England, derfra over Nederlandene hjem. I Paris begyndte T. „at læse, ikke så meget bøger som mennesker og . . . især sig selv“. Desuden optaget af rigernes „politiske og verdslige håndteringer“ (ligpr.) skaffede han sig de nødvendige forudsætninger for en fin politisk karriere. Som hofjunker 1603–06 rejste T. med Christian IV bl.a. til hylning i Hamburg 1603 og til Braunschweig og England 1606. S.å. holdt kongen selv hans bryllup med en af sine politiske støtter, Breide Rantzau datter, og 1608 blev han lensmand på Laholm. Under Kalmarmkrigen var han først korporal, siden løjtnant og ritmester ved hallandske fane. 1612 ombyttede T. Laholm len med Landskrona. 1619 fik han Sölvesborg len og udnævntes s.å. til ritmester ved skånske fane. 1622 forhandlede han som kommissær med de skånske byer om oprettelsen af de handelskompagnier på Spanien der skulle sikre Danmark defensionskibe i den stadig hårdere magtkamp med Sverige i Østersøen. Den meste tid brugte T. dog i sine yngre år på en energisk godspolitik. Ved arv, ægteskaber og køb blev han efterhånden Skånes største godsejer, i besiddelse af bl.a. Eriksholm, Ulstrup og Näs (Onsjö hrd.), Bergsjöholm og Herrestad (Herrestad hrd.), Skabersjö, Flakkerup og Verpinge (Bare hrd.), Barsebäck (Harjagers hrd.), Hassing (Hassing hrd.) og Losne i Sognefjord i Norge. T. hørte da også til de „halvt professionelle kautionister“ (E. Ladewig Petersen) hos kronen for de økonomisk mere og mere betrængte adelsfæller der af hensyn til handelen og de kortfristede kgl. lån så med bekymring på Christian IVs aktivistiske Tysklands- og Sverigespolitik.

Denne fik T. snart lejlighed til at konfronteres med. 1624 udnævntes han nemlig til rigsråd og fik straks en ledende position i rådsstuen, ikke blot på grund af sin rigdom, men også sin dygtighed. Til først i 40erne skrev han langt flest rådsindlæg, formet med fast hånd i et nuanceret og ofte malerisk og kraftfuldt sprog.

Som skånsk godsejer var det ikke sært at T. foråret 1624 uden tvivl gik imod den af Christian IV ønskede stærke rustningspolitik over for det krigsberedte Sverige. Til gengæld fik han febr. 1625 rådet med til det kompromis med en rådsbevilling til Christian IVs tyske politik der hin-

drede et brud med kongen. Denne værdsatte da også den ligefremme T. der 1625 blev en af Skånes krigskommissærer og sommeren 1626 sad i regering i Kbh. For okt. s.å. kaldte han T. ned til sig i Tyskland. Han blev her generalkrigskommissær ved hæren indtil Wallensteins indfald i Jylland næste år. Uvis over for svenskernes hensigter i Danmarks nødsituation krævede T. kort efter det skånske og hallandske rytteri tilbage til forsvar for landet og pointerede over for kongen i spidsen for rådet både umuligheden af en generobring af Jylland og den uomgængelige nødvendighed af fredsforhandlinger med kejseren. T., der allerede før krigen et par gange var blevet brugt i diplomatiet, sendtes dec. 1627 med Christen *Friis til Stockholm. Her bragte de et spin-kelt dansk-svensk forbund i stand der fjernede truslen for et svensk angreb og var med til at gøre kejseren mere forhandlingsvenlig. Skønt T. med urette blev kaldt kongens „kreatur“ af den svenske gesandt Kristoffer Rasche (24.11.1627) lagde han dog pen til da rådet modstræbende indvilgede i at betale Christian IV ti tønder guld for at få denne til at ratificere den Lübeckfred 1629 der betød en kgl. forpligtelse til at opgive den etablerede interessesfære i Nordtyskland. Da kongen som kompensation for det svenske fremstød i Tyskland alligevel skærpede sin Hamburg- og Elbenpolitik og desuden nærmede sig kejseren advarede T. i spidsen for rådet skarpt herimod. Det ville svække den evangeliske sag og fremme de kejserlige planer mod Danmarks Østersødominium som T. da som siden var ivrig for at beskytte. Han anså da også orlogsflåden som vort eneste effektive værn som derfor kun i yderste nød måtte sættes på spil. Over for Sveriges stigende magt gik T. i 1630erne ind for om end ret beskedne bevillinger til grænsefæstningernes og flådens udrustning. Til gengæld forlangte han dennes tilbage-trækning fra de tyske strømme og i det hele taget fastholdelsen af en alliancefri neutralitetspolitik der under de for T. så vigtige fredsmæglingsbe-stræbelser i Tyskland især skulle undgå at sære Sverige og Nederlandene. Samtidig skulle man søge at skille disse magter ad ved at undlade sundtoldforhøjelser og hindringer af handelen på Elben. „thi de (hollandske) har ingen anden plov end deres købmandskab“. Christian IV anvendte da også T. i sin tyske fredsmægling på gesandtskaber til Gustav Adolf i Ingolstadt 1632 og til Stockholm 1636, der dog endte resultatløse. Også i hertugdømmerne forhandlede T. et par gange. Når han under kong Vladislav af Polens bryllup 1637 optrådte groft skyldtes det næppe som hævdet (af Hans Fussing) manglende diplomatiske evner, men snarest en bevist

reaktion på Polens overgreb mod handelen på Danmarks del af Østersøen.

Som fortalere for højadelens politiske og økonomiske interesser over for kongemagten stod T. for en udpræget korporationstankegang i den original til rådsbetænkning der afviste det kgl. krav om særvotering af de enkelte råder. Desuden var han imod afskaffelsen af den nationale rostjeneste til fordel for fremmede af kongen afhængige lejetropper. Men også de ufri stænders tarv så den alt andet end standshovmodige T. på. Han talte ligefremt og varmt med og for borger og bonde der ikke fik nok „for deres slid og slæb“ (brev 8.10.1622), ligesom han fandt at borgerne led alt for stærkt under den hollandske handel i Danmark. Omtrent samtidig med Corfitz *Ulfeldts udnævnelse til rigshofmester trådte den pligtopfyldende og retsindige skånske råd politisk i baggrunden. T., der længe havde frygtet at svensken ville søge „brød for sin armé“ i Jylland, spillede under den katastrofale Torsstenskrig ingen større rolle, men forsvarede dog dygtigt det vigtige Malmöhus som han 1632 havde fået som len. Under de af rigshofmesteren ledede fredsforhandlinger udtalte han sig (17.6.1645) især mod fæstningernes og Hallands afståelse og tilrådede, hvis svenskerne stod fast herpå, om muligt at fortsætte krigen, men i så fald aktivt. 1648 optrådte han som modstander af Christian IVs anden mægtige svigersøn, Hannibal *Sehested. Og i begyndelsen af 1650erne sås han atter i forgrunden af rådet da dette støttede Frederik III mod Ulfeldt og bidrog til hans fald. Til gengæld var han 1650 imod tanken om at prins Christian ikke behøvede at vælges til Norge, og han gik ind for at prinsen fik danske opdragere. T. var dog nu gammel, og 1651 fik han Børringe kloster som rekrætepost i stedet for Malmöhus len. Sine sidste år mødte han sjældent i rådet, men hørte dog til de få som 1657 klogt nægtede at samtykke i den krigserklæring mod Sverige der førte til tabet af „kongen udi Skånelandene“s egen provins.

Med sin rod i 1500-tallets højadelige fredspolitiske tradition blev T. medansvarlig for den inkonsekvente udenrigspolitik med utilstrækkelige rådsbevillinger, der bidrog til det katastrofale nederlag i kejserkrigen. Ganske vist var han siden fleksibel nok til delvis at imødekomme kongemagtens krav om øgede militære bevillinger som værn mod den svenske stormagt der mere og mere truede Danmarks eksistens. Men han frygtede at gøre dem for store, dels for ikke at inspirere Christian IV til en ny aktivistisk politik, dels for ikke at tynde de allerede hårdt ramte ufri stænder til jorden. Hertil kom at han som rådsflertallet hægede for meget om sin stands

privilegier til at gå med til den gennemgribende lens- og skattereform der var en hovedforudsætning for en varig bedring af kongemagtens trængte økonomi. Christian IV blev derfor nødt til at hæve sundtolden for at styrke militæret effektivt, med det resultat at Sverige og Nederlanden til ulykke for Danmark fandt sammen i krigen 1643–45. T. stod ikke blot længe som leder af rådets bevillingspolitik, men tjente også som dets stødpude mod en konge der troligt fandt sig i T.s ofte bramfri, åbenhjertige og af og til bebrejdende udtryksform, fordi han trods alt repræsenterede den mest samarbejdsvillige del af rådet. De fire hustruer skal have elsket T. der fandt „en bitter sandhed“ mere gavnlig end en „ufornuftig sødhed“. Der kan da næppe herske tvivl om den meget fremtrædende rigsråds integritet: „hos ham i velstand var aldrig sikkerhed uden frygt, ... i modgang ingen ængstelse uden håb. Han brugte sin lykke således at ulykke ej let kunne skade ham“ (ligpr.). – Ridder 1633.

□ Mal. 1652 (Ovesholm). Mal., variant af samme type (Skabersjö), efter dette to kopier, lidt forskellige (Gavnö). Malet forlæg af A. Wuchters (Skabersjö) til stik af A. Haelwegh ca. 1655–58, efter dette ligprædikenstik af Haelwegh 1666, samt stik af A. Fokke, 1746 og mal. af P. Krafft d.æ. (Juelsberg). Stik af J. Haas, 1753, efter tegn. af P. Cramer.

Kilder. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (fot. opr. 1969–70). Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I–III, 1883–90. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevøger 1603–45, 1915–68. Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. *Lit.* Peder Winstrup: Ligprædiken over T., 1666. Niels Slange: Chr. IVs hist., udg. Hans Gram, 1749. J. A. Fridericia: Danms ydre politiske hist. I, 1876 (re-proud. 1972) 84f. Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (re-proud. 1969). Niels Ahnlund: Gustav Adolf inför tyska kriget, Sth. 1918 42–47. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972. E. Ladewig Petersen: Chr: IVs pengeudlån til da. adelige, 1974. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie I–II, 1979. Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Leo Tandrup

Thott, Aage Axelsen, til Hjuleberg, † 1477, rigsråd. † omkr. 1.5.1477. F: Axel Pedersen *T. († ca. 1446) og Cathrine (Margrethe?) Krognos. ~ Märta af Vinstorpslægten, som levede endnu 1479, men var † 12.10.1481, d. af væbneren Bengt Uddsson til Vinstorp († 1436 el. 37) og Kristina Staffansdotter (Ulvs) († tidligst 1460). – Bror til Oluf Axelsen *T. og Peder Axelsen *T.

Thott, Aage Axelsen

Halvbror til Erik Axelsen ^{T.}, Iver Axelsen ^{T.} og Philippus Axelsen ^{T.}

T. nævnes som voksen 1421. Fra 1432 skrives han til Hjuleberg, et hallandsk herresæde som hans mor havde bragt som medgift. På Falkenberg i samme landskab forekommer han som hovedsmand måske allerede 1426, men i hvert fald 1433 og n.å. da han under Engelbrektsfejden afsløgte et svensk stormløb; men da et nyt angreb truede sejlede han bort efter at have afbrændt slottet. Sandsynligvis har han dog her kun fungeret som foged for sin far; men efterhånden skulle han arve hele dennes lokale magtfulde. Allerede kong Christoffers lensbrev gav ham et vist fortrin frem for brødrene; og selv om det 1447 efter Axel Pedersens død aftaltes, at hans sønner T. og Iver i forening skulle overtage Varberg len, synes dette dog i praksis udelt at være tilfaldet T.; 1464 fik han pantebrev på det for livstid med ret for hans arvinger til at beholde det uindløst seks år efter hans død. Allerede 1450 havde han og hans hustru fået Årstad og Halmstad herreder som livsvarigt pant. Omkring Hjuleberg i Årstads hrd. lå hovedparten af T.s private jordegods, resten lå fortrinsvis i Västergötland hvortil han ved sit giftermål var knyttet. Gennem hans bevarede jordebog og talrige kobrevne kan linjen i hans konsekvent gennemførte godspolitik klart påvises. Fra Kind hrd. i Västergötland, hvor han erhvervede talrige bondergårde, ledte en gammel færdselsvej langs Ätran ned i Halland, forbi Hjuleberg og ud til Falkenberg; ad denne og andre lignende veje fortes hans fæstebønders landgilde der overvejende betales i smør, ned til kysten og derfra ad sovejen til de nordtyske byer, navnlig Stralsund hvor han havde faste handelsforbindelser. Den dobbeltstilling han dermed indtog som på én gang dansk og svensk godsejer og storeksportør, og hvis oprindelse kan spores helt tilbage til 1430'erne, stod og faldt med opretholdelsen af det fredelige forhold såvel mellem de nordiske riger indbyrdes som mellem disse og hansesæderne og har på afgørende måde bestemt hans politiske standpunkter.

Hans deltagelse i det offentlige liv begyndte forholdsvis sent. I rigsrådet optoges han næppe for ved Christian Is tronbestigelse. Han var da endnu væbner; ridderlaget synes han først at have opnået ved kongens kroning 1449, måske som velfortjent løn for den iver hvormed han virkede for Christians herredomme i Norge. 1453 og 1455 deltog han i vigtige fredsmøder med svenskerne. S.å. fæstnedes hans forbindelser med Västergötland yderligere ved en af hans dotres giftermål med dette landskabs hovedsmand Tord Bonde, Karl Knutssons marsk som dog blev

dræbt n.å. Efter unionens genoprettelse 1457 træder T. noget mere i baggrunden; han synes i den følgende årrække at have været mest optaget af sine lokale anliggender som lensmand og godsherre. Men også han inddrog i det store opgør som 1466 indledtes mellem hans yngre brødre og Christian I. Som dansk rigsråd havde han i febr. s.å. deltaget i forhandlinger med svenskerne i Jönköping, men i det afgørende møde i Nyköping slot sept.-okt. s.å. synes han ikke at have deltaget. Kort efter bejlede Karl Knutssons søsterson, den senere rigsforsunder Sten Sture til hans datter Ingeborg og under disse forhold undgik T. ikke kongens uvilje. Et første usikkert varsel om kongelig unåde er det, at han endnu s.å. måtte imoddegå klager fra almuen i sit len; det lykkedes ham dog at rense sig, og febr. 1467 modtog hans hustru endog en ny kongelig forlening. Snart efter må dog bruddet være fuldbyrdet, og i løbet af foråret mistede han Varberg. Han blev foreløbig i Danmark; endnu i maj 1469 deltog han i et møde i Kbh. Men hans stilling blev stadig vanskeligere, og da kongelige tropper 1469 odelagde Hjuleberg og hans jordegods ved samme tid tildømtes kronen, gav han op og sluttede sig til sine yngre halvbrødre i Sverige. Ved forliget i Kalmar 1472 fik han ligesom de straks sine private besiddelser tilbage; om lenene bestemtes, at han foreløbig skulle genindsættes i sine rettigheder som panthaver i Falkenberg by samt Halmstad og Årstad herreder, indtil hele slægtnes mellemværende med kongen blev afgjort ved dom. På et nyt møde i Kalmar n.å. tilbød dog de danske sendebud at virke for at også Varberg indtil videre blev tilbagegivet. Ganske vist indvendte T. at han ikke kunne skille sig fra sine slægtninge, men alligevel fik han kort efter folgebrev på hovedlenet; da det stadig ikke blev til noget med rettergangen, beholdt han alle sine gamle besiddelser uhindret til sin død, ligesom han i sin høje alderdom på ny forekommer som rigsråd. Ved hans død beholdt arvingerne Årstad og Halmstad herreder, mens Varberg endnu s.å. mod pantebrevets ordlyd indløstes fra dem. – Blandt Axel sønnerne er T. den mest kongetro, den der sidst bryder med og først udsoner sig med Christian I; han synes mindre politisk interesseret, mindre ærgerrig og eventyrlysten end de andre, mere optaget af sin godsadministration og handelsvirksomhed.

P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist. I, Lund 1874 141–53. Alexandra Skoglund: De yngre Axelssönnernas förbindelser med Sverige 1441–87, Uppsala 1903 14–17 30f 42 45f 49f 82 98 107 109f 163f 191–97 199 202 245f. Erik Lönnroth i Scandia XI, Sth. 1938 165f 168f 171 175f 180 194 198f 210f. Grethe Ilsoe i Middelalderstudier, tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. Poul Ene-

mark: Kriseår 1448–51, 1981. Samme i Historie ny r. XIV, 1982 440–92. – Papirer i Rigsark.

Henry Bruun*

Thrane, Wildenrath Christian Carl Boeck, 1837–1916, musikhistoriker. * 2.9.1837 i Fredericia, † 19.6.1916 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: premierløjtnant, senere oberst Christian Wildenradt Frederik Caspar Conrad T. (1802–80) og Christiane Frederikke Boeck (1800–85). Ugift.

T.s musikalske interesser gik tilbage til hans tidligste barndom. Fire år gammel begyndte han at spille klaver, regelmæssig klaverundervisning fik han 1848–56 hos J. C. *Gebauer og 1856–61 hos Edv. *Helsted. 1857 blev han student fra Metropolitan-skolen, og for at skabe sig en levevej begyndte han derefter at studere jura. Han blev cand.jur. 1863 og ansattes – efter i nogle år at have virket i justitsministeriet – 1878 som justitssekretær i højesteret, en stilling der levned ham rigelig tid til at dyrke sine specielle musikhistoriske interesser. Fra okt. 1869 og i adskillige år derefter var han knyttet til Illustreret Tidende som teater- og musikanmelder. Hans velskrevne og instruktive anmeldelser vurderedes højt. Til samme blad skrev han sine første større selvstændige artikler om flere af musikens store mestre, bl.a. Beethoven, Gluck, Weber og Auber. Samtidens store problem Richard Wagner både fængslede og frastødte ham. Ved forskellige lejligheder skrev han om Wagner (Illustreret Tidende 1869–70), og han besøgte endog Bayreuth for at overvære de Wagnerske festspil der. – Det var imidlertid den danske musiks historie der efterhånden helt skulle sluge hans interesse. En fornemt skrevet artikel om C. E. F. *Weyse i anledning af 100-årsdagen for dennes fødsel (Illustreret Tidende marts 1874) blev udkastet til afsnittet om Weyse i hans debutbog *Danske Komponister. Fire Skildringer* (Weyse, F. Kuhlau, J. P. E. Hartmann og N. W. Gade), 1875. Det meget vægtige afsnit om Kuhlau udkom 1886 på tysk i en oversættelse der var besorget af en i Tyskland levende nevo af Kuhlau i forbindelse med T. selv. En forkærlighed for G. Rossini fik ham til 1885 at udsende den fornøjelige bog *Rossini og Operaen*, hvortil han havde gjort studier i Paris. I anledning af Cæciliaforeningens 50 års jubilæum skrev han 1901 på opfordring *Cæciliaforeningen og dens Stifter* der er en varm og livfuld skildring af Henrik og Frederik *Rung og musikforholdene på deres tid i Kbh. 1908 kom hans hovedværk *Fra Hofviolonernes Tid. Skildringer af Det kgl. Kapels Historie 1648–1848*, en bog der hovedsagelig er skrevet på grundlag af utrykte kilder, og hvor Det kgl. kapels såvel indre historie som forhold til hoffet og teatret gøres til gen-

stand for indgående behandling. Med sin enestående fylde af oplysninger er den et af hovedværkerne i dansk musikhistorie. – Endvidere har T. udsendt nogle mindre foredrag hvoraf et, *Sarti in Kopenhagen*, er fremkommet i Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft II, 1902, Efter T.s død udsendtes *Weyses Minde*. 1916 der ikke ganske står på højde med hans tidligere værker og væsentlig er en refererende gennemgang af Weyses breve fra dennes senere år. – T.s arbejder har deres særlige charme ved at være skrevet i en gammeldags, kultiveret hyggelig stil der leder tanken hen på 1860ernes borgerlige Kbh. T. var kendt for sin udsøgte elskværdighed, han var meget berejst, og hans vidtspændende interesser omfattede foruden musikken bl.a. også liberal teologi i Ad. Harnacks form og udviklingslæren, som den doceredes af E. Häckel. – R. 1892. DM. 1903. K². 1908. □ Afbildet på mal. af E. Henningsen af rigsretten 1911. Min. af Heinrich Møller, 1912 (Fr.borg). Foto.

Dannebrog 2.9.1907. Angul Hammerich i Nationaltid. 20.6.1916. Berl. tid. s.d. Politiken s.d. G. Skjerne i Ill. tid. 29.6. s.å. L. B. Fabricius: Træk af da. musiklivs hist., 1975. – Papirer i Kgl. bibl. (se også Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Det kgl. bibl., 1981). Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sven Lunn*

Thrane (Trane), **Mogens** Christian, 1697–1764, maler. Hjemmedøbt 11.8.1697 i Ålum, + 27.8.1764 i Viborg, begr. sst. F: maler Jens Jensen T. (ca. 1667–1736) og Ingeborg Hansdatter (ca. 1658–1737). ~ 1° 25.11.1728 i Sønderholm med Beate Laursdatter Laurberg, † 1753, d. af sognepræst, sidst i Sønderholm, Laurits Sørensen L. (1681–1740, ~ 2° 1726 med Sophie Amalie Hansdatter Lessow, 1698–1772) og Karen Villadsdatter (+ 1725). ~ 2° 1.8.1753 i Viborg med Judithe Juliane Buch, * ca. 1708, begr. 1.12.1775 i Låstrup.

Med udgangspunkt i Randers og Viborg har T. været virksom som maler i store dele af Norrjylland og nød ikke ringe lokal berømmelse. Han var meget alsidig i sit virkefelt og påtog sig både små og større opgaver. Kunstnerisk har hans værker et håndværksmæssigt præg, men kulturhistorisk fortjener navnlig hans malede kirkeinventar interesse for deres emblemudsmykning hvor væsentlige teologiske dogmer blev formidlet i allegorisk form til menighedens opbyggelse. Kobberstukne forlagsbøger som Daniel Cramers Emblemata Sacra (1624) har spillet en betydelig rolle for udformningen. 1733 malede T. i Nørup kirke, 1734–36 i Viborg søndre sogns kirke, 1738 i Horsens klosterkirke. Også adskillige altertavler er udgået fra hans værk-

Thrane, Mogens

sted, ligeledes genrebilleder, portrætserier og mytologiske fremstillinger. Mester Mogens var overhovedet leveringsdygtig i alle malerkunstens brancher. Hans søn Jens T. (ca. 1729–79) var en flittig portrætmaler, hovedsagelig virksom på Fyn. På Fr.borg hænger hans portrætter (formentlig fra 1764) af *madame de Hansen*. Frederik Vs maitresse, samt hendes datter *Frederikke Cathrine* og svigersøn *oberst H. F. v. Lützow*; talrige andre portrætter findes på herregårde og i andet privateje. De er oftest stive og kejtede, stundom dog med helt god karakteristik; de godtgar at T. ikke var ukendt med Pilo-skolens portrættyper og kolorit i 1750'erne. □Selvportr. på gouache på ansøgning (Rosenborg).

Chr. Elling i Tilskueren LI, 1934 II 233–52. Dan.m.s kirker. Tisted amt II, 1942 635 890; Fr.borg amt I, 1964 213. Lisbet Juul Nicolaisen i Kirkeh. saml., 1969 148f. Otto Norn i Den iconographiske post IX, 1978 nr. 2 19–25. Skirne Helg Bruland i Museet på Koldinghus. Årsberetn. 1979–80, 1981 47–51.

Birgitte Bøggild Johannsen (Christian Elling)

Thrige

Den her omtalte slægt føres tilbage til gårdmand i Trige Peder Sørensen der var far til hof- og stadsretsprokurator Søren T.

H. P. *T. var ~ Margrete Christiane Marie Bloch, der først var ~juristen Christian *Paulsen, og som var d. af rektor S. N. J. *B. S. B. *T. var ~Christine Augusta Fibiger, d. af rektor P. G. *F. Fabrikant Thomas B. *T. tilhører en slægt der stammer fra Krogsgård i Flynder sg. Hans bror var billedhuggeren Johannes Magnus T. (1870–1953).

Søren Thrige ca. 1757-1804 hof- og stadsretsprokurator, godsforvalter

H. P. *T. 1792-1827 lærer, forfatter

S. B. *T. 1820-1901 rektor, forfatter

Sophie Margrethe T.
1850-1926 ~ Johan
Frederik Emil Trojel
1847-1935 rektor ved
Metropolitanskolen

Johannes Peter
Bloch T. 1854-1928
adjunkt

Poul Christian
Paulsen T.
1856-1905
borgmester i Hobro

Frode Iürgensen og Paul Hennings: Biografisk slægtregister over de indbyrdes beslægtede familier Sangaard, Buntzen, Koch og Iürgensen, 1910 58ff.

Hans H. Worsøe

Thrige, Hans Peter, 1792–1827, lærer, historisk forfatter. * 9.1.1792 i Kbh. (Nic.), † 14.1.1827 i Roskilde, begr. sst. F: prokurator, godsforvalter Søren T. (ca. 1757–1804, ~ 2° 1803 med Catharina Margrethe Theilmann, ca. 1779–1817) og Else Christense Koch (1768–1845, ~ 2° 1804 med domprovst i Roskilde, senere biskop i Ribe Jens

Michael *Hertz, 1766–1825). ~ 4.6.1819 i Roskilde med Margrethe Christiane Marie Bloch, * 7.1.1798 i Odense, † 12.5.1866 i Kbh. (Johs.) (~ 2° 1835 med professor Christian *Paulsen, 1798–1854), d. af konrektor i Odense, senere rektor i Roskilde S. N. J. *B. (1772–1862) og Margrethe Magdalene Hensler (1774–1821). – Far til S. B. *T.

Efter forældrenes skilsmisse 1792 blev T. opdraget hos morfaderen pastor H. P. Koch i Horbelev; da moderen 1804 indgik nyt ægteskab kom han i Roskilde skole hvorfra han blev student 1809. 1812 vandt han universitetets guldmedalje for besvarelsen af en historisk prispøvgave der handlede om flådens betydning for Danmarks magt og anseelse i tiden indtil 1720. 1814 tog han teologisk embedseksamen og blev straks efter ansat ved Roskilde katedralskole hvor han 1820 blev overlærer. Hans hovedfag var historie og geografi, og han omtales som en fortrinlig lærer. 1819 havde han disputeret for den filosofiske doktorgrad med afhandlingen *Historia Cyrenes, particula prior*; han omarbejdede den siden og afsluttede den, men det samlede værk blev først efter hans død udgivet 1828 af S. N. J. Bloch (*Res Cyrenensium*). Det er et udtryk for dette arbejdes soliditet at det så sent som 1940 blev genudgivet i Italien af S. Ferri, ledsaget af en italiensk oversættelse.

S. N. J. Bloch i H. P. T.: Res Cyrenensium, 1828 VII–XII. Samme: Bidrag til Roskilde domskoles hist. II, 1843 23f. S. B. Thrige i Museum, 1891 I 103. [Lucie Elise Fich:] Domprovsten i Roskilde, 1909 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve X.

*Povl Engelstoft**

Thrige, Søren Bloch, 1820–1901, pædagog, historisk forfatter. * 18.3.1820 i Roskilde, † 1.7.1901 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: overlærer, dr.phil. H. P. *T. (1792–1827) og Margrete C. M. Bloch (1798–1866). ~ 9.5.1845 i Kbh. (Frue) med Christine Augusta Fibiger, * 4.9.1822 i Nykøbing F., † 16.7.1900 i Kbh., d. af rektor i Kolding Peder Grib F. (1784–1833) og Cathrina Jacobine Smith, f. Tauber (1789–1879, ~ 1° 1808 med hof- og stadsretsprokurator Caspar Wilhelm Smith, 1775–1811).

T. blev student 1836 fra Roskilde, studerede filologi og historie to år i Kiel og et år i Berlin og blev cand.philol. i Kbh. 1843. S.å. blev han lærer ved Roskilde katedralskole, 1845 overlærer i Slagelse, 1846 i Roskilde. 1850 udnævntes han til rektor ved den lærde skole i Haderslev og viste på denne nationalt udsatte post megen dygtighed. 1864 blev han afskediget og udvist af den tysk-østrigske regering og oprettede s.å. sammen med syv kolleger Haderslev læreres skole i Kbh.

som han ledede til 1889. Han var en anset skolemand, men gjorde i øvrigt sit navn kendt som en flittig skribent uden egentlig at kunne kaldes videnskabsmand. Hans første arbejde var den lille afhandling *De Bremiske Erkebispers Bestræbelser for at vedligeholde deres Høihed over den nordiske Kirke*, 1845. Siden besøgede han en række udgaver af H. A. *Kofods lærebøger og udgav selv adskillige historiske og geografiske skolebøger, bl.a. *Lærebog i den gamle Historie*, 1854 og *Danmarks, Norges og Sveriges Historie*, 1866. Sammen med onklen V. A. *Blochs var T.s historiske lærebøger i op mod et halvt århundrede de mest benyttede; de var i anlæg og form præget af den gamle skole, men med deres ofte tunge og knudrede stil ejede de utvivlsomt betingelser for at bide sig fast i hukommelsen. T. leverede endvidere adskillige populærhistoriske arbejder, 1878–79 udgav han *Historisk Aarbog*, og 1879–88 redigerede han sammen med F. C. Granzow *Historisk Archiv* (ny r. I–XX) hvor han selv skrev talrige artikler. 1891 udgav han *Frederik VI.s Historie* og 1891–95 elleve *Verdenshistoriske Smaaskrifter* hvor han bl.a. behandlede Islands, Tysklands, Englands og Nordamerikas historie. Hans hovedværk er *Danmarks Historie i vort Aarhundrede I–II*, 1889, en som helhed pålidelig og objektiv oversigt der dog udelukkende bygger på trykte kilder og har en rent annalistisk karakter. – Tit. professor 1853. – R. 1859. □Litografi 1861 efter foto. Buste af C. Rohl Smith udst. 1871. Foto.

Museum, 1891 I 103–28 (ungdoms-erindr.). – Johs. Figurer: Mit liv og levned, 1898 247f. Berl. tid. 2.7.1901. – Papirer i Kgl. bibl.

*Povl Engelstoft**

Thrige, Thomas Barfoed, 1866–1938, fabrikant. * 5.5.1866 i Odense, † 9.5.1938 sst., begr. sst. F: lærer ved betalingsskolen Carl Mathias T. (1831–93) og Betty Barfoed (1841–1921). ~ 1.5.1890 i Orange, New York, USA, med Ingeborg Nanna Rasmussen, * 4.7.1866 i Kbh. (Johs.), † 1.10.1944 i Odense, d. af exam.jur., senere restauratør Christian Theodor Evald R. (1834–80) og Emma Amalie Melchior (1840–1914).

I nogle indledende selvbiografiske bemærkninger til et jubilæumsskrift har T. 1934 givet baggrunden for den banebrydende indsats han ydede i en dansk industriell epoke: „Min Livsgerning er knyttet til Elektriciteten, og det er blevet mig forundt at se tilbage paa en 40-aarig Periode, i hvilken Udviklingen af den elektriske Videnskab og dens praktiske Udnyttelse har bragt en Fremgang langt over Forventning for den af mig oprettede Virksomhed“. At det netop blev

elektriciteten T. viede sin livsgerning skyldes måske forskellige heldige sammentræf, men det synes givet at han fra barneårerne har været udpræget teknisk og praktisk indstillet selv om han næppe fra forældrene har taget sådanne anlæg i arv. Han skildrer faderen som en „udpræget Pædagog“ og moderen som en „begaetet kærlig Kvinde“. Selv havde han til faderens sorg ingen lyst til bogen og skolen. „Kun Fysik, tildels Matematik og alt hvad der havde med Teknik at gøre, saavel som Haandværk havde min fulde Interesse“. Han var gerne at finde i et lille hughehus hvor han lavede skibe og andre „haandværksmæssige Amatørfrembringelser“. Men han måtte dog efter faderens ønske tage præliminær-eksamen inden han femten år gammel kom i smedelære hos mester J. Friis i Odense. Her fortsatte han i fritiden med sine „amatørfrembringelser“ og konstruerede bl.a. et par dampmaskiner hvoraf den sidste kom på industriudstilling i Odense 1885 og fik hædrende omtale.

Samtidig afsluttede T. sin læretid og tog til Kbh. Her arbejdede han først på Eickhoffs maskinfabrik og siden på Burmeister & Wains centrifugeværksted samtidig med at han forberedte sig til maskinisteksamen som han bestod ved juletid 1886. Da det var hans stadige ønske at komme til at beskæftige sig mere med elektriciteten tog han ansættelse hos mekanikus Neergaard, og i sommeren 1887 kom han ved hjælp af et lille statsstipendium til Paris og herfra til Stuttgart hvor han fik arbejde som mekaniker hos Maschinenfabr. Esslingen, Abteilung für Elektrotechnik, som lavede buelamper og elektriske apparater. Ved juletid rejste han hjem og blev instrumentmager på Cornelius *Knudsens instrumentfabrik i Kbh., men allerede i juni 1888 drog han til USA hvor han forbløffende hurtigt nåede sine ønskers mål at få ansættelse hos Thomas A. Edison og endog kom til at arbejde på dennes laboratorium. Da han tre år efter forlod dette, anbefalede Edison ham til den administrerende direktør for Edison General Electric Co. i Schenectady som „a first class mechanic at the bench“ og „a good draughtsman“, og han fik straks ansættelse på fabrikken hvor han afsluttede sit Amerikaophold i sept. 1893.

Da T. som 27-årig vendte hjem for at begynde selvstændig virksomhed i sin fødeby var han således rig på teknisk erfaring og havde fået indblik i store forhold. Forsigtighed og mangel på kapital påbød ham imidlertid at starte småt, og det lille værksted for elektrisk og mekanisk arbejde, vand- og gasinstallation samt centralvarmeanlæg som han lagde ud med den 1.1.1894 tydede mere på en håndværkets altnuligmand end på en fremtidig industrileder. Det gik dog hur-

Thrige, Thomas B.

tigt fremad. Især havde han held med cyklerne som på det tidspunkt var i udvikling, men det var stadig hans levende ønske at specialisere sig på det elektrotekniske område, og allerede 1894 fremstilledes den første jævnstrømsmotor og 1896 det første spil til elevatorer. Betydelig opmærksomhed vakte det da han ved et lille kraftoverføringsanlæg over en afstand på 150 m tilførte sit værksted elektrisk kraft, og det gav anledning til at han af godsejer E. *Bluhme, fik bestilling på et større kraftoverføringsanlæg fra Arden Savværk til Bluhmes to gårde Nørlund og Torstedlund. Senere – i 1906 – oprettede han eget elektricitetsværk og her som på andre felter i forbindelse med elektrificeringen af det danske samfund blev T. foregangsmand. Han blev i de følgende årtier hovedleverandør af udstyr til elværker samt af elektromotorer til dansk landbrug. 1898 byggede T. egen fabrik for dynamoer og elektromotorer, og efter århundredskiftet befæstede han i skarp konkurrence år for år sin position. Til en begyndelse var små elektromotorer og dynamoer som T. selv tegnede, fabrikerede og solgte firmaets specialitet. Hertil føjedes senere generatorer, transformatorer og – fra 1920 – elektriske skibsudrustninger samt alle arter af elektromekaniske maskiner hvoraf en betydelig del – undertiden indtil to trediedele af fabrikkens årsproduktion – eksporteredes. Især i årene mellem 1910 og 1930 var virksomheden præget af en stærk fremgang, og den beskæftigede ved hans død ca. 1500 funktionærer og arbejdere. Sideløbende med opbygningen af nye fabrikskomplekser på hovedvirksomheden bl.a. i 1920 og 1929 havde T. iværksat en produktion af automobiler i automobilfabrikken T. (1910). Efter dennes sammenslutning med et par mindre københavnske bilfabrikker i 1918 til *A/S De forenede Automobilfabrikker* producerede selskabet især lastbiler (Triangel) og jernbanevogne, og T.s interesse på dette område førte 1930 til hans overtagelse af aktiemajoriteten i vognfabrikken Scandia, Randers som han ombyggede og moderniserede. De økonomiske interesser i disse selskaber samt hovedvirksomheden og dennes afdelinger i Kbh. (oprettet 1901) og London (oprettet 1927) – skænkede T. og hustru ved firmaets 40-års jubilæum 1934 til en fond bærende hans navn til fortsættelse af virksomhederne hvis overskud – efter afholdelse af visse ydelser til stifternes familie – skulle anvendes til gavn for dansk industri og håndværk. T. fortsatte til sin død 1938 som formand for fonden, mens direktionen blev ledet af T.s mangeårige højrehånd Chr. Ørnberg (1878–1938) der under firmaets fremvækst havde haft den forretningsmæssige ledelse af virksomheden medens T. var den

fremragende konstruktør og fabriksorganisateur. T. fik kun i begrænset omfang lejlighed til at tage sig af offentlige hverv. Kun en kort periode, 1910–13, var han medlem af Odense byråd; men hans interesse for Odense gav sig ofte storstilet udslag, bl.a. da han 1930 skænkede byen H. C. Andersen-mindehallen. Fra 1925 til sin død var han medlem af Industrirådet og Industriforeningens repræsentantskab, og 1911–28 sad han i bestyrelsen for Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i provinserne. Ved sin død var han formand for Fyens Disconto Kasse og bestyrelsesmedlem i Det Store nordiske Telegrafelskab (fra 1932) og Dampskibsselskabet Norden. – R. 1927. DM. 1930. K.² 1935. □Mal. af Antony Troncet, 1929 (Fr.borg), af Niels Hansen, 1933 og af Johs. Nielsen, 1934 (Fr.borg). Buste af Axel Poulsen, 1941 (Thriges fabrikker, Odense), relief af samme, 1944 (sst.). Buste af Axel Hansen (sst.).

Fr. Birkedal-Barfoed: Stamtbl. over slægten Barfoed-Barfood-Barfoed, 1925 50f. Børsen 2.1.1934 og 11.5.1938. [Povl Drachmann] i Tidskr. for industri, s.å. 133–35. V. Meyer i Elektroteknikerens XXXIV, s.å. 227f. G. E. Hartz i Medd. fra ATV, 1940 42–49. Samme: Fra min arbejdsmark, 1943 23–38. Samme: Thomas B. Thriges fond 1934–59, 1958. H. St. Holbeck: T. B. T., 1944. Thomas B. Thrige 1894–1944, ved Ivar Egebjerg m.fl., 1944. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Throndsen Rustung, Christoffer, se Rustung, Christoffer.

Thrugotsen, Sven, se Thorgunnasen, Sven.

Thrugut, † 1279, biskop af Reval.

Da Valdemar Sejrs 1240 genoprettede bispesædet i Reval (Tallinn) og personlig udstyrede det med gods forbeholdt han sig og sine efterkommere retten til som patroner at vælge og præsentere biskopper. Det var derfor naturligt at enkedronning Margrete efter biskop *Thorkils død tog sagen i sin hånd og udpegede kanniken T. i Roskilde. Som kannik havde T. medvirket ved Jakob *Erlandsens store gave til Helligåndshuset i Roskilde idet hans præbende gav afkald på Skt. Laurentii kirke og til gengæld opnåede patronat over kirken i Syv. Men selv så gjorde fjendskabet mellem ærkebispens og kronen det utænkeligt at opnå Jakob Erlandsens indvielse af den nye Revalbisp. Dronningen henvendte sig derfor i Rom. Paven omstyrtede straks valget som kanonisk ugyldigt, men var imødekommende nok til af egen magtfuldkommenhed at vælge T. hvilket i pavebreve meddeltes både i Estland og Danmark. Biskopperne af Ribe, Viborg og Århus skulle foretage indvielsen. På dette tidspunkt var

T. imidlertid selv draget til Rom hvor han jan. 1264 opnåede pavelig indvielse. Paven havde således vist sig yderst imødekommende, men til gengæld henstillede han bestemt til den danske krone af skaffe bispestolen midler til at oprette et domkapitel for at fremtidige valg kunne lægges i dettes, ikke i kongens hånd. Kapitlet må være blevet oprettet snart, thi 1277 giver dronningen højtideligt afkald på patronatsretten til fordel for kapitlet som samtidig udstyres med forskellige privilegier (stadfæstes 1283 af Erik Klipping). Som Thorkil havde også biskop T. vanskelige forhold. Landet truedes stadig af russerne, og biskoppen kom i strid både med klostret Dünamünde og med stormændene om tienden. T. synes ikke at have haft sin forgængers heldige hånd. Først efter hans død 1280 kom man til et forlig i disse stridigheder.

Jul. Paucker: Die Regenten, Oberbefehlshaber und Oberbeamten Estlands I, Reval 1855 214f. N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241-90, 1963.

*Hal Koch**

Thrugutsen, Uffe, † 1252, ærkebiskop af Lund. † 15.el.16.12.1252. F: Thrugut og Arina.

Ved Peder *Saxesens død 1228 yalgte kapitlet i Lund T. til ærkebiskop, og n.å. blev han indviet af Viborgbispen *Gunnar hvem han altid betragtede med stor ærefrygt. I de første år T. var kirkens leder herskede der et harmonisk samarbejde mellem konge og kirke; det varede til Valdemar Sejrs død 1241. Det var således ærkebiskoppen der 1232 kronede den udvalgte kong Erik, og det lykkedes ham at sikre og udvide ærkestolens gods. Kun med hensyn til de kongelige patronatskirker opstod der konflikt. Kongen klagede i Rom hvor han fik medhold idet et pavebrev af 1237 indskærpede T. og hans lydskopper at acceptere de af kongen præsenterede kandidater. I det hele taget nød Valdemar Sejr i høj grad pavestolens bevågenhed. 1238 fik han af paven ret til fra hvert kapitel i riget at holde én kannik i sin tjeneste uden at denne derved mistede sine præbendeindtægter. Denne stadige pavelige velvilje er vel forklaringen på at T. undlod at protestere over for kongens fremgangsmåde ved genoprettelsen af bispestolen i Reval (Tallinn) og udnævnelsen af *Thorkil skønt der handlede i åben strid med kirkeretten. Naturligvis var T. til stede ved mødet i Vordingborg 1241 hvor Jyske lov blev udstedt.

Med energi vendte T. sig i disse første år imod kirkens indre opgaver, hvorom de bevarede breve – næsten det eneste materiale til denne periodes historie – vidner. Som sine forgængere kæmpede han for at gennemføre præsternes cølibat og fandt støtte hos den pavelige legat, kardinal-

diakonen Otto. Bestræbelserne synes at have vakt stærk modstand. Kort tid efter søgte og opnåede T. i hvert fald pavelige tilladelse til at påkalde verdslig magts bistand over for genstridige præster som ved indbyrdes sammensværgelse ville unddrage sig kirkens straffe. Ligeledes opnåede han pavelige privilegier til selv at give præsterne absolution i sager som normalt var forbeholdt paven, og til at dispensere fra visse af kirkerettens bestemmelser (med hensyn til uægte fødsel, ophobning af embeder o.l.). Også klostrenes sag tog T. sig af. Navnlige cistercienserklostrene Sorø, Esum og Logum synes at have været udsat for voldelige overgreb fra stormændenes side, og på pavens anvisning optrådte ærkebiskoppen som deres værner. I Roskilde støttede han oprettelsen af et franciskanerkloster, og i sin egen stiftsby Lund fik han 1238 oprettet et andet franciskanerkloster. I Århus stift lykkedes det ham at bilægge den strid der var udbrudt mellem biskoppen, Peder Elafsen, og domkapitlet. En opgave af vanskeligere art blev allerede 1234 pålagt ham fra Rom: sammen med ærkedegnen i Lund og abbeden fra Herrevad gennem kirketugtens våben at tvinge kong Haakon i Norge til at give den landflygtige Hamarbiskop oprejsning. Han kunne her samarbejde med den danske konge og Skule jarl, men vi ved intet om hvad han fik udrettet. Over for domkirken i Lund og dens kanniker viste T. stor gavmildhed, hvorom gavebogen vidner.

Med Erik Ploppennings tronbestigelse ændredes forholdet mellem kirke og konge. Denne optrådte med stor hensynsløshed, og den udvikling begyndte som konsekvent endte i de store ærkebispesstridigheder. Hovedansvaret må sikkert lægges på kongen idet T. ingenlunde viste den støjhed der siden prægede både Jakob *Erlandsen og Jens *Grand. Værst var det at kongen i vid udstrækning søgte at afhjælpe sine finansielle vanskeligheder ved at gøre krav på den trediedel af tienden der normalt tilfaldt kirkebygningerne (fabrica-tienden), men i det hele taget var kirken udsat for voldshandlinger. 1245 sammenkaldte T. da rigets biskopper til et møde i Odense hvor man vedtog den såkaldte Odense-konstitution (efter engelsk forbillede) der truede enhver med band som skilte kirker ved deres ret, krænkede deres frihed eller øvede vold mod deres gods og ejendom. Det var et fast og modigt skridt idet ingen kunne være i tvivl om at denne bestemmelse også tog sigte på kongen. Striden lod ikke vente længe på sig. Roskildebispen Niels *Stigsen måtte forlade landet, og kongen beslaglagde både hans og Jakob Erlandsens gods. T. støttede vel de to prælater, men optrådte øjensynlig med et vist mådehold. Hans situati-

Thrugutsen, Uffe

on vanskeliggjordes i høj grad derved at kongen bevarede et godt forhold til paven. Endnu 1247 fik han – mod løfte om et korstog som aldrig blev til virkelighed – pavelig tilladelse til i seks år at oppebære fabrica-tienden fra alle landets kirker. T. indskærpede dog at tienden skulle indsamles af kirkelige kollektorer, og at kirkernes egne udgifter først skulle afholdes. Han nægtede at anerkende den af kongen udpegede efterfølger for Niels Stigsen; rimeligvis har han også støttet skåningernes rejsning mod kongen i anledning af plovskaften 1249. I det hele taget var situationen meget truende da kongen blev myrdet 1250. Det blev T. der kronede den nye konge Abel, men kirkens forhold afklaredes ikke i hans sidste leveår.

Necrologium Lundense, udg. Laur. Weibull, Lund 1923 110. – A. N. Hammar: Om kyrkan i Skåne under katolicismen, Lund 1867 = Lunds univ.s årsskr. 1867, 3 90f. Hans Olrik i Hist. t. 6.r.VI, 1895–97 611–70. N. Skyum-Nielsen i Scandia XXVIII, Sth. 1962 1–91. Samme: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963 især 24–28.

Hal Koch*

Thuborg, Anders, 1887–1979, forfatter. * 17.1.1887 i Odby, Thyholm, Thisted amt, † 22.2.1979 i Glostrup, urne på Grøndalslund kgd., Rødovre. F: stenhugger Bertel Nielsen (1843–1924) og Karen Andersen (1849–1932). Navneforandring fra Nielsen, Anders Tudborg til Thuborg, Anders 15.6.1914. ~1° 15.8.1914 i Holstebro (b.v.) med Victoria (Viggy) Kjestine Sørensen, * 30.10.1886 i Brede, † 2.7.1929 i Nykøbing Mors (~2° med lærer, senere amtsskolekonsulent Christen Mejlgaard, 1892–1968; ~2° 1931 med Agnete Larsen; ~3° med Mine Jacobsen), s. af arbejdsmand, senere næstformand ved DSB Jens Hansen Sørensen og Marie Lorenzen. Ægteskabet opløst. ~2° 11.5.1917 i Kbh. (b.v.) med Anna Elisa Frederikke Frederiksen, * 12.3.1891 i Fuglebjerg, Sorø amt, † 2.8.1961 i Kbh., d. af smed, senere lokomotivfører Jens Johannes F. (1867–1926) og Caroline Marie Petersen (1863–1930). Ægteskabet opløst. ~3° 14.7.1928 i Kbh. (b.v.) med dr.phil. Ellen Brede, * 24.8.1896 i Randers, † 23.12.1948 i Kbh., d. af entreprenør Peter Christian Herman B. (1861–1922) og Marie Wendelboe (1871–1935). ~4° 28.7.1951 i Kbh. med Inger Mariane Steen-Felgert, * 21.3.1917 i Kbh., † 26.9.1980, d. af ingeniør Aage S. (–F.) (1885–1969) og Magdalene Jensen (1880–1947).

Da T. var tre år gammel flyttede forældrene til Lemvig, og bortset fra en kortere periode da faderen drev en landejendom i Møborg levede han i denne by til sit 18. år. Efter 1904 at have taget præliminæreksamen kom han til pressen, var 1907–08 journalist ved Horsens Social-Demo-

krat, 1912–13 ved Vestjyllands Social-Demokrat, 1914–15 redaktør af Struer Social-Demokrat og 1916–17 ved Pressens Illustrations-Bureau. Da journalistikken ikke i det lange løb tilfredsstillede ham begyndte han i en fremrykket alder at studere, tog 1919 studentereksamen fra Bendixens kursus, n.å. filosofikum og 1925 magisterkonferens i filosofi. Han debuterede i litteraturen 1910 med et lille bind *Digte* der var temmelig umodne og ubehjælpsomme i formen; med lange mellemrum fulgte digtsamlingerne *Vi Mennesker*, 1917, *Vejfarende*, 1929 og *Den virkelige Verden*, 1941 der bl.a. indeholder flere værdifulde dialektdigte. Denne lyriske del af forfatterskabet rummer en ikke ringe tankedybde, men digterens kamp for at nå det særprægede udtryk giver ofte versene en noget knudret og genstridig ydre form. Det er som prosaist at T. har gjort sin indsats. 1918 kom *En Afskrog af Verden*, en skildring af ravnekrogens hverdag, iblandet poetisk-filosofiske meditationer over livet og døden som vistnok stadig må siges at være højdepunktet i forfatterskabet. Holger Brask og hans gamle forældre, som er de centrale skikkelser i denne bog, spiller også hovedrollen i de tre romaner *Kærlinger*, 1921, *Brødre*, 1923 og *Havhøj Kro*, 1930 som 1942 udsendtes i stærk sammentrængt form under fællestitlen *Lykkelige Mennesker I–II*. I modsætning til disse romaner, som er inspireret af barndommens miljø og mennesker, er *Foreløbig*, 1920 henlagt til Kbh. og giver et indtryk af livet på et stort blad med hovedvægten lagt på en levendegørelse af korrekturlæsernes tilværelse. I *En ny Verden*, 1922 er betragtninger over hverdagens tilsyneladende ubetydelige, men afgørende oplevelser og over kærligheden og døden ikke langt fra at opløse romanformen der til gengæld på ny er erobret i *Fidusmagere*, 1927, som vakte opsigt på grund af den nærgående karakteristik af universitetets frokoststue, i den store ægteskabsroman *Dem, vi elsker*, 1934 og i *Her eller ingensteds*, 1936, en beretning om det ejendommelige venskab mellem arbejdsmandens og konsulens søn.

Et typisk udslag af det vestjyske lune der aldrig fornægter sig i T.s forfatterskab er *Jacob Bauns Skarnsstykker*, 1939 og *Mads Sivkjær*, 1940 med dens fortsættelse *Mads Sivkjær rejser til Marokko*, 1941. I pauserne mellem disse større arbejder har T. udsendt nogle digte og betragtninger *Korsvejene*, 1922 samt de tre fortællingssamlinger *Dem vester fra*, 1929, *Det passer –*, 1932 og *Mig og Johannes*, 1937. Et skrift om *Immanuel Kant. Hvordan han levede og hvad han lærte om Tilværelsen*, 1930 er fremgået af en serie foredrag oprindeligt holdt på Borups Højskole, og *Den Kantiske Periode i dansk filosofi 1790–1800*,

1951 er et fornemt bidrag til den danske filosofis historie. 1971 afrundede den da 85-årige med et lille bind erindringer, *En broget fortid*, der med lune og selverkendelse giver et interessant tidsbillede. T. viser her sit afslappede forhold til at han aldrig fik det afgørende publikumsgennembrud og at hans forfatterskab allerede er ret glemt. Karakteristisk for hele forfatterkabet er sansen for pudsighederne i den frodige lilleverden, både i provinsbyen og storstaden, parret med grublen over livets og dødens gåder. T.s styrke er menneske- og miljøskildringen der altid er set i humoristisk belysning, hans svaghed handlingen og kompositionen der undertiden får et tilfældigt præg, fordi filosofiske refleksioner breder sig for meget.

□ Selvportr. ca. 1920, 1932 (Kgl. bibl.) og 1937. Silhouet af Kirsten Wiwel, 1922 (Kgl. bibl.). Marmorbuste af K. Glerup udst. 1926. Mal. af K. Bjerre, 1928. Tegn. af Ivan Opffer. Foto.

A. T.: Barndomsminder fra Lemvig, 1941, I Lemvig for et halvt årh. siden, 1942, Billeder fra rejsen, 1944 og En broget fortid, 1971 (erindr.). – Chr. Engelstoft i Tilskueren XXXVII, 1920 II 157–60. Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934 83–99. Berl. tid. 27.2.1979.

Erland Munch-Petersen (Peder Hessela))

Thulstrup, Niels, * 1924, teolog. * 6.5.1924 i Ålborg (Domsg.). F. postassistent, senere postmester Christen Christensen T. (1877–1940) og korrespondent Jenny Margrethe Ester Christiansen (1894–1978). ~ 18.7.1950 i Måbjerg med præst, cand.teol. Marie Mikulová, * 27.5.1923 i Prag, d. af advokat, dr.jur. Josef Mikula (1898–1947) og advokat, dr.jur. Marie Maternová (1901–81).

T. blev student 1943 fra Skt. Knuds gymnasium, Odense, cand.teol. 1950 fra Kbh.s universitet. Fra begyndelsen lagde han sit studium meget bredt an. 1948 fik han accessit for sin besvarelse af en teologisk prisopgave om Hegels etiske og retsfilosofiske hovedtanker og disse tankers forhold til kristelig etik, men det var mod et studium af Søren *Kierkegaard T. sigtede. En artikel, *Kierkegaard-studiet i Skandinavien 1945–52* (Edda, 1954) viser bred orientering og udstikker linjer for forskningens videreførelse. Fra 1951 medvirkede han ved kommenterede udgaver af Kierkegaard på dansk, tysk og engelsk. Især autoritative er hans udgaver af *Philosophiske Smuler*, 1955 og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* til samme, 1962. Monsterværdig er desuden tekstbehandling og kommentering af *Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard I–II*, 1953–54. 1957 foretog han den første verificerede udgave af auktionskatalogen over Søren Kierkegaards bibliotek. Overhovedet har T. udvist

et enormt initiativ hvor det gjaldt at organisere udforskningen og populariseringen af Kierkegaards tanker. Han var medstifter af Søren Kierkegaard selskabet og dets sekretær 1948–66, næstformand 1968–81. Han grundlagde selskabets videnskabelige skriferække, *Kierkegaardiana*, hvoraf han redigerede bind I–XI, 1955–80. Siden 1965 har T. været leder af Søren Kierkegaard biblioteket. For Kierkegaard selskabet og Det danske sprog- og litteraturselskab besørgede han 2. forøgede udgave af *Søren Kierkegaards Papirer*, 1968–78. T.s og hans hustrus forarbejder til samme udgaves Indeks, 1975–78, kom redaktionen af dette omfattende navne- og sagregister til gavn. – 1966 udkastede han planen til en dansk-engelsksproget Kierkegaard-encykløpædi som accepteredes af Søren Kierkegaard selskabets bestyrelse. Som redaktør og med sin hustru som redaktionssekretær samlede T. en international ekspertkreds om projektet. Da Statens humanistiske forskningsråd 1975 indstillede sin støtte, der var ydet siden 1967, måtte planen skrinlægges; en stor del af de tilvejebragte engelsksprogede artikler er udkommet i *Bibliotheca Kierkegaardiana* 1978ff, redigeret af T. og hustruen. Ægteparret har 1976 stiftet *Kierkegaard Akademiet* som udgiver Liber Academiæ Kierkegaardensis annuarius fra 1980.

T. oppebar stipendium som universitetsadjunkt ved Kbh.s universitet 1954–60; han virkede som præst i Tveje–Merløse og Holbæk 1961–68, 1963–68 tillige som lektor i systematisk teologi ved Kbh.s universitet hvor han 1968 blev professor i samme fag. Han havde da disputeret for den teologiske doktorgrad med *Kierkegaards Forhold til Hegel og til den spekulative Idealisme indtil 1846*, 1967 (tysk udg. 1972, engelsk og japansk udg. 1980). Den blev i 1970 efterfulgt af *Kierkegaards Verhåltis zu Hegel. Forschungs-geschichte* (2. udg. 1972). Som universitetslærer har T. forfattet afsnittet om *Kristelig etik* i *Teologien og dens fag*, redigeret af Bent Noack, 1960 samt udgivet *Ethisk Antologi* (sammen med Søren Holm), 1972 og *Fra Platon til Hegel. Religionsfilosofisk Antologi*, 1976 (2. udg. 1980), med udførlig historisk indledning. T. er præget af den dialektiske teologis strenge etik med nogen tilknytning til den tyske teolog Wolfgang Trillhaas. T. besidder et stærkt temperament der i tvistemål sjældent tillader ham at gå på kompromis. En række korte, mere populære artikler har han samlet i *Akcept og Protest I–II*, 1981. Disse bind præges af T.s brede humanistiske belæsthed, hans sans for at viderebringe sine kundskaber, samt hans hvasse afvisning af anderledes tænkende inden for teologi, kirkelig praksis og universitetspolitik. – R. 1976. □Foto.

Thulstrup, Niels

Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 187–90. Selvbio-grafi sst. nov. 1967 224–26. Kbh.s univ.årbog 1967–68, 1969 88–117. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

Uffe Andreassen

Thulstrup, William Christian Magnus Carl, 1866–1921, læge, redaktør. * 3.10.1866 i Kbh. (Cit.), † 2.2.1921 sst., begr. sst. (Ass.). F: kaptajn senere oberst ved ingeniørerne William August T. (1820–97) og Louise Marie Adolphine Gandil (1829–1908). ~ 8.11.1900 i Kbh. (Frue) med Agnete Paulli, * 24.3.1872 i Fredensborg, † 28.10.1958 i Kbh., d. af res. kapellan, senere stiftsprovst Jakob *P. (1844–1915) og Frederikke C. J. Jürgensen (1846–82).

T. blev student 1884 fra Århus, tog 1893 medicinsk embedseksamen, var 1893–1902 reservelæge i marinen, 1898–1903 praktiserende læge i Kbh. og derpå et års tid reservelæge ved de Kellerske åndssvageanstalter i Brejning. En kronisk infektionssygdom, smitte efter en operation, som T. foretog mens han i sommeren 1896 var med på admiral C. F. *Wandels hydrografiske ekspedition til Island og Grønland tvang ham imidlertid til flerårigt hospitalsophold i udlandet og til sidst ud af praktisk lægegering. T. blev da 1908 redaktør af *Illustreret Tidende*, overtog 1912 selv bladet og fortsatte på trods af den stadig fremadskridende ledforalkalkning som næsten lænkede ham til rullestolen, med ukuelig vilje og tappert tålmod bestræbelserne for at give bladet en førsteplads både i bladlig og stofflig henseende og forstærke dets nationale og særlig dets sonderjyske linje. Snart som kroniker og snart som biograf (under mærkerne Agathon og H. F. Rosbøll) tog han ivrigt del i dognets strid, ofte med skarpe og meget selvstændige standpunkter. Ved hans død stod bladet derfor midt i en ny opgangsperiode. 1910 publicerede han i serien *Mennesker* en smuk biografi om Niels R. Finsen (4. udg. 1942). En særlig stilling indtog T. 1887–95 inden for Studentereforeningen hvor han dels var medlem af mangfoldige komiteer og udvalg og dels 1895–97 ledende senior. Som sådan var han hovedmanden ved foreningens 75-års jubilæum 1895 og ligeledes en af drivkræfterne i det dansk-svenske studenterensamvirke. For konservatismen inden for Studentereforeningen betød T. i 1880'erne og 90'erne det samme som Vilh. *Rode i tiden fra 50'erne til 70'erne; forbilledet, typen på den ideale akademiker, vindende af væsen, vennsæl, veltalende ved såvel højtidelige som muntre lejligheder og derfor velset overalt og velskikket som mægler og midtpunkt. □ Afbildet på E. Henningsens mal. Rუსgilde i den gamle studen-

terforening, 1910 (Studentereforeningen, Kbh.). Mal. af Johs. Hohlenberg ca. 1915. Foto.

Kn. Bokkenheuser: *Studenter vi kaldes-*, 1920. Berl. tid. 2.2.1921. *Nationaltid. s.d. Politiken* 3.2. s.å. T. Vogel-Jørgensen i Verden og vi 11.2. s.å. Carl Carstensen m.fl. i *Ill. tid.* 13.2. s.å. Carl Dumreicher: *Studentereforens. hist.* III, 1941.

*Carl Dumreicher**

Thun, Peder, 1708–83, præst. * 25.12.1708 i Ribe, † 16.8.1783 i Øster Lindet, begr. sst. F: kobbersmed Nikolaj T. (ca. 1667–1745) og (antagelig) Helene Pedersdatter († 1753). ~ 1° 5.2.1743 med Kirstine Sophie Jørgensdatter Lang, * 5.1.1725 i Dejbjerg, † 2.2.1747 i Hjortlund, d. af sognepræst til Dejbjerg og Hanning Jørgen Knudsen L. (+ 1754) og Sophie Poulsdatter Stauning (1694–1773). ~ 2° med Elisabeth Lange, * 2.6.1721 i Maltbæk, † 1758, d. af sognepræst til Malt og Folding, senere i Halk, Andreas L. (1691–1755, ~ 2° 1739 med Dorothea Sophie Rye, ~ 1° 1747 med rektor i Haderslev Conrad Michael Overbeck, 1675–1735) og Mette Christiansdatter († 1739).

T. blev student 1729 fra Ribe, blev hører sst. 1732, tog baccalaureusgraden n.å. og teologisk eksamen 1735. 1741 blev han sognepræst til Hjortlund og Kalvslund ved Ribe, 1778 i Øster Lindet ved Rodding hvorfra han tog sin afsked fire måneder før sin død. T. var en levende og vågen natur – således forsøgte han en tydning af guldhornsindskriften – men især har han gjort sig bekendt som foregangsmand i bekæmpelsen af kopper og kvægst. Efter eget udsagn har han 1754 „maaske før nogen anden her i landet inokuleret med egen Haand Børne-Kopperne paa sex af mine Born med alleronskeligste Sukkes“; hans vejledning har utvivlsomt været den året i forvejen udkomne danske oversættelse af Genferlægen Butinis skrift om sagen. Ligeledes er han den første der her til lands foretog inokulation mod kvægst (1762) med indpodning af spyt og næseflåd fra syge kreaturer. Hans *Efterretninger om Qvægsygens Indpodning, indsendte til Det kgl. Danske Land-Huusholdnings Selskab* blev trykt 1770 „med Selskabets hosføjede Erindringer og udsatte Extra-Premier, for nye Erfaringer og nojagtigere Beviis paa Qvæg-Indpodningens Nytte, efter Hr. Pastor Thuns Indpodnings-Maade“. – T. er et smukt eksempel på hvorledes oplysningstidens præster virkede som pionerer i fremskridtens tjeneste.

Hans Gram i *Annaler for nord. oldkyndighed*, 1853 160. M. Salomonsen i *Tidsskr. for veterinærer* V, 1857 256–59. Povl Hansen i *Vort landbrug* IX, 1890 513–17. Jacob Soegaard sst. XXXIX, 1920 506. Jul. Petersen i

Bibl. for læger 7.r.11, 1891 282 297. Samme: Kopper og koppeindpodning, 1896 119.

R. Paulli*

Thune Jacobsen, Eigil, 1880–1949, justitsminister. * 1.10.1880 i Kbh. (Garn.), † 27.5.1949 i Hellerup, begr. i Kbh. (Garn.). F: dr.med. Ludvig J. (1840–92) og Vilhelmine Thune (1844–1933). ~ 3.10.1920 i Slangereup med Nina Skjodt, * 4.11.1891 i Grenå, † 25.2.1967 i Kbh., d. af bødker Ole Mikkelsen S. (1849–1916) og Oline Kirstine Sørensen (1854–1931). – Bror til Otto *T. J.

T.J. blev student fra Metropolitanskolen 1898, cand.jur. 1905, by- og herredsfuldmægtig i Mariager 1905–08, i Frederikssund 1908–12. Han var 1912–19 politiassistent (dvs. politifuldmægtig) i Esbjerg. 1919 udnævntes han til politiinspektør i statspolitiet (dvs. kriminalpolitiet) i Kbh. og samtidig til forstander for politiskolen. 1923 blev han politimester i Randers, 1926 chef for Københavns opdagelsespolitiet, 1933 for statspolitiet. 1935 konstitueredes han tillige som politidirektør i Kbh. I forbindelse med forberedelsen af en fusion af det kommunale politi (ordenspolitiet) med statspolitiet betroedes der T.J. en central funktion. Som en logisk konsekvens heraf udnævntes T.J. 1938 til rigspolitichef. Forudsætningen for denne glimrende løbebane var et alsidigt virke for at modernisere politiets arbejde. Han stræbte ved åbenhed med held efter i offentligheden at skabe forståelse for politiets arbejde, han virkede for en forbedret uddannelse af politiet og for anvendelse af den mest moderne teknik i opklaringsarbejdet. 1931–41 var han medudgiver af Nordisk kriminalteknisk Tidsskrift, 1933–36 og 1937–41 var han medlem af retsplejeudvalget, ligesom han i perioder beklædte mange juridiske hverv som fx bestyrelsen for Dansk kriminalforsorg og Juristforbundet. Han var også særdeles aktiv i det internationale politisamarbejde, især med det tyske politi. Gennem dette arbejde dannede han sig et klart billede af hvilke skæbnsvangre følger nazistisk infiltration i politiet kunne få.

T.J.s status som den af alle – også af tyskerne – mest ansete politimand førte til at statsminister Stauning i juni 1941 opfordrede ham til at overtage justitsministeriet efter Harald *Petersen som blev tvunget ud af besættelsesmagten. Inden han svarede ja mødtes han med Vilh. *Buhl, Hans *Hedtoft og Alsing *Andersen der senere søgte at bagatellisere samtalen. Der er dog næppe tvivl om at de støttede Staunings anmodning som T.J. da også accepterede ud fra en blanding af pligtfølelse og forfængelighed. Som justitsminister kom T.J. til at agere i politikerrollen som han havde få forudsætninger for at udfylde ikke

mindst under besættelsens vanskelige vilkår. I august 1941 fik han tilskyndet af højesteretspræsident Troels G. *Jørgensen, en modstræbende rigsdag til at vedtage lov om forbud mod kommunistisk virksomhed for at interneringen af de danske kommunister ikke kun skulle være dækket ved henvisning til nødretten. T.J. støttede loyalt forhandlingspolitikken således som Erik *Scavenius udformede den. Som justitsminister med ansvaret for roens opretholdelse var han i en særlig udsat position og måtte efter tysk krav lægge ryg til fx lov af 4.12.1942 om beskyttelsen af virksomheder der arbejdede for tyskerne, og andre upopulære foranstaltninger, der havde til formål at dæmme op for den begyndende modstandsaktivitet. I ministermødet 28. august 1943 hvor der sattes punktum for forhandlingspolitikken spurgte T.J., om de internerede kommunister i Horserødlejren skulle have lejlighed til at flygte, men ingen reagerede, og T.J. foretog sig derfor intet. Formentlig har såvel han som politikerne regnet med at forhandlingspolitikken kunne genoptages hvorfor en løsladelse af kommunisterne kunne virke provokerende. Denne undladelsessynd kom i særlig grad til at belaste T.J. 1943–44 virkede T.J. som meddeler til Secret Service og modstandsbevægelsen. Efter arrestationen af det danske politi fik tyskerne kendskab til denne virksomhed, og T.J. fandt det tilrådeligt at tage til Sverige hvor han blev modt med uvilje af de danske flygtninge.

Efter krigen ville ministeriet Buhl ikke lade ham indtræde i sin post som rigspolitichef, i stedet internerede modstandsorganisationen BOPA ham 30.5.1945. Ved Frode *Jakobsens mellemkomst blev han dog sat på fri fod s.d. T.J. anmodede om at få sine forhold undersøgt, men politikerne der meget vel vidste at de delte ansvar med ham ønskede at kun den langsomt arbejdende parlamentariske kommission som de styrede skulle beskæftige sig hermed. T.J. døde inden den var færdig. 1946 udgav han bogen *Paa en Uriaspost*, hvor han forsvarede sig. T.J. var vel ingen stærk personlighed, men han var klart antinazistisk og demokratisk indstillet. Hans virke som minister var præget af ønsket om at bevare så meget af retshåndhævelsen som muligt på danske hænder. Men han havde ingen støtte i en politisk bevægelse, og de politikere han havde virket sammen med kunne eller ville efter 5.5.1945 ikke hjælpe ham – bortset fra Erik Scavenius. T.J. kom således til at betale en urimelig høj pris for sin deltagelse i forhandlingspolitikken. – R. 1927. DM. 1934. K.² 1939. □ Mal. af A. Torsleff, 1934. Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg), af Otto Christensen, 1942 (sst.), af Thorkil Holst, 1943 og af H. Bidstrup. Livsmaske (Fr.borg). Foto.

E.T.J.: På en uriaspost, 1946. Beretn. til folkettinget afgivet af de . . . nedsatte kommissioner i henhold til grundlovens § 45 [Den parlamentariske kommission] især III-IV, 1948-51; VII, 1950 og XIII, 1954. - Troels G. Jørgensen: To skæbner, 1950. De danske ministerier 1929-53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Tage Kaarsted

Thune Jacobsen, Otto Ludvig, 1871-1957, forfatter. * 5.4.1871 i Kbh. (Frue), † 12.6.1957 sst., begr. sst. (Garn.). F: dr.med. Ludvig Jacobsen (1840-92) og Vilhelmine Thune (1844-1933). Ugift. - Bror til E. *T.J.

T.J. blev student 1888 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand.teol. 1894, var 1898-1904 assistent på universitetsbiblioteket og var 1916-56 viceprovst på Regensen hvor han udøvede en stilfærdig, men betydningsfuld og meget påskønnet gerning blandt studenterne. Han udfoldede et religionsfilosofisk og åndshistorisk forfatterskab af særpræget tilsnit; han lod sig ikke rubricere i nogen bestemt skole, men havde sit eget ansigt; det var mest de religiøse spørgsmål der optog ham, men lige så lidt som det ville være rigtigt at betegne ham som „liberal teolog“, lige så lidt var han traditionstro kirkemand; en radikal rationalistisk tendens indgik en ejendommelig forening med en spekulativ, ortodoks tendens.

T.J.s eneste mere direkte religionsfilosofiske skrift er den lille bog *Sandhedens Erkendelse*. 1908 hvormed han ønskede at yde „et Bidrag til Belysning af Religionens Logik“, idet han skelnede mellem tre forskellige former for erkendelsen i en opadstigende trinrække. Den objektive erkendelse udtrykker sig i faste begreber som dog kun er mulige ved at man abstraherer fra virkeligheden. Dette er de eksakte videnskabers erkendelsesmåde. Den subjektive form for erkendelse betjener kunsten sig af; den udtrykker sig i ideer som imidlertid for at kunne gennemføres kræver at der ses bort fra virkeliggørelsen. Det højeste erkendelsestrin er det praktiske som væsentlig er religionens sag, og som former sine resultater i love hvorved både virkeligheden respekteres og ideerne gennemføres i den. En hertil svarende tredeling gennemføres overalt i forfatterskabet uden dog at virke hverken trivielt eller skematisk. I T.J.s sikkert betydeligste værk *Gennem Modsætninger*, 1905 skelnes der således mellem en forstandsperiode som ligger bag os, en følelsesperiode som vi befinder os ved afslutningen af, og endelig en viljesperiode som vi står foran. Det er et åndfuldt skrift hvori „følelsesperioden“s kamp for at finde sandheden aflæses af de forskellige synspunkter for forholdet mellem tro og viden, fri forskning og religiøs sandhedserkendelse. T.J. fandt at den moderne tænk-

nings mekaniske synspunkt må suppleres med det teologiske, og at de to synspunkter skærer hinanden i de store genier, i hvem modsætningen mellem tro og viden forsones. Herunder redegøres der for hvorledes Søren Kierkegaard indtager en central stilling i udviklingen fra romantik til realisme og betegner en kritik af begger. Kierkegaard opfattes som en betydelig sundere og mindre „sær“ personlighed end det plejede at ske. Der tales om hans naturs „cryptogame“ ejendommelighed, o: dens evne til „i det skjulte at formæle Modsætningerne“. Dette synspunkt er i to kapitler gennemført med kraft og selvstændighed og er betegnende for forfatteren. I det store skrift fra 1909 *Folkene og Sandheden* gennemføres en lignende tredobbelt betragtning på religionshistorien. Det samme - af det Hegelske tese-antitese-syntese tydeligt afhængige eller i hvert fald dermed beslægtede - synspunkt anlægges senere på noget snævrere områder: evangeliernes Jesusbillede (*Jesus og Evangelierne*, 1911), antikkens, særlig jødedommens historie (*Antikken og Kristendommen*, 1922) og endelig kristendommen selv med dens tre typer: Matthæus' autoritetsreligion, Paulus' personlighedsreligion og Johannes' realitetsreligion (*Før Dogmerne blev til*, 1926). I *Jesus af Nazareth*, 1940 giver T.J. sit eget Jesusbillede som lægger stærkt vægt på en psykologisk forståelse af Jesus og hans selvbevidstheds vækst både i forholdet til de legemligt lidende, de åndeligt forkomne og disciplene og dog fastholder korset, lidelsen som midtpunktet i kristendommen. To gange greb T.J. ind i den aktuelle debat, dels 1914 med *Født af en Kvinde* hvor det gjaldt striden om jomfrufødslen, dels 1942 med pjecen *Fra Sandhed til Virkelighed* (i slægt med bogen: *Paa Vej mod Virkeligheden*, 1938) hvormed han gjorde sine særegne synspunkter gældende i øjeblikkets situation. T.J.s forfatterskab har helt igennem sit eget præg, fint og kultiveret i sprogtone og stil, vidtspændende med dets brede horisont og dog almenmenneskeligt og tilgængeligt for enhver dannet læser, optaget som det er af de store fællesmenneskelige spørgsmål og båret af en overlegen kunstnerisk afrundet og samtidig jævn og billedrig fremstillingsevne. Ejendommeligt er det at han mere end i Danmark blev anerkendt i Sverige hvorfra han også modtog den største påskønnelse idet Lunds universitet 1918 udnævnte ham til æresdoktor i teologi. - R. 1923. DM. 1941. □Mal. af Gorm Hansen, 1941 (Regensen), litografi af samme. Buste. Foto.

Selvbiografi i Inbjudning till teol. doktors promotion vid Lunds univ.s 250-årsfest, 1918 XIVf. Interviews i Kristeligt dagl. 4.4.1941 og Vendsyssel tid. 13.5.1950. -

Bene Larsen i Berl. aften 31.3.1941. Søren Holm i Nationaltid. 4.4.1946. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Nøjgaard

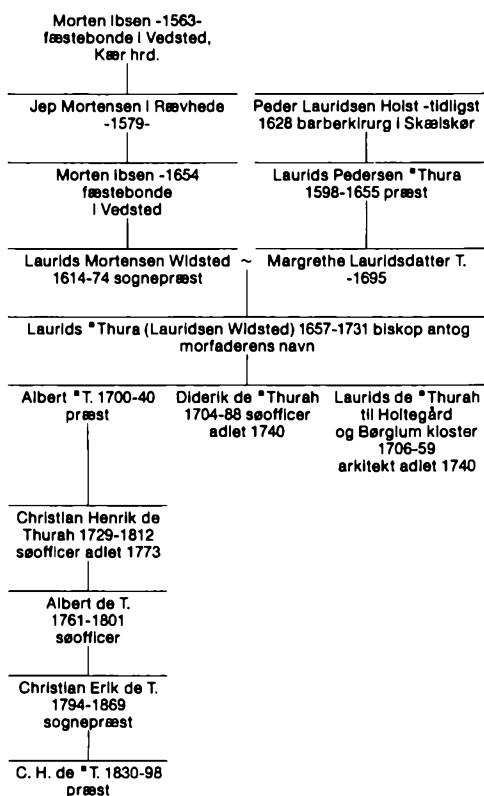
Thura, de Thurah

Adelig og borgerlig slægt.

Albert *T. var 2° ~ Cathrine Margrethe Ancher- sen, d. af biskop Mathias *A. Laurids de *T. (1706–59) var 2° ~ Christiane Marie Kiærskjold, d. af godsejer Frederik *K. C. H. de *T.s datter Anne Marie Catharine var ~ historikeren Frederik *Hjort.

F. Hjort: Beretning om slægten Thura og dens oprindelse gennem 400 år, 2. udg. 1925. Danm.s adels årbog LXII, 1945 II 97–105.

Nils G. Bartholdy

Thura, Albert, 1700–40, præst, litterærhistoriker. * 6.10.1700 i Kbh. (Holmens), † 10.3.1740 i Lejrskov, begr. i kirken sst. F: sognepræst, senere biskop Laurids *T. (1657–1731) og Helene C. With († 1760). ~ 1° 10.9.1726 i Kolding med Jacobe Maria Hansdatter, døbt 28.7.1703 i Stege, † 29.11.1732 i Lejrskov, d. af amtsforvalter og tolder på Møn Hans Pedersen (ca. 1672–1720,

~ 1° med Margrethe Jacobsdatter, † 1709) og Anna Cathrine N. N. (ca. 1695–1727, ~ 2° med ridefoged Peder Ratken, ca. 1682–1726). ~ 2° 18.6.1734 med Cathrine Margrethe Ancher- sen, døbt 13.12.1714 i Kbh. (Frue), begr. 27.6.1785 i Skærbæk, d. af professor, senere biskop Mathias *A. (1682–1741) og Maria E. Me- chen. – Bror til Laurids de *Thurah og Diderich de *Thurah.

T. gik i skole i Ribe hvor han i høj grad blev på- virket af den daværende konrektor Christian *Falster. 1718 blev han student og tog 1722 teolo- gisk attestats. I sin studentertid, hvori han særlig sluttede sig til Søren *Lintrup og Hans *Gram, havde han i næsten fem år plads på Borchs kolle- gium. Tidligt udviklet som han var viste han sig allerede da som en stærkt produktiv natur med udprægede særinteresser. De disputater han som alumne havde pligt til at udgive er ta- lentfulde vidnesbyrd om hans studieretning. Dette gælder således afhandlingerne om bacca- laurgraden (I–II, 1719–20), om gymnasier og kollegier (1721) og disputaterne *De studio philo- logico . . . in Dania* I–III, 1722–23. Allerede 1723, kun 23 år gammel, kunne han desuden ud- sende det skrift der må betragtes som hans ho- vedværk, og som længst har bevaret hans navn: *Idea historice litterariæ Danorum* der har Falsters tilsvarende værk om den romerske litteratur som forbillede. Han giver heri en historisk oversigt over de lærde skoler og universitetet samt de hertil knyttede personligheder, over de viden- skabelige biblioteker og over udviklingen inden for de forskellige studieområder. Dette skrift er vel kun et (udførligt) grundrids, men det udmær- ker sig ved fortroligt kendskab til alle herhenhø- rende kilder, især dog ved et ualmindeligt over- blik over hele stoffet og stor klarhed i dispositio- nen.

1723 blev T. rektor i Kolding hvor han nidkært arbejdede for at hæve skolen. Bl.a. fik han stiftet et skolebibliotek og indrettet en ny „skolebog“. Desuden skrev han et par smukke majsange til brug for sine disciple. 1726 tog han magistergra- den, og s.å. blev han sognepræst i Lejrskov og Jordrup i nærheden af Kolding. Her fortsatte han af fuld kraft sin forfattervirksomhed og ud- sendte en række skrifter overvejende af litterær- historisk og personalhistorisk indhold. Nævnes kan således *Kort Berætning om Jerslef-Herreds Kirker*, 1732, en *Series episcoporum* for Ålborg stift, 1733, og en udsigt over litterære kvinders indsats i Danmark *Gynæceum Daniæ litteratum*, 1732 der gav anledning til en poetisk brevveks- ling mellem forfatteren og „Coraline“, Fr. Rost- gaards datter Conradine Sophie v.d. Maase. I sin *Conspectus Danorum*, 1740 gav T. en nyttig

Thura, Albert

oversigt over hvad der var udrettet i den klassiske filologi i Danmark, medens hans *Regiæ academiæ Hafniensis infantia et pueritia*, 1734, et arbejde om Københavns universitets historie for reformationen, har megen historisk kildeværdi fordi han heri på grundlag af biskop Jens *Bircherods ekscerpter har meddelt udførlige udtog af det allerede da tabte, ældste bind af universitetsmatriklen. I håndskrift efterlod T. sig meget udførlige fremstillinger af Ålborg stifts historie (Thott, 4°, 1445) og af de latinske skolars (*Valvæ scholarum Daniæ, regni aperta*; addit., 4°, 205), hvorimod et arbejde om Sorø akademi *Umbra Sorana* er gået tabt. Foruden i særskilte skrifter fremlagde T. sin store viden i talrige artikler i J. Wielandts Nye Tidender om lærde og curieuse Sager ved hvilke han var medarbejder fra 1731. Da T. kun nåede at blive 40 år gammel, er det allerede kvantitativt set en sjælden stor arbejdsindsats han har ydet. Er hans pen end nu og da lobet vel hastigt, så har han dog indlagt sig betydelige fortjenester ved sit omfattende historiske samlerearbejde der den dag i dag er af værdi. – Også som teologisk forfatter er T. optrådt. 1736 kom således fra hans hånd *Eenfaldige og Gudelige Tanker* og 1738 *En Vækker i de søvnagte Christnes Øre*.

T. har næppe været påvirket af pietismen, men har hørt til den ortodokse skole. I det sidstnævnte skrift udvikler han en så kras djævelære at den næsten helt minder om Peder *Palladius'. Fra sin far havde T. arvet poetiske anlæg som han ofte gjorde frugtbringende. Samlet foreligger *Adskillige Betænkninger og Indfald paa Vers*, 1726 og *Halv-Andet Hundrede Mestendeel Moralske Betænkninger*, 1728. Det er ingen høj digterflugt T. formår at hæve sig til, men adskillige af hans rimerier er velformede og virker tiltalende ved den sindets friskhed de giver udtryk for. Tillige har mange af hans digte betydelig kulturhistorisk værdi. Dette gælder navnlig hans (særskilt udgivne) klagesang over hans præstegårdsbrand 1728 bl.a. med en interessant skildring af et datidigt studerekammer („et fuldstændigt Aftryk af det lærde Museum . . . bevaret som i en Tørvemose“ (Vilh. Andersen). Mens T. i sine opbyggelige skrifter fremtræder som en mørk Zelot der svælger i helvedes- og djævelforestillinger tegner hans smådigte et portræt med blidere træk af et muntert og arbejdsglad menneske, af en bogernes og studierne elsker der vel føler sig bedst til rette i sin stues lune hygge, men som tillige har sindet åbent for naturens skønhed og livets herlighed.

A. T.: Lejrskov præstegårdsbrand 1728. Faks.udg. m. indledn. af Bj. Kornerup, 1945. – Chr. Bruun i Soransk t.I,2, 1870 121–44 (heri breve og uddrag af T.s manus.).

P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. optr. 1977). H. F. Rordam i Kirkehst. saml. 5.r.11, 1903–05 56–105. Carl S. Petersen i Danske studier, 1910 32–36 (heri brev til Holberg). Knud Sjøllandsfars tidebog II, ved Vilh. Andersen, 1912 150–53. R. Paulli i Holberg årbog, 1921 83–93. P. Eliassen: Hist. strejftog i Kolding og omegn, 1923 155–60. Parmo C. Tang Petersen: Kolding lærde skoles hist., 1924 (særtryk af Progr. for Kolding højere almenskole, 1914–19). Samme i Vejle amts årbog, 1946 74–94. Georg Bruun: Dronning Dorotheas skolehus, 1928 131–34. Nils Schiorring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 309. – Papirer i Kgl. bibl., bl.a. T.s selvbiografi i Addit., 4°, 205 459–65.

Bjorn Kornerup*

Thura, Christian, ca. 1730–87, forfatter. * ca.1730 i Kbh., + 16.6.1787 i Ronne, begr. sst. F (muligvis): brygger N. P. T. og Ingeborg Borsgaard (ca. 1698–1782). Vistnok ugift.

T. blev student 1752 fra Metropolitanskolen og tog teologisk eksamen 1769. I trykkefrihedsperioden skrev han nogle højst tarvelige pjecer imod Philopatris (‘Bie, Jacob Chr.) og mod hoffets usædelighed, og for trykkefriheden var blevet indskrænket påbegyndte han et nyt skrift: *Den patriotiske Sandsigeres Første Deel*, 1771 som dog ikke udkom for efter Struensees fald. Det indeholdt fanatiske angreb på Struensee, men tillige stærk kritik af regeringens udøvelse af magten og nedsættende omtale af selve kongeloven. Regeringen anså skriftet for farligt, og T. blev sat under tiltale i henhold til reskriptet af 7.10.1771. Der er ikke tvivl om at T. var en vel-tænkende mand der havde fremsat sin hjertens mening i bedste hensigt, men han var eksalteret og konfus og havde ikke taget de forandrede tidsforhold i agt. En kommission dømte ham i marts 1773 til at have forbrudt ære og gods samt til at hensættes for livstid på Munkholm; tillige skulle skriftet brændes ved boddelen. Ved kgl. resolution blev T., i stedet for at miste æren, hensat på Munkholm på kongens nåde, og hans skrifter konfiskeredes. På Munkholm prædikede T. ofte for garnisonen, og han beskæftigede sig med at undervise børn når lejlighed gaves. 1779 fik han tilladelse til at måtte overflyttes til Bornholm. Her levede han otte år i Ronne, blot med den indskrænkning i sin frihed at han ikke måtte forlade oen.

Lüxdorphiana, udg. R. Nyerup I, 1791 157–82 (brev til Guldberg). Pers. hist. t. 5.r.IV, 1907 42. – S. O. Falkenskiold: Mémoires, Paris 1826 271. L. Daae i Hist. arkiv ny r. VI, 1881 114–16. Edv. Holm: Nogle hovedtræk af trykkefrihedstidens hist., 1885 (reprint. 1975) 115f. Chr. Thaulow: Personalhist. for Trondhjems by og omegn, Trondhjem 1919 746 749–54.

R. Paulli*

Thura, Laurids Lauridsen, 1657–1731, biskop, forfatter. * 20.8.1657 i Nakskov, + 1.4.1731 i Ri-

be, begr. sst. (domk.). F: sognepræst, senere provst mag. Laurids Mortensen Vedsted (1614–74, ~1° 1639 med Karen Nielsdatter, † 1653, ~1° med sognepræst i Nakskov Jørgen Christensen, † 1633, ~2° med sognepræst sst. Peder Hansen, ca. 1597–1638) og Margrethe Lauridsdatter Thura (1632–95). ~22.9.1697 i Kbh. (Trin.) med Helene Cathrine With, begr. 24.7.1760 i Kbh. (Trin.), d. af sognepræst i Sværdborg, senere ved Trinitatis k. i Kbh. Albert W. (1640–1715) og Barbara Henriksdatter Mule († 1723). – Far til Albert *T., Diderich de *Thurah og Laurids de *Thurah.

Efter at have gået i skole i Køge og i Kbh. blev T. student 1676. I sin studietid havde han en trofast velynder i biskop Hans *Bagger, og ved dennes indflydelse blev han 1680 hører i Køge og 1681 rektor sst. 1682 tog han magistergraden, og 1690 drog han udenlands som hovmester for to unge mennesker af landsdommer P. Luxdorffs familie. Først opholdt han sig i Nederlandene hvor han i Leiden studerede orientalske sprog og sluttede et varmt venskab med Fr. *Rostgaard. Senere – efter et ophold hjemme – drog T. til England hvor han fortrinsvis studerede i Oxford og her igen traf Rostgaard. 1694 vendte han tilbage til Danmark og blev 1695 på grund af sin talefærdighed i hollandsk præst ved den hollandske menighed i Kbh. (der samledes i Holmens kirke) og n.å. tillige præst i Nyhollænderby (Frbg.). 1703 forflyttedes han til Århus som sognepræst ved Frue kirke og provst for Ning hrd., 1706 blev han stiftsprovst og sognepræst ved domkirken sst., og 1713 udnævntes han til biskop i Ribe. I sin henvend tyveårige embedstid vågede han nidkært og ubestikkeligt over god kirkelig orden i stiftet og indlagde sig særlig for tjeneste af Ribe katedralskole. Fraregnet en forbigående misstemning var T. nøje knyttet til skolens konrektor, senere rektor Christian *Falster, og i forening arbejdede de på frugtbar måde for skolens vel. 1720 forøgedes således skolebiblioteket betydeligt, og senere opførtes nye bygninger til hørerne og til skolelokaler (indviet 1727). For samtiden stod T. ikke blot som en anset bispespekiskelse og fremragende taler, men tillige som tidens ypperste danske digter. Han har udgivet en lang række spredte hyldestdigte til kongelige personer, lærde og fornemme velyndere og lignende, hvoraf et udvalg foreligger samlet i hans *Adskillige Poëtiske Sager*, 1721 som også rummer en del sirlige gendigtninger af de poetiske stykker hos *Saxo Grammaticus. T.s hovedværk er dog *Hans Rostgaards Liiv og Levnet*, et langtrukket epos i aleksandrinerne, spækket med lærde anmærkninger, allerede påbegyndt i Leiden og Oxford som et forfriskningsarbejde mel-

lem studierne, men først udgivet 1726. Mærkelig heri er især den gennemførte bestræbelse for ved at undgå fremmedord at „tale reent og ydefærdigt Danske“. Skønt eftertiden ikke har kunnet omfatte T.s forfatterskab med samme begejstring som hans egen tid har den dog ikke villet frakende ham hverken digterisk begavelse eller smag. Posthumt kom 1738 en bearbejdelse af et mystiskfarvet skrift af den belgiske jesuit Herman Hugo *Sjælens Gudelige Attraa og Forlængsel* i en udgave der også ved sit ydre indtager en smuk plads i dansk bogkunst på overgangen mellem barok og rokokko. □Mal. af Hans Hansen ca. 1827, kopi efter nu ukendt forlæg (Ribe katedralskole). Mal. kaldet J. Oksen forestiller formentlig T. (Ribe domk.).

Progr. fun. univ. Hafniensis over L. T., 1731. Gerhard Treschow: Danske jubel-lærere, 1753 (faks. udg. 1980) 105–10. Chr. Giessing: Nye saml. af jubel-lærere i, 1779 (faks. udg. 1978) 454–72. N. S. Hjort: Vita Laurentii Thuræ, 1827. P. N. Frost: Efterrettn. om Ribe domkirke, 1841 65–70. Danske saml. I, 1865–66 310f (brev); 2.r.IV, 1874–76 145 147–49 151 (antegn. af Falsters Amoenitates). Chr. Bruun: Fr. Rostgaard og hans samtid I, 1870. Pers. hist. t. V, 1884 51; 3.r.IV, 1895 84 89; IV, 1896 82 og 9.r.II, 1929 147 165 (Jens Bircherods dagbøger). Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 706f (brev). H. F. Rordam sst. 5.r.II, 1903–05 56–58 65f 72f 84f 103f. H. K. Kristensen sst. 7.r.V, 1963–65 175–84. Marius Kristensen i Fra Ribe amt V, 1919–22 451–58. Hugo Matthiessen m.fl.: Ribe bys hist., 1929 292–96 326–29. Laur. Nielsen: Rokokoens i da. bogkunst, 1936 11f. Laur. Gram: Vita Johannis Grammii, 1942. Nils Schiørring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 273f. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. II, 1952. – Papirer i Kgl. bibl. (bl.a. T.s dagbøger fra udenlandsrejsen).

Bjorn Kornerup*

Thura, Laurids Pedersen, 1598–1655, præst. * 3.10.1598 i Skælskör, † 7.1.1655 i Nykøbing F., begr. i kirken sst. F: barber (kirurg) Peder Lauridsen Holst († tidligst 1628) og Apollonia Hansdatter. ~6.1.1631 med Cathrine Masquedel, d. af slotspræst i Nykøbing F., dr.teol. Balthasar M. (ca. 1561–1621).

Efter en mangeårig skolegang blev T. student 1619 fra Slagelse og s.å. hører dér samt immatrikuleret ved Kbh.s univ. 1620 drog han som hovmester for Christopher Herlufsen (Valkendorf) ud på en udenlandsrejse med hovedophold i Rostock (1621) og Wittenberg (1621–23). Efter at være vendt hjem 1623 studerede T. en tid i Kbh. indtil han s.å. blev rektor i Næstved, blev 1625 magister og 1626 konrektor ved Vor Frue skole i Kbh. hvorpå han 1628 udnævntes til rektor på Herlufsholm. 1630 blev han sognepræst i Nykøbing F. og provst over Falsters sønder hrd. T. synes at have været en nidkær og omhyggelig kirkelig tilsynsmand som det bl.a. fremgår af hans udførlige brevbog (Addit., fol. 142), an interes-

Thura, Laurids Pedersen

sant kilde til tidens kirke-, kultur- og personalhistorie. Han var tillige en mand af god lærdom, især i de orientalske sprog, og han fortsatte gennem årene sine studier. Som frugt heraf foreligger en udgave af højsangen, ledsaget af oversættelse, parafase, kommentar og forsynet med kendte men her 4-stemmigt udsatte melodier (*Canticum Canticatorum Salomonis*. 1640), et smukt vidnesbyrd om forfatterens kundskaber og litterære smag.

Kirkehist. saml. 2.r.v. 1869–71 668–74; 3.r.v. 1884–86 124; VI, 1887–89 629. Pers. hist. t. 14.r.III, 1961 170. – Danske mag. V, 1751 215–20. Im. Barfod: Den falster-ske gejstlighedens personalhist. I, 1851 7–9. G. L. Wad: Medd. om rektorerne på Herlufsholm 1565–1878, 1878 93–101. Holger Hjelholt: Falsters hist. I, 1934 258 282 293f. Nils Schiorring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 197f. Åke Davidsson: Dansk musiktryk intill 1700-talets mitt, Upps. 1962 = Studia musicologica Upsaliensia VII. – Papirer i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

de Thurah, Christian Henrik, 1830–98, præst. *9.7.1830 i Ribe, † 16.11.1898 i Hesselager, begr. sst. F: sognepræst i Ribe, senere i Tommerup og Brylle, Christian Erik de T. (1794–1869) og Anna Catharina Klingenberg (1798–1870). ~1° 6.6.1859 i Kbh. (Vartov) med Thora Frederikke Maria Andersen, *7.6.1836 i Kbh. (Slotsk.), † 10.3.1911 i Hellerup, d. af kammerassessor, registrator, senere hofkasserer, etatsråd Andreas Christian A. (1801–75) og Anna Marie Stoffel (1805–75).

de T. voksede op i den gamle Skt. Catharine præstegård i Ribe. Allerede som dreng lagde han evner for tegning og poesi for dagen. 1847 blev han student fra Ribe og gav sig til at studere teologi, idet han dog tillige dyrkede forskellige interesser. Han digtede og bearbejdede navnlig bibelske poetiske skrifter (Salomos højsang. Jobskviden m.fl.). En mængde digte af ham er samlede i hans svigerson Fr. *Hjorts mindeskrift. Han blev cand.teol. 1856 og var fra samme år til 1862 lærer ved Dronningens asylskole og N. Zahles skole. Samtidig dermed fortsatte han sin forfattervirksomhed i Dannevirke, Kirkelig Samler, Budstikken o.åst. Han polemiserede mod S. *Kierkegaards angreb på folkekirken og ud fra grundtvigske synspunkter mod biskop H. *Martensens ordinationstale (1863). I Fædrelandet skrev han politiske betragtninger og var 1867–68 folketingsmand for Stegekredden. I ti år, 1869–79, var han lærer ved Hindholm højskole navnlig i fædrelandshistorie og en begejstrende foredragsholder. De sidste nitten år af sit liv var han præst først på Drejo og fra 1887 i Hesselager. □ Mal. af H. Olrik, 1853. Foto.

Fr. Hjort: Mindeskr. om sognepræst C. H. de T., 1915. L. C. Nielsen: Thurahs park, 1924 (digte). [Gudmund Bruun] i Hesselager kirkebl., 1930 60–64.

*A. J. Rud**

de Thurah, Diderich, 1704–88, skibskonstruktor, religios publicist. * 1.5.1704 i Århus, † 1.3.1788 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: sognepræst, senere biskop Laurids *Thura (1657–1731) og Helene C. With († 1760). ~1° 10.12.1736 i Kbh. (Petri) med Johanne Marie Sylling, begr. 14.12.1741 i Kbh. (Holmens), d. af købmand Johan S. († 1705) og Maren Hansdatter Røer (ca. 1662–1727). ~2° 3.10.1742 i Kbh. (Frue) med Ingeborg Johanne Brønsdorph, fremstillet 3.12.1710 i Skibsted k., begr. 17.6.1745 i Helsingør (~1° 1736 med vinhandler, kommerceråd Jorgen Sohl, † 1742), d. af kancelliråd Severin Pedersen B. (ca. 1667–1748) til Randrup, Kongstedlund og Råkildegård, og Charlotte Amalie Wigant (Michelbecher) (1681–1751). ~3° 9.3.1746 i Kbh. (Garn.) med Friderica Christiane Scavenius, * ca. 1717, † 26.7.1796 i Kbh. (Petri), d. af oberstløjtnant, senere generalmajor Peter S. (1678–1738) og Helle (Lene) Urne Benzon (1690–1762). – Adlet de T. 1740. – Bror til Albert *Thura og Laurids de *T.

T. blev landkadet 1719. 1723 indleverede han til kongen en i rav udskåret model af det netop søsatte orlogsskib Anna Sophie opkaldt efter *Anna Sophie (Reventlow). Kongen var begejstret for modellen og lod den ophænge i kunstkammeret. Som tak blev T. udnævnt til sekondløjtnant i søetaten uden at have gennemført en somilitær uddannelse og det bestemtes at han særlig skulle uddannes inden for skibskonstruktionen. 1724 sendtes han sammen med andre til England for at blive uddannet inden for denne videnskab. Sammen med sin medstuderende, søofficeren Lauritz Bragenes hjemsendte T. 1726 tegninger til et 72-kanon skib efter engelsk forbillede for at vise hvad de havde lært. Hjemkomsten 1728 beordredes T. til sammen med Bragenes at konstruere et 56-kanon skib efter de engelske principper og forestå bygningen af dette. Efter Bragenes' død 1729 skulle T. videreføre dette arbejde under fabrikmesteren Knud *Benstrups opsyn. Forholdet mellem T. og denne udviklede sig ikke i gunstig retning, bl.a. fordi T.s faglige kunnen viste sig at være meget beskedent. 1729–30 var han lærer i kunstdrejning for kronprinsen, den senere Christian VI. 1732 blev T. premierløjtnant og 1734 fabrikmester under Benstrup der nu var blevet overfabrikmester. I forbindelse med de undersøgelser der 1734 indledtes mod Benstrup indsendte T. en redegørelse for alle de fejl som han mente denne havde begået

ved bygningen af orlogsskibet Christianus Sextus. I betragtning af T.s manglede kompetence må denne handling betragtes som illoyal. Pga. Benstrups suspension var T. fra 1736 den faktiske leder af skibsbyggeriet på Holmen. Han var 1735 blevet kaptajnlojtnant og blev 1736 kaptajn. Orlogsskibet Fyen som han havde konstrueret og stået for bygningen af, viste sig ved probe sejlingen 1737 at være en fejlkonstruktion der allerede 1745 blev afhændet til Asiatisk kompagni. 1738 blev T. kommandørkaptajn. Det stod efterhånden klart for søetatens ledelse at T. hverken havde evne eller viden til at kunne virke som flådens eneste skibskonstruktor. Han blev dog ikke afskediget. I stedet blev initiativet overdraget den 1739 etablerede konstruktionskommission inden for flåden, ligesom man 1740 indkaldte en fransk skibskonstruktor Laurent "Barbè der virkede i Danmark til 1747. Fra dette tidspunkt havde T. ikke flere egentlige konstruktionsopgaver, men varetog kun den daglige ledelse af skibsbyggeriet. I forbindelse med tronskiftet 1746 søgte T. at fiske i rørt vande og indsendte til den nye konge et forslag om at konstruktionskommissionen nedlagdes og at opgaverne i stedet blev lagt i hænderne på et mindre udvalg, hvori han selv skulle sidde. Forslaget blev dog afvist. Hans intrigante væsen medførte flere gange at han lagde sig ud med sine medarbejdere. 1747 var han medlem af dok-kommissionen. Hans økonomi var dårlig og vistnok af denne grund søgte og fik han 1758 stillingen som kommandant på toldboden. Som selvstændig konstruktor byggede T. kun i alt to orlogsskibe og to lefregatter. I den nye stilling beredte hans stridbare sind ham også vanskeligheder og han blev senere kun brugt i forbindelse med den kommission der undersøgte det skibsmateriel som 1771 var blevet sendt til Alger.

Efter sin afgang fra flåden begyndte T. at oversætte religiøse skrifter til dansk især fra engelsk, et sprog som han under sit studieophold i England havde erhvervet et solidt kendskab til. Således oversatte han James Blairs Prædikener I–IV, 1761, biskop Thomas Newton (*Afhandling over Prophetierne* I–III, 1765) og William Sherlocks tanker om dommen, 1752, om forsynet, 1754, om døden, 1754. Der var fra T.s side tale om andet end blot litterære oversættelser. Han ville med sine oversættelser gøre de religiøse tanker, som de engelske værker gav udtryk for, bekendt i Danmark. Ud fra et konservativt grundsynspunkt ville disse forfattere levere et for fornuften akceptabelt forsvar for kristendommen og betone vigtigheden af en moralsk handle måde som en nødvendig forudsætning for opnåelse af salighed. I denne sammenhæng må *Et Forsøg til*

upartiske Anmerkninger ved Bastholms Plan til en udvortes Gudstjeneste. 1785 ses, med hvilket skrift han blandede sig i den såkaldte liturgifejde. Ved sine mange oversættelser af engelske skrifter indtager T. indirekte en ikke ubetydelig plads i tidens apologetiske arbejde, og i modsætning til de mange forfattere af teologisk observans står han som en typisk og bevidst repræsentant for lægfolk der ønskede at gøre sig gældende i de teologiske diskussioner. Blandt T.s øvrige oversættelser kan nævnes to skrifter af Dorothea Pakington *Fruentimmerets Kald*, 1764 og *Mandfolkens eller Herre-Mænds Kald*, 1765 samt et tidsskrift *Samling af lærerige og opbyggelige Materier* I–III, 1768–70, væsentlig dog bearbejdede fra tysk. □ Stik af O. H. de Lode, 1752. Mal. af G. Fuchs, 1784 (Fr.borg), stukket af Meno Haas, 1785.

K. L. Rahbek: *Erindr.* I, 1824 66. Chr. Elling i *Kulturminde*, 1944 150–52. Hans Chr. Bjerg og John Erichsen: *Danske orlogsskibe 1690–1860*, 1980 især 33–39.

Hans Chr. Bjerg

de Thurah, Laurids Lauridsen, 1706–59, arkitekt. * 4.3.1706 i Århus, † 5.9.1759 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin. k.). F: sognepræst, senere biskop Laurids *Thura (1657–1731) og Helene C. With († 1760). Adlet under navnet de T. 1740. ~1° 19.10.1740 med Anne Rosenørn, * 17.7.1714 på Tvilumgård, † 23.1.1748 i Kolding, d. af oberstlojtnant, senere generalmajor Poul R. til Mejlgård og Katholm (1670–1737) og Mette Benzou (1693–1752). ~2° 16.1.1750 i Borglum med Christiane Marie Kiær (Kiærskiold), * 28.7.1714 på Krastrup, † 25.3.1760 (~1° 1740 med Johan Henrik Rantzau til Borglum kloster og Ågård, 1700–48), d. af godsejer Frederik *Kiærskiold til Borglum kloster (ca. 1675–1738) og Inger Pop (1692–1740). – Bror til Albert *Thura og Diderich de *T.

Mens han endnu fik privat undervisning i Ribe blev de T. efter Frederik IVs ønske 1719 optaget på Landkadetakademiet i Kbh. 1725 blev han sekondlojtnant (underkonduktor) i ingeniørkorpsnet og gjorde i fire år tjeneste i Rendsborg. Ved at påkalde sig kongens opmærksomhed bevilgedes han en studierejse 1729–31 til Tyskland, Italien, Frankrig, Holland og England for der at uddanne sig i civilbygningskunsten. En påbegyndt rejseberetning følger ham kun til Kassel, hvorfor nøjere oplysninger om hans studier mangler. En enkelt opmålingstegning af Pietro de Cortonas kirke SS. Martina e Luca i Rom tyder på at han foretog omhyggelige og grundige undersøgelser hvor han kom frem. Rejseruten viser at han må have opsøgt de vigtigste centre for

de Thurah, Laurids

barokkens arkitektur, i Frankrig således Jules Hardouin Mansarts hovedværker, Jean Berains og Jean Marots interiører, i Italien den romerske højbarok og i Sydtykland-Østrig J. L. Hildebrandts vigtigste arbejder. På trods af uddannelsen som civilarkitekt tilhorte de T. hele livet formelt militæretaten. 1732 blev han konduktor, 1733 kar. kaptajn, 1735 overkonduktor, 1736 kar. oberstløjtnant, 1739 kaptajn, 1744 kar. oberst, i 1753 tog han sin afsked fra ingeniørkorpset og fik s.å. tillagt generalmajors karakter. Ikke længe efter hjemkomsten blev han betroet byggeopgaver for kongen. Palæet i Roskilde opførte han 1732–33, her viste han sin fortrolighed med den sydtysk-østrigske barok i den centralt anbragte trappe og den krumme portfløj. 1733 fik de T. bestalling som hofbygmester, og ved nyordningen af det kgl. bygningsvæsen 1735, da E. D. *Häusser blev generalbygmester, fik han overdraget tilsynet med kronens bygninger på Sjælland og Lolland-Falster. Da Christiansborg var rede til at indrettes blev det de T.s opgave at forstå den indre udsmykning af knap halvdelen af slottets rum i kongens og kronprinsens etager, først og fremmest dronningens lejlighed. Han udførte også projekter til hovedtrapperne og slotskirken i konkurrence med Häusser og N. *Eigtved, uden at de dog kom til udførelse. Sammen med Eigtved indgav han forslaget til marmorbroen og pavillonerne derved, uden at hans andel i projektet lader sig fastslå med sikkerhed. – De gentagne ombygninger og udvidelser af Hirschholm slot der i flere etaper fandt sted i tiden 1733–44, var hans vigtigste og mest selvstændige arbejde i denne periode. Med forskellige tyske slotsanlæg i erindring, og med slottet i Salzdahlum som direkte forbillede for planens vedkommende lod han forskellige franske anlægstyper fra 1600-tallet være baggrunden for Hirschholm slot. Sansen for plastisk virkning i grupperingen af bygningskroppene viste han i portfløjen med det obeliskformede tårnspar af tydelig sachsisk-polsk herkomst. 1734–36 opførte han jagtslottet *Eremitagen* i Jægersborg dyrehave. Han lader det lille hus beherske sletten, idet beletagen er løftet op på en høj sokkeletage. I bygningskroppen er der tydelige mindelser om Palais im grossen Garten i Dresden, men også motiver fra Versailles havefacade ses. Inden døre blandes nationale og internationale strømninger, med overvægt mod den østrigske, Hildebrandtske interiørstil. Det er sandsynligt at de T. ved samme tid indrettede kapellet på Bregentved for Poul *Lovenorn, her ses samme påvirkning fra Hildebrandt. På Vallo byggede han 1736–38 „det hvide stift“ som forbandt to af de gamle fløje, et af hans mest charmerende arbejder og me-

get karakteristisk for hans kunst. Med *Jægergården* ved Jægersborg slot (1734–38) skabte han et smukt staldanlæg.

Da Häusser 1742 gik af som generalbygmester blev bygningsvæsenet underlagt en kommission, hvori både de T. og Eigtved fik sæde. Fordelingen af de kongelige bygninger hofbygmestrene imellem ændredes. Eigtveds moderne og elegante franske stil havde vundet storst yndest ved hoffet, hvorfor denne fik Kbh. som sit domæne, mens de T. måtte tage til takke med Fyn og Jylland foruden de provinser han havde i forvejen. Denne klare desavouering folte de T. stærkt, og 1750 trak han sig tilbage til sit gods Børglum kloster og 1753 opgav han tilsynet med bygningerne på Sjælland. Han bygger derfor ikke så meget i denne periode som tidligere. 1742–46 opførte han stutterigården ved Frederiksborg og 1743–44 byggede han kavallerbygningerne ved Sorgenfri. Han rejste monumentale spir på to af Kbh.s kirker. I en lidt reduceret udgave udførte han det af Vincents *Lerche projekterede spir på Vor Frue 1742–44, og 1749–52 stod han for det festligt spiralsnoede spir på Vor Frelsers kirke, en parafase over Francesco Borrominis lille spir på S. Ivo i Rom. 1746ff fuldendte han Ledreborgs cour d'honneur med opførelsen af biblioteksbygningen og museumsbygningen samt opstillingen af obeliskerne og det hegnende gitter. Det er et helstøbt værk, et af højdepunkterne i dansk barok. Sit eget herresæde Børglum kloster ombyggede han i begyndelsen af 1750'erne karsk og fyndigt, som det passede sig for det robuste anlæg. For A. G. *Moltke udførte han en ombygning og regularisering af Dronninglunds ene fløj. Efter at Eigtved var død 1754 ændredes de T.s tilværelse markant. Han vendte tilbage til Kbh. hvor han blev udnævnt til generalbygmester 1754 og selvfølgelig overtog alle de vigtige byggearbejder i hovedstaden og omegn som konkurrenten havde haft. Amalienborgkvarteret stod under opbygning, og fuldførelsen af arbejdet hermed var det vigtigste. Frederiks hospital skulle afsluttes ved opførelsen af forbygningerne mod Bredgade og Amaliegade. Efter Eigtveds oprindelige plan skulle der have været flere mindre bygninger i gadelinjen, men Eigtved havde allerede bestemt at de store forbygninger skulle have den størrelse de fik i de T.s udførelse, hvorfor det er grundløst at klandre de T. for med de store bygninger at have knust Eigtveds anlæg. Han udførte to voldsomt barokke forslag til Frederikskirken, men det blev N.-H. *Jardin der fik opgaven at fuldføre den. Bortset fra arbejderne i Frederiksstadten var det ikke store ny opgaver der ventede ham i hans sidste år. Der kan nævnes en række mindre arbejder som udvidelsen af

Fredensborgs hovedbygning (1756), Frederiksberg have indgangsparti ved Frbg. runddel 1755–56, palæforvalterboligen ved Prinsens palæ 1757. Til sig selv byggede han to huse. Med Amaliegade 25 (1755–57) demonstrerede han tydeligt, at han ikke ønskede at føje sig fuldstændigt under Eigtveds stil i Frederiksstaden. Også med den ny hovedbygning han opførte 1756–58 på Holtegård viste han sig selvstændig i forhold til den fremherskende smag for hvordan et landsted skulle være.

de T. kan kaldes dansk arkitekturhistories fader, selv om hans forfatterskab snarest må karakteriseres som topografisk. Med udgivelsen af *Den danske Vitruvius* (bd. I, 1746 og bd. II, 1749) behandlede han henholdsvis hovedstadens og provinsens arkitektur på en for tiden karakteristisk, vidtløftig maner hvor mange af de kontante oplysninger der i dag forventes af et arkitekturhistorisk værk savnes. De 281 kobberstukne tavler udgor en umiskendelig skat som enhver dansk arkitekturhistorie efter ham har stået i dyb gæld til. Han opnåede aldrig at udgive det tredje bind, hvortil der forelå fuldt manuskript og de fleste fortegninger til tavlerne (bindet udgivet 1967). de T. havde langt større planer om et værk i ti bind, hovedsagelig baseret på manuskriptet til *Resens atlas* hvor der skulle gives en topografisk beskrivelse af hele landet. Hans beskrivelse af Kbh. *Hafnia Hodierna* (1748 (genudg. 1967)) med 110 kobberstik er den bedste kilde vi har til forståelsen af baroktidens Kbh. Mindre betydelige er de beskrivelser han udgav af Bornholm 1756 (genudg. 1968) og Samsø (genudg. 1969) samt Amager med Saltholm 1758 (genudg. 1968). – Af de T.s breve, skrifter og embedsskrivelser fremgår at han var en myndig herre, autoritær og noget tilbøjelig til at udvise heftighed, nu og da kommer en vis brøsig humor frem i skrivelserne, sådan som den også kan læses ud af Johan *Hörners* portræt af ham. Han var en ener blandt tidens arkitekter, idet han både var gods-ejer, adelsmand og lærd. En af de få arkitekter de T. nævner i *Den danske Vitruvius* var Lambert van *Haven*, og der er næppe tvivl om at han har skattet denne vor baroks første betydelige arkitekt samt følt sig som hans arvtager, hvad han også var som senbarokkens største navn. Han havde selv dannet sig sin mening om bygningskunsten og fastholdt stædigt sin egen linje der ikke var til fals for moden. Han havde en udpræget sans for væsentlige egenskaber ved bygningen som klumpen og massernes fordeling på næsten skulpturel vis. □Mal. af Johan *Hörner* (Fr.borg), litografi 1868. – Mindetavle af Aage Wulff og Edmund Egetoft opsat 1981 (Trinitatis k., Kbh.).

Selvbiografi i *Iris og Hebe*, 1803 II 17–50 97–134. – Fr. Weilbach: *Arkitekten L. T.*, 1924. Chr. Elling i *Fra arkiv og museum* 2. ser. II, 1927–43 230–35. Samme i *Kunstmuseets årsskr.* XX–XXI, 1933–34 214–76. Samme i *Artes VII*, 1939 57–94. Samme i *Småskr. tilegnede Aage Friis*, 1940 121–33. Samme: *Christiansborg-interiorer*, 1944 = *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* sept. 1944. *Dan.m.s kirker*. København I–II, 1945–65. H. C. Rosted: *Hirschholm*, 1963. Mogens Bencard i *Arv og eje*, 1966 5–26. Hakon Lund i *Den danske Vitruvius I–III*, 1966–67. Samme i *Det danske kunstindustrimuseum 1964–69*, red. Merete Bodelsen, 1969 15–50. Samme i *Christiansborg slot.*, red. Kr. Hvidt m.fl. I, 1975. Jan Steenberg: *Fredensborg slot*, 1969. John Ericshen: *Frederiksstaden*, 1972. *Arkitekten L. de T.* 1706–59. *Udstillingskat.*, *Kunstindustrimuseet*, 1981.

Hakon Lund

Thure, † 1134, biskop i Ribe. † 4.6.1134 ved Fodevig.

T. efterfulgte som biskop udlændingen Gerold, rimeligvis kort efter 1122. Han lagde grunden til den nuværende Ribe domkirke. I borgerkrigen efter mordet på Knud Lavard deltog T. på kongens side. Ifølge *Saxo* skal han ved sin svigagtige optræden over for Erik Emune have været årsag til dennes nederlag i Jylland. Selv fandt han sammen med flere andre af rigets bisper døden i slaget ved Fodevig 1134.

J. Kinch: *Ribe bys hist.*, I, 1869 14f. *Kirkehist. saml.* 6.r.1, 1933–35 27.

*Hal Koch**

Thure, –1263–68–, cistercienserabbed, først i Vitskøl, siden i Øm.

T. overtog ledelsen af Øm kloster da abbed *Bo* nedlagde sit embede 1263 kort efter det store sammenstød i gæsteristriden med biskop *Tyge* af Århus. Det faldt i T.s lod at føre de videre forhandlinger på klosterets vegne mens *Bo* forsøgte at opnå støtte i udlandet for klosterets sag. Det var T. der var modtager af bisperne *Niels* († 1265) af Slesvig og *Eser* af Ribes for klosteret gunstige voldgiftsdom 1264, og ham der oplevede at biskop *Tyge* i fasten 1265 stillede i klosteret med et langt større følge end sædvanlig. Og det var T. der repræsenterede klosteret i den proces der førtes 1266–67 for den pavelige legat kardinal *Guido*, den proces som biskop *Tyge* valgte at lade fuldstændig hånt om. Dommen her 1267 (*Guidos* stadfæstelse af biskop *Bonde* af Slesvigs voldgiftsdom) var overvejende til klosterets fordel, men det synes at være lykkedes biskop *Tyge* at tilsidesætte den. I det følgende år nedlagde T. sit embede, og vi hører ikke mere om ham. Da han for sin udnævnelse til abbed i Øm havde forestået Øm klostres moderkloster Vitskøl (et højere embede, fra hvilket han formentlig kun overfortes til Øm under hensyn til

den særlige situation) så har han antagelig været en ældre mand og kan være død kort efter.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (re-proudg. 1970). G. v. Buchwald i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. VIII, Kiel 1878 3–121. A. D. Jørgensen: Hist. afhandl. II, 1899 129–69. Niels Knud Andersen i Dansk teologisk t. II, 1939 129–46. C. A. Christensen i Corpus codicum Danicorum, red. Johs. Brøndum-Nielsen II, 1960. N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963. Sv. E. Green Pedersen i Århus stifts årbøger, 1964 173–246. Brian Patrick McGuire: Conflict and continuity at Æm Abbey, 1976 = Opuscula graecolatina VIII. Museum Tusulanum. Suppl.

Kai Hørby

Thuren, Hjalmar Lauritz, 1873–1912, folkemusikforsker. * 10.9.1873 i Kbh. (Holmens), † 13.1.1912 på Frbg., begr. sst. F: arkitekt, senere professor Christian Laurits T. (1846–1926) og Emma Marie Magdalene Madsen (1847–96). Ugift. T. blev student 1892 fra Metropolitanskolen og teologisk kandidat 1898. N.å. blev han ansat som kommunelærer på Frbg. og var tillige journalist og musikanmelder. Han havde endvidere interesse for dans og arrangerede lejlighedsvis mindre balletoptrin. Et heftigt anfald af tuberkulose 1905 tvang ham til en tilbagetrukken tilværelse i sin fars villa på Frbg., men gav ham til gengæld tid til musikvidenskabelige og folkløriske arbejder. Gennem færingen, kommunelærer Anna Horsbøl og hendes bror filologen dr.phil. Jakob Hansen var allerede ca. 1900 hans interesse blevet vakt for den ejendommelige færøske folkemusik. På grundlag af egne optegnelser efter færingers sang i Kbh. udgav han 1901 *Dans og Kvaddedigtning paa Færoerne*. 1902 foretog han på Færoerne en fonografisk melodiindsamling i stor stil og besøgte Suuroy, Sandoy, Vágur, Tórshavn og Klaksvik. Det betydningsfulde melodistof blev udgivet med kommentar dels i *Folkesangen paa Færoerne*, 1908, dels i *Færøske Melodier til danske Kæmpeviser* (s.m. H. Grüner-Nielsen, udg. 1923 efter T.s død, fot. optr. i Danm.s gamle folkeviser XI, 1976). Et stort arbejde ligger også bagved hans omhyggelige aflæsninger af det af William *Thalbitzer fra Østgrønland hjembragte melodimateriale, udg. i *The Eskimo Music* (Meddelelser om Grønland XL, 1914–23). T. var 1908 medstifter af foreningen Danmarks folkeminder der ved sin start drog nytte af hans praktiske sans og journalistiske evner. Som foreningens sekretær redigerede han *Fra Dansk Folkemindesamling II–III* (1909–10). T. efterlod sig betydelige forarbejder til Danmarks gamle Folkeviser, bind XI melodibind, samt en ufuldentet materialesamling til dansens historie i Danmark. I Danske Studier,

1908 har T. givet en nyttig oversigt over danske sanglegetyper.

T. besad et livligt temperament, var et lyst hoved og forstod at få øje på det væsentlige i videnskabelige problemer. Han var personlig særlig påvirket af Axel *Olrik og den svenske musikforsker Tobias Norlind. Hans hovedfortjeneste er selve hans indsamling af færøsk kvadmelodimateriale og melodistof til Syvs visebog, samlet på et tidspunkt da melodierne endnu helt havde bevaret deres gammeldags karakter. Fortjenstfuld er også hans undersøgelser af hvilket stof i de ældre danske folkevise melodiuudgaver der er færøsk. T. var fortrolig med den nyere musikforsknings metoder og søgte at finde nye veje til forståelse af det nordiske kæmpevisemelodistof, ikke blot ved sin analyse af melodierne, men også ved at overføre folkløriske synspunkter på folkemusikstudiets område og i overensstemmelse hermed at hævde at det er det grundige studium af selve musikoverleveringen fra nutidstradition (og ikke kendskab til middelalderlig muligvis uvedkommende kunstmusik som den gregorianske sang) der bør være hovedgrundlaget for erkendelse af folkemelodiernes tonalitet og bygning i ældre tid. □ Afbildet på gruppebillede af Carl Andersen ca. 1881. Foto.

A. Olrik i Danske studier. 1912 105–08. T. Norlind sst. 122–25. Alfr. Tofft i Berl. tid. 15.1.s.å. G. Skjerne i Ill. tid. 21.1. s.å. Studenterne fra 1892, 1917 130f. H. Grüner-Nielsen i Årbog for musik 1923, 1924 83–90. – Manus. i Dansk folkemindesaml. Erik Dal: Nord. folkeviseforsk. siden 1800, 1956.

H. Grüner-Nielsen*

Thuresen, Frederik, 1613–75, stadshauptmand. * 8.12.1613 i Ålborg, † 17.4.1675 i Kbh., begr. i Nicolai k. sst. F: købmand Thure Frederiksen og Ingeborg Hansdatter. ~ 29.9.1645 med Else Isaksdatter Koritz, begr. 29.1.1673 i Skt. Nicolai k. (~ 1° med Christian Flor, † 1645), d. af kandestober og kæmner Isak Corfitzen Choritz (eller Thild), † 1625 og N. N.

T. tilhørte en patricierfamilie i Ålborg hvor begge hans bedstefædre, en oldefar og en tipoldefar havde været borgmestre. Skont hans mor ønskede at han skulle studere foretrak han handelsvejen og uddannedes dels i Kbh., dels på mange rejser til Nederlandene, England og Frankrig. 1645 tog han borgerskab som købmand i Kbh. og blev efterhånden en velhavende mand der 1661 foruden sin gård Ved Stranden (nr. 16) ejede tre andre gårde og en del småhuse. Hans betydning fremgår af at han sad i det første saltkompagnis ledelse. I 1650erne drev han sammen med Islandske Kompagnis hovedbogholder Johan Steinkuhl hvalfangst i Nordatlanten, dog

uden større held. Under krigen 1658–60 lånte han kronen penge og fik derfor udlagt gods i Thy for 8340 rdl. Endelig købte han 1673 Bremersvold (Fuglse hrd.), foruden at han testamenterede 7000 sletdlr. til velgørende formål i Ålborg og Kbh. T. havde en del offentlige hverv, især inden for Kbh.s borgervæbning, hvis chef, stadshauptmand, han var under belejringen. Han tog sig både af indkvarteringsforholdene og væbningens organisation med stor energi og dygtighed og måtte blandt andet værne borger-skabet over for de urolige elementer inden for soldaterne. Da han uden for sin gård en dag beskyttede en borger mod en soldat der ville stjæle brænde gik soldaten løs på T. der i nødværge måtte stikke ham ned, men dette drab kom ham ikke til skade. Efter krigen udleverede han 1663 borgervæbningens nye faner og tog den på kongens vegne i ed, og ved væbningens omordning blev han 1664 stadsoberst direkte under kongen. 1663 og 1664 deltog han i organisationen af byens brandvæsen, og da dette bragte ham i strid med bystyrelsen fik han kongens støtte. Endelig var han 1672 medlem af den kommission der skulle fastsætte rimelige priser på kød, brød og øl.

1658 var T. blandt dem der søgte om at Kbh. måtte blive en fri rigsstad og få et byråd. Han blev 1659 medlem af de 32 mænds forsamling og valgtes som det ene af de medlemmer der sammen med borgmestrene havde direkte adgang til kongen. 1660 var han med til at søge om stændermødets indkaldelse og kom under dette til at spille en rolle ikke mindst som chef for borgervæbningen; han viste sit moralske mod ved 18.10.1660 at være den ene af de to borgere der overleverede rigshofmesteren borgerstandens forslag om indførelse af arveregeringen. Han synes at have stået hoffet nær, kongen gav således 20.8.1660 ordre til at T. skulle bese Kronborg, og efter statsomvæltningen viste kongen ham sin nåde ved at forære ham sit billede i diamanter med en guldkæde og gav ham senere en kasse. I øvrigt gjorde kongen ikke blot brug af ham i kommunestyret, men T. udnævntes også til assessor i krigskollegiet. Af ydre var han anselig, af temperament hidsig, men også modig og beslutsom. Ved hans begravelse paraderede borgervæbningen, og universitetet hædrede hans minde med et latinsk program. □Stik tilskrevet A. Haelwegh ca. 1660. Mal. formentlig efter stikket (Ålborg mus.), efter dette kopi af C. C. Andersen, 1879 (Fr.borg), træsnit af Magnus Petersen 1855, 1866, litografi 1866 og træsnit af H. P. Hansen, 1890. Tegn. af F. C. Lund, 1858 (Fr.borg) efter et 1859 brændt mal. fra 1668. Afbildet på stik af suverænitetsens indførelse af J.

G. Freidrich, 1797, på Heinrich Hansens mal., 1880, af arvehyldingen 1660 (Fr.borg) og på F. C. Lunds mal., 1887, af stormen på Kbh. 1659 (sst.). Buste af Andreas Paulsen (kongeporten, Chr.borg).

Hans de Hofman: *Fundationer IV*, 1759 109–14; X, 1765 314–16. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–III, 1872–77; V–VII, 1882–86. Hist. medd. om Kbh. VII, 1919–20 74–76 (brev). – Willum Worm: *Progr. fun. univ. Hafniensis over F. T.*, 1675. D. H. Wulff i III. tid. 13.5.1866. Personalhist. notitser om embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, ved E. Tauber og A. H. Nielsen, 1879–80 93 95f. Museum, 1896 I 129. S. A. Sorensen: *Kbh.s belejring og Fyns generobring*, 1896 44 114 128. *Mindeskr. i anledn. af 250-årsdagen for stormen på Kbh.*, udg. L. F. la Cour, 1909 35 40. C. O. Boggild-Andersen: *Statsomvæltn. i 1660*, 1936 (2. opl. 1971). Sune Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 1962. O. Kyhl: *Den landmilitære centraladministration 1660–1763 I*, 1975.

*Hans H. Fussing**

Thursen, Jon, se **Turson, Jon**.

Thybo, Anders Kjeldsen, se **Tybo, Anders Kjeldsen**.

Thybo, Leif, * 1922, komponist. * 12.6.1922 i Holstebro. F: baneingeniør, senere overbaneingeniør Erhard T. (1891–1960) og Lily Bierfreund (* 1897). ~ 7.7.1948 i Danderyd, Sverige, med musikpædagog Kerstin Elisabeth Wagrell, * 10.1.1925 i Stockholm, d. af bankfuldmægtig Birger W. (1893–1951) og Karin Eriksson (1893–1927).

T., der havde fået musikundervisning fra sit tiende år, blev efter studentereksamen 1940 optaget på musikkonservatoriet. Forinden havde han studeret musikteori hos Vagn *Holmboe. På konservatoriet blev hans lærere H. Sigurdsson (piano), E. *Bangert (orgel), F. *Høffding (teori) og P. *Schierbeck (instrumentation). Han fik store eksamen i teori, musikhistorie og orgel 1944, musikpædagogisk eksamen 1945. Fra 1945–48 fortsatte han sine studier ved Københavns universitet. Derefter blev han organist ved Vedbæk kirke (1948–56), Søllerød kirke (1956–61) og Nærum kirke 1971–80, var undervisningsassistent ved Københavns universitets musikvidenskabelige institut 1949–65, lærer i teori ved musikkonservatoriet 1952, i orgel 1960, docent 1961, professor 1965, og gjorde sig i øvrigt gældende som en meget talentfuld orgelsolist både herhjemme og i udlandet. Han modtog det Anckerske legat 1961 som han benyttede til et ophold i Italien. Han udviklede sig nu hurtigt som komponist, især inspireret af I. Stravinsky, og i hele sin omfattende produktion følger han mere en neoklassicistisk retning end de andre strømninger der har været rådende i dansk musikliv. I

Thybo, Leif

meget vid udstrækning er hans musik bestemt for kirken, og hans interesse for den tekniske udvikling af orglet og de muligheder det gav udnyttede han allerede i sine tidlige værker, fx da han 1952 transskriberede Stravinsky's *Dumbarton Oaks Concerto* til orgel. En betydelig indsats var *Markuspassionen* (uropf. Kbh. 1964) der placerede ham på en fremskudt plads blandt vore komponister som en frodig og åndfuld musikbegaelse selv om værket som helhed ikke kunne siges at bringe en fornyelse inden for den protestantiske kirkemusik.

T.s produktion omfatter mange store værker, *Koncert for violoncel og ork., orgel og ork., klaver og ork.* (uropf. Oslo 1962), *fløjte og ork., violin og ork., viola og ork., Prophetia for kor, soli og orgel. In dieser Zeit* for solo, vokalkvartet og instrumentalbesætning på grundlag af oldtyske tekster og illegale tyske digte fra perioden 1933–45 (uropf. Kbh. 1967) under Den danske ballet- og musik festival hvor hans *Compenius suite*, en koralfantasi og musik til fire kærlighedsdigte af John Donne ligeledes blev uropført. Dertil kommer en række værker for orgel alene, for orgel og sangstemme, Tre Baudelaire sange, strygekvartet, sonater for klaver, violin og orgel, kammermusik m.v. T.s kammeropera *Den udødelige Historie* efter Karen Blixens fortælling (uropf. 1971 i Vadstena, Sverige) blev lavet i nært samarbejde med Internationella Vadstena Akademien der med sit intime samarbejde mellem alle implicerede indbød til at lave en opera der imidlertid blev omarbejdet da Den jyske opera opførte den 1982. Den udødelige Historie er T.s eneste større værk for scenen, men det viser hans spændvidde der rækker fra instrumentalmusik, i første række koncerter for forskellige instrumenter med orkester og talrige kompositioner for hans eget instrument orglet til vokalværker hvori han søger en højere enhed mellem tekstudlægningen og instrumenternes særpregede klanglige og rytmiske formulering med brede melodiske linier. Som komponist hører han til de betydeligste i sin generation, desuden er han orgelspiller på højeste kunstneriske plan og som pædagog en fremtrædende personlighed. T. har givet koncerter i mange lande i Europa og i USA. – R. 1968. □Foto.

Interview i Musik revy XVI, Sth. 1961 146f. L. T. i Berl. aften 16.3.1964 (om Markuspassionen). Interview i Kristeligt dagbl. 25.3. s.å. – Niels Viggo Bentzon i Dansk musik t. XX, 1945 36–38. Finn Hoffding sst. XXXIX, 1964 145–47. Sv. Forchhammer i Berl. aften 20.3. s.å. H. [Lenz] i Information s.d. Thomas Viggo Pedersen i Kristeligt dagbl. 21.3. s.å. Berl. tid. 17.11.1967 og 11.6.1982. Fr. Schandorf i Politiken 13.3.1971.

Sigurd Berg

Thygesen (Tygesen), Emanuel, 1703–64, købmand, godsejer. * 11.11.1703 på Mattrup, † 18.7.1764 i Kbh., begr. i Klovborg k. F: forpagter, siden ejer af Mattrup Thyge Jespersen (1655–1706) og Anne Mikkelsdatter († 1721, ~2° i 1707 med Daniel Fischer til Silkeborg og Vinderslevgård, † 1707). ~ 1° 1739 med Malene Kirstine Ammitzbøll, døbt 24.1.1715 i Fredericia, begr. 19.9.1748 i Kbh. (Holmens), d. af byfoged i Fredericia Laurids Henriksen A. († 1718) og Cathrine Iversen Erridsoe (ca. 1680–1764, ~2° 1731 med borgmester i Fredericia, senere kancelliråd Hans Marcussen til Rask, ca. 1694–1764). ~2° 3.11.1756 i Kbh. (Frels.) med Margrethe Lentz, døbt 12.10.1719 i Kbh. (Frels.), † 12.7.1758 sst. (Frels.) (~ 1° 1741 med agent Andreas *Bjørn, 1703–50), d. af hofbager Jochum L. († 1740) og l. hustru Marie Sophie Jensdatter (ca. 1685–1729).

T. kom tidligt til Kbh. hvor han blev sat i handelslære. 1731 udnævntes han til regimentskvartermester ved grenaderkorpset, en stilling han forlod 1743 med kaptajnsrang. Allerede på dette tidspunkt havde T. bygget et handelshus op der drev omfattende forretning, navnlig med levnedsmidler, på Frankrig, og T. lagde herved grunden til sin senere velstand. 1756 afstod han forretningen til N. *Ryberg der var i kompagni med hans nevø Thyge de *Thygeson. 1751 var T. blevet amtsforvalter over Kalø, Havreballegård og Stjernholm amter, og efter broderens død afkøbte han dennes enke den gamle familieejendom Mattrup. Senere tilkøbtes yderligere gods, fx Skovgård og Mindstrup, og af alt dette oprettedes 1759 et stamhus der fik kgl. konfirmation 11.7.1766. T. blev af samtiden anerkendt som en human godsejer. – Virkelig justitsråd 1753. □Buste af Johs. Wiedewelt på epitafium (Klovborg k.), tegn. dertil af samme udst. 1778.

1. Ammitzbøll: Medd. om familien Ammitzbøll og descendenten, Ystad 1902 57. Orion, udg. T. A. Becker II, 1851 43–45. Danske slotte og herregårde, red. Aage Roussell, 2. udg. XV, 1967 140f.

Harald Jørgensen

Thygesen, Frants, * 1914, højesteretsdommer. * 13.2.1914 i Tørshavn. F: sorenskriver, senere civildommer i Roskilde Hans Kristjan (Chr.) T. (1878–1962) og døvstummelærer Ellen Buhl (1880–1960). ~ 9.8.1943 i Grenå med husholdningslærer Gudrun Elisabeth Secher, * 22.6.1919 i Grenå, d. af købmand Otto S. (1887–1955) og Karen Mette (Meta) Dyhl (1886–1956).

T., der er barnebarn af den kendte teolog og orientalist Frants *Buhl, er født på Færøerne og vokset op i Kolding, Grenå og Sorø ved hvis akademi han blev student 1932. Han blev juri-

disk kandidat fra Kbh.s univ. 1938. Han var derefter dommerfuldmægtig i Brødstrup, hvorefter han blev ansat i indenrigsministeriet og sekretær sst. 1941, ligesom han fik praktisk uddannelse som advokatfuldmægtig og blev landsretssagfører 1944, men deponerede sin bestalling. Hans sønderjyske interesser førte ham tidligt ind i Grænseforeningens forretningsudvalg, og under krigen blev han formand for et illegalt „Sydslesvigsk Udvalg“ der under vanskelige forhold søgte at forberede politikere og modstandskredse på de problemer der kunne opstå syd for grænsen efter krigen og han overtog 1945 på opfordring ledelsen af Dansk generalsekretariat i Flensborg. Han trådte samtidig uden for nummer i indenrigsministeriet og tog afsked med statstjenesten 1950. Arbejdet i Flensborg indebar en meget stor arbejdsbyrde og gav betydelige vanskeligheder med såvel den britiske militærregering som tyske myndigheder og partier der fastholdt en meget hård kurs lige til 1955. Denne førte til over fyrreretsager for danske slesvigere mod de tyske myndigheder, af hvilke over halvdelen blev vundet. Som dansk statsborger kunne T. i det lange løb ikke fortsætte i denne stilling, og han ansattes derefter 1956 som dommer i vestre landsret hvor han virkede, til han 1971 blev udnævnt til dommer i højesteret. – T. har skrevet en række artikler, mest om sønderjyske emner, men også om jura og retshistorie, og har holdt mange foredrag, overvejende om grænselandet; heraf kan nævnes *Landdagsvalget 1947 i Syd-slesvig*, 1948, *Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland*, 1968 og *Egernførde bys historie*, 1980 (medredaktør og medforfatter). – T.s idealistiske livssyn og omfattende nationale og kulturelle interesser har skabt høj anseelse om hans personlighed. □Afbildet på tegn. udført af Ellen Thygesen, 1917. Foto.

Bernt Hjejle

Thygesen, Jakob Christoffer, *1901, direktør i A/S De danske Spritfabrikker. *11.4.1901 på Frederiksmind, Skanderup sg. F: proprietær Christian Sophus T. (1862–1951) og Suzanne Christiane Hansen (1866–1949). ~5.3.1932 i Kbh. (Grøndals) med Rigmor Truelsen, *1.4.1905 i Kbh. (Matt.), d. af inspektør Niels Valdemar T. (1879–1957) og Agnes Christine Larsen Wiberg (1879–1950).

Efter at være blevet student fra katedralskolen i Nykøbing F. studerede T. jura ved Kbh.s univ. Efter embedseksamen 1926 kom han til udenrigsministeriet, idet han blev konsultatssekretær i Rotterdam med henblik på en senere karriere i udenrigstjenesten. 1928 blev han hjemkaldt for

at blive sekretær i ministeriet, men modtog hurtigt et tilbud fra spritfabrikkerne om en juridisk sekretærpost, fordi man her havde fået kendskab til nogle rapporter som T. havde sendt til ministeriet. T. sagde først nej, men da karrieremulighederne i ministeriet under tidens indskrænkninger tegnede mørke både avancementsmæssigt og økonomisk, accepterede han spritfabrikernes fornyede tilbud. Fra 1930 blev han ansat som sekretær, og 1943 blev han udnævnt til underdirektør. T. fik landsretssagførerbestalling 1939 men har aldrig anvendt den. Ved krigens udbrud kom han ind i det erhvervsøkonomiske råds arbejdsudvalg der skulle administrere og koordinere krigstidens restriktioner, og hvor der blev holdt møder næsten daglig indtil besættelsen. I fortsættelse af dette arbejde tiltrådte T. forskellige råd og udvalg, fx priskontrolrådet 1940–47. 1953 blev han udnævnt til direktør i spritfabrikkerne, og 1960–71 var han administrerende direktør. I efterkrigsårene fik T. nogle meget væsentlige tillidposter, tidsmæssigt sammenfaldende med højkonjunkturen der begyndte 1957–58. Vigtigst var måske hans placering i Industrirådet, i hvis bestyrelse han var indtrådt 1952, for hvilket han blev næstformand 1958, formand 1961–66. Ikke mindst industriens skatteforhold beskæftigede han sig med og han var tillige formand for erhvervens skatteudvalg 1960–64. Også landets placering i den internationale handel har optaget T. meget. Han blev 1957 medlem af det internationale handelskammers danske nationale komité og formand for denne 1959–66. I denne egenskab havde han ansvaret for afholdelsen af handelskammerets verdenskongres med 2700 medlemmer i Kbh. 1961. I nationale og internationale organisationer har han i øvrigt beklædt talrige tillidposter.

Foruden med udviklingen af spritfabrikkerne, hvor især fornyede koncessionsaftaler med friere bevægelsesmuligheder blev indgået med staten har T. også i erhvervslivet haft andre ledende poster. Han var således formand for Superfos 1961–74, for Brandassurance Compagniet 1967–76, for Papirfabrikkerne 1962–69, for Otto Mønsted 1967–74, hvortil kommer andre bestyrelsesposter. – T. har i de senere år drevet gården Østersøgård på Møn. I øvrigt har han i sin fritid interesseret sig for golfspillet; han var således formand for Dansk golf unions amatør- og ordensudvalg 1953–80. Gennem mange år har han interesseret sig for moderne kunst, og han har samlet en del nyere dansk malerkunst. T. er medlem af bestyrelsen for Louisianas venner og har haft et nært samarbejde med Louisianas direktør Knud W. Jensen omkring tilvejebringelse af det økonomiske grundlag for denne instituti-

Thygesen, J. C.

ons store særudstillinger i de senere år (Egypten, Mexico, Kina, Picasso). – R. 1949. R.¹ 1958. K. 1961. K.¹ 1965. □Mal. af Preben Hornung, 1979 (Nationalbanken). Foto.

Interview i Børsen 31.12.1954. – Sst. 10.4.1961. Berl.tid. 10.4.1976. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Thygesen, Jens Peter Nielsen, 1876–1949, veterinær. * 27.9.1876 i Ikast, † 21.3.1949 i Gentofte, begr. Gladsaxe kgd. F: gårdejer Niels Jensen T. (1834–1912) og Mette Marie Jensen (1839–1903). ~ 14.2.1914 i Herning med Elna Maria Gotfredsen, * 29.4.1891 i Herning, † 2.11.1959 i Åbyhøj, d. af fabrikant Hans Christian G. (1845–1901) og Maria Mohr (1850–1928).

T. tog 1898 veterinæreksamen og efter et års virksomhed som konst. amtsdyrlæge i nordre Trondhjems amt nedsatte han sig 1901 i Herning. 1918 flyttede han til Langå, men opgav 1933 at være praktiserende dyrlæge og blev – efter i et par år at have været repræsentant for instrument- og medicinalfirmaer – 1936 ansat som kodkontrollor ved Grindsted Eksporthus. I den midtjyske egn hvor T. begyndte sin dyrlægegerning var der megen fødselshjælpspraksis, navnlig efter at korthornskrydsningen havde vundet indpas. Kvierne blev ofte så tidligt drægtige, at de kævede omkring halvandet til to års alderen, og „dyrlægenes skræk“, et for stort foster i normalt baglæns leje (navnlig de „dobbelblæde“ kalve) gav et strengt og ofte utaknemmeligt arbejde. T. konstruerede da et lige så simpelt som genialt udtænkt instrument der fuldt ud løste parteringsproblemet af sådanne fostre. Under navnet *Universal Embryotom* blev T.s instrument verdenskendt. T. beskrev universal embryotomen i *Maanedsskrift for Dyrlæger* XXXIII, 1921–22 og sst. blev embryotomen bedømt af en række kolleger der fastslog instrumentets revolutionerende betydning inden for veterinærfødselsvidenskaben, og betegnede det som en genial opfindelse. Ved 2. nordiske veterinærmoder i Stockholm 1921 demonstrerede T. instrumentet der hurtigt gik sin sejrsgang verden over. 1927 tog den franske veterinær L. E. J. Ricaud doktorgraden på en afhandling om embryotomen (*De l'embryotome de Thygesen en obstetrique bovine*). Fra tysk side har især R. Götze slået til lyd for instrumentets anvendelse bl.a. i håndbogen *Neuzeitliche Embryotomie bei Pferd und Rind* (1938). T. har også konstrueret andre nyttige og meget benyttede veterinærinstrumenter, således en kopattekanyle og en svælgsonde med ekstraktor, begge beskrevet i *Medlemsblad for Den danske Dyrlægeforening* 1927 og 1928. I

Maanedsskrift for Dyrlæger har T. offentliggjort en række mindre praksisagttagelser og kasuistiske bidrag. T. der i en årrække var medlem af og formand i bestyrelsen for Randers dyrlægeforening og Langå håndværker- og borgerforening har modtaget mange æresbevisninger, han var æresmedlem af Den danske dyrlægeforening (1940) og Ribe amts dyrlægeforening og modtog 1939 den svenske veterinærforenings fortjenstmedalje i guld og for livstid en årlig hændersgave på 3.000 kr. af den danske stat. □Foto.

Dansk veterinær-hist. årbog XXVII, 1976 1–130 (T.s erindr. ved A. C. C. Melchior, heri bibliografi). – Axel Thomsen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XXXII, 1949 155–63. Dansk veterinær-hist. årbog XVI, 1950 122.

*Hj. Friis**

Thygesen, Peder, 1865–1958, landinspektør. * 20.7.1865 i Østtarp, Strellev sg., Ringkøbing, † 21.7.1958 på Frbg., urne på Søllerød kgd. F: snedkermester, gårdejer Thyge Pedersen (1818–68) og Ane Kirstine Pedersen (1822–1907). ~ 9.6.1903 i Gellerup, Varde landsg., med Kirstine Madsen, * 23.4.1873 i Lund (Gelleruplund), † 26.7.1951 i Kbh., d. af gårdejer, sognefoged Niels M. (1831–1916) og Ane Christensen (1840–1924).

Efter at have gennemgået den stedlige skole fik T. 1881–82 privat undervisning hos sognets forstelærer med virksomhed som lærer i almueskolen for oje, var 1882–84 vinterlærer i Marup skole og i sommerhalvårene elev på Staby højskoles vinterlærerkursus og den følgende vinter lærer i Østtarp skole. I vintrene 1885–87 var han elev på Askov højskole og fortsatte i sommermånederne sin uddannelse ved selvstudium i hjemmet, var et år huslærer i Bering ved Århus og efter aftjening af værnepligten 1889–90 atter vinterlærer i Østtarp. 1891 bestod han den almindelige forbedelseseksamen hvortil han havde forberedt sig ved selvstudium og begyndte s.å. landinspektorstudiet ved landbohøjskolen. 1898 bestod han landinspektoreksamen og fik s.å. bestalling som sådan. 1897 blev han ansat som assistent i landmåling ved Polyteknisk læreanstalt hos docent E. Mørup, var 1901 på en studierejse til Tyskland og Schweiz og blev 1901 Mørups efterfølger som docent i landmåling ved læreanstalten, 1911–35 professor. Gennem de mange år T. virkede ved læreanstalten var han en overordentlig omhyggelig lærer, og dertil meget afholdt. Så akademisk og korrekt i sine omgangsformer som nogen var han dog i sjældnen grad ven med de studerende, hvad foreningen Thygesens Venner (1915–75) vidner om. Blandt hans litterære arbejder må nævnes lærebogen *Forelæsnings over*

økonomisk Landmaaling, 1906 (3. udg. 1922) og oversigtsværket *Landmaalingspraktik*, 1922 som blev forbilliget for mange bøger af sin art. 1904–38 var han censor i landmåling ved landbohøjskolen og 1935–40 ved læreanstalten. 1922–34 var T. medlem af Bethlehem sogns menighedsråd og gjorde her en stor indsats for at få rejst kirken på Åboulevarden. – R. 1920. DM. 1929. □ Mal. af J. B. K. Gunner, 1935 (Polyteknisk læreanstalt). Foto.

Peder Thygesen: En linie af slægten fra Hedeager gård, 1913 23f m. senere tillæg. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929 424f. Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvesen XIV. 1935–37, 1938 42f. Den danske landinspektorfören. 1925–50, red. Erik V. Harboe m.fl., 1950 143. N. Thorkil-Jensen i Landinspektoren XXI, 1958 498–500. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (A. Schneider)

Thygesen, Per Erik Vilhelm Menck, 1896–1967, læge. * 23.10.1895 på Frbg., † 22.8.1967 i Fåborg, begr. på Frbg. F: læge Holger Erik Hammer T. (1865–1928, ~ 2° 1912 med Frederikke (Freddy) Sveniker, 1884–1941) og Mathilde Caroline Birgitte Meck (1869–1959). ~ 1° 1916 med Esther Agnete Athene Leisner, * 30.1.1888 i Kbh., † 28.11.1943 sst. (Frue), d. af lotterinspektør Charles Caspar L. (1860–1930) og Frederikke Caroline Petersen (1863–1923). ~ 2° 16.6.1945 på Frbg. (b.v.) med Karen (Dorthe) Rosenvinge-Thürmer, * 18.5.1902 på Frbg., d. af fabrikant Fritz Carl August Frantz Thürmer (1864–1942) og Sophie Hansen (1869–1949).

T. blev student 1913 i Hesselager og fik lægevidenskabelig embedseksamen ved Kbh.s univ. 1921. Efter kandidat tjeneste ved kbh.ske hospitaler og efter studierejser til Wien 1923–24 (hjertesygdomme) nedsatte han sig som praktiserende læge på Vesterbro i Kbh. 1925–60; 1932–60 var han tillige kommunelæge på Frbg. men nedsatte sig derefter i Lejre som praktikus. T. blev hurtigt en søgt huslæge men påtog sig tillige med sit klare jøgement og dygtige forhandlingsnemme en række kollegiale tillidshverv; 1935–40 var han medlem af bestyrelsen for sygekasselægernes organisation, 1935–52 af Kbh.s lægeforenings repræsentantskab, 1942–43 af dennes voldgiftsret, 1942–50 af Den alm. danske lægeforenings repræsentantskab og 1944–60 af dennes responsumudvalg. Efter besættelsen blev T. 1945–48 medlem af Frit Danmarks lægegruppe og gjorde efter krigen en virksomhedsfuld indsats 1946–60 i udvalg for rationalisering af praktisk lægegerning. 1940 skrev han den sarkastiske bog *Papir*, men udadtil blev T. nok så kendt over hele landet, da han og dr.med. Kaj H. Backer (* 1894) i febr. 1949 påtog sig jobbet som any-

me stemmer for radiodoktoren i radioens program 2 hver tirsdag. T. havde 1938 holdt et radioforedrag *Kan doktoren komme?* og et par år senere et om lægeattester i tide og utide – og lægeforeningens radioudvalg fik trods betænkelighed fra T.s side ham overtalt. Det blev en stor succes hvor Backer og T. deltes om arbejdet; som radiofoniens daværende foredragschef K. B. *Andersen forklarede dem, de skulle tale så det kunne „forstås i de yderste rækker“. Udsendelserne måtte kun vare fem minutter – og skulle godkendes af lægeforeningens hygiejnekomité. T. var også en stringent stilist, fuld af lune; i Medicinsk Forum hvor han var medredaktør fra 1958 til sin død, tegnede han et levende portræt af tegneren Aage *Sikker Hansen, skrev om de praktiserende lægers genvordigheder, og T. vakte engang i Ugeskrift for læger (1943) opsig ved en artikel om børneorms æg i folks hjem, både oppe på malerirammerne og på lignende uafstøvede områder. Alsidig og repræsentativ havde T. en bred kontakt til personligheder inden for kunst og musik; 1955–56 blev han præsident for Medicinsk selskab efter 1948–53 at have været medlem af dets bestyrelse. □ Foto.

Erik Jacobsen i Medicinsk forum XX, 1967 147f. V. A. Fenger i Ugeskr. for læger CXXIX, s.å. 1180.

Egill Snorrason

Thygesen, Thyge, 1904–72, operasanger. * 16.3.1904 i Kbh., † 17.1.1972 sst. (Frue), begr. Sølleder kgd. F: docent, senere professor P. *T. (1865–1958) og Kirstine Madsen (1873–1951). ~ 8.6.1933 i Søllerød med operasanger Grethe (Margherita) Flor, * 5.10.1900 på Frbg., d. af boghandler, redaktør Christian Emil Emanuel F. (1866–1914) og Asta Marie Meyer (1878–1973).

T. der blev student 1927, privat dimitteret, studerede indtil 1931 musikvidenskab og nordisk filologi ved Kbh.s univ. Sin sanguddannelse påbegyndte han 1923 på Det kgl. danske musikonservatorium med Viggo *Forchhammer som lærer og fortsatte senere hos Guiseppa Borolevi i Paris. 1931–33 gennemgik han Det kgl. teaters skuespielskole og fik 1936 fast ansættelse som operasanger. Allerede inden den tid havde man på forskellig måde lagt mærke til hans glansfulde, noget metallisk klingende tenorstemme som han fra første færd benyttede med en udpræget musikalitet der navnlig gav sig udslag i en sikker formsans. Hans første offentlige optræden fandt sted 1931, idet han på friluftsteatret i Dyrehaven sang serenaden i *Der var en Gang*, mens han 1933 fik sin første større operarolle som Lorenzo i *Fra Diavolo*. Blandt hans betydeligste operapartier kan nævnes Grev Almaviva i *Barberen i*

Thygesen, Thyge

Sevilla, Jonathan og David i *Saul og David*, Gustav III i *Maskeballer*, Don Alvaro i *Skæbnens Magt*, Radamès i *Aïda*, Sergei i *Katerina Ismailova*, Hofmann i *Hofmanns Eventyr*, Don José i *Carmen*, Walther von Stolzing i *Mestersangerne*, Florestan i *Fidelio*, Manrico i *Troubadouren* samt titelpartierne i *André Chénier*, *Faust* og *Lohengrin*.

T.s. hele musikermæssige indstilling og dramatiske evne gjorde ham til en meget anvendt kraft ved vor hjemlige opera indtil han 1958 tog sin afsked. Også i udlandet skabte han sig en anerkendt position, således gennem en halv snes år som gæst ved operascenen i Tjekkoslovakiet, ved begge operaerne i Paris, ved Teatro Colón i Buenos Aires, San Carlo i Napoli, Scalaoperaen i Milano og ved majfestspillene i Firenze. I koncertsalen og radioen var T. en hyppig gæst og efter at have forladt Det kgl. teater udfoldede han en rig sangpædagogisk virksomhed. 1956 var han blevet knyttet til Det kgl. danske musikonservatorium hvor han 1962 udnævntes til professor. Fra 1968 var han forstander for operaskolen. Desuden virkede T. som operainstruktør, oversatte og bearbejdede en række operaer til opførelse i TV og radio og deltog meget aktivt i musikorganisasorisk arbejde. – Kgl. kammersanger 1946. – R. 1948. R'. 1955. □Foto.

Jyllands-posten 21.3.1948. T. T. i Berl.tid. 23.1.1954. – Sst. 16.3.1964 og 19.1.1972. Politiken s.d.

Torben Krogh *

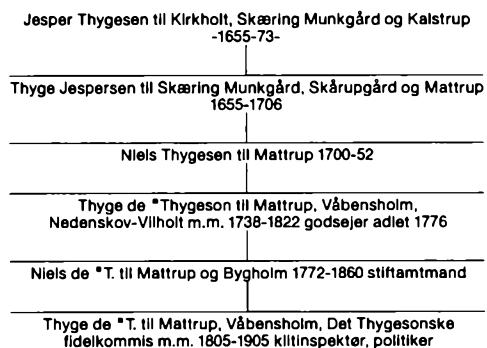
de Thygeson

Adel. Uddød i mandslinjen 1905.

Thyge de *T. (1738–1822) var ~ Sophie Charlotte de Cederfeld, d. af amtmand Bartholomæus de *C.

Danm.s adels årbog LXXXVIII. 1976–78 II 23–31.

Nils G. Bartholdy

de Thygeson, Niels Emanuel, 1772–1860, stiftamtmand. * 19.4.1772 på Matstrup, † 16.5.1860 i

Kilchberg ved Zürich, begr. sst. F: justitsråd Thyge de *T. (1738–1822) og Sophie Charlotte de Cederfeld (1747–97). ~ 5.7.1805 i Kristiania med Lovisa Pløen, * 4.10.1785 i Kristiania, † 3.11.1880 i Kbh. (Matth.), d. af købmand Jørgen P. (1743–1817) og Annichen Fuglberg. – Far til Thyge de *T. (1806–1905).

de T. blev student 1792, og efter at have taget juridisk embedseksamen 1797 udnævntes han 1799 til vicelandsdommer på Sjælland og Møn. Fra denne stilling drog han 1802 til Norge som amtmand over Hedemarkens amt, og hele hans manddomsgerning blev øvet i Norge. 1804–09 var han stiftamtmand i Kristiansand, og 1813–14 beklædte han det vigtige embede som stiftamtmand over Akershus stift. I disse forskellige stillinger lagde han under vanskelige forhold stor nidkærhed for dagen, og han kom i det bedste forhold til den norske befolkning. Under krigen med England 1807–14 blev hans hovedopgave at sørge for de livsvigtige korntilførsler fra Jylland, og han foretog selv flere gange den farefulde rejse over Kattegat for at opkøbe korn og planlægge afsendelserne. Da han i året 1813 kom til Kristiania (Oslo) blev han straks det naturlige midtpunkt i selskabslivet i Norges hovedstad, og gennem sit ægteskab underbyggede han denne stilling. Også politisk kom han til at spille en vis rolle. Han stod den nye statholder prins Christian Frederik (senere Chr. VIII) meget nær, og i de kritiske dage omkring Kieltraktatens afslutning udfoldede han en livlig politisk virksomhed. Sammen med biskop F. Bech og Carsten *Anker agiterede han stærkt for, at statholderen skulle overtage den norske kongetrone, idet han gjorde gældende at Frederik VI kun kunne frasige sig den norske trone for sig selv og ikke for sin slægt. Kongeloven og suverænitetssakten var fortsat gældende for Norge, og prinsen lovlig tronarving. Mens prins Christian Frederik rejste til Trondhjem, overtog de T. regeringsforretningerne i Kristiania, og i febr. 1814 mødtes han på ny med prinsen på Eidsvoll. Han deltog dog ikke i det kendte notabelmøde på Eidsvoll 16.2., hvor hans opfattelse blev underkendt, idet det lykkedes de tilstedeværende norske notabler at overtale prinsen til at modtage den norske krone af folkets hånd og at indkalde en grundlovgivende rigsforsamling senere på året. Norges selvstændighedserklæring modnede hans planer om at forlade Norge, og efter at have afslået et tilbud om at drage som overordentligt sendebud til Frederik VI for at underrette ham om sagernes udvikling, forlod de T. Norge for at hellige sig sine interesser som dansk storgodsejer.

Af en farbror havde han 1812 erhvervet godset Bygholm ved Horsens, og da faderen var død

overtog han ligeledes Mattrup med underliggende gods, således at den samlede ejendom beløb sig til mere end 2000 tdr. harkorn. Men de T. var ikke heldig som godsejer. De vanskelige tider i 1820'erne tvang ham til at optage lån i ejendommene, og da kreditorerne følte at de ikke havde sikkerhed i pantet, gennemtving de en auktion 1829. de T.s eneste søn og arving købte det egentlige stamgods Mattrup, mens de øvrige ejendomme kom på fremmede hænder. Efter denne økonomiske fallit drog de T. tilbage til Norge og bosatte sig på gården Skojen i Østre Aker som han havde arvet efter svigerfaderen. Han boede her i flere år, men i længden kunne han ikke holde sig i ro, og efter 1841 at have solgt gården drog han udenlands og levede sine sidste år i forskellige europæiske hovedstæder. – K. 1809. DM. 1812.

Orion, udg. T. A. Becker II, 1851 48. Hans Birch Dahlerup: Mit livs begivenheder 1790–1814, 1908. Jacob S. Worm-Müller i Christiania sparebank gennem 100 år 1822–1922. Kria. 1922. Sverre Steen: Det norske folks liv og hist. VII, Oslo 1933. Samme: Kristiansands hist. I, Oslo 1941. Jakob Friis: Stiftamtmenn i Kristiansand før 1814, Kristiansand 1941 121–32. Axel Linvald: Kong Chr. VIII. Norges statholder, 1952. Samme: Kong Chr. VIII. Før Eidsvollgrundloven, 1965. Danske slotte og herregårde, red. Aage Roussell, 2. udg. XV, 1967 141.

Harald Jørgensen

de Thygeson, Thyge Jesper, 1738–1822, godsejer. * 6.11.1738 på Mattrup, † 14.4.1822 sst., begr. i Klovborg k. F: godsejer, senere kancelliråd Niels Thygesen (1700–52) og Helle Ammitzbøll (1713–55). ~ 15.5.1771 på Frbg. med Sophie Charlotte de Cederfeld, * 19.12.1747 på Erholm, † 25.7.1797 på Mattrup, d. af amtmænd Bartholomæus de *C. (1715–83) og Cathrine Marie Brandt (1727–56). – Far til Niels de *T.

de T. blev oprindelig uddannet ved handelen idet han kom på farbroderen Emanuel *Thygesens kontor og 1756 overtog dennes forretning sammen med N. *Ryberg under firmanavnet Ryberg og Thygesen jun. Kun nogle få år virkede han som selvstændig handelsmand. 1764 arvede han hovedgården Mattrup og i de følgende år var han stærkt optaget af at arrondere og udvide denne ejendom. Samtiden betragtede ham som en meget dygtig landmand, og det offentlige drog ligeledes nytte af hans praktiske kundskaber. 1764 var han blevet auskultant i kammerkollegiet, og 1768–71 virkede han desuden som tilfornordnet i kammerkollegiet, i hvilken stilling han navnlig var beskæftiget med ryttergodsets bortsalg på Møn. Senere ledede han bortsalget af ryttergodset i Skanderborg amt, og ved denne lejlighed erhvervede han selv hovedgårdene

Væbnersholm og Vilholt. Under debatten om landboreformerne stillede han sig afgjort på modstandernes side og han var blandt de jyske godsejere der 1790 protesterede mod de foregående års landbolovgivning. de T. havde ry for at være en både human og mild godsherre over for bønderne. 1776 optoges han i adelstanden under navnet de T., og hans ejendomme blev gjort til et stamhus. Året før sin død overdrog han dette til sin eneste søn, Niels de Thygeson. – Justitsråd 1767.

I. Ammitzbøll: Medd. om familien Ammitzbøll og descendenter, Ystad 1902 40. Orion, udg. T. A. Becker II, 1851 45–49. Danske slotte og herregårde, red. Aage Roussell, 2. udg. XV, 1967 141.

Harald Jørgensen

de Thygeson, Thyge Georg Carl Frederik, 1806–1905, klitinspektør, politiker. * 7.4.1806 i Kristiansand, † 31.3.1905 på Damgård ved Fredericia, begr. i Fredericia. F: stiftamtmand Niels de *T. (1772–1860) og Lovisa Ploen (1785–1880). ~ 29.8.1838 i Kbh. (Helligg.) med Regine Catharine Vilhelmine Feddersen, * 29.3.1817 i Kbh. (Slotsk.), † 5.12.1875 på Damgård, d. af kammerassessor, senere kabinetssekretær Josias F. (1787–1841) og Viveke Birgitte Krey (1794–1867).

de T. kom 1814 til Danmark, blev student fra Sorø akademi 1826 og havde blandt sine skolekammerater Carl *Bagger der i Min Broders Levned skal have brugt de T. som model til Halvor Thyesen. de T. fortsatte ikke studierne, men uddannede sig i skovbrug og jagt og købte 1829 faderens herregård Mattrup på auktion begæret af kreditorer. Han forbedrede godset, skønt egentlig ikke landmand, solgte det 1851 og ejede fra 1854 til sin død Damgård og Henneberg ved Fredericia samt det Thygesonske fideikommis. Sit livs hovedgerning fik han 1861 da ministeriet overdrog ham tilsynet med klitplantning. Ved klitvæsnets omordning 1867 blev han klitinspektør og ledede med initiativ og idérigdom der varede til op i hans høje alderdom, arbejdet med klitternes tilplantning og sandflugtens dæmpning. Herved fire kvadratmil af de jyske klitter beplantedes under hans ledelse. – de T. var formand for den jyske kystsikringskommission 1874–84 og medlem af A/S Hedernes Beplantning 1868–77. Lokalpolitisk virkede han som medlem af Skanderborg amtsråd 1842–51, Vejle amtsråd 1856–59 og Erritsø sogneråd 1856–66. Han indvalgte 1864 i rigsrådets landsting, mistede mandatet ved rigsrådets ophævelse 1866 og sad fra 1868 til sin død som kongevalgt medlem af 1866-grundlovens landsting. Han tilhørte højre og stod J. B. S. *Estrup og Erik *Skeel nær.

de Thygeson, Thyge

Nogen fremtrædende politiker var han ikke, men deltog i udvalgsarbejde vedr. landbrug, klitplantning o.l. Skagensbanen var han talsmand for. Særlig opmærksomhed vakte det at han 22.10.1903 som 97-årig trods skrøbelig helbredstilstand modte op i landstinget for at deltage i afstemningen om salget af De dansk-vestindiske øer. Hans stemme var udslaggivende så salgs-traktaten faldt. de T. var fra 1893 landstingets ældste medlem og blev i sin høje alder et symbol på de kongevalgte landstingsmænds „uoploselighed“ i striden mellem højre og venstre om hvorvidt en opløsning af landstinget og nyvalg også omfattede de kongevalgte medlemmer. At hans navn blev inddraget i denne strid bør ikke overskygge den overmåde store betydning han gennem mere end fire årtier havde for klitplantning og sandflugtsdæmpning. – Hofjægermester 1846. Kammerherre 1869. – R. 1851. DM. 1861. K². 1871. K¹. 1878. □Foto. – Mindsten 1906 i klitplantagen ved Skagen og efter tegn. af H. Slott-Møller på Blåbjerg, 1907.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 492f. A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1889 = Tidsskr. for skovbrug X. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 662–64. Berl.tid. 1.4.1905. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. Ludv. Schroder i Hedeselsk.s t.XXXV, s.å. 89–93. H. G. Olrik i Soranerbl. IV, 1920 13f. Aug. F. Schmidt i Koldingfolkebl. 7.9.1934.

Helge Larsen

Thylstrup, Georg Christian Peter, 1884–1930, sølvsmed, keramik, billedhugger. * 31.7.1884 i Roskilde, † 21.2.1930 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: typograf Carl Bunke T. (1851–92) og Karna Carlsen (1857–1931). ~ 22.12.1909 i Kbh. (Johs.) med Gunild Andrea Hertha Nehm, * 16.3.1889 på Frbg., † 12.10.1975 i Roskilde, d. af ekspedient i DFDS August Bernhard N. (1860–1907) og Charlotte Mathilde Nikoline Boisen (1863–1945).

T. voksede op i Roskilde og kom efter konfirmationen i guldsmedelære i fire år. 1902 rejste han til Kbh. og arbejdede her et par år i Mogens *Ballins værksted og dernæst en tid hos Georg *Jensen. 1907 begyndte han selv at udstille på Charlottenborg (smykker med indlagte stene) og udstillede siden her 1908, 1910, 1915 og 1927. På De 13's udstilling var han repræsenteret 1909 og 1910, på Kunstnerens efterårsudstilling 1909, 1912, 1914–15, 1927–28 og 1930 (mindeudstilling) samt på Forening for kunsthåndværks udstilling 1919. I udlandet udstillede han bl.a. i Kunstgewerbemuseum i Berlin 1910, i Stockholm 1917 (bronzearbejder sammen med Einar *Utzon-Frank) og 1928, i Paris 1925 og i Barcelona 1929.

Som kunsthåndværker fik T. den bedst mulige start i Ballins og Georg Jensens værksteder, og efterhånden befriede han sig i nogen grad fra det lidt tunge „skonvirke“-præg der karakteriserede disse værksteders ornamentik, og arbejdede videre med stor selvstændighed i en egen lettere og friere stil. 1911 fik han ansættelse ved Den kgl. Porcelainsfabrik hvor han skulle udføre metalmonteringer til fabrikkens nye stentøjsproduktion i samarbejde med keramikeren P. *Nordstrom. Hans fine kobber- eller bronzelåg og -sokler med trådpålægninger og forskellige slags patinering og forgyldning, som havde deres forbilleder inden for kinesisk kunst, viste ham som en yderst raffineret metalarbejder med en forfinet sans for proportioner og dekorative detaljer, og navnlig i udlandet skaffede denne side af hans virksomhed ham stor anerkendelse. – I årene omkring den første verdenskrig hvor statuettekunsten havde så rig en blomstring ydede T. også på dette område en betydningsfuld indsats. Hans små bronzer, ofte groteske som fx *Amme*, *Eiatsraadinden* og *Koloraturangerinde* (udstillet 1915) er ejendommelige ved deres paradoksale formsprog. De er, som så mange af hans figurer, ikke opbygget skulpturelt men skabt under en øjeblikkelig inspiration som i en leg med stoffet. De fine dekorative ciseleringer der er lagt uden på formen viser håndværkerens glæde ved detaljen, og hans stræben efter en forfinelse af bronzeteknikken gav sig til kende i tekniske raffinementer som lueforgyldning og forskellige farvede patineringer. Et fint malerisk spil ses fx i Kunstindustrimuseets lille figur *Nogen Pige*, 1916 som i formen viser tilknytning til Utzon-Frank. I denne periode har der i det hele taget utvivlsomt fundet en indbyrdes påvirkning sted mellem disse to kunstnere.

For en mand med T.s udprægede materialesans faldt det naturligt, når han daglig færdedes på en porcelænsfabrik, også at forsøge sig med keramikken. Han blev snart fortrølig med det nye stof og fik lejlighed til at udfolde sine evner også på dette felt. Han forstod at keramik var noget der ikke blot skulle nydes gennem øjet, men at det både i stof og form skulle føles behageligt i hånden. Hans værdifuldeste arbejder er nogle små figurer i gråt porcelæn dekoreret med blomsterranker i blåmaling efter fabrikkens gamle musselmonster, hvis dristige dekoration leder tanken hen på gamle delfter fajancer, mens deres yndefulde form bringer kinesiske porcelænsstatuetter i erindring. Disse småfigurer (fx *Pige med Hind*, *Munk og Pige*, *To Munke* osv. fra omkr. 1913–14) er ikke, som så ofte, skulptur sat om i et keramisk materiale. De er folt og tænkt som porcelæn og indtager i kraft af deres udsgø-

te kvalitet en fornem plads inden for dansk keramikunst. På fabrikken har T. desuden arbejdet med chamottestentøj (fx den store uglaserede krukke med figurmaleri i Det Röhsska konsts-löjdmuseet i Göteborg) og gjorde de første kunstneriske forsøg med fabrikkens nye celadon-porcelæn (prøver i Kunstindustrimuseet).

I længden havde T. dog svært ved at klare sig på fabrikken. Han kunne dårligt indordne sig og arbejde med den stødthed en sådan virksomhed kræver, og til slut bragte hans uregelmæssige livsvaner ham på kant med direktionen, og han forlod fabrikken. En tid arbejdede han for Grann & Laglye og udførte for dette firma nogle af sine bedste solvarbejder der kom frem ved Parisudstillingen 1925. Det var dåser, bægre og opsatser dekoreret med pålodede figurer der var savet ud i plade og forgyldt eller oxyderet. 1924 knyttedes han til P. Ipsens Enke, som netop i disse år var ved at oparbejde en mere lodig produktion, og for denne virksomhed fik T. den største betydning. Han skabte en lang række populære modeller som egnede sig for reproduktion. De blev udført i ler dels med den nye såkaldte „jade-glasur“, dels uglaserede i poleret ler med stedvis glasur i stærke farver. Foruden en del askebægre og skåle med malet dekoration var der en mængde figurer, overvejende humoristisk opfattede som fx *Skiftedag*, *Konen med Æggene*, *Kone med Fisk* osv. eller de mere groteske som *Havfrue*, *Leda med Svanen*, *Havhest* m.v. – Foruden i Kunstindustrimuseet og Den kgl. Porcelainsfabriks museum er T. repræsenteret i en række museer i udlandet, bl.a. i Stockholm og Helsingfors, i British museum, Kaiser Friedrich museet i Berlin, Metropolitan museet i New York og i Musée national de la céramique i Sévres. □Tegn. af Jais-Nielsen, 1910. Karikatur af Carl Jensen 1910 og 1911. Tegn. af E. Utzon-Frank, 1916 (Fr.borg).

Emil Hannover i Det danske kunstindustrimuseums virksomhed, 1914 8; 1917 57; 1918 41; 1919 66. Ivan Munk Olsen i Skonvirke XII, 1926 159f. Samme i Nyt t. for kunstindustri I, 1928 32–37; II, 1929 158f. Arnold Krog stt. III, 1930 33–36. Sig. Schultz i Kunstnernes efterårsudstill.s katalog 1930 20f.

Merete Bodelsen

Thyra, † ca. 935, se Tyre.

Thyra Amalie Caroline Charlotte Anna, 1853–1933, prinsesse af Danmark, hertuginde af Cumberland. * 29.9.1853 i Kbh. (Slotsk.), † 26.2.1933 i Gmunden, begr. sst. F: senere kong *Christian IX (1818–1906) og *Louise af Hessen-Kassel (1817–98). ~ 21.12.1878 i Kbh. (Slotsk.) med her-

tug Ernst August Wilhelm Adolph Georg Friedrich af Cumberland, hertug til Braunschweig og Lüneburg, * 21.9.1845 i Hannover, † 14. 11.1923 i Gmunden, s. af kong Georg V af Hannover (1819–78) og Maria af Sachsen-Altenburg (1818–1907). – Søster til *Alexandra, *Dagmar (1847–1928), *Frederik VIII, *Georg I, og *Valdemar (1858–1939).

T. var Christian IXs yndlingsbarn. Hun var ikke smuk eller usædvanligt begavet, men sod, naturlig, forstandig og varmhjertet. Hun voksede op i et lykkeligt hjem med en familie og venner hun følte sig stærkt knyttet til. Ifølge Bo *Bramsens nedenfor anførte værk havde hun 17 år gammel et kærlighedsforhold til en af de tjenstgørende officerer ved hoffet, blev gravid, rejste med sin mor til Grækenland hvor hendes bror Georg var konge, og fødte i Athen en pige der blev bortadopteret i Danmark. Episoden blev naturligvis så vidt muligt holdt hemmelig og forhindrede ikke at T.s mor og to ældre gifte søstre, storfyrstinde Dagmar og – navnlig – prinsesse Alexandra af Wales, ihærdigt arbejdede for at skaffe hende en passende ægtefælle. Adskillige kom på tale. Den hun til sidst og da af egen stærk tilbøjelighed valgte, Ernst August, traf hende allerede 1872, forelskede sig og holdt siden fast ved ønsket om at ægte hende. Set fra et nøgternt dansk synspunkt og i betragtning af Danmarks omtålelige forhold til Tyskland var han ikke en ønskværdig bejler. Hannover deltog på Østrigs side i krigen med Preussen 1866. Det førte til at landet blev indlemmet i Preussen og at kong Georg og hans eneste søn Ernst August blev landflygtige i Østrig og fjender af Preussen med mange tilhængere i Hannover (Welferpartiet). Efter kong Georgs død juni 1878 tog sønnen de to ovenfor anførte titler. Den engelske var arvelig i Hannovers kongefamilie siden Ernst Augusts bedstefar, hertugen af Cumberland, søn af Georg III af England, blev konge af Hannover 1837, og den fremhævede Ernst Augusts slægtskab med den engelske kongefamilie. Med den tyske titel markerede han sin arveret til Braunschweig. Dernæst fastholdt han – og opgav aldrig formelt – sin arveret til Hannovers trone, han nægtede at anerkende det tyske kejserrige og fornærmede kejser Wilhelm ved kun at titulere ham konge af Preussen. Bismarck var forbitret og behandlede ham som fjende af riget. Hertugen ønskede efter sin fars død at få frigivet hans formue i Hannover der blev beregnet til 16 mio. Thaler (42 mio. kr.) omtrent det samme som den danske stats udgifter i hele året 1878. På grund af den landflygtige kong Georgs fjendtlige handlinger havde Preussen beslåglagt formuen. Bismarck forhindrede at den („Welferfondet“) blev frigivet.

Og skønt Ernst August var nærmeste arving til Braunschweig blev han forbigået da den regerende hertug 1884 døde. Trods alt led Ernst August ikke nød i 1878. Hans far havde anbragt en betydelig formue i England og sønnen kunne i Gmunden i Østrig holde et lille hof med kongetro hannoveranske hofembedsmænd; blandt dem var Ernst Augusts fortlrolige rådgiver, hofråd dr. Maxen, der blev anset for særlig preussiskfjendtlig.

De udenrigspolitiske betænkeligheder som bl.a. blev fremhævet af Alexandras mand, prinsen af Wales, var måske medvirkende til at hertugen blev afvist da han 1874 meldte sig som frier i Kbh. På det tidspunkt syntes T. dog ikke at have været stærkt interesseret i ham. „Han har jo ingen næse“ skrev hun om hans noget uheldige ydre. Men hans trofasthed, „milde karakter“ og hele væsen gjorde efterhånden indtryk på hende. Da prinsesse Alexandra og dronning Louise 22.9.1878 arrangerede et møde mellem de to i Frankrig blev de straks enige og „var begge inderlig lykkelige“, som T. skrev til sin søster i Rusland. Hun syntes også at Ernst August havde forskønnet sig. Kong Christian betragtede forlovelsen som et rent familieanliggende og rådførte sig ikke med ministrene da han 11.10.1878 skrev til den tyske kronprinsregent for at sikre sig at forbindelsen ikke blev „mistydet“. Svaret indeholdt en ildevarslende bemærkning om at Ernst Augusts fornærmelige brev til kejseren hindrede en tilnærmelse til ham men var i øvrigt venligt. Ministrene gjorde ingen indvendinger og kongen proklamerede officielt forlovelsen på Fredensborg 19.11. Både her og under brylluppet var de tyske diplomater bortrejst efter ordre fra Berlin. Det forhindrede ikke at kongen efter Ernst Augusts ønske indbød tolv „tro hannoveranere“ (blandt dem hofråd Maxen) til brylluppet og dekorerede flere af dem med høje ordner – begge dele uden i forvejen at have meddelt det til sine ministre. Da var Bismarck i sin forbitrelse allerede gået videre end til at holde de tyske diplomater borte fra Kbh. 13.11. indledte han en aktion der skulle ramme den danske kongefamilie og Danmark. Han ville offentliggøre den strengt hemmeligholdte tysk-østrigske overenskomst fra april 1878 der ophævede Pragfredens artikel 5, nordslesvigernes håb. Den østrigske udenrigsminister var villig, men ønskede at fremdatere overenskomsten til 11.10.1878, og Bismarck foreslog da en dato efter brylluppet. Det skyldtes vistnok kejser Franz Josefs hensyntagen til hertugen og den danske kongefamilie at datoen 11.10. blev fastholdt. Med denne dato blev den nylavede overenskomst underskrevet 16.1.1879 og offentliggjort 4.2.1879. Det

gjorde et stærkt indtryk i Danmark, også i kongefamilien, der frygtede at ophævelsen hang sammen med T.s bryllup. Oppositionen i rigsdagen gjorde opmærksom på at forlovelsen var kendt før 11.10. og at overenskomstens sammenhæng med den cumberlandske forbindelse var en nærliggende mulighed. Det voldte T. og hendes mand varig sorg, siger Aage *Friis som kendte dem begge. Da Friis 1921 dokumenterede at artikel 5 blev ophævet længe før forlovelsen „faldt en tung sten fra deres hjerter“.

T.s ægteskab var efter alt at dømmes lykkeligt. Hun gav Ernst August det fredelige, hyggelige hjem de begge havde ønsket sig. Han forsvarede sin og sit dynastis ret som han opfattede den, men var ikke stridbar. Han syslede med historie, kunsthistorie og skonlitteratur og skabte i Gmunden et stort bibliotek og et museum hvor hans samlinger af welfiske antikviteter blev opbevaret. „I sit ydre og sin optræden kom han i årenes løb til mere at ligne en distræt lærd end en fyrste“, skrev Aage Friis. Da Friis i sommeren 1923 havde samtaler med ham „lagde han, stærkt præget af sygdom, både intelligens, politisk forståelse og sikker viden for dagen“. Han arvede 1884 hertugen af Braunschweigs privatformue og efter Bismarcks fald udsonede han sig delvis med Wilhelm II, så Welferfonden blev frigivet og renterne overladt Ernst August. Han kunne derfor tillade sig at understøtte videnskabsmænd og være meget velgørende. T. fik i sit ægteskab tre døtre og tre sønner. En datter blev gift med prins Max af Baden, tysk rigskansler 1918, en anden med den danske dronning Alexandrines bror, storhertugen af Mecklenburg-Schwerin. To af sønnerne døde som unge. Den tredje blev 1913 gift med en datter af Wilhelm II og derefter som Ernst August ønskede det hertug af Braunschweig. Det førte til en fuldkommen forsoning mellem T.s mand og kejser Wilhelm. 1914 erklærede Ernst August offentligt at han som tysker ønskede det tyske rige sejr over dets fjender. □ Mal. af E. Jerichau Baumann, 1856 og af Aug. Schiott, 1867 (Rosenborg). Tegnet med sokske af Schiott, 1863 (Fr.borg). Litografi af J. Thorsoe. Træsnit 1863 og 1864. Flere litografier ca. 1864, bl.a. af E. Fortling. Træsnit af H. P. Hansen, 1867. Afbildet på et par litografier i anledning af solvbrylluppet 1867. Buste af Mogens Mule udst. 1868. Afbildet på mal. af J. Exner, 1869 og på litografi efter dette. Stik af A. Weger ca. 1869. Træsnit af W. Obermann, 1869, efter tegn. af O. Bache, efter dette nogle gengivelser 1870–71. Mal. af Schiott udst. 1870. Litografi 1870, efter dette nogle gengivelser 1870–72. Træsnit 1872. Stik af Weger, 1872, efter dette en række træsnit m.m. 1878.

Afbildet på træsnit af Valdemars konfirmation 1874. Mal. af Hans Canon, 1877 (Rosenborg). Mal. af A. Bazatow s.å. (Sanderumgård). To træsnit 1878 efter forskellige foto, efter begge flere gengivelser 1878 og 1879. Træsnit 1879 efter foto. Afbildet på L. Tuxens mal. af kongefamilien 1883–86 (Chr.borg), hertil skitser (bl.a. 1883 Fr.borg); efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1888. Træsnit s.å. Afbildet på litografi i anledning af guldbrylluppet 1892. Afbildet på Tuxens mal., 1893, af kongefamiliens besøg i Ny Carlsberg (Carlsberg mus.) og på P. Fischers mal. af dronning Louises bisættelse, 1898 (Fr.borg). Min. af J. Zehngraß, 1899 (Rosenborg). Medalje af F. X. Pawlik, 1903. Mal. af F. A. v. Kaulbach, 1904. Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX, 1905 (Varde mus. 1905; slottet i Oslo 1906; Fr.borg 1907). Mal. af O. Bache. Afbildet på flere tegn. af K. Gamborg (Fr.borg, bl.a. 1878) og på andre fremstillinger af kongefamilien o.l. Foto.

Ursprung und Gesch. des Artikels V des Prager Friedens, udg. Fritz Hähnsen II, Breslau 1929 = Veröf. fentl. der schlesw.-holst. Univ. gesellsch. XXI.2. Det nordslwesviske spørgsmål 1864–79, udg. Aage Friis IV–V, 1938–46. Europa, Danm. og Nordslsv. 1864–79, udg. samme og Povl Bagge III–IV, 1948–59. – Aage Friis i Tilskueren XXXVIII, 1921 I 106–18. Samme i Politiken 6.9.1938. Samme: Den danske regering og Nordslsv.s genforen. med Danm. IV, 1959. Bo Bramsen: Huset Glücksborg II, 1975.

Povl Bagge

Thyregod, Christen Andersen, 1822–98, forfatter. * 12.11.1822 i Thyregod ved Vejle, † 31.7.1898 i Kbh. begr. sst. (Vestre). F: husmand, snedker Anders Nielsen (Katborg) (1774–1836) og Ane Pedersdatter (ca. 1780–tidligst 1854). Ved døben Andersen, Christen; antog som ung navnet T. ~4.6.1852 i Sunds med Ane Marie Sørensen, * 7.1.1834 i Sunds, † 17.8.1907 på Frbg., d. af gårdejer Søren Christensen (Tvermose) (1800–62) og Bodil Jensdatter (1808–tidligst 62). – Far til Oskar *T.

T. voksede op i et hjem hvor fattigdom og sygdom havde til huse; faderen som havde været soldat størstedelen af tiden fra 1799–1814 vendte tilbage med et odelagt helbred og var i sine sidste leveår oven i købet blind; derfor fik T. som var den yngste af syv søskende allerede i otteårsalderen plads på en afsides gård; mens han lå ude på heden med fårene, drømte han om de stolte minder der knyttede sig til Gorms og Tyres egn, og læste Saxo og Snorre i Grundtvigs fordanskning; tidligt begyndte han også selv at digte og skrev vers og viser, endnu længe før han havde læst noget egentligt digterværk. 1845 fik han sit første digt offentliggjort i Vejle Amts

Avis, det aftryktes af forskellige provinsblade og gik derefter over i Berlingske Tidende hvis redaktør M. L. *Nathanson tog sig af den unge bondekarl der i mellemtiden var kommet til Kbh. som soldat; samtidig anbefalede H. N. *Clausen ham til Jonas *Collin, og til sidst modtoges han i audiens af Christian VIII der lovede at bestå hans uddannelse på Jelling seminarium. Under opholdet her udbrød treårskrigen og i spidsen for ti andre seminarister, deriblandt Christen *Kold, meldte T. sig som frivillig, men på grund af sin svagelige konstitution måtte han hurtigt opgive soldaterlivet og vende tilbage til seminariet; efter 1849 at have taget sin lærereksamen valgte han et dårligt aflagt embede på heden et par mil fra Herning, til trods for at der havde været tilbudt ham flere langt mere fordelagtige stillinger; han ønskede nemlig at komme i den nærmest mulige berøring med heden og dens befolkning. Efter 2½ års forløb tvang det dårlige helbred ham til at opgive dette embede som var usædvanlig anstrengende, fordi der var halvanden mil mellem de to skoler hvor der skulle undervises, og 1852 forflyttedes han til Ans mellem Viborg og Silkeborg hvor han virkede, indtil han 1881 søgte sin afsked og tog fast ophold i Kbh. Med iver og nidkærhed gik T. op i lærergeneringen og arbejdet for sine kaldsfæller; han var bl.a. medstifter af Danmarks lærerforening 1874 og ophavsmand til de to småskrifter *Bidrag til Belysning af Landsbylærernes Vilkaar*, 1875 og *Om Almueskolens Fremtid*, 1877 der udgaves anonymt af den nævnte forenings bestyrelse. I denne sammenhæng kan også nævnes *En Vise om Danmarks Konger*, 1863, en versificeret fremstilling af danske kongers liv fra Gorm den gamle til Frederik VII der er tænkt som et mnemoteknisk hjælpemiddel til fastholdelse af kongerækken.

T. var omkring 40 år da han debuterede som skønlitterær forfatter. I årenes løb skrev han godt og vel tre hundrede fortællinger, hvoraf mange fremkom i blade og tidsskrifter, bl.a. Jyllandsposten, Aftenlæsning, Nordisk Skoletidende, Dansk Landbotidende, og N. C. Roms Husvennen, inden de gik over i bogform. Begyndelsen blev gjort med *Historier og Sagn*, 1864 og derefter fulgte i hurtigt tempo otte bind landsbyhistorier *Blandt Bønder*, 1870–71, to bind fortællinger *Fra Herregaard og Landsby*, 1874–75, en række *Skildringer af det virkelige Liv*, 1875, to bind fortællinger *Fra afsides Egne*, 1877 og et bind *Illustrerede Fortællinger*, 1879. Mens størsteparten af disse fortællinger er nutidsskildringer, henter forfatteren stoffet til mange af sine senere bøger fra fortiden. *Vildtvoxende Skikkelser*, 1882, *Mosgroede Minder* I–II, 1883–84,

Thyregod, C. A.

Gamle Dage, 1891, *Medens Tiderne skifte*, 1892 og *To fortællinger*, 1893 er hovedsagelig skildringer fra Jyllands fortid der skiftevis er baseret på mundtlige overleveringer og ting- og dagbøger.

Så at sige alle T.s fortællinger skildrer den jyske bondebefolknings slidsomme tilværelse på baggrund af den storladne natur; det bestandig tilbagevendende motiv, der ofte kan virke lovlig stereotyp, er konflikten mellem penge og kærlighed: den rige gårdmandsson der ikke må få den fattige husmandsdatter. Læser man fortællingerne i den rækkefølge, hvori de oprindelig fremkom, ser man at de giver et stadig rigere nuanceret billede af virkeligheden. T. hvem det i sin tid stodte at M. A. *Goldschmidt gjorde den kvindelige hovedperson i *Den Vægelsindede* paa Graahede for interessant, har med held opfyldt det løfte som han ved læsningen af denne fortælling gav sig selv: aldrig at gøre sine personer mere interessante end de i virkeligheden er. Derfor er han også så ægte og tilforladelig i sådanne skildringer af det virkelige liv som *Rasmus og Ingeborg* og *Maren Avlskarl* der bygger på faktiske kendsgerninger. Ikke des mindre når T. højt i et par fortællinger hvor han fabulerer frit, nemlig i den lille dialekthistorie *Inger*, hvis trohjerte tonefald kan minde om E Bindstouw, og i *Pottepigens fra Ølgod* med de ikke mindre tydelige mindelser om Hosekræmmeren. I det hele taget er Steen Steensen *Blicher vel forudsætningen for hele forfatterskabet. T. er næsten lige så fortrolig med bondebefolkningens tænke- og følelser som den jyske almues klassiske skildrer; til gengæld kan han langt fra måle sig med Blicher i kunstnerisk henseende, men har en moraliserende tendens der ofte sprænger fortællingens rammer. Han har selv angivet målet for sin digteriske stræben i nogle selvbiografiske optegnelser fra 1877, hvori han understreger at det har været ham om at gøre at bidrage til at udlette kloften mellem samfundsklasserne og danne en bro mellem almuen tankegang og den skønne litteratur; den digtning han har foresat sig at skabe, skal virke forædlende i kristelig dansk og sund retning og stille både det gode og det slette i ret lys. Jeppe *Aakjær har med rette tildelt T. en plads midt imellem Blicher og „den rodmossede Flok af føre Skrivekarle“ – o: hjemstavnsdigterne – „som nu tumler sig hjemmevant paa Bondens Toft“. I den litteraturhistoriske sammenhæng er han banebryderen for den såkaldte skolelærerlitteratur der tæller navne som Mads *Hansen, Anton *Nielsen og Knud Skytte. T. lærte den jyske almue at læse, og gennem sine bedste fortællinger åbnede han udsigten til distrikter i digtningens verden som tidligere havde været lukket land for de brede lag. – R. 1892.

□ Litografi 1868. To træsnit 1873. Træsnit 1874, flere i samme type, bl.a. to af H. P. Hansen 1877 og 1886. Træsnit af P. L. Bevers 1882 samt 1883. Buste af Nic. Schmidt 1900 og 1909. Relief af C. Grossmann, 1901, på mindsten (ved Thyregod k.). Foto.

Udg. Ud. v. fortællinger 1–II, udg. Oskar Thyregod, 1898. Fortællinger i udv. ved S. Tvermose Thyregod, 1906. Bedste fortællinger I–IV, ved samme, 1913–14. Fortællinger i udv. ved Eske K. Mathiesen, 1972.

Lit. III. folkebl. 20.7.1873. Husvennen XXXVI, 1877 281–85. Danm.s lærerforen.s medlemsbl. 15.11.1892. Axel Garde i T.s Fortæll. i udv., 1906 I–XVI. Zakarias Nielsen: Minder II, 1911. Oskar Thyregod i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 362–76. Evald Tang Kristensen i Vejle amts årbøger, 1918 1–8; 1919 24–49; 1920 27–44. Marius Kristensen i Ejnar Skovrup: Hovedtræk af nord. digtn. i nytiden I, 1920 296f. Jeppe Aakjær: Muld og mænd, 1932 107–09. Eske K. Mathiesen i T.s Fortæll. i udv., 1972.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Peder Hesselaa *

Thyregod, Otto Oskar, 1875–1944, forfatter, bibliotekar. * 3.5.1875 i Ans, Viborg amt, † 27.8.1944 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: forfatter C. A. *T. (1822–98) og Ane M. Sørensen (1834–1907). ~ 1° med Louise (Lulu) Augusta Nebelong, * 3.8.1881 i Kbh. (Helligg.), † 24.9.1927 i Birkerød (~ 2° 1915 med fuldmægtig i Kbh.s magistrat, billedhugger Jens Ernst Ottosen, 1880–1943, ~ 1° med Rosa Cecilie Die-drichsen, 1881–1950, ~ 3° 1928 med Mary Kirstine Frederiksen, * 1894, ~ 1° med direktør Carl Edvard Gazette, 1881–1923), d. af hofmedicus, senere tit. professor Carl Henrik Horn N. (1844–1904, ~ 1° 1873 med Petra Caroline Judithe Haslund, 1846–99) og Harriet Kiellerup (1858–1935). Ægteskabet opløst. ~ 2° 14.10.1920 i Kbh. med Rosa (Rose) Andrea Harrel, * 7.1.1888 i Nykøbing S., (~ 1° med musikkritiker Hugo *Seligmann, 1877–1947), d. af restauratør Rasmus H. (navneforandring fra Hansen 1901) (1851–1922) og Karen Hansen (1849–1941). Navneforandring fra Hansen 30.8.1901. T. blev student 1894 fra Lyceum og tog magisterkonferens i litteraturhistorie 1900; de følgende år var han lærer ved forskellige skoler, til han 1911(–1938) efterfulgte P. O. *Ryberg Hansen som bibliotekar ved Industriforeningens bibliotek. 1913 vakte han opmærksomhed med romanen *Præstens Søn* som skildrede en drikfældig præst og hans omgivelser skæbne. Den videreførtes 1918 af *De unge Aar* og 1919 af *Mod Skumring*. Denne trilogi vidner om energisk og alvorlig indtrængen i den psykologiske side af emnet og om betydelig fantasi, men sprogbe-handlingen er tung og ubehjælpesom, hvilket også gælder de senere skønlitterære bøger fra hans

hånd, *Bruden*, 1920, *Den stille Gæst*, s.å., *Smilet*, 1921 og *Det grønne Land*, 1926. I samleværket *Lærerne og Samfundet* gav T. 1913 en nyttig oversigt over lærerstandens indsats i den danske skønlitteratur, og 1923 udsendte han efter grundige studier den værdifulde biografi *Christian Bredahl. Harmens og Retsindets Digter*. Under titlerne *Meninger om Teater og Meninger om Litteratur* udgav han 1929 et udvalg af Sven *Langes teater- og litteraturanmeldelser.

T.s navn vil imidlertid i særlig grad blive knyttet til hans indsats som mangeårig leder af Industriforeningens store, halvt-offentlige, bibliotek, som i hans tid udvikledes til et avanceret specialbibliotek for industriens økonomi og teknologi. I overensstemmelse med de ideer der især i 1920'erne gjorde sig gældende i international biblioteks- og informationspolitik, og som først senere blev almindeligt accepteret i dansk forskningsbiblioteksvæsen, gennemførte T. en række reformer der gjorde biblioteket til et efter tidens forhold meget effektivt dokumentationscenter. Bibliotekets materiale udvidedes til ikke alene at omfatte bøger og tidsskrifter, men også forskningsrapporter, firmakataloger o.m.a. Desuden indførtes bl.a. ny klassifikation, og udarbejdelse af en tidskriftindex for industrien, ligesom biblioteket som det første i Skandinavien anvendte fotokopiering i publikumsbetjeningen. Takket være T.s indsats blev biblioteket en meget betydningsfuld faktor for det hovedbibliotek for de tekniske fag, man etablerede 1942, Danmarks tekniske bibliotek (ved en sammensmeltning af industribiblioteket og det noget mindre bibliotek ved Den polytekniske læreanstalt).

T. opnåede at gøre industribiblioteket til et dansk brohoved for den internationale dokumentationsbevægelse, og han blev et aktivt medlem af bestyrelsen for det globale Institut international de documentation (forløberen for den nuværende Fédération internationale de documentation) og var vært for organisationens kongres i Kbh. 1935. T. behandlede informations- og dokumentationsproblemer i flere artikler bl.a. i *Tilskueren* 1924 og 1933, og han fik desuden tid til at udarbejde et stort og særpræget bibliotekshistorisk og -teoretisk værk *Die Kulturfunktion der Bibliothek*, der udkom i Haag 1936. Til trods for en vis ensidighed og et præg af sarkasme overfor folk med en mere konservativ indstilling, er bogen, der anskuer bibliotekerne ud fra en sociologisk synsvinkel, et værdifuldt arbejde der dog ikke opnåede den anerkendelse de kunne fortjene.

Broderen Søren Tvermose T., * 6.2.1863, † 14.7.1931, tog lærereksamen 1882 og var lærer ved Otto Fichs privatskole, senere ved kbh.ske

kommuneskoler til 1913. Han skrev en lang række børnebøger især med historiske emner, fx *Oldemors Fortælling om Nordens Guder*, 1890 og *Sagn og Historier om danske Mænd og Kvinder* I–III, 1920–22. S.m. Sophie Breum udgav han børnebladet „Vor Ven“. Større betydning har dog hans videnskabelige indsats som samler og udgiver af tekster og melodier til danske sanglege. 1907 udgav han s.m. broderen *Børnenes Leg. Gamle danske Sanglege* og 1931 *Danmarks Sanglege*. Til Nordisk Kultur XXIV 1933 udarbejdede han en oversigt over de nordiske sangleges indhold. Hans folkløriske samlinger opbevares i Dansk folkemindesamling. – R. 1936. □Foto.

Interview i Politiken 3.5.1935. – Poul Levin i *Tilskueren* XXX, 1913 517–19. Chr. Engelstoft sst. XXV 11, 1920 1 393f. P. Læssøe Müller i *Ugens tilskuer* IX, 1919 262f. Peder Hesselaa: Vor tids digtere, 1926 133–58. Niels Jeppesen i *Fyns venstrebl.* 2.5.1935 og Viborg stiftstid. 29.8.1944. Arne J. Møller i *Tidskr. f. industri*, 1942 191–94. G. Abb i *Zentralblatt für Bibliothekswesen* LIV, Lpz. 1937 388–91.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Thyregod, S. Tvermose, se **Thyregod, Oskar**.

Thyregaard, Ole Anton Christoffer, 1889–1964, efterskoleforstander. * 21.11.1889 i Kværkeby ved Ringsted, † 20.3.1964 i Jebjerg, begr. sst. Navneændring 1918. F: parcellist Christen Olsen (1854–98) og Karen Sophie Pedersen (1862–1935). ~ 15.4.1918 med lærer Jepbine Sørine Pedersen, * 11.7.1883 i Vilslev ved Ribe, † 5. 11.1973 i Viborg, (~ 1° med højskolelærer Niels Thyregaard, 1878–1911), d. af parcellist Niels P. (1850–1941) og Johanne Marie Sørensen (1852–1935).

T. blev forberedt til seminariet på Kærehave landhusholdningsskole hvor han kort efter konfirmationen ansattes som praktisk medhjælper. Han fandt både sin skoletid og årene på Skårup statsseminarium kedsommelige, og først efter lærereksamen 1910 mødte han et inspirerende miljø, først som lærervikar i Vejby i Salling, hvor han som leder af den frivillige karle- og pige-gymnastik blev engageret i det lokale ungdomsarbejde og dernæst 1911–13 som lærer ved sognepræst Chr. Hasselbalchs efterskole i Brøndum. Da Hasselbalch, den senere seminarieforstander i Jelling, opfordrede ham til at overtage skolen, lovede T. pga. sin ungdom og ugifte stand og tog i stedet imod et tilbud om at blive lærer på Kærehave. Her fik han med voksne elever at gøre og begyndte bl.a. at udnytte bibliotekets muligheder, men indså snart at også voksne elever havde svært ved at arbejde på egen hånd. Derfor begyndte T. at udbytte studiekredsformen som han

Thyregaard, Anton

bl.a. kendte fra studierejser i Sverige. Efter et ophold på Borups højskole i vinteren 1917–18 blev han medstifter af Dansk studiekredsforening, og som foreningens effektive sekretær 1918–22 agiterede han ivrigt for denne pædagogiske nyskabelse. Han blev medarbejder ved udgivelsen af Studiehaandbogen og redigerede sammen med Th. *Døssing 1. årg. 1918 af tidskriftet Bogens Verden.

Sammen med hustruen der ligeledes var optaget af tidens livlige debat om de 14–18-åriges undervisning begyndte han at drømme om en skole hvor de kunne praktisere idealet – en frivillig praktisk skoleform for unge. T. havde fortsat forbindelse med kredse på Salling, og 1921 viste der sig mulighed for at overtage de tomme bygninger efter Salling højskole.

Hverken T. eller hans kone kendte de grundtvigske efterskoler, og den nye skole der blev betegnet som en *ungdomsskole* kom til at virke inspirerende på de ældre efterskoler. På Salling ungdomsskole vovede man at undervise piger og drenge sammen på en kostskole og at give de praktiske fag mange timer om formiddagen, mens de almindelige fag fik mindre vægt. Nye fag blev introduceret, fx barnepleje, folkedans og vævning, og der blev skabt et levende skolemiljø med mange fællesaktiviteter uden for den egentlige undervisningstid. Skolen havde to ledere: T. sprudlede af ideer – og hans kone fik dem ført ud i livet. Begge engagerede sig i det lokale foreningsliv, og T. havde desuden kræfter til at påtage sig tillidshverv inden for De danske ungdomsforeninger 1931–37, Dansk aften- og ungdomsskoleforening 1927–35 og Danske folkedansere hvor han var landsformand 1937–55. 1934 indvalgte T. i styrelsen for Foreningen af private efterskoler hvor han blev formand 1938 og 1947 efterfulgte P. J. *Skriver som ministeriets tilsynsførende med efterskolerne. Den idérigdom der prægede T. som skolemand, prægede ham også som organisationsmand og som embedsmand – altid optaget af at få prøvet noget nyt og ofte i en formidlende rolle. Han blev medlem af det ministerielt nedsatte udvalg der forberedte 1930-loven om aftenskoler og af ministeriets ungdomsudvalg der udarbejdede 1942-lovene. Ved sin død var T. engageret i debatten om indførelsen af statskontrollerede prøver i efterskolen. T. redigerede *De frie ungdoms- og efterskoler i Danmark I–II*, 1951 og *Danske Folkedanseres Jubilæumsskrift*, 1954. – R. 1957. □Foto.

Årsskr. fra Salling ungdomsskole, 1957–61 (erindr.). – Skoleplan for Kærehave landhusholdningsskole, 1909 17–19; 1913 17f. Årsskr. fra Salling ungdomsskole, 1946

8–17 26–36 60–75; 1964 11–24. Thorstein Balle: *Efterskolen*, 1981 især 122f. – Papirer i Rigsark.

Søren Ehlers

Thyssen, A. Pontoppidan, se **Pontoppidan Thyssen, A.**

Thøger (egentlig Theodgar), + 24.6.1065 (?), helgen. Begr. i Vestervig.

Vor viden om Hellig T. skyldes en typisk helgenlegende der kun er bevaret i afskrifter fra 1600-tallet samt brudstykkevis i breviarer fra Odense, Slesvig, Århus, Lund og Roskilde. Der har yderligere eksisteret et skrift om T.s mirakler hvoraf fragmenter er bevaret på to pergamentstumper i Rigsarkivet, og som sammen med det ovennævnte vita har ligget til grund for en række rimofficier der blev sunget på T.s translationsdag 30.10. De biografiske efterretninger som disse dokumenter indeholder må tages med stort forbehold. T. stammede fra Thüringen og skal efter studier i England have virket i Norge som missionær og som kapellan hos kong Olav. Siden drog han til Thy for at prædike for hedningerne – en oplysning der ikke stemmer med vor viden om kristendommens tidlige sejr i Danmark. Af ris og kviste byggede han en kirke i Vestervig hvor han virkede til sin død der rimeligvis indtraf ca. 1065. Ved hans grav skal der være sket mirakler. Egnens befolkning og lokale præster dyrkede ham som helgen, men denne helgendyrkelse skal have mødt modstand hos den højere gejstlighed. To biskopper blev ifølge legenden ved mirakler tvunget til at anerkende T. som helgen, og 1067 eller 1117 overførtes han til klosterkirken i Vestervig der indviedes i hans navn. Siden rejstes en sognekirke på det sted hvor han oprindeligt var begravet. Den blev ligesom flere jyske landsbykirker indviet til T., ofte med tilhørende helligkilde. Dyrkelsen af Hellig T. vandt en ikke ringe udbredelse i Jylland, dog stærkest i Thy. Som de bevarede breviarer viser, blev han dog anerkendt i hele den danske kirke; derimod opnåede han aldrig den officielle kanonisation skønt det siges i legenden. I øvrigt var kanonisation nødvendig i denne tidlige periode.

Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 3–26 (da. overs. i Danske helgeners levned, ved H. Olrik, 1893–94 331–38). Ellen Jørgensen: *Helgendyrkelse i Danm.*, 1909 53f. Aug. F. Schmidt: *Dann.s helligkilder*, 1926 = *Dann.s folkeminder XXXIII*. Henr. Laursen i *Hist. årbog for Thisted amt VI*, 1934 437–52. Tue Gad: *Legenden i da. middelalder*, 1961. Samme: *Helgener. Legender fortalt i Norden*, 1971 251f. T. Damsgaard Olsen i *Bibliotheca sanctorum XII*, Rom 1969. Thelma Jexlev i *Middelalder, metode og medier*. Festskr. til N. Skyum-Nielsen, 1981 223–60 især 229 250f.

Thelma Jexlev (*Hal Koch*)

Thøgersen, Finn, * 1918, direktør for Dansk landbrugs grovvarereselskab. * 22.7.1918 i Vejle. F: afdelingsleder i hedeselskabet Fr. T. (+1951) og Wille Jensen (+1978). ~ 25.8.1945 med Dorrit Dalsgaard, * 19.7.1918 i Fjerritslev, d. af overlæge Søren Christensen D. (1881–1967) og Agnes Else Hermann (* 1885).

T. blev student 1936, uddannedes ved praktisk landbrug 1936–40, studerede ved Lantbruks-högskolan i Uppsala 1943–44 og blev agronom 1946. S.å. ansattes han i Landbrugsrådet hvor han 1955 udnævntes til direktør. 1956 tiltrådte han stillingen som direktør i Dansk Andels Gødningsforretning. I denne position gjorde T. sig snart bemærket som en af de dygtigste ledere inden for kredsen af de landbrugsejede virksomheder, og han kom snart i forgrunden i de bestræbelser der i disse år blev udfoldet for at modernisere og rationalisere strukturen inden for landbrugets andelsbevægelse. T. var tidligt opmærksom på de muligheder som særlig grovvarerbranchen rummede for et samarbejde, og han var fra begyndelsen af 1960'erne ledende i de forskellige forhandlinger og tiltag der pegede frem mod den sammenslutning mellem Dansk Andels Gødningsforretning, Jydsk Andels Foderstofforretning, og Øernes Andelsselskab til Indkøb af Foderstoffer der virkelig gjordes 1969. T. udnævntes ved oprettelsen af Dansk landbrugs grovvarereselskab til dettes administrerende direktør, men han måtte allerede 1972 pga. en alvorlig sygdom trække sig tilbage og afvikle det store antal hverv i tilknytning til landbrugets virksomheder, han i kraft af sin mangeårige position som en af denne sektors forretningsmæssige topfolk havde fået overdraget. T. har i udpræget grad været i besiddelse af de evner der var nødvendige for at kunne udforme og vinde tilslutning til den strukturrationalisering der blev gennemført i grovvarerhandelen.

Andels-grovvarerhandelen gennem 75 år, red. S. B. Carlsen og Bent Hansen, 1973 47–59. Jacob A. Buksti: Et enigt landbrug?, 1974 80 93. Andelsbl., 1978 340.

Claus Bjørn

Thøgersen, Knud Christian, 1851–1944, højskoleforstander. * 4.4.1851 i Møllerup, Rødding sg. i Salling, + 2.10.1944 i Rom ved Lemvig, begr. Lemvig kgd. F: bolsmand Thøger Knudsen (1819–74) og Maren Christensdatter (1819–51). ~ 29.10.1881 i Åsted, Viborg amt med Karoline Pedersen, * 21.8.1852 i Simested, Viborg amt, + 17.5.1942 i Rom ved Lemvig, d. af gårdmand Peter Larsen og Mette Kirstine Albertsdatter (1821–82).

T.s hjem var et fattigt udflyttersted indtil forældrene 1860 overtog en lille gård i Grinderslev

sogn. Ti år gammel fik han sommerplads, og fra 14-årsalderen tjente han som karl. 1871 kom han på Ranum seminarium, tog lærereksamen 1874 og var en tid huslærer på Næsborggård. Stærkt optaget af friskoletanken blev han i vinteren 1874–75 elev på Askov højskole, virkede en tid som friskolelærer i Lemvig og derefter som højskolelærer i Lundby ved Logstor. Ved nytårstid 1882 oprettede han en folkehøjskole i Dybe ved Lemvig, men måtte opgive efter få års forlob. Så opgav han skolearbejdet og slog sig ned som husmand på 2 ha land ved Bonnet station ved Lemvig. Her blev han en ivrig deltager i egnens politiske og økonomiske liv, og der stod gny om hans ildnende, velskrevne artikler. 1889–97 var han formand for Ringkøbing amts indkøbsforening; husmændene indvalgte ham i sognerådet som han en tid var formand for, og i styrelsen for Vestjysk husmandsforening. I fem år sluttede han sig, vel nærmest drevet af oppositionslyst, til det radikale venstre, sad en tid i hovedbestyrelsen og opstilledes ved folketingsvalget 1909 i Nykøbing M., men forlod snart efter partiet. Ud fra en dyb uvilje mod ethvert samarbejde med socialdemokratiet vendte han sig med stridbar bitterhed mod sine tidligere politiske meningsfæller såvel som mod de jyske husmænds forene og trak sig helt ud af husmandsbevægelsen. Foruden en stor mængde artikler, navnlig i landbo-blade, har T. skrevet flere bøger, bl.a. *Ringkøbing Amts Indsats i dansk landbrugs Udvikling*, 1934, og selvbiografien *Træk af et langt Livs Oplevelser*, 1931. T. var en begavet og engageret personlighed med en stærk indleven i jysk bondementalitet. Hans omfattende offentlige indsats og skribentvirksomhed gennemsyredes af hans stadige trang til kritik af det offentlige liv. Med sine betydelige evner kom han derfor til at stå meget isoleret og uden påviselige resultater af en livslang skribentvirksomhed.

K. T.: Træk af et langt livs oplevelser, 1931.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Thøgersen, Peder, ca. 1532–95, biskop. * ca. 1532 i Viborg, + 3.1.1595 sst., begr. sst. (domk.). F: præst ved Sortebrødrek. sst. og lektor Thøger Jensen (+ 1538) og Anne Pedersdatter (~ 2° med sognepræst ved Sortebrødrek. i Viborg, mag. Morten Mortensen Hvas, + 1577). ~ Margrethe Jensdatter, + 23.12.1603 (~ 2° 1598 med landstingshører, borgmester i Viborg Gund Christensen Grøn, ca. 1537–ca. 1618, ~ 1° med Mette Nielsdatter, + 1597), d. af kannik i Viborg, mag. Hans Hansen (+ 1558) og Maren Knudsdatter.

T. gik i skole i Viborg, studerede siden i Kbh. og i udlandet og blev først kapellan og derpå 1558

Thøgersen, Peder

sognepræst ved domkirken i Viborg. Samtidig fik han et kanonikat sst. 1565 blev han magister i Kbh. og valgtes 1571 med stor tilslutning til biskop i Viborg. Før han blev bispeviet blev han efter kgl. befaling underkastet en prøve af universitetets professorer. Som biskop synes T. at have virket med dygtighed og nidkærhed. Dertil kom at han stod vel anskrevet ved hove og særlig havde en god støtte i skolekammeraten, kansler Niels *Kaas. Vistnok ad denne vej lykkedes det ham 1574 at udvirke, at der blev henlagt ikke mindre end 38 sogns kongetiender til Viborg katedralskole til underhold for 30 disciple. Herved stiftedes der i Viborg en institution der i lighed med Kommunitetet i Kbh. ikke blot gav sig udtryk i dagligt bordfællesskab mellem disciple og lærere, men som også var af stor betydning for disciplinens uddannelse og hele åndelige udvikling. Viborg skole oplevede da også i de følgende år en blomstringsperiode hvortil bl.a. bidrog, at T. stod i nært samarbejde med sin svigersøn, den dygtige rektor Jacob *Holm (1543–1609). T. efterlod sig en talrig og vidtforgrenet efterslægt. Hans hustru var samlingspunktet for den tradition der i Viborg nedfældede sig om reformationstidens tildragelser.

Diplomatarium Vibergense, udg. A. Heise, 1879 336 340. – H. F. Rordam i Kirkehist. saml. 2.r.II, 1860–62 615 658f.; V. 1869–71 350f 359f 632 734 881f. H. F. Rordam sst. VI, 1872–73 77f.; 3.r.IV, 1882–84 506f 518f 538f.; 5.r.I, 1901–03 761f. A. Heise i Saml. til jysk hist. og top. VI, 1876–77 232–37. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928 40f. A. Kocher: Viborg sondre sogns kirkes hist., 1929 22f. Chr. Bokkenheuser i Pers. hist. t. 10.r.VI, 1939 129–32. E. Balle-Petersen sst. 11.r.I, 1940 241–43; sst. 16.r. IV 1976.

*Bjørn Kornerup**

Thøgersen, Peder, 1577–1634, præst. * 6.8.1577 i Randers, † 15.7.1634 sst., begr. sst. (Skt. Mortens k.). F: sognepræst Thøger Lassen (1531–1607) og Gertrud Pedersdatter (1547–85). ~ 16.10.1608 i Randers med Anna Poulsdatter, * 5.4.1584 i Randers, † 1649, d. af byfoged i Randers Poul Nielsen (1551–1618) og Kirsten Madsdatter († 1626).

T. synes at have gået i skole i Viborg og i Hamburg. Senere studerede han i Kbh., derpå i Leiden (1602) og i Franeker (1604). I Holland udgav han et par latinske disputatser og tog formodentlig her magistergraden. Den ene af disputatserne *De natura logices*, 1603 viser hans interesse for et af tidens store stridsspørgsmål: logikkens principielle stilling i videnskabens verden. 1605 blev T. rektor i Randers (hvortil han allerede synes at være kaldet 1603), og 1607 efterfulgte han sin far som sognepræst ved Skt. Mortens kirke sst. samt provst i Støvring hrd. Som rektor viste

T. sig stærkt interesseret i skolekomedier. Fra hans rektortid stammer et omfangsrigt håndskrift (Gl. kgl. saml., fol., 794) med komedietekster der har været anvendt ved opførelser i Randers skole og med hans hånd er der heri indført mange randbemærkninger som er af betydelig værdi for forståelsen af tidens former for iscenesættelse. Det er ikke usandsynligt at T. er forfatter af en heri optaget komedie, den danske bearbejdelse af et moraliserende stykke af oprindelig katolsk stobning, „Comoedia de mundo et paupere“, der trods en vis ensformighed udmærker sig ved flere livfulde og realistiske scener, især fra bondelivet. T. er i øvrigt kendt som forfatter af latinske lejlighedsdigte.

Comodia de mundo et paupere, udg. S. Birket Smith, 1888. – Pers. hist. t. II, 1881 109; 9.r.V, 1932 56. – V. A. Secher: Medd. om slægten Secher (Siker), 2. udg. 1939. H. M. Flemmer: Hist. efterretn. om Randers lærde skole, 1834 = Progr. for Randers lærde skole 1834 8. F. E. Hundrup: Lærerstanden ved Randers lærde skole = Randers skoles progr. 1871 7; 1872 61. Kirkehist. saml. 3.r.II, 1877–80 747 757. H. F. Rordam sst. VI, 1887–89 713–18; 5.r.II, 1903–05 554. Hans Brix: Analyser og problemer I, 1933 139–65. Torben Krogh: Ældre da. teater, 1940. – Papirer i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

Thøgersen, Thøger Ingvard Marius, 1885–1947, agitator. * 24.2.1885 i Viborg, † 9.12.1947 i Kbh. F: sygekasseformand, snedkersvend Rasmus Christian T. (1854–1931) og Ane Elisabeth Arup (1855–1923). ~ 1945 med Raket Hansen, * 1.10.1904 i Odense (~ 1° 1928 med Kai *Moltke, 1902–79; ægteskabet opløst), d. af arkiivar Holger *H. (1864–1938) og Ingeborg Westergaard (1870–1953).

T. voksede op i et bevidst socialdemokratisk arbejderhjem i Viborg, blev udlært som sadelmager i hjembyen og rejste som ung svend til Kbh. Allerede 1902 var han blevet formand for den socialdemokratiske ungdomsforening i Viborg, men straks efter den første verdenskrigs udbrud blev han presset ud af socialdemokratiet pga. sin kritik af partiets støtte til de militære bevillinger. Efter en tid at have arbejdet ved sit fag i Tyskland tilsluttede T. sig efter sin hjemkomst militærnægterbevægelsen og den nærmest syndikalistiske Fagoppositionens sammenslutning. Begge steder blev han meget fremtrædende som agitator og folketaler. Offentlighedens og myndighedernes opmærksomhed samledes hurtigt om ham, og det resulterede i en række domme og fængselsoophold. 1918 stiftede han sammen med bl.a. Marie *Nielsen socialistisk arbejderparti der s.å. uden held opstillede til folketingsvalget i Kbh. Partiet gik senere op i Danmarks venstre-socialistiske parti der under dette navn deltog i

folketingsvalgene 1920, men derefter efter krav fra kommunistisk internationale tog navnet Danmarks kommunistiske parti.

T. var gennem 1920'erne stærkt engageret i fraktionskampene i DKP, og efter at han 1927–29 havde været partiets formand blev han ekskluderet 1931. Derpå blev han sendt til Moskva hvor han fik sit medlemskort tilbage mod løfte om ikke at blande sig i det danske partis forhold. Efter sin hjemkomst 1936 gik han påny ind i partiarbejdet og blev medlem af centralkomiteen og medarbejder ved Arbejderbladet. Hans nære kontakt med Richard *Jensen medførte at han blev arresteret sammen med denne i sagen om bombeattentatet mod de spanske trawlere i Frederikshavn 1938, og da han først blev frifundet i juli 1941 blev han ikke løsladt, men overført til internering som kommunist. De følgende to år tilbragte T. dels i Vestre fængsel, dels i Hørsesholm hvor han som en af de mere besindige, vel pga. sin fængselsrutine, kom i modsætning til de yngre partifæller der også isolerede ham efter partiparole som følge af at han påny var blevet ekskluderet af DKP, nu motiveret med hans venskab med de domte bombemænd. Fra efteråret 1943 til krigens slutning var han i Stuthof, og dette gav hans helbred et varigt knæk, så han døde allerede 1947. Han blev efter krigen genoptaget i DKP, men forholdt sig helt tavs i den offentlige debat. T. var en af de største talerbegavelses inden for den revolutionære venstrefløj. Hans udtryksform var voldsom og malerisk, men med en afvæbnende humor der medførte at voldsomheden ikke trættede. Udadtil gav han aldrig udtryk for kritik mod partiet, kommunistisk internationale eller Sovjetunionen, skønt hans nærmeste ikke var i tvivl om, at han havde stærke forbehold mod den ensretning der prægede navnlig den stalinske epoke. Han fik ingen varig betydning, men hans venners udsagn vidner om en varm personlighed der var omstridt, men også genstand for megen hengivenhed. □Foto.

Carl Heinrich Petersen: Danske revolutionære, 1970 (3. udg. 1–11, 1974) 266–73.

Poul Dam

Thaarup

Den her omtalte slægts stamfar, kasserer og skri-

Christen Larsen Thaarup 1721-98 kasserer og skriver ved Kbh.s havnevæsen

Frederik *T. 1766-1845 statstiker, historiker

Christen *T.
1795-1849
litterat

Mentz Rynning T.
1802-56 sognepræst i
Hvidbjerg og Lyngs

E. L. *T. 1811-88
boghandler

ver ved Kbh.s havnevæsen Christen Larsen T. (1721–98) var født i Torup, V. Han hrd.

Hans H. Worsøe

Thaarup, Christen, 1795–1849, litterat. * 15.8.1795 i Kbh. (Frue), † 6.4.1849 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: professor, senere etatsråd Frederik *T. (1766–1845) og Margrethe K. Barth (1768–98). ~ 22.7.1839 med Ane Marie Caroline Keil, * 8.3.1802 på Dronninggård, † 10.4.1873 i Kbh. (Helligg.), d. af gartner Johan Mathias K. og Marie Larsdatter. – Halvbror til E. L. *T. På grund af faderens forskellige forflytninger blev T. opfostret først i Norge, siden på Bornholm, og blev efter en temmelig uregelmæssig skolegang i Rønne, i det Schouboeske institut og på Herlufsholm student 1813, privat dimitteret. 1816 blev han konstitueret lærer og 1818 adjunkt ved den lærde skole i Slagelse, men tog sin afsked n.å. for at studere videre til filologisk eksamen. Denne fik han dog ikke, men levede i Kbh. som litterat og manuduktor, hjalp en tid sin far med redaktionen af „Dagen“ og deltog 1820 virksomt i stiftelsen af Studentereforeningen, i hvis første seniorat han indtrådte. 1827 blev han adjunkt i Helsingør hvor han var bekendt som en temmelig streng og hidsig lærer. Ved skolens nedlæggelse 1839 kom han på vartunge og boede siden i små kår (bl.a. på ejendommen Ørnholm i Tikøb sg.) og i Kbh. T. var meget litterært interesseret. I Dansk Minerva III, 1816 offentliggjorde han nogle originale *Elegiske Smaastykker* m.m. som dog ikke betyder stort. Desuden har han været virksom som oversætter af digte af C. G. Körner, G. A. Bürger, George Gordon Byron, af svenske og engelske romer samt som udgiver. Af et hæfteskrift *Dansk Bibliothek*, indeholdende udvalg af ældre digtere udkom kun et første hæfte (1827) med Jørgen *Friis' og Jørgen *Sorterups heltesange. Efter sin afskedigelse udgav han 1840 for Samfundet til den danske literaturs fremme Chr. *Falsters satirer med en afhandling om digterens levned og skrifter, der bragte ham i polemik med I. *Levin. Ved de første udgaver af Poul Martin *Møllers efterladte skrifter assisterede T. på forskellig måde og indlagde sig stor fortjeneste dels ved at korrigere mange af Chr. *Winthers læsemåder i digtene, dels ved af Poul Martin Møllers løse udkast til En dansk Students Eventyr at tilvejebringe en brugbar tekst, dels ved at overvinde Chr. Winthers modstand mod offentliggørelsen af dette fragment. F. L. *Liebenbergs udgave af Johannes Ewald I–VIII, 1850–55 er delvis bygget på T.s forarbejder, og en biografi af P. A.

Thaarup, Christen

*Heiberg offentliggjordes efter hans død i Historisk Tidsskrift (3.r. II, 1860–63) og senere i bogform (1883). Endelig har han udgivet en nyttig *Fortegnelse paa danske Oversættelser af græske og latinske Skrifter*. 1822 (ny udg. 1836).

Breve fra og til Chr. Winther, ved Morten Borup I–IV, 1974. Poul Møller og hans familie, ved samme I–III, 1976. – Nic. Bøgh: Chr. Winther I, 1893 177 190: II, 1900 309–21 415 427; III, 1901 68. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. I–II, 1896–98. Ole Lund i Fra Fr.borg amt, 1929 66f.

R. Paulli*

Thaarup, Edvard Ludvig, 1811–88, boghandler. * 25.2.1811 i Kbh. (Helligg.), † 8.4.1888 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: statistiker, historiker Frederik *T. (1766–1845) og Giese K. Gierring (1780–1852). ~ 1° 9.3.1850 i Kbh. (Frue) med Clara Marie Sophie Emilie v. Thun, * 7.1.1818 i Kbh. (Holmens), † 30.4.1854 sst. (Helligg.), d. af kommandørkaptajn i søetaten Philip Gebhard v. T. (1786–1828, ~ 1° 1790 med Christine Charlotte Elisabeth Judith v. Diemer, 1759–95, ~ 2° 1798 med Anna Catharine Louise Mathiessen, 1776–1805) og Petrea Marie Sophie Ellegaard (1791–1878; ægteskabet opløst, hun ~ 2° 1812 med premierløjtnant, portkontrollør Berthel Friis, 1785–1845). ~ 2° 7.2.1861 i Kbh. (Frue) med Albertine (Alba) Dorteia Wilhelmine Starcke, * 14.7.1814 i Ålborg, † 5.12.1881 i Kbh. (Trin.), d. af købmand Friederich Wilhelm Christian S. (1786–1864) og Wilhelmina Louise Charlotte Wachs (1794–1864). – Halvbror til Christen *T.

T. der var opvokset i et litterært hjem lærte boghandelen hos Chr. Steen og i den Gyldendalske Boghandel; 1833 etablerede han sig som boghandler under firmanavn *E. L. Thaarup*, omend han først tog borgerskab 1837, da han lejede sin gamle chef Chr. Steens stude på Børsen. Allerede 1834 stiftede den efter engelsk forbillede det billige ugeblad *Dansk Penning-Magazin til nyttige Kundskabers Udbredelse* som lagde vægt på et godt billedstof i træsnit og kobberstik og fik stor udbredelse; efterhånden skabte han sig også et ganske ansetligt forlag: Grundtvigs festsalmer og P. O. Boisens visebog, som begge vandt stor udbredelse, udkom således hos ham, ligesom skrifter af P. A. *Fenger og Svend *Grundtvig. Større betydning end hans forlag fik dog den af ham 1848 oprettede kommissionsvirksomhed for udenbys boghandlere; han besørgede disses ordrer fordelt til forlagene i Kbh. og forlagenes bogpakker samlet og afsendt til boghandlerne. Denne virksomhed tog et stort omfang og voksede ved hans akkuratse og streng økonomi stot i mange år og blev på sit område landets næststør-

ste. Han holdt til lettelse for kbh.ske boghandlere lager af bøger udkommet hos provinsens boghandlere, ligesom han i vidt omfang var kommissionær i Danmark for norske forlag. Sine tanker om kommissionærvirksomhedens rette løsning gav han udtryk for i en 1847 udsendt *Plan for et Central-Expeditions Boghandler-Etablissement*.

De litterære interesser som T. bragte med fra sit hjem dyrkede han livet igennem. Allerede som ganske ung havde han skrevet i de af faderen udgivne blade, og han fortsatte længe sin oversætter- og skribentvirksomhed; han samlede litterære bidrag til udgaver af Johannes *Ewald, J. H. *Wessel, P. A. *Heiberg og Malthe Conrad *Bruun; 1850–55 forlagde han Johannes Ewalds *Samlede Skrifter* i otte bind ved F. L. *Liebenberg som siger om ham, „at han har lagt en litterær Begejstring for Dagen ganske usædvanlig i den danske Litteraturs Historie og erhvervet sit Navn gyldig Adkomst til at erindres i den Ewaldske Litteratur“.

Hans litterære samlinger – også hans store, kronologisk ordnede visesamling på ca. 100 000 eksemplarer – blev skænket til universitetsbiblioteket; hans portrætsamling af danske boghandlere, senere overtaget og fortsat af boghandler Theodor Bløes, blev af denne foræret til Boghandler-medhjælper-foreningens bibliotek (nu i Det kgl. bibl.). □ Træsnit 1883 efter foto. Stik af A. og T. Weger, 1888. Foto.

[E. L. T.:] Mærkelig litterær fremfærd el. T. contra Liebenberg og Host, 1855. Berl. tid. 11.7.1860. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870. Nord. boghandlertid. 29.6.1883 og 13.4.1888. Vilh. Larsen i Dansk boghandlertid. 25.5.1925. Chr. Nielsen sst. 3.3.1927. O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforen.s halvhundredårsdag, 1887 97 138 160. Adressebog for den danske, norske og svenske boghandel XI, 1888 111f. F. L. Liebenberg: Nogle optegn. om mit levned, 1894 67–71. Otto B. Wroblewski: Om boghandelen i Danm. i det 19. årh., 1901 51f. A. Dolleris: Danm.s boghandlere I, 1912 341–43. Arthur G. Hasso: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937 117f. – Papirer på Frbg. bibl. (Bakkehushets ark.).

Ove Tryde*

Thaarup, Frederik (Frederich), 1766–1845, statistiker, historiker. * 9.12.1766 i Kbh. (Nic.), † 9.7.1845 i Jægersborg, begr. i Gentofte. F: kasserer og skriver ved Kbh.s havnevæsen Christen Larsen T. (1721–98, ~ 2° 1773 med Karen Griveld, 1736–1820) og Kirsten Wammen (ca. 1728–71). ~ 1° 4.5.1793 i Kbh. (Nic.) med Margrethe Kirstine Barth, * 20.4.1768 i Vinger, Norge, † 14.1.1798 sst., d. af norske holzforster Hans Caspar B. (1723–1801) og Anna Margrethe Eimhausen (ca. 1734–73). ~ 2° 12.9.1798 i Vinger

med Christine Cold Rynning, * 28.1.1776 i Vinger, † 17.5.1806 i Rønne, d. af sognepræst Mentz R. (1721–88) og Engelke Irgens (1740–1809). ~ 3° 1.9.1806 med Giese (Geske) Kirstine Giering, * 18.10.1780 på Sandbygård ved Ringsted, † 26.1.1852 i Jægersborg, d. af forpagter på Sandbygård, senere ejer af Nordruplund og Tårnholm, kammerråd Peder Jensen G. (ca. 1746–1811) og Magdalene Christine Fogh (1755–1821). – Far til Christen *T. og E. L. *T.

T. blev student 1784, privat dimitteret, og efter at have taget juridisk eksamen virkede han 1787–93 i rentekammeret, fra 1793 med titel af fuldmægtig. Allerede på dette tidlige tidspunkt arbejdede han med den unge statistiske videnskab, og han udsendte 1790 *Kort Veiledning til det Danske Monarchies Statistik* og 1791–94 *Materialier til det danske Monarchies Statistik*. Da F. *Sneedorff var død, ansattes T. 1793 som overordentlig professor i statistik ved Kbh.s univ. og det pålagdes ham sammen med de to historiske professorer at eksaminere i sin videnskab ved den latinske juridiske eksamen. Han holdt ligeledes forelæsninger dels om Danmarks statistik, dels om forskellige europæiske staters forhold. Som professor udgav han på ny sin statistik og udsendte endvidere *Archiv for Statistik, Politikk og Huusholdnings-Videnskaber* I–III, 1795–98. Allerede 1797 forlod han universitetet som følge af en strid med sin kollega J. F. W. Schlegel, men han opgav ikke sine statistiske studier som han tværtimod fortsatte gennem hele sit flittige liv. Danmarks statistik var stadig hans vigtigste studieobjekt, men han forsøgte dog ikke udlandet. 1812–19 udsendte han *Udførlig Vejledning til det Danske Monarchies Statistik* I–VI, 1825 fulgte *Statistisk Oversigt over den danske Stat* og 1836 *Den danske Stats Finantsstatistik*. I disse værker findes et betydeligt stof til belysning af tidens forhold, ligesom de udmærker sig ved udførlige litteraturhenvisninger, men deres videnskabelige statistiske værdi er ringe, da talmaterialet er trængt i baggrunden og kun anvendes som oplivende illustrationer. I nær forbindelse med de rent statistiske værker står forskellige mindre skrifter om handels- og fabriksforhold i ældre tid samt en skildring af Asiatiske Kompagni der ved sin detaljerede beskrivelse af de forskellige institutioner giver gode historiske oplysninger.

Fra universitetet drog T. 1797 til Norge som foged i Solør og Odalen, og han opholdt sig her indtil 1804, idet han dog en tid var konstitueret som amtmand over Hedemarkens amt. T. befandt sig godt i Norge, og han kom gennem sin norskfødte hustru i nær kontakt med befolkningen i den egn hvor han havde sit virke. De nye

administrative opgaver interesserede ham, og han gjorde en betydelig indsats for udvikling af det kommunale skole- og fattigvæsen. Efter at have virket nogle år i Norge blev han 1804 amtmand på Bornholm. I det skæbnesvangre år 1807 kastede han sig med stor iver over arbejdet for at sikre øen, der blev delvis afskåret fra det øvrige land, med de nødvendige varer, og han udstedte på eget ansvar et foreløbigt kaperreglement. Tidsomstændigheder gjorde det imidlertid nødvendigt, at der blev udnævnt en militærguvernør over Bornholm og Christiansø, og 1808 søgte T. derfor sin afsked med vartpenge. 1810 modtog han stillingen som kommitteret i generaloldkammeret, og n.å. udnævntes han tillige til medlem af kanal-, havne- og fyrdirektionen, men han forlod disse stillinger ved den store embedsmandsreduktion 1816. Nogle få år virkede han som toldkasserer i Helsingør, men økonomiske vanskeligheder tvang han 1819 bort fra denne stilling og hermed ophørte hans virksomhed som embedsmand.

Efter 1819 slog T. sig ned i Kbh. og virkede indtil sin død som redaktør og forfatter. På grund af hans dårlige økonomiske forhold kom der noget rastløse over hele hans færden, og der blev ikke tid eller ro til større og mere dybtgående studier. Han måtte stykke sig selv og sin ikke helt ubetydelige viden ud i talrige artikler der fremkom dels i egne, dels i andres tidsskrifter. Selv udgav han tidsskriftet *Penia* 1813–21, *Nyeste Skildrier af Kjøbenhavn* 1825–31, og 1822 overtog han redaktionen af Dagen som han bevarede indtil udgangen af 1835. Som redaktør af et „politisk“ blad var han underkastet særlig censur, og det lykkedes ham i de mange år at manøvrere bladet uden om de talrige politiske skær der var særlig farlige i Frederik VI's tid. Kun en enkelt gang synes han i sin redaktørgerning at have pådraget sig myndighedernes misbilligelse, nemlig ved en skarp kritik af landets finansstyre. Forseelsen indbragte ham en bøde på 100 rdl. I Dagen beskæftigede T. sig navnlig med indenrigspolitisk stof og med forholdene i Norge og Sverige, mens det overlodes til en medhjælper at behandle det egentlige udenrigspolitiske. Af T.s brogede forfatterskab må endelig fremdrages hans *Bornholms Amt samt Christiansø* der udsendtes 1839 af landhusholdningsselskabet. T. tog livlig del i forskellige litterære selskabers arbejde. Han var således medstifter af Det genealogisk-biografiske selskab fra 1838 og af Samfundet til den danske literaturs fremme, i hvilket han virkede som sekretær 1827–35. – Etatsråd 1812. □ Tegn. af C. A. Benzon, 1834, efter denne litografi af A. M. Petersen.

Thaarup, Frederik

F. T.: Efterretn. om det politiske blad „Dagen“, 1834. Samme: Bornholms amt, 1839 111f 153–56 226 229f 293. – N. C. Øst: Materialier til et da. biogr.-lit. lex., 1835 945–53. Jens Kragh Host: Erindr., 1835 158f. Axel Holck: Dansk statistiks hist. 1800–50, 1901 22–28. Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm., 1944 (reproudg. 1978). Samme: C. N. David, 1950 25f 33 74. Sejer Kühle i Pers. hist. t. 12.r.v, 1950 127–31. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Harald Jørgensen

Thaarup, Thomas, 1749–1821, forfatter. * 21. (efter egen opgivelse 18.) 8. 1749 i Kbh. (Petri), † 12. 7. 1821 på Sophiehøj i Smidstrup ved Hørsholm, begr. i Hørsholm. F: isenkræmmer i Kbh., senere tolder på Læsø Niels T. (1720–69) og Anna Margrete Stubsach. ~ 5. 3. 1792 i Kbh. (Holmens) med Sophie Magdalene Lund, døbt 11. 4. 1750 i Kbh. (Nic.), † 6. 6. 1819 på Sophiehøj, d. af toldkontrollør Hans Henrik L. (ca. 1699–1764) og Johanne Sophia Koch (ca. 1714–89).

Da faderen, formentlig efter en fallit, flyttede til Læsø som tolder blev sønnen sat i Helsingør lærde skole hvorfra han 1768 dimitteredes. N.å. tog han 2. eksamen, men fortsatte ikke studierne. Han synes hverken at have været ærgerrig eller energisk. Hans interesser gik i retning af det litterære. Der kendes dog ingen synlige tegn herpå for et anonymt digt i adresseavisen 1774 (Ved en ung Piges Grav). Men da en kreds af Johs. *Ewalds venner 1775 stiftede Det danske litteraturselskab blev T. straks medlem og omtales som en af dem man ventede sig mest af. De poetiske bidrag han efter selskabets statutter skulle indlevere er ikke kendte. Hans første arbejde med navn under er en *Ode over Indfødsretten* der kom 1777 i den samling hyldestigte den Guldbergske kabinetsordre fremkaldte. T.s ode blev med rette parodiens bytte. En ulykkelig kærlighed i Werther-stilen omtales af K. L. *Rahbek der mener, at den „upaatvivlelig blev hans Digterheld“. De digte *Til Julie*. 1778 og *Forsøg til en Elegie*. 1780 som direkte refererer sig hertil, virker nu kun som prøver på det opskruet sentimentale i tidens følelsesform. Derimod lader digtet *Fødelandskærlighed*, 1782 sig endnu læse. Det vandt en pris, udsat af et medlem af Drejers klub, og gjorde megen lykke. Dets sammenknytning af fødestavns- og fødelandskærlighed går igen helt til Steen Steensen *Blicher („Du Plet af Jord, hvor Livets Stemme steg første Gang fra spæde Bryst“).

Det almindelige opsving i udviklingen som kronprins Frederiks (senere Frederik VI) overtage af regeringen gav stødet til, synes også at have inspireret T. Et par linjer i en fødselsdagsang til kronprinsen 1784 faldt helt i tidens smag: *O. Kongesøn! Gid Smigers Stemme dig ej*

forføre til at glemme, at Jordens Gud er Stovets Søn. T. blev fra nu af den selvskrevne patriotiske sanger når det ved officielle lejligheder gjaldt at tolke folkets følelser for kongehuset. Talrige prologer og kantater foreligger fra hans hånd. De udmærker sig ved en pompos veltalenhed, evne til fyndige udtryk og en værdig frimodighed midt i den selvfolgelige loyale hyldest. Alle-rede 1786 taler han bondens sag i en festkantate på Det kgl. teater: *Hør, Landets Fader! Trældoms Klage!* Og ved en anden lejlighed, efter kronprinsens hjemkomst fra felttoget mod Sverige (1788), endte han sin prolog med en „Almuesang“ (*Ej kuet ved Despotens Magt til Høitids Tvang, men som det egnør Nordens Mænd, saa synge vi*). Foruden til kongehuset skrev T. talrige andre lejlighedsdigte, sorgekan-tater og sange til klubben eller til frimurerne. De forherliger i tidens smag venskab, enighed, borgerdyd og broderfølelse. Han synes at have be-høvet en lejligheds tilskyndelse og pres for at producere. Nogen trang til at udtrykke person-lige stemninger har han ikke haft. Lyrikkens cen-trale emner: natur og eros spiller ingen rolle i hans digtning. Den er helt og alene tidens tolk. Ganske særlig gælder det hans syngespil der fik det største publikum.

Nogle oversættelser af operatekster (den tyske *Cora* 1788 og den franske *Aline* n.å.) bragte T. i forbindelse med teatret. Da kronprinsens indtog efter brylluppet 1790 skulle fejres, var man ikke tilfreds med det bestilte arbejde af C. *Pram, „Frode og Fingal“. T. tilbød at levere et synge-stykke hvor de patriotiske følelser skulle spille en større rolle. Det blev til den dramatiske idyl i én akt, *Høst-Gildet* der gjorde en enestående lyk-ke. Sangene, til J. A. P. *Schulz' yndige melodier, blev hvermands øje og hortest overalt. 1793 (efter kronprinsessens nedkomst) forfulgte T. sin suc-ces med *Peters Bryllup* (hvor personerne fra Høst-Gildet går igen) og 1802 med *Hjemkomsten* (efter slaget på reden). De sjællandske bønder i disse syngespil er idealiserede ud fra tidens syn på bonden som folkets marv, repræsentant for de simple dyder og det ædelt menneskelige. Handling og karaktertegning er spinkel, arbej-dets atmosfære er der intet af, men den tidshi-storiske baggrund fornemmes tydeligt. Der er bonderne efter frigørelsen, der er landmilitsen og sømanden, både den vidtberarne koffardi-kaptajn og helten fra 2. april, der er skolelæreren fra det nyoprettede kgl. lærerseminarium, der er negeren der nyder godt af slavehandelens ophør i de danske kolonier, og der er repræsentanter for hele monarkiet, norske, danske og holstene-re, og alle forenes i at hyld den kronprins, alle gode gaver skyldes, og det land de er lykkelige

for at tilhøre og tjene. Romancerne og viserne giver i fortættet form den idylliske stemning. For N. F. S. *Grundtvig var de begyndelsen til den folkelige sang i Danmark. *Nys fyldte Skjøn Sired det attende Aar, Førstkommende Majdag vort Bryllup skal staae. I Dalens Skjød en Hytte laae* og vendt mod købstadfolkene og civilisationens tomhed: *En Time før Middag Madammen opstaaer.*

1871 blev T. udnævnt til lærer i historie, geografi, filosofi og de skønne videnskaber ved Søkadetaket. 1794 fratrådte han denne stilling og blev medlem af teaterdirektionen, hvorfra han fik sin afsked „i Naade og med Pension“ 1800. Siden levede han sin meste tid på sin gård Sophiehøj ved Hørsholm. I ny og næ blev der kaldt på ham til en kantate eller prolog, men efter romantikkens gennembrud følte han som hørende en ældre tid til. Men 1813 vakte han en betydelig opsigt ved en oversættelse af tyskeren Fr. Buchholtz' antijødiske skrift *Moses und Jesus hvis tendens T. i en forerindring sluttede sig til. Oversættelsen kom hurtigt i 2. oplag og fremkaldte en litterær jødefejde med indlæg for T. af Chr. *Bastholm, T. C. *Bruun m.fl. og mod af Jens *Baggesen, Blicher o.a. (se Villads Christensen i Museum 1890). Som der er en smiløs alvor og højtidelighed over T.s digtning var der over hans væsen en kølighed der behagede sig i det sarkastiske. H. C. *Sneedorff fremhævede i en vise til Drejers klub 1790 modsætningen mellem dette og digtningens blide idyl: Hans Tale er hvas som Biens Braad, Hans Viser er som dens Honning. – R. 1809. □Stik af A. Flint, 1822, efter tegn. af B. Thorvaldsen fra før 1796; efter dette litografi. Flere silhouetter, bl.a. af C. Limprecht (Kgl. bibl.). Mal. (Fr.borg). Min. (sst.), i samme type pastel, radering af C. Andersen, 1870, og træsnit af H. P. Hansen, 1886. Min. af C. Viertel.*

Efterl. poetiske skr., ved K. L. Rahbek, 1822. Hostgildet, samt digterens levnedsløb og et udv. af hans digte, ved Fr. Nygaard, 1878. – Chr. Molbech: Dansk poetisk antologi II, 1832 110–57 (heri et udv. af T.s digte). C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske salmedigt. II, 1847 221–24 381f. Fr. Nygaard i Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplys., 1875 I 200–21 260–93 343–67. Breve fra danske og norske, udg. Ludv. Daae, 1876 202f. Villads Christensen i Museum, 1890 134–68. Fr. Ronning: Rationalismens tidsalder II–III, 1890–99. En slægts hist. I, ved Th. Ewald, 1905 25f. J. C. Drewsen: Strandmøllen, 1916 (fot. opr. 1970) = Memoirer og breve XXV 150–53. Carl Dumreicher i Nationaltid. (aften) 15.7.1929. C. Klitgaard i Pers. hist. t. 10.r.V, 1938 176f. A. Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 293.

Georg Christensen*

Tidemand

Slægtns ældste kendte mand er købmand i Kri-

stiania, Norge, Christen T. (-1708) der var far til Ivar T., købmand sst.

Oberst Nicolaj Tidemands optegn. om sit liv og sin samtid i Norge og Danmark 1766–1828, udg. C. J. Anker, Kria. 1881.

Hans H. Worsøe

Tidemand, Nicolai (Nicolaj), 1766–1828, officer. * 1.5.1766 på Strømsø, † 12.4.1828 i Drammen, begr. sst. F: magasinforvalter Christen T. (1713–74, ~ 1° med Elisabeth Maria Böckman, ~ 2° 1748 med Susanne Arboe, † 1757) og Anthoinette Friisenberg (ca. 1734–73). ~ 10.12.1800 i Århus med Christiana Charlotta Dorothea Jensen, * 21.7.1777 i Rendsborg, † 11.5.1861 i Frederiksværn, d. af kar. kaptajn, senere oberst Ferdinand August J. (1746–1828) og Margaretha Eleonora Sophie Buchwald (1756–88).

T. blev 1782 musketer ved et norsk infanteriregiment, s.å. korporal og fourer, 1784 kar. sekondløjtnant, kom 1787 i virkelig færriks nummer og gage, blev s.å. virkelig sekondløjtnant, var i felttoget 1788 adjudant hos general H. J. H. *Hesselberg, forsattes s.å. til regiment i Kbh. som å la suite, blev n.å. lønnet sekondløjtnant og kar., 1790 virkelig premierløjtnant. 1791 forsattes han til regiment i Århus. Han havde flittigt benyttet opholdet i Kbh. til matematiske og militære studier, og 1795–1800 arbejdede han som landmåler under vejevæsenet i Jylland og på grevskabet Knuthenborg. 1799 havde han fået kaptajns karakter. 1801 beordredes han som aide-ingeniør ved befæstningsanlæg på Samsø og Kyholm, erhvervede kronprinsens og kollegiets anerkendelse for nidkært og dygtigt arbejde, blev 1802 stabs-, 1806 virkelig kaptajn og s.å.

Tidemand, Nicolai

major. Et par gange var han divisionsadjutant ved hæren i Holsten, var 1807–10 kommandant på Samsø, men forsattes 1811 til regiment i Kbh., blev oberstløjtnant og havde 1813 en kort tid en selvstændigt kommando i Slesvig. 1815 afskedigedes han, efter ansøgning, af dansk tjeneste med obersts karakter og ansattes s.å. i Norge som à la suite i hæren og adjutant hos kongen. 1818 indstillede den norske regering ham forgæves til brigadekommandør, og n.å. afgik han fra adjutantstillingen uden senere at komme til aktiv tjeneste. I sine sidste leveår forfattede han en række afhandlinger om militære, politiske eller statsøkonomiske forhold, hvoraf en del er trykt. 1792 oversatte han et taktisk værk af general G. J. D. Scharnhorst. – T. var en velbegavet personlighed med mange kundskaber og mange interesser, en meget dygtig og energisk soldat, men en vanskelig karakter. □ Træsnit 1881. Mal. af Benedicte Scheel, 1881 (Oslo militære samfund).

Oberst N. T.s optegn. om sit liv og sin samtid i Norge og Danm. 1766–1828, ved C. J. Anker, Kria. 1881. Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–II, 1883–85; IV–V, 1890–92; VIII–IX, 1900–02. – J. A. Hielm i T.s Om de sammensatte staters foreningsmåde, Kria. 1829. Samme i Morgenbladet, Kria. 1829 nr. 103.

*Rockstroh**

Tidemand, Peder, † senest 1571, præst, forfatter.

T. forekommer første gang 1529, da han under betegnelsen „Petrus Tymanus de Dacia“ fra Roskilde stift blev immatrikuleret i Wittenberg. Ti år senere påbegyndte han sin forfattervirksomhed ved udgivelsen af et lille skrift *Hierusalems iemmerlige oc ynckelige forstøring oc odelgelse*, 1539, der vandt vid udbredelse, især efter at det var blevet skik at trykke det som tillæg til salmebogen. T. blev sognepræst i Herstedvester og -oster og nævnes som sådan første gang 1549, da han fik tillagt kongetienden af Sengelose sogn. Det er dog sandsynligt at han vedblivende havde fast bopæl i Kbh. Han synes at have stået i ret nært forhold til en række adelspersoner, deriblandt Herluf Trolle. – T. hører til de frugtbarste danske folkeskribenter fra reformationstiden, og han har i årene mellem 1539 og 1564 udsendt en række, til dels meget umfangsrigge „fordanskninger“ af tidens gængske lutherske forfattere som Philipp Melancton, Johs. Spangenberg, Caspar Huberinus, Veit Dietrich o.fl. Heri har T. både vist evne til at oversætte fx bønnetekster præcist og til at ramme en naturlig, mundret sprogtone der gjorde hans gengivelser af fremmede forbilleder til yndet folkelæsning. Også ved deres ydre udstyr, den gode sats, rige ornamentering og mange træsnit var hans skrifter velegnede til at vinde udbredelse. T.s hoved-

værk er den store oversættelse af Luthers huspostil (1564; 2. udg. 1577; udg. ved Th. Skat *Rordam 1868). Det er et fortrinligt sprogarbejde, og det bevarede en næsten kanonisk anseelse i vakte kredse. 1539–41 havde T. udgivet oversættelser af dele af Det gamle testamente. Det var da kun naturligt at han blev draget med ind i det revisionsarbejde der gik forud for den store bibeloversættelse af 1550. T. har ikke leveret større selvstændige skrifter, men hans fortællinger til oversættelserne viser dog, at han forstod at udtrykke tidens tanker i et kernefuldt sprog. Som kirkeemand og forfatter tilhører T. samme type som Peder *Palladius der lagde så stærk vægt på den folkeopdragende virksomhed. Han er tillige en karakteristisk talsmand for den stemning der ofte kommer til orde en menneskealder efter reformationen: han kan vel med varme tale om „dette klare Evangelii Lys“, men pessimismen over de ringe etiske frugter der lod sig til syne trods det store gennembrud er meget fremtrædende. Også i sin betoning af at verdens afslutning stundede til, og i sin omsorg for at værne den rette lære virker han som en mand af et andet slægtled.

Danske mag. 4.r.IV, 1878 168. – C. J. Brandt i Kirkehist. saml. II, 1853–56 414; 2.r.I, 1857–59 125 464; 4.r.I, 1889–91 445 451 (Hans Thomesens optegn.): II, 1891–93 33. David Lindquist sst. 6.r.VI, 1948–50 165–71 174 193–95 197 199f. Dick Helander sst. 1971 96f. Peder Palladius: Danske skr., udg. Lis Jacobsen I, 1911–12 297f 321–23 342 364; III, 1916–18 323f. Krister Gierow: Den evangeliska bönelit. i Danm. 1526–75, Lund 1948. B. Molde: Källorna till Chr. III:s bibel 1550, Lund 1949.

*Bjørn Kornerup**

Tiedje, Johannes, 1879–1946, tysk ministerial- og landråd. * 7.10.1879 i Skrydstrup ved Haderslev, † 18.5.1946 i Flensborg, urne på Øsby kgd. F: sognepræst Detlev Peter Wilhelm Theodor T. (1840–1917) og Wilhelmine Marie Caroline Baxen (1845–99). ~ 1° 31.10.1909 i Hannover med Julie Johanne Hansen, * 20.2.1888 i Bedsted, Lø, dødsformodningsdom pr. 31.12.1945, d. af gårdmand Hans Jessen H. (1854–1918) og Hanne Kirstine Petersen (1861–1932). Ægteskabet opløst 1918. ~ 2° 1.8.1919 i Berlin med Eugenie Friederike Stephanie Hermine (Jenny) Bargiel, * 7.2.1881 i Bukarest, † 30.10.1965 i Flensborg, d. af købmand Eugen B. (1830–1907) og Henriette Knutzen (1843–1927).

T.s far havde været dansk officer 1864, og som tysk præst i Nordslesvig bevarede han sympati for Danmark omend han aldrig ytrede sig i den nationale strid. T. blev student fra gymnasiet i Haderslev 1899 og studerede derpå teologi, filosofi og nationaløkonomi ved universiteterne i Halle, Berlin og Kiel til 1904 og sluttede sig i

denne tid til Friedrich Naumanns national-social-bevægelse. Af økonomiske grunde var han 1904–08 huslærer hos landgreve Friederich Karl af Hessen. Efter et nervesammenbrud kom T. til professor Martin Rade i Marburg der var redaktør af det frisindede ugeblad *Die christliche Welt*. I dette havde den danske professor V. *Ammundsen netop klaget over den tyske voldspolitik i Nordslesvig, og på Rades tilskyndelse skrev T. i juni-juli 1909 fem artikler om „Tilstandene i Nord-Slesvig“, hvori han fordømte denne politik og gav en i det hele sympatisk skildring af det folkelige danske arbejde. Hans indlæg vakte et ramaskrig i den regeringstro tyske presse og i den aggressive *Deutscher Verein für das nördliche Schleswig*. Men det førte også til at den lille opposition, der hidtil havde tiet, 1909 åbent samlede i en nordslesvigsk præsteforening og i *Verein für deutsche Friedensarbeit* in der Nordmark der gik ind for, at man i stedet for statslig tvangspolitik skulle føre kampen på det kulturelle plan. Af personlige grunde forlod T. nu landsdelen og virkede 1910–15 som præst for en protestantisk frimenighed i Königsberg. Under første verdenskrig blev T. grebet af den nationale fanatisme og deltog frivilligt i krigen 1915–18. I november 1918 knyttedes han til det tyske udenrigsministerium som sagkyndig i det slesvigske spørgsmål ved fredsforhandlingerne hvortil han var særlig egnet. Ud fra ønsket om at bevare mest muligt af Slesvig for Tyskland fremsatte T. 1920 forslag om en ændring af I. zones sydgrænse (T.-linjen) der ikke blev gennemført, men fik væsentlig agitatorisk betydning i kampen om 2. zone og desuden blev forløber for det hjemmetyske krav om grænserevision. 1921 blev T. leder af *Bund der Auslandsdeutschen* og 1922 ministerialråd i rigsindenrigsministeriet i Berlin og referent for mindretals- og folkeretsspørgsmål. I denne stilling virkede han for en forstærket tysk kulturel indsats i grænselandet, men også de danske sydslesvigere fik lejlighedsvis støtte af ham. De nye magthavere skubbede ham i 1933 til side som arkivråd og tvangspensionerede ham i 1936.

T. var i 1930'erne selv blevet påvirket af nazismen og tog afstand fra sin oprindelige liberaldemokratiske opfattelse, men skiftede dog 1936/7 over til den antinazistiske Niemöllers bekendelseskirke. – T. havde før 1914 erkendt N. F. S. *Grundtvigs betydning for folkeligt arbejdes vækst og han betragtede sig selv som en tysk grundtvigianer. For at udbrede kendskabet til Grundtvig udgav T. 1927 hans højskoleskrifter: *Schriften zur Volkserziehung und Volkheit* I–II. – Efter det nazistiske Tysklands sammenbrud udnævntes T. 1945 af den engelske besættelsesmagt

til kommissarisk landråd i Flensborg landkreds og dér forholdt han sig frisindet og nøgternt til den betydelige vækst i det danske mindretal i Sydslesvig. Allerede i foråret 1946 måtte han dog trække sig tilbage som landråd pga. sygdom og kort efter døde han. – □ Mal. af Reinhold Koepel, 1929. Tegninger af R. Reimesch, 1938. Foto.

Nordslesvig. En forhandl. mellem Vald. Ammundsen, Martin Rade og J. T., 1909. Jens Holdt i *Sonderjyske årbøger*, 1960 109–70. Harald Jorgensen: *Genforens statspolitiske baggrund*, 1970 203–09 217 345–49. Troels Fink: *Da Sønderjylland blev delt I–II*, 1978 115–17. Jörn-Peter Leppien: *Martin Rade und die deutsch-dänische Beziehungen...*, Neumünster 1981 = *Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LXXVII*. – *Papirer i Rigsark. og Landsark.*, Åbenrå.

Jørgen Witte (Hans Lund)

Tiemroth, Johan Jeronimus Christian Heinrich, 1766–1840, violinist. * ca. 1766 i Böhmen eller Sachsen, † 14.8.1840 på Frbg., begr. sst. F: tidligere godsejer (?), musiker Anton T. (* 1724) og Juliane (* 1733). ~ 1° 31.5.1796 i Kbh. (Fred. ty.) med Sophie Holst, * ca. 1778, † 9.4.1812 i Kbh. (Helligg.). ~ 2° 24.7.1812 i Kbh. (Garn.) med Marie Cathrine Foght, døbt 9.3.1783 i Kbh. (Helligg.), † 9.1.1853 sst. (Slotsk.), d. af guldsmed Michael Mogensen F. (ca. 1746–1814, ~ 2° 1790 med Magdalene Margrethe Westrup, ca. 1769–1851) og Karen Hansdatter Schiødt († 1790). – Far til Christian *T. (1799–1888).

T. kom 1785 med sin far og søster til Kbh. og gav 17.12. en koncert på Det kgl. teater hvor han dels udførte nogle virtuose violinkompositioner, dels trakterede en violino-harmonica, et modeinstrument i tiden, forbedret ved faderen. Om T.s liv, for han kom til Kbh., vides intet med bestemthed. Faderen skal have været godsejer i Böhmen, men blev tvunget til at sælge sine besiddelser og drog af lande med sine to børn. Sønnen fik sin musikalske uddannelse i Wien hvor W. A. Mozart skal have interesseret sig for ham. Kbh. har vel i betragtning af hans ungdom, da han kom hertil, været en af de første byer på hans koncertrejser. Da Det kgl. kapel netop stod for en omordning, hvortil J. G. *Naumann havde taget initiativet, søgte T. om optagelse og opnåede ansættelse fra 1786. I nær ved 50 år – til 1835 – hørte han til kapellets spidser, som repetitør, koncertmester fra 1809 med fast ansættelse 1814 og som dirigent ved sommerforestillingerne. T. var en ypperlig violinist; sammen med Claus *Schall kreerede han G. B. Viottis, P. Rodes og R. Kreutzers moderne violinlitteratur, deltog livligt i musiklivet som solist og som musikalsk leder af Det harmomiske selskab. Han havde mange elever, deriblandt M. Foght, G. *Gerson, Fr. *Wexschall og C. E. F. *Weyse, hvilken sidste ud-

Tiemroth, Christian

trykkelig roser ham som en fortræffelig lærer. 1801-08 udgav T. seks hefter *Bagateller eller Haandstykker for 2 fløjter eller 2 Violiner. Udsat efter bekendte og yndede Melodier*. og 1804-05 *Favoritstykker af yndede Syngespil for 2 Violiner I-II*. □Tegning.

Dan Fog: Dansk musikfortegn. I. 1979. – Magazin der Musik, udg. C. F. Cramer I. 2. Hamb. 1783 1398; II. 2. 1786 988f. Adresse-contours efterretn. 14.12. og 16.12.1785. Th. Overskou: Den danske skueplads III-IV, 1860-62. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforens halvhundredårsdag I. 1886. Jul. Clausen i Museum, 1892 II 355. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. – Papirer i Kgl. bibl. (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Det kgl. bibl., 1981).

Nils Schiørring

Tiemroth, Christian, 1799-1888, politiker. * 22. 12.1799 i Kbh. (Fred. ty.), † 4.9.1888 på Frbg., begr. sst. F: koncertmester Christian *T. (1766-1840) og Sophie Holst (ca. 1778-1812). ~ 29. 10.1840 i Tranquebar med Charlotte Mathilde Stricker, * 10.11.1822 i Tranquebar, † 1.4.1909 på Frbg., d. af kaptajn, senere major John Ditlef S. (1784-1840) og Frederikke Johanne Stricker (1791-1846).

T. blev student 1818 fra Metropolitanskolen og cand. jur. 1826. 1828 blev han fuldmægtig ved guvernementet i Tranquebar og forflyttedes 1830 til Serampore hvor han n.å. blev bogholder, ekvipagemester og auktionsdirektør, 1834 medlem af rådet. Han var en enspændernatur der altid hævdede sin mening og lå derfor i stadig strid med sine kolleger. 1836 blev han hjemkaldt, men ansattes 1838 på ny i Ostindien som justitiarius i Tranquebar. Ved koloniens salg 1846 vendte han tilbage til Danmark og levede siden i Kbh. som regeringsråd. 1853-58 var han folketingsmand for Helsingør, tilhørte de nationalliberale, men viste også i rigsdagen sin ejendommelige hang til særstandpunkter, således i arvefølgespørgsmålet, fællesforfatningssagen og fæstevæsenet. Han var tilhænger af fuldkommen ubegrænset næringsfrihed og stemte imod næringsloven 1857 som han fandt „vrang fra den ene Ende til den anden“. 1858 stillede han sig i Kbh.s 3. kreds imod lovens forfatter Otto Müller, men blev ikke valgt. 1857-59 udfoldede han under mærket 3.19 en omfattende politisk journalistik i Flyveposten, udgav da og senere flere pjecer og redigerede 1859 et halvt år Avertissements-Tidende, som han ville gøre til et organ uden for og over partierne.

Povl Engelstoft*

Tiemroth, Edvin Christian, * 1915, skuespiller, sceneinstruktør, teaterchef. * 18.2.1915 i Kbh. (Garrn.). F: overretssagfører Christian T. (1882-

1956) og Karen Margrethe Nicoline Hansen (1885-1957). ~ 11.2.1941 i Frbg. k. med skuespiller Laurita Clara Hansine Østergaard Østø, * 14.1.1911 i Århus, † 20.5.1983 i Kbh. (Bisp.), d. af gårdejer Laust Østergaard Olesen og skuespiller Sigrid Bröchner Jacobsen.

Efter at være blevet student fra Metropolitanskolen 1932 gennemgik T. 1934-36 elevskolen på Det kgl. teater, var 1936-37 skuespiller ved teatret og 1937-38 ved Odense teater, men fik sit egentlige gennembrud hos Sam *Besekow i Riddersalen 1938-40. I *High Tor. Mus og mænd* og *De syv dødsdyder* slog han sit navn fast som et af de mest lovende mandlige talenter i den yngre generation – med en blanding af modenhed og en blid, blød, til tider næsten barnligt bamset ungdommelighed. Og denne position befæstede han i de roller han kom til at spille i 40erne, i en række lystspil på Frederiksberg teater – *Lykkelige dage*, *Sternevognen* og *Privatliv* – samt ikke mindst i *Livet er jo dejligt*, *Natherberget* og *Helte* i Riddersalen og i *Turtelduens kurren* på Alléscenen. Dertil kom et par roller på Det ny teater – krigsskuespillet *Tilbage ved daggrø* og som studenten i Kjeld *Abells *Silkeborg*. Hans talent var ligesom uden skarpe kanter. Der var en venlighed og en naiv elskværdighed i hans væsen som også kom til udfoldelse på filmen – fx i *Når man kun er ung*, *Biskoppen* og *Titte Menneskebarn*. Men efterhånden optrådte han stadig sjældnere på scenen – som politimesteren i *Den lykkelige mand* og senere som Vanja i *Onkel Vanja* på Alléscenen og som Schubert i *Jomfruburet* på Folketeatret. Virksomheden som iscenesætter lagde fra 50ernes begyndelse helt beslag på hans kræfter – først på teatret alene, senere i radio og TV. Som instruktør i både Radioteatret og TV-teatret gjorde han et stykke pionerarbejde der fornyede radiodramatikken som en selvstændig kunstart og gennemprøvede TV-teatrets muligheder især inden for det klassiske repertoire fra den græske tragedie over Ludvig *Holberg, J. L. *Heiberg og C. *Hostrup til Kaj *Munk, Sven *Clausen og Kjeld Abell. Derimod gjorde han kun et enkelt heldigt forsøg som filminstruktør – med besættelsesfilmen *Den sidste vinter*. 1960.

Som iscenesætter på teatret fik han en flyvende start og demonstrerede hurtigt, at ingen genre var ham fremmed. Han debuterede 1944 med lystspillet *Seks i ilden* på Rialto – en let og legende moderne forestilling med søskendeparret Gerda og Ulrik *Neumann og Svend *Asmussen som det musikalske centrum. S.å. tog han et glansfuldt spring ud i operetten med opsætten af Oskar Straus' *Tre valse* på Nørrebro teater, iscenesatte klart og intelligent *Hamlet* med Erling

*Schroeder i Riddersalen og vandt n.å. en ubetinget sejr med *Bagtalelsens skole* på Folketeatret, hvori Henrik *Bentzon og Else *Skouboe spillede Sir Peter og Lady Teazle – alt inden for samme sæson. Hvad John *Price i disse år blev for Det kgl. teater, blev T. for de private kbh.ske teatre – med Det Ny teater under Peer *Gregaard som den scene der gav ham de største og mest krævende opgaver. Frodigst udfoldede han sig i den klassiske og nyere komedie – med enkelte afstikker til musicalen, fx *Kys mig*, *Kate* på Nørrebro teater. Han iscenesatte en lang række komedier af Bernard Shaw – *Candida*, *Mænd er kun mænd*, *Man kan aldrig vide*, *Major Barbara* – men gik heller ikke af vejen for de ældre klassikere som Shakespeare (*Trold kan tæmmes*) og Molière (*Misantropen*, *Den indbildt syge*) foruden naturligvis Holberg som han åjourførte i Holger *Gabrielsens ånd, omend ikke altid i hans stil, i radioen, i TV, på Folketeatret og så sent som i 60erne og 70erne på Det kgl. teater (*Hekseri eller blind alarm*, *Det lykkelige skibbrud*). Men T.s virksomhed som iscenesætter var ikke begrænset til komedien. På Det ny teater skabte han med Arthur Millers *Heksejagt* og *Udsigt fra broen* to af periodens stærkeste forestillinger. Og fra efterkrigstidens Anouilh'ske drama gik han i 60erne videre med det absurde teater (Eugène Ionescos *Næsehornet* på Alléscenen) og det ny engelske drama (Arnold Weskers *Livets rødder* på Odense teater). Fra starten af 60erne helligede T. sig mere og mere fjernsynet som fast instruktør ved TV-teatret, men fik fra 1963 nærmere kontakt med Det kgl. teater hvor han bl.a. iscenesatte *Stor ståhej for ingenting*, *Kongen skal dø*, *Glasmeneriet* og *Tag dig lidt af Amélie* samt *Hekseri eller blind alarm*, kulminationen af hans på én gang nænsomme og dristige forsøg på at gøre den Holbergske komedie nutidig og nærværende.

Fra årsskiftet 1966–67 overtog han som teaterchef ledelsen af Århus teater som han efter nogle urolige år stabiliserede kunstnerisk og administrativt. I repertoiret gennemførte han en moderat fornyelse og trak selv som iscenesætter en væsentlig del af læsset – i nogle få forestillinger optrådte han også som skuespiller. Han styrkede og udbyggede teatrets elevskole og oprettede 1968 den ny kælderscene, *Studio*, hvad der dannede basis for en klog og diplomatisk kunstnerisk fornyelse, og hvor han selv bl.a. iscenesatte Holbergs *Uden hoved og hale*. 1973 afløstes han som teaterchef af Henrik *Bering Liisberg og vendte tilbage til Kbh. Han var Polonius i Folke-teatrets opførelse af *Hamlet* s.å., men har ellers virket som free lance-iscenesætter bl.a. på Folke-teatret (*Den gerrige*, *Den gode doktor*, *Volpone*),

Det danske teater (*Rosmersholm*, *Erasmus Montanus*, *Tør vi elske?*), Hvidovre teater (*Vildanden*), Alléscenen (*Bunbury*) samt Aveny og ABC. På mange felter og i mange funktioner, men især som iscenesætter, har T. været med til at gøre dansk teater tidssvarende – sky, men ikke fremmed for eksperimentet inden for det bestående rammer og uden nogensinde at glemme forbindelseslinjerne bagud. – T. var formand for Foreningen af danske sceneinstruktører 1964–66 og medlem af bestyrelsen for Per Knutzons og for Poul Reumerts mindelegat. – R. 1968. □Foto.

De musiske udsendelser. DR 1925–75 II, 1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Kistrup

Tietgen, Carl Frederik, 1829–1901, bankdirektør. * 19.3.1829 i Odense, † 19.10.1901 i Kbh., begr. i Lyngby. F: snedkermester og klubvært Johan Friederich T. (1798–1868; ~2° 1843 med Johanne Marie Bardram, 1806–52) og Barbara Christine Wulff (1802–41). ~8.8.1855 i Vejstrup, Gudme hrd., med Laura Charlotte Jørgensen, * 16.11.1835 på Tiselholt, Vejstrup sg., † 31.8.1917 på Strødam ved Hillerød, d. af proprietær Carl Ulrik J. (1804–61, ~2° 1842 med Ane Hansine Maren Møller, 1813–46) og Sophie Birgitte Møller (1805–40).

T.s far stammede fra en holstenskt slægt, moderen der i sit femtenårige ægteskab fødte ti børn hvoraf kun T. og tre søstre overlevede hende, stammede fra et odenseansk håndværkermiljø, men blev ved forældrenes tidlige død opdraget hos herrnhutiske slægtninge i Christiansfeld. Hun døde da T. var 12 år. T. gik i Odense realskole og blev 1843 sat i lære hos Chr. Jørgensen, indehaveren af Odenses største manufakturhandel. Da han var færdiguddannet ønskede han at komme til udlandet. Via direktøren i Fyens Disconto Kasse L. *Bierfreund kom han i forbindelse med Erhard Hald fra det danske Manchesterfirma Hald & Rahr og traf i efteråret 1848 aftale med ham om en plads i Manchester. Om læreårene i Odense vides kun lidt fra T.s egne erindringer, nedskrevet fra omkring 1890. T. fremhæver selv den indflydelse den erfarne bogholder hos Jørgensen George Colding havde på ham. 31.1.1848 rejste T. fra Odense for via Hamburg, Ostende og London at tiltræde sin plads i Manchester. I dette dynamiske center for den blomstrende økonomiske liberalisme opholdt han sig i de næste fem år, afbrudt af rejser dels i den engelske provins, dels til Nordtyskland, Danmark, Sverige og Norge. Hald & Rahr drev kommissionshandel med alle slags produkter.

Tietgen, C. F.

Heller ikke årene i Manchester har T. beskrevet nærmere. Men man kan formode at han haraget praktisk viden og sprog til sig for at komplettere de kundskaber han havde fået i Odense. De måtte forekomme mangelfulde i sammenligning med den viden han fandt eksempelvis hos sine tyske jævnaldrende, som opholdt sig i Manchester og som var udgået fra de tyske handelsgymnasier med en betydeligt større teoretisk ballast. Efter eget udsagn abonnerede T. på det ugentlige *Bankers' Magazine*, hvis indflydelse kan spores i de par artikler han sendte hjem til Fædrelandet 1852–53 om bank- og toldforhold. I maj 1853 forlovede T. sig under et ophold i Danmark med Laura Charlotte Jorgensen, barndomsveninde og datter af hans fars fætter. Forlovelsen var utvivlsomt medvirkende til at han i jan. 1855 vendte tilbage til Danmark og nedsatte sig som selvstændig grosserer i Kbh. under firmanavnet *C. F. Tietgen & Co.* med det store handelshus J. P. Suhr som nabo på Gammeltorv.

Manchester-årenes betydning for T. er vanskelig at opgøre nøjagtigt. Men opholdet har utvivlsomt været stærkt stimulerende og fået forholdene i det endnu lavsprægede Kbh. til at fremtræde som en voldsom kontrast. T.s virksomhed i Kbh. bestod i at være dansk repræsentant for Hald & Rahr og eksportør af danske produkter. Omfanget af denne grossistvirksomhed betegnede han senere i sine erindringer som „ret betydeligt“, men statistiske angivelser heraf findes ikke. Det synes dog tilstrækkeligt til at han i aug. 1855 kunne gifte sig og flytte ind i Norregade. T.s virksomhed som grosserer blev kortvarig. Tilfældigheder var med til at ændre hans bane. 1855 trådte tekstilfabrikant J. Salomonsen i betalingsstandsning. Som kuratorer i boet indtrådte den indflydelsesrige grosserer M. G. Melchior, overretsprokurator J. L. Simonsen og T. som repræsentant for storkreditoren Hald & Rahr, Manchester. T.s indsats under bobehandlingen 1856–57 vakte storgrosserernes opmærksomhed. Det fik betydning da man i foråret 1857 skulle vælge direktion til den nystiftede bank der gennem et års tid havde været under forberedelse i Kbh. Initiativtagerne var en række af Grosserersocietetets mest fremtrædende medlemmer, blandt dem Melchior, A. N. Hansen, E. le Maire, D. B. Adler, M. E. Hannover, O. B. Suhr og C. A. Broberg. Da Privatbanken 1.5.1857 formelt blev stiftet med en aktiekapital på 2 mio. rdl. udpegede initiativtagerne justitsråd N. U. Fugl og den kun 28-årige T. som direktører fra 1.7. – den sidste tilsyneladende som kompromiskandidat og efter at han var blevet eksamineret om bankforhold af Broberg og de andre stiftere.

Privatbanken begyndte sin aktivitet på Amager-torv 2.11. netop som den internationale krise nærmede sig Kbh. Krisen var en pengekrise ovenpå de foregående års højkonjunktur med stærkt udvidede vekselkreditter som vanskeligt kunne afvikles. Det skabte likviditetsmangel, forstærket ved den rekordstore host og faldet i kornpriserne. Fra USA og England bredte krisen sig til kontinentet og Hamburg – de danske provinsbanker og handelshuses kreditcentrum. Kreditrationering blev indført af den konservative nationalbank for ikke at overskride grænsen for seddeldækningen. Diskontoen – både Nationalbankens og den private – steg til rekordhøjder. 1.12. bad Grosserersocietetet finansministeriet og Nationalbanken om 1-2 mio. rbd. til midlertidige udlån til de trængte handelshuse og fik foreløbigt 1 mio. 5.12. anmodede Grosserersocietetet om yderligere 3 mio. rdl. og fik 1,5. Da var krisen blevet meget værre. Bankierhuset H. Pontoppidan i Hamburg var i store likviditetsvanskeligheder og havde 3.12. anmodet Nationalbanken om øjeblikkelig økonomisk støtte for at undgå et sammenbrud, der ville ramme en række danske provinsbanker og handelshuse. Pontoppidans anmodning var i princippet allerede blevet accepteret af finansministeriet og nationalbanken, da T. 7.12. rejste til Hamburg på Grosserersocietetets anmodning for at vurdere huset Pontoppidans økonomiske situation. Også T.s vurdering var positiv, og han kom til at spille en væsentlig rolle da krisen skærpedes yderligere. Regeringen besluttede at stille yderligere 3 mio. rbd. til rådighed som lån til det betrængte handelsliv. Pengene skulle komme fra de midler der var indgået i den nyoprettede Øresundsfond som kompensation for den gamle sundtolds afskaffelse. Men midlerne fandtes i sterlingveksler, ikke i kontanter. Det lykkedes nu T. at få tilstrækkelig mange af disse midler omvekslet til kontanter i løbet af få dage, selv om Privatbanken ikke lå inde med så mange rede penge. Han satsede på at det dels ville tage tid at behandle så mange låneansøgninger på én gang, dels at kontanterne fra de udbetalte lån hurtigt ville vende tilbage til banken. T.s beregning holdt stik. Nationalbankens, finansministeriets og Privatbankens handlinger under krisen 1857 er af Sv. Aa. Hansen blevet betegnet som „en pengepolitisk indsats over en bred front og efter helt moderne retningslinjer“. For T. personligt og Privatbanken betød indsatsen under krisen et gennembrud. Den fjernede en betydelig forhåndsskepsis.

Med T. som ledende kraft ekspanderede Privatbanken voldsomt frem til 1873–74, da banken havde fået konkurrence af de to nystiftede insti-

tutter, Landmandsbanken 1871 (nu Den Danske Bank) og Københavns Handelsbank 1873. Samtidig nåede den internationale lavkonjunktur Danmark. 1872 lå de private bankers indlån på 13,2 mio. Heraf var de 11,7 mio. i Privatbanken der også stod som landets største diskontor af vekslers. Nationalbanken havde siden 1857 gradvis begrænset sin rolle til centralbankens, dvs. som pengeinstitutternes bank. Privatbanken startede som traditionel deposito-bank, efter britisk mønster, dvs. med opbevaring af værdier på kontokurant hvor kunden både kan skyld og have penge til gode, på folio-konti, hvorigennem kontoindehaveren kan lade alle sine betalinger ske, og på indlånskonti hvor pengene deponeres på tid med opsigelsesfrist og højere rente. T. indførte checksystemet og ville også introducere kassekredit. Men det modsatte hans bestyrelse (bankrådet) sig. Fra begyndelsen var Privatbanken en stærkt centraliseret bank med T. som centrum og kun få filialer, heraf ingen uden for Kbh. Det hævnedes sig senere i konkurrencen med Landmandsbanken der bl.a. på grund af sin ekspansive filialpolitik i 1870'erne hurtigt overhalede Privatbanken og blev landets største bank. I 1860'erne skabte T. hurtigt kontakt til det internationale kapitalmarked og forhandlede både danske og svensk-norske statslån. Denne aktivitet bragte T. og Privatbanken i et konkurrenceforhold til en af dens stiftere, storbankieren D. B. Adler der 1866 udtrådte af bankrådet og senere blev hovedmanden i grundlæggelsen af Handelsbanken 1873.

Privatbankens vækst og succes i disse første 15 år fremgår dels af stigningen i aktiekapitalen, dels af udbytte. Aktiekapitalen øgedes fra 2 til 6 mio. rdl. Udbytteet svinger mellem 5,5 og 11 pct. Men aktiekapitalens størrelse der ikke på noget tidspunkt var mindre end 35 pct. af passiverne stillede store krav til forrentningen. Sammen med den almindelige internationale udvikling var det medvirkende til at T. efter midten af 1860'erne lod Privatbanken skifte karakter. Fra at være en udpræget deposito-bank blev den nu også en „Gründerbank“ eller en „Crédit Mobilier“, dvs. en bank der går aktivt ind i selskabsgrundlæggelser, aktieemissioner og langtidsinvesteringer, fx i jernbaner. T. var hovedmanden i denne hektiske udvikling. Det afspejledes formelt i hans stilling som bestyrelsesformand i næsten alle de selskaber han stiftede i den store Gründer-periode 1865–73. 1865 stiftedes *Danske Søfartsselskab* og *Kryolith Mine og Handels Selskabet*, 1866 *Det Københavnske Sporvognsselskab* og *Det forenede Dampskibs Selskab* (DFDS), 1868 *Det dansk-norsk-engelske Telegraf-selskab* og det dansk-russiske som begge

i juni 1869 sammen med norsk-britiske telegraf-selskab blev til *Det Store Nordiske Telegraf-Selskab* med aktiekapital på 3,6 mio. rdl. 1870 fulgte så den dristige dannelse af *China & Japan Extension-Telegraf-Selskab* med en aktiekapital på £ 600 000 svarende til 5,4 mio. rdl. og aktiviteter i Rusland, Sibirien og det fjerne Østen. Febr. 1872 forenedes de to Store Nordiske selskaber til ét med en samlet aktiekapital på £ 1,5 mio. svarende til 13,5 mio. rdl. 1872 kulminerede selskabsdannelserne. For Store Nordiske fusionen havde T. allerede i jan. grundlagt *E. Z. Svitzers Bjergningsentreprise A/S* og *Burmeister & Wain A/S*. I april fulgte *De danske Sukkerfabrikker*, i okt. *De danske Cikoriefabrikker*, og i nov. *Det københavnske Byggeselskab*. Denneølge af selskabsgrundlæggelser sluttede 1873 med *Tuborgs Fabrikker* der omfattede bryggeriet, et glasværk samt en gødnings- og svovlsyrefabrik i tilknytning til havneudvidelsen i Hellerup. 1874 gik T. og Privatbanken ind i anlægget af Esbjerg havn. I disse år oprettede T. og Privatbanken mere end et dusin aktieselskaber med en samlet aktiekapital på 26–27 mio. rdl. Hertil skal lægges T.s og Privatbankens jernbanearrangementer. T. søgte fra midten af 1860'erne at samle hele det danske jernbanenet under ét driftsselskab, ledet af ham selv og Privatbanken. Bestræbelserne mislykkedes. Men T. og banken var aktive dels i anlægget af den nordvestsjællandske bane fra Roskilde til Kalundborg, dels i udbygningen af jernbanerne på Lolland-Falster med planlagt hurtigforbindelse til Hamburg via Femern. Den økonomiske baggrund for T.s og Privatbankens livlige aktiviteter 1865–73 var utvivlsomt de gunstige økonomiske konjunkturer med en kraftig stigning i værdien af danske animalske landbrugsprodukter. 1873 var landbrugsproduktionen 40 % mere værd end 1865. Disse år var T.s blomstringsår hvor han lagde en imponerende dynamik for dagen og stod på toppen af sin karriere.

1874 nåede virkningerne af den internationale økonomiske krise – den store depression – til Danmark. Konjunkturskiftet ramte især T. og Privatbanken med de mange nystiftede virksomheder. De fleste havde ikke overstået de uundgåelige begyndervanskeligheder. Derfor blev perioden frem til 1880 en række prøvelsens år for T. der måtte kæmpe både for sit eget, Privatbankens og de nye selskabers økonomiske liv. Han var ikke selv uden skyld i vanskelighederne. Med krisen afsløredes gradvis svagheden ved de foregående års hektiske ekspansion, især svagheden ved T.-selskabernes flagskib Store Nordiske, nemlig det utilstrækkelige finansieringsgrundlag. Opbygningen 1869–72 af dette store multinationale selskab med så politisk-diplomatisk

ømfindtlig en aktivitet som international telegrafkommunikation til så forskellige lande som England, Frankrig, Sverige, Norge, Finland, Rusland, Japan og Kina havde været en kraftpræstation. Den strakte småstaten Danmarks økonomiske og politiske ressourcer ud over de naturlige grænser. Den havde kun været mulig ved mobilisering også af udenlandsk, især britisk kapital og med politisk-diplomatisk støtte fra kongehuset, den russiske zarfamilie og fra den danske, den russiske og den britiske regering, især i det fjerne Østen. Da krisen skærpedes blev det vanskeligere at skjule virkningerne af at China & Japan Extensions dannelse 1870 og fusionen af de to selskaber 1872 med en kraftig kapitaludvidelse var finansieret under specielle omstændigheder. Reelt var tegningen af de 5,4 mio. rdl. aktier i China & Japan Extension selskabet slået fejl i jan. 1870. Der var tale om væsentlig undertegning bl.a. som følge af britisk sabotage. Derfor havde T. og hans medstiftere måttet tegne sig for betydelige beløb og lade Privatbanken engagere sig med millionbeløb i Store Nordiske. Uden tvivl lettedes beslutningen om dette engagement af det forhold at fire af Store Nordiskes stiftere også sad i Privatbankens bankråd. Til de økonomiske vanskeligheder medvirkede desuden at udlægningen af kablerne i det fjerne Østen 1870–71 var blevet væsentligt dyrere end budgetteret, bl.a. på grund af fabriktionsfejl. For at få dækning for de underskud der opstod som følge af den fejlslagne aktietegning og overskridelserne på anlægsbudgettet for at få afsat de aktier Privatbanken havde måttet engagere sig i, og for at bane vejen for den senere fusion satte T. i april 1871 en hausse-spekulation i Store Nordiske aktier i gang på Kbh.s børs og koordinerede den med kursudviklingen på Londons børs hvor Store Nordiskes aktier også blev noteret. Ved en elegant gennemført transaktion med omhyggelig kurspleje og diskret spil på dagspressen blev aktiekursen for det europæiske Store Nordiske selskabs aktier i de næste ni måneder sparket op fra 111 rdl. (for en 90 rdl. aktie = £ 10) til 144 $\frac{1}{4}$. Kursen på China & Japan selskabs aktier steg i samme periode fra pari på 90 rdl. til 118. Det var til netop de kurser T. på forhånd havde beregnet at fusionen skulle finde sted i febr. 1872. Derefter faldt kurserne brat, da T.s kurspleje holdt op. T. og Privatbanken slap ud af de øjeblikkelige økonomiske vanskeligheder. Men de vendte voldsomt tilbage. Hovedofret i denne hausse-spekulation, der foreløbig reddede T. og Privatbanken, blev i første omgang en kbh.sk grosserer Svend Petersen. Han havde – utvivlsomt med T.s vidende – engageret sig kraftigt i spekulationen. Petersen havde

købt telegrafaktier på tid og afbetaling og reelt fået sine storkøb finansieret ved lån og en bemærkelsesværdigt stor vekselkredit i Privatbanken. Det gik godt så længe kurserne steg. Da kursfaldet på Store Nordiske aktier i foråret 1872 satte ind, fik Petersen stigende besvær ved at indfri sine økonomiske forpligtelser. I sept. gik han til T. i Privatbanken og bad om hjælp for at undgå betalingsstandsning og konkurs. T. lod en undersøgelse sætte i gang. Den viste at Petersen var engageret i telegrafaktier for godt 2,3 mio. rdl. eller mere end en femtedel af den udstedte aktiekapital. For at undgå et totalt sammenbrud af Store Nordiskes aktiekurs valgte T. at holde Svend Petersens spekulation hemmelig. T. lod Privatbanken indløse hans pantsatte aktier og satte hele hans forretning under diskret administration af Leopold Damm – bror til T.s meddirektør i banken P. N. *Damm. T. håbede på denne måde at vinde tid og gradvis at få afsat de mange aktier. Af væsentlig betydning for T.s handlemåde var det at Privatbanken endnu lå inde med ca. 10 000 usolgte Store Nordiske aktier til en pålydende værdi af 900 000 rdl., og at yderligere aktier for 2 250 000 rdl. skulle udbydes på Børsen i sommeren 1873. Det lykkedes tilsyneladende T. at få afsat disse aktier til pari. Men derefter sank kursen på Store Nordiske. Reelt påvirkede dette kursfald Privatbankens status, men ikke formelt. Aktiverne på hans status, dvs. i hovedsagen telegrafaktierne, blev i de næste år kunstigt pustet op og opført til kurser der lå væsentligt over de virkelige borskurser. Det skete for at regnskaberne kunne udvise størst mulig dækning for Privatbankens tilgodehavende. 1874 stillede T. på eget initiativ betydelige midler til rådighed for banken for at sikre den mod yderligere tab på Svend Petersen-engagementet, efterhånden som Store Nordiskes og også Privatbankens aktiekurs faldt. På bankens regnskab blev der fra 1875 foretaget afskrivninger på telegrafaktierne, men ikke tilstrækkeligt til at modsvare tabene i virkeligheden. Der blev manipuleret med regnskaberne. Rygterne svirrede i dele af dagspressen og i den lille kbh.sk finansverden om den mørklagte affære. Privatbanken var i krise. Tydeligt sås det af udviklingen i indlån og kursen på bankens aktier. 1874–77 halveredes indlånene fra 22,4 mio. kr. til 11,2, mens kursen på bankens aktier dalede fra 137,5 til 64. Disse nedgange var langt større end i Landmandsbanken og Handelsbanken der også var ramt af den almindelige økonomiske krise. 1878 kom oppositionen mod T. åbent frem på Privatbankens generalforsamling. Men den var dårligt tilrettelagt og blev let tilbagevist af Broberg som formand. Bankrådet tvang dog i juli

1878 T. til at sælge de resterende 13 000 af Svend Petersens telegrafaktier til et fransk konsortium. Salget skete til en kurs der lå væsentligt over den samtidige borskurs. Dermed var oppositionens afgørende angrebspunkt mod T. væk.

Svend Petersen-affæren 1872–79 berovede for altid Privatbanken dens position som landets førende bank. Privatbanken tabte mindst 3,7 mio. kr. på affæren, hvortil skal lægges de ukendte beløb som T. stillede til dens rådighed af sine private midler, formentlig i erkendelse af et personligt ansvar. De 3,7 mio. kr. udgjorde 72 pct. af bankens samlede tab i de første 25 år af dens eksistens.

Først fra 1880 da Svend Petersen-affæren var forbi genoptog T. de udadvendte initiativer med nye selskabsgrundlæggelser der havde været karakteristiske i ekspansionsårene 1865–73. Med udgangspunkt i Store Nordiskes virksomhed i Kina siden 1870 og dets samarbejde med de kinesiske myndigheder søgte T. fra 1880 at udvide selskabets og sine egne aktiviteter i Kina der var et udviklingsområde med store muligheder. Det skete på telegraffeltet, ved forsøg på at bygge jernbaner, formidle statslån og tilbyde levering af moderne skibe der bl.a. tænkes bygget på B. & W. 8.6.1881 skaffede T. Store Nordiske monopol på Kinas telegrafforbindelser med udlån for 20 år og en fortrinsstilling ved opbygningen af et indenlandsk kinesisk landlinjenet. Koncessionen var rettet mod især Store Nordiskes partner og rival i Kina, det britiske Eastern Extension Telegraph Co., hvis kabler via Hongkong, Singapore, Indien, Suez og Middelhavet var en konkurrerende linje til Store Nordiskes forbindelse til Europa via Japan, Vladivostok, Sibirien, Rusland og Østersø-kablet. Siden 1870 havde de to selskaber diskret arbejdet sammen og delt overskuddene efter hemmelig aftale, selv om de officielt fremstod som konkurrenter. Samtidig søgte T. at få overdraget koncessioner på anlæg af jernbaner i Kina og at yde statslån. Han tilbød 1881 og 1883 kineserne lån på £ 10 mio., dvs. 180 mio. kr., over 20 år til 6% rente. I statslånsagen var T. og Privatbanken bakked op af fransk kapital, primært af Banque de Paris et des Pays-Bas. Men det var T.s hensigt også at udnytte sine gode personlige forbindelser på kapitalmarkederne i Tyskland og England. Den grundlæggende tanke bag disse stort anlagte ekspansionsplaner var, at kineserne – med T.s egen formulering – „vilde sætte Priis paa at have med en Nationalitet at gjøre, som hverken kan eller vil plage dem med diplomatiske Indblandinger, Krigsskibe eller Lignende“. T.s storstilede planer blev modarbejdet af næsten alle vestlige nationer med diplomatisk repræsentation eller inter-

esser i Kina, især af briterne. T. og Store Nordiske måtte efter seks års kamp 1886 endeligt opgive monopolet og genoptage det intime samarbejde i fuldt omfang med det britiske selskab. Da havde både det danske udenrigsministerium, det britiske Foreign Office og den kinesiske administration været involveret i striden sammen med de vestlige handelsinteresser i de kinesiske traktathavne.

Herhjemme genoptog T. 1881 selskabsdannelserne. Med fagmanden C. A. *Olesen som teknisk-praktisk leder gennemførte T. dannelsen af *De danske Spritfabrikker* med en aktiekapital på 3 mio. kr. Det var en sammenslutning af en række af de godt 200 brændevinsbrænderier der eksisterede i Danmark. Dermed forstærkedes den koncentrationstendens der havde været i gang inden for spritfabrikationen op gennem 1800-tallet og som fortsatte frem til efter første verdenskrig. 1882 overtog T. også Det internationale Bell Telefon Selskab i Kbh. og omdannede det til *Kjøbenhavns Telefon Aktie Selskab (KTAS)* med en foreløbig aktiekapital på 500 000 kr. 1883 samlede han kalkgruberne og stenværkstederne ved Fakse i ét selskab, *Fakse Kalkbrud*, med en aktiekapital på 2 mio. kr. Den sidste større selskabsdannelse T. deltog i, var dannelsen af *De Forenede Bryggerier* 1891 med en aktiekapital på 6 mio. kr. Derimod var han ikke tilstrækkeligt interesseret da kaptajn H. N. *Andersen på hjemmebesøg fra Siam 1892 og 1893 opsøgte ham sammen med direktør I. *Glückstadt fra Landmandsbanken for at drøfte nye danske initiativer i det fjerne Østen. T. var heller ikke interesseret i etableringen af frihavnen som han modarbejdede. Da frihavnen 1894 blev realiseret og Østasiatisk Kompagni 1897 dannedes, var det uden T.s og Privatbankens medvirken – og kun med Landmandsbankens. Var T. i 1880'erne mindre aktiv end tidligere som selskabsgrundlægger, så gik han til gengæld ind i det politisk-organisatoriske arbejde som han tidligere havde skyet, bortset fra fire år som borgerrepræsentant i Kbh. fra 1861. 1880–81 var han hovedmanden i den såkaldte børsopposition mod ministeriet Estrup og især dets erhvervs politik der hæmmede flere af T.-selskaberne fx DFDS og sukkerfabrikkerne. Børsoppositionen samlede i foråret 1881 4661 underskrifter på børsadressen med anmodning om nedsættelse af told- og skibsafgifter og større indflydelse til Grosserersocietetet på erhvervslovgivningen. Oppositionen smuldrede hurtigt og fik ingen varig virkning. T. afslog flere gange at lade sig vælge til rigsdagen. Derimod accepterede han 1885 hvervet som formand for Grosserersocietetets komité og s.å. desuden formandsposten i Han-

dels- og kontoristforeningen, ligesom han blev formand for De Brockske handelsskoler. T. arbejdede fra 1880'erne på at få oprettet et handelsdirektorat under indenrigsministeriet, på (med Grosserersocietetet) at skabe et fællesorgan for det store danske erhvervsliv og at få gennemført en toldreform med nordisk toldunion. Men på dette politisk-organisatoriske felt satte hans indsats ingen varige spor.

I december 1894 blev T. under et ophold i Paris ramt af en mindre hjerneblødning. Han kom sig aldrig helt efter den, selv om han fortsatte sit arbejde i Privatbanken frem til maj 1896. Så blev han for alvor syg og måtte trække sig tilbage fra alle poster. Sine sidste år tilbragte han som æresformand for Privatbanken og rekonvalescent, om sommeren på sin lystejendom Strødam ved Hillerød, om vinteren i lejligheden i Kronprinsessegade 32 (nu Davids Samling), eller ved Rivieraen. Forinden havde han 1894 oplevet indvielsen af *Frederikskirken* (Marmorkirken), formentlig et af hans livs højdepunkter. Den barnløse T. havde 1874 købt kirkeruinen med tilhørende grunde af staten for 200 000 kr. med forpligtelse til at færdiggøre en kirkebygning inden ti år. Den var tænkt som en kbh.sk katedral for grundtvigianismen – den kirkeretning T. og hans hustru havde sluttet sig til. På grund af sine økonomiske besværligheder og de private midler han måtte stille til rådighed for Privatbanken som følge af Svend Petersen-affæren kunne han ikke overholde tidsfristen. Men han fik udsættelse og 1894 var kirken færdig efter F. Meldahls tegninger. Den havde kostet knap 1,4 mio. kr., hvoraf T. som følge af indtægter ved grundsalg og betydelige gaver kun kom til at betale knap 450 000 kr. af egen lomme. Kirken blev indviet i overværelse af kongeparret der senere på dagen var til middag i T.s hjem. Det var også i Marmorkirken at den officielle sørgehøjtidelighed i anledning af T.s død fandt sted 25.10.1901.

T. er en af de få finansfolk af det store internationale format Danmark har fostret – muligvis den eneste. Grundlaget for hans enestående indsats i dansk erhvervsliv var hans utrolige arbejdssevne parret med stillingen som direktør i Privatbanken og den opbakning han fik fra de kbh.ske storkøbmænd der stod bag den. Banken, dens apparat og de midler T. som direktør fik adgang til, blev de instrumenter han efter udenlandsk forbillede udnyttede i hele sin aktivitet og i alle de mange selskaber. Det var sammen med folk som C. A. Broberg, O. B. Suhr, M. G. Melchior, L. P. Holmblad, E. le Maire, H. * og R. Puggaard m.fl. – af hvilke de fleste også sad i de nye aktieselskabers bestyrelser. Til disse pengefolk kom en række specialister som T. med sik-

ker sans udvalgte og placerede på nøgleposter. Det gjaldt fx kemikeren Julius Thomsen (kryolitselskabet), ingeniøren G. A. Hagemann (sukkerfabrikkerne), telegrafteknikeren C. L. Madсен (telegrafelskaberne og KTAS), farmaceuten C. A. Olesen (spritfabrikkerne), soofficeren E. Suenson og fagdiplomat J. F. Sick (begge i Store Nordiske). Til denne specielle T.-kreds kom hans gode forbindelse til kongehuset, for hvilket han lejlighedsvis fungerede som finansiel rådgiver, og hans nære forhold til bestemte ministre i skiftende regeringer frem til Estrups 1875, af hvis ministerium fire var medlemmer af Handelsbankens bestyrelse. Særlig tæt var T.s forhold til W. Raasløff der som krigsminister 1866–70 samtidig var på T.s hemmelige lønngangsliste med 5000 rdl. pr. år, C. A. Fonnesbech og Fritz Tobiasen.

T.s indsats lå først i opbygningen af den infrastruktur og det kommunikationssystem der var forudsætningen for udviklingen af handelen og den tertiære sektor. Sporveje, jernbaner, skibsfart med faste inden- og udenlandske ruter samt telegraf- og telefonforbindelser blev opbygget. Dernæst satte T. ind på områder hvor ny teknologi var under udvikling. Det gjaldt kryolitten, glas-, soda- og godningsfabrikation, sukkerfremstilling fra roer og næsten alle de moderne kommunikationsmidler. Endelig arbejdede T. på områder som var strategisk forbundne: når man havde et stort rederi som DFDS med mange dampskibe, var det fornuftigt også at have et skibsværft som B & W, et selskab som Svitzers Bjergningsentreprise samt at gå ind i færdiggørelsen af Esbjerg havn der skulle stå for udskibningen af landbrugseksporerten til England på DFDS-bådene. Opbygningen af et bryggeri som Tuborg gjorde det i teorien naturligt også i tilknytning hertil at starte fabrikation af flaskeglas, godning og svovlsyre. Endelig lå T.s indsats i indførelsen af nye organisations- og finansieringsformer herhjemme. Aktieselskaber med det begrænsede ansvar indførtes i praksis af T. Hans opbygning af store enheder med begrænsning af konkurrencen på markedet og større kapitalstyrke, undertiden ved omdannelse og sammenslutning af ældre eksisterende virksomheder betød også en nyskabelse herhjemme. Hertil kom T.s til tider virtuose brug af fondsbørsen og aktiespekulationen med diskret anvendelse af tidens medier. Det var også nyt i Danmark. T. var ikke den originale fornyer og selvstændige tænker. Han var den fremragende praktiske formidler af ideer og metoder som han med sin brede internationale orientering og perfekte kundskaber i engelsk, tysk og fransk havde hentet i det store udland som han berejste adskillige gange om

året. En forudsætning for hans virksomhed var at de ultraliberalistiske tilstande herhjemme til-
 lod metoder og dobbeltstillinger som først langt
 senere blev begrænset af en regulær aktiesel-
 skabs- og banklovgivning. T. var den første mo-
 derne kapitalist her hjemme af det store interna-
 tionale format der opbyggede et uformelt impe-
 rium med sig selv og sin bank i centrum. – Etats-
 råd 1867. Gehejmeetatsråd 1888. Gehejmekon-
 ferensråd 1898. – R. 1864. DM. 1869. K.² 1871. K.¹
 1873. F.M. I. 1874. S. K. 1892. □ Træsnit af H. P.
 Hansen, 1871, i samme type i litografi af I. W.
 Tegner, 1872, med oplysning om at forlægget er
 et foto fra 1867–68; efter dette flere træsnit og li-
 tografier. Karikatur i Punch 1875 og 1878. Buste
 af V. Bissen, 1882, relief af samme. Afbildet på
 træsnit af banket 1882. Karikatur 1884. Mal. af
 P. S. Krøyer, 1892 (Fr.borg), hertil flere tegn.
 (sst.; St.mus.; Kgl.bibl.), en karton (De forenede
 Bryggerier) samt en gentagelse 1907 (DFDS).
 Træsnit 1892. Medalje af S. Lindahl, 1894. Afbil-
 det på Krøyers mal. Fra Kbh.s børs, 1895 (børs-
 bygn., Kbh.). Træsnit af A. Bork, 1896, efter fo-
 to, og af H. C. Olsen, 1898. Mal. af Carl Thom-
 sen, 1899 (Fr. borg), afbildet med hustru i vogn
 på mal. af samme. Min. af H. C. Vantore ca.
 1900. Medalje af Lindahl, 1901. Relief på grav-
 stenen (Lyngby kgd.). Buste af Viggo Jarl, 1902,
 buste af Martin Nyrop (Kbh.s rådhus). Udkast
 til monumenter af L. Brandstrup, Thod Edel-
 mann, Aksel Hansen og Jul. Schultz. Buste af L.
 Brandstrup, 1903 (Privatbanken; 1929 Børsen).
 Statue af Rasmus M. Andersen, 1904 (nu Skt.
 Annæ plads, Kbh.), originaludkast hertil (Varde
 mus.). Statuette af L. Brandstrup (Fr. borg), udst.
 i bronze 1906. Statue af Viggo Jarl på sokkel af
 S. Risom (1908 Kgs. have, Odense), et fragment
 udst. 1909. Afbildet med hustru på epitafium af
 Johs. Kragh (Gadevang k.) og på epitafium af
 N. Skovgaard, 1921 (Frederikskirken), i gips
 1920 (Grundtvigs højskole Fr.borg). Radering af
 I. Borchert, 1929. Relief af A. Bundgaard, 1932
 (det da. studenterhus i Paris; DFDS). Foto. –
 Mindsten ved Strødam.

C. F. T.: Erindr. og optegn., udg. O. C. Molbech, 1904
 (delvis optr. fra Kbh.s børstid. maj 1891). – Børsen
 20.10., 25.10., 30.10. og 31.10.1901. Dannebrog 20.10.,
 22.10. og 23.10. s.å. København 20.10., 21.10. og 25.10.
 s.å. Nationaltid. 20.10. s.å. Emil Levy i Politiken 20.10.
 s.å. Herman Bang sst. 23.10. s.å. Vort land 20.10., 22.10.
 og 24.10. s.å. Berl. tid. 21.10. s.å. A. Peschke-Koedt i
 Ill. tid. 27.10. s.å. F. Meldahl i Architekten IV, 1901–02
 21f. H. Fritsche: C. F. T. Mindetale i Sth.s köpmans-
 klubb 1901, 1902. Jacob Marstrand: C. F. T., 1902 (3.
 udg. 1929; særtryk af Den da. højskole II, 1902
 241–376). Jul. Schovelin: Privatbanken i Kbh.
 1857–1907, 1907. Samme: Fra den da. handels renæs-
 sance I–II, 1924. Samme: Tidens hjul og Tietgen 1857–
 97, 1929. Johs. Werner: Børsen, 1915. Samme: Gedalia
 og hans forfædre, 1933. A. F. Krieger: Dagbøger 111–

VIII, 1921–43. Børsen 19.3.1929. Johs. Lehmann: C. F.
 T., 1929. Marius Vibæk: C. F. T. og hans samtid. Den
 unge T., 1929. Samme: Krisen i 1857, udg. Jens Vibæk,
 1943. Rich. Willerslev: Studier i da. industrihist. 1850–
 80, 1952 (reprud. 1978). Einar Cohn: Privatbanken i
 Kbh. 1857–1957 I–II, 1957–58. Kn. Erik Svendsen og
 Sv. Aage Hansen i Dansk pengehist., red. E. Hoffmeyer
 I, 1968. Sv. Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danm. I,
 1972. Ole Lange: Finansmænd, stråmænd og mandari-
 ner. C. F. T., Privatbanken og Store nordiske, 1978.
 Samme: Partnere og rivaler. C. F. T., Eastern extension
 og Store nordiske, 1980. Birgit Nüchel Thomsen: In-
 dustrielle foretagere på Tuborg 1873–85, 1980. – Papirer i
 Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

Ole Lange

Tikjøb, Henriette (Jette), * 1912, musikpædagog.
 * 18.12.1912 i Thorsted ved Horsens. F: gårdejer
 Jens Carl Hansen (1879–1933) og Kirstine
 Thomsen (1885–1972). ~ 8.2.1948 i Horsens (Vor
 Frelsers k.) med farmaceut Adalbert Krüger,
 * 20.7.1915 i Hamburg, s. af fabrikant Wilhelm
 K. (1882–1943) og Catharina Janiesch (1878–
 1943).

T.s musikalske løbebane blev grundlagt i barn-
 domshjemmet der var meget musikorienteret. En
 støtte var også det på den tid blomstrende mu-
 sikliv i Horsens under ledelse af den inspireren-
 de Georg Marquard. Hun modtog sin første mu-
 sikundervisning hos musiklærer Theodor Niel-
 sen og hos lederen af den der nyoprettede mu-
 sikkole C. M. Savery. Privat dyrkede hun kam-
 mermusik bl.a. sammen med violinisten og mu-
 sikkpædoggen Hans Erik Knudsen, med hvem
 hun senere drev folkemusikskolerne i Horsens
 og Århus. Samtidig med dette arbejde var hun
 elev på musikkonservatoriet i Kbh. hvor hun tog
 musikpædagogisk eksamen 1941 og fordybede
 sig i det område der skulle blive hendes livs ho-
 vedindsats. Hun havde på dette tidspunkt været
 i kontakt med den tyske musikpædagog Fritz Jö-
 de og koncentrerede sig nu efter studierejser til
 Tyskland, Schweiz, Italien, Paris i London, Fin-
 land og Østrig om børnemusikundervisningen i
 Århus. Hun oprettede 1946 *Jydsk musikakademi*
 og *Århus folkemusikskole*. Hun var fra 1947 med-
 arbejder ved Danmarks skoleradio hvor hun
 producerede en lang række fængslende udsen-
 delser (serierne *Sang og bevægelse*, *Vi hører ope-
 ra* og *Syng med Jette*). Fra 1962 var hun knyttet
 til Det jyske musikkonservatoriums musikpæda-
 gogiske afdeling (docent 1965, prorektor 1974).
 1966 var hun på studieophold i USA. Hendes
 børnemusikpædagogiske principper bredte sig
 ud over landet, ikke mindst gennem hendes ud-
 sendelser i radio og TV. På Århus musikakade-
 mi, hvis elevtal steg til over 2500 elever, begynd-
 te børn i fireårsalderen tre år i en musikalsk le-
 gestue, fulgt af undervisning i horelære, node-

Tikjøb, Jette

læsning, rytmik og musikhistorie samt undervisning på forskellige instrumenter og medlemskab af forskellige ensembler. Hendes grundprincip i borneundervisningen er at lege musikken ind i børnene. Skolen i Århus var startet 1933 af C. M. Savery og overtaget af Eduard Müller, en energisk og fantasifuld leder, indtil T. 1946 overtog ledelsen der efter hendes aldersbestemte fratræden blev overtaget af Århus kommune og videreført af T.s tidligere elev Else Bjornager. Hendes elskelige og fint musikalske arbejdsmåde har været et forbillede for dansk musikundervisning for børn. – T. har beklædt flere tillidsposter i bestyrelserne for De danske folkemusikskoler, Musikpædagogisk forening, Århus philharmoniske selskab, Den jydsk operafond m.m. Hun fik 1950 Århus bys hæderspris og 1966 midler fra Jacob Gades fond. □Foto.

Interviews i Politiken 16.12.1962, Berl. tid. 10.12.1967 og Kristeligt dagbl. 22.8.1979.

Sigurd Berg

Tillge-Rasmussen, Sven, 1902–67, redaktor. * 24. 12.1902 på Frbg., + 8.5.1967 i Kbh., begr. Tibirke kgd. Bindestreg tilføjet. F: grosserer Carl Jacob Rasmussen (1876–1966) og Ella Anna Tillge (1876–1959). ~ 13.6.1931 i Paris med maler Marianne Bojsen-Møller, * 10.4.1904 på Frbg., d. af arkitekt Helge B.-M. (1874–1946) og Ella Jacobsen (1880–1942).

T.-R. blev student fra Helsingør gymnasium 1920, cand.polit. 1926. 1924 deltog han sammen med sin nære ven Ebbe *Munck i Ejnar *Mikkelsens Scoresbysundekspedition. Hans artikler i Politiken om den eventyrlige færd henlede Henrik *Cavlings opmærksomhed på hans journalistiske talent. Efter eksamen blev han ansat på bladet og blev snart dets forende internationale reporter, 1931–32 med station i Paris. Hans initiativrigdom og uforfærdethed førte til at den ene store opgave efter den anden tilfaldt ham. 1935–36 var han krigskorrespondent i Abessinien. Det affodte bogen *Abessinien i Krig*. 1936. Derpå gik turen til Japan og Kina, beskrevet i *En Tredjedel af Verden*. 1937. Fra 1938 blev T.-R. Politikens korrespondent i London hvor han var da Danmark blev besat. Allerede om aftenen 9.4.1940 oplæste han i BBC det første budskab til Danmark fra London. Det blev udsendt på hans initiativ. Han blev i de følgende måneder den i Danmark nok mest skattede kommentator i BBCs danske udsendelser, den der bedst fandt den tone som passede til stemningen hjemme. Den trodsige patos lå særlig godt for hans djærve stemme. Ikke mindst lagde han vægt på at skildre tilstandene i Norge, som det i Dan-

mark var vanskeligt at følge med i. Han havde særlige forudsætninger herfor i sit venskab med den norske digter Nordahl Grieg og i de kontakter han fik i den norske London-regering som korrespondent for Stockholms-Tidningen, et blad Politiken i 30erne havde et vist samarbejde med. Dets tyskenlejlige kurs blev dog et problem for T.-R., og han gik 1942–43 i engelsk tjeneste for at hjælpe med den underjordiske krigspropaganda. I længden fandt han det dog svært at arbejde under engelske direktiver. Skont han allerede inden krigen havde haft en konflikt med Politikens daværende bestyrelsesformand Erik *Scavenius på grund af sin antifascistiske reportage fra Abessinien, og skont medlem af det danske råd i London, havde han dog mere forståelse for Scavenius' politik under besættelsen end de fleste danske i England. Navnlige mente han ikke at det tilkom hverken englænderne eller London-danskerne at foreskrive folk hjemme hvad de skulle gøre. Han tog derfor imod et tilbud fra gesandt E. *Reventlow om tilknytning til det danske gesandtskab hvor han blev en af gesandstens nære politiske medarbejdere.

Efter krigen genoptog T.-R. sit arbejde som Politikens mest betroede udlandskorrespondent, indtil 1946 med station i London, derpå efter en længere rejse i USA der førte til bogen *Amerikas forvandling* (1950), 1953–56 i Paris. Fra at være all round international reporter udviklede T.-R. sig til at blive den nordiske presses forende diplomatiske korrespondent. Han præsterede den ene solonyhed efter den anden fra efterkrigstidens talrige internationale konferencer. Især hans norske kontakter kom ham til gode, da den norske London-regerings udenrigsminister Trygve Lie blev FNs generalsekretær og lederen af dens informationskontor Tor Gjesdal dets første informationschef. T.-R. blev også den norske udenrigsminister Halvard Langes foretrukne journalist. I kraft af den prestigefulde T.-R. erhvervede som udlandskorrespondent blev han efter at være vendt hjem til redaktionen 1956 først næstformand i Politikens medarbejderforening, derpå fra 1959 efter medarbejders, men næppe efter chefredaktør Niels *Hasagers ønske dennes efterfølger i Politikens „hjerneværelse“. T.-R. overtog posten som ansvarshavende chefredaktør i en vanskelig situation. Berlingske Tidende besluttede at skærpe konkurrencen ved at fremrykke BTs trykstart, så det begyndte at konkurrere med morgenavisernes lossalg. Politikens bestyrelse, hvori Hasager var indtrådt, mente at måtte følge efter med Ekstrabladet som samtidig ressourcemæssigt blev opprioriteret på Politikens beskostning. Det viste sig især i papirtildelingen. Politikens oplag begyndte i den nye kon-

kurrencesituationen at vige markant, efter nogle opfattelse også, fordi bestyrelsen under indflydelse af Bertel *Dahlggaard tilstræbte en mere partiradikal redaktionel linje. Udenrigspolitisk holdt T.-R. dog fast ved den kurs Danmark lagde ved sin tilslutning til Atlantpagten. Annoncepolitisk var der lejlighedsvis uoverensstemmelser mellem T.-R. og den forretningsmæssige ledelse. Bl.a. efter pres fra Ekstrabladets chefredaktion blev T.-R. i dec. 1962 gjort ansvarlig for de forringede oplagstal og afsat som chefredaktør under omstændigheder der gjorde, at han besluttede aldrig mere at sætte sine ben i Politikens hus. Han genoptog påny med base i London sit virke som rejsende korrespondent, bl.a. i Asien, men døde godt fire år senere af en kræftsygdom.

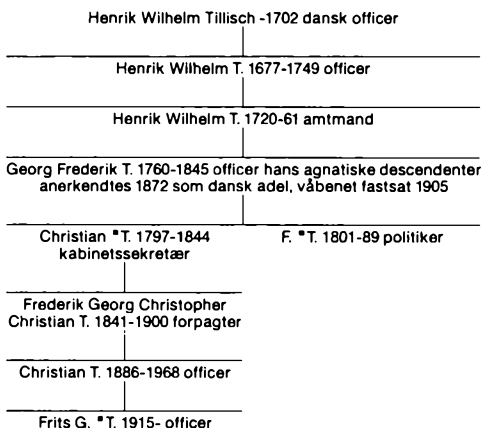
T.-R. var højt respekteret blandt sine kolleger i det internationale pressekorps for sin professionelle dygtighed, sikre dømmekraft og loyalitet. Han var meget afholdt for sin hjælpsomhed, humor og charme. Men hans internationale baggrund lettede næppe tilpasningen til det hjemlige miljø hvor hans væsen ofte blev opfattet som reserveret. Det faldt næppe heller helt let at udskifte rollen som rejsende korrespondent med den meget forskellige opgave som chefredaktør. – R. 1946. □Mal. af Marianne Tillge-Rasmussen, 1939. Foto.

Jeremy Bennett: British broadcasting and the Danish resistance movement 1940–45, Cambridge 1966. Politiken 9.5.1967. Borge Outze i Information s.d.

Erling Bjøl

Tillisch

Adel. Er formentlig en schlesisk patricierslægt. Christian *T. var ~ Henriette komtesse Lerche, d. af amtmand Christian Cornelius greve *L. F. *T. var ~ Elisabeth rigsgrevinde Schmettau, d. af officeren Gottfried rigsgreve *S.

Tillisch, Christian Ludvig, 1797–1844, kabinetssekretær. * 28.7.1797 på Favrvrå ved Christiansfeld, † 13.9.1844 på Gram, begr. sst. F: oberst Georg Frederik T. (1760–1845) og Augusta Elisabeth Stemmann (1770–1835). ~ 1.9.1830 i Årby med komtesse Henriette Vilhelmine Lerche, * 17.6.1801 på Lerchenborg, † 19.12.1887 i Kbh. (Slotsk.), d. af lensgreve Christian Cornelius *L. (1770–1852) og Ulrikke Sophie v. Levetzow (1771–1803). – Bror til F. *T.

T. blev dimitteret fra Herlufsholm 1816, tog juridisk embedseksamen 1820 og gjorde herefter tjeneste i rentekammeret. 1825 konstitueredes han som amtmand på Færøerne, fik udnævnelse 1828, men forlod stillingen 1830 og virkede derefter indtil 1841 som amtmand over Åbenrå og Løgumkloster amter. I de første fire stænderforsamlinger i Roskilde mødte han som kongevalgt medlem og repræsentant for Færøerne og Island. Han var et meget interesseret medlem der deltog i drøftelsen af en lang række spørgsmål, ligesom han ivrigt arbejdede i de nedsatte komiteer, navnlig i dem der behandlede islandske og færøske problemer. Under forhandlingerne om en kommunallov for byerne virkede han for embedsmændenes fortsatte indflydelse, og han interesserede sig levende for det vigtige kommunale spørgsmål fattigvæsenet. Han var en modstander af større hjælp gennem lovgivningen til husmændene, og under de almindelige politiske drøftelser i forsamlingen indtog han et mådeholdent konservativt standpunkt. Gennem sin virksomhed som amtmand i Åbenrå kom han den nationale modsætning på nærmeste hånd, og de erfaringer og indtryk han herigennem modtog blev af stor betydning da han 1841 modtog stillingen som kongens kabinetssekretær. Under de vanskelige forhandlinger i statsrådet som følge af kobmand Peter *Hiort Lorenzens opræden fik T. sammen med kancellipræsident P. C. *Stemann en afgørende indflydelse på sagens afgørelse. I fællesskab udarbejdede de et forslag til et kgl. reskript der i nogen grad mildnede kongens oprindelige skarpe afvisning af Hiort Lorenzens krav, og de tilrådede kongen at stille sig over partierne og følgelig heller ikke indtage et udpræget dansk-nationalt standpunkt. For Stemann såvel som for T. var det afgørende at helstaten blev bevaret, og man måtte derfor afvise både det ejerdanske og det slesvigholstenske partis krav. Under en rejse i Sønderjylland hvor T. ledsagede Christian VIII døde han pludselig af en lungeblødning. Kongen meddelte selv kancellipræsident Stemmann søstersønnens tragiske

Tillisch, Christian Ludvig

død og udtalte sin dybeste beklagelse over tabet af en mand der kendte hertugdømmerne bedre end nogen anden, og som desuden var en strengt retfærdig mand der altid med frimodighed havde sagt sin mening. – Kammerjunker 1825. Kammerherre 1840. – R. 1828. DM. 1842. K. 1843. □ Litografi af I. M. Graack. Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.) og på nogle dertil (Kgl.bibl.).

Danm.s adels årbog LI, 1934 76f. A. D. Jørgensen i Sønderjyske årbøger, 1895 45–176. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927 121–28. [J. A.] Hansen i Sønderjysk månedsskr. VII, 1930 11–13. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1–11, 1931–34. Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens hist. udvikl. i Danm. i det 19. årh., 1940 (reprint 1975) 74f 77. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I, 1966.

Harald Jørgensen

Tillisch, Frederik (Frits) Ferdinand, 1801–89, minister for Slesvig. * 15.4.1801 på Bårsbøllegård ved Haderslev, † 16.2.1889 i Kbh. (Slotsk.), begr. sst. (Holmens). F: oberst Georg Frederik T. (1760–1845) og Augusta Elisabeth Stemann (1770–1835). ~ 21.5.1830 i Kbh. (Fred. ty.) med grevinde Eleonora Dorothea Schmettau, * 16.7.1802 i Horsens, † 8.5.1874 i Kbh. (Slotsk.), d. af oberstløjtnant, senere generalløjtnant, rigsgreve Gottfried *S. (1752–1823) og Margrethe W. Stemann (1780–1865). – Bror til Christian Ludvig *T.

T. blev student fra Herlufsholm 1820 og cand.jur. 1825. Hans mor var søster til P. C. *Stemann og 1832 blev han svoger til C. E. *Bardenfleth. Slægt, forbindelser og evner syntes at love ham en glimrende karriere. 1826–30 var han auditør i Rendsborg, 1830–37 amtmand på Færøerne og 1837–43 amtmand i Ringkøbing. Han deltog som kongevalgt medlem i stændermødet i Roskilde 1842, udnævntes til stiftsamtmand i Ålborg 1843 og blev 1844 kabinetssekretær hos Christian VIII. T. var konservativ og helstatsmand, men kom ud fra kærlighed til sin slesvigske hjemstavn til at stå de nationalliberale nær i visse spørgsmål og havde sikkert sin del i den mere faste politik over for Augustenborgerne i kongens sidste år. Ved Frederik VII's tiltrædelse jan. 1848 var han stemt for en rekonstruktion af den gamle regering, men fulgte svogeren Bardenfleth's tilnærmelse til liberalismen i martsdagene og bevægede s.m. W. *Oxholm (1805–76) grev A. W. *Moltke til at komme til forhandlingerne 22.3. hos Frederik VII hvor Moltke påtog sig dannelsen af martsministeriet. – Efter våbenstilstanden 1849 i den slesvigske krig betroedes det T. at repræsentere Danmark i den preussisk-engelsk-danske regeringskommission der skulle styre Slesvig. Han havde den indfødte slesvigers

kendskab til landet og en utvivlsom administrativ evne der forenede fasthed med smidighed. Opgaven var overordentlig vanskelig fordi kommissionen ikke besad militær myndighed ud over Nordslesvig der var besat af svensk-norske tropper og fordi enigheden mellem kommissionens medlemmer var skrøbelig. Over for slesvig-holstenernes seje, passive modstand oprådte han lempeligt, men klagede ustandselig over manglende støtte fra sin regering.

Efter freden i Berlin juli 1850 udnævntes T. til kgl. kommissær i Slesvig med enevældig myndighed. Slesvigs deling som han en tid havde frygtet var nu udelukket og han kunne uhindret arbejde for sit mål som var den tættest mulige forbindelse mellem Slesvig og Danmark og den størst mulige adskillelse mellem Slesvig og Holsten. Han iværksatte en gennemgribende udrensning af embedsstanden med fjernelse af alle upålidelige personer. Det måtte vække uvilje og skabe T. fjender. I det hele og store gik han lempeligt frem og de angreb der rettedes mod ham i Tyskland og fra andre magter var i det væsentlige uberettigede. Noget anderledes var det med de sproglige forhold. T. havde ved sin udnævnelse 1849 betinget sig at få A. *Regenburg som medhjælper og satte ham 1.9.1850 til at bestyre samtlige kirke- og skoleforhold i Slesvig. Regenburg var utvivlsomt den egentlige ophavsmand til sprogreskripterne som T. satte i gang febr.-marts 1851 og som indførte dansk som kirke- og undervisningssprog i Mellemslesvig og Angel. Udadtill fik T. æren og ansvaret for den ny sprogpolitik der i sine følger blev lidet gavnlig, men skabte T. et stort navn som nationalliberal foregangsmand og dansk embedsmand. Der er ingen tvivl om T.s og Regenburgs retsindige hensigter, men gennemførelsen af sprogpolitikken var skematisk og usmidig og Danmarks europæiske stilling ikke stærk nok til at bære det had den fremkaldte i udlandet.

Efter russiske protester måtte T. der 5.3.1851 var blevet minister for Slesvig allerede 13.7. s.å. ombytte denne post med indenrigsministeriet. – Inden for de nationalliberale og til dels blandt bondevennerne var T.s anseelse stor og 1851 indvalgte han ved et suppleringsvalg i folkettinget fra Ålborgkredsen. 27.1.1852 fratrådte T. som minister ved A. W. Moltkes 4. ministeriums afgang. Da ministeriet C. A. Bluhme næste dag knæsatte helstatspolitikken i januar kundgørelsen var T. en af de mænd de ejerdanske satte mest lid til. Hans slesvigske politik havde, som H. N. *Clausen sagde, gjort ham til den mand der mere end nogen anden havde krav på folkets tillid. Under behandlingen af en mistillidsadresse til ministeriet Bluhme gik han stærkt imod ja-

nuarkundgørelsen der „havde tilintetgjort den sidste Rest af vore kærester Forhaabninger“ og kritiserede udnævnelsen af Carl Moltke til minister for Slesvig, men han ville ikke påtage sig noget ansvar for ministeriets fald. Han afværgede et mistillidsvotum og lod sig nøje med vedtagelsen af en beklagende dagsorden. Han støttede i den følgende tid ministeriet på væsentlige punkter og lod sig jan. 1853 påny udnævne til kabinetssekretær. 29.4.1854 indtrådte han i ministeriet A. S. Ørsted som indenrigsminister og medvirkede ved udstedelsen af den absolutistisk prægede fællesforfatning af 26.7.1854. Hans udtalelse i den forbindelse om „de kolde og forgængelige Rester, der er blevet tilbage af Danmarks Grundlov, og som vi ikke længere kan holde paa“ fik et hvast svar fra D. G. Monrad. Mange havde ventet at se T. som afløser for Bluhme i spidsen for et mere liberalt ministerium, men med sit udgangspunkt i slægt og embeds aristokrati var hans grundholdning konservativ og helstøbt. Som dansk, født i Slesvig, var han enig i ønsket om at knytte Slesvig nærmere til Danmark og navnlig at sikre dets selvstændighed i forhold til Holsten. Dertil kunne helstatsordningen i det væsentlige tjene. At det betød indskrænkninger i junigrundloven og dens demokratiske bestemmelser var ham underordnet, måske endda tiltalende. Han havde tidligere udtalt sig meget valent om den almindelige valgret og gik mod en del af bondevennernes sociale krav, eksempelvis tvungen afløsning af fæstevæsenet. Denne grundholdning og hans manglende evne til at overskue og udnytte en given situation er baggrunden for at han trods den stærke position han havde i befolkningen i begyndelsen af 1850'erne aldrig blev en ledende politiker. Samtidig med at ministeriet faldt 12.12.1854 fratrådte T. som kabinetssekretær. 1855 sattes han s.m. sine kolleger i ministeriet Ørsted under rigsretsanklage, men frifandttes febr. 1856. Frederik VII nærrede stadig tillid til ham og opfordrede ham under ministerkrisen okt. 1856 og april 1857 til at danne ministerium, men T. afslog det. 1853 var han udtrådt af folketinget, men var 1858–61 påny medlem, valgt i Kbh.s 5. kreds som modstander af den nylig vedtagne lov om fri næring. 1856–63 var han medlem af rigsrådet. Han tilhørte nu helt de konservative og stemte mod novemberforfatningen 1863 skont han, efter hvad A. F. Krieger skriver, havde vaklet noget „til Ære for sine slesvigske Dage“. Efter ministeriet D. G. Monrads afgang juli 1864 var han indenrigsminister i ministeriet C. A. Bluhme II til nov. 1865. – Uden for den egentlige statsstyrelse indlagde T. sig store fortjenester som klyn-dig administrator. Han var direktør for det Clas-

senske fideikommiss fra 1847 til sin død og udførte her et stort arbejde, bl.a. med byggeri i Amaliegade og Ny Toldbodgade samt arbejderboliger på Frbg. Da forholdene på Det kgl. teater 1860 var yderst vanskelige påtog han sig på Monrads opfordring chefstilling på teatret og havde ved sin fratræden 1864 bragt ordnede forhold og disciplin til veje. 1846–58 var T. formand for Kbh.s fængselselskab, 1855–60 præsident for landhusholdningsselskabet, 1864–81 patron for Petri kirke, fra 1861 stormester for selskabet Kjæden og fra 1874 ordenskansler. 1870 afslog han tilbud om at blive overpræsident i Kbh. Fra 1855 ejede han Hoveltegård. – Kammerjunker 1826. Kammerherre 1843. Gehejme-konferensråd 1850. – R. 1841. DM. 1845. K. 1847. S.K. 1848. R.E. 1851. □Litografi 1849 efter tegn. af E. Lehmann, efter dette flere litografier, stik og træsnit 1851–52. Afbildet på karikatur 1858–59 (Fr.borg). Mal. af A. Schiott, 1859 og af F. Storch, 1869 (Kjæden). Litografi af I. W. Tegner, 1884, efter dette et par træsnit. Træsnit efter fotografi. Foto.

Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 fl.st. Th. Overskou: Den danske skueplads VII, 1876. III. tid. 24.2.1889. Alex. Thorsoe i Danmark, udg. Journalistforen. IV. 1890 17–25. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (re-proudg. 1973). Johanne Luise Heiberg: Et liv IV, 1892 (5. udg. 1974) 139–48. P. Lauridsen i Sønderjyske arbe-ger, 1899 181–277; 1912 1–45 (C. L. Kirsteins breve). H. F. Petersen sst. 1936 1–42. A. F. Krieger: Dagbøger I–V, 1920–23. Holger Hjelholt: Den danske sprogdorning og det da. sprogstyre i Slesvig mellem krigene, 1923. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927 127–37. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 379–96. Harald Jørgensen og Fr. Skrubbeltrang: Det Classenske fideikommiss gennem 150 år, 1942. De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Tillisch, Frits Gustav, *1915, officer. *16.10.1915 på Frbg. F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Christian Ferdinand Frederik T. (1886–1968) og Emma baronesse Schaffalitzky de Muckadell (1889–1976). ~1° 25.4.1940 i Hellerup (Messias) med Ide Margrethe Lange, *17.12.1917 i Hellerup, d. af rethier Vilhelm Henrik Hahn Visby L. og Marie (Mimi) Mathiesen. Ægteskabet opløst. ~2° 21.8.1954 i Kbh. (Cit.) med Suzanne Elisabeth Wolf, *15.12.1929 på Frbg., d. af lektor Edward Carl Johannes W. (1900–72) og Else Schaffer. Ægteskabet opløst. T. blev sekondløjtnant af fodfolket 1938, premierløjtnant s.å., kaptajn løjtnant 1944, kaptajn 1947, oberstløjtnant 1955, oberst 1962. Han kom 1939 til livgarden og var på Hærens gymnastikskole 1942–29.8.1943. Han var derefter interneret 5.9.–20.10.1943. Kort tid efter fik han forbin-

Tillisch, Frits G.

delse med løjtnantskammeraten Svend *Truelsen der var igang med at reetablere en militær efterretningstjeneste. Fra nov. 1943 arbejdede T. med affotografering og bearbejdning af efterretningsrapporter der indkom fra kilder rundt omkring i landet, og gjorde disse klar til videreforsendelse til de danske efterretningsofficerer i Stockholm. I april 1944 besluttedes det at decentralisere efterretningsarbejdet, og T. blev derefter fra 9.5.1944 chef for det såkaldte midtjyske afsnit med bopæl i Århus. De enkelte jyske afsnit sendte deres rapporter direkte til bearbejdningscentralen i Kbh., men i tilfælde af en afbrydelse af denne forbindelse var T. designet til at overtage den militære efterretningsmæssige ledelse over hele Jylland. Han fik fra maj 1944 og til den tyske besættelses ophør i Midtjylland etableret en meget effektiv og vidtgående efterretningstjeneste der forsynede bearbejdningscentralen i Kbh., den lokale illegale ledelse under Vagn *Bennike samt de engelske myndigheder via radio med detaljerede oplysninger om de tyske troppebevægelser gennem Jylland. Han spillede også en rolle i forbindelse med planlægningen af den engelske bombing 31.10.1944 af Århus univ. hvor Gestapo havde indrettet et hovedkvarter. Efter besættelsens ophør var T. 1946–47 på generalstabskursus, og 1946–49 adjutant hos generalinspektoren for fodfolket, 1949–50 kompagnichef ved 3. regiment, 1950–54 i forsvarsstaben som adjutant for forsvarschefen, ved skydeskolen for håndvåben 1954–58, 1958–62 bataljonschef ved livgarden, 1962 chef for 1. jyske brigade og 1966–76 chef for infanteriets befalingsmandsskole i Sønderborg. T. blev 1974 konservativt medlem af Sønderborg kommunes byråd og har siden fortsat det kommunalpolitiske arbejde. – R. 1958. R¹. 1964. K. 1972. □Foto.

Jorgen Hæstrup: Hemmelig alliance 1–11, 1959. Helge Klint: Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste 1940–45, 1977 57–61.

Hans Chr. Bjerg

Timm, Herman Andreas, 1800–66, præst. * 28. 10.1800 i Kbh. (Petri), † 4.11.1866 i Store Magleby, begr. sst. F: smedemester Peter Johan T. (ca. 1753–1835) og Anna Margrethe Helmerschow (ca. 1762–1802). Ugift.

T. gik syv år i Metropolitanskolen, men dimitteredes 1820 af A. G. *Rudelbach, blev 1826 cand. teol. og s.d. kateket ved Trinitatis kirke. 1835–66 var han sogneprester i „hollænderbyen“, St. Magleby på Amager. Han deltog aktivt i arbejdet for Ydre mission. T. var ven af Emil *Aarestrup og tidligt litterært beskæftiget; 1822 udgav han et „sorgespil“ – en Oehlenschläger-pastiche, og han skrev en mængde salmer og åndelige sange – der

kendes 648 trykte salmer. 1834 kom *Aandelige Sange*. skrevet i forbindelse med hans prædikener over søndagsteksterne; desuden *Afiensangs-Psalmer*. 1843, *Huus-Psalmer*. 1845, *Psalmer ved Bibellæsning*. 1851, *Christelige Sange*. 1852, *Joseph og hans Fædre*. *Bibelske Digte*. 1859. Han affattede også mange gravvers over sognets folk; men de fleste af disse vers er forsvundet med gravstenene. Som salmist var T. på ingen måde original, men en habil rimsmed som formåede at udfolde et romantisk kristendomsyn i poetiske, smagfulde og letlobende vers, med en inderlig tone, men ellers uden karakteristiske træk; han er derfor ofte blevet kritiseret af salmekendere, men uden tvivl vandt han udbredt folkeyndest og hans salmer fandt vej til adskillige danske og norske salmebøger. I Den danske salmebog (1953) er han repræsenteret ved nr. 45, 381, 472, 542, 668 – alle salmer som har været i høj grad brugt, langt op i 1900-tallet. □Litografi af H., 1861, og af H. Jensen, 1867, efter fotografi. Foto.

Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 306–09. Anna William Rasmussen: Salmedigteren H. A. T., 1975. – Papirer i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt

Timm (Thimm), Johan, ca. 1615–74, maler. Begr. 7.7.1674 i Kbh. (Nic. k.). F: maler Reinhold *T. († 1639) og Beate Schwabe († 1652). Ugift.

T. blev sandsynligvis udlært hos sin far og vikarierede for ham i de to sidste år inden dennes død. 1636–39 gik han i skole i Sorø. 1639 flyttede moderen til Kbh. med sine børn, efter at Reinhold Timms stilling blev overtaget af Abraham *Wuchters. T. havde dog stadig hoffets bevågenhed. 1648 fik han af Frederik III løfte om støtte, 100 daler årligt, af kongens eget kammer til sin uddannelsesrejse i udlandet, mod at han årlig sendte et provestykke til kongen. 1651 var han i Italien, 1653 i Amsterdam hvor han modtog besoldningen gennem sin bror. 1656 var T. hjemme igen og kunne selv hæve sin løn. 1661 konfirmeredes hans bestalling som kongens maler med 300 rdl. årlig; det omtales 1664 udtrykkeligt at han har malet to billeder af majestæten på solvplader, antagelig miniaturer. Ved tronskiftet 1670 fik han bekræftelse på sin stilling; ved den tid resterede fem års løn, så staten var ikke nogen flot betaler, selv om T. havde sin forbindelse med indflydelsesrige kredse; Lorenz *Tuxen skaffede således 100 rdl. udbetaling på hans løn. Ingen af de arkivalsk sikrede arbejder kendes idag. Antagelig er han mester for det store gruppebillede af vicekansler Holger Vinds familie 1672 (Gavno) der er betegnet J.T. Er han desuden identisk med den Johan maler der 1634 og 1636 nævnes i Sophie Brahes regnskaber for at

have udført portrætter, både i stort og lille format, af hende selv, ægtemanden Holger Rosenkrantz og sønnen Jørgen Rosenkrantz, åbner der sig mulighed for at tilskrive ham en læng række adelsportrætter fra 1630'erne og 1640'erne, fortrinsvis af medlemmer fra kredsen omkring den lærde Holger. Billederne er alle høftestykker. De portrætterede er indgående og præcist karakteriserede, ansigtstræk og hænder modelleret med kraftige, brede strøg og detaljer i klædedragt og tilbehør skildret med stor omhu. Farverne er overvejende lyse og klare. Portrætterne rober ligesom Gavnobilledet deres ophavsmands absolute dygtighed og selvstændighed, men udviser ingen direkte fællestræk der yderligere kunne styrke tilskrivningen.

Sophie Brahes regnskabsbog, udg. Henning Paulsen, 1955 110 144. – Karl Madsen og O. Andrup: Fortegn. over to hundrede af baroniet Gaunos malerier, 1914. V. Thorlacius-Ussing i Rom og Danm. gennem tiderne, red. L. Bobé I, 1935 127f. Samme i Tilskueren LIII, 1936 I 390f. H. U. Ramsing: Kbh.s ejendomme 1377–1728 I, 1943 24. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm., 1971. Steffen Heiberg i Carlsbergfondet, Fr.borgmuseet, Ny Carlsbergfondet. Årsskr. 1979 76–80.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Timm (Thimm), **Reinhold**, † 1639, maler. † 12.1. 1639. F: formentlig Johan (Hans) T. ~ Beate Schwabe, begr. 10.9.1652 i Kbh. (Nic. k.), d. af montmester Nicolai S. († 1629, ~ 2° med Magdalene Mogensdatter) og Sophie, Jørgen Sejermagers († 1614). – Far til Johan *T.

Slægten Timm var i forbindelse med kongerne; en Joachim Timm havde været Frederik II's faktor i Hamburg, måske er det T.s bedstefar. Om kunstnerens opdragelse og læretid vides intet, men han har efter sine arbejder at domme opholdt sig en god tid i Italien hvor han åbenbart blev påvirket af Veronese, Correggio, Domenichino, men også af manieristerne og Caravaggio. T.s kendskab til Fontainebleauskolens malere (Primaticcio) kunne også tyde på et muligt ophold i Frankrig. 1613 var han hjemme igen og nævnes som borger i Kbh. Det var netop på det tidspunkt Christian IV efter den sejrige Kalmar-krig genoptog sin byggevirksomhed og havde brug for malere til udsmykning af de nye sale. I juli 1618 fik T. en udbetaling på 200 daler for det første af tre store malerier han skulle levere kongen. De synes fra først af at have været bestemt for Kbh.s slot, men fik snart plads på den øverste skråvæg under loftet i den lange sal på Rosenborg. I de følgende år, indtil 1624, leverede han stadig billeder til kongen; i alt kom syv store malerier til Rosenborg-loftet, desuden et mindre maleri der hang ved skorstenen. 1624 fik

han betaling for et portræt af kongen. Mens det sidste ikke er identificeret, har man af den store suite billeder fra det menneskelige liv som smykker Rosenborg og som P. *Isaacsz, Frantz *Cleyn o.a. samtidig med ham malede, tilskrevet ham en række. Malerierne indgik efter alt at domme i et sammensat allegorisk program der i renæssancehumanismens ånd sammenføjede illustrationer af de syv livsaldre, de syv planeter og de syv frie kunster. Af T.s værker i den første gruppe illustrerer *Ringrending* antagelig „Opvækst“ og *Sy-skolen* „Ungdom“ (begge Kronborg). Det signerede *Brydekamp på en bro* (Ynglinges mål) og *Billedhuggerværksted* henviser til Solens og Merkurs born, mens *Et adeligt akademi* kunne gengive „Retorikken“ (alle Kronborg). Også *Cadmus, der dræber dragen* (Koldinghus) kunne hentyde til lærdommens sejr. Hans arbejder må have vakt majestætens tilfredshed for i nov. 1623 beskikkes han til at undervise i ridsen, tegnen og arkitektur ved det ridderakademi i Sorø som kongen netop havde stiftet for at adelens born ikke skulle behøve at rejse for uddannelsens skyld til udlandet; hans løn var 300 daler, ti læs ved og fri græsning for to køer; desuden anvistes der ham bonden der mod betaling skulle sørge for hans forbrug af detalje o.l.; men et par år efter forbedrede den udvalgte prins der forestod regeringen, mens kongen var ved hæren i Tyskland, hans løn med 100 daler hvad kongen 1627 konfirmerede. Lonforbedringen stod åbenbart i forbindelse med at T. malede tre portrætter af prinsen. Nådens øje var faldet på ham, 1626 fik hans lærling Laurs Rasmussen kost fra skolen og hans søn blev optaget blandt eleverne. 1628 blev han kaldt til kongen, måske for at udføre det billede af kongens syn 1625 på Rothenburg hvor majestæten ses knælende i ligdragt foran den tornekrone; det brændte 1859 på Fr.borg, men kendes fra kopier. 1635 malede han kongens søn *Valdemar Christian*, antagelig billedet på Valdemars slot. Af andre arbejder af ham kan nævnes et meget interessant billede af fire musikere, signeret (Gavno), epitafiet i Køge over hans søster Drude og hendes mand borgmester Hans Christensen (1625) med et smukt billede af Kristi gravlæggelse, epitafiet i Nykøbing F. over enke-dronningens rentemester Johannes Oberberg (1634) med en dommedagsscene og altertavle i Diernisse kirke ved Fåborg (1634).

Da T. døde 1639 efterlod han sin enke med otte mindreårige born: hun synes ikke at have været velhavende, flyttede til Kbh. og nød skattefrihed. Endnu 1653 var der proces mellem hendes bo og rådmand Morten Michelsen om en gård i Kbh. som han havde erhvervet efter hendes bror til hvem hun havde pantsat den. I sine figurbille-

Timm, Reinhold

der der viser talrige lån, især fra italiensk kunst, afspejler T. sin tydelige forkærlighed for dristige forkortninger, iøjnefaldende stillingsmotiver og kompliceret opbyggede billedrum, alle elementer der er mere karakteristiske for 1500-tallets kunst. Hans dygtighed, der ikke mindst kommer til udtryk i portrætterne, er dog utvivlsom.

Pers. hist. t. I, 1880 220. – Saml. til da. bygnings- og kunsthist., udg. F. R. Friis, 1872–78. Sorø. Klosteret, skolen, akademiet I, 1923–24 395f. O. Andrup i Kunstmuseets årsskr. 1933–34 149 150f. V. Thorlacius-Ussing i Rom og Danm. gennem tiderne, red. L. Bobé I, 1935. Danms. kirker. Sorø amt I, 1936–38 48; Kbh.s amt I, 1944–48 229; København I, 1945–58 609; Maribo amt I, 1948 236; Fr.borg amt III, 1970–75 1884. Fr. Beckett: Kr. IV og malerkunsten, 1937. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm., 1971. Meir Stein i Den iconographiske post, 1982 nr. 2 1–14.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Tind-Christensen, Christian Johannes, 1883–1950, forstander. * 3.7.1883 i Hindbjerg ved Kellrup, † 29.10.1950 i Ribe, begr. sst. F: gårdejer Jørgen Christensen (1828–1900) og Maren Erikson (1843–1919). Navneforandring 26.4.1933. ~ 10.5.1912 i Ålborg med Kristine Nielsen Sæderup, * 6.2.1890 i Nyrup ved Ribe, d. af kreaturkommisær Søren Nielsen S. (1855–1929) og Ane Kirstine Christensen (1863–1937). T.-C. fik præliminæreksamen 1899, derefter praktisk uddannelse i landbrug og gartneri, kom på landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1905. Han var assistent ved Lyngby forsøgsstation 1905, lærer ved Forsingø landbrugsskole 1905–06 og ved Sorø husholdningsseminarium 1906–07, assistent ved Studsgård forsøgsstation og i Hammerum hrd.s landboforening samt lærer ved Borris landbrugsskole 1907–08, assistent ved Statens moseforsøg ved Herning 1909–16, afdelingsbestyrer samme sted 1916–23 og forstander for Statens marskforsøg ved Ribe fra 1923. På stationen ved Herning gennemførte T.-C. et stort antal forsøg med kultivering og dyrkning af mosejord, vandstandsregulering, kalkning og gødskning, hvorom han har skrevet beretninger i Tidsskrift for Planteavl. Da landets marskarealer blev stærkt forøgede efter genforeningen oprettedes Statens marskforsøg ved Ribe 1923 med filialstation ved Højer og som leder af forsøgene har T.-C. indlagt sig stor fortjeneste. Kalkning, mering, gødskning og de forskellige kulturmetoder og afgrøder blev prøvet; på hans initiativ anlagdes mergelbane i Ribemarsken, veje byggedes og forbedredes, og det lykkedes efterhånden at finde midler til en rationel opdyrkning og udnyttelse af marsken. Han var formand for Hammerum herreds landboforenings planteavlsudvalg fra 1929, sekretær for Ribe og

omegns mergelselskab og medlem af vadehavsudvalget fra 1941. Han blev 1947 medlem af sluseudvalgene for Ringkøbing fjord og Nissum fjord. T.-C. var medlem af Ribe byråd 1933–43 og formand for Ribe radikale venstreforening fra 1938. □Foto.

Ugeskr. for landmænd LXXXVIII, 1943 484 og XCV, 1950 761.

*Aksel Milthers**

Tisdorph (Tistorph), Mikkel Henriksen, 1628–1701, præst. * 13.9.1628 i Odense, † 17.2.1701 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: sognepræst ved Skt. Hans k. i Odense og hospitalsforstander, senere sognepræst i Haderslev Henrik Mikkelsen (1580–1646) og Margrethe Hegelund (* 1601). ~ 11.2.1655 med Søster Brochmand, * 20.3.1629, † 7.3.1693 (~ 1° 1651 med slotspræst i Kbh., mag. Morten Poulsen Grum, 1615–52), d. af professor, dr.theol. Hans *B. (1594–1638) og Drude Thomasdatter Fincke (1604–71).

Efter at have gået i skole forskellige steder i Tyskland (Breslau, Hamburg, Lübeck) blev T. 1648 immatrikuleret i Kbh. 1652 blev han slotspræst sst., tog 1653 magistergraden og blev 1660 sognepræst ved Skt. Nicolai kirke i Kbh. I sin embedstid havde han – som flere andre kbh.ske præster – stridigheder med gejstligheden ved den tyske kirke som øvede en stærk tiltrækning på deres sognebørn, og han var også indblandet i sagerne med separatisterne Jesper Baltzeren *Konechen og Niels Svendsen *Chronich. 1676 måtte han sammen med sin kollega Esaias *Fleischer berede *Griffenfeld til døden og følge ham til retterstedet. – T. nød en overordentlig stor anseelse som prædikant. Biskop Jens *Bircherod, der havde hørt ham med begejstring, kalder ham Danmarks „kosteligste Prædikant“, og andre betegner ham som en stjerne af første rang. Især blev han søgt som taler ved begravelser. En række af sine ligprædikener udgav han selv i særskilte tryk, og efter hans død foranstaltede hans svigersøn, biskop Christen *Worm, en samlet udgave af dem, forøget med adskillige hidtil utrykte, i fire kvartbind (1705–06). T. står som repræsentant for den „engelske“ prædikemåde. Hans omfangsrige, stærkt leddelte, tematiske prædikener der vrimler med mærkelige udtryk og overraskende sammenstillinger som skulle vække tilhørernes opmærksomhed, med ordspil og antiteser og allegorier, er typiske for en prædikenform der oprindelig kom som en tiltrængt fornyelse, men snart udartede til en slags åndelig taskenspilleri. Hovedpræget i T.s prædikener er dog langt mere bibelsk end allegorisk. De trykte prædikener vidner om det uhyre her-

nebrud der ligger bag ved hver prædikens udarbejdelse. Ikke uden grund hedder det derfor hos den senere biskop Laurids "Thura, at alt hvad T. talte „havde Lugt og Smag af Nattevagt og flid“.

[Ole Worm:] Progr. fun. univ. Hafn. over M. H. T., 1701. Johs. Møller: Cimbria lit. II, 1744 322. Uddrag af biskop Jens Bircherods hist.-biogr. dagbøger, ved Chr. Molbech, 1846 152. Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864-66 239f (J. B. Koneckens optegn.); VI, 1872-73 410; 3.r.III, 1881-82 591; IV, 1882-84 573f 606-08 616; 5.r.II, 1903-05 365 370. H. F. Rørdam i Pers. hist. t. IV, 1883 243. G. L. Wad sst. 2.r.III, 1888 234. Jens Bircherod sst. 9.r.III, 1930 95f. Fra Fyns fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 33. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966 25 262f. - [Jens Bircherod:] Progr. fun. univ. Hafn. over Søster Brochmand, 1693.

*Bjørn Kornerup**

Tobiesen

Slægten T., der tæller både en norsk og en dansk gren, føres tilbage til Tobias Sørensen, der nævnes 1646 og 1663 som borger i Stavanger og foged i Hedemarken, og som var far til toldinspektør Chresten T.

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 1068-73. Samme og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 268-99.

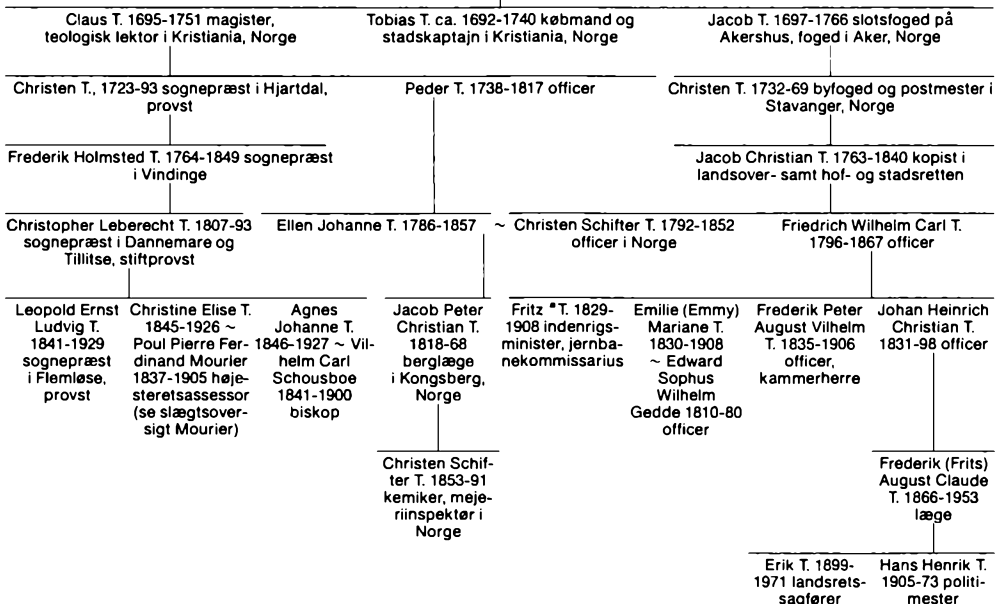
Hans H. Worsøe

Tobiesen, Frederik (Fritz) Christian Heinrich Emil, 1829-1908, indenrigsminister, kommissarius. * 14.5.1829 i Kbh. (Garn.), † 19.5.1908 sst., begr. i Gentofte. F: kaptajn, senere oberst

Friedrich Wilhelm Carl T. (1796-1867) og Mariane Dorothea Christine du Plat (1806-84). ~ 2.7.1859 i Gentofte med Bertha Jensen, * 20.4.1839 i Kbh. (Helligg.), † 26.2.1891 sst., d. af adjunkt, senere overlærer, professor Bernt Frederik J. (1803-79) og Laura Henriette Lütthans (1812-45).

T. blev student 1847, privat dimitteret, cand. jur. 1853, ansat i indenrigsministeriet 1854 og overflyttedes 1855 til ministeriet for monarkiets fælles anliggender. 1857 udnævntes han til auditor, 1863 til overauditor og 1864 til byfoged og byskriver i Præstø og birkedommer og skriver i Vordingborg nordre birk. Fra 1869 var han borgmester i Præstø til han 1872 blev departementschef i indenrigsministeriets 2. departement. 1875 udnævntes han tillige til kgl. kommissarius ved den lollandfalsterske jernbane og 1874 til generaldirektør for post- og telegrafvæsenet samt statsbanerne. - 1866-78 var T. medlem af landstinget, valgt i 3. kreds (Sorø og Præstø amter). Han tilhørte højre og deltog ivrigt i behandlingen af kommunale og finansielle spørgsmål. Som regel fulgte han ministerierne Frijs og Holstein-Holsteinborg, men var flere gange i opposition til indenrigsminister J. B. S. Estrup og finansminister C. E. Fenger. Da C. A. Fonnesbech juli 1874 dannede regering blev T. indenrigsminister. Han havde to år tidligere støttet Fonnesbechs fæstelov hvad der var baggrunden for hans udnævnelse som vakte en vis over-

Chresten Tobiesen ca. 1660-1713 sændenfjelds toldinspektør Norge

Tobiesen, (Fritz)

raskelse da T. stod isoleret mellem parterne. Han var en kyndig kommunalmand og en sikker administrator, men bureaukrat, og havde et affejende væsen. Venstre anså ham for den mest udprægede højremand i regeringen. Efter regeringens afgang juni 1875 var T. kommissarius ved praktisk taget alle baner på Sjælland og Fyn, anlagt eller udbygget i de følgende 30 år. Han virkede sidste gang som kommissarius ved Amagerbanen 1905. Derudover virkede han som kommissarius ved ekspropriationerne til Kbh.s frihavn og som formand for vurderingskommissionerne vedr. telegraf- og telefonvæsen. Han gjorde sig både anset og frygtet som en usædvanlig stivsindet, men arbejdsdygtig, klarhovedet og retsindig embedsmand, også i besiddelse af en barsk humor der især udfoldedes ved middage efter dagens afgørelser, undertiden også under disse. – Justitsråd 1869 (frassegnede sig titlen 1872). Kammerherre 1875. – R. 1873. DM. 1874. K.² 1885. K.¹ 1888. S.K. 1899. □ Afbildet på Alfred Schmidts karikatur Drommebilleder, 1904–05 (Fr.borg). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter III*, 1915 294f. *Politiken* 21.5.1908. III. tid. 31.5. s.å. A. F. Krieger: *Dagbøger IV–VI*, 1921–25. K1. *Berntsen: Erindr.* II, 1923 54 56 60; III, 1925 85. Jacob Marstrand: *Tilbageblik gennem et langt liv*, 1928 131–33. *De danske ministerier 1848–1901*, ved Sv. Thorsen, 1967.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Tode, Johann Clemens, 1736–1806, læge, forfatter. * 24.6.1736 i Zollenspieker ved Hamburg, † 16.3.1806 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ass.). F: tolder Johann Dieterich T. († 1744) og Agnesa Maria Schløpke. ~ 6.5.1771 i Kbh. (antagelig Nic.) med Johanne Sophia Schionfeldt, døbt 11.10.1740 i Kbh. (Nic.), † 4.2.1805 sst. (Nic.), d. af kandestøber Johann S. († 1740) og Bodil Marie Valentinsdatter († tidligst 1772).

Da T. var otte år døde faderen, og moderen flyttede da til Hamburg hvor drengen kom i latinskole. Som 16-årig kom han i lære hos sin svoger amtskirurg Bertel Schröder i Tonder, senere regimentsfeltskær i Haderslev og i Rendsborg. 1757 sendtes han til Kbh. i lære hos den meget ansete hofkirurg H. F. *Wohlert og for at studere videre på den kirurgiske læreanstalt. Han tog her sin første tentamen 12.1.1761, og to år senere fik Wohlert ham ansat som rejsekirurg hos kongen. 1765–68 var han udenlands med rejsestipendium, først i Holland, senere i Skotland, England og Frankrig. På denne rejse studerede han ikke blot kirurgi, men også medicin, og da han kom hjem fortsatte han sit medicinske studium da Wohlert fandt at han mere egnede sig her-

til end til at være kirurg. Han immatrikuleredes ved Kbh.s univ., tog medicinsk eksamen og doktortgraden (*De duplici febrium indole*) 1769 og blev assisterende hoflæge 1770, s.å. læge ved Vartov og Bornehuset og ved det franske skuespillerselskab. 1771 blev han læge ved den nyoprettede plejeanstalt, hofmedicus og medlem af Collegium medicum. 1774 blev han professor medicinæ designatus, men først 1797(–1805) professor ordinarius, 1795 medlem af jordemoderkommissionen, 1796 læge ved tugthuset i Kbh., 1801 rektor ved universitetet og 1803–05 medlem af sundhedskollegiet. 1805 fik han sin afsked efter i flere år at have været apoplektisk. – Foruden at beklæde alle disse officielle hverv deltog den godt begavede, rastløse T. i alle tidens bevægelser. Han interesserede sig stærkt for lægernes yderligere uddannelse, arbejdede for de medicinske studenters oplæring ved sygesengen, stiftede 1771 det kirurgiske disputereselskab, var 1772 medstifter af Medicinsk selskab, 1774 af Societas exercitatoria medica, men han interesserede sig også for den almindelige oplysning, var medstifter af Borgerdydselskabet 1785 og initiativtager til oprettelsen af Efterslægtsselskabet 1786.

T.s litterære virksomhed er overordentlig stor; den spænder over næsten alle fag, medicinske, praktiske, populærvidenskabelige, politiske, journalistisk-ræsonnerende, recenserende, skønlitterære, og fik for en væsentlig del afløb i hans talrige tidsskrifter, af hvilke de fleste kun fik nogle måneders levetid; han begyndte 1772 med *Blandinger*; senere fulgte bl.a. *Kiøbenhavnsk Universalmagazin* I–II, (1784) *Socrates*. (1787), *Dramatiske Tillæg* (1788–89), *Hertha* (1789), *Freia* (1789–90). 1788–90 brugte han som kritisk organ ugeskriftet *Kritik og Antikritik* som han forlod 1790 for at starte *Kritik og Analyse* der efter nogle måneders selvstændig tilværelse indgik som tillægsblad i det af boghandler Simon Poulsen udgivne månedsskrift *Iris* (fra 1796 *Iris og Hebe*) som T. også i årene 1790–96 fyldte med stof. Som kritiker indtog han en uafhængig stilling i erklæret opposition mod Lærde Efterretninger og den kreds af yngre som var toneangivende der, især K. L. *Rahbek med hvem han – polemisk som han var af natur – år igennem førte vedholdende og heftige fejder navnlig om dramaturgi. Som skabende dramatikere havde T. kun held med ét af sine mange stykker, nemlig *Søeoficererne* (1782; opført 29 gange på Det kgl. teater, 1783–1815), en moraliserende komedie i engelsk maner med undertitlen *Dyd og Ære Paa Prove*; forsøgsobjekterne er to britiske marine-øjnarter der med glans består prøverne og belønnes af stykkets hovedperson, en dydsbefor-

drønde greve. Søeofficererne indeholder, ligesom T.s andre komedier, morsomme momenter, men karaktererne var gennemgående for skematisk, og T. manglede specifikt dramatisk talent. Den moralske pegepind fra T.s komedier mærkedes også i hans eneste roman *Kierlighedens Nytte* (1791–92 Iris; 1803 som supplementsbind I til *Samlede danske Skrifter*: optryk med indledning af Hakon Stangerup, 1942) hvis fortæller var et sidestykke til greven i Søeofficererne, mens bogens hovedperson er en ung uskyldig sonderjyde der i Kbh. udsættes for storbyens fristelser indtil dyden naturligvis triumferer. Med sine kbh.ske miljoskildringer, hvor der optræder både bondefangere, alfonser og depraveret overklasse, blev *Kierlighedens Nytte* en af de ældste danske romaner der endnu lader sig læse med fornøjelse trods sine iøjnefaldende svagheder. Ligesom i komedierne yndede T. en grovkornet situationskomik der ofte tangerede det platte. For romanens vedkommende har han som forbillede benyttet T. G. Smollett hvis fire store romaner han (1787–1803) havde bearbejdet på dansk idet han, navnlig i *Peregrine Pickle*, digtede om på handlingen hvor den ikke tilfredsstillede ham. T. har desuden skrevet nogle mindre fortællinger, versificerede fabler efter La Fontaines forbillede og viser, af hvilke *Oldtiden havde een god Skik* og *Vi Søemænd gjør ei mange Ord* (slutningssang i Søeofficererne) især er kendt.

T. havde megen sans for folkeligt talesprog og gengav adskillige replikker på valgarkobenhavnisk. Han takkede naturen for sit „Sprog-Genie“, og i betragtning af at han forst som sekstenårig begyndte at lære dansk har han tilegnet sig sproget godt, og det ærgrede ham hver gang der slap forsyndelser mod dansk grammatik og andre sprogføj ind i hans skrifter. Han priste sig lykkelig over at have fået dansk indfødsret „for Sindets Vox blev haardt, for holstens Blod i mine Aarer hørte op at rinde“. – Af hans *Samlede danske Skrifter* (1793–1805) indeholder I–II poesi, V moralske og satiriske afhandlinger, VI–VIII medicin, IX–X skønlitterær prosa, mens III–IV med biografi og rejsebeskrivelser ikke udkom.

Inden for medicinen præsterede han på ét punkt noget virkelig betydeligt idet han 1774 (*Vom Tripper in Ansehung seiner Natur und Geschichte*) og senere i flere skrifter (1777 og 1780) fastslog, at gonorrhoe og syfilis var to forskellige sygdomme. 1775–87 udgav han *Medicinchirurgische Bibliothek* (I–X) på tysk. Det indeholdt dels selvstændige artikler, dels referater og kritikker. Disse sidste var ofte overordentlig skarpe og hensynsløse, men impulsiv som T. var hændte det at han kort efter kunne slå ganske om. Såle-

des kritiserede han meget stærkt et værk af den preussiske generallæge for 1777 at dedicere ham en af sine bøger. Det omvendte skete 1780 da han over alle grænser roste dr. Rud. *Buchhave for kort efter at kritisere det samme arbejde og udvikle sig i en årelang polemik. En lang række sundhedstidender udgav han under forskellige navne, men alle dels indeholdende hygiejniske artikler, dels digte eller fortællinger og en mængde anekdoter. Skønt de var meget underholdende var hvert enkelt tidsskrifts levetid meget kortvarig.

T. var en ivrig docent, men man får ikke indtryk af at han har været meget grundig. Han angiver selv at have været præses ved 26 doktordisputationer. Han kunne afgive udmærkede erklæringer når man kunne vinde ham for en sag, men han var ganske uberegnelig og henimod slutningen af sit liv vel til dels utilregnelig, stærkt trykket af fattigdom og et sorgeligt hjem hvor følgerne efter en hjerneblødning 1797, men tillige alkohol ikke blot svækkede ham, men også hans hustru. 1805 måtte han tage sin afsked, noget man på den tid meget sjældent gjorde, selv om man ikke kunne passe sit embede. Trods alt dette havde han mange venner som skrev om ham og rejste et mindesmærke på hans grav på Assistens kirkegård for „lægen, menneskevennen og digteren“. □ Klippet silhouet af C. Limprecht ca. 1781 (Kgl. bibl.) Tegnet og stukket silhouet. Mal. af Jens Juel, 1787 (Kbh.s univ.), replikker (Fr.borg; Amalienberg), kopi af C. W. Eckersberg, 1836 (Efterslægtsselskabets skole), stik af G. L. Lahde, 1801, og litografi 1853. Tegn. af Lahde (Teatermus.), efter denne stik af samme 1792 (pladen på Fr.borg), efter stikket tegn. af A. Zuschlag (sst.), litografi 1834 og træsnit 1886. Stik af A. Flint, 1818. – Gravmæle af G. Schaper.

Udg. Saml. da. poetiske skr. I–II, 1793–97; Saml. da. prosaiske skr. I–VI, 1793–1805.

Kilder. J. C. T. i Iris, 1793 I 262–65, Iris og Hebe, 1796 II 385–97; III 257–75 og G. L. Lahde og R. Nyerup: Saml. af fortjente da. mænds portrætter III, 1806.

Lit. K. L. Råhbek: Erindr. I, 1824 32; II, 1825 86–89 337; III, s.å. 34 50f 64 94 108 147–51 154 195 210 245 330; IV, 1827 45 118f 166 189 232 450f; V, 1829 150. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 515–20. Fr. Ronning: Rationalismens tidsalder III, I, 1896. Kn. Bokkenhuser: Drejers klub, 1903. H. Ehrencron-Müller i Vor ungdom, 1918 412–16. J. W. S. Johnsson: J. C. T., 1918. Samme: Kbh.ske medicinske selskaber, 1922. G. Norrie: Chirurgisk akad.s hist. II–III, 1923. Samme: Af medicinsk fakultets hist. I–II, 1934–37. Jorgen Hatting: Efterslægtsselskabet I, 1936. Hakon Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936. Samme i T.s Kierlighedens nytte, 1942. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. E. Schmiegelow: J. C. T., 1941. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj VII, 1979.

Papirer i Kgl. bibl.

Gordon Norrie/R. Paull*

Tofft, Alfred

Tofft, Alfred From, 1865–1931, komponist. * 2.1.1865 i Kbh. (Trin.), † 30.1.1931 på Frbg., urne på Ass. kgd. F: fh. lærer i Sønderjylland, senere graver ved Skt. Johannes kirke i Kbh. Carl Harald T. (1818–95) og Dorothea Elisabeth Petersen (1829–94). ~ 1° 29.7.1890 i Lyngby med Neidhardt Frede Josemita, kaldet Margrethe Lind, * 6.3.1872 i San Francisco, † 6.8.1919 i Kbh., d. af apoteker Hendrik Georg Wimmer (1847–74) og Frederikke Regine Juliane Wellingh (1838–1922) og plejedatter af postmester i Hjørring, kaptajn Karl Adalbert Wimmer (1842–1901) og Anna Kirstine Henriette Damm (1839–1910). Ægteskabet opløst. ~ 2° 9.5.1908 i Kbh. (Matth.) med koncertsanger Elna Christensen Elna Bergmann, * 11.7.1875 i Fredericia, † 18.1.1933 på Frbg., d. af overhornblæser Julius B. (1844–1904) og Marie Frederikke Dorthea Bremer (1846–1905). Ægteskabet opløst. ~ 3° 31.7.1920 i Flodstrup, Svendborg amt med gods-ejer Frederikke Caroline Rudolphine (Rudi) Cecilie Salicath, f. Wright-Engelsted, * 27.12.1867 på Rørbæk, † 16.3.1925 i Kbh. (~ 1° 1891 med løjtnant af dragonerne Frederik Sophus Salicath, 1863–1911), d. af jægermester Rudolph Henry W.-E. (1835–94) og Cecilie Sophie Amalie Albertine v. Eyben (1831–1913).

T. røbede tidligt musikalske evner og modtog allerede fra skoletidens begyndelse undervisning i musik. Det blev dog bestemt at han skulle gå handelsvejen, og i fem år havde han ansættelse hos firmaet J. P. Suhr & Søn. I sin fritid søgte han uddannelse i klaver og orgel hos J. H. Nebelong og teori og instrumentation hos G. C. Bohlmann. Tyve år gammel forlod han sin stilling for helt at følge sit musikalske kald, og 18.3.1887 debuterede han som komponist og orgelspiller ved en koncert i Skt. Johannes kirken. – I de følgende år optrådte han hyppigt ved orgelkoncerter såvel i Kbh. som i provinsen, men lagde det derefter til side for at hellige sig kompositions- og skribentvirksomhed. Efter at have virket ved forskellige blade knyttedes T. 1903 til Berlingske Tidende hvor han udfoldede en betydelig virksomhed som kritiker. 1892–93 foretog han på det Anckerske legat en studierejse til Tyskland hvor han bl.a. skrev musikken til Holger *Drachmanns romantiske drama *Bonifaciussskæret* (opført 1910 på Dagmar-teatret). 1898 havde hans opera *Vifandaka* premiere på Det kgl. teater. Teksten var skrevet af Einar *Christiansen efter et udkast af T., og operaen gik indtil 1919 34 gange over scenen. Hans næste opera *Anathema*, 1928 med tekst af ham selv opnåede kun fire opførelser. – T.s. udprægede lyriske evner henviste ham afgjort til at være sangkomponist, og det er også i denne egenskab han har udfoldet sig ri-

gest. Hans mere end 200 sange var højt skattede af samtiden, men kun enkelte, herimellem *Der gaar Sagn om to, der har elsket* og den lille folkelige vise *Ole sad paa en Knold og sang*, har formået at overleve ham. Hans mange, dygtigt skrevne klaverkompositioner er holdt i en nobel, sober stil. Ud over det nævnte har han bl.a. skrevet en romance for violin og orkester (op. 23), pastorale og scherzo for obo og klaver (op. 10), korsange, sange med orkester, en sorgemarch over kong Frederik VIII samt nogle humorfyldte folkevisearrangementer som han skrev for Saima Neovi, Ellen *Beck og Anders Brems. – T. nød i udstrakt grad sine kollegers tillid og gennem tiderne adskillige æreshverv. Ved sin død var han formand for KODA, Dansk komponistforening, Samfundet til udgivelse af dansk musik, medlem af Hærens musiktilsyn og (siden 1925) Radiorådet og Statsradiofonis programvalg samt bestyrelsesmedlem i Danske dramatikeres forbund og Dansk korforening. – R. 1927. □Tegn. af A. Torsleff, 1911 og af P. E. Johannessen, 1921. Foto.

G. Lyng: Dsk. komponister i 20. årh. beg., 1917 266–70. Berl. aften 30.1.1931. Berl. tid. 31.1. s.å. L. B. Fabricius: Træk af da. musikklivs hist., 1975. – Levnedsbetragning i ordenskapitlet.

Sven Lunn*

Toft, Hans Carl, * 1914, indenrigsminister, gård-ejer. * 7.1.1914 i Thisted. F: dyrlæge, senere proprietær Laurids T. (1884–1979) og Anna Johansen (1887–1980). ~ 17.12.1943 i Thisted k. med Nina Brandi Jørgensen, * 10.7.1923 i Thisted, d. af slagteriarbejder Georg Brandi J. (1885–1951) og Evdokija Wasiljevna Lazina (* 1898).

T. tog realeksamen i Thisted 1930 og uddannedes ved land- og skovbrug, tog skovfogedeksamen 1936 og er fra 1943 ejer af Bjørndalgård i Uglev, Sydthy. Allerede i skolen var T. politisk interesseret og indmeldte sig efter skolegangen i KU (Konservativ ungdom). Han oprettede KU-foreninger eller kombinerede KU- og vælgerforeninger hvor han under sin uddannelse opholdt sig, blev medlem af KUs hovedbestyrelse og var formand for KU i Thisted amt 1937 og 1938. Han var Finlandsvillig i vinterkrigen 1939–40, kom hjem marts 1940 og tænkte på at tage til Norge eller England efter besættelsen af Danmark, men opgav det for at gøre en indsats herhjemme. Han begyndte at indsamle oplysninger om tysk aktivitet i Thy, specielt omkring Hanstholm, og videregav oplysningerne. Dertil kom illegal bladvirksomhed. Da opbygningen af modstandsbevægelsen begyndte 1943 ledede og organiserede han sabotagen på Thybanen og arbejdet i forbindelse med nedkastninger over Sydthy

og Thyholm. 1944 ledede han oprettelse af militære grupper i Sydthys kommuner og var ved krigens afslutning leder af modstandsbevægelsen i Hurup politikreds.

Som driftig landmand har T. deltaget i landbrugets organisationsarbejde i Thy. 1946–62 var han formand for bygge- og maskinudvalget i Thylands landøkonomiske selskab og medlem af bestyrelserne for mejeriet Godthåb og Uglev 1951–63, for Thyholm eksportforening 1957–60 og for Struer andelsslakteri 1957–69, næstformand fra 1965. Desuden var han formand for repræsentantskabet i Thisted amts bogtrykkeri 1957–69, medlem af repræsentantskabet for Hvidbjerg bank 1962–69 og af repræsentantskabet for Thisted Amts Avis 1947–69, formand fra 1958. Ved folketingsvalgene 1945–53 opstillede han for det konservative folkeparti, først i Hurupkredsen, siden i Otterupkredsen, men opnåede ikke valg. Da V. *Fibiger 1957 ikke ønskede genopstilling i Thisted amt indvalgte T. i folketinget hvor han var medlem til 1975. Folketingsgruppen tildelte ham fortrinnsvis ordførerskaber i landbrugsspørgsmål og udpegede ham til medlem af landbokommissionen af 1960 samt til medlem af overfredningsnævnet 1961. Han gik ind for en stærk liberalisering af jordlovgivningen og gik tidligt ind for at landbruget skulle have „europapriser“ på hjemmemarkedet i den krise landbruget efter 1958 kom ind i pga. EFS landbrugsordning. Han undlod at stemme for EFTA-ordningen 1960 fordi han fandt de to-sidede ordninger med England og andre EFTA-lande var for dårlige og burde have medført nedsættelse af landbrugets ejendomsskatter.

1963 indvalgte han i gruppens bestyrelse og blev dens formand ved dannelsen af RKV-regeringen 1968. Dette og sine andre hverv afgav han da han efter indenrigsminister Poul Sørensens død udnævntes til indenrigsminister fra 11.7.1969. Meget af arbejdet med kommunalreformen 1970 var gennemført af hans forgænger, og det blev T.s indsats at fuldføre den med ny valgkredsinddeling, ændring af lovgivningen om kommunernes styrelse og om kommunale repræsentanter i råd og udvalg, indførelse af amtskommunal indkomstskat, ny kommunal udligning, bortfald af amtskommunal ejendomsskyld og indførelse af tilskud til kommunerne efter objektive kriterier for kommunale udgiftsbehov. Desuden gennemførtes en nedsættelse af valgretsaldern til 20 år og lov om værnepligtens opfyldelse ved bistandsarbejde i udviklingslandene. Det blev således et væsentligt reformarbejde T. kom til at stå i spidsen for i sin godt to-årige periode som indenrigsminister. Efter regeringens afgang 11.10.1971 var han medlem af kommu-

nalreformkommissionen 1972–74 og formand for det konservative folkepartis landbrugsudvalg fra 1973 og medlem af værnepligtsudvalget. 1964–75 og 1976–77 var han medlem af partiets hovedbestyrelse, men har derefter hovedsagelig samlet sig om driften af sin gård. – T.s søn **Hans T.**, * 8.2.1947, student fra Thisted gymnasium 1966, var indvalgt i folketinget af det konservative parti i Herningkredsen 1971–75. – R. 1967. K. 1970. □Tegn. af Ivan Opffer, 1969 (Fr. borg). Afbildet på karikaturtegn. af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Helge Larsen

Toft, Hans, se Toft, H. C.

Toft-Nielsen, Poul, (døbt Nielsen, Poul Toft), 1909–1973, chefredaktør. * 20.4.1909 i Helsingør, (Skt. Olai), † 22.5.1973 i Hårlev. F: kommunelærer, redaktør Axel Julius T.-N. (1875–1943) og Rigmor Elfriede Kristine Jørgensen (1880–1929). ~ 24.10.1931 med Stella Streit, * 5.1.1913 i Usserød, Birkerød sg., d. af væver Frantz S. (ca. 1892–1943) og Ingeborg Johanne Emilie Johansen (* ca. 1895).

T.-N. tog realeksamen i Helsingør 1925, og efter elevår i Middelfart og ved Holbæk Amts Avis blev han medarbejder ved Vestkysten og Aarhus Stiftstidende, inden han 1934 kom til Nationaltidende (Dagens Nyheder) hvor han var redaktionschef ved Aftenbladet 1938–51. Derefter besluttede han sammen med sin kone at de ville være landbrugere, og efter grundige selvstudier erhvervede de i november 1951 Alvedgården i Hårlev på Stevn. T.-N. gik stærkt op i driften af den ældre gård som han moderniserede og fik derigennem nøje føling med landbrugets problemer. Kort efter begyndte T.-N. at skrive landbrugsartikler til forskellige dagblade under pseudonymet „Manden på Toften“, og 1953 blev han chef for presstjenesten ved Landbrugets Informationskontor som var oprettet 1952. Trods landmandsgerningen var og blev T.-N. journalist med en udpræget sans, ikke alene for nyheden men også for det faglige oplysningsarbejde. Presstjenesten blev en sådan succes at De samvirkende danske landboforeninger 1956 gjorde ham til chefredaktør for det landsomfattende medlemsblad, Landsbladet, som der efter mange overvejelser var blevet enighed om at oprette. Dette blad afløste så landsdels- og lokalblade og blev T.-N.s egentlige livsgerning. Det lykkedes ham at skabe et blad der kombinerede stof af såvel faglig som erhvervsøkonomisk karakter og samtidig kom til at stå stærkt både læsermæssigt og økonomisk.

Toft-Nielsen, Poul

T.-N. virkede desuden som formand for Foreningen af danske landbrugsblade og landbrugsjournalister og blev 1968 generalsekretær i The International Federation of Agricultural Journalists. Endvidere var han næstformand i Landbrugets radioudvalg og medlem af Landbrugets filmudvalg hvor han ikke alene repræsenterede landbrugets interesser, men samtidig bragte Landsbladet ind i billedet. T.-N. var stærkt og levende engageret i det internationale samarbejde hvilket bragte ham i kontakt med mange lande og mange personligheder, og han lagde vægt på at formidle sine indtryk, også fra de moder ude omkring hvor han deltog sammen med landbrugets repræsentanter. Han placerede sig som en markant skribent der evnede at tolke landbrugets sag ikke alene over for erhvervets egne udover, men også over for den bredere offentlighed. Han skrev med både hjerte og hjerne og var samtidig i hele sit virke præget af stærk loyalitet og veneration over for landbrugserhvervet og dets udover. – R. 1971. □Foto.

Landsbl. 25.5.1973. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Tofte (ved dåben Toft), **Hans Mikkelsen**, 1825–1917, skoleleder. * 13.12.1825 i Tislund, Haderslev amt, † 3.1.1917 i Skårup, Svendborg amt, begr. sst. F: skolelærer Jens Toft (1778–1838, ~1° med Merrit Jensen, 1780–1809) og Maren Hansdatter. ~ 9.11.1853 i Hammelev med Helena Margretha Bertelsen, * 17.10.1818 i Djernæs, Hostrup sg., † 25.8.1877 på Ågård højskole, Oversø sg., d. af skolelærer Bertel B. (1788–1828) og Woldborg Ottessaard (1788–tidligst 1828).

Fra sit barndomshjem arvede T. danskhed og kristendom (samt en udpræget evne til at omgås børn og menigmand). Efter 1846 at være dimitteret fra seminariet i Lyngby (ved Grenå) var han en række år andenlærer i Skærbæk i Vestslesvig hvor han med hele sit sind grebes af ånden fra 1848 og en tid måtte flygte. 1851 udnævntes han blandt 41 ansøgere til degn ved den nyoprettede danske menighed og leder af den danske borgerskole i Flensborg. Han var som skabt til den stilling og beholdt den til 1867 da han nægtede at aflægge embedsed til den preussiske konge og afskedigedes uden pension. Kun 32 år gammel modtog han af kong Frederik VII personlig solvkorset. Både før og efter 1864 var han – som pastor G. F. A. *Graae udtalte – „en af Slesvigs ædleste og virksomste Patrioter. Begavet med ualmindelige Evner, en ren Charakter og en elskværdig Personlighed, nyder han, saa at sige, hos Alle saa stor Agtelse og Tillid, at han for Øje-

blikket maaske er den Mand i Flensborg, der paa en bramfri Maade udover den største Indflydelse i dansk Retning“. Det var ikke altid let for ham at overvinde flensborgernes ligeegyldighed over for det danske sprog og deres slovhed over for åndelige spørgsmål, især da han ikke yndede politik og gildevæsen; dertil kom tunge personlige prøvelser. Alligevel var han utrættelig. Han var den som indførte den danske sang og den danske bog i Flensborg. 1864 gjorde T. sig fortjent ved at tage sig af de danske sårede og krigsfanger, og da præsterne måtte forlade byen og menigheden opløstes, holdt han sammen på dansk kirke og skole. Efter afskedigelsen virkede han mest på landet, dels inden for landboforeningen, dels som leder af landbrugs- og folkehøjskolen Ågård i Oversø sogn (1869–89). Her ved blev han kendt som den sydligste forpost for dansk åndsliv i Sønderjylland. 1892 solgte han skolen og flyttede til Fyn hvor han døde som en blind olding der ikke ville lade sig klippe, inden foreningshåbet var opfyldt. – DM. 1857. □Tegn. af Otto Bache, 1886. Afbildet på mal. fra Nymindegab af E. Henningsen, 1907. Mal. (Haderslev mus.). Foto.

Kirkeligt samf.s julebog XII, 1932 143–63 (breve). – Chr. Knudsen i Sprogforens almanak XXXI 1924, 1923 56–66 (om slægten). H. F. Petersen: Danske i Syd-slesvig. 1933 30 38–64.

*H. F. Petersen**

Tofte, **Lars Valdemar**, 1832–1907, violinist. * 21.10.1832 i Kbh. (Frue), † 28.5.1907 sst., begr. sst. (Vestre). F: brændevinsbrænder Hans Larsen T. (1798–1857) og Mathilde Pedersen (1812–67). ~ 3.3.1866 i Kbh. (Trin.) med Ane Kirstine Pauline Willumsen, * 23.5.1838 i Kbh. (Trin.), † 17.8.1914 på Frbg., d. af vognmand Jorgen W. (1801–54) og Marie Elisabeth Poulsen (1802–79).

T.s far havde selv været musiker og spillede godt violin. Det var hans højeste ønske at sonnen skulle blive en berømt violinist og han lod ham derfor allerede som dreng høre berømte violinister som M. Hauser, F. H. Prume, Moeser og H. Leonard når de kom til Kbh. for at give koncert. Som lærer fik T. først Carl Petersen, medlem af H. C. *Lumbyes orkester, senere kgl. kapelmusikus Julius Semler. 1850 blev han medlem af Musikforeningens reorganiserede orkester, og efter Niels W. *Gades råd rejste han, forsynet med en vægtig anbefaling, 1850 til Hannover for at studere hos den jævnaldrende, men allerede berømte Joseph Joachim. I nært venskab med Joachim tilegnede han sig dennes stil og blev dens fornemme repræsentant inden for dansk musikliv. Nogen tid opholdt han sig også

hos Ludwig Spohr i Kassel og vendte 1856 hjem for at debutere ved en af Musikforeningens koncerter. T. kom straks til at indtage en forende stilling i vor musikverden. Til 1882 var han soloviolinist i Musikforeningen og dyrkede ved dens kammermusikkoncerter kvartettpillet sammen med Chr. *Schjørring. Vilh. Holm og Franz *Neruda. 1863 kaldtes han til medlem og soloviolinist i Det kgl. kapel og alternerede i denne stilling indtil sin afgang 1893 med Schjørring. Ved siden af dyrkede han en pædagogisk virksomhed af meget stort omfang. Straks ved Kbh.s musikonservatoriums oprettelse 1867 blev han dets lærer i violinspil og beholdt denne stilling til 1904. Det samlede tal på T.s elever nåede op på ca. 300, og næsten to slægtled danske violinister, deriblandt i en årrække næsten samtlige violinister og bratschister i Det kgl. kapel, skyldte ham deres uddannelse. T. var, da han stod på sin højde, både musikalsk og teknisk en betydelig skikkelse i dansk musik. Ikke alene havde han tilegnet sig Jochims teknik der lagde så stærk vægt på bueføringen, et punkt som for T. næsten blev det vigtigste, men også hele lærerens og vennens musikalske indstilling prægede hans egen kunstnerbane. Således blev T. navnlig en kyndig og forstående fortolker af Beethovens værker. – Tit. professor 1893. – R. 1881. DM. 1902. □Afbildet på mal. af F. Rüdinger, 1867 (Det kgl. teater). Mal. af Jul. Paulsen, 1902 (musikonservatoriet). Posthumt mal. af J. Nesné (Teatermus.). Foto. – Gravsten af Th. Bindsbøll, 1908.

Nær og fjern 15.2.1874. Angul Hammerich i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag II. 1886. Høther Ploug i Ill. tid. 19.10.1902. Will. Behrend sst. 9.6.1907. Berl. aften 30.5.1907. Politiken 31.5. s.å. Nationaltid. s.d. Fr. Bendix: Af en kapelmusikers erindr., 1913 17–20. Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikonservatorium 1867–1917, 1917 53–55. Clara Tofte: Til minde om V. T., 1934. Mindebøger i manus. af samme i Kgl. bibl. og Musikhist. museum.

Nils Schjørring

Toftegaard, Jens Carl Nielsen, 1889–1971, nationaløkonom, sparekassedirektor. * 22.12.1889 i Langå, Fyn, † 25.2.1971 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: snedkermester Rasmus Nielsen T. (1855–1912; navnebevilling til T. 1905) og Johanne Marie Rasmussen (1857–1926). ~ 25.10.1919 i Kolding med Mette Margrete Uldall Juhl, * 23.8.1892 i Kolding, † 26.8.1975 på Frbg., d. af bogholder, senere købmand Hans Uldall Madsen Juhl (1858–1941) og Maren (Mary) Kristine Nikolene Olesen (1861–1913).

T. voksede op i et hjem hvor der var megen interesse for politik. Efter studentereksamen 1908

(fra Hesselager) studerede han statsvidenskab og blev cand.polit. 1914. S.å. blev han ansat i departementet for told og forbrugsafgifter. I sin studietid havde han navnlig været optaget af professor Harald *Westergaard og samtidig med sit administrative arbejde manudcerede han 1915–17 i statistikkens teori og var 1917–25 assistent ved universitetets statistiske laboratorium. Hans kammerater valgte ham 1917–19 til formand for Socialøkonomisk samfund. I tolddepartementet fik han hurtigt særlige opgaver. Han blev knyttet til de af K. *Riis-Hansen ledede undersøgelser af toldbeskatningen. 1916–20 var han tillige sekretær ved landbokommissionen af 1911. 1919 blev han fuldmægtig i tolddepartementet. T.s universitetsarbejde gav ham fortsat kontakt med Harald Westergaard der var direktor i Bikuben. 1926 blev T. medlem af Bikubens tilsynsråd. 1927 blev han chef for inspektoratet for tobaksbeskatningen hvor udviklingen af forbrugsbeskatningen stadig gav institutionen nye opgaver. Selv om T.s administrative stilling således stillede store krav, gjorde hans energi, flid og begavelse det muligt at han i sin fritid udarbejdede et jubilæumsskrift: *Bikuben 1907–1932*. 1932. 1935 opgav T. sin tjenestemandsstilling og blev direktor i Bikuben; 1941 blev han formand for direktionen. T. virkede i denne stilling til 1961 og blev en usædvanlig afholdt chef. Han respekterede den gamle sparekasses traditioner, fastholdt at den var kommet til verden for at tjene den jævne mands interesser og tog samtidig initiativer der forøgede arbejdsopgaverne og havde betydning for sparsommeligheden. 1936 oprettede han en byggespareafdeling der navnlig voksede efter krigen. Han gennemførte en standardisering af pensionsopsparingsordningerne og søgte at fremme oprettelse af spareklubber i private virksomheder. Han interesserede sig stærkt for samarbejdet mellem de forskellige sparekasser. Fra 1936 var han medlem af bestyrelsen for Landsforeningen for større sparekasser i Danmark, 1943–47 formand for foreningen. Det var i første række hans indsats i disse år, at Danmarks sparekasseforening blev dannet 1947 som en organisation af alle landets sparekasser. T. var her formand i de første ti år. Han havde også stor betydning for oprettelse af Fællesbanken for Danmarks sparekasser og bidrog også til løsning af andre fællesopgaver bl.a. Sparekassehøjskolen 1957. Efter krigen gjorde han meget for at sætte gang i Nordens centrale Sparbankforeningars delegation hvor han var medlem 1946–60. Han var også medlem af styrelsen for International Thrift Institute 1948–60 hvor han virkede for samarbejde mellem sparekasserne i en række lande.

Toftegaard, Jens

Uden for sin hovedbeskæftigelse havde T. navnlig to interessefelter. Dels udvikling af og undervisning i det nationaløkonomiske fag, dels kirkelige og sociale opgaver. Han var lærer ved Den handelsvidenskabelige læreanstalt (Handelshøjskolen) i Kbh. 1920–41, 1934–35 som leder sst.; 1935–45 var han censor ved statsvidenskabelig eksamen. 1943–68 var han medlem af bestyrelsen for Foreningen til unge handelsmænds uddannelse. T. var en afholdt lærer med gode evner til at lære fra sig. Hans pædagogiske kunnen prægede også den lærebog i *Almindelig Erhvervs-lære* som han udsendte sammen med K. Enevold Sørensen, K. *Vedel-Petersen og G. E. Riemann 1928 (4. udg. 1941) og håndbogen *Vore Skatter*, 1929 (3. udg. 1942 sammen med C. Ulrich Mortensen). T. skrev også en række artikler om økonomiske emner bl.a. i *Nationaløkon. Tidsskr.: Konjunkturbestemt Rente*, 1937 og *Det nordiske Kapitalmarkeds Udvikling og dens Forbindelse med Valutapolitiken* i „Förhandlingar vid elfte nordiske nationalekonomiske mötet i Helsingfors 1938“. T. var sekretær i Nationaløkonomisk forening og redaktør af *Nationaløkon. Tidsskr.* 1930–35. Han var medlem af foreningens bestyrelse 1936–42 og blev 1962 æresmedlem. T. skrev om andre økonomer i *Dansk biografisk Leksikon*, 2. udg., og var medredaktør af statsvidenskabelig stat 1923 og 1929.

T. var 1915–18 medlem af bestyrelsen for Danmarks kristelige studenterforbund. Senere fik han en række tillidshverv inden for kirkelige og sociale organisationer. Han var medlem af bestyrelsen for Evangelisk alliance 1935–61, deltog som repræsentant for Danmark i verdenskonferencen *Life and Work* i Oxford 1937, var medlem af Det økonomiske fællesråd i Danmark 1939–63, af samarbejdsudvalget for internationalt hjælpearbejde 1945–53 og af Den danske folkekirkens mellemfolkelige råd. Han deltog også i ledelsen af forskellige mere specielle hjælpeorganisationer. Han sad i bestyrelsen for Lægeforeningens boliger 1936–47, for Diakonissestiftelsen 1937–63, for Philadelphia (studenternes kammeratskabshjælp), formand fra 1954, for Falk-Hansens sociale arbejde fra 1955, for Foreningen for spastisk lammede børn 1958–68 og for Christmas Møllers mindefond indtil 1966. I tilknytning til den offentlige administration blev T. gennem årene udpeget som medlem af forskellige råd, nævn, udvalg og kommissioner: arbejdsloshedsrådet 1932, éngangsskattenævnet 1947–58, udvalget af 1950 vedrørende skatteletelse for privat opsparing, skadeforsikringsnævnet 1950–57, livsforsikringsnævnet 1951–57, realkreditkommissionen 1953, udvalget af 1954 vedrørende værdifaste obligationer samt af sam-

arbejdsudvalget af 1955, der bl.a. stillede forslag om oprettelse af et samfundsøkonomisk råd.

T. deltog også i ledelsen af enkelte større erhvervsvirksomheder. Han var medlem af bestyrelsen for Chr. Augustinus' Fabrikker fra 1947, næstformand fra 1957, medlem af bestyrelsen for S. Seidelin A/S 1958–68, for Brdr. Braun A/S fra 1960 og for Skandinavisk Tobakskompagni A/S 1961–66.

T. var optaget af nordisk samarbejde på bred basis, u-landsarbejde og international kommunikation. Det medførte at han sad i bestyrelsen for Foreningen Norden 1944–64, for Den internationale højskole i Helsingør og for Rural development college, Holte fra 1963. – R. 1932. DM. 1947. K. 1952. K¹. 1957. □Tegn. af Otto Christensen, 1959. Foto.

Interview i B.T. 25.2.1957. – C. V. Bramsnæs: *Bikuben* i 100 år, 1957 113 116 163f. H. Winding Pedersen i *Nationaløkonomisk t. CIX*, 1971 125–28. Steen Madsen i *Sparekassen*, 1971 81. *Politiken* 27.2.1971. Berl. tid. s.d.

Niels Banke (P. Granvold)

Togebj, Knud Dag Nielsen, 1918–74, filolog. * 28.1.1918 i Haslev, † 27.12.1974 i Hillerød, begr. på Frbg. (Søndermark). F: seminarilærer, cand.mag. Søren Peter Nielsen T. (1874–1961) og Kirstine Lauridsen (1884–1938). ~ 15.11.1941 på Frbg. (Solbjerg) med cand.mag. Else Birthe Røssell, * 12.10.1918 i Kbh. (Helligånds), † 27.12.1974 i Hillerød, d. af fuldmægtig Poul Ludvig Brønderslev R. (1893–1976) og Kirsten Nielsen (1891–1927).

T. blev nysproglig student fra Svendborg gymnasium 1936 og begyndte s.å. sprogstudier ved Kbhs. univ. Han blev cand.mag. 1942 med fagene fransk, dansk og gymnastik. Hans vigtigste universitetslærere var Viggo *Brøndal, som inspirerede T. i hans studietid og hvis sekretær han blev, og Kristian *Sandfeld, hvis dybtgående indflydelse på ham blev stadig tydeligere med årene. 1941 blev T. medlem af Lingvistkredsen i København, hvor han mødte en stærk påvirkning fra Louis *Hjelmslev. Det blev dennes glossematik der stærkest kom til at farve T.s sprogopfattelse i manddomsårene. Lingvistkredsen blev det videnskabelige tilholdssted for ham da han i de følgende år arbejdede i gymnasieskolen. T. var adjunkt ved Øregård gymnasium i Hellerup 1943–55, afbrudt af en periode på to år hvor han først virkede et halvt år, efteråret 1950, som lektor i romansk filologi ved Århus univ. og dernæst halvandet år som dansk lektor i Paris 1951–52. 1955 udnævntes T. til professor i romansk sprog og litteratur ved Kbh.s univ. T.s arbejdsveje var legendarisk. Den var i lige grad præget af flid, usædvanlig hurtig opfattelsesev-

ne, en beslutningsdygtighed der gjorde at han på et øjeblik kunne omstille sig fra en arbejdsopgave til en anden, og begejstring for de fag han beskæftigede sig med. Både i gymnasieskolen og på universitetet var T. en særdeles afholdt lærer der smittede eleverne med sin ildhu, samtidig med at han nåede at gennemføre et stort videnskabeligt forfatterskab. Desuden var han i en lang årrække anmelder af fransk litteratur ved Berlingske Tidende. I universitetsårene udrettede han tillige det usædvanlige som administrator og universitetspolitiker. Han var en af det filosofiske fakultets ledende skikkelser, var i mange år medlem af konsistorium og konsistoriums forretningsudvalg, ledede det filosofiske fakultets eksamenskontor gennem otte år og spillede en central rolle ved studiereformerne 1968. De strømninger der slog igennem efter 1968 gik dog på flere punkter T. imod og gjorde, at han i de sidste år trak sig noget tilbage. Et af hans hovedprincipper var adskillelse af tilværelsens forskellige aspekter, og han så med uvilje på kravene om sammenblanding af det faglige, det politiske og det private.

Allerede 1943 begyndte T.s produktion af sprogvidenskabelige artikler. Internationalt kendt i fagkredse blev T. med disputatsen *Structure immanente de la langue française*. 1951, genudgivet 1965. Det var den første afprøvning af Louis Hjelmslevs glossematiske principper på et helt sprogsystem. Som titlen angiver opfattedes sproget som et i sig selv hvilende net af relationer, dvs. delene betragtes ikke enkeltvis mht. deres betydning, brug eller historie, men i deres indbyrdes afhængighed i en given sprogtilstand. Ved sin strenge konsekvens og sin positivt kritiske stillingtagen til Hjelmslevs principper kom bogen til at stå som et gennembrudsværk for den strukturalistiske lingvistik, ikke mindst i Frankrig. En lang række afhandlinger bestyrkede i de følgende år T.s position som en af de førende lingvister inden for romanistikken, bl.a. bogen *Mode, aspect et temps en espagnol*, 1953. I de senere afhandlinger viger interessen for sprogteori i nogen grad for mere empiriske studier i ordenes kombinationsmuligheder, hvorved arven fra Sandfeld mærkes. Således i den store sammenfatning *Fransk grammatik*, 1965. Ved T.s død forelå hovedparten af manuskriptet til *Grammaire française* som udgives fra 1982 og flg. år i fem bind. T. publicerede endvidere mange betydelige afhandlinger om romansk sproghistorie og om fransk middelalderlitteratur, bl.a. det store værk *Ogier le Danois dans les littératures européennes*, 1969. Han har bidraget til samle værker i ind- og udland med oversigter over romansk middelalderlitteratur. På det litterære felt markerede

T.s strukturalisme sig i interessen for værkernes komposition og i bestræbelserne for at vise at litteraturen ikke er et spejl af virkeligheden, men følger sine egne, indre love. T. blev sammen med hustruen dræbt ved en bilulykke i Nordsjælland. □ Tegn. af Otto Christensen, 1966 (Fr.borg). Foto.

K. T.: Choix d'articles 1943–74, ved Michael Herslund, 1978 = Revue romane. Numéro spécial XV (heri bibliografi). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1951 186f. – Martha G. Worthington i Romance philology XXIV. Berkeley, Los Angeles 1971 488–505. Sv. Skydsgaard i Kbh.s univ. årbog 1974–75 3–13. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Ebbe Spang-Hanssen

Tokesen, Stig Hvide, + 1151, høvding.

Ifølge en langt yngre genealogi var T. søn af Tøke *Skjalmsen og således sønnesøn af Skjalml *Hvide. T. er kendt som grundlægger af det anseelige benediktinerkloster Essenbæk ved Randers. T. stod i kong Sven Grathes tjeneste og faldt i slaget ved Viborg 1151 hvor kong Sven sammen med sin unge frænde Valdemar overvandt Knud Magnussen. Han må være identisk med den Stig „Hvidlæder“ der ifølge Knytlingasaga var gift med Valdemars ældste søster Margrete. I dette ægteskab fødtes datteren Christina (Kirsten) som 1163 ægtede den svenske konge Karl Sverkersen og blev mor til Sverker II. Endvidere havde han og Margrete sønnerne Niels og Aage der udmærkede sig i en af *Saxo skildret kamp med estiske og kuriske sorøvere (1170). Senere var Aage fører for de stormænd der fulgte pavens opråb og drog på jorsalfærd (pilgrimsrejse) (1191–93). – Visen om „Ridder Stigs“ fald som kongens bannerfører bygger utvivlsomt på svage minder om T.s fald ved Viborg 1151, men visen tør antages henvend 100 år yngre, og dens enkeltheder er uhistoriske. Viserne om ridder Stigs ruiner og bryllup med kongens søster er rene digtninger uden spor af historisk præg.

Danm.s gamle folkeviser, ved Sv. Grundtvig II, 1856 (fot. optr. 1966) 303; III, 1862 (fot. optr. 1966) 9–11. Hans Olrik: Knud Lavards liv og gerning, 1888. Henrik Schück i Hist. t. XI, Sth. 1891 290. Danm.s fornviser, udg. Ernst v. d. Recke II, 1928 6–16.

*Jørgen Olrik**

Toksvig, Claus Bertel, * 1929, journalist. * 21.10. 1929 i Kbh. F: redaktør Harald T. (1895–1958) og Karen Frederikke Clauson-Kaas (1901–60). ~ 29.5.1954 i Reigate, Surrey, England, med Julie Anne Brett, * 20.6.1931 i Redhill, Surrey, d. af Quantity Surveyor Ronald Victor B. (* 1905) og Doris Irene Trickett (* 1908).

T. tog studentereksamen 1948 og ansattes derefter en kort periode i USAs ambassade i Kbh. Ef-

Toksvig, Claus

ter militærtjeneste arbejdede han 1951–56 som programassistent ved BBCs danske udsendelser fra London. 1956–58 virkede T. som reporter ved The Federal Broadcasting Service, Rhodesia & Nyasaland. 1958 ansattes han i det danske fjernsyn og var med til at opbygge den journalistiske udnyttelse af det nye medium. Bortset fra en kort periode hvor han var udlånt fra Danmarks radio til udenrigsministeriet som rejsende presseattaché i Afrika (1962), virkede han i Danmarks radio til 1982, størsteparten af tiden som korrespondent, først i New York, siden i London. 1982 ansattes han i rederiet J. Lauritzen med informationsopgaver. T. var ikke uddannet i dagbladsjournalistik. Hans oplæringsperiode faldt i 1950ernes begyndelse i BBC. Radiojournalistikken bar dengang præg af at man betragtede sig som formidler af et éngangsbudskab, som forbrugeren ikke senere kunne repetere eller få tid til at analysere nøjere. En senere højtudviklet registrerings teknik har elimineret radioens og fjernsynets flygtige karakter, men den éngang opbyggede journalistiske stil blev i de fleste lande bevaret. T.s arbejdsform var stærkt præget af den engelske tradition der lægger megen vægt på radio- og fjernsynsmedarbejdernes neutralitet og deres loyalitet over for de kendsgerninger og standpunkter de har til opgave at formidle. T.s evne til i sine udsendelser at holde sit eget ego i baggrunden er vokset ud af denne tradition. Som reporter hævdede han sig ved respekt for kendsgerningerne og udpræget fairness. – Personlige holdninger har han givet udtryk for i dagspressen og som eneforfatter eller medforfatter af bøger. Han har markeret sig som tilhænger af brud på Danmarks radios monopol og udtalt sig til fordel for kommercielt fjernsyn. Han har udgivet bøgerne *Slutspil i Afrika*, 1961, *TV-reporter*, 1963 og *Den redigerede virkelighed*, 1972. □Foto.

Hans Solvhøj

Tolderlund, Hans Vandahl, 1836–1928, kobmand, politiker. * 10.1.1836 i Vallensved, Soro amt, † 20.10.1928 på Strårup, Dalby sg., begr. i Præsto. F: lærer, senere kordegn og forstelærer i Soro Lauritz Nicolaj Wilhelm T. (1807–68) og Barbra Christine Schneider (1816–91). ~ 1° 23.10.1863 i Næstved med Amalie Christine Schmidt, * 25.1.1842 i Næstved, † 17.10.1874 i Præsto, d. af barber Johan Christian S. (ca. 1807–80) og Margrethe Kirstine Hansen (1811–70). ~ 2° 12.5.1877 i Kbh. (Matth.) med Victoria Ellevine Theresia Richter, * 18.7.1839 i Kbh. (Frels.), † 30.9.1921 i Præsto, d. af bodkermester

Peter R. (1794–1846) og Johanne Elisabeth Lange (1795–1880).

Efter en læringuddannelse blev T. elev på Svénné Langkjærers handelsakademi i Kbh. hvorfra han blev dimitteret samtidig med at han tog vekselmæglereksamen. 1862 nedsatte han sig som kobmand i Næstved, men overtog 1871 en storre forretning i Præsto med trælast og isenkram. I tilknytning til den drev han forskellig anden virksomhed, bl.a. som skibsreder og landmand. 1895 overdrog han forretningen til sin søn. – T. var i 30 år byrådsmedlem dels i Næstved, dels i Præsto. 1871–1900 var han svensk-norsk vicekonsul i Præsto. 1871–1900 formand for direktionen af Sydsjællands Låne- og Sparebank, 1869–1900 overligningskommissær. Desuden var han en tid formand for Centralforeningen for Sjælland stifts handelsforeninger samt medlem af bestyrelsen for De samvirkende detailhandlerforeninger i Danmark og af bestyrelsen for Kobstadsforeningen. 1900 flyttede han tilbage til Næstved som direktør for Brandassuranceforeningen for rolrig ejendom i Sjælland stifts kobstæder. 1918–22 havde han atter bopæl i Præsto, siden på gården Strårup i Dalby ved Kolding. 1894 valgtes han af højre ind i landstinget hvor han havde sæde til 1910. Han varetog her særlig kobstædernes interesser og lagde et stort sagligt arbejde i den lovgivning der angik dem, fx jernbanesager, næringslov, skatte- og toldspørgsmål o.lign. 1905 var han sit partis ordfører i forhandlingerne om den kommunale valgretsreform. I partiets organisationsarbejde tog han ledende del, 1903–08 som næstformand i repræsentantskabet og 1905–08 som formand i forretningsudvalget. Efter sin udtræden af tinget tog han ikke aktivt del i det politiske liv. – Etatsråd 1901. – R. 1892. DM. 1909. □Afbildet på tegn. af rigsretten 1910. Karikaturtegn. af Eigel Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

L. Tolderlund-Hansen: Medd. om slægten Tolderlund, 1915 16. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–93 665–67. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938 159 183. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Stavnstrup**

Tolderlund, Hother Hakon Wiggo, 1820–80, forfatter. * 2.12.1820 i Nakskov, † 10.4.1880 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: proviantforvalter, senere godsforvalter Jørgen T. (1778–1845) og Christiane Sophie Tolderlund (1784–1835). Ugift.

T. tilbragte størstedelen af sin barndom på landet hvor faderen var forvalter for de Scheel-Plessenske godser Harrested og Salto i nærheden af

Næstved; 13 år gammel kom han i v. Westens institut, 1838 blev han student, men først tre år senere tog han sin filologisk-filosofiske eksamen fordi han sinkedes af sygdom; han viklede lidt over for valget af studium, læste i begyndelsen jura, derefter medicin uden dog at få nogen embedseksamen; under treårskrigen udnævntes han ikke des mindre til underlæge i hæren. Fra 1852 var han militærlæge i Slesvig, men efter Dannevirkes rømning måtte han 1864 forlade byen; efter at han i kortere tid havde gjort hospitalstjeneste i Augustenborg og Odense kom han til Århus hvor han var bataljonslæge indtil han 1867 trådte ud af hæren og oprettede et institut for medicinsk og ortopædisk gymnastik; n.å. opnåede han den længe eftertragtede jus practican-di, men allerede 1870 opgav han al lægevirksomhed og slog sig ned i Kbh. hvor han udelukkende levede for sine litterære interesser. Under mærket Viggo Lund debuterede T. 1841 med et lille hæfte *Lyriske Digte* der med grund forblev upåagtede. Bedre held havde han med de 1851 udgivne *Fortællinger fra Felten* der i lighed med de efterfølgende samlinger *Reisebilleder*, 1855, *Skizzer*, s.å., *Fortællinger*, 1860 og *Fortællinger, anden Række*, 1863 udgaves under pseudonymet Dr. H.; først da han 1867 genoptrykte et par af sine skildringer fra felten i det af udvalget for folkeoplysningens fremme redigerede Folkelæsnings opgav han navneskjulet, og i de senere bøger *Fortællinger og Skildringer. Ny Saml. I*, 1868, *Hjemmefra. Fortællinger*, 1873, *Billeder fra Orienten. Erindringer fra en Reise i 1873-1874*, 1875 og *Fra Syd og Nord. Fortællinger og Skildringer*, 1876 optrådte han under sit eget navn. Nogle af disse fortællinger og skildringer bygger på T.s egne oplevelser i felten, mens andre gengiver indtryk og stemninger såvel fra Slesvig og Holsten som fra de egne han lærte at kende under rejser og rekreationsophold i Tyskland, Frankrig, Schweiz og Orienten. T. har en betydelig sans for natur og folkeliv under de forskellige himmelstrøg og er en elskværdig og kultiveret fortæller der ganske vist ikke besidder stor skabende fantasi, men til gengæld et ikke ringe mål af lune og følsomhed; hvor de sidstnævnte anlæg udfolder sig friest, som i den lille skildring fra Angel, *Frieriet* der i øvrigt blev oversat til engelsk og offentliggjort i Charles Dickens' tidskrift Household Words, møder man en afdæmpet, humoristisk lillekunst. – Udvalgte fortællinger ved Alex. Schumacher, 1916. – R. 1850. □Tegn. 1853. To træsnit 1873 og 1882 efter samme forlæg. Afbildet s.m. E. J. Hvidt på mal. af V. Rosenstand, 1876. Tegn. (Kgl. bibl.). Afbildet på gruppebillede i træsnit 1880. Foto.

Udv. fortæll., udg. Alex. Schumacher, 1916. – L. Tolderlund-Hansen: Medd. om slægten Tolderlund gennem 200 år, 1915 12 43f. Aug. F. Schmidt i Sønderjyske årbøger, 1941 146-59.

Peder Hesselaa*

Toldstrup, Anton Ingersøn Jensen, * 1915, direktør. * 30.6.1915 i Assens. F: smedemester Anton Jensen (1885-1970) og Marianne T. ~ 26.6.1938 med Aase Ruth Krosgaard Pedersen, * 21.9.1915.

T. tog realeksamen 1931 for derpå at gå ind i toldtaten hvor han efter en række skiftende tjenestesteder i 1930'erne blev toldassistent i Skive. Samtidig aftjente han 1936-37 sin værnepligt i livgarden og blev uddannet til løjtnant i reserven. 1939 blev han indkaldt til hærens beredskabsstyrke, tjenestegørende til 14.4.1940. T. hørte til den gruppe af unge officerer, der var forbitrede over kapitulationen den 9. april, og hjemvendt til arbejdet i Skive var han fra første færd opsat på om muligt at finde veje til at imødegå regeringens politik og rejse modstand mod denne politik og besættelsesmagten. Han genoptog et arbejde som spejderfører, stiftede og ledede Skive terrænsportsforening og var medstifter af og formand for den lokale afdeling af Dansk ungdomssamvirke, politisk tilknyttet dansk samling. Intet af dette kunne dog tilfredsstille hans aktivitetstrang eller nationale vilje, og han var konstant på udkig efter kontakt til det organiserede modstandsarbejde, især det britisk-danske samarbejde som han hørte om ad omveje. Den 29. august 1943 blev T. fængslet, men blev efter syv uger løsladt, og tilbage i Skive opnåede han nu den eftertragtede kontakt med organiseret modstandsarbejde, idet han blev opfordret til at organisere og lede en våbenmodtagelse nær Flyndersø. Denne fandt sted i januar 1944 og blev så effektivt gennemført, at Flemming "Juncker der ledede modstandsarbejdet i Jylland blev opmærksom på T. Han opfordrede ham til at danne modstandsgrupper på Skiveegnen, og i marts 1944 gjorde han ham til sin nærmeste hjælper for i april at overlade T. alt modtagearbejde i Jylland da Juncker selv måtte tage til London.

Netop på dette tidspunkt begyndte modtagearbejdet at ekspandere voldsomt. Mens nedkastningerne indtil da havde været sjældne og organisationen los teg tallet fra forsommeren 1944 så de anmeldte pladser i Jylland nåede op på ca. 280 hvoraf ca. 200 kom i funktion, mange adskillige gange. Dette krævede et uhyre kompliceret organisationsarbejde, udført fra T.s stadigt skiftende hovedkvarterer med opdeling af Jylland i mange distrikter, etablering af en særlig

Toldstrup, Anton

distributionstjeneste, oprettelse af en fast radio-kontakt til London samt organisering af en tæt forbindelse til Sverige fra skiftende jyske havne, alt gennemført i forceret tempo med et minimum af midler og en diminutiv stab der konstant var eftersøgt og jagtet af den tyske sikkerhedstjeneste. Hertil kom at T. fra maj blev øverste chef for region I (Nordjylland) og som sådan måtte påtage sig ledelsen af sabotagearbejdet, oprettelsen af undergrundshærens kadrer samt iøvrigt al nordjysk modstandsarbejde i talrige foreninger. Denne dobbeltstilling varede til februar 1945, hvor T. efter en bitter strid med den militære leder i Jylland, Vagn Bennike, lod sig afløse på den krævende post. Arbejdsbyrden som T. påtog sig og fuldt ud evnede at bestride var da overmenneskelig stor, og fra nu af kunne han koncentrere sig om det vitale og konstant voksende modtagearbejde. På særligt belastede nætter kunne der være modtagelser på 20–30 pladser, hver med sine problemer og risici, og efter hver modtagelse rapporter, distribution, om-lægning af koder, signaler og pladsnavne med dertil hørende dechiffriering og korrespondance, hvortil kom lange og risikable rejser for at holde sig à jour med arbejdet i distrikterne. Ved arbejdsbegyndelse var det et handicap for T. at han måtte savne selvstændig radiokontakt, men dette blev afhjulpet, og radioforbindelsen Jylland-London blev kontinuerlig og perfekt, og T. kom i medfør af sit arbejde til at føle sig knyttet tættere til London end til hjemlige modstandsledelser. Under det hektiske arbejdspress mistede T. aldrig hverken overblik eller sans for detaljer. Utålmodig, snarrådig og utrættelig stillede han ubønhørlige krav til sig selv og andre og blev respekteret af alle medarbejdere. I europæisk forstand blev han en ener. Fordi modtagearbejde i Danmark blev et modstandsspeciale, og fordi han havde ansvar for landets største distrikt, blev han Europas betydeligste modtageleder, anerkendt som sådan af de britiske myndigheder. Hans modstandsholdning var usammensat og absolut, og hans forhold til hær og politikere var kategorisk afvisende og stejlt fordømmende. Af disse grunde blev han en leder, ikke nogen forhandler, hvad der kunne skabe ham vanskeligheder, bl.a. i forhold til frihedsrådet hvis forhandlinger med politikerne han misbilligede. Han forblev modstandsmanden også ud over den 5. maj 1945.

Efter krigen oprettede T. sin egen virksomhed i tekstilbranchen, afviklede denne 1968 og overtog en stilling som direktør i Nigeria (1968–70), derpå som direktør for et ingeniørfirma i Ålborg (1970–72), indtil han 1972 slog sig ned i Spanien. I efterkrigsårene udfoldede han en omfattende

tale- og skribentvirksomhed og engagerede sig i politisk arbejde, bl.a. som folketingskandidat først for dansk samling, senere liberalt centrum. Specielt virkede han for den sydslesvigske sag hvor han tog initiativ til skabelsen af Sydslesvigs Nyhedstjeneste, og for skabelsen af hjemmevernnet. Gennem en årrække arrangerede han ferieophold i Danmark for norske krigsinvalider. Sit modstandsarbejde skildrede han 1947 i bogen *Uden Kamp—ingen Sejr*.

Jorgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959. – Papirer i Rigsark.

Jørgen Hæstrup

Tom-Petersen (ved dåben Thomsen Petersen), Peter, 1861–1926, maler, grafiker. * 5.3.1861 i Thisted, † 27.7.1926 i Ærøskøbing, begr. sst. F: apoteker, senere ved Gammel Torvs apotek i Kbh. Christian Tullin Petersen (1835–1905) og Maren Andrea Thomsen (1833–92). Navneforandring 16.7.1920. ~ 24.11.1891 i Brahetrolleborg, Svendborg amt, med Marie Elisabeth Lorentzen, * 31.12.1867 i Hågerup, † 16.12.1948 i Odense, d. af godsforvalter, senere kancelliråd Lorentz Peter L. (1838–1916) og Maja Elisabeth Cramer (1844–1910).

T. blev optaget på kunstakademiet i Kbh. jan. 1877 og gik her til dec. 1881 da han fik afgangsbetegnelse som maler og på Charlottenborgs juleudstilling debuterede med *Gadeparti fra Mölle Kullen* (Fåborg museum). Resten af livet udstillede han på Charlottenborg, men viste også værker på Kunstnernes efterårsudstilling 1904–05 og 1907–13. 1883–84 opholdt T. sig i Paris som elev af Léon Bonnat hvorefter han en kort tid gik på P. S. Krøyers skole i Kbh. 1887 var han i Holland, Belgien og Paris, 1890–91 i Tyskland og Italien, 1891–92 igen i Italien og 1921 i Avignon. T.s karriere som maler kulminerede med en mention honorable på verdensudstillingen i Paris 1889 for et maleri fra Svendborgsund. Hans emner var oftest landskaber og byprospekter, men også nature morte kendes fra hans hånd. I Italien mødte han K. Zahrtmann og malede som denne i Civitá d'Antino. 1900 kom T. ind på den udtryksform der skulle gøre ham kendt i vide kredse, raderkunsten. Han havde tidligere leveret illustrationer til blade og bøger, bl.a. til Svend Grundtvigs Danske Folkeeventyr fra 1884, men efter 1900 blev raderingen hans foretrukne medium med et resultat på ca. 300 blade gennem årene. Hans emnevalg var oftest arkitektur, historiske huse og gadebilleder fra København, Helsingør, Ribe, Fåborg og Ærøskøbing hvor han boede de sidste år af sit liv, men han fandt også motiver i gamle tyske byer som

Rothenburg, Lübeck og Hamburg. Raderingerne er teknisk set dygtigt udførte; de vakte da også stor opmærksomhed og blev meget populære. På grund af motiverne har mange af dem en høj topografisk værdi. T. var medstifter af Grafisk kunstnersammenslutning 1909 og fra 1910 til sin død medlem af bestyrelsen for Fåborg museum ved hvis oprettelse han havde bistået Mads Rasmussen. Han indvalgte i Charlottenborgs censurkomité 1910 og 1915. Han er repræsenteret med malerier i Fåborg museum og med raderinger i kobberstiksamlingen. □ Afbildet på mal. af Sigvard Hansen, 1887. Tegn. af P. Ilsted, mal. af samme 1889. Tegn. af G. Achen, 1891. Afbildet på hans og C. E. Reventlows litografi af hesteskue på Brahetrolleborg 1904. Bronzerelief af Rasmus Andersen udst. 1909. Afbildet på Peter Hansens mal. 1901–11 af museumsindvielsen 1910 (Fåborg mus.). Foto.

Fortegn. over grafiske arbejder, udg. Vilh. Tryde, 1924. – Emil Hannover i Kunst VII, 1905–06 [upag.]. Nationaltid. 17.10.1916. Th. Faaborg sst. 23.11.1926 og 26.10.1928. A. Blom i Forskonnelsen VIII, 1918 1–15. Berl. tid. 29.11.1919. Kai Flor sst. 28.7.1926 og 30.10.1928. Rik. Magnussen i København 14.10.1920. Politiken 9.11.1923, 29.7. og 23.11.1926. Ekstrabl. 9.11.1923. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932. J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot. oprt. 1970).

Bjarne Jørnæs

Tonnesen, Hans, 1854–1935, præst. * 1.1.1854 i Bastrup, Vamdrup sg., † 25.3.1935 i Sønderborg, begr. i Hoptrup. F: gårdmand Tonnes T. (1818–99) og Kirstine Hørlyck (1823–1910). ~ 1.12.1880 i Åbenrå med Meta Christine Burmeister, * 16.12.1860 i Haderslev, † 1.1.1903 i Hoptrup, d. af bagermester Hans Jacob B. (1794–1866, ~ Mette Christine Nissen, 1796–1855) og Berta Maria Julius (1824–1903).

T.s forældre flyttede efter 1864 fra Vamdrup til Rødding, og dermed var sønnens vej afstrikket. Han blev student fra Haderslev tyske latinskole 1874, studerede teologi i Erlangen og Leipzig og blev 1878 cand.teol. i Kiel. I Erlangen bestemtes hans teologiske syn for livet af den konservativt-empiristiske professor F. H. R. Frank, under hvis motto – „kristendom er en erfarings sag“ – T. altid virkede som præst; 1880 blev han diakon i Åbenrå, 1888–1927 var han sognepræst i Hoptrup. Her samledes gennem alle årene en meget stor menighed om ham, og han nød megen anseelse i den overvejende danske befolkning. T. var den største kraft i den 1886 stiftede Kirkelig forening for Indre mission i Nordslesvig, som lå på linje med den tilsvarende danske, optog et samarbejde med bl.a. Vilh. Rasmussen og vurderede lægmandsindsatsen højt. Utrættelig

virkede T. for en kristelig vækkelse i „det lille Land mellem Kongeåen og Skelbækken“ som han regnede for sit egentlige fædreland; hverken „tysksindet“ eller „danskisindet“, men „himmelsindet“ var han en udpræget slesviger; hans opbyggelsesblad „Sædemanden“ nåede vidt ud og fik 8000 abonnenter; Indre missions almanak for Nordslesvig blev et også kulturelt værdifuldt indslag. Fra et pietistisk stade udviklede T. sig i retning af et grundtvigsk inspireret; folgelig stillede han sig mere og mere positivt til den danske befolknings ret til at „kæmpe sin nationale Kamp ud fra Troens kristne Stade“; det ogede sympatien for ham hos de danske, men skadede ham i forhold til de tyske myndigheder; det kom til flere episoder, fordi T. tog parti for danskheden; han udsattes for en grov pressehetz og truedes af den tyske kirkeledelse med „de skarpeste disciplinære forholdsregler“, og da han i juni 1914 havde protesteret mod et pralende tysk mindesmærke i Hoptrup (for hændelser i de slesvigske krige) blev der anlagt tjenestemandssag imod ham; krigsudbruddet kort efter standse sag. Smerteligere for ham end disse affærer var det nok at missionsforeningen 1912 sprængtes, både af nationale og teologiske årsager; de mere pietistiske og tyskorienterede præster dannede deres egen organisation („Det gamle Budskab“), og den da aktuelle liberale teologi spillede også en vis rolle i bruddet. Under krigen – T. mistede en søn i felten – var han først betaget af Tysklands militære succes, men blev hurtigt nogtern, og situationen under krigen lagde en sådan tyngde over ham, at genforeningen følte som en befrielse og han med glæde kunne fortsætte som præst under dansk styre. □ Foto. – Mindesten på Hoptrup kgd. 1935.

H. T.: Indre mission og Nordslesvig. Et forsvarsskr., 1913. Nordslesvigsk kirkeliv 1880–1920 1–11, ved samme, [1925–26]. – Helge Knudsen i Grønsøvegten II, 1919 111–24. E. Albeck i Dansk kirkeliv, 1927 35–60. Martin Hansen sst. 1935 155–60. V. Ammundsen i Sønderjyllands hist. V, 1932–33 391–98 405f. Carsten Jensen Petersen: Slesvigske præster, 1938 183–99. Jens Holdt i Sønderjyske årbøger, 1962 101–41. Günter Weiting: Die hist. Voraussetzungen des „Kirchlichen Vereins für Indre Mission in Nordschleswig“, Flensburg 1971 = Schriftenreihe I des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XXIII.

P. G. Lindhardt

Topp, Albert, 1697–1742, Grønlandsmissionær. * 4.1.1697 i Leikanger i Sognefjord, † 30.10.1742 i Åfjorden, begr. sst. F: klokker Niels Albertssen og hustru N.N. ~ 17.5.1728 i Bergen med Anna Christina Ruus, * jan 1698 i Os ved Bergen, begr. 31.10.1763 i Voss, d. af residerende kapellan Thomas R. (1657–1718, ~ 2° med Bente Mortensdatter, † 1765, ~ 2° 1720 med sognepræst i

Topp, Albert

Voss Niels Christensen Weinwich, 1676–1729, ~ 1° med Margrethe à Moinichen, † 1716) og Inger Margrethe Schreuder (1669–99).

T. blev student 1717 fra Bergen og tog 1720 teologisk embedseksamen, hvorefter han blev huslærer hos en sognepræst i Voss. Her blev han bekendt med Hans *Egedes Grønlandsplan hvis udvikling han fulgte med stor interesse, og da Egede ønskede medhjælp i missionsgerningen meldte han sig dertil, og efter at være blevet ordineret i Bergen udsendtes han til Grønland i juni 1723. T. som havde fremragende lingvistiske evner kom ret hurtigt ind i sproget, udfandt dets polysyntetiske karakter og bearbejdede det systematisk ved hjælp af Egedes sønner. De betydelige fremskridt som derved gjordes i sprogkunds-kaben viste sig allerede ved et 1724 hjemsendt manuskript, især ved sammenligning med et året forud af Hans Egede alene udarbejdet. – Også i missionsarbejdet tog T. snart med megen iver og med stort held del, hvorfor han, da der 1724 anlagdes et nyt etablerment på øen Nipisat ud for det senere Holsteinsborg, startede missionen der, hvilket dog kun blev for et år idet etablermentet måtte opgives på grund af manglende forsyninger, hvorefter han igen samarbejdede med Hans Egede ved „Haabets Colonie“. Da der 1727 udsendtes en kgl. kommissær som skulle undersøge om koloniseringen kunne fortsættes blev T.s erklæring i positiv retning betydningsfuld, ligesom han, da han s.å. på grund af svækket helbred måtte rejse hjem, både over for den i Kristiania (Oslo) nedsatte kommission og i Kbh. ved foretræde hos kongen trådte kraftigt i skranken for værkets fortsættelse. – 1728 udnævntes han til sognepræst for Ålfjordens præstegæld i Trondhjems stift og 1742 til residerende kapellan ved Bergens nykirke, men døde forinden tiltrædelsen. Han efterlod i manuskript *Relation om Grønlændernes brugelige Sprog*.

Laur. Barhow: Ligprædiken over A. T., Trondhjem 1744. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921 29f. Samme: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 808–18. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

H. Ostermann*

Topsoe (Topsoe Jensen)

Slægten har navn efter Topshøj, Lyngse sg., Alsted hrd., hvor slægtens stamfar, inderste Wilum Hansen (–1747) boede.

Vilh. Topsoe-Jensen: Stamtbl. over hojesteretsassessor Gottlieb Andreas Jensen og hustru Caroline Marie Augusta Jensen, f. Topsoes slægter, 1911. Samme: Optegn. ang. Wilh. Topsoe og hustru, f. Monsted ..., 1937 (dupl.). Tillæg samlet af Knud Topsoe-Jensen 1969–70, 1972 (dupl.).

Hans H. Worsøe

Topsoe, Haldor Frederik Axel, 1842–1935, kemiker, krystallograf. * 29.4.1842 i Skælskør, † 31.12.1935 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: by- og herredsfoged, kancelliråd Søren Christian T. (1797–1847) og Sigrid Christine Gudrun Thorgrimsen (1813–86). ~ 12.11.1884 i Kbh. (Garn.) med Johanne Albertine Nørgaard, * 16.4.1860 i Kbh. (Frue), † 29.3.1935 på Frbg., d. af grosserer Jens Peter N. (1821–87) og Sophie Dorthea Margrethe Bjerring (1823–1908). – Bror til Vilhelm *T.

Efter faderens død flyttede moderen til Roskilde og (1852) til Kbh. hvor T. kom i Metropolitan-skolen hvorfra han 1860 blev student. Han studerede kemi og tog 1866 magisterkonferens heri efter at studiet i henvend ni måneder havde været afbrudt af hans indkaldelse under krigen 1864. Allerede 1863 havde G. *Forchhammer ansat T. som assistent ved Mineralogisk museum. Han blev her til 1867 og var derefter 1867–73 assistent ved universitetets kemiske laboratorium hos Julius *Thomsen. 1870 disputerede han på *Krystallogr.-kemiske Undersøgelser over de selen-sure Salte*. 1873 søgte og fik han en af de to arbejdsinspektorstillinger der oprettedes ved lov af 23.5.1873. 1889 udnævntes han til fabrikinspektør, og 1901–14 var han direktør for det ved lov af 11.4.1901 oprettede arbejds- og fabriktilsyn. 1876–1902 var han desuden lærer i kemi ved officerskolen. I sin assistenttid ved Mineralogisk museum var T. kommet ind på studiet af krystallografien som han her hjemme var den første der dyrkede videnskabeligt, og da han var flyttet over til det kemiske laboratorium fortsatte han sine krystallografiske studier og udgav 1867–69 sine første krystallografisk-kemiske undersøgelser. 1870 kom den ovennævnte disputats, og 1872 fik han Videnskaberne selskabs guldmedalje for et sammen med den senere professor i fysik C. *Christiansen udført krystallografisk-optisk arbejde. 1867 udgav han en vejledning i kvalitativ uorganisk analyse der blev meget benyttet og kom i 6. udg. 1910. T.s intensive videnskabelige arbejde i disse år og hans udprægede evner havde egentlig berettiget ham til at opnå en lærepost ved universitetet, men en ansøgning herom fik ikke tilstrækkelig støtte i fakultetet. Dette i forbindelse med en måske berettiget utilfredshed i assistentstillingen fik ham til at søge stillingen som arbejdsinspektør. Stillingen som lærer i kemi ved officerskolen som han 1876 overtog efter J. *Bahnsøn gav ham lejlighed til at genoptage sit videnskabelige arbejde. Han fik indrettet et udmærket laboratorium både for undervisningen og for sine egne krystallografiske studier og i de følgende år, til 1890, udsendte han en række arbejder der vakte stor opmærksomhed, især i ud-

Hans Wilulmsen (Topsoe) 1721-61 malermester i Ålborg

Wilhelm Hansen T. 1758-1826 førstestatsråd i vestindisk kompagni, kommerceråd

Søren Christian T. 1797-1847 by- og herredsfoged i Skælskør, kancelliråd

Johan Frederik (Frits) T. 1803-65 sognepræst i Hørsholm

Vilhelm *T. 1840-81 forfatter, redaktør

Haldor *T. 1842-1935 kemiker

Sigrid Marie Elisabeth T. 1844-1925 ~ Erhard *Frederiksen 1843-1903 landøkonom

Frederik Vilhelm Wolfgang T. 1834-1900 sognepræst i Alsted og Fjennesleville

Caroline Marie Augusta T. 1844-1908 ~ G. A. *Jensen 1838-1921 højesteretsdommer

Karen *Hannover f. T. 1872-1943 keramikker ~ Emil *Hannover 1864-1923 kunsthistoriker, museumsdirektør

Vilhelm T. 1885-1972 amtmand

Flemming T. 1885-1954 kaptajn

Th. *T.-Jensen 1867-1941 kontreadmiral

Axel Gottlieb T.-J. 1872-1959 kontreadmiral

V. *T.-J. 1874-1953 højesteretsdommer

Haldor *T. 1913- civilingeniør

Preben T. 1916- grosserer

Helge *T.-J. 1896-1976 litteraturhistoriker

Jørgen Bohr T.-J. 1906- civilingeniør

Torben Bohr T.-J. 1908- auditor

Hans T.-J. 1910- præsident for sø- og handelsretten

Vilhelm T. 1944- forfatter, cand. jur.

landets mineralogiske og krystallografiske kredse. På flere udenlandsrejser kom han i personlig kontakt med de førende fagfæller, og han fik fra udenlandske kemikere tilsendt kostbare krystallografiske præparater til undersøgelse og måling. Hans arbejder er offentliggjort dels i Videnskabernes selskabs, dels i udenlandske akademiers skrifter. Han var allerede 1877 blevet medlem af Videnskabernes selskab, 1883 blev han æresmedlem af det franske mineralogiske selskab og 1892 medlem af Videnskabernes selskab i Kristiania (Oslo). T.s arbejdskraft blev taget i anvendelse på mange områder uden for hans egentlige embedsområde. Han var i mange år konsulent for krigsministeriet, og i denne egenskab foretog han i samarbejde med den senere krigsminister V. H. O. Madsen en række undersøgelser for at tilvejebringe en ny slags krudt til svære kanoner. Undersøgelser der også affødte et i Videnskabernes selskabs oversigt publiceret videnskabeligt arbejde.

1884 deltog T. i Grønlandsekspeditionen med Fylla og hjemførte bl.a. en del saltvandsprover, hvis undersøgelser senere publiceredes i Meddelelser om Grønland. 1895-1901 var han medlem af kommissionen til ledelse af Danmarks geologiske undersøgelser. 1892 og 1898 var han generalsekretær ved de skandinaviske naturforskermoder (i Kbh. og Stockholm). 1909-23 var han, efter Julius Thomsens død, direktør for kryolit, mine og handelsselskabet. Mange videnskabsmænd stod i taknemlighedsgæld til T., ikke blot for medarbejde ved videnskabeligt arbejde, men også fordi han i kraft af sin forbindelse med

„Dagbladet“ som hans bror redigerede, kunne henlede opmærksomheden på mænd det store publikum ellers vanskeligt ville kunne få øje på. T.s betydning for udviklingen af arbejds- og fabriktilsynet har været meget stor. Han var en af sin tids dygtigste embedsmænd, i besiddelse af ualmindelige evner både i organisatorisk og i økonomisk retning. Hans kemiske uddannelse kom ham til nytte ved den lovmæssige regulering af anvendelsen af fosfor i tændstikindustrien og ved udarbejdelsen af krav på arbejderbeskyttelsens område, fx vedrørende blyforgiftning og hygiejnen i cigarfabrikkerne. Hans forståelse for arbejderne kom også til orde i hans bestræbelser for at få afskaffet børnearbejde. På felter hvor hans egen viden ikke forekom ham tilstrækkelig støttede han sig på fagkundskaben, men det er ham der har hovedansvaret og hovedarbejdet for fabrikløven af 1901 som ved revisionen 1914 vel udvidedes, men ikke principielt ændredes. – R. 1880. D.M. 1887. K.³ 1901. F.M.I. 1902. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1870 81-83. Breve fra H. T. under indkaldelse i 1864, udg. V. Topsoe, 1942. O. B. Boggild i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1935-36 141-45. Aksel Tovborg Jensen i Naturens verden, 1981 161-76.

Stig Veibel*

Topsoe, Haldor Frederik Axel, * 1913, civilingeniør. * 24.5.1913 i Kbh. F: premierlojtnant, sene-

Topsøe, Haldor

re kaptajn Flemming T. (1885–1954) og Hedvig Sofie Andersen (1888–1961). ~ 11.2.1936 i Kbh. (Vor Frue k.) med Inger Weng Kunst, * 18.4.1913 i Kbh., d. af grosserer Aage K. (1885–1949) og Alma Weng (1888–1970).

T. voksede op på Frederiksberg slot hvor hans far havde tjenestebolig, og blev student fra Frbg. gymnasium 1931 hvorefter han påbegyndte kemiingeniørstudiet ved Polyteknisk læreanstalt og blev cand.polyt. med udmærkelse 1936. Han blev ansat ved en af vore største kemitekniske virksomheder, Aarhus Oliefabrik A/S, 1936–39, og herefter var det hans plan at dygtiggøre sig yderligere i en stilling han havde skaffet sig i USA. Personlige grunde gjorde en udsættelse af afrejsen nødvendig, og besættelsen 1940 umuliggjorde den helt. I stedet virkeliggjorde T. en meget dristig idé, at starte en rådgivende ingeniørvirksomhed inden for området kemisk industri som i Danmark var af beskedent omfang og under krigen arbejdede under meget vanskelige forhold. P. E. Raaschou gav ham i begyndelsen arbejdsplads på laboratoriet for almen teknisk kemi, men snart kunne T. flytte i egne lokaler. I disse år skrev han bogen *Danmarks Produktionsliv omkring 1935* der 1944 belønnedes med G. A. Hagemann medaljen. S.å. flyttede firmaet *Haldor T.s Laboratorium* ind i filmproducenten Ole Olsens store villa i Hellerup hvor der indrettedes kontorer, laboratorier, bibliotek m.m. I krigsårene havde T. fået sine fleste opgaver fra Sverige, og de var i begyndelsen af tilfældig og forskellig art. Men meget snart kunne han tillade sig at specialisere sig inden for området heterogen katalyse der har enorm betydning i moderne kemisk industri, og det varede ikke mange år for han havde oparbejdet en verdenskendt og for Danmark ganske enestående virksomhed. Meget hurtigt koncentrerede interessen sig om ammoniakfabrikationen og de dertil hørende processer, en industri der var i stærk opblomstring pga. verdens voldsomt stigende behov for kunstgødning.

T. og hans forsker-team udviklede en særlig katalysator til ammoniakfremstilling der solgtes over hele verden, og snart kom man ind på at tilbyde bygning af færdige ammoniakfabrikker og assistance ved igangsætning og drift af disse. I ammoniakfabrikationen indgår mange processer, og disse gennemarbejdedes i laboratoriet og bagefter i forsøgsanlæg i halvt teknisk skala. Tidligt vakte også interessen for automatisk kontrol og styring af processerne, og T. oprettede en matematikafdeling der anskaffede Regnecentralens danskbyggede GIER regnemaskiner. Det lod til at T. havde ret når han mente at man kunne nå langt som specialist inden for et ret snæ-

vert område. Han og hans efterhånden mange medarbejdere blev kendt over hele verden som eksperter i ammoniakfabrikation. Det var tidligt blevet attraktivt at få ansættelse hos T., han kunne håndplukke de dygtigste ingeniører fra en årgang, og adskillige af dem erhvervede en doktorgrad gennem deres arbejde. Også mange studerende fra Danmarks tekniske højskole, som T. havde et frugtbart samarbejde med, har udført eksamens- eller licentiararbejde hos ham. Midt i 50'erne optoges et enkelt nyt interesseområde, nemlig halvledere til elektroniske komponenter, og dette resulterede i at der i Frederikssund byggedes en fabrik for fremstilling af siliciumkrydstaller af stor renhed. 1960 havde T. købt ejendommen Frydenlund ved Vedbæk af Victor Borge. Han flyttede selv ind i hovedbygningen, og på gårdens arealer byggedes moderne administrations- og laboratoriebygninger der kunne tilfredsstille de behov der fulgte med firmaets vækst. 1965 skete udflytningen af hele virksomheden til Vedbæk, og T. havde vel nu 5–600 ansatte foruden de i udlandet beskæftigede (katalysatorfabrikker i Sverige og Texas og repræsentationer over hele verden). Hverken han selv eller hans virksomhed var særlig kendt af offentligheden, udadrettet som den var, næsten 100 % baseret på eksport. Og selv om T.s navn blev kendt da han 1955 blev medlem af atomenergikommissionen, ved hans overtagelse af vigtige bestyrelsesposter, ved købet af Frydenlund og ved hans deltagelse i de danske forsøg på at bygge petrokemiske virksomheder, så lykkedes det ham at holde sit privatliv uden for offentlighedens søgelys indtil 1972 da alvorlige økonomiske vanskeligheder truede firmaet. En likviditetskrise på grund af vanskeligheder med at hjemføre udenlandske tilgodehavender tvang ham til at indgive konkursbegæring. Industrifolk og professorer fra Danmarks tekniske højskole gav T. deres fulde støtte og betegnede det som en katastrofe for dansk erhvervsliv og den teknisk-kemiske forskning, hvis hans enestående forskerteam skulle blive splittet. Krisen blev imidlertid afværget, bl.a. ved at Superfos A/S købte laboratoriebygningerne ved Frydenlund og Thrige-Titan siliciumfabrikken ved Frederikssund, mens katalysatorfabrikkerne og ingeniør- og forskningsvirksomheden blev gjort til et aktieselskab hvori T. overtog 50 % af aktierne.

Virksomheden kunne fortsætte sit arbejde uændret, stadig med T. som leder af forskning og udvikling. Efter et par år flyttede A/S Superfos sine kontorer og laboratorier til Vedbæk, og T. fandt nye lokaler i de nedlagte Schous Fabrikker i Molleådal. Firmaet synes påny at have opnået økonomisk stabilitet og være rustet til en van-

skeligere fremtid med dårlige verdenskonjunkturer og høj rente. For at gøre virksomheden mindre sårbar har man taget forskellige andre emner på programmet udover katalysatorerne.

T. fik tidligt bestyrelsesposter i mange af vore største virksomheder, hvoraf skal nævnes Det danske Luftfartsselskab A/S (formand og samtidig skiftende formand i SAS' bestyrelse), Carlsberg Forskningslaboratorium, Jens Villadsens Fabrikker A/S, Kampsax A/S, Hafnia-Hånd i Hånd A/S, Philips Industri og Handels A/S, RISØ, Svenska Varv Utvecklingsbolag. Det var på et hængende hår at han havde måttet frasige sig disse hverv da konkursen truede, men han klarede jo skærene og kunne fortsætte. – T. har været medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1951, af Ingenjörsvetenskapsakademien og af American Institute of Chemical Engineers. Dr.phil. h.c. ved Århus univ. 1968 og dr.techn. h.c. ved Danmarks tekniske højskole 1969. Tilkendt C. F. Tietgen medaljen 1982. – R. 1965. □Foto.

H. T. i Ingeniøren. Forskning LXXV, 1966 91–95. Selvbibliografi i Århus univ.s årsberetn. 1968–69 294f. Interview i Dansk kemi LII, 1971 145f. – Politiken 8.9.1972. Ole Schierbeck sst. 14.9. s.å. Kent Olsen i Weekendavisen 8.9. s.å. Virtus Schade og Kent Olsen sst. 10.11. s.å. Malin Lindgren i Berl. tid. 17.9. s.å. Børsen 18.9. og 13.11. s.å. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

H. C. Helt

Topsoe, Vilhelm Christian Sigurd (skrev sig T., V. C. S.), 1840–81, forfatter, redaktør. * 5.10. 1840 i Skælskør, † 11.7.1881 i Skodsborg, begr. i Kbh. (Ass.). F: by- og herredsfoged, kancelliråd Søren Christian T. (1797–1847) og Sigrid Christine Gudrun Thorgrimsen (1813–86). ~ 14.5.1868 i Kbh. (Helligg.), med Augusta Pauline Kirstine Petersen, * 10.1.1846 i Kbh. (Helligg.), † 18.9. 1901 sst., d. af grosserer, senere kommerceråd Niels P. (1790–1869, ~ 1° 1829 med Kirsten Hansdatter Larsen, ca. 1799–1838) og Jensine Petrine Vilhelmine Selin (1817–1902). – Far til Karen *Hannover. Bror til Haldor *T.

Da T. var seks år gammel døde faderen, og moderen flyttede til Roskilde hvor T. kom i katedralskolen. 1852 bosatte familien sig i Kbh., og T. blev 1859 student fra Metropolitanskolen efter at en langvarig hoftebetændelse havde sinket hans skolegang. Blandt kammeraterne var Angelo *Haase, Pietro *Krohn og Carl *Cederfeldt de Simonsen. T. var vokset op i et nationalliberalt embedsmands- og akademikermiljø og havde også lært provinsbyens borgerskab at kende; derimod fik han ikke nogen nærmere kontakt med landbefolkningen. Han gav sig til at studere jura og deltog ivrigt i studenterforeningslivet

samtidig med at han fortsatte et forfatterskab han allerede havde begyndt i skoletiden. Han skrev skole- og studenterkomedier, og allerede i rusåret henvendte han sig til redaktør C. St. A. *Bille ved Dagbladet med nogle foljetonistiske af let politisk-social tendens prægede *Familiekarakteristikker* der under mærket Xox blev optaget i Dagbladet. I forening med den senere redaktør af Punch Angelo Haase og den senere borgmester i Fredericia Carl Scharling udgav han i det første halvår af 1863 det humoristiske ugeblad Sværmere hvis nationalliberal farvede politisk-litterære satire har givet det en glansfuld plads i dansk humoristisk presses historie, og hvor T. selv skrev en del ypperlige parodier. Allerede s.å. debuterede T. i litteraturen idet han i *Skizzer under pseudonymet Xox* udgav de ovenomtalte familiekarakteristikker og to mindre fortællinger (*Vintergæk* og *Sommernar* og *To Venner eller Reflexion og Forlovelse*).

1865 valgtes T. til senior i Studenterforeningen og s.å. blev han cand.jur. Han blev derefter knyttet til Dagbladet og arbejdede sig i nært samarbejde med Bille og gennem journalistikkens grader, bl.a. som rigsdagsreferent. Han fik herigennem lejlighed til at følge den daglige politik og supplerede sine iagttagelser med grundige studier af de foregående tiår. Frukten heraf var artikelrækker i Dagbladet der senere udkom i bogform under titlerne: *Forfatningssagen i Rigsraadet*, 1865, *Fra Bondeopvækkelsens Tid*, 1868 og „*Grundejerforeningen*“. „*Oktoberforeningen*“ og *J. A. Hansen*, 1869. Den første er en klar og saglig oversigt; i den anden giver T. et kraftigt forsvar for bondeoppositionen mod godsejerne i 1840erne mens han i den tredje retter et voldsomt angreb på de forenede godsejere og bondevenner. Det forbindelse moment i de to sidste pjecer er T.s medfødte nationalliberale uvilje mod godsejerne mens hans sympatier for bonden synes mere bestemt af konjunkturerne end af dybere forståelse. Sit æstetiske forfatterskab fortsatte T. 1867 med *I Solskin. Livsskuelser. To Fortællinger*.

Et led i Billes journalistiske opdragelse af T. var rejser. Da T. 1870 i ikke uberettiget hævdeelse af pressens ytringsfrihed havde lagt hånd på en rigsdagsmand faldt det naturligt at han s.å. tiltrådte en udenlandsrejse. Han opholdt sig nogle måneder i Genève hvor han sluttede venskab med den franske forfatter Victor Cherbuliez, og rejste derfra til Paris. Her oplevede han krigens udbrud som han skildrede i breve til Dagbladet, og opholdt sig derpå igen nogle måneder i Schweiz. Sine indtryk fra rejsen gav han i bogen *Fra Schweiz og Frankrig. Rejseskildringer af politisk og socialt Indhold*, 1871. En ny rejse foretog

han 1871 til Nordamerika og udgav efter hjemkomsten den fortræffelige rejseskildring *Fra Amerika*, 1872 (2. opl. 1876). Bille havde længe regnet med T. som sin afløser og opdraget ham dertil. 29.2.1872 overtog han redaktionen af Dagbladet idet han, der ved sit ægteskab havde fået en betydelig formue, tillige blev medlem af det konsortium hvortil Bille solgte bladet. Han var bladets redaktør i ni år til han pludselig og uventet døde af difteri under et ferieophold ved Strandvejen.

T.s tiltrædelse faldt i et for den nationalliberale politik kritisk øjeblik. Efter 1864 og 1866 var fulgt Frankrigs nederlag 1870, det forenede venstres dannelse og den med ministeriet Holstein inaugurerede nye højrepolitik; i åndslivet var Georg Brandes trådt op som revolutionær. T. var nationalliberal af fødsel og livssyn og blev det til sin død, mere skabt i A. F. Kriegers end i Orla Lehmanns eller D. G. Monrads billede. Han trådte som leder ind i politik kort efter grundlovsrevisionen 1866, og han var for altid mærket af den nationalliberale græmmelse over byernes nederlag mod landet ved udformningen af det nye landsting. Han havde gennem sine rejser og studier tilegnet sig et friere blik end Bille på moderne demokrati og liberal reformpolitik. Han havde ikke mere samfølelse med bonderne end sin forgænger, men han gav afkald på Dagbladets gamle hovmestererende tone over for dem. Han havde en ærlig uvilje mod godsjerne, men det blev hans lod at måtte støtte ministerier der mere og mere bares af dem. Han gjorde forsøg på at kaste godsejerne ud af ministeriet Holstein, han ringeagtede C. A. Fonnesbech, og for J. B. S. Estrup havde han kun betinget respekt. Han tog bestemt parti mod venstres krav på parlamentarisme, men det blev hans tragedie at han intet andet havde at stille op imod det end Estrups spærrebom. Det mellemparti han drømte om var blot en ny form for det nationalliberale dannelsens parti. Han ville reformer også for de små, og gennem J. Nellesmann har han haft adgang til at påvirke ministeriets politik i denne retning, men af et målbevidst forsøg på at skabe bonderne en modvægt i en social regeringspolitik ses ikke spor. Mænd som Estrup og C. Berg var T. imod fordi han ville et reelt reformarbejde: derimod søgtes han af det moderate venstre 1877-78 og af det fronderende landsting 1880, og sidstnævnte år var han på nippet til at ville styrke ministeriet Estrup. Han har utvivlsomt en tid regnet med forligsmuligheder gennem mænd som Ludvig Holstein-Ledreborg, og det er betegnende for situationen at man i radikale kredse talte om et ministerium T. Endnu få måneder for sin død

erklærede T. i en privat samtale at han ville arbejde for Estrups afgang. – T. var en betydelig journalist, om end hans sprog savnede originalitet. Han var mindre livlig og bedsteborgerlig end Bille, men afgjort fornemmere og hans kundskaber var solidere. Hans ledere er monumentalt opbyggede, båret af en let og overlegen ironi. Et ypperligt indtryk af hans evner giver hans *Politiske Portrætsudier*, 1878 der rummer nogle af de bedste politiske karakteristikker der er skrevet i Danmark. Han gjorde Dagbladet større af format og rigere af indhold og valgte sig medarbejdere i det liberale højre, i grundtvigianisme og selv i det litterære venstre. Han vurderede sig selv og sin tid rigtigt som udtryk for gæring og brydning, og han ville at pressen ikke skulle tage for stærkt parti, men hylde en sund „nihilisme“. Han var en myndig bladleder, personlig og som pressemand retsindigheden selv, Danmarks mest typiske gentleman of the press. Som hovedstifter og formand for Journalistforeningen 1880 skaffede han sig sin samtids anerkendelse heraf.

Det litterære venstre, i særdeleshed broderne Brandes, opfattede T. som deres dødelige fjende, men uden virkelig grund. T. var både som journalist og forfatter mellemstadiernes mand. Som skønlitterær forfatter stod han de moderne retninger nær. Han udgav 1875 anonymt romanen *Jason med det gyldne Skind* (genudg. 1901 og 1968) som er den første naturalistiske roman i dansk litteratur, *Nutidsbilleder* kom 1878 (Ny udg. 1942) og novellesamlingen *Fra Studiebogen*, 1879 (med fortællingerne *En første Kjærlighed*, *Ved Efteraarstid*, *Stilleben* og *Daphne*); efter hans død tryktes novellefragmentet *Slagne Folk* i Illustreret Tidende og udkom 1892 som bog, og 1881 opførtes skuespillet *Umyndige i Kjærlighed* på Det kgl. teater. T. er som novellist en fin og følsom iagttager; han er påvirket af C. Darwin, Gustave Flaubert, Charles Dickens og Cherbuliez og af danskere som P. M. Møller, A. de Saint-Aubain, Fritz Jørgensen, Meir Goldschmidt og H. E. Schack, og han peger frem mod Herman Bang og Karl Larsen. Han tilhører realismen, men har ikke kunnet bryde broen mod romantikken af. Han skildrer med særlig forståelse den lille by og den stille tilværelse, men kan som i Jason give en baggrund af kosmopolitisk brogethed eller som i Nutidsbilleder satirisere blodigt over indre dansk politik. Den udtalte og den ubesvarede kærlighed er hans særlige rige som næppe nogen dansk forfatter har dyrket med større finhed end han. Han er i litteraturen som i politikken en overgangsfigur der ikke ret hører hjemme nogetsteds, men hans forfatterskab har et selvstændigt og betydeligt værd. Om hans bøger gælder stadig Harald

"Nielsens ord at de altid vil finde en snæver kreds af læsere der „vil hviske hans Navn til dem, hvis Hjærte kan banke ved stille Lyrik, og hvis Tanker er skarpe og fine nok til at nyde en forfinet og sart Menneskeviden“.

Når mange inden for det litterære venstre hæd- de T. så inderligt var det fordi de ikke uden grund regnede ham for en af deres og derfor vrede- des så meget heftigere over at han som Dag- bladets mægtige redaktør støttede konservatis- mens sag. T. selv har ikke set nogen inkonse- kvens heri. Under hans impulsive og nervøse temperament lå en blasert skepsis der karakteri- serede ham som den mellemstadiernes mand han var. Det litterære udtryk for denne hans sinds underbund er tydeligst givet i hans og Godske Nielsens *Tredive Breve fra og til en Mand unden Mening*, der optryktes (anonymt) 1885 efter Dagbladet. I hans forfinede kulturb- vidsthed balancerede digtekunst og politik, ro- mantik og realisme, magtvilje og grubleri, fri- hedslængsel og tradition. Men hans skib nåede kun halvvejs på sin fart, og det er ikke nu til at sige hvor langt det kunne have båret med sin tunge ballast. T. ville vel før eller senere været kommet til at træffe et valg om ikke en ubarm- hjertig eller nådig død brat havde kaldt ham bort. Dagbladet nåede under ham sin højeste blomstring, men tilbagegangen var begyndt i hans sidste år, og sejladsen ville ikke være blevet lettere i den kommende tid. Godsejernes blad Dagens Nyheder var i fremvækst, den geniale bladmand C. *Ferslew havde begyndt sin virk- somhed, og århundredets største journalist Vig- go *Hørup stod ved porten til sit nye rige der skulle åbne sig også for det litterære venstre. T. var hverken som forfatter eller journalist en ny- skaber, og 80ernes dødvande ville ikke have gi- vet hans politik nye muligheder. Ville han have forladt pressen for at følge sit ungdomskald som forfatter, eller ville han have søgt over i diplo- matiet eller i praktisk virksomhed hvortil meget kvalificerede ham? Døden tog ham svaret af munden. – R. 1879. □Tegn. af Otto Bache, 1865. Træsnit 1876. Afbildet på træsnit af rigsretssa- gen 1877. Træsnit 1880, efter samme forlæg lito- grafi af J. W. Tegner, 1881. Træsnit af G. Pauli, 1881. Buste af Aksel Hansen, 1882 (på gravnen; Fr.borg). Foto.

Udg. Saml. fortæll. I–III, 1891. Udv. skr., ved Vilh. An- dersen og H. Topsoe-Jensen I–II, 1923.

Lit. Herman Bang: Realisme og realister, 1879 (2. udg. 1966) 17–39. Samme: Herhjemme og derude, 1881 268–78. Samme i V. T.: Jason, 2. udg. 1901. Vilh. Møller i Nutiden 3.10.1880. C. St. A. Bille sst. 20.12.1885. Th. Graae: V. C. S. Topsoe og godsejerne, 1881. Ude og hjemme 24.7.1881. Ill. tid. 17.7. s.å. H. V.[odskov] sst. 24.7. s.å. (optr. i forf.s Spredte studier, 1884 41–56). Ha-

rald Nielsen: Moderne lit. I, 1904 83–102. Georg Bran- des: Levned I, 1905 87 103 329f; II, 1907 65 165 169 188 194 216 244 331 333 335f 339 357; III, 1908 73. M. Gal- schiot i 25 år. Ved journalistforens jubileum, red. Carl Behrens, 1905 5–12. Marcus Rubin: Nogle erindr., 1914 77–79. N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916 84f. A. F. Krieger: Dagboger IV–VIII, 1921–43. Vilh. Andersen: V. T., 1922 (anm. af Povl Engelstoft i Hist. t. 9.r.VII, 1912–25 536f, Bogens verden IV, 1922 232 og af Hen- ning Kehler i Politiken 2.3. og 3.3.1923). Georg og Edv. Brandes. Brevveksl. med nord. forfattere, udg. Morten Borup I–V, 1939–41. Fredrik Bøök i Svenska dagbl. 17.11.1942. Edv. Brandes: Litterære tendenser, 1968 43–50. Knud Wentzel: Fortolkn. og skæbne, 1970 100–10.

Papirer i Kgl. bibl.

*Povl Engelstoft**

Topsoe-Jensen, Helge Gottlieb, 1896–1976, litte- raturhistoriker, bibliotekar. * 15.12.1896 i Kbh., † 19.12.1976 sst., begr. Ass. kgd., Birkerød. F: kontreadmiral Th. *T.-J. (1867–1941) og Johanne Vermehren (1871–1941). ~ 7.11.1921 i Kbh. (Helligkors) med Caroline Charlotte (Lily) Lüb- bers, * 24.2.1898 i Kbh., † 13.6.1973 i Hørsholm, d. af læge Alfred Ernst Hinrich L. (1860–1923) og Frederika Stakman (1873–1956).

T.-J. blev student 1914 fra Metropolitanskolen og mag.art i almindelig litteraturhistorie 1920. Efter studieophold i Paris 1920–21 ansattes han 1921 som underbibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus. Han tog livligt del i byens åndelige røre, var bl.a. sekretær i Jydsk forening for historie og sprog 1923–27 og medarbejder, 1924–26 teater- anmelder ved Aarhus Stiftstidende. Med magi- sterafhandlingen *Schiller og Oehlenschläger* (Ed- da XV–XVI, 1921) fik han sin egentlige debut som litteraturhistorisk forfatter. Fra Århusiden stammer to afhandlinger om Ludvig *Holberg (Holberg Aarbog 1921 og 1924) samt tobindsud- gaven af Vilh. Topsoes Udvalgte Skrifter (1923) s.m. Vilh. Andersen og den samvittighedsfulde oversigt over den skandinaviske litteraturs histo- rie efter 1870 der, oprindeligt skrevet til serien Elsevier's Algemeene bibliotheek i Amsterdam (1926) fremkom som selvstændig bog på dansk (1928) og i amerikansk oversættelse (1929, optr. 1971). – 1927 forflyttedes T.-J. til Kbh. som un- derbibliotekar, senere bibliotekar ved Det kgl. bibliotek; 1938–47 var han medudgiver af Dansk Bogfortegnelse, 1930–38 lærer ved Statens bibli- oteksskole og 1947–65 leder af universitetsbibli- otekets 1. afdeling. Allerede i Århusiden havde T.-J. for Holbergselskabet begyndt en Oehlenschlägerudgave i fem bind der nu afsluttedes: *Oehlenschläger: Poetiske Skrifter*, 1926–30. Til de fortrinlige indledninger og kommentarer slutter sig afhandlingen *Oehlenschlägers „Helge“* (Dan- ske Studier XXVI, 1929), ny i sit grundsyn og væsentlig, T.-J.s ypperste præstation i den lille

Topsøe-Jensen, Helge

afhandlings form. Samarbejdet med Paul V. Rubow på H. C. Andersen-bindet til Gyldendals Bibliotek (XLI, 1929) førte T.-J. ind på det studieområde der i de følgende år helt skulle fange ham og give hans forfatterskab vækst i format og betydning. 1930 blev det overdraget ham at tilrettelægge Det danske sprog- og litteraturselskabs udgave af *H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, der i samarbejde med bibliotekar Chr. Behrend udkom 1933–37 i seks bind, hvoraf det digre bind med kommentarerne og registerbindet der indeholder indledningen til hele udgaven var udarbejdet af T.-J. Som en slags forløber var kommet *H. C. Andersens Breve til Therese og Martin R. Henriques 1860–75*, 1932, og en afslutning på brevdgaven danner *H. C. Andersen paa Holsteinborg* (Anderseniana V–VI 1938). Skridt for skridt var T.-J. fort ind mod det centrale værk i Andersens forfatterskab, hans selvbiografi som forskningen stadig havde bygget på, men kun diskuteret stykkevis, aldrig taget op til kritisk prøvelse fra grunden. I afhandlingen om Mit Livs Eventyr i Festskrift til Vilh. Andersen, 1934, har T.-J. udkastet planen til en monografi i tre bind om H. C. Andersen som selvbiograf, og 1940 udsendte han midterbindet af denne undersøgelse med titlen *Mit eget Eventyr uden Digning. En Studie over H. C. Andersen som Selvbiograf*, for hvilken han erhvervede doktorgraden. 1943 kom første del, *Omkring Levnedsbogen*, og tredje bind skulle efter planen behandle selve Mit Livs Eventyr. Hertil slutter sig tekstudgaver af alle tre selvbiografier (1942, 1951, 1962).

Med brevdgaverne, der suppleredes af brevvekslingen med Jonas Collin d.æ. (1945–48), Henriette Wulff (1959) og Carl B. Lorck (1969) og studierne over selvbiografien har T.-J. givet H. C. Andersenforskningen et nyt solidt fundament at bygge på, og selv har han, især i disputatsen, vist en indtrængende forståelse af den store eventyrdigters sammensatte væsen. T.-J. fortsatte med kommenterede udgivelser af Andersens romaner. (*At være eller ikke være* og *Lykke-Peer*, 1944), rejsebøger (*En Digters Bazar*, 1943, *Romerske Dagbøger*, 1947, s.m. Paul V. Rubow, ny udg. 1980 med titlen *H. C. Andersens Rom* med dennes egne illustrationer) og *Digte* (1966) og med talrige enkeltstudier over digterens liv og værker: *H. C. Andersens eget Eventyr i Billeder*, 1952 (s.m. Sv. Larsen) og *H. C. Andersen på Glorup*, 1965; en stor del samlede i *H. C. Andersen og andre studier* (festskrift til hans 70-årsdag 1966), *Buket til Andersen*, 1971 (om 25 af eventyrene) og *Vintergrønt*, 1976. Kronen på dette livslange studium var hans medvirken ved udgaven af Andersens dagbøger (I–XI, 1971–77),

ikke mindst tilvejebringelsen af de afsluttende store registerbind som han alene udarbejdede. Denne udgivelse blev som så mange af de øvrige publiceret af Det danske sprog- og litteraturselskab hvor han havde været medlem siden 1931 og virksom formand 1948–71. Desuden var han flerårig formand for H. C. Andersen-samfundet i Odense og medredaktør af *Anderseniana* fra 1947. S.m. Sv. Larsen redigerede han *H. C. Andersen. Mennesket og digteren* (1955, også udg. som *Anderseniana* 2.r.III). T.-J. var en elsker af revyviser, og hans sans for visen gav sig udslag i et mindeudvalg efter Viggo Barfoeds død (*Ærbødigt. Udvalgte Viser og Vers 1919–48*, 1949). Hans øvrige interesser afspejles af hans mangeårige bestyrelsespost i Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie og sekretærværvet i Kammermusikforeningen (selv var han en habil klaverspiller med forkærlighed for klassisk musik). Han medarbejdede ved foreningens jubilæumsskrift 1868–1968. T.-J. var medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon 2. udg. og nåede at ajourføre artiklen om H. C. Andersen til 3. udg.

T.-J. var udgået fra et kbh.sk embedsmandshjem og havde fra dette modtaget en naturlig pietetsfølelse over for kulturtraditionen, men denne pietet var forbundet med en i sin tilsyneladende uskyldighed meget temperamentsfuld og sprælsk skepsis. Stadig dybere gravede han sig ned i biblioteks- og arkivforskning, men som Vald. Vedels discipel glemte han aldrig de litteraturhistoriske og litteraturkritiske synspunkter der giver mængden af detaljer holdning og perspektiv. – Medlem af Videnskabernes selskab 1953 og af Kungl. humanistiska vetenskaps-samfundet i Lund 1968. Han blev tildelt Holbergmedaljen 1953, H. C. Andersen-legatet 1958, H. C. Andersen-prisen 1963 og H. C. Andersen-samfundets ekstraordinære hæderspris 1976. – R. 1949. R. 1961. □ Portræt af G. Wolmar, 1910. Pastel af Ejnar Johansen, 1912. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1940 151f. – Erik Dal i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1977–78 76–87 (heri bibliografi). Niels Oxenvad i *Anderseniana* 3.r.II, 1977 366–70. Torben Nielsen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LXIV, Upps. s.å. 91f. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Mogens Brøndsted (Oluf Friis)

Topsøe-Jensen, Theodor Andreas, 1867–1941, so-officer. * 24.12.1867 i Kbh. (Johs.), † 15.9.1941 i Hellerup, begr. sst. F: assistent i justitsministeriet, senere højestereassessor, G. A. Jensen (1838–1921) og Caroline M. A. Topsøe (1844–

1908). Navneforandring 12.1.1895. ~ 19.12.1893 i Kbh. (Holmens) med Johanne Vermeeren, * 16.5.1871 i Kbh. (Johs.), † 30.11.1941 i Gentofte, d. af isenkræmmer, senere grosserer Edvard Theodor August V. (1835–91) og Sophie Johanne Galle (1845–1930). – Far til Helge *T.-J. Bror til V. *T.-J.

T.-J. blev kadet 1884, sekondløjtnant 1888, premierløjtnant 1891, kaptajn 1905, kommandør 1917, kontreadmiral 1926. 1892–95 var han skoleofficer ved underofficerskolen, 1893, 1894 og 1895 med briggen Ørnen, skoleskib for underofficerselever, 1899–1900 med krydseren Valkyrien til Østasien under prins *Valdemars kommando, 1901–02 og 1904–07 adjutant hos marineministeren, 1902 eskadreadjudant, 1903 næstkommanderende i kongeskibet Dannebrog, 1905 chef for kanonbåden Falster på maskinistskole, 1907–08 chef for fiskeriinspektionen inden for Skagen, 1908–10 afdelingschef ved flådens stab, 1910 med panserskibet Herluf Trolle i eskadre, 1911–14 vageringsinspektør og fører af vageringsinspektionsskibet Løvenørn. Han var medlem af den militære straffelovskommission af 1913, 1914 stabschef i eskadre, 1914–15 stabschef i 1. eskadre, 1915–16 chef for krydseren Geiser, 1916 chef for skonnerten Ingolf, ovelsesskib for konstabellevskolen, 1916–17 for panserbatteriet Skjold i 2. eskadre, 1917 for panserskibet Olfert Fischer i 2. eskadre, 1917–19 for undervandsbåds- og flyvebådsafdelingen, 1918 medlem af kommissionen til udarbejdelse af udkast til en ny straffelov for rigsmagten og til en ny lov om den militære retspleje, s.å. medlem af kommissionen angående flyvemaskiners benyttelse til postbesørgelse og s.å. medlem af kommissionen angående det militære flyvevæsen, 1919–23 og 1924–25 ekvipagemester. 1923–24 var han chef for skibsddivisionen, 1923 chef for orlogsskibet Niels Juel på prøvetogt, 1925–27 chef for Kbh.s sødefension, 1927–29 for flådestationen. 1928 var han chef for eskadre og tog sin afsked 1929. Han var direktør for Begravelsesselskabet af 1771 fra 1919 til selskabets opløsning 1941, 1928–35 medlem af komiteen for Kronborg museet (Handels- og søfartsmuseet på Kronborg), fra 1919 medlem af – fra 1924 formand for – direktionen for somandsstiftelsen Bombebøssen, endvidere medlem af bestyrelsen for somandsmissionen i fremmede havne. Han udgav to værdifulde biografiske håndbøger, 1919 *Personalhistoriske Oplysninger om Officerer af det danske Søofficerskorps 1801–1919* og 1935 sammen med arkivar E. *Marquard det to binds værk *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660–1814 og den danske Søetat 1814–1932*, ligesom han udarbejdede talrige nekrologer i Tidsskrift for Søvæsen. Fra

1931 var han medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon, 2. udg.

T.-J. var en af sin tids betydeligste søofficerer, agtet for sit retsind, sin dygtighed og erfaring, som han havde erhvervet ved en meget alsidig tjeneste; fra sin far havde han arvet et klart juridisk instinkt, og hans evner i så henseende blev rigt udnyttet. Han værnedede om flådens traditioner og om dens historiske minder; bl.a. omfattede han flådens historiske modelsamling med varm interesse. T.-J. var i sjældnen grad grundig og pligtopfyldende; ethvert hverv der blev ham pålagt, eller som han påtog sig, røgtede han med ildhu; hans humane tænkemåde der var underbygget af en dyb religiøs overbevisning gjorde ham afholdt blandt underordnede og ikke mindst blandt Bombebøssens gamle sofolk. – R. 1900. DM. 1918. K.² 1921. K.¹ 1927. □Mal. af Carl Thomsen, 1882. Afbildet på akvarel af P. S. Krøyer, 1907. Foto.

P. [Ipsen] i Tidsskr. for søvæsen CXII, 1941 492–94. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Paul Ipsen*

Topsøe-Jensen, Vilhelm, 1874–1953, højesteretsdommer. * 14.6.1874 i Thisted, † 13.4.1953 i Gentofte, begr. i Kbh. (Garn.). F: højesteretsdommer G. A. *Jensen (1838–1921) og Caroline M. A. Topsoe (1844–1908). Navneforandring 12.1.1895. ~ 11.3.1909 i Stockholm (Jakobs) med fil. kand. Märta Sophia Rosén, * 26.7.1884 i Stockholm, † 15.11.1970 i Ebeltoft, d. af professor ved generalstaben, fil.dr. Per Gustaf R. (1838–1914) og Maria Charlotta Emanuelsson (1846–1925). – Bror til Th. *T.-J.

T.-J. blev student 1892 fra Borgerdydskolen på Christianshavn. Efter først at have studeret teologi fulgte han de fædrene traditioner og blev cand.jur. 1900 og s.å. by- og herredsfuldmegetig i Middelfart. 1901 blev han assistent i kultusministeriet hvorfra han 1904 søgte over i justitsministeriet; 1906–11 arbejdede han tillige som assistent i overformyndieriet. 1908–11 var han konstitueret som assessor i landsover- samt hof- og stadsretten, vendte derefter tilbage til justitsministeriet som fuldmægtig og ekspeditionssekretær og udnævntes til kontorchef 1915. I de følgende år lagde den praktiske gennemførelse af den nye retsplejelovgivning stærkt beslag på T.-J.s arbejdskraft hvorfor han 1918 fritoges for sine embedsforretninger for helt at kunne ofre sig for planlægningen af reformen så at det store administrative apparat kunne foreligge færdigt til 1.10.1919; samtidig udnævntes han til rigsanklager, en nyoprettet stilling hvis benævnelse ved reformens ikrafttræden ændredes til rigsad-

Topstø-Jensen, V.

vokat. Med dygtighed organiserede han bl.a. den ved reformen nyskabte anklagemyndighed og bidrog i det hele med sine betydelige administrative evner væsentligt til reformens gennemførelse. Som rigsadvokat bestod T.-J. ildprøven i den store sag i anledning af Landmandsbankens sammenbrud (1922). Med sikker beherskelse af komplicerede spørgsmål og med sine juridiske evner og sit *judicium* ydede han en betydelig indsats under proceduren. 1925 udnævntes T.-J. til dommer i højesteret. Også her fik han med sin store praktiske erfaring og sit rolige, besindige væsen en fremskudt plads. 1925–37 var han tillige formand for den faste voldgiftsret, et hverv hvortil han med sin myndige optræden, strenge retfærdighedssans og evne til at omgås mennesker af alle samfundsklasser var særlig velegnet. Der blev i øvrigt i årenes løb på talrige felter lagt beslag på T.-J.s arbejdskraft og indsigt. Han var således medlem af retsrådet 1919–24 og af retsplejeudvalget 1919–25; 1919 var han formand for udvalget ang. dommerfuldmægtigenes privatpraksis, 1921 og 1929 for udvalgene til ændring af retsplejeloven. Arbejdet i sidstnævnte udvalg førte bl.a. til domsmandsinstitutionens indførelse. 1937 blev han formand for udvalget af 1936 angående sagførervæsenets ordning. Ved konferencerne i London angående sikring af menneskeliv på søen var T.-J. 1913–14 og 1929 delegeret, fra 1923 var han formand for overskibssynet; 1925–31 formand for Kbh.s 4. huslejenævn, 1931–46 formand for voldgiftsretten i statstjenestemandssager, 1940–44 tillige formand for Kbh.s kommunes tjenestemandsvoldgiftsret. Fra 1925 var han justitsministeriets tilfornordnede ved Den alm. brandforsikring for landbygninger og fra 1937 formand for statens våbenkontrol. 1925–37 sad han i bestyrelsen for International Law Association's danske afdeling, blev 1922 medlem af bestyrelsen for den danske afdeling af de nordiske juristmøder og var dennes formand 1937–49. 1938 valgtes han til medlem af den internationale permanente voldgiftsdomstol i Haag. 1927–44 var han medlem af bestyrelsen for Thorvaldsens museum og fra 1939 af bestyrelsen for Tægea Brandts rejseselegat. 1922–25 og fra 1938 har han fungeret som censor ved de juridiske eksaminer ved Kbh.s universitet. – Foruden at udgive en stamtavle over sine forældres slægt (1911) og optegnelser om slægten Topstø, 1937 har han udsendt *Den faste Voldgiftsret gennem 25 Aar*, 1934 (særtryk af Ugeskr. for Retsvæsen) samt offentliggjort forskellige mindre bidrag i juridiske tidsskrifter. 1928 udsendte han *Dansk Lovregister*, en meget benyttet fortegnelse over de gældende love, anordninger, bekendtgørelser m.m., hvert år derefter udkommet i ny ud-

gave. Han var hovedredaktør af det i 1948 udkomne juridiske leksikon *Hvad siger Loven?* – Beskikkelse som overretssagfører 1919. – R. 1917. DM. 1919. K.² 1923. K.¹ 1930. S.K. 1937. □ Mal. af Povl Schrøder, 1920. Pastel af E. Saltoft, 1921. Afbildet på flere karikaturtegn. af Alfred Schmidt, 1923 (Fr. borg). Karikatur af H. Jensenius s.å. (sst.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp s.å. Buste af V. Gustafson, 1924 (rigsadvokaturen). Tegn. af Ivan Opffer, 1931 (Fr. borg). Tegn. af Otto Christensen og af H. Bendix, sorttryk af sidstnævnte. Foto.

Studerterne fra 1892, 1917 32f. Fr. Dahl i Berl. aften 13.6.1924. H. H. Bruun sst. 13.6.1944. S. Heltberg i Politiken 19.4.1953. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen*

Tordenskiold, Peter Jansen Wessel, 1690–1720, soofficer. * 28.10.1690 i Trondheim, † 12.11.1720 i Gleidingen i nærheden af Hildesheim, bisat i Holmens k. i Kbh., 1819 flyttet til kirkens kapelsal. F: købmand og rådmand Jan Wessel (1646–1716) og Maren Schøller (1656–1742). Navneforandring i henhold til adelsdiplom af 24.2.1716. Ugift.

T. voksede op i et velhavende købmandshjem med en stor børneflokk hvoraf han selv var nr. 14. Hans barndom har givet stof til mange og farverige anekdoter om alskens drengestreger. Det er imidlertid meget lidt der konkret vides om hans barndom. T. findes således ikke i Trondheims rådstueprotokoller sammen med dem der er noteret for gadeuorden. Traditionen vil også vide at han var sat i skrædderlære, men hans navn findes ikke blandt de lærlinge der i denne periode er optaget i byens skrædderlav. Vi ved kun fra hans egne senere udtalelser at han som dreng havde fået nogen sejlerfaring, sandsynligvis med faderens skibe i kystfart. T. har i hvert fald haft mod på eventyr for 1704 befandt han sig i København hvor han opsøgte sin fars ungdomsven den kgl. konfessionarius Peder Jespersen der optog ham i sit hus. Senere udtalelser synes at vise at afrejsen fra hjemmet i Trondheim var sket uden forældrenes viden eller samtykke. Normalt sættes T.s rejse til København i forbindelse med Frederik IVs besøg i Norge 1704 hvorunder Trondheim blev besøgt. Måske er han mere eller mindre legalt rejst med det kongelige følge tilbage til Danmark, men noget bevis herfor har man ikke.

T.s lyst stod til søen, og 28.3.1706 ansøgte han kongen om „at blive en kadet, at ekserceres tillige med de andre på Holmen“. Han dristede sig til denne ansøgning idet han i forbindelse med et møde mellem Peder Jespersen og kongen over

for den sidstnævnte havde haft lejlighed til at fremføre sit inderlige ønske og åbenbart ikke var blevet afvist. Han blev dog ikke ved denne lejlighed antaget på det 1701 oprettede Sokadetakademi. For at dygtiggøre sig tog han derefter hyre på Vestindisk Kompagnis skib Christianus Quintus der 1706–08 foretog et togt til Guinea og Vestinden bl.a. med slavetransport. Hjemkommen herfra sendte han atter ansøgning til kongen. Samme år tog han igen på langfart. Denne gang med Ostindisk Kompagnis skib Fridericus Quartus fra hvilket han vendte hjem i 1710 som skibets 3. styrmand. 1709 var han endelig blevet optaget som sokadet, en meddelelse der først nåede ham da han juni 1710 kom til Bergen på vej hjem. I mellemtiden var krigen brudt ud mellem Sverige og Danmark-Norge. Han afmonstrede straks for at komme til København. Dette lykkedes ham iført engelsk matrostøj ombord i et hollandsk skib via den svenske havn Marstrand. Karakteristisk for T. brugte han øjnene godt under det korte ophold i Marstrand og indleverede da han kom til København en fyldig rapport over de militære aktiviteter i denne by. Trods sine 20 år var det således en erfaren navigator og somand der tiltrådte tjeneste på Sokadetakademiet. Dette er forklaringen på at han allerede i februar 1711 ansøgte kongen om at blive chef for en fregat som han havde hørt skulle sendes til Trondheim. På grund af krigen var der hårdt brug for erfaring sømænd som officerer i flåden, og i foråret 1711 gjorde han tjeneste som næstkommanderende i fregatten Postillon, og i juli samme år blev han – på trods af modstand fra Sokadetakademiet chef, viceadmiral Chr. Thomesen "Sehested – eksamineret og derefter udnævnt til sekondlojtnant hvorved han sprang 14 andre kadetter over der var ældre i anciennitet. Kort tid efter blev han sendt med depecher til general W. Løvendal der ledede det norske forsvar og som havde problemer med at bekæmpe de nærgående svenske kaperer i Kattegat. T. har utvivlsomt gjort et fordelagtigt indtryk på Løvendal der foranledigede at han blev overført til det norske forsvar og gjort til chef for snauen Ormen på fem kanoner. Hermed begynder hans periode som krydschef der varede til 1716. Selv med de små midler som han rådede over viste han sig snart som en frygtløs og dygtig skibschef der effektivt og hurtigt opnåede resultater i bekæmpelsen af de svenske kaperer. Løvendal igangsatte bygningen af større skibe til brug for denne opgave inden han i slutningen af 1711 forlod Norge. Et af disse, fregatten Løvendals Galej, blev T. chef for i maj 1712. Dette skib havde 20 kanoner. I september s.å. blev han kaldt til hovedflåden der under kommando af

generaladmiral U. C. Gyldenlove befandt sig i Østersøen, for at udføre rekognosceringsopgaver. Som sådan deltog han i affæren ved Rygen 29.9. s.å. Hans tjenstgøring ved hovedflåden vakte opmærksomhed, og kort tid efter blev T. udnævnt til kaptajnlojtnant og sprang således premierlojtnantsgraden over hvorved 51 i anciennitet ældre lojtnanter blev forbigået. I slutningen af 1712 var han tilbage til tjenesten i de norske farvande. Allerede på dette tidspunkt blev T. en kendt person såvel i sit eget land som i fjendens bl.a. gennem sine oftest utraditionelle handlemåder. Fx sendte han 12.8.1713 et brev til guvernøren i Göteborg hvori han hånede de svenske fordi de lod deres kaperskibe angribe handelsskibe i stedet for at tage kampen op med rigtige krigsskibe, og opfordrede denne til at sende et krigsskib ud efter ham idet han havde hørt at der var udsat en dusør for hans tilfange-tagelse. Guvernøren sendte denne skrivelse til den kommanderende general i Norge for at klage over denne frækhed fra en ung officers side. Skrivelsen indbragte T. en påtale af kongen. 26.–27.7.1714 var han i kamp med en større svensk fregat købt i England og på vej til Göteborg under en engelsk chef. Kampen standsede først da T. lod sin modstander vide at han måtte lade ham sejle videre på grund af mangel på krudt og kugler, og fordi vejrforholdene gjorde entring umulig. De to skibe løb derefter tæt op ved hinanden hvorefter det hedder i T.s rapport at man „drak hverandres sundhed med hurra af samtlige mandskaber på begge sider“, og derpå sejlede hver til sit. Følgen af denne ejendommelige episode blev at T. stillede for en krigsret idet admiralitetet mente at han havde blottet sig ved at fortælle fjenden at han ikke havde ret meget ammunition tilbage. Følgen af sagen blev imidlertid at T. ikke alene blev frikendt, men kort tid efter blev udnævnt til kaptajn. 1715 genoptog han krydsertjenesten i de norske farvande, men da såvel den danske som den svenske hovedflåde i april d.å. blev udrustede blev T. beordret til at slutte sig til C. C. Gabels eskadre i Østersøen hvor han fik tildelt rekognosceringsopgaver. På grundlag af T.s oplysninger indledte Gabel et angreb på den svenske flåde der lå ved Femern. Efter slaget forhindrede han den hurtigsejlende svenske fregat Vita Örn i at undslippe gennem Storebælt. Under denne jagt opdagede han den svenske flåde som var blevet sat på grund ved Bülk. Vita Örn blev sat på grund ligesom de øvrige svenske skibe. Ved en meget selvstændig og håndfast optræden fik T. standset den påbegyndte selvodelæggelse af de svenske skibe og førte den svenske admiral H. Wachtmeister som fange til Gabels skib. Som anerkend-

Tordenskiold, Peter

delse for sin indsats blev han chef for det erobrede svenske skib der indgik i den dansk-norske flåde under navnet Hvide Ørn. Under kampen ved Rygen den 8.8.1715 udmærkede han sig atter. Han udførte nu under bl.a. Chr. Thomesen Sehested krydsertog i Østersøen. I oktober s.å. kom han i kamp med et svensk lineskib og en fregat der konvojerede transportskibe. Trods sin store underlegenhed i kanoner lykkedes det T. ved at udnytte sine manøvreringsmuligheder optimalt at få de svenske skibe til at fortrække. Efter at have modtaget rapporten om denne træfning indsendte Sehested en redegørelse til kongen hvori han meget berømmer T. for den udførte taktiske dygtighed. Selv sørgede T. også for at indsende sin rapport til kongen og samtidig gøre opmærksom på at han i forhold til så mange andre ikke mente at have fået tilstrækkelig belønning for sin indsats i forbindelse med slaget ved Femern, samtidig henledte han opmærksomheden på at han var ud af god familie. Endelige peger han på de mange misunder som han har. Sandsynligvis som følge af denne henvendelse – og sine øvrige fortjenester – blev han den 24.2.1716 adlet under navnet *Tordenskiold* kun 25 år gammel.

Den svenske konge Karl XII var 24.12.1715 vendt tilbage til Sverige og gik i foråret n.å. i gang med at planlægge et angreb på Norge. I første omgang standsedes dette felttog, men 4.7. gik han atter ind i Norge. Den svenske hær var helt afhængig af ammunition og proviant der skulle bringes frem indenskærs fra Göteborg. T. var i foråret underlagt Gabels eskadre der opererede i Kattegat langs Bohuslans kyst. T. blev sendt til København for at fremskaffe specielle fartøjer der kunne anvendes indenskærs med henblik på at stoppe evt. svenske transporter denne vej. I juni fik man underretning om at en stor svensk transport havde forladt Göteborg og bragtes frem langs kysten. 7.7. passerede T. med specialskibene mundingen til fjorden Dynekilen der lå ca. 30 km syd for Frederikshald. Han fandt her ud af at den efterstræbte svenske transportflåde lå inde i bunden af denne fjord. Det var meningen at T. først skulle melde sig til Gabel, men T. skønnede at tidspunktet for et angreb ville blive forspildt hvis det først fandt sted en eller to dage efter. 8.7. tidligt om morgenen stod T. med sin styrke ind gennem den meget smalle fjord. Svenskerne, der mente at det meget snævre indløb ydede dem fuld sikkerhed blev totalt overraskede. Alle de svenske skibe blev enten ødelagt eller erobrede uden store tab. Transportflådens ødelæggelse bevirkede at Karl XII foreløbig måtte opgive felttoget i Norge. T.s raid i Dynekilen viste såvel strategisk som taktisk for-

ståelse for at overskue og optimalt udnytte komplicerede situationer. T. havde hermed bevist at han ikke kun var en udmærket krydschef, men at han havde stof til de højeste kommandoposter. Som belønning for denne indsats sprang han kommandørkaptajnsgraden over og blev udnævnt til kommandør. I anledning af sejren blev der slået en guldmedalje som tildeltes T. og hans skibschef.

I efteråret 1716 var T. beskæftiget med planlægningen af en russisk-dansk landgang i Skåne. Denne blev dog opgivet, og i november s.å. blev T. chef for den norske sødefension og Nordøeskadren. Overalt gik han igang med en rastløs energi at forbedre de tilsyneladende forsømte forhold i forbindelse med Norges sydlige forsvær. Blokaden af Göteborg blev igen etableret efter ikke at have fungeret i en tid. Efter bl.a. at være blevet aflastet for at skulle forestå troppe-transporter mellem Jylland og Norge angreb T. 13.–14.5.1717 Göteborg, den svenske hovedbase i Kattegat. Angrebet indebar angreb på kystbefæstninger og tilstedeværelsen af et særligt skytsskib var derfor nødvendigt. Ved en af skibschefernes insubordination nåede dette skib ikke frem til det aftalte sted til tiden. Overraskelsesmomentet gik derved tabt, og T.s angreb blev ikke nogen succes. Formålet med operationen blev ikke nået, nemlig at ødelægge den svenske orlogsflåde i Göteborg, men set ud fra et taktisk synspunkt var operationen udmærket gennemført på trods af forsinkelsen. På grund af manglende ressourcer måtte blokaden af Göteborg midlertidigt opgives. T. fulgte nu nøje den nye svenske opmarch som var begyndt i foråret 1717 tydeligvis med henblik på et nyt indfald i Norge. Hans rekognosceringer og indhentning af efterretninger om den militære situation langs den svenske kyst var energisk og til tider dristig og fræk. For at hindre en gentagelse af Dynekil-raidet og for at sikre at de nødvendige transporter langs kysten nåde frem til den hær der skulle operere i Syd Norge begyndte Karl XII at befæste lokaliteten Strömstad der lå umiddelbart syd for den norske grænse. Den 18.–19.7.1717 foretog T. et angreb på de kystbefæstninger der var ved at blive anlagt her. Angrebet mislykkedes. T. der befandt sig i forreste linje blev selv såret to gange og måtte trække sig tilbage med tab. Angrebet var fuldt berettiget, men dets manglende succes blev straks benyttet af hans misundere der fik udvirket at Nordøeskadren blev overtaget af admiral A. *Rosenpalm. T. klagede til kongen og blev i stedet kaldt til Kbh. for at overtage kommandoen på lineskibet Ebenetzer der skulle gøre tjeneste i Østersøen under admiral P. *Raben. T. forlangte at få sit forhold ved Strömstad un-

dersøgt. En nedsat kommission erklærede i april 1718 at T. ikke kunne bebrejdes noget ved at have igangsat angrebet mod Strömstad, men at han tværtimod burde have været for en krigsret hvis han havde undladt dette. I løbet af 1718 forrettede T. tjeneste i Østersøen uden at der hændte noget på denne krigsskueplads. I forbindelse med vinterens komme og de dansk-norske orlogsskibes tilbagetrækning fra Østersøen pga. isforholdene og vinteren foreslog T. at der blev bibeholdt en særlig observationseskadre ved Christianso til fortsat at holde den svenske flåde i Karlskrona under opsigt. Forslaget godkendtes, og T. blev designeret som denne eskadres chef. I løbet af november d.å. steg det svenske pres på den norske grænse. Nye troppetransporter var nødvendige, og T. blev kaldt til de norske farvande. 19.12.1718 hørte han i Moss rygter om at Karl XII var død ved belejringen af Fredriksten. T. fik rygten bekræftet hos vicestatholderen i Kristiania og sejlede derefter 24.12. til Kbh. hvor han to dage efter som den første overbragte Frederik IV denne meget betydningsfulde nyhed. Kongen udnævnte på stedet T. til schoutbynacht (kontreadmiral) hvad der indebar at han blev medlem af admiralitetskollegiet. T. blev nu beordret til med en eskadre atter at etablere blokade af Göteborg. Formelt var han underlagt Rosenpalm der blev beordret til farvandet ud for Göteborg for sammen med T. at drøfte de strategiske planer for en dansk modoffensiv. Rosenpalm afholdt sig imidlertid fra at tage dette møde med T. der var på plads i april 1719. Et forslag om en egentlig landgangsoperation på Bohuslän kyst som T. fremsatte blev godkendt, men skulle afvente Rosenpalms ankomst der stadig lod vente på sig. T. konstaterede nu at en del af den svenske Göteborg-eskadre var placeret i Marstrand. Han afskar derefter på eget initiativ forbindelsen indenskærs mellem Göteborg og Marstrand, rettede et angreb 23.7. på skibene der lå i den sidstnævnte by og anrettede store ødelæggelser. T. gik derefter over til en egentlig belejring af den til byen hørende fæstning Karlsten der væsentligt var bemanded med tyske tropper. Gennem forhandlinger overtalte T. fæstningens kommandant til at overgive sig. (Det er derfra udtrykket „Tordenskiolds soldater“ stammer idet T. skulle have givet indtryk af at råde over større styrker end han rent faktisk havde. Dette moment i forhandlingerne kan dog ikke bekræftes i kildematerialet). 26.7. kapitulerede fæstningens garnison mod at få fri afmarch. Kongens tak for denne operation, der havde stor strategisk betydning for den videre krigsførelse i Bohuslän, var udnævnelsen til viceadmiral, ligesom denne skænkede ham sit billede indfattet med

diamanter til at bære på brystet. Denne ære blev under krigen 1709–20 kun vist fire ialt. Som en helt speciel gestus fik T. lov til at bære portrættet i elefantordenens blå bånd. T. søgte at følge succesen fra Marstrand op med et hurtigt angreb på befæstningen Nya Elfsborg 1.–4.8. med det formål at trænge ind til Göteborg for at ødelægge resten af den svenske Göteborg-eskadre. Angrebet synes ikke at have været tilstrækkeligt forberedt fra T.s side, og han måtte trække sig tilbage med tab og uforrettet sag. T. fastholdt dog sit mål, og natten mellem 7.–8.10.1719 lykkedes det for T. at gennemføre et meget dristigt raid ind i selve Göteborg og ødelægge det tilbageblevne svenske søkrigsmateriel hvorved den svenske flåde var ophørt med at være en magtfaktor i Kattegat. Dette blev krigens sidste kamphandling inden våbenhvilen trådte i kraft 18.11.1719. T. vendte nu tilbage til Kbh. og indtog sin plads i admiralitetet. Han havde gennem de mange priser som han i løbet af krigsårene havde taget oparbejdet et meget stort tilgodehavende hos staten. En opgørelse fra 1720 synes at vise at han i hvert fald havde 36 000 rigsdaler til gode. Han var allerede inden krigens afslutning selv begyndt at drive skibsrederivirksomhed med egne skibe. Han flyttede ind i forhuset i Abraham *Lehns gård, Strandgade 6 på Christianshavn og levede standsmæssigt som en kendt grand seigneur både beundret og misundt. De politiske forhold efter krigens afslutning synes en overgang at skulle medføre at Danmark-Norge og Sverige samlet vendte sig mod Rusland. I en samtale i juli 1720 gav T. over for den svenske minister i Kbh. udtryk for sin villighed til at stille sig på Sveriges side og kæmpe mod Rusland. T. fik forbindelse med den engelske udsending til Skandinavien lord Carteret og forskelligt synes at tyde på at det var T.s hensigt at søge orlogstjeneste i udlandet, formentlig England. Da freden endeligt var sluttet i juli 1720 fik T. tilladelse til at rejse udenlands. 25.9. rejste han fra København. Allerede i sin samtid var T. en kendt person, og der udkom adskillige digte og lovtaler om ham. Under sin rejse blev han overalt modtaget med begejstring fx i Hamburg hvor man kappedes om at hyld ham. T. ville bl.a. til Dresden hvor W. Lovendal, som han kendte fra dennes tid som kommanderende i Norge opholdt sig, og gjorde vejen om ad Hannover hvor den engelske George I, der også var kurfyrste af Hannover, befandt sig. Under sit ophold i Nordtyskland havde T. fået underretning om at en bekendt af ham, Abraham Lehn, i Hamburg var blevet snydt af falsk-spillere under foregivende af at fremvise en „slange med syv hoveder“. Under et selskab

Tordenskiold, Peter

9.11.1720 i Hannover underholdt T. selskabet med denne oplysning. En tilstedeværende livlandsk oberst Axel Jacob Staël von Holstein præsenterede sig som dette dyrs ejer og forlangte en undskyldning af T. Striden endte i håndgemæng og Staël von Holstein forlangte oprejsning i form af en duel. Denne fandt sted 12.11. uden for det hannoveranske område ved Gleidingen i nærheden af byen Hildesheim. Resultatet blev at T. dræbtes. Det er ikke endeligt fastslået om duellen foregik reglementeret, det vil bl.a. sige med lige våben, og om T. lod sig lokke til at gennemføre en proforma-duel der så endte med et uheld. Det synes som om at de misundere der ikke formåede at rokke ham i levende live, efter hans død fik held til at hindre at der vistnes ham den ære som man naturligt måtte vente for en mand i hans position og med hans fortjenester. I stedet for at lade en fregat der lå i Trave-münde hjemføre T.s lig lod admiralitetet dette overføre med en lille galiot til København og i størst ubemærkedhed nedsætte i en krypt under alleret i Holmens kirke uden nogen form for jordpåkastelse. Den officielle begrundelse var at T. var død i en duel, og at det var ulovligt at duellere. Først 1819 blev liget flyttet til Holmens kirkes kapelsal og nedsat i en marmorsarkofag. Der har været fremsat forskellige formodninger om hvem der stod bag denne ejendommelige behandling af T.s minde, således er der peget på C. Gabel, på dronning Anne Sophie (Reventlow) og på Poul Vendelbo *Løvenørn, men intet er endeligt fastslået. Ejendommeligt er også den meget specielle behandling som skiftet efter T. blev genstand for. Skiftebehandlingen varede i alt 24 år, og det lykkedes myndighederne gennem en pedantisk og kritisk revision af hele T.s embeds-virke at reducere det beløb som staten skyldte ham og dermed boet betydeligt. Således blev alle salutskud der ikke skønnedes nødvendige fratrukket det til T. skyldige beløb.

Såvel forskningen som den populærhistoriske litteratur omkring T.s liv og virke har et meget stort omfang, og han er formentlig en af de mest kendte skikkelser i Danmarks og Norges historie. Mange har ment at de har gennemskuet det myteagtige omkring T., og har anset ham for at være en stræber og eventyrer der altid på andres bekostning forstod at udnytte en situation til egen fordel. Men gennem et nøje studium i det bevarede og meget omfattende kildemateriale finder man dog en genial søofficer og personlighed af format. Det er karakteristisk for T. at han aldrig anmodede om en højere grad, men om en større kommando. Det, der interesserede ham, var mere ansvaret og opgaverne end titlen. Han må karakteriseres som en talentfuld og initiativ-

rig søofficer med en ualmindelig evne for strategisk tænkning, taktik og administration samt sømandskab. Han satte sig ud over sin tids herskende formaltaktik inden for søkrig og opnåede enestående resultater ved at kombinere skibets artillerievne med dets sejladsmæssige egenskaber på en måde der også i international søkrigshistorie har gjort ham bemærket. Som menneske kunne han være impulsiv og til tider opfarende, men synes ikke at have båret nag, ligesom han stod sig godt med de mandskaber der var underlagt ham. T.s legendariske kvindetække synes delvis bekræftet gennem en række fordringer, der indkom til boet efter hans død. I en af Kristiansands kirkebøger findes indforslen: „1739 begravet en fattig pige som fordem var besøvet af T.“ T. har i en sjælden grad fæstet sig i den folkelige overlevering i de nordiske lande.

Bibliografi. Tordenskioldiana, ved Victoria Bachke, Trondheim 1958 275–98. Hans Chr. Bjerg: Dansk marinehist. bibliografi, 1975 = Marinehist. selsk.s skr. XII 117–37.

Kilder. Dansk minerva VII, 1818 148f (brev). T.s brev, red. Olav Bergersen, Oslo 1963.

Lit. Samtale i de dodes rige, første entrevue imellem den kgl. da. viceadmiral Petrus af Tordenskiold og den vidt berømte hollandske admiral Martin Tromp ... 1745 (faks.udg., Oslo 1960). C. P. Rothe: Forsøg til navnkundige da. mænds livs og levnets beskr. 2.stk. I–III, 1747–50 (2. opl. 1772–73; ty. overs. 1753). Math. Hagerup: Lovtale over P. T., 1792. P. T. Wandall: P. T.s levnet, 1794 (særtryk af forf.s De på Jægerspris ved mindestene hædrede mænd ... II). Henr. Gottl. Carstens. T. Ein Volksbuch, Altona, Lpz., Rendsburg 1794 (da. udg. 1801). Det norske nationalbl. XII, Kria. 1818 141–51. E. L. Thaarup: Viceadmiral P. T.s liv og levned, 1838. H. Bohr: P. T., 1839 (2. opl. 1866). [Bernt Moe] i Tidsskr. for den norske personalhist. II, Kria. 1841 97–144. [Th. Rumohr:] P. T. I–II, 1842 (5. opl. 1887). [L. J. Flamlang:] P. T. Den danske søhelt, 1857 (2. udg. 1870). F. Sibertzen: P. T., 1866. J. C. Tuxen: Niels Juel og T., 1872 (2. opl. 1883) = Folkelæsn. LI. Chr. Bruun i Danske saml. 2.r.II, 1872–73 184. C. E. Secher i Pers.hist. t. I, 1880 235–39. G. L. Grove sst. 3.r.IV, 1895 151–64. C. E. A. Schøller sst. 6.r.V, 1914 158–78. William Carstensen og O. Lütken: T., 1887 (2. udg. 1902). A. Hammarskjöld i Hist. t. X, Sth. 1890 340–63 og XI, 1891 1–72. O. Lütken i Tidsskr. for søvæsen ny r. XXXIII, 1898 298–331. Ragnar Halle sst. CXXXIX, 1958 545–73. Jacob Borresen: T. En karakterstudie, Kria. 1901. K. E. Johansen i Norsk t. for sjøvesen XXXVIII, Horten 1920 237–56. Olav Bergersen sst. LI, 1933 16–25. Olav Bergersen: Viceadmiral T. I–II, Trondhjem 1925 (jfr. Th. Topsoe-Jensen i Hist. t. 9.r.V, 1926–27 282–92). Samme: T. og danskene, Oslo 1932 (særtryk af Norsk t. for sjøvesen, 1932). Samme i Marinehist. t. III, 1970 nr. 4 69–80 og IV, 1971 nr. 1 15–23. Ole Wanscher i Frem III, 2, 1927 577–84 641–48. Oswald Kuylenstierna: T. – nordens ryktbaraste sjöhjälte, Sth. 1930. Chr. Gierloff: Peter Wessel, Trondheim 1940. Samme: Tordenskiold, Trondheim 1941. Viggo R. Jensen i Medicinsk forum V, 1952 340–46. Tordenskioldiana, ved Victoria Bachke, Trondheim 1958. Hans Chr. Adamson: Admiral Thunderbolt, Philad. 1959. H. C. Bjerg i Heraldisk t. I, 1964 432–34 og 1966 147f. Samme i Berl. tidl. 24.2.1966 og 8.7. s.å. Per Eilstrup: Tordenskiold. Peter Wessel og hans tid, 1967 (no. udg. s.å.).

Papirer i Kgl. bibl. og Vidensk. selsk., Trondheim.

Hans Chr. Bjerg

□ Uden medalje, dvs. formentlig før 1715: Malet i harnisk, herefter to træsnit 1879, det ene af Søborg. Mal. (Eidsvollbygningen). Mal. 1715 (Norsk folkemus., Bygdøy), efter dette kopi af bl.a. Kr. Zahrtmann (Fr.borg). I alle tre tilfælde er identifikationen usikker. Tegn. benævnt P. Wæsel (Holmens k.s dåbsprotokol 1685–94 Landsark. for Sjælland). Et stik af G. W. Baurenfeind efter tegn. af P. Cramer ca. 1772 siges udført efter en (ukendt) original. Efter Baurenfeind stik af bl.a. W. Nicholls, M. W. Ferslew og litografi af G. C. C. W. Prah. Mal. af Frants Bøe (Bergens billedgalleri), formentlig fantasiportræt. Med medalje, dvs. formentlig fra tiden 1715–19: Mal. (Nordenfjeldske kunstindustrimus., Trondhjem), identifikationen usikker. Mal. tilskrevet Jacob Coning (Oslo bymus.), efter dette kopi af O. Hokstad, 1950 (T.-mus., Trondhjem) og radering af K. Eriksen, 1920. Mal., samme hoved, ændret dragt, tilskrevet Coning (norske videnskabernes selskab, Trondhjem), efter dette kopi af O. Sivertzén (T.-mus.). Mal. (Sjøkrigsskolen, Horten), efter dette kopi (Eidsvollbygn.), kopi af I. Schüler, 1840, efter denne kopi af A. Essaissen, 1951 (T.-mus.). Mal., fra gammel tid kaldet kopi efter Denner (Fr.borg), mal. i samme type (Rastorf) og litografi af A. Lillienberg, træsnit af H. P. Hansen og min. af H. L. Galster; typen synes også at ligge til grund for W. H. Lizars stik, 1823, efter tegn. af H. A. W. Lund. Mal. i lign. type med ændret paryk og medaljen indfattet i brillanter (Gosch; marinestaben), kopi ca. 1750 (Gavnø), kopi af van der Schmissen (Rosenborg) m.fl. og litografi af bl.a. J. M. Haas. Mal. i samme type som det nedennævnte Denner-billede fra 1719, men med medalje (Norsk folkemus., Bygdøy). Med kongens min. portræt i brillanter med krone, dvs. 1719 eller senere: Mal. i ovennævnte Fr.borg–Rastorf-type (Akershus), flere mal. i samme type (Trondheims forsikringsselskab; søofficersforeningen; forhen Nørholm, Orebygård m.fl.), stik af bl.a. J. C. Sysang, 1746 og træsnit af A. Flinch, 1838, kopier af mal. af Ragnhild Thrane og af Valborg Hansteen, 1932. Mal. af Balthasar Denner, 1719 (Fr.borg), efter dette flere kopier (gentagelser?) (bl.a. Sæbygård; Akershus), kopi af C. Horneman i pastel, 1834 (Fr.borg), i min. af samme (Rosenborg), af R. Carlsen, 1868, af Gunnar Berg, 1870, af O. Sivertzén, 1930 (T.-mus.) og min. (sst.). I denne type talrige litografier, bl.a. 1839, af I. W. Tegner 1850, af C. Simonsen, af Janke, af L. Møller 1873, af P. Gemzøe 1877, i farver af Harald Jen-

sen 1878, i kemitypi af A. Flinch, stengravering af H. Bohr 1839, efter tegn. af J. V. Gertner, og af O. Holck, stik af bl.a. Weger & Singer 1853 og af H. Sandberg, samt træsnit, bl.a. flere af H. P. Hansen, efter tegn. af C. Bloch 1855, af C. L. Sandberg 1871, af Albert Møller 1889, af L. B. Hansen 1897 og 1901 m.fl., anvendt på Goschs tændstikker siden 1876, på norsk frimærke 1947, på norsk pengeseddel, på spillekort og på vase af V. Hansen. Typen ligger til grund for relief i træ fra 1775 og for træsnit af F. Hendriksen, 1880, efter tegn. af H. Nik. Hansen. Kopier efter Denner af F. F. Helsted, 1848, af E. Børentzen, 1851, af J. Ottesen og af V. Rosenstand. Stik af O. H. de Lode, 1747, efter ukendt forlæg. T. som død s.m. admiral Tromp fremstillet på stik 1721. Fremstillet s.m. Fr. IV på mal. af A. C. Røde ca. 1780 (Fredensborg), med svenske dragoner på stik af C. Schule, 1786, efter forlæg af E. Pauelsen, s.å., og på stik af N. Truslev. Tegn. til monument med relief af P. Meyn, 1791 (Kgl. bibl.). Tegn. af C. A. Lorentzen (kobberstiksaml.). Relief over sarkofagen af N. Dajon 1818–19 efter tegn. af P. Malling, 1817 (Holmens k.), herefter tegn. af E. Rondahl, 1890 (Kgl. bibl.). Fremstillet på akvarel af A. Lind, 1835 og på akvarel af ubekendt (T.-mus.). T.s. levned fremstillet i otte træsnit af A. Kittendorff, 1839, tegn. af samme s.å. (Fr.borg), og i otte litografier af H. C. Ley, 1851. Statue af G. Borup, 1841, gengivet i radering af G. E. L. Buste af Borup udst. 1844. Fremstillet på mal. af N. Simonsen, 1847 (kunstakad.), litograferet af samme. Buste af Borup, 1850 (T.-mus.). Statuette af H. Michelsen, 1850. Statue af Ole H. Fladager udst. 1857 (Akershus i gips; brændtler i T.-mus.; T.s. hus, Strandgade 6, Chr.havn i bronze). Statuette af Th. Stein, 1862, gengivet i træsnit af bl.a. W. Obermann efter tegn. af H. Olrik. Syv statuetter af H. W. Bissen, 1862 (glyptoteket), statue af samme 1863–68 (bronze i Trondhjem 1876, ved Holmens k. 1878), efter denne træsnit 1870 efter tegn. af E. H. Bentzen, 1890 efter tegn. af E. Rondahl m.fl.; efter statuen i Trondhjem træsnit af P. Kessel efter tegn. af K. Gamborg. Buste tilskrevet Bissen (Århus kunstmus.; T.-mus.). T. i Marstrand fremstillet på mal. af V. Rosenstand, 1867. Buste af J. Middelthun, 1868 (marinemus. i Horten). Buste af Ole Laulo ca. 1870 (T.-mus.). Fremstillet på mal. af C. C. Andersen, 1874 og på mal. af O. Bache, 1875 (Fyns stiftsmus.), efter dette kopi af L. Rastrup og træsnit af F. Hendriksen. Fremstillet på akvarel af P. Steffensen, 1879, og i gruppe af søhelte på mal. af Bache (Fr.borg) og tegn. af samme, 1881 (Søofficersforen.). T. forklædt som fisker på mal. af V. Rosenstand, 1886, efter dette træsnit, og på træsnit af P. O. V.,

Tordenskiold, Peter

1890. Statue af A. H. Ender, 1890 (bronze i Oslo 1898). Udkast til monument 1891 af samme, af A. R. Svor (Sjømilitært samfund, Horten; Svor-mus.), af B. Bergslien (Nasjonalgalleriet, Oslo) og af M. Skeibrok. Relief af sidstnævnte (T.-mus.). Statuette af O. Glosimodt, 1892. T.s død fremstillet på mal. af V. Rosenstand, 1894, et par gange gentaget med ændringer, på tegn. af H. Slott-Møller, 1896 samt på mal. af V. Neiiendam udst. 1929. Fremstillet på tegn. af Chr. Mølsted, 1896 (Mølstedmus.) og på mal. af samme 1909–10 og 1912. Statuette af Trygve Thorsen, 1919 (bymus. Frogner). Scener af T.s liv er fremstillet på flere tegn. af Rasmus Christiansen og på en serie mal. af Th. Iversen. Portræt af H. Slott-Møller, 1925 (søværnet). Fremstillet på mal. af Chr. Blache, litografi af S. Simonsen, efter dette træsnit, og på tegn. af Jan Lunde, 1927. Statuette af Gunder Larsen, 1927. Statue af G. Vigeland (1936 i Stavern), udkast 1906 og 1916. Keramisk relief af Roar Carlsen, 1949 (apoteket i Bodø). Udkast til monument af Johanne Kajanus, 1951 (T.-mus.). Tegn. af Marianne Hallbauer, 1957. Udkåret som galionsfigur (T.-mus.). Statuette (Sjofartsmus., Trondheim). Fremstillet på mal. af J. Roed, akvarel af C. F. Martin og træsnit af P. L. Bevers. Portræt af M. Vermehren, 1978 (søværnet). – Mindestotte af J. Wiedewelt, 1777, fornyet af H. E. Freund, 1836 (ved Jægerspris), stukket af J. F. Clemens, efter stikket tegn. af samme (Sorø akad.) og farvelagt tegn. af S. L. Lange ca. 1800 (Fr.borg); tegn. til monumentet (kunstakad.s bibl.). Sarkofag af P. Malling, 1817 (Holmens k.). Mindeplade Strandgade 6, Chr.havn. Mindesmærker med relief af Sigrí Welhaven (Haakonsvern ved Bergen; Langesund). Mindesten på dødsstedet i Gleidingen, og ved Dynekilen, 1958. – Carsten Svarstad i Tordenskioldiana (ved Victoria Bachke), Trondheim 1958.

Povl Eller

Tordrup, Sofus Albin, 1895–1978, psykolog. * 9.6.1895 i Hvornum ved Hobro, † 29.7.1978 på Frbg. (Flintholm), urne på Mariebjerg kgd. F: smed Peter Martinus T. (1858–1936) og Albertine Alander (1857–1925). ~ 1° 13.7.1923 med lærer Maria Elisabeth Clausen, * 16.10.1895 i Åbenrå, † 3.5.1950 i Gentofte, d. af lærer Peder Nielsen C. (1864–1943) og Dorothea Elisabeth Sørensen (1867–1944). ~ 2° 13.10.1951 i Hellerup (Dyssegårdsk.) med lærer Elna Kathrine Petersen, * 31.7.1913 i Randers, d. af skindhandler i Randers Laurits P. (1871–1934) og Else Marie Hansen (1871–1950). T. tog lærereksamen fra Norre Nissum 1917, blev student fra kursus 1923, mag.art. i psykologi

1932 og dr.phil. 1961. Han var indtil 1932 lærer forskellige steder, derefter ved Gentofte kommunale skolevæsen til 1965. Her arbejdede han fra 1937 med skolepsykologiske opgaver. Han blev ledende skolepsykolog 1945 og 1953 tillige kommunens konsulent for særundervisning og skoleinspektør for Hyldegårdsskolen der på hans initiativ blev oprettet for børn med store læsevanskeligheder. T. underviste i en lang årrække i psykologi ved Blågård seminarium og i børnepsykologi ved Danmarks lærerhøjskole. Han var censor ved Kbhs. univ. 1944–69 og medlem af bl.a. udvalget for skolepsykologiske undersøgelser og af repræsentantskabet for Danmarks pædagogiske institut. Gennem et pionerarbejde som skolepsykolog og som leder af specialundervisningen i Gentofte har T. været med til at præge udviklingen på disse områder, bl.a. ved at etablere den form for hjælp til læseretarderede, som senere blev almindelig, nemlig læseholdsundervisning. T.s virke som seminarielærer og med videreuddannelse af lærere har sat sig stærke spor i folkeskolen, men endnu større indflydelse har han haft gennem et omfattende forfatterskab af høj kvalitet, begyndende med *Børnepsykologi*. 1937 (6. udg. 1958; svensk udg. 1939, 7. opl. 1959). Bogen var en nyskabelse, en sober fremstilling af børnepsykologien uden yderliggående synspunkter, men med mange livsnære indslag, også fra almen og pædagogisk psykologi. Den var i mange år helt dominerende som lærebog ved seminarierne. Hans disputats fra 1961 *Alder – skolestandpunkt* er en dygtig gennemført undersøgelse hvis hovedkonklusion er, at de yngste børn i en klasse hele skolen igennem til og med studentereksamen klarer sig bedre end deres kammerater, især fordi de er bedre begavede. På grundlag af T.s resultater blev der indført mere fleksible aldersregler for skolegangens begyndelse. Derudover har T. i særlig grad arbejdet med problemer omkring børn med læsevanskeligheder og skrevet en lang række artikler om emnet foruden to større afhandlinger, udsendt som særtryk af bladet *Skolepsykologi: Stavefejll og fejltyper hos elever fra 5. normalklasse og fra 5. og 6. læseklasse* (årg. 2., nr. 1, 1965) og *Læseudviklingen hos elever med store læsevanskeligheder* (årg. 4, nr. 1, 1967). Endvidere har han redigeret og er hovedforfatter til bogen *De læseretarderede og deres pædagogiske behandling I* (Gyldendals pæd. bibl., 1969). T. har bidraget stærkt til en bedre forståelse af læsevage børns vanskeligheder, behandling og muligheder. Han var æresmedlem af Foreningen af skolepsykologer og konsulent for særundervisningen i Danmark og af Landsforeningen af læsepædagoger. – R. 1965. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1961 177f. – Specialundervisningens organisationsformer inden for folkeskolen, red. Else Hammerich, 1970 = Nord. t. for specialpædagogik. Special-nr. (heri bibliografi). Læseforskn. – Læseundervisn. Festskr. for S. A. T., 1975 = Skolepsykologi XII nr. 3–4 (heri bibliografi). – E. Juel-Christiansen i Skolepsykolognyt, 1978 nr. 5 14f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Harald Torpe

Torfæus, Thormod(us) (isl. Þormóður Torfason), 1636–1719, historiker. * 27.5.1636 på Engey ved Reykjavík, † 31.1.1719 på Stangeland, Karmøy, Norge, begr. i Avaldsnes. F: sysselmand Torfi Erlendsson (1598–1665) og Þórdís Bergsveinsdóttir (1602–69). ~ 1° 9.7.1665 i Kopervik med Anna Hansdatter, * 1620, † 16.12.1695 i Avaldsnes (~ 1° med kapellan i Stavanger, mag. Lauritz Jonassen, † ca. 1650, ~ 2° ca. 1650 med forvalter over Udstens klostergoods Ivar Nilsen Lem, † 1660), d. af Hans Gabrielsen i Kvinesdal og Sophie Danielsdatter. ~ 2° 1709 med Anne Hansdatter Gammel, ca. 1660–1723, d. af rådmænd i Stavanger Hans Pedersen G. († 1678, ~ 1° med Gunnele Christensdatter) og Marie Clausdatter († 1689).

Efter 1654 at være dimitteret fra latinskolen i Skálholt kom T. til universitetet i Kbh. hvor han tog teologisk attestats 1657. Han opholdt sig derefter en vinter på Island, men rejste n.å. igen af sted til Kbh.; rejsen var på grund af svenskkrigen forbundet med store besværligheder, men efter ufrivilligt vinterophold i Norge (Kristiansand) nåede T. dog Kbh. 1659. Her var han til trods for de vanskelige tider så heldig at opnå stilling som oversætter af de islandske håndskrifter som tilhørte kongens bibliotek; han fik fribolig på slottet og kom i personlig berøring med kongen (Frederik III) som viste interesse for hans arbejde. I sommeren 1662 blev T. sendt til Island for at samle flere håndskrifter og vendte tilbage til Kbh. med en dyrebar høst, deriblandt begge eddaerne som biskop Brynjólfur Sveinsson sendte som gave til kongen. Resultatet af T.s arbejde i disse år foreligger i en række utrykte oversættelser af islandske oldskrifter til dansk, bl.a. af Flatbogen. Oversættelserne som endnu opbevares i Det kgl. bibliotek er temmelig skodesløse, men vidner om betydelig arbejdskraft. For T. var det en god forberedelse til hans senere gerning at han således fik lejlighed til at beskæftige sig med væsentlige dele af den islandske litteratur. Samtidig begyndte han på selvstændig litterær virksomhed. Han havde lagt mærke til, at de islandske kildekrifter fremstiller den forhistoriske kongerække i Danmark anderledes end "Saxo, og da kongen opfordrede ham til at gøre nærmere rede for disse spørgsmål, skrev

han værket *Series dynastarum et regum Danie* som findes i afskrifter fra 1664, og senere, men først 1702 blev udgivet i en omarbejdet og udvidet form. I sommeren 1664 blev T. af grunde, som ikke kendes med sikkerhed, fjernet fra hoffet og befordret til kammererer i Stavanger stift; han giftede sig her med en velhavende enke og fik med hende gården Stangeland på Karmøy som herefter blev hans hjem. Stillingen som kammererer skaffede T. meget bryderi og stridigheder bl.a. med fogederne, hvis regnskaber han skulle have opsyn med, og det har sikkert været en lettelse for alle parter da han 1667 opnåede en lignende stilling som den forrige, idet han blev udnævnt til antikvar; der kom dog ikke meget ud af hans virksomhed i de følgende år, og ved Frederik IIIs død 1670 blev bestallingen ikke fornyet.

N.å. var T. for sidste gang på Island; på tilbagevejen kom han i land på Samsø, og under natlige slagsmål mellem berusede rejsefæller kom han til at slå en mand ihjel; han blev ved underretten dømt fra livet, men slap dog til slut med bøde og offentligt skriftemål, da han havde begået drabet uden forsæt, „i Hierttens Bæængstelse“. Efter denne uheldige hændelse var der foreløbig næppe udsigt til nogen forfremmelse for T., og han levede i den følgende tid som privatmænd på sin gård. Under et ophold i Kbh. 1682 lykkedes det ham at få udnævnelse til norsk historioграф med 600 rdl. årlig løn og forpligtelse til at skrive det norske riges historie på latin; hans stilling var dog temmelig usikker, og der var flere gange vanskeligheder med at få lønnen udbetalt. Ved afrejsen fra hovedstaden fik T. lov til at tage de vigtigste islandske håndskrifter fra Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket med sig til benyttelse på Stangeland; Det kgl. biblioteks blev tilbageleveret 1704, universitetsbibliotekets 1718. Flere af dem bærer endnu navne som T. har givet dem. Efter et sygdomsanfald (slagtilfælde?) 1706 var T. åndeligt svækket; han havde da i en årrække været enkemand, men giftede sig nu med sin husholderske som plejede ham til hans død. Begge hans ægteskaber var barnløse.

T. var en smuk og kraftig mand der lejlighedsvis tog rigeligt for sig af livets goder; af karakter var han temmelig heftig og stejl. Han arbejdede hurtigt og let, hvilket i nogen grad står i forbindelse med, at han ikke hæmmedes af dybere overvejelser af problemerne. Hans værker begyndte først at udkomme da han var henvend 60 år gammel, man han må have arbejdet dygtigt i de foregående år, for herefter blev en række til dels store bøger trykt med korte mellemrum. Der var stadig vanskeligheder med at skaffe penge til trykningen, og hovedværket, Norgeshistorien, ville ikke

Torfæus, Thormod(us)

være udkommet hvis ikke Chr. Reitzer var trådt hjælpende til. Værkerne kan deles i to hovedgrupper. Den ene handler om Danmarks historie indtil Knud den store; hovedværket er den tidligere nævnte *Series . . .* (1702), men hertil slutter sig en bog om Rolf Krake (1705) og en bog om Gorm den gamle, Harald Blåtand og Sven Tveskæg (*Trifolium historicum*, 1707); de to sidstnævnte værker var oprindeligt dele af *Series . . .* som under den endelige udarbejdelse blev skilt ud. Den anden hovedgruppe handler om Norges historie, hvortil slutter sig bøger om lande der i vikingetiden blev opdaget og bebygget af nordmænd: Færøerne (1695), Orknøerne (1697), Vinland (1705) og Grønland (1706). Disse skrifter har delvis politisk formål; således betoner T. i bogen om Orknøerne den dansk-norske konges indløsningsret til disse øer. Skønt selve Norges-historien blev afløst gennem disse mindre bøger, og skønt den kun går til 1387, blev den et kæmpeværk; den udkom i fire foliobind 1711 (*Historia rerum Norvegicarum*). Fælles for alle T.s værker er at de først og fremmest bygger på islandske kilder, hvoraf størstedelen på hans tid kun fandtes i håndskrifter og kun kunne læses af islændinge. Det er hans hovedfortjeneste at han har fremdraget dette stof og gjort en række sager, særlig kongesagaerne, tilgængelige gennem udførlige latinske gengivelser. Derved blev hans Norgeshistorie underholdende og levende, og man forstår Holbergs dom (epistel 171) hvor han erklærer, at han holder „Torfæi store Krønik for en af de anseeligste og prægtigste Historier, som nogen Tiid er kommet for Lyset“. Værkets svage side er dets mangel på kritik: kilderne sondres ikke efter deres værdi, og de fleste fabler og romaner i sagaerne tages for gode varer. Allerede T.s yngre samtidige Árni Magnússon var klar over denne svaghed hos T.; han overvågede i Kbh. trykningen af nogle af værkerne, og særlig i *Series . . .* foretog han gennemgribende ændringer, dog vistnok uden at føle sig helt tilfredsstillt af resultatet. □ Mal. tilskrevet Heinrich Dittmers (Fr.borg), efter dette stik af J. M. Preisler, 1786, af C. Hollmeister, 1839, træsnit efter tegn. af Carl Bloch, 1855, litografi 1868 og træsnit 1893. – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1778, ved Jægerspris.

Torfæana, udg. P. F. Suhm, 1777. Jon Loptsons Enkommiast, 1787 35–128 (heri breve). Arne Magnusson. Brevveksl. med Torfæus, udg. Kr. Kålund, 1916. – Jon Erichsen: Thormod Torfesens levnetsbeskr., 1788 (særligt af Minerva, 1786–88). Torkell Mauland: Troldom, Kria. 1911 140–45. Samme i Syn og segn XIX, Kria. 1913 113–25 209–20. Sv. Dahl i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen I, Upps. 1914 335–52 (heri breve). Fr. Øvrebo: T. T., Stavanger 1920 = Rogalands historielag. Årshft., 1920. Ellen Jørgensen: Historieforsk. og

historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960) 142–48. Alexanders saga, udg. Jón Helgason, 1966 = Manuscripta Islandica VII pag. XVI. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj X, 1980. – Papirer i Kgl. bibl. og Arnsmagnæanske saml., Kbh.

Jón Helgason

Torkil-Hansen, Estrid Dencker, 1891–1982, jurist, kommitteret i undervisningsministeriet. * 16.12.1891 på Svejstrup Østergård, Dover sg. ved Skanderborg, † 18.2.1982 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Holmens). F: gårdejer Anders *Nielsen (1859–1928) og Ane Kirstine Pedersen (1858–1941). ~ 8.4.1925 i Dover med advokat Carl Peter Frederik Valdemar Hansen (navneforandring til Carl T.-H. 6.12.1912), * 11.2.1893 på Frbg., s. af postassistent Hans Christian Valdemar Hansen (1868–1961) og Rosa Christence Jacobine Spring (1870–1952).

T.-H. blev student fra Marselisborg gymnasium 1911 og cand.jur. 1918. Hun var assistent i Kbh.s overpræsidium 1918–20, derefter ansat i undervisningsministeriet hvor hun blev sekretær 1920, fuldmægtig 1931 og kontorchef 1938. Ved departementschef K. Paludan-Müllers afgang 1953 var hun s.m. kontorchef Agnete *Vøhtz ansøger til stillingen. Agnete Vøhtz blev den foretrukne og T.-H. udnævntes til kommitteret i skolesager. En væsentlig del af hendes arbejde havde forbindelse med ungdomsproblemer efter anden verdenskrig, nye uddannelser i disse år og de nye internationale forbindelser på uddannelses- og kulturområdet. Hun var medlem af ungdomskommissionen af 1945 og var formand for udvalget vedr. lærermangelen 1953–63. Endvidere var hun formand for undervisningsministeriets husholdningsudvalg 1942–63 og for repræsentantskabet vedr. specialkursus i husholdning ved Århus univ. 1945–63, indledningen til universitetsuddannelse i ernæringslære, husholdningslære, tekstiler m.m. 1949–67 var hun medlem af den danske UNESCO-nationalkommission og 1942–65 af bestyrelsen for foreningen til provinsbørns ferieophold i Kbh. samt af direktionen for det søsterlige selskab 1957–67. Komiteen for dronning Caroline Amalies asylskole stod hun i spidsen for 1941–65. Hun fortsatte som kommitteret i ministeriet et par år efter pensionsalderens indtræden og tog sin afsked 1963. – R. 1951. R¹. 1954. K. 1961. □ Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Torkilsen (Terkildsen), **Niels** (Torchilli, Nicolau), † 1553, kannik. † 20.6.1553 i Ribe, begr. sst. (domk.). ~ Kirsten (~ 2° med borger i Ribe Knud Lassen).

T. nævnes første gang 1513 da han som Christian IIs „kapellan“ fik præsentation på Toreby sognekald, og n.å. anbefaledes han indtrængende af kongen til et kanonikat i Ribe. 1517 forekommer han som skriver på Kbh.s slot, men 1520 nævnes han som præst og kannik i Vor Frue kollegiatkapitel i Kbh. S.å. fik han også et kanonikat i Århus med fritagelse for at reside der og blev desuden forlenet med Skt. Jørgens gård ved Grenå. Han stod i høj gunst hos Christian II og synes at have været en karakteristisk repræsentant for den type verdsliggjorte kirke-mænd som oftere forekommer i slutningen af senmiddelalderen. Som kongens skriver og tol-der i Falsterbo og Skanør har han haft mange forskellige praktiske gøremål at passe. Han var således kongen behjælpelig med at indkøbe og få nedsaltet sild til den kongelige husholdning, og han bistod ham med indkrævning af skatter og lån. Fra kongens tjeneste fik T. 1521 i meget nådige udtryk sin afsked, men allerede 1520 var han blevet adlet under navnet Rosenstjerne. Efter en samtidige udtalelser skal T. have mærket hvor det bar hen med Christian II, og derfor i tide forstået at redde sig ind på det tørre. Han tog ca. 1525 ophold i Ribe, men opnåede et forsonligt forhold til de nye magthavere, blev brugt i Frederik I's tjeneste og fik forskellige begunstigelser. 1529 fik han Skt. Anne alters vikarie i Roskilde domkirke, og 1543 nævnes han blandt forstanderne for det almindelige hospital i Ribe. I denne by, hvor han havde købt sig en anelig gård, tilbragte han resten af sit liv og nød megen respekt for sin fromhed og usædvanlige kløgt. – T.s efterkommere antog navnet Lihme.

Bh. Kornerup i Pers. hist. t. 10.r.1, 1934 231–37 (heri T.s adelsbrev). Alfr. Larsen sst. 11.r.111, 1942 192.

*Bjørn Kornerup**

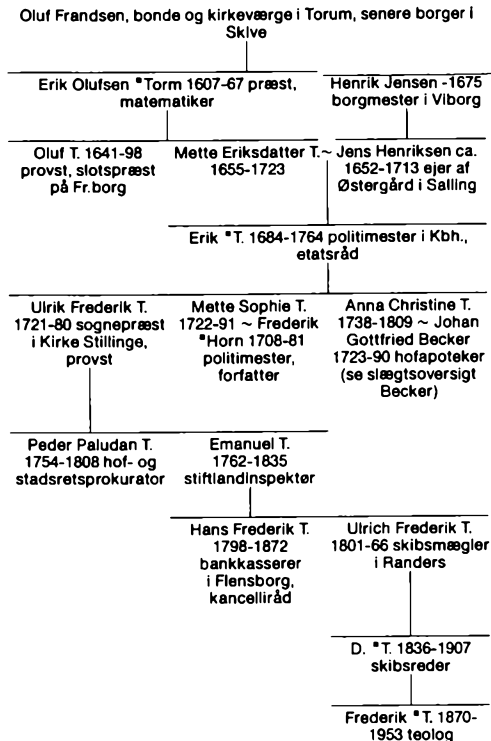
Torm

Der skelnes mellem den ældre slægt, efterkommerne gennem mandsled efter bonde og kirke-værge i Torum, senere borger i Skive Oluf Frandsen, og den yngre slægt som er efterkommerne efter ejeren af Østergård i Salling, Jens Henriksen (ca. 1652–1713) der var ~Oluf Frandsens sønnedatter Mette Eriksdatter T. Erik Olufsen *T. var ~Søster Worm, d. af lægen og oldforskeren Ole *W.

C. Giessing: Nye saml. af danske, norske og islandske jubellærere II, 1, 1781 (fot. opr. 1979) 41–48. J. Vahl: Slægtetog over afkommet af Christjern Nielsen, hft. 12, 1894 5–39.

Hans H. Worsoe

Torm, Ditlev Emanuel, 1836–1907, skibsreder. *24.4.1836 i Ålborg, †22.11.1907 i Kbh., begr.

sst. (Ass.). F: købmand i Ålborg, senere skibsmægler i Randers Ulrich Frederik T. (1801–66) og Severine Birgitte Friis (1803–81). ~28.3.1868 i Flensborg med Elise Helene Mathilde Zoëga, *30.1.1846 på Holckenhavn, †6.3.1918 i Kbh., d. af forpagter Christoffer Frederik Z. (1812–88) og Charlotte Cathrine Johanne Lundt (1817–99). – Far til Frederik *T.

Som 14 års dreng gik T. til søs og tog 1853 styrmandseksamen. Derefter gik han på langfart med engelske, tyske og amerikanske fartøjer og tog under et ophold i Hongkong 1862 engelsk skibsførereksamen. Hans gode uddannelse, omfattende sprogkundskaber og ubetingede dygtighed gjorde ham velegnet til at fore skib i de østasiatiske farvande, og herude blev han med en kortere afrydelse i de følgende ti år. Efter hjemkomsten til Danmark virkede han en tid som skibsfører i Dampskibsselskabet København, men en uretfærdig behandling fra hans reders side i anledning af S.S. Fyns havari medførte at han 1879 gik i land og begyndte egen rederivirksomhed i beskeden målestok. Først dannedes *Dampskibsselskabet Bornholm* med en damper på ca. 1000 t dw, og hertil føjedes senere anden rederivirksomhed for nogle mindre dampskibe. 1889 startede T. endelig *Dampskibsselskabet*

Torm, D.

Torm med en aktiekapital på 212 000 kr., og selskabets første damper S.S. Alice fik kaptajn Chr. Schmiegelow – den senere direktør i Det østasiatiske Kompagni – til fører. Siden anskaffedes flere både til dette selskab, og med den store dygtighed og omhu hvormed T. røgtede sit hverv – og altid satte selskabets interesser over sine egne – lykkedes det ham at opbygge et særdeles velkonsolideret tramprederi samtidig med at aktionærerne fik et godt udbytte. Uagtet han som skibsfører havde været vidt omkring i verden foretrak han som reder udlukkende at beskæftige sig med Nord- og Østersøfarten, og man tillagde ham vendingen „Riga–Ghent–Burntisland–Kiel, det ved man, hvad er“.

Selv om der således ikke hos T. fandtes det præg af storslået foregangsånd som mærkedes inden for flere andre danske dampskibsselskaber indtog han alligevel en særdeles fremskudt stilling inden for skibsfarterhvervet i sin samtid, først og fremmest som formand for Fællesrepræsentationen for dansk skibsfart 1900–07 og dernæst som formand for den permanente voldgiftskommission der udfoldede en betydningsfuld virksomhed i bjærgningssager. Til bestridelse af disse hverv medbragte T. en dyb indsigt i skibsfartens administrative forhold, et udstrakt personalkendskab og en levende interesse for alt hvad der berørte skibsfarterhvervet, og i ganske særlig grad lå sømandens og skibsofficerens uddannelse ham på hjerte. Også som medlem af sø- og handelsretten udførte han et betydningsfuldt arbejde for sin stand. I sin egen bedrift havde han en uvurderlig støtte i sin hustru som ikke blot i sine unge år fulgte sin mand på hans lange rejser i Østen, men senere i mange år tog del i rederiets regnskabsføring og var sin mand en dygtig medarbejder i kampen for at drive rederiet op. – R. 1902. □ Posthumt mal. af Aksel Johansen. Foto.

Dansk søfartstid. XIII, 1906 175f og XIV, 1907 191f. Børsen 14.1.1964. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Torm, Erik Jensen, 1684–1764, borgmester, politimester i Kbh. * 11.9.1684 på Østergård, Salling, † 23.2.1764 i Kbh., begr. i Frue k. F: gårdejer, senere forpagter af Værløse anneksgård Jens Henriksen (ca. 1652–1713) og Mette Eriksdatter Torm (1655–1723). ~ 1° 7.12.1714 med Anna Kirstine Ravn, * ca. 1692, † 17.11.1734 i Kbh. (Frue). ~ 2° 12.4.1737 i Kbh. (Holmens) med Anna Thygesen, * 12.3.1699, † 13.10.1762 i Kbh. (Frue), d. af forpagter, siden ejer af Mattrup Thyge Jespersen (1655–1706) og Anne Mikkelsdatter († 1721, ~ 2° 1707 med Daniel Fischer til Silkeborg og Vinderslevgård, † 1707).

T. er et eksempel på den såkaldte „lakajisme“ der var en udbredt skik inden for det offentlige embedsvæsen i 1700-årene, indtil det blev afskaffet ved kabinetsordre af J. F. Struensee. Men T. hørte til dem der i rimelig grad var sit embede voksent. Han blev student 1697, men havde ikke råd at fortsætte studierne: i stedet blev han 1710 lakaj hos Frederik IV, og efter at han 1714–27 havde virket som regimentsskriver kom han påny i kongens personlige tjeneste som livkarl. Her faldt det i hans lod 1729 at redde kongen ud af Gjethuset efter at en kanon under afprøvning var eksploderet. Begivenheden har han selv skildret i et skrift hvori han også gengiver træk til belysning af Frederik IVs person. Belønningen for tro kongetjeneste kom da T. fra 1.1.1731 blev udnævnt til politimester og borgmester i Kbh. Selv om han til embedet kun medbragte sin sunde fornuft røgtede han sine offentlige hverv til almindelig tilfredshed i en menneskealder. Fra 1751 blev han aflastet som politimester af svigersønnen Fr. *Horn, der 1761 „arvede“ dette embede. Trods manglende juridisk uddannelse voterede T. 1743–59 i højesteret. Som medlem af teaterdirektionen 1754–55 var han med til at udstede „Instruktion for Troupen ved den danske Skueplads i Kjøbenhavn“ 28.12.1754 efter L. *Holbergs død. Anonymt udgav han *Kort Underretning om Ager-Dyrkning og andet som henhører til Land-Væsenet*. 1757 (ny udg. 1762). – Justitsråd 1737. Etatsråd 1747. Virkelig etatsråd 1760. □ Mal. af Johan Hörner (bl.a. Kbh.s politigård), efter dette træsnit. Afbildet på W. A. Müllers stik, 1762, efter Wiedewelts relief på epitafium s.å. (ødelagt 1807).

Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm II, 1, 1793, 1–48 (T.s optegn. til Fr. IVs hist.). – Geneal. og biogr. ark., 1840–49 252–54. Th. Overskou: Den danske skueplads II. 1856 159. O. Nielsen i Pers. hist. t. I, 1880 289–91 (også udg. særskilt m. titlen: Kbh.s politimestre og politidirektører, 1881).

Sv. Cedergreen Bech

Torm, Erik Olufsen (Olsen), 1607–67, præst, matematiker. * 13.9.1607 i Torum, † 2.6.1667 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: kirkeværg, siden borger i Skive, Oluf Frandsen († 1645) og Dorthe Christensdatter Sommer. ~ 28.6.1640 i Kbh. med Søster Worm, * 12.11.1623, † 28.7.1685 i Kbh., d. af professor Ole *W. (1588–1654) og Dorthe Fincke (1596–1628).

Efter at have gået i skole i Nykøbing M. og Viborg blev T. student 1627. Han valgte Jesper *Brochmand til sin privatpræceptor og fandt i ham en trofast velynder. Denne anbefalede ham således til lærer for en søn af kansler Christen

Friis til Kragerup, og senere skaffede han ham midler til en udenlandsrejse. 1632 drog T. til Holland, studerede i Leiden og Amsterdam, derefter i Oxford og London og til sidst (fra 1634) i Paris hvor han især lagde sig efter matematik. 1635 modtog han udnævnelse i dette fag ved Kbh.s universitet, men tiltrådte først 1636. I nogle år virkede han desuden som universitetets bibliotekar og notar. 1637 tog han magistergraden. I sine første professorår udgav han nogle matematiske disputater (*Disquisitiones ex universa mathematica de promptæ*, 1636 og *Disquisitio mechanica* I-II, 1643-45) hvori han bl.a. i en skarp polemisk tone bryder en lanse til forsvar for Tyge "Brahe. I disse år var han tillige meget virksom ved indretningen af det astronomiske observatorium på Rundetårn, men da krigsurolighederne 1644 ff. greb forstyrrende ind i arbejdet på at udvikle det astronomiske studium opgav han dette og lod sig 1645 vælge til sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh., overste provst i Sjællands stift samt provst i Sokkelund hrd. I denne stilling måtte han opleve adskillige genvordigheder, også af personlig art. Hans selvfølelse bragte ham let på kant med hans omgivelser, og 1655 måtte han i anledning af et embedsovergreb bekvemme sig til at gøre universitetet en ydmygende afbigt. T. gør i øvrigt indtryk af at have været en begavet og ejendommelig personlighed. En række anekdoter der er opbevaret om ham vidner om hans forkærlighed for en satirisk, noget grotesk udtryksmåde. Dette mærkes dog ikke i hans teologiske forfatterskab, en række svære ligprædikener, bl.a. over Jesper "Brochmand og dennes enke, Sille Balchenburg, og over Holger "Rosenkrantz' enke Sophie Brahe, hvori fremstillingen er tør og grå uden personlig klangfarve. Som sin lærer Brochmand bevæger også T. sig i abstrakt almindelighed uden større hensyntagen til konkrete tidsforhold. T. synes at have været i besiddelse af nogen historisk interesse. Han udgav således 1643 en række danske kongeportrætter med beskrivende tekst og 1642 et efterladt arbejde af den tidligt afdøde Hans Lyschander om Danmarks historie og topografi i middelalderen. Derimod er han sikkert ikke (som tidligere antaget) forfatter af en beretning om forhandlingerne om suverænitets indførelse, i hvilke han dog har deltaget. □ Afbildet på mal. af Ole Worms familie (Nat. mus.) Stik af A. Haelwegh, 1669, efter mal. af H. Dittmers. Afbildet på W. A. Müllers stik, 1762, efter J. Wiedewelts relief på epitafium s.å. (ødelagt 1807). – Epitafium, ødelagt 1728.

R. Vinding: Regia acad. Hauniensis, 1665 338-40. Progr. fun. univ. Hafn. over E. O. T., 1667 og over Soster Worm, 1685. Mikkel Henriksen [Tisdorph]: Lig-

prædikenen over E. O. T., 1669. Kirkehist. saml. 3.r. III, 1881-82 588f 592-606; V, 1884-86 284f. Pers. hist. t. II, 1881 121; 3.r. II, 1893 91f; 8.r. V, 1926 283; VI, 1927 63. Danske mag. 5.r. I, 1887-89 210f 346 354; II, 1889-92 23 136f. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929-30. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936 (2. opl. 1971).

Bjørn Kornerup*

Torm, Frederik Emanuel, 1870-1953, teolog. * 24.8.1870 i Tschifu, Kina, † 3.11.1953 i Kbh., begr. stt. (Ass.). F: skibsreder D. *T. (1836-1907) og Elise H. M. Zoëga (1846-1918). ~ 8.7.1904 i Kbh. (Andreas) med lærer Elisif Thaulow, * 20.3.1877 på Frbg., † 16.7.1958 i Kbh., d. af kaptajn, senere oberstløjtnant Sophus Leopold T. (1838-1922) og Gunild Franciska Alvilda Frantzen (1849-1944).

T. blev student 1888 fra Metropolitanskolen og modtog som studerende især påvirkning fra Peder "Madsen hvis biografi han senere skrev (1926). Efter embedseksamen 1894 studerede han fagene ny testamentet og patristik i Tyskland (hos Martin Kähler, Gustaf Dalman og Fr. Loofs), Frankrig, England (hos Armitage Robinson) og Italien 1895-97. Hjemme igen blev T. lærer ved N. Zahles seminarium. 1901 blev han lic.teol. – senere ligestillet med dr.teol. – for en afhandling om gnostikeren Valentin, og 1903 (-40) blev han L. "Schat Pedersens efterfølger som professor i faget ny testamentet ved universitetet. T. var konservativ både som lærer og som forsker, men hans lærdom og begavelse var ubestridelig. Teologisk vendte han sig fra første færd mod liberalteologien, her hjemme repræsenteret af bl.a. præsten N. P. "Arboe-Rasmussen, og støttede konservative kræfter, bl.a. ved at genudgive flere af sin forgænger Schat Pedersens forældede kommentarer til nytestamentlige skrifter. Af egentlige videnskabelige kommentarer har T. kun skrevet *Paulus' Breve til Timotheus og Titus*, 1916 hvori han forsvarede disse skrifers ægthed; i øvrigt skrev han populære fortolkninger til Romerbrevet, til de nævnte pastoralbrev og til Johannes' Åbenbaring, 1941. T.s øvrige forfatterskab vedrørende faget ny testamentet omfattede dels Jesu liv, her først og fremmest *Forskningen over Jesu Liv* (Kbh.s univ.s festskrift, nov. 1918), dels den nytestamentlige indledningsvidenskab, her *Indledning til det ny Testamente*, 1923 (3. udg. 1940), dels den nytestamentlige hermeneutik, nemlig det i forhold til sin tid usædvanlige arbejde *Nytestamentlig Hermeneutik*, 1928 (2. udg. 1938; tysk udgave under titlen *Hermeneutik des Neuen Testaments*, 1930), og den særpregede enkeltstudie *Die Psychologie der Pseudonymität im Hinblick*

Torm, Frederik

auf die Literatur des Urchristentums (Studien der Luther-Akademie II), 1932.

T. var tidligt aktiv i Israelmissionens bestyrelse, i mange år dens formand, og vendte sig efter nazismens gennembrud 1933 i stigende grad mod antisemitismen; det kom bl.a. til udtryk i hans bog *Jødefolket og Verdenshistorien*, 1939, udkommet kort efter verdenskrigens udbrud. Om de kirkelige og politiske forhold i Tyskland i 1930'erne som T. kendte på førstehånd skrev han *Kirkekampen i Tyskland 1933–39*, 1939. Fra 1932 indtil krigens udbrud deltog T., gerne i spidsen for en delegation af danske teologistuderende og præster, i det økumeniske og teologiske Lutherakademis årlige seminarer på slottet Sondershausen i Thüringen; til dets grundlægger, teologiprofessoren Carl Stange fra Göttingen (1870–1959) kom T., der var medlem af akademiets bestyrelse, i stadig større modsætning og erkendte klart, til forskel fra denne og trods sin egen politiske konservatisme, nødvendigheden af den kristnes pligt til eventuel ulydighed mod staten. T.s universitetspolitiske og øvrige indflydelse var stor. Han var rektor for Kbh.s univ. 1924–25, mangeårigt medlem af konsistorium og dets forretningsudvalg og sad i stipendiebestyrelsen og en række andre akademiske udvalg såvel som kirkelige udvalg; han var medredaktør af Teologisk Tidsskrift i en menneskealder, 1899–1937. Det luthersk-konfessionelle lå ham på sinde over for den rummelige folkekirkelighed og anviste ham her ståsted i Kirkeligt landsforbund hvis næstformand han var 1911–33 – en holdning han blev styrket i da han så tyske teologers og præsters mangel på problembevidsthed over for nazismen. Sin kristendomsforståelse har T. givet udtryk for i *Lidelsen, med særligt Hensyn til stedfortrædende Lidelse, i Historiens og Verdenskrigens Lys*, 1917, og i *Den almægtige Gud*, 1919. – R. 1920. DM. 1925. K.² 1932. K.¹ 1940. □Mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.). Buste af V. Gustafson. Mal. af E. Hofman-Bang, 1938 og udst. 1949. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1901 143f. – N. H. Soe sst. nov. 1954 85–92. Samme: Dansk teologi siden 1900, 1965 især 86–89. Niels Hyldahl i Kirkehist. saml., 1979 127 136–40. J. H. Schjorring sst. 1980 177–94. Leif Grane i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj V, 1980. – Papirer i Rigsark. Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Niels Hyldahl (J. Nørregaard)

Tørnhave, Hans Marius Nielsen, * 1915, matematiker. * 24.4.1915 i Bobjerg, Lunde sg., Svendborg amt. F: Karen Kirstine Hansen T. (1890–

1966). ~ 4.4.1942 i Seest k. med cand.mag. Bodil Marie Eimose Eriksen, * 13.3.1915 i Hellerup, d. af driftsbestyrer Thor Erik E. (1883–1959) og Marie Christine Bidstrup (1891–1962).

T. blev matematisk-naturvidenskabelig student fra Svendborg 1935. Efter denne lidt sene start gik han i gang med matematikstudiet ved Kbh.s univ. hvor han hurtigt gjorde sig bemærket ved sine usædvanlige evner. Han afsluttede studierne 1940 med skoleembedseksamen og magisterkonferens og fik 1941 ansættelse som videnskabelig assistent ved universitetets matematiske institut; fast ansættelse som amanuensis opnåede han 1944. 1945 erhvervede T. doktorgraden på en afhandling om regulære, periodiske funktioner af flere variable. 1947–49 havde T. orlov og virkede ved McGill University Montreal, Canada, først som assistant professor, derefter som associated professor. Sommeren 1949 var han visiting associated professor ved University of Southern California, Los Angeles, USA. T., der allerede 1946 havde tiltrådt en supplerende stilling som assistent ved Danmarks tekniske højskole, blev 1952 udnævnt til amanuensis og lektor i rationel mekanik ved denne institution, og 1956 overtog han professoratet i faget. Dette blev dog en kort overgang idet han 1958 udnævntes til professor i matematik ved Kbh.s univ. T. var nordisk gæsteforsker ved Uppsala universitet 1954. 1957–59 fungerede han som videnskabelig konsulent for Århus univ.s matematiske institut der var under opbygning. Han gennemførte en foredragsturné i USA 1965 efter indbydelse fra National Science Foundation.

Kun i mindre udstrækning har T. påtaget sig administrative hverv. Han var medlem af bestyrelsen for Dansk matematisk forening 1954–65 og formand 1962–65. 1967–73 var han formand for konsistoriums stipendieudvalg, og 1971–73 medlem af matematikundervisningskommissionen. T. indvalgte 1960 i Videnskabernes selskab og 1963 i Akademiet for de tekniske videnskaber. – T.s videnskabelige fysiognomi er præget af Harald *Bohr og Børge *Jessen. Emnerne for hans produktion er først og fremmest de næstenperiodiske funktioner og de analytiske funktioner af flere variable. Som pædagog har han koncentreret sig om universitetsundervisningen hvor han har gjort en betydelig indsats. Med sin store arbejdsøvelse har han tilegnet sig den franske Bourbaki-skoles reformer og nyttiggjort dem ved en tilsvarende fornyelse af den danske undervisning i matematik. I de senere år har han også inddraget fagets historie i sin undervisning. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1945 156.

V. Th. Jørgensen

Tornekrands, Henrik Christiensen, † 1538, cistercienserabbed, rigsråd. * før 1470, † 30.12.1538, begr. i Sorø k. F: Christiern Mikkelsen til Kyø ved Sebbersund i Store Astrup sg. og Thale Eriksdatter Rotfeldt.

Nov. 1488 blev „Broder Henrik Christiensen fra Aarhus Stift“ immatrikeret ved universitetet i Greifswald hvor han febr. 1490 blev baccalaureus og allerede 1491 magister. Da han var cistercienser og fra Århus stift hørte han vel hjemme i Øm kloster. 1494–1502 nævnes han som abbed i Vitskøl, og allerede som sådan optoges han i rigsrådet. Som administrator var han nidkær for bevarelsen af klostrets rettigheder, og 1499 lod han klostrets breve registrere. Ca. 1502 blev han abbed i Esrum og seks år efter i Sorø. 1511 gav Leo X ham ret til at bære bispedragt og udføre visse bispelige funktioner samt uddøle 100 dages aflad; ved et andet pavebrev fik han lov til at hente relikvier fra klosteret Tre Fontane ved Rom og fra Tyskland. Dette viser at han var god katolik; men han var samtidig interesseret i bibelhumanistiske studier. Derfor sørgede han for at karmelitterkollegiet, der oprettedes i Kbh. 1519, stod åbent for cisterciensere. Sin interesse for Sorøs historiske minder viste han ved en i øvrigt ikke heldig restaurering 1515 af kirkens skjoldefrise; ca. 1524 lod han forfatte en fortegnelse over klostrets velgørere der ligger begravede i kirken og 1536 lod han den nye gravsten i renæssancestil lægge over Absalons grav. 1527 bestodte han sammen med biskop Lauge *Urne, hvem han åbenbart stod nær da han blev hans testamenteksekutor, det store krucifiks (af Claus Berg?) over korsskæringen, og 1530 stiftede han en altertavle til Knud den Helliges og Olaf den Helliges alter. – Som rigsråd har han deltaget i vigtige politiske afgørelser, således 1515 og 1516 i fredsforhandlinger med Sverige. 1523 opsagde han Christian II troskab og sluttede sig til Frederik I der 1526 stadfæstede Sorøs privilegier og bekræftede hans tilsynsret med cistercienserklostrene. Han deltog i forhandlingerne 1524 om Kbh.s overgivelse til Frederik I og i bestemmelserne om at reformere landets møntvæsen. Han ydede kongen store bidrag til afbetalingen af hans gæld og måtte gentagne gange bifalde skattelove der ramte kirken hårdt, således 1531 „lånet“ af kirkernes klenodier og deres sølvkar til gudstjenstlig brug; han var endda en af de fire der beskikkedes til at modtage sølvet fra Sjællands kirker og sende det til Mønten. Hans forhold til den lutherske bevægelse viser

hans tiltrædelse af proklamationen 1524 mod åbenbart eller hemmeligt lutheri; men på herredagen i Kbh. 1533 efter Frederik Is død medbeseglede han recessen af 3.7. der gjorde den danske kirke til en pavefri nationalkirke hvor evangeliet skulle prædikes, men bisperne ganske vist alene beskikke præster og prædikanter. Han medbeseglede dog 13.7. en henvendelse til paven om at give Torben *Bille konfirmation som ærkebiskop; men brevet afsendtes ikke.

„Enighedsbrevet“ af 12.7. hvorved rigsrådet der havde udsat kongevalget, forpligtede sig til ikke at kåre nogen konge uden hele rådets samtykke, har han også medbeseglet. Under grevefejden førtes han en tid til Kbh. Han nævnes 1536 blandt de indkaldte til rigsdagen i Kbh. i okt.; men indkaldelsen må ikke være afsendt eller annulleret da han hverken nævnes blandt rigsråderne eller adelen i recessen af 30.10. Han må imidlertid have samtykket i regeringsforandringen og reformationen, for okt. 1538 betegnes han af Christian III som „vor Mand og Raad“; han var vedblivende abbed i Sorø og fik nu bekræftelse på tilsynet med Esrum, Herrevad, Vitskøl og Øm, men som „vore og Kronens Klostre“, og han forpligtedes til at gudstjenesterne skulle holdes efter kirkeordinansen. Snart efter døde han. Morten *Pedersen, som var Sorøs forstander 1565–72, kalder ham i sine kalendertegnelser Mag. Henrik Christiensen Jyde med tilnavn Liutzou og sætter hans dødsdag til 29.12.; gravstenen i Sorø har 30.12. Tilnavnet „Liutzou“ er ellers ukendt; at Henrik Christiensen tilhørte familien Tornekrands er sikkert, men samtiden kalder ham stadig kun Henrik Christiensen. – Nogle bevarede breve fra ham viser hans grovkornede lune der ikke gik af vejen for tvetydigheder. □Ligsten (Sorø k.), efter denne afstøbning (Fr.borg), litografi 1888 efter tegn. af J. B. Løffler, 1887, litografi af Harald Jensen samt kemitypi 1854.

Danske mag. I, 1745 183–85, 2.r.VI, 1836 134 og 3.r.V, 1857 319. Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 539–45. Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 505 og 4.r.VI, 1899–1901 366. Kong Fr. Is da. registeranter, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Danske cancelliregistranter 1535–50, udg. samme, 1881–82. Acta pontificum Danica VI, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk, 1915. – Danm.s adels årbog LVI, 1939 II 98. J. B. Daugaard: Om de da. klostre i middelalderen, 1830 252–55. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 222–517. Henry Petersen: Danske gejstlige sigiller, 1886. A. Thiset i Museum, 1896 II 175f. Sorø. Klosteret, skolen, akademiet I, 1923–24 113–17.

J. Oskar Andersen*

Tornøe, Wenzel Ulrik, 1844–1907, maler. * 9.9.1844 på Lehnshøj ved Svendborg, † 5.12.1907 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: bir-

Tornøe, Wenzel

kedommer Jens Wenzel T. (1792–1866) og Eleonore Jacobine Lacoppidan (1797–1872). ~18.7.1876 i Horsens med maler Karen Elisabeth Blumer, *18.9.1847 i Horsens, †1.8.1933 i Frederikssund, d. af købmand Samuel B. (1795–1885) og Bolette Marie Abigael Wendelboe (1814–89).

T. hører til blandt forrige århundredes mest populære genremalere. Han gennemgik kunstakademiet 1860–65 og begyndte samme år at udstille på Charlottenborg. 1871–73 opholdt han sig i Rom, og besøgte 1878–79 Holland, Belgien og Frankrig. Hans genrebilleder henter sine motiver fra danske bønders og fiskeres liv; T. har således malet en del fra Harboøre. Efter opholdet i Rom udvidede han sit repertoire til også at omfatte italienske motiver. Hans fremstillinger er enkle og letfattede og tager udgangspunkt i den danske guldalders tradition, nogle dog inspireret af 1600-tallet, men fælles er en udpræget sentimentalitet. Senere billeder som *Fra børnenes legeplads på den gamle kirkegård i Horsens*, 1878 (Horsens museum) og hans hovedværk *Sypige. Pinsemorgen*, 1882 (Randers kunstmuseum) er dog inspireret af den ny kunstnergenerations idealer, men hans produktion savner kunstnerisk konsekvens. Hans socialrealistiske skildringer fra denne periode synes først og fremmest romantiske i deres attitude. T. har endvidere udført enkelte altertavler. □Selvportr. ca. 1875–80 samt på tegn. af gruppe ca. 1878. Buste af Lauritz Jensen, 1880. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Træsnit 1887. Selvportr. 1893 og 1898. Foto.

Thorger Borch: Slægten Tornøe, Skien 1911 67. Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884 358–61. Katalog for auktion, Charlottenborg 1901. Katalog for dødsboauktion sst. 1908. Berl. tid. 5.12.1907. Vilh. Wanscher i Politiken 10.12. s.å. III. tid. 15.12. s.å. Sig. Schultz: Dansk genremaleri, 1928 = Kunst i Danmark. Samme i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 450–68. Mette Thelle og Villads Villadsen: Sypigen, 1980 = Randers kunstmuseum. Omkring et kunstværk IV.

Elisabeth Fabritius

Torp, Carl, 1855–1929, jurist. *8.6.1855 i Flensborg, †17.9.1929 i Kbh., begr. på Frbg. F: premierløjtnant, senere sporvejsdirektor, generalkrigskommissær F. L. *T. (1818–94) og Catharina M. Völckers (1831–87). ~3.10.1884 i Kristiania med Marie (Lillemor) Thaulow, *1.4.1861 i Kristiania, †3.3.1943 i Kbh., d. af apoteker, dr.phil. Harald Conrad T. (1815–81) og Noline (Nina) Munch (1821–94).

Efter først at have påbegyndt en uddannelse som søofficer blev T. student 1874, privat dimitteret, og cand.jur. 1879. Ved siden af virksomhed som sagførerfuldmægtig og manuduktør fortsatte han sin videnskabelige uddannelse, og i årene

1881–83 var han på studierejse på Hurtigkarls stipendium. I 1884 erhvervede han doktorgraden med et centralt arbejde inden for formueretten: *Besiddelsen og dens Betydning i retlig Henseende*. Med dette arbejde og enkelte forudgående tidsskriftafhandlinger indledtes et frugtbart og vidt spændende juridisk forfatterkab.

I det ydre markeres T.s virksomhed først og fremmest af hans langvarige tilknytning til Kbh.s universitet fra udnævnelsen til professor 1886. I de første år bestred han efter A. C. *Ewaldsen faget tingsret og dele af efterretten, derefter indtil sin afgang ved aldersgrænsen 1925 strafferetten som han overtog da C. Goos 1891 udnævntes til kultusminister. T. tog også aktivt del i universitetets administration, bl.a. som medlem af konsistorium, som formand for stipendiebestyrelsen og i året 1908–09 som universitetets rektor. Ved siden heraf udfoldede han en betydelig virksomhed uden for universitetet, bl.a. som formand for Dansk kriminalistforening (1899–1929) og Dansk forfatterforening (1894–1902 og 1908–09), som medredaktør af Tidsskrift for Retsvidenskab (1918–29), på ledende poster inden for erhvervslivet (medlem af bestyrelsen for Det forenede Dampskibsselskab, formand 1902–05; medstifter af og bestyrelsesmedlem i forskellige forsikringselskaber), som borgerrepræsentant i Kbh. (1894–1900) og ved et udstrakt arbejde inden for lovkommissioner. Han gjorde en stor indsats i det nordiske samarbejde, bl.a. som medlem af den dansk-norske forfatterlovkommission 1892 og som formand for den danske afdeling af de nordiske forsikringskommissioner 1919–25. 1906 søgte han forgæves valg til folketinget i Kbh. som det radikale venstres kandidat.

T.s litterære produktion falder hovedsagelig inden for formueretten og strafferetten. Skønt det oprindelig var formueretten der lå hans interesser nærmest, og skønt han bevarede sin tilknytning til denne er det de strafferetlige skrifter der rummer hans betydeligste indsats. Den formueretlige disputats om besiddelse behandlede et emne der påkaldte kriminalistiske overvejelser, navnlig med henblik på besiddelsens betydning ved afgrænsningen af herigelsesforbydelser. Som de vigtigste af T.s arbejder inden for formueretten kan foruden disputatsen fremhæves *Dansk Tingsret*, 1892 der i senere udgaver ved L. A. Grundtvig og Fr. Vinding Kruse vedblev at fungere som lærebog i dette fag i mere end en menneskealder, og hans meget påskønnede fremstilling af den danske selskabsret (1991). Inden for strafferetten er hovedværket *Den danske Strafferets almindelige Del*, 1905 der hviler på en række forud publicerede forarbejder, og som på

forskellige punkter senere blev uddybet ved specialafhandlinger. Til strafferettens specielle del har T. kun bidraget med enkelte afhandlinger, deriblandt navnlig en afhandling om berigelsesforbrydelserne (1909). Som det måske vigtigste arbejde må endelig nævnes hans på justitsministeriets anmodning afgivne betænkning og udkast til en ny straffelov 1917. Dette arbejde, hvori summen af hans strafferetlige synspunkter er nedlagt, blev trods væsentlige ændringer under det senere kommissionsarbejde det bærende grundlag for straffeloven af 15.4.1930. Som strafferetlig forfatter var T. i den lykkelige situation at strafferetten ved hans overtagelse af faget befandt sig i et tidehverv, og at hans evner og indstilling fuldt ud harmonerede med den europæiske bevægelse der repræsenterede den nye tid. For dansk rets vedkommende var det tiltrængt at denne bevægelse med dens krav om en realistisk, empirisk begrundet metode og frigørelse fra den klassiske strafferets dogmatiske principper kunne vinde indpas. Og med sin kritiske begavelse, sin fordomsfrihed og praktiske sans og sin uvilje mod kunstige abstraktioner blev T. ikke blot en formidler af den nye strafferechtsopfattelse, men selv en førende personlighed i den moderne internationale reformbevægelse. Formelt stillede hans betydelige stilistiske evner og hvasse polemiske form ham her på en fremskudt post, samtidig med at hans sunde sans i almindelighed friede ham for at følge den såkaldte „positive friede“ i dens mest yderliggående standpunkter.

I T.s fremstilling af strafferettens almindelige del 1905 finder man hovedparten af de synspunkter repræsenteret som senere fandt overvejende tilslutning i nordisk retsvidenskab, og som i det væsentlige kom til at præge loven af 1930. Her kan nævnes T.s kritik af den såkaldte gengældelsesteori på indeterministisk grundlag, hans kritik af forsøgene på at opstille en enhedsformel for straffens begrundelse, kravet om at søge kendskab til forbryderen som type og individ og i forbindelse hermed kravet om straffens individualisering, betoningen af den videnskabelige undersøgelse af forbrydelsens årsager, opløsningen af tilregnelighedsbegrebet i en række undergrupper, kritikken af den formindskede tilregnelighed som grundlag for strafnedsættelse, kritikken af den tidligere herskende komplicerede meddelagtighedslære. Det er muligt at den rent videnskabelige værdi af T.s indsats fortrinvis ligger i hans kritiske opløsning af tidligere antagne generelle begreber (besiddelse, tilregnelighed m.m.) og kunstige skranker (meddelagtighedslæren, læren om berigelsesforbrydelser m.m.). Over for de forsøg på generaliserende sammen-

fatninger han selv har gjort inden for strafferettens almindelige del navnlig i nødrætslæren og i læren om forsæt og uagtsomhed er der i hvert fald blevet fremsat væsentlige kritiske indvendinger. Om den store betydning af hans værker og virksomhed for den praktiske kriminalpolitik her i landet, navnlig i de første årtier efter straffelovens ikrafttræden 1933, kan der ikke være tvivl. Han er den første i god forstand moderne kriminalist inden for dansk strafferetsvidenskab. – Ekstraordinær assessor i højestret 1911. – R. 1891. DM. 1903. K.² 1909. K.¹ 1924. □ Afbildet på karikatur af Vald. Andersen, 1905. Mal. af H. Henningsen, 1925 (Kbh.s univ.). Foto.

Fr. Dahl: Oversigt over C. T.s forfattervirksomhed, 1930. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1884 31f. – Fr. Dahl sst. nov. 1930 121–39 (heri bibliografi). – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Knud Waaben (Stephan Hurwitz)

Torp, Franz Louis, 1818–94, hippolog. * 20.12. 1818 i St. Jørgensby ved Flensborg, † 20.6.1894 i Reinbeck ved Hamburg, begr. på Frbg. F: sekondløjtnant, senere generalmajor Carl T. (1798–1869) og Anna Caroline Emilie Bülow (1791–1839). ~ 25.5.1854 i Hohenwedstedt med Catharina Maria Völckers, * 31.8.1831 på Lehmkuhlen, † 28.8.1887 på Frbg., d. af godsejer, jægermester Caspar V. (1804–58, ~ 2° med Elisabeth Christine Olde, † 1852, ~ 3° 1854 med Margaretha Christine Mahrt, 1836–54) og Andree Marie Christiansen (1806–34). – Far til Carl T. T. blev kadet 1833, sekondløjtnant 1838 ved livdragonerne (senere 2. dragonregiment) i Itzehoe. 1846 afgik han til Kbh. for at gennemgå rideskolen og læste samtidig til dyrlægeeksamen. Han blev premierløjtnant 1848; deltog i krigen, først ved 3. dragonregiment, derefter som adjutant ved 3. kavaleribrigade og endelig som ordonansofficer ved 6. infanteribrigade, deltog i kampene ved Bov, Kolding, Vejle m.m. og i slaget ved Isted. Mellem felttogene fortsatte han dyrlægestudierne og tog dyrlægeeksamen 1851. 1852 foretog han med understøttelse af krigsministeriet og indenrigsministeriet en otte måneders rejse til England, Tyskland, Frankrig og Østrig for at studere hesteavl, militære rideskoler og veterinærskoler. 1854 offentliggjorde han det af landhusholdningsselskabet prisbelønnede konkurrenceskrift *Landhæsteavl i Danmark*. T. blev ritmester 1856 og s.å. medlem af remontekommissionen. 1862 sattes han à la suite for efter opfordring at overtage ledelsen af Fr.borg stutteri efter at det ved lov af 23.1. s.å. var bestemt at stutteriet skulle opretholdes, om end i mindre omfang. 1862 og 1863 foretog han hippologiske rejser til Frankrig, Spanien og Alger

Torp, F. L.

og indkøbte bl.a. en araberhingst og tre araberhopper til bestandens forædling. 1864 ansattes han som stutmester og gjorde et stort og af statsstutterikommisionen meget påskønnet arbejde for stutteriets opretholdelse og fremme indtil det 1871 ophævedes som statsinstitution. T. blev således den sidste leder af det gamle stutteri. Da C. F. Tietgen overtog stutteriet vedblev T. at lede dette og indkøbte bl.a. i Rusland orientalske avlsdyr dertil. 1876 ophævedes stutteriet endelig helt, og T. overtog posten som administrerende direktør ved Kbh.s Sporvejselskab. 1878–87 var han medlem af stutterikommisionen og udgav dennes årsberetning. Han afgik som sporvejsdirektør i begyndelsen af 1894 og døde s.å. af et hjerteslag. – Generalkrigskommissær 1872. – R. 1860. DM. 1871. □Mal. af ubekendt og af H. Moltke, 1892. Foto (hærens arkiv).

Palle Rosenkrantz: Junkerdrømme, 1918 154–98.

*H. Marks-Jørgensen**

Torpe, Carl Christian, 1893–1958, redaktør. * 1.12.1893 i Hørsted, Thy, † 15.12.1958 i Kbh. (Ålholm), begr. i Holbæk. F: førstelærer Carsten Nielsen (1869–1937) og Elisabeth Pedersen Torpe (1870–1943). ~ 22.12.1921 med Ingeborg Larsen, * 1.12.1894 i Holbæk, d. af købmand Anders *L. (1852–1926) og Birthe Marie Olsen (1856–1937). – Bror til Harald *T. og Jørgen *T. T. blev som radiojournalist landskendt, ja næsten et begreb og var derved med til at indvarsle de æterbårne mediers omkalfatring af opinionsdannelsen. Men som journalistisk type repræsenterede han på mange måder en svunden tid, bonde demokratiets gennembrudsår. Han blev født i Thy mens provisorierne endnu dominerede det politiske liv, men fik sin opvækst på Møn. Hans stærkt politisk og socialt interesserede forældre sluttede sig til reform-venstre og T. overtog deres engagement og livsholdning. „Gennem arv er jeg et stort stykke af en Bjørnbakker“, sagde han siden. Fra barndommen levede han i politik og legede sammen med kammeraten, den senere forsvarsminister Harald Petersen med avisbilleder af folketingsmænd som andre drenge med tinsoldater, dannede regeringer og styrede dem. At Ole *Hansen som den første bonde kom „i kongens råd“ ved systemskiftet 1901 op tog ham meget som udtryk for en folkelig revolution. Han sluttede sig som purung til det radikale venstre – valget mellem venstrepartierne var efter hans mening mest et spørgsmål om temperament – og da der ikke var råd til studier besluttede han efter præliminærexamen at gå ind i journalistik for at komme til at virke ved folkelig politisk arbejde. Det blev i følge hans urolige

temperament til en karriere præget af mange stillingsskift, til at begynde med mellem radikale og venstreblade: 1912 Møns Folkeblad, 1913 Varde Folkeblad, 1915 Aalborg Amtstidende, 1916 Holbæk Amts Venstreblad, 1917 Bornholms Tidende, s.å. Det radikale venstres pressebureau, 1919 igen Holbæk Amts Venstreblad og 1920 på ny det radikale pressebureau. 1922–27 var han redaktør af det radikale Sønderjydsk Dagblad i Haderslev. Derefter arbejdede T. i hovedstaden, overvejende som politisk reporter og nu også for konservative blade (han understregede altid at han ikke skrev ledere): som korrespondent til Østsjællands Folkeblad og Aalborg Stiftstidende, samtidig på BT 1929–31, 1933 Dagens Nyheder, 1935–40 Berlingske Tidende.

Inden for den politiske journalistik blev T. hurtigt et kendt navn; pressehistorikeren Svend *Thorsen regnede ham blandt mellemkrigstidens tre mest fremragende politiske reportere. Han fik et tæt samarbejde med den konservative partileder John *Christmas Møller som han havde lært at kende i sin Haderslev-tid. Trods deres forskellige partipolitiske tilknytning stemte de på fundamentale punkter overens i social holdning. Fra 1928 var T. i næsten daglig kontakt med Christmas Møller, ledsagede ham ofte på møderejser og tog i årenes løb en række interviews med ham der er særdeles væsentlige til forståelse af den konservative politikers politiske linje. De blev til efter grundige forudgående drøftelser og godkendtes i deres endelige form altid af Christmas Møller der her fremsatte markante udtalelser som den, at havde det ikke været for forsvarsspørgsmålet var han måske blevet radikal (Politiken 3.5.1933), og efterkrigstidens meget omdebatterede: „Vi er alle blevet socialister“ (Berlingske Tidende 30.6.1945). – T. var en af de første der pegede på venstres senere statsminister Knud Kristensen som en kommende mand. Dennes „solide bondekarakter“ var faldet ham i øjnene. T. folte sig bestandig knyttet til landbostandens folkelige kultur. Han skrev under mærket „Bondens søn“ meget læste artikler om naturen og landboforhold, og da den berlingske concern 1940 startede ugebladet Landet, der henvendte sig til landbefolkningen, blev T. dets første redaktør 1940–43. At han fik ugebladet solidt placeret som et folkeligt og fagligt centralorgan for landboere var nok hans indtil da betydningsfuldeste indsats. Landboforeningerne tog siden ideen op og udgav eget ugeblad. Da Landet først var kommet godt i gang gjorde T.s urolige sind sig gældende, han gik tilbage til Berlingske Tidende som politisk reporter og landbrugsmedarbejder men fratrådte 1945 i protest mod bladets afstandtagen fra Christmas Møller.

T. blev nu ansat ved Politiken, derefter ved Nationaltidende og knyttedes fra 1948 til Statsradiofonien (Danmarks radio), idet han dog ved siden af sit radioarbejde fortsat opretholdt medarbejderskab ved den trykte presse, således som redaktør af Husmandshjemmet 1951–52 og skribent ved Aftenbladet 1955–56 og Politiken fra 1957. At han selv i et så lebendigt fag som det journalistiske var en enestående flakke har utvivlsomt sin forklaring i den uafhængigheds-trang der var et grundelement i hans sammensatte personlighed. Selv karakteriserede han sig som „en uforbederlig liberalist, en enspændernatur der har svært ved at acceptere tvang under nogen form“, og han gav udtryk herfor med et stærkt temperament der var én side af hans væsen og dynamik. En anden var hans bundethed til de værdier han havde tilegnet sig allerede i barneårene og som han kæmpede for i sine utallige indlæg i den offentlige debat. Allerede inden sin tilknytning til radioen var han et kendt navn i offentligheden. Men gennem højtalerne og måske navnlig i kraft af sin ru og pågående stemme der efter klassiske begreber var alt andet end radio-egnet men som uforveksleligt var manden, blev han mere end et navn for lytterne, han blev en de mente næsten at have et personligt forhold til. Mange havde det i øvrigt også. Hans personkendskab var lige så imponerende som hans viden om selve det danske land, dets natur og folkeejendommeligheder. I sit syn på lokalprægen var han åndsbeslægtet med venen Thorkild "Gravlund. Han var anekdoter- og myteskabende, hans stemme blev karikeret. Om hans journalistiske facon sagde Svend Thorsen at „et vist moment af voldtægt“ indgik i den. Men han besad samtidig en følsomhed der bandt mennesker til ham og som også ytrede sig i hans kærlighed til naturen og i en kunstnerisk evne. Han var en storartet karikaturtegner, og efter i mange år privat at have dyrket maleriet blev han udstiller på Charlottenborg fra 1943 da han debuterede på forårsudstillingen.

I radioen – hvortil han i øvrigt så tidligt som 1937 havde interviewet en hedebonde – redigede T. rigsdagstransmissioner uden at lade sig tyrannisere af millimeterdemokratiet men opnåede navnlig sin popularitet på to serier, vandringer i naturen og „mennesket bag politikerens“. I den sidste søgte han mod den personlige baggrund for de interviewedes politiske virksomhed. – I efterkrigstidens debat gjorde T. sig stærkt gældende med kritik af udrensningens vilkårlighed og som heftig modstander af det danske medlemskab af NATO – kritisk som han altid var over for den „militære humbug“. Ud fra et magtfordelings-synspunkt argumenterede

han for en radio-ordning uden folketingspolitisk indflydelse på administrationen. – Med sit særlige temperament ville T. næppe have været egnet som aktiv politiker men var dog radikal folketingskandidat i Løgumkloster 1926, Bækkekredsen 1953 og Køgekredsen 1955–56. Han var meget virksom i Social-radikal forening, i en periode som formand, og ved sin død var han medlem af det radikale venstres hovedbestyrelse. En overgang redigerede han tidsskriftet Radikal politik. Han sad i mange år i journalistforbundets repræsentantskab og bestyrelsen for Rigsdagens presseloge. – Til Bogen om Christmas Møller skrevet af hans venner, 1948 skrev T. om *Christmas Møllers politiske linie* og til bogen P. H. i flere belystninger, 1955 om *Udrensningen*. Han var redaktør af Folkestyrets konger 1849 – 1949, 1949 og medredaktør af Danmarks Folkestyre, 1945–47 og Billeder af Rigsdagens Historie I–II, 1947 – samle værker i anledning af grundlovens 100 års-jubilæum. □Mal. 1953 af Albert Kongsbak (Dansk Journalistforbund). Teg. Foto.

Interviews i Berl. aften 11.3.1943 og 29.11. s.å. Landet 25.11. s.å., København 30.7.1949, Information 11.10.1952, Kristeligt dagbl. 1.12.1953 og B.T. 20.3.1958. – Sv. Thorsen i Journalisten 1.12.1943. Erik Bach sst. 15.1.1959. Berl. aften 16.12.1958. Børge Outze i Information s.d. Jørgen Vedel-Petersen i Politiken 17.12. s.å. Morten Kamphövener i Jyske tid. s.d. Sv. Sabroe i 100 publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 138f.

Verner Jespersen

Torpe, Harald Carsten, *1910, rektor. *11.1.1910 i Tjørnemærk, Stege landsg. F: førstelærer Carsten Nielsen (1869–1937) og Elisabeth Pedersen Torpe (1870–1943). ~6.7.1938 i Højerup k. med lærer Olga Ingeborg Pedersen, *24.2.1909 i Store Heddinge, †9.5.1972 i Søborg ved Kbh., d. af bagermester Hans P. (1869–1949) og Kristine Hansen (1872–1952). – Bror til Chr. *T. og Jørgen *T.

T. tog lærereksamen i Vordingborg 1933, studentereksamen 1934 og magisterkonferens i psykologi 1944. Han var lærer ved Karise kost- og realskole 1934–36 hvorefter han ansattes ved Frederiksbergs skolevæsen, blev tjenstgørende på skolepsykologisk kontor 1942, viceskoleinspektør 1951 og ledende skolepsykolog 1953. 1945–59 var han lærer ved Kbh.s univ., professor i pædagogik ved Danmarks lærerhøjskole 1959–77. Studieophold ved University of London, Institute of Education 1961. T. var lærerhøjskolens prorektor 1963–64, rektor 1964–77. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisning 1957–60 (formand 1958–59), medlem af arbejdsudvalget for udvalget for skolepsykologiske un-

Torpe, Harald

dersøgelser 1948–54, medlem af bestyrelsen for Vordingborg seminarium 1959–61, af planlægningsrådet for de højere uddannelser 1965–74, af seminarierådet 1966–77, af folkeskolens læseplansudvalg 1969–75, formand for bestyrelsen for faglærereksamen 1967–79. Endvidere var han medlem af en række ministerielle udvalg. 1981 blev T. æresmedlem af Skolepsykologernes landsforening. Gennem sit arbejde i denne række af bestyrelser og udvalg satte T. sit præg på dansk pædagogik i en periode hvor det danske uddannelsessystem var inden i en kraftig udvikling. Som rektor for Danmarks lærerhøjskole ledede T. dygtigt og indsigtfuldt den udbygning af lærerhøjskolen som var påbegyndt under hans forgænger Ernst *Larsen. Provinsafdelingerne oprettedes, kandidatuddannelserne sattes i gang og kursusvirksomheden udbyggedes. T.s forfatterskab falder inden for psykologien og pædagogikken: *Intelligensforskningens Begyndelse*, Alfred Binet (Psykologiske Studier I, 1945), den vægtige *Intelligensforskning og intelligensprøver*, 1948 (3. udg. 1966) samt en række afhandling og artikler der behandler forskellige psykologiske emner i en række faglige tidsskrifter og opslagsværker. – R. 1964. R¹. 1972. K. 1977. □ Foto. (Kgl. bibl.; Dan.m.s lærerhøjskole).

DLH-avisen 14.9.1976; sst. 12.12.1977; sst. 16.1.1978. Jens Chr. Jørgensen i Folkeskolen, 1980 93.

Mogens Nielsen

Torpe, Jørgen, 1907–79, forstander. * 5.10.1907 i Dame-Kobbel, Møn, + 9.6.1979 i Ry, begr. gl. kgd. sst. F: forstelærer Carsten Nielsen (1869–1937) og Elisabeth Pedersen Torpe (1870–1943). ~ 17.4.1935 med lærer Dagny Lillelund, * 30.4.1907 i Kbh., d. af bagermester Harald L. (1864–1938) og Eugenia Berg (1869–1953). – Bror til Chr. *T. og Harald *T.

T. tog præliminærexamen 1924 og lærereksamen fra Vordingborg seminarium 1931. Han gennemgik derefter 1931–32 et kursus på Statens gymnastikinstitut. Efter at have haft forskellige vikariater blev han 1939 ansat som lærer ved Gentofte kommunale skolevæsen, fra 1940 på kommunens hjælpeskole Søgårdsskolen. 1937–40 tog han årskursus i pædagogik og 1940–42 årskursus i psykologi på Danmarks lærerhøjskole. I årene indtil 1944 udarbejdede han et dansk-system for hjælpeskoler og blev 1944 medlem af undervisningsministeriets udvalg om fremskaffelse af egnet materiale til undervisning i dansk i hjælpeskolen. Fra 1949 skrev han i samarbejde med sin kone og Asger Byrnek fra Søgårdsskolen et læsebogssystem: *Så læser vi i musebogen* for folkeskolen. 1947 blev han ansat som for-

stander ved det nyoprettede skolehjem, fortrinsvis for svagt begavede og sent udviklede børn, Kjettrupgård, beliggende mellem Blokhus og Løkken ca. 1 km fra Vesterhavet. T. var tilhænger af bevægelsen frihed i skolen der startede sit virke sidst i 20'erne, og som havde sit udgangspunkt i ønsket om at reformere den gamle folkeskole og gøre børn og unge frigjort fra de gamle negative autoritetssnærende bånd. En skole der kunne fastholde børnenes spontaneitet og lade al indlæring – også den sociale – foregå via en effektivt tilrettelagt „leg“ der skulle hindre hidtidige hæmmede og neurotiske fejludviklinger. Da T. modtog den første elev på Kjettrupgård var han ikke i tvivl om at det var neurotiske børn han skulle arbejde med. For disse børn anså T. frihedspædagogik som særlig hensigtsmæssigt. Senere måtte han erkende at de meget dårlige børn man arbejdede med ikke på fornuftig vis kunne bruge friheden til at forbedre deres egen totale situation, tværtimod. Efter at han i de sidste år på Kjettrupgård havde deltaget i en studiekreds bl.a. om Fritz Redl's bog „Children who hate“ blev han klar over at det var et tilsvarende klientel man arbejdede med på skolehjemmet. Det var således ikke neurotiske børn, men følelsesmæssigt skadede meget tidligt karakterændrede børn, hvoriblandt nogle klart tegnede sig med psykopatiske træk. 1956–58 arbejdede han med megen dygtighed og indfølelse som pædagogisk inspektør i direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen. – 1958 ønskede T. påny at arbejde på en pædagogisk institution og søgte og fik stillingen som forstander på Himmelbjerggården. Her var de hidtidige bevillinger for begrænsede til at T. kunne gennemføre sine ideer med den for disse børn nødvendige pædagogik. Forholdet blev løst ved hjemmets godkendelse som behandlingshjem for tidligt karakterændrede børn (fra 1.4.1961 at regne), hvorved der blev mulighed for at få tillagt hjemmet større normeringer og større driftsbevillinger end andre typer hjem. Denne godkendelse må betragtes som en anerkendelse fra de centrale myndigheder af T.s arbejde for denne gruppe børn der havde behov for faste rammer og for nære menneskelige kontakter.

T. var en flittig skribent, og 1967 udgav han en bog *Det er aldrig for sent*, om sine erfaringer fra arbejdet med de tidligt skadede. Gennem beskrivelsen af disse søger han at vise at udviklingen derhenimod er som en snigende sygdom hvor det gælder om hurtigt at få diagnosticeret udviklingstendensen i fald det overhovedet skal være muligt at sætte effektivt ind derimod. I sin tid som redaktør af Socialpædagogen (1960–65) og af Børn i tiden (1970–75) skrev han hver 14. dag

en artikel om aktuelle børneforsorgsproblemer. Endvidere deltog han i fagligt organisationsarbejde. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen af skole- og behandlingshjem fra 1962, formand 1963–73. Yderligere var han medlem af Børnesagens fællesråd 1965–75. Endelig var han 1965–75 medlem af det af socialministeren nedsatte børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn samt 1966–77 børneforsorgskyndigt medlem af landsretterne. – R. 1971. □Foto.

Mogens Dossing i *Born i tiden LXXIV*, 1979 300. – Papirer i Rigssark.

Holger Horsten

Torsting, Einer Torstensen, 1893–1951, rektor, skolehistoriker. * 13.4.1893 i Århus (Dom.), † 27.4.1951 i Kbh. (Rigshosp.), begr. Ordrup kgd. F: inspektør for Odd Fellow-palæet Povl Jensen (1864–1932) og Dorthea Andrea Torstensen (1869–1942). Navneforandring 6.11.1919. ~ 19.12.1918 med Anna Hegnet Mehlsen, * 7.3.1896 i Drastrup ved Randers, † 9.5.1981 i Gentofte (Vangede), d. af gårdejer, sparekassedirektør Søren M. (1867–1950) og Karen Espersen (1873–1955).

T. tog studentereksamen på Metropolitanskolen 1910 og blev mag.scient. i matematik ved Kbh.s univ. 1917. Derefter fik han ansættelse som lærer ved Birkerød kostskole (1917–20), blev adjunkt ved Birkerød statsskole (1920–25) og ved Vestre Borgerdydsskole (1925–29). 1929 udnævntes han til lektor ved Ordrup gymnasium og blev samtidig faglig medhjælper i matematik hos undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne. 1933 blev han rektor for Ordrup gymnasium. T. hørte til den ungdom som var blevet stærkt påvirket af Olfert Ricards forkyndelse, og dette i forbindelse med en udtalt nordisk orienteret nationalfølelse kom til at præge hans virke livet igennem – også uden for skolen. I mange år deltog han ivrigt i ledelsen af Frivilligt drengeforbund, var medlem af Ordrup sogns menighedsråd og formand for Dansk-nordisk ungdomsforbund i Kbh. (1942–46).

Det blev dog i skolens verden han kom til at yde sin største indsats. Han var en inspirerende underviser i matematik og en meget effektiv og myndig leder af Ordrup gymnasium. Både skriftligt og mundtligt deltog han ofte i den skolepolitiske og pædagogiske debat, bl.a. som formand for Pædagogisk selskab (1928–48) og som redaktør af *Vor Ungdom* (1939–47) og *Matematisk Tidsskrift* (1929–41), men særlig som medlem af Gymnasieskolernes lærerforenings styrelse (1927–41), fra 1937 som dens formand. Han virkede for at gymnasieskolen skulle markere sig

mere over for offentligheden, og han søgte at få udbygget forbindelserne til de nordiske lande og til de andre danske lærerorganisationer. I en artikel i *Vor Ungdom* 1940 satte han formålet med gymnasiets undervisning og opdragelse af de unge til debat. „Vor skole, som den er, har været præget af et humanistisk syn; den repræsenterer en lys tro på erkendelsen som vejen til det harmoniske menneske. Vi kan ikke alle dele denne lyse tro . . . Den humane idealisme har sin ret og værdi; men den har samtidig sin begrænsning. Den mangler den personlige myndighed, der frembringer forpligtelse til lighed for den, der ikke først og fremmest begriber, men derimod bliver grebet af den personlige sandheds værdi, således som mennesker møder den i det kristne budskab.“ Disse næsten Kierkegaardske betragtninger viste at T. ønskede at skolen skulle opdrage til en bestemt livsanskuelse. Tanken vakte stærk opposition blandt gymnasielærerne der med Mogens Pihl som ordfører fastholdt den kritiske erkendelse som gymnasiets hovedopgave. Uenigheden førte til at T. nedlagde sin formandspost i Gymnasieskolernes lærerforening 1941.

Efter besættelsen fortsatte T. flittigt sin deltagelse i debatten om skolen og opdragelsen, også efter at en alvorlig sygdom havde fået sit tag i ham. Han redigerede det store tobindsværk *Opdragelse og Undervisning i Danmark* (1948–49) og skrev selv det indledende afsnit *Synspunkter for Opdragelse og afsnittet om gymnasieskolen*. Ved siden af sin pædagogiske virksomhed var han hele sit liv stærkt optaget af Kierkegaardstudier, og han var medudgiver af Søren Kierkegaards Papirer (1924–48). – R. 1947. □Mal. af H. C. Bärenholdt, 1952 (Ordrup gymnasium). Foto.

Fr. Bogh i *Matematisk t. A.*, 1951 49f. Jakob Jensen og Sig. Højby i *Gymnasieskolen XXXIV*, s.å. 239f. Ib Tage Andersen i *Ordrup gymnasium gennem 100 år*, red. Jakob Jensen, 1973 105–26. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Højby

Torup, Sophus Carl Frederik, 1861–1937, læge, fysiolog. * 15.8.1861 i Nykøbing F., † 30.11.1937 i Oslo, urne på Vestre gravlund sst. F: lærer i Nykøbing F., senere skoleinspektør i Odense Jacob Møller T. (1836–92) og Gregerssine Juliane Simonsen (1836–1933). Ugift.

T. blev student 1879 fra Odense og tog medicinsk embedseksamen 1885. Han var straks klar over at han ville uddanne sig som fysiolog og var assistent ved universitetets fysiologiske laboratorium 1886–87 under Chr. Bohr der lige var blevet professor i fysiologi. Her udarbejdede T. sit doktorarbejde *Om Blodets Kulsyrebinding* og

Torup, Sophus

efter at være blevet dr.med. 1887 rejste han på studierejse til udenlandske fysiologiske laboratorier, bl.a. i Leipzig (professor Carl Ludwig) og Paris. Efter at have gjort kandidat tjeneste på Frederiks hospital (1889) blev T. på Chr. Bohrs anbefaling 1890 kaldet til professor i fysiologi og direktør for det fysiologiske institut ved Frederiks universitet i Kristiania (Oslo) og beklædte denne stilling i over 40 år til han faldt for aldersgrænsen 1931. – T.s videnskabelige produktion er meget lille, og de ydre betingelser for videnskabeligt arbejde under de nye forhold var vist ikke særlig gunstige. T. følte sig ofte trykket af sin manglende produktionssevne. Hans betydning kom til at ligge på andre områder. 1891 offentliggjorde han en artikel om proviantering, og det blev T. som udarbejdede planerne for provianteringen af Fridtjof Nansens tre års arktiske ekspedition med Fram og senere for Roald Amundsens o.a. ekspeditioner. T. har fortjeningen af at disse rejser gennemførtes uden ernæringsvanskeligheder som så mange andre arktiske ekspeditioner strandede på. – Størst betydning fik T. som lærer i fysiologi for de medicinske studenter og som vejleder for norske fysiologer. Han var en meget veltalende mand der altid gav sine foredrag en elegant form som i forbindelse med hans smukke skikkelse og stemme kunne fange et auditorium. – T. havde stor interesse for samarbejde mellem nordiske fysiologer. Siden 1889 var han medredaktør af Skandinavisches Archiv für Physiologie, og 1916 fremsatte han ved et naturforsker møde i Oslo tanken om en nordisk forening for fysiologi. Tanken blev først virkeliggjort 1925, da foreningens første møde holdtes i Lund. T. blev medlem af en række videnskabelige selskaber, norske videnskabernes selskab 1890, russisk medicinsk selskab i St. Petersborg 1899. T. var sagkyndig ved besættelsen af fysiologiprofessoratet i Lund 1907 og ved veterinærhøjskolen i Kbh. 1911. – T. havde mange interesser uden for sit fag, især litterære og efter sin ankomst til Norge sluttede han sig til kredsen om brødrene Ernst og Georg Ossian Sars. – K.² 1912. □Mal. af Halfdan Strøm, 1914 (Oslo univ.). Buste af Dyré Vaa, 1931 (sst., fysiologisk inst.). Foto.

Norsk biogr. leks. XVII, Oslo 1975 23 (bibliografi). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1887 64. – Ugeskr. for læger XCIX, 1937 1376. Fr. Leegaard i Norsk mag. for lægevidenskaben XCIX, Oslo 1938 131–34. Andr. Tanberg i Tidsskr. for den norske lægeforen. LVIII, Oslo s.å. 65–67.

L. S. Fridericia*

Touscher, August, se Touscher, Louis.

Touscher (Toucher), Richard Louis (ved dåben Ludvig) Emil, 1821–96, litograf, forfatter, redaktør. * 11.7.1821 i Kbh. (Trin.), † 4.8.1896 i Malmesbury, Kapstaden, begr. sst. F: skibskaptajn Johan Daniel T. (1789–1855) og Augusta Johanne Cathrine Naumann (1794–1853). ~1° 20.1.1846 i Kbh. (Trin.) med skolebestyrer Johanne Henriette Steinert, * ca. 1809 i Norge (~1° med højbådsmand Lars Eliassen, † 1839). Ægteskabet opløst 1850. ~2° 16.2.1851 i Kbh. (Frels.) med Ane Kirstine Hansen, * 1.3.1827 i Frederiksdal, † 15.9.1861 i Kbh. (Johs.), d. af tjenestekarl Hans Pedersen og Mette Kirstine Appelphine Mogensdatter. ~3° 14.5.1875 på Frbg. med Caroline Johanne Kirstine Pedersen, * 27.5.1845 i Asminderød, d. af husmand Peder Hansen (ca. 1815–76) og Karen Andersen (1811–58).

T. kaldte sig portrætmaler da han 1843–44 som stråmandsredaktør af Meir *Goldschmidts Corsaren pådrog sig flere retssager anlagt af censor Chr. *Reiersen. Ingen af hans portrætmalerier er dog kendte, hvorimod P. B. C. Westergaards katalog nævner seks træsnit eller litograferede portrætter af ham, alle af ringe kvalitet. 1862–63 virkede han som fotograf. Han ernærede sig kummerligt som forfatter af føljetonromaner. Specielt skal nævnes den socialrealistiske *Kjøbenhavns Mysterier* I–VI, inspireret af franskmanden Eugène Sues succesroman Paris' Mysterier, 1846–48, efterfulgt af *En Kapergast*, 1848 og *Den rette Hylde*, 1862. I perioder var han medarbejder ved eller redaktør af nogle satirisk-politiske folkeblade som Kjøbenhavns Charivari 1846–47, Kaleidoscopet 1848, Republikaneren 1849, Nemesis 1852, Rappé 1860. Påvirket af tidens frihedsrøre og af Fr. *Dreiers' ideer optrådte han inden for flere af de socialt-filantropiske foreninger som afløste hinanden omkring midten af århundredet, med varmtfølte, men uklare indlæg for underklassens sag. I C. V. *Rimestads Haandværkerdannelsesforening stillede han 1852 forslag om en ordning af aldersdomsforsorgen hvilende på en arbejder- og tyendeskate. Allerede socialist for Louis *Pio sluttede han sig 1871 til Internationale og spillede en ret fremtrædende rolle inden for dennes blandede sektion og dens afløser. Han skrev en del i Socialisten, var medlem af Social-Demokratens første kontrolkomité og medvirkede ved oprettelsen af flere fagforeninger. Som en slags festarrangør og kasserer for arbejderpartiet var han en af talerne ved grundlovsfesten i Dyrehaven 1875 efter førernes løsladelse. Pio kunne ikke fordrage ham og benyttede noget regnskabsmæssigt sløseri som anledning til s.å. at få ham afsat fra bladet og udstødt af partiet. T. redigerede endnu april

aug. 1875 ugebladet Arbejdervennen, men nedslået af modgang og skuffelser udvandrede han 1877 med sin familie til Kapstaden hvor han skabte sig en eksistens som tegner og litograf. – Hans søn, xylograf **August T.**, *23.6.1846, †1.6.1874, var ligeledes et virksomt medlem af Internationale og skribent i Socialisten, ungdommens agitatoriske repræsentant i den første arbejderbevægelses ledelse. Hans artikler, hvoraf faderen efter hans tidlige bortgang optrykte et udvalg som føljetoner i Arbejdervennen 1875, vidner om et helt moderne petitjournalistisk talent. – □Selvportræt graveret på sten.

Socialdemokrater 1.9.1896. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 18 75 100 264 275. Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danm. I, 1938 (reprod. 1977). Oluf Bertolt: Pionerer, 1938 156. – Om Aug. Toucher: Arbejdervennen 11.7.1875. Peder Nørgaard: August Toucher, 1921.

Uffe Andreassen (Oluf Bertolt)

Tovborg Jensen, Aksel, 1911–81, kemiker. *8.2.1911 på Klostermølle, Gudum sg., Ringkøbing amt, †9.2.1981 i Valby, begr. i Gudum. F: gårdejer, politiker Kristen **T. J.** (1865–1920) og Ane M. Bjerre Jacobsen (1867–1942). Ugift. – Bror til S. **T. J.**

T. J. blev student 1929 (mat.-naturvid.) ved Statens og hovedstadskommunernes étårige aftenkursus, Kbh., hvorefter han begyndte studiet til kemiingeniør ved Den polytekniske læreanstalt hvor han blev cand.polyt. 1934. Efter fire måneder som ulønnet assistent hos J. N. **Brønsted** blev han videnskabelig assistent hos professor Niels **Bjerrum** ved landbohøjskolens kemiske laboratorium. Han var tillige lektor i kemi ved Danmarks tandlægehøjskole 1946–49. 1949 udnævntes T. J. til professor i kemi ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. 1948 blev han dr.phil. ved Kbh.s univ. på afhandlingen *KrySTALLINSKE SALTHYDRATER*. Denne afhandling var stimuleret af ophold hos W. L. Bragg i Manchester og hos Gunnar Hägg i Uppsala. Arbejdet omfattede dels de tidligere klassiske opfattelser af salthydraters struktur og dels de opfattelser der kunne udledes af hans egne røntgenografiske undersøgelser af fx strontiumchlorid- og baryumchloridhydrater. T. J. var den første kemiker der i Danmark optog brugen af røntgenkrystallografiske undersøgelser, og han har indført mange yngre videnskabsmænd også fra andre institutioner i røntgenkrystallografien. Senere har T. J. videnskabeligt desuden beskæftiget sig med sammensætningen af danske jorder (ler- og sandminerale) og i de senere år med tilgængeligheden af vigtige mineralstoffer for husdyr og for planter. Her bør navnlig hans undersøgelser af opløs-

ningshastigheden af calciumcarbonatprodukter (jordbrugskalk), ved den pH man har i jord, nævnes. Også hans mange studier over syntetiske og naturlige calciumphosphater bør fremhæves. T. J. har været en af de værdsatte og markante lærere ved landbohøjskolen. Hans forelæsninger og eksaminationer var inspirerende og relevante. Han prøvede altid på at få de studerende til at se kemien i en sammenhæng med menneskehedens erkendelsesmæssige udvikling. Citater fra Bibelen og andre fundamentale skrifter var altid et naturligt led i undervisningen.

T. J. har til gavn for de danske jordbrugerhverv udført et betydningsfuldt udvalgsarbejde i forbindelse med fastsættelse af normer og analysemetoder for handelsgødninger og foderstoffer, et arbejde som ikke er blevet mindre efter Danmarks indtræden i EF. Dette udvalgsarbejde har i øvrigt givet inspiration til flere videnskabelige undersøgelser. Han har været en fremtrædende person inden for dansk kemi og jordbrugsvidenskab. Hans bidrag har altid været velovervejede og undertiden provokatoriske, men provokationerne har altid haft en videnskabelig baggrund der ikke blot opfordrede, men også tvang til nøjere eftertanke. T. J. var formand for Foreningen af videnskabeligt uddannede tjenestemænd ved de højere læreanstalter 1945–46, medlem af Provisional International Crystallographic Committee 1946–48 og af den internationale krystallografifunions eksekutivkomité 1954–57. Han har været medlem af Det kgl. danske videnskaberens selskab fra 1952, formand for dettes kassekommission og medlem af flere interne udvalg inden for dette. Han har været medlem af Carlsbergfondets direktion samt af bestyrelsen for Carlsbergfondets biologiske institut 1965–72, formand for Carlsberg laboratoriernes bestyrelse 1960–72, medlem af bestyrelsen for De forende Bryggerier A/S 1970–72, formand for bestyrelsen for Knud Sands legat 1975, medlem af den naturvidenskabelige kommission for statens almindelige videnskabsfond 1952–60, medlem af atomenergikommissionen 1968 til dens nedlæggelse 1976, medlem af Kungl. vetenskaps societeten, Uppsala 1958 og af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1959. – R. 1955. R.' 1964. K. 1977. □Buste af Knud Nellemose, 1973 (Carlsberglab. og Carlsberg mus.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 169f. – Stamtbl. over Bjerre-slægten fra Bjerre, 3. udg. ved Frits Bjerre, 1978 176. – Levnedsherretning i ordenskapitlet.

Niels Hofman-Bang

Tovborg Jensen, Karen se **Tovborg Jensen, Kristen**.

Tovborg Jensen, Kristen

Tovborg Jensen, Kristen (ved dåben Christen), 1865–1920, gårdejer, politiker. * 25.2.1865 på Klostermølle, Gudum ved Lemvig, † 23.9.1920 i Lemvig, begr. i Gudum. F: gårdejer, mølle ejer Jens Jensen Havskov (1803–73) og Karen Christensdatter Tovborg (1820–81). ~ 11.10.1889 i Nr. Nissum med Ane Marie Bjerre Jacobsen, * 20.7.1867 i Vejrum, † 12.12.1942 på Klostermølle, d. af gårdejer i Vejrum, senere Sandholm, Jens J. (Bjerre) (1841–1926) og Mette Katrine Laursen (1842–1930). – Far til Aksel *T. J. og S. *T. J.

T. J. uddannedes ved landbruget, var på Ryslinge højskole 1882–83, bestyrede fædrenehøjskolen Klostermølle 1883–89 og var dens ejer fra 1889. Gennem årene erhvervede han sig et navn som en sjældent dygtig landmand der med stor flid og indsigt drev ikke blot Klostermølle, men også flere andre gårde han overtog: nabogården Øster Fiskebæk 1894, Tagårdhede 1898 og Matrphede 1912. Han var ikke blot den praktiske landmand, men også den stærkt videnskabeligt interesserede der ivrigt studerede fagtidsskrifter og forsøgsberetninger – altid den der gik i spidsen på sin egn. Det ene hverv efter det andet blev overdraget ham. Han blev landvæsenkommisær, medlem af Gudenå-kommissionen, af Gudum sogneråd 1898–1904, af Ringkøbing amtsråd 1910–16 og af overskyldrådet, sad i ledelsen af vareindkøbsforeningen for Ringkøbing amt, af indkøbsforeningen for foderstoffer i Ringkøbing amt, var medlem af de jyske landboforeningers planteavl udvalg, formand for Skodborg-Vandfuld herreders landboforening 1902–17 og formand for de samvirkende landbo- og husmandsforeninger i Ringkøbing amt 1909–17, altsammen hverv hvor han gjorde udmærket fyldest efter alles, også sine ivrigste politiske modstanderes sigende. – Klostermølle bragte sin ejer blandt de højstbeskattede hvorfor T. J. under 1866-grundloven hørte til de privilegerede vælgere ved landstingsvalg, men han stemte ikke højre. Fra provisorietidens begyndelse 1884–85 var han venstremænd og blandt de radikalste på sin egn. Forud for folketingsvalget 1898 satte han sig for gennem direkte og personlig agitation at overbevise venstremænd i Lemvigkredsen om at det kunne lade sig gøre at bryde den 30-årige tradition for valg af højremænd i kredsen. Det lykkedes at vinde kredsen for venstrepartiet, men da det splittedes 1905 gik T. J. med det radikale venstre, blev snart medlem af dets hovedbestyrelse og var 1916–20 partiets landsformand. Han øvede en betydelig indsats for partiet i Vestjylland og blev formand for Ringkøbing Amts Avis da den 1916 købtes af de radikale og ændredes fra moderat

til radikal avis. Partiet, ikke mindst indenrigsminister Ove Rode, rådførte sig hyppigt med ham om maksimalpriser, rationering og andre indgreb mod fri prisdannelse under første verdenskrig.

T. J.s støtte til den radikale regerings politik vakte en stærk opposition i nogle landbrugskredse og den blev ikke mindre da han hævdede at bønderne trods alt tjente rigtig godt under krigsforholdene, og advarede mod en politik der blot lod priserne gå op. Den holdning kostede ham formandskabet i landboforeningerne 1917. T. J. var en alsidig begavelse med kærlighed til og sans for dansk digtning og lod ved oplæsningsaftener hjemme eller ude gerne andre nyde godt af sin belæsthed. Tidens jyske digtere, først og fremmest Thøger Larsen og Jeppe Aakjær, var hans venner og kom hyppigt på Klostermølle. Selv ledede han som regel sommermøderne på Jenle. I vaner og levevis fastholdt han gamle bondelivsnormer og gik ikke med flip og slips, men brugte sit sorte jyske Halsbind og sin ravjyske udtale. Der var kraft og ægte jysk lune i hans tale, klarhed og bestemthed i hans konklusioner. Umiddelbart fængslede hans personlighed – også dem der kun fattede lidt eller intet af hans vestjyske mål. – En datter **Karen T. J.**, * 4.8.1890, † 11.11.1951, blev uddannet som journalist og var ansat ved forskellige blade, sidst i Herning. Hun var som faderen stærkt politisk engageret, blev medlem af Gudum sogneråd, 1935 kandidat til folketing for Danmarks kommunistiske parti og medlem af partiets centralkomité. – En anden datter **Mette T. J.**, * 6.6.1904, blev efter uddannelse på Ladelund og Tune landbrugsskoler ansat af mejeriernes fællesorganisation som Danmarks første malkekonsulent („Mette Malkepige“). Hun blev 1934 gift med senere overlæge på Bræstrup sygehus Jes Poulsen Jensen, * 1909. – □Tegn. af Orla Buhl. Foto. – Mindsten ved Klostermølle.

Stamtvl. over Bjerre-slægten fra Bjerre, 3. udg. ved Frits Bjerre, 1978 104. Thøger Larsen i Politiken 24.9. og 28.9.1920. Ove Rode: I krigens vendetegn, 1921 184. Jeppe Aakjær: Fra Sallingland til Øresund, 1932 116f. G. Fog-Petersen: Det radikale venstres hist. II, 1939. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Tovborg Jensen, Mette, se **Tovborg Jensen, Kristen**.

Tovborg Jensen, Sigurd, 1895–1970, jordbunds-kemiker. * 24.3.1895 på Klostermølle, Gudum sg., Ringkøbing amt, † 28.10.1970 på Frbg., urne på Gudum kgd. F: gårdejer Kristen *T. J. (1865–

1920) og Ane M. Bjerre Jacobsen (1867–1942). ~15.9.1926 med Margaret Munn, *1.8.1885 i East Orange, New Jersey, †30.5.1971 i Kbh. (~1° 1911 med plantepatolog F. Kølpin *Ravn, 1873–1920), d. af dommer Joseph Louis M. (1840–1914) og Elizabeth Randall (1846–1929). – Bror til Aksel *T. J.

T. J. gik i Gudum friskole og deltog dernæst i fem år i arbejdet på sine forældres gårde. 1915 tog han præliminæreksamen på Høng kursus og 1916 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt hvorfra han dimitteredes som fabriksingeniør. (kemiingeniør) 1921. 1925–26 studerede T. J. med støtte fra The American Scandinavian Foundation ved Rutgers University, N. J., USA hvor han erhvervede M. Sc.-graden. 1922–31 var han ansat ved Statens planteavlslaboratorium, fra 1928 som afdelingsbestyrer. 1931 udnævntes han til professor i agerdyrkningskemi og jordbunds-lære ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole, en stilling han bestred indtil 1965. 1958–60 var han højskolens prorektor. Som videnskabsmand kom T. J. til at gøre en pionerindsats inden for flere dele af sit fagområde. På basis af Niels *Bjerrums klassiske studier over $\text{CaCO}_3 - \text{CO}_2 - \text{H}_2\text{O}$ -systemet udarbejdede han i 1920'erne sammen med Harald R. *Christensen og Einar *Bjilmann eksakte metoder til bestemmelse af en jords surhedsgrad og stødpudeevne og hans laboratoriemetode til bestemmelse af jordens kalkbehov blev internationalt kendt. Den blev verificeret og kalibreret gennem mangeårige markforsøg i samarbejde med Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur. Gennem disse markforsøg lykkedes det også T. J. at bestemme den kvantitative sammenhæng mellem en jords kalktilstand og det kalkvind den undergår som følge af udvaskning med nedsivende vand. Disse grundlæggende studier har haft stor betydning for jordbrugets anvendelse af kalk og mergel. Også T. J.'s studier over ammoniakfordampning fra jord og de faktorer der bestemmer fordampningstabets størrelse må fremhæves. Gennem dem demonstreredes vigtigheden af at staldgødning og ajle omgående nedpløjes eller nedfældes. Flere andre arbejder kunne nævnes. T. J. skrev omkring 70 afhandlinger og faglige artikler som temamæssigt dækker næsten hele hans professorats vidtspændende emneområder. Som professor gennem 34 år kom han til at undervise adskillige tusinde studerende i jordbunds-lære og agrikulturkemi – et arbejde han satte højt og hvorunder han stadig udviklede sine fag. Hans evne til skriftlig og mundtlig fremstilling var uovertruffen. T. J. gjorde en meget stor indsats i talrige udvalg og kommissioner, bl.a. atomenergikommissionen, landbrugsministeriets tilsyns-

udvalg vedrørende de autoriserede laboratorier, hedeselskabets forsknings- og forsøgsudvalg, Statens planteavlsludvalg og landbrugsministeriets jordboniteringskommission. Især i de tre sidstnævnte lagde han et stort arbejde. Det var ham en skuffelse, at den planlagte ombonitering af Danmarks jord som arbejdet i jordboniteringskommissionen skabte grundlag for ikke blev gennemført.

T. J. var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, af det svenske Kungliga skogs- og landbruksakademiet og af det amerikanske Sigma Xi. For Nordiske jordbrugsforskeres forening var han en virksom støtte næsten fra foreningens oprettelse og 1951–53 var han formand for dens danske afdeling. T. J. var stærkt engageret i mange samfundsproblemer og tog ofte til orde i den offentlige debat om aktuelle spørgsmål. Det er måske ikke mindst denne del af hans virksomhed der vidner om den påvirkning han modtog i sit barndomshjem. Det var præget af oplyst frisind, arbejdsomhed og ansvarsfølelse. T. J. og hans hustru havde ingen børn, men de åbnede deres hjem for mange af landbohøjskolens studerende og sikrede dem varig støtte gennem betydelige legater. – R. 1942. DM. 1951. K. 1965. □Foto.

Stamtvl. over Bjerre-slægten fra Bjerre, 3.udg. ved Frits Bjerre, 1978 174f. Kj. Rasmussen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1971 245–48.

Kjeld Rasmussen

Tove, ca. 970, dronning. Far: Mistivoj († ca. 990). ~ *Harald Blåtand, † før 988, s. af *Gorm den Gamle (–936–) og *Tyre († ca. 935).

Runesten fra Sønder Vissing (rejst i kirken) med indskriften Tove Mistivis datter Harald den Godes Gorms søns kone lod gøre disse kumler efter sin mor anses for at være rejst af Harald Blåtands dronning. Hun kendes ikke fra andre kilder. En obotriterfyrste Mistivoj plyndrede Hamburg 983.

Bernhard Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa. Lpz. 1918 319. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Dan.m.s runeindskrifter. Tekstbind, 1942 94.

C. A. Christensen

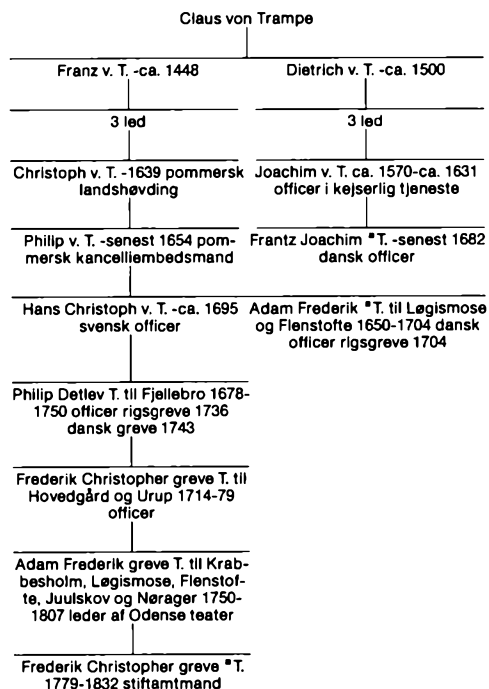
Tove, ca. 1150, se **Valdemar den Store**.

Trampe

Pommersk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Adam Frederik rigsgreve *T. var ~ Sophie Amalie Adeler, d. af generaladmiral Cort *A. Frederik Christopher greve *T. var 2° ~ Anna Dorothea Colbiørnsen, d. af juristen E. *C.

Trampe

Danm.s adels årbog LXXVII, 1961 II 23-66.

Nils G. Bartholdy

Trampe, Adam Frederik (Friderich), rigsgreve, 1650-1704, officer. * 4.3.1650 på Tenzerow i Pommern, † 26.4.1704 i Pressburg, begr. i Kbh. (Frue k.). F: Philip v. T. til Tenzerow († mellem 1650 og 54) og Elisabeth v. Krassow. ~ 24.5.1683 i Kbh. med Sophie Amalie Adeler, ~ 10.8.1666 i Kbh., begr. 21.9.1734 sst. (Frue k.), d. af generaladmiral Cort *A. (1622-75) og Anna Pelt (1640-92).

T. blev 1670 fænrisk i dansk tjeneste, 1672 løjtnant, 1676 kaptajn, faldt s.å. i svensk fangenskab men flygtede derfra, blev såret ved stormen på Malmø 1677 og udnævntes til major, n.å. til oberstløjtnant. En kort tid var han ved livregiment til fods, men kunne ikke enes med sine kolleger, blev 1684 oberst og fik regiment. Som mentor for kongesønnen Christian *Gyldenløve 1691-94 deltog han på fransk side med dygtighed i felttog i Flandern og blev brigadér. 1696 blev han generalmajor og chef for et lille hjælpekorps til kejserlig tjeneste i Ungarn, 1698-99 i polsk tjeneste, 1700 var han i et militær-diplomatisk anliggende i Dresden og forblev til 1703 ved det sachsiske hof. Han havde ønsket og ventet at få kommandoen over det til kejserlig tjeneste i Italien 1701 udsendte korps som imidlertid

blev givet til Christian Gyldenløve og først da denne 1703 på grund af sygdom afgav kommandoen blev T. chef derfor og generalløjtnant. Han var dog nu helst forblevet i Dresden og overtog først korpset da dette rykkede i vinterkvarter. De få måneder han derefter havde kommandoen var han gentagne gange syg, men fik lejlighed til at lede et par fægtninger ved Donau. Uden at være nogen betydelig fører havde han fået ry for dygtighed. Ved sit giftermål var han blevet en rig mand og købte Løgismose og Flenstofte (Båg hrd.), foruden at han i Kbh. havde en stor ejendom i Silkegade. Kort før sin død blev han tysk rigsgreve. - Hv.R. 1702.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877. - Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen II, Wien 1876: VI, 1879. A. Tuxen i Militært t. XVII, 1888 338-40 358f o.fl.st. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist., 1895. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. Gerh. Brammer: Livgarden 1658-1908, 1908.

*Rockstroh**

Trampe, Frederik Christopher, greve, 1779-1832, stiftamtmand. * 19.6.1779 på Krabbesholm, Resen sg., † 18.7.1832 i Trondheim. F: greve Adam Fr. T. til Løgismose (1750-1817) og Gertrud Hoffmann de Poulson (1746-1815). ~ 1° 1797 med Sophie Frederikke Heinrich, * 1764, † 8.4.1807 (~ 1° med baron Heinrich v. Bolten, 1735-90; ægteskabet opløst). ~ 2° 8.5.1808 med Anna Dorothea Colbjørnsen, * 21.1.1792, † 13.10.1808, d. af E. *C. (1744-1802) og Kristine Hofgaard (1754-1806). ~ 3° 20.12.1810 med komtesse Amalia Ulrica Frederike Schmettau, * 20.4.1790, † 27.10.1856, d. af general, greve Carl Jacob Valdemar S. (1744-1821) og Christiane Anna Catharina Møllmann (1757-1820).

1794 blev T. dimetteret til Kbh.s univ. hvor han tog juridisk embedseksamen 1798. Derefter var han volontør i danske kancelli, blev 1800 vice-landsdommer på Lolland og Falster, men gik pludselig i militærtjeneste, blev kaptajn ved fynske og sjællandske regiment. 1801 disputerede han for den juridiske doktorgrad ved Kiels universitet, trådte 1804 ud af militærtjenesten og blev amtmand over Islands vesteramt, 1806 stiftamtmand over Island. Da fastlandsspærringen 1807 af den britiske regering blev udvidet til at omfatte Danmark og Norge og krigen med England var en realitet blev Island såvel som Færøerne og Grønland udelukket fra dansk-norsk besejling. T. vovede sig i den anledning 1808 til Kbh., men måtte vende hjem med uforrettet sag via Norge s.å. Nygift var han, men hans kone døde på vejen langs kysten af Norge. Selv nåede han først hjem 1809. Da havde engelske køb-

mænd, der hidtil forgæves havde forsøgt på at trænge igennem monopolhandelen på Island, sammen med den herostratisk bekendte „kong“ Jørgen Jürgensen „okkuperet“ Reykjavik. T. fandt ved sin hjemkomst både sin egen myndighed som stiftamtmand tilsidesat og kronens retigheder truet og søgte derfor at træffe modforholdsregler. Dette førte til hans „arrestation“. Den britiske regering blev af andre engelske købmænd alarmeret, sendte et krigsskib til Island som befriede T. og førte „okkupanterne“ til England. Her kunne T. ikke få Jürgensen dømt, men nok for en tid forvaret. Derimod fik han forbindelse med sir Joseph Banks, præsident for The Royal Society of Science og medlem af Privy Council. Det var antagelig på T.s foranledning at sir Joseph Banks fik udstedt en engelsk kabinetsordre af 7.2.1810 hvorefter ikke alene Island men også Færøerne og Grønland blev undtaget fra krigstilstanden. Denne ordre fik betydning for fredsslutningen i Kiel 1814. T. kom imidlertid ikke tilbage til sit embede. Den britiske regering betragtede ham formodentlig som repræsentant for det dansk-norske monarki som man var i krig med.

Ad bagveje blev T. bragt til Danmark hvor han så blev udnævnt til stiftamtmand over Trondheim amt. Nødtilstanden i Norge under den fortsatte krig krævede gennemførelse af en ofentlig forsyningsjeneste. Organisationen og administrationen af denne bragte ham i strid med den nordenfjeldske general G. F. v. Krogh. Derfor blev T. igen forflyttet, nu til Kbh. 1812. Her fik han antagelig forbindelse med prins Christian Frederik (Chr. VIII). Da denne 1813 blev statholder i Norge blev T. medlem af den til statholderembedet knyttede regeringskommission. Han ville helst have været tilbage til sit embede og søgte derfor sin afsked, men prinsen fik ham til at trække ansøgningen tilbage. 1814 tog general v. Krogh sin afsked i en slags protest mod udviklingen, og T. kunne så uantastet endelig vende tilbage til posten som stiftamtmand i Trondheim hvor han blev resten af sine dage. Han fulgte ikke med Christian Frederik da denne måtte forlade Norge. T. bøjede sig for konsekvenserne af freden i Kiel 1814. Dette viser ham som repræsentant for en allerede dengang gammel feudal embedsmandstype, altid loyal mod den konge han havde svoret at tjene, den norske kronens bærer. Norsk national blev han vel aldrig, men loyal over for den befolkning hans embedsmyndighed omfattede, især dem som havde hjælp behov. – Medl. af Det kgl. norske videnskaberne selskab 1811. – R. 1811. □ Mal. af Jens Juel ca. 1797. Mal. af Hans Hansen.

Hist. t. 5.r.III, Kria. 1914–16 81–142 (brevveksl. mellem Christian Frederik og Fr. Trampe). Kong Chr. VIIIs dagbøger og optegn., udg. Axel Linvald I, 1943. – Danm.s adels årbog LI, 1934 235 242. Axel Sommerfelt i Trondhjemske saml. I, 1901 1–30.

Finn Gad

Trampe, Frantz Joachim, † før 4.11.1682, officer. F: ritmester Joachim T. til Lindov i Bagpommern (ca. 1570–1630, ~1° med N.N.) og Eva v. Küssow († 1625). Ugift (?).

T. kom 1635 på gymnasiet i Stettin, var 1648 kornet i kejserlig tjeneste, 1654 major i spansk tjeneste i Nederlandene og er formentlig her blevet bekendt med Ulrik Christian "Gyldenløve". 1657 fik han bestalling som oberst i dansk tjeneste og chef for et rytterregiment som han med stor dygtighed førte n.å. i krigen i Skåne m.m. og udnævntes til generalmajor. Da den svenske hær under Karl Gustav n.å. rykkede mod Kbh. gik T. med hovedstyrken af det her samlede rytteri frem til enen mellem Køge og Roskilde, men fik ordre til at gå tilbage til Kbh. hvor han skal have opfordret til energisk modstand og tilbød selv at føre et korps af rytteri og infanteri frem mod fjenden. Efter Roskildefreden s.å. blev hans regiment afleveret til fjenden, og han selv gik i svensk tjeneste. Da Karl Gustav aug. s.å. brød freden bad T. om afsked fra svensk tjeneste, da han havde afgivet løfte om at vende tilbage til Danmark når kongen opfordrede ham dertil, og begyndte i sin hjemegn at hverve tropper til dansk tjeneste. Der blev udstedt arrestordre mod ham, men i skrivelse til Karl Gustav henviste T. til at han, „ein armer Landsknecht“ levede af sit sværd, og at han havde forpligtet sig over for kong Frederik, og Karl Gustav gav højmødt slip på ham. 1659 havde han overkommandoen fra Helmers skanse til Nørreport hvorefter han i hertugdømmerne trådte under E. A. v. Ebersteins kommando og senere i feltherre Hans "Schacks korps deltog i slaget ved Nyborg 1659. Efter freden blev han medlem af krigskollegiet og var en af kongens kraftigste støtter ved regeringsforandringen hvorunder han hævdede nødvendigheden af en stærk hær til støtte for kongemagten. De følgende år havde han først kommando over rytteriet i Jylland, blev dernæst kommanderende general i hertugdømmerne, men efter en kontrovers med regeringen afskedigedes han 1666. Han stod i et meget køligt forhold til Hans Schack. Han opholdt sig endnu nogen tid i landet, men hans videre skæbne kendes ikke.

Danske saml. 2.r.II, 1872–73 129. Danske mag. 4.r.VI, 1886 292 299 303 307 308. – C. Bruun: København II, 1890. Ernst Albr. v. Eberstein: Kriegsberichte, 2. udg. Berlin 1891. Louis F. v. Eberstein: Kriegsthaten des Ge-

Trampe, Frantz Joachim

neral-Feldmarschalls E. A. v. Eberstein, 2. udg. Berlin 1892. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reproudr. 1969). Af gehejmeråd Ditlev Ahlefeldts memoirer, udg. L. Bobé, 1895. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971).

*Rockstroh**

Trandberg (ved dåben Tranberg), Peter Christian, 1832–96, præst. * 18.8.1832 på Bruns-gård, Nylarsker sg., † 18.6.1896 i Minneapolis, begr. på Lakewood kgd., 1914 flyttet til Crystal Lake cemetery sst. F: gårdejer Christen Mortensen (T.) (1806–65) og Gertrud Espersdatter (Andersen) (1797–1858). ~ 9.11.1863 i Kbh. (b.v. med efterfølgende velsignelse i Grunnets k.) med Hansine Christiane Gottholdine Lüttichau, * 4. 11.1835 på Tjele, † 11.4.1922 i Kbh., d. af kammerherre Hans Helmuth L. til stamhuset Tjele (1804–57) og friherreinde Idalia Frederikke Pauline v. Dirckinck-Holmfeld (1808–92).

T. begyndte som vogterdreng, fik lidt undervisning i primitive omgangsskoler, men kom på grund af sit gode hoved i Rønne latinskole og blev student 1851. Han var en livsglad natur, og mellem de mange følelser som bevægede ham var også en religiøs grebthed; han valgte derfor teologien og blev kandidat 1858. Søren *Kierkegaards optræden og kampen om biskop J. P. *Mynsters eftermæle gjorde dybt indtryk på ham og forberedte en omvendelseskrise som udløstes ved moderens død (1858) og forløb efter det pietistiske lov-evangelium-skema (bodskamp og nådesgennembrud). Det neutraliserede virkningen af Kierkegaards angreb på præsteskabet; T. blev 1858 hjælpepræst i Tjele-Vinge og viste sig fra først af som en begejstret og energisk vækkelsesprædikant; de dystre bodsprædikener svækkede dog aldrig hans personlige venlighed og charmerende væsen. Følgende et indre kald drog han efter to år til Bornholm og virkede her fra 1862 som missionerende rejsepræst; hans gudstjenester og møder vakte uhyre opsigt; hans skarpe og nærgående omvendelsesforkyndelse – efter metodismens mønster og svarende til forløbet af hans egen religiøse krise – virkede, også i kraft af hans medrivende veltalenhed, stærkt på tilhørerne; T. sparede ikke præsterne for besk kritik – med det resultat at de lukkede øens kirker for ham. Biskop H. *Martensen visiterede 1862 for selv at danne sig et skøn over bevægelsen; han anså ikke T. for farlig for kirken, men ville dog ikke lade ham bruge kirkerne, og han indså at T. stod ved et vendepunkt; det kom hurtigt da T. nu trådte i forbindelse med fripræsten N. P. *Grunnet der – i sin voldsomme aggression mod folkekirken Kierkegaards discipel – gav T.

stødet til at bryde med kirken og danne sin egen frimenighed. Det skete ved et kæmpemøde i Almindingen (24.6.1863); 1865 opgaves menighedens medlemstal til 1630, og her skulle (til forskel fra den „blandede“ folkekirke) kirketugten opretholde et klart skel mellem Guds og verdens børn; hver enkelt måtte derfor aflægge en særlig trosbekendelse ved sin optagelse.

T. var en urolig og meget følelsesbetonet natur, men også autokrat; al samarbejdsvenne var ham nægtet. Han brød med Grunnet hvis evangelisk-lutherske frikirke havde været hans forbillede, og han skiltes fra den betydeligste af de prædikanter han selv havde uddannet, smeden H. C. Møller der blev påvirket af den svenske (nyevangeliske) rosenianisme og senere dannede Luthersk missionsforening. De følgende år prægedes af bitter polemik mellem de tidligere venner, og den skarpe strid svækkede menigheden. T. blev nu inspireret af Grundtvig og omdannede 1872 frimenigheden til en folkekirkelig valgmenighed med 680 medlemmer. 1877 tog han afsked for at blive en fri rejsepræst, støttet af de venner der siden dannede Evangelisk missionsforening (inden for folkekirken) og influeret af irvingianernes idé om en ægte apostolsk kirke og tanken om de sidste tiders nærhed. Efter nogle års virke i Jylland, hvor hans vækkelsesprædiken også satte spor, følte T. kald til at tage til Amerika for blandt landsmænd at oprette „bibelske“ menigheder der ventede Kristi genkomst. Han begyndte 1882 i Warren (Pennsylvania), og stiftede i Chicago et dansk, evangelisk-luthersk kirkesamfund, basis for „levende, hellige, Gud velbehagelige Menigheder, hvor det overvejende flertal maatte være sande, troende, benaadede Guds Børn“. 1885 blev T. professor ved den dansk-norske afdeling af det teologiske seminar i Chicago; hans arbejde her varede fem år og blev så afbrudt ved sammenstødet mellem T.s lutherdom og det kongregationalistiske seminars reformerte læretype. T. oprettede omgående et nyt evangelisk frikirkeseminar, men trods hans rastløse energi standsede det 1893. Nu svigtede kræfterne, mange skuffelser, økonomiske bryderier og hvas strid på skiftende fronter sled ham ned, men han havde dog stiftet henved 20 små menigheder hvis rejsepræst han var til det sidste. Stedse havde han i sin trofaste hustru en enestående støtte; hun udgav siden hans *Efterladte Skrifter* I–II, 1901 og *Bibelske Afhandlinger*. s.å.

T. var en ærlig sjæl som uforbeholdent gav sig hen i alt hvad der i øjeblikket greb ham som sandhed, men han savnede totalt kritisk distance til begejstringens umiddelbare henførelse og dermed også en afbalanceret evne til dialektisk at

overveje modforestillinger. □ Buste på monument 1898 (Vallensgård skov) og på graven 1914.

H. Martensen: Af mit levnet III, 1883-94. Biskop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster og G. Schepelern II, 1, 1886 102f 104f 112f 119 137. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser II, 1890 61. Karl M. Kofod: Den bornholmske vækkelsespræst P. C. T., 1925. M. C. Jensen: En dansk-amerikansk præsts erindr. fra 1888-94, 1927 9-13. Michael Neiiendam: Frikirker og sekter, 4. udg. 1958 318-27. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VII, 1958. Enok Mortensen: The Danish Lutheran church in America, Philad. 1967 = Kirkehist. studier 2.r. XXV. - Papirer i Kgl. bibl. (kalenderoptegn. og dagbog).

P. G. Lindhardt

Trane, Valdemar Selmer, 1875-1953, fabriksejer, ingeniør. * 7.10.1875 i Kbh. (Garn.), † 11.6.1953 sst. (Sions), begr. sst. (Garn.). F: manufakturhandler Carl Christian T. (1836-93) og Ludovica Jensine Charlotte Elisa Selmer (1848-1924). ~ 1° 27.1.1904 med Meta Olga Frieda Murein, * 30.7.1882 i Berlin, † 26.2.1934 i Kbh. (Maria). ~ 2° 10.9.1938 med Elisa Karoline Geisler, * 23.3.1892 i Kbh. (Stef.), † 2.12.1955 sst. (Sions), d. af tømrer Emil Julius G. (* 1846) og Ane Kattrine Geertsen (* ca. 1853).

T. tog præliminæreksamen fra Borgerdydsskolen i København 1892. Efter kort tids uddannelse på den danske urmagerskole kom han i lære hos ur- og instrumentmager Laur. Kirkebye, København, og den nyudlærte instrumentmagersvend fortsatte 1897 uddannelsen i Tyskland på Technicum Mittweida i Sachsen hvorfra han 1900 tog afgangseksamen som elektro- og maskiningeniør. Af afgørende betydning for den senere erhvervsmæssige karriere blev ansættelsen 1900-03 hos Allgemeine Electricität-Gesellschaft (AEG) hvor han gennem sin beskæftigelse i afdelingen for sporvogns- og banemateriel fik en omfattende viden om elektriske apparaturer samt knyttet bekendtskab med førende teknikere og videnskabsmænd fra mange lande. Efter yderligere nogle års studie- og arbejdsår i USA på elektricitetsfabrikker i Philadelphia og Milwaukee oprettede han 1906 i København *Nordisk Elektrisk Apparatfabrik*. Virksomheden, der fremstillede elektriske igangsætnings- og reguleringsapparater (startrelæer, strømfordelere, kontrolure m.m.), voksede i løbet af en årrække til en førende position i branchen. Med sin usædvanlige interesse og blik for nyudvikling inden for elektroteknikken medvirkede T. til gennemførelsen af mange nye opfindelser. Under første verdenskrig leverede han specialkonstruktioner til militæret (elektrisk artilleri-telegraf, spejlprojektorer), han udviklede scenetekniske installationer på flere københavnske teatre og fremstillede 1926 *Politikens Lysavis*. Hans elektroniske

indsigt førte ham i 1920'erne ind i et omfattende arbejde for radiosagen, hvor han både teknisk og økonomisk bidrog til gennemførelsen af de første års regelmæssige radioudsendelser inden statens overtagelse 1925. Han var således formand for Dansk radioklub 1924-26 (og 1926-29 for lytterforeningen) og tog som medlem af Dansk radiofonifonds ledelse initiativ til afholdelse af de store radioudstillinger 1925 og 1927. Fra 1925 havde han sæde i Radiorådet og var fra samme år formand for det da oprettede Radiofondet for blinde og vanføre (-1945). Han havde en væsentlig andel i den danske filmindustri indførelse af tonefilm idet han 1928 oprettede *Nordisk Tonefilm* og på basis af de danske opfindere Axel *Petersens og Arnold *Poulsens lystonepatenter begyndte produktion af små talefilm samt fremføringsapparater til de nye tonefilm. Fra 1929 gik han i samarbejde med Carl Bauder i det rekonstruerede Nordisk Filmskompagni for hvilket han til 1936 virkede som bestyrelsesformand og administrerende direktør. 1933 opgav han igen specialproduktionen af filmudstyr som følge af den voksende konkurrence på området og koncentrerede sig fra 1936 helt om sin virksomhed der i slutningen af 1930'erne blev kraftigt udvidet og moderniseret. Efter krigen trak T. sig gradvis tilbage fra ledelsen der blev overtaget af civilingeniør O. Hasselbalch, og efter hans og enkens død overgik virksomheden 1956 efter testamenterisk bestemmelse til fondseje. I Elektroteknisk forening var T. gennem en lang årrække meget virksom som foredragsholder og bestyrelsesmedlem ligesom han også økonomisk støttede foreningens arbejde. Han var stærkt patriotisk (bestyrelsesmedlem i Dansk livjægerkorps 1933-38), og kunne ved siden af sin næsten rastløse arbejdsiver sætte pris og præg på et festligt lag. - R. 1927. DM. 1938. □ Foto.

H. P. Selmer: Stamtv. over ... slægten Selmer, 1868. Otto Schrayh: V. S. T. 1906-31, [1931]. L. Ernst i Elektrotekniker XXXI, 1935 472-74. E. Rager sst. 1953 431f. Hans Rude: 1906-46. Nord. elektrisk apparatfabrik, 1946. Poul Melgaard: NEA. Nord. elektrisk apparatfabrik 1906-56, [1956]. - Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Tranekjær Rasmussen, Edgar, * 1900, psykolog. * 21.7.1900 i Charlottenlund. F: handelsgartner, senere sognefoged Carl Albert Rasmussen (1870-1937) og Nicoline Christiane Magdalene Tranekjær (1872-1951). ~ 11.12.1954 i Lyngby (b.v.) med sygeplejerske Else Worsøe-Andersen, * 18.10.1918 i Århus, d. af redaktionssekretær Adolf Johannes W.-A. (1878-1941) og Ellen

Tranekjær Rasmussen, Edgar

Møller Skjødsholm (1890–1972, ~2° 1933 med arkitekt Povl Christian Stegmann, 1888–1944).

T. R. blev student 1919 fra Ordstrup gymnasium. Efter nogle års ingeniørstudium skiftede han til matematik og vandt 1928 universitetets guldmedalje for besvarelse af et prisspørgsmål om hypergeometriske dobbeltrækker og de partielle differensligninger som de tilfredsstillere. 1930 blev han magister med speciale i geometri. I studietiden var han blevet optaget af spørgsmål om matematikkens forudsætninger, specielt som de lod sig formulere ud fra Johs. *Hjelmslevs virkelighedsgeometri og Edg. *Rubins erkendelsesteoretiske overvejelser i Synsoplevede Figurer, og efter sin eksamen indledte han ved psykologisk laboratorium en undersøgelse over oplevet parallelitet under Rubins vejledning og inspireret af dennes afhandling Zur Psychophysik der Geradheit. Arbejdet med rapporten om denne undersøgelse, der stod på 1930–35 og som først blev endelig færdiggjort 1967 (under medvirken af Hans Vejleskov, *Visually Experienced Parallelity*), førte T. R. ind på komplicerede grundlagsproblemer. Det resulterede i afhandlingen *Undersøgelser over Erkendelsen*, 1938 (genoptrykt som *Om emners fremtræden og om forståelse som særligt emne*, 1980), hvor kapitel 1 udgør en første version af den såkaldte „emnelære“ og hvor kapitel 2 indeholder en for de senere pædagogisk-psykologiske arbejder vigtig analyse af forståelsesproblemet. 1935–36 var han på studieophold i Paris hvor han foruden at studere matematik, filosofi og psykologi også deltog i en international filosofikongres (se *Zur Terminologie der Wahrnehmungssätze*); af særlig betydning blev G. Dumas' patient-demonstrationer for den interesse for dynamisk psykologi han allerede havde fået hjemme, bl.a. ved sammen med studiekammeraten, den senere maler og digter Gustaf *Munch-Petersen at studere K. Lewins tidlige arbejder. 1936 blev han amanuensis ved psykologisk laboratorium, 1939 docent, 1946 professor i anvendt psykologi. I denne periode blev det især pædagogiske og administrative opgaver T. R. kom til at forestå, således udarbejdelsen af *Forslag til Kursus i pædagogisk Psykologi* for lærere ved statens højere almenskoler (bilag til betænkning afgivet af et undervisningsministerielt udvalg 1944) der relaterer pædagogiske problemer til den almene psykologi, og *Redegørelse for det psykologisk-pædagogiske Studium ved Kbh.s Univ. Med en Studievejledning* (Pæd.-psyk. T., 1944) der angiver rammerne for en treårig uddannelse beregnet for studerende med lærereksamen og som blev indført s.å.; samtidig indledte han sin mangeårige lærergering i psykologi ved Danmarks lærerhøjskole

(1945–63) og i pædagogisk psykologi ved pædagogicum (1945–73).

T. R.s primære interesse vedblev dog at være den almene psykologi og dens erkendelsesteoretiske grundlag, og han fortsatte udbygningen af sin emnelære („emne“ defineret som ethvert noget, der kan være en person bevidst) – først i *Psychologie und Gezetzerkenntnis* (i S. Moser: *Gesetz und Wirklichkeit*, 1949) hvor, i fortsættelse af Machs fænomenalisme og Rubins skelnen mellem „det fysiske“ og „det oplevede“, oplevelsesverdenen opfattes som et resultat af psykofysiologisk forarbejdning igangsatt af stimuli fra den fysisk-kemiske verden, og hvor ideen om trinforskelle mellem disse verdener skal føre til en løsning af det psyko-fysiske problem – og senere i *Virkelighed og beskrivelse* (Nordisk sommeruniversitet, 1954) hvor T. R. under indtryk af beskrivelsesproblemer i atomfysikken kommer frem til at det heller ikke er muligt at bestemme de psykiske fænomener uafhængigt af vor oplevelse og undersøgelse af dem. Disse og andre bidrag kom 1956 til samlet udtryk i afhandlingen *Bevidsthedsliv og erkendelse*, revideret og udbygget med redaktionel bistand af Gerhard Nielsen. Hovedtesen er her at når man beskriver verden, beskriver man derved tillige bevidsthedslivet. Oplevelse og beskrivelse af emner vil dog altid ske relativt til erkendelsestrin af forskellig trin-højde, og den videnskabelige erkendelse må derfor som påpeget af Harald *Høffding, anses for uafsluttelig. Psykologien er herved bragt i centrum af erkendelsen og blandt videnskaberne – som også de logiske positivister havde hævdet og Jørgen *Jørgensen her hjemme stod som talsmand for. I T. R.s emnelære fører argumentet fra de perceptuelle illusioner han tidligt studerede til et alment krav om en stedse intersubjektiv kontrol af emners eksistens, identitet og fremtrædelsesmåde såvel i dagliglivets som i videnskabelig erkendelse. (Se også *On the Concepts „Being Conscious of Something“ and „That of which One is Conscious“* i Festskrift til K. v. Fieandt: *Contemporary Research in Psychology of Perception* 1969). 1960 udkom T. R.s andet hovedværk *Dynamisk psykologi og dens grundlag*, hvoraf en del siden 1946 havde dirigeret som noter udarbejdet af Nic. Grauer. T. R. bygger her videre på en skelnen, indført af H. A. Murray, mellem såkaldte α -behov som alene angår handeltendensers fysiologiske side, og β -behov, som kun angår oplevelser i forbindelse med behovs- og handleforløb. Sådanne oplevelser farves ofte af følelser, og disse undersøges fænomenologisk som ledsagetilstande ved oplevede behovs opståen, tilfredsstillelse eller frustration. Dristigst er nok indførelsen af begrebet

„psykon“, der henviser til de endnu ukendte psykofysiologiske processer, $P(E)$, i nervesystemet som er nødvendige og tilstrækkelige betingelser for at et individ er sig et givet emne E bevidst. Psykoner antages altså at udgøre funktionelle forbindelser mellem fysiologi og fænomenologi. (Resumé i *Bridging Physiology and Phenomenology in Dynamic Psychology*. Scand. J. Psychol., 1961). For T. R. kommer psykologiens centrale stilling også frem i livsanskuelsesspørgsmål idet udforskning af bevidsthedslivet ikke blot bringer os ind i større verdener, men tillige muliggør en harmonisk afstemning af vore behov for viden og teknik med vore behov for kunst og kultur (*Psykologi og livsanskuelse* i *Menneskekundskab*, red. Franz From og Georg K. Stürup, 1959).

Foruden at være en af den moderne helhedspsykologis første repræsentanter her hjemme er det T. R.s fortjeneste sammen med Rubin at have udformet det psykologiske studium, ligesom han blev hovedansvarlig for de ændringer der kom til 1961 og 1968 – sidstnævnte provokeret af det såkaldte „studenteoprør“. Han var også blandt igangsætterne af universitetets børnepsykologiske klinik 1950. Fra 1948 medlem af ministerielt udvalg vedrørende militærpsykologiske spørgsmål og 1951–61 bestyrer af de psykologiske prøver for aspiranter til det danske flyvevåben. Fra 1958 bestyrelsesmedlem i l'Association internationale de psychologie appliquée og præsident for 14. internationale kongres for anvendt psykologi i Kbh. 1961. (*How can Psychologists assist Groups in Conflict?*). Medlem 1950 af udvalg vedr. oprettelsen af Danmarks pædagogiske institut og af dens faglige råd fra 1954. Vicepræsident for Landsforeningen for mentalfaglige 1951–72 og for International Union of Scientific Psychology 1954–58. I redaktionskomité af Scand. J. of Psychology 1960–69, af Journ. of Phenomenological Psychology fra 1970 og af Darshana International (Indien) fra 1974. Modtog 1972 Spies-hædersgaven „Livsglædens pris“. – R. 1950. R¹. 1958. □Tegn. af Otto Christensen, 1953. Mal. af Anna Maria Lütken, 1982. Foto.

Interviews i Ekstrabl. 17.3.1956, Berl. aften 23.6. s.å., Berl. tid. 19.2.1967 og Dansk psykolog nyt, 1974 nr. 2 23–30. E. T. R.: Om emners fremtræden, 1980 3–8. – P. Saugstad i Nord. psykologi, 1959 319–21. Festskr. til en afholdt psykolog, 1960 (heri bibliografi 143f). J. C. Madsen m.fl. i Psykologiske tekster VI, 1967 61–90. Henrik Poulsen: Kognitiv struktur, 1972. Fænomenologi til debat, udg. Dan.m.s lærerhøjskole. Inst. for pædagogik og psykologi, 1975. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980 især 180–83 200–03.

Arne Friemuth Petersen

Trant, Frederik (Friedrich) Carl, 1738–98, kollegiedeputeret. Døbt 24.3.1738 i Bockhorn, Oldenburg, † 25.11.1798 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: amtsforvalter Friedrich Carl T. († 1748) og Anna Margrethe Güllich († 1746). ~ 26.5.1775 (kop. Petri) med Cornelia Schumacher, døbt 6.12.1746 i Kbh. (Garn.), † 29.3.1810 sst. (Petri), d. af taksator, senere toldinspektør i Kbh., statsråd Cornelius S. (1703–77) og Elisabeth Reiersen (1718–55).

T. kom allerede som barn i huset hos sin farbror, kammerråd og renteskriver Gabriel Sigismund Trant, og denne skaffede ham siden en kopiststilling på sit kontor. Omkring 1769 blev T. fuldmægtig i det oldenburgske renteskriverkontor, 1771 udnævntes han til chef for 2. bureau i det tyske kammer under finanskollegiet, og 1772 blev han sekretær i finanskollegiet. Efter J. F. "Struensees fald udpegedes han til sekretær ved kommissionen til regulering af kollegierne, og s.å. blev han kommitteret i rente- og generaltoldkammeret. I de følgende år betroede man ham flere betydningsfulde poster inden for statens finansstyrer. Han var kommitteret i økonomi- og kommercekollegiet 1775–78, medlem af kanal-kommissionen fra 1774 og leder af generalmagasinets forretninger fra 1777. Endelig udnævntes han til deputeret i rente- og generaltoldkammeret 1790, fra hvilken stilling han trådte tilbage 1797 på grund af svagelighed. Ved siden af sin embedsgering tog T. ivrigt del i kommissionsforhandlingerne om negerhandelens ophævelse, og han var ligeledes virksom i arbejdet for et forbedret skolevæsen. T., der var litterært interesseret, havde fra 1767 redigeret de ugentlige tillæg til adressekontorets efterretninger, og han udgav 1789 på kongens befaling et skrift *Ueber Schulen und Schulanstalten in Dänemark*. T. fik sæde i den store skolekommission der nedsattes s.å. og tog ivrigt del i dens arbejde. Desuden virkede han for flere seminariers oprettelse. T. stod A. P. *Bernstorff, Ernst *Schimmelmann og brødrene Christian Ditlev* og Ludvig *Reventlow meget nær og skildres som en dygtig embedsmand og en fin og elskværdig personlighed. – Kammerråd 1773. Justitsråd 1776. Etatsråd 1779. Konferensråd 1797. □Tegnet med hustru af C. A. Lorentzen (kobberstiksaml.). Silhouet stukket af G. L. Lahde. – Bryllupsmedalje 1775.

Kbh.s univ. journal, udg. J. Baden VI, 1798 189f. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1784–1818, 1893 65–67 73. Efterl. papirer fra den Reventlow-ske familiekreds, udg. L. Bobé II, 1896 229f. Herman Trier: Gården nr. 8 Amagertorv, 1900 82–84. Friederike Brun: Ungdomserindr., udg. L. Bobé, 1917. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom II, 1925–30.

Harald Jørgensen

Trap, Cordt

Trap, Cordt Einer, 1859–1937, nationaløkonom, statistiker. * 31.8.1859 i Kbh. (Slotsk.), † 19.10.1937 sst., begr. sst. (Holmens). F: kabinetssekretær, senere gehejmeråd J. P. T. (1810–85) og Malvine L. Hoskier (1826–1906). Ugift.

T. boede som dreng af hensyn til helbredet hos sognepræst i Birkerød E. W. Begtrup og gik i Johan "Mantzius" skole. Da han vendte tilbage til sine forældre i Kbh. 1872 kom han i "Hauchs skole. Herfra blev han student 1878 og tog 1882 statsvidenskabelig eksamen. De begrænsede muligheder for en cand.polit. medførte at han 1885 også tog juridisk embedseksamen. S.å. blev han assistent i finansministeriet i kontoret for udenlandske betalinger. I sin fritid fortsatte han sine statsvidenskabelige studier. Han interesserede sig navnlig for sociale spørgsmål. 1889 fik han optaget sin første artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift *Arbejdernes Alderdomsforsikring*. Den blev samme år fulgt af *Alderdomsforsikring i Tyskland og Sverige*. Efter en studierejse til Berlin udsendte han 1892 *Om Statens Stilling til ubemidlede Alderdomsforsørgelse i flere europæiske Lande*. Han og andre har beklaget at bogen først udkom efter at der her i landet året før var gennemført loven om alderdomsundersøttelse der byggede på forsørgelsesprincippet. 1893 udgav han *Arbejderdomstole og Forligs- og Voldgiftsnævn*. De efterfølgende år skrev T. mange artikler om sociale spørgsmål i Nationaløkon. Tidsskr.

T.s arbejde i finansministeriet tilfredsstillede ham ikke. Han forsøgte forgæves anden stilling. 1893 fik han bibeskæftigelse som lærer på officersskolen i finansvidenskab og statistik. Her arbejdede han med lyst og interesse. Til brug ved undervisningen udgav han 1895 *Grundrids af Finansvidenskaben* som også blev anvendt på universitetet (5. udg. 1931). 1896 fik han en mere tilfredsstillende stilling som afløser af Marcus "Rubin" der i en årrække havde været chef for Kbh.s kommunes statistiske kontor. En væsentlig del af arbejdet her var forfattervirksomhed idet T. personlig måtte udarbejde den kommenterende tekst til de statistiske publikationer om hovedstadens befolkning, dens boliger, indkomster, erhverv m.v. Samtidig fortsatte han sin litterære virksomhed uden for kontoret med artikler i Nationaløkon. Tidsskr., Salmonsens Leksikon og flere udenlandske tidsskrifter. 1921 udsendte han *Danmarks statistik i Udtog og 1922 Russiske Jøder i Kbh*. Hans statistiske kundskaber medførte at han fik en række andre opgaver. 1899 blev han medlem af Arbejderforsikringsrådets industriafdeling (til 1932). I forbindelse hermed deltog han i internationale konferencer bl.a. i Düsseldorf, Wien og Rom og blev medlem af

Comité permanent du assurances ouvrières i Paris. 1920 blev han også medlem af Arbejderforsikringsrådets sønderjyske afdeling. T.s kendskab til og interesse for arbejdernes boligforhold gav også anledning til deltagelse i internationale kongresser i Paris 1900 og i Düsseldorf 1902.

Efter anmodning fra de statsvidenskabelige professorer holdt T. 1903 midlertidige forelæsninger i Danmarks statistik ved universitetet. 1910 blev han den ene af to censorer ved statsvidenskabelig eksamen, fra 1917 tillige ved forsikringsvidenskabelig eksamen. 1919 blev han formand for censorerne og var det til han gik af 1955.

Navnlig T.s sociale interesser gav ham desuden en række tillidshverv. Fra 1903 til sin død var han medlem af bestyrelsen for Foreningen af 1865 for tilvejebringelse af billige arbejderboliger. 1915 blev han kontrollerende direktør i Det kgl. octr. Brandassurancekompagni. Da selskabet 1920 ændrede organisation og afskaffede de kontrollerende direktører blev han viceformand i repræsentantskabet og var det til 1929. Han var medlem af bestyrelsen for Dansk forening for socialpolitik 1917–29. Fra 1917 til sin død var han formand for Dansk Folkeforsikringsanstalts repræsentantskab. Han var endvidere medlem af bestyrelsen for A/S Søvang og af bestyrelsen for den danske afdeling af Association Franco scandinave.

T. var en elskværdig og særegen personlighed med sans for kvaliteter i kunst og litteratur. Hans stærke sociale interesser førte til et produktivt forfatterskab der belyste vigtige socialpolitiske forhold. T. var en formuende mand bl.a. fordi han arvede udgiverretten til sin fars topografi, hvor han i øvrigt selv var medarbejder ved 3. udg. (1895–1906) og 4. udg. (1919–1932). Kort før sin død stiftede han testamentarisk en række legater til Århus universitet, til statsvidenskabelige studerende i Kbh. og elever på officersskolen, samt til Danskheden i Sønderjylland. Hans store autografsamling fik Det kgl. bibliotek. – R. 1910. DM. 1918. □Foto.

Berl. tid. 20.10. og 26.10.1937. Politiken 20.10. s.å. Ad. Jensen i Nationaløkonomisk t. LXXVI, 1938 1–3. Samme: Erindr., 1946. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Banke (P. Grønvold)

Trap, Jens Peter, 1810–85, kabinetssekretær, topografisk forfatter. * 19.9.1810 i Randers, † 21.1.1885 i Kbh. (Slotsk.), begr. sst. (Holmens). F: købmand Niels T. (1785–1830) og Karen Margrethe Caspersen (1788–1868, ~2° 1834 med branddirektør i Randers, senere justitsråd Hans Henrik Egeberg Dinesen, 1786–1865). ~1° 14.10.1841 på Frbg. med Christiane Marie

Fedderson, * 1.5.1820 i Kbh. (Slotsk.), + 7.3.1849 sst. (Slotsk.), d. af kammerassessor, senere kabinetssekretær, etatsråd Josias F. (1787–1841) og Viveke Birgitte Krey (1794–1867). ~ 2° 2.5.1850 i Kbh. (Holmens) med Malvine Louise Hoskier, * 24.1.1826 i Kbh. (Garn.), + 28.10.1906 sst., d. af mægler Frederik H. (1790–1867) og Marie Christiane Hennike Lund (1800–86). – Far til Cordt *T.

T. blev student 1828 fra Randers og tog juridisk embedseksamen 1833. Han begyndte derefter at studere de såkaldte kameralistiske videnskaber, en blanding af statsøkonomi og polyteknik som H. C. Ørsted havde indrettet for vordende embedsmænd. Allerede 1834 ansattes han imidlertid i det kgl. kabinetssekretariat som kancellist, blev kancellisekretær 1836 og avancerede efterhånden gennem de forskellige trin inden for kabinetssekretariatet, blev fuldmægtig 1842, ekspeditionssekretær 1849 og referendar 1852. Han udmærkede sig ved dygtighed, arbejdsiver, samvittighedsfuldhed og korrekt optræden og var derfor meget påskønnet af sine skiftende chefer. Da F. *Tillisch 1854 gik af som kabinetssekretær ved sin indtræden i ministeriet Ørsted havde han håbet at opnå stillingen, men til hans store skuffelse blev den besat med højestretsadvokat C. *Liebenberg, lensgrevinde *Danners private juridiske rådgiver. Først da Liebenberg på grund af forskellige stridigheder måtte træde tilbage 1856, opnåede T. at blive konstitueret som kabinetssekretær og ansattes definitivt i juli 1857. T. havde da under sin 22-årige ansættelse i kabinetssekretariatet tjent under syv kabinetssekretærer, men efter hans ansættelse faldt forholdene mere til ro, idet han beklædte stillingen i 27 år, lige til febr. 1884 da han af aldershensyn tog sin afsked. Stillingen som kabinetssekretær bragte T. i kontakt med mange mennesker og tæt ind på det politiske liv. Det er vanskeligt at afgøre om han spillede en egentlig politisk rolle. Hans egne erindringer er ganske tavse på dette punkt, også hvad angår den indflydelse han i 1840'erne bevisligt havde på Christian VIIIs pressepolitik. T. var da sammen med bogholder L. M. Hofgaard den diskrete formidler af kongens støtte til den loyale presse, og der blev lagt vægt på hans vurderinger i disse sager. Med C. C. *Hall førte T. politiske samtaler, men ellers ses det ikke at han stod på fortrolig fod med de mange af sin tids politikere han mødte i embedsmedfør. Der foreligger oplysninger om at T. et par gange nævntes som ministeremne, men realiteten heri kan ikke bedømmes med sikkerhed. Christian IX ønskede på et tidspunkt at T. skulle være direktør for Det kgl. teater, men T. afslog. Han ønskede at blive „ved forretningerne“, og han fortsatte nidkært

med at passe sine opgaver i kabinetssekretariatet. Det førte ham ud på mange rejser som lagde grunden til hans topografiske forfatterskab. Allerede 1840 havde han som ung sekretær ledsaget Christian VIII og dronning Caroline Amalie på deres store tre måneders rejse landet rundt, og under Frederik VII blev rejserne hyppigere. På de store rejser i Jylland og Slesvig 1857 og følgende år ledsagede han altid kongen, ligesom han ofte deltog i kongens arkæologiske ekspeditioner. Sammen med kongen opholdt han sig 17.12.1859 på Fr.borg slot da slottet blev ødelagt ved brand.

Herunder indlagde T. sig stor fortjeneste ved sin resolute optræden. Fra sine hyppige ophold på slottet besad han et indgående kendskab til lokaliteterne og stillede sig derfor i spidsen for en redningsaktion, hvorved henvend 300 gamle malerier og forskelligt kostbart indbo frelstes fra at blive flammernes bytte. T. var derefter meget virksom for slottets genopbygning. I den komité der 1860 nedsattes for at foretage en nationalindsamling med dette formål fungerede han som forretningsfører, ligesom han blev formand for det i samme anledning ved kgl. bevilling 28.11.1860 oprettede kunstflidslotteri, og hans iver for sagens fremme kronedes med held ved slottets genrejsning. T. måtte følge Frederik VII under hans hyppige ophold på slottene uden for residensstaden, og således var han også på Glücksborg da kongen døde her 15.14.1863. Det blev ham der sammen med orlogskaptajn Carl L. C. Irminger overbragte Christian IX dødsbudskabet i Kbh. T. fortsatte som kabinetssekretær også under Christian IX og ledsagede ham ved årsskiftet 1864 til Gottorp og var her på nært hold vidne til de skæbnesvangre begivenheder som førte til krigen 1864. 1869 fulgte han kongeparret til formælingshøjtidelighederne i Stockholm og 1872, da kongen opholdt sig i Italien, blev han kaldt derved for at orientere ham om sagerens stilling i anledning af en ministerkrise. 1874 deltog han i Christian IXs rejse til Island i anledning af tusindårsfesten. Også Christian IX satte overmåde stor pris på T. for hans dygtighed og troskab. T. ofrede sig meget for velgørenhedsarbejde af forskellig art. Han var 1862 med til at stifte Foreningen til blindes selvvirksomhed som han blev formand for. Han var 1865 blevet medlem af bestyrelsen for Det kgl. blindeinstitut samt direktør for Det kgl. døvstummeinstitut, og s.å. besøgte han tilsvarende institutioner i Tyskland, Østrig, Italien og Schweiz for ved selvsyn at erfare hvad man i andre lande gjorde for blinde og svagtseende. Han virkede ivrigt for en sammenslutning mellem Det kgl. døvstummeinstitut, der stadig fastholdt undervisningen efter

tegnetoden, og Johan *Kellers private institut hvor der undervistes efter talemotoden, og han havde betydelig andel i den ministerielle resolution af 5.1. 1867 herom. T. blev direktør for det nye døvstummeninstitut efter talemotoden der 1880 oprettedes i Fredericia. Han var frimurer af høj rang, og også i denne egenskab udførte han et betydeligt arbejde til fremme af humane formål. Han var medstifter af Geografisk selskab 1876 og i lang tid dettes vicepræsident.

Allerede som ung sekretær, 1841, havde T. fået privilegiet på udgivelse af hof- og statskalenderen, og det gav ham et kærkomment tillæg til den beskedne løn. Han redigerede personligt kalenderen for 1842–57 og senere årgang 1877, men måtte ellers efter at være blevet kabinetssekretær overlade redaktionen til andre. Privilegiet beholdt han dog til sin død. T. forbedrede hof- og statskalenderen meget, idet han udvidede den stærkt ved optagelse af nye rubrikker af forskellig art som statistiske oplysninger, stedregister med postadresser m.m., og fra at være en fortegnelse over embedsmænd blev bogen en nyttigt håndbog som gav besked om mangt og meget vedrørende danske forhold. Den vandt derved stærkere udbredelse og blev ham en god indtægtskilde. 1852 fik han privilegium på udgivelse af en tysk udgave af samme bog hvoraf udkom årgangene 1853–63. I forbindelse med skuffelsen over forbigåelsen 1854 overvejede T. alvorligt at søge anden beskæftigelse, og 1856 overtog han (sammen med litograf A. Bull) E. *Bærentzens litografiske institut, og på hans foranledning udgav dette foruden en del enkeltblade med danske billeder en række nationale billedværker som *Danske Mindesmærker*, *Danmark fremstillet i Billeder* og *Danmark i Billeder for Land og Sø*, til hvilke han for en stor del selv skrev teksterne; T. interesserede sig for kunst og ville gerne være med til at udbrede kendskabet til den, og samtidig havde han sans for forretning. 1874 blev T. enejer af instituttet, men overdrog det til sin søn Frederik Trap der s.å. indlemmede det i firmatet Hoffensberg & Trap.

T.s system med hof- og statskalenderen, planerne om dennes udvidelse med flere og flere statistiske afsnit og med oplysninger om danske forhold i det hele taget gav stødet til hans livs største bedrift. I årgangen 1854 optog han således mere end 60 sider med en *Sted-Portegnelse med specielt Hensyn til Stedernes Beliggenhed i administrativ Henseende og med Tilføjeelse af deres Postadresse*. Efterhånden modnedes den tanke hos ham at han burde skabe intet mindre end en afløser for Erik *Pontoppidans „Danske Atlas“, 1700-tallets berømte Danmarkstopografi. Han indsamlede gennem længere tid materiale, og da

han 1854 følte at anden virksomhed kunne blive aktuell for ham, tog han for alvor fat. 1855 udsendte han forespørgsler til embedsmænd, især præster, og autoriteter over hele landet, og han knyttede en række af datidens betydeligere videnskabsmænd til foretagendet. Fædrelandets skønne steder skulle fremtræde til beskuelse i et første rangs billedstof, der blev udført originaltegninger, og der blev valgt billeder fra offentlige og private samlinger. Alt blev smukt reproduceret i litografisk tryk, udført i Em. Bærentzens institut, og med statsunderstøttelse blev der optaget originale grundplaner over byerne. T. udsendte værket i subskription på eget forlag og havde stor succes, idet det solgtes i 4800 eksemplarer; det udkom 1858–60 i fem bind under titlen *Statistisk topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, hvortil sluttede sig *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig* i to bind der udkom 1861–64. En tysk udgave af værket ved Christian *Sarauw blev påbegyndt, men ikke bragt til afslutning; 1856–60 udkom i Kiel i alt fem hæfter indeholdende beskrivelsen af Øerne.

Når værket er blevet et standardværk skyldes det T.s redaktørgeni, hans praktiske sans, hans evne til at tvinge et stort og uensartet stof ind under faste rammer. Dertil må lægges hans deskriptive evner, hans sans for at få fremhævet det væsentlige og karakteristiske, uden at det sker på bekostning af detaljen. Hans videnskabelige kvalifikationer var ikke store, og noget underlødigt historisk stof fra ældre litteratur er derfor også gledet med, men den bistand han vidste at skaffe sig fra faglig side har bidraget til at hæve niveauet. På de fleste områder var T. mere korrekt og nøjagtig end man var vant til. Hans sagkundskab lå i hans omfattende indsigt i landets administrationsforhold og et omfattende kendskab til selve landet, indhøstet fra de mange rejser. Han havde for skik, når han begav sig ud, altid at forberede sig omhyggeligt ved at læse om de steder han skulle besøge, og under opholdet beså han altid med interesse de historiske mindesmærker og andre seværdigheder og gjorde optagelser derom; han pådagede at sige at han havde været i alle byer undtagen Ebeltoft. Hans høje embedsstilling bragte ham i forbindelse med en mængde mennesker, og når han bad om oplysninger om et eller andet til brug for værket, var han ikke udsat for at møde afslag. Han forstod at stille de rette folk de rette opgaver og at sammenarbejde resultaterne. Han var dertil umådelig flittig og udførte personligt i størst muligt omfang udarbejdelsen, og når han tvunget af forholdene måtte overlade visse afsnit til andre, overvågede han nøje arbejdet, hvad der har be-

tinget værkets helstøbte karakter.

Værket vandt anelse for sin pålidelighed. Eksempelvis kan anføres at ved fredsslutningen efter krigen 1864, hvor det var bestemt at Danmark skulle have erstatning for de kongerigske enklaver i Sønderjylland, mente man fra tysk side at disse kun udgjorde fire-fem kvadratmil, mens T. havde opgjort dem til ni-ti kvadratmil. Det bøjede man sig for fra tysk side, og Danmark fik således „de otte sogne“ tilbage. Da værket hurtigt var blevet udsolgt udgav T. 1872–79 en 2. udgave i seks bind med litograferede amtskort og farvetrykte byplaner, men illustreret med træsnit. Teksten blev betydeligt udvidet og navnlig for de historiske afsnits vedkommende noget forbedret under bistand af forskellige historikere, især O. *Nielsen. Også efter afslutningen af denne udgave fortsatte T. sine stofindsamlinger med en ny udgave for øje; hans eksemplar med tilskrifter findes i Stednavneudvalget. Efter T.s død er værket udkommet tre gange; 3. udgave (I–V) 1898–1906 ved H. *Weitemeyer, 4. udgave (I–XI) 1920–32 ved H. Weitemeyer og Gunnar *Knudsen, og 5. udgave, redigeret af Niels *Nielsen, Peter *Skautrup og Povl *Engelstoft (I–XV) 1953–72. Omfanget er stadig blevet forøget, men de af T. lagte rammer spores endnu. I efteråret 1865 begyndte T. at nedskrive sine erindringer som han kaldte meddelser *Fra fire Kongers Tid*. Størstedelen af manuskriptet (frem til Christian IX's første regeringsår) stammer fra årene 1865–72, og T. afsluttede det i løbet af 1870'erne. 1880 skrev han den sidste del af værket, skildringen af kongeparrets rejse til Rusland 1876. Erindringerne er ganske upolitiske og samler sig overvejende om hofflivet. De giver en række, ofte personligt afslørende kritiske detaljer og kaster sidelys over den tid T. har gennemlevet, og de personer han har mødt. T.s engagement i skildringen gør at erindringerne må bruges med varsomhed. Trods manuskriptets indiskretioner var det ejendommeligt nok den ellers så forsigtige T.s tanke at det skulle trykkes. Han traf allerede 1870 aftale med G. E. C. *Gad om udgivelsen. I sit testamente overlod han manuskriptet til sønnen, Cordt Trap, og denne traf foranstaltninger til publiceringen. Den hundredes imidlertid ved intervention fra hoffet via gehejmearkivar A. D. *Jørgensen. Også professor Johs. *Steenstrup udfoldede anstrengelser for at holde Cordt Trap tilbage, og først 1966–67 udsendtes erindringerne i en trebinds-udgave ved Harald *Jørgensen – på Gads forlag. Til T.s litterære produktion hører endelig det anonymt udgivne *Billeder af berømte danske Mænd og Kvinder i Tidsrummet fra Reformationens Indførelse indtil Kong Frederik VII's Død* I–

III, 1867–69. Som titlen antyder er de 130 portrætter hovedsagen; de kortfattede biografier bringer ikke noget væsentligt nyt. – Ordenssekretær 1874. Dr.jur. h.c. 1879. – Kancelliråd 1842. Justitsråd 1848. Etatsråd 1851. Gehejmekonferensråd 1859. Gehejmeråd 1881. – R. 1845. DM. 1858. K. 1858. S.K. 1875. □Litografi af E. Fortling, 1865, efter dette træsnit 1869 og litografi 1875. Relief af Peter Petersen, 1866 (Ribe mus.). Litografi af P. Gemzøe, 1871. Træsnit 1875 og af G. Pauli, 1878. Mal. af O. Bache, 1881 (Fr.borg; frimurerlogen), hertil forarbejder i tegn. og akvarel (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Træsnit 1884 efter foto. Buste af Peter Petersen (Ribe mus.). Træsnit 1885. Afbildet i sit værelse på mal. 1885 og på tegn. 1886 af Chr. Hetsch. Daguerreotypi og foto.

Levnedsbeskr. af de ved Kbh.s univ. 400-årsfest promoverede doktorer, 1879 75–79. J. P. T.: Fra fire kongers tid, udg. Harald Jørgensen I–III, 1966–67 (m. efterskr. i III 337–49). – Edg. Collin: Fremragende da. frimurere II, 1875 123–39. Gehejmerådinde Andræs politiske dagbøger, udg. Poul Andræ I–III, 1914–20. A. F. Krieger: Dagbøger I–V, 1920–23; VIII, 1943. Gunnar Knudsen i Den nye lit. II, 1924–25 193–200. C. H. Rordam: Svundne dage II, 1916. A. D. Jørgensen: Breve, udg. Harald Jørgensen, 1939 454 (note). Povl Engelstoft i Traps Danmark, 5. udg. I, 1, 1958 1–3. Povl Eller i Omkring Fr.borg slots brand, af H. D. Schepelern, m.fl., 1964 (også udg. som Fra Fr.borg amt. Årbog 1963) 71–74 108f. Poul Jensen: Presse, penge og politik, 1971. Niels Nielsen i Danske opslagsværker, red. Axel Andersen, 1972–74 (2. udg. 1977) 386–436. Alb. Fabritius sst. især 362–64. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

H. P. Clausen (Gunnar Knudsen)

Tratziger (Dratzieher), **Adam**, ca. 1523–84, gottorpsk kansler. * i Nürnberg, † 17.10.(el. 9.) 1584, begr. i Hamburg domk. F: Conrad Dratzieher, nürnbergsk borger, og Helena Letscher, d. af den nürnbergske jurist Johan L. ~ca. 1553 med Gertrud v. Zeven, d. af Georg v. Z. og Elisabeth v. Mere.

Efter allerede som juridisk student i Leipzig (fra ca. 1540; baccalaurgraden 1543 el. 44) at have vakt opmærksomhed ved energi og fremadstræben tog T. 1546 doktorgraden i Frankfurt a.d.Oder. I dec. s.å. kaldtes han til Rostock som professor og syndicus, og syv år senere modtog han, samtidig med sit ægteskab med en dame af anset hamburgsk familie, i sommeren 1553 bestalling som syndicus i Hamburg. Som sådan ledede han stadens udenrigspolitik på en næsten uafbrudt række af gesandtskabsrejser. Allerede 1556 virkede han tillige i hertug *Adolf af Gottorps tjeneste som „Hat von Haus aus“, men først 1558 tog han ophold på Gottorp som kansler – et embede der ikke havde været besat i en årrække, men som under T.s ledelse, takket være hans dygtighed og hans allerede på et tidligt sta-

Tratziger, Adam

dium meget stærke indflydelse på hertugen, fik en hidtil ukendt betydning. Allerede 1557 og 1559 – i anledning af Ditmarsken, hvis erobring ved gottorpsk magt alene han tilrådede – optrådte han som sin herres fortrolige. 1558 og 1559 foretog han to sendefærd til England for at skaffe de gottorpske lande stabelretten for den engelske klædehandel, i hvilken han selv havde bragt kapital. I øvrigt omfattede hans diplomatiske virksomhed på en lang række møder, kreds- og rigsdage ifølge forholdenes natur især Danmark og Tyskland. Han ledede, for kun at nævne de vigtigste tilfælde, underhandlingerne med Hamburg (1573, 1580) og med Sachsen-Lauenburg (i 1570'erne), ved hvilke det lykkedes ved snild benyttelse af stridighederne mellem de lauenburgske fyrster at vinde Tremsbüttel og Steinhörst amter for Gottorp. For at sikre den kongelige og gottorpske fyrstelinjje arveretten til Oldenburg erhvervede han ved rigsdagen i Speier 1570 for begge linjer et kejserligt ekspektancebrev som dog blev anledning til kritik af T. fra kongelig side, idet brevet vilkår med rette opfattedes som gunstigere for Adolf end for Frederik II. Også under de langvarige forhandlinger med kongen om forleningen med Slesvig repræsenterede han sin herre, og når disse ved traktaten i Odense 1579 endte med et for den gottorpske opfattelse af lenets karakter forholdsvis gunstigt resultat, skyldtes det utvivlsomt T. og hans uofficielle samtaler med den mæglende sachsiske gesandt (Hansborg Cap. XVII, 57, Rigsark.). – I kanslerens virksomhed indadtil var ledelsen af retsplejen et hovedpunkt. Den ditmarsiske landret af 1567 og den med denne overensstemmende ejerstedes landret af 1572 (begge udtagne af sachsisk ret, med ringe hensyn til landenes gamle love) var hans værk, ligeledes den fælles landretsforordning af 1573. Den sidste forfattede han i fællesskab med den kongelige statholder Henrik *Rantzau, med hvem han overhovedet samarbejdede inden for fællesstyrelsens forskellige områder. Den gottorpske kirkes dygtige overhoved, Paul v. *Eitzen, hvem han havde bragt i forbindelse med hertugen, støttede han, især i bekæmpelsen af det slesvigske domkapitel. Kapitlets nederlag blev ham også til personlig fordel, idet han herved erhvervede en del af dets grundjendom i Slesvig. Også de lauenburgske underhandlinger benyttede han til vinding af gods. Sit holstenske gods Wandsbeck (tidligere ejet af hans hustrus slægt) solgte han efter kun syv års besiddelse 1564 til Henrik Rantzau.

I samtiden var T. yderst ilde lidt så at hans brutale død ved en kørselsulykke ansås for en dømmelig straf. Man betragtede ham som hertu-

gens onde ånd, og især Adolfs brutale fremfærd over for domkapitlet tilskrives T. Det bør dog erindres at den samtidige tradition sandsynligvis for en væsentlig del stammer fra hans modstandere, især blandt kannikerne. Med mænd som hertug Adolf, Henrik Rantzau og Paul v. Eitzen viste han evne til samarbejde, og i en snæver kreds kunne han virke tiltrækkende ved sin skarpe, livlige intelligens der var forbundet med vel-talenhed og en imponerende hukommelse. Vist er det imidlertid at kynisme og hensynsløshed prægede hans offentlige og private færde – men lige så utvivlsomt var hans dygtighed som skarp jurist, smidig diplomat og energisk politiker. Hvor eftertragtet hans tjeneste i egenskab af „lærd Landsknægt“ var fremgår deraf, at han 1557 foruden at være syndicus i Hamburg var forpligtet både over for *Hans den Ældre og hertug Adolf. Som embedsmand var han en skikkelse af typisk interesse inden for de nordiske landes og specielt det gottorpske hertugdømmes forvaltningshistorie – den nyere tids verdslige, juridisk uddannede kansler, en energisk forfægtter af det gottorpske standpunkt både over for Danmark og de tyske fyrster og ligeledes indadtil en nidkær tjener af sin selvvalgte fyrstes magt, uden for mægen hensyntagen til landets og folkets nedarvede egenart. – Ved siden af sin praktiske indsats drev han videnskabelig syssel. En del juridiske afhandlinger udmærker sig ligesom hans lovarbejder ved en klar tankegang og stil. Han efterlod sig desuden historiske samlinger og manuskripter, blandt hvilke en kortfattet beskrivelse af Slesvig by (trykt i Westphalens Monumenta III, 1743) og en meget omfangsrig Hamburgs historie, trykt af Lappenberg (1865). Begge de nævnte værker blev inden udgivelsen i afskrift stærkt benyttet af samtidige og senere historikere.

Joachim Camerarius: Epistolæ familiares, Frankf. 1583 206–08. [Nic. Wilckens:] Leben Dr. Adami Thracigeri, Hamb. 1722. E. J. Westphalen: Monumenta inedita II, Lpz. 1740 præfat. 52–60; III, 1743 præfat. 98–102. Johs. Møller: Cimbria lit. II, 1744 895–99. P. v. Kobbé: Gesch. und Landesbeschr. des Herzogthums Lauenburg II, Altona 1836 283–88. T.s Chronica der Stadt Hamburg, udg. J. M. Lappenberg, Hamb. 1865 I–LII. Danm.-Nos. traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II, 1912; IV, 1917. Ad. Jürgens: Zur schlesw.-holst. Handelsgesch., Berlin 1914 = Abhandl. zur Verkehrs- und Seegesch. VIII. Ludw. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung I, Kiel 1928 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsts XIV. Vilh. la Cour: Historikeren og Sønderjylland I, 1941 6–10. – Papirer i Kgl. bibl.

*Johanne Skovgaard**

Trautner, Theodor Martinus, 1838–1903, læge. * 27.7.1838 i Sorø, † 17.3.1903 i Odense, begr. sst. F: garvermester, sadelmagermester, senere agent

Mogens Johansen T. (1804–91) og Ane Marie Cathrine Fobian (1805–94). ~2.8.1867 i Kbh. (Trin.) med Sophie Amalie Thykjer, *2.7.1845 i Ebeltoft, †20.12.1920 i Odense, d. af farver Heinrich Christian T. (1813–90) og Caroline Marie Resch (1809–83).

T. blev student 1858 fra Sorø akademis skole og 1865 medicinsk kandidat. Under krigen 1864 var han militær underlæge og udmærkede sig i så høj grad, navnlig i Dybbølskansen, ved sin utrættelighed og uforfærdethed at han, skønt ung student, efter regimentets indstilling dekorede med ridderkorset. Efter embedseksamen fungerede han som kandidat ved Almindelig hospital og nedsatte sig 1866 som praktiserende læge i Bogense. Her vandt han hurtigt stor anseelse, ikke blot som en dygtig læge og hygiejniker, navnlig under en heftig tyfusepidemi, men også ved sine ideale bestræbelser. Han arbejdede for fremme af husflidsagen og fik derfor husflidselskabets sølvmedalje (1878), men størst betydning havde hans energiske kamp for at forbedre sundhedsplejen og sygeplejen på landet. Han udgav 1881 en praktisk *Vejledning i Sundhedspleje og Sygepleje for Landboere og andre* og fik hurtigt stiftet sygeplejeforeninger rundt om i provinserne så at denne institution der også støttedes af staten, efterhånden fik stor betydning. Fra 1882 fungerede han som regeringens konsulent i denne sag. Også for sygekassevæsenets fremme virkede han med stor iver og foretog med regeringens understøttelse gentagne rejser til udlandet til nærmere undersøgelser deraf. 1881 blev han stiftsfysicus i Fyns stift og kunne derefter med medicinalautoriteternes stempel udfolde sin social-reformatorkiske og filantropiske virksomhed. I stadig videre omfang blev der lagt beslag på hans arbejdsevne og arbejdsvillighed. Han tog med energi del i bestræbelserne for organisation af arbejderforsikring, for fremme af ærduelighed og senere i arbejdet til tuberkulosens bekæmpelse. Han tilvejebragte bl.a. en særdeles god sygelighedsstatistik over tuberkulosen i Fyns stift. Også inden for sin stand modtog han adskillige tillidshverv, var således 1883–89 formand for Den danske lægeforening. – R. 1864. □Tegn. af J. E. Gnudtzmann, 1864 (Med.-hist. mus.). Træsnit af R. Neergaard, 1885. Foto.

Anthon Mohr Wiesener: Slegten Mohr fra Bevern, Bergen 1909 90f. H. A. Nielsen i Ugeskr. for læger LXV, 1903 334f. H. Laub sst. 378f. J. Carlsen i Ill. tid. 29.3. s.å. H. Laub i Vort forsvar 12.4. s.å.

*Axel Borgbjerg**

Tregder [trægdær], Poul Hagerup, 1815–87, filolog, rektor. *21.7.1815 i Kbh. (Holmens),

†20.5.1887 på Frbg., begr. i Sorø. F: chef for postvæsenets revisionskontor, senere etatsråd Eiler Hagerup T. (1778–1858) og Maria Magdalena Thams (1782–1853). ~8.8.1848 i Nørre Tranders med Charlotte Amalia v. d. Recke, *24.2.1832 på Valdemarskilde ved Slagelse, †3.2.1897 i Sorø, d. af kar. kaptajnløjtnant i flåden Johann Adolph v. d. R. (1787–1861, ~1° 1813 med Henriette Louise Conradine Kleist, 1794–1827) og Anne Cathrine Møller (1799–1873).

T. blev student fra v. Westens institut 1832. Han tog filologisk embedseksamen 1838; året forinden havde han fået universitetets guldmedalje for en opgave om Demosthenes' tale mod Aristokrates. 1839 disputerede han for magistergraden med afhandlingen *De casuali nominatum Latinorum declinatione libellus*. T. var, som alle i sin tid, præget af J. N. Madvig; han skabte tidligt forventninger om en selvstændig videnskabelig karriere hos sine samtidige. Han underviste i nogle år som privatdocent på universitetet, og udgav 1841 Ciceros *Tusculanae disputationes* som imidlertid ved siden af magisterafhandlingen blev T.s eneste større videnskabelige arbejde. – Det blev i stedet skolen der blev rammen om T.s virke. 1843 blev han ansat ved Sorø akademi. 1845 blev han rektor i Ålborg, men vendte 1863 tilbage til Sorø som rektor, en stilling han forblev i indtil 1882. T. blev ved flere lejligheder inddraget i kommissionsarbejde i forbindelse med skoleanliggender, men synes i øvrigt fortrinsvis at have haft sin force i det daglige skolearbejde. Han udgav til brug for skoleundervisningen en række mindre bøger, således *Græsk Formlære*, 1844, *Haandbog i den græske og latinske Litteraturhistorie*, 1845, *Kort udsigt over den græske Kunsts Historie*, 1846 og *Haandbog i den græske Mythologi*, 1853. Flere af disse nåede udbredelse også uden for landets grænser. – Tit. professor 1853. R. 1859. DM. 1874. □Mal. af J. G. Richardt, 1857, efter dette litografi. Afbildet på C. Dalsgaards mal. Stengangen på Sorø akademi, 1871, gentagelse 1872 (Sorø akad.) og 1877 (Sorø kunstmus.). Foto.

Selvbiografi i Indbydelsesskr. til højtideligheden på Ålborg katedralskole d. 14. april 1848 7–9. – F. E. Hundrup: Lærerstand ved Ålborg katedralskole I, 1869 = Progr. for Ålborg katedralskole 1869 57–59. J. L. Using: Af mit levned, 1906 34. Fr. Bokkenheuser: Det var i året ..., 1909 41–44. Vilh. Gregersen i Soranerb. I, 1916 49f; XVIII, 1933 54f. H. G. Olrik: Oversigt over lærerstanden ved Sorø akad. 1822–1922, 1921–22 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1921–22 21. Sorø. Klosteret, skolen, akademiet II, 1928–31 545–51 567–71 582–84. Kj. Galster: Ålborg katedralskole 1540–1940, 1940.

Erik Petersen

Tregder, P. H.

Trehou, Gregorius, † 1621, musiker. † 14.2.1621 i Kbh. ~ Aertgen Guebels.

Om T.s herkomst vides intet med sikkerhed; han omtales som bayrer, men er nok snarere hollænder. At han har fået sin uddannelse i Venezia, tidens betydeligste musikby, må anses for godt-gjort derved at en seksstemmig motet af ham *In dedicatione templi. Haec est domus* 1568 fremkom i P. Joanelis Novi atque catholici thesauri musici IV som blev udgivet i Venezia. Da han senere kom i dansk tjeneste søggede han også altid for at hofkapellets unge lovende musikere fik et studieophold i Venezia. Kort efter 1570 vides T. at være kommet til Nederlandene; han beklæder 1573–77 stillingen som kapelmester ved Saint Sauveur i Brügge og benævnes magister cantus et choralium. Derefter tabes hans spor og dukker først op igen da han 1.3.1590 ansættes som kapelmester ved det danske hof. T. kan uden tvivl tilegne sig en stor del af æren for at Christian IVs hof, hvad de musikalske ydelser angår, blev et af de førende i Europa. Hans fortjenester blev da også påskønnede. 1601 fik han brev på et hus i Helsingør, 1606 blev han benådet med et vikarie ved Roskilde domkirke. Ved Kalmarkrigens udbrud indskrænkedes kapellet, og kapelmesterposten blev nedlagt, men T. blev holdt skadesløs ved at forenes med et prælatat ved Århus domkirke. Det er kun lidt man kender til T. som komponist. Foruden den nævnte motet kendes ukomplette satser af ham fra nodebøger på Herlufsholm (nu i Odense universitetsbibliotek), og en komposition (mrk. G. Trehø) i stemmebøger i Växjö med satser fra ca. 1600. Det kunne tænkes at en anonym messe i nitid udstyrelse med årstallet 1590 (ms. Thott 152, fol.) er T.s tiltrædelsesværk ved det danske hof.

Edm. v.d. Straeten: La musique aux Pays-Bas VII, Bruxelles 1885 210. Angul Hammerich: Musikten ved Chr. den fjerdes hof, 1892. M. H. Schacht: Musicus Danicus, udg. G. Skjerne, 1928 38 343. T. Nordlind: Från tyska kyrkans glansdagar II, Sth. 1944 36. – Papirer i Kgl. bibl. (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Det kgl. bibl.).

Nils Schiørring

Trellund, Find Nielsen, 1594–1663, købmand. * 26.3.1594 i Ribe, † 14.7.1663 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: købmand Niels Pedersen T. († 1597) og Lene Findsdatter († 1610, ~ 2° 1601 med Søren Andersen Guldsmed, † 1626). ~ 1° 1627 i Kbh. med Margrete Pedersdatter, * 1610, † 1652, d. af fh. borgmester i Malmø Peder Bertelsen og N. N. ~ 2° 9.4.1654 i Kbh. med Dorte Nansen, * 29.1.1633 i Kbh., † 21.5.1675 sst. (~ 2° 1665 med købmand Peder Pedersen *Lerche, 1613–

83), d. af præsident Hans *N. (1598–1667) og Sophie Hansdatter (1602–74).

T., der sjældent førte familienavnet, blev tolv år gammel sendt til Hamburg for at uddannes til købmand og opholdt sig nogle år der og i Lüneburg. Derefter var han 1608–18 i tjeneste hos en kbh.sk borgmester, drog så på rejser bl.a. til England og Holland og nedsatte sig endelig som købmand i Kbh. Han tjente en formue, blev brugt til at revidere det ostindiske kompagnis regnskaber, blev 1642 rådmand og 1645 borgmester. Sammen med Hans *Nansen udrustede han tre skibe til farten på Vestindien, men et sank og to blev taget af Cromwells folk. Desuagtet fik han 1662 ny bevilling på farten på Vestindien og var en hoveddeltager i det 1662 nyoprettede islandske kompagni. Han ejede en grundmuret gård ved Stranden og en del småhuse i og ved byen. Under belejringen var han med til at ordne indkvarteringen, og som borgmester tog han sig 1661 særlig af byens finanser og synes i det hele at have været en virksom og godgørende mand. Han deltog i stændermødet 1660, men om hans indsats der vides intet.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–IV, 1872–84. – J. Kinch i Saml. til jysk hist. og top. VIII, 1880–81 53–55. O. Nielsen: Kbh.s hist. III, 1881 218f. Wald. Westergaard: The Danish West Indies, N.Y. 1917. – Will. Worm: Progr. fun. univ. Hafn. over Dorothea Nansen, P. Lerches hustru, 1675.

*Hans H. Fussing**

Trellund, Johannes, 1669–1735, biskop. * 5.10. 1669 i Kbh., † 12.6.1735 i Viborg, begr. sst. (domk.). F: handelsmand Iver Jensen T. († 1677) og Cathrine Møllmann (ca. 1642–1714). ~ 10.6. 1711 i Kristiania med Catharina Treschow, * 30.5.1690 i Kristiania, † 26.8.1727 i Viborg, d. af admiralitetsråd Gerhard T. (ca. 1659–1719) og Karen Lemmich († 1727).

Efter at være blevet undervist privat, til dels sammen med fornemme børn, kom T. i Vor Frue skole i Kbh. hvorfra han blev student 1686. I sin studentertid fandt han optagelse hos professor H. G. *Masius af hvem han blev en lærevillig discipel. Overhovedet vandt han snart et godt navn hos tidens strengt lutherske teologer. 1692 tog han teologisk attestats og drog derpå ud på en femårig studierejse. Først besøgte han Hamburg, Rostock og Greifswald, siden Berlin hvor han blev venligt modtaget af P. J. Spener, og Wittenberg. Derpå drog han til Holland og England hvor han studerede ét år i Oxford og ét i Cambridge. Allerede 1695 var han blevet designeret professor i det filosofiske fakultet, men i første omgang måtte han nøjes med 1699 at blive lector

theologiæ i Christiania. Her udgav han et lærd værk om et adoptiansk kætteri fra omkring år 800. 1701 blev han feltprovst ved et dansk hjælpekorp i Italien, og efter en orlov kom han 1705 tilbage til Kbh. og rykkede nu ind i det filosofiske fakultet som professor eloquentiæ. To år senere blev han stiftsprovst i Christiania og endelig 1711 teologisk professor i Kbh.

Han udgav mange disputater af sædvanligt ortodokst indhold. Ikke desto mindre kom han i klammeri med andre ortodokse efter at han 1712 var blevet udnævnt til missionsinspektør og i 1714 havde udsendt en disputats hvori han berømmede kongens omsorg for de ikke-kristne undersåtter. Nu faldt præsten Morten *Wolfburg over ham i et anonymt skrift. Wolfburg hævdede heri at T. var faldet fra Jesper Brochmands synspunkter og dermed fra den danske ortodoksi da han påtog sig hvervet som missionsinspektør. T. forsvarede sig vidtløftigt, men stod egentlig blot på det traditionelle ortodokse standpunkt: at kongen naturligvis har ret og pligt til at sende kristelige lærere ud til sine hedenske undersåtter. 1715 blev det pålagt T. sammen med flere andre at udarbejde et forslag til en bedre ordning af kirkeforholdene i Nordland. N.å. blev det pålagt det teologiske fakultet i Kbh. at skrive en gengrivelse af den radikale slesvigske pietist O. L. *Strandiger som havde opfordret til at holde sig væk fra den offentlige gudstjeneste. Fakultetet overlod opgaven til T., og han skrev en udførlig *Schriffmäßige Wiederlegung der so genannten Bekenntnis Hr. Otto Lorentzen Strandigers* som ikke røber megen forståelse for den radikale pietismes anliggende.

1725 blev T. – til liden glæde for sig selv – udnævnt til biskop i Viborg. Allerede n.å. måtte han her opleve den ulykke at byen brændte og med den domkirken, bispegården og det meste af hans eget bibliotek og litterære samlinger. Som biskop viste T. sig meget nidkær og ikke mindst som en yderst flittig visitator. Trods al embedsiver formåede han ikke rigtigt at hævde sig som biskop hverken over for præster eller menigheder. Hans store lærdom hindrede ham i at træde i en naturlig forbindelse med jævne folk, og atter og atter blev han til nar ved sin mangel på kendskab til hverdagslivets praktiske ting. Han skal endog ikke have kunnet skelne de fire kornsorter fra hinanden eller kende forskel på en kalv og et føl. Dertil kom at han i C. L. *Tychonius havde en alt andet end velvillig stiftsprovst, der med stort mesterskab forstod indirekte at gøre ham til genstand for sine spydigheder. Først efter T.s død lod han ham blive fuld anerkendelse til del i en af de længste ligprædikener der er holdt i Danmark, ret et pragtstykke

af baroktidens prædikenkunst. – 1730 kaldte Christian VI ham til Kbh. for at gøre ham til kgl. konfessionarius, men fandt ham for affældig og lod ham vende tilbage til Viborg. T.s sidste år var temmelig glædesløse. Forpint af stensmerter måtte han jævnligt ligge til sengs. Han fandt da en trost i at oversætte store dele af Bibelen på latinske vers. Ved sin død skænkede han en tredjedel af sin meget store formue, 20 000 rdl., til det offentlige. Heraf tilfaldt de 6000 rdl. universitetsbiblioteket idet renterne skulle anvendes til indkøb af historiske og teologiske bøger. Sit eget bibliotek skænkede han til samme institution. – Rang med etatsråd 1730. □Mal. (Viborg domk.). Mal. af P. Wichmann, 1740, kaldes T. (Kbh.s univ. bibl.s I.afd.)

Progr. fun. univ. Hafn. over J. T., 1735 og over Catharina Treschow, 1727. C. L. Tychonius: Registering over et Guds barns hellige ønsker, u.å. (ligprædiken over J. T.). E. Pontoppidan: *Annale ecclesiæ Danicæ* IV, 1752 190–94. Joh. Ferd. Fenger: *Den Trankebarske missions hist.*, 1843 98 130f. J. P. Thjorring i *Saml. til jysk hist. og top.* IV, 1872–73 289f 300–03 331–35 411f. C. E. Thorup i *Kirkehist. saml.* 3.r.IV, 1882–84 56–58 62f. Hans Olrik sst. 4.r.I, 1889–91 281f. E. Pontoppidan sst. 5.r.V, 1909–11 328f. *Hist. saml. og studier*, udg. H. F. Rordam I, 1891 363 366. *Danske mag.* 5.r.III, 1893–97 240. *Ex bibliotheca univ. Hafniensis*, udg. Carl Dumreicher, 1920 131f 140. Bj. Kornerup i *Pers. hist.* t. 10.r.II, 1935 74; sst. 156. Johs. Pedersen: *Fra brydningen mellem ortodoksi og pietisme I–II, 1945–48* = *Teologiske studier VII og IX. Samme i Den danske kirkes hist.* V, 1951. Asta Paulsen i *Fra Viborg amt, 1964 9–32.* Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. – *Papirer i Kgl. bibl.*

Jens Glebe-Møller (Bjørn Kornerup)

Trellund, Jonas Jensen, 1631–81, købmand. * 24. 7.1631 i Ribe, + 1681 i Fredrikstad. F: rådmand Jens Jonsen T. (1589–1655) og Maren Madsdatter Roed (1602–59). ~ 13.9.1654 i Amsterdam med Sara Giessenbier, * 1638 i Amsterdam, d. af Coenraad G. (* 1603) og Catharina Pelt (1606–73).

Udgået fra et velstående hjem drog T. til Amsterdam hvor han som købmand der handlede på Danmark og Portugal tjente en betydelig formue. I juli 1660 fik han ved den hollandske gesandts mellemkomst bevilling på i tyve år at drive hvalfangst, rognhandel og fiskeri ved Island, og samtidig drev han for Christoffer *Gabel den færøske handel. T.s Islandshandel havde en tid et betydeligt omfang idet han gennem sin hustru velstillede familie kunne skaffe sig kapital, og han havde en snes større og mindre fartøjer i søen, dels til fiskeriet, dels til at bringe varer til Island som det islandske kompagni i Kbh. ikke kunne besejle i krigsårene. Efter krigen klagede kompagniet over at dets rettigheder blev krænkede af T. En kongelig kommission undersøgte sa-

gen, og resultatet blev at såvel T.s privilegium som det islandske kompagni blev ophævet og et nyt islandsk kompagni oprettedes 1662. T. blev den ledende mand, men måtte forpligte sig til at bo i Kbh. således at det hollandske forsøg på at få indpas på Island mislykkedes. T. folte sig som hollænder, og han og hans folk fik 1663 ret til at bygge og klæde sig på hollandsk maner. 1663 fik han en grund på Christianshavn og privilegium på et skibsbyggeri, en corduanlæderfabrik m.m. på meget gunstige vilkår. 1665 blev han en af lederne af det med monopol udrustede saltkompagni, men det kunne ikke opfylde sine forpligtelser, og i det hele havde T. ikke kapital nok til sine foretagender, gik fallit 1669 og flygtede. I dec. 1680 dukkede han op i Husum hvor han helbredte syge ved bøn og håndspålggelse og fik et stort klientel. Allerede i Amsterdam havde han lidt af religiøse anfægtelser og synes nu at være blevet en from, noget overspændt mand. Han vakte betydelig opsigt, men døde allerede 1681.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877: VI-VII, 1884-86. - Chr. Bruun: Curt Sivertsen Adelaer, 1871 286f. J. Kinch i Saml. til jysk hist. og top. VIII, 1880-81 55f. Vilh. Bang sst. 2.r.IV, 1893-95 352-54. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908. Aagaat Daae i Pers. hist. t. 7.r.IV, 1920 204-06. Marie Simon Thomas: Onze Ijslandsvaarders in de 17. en 18. eeuw, Amsterdam 1935. Alb. Fabritius i Hist. medd. om Kbh. 4.r.I, 1947-49 359 366. Johan Jørgensen sst. Årbog 1963 især 24-26.

*Hans H. Fussing**

Trenckner, Carl Wilhelm (ved dåben Wilhelm), 1824-91, orientalist. * 26.2.1824 i Kbh. (Petri), + 9.1.1891 sst. (Johs.), begr. sst. (Holmens). F: rugbrødsbager Georg Carl Wilhelm T. (ca. 1785-1867) og Catharina Maria Hahn (1791-1867). Ugift.

T., hvis far var indvandret tysker, fik sin skoleuddannelse i St. Petri deutsche Realschule og blev 1841 privat dimitteret til universitetet. Her gav han sig straks i lag med alsidige sproglige studier. Fra først af fulgte han dog trods alt den mere slagne vej og studerede klassisk filologi med J. N. *Madvig som lærer og med filologisk embedseksamen som endeligt mål; men hans interesse for østerlandske sprog der var vakt gennem læsning af Rasmus *Rasks skrifter, fik efterhånden i den grad overtaget at han opgav tanken om et egentligt brødstudium; i stedet for blev han en flittig elev af professor C. *Hermansen under hvis vejledning han tilegnede sig betydelige kundskaber i semitisk-østerlandske sprog, såsom arabisk, syrisk og ætiopisk. Navnlige i arabisk drev T. det vidt, og han begyndte tidligt at samle materiale med leksikalske

arbejder for øje. Da T. rådede over en - ganske vist beskeden - kapital kunne han tillade sig at hellige sig disse økonomisk set ret udsigtsløse studier der med tiden også kom til at omfatte persisk og indisk. Med N. L. *Westergaard som lærer lagde han sig efter sanskrit, zend og pehlevi, og der var ikke gået mange år for de indiske studier var blevet hans kæreste syssel. Han drev dem i meget stor målestok; det vides således bl.a. at han har gennemløjet hele Mahābhārata - 200 000 linier - og det fremgår af hans papirer at han på et vist tidspunkt, først i 1850'erne, også har inddraget bengali, hindi, singalesisk og burmesisk under sit interesseområde. Desforuden dyrkede han også nutidssprog; han folte sig ikke alene hjemme i tysk, engelsk og fransk, men opnåede også færdighed i spansk, italiensk og russisk.

Fremfor alt var det dog pali hvorom T.s interesse nu havde samlet sig. Den buddhistiske kanons hellige sprog var dengang endnu nyt land for vesterlandsk forskning, og teksterne forelå kun i form af palmebladshåndskrifter. Af sådanne rummede imidlertid Det store kongelige bibliotek en af de righoldigste og ypperligste samlinger i Europa, i sin tid hjemført fra Orienten af Rask. V. *Fausbøll havde allerede taget dette stof op til behandling; da han 1855 gjorde sin første store indsats i palifilologien med udgivelsen af Dhammapada i hvis fortale han i smigrende udtryk rettede en tak til T. for videnskabelig bistand havde denne sidste faktisk truffet sit valg og viede fra nu af helt sine kræfter til paliforskningen. Med utrættelig flid og minutøs nøjagtighed afskrev han, i løbet af ca. 30 år, så godt som hele det vældige palihåndskriftmateriale der var til rådighed i de to store biblioteker i Kbh., og i tilgift endda enkelte fra London hidlante manuskripter; han anvendte herved et af Fausbøll opfundet „stenografisk“ transkriptionssystem der er meget papirbesparende. Jævnside med denne tilrettelægning og tilgængeliggørelse af selve håndskrifternes tekster - de alfabeter hvormed palmebladshåndskrifterne gengiver palisproget er nemlig meget anstrengende at læse og ødelægger ofte synet i det lange løb - gik en eksperimentsvirksomhed af den grundigst tænkelige art, idet T. samlede materiale både til en paliordbog og til en pali-grammatik foruden at han selvfølgelig stadig havde en kritisk udgave af de vigtigste tekster for øje. Til løsning af sådanne kæmpeopgaver var T. fortrinligt udrustet: hans sprogsans var usædvanlig fint udviklet og hans kundskabsfylde stod mål med hans arbejdsevne der syntes at kunne overkomme det utrolige. Hans ovenfor omtalte kraftpræstation: gennemlæsningen af hele Mahābhāratas tekst har for

øvrigt sikkert været øvet med velberåd hu idet Mahābhāratas sprog, det „episke“ sanskrit, er en af de bedste kilder til sproglig jævnførelse med pali.

De mange års frie studier havde imidlertid efterhånden tæret så stærkt på T.s lille kapital at han blev nødt til at se sig om efter en levevej. Han havde vistnok regnet med at hans rige kundskaber og de usædvanlig fine anbefalinger han kunne møde med fra professorerne Hermansen og A. F. van *Mehren ved lejlighed skulle kunne hjælpe ham til en post ved et af Kbh.s store biblioteker, men begge de gange han gjorde forsøg i den retning – 1853 ved Det store kongelige bibliotek og en halv snes år senere ved universitetsbiblioteket – skuffedes han i sine forhåbninger. Han måtte da være glad over at det 1860 lykkedes ham at opnå ansættelse som lærer ved vjensenhuset; i denne stilling virkede han lige til sin død. Denne gerning faldt ham sikkert til tider brydsom og anstrengende – så meget mere som han, uselvisk og hjælpsom som han var, påtog sig uden vederlag at undervise de mere lærelystne elever i moderne sprog, navnlig engelsk, uden for skoletiden – men den formåede ikke at kue hans forskertrang eller hemme hans arbejdsiver. Takket være en til det yderste gennemført fordringsløs og sparsommelig levevis lykkedes det T., der sikkert var en af de mest stille og uegenlyttige blandt de lærde i landet, at lægge så meget af sine indtægter til side at han ved sin død kunne efterlade vjensenhuset en – efter alt at dømme højst uventet – testamentarisk gave på 25 000 kr.

T.s afskrivning af de for størstedelen meget omfangsrige palihåndskrifter og hans yderst grundige forarbejder til en paliordbog og en paligrammatik har i og for sig måttet lægge beslag på så meget af hans knebent tilmålte „fritid“ at det er al ære værd at han endda har nået at få flere videnskabelige værker udsendt på tryk; så meget mere som der til hans minutøse nøjagtighed i det daglige filologiske præcisionsarbejde svarede en næsten overdreven selvkritik og ulyst til at give noget fra sig som ikke fuldt ud tilfredsstillende hans kræse sprogforsknersans. I denne forbindelse er det også værd at lægge mærke til at T. var 55 år før han overhovedet offentliggjorde noget arbejde. 1879 udsendte han *Pali Miscellany*. I (genoptr. med index i Journal of the Pali Text Society, London 1908) der i form af en med engelsk oversættelse og udførlig kommentar forsynet tekstudgave af et afsnit af Milinda-pañha bringer en fylde af skarpsindige bidrag af tekstkritisk og grammatikalsk art. Senere fulgte to tekstudgaver der stadig nyder ry som mønster-værdige: 1880 *The Milindapañho: being Dialogu-*

es between King Milinda and the Buddhist Sage Nāgasena og 1888 første bind af *The Majjhima-Nikaya* (Buddhas dialoger); andet og tredje bind af sidstnævnte værk lå næsten trykfærdige ved T.s død og er senere (1896–1902) udgivet af andre under Pali Text Society's auspicer. – Alle T.s værdifulde manuskriptkopier og materiale-samlinger indlemmedes efter hans død i universitetsbiblioteket (nu i Kgl.bibl.); ifølge en særlig testamentarisk ordning overdroges den leksikalske del af stoffet specielt til Dines *Andersens forvaltning. Dette seddelmateriale der udgør kvintessensen af T.s livsværk er i fuldeste omfang taget i brug ved udarbejdelsen af den stort anlagte paliordbog hvis udgivelse Videnskaberne selskab lod påbegynde 1924 – hundredåret for T.s fødsel – under redaktion af Dines Andersen og dennes mangeårige medarbejder, svenskeren Helmer Smith. En smuk posthum hyldest har udgiverne ydet T. ved at lade hans navn indtage førstepladsen i værkets titel, der lyder: *A Critical Pāli Dictionary begun by V. Trenckner, revised continued, and edited by Dines Andersen and Helmer Smith* og derved gjort dette efter danske forhold yderst monumentale bidrag til sprogvidenskabens fremme til et varigt mindesmærke for en af paliforskningens mest trofaste og nyttige tjenere. □Foto.

Politiken 14.1.1891. Beretn. om det kgl. vjensenhus, 1891 11f 22–24 (T.s testamente). V[ilgot] F[ausbøll] i Nord. t. for filologi ny r. X, 1892 256. Dines Andersen i A critical Pāli dictionary, 1924 III–VIII. Chr. Ottesen: Det kgl. vjensenhus gennem to hundrede år, 1927 261f. Else Pauly i Kbh.s univ. 1479–1979 red. Sv. Ellehøj VIII (under udg. 1983).

Verner Seemann*

Trepka, Christian Friederich, 1779–1864, officer. * 23.3.1779 i Kbh. (Garn.), † 29.10.1864 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere major Simon T. (1732–95) og Martha Marie Silberschild (1757–1807). ~1° 19.7.1805 i Kbh. (Garn.) med Oliva Petræa Bugge, * 13.12.1781 i Kbh. (Nic.), † 17.3.1807 sst. (Garn.), d. af forvalter ved brødbageriet i Kastellet Mathias B. (1741–86) og senere entreprenør ved samme bageri Amalia Magdalene Christiane Caroline Rørbye (1760–1830). ~2° 17.2.1809 i Kbh. (Garn.) med Mathiane Bugge, fremstillet i kirken 25.9.1786 (Cit.), † 30.5.1858 sst. (Garn.), søster til I. hustru. – Far til Johan Christian Mathias *T.

På grund af forældrenes fattigdom blev T. allerede som tiårig optaget i kadetakademiet, blev 1795 kadetkorporal (sekondløjtnant), afgik 1798 til infanteriet og udkommanderedes s.å. med ordlogsskibet Ditmarsken på rejse til Ostindien, udnævntes 1801 til virkelig sekondløjtnant og del-

Trepka, Christian

tog s.å. i kampen mod englænderne. 1803 blev han premierløjtnant, fik 1810 kaptajns karakter og blev n.å. stabskaptajn. Under felttoget 1813 var han brigadeadjutant hos generalmajor grev G. L. v. d. *Schulenburg og fremhævedes fra flere sider som lige så virksom og duelig i den daglige tjeneste som modig og utrættelig under kampene hvor han viste udmærket taktisk blik og drog alle øjne hen på sig. Under gennembrudskampen ved Sehested 10.12. red han sammen med brigadeføhreren i spidsen for stormkolonnerne og opmuntrede ved ord og gerning til energi og udholdenhed. 1814 optoges han i generaladjutantstaben som divisionsadjutant og deltog ved besættelseskorpset i Frankrig til 1817 da han blev kar.maj. og adjutant hos kongen, til han 1824 udnævntes til militærfuldmægtig i Frankfurt. I denne stilling forblev han til han hjemkaldtes 1848, trådte 1826 i nummer som divisionskvartermester, blev n.å. kar., 1829 virkelig oberstløjtnant i generalstaben, 1833 overadjutant, n.å. kar., 1838 virkelig oberst og generaladjutantløjtnant. 1839, ved generalstabens omordning, sattes han à la suite i staben, men udtrådte af denne ved hærorganisationen af 1842 som generalmajor. Aug. 1848 afskedigedes han som generalløjtnant. – Kammerjunker 1810. Kammerherre 1836. – R. 1814. DM. 1826 K. 1840. □Min. af F. Camradt, 1818 (Fr.borg). Litografi fra Frankfurt 1837, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1895. Litografi af V. Schertle, Frankfurt.

Militært t. XII, 1883 1–30 (dagbog 1813–17). Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben VII–IX, 1896–1902. – H. Struer: Optegn. om sognepræst John Rorbyes og Martha Simonsdatter Wedseltofts slægt, 1918 15 17. H. F. Trepka i Dansk militært t., 1865 44–46. O. Vaupell i Vort forsvar 19.5.1895. Generalstaben 1808–1908, 1908. Hist. medd. om Kbh. 3.r.11, 1936–38 134.

*Rockstroh**

Trepka, Johan (ved dåben John) **Christian Mathias**, 1809–50, officer. * 27.12.1809 i Kbh. (Garn.), † 25.7.1850 ved Øvre Stolk, begr. i fællesgraven på Flensborg kgd. F: premierløjtnant, senere generalløjtnant Christian *T. (1779–1864) og Mathiane Bugge (1786–1858). ~ 21.7.1841 i Kbh. (Holmens) med Ida Louise Mathilde Falbe, * 30.6.1822 i Tunis, † 27.11.1849 på rejse til

Vestindien, d. af kar. kaptajn i flåden, generalkonsul, senere direktør, kammerherre Christian *F. (1791–1849) og Clara A. J. Ipsen (1802–77). Allerede som niårig blev T. volontør i kadetkorpset, efter fortrinlig eksamen 1823 pagekadet, n.å. kadetkorporal (sekondløjtnant) og ansat ved jægerne, var 1830–34 elev i højskolens første hold (generalstabsafdelingen) – fra 1833 som kar. premierløjtnant – blev adjoint ved generalstaben, 1835 virkelig premierløjtnant, 1839 divisionskvartermester og kaptajn i generalstaben, 1842 kaptajn I i taktisk sektion. Ved gentagne sendelser til udlandet blev der draget nytte af hans betydelige intelligens, grundige kundskaber og elegante, vindende personlighed. 1846 blev han major og næstkommanderende ved en infanteribataljon. Efter F. *Læssøes ønske var han 1848 en kort tid attachéret hovedkvarteret, men fik hurtigt kommandoen over en bataljon og deltog i kampene i Sundeved maj og juni og udnævntes til oberstløjtnant. 1850 fik T. oberst karakter, men krigsminister C. F. Hansen forbigik både Læssøe og T. til at føre brigade. På slagdagen 25.7.1850 var T. til hest i spidsen for sin bataljon nået til den sydlige udkant af Øvre Stolk da fjenden overraskende åbnede en voldsom ild mod bataljonen; T. red hurtigt tilbage for at ordne de efterfølgende kompagnier til angreb, steg op på et jorddige for at orientere sig og fik en kugle i brystet og døde på stedet – Hans eneste søn, Christian Trepka (* 20.6.1842), der 1864 var reserveofficer blev hårdt såret på Als 29.6. og døde i fangenskab 9.7. – Kammerjunker 1840. – R. 1848. □Træsnit efter tegn. af Carl Bloch ca. 1850. Litografi 1851, efter dette litografi af P. Gemzøe, 1853, træsnit af H. P. Hansen, 1895 m.m. Tegn. af J. V. Gertner, efter dette litografi 1870. – Nævnt på mindstenen over de faldne ved Isted.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87 især III 1491–95. 13. bataillons hist., ved J. C. Gandil, 1878 19f o.fl.st. O. Vaupell i Vort forsvar 19.5.1895. Generalstaben 1808–1908, 1908. J. T. Ræder: Krigserindr. 1848–50, 1911. N. P. Jensen: Oberst Fr. Læssøe, 1912. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, udg. K. C. Rockstroh, 1928. – Vilh. Andersen: Vilh. Topsoe, 1922 27f 109 (om Christian Trepka).

*Rockstroh**

FORFATTERE I BIND 14

- Alenius, Marianne, seniorstipendiat, cand.mag.
(3) 549
- Alsted, Niels, redaktør (3) 396 453
- Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. †
(2) 371 378 468 471 655
- Andersen, Olaf, højskolelærer, forfatter †
(2) 597
- Andersen, S. A., dr.phil. † (2) 38 522
- Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art.
(3) 277 324 535 571 662
- Andrup, O., museumsinspektør, mag.art. †
(2) 44 618 619
- Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand.mag.
(3) 434
- Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 171 591
- Banke, Niels, direktør, cand.polit. † (3) 237
254 421 627 672
- Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 26
70 122 127 151 183 194 456 575 588 615 665
- Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. † (3) 26
359
- Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 266
370 583 613
- Bergmann, Lorenz, professor, dr.teol. † (2) 349
- Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 206 248 307 309
317 662
- Billeskov Jansen, F. J., professor, dr.phil.
(3) 79
- Bing, Jens, museumsinspektør, mag.art. (3) 138
- Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 93 318 494
513 525 594
- Birket-Smith, Kaj, overinspektør, dr.phil. &
scient. † (2) 502
- Bjerg, Hans Chr., overarkivar, cand.mag.
(3) 27 68 78 112 113 115 320 432 478 578 617
642
- Bjøl, Erling, professor, dr.scient.pol. (3) 614
- Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 70 75 120
147 203 247 334 346 354 365 409 491 497 503
558 597
- Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 215
- Bodelsen, Merete, kunsthistoriker, dr.phil.h.c. (2
og 3) 385 590
- Borberg, Poul, kontorchef † (2) 431
- Borgbjærg, Axel, dr.med. † (2) 145 341 433 676
- Bramsen, Bo, forlagsdirektør, cand.jur. (3) 532
- Bramsen, Henrik, overbibliotekar (2 og 3) 309
- Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 148
234 548 551 556 560 561 563
- Brøndsted, Mogens, professor, dr.phil.h.c.
(3) 639
- Brøndum-Nielsen, Johs., professor, dr.phil. †
(2) 526
- Bugge, K. E., afdelingsleder, dr.teol. (3) 444
- Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil. †
(2) 44 122 232 412
- Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand.mag.
(3) 103 114 128 151 152 153 175 185 399 400
412 487 652
- Christensen, Aksel E., professor, dr.phil. †
(3) 208
- Christensen, C. A., redaktør, dr.phil.h.c. (2 og
3) 117 148 211 212 245 262 512 515 517 665
- Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 509
520
- Christensen, Georg, seminarieførstander,
mag.art. † (2) 137 602
- Christiansen, Carl, arkivar † (2) 184
- Christiansen, Erik, lektor, cand.mag. (3) 500
- Clausen, H. P., professor, cand.mag. (3) 672
- Dahl, Flemming, stadsarkivar, cand.mag. †
(2) 83
- Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. † (2) 13
525 594
- Dam, Poul, højskoleforstander (3) 182 305 598
- Dehn-Nielsen, Henning, redaktør, cand.phil.
(3) 99 166 224 281 397 474 546
- Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand.teol. †
(2) 306 446 572
- Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr.phil. (3) 62 160
227 282 307 309 317 327 481
- Ehlers, Søren, kandidatstipendiat (3) 595
- Elling, Chr., professor, dr.phil. † (2) 43 565
- Ellitsgaard-Rasmussen, K., direktør, mag.scient.
(3) 318
- Engberg, Hanne, seniorstipendiat, cand.mag.
(3) 251 366
- Engelstoft, Povl, redaktør, cand.mag. † (2) 325
378 423 432 444 536 566 606 616 621 637
- Erichsen, John, museumsinspektør, cand.mag.
(3) 15
- Fabricius, Knud, professor, dr.phil. † (2) 49 66
124 473 551 553
- Fabritius, Elisabeth, kunsthistoriker, mag.art.
(3) 150 217 297 298 479 655
- Falk-Jensen, A., kontorchef, cand. jur. † (2) 73
258 641
- Fischer, Erik, overinspektør, lektor (3) 110

Forfattere

- Fode, Henrik, arkivar, mag.art. (3) 142 290 302
303 313 464
- Fox Maule, Anne, lektor, mag.scient. (3) 347
- Fridericia, L. S., professor, dr.med. † (2) 661
- Friemuth Petersen, Arne, universitetslektor,
mag.art. (3) 414 669
- Friis, Astrid, professor, dr.phil. † (2) 235
- Friis, Hj., stabsdyrlæge, dr.phil. † (2) 123 149
314 477 586
- Friis, Oluf, professor, dr.phil. † (2) 639
- Fussing, Hans H., lektor, dr.phil. † (2) 259 555
582 678 679
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag.
(3) 228 461 512 666
- Gandrup, Richardt, forfatter † (2) 284
- Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 228 338 435 474
585
- Glahn, Henrik, professor, dr.phil. (3) 461
- Glebe-Møller, Jens, professor, dr.teol. (3) 678
- Grandjean, Bredo L., kunsthistoriker (3) 175
- Gredsted, M., kontorchef, cand.polit. † (2) 189
- Green-Petersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 245
277
- Grüner-Nielsen, H., arkivar, organist,
cand.mag. † (2) 367 582
- Grønvold, P., kontorchef, cand.polit. † (2) 346
627 672
- Gyldenkerne, Kjeld, dr.phil., observator
(3) 142
- Hammerich, L. L., professor, dr.phil. † (2) 425
- Hansen, Adolph, generalsekretær † (2) 275 347
- Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, cand.teol.
(3) 428
- Hansen, Gregers, fh. kommunaldirektør, cand.
polit. (3) 205
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 100 416
- Hatt, Gudmund, professor, dr.phil. † (2) 24
- Hauch-Fausbøll, Th., direktør, genealog †
(2) 373
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. † (2) 51 163
450
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art.
(3) 219 436 552 557
- Helgason, Jón, professor, dr.phil. (2 og 3) 518
649
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, dr.phil. (3) 24
411 465 586
- Helsted, Dyeveke, museumsdirektør, mag.art.
(3) 538
- Helt, H. C., lektor, cand.polyt. (3) 17 288 635
- Hendriksen, H. S., ingeniør, cand.polyt. †
(2) 324 387
- Hens, Henrik Andreas, cand.mag. (3) 95 122
170 406 436 468
- Hermansen, Victor, museumsinspektør, mag.art.
† (2) 481
- Hesselaa, Peder, redaktør, forfatter † (2) 193
570 593 630
- Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 102 192
- Hjejle, Bernt, højeesteretssagfører, dr.jur.
(3) 363 584
- Hofman-Bang, Niels, professor, dr.phil.
(3) 663
- Horsten, Holger, direktør for børne- og ung-
domsforsorgen, cand.jur. (3) 660
- Hultberg, Helge, professor, dr.phil. (3) 45 52
- Hunosøe, Marianne, stud.mag. (3) 172
- Hurwitz, Stephan, professor, dr.jur. † (2) 656
- Hvidt, Kristian, folketingsbibliotekar og -arki-
var, dr.phil. (3) 314
- Hvidt, Marie, cand.mag. (3) 168
- Hyldahl, Niels, professor, dr.teol. (3) 653
- Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil.h.c. (3) 631
- Højby, Sigurd, undervisningsdirektør (3) 661
- Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 213 243 244 261
509 533 581
- Haagerup, Niels Jørgen, journalist (3) 403
- Ilsoe, Harald, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 230
- Ipsen, Paul, kommandør † (2) 640
- Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 104 315 472
- luul, Stig, professor, dr.jur. † (2) 172 270 503
- Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag.
(3) 480
- Jacobsen, Carl, dr.med. † (2) 521
- Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 51 105
167 229 304 450 524
- Jensen, Axel C., stenografilærer † (2) 114
- Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. † (2) 257 314
475
- Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand.
art. (3) 299
- Jespersen, Verner, redaktør (3) 233 342 361 438
528 658
- Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 116 147
240 547 548 551 553 561 596
- Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 39 43
44 565 618 619
- Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag.
(3) 187 190 337 353 524 669
- Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. † (2) 533
- Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og
3) 201 283 584 588 589 600 615 671
- Jørgensen, Poul Johs., professor, dr.jur. †
(2) 71
- Jørgensen, Troels G., højeesteretspræsident,
dr.jur. † (2) 537
- Jørgensen, V. Th., professor, cand.mag. (3) 450
654

- Jørnæs, Bjarne, museumsinspektør, mag.art. (3) 225 632
- Kamp, A., redaktør, direktør † (2) 151 345 407
- Katic, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar, dr.phil. (3) 314
- Kemp, Tage, professor, dr.med. † (2) 498
- Ketting, Knud, cand.mag. (3) 345 370
- Kiessling, Ninna, kst. rektor, mag.art. (3) 295
- Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 255 606
- Kjær, Iver, universitetslektor, cand.mag. (3) 323
- Kjærgaard, Thorkild, cand.mag. (3) 391
- Kjærum, Poul, overinspektør, mag.art. (3) 481 502
- Klitgaard, C., postmester, forfatter † (2) 136 354 413
- Knudsen, Gunnar, kontorchef, cand.mag. † (2) 474 672
- Knudsen, Thorkild, folkemusikforsker (3) 489
- Koch, Hal, professor, dr.teol. † (2) 95 116 177 213 244 245 246 515 568 569 581 596
- Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. † (2) 26 167 265 435 453 567
- Koch Schiøler, Anna, forfatter † (2) 412
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr.teol. † (2) 20 21 95 109 121 160 170 222 232 373 376 406 416 417 420 439 458 514 535 536 575 576 577 597 598 604 620 650 652 678
- Kousgård Sørensen, John, professor, dr.phil. (3) 273
- Kristensen, Marius, dr.phil. † (2) 161 357
- Krogh, Karen, mag.art. (3) 249 257
- Krogh, Torben, professor, dr.phil. † (2) 16 50 451 587
- Kryger, Karin, mag.art. (3) 134
- Kyndal, Erik, universitetslektor, cand.teol. (3) 280
- Kaalund-Jørgensen, F. C., statskonsulent † (2) 326
- Kaarsted, Tage, kgl. ordenshistoriograf, professor, dr.phil. (3) 300 573
- Lange, Ole, dr.phil. (3) 607
- Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant † (2) 393 488
- Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 55 74 84 105 238 258 263 290 319 327 329 331 343 361 369 442 460 464 475 490 494 502 589 616 621 624 650 664
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 472
- Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag. (3) 286 308
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol. (3) 22 132
- Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 56 69 109 160 171 185 222 225 237 325 395 416 417 458 461 500 618 633 668
- Lohmeier, Dieter, professor, dr.phil. (3) 127 129 130 131
- Lund, Hakon, overbibliotekar, mag.art. (3) 518 579
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. † (2) 237 254 604
- Lund, Niels, universitetslektor (3) 240 242
- Lunn, Sven, førstebibliotekar, mag.art. † (2) 565 624
- Lyster, Jens, sognepræst (3) 107
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art. † (2) 490
- Marks-Jørgensen, H., generalsekretær † (2) 657
- Markussen, Ingrid, lektor, mag.art. (3) 467
- Martensen, Hans L., katolsk biskop af København, cand.mag. (3) 203
- Martin, J., redaktør † (2) 438
- Matras, Christian, professor, dr.phil. (2 og 3) 214
- Maurer, Bjarne Kudsk, stud.mag. (3) 297 455
- Meldal, Axel, landinspektør † (2) 516
- Millech, Knud, arkitekt † (2) 54 118 463
- Milthers, Aksel, professor, rektor † (2) 24 133 294 304 336 408 423 465 620
- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr.phil. (3) 284 570
- Müller, Th. A., lektor, dr.phil. † (2) 168
- Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr.teol. † (2) 146 359
- Neiiendam, Robert, forfatter, dr.phil. † (2) 117 120 141 278 360 420 429 452 488
- Nicolaisen, K. K., lærer, forfatter † (2) 146 236 455
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 200 310 316 463
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 312 445 446 498
- Nielsen, Mogens, professor, cand.psych. og mag.art. (3) 659
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 271
- Nordenbo, Sven Erik, universitetslektor, mag.art. & cand.mag. (3) 475
- Norrie, Gordon, stabslæge, dr.med. † (2) 329 622
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 455
- Nygaard, S., arkivar, cand.mag. † (2) 441
- Nøjgaard, Niels, sognepræst, dr.teol. (3) 574
- Nørgaard, Ellen, dr.pæd. (3) 218
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand.mag. † (2) 369
- Nørregaard, J., professor, dr.teol. † (2) 653

Forfattere

- Nørretranders, Bjarne, professor, dr.phil.
(3) 114
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art.
(3) 121 159
- Ohmeyer, A., overkontrollør † (2) 400
- Olrik, Jørgen, museumsinspektør, cand.mag. †
(2) 629
- Olsen, Otto, officer (2 og 3) 256
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr.med. (2 og 3) 18
164
- Ostermann, H., sognepræst, cand.teol. †
(2) 228 264 269 359 633
- Paulli, R., overbibliotekar, dr.phil.h.c. † (2) 52
82 96 572 576 599 622
- Pauly, Else, lektor (3) 343
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 39 132 273
- Petersen, Erik, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 677
- Petersen, H. F., præst † (2) 626
- Pindborg, J. J., professor, dr.odont. (3) 165
- Piø, Iørn, arkivar, mag.art. (3) 143
- Preisz, Daniel, bibliotekar, mag.art. (2 og 3)
364 459 509
- Rancke-Madsen, E., professor, dr.phil. (3) 61
338 492
- Rasmussen, Holger, overinspektør, dr.phil.
(3) 23
- Rasmussen, Kjeld, professor, dr.agro. (3) 664
- Rasmussen, S. V., skoleinspektør, dr. phil. †
(2) 414
- Ravn, H., kommandør † (2) 320
- Rerup, Lorenz, professor (3) 66 254 473
- Rimestad, Chr., forfatter, dr.phil. † (2) 277
- Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 28 68 115 149
183 311 337 441 478 603 666 667 681 682
- Rossel, Sven H., professor (3) 82 137 281 292
333 364
- Rostrup Bøyesen, Lars, museumsdirektør,
mag.art. (2 og 3) 40 42
- Rud, A. J., biskop † (2) 578
- Rudkjøbing, Mogens, professor, dr.phil.
(3) 162
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. † (2) 517
- Sachs, Jan, overlæge (3) 177
- Sandfeld, Kr., professor, dr.phil. † (2) 207 449
504
- Schepelern, H. D., overinspektør, dr.phil.
(3) 96
- Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 125
126 181 247 251 302 398 401 451 605 626 678
- Schneider, A., professor, cand.polyt. † (2) 586
- Schousboe, J., provst, dr.phil. † (2) 395
- Schultz, Sigurd, museumsdirektør † (2) 51 59
179 180 225 265 267 276 321 357 398 418 437
454
- Schwarz Lausten, Martin, universitetslektor,
dr.teol. (3) 371 378
- Seemann, Verner, bibliotekar † (2) 343 680
- Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 260
- Skjerbæk, Oluf J., overinspektør, cand.jur. †
(2) 98
- Skovgaard, Johanne, arkivar, cand.mag. †
(2) 675
- Skovgaard-Petersen, Inge, universitetslektor
(3) 512
- Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr.pæd.
(3) 70 341
- Skovmand, Roar, professor, dr.phil. (3) 39 291
326 401 404
- Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil.
(3) 80 85 106 158 186 239 270 394 428 432 433
466 519 521 587
- Spang-Hanssen, Ebbe, professor, dr.phil.
(3) 628
- Stavnstrup, P., redaktør † (2) 49 119 630
- Steffensen, Steffen, professor, dr.phil (3) 308
- Stief, Carl, professor, dr.phil. (3) 80 217 466
530
- Strubberg, A., fuldmægtig, cand.mag. † (2) 286
- Strømgren, Hedvig, tandlæge, dr.h.c. † (2) 178
- Stub-Jørgensen, Christian, overbibliotekar,
mag.art. (2 og 3) 527
- Sølvhøj, Hans, hofmarskal, kammerherre, cand.
mag. (3) 629
- Søndergaard, Hanne, rektor (3) 205
- Sønderholm, Erik, dr.phil. (3) 486
- Tandrup, Leo, lektor, dr.phil. (3) 33 194 561
- Therkilsen, N. E., redaktør † (2) 233 294 430
- Thomsen, Carl Christian, professor, lic.agro.
(3) 391 625
- Thomsen, Thomas, museumsinspektør † (2) 67
- Toftegaard, Jens, direktør, cand.polit. †
(2) 237 421 523
- Topsoe-Jensen, H., overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 355 486
- Topsoe-Jensen, Th., kontreadmiral † (2) 183
188 192 199 287 389 427 490
- Torpe, Harald, rektor, professor, mag.art.
(3) 648
- Tryde, Ove, forlagsboghandler † (2) 600
- Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr.phil. † (2 og
3) 29 161 179 349 419 496
- Uttenreitter, Poul, forfatter, cand.jur. † (2) 45
- Walbom, Ole, sceneinstruktør (3) 94 356
- Veibel, Stig, professor, dr.phil. † (2) 20 476 634
- Wendt, Frantz, generalsekretær (3) 375 533

- Venge, Mikael, lektor, dr.phil. (3) 117
 Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit. +
 (2) 103 110 111 126 191 202 229 651
 Vesterby, Helle, kunsthistoriker (3) 389
 Wiingaard, Jytte, universitetslektor, mag.art.
 (3) 53
 Villadsen, Villads, museumsinspektør, mag.art.
 (3) 181 485
 Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. + (2) 17
 205 322 331 359 388 396 424 437 495 501 520
 Witte, Jørgen, arkivar, mag.art. (3) 262 604
 Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 15 102 427
 530
- Worsøe, Hans H., landsarkivar, cand.mag.
 (3) 13 19 29 55 100 109 122 125 160 167 187
 200 216 223 237 285 357 365 373 385 391 408
 413 421 430 439 445 473 566 599 603 621 634
 651
 Waaben, Knud, professor, dr.jur. (3) 53 172
 328 414 532 537 656
- Zahle, Grete, kunsthistoriker (3) 296
- Øhrgaard, Per, professor, dr.phil. (3) 351
- Aagaard, Otto C., læge, dr.med. + (2) 58 144
 174

BIOGRAFIER I BIND 14

- Steenberg, slægt 13
 Steenberg, Andr. Sch. 13
 Steenberg, C. M. 15
 Steenberg, Jan 15
 Steenberg, Julius 16
 Steenberg, N. M., se Steenberg, Niels
 Steenberg, Niels 17
 Steenberg, Valdemar 18
 Steenbuch, slægt 19
 Steenbuch, Axel, se Steenbuch, Christian
 Steenbuch, Christen 20
 Steenbuch, Christian 20
 Steenbuch, Hans 21
 Steenfeldt, J. A., se Stenfeldt, J. A.
 Steenholdt, Otto 22
 Steenholdt, Vittus 22
 Steensberg, Axel 23
 Steensberg, V. 24
 Steensby, H. P. 24
 Steensen, Steensen-Leth, slægt 26
 Steensen, Hans 26
 Steensen, Niels, 1638–86, se Stensen, Niels
 Steensen, Niels, *1904 26
 Steensen, R. Steen 27
 Steensen, Vincents 28
 Steenstrup, slægt 29
 Steenstrup, Japetus 29
 Steenstrup, Joh. 33
 Steenstrup, K. J. V. 38
 Steenstrup, Mathias 39
 van Steenwinckel, Anton(i) 39
 van Steenwinckel, Hans, ca. 1545–1601 40
 van Steenwinckel, Hans, 1587–1639 42
 van Steenwinckel, Hans, 1639–1700 43
 van Steenwinckel, Morten 44
 van Steenwinckel, Oluf 44
 Stefánsson, Jón 45
 Steffens, Henrich 45
 Steffens, Momme Heseler 49
 Steffensen, H. C. 49
 Steffensen, Ingeborg 50
 Steffensen, J. F. 51
 Steffensen, Poul 51
 Steffensen, Steffen 52
 Stege, Hans Thomisson 52
 Stegger, Karl 53
 Steglich-Petersen, Kristian 53
 Stegmann, Povl 54
 Stein, slægt 55
 Stein, H. 55
 Stein, Harald 56
 Stein, S. A. V. 58
 Stein, Th. 59
 Stein, V. 61
 Steinberg, Jørgen, se Rohweder, Jørgen
 Steincke, K. K. 62
 Steindorff, Magnus 66
 Steinhauer, C. L. 67
 Steinmann, P. F. 68
 Steinthal, F. W. 69
 Steinthal, Martha 70
 Stemann, slægt 70
 Stemann, C. L. 70
 Stemann, Chr. L. E. 71
 Stemann, Gustav 73
 Stemann, Helga, se Stemann, Gustav
 Stemann, Ingeborg 74
 Stemann, Johan Daniel 74
 Stemann, P. C. 75
 v. Stemann, P. Chr. 78
 Sten, Holger 79
 Sten-Knudsen, Ove 80
 Stender-Petersen, Ad. 80
 Stenersen, P. C. 82
 Stenfeldt, J. A. 83
 Steno, se Stensen, Niels
 Stensballe, Johannes 84
 Stensen, Niels 85
 Stensgård, Erling 93
 Stentoft, Aage 94
 van Stenwinckel, se van Steenwinckel
 Stephan 95
 Stephanius, Johannes 95
 Stephanius, Stephanus Johannis 96
 Stephansen, Anders 98
 Stephens, George 99
 Stephensen, slægt 100
 Stephensen, Hakon 100
 Stephensen, K. 102
 Stephensen, Magnus 102
 Stephensen, Westy 103
 Stern, S. 103
 Sterup-Hansen, Dan 104
 Stetter, Ib 105
 Stevenius-Nielsen, H. 105
 Stevens, William 106
 Sthen, Hans Christensen 107
 Sthyr, slægt 109
 Sthyr, H. V. 109
 Sthyr, Hans H. 110
 Sthyr, Jørgen 110
 Sthyr, Selgen 111
 Stibolt, Andreas Henrik 112
 Stibolt, Ernst Wilhelm 113
 Stibolt, P. K. 114
 Stief, Carl 114
 Stiernholm, Frederik 115
 Stigsen, slægt, se Galen, Hvide og Krognos
 Stigsen, Niels 116
 Stigsen, Otte 117
 Stigsen, Aage 117
 Stigaard, Alfred, se Stigaard, Lauritz
 Stigaard, Lauritz 117
 Stilling, H. 118
 Stilling, Hermann 119
 Stilling-Andersen, J. 120
 Stillmann, Laura 120
 Stistrup, Laurids 121
 Stockholm, J. C. 121
 Stockfleth, slægt 122
 Stockfleth, Christian 122
 Stockfleth, Viggø 123
 Stockfleth, William Walker 124
 Stockmarr, slægt 125
 Stockmarr, Albert, se Stockmarr, Johanne
 Stockmarr, Johanne 125
 Stockmarr, Sophus 125
 Stoffregen, Alexander 126
 Stokkebye, E. P. 126
 Stolberg, slægt 127
 Stolberg, Catharine 127
 Stolberg, Christian 127
 Stolberg, Christian Ernst 128
 Stolberg, Christian Günther 129
 Stolberg, Frederik Leopold 130
 Stolberg, Louise 131
 Stolpe, P. M. 132
 Storch, Mathias 132
 Storch, V. 133
 Storck, H. 134
 Storgaard Pedersen, P. 136
 Storm, Edvard 137
 Storm P. 138
 Stramboe, Adolph 141
 Stramboe, Edvard Julius Lorentz, se Stramboe, Adolph
 Strand, K. Aa. 142
 Strand, Victor B. 142
 Strandberg, Julius 143
 Strandgaard, Holger 144
 Strandgaard, Julius 145
 Strandiger, Otto Lorentzen 146
 Strange, Helene 146
 Strange Nielsen, A. 147
 Strangesen, slægt 147
 Strangesen, Ebbe 148

Biografier

- Strangesen, Peder 148
Strangesen, Strange Nielsen 148
Stribolt, Valdemar 149
Stricker, Ezechias Hinrich 149
Struckmann, Erick 150
Struckmann, Holger 151
Struensee, slægt 151
Struensee, Adam 151
Struensee, C. A. 152
Struensee, J. F. 153
Strunge, Tage 158
Strunk, A. 159
Strom, slægt 160
Strøm, G. 160
Strøm, Johan 160
Strom, Ole 161
Strøm, Vincens 161
Strömgren, Bengt 162
Strömgren, Elis 163
Strömgren, Erik 164
Strömgren, Hedvig 165
Stromstad, Poul 166
Strøyberg, N. K. 167
Stub, slægt 167
Stub, Ambrosius 168
Stub, C. G. Kratzenstein, se Kratzenstein Stub, C. G.
Stub, Ivar 170
Stub, Peder 171
Stubkjær, Anders 171
Stuckenberg, Fr. 172
Stuckenberg, Viggo 172
Studsgaard, C. 174
Sturmberg(er), Johan Christopher 175
Sturz, Helferich Peter 175
Stygge, Ulrik 177
Stürup, Georg 177
Stürup, Henrik 178
Stæger, R. C. 179
Stæhr-Nielsen, Erik 179
Stæhr-Nielsen, Eva, se Stæhr-Nielsen, Olaf
Stæhr-Nielsen, Olaf 180
Stärck, Erhard 181
Stærmose, Jørgen 181
Stærmose, Robert 182
Stöckel, Johan 183
v. Stöcken, slægt 183
v. Stöcken, Christopher E. 183
v. Stöcken, Henrik 184
Støttrup, Morten Jensen 185
Støvlet-Cathrine 185
Suadicani, Carl Ferdinand 186
Suenson, slægt 187
Suenson, Bent 187
Suenson, Edouard, 1805–87 188
Suenson, Edouard, 1842–1921 189
Suenson, Edouard, 1877–1958 190
Suenson, M. 191
Suenson, Otto Fr. 192
Suenson, Palle 192
Suenssen, Fanny 193
Suhm, slægt 194
Suhm, P. F. 194
Suhm, Ulrik F. 199
Suhr, slægt 200
Suhr, Holger 200
Suhr, J. P. 201
Suhr, O. B. 202
Suhr, Th. 203
Suhr, Theodor 203
Suhr Mailand, Ingeborg 205
Sundbo, Arne 205
Sundbo, J. P. 206
Sundby, Thor 207
Sunesen, slægt, se Galen
Sunesen, Anders 208
Sunesen, Ebbe 211
Sunesen, Jacob 212
Sunesen, Johannes 212
Sunesen, Peder 213
Svabo, Jens Christian 214
Svalastoga, Kaare 215
Svane (Swane), slægt 216
Swane, Christine 217
Swane, Gunnar 217
Swane, H. A. 218
Swane, Hans 219
Swane, Jørgen, 1821–1903 222
Swane, Jørgen, 1886–1957 223
Swane, Leo 224
Swane, O. Bondo, se Bondo Swane, O.
Swane, Ole Henrik 225
Swane, Sigurd 225
Swane Hansen, Robert 227
de Svanenhielm, I. L. 228
Svanevedel, H. Frantz, se v. Schwanevede, H. Frantz
Svanholm, Poul J. 228
Svanholm, Th. Adler 229
Svaning, Hans 230
Svaning, Hans Jensen 232
Svansø, Niels Andersen 232
Svarre, Erik 233
Svarre, Søren 233
Swart, Cl. Cl., se Clavus, Claudius
Svarteskaaning, Niels Jensen 234
Svave, Peder 235
Svedstrup, Alexander 236
Svedstrup, August, se Svedstrup, Alexander
Sveistrup, slægt 237
Sveistrup, Hans 237
Sveistrup, P. P. 237
Sveistrup, Poul 238
Svejgaard, Arne 239
Sven Tveskæg 240
Sven Estridsens efterslægt 240
Sven Estridsen 242
Sven Grathe 243
Sven Alfifasen 244
Sven Nordmand 244
Sven, † 1104 245
Sven, † ca. 1153 245
Sven, † 1191 245
Sven, † senest 1355 246
Svend, se Sven
Svendsen, A. 247
Svendsen, Anton 247
Svendsen, Broder, se Baad, Broder Svendsen
Svendsen, Elga Olga, se Svendsen, Olga
Svendsen, Emanuel 248
Svendsen (Johan-Svendsen), Eyvind 249
Svendsen, H. J. M. 251
Svendsen, Johan 251
Svendsen, Knud Erik 254
Svendsen, Nicolai 254
Svendsen, Olga 255
Svendsen, Robert 256
Svendsen, Søren 257
Svendsen, Torben Anton 257
Svendsen, Aage 258
Svenningsen, Cleophas 259
Svenningsen, Nils 260
Svensen, Asser, se Asser, † 1137
Svensen, Christiern 261
Svensen, Eskil 262
Svensson, A. 262
Svensson, Bjørn 263
Sverdrup, J. 264
Svitzer, Emil Z. 265
Syberg, Anna 265
Syberg, Franz 266
Syberg, Fritz 267
Syberg, Fritz Hempel, se Hempel Syberg, Fritz
Sylow, A. v. W. 269
Sylow, H. 270
Sylvest, Ejner 270
Sylvest-Hvid, Sven, se Hvid, Sylvest
Syrach-Larsen, C. 271
Syr, Peder 273
Syversen, Ole 275
Sæbye, Poul 276
Søbotker, Johannes 277
Søderberg, Edvard 277
Sødring, Julie 278
Søe, N. H. 280
Søborg, Finn 281
Søgaard, Helge 281
Søgaard, Poul 282
v. Söhenthal, Georg Wilhelm 283
v. Söhenthal, Henrik Frederik 283
Søiberg, Harry 284
Søkilde, N. Rasmussen, se Rasmussen Søkilde, N.
Sølling, slægt 285
Sølling, A. 286
Sølling, Ivar Norden 287
Sølling, Peter Norden 287
Søltøft, Per 288
Søltøft-Jensen, Jens 290
Sølver, Anna Dorthea, se Liebe, Anna Dorthea
Sølver, Aage 290

- Sølvhøj, Hans 291
 Sønderborgske hertuger, se Sønderjyske hertuginjer
 Sønderby, Knud 292
 Søndergaard, Chr., 1860–1933 294
 Søndergaard, Chr., 1870–1951 294
 Søndergaard, Hanne 295
 Søndergaard, Jens 296
 Søndergaard, Josef 297
 Søndergaard, Ole 297
 Søndergaard, Povl 298
 Sønderjyske hertuginjer 299
 Sønderup, Jens 300
 Sønnichsen, Søren 302
 Sørensen, A. E. 302
 Sørensen, Adolph 303
 Sørensen, Alfred 304
 Sørensen, Anna Klindt, se Klindt
 Sørensen, Anna
 Sørensen, Anton 304
 Sørensen, Arne 305
 Sørensen, Arne Haugen, se Haugen
 Sørensen, Arne
 Sørensen, Axel, 1851–1920 306
 Sørensen, Axel, 1882–1947 307
 Sørensen, Bengt Algot 308
 Sørensen, Bent 308
 Sørensen, C. F., 1818–79 309
 Sørensen, C. F., 1870–1943 309
 Sørensen, C. Th. 310
 Sørensen, Carl Th. 311
 Sørensen, Christian 312
 Sørensen, Claus 313
 Sørensen, Ed. 314
 Sørensen, Enevold 314
 Sørensen, Eva 315
 Sørensen, Frode 316
 Sørensen, H. P. 317
 Sørensen, Henning 318
 Sørensen, Henrik, se Sørensen, Louis
 Sørensen, J. Chr. 318
 Sørensen, Jacob 319
 Sørensen, Janus 320
 Sørensen, Jens, 1646–1723 320
 Sørensen, Jens, 1887–1953 321
 Sørensen, Joh. P. 322
 Sørensen, John Kousgård 323
 Sørensen, Jørgen Haugen, se Haugen
 Sørensen, Jørgen
 Sørensen, Lise 324
 Sørensen, Louis 324
 Sørensen, Mads 325
 Sørensen, Maren 325
 Sørensen, Marius, 1853–1939 326
 Sørensen, Marius, 1891–1964 327
 Sørensen, Martin 327
 Sørensen, Max 328
 Sørensen, Nele Poul 329
 Sørensen, Peder 329
 Sørensen, Poul, 1873–1964 331
 Sørensen, Poul, 1904–69 331
 Sørensen, Poul, 1906–73 333
 Sørensen, Rasmus 334
 Sørensen, S. 336
 Sørensen, S. A. 337
 Sørensen, S. C. 337
 Sørensen, S. H. 338
 Sørensen, S. P. L. 338
 Sørensen, S. T. 341
 Sørensen, Sophus, 1856–1936 341
 Sørensen, Sophus, 1865–1947 342
 Sørensen, Søren, 1848–1923 343
 Sørensen, Søren, 1848–1902 343
 Sørensen, Søren, 1873–1933 345
 Sørensen, Søren, * 1920 345
 Sørensen, Th., 1839–1914 346
 Sørensen, Th., 1849–1929 347
 Sørensen, Thorvald 347
 Sørensen, Vilhelm 349
 Sørensen, William 349
 Sørensen, Villy 351
 Sørensen, Aage 353
 Sørensen Saksager, Jens 354
 Søtoft, Nicolai 355
 Saaby, Svend 356
 Såby, Viggo 357
 Saabye, slægt 357
 Saabye, August 357
 Saabye, Hans Egede 359
 Saabye, Harald 359
 Saabye, J. 359
 Saabye, Peter 360
 Tabor, Hans 361
 Tabor, Peder 361
 Tagesen, Reventlow, Henrik, se Reventlow, Henrik Tagesen
 Tamm, Ditlev, se Tamm, Henrik
 Tamm, Henrik 363
 Tandrup, Harald 364
 Tang, slægt 365
 Tang, A. E. M. 365
 Tang, Jeppe 366
 Tang Kristensen, Evald 367
 Tang Kristensen, Johannes Evald, se Tang Kristensen, Evald
 Tange, Anders 369
 Tango, Egisto 370
 Tarp, Sv. Erik 370
 Tast, Hermann 371
 Taube, Johan(n), se Due, Johan(n)
 Tauber, slægt 373
 Tauber, E. 373
 Tauber, Erich Giørup 373
 Tauber, J. H. G. 375
 Tauber, Johan Henrik 376
 Taulov, Jørgen Bertelsen 378
 Tausen, Hans 378
 Tegner, slægt 385
 Tegner, Hans 385
 Tegner, I. W., 1815–93 387
 Tegner, I. W., 1832–1909 388
 Tegner, Peter Wilhelm 389
 Tegner, Rudolph 389
 Teichert, Frits 391
 Teilmann, slægt 391
 Teilmann, A. C. 391
 Teilmann, Kåre 393
 Teilum, Gunnar 394
 Teisen, Niels 395
 Teisen, Th. 396
 Teller, C. Ph. 396
 Telling, Søren 397
 Telmányi, Anne Marie 398
 Telmányi, Emil 398
 Temler, C. F. 399
 de Tengnagel, Conrad Fabritius, se Fabritius de Tengnagel, Conrad
 Terkelsen, Anna Hald, se Hald Terkelsen, Anna
 Terkelsen, Emil 400
 Terkelsen, Jørgen 401
 Terkelsen, Søren 401
 Terkelsen, Terkel M. 403
 Terkildsen, Niels, se Torkilsen, Niels
 Termansen, N. J. 404
 Terpager, Lars 406
 Terpager, Peder 406
 Tersling, Georg(e) 407
 Tesdorpf, slægt 408
 Tesdorpf, Ad. 408
 Tesdorpf, E. 409
 Tesdorpf, Edward 411
 Tesdorpf, Frederik, se Tesdorpf, E.
 Testman, Caroline 412
 Testmann, Christian Ditlev 412
 Testrup, Christen Sørensen 413
 Tetens, slægt 413
 Tetens, Hans 414
 Tetens, Joh. Nic. (Nikol) 414
 Tetens, Lavrids 416
 Tetens, Peder 416
 Tetens, Stephan 417
 Tetens, Vilhelm 418
 Tetens Nielsen, Erik 419
 Teting, Nicolaus 420
 Texiær, Jacob 420
 Thal Larsen, R. S., se Larsen, R. S.
 Thal
 Thalbitzer, slægt 421
 Thalbitzer, Carl 421
 Thalbitzer, Carl Wilhelm 423
 Thalbitzer, G. P. 423
 Thalbitzer, Karl 424
 Thalbitzer, V. A., se Thalbitzer, G. P.
 Thalbitzer, Viggo A., se Thalbitzer, G. P.
 Thalbitzer, William 425
 Thambsen, Otto J. 427
 Thamdrup, H. M. 427
 Thamsen, Gerda 428
 Thaning, Kaj 428
 Tharnæs, Charles 429
 Thastum, L. 430
 Thaulow, slægt 430
 Thaulow, Erland, se Thaulow, Thorkil
 Thaulow, Th. 431
 Thaulow, Thorkil 432

Biografier

- Thaysen, Eigil Hess, se Thaysen, Thorvald Hess
- Thaysen, Jørn Hess 432
- Thaysen, Thorvald Hess 433
- Theilade, Nini 434
- Theilgaard, Albert 435
- Thenner, Hieronymus 436
- Theophilus, Nicolaus 436
- Therkelsen, A. 437
- Therkildsen, M. 437
- Therkilsen, N. E. 438
- Thestrup, slægt 439
- Thestrup, Christen Sørensen, se Testrup, Christen Sørensen
- Thestrup, Frands 439
- de Thestrup, Frands 441
- Thestrup, Hans Nicolai 441
- Thestrup, Knud 442
- de Thestrup, Mathias 444
- Thestrup Pedersen, Ebbe 444
- Thiele, slægt 445
- Thiele, Johan Rudolph 445
- Thiele, Just 446
- Thiele, Just Mathias 446
- Thiele, Margrethe 449
- Thiele, T. N. 450
- Thiele, Valdemar 450
- Thielo, Carl 451
- Thielo, Caroline 452
- Thielsen, Evald 453
- Thierry, Jean H. 453
- Thiess, Axel 454
- Thiessen, Carsten, se Matthiæ, Christian
- Thietmar, se Tymme
- Thing, Borge 455
- Thirslund, Jens 455
- Thise, Jens 455
- Thiset, A. 456
- Thisted, Jorgen 458
- Thisted, Valdemar 459
- Thisted Knudsen, Poul 460
- Thodal, L. A. A. 461
- Thodberg, Christian 461
- Tholle, Johannes 463
- Tholle, Julius 463
- Tholstrup, Henrik 464
- Tholstrup, Knud 464
- Tholstrup Pedersen, N. 465
- Thomassen, Eivind 466
- Thomassen, Ejnar 466
- Thomassen, Fr. 467
- Thomesen, Eskil 468
- Thomesen (Thomissøn), Hans 468
- Thomesen, Peder 471
- Thomissøn, Hans, se Stege, Hans Thomissøn
- Thommesen, Anna 472
- Thommesen, Erik 472
- Thomsen, slægt 473
- Thomsen, Adolph Theodor 473
- Thomsen, Albert 474
- Thomsen, Alex Brask 474
- Thomsen, Anders 475
- Thomsen, Anton 475
- Thomsen, August 476
- Thomsen, Axel 477
- Thomsen, C. A. F. 478
- Thomsen, Carl, 1847–1912 479
- Thomsen, Carl, 1894–1971 480
- Thomsen, Carl Trolle, se Trolle Thomsen, Carl
- Thomsen, Chr. 481
- Thomsen, Christian Jürgensen 481
- Thomsen, Edvard 485
- Thomsen, Ejnar 486
- Thomsen, Elise 487
- Thomsen, Ellen, se Thomsen, Math.
- Thomsen, Else 488
- Thomsen, Emma 488
- Thomsen, Ewald 489
- Thomsen, Fritz 490
- Thomsen, Grethe Riisbjerg, se Riisbjerg Thomsen, Grethe
- Thomsen, Grimur 490
- Thomsen, Ingeborg Refslund, se Refslund Thomsen, Ingeborg
- Thomsen, Jens 491
- Thomsen, Julius 492
- Thomsen, Karl V. 494
- Thomsen, Knud 494
- Thomsen, Kr. 495
- Thomsen, Kresten Refslund, se Refslund Thomsen, Kresten
- Thomsen, Math. 496
- Thomsen, Niels 497
- Thomsen, Niels P. 498
- Thomsen, Oluf 498
- Thomsen, Richard 500
- Thomsen, Rudi 500
- Thomsen, T. K. 501
- Thomsen, Th. 502
- Thomsen, Thomas, 1841–1901, se Thomsen, Julius
- Thomsen, Thomas, 1870–1941 502
- Thomsen, V. C. 503
- Thomsen, Valdemar 503
- Thomsen, Vilhelm 504
- Thonning, P. 509
- Thora, se Sven Estridsen
- Thord 509
- Thord Degn, se Litle, Thord
- Thoresen, Magdalene 509
- Thorfinn Karlsefni 512
- Thorgunna 512
- Thorgunnasen, Sven 512
- Thorhallesen, Egill 512
- Thorkelin, Frederik 513
- Thorkelin, G. J. 514
- Thorkil, † ca. 1024 515
- Thorkil, † 1260 515
- Thorkil-Jensen, Niels 516
- Thorkildsen, Niels, se Torkilsen, Niels
- Thorkilsen, Sven 517
- Thorlaciuss, Borge 517
- Thorlaciuss, Skúli 518
- Thorlaciuss-Ussing, Viggo 518
- Thorn, Niels Anker 519
- Thornam, A. W., se Thornam, Chr.
- Thornam, Chr. 520
- Thorning Christensen, Svend 520
- Thornval, A. 521
- Thoroddsen, Th. 522
- Thorsen, Chr. 523
- Thorsen, Ejnar 524
- Thorsen, G. A. L. 524
- Thorsen, P. G. 525
- Thorsen, P. K. 526
- Thorsen, Peter 527
- Thorsen, Svend 528
- Thorson, Edvin Marius 530
- Thorson, Gunnar 530
- Thorsteinsson, Sivert 532
- Thorsteinsson, Th. 532
- Thorstensen, David, se Hak, David Thorstensen
- Thorstensen, Peder 533
- Thorstensen, Thrugot 533
- Thorsoe, Alex 533
- Thortsen, C. A. 535
- Thorup, Kirsten 535
- Thorup, Ole 536
- Thorup, P. N. 536
- Thorup, Viggo 537
- Thorvaldsen, Bertel 538
- Thorvildsen, Knud 546
- Thott, slægt 547
- Thott, Axel Pedersen 548
- Thott, Birgitte 549
- Thott, Birgitte Olufsdatter 551
- Thott, Erik Axelsen 551
- Thott, Henrik 552
- Thott, Iver Axelsen 553
- Thott, Knud 555
- Thott, Oluf Axelsen 556
- Thott, Otto 557
- Thott, Otto 558
- Thott, Peder Axelsen 560
- Thott, Philippuss Axelsen 560
- Thott, Tage, † 1562 561
- Thott, Tage, † 1643 561
- Thott, Tage, 1580–1658 561
- Thott, Aage Axelsen 563
- Thrane, Carl 565
- Thrane, Mogens 565
- Thrige, slægt 566
- Thrige, H. P. 566
- Thrige, S. B. 566
- Thrige, Thomas B. 567
- Thronsdens Rustung, Christoffer, se Rustung, Christoffer
- Thrugotsen, Sven, se Thorgunnasen, Sven
- Thrugut 568
- Thrugutsen, Uffe 569
- Thuborg, Anders 570
- Thulstrup, Niels 571
- Thulstrup, William 572

- Thun, Peder 572
 Thune Jacobsen, E. 573
 Thune Jacobsen, Otto 574
 Thura, de Thurah, slægt 575
 Thura, Albert 575
 Thura, Christian 576
 Thura, Laurids Lauridsen 576
 Thura, Laurids Pedersen 577
 de Thurah, C. H. 578
 de Thurah, Diderich 578
 de Thurah, Laurids 579
 Thure, † 1134 581
 Thure, -1263-68- 581
 Thuren, Hjalmar 582
 Thuresen, Frederik 582
 Thursen, Jon, se Turson, Jon
 Thybo, Anders Kjeldsen, se Tybo, Anders Kjeldsen
 Thybo, Leif 583
 Thygesen, Emanuel 584
 Thygesen, Frants 584
 Thygesen, J. C. 585
 Thygesen, J. P. N. 586
 Thygesen, P. 586
 Thygesen, Per 587
 Thygesen, Thyge 587
 de Thygeson, slægt 588
 de Thygeson, Niels 588
 de Thygeson, Thyge, 1738-1822 589
 de Thygeson, Thyge, 1806-1905 589
 Thylstrup, Georg 590
 Thyra, † ca. 935, se Tyre
 Thyra 591
 Thyregod, C. A. 593
 Thyregod, Oskar 594
 Thyregod, S. Tvermose, se Thyregod, Oskar
 Thyregaard, Anton 595
 Thyssen, A. Pontoppidan, se Pontoppidan Thyssen, A.
 Thøger 596
 Thøgersen, Finn 597
 Thøgersen, Knud 597
 Thøgersen, Peder, ca. 1532-95 597
 Thøgersen, Peder, 1577-1634 598
 Thøgersen, Thøger 598
 Thaarup, slægt 599
 Thaarup, Christen 599
 Thaarup, E. L. 600
 Thaarup, Frederik 600
 Thaarup, Thomas 602
 Tidemand, slægt 603
 Tidemand, Nicolai 603
 Tidemand, Peder 604
 Tiedje, Johannes 604
 Tiemroth, Christian, 1766-1840 605
 Tiemroth, Christian, 1799-1888 606
 Tiemroth, Edvin 606
 Tietgen, C. F. 607
 Tikjøb, Jette 613
 Tillge-Rasmussen, Sven 614
 Tillisch, slægt 615
 Tillisch, Christian Ludvig 615
 Tillisch, F. 616
 Tillisch, Frits G. 617
 Timm, H. A. 618
 Timm, Johan 618
 Timm, Reinhold 619
 Tind-Christensen, C. J. 620
 Tisdorph, Mikkel Henriksen 620
 Tobiesen, slægt 621
 Tobiesen, Fritz 621
 Tode, Johann Clemens 622
 Tofft, Alfred 624
 Toft, H. C. 624
 Toft, Hans, se Toft, H. C.
 Toft-Nielsen, Poul 625
 Tofte, H. M. 626
 Tofte, Vald. 626
 Toftegaard, Jens 627
 Tøgeby, Knud 628
 Tokesen, Stig 629
 Toksvig, Claus 629
 Tolderlund, H. V. 630
 Tolderlund, Hother 630
 Toldstrup, Anton 631
 Tom-Petersen, P. 632
 Tonnesen, H. 633
 Topp, Albert 633
 Topsoe (Topsoe Jensen), slægt 634
 Topsoe, Haldor, 1842-1935 634
 Topsoe, Haldor, * 1913 635
 Topsoe, Wilhelm 637
 Topsoe-Jensen, Helge 639
 Topsoe-Jensen, Th. 640
 Topsoe-Jensen, V. 641
 Tordenskiold, Peter 642
 Tordrup, S. A. 648
 Torfæus, Thormod(us) 649
 Torkil-Hansen, Estrid 650
 Torkilsen, Niels 650
 Torm, slægt 651
 Torm, D. 651
 Torm, Erik 652
 Torm, Erik Olufsen 652
 Torm, Frederik 653
 Tornehave, Hans 654
 Tornekrannds, Henrik Christiensen 655
 Tornøe, Wenzel 655
 Torp, Carl 656
 Torp, F. L. 657
 Torpe, Chr. 658
 Torpe, Harald 659
 Torpe, Jørgen 660
 Torsting, Einer 661
 Torup, Sophus 661
 Touscher, August, se Touscher, Louis
 Touscher, Louis 662
 Tovborg Jensen, Aksel 663
 Tovborg Jensen, Karen, se Tovborg Jensen, Kristen
 Tovborg Jensen, Kristen 664
 Tovborg Jensen, Mette, se Tovborg Jensen, Kristen
 Tovborg Jensen, S. 664
 Tove, ca. 970 665
 Tove, ca. 1150, se Valdemar den Store
 Trampe, slægt 665
 Trampe, Adam Frederik 666
 Trampe, Fr. 666
 Trampe, Frantz Joachim 667
 Trandberg, P. C. 668
 Trane, Valdemar 669
 Tranekjær Rasmussen, Edgar 669
 Trant, Frederik Carl 671
 Trap, Cordt 672
 Trap, J. P. 672
 Tratziger, Adam 675
 Trautner, Th. 676
 Tregder, P. H. 677
 Trehou, Gregorius 678
 Trelund, Find Nielsen 678
 Trelund, Johannes 678
 Trelund, Jonas Jensen 679
 Treckner, V. 680
 Trepka, Christian 681
 Trepka, Johan Christian Matthias 682

RETTELSER OG TILFØJELSER

Meddelelser om korrigerende og supplerende data, med kildeangivelse, modtages gerne af redaktionen.

BIND 2

Brahe, Sophia. I bibliografien udgår første titel: S.B.s regnskabsbog. . . 1955.

Bremerstent, Erhard. † 19.5.1983 i Ålsgårde, begr. i Hellebæk.

Broberg, Lily. Broberg, Lily. . . Århus, læs: **Broberg Christensen, Lily**, f. Olesen, * 1923, skuespiller. * 19.9.1923 i Skorring (Silkeborg), d. af Oda Johanne Olesen (* 1899). Navneforandring 1926.

BIND 3

Bøcker, Kappel. Linje 5 f.n.: (Vognmandsmarkens skole), læs (Danm.s pædagogiske bibl.).

Cohen, Just. s. 455 linje 16 f.o.: „daværende borgmester“ udgår.

Dahlerup, Johanne. † 19.6.1983 på Frbg. (Solbjerg), begr. i Spjellerup.

BIND 6

Hauberg, Sonja. Linje 5 f.o.: Kbh., læs Gentofte (b.v.).

Hoff-Jørgensen, Asta. linje 7 f.o.: efter Ringsted tilf.: † 9.5.1983 i Ordrup.

Holten, Sven. † 8.7.1983 i Græse, begr. sst.

BIND 8

Klem, Knud. s. 27 v. sp. sidste linje: efter Lemvig tilf.: † 9.7.1983 i Hørsholm.

Lange, Axel. s. 477 linje 24 f.o.: *Aaret*, læs: *Aaret 1919, 1920.*

Lange, Julius. s. 494 v. sp. linje 22 f.o.: 1866, læs 1886.

BIND 9

Lund, Hakon, 1898–1979. linje 6 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 8.6.1983 i Risskov.

Lunding, Ib. † 9.5.1983 på Frbg., begr. sst. Linje 5 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 10.4.1973 sst.

BIND 10

Nielsen, Erling. h. sp. linje 11 f.o.: * 1906, læs 1906–83.

Nielsen, Frederik, * 1915. † 28.5.1983 i Ny Holte sg., begr. Mariebjerg kgd.

Oest, Johann Friedrich. v. sp. linje 17 f.o.: B. B. Basedow, læs J. B. Basedow. I linje 18 f.o. fjernes henvisningsprik ved J. H. Campe.

Olrik, slægtstavle. Skibsregistreringschef Asbjørn O. † 1983.

BIND 11

Pio, Elith. † 10.2.1983 i Bistrup, begr. i Birkerød (Ass.).

Poulsen, Adam. s. 463 v. sp. linje 13 f.o.: efter Brøndbyvester sg. tilf.: † 28.6.1983 i Hellebæk.

Rantzau, Conrad. linje 2 f.o.: statsminister, læs gehejmestatsminister.

BIND 12

Reventlow, Christian Ditlev, 1748–1827. Tilf. til bibliografien under kilder: Tage E. Christiansen i Pers. hist. t. 10.r.V, 1938 53–59.

Riisbrigh, Børge: s. 223 v. sp. linje 11 f.n.: 1769, læs 1796.

Rindom, Erik. linje 15 f.o.: 1922, læs: 9.4.1922 på Frbg., (Godthåb sg.).

Salomonsen, Finn. † 27.4.1983 i Ny Holte sg., begr. Lellinge kgd.

Steenberg-Trepka